

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXISTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA : ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID

UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO
SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES

ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS LIBRORUM
SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR : CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIVE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANter
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES SECUNDA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A S. GREGORIO MAGNO USQUE AD INNOCENTIIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS

PETRI LOMBARDI NECNON DIVI THOMÆ AQUINATIS TOMUS PRIMUS.

VENIUNT 4 VOLUMINA VIGINTI ET QUATUOR FRANCIS GALLICIS.

PARISIIS. APUD EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUX.

MONITUM.

President of Harv Univ.

Quibus de causis amborum Scholæ magistrorum fœtus celebratissimos recudere aggrediamur, infra statim (col. 9 10) lectores nostros edocebimus. Hic obiter tantum monere sufficiat quam in nostro labore viam tenuerimus. Illud imprimis sedulo curavimus, ut plerasque sive antiquas sive recentiores editiones compararemus, eâ mente ut, collatis invicem omnibus, omnium defectus et vitia, si quæ occurrerent, vitaremus, omniumque divitiis ditaremur. Et hæc quidem agendi rationeprehendimus, in pristinis præsertim editionibus, scriptores non paucos, qui in illustrandis commentandisque Lombardo ac D. Thomæ insudarunt, multa de suo tum ad margines adjunxisse, tum etiam quandoque in serie orationis, adhibitis quibusdam signis, interposuisse, quæ aut dubiam, aut difficiliorem sanè auctoris utriusque intelligentiam redderent. Has inter molestas rerum varietates, nobis religioni maximè fuit ut integerrimos expurgatissimosque auctores ambos exhiberemus, quorum sensus nullâ alienâ interpretatione, nullisve aut pauculis notationum punctis obscuraretur, seu æquivocas lectiones admitteret.

Sententiarum libros quatuor typis mandamus juxta novissimam maximèque accuratam editionem, nempe Antuerpiensem anni 1757, quam elaboravit clarissimus Joannes Aleume, Parisiensis Theologiæ professor, qui summo studio præstitit, ut non liber modò, sed etiam capita cujusque auctoris à Magistro citati ob oculos proponerentur : quâ in re quantum apud theologiæ studiosos meruerit vir optimus, judicabit quisquis incredibilem et confragosam locorum asperitatem attenderit, quæ omnia sentiosa neglectaque in præcedentibus editionibus ostendebat. Nobis insuper adjumento non mediocri fuit antiqua quædam necnon emendatissima editio *gothica*, ut vocant, characteribus expressa Parisiis anno MDCXXVIII.

Quod ad *Summam Theologicam* attinet, quis in hoc recudendo opere susceptus labor, quantaque *insumpta* cura et diligentia fuerit, certos lectores efficiet sequens monitum Venetæ præfixum editioni an. 1787, quam non paucis mendis typicis expurgatam, et ad severiorem codicum infra memoratorum fidem collatam revocatamque referimus. Hanc porro præfationem habet illa editio :

« Post innumeras ferè *Summæ Theologicæ* D. Thomæ Aquinatis editiones, quas inter nonnullæ clari nominis viris curantibus prodierunt, illud tantum superesse videbatur, ut ex iis optima deligeretur, quam fide summâ recudendam curaremus. Cum verò collatio variorum exemplorum in veterum auctorum operibus adhibita valdè prosit ipsorum sinceritati et nitore, huic methodo institimus. Cum itaque inter cæteras editiones in-12 Patavina anni 1712 absolutissima censeretur, hanc quidem exemplaris loco adhibuimus, sed ad illustrandum, pristinaque sinceritati reddendum D. Thomæ textum (à quæ deservisse suspicabantur nonnulli), eorum omnium laboribus uti sumus, qui vel *Summam Theologicam* cum laude ediderunt, vel in eam pro eâ quâ pollebant doctrinâ, et codicum bonæ notæ copiam, crisin exercuerunt. Præcipui sunt Franciscus Garcias, Gregorius Donatus, Lovanienses ac Duacenses Theologi, Joannes Nicolai et Thomas Madalena, cujus potestremi *Observationes litterales in D. Thomæ Summam*, è codice præsertim Alcanitiensi erutæ, et publici juris factæ Cæsaraugustæ anno 1719, utilissimæ alioquin, in Patavinis posterioribus editionibus prætermisæ omnino fuere. Quæ de re uberiorem notitiam qui cupit, legat Dissertationem huic nostræ editioni annexam, quæ de *Summæ Theologicæ editionibus* agit (1). Itaque horum omnium diligentissimâ institutâ collatione, variantes alicujus momenti lectiones ad calcem paginarum apposuimus, eâ in textu retentâ quæ aut communissima, aut probatissima visæ est. Magnum aliunde huc ornamentum accessisse ex doctissimi Bernardi Mariæ de Rubéis, ordinis Prædicatorum, Dissertationibus, negaverit nemo.

« Illud advertendum, cum in notis *Theologi* citantur, de *Lovaniensibus* atque *Duacensis* id esse intelligendum, licet non ubique exprimentur; item nomine *editionis Romanæ* intelligi eam quæ sub Pio V, anno 1570, curata est, aliis enim Romanis editionibus annus apponitur; cum scribitur *edit. Patav.*, tum eam quæ anno 1698, in-fol., tum aliam quæ 1712, in-12, è typis Patavinis prodiiit, comprehendit. Sic verò legenda compendiosa codicum signa :

- « Cod. Alcan., codex Alcanitiensis.
- « — Camer., Cameracensis.
- « — Tarraç., Tarraconensis.
- « — Colon., Coloniensis.
- « — Rom., Romanus.

« Eorum tandem commoditati prospicientes, qui nihil præter *Theologicam Summam* penès se habuerint, in citandis opusculis D. Thomæ eum ordinem secuti sumus, quem post Romanam editiones plurimæ servant. »

Prodit itaque denuò tantis virorum doctissimorum laboribus, nostrisque demùm curis elaboratum immortale utriusque Scholæ magistri opus; nec ullum hisce nostris temporibus magis accommodatum fidenter affirmamus, in quibus, pro maximâ cleri catholici laude, in omni ferè Galliæ exterarumque gentium diœcesi collationes ecclesiasticæ institutæ sunt. Et hæc quidem solâ animadversione satis invitatum unumquemque sacerdotem arbitramur, ut *Sententiarum* libros necnon *Summam Theologicam* sibi comparet, eoque majori diligentia requirat, quod hæc nostra editio cæteras omnes in plurimis longè superet, sive ob voluminum formam, characterumque nitorem, et accuratissimam textûs emendationem, sive ob tenue pretium quo venumdantur à nobis absolutissima hæc opera, quorum magis ac magis rarescunt castigatæ editiones. Illum insuper sanioris theologiæ fontem purissimum discipulis suis commendabunt seminariorum professores; imò, ni nostra nos spes fallat, confidimus fore ut ipsi sæcularibus viris gratissimum accedat illud opus, hoc præsertim ævo quo ad æquorem judicii trutinam revocantur mediæ ætatis auctorum cœtus saluberrimi, jusque suum doctoribus omni laude prædicandis restituitur.

M.

(1) Hanc et infra memoratas doctissimi Mariæ de Rubéis Dissertationes reperient nostri lectores ad calcem tomii quarti et ultimi hujus editionis. Omnes hortantur ut priusquam ad *Summam Theologicam* accedant, exquisitas hæc consulant lucubrationes, quas omnimodâ, et præsertim quæ ad crisin attinet, scientiâ reiectas, ac singulari sermonis amœnitate stylique munditiâ elaboratas legisse certè juvabit.

Creudebat Migne,

in viâ dictâ d'Anboise, hors la barrière d'Enfer.

PETRI LOMBARDI

(NOVARIENSIS,

Cognomine Magistri Sententiarum,

EPISCOPI PARISIENSIS,

SENTENTIARUM

LIBRI QUATUOR,

PER JOANNEM ALEAUME, PARISIENSIS THEOLOGICÆ PROFESSOREM,

Pristino suo nitore verè restituti;

NECNON

DIVI THOMÆ AQUINATIS,

Doctoris Angelici, ordinis Prædicatorum,

SUMMA THEOLOGICA,

Ad manuscriptos codices à Francisco GARCIA, Gregorio DONATO, Lovaniensibus
ac Duacensibus Theologis, Joanne NICOLAI, ac Thomâ MADALENA
diligentissimè collata;

Novisque curis ac Dissertationibus à Bernardo MARIA DE RUBENS illustrata.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS,

COMPLECTENS QUATUOR SENTENTIARUM LIBROS

NECNON SUMMÆ THEOLOGICÆ PRIMAM PARTEM.

4 VOL. PRIX : 24 FR.

— o o o —

✓
3

PARISIIS EXCUDEBAT MIGNE,

IN VIA DICTA : D'AMBOISE, HORS LA BARRIÈRE D'ENFER,

OU PETIT-MONTROUGE.

—
1841

ELENCHUS OPERUM

QUÆ IN HOC PRIMO VOLUMINE CONTINENTUR

PETRUS LOMBARDUS.

Petri Lombardi Vita.
Libri Sententiarum quatuor.

S. THOMAS AQUINAS.

D. Thomæ Aquinatis Vita.
Summæ Theologiæ pars prima

PETRI LOMBARDI VITA.

Antequàm Petri Lombardi biographiam exhibeamus, liceat laboris quem nunc aggredimur rationes paucis exponere, quas si vel minimùm attendant lectores, nullius nobis defuturam assentationem, Deo juvante, intimis præcordiis confidimus. Elito scilicet à nobis *Cursu theologico*, perfectissimis omnium tractatibus elaborato, mirum sanè et incongruens visum esset, si theologorum principes nullà ex parte apparuissent. Opportunum ergo ac quasi necessarium duximus Petri Lombardi quatuor *Sententiarum* libros, necnon D. Thomæ Aquinatis *Summam* ex integro recudere, stupenda prorsus opera, quorum prius totam Europam per centum et quinquaginta annos rexit ac D. Thomam peperit; posterius verò, nempe *Summa Theologica*, ex quo in lucem edita est, totam Europam per quingentos annos continuos rexit, omnesque subsequentes theologos peperit. Quæ cum ita sint, si theologorum agmen, omissis Petro Lombardo ac D. Thomâ, produxissemus, rivos, ut aiunt, sine fonte, corpus sine capite edidissemus. Quodnam enim opus theologicum ab his inclyti Parisiensis episcopi et Doctoris Angelici operibus alienum, nec omnimodæ eorum orthodoxiæ innixum jactitari potest? Quis theologus tum antiquus cum recens, gallicusve aut exterus, illos tanquam suos magistros auderet non agnoscere? Omnes reipsâ eò majorem vel minorem famam sibi prope-modum compararunt, quò magis minùsve Petrum Lombardum et D. Aquinatem explanarunt aut interpretati sunt, aut eorum vestigiis institerunt. Ut verò aliquid amplius dicamus, cæteri omnes theologi à nemine penitus et absolutissimè intelliguntur, nisi à quibus utriusque præstantissimi doctoris opera prius prænoscentur, quippe quæ ab omnibus omni fere paginâ vel adducuntur, vel evolvuntur, vel jam planè inspecta supponuntur. Et hæc illorum cum Ecclesiâ similitudo, cujus ambo duæ firmissimæ sunt columnæ, ut cum eâ doctrinæ indefectibilitatem quodam modo participant. Quis enim non miretur, cum post septem octove sæcula, vetustate oblivioneque tam multi auctores exoleverint, hæc nempe de causâ quòd à præsentibus rerum adjunctis alieni, plurimâ ex parte deficiant, ac sæpius, pro temporum ratione, arte critica judicioque careant; quis, inquam, non miretur hæc nostrâ ætate *Sententiarum* libros, *Summamque Theologicam* primo semper juventutis flore, ac pristinâ vitæ plenitudine virescere? Novellus namque theologiæ tiro, sicut et doctor sacrâ scientiâ excultissimus, hos assiduâ manu versant teruntque, ab his doctrinæ rudimenta percipiunt, et substantiales hauriunt delicias; hos prædicant in scholis professores, in concionibus memorant divini verbi præcones, in sacro tribunali duces habent et invocant confessarii, et qui controversiis incumbunt, validissima ab his mutant argumenta. Nihil apud eos obsoletum, nihil infirmum reperias: ab integrâ eorum lectione cor suaviter demulcet, animusque fructuosè instruitur.

Nunc ad Petrum Lombardum redeat oratio (1).

PETRUS LOMBARDUS (cognomento MAGISTER SENTENTIARUM) Lombardi nomine vocatus est, quòd non longè à Novariensi civitate in Longobardiâ in lucem editus est. Primùm canonicus Carnutensis, tantâ nonini laude Lutetiæ Parisiorum inclaruit, ut scholastes, seu scholæ Parisiensis præses electus, dein ad ejusdem urbis episcopatum evectus fuerit: quam quidem amplissimam dignitatem denegaverat Philippus, Ludovici Crassi filius, ac Ludovici Junioris frater, ut eam Petro magistro suo adjudicaret. Inclytam itaque sedem occupavit Petrus anno 1159, sed non nisi quinque annis Ecclesiam suam gubernavit, quippe qui supremum diem obiit anno 1164, æternâ præsul veneratione dignus, qui creditum sibi gregem doctrinâ simul et exemplis informare quàm maximè idoneus extitit.

Omnes ejus *Sententias* norunt, in quibus auctor ille universæ theologiæ summam ex sacris Litteris et orthodoxorum Patrum locis ac decretis mirabili compendio arteque complexus est, et apparentes in iis discrepantias clarâ methodo ac singulari sermonis luciditate conciliavit. Illud autem tanto successu peregit, ut agitata inanis dialecticæ cavillationes penè expedierit, subdolasque in disputando artes minuerit, quibus hucusque circumstrepabant scholastica theologorum conventicula. Hinc postea sub insignibus ducis eundi ac per verba *Magistri* jurandi consuetudo apud omnes invaluit. Quidam tamen defectus in hoc opere occurrunt: celebris nempe theologus, omissis aliquando magni momenti quæstionibus, plurimas suâ quidem ætate graves, nostrâ verò sæpius inutiles evolvit, ac, dum sensus figuratos argumentando prosequitur, firmis rationum momentis dogma assertum stabilire negligit. Hæc verò vitia faciliè Petro condonabuntur, si ad tempus quo vixit respiciatur, et attendatur, eum, si unum forsan et alterum excipias, totam theologiâ in unum quasi corpus primum contraxisse. Ipsi insuper nonnullæ exprobrantur opiniones quæ ab omnibus communiter non tenentur; et hæc quidem à nobis au cæcæ operis infra subjiçientur.

Præter Petri Lombardi *Sententias*, extant ejusdem *Commentaria in Psalmos*, Parisiis, 1541, in-fol., et in *Epistolas Pauli*, 1537, in-fol.

(1) D. Thomæ Aquinatis vitam infra describemus, cum ad ejus *Summam* devenerimus.

PETRI LOMBARDI

IN LIBROS SENTENTIARUM

Prologus.

Capientes aliquid de penuriâ ac tenuitate nostrâ cum pauperculâ in gazophylacium Domini mittere, ardua scandere, opus ultra vires nostras agere præsumptuos; consummationis fiduciam, laborisque mercedem in Samaritano statuentes, qui, prolatis in carationem semivivi duobus denariis, supereroganti cuncta reddere professus est. Delectat nos veritas pollicentis; sed terret immensitas laboris. Desiderium hortatur proficiendi, sed dehortatur infirmitas deficiendi (ex Aug., 3 libro de Trin., in procemio), quam vincit zelus domûs Dei. Quo inardescentes, fidem nostram adversus errores carnalium atque animalium hominum, Davidicæ turris clypeis munire, vel potius munitam ostendere, ac theologiarum inquisitionum abdita aperire, necnon et Sacramentorum ecclesiasticorum pro modulo intelligentiæ nostræ notitiam tradere studuimus (ex eodem Aug. loco citato; ex Hilario, in principio, 10 de Trin.). Non valentes studiosorum fratrum votis jure resistere, eorum in Christo laudabilibus studiis, linguâ ac stylo nos servire flagitantium: quas bigas in nobis agitat Christi charitas. Quamvis non ambigamus omnem humani eloqui sermonem calumniæ atque contradictioni amulorum semper fuisse obnoxium; quia dissidentibus voluntatum motibus, dissentiens quoque sit animorum sensus: ut cum omne dictum veri ratione perfectum sit, tamen dum aliud aliis aut videtur, aut complacet, veritati vel non intellectæ, vel offendent, et impietatis error obnititur, ac voluntatis invidia resultet; quam Deus sæculi hujus operatur in illis dissidentiæ filiiis, qui non rationi voluntatem subijciunt, nec doctrinæ studium impendunt, sed his quæ somniarunt sapientiæ verba coaptare nituntur, non veri, sed placiti rationem sectantes, quos iniqua voluntas non ad intelligentiam veritatis, sed ad defensionem placentium incitat; non desiderantes doceri veritatem, sed ab eâ ad fabulas convertentes auditum. Quorum professio est magis placita quàm docenda conquirere; nec do-

cenda desiderare, sed desideratis doctrinam coaptant, et habent rationem sapientiæ in superficie. Quia fidei defectionem sequitur hypocrisis mendax, ut sit in verbis pietas, quam amiserit conscientia, ipsamque simulatam pietatem, omni verborum mendacio impiam reddunt; falsæ doctrinæ institutis fidei sanctitatem corrumpere molientes, auriumque pruriginem, sub novello sui desiderii dogmate aliis ingerentes, qui contentioni studentes, contra veritatem sine fœdere bellant. Inter veri namque assertionem et placiti defensionem pertinax pugna est, dum se et veritas tenet, et se voluntas erroris tuetur. Horum igitur et Deo odibilem ecclesiam evertere, atque ora opplare (ne virus nequitiae in alios effundere queant), et lucernam veritatis in candelabro exaltare volentes, in labore multo ac sudore, hoc volumen, Deo præstante, compingimus, ex testimoniis veritatis in æternum fundatis, in quatuor libris distinctum. In quo majorum exempla doctrinamque reperies; in quo, per dominicæ fidei sinceram professionem, vipereæ doctrinæ fraudulentiam prodidimus, aditum demonstrandæ veritatis complexi, nec periculo impiæ professionis incerti, temperato inter utrumque moderamine utentes (ex August., in procem., 3 de Trin.). Sicubi verò Patrum vox nostra insonuit, non à paternis discessit limitibus. Non igitur debet hic labor cuiquam pigro vel multum docto videri superfluous, cum multis impigris multisque indoctis, inter quos etiam et mihi, sit necessarius; brevi volumine complicans Patrum sententias, appositis eorum testimoniis, ut non sit necesse quærenti librorum numerositatem evolvere, cui brevitatis quod quæritur offert sine labore (ex eodem loco supra citato). In hoc autem tractatu, non solum pium lectorem, sed etiam liberum correctorem desidero, maxime ubi profunda versatur veritatis quæstio, quæ utinam tot haberet inventores quot habet contradictores! Ut autem quod quæritur facilius occurrat, titulos quibus singulorum librorum capitula distinguuntur præmisimus.

DE MYSTERIO TRINITATIS.

LIBER PRIMUS.

DISTINCTIO PRIMA.

1. Veteris ac novæ legis continentiam, diligenti indagine, etiam atque etiam considerantibus nobis, præviâ Dei gratiâ, innotuit sacræ paginæ tractatu circa res, vel signa præcipuè versari; ut enim egregius doctor Aug. ait in libro de Doct. christ., omnis doctrina vel rerum est vel signorum; sed res etiam per signa dicuntur. Propriè autem hic *res* appellantur, quæ non ad significandum aliquid adhibentur; *signa* verò, quorum usus est in significando. Eorum autem aliqua sunt, quorum omnis usus est in significando, non in justificando; quibus non utimur nisi aliquid signifi-

candi gratiâ, ut aliqua sacramenta legalia. Alia quæ non solum significant, sed conferunt quod intus adjuvet, sicut evangelica sacramenta. Ex quo aperte intelligitur quæ hic appellantur signa, res illæ videlicet quæ ad significandum aliquid adhibentur. Omne igitur signum etiam res aliqua est. Quod enim nulla res est, ut in eodem Aug. ait (lib. et loc. citatis), omnino nihil est. Non autem à diverso omnis res signum est, quia non adhibetur ad significandum aliquid. Cùmque his intenderit theologorum speculatio studiosa atque modesta, divinam Scripturam, formam præscriptam in doctrinâ tenere advertet. De his ergo nobis aditum ad res divinas aliquatenus intelligendas, Deo duce, aperire ve-

lentibus disserendum est : et primum de rebus, postea de signis disseremus.

De rebus communiter agiti.

2. Id ergo in rebus considerandum est, ut in eodem Aug. ait (lib. 1, c. 3), quod res aliæ sunt quibus fruendum est, aliæ quibus utendum est, aliæ quæ fruuntur et utuntur. Illæ quibus fruendum est, nos beatos faciunt. Iste quibus utendum est, tendentes ad beatitudinem adiuvamus, et quasi adminiculamur, ut ad illas res, quæ nos beatos faciunt, pervenire, eis-que inhærere possimus. Res verò quæ fruuntur et utuntur nos sumus; quasi inter utrasque constituti et angelis, et sanctis. *Fruamur autem amore alicui rei inhærere propter seipsam. Uti verò, id quod in usum venerit referre ad obtinendum illud quo fruendum est; aliàs abuti est, non uti : nam usus illicitus, abusus vel abusus nominari debet.*

Res igitur quibus fruendum est, sunt Pater et Filius, et Spiritus sanctus. Eadem tamen Trinitas quædam somma res est, communisque omnibus fruentibus, ea si tamen res dici debet, et non rerum omnium causa; si tamen et causa. Non enim facile potest inveniri nomen quod tantæ excellentiæ conveniat, nisi quod melius dicitur Trinitas hæc unus Deus. Res autem quibus utendum est, mundus est, et in eo creata. Unde Aug. in eodem, lib. 1, c. 5: Utendum est hoc mundo, non fruendum, *ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur* (Rom. 2, 22), id est ut de temporalibus æterna capiantur. Item in eodem, c. 4: In omnibus rebus illæ tantum sunt quibus fruendum est, quæ æternæ et incommutabiles sunt; cæteris autem utendum est, ut ad illarum perfectionem perveniatur. Idem Aug. in lib. 10 de Trin., c. 10: Fruimur cognitio in quibus ipsis propter se voluntas delectata conquiescit: utimur verò eis quæ ad aliud referimus, quo fruendum est.

Item quid intersit inter frui et uti aliter quàm suprâ.

3. Notandum verò quod idem Aug. in libro 10, de Trin. c. 11, aliter quàm supra accipiens uti et frui, sic dicit: Uti est assumere aliquid in facultatem voluntatis. Frui autem est, uti cum gaudio, non ad hoc spei, sed jam rei; ideoque omnis qui fruatur, utitur; assumit enim aliquid in facultatem voluntatis cum sine delectatione. Non autem omnis qui utitur, et fruatur, si id quod in facultatem voluntatis assumit, non propter ipsum sed propter aliud appetit. Et attende quia videtur Aug. dicere illos frui tantum qui in re gaudent, non jam in spe: et ita in hac vitâ non videmur frui, sed tantum uti, ubi gaudemus in spe; cum supra dictum sit, frui esse amore inhærere alicui rei propter se: qualiter etiam hic multi adhærent Deo.

Determinatio eorum quæ videntur contraria.

4. Hæc ergo quæ sibi contradicere videntur, sic determinamus, dicentes, nos et hic, et in futuro frui; sed ibi propriè, et perfectè, et plenè, ubi per speciem videmus quo fruemur; hic autem, dum in spe ambulamur, fruimur quidem, sed non adè plenè, unde in libro 10 de Trin., cap. 10: Fruimur cognitio in quibus voluntas est. Idem in lib. de Doct. christ. ait, lib. 1, cap. 30: Angeli illo fruentes jam beati sunt, quo et nos frui desideramus; et quantum in hac vitâ jam fruimur, vel per speculum, vel in ænigmate, tantò nostram peregrinationem, et tolerabilius sustinemus, et ardentius finire cupimus.

Alia determinatio.

5. Potest etiam dici quod qui fruatur etiam in hac vitâ, non tantum habet gaudium spei, sed etiam rei, quia jam delectatur in eo quod diligit, et ita jam rem aliquatenus tenet. Constat igitur quod debemus Deo frui et non uti. Illo enim, ut ait Aug., lib. 1 de Doct. christ., fruere, quo efficeris beatus, et in quo spem ponis, ut ad id pervenias. De hoc idem ait in lib. 1 de Doct. christ., cap. 31: Dicimus nos eâ re frui quam diligimus propter se, et eâ re fruendum nobis esse tantum quæ efficimur beati; cæteris verò utendum (Aug. lib. eodem, c. 33). Frequenter tamen dicitur

frui, cum delectatione uti. Cum enim adest quod diligitur, etiam delectationem secum gerit: si tamen per eam transieris, et ad illud ubi permanendum est eam retuleris, uteris eâ; et abusivè, non propriè, diceris frui. Si verò inhæreris atque permanseris, finem in eâ ponens lætitiæ tuæ, tuac verè et propriè frui dicendus es; quod non est faciendum nisi in illâ Trinitate, id est, summo et incommutabili bono.

Utrum hominibus sit utendum, vel fruendum.

6. Cum autem homines qui fruuntur et utuntur aliis rebus, res aliquæ sint, queritur utrum se frui debeant, an uti, an utrumque? Ad quod sic respondet Aug. in lib. de Doct. christ., c. 22: Si propter se homo diligendus est, fruimur eo; si propter aliud, utimur eo (Hier. 17). Videatur autem nihil propter aliud diligendus. Quod enim propter se diligendum est, in eo constituitur beata vita, cujus etiam spes hoc tempore nos consolatur. In homine autem spes ponenda non est, quia maledictus est qui hoc facit (cap. unico). Ergo si liquidè advertas, nec seipso quisquam frui debet, quia diligere se propter se non debet, sed propter illud quo fruendum est. Huic autem contrarium videri non debet quod Apost. ad Philemonem loquens ait: *Ita, frater, ego te fruar in Domino*. Quod ita determinat Aug. in lib. 1 de Doct. christ., c. 33: Si dixisset tantum *te fruar*, et non addidisset *in Domino*, videretur finem dilectionis ac spem constituisse in eo; sed quia illud addidit *in Domino* se finem posuisse, eodemque frui significavit. Cum enim (ut idem August. ait ibidem) homine in Deo frueris. Deo potius quàm homine frueris.

Hic queritur an Deus fruatur, an utatur nobis.

7. Sed cum Deus diligat nos, ut frequenter Scriptura dicit, quæ ejus dilectionem erga nos multum commendat, querit Aug. ibid., c. 38, quomodo diligat: an ut utens, an ut fruens, et procedit ita: Si fruatur, eget bono nostro, quod nemo sanus dixerit. Ait enim Propheta: *Bonorum meorum non eges*. Omne enim bonum nostrum vel ipse est, vel ab ipso est; non ergo fruatur nobis, sed utitur. Si enim nec fruatur, nec utitur, non invenio quomodo diligat nos. Neque tamen sic utitur nobis, ut nos aliis rebus. Nos enim res quibus utimur ad id referimus ut Dei bonitate perfruamur: Deus verò ad suam bonitatem usum nostrum refert. Ille enim miseretur nostrum propter suam bonitatem; nos autem nobis invicem propter illius bonitatem. Ille nostrum miseretur, ut se perfruamur; nos verò invicem nostrum miseremur, ut illo fruamur. Cum enim nos alicujus miseremur, et alicui consulimus, ad ejus quidem facimus utilitatem, eamque intuemur (Aug. lib. 1 de Doct. christ., cap. 30). Sed nostra fit consequens, cum misericordiam quam aliis impendimus non relinquit Deus sine mercede. Hæc autem merces summa est, ut ipso fruamur. Item quia bonus est, sumus; et in quantum sumus, boni sumus (ex eodem lib. c. 32). Porro etiam quia justus est, non impunè mali sumus; et in quantum mali sumus, in tantum etiam minus sumus. Ille ergo usus, quo nobis utitur Deus, non ad ejus, sed ad nostram utilitatem refertur; ad ejus verò tantummodò bonitatem (ex eodem lib. c. 32).

Utrum utendum, an fruendum sit virtutibus.

8. Hic considerandum est utrum virtutibus sit utendum, an fruendum. Quibusdam videtur quod eis sit utendum, et non fruendum: et hoc confirmant auctoritate Aug. qui, ut prætaxatum est (in num. 5 hujus primæ dist. id habetur lib. 1 de Doct. christ., c. 33), dicit nos esse fruendum nisi Trinitate, id est, summo et incommutabili bono. Item dicunt idè non esse fruendum eis, quia propter se amandæ non sunt, sed propter æternam beatitudinem. Illud autem quo fruendum est, propter se amandum est. Sed quod virtutes propter se amandæ non sint, imò propter beatitudinem solam, probant auctoritate Aug. qui, in lib. 13 de Trin., contra quosdam sit: Fortè virtutes quas propter solam beatitudinem amamus, sic nobis persuadere audent, ut ipsam beatitudinem non

amemus; quod si faciunt, etiam ipsas utique amare desistimus, quando illam propter quam solam istas amavimus, non amamus. Ecce his verbis videtur Aug. cap. 8, ostendere quod virtutes non propter se, sed propter solam beatitudinem amandæ sint. Quod si ita est, ergo eis fruendum non est. Aliis verò contra videtur, scilicet quod fruendum eis sit, quia propter se petendæ et amandæ sunt. Et hoc confirmant auctoritate Amb., qui ait super illum locum Epistolæ ad Gal.: *Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia*, etc.; at hic non nominat opera, sed fructus, quia propter se petenda sunt: si verò propter se petenda sunt, ergo et propter se amanda (c. 5). Nos autem harum quæ videtur auctoritatum repugnantiam de medio eximere cupientes, dicimus quod virtutes propter se petendæ et amandæ sunt, et tamen propter solam beatitudinem: propter se quidem amandæ sunt, quia delectant sui possessores sincerâ et sanctâ delectatione, et in eis pariunt gaudium spirituale. Verumtamen non est hic consistendum, sed ultra gradiendum, non hic hæreat dilectionis gressus, neque hic sit dilectionis terminus; sed referatur hoc ad illud summum bonum, cui soli omnino inhærendum est, quia illud propter se tantum amandum est, et ultra illud nihil querendum est; illud est enim supremus finis. Ideo Aug. dicit (in num. 5, et lib. de Doct. christ., c. 33) quod eas diligimus propter solam beatitudinem; non quoniam eas propter se diligamus, sed quia id ipsum quod eas diligimus, referimus ad illud summum bonum, cui soli inhærendum est et in eo permanendum, finisque lætitiæ ponendus: quare virtutibus non est fruendum. Sed, dicet aliquis: Frui est amore inhære alicui rei propter se ipsam, ut prædictum est. Si ergo virtutes propter se amandæ sunt, et eis fruendum est. Ad quod dicimus, in illâ descriptione, ubi dicitur *propter seipsam*, intelligendum est tantummodò, ut scilicet ametur propter seipsam tantum, ut non referatur ad illud, sed ibi ponatur finis, ut supra ostendit Aug., cap. 4, dicens: Si inhæseris atque permanseris finem ponens lætitiæ, tunc verè et propriè frui dicendus es; quod non est faciendum, nisi in illâ Trinitate, id est summo et incommutabili bono. Utendum est ergo virtutibus, et per eas fruendum summo bono; ita et de voluntate bonâ dicimus, unde Aug. in lib. 10 de Trin. ait: Voluntas est per quam fruimur; ita et per virtutes fruimur, non eis, nisi fortè aliqua virtus sit Deus, ut charitas; de quâ post tractabitur, dist. 71, lib. 1.

Epilogus.

9. Omnium igitur quæ dicta sunt, ex quo de rebus specialiter tractavimus, hæc summa est: Quod aliæ sunt quibus fruendum est, aliæ quibus utendum est, aliæ quæ fruuntur et utuntur, et inter eas quibus utendum est, etiam quardam sunt per quas fruimur, ut virtutes et potentie animi, quæ sunt naturalia bona. De quibus omnibus antequàm de signis tractemus, agendum est: ac primum de rebus quibus fruendum est, scilicet de sanctâ atque individuâ Trinitate.

DISTINCTIO II.

DE MYSTERIO TRINITATIS ET UNITATIS.

1. Hoc quoque verè ac piâ fide tenendum est, quod Trinitas unus sit et solus verus Deus, ut ait Aug. in lib. 1 de Trin., c. 2, scilicet Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; et hæc trinitas unius ejusdemque substantiæ vel essentiae dicitur, creditur et intelligitur; quæ est summum bonum, quod purgatissimis mentibus cernitur. Mentis enim humanæ acies invalida, in tam excellenti luce non fligit, nisi per justitiam fidei emundetur. Item in lib. 1 Retract. c. 10: Non approbo quod in oratione dixi: Deus qui non nisi mundos verum scire voluisti; responderi enim potest multos etiam non mundos multa scire vera. De hæc ergo summa et excellentissima, cum modestiâ et timore agendum est, et attentissimis auribus atque devotis audiendum, ubi queritur unitas Trinitatis, Pater scilicet, et Filius, et Spiritus sancti; quia nec

periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid queritur, nec fructuosius aliquid invenitur. Proinde omnis qui audit et legit ea quæ de ineffabili et inaccessiblei luce Divinitatis dicuntur, studeat imitari atque servare quod venerabilis doctor August. in 2 lib. de Trin. de seipso ait: Non pigebit me, inquit, si alicubi hesito querere; nec pudebit, si alicubi erro, discere. Quisquis ergo audit hoc vel legit, ubi pariter certus est, pergat mœcum: ubi pariter hesitat, querat mœcum; ubi errorem suum cognoscit, redeat ad me; ubi meum, revocet me. Ita ingrediamur simul charitatis viam, tendentes ad eum de quo dictum est psal. 10: *Querite faciem ejus semper.*

Quæ fuerit intentio scribentium de Trinitate.

2. Omnes autem catholici tractatores, ut in eodem primo lib. de Trin., c. 4, Aug. ait, qui de Trinitate, quæ Deus est, scripserunt, hoc intenderunt, secundum Scripturas docere quod Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, unius sint substantiæ et inseparabili æqualitate unus sint Deus: ut sit unitas in essentia, et pluralitas in personis, ideòque non sunt tres dii, sed unus Deus, licet Pater Filium genuerit, et ideò Filius non sit qui Pater est; Filiusque à Patre sit genitus, et ideò Pater non sit qui Filius est; et Spiritus sanctus nec Pater sit nec Filius, sed tantum Patris et Filii Spiritus, utrique cœqualis, et ad Trinitatis pertineans unitatem. Teneamus ergo Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unum esse naturaliter Deum, ut ait August. in lib. de Fide ad Petrum, neque tamen ipsum Patrem esse, qui Filius est; nec Filium ipsum esse, qui Pater est; nec Spiritum sanctum ipsum esse, qui Pater est aut Filius. Una est enim Patris et Filii et Spiritus sancti essentia, quam Græci *ὁμοουσίαν* vocant; id quod non est aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus sanctus: quamvis sit personaliter alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus.

Quis ordo sit servandus cum de Trinitate agitur.

3. Cæterum, ut in primo libro de Trin. Aug. docet, primò secundum auctoritates sanctarum Scripturarum, utrum fides ita se habeat demonstrandum est. Deinde adversus garrulos ratiocinatores, elatores magis quàm capaces, rationibus catholicis et similitudinibus congruis ad defensionem et assertionem fidei utendum est; ut eorum inquisitionibus satisficientes, mansuetos plenius instruamus, et illi si nequiverint invenire quod querunt, de suis mentibus potius quàm de ipsâ veritate, vel de nostrâ assertionem conquérantur.

Testimonia sanctorum de Trinitate.

4. Proponamus ergo in medium veteris ac novi Testamenti auctoritates, quibus divinx unitatis atque Trinitatis veritas demonstretur, ac primum ipsa legis exordia occurrant, ubi Moses ait, Deuter. 6: *Audi, Israel: Dominus Deus tuus Deus unus est.* Item Exod. cap. 20: *Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terrâ Egypti; non erunt tibi alii dii præter me.* Ecce hic significavit unitatem divinx naturæ. Deus enim, ut ait Amb. in primo lib. de Trin. (de Fide, lib. 1), nomen est naturæ. Dominus verò nomen est potestatis. Item alibi Deus loquens ad Moysen ait. Exod. 5: *Ego sum, qui sum, et si quaesierint nomen meum, vade et dic eis: Qui est, misit me ad vos.* Dicens enim: *Ego sum*, non, *Nos sumus*; et *qui est*, non *qui sumus*, apertissime declaravit unum solum Deum esse. In cantico etiam Exodi legitur, c. 15: *Dominus omnipotens nomen ejus*; non ait *Domini*: unitatem volens significare. Personarum quoque pluralitatem et naturæ unitatem simul ostendit Dominus in Gen., c. 1, dicens: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Dicens enim, *faciamus*, et *nostram*, pluralitatem personarum ostendit: dicens verò *imaginem*, unitatem essentiae. Ut enim dicit Aug. in lib. de Fide ad Petrum, si in illâ naturâ Patris, et Filii, et Spiritus sancti una esset tantum persona, non diceretur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Cum enim dicit ad *imaginem*, ostendit unam naturam esse, ad cuius imaginem homo fieret; cum verò dicit *nostram*, osten-

dicit eundem Deum non unam, sed plures esse personas. *Aperit ostendit quòd nec solitudo, nec diversitas, nec singularitas ibi est, sed similitudo.*

5. Hilarius quoque, in lib. 3 de Trin., dicit his verbis significari quòd in Trinitate nec diversitas est, nec singularitas vel solitudo; sed similitudo, et pluralitas sive distinctio; ait enim sic: Qui dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, invicem esse sui similes, in eo quòd dicit imaginem et similitudinem nostram, ostendit. Imago enim sola non est, et similitudo sibi non est; neque diversitatem duobus admisceri ad alterius alterum similitudo permittit. Item idem in lib. 4, circa finem: Absolutius voluit intelligi significationem hanc non ad se esse referendam tantum, dicendo: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; professio enim consortii sustulit intelligentiam singularitatis, quia consortium aliquod nec potest esse sibi ipsi solitario (circa medium), neque rursus solitudo solitarii recipit *faciamus*; neque quisquam alieno à se loquitur *nostram*; uterque ergo sermo scilicet *faciamus* et *nostram*, ut solitarium eundemque non patitur, ita neque diversum à se, alienumque significat; solitario convenit *faciam* et *meum*; non solitario verò convenit dicere *faciamus* et *nostram*; uterque sermo ut non solitarium tantum, ita neque differentem esse, vel diversum esse significat. Nobis quoque nec solitarius nec diversus est confitendus; ita ergo Deus ad communem sibi cum Deo imaginem, eandemque similitudinem reperit operari, ut nec significatio efficientis admittat intelligentiam solitudinis, nec operatio constituta ad eandem imaginem vel similitudinem patiaris diversitatem divinitatis. In his verbis Hilari. pluralitatem personarum voluit intelligi nomine consortii, atque significavit nomine consortii vel pluralitatis non poni aliquid, sed removere. Pluralitas enim vel consortium personarum cum dicitur, solitudo vel singularitas negatur; cum dicimus plures esse personas, significamus quòd non est una sola. Ideo Hilarius volens ista subtiliter et sanè intelligi, ait: Professio consortii sustulit intelligentiam singularitatis; non dicit: Posuit aliquid. Ita etiam cum dicimus tres personas, singularitatem et solitudinem tollimus; et quòd Pater non est solus, nec Filius est solus, nec Spiritus sanctus est solus, significamus; et quòd nec Pater tantum est et Filius, nec Pater tantum et Spiritus sanctus, nec Filius tantum et Spiritus sanctus. De hoc autem in sequenti plenius agetur (distinct. 19), ubi etiam secundum quid similes dicantur tres personæ, et utrum aliquo modo sit ibi diversitas vel differentia ostendetur.

Ad idem quod cæperat redit, ut alias auctoritates supponat.

6. Nunc verò ad propositum redeamus; et ad ostendendum personarum pluralitatem atque essentia divinae unitatem, alias sanctorum auctoritates inducimus. Moyses dicit: *In principio creavit Deus cælum et terram* (Gen. 1); per Deum significans Patrem; per principium, Filium. Et pro eo quod apud nos Deus dicitur, Hebraica veritas habet *Elonym*, quod est plurale huius singularis, quod est *hef*. Quod ergo non est dictum *hef*, quod est Deus; sed *elonym*, quod interpretari potest *dii sive iudices*, ad pluralitatem personarum refertur. Ad quam etiam illud attinere videtur, quod diabolus per serpentem dixit: *Eritis sicut dii*. Pro quo in Hebraico habetur *elonym*; ac si diceret: *Eritis sicut divinae personæ*. Ille etiam maximus prophetarum et regum David, qui suam cæteris præferebat intelligentiam dicens psal. 67: *Super senes intellexi, unitatem divinae naturæ ostendens* ait psal. 80: *Dominus nomen est illi*; non dicit *Domini*. Alibi etiam ejusdem unitatem et æternitatem simul ostendens ait ex personâ Dei: *Israel, si me audieris, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum*. Aliud horum, ut dicit Ambros., in lib. 4 de Trin. (de Fide, l. 1, c. 5), significat æternitatem; aliud unitatem substantia indifferentis, ut neque posteriorem Patre, neque alterius divinitatis Filium, vel Spiritum sanctum

esse credamus; nam si Patre posterior est Filius, vel Spiritus sanctus, recens est; et si unius non est divinitatis, alienus est; sed nec posterior est, quia recens non est; nec alienus, quia ex Patre natus est Filius, ex Patre procedit Spiritus sanctus. Alibi quoque distinctionem personarum insinuans ait (psal. 66): *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Alibi etiam ait: *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, et metuant omnes fines terræ*. Trina enim confessio Dei trinitatem exprimit personarum: unitatem verò essentia aperit, cum singulariter subjungit *eum*. Isaias quoque dicit c. 6 se audisse Seraphim clamantia: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus*. Per hoc quod dicit *ter sanctus*, Trinitatem significat; per hoc quod subdit *Dominus Deus*, unitatem essentia. David quoque æternam Filii generationem aperit insinuat ex personâ Filii dicens (psal. 2): *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu; Ego hodie genui te*. De hac generatione ineffabili Isaias ait, cap. 53: *Generationem ejus quis enarrabit?* In lib. quoque Sap. æternitas Filii cum Patre monstratur, ubi Sapientia ita loquitur: *Dominus possedit me ab initio viarum suarum; antequam quidquam faceret à principio, ab æterno ordinata sum; antequam terra fieret, necdum erant abyssi, et ego jam concepta eram; necdum fontes, necdum montes ante colles, et ego parturiebar; adhuc terram non fecerat, et cardines orbis terræ, quando præparabat cælos, aderam; quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens, et delectabar per singulos dies ludens coram eo*. Ecce aptum de æternâ genitura testimonium; quo ipsa Sapientia perhibet se ante mundum conceptam esse et parturiri, id est, genitam, et apud Patrem æternaliter existere. Ipsa etiam alibi ait (Eccl. 24): *Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam*. Michæas quoque propheta æternam Verbi generationem, et temporalem ex Mariâ, simul insinuat dicens, c. 5: *Et tu Bethleem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te egredietur qui sit dominator in Israel; et egressus ejus ab initio à diebus æternitatis*.

Specialia testimonia de Spiritu sancto.

7. De Spiritu sancto etiam expressa documenta in veteri Testamento habemus. In Gen. enim legitur (c. 1): *Spiritus Domini ferebatur super aquas* et David dicit psal. 138: *Quo ibo à Spiritu tuo?* In lib. Sap. dicitur, cap. 1: *Spiritus sanctus disciplina effugiet fictum; benignus est enim Spiritus sapientia*. Isaias quoque ait cap. 61: *Spiritus Domini super me*.

De testimoniis novi Testamenti.

8. Nunc verò post testimonia veteris Testamenti, de fide sanctæ Trinitatis et unitatis, ad novi Testamenti auctoritates accedamus; ut in medio duorum animalium, id est, testamentorum, cognoscatur veritas: et forcipe de altari sumatur calculus quo tangantur ora fidelium. Dominus itaque Christus unitatem divinae essentia ac personarum trinitatem aperit insinuat, dicens apostolis: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. In nomine utique ait, ut Ambros. ait in lib. 4 de Trin. (de Fide, l. 1, c. 1, 2), non in nominibus, ut unitas essentia ostendatur. Per nomina tria quæ supposuit, tres esse personas declaravit. Ipse etiam ait: *Ego et Pater unum sumus*; unum dixit, ut ait Ambr. in eodem, ne fiat discretio potestatis naturæ; et addidit, *sumus*, ut Patrem Filiumque cognoscas; scilicet ut perfectus Pater Filium perfectum genuisse credatur; et quòd Pater et Filius unum sint, non confusione personæ, sed unitate naturæ. Joannes quoque in Epistolâ 1 canonicâ ait: *Tres sunt qui testimonium perhibent in cælo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt*. Ipse etiam in initio Evangelii sui ait: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*; ubi aperit ostendit Filium semper et æternaliter fuisse apud Patrem; ut alium apud alium. Apostolus quoque aperit Trinitatem distinguit dicens, Gal. 4: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra*; et alibi, Rom. 8: *Si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum*

habitat in nobis, etc. Item aliā Trinitatem atque unitatem evidentissimè commendat dicens, Rom. 8: *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ipsi gloria.* Ex ipso ait, ut Aug. in lib. 1 de Trin., c. 6, ait, propter Patrem; per ipsum dicit, propter Filium; in ipso, propter Spiritum sanctum. Per hoc verò quòd non ait ex ipsis, per ipsos, et in ipsis, nec ait ipsis gloria, sed ipsi, insinuavit hanc Trinitatem unum Deum esse. Sed quia singulæ penè syllabæ novi Testamenti hanc ineffabilis unitatis atque Trinitatis veritatem concorditer insinuant, inductioni testimoniorum super hæc re superedeamus, et rationibus congruisque similitudinibus ita esse, prout infinitas nostra valet, ostendamus.

DISTINCTIO III.

EXCIPIT OSTENDERE QUOMODO PER CREATURAM POTUERIT COGNOSCI CREATOR.

1. Apostolus namque ait, Rom. 1, *quòd invisibilia Dei à creaturâ mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque virtus ejus et divinitas.* Per creaturam mundi intelligitur homo, propter excellentiam quâ excelsit inter alias creaturas; vel propter convenientiam quam habet cum omni creaturâ. Homo ergo invisibilia Dei intellectu mentis conspiciere potuit, vel etiam conspexit, per ea quæ facta sunt, id est, per creaturas visibiles vel invisibiles. A duobus enim jurabatur: scilicet à naturâ, quæ rationalis erat; et ab operibus à Deo factis, ut manifestaretur homini veritas. Idèquæ Apostolus dixit: *Quia Deus revelavit illis*, scilicet, dùm fecit opera, in quibus artificis aliquatenus relucet indicium.

Prima ratio vel modus quomodo potuit cognosci Deus.

2. Nam sicut ait Ambros., ut Deus qui natura invisibilis est, etiam à visibilibus posset sciri, opus fecit quod opifcem visibilitate sui manifestavit; ut per certum, incertam posset sciri, et ille Deus omnium esse crederetur, qui hoc fecit quod ab homine impossibile est fieri. Potuerunt ergo cognoscere, sive cognoverunt, ultra omnem creaturam esse illum qui ea fecit, quæ nulla creaturarum facere vel destruere valet. Accedat quæcumque vis creatura, et faciat tale cœlum et terram; et dicam quia Deus est. Sed quia nulla creatura talia facere valet, constat super omnem creaturam esse illum qui ea fecit, ac per hoc illum esse Deum humana mens cognoscere potuit.

Secunda ratio quâ potuit cognosci, vel modus quo novant.

3. Alio etiam modo Dei veritatem ductu rationis cognoscere potuerunt, vel etiam cognoverunt: ut enim Aug. ait in lib. de Civ. Dei, viderunt summi philosophi nullum corpus esse Deum, et idè cuncta corpora transcenderunt quærentes Deum; viderunt etiam quidquid mutabile est, non esse summum Deum, omniumque principium: et idè omnem animam mutabilesque spiritus transcenderunt. Deinde viderunt omne quod mutabile est non posse esse nisi ab illo qui incommutabiliter et simpliciter est. Intellexerunt ergo eum et omnia ista fecisse, et à nullo fieri potuisse.

Tertia ratio vel modus.

4. Consideraverunt etiam quidquid est in substantiis, vel corpus esse, vel spiritum: meliùsque aliquid spiritum esse quàm corpus, sed longè meliorem qui spiritum fecit et corpus.

Quartus modus vel ratio.

5. Intellexerunt etiam corporis speciem esse sensibilem, et spiritus speciem intelligibilem; et intelligibilem speciem sensibili prætulerunt. Sensibilia dicimus quæ visu tactuque corporis sentiri queunt; intelligibilia, quæ conspectu mentis possunt intelligi. Cùm ergo in eorum conspectu et corpus et animus magis minusque speciosa essent; si autem omni specie carere possent, omnino nulla essent; viderunt esse aliquid quo illa speciosa facta sunt, ubi est prima et incommutabilis species, idèquæ incomparabilis; et illud esse rerum principium rectissimè crediderunt, quod factum non esset, et ex quo cuncta facta essent.

Ecce tot modis potuit cognosci veritas Dei. Cùm ergo Deus una sit et simplex essentia, quæ ex nullâ diversitate partium vel accidentium consistit, pluraliter tamen dicit Apostolus, *invisibilia Dei*, quia pluralibus modis cognoscitur veritas Dei per ea quæ facta sunt. Ex perpetuitate namque creaturarum intelligitur conditor æternus; ex magnitudine creaturarum, omnipotens; ex ordine et dispositione, sapiens; ex gubernatione, bonus. Hæc autem omnia ad unitatem deitatis pertinent monstrandam.

Quomodo in creaturis apparet vestigium Trinitatis.

6. Nunc restat ostendere utrùm per ea quæ facta sunt aliquod Trinitatis iudicium vel exiguum haberi potuerit. De hoc Aug. in lib. 6, cap. 6, de Trin., ait: Oportet ut Creatorem per ea quæ facta sunt, intellectus conspiciens, Trinitatem intelligamus. Hujus enim Trinitatis vestigium in creaturis apparet. Hæc enim quæ arte divinâ facta sunt, et unitatem quamdam in se ostendunt, et speciem et ordinem. Nam quodque horum creatorum, et unum aliquid est, sicut sunt naturæ corporum et ingenia animarum; et aliqua specie formatur, sicut sunt figuræ vel qualitates corporum, ac doctrinæ vel artes animarum; et ordinem aliquem petit aut tenet, sicut sunt pondera vel collocationes corporum, et amores vel delectationes animarum, et ita in creaturis præluet vestigium Trinitatis. In illâ enim Trinitate summa origo est omnium rerum, et perfectissima pulchritudo, et beatissima delectatio. Summa autem origo, ut Aug. ostendit in lib. de verâ Religione, intelligitur Deus Pater, à quo sunt omnia; à quo Filius et Spiritus sanctus; perfectissima pulchritudo intelligitur Filius, scilicet veritas Patris, nullâ ex parte ei dissimilis; quem cum ipso, et in ipso Patre veneramur; quæ forma est omnium quæ ab initio facta sunt, et ad unum referuntur, quæ tamen omnia nec fiorent à Patre per Filium, neque suis finibus salva essent, nisi Deus summè bonus esset; qui et nulli naturæ quæ ab illo bona esset, invidit; et ut in bono ipso maneret, alia quantum vellet, alia quantum posset dedit, quæ bonitas intelligitur Spiritus sanctus, qui est donum Patris et Filii; quare ipsum donum Dei cum Patre et Filio æquè incommutabile, colere et tenere nos convenit. Per considerationem itaque creaturarum unius substantiæ, Trinitatem intelligimus, scilicet unum Deum Patrem, à quo sumus; et Filium, per quem sumus; et Spiritum sanctum, in quo sumus, scilicet principium ad quod recurrimus, et formam quam sequimur, et gratiam quâ reconciliamur: unum scilicet quo auctore conditi sumus; et similitudinem ejus, per quam ad unitatem reformamur, et pacem, quâ unitati adhæremus: scilicet Deum qui dixit, Genes. 1: *Fiat lux*, et Verbum, per quod factum est omne quod substantialiter et naturaliter est, et donum benignitatis ejus; quâ placuit quod ab eo per Verbum factum est, et reconciliatum est auctori ut non interiret. Ecce ostensum est qualiter in creaturis aliquatenus imago Trinitatis indicatur; non enim per creaturarum contemplationem sufficiens notitia Trinitatis potest haberi vel potuit, sine doctrinæ vel interioris inspirationis revelatione. Unde illi antiqui philosophi quasi per umbram et de longinquo viderunt veritatem, deficientes in intuitu Trinitatis, ut magi Pharaonis in tertio signo. Exod. 8. Adjuvamus tamen in fide invisibilem, per ea quæ facta sunt.

Quomodo in animâ sit imago Trinitatis.

7. Nunc verò ad eam jam pervenimus disputationem, ubi in mente humanâ quæ novit Deum, vel potest nosse, Trinitatis imaginem, reperiamus. Ut enim ait Aug. in lib. 14 de Trinitate, cap. 8, licet humana mens non sit ejus naturæ, cujus Deus est, imago tamen illius, quæ nihil melius est, ibi quærenda et invenienda est, quo natura nostra nil habet melius, id est, in mente. In ipsâ etiam mente antequàm sit princeps Dei, ejus imago reperitur; etsi enim amissâ Dei participatione deformis sit, imago Dei tamen permanet. Eo enim ipso imago Dei est

mens, quo capax ejus est, ejusque particeps esse potest. Jam ergo in eâ Trinitatem, quæ Deus est, inquæramus. Ecce enim mens meminit sui, intelligit se, diligit se; hoc si cernimus, cernimus Trinitatem, nondum quidem Deum, sed imaginem Dei. Hic enim quædam apparet trinitas memoriæ, intelligentiæ et amoris. Hæc ergo tria potissimum tractemus, memoriam, intelligentiam, voluntatem. Hæc ergo tria, ut Aug. ait in lib. 10 de Trin., c. 21, non sunt tres vitæ, sed una vita; nec tres mentes, sed una mens, una essentia. Memoria verò dicitur ad aliquid, et intelligentia et voluntas sive dilectio similiter ad aliquid dicitur: vita verò dicitur ad seipsam et mens et essentia. Hæc ergo tria eo unum sunt, quo una vita, una mens, una essentia, et quidquid aliud ad seipsa singula dicuntur etiam simul, non pluraliter, sed singulariter dicuntur. Eo verò tria sunt, quo ad se invicem referuntur.

Quomodo æqualia sint, quia capiuntur à singulis omnia et tota. (Ex August., lib. 10 de Trin., cap. 11.)

8. Æqualia etiam sunt non solum singula singulis, sed etiam singula omnibus; alioquin non se invicem caperent; se autem invicem capiunt. Capiunt enim et à singulis singula, et à singulis omnia. Memini enim me habere memoriam, et intelligentiam, et voluntatem; et intelligo me intelligere, et velle, atque meminisse; et volo me velle, et meminisse, et intelligere.

Quomodo tota illa tria memoria capiat.

9. Totamque meam memoriam, et intelligentiam, et voluntatem simul memini. Quod enim memoriæ meæ non memini, illud non est in memoriâ meâ: nihil autem tam in memoriâ est, quam ipsa memoria; itam ergo memini. Item quicquid intelligo, intelligere me scio; et scio me velle quicquid volo, quicquid autem scio memini. Totam ergo intelligentiam totamque voluntatem meam memini.

Quomodo illa tria tota capiat intelligentia. (August. loc. cit.)

10. Similiter cum hæc tria intelligo, tota simul intelligo, neque enim quicquam intelligibilem est quod non intelligam, nisi quod ignoro. Quod autem ignoro, nec memini, nec volo. Quicquid ergo intelligibilem non intelligo, consequenter etiam nec memini, nec volo. Quicquid ergo intelligibilem memini et volo, consequenter intelligo.

Quomodo illa tota capiat voluntas.

11. Voluntas etiam mea totam intelligentiam totamque meam memoriam capit, dum utro toto eo quod intelligo et memini; cum itaque invicem à singulis et omnia et tota capiuntur, æqualia sunt tota singula totis singulis, et tota singula simul omnibus totis: et hæc tria unum, una vita, una mens, una essentia. Ecce illius summæ unitatis atque Trinitatis ubi una est essentia et tres personæ, imago est humana mens, licet imperita. Mens autem hic pro animo ipso accipitur, ubi est illa imago Trinitatis. Propriè verò mens dicitur, ut ait August., lib. 15 de Trin., c. 7, non ipsa anima, sed quod in eâ est excellentius, qualiter sæpè accipitur. Illud etiam sciendum est, quod memoria non solum est absentium et præteritorum, sed etiam præsentium, ut ait Aug. in lib. 14 de Trin., cap. 14, alioquin non se caperet.

Ex quo sensu illa tria dicantur esse unum et una essentia queritur.

12. Ille attendendum est diligenter ex quo sensu accipiendum sit quod supra dixit, illa tria, scilicet memoriam, intelligentiam, voluntatem esse unum, unam mentem, unam essentiam, quod utique non videtur esse verum juxta proprietatem sermonis. Mens enim, id est, spiritus rationalis, essentia est spiritualis et incorporea. Illa verò tria, naturales proprietates seu vires sunt ipsius mentis, et à se invicem differunt; quia memoria non est intelligentia vel voluntas, nec intelligentia voluntas sive amor.

Quod etiam ad se invicem dicuntur relativi.

13. Et hæc tria etiam ad seipsa referuntur, ut ait

Aug. in lib. 9 de Trin., c. 5. Mens enim amare seipsam vel meminisse non potest, nisi etiam noverit se. Nam quomodo amat vel meminit quod nescit? Miro itaque modo tria ista inseparabilia sunt à seipsis, et tamen eorum singulum, et simul omnia una essentia est, cum et relativè dicantur ad invicem.

Hic aperitur quod supra quærebatur, scilicet quomodo hæc tria dicantur unum.

14. Sed jam videndum est quomodo hæc tria dicantur una substantia. Ideò quia scilicet in ipsâ animâ vel mente substantialiter existunt, non sicut accidentia in subjectis, quæ possunt adesse vel abesse; unde Aug. in lib. 9 de Trin., c. 5, ait: Admonemur, si utcumque videre possumus, hæc in animo existere substantialiter, non tanquam in subjecto, ut color in corpore; quia etiam relativè dicuntur ad invicem, singula tamen substantialiter sunt in substantiâ suâ. Ecce ex quo sensu illa tria dicantur esse unum vel una substantia. Quæ tria, ut Aug. ait in lib. 15 de Trin., c. 4, in mente naturaliter instituta quisquis vivaciter perspicit, et quàm magnum sit in eâ, unde potest etiam sempiterna immutabilisque natura recoll, conspicit, concupiscit, reminiscitur enim per memoriam, intuetur per intelligentiam, amplectitur per dilectionem, profectò reperit illius summæ Trinitatis inagnam.

Quid in illâ similitudine est dissimilitudo. (Ex Aug. lib. 15 de Trin., c. 20.)

15. Verumtamen caveat ne hanc imaginem ab eâder Trinitate factam ita ei comparet, ut omninò existimè similem, sed potius in quocumque istâ similitudine magnam quoque dissimilitudinem cernat.

Prima dissimilitudo. (Ex eodem lib., c. 22.)

16. Quod breviter ostendi potest. Homo unus per ista tria meminit, intelligit, diligit; qui nec memoria est, nec intelligentia, nec dilectio, sed hæc habet. Unus ergo homo est, qui habet hæc tria, non ipse est hæc tria; in illius verò summæ simplicitate naturæ, quæ Deus est, quamvis unus sit Deus, tamen tres personæ sunt, Pater et Filius et Spiritus sanctus; et hæc tres personæ sunt unus Deus. Aliud est itaque Trinitas res ipsa, aliud imago Trinitatis in re aliâ: propter quam imaginem etiam illud in quo sunt hæc tria, imago dicitur, scilicet homo. Sicut imago dicitur et tabula et pictura quæ est in eâ; et tabula nomine imaginis appellatur propter picturam quæ est in eâ.

Alterâ dissimilitudo. (Ex Aug., lib. 15 de Trin., c. 7.)

17. Rursus ista imago quæ est homo habens illa tria, una persona est, illa verò Trinitas non una persona est, sed tres personæ, Pater Filius, et Filius Pater, et Spiritus Patris et Filii. Itaque in istâ imagine Trinitatis, non hæc tria unus homo, sed unius hominis sunt. In illâ verò summâ Trinitate, cujus hæc imago est, non unius Dei sunt illa tria, sed unus Deus; et tres sunt illæ personæ, non una persona. Illa enim tria non homo sunt, sed hominis sunt, vel in homine sunt. Sed numquid possumus dicere Trinitatem sic esse in Deo, ut aliquid Dei sit, nec ipsa sit Deus? Absit ut hoc credamus! Dicamus ergo in mente nostrâ imaginem Trinitatis, sed exiguum, et qualemcumque esse; quæ summæ Trinitatis ita gerit similitudinem, ut ex maximâ parte sit dissimilis. Sciendum verò est quod hæc trinitas mentis, ut ait Augustin., in lib. 14 de Trin., cap. 12, non propterea tantum imago Dei est, quia sui meminit mens, et intelligit, ac diligit se; sed quia potest etiam meminisse, et intelligere, et amare illum à quo facta est.

Alia assignatio trinitatis in animâ, scilicet mens, notitia, amor.

18. Potest etiam alio modo aliisque nominibus distinguere trinitas in animâ, quæ est imago illius summæ et ineffabilis Trinitatis; ut enim ait Aug. in lib. 11 de Trin., cap. 4, mens, et notitia ejus, et amor, tria quædam sunt. Mens enim novit se, et amat se; nec amare se potest, nisi etiam noverit se. Duo quædam sunt mens et notitia ejus, ut habetur lib. 15 de Trin., c. 7. Item duo quædam sunt mens et amor ejus. Cum

ergo se novit mens et amat se, manet trinitas, scilicet mens, amor, et notitia. Mens autem hic accipitur non pro animâ, sed pro eo quod in animâ excellentius est.

Hæc autem tria cùm sint distincta à se invicem, dicuntur tamen esse unum, quia in animâ substantialiter existunt.

Quia mens vice Patris, notitia, Filii, amor, Spiritus sancti accipitur. (Ex Aug., lib. 9 de Trin., c. 12.)

19. Et est ipsa mens quasi parens, et notitia ejus quasi proles ejus. Mens enim cùm se cognoscit, notitiam sui gignit, et est sola parens suæ notitiæ. Tertius est amor, qui de ipsâ mente et notitiâ procedit, dum mens cognoscit se et diligit se; non enim posset se diligere, nisi cognosceret se. Amat etiam placitam prolem, id est, notitiam suam: et ita amor quidam complexus est parentis et prolis.

Quod non est minor mente notitia, nec amor utroque.

(Ex eodem Aug. lib.)

20. Nec est minor proles parente, dum tantam se novit mens, quanta est; nec minor est amor parente et prole, id est, mente et notitiâ, dum tantum se diligit mens, quantum se novit et quanta est.

Quod hæc tria in seipsis sunt. (Ex eodem lib., cap. 5.)

21. Sunt etiam hæc singula in seipsis, quia et mens amans in amore est, et amor in amantis notitiâ, et notitiâ in mente noscente est. Ecce in his tribus quæcumque vestigium Trinitatis apparet.

Quomodo mens per ista proficit ad intelligendum Deum.

22. Mens itaque rationalis considerans hæc tria, et illam unam essentiam in quâ ista sunt, extendit se ad contemplationem Creatoris; et videt unitatem in Trinitate, et Trinitatem in unitate. Intelligit enim unum Deum esse, unam essentiam, unum principium. Intelligit enim quia si duo essent, vel uterque insufficiens esset, vel alter superflueret; quia si aliquid deesset uni quod haberet alter, non esset ibi summa perfectio. Si verò nihil uni deesset quod haberet, alter cùm in uno essent omnia, alter superflueret. Intellexit ergo unum esse Deum omnium auctorem, et vidit quia absque sapientiâ non sit, quasi res fatua; et ideo intellexit eum habere sapientiam, quæ ab ipso genita est: et quia sapientiam suam diligit, intellexit etiam ibi esse amorem.

Hic de summa Trinitatis unitate.

23. Quapropter juxta istam considerationem, ut ait Aug. in lib. 9 de Trin., cap. 1, credamus Patrem, et Filium et Spiritum sanctum unum esse Deum, universæ creaturæ conditorem et rectorem; nec Patrem esse Filium, nec Spiritum sanctum vel Patrem esse, vel Filium; sed Trinitatem relatarum ad invicem personarum. Ut enim ait ipse in libro de Fide, ad Petrum, una est natura sive essentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti, non una persona. Si enim sic esset una persona, sicut est una substantia Patris, et Filii, et Spiritus sancti, veraciter Trinitas non diceretur. Rursus quidem Trinitas esset vera, sed unus Deus Trinitas ipsa non esset, si quemadmodum Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, personarum sunt ab invicem proprietate distincti, sic fuissent quoque naturarum diversitate discreti. Fides autem patriarcharum, prophetarum atque apostolorum unum Deum prædicat Trinitatem esse. In illâ ergo sanctâ Trinitate unus est Deus Pater, qui solus essentialiter de seipso Filium unum genuit; et unus Filius est, qui de uno Patre solus essentialiter natus; et unus Spiritus sanctus, qui solus essentialiter à Patre Filioque procedit. Hoc autem totum non potest una persona, id est gignere se, et nasci de se, et procedere de so; ut enim ait Aug. in lib. 1, de Trin., c. 1, nulla res est quæ seipsam gignat ut sit.

DISTINCTIO IV.

HIC QUÆRITUR UTRUM CONCEDENDUM SIT QUOD DEUS SE GENUERIT.

1 Hic est quæstio satis necessaria. Constat enim, et irrefragabiliter verum esse, quod Deus Pater genuit Filium. Ideo quæritur utrum concedendum sit quod Deus

genuit Deum. Si enim Deus genuit Deum, videtur quod aut se Deum, aut alium deum genuerit. Si verò alium deum genuit, non est tantum unus Deus. Si autem seipsum Deus genuit, aliqua res se ipsam genuit. Ad quod et respondentes, dicimus sanè et catholicè concedi quod unus unum genuit, quod Deus Deum genuit; quia Deus Pater Deum Filium genuit. In symbolo quoque scriptum est: *Lumen de lumine, Deum verum de Deo vero.* Quod verò additur: Ergo genuit se Deum vel alium deum; neutrum concedendum esse dicimus. Quod alium deum non genuit, manifestum est, quia unus tantum Deus est. Quod autem seipsum non genuit, ostendit Aug. in lib. 1 de Trin., c. 1, dicens: Quia putant ejus potentia esse Deum, ut seipsum ipse genuerit, eò plus errant, quod non solum Deus ita non est, sed nec spiritualis, neque corporalis creatura. Nulla enim res est quæ seipsam gignat ut sit; et ideo non est credendum vel dicendum quod Deus genuit se.

Alia quæstio de eodem.

2. Sed adhuc componunt garruli ratiocinatores dicentes: Si Deus Pater genuit Deum, aut genuit Deum qui est Pater, aut Deum qui non est Deus Pater. Si genuit Deum qui non est Pater, ergo Deus est qui non est Deus Pater. Non ergo unus tantum Deus est. Si verò genuit Deum qui est Deus Pater, ergo genuit seipsum. Ad quod respondemus determinantes istam propositionem, quam sic proponunt: Si Deus Pater genuit Deum, aut Deum qui est Deus Pater, aut Deum qui non est Deus Pater. Hoc enim sanè et pravè intelligi potest; et ideo respondendum est ita: Deus Pater genuit Deum qui est ipse Pater. Hoc dicimus esse falsum, et concedimus alteram, scilicet genuit Deum qui non est Pater; nec tamen genuit alterum Deum, nec ille qui genitus est, est alius Deus quàm Pater, sed unus Deus cum Patre. Si verò additur: Genuit Deum qui non est Deus Pater; hic distinguimus, quia dupliciter potest intelligi. Genuit Deum qui non est Deus Pater, scilicet Deum Filium, qui Filius non est Pater, qui Deus est; hic sensus verus est. Si verò intelligatur sic: Genuit Deum qui non est Deus Pater, id est qui non est Deus qui Pater est, hic sensus falsus est. Unus enim et idem Deus est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; et, è diverso, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unus est Deus.

Opinio quorundam dicentium tres personas esse unum

Deum, unam substantiam; sed non è converso, scilicet unum Deum vel unam substantiam esse tres personas.

3. Quidam tamen veritatis adversarii, concedunt Patrem et Filium et Spiritum sanctum, sive tres personas, esse unum Deum, unam substantiam; sed tamen nolunt concedere unum Deum sive unam substantiam esse tres personas; dicentes divinam substantiam prædicari de tribus personis, non tres personas de substantia divinâ. Fides autem catholica tenet ac prædicat, et tres personas esse unum Deum, et unam substantiam sive essentiam sive naturam divinam; et unum Deum, sive essentiam divinam, esse tres personas. Unde Aug., in lib. 1 de Trin., c. 6, ita ait: Rectè ipse Deus Trinitas intelligitur, beatus et solus potens. Ecce quàm expressè dixit ipse Deus Trinitas, ut ostenderet, et ipsum Deum esse Trinitatem, et Trinitatem ipsum Deum. Item in eodem: In verbis, inquit, illis Apostoli quibus de adventu Christi agens dicit: *Quem ostendit beatus et solus potens; rex regum et Dominus dominantium; qui solus habet immortalitatem*, etc., nec Pater propriè nominatus est, nec Filius, nec Spiritus sanctus; sed beatus et solus potens, id est unus et solus Deus verus, qui est ipsa Trinitas. Ecce et hic aperte dicit unum solum verum Deum, esse ipsam Trinitatem; et si unus Deus Trinitas est, ergo unus Deus est tres personæ. Item in lib. 5 de Trin., c. 8: Non tres deos, sed unum Deum dicimus esse ipsam præstantissimam Trinitatem. Item in libro qui dicitur Enchiridion, ad Laurentium, cap. 9: Satis est christiano, rerum creaturarum causam visibilibus sive invisibilibus non nisi bonitatem credere Creatoris, qui est Deus

verus et unus; nullamque esse naturam quæ non aut ipse sit, aut ab ipso; eumque esse Trinitatem, Patrem scilicet et Filium et Spiritum sanctum. Item Aug. in sermone de Fide, cap. 7: Credimus unum Deum unam esse divini nominis Trinitatem. Idem in lib. 6 de Trin.: Dicimus Deum solum esse ipsam Trinitatem. Ecce et his et aliis pluribus auctoritatibus evidenter ostenditur dicendum esse et credendum quod unus Deus et Trinitas, est una substantia tres personæ; sicut è converso Trinitas dicitur esse unus Deus, et tres personæ dicuntur esse una substantia.

Redit ad præmissam questionem, scilicet an Deus Pater se Deum, an alium deum genuerit.

4. Nunc ad præmissam questionem revertamur; ubi quærebatur an Deus Pater genuerit se Deum, an alium deum. Ad quod dicimus, neutrum fore concedendum. Dicit tamen Aug. in epistola 66 ad Maximum medicum, quod Deus Pater se alterum genuit, his verbis: Pater ut haberet Filium de ipso, non minuit seipsum, sed ita genuit de se alterum se, ut totus maneret in se, et es-^{et} in Filio tantus, quantus et solus. Quod ita intelligi potest, id est, de se alterum à se genuit; non utique alterum deum, sed alteram personam: vel genuit se alterum, id est, genuit alterum qui hoc est quod ipse. Nam etsi alius sit Pater quam Filius, non est tamen aliud quam Filius, sed unum.

DISTINCTIO V.

DIC QUÆRITUR AN PATER GENUIT DIVINAM ESSENTIAM, VEL IPSA FILIUM, AN ESSENTIA GENUIT ESSENTIAM, VEL IPSA NEC GENUIT, NEC GENITA EST.

1. Post hæc quæritur utrum concedendum sit quod Pater genuit divinam essentiam, vel quod divina essentia genuit Filium, vel essentia genuit essentiam; an omnino non genuit, nec genita est divina essentia. Ad quod catholicis tractatoribus consentientes dicimus quod nec Pater genuit divinam essentiam, nec divina essentia genuit Filium, nec divina essentia genuit divinam essentiam: hic autem nomine essentia intelligimus divinam naturam, quæ communis est tribus personis, et tota in singulis. Ideo non est dicendum quod Pater genuit divinam essentiam, quia si Pater diceretur genuisse divinam essentiam, divina essentia relativè diceretur ad Patrem, vel pro relativo poneretur. Si autem relativè diceretur, vel pro relativo poneretur, non indicaret essentiam. Ut enim ait Aug. in lib. 5 de Trin., cap. 7, quod relativè dicitur, non indicat substantiam.

Secunda ratio.

2. Item, cum Deus Pater sit divina essentia, si ejus esset genitor, esset utique genitor ejus rei quæ ipse est; et ita eadem res seipsam genuisset, quod Aug., lib. 1 de Trinitate, c. 1, negat, ut supra ostendimus.

Tertia ratio et potior.

3. Item, si Pater est genitor essentia divina, cum ipse essentia divina sit, et Deus sit, eo quod generat, et est et Deus est. Ita ergo non illud quod generatur, est à Patre Deus; sed Pater eo quod generat, et est et Deus est; et si ita est, non genito gignens, sed gignenti genitus causa est, ut et sit et Deus sit. Simili ratione probat Aug., in lib. 7 de Trin., c. 1, quod Pater non est sapiens sapientia quam genuit; quia si eà sapiens est, ea est; hoc enim est sibi esse, quod sapere. Quod si hoc est sibi esse, quod sapere, non per illam sapientiam quam genuit Pater, sapiens est. Quid enim aliud dicimus, cum dicimus: Hoc illi est esse quod sapere, nisi: Eo est quo sapiens est (ibi-dem)? Ergo quæ causa illi est ut sapiens sit, etiam ipsa illi causa est ut sit. Si ergo sapientia quam genuit illi causa est ut sapiens sit, et causa illi est ut sit. Sed causam Patri quæ sit, à Patre genitam, nullo modo quisquam dixerit sapientiam, quid enim est insanius? Ita ergo si Pater genuit essentiam quæ est, essentia quam genuit causa est illi ut sit. Non ergo ipsam quæ est essentiam genuit. Nam in illa simplicitate, ut inquit Aug., quia non est aliud sapere quam esse, eadem est ibi sapientia quæ essentia; idcirco quod de

sapientia, hoc de essentia dicimus. Sicut ergo non genuit sapientiam quæ sapiens est; ita nec essentiam quæ est. Ut enim sapientia sapiens est, et potentia potens; ita et essentia ipse est. Eademque sapientia est et potentia quæ essentia. Patet itaque ex prædictis quia Pater essentiam divinam non genuit.

Huc adversari videtur Augustinus.

4. Huc autem videtur contrarium quod Aug. ait in lib. unico de Fide et Symbolo, cap. 5. Deus cum Verbum genuit, id quod ipse est genuit; nec de nihilo, nec de aliqua jam facta conditaque materia, sed de seipso id quod ipse est. Item, Deus Pater, qui verissimè se indicare animis cognituris et voluit et potuit, hoc ad seipsum indicandum genuit, quod est ipse qui genuit. Ecce apertè dicit his verbis Deum Patrem genuisse illud quod ipse est. Illud autem quod ipse est, non est nisi divina essentia, videtur ergo divinam essentiam genuisse. Ad quod respondemus illa verba sic intelligenda esse, dicentes: Pater de seipso genuit illud quod ipse est, id est Filium, qui est illud quod Pater est. Nam quod Pater est, et Filius hoc est; sed non qui Pater est, et Filius hic est.

Alias partes questionis exequitur.

5. Ita enim non est dicendum quod divina essentia genuit Filium; quia cum Filius sit divina essentia, esset Filius res à quâ generatur et ita eadem res seipsam generaret. Ita etiam dicimus quod essentia divina non genuit essentiam. Cum enim una et summa quædam res sit divina essentia, si divina essentia essentiam genuit, eadem res seipsam genuit, quod omnino esse non potest; sed Pater solus genuit Filium, et à Patre et Filio procedit Spiritus sanctus.

Quæ videantur prædictis esse contraria.

6. Prædictis autem videtur contrarium esse quod dicit Aug. in lib. 7 de Trin., c. 1. Hoc, inquit, est Deo esse, quod sapere; unde Pater et Filius simul sunt una sapientia, quia una essentia; et sigillatim sapientia de sapientia, sicut essentia de essentia. Ecce his verbis apertè dicit Aug. sapientiam de sapientia, et essentiam de essentia, ubi videtur significare quod sapientia sapientiam, et essentia genuerit essentiam. Idem in lib. de Fide ad Petrum, cap. 15, ait: Sic Christum Dei Filium, id est unam ex Trinitate personam, Deum verum crede, ut divinitatem ejus de natura Patris natam esse non dubites. Hic videtur dicere quod natura Filii sit nata de natura Patris. Idem in lib. 15 de Trin., cap. 20, ait: Dicitur Filius consilium de consilio, et voluntas de voluntate; sicut substantia de substantia, sapientia de sapientia. Et hic videtur dicere quod substantia sit genita de substantia et sapientia de sapientia. Sed hoc ita determinamus: Sapientia de sapientia, et substantia de substantia est, id est Filius qui est sapientia, qui est substantia, est de Patre qui est eadem substantia et sapientia; et Filius qui est divinitas, natus est de Patre qui est natura divina. Et ut expressius dicamus, dicimus Filium sapientiam, esse de Patre sapientia; et dicimus Filium substantiam, esse genitum de Patre et à Patre substantia. Quod autem ita intelligi debeat, Aug. ostendit in lib. 7 de Trin., c. 1 circa finem, dicens: Pater ipse sapientia est; et dicitur Filius sapientia Patris, quomodo dicitur lumen Patris, id est: Sicut lumen de lumine, et uterque unum lumen, sic intelligatur sapientia de sapientia, et uterque una sapientia et una essentia. Item: ideo Christus dicitur virtus et sapientia Dei, quia de Patre virtute et sapientia etiam ipse virtus et sapientia est; sicut ipse lumen de Patre lumine est, et ipse fons vitæ est apud Deum Patrem fontem vitæ. Filius ergo sapientia de Patre sapientia est, sicut Filius lumen de Patre lumine; et Deus Filius de Deo Patre, ut et singulis sit lumen et singulus Deus, singulus sapientia; et simul unum lumen, unus Deus, una sapientia. Ecce manifestè his verbis aperit Aug. ex quo sensu accipienda sint prædicta verba et his similia, scilicet cum dicitur substantia de substantia, vel substantia genuit substantiam.

Quod videtur prædictæ expositioni contrarium.

7. Huic verò etiam id contrarium videtur, quod Hilarius ait in lib. 4 de Trin., non longè à principio. Nihil, inquit, nisi natum habet Filius; et geniti honoris admiratio in honore generantis est. Cum ergo Filius essentiam habeat (tota enim in eo est divina essentia), videtur quòd ipsa divina essentia nata sit. Item in lib. 5, circa finem, ait: Nativitas Dei non potest eam ex quâ procreta est non tenere naturam, nec enim aliud quàm Deus subsistit, quod non aliunde quàm de Deo subsistit. Ecce hic dicit nativitatem Dei procretam ex naturâ; et ita videtur ex his verbis atque prædictis natura Dei et genita, et genuisse. Quod apertius dicit in lib. 9 de Trin. Nos, inquit, unigenitum Deum in formâ Dei manentem, in naturâ hominis mansisse profiteamur; nec unitatem formæ servilis in naturam divinæ unitatis refundimus, nec rursum corporali insinuatione Patrem in Filio prædicamus, sed ex eo ejusdem generis genitam naturam, naturaliter in se gignentem habuisse naturam, quæ in formâ naturæ se gignentis manens, formam naturæ et infirmitatis corporalis accepit. Non enim defecerat Dei natura ne esset, sed in se humilitatem terrenæ nativitatis manens sibi Dei naturam suscepit, generis sui potestatem in habitu assumptæ humanitatis exercens. Ecce hic apertè dicit, et naturam genuisse, et naturam genitam, et naturam assumptæ naturam, quod à plerisque negatur. Item in eodem: Numquid unigenito Deo contumelia est, Patrem sibi innascibilem Deum esse, cum ex innascibili Deo nativitas unigenita in naturam unigenitam subsistat. Ecce et hic dicit unigenitam naturam.

Quomodò sint intelligenda præmissa verba Hilarii.

8. Sed quia hæc verba sanè vult intelligi, ipse idem dicit in lib. 4, circa medium: Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi; quia non sermoni res, sed rei sermo subjectus est. Hæc ergo verba ita intelligi possunt: Nihil habet Filius nisi natum, id est, nihil habet secundum quod Deus est, nisi quod nascendo accepit; et ipse nascendo Patris in se subsistentem naturam habuit, unde Hilarius addit in lib. 5, circa finem: Eandem naturam habet genitus, quam ille qui genuit; ita tamen ut natus non sit ille qui genuit. Nam quomodò erit Pater ipse, cum genitus sit? Sed in his ipsis subsistit ille qui genitus est, in quibus totus est ipse qui genuit; quia non est aliunde qui genitus est, et ideo non refertur ad aliud quod in uno subsistit, et ex uno. Ac sic in generatione Filii et naturam suam, ut ita dicam, sequitur indemutabilis Deus indemutabilem Deum gignens, nec naturam suam deserit ex indemutabili Deo indemutabilis Dei perfecta nativitas. Subsistente mergo in eo Dei naturam intelligamus, cum in Deo Deus insit, nec præter eum qui Deus est, quisquam Deus alius sit: quia ipse Deus, et in eo Deus. Naturæ ergo Dei Patris veritas in Deo Filio esse docetur, cum in eo Deus intelligitur esse qui Deus est. Est enim unus in uno, et unus ab uno.

Quòd legitur Pater de suâ substantiâ genuisse Filium, et Filium substantiæ Patris.

9. Dicitur quoque, et frequenter in Scripturâ legitur, Patrem de suâ substantiâ genuisse Filium, unde Aug. in lib. de Fide ad Petrum, cap. 2, ait: Pater Deus de nullo genitus Deo, semel de suâ naturâ sine initio genuit Filium Deum sibi æqualem, et eadem quâ ipse naturaliter æternus est, divinitate cœternum. Ecce hic dicit Aug. Filium genitum de naturâ Patris. Est autem una natura Patris, et Filii, et Spiritûs sancti. Si ergo de naturâ Patris genitus est Filius, genitus est de naturâ Filii et Spiritûs sancti; imò de naturâ trium personarum. Idem quoque Aug., in lib. 15 de Trin., cap. 19 circa finem, dicit Christum esse Filium substantiæ Patris, et de substantiâ Patris genitum, tractans illud verbum Apostoli loquentis de Deo Patre sic: *Qui crevit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii charitatis suæ.* Quod dictum est, inquit, *Filii charitatis suæ*, nihil aliud intelligitur quàm Filii sui dilecti, quàm Filii substantiæ suæ. Charitas quippe

Patris, quæ in naturâ ejus est ineffabiliter simplici, nihil est aliud quàm ipsa natura atque substantia, ut sæpè diximus, et sæpè iterare non piget; ac per hoc, Filius charitatis ejus nullus alius est, quàm qui de substantiâ ejus est genitus. Ecce hic aperiè dicit Aug. Filium esse genitum de substantiâ Patris, et Filium substantiæ Patris. Idem quoque Aug. in lib. 3 contra hæreticum Maximum, c. 14, substantiam Dei genuisse Filium, et Filium genitum de substantiâ Patris asserit dicens: Carnalibus cogitationibus pleni, substantiam Dei de seipsâ gignere Filium non putatis, nisi hoc patiat quod substantia carnis patitur quando gignit. *Erratis non scientes Scripturas neque virtutem Dei, Matth. 22.* Nullo enim modo verum Dei Filium cogitatis, si eum natum esse de substantiâ Patris negatis. Non enim jam erat hominis Filius, et Deo donante factus est Dei Filius: ex Deo natus, gratiâ, non naturâ. An fortè et si non hominis Filius erat, tamen jam aliqua erat quascumque creatura, et in Dei Filium Deo mutante conversa est? Sed nihil horum est: ergo aut de nihilo, aut de aliquâ substantiâ natus est. Sed ne crederemus vos putare de nihilo esse Dei Filium, affirmatis non vos dicere de nihilo esse Dei Filium. De aliquâ ergo substantiâ est; et si non de substantiâ Patris, de quâ sit dicite: *Sed non invenietis.* Jam ergo unigenitum Dei Filium Jesum Christum, de Patris esse substantiâ, non vos nobiscum pigeat confiteri. Idem in eodem: Utique legimus, *ut simus in vero Filio ejus Jesu Christo.* Dicite ergo nobis utrùm iste verus Dei Filius, ab eis qui gratiâ filii sunt, quâdam proprietate discretus, de nullâ substantiâ sit, an de aliquâ? Non dico, inquis, de nullâ; nec dicam de nihilo, ergo de aliquâ substantiâ est. Quæro, de quâ? si non de Patris substantiâ est, aliam quære; si aliam non invenis, Patris agnosce substantiam, et Filium cum Patre hominibus confitere. Idem in eodem: Confiteor Deum Patrem omnino incorruptibiliter genuisse; sed quod est ipse genuisse. Item: Dico quod sæpè dicendum est: Aut de aliquâ substantiâ est natus Dei Filius, aut de nullâ; si de nullâ, ergo de nihilo, quod vos jam non dicitis; si verò de aliquâ, nec tamen de Patris substantiâ, non est verus Filius; si verò de Patris substantiâ, unus ejusdemque substantiæ sunt Pater et Filius. Vos autem nec Filium Dei de substantiâ Patris genitum vultis, et tamen eum nec ex nihilo, nec ex aliquâ materiâ, sed ex Patre esse conceditis; nec videtis quàm necesse sit ut qui non ex nihilo, nec ex aliquâ aliâ re, sed ex Deo, nisi ex Dei substantiâ esse non possit, et hoc esse quod Deus est, de quo est, id est, Deus de Deo natus, quia non alius prius fuit, sed natura cœterna de Deo est. *Colligens summam prædictorum, aperit ex quo sensu accipienda sint.*

10. His verbis præmissis innui videtur quòd divina substantia Filium genuerit, et quòd Filius sit genitus de substantiâ Patris, et quòd de Deo est natura cœterna, et quòd Pater id quod ipse est genuit. Id autem quod ipse est, divina essentia est; et ita putari potest divinam essentiam genuisse. Vehementer movent nos hæc verba, quæ quomodò intelligenda sint, mallent ab aliis audire, quàm ipse tradere. Ut tamen sine præjudicio atque temeritate loquar, ex hoc sensu dicta possunt accipi: Natura cœterna de Deo est, id est, Filius cœternus Patri de Patre est, itaque est eadem cum eo natura, vel ejusdem naturæ. Quem sensum confirmat Aug. ibidem subjiciens, et quod dixerat quasi explanans. Dicto enim: *Natura cœterna est de Deo*, addit: Non est aliud Filius quàm illud de quo est, id est, unus ejusdemque substantiæ est. Deinde apertius talem intellectum ex prædictis verbis fore habendum aperit in eodem libro contra Maximum dicens: Trinitas hæc unus ejusdemque substantiæ est; quia non de aliquâ materiâ vel de nihilo est Filius, sed de quo est genitus; item Spiritus sanctus non de aliquâ materiâ vel de nihilo est, sed inde est unde procedit. His utique verbis apertè ostendit eâ ratione dici Filium esse de substantiâ Patris, quia est de Pa-

tre genitus, ita quòd est ejusdem substantiæ cum eo; et Spiritum sanctum esse de substantiâ Patris et Filii, quia ab utroque procedit, ita quòd est ejusdem substantiæ.

Quid nec Filius, nec Spiritus sanctus est de nihilo, sed de aliquo, non tamen de materiâ.

11. Ostenditur quoque ex illis verbis Filium et Spiritum sanctum non esse de nihilo, sed de aliquo; nec tamen de aliquâ materiâ. Unde etiam Hilarius in lib. 12 de Trin., non longè à medio, ait: Unigenitus, Deus cum natus sit, Patrem testatur auctorem; cum ex mamente natus est, non est natus ex nihilo; et cum ante tempus natus est, omnem sensum prævenit nascendo. Hic apertè dicitur quòd Filius non est natus ex nihilo. Similiter et Spiritus sanctus non est dicendus esse vel procedere ex nihilo, quia Filius de substantiâ Patris natus est, id est à Patre est, cum quo ejusdem substantiæ est, et eadem substantiâ. Ex quo sensu etiam arcipiendum est illud: Pater genuit id quod ipse est, id est Filium, qui est hoc quod Pater. Et hoc ita debere intelligi Aug. aperit dicens in lib. 1 contra Maximum, circa medium: Hoc genuit Pater quod est; alioquin non est verus Filius, si quod est Pater, non est Filius. Item substantiâ Dei genuit Filium, id est Pater substantiâ genuit Filium, qui est eadem substantiâ et ejusdem substantiæ. Quod sic esse intelligendum Aug. ostendit, dicens ad Maximum: Sicut dicit: Spiritus Spiritum genuit, ita dic: Spiritus ejusdem naturæ vel substantiæ Spiritum genuit. Item sicut dicit: Deus Deum genuit, ita dic: Deus ejusdem naturæ vel substantiæ Deum genuit. Hoc si credideris et dixeris, nihil de hæc re ulterius accusaberis. His enim verbis aperit quomodò prædicta debeant intelligi. Similiter Filius natus est de substantiâ Patris, vel Pater genuit Filium de suâ naturâ sive essentiâ, id est de suâ naturâ et essentiâ genuit Filium ejusdem substantiæ ac naturæ, et qui est eadem essentia ac natura. Similiter exponere illud: Filius substantiæ Patris, et Filius Patris substantiæ, id est qui est substantiâ, cum quo et Filius eadem substantiâ est, quia consubstantialis est Patri Filius. Et hic sensus adjuvatur ex his verbis Aug., qui in lib. 5 de Trin., c. 12, ait: Tres personas ejusdem essentiae, vel tres personas unam essentiam dicimus. Tres autem personas ex eadem essentia non dicimus, quasi aliud ibi sit quod essentia est, aliud quod persona. His verbis ostenditur non esse dicendum personam esse ex essentia, nisi ex sensu prædicto. Qui sensus confirmatur etiam ex eo quod in lib. 15 de Trin. idem ait: Sicut nostra scientia scientiæ Dei, sive et nostrum verbum quod nascitur de nostrâ scientiâ, dissimile est illi Verbo Dei, quod natum est de Patris essentiâ. Tale est autem ac si dicerem: De Patris scientiâ, de Patris scientiâ; vel, quod est expressius, de Patre essentiâ, de Patre scientiâ, de Patre sapientiâ. Ex hoc itaque intellectu, Verbum Dei Patris unigenitus Filius, per omnia Patri similis et æqualis, rectè dicitur Deus de Deo, lumen de lumine, sapientiâ de sapientiâ, essentia de essentia; quia hoc est omnino quod Pater, non tamen Pater; quia iste Filius, ille Pater.

Quare Verbum Patris dicatur Filius naturæ?

12. Inde est quòd solum unigenitus Dei dicitur natura Filius, quia ejusdem naturæ est, et eadem naturâ est cum Patre; unde Hilar., in lib. 4 de Trin., de Christo loquens, ait: Naturâ Filius est, quia eandem naturam quam ille qui genuit habet.

DISTINCTIO VI.

UTRUM PATER VOLUNTATE GENUIT FILIUM, AN NECESSITATE; ET AN VOLENS VEL NOLENS SIT DEUS.

1. Præterea queri solet: utrùm Pater genuerit Filium voluntate, an necessitate. De hoc Orosius ad Aug. ita ait: Voluntate genuit Pater Filium vel necessitate? Sed nec voluntate nec necessitate; quia necessitas in Deo non est, præire voluntas sapientiam non potuit; quocirca, ut Aug. ait in lib. 15 de Trin., c. 20, ridenda est dialectica Eunomii, à quo eunomiani hæretici

orti sunt; qui cum non potuissent intelligere, nec credere voluissent unigenitum Dei Filium Verbum Dei esse naturâ, id est, substantiâ Patris genitum, non naturæ vel substantiæ dixit esse Filium, sed Filium voluntatis Dei; volens asserere accedentem Deo voluntatem quâ gigneret Filium, sicut nos aliquando aliquid volumus quod antea non volebamus, propter quod mutabilis intelligitur nostra natura; quod absit ut in Deo esse credamus. Dicamus ergo Verbum Dei esse Filium Dei naturâ, non voluntate, ut docet Aug. in lib. 15 de Trin., cap. 20, ubi quemdam catholicum hæretico respondentem commendat dicens: Acutè sanè quidam respondit hæretico versutissimè interroganti, utrùm Deus Filium volens vel nolens genuerit, ut si diceret *nolens*, absurdissima Dei miseria sequeretur; si autem *volens*, continuò quod intendebat concluderet, scilicet non naturæ esse Filium, sed voluntatis. At ille vigilantissimè vicissim quæsiit ab eo utrùm Deus Pater volens aut nolens sit Deus, ut si responderet *nolens*, sequeretur grandis absurditas et miseria, quam de Deo credere magna est insania; si autem diceret *volens*, responderetur ei: Ergo et ipse voluntate suâ Deus est, non naturâ. Quid ergo restabat, nisi ut obmutesceret, suâ interrogatione obligatum indissolubili vinculo se videns? Ex prædictis docetur non esse concedendum quòd Deus voluntate vel necessitate, vel volens vel nolens, sit Deus. Item, quòd voluntate vel necessitate, vel volens vel nolens, genuerit Filium.

Oppositio contra prædicta.

2. Sed contra hoc opponitur sic: Voluntas Dei est natura sive essentia Dei, quia non est aliud Deo esse, aliud velle; et idèd sicut una est essentia trium personarum, ita et una voluntas. Si ergo Deus, naturâ Deus est, et voluntate Deus est, et si Verbum Dei, naturâ Filius Dei est, et voluntate Filius Dei est. Hoc autem facile est refellere, nam et præscientia Dei, sive scientia quâ scit vel præcavit bona et mala, divina natura sive essentia est; et prædestinatio sive voluntas ejus, eadem divina essentia est, nec est aliud Deo scire et velle, quàm esse, et cum sit unum et idem scientia Dei vel voluntas, non tamen dicitur de voluntate quicquid dicitur de scientiâ, et è converso, nec omnia illa suâ voluntate Deus vult, quæ suâ scientiâ scit, cum suâ scientiâ noverit tam bona quàm mala, voluntate autem non velit nisi bona. Scientia quippe Dei et præscientia de bonis est et malis; voluntas verò et prædestinatio de bonis est tantum, et tamen unum et idem in Deo est scientia et voluntas, et præscientia et prædestinatio; ita cum unum sit natura Dei et voluntas, dicitur tamen Pater genuisse Filium naturâ, non voluntate; et esse Deus naturâ, non voluntate. *Qualiter intelligenda sint illa verba: Pater nec volens nec volens Deus est, nec volens nec nolens genuit Filium.*

3. Prædicta tamen verba quibus prudenter dictum est quòd Deus Pater nec volens nec nolens est Deus, nec nolens nec volens genuit Filium, sive voluntate, sive necessitate, ex tali sensu mihi videntur accipienda, ut voluntatem præcedentem vel accedentem intelligamus, qualiter Eunomius intelligebat. Non enim ipse Deus est voluntate præcedenti vel efficienti, vel volens priusquàm Deus; nec voluntate præcedenti vel accedenti genuit Filium; nec prius volens quàm generans, genuit Filium; nec prius generans quàm volens, genuit Filium, volens tamen genuit, sicut potens genuit, et bonus genuit Filium, et sapiens genuit et hujusmodi. Si enim Pater sapiens et bonus dicitur genuisse Filium, cur non et volens, cum ita sit Deo idem esse volentem, quod est esse Deum; sicut idem est esse sapientiam, quod est esse Deum? Dicamus ergo quia Pater sicut sapiens, ita volens genuit Filium; sed non voluntate præcedenti vel accedenti. Quem sensum aperit Aug., et confirmat ita dicens super Epistolam ad Ephes.: De Filio Dei, id est, Domino nostro Jesu Christo scriptum est, quia cum Patre semper fuit, et nunquàm eum ut esset, paternam voluntas præcessit, et ille quidem naturâ Filius est.

DISTINCTIO VII.

HIC QUÆRITUR AN PATER POTUERIT VEL VOLUERIT GIGNERE FILIUM.

4. Hic solet quæri à quibusdam utrùm Pater potuerit vel voluerit generare Filium. Si enim, inquit, potuit vel voluit generare Filium, ergo potuit aliquid et voluit, quod nec voluit nec potuit Filius; nam Filius nec potuit nec voluit generare Filium. Cui versutia facile respondemus dicentes: Posse vel velle generare Filium, non est aliquid posse vel velle subjectum potentia vel voluntati. Est tamen aliqua potentia vel voluntas, scilicet posse vel velle gignere Filium, et ideò distinguenda est intelligentia propositi verbi posse vel velle gignere Filium, et posse vel velle aliquid; neque enim generatio Filii aliquid eorum est quæ subjecta sunt divinæ potentia et voluntati: nec est aliquid inter omnia vel de omnibus, sed super omnia et ante omnia. Non enim ante voluit vel potuit, quàm genuit: sicut nec ante fuit quàm genuit; quia ab æterno fuit, et ab æterno genuit. Ex simili quoque hoc videre possumus. Pater enim potest esse Pater, et vult esse Pater; Filius autem non potest nec vult esse Pater; ergo Pater potest vel vult esse aliquid, quod non potest vel vult esse Filius, non sequitur, quia esse Patrem non est esse aliquid, sed potest esse ad aliquid, ut in sequenti ostendetur.

Posit quædam verba Aug. unde potest moveri auditor.

2. Sed vehementer nos movet quod Aug. ait in lib. contra Maximinum, qui asserebat Patrem potentiorē esse Filio, eò quod Filium genuit Deum Creatorem, Filius autem non; dicebatque Patrem potuisse gignere, non Filium: et ideò potiorē esse Filio. Ad quod respondens Aug. dicere videtur quod Filius etiam potuit gignere, volens ostendere Patrem esse non potiorē Filio, his verbis: Absit ut ideò potentior sit Pater Filio, sicut putas, quia Creatorem genuit Pater, Filius autem non genuit Creatorem; neque enim non potuit, sed non oportuit. Vide et diligenter attende hæc verba: Non enim non potuit; sed non oportuit. Videtur enim dicere quod Filius potuit gignere, sed non oportuit: et ita potuit quod non oportuit. Quare autem non oportuit, subdit dicens: Immoderata enim esset divina generatio, si genitus Filius nepotem gigneret Patri, quia et ipse nepos nisi avo suo pronepotem gigneret, secundum vestram mirabilem sapientiam, impotens diceretur. Similiter etiam ille si nepotem non gigneret avo suo, et pronepotem proavo suo, non à vobis appellaretur omnipotens, nec impleteret generationis series, si semper alter ex altero nasceretur: nec eam perficeret ullus, si non sufficeret unus omnipotens. Itaque omnipotentem genuit Filium Patris naturæ, non fecit.

Oponitur prædictis verbis Augustini.

3. Hoc autem videtur quibusdam non posse stare, scilicet quod Filius potuerit gignere. Si enim potuit Filius gignere, potuit esse Pater; et si potuit esse Pater, potuit ergo esse Pater vel sui, vel Patris, vel Spiritus sancti, vel alicujus alii, sed alii non; quia nullus alius semper fuit. Nec Patris, quia Pater est ingenuitus et innascibilis. Nec sui, quia nulla res seipsam gignere potest. Nec Spiritus sancti, quia nasci non potuit. Si enim nasci potuit, potuit esse Filius, et ita mutabilis esse potuit.

Hic quæritur quomodo intelligenda sint.

4. Quomodo ergo accipiatur quod supra dictum est: Non enim non potuit gignere, sed non oportuit, quasi potuit, sed non oportuit? Non est nobis perspicuum aperire quomodo sit hoc verum, et ideò sub silentio putius esset prætereundum, nisi me super hoc aliquid loqui cogeret instantia quærentium.

Hic aperitur ex quo sensu recipienda sint.

5. Potest ergo sic intelligi: Non enim non potuit, sed non oportuit, id est, non ex impotentia sui fuit quod Filius non genuit, sed ei non conveniebat; sicut Deus Filius non est Deus Pater, nec tamen hoc ex impo-

tentia sui est. Nam et Pater similiter non est Filius, nec hoc ex impotentia Patris. Sed quærit Maximinus Arianorum episcopus, unde ergo est quod Pater non potest esse Filius, vel Filius Pater? non utique ex impotentia, sed Pater proprietate generationis Pater est, quæ oportet eum non esse Filium: et Filius proprietate nativitatis Filius est, quæ oportet eum non esse Patrem. De quibus proprietatibus postea plenius tractabitur, distinct. 26 hujus primi.

Utrum Pater naturæ sit potens gignere Filium: et an hoc sit aliqua potentia quæ sit in Filio?

6. Item quæritur à quibusdam: Si Pater potens sit naturæ gignere Filium, et an hoc sit aliqua potentia quæ sit in Filio? Ad quod dicimus quia Pater non est potens nisi naturæ; ejus enim potentia natura est vel essentia. At, inquit illi, si potens est gignere, habet ergo potentiam gignendi. Filius autem non habet potentiam gignendi, si non potest gignere; habet ergo aliquam potentiam Pater quam non habet Filius. Non sequitur; eandem enim potentiam habet penitus Filius, quam et Pater, quæ Pater potuit gignere, et Filius gigni potuit. Eadem enim potentia est in Filio, quæ potuit gigni, quæ est in Patre, quæ potuit gignere. Sed contra hoc opponitur: Aliud est posse gignere, aliud est posse gigni, quia aliud est gignere, et aliud gigni. Illic distinguendum est: Si enim cum dicitur: Aliud est posse gignere, aliud posse gigni, aliam significas potentiam, quæ Pater potens est gignere, et aliam, quæ Filius potens est gigni, falsus est intellectus. Si autem dicas Patrem posse habere aliam proprietatem sive notionem, quæ genitor est; et Filium aliam, quæ genitus est, verus est intellectus. Aliam enim habet Pater proprietatem, quæ Pater est, aliam Filius, quæ Filius est.

Quomodo intelligendum sit, Filius habet vel non habet potentiam generandi.

7. Ita etiam cum dicitur: Filius non habet potentiam generandi quam Pater habet, dupliciter intelligi potest. Si enim dicatur: Filius non habet potentiam generandi quam et Pater, scilicet quæ potens sit ad generandum, id est, ut genuerit vel ut generet sicut Pater, verum est; si verò intelligatur sic, non habet potentiam quæ possit gigni vel genitus esse, quæ eadem Pater potens est ut genuerit, vel ut generet, falsum est. Sicut dicitur: Pater habet potentiam quæ potest esse Pater; Filius verò non habet potentiam quæ possit esse Pater; et è converso, Filius habet potentiam quæ potest esse Filius; habet ergo aliquam Patrem, quam non habet Filius, et è converso. Absit, quia eadem est potentia Patris, quæ potest esse Pater; et Filii, quæ potest esse Filius. Ita etiam eadem est voluntas, quæ Pater vult esse Pater, non Filius; et Filius vult esse Filius, non Pater; et eadem est voluntas Filii, quæ vult esse genitus et Patrem genuisse; et Patris, quæ vult esse genitor et Filium genitum esse.

DISTINCTIO VIII.

DE VERITATE, ET PROPRIETATE, ET INCOMMUTABILITATE, ET SIMPLICITATE ESSENTIÆ DEI.

1. Nunc de veritate, sive proprietate, sive incommutabilitate atque simplicitate divinæ naturæ, sive substantiæ, sive essentiæ agendum. Est itaque Deus, ut ait Aug. in lib. 5 de Trin., c. 2, sine dubitatione substantia, vel, si melius hoc appellatur, essentia, quam Græci *οὐσία* vocant. Sicut enim ab eo quod est sapere dicta est sapientia, et ab eo quod est scire dicta est scientia, ita ab eo quod est esse dicta est essentia. Et quis magis est quàm ille qui dixit famulo suo, Exod. 3: *Ego sum qui sum*; et: *Dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos*? Ipse verò ac propriè dicitur essentia, cujus essentia non novit præteritum vel futurum; unde Illicron. ad Damasum scribens ait: Deus solus, qui exordium non habet, verè essentia nomen tenet; quia in ejus comparatione qui verè est, quia incommutabilis est; quasi non sint quæ mutabilia sunt. De quo enim dicitur fuit, non est; et de quo dicitur erit, nondum e. t. Deus autem tantum est, qui non novit

fuisse vel futurum esse. Solus ergo Deus verè est, cuius essentia comparatum nostrum esse, non est.

Qualiter intelligenda sint verba Hieronymi, quatenus dum est.

2. Hic diligenter advertendum est quomodo intelligi debeant illa verba Hieronymi, scilicet: *Deus tantum est. et non novit fuisse vel futurum esse*; tanquam non possit dici de Deo, fuit vel erit, sed tantum est, cum de eo scriptum frequenter reperimus: *Fuit ab eterno; fuit semper et erit in secula*, et huiusmodi; unde videtur quia non est tantum dicendum de Deo, *fuit, vel est, vel erit*. Si enim diceretur tantum *fuit*, putaretur quod desierit esse; si diceretur tantum *est*, putaretur quod non semper fuerit, sed esse coepit; si tantum diceretur *erit*, putaretur non esse modò. Dicitur ergo quia semper fuit, est et erit, ut intelligatur quia nec coepit, nec desiit, nec desinet esse. De hoc Aug. super Joannem ita ait: Cum de sempiterna re propriè dicatur est, secundum nos bene dicitur fuit et erit; fuit, quia nunquam desiit; erit, quia nunquam deerit; est, quia semper est; non præterit, quasi quod non maneat; non erit, quasi quod non erat. Cum ergo nostra locutio per tempora varietur, de eo verè dicuntur verba cujuslibet temporis, qui nullo tempore defuit, vel deest, vel deerit: et idè non est mirum si de Spiritu veritatis Veritas loquens dixit per futurum, Joan. 16: *Quicumque audiet, loquetur; audiet scilicet ab eo à quo procedit*. Audire illius est scire, idem etiam esse. A quo ergo est illi essentia, ab illo audientia, id est, scientia, quæ non est aliud quam essentia. Audiet ergo dixit de eo quod auditivus: et audit, id est, quod semper scivit, scit et sciet. Ecce hic dicit Aug. verba cujuslibet temporis dici de Deo; sed tamen propriè est. Illud ergo quod Hieronymus dicit ita intelligendum est: *Non novit fuisse vel futurum esse, sed tantum esse*; id est, cum dicitur de Deo quod fuit vel erit, non est intelligendum quod præterit vel futurus sit, sed quod existat simpliciter sine aliquo temporali motu. Licet enim verba substantiva diversorum temporum de Deo dicantur (ut *fuit, erit, est, erat*), non tamen temporales motus esse distinguunt, scilicet præteritum, vel futurum, vel præteritum imperfectum, vel præteritum perfectum, vel præteritum plus quam perfectum; vel essentiam sive existentiam suæ divinitatis simpliciter insinuant. Deus ergo solus propriè dicitur essentia vel esse. Unde Hilar. in lib. 7 de Trin. ait: *Esse non est accidens Deo, sed subsistens veritas, et manens causa, et naturalis generis proprietatis*.

Hic de incommutabilitate.

5. Dei etiam solius essentia incommutabilis dicitur propriè; quia nec mutatur, nec mutari potest. Unde Aug. in lib. 5 de Trin., c. 2: *Aliæ, inquit, essentie vel substantiæ capiunt accidentia, quibus in eis fiat, vel magna vel quantacumque mutatio. Deo autem aliquid huiusmodi accidere non potest; et idè sola substantia vel essentia, quæ est Deus, incommutabilis est: cui profectò maxime ac verissimè competit esse. Quod enim mutatur, non servat ipsum verum esse; et quod mutari potest, etiamsi non mutetur, potest quod fuerat non esse. Idèque illud solum quod non tantum non mutatur, verum etiam mutari omnino non potest, verissimè dicitur esse, id est, substantia Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Idèque Apostolus loquens de Deo ait, 1 Tim. 5: *Qui solus habet immortalitatem*. Ut enim ait Aug. in lib. 4 de Trin., cum anima quodammodo immortalis esse dicatur et sit, non diceret Apostolus: *Solus Deus habet immortalitatem*, nisi quia vera immortalitas incommutabilitas est, quam nulla potest habere creatura, quoniam solius Creatoris est, unde Jacobus ait, cap. 1: *Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio*; et David, psal. 101: *Mutabis ea, et mutabuntur: tu autem idem ipse es*. Idè Aug. super Gen. dicit quod Deus nec per loca, nec per tempora movetur; creatura verò, per loca et tempora. Et per tempora moveri, et per affectiones commutari; Deus autem nec loco, nec*

affectione mutari potest; qui per prophetam ait, Malachia 3: *Ego Deus, et non mutor*; qui est immutabilis solus, unde rectè solus dicitur habere immortalitatem. In omni enim mutabili natura, ut ait Aug. contra Maximinum, nonnulla mors est ipsa mutatio, quia fecit aliquid in ea non esse quod erat, unde et ipsa anima humana, quæ idè dicitur immortalis, quia secundum modum suum nunquam desinit vivere, habet tamen quandam mortem suam, quia si iuste vivebat et peccat, moritur iustitiæ; si peccatrix erat et justificatur, moritur peccato; ut alias ejus mutationes taceam, de quibus modò longum est disputare. Et creaturarum natura cælestium mori potuit, quia peccare potuit, nam et angeli peccaverunt, et demones facti sunt, quorum est diabolus princeps; et qui non peccaverunt, peccare potuerunt: et cuicumque rationali creaturæ præstatur ut peccare non possit, non est hoc naturæ propriæ, sed Dei gratiæ. Et idè *solus Deus*, ut ait Apostolus, *habet immortalitatem*, qui non cuiusquam gratiæ, sed naturæ suæ nec potuit, nec potest aliquà conversione mutari; nec potuit, nec poterit aliquà mutatione peccare. Proinde, ut ait Aug. in primo lib. de Trin., substantiam Dei sine ullâ sui commutatione mutabilia facientem, et sine ullo suo temporali motu temporalia creantem, intueri et nosse, licet sit difficile, oportet. Verè ergo ac propriè incommutabilis est sola divinitatis essentia; quæ sine ul mutatione cunctas condidit naturas.

Hic de simplicitate.

4. Eademque sola propriè ac verè simplex est, ubi nec partium, nec accidentium, nec quarumlibet formarum ulla est diversitas sive variatio vel multitudo. Ut autem scias quomodo simplex sit illa substantia, te docet Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 6: *Animadverte primò, quare omnis creatura sit multiplex, et nullo modo verè simplex; et primò de corporali, postea de spiritali creaturâ. Corporalis utique creatura ex partibus constat, ita ut sit ibi aliqua pars minor, alia major, et majus sit totum quam quælibet pars; et in unoquoque corpore aliud est magnitudo, aliud color, aliud est figura. Potest enim imminutâ magnitudine manere idem color et eadem figura; et colore mutato manere eadem figura et eadem magnitudo, ac per hoc multiplex esse convincitur natura corporis; simplex autem, nullo modo.*

Hic de spiritali creaturâ ostendit quomodo sit multiplex, et non simplex. (Ex eodem, lib. 6, cap. 6.)

5. Creatura quoque spiritalis, ut est anima, in comparatione quidem corporis sit simplex; sine comparatione verò corporis, est multiplex et non simplex, quæ idè simplex dicitur respectu corporis, quia mole non diffunditur per spatium loci, sed in unoquoque corpore et in toto tota est, et in quolibet ejus parte tota est. Et idè cum sit aliquid in quavis exigua particula corporis quod sentiat anima, quamvis non fiat in toto corpore, illa tamen tota sentit, quia totam non latet. Sed tamen nec in ipsâ totâ animâ vera simplicitas est. Cum enim aliud sit artificiosum esse, aliud inertem, aliud acutum, aliud memorem, aliud cupiditas, aliud timor, aliud lætitia, aliud tristitia, possitque hæc et alia huiusmodi innumerabilia in anime inveniri naturâ, et alia sine aliis, et alia magis, alia minus, manifestum est animæ non simplicem, sed multiplicem esse naturam; nihil enim simplex mutabile est; omnis autem creatura mutabilis est; nulla ergo creatura verè simplex est. Deus verò etsi multiplex dicatur, verè tamen et summè simplex est, dicitur enim magnus, bonus, sapiens, beatus, verus, et quidquid aliud non indignè dici videtur; sed eadem magnitudo ejus est quæ sapientia. Non enim mole magnus est, sed virtute, et eadem bonitas ejus est, quæ sapientia, et magnitudo, et veritas; et non est illi aliud ipsum beatum esse, et aliud magnum, aut sapientem, aut verum, aut bonum esse, aut omnino esse.

Qualiter Deus, cum sit simplex, multiplex tamen dicitur.

6. Ille diligenter notandum est, cum dicat Aug., solum Deum verè simplicem esse, cur dicat eundem multipliciter dici? Sed hoc non propter diversitatem accidentium vel partium dicit, sed propter diversitatem ac multitudinem nominum quæ de Deo dicuntur, quæ licet multiplicia sint, unum tamen significant, scilicet divinam naturam. Hæc enim non ita accipiuntur cum de illâ incommutabili æternæque substantiâ incomparabiliter simpliciore quàm est humanus animus, dicuntur, quemadmodum cum de creaturis dicuntur. Unde Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 4: Deo, inquit, est hoc esse, quod est fortem esse, vel sapientem esse, vel justum esse, et si quid de illâ simplici multiplicitate, vel multiplici simplicitate dixeris, quo substantia ejus significetur. Humano autem animo non est hoc esse, quod est fortem esse, aut prudentem, aut justum; potest enim esse animus, et nullam istarum habere virtutum.

Tanta est Dei simplicitas, quod nulli prædicamentorum subicitur.

7. Quod autem in naturâ divinâ nulla sit accidentium diversitas, nullaque penitus mutabilitas, sed perfecta simplicitas, ostendit Aug. in lib. 5 de Trin., cap. 1, dicens: Intelligamus Deum, quantum possumus, sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine indigentia creatorem, sine situ præsentem, sine habitu omnia continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine ullâ sui mutatione mutabilitate facientem, nihilque patientem; quisquis Deum ita cogitat, etsi nondum potest omnino invenire quid sit ipse, piè tamen caveat quantum potest aliquid de illo sentire, quod non sit. Ecce si subtiliter intendas, ex his atque prædictis aperitur, illa prædicamenta artis dialecticæ Dei naturæ minimè convenire, quæ nullis est subjecta accidentibus.

Quod Deus non propriè, sed abusivè dicitur substantia.

8. Unde nec propriè dicitur substantia, ut Aug. ostendit in lib. 6 de Trin., cap. 4 et 5: Sicut ab eo quod est esse appellatur essentia, ita ab eo quod est subsistere substantiæ dicimus, si tamen dignum est ut Deus dicatur subsistere. Hoc enim de his rebus rectè intelligitur, in quibus, ut subjectis, sunt ea quæ in aliquo subjecto esse dicuntur; sicut in corpore color aut forma. Corpus enim subsistit; et ideo substantia est. Res ergo mutabiles neque simplices propriè dicuntur substantiæ, Deus autem si subsistit, ut substantia propriè dici possit, inest in eo aliquid tantum in subjecto; et non est simplex. Nefas est autem dicere ut subsistat Deus et subsit bonitati suæ; atque illa bonitas non substantia sit, vel potius essentia, neque ipse Deus sit bonitas sua, sed in illo sit, tantum in subjecto. Unde manifestum est Deum abusivè substantiam vocari, ut nomine usitatore intelligatur essentia, quod verè ac propriè dicitur, ita ut fortasse solum Deum dici oporteat essentiam. Est enim verè solus, quia incommutabilis est.

Quod non est aliquid in Deo quod non sit Deus.

9. Hujus autem essentiae simplicitas ac sinceritas tanta est, quod non est in eâ aliquid quod non sit ipsa, sed idem est habens et quod habetur; unde Hilarius in lib. 6 de Trin. ait: Non ex compositis Deus qui vita est, subsistit; neque qui virtus est, ex infirmis continetur: neque qui lux est, ex obscuris coaptatur: neque qui spiritus est, ex disparibus formalis est; totum quod in eo est, unum est. Idem in lib. 8 de Trin.: Non humano modo ex compositis Deus est, ut in eo aliud sit quod ab eo habetur, et aliud sit ipse qui habeat; sed totum una est natura, scilicet perfecta et infinita, et non ex disparibus constituta, sed vivens per totum ipsa. De hoc eodem Boetius in primo lib. de Trin. ait: Quocirca hoc verè unum est, in quo nullus numerus, nullum in eo aliud præter id quod in eo est; neque enim subjectum fieri potest. Aug. quoque in lib. de Fide et Symbolo, c. 3, dicit: In Dei substantiâ non est aliquid quod non sit sub-

stantia; quasi aliud sit ibi substantia, aliud quod accedit substantiæ. Sed quicquid intelligi potest substantia est. Verum hæc dici possunt facili et credi; videri autem nisi puro corde omnino non possunt. Item Aug. in lib. 15 de Trin., c. 9: Sic habetur in naturâ uniuscujusque trium, quod qui habeat, hoc sit quod habet, sicut immutabilis simplexque substantia; unde Isidorus ait: Deus simplex dicitur, sive non admittendo quod habet, seu quod aliud non est ipse, et aliud quod in ipso est. Et cum tantæ simplicitatis atque sinceritatis sit natura divina, est tamen in eâ Trinitas personarum. Unde Aug. in lib. 11 de Civit. Dei: Non propter hoc naturam summi boni simplicem dicimus, quia est Pater in eâ solus, aut Filius in eâ solus, aut Spiritus sanctus in eâ solus; aut quia est sola ita nominum Trinitas, sive subsistentia personarum, sicut Sabelliani putaverunt. Sed ideo simplex dicitur, quia est hoc quod habet; excepto quod relative quæque persona ad alteram dicitur, nec est ipsa. Nam utique Pater habet Filium, ad quem relative dicitur, nec tamen ipse est Filius; et Filius habet Patrem, nec tamen ipse est Pater. In quo verò ad semetipsum dicitur, non ad alterum, hoc est quod habet; sicut ad semetipsum dicitur vivus habendo vitam, et eadem vita est ipse. Propter hoc utique natura hæc dicitur simplex, quod non sit aliud habens, et aliud id quod habet, sicut in cæteris rebus est. Non enim habens liquorem liquor est, nec corpus color, nec anima est sapientia. Ecce quanta est identitas, quanta est unitas, immutabilitas, simplicitas, puritas divinæ substantiæ, juxta infirmitatis nostræ valetudinem assignavimus.

DISTINCTIO IX.

DE DISTINCTIONE TRIUM PERSONARUM.

1. Nunc ad distinctionem trium personarum accedamus. Teneamus ergo, ut docet Aug. in lib. de Fide ad Petrum, Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum esse Deum naturaliter; nec tamen ipsum Patrem esse qui Filius est, nec Filium esse ipsum qui Pater est, nec Spiritum sanctum esse ipsum qui Pater est aut Filius. Una enim est essentia Patris et Filii et Spiritus sancti; in quâ non est aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus sanctus, quamvis personaliter alius sit Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus.

Hic de coæternitate Filii cum Patre.

2. Genitus est enim à Patre Filius, et ideo alius; nec tamen ante fuit Pater quàm Filius, coæternæ enim sunt sibi tres personæ.

Argumentatio Arianorum.

3. Sed contra hoc inquit hæreticus, ut refert Ambr., in lib. 1 de Fide, ad Gratianum, cap. 15, circa medium: Omne quod natum est principium habet; et ideo quia Filius natus est principium habet et esse coepit, quod hæreticorum ore sic dictum est. Nam ipse Arius, ut meminit Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 1, dixisse fertur: Si Filius est, natus est; si natus est, erat tempus quando non erat Filius.

Responsio Augustini catholica.

4. Qui hoc dicit, non intelligit etiam natum Filium Deo sempiternum esse, ut sit coæternus Patri Filius; sicut splendor qui gignitur ab igne atque diffunditur, coævus est illi, et esset coæternus si ignis esset æternus. (Aug. ibid.)

Oppositio Augustini contra hæreticum.

5. Item, si Dei Filius, inquit Aug. lib. 6, c. 1, virtus et sapientia Dei est, nec unquam fuit Deus sine virtute et sapientiâ, coæternus est ergo Deo Patri Filius, dicit autem Apostolus Christum esse Dei virtutem et Dei sapientiam. Aut ergo non fuit quando non fuit Filius, aut aliquando Deus non habuit virtutem et sapientiam, quod dementis est dicere; constat enim quia semper habuit sapientiam; semper ergo habuit Filium.

Responsio Ambrosii ad idem, auctoritate fulla.

6. Eidem quoque Arianicæ quæstioni Amb. in hunc modum respondet, in libro de Fide ad Gratianum,

circa medium cap. 5 : Ego, inquam, Filium esse natum confiteor ; quod reliquum est impietatis, horresco. Scriptum est enim in veteri Testamento, Isaïæ, 44, ut vel unum è pluribus dicam : *Ante me non fuit alius Deus, et post me non erit.* Quis ergo hoc dicit? Pater an Filius? Si Filius : *Ante me*, inquit, *non fuit alius Deus.* Si Pater : *Post me*, inquit, *non erit*, hic priorem, et ille posteriorem non habet. Invicem enim in se, et Pater in Filio, et Filius in Patre cognoscitur. Cùm enim Patrem dixeris, ejus etiam Filium designasti, quia nemo ipse Pater est sibi ; cùm Filium nominas, etiam Patrem fateris, quia nemo ipse sibi Filius est. Itaque nec Filius sine Patre, nec Pater potest esse sine Filio ; semper ergo Pater, semper et Filius est.

Insectio Ambrosii contra hæreticum (lib. et cap. cit.).

7. Item dic, inquam, mihi, hæretice, fuitne quando omnipotens Deus Pater non erat, et Deus erat? Nam si Pater esse coepit, Deus ergo primò erat, et postea Pater factus est. Quomodo ergo immutabilis Deus est? Si enim ante Deus, postea Pater fuit, utique generationis accessione mutatus est; sed avertat Deus hanc amentiam.

Ineffabile est quomodo Filius sit, et non habent Patrem priorem; sicut modus generationis inintelligibilis et ineffabilis est.

8. Sed queris à me, inquit Ambr., quomodo si Filius sit, non priorem habeat Patrem? Quæro item ab te, quando vel quomodo Filium putes esse generatum? Mihi enim impossibile est generationis scire secretum; mens deficit, vox silet, non mea tantùm, sed et angelorum; supra potestates, et supra angelos, et supra cherubim, et supra seraphim, et supra omnem sensum est; quia scriptum est Philipp. 4: *Pax Christi supra omnem sensum est.* Et si pax Christi supra omnem sensum est, quomodo non est supra omnem sensum tanta generatio? Tu ergo ori manum admove; scrutari non licet superna mysteria. Licet scire quòd natus sit, non licet discere quomodo natus sit. Illud mihi negare non licet, hoc querere motus est. Ineffabilis enim est illa generatio, unde Isaïas : *Generationem ejus quis enarrabit?*

Quidam præsumunt discutere generationis seriem.

9. Quidam tamen de ingenio suo præsumunt dicant illam generationem posse intelligi, et alia hujusmodi; inherentes illi auctoritati Hieron. super Ecclesiastem : In sacris Scripturis, quid sapièssimè non pro impossibili, sed pro difficili ponitur, ut ibi : *Generationem ejus quis enarrabit?* Sed hoc non dicit Hieron., idcirco quò generatio Filii æterna plene intelligi vel explicari possit à quoquam mortalium, sed quia de eà aliquid intelligi vel dici potest; quidam tamen hoc accipiunt dictum de temporali Christi generatione.

Utrum debeat dici, semper gignitur, vel semper genitus est Filius?

10. Hic queri potest, cùm generatio Filii à Patre nec principium habeat nec finem, quia æterna est, utrum debeat dici : Filius semper gignitur, vel semper genitus est, vel semper gignitur? De hoc Greg. super Job ait, lib. 20 Moral., c. 1 : Dominus Deus Jesus in eo quòd virtus et sapientia Dei est, de Patre ante tempora natus est; vel potius quia nec coepit nasci, nec desinit, dicamus verius semper natus; non autem possumus dicere : Semper nascitur, ne imperfectus esse videatur. Atverò ut æternus designari valeat et perfectus, et semper dicamus, et natus, quatenus et natus ad perfectionem pertineat, et semper ad æternitatem; quamvis per hoc ipsum quod perfectum dicimus, multum ab illius veritatis expressione deviamus, quia quod factum non est, non potest dici propriè perfectum, sed habilitando ut possumus, excelsa Dei resonemus. Et Dominus nostræ infirmitatis verbis condescendens : *Ecce ego*, inquit Matth. 5, *perfecti, sicut et Pater vester celestis perfectus est.* Super illum locum etiam psal. 2 : *Ego hodiè genui te*, de hac generatione Filii ita loquitur Aug. : Quamquam per hoc quod dicit hodiè, possit intelligi dies ille quo Christus secundum

hominem natus est, tamen quia hodiè præsentiam significat, atque in æternitate neque præteritum quicquam est, quasi esse desiderit; neque futurum, quasi nondum sit; sed præsens tantum, quia quicquid æternum est, semper est; divinitus tamen accipitur de sempiterna generatione sapientie Dei. Ecce his verbis ostendit Aug. quòd generatio Filii semper est, nec præterit, nec futura est, quia æterna est. Ideò dixit *genui*, ne novum putaretur, scilicet ne videretur incepisse; hodiè dixit, ne præterita generatio videretur. Ex his ergo verbis prophetæ, ut ait Joannes Chrys., nihil aliud manifestatur, nisi quia ex ipsa essentia Patris semper genitus est Filius.

Origenes videtur dicere contrarium; ait enim quòd semper generatur Filius à Patre.

11. Origenes verò super Jeremiam dicit quòd Filius semper generatur à Patre, his verbis : Salvator noster est sapientia Dei; sapientia verò est splendor æternæ lucis; Salvator ergo noster splendor est claritatis. Splendor autem non semel nascitur et desinit, sed quoties ortum fuerit lumen ex quo splendor oritur, toties oritur etiam splendor claritatis; sic ergo Salvator semper nascitur. Unde ait in lib. Sapientie : *Ante omnes colles generat me Dominus*; non ut quidam male legunt, *generavit*. His verbis apertè ostendit Origenes sanè dici posse et debere : Filius semper nascitur; quod videtur contrarium illi verbo Gregorii præmisso, scilicet : *Non possumus dicere : Semper nascitur.*

Exponit præmissa verba Gregorii, ne putetur inter doctores esse contrarietas.

12. Sed ne tanti auctores sibi contradicere in tantà videantur, illa verba Greg. benignè interpretemur : Dominus, inquit, Jesus ante tempora natus est de Patre; vel potius, quia nec coepit nasci nec desinit, dicamus verius, semper natus. Sed quando veritè dicitur hoc, scilicet quòd Filius semper natus est, quàm illud, scilicet quòd de Patre ante tempora natus est? Illud enim sincera et catholica fides tenet ac prædicat, ut istud. Quare ergo ait *dicimus verius*, cùm utrumque pariter ait verum? nisi quia volebat intelligi hoc ad majorem evidentiam et expressionem veritatis dici, quàm illud. His etenim verbis omnis calumniandi versutis hæreticis obstruitur aditus, quibus Christi secundum deitatem generatio, sine initio et sine fine esse ac perfecta monstratur. Non autem adeò apertè semper manifestatur veritas cùm dicitur : *Filius ante tempora genitus est de Patre*, vel *Filius semper nascitur de Patre*. Et ideò dicit Greg. quòd non possumus dicere, *semper nascitur*. Non, inquam, ita convenienter, non ita congruè ad explanationem veritatis; potest tamen dici, si sanè intelligatur : Semper enim nascitur Filius de Patre, et ait Origenes, non quòd quotidie iteretur illa generatio, sed quia semper est. Semper ergo nascitur, id est, nativitas ejus sempiterna est.

Quòd Filius semper generatur, confirmatur ex dictis Hilarii.

13. Hilarius quoque dicit Filium nasci ex Patre, in lib. 7 de Trin., his verbis : Vivens, Deus, et naturæ æternæ viventis potestas est; et quod cum sacramento scientiæ suæ ex eo nascitur, non potuit aliud esse quàm vivens. Nam cùm ait : *Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem*, docuit vitam in se per viventem Patrem inesse. Ecce hic habes quia Filius nascitur ex Patre. Item in eodem, cùm dicit Christus, Joan. 6 : *Sicut Pater habet vitam in se, sic et Filius dedit vitam habere in semetipso*; omnia viva sua ex vivente testatus est. Quod autem ex vivo vivum natum est, habet nativitalis profectum sine novitate naturæ. Non enim novum est quòd ex vivo generatur in vivum, quia nec ex nihilo est; et vita quæ nativitatem sumit ex vitâ, necesse est per naturæ unitatem et perfectæ nativitalis sacramentum, ut et in vivente vivat, et in se habeat vitam viventem. Ecce et hic habes quia generatur ex vivo vivens Filius. Item in eodem : In Deo totum quòd est vivit : Deus enim vita est, et ex vitâ non potest quicquam esse nisi vivum;

neque ex derivatione, sed ex virtute nativitatis est. Ac sic dñm totum quod est vivit, et dñm totum quod ex eo nascitur virtus est, habet nativitatem Filius, non demutationem. Et hic dicit quia nascitur. Item in lib. 9 de Trin.: Donat Pater Filio tantum esse quantum est ipse; cui innascibilitatis esse imaginem sacramento nativitatis impartit, quem ex se in suā formā generat. Hic dicit quia generat Pater Filium.

Breviter docet quid de hoc concedendum sit.

14. Dicamus ergo Filium natum de Patre ante tempora, et semper nasci de Patre, sed congruentius semper natum, et eundem fateamur ab æterno esse et Patri coæternum, id est, auctori. Pater enim generatione auctor Filii est, ut in sequenti ostendetur. Ut ergo Pater est æternus, ita et Filius æternus est; sed Pater sine auctore, Filius verò non, quia Pater innascibilis, Filius natus. Et, ut ait Hilarius in lib. 6 de Trin., aliud est sine auctore semper esse æternum, aliud Patri, id est, auctori, esse coæternum. Ubi autem Pater auctor est, ibi et nativitas est, quia sicut nativitas ab auctore est, ita et ab æterno auctore æterna est nativitas. Omne autem quod semper est, etiam æternum est; sed tamen non omne quod æternum est etiam innatum est; quia quod ab æterno nascitur, habet æternum esse quod natum est. Quod autem non natum est, id cum æternitate non natum est; quod verò ex æterno natum est, id si non æternum natum est, jam non erit et Pater auctor æternus. Si quid ergo ei qui ab æterno Patre natus est ex æternitate defuerit, id ipsum non est auctori ambiguum defuisse; quia si gignenti est infinitum gignere, et nascenti etiam infinitum nasci est. Medium enim quid inter nativitatem Dei Filii et generationem Dei Patris, nec sensus admittit; quia et generatione nativitatis est, et in nativitate generatio est; quia sine utroque neutrum est; utrumque ergo sine intervallo sul est.

Argumentatio hæretici.

15. Sed inquit hæreticus: Omne quod natum est non semper fuit, quia in id natum est ut esset. Nemo ambigit quin ea quæ in rebus humanis nata sunt, aliquando non fuerint. Sed aliud est ex eo nasci quod semper non fuit, aliud est ex eo natum esse quod semper est. Ibi nec semper fuit qui pater est, nec semper pater est; et qui non semper pater est, non semper genuit; ubi autem semper Pater est, semper Filius est. Quod si semper Deo Patri proprium est quod semper est Pater, necesse est Filio semper proprium esse quod semper est Filius. Quomodo ergo cadet in intelligentiam nostram ut non fuerit semper, cui proprium est semper esse quod natum est? Natum ergo unigenitum Deum contineatur, sed natum ante tempora, nec ante esse quam natum, nec ante natum quam esse, quia nasci quod erat jam, non nasci est, sed seipsum demutare nascendo. Hoc autem humanum sensum et intelligentiam excedit mundi, non hoc capit ratio humanæ intelligentiæ, sed prudentiæ fidelis professio est.

DISTINCTIO X.

HIC DE SPIRITU SANCTO AGITUR, ET PRIUS QUOD SIT AMOR PATRIS ET FILII DICITUR.

1. Nunc post Filii æternitatem, de Spiritu sancto, quantum Deo donante videre conceditur, disseramus. Spiritus sanctus amor est, sive charitas, sive dilectio Patris et Filii. Unde Aug., in lib. 45 de Trin., c. 17, ait: Spiritus sanctus nec Patris est solius, nec Filii est solius, sed amborum; et idco communem quā invicem se diligunt Pater et Filius, nobis insinuat charitatem. *Quod Spiritus sanctus propriè dilectio dicatur, et tamen Trinitas sit dilectio.*

2. Joannes autem in Epistolā 1 canonica, c. 4, ait: *Deus charitas est*; non dixit: Spiritus sanctus charitas est, quod si dixisset, absolutior esset sermo, et non parva pars questionis decisa; sed quia dixit: *Deus charitas est*, incertum est, et idco querendum est, utrum Deus Pater sit charitas, an Filius, an Spiritus sanctus, an Deus ipsa Trinitas, quia et ipsa non tres

dii, sed unus est Deus. Ad hoc Aug., in eodem libro, ita dicit: Nescio cur sicut sapientia et Pater dicitur, et Filius, et Spiritus sanctus, et simul omnes non tres, sed una sapientia, non ita et charitas dicatur Pater et Filius, et Spiritus sanctus, simul omnes una charitas. Non ideo tamen quisquam nos inconvenienter æstimet charitatem appellare Spiritum sanctum, quia et Deus Pater, et Deus Filius, potest charitas nuncupari; sicut propriè Verbum Dei etiam sapientia Dei dicitur, cum et Pater et Spiritus sanctus sint sapientia.

Sicut Verbum Dei propriè dicitur sapientia, et tamen tota Trinitas dicitur sapientia; ita et Spiritus sanctus propriè dicitur charitas, et tamen Pater, et Filius, et Spiritus sanctus dicitur charitas. (Ex eodem lib. et cap., sed paulò inferius.)

3. Si ergo propriè aliquis horum trium charitas nuncupari debet, quis aptius quam Spiritus sanctus? ut scilicet in illā summi simplicique naturā non sit aliud substantia, et aliud charitas; sed substantia ipsa sit charitas, et charitas ipsa sit substantia, sive in Patre, sive in Filio, sive in Spiritu sancto; et tamen Spiritus sanctus propriè charitas nuncupatur. Ecce his verbis apertè dicit Aug. quod in Trinitate charitas aliquando refertur ad substantiam, quæ communis est trium personarum et tota in singulis; aliquando specialiter ad personam Spiritus sancti, sicut sapientia Dei aliquando pro substantiā divinā, aliquando pro Filio propriè accipitur, et hoc in multis fieri reperitur. *Exemplis format eadem nomina propriè et universaliter accipi.*

4. Pluribus enim exemplis doceri potest multa rerum vocabula et universaliter poni, et propriè quibusdam rebus adhiberi: sicut legis nomine aliquando simul omnia veteris Testamenti significantur eloquia, aliquando autem propriè vocatur lex quæ data est per Moysen. Multa alia suppetunt exempla, sed in re apertè vitanda est longitudo sermonis. Sicut ergo unicum Dei Verbum propriè vocamus nomine sapientiæ, cum sit universaliter et Spiritus sanctus et Pater ipsa sapientia; ita Spiritus sanctus proprio vocabulo charitas nuncupatur, cum sint Pater et Filius universaliter charitas.

Auctoritatem ponit, quod Filius propriè dicitur sapientia.

5. Sed Dei Verbum, id est, unigenitus Dei Filius, apertè dictus est Dei sapientia, ore Apostoli dicentis: *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam*. Spiritus autem sanctus ubi sit dictus charitas invenimus, si diligenter Joannis apostoli eloquium scrutemur; qui cum dixisset: *Diligamus invicem, quia ex Deo est dilectio*, adjunxit: *Et omnis qui diligit, ex Deo natus est; quia dilectio Deus est*. Hic manifestavit se dixisse eam dilectionem esse Deum, quam dixit ex Deo. Deus ergo ex Deo est dilectio: sed quia et Filius ex Deo Patre natus est, et Spiritus sanctus ex Deo Patre procedit, quem potius eorum hic debeamus accipere dictum esse dilectionem, meritiò queritur. Pater enim solus ita Deus est, ut non sit ex Deo; et ideo dilectio, quæ ita Deus est ut ex Deo sit, non ipse Pater est, sed aut Filius aut Spiritus sanctus. Sed in consequentibus etiam Dei dilectionem commemorasset Joannes, quā dilexit nos, et hinc hortatus esset ut nos invicem diligamus, atque ita Deus in nobis maneat; quia utique dilectionem Deum dixerat, statim volens de hac re apertius aliquid eloqui, inquit: *In hoc cognoscimus, quia in ipso manemus et ipse in nobis, quia de suo Spiritu dedit nobis*. Spiritus itaque sanctus, de quo dedit nobis, facit nos in Deo manere, et ipsum in nobis; hoc autem facit dilectio. Ipse ergo Deus, est dilectio. Deus ergo Spiritus sanctus, qui procedit ex Deo, significatur ubi legitur, Deus dilectio, et dilectio ex Deo est. Ecce his verbis apertè dicit Aug. Spiritum sanctum esse charitatem Patris et Filii; et in tantum quoque sermonem produxit, ut videatur dixisse Spiritum sanctum non solum esse dilectionem Patris et Filii, quā se invicem et nos diligunt; sed etiam quā diligimus Deum. Sed utrum ipse sit charitas quā nos diligamus Deum, in sequenti explicatur, dist. 17.

Patris ostendere quod proposuerat, scilicet quod Spiritus sanctus sit amor, quo Pater à Filio et Filius à Patre diligitur.

6. Nunc verò quod incēpimus ostendere, enemus, scilicet Spiritum sanctum dilectionem esse sive amorem Patris et Filii: quo scilicet Pater diligit Filium, et Filius Patrem. De hoc Hieron. super. psal. 17, ait: Spiritus sanctus nec Pater nec Filius, sed dilectio quam habet Pater in Filium, et Filius in Patrem. Aug. quoque in lib. 6 de Trin., in fine, c. 4, ait: In omnibus aequalis est Patri Filio, et est unius ejusdemque substantiæ. Quapropter etiam Spiritus sanctus in eadem unitate substantiæ et æqualitate consistit.

Quid sit Spiritus sanctus hic aperitur.

7. Sive enim sit unitas amborum, sive sanctitas, sive charitas, manifestum est quòd non aliquis duorum est quo uterque conjungitur: quo genitus à genente diligitur, genitoreque suum diligit, sineque non participatione, sed essentia suā; neque dono superioris alienius, sed proprio suo servantes unitatem spiritus in vinculo pacis. Ecce hic habes Spiritum sanctum esse quo Filius diligitur à Patre, et Pater à Filio, et quo illi duo servant unitatem pacis. Spiritus ergo sanctus, ut ait Aug. in eodem lib. 6 de Trin., cap. 5: Commune est aliquid Patris et Filii, quidquid illud est. At ipsa communio, consubstantialis et cœterna est; quæ si amicitia convenienter dici potest, dicatur, sed aptius dicitur charitas, et hæc quoque substantia, quia Deus substantia est, et Deus charitas, est. Tria ergo sunt, et non amplius: unus diligens eum qui de illo est, et unus diligens eum de quo est, et ipsa dilectio, quæ si nihil est, quomodò Deus substantia est?

Quòd Spiritus sanctus, sicut communis est Patri et Filio, et ita commune nomen habet proprium.

8. Hic notandum est quòd sicut Spiritus sanctus in Trin. specialiter dicitur charitas, quæ est Patris et Filii unio, ita et nomen tenet propriè, quod Patri et Filio communiter quodammodo congruit; unde Aug. in, lib. 15 de Trin., circa finem cap. 19: Si charitas, inquit, quæ Pater diligit Filium, et Patrem diligit Filium, ineffabilem communionem demonstrat amborum, quid convenientius quàm ut ille propriè dicatur charitas, qui spiritus est communis ambobus? Hoc enim sanius creditur et intelligitur, ut non solum Spiritus sanctus charitas sit in illà Trinitate, sed non frustra propriè charitas nuncupetur propter illa quæ dicta sunt; sicut non solus in illà Trin. vel Spiritus est vel sanctus, quia et Pater Spiritus, et Filius Spiritus, et Pater sanctus, et Filius sanctus; et tamen ipse non frustra dicitur Spiritus sanctus. Qui enim est communis ambobus, id vocatur ipse propriè, quod ambo communiter. Alioquin si in illà Trin. solus Spiritus sanctus est charitas, profectò et Filius non solius Patris, sed etiam Spiritus sancti Filius invenitur. Ait enim Apostolus de Deo Patre. Coloss. 1: *Transulit nos in regnum Filii charitatis suæ.* Si ergo non est in istà Trin. charitas Dei nisi Spiritus sanctus, Filius est, etiam Spiritus sancti. Sed quia hoc absurdissimum est, restat ut non solus ibi sit charitas Spiritus sanctus, sed propter illa de quibus satis disserui, propriè sic vocatur.

DISTINCTIO XI.

QUOD SPIRITUS SANCTUS PROCEDIT À PATRE ET FILIO.

1. Hic dicendum est Spiritum sanctum à Patre et Filio, et procedere à Patre et Filio, quod multi hæretici negaverunt. Quòd autem de utroque procedat, multis divinarum eloquiorum testimoniis comprobatur. Dicit enim Apostolus, Rom. 8: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra.* Ecce hic dicitur Spiritus Filii. Et alibi, ad Rom. 8: *Qui autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Ipse etiam Filius de Spiritu sancto dicit in Evangelio, Matth. 10: *Quem ego mittam vobis à Patre.* Patris autem Spiritus dictus est, ubi legitur, Joan. 14: *Si spiritus ejus qui suscitavit Christum à mortuis habitat in vobis.* Et ipse Christus dicit, ibid., 15: *Non enim vos estis qui loquimini, sed*

Spiritus Patris vestri qui loquitur. Et in alio loco: *Quem mittet Pater in nomine meo.* Et alibi ipse Filius de Spiritu sancto ait: *De Patre procedit.* His et aliis auctoritatibus pluribus ostenditur quòd Spiritus sanctus à Patre et Filio procedit.

Quòd Græci non concedunt Spiritum sanctum procedere à Filio.

2. Græci tamen dicunt Spiritum sanctum procedere tantum à Patre, et non à Filio. Quod idèò dicunt, quia veritas, in Evangelio fidem integram continente, de processione Spiritus loquens solum Patrem commemorat dicens: *Spiritus qui à Patre procedit.* Et etiam idèò quia in principalibus conciliis, quæ apud eos celebrata sunt, ita symbola eorum subjunctis anathematibus sancta sunt, ut nulli de Trinitatis fide aliud docere vel aliter prædicare quàm ibi continetur, liceat. In quibus quidem symbolis cum Spiritus sanctus commemoretur procedere à Patre, et non à Filio, quicumque, inquit à Filio eum procedere addunt, anathema incurrunt; unde et nos arguunt anathematis reos. Addunt etiam ad assertionem suæ opinionis et in testimonium nostræ damnationis, de Symbolo fidei, quod, secundum traditionem prædictorum conciliorum, Leo III Romæ transcriptum in tabulâ argenteâ post altare beati Pauli positâ posteris reliquit pro amore (ut ipse ait) et cautelâ fidei orthodoxæ. In quo quidem symbolo, in processione Spiritus solus commemoratur Pater, his verbis: *Et in Spiritum sanctum Dominum, et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio coadorandum et glorificandum, etc.* Illud est symbolum quod in missâ cantatur, editum in Nicæno concilio, in fine cujus subjunctum est: *Ni aliud docuerit, vel aliter prædicaverit, anathema sit.* Idèòque Græci nos anathematizatos dicunt, quia dicimus Spiritum sanctum à Filio procedere, quod ibi non continetur. Quod enim secundum nos ibi dicitur: *Qui à Patre Filioque procedit,* alterum à Latinis est additum, scilicet *Filioque.*

Responsio, ubi determinantur prædicta.

3. Nos autem illa verba determinamus: Qui aliud docuerit, vel aliter prædicaverit, id est, contrarium docuerit, vel contrario modo prædicaverit, anathema sit. Aliud ergo posuit pro opposito, qualiter et Apostolus in Epistolâ ad Galat., c. 1: *Si quis aliud evangelizaverit, id est contrarium, anathema sit; non dicit: Si quis addiderit.* Nam si illud diceret, sibi ipsi, ut ait Aug., Theos. c. 3, præjudicaret, qui cupiebat venire ad quosdam quibus scribebat, sicut ad Thessalon., ut suppleret quæ illorum fidei deerant. Sed qui supplet, quod minus erat addit; non quod increat tollit. Qui autem prætergreditur fidei regulam, non incedit in viâ, sed recedit à viâ. Ad illud autem quod de Evangelio opponunt, respondemus ita: Quia cum dicat in eo veritas Spiritum sanctum à Patre procedere, non addit *solo*, et idèò etiam à se procedere non negat; sed idèò Patrem tantum nominat, quia ad eum solet referre etiam quod ipsius est, quia ab illo habet.

Quòd Græci sensu nobiscum conveniunt, etsi verbis differant.

4. Sciendum est tamen quòd Græci constantur Spiritum sanctum esse Filii, sicut et Patris; quia Apostolus dicit, Galat. 4, *Spiritum Filii.* Et veritas in Evangelio, Joan. c. 16, *Spiritum veritatis.* Sed cum non sit aliud Spiritum sanctum esse Patris vel Filii, quàm esse à Patre et Filio, etiam in hoc in eandem nobiscum fidei sententiam convenire videntur, licet in verbis dissentiant.

Auctoritativus Græcorum ostendit Spiritum sanctum procedere etiam à Filio.

5. Unde etiam quidam eorum catholici doctores intelligentes unam eandemque fore sententiam prædictorum verborum, quibus dicitur Spiritus sanctus procedere à Filio, et esse Filii, professi sunt Spiritum sanctum etiam procedere à Filio. Unde Athanasius in Symbolo fidei: *Spiritus sanctus à Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.* Ecce Spiritum sanctum apertè dixit procedere à Patre et

Filio. Didymus etiam eorum maximus doctor, in lib. 2 de Spiritu sancto, post medium, Spiritum sanctum à Filio procedere dicit. Salvator inquit, Joan. 16: *Qui est veritas. Non enim loquitur à semetipso*, hoc est, non sine me et sine meo et Patris arbitrio, quia inseparabiliter est à me et à Patris voluntate; quia ex se non est, sed ex Patre et me est. Hoc enim ipsum quod subsistit et loquitur, à Patre et à me illi est. Item Didymus, eodem lib.: Spiritus sanctus qui est Spiritus veritatis, Spiritusque sapientiae non potest audire à Filio loquente quæ nescit, cum hoc ipsum sit quod profertur à Filio, id est, procedens Deus de Deo, Spiritus veritatis procedens à Veritate, consolator manans ex consolatione; nam Cyrillus episcopus in epistola Nestorio directâ ait: Spiritus intelligitur per se secundum quod Spiritus est, et non Filius; sed tamen non est alienus ab eo. Spiritus enim veritatis nominatur, et profluit ab eo sicut ex Deo Patre. Joannes quoque Chrys. in homilia quadam de Expositione symboli sic ait: Iste est Spiritus procedens de Patre et Filio, qui dividit dona propria prout vult. Idem in aliâ homil.: Credendum est Spiritum sanctum Patris esse et Filii. Istum Spiritum sanctum dicimus Patri et Filio coæqualem, et procedentem de Patre et Filio. Hoc credite, ne colloquia mala corrumpant bonos mores. Ecce à doctoribus Græcorum aperta habemus testimonia, quibus Spiritus sanctus à Patre et Filio procedere ostenditur. Omnis ergo lingua confiteatur Spiritum sanctum procedere à Patre et Filio.

DISTINCTIO XII.

UTRUM SPIRITUS SANCTUS PRIUS VEL PLENUS PROCEDAT A PATRE QUAM A FILIO.

1. Item queritur cum Spiritus sanctus à Patre procedat et à Filio, utrum prius vel magis processerit à Patre quam à Filio, quod nititur hæreticus ostendere, ita dicens: Si processit Spiritus sanctus à Patre, processit utique aut nato jam Filio, aut non nato Filio. Si verò jam nato Filio processit, ante natus est Filius quam processerit Spiritus sanctus; præcessit ergo nativitas Filii processionem Spiritus sancti. Si autem processit à Patre, non genito Filio; ante processit quam Filium sgenitus fuerit.

Responsio Augustini ad id quod primò quærebatur, scilicet, an prius à Patre quam à Filio processerit.

2. His et hujusmodi questionibus magis laboriosis quam fructuosis respondet Aug. in lib. 15 de Trin., cap. 26, dicens: In illâ summâ Trinitate, quæ Deus est, intervalla temporum nulla sunt per quæ posset ostendi aut saltem requiri utrum prius de Patre natus sit Filius, et postea de ambobus processerit Spiritus sanctus. Numquid ergo possemus quærere utrum jam processerat de Patre Spiritus sanctus, quando natus est Filius, an nondum processerat, et illo nato, de utroque processit? Non possunt prorsus ibi ista quæriri, ubi nihil ex tempore inchoatur, ut ex consequenti perficiatur in tempore. Ideo qui potest intelligere sine tempore processionem Spiritus sancti de utroque. Ecce his verbis absoluta est questio illa quæ quærebatur utrum prius processerit Spiritus sanctus à Patre quam à Filio.

Hic agitur de eo quod secundò quærebatur, scilicet an plenus vel magis processerit à Patre quam à Filio.

3. Nunc tractandum est quod secundò quærebatur, scilicet an plenus aut magis procedat Spiritus sanctus à Patre quam à Filio. Ad quod dicimus quia sicut non ante procedit à Patre quam à Filio, ita non plenus vel magis procedit à Patre quam à Filio. Aug. tamen, in lib. 15 de Trin., c. 17, dicit quod Spiritus sanctus principaliter procedit de Patre. Non frustra, inquit, in hac Trinitate non dicitur Verbum Dei nisi Filius; nec donum Dei, nisi Spiritus sanctus; nec de quo genitum est Verbum, et de quo procedit Spiritus sanctus principaliter, nisi Deus Pater. Ecce audistis quia Spiritus sanctus principaliter procedit à Patre. Sed ne te hoc turbaret, ipse continuo ex quo sensu hoc dixerit

aperit dicens: Ideò addidit principaliter, quia et de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur; sed hoc quoque illi Pater dedit non jam existentem, et nondum habenti; sed quidquid unigenito Verbo dedit, gignendo dixit. Sic ergo eum genuit, ut etiam de illo donum commune procederet, et Spiritus sanctus Spiritus esset amborum. Ecce exposuit ipsemet quomodo Spiritus principaliter procedat à Patre, non quia prius vel magis procedat à Patre quam à Filio, sed quia cum procedat à Filio, hoc ipsum habet Filius à Patre.

Ex eodem sensu etiam dicitur Spiritus sanctus propriè procedere à Patre.

4. Ex eodem sensu etiam dicitur procedere propriè de Patre, unde Hieron., in Expositione catholice fidei Nicænique Symboli ait: Credimus in Spiritum sanctum, qui de Patre procedit propriè. Item: Spiritum sanctum verum Deum invenimus in Scripturâ, et de Patre esse propriè. Et item: De Patre Filius et Spiritus sanctus propriè et verè de Patre procedit. Ecce aperte dicit Spiritum sanctum propriè esse de Patre, et propriè procedere à Patre. Quod non est ita intelligendum, tanquam prius vel plenius à Patre procedat quam à Filio, sed quia hoc habet Pater à se non ab alio, ut de ipso sit et procedat Spiritus sanctus. Filius autem non à se, sed à Patre hoc habet, ut de ipso sit et procedat Spiritus sanctus.

Ex eodem sensu dicitur Spiritus sanctus esse, et mitti à Patre per Filium.

5. Fortè etiam juxta hanc intelligentiam dicitur Spiritus sanctus mitti per Filium, et à Patre esse per Filium, unde Hilar. ad Deum Patrem de Spiritu sancto et Filio loquens, in lib. 12 de Trin., ait: In Spiritu sancto tuo ex te profecto, et per eum misso. Item: Ante tempora Unigenitus tuus ex te natus manet, ita quod ex te per eum Spiritus sanctus tuus est; quod etsi sensu non percipiam, tamen teneo consentiâ. In spiritualibus enim rebus tuis habes sum. Item in eodem: Conserva hanc, oro, fidei meæ religionem, ut quod in regenerationis meæ symbolo professus sum, semper obtineam: Te Patrem scilicet et Filium tuum unè tecum adorem: Spiritum sanctum tuum, qui ex te per Unigenitum tuum est promerear. Ecce aperte dicit Spiritum sanctum à Patre per Filium et mitti, et esse; quod non est intelligendum quasi à Patre per Filium minorem mittatur vel sit, sed quia ex Patre et Filio est et mittitur ab utroque, sed hoc ipsum habet Filius à Patre, ut ab ipso sit et mittatur Spiritus sanctus. Hoc ergo voluit significare Hilar., distinctionem faciens in locutione, ut ostenderet in Patre esse auctoritatem. Inde est etiam quod veritas ostendens Patrem esse auctorem processionis, quâ procedit Spiritus à Filio, dixit in Evangelio: *De Patre procedit*, cum et de Patre et Filio procedit Spiritus sanctus. Unde Aug., in lib. 15 de Trin., quærit: Si de Patre et Filio procedit Spiritus sanctus, cur Filius dixit: *De Patre procedit*? Cur putas, nisi quia solet ad eum referre etiam quod ipsius est, sicut et de quo ipse est; sicut ait: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me*. Si ergo hic intelligitur ejus doctrina, quæ tamen non dixit suam sed Patris, quantò magis illic intelligendus est Spiritus sanctus de illo procedere, ubi sic ait: *De Patre procedit*; ut non diceret: De me non procedit. A quo autem habet Filius ut sit Deus (est enim Deus de Deo), ab illo utique habet ut etiam de illo procedat Spiritus sanctus. Et ideò Spiritus sanctus ut etiam de Filio procedat, sicut procedit de Patre, ab ipso habet Patre. Quapropter qui potest intelligere in eo quod ait Filius: *Sicut habet Pater vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso*; non sine vitâ existentem jam Filio vitam Patrem dedisse, sed ita eum sine tempore genuisse, ut vita quam Pater Filio gignendo dedit, cœterna sit vitæ Patris qui dedit; intelligat etiam sicut habet Pater in ipso ut de illo procedat Spiritus sanctus, sic dedisse Filio ut etiam de isto procedat idem Spiritus sanctus, et utrumque sine tempore. Ita ergo dictum est Spiritum sanctum de Patre procedere, ut intelligatur quod etiam procedit de Filio, de Patre esse

et Filio. Si enim quidquid habet, de Patre habet Filius, de Patre habet utique ut de illo procedat Spiritus sanctus, sed nulla ibi tempora cogitentur, quæ habeant prius et posterius, quia ibi omnino nulla sunt.

DISTINCTIO XIII.

QUARE SPIRITUS SANCTUS CUM SIT DE SUBSTANTIA PATRIS, NON DICATUR GENITUS VEL FILIUS, SED TANTUM PROCEDENS.

1. Post hæc considerandum est, quantum à talibus quales nos sumus intelligi potest, cum Spiritus sanctus procedat de Patre, et sit de substantiâ Patris, cur non dicatur esse natus, sed potius procedere; et cur non dicatur Filius. Quare autem Spiritus sanctus non dicatur vel sit natus, et ideo non sit Filius, Aug. ostendit in lib. 15 de Trin., dicens: Si Spiritus sanctus Filius diceretur, amborum utique Filius diceretur: quod absurdissimum est. Spiritus quippe nullus est duorum, nisi patris et matris. Absit autem ut inter Deum Patrem et Deum Filium tale aliquid suspicemur. Absurdissimè ergo Filius diceretur amborum, id est. Patris et Filii. Amborum enim Filius diceretur, si eum ambo genuissent, quod abhorret omnium sanorum sensus. Non ergo ab utroque est genitus, sed procedit ab utroque amborum Spiritus. His verbis ostenditur cur Spiritus sanctus cum sit de Patre, non tamen dicatur genitus vel filius.

Cum Spiritus sanctus non dicatur genitus, cur Filius dicatur procedere.

2. Cum autem Spiritus sanctus non dicatur genitus, sed tantum procedens, quæri solet cur Filius non dicatur tantum genitus, sed et procedens. Sicut ipse in Evangelio Joannis ait, c. 16: *Ego ex Deo (processi vel) exiit, et veni in mundum.* Non ergo tantum Spiritus sanctus procedit à Patre, sed etiam Filius. Ad quod dicimus quod cum uterque procedat à Patre, dissimiliter tamen. Nam Spiritus sanctus, ut ait Aug. in lib. 5 de Trin., procedit à Patre non quomodo natus, sed quomodo datus vel donum. Filius autem procedit nascendo, exiit ut genitus. Ac per hoc illud elucescit ut patet, scilicet cur Spiritus sanctus etiam non sit Filius, cum et ipse à Patre exeat. Ideo Spiritus non dicitur Filius, quia neque natus est sicut unigenitus; neque factus, ut per Dei gratiam in adoptionem nasceretur sicut nos.

Quod non potest distinguere à nobis inter generationem Filii et processionem Spiritus sancti.

3. Inter generationem verò Filii et processionem Spiritus sancti, dum hic vivimus, distinguere non sufficimus; unde Aug. Maximino præmissam questionem refricanti, scilicet quærenti cur Spiritus sanctus non diceretur Filius, cum de Patris esset substantiâ, respondens, sic ait: Quæris à me si de substantiâ Patris est Filius, de substantiâ Patris est etiam Spiritus sanctus: cur unus Filius sit, et alius non sit Filius? Ecce respondeo, sive capias sive non capias. De Patre est Filius, de Patre est Spiritus sanctus; sed ille genitus est, iste procedens. Ideo ille Filius est Patris, de quo est genitus: iste autem Spiritus sanctus est utriusque, quoniam de utroque procedit, sed ideo, cum de illo loqueretur ait, Joan. 15: *De Patre procedit*, quoniam Pater processionis ejus auctor est, qui talem Filium genuit, et gignendo ei dedit ut etiam de ipso procederet Spiritus sanctus. Nam nisi procederet etiam de ipso, non diceret discipulis, Joan. 20: *Accipite Spiritum sanctum*, eumque insufflando daret, ut à se quoque procedere significans, apertè ostenderet flando quod spirando dabat occultè. Quia ergo si nasceretur, non tantum de Patre, nec tantum de Filio, sed de ambobus utique nasceretur, sine dubio Filius diceretur amborum. Ac per hoc, quia Filius amborum nullo modo esset, non oportuit nasci eum de ambobus. Amborum est ergo Spiritus sanctus, procedendo de ambobus.

Hic dicit quod non valet inter illa duo distinguere.

4. Quid autem inter nasci et procedere intersit, de illâ excellentissimâ naturâ loquens explicare quis potest? Non omne quod procedit, nascitur, quantumvis

omne procedat quod nascitur. Sicut non omne quod bipes est homo est, quamvis bipes sit omnis qui homo est. Hoc scio; distinguere autem inter illam generationem et hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio. Ac per hoc quia et illa et ista est ineffabilis; sicut propheta Isaias, de Filio loquens, ait, c. 53: *Generationem ejus quis enarrabit?* Ita de Spiritu sancto verissimè dicitur: *Processionem ejus quis enarrabit?* Satis sit ergo nobis, quia non est à seipso Filius, sed ab illo de quo natus est; non est à seipso Spiritus sanctus, sed ab illo de quo procedit; et quia de utroque procedit, sicut jam ostendimus. De Spiritu sancto quomodo ipse de Deo sit, nec tamen ipse Filius sit, quoniam procedendo non nascendo legitur esse de Deo, jam superius, quantum visum est, disputavimus.

An Spiritus sanctus debeat dici ingenuus.

5. Nunc considerandum est, cum Spiritus sanctus non sit genitus, utrum debeat dici ingenuus. Ad quod dicimus Spiritum sanctum nec genitum, nec ingenuum debere dici. Unde Aug. ad Orosium ait: Spiritum sanctum nec genitum, nec ingenuum fides certa declarat, quia si dixerimus ingenuum, duos patres videbimur affirmare; si autem genitum, duos credere Filios culpamur. Sicut enim solus Filius dicitur genitus, ita et solus Pater dicitur ingenuus, eo quod ab alio non sit; unde Aug., in lib. 15 de Trin., cap. 25: Pater, inquit, solus non est de alio. Ideo solus appellatur ingenuus, non quidem in Scripturis, sed in consuetudine disputantium, et de re tantâ sermonem qualem valuerint proferentium. Filius autem de Patre natus est; et Spiritus sanctus de Patre principaliter et communiter de utroque procedit. Ideoque cum Spiritum sanctum genitum non dicamus, dicere tamen ingenuum non audemus, ne in hoc vocabulo vel duos patres in illâ Trinitate, vel duos qui non sunt de alio quispiam suspicetur. Ecce his verbis apertè ostendit Spiritum sanctum nec genitum nec ingenuum debere dici.

Quod Hieronymus dicit Spiritum sanctum ingenuum, quod videtur prædictis adversari.

6. Hieronymus tamen in Regulis definitionum contra hæreticos dicit Spiritum sanctum ingenuum esse, his verbis: Spiritus sanctus Pater non est, sed ingenuus atque infectus. Pater non est, quia Patris est, et in Patre est: processionem habet ex Patre, et non activitatem. Filius autem non est, quia genitus non est. Ecce his verbis dicitur Spiritus sanctus esse ingenuus, quod videtur adversari præmissis verbis Augustini.

Determinatio, secundum diversas acceptiones dicit eos locutos.

7. Sed ut istam quæ videtur repugnantiam de medio abigamus, dicimus quod Hieron. aliter accepit nomen ingenui, et aliter Aug. Accepit enim Aug. ingenuum, qui vel quod de alio non est, et secundum hoc de solo Patre dicitur; Hieron. verò ingenuum dicit, non genitum: et secundum hoc de Spiritu sancto potest dici, cum Spiritus sanctus non sit genitus. *Ex verbis Hieronymi ostenditur ex quo sensu dicit Spiritum sanctum ingenuum.*

8. Quod autem Hieronymus ita accepit, ostenditur ex verbis ejus, quibus in eodem tractatu utitur faciens talem divisionem: Omne quod est, aut ingenuum est, aut genitum, aut factum. Est ergo quod nec natum est, nec factum; et est quod natum est, et factum non est; et est quod nec natum est, nec factum est; et est quod factum est, et natum non est; et est quod factum est, et natum est, et renatum est; et est quod factum est, et natum est, et renatum non est. Nunc præpositorum singulis rebus subsistentiam destinemus. Quod ergo nec natum nec factum est, Pater est; non enim ab alio aliquo est. Quod autem natum est et factum non est, Filius est, qui à Patre genitus est, non factus. Quod iterum nec factum nec natum est, Spiritus sanctus est, qui à Patre procedit. Quod etiam factum est et natum non est, celum et terra, cæteraque insensibilia sunt. Quod autem factum et natum et renatum est, homo est. Quod verò factum

est, et natum est, et renatum non est, animalia sunt. Ecce his verbis ostendit Hieron. se ingentum accipere, non genitum. Aliter enim non esset præmissa divisio vera, scilicet, omne quod est, aut ingentum est, aut genitum, aut factum. Atque in divisionis huius prosecutione, in assignatione ingentis, ubique ponit non natum.

DISTINCTIO XIV.

QUOD GEMINA EST PROCESSIO SPIRITUS SANCTI.

1. Præterea diligenter adnotandum est quod gemina est processio Spiritus sancti: æterna videlicet, quæ ineffabilis est, quæ à Patre et Filio æternaliter et sine tempore processit; et temporalis, quæ à Patre et Filio ad sanctificandam creaturam procedit. Et sicut ab æterno communiter ac simul procedit à Patre et Filio, ita et in tempore communiter et simul ab utroque procedit ad creaturam, non divisim à Patre in Filium, et à Filio ad creaturam. Unde Aug., in lib. 15 de Trin. ait: Spiritus sanctus non de Patre procedit in Filium, et de Filio procedit ad sanctificandam creaturam; sed simul de utroque procedit, quamvis hoc Filio Pater dederit, ut sicut de se, ita etiam de illo procedat.

De temporali processione Spiritus sancti specialiter agitur.

2. De temporali autem processione, Beda in homilia Dominica primæ post Ascensionem ita loquitur: Cum gratia Spiritus sancti datur hominibus, profectò mittitur Spiritus à Patre, mittitur et à Filio; procedit à Patre, procedit et à Filio; quia et ejus missio est ipsa processio. His verbis aperte ostendit, donationem gratiæ Spiritus sancti dici processionem vel missionem ejusdem. Sed cum donatio vel datio non sit nisi temporalis, constat quia et hæc processio sive missio temporalis est. Hanc quoque temporalem Spiritus sancti processionem Aug., in lib. 15 de Trin., cap. 26, insinuat, dicens: Spiritus sanctus processit à Christo, quando post resurrectionem insufflavit in discipulos, his verbis, Joan. 20: *Cum resurrexisset Christus à mortuis, et apparuisset discipulis, insufflavit, et ait: Accipite Spiritum sanctum; ut etiam eum de se procedere ostenderet; et ipse est virtus quæ de illo exibat (ut legitur in Evangelio, Luc. 6), et sanabat omnes. Et ut ostenderet hanc processionem Spiritus sancti non esse aliud quam donationem vel dationem ipsius Spiritus sancti, addidit, Joan. 20: Post resurrectionem Dominus Jesus his dedit Spiritum sanctum: semel in terrâ propter dilectionem proximi, et iterum de coelo propter dilectionem Dei, quia per ipsum donum diffunditur charitas in cordibus nostris, Act. 2, quæ diligimus Deum et proximum.*

Quod aliqui dicunt ipsum Spiritum sanctum non dari, sed dona ejus.

3. Sunt autem aliqui qui dicunt Spiritum sanctum ipsum Deum non dari, sed dona ejus, quæ non sunt ipse Spiritus; et, ut aiunt, Spiritus sanctus dicitur dari cum gratiâ ejus, quæ tamen non est ipse qui datur hominibus, et hoc dicunt Bedam sensisse in superioribus verbis, quibus dicit Spiritum sanctum procedere, cum ipsius gratia datur hominibus; tanquam non ipse detur, sed gratia ejus. Sed quod ipse Spiritus sanctus, qui Deus est, et tertia in Trinitate persona, detur, aperte dicit Aug. in lib. 15 de Trin., cap. 26, ita dicens: Eundem Spiritum sanctum datum cum insufflasset Jesus, de quo mox ait, Matth. 28: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ambigere non debemus. Ipse est ergo qui etiam de coelo datus est die Pentecostes. Quomodo ergo Deus non est qui dat Spiritum sanctum, imò quantum est Deus qui dat Deum? Ecce his verbis aperte dicit Spiritum sanctum, ipsum scilicet Deum dari hominibus à Patre, et à Filio. Et quod ipse Spiritus sanctus, qui Deus est ac tertia in Trinitate persona, nobis detur, nostrisque infundatur atque illabatur mentibus, aperte ostendit Ambr. in lib. 1 de Spiritu sancto, dicens: Licet multi dicantur spiritus, quia legitur, psal. 103: *Qui facit angelos suos spiritus; unus**

est tamen Dei Spiritus. Ipsum ergo unum Spiritum et apostoli, et prophetæ sunt consecuti; sicut etiam vas electionis dicit, Actorum 9: *Quia unum Spiritum potamus*; quasi eum qui non queat scindi, sed infundatur animis, et sensibus illabatur, ut secularis sitis restinguat ardorem; qui Spiritus sanctus non est de substantiâ rerum corporalium, nec de substantiâ invisibilium creaturarum. His verbis aperte dicit Spiritum sanctum ipsum, qui creatura non est, infundimentibus nostris. Item in eodem lib. de Spiritu S., c. 5: *Omnis creatura mutabilis est, sed non mutabilis Spiritus sanctus. Quid autem dicere dubitem quia datus est et Spiritus sanctus, cum scriptum sit ad Rom. 5: Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis? Qui cum sit inaccessibilis natura, receptibilis tamen propter bonitatem suam nobis est, complens virtute omnia; sed qui solis participetur iustis. Simplex substantia, opulens virtutibus, unicuique præsens, dividens de suo singulis, et ubique totus. Incircumscripsi ergo et infinitus est Spiritus sanctus, qui discipulorum sensus separatim infudit, quem nihil potest fallere. Angeli ad paucos mittebantur, Spiritus sanctus autem populis infundebatur. Quis ergo dubitet quin divinum sit quod infunditur simul pluribus, nec videtur? Unus est ergo Spiritus sanctus, qui datus est omnibus licet separatim apostolis. Et hic aperte dicit Ambr., serm. 43, in tom. 10, quod Spiritus sanctus, qui est substantia simplex, cum sit unus, datur pluribus. Aliâ quoque auctoritate (ad Rom. 5) hoc idem astruitur, scilicet quod Spiritus sanctus, qui est æqualis Filio, hominibus detur. Aitenim Aug., de Verbis Apostoli, sic: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. A quo datur? Ab illo qui dedit dona hominibus. Quæ dona? Spiritum sanctum, qui tale donum dat, qualis est ipse. Magna est misericordia ejus; donum dat sibi æquale, quia donum ejus Spiritus sanctus est. Præmissis his et aliis pluribus auctoritatibus, aperte monstratur quod Spiritus sanctus æqualis Patri et Filio nobis datur; nec ideo tamen minor est Patre et Filio. Unde Aug., in lib. de Trin., cap. ult., circa finem, ait: Non ideo, inquit, minorem Spiritum sanctum, quia et eum Pater misit et Filius arbitrandum est.**

An viri sancti et Ecclesiæ prælati dent, vel dare possint Spiritum sanctum. Quod non dant hic ostendit.

4. Hic quaeritur utrum et viri sancti deus vel possint dare aliis Spiritum sanctum. Quem si aliis dant, cum ejus donatio supra sit dicta processio, videtur ab eis procedere Spiritus sanctus vel mitti, sed creator à creaturâ non mittitur vel procedit. Restat ergo ut Spiritum sanctum ipsi non dent nec possint dare. Unde Aug. in lib. 15 de Trin.: Non aliquis discipulorum Christi dedit Spiritum sanctum. Orabant quippe ut veniret in eos quibus manum imponebant, non ipsi eum dabant. Quem morem in suis præpositis etiam nunc servat Ecclesia. Denique et Simon magus, offerens apostolis pecuniam, cap. 26 Actorum, c. 8, non ait: Date mihi et hanc potestatem, ut dem Spiritum sanctum: sed: *Cuicumque, inquit, imposero manus, accipiat Spiritum sanctum*; quia nec Scriptura superius dixerat: Videns autem Simon quia apostoli darent Spiritum sanctum; sed dixerat: *Videns autem Simon quia per impositionem manuum apostolorum daretur Spiritus sanctus*. Ecce his verbis ostendit Aug. nec apostolos, nec alios Ecclesiæ prælatos dedisse vel dare Spiritum sanctum.

Quod non possunt dare Spiritum sanctum hic docet.

5. Et quod plus est, non posse etiam dare dicit in eodem lib. subdens: De Christo scriptum est quod acceperit à Patre promissionem Spiritus sancti, et effuderit: in quo utraque natura monstrata est, humana scilicet et divina. Accepit quippe ut homo, effudit ut Deus. Nos autem accipere quidem hoc donum possumus pro modulo nostro; effundere verò super alios non utique possumus, sed ut hoc fiat, Deum super eos à quo id efficitur invocamus. His verbis, expressè

dicit nos Spiritum sanctum non posse super alios effundere, id est aliis dare.

Quod videtur contrarium.

6. Sed hoc videtur contrarium quod Apostolus ad Gal., c. 3, de se loquens ait: *Qui tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis.* Ecce evidenter dicit se tribuisse Spiritum. Sed intelligendum est hoc dixisse Apostolum, non quia haberet potestatem et auctoritatem dandi Spiritum sanctum, sed quia ministerium habuerit in quo dabatur à Deo Spiritus sanctus, ut enim ait Aug., super eundem locum, l. 4, exponens illud Apostoli verbum. Ab Apostolo prædicata est eis fides; in qua prædicatione adventum et præsentiam Spiritus sancti senserant, sicut illo tempore in novitate invitationis ad fidem, etiam sensibilibus miraculis præsentia Spiritus sancti apparebat, ut in Actibus apostolorum legitur. Apertè hic ostendit quomodo illis Spiritum sanctum Apostolus tribuerit; non utique ipsum mittendo in eos, sed prædicando eis fidem Christi; quam illi recipientibus, quod Spiritus sanctus in eis esset, aliquibus signis visibilibus monstrabatur. Non ergo homines, quantumcunque sancti, dare possunt Spiritum sanctum.

DISTINCTIO XV.

UTRUM SPIRITUS SANCTUS A SEIPSO DETUR.

1. Illic considerandum est, cum Spiritus sanctus datur hominibus à Patre et Filio, quod est ipsum temporali procedere ab utroque vel mitti, utrum etiam à seipso detur. Si datur à se, et procedit vel mittitur à se. Ad quod dicimus quia Spiritus sanctus et Deus est, et donum sive datum, et ideo dat et datur. Dat quidem, in quantum Deus; et datur in quantum donum sive datum. Cum autem donatio sive datio Spiritus sancti sit operatio Dei, et communis sit et indivisa operatio trium personarum, donatur itaque Spiritus non tantum à Patre et Filio, sed etiam à seipso; unde Aug., in lib. 15 de Trin., c. 9, dicit quod seipsum dat. Sicut, inquit, corpus carnis nihil est aliud quam caro, sic donum Spiritus sancti nihil est quam Spiritus sanctus. In tantum ergo donum Dei est, in quantum datur eis quibus datur. Apud se autem Deus est, etsi nemini datur, quia Deus erat Patri et Filio coæternus antequam cuiquam daretur; nec quia illi dant et ipse datur, et ideo minor est illis. Ita enim datur, sicut Dei donum; ut etiam seipsum dat sicut Deus. Non enim dici potest non esse suæ potestatis, de quo dictum est: *Spiritus ubi vult spirat.* Ecce apertè dicit quod Spiritus sanctus seipsum dat. Si enim Spiritus sanctus seipsum dare non potest, et eum Pater dare potest, et Filius potest, utique Pater dare aliquid et Filius quod non potest Spiritus sanctus. Item, si Pater et Filius dant Spiritum sanctum, nec ipse dat, aliquid ergo Pater operatur et Filius, quod non operatur Spiritus sanctus; dat ergo Spiritus sanctus seipsum. Si autem seipsum dat, tunc et à seipso procedit et mittitur, quod utique verum est. Nam processio temporalis Spiritus sancti vel missio, ipsius est donatio, et ipsa Dei operatio. Procedit ergo Spiritus sanctus temporaliter à se, mittitur à se, quia datur à se.

Non est mirum si Spiritus sanctus dicatur mitti vel procedere à se, cum etiam Filius dicatur mitti à se.

2. Ne autem mireris quod Spiritus sanctus dicitur mitti vel procedere à se. Nam et de Filio dicit Aug., in lib. 2 de Trin., cap. 5, quod non tantum à Patre missus est, sed etiam à seipso et à Spiritu sancto: querens quomodo Filius vel Spiritus sanctus sit missus, cum uterque sit ubique tanquam Deus. Nam uterque, inquit Aug., legitur missus. De Spiritu sancto enim legitur, Joan. 14: *Quem mittet Pater in nomine meo.* Et iterum, *ibid.*, 16: *Si abiero, mittam eum ad vos.* Et Filius de se dicit, *ibid.*, 9: *Exivi à Patre, et veni in mundum.* Et Apostolus dicit, Galat. 4: *Misit Deus Filium suum.* In prophetâ autem Jeremiâ, c. 23, scriptum est ex personâ Dei: *Cælum et terram ego impleo.* Itaque ubique Deus est, ubique ergo est Filius, ubique etiam est Spiritus sanctus. Illuc ergo missus

est Filius et Spiritus sanctus, ubi erat.

Quomodo intelligenda sit missio utriusque.

3. Quocirca querendum est quomodo intelligatur missio Filii vel Spiritus sancti. Pater enim solus, inquit Aug., in eodem libro, cap. 5, nusquam legitur missus, sed Filius, et Spiritus sanctus. Et de Filio primo videamus quomodo missum eum Apostolus dicat, Galat. 4: *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere;* ubi satis ostendit eo ipso missum Filium, quo factum ex muliere. Proinde mitti à Patre sine Spiritu sancto non potuit, quia Pater intelligitur misisse eum cum fecit ex feminâ; quod utique non fecit sine Spiritu sancto. Ecce hic dicit Filium missum à Patre et Spiritu sancto.

Quod à Spiritu sancto Filius sit missus, auctoritatibus confirmatur.

4. Et quod à Spiritu sancto Filius sit missus, ut ait Aug. in eodem, auctoritatibus confirmatur, ipse Christus dicit per Isaiam, c. 48: *Nunc misit me Dominus et Spiritus ejus.* De hoc Ambros., in lib. 3 de Spiritu sancto, cap. 1, ita ait: *Quis est qui dicit: Me misit Dominus et Spiritus ejus, nisi qui venit à Patre, ut salvos faceret peccatores, id est, Christus? ergo et Pater Filium misit, et Spiritus sanctus. Idem in eodem, c. 2: Datus est à Patre, ut Isaias dicit c. 9: Puer natus est nobis, et Filius datus est nobis.* Datus est, audeo dicere, et à Spiritu, quia et à Spiritu sancto missus est. Dicit enim Filius Dei, Isaiâ 61: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, predicare captivis remissionem, etc.* Quod cum de libro Isaiâ legeret, ait in Evangelio, Lucæ 4: *Hodie completa est hæc Scriptura auribus vestris, ut de se dictum esse signaret.* Benè autem dixit, *super me*, quia quasi filius hominis et unctus est, et missus ad prædicandum. Nam secundum divinitatem non super Christum est Spiritus, sed in Christo. Ecce his verbis ostendit Ambrosius Filium esse missum et datum nobis, non tantum à Patre, sed etiam à Spiritu sancto.

Quod Filius sit datus etiam à seipso.

5. Deinde ostendit esse datum etiam à seipso, ita dicens in eodem lib., c. 2: *Cum enim non definitum fuerit per prophetiam, à quo datus est Filius, ostenditur datus gratiâ Trinitatis, ut etiam ipse Filius se dederit.* Ecce hic dicit quod Filius se dedit, quia Trinitas eum dedit. Si autem Filius à se datus est, à se ergo missus est, et à se processit. Et hoc utique verum est, et concedi oportet, cum ejus missio sit divina operatio.

Quod Filius sit missus à se.

6. Quod autem à se mittatur, Aug. astruit in lib. 2 de Trin., dicens, cap. 5: *Fortè aliquis cogat ut dicamus etiam à seipso missum esse Filium, quia et Mariæ conceptus, et partus, operatio Trinitatis est.* Sed, inquit aliquis, quomodo Pater eum misit, si ipse se misit? Cui respondeo querens ut dicat: *Quomodo eum Pater sanctificavit, si et ipse se sanctificavit? Utrumque enim Dominus ait, Joan. 10: Quem Pater, inquit, sanctificavit et misit in hunc mundum.* Et alibi, Joan. 17: *Ego pro eis sanctifico meipsum.* Item quæro: *Quomodo Pater eum tradidit, si ipse se tradidit? Utrumque enim legitur, credo respondebit, si probè sapit, quia una voluntas est Patris, et Filii, et inseparabilis operatio.* Sic igitur intelligat, illam incarnationem et ex Virgine nativitatem, in qua Filius intelligitur missus, unâ eademque operatione Patris et Filii inseparabiliter esse factam, non inde separato Spiritu sancto. Ergo à Patre et Filio missus est idem Filius, quia à Patre et verbo ejus factum est ut mitteretur, id est, incarnatus hominibus appareret. Non enim missus est mutando locum, quia in mundo erat. Quapropter Pater invisibilis unâ cum Filio secum invisibili, eundem Filium visibilem faciendo, misisse eum dictus est, qui si ita visibilis fieret, ut cum Patre invisibilis esse desisteret, id est, si in substantiâ invisibilis verbi in creatorum visibilem mutata et transiens videretur, ita missus à Patre intelligeretur Filius, ut tantum missus, non

etiam mittens cum Patre inveniretur. Cùm verò sic est accepta forma servi, ut maneret incommutabilis forma Dei, manifestum est quòd à Patre et Filio non apparentibus factum sit, quod appareret in Filio, id est ab invisibili Patre cum invisibili Filio idem ipse Filius visibilia mitteretur.

Summatim colligitur quæ ex prædictis astruuntur.

7. Ex prædictis apertè monstratur quòd Filius missus est à Patre et Spiritu sancto, et à seipso; et quæ sit ipsa missio, scilicet incarnatio, id est quòd factus est homo, per quod visibilis apparuit; quod est opus commune Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

Quæritur cur dicit: A meipso non veni.

8. Sed ad hoc opponitur: Si Filius à seipso missus est, cur ergo ait Joan. 8: *A meipso non veni*? Ad hoc Aug. respondet, in lib. de Trin., cap. prius cit., dicens hoc dictum esse secundum formam servi, secundum quam non fecit ut mitteretur, id est, non operatus est incarnationem, sed non secundum formam Dei.

Utrum semel tantum missus sit Filius, an sæpè.

9. Ille quæritur utrum semel tantum missus sit Filius, an sæpè mittitur. Si enim missio Filii ipsius tantum incarnatio est, cum semel tantum incarnatus sit, semel tantum videtur missus. At si sæpè mittitur, est et alia ejus missio quam incarnatione. Sed quæ est illa? Numquid æterna genitura, missio ejus dicenda est, an etiam alia missio quærenda est?

Quòd duobus modis dicitur Filius mitti.

10. Ad quod dicimus quòd duobus modis dicitur Filius mitti præter illam æternam genituram, quæ ineffabilis est; secundum quam etiam missus posset dici, ut videtur quibusdam, sed melius ac verius secundum eam dicitur genitus. Præter eam ergo, duobus modis dicitur mitti, scilicet, vel cum visibiliter mundo apparuit carne indutus, vel cum se in animas suas sic transfert, ut ab eis percipitur ac cognoscatur. Hos duos missionis modos apertè August. distinguit in lib. 4 de Trin., c. 20, dicens: Non eo ipso quòd de Patre natus est, missus dicitur Filius; sed eò quòd apparuit huic mundo: *Verbum caro factum*. Unde dicit, Joan. 16: *A patre exivi, et veni in mundum*; vel eò quòd ex tempore cujusquam mente percipitur; sicut dictum est de sapientià, Sapient. 9: *Emitte illam de caelis sanctis tuis, et à sede magnitudinis tue, ut mecum sit et mecum laboret*, id est, doceat me laborare. Et tunc unicuique mittitur, cum à quoquam cognoscitur atque percipitur, quantum cognosci et percipi potest, pro captu vel proficiendis in Deum, vel perfecte in Deo animæ rationalis.

Quòd secundum alterum semel, secundum alterum sæpè sit missus; et secundum alterum ut sit homo, et secundum alterum ut sit cum homine.

11. Ecce distincti sunt duo modi missionis Filii: et secundum alterum semel tantum missus est Dei Filius, secundum alterum sæpè missus est, et mittitur quotidie. Nam secundum alterum missus est ut sit homo, quod semel tantum factum est; secundum alterum verò mittitur ut sit cum homine, quando quotidie mittitur ad sanctos, et missus est etiam ante incarnationem, et ad omnes sanctos qui ante fuerunt, et etiam ad angelos. Unde Aug. de Filio, id est de Sapientià Patris loquens, lib. 4 de Trin., eodem cap., ait: Aliter mittitur Sapientià ut sit cum homine, aliter missa est ut sit homo. In animas sanctas se transfert, et amicos Dei et prophetas constituit, sicut implet etiam sanctos angelos. Sed cum venit plenitudo temporis missa est non ut implet angelos, nec ut esset angelus, nec ut esset cum hominibus vel in hominibus, ut antea in patribus erat et in prophetis, sed ut ipsum Verbum fieret caro, id est homo.

Quòd secundum alterum modum dicitur missus in mundum, secundum alterum non.

12. Præterea notandum est quòd cum his duobus modis mittatur Filius, secundum alterum dicitur missus in mundum, secundum alterum verò non. Eo enim

modo missus dicitur in mundum, quo visibilia mundo apparuit. Unde Aug., in eisdem lib. et cap., ait: Cùm ex tempore cujusquam mente percipitur, mitti qui dicitur, sed non in hunc mundum, non enim sensibiliter apparet, id est, corporeis sensibus præstò est. Nam et nos, secundum quod mente aliquid æternum capimus, non in hoc mundo sumus; et omnium justorum spiritus etiam in carne viventium, in quantum divina sapiunt, non sunt in hoc mundo. Ex prædictis liquet quòd præter ineffabilem genituram, duobus modis mittitur Filius, scilicet cum visibiliter apparuit, vel invisibiliter percipitur mente.

Cur Pater non dicitur missus, cum ab aliquo cognoscitur, ut Filius?

13. Ille quæritur cur Pater non dicitur missus, cum ex tempore à quoquam cognoscitur, sicut Filius. Ad quòd dicimus quia in eo est principii auctoritas, quæ non habet de quo sit, à quo Filius et Spiritus sanctus. Pater enim est, ut ait Aug. in eisdem lib. et cap., principium totius divinitatis, vel, si melius dicitur, deitatis, quia principium est Filii et Spiritus sancti. Nam, ut ait Aug. in eodem, in fine c. 21: Si voluisset etiam Deus Pater, per subjectam creaturam visibiliter appareret; absurdissimè tamen aut à Filio quem genuit, aut à Spiritu sancto qui de illo procedit, missus diceretur. Congruenter autem ille missus dicitur, qui in carne apparuit; misisse autem ille, qui in eà non apparuit.

Putaverunt quidam Filium et Spiritum sanctum minores fuisse Patre, quia missi dicuntur.

14. Ideoque putaverunt quidam hæretici, cum Pater non sit missus, sed Filius et Spiritus sanctus. Patrem esse majorem, ac Filium minorem esse et Spiritum sanctum; atque Patrem, quasi majorem, misisse utrumque quasi minorem. Quod Aug. improbat in lib. 4 de Trin., illis contra dicens. Non idèò, inquit, arbitrandum est minorem esse Filium quòd missus est à Patre, nec idèò minorem Spiritum sanctum quòd et Pater eum misit et Filius. Sive enim propter visibilem creaturam, sive potius propter principii auctoritatem vel commendationem, non propter inæqualitatem vel imparitatem, vel dissimilitudinem substantiæ in Scripturis hæc posita intelliguntur. Non ergo idèò dicitur Pater misisse Filium vel Spiritum sanctum, quòd ille esset major, et illi minores; sed maxime propter auctoritatem principii commendandam, et quia in visibili creaturà non sicut ille apparuit. Ecce ostensum est quæ sit missio Filii, et quibus modis mittatur.

DISTINCTIO XVI.

DE MISSIONE SPIRITUS SANCTI, QUÆ FIT DUOBUS MODIS, VISIBILITER ET INVISIBILITER.

1. Nunc de Spiritu sancto videndum est, præter illam ineffabilem et æternam processionem quā procedit à Patre et Filio, et non à seipso; quæ sit ejus temporalis processio, quæ dicitur missio sive datio. Ad quod dicimus, quia sicut Filius duobus modis dicitur mitti, uno quo visibiliter apparuit, altero quo invisibiliter à castis mentibus percipitur, ita et Spiritus sanctus à Patre et Filio ac à seipso duobus modis procedere sive mitti sive dari dicitur: uno visibiliter, altero invisibiliter. Datus est enim visibilis creaturæ demonstratione, sicut in die Pentecostes, aliisque vicibus: et datur quotidie invisibiliter, illabendo mentibus fidelium.

Prius de illo modo missionis qui fit visibiliter, agit.

2. Et primò agamus de illo missionis modo qui fit visibili specie. De hoc Aug., in lib. 2 de Trin., cap. 5, ait: In promptu est intelligere de Spiritu sancto cur missus et ipse dicatur. Facta est enim quædam creaturæ species ex tempore, in quā visibiliter ostenderetur Spiritus sanctus: sive cum in ipsum Dominum corporali specie columbæ descendit, sive cum in die Pentecostes factus est subitò de cælo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, et visæ sunt illis lingue diviæ sicut ignis, qui et insedit super unumquemque

corum. Hæc operatio visibiliter expressa, et oculis oblata mortalibus missio Spiritus sancti dicta est : non ut appareret eis ipsa substantia, quæ et ipse invisibilis et incommutabilis est, sicut Pater et Filius; sed ut exterioribus visis corda hominum commota à temporali manifestatione venientis, ad occultam æternitatem semper præsentis converteretur. Ecce his verbis aperit Aug. illum modum missionis, qui visibiliter exhibetur, cum tamen ipse Spiritus in sui naturâ non videatur : qui nec in illis creaturis magis erat quam in aliis, sed ad aliud. In illis enim erat, ut per eas ad homines veniens, ostenderetur esse in illis ad quos illæ creaturæ veniebant. Non enim Spiritus sanctus temporali motu tunc venit, vel in homines descendit, sed per temporalem motum creaturæ significata est spiritualis et invisibilis Spiritus sancti infusio. Et ut apertius dicam, per illum modum missionis Spiritus sancti corporaliter exhibitum, monstrata est spiritualis et interior missio sancti Spiritus sive donatio, de qua agendum est.

Cum Filius sit minor Patre secundum formam creatam, in quâ apparuit, cur non et Spiritus sanctus similiter?

3. Sed prius querendum est, cum Filius dicatur minor Patre secundum missionem quâ in formâ creatâ apparuit, cur et Spiritus sanctus non dicatur similiter minor Patre, cum in formâ creatâ apparuit? Nam de Filio quod minor sit Patre, secundum formam quâ missus apparuit, apertè ostendit Aug., in lib. 4 de Trin., dicens, cap. 19. *Misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege*, Gal. 4; usque adeo parvum, ut factum; eo itaque missum, quo factum. Fateamur ergo factum, minorem; et in tantum minorem, in quantum factum; et in tantum factum, in quantum missum. Ecce habes, quia Filius in quantum est missus, id est, factus, minor est Patre. Cur ergo Spiritus sanctus non dicatur Patre minor, cum et ipse creaturam assumpserit in quâ apparuit? quia aliter Spiritus assumpsit creaturam in quâ apparuit, aliter Filius. Nam Filius accepit per unionem personæ, Spiritus verò non. Filius enim accepit hominem, ita ut fieret homo. Spiritus verò sanctus non ita accepit columbam, ut fieret columba. De hoc Aug., in lib. 2. de Trin., ait, cap. 6 : *Idem nusquam scriptum est quod Deus Pater major sit Spiritu sancto, vel Spiritus sanctus minor Patre, quia non sic est assumpta creatura in quâ appareret Spiritus sanctus, sicut assumptus est Filius hominis in quâ formâ ipsius Dei Verbi persona præsentaretur, non ut haberet Verbum Dei sicut alii sancti sapientes, sed quod ipsum Verbum erat. Aliud est enim Verbum in carne, aliud Verbum caro, id est, aliud est Verbum in homine, aliud Verbum est homo. Caro enim pro homine posita est in eo quod ait, Joan. 1 : Verbum caro factum est. Non ergo sic assumpta est creatura in quâ apparuit Spiritus sanctus, sicut assumpta est carō illa et humana forma ex Virgine Mariâ. Non enim columbam, vel illum flatum, vel illum ignem beatificavit sibi in unitatem personæ conjunxit in æternum. Ex prædictis apertè ostensum est secundum quid Filius dicatur minor Patre, et quare Filius dicatur minor Patre, et non Spiritus sanctus.*

Quod Filius secundum quod homo factus est, non modò Patre, sed Spiritu sancto, et etiam seipso minor est.

4. Notandum autem quod Filius secundum quod homo factus est, non tantum Patre, sed Spiritu sancto, et etiam seipso minor dicitur. Et quod etiam seipso minor dicitur secundum formam servi, Aug. ostendit in lib. 1 de Trin., dicens, cap. 7 : *Erraverunt homines, ea quæ de Christo secundum hominem dicta sunt, ad ejus substantiam quæ sempiterna est transferentes : sicut illud quod ipse Dominus ait, Joan. 14 : Pater major me est, quod propter formam servi veritas dicit : secundum quem modum, etiam seipso minor est Filius. Quomodo enim non etiam seipso minor factus est, qui seipsum exinanivit, formam servi accipiens, Philip. 2? Non enim sic accepit formam servi, ut amitteret formam Dei, in quâ*

erat æqualis Patri. In formâ ergo Dei, unigenitus Patris æqualis est Patri; in formâ servi, etiam seipso minor est. Non ergo immeritò Scriptura dicit utrumque scilicet et æqualem Patri Filium, et Patrem majorem Filio. Illud enim propter Dei formam, hoc autem propter formam servi intelligitur. De hoc eodem in lib. 2. de Trin. Aug. ait, cap. 1 : *Dei Filius est æqualis Patri secundum Dei formam, in quâ est; et minor Patre secundum formam servi, quam accepit; in quâ non modò Patre, sed etiam Spiritu sancto; nec hoc tantum, sed etiam seipso minor inventus est. Propter quod, ut idein in lib. contra Maximinum ait, non tantum Patre, sed etiam seipso et Spiritu sancto minor factus est, et etiam minoratus paulò minus ab angelis. Est ergo Dei Filius, ut ipse ait, in lib. 1 de Trin., cap. 7 : Deo Patri naturâ æqualis, habitu minor, id est, in formâ servi quam accepit. His auctoritatibus ostenditur apertè Filius secundum formam servi minor Patre, et seipso, et Spiritu sancto.*

Hilarius aliter dicit, scilicet quod Pater sit major, nec Filius tamen minor.

5. Hilarius autem dicere videtur quod Pater major sit Filio, nec tamen Filius minor Patre. Pater enim dicitur major propter auctoritatem, quia in eo est auctoritas generationis; secundum quam dicit, Joan. 14 : *Pater major me est. Et Apostolus, Philipp. 2 : Donavit ei nomen quod est super omne nomen.* Cum ergo ait : *Pater major me est*, hoc est ac si diceret, donavit mihi nomen. Si ergo, inquit Hilarius in lib. 9 de Trin., donantis auctoritate Pater major est, numquid per doni confessionem Filius minor est? Major itaque donans est, sed minor jam non est cui unum esse donatur, ait enim, Joan. 1 : *Ego et Pater unum sumus.* Si non hoc donatur Jesu ut contendus sit in gloria Dei Patris, minor Patre est; si autem in eâ gloriâ ei donatur esse quâ Pater est, habes et in donantis auctoritate quia major est, et in donati confessione quia unum sunt. Major itaque Pater Filius est, et planè major : cui tantum donat esse, quantus est ipse, cui innaseibilitatis esse imaginem sacramento nativitatis impartit, quem ex se in formâ suâ general. Audisti, lector, quid super hoc dicat Hilarius, cujus verba ubique occurrint diligenter nota, pieque intellige.

DISTINCTIO XVII.

DE MISSIONE SPIRITUS SANCTI, QUÆ INVISIBILITER MITTITUR.

1. Jam nunc accedamus ad assignandam missionem Spiritus sancti quâ invisibiliter mittitur in corda fidelium. Nam ipse Spiritus sanctus, qui Deus est, ac tertius in Trinitate persona (ut supra ostensum est), à Patre et Filio ac seipso temporaliter procedit, id est, mittitur ac donatur fidelibus. Sed quæ sit ista missio sive donatio, vel quomodo fiat, considerandum est.

Præmittitur quiddam ad hanc ostensionem necessarium, scilicet quod Spiritus sanctus est charitas quâ diligimus Deum et proximum.

2. Hoc autem ut intelligibilius doceri, ac plenius perspicere valeat, præmittendum est quiddam ad hoc valde necessarium. Dictum quidem est supra, et sacris auctoritatibus ostensum, quod Spiritus sanctus amor est Patris et Filii quo se invicem amant et nos. His autem addendum est quod ipse idem Spiritus sanctus est amor sive charitas, quâ nos diligimus Deum et proximum; quæ charitas cum ita est in nobis, ut nos faciat diligere Deum et proximum, tunc Spiritus sanctus dicitur mitti vel dari nobis; et qui diligit ipsam dilectionem quâ diligit proximum, in eo ipso Deum diligit, quia ipsa dilectio Deus est, id est, Spiritus sanctus.

Auctoritatibus ita esse confirmat.

3. Ne autem in re tantâ aliquid de nostro influere videamur, sacris auctoritatibus quod dictum est corroboramus. De hoc Aug., in lib. 8 de Trin., cap. 7, ait : *Qui proximum diligit, consequens est ut ipsam principè dilectionem diligit. Deus autem cum dilectio est*

consequens ergo est ut præcipuè Deum diligat. Item in eodem : *Deus dilectio est*, ut ait Joannes Apostolus 1 Epist., c. 4; ut quid ergo imus et currimus in sublimia cœlorum et ima terrarum quærentes eum qui est apud nos, si nos apud eum esse velimus? Nemo dicat : Non novi quid diligam; diligat fratrem, et diligat eandem dilectionem. Magis enim novit dilectionem quâ diligit, quàm fratrem quem diligit. Ecce jam potes notiozem Deum habere quàm fratrem. Planè notiozem, quia præsentiozem, quia interiorè, quia certiozem. Amplectere dilectionem Deum, et dilectione amplectere Deum. Ipsa est dilectio quæ omnes bonos angelos, et omnes Dei servos consociat vinculo sanctitatis. Quantò ergo saniores sumus à tumore superbiz, tantò sumus dilectione pleniores : et quo nisi Deo, plenus est, qui plenus est dilectione? His verbis satis ostendit Aug. quòd dilectio ipsa quâ diligimus Deum vel proximum, Deus est. Sed adhuc apertius in eodem libro subdit dicens : Dilectionem quantum commendat Joannes Apostolus attendamus. *Qui diligit, inquit, ibid., c. 2, fratrem, in lumine manet, et scandalum in eo non est.* Manifestum est quòd justitiæ perfectionem in fratris dilectione posuerit. Nam in quò scandalum non est, utique perfectus est. Et tamen videtur dilectionem Dei tacuisse; quod nunquàm faceret, nisi quia in ipsâ fraternâ dilectione vult intelligi Deum. Apertissimè enim in eadem Epistolâ paulò post, cap. 4, ait ita : *Dilectissimi, diligamus invicem, quia dilectio ex Deo est, et omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cognovit Deum. Qui non diligit non cognovit Deum, quia Deus dilectio est.* Ista contextio satis apertè declarat eandem ipsam fraternam dilectionem (nam fraterna dilectio est quâ diligimus invicem) non solum ex Deo, sed etiam Deum esse, tantâ auctoritate prædicari, scilicet Joannis. Cùm ergo de dilectione diligimus fratrem, de Deo diligimus fratrem; nec fieri potest ut eandem dilectionem non præcipuè diligamus quâ fratrem diligimus, quoniam Deus dilectio est. Item, qui non diligit fratrem non est in dilectione; et qui non est in dilectione, non est in Deo, quia Deus dilectio est. Ecce apertè dicit fraternam dilectionem Deum esse.

Quòd fraterna dilectio cum sit Deus, non est Pater, vel Filius, sed tantum Spiritus sanctus.

4. Cùm autem fraterna dilectio sit Deus, nec Pater est, nec Filius, sed tantum Spiritus sanctus, qui propriè in Trinitate dilectio vel charitas dicitur. Unde Aug., in lib. 15 de Trin., cap. 19 : Si in donis Dei nihil est majus charitate, et nullum est majus donum Dei quàm Spiritus sanctus, quid consequentius est, quàm ut ipse sit charitas, quæ dicitur et Deus et ex Deo? Ita enim ait 1 Joan. 4 : *Dilectio ex Deo est.* Et paulò post : *Deus dilectio est.* Ubi manifestat eam se dilectionem dixisse Deum, quàm dixit ex Deo; Deus ergo ex Deo est dilectio. Item in eodem cap., Joannes volens de hac re apertius loqui : *In hoc, inquit, cognoscimus, quia in ipso manemus, et ipse in nobis, quia de Spiritu suo dedit nobis.* Spiritus itaque sanctus, de quo dedit nobis, facit nos in Deo manere, et ipsum in nobis; hoc autem facit dilectio. Ipse est ergo Deus dilectio. Ipso igitur significatur ubi legitur : *Deus dilectio est.* Ex his ergo apparet quòd Spiritus sanctus charitas est.

Quòd non est dictum per causam illud : Deus charitas est; sicut illud : Tu es patientia mea, et spes mea

5. Sed ne fortè aliquis dicat illud esse dictum per expressionem causæ : *Deus charitas est*, eo scilicet quòd charitas sit ex Deo, et non sit ipse Deus; sicut dicitur : *Deus nostra patientia est, et spes*, non quòd ipse sit ista, sed quia ista ex Deo sunt; occurrit Aug., ostendens hoc non esse dictum per causam, sicut illa, in lib. 15 de Trin., cap. 17, dicens : Non dicturi sumus charitatem non propterea esse dictam Deum, quòd ipsa charitas sit illa substantia quæ Dei digna sit nomine, sed quòd donum sit Dei; sicut dictum est de Deo : *Tu es patientia mea.* Non utique idèò dictum est : *Tu es patientia mea*, quòd Dei substantia est nostra

patientia, sed quia ab ipso nobis est. Unde psal. 61 : *Ab ipso est patientia mea.* Hunc enim sensum faciliè refellit Scripturarum ipsa locutio. Tale est enim : *Tu es patientia mea*, quale est : *Domine spes mea, et Deus meus misericordia mea*; et multa similia. Non est autem dictum : *Domine charitas mea*, aut : *Tu es charitas mea*, aut : *Deus charitas mea*, sed ita dictum est 1 Joan. 4 : *Deus charitas est*, sicut dictum est in Joan., c. 4 : *Deus spiritus est.* Hoc qui non discernit intellectum à Domino, non expositionem quærat à nobis. Non enim apertius quidquam possumus dicere; Deus ergo charitas est. Ex prædictis clarescit quòd Spiritus sanctus charitas est, quâ diligimus Deum et proximum; unde facilius est nobis ostendere quomodo Spiritus sanctus mittatur sive detur nobis.

Quomodo Spiritus sanctus mittatur, vel detur nobis.

6. Tunc enim mitti vel dari dicitur, cùm ita in nobis est, ut faciat nos diligere Deum et proximum, quòd manemus in Deo, et Deus in nobis. Unde Aug., hunc missionis modum insinuans, in lib. 15 de Trin., c. 70, ait : *Deus Spiritus sanctus, qui procedit ex Deo, cùm datus fuerit homini, accendit eum ad diligendum Deum et proximum, et ipse dilectio est.* Non enim habet homo unde diligat Deum, nisi ex Deo. Ecce quomodo datur vel mittitur nobis Spiritus sanctus secundum quod dicitur datum, sive donum. Quod donum commendat Aug., explanans apertius quomodo datur, in eodem libro. *Dilectio, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris*, ut ait Apostolus, Rom. 5, *per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Nullum est isto dono Dei excellentius. Solum est quod dividit inter filios regni et filios perditionis. Dantur et alia per Spiritum munera, sed sine charitate nihil prosunt. Nisi ergo tantum impartiatuor cuicumque Spiritus sanctus, ut eum Dei et proximi faciat amatorem, à sinistra non transfertur ad dexteram. Neque Spiritus sanctus propriè dicitur donum, nisi propter dilectionem; quam qui non habuerit, et si loquatur omnibus linguis, et habuerit prophetiam, et omnem scientiam, et omnem fidem, et distribuerit omnem substantiam suam, et tradiderit corpus suum ita ut ardeat, non ei prodest (3 Cor., 13). Quantum ergo bonum est sine quo ad æternam vitam neminem tanta bona perducunt! Ipsa verò dilectio vel charitas (nam unius rei nomen est utrumque) perducit ad regnum. Dilectio ergo, quæ Deus est, et propriè ex Deo est, Spiritus sanctus est, per quem diffunditur in cordibus nostris Deus charitas, per quam nos tota inhabitat Trinitas. Quocirca rectissimè Spiritus sanctus, cùm sit Deus, vocatur etiam donum Dei. Quod donum propriè quid nisi charitas intelligendum est; quæ perducit ad Deum, et sine quâ quodlibet aliud Dei donum non perducit ad Deum. Ecce hic aperitur quod supra dictum erat, scilicet quòd charitas sit Spiritus sanctus, et donum excellentius; et quomodo hoc donum, id est Spiritus sanctus detur nobis, scilicet cùm ita impartitur alicui, id est, ita habet esse in aliquo, ut eum faciat Dei et proximi amatorem. Quod cùm facit, tunc dari dicitur sive mitti alicui; et tunc ille dicitur propriè habere Spiritum sanctum.

Utrum concedendum sit quòd Spiritus sanctus augeatur in homine, vel magis vel minus habeatur vel detur.

7. Hic quæritur, si charitas Spiritus sanctus est, cùm ipsa augeatur et minuat in homine, et magis et minus per diversa tempora habeatur; utrum concedendum sit quòd Spiritus sanctus augeatur vel minuat in homine, vel magis et minus habeatur. Si enim in homine augeatur, et magis vel minus datur et habetur, mutabilis esse videtur, Deus autem omnino immutabilis est. Videtur ergo quòd vel Spiritus sanctus non sit charitas, vel charitas non augeatur vel minuat in homine. Item charitas et non habenti datur ut habeat, et habenti ut plenius habeat. Sic ergo Spiritus sanctus charitas est, et non habenti datur ut habeat, et habenti ut plenius habeat. Sed quomodo datur non habenti, cùm ipse ut Deus sit ubique et in omnibus creaturis totus; et quomodo plenius datur vel habeatur sine rei mutatione?

Responsio ad primam questionem.

8. Illis itaque respondemus, dicentes quòd Spiritus sanctus sive charitas penitus immutabilis est, nec in se augetur vel minuitur, nec in se recipit magis vel minùs: sed in homine vel potius homini augetur et minuitur et magis vel minùs datur vel habetur, sicut Deus dicitur magnificari et exaltari in nobis, qui tamen in se nec magnificatur nec exaltatur. Unde Prophetà psal. 65: *Accedat homo ad cor altum, et exaltabitur Deus.* Super quem locum ait auctoritas (1): Deus non in se, sed in corde hominis grandescit. Sic ergo Spiritus sanctus homini datur, et datus ampliùs datur, id est, augetur, et magis et minùs habetur; et tamen immutabilis existit.

Responsio ad secundam.

9. Cùmque ubique sit et in omni creaturà totius, sunt tamen multi qui eum non habent. Non enim omnes Spiritum sanctum habent, in quibus est; alioquin et irrationabiles creaturæ haberent Spiritum sanctum, quod fidei pietas non admittit.

Auctoritate confirmat utramque responsionem.

10. Ut autem certius fiat quod diximus, auctoritate confirmemus: Quòd Spiritus sanctus magis ac minùs percipitur et homini augetur, et non habenti datur, et habenti ut plus habeatur, Aug. ostendit super Joannem dicens: Sine Spiritu sancto constat nos Christum non diligere, et ejus mandata servare non posse; et id nos posse, atque agere tantò minùs, quantò illum percipimus minùs; tantò verò ampliùs, quantò illum percipimus ampliùs. Ideoque non solum non habenti, verum etiam habenti non incassum promittitur. Non habenti quidem, ut habeatur; habenti autem, ut ampliùs habeatur. Nam si ab alio minùs, et ab alio ampliùs non haberetur, sanctus Eliseus sancto Elise non diceret, 4 Reg. 2: *Spiritus qui est in te, duplo sit in me.* Christo autem qui est Dei Filius, non ad mensuram datus est Spiritus; Joan. 5. Neque enim sine gratià Spiritus sancti est mediator Dei et hominum homo Christus, quòd enim est unigenitus Dei Filius æqualis Patri, non est gratiæ, sed nature. Quòd autem in unitate personæ unigeniti assumptus est homo, gratiæ est, non nature. Cæteris autem ad mensuram datur, et datus additur, donec unicuique pro modo suæ perfectionis propria mensura compleatur. Ecce expressè habes quòd Spiritus sanctus magis et minùs datur vel accipitur, et homini datus augetur, et habenti et non habenti datur, quia Spiritus sanctus est charitas quæ non habenti datur, et in habente augetur et proficit. Imò, ut veriùs et magis propriè loquar, homo in eà proficit et deficit aliquando; et tunc ipsa dicitur proficere vel deficere, quæ tamen nec proficit nec deficit in se, quia Deus est; unde Aug., in homin. 9 super Epistolam Joan., ait: Probat se quisque quantum in illo profecerit charitas, vel potius quantum ipse in charitate profecerit. Nam si charitas Deus est, nec deficit nec proficit. Sic ergo in te proficere dicitur charitas, quia tu in eà proficis. Ecce quomodò intelligendum sit cùm dicitur Spiritus sanctus augeri in nobis, quia nos in eo scilicet proficimus, sic et alia hujusmodi.

Quòd aliqui dicunt Spiritum sanctum non esse charitatem quā diligimus Deum et proximum.

11. Supra dictum est quòd Spiritus sanctus charitas est Patris et Filii, quæ se invicem diligunt et nos; et ipse idem est charitas quæ diffunditur in cordibus nostris, Rom. 5, ad diligendum Deum et proximum. Horum alterum omnes Catholici concedunt, scilicet quòd Spiritus sanctus sit charitas Patris et Filii. Quòd autem ipse idem sit charitas quā diligimus Deum et proximum, à plerisque negatur. Dicunt enim: Si Spiritus sanctus charitas est Patris et Filii et nostra, eadem ergo charitas est quā Deus diligit nos, et quā nos diligimus eum. Hoc autem sanctorum auctoritates negare videntur. Dicit enim Aug. in lib. de Spiritu et Littera: Unde est dilectio, nisi unde et ipsa fides, id

est, à Spiritu sancto? Non esset enim in nobis, nisi diffunderetur in cordibus nostris per Spiritum. Charitas autem Dei dicta est diffundi in cordibus nostris, non quā nos ipse diligit, sed quā nos facit dilectores suos. Sicut justitia Dei dicitur, quā nos justī ejus munere efficiamur; et Domini salus, quā nos salvat; et fides Christi, quā nos fideles facit. Illis verbis videtur monstrari distinctio inter charitatem, quā nos Deus diligit, et quā nos diligimus. Et sicut justitia nostra dicitur Dei, non quòd ipse sit eā justus, sed quia eā nos justos facit, similiter et fides et salus, sic videtur dicta Dei charitas, quæ est in nobis, non quòd ipse eā diligit, sed quia eā nos diligere facit. De hoc etiam idem Aug., in lib. 15 de Trin. ait, c. 17: Cùm Joannes commemorasset Dei dilectionem, non quā nos eum, sed quā ipse dilexit nos, et misit Filium suum liberatorem pro peccatis nostris. Ecce et hic videtur manifestè dividere dilectionem quā nos diligimus Deum, ab eā quā ipse diligit nos. Si ergo, inquit, Spiritus sanctus dilectio est quā Deus diligit, et quā nos diligimus, duplex dilectio est, imò duo diversa est, quod absurdum et à veritate longè est. Non ergo dilectio quā diligimus, sed quā Deus tantum diligit nos.

Responsio ad prædicta determinans auctoritates.

12. His respondemus prædictarum auctoritatum verba determinantes hoc modo: Charitas Dei dicta est diffundi in cordibus nostris, non quā ipse nos diligit; sed quā nos diligere facit, etc. His verbis non dividitur nec diversa ostenditur charitas quā Deus nos diligit, ab eā quā nos diligimus; sed potius cùm sit una eadem charitas, et dicatur ipsa Dei charitas, et diversis de causis et rationibus Dei charitas appellari in Scripturà ostenditur. Dicitur enim Dei charitas, vel quia Deus eā diligit nos, vel quia nos eā suos dilectores facit.

Determinatio primæ auctoritatis.

13. Cùm ergo ab Apostolo dicitur, Rom. 5, : *Charitas Dei diffunditur in cordibus nostris*, non est dicta charitas Dei quā diligit nos, sed quā facit nos diligere, id est, non ibi appellatur charitas Dei, eò quòd Deus nos eā diligit, sed eò quòd nos eā sui dilectores facit. Et quòd eā ratione possit dici charitas Dei, quia nos eā diligere facit, ex simili genere locutionis ostenditur, sicut dicitur justitia Dei quā nos justificat, et Domini salus quā nos salvat, et fides Christi quā nos fideles facit.

Determinatio secundæ.

14. Similiter et aliam exponimus auctoritatem ubi ait dilectionem Dei commemorari, non quā nos eum, sed quā ipse dilexit nos; ac si diceret: Commemoratur dilectionem Dei, non secundum quòd eā nos diligimus Deum, sed secundum quòd ipse eā diligit nos.

Aliud obijciunt.

15. Sed aliud est, inquit, quod magis urget: dixit enim supra Aug., lib. de Spiritu et Littera, c. 32, quòd dilectio est à Spiritu sancto, à quo fides. Sicut ergo fides non est Spiritus sanctus à quo est, ita nec charitas. Quomodò ergo Spiritus sanctus est, si ab ipso est? Nam si ab ipso est, et ipse est, ergo Spiritus sanctus à seipso est. Ad quod dicimus: Spiritus sanctus quidem à seipso non est, sed tamen à seipso datur nobis, ut supra dictum est; dat enim seipsum nobis Spiritus sanctus. Et ex hoc sensu dictum est quòd charitas ab ipso est in nobis, et tamen ipsa Spiritus sanctus est. Fides autem est à Spiritu sancto, et non est Spiritus sanctus, quia donum vel datum solummodò est, non Deus dans.

Quòd alias inducunt rationes et auctoritates ad idem probandum.

16. Alias quoque inducunt rationes ad idem ostendendum, scilicet quòd charitas non sit Spiritus sanctus, quia charitas affectio mentis est et motus animi, Spiritus sanctus verò non est affectio animi vel motus mentis, quia Spiritus sanctus immutabilis est et increatus; non est ergo charitas.

Quòd charitas est motus vel affectio animi.

17. Quòd autem charitas sit affectio animi, et motus mentis, auctoritatibus confirmant. Dicit enim Aug.

(1) Habetur in antiquo, Cassiodori.

in lib. 3 de Doct. christ. : Charitatem voco motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, et se ac proximo propter Deum. Idem in lib. de Moribus Ecclesie catholice, c. 1, tom. 1, tractans illud verbum Apostoli, Rom. 8, 11 : *Nec mors nec vita poterit nos separare à charitate Dei*. Charitas Dei, inquit, hinc dicta est virtus quæ animi nostri rectissima affectio est, quæ conjungit nos Deo, quâ eum diligimus. Ecce his verbis exprimitur quod charitas est affectio et motus animi; ac per hoc non videtur esse Spiritus sanctus.

Responsio determinans auctoritates.

18. Ad quod dicimus hoc ita dictum esse sicut dicitur : *Deus est spes nostra et patientia nostra*, quia facit nos sperare et pati; ita charitas dicitur esse motus sive affectio animi, quia per eam movetur et afficitur animus ad diligendum Deum. Non autem mirearis si charitas, cum sit Spiritus sanctus, dicatur motus mentis; cum etiam in lib. Sap., c. 8, dicatur de Spiritu sapientiæ : *Qui attingit à fine usque ad finem, qui est actus mobilis, certus, incoquinatus*. Quod non ideo dicitur, quod sapientia sit mobile aliquid vel actus aliquis, sed quia sui immobilitate omnia attingit, non locali motu, sed ut ubique semper sit, et nusquam inclusa teneatur. Sic ergo charitas dicitur motus animi, non quod ipsa sit motus, vel affectio, vel virtus animi, sed quia per eam, quasi esset virtus, afficitur mens et movetur. Sed si charitas Spiritus sanctus est, qui operatur in singulis prout vult; cum per eum mens hominis afficiatur et moveatur ad credendum vel sperandum et hujusmodi, sicut ad diligendum, quare non sic dicitur charitas motus vel affectio mentis ad credendum vel sperandum, sicut ad diligendum? Ad quod sanè dici potest quia alios actus atque motus virtutum operatur charitas, id est, Spiritus sanctus, mediantibus virtutibus quarum actus sunt, utpote actum fidei, id est, credere fide mediâ, ut actum spei, id est, sperare mediâ spe. Per fidem enim et spem prædicos operatur actus. Diligendi verò actum per se tantum, sine alicujus virtutis medio operatur, id est, diligere. Aliter ergo hunc actum operatur quam alios virtutum actus. Ideoque differenter de hoc et de aliis loquitur Scriptura, quæ istum specialiter charitati tribuit. Est ergo charitas verè Spiritus sanctus; unde Aug., præmissum verbum Apostoli tractans in eodem lib., charitatem dicit esse bonum, quo nil melius est; et per hoc ipsam esse Deum significat, dicens, tom. 9, tract. 14 : Si nullus ab ejus charitate nos separat, quid esse non solum melius, sed etiam certius hoc bono potest? Ecce dicit quia charitate nihil melius est. Charitas ergo Spiritus sanctus est, qui Deus est, et donum Dei, sive datum; qui dividit singulis fidelibus bona, nec ipse dividitur, sed indivisus singulis datur. Unde Aug., ubi Joannes dicit non ad mensuram Christo dari Spiritum, ait : Cæteris verò dividitur, non quidem ipse Spiritus, sed dona ejus.

An concedendum sit quod per donum dentur dona.

19. Ille quæritur, cum Spiritus sanctus per quem dividuntur dona, ipse sit donum, utrum concedendum sit quod per donum dividantur ac dentur dona. Ad quod dicimus quia per donum quod est Spiritus sanctus, singulis propria dividuntur, et ipsum communiter omnes boni habent. Unde Aug., in lib. 15 de Trin., c. 19, ait : Per donum quod est Spiritus sanctus, in commune omnibus membris Christi multa dona, quæ sunt quibusque propria, dividuntur. Non enim singuli quique habent omnia, sed hi illa, alii alia, quamvis ipsum donum à quo cuique propria dividuntur, omnes habeant, id est, Spiritum sanctum. Ecce apertè dicit per donum dona donari.

DISTINCTIO XVIII.

UTRUM EADEM RATIONE SPIRITUS SANCTUS DICATUR DONUM ET DATUM SIVE DONATUM.

1. Præterea diligenter considerandum est; cum Spiritus sanctus dicatur donum et datum, utrum et eadem ratione utrumque nomen ei conveniat, quod utique videri potest.

Quare ita esse videtur.

2. Cum enim idem sit Spiritum sanctum dari, Spiritum sanctum donari, ex eadem ratione videtur Spiritus sanctus dici datum et donum. Hoc etiam videtur Aug. significare in lib. 15 de Trin., c. 19, cum ait : Spiritus sanctus in tantum donum Dei est, in quantum datur eis quibus datur; apud se autem Deus est, etsi nemini datur. Ecce apertè dicit Spiritum sanctum donum appellari, quia datur. Si autem ex eo tantum appellatur donum, quia datur, non ab æterno fuit donum, quia non datur nisi ex tempore.

Respondetur quare datum sive donatum dicatur Spiritus sanctus.

3. Ad quod dicimus quia Spiritus sanctus et donum dicitur et datum sive donatum; sed datum sive donatum ex eo tantum dicitur, quia datur vel donatur, quod habet tantum ex tempore.

Hic quare donum.

4. Donum verò dicitur non ex eo tantum quod donetur, sed ex proprietate quam habuit ab æterno, unde et ab æterno fuit donum. Sempternè enim donum fuit, non quia daretur, sed quia processit à Patre et Filio. Unde Aug. in lib. 4 de Trin., ait : Sicut natum esse est Filio à Patre esse, ita Spiritui sancto donum Dei esse est à Patre et à Filio procedere. Illic apertè ostenditur quod Spiritus sanctus eo donum est, quod procedit à Patre et à Filio; sicut Filius eo est à Patre quod natus est ab eo. Non enim idem est Filius esse à Patre, et Spiritui sancto, id est, non eâ proprietate Filius dicitur esse à Patre quâ Spiritus sanctus. Nam Filius dicitur esse à Patre, quia genitus est ab eo; Spiritus sanctus verò dicitur esse à Patre et à Filio, quia Spiritus sanctus est donum Patris et Filii, id est, quia procedit ab utroque. Eo enim dicitur Spiritus, quo donum; et eo donum quo procedens. Unde Aug. in lib. 5 de Trin., c. 11, ait : Spiritus sanctus qui non est Trinitas, sed in Trinitate intelligitur, in eo quod propriè dicitur Spiritus sanctus, relativè dicitur, cum et ad Patrem et Filium refertur, quia Spiritus sanctus et Patris et Filii Spiritus est; sed ipsa relatio non apparet in hoc nomine. Apparet autem cum dicitur donum Dei, donum est enim Patris et Filii, quia et à Patre procedit, et à Filio. Ecce his verbis apertè ostenditur eadem relatione dici Spiritum sanctum, et donum. Donum autem, quia procedit à Patre et Filio. Proprietas ergo quâ dicitur Spiritus sanctus vel donum processio, ipsa est de quâ post plenius agemus cum aliis. Cum ergo ab æterno processerit ab utroque, et ab æterno donum fuit; non ergo Spiritus sanctus eo tantum dicitur donum, quia donatur; nam et ante fuit donum quam donaretur. Unde Aug. in lib. 5 de Trin. : Semper Spiritus sanctus procedit, et non ex tempore, sed ab æternitate procedit. Sed quia sic procedebat, ut esset donabile, jam donum erat antequam esset cui donaretur. Aliter enim intelligitur cum dicitur donum, aliter cum dicitur donatum; nam donum potest esse etiam antequam detur, donatum autem, nisi datum fuerit nullo modo dici potest. Sempternè ergo Spiritus sanctus est donum, temporaliter autem donatum. His verbis apertè ostenditur quod sicut Spiritus sanctus ab æterno procedit, ita ab æterno donum est; non quia donaretur à Patre Filio, vel à Filio Patri, sed quia ab æterno processit donabilis.

Quæritur cui donabilis.

5. Sed quæritur cui donabilis; utrum Patri et Filio, an tantum nobis qui nondum eramus. Si autem non erat donabilis Patri et Filio, sed tantum nobis, et ex eo donum erat, quia sic donabilis procedebat, videtur quod Filius semper eadem ratione donum fuerit, quia ab æterno processit à Patre donabilis nobis in tempore; nam et de Filio legitur, Isai. 9, quod *datus est nobis*. Ad quod dicimus quia Spiritus sanctus nobis tantum, non Patri vel Filio, donabilis processit, sicut et nobis tantum datus est. Et Filius verè datus est nobis, et ab æterno processit à Patre non ut donabilis tantum, sed ut genitus qui et donari posset. Processit

ergo ut genitus et donabilis; sed Spiritus sanctus non procedit ut genitus, sed tantum ut donum. Donum autem semper fuit, non solum quia donabilis, sed quia ab utroque processit, et donabilis fuit. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., c. 14, circa finem, ait: Eo ipso quod daturus erat eum Deus, jam donum erat, etiam antequam daretur, et ideo donabilis est; sed aliter donabilis quam Filius; nam et aliter datur, et aliter processit quam Filius. Filii enim processio genitura est, vel nativitas; Spiritus sancti verò processio, nativitas non est; utraque verò ineffabilis est.

Quod sicut Filius nascendo accepit non tantum ut esset Filius, sed etiam essentia; ita et Spiritus sanctus procedendo accepit non tantum ut esset donum, sed etiam ut esset essentia.

6. Et notandum quod sicut Filius nascendo accepit non tantum ut Filius sit, sed omnino ut sit, et ut ipsa substantia sit, ita et Spiritus sanctus à Patre et Filio procedendo, accepit non tantum ut Spiritus sanctus sit vel donum, sed etiam ut omnino sit, et ut substantia sit, quod utique non accepit ex eo quod datur; nam cum non detur nisi ex tempore, si hoc haberet ex eo quod datur, accepisset ergo ex tempore ut esset. Unde Aug. in l. 5 de Trin., c. 15: Filius non hoc tantum habet nascendo, ut sit Filius, sed omnino ut sit. Quæritur ergo utrum Spiritus sanctus eo quod datur, habeat non tantum ut donum sit, sed omnino ut sit. Quod si non nisi quia datur, id est, si non habet esse nisi eo quod datur, sicut Filius nascendo habet non tantum ut sit Filius, quod relative dicitur, sed omnino ut sit ipsa substantia: quomodo jam Spiritus sanctus erat ipsa substantia, cum non prius daretur quam esset cui daretur? Non ergo eo quod datur, sed procedendo, habet ut sit donum, et ut sit essentia; sicut Filius non eo quod datus est, sed nascendo accepit non tantum ut sit Filius, sed ut essentia. Unde Aug. in lib. 15 de Trin., cap. 26, ait: Sicut Filio præstat essentiam sine initio temporis, sine mutabilitate naturæ, de Patre generatio, ita Spiritui sancto præstat essentiam sine ullo initio temporis, sine ullâ mutabilitate naturæ, de utroque processio.

Quod ex prædictis videtur quod Filius non tantum sit Filius nativitate, sed etiam de similitudine essentia, et Spiritus sanctus processione.

7. Hic oritur quæstio si Filius nascendo habet non tantum ut sit Filius, sed ut sit essentia, et Spiritus sanctus procedendo non tantum ut sit donum, sed ut sit essentia; ergo et Filius nativitate essentia est, et Spiritus sanctus processione est essentia; cum cap. 2 dicatur quod nec Pater eo Pater est quo Deus, nec Filius eo Filius quo Deus, nec Spiritus sanctus eo donum quo Deus; quia, ut ait Aug., in lib. 7 de Trin., his nominibus relativa eorum ostenduntur, non essentia; unde post plenius agemus. Ad quod breviter respondentes, dicimus quia nec Filius nativitate essentia est, sed tantum Filius, nec Spiritus sanctus processione essentia est, sed donum tantum; et tamen uterque, et ille nascendo, et iste procedendo accepit ut esset essentia. Non enim, ut ait Hilarius in lib. 5 de Trin., penè in calce, per defectionem aut protensionem aut derivationem ex Deo Deus est, sed ex virtute naturæ in naturam eandem nativitate subsistit Filius; et ex virtute naturæ in naturam eandem processione subsistit Spiritus sanctus.

Exponit verba Hilarii.

8. Quod ita intelligi potest: Ex Patre qui est virtus ingenta, naturam quam habet eandem Filius nativitate, id est, nascendo, et Spiritus sanctus processione id est, procedendo habet. Unde ipse idem, apertius eloquens, quod dixerat aperit dicens, ibidem, paulò inferius: Nativitas Dei non potest non eam de qua perfecta est, tenere naturam. Non enim aliud quam Deus subsistit, quod non aliunde quam de Deo subsistit. Ecce his verbis aperitur quomodo intelligendum sit illud: De Patre generatio præstat essentiam Filio, et de utroque processio præstat essentiam Spiritui sancto. Non quia ille essentia sit Filius, et iste essentia sit Spiritus sanctus, imò proprietate personali; sed quia

et ille nascendo, et iste procedendo essentiam habet eandem, et totam quæ in Patre est.

Quod Spiritus sanctus dicitur donum et donatum secundum duos prædictos modos processionis.

9. Ex prædictis patet quod Spiritus sanctus sempiternè donum est, et temporaliter datum vel donatum. Ex quo apparet illa distinctio geminæ processionis, de qua supra egimus. Nam secundum alteram processionem dicitur donatum vel datum, secundum alteram verò dicitur donum.

Secundum hoc quod donum est, refertur ad Patrem et Filium; secundum quod datum, ad eum qui dedit, et ad eos quibus datum est.

10. Et secundum hoc quod sempiternè donum est, refertur ad Patrem et Filium; secundum hoc verò quod dicitur datum vel donatum, et ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus datur; et ejus dicitur esse qui dat, et illorum quibus datur. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., c. 14, ait: Quod datum est, et ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus dedit. Itaque Spiritus sanctus non tantum Patris et Filii qui dederunt, sed etiam noster dicitur qui accepimus. Spiritus ergo et Dei est qui dedit, et noster qui accepimus: non ille spiritus noster quo sumus, quia ipse est spiritus hominis qui in ipso est, quamvis et illum spiritum qui hominis dicitur utique accepimus; sed aliter iste, aliter ille noster dicitur. Aliud est enim quod accepimus ut essemus, aliud quod accepimus ut sancti essemus. Quod autem Spiritus sanctus noster dicatur, Scriptura ostendit. Scriptum est enim de Joanne quod in Spiritu Eliæ veniret. Ecce dictus est Eliæ Spiritus quem accepit Elias, scilicet Spiritus sanctus. Et Moysi ait Dominus, Numer. 11: Tollam de Spiritu sancto quem jam dedi tibi. Ecce et hic dictus est Spiritus Moysi. Patet igitur quia Spiritus sanctus noster dicitur spiritus; sed quia nobis datus, et datus utique ad hoc ut sancti essemus. Spiritus verò creatus ad hoc est datus, ut essemus.

An Filius cum sit nobis datus, posset dici noster ut Spiritus sanctus.

11. Hic quæritur utrum et Filius, cum sit nobis datus, dicatur vel possit dici noster. Ad quod dicimus quia Filius dicitur noster panis, noster redemptor, et hujusmodi; sed non dicitur noster Filius, quia filius dicitur tantum relative ad eum qui genuit. Et ideo noster filius non potest dici, sed Patris tantum. In eo autem quod dicitur datus, et ad eum qui dedit, et ad eos quibus datus est refertur; ut et Spiritus sanctus, qui etiam cum in Scripturâ (ut supra dictum est) dicatur spiritus noster, vel spiritus tuus, vel illius (ut de Moyse et Eliâ dictum est), nusquam tamen in Scripturâ occurrit ita dici: Spiritus sanctus noster, vel tuus, vel illius, sed: Spiritus noster, vel tuus, vel illius, quia Spiritus sanctus eo dicitur quo donum; et utrumque relative dicitur ad Patrem et ad Filium, et hoc sempiternâ relatione. Si tamen aliquando dicitur donum nostrum, accipitur donum pro donato vel dato. Cum verò donum accipitur eo modo quo Spiritus sanctus donum Patris et Filii dicitur, non hominis; ita et Filius sub hac appellatione non potest dici noster, ut dicatur filius noster, sicut nec dicitur spiritus sanctus noster; et tamen de Filio dicitur, panis noster; et de Spiritu, spiritus noster. Ille noster panis, quia nos reficit nobis datus; iste noster spiritus, quia nobis inspiratur à Patre et Filio, et in nobis spirat sicut vult. Unde Aug. in lib. 5 de Trin. ait: Quod de Patre natum est, ad Patrem solum refertur cum dicitur Filius. Et ideo Filius Patris est, et non noster. Dicimus tamen: *Et panem nostrum da nobis*, Matth. 6 et Lucæ 11, sicut dicimus Spiritum nostrum.

Utrum Spiritus sanctus ad seipsum referatur.

12. Post hæc quæritur utrum Spiritus sanctus ad seipsum referatur: hoc enim videtur ex prædictis posse probari. Si enim quod datur refertur ad eum qui dat, et ad eum cui datur, et Spiritus sanctus datur à seipso, ut prædictum est, ergo refertur ad seipsum. Hujus quæstionis determinationem in posterum dislo-

rimus, donec tractemus de his quæ relativè dicuntur de Deo ex tempore, in quibus datum et donatum continentur.

DISTINCTIO XIX.

HIC DE ÆQUALITATE TRIUM PERSONARUM.

4. Nunc postquam coæternitatem trium personarum pro modo facultatis nostræ insinuavimus, jam de eandem æqualitate aliquid eloqui superest. Fides enim catholica sicut coæternas, ita et coæquales tres personas asserit. Æqualis est enim in omnibus Patri Filius, et Patri et Filio Spiritus sanctus. Quia (ut Aug. in lib. de Fide ad Petrum, breviter aperiens quomodo intelligatur æqualitas, docet) nullus horum alium aut precedit æternitate, aut excedit magnitudine, aut superat potestate; quia nec Filio, nec Spiritu sancto (quantum ad naturæ divinæ unitatem pertinet) aut anterior, aut major est Pater, nec Filius Spiritu sancto. Æternum quippe et sine initio est, quod Spiritus sanctus de naturâ Patris Filiique procedit. Ob hoc ergo tres unum rectè credimus, et dicimus Deum, quia una prorsus æternitas, una immenitas, una naturaliter est trium personarum divinitas. Ecce breviter assignavit Aug. in quo trium personarum consistat æqualitas, scilicet quia alia aliam non excellit, aut æternitate, aut magnitudine, aut potestate.

Quod æternitas et magnitudo et potestas in Deo sunt unum, licet ponantur quasi diversa.

2. Cùmque enumerentur ista quasi diversa, in Deo tamen unum sunt, scilicet essentia divina simplex et incommutabilis. Unde Aug. in lib. 7 de Trin., cap. 1: Non alio magnus, alio Deus est; sed eo magnus, quo Deus, quia non est illi aliud magnum esse, aliud Deum esse. Eadem quippe ejus magnitudo est, quæ virtus; et eadem essentia, quæ magnitudo. Pater ergo et Filius simul una essentia, et una magnitudo. Ita etiam et potentia Dei, essentia divina est. Unde Aug. in lib. 7 Confess.: Voluntas et potentia Dei Deus est. Æternitas quoque Dei essentia divina est. Quod Aug. ostendit super illum locum Psal. : *In generatione et generationem anni tui*. Est generatio generationum quæ non transit, collecta de omnibus generationibus, id est, sanctis. In illâ erunt anni Dei qui non transiunt, id est, æternitas Dei. Non enim sunt alii anni Dei, aliud ipse; sed anni Dei æternitas Dei est. Æternitas verò ipsa Dei substantia est, nihil habens mutabile. Inconcussè ergo teneamus quod unum et idem est, scilicet essentia divina, Dei æternitas, potentia, magnitudo; et tamen consuevit Scriptura hæc et his similia quasi distinctè ponere. In his ergo verbis trium personarum æqualitatem breviter complexus est Aug., quia alius alium nec æternitate, nec magnitudine, nec potentia superat. Quod autem æternitate aliqua trium personarum aliam non excedat, supra ostensum est, ubi coæternitas trium personarum insinuata est.

Hic de magnitudine, quod et aliqua personarum aliam non excedit.

3. Nunc igitur superest ostendere quod magnitudine vel potentia alius alium non excedat; et prius de magnitudine videamus.

Quod non est major una persona aliâ, nec majus aliquid duæ quàm una, nec tres vel duæ quàm una.

4. Sciendum est ergo quia Pater non est major Filio, nec Pater vel Filius major Spiritu sancto, nec majus aliquid duæ personæ simul sunt quàm una, nec tres simul majus aliquid quàm duæ; nec major est essentia in tribus quàm in duabus, nec in duabus quàm in unâ: quia tota est in singulis. Unde Joan. Damasc., de Fid. orthod., c. 6, ait: Confitemur deitatis naturam omnem perfectè esse in singulis suarum hypostaseon, id est, personarum; omnem in Patre, omnem in Filio, omnem in Spiritu sancto. Ideoque perfectus Deus Pater, perfectus Deus Filius, perfectus Deus Spiritus sanctus.

Quomodo dicitur esse Deus Pater in Filio, et Filius in Patre, et Spiritus sanctus in utroque, et singulus in singulis.

5. Et inde est quod Pater dicitur esse in Filio, et

Filius in Patre, et Spiritus sanctus in utroque, et singulus in singulis. Unde Aug., in lib. de Fide ad Petrum, cap. 1: Propter unitatem naturalem totus Pater in Filio et Spiritu sancto est, totus quoque Spiritus sanctus in Patre et Filio est. Nullus horum extra quælibet ipsorum est, propter divinæ naturæ unitatem. Ecce hic aperit aliquatè: non enim plenè potest tantum ab homine reaserari arcanum; ex quâ intelligentiâ dicatur singula personarum tota esse in aliis. Unde etiam Hilar., ista interius perquirens, in lib. 3 de Trin., ait: Affert plerisque obscuritatem sermo *Joan. ni cùm dicit, Joan. 14: Ego in Patre, et Pater in me est*; nec immeritò: natura enim intelligentiæ humanæ rationem dicti hujus non capit; nec exemplum aliquod rebus divinis comparatio humana præstabit. Sed quod non intelligibile est homini, Deo possibile est. Cognoscendum itaque atque intelligendum est quid sit illud: *Ego in Patre, et Pater in me est*; si tamen comprehendere hoc ita ut est valebimus, ut quod natura rerum pati non posse æstimatur, id divinæ veritatis ratio consequatur. Patrem ergo in Filio, Filium in Patre esse, plenitudo in utroque divinitatis perfecta est, quia plenitudo divinitatis est in Filio; quod in Patre est hoc et in Filio est; quod in ingenito est, hoc in genito, alter ab altero, et uterque unum. Is scilicet qui est nihil habens quod non sit etiam in eo à quo est, non duo unus, sed alius in alio, quia non aliud in utroque, ut unum sint in fide nostrâ: uterque non unus, nec eundem utrumque; nec aliud confitemur, quia Deum ex Deo natum, nec eundem nativitas, nec aliud esse permittit. Eandem ergo in utroque et virtutis similitudinem, et deitatis plenitudinem confitemur; quia veritas dicit, Joan. 14: *Ego in Patre, et Pater in me est*. Omnia enim Filius accepit à Patre: nam si partem ejusdem qui genuit accepit, neuter ergo perfectus est; deesset enim ei unde decessit; nec plenitudo in eo erit, qui ex portione constituerit. Neuter ergo perfectus est, si plenitudinem suam et qui genuit amittit, nec qui natus est consequitur. Fateamur ergo quod Pater est in Filio, et Filius in Patre, et Deus in Deo, ut idem Hilar. ait in lib. 7 de Trin., non per duplicem convenientium generum conjunctionem, nec per insitam capacioris substantiæ naturam, sed per naturæ unitam similitudinem, per nativitatem viventis ex vivente naturâ: dùm res non differt, dùm naturam Dei non degenerat nativitas, dùm non aliud aliquid ex Deo quàm Deus nascitur; dùm nihil in his novum est, nihil alienum; nihil separabile. Ecce his verbis, prout humana permittit infirmitas, aperitur ex quo sensu Christus dixerit se esse in Patre, et Patrem in se. Ex eodem etiam sensu intelligitur Spiritus sanctus esse in utroque, et singula personarum in singulis, quia scilicet in singulis est eadem plenitudo divinitatis, et unita similitudo naturæ; quia non est major divina natura in aliquâ harum personarum, sed unius et indifferents naturæ sunt hæc tres personæ. Ideoque altera in alterâ esse dicitur, ut prædictum est. Unde Ambros., prædictorum verborum sententiam nobis aperiens super Epistolam 2 ad Cor. 5, ait: Per hoc intelligitur Pater esse in Filio, et Filius in Patre, quia una est eorum substantia. Ibi enim est unitas, ubi nulla diversitas. Ecce tribus illustrium virorum testimoniis, scilicet Aug., Hilar. atque Ambrosii in eodem concurrentibus revelatione Spiritus sancti in eis loquentis, piè credere volentibus ostenditur (tamen quasi per speculum et in ænigmate, 1 Cor. 12) qualiter accipiendum sit cùm dicitur Pater in Filio esse, vel Filius in Patre, vel Spiritus sanctus in utroque.

Ad id quod cæperat redit, scilicet ut ostendat quod magnitudine alius alium non superat.

6. Sed jam nunc ad propositum redeamus cæptoque insistamus, ostendentes quod magnitudine nulla trium personarum aliam superat, quia nulla major aliis, nec majus aliquid sunt duæ quàm una, nec tres quàm duæ, nec major Deus quàm singuli horum, quia singulus horum perfectus est, nec est quo crescat illa perfectio.

Quid nulla personarum pars est in Trinitate.

7. Nec est aliqua trium personarum pars Dei vel divinæ essentiae, quia singula harum verus et plenus Deus est, et tota et plena divina essentia est; et ideo nulla istarum in Trinitate pars est. Unde Aug. in lib. 5 contra Maximinum hæreticum sic ait, cap. 10: Putas Deum Patrem cum Filio et Spiritu sancto unum Deum esse non posse, times enim ne Pater sit pars unius Dei, qui constet ex tribus; noli hoc timere, nulla enim sit partium in deitatis unitate divisio; unus est Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, id est, ipsa Trinitas unus est Deus. Ergo, inquis, Deus Pater est pars Dei; absit. Tres enim personæ sunt Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et hi tres, quia unius substantiæ sunt, unum sunt, et summè unum sunt; ubi nulli naturarum, nulla est diversitas voluntatum. Si enim naturà unum essent, et consensione unum non essent, non summè unum essent. Si verò naturà dispares essent, non summè unum essent. Hi ergo tres, quia unum sunt propter ineffabilem conjunctionem deitatis quæ ineffabiliter copulantur, unus Deus est. Pars ergo Trinitatis esse non potest, quicumque unus est in tribus. In Trinitate ergo quæ Deus est, et Pater Deus est, et Filius Deus est, et Spiritus sanctus Deus est; simul hi tres, unus Deus. Nec hujus Trinitatis tertia pars est unus, nec majus aliquid duo quam unus est ibi, nec majus aliquid sunt omnes quam singuli, quia spiritualis, non corporalis est magnitudo. Qui potest capere capiat, Matth. 19; qui autem non potest, credat, et oret ut quod credit intelligat. Verum est enim quod per prophetam Isaiam dicitur, c. 7: *Nisi credideritis, non intelligetis*. His verbis aperte ostendit indifferentem magnitudinem trium personarum. Item in eodem: Tu nempe dixisti unum Deum non ex partibus esse compositum, et hoc de Patre tantum vis intelligi. Ille, inquis, virtus est ingenua, simplex; et tamen in hac simplici virtute multa videris commemorare, cum dicis: Deus Deum genuit, bonus bonum genuit, sapiens sapientem, clemens clementem, potens potentem. Numquid ergo bonitas, et sapientia, et clementia, et potentia tres partes sunt unius virtutis, quam simplicem esse dixisti? Si dixeris, partes sunt, simplex ergo virtus ex partibus constat. Et simplex ista virtus, te definiente, unus est Deus; ergo Deum ex partibus compositum esse dicis. Non dico, inquis, non sunt partes. Si ergo in unâ personâ Patris, et illa invenis quæ plura videntur, et partes non inveneris, quia virtus simplex est, quantum magis Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et propter individuam deitatem unus Deus est, et propter uniuscujusque proprietatem tres personæ sunt, et propter singulorum perfectionem partes unius Dei non sunt? Virtus est Pater, virtus est Filius, virtus est Spiritus sanctus. Hoc verum dicis; sed quod virtutem de virtute genitam, et virtutem de virtute procedentem non vis eandem habere naturam, hoc falsum dicis, hoc contra fidem rectam et catholicam dicis. His verbis aperte docetur quod tres personæ illæ non sunt partes Dei vel divinæ essentiae. Nullaque illarum Trinitatis pars dicenda est, nec una aliàs ulla major aliis.

Cum dicimus tres personas esse unam essentiam, nec ut genus de speciebus, nec ut speciem de individuis prædicamus; quia non est essentia genus, et persona species, vel essentia species, et persona individuum.

8. Illic adjiciendum est quod tanta est æqualitas trium personarum atque indifferens magnitudo, quod cum dicamus tres personas unam essentiam vel substantiam, neque ut genus de speciebus, neque ut speciem de individuis prædicamus. Non enim essentia divina genus est, et tres personæ species; vel essentia divina species, et tres personæ individua. Quod Aug. rationibus probabilibus atque irrefragabilibus aperte demonstrat in lib. 7 de Trin., c. 6, dicens: Si essentia genus est, species autem persona (ut nonnulli sentiunt), oportet appellari tres substantias, ut appellantur tres personæ. Sicut cum sit animal genus, et equus species, appellantur tres equi, iidemque tria

animalia. Non enim ibi species pluraliter dicitur, et genus singulariter; ut si diceretur: Tres equi sunt unum animal; sed sicut tres equi speciali nomine, ita tria animalia nomine generali dicuntur. Cum ergo tres personas unam fateamur esse essentiam, non tres esse essentias, cum tres equi tria animalia dicantur, non unum; patet nomine essentiae non significari genus, nec nomine personæ speciem.

Hic probat quod non dicitur ut species de individuis.

9. Si verò dicunt nomine personæ non speciem significari, sed aliquid singulare atque individuum, et nomine essentiae speciem intelligi, ut persona non dicatur sicut homo, sed quomodo dicitur: Ille homo, vel ut Abraham, Isaac, Jacob, vel quis alius qui etiam digito præsens demonstrari possit; sic quoque illos eadem ratio confutabit. Sicut enim dicuntur Abraham, Isaac, Jacob tria individua, ita tres homines, et tria animalia. Cur ergo Pater et Filius et Spiritus sanctus, si secundum genus et speciem et individuum ista disserimus, non ita dicuntur tres essentiae, ut tres personæ?

Alio modo probat idem.

10. Alio quoque modo idem probat Aug., libro et cap. eisdem, scilicet quod essentia divina non est genus, nec personæ species; vel essentia non est species, nec personæ individua. Una, inquit, essentia non habet species, sicut unum animal non habet species; Pater ergo et Filius et Spiritus sanctus non sunt tres species unius essentiae; divina ergo essentia genus non est. Sed nec species est essentia divina, et personæ individua, sicut homo species est, individua autem Abraham, Isaac et Jacob. Si enim essentia species est, ut homo, sicut non dicitur unus homo esse Abraham, Isaac, et Jacob, ita non dicitur una essentia esse tres personæ. Non itaque secundum genus et species ita dicimus.

Nec secundum materiale causam dicuntur tres personæ una essentia.

11. Notandum etiam quod essentia divina non est materia trium personarum, ut Aug. in eisd. lib. et cap. docet, tanquam secundum communem eandemque materiam tres personæ dicantur esse una essentia; sicut ex eodem auro si ficerent tres statuæ, diceremus tres statuas unum aurum. Non autem sic Trinitatem in tres personas dicimus unam essentiam, et Deum unum, tanquam ex unâ materiâ tria quædam subsistant. In statu enim aequalibus, plus auri est tres simul quam singula, et minus auri est una quam duæ. In illâ verò essentiâ Trinitatis nullo modo est ita. Non ergo secundum materiale creaturam tres personæ unam dicimus esse substantiam vel essentiam, sicut tres statuæ dicuntur unum aurum.

Nec ita dicuntur tres personæ una essentia, ut tres homines una natura, vel unius naturæ.

12. His quoque addendum est quod tres personas non ita dicimus esse unam essentiam, ut Aug., in lib. et cap. eisdem, ait, vel unius essentiae, sicut dicimus aliquos tres homines ejusdem sexus, et ejusdem temperationis corporis, ejusdem animi, unam esse naturam vel unius naturæ. Nam in his rebus non tantum est unus homo, quantum tres homines simul, et plus aliquid sunt homines duo quam unus homo, sicut in statu est diximus; at in Deo non est ita. Non enim major essentia est Pater et Filius simul quam solus Pater vel solus Filius, sed tres simul illæ personæ æquales sunt singulis. Ex præmissis patet quod tres personæ dicuntur divina essentia; nec secundum materiale causam, ut tres statuæ unum aurum; nec secundum complexionis similitudinem, ut tres homines unius naturæ; nec ut genus prædicatur de speciebus, vel ut species de individuis, id est, continens de contentis, majus de minoribus.

Quæ videntur adversari prædictis.

13. His autem videntur adversari quæ quidam sacre Scripturæ tractatores catholici in suis scriptis traderunt. In quibus significari videatur quod essentia divina sit quiddam commune et universale, velut spe-

cies; tres verò personæ sint tria particularia, tria individua numero differentia; unde Joan. Damasc., inter doctores Græcorum maximus, in libro quem de Trin. scripsit, quem et papa Eugenius transferri fecit, ait: Communia et universalia prædicantur de subjectis sibi ipsis particularibus. Commune ergo substantia est, particulare verò hypostasis, id est, persona. Particulare autem dicitur, non quod partem naturæ habet, sed particulare numero, ut atomus, id est, individuum; numero enim non naturâ differre videntur hypostases. Item lib. 3, c. 4: Substantia significat communem et circumplectivam speciem homoideon, id est, similitudinem speciei; hypostaseon, id est, personarum, ut puta Deus, homo; hypostasis autem individuum demonstrat, id est, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, Petrum, Paulum, et hujusmodi. Ecce aperte dicit substantiam esse universale, hypostasim verò particulare; et quod Deus est species ut homo, et quod Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt individua, sicut Petrus et Paulus, eo quod numero differant; quæ præmissæ sententiæ Aug. penitus contradicere videntur. Quid ergo dicimus ad hæc? Hoc utique dicere possumus atque debemus, quod ea quæ Aug. tradidit superius, sine omni hæsitacione tenenda sunt.

Quòd sanè possunt intelligi quæ Joannes dicit, et quomodo, ostendit.

14. Hæc autem quæ hic dicuntur, licet in sermonis superficie aliquid à fide alienum resonare videantur, sanè tamen intelligi queunt, quòd substantia Dei sit species vel universale, et personæ individua, primumque lectorem atque intellectorem plurimum effligant. In quorum explanatione mallem silens alios audire quàm loquendo malevolis detrahendi occasionem præstare. Videtur tamen mihi ita posse accipi, cum ait: Substantia est commune, et hypostasis est particulare. Non ita hæc accipit cum de Deo dicantur, ut accipiuntur in philosophicâ disciplinâ, sed per similitudinem eorum quæ à philosophis dicuntur, locutus est; ut sicut ibi commune vel universale dicitur quod prædicatur de pluribus, particulare verò vel individuum quod de uno solo, ita hæc essentia divina dicta est universale, quia de omnibus personis simul, et de singulis separatim dicitur. Particulari verò singula quælibet personarum, quia nec de aliis communiter, nec de aliquâ aliarum singulariter prædicatur. Propter similitudinem ergo prædicationis substantiam Dei dixit universale, et personas particularia vel individua, propter hoc idem etiam, eandem divinam essentiam dixit esse speciem communem, et circumplectivam similitudinem speciei personarum; quia sicut hæc species homo de suis prædicatur individuis, velut de Petro et Paulo et aliis, nec ista specie differunt, sed conveniunt per omnia; ita Deus de tribus prædicatur personis, quæ in divinitate non differunt, sed per omnia conveniunt. Hanc ergo similitudinem inter res sempiternas et res temporales perpendens Joannes, universalitatis et particularitatis nomina, quæ rebus temporalibus propriè conveniunt, ad res æternas transtulit, Aug. verò majorem videns dissimilitudinem quàm similitudinem inter res prædictas, ab excellentiâ Trinitatis prædicta nomina removet.

Ex quo sensu dixerit personas differre numero.

15. Quòd autem Joannes dicit hypostases differre numero, non naturâ; in eo quòd non differre naturâ ait, verissimè et sine scrupulo loquitur. Quòd verò dicit differre numero, cavendum est quomodo intelligatur. Diversis enim modis dicuntur aliqua differre numero. Quibus modis dicantur differre numero, et secundum quem modum possit convenire personis.

16. Dicuntur enim aliqua differre numero, quando ita differant, ut hoc non sit illud, nec aliquid quod illud est, vel in ipso est; qualiter differunt Socrates et Plato, et hujusmodi quæ apud philosophos dicuntur individua vel particularia, juxta quem modum non possunt dici tres personæ differre numero. Dicuntur quoque differre numero, quæ in enumeratione sive computatione non sibi adjunguntur, sed à se invicem

discernuntur, ut cum de aliquibus rebus loquentes dicimus una, duæ, tres; et secundum hunc modum fortè dixit Joannes hypostases, id est, personas, differre numero. Possumus enim dicere: Pater est unus, et: Pater et Filius sunt duo, et: Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sunt tres. Et item: Hæc persona est una, et: Hæc et illa sunt duæ, et: Hæc, et illa, et alia, sunt tres. Convenientius tamen tres illæ personæ proprietatibus tantum distingui dicuntur, dist. 26; de quarum distinctione secundum proprietates in sequenti tractabatur. Nunc verò ad inceptum redeamus, quæ dicta sunt repetentes, ut sæpius versando familiaritas innotescant. *Quòd una persona non est major aliâ, nec tres simul quàm una; et hoc ratione ostendit catholicè.*

17. Sciendum est ergo tantam æqualitatem esse in Trinitate, ut ait Aug., in lib. 8 de Trin., c. 4, ut non solum Pater non sit major quàm Filius, sed nec Pater et Filius simul majus aliquid sunt quàm Spiritus sanctus, quælibet persona minus aliquid sit quàm ipsa Trinitas. Quòd autem ita sit, aliquo modo, si fieri potest, demonstrandum est. Quantum ergo Creator ipse adjuvat, attendamus, inquit Aug., in eodem lib., c. 2, quomodo in hac Trinitate duæ vel tres personæ non sunt majus aliquid quàm una earum.

Ratione utitur subtilissimâ ad ostendendum quòd ita sit.

18. Quod ibi magnum dicitur, aliunde magnum non est, quàm eo quo verè est; quia ibi magnitudo ipsa veritas est, et veritas essentia; non ergo ibi majus est quod verius non est. Non autem verius est Pater et Filius simul quàm Pater solus vel Filius; non ergo majus est aliquid uterque simul quàm singulus eorum. Et quia æquè verè est etiam Spiritus sanctus, idèd Pater et Filius simul non sunt aliquid majus quàm ipse, quia nec verius sunt. Item in essentia veritatis, hoc est verum esse, quod est esse; et hoc est esse, quod est magnum esse. Hoc est ergo magnum esse, quod verum esse. Quod igitur ibi sequè verum est, et æquè magnum est. Quod ergo ibi plus veritatis non habet non plus habet magnitudinis. Plus autem veritatis non habet quod verius non est. Non est autem verius una persona quàm alia, vel duæ quàm una, vel tres simul quàm singula; non ergo plus veritatis habet una quàm alia, vel duæ quàm una, vel tres simul quàm singula. Sic ergo et ipsa Trinitas non est majus aliquid quàm una quæque ibi persona, sed tam magnum quàm singula; non enim ibi major est quæ verior non est, ubi ipsa veritas est magnitudo. Ecce modo convenienti et ratione catholica ostensum est quomodo indifferens sit magnitudo trium personarum, quia nec una major est aliâ, nec duæ majus aliquid quàm una, nec tres simul majus aliquid quàm singula.

Quòd Deus non est dicendus triplex, sed trinus.

19. Præterea cum Deus dicatur trinus, non tamen debet dici triplex; ibi enim non est triplicitas, ubi summa est unitas et indifferens æqualitas, unde Aug., in lib. 6 de Trin., cap. 7, ait: Non quoniam Deus trinus est, idèd triplex putandus est; alioquin minor esset Pater solus, vel Filius solus, quàm simul Pater et Filius. Cum itaque tantus est Pater solus, vel solus Filius, vel solus Spiritus sanctus, quantus est simul Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, nullo modo triplex dicendus est Deus. Non enim Pater cum Filio et Spiritu sancto, major Deus est quàm singuli eorum, quia non est quo crescat illa perfectio. Perfectus autem est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et perfectus dicitur Deus singulus eorum. Et idèd Trinitas potius quàm triplex dici debet.

Quòd non est ita in rebus corporeis, ut in Trinitate.

20. In rebus corporeis non tantum est una, quantum tres simul, et plus sunt duæ quàm una res. In Trinitate verò summa, tantum est una persona, quantum tres simul; et tantum sunt duæ, quantum una; et in se infinitæ sunt, et non est finis magnitudinis earum. Ac per hoc aperitur quod superius dictum est, quomodo singula sunt in singulis, et omnia in singulis, et singula in omnibus, et omnia in omnibus, et unum in omnibus est, et unum omnia. Ecce jam osten-

dimus sufficienter, qualiter in Trinitate aliqua persona aliam non superet magnitudine.

DISTINCTIO XX.

OSTENSUM QUOD ALIQUA PERSONARUM ALIAM NON SUPERAT MAGNITUDE, NUNC OSTENDIT QUOD ALIA NON EXCELLIT ALIAM POTENTIA.

1. Nunc ostendere restat quomodo aliqua harum personarum aliam non excellat potentia: ut sicut una et indifferens est magnitudo trium, ita una et indifferens monstratur potentia trium. Sciendum est ergo quia non est potentior Pater Filio, nec Filius vel Pater Spiritu sancto, nec maiorem potentiam habent duo vel tres simul quam singulus eorum, quia nec plus potest Pater et Filius simul quam solus Spiritus sanctus. Nec hi tres simul plus possunt quam singulus eorum, quia omnipotentiam quam habet Pater, et Filius accepit nascendo, et Spiritus sanctus procedendo, quod Aug. rationibus et auctoritatibus probabiliter astruit in lib. 3 contra Maximinum, qui dicebat Patrem maiorem ac potentiorum Filio.

Quod non potest minus Filius quam Pater.

2. Nihil, inquit, eod. lib., c. 12, Patre minus habet ille qui dicit Joan. 16: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*: nam si minus habet in potestate aliquid quam Pater, non sunt ejus omnia quæ habet Pater. Sed ejus sunt omnia quæ habet Pater; tantam ergo habet potestatem Filius, quantum Pater; æqualis ergo est Patri. Non enim potest qui accepit, inæqualis esse ei qui dedit. Tu autem hoc de potentia sapis, quod potens sit Filius, sed potentior Pater; ut secundum doctrinam vestram potens potentem ponerit generare vel gignere, et non omnipotens omnipotentem. Habet ergo Pater omnipotentiam quam non habet Filius; et si hoc est, falsum est quod ait Filius: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*. Hoc verum falcatur hæreticus, ex quo progrediebatur ad falsa.

3. Sed, inquis, Pater à nemine potentiam accepit, Filius autem à Patre. Fatemur et nos Filium accepisse potentiam ab illo, de quo natus est potens; Patri verò potentiam nullus dedit, quia nullus eum genuit. Gignendo enim dedit Pater potentiam Filio, sicut omnia quæ habet in substantia sua, gignendo dedit ei quem genuit de substantia.

Questio Augustini, quæ arctat hæreticum.

4. Sed queritur utrum ei tantam quanta ipsi est, potentiam Pater Filio dederit, an minorem. Si tantam, non solum potentem, sed etiam omnipotentem genuisse omnipotens intelligitur; si verò minorem, quomodo omnia quæ habet Pater, Filii sunt? Si Patris omnipotentia, Filii non est, non omnia procul dubio quæ habet Pater, Filii sunt. At omnia quæ habet Pater, Filii sunt; omnipotentia ergo Patris etiam est Filii; non est ergo Pater potentior Filio.

Aliter probat Filium æqualem Patri.

5. Item alio modo probat Filium æqualem Patri contra Maximinum, lib. 3, c. 7, ita dicens: Tu dicis quod Pater genuit Filium minorem seipso, in quo et Patri derogas; qui si Filium unicum minorem genuit, aut non potuit, aut non voluit gignere æqualem. Si dicis quia non voluit, eum invidum esse dixisti; si autem non potuit, ubi est omnipotentia Dei Patris? Propterea ad hunc articulum res colligitur, ut Deus Pater æqualem sibi gignere Filium, aut non potuerit aut noluerit. Si non potuit, infirmus; si noluit, invidus invenitur. Sed utrumque hoc falsum est; Patri ergo Filius verus æqualis est. Genuit ergo Pater sibi æqualem Filium, et ab utroque procedit utrique æqualis Spiritus sanctus. Si enim formam suam (ut ait Aug. lib. 3, c. 15, contra eundem) Pater in unico Filio plenam gignere potuit nec tamen plenam genuit, sed minorem, cogimini Patrem invidum dicere. Plenum ergo Deum, et æqualem sibi genuit Filium.

Per simile ostendit quod non minorem Pater Filium genuit.

6. Hoc autem per similitudinem humanam ita esse demonstrat inquis, lib. 3, c. 15. Homo pater si po-

tuisset, æqualem filium gennisset. Quis ergo audeat dicere quod hoc Omnipotens non potuit. Addo etiam, si posset homo, maiorem melioremque seipso gigneret filium. Sed majus vel melius Deo quidquam esse non potest. Deus ergo cur non æqualem, ut ais, Filium genuit; cui nec anni necessarii fuerunt, per quos adimpleretur æqualitas, nec omnipotentia defuit. An fortè noluit? ergo (quod absit) invidit. Sed non invidit; æqualem ergo genuit Filium. Credamus ergo Filium ei esse æqualem.

Opinionem hæretici ponit, ut destruat. (Ex eodem, l. 3, c. 18.)

7. Sed fortè dicis: Eo ipso Pater est major Filio, quia de nullo genitus, genuit tamen æqualem. Ad quod citò respondebo: Imò idèò non est Pater major Filio, quia æqualem sibi genuit. Originis enim questio ista est, quis de quo sit, æqualitatis autem, qualis aut quantus sit, quod est dicere: Ad originem pertinet questio quæ queritur quis de quo sit; ad æqualitatem verò illa quæ queritur quis aut quantus quis sit. Nec cum dicitur Filius à Patre genitus, ostenditur inæqualitas substantiæ, sed ordo naturæ, non quo alter prior esset altero, sed quo alter est ex altero. Non ergo secundum hoc quod Pater genuit, et Filius genitus est, vel Spiritus sanctus ab utroque procedit, æqualitas vel inæqualitas ibi existit, quia non secundum hoc alia persona alii æqualis vel inæqualis dicitur. Ecce æqualitas Trinitatis et una eademque substantia, quantum breviter potuimus, demonstrata est in superioribus; qualiter scilicet aliqua trium personarum quamlibet aliam nec æternitate, nec magnitudine, nec potentia excellat.

DISTINCTIO XXI.

QUÆRITUR QUOMODO POSSIT DICI SOLUS PATER, VEL SOLUS SPIRITUS SANCTUS, CUM SINT INSEPARABILES.

1. Hic oritur questio trahens originem ex prædictis. Dictum est enim supra quod tantus est solus Pater, vel solus Filius, vel solus Spiritus sanctus, quantum simul illæ tres; et quod duæ vel tres personæ simul non sunt majus aliquid, quam una persona sola. Idèò querit Aug., in lib. 6 de Trin., cap. 7, quomodo hæc sanè dici possint, cum nec Pater sit solus, nec Filius, nec Spiritus sanctus; sed semper et inseparabiliter et Filius cum Patre, et Pater cum Filio, et Spiritus sanctus cum utroque. Inseparabiles enim sunt hæ tres personæ. Ad quod ita respondet Aug. in eodem: Solum Deum Patrem dicimus, non quia separatur à Filio, vel à Spiritu sancto; sed hoc dicentes significamus quia illi simul cum eo non sunt Pater; solus enim Pater, Pater est. Quod non dicitur quia ipse sit solus, id est, sine Filio vel Spiritu sancto, sed per hoc Filius vel Spiritus sanctus à paternitatis consortio excluduntur. Ita et cum dicitur: Solus Filius Filius est, vel solus Spiritus sanctus est Spiritus sanctus, non dividitur Filius à Patre, vel Spiritus sanctus ab utroque, sed à consortio filialis proprietatis excluduntur Pater et Spiritus sanctus, et à consortio processibilis proprietatis Pater et Filius. Cum ergo dicitur: Tantus est solus Pater quantum simul illi tres, per hoc quod dicitur solus, non separatur Pater ab aliis; sed hic est sensus: Solus Pater, id est, Pater qui ita Pater est, quod nec Filius nec Spiritus sanctus, tantus est, etc. Similiter intellige cum dicitur: Solus est Filius, vel solus est Spiritus sanctus. Solus ergo Pater dicitur, ut ait Aug. in eodem l. 7, c. 2, quia nonnisi ipse ibi Pater est: et solus Filius, quia nonnisi ipse ibi Filius est: et solus Spiritus sanctus, quia nonnisi ipse ibi Spiritus sanctus est.

Utrum possit dici: Solus Pater est Deus, solus Filius est Deus, vel solus Spiritus sanctus est Deus, vel Pater est solus Deus, vel Spiritus sanctus est solus Deus.

2. Post hæc queritur utrum sicut dicitur: Solus Pater est Pater, vel solus Filius est Filius, ita possit dici: Solus Pater est Deus, vel solus Filius est Deus, ita et de Spiritu sancto; aut, Pater est solus Deus, Filius est solus Deus. Ad quod dicimus quia Pater, et

Filius, et Spiritus sanctus, dicitur et est unus Deus, et hæc Trinitas simul propriè dicitur esse solus Deus, sicut solus sapiens, solus potens. Sed non videtur debere dici à nobis, verbis nostris utentibus, nisi ubi sermo auctoritatis occurrit: Solus Pater est Deus, vel Pater est solus Deus; ita de Filio et Spiritu sancto dicimus; unde Aug. in lib. 7 de Trin., cap. 9, ait: Quoniam ostendimus quomodo posset dici solus Pater vel solus Filius, considerata est illa sententia quæ dicitur non esse solum Patrem Deum verum solum, sed Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Ecce habes quia non solus Pater dicendus est esse verus Deus. Item in eodem: Si quis interrogat utrum Pater solus sit Deus, quomodo respondebimus non esse, nisi fortè dicamus ita esse quidem Patrem Deum, sed non eum esse solum Deum? Esse autem solum Deum dicamus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Ecce et hic habes quia Pater non debet dici solus Deus, atque hic solum in parte subiecti tantum accipere quidam volunt; in parte verò prædicati si sit, concedunt quod Pater est solus Deus. Sed ex verbis Aug. videtur ostendi quod propriè solus Deus dici debeat tota Trinitas. Et hæc Trinitas, ut ait Aug. contra Maximinum, intelligitur cum Apostolus dicit, 1 Tim. 6: *Beatus et solus potens*; et ibi, ad Rom. 16: *Solo sapienti Deo*, et ibi, 1 Tim. 1: *Invisibili soli Deo*. Non enim de solo Patre hæc accipienda sunt, ut contendebat Maximinus et alii hæretici, sed de Trinitate. Sicut et illud, 1 Tim. 6: *Solus habet immortalitatem*; quia secundum rectam fidem, ipsa Trinitas est unus solus Deus, beatus, potens, sapiens, invisibilis; unde Aug. in eodem: Cum unus Deus sit Trinitas, hæc sit nobis solutio questionis, ut intelligamus solum Deum sapientem, solum potentem, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, qui est unus et solus Deus.

Quomodo dicitur Trinitas solus Deus, cum ipsa sit cum spiritibus et animabus sanctis.

3. Sed iterum queritur quomodo ipsam Trinitatem dicimus solum Deum, cum sit cum spiritibus et animabus sanctis. Ad quod respondet Aug., in lib. 6 de Trin., dicens, c. 7: Trinitatem dicimus Deum solum, quamvis semper sit cum spiritibus et animabus sanctis; sed solum dicimus, quia non aliud quam ipsa Trinitas Deus est. Non enim illi cum illa Deus sunt, vel aliqua alia; sed ipsa Trinitas tantum, non illi vel alia Deus est.

Etsi de Patre solo prædicta dicerentur, non tamen excluderentur Filius et Spiritus sanctus.

4. Verumtamen, ut ait Aug., etsi de solo Patre prædicta dicerentur, non tamen excluderetur Filius vel Spiritus sanctus, quia hi tres unum sint, 1 Joan. 5; sicut in Apocalypsi, c. 19, de Filio legitur quod habet nomen scriptum quod nemo scit nisi ipse. Non enim inde separatur Pater vel Spiritus sanctus. Et cum dicitur, Matth. 11: *Nemo novit Patrem nisi Filius*, non inde separatur Pater vel Spiritus sanctus, quia inseparabiles sunt. Aliquando etiam nominantur Pater et Filius, et tacetur Spiritus sanctus, Luc. 10, ut veritas ad Patrem loquens ait, Joan. 17: *Ut cognoscant te, et quem misisti Jesum Christum, esse unum verum Deum*. Cur ergo, inquit Aug., lib. 6 de Trin., c. 9, tacuit de Spiritu sancto, quia consequens est ut ubicumque nominatur unus, sicut Pater et Filius, tantà pace uni adhærens intelligatur etiam ipsa pax, quamvis non commemoretur; uno ergo istorum nominato, etiam reliqui intelliguntur, quod in pluribus Scripturæ locis occurrit.

DISTINCTIO XXII.

DE NOMINUM DIFFERENTIA QUIBUS UTIMUR LOQUENTES DE DEO.

1. Post prædicta nobis disserendum videtur de nominum diversitate, quibus loquentes de unitate ac Trinitate inessabili utimur. Deinde demonstrandum est quibus modis de eà aliquid dicatur. Illud ergo præcipuè teneamus, quædam esse nomina distinctè ad singulas personas pertinentia, ut ait Aug. in lib. 9 de Trin., quæ de singulis tantum dicuntur personis;

quædam verò unitatem essentialitè significantia sunt, quæ et de singulis sigillatim, et de omnibus communiter dicuntur. Alia verò sunt quæ translativè ac per similitudinem de Deo dicuntur. Unde Ambr., in lib. 2 de Trin., ait: Quò purius niteat fides, tripartita videtur derivanda distinctio. Sunt enim nomina quædam quæ evidentè proprietatem personarumque deitatis ostendunt, et sunt quædam quæ perspicuè divinæ majestatis expriment veritatem; alia verò sunt quæ translativè et per similitudinem de Deo dicuntur. Proprietatis itaque indicia sunt: generatio, Filius, Verbum, et hujusmodi; unitatis verò æternæ: sapientia, virtus, et veritas, et hujusmodi; similitudinis verò, splendor, character, speculum, et hujusmodi.

Præmissis addit, quædam esse nomina quæ temporaliter Deo conveniunt, et relativè dicuntur.

2. His adiciendum est, quædam esse nomina, ut Aug. ait in lib. 5 de Trin., quæ ex tempore Deo conveniunt, et relativè ad creaturam dicuntur; quorum quædam de omnibus dicuntur personis, ut Dominus, Creator, refugium; quædam autem non de omnibus, ut donatus, datus, missus.

De hoc nomine Trinitas addit.

3. Præterea est unum nomen quod de nullà personà sigillatim dicitur, sed de omnibus simul, id est, Trinitas, quod non dicitur secundum substantiam, sed quasi collectivam pluralitatem designat personarum.

De aliis nominibus quæ temporaliter Deo congruunt, et non relativè dicuntur.

4. Sunt etiam quædam nomina quæ ex tempore Deo conveniunt, nec relativè dicuntur, ut humanatus, incarnatus, et hujusmodi. Ecce sex nominum differentias assignavimus, quibus utimur loquentes de Deo; de quibus singulis agendum est.

Quod nomina quæ ad singulas pertinent personas, propriè relativè dicuntur; ea verò quæ unitatem essentialitè significant, ad se dicuntur, et de singulis, et de omnibus communiter dicuntur personis, et singulariter non pluraliter in summa accipiuntur.

5. Sciendum est ergo quòd illa quæ propriè ad singulas personas pertinent, relativè ad invicem dicuntur: sicut Pater et Filius, et utriusque donum Spiritus sanctus. Ea verò quæ unitatem essentialitè significant, ad se dicuntur; et ea quæ ad se dicuntur, substantialiter utique dicuntur, et de omnibus communiter, et de singulis sigillatim dicuntur personis, et singulariter non pluraliter accipiuntur in summa, ut Deus bonus, potens, magnus, et hujusmodi. Quæ autem relativè dicuntur, substantialiter non dicuntur, unde Aug. in lib. 5 de Trin., c. 6 et 8, ait: Quidquid ad se dicitur, præstantissima illa et divina sublimitas substantialiter dicitur. Quod autem ad aliquid dicitur, non substantialiter dicitur, sed relativè. Tantaque est vis ejusdem substantiæ in Patre et Filio et Spiritu sancto, ut quidquid de singulis ad seipos dicitur, non pluraliter in summa, sed singulariter accipitur. Dicimus enim: Pater est Deus, et: Filius est Deus, et: Spiritus sanctus est Deus; quod secundum substantiam dici nemo dubitat. Non tamen dicimus hanc Trinitatem esse tres deos, sed unum Deum. Ita dicitur Pater magnus, Filius magnus et Spiritus sanctus magnus; non tamen tres magni, sed unus magnus. Ita etiam omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus; non tamen tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Quidquid ergo ad seipsum dicitur Deus, et de singulis personis similiter dicitur, et simul de ipsà Trinitate non pluraliter, sed singulariter dicitur. Et quoniam non est aliud Deo esse, et aliud magnum esse, sed idem est illi esse quod est magnum esse; propterea sicut non dicimus tres essentias, sic non dicimus tres magnitudines, sed unam essentialitè, et unam magnitudinem.

Quod Deus magnus est eà magnitudine quæ Deus est; sic de bonitate, et de omnibus quæ secundum substantiam dicuntur.

6. Deus enim non est magnus eà magnitudine, quæ

non est quod ipse, ut quasi particeps ejus sit; alioquin major esset illa magnitudo quam Deus. Deo autem non est aliquid majus; ea ergo magnitudine magnus est, quia ipse est. Ideoque nec tres magnitudines dicimus, sed unam magnitudinem; nec tres magnos, sed unum magnum, quia non participatione magnitudinis Deus magnus est, sed seipso magno magnus est, quia ipse est sua magnitudo. Ita et de bonitate, et aeternitate, et omnipotentia Dei dicendum est, et de omnibus omnino quae de Deo possunt pronuntiari substantialiter; quibus ad seipsum dicitur non translativè ac per similitudinem, sed propriè, si tamen de illo propriè aliquid ore hominis dici potest. Ecce aperte docuit quod nomina unitatem divinae majestatis significantia, et ad se dicuntur de Deo, id est, sine relatione, et de omnibus personis communiter, et de singulis divisim dicuntur; nec pluraliter, sed singulariter in summâ accipiuntur. Illa verò nomina quae propriè ad singulas pertinent personas, relativè, non substantialiter dicuntur. Quod enim propriè singula in Trinitate persona dicitur, ut ait August. in eodem, nullo modo ad seipsum, sed ad aliam invicem, vel ad creaturam dicitur. Et ideò relativè, non substantialiter dici, manifestum est.

DISTINCTIO XXIII.

DE HOC NOMINE QUOD EST PERSONA, QUOD CUM SECUNDUM SUBSTANTIAM DICATUR, TAMEN PLURALITER, NON SINGULARITER, IN SUMMÂ ACCIPITUR.

1. Prædictis adjiciendum est quod cum omnia nomina quae secundum substantiam de Deo dicuntur, singulariter et non pluraliter de omnibus in summâ dicantur personis, ut supra ostensum est: est tamen nomen, scilicet *persona*, quod secundum substantiam dicitur de singulis personis, et pluraliter, non singulariter, in summâ accipitur. Dicimus enim: Pater est persona, Filius est persona, Spiritus sanctus est persona, et hoc secundum substantiam dicitur. Nec tamen dicitur: Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt una persona, sed tres personae. Hoc ergo nomen excipitur à prædictâ regulâ nominum, quae secundum substantiam de Deo dicuntur; quia cum hoc ad se dicatur, et secundum substantiam, pluraliter tamen, non singulariter, in summâ accipitur.

Auctoritas quod persona ad se dicatur et secundum substantiam.

2. Quod autem persona secundum substantiam dicatur, Aug. ostendit in lib. 7 de Trin. dicens, c. 6: Non est aliud Deo esse, aliud personam esse, sed omnino idem. Item in hac Trinitate, cum dicimus personam Patris, non aliud dicimus quam substantiam Patris. Quocirca ut substantia Patris ipse Pater est, non quo Pater est, sed quo est, ita et persona Patris, non aliud quam ipse Pater est. Ad se quippe dicitur persona, non ad Filium vel Spiritum sanctum; sicut ad se Deus dicitur et magnus, et bonus, et justus, et hujusmodi. Et quemadmodum hoc illi est esse, quod Deum esse, quod magnum esse, quod bonum esse, ita hoc est illi esse, quod personam esse. Ecce expressè habes quod persona secundum substantiam dicitur; ut cum dicitur: Pater est persona, hic sit sensus: Pater est divina essentia. Similiter cum dicitur: Filius est persona, Spiritus sanctus est persona, id est, essentia divina.

Cur Pater et Filius et Spiritus sanctus non dicantur una persona, ut una substantia, et unus Deus.

3. Ideò oritur hic questio difficilis quidem, sed non inutilis, quâ quaeritur cur non dicantur hi tres una persona, sicut una essentia, et unus Deus. Quam questionem Aug. diligenter tractat, atque congruè explicat in lib. 7 de Trin. ita dicens, cap. 6: Cur non hæc tria simul unam personam dicimus, sicut unam essentiam, et unum Deum, sed dicimus tres personas, cum tamen tres deos aut tres essentias non dicamus? Quia volumus vel unum aliquod vocabulum servare huic significationi quâ intelligitur Trinitas, ne omnino taceamus interrogati quid tres essent, cum tres esse fateamur. Cum ergo quaeritur quid tres, ut ait

Aug. in lib. 5 de Trin., c. 9, magnâ prorsus inopia humanum laborat eloquium: dictum est tamen tres personae, non ut illud diceretur, sed ne taceretur omnino. Non enim rei ineffabilis eminentia hoc vocabulo explicari valet. Ecce ostendit quâ necessitate dicatur pluraliter personae, videlicet ut hoc uno nomine quaerentibus de tribus respondeamus.

Quâ necessitate dictum sit tres personae à Latinis, et à Græcis tres hypostases vel substantiae.

4. Quâ necessitate non solum Latinus sermo, sed etiam Græcus eadem penè super hæc re laborans nomen penuria coarctatur. Unde Aug. quid à Græcis vel Latinis necessitate de ineffabili Trinitate dictum sit aperiens, in lib. 7 de Trin. ait, c. 4: Loquendi causa de ineffabilibus, ut fari aliquo modo possemus, dictum est à Græcis, una essentia, tres substantiae, id est, una usia, tres hypostases. Aliter enim Græci accipiunt substantiam quam Latini. A Latinis autem dictum est, una essentia vel substantia, tres personae, quia non aliter in sermone nostro, id est, Latino, essentia quam substantia solet intelligi. Et ut intelligatur saltem in ænigmate, placuit ita dici, ut cum quaeretur quid tria sunt, aliquid diceretur; quæ tria, tria esse fides vera pronuntiat, cum et Patrem non dicit esse Filium, et Spiritum sanctum, scilicet donum Dei, nec Patrem dicit esse nec Filium. Cum ergo quaeritur quid tria vel quid tres, conferimus nos ad inveniendum aliquod nomen, quo complectamur hæc tria. Neque occurrit animo, quia supereminentia divinitatis, usitati eloquii facultatem excedit. Verius enim cogitatur Deus quam dicitur; et verius est quam cogitatur.

Quid hoc nomine tres significetur.

5. Pater ergo, et Filius, et Spiritus sanctus, quoniam tres sunt, quid tres sint quaeramus, quid commune habeant. Non enim possumus dici tres patres, quia tantum Pater ibi Pater est; nec tres filii, cum nec Pater ibi sit Filius, nec Spiritus sanctus; nec tres Spiritus sancti, quia Spiritus sanctus propria significatione, quâ donum Dei dicitur, nec Pater est, nec Filius. Quid ergo tres? Si tres personae esse dicuntur, commune est eis id quod persona est. Certè enim quia Pater est persona, et Filius est persona, et Spiritus sanctus est persona, ideò tres personae dicuntur. Propterea ergo dicimus tres personas, quia commune est eis id quod persona est. Ex prædictis aperte intelligi potest quâ necessitate dictum sit à Latinis tres personae, cum persona secundum substantiam dicatur. Unde et tribus commune est id quod persona est, id est, hoc nomen persona.

Quare non dicimus tres Deos esse, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ut dicimus tres personas, cum id quod Deus est sit eis commune, quia Pater est Deus, et Filius est Deus, et Spiritus sanctus est Deus.

6. Sed quaeritur hic, cum dicamus Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse tres personas, quia commune est eis quod persona est, id est, quia Pater est persona, et Filius est persona, et Spiritus sanctus est persona, cur non dicamus similiter tres deos, cum et Pater sit Deus, et Filius sit Deus, et Spiritus sanctus sit Deus. Quia scilicet illud Scriptura contradicit; hoc autem, etsi non dicit, non tamen contradicit, unde Aug., hanc movens questionem atque definiciens, in lib. 7 de Trin., cap. 4, ait: Si ideò dicimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse tres personas, quia commune est eis id quod persona est, cur non etiam tres deos dicimus? Certè, ut prædictum est, quia Pater est persona, et Filius est persona, et Spiritus sanctus est persona, ideò tres personae dicuntur. Quia ergo Pater est Deus, et Filius est Deus, et Spiritus sanctus Deus, cur non dicuntur tres dii? Ecce proposuit hanc questionem; attende quid respondeat, subdens: An ideò non dicuntur tres dii, quia Scriptura non dicit tres deos? Sed nec tres personas alicubi Scripturae textus commemorat. An ideò licuit loquendi et disputandi necessitate tres personas dicere, non quia Scriptura dicit, sed quia Scriptura non contradicit? Si autem diceremus tres deos, contradiceret

(Trois.)

Scriptura, dicens, Deut. 6 : *Audi, Israel, Deus unus est.* Ecce absolutio questionis, quare potius dicamus tres personas quam tres deos; quia scilicet illud non contradicit Scriptura.

Alia questio, cur non dicimus tres essentias, ut tres personas, cum Scriptura non contradicat.

7. Verum et hic alia emergit questio, quam Augustinus consequenter annexit dicens, lib. 8. cap. 4. *Item: Cur et tres essentias non licet dicere, quod similiter Scriptura sicut non dicit, ita non contradicit? At si illud quid propter unitatem Trinitatis non dicuntur tres essentiae, sed una essentia, quare cur non propter eandem unitatem Trinitatis dicantur una persona, et non tres personae. Ut enim est illis commune nomen essentiae, ita et singulis quisque dicatur essentia, sic illis commune est personae vocabulum. Quid igitur restat, nisi ut fateamur loquendi necessitate à Græcis et Latinis paria hæc vocabula adversus insidias vel errores hæreticorum? Cūque conaretur humana inopia loquendo proferre ad hominum sensus quod in scripto mentis per quamcumque deservit, hæc illa diversitas tria quædam lapsus est. Quid tres personas, sive tres substantias secundum Græcos. Sicut non dicimus tres personas, ita Græci tres substantias, quas dicunt hypostases, abier accipientes substantiam quam nos.*

8. Quod enim de personis secundum nostram, hoc de substantiis secundum consuetudinem Græcorum oportet intelligi. Sic enim illi dicunt tres substantias quam essentiam, id est, tres hypostases unam usam, quemadmodum nos dicimus tres personas unam essentiam vel substantiam. Quamquam et illi, si vellent, dicere dicunt tres substantias tres hypostases, possent dicere tres personas, tria *personae*. Illud autem maluerunt dicere, quia fortasse secundum lingue consuetudinem aptius dicitur.

Quid in Trinitate non est diversitas, nec singularitas, nec solitudo; sed unitas, et Trinitas, et distinctio, et Identitas.

9. Jam sufficienter, ut puto, ostensum est quod necessitate dicamus tres personas, et quare non similiter tres deos vel essentias; quia scilicet in altero obvia Scriptura, in altero diversitatis intelligentia, quia ibi nulla penitus est diversitas, sicut nec singularitas vel solitudo, sed unitas et Trinitas. Unde Aug., in lib. 7 de Trin., cap. 4, ait: *Humana inopia querens quid diceret tria, dixit tres personas vel substantias. Quidus nominibus non diversitatem voluit intelligi, sed singularitatem soluit; et non solum ibi unitas intelligatur ex eo quod dicitur una essentia, sed Trinitas, ex eo quod dicitur tres personae. Hieronymus quoque, in lib. 7 de Trin., non longe à fine, ait: Dominus dicit, Joan. 4: Qui me videt, videt et Patrem. Cū hoc dicitur, excluditur singularitas, atque unicus, id est, solitarie intelligentia. Nam nec solitarium sermo significat, et indifferentem tamen naturam professio docet. Visus est enim in Filio Pater per naturæ unitatem similitudinem. Unum sunt enim natus et generans; unum sunt, neque unus. Non itaque solitarius Filius est, nec singularis, nec dispar. Item in eodem: Sicut in Patre et Filio credere duos deos impium est, ita Patrem et Filium singularem Deum predicare, sacrilegium est. Nulli in his novum, a fili diversum, nihil alienum, nihil separabile est. De hoc etiam Aug., in libro Questionum veteris ac novæ legis, tom. 4, quest. 122, libro 8, c. 3, circa finem, ait: Unus est Deus, sed non singularis. Item Ambrosius, in lib. de Fide, ait: Quod unus est substantia, separari non potest; et si non est singularitas, sed unitas Deus, unus eū dicitur, nequaquam detrahit Trinitatem excludit; et ideo non quod singularitas, sed quod unitas est prædicatur. Ecce ex prædictis ostenditur quis nec singularis, nec diversus nec unitas vel solitarius constituendus est Deus,*

quia singularitas vel solitudo personarum pluralitatem excludit, et diversitas unitatem essentiae tollit. Diversitas inducit separationem divinitatis, singularitas admittit distinctionem Trinitatis. Ideo Ambrosius, in lib. 8 de Fide, cap. 3, ait: Non est diversa nec singularis aequalitas, nec, iuxta Sabellianos, Patrem Filiumque confundens; nec, iuxta Arianos, Patrem Filiumque secerneus. Pater enim et Filius distinctionem habent, separationem vero non habent. Item in eodem: Pater et Filius divinitate sunt unum, nec est ibi substantiarum differentia, nec ulla diversitas; alioquin quomodo unus Deus diceretur? Diversitas enim plures facit. Constat ergo ex prædictis quia in Trinitate nulla est diversitas: si tamen aliquando in Scriptura invenitur dictum, tres diverse personae, et infamodum, diversas dicere distinctas.

Quid non debet dici Deus multiplex.

10. Et sicut in Trinitate non est diversitas, ita nec multiplicitas: et ideo non est dicendus Deus multiplex, sed Trinus et simplex. Unde Ambrosius, in lib. 1 de Fide, ait, cap. 3: Est in Patre et Filio non discrepans, sed una divinitas; nec confusum quod unum est, nec multiplex esse potest quod indifferens est. Multiplex itaque Deus non est.

DISTINCTIO XXIV.

QUID SIGNIFICETUR HIS NOMINIBUS UNUS VEL DUX, DUO VEL DUE, TRES VEL TRIA, TRINUS VEL TRINITAS, PLURES VEL PLURALITAS, DISTINCTIO VEL DISTINCTA, CUM HIS UTIATUR DE DEO LOQUENTES.

1. Hic diligenter inquiri oportet, cum in Trinitate non sit diversitas vel singularitas, nec multiplicitas vel solitudo, quid significetur his nominibus, scilicet unus vel una, duo vel due, tres vel tria, trinus vel trinitas, plures vel pluralitas, distinctio vel distinctio; cum dicitur, unus Deus, dua personae, vel tres personae, plures personae, distinctio sui personae, vel cum dicitur, distinctio personarum, pluralitas personarum, trinitas personarum, et huiusmodi. Videmus enim hoc dicentes, numerorum quantitates, et rerum multitudinem vel multiplicitalatem in Deo ponere. Quid ergo ista ibi significent, ipso de quo loquimur apertente, insinuare curemus.

Magis illa dicuntur ad excludendum ea quae non sunt in Deo, quam ad ponendum aliqua.

2. Si diligenter præmissis auctoritatum verbis intendimus, ut dictorum intelligentiam capiamus, magis videtur horum verborum usus introductus ratione removendi atque excludendi à simplicitate deitatis quae ibi non sunt, quam ponendi aliqua.

Quid per unum significetur cum dicitur, unus Deus.

3. Cū enim dicitur, unus Deus, multitudo deorum excluditur, nec numeri quantitas in divinitate ponitur: tanquam diceretur: Deus est, nec multi sunt vel plures dii. Unde Ambrosius, in lib. de Fide, ait, lib. 1, cap. 3: Cū unum dicimus Deum, unitas excludit numerum deorum: nec quantitatem in Deo ponit, quia nec numerus nec quantitas ibi est.

Quo sensu dicitur: Unus est Pater, vel unus est Filius.

4. Similiter cū dicitur: Unus est Pater, vel unus est Filius, et huiusmodi, ratio dicit, hoc est, quod non sunt multi patres, vel multi filii, ita et de similibus. Item cū dicimus plures esse personas, singularitatem atque solitudinem excludimus, nec diversitatem nec multiplicitalatem ibi ponimus, quasi diceretur: Sine solitudine ac singularitate personas evanescunt. Unde Hieronymus in lib. 4 de Trin., sic ait: Vixit Deus: *Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram.* Quare nunc ad solum Deum sibi locum extitit, et hunc sermonem ejus intelligit ad alterum extitit. Si solum fuisse dicit, ipse voce arguitur, dicens: *Faciamus, et nostrum.* Sensus enim singularitatis ac solitudinis intelligentiam profuso consurgit, quia aliquid comortum esse non potest ipsi solitario, neque solitudo solitarii recipit faciemus; nec alius à se ulceret, nostrum. Attenda, lector, his verbis, et vide quia nomines consensu pluralitatem signifi-

est; professio ergo consortii, est professio pluralitatis; quam professus est dicens: *Faciamus et nostram*, pluraliter enim utrumque dicitur. Sed hæc professione pluralitatis non diversitatem vel multitudinem posuit, sed solitudinem et singularitatem negavit. Sic ergo cum dicimus plures personas vel pluralitatem personarum, singularitatis et solitudinis intelligentiam excludimus.

Quid per ternarium significetur cum dicitur tres personæ.

5. Ita etiam cum dicimus *tres personas*, nomine ternarii non quantitatem numeri in Deo ponimus, vel aliquam diversitatem, sed intelligentiam non ad alium nisi ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum dirigendam significantes, ut sit hujus dicti intelligentia: *Tres personæ sunt, vel tres sunt, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus*; id est, nec tantum Pater, nec tantum Filius; nec tantum Pater et Filius in deitate sunt, sed etiam Spiritus sanctus, et non alius ab his. Similiter, non tantum est ibi hæc persona, vel illa, vel hæc et illa, sed hæc et illa, et illa, et non alia. Et hoc fortè ita intelligendum August. satis ostendit, ubi dicit quod illo nomine non diversitatem intelligi voluit, sed singularitatem noluit.

Quid per duo, cum dicitur, duæ personæ, vel Pater et Filius duo sunt.

6. Similiter cum dicitur: *Duo sunt Pater et Filius*, non dualitatis quantitatem ibi ponimus, sed hoc significamus quod non est tantum Pater nec tantum Filius, sed Pater et Filius, et hic non est ille; ita et de aliis hujusmodi. Ita etiam cum dicimus: *Pater et Filius sunt duæ personæ*, hoc significamus, quod non tantum Pater est persona, nec tantum Filius est persona, sed Pater est persona, et Filius est persona, et hæc non est illa.

Ex quo sensu dicitur in personis distinctio, vel personæ distinctæ.

7. Cum autem dicimus, distinctæ personæ vel distinctio est in personis, confusionem atque permutationem excludimus, et hanc non esse illam significamus. Cumque addimus: *Distinctæ sunt personæ proprietatibus sive differentes proprietatibus*, aliam esse hanc personam, et aliam illam sui proprietatibus significamus. Et cum dicimus, *aliam et aliam*, non diversitatem vel alienationem ibi ponimus, sed confusionem Sabellianam excludimus.

Quomodo ibi accipitur discretio.

8. Ita et cum dicuntur *discretæ personæ*, vel cum dicitur *discretio in personis esse*, eandem intelligentiam facimus. Eodem enim modo ibi accipitur discretio, quo distinctio. Et congrue dicitur ibi esse discretio vel distinctio, non diversitas, vel divisio sive separatio; unde Ambr., in lib. 1 de Trin.: *Non est ipse Pater qui Filius, sed inter Patrem et Filium expressa distinctio est.*

Quomodo Trinitas ibi accipitur.

9. Cum verò dicitur *Trinitas*, id significari videtur, quod significatur cum dicitur, *tres personæ*; ut sicut non potest dici Pater est tres personæ, vel Filius est tres personæ, ita non debet dici: Pater est Trinitas, vel Filius est Trinitas.

Hoc videtur contrarium esse prædictis.

10. Hic non est prætermittendum quod cum supra dictum sit Deum nec singularem nec multiplicem esse confitendum, idque sanctorum auctoritatibus sit confirmatum, in contrarium videtur sentire Isidor., dicens: *Discutendum est inter Trinitatem et unitatem: est enim unitas simplex et singularis, Trinitas verò multiplex et numerabilis; quia Trinitas est trium unitas. Ecce unitatem dicit esse singularem, et Trinitas multiplicem et numerabilem. Sed ad hoc dicimus, quia singularem accepit sicut et alii accipiunt unum; multiplicem verò et numerabilem, sicut alii dicunt trinum.*

DISTINCTIO XXV.

QUID SIGNIFICATUR CUM DICITUR PLURALITER, TRES PERSONÆ, VEL DUÆ PERSONÆ.

1. Præterea considerandum est, cum hoc nomen

persona (ut prædictum est) secundum substantiam dicatur, quæ sit intelligentia dicti cum pluraliter profertur, *tres personæ* vel *duæ personæ*; et cum dicitur, *Alia est persona Patris, alia est persona Filii, alia est persona Spiritus sancti*. Si enim in his locutionibus *personæ* vocabulum essentiae intelligentiam facit, plures essentias confiteri videmus, et ita plures Deos. Si verò essentiae significationem ibi non tenet, alia est hujus nominis ratio cum dicitur: *Pater est persona, vel Filius est persona*; et alia cum dicitur: *Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt tres personæ*; et cum dicitur: *Alia est persona Patris, alia Filii, et hujusmodi.*

Quod videtur secundum essentiam dici: Alia est persona Patris, alia Filii, sive tres personæ, ut cum dicitur: *Pater est persona, Filius est persona*.

2. Persona enim, ut supra ait Aug., ad se dicitur, et idem est Deo esse personam quod esse, sicut idem est ei esse, quod Deum esse. Unde manifestè colligitur quod essentiam divinam prædicamus dicentes: *Pater est persona, Filius est persona, Spiritus sanctus est persona*, id est, essentia divina: et omnino unum et idem significatur nomine personæ, id est, essentia divina, cum dicitur: *Pater est persona, et Filius est persona*, quod significatur nomine *Dei*, cum dicitur: *Pater est Deus, Filius est Deus*. Ita etiam idem significatur cum dicitur: *Deus est Deus, et Deus est persona*. Utroque enim nomine essentia divina intelligitur, quia utrumque secundum substantiam dicitur. Cum verò dicitur: *Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt tres personæ*, quid nomine *personæ* significamus? an essentiam? hoc enim videtur, si supra posita verba Aug. diligenter scrutemur. Supra enim dixit quod idem tres personas dicimus, quia id quod persona est commune est tribus; et item, quia Pater est persona, et Filius est persona, et Spiritus sanctus est persona, idem tres personæ dicuntur. Videtur ergo eandem tenere significationem hoc nomen *persona*, cum dicitur: *Tres personæ*, quam habet cum dicitur: *Pater est persona, Filius est persona, Spiritus sanctus est persona*, quia, ut ostendit Aug., hoc dicitur, *tres personæ*, propter illud, quia id quod persona est, commune est eis. Id ergo quod commune est eis, id est, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, videtur significari nomine personæ, cum dicitur, *tres personæ*.

Aliter etiam videtur posse ostendi quod secundum essentiam dicatur etiam cum pluraliter profertur.

3. Aliter etiam videtur posse ostendi quod ibi nomine *personæ* significetur essentia cum dicitur, *tres personæ*. Ut enim supra dixit Aug., et necessitate dicimus *tres personæ*, ut responderemus querentibus *quid tres vel quid tria*. Cum ergo queritur *quid tres vel quid tria*, convenienter respondetur cum dicitur, *tres personæ*. At cum queritur *quid tres vel quid tria*, per quid de essentia queritur. Non enim invenitur quid illi tres sint nisi essentia. Si ergo questioni rectè respondemus, oportet ut respondendo essentiam significemus; alioquin non ostendamus quid tres sint. Si verò respondentes, essentiam significamus, ipsam essentiam *personæ* nomine intelligimus cum dicitur, *tres personæ*.

Opinio quorundam qui putant essentiam significari nomine personæ, cum dicimus tres personæ.

4. Quibusdam videtur quod nomine personæ significetur essentia cum dicitur, *tres personæ*, propterea quia Aug. dicit lib. 7 de Trin., c. 6, idem dici tres personas, quia commune est eis id quod est persona, ut sit talis intelligentia: *Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt tres personæ*, id est, sunt tres id habentes commune quod est persona, id est, tres sunt quorum quisque est persona, id est, essentia. Sed quomodo juxta hanc intelligentiam dicitur: *Alia est persona Patris, alia Filii*? Et hoc etiam ita valuit intelligere, scilicet alius est Pater, et alius est Filius, id tamen commune habentes quod est persona. Et hoc confirmant auctoritate Aug., qui in libro 7 de Trin. ait cap. 1: *Tres personas ejusdem essentia, vel tres nomen, sed una essentiam dicimus; tres autem personæ.*

ex eadem essentia non dicimus; quasi aliud ibi sit quod essentia est, aliud quod persona est. Hæc auctoritate et præmissis conantur asserere in prædictis locutionibus nomen personæ essentiam significare. Sed quid respondebunt ad id quod ipse Aug. in lib. de Fide ad Petrum dicit, scilicet quod alius est Pater in personâ sive personaliter, alius personaliter Filius, alius personaliter Spiritus sanctus? Quomodo enim alius personaliter Pater, alius personaliter Filius, alius personaliter Spiritus sanctus, si in esse personam omnino conveniunt, id est, si persona essentia tantum intelligentiam facit? Ideo nobis videtur aliter hoc posse dici congruentius juxta catholicorum doctorum auctoritates.

Quodd hoc nomen persona tripliciter in Trinitate accipitur; et hæc est utilis et catholica doctrina de personâ et personis.

5. Sciendum est igitur quodd hoc nomen *persona* multiplicem intelligentiam facit, non unam tantum. Et ut Hilari. ait, in lib. 4 de Trin., in medio: Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi, quia non sermone res, sed rei sermo subjectus est. Discernentes ergo dicendi causas hujus nominis, scilicet *persona*, significationem distinguimus, dicentes quodd hoc nomen, scilicet *persona*, propriè secundum substantiam dicitur, et essentiam significat, sicut supra ostendit Aug., cum dicitur in dist. 25: Deus est *persona*, Pater est *persona*. Quadam tamen necessitate, ut supra dixit Aug., translatus est hoc nomen, ut pluraliter diceretur tres personæ, cum quaereretur, quid tres, vel quid tria; ubi non significat essentiam, id est, naturam divinam quæ communis est tribus personis, sed substantias vel hypostasies secundum Græcos. Græci quippe, ut supra dicit Aug. (ibidem, est lib. 7 de Trin. c. 4), aliter accipiunt substantiam, id est, hypostasim, aliter nos. Nos enim substantiam dicimus essentiam sive naturam. Personas autem dicimus sicut illi dicunt substantias, id est, hypostasies. Sic ergo nos ita accipimus personas, ut illi accipiunt substantias, vel hypostasies; at illi aliter accipiunt hypostasies, quam nos substantiam; aliter ergo nos accipimus personas quam substantiam. Cum ergo dicimus tres personas, non ibi personæ nomine essentiam significamus. Quid ergo tres personas dicimus? Dicimus, quia tres personæ sunt, id est, tres substantiæ, scilicet tres entes; pro quo Græci dicunt tres hypostasies.

Ostendit verba Augustini convenire huic sententiæ.

6. Et hic sensus adjuvatur ex verbis Aug. præmissis, si interius intelligantur. Quia enim Pater est *persona*, id est, essentia, et Filius *persona*, et Spiritus sanctus *persona*, ideo dicuntur tres personæ, tres substantiæ, tres entes. Non enim possunt dici tres substantiæ vel entes, nisi singulus eorum esset *persona*, id est, essentia. Quia ergo eis commune est id quod est *persona*, id est, essentia, ideo rectè dicuntur tres personæ, id est, substantiæ vel subsistentes, ut sicut essentia, quæ est eis communis, verè ac propriè substantiæ vel entes intelligantur. Ideoque Aug., causas dictorum discernens, dicit tres personas esse unam essentiam vel ejusdem essentia, non ex eadem essentia; ne aliud intelligatur ibi esse *persona*, aliud essentia; tres enim personæ, id est, substantiæ una sunt essentia et unius essentia, non autem sunt una *persona* vel unius personæ; licet *persona* secundum substantiam dicatur aliquando; nam si hoc diceretur, confusio fieret in personis.

Objectioni illorum hic respondet, quâ nituntur probare personas secundum essentiam accipi, quia respondemus querentibus quid tres, vel quid tria.

7. Ad hoc autem quod illi dicunt, cum quaeritur quid tres vel tria, de essentia quaeritur, quia non invenitur quid illi tres sint nisi essentia; per hoc volentes nos inducere ut nomine personæ essentiam intelligamus, cum respondemus tres personas; ita dicimus: Indubitabiliter verum est, quia non invenitur unum aliquid quod illi tres sint, nisi essentia. Unum enim

sunt illi tres, id est, essentia divina, unde Veritas ait Joan. 10: *Ego et Pater unum sumus*. Verumtamen cum quaeritur quid tres vel quid tria, non de essentia quaeritur, nec ibi quid ad essentiam refertur. Sed cum fides catholica tres esse profiteretur, sicut Joannes in Epistola 1 canonica, c. 5, ait: *Tres sunt qui testimonium perhibent in celo*, quaeritur quid illi tres essent, id est, an essent tres res, et quæ tres res, et quo nomine illæ tres res significarentur. Et ideo loquendi necessitate inventum est hoc nomen *persona* ad respondendum, et dictum est tres personæ.

Quid tres res, et quid una res hæc dicitur.

8. Non autem te moveat quodd dicimus tres res. Non enim hoc dicentes diversarum rerum numerum ponimus in Trinitate, sed ita tres res dicimus, ut easdem esse unam quandam summam rem confiteamur. Unde Aug., in lib. 1 de Doctr. Christ., cap. 3, in tom. 3, sic ait: Res quibus fruendum est, nos beatos faciunt, res ergo quibus fruendum est sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus. Eademque Trinitas una quædam summa res est, communisque fruentibus eâ, si tamen res et non rerum omnium causa sit. Non enim facile potest inveniri nomen quod tantæ excellentiæ conveniat: nisi quodd melius dicitur Trinitas hæc unus Deus. Sicut ergo tres res dicuntur, et hæ sunt una res, ita tres substantiæ dicuntur, et hæ sunt una essentia. Ecce ostensum est quæ sit intelligentia hujus nominis *persona*, cum dicimus tres personas.

Ex quo sensu dicatur: Alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti.

9. Nunc inspicimus utrum secundum eandem rationem et causam dicatur: Alia est *persona* Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Quod utique sanè intelligi potest ut sit sensus talis: Alia est substantia vel hypostasis Patris, alia substantia Filii, alia substantia Spiritus sancti; et: Alia substantia Pater alia Filius, alia Spiritus sanctus.

Quomodo hæc intelligantur, alius in personâ Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus.

10. Deinde quaeritur utrum secundum eandem rationem accipiat cum dicitur: Alius est Pater in personâ; alius in personâ Filius, alius in personâ Spiritus sanctus; sive: Alius personaliter Pater, alius personaliter Filius, alius personaliter Spiritus sanctus. Ad quod dicimus quia etsi possit eodem modo accipi, congruentius tamen ex ratione dicti alia variatur intelligentia, ut hic personæ nomine proprietates personæ intelligantur; ut sit sensus talis: Alius est in personâ vel personaliter Pater, id est, proprietate suâ Pater alius est quam Filius, et Filius proprietate suâ alius quam Pater. Paternali enim proprietate distinguitur hypostasis Patris ab hypostasi Filii; et hypostasis Filii filiali proprietate discernitur à Patre; et Spiritus sanctus ab utroque processibili proprietate distinguitur.

Quomodo secundum hunc modum etiam in prædictis locutionibus potest accipi.

11. Hoc etiam modo sanè potest accipi *persona* in præmissis locutionibus cum dicitur: Alia est *persona* Patris, alia Filii, id est, alia est proprietates quæ Pater est Pater, alia quæ Filius est Filius, alia quæ Spiritus sanctus est Spiritus sanctus. Ita etiam nomine personæ quidam proprietatem intelligere volunt, cum dicuntur tres personæ; sed melius est ut substantias vel hypostasies intelligamus, cum dicimus tres personas. Ex prædictis colligitur quodd nomen *persona* in Trinitate triplicem tenet rationem. Est enim ubi facit intelligentiam essentia, et est ubi facit intelligentiam hypostasim, et est ubi facit intelligentiam proprietatis.

Auctoritatibus sanctorum ostendit quod dixit.

12. Quodd autem secundum substantiam dicatur, et essentiam aliquando significet, supra ex dictis Aug. apertè ostendimus. Quodd verò pro hypostasi aique proprietate accipiat, ex auctoritatibus sanctorum ostendi oportet, ne conjecturis nostris aliquid ausi

dicere videamur. De hoc Hieron. in Expositione fidei catholica ad Damasum ita ait : Non est prorsus aliquis in Trinitate gradus, nihilque quod inferius superiusve dici possit ; sed tota divinitas sui perfectione aequalis est, ut exceptis vocabulis, quae proprietatem indicant personarum, quicquid de una persona dicitur, de tribus possit dignissime intelligi. Atque ut confutantes Arium, unam eandemque Trinitatis dicimus esse essentiam vel substantiam, et Deum unum in tribus personis fatemur ; ita etiam impietatem Sabellii declinantes, tres personas expressas sub proprietate distinguimus : non ipsum sibi Patrem, ipsum sibi Filium, ipsum sibi Spiritum sanctum esse dicentes, sed aliam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti esse personam. Non enim nomina tantummodo, sed etiam nominum proprietates, id est, personas, vel, ut Graeci expriment, *hypostases*, id est, subsistentias confitemur. Nec Pater Filii vel Spiritus sancti personam aliquando excludit, nec Filius vel Spiritus sanctus Patris nomen personae recipit ; sed Pater semper Pater, et Filius semper Filius, et Spiritus sanctus semper Spiritus sanctus. Itaque substantia unum sunt, sed personae ab nominibus distinguuntur. Ecce enim aperte dicit Hieron. proprietates esse personas, et personas esse substantias. Unde manifestum sit quod diximus, scilicet personae nomine significari et hypostasim et proprietatem. Joannes etiam Dam. personas dicit esse hypostases ; et eas dicit entes, ita inquires, lib. 4 de Fid. orthod. : In deitate unam naturam confitemur, et tres hypostases secundum veritatem entes, id est, personas.

DISTINCTIO XXVI.

DE PROPRIETATIBUS PERSONARUM, SED PRIUS DE HOC NOMINE HYPOTASIS.

1. Nunc de proprietatibus personarum, quas frequenter in hoc tractatu commemoravimus, aliquid loqui nos oportet. Sed primum audiamus quid de hoc nomine *hypostasis* Hieron. dicit : ait enim sub hoc nomine venenum latere ; sed hoc dicit secundum quod haeretici eo utebantur ut simplices seducerent, scilicet pro persona et pro essentia, ut sive diceretur una tantum hypostasis, sive tres, minus peritos ad inconveniētiā deducerent, cum non erat hoc nomen ita apud Catholicos vulgatum, nec ita ejus significatio determinata ut modò. Idem Hieron. dicit hoc nomine non utendum fore sine distinctione vel expositione, tunc scilicet quando cum haeticis contendebatur, ita scribens de fide catholica ad Damasum papam : Ab Ariatorum praesule, *hypostasion* novellum nomen a me homine Romano exigitur ; interrogamus quid tres hypostases arbitrentur intelligi ? tres personas subsistentes aiunt. Respondemus nos ita credere. Non sufficit eis sensus ; ipsum nomen efflagitant, quia nescio quid veneni in syllabis latet. Clamamus : Si quis tres hypostases, id est, tres subsistentes personas non conficietur, anathema sit. Si quis autem hypostasim usiam intelligens, non tribus personis unam hypostasim indicit, alienus a Christo est ; qui scilicet tres hypostases dicens, sub nomine pietatis tres naturas conatur asserere. Sufficiat nobis dicere unam substantiam et tres personas perfectas aequales ; taceamus hypostases, si placet. Nomen hoc non bonae suspitionis est, cum in eodem verbo sensus dissentiant. Aut si rectum putatis, tres hypostases cum interpretationibus suis debere nos dicere, non negamus. Sed mihi erudite, venenum sub melle latet. *Transfiguratur enim se angelus Satanæ in Angelum lucis* ; 2 ad Corinth. 11. His verbis non negat utendum esse nomine *hypostasis*, sed haeticos eo pravè usos ostendit ; contra quos cautela opus erat in distinctione significationis ; alioquin sibi contradiceret, qui supra tres hypostases conficitur.

De proprietatibus personarum, et de nominibus earum relativis.

2. Jam de proprietatibus personarum videamus, quae etiam notiones sive relationes in Scripturâ ple-

rumque dicuntur, in illa sancta Trinitate ; quae idem à nobis repetitur, ut cordi nostro tenacius insigatur. Ait Augustinus in libro de Fide ad Petrum, cap. 10, in fine : Aliud est genuisse quam natum esse ; aliudque est procedere quam genuisse vel natum esse. Unde manifestum est quod alius est Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus. Et est proprium solius Patris, non quia non est natus ipse, sed quia unum Filium genuerit ; propriumque solius Filii, non quia ipse non genuit, sed quia de Patris essentia natus est ; proprium verò Spiritus sancti est, non quia nec natus est ipse nec genuit, sed quia solus de Patre Filioque procedit. Ecce breviter assignavit tres proprietates trium personarum, quarum una non est alia. Hoc enim significavit cum dixit : *Aliud est genuisse quam natum esse ; aliudque procedere*, id est, alia proprietas sive notio est generatio, et alia nativitas, alia processio, quae aliis nominibus dicuntur paternitas, filiatio. Has proprietates designant nomina personarum, scilicet *Pater, Filius, et Spiritus sanctus*, quae relativa sunt, et ad se invicem dicuntur, quia notant relationes quae non sunt Deo accidentales, sed in ipsis personis ab aeterno sunt immutabiliter ; ut non modò appellationes sint relativae, sed etiam relationes sive notiones in rebus ipsis, scilicet in personis, sint.

Quod non omnia quae de Deo dicuntur, secundum substantiam dicuntur ; quaedam enim secundum relationem dicuntur, nihil tamen secundum accidens.

3. Quocirca sciendum est non omne quod dicitur de Deo, dici secundum substantiam, quia quaedam dicuntur secundum relationem, quae non est accidens, quia non est mutabilis. Unde August., in lib. 5 de Trin., ait, c. 5 : Nihil in Deo secundum accidens dicitur, quia nihil ei accidit. Nec tamen omne quod dicitur, secundum substantiam de Deo dicitur. Et lib. eod., cap. 4 : In rebus creatis atque mutabilibus quod non secundum substantiam dicitur, restat ut secundum accidens dicatur. In Deo autem nihil quidem secundum accidens dicitur, quia nihil in eo mutabile est aut amissibile, nec tamen omne quod dicitur de Deo, secundum substantiam dicitur ; dicitur enim ad aliquid, sicut Pater ad Filium, et Filius ad Patrem, quod non est accidens ; quia et ille semper est Pater, et ille semper est Filius, et ita semper, quia semper natus est Filius, nec coepit unquam esse Filius. Quod si aliquando esse coepisset, aut aliquando desineret esse Filius, secundum accidens diceretur. Et quia Pater non dicitur Pater nisi ex eo quod est ei Filius, et Filius non dicitur Filius, nisi ex eo quod habet Patrem, non secundum substantiam haec dicuntur, sed ad invicem ista dicuntur ; neque tamen secundum accidens, quia et quod dicitur Pater, et quod dicitur Filius, et aeternum atque incommutabile est eis. Ecce aperte his verbis ostenditur quaedam dici de Deo secundum substantiam, quaedam secundum relationem, nihil tamen secundum accidens. Ostenditur etiam proprietas Patris esse quod habet Filium, et proprietatem Filii, quod habet Patrem. Ideoque cum dixerit aeternum et incommutabile esse quod Pater dicitur, et quod Filius dicitur, ita intelligi voluit, id est : proprietas quae Pater est Pater, et proprietates quae Filius est Filius, aeterna est et incommutabilis, quia et Pater semper Pater, et Filius semper Filius. Unde et Hilarius, proprietates personarum assignans, in lib. 12 de Trin., ait in medio libri : Si semper Patri proprium est quod semper est Pater, necesse est semper Filio proprium esse quod semper est Filius. Ubi enim semper Pater est, semper et Filius est ; ergo qui non semper Pater est, non semper genuit. Item in eodem, paulò ante medium : Nato Deo manifestum est proprium esse quod Filius est.

Quare dicatur esse proprium unigeniti quod Filius est Dei, cum etiam homines sint filii Dei.

4. Hic quaeritur quomodo dicatur proprium nato Deo quod est Dei Filius vel genitus ex Deo, cum etiam homines filii Dei dicantur et sint, secundum illud psal. 81 : *Filii Excelsi omnes*. Et ad Moysen de populo

Israel Dominus ait, Exod. 4: *Filius meus primogenitus Israel*. Sed magna est distantia. Homines enim filii Dei sunt facturi, non natiuitatis proprietate; Deus autem Filius originis proprietate Filius est et veritate natiuitatis, non factura vel adoptione; et illi quidem ante sunt quam filii Dei sunt. Fiant enim filii, non nascentur filii Dei. Unde Hilarius solum Deum natum originis proprietate Dei Filium ostendens; inter ipsum et homines filios Dei evidentissime distinguit in lib. 22 de Trin., non longe à principio; ita dicens: Vero Patri solus qui ex eo nascitur verè Filius est: et nos quidem filii Dei sumus, sed per facturam. *Fuimus enim atquando filii iracundiae*, Ephes. 2, sed filii Dei per adoptionem effecti sumus potius quam nascimur: et quia omne quod sit, antequam facti non fuit, nos cum filii non fuissemus, efficiamur. Ante enim filii non eramus, sed per gratiam facti sumus, non nati neque generati, sed acquisiti. Acquisiuit nos Deus sibi, et per hoc dicitur nos genuisse. Genuisse enim Deum filios; nunquam cum proprietatis significatione cognoscimus dici. Ex adoptione enim homo factus filius Dei, non ex generatione; neque ei proprietatis est, sed nuncupatio, ac per id non verè filius est, quia nec propriè natus dicitur, nec semper fuit filius. Unigenitus autem Deus nec fuit atquando non Filius, nec fuit aliquid antequam Filius, nec quidquam ipse nisi Filius. Atque ita qui semper est Filius, nascibilitatis proprietate ac veritate Filius est solius qui genuit, et ille tantum qui genuit Pater ipsius est, quia sicut ille Filius origine, ita ille Pater generatione.

Quodd homo dicitur filius Trinitatis, et Trinitas potest dici pater hominum.

5. Homo verò, qui filius Dei est factura, non tantum Patris, sed Filii, et Spiritus sancti Filius est, id est, totius Trinitatis; et Trinitas ipsa Pater ejus dici potest. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., cap. 11, dicit: Non potest dici Trinitas Pater, nisi fortè translative ad creaturam, propter adoptionem filiorum. Quod enim scriptum est, Deut. 6: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est*, non utique excepto Filio aut Spiritu sancto oportet intelligi; quem unum Dominum Deum nostrum rectè dicimus, etiam Patrem nostrum, per gratiam suam nos regenerantem. De hoc etiam Hilarius, in lib. 6 de Trin.; paulò post medium, ait: Omnis per fidem Deus Pater est, quibus est Pater per eam fidem quæ Jesum Christum Dei Filium confitemur. Ecce ostensum est quare proprium dicatur esse Dei nati, quodd Filius est, quia scilicet ipse solus natus propriè dicitur. Unde Hilarius, in lib. 3 de Trin., non longe à principio, ait: Dominus dicens, Joan. 17: *Clarifica Filium tuum*, non solo nomine contestans est se esse Filium, sed et proprietate. Nos illi Dei sumus, sed non talis hic Filius. Hic enim verus et proprius est Filius origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; natiuitate, non creatione.

Quodd Spiritus sanctus dicitur propriè donum Dei, quia proprietate est donum, ut Filius natiuitate; et utroque modo dicitur relatiuè et secundum eandem relationem.

6. Ita etiam de Spiritu sancto dicendum est, qui propriè dicitur donum Dei, cum tamen et alia plura sint dona Dei. Sed Spiritus sanctus ita proprietate immutabilis et aeterna donum est, sicut Filius proprietate est Filius. Eo enim dicitur donum, quo Spiritus sanctus; et utroque utique nomine relatiuè dicitur; eademque relatione dicitur Spiritus sanctus et donum; licet ipsa relatio non ita appareat in hoc nomine *Spiritus sanctus*, sicut in hoc nomine *donum*. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., cap. 11, ait: Spiritus sanctus qui non est Trinitas, sed in Trinitate intelligitur, in eo quodd propriè dicitur Spiritus sanctus, relatiuè dicitur, cum ad Patrem et Filium refertur; quia Spiritus sanctus, et Patris, et Filii Spiritus est, sed ipsa relatio non apparet in hoc nomine: apparet autem cum dicitur donum Dei. Donum enim est Patris et Filii, qui à Patre procedit et à Filio; ergo Spiritus sanctus, ineff-

fabilis quedam Patris Filiique communio est. Et ideo fortassè sic appellatur, ut jam diximus, nec iterare piget, quia Patri et Filio potest eadem appellatio convenire, nam hoc ipse propriè dicitur, quodd illi communiter, quia etiam Pater spiritus, et Filius spiritus; et Pater sanctus, et Filius sanctus. Ut ergo ex nomine quodd utrique convenit utriusque communio significetur, vocatur donum amborum Spiritus sanctus. Ecce habes quare Spiritus sanctus propriè dicatur donum, et quodd relatiuè dicitur sive donum sive Spiritus sanctus; et quodd nomen sibi proprium tenet quodd communiter Patri et Filio convenit, sed divisim. Et est sciendum quodd cum Pater vel Filius dicitur spiritus sive sanctus, neutrum relatiuè dicitur, sed secundum substantiam.

An Pater, vel Filius, vel Trinitas ipsa possit dici Spiritus sanctus.

7. Hic quæri potest utrum Pater vel Filius etiam ipsa Trinitas possit dici Spiritus sanctus, sicut disjunctionem dicitur et spiritus et sanctus. De hac Aug., lib. 5 de Trin., cap. 11, sic ait: Trinitas nullo modo potest dici Filius; Spiritus verò sanctus potest quidem universaliter dici, secundum id quodd scriptum est, Joan. c. 4: *Quoniam Deus spiritus est*. Itaque Pater et Filius et Spiritus sanctus, quoniam unus Deus est, et atque Deus sanctus est, et Deus spiritus est, potest appellari Trinitas et Spiritus sanctus. Sed tamen tunc Spiritus sanctus relatiuè non dicitur secundum essentiam, quia propriè Spiritus sanctus, qui non est Trinitas, sed in Trinitate, dicitur relatiuè.

Quidam putant Spiritum sanctum non dici relatiuè ad Patrem et Filium, quia non vicissim respondent sibi vocabula; sed falsò.

8. Quidam tamen putant Spiritum sanctum vel donum non dici relatiuè ad Patrem vel ad Filium. Si enim, inquit, hæc relatiuè ad se dicuntur, suis invicem sibi respondent vocabulis: ut sicut dicitur Pater Filii pater, et Filius Patris filius, ita dicatur Pater Spiritus sancti vel doni pater, et Spiritus sanctus, vel donum, Patris spiritus vel donum. Sed non ita est in omnibus relativis. Non enim omnia quæ relatiuè dicuntur, suis ad se invicem respondent vocabulis. Unde Aug. horum elidens opinionem, in lib. 5 de Trin., c. 12: Non te moveat, inquit, quoniam diximus Spiritum sanctum non ipsam Trinitatem, sed eum qui est in Trinitate, relatiuè dici, licet non ei respondeat vicissim vocabulum ejus ad quem refertur. Dicitur enim Spiritum sanctum Patris, sed non vicissim dicimus patrem Spiritus sancti, ne filius ejus intelligatur Spiritus sanctus. Item dicimus Spiritum sanctum Filii, sed non dicimus filium Spiritus sancti, ne pater ejus intelligatur Spiritus sanctus. In multis animi relativis hoc contingit, ut non invenitur vocabulum quo sibi vicissim respondeant. Cum ergo dicimus donum Patris, et Filii, non quidem possumus dicere patrem doni aut filium doni; sed ut hæc vicissim respondeant, dicimus donum donatoris, et donatore doni; quia hæc potuit inveniri usitatum vocabulum, illic non potuit. Donum ergo donatoris, et donator doni cum dicimus, relatiuè utrumque ad invicem dicimus: donator tamen non fuit Deus, nisi ex tempore, cum Spiritus sanctus sit donum, et ab aeterno.

DISTINCTIO XXVII.

AN EADEM PROPRIETATES ASSIGNENT AUGUSTINUS ET HILARIUS; ET AN ISTA SINT QUÆ DICUNTUR PATERNITAS, FILIATIO, ET PROCESSIO.

1. Hic quæri potest utrum proprietates quas Hilarius supra assignavit, scilicet, quodd Pater semper est pater, et Filius semper est filius, sint illæ eadem proprietates quas Aug. superius distinguit, dicens proprium esse Patris quodd genuit Filium, et proprium Filii quodd genitus est à Patre, et Spiritus sancti quodd ab utroque procedit. Ac deinde, utrum et istæ sint illæ quæ dicuntur paternitas, filiatio, processio. Videtur quodd non sint eadem proprietates quas ponit Hilarius, et illæ quas ponit Aug. Si enim eadem sunt, idem est

ergo Pater esse Patrem, et genuisse Filium, quod utique quidam concedunt. Si autem hoc est, cui ergo convenit ut ait pater, et convenit genuisse filium. Natura ergo divina si pater est, genuit filium; si vero non genuit, pater non est. Sed quis audeat dicere quod ipsa genuit filium, aut quod ipsa pater non sit? Si autem ipsa pater est, nec filium genuit, non est ergo idem dicere aliquid esse patrem, et gignere filium. Et ita non videbitur unum eademque esse proprietatem.

Responsio, ubi ostendit eandem esse proprietatem.

2. Ad quod sine prejudicio aliorum dicimus quod eandem proprietatem notavit uterque, licet diversa verba. Quod enim Hilarius ait, ita intelligi debet: Proprium Patris est quod semper Pater est, id est, proprium Patris est, quod semper Pater est; semper vero Pater est, quia semper genuit Filium. Ita et proprium Filii est, quod semper Filius est, id est, proprietas Filii est, quia semper Filius est. Filius vero semper est, quia semper genitus est; ergo proprietatem quod Pater est, est quia semper genuit, et hac eadem dicitur paternitas, vel generatio. Et proprietatem quod Filius semper est Filius, est quia semper genitus est à Patre; et hac eadem dicitur filio, vel genitura, vel natiuitas, vel nascibilitas. Sic et proprietatem quod Spiritus sanctus est Spiritus sanctus vel doctus, quia procedit ab utroque: et hac eadem dicitur processio. In præmissis ergo locutionibus eandem significatam sunt proprietatem. Quomodo non est omnino idem dicere esse Patrem, et genuisse vel habere Filium, ita et de aliis.

3. Nec tamen vultur unum omnino esse idem dicere aliquid esse Patrem et genuisse Filium; vel aliquid esse Filium, et habere Patrem; vel esse Spiritum sanctum, et procedere ab utroque; alioquin Pater non esset nomen hypostasis, id est, personæ, sed proprietatis tantum, similiter Filius, et Spiritus sanctus; et ita non per tria nomina significarentur tres personæ. Idemque dicimus quia Patris nomen non tantum relationem notat, sed etiam hypostasim, id est, substantiam significat; ita et Filius, et Spiritus sanctus. Relationum vero vocabula, scilicet paternitas, filio, processio, vel genitura, gigni, procedere, ipsas tantum relationes, non hypostases significant, siue habere Patrem; ut, verbo gratiæ, cum dicimus: Deus est Pater, nomine Patris et relationem notamus, et divinam hypostasim significamus; ut sit intelligentia talis; Deus vel divina essentia est Pater, id est, ille qui genuit, id est, hypostasis quæ habet Filium. Similiter, Deus est Filius, id est, hypostasis genita vel habens Patrem. Ita etiam, Deus est Spiritus sanctus, id est, hypostasis procedens ab utroque, siue ille qui procedit. Cum vero nomina relationum ponimus in prædictis, notiones ipsas tantum significamus, non hypostases; ut obam dicimus: Deus genuit, id est, habet Filium; et Deus genitus est, id est, habet Patrem. Et tunc oportet intelligi in subiectis hypostases tantum, non essentiam, quæ illis proprietatibus determinatur.

Quid proprietates determinant hypostases, non substantiam, id est, naturam.

4. Illi enim proprietates singule singulis propriè conveniunt personis, et per eas personæ determinantur, et à se invicem differunt, sed à se non secedunt. Unde Joannes Damascenus: Non differunt ab invicem hypostases secundum substantiam, sed secundum characteristica idemata, id est, determinativas proprietates. Characteristica verò, id est, determinativa sunt hypostases, et non natura; etenim hypostases determinant. Item esse quidem utemoraliter et intellectualiter dicimus divinam Verbi hypostasim, simplicem, immo habentem quæ habet Patrem, ut agns hominiam, id est, consubstantialitatem; naturam rando et habet illam à paterni hypostasi differentiam, nunquam verò à paterni hypostasi secedentem. Idem apertius exprimit personales proprietates, in eodem lib. 3, c. 7, sit: Differentiam hypostaseon, id est, personarum in tribus proprietatibus, id est, paterni, et filiali et processibili recognoscimus. Inseparabiles autem

ipsas hypostases et individualiter invicem et unum quidem inconfusibiliter; tres enim sunt etiam unitæ; divitas autem indistantes. Etenim siquid perfectum est hypostasis, et propriam proprietatem, scilicet essentialiter modum proprium possidet; sed unitas uniti substantiæ, et non distant neque secedunt à paterni hypostasi. Ecce hic habes distinctas tres illas proprietates, quæ supra diversis significatis sunt modis.

Quid sunt illa nomina personarum eandem proprietatem notantia, scilicet, genitus, genitor, verbum, imago.

5. Hic non est prætermittendum quod sicut Pater et Filius et Spiritus sanctus nomina personarum sunt, et proprietates personales designant, ita etiam sunt et alia nomina personarum, id est, quæ ipsas personas significant, et earum proprietates denotant, et easdem quas et nomina prædicta: unde et relative dicuntur, scilicet, genitor, genitus, verbum, imago. Unde Augustinus in lib. 5, de Trin., cap. 8, ait: Videndum est huc significari cum dicitur genitus, quod significatur cum dicitur Filius. Ideo enim Filius, quia genitus; et quia Filius, utique genitus. Sicut autem Filius ad Patrem, sic genitus ad genitorem refertur; et sicut Pater ad Filium, ita genitor ad genitum. Idem in lib. 8 de Trin., cap. 3: Verbum quidem solus Filius accipitur, non simul Pater et Filius, tanquam ambo sint unum Verbum. Sic enim Verbum dicitur, quomodo imago, non autem Pater et Filius simul ambo imago, sed Filius solus est imago Patris, quomodo et Filius. Idem in lib. 7 de Trin., c. 3: Verbum, secundum quod aspicitur est et essentialis. Hoc est quod Pater; secundum quod Verbum non hoc est Pater, quia Verbum non est Pater, et Verbum relative dicitur, sicut Filius. Item, in eodem: Sicut Filius ad Patrem refertur, ita et Verbum ad eum quous est Verbum refertur, cum dicitur Verbum. Et proprietatem non est Verbum quo Sapientia dicitur, quia Verbum non ad se dicitur, sed tantum relative dicitur ad eum cuius est Verbum, sicut Filius ad Patrem. Eo quippe est Filius quo Verbum; et eo est Verbum quo Filius; Sapientia verò quo essentia et vera sapientia. Item, in eodem. Non est Pater ipse Verbum, pater nec Filius, nec imago. Quid autem absurdum quod imaginem ad se dicit? Idem in lib. 5, cap. 4: Dicitur relative Filius, relative dicitur Verbum, et imago; et in dimissis his vocabulis ad Patrem refertur, nihil autem horum Pater dicitur.

Breviter summam colligit intelligentiæ prædictorum.

6. Apertè ostensum est quod sicut Filius vel genitus relative dicitur ad Patrem, ita et quod eo dicitur Verbum siue ima eandem proprietate siue notione imago quæ Filius; sed non eo quo sapientia vel essentia, quia non Verbum, dicitur Sapientia. Nam: eundem essentiam, non secundum Generalem regulam eorum quæ ad se, siue dicuntur; quidquid enim aguntur, sed non ita in prædictis.

7. Et est hic advertenda quædam quæ ad se, et eorum quæ Pater et Filius. Quidquid enim ait Augustinus in lib. 6 de Trin., c. 2, non tunc, id est, quidquid dicitur quodum ostendat, ambo simul dicuntur Deum esse Filio, nec Filius si alius Deus; sed non ambo simul Filius vel Verbum, vel imago.

An secundum substantiam dicatur Deus et de Deo, et huiusmodi.

8. Iste quaeritur cum dicitur Deus de Deo, istius de lumine, et huiusmodi, utrum dicatur secundum substantiam; nam secundum relationem constat ita non dici. Si verò secundum substantiam dicatur simul ambo, scilicet Pater et Filius, possunt dici Deus de Deo, lumen de lumine, secundum prædictam regulam. Ad quod dicimus quia licet Deus secundum substantiam dicatur et lumen, et sapientia, et huius-

modi, et nunquam relativè accipiantur; aliquando tamen pro relativis, id est, pro personis, sed non relativè, accipiuntur; ut cum dicitur: Deus genuit Deum, alterum pro Patre, alterum pro Filio ponimus. Similiter cum dicitur: Deus de Deo, lumen de lumine. In aliis quoque locutionibus sæpe reperiuntur nomina essentiae ad significationem personarum deducta; ut cum dicitur: Deus natus, Deus mortuus, Deus passus, ubi Filius tantum significatur. Ita et de solo Filio intelligitur, cum dicitur: Deus de Deo, et huiusmodi. Unde August., querens quomodo huiusmodi dicantur, in lib. 6 de Trin., c. 2, ait: Quomodo de Deo lumen de lumine dicitur? Non enim simul ambo Deus de Deo, sed solus Filius de Deo, scilicet, Patre, nec ambo simul lumen de lumine, sed solus Filius de lumine Patre. Quod tantum secundum nomen substantiæ dicitur illud de illo, non secundum nomina personarum.

9. Et est sciendum quod secundum nomina substantiæ tantum dicitur illud de illo, licet ibi illa nomina substantiam non significant. Secundum verò eadem nomina personarum, nunquam dicitur illud de illo, sicut Verbum de Verbo, vel Filius de Filio, quia huiusmodi nomina diversis personis convenire non possent. Quod Aug., licet obscurè, in eodem lib. ita dicit: Hoc solum de eis dici non potest illud de illo, quod simul ambo non sunt, id est, illo solo nomine non possumus uti ad ostendendum unum de uno, quod simul ambobus non convenit; sicut Verbum de Verbo dici non potest, quia non simul ambo Verbum; nec imago de imagine, nec Filius de Filio, quia non simul ambo Filius vel imago. Et sicut nomina substantiæ aliquando intelligentiam personarum distinctè faciunt, ita etiam interdum totius Trinitatis simul. Unde Aug., in eodem libro, ait: In Patris nomine, ipse Pater per se pronuntiatur; in Dei verò nomine, et ipse Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; ut cum dicitur: nemo bonus nisi solus Deus, quia Trinitas est unus solus Deus.

DISTINCTIO XXVIII.

QUOD NON TANTUM TRES PRÆDICTÆ PROPRIETATES SUNT IN PERSONIS, SED ETIAM ALIÆ QUÆ ALIIS SIGNIFICANTUR NOMINIBUS, UT INGENITUS.

4. Præterea considerare oportet quod non tantum tres prædictæ proprietates sive notiones in personis sunt, verum etiam aliæ quæ aliis notantur nominibus. Nam etiam hoc nomen *ingenitus*, relativè dicitur de Patre tantum, et aliam designat notionem quam pater vel genitor. Non est enim idem esse Patrem et esse Ingenitum, id est, non eā notione Pater dicitur quā ingenitus. Pater enim, ut prædictum est, dicitur secundum proprietatem generationis, ingenitus autem secundum proprietatem innascibilitatis. Differt ergo Pater à Filio auctoritate generationis, differt etiam proprietate innascibilitatis, id est, quia ingenitus. Unde Aug., distinguens inter proprietatem quā Pater dicitur, et illam quā dicitur ingenitus, in lib. 5 de Trin., c. 6, sic ait: Non est hoc dicere Ingenitum, quod est Patrem dicere; quia etsi Filium non genuisset, nihil prohiberet dicere eum Ingenitum. Et si gignat quisque illum, non ex eo ipse est ingenitus; quia geniti homines gignunt alios. Non ergo idè dicitur Pater quia ingenitus. Idèd cum de Deo Patre utrumque dicatur, alia notio est quā intelligitur genitor, alia quā ingenitus. Genitor enim dicitur ad genitum, id est, Filium. Cum verò ingenitus dicitur, non quid sit, sed quid non sit ostenditur. Hoc exemplis planum faciendum est. Quod dicitur ingenitus, hic ostenditur quod non sit Filius, sed genitus et ingenitus commodè dicitur, Filius autem Latine dicitur. Sed ut dicatur Filius, id non admittit loquendi consuetudo; nihil tamen intellectui demitur si dicatur *non Filius*: quemadmodum etiam si dicatur *non genitus*, pro eo quod dicitur ingenitus, nihil aliud dicitur. Idèd non est in rebus considerandum quid vel sinat vel non sinat dici usus sermonis nostri, sed quis rerum ipsarum intellectus eluceat. Non ergo jam jam tantum dicamus

ingenitum, sed etiam *non genitum*, quod tantum valet. Numquid ergo aliud dicimus quam *non Filium*? Negativa porro particula non id efficit, ut quod sine illa relativè dicitur, eadem præposita substantialiter dicatur, sed id tantum negatur quod sine illa aiebatur; sicut in aliis prædicamentis, cum dicimus: Homo est, substantiam designamus. Qui ergo dicit: Non homo est, non aliud genus prædicamenti enuntiat, sed tantum illud negat. Sicut ergo secundum substantiam aio: Homo est, sic secundum substantiam nego, cum dico: Non homo est. At si tantum valet quod dicitur genitus, quantum valet quod dicitur Filius; tantumdem ergo valet quod dicitur non genitus quantum valet quod dicitur non Filius. Relativè autem negamus dicendo *non genitus*. Ingenitus porro quid est, nisi *non genitus*? Non ergo receditur à relativo prædicamento, cum ingenitus dicitur. Sicut enim genitus non ad se dicitur, sed quod ex genitore sit, ita cum dicitur ingenitus, non ad se dicitur, sed quod ex genitore non sit ostenditur; utrumque tamen relativè dicitur. Quod autem relativè pronuntiatur, non indicat substantiam. Quamvis ergo diversum sit genitus et ingenitus, non tamen indicat diversam substantiam, quia sicut Filius ad Patrem, et non Filius ad non Patrem refertur, ita genitus ad genitorem, et non genitus ad non genitorem refertur necesse est. Ecce evidenter ostendit quod ingenitus relativè dicitur, et de solo Patre accipitur. Alia notio est quā dicitur ingenitus, alia quā Pater. Atque tantum valet cum dicitur ingenitus, quantum non genitus, vel non Filius.

An sicut solus Pater dicitur ingenitus, dici debeat non genitus vel non filius.

2. Idèd solet queri utrum sicut solus Pater dicitur ingenitus, ita ipse solus debeat dici *non genitus*, vel *non Filius*; ut nec etiam Spiritus sanctus possit dici *non Filius*, vel *non genitus*. Quibusdam videtur quod Pater solus debeat dici *non genitus* vel *non Filius*; Spiritus verò sanctus sicut non dicitur ingenitus, ita, inquiunt, non est dicendus *non genitus* vel *non Filius*. Debet quidem dici et credi Spiritus sanctus non esse genitus vel non esse Filius, sed non debet dici *non genitus* vel *non Filius*. Aliis autem videtur, quod cum Spiritus sanctus non possit dici ingenitus, potest tamen dici *non genitus* vel *non Filius*. Quod autem Aug. supra ait, tantum valere cum dicitur ingenitus, quantum cum dicitur *non genitus* vel *non Filius*, etymologiam nominis ostendendo cum hoc dixisse dicunt, non ratione prædicationis.

Quæ sit proprietas secundum quam dicitur Pater ingenitus.

3. Si autem vis scire quæ sit proprietas secundum quam dicitur Pater ingenitus, audi Hilar. ipsam vocantem innascibilitatem, in lib. 4 de Trin., non longè à fine, ita aientem: Est unus ab uno, scilicet ab ingenito genitus, proprietate videlicet in unoquoque et originis et innascibilitatis. Significatà ergo in Scripturis personarum intelligentiā, et distinctio innascibilitatis nativitatique sensu, solitarius Deus non est opinandus. Discretio ergo vel distinctio personarum in Scripturis posita est, in nullo autem naturæ distinctio.

Ariani nitebantur probare alterius substantiam Patrem, alterius Filium, quia ille ingenitus, iste genitus; quibus respondens Ambrosius, dixit se hoc nomen in Scripturis non legisse divinis.

4. Illud etiam taceri non oportet, quod Ariani ex eo probare nitebantur alterius substantiæ esse Patrem, alterius Filium, quia ille ingenitus et iste genitus dicitur; cum diversum sit esse ingenitum, et esse genitum. Unde Ambros., eorum questionibus respondens, c. 8, tom. 2, dicit se in divinis Scripturis hoc nomen scilicet *ingenitus* non legisse, ita inquiens in libro de Incarnationis dominicæ Sacramento: Cum dudum audierint quidam dicentibus nobis Filium Dei qui generatus est, Patri qui generavit inaequalem esse non posse, quamvis ille generatus sit, iste generaverit, quia essentia vel generatio est natura; adversus quidem

Hanc questionem vocem sibi arbitrantur oclusam, sed tergiversatione damnabili in eodem loco vestigium vertunt, ut putent mutationem fieri questionis mutatione sermonis, dicentes: Quomodo possunt esse ingenuus et genitus unius nature atque substantiæ? Ergo ut respondeam mihi propositæ quæstioni, primò omnium in divinis Scripturis ingenuus nusquam invenio, non legi, non audiui. Cujus ergo mutabilitatis sunt homines huiusmodi, ut nos dicant ea usurpare quæ non sunt scripta, cum ea quæ sunt scripta dicamus, et ipsi obijciant quod scriptum non sit? Nonne ipsi sibi adversantur, et auctoritate calumniæ suæ derogant? Attende, lector, quoniam hoc nomine *ingenitus* nolebat uti Ambros. propter hæreticos. Ita et nos subticere quædam oportet propter calumniantium insidias, quæ catholicis ac piis lectoribus securè credi possunt. Sunt etenim quedam quibus non tanta sunt religionis et auctoritatis, ut eis non oporteat semper confitendo ac recipiendo inservire, verum silentio aliquando præteriri queunt; nec illius tamen sunt perversitatis, quin, cum opportunum fuerit, eis uti libere beamus.

An diversum sit esse Patrem et esse Filium.

5. Præterea quæri solet, cum supra dictum sit quia aliud est dicere ingenuum, aliud Patrem, et quod diversum sit genitus et ingenuus, utrū similiter diversum sit esse Patrem et esse Filium, an idem. Ad quod dicimus quia ex eodem sensu quo dicitur diversum genitus et ingenuus, et quo dicitur non esse idem dicere genitum et ingenuum, potest dici non esse idem, sed diversum, esse Patrem et esse Filium, vel esse Spiritum sanctum; quia non eā notione Pater est Pater, quā Filius est Filius, vel quā Spiritus sanctus est Spiritus sanctus. Ideò ex hoc sensu concedimus quòd aliud est esse Patrem, et aliud est esse Filium; quia alia notio est, quā Pater est Pater, alia quā Filius est Filius. Sed si transponas, ut dicas: Aliud est Patrem esse, aliud Filium esse, variatur intelligentia; et ideò non conceditur. Est enim sensus talis ac si dicatur: Aliud est quo Pater est, non quidem Pater, sed est; aliud quo Filius est, non quidem Filius, sed est; quod penitus falsum est. Eo enim Pater est, quo Pater Deus est, id est, per essentiam vel naturam; at Filius eo Deus est, quo Pater Deus est. Eo ergo Filius est quo Pater est, et ita idem est Patrem esse quòd Filium esse; sed non est idem esse Patrem, et esse Filium. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., ait: Quamvis diversum sit esse Patrem et esse Filium, non est tamen diversa substantia, quia non hoc secundum substantiam dicitur, sed secundum relativum; quod tamen relativum non est accidens, quia non est mutabile. Ecce diversum esse dicit esse Patrem et esse Filium, quod iuxta rationem prædictam accipi oportet, quia scilicet alia notio est quā est Pater, alia quā est Filius. Non enim secundum essentiam Pater dicitur Pater, vel Filius, sed secundum relationem.

Quomodo dicitur Sapientia genita vel nata; an secundum relationem, vel substantiam.

6. Sciendum quoque est quòd sicut solus Filius dicitur Verbum vel imago, ita etiam ipse solus dicitur Sapientia nata vel genita. Et ideò quæritur utrū hoc relativè dicatur, et, si relativè dicatur, an secundum eandem relationem quā dicitur Verbum et imago? De hoc Aug., in l. 7 de Trin., cap. 2, ita ait: Id dici accipiamus cum dicitur Verbum, ac si dicatur nata Sapientia, ut sit Filius et imago. Et hæc duo cum dicuntur: Hic est nata Sapientia, in uno eorum, eò quòd est nata, et Verbum et imago et Filius intelligitur. Et in his omnibus nominibus non ostenditur essentia, quia relativè dicuntur. At in altero quod est Sapientia, etiam essentia demonstratur, quoniam et ad se dicitur; seipsa enim est sapiens, et hoc est ejus esse quod sapere: unde Pater et Filius simul una Sapientia, quia una essentia. Cave, lector, qualiter hoc intelligas quod hic dicit Aug. Videtur etiam enim dicere quòd cum dicitur nata Sapientia, ibi Sapientia essentiam significet, et nata relationem notet. Quod si ita est, cosimur dicere essentiam

divinam esse natam, quod superioribus repugnat. Sed ad hoc dicimus quòd in altero, id est, in eo quòd nata est, eadem notio intelligatur, quæ notatur cum dicitur Verbum et imago. In altero verò, scilicet Sapientia, demonstratur essentia, id est, demonstratur quòd Filius sit essentia, quia Sapientia secundum essentiam dicitur. Et ideò cum dicitur nata Sapientia, intelligitur quòd ipse qui natus est, essentia est; ibi tamen Sapientia non pro essentia, sed pro hypostasi facit intelligentiam; ut sicut quando dicitur Verbum vel Filius, intelligitur hypostasis cum suâ proprietate. Item cum dicitur nata Sapientia, idem intelligitur, id est, genita hypostasis. Ideò vigilanter ait idem esse intelligendum cum dicitur Verbum, et cum dicitur nata Sapientia, id est, eadem relatio eademque hypostasis cui inest illa proprietas. Et ex hoc adjungitur illud quod superius diximus, scilicet cum dicitur Pater vel Filius vel Spiritus sanctus, non tantum illæ proprietates significantur, ut cum dicitur paternitas, filiatio, sed etiam hypostasis cum suis proprietatibus.

Quòd imago aliquando dicitur secundum essentiam.

7. Illud etiam scribi oportet, quia cum supra dictum sit imaginem relativè dici de Filio, sicut Verbum vel Filius, interdum tamen reperitur secundum substantiam dici, unde Aug., in lib. de Fide ad Petrum, c. 4, dicit quòd una est sanctæ Trinitatis essentialiter divinitas et imago, ad quam factus est homo. Illic. etiam, in lib. 5 de Trin., non longè à principio, ait: Homo sit ad communem imaginem; nomen non discrepat, natura non differt. Una est enim ad quam homo creatus est species. Ex his verbis ostenditur quòd imago aliquando essentia intelligitur facit; et tunc ad se dicitur, et non relativè.

DISTINCTIO XXIX.

DE PRINCIPIO; QUOD RELATIVÈ DICITUR, ET MULTIPLEM NOTAT RELATIONEM.

1. Est præterea aliud nomen multiplicem notans relationem, scilicet *principium*. Dicitur enim principium semper ad aliquid; et dicitur Pater principium, et Filius principium, et Spiritus sanctus principium, sed differenter. Nam Pater dicitur principium ad Filium, et ad Spiritum sanctum. Unde Aug., in lib. 4 de Trin., ait: Pater est principium totius divinitatis, vel, si melius dicitur, deitatis, quia ipse à nullo est. Non enim habet de quo sit vel de quo procedat, sed ab eo et Filius est genitus, et Spiritus sanctus procedit. Non ergo dicitur principium totius deitatis, quòd vel sit, vel divine essentia principium sit, sed quia principium est Filii, et Spiritus sancti, in quibus singulis tota divinitas est. Filius ad Spiritum sanctum dicitur principium. Spiritus verò sanctus non dicitur principium nisi ad creaturas, ad quas Pater etiam dicitur principium, et Filius, et Trinitas ipsa simul, et singula personarum principium dicitur creaturarum. Pater ergo principium est sine principio, Filius principium de principio, Spiritus sanctus principium de utroque, id est, de Patre et Filio.

Quòd ab æterno Pater est principium, et Filius, sed Spiritus sanctus non; imò cepit esse principium.

2. Et Pater ab æterno principium est Filii, et Pater et Filius principium Spiritus sancti, quia Filius est à Patre, et Spiritus sanctus ab utroque. Spiritus verò sanctus non ab æterno principium est, sed esse cepit, quia non dicitur principium nisi ad creaturas. Cum ergo creatura esse cœperunt, et Spiritus sanctus esse cœpit principium earum. Ita etiam Pater, et Filius, esse cœpit cum Spiritu sancto unum principium creaturarum, quia creatura esse cœperunt à Patre et Filio et Spiritu sancto; et dicuntur hi tres, non tria, sed unum principium omnium creaturarum, quia uno eodemque modo principium rerum sunt. Non enim aliter sunt res à Patre, et aliter à Filio, sed penitus eodem modo. Ideò Apostolus intelligens hanc Trinitatem esse unum principium rerum, ait: Ex ipso, per ipsum, et in ipso sunt omnia. Cum verò audimus omnia esse ex Deo, ut ait Aug., de Natura boni, omnes utique naturas intelligere debemus, et omnia quæ naturalia sunt.

Non enim ex ipso sunt peccata quæ naturam non servant, sed vitiant, quæ ex voluntate peccantium nascuntur. Omnium ergo quæ naturaliter sunt, unum principium est Pater cum Filio et Spiritu sancto; et hoc esse coepit. Ab æterno autem Pater principium est Filii generatione, et Pater et Filius unum principium Spiritus sancti. Unde Aug., in lib. 5 de Trinit., ait: Dicitur relativè Pater, idemque relativè dicitur principium. Sed Pater ad Filium dicitur, principium verò ad omnia quæ ab ipso sunt. Et principium dicitur Filius. Cùm enim diceretur ei: *Tu quis es?* respondit: *Principium, qui et loquor vobis*, Joan. 8; sed numquid Patris principium est? Imò creatorem se voluit ostendere, cùm se dixit esse principium; sicut et Pater principium est creaturæ, quia ab illo sunt omnia. Cùm verò dicimus et Patrem principium, et Filium principium, non duo principia creaturæ dicimus, quia Pater et Filius simul ad creaturam unum principium est, sicut unus Creator. Si autem quidquid in se manet et gignit vel operatur aliquid, principium est ejus rei quam gignit, vel ejus quam operatur, non possumus negare etiam Spiritum sanctum rectè dici principium, quia non eum separamus ab appellatione Creatoris, quia scriptum est de illo, quòd operetur; et utique in se manens operator. Non enim in aliquid eorum quæ operatur ipse, mutatur et vertitur. Unum ergo principium ad creaturam cum Patre et Filio est Spiritus sanctus, non duo vel tria principia. Ecce aperte ostendit Aug., Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse unum principium rerum creaturarum, id est, uno eodemque modo esse principium; et illum modum satis aperuit, quia scilicet operantur omnia; et quia similiter operantur hi tres, idèd unum principium esse dicuntur.

Hic ostendit quomodò Pater sit principium Filii, et ipse et Filius principium Spiritus sancti.

3. Deinde in eodem libro continuè ostendit quomodò Pater dicatur principium ad Filium, et ad Spiritum sanctum ipse et Filius, dicens, idèd esse Patrem principium Filii, quia genuit eum; et Patrem et Filium esse principium Spiritus sancti, quia Spiritus sanctus procedit vel datur ab utroque; ait enim ita: Si gignens ad id quod gignitur principium est, Pater ad Filium principium est, quia genuit eum. Utrum autem et ad Spiritum sanctum principium sit Pater, quia dictum est: *De Patre procedit*, non parva quæstio est. Quòd si ita est, non ejus tantum erit rei quam gignit vel facit, sed et ejus quam dat, et procedit ab ipso. Si ergo quod datur vel quod procedit, principium habet à quo datur vel procedit, fatendum est Patrem vel Filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia; sed sicut Pater et Filius ad creaturam relativè unus Creator et unus Dominus dicitur, sic relativè ad Spiritum sanctum unum principium. Ad creaturam verò Pater et Filius et Spiritus sanctus unum principium sunt, sicut unus Creator et unus Dominus. Ecce habes quòd Pater principium Filii dicitur, quia genuit eum; quæ ergo notione est Pater, cùm principium Filii dicitur, id est, generatione secundum quam etiam dicitur auctor Filii. Unde Hilarius in lib. 4 de Trin. ita ait: Ipso quo Pater dicitur, ejus quem genuit auctor ostenditur; id nomen habens, quod neque ex alio profectum intelligatur, et ex quo is qui genitus est substituisse doceatur. Novit Ecclesia unum innascibilem Deum; novit unigenitum Dei Filium. Constat Patrem ab origine liberum; constituit et Filii originem ab initio, sed ab initiabili: non per seipsum, sed ab eo qui à nemine est, natus ab æterno, nativitatem scilicet ex paternæ eternitatis sumentem. Edita est hic fidei professio, sed professionis ratio nondum exposita est; et idèd querenda, scilicet quomodò intelligendum sit quod ait, Filii originem esse ab initio, et non ipsum esse ab initio, sed ab initiabili. Hoc utique subdus determinavit quomodò acceperit initium, inquiens originem Filii esse ab initio, ac si diceret: Non ita intelligas originem Filii esse ab initio, quasi ipse Filius habeat initium; sed quia ipse est ab initiabili, id est, à Patre à quo sunt omnia. Nam licet Filius sit principium de

principio, non est tamen concedendum quòd Filius habeat principium. Cùmque Filius sit principium de principio, et Pater principium non de principio, non est principium de principio principium sine principio; sicut Filius non est Pater, neque tamen duo principia, sed unum; sicut Pater et Filius non duo creatores, sed unus Creator.

Cum Pater et Filius sint unum principium Spiritus sancti, queritur an eadem notione.

4. Unum autem principium sunt Pater et Filius, non tantum creaturarum, ut dictum est supra, sed etiam Spiritus sancti; idèd queri solet utrum eadem notione Pater sit principium Spiritus sancti, et Filius, an sit alia notio quæ Pater dicatur principium Spiritus sancti, et alia quæ Filius. Ad quod dicimus, cùm Pater dicatur principium Spiritus sancti, et Filius, quia Spiritus sanctus procedit vel datur ab utroque, nec aliter procedit vel datur à Patre quàm à Filio, sanè intelligi potest Patrem et Filium eadem relatione vel notione principium dici Spiritus sancti. Si verò queritur quæ sit illa notio quam ibi notat principium, nomen ejus non habemus; sed non est ipsa paternitas vel filiatio: imò notio quædam quæ Patris est et Filii, juxta quam ab æterno Pater et Filius unum principium est Spiritus sancti. Donator autem (ut prædictum est) dicitur Pater vel Filius ex tempore, sicut Spiritus sanctus datum vel donatum.

DISTINCTIO XXX.

DE HIS QUÆ TEMPORALITER DE DEO DICUNTUR ET RELATIVÈ SECUNDUM ACCIDENS, QUOD NON DEO, SED CREATURIS ACCIDIT.

1. Sunt enim quædam quæ ex tempore de Deo dicuntur, eique temporaliter conveniunt sine sui mutatione: et relativè dicuntur secundum accidens, non quod accidit Deo, sed quod accidit creaturis; ut *Creator, Dominus, refugium, datum, vel donatum* et hujusmodi. De his Aug., in l. 5 de Trin., c. 13, ait: Creator relativè dicitur ad creaturam, sicut Dominus ad servum. Item, non aliquem moveat quòd Spiritus sanctus, cùm sit coæternus Patri et Filio, dicitur tamen aliquid ex tempore, veluti hoc ipsum quod donatum diximus. Nam sempiternè Spiritus sanctus est donum, temporaliter autem donatum. Et si dominus non dicitur, nisi cùm habere incipit servum, etiam ista appellatio relativa ex tempore est Deo, non enim sempiterna creatura est, cujus ille Dominus est. Ergo Dominum esse non sempiternum habet, ne cogatur etiam creaturam sempiternam dicere, quia ille sempiternè non dominaretur, nisi etiam ista sempiternè famularetur. Sicut autem non potest esse servus qui non habet dominum, sic nec dominus qui non habet servum.

Oppositio; quòd non ex tempore sit Dominus temporis, quòd non sit ex tempore.

2. Sed hic aliquis dicit quòd non tempore compeñit Deo hæc appellatio quæ dicitur Dominus; quia non est solum Dominus rerum quæ ex tempore ceperunt, sed etiam illius rei quæ non coepit ex tempore, id est, ipsius temporis, quod non coepit ex tempore, quia non erat ante tempus quàm inciperet, et idèd non coepit esse Dominus ex tempore. Ad quod dici potest quia licet non coeperit ex tempore Dominus esse temporis, coepit tamen esse Dominus temporis, quia non semper fuit tempus; et ipsius hominis ex tempore coepit esse Dominus. De hoc Aug., in eodem lib., continuè ita ait: Quisquis exstiterit qui æternum Deum solum dicat, tempora verò non esse æterna propter varietatem et mutabilitatem, sed tamen ipsa tempora non in tempore esse coepisse, quia non erat tempus antequàm tempora inciperent; et idèd non in tempore accidere Deo ut Dominus esset, quia ipsorum temporum Dominus erat, quæ utique non in tempore esse coeperunt; quid respondebit de homine qui in tempore factus est, cujus utique Dominus non erat antequàm esset? Certè ut Dominus hominis esset, ex tempore accidit Deo; et ut omnis amoveatur controversia, certè ut tuus Dominus esset vel meus, qui modò esse

capimus, ex tempore habet. Quomodo ergo obtineamus nihil secundum accidens dici Deum, nisi quia ipsius naturæ nihil accidit quo mutetur; ut ea sint accidentia relativa, quæ cum aliqua mutatione rerum de quibus dicuntur, accidunt; sicut amicus relativè dicitur. Non enim amicus esse incipit, nisi cum amare cœperit. Fit ergo aliqua mutatio voluntatis, ut amicus dicatur. Nummus verò cum dicitur pretium, relativè dicitur, nec tamen mutatus est cum esse cœperit pretium, nec cum dicitur pignus et huiusmodi. Si ergo nummus potest nullà sui mutatione toties dici relativè ut neque cum incipit dici, neque cum desinit, aliquid in ejus naturâ vel formâ quâ nummus est mutationis fit; quanto facilior de illâ incommutabili Dei substantiâ debemus accipere, quod ita dicatur relativè aliquid ad creaturam, ut quamvis temporaliter incipiat dici, non tamen ipsi substantiæ Dei accidisse aliquid intelligatur, sed illi creaturæ ad quam dicitur! Qualiter etiam refugium nostrum dicitur. Refugium enim nostrum dicitur Deus; relativè ad nos enim refertur; et tunc refugium nostrum fit cum ad eum refugimus. Numquid tunc fit aliquid in ejus naturâ quod antequam refugeremus ad eum non erat? In nobis ergo fit aliqua mutatio, qui ad eum refugiendo efficiuntur moliores; in illo autem nulla. Sic et pater noster esse incipit, cum per ejus gratiam regeneramur, *qui dedit nobis potestatem filios Dei fieri*. Substantia ergo nostra mutatur in melius, cum filii ejus efficiuntur. Similiter et ille Pater noster esse incipit, sed nullâ sui commutatione substantiæ. Quid ergo temporaliter dici incipit Deus quod antea non dicebatur, manifestum est relativè dici; non tamen accidens Dei, quod aliquid ei acciderit, sed planè secundum accidens ejus ad quod dici aliquid Deus incipit relativè. Ex his aperte ostenditur quod quedam de Deo temporaliter dicuntur relativè ad creaturas sine mutatione deitatis, sed non sine mutatione creaturæ; et ita accidens est in creaturâ, non in Creatore; et appellatio quæ creatura dicitur relativè, ad Creatorem relativa est, et relationem notat quæ est in ipsâ creaturâ. Appellatio verò illa quæ Creator relativè dicitur ad creaturam, relativa quidem est, sed nullam notat relationem quæ sit in Creatore.

Hic solvitur questio quæ querebatur utrum Spiritus sanctus dicatur datum relatione ad se, cum ipse dei se.

3. Ille potest solvi questio superius proposita, ubi querebatur, cum Spiritus sanctus datum dicatur vel donatum (quod autem datur refertur et ad eum qui dat, et ad illum cui datur), et cum Spiritus sanctus dei seipsum, utrum ad seipsum relativè dicatur, cum dicitur dari vel donari. Cui questioni respondentes, dicimus Spiritum sanctum dici datum vel donatum relativè, et ad dantem, et ad illum cui datur. Dans autem sive donator, est Pater cum Filio et Spiritu sancto. Nec tamen dicimus Spiritum sanctum referri ad se, sed appellatio dati vel donati refertur et ad dantem et ad recipientem, quia non potest aliquid dici datum, nisi ab aliquo et alicui detur. Cum autem Spiritus sanctus dari à se vel datus à se dicitur, relativè quidem dicitur ad illum cui datur, et est appellatio relativa; et in illo cui datur mutatio fit, non in dante.

DISTINCTIO XXXI.

QUOMODO DICATUR FILIUS ÆQUALIS PATRI: AN SECUNDUM SUBSTANTIAM, AN SECUNDUM RELATIONEM; ITA ET SIMILIS.

1. Præterea considerari oportet, cum tres personæ coæquales sibi sint, utrum relativè hoc dicatur, an secundum substantiam; et si relativè, utrum secundum relationem, an secundum essentiam consideranda sit æqualitas; deinde, quid sit ipsa æqualitas: Ad quod dicimus quia sicut simile nihil sibi est (similitudo enim ut ait Hilarius, sibi ipsi non est), ita et æquale aliquid sibi non dicitur; ac per hoc sicut simile, ita et æquale relativè dicitur. Dicitur ergo relativè Filius æqualis Patri, et utrique Spiritus sanctus. Est tamen æqualis Patri Filius, et utrique Spiritus sanctus, propter summam simplicitatem essentiae et uni-

tatem. Æqualis est ergo Filius Patri secundum essentiam, non secundum relationem. Unde August., lib. 5 de Trin., cap. 8, ait: Quæramus secundum quid æqualis sit Patri Filius; non secundum hoc quod ad Patrem dicitur Filius, æqualis est Patri; restat ergo ut secundum id æqualis sit quod ad se dicitur. Quidquid autem ad se dicitur, secundum substantiam dicitur; restat ergo ut secundum substantiam sit æqualis; eadem ergo est utriusque substantia. Item in lib. 6, cap. 4: Satis est videre nullo modo Filium æqualem esse Patri, si in aliquo, scilicet quod pertinet ad significandam ejus substantiam, inæqualis invenitur; in omnibus ergo æqualis est Patri Filius, et est ejusdem substantiæ. Æqualis est etiam Spiritus sanctus Patri et Filio, et in omnibus æqualis propter summam simplicitatem illius substantiæ. Ex his perspicuum fit quod secundum substantiam Filius est æqualis Patri, et utrique Spiritus sanctus, et appellatio tantum relativa est. Æqualitas ergo Patris et Filii non est relatio vel notio, sed naturalis unitas et identitas.

Hic quæritur quomodo dicatur similis, et quid sit similitudo.

2. Hoc idem etiam dicimus de simili et similitudine. Cum enim dicitur Filius similis Patri, relativè quidem dicitur; sed similis est Patri propter unitatem essentiae. Est ergo appellatio tantum relativa, similitudo verò indifferens essentia. Unde quibusdam non inductè videtur nomine æqualitatis vel similitudinis non aliquid poni, sed removeri ut eâ ratione dicatur Filius æqualis Patri, quia nec major est eo, nec minor, et hoc propter unitatem essentiae. Ita et similis dicitur, quia nec diversus, nec alienus, nec in aliquo dissimilis, et hoc propter essentiae simplicitatem. Non ergo secundum quod Filius est genitus à Patre, æqualis vel inæqualis est Patri, nec similis vel dissimilis; sed æqualis et similis secundum substantiam.

De sententiâ sancti Hilarii, quæ in Trinitate personarum propria ostendit.

3. Non est igitur hic præmittendum quod vir illustris Hilarius proprietates personarum assignans, dicit in Patre esse æternitatem, speciem in imagine, usum in munere; quæ tantæ difficultatis sunt verba, ut in eorum intelligentiâ atque explanatione vehementer laboraverit Aug., ut ipse ostendit in lib. 6, de Trin., cap. 10, ita dicens: Quidam cum vellet brevissimè singularum in Trinitate personarum insinuare propria: Æternitas est, inquit, in Patre, species in imagine, usus in munere. Et quia non mediocris auctoritatis in tractatione Scripturarum et assertionem fidei vir extitit (hæc enim Hilarius in libris suis de Synodis posuit non longè à principio), horum verborum, id est, *patris*, et *imaginis*, et *muneris*, *æternitatis*, *speciei*, et *usûs*, additam scrutatuli intelligentiâ, quantum valet, non eum seculum arbitror in æternitatis vocabulo, nisi quod Pater non habet patrem de quo sit, Filius autem de Patre est, ut sit, atque ut illi coæternus sit. Imago enim si perfectè implet illud cujus imago est, ipsa coæquatur ei, non illud imaginî suæ; in quâ imagine speciem nominavit, credo propter pulchritudinem, ubi tanta est congruentia et prima æqualitas, et prima similitudo nullâ in re dissidens, et nullo modo inæqualis, et nullâ ex parte dissimilis; sed ad identitatem respondens ei cuius imago est; ubi est prima et summa vltà; cui non aliud vivere et aliud esse, sed idem et primus ac summus intellectus; cui non est aliud vivere et aliud intelligere, sed idem hoc unum tantum verbum perfectum; cui non desit aliquid, et ars quedam omnipotentis et sapientis Dei plena omnium rationum viventium incommutabilitatem; et omnes unum in eâ; sicut ipsa unum de uno cum quo unum; ibi novit omnia Deus quæ fecit per ipsam.

Hic de Spiritu sancto quare non dicatur. (Aug., lib. de Trin. 6, cap. 10.)

4. Est autem ineffabilis quidam complexus Patris

et imaginis, qui non est sine perfruitione, sine charitate, sine gaudio. Illa ergo dilectio, delectatio, felicitas vel beatitudo (si tamen aliqua humanâ voce dignè dicitur) usus ab illo appellata est breviter, et in Trinitate Spiritus sanctus non genitus, sed genitoris genitice suavitatis, ingenti largitate atque ubertate perfundens omnes creaturas pro captu earum. Itaque illa tria et à se invicem determinari videntur, et in se infinita sunt. Qui videt hoc vel ex parte, vel per speculum in ænigmate, gaudeat cognoscens Deum, et gratias agat. Qui verò non videt, tendat per pietatem fidei ad videndum, non per cæcitatem ad calumniam; quoniam unus est Deus, sed tamen Trinitas. Ecce habes qualiter verba Hilarii præmissa accipienda sunt, licet tantæ sint profunditatis, ut etiam adhibita expositione vix aliquatenus ea intelligere valeat humanus sensus; cum et ipsa eorum explanatio, quam hic Aug. edidit, plurimum in se habeat difficultatis et ambiguitatis.

Quod secundum hanc expositionem non distinguuntur ibi proprietates personarum tres. (Aug., ibid.)

5. Non enim secundum præmissam expositionem distinguuntur hic tres illæ proprietates superius assignatæ, sed ipsæ hypostases distinctæ ab invicem monstrantur; æternitatis tamen nomine eadem videtur designata proprietas, quam notat hoc nomen *ingenitus*. Sed videamus quid sit quod ait. *Imago si perfectè implet, cuius imago est, ipsa coæquatur ei, non illud suæ imagini.* Videtur enim dicere quod Filius qui est imago Patris, Patri coæquatur, non Pater Filio, cum et Filius dicatur æqualis Patri in Scripturâ, et Pater Filio, sed Filius hoc habet à Patre ut sit ei æqualis, Pater autem non habet à Filio; et tamen Filius plenè ac perfectè æqualis est Patri, id est, imago ei cuius est imago.

Quare dicatur Hilarius propria personarum assignasse in verbis prædictis, cum ibi non sint expressæ proprietates.

6. Propria ergo personarum in prædictis verbis assignasse dicitur Hilarius, quia relativa nomina personarum posuit, scilicet, *imaginis et muneris*; quæ relativè dicuntur de personis, et proprietates notant quibus distinguuntur personæ. Ita enim dicitur Spiritus sanctus munus relativè, sicut donum. Verumtamen ipsas proprietates aliis tribus nominibus non significavit, juxta prædictam Aug. expositionem; nisi solo nomine æternitatis, quo non ipsam paternitatem, sed eam voluit intelligi notionem quâ dicitur ingenuus.

Quod eorumdem personarum distinctionem notat August. aliis verbis sine expressione trium proprietatum.

7. Illud etiam sciri oportet, quod eorumdem trium personarum distinctionem Aug. ostendere volens sine expressione illarum trium proprietatum superius commemoratarum, in lib. de Doct. Christ. sic ait: In Patre est unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu sancto unitatis æqualitatisque concordia. Et hæc tria unum, omnia propter Patrem, æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum sanctum. Itaque Pater et Filius, et Spiritus sanctus, et singulus quisque horum Deus est, et simul omnes unus Deus; et singulus quisque horum plena substantia est, et simul omnes una substantia. Pater nec Filius est, nec Spiritus sanctus; et Filius nec Pater est nec Spiritus sanctus; Spiritus sanctus nec Pater est, nec Filius: sed Pater tantum Pater, et Filius tantum Filius, et Spiritus sanctus tantum Spiritus sanctus. Eadem tribus æternitas, eadem incommutabilitas, eadem majestas, eadem potestas. In his verbis apertè insinuatur personarum trium distinctio.

Quare Patri attribuitur unitas, et Filio æqualitas.

8. Sed plurimos movet quod Patri attribuit unitatem, Filio æqualitatem. Cum enim unitas dicitur secundum substantiam, non tantum in Patre est, sed etiam in Filio et Spiritu sancto; et æqualitas una est

Patris et Filii, et Spiritus sancti. Cur ergo Patri attribuitur unitas, et Filio æqualitas? Fortè eadem ratione attribuitur Patri unitas secundum Aug. quâ supra eidem æternitas secundum Hilarium, quia videlicet Pater ita est, ut ab alio non sit, et quia Filium genuit unum secum Deum, et Spiritus sanctus ab eo procedit unus cum eo Deus. Unitas ergo in Patre esse dicitur, quia nec est aliquid aliud à quo sit. Non enim ab alio est, nec ab eo aliquis vel aliquid est ab æterno, quod unum cum eo non sit: Filius enim et Spiritus sanctus unum sunt cum Patre. Unde Veritas ait, Joan. 10: *Ego et Pater unum sumus.*

Quare Pater et Filius dicantur esse unum vel unus Deus, sed non unus: quia res ejusdem naturæ rectè possunt dici unum simpliciter esse, et cum adjectione; res verò diversæ naturæ non possunt dici unum, nisi dicatur quid unum.

9. Hic dici oportet quod Pater et Filius et Spiritus sanctus rectè dicuntur esse unum et unus Deus, sed non unus. Res enim duæ vel plures rectè possunt dici unum esse, si sint unius essentialis, et earum una sit natura. Unus autem vel una non potest dici de diversis rebus, nisi addatur quid unus vel una, quo addito, rectè potest dici de rebus et unius et diversæ substantiæ. Unde Aug., in lib. 6, de Trin., c. 3, sic ait: Nescio utrū inveniat in Scripturis dictum: Unum sunt, quorum est diversa natura. Si autem et aliqua plura sunt ejusdem naturæ et diversa sentiunt, non sunt unum in quantum diversa sentiunt. Cum ergo sic dicitur unum, ut non addatur quid unum, et plura unum dicuntur, eadem natura atque essentialis, non dissidens neque dissensiens significatur. Unde Paulus et Apollo, 1 Cor. 3, qui et ambo homines erant et idem sentiebant, unum esse dicuntur cum dicitur: *Et qui plantat et qui rigat unum sunt.* Cum verò additur quid unum, potest significari aliquid ex pluribus unum factum, quamvis diversâ naturâ; sicut anima et corpus non possunt utique dici unum (quid enim tam diversum?) nisi addatur vel sub intelligatur quid unum, scilicet unus homo. Unde Apostolus: *Qui adhæret, inquit, 1 Cor. 6, Domino, spiritus unus est,* non dixit: Unus est vel unum sunt, sed addit Spiritus. Diversi sunt enim naturâ spiritus hominis et Spiritus Dei; sed inhærendo sit spiritus hominis unus spiritus cum Deo, quia particeps sit veritatis et beatitudinis illius. Si ergo de his quæ diversæ substantiæ sunt, rectè dicitur quod sint unus spiritus, quanto magis qui unius substantiæ sunt, rectè dicantur unus Deus esse? Pater ergo et Filius unum sunt utique secundum unitatem essentialis, et unus Deus, in quo et Ariana hæresis damnatur, quæ Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ut ait Aug. in lib. de Hæresibus, non vult esse unius ejusdemque substantiæ atque naturæ, vel, ut expressius dicatur, essentialis, quæ Græcè dicitur *usia*; sed Filium esse creaturam; necnon et Sabelliana, quæ, ut ait Aug. in eodem libro, dicebat Christum eundem ipsum et Patrem et Spiritum sanctum esse; ut esset Trinitas nomen sine substantiâ personarum. Utramque pestem, ut ait Aug. super Joannem, elidit Veritas dicens: *Ego et Pater unum sumus.* Utrumque audi et adverte, et *unum, et sumus*: et à Charybdi et à Scyllâ liberaberis. Quod enim dixit *unum*, liberat te ab Ario; quod dixit *sumus*, liberat à Sabellio. Si *unum*, ergo non diversum; si *sumus*, ergo Pater et Filius. Sumus enim non diceret de uno, nec unum de diverso. Erubescant ergo Sabelliani, qui dicunt ipsum esse Patrem qui est Filius, confundentes personas; qui et dicti sunt Patripassiani, quia dicunt Patrem sui se passum. Ariani verò dicunt aliud Patrem esse, aliud Filium; non unam substantiam, sed duas: Patrem majorem, Filium minorem. Noli hoc dicere tu, catholice. In medio ergo naviga, utrumque periculosum latus devita: et dic: Pater Pater est, Filius Filius est; alius Pater, alius Filius, sed non aliud, imò hoc ipsum, quia unus Deus. Ecce ostensum est quare unitas in Patre esse dicatur, cum tres illi unum sint.

Quare dicatur esse aequalitas in Filio, cum sit una aequalitas trium.

10. Nunc videamus quare aequalitas dicatur esse in Filio, cum una et summa aequalitas sit trium. Hoc ideo forte dictum est, quia Filius genitus est à Patre aequalis gignenti, et dono quod ab utroque procedit; et ideo illa tria dicuntur esse aequalia propter Filium. Filius enim habet à Patre ut sit ei aequalis et Spiritui sancto; et Spiritus sanctus ab utroque habet ut sit aequalis utrique. Hoc autem sine assertionis supercilio et majoris intelligentiae præjudicio dicimus, malentes in apertione tam clausorum sermonum peritiores audire, quam aliquid aliis influere.

Quare in Spiritu sancto dicatur esse utriusque concordia vel connexio.

11. Quod autem in Spiritu sancto dicitur esse utriusque concordia, et per eum omnia connexa, facilius est intelligentia nobis præmissa ad mentem revocantibus. Supra enim secundum auctoritates sanctorum dictum est quod Spiritus sanctus amor est quo Pater diligit Filium, et Filius Patrem. Recte ergo Spiritus sanctus dicitur confexio vel concordia Patris et Filii, et per eum omnia connexa. Unde Aug. in lib. 5 de Trin., cap. 11: Communio quædam consubstantialis Patris et Filii est amborum Spiritus sanctus. Idem in lib. 7 de Trin., cap. 3: Spiritus sanctus est summa charitas utrumque conjungens, nosque subjugens.

DISTINCTIO XXXII.

UTRUM PATER VEL FILIUS PER SPIRITUM SANCTUM DILIGAT, CUM DILIGERE IDEM DEO SIT QUOD ESSE.

1. Ille oritur questio ex prædictis deducta: dictum est enim supra, atque sanctorum auctoritatibus ostensum, quod Spiritus sanctus est communio Patris et Filii, et amor quo Pater et Filius se invicem diligunt. Ideo queritur utrum Pater vel Filius per Spiritum sanctum diligat. Quod utique videtur oportere dici secundum auctoritates supra positas, quibus ostenditur Spiritum sanctum esse, quo genitus à gignente diligatur, genitoremque suum diligat. Sed contra, si Pater vel Filius dicatur diligere per Spiritum sanctum, videtur esse per Spiritum sanctum, quia non est aliud Deo esse, et aliud diligere, sed idem; quia, ut ait Aug. in lib. 15 de Trin., cap. 5, quidquid secundum qualitates in illa simplici naturâ dici videtur, secundum essentiam est intelligendum, ut bonus, magnus, immortalis, sapiens, diligens, et huiusmodi. Ideoque si Pater vel Filius diligit per Spiritum sanctum, per ipsum Spiritum esse videtur; neque tantum essentia sed diligit, sed etiam dono.

Hæc questio insolubilis est, humanum superans sensum, in quâ auctoritates sibi occurrunt.

2. Huic questioni, cum altitudinem nimis profunditatis contineat, id solum respondemus, quod Aug. significare videtur, scilicet quod Pater et Filius se diligant, et unitatem servant, non solum essentia suâ, sed suo dono proprio; quod licet supra positum sit, iterare tamen non piget, quia sic expedit. Ait ergo Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 5, ita: Manifestum est quod non aliquis duorum est quo uterque conjungitur; quo genitus à gignente diligatur, genitoremque suum diligit, sineque non participatione, sed essentia suâ, neque dono superioris alicujus, sed suo proprio servantem unitatem pacis. Ecce hic dicit quod essentia est ei dono suo servantem unitatem. Idem in lib. 5 de Trin., cap. 7, ait: In illâ Trinitate quis audeat dicere Patrem nec se, nec Filium, nec Spiritum sanctum diligere, nisi per Spiritum sanctum? Hic aperte ostendit Patrem non tantum per Spiritum sanctum diligere; non autem simpliciter dicit Patrem non diligere per Spiritum sanctum.

Utrum Pater sit sapiens Sapientia quam genuit, sicut diligit amore qui ab ipso procedit.

3. Præterea diligenter investigari oportet utrum Pater sapiens sit Sapientia quam genuit, quæ tantum Filius est. Quod videtur à simili posse probari. Si enim

Pater diligit amore qui ab ipso procedit, cur non et Sapientia vel Intelligentia quam ipse genuit, sapit, vel intelligit? Hanc questionem urgere videtur, ut ait Aug. in lib. 6 de Trin., cap. 4, quod scripsit Apostolus dicens, 1 Cor. 1, *Christum Dei Virtutem et Dei Sapientiam*. Ubi queritur utrum ita sit Pater Sapientia et Virtutis source, ut hæc Sapientia sapiens sit quam genuit, et hæc Virtute potens quam genuit. Sed absit ut ita sit, quia si hoc est ibi esse quod sapere, non per illam Sapientiam quam genuit sapiens dicitur Pater; alioquin non ipsa ab illo, sed ille ab ipsâ est. Si enim Sapientia quam genuit causa est illi ut sapiens sit, etiam ut sit ipsa illi causa est; quod fieri non potest, nisi gignendo eum aut faciendo; sed nec genitricem, nec conditricem Patris ullo modo quisquam dixerit Sapientiam; quid enim est insanius? Ergo Pater ipsa Sapientia est quæ sapiens est. Filius vero dicitur Sapientia Patris et Virtus Patris; non quia Pater per eum sit sapiens vel potens, sed quia Filius Sapientia et Virtus est de Patre Sapientia et Virtute. Ex his ergo patet quod Pater non est sapiens Sapientia genita, sed seipso Sapientia ingenta.

Utrum Filius sit sapiens Sapientia genita vel ingenta.

4. Post hæc queri solet à quibusdam, utrum Filius sit sapiens Sapientia genita, vel ingenta. Si enim non est sapiens Sapientia genita, nec seipso sapiens est; si vero Sapientia genita sapiens est, non videtur sapiens esse Sapientia ingenta, et ita non videtur esse sapiens à Patre, cum à Patre habeat omnia. Ad quod dicimus quod una est Sapientia Patris et Filii et Spiritus sancti, sicut una essentia, quia Sapientia in illius naturâ simplicitate est essentia; et tamen Filius tantum est Sapientia genita, et Pater tantum est Sapientia ingenta; et Sapientia genita est de Sapientia ingenta, vel à Sapientia ingenta. Et cum idem sit ibi esse quod sapientem esse, relinquitur ut Sapientia genita sit sapiens de Sapientia ingenta. Non ergo Filius dicitur Sapientia Dei, tantum ipse solus intelligens sit vel sapiens sibi et Patri et Spiritui sancto; quia, ut ait Aug., in lib. 15 de Trin., c. 7: Si solus ibi Filius intelligit et sibi et Patri et Spiritui sancto, ad illam rediit absurditatem, ut Pater non sit sapiens de seipso, sed de Filio: nec Sapientia Sapientiam genuerit, sed eâ Sapientia Pater dicatur sapiens esse quam genuit. Ubi enim non est intelligentia, nec Sapientia potest esse. Ideoque si Pater non intelligit ipse sibi, sed Filius intelligit Patri, profecto Filius Patrem sapientem facit. Et si hoc est Deo esse quod sapere, et ea illi est essentia quæ Sapientia, non Filius à Patre, quod verum est, sed à Filio potius Pater habet essentiam, quod absurdissimum atque falsissimum est. Est ergo Deus Pater sapiens eâ, quæ ipse est, suâ Sapientia; et Filius, Sapientia Patris, est sapiens de Sapientia quæ est Pater, de quo est genitus Filius. Ita et Pater est intelligens eâ, quæ ipse est, suâ Intelligentia. Non enim esset sapiens, qui non esset intelligens. Filius autem, Intelligentia Patris, de Intelligentia genitus est, quæ est Pater; de quâ et intelligens est. Proinde Pater est Sapientia, et Filius Sapientia, et uterque una est Sapientia; et tamen solus Pater est ingenta Sapientia, et Filius solus genita Sapientia; nec tamen alia Sapientia Pater, alia Sapientia Filius, sed una eademque est; sicut Pater est Deus ingentis, et Filius est Deus genitus; neque Deus genitus est Deus ingentis; non ideo tamen alius Deus est Pater, alius Deus Filius, sed unus Deus uterque, non autem unus. Alius est enim genitus, alius ingentis, sed non alius Deus; imò uterque unum, sive unus Deus. Ita non est Sapientia genita Sapientia ingenta, sed alia est Sapientia genita, alia ingenta; non tamen est alia Sapientia, sed una eademque.

An Filius sit sapiens seipso vel per seipsum.

5. Ex prædictis constat quod Filius non est sapiens à se neque de se, sed de Patre et à Patre. Queritur autem solet utrum Filius sit sapiens seipso vel per seipsum? Quidam dicunt multiplicem hic fieri intelligentiam, et

ideo distinguendum fore; ita ut cum dicis Filium esse sapientem seipso vel per seipsum, si sui naturā et essentiali sapientem intelligas, verus sit intellectus; si verō à seipso vel de seipso sapientem esse intelligas, falsitati subjectam habeas intelligentiam. Alii verò simpliciter et absque determinatione concedunt huiusmodi locutiones: Filius est Sapientia per se, sed non à se vel de se, et: Filius est Deus per se, et est per se, sed non à se vel de se. Hoc confirmantes verbis Hilarii, qui Filium non à se, sed per se agere ait, in lib. 9 de Trin.: Natura, inquit, cui contradicis, hæretice, hæc unitas est, ut ita per se agat Filius ne à se agat, et ita non à se agat ut per se agat. Intellige Filium agentem, et per eum Patrem agentem. Non à se agit, cum Pater in eo manere monstratur. Per se agit, cum secundum nativitatem Filii agit ipse quæ placita sunt. Infirmus sit non à se agendo, nisi à Deo ipse agit; non sit verò in unitate naturæ, si quæ agit et in quibus placet non per se agit. Sicut ergo, inquit, Filius per se agit, sed non à se; ita et Filius debet dici sapiens per se, sed non à se. Sic et ipse per se Deus est, vel esse dicendus est, ut aiunt, sed non à se vel de se.

An una tantum sit Sapientia Patris.

6. Post hæc à quibusdam solet quæri utrum una tantum sit Sapientia Patris. Quod non esse nituntur probare hoc modo: Filius, inquit, est Sapientia Patris genita, quæ Pater sapiens non est. Est igitur aliqua Sapientia Patris, quæ sapiens non est. Est autem et Sapientia Patris ingenta, et eā Pater sapiens est. Est ergo quedam Sapientia Patris, quæ sapiens est; et ipsa non est illa Sapientia Patris quæ Pater sapiens non est, non est ergo una tantum Sapientia Patris. Item Sapientia ingenta est Sapientia Patris, et Sapientia genita est Sapientia Patris; non est autem Sapientia ingenta Sapientia genita; non est igitur una tantum Patris Sapientia. Hæc et hia similia, tanquam sophistica et à veritate longinqua, cunctisque in theologia peritis patentia abjicimus, responso indigna advertentes; id tamen adicientes, quia una tantum Sapientia Patris, sed non uno modo dicitur. Nam Sapientia Patris dicitur illa quam genuit, et Sapientia Patris dicitur ea quæ sapiens est. Diversa est ergo ratio dicti. Illa enim dicitur Patris, qui eam genuit; et eā dicitur Sapientia Patris, quia eā sapit. Una est tamen Sapientia Patris, quia Sapientia genita est eadem Sapientia, et eā quæ sapiens est; sive eā quæ sapiens est intelligatur persona Patris, sive essentia Patris, quia persona Patris quæ intelligitur cum dicitur Sapientia ingenta, et persona Filii quæ significatur cum dicitur Sapientia genita, una eademque Sapientia est; quæ essentia divina intelligitur communis tribus personis.

Quid in Trinitate est dilectio quæ est Trinitas, et tamen Spiritus sanctus est dilectio quæ non est Trinitas; nec ideo duæ sunt dilectiones; ita et de Sapientia.

7. Et sicut in Trinitate dilectio est, quæ est Pater, Filius et Spiritus sanctus, quæ est ipsa essentia deitatis, et tamen Spiritus sanctus dilectio est quæ non est Pater vel Filius; nec ideo duæ dilectiones sunt in Trinitate, quia dilectio quæ propriè Spiritus sanctus est, dilectio est quæ Trinitas est, non tamen ipsa Trinitas est, sicut Spiritus sanctus est essentia quæ Trinitas est, non tamen ipsa Trinitas est; ita in Trinitate Sapientia est quæ est Pater et Filius, et Spiritus sanctus, quæ est essentia divina; et tamen Filius est Sapientia quæ non est Pater vel Spiritus sanctus. Neque ideo duæ Sapientie ibi sunt, quia Sapientia quæ propriè est Filius est Sapientia quæ est Trinitas, ipsa tamen non est Trinitas, sicut Filius non essentia quæ est Trinitas, ipse tamen non est Trinitas.

Quid ratione Pater non dicitur sapiens eā Sapientia quam genuit, eadem videtur debere dici quod non sit diligens Pater vel Filius dilectione, quæ ab utroque procedit.

8. Præterea diligenter notandum est quod eā ratione quæ Pater non dicitur sapiens eā Sapientia quam genuit, videtur fore dicendum quod Pater non diligit

Filium, vel Filius Patrem eā dilectione quæ ab utroque procedit, scilicet quæ propriè Spiritus sanctus est. Sicut enim idem est Deo sapere quod esse, ita est ei idem diligere quod esse. Ideoque sicut negatur Pater esse sapiens sapientia quam genuit; qui si eā diceretur sapiens, non ipsa ab eo, sed ipse ab eā intelligeretur esse; ita videtur non debere concedi quod Pater vel Filius diligit dilectione quæ tantum Spiritus sanctus est, quia si eā diligit Pater vel Filius, non Spiritus sanctus videtur esse à Patre et Filio, sed Pater et Filius à Spiritu sancto, quia idem est ibi diligere quod esse. At supra dictum est, atque auctoritate Aug. sanctum, quod in Trinitate tria sunt, unus diligens eam qui de illo est, et unus diligens eum de quo est, et ipsa dilectio; et non est aliquis duorum quo genitus à gignente diligitur, et genitorem suum diligit. Quibus verbis aperte significatur Patrem Filium, et Filium Patrem diligere, eā scilicet dilectione quæ non est aliquis eorum, sed tantum Spiritus sanctus. Cum idem ergo sit ibi diligere quod esse, quomodo dicitur Pater vel Filius non esse eā dilectione quæ alter alterum diligit, cum ideo Pater negetur sapere Sapientia quam genuit, ne eā esse intelligatur?

Quod et hæc questio inexplicabilis est, quæ excellit infirmitatem hominis.

9. Difficilem mihi fateor hanc questionem, præcipue cum ex prædictis oriatur quæ similem videntur habere rationem; quod mens intelligentiæ attendens infirmitas turbatur, cupiens magis ex dictis sanctorum referre, quam afferre. Opinans enim lector est, inquit Hilarius in medio lib. 1 de Trin., qui dictorum intelligentiam expectat ex dictis potius quam imponat; et retulerit magis quam attulerit; neque cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem præsumpsit intelligendum. Cum ergo de rebus Dei sermo est, concedamus Deo sui cognitionem, dictisque ejus piā veneratione famulemur. Investiget ergo diligenter plus lector rationem dictorum, si forte dictorum aliquam valeat reperire causam; quæ notā, ipsa præmissa quæstio aliquatenus explicari valeat. Ego autem hanc questionem non absolvens, sed errorem excludens, profiteor non esse dictum Patrem diligere Filium, vel Filium Patrem, eā dilectione quæ ab utroque procedit; quæ non est aliquis eorum, sed tantum Spiritus sanctus; tanquam eā dilectione Pater sit vel Filius. Sed sic eā Pater diligit Filium et Filius Patrem, ut etiam Pater per se eā quæ ipse est dilectione diligit, sic et Filius; non autem sic ut Pater per se non diligit, et Filius, sed per eam tantum. Quis hæc in illa Trinitate, inquit Aug., opinari vel affirmare præsumat? Eam tamen questionem lectorum diligentia plenius dijudicandam atque absolvendam reliquimus, ad hoc minus sufficientes.

DISTINCTIO XXXIII.

UTRUM PROPRIETATES PERSONARUM SINT IPSÆ PERSONÆ VEL DEUS, ID EST, DIVINA ESSENTIA.

1. Post supra dicta interius considerari atque subtiliter inquiri oportet, utrum proprietates personarum quibus ipsæ personæ determinantur, sint ipsæ personæ, et sint Deus, id est, divina essentia; an ita sint in personis, ut non sint personæ, ac per hoc nec divina essentia. Quod enim in personis sint proprietates, nemo inficiari audet, cum aperte clamet auctoritas quod in personis est proprietas, et in essentia unitas. Superius quoque multis sanctorum testimoniis astruximus personas per proprietates distinguere atque determinari; ipsasque proprietates, tres scilicet, propriis expressimus vocabulis. Cum ergo proprietates ipsæ ab æterno fuerint, quibus ipsæ personæ determinantur et differunt, quomodo essent si in eis non essent? et quomodo in eis essent, et ipsæ personæ non essent, quin ibi esset multiplicitas? Quocirca sicut proprietates esse in personis, ita et eas personas esse confitemur, sicut supra auctoritate Hieronymi (ut non pigeat revocare ad mentem) protestati sumus, in expositione fidei ita dicentis: Sabellii hæresim declinantes, tres

personas expressas sub proprietate distinguimus. Non enim nomina tantummodo, sed etiam nomina proprietates, id est, personas, vel, ut Graeci exprimunt, hypostases, hoc est, subsistentias constituntur. Ecce aperte dicuntur personas proprietatibus distingui, et ipsas proprietates esse personas; cuius hic verba perstringimus, quia supra latius posuimus.

Quid proprietates sint divinae essentiae.

2. Cumque de simplicitate deitatis supra dissereremus, auctoritatibus sanctorum, scilicet Aug., Hil., Isidor. necnon et Boetii, evidenter monstravimus Deum hoc esse omnino quod in se habet, excepto quod Pater habet Filium, nec est Filius, et Filius habet Patrem, nec est Pater; et sic esse in natura triam, ut qui habet, hoc sit quod habet: et totum quod ibi est, unum esse, unam vitam esse, quae modo non iteramus, ne fastidium lectori ingeramus. Si ergo proprietates ibi sunt, singula earum est id in quo est, et unum eademque vita singulae sunt. Fateamur ergo et proprietates esse in tribus personis, et ipsas esse personas atque divinam essentiam.

Auctoritate astruit quod proprietates sit natura.

3. Quod enim proprietates etiam divina natura sit, testantur Hilarius, dicens nativitatem Filii esse naturam. Unde in lib. 7 de Trin. ait: Utriusque natura non differt; unum sunt Pater et Filius. Habet ergo hoc sacramenti nativitas, ut complectatur in se et nomen, et naturam, et potestatem, quia nativitas non potest esse ea natura unde nascitur Filius. Idem, in 6: Nativitas proprietates est, veritas est. Idem, in 7, dicit quod naturae nativitas sit intelligenda esse in natura dei. Supra enim dixit quod propriam Patris est quod semper Pater est, et proprium Filii est, quod semper Filius est; significans quod proprietates Patris est Pater, et proprietates Filii est Filius. His aliisque pluribus auctoritatibus aperte significari videtur quod proprietates Filii Filius sit, sic et Deus; ita et proprietates Patris, et proprietates Spiritus sancti.

Quidam negant, scilicet, proprietates esse personas et divinam naturam, et quare.

4. Hoc autem aliqui negant, dicentes quidem proprietates in personis esse, sed non esse personas ipsas, quia ita dicunt esse in personis vel in essentia divina, et non sint interiores, sicut ea sunt quae secundum substantiam dicuntur de Deo, ut bonitas, iustitia, sed extrinsecus affixae sunt, atque ita esse rationibus probare contendunt. Si enim, inquit, proprietates sunt personae, non eis personae determinantur. Contra quod dicimus quia etiam seipsae personae differunt, sicut supra Hier., loquens de Patre et Filio et Spiritu sancto, dicit: Substantia unum sunt, sed personae ac nominibus distinguuntur. Sed iterum addunt: Si proprietates ipsae divinae essentiae sunt, cum essentia non differant tres personae, nec proprietatibus differunt. Quomodo enim differt Pater à Filio, eo quod divina essentia est, cum in essentia unum sunt?

Responsio ad praemissa auctoritate nitens.

5. Horum doctrinis novis et humanis commentis verbo Hil. respondeo: Immensum est quod exigitur et incomprehensibile; extra significantiam est sermonis, extra sensus intentionem; non enuntiat, non attingit, non tenetur; verborum significantiam rei ipsius natura consumit; sensus contemplationem imperisibile lumen obcaecat, intelligentiae capacitatem quod sine nullo continetur excedit. Mihi ergo in sensu labes est, in intelligentia stupor est; in sermone vero non jam infirmitatem, sed silentium constat; periculosum nimis est de rebus tantis ac tam reconditis aliquid ultra praescriptum coeleste proferre, ut ultra praefinitionem Dei sermo de Deo sit. Forma fidei certa est. Non ergo aliquid addendum est, sed modus constituendus adiacere, quicquid ultra queritur, non intelligitur.

Quomodo improbi Aeterei insistant alia addentes.

6. Exterum haereticorum improbitas instinctu diabolice fraudulentiae excitata, nondum quiescit, sed in tantis rerum questionibus addit: Si paternitas est Filiatio

in Deo sive in divina essentia sunt, eadem ergo res est sibi Pater et Filius. Nam in quo paternitas est, Pater est; et in quo Filiatio est, Filius est. Si ergo una eademque res habet in se paternitatem et Filiationem, ipsa generat et generatur: quod dicentes, in Sabelliana haeresim pertrahunt, extendentes Patrem in Filium, cum ipsam sibi Filium proponant et Patrem. Si vero negaverint in una Dei essentia paternitatem esse et Filiationem, quomodo ergo dicunt esse Deum? His atque aliis argumentorum aculeis utuntur in suae opinionis assertionem, ut veritatis formam dissecant.

Responsio contra hanc eorum oppositionem, ubi traditur proprietates non penitus ita esse in Dei essentia, sicut in hypostasibus dicuntur.

7. Quorum audaciae resistentes atque ignorantiae providentes, audebimus aliquid super hoc loqui. Paternitas et Filiatio non ita esse omnino in divina substantia dicuntur, sicut in ipsis hypostasibus; in quibus ita sunt, quod eas determinant, ut ait Joan. Damas., lib. 3 de orthodoxa Fide, c. 6. Characteristica idiomata sunt, id est, determinativae proprietates hypostaseos et non naturae; etenim hypostasim determinant et non naturam. Ideoque licet paternitas et Filiatio sint in divina essentia, cum eam non determinant, non ideo potest dici quod divina essentia et generat et generatur; vel quod eadem res sit sibi Pater et Filius. Ita enim proprietates determinat personam, ut hac proprietate hypostasis sit generans, et illa alia hypostasis sit genita; et ita non idem generat et generatur, sed alter alterum.

Queritur quomodo proprietates possunt esse in natura, ut tamen eam non determinent.

8. Sed forte quares, cum haec proprietates non possunt esse in personis quin eas determinant, quomodo in divina essentia esse possint, ita ut non eam determinant? Respondeo tibi et hic cum Hil., lib. 1 de Trin., non longe à principio: Ego nescio, non requiro, sed consolabor me tamen. Archangeli nesciunt, angeli non audierunt, secula non tenent, propheta non sensit, Apostolus non interrogavit, Filius ipse non edidit. Cesset ergo dolor querelarum: non pulet homo suae intelligentiae generationis sacramentum posse consequi. Absolutè tamen intelligendus est Pater et Filius et Spiritus sanctus. Stat in hoc sine intelligentia verborum. Est Filius à Patre, qui est unigenitus ab ingenito, progenies à parente, unus ab uno; non natura deitatis alia et alia, quia ambo unum. Hoc credendo incipe, percurrere, persiste; etsi non perventurum sciam, tamen gratulabor profecturum. Qui enim pie in infinita prosequitur, etsi non contingat, aliquando tamen proficiet procedendo. Sed ne te inseras in illud secretum et arcanum inopinabili nativitate, ne te immergas, summam intelligentiae comprehendere praesumens; sed intellige incomprehensibilia esse. Haec aliisque multis evidenter ostenditur nobis nativitas necne maiestatem perscrutari, jus ponere potestati, modum circumscribere infinito.

Quibus auctoritatibus opinionem suam, scilicet, quod proprietates Patris vel Filii non sit Deus, muniam.

9. Verumtamen nondum desistant impatientiae spiritui agitati, sed opinionem suam etiam sanctorum auctoritatibus munire conantur; quibus ostendere volunt proprietatem quae Pater est Pater, et proprietatem quae Filius est Filius, non esse Deum; ad hoc inducentes verba Aug., ton. 2, super illum locum psal. 68: Et non est substantia, ita dicens: Deus enim quaedam substantia est. Unde etiam in fide catholica sic edificamur, ut dicamus Patrem et Filium et Spiritum sanctum unius esse substantiae; quid est unius substantiae? Quicquid est Pater quod Deus est, hoc est Filius, hoc est Spiritus sanctus. Cum autem Pater est, non illud est quod vel quo est. Pater enim non ad se, sed ad Filium dicitur: ad se autem, Deus dicitur. Eo igitur quod vel quo Deus est, substantia est. Et quia ejusdem substantiae est Filius, procul dubio Filius est Deus. Aliter quod Pater est, quia non substantiae est, sed refertur ad Filium, non sic dicimus Filium Pa-

trem esse, sicut dicimus Filium Deum esse. Ex his verbis significari dicunt quod proprietates Patris vel proprietates Filii non sit Deus vel essentia divina. Cum enim dicit, *eo quod Deus est, substantia est, sed quod Pater est substantia non est*, aperte inquirunt ostendi id esse substantiam, quo Deus est; id verò quo Pater est, non esse substantiam. Item cum ait: *Pater non illua est quod est*, ostendit eum non esse Patrem eo quod substantia est. Non enim simpliciter dixit: *Pater non est illud quod est*; sed ait: *Cum Pater est, non est illud quod est*, significans quo Pater est non esse illud quo est, id est, essentiam. Hæc illi ita exponentes, sua commenta simplicibus et incautis vera videri faciunt. Nos autem aliter fore ista intelligenda dicimus. Dicens enim: *Eo quod Deus est, substantia est, sed quod Pater est, substantia non est*, hoc intelligi voluit, quia essentia Deus est, et deitate substantia est. Eo enim substantia est, quo Deus est; et è converso, cuius ea est deitas quæ est substantia, et substantia quæ deitas; sed quod Pater est, non est substantia, id est, non quo Pater est, eo substantia est, quia proprietate generationis Pater est, quæ substantia non est. Ipsam tamen proprietatem substantiam esse non negavit. Ita tamen illud intelligendum est quod ait: *Cum Pater est, non illud est quod est*; id est, non illo Pater est quod vel quo ipse est, id est, essentia, sed notione.

Aliis etiam verbis Aug. utuntur ut asserant quod dicunt, scilicet proprietates personarum non esse Dei substantiam.

10. Item illis verbis Aug. vehementer insistent superius positis, scilicet quod Verbum secundum quod sapientia est et essentia, hoc est quod Pater: secundum quod Verbum, non hoc est quod Pater. Si, inquirunt, Verbum non est hoc quod Pater, secundum hoc quod est Verbum; id ergo quo Verbum est non est illud quo Pater est; proprietates ergo quæ Verbum est, non est quod Pater est, non est igitur divina essentia. Ad quod dicimus quia licet secundum quod Verbum, non sit hoc quod Pater est, ea tamen proprietates quæ Verbum est, est id quod Pater est, id est, divina essentia, sed non hoc est hypostasis Patris.

DISTINCTIO XXXIV.

OPINIO QUORUNDAM NON IDEM ESSE PERSONAM ET ESSENTIAM VEL NATURAM DICENTIUM, ET EANDEM ESSENTIAM NON POSSE ESSE PATREM, ET FILIUM, ET SPIRITUM SANCTUM.

1. Prædictis autem adiciendum est, quod quidam perversi sensus homines in tantam profluerunt insaniam, ut dicent non idem esse naturam Dei et personam sive hypostasim; dicentes eandem essentiam non posse esse Patrem et Filium sine personarum confusione. Si enim, inquirunt, ea essentia quæ Pater est, est Filius, idem sibi Pater est et Filius. Si hanc rem dicis esse Patrem, aliam quære quam dicas esse Filium. Si verò aliam non quæris, sed eandem dixeris, idem genuit et genitus est. Propter hæc et huiusmodi, inter naturam et personam dividunt, ita ut non recipiant unam deitatem naturam et simplicem esse tres personas. Idque testimonio Hilarii defendere nituntur, qui in lib. 8 de Trinit., querens utrum Apostolus Spiritum Dei nominans et Spiritum Christi, idem significaverit utroque verbo, inquit ita: Gentium prædicator volens naturæ unitatem in Patre et Filio docere ait, Rom. 8: *Spiritus Dei in vobis est; si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Spiritus ejus qui suscitavit Jesum*, etc. Spirituales omnes sumus, si in nobis est Dei Spiritus, sed et hic Spiritus Dei, est et Spiritus Christi. Et cum Christi Spiritus in nobis est, ejus Spiritus in nobis est qui suscitavit Christum. Et cum ejus qui suscitavit Christum in nobis est Spiritus, et Spiritus in nobis est Christi, nec tamen non Dei est Spiritus, qui in nobis est. Discerne ergo, ô hæretice, Spiritum Christi à Spiritu Dei; et excitati à mortuis Spiritum Christi à Spiritu Dei Christum à mortuis excitantis. Cum qui

habitat in nobis Spiritus Christi, Spiritus Dei sit; et Spiritus Christi à mortuis excitati Spiritus Dei tantum sit Christum à mortuis excitantis. Et quero nunc, in Spiritu Dei utrum naturam, an rem naturæ significatam existimes. Non est enim idem natura quod res naturæ; sicut non idem est homo et quod hominis est, nec idem est ignis et quod ipsius ignis est; et secundum hoc non est idem Deus et quod Dei est. Hujus dicti occasione præfati hæretici dogmatizaverunt non idem esse personam et naturam Dei, asserentes naturam Dei non esse tres personas, intelligentes in his præmissis verbis Hilarii per rem naturæ personam, et nomine naturæ divinam naturam. Et idè dicunt Hilarium interrogasse hæreticum utrum per Spiritum Dei putaret significatam esse naturam, an rem naturæ; ut sic ostenderet distinguendum esse inter naturam et rem naturæ, id est, personam.

Hic docet quomodo eis obviat ipsius Scripturæ circumstantia, et qualiter prædicta intelligi debeant; et quod Spiritus sanctus est res unius naturæ Patris et Filii, et est ipsa natura.

2. Hoc quidam dicunt, non intelligentes pià diligentia Scripturæ circumstantiam; quæ consideratè percipi potest quomodo præmissa dixerit Hilarius. Subsequenter enim in eadem serie ostendit in Spiritu Dei aliquando significari Patrem, ut cum dicitur: *Spiritus Domini super me*; aliquando significari Filium, ut cum dicitur: *In Spiritu Dei ejicio demones*, naturæ suæ potestate se demones ejicere demonstrans; aliquando Spiritum sanctum; ut ibi: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem*. Quod dicit consummatum fuisse, cum Apostoli Spiritu sancto misso omnibus linguis locuti sunt. Deinde quare hanc distinctionem fecerit, et quod in superioribus per verba Apostoli idem Spiritus sanctus significatus sit, et quod ipse sit res unius naturæ Patris et Filii, aperte ostendit inquiriens ita: Hæc idcirco sunt demonstrata, ut quæcumque parte hæretica falsitas se contulisset, finibus veritatis concluderetur. Habitat enim in nobis Christus, quo habitante habitat Deus; et cum habitat in nobis Spiritus Christi, non aliud habitat quam Spiritus Dei. Quod si per Spiritum sanctum Christus in nobis intelligitur esse, hunc tamen ita Spiritum Dei ut Spiritum Christi esse noscendum est; et cum per naturam Dei natura ipsa habitat in nobis, indifferens natura Filii creditur esse à Patre, cum Spiritus sanctus qui est Spiritus Christi et Spiritus Dei, res naturæ demonstretur unus. Quero nunc ergo quomodo non ex naturâ unum sunt? A Patre procedit Spiritus veritatis, à Filio mittitur, et à Filio accipit. Sed omnia quæ habet Pater, Filii sunt. Idcirco qui ab eo accipit, Dei Spiritus est, et idem Spiritus Christi est. Res naturæ Filii est, sed et eadem res et naturæ Patris est, et Dei excitantis Christum à mortuis Spiritus est; et idem Spiritus Christi est à mortuis excitati. In aliquo differt Christi et Dei natura, ne eadem sit, si præstari potest ut Spiritus qui Dei est, non sit etiam Christi. Est ergo in nobis Spiritus Dei, et est in nobis Spiritus Christi; et cum Spiritus Christi inest, inest Spiritus Dei. Ita cum quod Dei est, et Christi est, et quod Christi est Dei est, non potest aliud diversum Christus esse quam Deus est. Deus igitur Christus est unus cum Deo Spiritus, secundum illud Joan. 10: *Ego et Pater unum sumus*, in quo docet Veritas unitatem esse naturæ, non solitudinem unionis. Ecce si hæc verba diligenter attendas, invenis Spiritum sanctum rem naturæ dici Patris et Filii; et eundem dii esse naturam Dei, ubi dicitur: Per naturam Dei natura ipsa habitat in nobis, si per Spiritum sanctum Christus est in nobis. Itaque in Trinitate non ita distinguendum est inter naturam et rem naturæ, sicut in rebus creatis, quia, ut ait Hilarius, lib. 1 de Trinit., in medio, comparatio terrenorum ad Deum nulla est; et si qua comparationum exempla interdum afferuntur, nemo ea existimet absolutè in se rationis perfectionem continere. Non enim humano sensu de Deo loquendum est.

Quid propter res creatas illud dixerit : Non idem est natura et res naturæ.

3. Ad naturam ergo rerum creaturarum respiciens, inquit : Non idem est natura quod res naturæ, subiciens exempla de ipsis creaturis. Inde ostendens erroris esse sub mensurâ creaturarum metiri Creatorem, addit : Et secundum hoc non idem est Deus et quod Dei est; ac si diceret : Si ad instar creaturarum de Creatore sentis, cogeris fateri quia non idem est Deus et quod Dei est; quod dicere impium est, cum Spiritus Dei Deus sit, et Dei Filius sit Deus.

Quid non aliud est Deus et quæ sua sunt, ita ut insint; alia enim sunt quæ insunt, alia quæ non insunt.

4. Non ergo secundum corporales modos, ut in eadem subdit serie, accipienda sunt hæc quæ de Deo dicuntur; ubi evacuans opinionem eorum qui ita putant aliud Deum esse et aliud quod Dei est, aliudque naturam Dei et rem naturæ, ut est in creaturis, aperte docet non aliud esse Deum, et aliud quod Dei est, aliudque naturam Dei et quæ sua sunt, ita ut insint illi, sic dicens : Homo aut aliquid ei simile cum alicubi erit, alibi non erit, quia id quod est illic continetur ubi fuerit in formâ ad id naturam ejus; ut, ubique sit qui insistsens alicubi sit. Deus autem immensæ virtutis, vivens potestas, quæ nusquam non adsit, nec desit usquam, quæ se omnem per sua edocet, et sua non aliud quam se esse significat; ut ubi sua insint, ipse esse per sua intelligatur. Non autem corporali modo cum alicubi sit, non etiam ubique esse credatur, cum per sua in omnibus esse non desinat. Non autem aliud sunt quam quod ipse est quæ sua sunt. Et hæc propter naturæ intelligentiam dicta sunt. His verbis aperte significatur, si tamen intelligis, hæretice, quia divina natura non aliud est ab his quæ sua sunt, ita ut insint; et per illa in omnibus suis est quæ non insunt. Sua enim sunt etiam quæ non insunt, id est, omnes creaturæ; et sua sunt quæ insunt, ut tres personæ, quæ sunt ejusdem naturæ et eadem natura; sicut supra August. testimonio firmavimus, dicentis tres personas esse ejusdem essentiae vel eandem essentiam, sed non ex eadem essentia, ne aliud intelligatur essentia, aliud persona. Non tamen diffitemur aliquam distinctionem habendam fore secundum intelligentiæ rationem, cum dicitur hypostasis, et cum dicitur essentia; quia ibi significatur quod est commune tribus, hic verò non. Est tamen hypostasis essentia, et è converso. Fateamur ergo unum atque idem esse tres personas secundum essentiam, differentes autem proprietatibus. Unde Aug., tom. 8, super locum prætaxatum psalmi 68, ait : Queris quid sit Pater? Respondetur, Deus. Queris quid sit Filius? Respondetur, Deus. Queris quid sit Pater et Filius? Respondetur, Deus. De singulis interrogatus, Deum responde. De utroque interrogatus, non deos, sed Deum responde. Non sic in hominibus. Tanta enim est ibi substantiæ unitas, ut qualitatem admittat, pluralitatem non admittat. Si ergo tibi dictum fuerit, cum dicis Filium Dei esse quod Pater est : Perfecto Filius Pater est; responde : Secundum substantiam tibi dixi hoc esse Filium quod Pater est, non secundum id quod ad aliud dicitur. Ad se enim dicitur Deus, ad Patrem dicitur Filius, rursumque Pater ad se dicitur Deus, ad Filium Deus Pater dicitur; quod dicitur ad Filium Pater, non est Filius; quod dicitur filius ad patrem, non est pater; quod dicitur pater ad se, hoc est Pater et Filius, id est, Deus.

Utrum ita possit dici, unus Deus trium personarum vel tres personæ unius Dei, ut dicitur una essentia trium personarum, et tres personæ unius essentia.

5. Hic considerandum est, cum Deus sit divina essentia, et ita dicatur unus Deus esse tres personæ, sicut una essentia dicitur tres personæ, utrum ita valeat eandem dici, unus Deus trium personarum, et tres personæ unius essentia. In his locutionibus Scripturæ usus nobis æmulandus videtur, ubi frequenter reperitur ita dictum : Una est essentia trium personarum, et tres sunt personæ unius essentia; nusquam autem

occurrit legisse, unum Deum trium personarum, vel tres personas unius Dei. Quod ideo puto sanctos doctores vitasse, ne ita fortè acciperetur in divinis personis, ut accipitur cum de creaturis simile quid dicitur. Dicitur enim Abraham, Isaac et Jacob, et Deus omnis creaturæ. Quod utique dicitur propter principium creationis, vel gratiæ privilegium, et creaturæ subjectionem vel servitutem. Cum ergo in Trinitate nihil sit creatum vel serviens vel subjectum, non admisit fides in Trinitate talem locutionis modum. Ita etiam è converso non dicitur de Dei essentia quod ipse sit essentia Abraham, Isaac, et Jacob, vel alicujus creaturæ; ne Creatoris et creaturæ naturam confundere videamur.

Quid licet potentia, sapientia, bonitas de Deo secundum substantiam dicantur in Scripturâ, tamen solent hæc nomina distinctè ad personas interdum referri.

6. Ex prædictis constat quod sicut essentia, ita potentia, sapientia, bonitas de Deo dicuntur secundum substantiam. Quæ autem secundum substantiam de Deo dicuntur, tribus personis pariter conveniunt. Una est ergo potentia, sapientia, bonitas Patris, et Filii, et Spiritus sancti; et hi tres eadem potentia eadem sapientia, eadem bonitas. Unde aperitur in Trinitate summa esse perfectio. Si enim ibi deesset potentia, vel sapientia, vel bonitas, non esset summum bonum. Sed quia ibi est perfecta potentia, infinita sapientia, incomprehensibilis bonitas, rectè dicitur et creditur summum bonum. Cumque unum et idem penitus sit in Deo potentia, sapientia, bonitas, in sacra tamen Scripturâ frequenter solent hæc nomina distinctè ad personas referri, ut Patri potentia, Filio sapientia, Spiritui sancto bonitas attribuitur, quod quare fiat, non est otiosum inquirere.

Quare id fiat, scilicet quod Patri potentia, Filio sapientia attribuitur.

7. Id ergo sacri eloquii prudentia facere curavit, ne Dei immensitatem similitudine creaturæ metiremur. Dixerat enim Scriptura sacra, quia Deus Pater est, et quod Deus Filius est; et audivit hoc homo qui hominem patrem viderat, Deum Patrem non viderat; cogitare cepit ita esse in Creatore ut viderat esse in creaturis, à quibus hæc nomina translata sunt ad Creatorem, in quibus pater est prior filio, filius est posterior patre, et ex antiquitate in patre defectus, ex posteritate in filio imperfectæ sensus solet notari. Ideo occurrit Scriptura dicens Patrem potentem, ne videatur prior Filio, et ideo minus potens; et Filium sapientem, ne videatur posterior Patre, et ideo minus sapiens.

Quare Spiritui sancto bonitas attribuitur.

8. Dictus est etiam Spiritus sanctus Deus, et dictus est habere Spiritum Deus; et videbatur hæc quasi nomen inflationis et tumoris. Unde humana conscientia ad Deum pro rigore et crudelitate accedere metuit. Ideoque Scriptura temperavit sermonem suum, Spiritum bonum nominans, ne crudelis putaretur qui mitis erat; non quod Pater solus sit potens vel magis potens, et Filius solus sapiens vel magis sapiens, et Spiritus sanctus solus bonus vel magis bonus. Una est ergo potentia, sapientia, bonitas trium, sicut una essentia. Ideoque sicut dicitur Filius hominosus, id est, consubstantialis Patri, ita et coomnipotens.

De hoc nomine hominosus, ubi in auctoritatem receptum sit et quid significet.

9. Hic non est prætermittendum quod Aug., in lib. 3 contra Maximinum, dicit de hoc nomine hominosus, quo Latini tractatores frequenter utuntur. Pater, inquit, et Filius unius sunt ejusdemque substantiæ. Hoc est illud hominosus, quod in concilio Nicæno adversus hæreticos Arianos à catholicis Patribus Veritatis auctoritate firmatum est. Quod postea in concilio Ariminiensi, propter novitatem verbi minus quam oportuit intellectum (quam tamen fides antiqua pepererat), multis paucorum fraude deceptis, hæretica impietas sub hæretico imperatore Constantino labefactare tentavit. Sed post non longum tem-

pia libertate fidei catholice praevalente, postquam vis verbi sicut debuit intellecta est, *homousion* illud catholice fidei sanitas longe lateque dispensum est et diffusum. Quid enim est *homousion*, nisi unitas ejusdemque substantiae? Quid est, inquam, *homousion*, nisi: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 10)? Non ergo inter profanas vocum novitates hoc vitandum est. De nominibus quae translativè et per similitudinem de Deo dicuntur.

10. Praeterea sciendum est quod in assignatione distinctionis nominum, inter alia quae supra diligenter executi sumus, quaedam diximus translativè et per similitudinem de Deo dici; ut *speculum*, *splendor*, *character*, *figura*, et hujusmodi, de quibus pio lectori breviter tradidimus quod sentio, ut si ratione similitudinis considerata ex catholis dicendi dictorum intelligentiam assumat, sed catholicam.

Nihil dignum excellentiae ineffabilis Trinitatis se tradidisse dicit, ad alia transiaturus.

11. De sacramento unitatis atque Trinitatis summe et ineffabilis multa jam diximus: Nihil tamen ejus ineffabilitate dignum tradidisse profiteamur, sed potius ex nobis mirificam ejus scientiam, nec potius nos ad illam.

DISTINCTIO XXXV.

DE QUIBUSDAM QUAE SECUNDUM SUBSTANTIAM DE DEO DICUNTUR, QUAE SPECIALEM EFFLAGITANT TRACTATUM, SCILICET DE SCIENTIA, ET DE PRÆSCIENTIA, ET PROVIDENTIA, ET DISPOSITIONE, PRÆDESTINATIONE, VOLUNTATE ET POTENTIA.

1. Cumque supra disseruerimus ac plura dixerimus de his quae communiter secundum substantiam de Deo dicuntur, eorum tamen quaedam specialem efflagitant tractatum: de quibus modò tractandum est, id est, de scientia, præscentia, providentia, dispositione, prædestinatione, voluntate et potentia. Sciendum est ergo quod sapientia vel scientia Dei, cum sit una et simplex, tamen propter varios rerum status et diversos effectus, plura ac diversa sortitur nomina. Dicitur enim non tantum scientia, sed etiam præscentia vel providentia. Et est scientia sive providentia non de futuris tantum, sed de omnibus: de bonis scilicet et de malis: dispositio verò, de faciendis; prædestinatio, de omnibus salvandis, et de omnibus bonis, qui et hic liberantur, et in futuro coronabuntur. Prædestinavit enim Deus ab aeterno homines, ad bona eligendo; et prædestinavit, eis bona preparando. Quod homines prædestinavit, Apostolus ostendit dicens, Rom. 8: *Prædestinavit quos præscivit fieri conformes imaginis Filii sui*, et Ephes. 1: *Elegit nos ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati*. Quod autem bona eis præparaverit, propheta testis, c. 46, ostendit dicens: *Oculus non vidit, Deus, abs te, quæ præparasti diligentiibus vel expectantibus te*. Ergo ab aeterno prædestinavit quosdam futuros bonos et beatos, id est, elegit ut essent boni et beati; et bona eis prædestinavit, id est, præparavit. Providentia autem est gubernandorum; quæ utique eodem modo videtur accipi, quo dispositio. Interdum tamen providentia accipitur pro præscentia. Sapientia verò vel scientia de omnibus est, scilicet bonis et malis, et de præteritis, præteritis et futuris; et non tantum de temporalibus, sed etiam de æternis. Non enim ita scit Deus ista temporalia, ut se ipsam nesciat, sed ipse solus seipsum perfectè novit; cujus scientia comparatione omnis creaturæ scientia imperfecta est. *Utrum scientia, vel præscentia, vel dispositio, vel prædestinatio potuerit esse in Deo, si nulla fuissent futura.*

2. Hæc considerari oportet utrum scientia, vel præscentia, vel dispositio, vel prædestinatio potuerit esse in Deo, si nulla fuissent futura. Cum enim præscentia sit futurorum, et dispositio faciendorum, et prædestinatio salvandorum, si nulla essent futura, si nihil esset facturum Deus, vel aliquis salvaturus, non videtur potuisse in Deo esse præscentia, vel dispositio, vel prædestinatio, potuit autem Deus nulla præ-

scire futura, potuit non creare aliquid, ut non salvare aliquos, potuit ergo in Deo non esse præscentia, vel dispositio, vel prædestinatio. Ad hoc autem ita à quibusdam opponitur. Si, inquam, potuit præscentia Dei non esse in Deo ab aeterno, et potuit non esse; si verò potuit non esse, cum præscentia Dei sit ejus scientia, et scientia sit ejus essentia; potuit ergo non esse ab aeterno id quod est ejus divina essentia. Ita et de dispositione et prædestinatione, quæ est divina essentia, objiciant. Addunt quoque et alia, ita loquentes: Si potuit Deus non præscire quod scire, et scire quod esse; potuit ergo non esse. Item, cum idem sit Deum præscire esse et Deum esse, si potuit non esse præscius, potuit non esse Deus. Potuit autem non esse præscius, si potuit nulla præscire: at potuit nulla præscire, quia potuit nulla facere.

Responsio, quod præscentia, et dispositio et prædestinatio quam relatiè dicuntur ad futuras res vel ad faciendas.

3. Ad hoc juxta modum nostræ intelligentiæ ita dicimus. Præscentia vel dispositio vel prædestinatio ad aliquid dici videntur. Sicut enim Creator ad creaturam relatiè dicitur, ita præscentia vel præscius ad futura relatiè videtur, et dispositio ad faciendam, ac prædestinatio ad salvanda. Verumtamen Creator ita relatiè dicitur, ut essentiam non significet. Præscentia verò vel præscius et in respectu futurorum dicitur, et essentiam designat; ita etiam dispositio, et prædestinatio. Ideoque cum dicitur: Si nulla essent futura, non esset in Deo præscentia, vel non esset Deus præscius, quia varia est ibi causa dicendi, distinguere oportet rationem dicti. Cum ergo dicis: Si nulla essent futura, non esset in Deo præscentia vel non esset præscius; si in dicendo hanc causam attendis, bellus, quia nulla essent subjecta ejus præscentiæ, unde ipsa possit dici præscentia vel ipse præscius, quod utrumque dicitur propter futura, verus est intellectus; sin autem ea ratione id dicis, quod non sit in eo scientia quæ præscit futura, vel quod ipse non sit Deus qui est futurorum præscius, falsus est intellectus. Similiter et illæ locutiones determinanda sunt. Potuit non esse præscentia Dei, vel potuit non esse præscius, et potuit Deus non præscire aliqua, id est, potuit esse quod nulla futura subjecta essent ejus scientiæ, et ita non posset dici præscius vel præscire, vel scientia ejus vel præscentia; non tamen eo minus ipse esset, vel ejus scientia. Sed non posset dici præscius vel præscire vel præscentia, si ejus scientia futura nulla forent subjecta. Similiter de dispositione et prædestinatione vel providentiâ. Hæc enim, ut dictum est, ad temporalia referuntur, et de temporalibus tantum sunt.

Quod scientia Dei non tantum est de temporalibus, sed etiam de æternis.

4. Scientia verò vel sapientia non tantum de temporalibus, sed etiam de æternis. Ideoque etsi nulla fuissent futura, esset tamen in Deo scientia eadem quæ modò est; nec minor esset quàm modò, nec major est quàm esset. Scivit ergo Deus ab aeterno æternum, et omne quod futurum erat, et scivit immutabiliter. Scit quoque non minus præterita et futura quàm præscentia, et sua æterna sapientia et immutabili scit ipso omnia quæ sciuntur. Omnis enim ratio supernæ et æternæ sapientiæ, ut ait Ambrosius, in eo est, quis omnem sapientiam et essentiam capit sua immensa scientia.

Quare omnia dicantur esse in Deo, et quod factum habet etiam in eo.

5. Propterea omnia dicantur esse in Deo et fuisse ab aeterno. Unde Aug., tom. 3, lib. 5, super Gen., c. 18: Hæc visibilia, inquit, antequàm fierent, non erant, quomodo ergo nota Deo erant quæ non erant? Et rursus: Quomodo ea faceret quæ sibi nota non erant; non enim quidquam fecit ignorans. Nota fecit, non facta cognovit. Proinde antequàm fierent, et erant, et non erant. Erant in Dei scientia, non erant in sui natura. Ipsi autem Deo non audeo dicere alio

mode innotuisse eum ea facisset, quam illo quo ea noverat ut faceret; apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Ecce hic habes quod hæc visibilia antequam fierent, in Dei scientia erant. Ex hoc ergo sensu omnia dicuntur esse in Deo; et omne quod factum est dicitur vita esse in ipso; non ideo quod creatura sit Creator, vel quia ista temporalia essentialiter sint in Deo; sed quia in ejus scientia semper sint quæ vita est.

Quod eadem ratione dicuntur omnia et præsentia.

6. Inde est etiam quod omnia dicuntur ei præsentia esse, non solum ea quæ sunt, sed etiam ea quæ præterierant, et ea quæ futura sunt: secundum illud Rom. c. 4: *Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.* Quia, ut ait Ambr. in lib. de Trin., ita cognoscit ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt. Et hæc ratione omnia dicuntur esse in eo; vel apud eum, sive ei præsentia. Unde Aug., lib. 5, cap. 8, tom. 8; super illum locum psal. 49: *Et penetratio agri meum est.* Ideo, inquit, mecum est, quia apud Deum nihil præterit, nihil futurum est. Cum illo sunt omnia futura; et ei non detrahuntur jam præterita, cum illo sunt omnia cognitione quadam ineffabili sapientiæ Dei. Ecce hic aperit August. ex quâ intelligentiâ accipienda sunt hujusmodi verba: Omnia sunt Deo præsentia, in Deo sunt omnia vel cum Deo, vel apud Deum, vel in eo, vita; quia ineffabilis omnium cognitio in eo est.

DISTINCTIO XXXVI.

UTRUM CONCEDENDUM SIT OMNIA ESSE IN DEI ESSENTIA, VEL IN EO PER ESSENTIAM, UT OMNIA DICUNTUR ESSE IN DEI COGNITIONE VEL PRÆSCIENTIA.

1. Solet hic queri, cum omnia dicuntur esse in Dei cognitione seu præsentia, vel in Deo per cognitionem, et ejus cognitio vel præsentia sit divina essentia, utrum concedendum sit omnia esse in divina essentia, vel in Deo per essentiam. Ad quod dicimus quia Dei cognitio ejus utique essentia est; et ejus præsentia, in qua sunt omnia, ipsius cognitio est; nec tamen omnia quæ sunt in ejus præsentia vel cognitione, in ejus essentia esse dici debent. Si enim hoc diceretur, intelligeretur esse ejusdem cum Deo essentia. In Deo enim dicitur esse per essentiam quod est divina essentia, quod est Deus: Habet ergo Deus apud se in præsentia sua quæ non habet in sui natura. Unde Aug., tom. 10; serm. 11, de Verbis Apostoli, ita ait: Elegit nos ante mundi constitutionem. Quis sufficit hoc explicare? Eliguntur qui non sunt; nec erat qui elegit, nec vanè elegit. Elegit tamen; et habet electos quos creaturus est eligendos, quos habuit apud semetipsum non in natura sua, sed in præsentia sua. Nondum erant quibus promittebatur; sed et ipsi promissi sunt, quibus promittebatur. Ecce hic aperte dicit Deum apud semetipsum habere electos ante mundi constitutionem, non in natura sua, sed in præsentia sua; cum tamen ejus præsentia non aliud sit quam ejus natura, quia ipsius præsentia ejus est notitia. Potest tamen ad electos referri cum ait in natura sua, id est, illorum. Illos quippe habuit ab æterno apud se, non in natura sui, id est, illorum, qui nondum erant, sed in sua præsentia, quia eos ita novit ac si essent.

Utrum mala debeant dici esse in Deo, ubi sunt omnia bona, cum utraque sint in ejus cognitione et præsentia; omnia enim cognoscit.

2. Post prædicta queritur, cum omnia dicantur esse in Deo non per essentiam nature, sed per cognitionem scientiæ, et Deus sciat bona et mala, utrum concedendum sit simpliciter mala esse in Deo, sive esse in Deo per cognitionem. Scit enim Deus et scivit semper omnia, tam bona quam mala, etiam antequam fierent, et præscivit ab æterno ea futura. Ideoque cum omnia bona diximus esse in Deo propter præsentiam cognitionis, eadem ratione videtur dicendum omnia mala esse in eo, cum ea semper noverit, et per cognitionem et præsentia fuerint. Præcognovit enim Deus ab æterno quosdam futuros malos, et eorum malitiam ut ait

Aug., præscivit, sed non præparavit. Cum ergo peccata omnium sciat, numquid intelligendum est ea includi in illâ generalitate locutionis, quâ dixit Apostolus, Rom. 11, omnia esse in Deo? Ex ipso, inquit, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. Sed quis, nisi insanus, dixerit mala esse in Deo? Illa enim esse in Deo intelliguntur, quæ ex ipso, et per ipsum sunt; ea verò per ipsum sunt et ex ipso quorum auctor est; sed non auctor nisi bonorum. Non ergo ex ipso, et per ipsum sunt nisi bona; ita ergo non in ipso sunt nisi bona, non ergo mala in Deo sunt; quia licet ea noscat, non tamen ita omnino noscit, ut bona. Mala ergo quasi de longe cognoscit, ut ait Propheta, ps. 137: *Et quia à longe cognoscit;* id est, superbiat. Et alibi, ad Deum loquens de malis, ait: *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum.* Quod exponens Aug.: Abscondita, inquit, peccata sunt, quæ à lumine tuæ veritatis absconduntur. Sed quomodo peccata à lumine veritatis divinæ absconduntur, cum à Deo sciuntur? Si enim non sciret, quomodo de illis judicaret, et pro illis malos damnet? Alibi propheta: *Quia neque ab Oriente neque ab Occidente deest.* Quod exponens Cassiodorus, inquit: Neque à bonis, neque à malis deest Deus, sed omnibus præsens et cognitor est. Cognoscit ergo Deus et bona et mala per scientiam; sed bona cognoscit etiam per approbationem et per beneplacitum, mala verò non. Unde Cassiod., super psal. 16, dicit: Peccata abscondita Deo sunt, quia non novit, id est, approbat. Et ex eo sensu Aug. dixit ea abscondita à lumine Dei. Qui etiam in lib. ad Helvidium insinuat cognitionem Dei variis modis accipiendam, inquit: Si ad scientiam referas, non ignorat Deus aliquos vel aliquos; qui tamen in judicio quibusdam dicit: *Non novi eos,* sed eorum improbatum hoc verbo insinuata est. Ecce non cognoscere dicitur Deus quæ non approbat, quæ ei non placent. Apparet itaque verum esse quod diximus, scilicet quia quodam modo cognoscit Deus bona, quo non cognoscit mala. Pariter quidem utraque eodem modo noscit, quantum ad notitiam, sed bona, etiam approbatione et beneplacito cognoscit.

Hic aperit quare bona tantum dicuntur esse in Deo, et non mala.

3. Et inde est quod bona tantum dicuntur esse in Deo, non mala, et illa propè, hæc longè; quia licet in Deo aliqua dicantur esse propter cognitionis præsentiam, et Deus bona et mala cognoscat, mala tamen non cognoscit nisi per notitiam, bona verò non solum per scientiam, sed per approbationem et beneplacitum. Et ob talem cognitionem aliqua dicuntur esse in Deo, scilicet quia ita ea scit, ut etiam approbet et placeant, id est, ita scit, ut eorum sit auctor.

Quod idem est omnia esse ex Deo, et per ipsum, et in ipso.

4. Proinde si diligenter inspiciamus, idem videtur esse, omnia esse ex Deo, et per ipsum, et in ipso. Unde Ambr., in lib. 2 de Spiritu sancto, c. 12: Hæc tria, ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt, Rom. 11, omnia unum esse supra diximus. Cum dicit per ipsum esse omnia, non negavit in ipso esse omnia. Eandem vim habent omnia hæc, scilicet cum ipso, et in ipso, et per ipsum; et unum in his atque consimile, non contrarium intelligitur. Ecce habes, quia ex eadem intelligentiâ Scriptura dicit esse omnia in ipso, et per ipsum, et ex ipso, et cum ipso. Cum ergo ex eadem ratione omnia dicantur esse ex Deo, vel per ipsum, non solum quia scit, sed etiam quia eorum auctor est, consequitur ut eadem ratione ea esse in Deo dicantur, scilicet quia scit, et eorum auctor esse dicitur, quia in illo vivimus, et movemur, et sumus. Cum ergo non sit auctor nisi bonorum, meritò sola bona in eo esse dicuntur, sicut ex ipso, et per ipsum. Cum ergo in ejus cognitione vel præsentia sint omnia, scilicet bona et mala; in eo tamen non dicuntur esse, nisi bona, quorum auctor est. Unde Aug., in lib. de Natura boni: Cum audimus, inquit, ex Deo, et per ipsum, et in ipso esse omnia, omnes utique naturas intelligere debemus, et omnia quæ naturaliter sunt.

Neque enim ex ipso sunt peccata, quæ naturam non servant, sed vitiant; quæ ex voluntate peccantium nascuntur omnia. Hic apertè dicitur quòd in illà generalitate locutionis bona tantum continentur.

Quòd omnia ex Patre, et per Patrem et in Patre sunt; ita et æ Filio, et de Spiritu sancto est dicendum, licet propter personas fiat distinctio.

5. Præterea sciendum est quòd licet ibi indicetur distinctio personarum, cum dicitur, *ex ipso, et per ipsum, et in ipso*, omnia tamen ex Patre, et per Patrem, et in Patre sunt. Similiter de Filio et de Spiritu sancto accipiendum est. Unde Aug. in lib. 1 de Trin. c. 10: Non confusè, inquit, accipiendum est quod ait Apostolus: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso*. *Ex ipso* dicens, propter Patrem; *per ipsum*, propter Filium; *in ipso*, propter Spiritum sanctum. Vigilanter autem attende, ne quia Patrem volens intelligi dixit *ex ipso*, sic intelligas omnia esse à Patre, ut neges omnia esse ex Filio, vel ex Spiritu sancto, cum ex Patre, et per Patrem, et in Patre omnia esse sanè dici possunt; similiter et de Filio et de Spiritu sancto dicendum est. *Quòd non omnia quæ ex Deo sunt, etiam de ipso sunt; sed è converso.*

6. Illud etiam hic annectendum est, quòd non omnia quæ dicuntur esse ex Deo, etiam de ipso esse dici debeant. Quia, ut Aug. in lib. de Naturà boni, cap. 27, non hoc significat penitus ex ipso, quod de ipso. Quod enim de ipso est, potest dici esse ex ipso; sed non omne quod ex ipso est, potest dici esse de ipso, quia non est de suà substantià. Et ex ipso enim sunt cælum et terra, quia ipse fecit ea; non autem de ipso, quia non de substantià suà. Sicut aliquis homo si generat filium, et faciat domum, et ex ipso est filius, ex ipso est et domus; sed filius de ipso, domus verò de terrà et ligno, non de ipso.

Quæ dicta sunt summatim colligit.

7. Ex præmissis apertum est quòd in Dei cognitione sive præscientià sunt, omnia scilicet bona et mala; sed non omni modo sunt ibi mala, quo bona; et quòd in Deo bona tantum sunt, sicut ex ipso, et per ipsum, non mala. Et ex quo sensu hæc accipienda sint assignatum est. Et quòd de ipso non dicitur esse propriè, quod aliud est ab ipso. Ex ipso autem esse dicuntur omnia, quæ eo auctore sunt.

DISTINCTIO XXXVII.

QUIBUS MODIS DICATUR DEUS ESSE IN REBUS.

1. Et quoniam demonstratum est ex parte quomòdò omnia dicantur esse in Deo, addendum videtur hic quibus modis dicatur Deus esse in rebus; si tamen id humana mens vel ex parte dignè valeat cogitare, vel lingua sufficiat eloqui. Sciendum ergo est quòd Deus immutabiliter semper in se existens, præsentialiter, potentialiter, essentialiter est in omni naturà sive essentià sine sui definitione, et in omni loco sine circumscriptione, et in omni tempore sine mutabilitate. Et præterea in sanctis spiritibus et animabus est excellentiùs, scilicet per gratiam inhabitans; et in homine Christo excellentissimè; in quo plenitudo divinitatis corporaliter inhabitat, ut ait Apostolus. In eo enim Deus habitavit, non per gratiam adoptionis, sed per gratiam unionis. Ne autem ista (quia capacitatem humanæ intelligentiæ excedunt) falsitatis arguere aliqui præsumant, sanctorum auctoritatibus munienda mihi videntur. Beatus Gregorius super Cantica canticorum (1) inquit: Licet Deus communi modo omnibus rebus insit præsentia, potentià, substantià, tamen familiariori modo per gratiam dicitur esse in illis qui mirificentiam operum Dei acutiùs et fideliùs considerant. De hoc enim eodem Aug., ad Dardanum in lib. de Præsentia Dei, ait: Cum Deus sit natura incorporea et immutabiliter viva, æternà stabilitate in seipso manens, totus adest rebus omnibus, et singulis totus; sed in quibus habitat, habent eum pro suæ capacitatis diversitate, alii ampliùs, alii minùs, quos ipse sibi dilectissimum templum gratiæ suæ bonitatis ædificat. Hilarius quoque, in lib. 8 de Trin., apertis-

simè docet Deum ubique esse. Deus, inquit, immensæ virtutis vivens potestas, quæ nusquam non adsit, non desit usquam, se omnem per sua edocet, ut ubi sua sint, ipse esse intelligatur. Non autem corporali modo cum alicubi sit, non etiam ubique esse credatur, cum et in omnibus esse non desinat. Ambr., in lib. de Spiritu sancto, Spiritum sanctum probat non esse creaturam, quia ubique est, quod est proprium divinitatis, ita dicens: Cum omnis creatura certis naturæ suæ sit circumscripta limitibus, quomòdò quis audeat creaturam appellare Spiritum sanctum, qui non habet circumscriptionem determinatam virtutem, quæ et in omnibus, et ubique semper est; quod utique divinitatis et dominationis est proprium. Idem in eodem: Domini est omnia complere, qui dicit: *Cælum et terram ego compleo*. Si ergo Dominus est qui cælum complet et terram, quis ergo potest Spiritum sanctum judicare dominationis et divinæ potestatis exortem, qui replevit orbem, et, quod plus est, replevit et Jesum, totius mundi Redemptorem? Ex his aliisque pluribus auctoritatibus apertè monstratur quòd Deus ubique in omni creaturà essentialiter, præsentialiter, et potentialiter est.

Quòd in sanctis non modò est, sed etiam habitat, qui non ubicumque est habitat.

2. In sanctis verò etiam habitat, in quibus est per gratiam; non enim ubicumque est, ibi habitat; ubi verò habitat, ibi est. In solis bonis habitat, qui sunt templum ejus, et sedes ejus. Unde per Isaiam 66, 2, Dominus ait: *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*, quia in electis qui sunt cælum, habitat Deus et regnat, qui ejus voluntati devoti obtemperant; malos verò qui sunt terra, iudicii distractione calcant. Unde in lib. Sap. dicitur *thronus sapientiæ* anima justì, quia in justis specialius est quàm in aliis rebus; in quibus tamen omnibus totus est, quemadmodum anima, ait Aug., tom. 2, in epistola 28, ad Hieronymum, de Origine animæ, per omnes particulas corporis tota adest simul, nec minor in minoribus, nec major in majoribus; sed tamen in aliis intensius, et in aliis remissiùs operatur, cum in singulis particulis corporis essentialiter tota sit. Ita et Deus cum sit in omnibus essentialiter ac totus, in illis tamen plenius esse dicitur quos inhabitat, id est, in quibus ita est, ut faciat eos templum suum; et ibi tales cum eo sunt jam ex parte, sed in beatitudine perfectè. Mali verò, etsi ibi sint ubi ipse est, qui nusquam deest, non tamen sunt cum eo. Unde Aug., tom. 9, tract. 111, super Joan. 17: Non satis fuit dicere: *Ubi ego sum, et illi sint*; sed addidit *meum*, quia et ibi miseri possunt esse ubi et ille est, qui nusquam deest. Sed beati sunt cum illo, quia non sunt beati nisi ex eo quòd cum illo sunt, qui fruuntur eo, et vident illum sicut est. Mali verò non sunt cum illo, et cæci in luce non sunt cum luce; nec boni ita nunc sunt cum eo ut videant per speciem, etsi sunt aliquo modo cum eo per fidem. Quomòdò autem Deus habitet in bonis, ex illis aliquatenus intelligere valebis quæ supra dicta sunt, cum de Spiritu sancti processione temporali ageretur; ubi, licet ex parte, exponitur (*ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus*) quomòdò Spiritus sanctus inhabitet in nobis, qui non sine Patre et Filio inhabitat.

Ubi erat vel habitabat Deus antequàm esset creatura.

3. Si autem quæritis ubi habitabat Deus antequàm sancti essent, dicimus quia in se habitabat. Unde Aug., in lib. 3, cap. 21 contra Maximinum: In templo, inquit, suo habitat Deus, scilicet in sanctis qui sunt templum Dei, modò secundum fidem ambulantes, et templum Dei erunt aliquando secundum speciem, qualiter etiam nunc templum Dei sunt angeli. Sed, dicit aliquis: Antequàm faceret Deus cælum et terram, antequàm faceret sanctos, ubi habitabat? In se habitabat Deus; apud te habitat, et apud se est. Non ergo sancti sic sunt domus Dei, ut eà subtractà cadat Deus; imò sic habitat Deus in sanctis, ut si ipse discesserit, cadant.

(1) Non invenitur super Cant., sed ad sensum Ezech.

Multa hic breviter docet quæ confirmant prædicta.

4. Sciendum est etiam quia, ut ait Aug., in lib. ad Dardanum, tom. 2, epist. 57, dici nisi stultissimè nequit Spiritum sanctum non habere locum in nostro corpore, quòd totum anima nostra impleverit. Stultius dicitur etiam angustis alicubi impediri Trinitatem, ut Pater et Filius et Spiritus sanctus alicubi simul esse non possint. Verùm illud est multò mirabilius, quòd cum Deus ibique sit totus, non tamen in omnibus habitat. Quis porrò audeat opinari, nisi inseparabilitatem Trinitatis penitus ignoret, quòd in aliquo possit habitare Pater et Filius, in quo non habitat Spiritus sanctus, aut in aliquo Spiritus sanctus, in quo non habitat Pater et Filius? Fatendum est ergo ubique esse Deum per divinitatis præsentiam, sed non ubique per inhabitationis gratiam. Propter hanc enim inhabitationem gratiæ non dicimus: Pater noster qui es ubique, cum et hoc verum sit, sed: *Qui es in cælis*, Matth. 6, id est, in sanctis, in quibus est quodam excellentiori modo. *Quòd Deus inhabitator est quorundam nondum cognoscentium Deum, et non quorundam cognoscentium.*

5. Illud quoque mirabile est, quia, ut ait Aug. in eodem, Deus est inhabitator quorundam, nondum cognoscentium Deum, et non quorundam cognoscentium Deum. Illi enim ad templum Dei non pertinent, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificant. Ad templum Dei pertinent parvuli sanctificati sacramento Christi, et regenerati Spiritu sancto, qui nondum valent cognoscere Deum. Ergo quem potuerunt illi nōsse nec habere, isti potuerunt habere antequàm nōsse. Beatissimi autem sunt illi quibus est Deum habere, quod nōsse. Hic aliquatenus aperit Aug. quomodò Deus habitat in aliquo, id est, habeatur, cum videlicet ita est in aliquo, ut ab eo cognoscatur et diligatur. *Quomodò Deus totus ubique sit per essentiam, non potest intelligi ab humano sensu.*

6. Ex prædictis patet quòd Deus ubique totus est per essentiam, et in sanctis habitat per gratiam. Cùmque superius, licet tenuiter, ostensum sit quā ratione dicatur habitare in quibusdam, nunc efflagitaret ordinis ratio id etiam assignari, quomodò ubique per essentiam et totus sit; nisi hujus considerationis subtilitatis atque immensitatis humanæ mentis sensum omninò excederet, ut etiam ait Chrys. super Epistolam ad Hebr. Sicut multa de Deo intelligimus quæ loqui penitus non valeamus, ita multa loquimur quæ intelligere non sumus idonei. Verbi gratiā, quòd ubique Deus est scimus et dicimus; quomodò autem ubique sit, intellectu non capimus. Item quòd est incorporea quædam virtus quæ est omnium causa bonorum scimus, quomodò autem vel quæ ista sit penitus ignoramus.

Quorundam opinio, qui præsumunt ostendere quomodò Deus ubique sit per essentiam, potentiam, præsentiam.

7. Quidam tamen immensa ingenio suo metiri præsumentes, hoc ita fore intelligendum tradiderunt, quòd Deus ubique per essentiam esse dicitur; non quòd Dei essentia propriè sit in omni loco et in omni creaturā, sed quia omnis natura atque omne quòd naturaliter est, in quocumque loco sit, per eam habet esse; et omnis locus, in quo illud est. Iidem etiam dicunt ideò Deum ubique dictum esse per præsentiam vel per potentiam, quia cuncta loca sunt ei præsentia, et quæ in eis sunt, nec in eis aliquid operari cessat. Nam et ipsa loca, et quidquid in eis est, nisi ipse conservet, manere non possunt. In eis ergo per substantiam Deus esse dicitur, ut aiunt, quia per virtutem propriæ substantiæ suæ facit ut etiam loca sint, et omnia quæ in eis sunt. Sed licet hæc vera sint quæ asserunt in explanandis intelligentiis prædictorum, in illis tamen verbis quibus dicitur Deus ubique esse per essentiam, plus contineri credendum est, quòd homo vivens capere non valet. *Quòd Deus cum sit in omnibus rebus, non tamen sordibus rerum inquinatur.*

8. Solet etiam ab eisdem quæri quomodò Deus substantialiter insit omnibus rebus, et corporalium sordium inquinamentis non contingatur, quòd tam frivolum est, ut nec responsione sit dignum, cum etiam

spiritus creatus sordibus corporeis etiam leprosi vel quantumcumque polluti inquinari non possit. Sol quoque radios suos sine sul pollutione effundit super loca et corpora non solum munda, sed etiam immunda ac sordibus scæntia; quorum contactu homines et aliæ quædam res inficiuntur; solis verò radii impolluti et incontaminati ea contingentes existant. Non est ergo mirandum si essentia divina omninò simplex et incommutabilis omnia replet loca, et omnibus creaturis essentialiter inest, nec tamen cuiusquam rei sordibus contaminatur vel contingitur. Unde August., in lib. de Naturā boni: Cùm in Deo, inquit, sint omnia quæ indidit, non tamen inquinant eum illi qui peccant. De cuius etiam sapientiā quæ attingit à fine usque ad finem fortiter, dicitur: *Attingit omnia*, propter suam munditiam, et nihil inquinatum in eam incurrit. Timent quidam, quòd fieri non potest, scilicet ne humanā carne veritas et substantia Dei inquinetur, et tamen prædicant istum visibilem solem radios suos per omnes feces et sordes spargere, et eos mundos et sinceros servari. Si ergo visibilia munda à visibilibus immundis contingi possunt, et non inquinari, quantò magis invisibilis et incommutabilis veritas. Postremò respondeant quid potius de Deo respondendum existiment, vel quòd nusquam per essentiam sit, vel quòd ubique, vel quòd alicubi, ita quòd non ubique? Sed quis audeat dicere quòd nusquam divina essentia sit, vel quòd alicubi, et non ubique sit? Si enim ita est alicubi, quòd non ubique, ergo localis est. Est ergo ubique tota quæ continet totum, et penetrat totum; quæ nec pro sul simplicitate dividi, nec pro sul puritate maculari, nec pro sul immensitate ullo modo comprehendi potest. Unde August., libro de Doctrinā christianā 1, cap. 10: Deus ubique est, cui non locis, sed actionibus propinquamus.

Quòd Deus ubique sit, et in omni tempore, non tamen localis est, non circumscriptibilis, nec loco nec tempore movetur.

9. Cùmque divina natura veraciter et essentialiter sit in omni loco et in omni tempore, non tamen movetur per loca vel per tempora, nec localis nec temporalis est. Localis non est, quia penitus non circumscriptur loco, quia nec ita est in uno loco, quòd non sit in alio. Neque dimensionem habet, sicut corpus, cui secundum locum assignatur principium, medium et finis, et ante et retrò, dextera et sinistra, sursum et deorsum; quòd sul interpositione facit distantiam, circumstantiam. Duobus namque his modis dicitur in Scripturā aliquid locale, sive circumscriptibile, et à converso, scilicet, vel quia dimensionem capiens longitudinis et latitudinis, distantiam facit in loco, ut corpus; vel quia loco definitur ac determinatur, quoniam cum sit alicubi, non ubique invenitur; quòd non solum corpori, sed etiam omni creato spiritui congruit. Omne ergo corpus omni modo locale est. Spiritus vero creatus quodammodò est localis, et quodammodò non est localis. Localis quidem dicitur, quia definitione loci terminatur, quoniam, cum alicubi præsens sit totus, alibi non invenitur. Non autem ita localis est, ut dimensionem capiens distantiam in loco faciat. Divina ergo sola essentia omninò illocalis et incircumscriptibilis est, quæ nec locis movetur aliquo modo, scilicet vel determinatione finitā, vel dimensione susceptā: nec temporibus, sed affectu et cognitione movetur. His enim duobus modis, scilicet loco vel tempore, fit mutatio creature, quæ longè est à Creatore. Unde August. super Genes.: Deus, inquit, omnipotens incommutabili æternitate, voluntate, veritate semper idem, movet per tempus creaturam spiritualement; movet etiam per tempus et locum creaturam corporalem, ut eo motu naturas quas condidit administret. Cùm ergo tale aliquid agit, non debemus opinari ejus substantiam quā Deus est, temporibus locisque mutabilem, sive per tempora et loca mobilem, cum sit ipse et interior omni re, quia in ipso sunt omnia: et exterior omni re, quia ipse est super omnia; et antiquior omnibus, quia ipse est ante omnia; et novior omni-

bus, quia ipse idem post omnia, scilicet post omnium
initia. Ecce hic aperte ostenditur, quod nec locis nec
temporibus mutatur vel movetur Deus. Spiritualis au-
tem creatura per tempus movetur, corporalis vero
etiam per tempus et locum.

Quid sit mutari secundum tempus.

10. Mutari autem per tempus est variari secundum qualitates interiores vel exteriores, quae sunt in ipsa re quae mutatur : ut quando suscipit vicissitudinem, gaudii, doloris, scientiae, oblivionis; vel variationem formae, sive alicujus qualitatis exterioris. Haec enim mutatio quae fit secundum tempus, variatio est qualitatum, quae sit in corporali vel spirituali creatura; et ideo vocatur tempus.

*Opinio quorundam, qui dicunt spiritus creatos moveri
loco, nec esse locales.*

11. De mutatione verò loci magna inter con-
quientes disceptatio versatur; sunt enim qui dicunt nul-
lum spiritum aliquo modo posse mutari loco, ab omni
spiritu locum universaliter remove volentes; quo-
niam secundum dimensionem tantum et circumscrip-
tionem locum consistere asserunt, atque id solum esse
locale vel in loco esse dicunt, quod dimensionem re-
cipit, et distantiam in loco facit. Et hoc dicunt Aug-
ustinus, mutationem temporis tantum spirituali crea-
tura tribuentem; loci verò et temporis corporep.

Hic responditur eis.

12. Sed, ut supra diximus, dupliciter dicitur esse res localis vel circumscriptibilis : scilicet vel quia dimensionem recipit et distantiam facit, vel quia loci termino definitur; quorum utrumque convexit corporeæ creaturæ, alterum vero tantum spirituali. Nam, ut supra diximus, corporalis creatura ita est localis vel circumscriptibilis, quod determinatur definitione loci, et quod dimensionem recipiens distantiam facit; spiritualis vero tantum definitione loci concluditur, cum ita sit alibi, quod non alibi, sed nec dimensionem recipit, nec distantiam in loco facit, quia si multi essent spiritus hic, non eo coangustarentur locum quominus de corporibus contineretur. Ideoque Aug. attribuit mutationem loci corpori, non spiritui, quia licet spiritus transeat de loco ad locum, non tamen ita ut dimensionibus circumscriptus, interpositione sui faciat distantiam, sicut corpus.

Conclusio ex prædictis, quod spiritus creati sunt locales
et circumscriptibiles quodammodo, spiritus vero Dei
omnino incircumscriptibilis.

13. **S**unt ergo spiritus creati in loco et transseunt
et circum-
reantur cor-
est, in loco
illocalis est
Lucam ait :
implent mi-
per contem-
spiritus cir-
Deus est,
angelus quod-
ritus ange-
qui Deus
suis distan-
et spiritum
dicit sera-
da in lib. de
una de sera-
missus, sed
s. Seraphim
mysterium.
enim com-
aperte os-
sunt.

*Cum repetitione superiorum confusam auctoritatis
Deum esse ubique sine locali motu.*

44. Patetque itaque divinam naturam pro immensitate sui nusquam deesse, eamque solum omnino illocalem, et omnino incircumscriptibilem, nullo concludi loco, sed à fine usque ad finem attingere, non

tamen spatiosa magnitudine nec locali motu, sed immensitate atque immobilitate sua essentia. Unde Aug., epist. 87, ad Dardanium, ait : Non quasi spatiosa magnitudine opinemur Deum per cuncta diffundi, sicut fumus aut lux ista diffunditur, sed potius sicut in duobus sapientibus, quorum alter altero corpore grandior est, sed sapientior non est; una sapientia est, nec est in maiore maior, nec in minore minor, nec minor in uno quam in duobus. Ita Deus sine labore regens et continens mundum, in caelo totus est, in terra totus, et in utroque totus, et nullo contentus loco, sed in seipso ubique totus. Idem quoque super illud Psalmistae : *Velociter currit*, etc. : Ad verbum Dei, inquit, pertinet non esse in parte, sed ubique esse per seipsum; hæc enim est Sapientia Dei, quæ attingit à fine usque ad finem fortiter, non tamen motu locali sed immobilitate sui; veluti si moles aliqua saxea impleat aliquem locum, dicitur quod attingit à fine illius loci usque ad finem, cum tamen alterum non deserat alterum occupando; non ergo habet motum localem verbum illud, et sapientia illa solida est et ubique, et prædictis innotesceat quod Deus est ita ubique per essentiam, quod nec spatiosa magnitudine diffunditur, nec uno deserto loco alium occupat, quia localem motum non habet. Ideoque August., volens præscindere à Dei puritate omnem localem motum et localem circumscriptionem, potius dicit omnia esse in illo quam ipsum esse alicubi, nec tamen ipsum esse locum, qui non est in loco; in lib. 83 Quæst., q. 20, ita inquit : Deus non alicubi est; quod alicubi est continetur loco; quod continetur loco, corpus. Deus autem non est corpus; non ergo alicubi est, et tamen quia est, et in loco non est, in illo sunt potius omnia quam ille alicubi; nec tamen ita in illo, ut ipse ait locus. Locum enim in spatio est quod longitudine, et latitudine, et altitudine corporis occupatur; nec Deus tale aliquid est; et omnia ergo in ipso sunt, et locus non est, nec in loco est; locus tamen Dei, sed improprie, dicitur templum Dei, non quod eo contineatur. Quod autem nihil melius quam anima munda intelligitur. Ecce hic dicit Deum non esse in loco, sed intelligendum est eum non esse in loco localiter, scilicet quia nec circumscriptionem nec localem motum habet.

Oppositio quæ videtur probari quod Deus mutetur loco.

15. Ad hoc autem solet opponi sic quotidie: Fuit creatura quæ ante non erat, et in eis Deus est, cùm ante non esset in eis; sed ergo ubi non erat, ideoque mutabilis esse videtur. Est licet quotidie incipiat esse in creaturis, in quibus ante non erat, quia illæ non erant, hoc tamen licet sine sui mutatione, qualiter in mundo cepit esse quem fecit, tamen sine sui mutabilitate, et similiter desinit esse in quibus ante erat sine sui mutatione; nec tamen ipse deserit locum, sed locus desinit esse.

*Epilogus ubi exponitur quare in praedictam remanet
disceptationem.*

16. Jam sufficienter demonstratum esse videtur quomodo omnia dicantur esse in Deo, et Deus in omnibus; quam disceptationem quasi incidenter suscepimus, quia id videbatur postulare res circa quam noster versabatur sermo. Disserebamus enim de scientiâ sive sapientiâ Dei; et cum diceremus Deum scire omnia, quæsitum est utrum propter cognitionem quam de omnibus habet, dicerentur omnia esse in Deo an aliâ ratione hoc diceret Scriptura. Illius ergo questionis occasio in præmissam nos deduxit disputationem.

DISTINCTIO XXXVIII.

HIC REDIT AD PROPOSITUM, REPETENS SUPERIUS DICTA UT
ADDAT ALIA.

4. Nunc ergo ad propositum revertentes complotiamus. Supra dictum est quod praesentia Dei futurorum tantum est, sed omnium, tam bonorum quam malorum. Scientia verò vel sapientia non modo de futuris, sed etiam de praesentibus et futuris; nec tamen de temporalibus, sed etiam de aeternis, quia sciebat novis Deus. Hic oritur questio non dissimu-

lauda, utrum scilicet scientia vel præscentia sit causa rerum, an res sint causa scientiæ vel præscentiæ Dei. Videtur enim præscentia Dei causa esse eorum quæ ei subsunt, ac necessitatem eveniendi eis facere, quia nec aliqua futura fuissent nisi Deus ea præsceset, nec possunt non evenire, cum Deus ea præsceat. Si autem impossibile est ea non evenire quia præsca sunt, videtur ergo ipsa præscentia quæ præsca sunt, eis esse causa eveniendi. Impossibile est autem ea non evenire, cum præsca sint, quia si non eveniret eum præsca sint, falleretur Dei præscentia. At Dei præscentia falli non potest. Impossibile est ergo ea non evenire, cum præsca sint. Sic ergo præscentia causa eorum esse videtur quæ præsca sunt. Hoc idem et de scientiâ dicitur, scilicet quod quia Deus aliqua novit, idem sunt. Cui sententiæ Aug. attestare videtur in lib. 5 de Trin., c. 43, dicens: Non ita ex aliquo tempore cognovit Deus, sed futura omnia temporalia; atque in eis etiam quid et quando ab illo petiuri fueramus, et quos et de quibus rebus vel exauditus, vel non exauditus esset, sine initio ante præsavit. Universas autem creaturas et spirituales et corporales, non quia sunt idem novit, sed idem sunt quia novit; non enim nescivit quæ fuerat creaturas; quia ergo scivit, creavit: non quia creavit, scivit, nec aliter scivit creata quam creanda; non enim ejus scientiæ aliquid accessit ex eis; sed illis existentibus sicut oportebat et quando oportebat, illa mansit ut erat. Unde in Ecol.: *Antequam crearentur, omnia nota sunt illi*; sic et postquam consummata sunt. Ecce his verbis videtur Aug. innuere scientiam vel præscentiam Dei causam esse eorum quæ fiunt; cum dicit idem ea esse, quia Deus novit. Idem quoque in lib. 6 dicere videtur. Cum, inquit eod. cap., decedant et succedant tempora, non decedit aliquid vel succedit scientiæ Dei, in quâ novit omnia quæ faciunt pro ipsam. Non enim hæc quæ creata sunt idem sciuntur à Deo quia facta sunt, sed potius idem facta sunt quia immutabiliter ab eo sciuntur. Et hic etiam significare videtur Dei scientiam causam eorum esse quæ fiunt, dicens, c. 10: *Non idem Deum ea novisse quia facta sunt, sed idem facta, quia novit ea Deus*. Ideoque videtur Dei scientia vel præscentia causa esse eorum quæ novit.

Inconvenientia ostendit quæ sequerentur, si diceretur scientia vel præscentia causa omnium rerum quæ ei subsunt.

2. Quod si ita est, est ergo causa omnium malorum, cum omnia mala scientur et præscentur à Deo; quod longè est à veritate. Si enim Dei scientia vel præscentia causa esset malorum, esset utique Deus auctor malorum, quod penitus falsum est; non ergo scientia et præscentia Dei causa est omnium quæ ei subsunt.

Quod res futuræ non sunt causa scientiæ vel præscentiæ Dei.

3. Neque etiam res futuræ causa sunt Dei præscentiæ; licet enim non essent futuræ nisi præscentur à Deo, non tamen idem præscentur quia futuræ sunt. Si enim hoc esset, tunc ejus quod æternum est aliquid existeret causa, ab eo alienum, ab eo diversum, et ex creaturis dependeret scientia Creatoris, et creatura causa esset increati. Origenes tamen, in tom. 4, lib. 7, super Epistolam ad Rom., c. 8, ait: Non propterea aliquid erit, quia id scit Deus futurum; sed quia futurum est, idem scitur à Deo antequam fiat. Hoc videtur præmissis verbis August. obviare. Hic enim significari videtur quod res futuræ causa sint præscentiæ; ibi verò quod præscentia causa sit rerum futurarum.

Quid ex prædictis tenendum sit, cum determinatione auctoritatum.

4. Hanc igitur quæ videtur repugnantiam de medio tollere cupientes, dicimus res futuras nullatenus causam esse præscentiæ vel scientiæ Dei, nec idem præscenti vel sciri quia futuræ vel factæ sunt; ita exponentes quod ait Origenes: Quia futurum est, idem scitur à Deo antequam fiat, id est: Quod futurum est scitur à Deo antequam fiat, neque sciretur nisi futurum esset; ut non notetur ibi causa, nisi sine quâ non fieret. Ita

etiam dicimus scientiam vel præscentiam Dei non esse causam eorum quæ fiunt, nisi talem sine quâ non fiunt, si tamen scientiam ad notitiam tantum referamus. Si verò nomine scientiæ includitur etiam beneplacitum atque dispositio, tunc rectè potest dici causa eorum quæ Deus facit. His enim duobus modis, ut superius prætaxatum est, lib. 15, c. 43, accipitur cognitio vel scientia Dei, scilicet pro notitiâ solâ, vel pro notitiâ simul et beneplacito. Hoc modo fortè accepit Aug. dicens, hœc. 51, tom. 9: Idem sunt quia novit, id est, quia scientiâ placuit, et quia scientiâ disposuit. Hic sensus ex eo adjuvatur, quia de bonis ibi tantum agit August., scilicet de creaturis et de his quæ Deus facit; quæ omnia novit non solùm scientiâ, sed etiam beneplacito ac dispositione. Sic ergo ibi accipitur Dei cognitio, ut non modo notitiâ, sed etiam beneplacitum Dei significet. Mala verò scit Deus et præsavit antequam fiant, sed solâ notitiâ, non beneplacito; præsavit enim Deus et prædicat etiam quæ non est ipsa factururus, sicut præsavit et prædixit infidelitatem Judæorum, sed non fecit; nec idem quia præsavit ad peccatum infidelitatis eos coegit, nec præsceset vel prædixisset eorum mala nisi essent ea habitori. Unde Aug., super Joan.: Deus, inquit, futurorum præsavit per prophetam prædixit infidelitatem Judæorum, sed non facit; neque præsceset mala eorum, nisi ea haberent. Non enim idem quendam ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata prænovit; illorum enim præsavit peccata, non sua. Ideoque si ea quæ ille præsavit ipsorum non sunt, non vera ille præsavit; sed quia illius præscentia falli non potest, sine dubio, non aliud, sed ipsi peccant quos Deus peccatores esse præsavit, et idem si non malum, sed bonum facere voluissent, non malum facturi præviderentur ab eo, qui novit quid sit quisque factururus. His verbis aperte ostenditur, si diligenter attendamus, præscentiam Dei non esse causam malorum quæ præsavit; quia non ea præsavit tanquam facturum, nec tanquam sua, sed illorum qui sunt ea facturi vel habitori; præsavit ergo illa solâ notitiâ, sed non beneplacito auctoritatis. Unde datur intelligi quod Deus, à converso, præsavit bona tanquam sua, tanquam ea quæ factururus est, ut illa præsciendo simul fuerit ipsius notitiâ, et auctoritatis beneplacitum.

Contra hoc dictum est, præscentiam Dei non posse falli, oppositio.

5. Ad hoc autem quod supra dictum est, scilicet præscentiam Dei falli non posse, solet à quibusdam ita opponi: Deus præsavit hunc lecturum vel aliquid hujusmodi: sed potest esse ut iste non legat; ergo potest aliter esse quam Deus præsavit: ergo potest falli Dei præscentia, quod omnino falsum est. Potest equidem non fieri aliquid, et illud tamen præscitum est fieri, non idem tamen potest falli Dei præscentia; quia si illud non fieret, nec à Deo præscitum esset fieri. Sed adhuc urgent quæstiones dicentes: Aut aliter potest fieri quam Deus præsavit, aut non aliter: si non aliter; ergo necessario cuncta eveniunt; si verò aliter, potest ergo Dei præscentia falli vel mutari. Sed potest aliter fieri, quia potest aliter fieri quam fiat, ita autem sit ut præscitum est; aliter ergo potest fieri quam præscitum est. Ad quod dicimus illam locutionem multiplicem facere intelligentiam, scilicet: Aliter potest fieri quam Deus præsavit, et hujusmodi; ut: Potest non esse quod Deus præsavit; et: Impossibile est non esse quod Deus præsavit; et: Impossibile est non esse præscita omnia quæ fiunt et hujusmodi. Possunt enim hæc conjunctim intelligi, ut conditio sit implicita, et disjunctum. Si enim ita intelligas: Non potest aliter fieri quam Deus præsavit, id est: Non potest utrumque simul esse, scilicet, quod Deus ita præcaverit fieri et aliter fiat, verum intelligis; si autem per disjunctionem intelligas, ut dicas hoc aliter non posse evenire quam evenit, et quomodo futurum Deus præsavit, falsum est. Hoc enim aliter potest evenire quam evenit, et tamen Deus hoc modo futurum præsavit. Similiter et alia determinatio, scilicet:

Impossibile est illud non evenire quod Deus præscivit vel dùm Deus præscierit, si conjunctim intelligas, verum dicis; si disjunctim, falsum. Ita etiam et illud: Impossibile est non esse præscitum omne quod fit, id est: Non potest esse utrumque, scilicet, ut fiat et non sit præscitum, hic sensus verus est. Si verò dicis Deum non potuisse non præscire omne quod fit, falsum est. Potuit enim facere ut non fieret, et ita non esse præscitum.

DISTINCTIO XXXIX.

UTRUM SCIENTIA DEI POSSIT AUGERI VEL MINUI, VEL ALIQUO MODO MUTARI; UTRUMQUE ENIM VIDETUR POSSE PROBARI.

1. Præterea quæri solet utrum scientia Dei possit augeri vel minui, utrumque enim videtur posse probari. Quòd enim divina scientia possit augeri vel mutari, hoc modo probatur: quia potest Deus scire quod nunquam scit. Est enim aliquis qui non est lecturus hodiè, et tamen potest esse ut legat hodiè: potest enim hodiè legere. Nihil autem potest fieri, quod non possit à Deo sciri. Potest ergo Deus scire hunc lecturum hodiè; potest ergo aliquid scire quod non scit, ergo potest ejus scientia augeri vel mutari, eademque videtur posse minui; est enim aliquis hodiè lecturus quem Deus scit lecturum. At potest esse ut non legat; ergo potest Deus non scire hunc lecturum; potest ergo non scire aliquid quod scit; ergo potest minui ejus scientia vel mutari. Ad quod dicimus quia Dei scientia omnino immutabilis est, nec augeri potest vel minui. Nam, ut ait August. in lib. 15 de Trin., c. 13, 14, scientia Dei est ipsa Sapientia, et Sapientia est ipsa essentia sive substantia Dei, quia in illius naturæ simplicitate mirabili, non est aliud sapere, et aliud esse, sed quod est sapere, hoc est et esse. Ideoque novit omnia Verbum, quæ novit Pater; sed ei nōsse de Patre est, sicut esse; nōsse enim et esse ibi unum est. Et ideo Patri sicut esse non est à Filio, ita nec nōsse. Proinde tanquam seipsum dicens Pater genuit Verbum sibi coæquale per omnia. Non enim seipsum integrè perfectèque dixisset, si aliud minus aut amplius esset in ejus Verbo quam in seipso. Hoc est ergo omnino Verbum quod Pater, non tamen est Pater, quia iste Filius, ille Pater. Sciunt ergo invicem Pater et Filius, sed ille pignendo, iste nascendo. Et omnia quæ sunt in eorum scientiâ, in eorum sapientiâ, in eorum essentia, unusquisque eorum simul videt, non particulatim aut sigillatim velut alternante conspectu hinc illinc, et inde hùc, et rursùm inde vel inde aliud atque aliud, ut aliqua videre non possit, nisi non videns alia; sed omnia simul videt, quorum nullum est quod non semper videat et sciat. Ejus itaque scientia inamissibilis et invariabilis est. Nostra verò scientia, et amissibilis, et variabilis, et receptibilis est, quia non hoc est nobis esse, quod sapere vel scire. Propter hoc sicut nostra scientia illi scientiæ Dei dissimilis est, sic nostrum verbum quod nascitur de scientiâ nostrâ, dissimile est illi Verbo quod natum est de Patre scientiâ. Ex hac auctoritate clarè ostenditur scientiam Dei omnino invariabilem esse, sicut ipsa essentia Dei omnino invariabilis est; et quòd Pater et Filius cum Spiritu sancto simul omnia sciunt et vident. Sicut ergo non potest augeri vel minui divina essentia, ita nec divina scientia; et tamen conceditur posse scire quòd non scit, et posse non scire quod scit; quia posset aliquid esse subjectum ejus scientiæ, quod non est, et posset non esse subjectum aliquid quod est, sine permutatione ipsius scientiæ.

Oppositio, an Deus possit noviter vel ex tempore scire vel præscire aliquid.

2. Hic opponitur à quibusdam ita: Si Deus potest aliquid scire vel præscire quod nunquam scivit vel præscivit, potest ergo ex tempore aliquid scire vel præscire. Ad quod dicimus: Potest quidem Deus scire vel præscire omne quod potest facere, et potest facere quod nunquam fiet. Potest ergo scire vel præscire quod nunquam fiet, nec est, nec fuit; nec illud scit vel scivit, neque præscit vel præscivit, quia scientia ejus non est nisi de his

quæ sunt vel fuerunt vel erunt, præscientia non est nisi de futuris. Et licet possit scire vel præscire quod nunquam est vel erit, non tamen potest aliquid scire vel præscire ex tempore. Potest utique scire vel præscire quod nunquam est nec erit, nec illud scitum vel præscitum est ab æterno; nec tamen potest incipere scire vel præscire illud, sed ita potest modò scire vel præscire, sicut potest scisse vel præscisse ab æterno. Si enim dicatur eum modò posse scire vel præscire quod ab æterno non scivit vel præscivit, ita quòd ab æterno non sciverit vel præsciverit, quasi utrumque simul esse possit, falsum est. Si verò dicas eum posse modò scire vel præscire quod ab æterno non scivit vel præscivit, id est, habere potentiam sciendi vel præsciendi ab æterno et modò aliquid, nec tamen illud præscitum est vel futurum, verum est. Non potest ergo noviter vel ex tempore scire vel præscire aliquid; sicut non potest noviter vel ex tempore velle aliquid, et tamen potest velle quod nunquam voluit.

Utrum Deus possit scire plura quàm scit.

3. Item à quibusdam dicitur Deus posse plura scire quàm sciat, quia potest omnia scire quæ scit, et potest aliqua facere quæ nunquam erunt, et illa potest scire, non enim aliqua incognita facere potest. Si verò omnia essent quæ modò sunt, et alia quædam faceret quæ non sunt nec erunt, et illa omnia sciret pro certo, plura sciret quàm modò sciat; nec tamen ejus scientia augeri potest, quia hoc totum fieri posset sine mutabilitate scientiæ. Constat ergo Dei scientiam omnino esse immutabilem, nec augeri posse vel minui, sed ei subjecta.

Quod videtur adversum illi sententiæ, quæ supra dictum est Deum semper et simul scire omnia.

4. Ei verò quod prædictum est, scilicet quòd Deus omnia semper videt et simul, videtur obviare quod ait Hieron. in Expositione Abacuc.: Absurdum est, inquit, ad hoc deducere Dei maiestatem, ut sciat per momenta singula quot culices nascantur, quotve moriantur, quota pulicum et muscarum sit multitudo, quotve pisces nant in aquis, et similia. Non simus tam fatui adulatores Dei, ut dùm providentiam ejus etiam ad ima retrudimus, in nos ipsos injuriosi simus, eandem irrationabilem et rationabilem providentiam esse dicentes. Hic videtur dicere Hieron. quòd Deus illorum minimorum scientiam sive providentiam non habeat; quòd si hoc est, tunc non omnia simul scit et semper. Ex tali itaque sensu illud dictum esse noverimus, ut Deum illa alternatim vel particulatim scire neget, nec per diversa temporum momenta sic illa cognovit, sicut per varia momenta illorum quædam deficiunt, quædam incipiunt. Neque illis aliisque irrationabilibus ita providet, quemadmodum rationabilibus; numquid enim, ut ait Apostolus, 4 Cor. 9, cura est Deo de bobus? et sicut non est cura Deo de bobus, ita nec de aliis irrationabilibus. Dicit tamen Scriptura, Sap. 12; quia ipsi est cura de omnibus. Providentiam ergo et curam universaliter de cunctis quæ condidit habet, ut habeat unumquodque quod sibi debetur et convenit. Sed specialem providentiam atque curam habet de rationabilibus quibus præcepta tradidit, eisque rectè vivendi legem præscripsit, ac præmia promisit. Hanc providentiam et curam de irrationabilibus non habet. Ideò dicit Apostolus, quia non est cura Deo de bobus; providet tamen omnibus et curat, id est, gubernat, omnibus solem suum facit oriri, et pluviam dat. Scit itaque Deus quanta sit multitudo pulicum, culicum et muscarum et piscium, et quot nascantur quotve moriantur; sed non scit hoc per momenta singula; imò simul et semel omnia. Neque ita scit, ut eandem habeat providentiam irrationabilem et rationabilem, id est, ut eodem modo penitus provideat irrationabilibus. Rationabilibus enim et præcepta dedit, et angelos ad custodiam delegavit.

Brevi summa prædictorum, cum additione quorundam.

5. Sicut itaque et immutabiliter scit Deus omnia quæ fuerunt, et sunt, et erunt, tam bona quàm mala, præscit quoque omnia futura, tam bona quàm mala.

DISTINCTIO XL.

QUID SIT PRÆDESTINATIO, ET IN QUO DIFFERAT A PRÆSCIENTIA.

1. Prædestinatio verò, de bonis salutaribus est, et de hominibus salvandis; ut enim ait Aug. in lib. de Prædestinatione sanctorum, c. 10, prædestinatio est gratiæ præparatio, quæ sine præscientiâ esse non potest. Potest autem sine prædestinatione esse præscientiâ. Prædestinatione quippe Deus ea præscivit, quæ fuerat ipse factururus; sed præscivit Deus etiam quæ non ipse factururus, id est, omnia mala. Prædestinavit eos quos elegit, reliquos verò reprobavit, id est, de morte æternâ præscivit peccatoribus.

An aliquis prædestinatorum possit damnari, vel reprobatorum salvari.

2. Prædestinatorum nullus videtur posse damnari, nec reprobatorum aliquis posse salvari. Unde Aug., in lib. de Correctione et Gratiâ, c. 13, in Apocalypsi, inquit, dicitur, c. 3 : *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam*. Si alius non est accepturus nisi iste perdidit, certus est electorum numerus, id est, non potest augeri vel minui. Ad hoc autem obijciunt quidam, nitentes probare numerum electorum posse augeri et minui, sic : Posset Deus non apponere gratiam quibus apponit, et posset subtrahere quibus non subtrahit; quod si faceret, utique damnarentur; posset ergo damnari isti qui tamen salvabuntur; posset itaque minui electorum numerus, ita etiam posset augeri, quia posset apponi gratia quibus non apponitur, per quam salvarentur. Posset ergo salvari habiti gratiâ, qui tamen sine eâ damnabuntur; posset itaque augeri numerus electorum.

Quibus respondemus ex eâ ratione dictum esse et verum esse numerum electorum non posse augeri vel minui, quia non potest utrumque simul esse : scilicet ut aliquis salvetur et non sit prædestinatus, vel ut aliquis prædestinatus sit et damnetur. Intelligentia enim conjunctionis implicitæ veritatem facit in dicto, et impossibilitatem in vero. Si verò simpliciter intelligatur, impossibilitas non admittitur; ut cum dicitur : Prædestinatus potest vel non potest damnari, et reprobos potest salvari. In his enim et hujusmodi locutionibus, ex ratione dicti dijudicanda est sententia dictionis. Alia namque sit intelligentia, si per conjunctionem hæc accipiantur dicta, atque si per disjunctionem, ut supra, cum de præscientiâ agebatur, prætaxatum est. Si enim cum dicis : Prædestinatus non potest damnari, intelligas ita, id est, non potest esse ut prædestinatus sit et damnetur, verum dicis, quia conjunctim intelligis; falsum autem, si disjunctim, ut si intelligas istum non posse damnari quem dico prædestinatum; potuit enim non esse prædestinatus, et ita damnaretur.

Quomodo adhuc instant questioni.

3. Verumtamen adhuc instant, et secundum conjunctionem argumentando ita procedunt : Non enim, inquit, potest esse ut aliquis prædestinatus sit et damnetur. Utrumque istorum simul esse non potest; sed alterum horum non potest non esse, scilicet quin iste sit prædestinatus (ab æterno enim prædestinatus est), et non potest modo esse prædestinatus. Cum ergo impossibile sit simul utrumque esse, et impossibile sit alterum non esse, videtur non posse alterum esse, scilicet ut damnetur. Quod si ergo, non potest esse ut non salvetur. In hujus questionis solutione mallem alios audire quam docere. Dicimus tamen de præscientiâ similem posse moveri questionem. Ideoque tam hic quam ibi unam facimus responsionem, dicentes determinandum fore illud cui innititur tota hæc questio, scilicet : Impossibile est alterum istorum non esse, scilicet, quin iste modò sit prædestinatus; ab æterno enim iste prædestinatus est. Distinguendum enim est cum ait : Iste non potest modo non esse prædestinatus; vel : Non potest eo modo esse quin sit prædestinatus; hoc enim conjunctim vel disjunctim intelligi potest. Non enim potest esse ut ab æterno sit

prædestinatus, et modò non sit prædestinatus; nec potest esse ut sit prædestinatus, et non sit prædestinatus : sed tamen potuit esse ab æterno quòd non esset prædestinatus, et potuit ab æterno non esse prædestinatus. Et sicut ab æterno Deus potuit eum non prædestinare, ita conceditur à quibusdam quòd et modò potest Deus eum non prædestinasse, ab æterno ergo potest Deus non prædestinasse eum; ergo potest iste non fuisse prædestinatus : si verò non fuisset prædestinatus, nec modò esset prædestinatus; ergo modò potest non esse prædestinatus. Ita et de præscientiâ et de præscitis dicunt, quod in actionibus vel in operationibus Dei et hominum nullatenus concedunt. Ex quo enim aliquid factum est vel dictum, non concedunt quòd possit non esse vel fuisse : imò impossibile est non esse vel non fuisse quòd factum est vel dictum, referentes possibilitatem vel impossibilitatem ad naturam rei existentis. Cum verò de præscientiâ vel prædestinatione Dei agitur, possibilitas ad potentiam Dei refertur, quæ semper eadem fuit et est, quia prædestinatio, præscientia, potentia, unum in Deo est.

Quid reprobatio Dei, et in quibus consideretur, et quis sit prædestinationis effectus.

4. Cumque prædestinatio sit gratiæ præparatio, id est, divina electio quâ elegit quos voluit ante mundi constitutionem, ut ait Apostolus, Eph. 1, 8, reprobatio, è converso, intelligenda est præscientia iniquitatis quorundam, et præparatio damnationis eorumdem. Sicut enim prædestinationis effectus illa gratia est quâ in præsentî justificamur, atque ad rectè vivendum et in bono perseverandum adjuvamus, et illa quâ in futuro beatificamur; ita reprobatio Dei, quâ ab æterno non eligendo quosdam reprobavit, secundum duo consideratur; quorum alterum præscit et non præparat, id est, iniquitatem; alterum præscit et præparat, scilicet, æternam poenam. Unde Aug. ad Prosperum et Hilarium. Hæc, inquit, regula inconcussè tenenda est : peccatores in peccatis præscitos esse, non præparatos, poenam autem esse præparatam. Præparavit enim Deus, ut ait Aug., in lib. de Bono perseverantiæ, in præscientiâ suâ, quibus voluit bona sua, et quibuscumque donat, procul dubio se donaturum esse præscivit. Præparavit etiam Deus, ut ait Fulgentius, malis ignem æternum; illis utique, quos justè præparavit ad luenda supplicia, nec tamen præparavit ad facienda peccata. Præparavit enim Deus quod divina æquitas redderet, non quod humana iniquitas admitteret. Non enim sicut præparavit sanctos ad justitiam percipiendam, sic præparavit iniquos ad justitiam amittendam; quia pravius præparator nunquam fuit. Sicut ergo prædestinatio Dei propriè est præscientiâ et præparatio beneficiorum Dei, quibus certissimè liberantur quicumque liberantur; ita reprobatio Dei est præscientiâ malitiæ in quibusdam non finiendæ, et præparatio poenæ non terminandæ. Et sicut prædestinationis effectus est gratiæ appositio, ita reprobationis æternæ quodammodò effectus esse videtur obduratio. Nec obdurat Deus, ut ait Aug., tom. 4, epist. 15, ad Sixtum, impartiendo malitiam, sed non impartiendo gratiam, sicut nec digni sunt. Quibus enim non impartitur, nec digni sunt, nec merentur; potius ut non impartiat, hoc digni sunt, nec merentur. Unde Apostolus ait, Rom. 9 : *Cujus vult miseretur Deus, et quem vult indurat*; misericordiam appellans prædestinationem, et præcipuè prædestinationis effectum, id est, gratiæ appositionem; obdurationem verò, gratiæ privationem. Non enim, ut ait Aug., lib. 1, tom. 4, ad Simplicianum, intelligendum est quòd Deus ita induret, quasi quemquam peccare cogat; sed tamen quibusdam peccatoribus misericordiam justificationis suæ non largitur, ob hoc eos indurare dicitur, quia non eorum miseretur, non quia impellit ut peccent. Eorum autem non miseretur, quibus gratiam non præbendam esse æquitate oculissimâ, et ab humanis sensibus remotissimâ judicat; quam non aperit, sed

miratur Apostolus dicens, Rom. 11: *O altitudo divitiarum sapientie et scientie Dei.*

DISTINCTIO XLI.

UTRUM ALIQUOD SIT MERITUM OBURATIONIS ET MISERICORDIÆ.

1. Si autem quærimus meritum obdurationis et misericordiæ, obdurationis meritum invenimus, misericordiæ autem meritum non invenimus; quia nullum est misericordiæ meritum, ne gratia evacuetur si non gratis donetur, sed meritis redditur. Miseretur itaque secundum gratiam, quæ gratis datur. Obdurat autem secundum iudicium, quod meritis redditur. Unde datur intelligi, ut siquid reprobatio Dei est nolle misereri, ita obduratio Dei sit non misereri; ut non ab illa irrogetur aliquid quod sit homo deterior, sed tantum quo sit melior non erogetur. Ex his aperte ostenditur quid per misericordiam, quid per obdurationem intellexerit Apostolus, et quia misericordia nullum adveniat meritum, obduratio vero non est sine merito. Et misericordiæ verbo hic accipitur prædestinatio, et præcipue prædestinationis effectus; obdurationis vero non ipsa Dei æterna reprobatio, quia ejus nullum est meritum, sed gratiæ privatio sive subtractio, quæ quodam modo est reprobationis effectus. Accipitur tamen aliquando reprobatio pro obduratione, sicut et prædestinatio pro suo effectu, cui est gratia appositæ. Gratia enim quæ apponitur effectum est prædestinationis. Cùm ergo gratiæ quæ apponitur ad justificationem, nulla sint merita, multo minus et ipsis prædestinationis, quæ ab æterno elegit Deus quos voluit, aliqua possunt existere merita. Ita nec reprobationis, quæ ab æterno quosdam præsevit futuros malos et damnandos, sicut elegit Jacob et reprobavit Esau, quod non fuit pro meritis eorum quæ tunc habebant, quia nulla habebant, quoniam nec ipsi existebant; nec propter futura merita quæ prævideret, vel illum elegit, vel illum reprobavit. *Opinio quorundam, in quâ fuit aliquando Augustinus, sed postea retractavi.*

2. Opinati sunt tamen quidam Deum idem elegisse Jacob, quia talem futurum præsevit qui in eum crederet, et ei serviret; quod aliquando Aug. se sensit dicit in lib. 4 Retract., ubi aperte ostendit, e. 23, quod si propter futura merita electus esset, jam non ex gratiâ esset electio. Non ergo idem electus est à Deo, quia talis futurus erat, sed ex tali electione talis est factus; ita dicens: Disputans ergo quid elegerit Deus in secundum nato, cui dixit servitutum esse majorem, et quid in eodem majore similiter nondum nato reprobaverit, ad hoc perduxit ratiocinationem, ut dicerem: Non ergo elegit Deus opera cujusquam in præscientiâ, quæ ipse daturus est, sed fidem elegit in præscientiâ; et quem sibi crediturum esse præsevit, ipsum elegit cui Spiritum sanctum daret, ut bona operando, etiam æternam vitam consequeretur. Ecce hic aperte dicit non propter opera eum elegisse, sed propter fidem quæ eum prævidit crediturum. Sed quia et in fide meritum est, sicut et in operibus, hoc retractavi dicens: Nondum diligentius quæsieram, nec adhuc inveneram qualis sit electio gratiæ, de quâ dicit Apostolus, Rom. 11: *Reliquias per electionem gratiæ salvæ fens;* quæ utique non est ex gratiâ, si ex meritis procedit; ut jam quod datur non secundum gratiam, sed secundum debitum reddatur potius meritis quàm donetur; perinde quod continuè dixi; dicit enim idem Apostolus, 1 Cor. 12: *Idem Deus qui operatur omnia in omnibus;* nunquam autem dictum est: Deus credit omnia in omnibus. Ac deinde subjunxit: Quod ergo credimus, nostrum est; quod vero bonum operamur, illius est qui credentibus dat Spiritum sanctum; sed hoc profectò non dicerem, si scirem etiam ipsam fidem inter Dei munera reperiri, quæ datur in eodem Spiritu. Utrumque ergo nostrum est propter arbitrium voluntatis, et utrumque datum est per Spiritum fidei et charitatis. Et quod paulò post dixi: Nostrum enim est credere et velle, illius autem dare

credentibus et volentibus facultatem bene operandi per Spiritum sanctum, per quem charitas Dei diffunditur in cordibus nostris, Rom. 5, verum est quidem, sed eadem regula est. Et utrumque ipsius est, quia ipse præparat voluntatem; et utrumque nostrum, quia non fit nisi volentibus nobis, ergo et meritum fidei de misericordiâ Dei venit. Non ergo propter fidem vel aliqua merita elegit Deus aliquos ab æterno, vel apposuit gratiam justificationis in tempore, sed gratuitâ bonitate suâ elegit, ut boni essent. Unde Aug., in lib. 4 de Prædestinatione sanctorum, e. 18, non quia futuros nos tales esse præsevit, idem elegit, sed ut essemus tales per ipsam electionem gratiæ suæ, quæ justificavit nos in dilecto Filio suo.

Hic videtur contrarium quod alibi ait Augustinus.

3. His tamen adversari videtur quod dicit August. lib. 55 Quæst., q. 98: Cui vult, inquit, miseretur Deus, et quem vult indurat; sed hæc voluntas Dei injusta esse non potest, venit enim de occultissimis meritis; quia et ipsi peccatores cùm propter generale peccatum unam massam fecerunt, tamen nonnulla inter eos est diversitas. Præcedit ergo aliquid in peccatoribus, quod quamvis nondum sint justificati, digni efficiantur justificatione. Et item præcedit in aliis peccatoribus, quod digni sunt oblatione. Hæc hic videtur Aug. dicere quod et ipsa Dei voluntas quæ alios eligit, alios reprobat, ex meritis proveniat, sed occultissimis, id est, quod pro meritis alios voluerit eligere, alios reprobare; et quod pro meritis aliis apponitur gratia justificationis, aliis non, unde obstantur. Sed quæ intelligere voluerit, ignoratur; nisi forte hoc dicatur intellexisse, quod supra diximus eum retractasse. Nam ibidem quosdam alia continuè subdit, quæ in lib. 4 Retract., e. 23, aperte tractat; quod utrumque legenti patebit. Unde verisimile est in præmissis etiam hoc retractasse. Quidam tamen ex eo sensum accipiunt fore dicendum, non quia aliquis prædestinetur pro meritis, vel justificationis gratiam mereatur, sed quia aliqui non adeo mali sunt, ut mereantur sibi gratiam non impartiri. Nullus enim Dei gratiam mereri potest, per quam justificetur; potest tamen mereri ut non apponatur, ut penitus abiciatur. Et quidem aliqui in tantum profundum iniquitatis deveniunt, ut hoc mereantur, ut hoc digni sint; alii vero ita vivant, ut etiam non mereantur gratiam justificationis, non tamen mereantur omnino repelli, et gratiam sibi subtrahi. Idcirco dixit in quibusdam peccatoribus præcedere quod digni sint justificatione, et in aliis quod digni sint oblatione; sed hoc frivolum est.

Opinio quorundam falsa de oculis Dei dissentientium carnaliter.

4. Multi verò de isto profundo quærentes reddere rationem, atque secundum conjecturas cordis sui inscrutabilem altitudinem judiciorum Dei cogitare conantes, in fabulas vanitatis abierunt, dicentes quod animæ sursum in celo peccant, et secundum peccata sua ad corpora pro meritis diriguntur, et dignis sibi quasi carceribus includuntur. Ierunt hi tales post cogitationes suas, et volentes disputare de Dei profundo, veri sunt in profundum; dicentes animas in celo ante conversatas; et ibi aliquid boni vel mali egisse, et pro meritis ad corpora terrena detrusas esse. Hoc autem rescripti catholica fides præter evidentem Apostoli sententiam quæ ait, Rom. 9: *Cùm nondum nati essent, aut aliquid boni vel mali egissent, etc.* Melior est ergo fidei ignorantia, quàm temeraria scientia. Elegit ergo eos quos voluit gratuitâ misericordiâ, non quia fideles futuri erant, sed ut fideles essent; eisque gratiam dedit, non quia fideles erant, sed ut florent, ait enim Apostolus, 1 Cor. 7: *Misericordiam consecutus sum, ut fideles essem, non ait: Quia fideles eram.* Datur quidem et fidei, sed data est etiam prius ut esset fidelis. Ita etiam reprobavit quos voluit, non propter futura merita quæ prævideret, veritate tamen rectissimâ, et à nostris sensibus remotâ.

Quæstio.

5. Sed quæritur utrùm sicut dicitur elegisse quos-

dam ut boni fierent et fideles, ita etiam concedi debeat reprobasse quosdam ut mali essent et infideles, et obdurare ut peccent; quod nullatenus concedi oportet. Non enim reprobatio ita est causa mali, sicut predestinatio est causa boni; neque obduratio ita facit hominem malum, quemadmodum misericordia facit bonum.

An ea quæ semel scit Deus vel præscit, semper sciat et præsciat, et semper scierit vel præscierit.

6. Præterea considerari oportet utrum ea omnia quæ semel scit vel præscit Deus semper sciat et scierit, ac præsciat et præscierit, an olim scierit vel præscierit quod modò non scit vel præscit. De præscientiâ primò respondemus, dicentes multa eum præscisse quæ modò non præscit, cum enim ejus præscientiâ non sit nisi de futuris, ex quo illa quæ futura erant præscientiâ sunt vel præterierunt, sub Dei præscientiâ esse desinunt, sub scientiâ verò semper sunt. Præscivit ergo Deus omnia ab æterno quæ futura erant, neque præscire desinit, nisi cum quæ futura esse desinunt. Neque cum præscire desinit aliqua quæ ante præsciebat, minus ea noscit quàm ante cognoscebat. Non enim dicitur ex defectu scientiæ Dei quòd aliqua præscierit aliquando quæ modò non præsciat, sed ex ratione verbi quòd est *præscientiâ*. Præscire enim est ante scire aliquid quàm fiat. Ideòque non potest dici Deus præscire, nisi ea quæ futura sunt.

Hic de scientiâ, dicas Deum scire semper quæ semel scit.

7. De scientiâ autem aliter dicimus. Scit enim Deus semper omnia quæ aliquando scit; omnem enim scientiâ quam aliquando habet, semper habuit, et habet, et habebit. Ad hoc autem opponitur ita: Olim scivit hunc hominem nasciturum qui natus est, modò non scit eum nasciturum, scivit ergo aliquid quod modò non scit. Item: Scivit mundum esse creandum, modò non scit eum esse creandum, aliquid ergo scivit quod modò non scit; et alia hujusmodi infinita dici possunt. Sed ad hoc dicimus quòd idem de naturalitate hujus hominis et mundi creatione, nunc etiam scit quod sciebat antequàm fierent, licet tunc et nunc hanc scientiâ ejus diversis exprimi verbis oportet. Nam quòd tunc futurum erat, nunc præteritum est. Ideòque verba commutanda sunt ad ipsum designandum. Sicut diversis temporibus loquentes, eandem diem modò per hoc adverbium *cras* designamus, dum adhuc futura est; modò per *hodiè* dum præsens est; modò per *heri*, dum præterita est. Itaque antequàm crearetur mundus, sciebat Deus hunc creandum; postquam creatus est, scit eum creatum, nec est hoc scire diversa, sed omninò idem de creatione mundi. Sicut antiqui patres crediderunt Christum nasciturum et moriturum, nos autem credimus eum natum et mortuum; nec tamen diversa credimus nos et illi, sed eadem. Tempora enim, ut ait Aug., variata sunt, et ideò verba sunt mutata, non fides. Indubitanter ergo teneamus Deum semper omnia scire quæ aliquando scit.

DISTINCTIO XLII.

DE OMNIPOTENTIA DEI, UBI PRIUS CONSIDERATUR QUARE DICATUR OMNIPOTENS.

1. Nunc de omnipotentia Dei agendum est, ubi prima consideratio occurrit, quomodo verè Deus dicatur omnipotens; an quia omnia possit, an tantum quia ea possit quæ vult. Quòd enim Deus omnia possit, pluribus auctoritatibus comprobatur. Ait enim Aug., in lib. Quæst. veteris ac novæ legis: Omnia quidem potest Deus, sed non facit nisi quod convenit veritati ejus et justitiæ. Idem in eodem: Potuit Deus cuncta facere simul, sed ratio prohibuit, id est, voluntas. Rationem nempe ibi voluntatem Dei appellavit, quia Dei voluntas rationalis est et acquirissima. Fatendum est ergo Deum omnia posse.

Quomodo dicatur Deus omnia posse, cum nos multa possumus quæ ipse non potest.

2. Sed queritur quomodo omnia posse dicatur, cum nos quædam possumus quæ ipse non potest. Non

potest enim ambulare, loqui, et hujusmodi quæ à naturâ divinitatis sunt penitus aliena, cum horum instrumenta nullatenus habere queat incorporea et simplex substantia. Quibus id respondendum arbitror, quòd hujusmodi actiones, ambulatio scilicet et locutio et hujusmodi, à Dei potentia alienæ non sunt, sed ad ipsam pertinent. Licet enim hujusmodi actiones in se Deus habere non possit (non enim potest ambulare vel loqui et hujusmodi), eas tamen in creaturis potest operari, facit enim ut homo ambulet, et loquatur, et hujusmodi. Non ergo per istas actiones diviniæ potentie detrahitur aliquid, quia et hoc potest facere Omnipotens.

De aliis obijciunt.

3. Sed sunt alia quædam quæ Deus nullatenus facere potest, ut peccata, non enim potest mentiri, non potest peccare. Sed non ideò omnipotentie Dei in aliquo detrahitur vel derogatur, si peccare non posse dicitur, quia non esset hoc potentie sed infirmitatis. Si enim hoc posset, omnipotens non esset, non ergo impotentie, sed potentie imputandum est, quòd ista non potest, unde Aug., in lib. 13 de Trip.: Magna, inquit, Dei potentia est non posse mentiri. Sunt enim quædam quæ in aliis rebus potentie deputanda sunt, in aliis verò minime; et quæ in aliis laudabilia sunt, in aliis verò reprehensibilia sunt. Non ergo ideò Deus minus potens est, quia peccare non potest, cum omnipotens nullatenus possit esse qui hoc potest.

Item de aliis opponit.

4. Sunt etiam et alia quædam quæ Deus non potest, unde videtur non omnia posse; non enim potest mori vel falli. Unde Aug., in lib. de Symbolo: Deus omnipotens non potest mori, non potest falli, non potest miser fieri, nec potest vinci. Hæc utique et hujusmodi absit ut possit omnipotens, si enim hujusmodi passionibus atque defectibus subijci posset, omnipotens minime foret. Et ideò monstratur omnipotens, quia ei hæc propinquare non valent; potest tamen hæc in aliis operari.

Quòd omnipotentia Dei secundum duo consideratur.

5. Ille ergo diligenter considerantibus omnipotentia ejus secundum duo apparet, scilicet quòd omnia facit quæ vult, et nihil omninò patitur; secundum utrumque Dei omnipotentia verissimè prædicatur, quia nec aliquid est quod ei ad patiendum corruptionem inferre valeat, nec aliquid ad faciendum impedimentum asferre. Manifestum est itaque Deum omninò nihil posse pati, et omnia facere posse, præter ea sola quibus ejus dignitas læderetur, ejusque excellentiæ derogaretur; in quo tamen non est minus omnipotens. Hoc enim posse non esset posse, sed non posse. Nemo ergo Deum impotentem in aliquo dicere præsumat, quia omnia potest quæ posse potentie est; et inde verè dicitur omnipotens.

Quibusdam auctoritatibus traditur quòd ideò dicitur omnipotens quia potest quicquid vult.

6. Ex quibusdam tamen auctoritatibus traditur ideò verè dici omnipotens, quia quicquid vult potest. Unde Aug., in Euch., cap. 96: Non ob aliud veraciter vocatur omnipotens, nisi quoniam quicquid vult potest, nec voluntate cujuspiam creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus. Idem, in lib. de Spiritu et Littera: Non potest Deus facere injusta quia ipse est summa justitia et bonitas. Omnipotens verò est, non quòd possit omnia facere, sed quia potest efficere quicquid vult, ita ut nihil valeat ejus voluntati resistere quia compleatur, aut aliquo modo impedire eandem. Joannes Chrys., in hom. quædam de Expositione Symboli, ait: Omnipotens dicitur Deus, quia posse illius non potest invencire non posse; dicente Propheta, ps. 113: Omnia quæcumque voluit fecit. Ipse est ergo omnipotens, ut totum quod vult possit, unde Apostolus, Rom. 9: Ejus, inquit, voluntati quis resistit? Ilis auctoritatibus videtur ostendi quòd Deus ex eo tantum dicatur omnipotens, quòd omnia potest quæ vult, non quia omnia possit.

Determinatio præmissarum auctoritatum.

7. Sed ad hoc potest dici quòd Aug., ubi dicit : Omnipotens non dicitur quòd omnia possit, etc., tam amplè et generaliter accepit *omnia*, ut etiam mala includeret, quæ Deus non potest, nec vult; non ergo negavit eum posse omnia quæ convenit ei posse. Similiter cum dicit : Non ob aliud veraciter dicitur omnipotens, nisi quoniam quicquid vult potest; non negat eum posse etiam ea quæ non vult, sed, adversus illos qui dicebant Deum multa velle quæ non poterat, affirmat eum posse quicquid vult, et ex eo verè dici omnipotentem, non ob aliud, quàm quia potest quicquid vult. Sed cave quomòdò intelligas : potest quicquid vult se posse, an quicquid vult facere, an quicquid vult fieri? Si enim dicas idèò omnipotentem vocari, quia potest quicquid vult se posse; ergo et Petrus similiter omnipotens dici potest, vel quilibet sanctorum beatorum, quia potest quicquid vult se posse, et potest facere quicquid vult facere. Non enim vult facere nisi quod facit, nec posse nisi quod potest, sed non potest facere quicquid vult fieri. Vult enim salvos fieri qui salvandi sunt, verùm tamen eos salvare non valet. Deus autem quicquid vult fieri, potest facere. Si enim vult aliquid fieri per se, potest illud facere per se, et per se facit; sicut cælum et terram per se fecit, quia voluit. Si autem vult fieri per creaturam, et per eam operatur; sicut per homines facit domus, et hujusmodi artificia. Et Deus quidem ex se, et per se potest; homo autem vel angelus, quantumque beatus est, non est potens ex se vel per se.

Oppositio.

8. Sed forè dices : Nec Dei Filius potest à se, nec Spiritus sanctus, sed solus Pater. Ille enim potest à se, qui est à se; Filius autem, quia non est à se, sed à Patre, non potest à se, sed à Patre; et Spiritus sanctus ab utroque. Ad quod dicimus quia licet Filius non possit à se, nec operetur à se, potest tamen et operatur per se; sic et Spiritus sanctus. Unde Hilarius, in lib. 9 de Trinit. : Naturæ, inquit, cui contradicis, hæretice, hæc unitas est, ut ita per se agat Filius, ne à se agat; et ita non à se agit, ut per se agat. Per se autem dicitur agere et potens esse, quia naturalem habet potentiam eandem quam et Pater, quæ potens est et operatur; sed quia illam habet à Patre non à se, idèò à Patre, non à se dicitur posse et agere. homo autem vel angelus gratuitam habet potentiam, quæ potens est. Idèò ergo verè ac propriè Deus Trinitas omnipotens dicitur, quia per se, id est, naturali potentia potest quicquid vult fieri, et quicquid vult se posse. Nihil enim vult fieri quod non possit facere per se, vel per creaturas; et nihil vult se posse, quod non possit; et omne quod vult fieri, vult se posse, sed non omne quod vult se posse, vult fieri; si enim vellet, fieret, quia voluntati ejus nihil resistere possit.

DISTINCTIO XLIII.

OPINIO QUORUNDAM DICENTUM DEUM NIL POSSE NISI QUOD FACIT.

1. Quidam tamen de suo sensu gloriantes, Dei potentiam sub mensurâ coarctare conati sunt. Cum enim dicunt : Hucusque potest Deus, et non amplius, quid hoc est aliud quàm ejus potentiam quæ infinita est, concludere et restringere ad mensuram. Aiunt enim : Non potest Deus aliud facere quàm facit, nec melius facere id quod facit, nec aliquid prætermittere de his quæ facit. Istamque primam suam opinionem verisimilibus argumentis, causisque commentitiis, necnon et sacrarum auctoritatum testimoniis munire conantur dicentes : Non potest Deus facere nisi quod bonum et justum est fieri; non est autem justum et bonum fieri ab eo, nisi quod facit. Si enim aliud justum est et bonum eum facere quàm facit, non ergo facit omne quod justum est et bonum eum facere; sed quis audeat hoc dicere?

Secunda ratio.

2. Addunt etiam : Non potest facere, nisi quod justi-

tia ejus exigit : sed non exigit ejus justitia ut faciat nisi quod facit; non ergo potest facere nisi quod facit. Eademque justitia exigit ut id non faciat quod non facit, non autem potest facere contra justitiam suam; non ergo potest aliquid eorum facere quæ dimittit.

Responsio ad prius dictum.

3. His autem respondemus duplicem verborum intelligentiam aperientes, et ab eis involuta evolventes sic : Non potest facere Deus nisi quod bonum est et justum, id est, non potest facere nisi illud quod si faceret bonum et justum esset, verum est; sed multa potest facere quæ non bona sunt nec justa, quia nec sunt, nec erunt, nec bene fiunt, nec fiunt quia nunquam fiunt. Item quod secundò oppositum fuit. Non potest facere nisi quod justitia sua exigit; et, non potest id facere quod justitia sua exigit ut non fiat. Dicimus quia exactionis verbum de Deo congruè non dicitur, nec propriè accipitur, et in illis locutionibus duplex est sensus; si enim intelligas : Non potest facere nisi quod sua justitia exigit, id est, nisi quod voluntas sua justa vult, falsum dicis. Justitia enim ipsius Dei æquissima voluntas accipitur : qualiter accipit Aug. illa verba Domini in Gen. loquentis ad Loth, Genes. 19 : *Non possum quidquam facere donec illuc introeas*, exponens : Non posse, inquit, se dixit, quod sine dubio poterat per potentiam, sed non poterat per justitiam; quasi poterat quidem, sed non volebat, et illa voluntas justa erat. Si verò per hæc verba intelligis eum non posse facere nisi illud quod si fieret, justitiæ ejus conveniret, verum dicis. Similiter distingue illud : Non potest facere quod sua justitia exigit ut non faciat, id est, non potest facere id quod ipse, qui est summa justitia, non vult facere, falsum est. Si autem his verbis intelligas eum non posse facere id quod justitiæ ejus convenire non potest, verum dicis.

Tertia illorum ratio.

4. Addunt quoque et alia dicentes : Non potest Deus facere nisi quod debet; non autem debet facere nisi quod facit : si enim debet alia facere, non ergo facit omne quod debet; si verò facit omne quod debet, nec potest facere nisi quod debet, non ergo potest facere nisi quod facit. Item, aut debet dimittere quod dimittit ne faciat, aut non debet : si non debet, non rectè dimittit; si verò debet dimittere, ergo non debet facere. Si autem non debet nec decet, non oportet eum facere : et si non decet nec oportet eum facere, ergo non potest facere; non ergo potest facere nisi quod facit, nec potest illud dimittere quod facit quin faciat, quia debet illud facere : et quod debet facere, non potest illud dimittere. Sed ut mihi videtur, hoc verbum *debet*, venenum habet. Multiplicem enim et involutam continet intelligentiam; nec Deo propriè competit, qui non est debitor nobis, nisi forè ex promisso; nos verò ei debitores sumus ex commissio. Ut autem venenum evacuetur, distingue verbi sensum : Non potest Deus facere nisi quod debet, id est, nisi quod vult, falsum est, sic enim potest ipse dici debere aliquid, quia vult illud. Si autem dicatur, non potest nisi quod debet, id est, non potest nisi illud quod, si faceret, ei benè conveniret, verum est. Addunt quoque illi dicentes : Nihil facit aut dimittit, nisi optimâ et rationabili causâ, licet nobis occulta sit; secundum quam oportet eum facere ac dimittere quæ facit vel dimittit. Ratio enim penes eum est, quâ illa facit et illa dimittit; quæ ratio æterna est et semper manens, præter quam non potest aliquid facere vel dimittere. Illa ergo manente non potest quod facit dimittere, nec quod dimittit facere; et ita non potest facere nisi quod facit. Et ad hoc respondemus, ambiguitatem locutionis determinantes. Cùm enim dicitur : Ratio vel causa optima penes Deum est, quâ facit cuncta quæ facit, et dimittit ea quæ dimittit, verum quidem est, quia in eo voluntas est æquissima et rectissima, quâ facit et dimittit quæ vult, contra quam facere non potest, nec præter eam facere potest. Nec ulique contra eam faceret, nec præter eam

si ea quæ facit dimitteret, vel quæ dimittit faceret; sed, eadem manente ratione et causâ, alia potuit facere, et ista dimittere; licet ergo ratio sit penes eum, quâ alia facit, et alia dimittit, potest tamen secundum eandem rationem et dimittere quæ facit, et facere quæ dimittit. Ipsi etiam addunt: Ratio est eum facere quæ facit, et non alia; et non potest facere nisi quod ratio est eum facere, et ita non potest facere nisi quod facit. Item, ratio est eum dimittere quæ dimittit, et non potest non dimittere quod ratio est eum dimittere, et ita non potest non dimittere quod dimittit. Et ad hoc dicimus locutiones ambiguas esse, et ideo determinandas. Si enim, cum dicitur: Non potest facere nisi quod ratio est eum facere, intelligas eum non posse facere nisi ea quæ rationabilia sunt, et ea quæ si fierent rationabilia essent, verus est sensus. Si autem intelligas eum non posse facere alia rationabilia et bona, nisi ea quæ vult et facit, falsus est intellectus. Item aliud adiungunt dicentes: Si potest Deus aliud facere quàm facit, potest ergo facere quod non præscivit; et si potest facere quod non præscivit, potest sine præscientiâ operari, quia omne quod facturum se præscivit facit, nec facit aliquid quod non præscivit. Quod si præter præscientiam ejus aliquid fieri impossibile est, omne ergo quod præscitum est, fieri necesse est; ergo aliud fieri quàm sit nullâ ratione possibile est; ergo non potest à Deo fieri nisi quod sit. Hæc autem questio de præscientiâ faciliè determinari potest per ea quæ superius dicta sunt, cum de præscientiâ ageretur.

Auctoritatibus utuntur in assertionem suam opinionis.

5. His autem illi scrutatores qui defecerunt scrutantes scrutinia, sanctorum annectunt testimonia. Dicit enim Aug. in lib. 1 de Symbolo, c. 1: Hoc solum non potest Deus quod non vult, per quod videtur non posse facere aliquid nisi quod vult; sed non vult nisi quod facit, et ita videtur non posse nisi quod facit. Illud autem ita intelligendum est: Id solum non potest Deus quod non vult, scilicet se posse. Idem in lib. 7 Confess., c. 4, ad Deum loquens ait: Nec cogaris invitus ad aliquid, quia voluntas tua non est major quàm potentia; esset autem major, si teipso tu ipse major esses. Ex hoc videtur quod Deus non possit plura quàm vult, sicut non vult plura quàm potest. Sicut enim voluntas non est major potentia, ita nec potentia major est voluntate. Ideoque sicut plura non vult quàm potest, ita eum non plura posse quàm velle dicant. Sed ad hoc dicimus quia nec voluntas potentia, nec potentia voluntate major est, quia una et eadem res est potentia et voluntas, scilicet ipse Deus, qui esset major seipso, si voluntas major esset potentia vel potentia voluntate. Nec hæc auctoritate negatur Deum plura posse quàm velle, quia plura sunt subiecta ejus potentie quàm voluntati. Fateamur itaque Deum plura posse facere quæ non vult, et posse dimittere quæ facit. Quod ut certius firmiusque teneatur, Scripturæ testimoniis asseramus Deum plura posse facere quàm facit. Veritas ipsa secundum Matth., c. 26, ait: *An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modò plus quàm duodecim legiones angelorum?* Ex quibus verbis patenter innuitur quia et Filius poterat rogare quod non rogabat, et Pater exhibere quod non exhibebat. Uterque ergo poterat facere quod non faciebat. Aug. etiam in Enchirid. ait, cap. 95: Omnipotentis voluntas multa potest facere quæ non vult, nec facit; potuit enim facere ut duodecim legiones angelorum pugnarent contra illos qui Christum ceperunt. Item in eodem: Cur apud quosdam non factæ sunt virtutes, quæ si factæ fuissent, egissent illi homines poenitentiam; et factæ sunt apud eos qui non erant credituri; tunc non latebit quod nunc latet. Nec utique injustè Deus noluit salvos fieri, cum possent salvi esse si vellet. Tunc in clarissimâ sapientiæ luce videbitur, quod nunc piorum fides habet, antequàm manifestâ cognitione videatur quàm certa et immutabilis et efficacissima sit voluntas Dei: quæ multa possit et non velit, nihil autem quod non possit velit. Idem in lib. de Naturâ et Gratiâ, c. 7:

Dominus Lazarum suscitavit in corpore. Numquid dicendum est: Non potuit Judam suscitare in mente? Potuit quidem, sed noluit. His auctoritatibus aliisque multis apertè docetur quod Deus multa possit facere quæ non vult; quod etiam ratione probari potest: non enim vult Deus omnes homines justificare, et tamen quis dubitat eum posse? Potest ergo Deus aliud facere quàm facit; et tamen si aliud faceret, alius ipse non esset. Et potest aliud velle quàm vult; et tamen ejus voluntas nec alia, nec nova, nec mutabilis aliquo modo potest esse. Quod etsi possit velle quod nunquàm voluit, non tamen noviter, nec novâ voluntate, sed sempiternâ tantum voluntate velle potest; potest enim velle quod ab æterno potest voluisse; habet enim potentiam volendi et nunc et ab æterno, quod tamen nec modò vult, nec ab æterno voluit.

DISTINCTIO XLIV.

AN DEUS POSSIT FACERE ALIQUID MELIUS QUAM FACIT.

1. Nunc illud restat discutiendum, utrum melius aliquid possit facere quàm facit? Solent enim illi scrutatores dicere quod ea quæ facit Deus, non potest meliora facere, quia si posset facere, et non faceret, invidus esset, et non summè bonus. Et hoc ex simili astruere conantur; ait enim Aug. in lib. 83 Quæst., q. 50: Deus quem genuit, quoniam meliorem se generare non potuit (nihil enim Deo melius), debuit æqualem. Si enim voluit et non potuit, infirmus est; si potuit et noluit, invidus. Ex quo confirmatur æqualem genuisse Filium. A simili volunt dicere quod si potest Deus rem meliorem facere quàm facit, invidus est. Sed non valet hujus similitudinis inductio, quia Filium genuit de substantiâ suâ. Ideoque si posset gignere æqualem et non gigneret, invidus esset; alia verò quæ non de substantiâ suâ facit, meliora facere potest.

Questio quâ illi arctantur.

2. Verum hæc ab eis responderi depono cur dicunt rem aliquam sive etiam rerum universitatem, in quâ major consummatio expressa est, non posse esse meliorem quàm est? Sive idè quia summè bona est, ita ut nulla omninò boni perfectio ei desit; sive idè quia majus bonum quod ei deest, capere ipsa non valeat. Sed si ita summe bonum dicitur, ut nulla ei perfectio boni desit, jam creatura Creatori æquatur. Si verò idè non potest melior esse, quia bonum amplius quod ei deest, capere ipsa non valeat, jam hoc ipsum non posse defectionis est, non consummationis; et potest esse melior si fiat capax melioris boni, quod ipse potest qui eam fecit. Potest ergo Deus meliorem rem facere quàm facit. Unde Aug., tom. 2, lib. 11, super Gen., c. 7: Talem potuit Deus hominem fecisse, qui nec peccare posset, nec vellet; et si talem fecisset, quis dubitat eum meliorem fuisse? Ex prædictis constat quod potest Deus et alia facere quàm facit, et quæ facit meliora ea facere quàm facit.

Utrum alio vel meliori modo possit facere quàm facit.

3. Post hæc considerandum est utrum alio modo vel meliori quàm facit, possit ea facere quæ facit. Si modus operationis ad sapientiam opificis referatur, nec alius, nec melior modus esse potest. Non enim potest facere aliquid aliter vel melius quàm facit, id est, aliâ sapientiâ vel majori sapientiâ; nihil enim sapientius potest facere quàm facit. Si verò referatur modus ad rem ipsam quam facit Deus, dicimus quia et alius, et melior potest esse modus. Et secundum hoc concedi potest, quia ea quæ facit, potest facere melius, et aliter quàm facit; quia potest quibusdam meliorem modum existendi præstare, et quibusdam alium. Unde Aug., in lib. 13 de Trin., dicit quod fuit et alius modus nostræ liberationis possibilis Deo, qui omnia potest; sed nullus alius nostræ miseriæ sanandæ fuit convenientior. Potest ergo Deus eorum quæ facit, quædam alio modo meliori, quædam alio modo æquè bono, quædam etiam minus bono facere quàm facit; ut tamen modus referatur ad qualitatem operis, id est, creaturæ, non ad sapientiam Creatoris.

Utrum Deus semper possit omnia quod olim potuit.

4. Præterea quæri solet utrum Deus semper possit omnia quod olim potuit. Quod quibusdam videtur dicentibus: Potuit Deus incarnari, et potuit mori, et resurgere, et alia hujusmodi, quæ modò non potest. Potuit ergo quæ modò non potest, et ita habuit potentiam quàm modò non habet, unde videtur potentia ejus immutata. Ad quod dicimus, quia sicut omnia semper scit quæ aliquando scivit, et semper vult quæ aliquando voluit, nec unquam aliquam scientiam amittit, vel voluntatem mutat quam habuit; ita omnia semper potest quæ aliquando potuit, nec unquam aliquam potentiam suam privat. Non est ergo privatus potentia incarnandi vel resurgendi, licet non possit modò incarnari vel resurgere. Sicut enim potuit olim incarnari, ita et potest modò incarnatus esse; in quo ejusdem rei potentia monstratur. Ut enim olim scivit se resurrecturum, et modò scit se resurrectisse. Nec est alia scientia illud olim scivisse, et hoc modò scire, sed eadem omnino. Et sicut voluit olim resurgere, et modò surrexisse, in quo unus rei voluntas exprimitur; ita potuit olim nasci et resurgere, et modò ipse potest natus fuisse et surrexisse, et est ejusdem rei potentia. Si enim posset modò nasci et resurgere, non esset idem posse. Verba enim diversorum temporum diversis prolata temporibus, et diversis adjuncta adverbis, eundem faciunt sensum, ut modò loquentes dicimus: Iste potest legere hodiè, cras autem dicemus: Iste potest legisse, vel: Potuit legere heri; ubique unius rei monstratur potentia. Si autem diversis temporibus loquentes, ejusdem temporis verbis et adverbis utamur, dicentes hodiè: Iste potest legere hodiè, et dicentes cras: Iste potest hodiè legere, non idem sed diversa dicimus eum posse. Fateamur ergo Deum semper posse quicquid semel potuit, id est, habere omnem illam potentiam quam semel habuit, et illius omnis rei potentiam cujus semel habuit; sed non semper posse facere omne illud quod aliquando potuit facere (1): potest quidem facere aut fecisse quod aliquando potuit. Similiter quicquid voluit et vult, id est, omnem quam habuit voluntatem, et modò habet, non tamen vult esse vel fieri. Omne quod aliquando voluit esse vel fieri, sed vult fuisse vel factum esse. Ita et de scientia Dei dicendum est.

DISTINCTIO XLV.

DE VOLUNTATE DEI, QUÆ ESSENTIA DEI EST UNA ET ÆTERNA, ET DE SIGNIS EJUS.

1. Jam de voluntate Dei aliquid pro sensu nostri imbecillitate dicendum est. Sciendum est ergo quia voluntas sive volens de Deo secundum essentiam dicitur. Non est enim ei aliquid velle et aliud esse, sed omnino idem. Et sicut idem est ei esse bonum quod esse Deum, ita idem est ei esse volentem quod esse Deum. Nam voluntas quæ semper volens est, non affectus vel motus est, qui in Deum cadere non valet, sed divina usia quæ volens est Deus, et hujusmodi. Quod licet idem sit Deo velle quod esse, non tamen potest dici Deus esse omnia quæ vult.

2. Et licet idem sit Deo velle quod esse, non tamen dicendum est Deum esse omnia quæ vult; quod quidam de Dei voluntate non recte sentientes, nobis obiciunt, dicentes: Si idem est Deo velle quod esse, ergo cum dicimus Deum velle omnia quæ facit, dicimus eum esse omnia quæ facit: alioquin non in isto verbo idem significatur, quod significatur hoc verbo esse, cum de Deo dicitur. Et si ita est, non semper dicitur de Deo velle secundum essentiam. Si verò secundum essentiam non dicitur aliquando, quomodo ergo dicitur de Deo? relative enim nunquam dicitur. Ad quod dicimus quia licet idem penitus sit Deo velle quod esse, non tamen potest dici omnia quæ vult; sicut idem est Deo esse quod scire, nec tamen sicut scire omnia,

ita quonque potest dici esse omnia.

Quis sit sensus horum verborum: Deus scit vel Deus vult; item: Deus scit omnia, vel vult aliquid; et quid de Deo in his prædicetur.

3. Et ubicunque Deus dicitur scire vel sciens, vel velle vel volens, hæc de eo secundam essentiam dicuntur. Cum enim dicitur, Deus scit, vel Deus vult, sive Deus est sciens vel volens, essentia divina prædicatur, et Deus esse enuntiatur. Cum autem additur omnia, vel aliquid, vel aliqua, et dicitur: Deus scit omnia, vel vult aliquid, vel aliqua, essentia quidem divina prædicatur non simpliciter et absolute, sed ita ut scientiæ quæ ipse est, omnia subiecta monstratur, et voluntati quæ ipse eadem est, aliquid vel aliqua subiecta esse dicantur; ut talis fiat series: Deus scit omnia, id est: Deus est cujus scientiæ quæ ipsius essentia est, omnia subiecta sunt. Similiter: Deus vult hæc, vel illa; id est: Deus est cujus voluntati quæ ipse est, hæc sive illa subiecta sunt. Volens ergo sive velle dicitur Deus secundum essentiam cujus voluntas essentia est sempiterna et immutabilis (licet ea variantur et transcant, quæ ei subiecta sunt), quæ non potest esse injusta vel mala, quia Deus est.

Quod Dei voluntas summè bona causa est omnium quæ naturaliter sunt: cujus causa non est querenda, quia nullam habet, cum sit æterna.

4. Hæc itaque summè bona voluntas causa est omnium quæ naturaliter sunt, vel facta sive futura sunt; quæ nullà prævenia est causâ, quia æterna est. Ideoque causa ipsius querenda non est. Qui enim ejus causas querit aliquid majus ea querit, cum nihil ea majus sit. Unde August., in lib. 85 Quest., q. 28: Qui querit quare voluerit Deus mundum facere, causam querit voluntatis Dei. Omnis autem causa efficiens major est eo quod efficitur. Nihil autem majus est voluntate Dei. Non ergo ejus causa querenda est. Idem in libro contra Manichæos, si qui dixerint: Quid placuit Deo facere cælum et terram? Respondendum est eis: Qui voluntatem Dei mōse desiderant, causas et voluntatem Dei scire querunt, quod voluntas Dei omnium quæ sunt ipsa sit causa: Si enim habet causam voluntas, est aliquid quod antecedit voluntatem Dei, quod nefas est credere. Qui ergo dicit: Quare fecit Deus cælum et terram? Respondendum est illi: Quia vult. Voluntas enim Dei causa est cæli et terræ; et idem major est voluntas Dei quàm cælum et terra. Qui autem dicit: Quare voluit facere cælum et terram? majus aliquid querit quàm est voluntas Dei, nihil autem majus inveniri potest. Compescat se ergo humana temeritas, et id quod non est non querat, ne id quod est non inveniat. Ecce his auctoritatibus aperte insinuat quod voluntatis Dei causa nulla est, et idem querenda non est.

Quod voluntas Dei prima et summa causa est omnium.

5. Voluntas ergo Dei, ut ait Aug., tom. 4, in lib. 3 de Trin., prima et summa causa est omnium specierum atque motionum. Nihil enim sit quod non de interiori atque intelligibili aulâ summi imperatoris egrediat secundum ineffabilem justitiam. Ubi enim non operatur quod vult Dei omnipotentis sapientia? quæ pertingit à fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter, Sapient. 8, 1; et non solum facit ea quæ perseverantia consuetudinis admirationem non admittunt, sed etiam ea quæ propter raritatem et insolitum eventum mira videntur: ut sunt defectus luminarium, et terræ motus, et monstri animantium partus, et his similia; quorum nihil fit sine voluntate Dei, sed plerisque non apparet. Ideoque placuit vanitati philosophorum etiam causis aliis ea attribuire, cum omnino videre non possent superiorem cæteris omnibus causam, id est, voluntatem Dei. Itaque non nisi Dei voluntas causa prima est sanitatis, agilitudinis, præmiorum atque pœnarum, gratiarum et retributionum. Hæc ergo sola est, unde ortum est quicquid est, et ipsa non est orta sed æterna.

Quibus modis accipitur Dei voluntas.

6. Hæc non est prætereundum nobis quod sacra

(1) Hæc contradicitor Magistro à plerisque modernis doctoribus.

Scriptura de voluntate Dei variis modis loqui consuevit; et tamen non est Dei voluntas diversa, sed locutio diversa est de voluntate, quia nomine voluntatis diversa accipitur. Nam voluntas verè ac propriè dicitur quæ in ipso est, et ipsius essentia est; et hæc una est, nec multiplicatè recipit, nec mutabilitatem, quæ inexpleta esse non potest: de quâ Propheta ait, psal. 113: *Omnia quaecumque voluit Dominus fecit.* Et Apostolus, Rom. 9: *Voluntati ejus quis resistit?* Et Rom. 12: *Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta.* Et hæc voluntas rectè appellatur beneplacitum Dei sive dispositio.

Quod secundum figuram dicitur voluntas Dei præceptio, prohibitio, consilium, permissio, operatio; et idè pluraliter dicit Scriptura voluntates.

7. Aliquando verò secundum quandam figuram dicendi voluntas Dei vocatur, quòd secundum proprietatem non est voluntas ejus: ut præceptio, prohibitio, consilium, nec non permissio et operatio. Idèque pluraliter aliquando Scriptura voluntates Dei pronuntiat. Unde Propheta, psal. 110: *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus;* cum non sit nisi una voluntas Dei quæ ipse est, pluraliter tamen dicit voluntates, quia voluntas Dei variis modis ac pro diversis accipitur, ut dictum est. Ita etiam idem propheta propter multos effectus misericordiae et justitiae pluraliter dicit, psal. 88: *Misericordias Domini in æternum cantabo.* Et psal. 18: *Justitiae Domini recte, iustificantes corda;* cum tamen in Deo una sit misericordia, una justitia, et una eademque sit misericordia quæ justitia, scilicet divina usia.

Quare præceptio et prohibitio et consilium dicantur Dei voluntas.

8. Idè autem præceptio et prohibitio atque consilium, cum sint tria, dicitur tamen unumquodque eorum Dei voluntas, quia ista sunt signa divinæ voluntatis: quemadmodum et signa iræ dicuntur ira, et dilectionis signa dilectio appellantur; et dicitur iratus Deus, et tamen non est ira in eo aliqua, sed signa tantum quæ foris fiunt, quibus iratus ostenditur, ira ipsius nominantur. Et est figura dicendi secundum quam non est falsum quod dicitur; sed verum quod dicitur, sub tropi nubilo obumbratur. Et secundum hos tropos diversæ voluntates Dei dicuntur, quia diversa sunt illa quæ per tropum voluntas Dei dicuntur.

Ubi voluntas Dei pro præcepto et consilio accipitur.

9. Pro præcepto Dei atque consilio potest accipi voluntas; ut Matth. 6: *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terrâ.* Et Matth. 12: *Qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse frater meus, et soror, et mater est.* Et contra hanc voluntatem multa fiunt. Unde Aug., tom. 3, in lib. de Spiritu et Litterâ, c. 13: *In-fideles, inquit, contra voluntatem Dei faciunt, cum ejus Evangelio non credunt.*

Quod Deus non vult ab hominibus fieri omnia quæ præcipit, vel non fieri quæ prohibet.

10. Et si ista dicantur Dei voluntas, idè quia signa sunt divinæ voluntatis, non est tamen intelligendum Deum omne illud fieri velle quod cuicumque præcipit, vel non fieri quod prohibuit. Præcipit enim Abraham immolare, filium nec tamen voluit; nec idè præcepit ut id fieret, sed ut Abraham probaretur fides. Et in Evangelio præcepit sanato ne cui diceret; ille autem prædicavit ubique, intelligens Deum non idè prohibuisse quia vellet opus suum prædicari, sed ut daret formam homini laudem humanam declinandi.

De permissione et operatione, ubi dicantur Dei voluntas.

11. Permissio quoque Dei et operatio voluntas Dei appellantur, qualiter accipit Aug. in Eneh., cap. 95, dicens: Non sit aliquid nisi Omnipotens fieri velit, vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo. Nec dubitandum est Deum facere bene, etiam sinendo fieri quaecumque sunt male; non enim hæc nisi justo judicio Dei sinit, et profectò bonum est omne quod justum est. Ecce hic manifestè habemus Dei voluntatem appellari ipsius

operationem vel permissionem, cum dicit non fieri aliquid nisi Omnipotens fieri velit, ubi includit et bona et mala omnia quæ fiunt. Idèque apertè distinguit quomodo Deum velle dixerit, ne eadem ratione intellexeretur velle bona et mala, subdens: *Vel sinendo ut fiat,* hoc quantum ad mala dicit; vel: *Ipse faciendo,* hoc quantum ad bona. Mala enim sinit fieri, sed non facit; bona verò ipse facit. Idèque dixit eum velle, quia et nolens mala sinit, et volens bona operatur; et ob hoc permissio et operatio voluntas Dei dicuntur. Quinque supra sunt proposita quæ dicuntur secundum tropum, et idè distinguat lector ubique pro quo eorum accipitur voluntas.

12. Quinque ergo supra posita sunt quæ dicuntur secundum tropum Dei voluntas, quia signa sunt divinæ voluntatis, quæ una est et immutabilis, scilicet Dei beneplacitum. Idèque diligenter distinguat lector ubi de voluntate Dei Scriptura commemorat, juxta quem modum accipi oporteat, utrum pro beneplacito Dei an pro aliquo signorum ejus. Magna enim est adhibenda discretio in cognitione divinæ voluntatis, quia et beneplacitum Dei est voluntas ejus, et signum beneplaciti ejus dicitur voluntas ejus. Sed beneplacitum ejus æternum est, signum verò beneplaciti ejus non; et consonat rerum effectibus beneplacitum ipsius, et ipsi effectus rerum ab illo non discordant. Fit enim omne quod beneplacito vult fieri; et omne quod non vult fieri, nequaquam fit. Non ita autem est de signis, quia præcepit Deus multis ea quæ non faciunt, et prohibet quæ non cavent, et consulit quæ non implent.

DISTINCTIO XLVI.

ILLI SENTENTIÆ QUÆ DICTUM EST DEI VOLUNTATEM NON POSSE CASSARI, QUÆ IPSE EST, QUÆDAM VIDENTUR OBIICERE.

1. Hæc oritur quæstio. Dicitur est enim in superioribus, et auctoritatibus communium, quod voluntas Dei, quæ ipse est, quæ beneplacitum ejus vocatur, cassari non potest, quia illa voluntate fecit quaecumque voluit in cælo et in terrâ, cui, teste Apostolo, nihil resistit. Quæritur ergo quomodo accipiendum sit quod Apostolus de Domino ait, 1 Tim. 2: *Qui vult omnes homines salvos fieri.* Cum enim non omnes salvi fiant, sed plures damnentur, videtur ultique non fieri quod Deus vult fieri, humanâ scilicet voluntate impediente voluntatem Dei. Dominus quoque in Evangelio impiam civitatem compellens, Matth. 23: *Quoties, inquit, volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alis, et noluitis?* Ita etiam hæc dicuntur tanquam Dei voluntas superata sit hominum voluntate, et infirmis holendo impudentibus non potuerit facere Potentissimus quod volebat. Ubi est ergo illa omnipotentia, quæ in cælo et in terrâ, secundum Prophetam, omnia quaecumque voluit fecit? et quomodo voluntatis ejus, secundum Apostolum, nihil resistit, si colligere filios Hierusalem voluit, et non fecit? Hæc enim prædictis plurimum obviare videntur. Solutio, quomodo intelligendum sit illud: *Volui congregare, et noluitis.*

2. Sed audiamus solutionem, ac primum quomodo accipiendum sit illud quod Dominus ait videamus. Non enim ex eo sensu illud dictum est, ut ait Aug. in Eneh., c. 97, prædictam quæstionem solvens, quasi Dominus voluerit congregare filios Hierusalem, et non sit factum quod voluit quia ipsa noluerit, sed potius ipsa quidem filios suos ab ipso colligi noluit, quâ tamen nolente, filios ejus collegit ipse omnes quos voluit; quia in cælo et in terrâ non quædam voluit et fecit, quædam verò voluit et non fecit, sed omnia quaecumque voluit fecit; ut sit sensus: *Quoties volui congregare filios tuos, et noluitis?* id est: Quotquot congregavi meâ voluntate semper efficeci, te nolente feci. Ecce in evidenti positum est quod illa Domini verba superioribus non repugnant.

Quomodo intelligendum sit illud: *Qui vult omnes homines salvos fieri.*

3. Nunc videre restat quomodo etiam præmissa

verba Apostoli prædictis non contradicant, qui de Deo loquens ait : *Vult omnes homines salvos fieri.* Quorum occasione verborum multi à veritate deviarunt, dicentes Deum multa velle fieri quæ non fiunt. Sed non est intelligendum eà ratione illud esse dictum, quasi Deus velit aliquos salvari et non salvantur. Quis enim tam impiè desipiat, ut dicat Deum malas hominum voluntates quas voluerit, et quando voluerit, et ubi voluerit, in bonum non posse convertere? Non est utique verum quod in psal. 113 dicitur : *Quæcumque voluit fecit*, si aliqua voluit et non fecit; et, quod est indignius : Ideò non fecit, quoniam ne fieret quod volebat Omnipotens voluntas hominis impedivit. Ideòque cùm audimus, et in sacris Litteris legimus, quòd *velit omnes homines salvos fieri*, non tamen ideò debemus omnipotentissimæ Dei voluntati aliquid derogare, sed ita intelligere quod scriptum est, *vult omnes homines salvos fieri*, tanquàm diceretur nullum hominum fieri salvum nisi quem salvum fieri ipse voluerit : non quòd nullus sit hominum nisi quem salvum fieri velit, sed quòd nullus fiat salvus nisi quem velit salvari; et ideò rogandus est ut velit : quòd necesse est fieri si voluerit. Non est enim credendus Omnipotens aliquid voluisse fieri quod factum non sit. Sic etiam intelligitur illud Joan. 1 : *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*; non quia nullus hominum est qui non illuminetur, sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. Potest et alio modo illud intelligi, dñm tamen credere non cogamur Omnipotentem aliquid fieri voluisse, factumque non esse, qui sine ullis ambiguitatibus sive in cælo et in terrâ, sicut Veritas cantat, *omnia quæcumque voluit fecit*; profectò facere non voluit quæcumque non fecit. Ex his apertè ostenditur quòd Deus eà voluntate quæ ipse est, non vult aliquid fieri quod non fiat, neque non fieri quod fiat.

Utrum mala Dei voluntate fiant, an eo nolente.

4. Ideòque, cùm constet omnia bona quæ fiunt ejus fieri voluntate, quæ si fieri nollet nullatenus fierent, rectè queri solet utrùm et mala omnia quæ fiunt, id est, peccata, Dei fiant voluntate, an nolente eo fiant. Super hoc diversi varia sentientes sibi contradicere inveniuntur. Alii enim dicunt quòd Deus vult mala esse vel fieri, non tamen vult mala. Alii verò quòd nec vult mala esse nec fieri. In hoc tamen conveniunt et hi et illi, quòd utique fatentur Deum mala non velle. Utrique verò rationibus et auctoritatibus inniuntur ad muniendam suam assertionem.

Quare dicunt quidam Deum velle mala esse vel fieri.

5. Qui enim dicunt Deum mala velle esse vel fieri, suam his modis muniunt intentionem : Si enim, inquit, mala non esse vel non fieri vellet, nullo modo essent vel fierent, quia si vult ea non esse vel non fieri, et non potest id efficere; scilicet, ut non sint vel non fiant, voluntati ejus et potentia aliquid resistit, et non est omnipotens, quia non potest quod vult; sed impotens est sicuti et nos sumus, qui quod volumus quandoque non possumus. Sed quia omnipotens est et in nullo impotens, certum est non posse fieri mala vel esse nisi eo volente. Quomodò enim invito eo et nolente posset ab aliquo malum fieri, cùm scriptum sit Rom. 9 : *Voluntati ejus quis resistet?* Supra etiam dixit Aug. quia necesse est fieri si voluerit. Sed vult mala fieri aut non fieri. Si vult non fieri, non fiunt : fiunt autem, vult ergo fieri. Item bonum est mala esse vel fieri, alioquin summè bonus non permetteret ea fieri. Unde August. in Ench., cap. 96 : *Quamvis ea, inquit, quæ mala sunt, in quantum mala sunt non sunt bona, tamen ut non solum bona, sed etiam sint et mala, bonum est. Nam nisi esset hoc bonum ut essent et mala, nullo modo esse sineretur ab omnipotenti bono; cui proculdubio quàm facile est quod vult facere, tam facile est quod non vult esse non sinere. Hæc nisi credamus, periclitatur nostra confessio, quia nos in Patrem omnipotentem credere confitemur. Ecce*

hic apertè habes quòd bonum est mala esse : omnia autem boni Deus auctor est, qui vult omne bonum esse quod est. Cùm ergo bonum sit mala fieri vel esse, ergo et mala vult fieri vel esse. His atque aliis hujusmodi rationibus et auctoritatibus utuntur qui dicunt Deum velle mala esse vel fieri.

Hic ponit rationes illorum qui dicunt Dei voluntate non fieri mala vel non esse.

6. Illi verò qui dicunt Dei voluntate mala non fieri vel non esse, inductionibus præmissis ita respondent, dicentes Deum nec velle mala fieri, nec velle non fieri; vel nolle fieri, sed tantum non velle fieri. Si enim vellet ea fieri vel esse, faceret utique ea fieri vel esse; et ita esset auctor malorum : non est autem auctor malorum, ut sanctorum protestantur auctoritates; non ergo ejus voluntate fiunt mala. Item, si nollet mala fieri, vel vellet non fieri, et tamen fierent, omnipotens non esset, cùm ejus voluntas humanæ voluntatis effectui impediretur. Ideòque non concedunt Deum velle mala fieri, ne malorum auctor intelligatur; nec concedunt eum velle mala non fieri, ne impotens esse videatur; sed tantum dicunt eum non velle mala fieri, ut non auctor, sed permissor malorum monstratur. Unde et Evangelista, Joan. 1, ubi ostendit Deum auctorem esse omnium bonorum dicens : *Omnia per ipsum facta sunt, consequenter malorum auctorum esse negat dicens : Et sine ipso factum est nihil*, id est, peccatum. Non dixit per eum factum esse, vel eo nolente et invito, sed tantum sine eo, id est, sine ejus voluntate, quia non ejus voluntate fit peccatum. Non ergo Deo volente vel nolente, sed non volente, fiunt mala; quia non subest Dei voluntati ut malum fiat vel non fiat, sed ut fieri sinat, quia bonum est sinere mala fieri : et utique volens sinit non volens mala, sed volens sinere sinit ut ipsa fiant, quia nec mala sunt bona, nec ea fieri vel esse bonum est.

Quomodò intelligendum sit illud Aug. : Mala fieri bonum est.

7. Quod verò Aug. ait : Mala fieri bonum est, nec sinerentur mala ab Omnipotenti bono fieri, nisi hoc esset bonum, ut ea essent, eà ratione dictum esse asserunt, quia ex malis quæ fiunt Deus bona elicit; nec ipse permetteret ea fieri nisi de eis boni aliquid faceret. Unde August., in eodem lib. Ench., c. 11, apertè indicans prædictorum verborum esse talem intelligentiam, ait : Deus omnipotens, cui rerum est summa potestas, cùm summè bonus sit, nullo modo sineret aliquid mali esse in operibus suis, nisi usque adeò esset omnipotens et bonus, ut benefaceret etiam de malo. Item in eodem, tom. 3, cap. 17, : *Melius judicavit Deus de malis bona facere, quàm mala nulla permittere.* Ex hoc itaque sensu dictum est ac verum est : Bonum est mala fieri, quia ex malis quæ fiunt, bonis (qui secundum propositum vocati sunt sancti) accidit bonitas, id est, utilitas. Talibus enim, ut ait Apostolus, in bonum cooperantur omnia etiam mala, quia eis prosunt, quæ aliis facientibus obsunt. Unde etiam aliquando in Scripturâ legitur malum appellari bonum, ut Hieron., tom. 9, Comment. ad cap. 14 Marci : *Malum, inquit, Judæ bonum fuit, scilicet nobis; nec si bonum est illi vel illi, inde sequitur quod simpliciter bonum est, quod in se et facienti bonum est.*

Quadrupartita boni acceptio.

8. Est enim aliquid quod in se bonum est, et cui fit; sed non est bonum facienti, ut cùm subvenitur pauperi, sed non propter Deum. Et aliquid bonum in se et facienti, sed non ei cui fit, ut cùm veritas propter Deum alicui non obediens prædicatur. Et aliquid in se et facienti et ei cui fit bonum, ut cùm veritas prædicatur propter Deum credenti. Unde Apostolus : *Bonus odor sumus Deo, aliis odor vitæ, aliis odor mortis.* Est autem aliud quod nec in se bonum est, et facienti nocet, et damnat nisi poeniteat, ut malum; valet tamen ad aliquid. Ut enim ait Aug. in Ench., cap. 10 et 11 : *A summè et qualiter et immutabiliter Trinitate*

bona creata sunt omnia; nec summe nec immutabiliter bona, sed tamen bona, etiam singula. Simul verò universa valde bona, quia ex omnibus consistit universitatis admirabilis pulchritudo. In quâ etiam illud quod malum dicitur, bene ordinatum, et loco suo positum, eminentius commendat bona, ut magis placeant et laudabiliora sint, dum comparantur malis.

Quid mala universitati valent, et facientibus sua propria, vel patientibus aliena prosunt, electis tamen.

9. Hinc patet quod ex malis quæ sunt aliquid proveniunt bonum, dum bona magis placent et laudabiliora existunt. Ipsis etiam facientibus, ex malis quæ faciunt interdum bona proveniunt, si secundum propositum vocati sunt sancti. Talibus enim, ut ait Aug., tom. 7, in lib. de Correctione et Gratia, c. 9, usque adeo Deus omnia cooperatur in bonum, ut si qui horum deviant et exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat proficere in bonum; quia humiliores redeunt, atque doctiores, ut Petrus. Illa etiam mala quæ ab iniquis fideles pie perferunt, ut ait Aug., in lib. de Trin., ipsis utique prosunt, vel ad deleunda peccata, vel ad exercendam probandamque iustitiam, vel ad demonstrandam hujus vitæ miseriam. Ideoque et Job Dei manum, et Apostolus Satanæ stimulum sensit; et uterque bene profectus, quia malum bene portavit.

Ex predictis concludit ostendens esse bonum fieri mala multis modis.

10. Si quis igitur diligenter attendat quæ scripta sunt, facile est ei percipere ex malis bona provenire; et ex ratione dictum esse quod bonum est mala fieri vel esse, non quia malum sit bonum, vel quia bonum sit malum fieri. Non est enim bonum malum fieri ab aliquo, quia non est bonum ut aliquis faciat malum. Si enim hoc esset bonum, profectò hujus Deus auctor esset, qui est auctor omnis boni. Quod si hujus Deus auctor est, eo ergo auctore homo agit mala, et ita eo auctore homo fit deterior. Et si eo auctore homo fit deterior, tunc eo volente homo fit deterior. Idem est enim dicere aliquid fieri Deo auctore, quod Deo volente: Deo autem auctore homo non fit deterior, ergo non Deo volente, ut Aug., tom. 4, Quæst. lib. 33, q. 3, apertè astruit à minori, dicens ita: Nullo sapiente homine auctore fit homo deterior; tanta enim existit culpa quæ in sapientem hominem cadere nequit: est autem Deus omni homine sapiente præstantior; multò minus ergo Deo auctore fit homo deterior. Multò enim est præstantior Dei voluntas, quàm hominis sapientis. Illo autem auctore cum dicitur, illo volente dicitur; ergo est vitium voluntatis humanæ quo est homo deterior: quod vitium si longè abest à Deo voluntate, ut ratio docet, à quo sit quærendum est? Ecce apertè dicit Aug. Deo auctore vel volente hominem non fieri deteriorem, sed vitio voluntatis suæ. Non est ergo Deo auctore quod malum fit ab aliquo; et ita Deo volente mala non fiunt.

Quod in Deo non est causa ut sit homo deterior.

11. Deinde idem Aug., quæst. 4, quærens quæ sit causa ut homo sit deterior, in Deo non esse asserit, in eodem lib. dicens ut si homo deterior, aut in ipso est, aut in alio, aut in nihilo. Si in nihilo, nulla causa est. Si in alio, aut in Deo, aut in alio quolibet homine, aut in eo qui neque Deus neque homo sit: sed non in Deo (bonorum enim Deus tantum causa est); ergo in homine est, aut in eo quod neque Deus neque homo, aut in nihilo. Et ex his apertè ostenditur quod non est bonum ut sit homo deterior, quia non est Deus ejus rei causa, quia tantum causa bonorum est. Et si non est bonum ut homo fiat deterior, non est ergo bonum ut ab eo fiat malum; non ergo vult Deus ut ab eo fiat malum.

Aliiter probat quod Deo auctore non fiunt mala.

12. Item aliter etiam ostenditur quod Deo auctore, id est, volente non fiunt mala, quia ipse non est causa tendendi ad non esse. Tendere enim ad non esse, malum est; ipse autem auctor mali non est: tendit verò ad non esse qui operatur malum; non ergo Deo auctore est quod aliquis operatur malum. Non est ergo bonum quod aliquis operatur malum, quia tantum

boni Deus auctor est. Hoc autem Aug., in eodem lib. q. 21, in principio et fine, apertè explicat ita dicens: Qui omnium quæ sunt auctor est, et ad cujus bonitatem id pertinet ut sit omne quod est, boni tantummodò causa est. Quocirca mali auctor non est, et ideo ipse summum bonum est, à quo in nullo deficere bonum est, et malum est deficere. Non est ergo causa deficiendi, id est, tendendi ad non esse, qui, ut ita dicam, essendi causa est; quia omnium quæ sunt auctor est, quæ, in quantum sunt, bona sunt. Ecce apertè habes quod deficere à Deo qui summum est bonum, malum est; mala ergo facere malum est; non ergo Deo auctore vel volente mala fiunt.

Obiectio quorundam sophistica, quæ probare nituntur ex Deo esse quod mala fiunt.

13. Jam sufficienter ostensum est quod Deo auctore non fiunt mala. Quidam tamen sophisticè incedentes, et ideo Deo odibiles, probare conantur ex Deo auctore esse quod mala fiunt, hoc modo: Quod mala fiunt, verum est: omne autem verum quod est, à veritate est, quæ Deus est; à Deo ergo est quod mala fiunt. Quod autem omne verum à Deo sit, confirmant auctoritate Aug., in lib. 83 Quæst., q. 1, ita dicentis: Omne verum à veritate verum est: est autem veritas Deus; Deum ergo habet auctorem omne verum. Est autem verum quod mala fiunt vel sunt, Deo ergo auctore est quod sunt vel fiunt mala.

Responsio, ubi concedit omne verum esse à Deo, et sophisma aperit.

14. Quibus facile est nobis respondere; sed indignum responsione videtur quod dicunt. Omne namque verum à Deo est, ut ait Aug., cui consonat Amb., tom. 4, explanat. 1 ad Cor. 12, qui tractans illud verbum Apostoli: *Nemo potest dicere Dominus Jesus nisi in Spiritu sancto*, dicit quod cum verum à quocumque dicitur, à Spiritu sancto est. Cum itaque verum sit quod mala fiunt, hoc verum quod dicitur illâ locutione, scilicet, *mala fiunt*, à Deo est: sed non inde sequitur quod à Deo sit ut mala fiant. Si enim hoc diceretur, auctor malorum Deus esse intelligeretur; quod ex simili manifestè falsum ostenditur: Deus prohibet furtum fieri: sed furtum fieri verum est; ergo prohibet verum: non aequitur.

Partem quæstionis approbat illorum qui dicunt Deum non velle mala fieri.

15. Hæc igitur et alia hujusmodi inania relinquentes, præmissæ quæstionis parti saniori faventes, quæ sanctorum testimoniis plenius approbatur, dicamus Deum non velle mala fieri, nec tamen velle non fieri neque nolle fieri. Omne ergo quod vult fieri fit, et omne quod vult non fieri non fit. Fiunt autem multa quæ non vult fieri, ut omnia mala.

DISTINCTIO XLVII.

QUOD VOLUNTAS DEI SEMPER IMPLETUR DE HOMINE, QUOCUMQUE SE VERTAT.

1. Voluntas quippe Dei semper efficax est, ut fiat omne quod velit, et nihil fiat quod nolit; quæ de homine semper impletur, quocumque se vertat. Nihil enim, ut ait Aug., in libero arbitrio constitutum superat voluntatem Dei: etsi faciat contra ejus voluntatem, tamen contra ejus voluntatem, quæ ipse est, nihil putandum est ita fieri tanquam velit fieri et non fiat, vel nolit fieri et fiat. Illa enim voluntas, ut ait Augustinus, in Ench., semper impletur, aut de nobis aut à nobis. De nobis impletur; sed tamen non imploramus eam quando peccamus. A nobis impletur, quando bonum facimus; ideo enim facimus, quia scimus placere Deo. Ita et de homine semper Deus implet suam voluntatem, quia nihil facit homo de quo Deus non operetur quod vult. Non enim vult Deus ut peccet homo quilibet. Si autem peccaverit, penitenti vult parcere ut vivat, in peccatis verò perseverantem punire, ut iustitiæ potentiam contumax non evadat. Sicut alios ab æterno præparavit ad prænam, ita alios præparavit ad gloriam; et hæc sunt magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates

(Cinq.)

ejus (psal. 110). Et tamen sapienter exquisita, ut cum angelica et humana creatura peccasset, id est, non quod ille, sed quod voluit ipsa fecisset, etiam per eandem creaturam voluntatem quā factum est quod Creator non voluit, impleat ipse quod voluit; bene utens etiam malis tanquam summū bonus ad eorum damnationem quos iuste prædestinavit ad poenam, et ad eorum salutem quos benignè prædestinavit ad gratiam. Quantum enim ad ipsos attinet, quod Deus noluit fecerunt; quantum verò ad omnipotentiam Dei, nullo modo id facere valuerunt. Hoc quippe ipso quod contra ejus voluntatem fecerunt, de ipsis facta est voluntas ejus. Præterea namque magna opera Domini sunt exquisita in omnes voluntates ejus, ut miro et ineffabili modo non fiat præter ejus voluntatem quod etiam sit contra ejus voluntatem, quia non fieret si non sineret; nec utique nolens sinit, sed volens; nec sineret bonus fieri mali, nisi omnipotens etiam de malo posset facere bonum bene. His verbis evidenter monstratur quod voluntas Dei æterna semper impletur de homine, etiamsi faciat homo contra Dei voluntatem. Sed attendendum est diligenter quomodo in superioribus dicitur fieri aliquid contra Dei voluntatem, quod tamen non fit præter eam, et qualiter intelligendum sit illud: *Quantum ad se, fecerunt quod Deus noluit; quantum verò ad omnipotentiam Dei, nullo modo id facere valuerunt*. Videntur enim ista superioribus obviare, ubi dictum est voluntati ejus nihil resistere.

Hic aperit, dicens diversis modis supra accipi Dei voluntatem.

2. Verū, ut supra diximus, voluntas Dei diversis modis accipitur; quæ diversitas in prædictis verbis si diligenter notetur, nihil ibi contradictionis reperitur. Ubi enim dicit non fieri præter ejus voluntatem etiam quod fit contra ejus voluntatem, quæ Deus est et sempiterna est, ejus signa prædictis verbis intelligi voluit, id est, prohibitionem et permissionem. Multa enim sunt contra Dei præceptum vel prohibitionem, quæ tamen non sunt præter ejus permissionem. Ipsius namque permissione omnia sunt mala, quæ tamen præter ejus voluntatem sempiternam sunt, sicut Aug., tom. 8, dicit super istum locum psal. 16: *Ut non loquatur os meum opera hominum*. Opera enim hominum dicit ea quæ mala sunt, quæ præter Dei voluntatem sunt, quæ ipse est; sed non præter ejus permissionem, quæ ipse non est. Appellatur tamen ipsa Dei voluntas, quia Deus volens sinit mala fieri. Funt et contra ejus præceptum vel prohibitionem, sed non contra ejus voluntatem, quæ ipse est; nisi dicantur contra eam fieri quæ præter eam sunt. Contra eam quippe nihil ita fit, ut velit fieri quod non fiat, vel nolit et fiat; quod evidenter ibi Aug. notavit, ubi ait: *Quantum ad ipsos attinet, quod Deus noluit fecerunt; quantum verò ad omnipotentiam Dei, nullo modo id facere valuerunt*. Ac si diceret: Fecerunt contra Dei præceptum quod appellatur voluntas, sed non fecerunt contra Dei voluntatem omnipotentem; quia hoc non valuerunt, illud valuerunt: et ita per hoc quod fecerunt contra Dei voluntatem, id est, præceptum, de ipsis facta est voluntas ejus, id est, impleta est voluntas ejus sempiterna, quæ eos damnari volebat. Unde Gregorius, super Genes.: *Multæ voluntates Dei peragunt, unde militare contendunt, et consilio ejus resistentes obsequuntur; quia hoc ejus dispositioni militanti, quæ per humanum studium resistit*. Hic apertè ostenditur, quia dum mali consilio ac præcepto Dei resistunt, quod voluntas Dei appellatur, ea faciunt unde voluntas ejus, quæ ipse est, impletur, quæ dispositio vel beneplacitum vocatur. Nam, ut ait Aug., tom. 5, cap. 102, in Ench.: *Quantalibet sint voluntates angelorum et hominum bonorum vel malorum, vel illud quod Deus, vel aliud volentium quam Deus, omnipotentis voluntas semper invicta est, quæ mala esse nunquam potest, sive etiam dum mala irrogat justa est; et profectò quæ justa est, mala non est*. Deus ergo omnipotens sive per misericordiam cujus

vult miseretur, sive per judicium quem vult obdurat, nec iniquè aliquid facit, nec nisi volens quidquam facit, et omnia quæcumque vult facit.

Summatim perstringit sententiam prædictorum, addens quare Deus præcepit omnibus bona facere et mala vitare, cum non velis hoc ab omnibus impleri.

3. Ex prædictis liquet quod voluntas Dei, quæ ipse est, semper invicta est, nec in aliquo cassatur, sed per omnia impletur. Consilium verò ejus et præceptum, sive prohibitum, non ab omnibus implentur quibus proposita et data sunt. Neque idèd præcepit omnibus bona, vel prohibuit mala, vel consuluit optima, quod vellet ab omnibus bona quæ præcepit fieri, vel mala quæ prohibuit vitari (si enim vellet, utique et fierent, quia in nullo potest ab homine superari vel impediri ejus voluntas), sed ut justitiam suam hominibus ostenderet, et mali essent inexcusabiles; denique ut boni ex obedientia gloriam, mali ex inobedientia poenam sortirentur, sicut utrisque ab æterno præparavit. Ea ergo quæ omnibus præcepit vel prohibuit, à quibusdam voluit fieri vel vitari, sed non ab omnibus; et quædam personaliter præcepit, et in veteri, et in novâ lege, quæ ab eis quibus præcepit fieri noluit; ut Abraham de immolatione filii, et in Evangelio quibusdam curatis quibus præcepit ne cui dicerent.

DISTINCTIO XLVIII.

QUOD ALIQUANDO HOMO BONA VOLUNTATE ALIUD VULT QUAM DEUS; ET ALIQUANDO MALA ID QUOD DEUS BONA VOLUNTATE VULT.

1. Sciendum quoque est quod aliquando mala est voluntas hominis idem volentis quod Deus vult fieri, et aliquando bona est voluntas hominis aliud volentis quam Deus. Ut enim bona sit hominis voluntas, oportet attendere quid congruat ei velle, et quo fine. Tantum enim interest inter voluntatem Dei et voluntatem hominis, ut in quibusdam aliud congruat Deo velle, aliud homini; unde Aug., in Ench. rt. 7, c. 101: Aliquando bona voluntate homo vult aliquid quod Deus non vult bonâ multo amplius multaque certius voluntate, nam illius mala voluntas esse nunquam potest: tanquam si bonus filius patrem velit vivere, quem Deus bonâ voluntate vult mori. Et rursus fieri potest ut hoc velit homo voluntate malâ quod Deus vult bonâ: velut si malus filius velit mori patrem, velit etiam hoc Deus. Nempe ille vult quod non vult Deus; iste verò id vult quod vult et Deus: et tamen bonâ Dei voluntati pietas illius potius consonat, quamvis aliud volentis, quam hujus idem volentis impietas. Multum enim interest quid velle homini, quid velle Deo congruat, et ad quem finem suam quisque referat voluntatem, ut approbetur vel improbetur. Potest enim velle bonum quod non congruat ei velle: et potest velle bonum quod congruit, sed non refert ad finem rectum, et idèd non est bona voluntas.

Quod bona Dei voluntas malâ hominum voluntate impletur, ut in passione Christi contigit, ubi quiddam factum est quod Deus bonâ et Judæi malâ voluntate voluerunt, voluerunt tamen et aliquid quod Deus non voluit.

2. Illud quoque non est prætermittendum quod aliquando Dei voluntas bona per malam hominis voluntatem impletur: ut in crucifixione Christi factum est, quem Deus bonâ voluntate mori voluit, Judæi verò impiâ voluntate eum crucifixerunt. Et volebant Judæi malâ voluntate quiddam quod Deus bonâ voluntate volebat, scilicet ut Christus pateretur, moreretur; sed volebant et aliquid aliud quod Deus nolebat, scilicet occidere Christum, quod fuit mala actio et peccatum. Actum quippe Judæorum non voluit Deus, passionem verò Christi voluit; sicut et in ipso psal. 138, Christus ad Patrem ait: *Tu cognovisti sessionem meam*, id est, voluisti et approbasti passionem meam, tibi enim placuit. Voluit itaque tota Trinitas ut Christus pateretur, nec tamen voluit ut Judæi occiderent; quia voluit poenam Christi, sed non culpam Judæorum nec tamen noluit, si eam noluisse nec fuisset.

Oppositio.

3. Sed ad hoc opponitur sic : Si voluit Deus ut Christus pateretur, voluit utique ut pateretur à Judæis, vel non. Si voluit ut non pateretur à Judæis, cum passus sit, factum est itaque quod voluit Deus non fieri. Si autem voluit eum pati à Judæis, ergo voluit eum occidi à Judæis : voluit itaque ut Judæi occiderent eum. Ad quod respondentes, dicimus simpliciter concedendum esse quod Deus voluit Christum pati et mori ; quia ejus passio bonum fuit, et causa nostræ salutis. Cùm autem dicitur : Volebat eum pati vel occidi à Judæis, hic distinguendum est : Si enim intelligitur sic : Volebat eum sustinere passionem sive crucifixionem à Judæis illatam, verus est sensus ; si verò intelligitur sic : Volebat ut Judæi occiderent eum, falsum est. Non enim volebat Deus actionem Judæorum quæ mala erat, sed volebat passionem bonam ; et hæc voluntas per malas Judæorum voluntates impleta est, unde Augustinus in Enchiridio, c. 101 : Deus quasdam voluntates quas utique bonas implet per malorum hominum voluntates malas ; sicut per malevolos Judæos bonâ voluntate Patris Christus pro nobis occisus est ; quod tantum bonum fuit, ut apostolus Petrus, quando id fieri volebat, Satanas ab ipso qui occisus est diceretur. Ecce manifestè habes magnum bonum fuisse quod Christus occisus est ; et hoc bonum quia Petrus volebat, ideo redargutus est.

Utrum placuerit viris bonis quod Christus pateretur ; placuit quidem intuitu nostræ redemptionis, sed non ipsius cruciatus.

4. Ex quo solvitur questio quâ queri solet utrum viris sanctis placere debuerit quod Christus pateretur, vel occideretur. Debuit enim eis placere intuitu nostræ redemptionis, sed non intuitu ipsius cruciatus. Voluerunt ergo ac vehementer cupierunt Christum mori propter liberationem hominû et impletionem divinæ voluntatis, sed non voluerunt delectatione ipsius afflictionis. De eodem ergo lætabantur et tristabantur ; sed ob aliud gaudebant, et propter aliud delebant. Volebant ergo Christum mori pro hominû re-

demptione, et tamen de morte ipsius diversis de causis corda eorum variè movebantur.

Quomodo sentiendum sit de passionibus sanctorum, an velle an nolle debeamus.

5. Si verò queritur utrum eodem modo sentiendum sit de passionibus et martyriis sanctorum, dicimus aliquam esse differentiam inter passionem capitis et membrorum. Christi namque passio causa est nostræ salutis, quod non est passio alicujus sancti. Nullius enim passione redempti sumus nisi Christi. Profuerunt quidem non modò eis qui passi sunt, verum etiam aliis fidelibus ipsorum passiones, verumtamen nostra redemptio non sunt ; hoc enim passio illius sola potuit qui Deus est et homo. Illius ergo passionem credentium pax mentes voluerunt et optaverunt fieri sicut futurum credebant ; passionem verò sanctorum possumus velle et nolle, et utrumque bonâ voluntate si rectos nobis proponamus fines. Cui enim placuit Pauli passio eo fine, quia præmium ejus per hoc auctum et paratum cernebat, bonam videtur habuisse voluntatem, quæ voluntati ejus congruebat, quia cupiebat dissolvi et esse cum Christo. Qui autem voluit eum declinare passionem et effugere manus iniquorum compassionem pietatis, et ille habuit bonam voluntatem ; unde August. in Ench., c. 101 : Bonæ apparebant voluntates piorum fidelium qui volebant apostolum Paulum Hierusalem pergere, ne ibi pateretur mala quæ Agabus prædixerat ; et tamen hoc illum Deus pati volebat pro annuntiandâ fide Christi, exercens martyrem Christi : neque ipse bonam voluntatem suam implevit per Christianorum voluntates bonas, sed per Judæorum malas ; et ad eum potius pertinebant qui volebant quod volebat, quàm illi per quos volentes factum est quod volebat, quia id ipsum malâ voluntate fecerunt quod Deus bonâ voluntate voluit. Ita et in passione Christi factum est, quod enim Deus voluit, hoc idem Judæi et diabolus ; sed illi malâ voluntate, Deus verò bonâ voluntate, scilicet, ut Christus moreretur. Verumtamen illi actum voluerunt, quem Deus non voluit.

LIBER SECUNDUS.

DE RERUM CORPORALIUM ET SPIRITUALIUM CREATIONE ET FORMATIONE, ALIISQUE PLURIBUS EO PERTINENTIBUS.

DISTINCTIO PRIMA.

UNUS ESSE RERUM PRINCIPIUM OSTENDIT ; NON PLURA, UT QUIDAM PUTAVERUNT.

1. Creationem rerum insinuans Scriptura, Deum esse creatorem initiumque temporis atque omnium visibilitium vel invisibilitium creaturarum in primordio suum ostendit, dicens, Gen. 1 : *In principio creavit Deus celum et terram.* His etenim verbis Moyses Spiritu Dei affatus, in uno principio à Deo creatore mundum factum refert, elidens errorem quorundam plura sine principio fuisse principia opinantium. Plato namque tria initia existimavit, Deum scilicet, exemplar, et materiam, et ipsam increatam sine principio, et Deum quasi artificem non creatorem. Creator enim est qui de nihilo aliquid facit. Et creare propriè est de nihilo aliquid facere ; facere verò non modò de nihilo aliquid operari, sed etiam de materiâ. Unde et homò et angelus dicitur aliqua facere, sed non creare ; vocaturque factor sive artifex, sed non creator. Hoc enim nomen soli Deo propriè congruit, qui de nihilo quædam, et de aliquo aliqua facit. Ipse est ergo creator et opifex et factor, sed creationis nomen sibi propriè retinuit, alia verò etiam creaturis communicavit. In Scripturâ tamen sæpè creator accipitur tanquam factor, et creare tanquam facere, sine distinctione significationis.

Quod hæc verba, scilicet, agere et facere, et hujusmodi, non dicuntur de Deo secundum eam rationem quâ dicuntur de creaturis.

2. Verumtamen sciendum est hæc verba, scilicet, creare, facere, agere, et alia hujusmodi, de Deo non posse dici secundum eam rationem quâ dicuntur de creaturis. Quippe cùm dicimus eum aliquid facere, non aliquem in operando motum illi inesse intelligimus, vel aliquem in laborando passionem, sicut nobis solet accidere ; sed ejus sempiternæ voluntatis novum aliquem significatum effectum, id est, æternâ ejus voluntate aliquid noviter existere. Cùm ergo aliquid dicitur facere, tale est ac si dicatur juxta ejus voluntatem, vel per ejus voluntatem ; aliquid noviter contingere vel esse ; ut in ipso nihil novi contingat, sed novum aliquid, sicut in ejus æternâ voluntate fuerat, fiat sine aliqua motione vel sui mutatione. Nos verò operando mutari dicimur, quia moveamur ; non enim sine motu aliquid facimus. Deus ergo aliquid agere vel facere dicitur, quia causa est rerum noviter existentium, dùm ejus voluntate res novæ esse incipiunt, quæ ante non erant, absque ipsius agitatione ; ut actus propriè dici non queat, cùm videlicet actus omnis in motu consistat, in Deo autem motus nullus est. Sicut ergo ex calore solis aliqua fieri contingit, nullâ tamen in ipso vel in ejus calore factâ motione vel mutatione ; ita ex Dei voluntate nova habent esse

sine mutatione auctoris, qui est unum, et solum, et omnium principium. Aristoteles verò posuit principia, scilicet materiam et speciem, et tertium operatorium dictum; mundum quoque semper esse et fuisse.

Quod catholicum est docet.

3. Horum ergo et similium errorem Spiritus sanctus evacuans, veritatisque disciplinam tradens, Deum in principio temporum mundum creasse, et ante tempora æternaliter exstitisse significat, ipsius æternitatem et omnipotentiam commendans, cui voluisse, facere est; quia, ut prædiximus, ex ejus voluntate et bonitate res novæ existunt. Credamus ergo rerum creaturarum coelestium, terrestrium, visibilium vel invisibilium causam non esse nisi bonitatem Creatoris, qui est Deus unus et verus. Cujus tanta est bonitas, ut summè bonus beatitudinis suæ quæ æternaliter beatus est, alios velit esse participes, quam videt et communicari posse, et minui omnino non posse. Illud ergo bonum quod ipse erat, et quo beatus erat, solâ bonitate, non necessitate, aliis communicari voluit, quia summè boni erat prodesse velle, et omnipotentissimi nocere non posse.

Quare rationalis creatura facta sit.

4. Et quia non valet ejus beatitudinis particeps existere aliquis nisi per intelligentiam, quæ quantum magis intelligitur, tantò plenius habetur, fecit Deus rationalem creaturam quæ summum bonum intelligeret, et intelligendo amaret, et amando possideret, ac possidendo frueretur. Eamque hoc modo distinxit, ut pars in sui puritate permaneret, nec corpori uniretur, scilicet, angeli, pars corpori jungeretur, scilicet, animæ. Distincta est utique rationalis creatura in incorpoream et corpoream; et incorporea quidem angelus, corporea verò homo vocatur, ex animâ rationali et carne subsistens. Conditi ergo rationalis creaturæ primam causam habuit Dei bonitatem.

Quare creatus sit homo vel angelus.

5. Idcirco si queratur quare creatur homo vel angelus, brevi sermone responderi potest: Propter bonitatem ejus. Unde Aug., in lib. de Doctrinâ christianâ, c. 32: Quia bonus est Deus, sumus; et in quantum sumus, boni sumus.

Ad quid creata sit rationalis creatura.

6. Et si queritur ad quid creata sit rationalis creatura, respondetur: Ad laudandum Deum, ad serviendum ei, ad fruendum eo; in quibus proficit ipsa, non Deus. Deus enim perfectus, et summâ bonitate plenus, nec augeri potest, nec minui. Quod ergo rationalis creatura facta est à Deo, referendum est ad Creatoris bonitatem, ad creaturæ utilitatem.

Brevissima responsio, cum queritur, quare vel ad quid facta sit rationalis creatura.

7. Cum ergo queritur quare vel ad quid facta sit rationalis creatura, brevissimè responderi potest: Propter Dei bonitatem, et suam utilitatem. Utile nempe ipsi est servire Deo, et frui eo. Factus ergo angelus sive homo propter Deum dicitur esse, non quia creator Deus et summè beatus alterutrius indiguerit officio, qui bonorum nostrorum non eget; ps. 147; sed ut serviret ei ac frueretur eo, cui servire regnare est. In hoc ergo proficit serviens, non ille cui servitur.

Sicut factus est homo ut serviret Deo, sic mundus ut serviret homini.

8. Et sicut factus est homo propter Deum, id est, ut ei serviret, ita mundus factus est propter hominem, scilicet, ut ei serviret. Positus est ergo homo in medio ut et ei serviretur, et ipse serviret; ut acciperet utrumque, et refluere totum ad bonum hominis, et quod accepit obsequium, et quod impendit. Ita enim voluit Deus sibi ab hominibus serviri, ut ea servitute, non Deus, sed homo serviens juvaretur; et voluit ut mundus serviret homini, et exinde similiter juvaretur homo. Totum ergo bonum hominis erat, et quod factum est propter ipsum, et propter quod ipse factus est. Omnia enim, ut ait Apostolus, 1 Cor. 3, nostra sunt, scilicet superiora, et æqualia, et inferiora. Su-

periora quidem nostra sunt, ad perfrendum, ut Deus Trinitas; æqualia, ad convivendum, scilicet, angeli. Qui etsi nobis modò superiores sint, in futuro erunt æquales; qui et modò nostri sunt, quia ad usum nobis sunt, sicut res dominorum dicuntur esse famulorum, non dominio, sed quia ad usum eorum. Ipsique angeli in quibusdam Scripturæ locis nobis servire dicuntur, dum propter nos in ministerium mittuntur. *Quomodo dicitur aliquando in Scripturâ: Homo factus est propter reparationem angelici casus.*

9. De homine quoque in Scripturâ interdum reperitur quod factus sit propter reparationem angelicæ ruinæ, quod non ita est intelligendum quasi non fuisset homo factus si non peccasset angelus, sed quia inter alias causas, scilicet, præcipuas, hæc etiam nonnulla causa extitit. Nostra ergo sunt superiora et æqualia. Nostra etiam sunt inferiora, quia ad serviendum nobis facta.

Quare ita sit homo institutus, ut anima sit unita corpori.

10. Solet etiam queri, cum majoris dignitatis videtur esse anima si absque corpore permansisset, cur unita sit corpori. Ad quod primò dici potest: Quia Deus voluit, et voluntatis ejus causa querenda non est. Secundò autem potest dici quod ideò Deus voluit eam corpori uniri, ut in humanâ ostenderet conditione novum exemplum beatæ unionis quæ est inter Deum et spiritum, in quâ diligitur ex toto corde, et videtur facie ad faciem; putaret enim creatura se non posse uniri Creatori suo tantâ propinquitate, ut eum totâ mente diligeret et cognosceret, nisi videret spiritum, qui est excellentissima creatura, tam infirmæ, id est, carni, quæ de terrâ est, in tantâ dilectione uniri, ut non valeat arctari ad hoc ut velit eam relinquere, sicut ostendit Apostolus dicens, 2 ad Cor. 5: *Nolumus corpore expoliari, sed supervestiri*, per quod ostenditur spiritum creatum Spiritui increato ineffabili amore uniri. Pro exemplo ergo futuræ societatis, quæ inter Deum et spiritum rationalem in glorificatione ejusdem perficienda erat, animam corporeis indumentis et terrenis mansionibus copulavit; luteamque materiam fecit ad vitæ sensum vegetare, ut sciret homo quia, si potuit Deus tam displicere naturam corporis et animæ in fœderationem unam et in amicitiam tantam conjungere, nequaquam ei impossibile futurum rationalis creaturæ humilitatem, licet longè inferiorem, ad suæ gloriæ participationem sublimare. Quia ergo, pro exemplo, rationalis spiritus in parte usque ad consortium terreni corporis humiliatus est; ne fortè in hoc nimis depressus videretur, addidit Dei providentia ut postmodum, cum eodem corpore glorificato, ad consortium illorum qui in suâ permanserunt puritate, sublimaretur, ut quod minùs ex dispensatione Creatoris sui acceperat conditus, postmodum per gratiam ejusdem acciperet glorificatus. Sic ergo conditor noster Deus rationales spiritus, variâ sorte pro arbitrio voluntatis suæ disponens, illis quos in suâ puritate reliquerat sursùm in cœlo mansionem; illis verò quos corporibus terrenis sociaverat, deorsùm in terrâ habitationem constituit, utrisque regulam imponens obedientiæ, quatenus et illi ab eo ubi erant non caderent, et isti ab eo ubi erant ad id ubi non erant ascenderent. Fecit itaque Deus hominem ex duplici substantiâ, corpus de terrâ componens, animam verò de nihilo faciens. Ideò etiam unitæ sunt animæ corporibus, ut in eis Deo famulantes majorem mereantur coronam.

Post sacramentum Trinitatis de creaturâ tripartitâ agendum est, et de digniori, id est, angelicâ.

11. Ex præmissis apparet rationalem creaturam in angelicam et humanam fuisse distinctam, quarum altera est tota spiritualis, id est, angelica; altera ex parte spiritualis et ex parte corporalis, id est, humana. Cum itaque de his tractandum sit, scilicet de spirituali et corporali creaturâ, de rationali et de non rationali, primò de rationali et spirituali, id est, de angelis agendum videtur, ut à continui creatoris ad co-

deinde ad considerationem corporeæ tam illius quæ est rationalis quàm illius quæ non est rationalis descendat, ut Trinitatis increatæ sacramentum tripartitæ creaturæ, eique concretorum atque contingentium sequatur documentum.

DISTINCTIO II.

QUÆ CONSIDERANDA SUNT DE ANGELICA NATURA.

1. De angelicâ itaque naturâ hæc primò consideranda sunt: quando creata fuerit, et ubi, et qualis facta sit dùm primùm conderetur. Deinde qualis effecta aversione quorundam et conversione quorundam. De excellentiâ quoque, et ordinibus, et donorum differententiâ, et de officiis ac nominibus, aliisque pluribus aliqua dicenda sunt.

Quando facti sunt angeli prius dicit, in quo videntur sibi obviare auctoritates.

2. Quædam auctoritates videntur innuere quòd ante omnem creaturam creati sunt angeli. Unde illud, Eccl. 1: *Primò omnium creata est sapientia*, quod intelligitur de angelicâ naturâ quæ in Scripturâ sæpè vitæ, sapientia et lux dicitur. Nam sapientia illa quæ Deus est, creata non est. Filius enim sapientia Patris est genita, non facta nec creata, et tota Trinitas una sapientia est, quæ non facta nec creata est, nec genita vel procedens. De angelicâ ergo vitâ illud accipiendum est, de quâ dicit Scriptura quando facta est, scilicet, *primò omnium*. Sed rursùm alia Scriptura, Gen. 1, dicit: *In principio creavit Deus cælum et terram*. Et in Prophetâ, psal. 104: *Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli*. Et videtur contrarietas quædam oriri ex assertionibus istis. Nam si *primò omnium* creata est sapientia, omnia post ipsam facta videntur; et ita post ipsam facta videntur cælum et terra, et ipsa facta ante cælum et terram. Itero si *in principio creavit Deus cælum et terram*, nihil factum est ante cælum et terram, nec ipsa sapientia facta est ante cælum et terram. Cùm ergo contraria videantur, nec in divinâ Scripturâ fas sit sentire aliquid esse contrarietatis, requiramus intelligentiam veritatis. *Quid tenendum sit docet præmissas auctoritates determinando.*

3. Videtur itaque hoc esse tenendum, quòd simul creata est spiritalis creatura, id est, angelica, et corporalis; secundùm quod potest accipi illud Salomonis: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul*, id est, spirituales et corporales naturam; et ita prius tempore creati sunt angeli quàm illa corporalis materia quatuor elementorum; et tamen *primò omnium* creata est sapientia; quia etsi non tempore præcedit, tamen dignitate. Quod autem simul creata fuerit corporalis spiritalisque creatura, Aug., super Gen., ad litteram apertè ostendit, tom. 3, lib. 1, c. 1, dicens per cælum et terram spirituale corporaleque creaturam intelligi, et hæc creata sunt in principio, scilicet, temporis; vel in principio, quia primò facta sunt.

Quòd nihil factum est ante cælum et terram, nec etiam tempus; cum tempore enim creata sunt, sed non ex tempore.

4. Ante ea enim nihil factum est; nec etiam tempus factum est ante spirituales, scilicet, angelicam naturam, et ante corporales, scilicet, materiam illam quatuor elementorum confusam. Illa enim cum tempore creata sunt, nec ex tempore, nec in tempore. Sicut nec tempus in tempore creatum est: quia non fuit tempus antequàm esset cælum et terra. Unde Aug., in lib. 5 de Trin., c. 6, dicit quod Deus fuit Dominus antequàm tempus esset, et non in tempore cœpit esse Dominus; quia fuit Dominus temporis quando cœpit esse tempus: nec utique tempus cœpit esse in tempore, quia non erat tempus antequàm inciperet tempus. *Quòd simul cum tempore et cum mundo cœpit corporalis et spiritalis creatura.*

5. Simul ergo cum tempore facta est corporalis et spiritalis creatura, et simul cum mundo. Nec fuit ante angelica creatura quàm mundus, quia, ut ait Aug., tom. 3, lib. 5 de Gen. ad litt., cap. 19: *Nulla creatura creata est ante secula, sed à seculis cum quibus cœ-*

pit. Hieron. tamen, tom. 9, super Epistolam ad Titum, c. 1, aliud videtur sentire, dicens: *Sex millia necdùm nostri temporis implentur annorum, et quantas prius æternitates, quanta tempora, quantas seculorum origines fuisse arbitrandum est, in quibus angeli, throni, dominationes, ceterique ordines servierunt Deo absque temporum vicibus atque mensuris, et Deo iubente substituerunt!* His verbis quidam adherentes dixerunt cum mundo cœpisse tempus æculare; sed ante mundum extitisse tempus æternum sine mutabilitate, et in eo immutabiliter et intemporaliter astruunt angelos Deo iubente substituisse, eique servisse. Nos autem quod prius dictum est, pro capto intelligentiæ nostræ, magis approbamus, salvâ tamen reverentiâ secretorum, in quibus nihil temerè assarendum est, et illud Hieron. dixisse non ita sentiendo, sed aliorum opinionem referendo arbitramur.

Ubi angeli mox creati fuerunt; in empyreo scilicet, quod statim factum repletum est angelis.

6. Jam est ostensum quando creata fuerit angelica natura; nunc autem attendendum est ubi facta fuerit. Testimoniis quarundam auctoritatum evidenter monstratur angelos ante casum fuisse in cœlo, et inde corruisse quosdam propter superbiam; alios vero qui non peccaverunt illic perstitisse. Unde Dominus in Evangelio ait, Luc. 10: *Videbam Satanam tanquàm fulgur de cœlo cadentem*; nec appellatur hoc cælum firmamentum quòd secundâ die factum est, sed cælum splendidum quod dicitur empyreum, id est, igneum à splendore, non à calore; quod statim factum angelis est repletum, quod est supra firmamentum: et illud empyreum quidam expositorum sacræ Scripturæ nomine cœli intelligi volunt, ubi Scriptura dicit: *In principio creavit Deus cælum et terram*. Cælum, inquit Strabus, non visibile firmamentum hic appellat, sed empyreum, id est, igneum vel intellectualem; quod non ab ardore, sed à splendore dicitur, quod statim factum repletum est angelis. Unde Job 38: *Ubi eras, cum me laudabant astra matutina?* etc. De hoc quoque Beda ita ait: *Hoc superius cælum quod à volubilitate mundi secretum est, mox ut creatum est, sanctis angelis impletum est, quos in principio cum cœlo et terrâ conditos testatur Dominus dicens: Ubi eras, cum me laudabant astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei.* Astra matutina et filios Dei eosdem angelos Dei vocat. Cælum enim in quo posita luminaria, non in principio, sed secundâ die factum est. Ex his liquet quòd in empyreo omnes angeli fuerunt ante quorundam ruinam, simulque creati sunt angeli cum cœlo empyreo, et cum informi materiâ omnium corporalium. *Quòd simul creata est visibilem rerum materia et invisibilem natura, et utraque informis secundùm aliquid, et formata secundùm aliquid.*

7. Simul ergo visibilem rerum materia et invisibilem natura condita est; et utraque informis fuit secundùm aliquid, et formata secundùm aliquid. Sicut enim corporalium materia confusa et permixta (quæ secundùm Græcos dicta est chaos) in illo exordio conditionis primariæ et formam confusionis habuit, et non habuit formam distinctionis et discretionis, donec postea formaretur atque distinctas reciperet species, ita spiritalis et angelica natura in suâ conditione secundùm naturæ habitum formata fuit; et tamen illam quam postea per amorem et conversionem à Creatore suo acceptura erat formam non habuit, sed erat informis sine illâ; unde August., lib. 1, de Gen. ad litt. c. 1, multipliciter exponens præmissa verba Genesis, per cælum dicit intelligi informem naturam vitæ spiritalis, sicut in se potest existere non conversa ad Creatorem in quo formatur; per terram, corporalem materiam sine omni qualitate quæ apparet in materiâ formata.

Quomodo dicat Lucifer secundùm Isaiam: Ascendam in cælum, et ero similis Altissimo, cum esset in cælo.

8. Ille quæri solet, si in cœlo empyreo fuerunt angeli quàm statim facti sunt, quomodo, ut legitur in Isaiâ 14, dicit Lucifer: *Ascendam in cælum, et exaltabo*

solum meum, et ero similis Altissimo. Sed ibi cœlum vocat Dei celsitudinem, cui parificari volebat; et est tale: *Asceudam in cœlum, id est, ad æqualitatem Dei.*

DISTINCTIO III.

QUALES FACTI FUERINT ANGELI, ET QUOD QUATTOR EIS ATTRIBUTA SUNT IN IP SO INITIO SUE CONDITIONIS.

1. Ecce ostensum est ubi angeli fuerint mōx ut creati sunt. Nunc consequens est investigare quales facti fuerunt in ipso primordio sue conditionis; et quatuor quidem angelis videntur esse attributa in initio subsistentiæ suæ, scilicet, essentia simplex, id est, indivisibilis et immaterialis, et discretio personalis, et per rationem naturaliter instam intelligentiā, memoria et voluntas sive dilectiō, liberum quoque arbitrium, id est, libera inclinandi voluntatis sive ad bonum, sive ad malum facultas. Poterant enim per liberum arbitrium sine violentiā et coactione ad utrumlibet propriā voluntate deflecti.

An omnes angeli fuerint æquales in tribus, scilicet in sapientiā, in essentia, in libertate arbitrii.

2. Hic considerandum est utrum in suā substantiā spirituali et sapientiā rationali et libertate arbitrii quæ omnibus inerant, omnes æquales fuerint; ut sit prima consideratio de substantiā; secunda de formā; tertia de potestate. Persona quippe substantia est; sapientia forma; arbitrium potestas, et ad substantiam quidem pertinet naturæ subtilitas, ad formam verò intelligentiæ perspicacitas, et ad potestatem rationalis voluntatis habilitas. Illæ ergo essentia rationales quæ personæ erant, et spiritus erant, naturæque simplices, et vitæ immortales, differentem essentia tenuitatem, et differentem sapientiæ perspicacitatem, atque differentem arbitrii libertatem et habilitatem rectè habuisse intelliguntur; sicut in corporibus nonnulla differentia est secundum essentiam ac formam et pondus. Quædam enim aliis meliorem ac digniorem essentiam et formam habent, et alia aliis leviora atque agilia sunt. Ad hunc ergo modum credendum est illas spirituales naturas convenientes suæ puritati et excellentiæ, et in essentia, et in formā, et in facultate differentias accepisse in exordio sue conditionis; quibus alii inferiores, alii superiores Dei sapientiā constituerentur, aliis majora, aliis minora dona præstantis, ut qui tunc per naturalia bona aliis exercebant, ipsi etiam post per munera gratiæ eisdem præessent. Qui enim naturā magis subtiles, et sapientiā amplius perspicaces creati sunt, hi etiam maioribus gratiæ muneribus præditi sunt, et dignitate excellentiores aliis constituti. Qui verò naturā minus subtiles et sapientiā minus perspicaces conditi sunt, minora gratiæ dona habuerunt, inferioresque constituti sunt sapientiā Dei, æquo moderamine cuncta ordinantis. In ipsa facultate arbitrii differentia animadvertenda est secundum differentem naturæ virtutem et differentem cognitionis et intelligentiæ vim. Et sicut differentis vigor et subtilitas naturæ infirmitatem non adducit, minorque cognitio sapientiæ ignorantiam non ingerit, sic libertas inferior nullam arbitrio necessitatis voluntatem imponit.

Quæ communia et æqualia habuerunt angeli.

3. Et sicut in prædictis angeli differabant, ita et quædam communia et æqualia habebant: quod spiritus erant, quod indissolubiles, et immortales erant, commune omnibus et æquale erat. In subtilitate verò essentia, et intelligentiā sapientiæ, et libertate voluntatis differentes erant. Has distinctiones intelligibiles invisibilium naturarum ille solus comprehendere potuit et ponderare, qui cuncta fecit in pondere, numero, et mensura.

An boni vel mali, iusti vel iniusti creati sint angeli, et an aliqua mora fuerit inter creationem et lapsum.

4. Illud quæ investigatione dignum videtur, quod etiam à pluribus quæri solet, utrum boni vel mali, iusti vel iniusti creati sint angeli; et an aliqua mora fuerit inter creationem et lapsum, vel sine morā in ipso creationis exordio ceciderint.

Opinio quorundam dicentium angelos in malitiā creatos, et sine omni morā fuisse.

5. Putaverunt enim quidam angelos qui ceciderunt creatos esse malos, et non libero arbitrio in malitiam declinasse, sed etiam in malitiā à Deo factos esse; nec aliquam fuisse moram inter creationem et lapsum, sed ab initio apostatasse; alios verò creatos fuisse plenè beatos. Quopinionem suam muniant auctoritate Aug., lib. 1, c. 16, super Genes., ita dicentis: Non frustra potest putari ab initio temporis diabolus cecidisse, nec cum sanctis angelis pacatum aliquando vixisse et beatum, sed mox apostatasse; unde Dominus ait Joan. 1: *Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit*; ut intelligentius quia in veritate non stetit ex quo creatus est, qui staret si stare voluisset. Item in eodem, lib. 1, c. 19 in fine, et initio 20: Non frustra, inquit, putandum est ab ipso initio temporis vel conditionis suæ diabolus cecidisse, et nunquam in veritate stitisse; unde quidam in hanc malitiam libero arbitrio non esse flexum, sed in hac à Deo putant esse creatum, secundum illud beati Job, 40: *Hoc est initium signamenti Dei quod fecit Deus, ut illudatur ab angelis ejus* (1). Et Propheta ait, ps. 103: *Draco iste quem formasti ad illudendum ei.* Tanquam primò factus sit malus invidus et diabolus, nec voluntate depravatus. Illis aliisque testimoniis utuntur qui dicunt angelos qui ceciderunt creatos fuisse malos, et sine morā corruisse; eos verò qui persisterunt, perfectos et beatos fuisse creatos astruunt auctoritate Augustini, qui super Genes., dicit per cœlum significari creaturam spirituaalem, quæ ab exordio quo facta est beatā est semper.

Aliorum sententia probabilis, qui dicunt omnes angelos creatos esse bonos, et aliquam morulam fuisse inter creationem et lapsum.

6. Aliis autem videtur omnes angelos creatos esse bonos, et in ipso creationis initio bonos exiisse, id est, sine vitio, justosque fuisse, id est, innocentes; sed non justos, id est, virtutum exercitium habentes. Nondum enim præditi erant virtutibus, quæ stantibus appositæ fuerint in confirmatione per gratiam; aliis verò per liberum arbitrium superbientibus, et idè cadentibus. Aliquam etiam fuisse morulam alunt inter creationem et lapsum ac confirmationem, et in illā brevitate temporis omnes boni erant, non quidem per usum liberi arbitrii, sed per creationis beneficium; et tales erant qui stare poterant, id est, non cadere per bonā creationis, et cadere per liberum arbitrium. Poterant enim peccare et non peccare, sed non poterant proficere ad meritum vitæ ipsi gratia superaddideretur, quæ addita est quibusdam confirmatione. Et ad hoc confirmandum utitur testimonio Augustini, qui, super Genes., dicit angelicam naturam primò informiter creatam, et cœlum dictam; postea formatam, et lucem appellatam quando ad Creatorem est conversā perfectā dilectione ei inhærens; unde prius dictum est: *In principio creavit Deus cœlum et terram, et postea subditum: Dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux*; quia in primo agitur de creatione spiritualis naturæ informis, postea de formatione ejusdem. Ratio quoque obviat illis qui dicunt angelos creatos fuisse malos. Non enim potuit Creator optimus auctor mali esse, et idè totum bonum erat quod ex ipso illis erat; et totum bonum erat, quoniam ex ipso totum erat. Hoc modo probatur quod boni erant omnes angeli quando primò facti sunt; sed eā bonitate quæ natura incipiens acceperat.

Probationem Augustini contra illos inducit qui dicunt angelos factos malos; verba etiam Job determinat, quæ illi pro se inducebant.

7. Idèquæ Aug., lib. de Genes. ad litteram cap. 1, exterminans opinionem eorum qui angelos creatos fuisse malos putant, auctoritate et ratione probat bonos fuisse creatos, et verba præmissa beati Job quæ illi

(1) Hic textus non habetur in lib. Job juxta Vulgatam editionem, sed secundum septuaginta Interpretes.

pro se inducebant, quomodo sint intelligenda aperit, dicens, super Genes.: Omnia fecit Deus valde bona, Naturam ergo angelorum bonam fecit. Et quia injustum est ut nullo merito hoc in aliquo quod creavit Deus damnet, non naturam, sed voluntatem malam puniendam esse credendum est; nec ejus naturam significatam esse cum dicitur: *Hoc est initium figmenti Dei*, etc. Sed corpus acreum quod tali voluntati aplevit Deus; vel ipsam ordinationem Dei, in qua eum invitum etiam fecit utilem bonis; vel ipsius angeli faciuram, quia etsi præscreit Deus voluntate malum futurum, fecit tamen eum, providens quanta de illo sua bonitate esset facturum. Figmentum ergo Dei dicitur, quia cum sciret eum Deus voluntate malum futurum ut bonis noceret, creavit tamen illum, ut de illo bonis prodesset; hoc autem fecit ut illudatur ei. Illudatur enim ei, cum sanctorum proficit tentatio ejus. Sicut et mali homines quos Deus malos futuros providens creavit, tamen ad sanctorum utilitatem, illuduntur cum præsatur sanctis eorum tentatione profectus. Sed ipse est initium, quia præcedit antiquitate et principatū malitiæ. Ille autem illusio sit angelis malis, et hominibus malis, per angelos malos, quia subdit eis angelos malos et homines malos, ut non quantum nitantur, sed quantum sinuntur, possint nocere. Ecce aperte ostendit qualiter prædicta verba Job intelligenda sint, et angelicam naturam bonam creatam esse asseruit.

Quomodo intelligenda sint verba præmissa Domini dixerit, evidenter tradens angelos esse creatos bonos, et post creationem cecidisse.

8. Deinde qualiter verba Domini quæ supra posuit accipienda sint Aug. aperit, ubi etiam sua quæ prædixit verba determinat, evidenter dicens angelos bonos fuisse creatos, et post creationem, interpositā aliquā morula, cecidisse, ita inquiens, lib. 11, c. 23: Quod putatur diabolus nunquam in veritate stetit, nunquam beatam vitam duxisse, sed ab initio cecidisse: non sic accipiendum est, ut in malis à bono Deo creatus esse potuerit, quasi ab initio non cecidisse diceretur. Non enim cecidit, si talis, scilicet, malus factus est; à quo enim caderet? Factus ergo prius, statim à veritate se averit, propriā potestate delectatus, beateque vite dulcedinem non gustavit, quam acceptam non fastidivit, sed nolendo accipere amisit. Sui ergo casus præseus esse non potuit, quia sapientia fructus est pietatis. Continuo autem ut factus est cecidit; non ab eo quod accepit, sed ab eo quod acciperet si Deo subdi voluisset. Ecce hic aperte declarat angelos bonos creatos fuisse, et post creationem cecidisse; et fuit ibi aliqua morula, licet brevissima. Quod Origenes confirmat super Ezech., dicens, tom. 2, hom. 1: Serpens hostis contrarius veritati, non tamen à principio, nec statim supra pectus et ventrem suum ambulavit: sicut Adam et Eva non statim peccaverunt, ita et serpens aliquando fuit non serpens cum in paradiso deliciarum moraretur; Deus enim malitiam non fecit. Ecce aperte dicit post creationem, interpositā morula, cecidisse. Ideoque illa verba sic accipienda videntur: Homicida erat ab initio vel mendax, id est, statim post initium, quando sibi aequalitatem Dei promisit, et seipsum occidit, qui homo dicitur in Evangelio; nec in veritate stetit, quia in ea non fuit, sed ab initio temporis, id est, statim post initium temporis apostatavit. Potest etiam et sic accipi illud: Ab initio homicida fuit vel mendax, id est, ex quo homo fuit conditus, quem per invidiam in mortem præcipitavit et fallaciter seduxit. Ex prædictis ergo liquet angelos bonos omnes esse creatos, et post creationem quosdam cecidisse à bono quod habuissent si perstissent.

Quod triplex fuit sapientia in angelis ante casum vel confirmationem.

9. Hic inquiri solet quæ sapientiam habuerunt ante casum vel confirmationem. Erat in eis triplex naturalis cognitio, quæ sciebant quod facti erant, et à quo facti erant, et cum quo facti erant; et habebant aliquam boni et mali notitiam, intelligentes quid appe-

tendum vel respiciendum illis foret.

An aliquam Dei habuerint dilectionem vel sui invicem.

10. Solet etiam queri utrum aliquam Dei vel sui dilectionem invicem habuerint, ut memoriam, intellectum et ingenium, quæ Deum et se aliquatenus diligebant, per quam tamen non morebantur.

DISTINCTIO IV.

AN PERFECTOS ET BEATOS CREAVIT DEUS ANGELOS, AN MISEROS ET IMPERFECTOS.

1. Post hæc videndum est utrum perfectos et beatos creavit Deus angelos, an miseros et imperfectos. Ad quod dici potest quod nec in beatitudine, nec in miseria creati sunt. Miseri enim ante peccatum esse non potuerunt, quia ex peccato miseria est. Nam si non fuisset peccatum, nulla esset miseria. Beati quoque nunquam fuerunt illi qui ceciderunt, quia sui eventus ignari fuerunt, id est, peccati et supplicii futuri. Si enim lapsum suum præciverunt, aut vitare voluerunt, sed non potuerunt, et ita erant miseri; aut potuerunt, sed noluerunt, et ita erant stulti et maligni. Ideoque dicimus quia non erant præcii eventus sui, nec eis data est cognitio eorum quæ futura erant super eos. Boni verò et qui perstiterunt, fortè beatitudinis præcii fuerunt. Unde August., lib. 11, c. 17, super Genes.: Quomodo, inquit, beatus inter angelos fuit qui futuri peccati atque supplicii præcius non fuit? Queritur autem cur non fuerit. Fortè hoc Deus revelare diabolo noluit quid facturum vel passurum esset; ceteris verò revelare voluit quod in veritate mansuri essent. His verbis videtur Augustinus significare quod angeli qui corruerunt non fuerunt præcii sui casus, ideoque beati non fuerunt. Et quod angeli qui perstiterunt beatitudinem sibi affuturam præciverunt, atque de ea certi in spe exultarent, unde quodammodo jam beati erant. Et reverà si ita fuisset, posset illos dici modò fuisse beatos, alios verò non, qui nesciverunt eventum suum.

Quod opinando Aug. hæc dixit, non asserendo, quod angeli qui perstiterunt præcii fuerunt boni.

2. Sed hoc magis opinando et querendo dicit Augustinus quam asserendo. Unde et huic opinioni opposens consequenter subdit: Sed quare discernebantur illi à cæteris, ut Deus istis quæ ad ipsos pertinerent non revelaret, aliis verò revelaret, cum non prius sit ipse ultor quam aliquis peccator? non enim damnat ipse innocentes. Hic videtur innuere quod nec peccatoris futurum malum, nec permansuris futurum bonum revelaverit. Ideoque nec illi qui ceciderunt unquam, nec illi qui perstiterunt usque ad consummationem beati fuerunt; quia beati non poterant esse si de beatitudine certi non erant, vel si damnationis incerti erant. Unde Aug. in eodem: Dicere, inquit, de angelis quod in suo genere beati esse possent, damnationis vel salutis incerti, quibus nec spes esset quod mutandi essent in melius, nimia præsumptio est. Quomodo enim beati esse possunt quibus est incerta sua beatitudo?

Suamnam colligit prædictorum, confirmans omnes angelos ante confirmationem vel lapsum non fuisse beatos, nisi per beatitudinem accipiat illur statim innocentia in quo fuerunt ante casum.

3. Ex prædictis consequitur quod angeli qui corruerunt, nunquam beati fuerunt, nisi beatitudinem aliquis accipiat statim innocentia in quo fuerunt ante peccatum. Illi verò qui perstiterunt, aut suam beatitudinem futuram Deo revelante præciverunt; et ita spei certitudine aliquo modo beati fuerunt, vel incerti existerunt suæ beatitudinis, et ita aliter beati non fuerunt quam reliqui qui ceciderunt. Mihi autem quod posterius dictum est probabilius videtur.

Responsio ad id quod querebatur an angeli essent creati perfecti aut imperfecti, et dicitur quod perfecti fuerunt secundum aliquid, et imperfecti secundum aliquid.

4. Ad hoc autem quod querebatur, utrum perfecti vel imperfecti fuerint creati, dici potest quia quodam

modo perfecti fuerint, et quodam alio modo imperfecti. Non enim uno modo aliquid dicitur perfectum, sed pluribus.

Quodd tribus modis dicitur perfectum, secundum tempus, secundum naturam, et universaliter perfectum.

5. Dicitur namque perfectum tribus modis: est enim perfectum secundum tempus, et perfectum secundum naturam, et est universaliter perfectum. Secundum tempus perfectum est quod habet quidquid tempus requirit, et convenit secundum tempus haberi, et hoc modo angeli erant perfecti ante confirmationem vel lapsum. Secundum naturam perfectum est quod habet quidquid debitum est vel expedit naturæ suæ ad glorificationem, et hoc modo perfecti fuerunt angeli post confirmationem, et erunt sancti post resurrectionem. Universaliter autem summè perfectum est, cui nihil unquam deest, et à quo universa proveniunt bona, quod est solius Dei. Prima ergo perfectio est naturæ conditæ, secunda naturæ glorificatæ, tertia naturæ increatæ. *Prædicta breviter tangit, addens quales fuerunt angeli in conversione et aversione.*

6. Quales fuerint angeli in creatione ostensum est, boni scilicet, et non mali; iusti, id est, innocentes, et perfecti quodammodo, alio verò modo imperfecti. Beati verò non fuerunt usque ad confirmationem, nisi beatitudo accipitur, ut jam dictum est, ille status innocentiae et bonitatis in quo conditi sunt.

DISTINCTIO V.

DE CONVERSIONE ET CONFIRMATIONE STANTIUM, ET AVERSIONE ET LAPSU CADENTIUM.

1. Post hæc consideratio adducit inquirere, quales effecti sint dum dividerentur aversione et conversione. Post creationem namque mox quidam conversi sunt ad creatorem suum, quidam aversi. Converti ad Deum, fuit ei charitate adherere; averti, odio habere vel invidere. Invidia namque mater est superbia, quæ voluerunt se parificare Deo. In conversis quasi in speculo relucere coepit Dei sapientia quæ illuminati sunt; aversi verò excecati sunt. Et illi quidem conversi sunt et illuminati à Deo gratiæ appositæ. Isti verò sunt excecati non immissione malitiæ, sed desertione gratiæ à quâ deserti sunt; non ita quod prius dedita subtraheretur, sed quia nunquam est appositæ ut converterentur. Hæc est ergo conversio et aversio, quæ divisi sunt qui naturæ boni erant, ut sint alii supra illud bonum per iustitiam boni, alii illo corrupto per culpam mali. Conversio iustos fecit, et aversio injustos. Utraque fuit voluntatis, et voluntas utriusque libertatis.

2. Habebant enim omnes liberum arbitrium, quod est libera potestas et habilitas voluntatis rationalis. Poterant enim voluntate eligere quodlibet, et ratione iudicare, id est discernere; in quibus constat liberum arbitrium, nec creati sunt volentes averti vel converti, sed habiles ad volendum hoc vel illud; et post creationem spontaneâ voluntate alii elegerunt malum, alii bonum; et ita discernit Deus lucem à tenebris, sicut dicit Scriptura, id est, bonos angelos à malis; et lucem appellavit diem, noctem verò tenebras, Gen. 1, quia bonos angelos gratiâ suâ illuminavit, malos verò excecavit.

Post creationem aliquid datum est stantibus per quod converterentur: nec merito aliquo, sed gratiâ cooperante.

3. Si autem quaeritur utrum post creationem conversis aliquid collatum sit per quod converterentur, id est, diligerent Deum, dicimus quia est eis collata gratia cooperans, sine quâ non potest proficere rationalis creatura ad meritum vitæ. Cadere enim potest per se; sed proficere non potest sine gratiâ adjuvante.

Quâ gratiâ indigebat angelus, et quâ non.

4. Non indigebat angelus gratiâ per quam justificaretur, quia malus non erat, sed quâ ad diligendum Deum perfectè et obediendum adjuvaretur. Operans quidem gratia dicitur quâ justificatur impius, id est, de impio fit pius, de malo bonus. Cooperans verò gratia, quâ juvatur ad benè volendum efficaciter, et Deum præ omnibus diligendum et operandum bonum, et ad

perseverandum in bono, et huiusmodi; de quibus postea plenius. Data est ergo angelis qui perstiterunt cooperans gratia, per quam conversi sunt ut Deum perfectè diligerent. Conversi ergo sunt à bono quod habebant non perditio ad majus bonum quod non habebant; et facta est ista conversio per gratiam cooperantem libero arbitrio, quæ gratia aliis qui ceciderunt appositæ non fuit.

An sit impulandum illis qui aversi sunt.

5. Ideoque à quibusdam dici solet non esse impulandum illis qui aversi sunt et non conversi, quia sine gratiâ converti non poterant; sed illa non est eis data, nec culpa illorum fuit quod non est data, quia in eis nulla culpa adhuc præcesserat. Ad hoc dici potest quoniam quibus appositæ est gratia non fuit ex meritis eorum, alioquin jam non esset gratia, si ex merito quod esset ante gratiam daretur.

Quâ culpâ gratia non est data eis qui ceciderunt.

6. Quod verò aliis non est data, culpa eorum fuit, quia cum stare possent, noluerunt quousque gratia apponeretur; sicut alii perstiterunt, donec illis cadentibus per superbiam eis gratia appositæ est. Apertè ergo cadentium culpa in hoc deprehendi potest, quia sine gratiâ nequirent proficere, quam non acceperant; per id tamen quod eis collatum erat in creatione, poterant non cadere, id est, stare, quia nihil erat quod ad casum eos compelleret, sed suâ spontaneâ voluntate declinaverunt: quod si non fecissent, quod datum est aliis, utique daretur et istis.

Quod angeli in ipsâ confirmatione beati fuerunt; sed utrum eam meruerint per gratiam tunc sibi datam ambiguum est, de hoc enim diversi diversa sentiunt.

7. Hic quaeri solet utrum in ipsâ confirmatione beati fuerint angeli; et an ipsam beatitudinem aliquo modo meruerint. Quod in ipsâ confirmatione beati fuerint, plures contestantur auctoritates, et ideò pro constanti habendum est. Utrum verò per gratiam tunc sibi datam ipsam beatitudinem meruerint, ambiguum est. Quibusdam enim placet quod eam meruerint per gratiam quam in confirmatione perceperunt, simulque in eis meritum et præmium fuisse dicunt; nec meritum præcessisse præmium tempore, sed causâ. Aliis autem videtur quod beatitudinem quam receperunt in confirmatione per gratiam tunc appositam non meruerint, dicentes tunc fuisse eis collatam gratiam non ad merendum, sed ad beatè vivendum; nec tunc eis datum esse bonum quo mererentur, sed quo feliciter fruerentur. Quod autem tunc in præmium acceperunt, per obsequia nobis exhibita, ex Dei obedientiâ et reverentiâ mereri dicunt, et ita præmium præcessit merita; et hoc mihi magis placere fateor.

DISTINCTIO VI.

QUOD DE MAJORIBUS ET MINORIBUS QUIDAM CECIDERUNT, INTER QUOS UNUS FUIT CELSIOR, SCILICET LUCIFER.

1. Præterea scire oportet quoniam sicut de majoribus et minoribus quidam perstiterunt, ita de utroque gradu quidam corruerunt, inter quos unus fuit omnibus aliis cadentibus excellentior, nec inter stantes aliquis eo fuit dignior, sicut testimoniis auctoritatum monstratur. Ait enim Job, c. 40: *Ipsæ principum viarum Dei.* Et in Ezechiele legitur, c. 28: *Tu signaculum similitudinis, plenus scientiâ et perfectione, decorus in deliciis paradisi Dei fuisti.* Quod Gregorius exponens ait, l. 31 Moral., c. 24: *Quantò in eo subtilior est natura, eò magis in illo imago Dei similis insinuat in impressa.* Item in Ezechiele legitur, c. 28: *Omnis lapis pretiosus operimentum ejus,* id est, omnis angelus quasi operimentum ejus erat, quia, ut dicit Gregorius, hom. 34 super Isai.: *In aliorum comparatione cæteris clarior fuit, unde vocatus est Lucifer, sicut testatur Isaias, c. 14: Quomodo, inquit, cecidisti, Lucifer, qui mane oriebaris?* etc.; qui non unus ordo, sed unus spiritus accipiendus est, qui teste Isidoro, l. de summo Bono, c. 12, postquam creatus est, eminentiam naturæ et profunditatem scientiæ suæ perpendens, in suum Creatorem superavit, in tantum quod etiam Deo se aquare

vult: ut in Isaiâ dicitur, c. 14: *In cælum ascendam super astra cæli, et exaltabo solium meum, et ero similis Altissimo.* Similis quidem Deo esse vult, non per imitationem, sed per æqualitatem potentie.

Unde et quò dejectus fuerit merito suæ superbie.

2. Et tantæ superbie merito de cælo, id est, de empyreo, in quo cum aliis fuerat, dejectus est in istum caliginosum aerem cum omnibus suæ pravitatis consoribus. Nam, ut Joannes sit in Apocalypsi, c. 12, *draco de cælo cadens secum traxit tertiam partem stellarum, quia Lucifer ille aliis major non solus cecidit, sed cum eo alii multi qui ei in malitiâ consenserunt, eoque cadentes hujus caliginosi aeris habitaculum excepit.* Et hoc ad nostram probationem factum est, ut sit nobis exercitationis causa, unde Apostolus, Eph. 6: *Colluctatio est nobis adversus principes et potestates mundi hujus, et adversus rectores harum tenebrarum, contra spiritualia nequitie in cælestibus, quia demones, qui sunt spirituales et nequam, in hoc turbulentulo aere nobis propinquo, quod cælum appellatur, habitant.* Unde et diabolus *princeps aeris* (aliàs mundi) dicitur, Joan. 14.

Quòd non est concessum eis habitare in cælo vel in terrâ.

3. Non enim eis concessum habitare in cælo, quia clarus locus est et amoenus; nec in terrâ nobiscum, ne homines nimis infestarent. Sed juxta apostoli Petri doctrinam in Epistolâ 2 canonicâ traditam, in aere isto caliginoso, qui eis quasi carcer usque ad tempus judicii deputatus est; tunc autem detrudentur in horarum inferni secundum illud, Matth. 25: *Ite, maledicti in ignem æternum qui præparatus est diabolo et angelis ejus.*

Quòd demones alii aliis præsumt, et habent etiam alias prælationes.

4. Et sicut inter bonos angelos alii aliis præsumt, ita et inter malos alii aliis prælati sunt, et alii aliis subiecti; quamdiù durat mundus, angeli angelis, demones demonibus, homines hominibus præsumt. Sed in futuro omnis evacuabitur prælatio, ut docet Apostolus, 1 Cor. 15. Habent quoque secundum modum scientiæ majoris vel minoris, prælationes alias majores vel minores. Quidam enim uni provinciæ, alii uni homini, aliqui etiam uni vitiò præsumt. Unde dicitur spiritus superbie, spiritus luxuriæ, et hujusmodi, quia de illo vitiò maximè potest homines tentare, à quo denominatur. Inde etiam est quòd nomine demonis divitiæ vocantur, scilicet *mammona*. Est enim *Mammon* nomen demonis, quo nomine vocantur divitiæ secundum Syram linguam. Hoc autem non idè est quòd diabolus in potestate habeat dare vel auferre divitiis cui velit, sed quia eis utitur ad hominum tentationem et deceptionem.

An omnes demones sint in hoc aere caliginoso, an aliqui sint in inferno.

5. Solet autem quæri utrum omnes in isto aere caliginoso sint, an aliqui jam sint in inferno? Quòd in inferno quotidie descendant aliqui demonum, verisimile est, qui animas illuc cruciandas deducunt: et quòd illi aliqui semper sint, alternatis fortè vicibus, non procul est à vero, qui illi animas detinent atque cruciant. Quòd autem animæ malorum illuc descendant, atque illuc puniantur, ex eo constat, quòd Christus ad inferos descendit, ut justos qui ibi tenebantur educeret. Si enim justî illuc descendebant, multò magis injusti; et sicut tradidit auctoritas, cum justos eduxit, iniquos ibi reliquit. Momordit enim infernum, non absorbit.

Quidam putant Luciferum esse in inferno relegatum ex quo tentavit Christum et victus fuit; quem dicunt primum hominem tentasse et vicisse.

6. De Lucifero autem quidam opinantur quòd ibi relegatus sit, et ad nos tentandos nunc accessum non habeat, quia in Apocalypsi legitur, c. 20: *Cum consummati fuerint mille anni, solvetur Satanâs de carcere suo, et exiet, et seducet gentes; quod erit novissimo tempore Antichristi, quando erit tanta tribulatio, ut*

ibi relegatum dicunt ab eo tempore quo tentavit Christum in deserto vel in passione, et victus fuit ab eo. Ipsum putant hominem tentasse et vicisse; et secundo Deum, sed ab eo victum esse, et idè in inferno relegatum. Alii autem putant ex quo cecidit pro peccati sui magnitudine illuc fuisse demersum.

Quòd Lucifer non habet potestatem quam habebit in tempore Antichristi.

7. Sed sive in infernum demersus sit sive non, credibile est eum non habere potestatem accedendi ad nos, quam habebit in tempore Antichristi; in quo fraudulentè ac violenter operabitur, et idè fortè dicitur tunc solvendus, quia tunc dabitur ei potestas à Deo tentandi homines, quam modò non habet.

Quòd demones semel victi à sanctis, non accedunt amplius ad alios.

8. Aliis quoque qui à sanctis justè et pudicè viventibus vincuntur, potestas alios tentandi videtur adimmi. Unde Origenes, t. 1, homil. 15 ad librum Josue, c. 12 ejusd.: Puto, inquit, sanè quia sancti repugnantes adversus istos incentores et vincentes minuant exercitum demonum, velut quàm plurimos eorum interimant: nec ultra fas sit illi spiritui qui ab aliquo sancto castè et pudicè vivendo victus est, impugnare iterum alium hominem. Hoc autem putant quidam intelligendum tantum de illo vitiò in quo superatus est, ut si de superbâ aliquem virum sanctum tentat, et vincitur, ulterius non liceat illi illum vel alium de superbâ tentare.

DISTINCTIO VII.

Quòd boni angeli à deo sunt confirmati per gratiam ut peccare non possint; et mali ita obdurati in malo, ut bene vivere nequeant.

1. Supra dictum est quòd angeli qui perstiterunt, per gratiam confirmati sunt; et qui ceciderunt, à gratiâ Dei deserti sunt. Et boni quidem in tantum confirmati sunt per gratiam, quòd peccare nequeunt. Mali verò per malitiam adeò sunt obstinati, quòd bonam voluntatem habere, sive bene velle non valent, etsi bonum sit quod aliquando volunt. Volunt enim aliquando aliquid fieri quòd Deus vult fieri, et utique illud bonum est et justum fieri; nec tamen bonâ voluntate illud volunt.

Quòd utrique liberum arbitrium habent, nec tamen ad utrumque flecti possunt.

2. Sed cum nec boni peccare possint, nec mali bene velle, vel bene operari, videtur quòd jam non habeant liberum arbitrium, quia in utramque partem flecti non possunt, cum liberum arbitrium ad utrumque se habeat. Unde Hieron. in tractatu de prodigio Filio, dicit: Solus Deus est in quem peccatum cadere non potest; cætera cum sint liberi arbitrii in utramque partem flecti possunt. Illic videtur dicere quòd omnis creatura in libero arbitrio constituta flecti potest ad bonum et ad malum. Quod si est, ergo et boni angeli et mali ad utrumque flecti possunt; ergo et boni possunt fieri mali, et mali boni. Ad quod dicimus quia boni tantâ gratiâ confirmati sunt, ut nequeant fieri mali; et mali in malitiâ adeò obdurati sunt, ut non valeant fieri boni; et tamen utrique habent liberum arbitrium, quia et boni non aliqua cogente necessitate, sed propriâ ac spontaneâ voluntate per gratiam quidem adjuti bonum eligunt, et malum respuunt; et mali similiter spontaneâ voluntate à gratiâ destituti, bonum vitant, et malum sequuntur: et mali habent liberum arbitrium, sed depressum atque corruptum, quòd surgere ad bonum non valet.

Quòd boni post confirmationem liberius arbitrium habent quàm ante.

3. Boni verò arbitrium habent multò liberius post confirmationem quàm ante. Ut enim Aug. tradidit in Ench., c. 105, non idè carent libero arbitrio quia malè velle non possunt; multò quippe liberius est arbitrium quod non potest servire peccato. Neque culpanda est voluntas: aut voluntas non est, aut libera dicenda non est, quia beati esse sic volunt, ut esse miseri non solum nolint, sed nec prorsus velle possint. Non possunt itaque boni angeli velle malum vel

vellā esse miseri; neque hoc habent ex naturā, sed ex gratiæ beneficio. Ante gratiā namque confirmatio- nem potuerunt peccare angeli, et quidam etiam peccaverunt, et dæmones facti sunt. Unde Aug., tom. 6, in lib. 3 contra Maximidū, c. 12: Creaturarum natura coelestium mori potuit, quia peccare potuit. Nam angeli peccaverunt, et dæmones facti sunt; quorum diabolus est princeps: et qui non peccaverunt, peccare potuerunt; et cuicumque creaturæ rationali præstatur ut peccare non possit, non est hoc naturæ propriæ, sed Dei gratiæ. Ideoque solus Deus est qui non gratiā cuiusquam, sed naturā suā non potuit, nec potest, nec poterit peccare. Ecce hic insinuat quod angeli ante confirmationem peccare potuerunt, sed post confirmationem non possunt. Quod potuerunt fuit eis ex libero arbitrio, quod est eis naturale; quod verò modò non possunt peccare, non est eis ex naturā, id est, libero arbitrio, sed ex gratiā, et quā gratiā etiam est ut ipsi liberum arbitrium jam non possint peccato servire.

Quod post confirmationem angeli non possint ex naturā peccare sicut ante; non quod debilitatum sit eorum liberum arbitrium, sed confirmatum.

4. Non ergo post confirmationem angeli de naturā sicut ante peccare potuerunt; non quod liberum arbitrium eorum debilitatum sit per gratiā, sed ita potius confirmatum, ut jam per illud non possit bonus angelus peccare; quod utique non est ex libero arbitrio, sed ex gratiā Dei. Quod ergo Hieronymus ait: Cetera cū sibi liberi arbitrii possunt flecti in utramque partem, accipi oportet secundum statum in quo creata sunt. Talis enim et homo et angelus creatus est, qui ad utrumque flecti poterat; sed postea boni angeli ita per gratiā sunt confirmati, ut peccare non possint; et mali ita in vitio obdurati, ut bene vivere nequeant. Similiter etiam illud Isid. intelligendum est: Angeli mutabiles sunt naturā, immutabiles sunt gratiā; quia ex naturā in primordio suæ conditionis mutari potuerunt ad bonum sive ad malum, sed post per gratiā ita bono addicti sunt, ut inde mutari nequeant. Ad hoc enim repugnat gratia, non natura.

Quod angeli mali vivacem sensum non perdidērunt, et quibus modis sciāt.

5. Et licet mali angeli ita per malitiam sint obdurati, vivaci tamen sensu non sunt penitus privati. Nam, ut tradit Isidorus, lib. 1 de summo Bono, triplici acumine scientiæ vigint dæmones: scilicet, subtilitate naturæ, experientia temporum, revelatione supernorum spirituum. De hoc etiam Aug., lib. 2, super Gen., c. 17, in fine, ait: Spiritus mali quædam vera de temporalibus rebus noscere permittuntur; partim subtilitate sensus, partim experientia temporum, callidiores propter tam magnam longitudinem vitæ; partim sanctis angelis quod ipsi ab omnipotenti Deo discunt jussu ejus sibi revelantibus. Aliquando iidem nefandi spiritus et quæ facturi sunt, velut divinando, prædicunt.

Quod magicæ artes virtute et scientiā diaboli valent; quæ virtus et scientia ei data à Deo vel ad fallendum malos, vel ad monendum, vel exercendum bonos.

6. Quorum scientiā atque virtute etiam magicæ artes exercentur; quibus tamen non tam scientia quam potestas à Deo data est, vel ad fallendum fallaces, vel ad monendum fideles, vel ad exercendam probandamque justorum patientiam. Unde August., in lib. 3 de Trin., c. 7: Video, inquit, infirmæ cogitationi quid possit occurrere; ut scilicet ista miracula etiam magicis artibus fiant. Nam et magi Pharaonis serpentes fecerunt, et alia. Sed illud est amplius admirandum, quomodo magorum potentia quæ serpentes facere potuit, ubi ad muscas minutissimas, scilicet, ciniphes ventum est, omnino defecit, quā tertiā plagā Egyptus cædebatur. Ibi certè defecerunt magi dicentes: *Dignus Dei est hic.* Unde intelligi datur nec ipsos quidem transgressores angelos, et aereas potestates in inam istam caliginem tanquam in sui generis carcerem ab illius sublimis æthereæ puritatis habitatione detrusos, per quos magicæ artes possunt quidquid possunt, non

autem aliquid valere possunt, nisi datā desuper potestate. Datur autem vel ad fallendum fallaces sicut in Egyptios, et in ipsos etiam magos data est, ut in eorum spirituum operatione viderentur admirandi, à quibus fiebant, à Dei veritate damnandi; vel ad monendum fideles, ne tale aliquid facere pro magno desiderent, propter quod etiam nobis in Scripturā sunt prodita: vel ad exercendam, probandam, manifestandamque justorum patientiam.

Quod transgressoribus angelis non servit ad nutum materia rerum visibilium.

7. Nec putandum est istis transgressoribus angelis ad nutum servire hanc visibilium rerum materiam: sed Deo potius, à quo hæc potestas datur quantum incommutabilis iudicat.

Quod non sunt creatores, licet per eos magi ranas et alia fecerint, sed solus Deus.

8. Nec sanè creatores illi mali angeli dicendi sunt, quia per illos magi ranas et serpentes fecerunt; non enim ipsi eas creaverunt. Omnium quippe rerum quæ corporaliter visibiliterque nascuntur, occulta quædam semina in corporeis mundi huius elementis latent, quæ Deus originaliter eis indidit. Ipse ergo Creator est omnium rerum qui Creator est invisibilium seminum; quia quæcumque nascendo ad oculos nostros exeunt, ex occultis seminibus accipiunt progrediendi primordia et incrementa debite magnitudinis, distinctionesque formarum ab originalibus, ut ita dicam, regulis sumunt.

Sicut parentes non d'untur creatores filiorum, nec agricolæ frugum, ita nec boni angeli nec mali, etsi per eorum ministerium fiant creaturæ.

9. Sicut ergo nec parentes dicimus creatores hominum, nec agricolæ creatores frugum, quamvis eorum extrinsecus adhibitis motibus ad ista creanda Dei virtus interior operetur; ita non solum malos, sed nec bonos angelos fas est putare creatores. Sed pro subtilitate sui sensus corporis semina istarum rerum nobis occultiora noverunt, et ea per congruas temperationes elementorum latenter spargunt, atque ita et gignendarum rerum et accelerandorum incrementorum præbent occasiones. Sed nec boni hæc nisi quantum Deus jubet, nec mali hæc injustè faciunt nisi quantum justè ipse permittit. Nam iniqui malitiā voluntatem suam habent injustam; potestatem autem non nisi justè accipiunt sive ad suam pœnam, sive ad aliorum; vel pœnam malorum, vel laudem bonorum.

Sicut justificationem mentis, ita creationem rerum solus Deus operatur; licet creatura extrinsecus serviat.

10. Sicut ergo mentem nostram justificando formare non potest nisi Deus, prædicare autem extrinsecus Evangelium etiam homines possunt, non solum boni per veritatem, sed etiam mali per occasionem; ita creationem rerum visibilium Deus interior operatur. Exteriores autem operationes atque contemplationes, sive occasiones, ab angelis tam bonis quam malis, vel etiam ab hominibus adhibentur. Sed hæc ab hominibus tantò difficilius adhibentur, quantum eis desunt sensuum subtilitates et corporum mobilitates in membris terrenis et pigris. Unde qualibuscumque angelis vicinas causas ab elementis contrahere quanto facilis est, tantò mirabiliores in hujusmodi operibus eorum existunt celeritates; sed non est creator nisi qui principaliter ista format, nec quisquam hoc potest nisi unus creator Deus. Aliud est enim ex intimo ac summo causarum cardine condere ac ministrare creaturam, quod facit solus creator Deus; aliud autem pro distributis ab illo viribus ac facultatibus aliquam operationem forinsecus adnovere, ut tunc vel tunc, sic vel sic, exeat quod creatur. Ista quippe originaliter et primordialiter in quâdam texturâ elementorum cuncta jam creata sunt, sed acceptis opportunitatibus postea prodeunt.

Quod angeli mali multa possunt per naturæ vigorē, quæ non possunt propter Dei vel bonorum angelorum prohibitionem; id est, quia non permittuntur.

11. Illud quoque sciendum est, quod angeli mali

possunt per naturæ subtilitatem, quæ tamen non possunt propter Dei vel bonorum angelorum prohibitionem, id est, quia non permittuntur illa facere à Deo vel ab angelis bonis; possent atque fecisse ciniphes qui ranas serpentesque fecerunt. Quædam verò non possunt facere, etiam si permittantur ab angelis superioribus, quia non permittit Deus. Unde Aug. in lib. 3 de Trin., cap. 9: Et ineffabili potentatu Dei sit ut quod possent mali angeli si permitterentur, ideo non possunt quia non permittuntur. Neque enim occurrat alia ratio cur non poterant facere ciniphes qui ranas serpentesque fecerunt, nisi quia maior aderat dominatio prohibentis Dei per Spiritum sanctum; quod etiam magi confessi sunt, dicentes: *Dignus Dei est hoc*. Quid autem per naturam possint, nec tamen presint propter prohibitionem; et quid per ipsius naturæ suæ conditionem facere non sinantur, homini explorare difficile est, imò impossibile. Novimus hominem posse ambulare, et neque hoc posse si non permittatur; volare autem non posse, etiam si permittatur. Sic et illi angeli quædam possunt facere si permittantur ab angelis potentioribus ex Imperio Dei; quædam verò non possunt, etiam si ab eis permittantur, quia ille non permittit à quo est illa talis naturæ modus, qui etiam per angelos suos illa plerumque non permittit quæ concessit ut possint.

DISTINCTIO VIII.

UTRUM ANGELI OMNES CORPOREI SINT, QUOD QUIBUSDAM VISCUM EST, QUIBUS AUGUSTINUS CONSENTIRE VIDETUR, DICENS ANGELOS OMNES ANTE CASUM HABUISSE CORPORA TENUA ET SPIRITUALIA: SED IN CASU MUTATA IN DETERIUS MALORUM CORPORA, UT IN EIS POSSENT PATI.

1. Solet etiam in quæstione versari apud doctos utrùm angeli omnes, boni scilicet ac mali, corporei sint, id est, corpora habeant sibi unita. Quod aliqui putant, imitantes verbis Augustini, qui dicere videtur quod angeli omnes ante confirmationem vel lapsum corpora aërea habuerint de puriori ac superiore parte formata, ad faciendum habilia, non ad patiendum: et angelis bonis qui perstiterunt, talia sunt observata corpora, ut in eis possint facere, et non pati, quæ tantis sunt tenuitatis, ut à mortalibus videri non valeant, nisi superventita aliquâ grossiori formâ; quæ assumptâ videntur, depositâque videri desinunt. Angelis quod malis mutata sunt in casu corpora in deteriore qualitate spissioris aeris. Sicut enim à loco digniori in inferiorem locum, id est, caliginosum aërem, dejecti sunt, ita illi corpora tenuia mutata sunt et transformata in deteriora corpora et spissiora in quibus pati possint à superiori elemento; id est, ab igne. Et hoc Augustinus sensisse videtur super Gen. ita dicens: Demones dicuntur aërea animalia, qui corporum aëreorum naturâ vigent; nec per mortem dissolvuntur, quia prævalet in eis elementum aptius ad faciendum quam ad patiendum. Ad patiendum enim humor et humus; ad faciendum, aer et ignis aptitudinem præbent. Transgressores verò angeli cum principe suo nunc diabolo, tunc archangelo, non miramur si post peccatum in hanc caliginem detrusi sunt. Neque etiam hoc mirum est si conversi sunt ex poenâ in aëream qualitatem quâ possunt ab igne pati. Caliginosa tamen aeris tenere tantum permixti sunt, qui eis carcer sit usque ad tempus iudicii. Ecce his verbis videtur Augustinus ita tradere quod quidam opinantur de corporibus angelorum. Hoc autem cum alii dixisse astruunt non ita sentiendo, sed opinionem aliorum referendo, quod ex ipsius verbis diiudicare volant; quibus ait, Demones dicuntur aërea animalia; non ait sunt; ita enim: *Quidam dicebant*. De habitatione verò caliginosi aeris in quem detrusi sunt non opinando, sed rei veritatem asserendo eum tradidisse dicunt, quod ipsius locutionis distinctio ostendit. Dicunt quoque plurimos catholicos tractatores in hoc convenisse atque id concorditer docuisse, quod angeli incorporei sint, nec corpora habeant sibi unita, assumant autem aliquando corpora, Deo preparante,

ad impletionem ministerii dei sibi à Deo disuncti, eademque post expirationem deponant; in quibus corporibus hominibus apparuerunt atque locuti sunt. Et aliquando quidem locuti sunt ex personâ Dei siue distinctione alicujus personæ, aliquando ex personâ Patris, vel Filii, sive Spiritus sancti.

Quod Deus in corporalibus illis antiquis formis apparuit.

2. Nec dubitandum est Deum in corporalibus formis apparuisse hominibus, sicut Augustinus in lib. 2 de Trinitate ostendit, conferens diversa Scripturæ testimonia ex quibus Deum in corporeis figuris hominibus apparuisse probat; et aliquando ex personâ Dei sine distinctione, aliquando sub distinctione personarum sermonem ab eis factum esse.

De perplexâ quæstione quam ponit Augustinus, querens an ad exhibendum hæc corporales apparitiones creatura nova sit formata, an angelis qui ante erant missi; et si ipsi missi sunt, utrùm servata spiritualis corporis qualitate aliquam speciem corporealem de corpulentiori materia assumerint, an proprium corpus suum mutaverint in speciem actioni suæ aptam.

3. Sed ubi Deum hominibus in corporalibus imaginibus apparuisse asserit, perplexam quæstionem proponit, quam nec absolvit, querens utrùm in illis corporalibus apparitionibus creatura aliqua crearetur ad illud opus tantum, in quâ Deus hominibus appareret: an angeli qui ante erant ita mitterentur, ut manentes in suis spiritualibus corporibus assumerent ex corpulentia inferiorum elementorum materiâ aliquam speciem corporealem, quam coaptatam quasi aliquam vestem mutarent in quolibet species corporales veras quidem; an corpus suum proprium verterent in species aptas actionibus suis per virtutem sibi à Deo datam. Ait enim ita Aug., in lib. 3 de Trin., q. 3, c. 1: Querendum est in illis antiquis corporalibus formis et visis utrùm ad hoc opus tantum creatura formata sit, in quâ Deus, sicut tunc oportuisset judicavit, humanis ostenderetur aspectibus; an angeli qui jam erant ita mitterentur, ut ex personâ Dei loquerentur, assumentes corporealem speciem de creaturâ corporeâ in usum ministerii sui; an ipsum corpus suum cui non subditur, sed subditum regunt, mutantes atque vertentes in species quas vellent accommodatas atque aptas actionibus suis, secundum attributam à Creatore sibi potentiam. Sed fateor excedere vires intentionis meæ utrùm angelis, manente spirituali sui corporis qualitate, per hanc occultius operantes, assumant ex inferioribus elementis corpulentioribus corpus quod sibi coaptatum quasi aliquam vestem mutant et vertant in quolibet species corporales et ipsas veras, sicut aqua vera in vinum verum conversa est à Domino; an ipsa propria corpora et sua transformant in id quod vult accommodatum ad id quod agunt. Sed quod horum sit (quoniam homo sum) nullo experimento comprehendere valeo; sicut angeli qui hoc agunt. Attende, lector, quia quæstionem propositam non solvit, sed indiscussam reliquit, utrùm angeli qui mitterentur servatis suis propriis spiritualibus corporibus supervestirentur aliquâ corpulentiori specie, in quâ possint videri; an ipsum corpus mutarent et transformarent in quancumque vellent speciem in quâ possent cerni. In quibus verbis videtur Augustinus attestari angelos esse corporeos ac propria et spiritualia habere corpora.

Quod Deus in specie quâ est Deus nunquam mortalibus apparuit.

4. Cæterum hæc velut nihil profunda atque obscura relinquentes; illud indubitanter teneamus: quod Deus in specie essentia: suæ nunquam mortalibus apparuit; sicut famulo suo Moysi dicit, Exod. 33: *Non videbit me homo, et vivet*. Et in Evangelio, Joan. 1, legitur: *Deum nemo vidit unquam*. Visibile enim quidquam non est quod non sit immutabile. Ideo substantia siue essentia Dei, quoniam nullo modo mutabilis est, nullo modo per seipsam visibilis est. Proinde illa omnia quæ patribus visa sunt, cum Deus illis presentaretur, per creaturam facta esse manifestum est.

Etsi nos latet quomodo ea ministris angelis fecerit Deus per angelos, tamen facta esse dicimus. Audeo ergo fiducialiter dicere nec Deum Patrem, nec Verbum ejus, nec Spiritum ejus, qui est unus Deus, per id quod est atque idipsum est, ullo modo esse mutabilem, ac per hoc multò minùs esse visibilem.

Utrum dæmones intrent in corpora hominum substantia-liter, an illabantur mentibus hominum.

5. Illud etiam consideratione dignissimum videtur, utrum dæmones, sive corporei sive incorporei sint, hominum substantia-liter intrent corpora, eorumque animabus illabantur; an idè intrare dicantur, quia malitiæ suæ ibi effectum exercent Dei permissione opprimendo atque vexando eas, vel in peccatum pro voluntate suâ trahendo. Quòd in homines introeant atque ab eis expulsi exeant Evangelium apertè declarat, commemorans dæmonia in quosdam ingressa, et per Christum ejecta; sed utrum secundum substantiam fuerint ingressa, an propter mali effectum dicantur ingressa, non adèd perspicuum est. De hoc autem Aug., in lib. de ecclesiasticis Dogmatibus, c. 83, ait: Dæmones per energeticam operationem non credimus substantia-liter illabi animæ, sed applicatione et oppressione uniri. Illabi autem menti, illi soli possibile est qui creavit, qui naturâ subsistens incorporeus capabilis est suæ facturæ. Ecce hic videtur insinuari quòd substantia-liter non illabantur dæmones vel introeant corda hominum. Beda quoque super illum locum Act. apostolorum, c. 5, ubi Petrus ait Ananæ: *Cur tentavit Satanas cor tuum?* dicit notandum quòd mentem hominis juxta substantiam nihil implere possit, nisi creatrix Trinitas, quia tantummodò secundum operationem et voluntatis instinctum anima de his quæ sunt creata impletur. Implet verò Satanas cor alicujus, non quidem ingrediens in eum et in sensum ejus, neque introiens aditum cordis (siquidem potestas hoc solius Dei est), sed callidè et fraudulenti deceptione animam in effectum malitiæ trahens per cogitationes et incentiva vitiorum quibus plenus est. Implevit ergo Satanas cor Ananæ, non intrando, sed malitiæ suæ virus inserendo. Idem spiritus immundus flammâ virtutis de cordibus fidelium expulsus, doctoribus veritatis luctantibus venenum persecutionis infundit. His auctoritatibus ostenditur quòd dæmones non substantia-liter intrant corda hominum, sed propter malitiæ effectum; de quibus pelli dicuntur, cum nocere non sinitur.

DISTINCTIO IX.

DE ORDINUM DISTINCTIONE, QUI ET QUOT SINT.

1. Post prædicta superest cognoscere de ordinibus angelorum quid Scriptura tradat. Quæ in pluribus locis novem esse ordines angelorum promulgat, scilicet angelos, archangelos, principatus, potestates, virtutes, dominationes, thronos, cherubin, et seraphin. Et inveniuntur in istis ordinibus tria terna esse, et in singulis tres ordines, ut Trinitatis similitudo in eis insinuetur impressa; unde Dionysius tres ordines angelorum esse tradit, ternos in singulis ponens. Sunt enim tres superiores, tres inferiores, tres medii. Superiores: seraphin, cherubin, throni; medii: dominationes, principatus, et potestates; inferiores: virtutes, archangeli, angeli.

Quid appelletur ordo, et quæ sit ratio nominis cujusque.

2. Hic considerandum est quid appelletur ordo; deinde utrum ab ipsâ creatione fuerit distinctio illorum ordinum. Ordo autem dicitur multitudo coelestium spirituum, qui inter se in aliquo munere gratiæ simulantur, sicut et in naturalium datorum munere conveniunt. Ut, verbi gratiâ, seraphin dicuntur qui præ aliis ardent charitate; seraphin enim interpretatur ardens vel succendens; cherubin, qui præ aliis in scientiâ eminent; cherubin enim interpretatur plenitudo scientiæ; thronus dicitur sedes; throni autem vocantur (ut beatus Gregorius, hom. 34, super cap. Luc. 15, ait) qui tantâ divinitatis gratiâ replentur, ut in eis sedeat Deus, et per eos judicia decernat atque

informet: dominationes verò vocantur qui principatus et potestates transcendunt: principatus dicuntur qui sibi subjectis quæ sunt agenda disponunt, eisque ad explenda divina mysteria principantur: potestates nominantur hi qui hoc cæteris potentiùs in suo ordine acceperunt, ut virtutes adversæ eis subjectæ eorum refrenentur potestate, ne homines tantum tentare valeant, quantum desiderant: virtutes vocantur illi per quos signa et miracula frequenter fiunt: archangeli qui majora nuntiant: angeli, qui minora.

Quòd hæc nomina non propter se, sed propter nos eis data sunt, quæ sumpta sunt à donis gratiæ quæ non habent singulariter, sed excellenter, et à præcipuis nominantur.

3. Hæc nomina illis non propter se, sed propter nos eis data sunt. Qui enim sibi noti sunt contemplatione, nobis innotescunt cognitionatione. Et nominantur singuli ordines à donis gratiarum quæ non singulariter, sed excellenter data sunt in participatione. In illâ enim cælesti curiâ, ubi plenitudo boni est, licet quædam data sint excellenter, nihil tamen possidetur singulariter. Omnia enim in omnibus sunt, non quidem æqualiter; quia alii aliis sublimiùs possident, quæ tamen omnes habent. Cùmque omnia dona gratiarum superiores ordines sublimiùs et perfectiùs perceperint, tamen ex præcipuis sortiti sunt vocabula, inferioribus cætera relinquentes ordinibus ad cognominationem; ut seraphin, qui ordo excellentissimus æstimatur, tam dilectionem quàm cognitionem divinitatis, et cætera virtutum dona cæteris omnibus sublimiùs et perfectiùs percepit, et tamen ab excellentiori dono, id est, à charitate nomen accepit ille superior ordo. Majus enim donum est ipsa charitas, quàm scientia. Item, majus est scire quàm judicare; scientia namque informat judicium. Ideoque secundus ordo à secundo dono, id est, cognitione veritatis, appellatus est, scilicet cherubin: ita et de aliis intelligendum est. Assignatur ergo excellentiâ ordinum secundum excellentiam donorum, et tamen, sicut Gregorius, hom. 34 Evang., ait: Illa dona omnibus sunt communia. Omnes enim ardent charitate, et scientiâ pleni sunt: sic et de aliis. Sed superiores aliis excellentiùs, ut jam dictum est, ipsa acceperunt, à quibus et nominantur; unde Gregorius: In illâ summâ civitate quisque ordo ejus rei censetur nomine, quam plenius accepit in munere.

Quæstio ex verbis Gregorii orta.

4. Sed oritur hic quæstio talis: Si quisque ordo ab illo dono nominatur quod plenius possidet, tunc cherubin in scientiâ præeminet omnibus, quia à scientiâ nominatur. Sed qui magis diligit, plus cognoscit. Tantum enim, ut tradit auctoritas, cognoscit ibi quisque, quantum diligit. Itaque seraphin non solum in charitate, sed etiam in scientiâ præeminet. Ideoque auctoritas illa sic videtur intelligenda, ut comparatio non referatur ad omnes ordines, sed ad quosdam, scilicet inferiores. Ille enim ordo non plenius seraphin accepit scientiam in munere, sed plenius aliis ordinibus qui sunt inferiores. Nec nominatur quisque ordo ab omni re quam plenius aliis accepit, sed ab aliquâ rerum quæ accepit. Vel potest comparatio referri non ad ipsos ordines, sed ad alia dona; nec ad omnia alia dona, sed ad quædam. Sicut enim homines, cùm plura habeant dona, quædam aliis excellentiùs possident; ita fortè et angeli quibusdam muneribus magis pollent, et aliis quibusdam minùs. *Utrum ordines ab initio creationis ita distincti fuerint.*

5. Jam nunc inquirere restat utrum et isti ordines à creationis initio ita fuerint distincti. Quòd ita fuerint distincti à primordio suæ conditionis, videtur testimonio auctoritatis insinuari, quæ tradit de singulis ordinibus aliquos cecidisse. De ordine namque superiori Lucifer ille fuit, quo nullus dignior conditus fuit. Apostolus etiam principatus et potestates tenebrarum nominat, ostendens de ordinibus illis cecidisse; qui cùm in malis ministerium exerceant, non tamen positus nomi-

has ordines suorum privati sunt. Sed non videtur illud posse stare. Non enim tunc charitate ardebat; nec sapientiâ pollebant, neque in eis Deus sedebat; si enim hoc habuissent, non cecidissent. Non ergo tunc erant cherubin, vel seraphin, vel throni. Ad quod dicimus quia ante casum quorundam non erant isti ordines, quia nondum habebant dona in quorum participationibus conveniunt. Sed quibusdam cadentibus, aliis apposita sunt; eisque qui ceciderunt collata fuissent eadem dona, si perstitissent. Ideoque Scriptura dicit de singulis ordinibus aliquos cecidisse, non quia fuissent in ordinibus et postea corruerint, sed quia si perstitissent, eorum aliqui in singulis fuissent ordinibus, qui et in naturâ tenuitate, et in formâ perspicacitate, differentes gradus habebant, sicut illi qui perstiterunt. Alii enim, ut prædiximus, superiores, alii inferiores conditi sunt. Superiores, qui naturâ magis subtiles, et sapientiâ magis perspicaces; inferiores, qui naturâ minùs subtiles, et intelligentiâ minùs perspicaces facti sunt. Has autem invisibiles differentias invisibilium solus ille ponderare potuit, qui omnia in numero et mensurâ et pondere disposuit, id est, in seipso qui est mensura omni rei modum præfigens, et numerus omni rei speciem præbens, et pondus omnem rem ad stabilitatem trahens, id est, terminans et formans et ordinans omnia.

Utrum omnes angeli ejusdem ordinis sint æquales.

6. Præterea considerari oportet utrum omnes angeli ejusdem ordinis æquales sint. Ita esse quibusdam placuit; sed non est hoc probabile, nec assertione dignum; quia Lucifer qui fuit de collegio superiorum, ipsis etiam dignior extitit, qui aliis excellentiores creati fuerant. Ex quo percipitur quod si perstitisset, in ordine superiori fuisset, et aliis ejusdem ordinis dignior extitisset. Sicut enim unus est ordo apostolorum, et aliter martyrum, et tamen in apostolis alii sunt digniores, similiter et in martyribus alii alii sunt superiores; ita et in ordinibus angelorum rectè creditur esse.

Quomodo dicat Scriptura decimum ordinem ex hominibus compleri, cum non sint nisi novem ordines.

7. Notandum etiam quod decimus ordo legitur de hominibus restaurandus. Sed cum non sint nisi novem ordines, nec plures fuissent etiam si illi qui ceciderunt perstitissent, moventur lectores quomodo Scriptura dicat decimum ordinem compleri ex hominibus. Gregorius namque, hom. 34, super. cap. 15 Lucae, ait homines assumendos in ordine angelorum; quorum alii assumuntur in ordine superiorum, qui scilicet magis ardent charitate; alii in ordine inferiorum, qui scilicet minùs perfecti sunt. Ex quo apparet non esse de hominibus formandum decimum ordinem, tanquam novem sint angelorum et decimus hominum, sed homines pro qualitate meritorum statuendos in ordinibus angelorum. Quod ergo legitur decimus ordo complendus de hominibus, ex tali sensu dictum fore accipi potest, quia de hominibus restaurabitur quod in angelis lapsus est, de quibus tot corruerunt, ut possit fieri decimus ordo. Propter quod Apostolus dicit, Ephes. 1: *Restaurari omnia in Christo quæ in cælis, et quæ etiam in terris sunt*, quia per Christum redemptionem est genus humanum, de quo sit reparatio ruinæ angelicæ; tamen non minùs salvaretur homo si angelus non cecidisset.

Quod homines assumuntur juxta numerum stantium, non lapsum.

8. Non enim juxta numerum eorum qui ceciderunt, sed eorum qui permanserunt homines ad beatitudinem admittuntur. Unde Gregor., hom. 34: *Superna illa civitas ex angelis et hominibus constat*; ad quam credimus tantos humani generis ascendere, quantos illic contigit angelos remansisse; sicut scriptum est in cantico Deuteronomii, c. 32: *Statuit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei*.

Quidam dicunt secundum numerum lapsum angelorum homines reparandos.

9. A quibusdam tamen putatur quod homines repa-

rentur juxta numerum angelorum qui ceciderunt, ut illa cœlestis civitas nec suorum civium numero privetur, nec majori copiâ reguet. Quod August., in Enchirid., c. 29, sentire videtur, non asserens de hominibus plus salvari quam corruit de angelis, sed non minùs; ita dicens: *superna Hierusalem, mater nostra, civitas Dei, nullâ civium suorum numerositate fraudabitur, aut uberiore etiam copiâ fortassè regnabit*. Neque etiam numerum aut sanctorum hominum, aut immundorum dæmonum novimus; in quorum locum succedentes filii catholicæ matris, quæ sterilis apparebat in terris, in eâ pace de qua illi ceciderunt, sine ullo temporis termino permanebunt. Sed illorum civium numerus, sive qui est, sive qui fuit, sive qui futurus est, in contemplatione ejus artificis est, qui vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, Rom. 4. Ecce apertè dicit non minùs de hominibus salvari, quam corruit de angelis; sed plus non asserit.

DISTINCTIO X.

AN OMNES SPIRITUS CŒLESTES MITTANTUR; ET PONIT DUAS OPINIONES, ET AUCTORITATES QUIBUS INMITTUNTUR.

1. Hoc etiam investigandum est utrum omnes illi cœlestes spiritus ad exteriora nuntiandi mittantur. Quidam putant aliquos in illâ multitudine esse qui lorâs pro officio exeunt, alios qui intus semper assistunt; sicut scriptum est in Dan., c. 7: *Milia militum ministrabant ei, et decies centena milia assistebant ei*. Item Dion., in Hierarchiâ, quæ sacer principatus dicitur, de prælatione spirituum ait: *Superiora illa agmina ab intimis nunquam recedunt, quoniam ea quæ præminent usum exterioris officii nunquam habent*. His auctoritatibus inmittuntur qui angelos mitti, nisi inferiores, insipientur.

Objectio contra illos.

2. Quibus obijciatur quod Isaias ait, c. 6: *Volavit ad me unus de Seraphin*, qui ordo superior est et excellentior. Ideoque si de illo ordine mittuntur, non est ambigendum quin etiam et de aliis mittantur. Apostolus quoque ait, Hebr. 1: *Omnes sunt administratores spiritus, in ministerium missi*. His testimoniis asserunt quidam omnes angelos mitti. Nec debet indignam videri si etiam superiores mittantur, cum et ille qui creator est omnium ad hæc inferiora descenderit.

Questio: Si omnes mittuntur, cur unus tantum ordo nomine angelorum censetur.

3. Hic oritur questio: Si omnes mittuntur et nuntii Dei existunt, quare unus tantum, inter novem ordines, angelorum nomine censetur? Ad quod quidam dicunt omnes quidem mitti, sed alios sapius et quasi ex officio adjuncto, qui propriè angeli vel archangeli nominantur; alios verò rariorè mitti, scilicet majores, causâ extra communem dispensationem oboriâ; qui cum angelorum ministerium suscipiunt, etiam nomen assumunt. Unde psal. 103: *Qui facis angelos tuos spiritus et ministros*; quia illi qui naturâ spiritus sunt, aliquando angeli, id est, nuntii fiunt.

Putant quidam Michael, Gabriel, Raphael de superiori ordine fuisse; et sunt nomina spirituum, et non ordinum.

4. Et putant illi Michael, Gabriel, Raphael de superiori ordine fuisse. Michael interpretatur *quis ut Deus*; Gabriel, *fortitudo Dei*; Raphael *medicina Dei*; nec sunt ista nomina ordinum, sed spirituum, et dicunt quidam singulum horum unius propriè ac singulariter spiritus esse nomen. Alii verò, non unius singulariter et determinatè, sed nunc hujus, nunc illius esse nomen, secundum qualitatem eorum ad quæ nuntianda vel gerenda mittuntur: sicut et dæmonum quædam nomina sunt quæ quidam putant esse unius propria, alii verò pluribus communia. Diabolus quippe, qui Gracè ita vocatur, et criminator interpretatur vel deorsum fluens, Hebraicè dicitur Satan, id est, *adversarius*. Dicitur et Belial, id est, *apostata et abaque jugo*, dicitur etiam Leviathan, id est, *additamentum eorum*; et alia plura reperies nomina quæ vel unius spiritus

sunt propria, vel pluribus communia.

Quomodo determinent predictas auctoritates quas videntur adversari, qui dicunt omnes angelos mitti.

5. Qui autem omnes angelos mitti asserunt, predictas auctoritates, Danielis scilicet et Dionysii, ita determinant. Dicuntur superiora agmina Deo assistere, et ab intimis nunquam recedere; non quin aliquando mittantur, sed quia rarissime ad exteriora prodeunt; neque tunc ab intimis recedunt, sed Dei præsentiæ et contemplationi semper assistunt, quod etiam faciunt qui frequenter mittuntur.

Quos alii dicunt mitti, et quos dicant non mitti, cum determinatione auctoritatum quas videntur sibi adversari.

6. Alii verò dicunt tres ordines supremos, scilicet cherubin, seraphin et thrones, ita creatori assistere, quòd ad exteriora non exeunt; inferiores autem tres ad exteriora mitti; tres verò medios inter utrosque consistere, non modò dignitate vel loco, sed etiam officio, quia præceptum divinum à superioribus accipiunt, et deferunt ad inferiores. Ideòque cùm strepenti mediis, et mediis imis, atque hi hominibus præceptum Dei nuntiant, meritò omnes angeli nominari debent. Et ob id fortè Apostolus ait omnes spiritus administratores esse Filii, et mitti in ministerium; et per omnes, non singulos ordines, sed de inferioribus ordinibus singulos angelos complexus est. Illud verò quod Isaias ait per verba Dionysii determinant dicentes: Hi spiritus qui mittuntur, percipiunt horum vocabulorum quorum gerunt officium. Unde dicunt illum angelum qui missus est ad Isaiam, ut munderet et incenderet labia prophetæ, fuisse de ordine inferiorum. Sed ideò dictus est fortè de seraphin, quia veniebat incendere et consumere delicta Isaiæ.

DISTINCTIO XI.

QUOD QUÆQUE ANIMA HABET ANGELUM BONUM AD SUI CUSTODIAM DELEGATUM, ET MALUM AD EXERCITIUM.

1. Illud quoque sciendum est, quòd angeli boni deputati sunt ad custodiam hominum, ita ut quisque electorum habeat angelum ad sui profectum atque custodiam specialiter delegatum. Unde in Evangelio, Matth. 18, Veritas à pusillorum scandalo prohibens ait: *Angeli eorum semper vident faciem Patris.* Angelos dicit eorum esse, quibus ad custodiam deputati sunt. Super quem locum Hieron., tom. 9 Comment., lib. 3, ad cap. 18 Matth.; Tob. 5 d. 6 et 8, a; Actuum 12 b. tradit unamquamque animam ab exordio nativitate habere angelum ad sui custodiam deputatum, inquitens ita: Magna dignitas animarum est, ut unaquæque habeat ab ortu nativitatis in custodiam sui angelum delegatum. Gregor. quoque dicit quòd quisque bonum angelum sibi ad custodiam deputatum, et unum malum ad exercitium habet. Cùm enim omnes angeli boni nostrum bonum velint, communiterque salutem omnium studeant, ille tamen qui deputatus est alicui ad custodiam, eum specialiter hortatur ad bonum: sicut legitur de angelo Tobie, et de angelo Petri in Actibus apostolorum. Similiter et mali angeli cùm desiderant malum hominum, magis tamen hominem ad malum incitant, et ad nocendum fortius instat ille qui ad exercitium ejus deputatus est.

Utrum singulis hominibus singuli angeli, an pluribus deputatus sit unus.

2. Solet autem queri utrùm singuli angeli singulis hominibus, an unus pluribus ad custodiam vel exercitium deputatus sit? Sed cùm electi tot sint quot et boni angeli sunt, plures constat esse omnes simul bonos et malos homines quàm boni angeli sint. Et cùm tot sint electi quot angeli boni, et angeli boni plures sint quàm mali, pluresque sint homines mali quàm boni, non est ambigendum plures esse bonos homines quàm sint mali angeli, et plures esse malos homines quàm sint mali angeli vel boni angeli.

Confirmat unum angelum pluribus hominibus deputari, sive simul, sive temporibus diversis.

3. Ideòque dici oportet unum eundemque ange-

lum, bonum vel malum, pluribus hominibus deputari ad custodiam vel exercitium, sive eodem tempore, sive diversis temporibus. Ideò autem dicimus eodem tempore vel diversis temporibus, quia videtur quibusdam quod omnes homines qui sunt simul in aliquo tempore, singuli singulos angelos habere possint, bonos vel malos; quia licet major sit numerus hominum, computatis in unum omnibus qui fuerunt, et sunt, et futuri sunt, quàm angelorum, tamen quia homines decedentibus hominibus succedunt, et ideò nunquàm simul sunt in hac vità, angeli verò nunquàm decedunt, sed simul omnes sunt, ideò esse potest ut singuli hominum dùm in hac vità sunt, singulos habeant angelos bonos vel malos ad sui custodiam vel exercitium destinatos. Ceterùm sive ita sit, sive non, non est dubitandum unumquemque habere angelum sibi deputatum, sive pluribus simul destinatus sit, sive uni singulariter. Nec est mirandum unum angelum pluribus hominibus ad custodiam deputari, cùm uni homini plurium custodia deputeretur, ita ut eorum quisque suum dicatur habere dominum, vel episcopum, vel abbatem.

Utrum angeli proficiant in merito vel in præmio usque ad iudicium.

4. Præterea illud considerari oportet, utrùm angeli boni in præmio vel in merito proficiant usque ad iudicium. Quòd in meritis proficiant atque quotidie magis ac magis mereantur, quibusdam videtur, ex eo quia quotidie hominum utilitatibus inserviunt, eorumque profectibus student. Quibus etiam nihilominus videtur, quòd et in præmio proficiant, scilicet, in cognitione et dilectione Dei. Licet enim, ut aiunt, in confirmatione beatitudinem acceperint æternam atque perfectam, augetur tamen quotidie eorum beatitudo, quia magis ac magis diligunt atque cognoscunt; et est eorum charitas, quæ Deum et nos diligunt, et meritum et præmium meritorum, quia per eam et obsequia ex ea nobis impensa mereantur, et in beatitudine proficiunt; et ipsa eadem est præmium, quia ea beati sunt.

Auctoritatibus confirmant quod dicunt.

5. Et quòd angeli proficiant in cognitione, ac per hoc in beatitudine, testimonis sanctorum confirmant. Dicit enim Isaias, c. 63, ex personâ angelorum Christi ascendentis magnificentiam admirantium: *Quis est iste qui venit de Edom, tinctus vestibus de Bosra?* Et in psalm. 24: *Quis est iste rex gloriæ?* Ex quibus apparet quòd mysterium Verbi incarnati plenius cognovissent angeli post impletionem quàm ante. Et sicut in cognitione huius mysterii prolecerunt, ita dicunt eos in deitatis cognitione proficere. Quòd autem in huiusmodi mysterii cognitione prolecerint, evidenter docet Apostolus, Eph. 3, 6, dicens: *Quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis in Deo, ut innotescat multiformis sapientia Dei per Ecclesiam principibus et potestatibus in cælestibus.* Super quem locum dicit Hieron., tom. 9, angelicas dignitates præfatum mysterium ad purum non intellexisse, donec completa esset passio Christi, et apostolorum prædicatio per gentes dilatata.

Quòd in hac sententiâ videtur Augustinus adversari Hieron.

6. Illis autem videtur contradicere August. super eundem locum Epistolæ dicens: Non latuit angelos mysterium regni cælorum, quòd opportuno tempore revelatum est pro salute nostrâ. Illis ergo à seculis innotuit supra memoratum mysterium, quia omnis creatura non ante secula, sed à seculis est. Attende, lector, quia videntur dissentire in hac sententiâ illustres doctores. Ideòque ut omnis repugnancia de medio tollatur, prædicta verba Haymone sequentes ita determinemus, ut illis angelis qui majoris dignitatis sunt, et per quorum ministerium illa nuntiata sunt, ex parte cognita à seculis fuisse, utpote familiaribus et nuntiis; illis verò qui minoris dignitatis sunt incognita extitisse dicamus, usquequò impleta sunt et per Ecclesiam prædicta; et tunc ab omnibus angelis perfectè fuerunt cognita. Constat itaque omnes angelos in cognitione divinorum mysteriorum secundum pro-

cessum temporis profecisse. Unde non incongruenter ipsi dicunt angelorum scientiam ac beatitudinem augeri usque ad futuram consummationem, quando in scientia ac beatitudine ita perfectissimi erunt, ut nec augeatur amplius nec minuat.

Aliorum opinio qui dicunt angelos in quibusdam prædictorum non profecisse.

7. Alii autem dicunt angelos in confirmatione tantæ deitatis dilectione atque notitiâ fuisse præditos, ut in his alterius non profecerint nec profecturi sint. Profecerunt tamen in scientiâ rerum exteriorum, sicut in cognitione sacramenti Incarnationis et huiusmodi, sed non in contemplatione deitatis, quia Trinitatem in unitate, atque unitatem in Trinitate non plenius intelligunt sive intellecturi sunt quàm ab ipsâ confirmatione perceperunt. Ita etiam dicunt eos in charitate non profecisse post confirmationem, quia eorum charitas postea non est aucta; et sic dicunt eos non profecisse in meritis, sed hoc quantum ad vim merendi, non quantum ad numerum meritorum. Plura enim bona fecerunt postea, quæ tunc non fecerant; sed eorum charitas ex quâ illa processerunt non est aucta, ex quâ tantum meruerunt antequàm ista adderentur, quantum postea his adiectis. Illud verò quod alii superius dicunt probabilis videtur, scilicet, quod angeli usque ad iudicium in scientiâ et aliis proficiant.

Quædam auctoritates videntur obviare probabiliori sententiâ.

8. Quibus tamen videntur obviare quorundam auctoritatum verba. Ait enim Isidorus, de summo Bono, l. 4, c. 12: Angeli in Verbo Dei omnia sciunt antequàm fiant; sed nec omnes, nec omnia perfectè angelos scire dixit; et idè eos in scientiâ proliferare non removet. Gregor., in lib. Dialog., cap. 5, ait: Quid est quod ibi nesciant, ubi scientiam omnia sciunt? Ubi videtur dicere quod omnia sciunt angeli, et nihil sit quod nesciant. Sed accipiendum est hoc de his quorum cognitio beatum fecit cognitores, ut sunt ea quæ ad mysterium Trinitatis et unitatis pertinent.

DISTINCTIO XII.

OST CONSIDERATIONEM DE ANGELIS HABITAM, AGITUR DE ALIARUM RERUM CREATIONE, ET PRÆCIPUË DE OPERUM SEX DIERUM DISTINCTIONE.

1. Hæc de angelicæ naturæ conditione dicta sufficiant. Nunc sperest de aliarum quoque rerum creatione, ac præcipuè de operum sex dierum distinctione, nonnulla in medium proferre. Cùm Deus in sapientiâ suâ angelicos condidit spiritus, alia etiam creavit, sicut ostendit supradicta Scriptura, Gen. 1, quæ dicit in principio Deum credisse cælum, id est, angelos, et terram, scilicet, materiam quatuor elementorum adhuc confusam et informem, quæ à Græcis dicta est chaos, et hæc fuit ante omnem diem. Deinde elementa distinctiit Deus, et species proprias atque distinctas singulis rebus secundum genus suum dedit; quæ non simul, ut quibusdam sanctorum Patrum placuit, sed per intervalla temporum ac sex volumina dierum, ut aliis visum est, formavit.

Quod sancti tractatores videntur super hoc quasi adversa tradidisse, aliis dicentibus omnia simul facta in materia et formâ, aliis per intervalla temporum.

2. Quidam namque sanctorum Patrum qui verba Dei atque arcana excellenter scrutati sunt, super hoc quasi adversa scripsisse videntur. Alii quidem tradiderunt omnia simul in materiâ et formâ fuisse creata, quod Aug. sensisse videtur. Alii verò hoc magis probaverunt ac asseruerunt, ut prima materia rudis atque informis, quatuor elementorum commixtionem atque confusionem tenens, creata sit. Postmodum verò per intervalla sex dierum ex illâ materia rerum corporalium genera sint formata secundum species proprias. Quam sententiâ Greg., Hieron. et Beda, alique plures commendat ac præferunt. Quæ etiam Scripturæ Genesios (unde prima hujus rei ad nos manavit cognitio) magis congruere videtur.

Quomodo per intervalla temporis res corporales conatæ sint.

3. Secundum hanc itaque traditionem, ordinem atque modum creationis formationisque rerum inspiciamus. Sicut supra memoratum est, in principio creavit Deus cælum, id est, angelicam naturam, sed adhuc informem ut quibusdam placet, et terram, id est, illam confusam, materiam quatuor elementorum, quam nomine terræ, ut Aug., tom. 4, lib. 4, de Gen. contra Manich., c. 7, ait, idè appellavit Moyses, quia terra inter omnia elementa minus est speciosa, et illa inanis erat, et incomposita propter omnium elementorum commixtionem; eandem etiam vocat abyssum, dicens: *Et tenebræ erant super faciem abyssi*, etc., quia confusa erat et commixta, specie distinctâ carens. Eadem etiam materia informis dicta est aqua super quam ferebatur Spiritus Domini, sicut superferetur fabricandis rebus voluntas artificis, quia subiacebat bonæ voluntati Creatoris quod formandum perficiendumque inchoaverat; qui, sicut Dominus et conditor, præerat fluitanti et confusæ materiæ, ut distingueret per species varias quando vellet, et sicut vellet. Hæc ergo idè dicta est aqua, quia omnia quæ in terrâ nascuntur sive animalia, sive arbores, vel herbe et similia, ab humore incipiunt formari atque nutriri. His omnibus vocabulis vocata est illa informis materia, ut res ignota notis vocabulis insinquaretur imperitiis, et non uno tantum; nam si uno tantum significaretur vocabulo, hoc esse putaretur quod consueverant homines in illo vocabulo intelligere. Sub his ergo nominibus significata est materia illa confusa et informis, quæ nullâ specie cerni ac tractari poterat, id est, nominibus visibilium rerum quæ inde futuræ erant, propter infirmitatem parvulorum, qui minus idonei sunt invisibilia comprehendere: et tunc erant tenebræ, id est, lucis absentia. Non enim tenebræ aliquid sunt, sed ipsa lucis absentia; sicut silentium non aliqua res est, sed ubi sonus non est silentium dicitur. Et nuditas non aliqua res est, sed in corpore ubi tegumentum non est nuditas dicitur; sicut et inanitas non est aliquid, sed inanis dicitur locus esse ubi non est corpus, et inanis absentia corporis.

Quo sensu tenebræ dicantur non esse aliquid, et quo dicantur esse aliquid.

4. Attende quia hic Augustinus tenebras dicit non esse aliquid, cùm alibi tenebræ inter creaturas ponantur quæ benedicunt Dominum; unde dicitur, Dan. 30: *Benedicite, lux et tenebræ, Domino*. Ideoque sciendum est tenebras diversis modis accipi, scilicet vel pro lucis absentia, qualiter supra accepit Aug., juxta quam acceptionem non sunt aliquid; vel pro aere obscurato, sive aeris obscuræ qualitate, et secundum hoc aliquæ res creatæ sunt. Idè ergo dicit tenebras tunc fuisse super faciem abyssi quia nondum erat lux: quæ si esset, et superesset et superfunderetur; sed nondum lucis gratiâ opus suum Deus venustaverat, quæ postea in primo die formata est.

Duo hic consideranda sunt: quare illa materia confusa sit dicta informis, et ubi ad esse prodiiit, quantumque in altitudine ascenderit.

5. De quâ re priusquàm tractemus, duo nobis discutienda occurrunt. Primum, quare illa materia confusa informis dicatur, an quia omni formâ caruerit, an propter aliud; secundo, ubi ad esse prodierit, et quantum in altum ascenderit. Ad illud ergo quod primo positum est breviter respondentes, dicimus illam primam materiam non idè dictam fore informem, quod nullam omnino formam habuerit, quia non aliquid corporeum tale existere potest quod nullam habeat formam; sed idè non absurdè informem appellari posse dicimus, quia in confusionem et permixtionem quâdam subsistens, nondum pulchram aptamque, et distinctam receperat formam, qualem modo cernimus. Facta est ergo illa materia in formâ confusionis ante formam dispositionis. In formâ confusionis prius omnia corporalia materialiter simul et semel sunt creata; postmodum in formâ dispositionis

sex diebus sunt ordinata. Ecce absolutum est quod primò in discussione propositum fuit, scilicet, quare illa materia dicatur informis.

Hic ad id quod secundò quærebatur, respondet.

6. Nunc superest quod secundò proponebatur explicare, ubi scilicet illa materia subsisterit, et quantum in altitudine porrigebatur. Ad quod nihil temerè asserentes, dicimus quòd illa prima rerum omnium moles quando creata est, ibidem ad esse videtur prodiisse, ubi nunc formata subsistit. Eratque terreum hoc elementum in uno loco, eodemque medio, subsistens cæteris tribus in unà confusione permixtis; eisdemque circumquaque in modo ejusdam nebulae oppansis, ita obvolutum erat, ut apparere non posset quod fuit. Illa verò tria in unà permixtione confusa circumquaque suspensa, eòsque in altum porrigebantur, quòsque nunc summities corporeæ naturæ pertingit. Et sicut quibusdam videtur, ultra locum firmamenti extendebatur illa moles, quæ in inferiori parte spissior atque grossior erat, in superiori verò, rarior ac lenior atque subtilior existebat; de quâ rariori substantiâ putant quidam fuisse aquas, quæ super firmamentum esse dicuntur. Talis fuit mundi facies in principio, priusquàm reciperet formam vel dispositionem. *Ostenso qualis fuit mundi facies in ipso primordio, incipit prosequi operum sex dierum distinctionem.*

7. Nunc superest ut dispositionem illam qualiter perfecta sit ordine prosequamur. Sex diebus, sicut docet Scriptura Genesis, distinxit Deus, et in formas redegit proprias, cuncta quæ simul materialiter fecerat. Perfecitque opus suum die sexto; et sic deinde die septimo requievit ab omni opere suo, id est, cessavit novam creaturam facere. Sex enim diebus sex rerum genera distinxit, nihilque postea fecit, quod in aliquo illorum non contineatur: operatus est tamen postea, sicut Veritas in Evangelio ait: *Pater meus operatus est usque nunc, et ego operor illud.*

De quatuor modis divinæ operationis.

8. Quatuor enim modis, ut ait Alcuinus super Genesim, operatur Deus. Primo in verbo, omnia disponendo; secundo, in materiâ informi quatuor elementorum, de nihilo eam creando; unde, Eccl. 18: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul*; omnia, scilicet, elementa, vel omnia corpora materialiter simul creavit; tertio, per opera sex dierum varias distinxit creaturas; quarto, ex primordialis seminibus non incognitæ oriuntur naturæ, sed notæ sæpius reformantur, ne pereant.

DISTINCTIO XIII.

QUÆ FUERIT PRIMA DISTINCTIONIS OPERATIO.

1. Prima autem distinctionis operatio fuit formatio lucis, sicut ostendit Scriptura Genes., quæ commemorat rerum informitatem, earum dispositionem à luce inchoavit, subdens: *Dixit Deus: FIAT LUX, et facta est lux*: et divisit lucem à tenebris, appellavitque lucem diem, et tenebras noctem. Et factum est vespere et mane dies unus. Congruè mundi ornatus à luce coepit, unde cætera quæ creanda erant viderentur.

Qualis fuerit lux illa, corporalis an spiritualis.

2. Si quæritur qualis illa lux fuerit, corporalis scilicet an spiritualis, id respondemus quod à sanctis legimus traditum. Dicit enim Aug. quia lux illa corporalis vel spiritualis intelligi potest. Si spiritualis accipitur, angelica natura intelligitur, quæ prius informis fuit, sed postea formata est, cum ad Creatorem conversa ei charitate adhæsit, cujus informitatis creatio superius significata est, ut dictum est: *In principio creavit Deus cælum et terram*. Hic verò ejusdem formatio ostenditur cum ait: *Fiat lux, et facta est lux*. Hæc ergo angelica natura prius tenebræ, et postea lux fuit, quia prius habuit informitatem et imperfectionem, deinde formationis perfectionem; et ita divisit Deus lucem à tenebris. Nam, ut ait Aug. super Genes.: Hujus creaturæ informitas et imperfectio fuit antequàm formaretur in amore Conditoris. Formata verò est quando conversa est ad incommutabile lumen

Verbi. Si verò corporalis fuit lux illa, quod utique probabile est, corpus lucidum fuisse intelligitur, velut lucida nubes; quod non de nihilo, sed de præjacenti materiâ formaliter factum est, ut lux esset, et vim lucendi haberet, cum quâ dies prima exorta est, quia ante lucem nec dies fuit nec nox, licet tempus fuerit.

Quòd lux illa facta est ubi sol apparet, quæ in aquis lucere poterat.

3. Si autem quæritur ubi est facta lux illa, cum abyssus omnem terræ altitudinem legeret, dici potest in illis partibus facta quæ nunc illustrat solis diurna lux. Nec mirum lucem in aquis posse lucere, cum etiam nautarum operatione sæpius illustrentur, qui in profundum mersi, misso ex ore oleo aquas sibi illustrent, quæ multo rariores fuerunt in principio quàm modò sunt, quia nondum congregatæ fuerant in uno loco. Facta est ergo lux illa quæ vicem et locum solis tenebat, quæ motu suo circummagitata noctem diemque discernebat. Ibi ergo primùm lucem apparuisse verisimile est, ubi sol quotidiano cursu circumvectus apparet, ut eodem tramite lux circumcurrens, ac primò ad occasum descendens, vespere faceret; deinde revocata ad ortum, auroram, id est, mane illustraret; et ita divisit Deus lucem et tenebras, et appellavit lucem diem, et tenebras noctem.

Quòd dies diversis modis accipitur.

4. Hic notandum est quod dies diversis modis accipitur in Scripturâ. Dicitur enim dies lux illa quæ illo triduo tenebras illuminabat; et dicitur dies illuminatio ipsa aeris. Dicitur etiam dies spatium viginti quatuor horarum; qualiter accipitur cum dicitur: *Factum est vespere et mane dies unus*. Quod ita distinguendum est: Factum est vespere prius, et postea mane; et ita fuit dies unus expletus viginti quatuor horarum. Dies, scilicet naturalis, quia habuit vespere sed non mane; mane enim dicitur finis præcedentis et initium sequentis diei, quod est aurora, quæ nec plenam lucem, nec omnino tenebras habet. Mane ergo primus dies non habuit, quia nec dies præcesserat qui sequentis diei initio terminaretur; et eo præcipue, quia luce apparente, mox super terram plenus atque præclarus dies exiit, quia non ab aurorâ, sed à plenâ luce inchoavit, et mane sequentis diei consummatus est. Unde Beda, super Genes.: Decebat ut dies à luce inciperet, et in mane sequentis diei tenderet, ut opera Dei à luce inchoasse et in lucem completa esse significarentur. Reliqui autem dies mane habuerunt et vespere; quorum quisque à suo mane incipiens, usque ad alterius diei mane tendebatur.

De naturali ordine computationis dierum, et de illo qui pro mysterio introductus est.

5. Hic est naturalis ordo distinctionis dierum, ut distinguantur atque computentur dies à mane ad mane. Postea verò in mysterio factum est ut dies computentur à vespere in vespere, et adjungatur dies præcedenti nocti in computatione, cum juxta naturalem ordinem præcedens dies sequenti nocti adjungi debeat, quia homo à luce per peccatum corrui in tenebras ignorantie et peccatorum, deinde per Christum à tenebris ad lucem rediit. Unde Apostolus, Eph. 5: *Eramus aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*. Primus itaque dies non ab aurorâ, sed à plenâ luce incipiens, et post vespere, paulatim occidente luce, excipiens mane sequentis diei, expletus est. Unde Beda: Occidente luce, et paulatim post spatium diurnæ longitudinis inferiores partes subeunte, factum est vespere, sicut nunc usitato cursu solis fieri solet. Factum est autem mane eadem super terram redeunte, et alium diem inchoante, et dies expletus est unus viginti quatuor horarum. Fuitque nox illo triduo omnino tenebrosa, quæ post creata sidera aliquâ luce claruit.

Cur sol factus est, si lux illa sufficiebat.

6. Solet autem quæri quare factus est sol, si lux illa ad faciendum diem sufficiebat. Ad quod dici potest quoniam lux illa fortè superiores partes illustrabat, et

ad illuminationem inferiorum solem fieri oportebat. Vel potius ideò, quia facto sole diei fulgor auctus est. Ampliori enim multò luce radiavit dies postea, quàm ante. Si autem queritur quid de luce illà factum sit, cùm modò non appareat, potest dici aut de eà corpus soli formatum, aut in eà parte cœli non esse in quâ sol est; non quòd ipsa sit sol, sed sic ei unita ut discerni non valeat.

Quomodò accipiendum sit illud: Dixit Deus, an sono vocis id Deus dixerit, an aliter.

7. Præterea investigandum est quomodò accipiendum sit quod ait: *Dixit Deus*, utrùm temporaliter, vel sono vocis illud dixerit, an alio modo. Augustinus, super Genes., lib. 4, c. 2, tradit nec temporaliter, nec sono vocis Deum locutum fuisse; quia si temporaliter, et mutabiliter. Et si corporaliter dicatur sonuisse vox Dei, nec lingua erat quâ loqueretur, nec erat quem oportet et audire et intelligere. Benè ergo vox Dei, ad naturam Verbi, per quod omnia facta sunt, refertur. Dixit ergo Deus: *Fiat*, etc., non temporaliter, non sono vocis, sed in Verbo sibi cœterno, id est, Verbum genuit intemporaliter in quo erat, et disposuit ab æterno, ut fieret in tempore, et in eo factum est.

Quomodò accipiendum sit quòd dicitur Pater operari in Filio, vel per Filium, vel in Spiritu sancto.

8. Hic quæri solet quomodò accipiendum sit quòd dicitur Pater operari in Filio, vel per Filium, vel in Spiritu sancto. Hæc enim Scriptura frequenter nobis proponit; ut, ps. 103: *Omnia in Sapientia fecisti, Domine*, id est, in Filio; et, Gen. 1: *In principio*, id est, in Filio, *creavit Deus cœlum et terram*. Et illud, Hebr. 1: *Per quem fecit et secula*. Super illum quoque psalmi 32 locum: *Verbo Domini cœli firmati sunt*, etc., dicit August. quòd Pater operatur per Verbum suum et Spiritum sanctum. Quomodò ergo hoc accipiendum est? Putaverunt quidam hæretici quòd Pater, velut auctor et artifex, Filio et Spiritu sancto in rerum operatione, quasi instrumento, uteretur; ex prædictis verbis errandi occasionem sumentes, quod velut blasphemum atque sanæ doctrinæ adversum abjicit pia fides. Non est itaque intelligendum, ideò Scripturam frequenter commemorare Patrem operari in Filio vel per Filium, tanquàm Filius non posset facere, si ei non porrexisset Pater dexteram, vel tanquàm aliquod instrumentum fuerit Patris operantis, sed potius illis verbis Patrem intelligi voluit cum Filio et Spiritu sancto operari, et sine eis nihil facere.

Contra hanc expositionem surgit hæreticus.

9. Sed dicit hæreticus hæc ratione hoc posse dixisse Filium operari per Patrem vel in Patre, et Spiritum sanctum cum utroque vel per utrumque, quia Filius cum Patre, et Spiritus sanctus cum utroque operatur. Cui breviter respondetur, ideò illud dictum esse, et non istod, ut in Patre monstraretur auctoritas. Non enim Pater à Filio, sed Filius à Patre operatur, et Spiritus sanctus ab utroque. Ideòque etiam Filius per Spiritum sanctum legitur operari, quia cum Spiritu sancto operatur hoc ipsum à Filio habenti ut operetur.

Alia prædictorum expositio.

10. Potest et aliter illud accipi, ut dicatur Pater in Filio vel per Filium operari, quia cum genuit omnium opificem; sicut dicitur Pater per eum judicare, quia genuit iudicem, ita et per Spiritum sanctum dicitur operari sive Pater, sive Filius, quia ab utroque procedit Spiritus sanctus factor omnium. Unde Joannes Chrys., in expositione Epistolæ ad Hebr., sic ait: Non ut hæreticus inaniter suspicatur, tanquàm aliquod instrumentum Patris extitit Filius; neque per eum Pater dicitur fecisse, tanquàm ipse facere non posset; sed sicut dicitur Pater judicare per Filium, quia iudicem genuit, sic etiam dicitur operari per Filium, quia eum constat opificem genuisse. Si enim causa ejus Pater est, secundum quod Pater est, multò ampliùs eorum causa est quæ per Filium facta sunt. Hæc de opere primæ diei dicta sunt.

SUMMA. I.

DISTINCTIO XIV.

DE OPERE SECUNDÆ DIEI, IN QUA FACTUM EST FIRMAMENTUM.

1. Dixit quoque Deus: *Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis. Divisitque aquas quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum*. Sciendum est quòd illius cœli describitur hic creatio, sicut ait Beda, super Genes., in quo fixa sunt sidera; cui suppositæ sunt aquæ in aere et in terrâ, et suppositæ aliæ, de quibus dicitur: *Qui legis aquis superiora ejus*. In medio ergo firmamentum est, id est, sidereum cœlum, quod de aquis factum esse credi potest. Chrystallinus enim lapis cui magna est firmitas et perspicuitas, de aquis factus est. Si quem verò movet quomodò aquæ naturæ fluidæ et in imlabiles super cœlum possint consistere, de Deo scriptum esse meminerit: *Qui ligat aquas in nubibus suis*. Qui enim infra cœlum ligat aquas ad tempus vaporibus nubium retentas, potest etiam super cœli sphaeram non vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate aquas suspendere, ne labantur. Quales autem et ad quid conditæ sunt, ipse novit qui condidit. Ecce ostensum est his verbis quòd cœlum factum sit, scilicet illud in quo sunt fixa sidera, id est, quod excedit aerem; et de quâ materiâ, scilicet de aquis, et quales sunt aquæ quæ super illud cœlum, scilicet ut glacies soliditate. Alii putant cœlum illud esse igneæ naturæ, quibus consentit Augustinus.

2. Quidam verò cœlum quod excedit aeris spatia, igneæ naturæ dicunt, asserentes super aerem purum ignem esse qui dicitur esse cœlum; de quo igne sidera et luminaria facta esse conjunctant, quibus Augustinus consentire videtur. Utrùm verò nomine firmamenti cœlum quod excedit aerem, an ipse aer hic intelligatur, idem Aug. quærit, nec solvit. Magis tamen approbare videtur cœlum illud hic accipi quod spatia aeris excedit. Aquas autem quæ super illud cœlum sunt dicit vaporaliter trahi, et levissimis suspendi guttis. Sicut aer iste nubilosus exhalatione terræ aquas vaporaliter trahit, et per subtiles minutias suspendit, et post corpulentius conglobatas pluvialiter refundit. Si ergo potest aqua sicut videmus ad tantas minutias pervenire, ut feratur vaporaliter super aerem aquis naturaliter leviolem, cur non credamus etiam super illud levius cœlum minutioribus guttis et levioribus emanare vaporibus; sed quoque modo ibi sint, ibi esse non dubitamus.

Quæ sit figura firmamenti.

3. Quæri etiam solet cujus figuræ sit cœlum. Sed Spiritus sanctus, quamvis auctores nostri sciverint, per eos dicere noluit, nisi quod prosit salutem. Quæritur etiam si stet an moveatur cœlum. Si movetur, inquit, quomodò est firmamentum? Si stat, quomodò in eo fixa sidera circumeunt? Sed firmamentum dici potest, non propter stationem, sed propter firmitatem vel terminum aquarum intransgressibilem. Si autem stat, nihil impedit moveri et circuire sidera.

Quare tacuit Scriptura de opere secundæ diei quod in aliis dicit.

4. Post hæc quæri solet quare hic non est dictum sicut in aliorum dierum operibus: *Vidit Deus quod esset bonum*. Sacramentum aliquod hic commendatur. Ideò enim fortassis non est dictum, quod tamen sicut in aliis factum est, quia binarius principium alteritatis est, et signum divisionis.

De opere tertiæ diei, quando aquæ congregatæ sunt in unum locum.

5. Sequitur: *Dixit Deus: Congregentur aquæ in locum unum, et appareat arida*. Tertiæ diei opus est congregatio aquarum in unum locum. Congregatæ sunt enim omnes aquæ cœlo inferiores in unam matricem, ut lux quæ præterito biduo aquas clarâ luce lustraverat, in puro aëro clarior fulgeat, et appareat terra quæ cooperta latebat, et quæ aquis limosa erat fieret arida et germinibus apta. Eodem enim die protulit terra herbam virentem, lignumque faciens fructum. Si autem

(Stx.)

paratur ubi congregatae sunt aquae quae totum tegerant spatium usque ad caelum, potuit fieri ut terra subsidens concavas partes praeberet, ubi fluctuantes aquas reciperet. Potest etiam credi primarias aquas rariores fuisse, sic ut nebula tegeret terras, sed congregatione esse spissatas, et ideo facili in unum posse redigi locum. Cumque multa constet esse maria et flumina, in unum tamen locum dicit aquas congregatas propter continuationem vel congregationem omnium aquarum, quae in terris sunt, quia cuncta flumina et maria magno mari junguntur. Ideoque eum dixerit aquas congregatas in unum locum, deinde dicit plurales congregationes aquarum, propter multos sinus earum, quibus omnibus ex magno mari principium est.

De opere quartae diei, quando facta sunt luminaria.

6. Sequitur : *Dixit Deus : Fiant luminaria in firmamento caeli, et dividant diem ac noctem.* In praecedenti viduo disposita est universitatis hujus mundi machina, et partibus suis distributa. Formata enim luce prima die quae universa illustraret, duo sequentes dies attributi sunt supremae et infimae parti mundi, firmamento scilicet, aeri, terrae, et aquae. Nam secunda die firmamentum desuper expansum est. Tertia vero equarum motibus intra receptacula sua collectis, terra est revelata atque aer serenatus. Quatuor ergo mundi elementa illis diebus, suis locis distincta sunt et ordinata. Tribus autem sequentibus diebus ornata sunt illa quatuor elementa. Quarta enim die ornatum est firmamentum sole, et luna, et stellis. Quinta aer in volatilibus, et aquae in piscibus ornamenta acceperunt. Sexta accepit terra jumenta et reptilia et bestias, postquam omnia factus est homo de terra et in terra; non tamen ad terram, nec propter terram, sed ad caelum et propter caelum.

Ante alia de ornatu caeli agit, sicut prius factum est.

7. Quia ergo caelum ceteris elementis speciem praestat, priusque aliis factum est, ideo ante alia ornatur in quarto die quo sunt sidera; quae ideo facta sunt, ut per ea illustretur inferior pars, ne esset habitantibus tenebrosa. Infirmitatibus hominum provisum est, ut circumeunte sole potirentur homines diei noctisque vicissitudine, propter dormiendi vigilandique necessitatem, et ideo etiam ne nox indecora remaneret, sed luna ac sideribus consolarentur homines quibus in nocte operandi necessitas incumbere, et quia quaedam animalia sunt quae lucem ferre non possunt. Quod autem subditur : *Et sint in signa, et tempora, et dies, et anni*, quomodo accipiendum sit queri solet, ita enim dictum videtur, quasi quarto die coepissent tempora, cum prius triduum sine tempore non fuerit. Ideoque tempora quae sunt per sidera, non spatia morarum, sed vicissitudinem aeris qualitatis debemus accipere, quia talia motibus siderum sunt, sicut dies et anni quos usitate novimus. Sunt enim in signa serenitatis et tempestatis; et in tempora, quia per ea distinguimus quatuor tempora anni, scilicet ver, aestatem, autumnum, hyemem. Vel sunt in signa et tempora, id est, distinctionem horarum, quia priusquam fierent, ordo temporum nullis notabatur indicibus, vel meridiana hora, vel quolibet hora, haec quarta die facta sunt.

DISTINCTIO XV.

DE OPERE QUINTAE DIEI, QUANDO CREAVIT DEUS EX AQUIS VOLATILIA ET NATATILIA.

1. Dixit etiam Deus : *Producant aquae reptile animae viventis, et volatile super terram*, etc. Opus quintae diei est formatio piscium et avium, quibus duo elementa ornantur; et de eadem materia, id est, de aquis pisces et aves creavit, volatilia levans in aera, natatilia remittens gurgiti.

De opere sextae diei, quando creata sunt animalia et reptilia terrae.

2. Sequitur : *Dixit Deus : Producat terra animam viventem, jumenta, et reptilia, et bestias terrae, secundum species suas*, etc. Sextae diei opus describitur, cum terra suis animalibus ornari dicitur.

Utrum post peccatum venenosa animalia noxia facta fuerint an propter peccatum nocere coeperint, prius facta innoxia.

3. Queri solet de venenosis et perniciosis animalibus, utrum post peccatum hominibus ad vindictam creata sint, an prius creata innoxia peccatoribus nocere coeperint. Sane dici potest quod creata nihil homini nocissent, si non peccasset; puniendarum namque vitiorum et terrendarum, vel probandae vel persequendae virtutis causa nocere coeperunt. Fuerunt ergo creata innoxia, sed propter peccatum facta sunt noxia. Aug., lib. de Gen. ad litteram 3, cap. 15.

Utrum minuta animalia tunc creata fuerint.

4. De quibusdam etiam minutis animalibus quaestio est utrum in primis conditionibus creata sint, an ex rebus corruptis postea orta sint. Pleraque enim de humidiorum corporum vitia, vel exhalationibus terrae, sive de cadaveribus gignuntur; quaedam etiam de corruptione liquorum et herbarum et fructuum; et Deus auctor omnium est. Potest autem dici quod ea quae de corporibus animalium, maxime mortuorum, nascuntur, cum animalibus creata non fuerint, nisi potentialiter et materialiter. Ea vero quae ex terra vel ex aquis nascuntur, vel ex eis quae terra germinante orta sunt, tunc creata fuisse non incongrue dici potest. Aug., lib. de Gen. ad litteram 3, cap. 14.

Quare post omnia factus est homo.

5. Omnibus autem creatis atque dispositis, novissime factus est homo, tanquam dominus et possessor, qui et omnibus preferendus erat. Unde sequitur, Gen. 1 : *Vidit Deus quod esset bonum, et ait : Faciamus hominem ad imaginem*, etc. § Sed antequam de hominis creatione tractemus, quod supra breviter tetigimus, plenius versantes clarius faciamus. In hac enim rerum distinctione catholici tractatores dissentire, ut supra diximus, inveniuntur; aliis dicentibus res creatas atque distinctas secundum species per intervalla sex dierum; quorum sententiae quia littera Genes. magis inservire videtur, atque catholica Ecclesia magis approbat, ideo hactenus studiosè docuimus quomodo ex illa communi materia prius informiter facta, postea corporali rerum genera per sex dierum volumina distinctim sint formata. § Aliis autem videtur quod non per intervalla temporum facta sint; sed simul ita formata, ad esse prodierunt. Quod Aug. super Genes., lib. 4, pluribus modis nititur ostendere, dicens elementa quatuor ita formata sicut modò apparent, ab initio extitisse, et caelum sideribus ornatum fuisse. Quaedam vero non formaliter, sed materialiter tunc facta fuisse, quae post per temporis accessum formaliter distincta sunt : ut herbae, arbores, et fortè animalia. Omnia ergo in ipso temporis initio facta esse dicunt; sed quaedam formaliter et secundum species quas habere cernimus, ut majores mundi partes; quaedam vero materialiter tantum. Sed, ut dicunt, Moyses loquens rudi et carnali populo, locutionis modum temperavit, de Deo loquens a simili hominis qui per moras temporum opera sua perficit, cum ipse simul sua opera fecerit, unde Aug. : Ideo, inquit, Moyses divisim refert Deum illa opera fecisse, quia non potuit simul ab homine dici, quod à Deo simul potuit fieri. Item : Potuit dividere Scriptura loquendi temporibus, quod Deus operandi temporibus non divisit. Illi qui his auctoritatibus et aliis hujusmodi inhaerentes dicunt quatuor elementa atque coeli luminaria ita formata simul esse, et habuisse illos sex dies quos Scriptura commemorat, sex rerum genera, id est distinctiones appellant quae simul factae sunt; partim formaliter, partim causaliter (lib. 1, c. 15).

Quomodo intelligendum sit Deum requievisse ab omni opere suo.

6. Jam de septimae diei requie aliquid nos eloqui oportet. Scriptum est, Gen. 2, quia complevit Deus die septimo opus suum, et requievit die septimo ab universo opere quod patrat. Requievisse dicitur Deus die septimo, non quasi operando lassus, sed ab universo opere requievit, quia novam creaturam facere cessavit. Re-

quiescere enim cessare dicitur, unde in Apoc., c. 4, dicitur: *Non habebant requiem dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus*, id est, dicere non cessabant. Requiesce ergo Deus dicitur, quia cessavit à faciendis generibus creaturæ, quia ultra nova non condidit. Usque nunc tamen, ut Veritas in Evangelio ait, operatur Pater cum Filio, scilicet administrationem eorumdem generum quæ tunc instituta sunt. Creatoris enim virtus causa subsistendi est omni creaturæ. Quod ergo dicitur, Joan. 4: *Pater meus usque modò operatur, et ego operor*, illud universæ creaturæ continuam administrationem ostendit. Die ergo septimo requievit, ut novam creaturam ulterius non faceret, cujus materia vel similitudo non præcesserit; sed usque nunc operatur, ut quod condidit continere et gubernare non cesset (Aug., l. de Gen. ad litteram 4, c. 12).

Qualiter accipiendum sit quod dicitur Deus complèssse opus suum septimo die, cum tunc requievit ab omni opere suo. (Aug., Gen. 1; in Enchiridio, cap. 10, et 11).

7. Sed queritur quomodò septimo die dicatur Deus complèssse opus suum, cum ab omni opere illo die requieverit, nec aliquid genus novum rerum fecerit. Alia translatio habet: *Consummavit Deus die sexto opera sua*; quæ nihil questionis affert quia manifesta sunt quæ in eo facta sunt, et omnium consummatio eo die perfecta est, sicut Scriptura ostendit cum ait: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona*. Omnia quidem naturaliter bona erant, nihilque in sui naturâ vitii habentia; et sunt bona quæ condidit Deus etiam singula. Simul verò universa valde bona, quia ex omnibus constituit universalitatis admirabilis pulchritudo: in quâ etiam illud quod malum dicitur, bene ordinatum, et loco suo positum, eminentius commendat bona, ut magis placeant, et laudabilia sint, dum comparantur malis. Sexto ergo die facta est, operum consummatio. Idè præmissa oritur questio, quomodò dicatur Deus die septimo opus suum complèssse, quod Hebraica veritas habet; in quo tamen nihil novum creâsse dicitur, nisi fortè dicatur die septimo complèssse opus suum, quia ipsa benedixit et sanctificavit; sicut subjicit Scriptura: *Benedixit diei septimo, et sanctificavit illum*. Opus enim est benedictio et sanctificatio; sicut Salomon aliquid operis fecit, cum templum dedicavit.

Quæ sit benedictio et sanctificatio septimæ diei.

8. Illam autem diem sanctificasse et benedixisse dicitur, quia mysticæ præ cæteris benedictione et sanctificatione eum donavit. Unde in lege dicitur, Exod. 20: *Memento sanctificare diem sabbati*. Et inde est quod numerando dies usque ad septimum procedimus, et dicimus septem esse dies, quorum repetitione omnia tempora agitur; non quia alius sit ab illis dies octavus et nonus, et sic de cæteris, sed quia in sex diebus rerum genera distincta sunt, et in septimo, licet non fuerit novum genus rerum institutum, fuit tamen in eo quasi quidam novus status sanctificationis operum et requiescentis officii. Potest etiam sic exponi illud: *Complènit Deus die septimo opus suum*, id est, complètura et consummationem vidit.

DISTINCTIO XVI.

DE HOMINIS CREATIONE, UBI CONSIDERANDUM EST QUARE CREATUS HOMO, ET QUALITER SIT INSTITUTUS, QUÆ DUO SUPRA TRACTATA SUNT; ET QUALIS FACTUS ET QUALITER LAPsus, POSTREMÒ QUOMODÒ SIT REPARATUS; QUÆ DISCUTIENDA SUNT.

1. His encursus quæ supra de hominis creatione præmissimus, effectui mancipare atque ordine explorare nunc querimus; ubi hæc consideranda videntur, scilicet quare creatus sit homo, et qualiter institutus, et qualis et quomodò factus; deinde, qualiter sit lapsus; postremò, qualiter et per quæ sit reparatus. Novum autem primò et secundò posita, id est, causam creationis humanæ, et modum institutionis, superius pro modulo nostre facultatis tractavimus. Idèque superest ut qualis vel quomodò factus sit, discutiamus. In Genes. legitur, c. 1: *Faciamus hominem ad imagi-*

nam et similitudinem nostram, etc. In eo quod dicitur *faciamus*, una operatio trium personarum ostenditur; in hoc verò quod dicitur *ad imaginem et similitudinem nostram*, una et æqualis substantia trium personarum monstratur. Ex personâ enim Patris hoc dicitur ad Filium et Spiritum sanctum, non, ut quidam putant, angelis; quia Dei et angelorum non est eadem imago vel similitudo.

Quid imago et similitudo hæc à diversis accipitur variè; à quibusdam increata, et ab aliis creata, et increata, vel essentia Trinitatis, vel Filius et Spiritus sanctus.

2. Imago autem et similitudo in hoc loco vel increata intelligitur, id est, Trinitatis essentia, ad quam factus est homo; vel creata, in quâ factus est homo, et ipsa homini concreata. Increata imaginem quæ Deus est, intellexisse videtur Beda cum dicit non esse unam imaginem Dei et angelorum, sed trium personarum; et idè de personis non angelis fit ibi sermo. Improprie tamen imago dicitur, quia imago relative ad aliud dicitur cujus similitudinem gerit, et ad quod representandum facta est, sicut imago Cæsaris quæ ipsius similitudinem præferebat, ipsumque quodammodò representabat. propriè autem imago dicitur id ad quod aliud fit, sicut exemplum propriè dicitur quod sumitur ex aliquo, et exemplar ex quo sumitur aliquid. Ponitur tamen et aliquando abusive alterum pro altero; ita et minòs propriè accipitur imago essentia Trinitatis, si tamen ea nomine imaginis in hoc loco intelligitur. (Beda, super Genesim.)

Opinio eorum qui putaverunt Filium per imaginem et similitudinem hæc accipi. (Aug. in lib. 7 de Tri., c. 6, in fine.)

3. Filius verò propriè imago Patris dicitur, sicut supra in tractatu de Trinitate diximus. Unde fuerunt nonnulli qui ita distinxerunt ut imaginem in hoc loco intelligerent Filium; hominem verò non imaginem, sed ad imaginem factum dicerent, quæ refellit Apostolus dicens, 1 Cor. 11: *Vir quidem est imago, et gloria Dei*. Hæc namque imago, id est, homo, cum dicitur fieri ad imaginem, non quasi ad Filium dicitur fieri; alioquin non diceretur *ad imaginem nostram*. Quomodò enim nostram diceret, cum Filius solus Patris imago sit? Fuerunt autem et alii peripateticis hæc tractantes, qui per imaginem Filium, et per similitudinem Spiritum sanctum intelligerent, qui similitudo est Patris et Filii. Et idè pluraliter putaverunt dici nostram, id referentes ad similitudinem tantum; ad imaginem verò, subintelligendum esse meam. Hominem verò et imaginem esse et ad imaginem et similitudinem factum esse tradiderunt, et imaginem imaginis esse et similitudinis.

Hæc horum sententiam approbat, sed imaginem et similitudinem Dei in homine querendam et considerandam docet, ut imago et similitudo creata intelligatur.

4. Verumtamen hæc distinctio, licet reprohabilis penitus non videatur, quia de medio montium, id est, auctoritatibus sanctorum non manat, congruentius in ipso homine imago et similitudo Dei querenda est et consideranda. Factus est ergo homo ad imaginem Dei et similitudinem, secundum mentem, quâ irrationalibus antecellit; sed ad imaginem, secundum memoriam, intelligentiam et dilectionem: ad similitudinem, secundum innocentiam et iustitiam, quæ in mente rationali naturaliter sunt. Vel imago consideratur in cognitione veritatis, similitudo in amore virtutis; vel imago in aliis omnibus, similitudo in eæsentia, quia et immortalis et indivisibilis est. Unde August., tom. 2, in lib. de Quantitate animæ, c. 1: *Animæ facta est similis Deo, quia immortalis et indissolubilem fecit eam Deus*. Imago ergo pertinet ad formam, similitudo ad naturam. Factus est ergo homo secundum animam, ad imaginem et similitudinem non Patris vel Filii vel Spiritus sancti, sed totius Trinitatis: ita et secundum animam dicitur homo esse imago Dei, quia imago Dei in eo est. Sicut imago dicitur et tabula et pictura quæ in ea est; sed propter picturam quæ

in eâ est, simul et tabula et imago appellatur : ita propter imaginem Trinitatis etiam illud in quo est imago, nomine imaginis vocatur. (Aug. in 15 lib. de Trin. c. 2, in fine.)

Quid homo dicitur imago, et ad imaginem; Filius verò imago, non ad imaginem.

5. Quocirca homo et imago dicitur, et ad imaginem; Filius autem imago, non ad imaginem, quia natus et non creatus, æqualis et in nullo dissimilis : homo creatus est à Deo, non genitus; non parilitate æqualis, sed quâdam similitudine accedens ei, unde August. in lib. 7 de Trin., c. 6, in fine : In Genes. legitur : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Faciamus et nostram pluraliter dixit; et nisi ex relativis accipi non oportet, ut facere intelligantur Pater et Filius et Spiritus sanctus ad imaginem Patris et Filii et Spiritus sancti, ut subsisteret homo imago Dei. Sed quia non omnino æqualis fiebat illa imago, tanquam non ab illo nata, sed ab eo creata, ideo ita imago dicitur quod et ad imaginem; quia non æquatur parilitate, sed accedit quâdam similitudine. Filius autem est imago, sed non ad imaginem, quia æqualis Patri; dictus est ergo homo ad imaginem, propter imparem similitudinem. Et ideo nostram, ut imago Trinitatis esse homo intelligatur, non Trinitati æqualis sicut Filius Patri. Ecce ostensum est secundum quid sit homo similis Deo, scilicet secundum animam. Sed in corpore quamdam proprietatem habet quæ hoc indicat, quia est erecta statura, secundum quam corpus animæ rationali congruit, quia in coelum erectum est. Aug., libro de Gen. ad litteram. 6, cap. 12, et lib. de Gen. contra Manichæos 1, c. 17, in fine tomi primi.*

DISTINCTIO XVII.

DE CREATIONE ANIMÆ, UTRUM DE ALIQUO FACTA SIT, VEL NON, ET QUANDO FACTA, ET QUAM GRATIAM HABUERIT IN CREATIONE.

1. Hic de origine animæ plura quæri solent, scilicet unde creata fuerit, et quando, et quam gratiam habuerit in creatione. Sicut hominis formatio secundum corpus describitur cum dicitur : *Formavit Deus hominem de limo terræ, ita ejusdem secundum animam factura describitur cum subditur : Et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ.* Corpus enim de limo terræ formavit Deus, cui animam inspiravit. Vel, secundum aliam litteram, *flavit vel sufflavit*; non quod faucibus sufflaverit, vel manibus corporeis corpus formaverit, Spiritus enim Deus est, nec lineamentis membrorum compositus. Non ergo carnaliter putemus Deum corporis manibus formasse corpus, vel faucibus inspirasse animam, sed potius hominem de limo terræ secundum corpus formavit jubendo, volendo, id est, voluit, et verbo suo jussit ut ita fieret, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, id est, substantiam animæ in quâ viveret, creavit : non de materiâ aliquâ corporali vel spiritali, sed de nihilo.

Opinio quorundam hæreticorum, qui putaverunt animam esse de substantiâ Dei. (Aug. lib. 7 de Gen. ad litt., c. 2 et 3.)

2. Putaverunt enim quidam hæretici Deum de suâ substantiâ animam creasse, verbis Scripturæ pertinaciter inhaerentes. quibus dicitur *inspiravit vel insufflavit*, etc. Cum fiat, inquit, vel spirat homo, de se flatum emittit. Sic ergo, cum dicitur Deus flatum vel spirasse spiraculum in faciem hominis, ex se spiritum hominis emisisse intelligitur, id est, de suâ substantiâ. Qui hoc dicunt, non capiunt tropicâ locutione dictum esse *sufflavit vel flavit*, id est, flatum hominis, scilicet animam fecit. Flare enim est flatum facere, et flatum facere est animam facere. Unde Dominus per Isaiam, c. 57 : *Omniem flatum ego feci.* Non sunt ergo audiendi qui putant animam esse partem Dei. Si enim hoc esset, nec à se nec ab alio decipi posset, nec ad malum faciendum vel patiendum compelli, nec in melius vel deterius mutari. Flatus ergo quo hominem animavit factus est à Deo, non de Deo, nec

de aliquâ materiâ, sed de nihilo.

Quando facta sit anima, an ante corpus aut in corpore. (Aug. lib. 7, c. 25 et 27.)

3. Sed utrùm ante corpus, vel in corpore, vel extra corpus, etiam inter doctos scrupulosa quæstio est. Aug. enim, super Gen., tradit animam cum angelis sine corpore fuisse creatam, postea verò ad corpus accessisse; neque compulsa est incorporari, sed naturaliter illud voluit, id est, sic creata fuit, ut vellet, sicut naturale nobis est velle vivere. Malè autem velle vivere, non naturæ, sed voluntatis est perversæ. Alii verò dicunt animam primi hominis in corpore fuisse creatam, ita exponentes verba illa : *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*, id est, animam in corpore creavit, quæ totum corpus animaret; faciem tamen specialiter expressit, quia hæc pars sensibus ornata est ad intuenda superiora. Sed quidquid de animâ primi hominis æstimetur, de aliis certissimè sentiendum est quòd in corpore creentur; creando enim infundit eas Deus, et infundendo creat. Dicendum est etiam animam illam non sic esse creatam, ut præscia esset operis futuri justî vel injusti. (Ibidem, c. 26.)

In quâ ætate Deus hominem fecerit. (Aug. lib. 6, de Gen. ad litt. cap. 13, 44.)

4. Solet etiam quæri utrùm Deus hominem repente in virili ætate fecerit, an perficiendo et ætates augendo, sicut nunc format in matris utero. August., super Genes., dicit quòd Adam in virili ætate continuo factus est; et hoc secundum superiores, non inferiores causas, id est, secundum voluntatem et potentiam Dei quam naturæ generibus non alligavit, qualiter et virga Moysi conversa est in draconem. Nec talia contra naturam sunt, nisi nobis, quibus alter naturæ cursus innouit; Deo autem naturæ est quod facit. Non ergo contra dispositionem suam illud fecit Deus. Erat enim in primâ causarum creaturarum conditione sic hominem posse fieri; sed non ibi erat necesse ut sic fieret : hoc enim non erat in conditione creature, sed in beneplacito Creatoris, cujus voluntas necessitas est. Hoc enim necessariò futurum est quod vult et præscit. Multa verò secundum inferiores causas futura sunt, sed in præscientiâ Dei futura non sunt. Si autem ibi aliter futura sunt, potius futura sunt sicut ibi sunt, ubi præscit ille qui non potest falli. Si ergo factus est Adam, non secundum inferiores causas, quia non erat in rerum causis seminibus ut ita fieret; sed secundum superiores, non contra naturam operantes, quia in rerum causis naturalibus erat ut ita posset fieri (lib. eodem, c. 17).

Quid homo extra paradysum creatus, in paradiso sit positus; et quare ita factum sit.

5. *Hominem autem ita formatum tulit Deus*, ut Scriptura docet, Gen. 2, et *posuit in paradiso voluptatis, quem plantaverat à principio.* His verbis aperte Moyses insinuat quòd homo extra paradysum creatus postmodum in paradiso sit positus. Quod ideo factum dicitur quia non erat in eo permansurus; vel ut non naturæ, sed gratiæ hoc assignaretur. Intelligitur autem paradysus localis, et corporalis in quo homo locatus est. Tres enim generales de paradiso sententiæ sunt. Una eorum qui corporaliter intelligi volunt tantum; alia eorum qui spiritaliter tantum; tertia eorum qui utroque modo paradysum accipiunt. Tertiam mihi placere fateor, ut homo in corporali paradiso sit positus, qui ab illo principio plantatus accipi potest, quo terram omnem remouit aquis herbas et ligna producere jussit. Qui etsi præsentem Ecclesiæ vel futuræ typum tenet, ad litteram tamen intelligendum est esse locum amoenissimum fructuosis arboribus, magnum et magno fonte fecundum. Quod dicimus à principio, antiqua translatio dicit ad Orientem. Unde volunt in orientali parte esse paradysum, longo interjacente spatio vel maris vel terræ à regionibus quas incolunt homines secretum, et in alto situm, usque ad lunarem circulum pertingentem, unde nec aquæ diluvii illuc pervenerunt. (Aug., lib. 8 de Gen. ad litt., c. 1.)

De lignis paradisi, inter quæ erat lignum vitæ et lignum scientiæ boni et mali.

6. In hoc autem paradiso erant ligna diversi generis; inter quæ unum erat quod vocatum est lignum vitæ; alterum verò, lignum scientiæ boni et mali. Lignum autem vitæ dictum est, sicut docet Beda et Strabus quia diviniùs accepit hanc vim, ut qui ex ejus fructu comederet, corpus ejus stabili sanitate et perpetuâ soliditate firmaretur; nec ullâ infirmitate, vel ætatis imbecillitate in deterius vel in occasum laberetur. Lignum autem scientiæ boni et mali, non à naturâ hoc nomen accepit, sed ab occasione rei postea secutæ. Arbor enim illa non erat mala, sed scientiæ boni et mali ideò dicta est, quia post prohibitionem erat in illâ transgressio futura; quâ homo experiendo disceret quid esset inter obedientiæ bonum, et inobedientiæ malum. Non ergo de fructu qui nasceretur inde positum est illud nomen, sed de re transgressionem secutâ. Cognovit enim homo, priusquàm tangeret hoc lignum, bonum et malum; sed bonum per prudentiam et experientiam, malum verò per prudentiam tantum. Quod etiam per experientiam novit usurpato ligno vetito, quia per experientiam mali didicit quid sit inter bonum obedientiæ et malum inobedientiæ. Si verò primi parentes obedientes essent, nec contra præceptum peccassent, non ideò tamen minùs diceretur lignum scientiæ boni et mali, quia hoc ex ejus tactu accideret si usurparetur. A ligno ergo prohibitus est quod malum non erat, ut ipsa præcepti conservatio bonum illi esset, transgressio malum. Nec meliùs consideratur quantum malum sit inobedientia, quàm hoc modo; cum scilicet ideò reus factus esse homo intelligitur, quia prohibitus rem tetigit, quam si non prohibitus tetigisset, nec peccasset, nec poenam sensisset. Si verò venenosam herbam prohibitus tetigeris, poena sequitur; et si nemo prohibuisset, similiter sequeretur. Sic etiam prohibuitur res tangi, quæ non tangenti tantum, sed prohibenti obest, sicut aliena pecunia; ideò prohibitum est peccatum, quia prohibenti est damnosum. Cum verò tangitur quod nec tangenti obest si non prohibetur, nec cuilibet si tangatur; et ideò prohibetur, ut per se bonum obedientiæ et malum inobedientiæ monstretur. Sicut primus homo à re bonâ prohibitus poenam incurrit; ut non ex re malâ, sed ex inobedientiâ poena esse monstretur, sicut ex obedientiâ palma. (Aug., lib 8 de Gen. c. 6, in fine; et eodem lib. c. 3.)

DISTINCTIO XVIII.

DE FORMATIONE MULIERIS.

1. In eodem quoque paradiso mulierem formavit Deus de substantiâ viri; sicut post plantatum paradysum, hominemque in eo positum, et post universa animalia ad eum ducta, suisque nominibus designata, subnectit Scriptura, Gen. 2: *Immisit Deus soporem in Adam. Cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, et formavit eam in mulierem.*

Quare virum priùs, et postea de viro mulierem creavit, non simul utrumque.

2. Hic attendendum est quare non creavit simul virum et mulierem, sicut angelos; sed priùs virum, deinde mulierem de viro. Ideò scilicet, ut unum esset generis humani principium, quantenus in hoc et superbia diaboli confunderetur, et hominis humilitas Dei similitudine sublimaretur. Diabolus quippe aliud à Deo principium esse concupiscit. Ideòque ut ejus superbia retunderetur, hoc homo in munere accepit, quod diabolus perversè rapere voluit, sed obtinere non potuit. Et per hoc imago Dei in homine apparuit; quia sicut Deus omnibus rebus existit principium generationis, ita homo omnibus hominibus principium generationis. Ideò etiam ex uno homine omnes esse voluit Deus, ut dùm cognoscerent se ab uno esse omnes, se quasi unum amarent.

Quare de latere viri, non de aliâ corporis parte formata sit.

3. Cum autem his de causis facta sit mulier de viro,

non de quâlibet parte corporis viri, sed de latere ejus formata est, ut ostenderetur quia in consortium creabatur dilectionis, ne fortè si fuisset de capite facta, viro ad dominationem videretur præferenda; aut si de pedibus, ad servitutem subjiçienda. Quia igitur viro nec domina, nec ancilla parabatur, sed socia; nec de capite, nec de pedibus, sed de latere fuerat producenda, ut juxta se ponendam cognosceret, quam de suo latere sumptam didicisset. (Aug. lib. 9 de Gen. ad litteram, cap. 13.)

Quare dormienti et non vigilianti costa subtracta est.

4. Non sine causâ dormienti quoque viro potius quàm vigilianti detracta est costa, de quâ mulier in adjutorium generationis viro est formata; scilicet, ut nullam in eo sensisse poenam monstretur, et divinæ simul potentiæ opus mirabile ostenderetur, quæ hominis dormientis latus aperuit, nec eum tamen à quiete soporis excitavit. In quo etiam opere sacramentum Christi et Ecclesiæ figuratum est, ad Eph. 5. Quia sicut mulier de latere viri dormientis formata est, ita Ecclesia ex sacramentis quæ de latere Christi in cruce dormiente profluxerunt, scilicet, sanguine et aquâ, quibus redimimur à poenis atque abluimur à culpis.

Quòd de illâ costâ sine extrinseco additamento facta fuit per Dei potentiam, sicut quinque panes in se multiplicati sunt.

5. Solet etiam quæri utrùm de illâ costâ sine adjunctione rei extrinsecæ facta sit mulier; quod quibusdam non placuit. Cæterum si ad perficiendum corpus mulieris Deus extrinsecum augmentum addidisset, majus illud esset quàm ipsa costa; ideòque potius de illo addito quàm de ipsâ costâ mulier facta deberet dici, de quo plures accepisset substantiæ partes. Restat ergo ut de solâ ipsius costæ substantiâ sine omni extrinseco additamento, per divinam potentiam in semetipsâ multiplicatâ, mulieris corpus factum dicatur; eo sanè miraculo quo postea de quinque panibus à Jesu cœlesti benedictione multiplicatis, quinque millia hominum satiata sunt. Illud etiam scire oportet, quòd cum angelorum ministerio facta sit mulieris formatio, non est eis tamen tribuenda creationis potentia. Angeli enim nullam possunt creare naturam, ergo nec formare costam in mulierem, nec carnis supplementum in loco costæ: non quòd nihil agant ut aliquid creetur, sed non ideò creatores sunt, sicut nec agricolæ segelum vel arborum. Solus Deus, id est, Trinitas est creator. Facta est ergo femina à Deo, etiam si costa ministrata sit per angelos.

Utrùm secundum superiores, an secundum inferiores causas ita facta sit mulier; id est, an ratio seminalis id haberet ut ita fieret, an tantum ut ita fieri posset, sed ut sic fieret in Deo tantum esset causa. (Aug. lib. 9 de Gen. ad litt., c. 13, et eod. lib. c. 1.)

6. Sed quæritur an ratio quam Deus primis operibus concreavit, id haberet ut secundum ipsam ex viri latere feminam fieri necesse foret, an hoc tantum, ut fieri posset. Ad quod sciendum est omnium rerum causas in Deo ab æterno esse. Ut enim homo sic fieret vel equus et hujusmodi, in Dei potentiâ et dispositione ab æterno fuit. Hæ dicuntur primordiales causæ, quia istas aliæ non præcedunt, sed istæ alias, quæ sunt causæ cansarum. Cumque unum sit divina potentia, dispositio sive voluntas, et ideò una omnium principalis causa; tamen propter effectus diversos pluraliter dicit Aug. causas primordiales omnium rerum in Deo esse; inducens similitudinem artificis, in cuius dispositione est qualis futura sit arca. Ita et in Deo uniuscujusque rei futuræ causa præcessit. In creaturis verò quarundam rerum, sed non omnium causæ sunt, ut ait Aug. Quia inseruit Deus seminales rationes rebus, secundum quas aliæ ex aliis proveniunt, ut de hoc semine tale granum, de hæc arbore talis fructus et hujusmodi. Et hæc quoque dicuntur primordiales causæ, etsi non adeò propriè, quia habent ante se causam æternam, quæ propriè et universaliter prima est. Illæ verò ad res aliquas dicuntur primæ, scilicet quæ ex eis proveniunt. Ideò etiam primordiales dicun-

tur, quia in primâ rerum conditione rebus à Deo insite sunt. Et sicut creaturæ mutabiles sunt, ita et hæc causæ mutari possunt; quæ autem in immutabili Deo causa est, non mutari potest.

Distinctio causarum rerum parvulis, scilicet quoddam quædam in Deo et in creaturis, quædam in Deo tantum sunt.

7. Omnium rerum causæ in Deo sunt; sed quarumdam causæ et in Deo sunt, et in creaturis, quarumdam verbò causæ in Deo tantum sunt: et illarum rerum causæ dicuntur absconditæ in Deo, quia ita est in divinâ dispositione ut hoc vel illud fiat, quod non est in seminali creaturæ ratione. Et illa quidem quæ secundum causam seminalem sunt, dicuntur naturaliter fieri, quia ita cursus naturæ hominibus innotuit: Alia verò præter naturam, quorum causæ tantum sunt in Deo. Hæc autem dicit Aug. super Gen. 1. 9, c. 18, in fine, esse illa quæ per gratiam fiunt, vel ad ea significanda non naturaliter sed mirabiliter fiunt. Inter quæ mulieris facturam de costâ viri ponit, ita dicens, lib. eod., c. 1: Ut mulierem ita fieri necesse foret, non in rebus conditum sed in Deo absconditum erat. Omnis creaturæ cursus habet naturales leges: super hunc naturalem cursum Creator habet apud se posse de omnibus facere aliud, quàm eorum naturalis ratio habet; ut, scilicet, virga arida repente floreat, et fructum gignat, et in juventute sterilis femina, in senectute pariat, ut asina loquatur, et huiusmodi. Dedit autem naturæ, ut ex his etiam hæc fieri possent, non ut in naturali motu haberent. Habet ergo Deus in se absconditas quorundam futurorum causas, quas rebus conditis non inseruit, easque implet non opere providentiæ, quo naturæ subalternat ut sint; sed quo illas administrat ut voluerit, quas ut voluit condidit (Aug., lib. eod., c. 18). Omnium ergo quæ ad gratiam significantur non naturali motu rerum, sed mirabiliter facta sunt, absconditæ causæ in Deo fuerunt; quorum unum erat, quòd mulier facta est de latere viri dormientis. Non habuit prima rerum conditio ut femina sic fieret, sed ut fieri posset; ne contra causas quas Deus voluntariè instituit, mutabili voluntate aliquid facere putaretur.

De animâ mulieris, quod non est ex animâ viri, ut quidam putaverunt, dicentes animas esse ex traduce. (Aug., lib. 10 de Gen. ad lit., c. 1.)

8. Quemadmodum mulieris corpus de viri corpore traductum fuit, ita putaverunt aliqui ipsius animam de viri animâ propagatam, et omnes animas præter primam, de traduce esse, sicut corpora. Alii autem putaverunt simul omnes animas ab initio creatas. Catholica autem Ecclesia nec simul ex traduce factas esse animas docet, sed in corporibus per coitum seminis atque formati infundi, et infundendo creari. Unde Aug. in ecclesiasticis Dogmatibus, tom. 3, c. 14, animas hominum dicit non esse ab initio inter creaturas intellectuales naturas, nec simul creatas, sicut Origenes fingit, neque in corporibus per coitum seminari, sicut Luciferani et Cyrillus, et quidam Latinorum præsumptores affirmant. Sed dicimus corpus tantum per conjugii copulam seminari, creationem verò animas solum Creatorem videri, ejusque iudicio corpus coagulari in vulvâ, et compingi atque formari; ac formato jam corpore animam creari atque infundi, ut vivat in utero homo ex animâ constans et corpore, et egrediatur vivus ex utero plenus humanâ substantiâ. Hieron. etiam, tom. 8, anathematis vinculo illos condemnat, qui animas ex traduce dicunt, inducens auctoritatem Prophetæ, ps. 12: *Qui finxit sigillatim corda eorum.* Hoc satis, inquit, innuit Propheta, quòd non ipsam animam de animâ facit Deus, sed sigillatim animas de nihilo creat.

DISTINCTIO XIX.

DE PRIMO HOMINIS STATU ANTE PECCATUM, SCILICET QUALIS FUERIT SECUNDUM CORPUS ET SECUNDUM ANIMAM.

1. Solent quæri plura de primo hominis statu ante peccatum, scilicet qualis fuerit homo priusquàm pec-

caret, et in corpore et in animâ; mortalis an immortalis, passibilis an impassibilis; de termino inferioris vitæ, et transitu ad superiorem; de modo propagationis filiorum, et alia multa, quæ non inutiliter sciuntur, licet aliquando curiositate querantur. At priusquàm ad animi qualitatem pertinentia prosequamur, de qualitate ejus secundum corpus et modo propagationis filiorum, et de aliis quibusdam inspiciamus. Primus ergo homo secundum naturam corporis terreni, immortalis fuit quodam modo secundum aliquid, quia potuit non mori; et mortalis quodam modo, quia potuit mori. In illo namque primo statu habuit posse mori, et non posse mori. Et hæc fuit prima humani corporis immortalitas, scilicet, posse non mori. In secundo vero statu, post peccatum, habuit posse mori, et non posse non mori, quia in hoc statu moriendi est necessitas. In tertio statu habebit posse non mori, et non posse mori, quia ad illum statum pertinet moriendi impossibilitas, quod ex gratiâ erit, non ex naturâ. In primo statu fuit corpus hominis animale, id est, egens alimonis ciborum. Unde et homo factus dicitur in animam viventem, non spiritualem, id est, in animam corpus sensificantem, quod adhuc erat animale, non spirituale, quod egebat cibis ut per animam viveret. Factus est ergo in animam viventem, id est, vitam corpori dantem, tamen per sustentamenta ciborum; et tunc erat corpus mortale et immortale, quia poterat mori, et poterat non mori. Post peccatum verò, factum est mortuum sicut dicit Apostolus, corpus quidem propter peccatum mortuum est, id est necessitatem moriendi in se habet. In resurrectione verò erit spirituale, scilicet agile et cibis non egens: et immortale, non sicut in statu primo fuit, scilicet, quod possit non mori, sed etiam quod non poterit mori. Unde August., super Genes.: Apostolus ait: *Corpus quidem mortuum est propter peccatum*, etc. Prius de limo terræ formatum est corpus animale, non spirituale, cum quali resurgemus. Renovabitur enim à vetustate, non in corpus animale quale fuit, imò melius, id est, spirituale, cum hoc mortale induet immortalitatem, in quod mutandus erat Adam nisi mortem corporis animalis peccando meruisset. Non ait Apostolus: *Corpus mortale est propter peccatum, sed mortuum.* Illud enim ante peccatum mortale et immortale erat, quia poterat mori et non mori. Aliud autem est non posse mori, aliud posse non mori. Ideo factum est per peccatum non mortale, quod erat; sed mortuum, quod non fieret nisi peccaret. Animale enim non est hoc corpus, sicut primi hominis fuit, sed jam deterius est; habet animam necessitatem moriendi (Aug., eodem lib., c. 24). Ecce hic evidenter aperit August. quòd corpus hominis ante peccatum mortale et immortale fuit, sed non qualiter fuit in resurrectione. De hoc eodem Beda, super Genes., ait: Non est credendum ante peccatum ita fuisse mortua corpora, sicut modo. Ait enim Apostolus: *Corpus propter peccatum mortuum est*; sed licet fuissent animalia, nondum spiritualia, non tamen mortua, quæ, scilicet, necesse esset mori.

Utrum immortalitas quam habuit ante peccatum esset de conditione naturæ, an gratiæ beneficio.

2. Solet hic quæri, cum homo primus mortale et immortale corpus habuerit, utrum ex conditione naturæ ipsius corporis habuerit utrumque; an alterum beneficium esset gratiæ, scilicet, immortalitas, id est, posse non mori. Ad quod dici potest quia alterum habebat in naturâ corporis, id est, posse mori; alterum verò, scilicet, posse non mori, erat ei ex ligno vitæ, scilicet ex dono gratiæ. Unde August., lib. 6; c. 25, super Genes.: Quodammodo creatus est homo immortalis, quod erat ei de ligno vitæ, non conditione naturæ. Mortalis erat de conditione corporis animalis, immortalis beneficio Conditoris. Non enim immortale erat quòd omnino mori non posset, quod non erit nisi cum fuerit spirituale. Apertè dicit quòd non ex naturâ, sed ex ligno vitæ habebat posse non mori. Propter hoc aliqui dicunt quòd nisi illo ligno vitæ

utaretur, non semper viveret, quia peccaret. Peccaret enim si illo ligno non uteretur, quia præceptum erat ei ut comederet de omni ligno paradisi, nisi de ligno scientiæ boni et mali. Sicut ergo peccavit comedendo quod erat prohibitum, ita etiam peccaret si non comederet quod erat iussum.

Si non foret præceptum ut de illo ligno comederet, et aliis et non illo uteretur, tunc posset non mori.

3. Sed adhuc quaeritur si non esset præceptum ut de ligno vitæ ederet, et aliis, et non illo vesceretur, numquid posset non mori. Si semper viveret non utens illo ligno, non erat ei ex illo ligno posse non mori. Si verò non posset semper vivere, id erat ei ex illo ligno. Aliqui dicunt quod si non fuisset ei præceptum vesci illo ligno, et aliis, et non illo vesceretur, viveret semper; sic determinantes istud quod supra dixit Augustinus: Erat ei de ligno vitæ, non de conditione naturæ tantum, scilicet quasi non ex conditione naturæ solummodo erat ei, sed etiam ex illo ligno. Aliis autem videtur quod ex ligno vitæ erat ei posse non mori, non ex natura. Ideo enim dicitur posse non mori, quia poterat ut illo ligno, de quo edens non moreretur. *Quæstio Augustini, quomodo immortalis factus sit homo.*

4. De hac verò hominis immortalitate (1), qualis fuerit, Aug., lib. 3, cap. 2, super Gen., questionem movens sic ait: Quaeritur quomodo immortalis factus sit homo præ aliis animalibus: et quomodo cum istis communem acceperit alimoniam. Sed alia est immortalitas carnis quam in Adam accepimus; alia quæ sit resurrectionis operamus per Christum. Ille factus est homo immortalis, ut non posset mori si non peccaret, moreretur autem si peccaret; illi verò resurrectionis non poterant vitæ peccare, nec mori. Caro nostra non tunc egebit refectione ciborum, quia nulla poterit esse defectio. Caro de Adam ante peccatum ita immortalis creata est, ut per alimoniam adjecta esset mors et doloris expers. Sic ergo immortalis et incorruptibilis condita est caro hominis, ut suam immortalitatem et incorruptionem per observantiam mandatorum Dei custodiret. In quibus mandatis hoc continebatur, ut de illis lignis concessis manducaret, et ab interdicto abstinere. Per horum edulum immortalitatis dona conservaret, donec corporalibus incrementis perducatur ad ætatem quæ Conditori placere, multiplicata progenie ipso iubente sumeret de ligno vitæ, quo perfectus immortalis factus, cibi alimenta ulterius non requireret.

Summatim superiorum verborum sententiam perstringit.

5. Ecce his verbis videtur Augustinus tradere quod caro primi hominis immortalitatem illi se habuerit; quæ per alimoniam ciborum conservaretur usque ad tempus suæ translationis in melius, quando de ligno vitæ comederet, et foret omnino immortalis, ita ut non posset mori.

Quod ex prædictis consequi videtur hominem de naturæ suæ conditione quodammodo fuisse immortalitatem, sed non omnino fieri immortalis, nisi participatis ligno vitæ.

6. Ideo aliqui dicunt, quod immortalitatem de naturâ habebat, quâ poterat non mori; quæ aliorum lignorum usu poterat conservari, sed non poterat consummari nisi per assumptionem ligni vitæ. Quod videtur Augustinus, libro 8, capite 5, sentire; super Genesim dicens: Hoc quoque addo, talem cibum illum arborem præstitisse, quo corpus hominis stabili sanitate firmaretur, non sicut ex alio cibo, sed inspiratione subtilitatis occulta. Hic innuere videtur quod cum aliis cibis posset corpus sustentari; hoc cibo indeliciente sanitate firmaretur. Ex quo consequi videtur quod sicut in naturâ sua habuit mortalitatem quandam, scilicet, aptitudinem moriendi; ita aliquam immortalitatem in naturâ suâ habuit, id est, aptitudinem quâ poterat non mori, cibis adiutus; sed si per-

strisset, immortalitatis perfectio esset ei de ligno vitæ. Sed qui hoc tradunt, quomodo superiora Aug. verba, quibus dicit quod erat immortalis ex ligno vitæ, huius sententiæ non contradicant, diligenter inquirent.

DISTINCTIO XX.

DE MODO PROCREATIONIS FILIORUM SI NON PECCASSENT PRIMI PARENTES, ET QUALES NASCERENTUR FILII.

1. Post hæc videndum est quæritur primi parentes, si non peccassent, filios procreassent, et quales ipsi filii nascerentur. Quidam putant ad gignendos filios primos homines in paradiso nasci non potuisse, nisi post peccatum; dicentes concubitus sine corruptione vel macula non posse fieri. Sed ante peccatum nec corruptio, nec macula in homine esse poterat, quoniam ex peccato hæc consecuta sunt. Ad quod dicendum est quod si non peccassent primi homines, sine ulla peccato et macula in paradiso carnali copula convenissent, et esset ibi thorus immaculatus, et commixtio sine concupiscentiâ; atque genitalibus membris sicut cæteris imperarent, ut ibi nullum motum illicitum sentirent, et sicut alia membra corporis aliis adjuvæmus, ut manum ori, sine ardore libidinis; ita genitalibus uterentur membris sine aliquo pruritu carnis. Hæc enim lethalis ægrotudo, membris humanis ex peccato invasit. Genuissent itaque filios in paradiso per coitum immaculatum, et sine corruptione; unde Augustinus, lib. 3, c. 10, super Gen.; et eod. lib., c. 3: Cur non credamus primos homines ante peccatum genitalibus membris ad procreationem imperare potuisse, sicut cæteris in quolibet opere sine voluptatis pruritu utimur. Incredibile enim non est Deum talia fecisse illa corpora ut si non peccassent, illis membris sicut pedibus imperarent, nec cum ardore seminarent, vel eam dolore parerent: sed post peccatum motum illum meruerunt, quem nuptiæ ordinant; continentiam cohibet. Infirmitas enim prima in ruinam turpitudinis, exulpat honestate nuptiali: et quod sanis est officium, ægrois est remedium. Emisi quidem de paradiso convenerant, et genuerunt; sed potuerunt in paradiso eis esse nuptiæ honorabiles et thorus immaculatus sine ardore libidinis, sine labore parandi.

Quæ in paradiso non tolerant duobus modis solvi

(Aug., lib. eod., c. 4):

2. Cur ergo non ceciderunt in paradiso? Quia creata muliere, mox transgressio facta est, et eieci sunt de paradiso. Vel quia nondum Deus iusserat ut coirent, et poterat divina expectari auctoritas, ubi concupiscentia non agebat. Deus verò iusserat, quia casum eorum præcavebat, de quibus homo propagandus erat. Ecce expressè habes de modo propagationis filiorum. De termino illius inferioris vitæ; utrum, natæ filiis, per successiones, an simul omnes transferendi essent.

3. De termino verò temporis quo transferrentur ad spiritualem celestemque vitam, certum aliquid Scriptura non tradit. Et ideo ambiguum est utram parentes, genitis filiis, perfectique humani officii iustitiâ, ad meliorem statum transferrentur, non per mortem, sed per aliquam mutationem; an patres in aliquo statu vitæ remanerent, filii vitæ utentes, donec filii ad eundem statum pervenirent, et sic impleto numero omnes simul ad meliorem transferantur; ut essent sicut sancti angeli in cælis. De quo Augustinus ambiguitate disserit; lib. 8, c. 4, super Gen., ita inquit: Potuerunt primi homines in paradiso filios gignere, non ut morientibus patribus succederent filii, sed in aliquo formæ statu manebant, et de ligno vitæ vigorem sumebant, et filii ad eundem perducerentur statum, donec impleto numero sine morte animalium corpora in aliam qualitatem transirent; in quâ omnino regenti spiritui deservirent, et solo spiritu vivificante sine corporeis alimentis viverent. Vel potuerunt parentes filiis cedere, ut per successionem numerus impleteretur; qui, genitis filiis perfectique humani officii iustitiâ, ad meliorem transferrentur, non per mortem, sed per aliquam mutationem. Ecce hic habemus de transitu hominis ad meliorem, sed incertum nobis

(1) De hoc vide in Glossâ ordinariâ, ad illud. Gen. 1: *Faciamus hominem*, etc.

relinquatur utrū simul transferrentur, an per successiones.

Quales procrearent filios; utrum perfectionem staturæ et usum membrorum habentes, qualis homo primus fuit conditus.

4. Si verò quæritur quales, si non peccasset, homo filios genuisset; utrum videlicet sicut ipse primus homo secundum naturam corporis et usum membrorum perfectus mox conditus extitit, ita etiam ejus filii in ipso nativitatis exordio perfecti existerent, qui ambulare et loqui, et cuncta facere possent, responderi potest quod filios parvulos nasci oportebat, propter materni uteri necessitatem; sed utrum mox nati perfectionem staturæ et membrorum usum haberent, an parvuli et in minore ætate constituti uti possent membrorum officiis, an per intervalla temporum eo modo quo nunc fit perfectionem staturæ et usum membrorum recepturi essent, de auctoritatibus definitum non habemus.

Ambigua Augustinus verba ponit, ubi tamen videtur innuere quod filii et parvuli possent membrorum uti officiis.

5. Et super hoc Augustinus (1) ambigū loquitur. Movet nos, inquit, si primi homines non peccasset, utrum tales filios essent habituri, qui nec linguā, nec manibus, nec pedibus uterentur. Nam propter uteri necessitatem, fortē necesse erat parvulos nasci: sed quamvis exigua pars corporis sit costa, non tamen propter hoc parvulam viro conjugem fecit, unde et ejus filios poterat omnipotentia Creatoris mox natos grandes facere. Sed, ut hoc omittam, poterat certē eis præstare quod multis animalibus præstitit, quorum pulli, quamvis sint parvuli, tamen mox ut nascuntur currunt, et matrem sequuntur. Contra homini nato nec ad incessum pedes idonei sunt, nec manus saltem ad scilpendum habiles, et, juxta se mammis positus, nascentes magis possunt esurientes flere quam sugere, propriēque infirmitati mentis congruit hæc infirmitas carnis. His verbis videtur insinuari quod filii etiam parvuli officiis membrorum valerent uti.

Quibusdam non absurdū placuit quod filii parvi nascerentur, et per accessum temporis in staturā et in aliis sicut nunc proficerent, quod non esset vitio imputandum.

6. Sed cum Augustinus sub assertione de his nihil tradat, non irrationabiliter quibusdam placuit primorum parentum filios nascituros parvos, ac deinde per intervalla temporum eādem lege quā et nunc nativitatē humanam ordinatam cernimus, staturæ incrementum et membrorum usum recepturos, ut in illis expectaretur ætas ad ambulandum et loquendum sicut modō in nobis; quod utique non esset vitio imputandum, sed conditioni naturæ: sicut a cibo abstinere penitus non valebant, nec tamen illud erat ex vitio, sed ex naturā conditionis.

Oppositio quorundam volentium probare eos posse vivere sine alimonia.

7. Ad hoc autem opponitur: Si non peccarent, non morerentur; sed non peccarent si non comederent; poterant igitur sine alimonia vivere. Cæterum, sicut supra diximus, non solum peccarent si de ligno vetito ederent, sed etiam si concessis non uterentur; quia sicut erat eis præceptum non illo ligno uti, ita aliis vesci. Præterea contra naturalem rationem facerent, quia intelligebant de illis esse edendum, quod et naturaliter appetebant. §. Item opponitur: Cum fames sit poena peccati, si non peccarent famem non sentirent; sed sine fame superfluum videretur comedere: unde putant quidam eos cibis non indiguisse ante peccatum, quia non poterant esurire si non peccasset. Ad quod dici potest quod fames verē defectus est et poena peccati. Est enim immoderatus appetitus edendi, cui non subjacuisset homo si non peccasset; sed procul

dubio peccaret nisi hunc defectum cibo præveniret. Habebat enim naturalem appetitum et moderatum, cum ita satisfaciendum erat, ne defectum famis sentiret. Sicut ergo non ex vitio, sed ex naturæ conditione erat quod ante peccatum homo cibis indigebat, ita non ex vitio esset, sed de naturā, si hominis conditio in principio suo, id est, in primo parente a perfecto inchoata, in subsequenti propagatione a modico ad majora proficeret; ut, scilicet, per intervalla temporis, staturæ corporeæ incrementa usumque membrorum susci-peret.

Utrum sicut staturā corporis, ita etiam sensu mentis parvuli nascerentur, et per accessum temporis proficerent in sensu et notitiā veritatis, scilicet an mox nati, in his essent perfecti.

8. Et cum de corpore humano non sit absurdum vel inconveniens hoc existimare, quæri solet utrum de sensu animæ et cognitione veritatis eodem modo sentiendum sit, ut, scilicet hi qui sine peccato nascerentur, sensu et intelligentiā mentis imperfecti existerent, et per accessum temporis in his proficerent usque ad perfectionem; an mox conditi perfectionem sensus et cognitionis perciperent. Illi qui sentiunt parvulos natos in staturā corporis et usu membrorum per accessum temporis profecturos, non dissimulant eosdem in exordio nativitatis sensu imperfectos existere, et per intervallum temporis in sensu et cognitione proficere usque ad perfectum.

Contra illorum sententiam opponunt quidam.

9. Ad quod quidam opponunt dicentes: Si mox nati non haberent perfectionem sensus et intelligentiæ, ignorantia in eis esset: ignorantia autem peccati est poena. Sed qui hoc dicunt non satis diligenter considerant quia non omnis qui aliquid nescit vel minus perfectē aliquid scit, statim ignorantiam habere sive in ignorantia esse dicendus est, quia ignorantia non dicitur, nisi cum id quod sciri et non ignorari debet, nescitur. Talisque ignorantia poena peccati est, cum mens vitio obscuratur, ne cognoscere valeat ea quæ scire deberet.

De hominis translatione in meliorem statum, et de duobus bonis, altero hic dato, altero promisso. (Aug., de Sacram., l. 1, part. 2, c. 6.)

10. Talis erat hominis institutio ante peccatum secundum corporis conditionem. De hoc autem statu transferendus erat cum universā posteritate suā, ad meliorem dignioremque statum, ubi cœlesti et æterno bono in cœlis sibi parato frueretur. Sicut enim ex duplici naturā compactus est homo, ita illi duo bona Conditor a principio præparavit: unum temporale, alterum æternum; unum visibile, alterum invisibile; unum carni, alterum spiritui. Et quia primum est quod est animale, deinde quod est spirituale, temporale ac visibile bonum prius dedit; invisibile autem et æternum promisit, et meritis quærendum proposuit. Ad illius autem custodiam quod dederat, et ad aliud promerendum quod promiserat, naturali rationi in creatione animæ hominis inditæ, quā poterat inter bonum et malum discernere, præceptum addidit obedientiæ; per cuius observantiam datum non perderet, et promissum obtineret, ut per meritum veniret ad præmium.

DISTINCTIO XXI.

DE INVIDIA DIABOLI QUÆ AD HOMINEM TENTANDUM ACCESSIT.

1. Videns igitur diabolus hominem per obedientiæ humilitatem posse ascendere unde ipse per superbiam corruerat, invidit ei; et quia prius per superbiam diabolus fuerat idem deorsum lapsus, et zelo invidiæ factus est Satai, id est, adversarius. Unde et mulierem tentavit, in quā minūs quā in viro rationem vigere novit. Ejus enim malitia ad tentandam virtutem timida, humanam naturam in eā parte ubi debilior videbatur, aggressa est; ut si fortē illic aliquatenus prævaleret, postmodum fiducialius ad alteram quæ robustior fuit pulsandam vel potius subvertendam accederet. Primum ergo solitariam feminam exploravit, ut

(1) Lib. de parvulorum Baptismo primo, qui aliās dicitur de peccatorum Meritis et Remissione, in c. 37 et tom. 7.

in ea primum omnem suae tentationis vim experiretur.

Quare in aliena forma venit.

2. Sed quia illi per violentiam nocere non poterat, ad fraudem se convertit, ut dolo hominem supplantaret, quem virtute superare nequiret. Ne autem fraus illius nimis manifestaretur, in sua specie non venit, ne aperte cognosceretur, et ita repelleretur: iterum ne nimis occulta foret fraus ejus quae caveri non posset, et homo simul videretur injuriam pati, si taliter circumveniri permitteret eum Deus ut praecavere non posset, in aliena quidem forma venire permissus est diabolus, sed in tali in qua ejus malitia posset deprehendi. Ut ergo in propria forma non veniret, voluntate sua propria factum est; ut autem in forma suae malitiae congruenti veniret, divinitus factum est. Venit ergo ad hominem in serpente, qui forte, si permitteretur, in columbae specie venire maluisset. Sed non erat dignum ut spiritus malignus illam formam homini odiosam faceret, in qua Spiritus sanctus appariturus erat. Non ergo nisi per serpentem tentare permissus fuit diabolus, ut per illud quod foris erat astutiam tentantis animadvertere femina quiret, diabolus enim per serpentem tentabat, in quo loquebatur. Ideoque serpens dictus est esse *callidior cunctis animantibus terrae*; quia, ut ait Aug., lib. 11, c. 2, super Gen., mali angeli, licet superbia dejecti, natura tamen sunt excellentiores omnibus bestiis propter eminentiam rationis; quamvis serpens non rationali anima, sed spiritu diabolico possit sapientissimus dici. Non ergo mirum si diabolus spiritu suo implens serpentem, sicut vates implebat, sapientissimum reddiderat omnium bestiarum; quem tamen ad tentandum non elegit diabolus, sed per quod animal permissus fuit, tentavit. Unde Aug., lib. 11, c. 1, super Genes.: Non est putandum quod diabolus serpentem per quem tentaret elegerit, sed cum decipere cuperet, non potuit, nisi per quod animal posse permissus est. Nocendi enim voluntas inest cuique à se, sed potestas à Deo. Sic autem loquebatur diabolus per serpentem ignorantem, sicut per energumenum vel fanaticos loquitur. Serpente enim velut organo est usus, movens naturam ejus ad exprimendum sonos verborum et signa, quibus suam monstraret voluntatem. Serpens ergo nec verba intelligebat, nec rationalis est factus; callidissimus tamen est dictus, propter astutiam diaboli. Locutus est autem sicut asina Balaam; sed hoc diabolicum, illud angelicum fuit, boni enim et mali angeli similiter operantur. Hic quæri solet quare mulier non horruit serpentem. Quia cum noverit creatum esse, ipsum etiam officium loquendi à Deo accepisse putavit. (Eod. lib. c. 27 et 29.)

De modo tentationis.

3. Tentatio autem hoc modo facta est, stans coram femina hostis superbus non audet in verba persuasionis exire, metuens deprehendi; sed sub interrogatione eam aggreditur, ut ex responsione colligeret qualiter in malitia procedere posset. Cur, inquit. Gen. 3, *præcepit vobis Deus ut non comederetis de omni ligno paradisi? Cui respondit mulier. De fructu lignorum quæ sunt in paradiso vescimur, de fructu vero ligni quod est in medio paradisi præcepit nobis Deus ne comederemus, et ne tangeremus, ne forte moriamur.* In quo verbo dedit locum tentanti cum dixit *ne forte moriamur*, unde mox diabolus dixit ad mulierem: *Nequaquam moriemini, scit enim Deus quod in quacunque die comederitis ex eo, aperiantur oculi vestri et eritis sicut dii, scientes bonum et malum.* Attende ordinem ac progressum humane perditionis. Primum Deus dixerat: *Quacunque die comederitis ex eo, morte moriemini*; deinde mulier dixit: *Ne forte moriamur*; novissimè serpens dixit: *Nequaquam moriemini.* Deus affirmavit, mulier quasi ambigendo illud dicit, diabolus negavit; quæ ergo dubitavit, ab affirmante recessit, et neganti appropinquavit.

De versutia diaboli, qui, ad facilius persuadendum, malum removet, et bonum in pollicito duplicavit.

4. Qui ad suam persuasionem pleniter sufficiens-

dam, id est, ut malum quod intendebat liberè persuaderet, et malum quod mulier timuit negando removet, et repromissionem addidit: et ut ejus persuasione citius reciperetur, promissionem duplicavit. Unam nempe comestionem suadens, duo in præmio proposuit similitudinem Dei, scientiamque boni et mali spondens. Ubi tribus modis hominem tentavit, scilicet, gula in persuasionem cibi, cum dixit *in quacunque die comederitis*; inani gloria in promissione deitatis, cum dixit *eritis sicut dii*; avaritia in promissione scientiæ, cum dixit *scientes bonum et malum.* Gula est immoderata cibi aviditas; vana gloria, amor propriæ excellentiæ; avaritia, immoderata habendi cupiditas, quæ non est tantum pecunie, sed etiam altitudinis et scientiæ, cum supra modum sublimitas ambitur.

De duplici tentationis specie.

5. Porro sciendum est duas esse species tentationis, interiorē, scilicet, et exteriorē. Exterior tentatio est quando nobis extrinsecus malum visibiliter suggeritur verbo vel signo aliquo, ut ille cui fit ad consensum peccati declinet, et talis tentatio tantum fit ab adversario. Interior verò tentatio est quando invisibiliter malum nobis intrinsecus suggeritur, et hæc tentatio aliquando fit ab hoste, aliquando à carne. Nam et diabolus invisibiliter mala suggerit, et ex carnis corruptione suboritur motus illicitus et titillatio parva. Ideoque tentatio quæ ex carne est non fit sine peccato; quæ autem est ab hoste, nisi ei consentiatur, non habet peccatum, sed est materia exercendæ virtutis. Tentatio enim carnis interior difficilior vincitur, quia interius oppugnans de nostro contra nos roboratur. Homo ergo qui solâ exteriorē tentatione pulsatus cecidit, tantò gravius plectendus erat, quantò leviori impulsu fuerat prostratus. Et tamen quia aliquam, licet modicam, cadendi occasionem habuit, idcirco per gratiam juvari potuit ad veniam, ut quod per alium ceciderat, per alium erigeretur. Qui ergo incitatore habuit ad malum, non injustè reparatorem habuit ad bonum. Diabolus verò quia sine alicujus tentatione peccavit, per alium ut surgeret juvari non debuit, nec per se potuit; et ideo irremediabilè peccatum ejus extitit. Peccatum verò hominis sicut per alium habuit initium, ita per alium non incongruè habuit remedium.

Quare homo, non angelus, sit redemptus.

6. Præterea angelica natura, quoniam non tota perierat, sed ex parte persisterat, non est redempta; humana verò tota perierat, et ideo ne penitus perderetur, ex parte est redempta, ut inde ruina suppleretur angelica. Unde Aug. in Ench., cap. 29: Placuit universitatis creatori et moderatori ut quoniam non tota multitudo angelorum Deum deserendo perierat, ea quæ perierat in perpetuâ perditione remaneret, quæ autem cum Deo, illâ deserente, persisterat, de sua certissimè cognita semper felicitate gauderet. At verò creatura rationalis, quæ in hominibus erat, quoniam peccatis atque suppliciis tota perierat, ex parte poterat reparari, unde angelicæ societati suppleretur quod ruina illa minuerat; hoc enim promissum est sanctis, quod erunt æquales angelis Dei.

Quod non soli viro præceptum fuit datum. (Aug. super Gen., lib. 8, cap. 16.)

7. Illud etiam notandum est, quod non soli viro præceptum videtur esse datum, cum ipsa mulier testatur sibi etiam esse mandatum, dicens: *Præcepit nobis Deus*, etc. Supra tamen legitur, ante factam mulierem, Deum dixisse viro: *De ligno scientiæ boni et mali ne comedas*; non dixit *ne comedatis*. Fortè quia facturus erat mulierem de viro, sic præcepit, ut per virum ad mulierem perveniret mandatum; quia mulier quæ subjecta viro fuit, non nisi mediante viro divinum debuit accipere præceptum. Unde Apostolus, 1 Cor. 14: *Si quid discere mulieres voluerint, domos viros suos interrogent.* Si queritur quomodo loqui potuerunt vel loquentem intelligere, qui non didicerant inter loquentes crescendo vel magisterio, dicimus

quia Deus eos tales fecerat qui possent loqui, et discere ab aliis si eadem. Aug. lib. 8, de Gen. ad litteram, cap. 16, in fine.

DISTINCTIO XXII.

DE ORIGINE ILLUS PECCATI.

1. Hic videtur diligenter investigandum esse quæ fuerit origo et radix illius peccati. Quidam putant quandam elationem in animo hominis præcessisse ex qua diaboli suggestioni concessit. Quod videtur Aug. innuere, lib. 11, c. 5, super Genes., ita inquit: Non est putandum quod homo deiceretur, nisi præcessisset in eo quidam elatio comprimenda; ut per humilitatem peccati sciret quid falso de se præsumpserit, et quod non bene se habet natura si a faciente recesserit. Item in eodem, lib. 11, c. 30: Quomodo verba tentatoris crederet mulier, dum se à re bonâ et utili prohibuisset, nisi inesset ejus menti amor ille propriæ potestatis, et de se superba præsumptio, quæ per tentationem fuerat convincenda, aut perimenda. Denique non contenta suasionem serpentis aspexit lignum bonum esu, decorum aspectu; nec credens se inde posse mori, fortè putavit Deum alicujus causâ significationis illa dixisse; ideò manducavit, et dedit viro suo fortassis cum aliqua suasionem, quam Scriptura intelligendam reliquit. Vel fortè non fuit suaderi necesse, cum eam mortuam esse illo cibo non videret vir. Sicut ergo non est permissus diabolus tentare feminam, nisi per serpentem; ita nec virum, nisi per feminam; ut sicut præceptum Dei per virum venit ad mulierem, ita diaboli tentatio per mulierem transiret ad virum. In muliere verò quæ rationalis erat, non est ipse locutus ut in serpente, sed persuasio ejus, quamvis instinctu adjuvaret interius, quod per serpentem gerebat exterius (Aug., l. 1, dicto 2, c. 27). Ex prædictis tentationis modis atque progressus insinuat; necnon etiam quod prædiximus innui videtur, scilicet, quod tentationem præcesserat aliqua elatio, et præsumptio in mente hominis.

Obiectio contra illos qui dicunt elationem præcessisse in mente.

2. Quod si ita fuit, non ergo alterius suggestionis prius peccavit, cum auctoritas tradat ideò peccatum diaboli incurabile esse, quia non suggestionem sed propria superbia cecidit; hominis verò curabile, quia non per se, sed per alium cecidit, et ideò per alium resurgere potuit. §. Quocirca prædicta verba August. pium ac diligentem lectorem effragitant: quæ sic intelligere sanè quimus: Non deiceretur homo in actum illius peccati, ut, scilicet, lignum vetitum ederet, et in has miseras per tentationem diaboli, nisi elatio comprimenda præcessisset, non utique tentationem, sed opus peccati. Talis enim fuit ordinis processus: Diabolus tentando dixit: *Si comederitis, eritis sicut dii, scientes bonum et malum*; quo audito statim menti mulieris surrepsit elatio quædam et amor propriæ potestatis, ex quo placuit ei facere quod diabolus suadebat, et utique fecit. Suggestione igitur peccavit, quia tentatio præcessit, ex qua in mente ejus orta est elatio, quæ peccatum operis secutum est, et poena peccati.

Quæ fuit elatio mulieris.

3. Et talis quidem elatio in mente mulieris fuit pro certo, quæ credidit et voluit habere similitudinem Dei cum æqualitate quâdam, putans esse verum quod diabolus dicebat. Et ideò specialiter mulierem commemorat August., inquit: Quomodo crederet mulier diabolo, nisi esset in mente ejus de se superba præsumptio? Et quod ibi sequitur, scilicet, quæ per tentationem fuerat convincenda vel perimenda, ad mulierem referendum est, ut intelligatur quæ mulier, non quæ elatio, fuerat per tentationem, etc.

Quæ fuit elatio viri, an crediderit et voluerit quod mulier.

4. Solet queri utrum illa talis elatio et amor propriæ potestatis in viro fuerit, sicut in muliere. Ad quod dicimus quia Adam non fuit seductus eo modo

quo mulier. Non enim putavit esse verum quod diabolus suggerebat. In eo tamen fuisse seductum credi potest, quod commissum veniale putaverit, quod peremptorium erat. Sed nec prior seductus fuit, nec in eo quæ mulier, ut crederet Deum illud lignum ideò tangere prohibuisse, quoniam si tangerent fierent sicut dii. Verumtamen prævaricator fuit Adam, ut testatur Apostolus. Poterat enim aliqua elatio menti ejus inesse illic post tentationem, ex qua voluit lignum vetitum experiri, cum mulierem non videret mortuam escâ illâ perceptâ, unde Aug., lib. 11, c. 42, super Genes.: Cum Apostolus Adam prævaricatorem fuisse ostendit, dicens, Rom. 5: *In similitudinem prævaricationis Adæ; seductum tamen negat ubi ait, 1 Tim. 2: Adam non est seductus, sed mulier*; unde et interrogatus non ait: Mulier seduxit me; sed: *Dedit mihi, et comedi*. Mulier verò dixit: *Serpens seduxit me*. Hanc autem seductionem propriè vocavit Apostolus, per quam id quod suadebatur, cum falsum esset, verum putatum est, scilicet, quod Deus lignum illud ideò tangere prohibuerit, quia sciebat eos, si teligissent, sicut deos futuros; tanquam eis divinitatem invideret, qui eos homines fecerat. Sed etsi virum propter aliquam mentis elationem, quæ Deum latere non poterat, sollicitavit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret acceptâ illâ escâ non esse mortuam; nec tamen eum arbitror, si jam spirituali mente præditus erat, ullo modo credidisse quod diabolus suggerebat. (Lib. et cap. eisdem.)

Quis plus peccavit, Adam vel Eva.

5. Ex quo manifestè animadverti potest quis eorum plus peccaverit, Adam vel Eva. Plus enim videtur peccasse mulier, quæ voluit usurpare divinitatis æqualitatem, et nimia præsumptione elata crediderit ita esse futurum. Adam verò nec illud credidit, et de poenitentia et Dei misericordia cogitavit, dum uxori morem gerens, ejus persuasioni consensit, nolens eam contristare, et à se alienatam relinquere, ne periret; arbitrans illud esse veniale non mortale delictum. Unde August., lib. et cap. eisdem: Apostolus ait: *Adam non est seductus*. Quod utique ita accipi potest, ut intelligatur non esse seductus prior, scilicet, vel in eo in quo mulier, ut scilicet crederet illud esse verum: *Eritis sicut dii*; sed putavit utrumque posse fieri, ut et uxori morem gereret, et per poenitentiam veniam haberet. Minus ergo peccavit, qui de poenitentia et Dei misericordia cogitavit. Postquam enim mulier seducta manducavit, eique dedit ut simul ederet, noluit eam contristare, quam credebatur sine suo solatio contabescere, et à se alienatam omnino interficere; non quidem carnali victus concupiscentiâ, quam nondum senserat, sed amabili quâdam benevolentia, quæ plerumque fit ut offendatur Deus ne offendatur amicus, quod eum facere non debuisset divinæ sententiæ justus exitus indicavit. Ergo alio quodam modo ipse etiam deceptus est. Inexpertus enim divinæ veritatis, in eo falli potuit, ut veniale crederet esse commissum; sed dolo illo serpentino quod mulier seducta est, nullo modo arbitror illum potuisse seduci. Ex his datur intelligi quod mulier plus peccavit, in quâ majoris tumoris præsumptio fuit, quæ etiam in se, et in proximum, et in Deum peccavit; vir autem tantum in se, et in Deum. Inde etiam colligitur quod mulier plus peccaverit, quia gravior punita est; cui dictum fuit: *In dolore paries filios*, Gen. 3, etc.

Quid prædictæ sententiæ adversari videtur.

6. Sed huic videtur contrarium quod Aug., lib. 11, c. 1, super Genes., de viro et muliere peccatum suum excusantibus ait: *Dixit Adam: Mulier quam dedi mihi dedit mihi de ligno, et comedi*; non dicit *peccavi*. Superbia enim habet confusionis deformitatem, non confessionis humilitatem. Nec etiam mulier confitetur peccatum, sed refert in alterum, dicens: *Serpens decepit me, et comedi*; impari sexu, sed pari fastu. Ecce hic dicit Aug. quia parem fastum habuit mulier cum viro; pariter ergo superbiunt, et pariter peccaverunt. §. Sed hoc ita determinari potest, ut dicamus parem utrius-

que fuisse fastum in excusatione peccati, et etiam in eui ligni veliti; sed disparem, et in muliere multò majorem, in eo quod credidit et voluit esse sicut Deus, quod non vir. Verumtamen et de viro legitur quòd voluit esse sicut Deus. Dicit enim August. super illum locum psal. 68: *Quæ non rapui tunc exsoluebam.* Rapuit Adam et Eva præsumentes ut diabolus de divinitate; rapere voluerunt divinitatem, et perdidit felicitatem. Idem super illum locum: *Deus, quis similis tibi*: Qui per se vult esse ut Deus, perversè vult esse similis Deo; ut diabolus, qui noluit sub eo esse; et homo, qui ut servus noluit teneri præcepto, sed voluit ut nullo sibi dominante esset quasi Deus. Item in tomo 8 super illum Epistolæ locum: *Non rapinam arbitratui est se esse æqualem Deo*; quia non usurpavit quod suum non esset ut diabolus et primus homo. *Quorundam sententia, quòd Adam ambiverit esse ut Deus, sed non crediderit possibile.*

7. Ideò quibusdam videtur quòd etiam Adam ambiverit esse sicut Deus, non tamen crediderit id fieri posse; et ideò falsum esse quòd diabolus promittebat cognovit. Et licet divinitatis æqualitatem concupierit, non tamen adeò exarsit, nec tantà est affectus ambitione sicut mulier, quæ illud fieri posse putavit, et ideò magis illud ambiendo superbivit. Virum autem aliquà fortè ambitionis surreptio movit; sed non ita, ut illud verum vel possibile fore putaret. Aliis autem videtur ideò dictum esse quòd Adam illud voluerit, quia mulier de eo sumpta illud voluit: sicut si, inquam, peccatum dicitur per unum hominem intrasse in mundum, id est, humanam naturam, cum tamen mulier ante virum peccaverit, quia per mulierem intraverit de viro factam. Vel potius ideò per hominem dicitur intrasse, quia etiam peccante muliere si vir non peccasset, humanum genus minimè peccatis corruptum peccaret. Minus ergo peccavit vir quàm mulier.

Obiectio contra id quòd dictum est, virum minus peccasse.

8. His autem opponi solet hoc modo: Tribus modis, ut Isidorus ait libro 2 de summo Bono, c. 17, peccatum geritur, scilicet ignorantia, infirmitate, industria. Et gravior infirmitate peccare quàm ignorantia, graviorque industria quàm infirmitate. Eva autem videtur ex ignorantia peccasse, quia seducta fuit: Adam verò ex industria, quia non fuit seductus, ut Apostolus ait. §. Ad quod dicimus quia; licet Eva in hoc per ignorantiam deliquerit, quòd putavit verum esse quòd diabolus suadebat, non tamen in hoc quia noverit illud Dei esse mandatum, et peccatum esse contra agere. Et ideò excusari à peccato per ignorantiam non potuit.

Quòd ignorantia alia excusat, alia non.

9. Est enim ignorantia quæ excusat peccantem, et est ignorantia talis quæ non excusat. Est autem ignorantia vincibilis, et ignorantia invincibilis. Excusatio omnis tollitur, ubi mandatum non ignoratur.

De triplici ignorantia, quæ excusat, et quæ non.

10. Est autem ignorantia triplex: et eorum, scilicet, qui scire nolunt cum possint, quæ non excusat, quia et ipsa peccatum est; et eorum qui volunt, sed non possunt, quæ excusat, et est poena peccati, non peccatum; et eorum qui quasi simpliciter nesciunt, non renuentes vel proponentes scire, quæ neminem plenè excusat, sed fortassè ut minùs puniatur. Unde Aug. ad Valentinum (1): Eis auferitur excusatio qui mandata Dei noverant; quam solent habere homines de ignorantia. Et licet gravior sit peccare scienter quàm nescienter, non ideò tamen confugiendum est ad ignorantia tenebras, ut in eis quisquam excusationem requirat. Aliud est enim nescisse, aliud scire noluisse, quia in eis qui intelligere noluerunt ipsa ignorantia peccatum est; in eis verò qui non potuerunt, poena peccati. Ignorantia verò quæ non est eorum qui scire nolunt, sed qui tanquam simpliciter nesciunt, nullum sic excusat ut æterno igne non ar-

deat, sed fortassè ut minùs ardeat. Non igitur mulier excusationem habuit de ignorantia, cum et mandatum noverit, et peccatum esse scire agere non ignoraverit. (Tom. 7, c. 3.)

Unde processerit consensus illius peccati, cum natura hominis esset incorrupta.

11. Solet etiam queri, cum sine vitio esset natura hominis, unde consensus mali processerit. Ad quod responderi potest quia ex libero arbitrio propria voluntatis fuit. In ipso enim et in alio causa extitit ut fieret deterior. In alio, quia in diabolus qui suavit; in ipso, quia voluntate liberi arbitrii consensit, et cum liberum arbitrium sit bonum, ex re utique bonà malus ille consensus provenit, et ita ex bono malum manavit. De hoc autem in sequenti plenius tractabimus, cum origo mali, et in quâ re coalescat, investigabitur.

An voluntas præcesserit illud peccatum.

12. Si verò quaeritur utrum voluntas illud peccatum præcesserit, dicimus quia peccatum illud et in voluntate, et in actu constituit; et voluntas actum præcessit, sed ipsam voluntatem alia hominis voluntas mala non præcessit, atque ex diaboli persuasionem, et hominis arbitrio illa voluntas mala prodiit, quæ iustitiam deseruit, et iniquitatem inchoavit; et ipsa voluntas iniquitas fuit.

DISTINCTIO XXIII.

QUARE DEUS PERMISIT HOMINEM TENTARI, SCIENS EUM ESSE CASURUM. (Aug., lib. 11, c. 4, super Gen., et eod. lib., c. 9.)

1. Præterea quaeri solet cur Deus hominem tentari permisit, quem decipiendum fore præciebat. Sed non esset laudabile homini, si ideò bene vivere posset, quia nemo malè vivere suaderet, cum in naturâ posset, et in potestate habere vellet non consentire suadenti, Deo juvante; et est gloriosius non consentire quàm tentari non posse. Moventur etiam quidam dicentes: Cur creavit Deus quos futuros malos præciebat? Quia prævidit quid boni de malis eorum esset factururus. Sic enim eos fecit, ut relinqueret eis unde aliquid facerent; et si culpabiliter aliquid facerent, illum de se laudabiliter operantem invenirent. A se habent voluntatem malam, ab illo naturam bonam, et justam poenam. Frustra ergo dicitur: Non deberet Deus creare quos præciebat malos futuros; sciebat enim bonis profuturos, et justè pro malâ voluntate puniendos. Addunt etiam talem hominem debere facere, qui nollet omninò peccare. Concedimus quidem meliorem naturam esse quæ omninò peccare nollet. Concedant et ipsi non esse malam quæ talis facta est, ut posset non peccare si vellet; et justè puniunt, quæ voluntate non necessitate peccavit. Cum ergo hæc bona sit, illa melior, cur non utramque faceret, ut uberius laudaretur de utraque? Illa enim de sanctis angelis, hæc de hominibus est. Item, inquam: Si, Deus vellet, et illi boni essent. Et hæc quidem concedimus; sed melius voluit, ut quod vellet essent; et boni quidem non infructuosè, mali verò non impudè essent. Item, inquam: Posset Deus voluntatem eorum vertere in bonum, quia omnipotens est; posset reverà. Cur non fecit? Quia noluit. Cur noluit? Ipse novit. Non debemus plus sapere quàm oportet (lib. eod., c. 7).

Hic qualis secundum animam, et agit de scientiâ hominis ante peccatum.

2. Et quidem secundum animam rationalis fuit homo, habens discretionem boni et mali. Scientiam quoque rerum creaturarum, et cognitionem veritatis, quæ primæ perfectioni congruebat, mox conditus non incongruè accepisse putatur, et ad illam non studio vel disciplinâ aliquâ per intervalla temporis profecisse, sed ab exordio suæ conditionis divinitus illam percepisse. (Lib. eod., c. 10.)

Quòd triplicem habuit hominem ante lapsum cognitionem scilicet rerum propter se factarum, et Creatoris, et sui.

3. Fuit homo primus ante lapsum triplici cognitione præditus: rerum, scilicet, propter se factarum,

(1) Tom. 7, lib. de Naturâ et Gratiâ, contra Pelagianos, cap. 17.

et Creatoris, et sui. Rerum quippe cognitionem hominem accepisse perspicuum est, cum non ipse Creator vel angelus aliquis, sed homo omnibus animantibus nomina imposuerit; ut ostenderetur quod singulorum notitiam homo ipse habuerit. Quæ enim propter illum creata erant, et ab illo regenda, et disponenda erant, horum omnium Deus illi et scientiam tribuit, et providentiam atque curam reliquit, quia, ut ait Apostolus, 1 Cor. 9 : *Non est cura Deo de bobus*. Quorum aliorumque animalium Deus homini curam reliquit et providentiam, ut dominationi ejus subicerentur, et ratione illius gubernarentur; ut sciret illis necessaria providere à quibus emolumentum debebat recipere. Hanc autem scientiam homo peccando non perdidit, sicut nec illam quæ carnis necessaria provideretur. Et ideo in Scripturâ homo de hujusmodi non eruditur, sed de scientiâ animæ quam peccando amisit.

De cognitione Creatoris.

4. Cognitionem quoque Creatoris primus homo habuisse creditur. Cognovit enim à quo creatus fuerat; non eo modo cognoscendi quo ex auditu solo percipitur, quo modo à credentibus absens quaeritur, sed quâdam interiori aspiratione quâ Dei præsentiam contemplabatur; non tamen ita excellenter sicut post hanc vitam sancti visuri sunt, neque ita in ænigmate qualiter in hac vitâ videmus.

De cognitione sui.

5. Porro sui cognitionem idem homo talem accepisse videtur, ut et quid deberet superiori, et quid æquali, et inferiori non ignoraret. Conditionem quoque suam et ordinem, scilicet, qualis factus esset, et qualiter incedere deberet, quid agere, quid cavere, intellexit. Si horum notitiam non habuisset, non esset reus prævaricationis, neque seipsum cognovisset. *Utrum homo præscius fuerit eorum quæ sibi futura erant.*

6. Si autem quaeritur utrum homo scientiam habuerit eorum quæ circa eum futura erant, id est, si ruinam suam præciverit, et similiter præscierit bonæ habitus fuisset, si in obedientiâ perstitisset, responderi potest quod ei magis faciendi indicta sunt, quam futura revelata. Accepit enim scientiam et præceptum eorum quæ facienda fuerant, sed non habuit præscientiam eorum quæ futura erant. Non fuit ergo homo præscius sui casus, sicut et de angelo diximus. Quod Aug., lib. 11, c. 47, super Gen., asserit, ratione utens quam supra posuimus. Hæc de scientiâ hominis, quantum ad primum statum pertinet, dixisse sufficiat.

DISTINCTIO XXIV.

DE GRATIA HOMINIS, ET DE POTENTIA ANTE CASUM.

1. Nunc diligenter investigari oportet quam gratiam vel potentiam habuerit homo ante casum; et utrum per eam potuerit stare vel non. Sciendum est ergo quod homini in creatione, sicut de angelis diximus, datum est per gratiam auxilium, et collata est potentia per quam poterat stare, id est, non declinare ab eo quod acceperat; sed non poterat proficere in tantum, ut per gratiam creationis sine aliâ mereri salutem valeret. Poterat quidem per illud auxilium gratiæ creationis resistere malo, sed non perficere bonum. Poterat tamen per illud benè vivere quodammodo, qui poterat vivere sine peccato; sed non poterat sine alio gratiæ adjutorio spiritualiter vivere, quo vitam mereretur æternam. Unde Aug., in Ench., c. 107: Si factus est homo rectus ut et manere in eâ rectitudine posset, non sine divino adjutorio, et suo fieri perversus arbitrio; utrumlibet horum elegisset, Dei voluntas fieret vel ab illo, vel de illo. Et quia suam maluit facere voluntatem quam Dei, de illo facta est voluntas Dei. Item in eodem: Sic hominem prius oportebat fieri, ut et benè posset velle, et malè; nec frustra si benè, nec impunè si malè. Idem quoque, tom. 7, in lib. de Correctione et Gratiâ, c. 40, c. 105, c. 11, in fine, ait: Si hoc adjutorium vel angelo vel homini cum primum facti sunt defuisset, quoniam non

talís natura facta erat, ut sine divino auxilio posset manere si vellet, non utique suâ culpâ cecidisset, defuisset quippe adjutorium, sine quo manere non posset. Idem, lib. et cap. eisdem: Dederat Deus homini bonam voluntatem, in illâ quippe eum fecerat rectum; dederat adjutorium sine quo non posset in eo manere si vellet, et per quod posset. Ut tamen hoc vellet, in ejus dimisit arbitrio. In eodem: Acceperat posse si vellet, sed non habuit velle quo posset; nam si habuisset, perseverasset. His testimoniis evidenter monstratur quod homo rectitudinem et bonam voluntatem in creatione accepit, atque auxilium quo stare poterat; alioquin non suâ culpâ videretur cecidisse. (Lib. et cap. eisdem.)

Qualis fuerit illa rectitudo et bonitas voluntatis in quâ creatus est.

2. Sed quomodo rectam et bonam voluntatem habuit homo, si per eam nec mereri vitam valuit? Quia nec aliquid mali ea tunc volebat, et ad tempus stare voluit, sed non perseveranter, et ideo recta et bona fuit tunc voluntas hominis.

Oppositio contra illud quod dictum est, hominem non potuisse proficere.

3. Ad hoc autem quod diximus, hominem non potuisse proficere vel mereri per gratiam creationis solet opponi sic: Per illud auxilium gratiæ creationis potuit stare in bono quod acceperat. Potuit ergo resistere tentationi. Sed resistere tentationibus atque suggestionibus malis, meritum est; ac bonum remunerabile: omne autem bonum meritum profectus est; per gratiam ergo creationis proficere potuit sine adiectione alterius gratiæ. Ad quod dicimus quia resistere malo, et non consentire tentationi, non fecisset illi meritum, etsi non consensisset, quia nihil in eo erat quod ad malum impelleret, sicut angelis qui non ceciderunt non fuerit meritum quod steterunt, id est, quod non corruperunt. Nobis autem meritum est aliquando si malum non facimus, sed resistimus; ibi duntaxat, ubi causa subest quæ nos id facere movet, quia ex peccati corruptelâ proni sunt ad lapsum gressus nostri. Ubi autem non intervenit causa nos ad malum impellens, non meremur si ab eo declinamus. Declinare enim à malo semper vitat poenam, sed non semper meretur palmam.

De adjutorio homini in creatione dato, quo stare poterat.

4. Hic considerandum est quod fuerit illud adjutorium homini datum in creatione, quo poterat manere si vellet. Illud utique fuit libertas arbitrii ab omni labe et corruptelâ immunis, atque voluntatis rectitudo, et omnium naturalium potentiarum animæ sinceritas atque vivacitas.

De libero arbitrio.

5. Liberum verum arbitrium est facultas rationis et voluntatis, quâ bonum eligitur gratiâ assistente, vel malum eadem desistente. Et dicitur liberum, quantum ad voluntatem, quæ ad utrumlibet flecti potest. Arbitrium verò, quantum ad rationem, cujus est facultas vel potentia illa, cujus etiam est discernere inter bonum et malum, et aliquando quidem discretionem habens boni et mali, quod malum est eligit, aliquando verò quod bonum est. Sed quod bonum est nisi gratiâ adjuta non eligit, malum verò per se eligit. Est enim in animâ rationali voluntas naturalis, quâ naturaliter vult bonum, licet tenuiter et exiliter, nisi gratia juvet; quæ adveniens juvat eam, et erigit ut efficaciter velit bonum. Per se autem potest velle malum efficaciter. Illa ergo rationalis animæ potentia, quâ bonum vel malum potest velle, utrumque discernens, liberum arbitrium nuncupatur, quod bruta animalia non habent, quia ratione carent; habent tamen sensum et appetitum sensualitatis.

De sensualitate.

6. Est enim sensualitas quædam vis animæ inferior, ex quâ est motus qui intenditur in corporis sensus, atque appetitus rerum ad corpus pertinentium. Ratio verò vis animæ est superior, quæ, ut ita dicamus, duas habet partes vel differentias, superiorem et inferiorem

Secundum superiorem supernis conspiciendis vel consulendis intendit; secundum inferiorem, ad temporalium dispositionem conspiciat. Quidquid ergo in animâ nostrâ nobis considerantibus occurrit quod non sit commune cum bestiis, ad rationem pertinet. Quod autem in eâ reperis commune cum belluis, ad sensualitatem pertinet. Et ubi nobis gradatim in consideratione partium animæ progredientibus, primum aliquid occurrit quod non est commune cum bestiis, ibi incipit ratio. Hoc autem Aug. docet. in lib. 12 de Trin., cap. 1, ita dicens: Videamus ubi sit quasi quoddam hominis exterioris interiorisque confinium. (Quidquid enim habemus in animo commune cum pecore, recte dicitur ad exteriorem hominem pertinere. Non enim solum corpus exterior hominem deputabitur; sed adjuncta quædam vita sua, quâ compages corporis et omnes sensus vigent, quibus instructus est ad exteriora sentienda. Ascendentibus ergo introrsum quibusdam gradibus considerationis per animæ partes, ubi incipit aliquid occurrere quod non sit nobis commune cum bestiis, ibi incipit ratio, ubi homo interior jam possit agnosci (ibid., c. 8). Rationis autem pars superior æternis rationibus conspiciendis vel consulendis adhærescit; portio inferior ad temporalia gubernanda deflectitur. Et illa rationis intentio quâ contemplamur æterna, sapientiæ deputatur; illa verò quâ bene utimur rebus temporalibus, scientiæ deputatur (lib. eod., cap. 4). Cum verò disserimus de naturâ mentis humanæ, de unâ quâdam re disserimus, nec eam in hæc duo quæ commemoravimus, nisi per officia, geminamus. Carnalis autem vel sensualis animæ motus, qui in corporis sensus intenditur, nobis pecoribusque communis est, qui seclusus est à ratione sapientiæ, rationi autem scientiæ vicinus est (lib. eod., c. 12).

Quod talis est ordo peccandi vel cadendi in nobis qualis fuit in primis hominibus.

7. Illud quoque prætermittendum non est, quod talis nunc in uno homine tentationis est ordo et progressio, qualis tunc in primis præcessit parentibus. Ut enim tunc serpens malum suasit mulieri, ipsaque consensit; deinde viro suo dedit, sicque consummatum est peccatum; ita et nunc in nobis pro serpente est sensualis motus animæ, pro muliere inferior portio rationis, pro viro superior rationis portio. Et hic est vir qui secundum Apostolum, 1 Cor. 14, dicitur *imago et gloria Dei*; et illa est mulier quæ secundum eundem dicitur *gloria viri*. Atque inter hunc virum et hanc mulierem est velut quoddam spirituale conjugium naturalisque contractus, quo superior rationis portio, quasi vir, debet præesse et dominari; inferior verò, quasi mulier, debet subesse et obedire. Ideo vir secundum Apostolum non debet habere velamen, sed mulier. Et sicut in cunctis animantibus non est reperiendum homini adiutorium simile sibi, sed de illo sumptum quod ei formaretur in conjugium; ita et in partibus animæ quas cum pecoribus habemus communes, nullum menti nostræ simile est adiutorium, unde Aug., lib. 12 de Trin., c. 5: Illud nostrum quod in actione temporalium tractandorum ita versatur, ut non sit in nobis commune cum pecore, rationale est quidem, sed ex illâ rationali mente quâ subhæreamus intelligibili et incommutabili Veritati, tanquam ductum, et inferioribus tractandis gubernandisque deputatum est. Sicut enim in omnibus pecoribus non est inventum viro adiutorium simile sibi, nisi de illo detractum in conjugium formaretur; ita menti nostræ quâ supernam consulimus Veritatem, nullum est ad usum rerum temporalium, quantum naturæ hominis satis est, simile adiutorium ex animæ partibus quas communes cum pecoribus habemus (lib. et cap. eisdem). Ideoque rationale nostrum non ad unitatis divortium separatum, sed in auxilium societatis quasi derivatum, in suo dispartit officio. Et sicut una caro est duorum in masculo et in femina; sic intellectum nostrum et actionem sive rationem et appetitum rationalem, vel si aliquo modo significantius dici pos-

sunt, una mentis natura complectitur: ut sicut de illis dictum est, Gen. 2: *Erunt duo in carne unâ*, sic et de his dici possit: Duo in mente unâ. Ecce ex his verbis aperte intelligi potest qualiter in animâ hominis existat imago illius conjugii, et qualiter in singulis nostrâ spiritualiter sint illa tria, scilicet, vir, mulier, serpens.

Qualiter per illa tria in nobis consummetur tentatio.

8. Nunc superest ostendere quomodo per hæc tria in nobis consummetur peccatum; ubi agnosci poterit, si diligenter intendatur, quid sit in animâ mortale vel veniale peccatum. Ut enim ibi serpens suasit mulieri, et mulier viro; ita et in nobis sensualis motus, cum illecebram peccati conceperit, quasi serpens suggerit mulieri, scilicet, inferiori parti rationis, id est, rationi scientiæ; quæ si consenserit illecebræ, mulier edit cibum velitum, post de eodem dat viro, cum superiori parti rationis, id est, rationi sapientiæ eandem illecebram suggerit; quæ si consensit, tunc vir etiam cum femina cibum velitum gustat. Si ergo in motu sensuali tantum peccati illecebra teneatur, veniale ac levissimum est peccatum. Si verò inferior pars rationis consenserit, ita ut solâ cogitationis delectatione sine voluntate perficiendi teneatur, mulier sola manducavit, non vir, cujus auctoritate cohibetur voluntas, ne ad opus usque perveniat. Si verò adsit plena voluntas perficiendi, ut, si adsit facultas, ad effectum perducat, vir quoque manducat, quia superior pars rationis illecebræ consensit, et tunc est damnabile et grave peccatum. Quando autem mulier sine viro gustat, aliquando est mortale, aliquando veniale peccatum. Ut enim dictum est, tunc mulier sine viro gustat, cum ita delectatione cogitationis peccatum tenetur, ut faciendum non decernatur; vel cum quidam terminus et mensura à peccato adhibetur à viro, ut non liceat mulieri effrenatâ libertate in peccatum progredi. Si ergo peccatum non diu teneatur delectatione cogitationis, sed statim ut mulierem tetigit, viri auctoritate repellatur, veniale est. Si verò diu in delectatione cogitationis teneatur, etsi voluntas perficiendi desit, mortale est; et pro eo damnabitur simul vir et mulier, id est, totus homo, quia et tunc vir sicut debuit, mulierem non cohibuit; unde potest dici consensisse.

Repetitio summam perstringens.

9. Itaque ut breviter summam perstringam, quando peccatum ita in animâ concipitur, ut illud facere disponat, vel etiam perficiat aliud frequenter, aliud semel; vel etiam quando delectatione cogitationis diu teneatur, mortale est. Cum verò in sensuali motu tantum est, ut prædiximus, tunc levissimum est, quia ratio tunc non delectatur. Ideo autem supra dixi *aliud frequenter, aliud semel*, quia quædam sunt quæ si tantum semel fiunt, vel facienda disponantur, damnant; quædam verò non, nisi sæpius fiunt, vel facienda decernantur, ut de otioso verbo, et huiusmodi. Hæc August., in lib. 12 de Trin., c. 12, tradit ita: Sicut in illo conjugio primorum hominum serpens manducandum persuasit, mulier autem non manducavit sola, sed viro suo dedit, et simul manducaverunt; ita et in quodam secreto conjugio, quod in uno homine geritur et dignoscitur, cum rationi scientiæ, quæ in rebus temporalibus agendis ratiocinandi vivacitate versatur, animalis sensus ingerit quamdam illecebram, tunc velut serpens alloquitur feminam. Huic autem illecebræ consentire, de ligno vetito est edere. Sed iste consensus si solâ cogitationis delectatione contentus est, superiori verò auctoritate ita retinentur membra, ut non exhibeantur arma iniquitatis peccato, Rom. 6; sic habendum existimo, velut lignum velitum mulier sola comederit. Si autem in consensu illo ita decernitur quodque peccatum, ut, si sit potestas, etiam opere impleatur; intelligenda est mulier dedisse viro suo simul edendum illicitum cibum. Neque enim potest peccatum non solum cogitandum suaviter, verum etiam perpetrandum efficaciter mente decerni, nisi et illa mentis intentio, penes quam summa potestas est membrum in opus movendi, vel ab opere cohibendi.

malæ actioni cedat. §. Nec sanè cum solâ cogitatione mens oblectatur illicitis, non quidem decernens esse faciendâ, tenens tamen et volens libenter quæ statim ut attigerunt animum respui debuerunt, negandum est esse peccatum; sed longè minus quàm si et opere statuatur implendum. Et idè de talibus quoque cogitationibus venia petenda est, pectusque percutiendum, et dicendum: *Dimittite nobis debita nostra* (Matth. 6). Neque enim sicut in illis duobus primis hominibus personam suam quisque portabat, et idè si sola mulier cibum edisset illicitum, sola utique mortis supplicio plecteretur; ita dici potest in homine uno, si delectationibus illicitis, à quibus continuò se deberet avertere, cogitatio libenter sola pascatur, nec faciendâ decernantur mala, sed tamen snaviter in recordatione teneantur, quasi mulierem sine viro posse damnari. Absit hoc credere (lib. et cap. eisdem). Hic quippe una persona est, unus homo est, totasque damnabitur; nisi hæc, quæ sine voluntate operandi, sed tamen cum voluntate animum talibus oblectandi, solius cogitationis sentiuntur esse peccata, per mediatoris gratiam remittantur (1). Idem quoque in libro contra Manichæos de hoc eodem sic ait: Apostolus dicit, *Ephe. 2: Secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus qui nunc operatur in filiis diffidentia*. Numquid ergo visibilibus eis apparet, aut quasi corporeis locis accedit ad eos et operatur? Sed miris modis per cognitionem suggeris quicquid potest; quibus suggestionibus resistendum est. *Non enim ignoramus astutias (3) ejus (2 Cor. 2)*. Quomodò enim accessit ad Judam, quando ei persuasit ut Dominum traderet? Numquid in locis, aut per hos oculos ei visus est? Sed utique dictum est: *In cor ejus intravit* (Joan. 13). Repetit autem illum homo, si paradisum mentis custodiat. *Posuit enim hominem Deus in paradiso, ut operaretur et custodiret* (Gen. 2); quia sicut Ecclesiæ dicitur in *Canticis canticorum, c. 4: Hortus conclusus, fons signatus*, quò utique non admittitur perversitatis ille persuasor, sed tamen per mulierem deceptus. Non enim etiam ratio nostra deduci ad consensum peccati potest, nisi eum delectatio mota fuerit in illa parte animi, quæ debet obtemperare rationi, tanquàm rectori viro. Etiam in unoquoque nostram nihil aliud agitur cùm ad peccatum quisque delabitur, quàm tunc actum est in illis tribus, serpente, muliere et viro. Nam primò sit suggestio, sive per cogitationem, sive per sensus corporis, vel videndo, vel tangendo, vel audiendo, vel gustando, vel olfaciendo; quæ suggestio eum facta fuerit, si cupiditas nostra non moveatur ad peccatum excluditur serpentis astutia. Si autem mota fuerit, quasi Jhm mulier persuasum erit; sed aliquando ratio viriliter etiam commotam cupiditatem refrenat et composescit. Quod cùm fit, non labimur in peccatum, sed eum aliquantùm lutatione coronamur. Si autem ratio consentiat, et quod libido commoverit faciendum esse decernat, ab omni vitâ beatâ, tanquàm de paradiso, expellitur homo. Jam enim peccatum impotatur, etiam si non subsequatur factum, quando rea tenetur in consensu conscientia.

Quare hæc de animæ partibus dicit.

40. Hæc de animæ partibus interseruimus, ut ipsius animæ natura plenius cognoscereetur, et secundum quàm sit portionem in eâ sit liberum arbitrium intelligatur: scilicet secundum rationem, quâ omne peccatum mortale geritur, sed non omne veniale, illud, scilicet, quod in solo motu sensualitatis existit.

Quid sensualitas sæpè in Scripturâ aliter quàm supra accipitur, scilicet, ut etiam inferior rationis portio ejus nomine intelligatur.

41. Non est autem silentio prætereundum quòd sæpè in Scripturâ nomine sensualitatis, non id solum in animâ quòd est nobis commune cum pecore, sed etiam inferior portio rationis quæ temporalium dispo-

sitioni intendit, intelligitur. Quòd diligens lector in locis Scripturæ, ubi de ipsâ sit mentio, vigilantè annotet.

DISTINCTIO XXV.

REDIT AD LIBERI ARBITRII CONSIDERATIONEM.

1. Jam verò ad propositum redeamus, scilicet, ad liberi arbitrii tractatum, quod philosophi definientes dixerunt liberum de voluntate judicium, quia potestas ipsa et habitus voluntatis et rationis, quam supra diximus esse liberum arbitrium, libera est ad utrumlibet, quia liberè potest moveri ad hoc, vel ad illud. Liberum ergo dicitur arbitrium, quantùm ad voluntatem, quia voluntariè moveri, et spontaneo appetitu ferri potest ad ea quæ bona vel mala judicat, vcl judicare valet.

Quòd liberum arbitrium non pertinet nisi ad futurum, nec ad omne futurum.

2. Hæc autem sciendum est, quòd liberum arbitrium ad præsens vel ad præteritum non refertur, sed ad futura contingentia. Quod enim in præsens est, determinatum est, nec in potestate nostrâ est ut tunc sit vel non sit quandâ est; potest enim non esse, vel aliud esse postea, sed non potest non esse dùm est, vel aliud esse dùm est, id est, quòd est; sed in futuro an hoc sit, vel illud, ad potestatem liberi arbitrii spectat. Nec tamen omnia futura sub potestate liberi arbitrii veniunt, sed ea tantùm quæ per liberum arbitrium possunt fieri vel non fieri. Si quis enim tale quid velit ac disponat facere, quòd in ejus nullatenus sit potestate, vel quòd sine ipsius dispositione æquè fieret, in hoc ipse liberum non habet arbitrium.

Quòd supraposita descriptio liberi arbitrii non convenit Deo, nec his qui glorificati sunt.

3. Et quidem secundum prædictam assignationem, in his tantùm videtur esse liberum arbitrium, qui voluntatem mutare et in contraria possunt deflectere; in quorum videlicet potestate est eligere bonum vel malum, et utrumlibet secundum electionem facere vel dimittere. Secundum quòd nec in Deo, nec in his omnibus quæ tantâ beatitudinis gratiâ sunt roborati ut jam peccare nequeant, liberum arbitrium esse nequit. Sed quòd Deus liberum arbitrium habeat Aug., 1. 5, docet in lib. 22 de Civ. Dei, cap. ult., ita iniquens: Certe Deus ipse numquid quoniam peccare non potest, idè liberum arbitrium habere negaudus est? Amb. quoque, in lib. de Triu., ait: Paulus dicit, 1 Cor. 12, quia omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult, id est, pro libere voluntatis arbitrio, non pro necessitatis obsequio.

Qualiter in Deo accipitur liberum arbitrium.

4. Sed aliter accipitur liberum arbitrium in Creatore, quàm in creaturis. Dei etenim liberum arbitrium dicitur ejus sapientissima et omnipotens voluntas, quæ non necessitate, sed liberâ voluntate omnia facit prout vult. Idè quæ Hieron., attendens non ita esse liberum arbitrium in Deo, sicut est in creaturis, ab ipso videtur liberum arbitrium excludere, in hominibus quâdam ad Damasum papam, in tom. 3, de filio prodigi dicens: Solus Deus est in quem peccatum non cadit, nec cadere potest. Cætera, cùm sint liberi arbitrii, in utramque partem flecti possunt. Dùm ait cætera, indicat liberum arbitrium sicut est in cæteris, non ita esse in Deo.

Quid angeli et sancti qui jam beati sunt, habent liberum arbitrium.

5. Angeli verò et sancti qui jam cum Domino feliciter vivunt, atque ita gratiâ beatitudinis confirmati sunt, ut ad malum flecti nec velint nec possint, libero arbitrio non carent, unde Aug., in lib. 22 de Civ. Dei, cap. 50, ait: Sicut prima immortalitas fuit, quam peccando Adam perdidit, passus non mori; ita primum liberum arbitrium, posse non peccare; novissimum, non posse peccare. Idem in Enchiridion, capite 105: Sic oportebat prius hominem fieri, ut bene velle posset, et malè. Postea verò sic erit, ut malè velle non possit; nec idè carebit libero arbitrio. Multò quippe liberius erit arbitrium, quòd omninò non poterit

(1) Aug., tom. 1, lib. 2, de Gen., c. 14.

(2) Vulgata editio habet cogitationes.

servire peccato. Neque aut voluntas non est, aut libera dicenda non est, quia beati sic esse volunt, ut esse miseri non solum nolumus, sed nequaquam prorsus velle possimus. Sicut ergo anima nostra nunc habet nolle infelicitatem, ita nolle iniquitatem semper habitura est. Sed ordo servandus fuit, quia Deus voluit ostendere quam bonum sit animal rationale quod etiam peccare possit, quamvis sit melius quod peccare non possit. Ecce his verbis evidenter ostenditur quod post beatitudinis confirmationem erit in homine liberum arbitrium, quo peccare non poterit; et nunc in angelis est, et in sanctis qui cum Domino sunt; et tantum utique liberius, quanto à peccato immunis, et ad bonum promptus. Quia enim quisque ab illa peccati servitute, de qua scriptum est, *Joan. 8: Qui fecit peccatum, servus est peccati*, longius absistit, tanto in eligendo bonum liberius habet iudicium. Unde si diligenter inspicitur, liberum videtur dici arbitrium, quia sine coactione et necessitate valet appetere vel eligere quod ex ratione deareverit.

De libertate arbitrii differentia secundum diversas tempora.

6. Ex praedictis perspicuum fit quod maior fuit libertas arbitrii prima quam secunda, et tertia multo maior quam secunda vel prima. Prima enim libertas arbitrii fuit in qua poterat peccare. Ultima vero erit in qua poterit non peccare, et non poterit peccare. Media vero, in qua potest peccare, et non potest non peccare; ante reparationem etiam mortaliter, post reparationem vero saltem venialiter.

De quatuor statusibus liberi arbitrii in homine.

7. Et possunt in homine notari quatuor status liberi arbitrii. Ante peccatum enim ad bonum nil impediebat, ad malum nil impellebat. Non habuit infirmitatem ad malum, et habuit adiutorium ad bonum. Tunc sine errore ratio iudicare, et voluntas sine difficultate bonum appetere poterat. Post peccatum vero ante reparationem gratiae, premitur à concupiscentia et vincitur, et habet infirmitatem in malo, sed non habet gratiam in bono; et ideo potest peccare, et non potest non peccare etiam damnabiliter. Post reparationem vero ante confirmationem promissae à concupiscentia, sed non vincitur; et habet quidem infirmitatem in malo, sed gratiam in bono, ut possit peccare propter libertatem et infirmitatem, et possit non peccare ad mortem propter libertatem et gratiam adiutam: nondum tamen habet posse emendo non peccare, vel non posse peccare, propter infirmitatem nondum perfecte absorptam, et propter gratiam nondum plenè consummatam. Post confirmationem vero infirmitas penitus consumpta, et gratia consummata, nec vinci poterit, nec premi, et tunc habebit non posse peccare.

De corruptione liberi arbitrii per peccatum.

8. Unde manifestum est quod praeter alias penelitates pro peccato illo, incurrit homo poenam in corruptione et depressione liberi arbitrii. Per illud namque peccatum naturalia bona in ipso homine corrupta sunt, et gratuita detracta. Hic est enim ille qui à latronibus vulneratus est, et spoliatus (Lucæ 10). Vulneratus quidem in naturalibus bonis, quibus non est privatus, alioquin non posset fieri reparatio; spoliatus vero gratuitis, quae per gratiam naturalibus addita fuerant. Haec sunt data optima, et dona perfecta; quorum alia sunt corrupta per peccatum, id est, naturalia, ut ingenium, memoria, intellectus; alia subtrahuntur, id est, gratuita, quamquam et naturalia ex gratia sint. Ad generalem Dei quippe gratiam pertinent. Saepe tamen huiusmodi sit distinctio, cum gratiae vocabulum ad species, non ad genus refertur. Corrupta est ergo libertas arbitrii per peccatum, et ex parte perdit, unde Aug. in Ench., cap. 50: *Libero arbitrio male utens homo, et se perdidit, et ipsum. Cum enim libero arbitrio peccaretur, victore peccato amissum est et liberum arbitrium. A quo enim devictus est, huius servus additus est* (2. Ro. 2). Ecce liberum arbitrium dicit hominem amisisse; non quia post peccatum non ha-

buerit liberum arbitrium, sed quia libertatem arbitrii perdidit, non quidem omnem, sed libertatem à miseria et à peccato.

De tribus modis libertatis arbitrii.

9. Est namque libertas triplex, scilicet à necessitate, à peccato, à miseria. A necessitate, et ante peccatum et post aequè liberum est arbitrium. Sicut enim tunc cogi non poterat, ita nec modo. Ideoque voluntas merito apud Deum iudicatur, quia semper à necessitate libera est, et nunquam cogi potest. Ubi necessitas, ibi non est libertas; ubi non est libertas, nec voluntas, et ideo nec meritum. Haec libertas in omnibus est, tam in malis quam in bonis. Est et alia libertas, à peccato, scilicet, de qua dicit Apostolus, 2 Cor. 3: *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas*. Et Veritas in Evangelio, Joan. 8: *Si Filius vos liberaverit, verè liberi eritis*. Haec libertas à servitute peccati liberat, et servos iustitiae facit; sicut è converso servitus peccati liberos iustitiae facit, unde Apostolus, Rom. 6: *Liberati à peccato, servi facti estis iustitiae*. Et idem: *Cum servi eratis peccati, liberi facti iustitiae*. Hanc libertatem peccando homo amittit. Ideoque Aug., in Ench., c. 30, dicit quod homo male utens libero arbitrio, et se perdidit, et ipsum; quia perdit est per peccatum libertas, non à necessitate, sed à peccato. *Qui enim facit peccatum, servus est peccati* (Joan. 8).

Qui habeant hanc libertatem, scilicet, à peccato, et per quid.

10. Istam libertatem qua est à peccato, illi soli nunc habent quos Filius per gratiam liberat et reparat; non ita quod penitus sint sine peccato in hac mortali carne, sed et in eis peccatum non dominetur neque regnet. Et haec est vera et bona libertas, quae bonam parit servitutem, scilicet, iustitiae, unde Aug. in Ench., cap. 30, ait: *Ad iustitiam faciendam non erit aliquis liber, nisi à peccato liberatus, esse iustitiae cepit servus; et ipsa est vera libertas, propter recti facti iustitiam, simul et pia servitus, propter praecepti obedientiam*. Est alia libertas non vera, male servituti adiuncta, quae est ad malum faciendum, ubi ratio dissentit à voluntate, iudicans non esse faciendum, quod voluntas appetit; ad bonum vero faciendum commendat ratio voluntati; et ideo ibi vera libertas est, et pia. De libertate autem ad malum, et servitute mala, ait Aug. in Ench., c. 30: *Servi, addicti peccato scilicet, qui potest esse libertas, nisi quando eum peccare delectat? Liberaliter enim servit qui sui domini voluntatem libenter facit; ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccati servus est*.

Quaestio de libertate ad malum, an sit ipsa libertas liberi arbitrii, an alia.

11. Hic queri potest utrum haec libertas quae quis liber est ad malum, sit libertas arbitrii. Si enim libertas arbitrii est, hominem quidem est, quia libertas arbitrii bonum naturale est. Quibusdam videtur quod sit ipsa libertas arbitrii, quae semper bona est, sed propter peccati servitutem ad malum sit liberior et promior; et ideo dicitur non esse vera libertas, quia ad malum est. Alia tamen videtur quod haec libertas ad malum, quam supra commemoravit Aug., non sit ipsa libertas arbitrii, sed sit quondam promissa peccandi et curvitas quae ex peccato est, et mala est.

Quaestio alia de libertate ad bonum, an ipsa sit libertas arbitrii, an non.

12. Similiter etiam queri solet utrum illa libertas vera, quae est ad iustitiam faciendam, sit ipsa libertas arbitrii. Quidam dicunt illam eandem esse, sed reparatam per gratiam, quae iuvante libera est ad bonum; sine gratia verò non est libera ad bonum. Unde Aug., in Ench., cap. cit.: *Ista libertas ad beneficiandum, nunquam erit homini addicto et vendito sub peccato, nisi eum redimat qui dicit, Ipan. 8: Si Filius vos liberaverit, verè liberi eritis*. Quod antequam fieri in homine incipiat, quomodo quisquam de libero arbitrio gloriatur, qui nondum est liber ad operandum bene? Haec aperte ostendit liberum arbitrium per gratiam liberari, ut per illud bene operetur quis; ideoque di-

cunt illam libertatem veram, quæ est ad bonè faciendum, cuius supra meminim Aug., esse libertatem ipsam arbitrii gratiæ Dei liberatam et adiutam. Alii verò putant non esse ipsam arbitrii libertatem, sed aliam quamdam, quæ ex gratiâ et libero arbitrio in mente hominis, Deo operante, incipit esse cum reparatus est.

Certa determinatio utriusque questionis, quâ dicitur libertas ad bonum et ad malum esse libertas arbitrii.

15. Verùm nobis magis placet ut ipsa libertas arbitrii sit, et illa quâ quis liber est ad malum, et alia quâ quis liber est ad bonum faciendum. Ex causis enim variis sortitur diversa vocabula. Dicitur enim libertas ad malum faciendum, antequam per gratiam sit reparata; sed cum per gratiam fuerit reparata, dicitur libertas ad bonum faciendum, quia ante gratiam libera est voluntas ad malum, per gratiam verò libera fit ad bonum. Semper ergo voluntas hominis aliquo modo libera est, sed non semper bona est. Non enim est bona, nisi à peccato liberata; est tamen à necessitate libera. Unde Aug., ad Valentinum, cap. 15, in tom. 7, in lib. de Gratiâ et libero Arbitrio: Semper in nobis voluntas libera est, sed non semper bona est. Aut enim libera est iustitiæ, quando servit peccato, et tunc est mala; aut à peccato libera est quando servit iustitiæ, et tunc est bona.

De libertate à miseriâ.

14. Est iterum libertas à miseriâ, de quâ Apostolus ait, Rom. 8: *Et ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Hanc libertatem habuit homo ante peccatum, quia omni carebat miseriâ, et nullâ angebat molestiâ; et plenius habebit in futurâ beatitudine, ubi miser esse non poterit. Sed in hac vitâ, quæ est inter primum peccatum et ultimam confirmationem, nemo à miseriâ liber est, quia poenâ peccati non caret.

Repetit de corruptione liberi arbitrii, ut addat alia.

15. Ex prædictis jam apparet in quo per peccatum sit imminutum vel corruptum liberum arbitrium, quia ante peccatum nulla erat homini difficultas nullumque impedimentum de lege membrorum ad bonum, nulla impulsio vel instigatio ad malum. Nunc autem per legem carnis ad bonum impeditur, et ad malum instigatur, ut non possit velle et perficere bonum, nisi per gratiam liberetur et adjuvetur, quia, ut ait Apostolus, Rom. 7, *peccatum habitat in carne.* Liberum ergo arbitrium, cum semper et in singulis sit liberum, non est tamen pariter liberum in bonis et in malis, et ad bona et ad mala. Liberius est enim in bonis, ubi liberatum est, quam in malis, ubi liberatum non est. Et liberius est ad malum, quod per se potest, quam ad bonum, quod nisi gratiâ liberetur et adjuvetur non potest.

De libertate quæ fit ex gratiâ, et quæ ex naturâ.

16. Libertas ergo à peccato et à miseriâ, per gratiam est; libertas verò à necessitate, per naturam. Utramque libertatem, naturæ scilicet et gratiæ, notat Apostolus, Rom. 7, cum ex personâ hominis non redempti ait: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio*, ac si diceret: Habeo libertatem naturæ, sed non habeo libertatem gratiæ; ideo non est apud me perfectio boni. Nam voluntas hominis quam naturaliter habet, non valet erigi ad bonum efficaciter volendum vel opere implendum, nisi per gratiam liberetur et adjuvetur: liberetur quidem, ut velit; et adjuvetur, ut perficiat; quia, ut ait Apostolus, Rom. 9, non est volentis velle, neque currentis currere, id est, operari; sed miserentis Dei, qui operatur in nobis velle et operari bona; cuius gratiam non advocat hominis voluntas vel operatio, sed ipsa gratia voluntatem prævenit præparando ut velit bonum, et præparatam adjuvat ut perficiat.

DISTINCTIO XXVI.

DE GRATIA OPERANTE ET COOPERANTE.

1. Hæc est gratia operans et cooperans. Operans enim gratia præparat hominis voluntatem ut velit

bonum; gratia cooperans adjuvat ne frustra velit. Unde Aug., in lib. de Gratiâ et libero Arbitrio, ad Valentinum, in cap. 17, in tom. 7: Cooperando Deus in nobis perficit quod operando incipit, quia ipse ut velimus operatur incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens. Ut ergo velimus operatur. Cum autem volumus, et sic volumus ut perficiamus, nobis cooperatur; et tamen sine illo vel operante ut velimus, vel cooperante cum volumus ad bona pietatis opera, nihil valemus. Ecce his verbis satis aperitur quæ sit operans gratia, et quæ cooperans. Operans enim gratia est quæ prævenit voluntatem bonam: cā enim liberatur et præparatur hominis voluntas, ut sit bona, bonumque efficaciter velit. Cooperans verò gratia voluntatem jam bonam sequitur adjuvando. Unde Aug., contra Julianum hæreticum, qui bonam voluntatem ex libero arbitrio tantum esse dicebat, atque hominem per liberum arbitrium posse bonum velle et operari sine gratiâ asseribat, ait: Apertam de commendatione gratiæ Apostolus sententiam protulit, cum ait: *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis.* Hæc si attenderes, Juliane, non extenderes contra gratiam merita voluntatis humanæ. Non enim ideo miseretur Deus alicujus, quia voluit et cucurrit: sed ideo voluit et cucurrit, quia misertus est Deus. Paratur enim voluntas hominis à Deo, et à Domino gressus hominis dirigitur, psal. 36. Ideoque congruè ait: *Non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei.* Non quia hoc sine voluntate nostrâ agatur, sed quia voluntas nostra nil boni agit, nisi divinitus adjuvetur. Unde alibi Apostolus ait, 1 Cor. 15: *Non autem ego, sed gratia Dei mecum.* Non ideo dicit, quia nihil boni agebat, sed quia nihil boni ageret, si illa non adjuvaret. His testimoniis apertè insinuat, quia voluntas hominis gratiâ Dei prævenitur atque præparatur ut fiat bona, non ut fiat voluntas; quia et ante gratiam voluntas erat, sed non erat bona et recta voluntas.

Quid sit voluntas.

2. Voluntatem ipsam August., tom. 6, in lib. de duobus Animabus, cap. 10, ita definit: Voluntas est animi motus, cogente nullo, ad aliquid non admittendum, vel adipiscendum. Hæc autem ut non admittat malum, et adipiscatur bonum, prævenitur et præparatur Dei gratiâ. Unde Apostolus gratiam prævenientem et subsequentem commendans, Rom. 9, id est, operantem et cooperantem, vigilantè dixit: *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis*; et non à converso: Non est miserentis Dei, sed volentis et currentis (Aug., in Ench., c. 32). Nam si (ut quibusdam placuit) quod dictum est ita accipiatur: *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei*; tanquam diceretur: Non sufficit sola voluntas hominis, si non sit etiam misericordia Dei; contra dicitur: Non sufficit etiam misericordia Dei, si non sit etiam voluntas hominis. Ac per hoc si rectè dictum est illud, quia id voluntas hominis sola non implet; cur non etiam à contrario rectè dicitur: Non miserentis est Dei, sed volentis est hominis, cum id misericordia Dei sola non impleat? Homo enim credere vel sperare non poterit, nisi velit; nec pervenire ad palmam, nisi voluntate currat. Restat ergo ut ideo ita rectè dictum intelligatur, ut totum detur Deo qui hominis voluntatem bonam prævenit; et præparat adjuvandam, et adjuvat præparatam: nolentem prævenit ut velit, volentem subsequitur ne frustra velit (1). Ecce his verbis et aliis præmissis evidenter traditur, quia voluntas hominis præparatur et prævenitur gratiâ Dei ut velit bonum, et adjuvatur ne frustrâ velit.

Quod bona voluntas comitatur gratiam.

3. Itaque bona voluntas comitatur gratiam, non gratia voluntatem. Unde Aug. (2) ad Bonifacium papam scribens, contra Pelagianos, inquit: Cum fides im-

(1) Aug., tom. 4, lib. 4, ad Simplicianum, circa medium, quæst. 2.

(2) In tom. 2, epist. 106, in Glos. super illud Rom. 5: *Justificati igitur.*

petrat justificationem, sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei, non gratiam Dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa meretur augeri, ut aucta mereatur et perfici voluntate comitante, non ducente, pedissequâ, non præviâ. Ecce hic apertè habes quòd gratia prævenit bonæ voluntatis meritum: et ipsa bona voluntas pedissequa est gratiæ, non præviâ.

Quæ sit gratia voluntatem præveniens, scilicet, fides cum dilectione.

4. Et si diligenter intendas, nihilominus tibi monstratur quæ sit ipsa gratia voluntatem præveniens et præparans, scilicet, fides cum dilectione. Idèque August., epist. eadè, tractans quomodò justificati sumus ex fide, et tamen gratis (utrumque enim dicit Apostolus, Rom. 5, qui dicit: *Justificati ex fide*, et Rom. 3: *Justificati gratis per gratiam*): Hoc enim idèd dixit, ne fides ipsa superba sit, ne dicat sibi: Si ex fide justificati, quomodò gratis? Quod enim fides meretur, cur non potius redditur quàm donatur? Non dicat homo ista fidelis, quia cùm dixerit: Habeo fidem ut merear justificationem, responderet ei: *Quid habes, quod non accepisti* (1 Cor. 4)? Fides enim quâ justificatus es, gratis tibi data est. Hic apertè ostenditur quòd fides est causa justificationis, et ipsa est gratia et beneficium quo hominis prævenitur voluntas et præparatur. Unde August., in libro Retract., c. 9, in medio: Voluntas est quâ et peccatur, et rectè vivitur. Voluntas verò ipsa nisi Dei gratiâ liberetur à servitute quâ peccati serva est, et ut vitia superet adjuvetur, rectè pièque vivi à mortalibus non potest: et hoc beneficium quo liberatur nisi eam præveniret, jam meritis daretur et non gratiâ, quæ utique gratis datur. Prævenitur ergo bona hominis voluntas illo gratiæ beneficio, quo liberatur, et præparatur. Et illud beneficium fides Christi rectè intelligitur; sicut August., in Ench., cap. 106, evidenter ostendit dicens: Ipsum arbitrium liberandum est post illam ruinam à servitute peccati. Nec omnino per seipsum, sed per solam Dei gratiam, quæ in fide Christi posita est, liberatur ut voluntas præparetur. Ecce apertè dicit gratiam, per quam liberatur arbitrium et præparatur voluntas, sitam esse in fide Christi. Fides enim Christi, ut cap. 117 ait, impetrat quod lex imperat.

Quòd voluntas bona quæ prævenitur gratiâ, quædam Dei dona prævenit.

5. Ipsa tamen eadè voluntas quædam gratiæ dona prævenit. Unde Aug., in Ench., cap. 32: Præcedit bona voluntas hominis multa Dei dona, sed non omnia; quæ autem non præcedit, ipsa in eis est et ipsa juvat, nam utrumque legitur in sanctis eloquiis, et: *Misericordia ejus præveniet me* (ps. 58); et: *Misericordia Dei subsequetur me* (ps. 22); nolentem quippe prævenit ut velit, volentem subsequitur ne frustra velit. Cur enim admonemur orare pro inimicis nostris nolentibus piè vivere, nisi ut Deus in eis operetur et velle? Idemque cur admonemur petere ut accipiamus, nisi ut ab illo fiat quod volumus, à quo factum est ut velimus? Inde Apostolus ait, Rom. 9: *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserantis*. Ex his apparet quòd bona hominis voluntas quædam dona Dei prævenit, quia eam comitatur gratia adjuvans; et quibusdam prævenitur, quia eam prævenit gratia operans, scilicet, fides cum charitate.

Quæ prædictis videantur adversari, scilicet quòd videatur dici fidem esse ex voluntate.

6. Non est tamen ignorandum quòd Aug., tom. 9, tract. 26, in principio, significare videtur quòd ex voluntate sit fides, de illo verbo Apostoli, Rom. 10: *Corde creditur ad justitiam*; ita super Joannem tractans: Idèd non simpliciter Apostolus ait *creditur*, sed *corde creditur*, quia cætera potest homo nolens, credere non nisi volens; intrare ecclesiam, et accedere ad altare potest nolens, sed non credere. Item, super Gen., c. 24, ubi Laban et Batuel dixerunt: *Vocemus velleam*, et queramus ejus voluntatem, dicit expositor quia fides est voluntatis, non necessitatis. Ad quod respondentes, dicimus non hæc ita accipienda fore, ut

ex voluntate hominis fides intelligatur provenire, cùm ipsa sit propriè Dei donum, ut ait Apostolus, Eph. 2, et ex eâ bona hominis merita incipiant. Per hanc enim, ut ait Aug., super psal. 67, justificatur impius, id est, sit de impio pius, ut deinde ipsa fides incipiat per dilectionem operari; unde omnia bona merita incipiunt. Sed potius hæc idèd dicta sunt, quia non est fides nisi in eo qui vult credere, cujus bonam voluntatem fides prævenit non tempore, sed causâ et naturâ. Unde Aug. supra congruenter dixit quòd bona voluntas in eis donis est, quæ non præcedit; et ipsa juvat, quia ea juvat quibus prævenitur, dùm eis consentit ad effectum boni; et in eis est, quia tempore ab eis non præceditur. *Quædam adhuc addit quæ graviores faciunt questionem, scilicet quòd cogitatio boni præcedit fidem.*

7. Cæterùm hanc questionem magis acunt et urgent verba Aug., quibus in libro de Prædestinatione sanctorum, cap. 2, in tomo 7, utitur, pertractans illud verbum Apostoli, 2 Cor. 3: *Non quòd sufficientes simus cogitare aliquid quasi ex nobis*. Attendant, inquit, hic, et verba ista perpendant, qui putant ex nobis esse fidei cœptum, et ex Deo esse fidei supplementum. Commendans enim istam gratiam quæ non datur secundum aliqua merita, sed efficit omnia bona merita, inquit, *non quòd sufficientes simus cogitare aliquid boni, scilicet ex nobis*. Quis autem non videat prius esse cogitare quàm credere? Nullus quippe credit aliquid, nisi prius cogitaverit esse credendum. Si ergo cogitare bonum non est ex nobis, ut hic Apostolus tradit, nec credere; quanquam et ipsum credere nihil est aliud, quàm cum assensione mentis cogitare. Hic videtur insinuare quòd cogitatio bona præcedat fidem, et ita bona voluntas præveniat fidem, non præveniat; quod prædictis adversari videtur. Ad hoc autem dicimus, quòd aliquando cogitatio bona sive voluntas prævenit fidem; sed non est illa bona voluntas vel cogitatio quâ rectè vivitur. Illa enim sine fide et charitate non est. Nam, ut ait Aug. ad Anastasium, epist. 144, in tom. 2, sine spiritu non est voluntas hominis libera, Gal. 5, cùm cupiditatibus vincatur; non est libera ad bonum, nisi liberata fuerit. Non autem liberatur, nisi per *Spiritum sanctum diffundatur charitas in cordibus*, Rom. 5. Non est libera voluntas, nisi eam liberet gratia per legem fidei, id est, non est libera, sine fide operante per dilectionem; et illa sufficienter et verè bona est. Non est enim fructus bonus, qui de charitatis radice non surgit. Si verò adsit fides operans per dilectionem, sit delectatio boni.

De illâ cogitatione boni quæ præcedit fidem, plenè disseritur.

8. Illa autem cogitatio sive voluntas quæ fidem et charitatem aliasque justificationes præcedit, non sufficit ad salutem, nec rectè eâ vivitur. Hæc voluntate concupiscitur illa bona voluntas quæ est magnum bonum, ista verò, non. Alia est ergo illa voluntas sive cogitatio, alia ista. Et sicut illa istam præcedit, ita illam prævenit intellectus. Unde August., ista distinguens super illum locum psal. 118: *Concupivit anima mea desiderare*, ait, in fine enarrationis ad psal. illum, in tom. 8: *Concupivit desiderare*, inquit, non desideravit. Videmus enim ratione nonnunquam quàm utiles sunt justificationes Dei: sed infirmitatè præpediti aliquando desideramus. Prævolat ergo intellectus, sequitur tardus aut nullus effectus. Scimus bonum, nec delectat agere; et cupimus ut delectet. Sic iste olim desiderare concupiscebat, quæ bona esse cernebat, cupiens eorum habere delectationem, quorum potuit videre rationem. Ostendit itaque quibus quasi gradibus ad eas perveniat; prius enim est ut videantur, quàm sint utiles et honestæ; deinde, ut earum desiderium concupiscatur; postremò ut proficiente gratiâ delectet earum operatio, quarum solæ ratio delectat. Attende hunc ordinem gratiarum, quem hic distinctè assignat August., qualiter scilicet intellectus bonorum præcedit concupiscentiam eorundem, et ipsa concupiscentia, delectationem quæ sit et per fidem et charitatem; quâ habitâ, verè bona est voluntas quâ rectè

vivitur. Ipsaque fidei comes est, non prævía. Qui verba Aug. præmissa secundum hanc distinctionem considerat, nullam ibi repugnantiam fortè animadvertit, non ignorans etiam ante gratiam prævenientem et operantem, quã voluntas bona præparatur in homine, præcedere quædam ex bonâ Dei gratiâ et libero arbitrio, quædam etiam ex solo libero arbitrio, quibus tamen vitam non meretur, nec gratiam quã justificatur. Illius enim gratiæ percipiendæ, quæ voluntatem hominis sanat, ut sanata legem impleat, nulla merita præcedunt. Ipsa est enim quã justificatus impius fit justus, qui pius erat impius: meritis autem impii, non gratia, sed poena debetur; nec illa esset gratia, si non daretur gratuita. Datur autem gratuita, quia nil boni ante feceramus, unde hoc mereremur. Non negamus tamen multa ante hanc gratiam, et præter hanc gratiam, ab homine fieri bona per liberum arbitrium, ut tradit Aug. de Spiritu et Litterâ, in Responsionibus contra Pelagianos, ubi dicit homines per liberum arbitrium, agros colere, domos ædificare, et alia plura bona facere sine gratiâ cooperante.

Utrum una eademque sit gratia quæ dicitur operans, et cooperans?

9. Hic considerandum est, cum prædictum sit per gratiam operantem et prævenientem voluntatem hominis liberari ac præparari ut bonum velit; et per gratiam cooperantem et subsequentem adjuvari, ne frustra velit; utrum una et eadem sit gratia, id est, unum munus gratis datum, quod operetur et cooperetur; an diversa, alterum operans, et alterum cooperans? Quibusdam non irrationabiliter videtur quod una et eadem sit gratia, idem donum, eadem virtus, quæ operatur et cooperatur: sed propter diversos ejus effectus, et dicitur operans, et cooperans. Operans enim dicitur, in quantum liberat, et præparat voluntatem hominis ut bonum velit; cooperans, in quantum eandem adjuvat ne frustrari velit, scilicet ut opus faciat bonum. Ipsa enim gratia non est otiosa, sed meretur augeri, ut aucta mereatur perfici.

Quid sit ipsa gratia, et quomodo mereatur augeri, queritur.

10. Si verò queritur quomodo ipsa gratia præveniens mereatur augeri et perfici, cum nullum meritum sit absque libero arbitrio: et quid sit ipsa gratia, an virtus, an non; et si virtus, an actus vel non: ut hoc aperte insinuari valeat, præmittendum est tria esse genera bonorum. Alia namque sunt magna, alia minima, alia media, ut Augustinus ait in primo lib. *Retract.* Virtutes, inquit, quibus rectè vivitur, magna bona sunt. Species autem quorumlibet corporum sine quibus rectè vivi potest, minima bona sunt. Potentia verò animi, sine quibus rectè vivi non potest, media bona sunt. Item, lib. 2 de lib. Arbit., c. 19, in tomo 1: Virtutibus nemo malè utitur. Cæteris autem bonis, id est, mediis et minimis, non solum bonè, sed etiam malè quisque uti potest; et ideo virtute nemo malè utitur, quia opus virtutis est bonus usus istorum quibus etiam non bonè uti possumus. Nemo autem bonè utendo, malè utitur; non solum autem magna, sed etiam media, et minima bona esse præstitit bonitas Dei. Ecce habes tria genera bonorum distincta.

In quibus bonis sit liberum arbitrium?

11. Queritur autem in quibus bonis contineatur liberum arbitrium. De hoc Aug., in primo lib. *Retract.*, cap. 9, in fine, ita ait: In mediis quidem bonis invenitur liberum voluntatis arbitrium, quia et malè illò uti possumus; sed tamen tale est, ut sine illo rectè vivere nequeamus. Bonus autem usus ejus, jam virtus est, quæ in magnis reperitur bonis, quibus malè uti nullus potest. Et quia bona, et magna, et media, et minima, ex Deo sunt, sequitur ut ex Deo sit etiam bonus usus libera voluntatis, qui virtus est, et in magnis numeratur bonis. Attende diligenter quæ dicta sunt, et confer in unum, sic enim aperietur quod supra querebatur. Dixit equidem opus virtutis esse bonum usum illorum bonorum quibus etiam non bonè uti possumus, id est, mediolorum; in quibus po-

suit liberum arbitrium, cuius quoque bonum usum dixit esse virtutem. Quod si est, non est ergo opus virtutis, quod supra dixit, quia aliud est virtus, aliud opus ejus.

DISTINCTIO XXVII.

DE VIRTUTE QUID SIT, ET QUID SIT ACTUS EJUS.

1. Hic videndum est quid sit virtus, et quid sit actus vel opus ejus. Virtus est, ut ait Aug., bona qualitas mentis quã rectè vivitur, et quã nullus malè utitur; quam Deus solus in homine operatur. Ideoque opus Dei tantum est, sicut de virtute justitiæ August. docet super illam locum psalmi 118: *Feci judicium et justitiam*, ita dicens, in tom. 8, concione 26 ejusdem psal.: *Justitia magna virtus animi est, quam non facit in homine nisi Deus.* Ideoque cum ait propheta ex personâ Ecclesiæ, *feci justitiam*, non ipsam virtutem, quam non facit homo, sed opus ejus intelligi voluit. Ecce aperte insinuat hic quod justitia in homine non est opus hominis, sed Dei; quod et de aliis virtutibus itidem intelligendum est.

De fide itidem dicit, quod non est ex homine, sed ex Deo tantum.

2. Nam de gratiâ fidei Ephesius scribens Apostolus, similiter fidem non ex homine, sed ex Deo tantum esse asserit, inquit: *Gratiâ estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis; Dei enim donum est.* Quod à sanctis ita exponitur: Hæc scilicet fides, non est vi maturæ nostræ, quia donum Dei purè est. Ecce et hic aperte traditur quod fides non est ex libertate arbitrii, sive ex arbitrio voluntatis; quod superioribus consonat, ubi dictum est gratiam prævenientem vel operantem esse virtutem quæ voluntatem hominis liberat et sanat. Unde Aug., in lib. de Spiritu et Litterâ, cap. 9, in tom. 3, ait: *Justificati sumus non per liberam voluntatem, sed per gratiam Christi, non quod sine voluntate nostrâ fiat, sed voluntas nostra ostenditur infirma per legem, ut sanet gratia voluntatem, et sana voluntas impleat legem.*

De gratiâ quæ liberat voluntatem; quæ si virtus est, virtus non est ex libero arbitrio, et sic non est motus mentis

3. Si igitur gratia quæ sanat et liberat voluntatem hominis, virtus est, vel una, vel plures; cum ipsa gratia non sit ex arbitrio voluntatis, sed eam potius sanat ac præparet ut bona sit, consequitur ut virtus non sit ex libero arbitrio, et ita non sit motus vel affectus mentis, cum omnis motus vel affectus mentis sit ex libero arbitrio; sed bonus ex gratiâ est et libero arbitrio, malus verò ex libero arbitrio tantum. Ut enim ait Aug. in lib. *Retract.* 1, c. 15, et tom. 6, libro de Bono perseverantia 2, c. 11: *Homo spontè et libero arbitrio cadere potuit, non etiam resurgere.* Idem, in lib. de duabus Animabus, c. 12, in tom. 6: *animæ si libero ad faciendum et non faciendum motu Animæ careant, si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla concedatur, earum peccatum tenere non possumus.* Hic aperte ostenditur quod motus animæ, sive ad bonum sive ad malum, ex libero arbitrio est. Ideoque si gratia vel virtus motus mentis est, ex libero arbitrio est. Si verò ex libero arbitrio vel ex parte est, jam non solus Deus sine homine eam facit. Propterea quidam non inviditè tradunt virtutem esse bonam mentis qualitatem sive formam, quæ animam informat; et ipsa non est motus vel affectus animi, sed eâ liberum arbitrium juvatur, ut ad bonum moveatur et erigatur; et ita ex virtute et libero arbitrio nascitur bonus motus vel affectus animi, et exinde bonum opus procedit exterius; sicut pluvia rigatur terra, ut germinet et fructum faciat; nec pluvia est terra, nec germen, nec fructus; nec terra germen vel fructus, nec germen fructus; ita gratis terræ mentis nostræ, id est, libero arbitrio voluntatis, infunditur pluvia divini benedictionis, id est, inspiratur gratia, quod solus Deus facit, non homo cum eo; quã rigatur voluntas hominis, ut germinet et fructificet, id est, sanatur et præparatur ut bonum velit, secundum quod

dicitur operans; et juvatur ut bonum faciat, secundum quod dicitur cooperans. Et illa gratia virtus non incongrue nominatur, quia voluntatem hominis infirmam sanat et adjuvat.

Ex quo sensu dicuntur ex gratiâ tactore bona merita, et de quâ gratiâ hoc intelligatur.

4. Cum ergo ex gratiâ dicuntur esse bona merita et incipere, aut intelligitur gratia gratis dans, id est, Deus, vel potius gratia gratis data, quæ voluntatem hominis prævenit. Non enim esset magnum si hæc à Deo dicerentur esse, à quo sunt omnia; sed potius ejus gratia gratis data intelligitur, ex quâ incipiunt bona merita; quæ cum ex solâ gratiâ esse dicantur, non excluditur liberum arbitrium, quia nullum meritum est in homine quod non sit per liberum arbitrium. Sed in bonis merendis causæ principalitas gratiæ attribuitur, quia principalis causa bonorum meritorum est ipsa gratia, quâ excitatur liberum arbitrium et sanatur, atque juvatur voluntas hominis ut sit bona.

Quod bona voluntas gratiæ principaliter est, et etiam gratia est, sicut et omne bonum meritum.

5. Quæ ipsa etiam donum Dei est, et hominis meritum, imò gratiæ, quia ex gratiâ principaliter est, et gratia est. Unde Aug., tom. 2, epist. 105, ad Sixtum presbyterum: Quid est meritum hominis ante gratiam, cum omne bonum nostrum meritum non in nobis facit nisi gratia? Ex gratiâ enim, ut dictum est, quæ prævenit et sanat arbitrium hominis, et ex ipso arbitrio procreatur in animâ hominis bonus affectus sive bonus motus mentis; et hoc est primum bonum hominis meritum. Sicut, verbi gratiâ, ex fidei virtute et hominis arbitrio generatur in mente motus quidam bonus et remunerabilis, scilicet, ipsum credere; ita ex charitate et libero arbitrio alius quidam motus bonus provenit, scilicet, diligere, bonus valde; sic de ceteris virtutibus intelligendum est. Et isti boni motus vel affectus merita sunt, ei dona Dei, quibus meremur et ipsorum augmentationem, et alia quæ consequenter hic et in futuro nobis apponuntur.

Ex eâ ratione dicitur fides mereri justificationem, et alia.

6. Cum ergo dicitur fides mereri justificationem et vitam æternam, ex eâ ratione dictum accipitur, quia per actum fidei meretur illa. Similiter de charitate et justitiâ, et de aliis accipitur. Si enim fides ipsa virtus præveniens, diceretur esse meritis actus, qui est meritum, jam ipsa ex libero arbitrio originem haberet; quod quia non est, sic dicitur esse meritum, quia actus ejus est meritum; si tamen adsit charitas sine quâ nec credere nec sperare meritum est vite. Unde apparet verè, quia charitas est Spiritus sanctus, quæ animæ qualitates informat et sanctificat, ut eis anima informetur et sanctificetur; sine quâ animæ qualitas non dicitur virtus, quia non valet sanare animam.

De numeribus virtutum, et de gratiâ quæ non est, sed facit meritum.

7. Ex muneribus itaque virtutum boni sumus et justè vivimus, et ex gratiâ, quæ non est meritum, sed facit; non tamen sine libero arbitrio proveniunt merita nostra, scilicet, boni affectus eorumque progressus atque bona opera, quæ Deus remunerat in nobis; et hæc ipsa sunt Dei dona. Unde August. (1) ad Sixtum presbyterum: Cum coronat Deus merita nostra, nihil aliud coronat quam munera sua. Unde vita æterna quæ in fine à Deo meritis præcedentibus redditur, quia et eadem merita quibus redditur, non à nobis sunt, sed in nobis facta sunt per gratiam, rectè et ipsa vita gratiâ nuncupatur, quia gratis datur. Nec ideo gratia, quia non meritis datur, sed quia data sunt per gratiam et ipsa merita quibus datur.

Epilogat ut alia addat.

8. Ex præmissis jam innotescere nobis aliquatenus potest qualiter gratia præveniens meretur augeri, et

alia; et quid ipsa sit, an virtus, an aliud; et si virtus, an sit actus vel non; ostensum enim est supra, ex parte quorundam, quod ipsa est virtus, quia virtus non est actus, sed ejus causa, non tamen sine libero arbitrio; unde quod supra Aug. dixit, bonum usum liberi arbitrii esse virtutem, ita accipi potest, id est, actum virtutis: alioquin sibi contradicere videretur, qui etiam opus virtutis supra dixit esse bonum usum eorum quibus non bene uti possumus, in quibus posuit liberum arbitrium. Si verò bonus usus liberi arbitrii opus virtutis est, jam virtus non est. Cum ergo bonum usum ejus virtutem esse dixit, nomine virtutis ipsius usum significavit.

Quod idem usus est virtutis, et liberi arbitrii; sed virtutis principaliter.

9. Idem nempe usus bonus ex virtute est, et ex libero arbitrio; sed ex virtute principaliter. Et bonus ille usus in magnis bonis annumerandus est. Illa autem gratia præveniens, quæ et virtus est, non usus liberi arbitrii est, sed ex eâ potius est bonus usus liberi arbitrii, quæ nobis est à Deo, non à nobis. Usus verò bonus arbitrii, et ex Deo est, et ex nobis; et ideo bonum meritum est. Ibi enim solus Deus operatur hic, Deus et homo. Hoc meritum ex illâ purissimâ gratiâ provenit: quod Apostolus notavit dicens, 1 Cor. 15: *Gratiâ Dei sum id quod sum*; et: *Gratiâ ejus in me vacua non fuit*. Super quem locum Aug., de Gratiâ et libero Arbitr., cap. 5 et 6, in tom. 7, ita ait: Rectè gratiam nominat, primum enim solam gratiam dat Deus, et nonnisi gratiam, cum non præcedant nisi mala merita: sed post per gratiam incipiunt bona merita. Et ut ostenderet etiam liberum arbitrium, addit: *Et gratia ejus in me vacua non fuit*. Et ne ipsa voluntas sine gratiâ Dei putetur aliquid boni posse, subdit: *Non autem ego solus*, scilicet, sine gratiâ; sed *gratiâ Dei mecum*, id est, cum libero arbitrio. Planè cum data fuerit gratia, incipiunt esse nostra merita bona; per illam tamen, quia si illa defuerit, cadit homo.

Aliorum sententia hic ostenditur, qui dicunt virtutes esse bonos usus liberi arbitrii, id est, actus mentis.

10. Alii verò dicunt virtutes esse bonos usus naturalium potentiarum, non tamen omnes, sed tantummodo interiores qui in mente sunt; exteriores verò qui per corpus geruntur, non virtutes esse dicunt, sed opera virtutum. Et ideo quod Aug. dicit opus virtutis esse bonum usum naturalium potentiarum, de usu exteriori accipiunt; quod verò dicit bonum usum liberi arbitrii virtutem esse, et in magnis numerari bonis, de usu interiori intelligunt. Et virtutes nihil aliud esse quam bonos affectus vel motus mentis asserunt, quos Deus in homine facit, non homo: quia licet illi motus sint liberi arbitrii, non tamen esse queunt nisi Deus ipsum libere et adjuvet gratiâ suâ operante et cooperante, quam Dei gratuitam voluntatem accipiunt, quia Deus est qui et operatur in nobis velle et operari bonum.

Quibus auctoritatibus muniunt quod virtutes sint motus mentis.

11. Quod autem virtutes sint motus mentis, testimoniis sanctorum astruunt. Dicit autem Aug., tom. 3, c. 10, super Joannem: Quid est fides? Credere quod non vides. Credere autem motus mentis est. Idem in lib. 3 de Doctr. christianâ: Charitatem autem voco motum animi. Si verò charitas et fides motus animi sunt, virtutes ergo motus animi sunt. Quibus alii respondentis præmissa verba Augustini ita intelligenda fors iniquiunt: Fides est credere quod non vides, id est, fides est virtus quæ creditur quod non videtur. Item: Charitas est motus animi, id est, gratia quæ movetur animus ad diligendum. Et quod hæc et his similia ita accipienda sint, ex his conjicitur quæ alibi Aug. ait. Nam in lib. 2 Quæstionum Evangelii, c. 30, inquit: Est fides quæ creduntur ea quæ non videntur, quæ propriè dicitur fides. Item, tom. 4, in lib. 15 de Trin., c. 2: Aliud sunt ea quæ creduntur, aliud est fides quæ creduntur. Ex quibus verbis sic argumentando procedunt: Aliud est credere, aliud illud quod

(1) Epist., 105, in tom. 2, et tom. 6, enarratione ad psal. 96, circa medium; et enarratione ad ps. 102, non longè à principio.

creditur. Prædictum autem est fidem id esse quo creditur; sic ergo credere non est fides, quia credere non est id quo creditur. Addunt quoque: Virtus opus Dei tantum est, quam ipse solus facit in nobis; ipsa ergo non est usus vel actus liberi arbitrii, sed credere est actus liberi arbitrii; non est itaque virtus. Præmissis aliisque rationibus ac testimoniis innituntur utrique. Horum autem iudicium diligentis lectoris relinquo examini, ad alia properans.

DISTINCTIO XXVIII.

PRÆDICTA REPETIT UT ALIA ADDAT, DEFINITAM ASSIGNATIONEM PONENS DE GRATIA ET LIBERO ARBITRIO CONTRA PELAGIANOS.

1. Id verò inconcussè et incunctanter teneamus, liberum arbitrium sine gratiâ præveniente et adjuvante non sufficere ad salutem et justitiam obtinendam; nec meritis præcedentibus gratiam Dei advocari, sicut Pelagiana hæresis tradidit. Nam, ut ait Aug. lib. 1 Retract.: Novi hæretici Pelagiani liberum sic asserunt voluntatis arbitrium, ut gratiæ Dei non relinquant locum, quam secundum merita nostra dari asserunt. Pelagianorum hæresis, omnium recentissima à Pelagio monacho exorta est. Hi Dei gratiæ quâ prædestinati sumus, et quâ meritis de potestate tenebrarum erui, in tantum inimici sunt, ut sine hac credant hominem posse facere omnia divina mandata. Denique Pelagius à fratribus increpatus, quod nihil tribueret adjutorio gratiæ Dei, ad ejus mandata faciendam, non eam libero arbitrio præponebat, sed infidelis calliditate supponebat dicens ad hoc eam dari hominibus, ut quæ facere per liberum arbitrium jubentur, facilius possint implere per gratiam. Dicendo utique *facilius possint*, voluit credi, etsi difficilius, tamen posse homines sine gratiâ facere jussa divina. Illam verò gratiam Dei, sine quâ nihil boni possumus facere, non esse dicunt nisi in libero arbitrio, quod nullis suis præcedentibus meritis ab illo accepit nostra natura, ipso ad hoc tantum juvante nos per suam legem atque doctrinam, ut discamus quæ facere et quæ sperare debeamus; non autem ad hoc per donum Spiritûs sancti, ut quæ didicerimus esse faciendam, faciamus. Ac per hoc divinitus nobis dari scientiam confitentur, quâ ignorantia pellitur; charitatem autem negant divinitus dari, quâ piè vivitur; ut, scilicet, sit donum Dei scientia, quæ sine charitate inflat; et non sit donum Dei ipsa charitas, quæ ut scientia non inflet, edificat. Destruunt etiam orationes quas facit Ecclesia sive pro infidelibus et doctrinæ Dei resistentibus, ut convertantur ad Deum; sive pro fidelibus, ut augeatur Dei fides, et perseverent in eâ. Hæc quippe non ab ipso accipere, sed à seipsis homines habere contendunt; gratiam Dei, quâ liberamur ab impietate, dicentes secundum merita nostra dari. Parvulos etiam sine ullo peccati originalis vinculo asserunt nasci.

Hic ponit ea quibus suum confirmant errorem, verbis Augustini contra ipsum utentes.

2. Quod verò dicunt, sine gratiâ hominem per liberum arbitrium omnia jussa implere, hujusmodi inductionibus muniunt. Si, inquit, non potest ea facere homo quæ jubentur, non est ei imputandum ad mortem, sicut tu ipse August. (1) in libro de libero Arbitrio asseris. Quis, inquis, peccat in eo quod nullo modo caveri potest? Peccatur autem. Caveri ergo potest. Hoc testimonio August. Pelagius usus est disputans adversus eum, imò adversus gratiam; sicut August. in libro Retract. illud et alia hujusmodi retraciens commemorat, inquit: In his atque hujusmodi verbis meis, quia gratia Dei commemorata non est, de quâ tunc non agebatur, putant Pelagiani suam nos tenuisse sententiam; sed frustra hoc putant. Voluntas quippe est quâ peccatur et rectè vivitur, quod his verbis egimus: sed ipsa nisi Dei gratiâ liberetur, et ut vitia superet adjuvetur, rectè à mortalibus vivi

non potest. Ecce apertè determinat ex quo sensu illa dixerit, inimicos gratiæ refellens.

Aliud testimonium Augustinus ponit quo Pelagius pro se utebatur.

3. Similiter et innitebatur Pelagius verbis Augustini contra gratiam, qui in libro de duabus Animabus dicit, cap. 12, et Retract., c. 15: Peccati reum tenere quemquam, quia non fecit quod facere non potuit, summæ iniquitatis et insanix est. His auditis exiliit Pelagius, dicens: Cur ergo parvuli et illi qui non habent gratiam, sine quâ non possunt facere mandata divina, rei tenentur? Hoc autem quâ occasione dixerit, in libro Retract. Pelagio respondens aperit. Id enim contra Manichæos dixit; qui in homine duas naturas esse contendunt, unam bonam ex Deo, alteram malam ex gente tenebrarum, quæ nunquam bona fuit, nec bonum velle potest; quod si esset, non videretur ei imputandum esse si bonum non faceret.

Aliud quod videtur contradicere gratiæ Dei addit.

4. Alibi etiam Augustinus dicit quod huic gratiæ contradicere videtur quâ justificamur. Ait enim, in libro contra Adamantinum Manichæi discipulum, cap. 26, in tom. 6: Nisi quisque voluntatem suam mutaverit, bonum operari non potest; quod in nostrâ potestate esse positum Dominus docet ubi ait, Matt. 22: *Aut facite arborem bonam, aut fructus ejus bonos*, etc. Quod Aug., in Retract. 1. 1, c. 22, non esse contra gratiam Dei quam prædicamus, ostendit. In potestate quippe hominis est mutare in melius voluntatem; sed ea potestas nulla est, nisi à Deo detur; de quo dictum est, Joan. 1: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Cum enim hoc sit in potestate, quod cum volumus facimus, nihil tam in potestate quam ipsa voluntas est; sed præparatur à Domino voluntas: eo ergo modo dat potestatem.

Aliud testimonium ejusdem, quod videtur adversum.

5. Sic etiam intelligendum est quod in eodem ait, scilicet in nostrâ potestate esse ut vel inseri bonitate Dei, vel excidi ejus severitate mereamur: quia in potestate nostrâ non est nisi quod nostram sequitur voluntatem; quæ cum præparatur à Domino, facile sit opus pietatis, etiam quod impossibile et difficile fuit.

Aliud testimonium.

6. In expositione quoque quarumdam propositionum Epistolæ ad Romanos quædam August. interserit, quæ videtur huic doctrinæ gratiæ adversari. Ait enim: Quod credimus nostrum est; quod autem bonum operamur, illius est qui credentibus dat Spiritum sanctum. Et paulo post: Nostrum est credere et velle, illius autem dare credentibus et volentibus facultatem bene operandi per Spiritum sanctum. Quæ qualiter intelligi debeant August. in libro Retract. aperit dicens: Verum est quidem à Deo esse quod operamur bonum: sed eadem regula utriusque est, et volendi scilicet et faciendi; et utrumque ipsius est, quia ipse præparat voluntatem; et utrumque nostrum est, quia non fit nisi volentibus nobis; illa itaque profectò non dixissem, si jam scirem etiam ipsam fidem inter Spiritûs sancti munera reperiri.

Adhuc addit aliud quod videtur contrarium.

7. Illud etiam diligenter est inspiciendum quod Augustinus in lib. de Prædestinatione sanctorum, c. 3, t. 7, ait: Scilicet, quod posse habere fidem sicut posse habere charitatem, natura est hominum; habere autem fidem sicut habere charitatem, gratia est fidelium. Quod non ita dictum est, tanquam ex libero arbitrio valeat haberi fides vel charitas; sed quia aptitudinem naturalem habet mens hominis ad credendum vel diligendum, quæ Dei gratiâ præventa credit et diligit; quod sine gratiâ non valet.

Testimonio Hieronymi astruit quid tenendum sit de gratiâ et libero arbitrio; ubi triplex hæresis inducitur, scilicet Joviniani, Manichæi et Pelagii.

8. Id ergo de gratiâ et libero arbitrio indubitanter teneamus quod Hieron., in Explanatione fidei catholice ad Damasum papam, Joviniani, et Manichæi, et Pelagii errores collidens, docet. Liberum, inquit, sic

(1) Lib. 3, c. 48, in tom. 1; et lib. de Naturâ et Grat., cap. 67, in tom. 7, lib. 4, cap. 9.

confitemur arbitrium, ut dicamus nos semper indigere Dei auxilio; et tamen illos errare qui cum Manichæo dicant hominem peccatum vitare non posse, quam illos qui cum Joviniano asserunt hominem non posse peccare. Uterque tollit arbitrii libertatem. Nos verò dicimus hominem semper et peccare et non peccare posse, ut semper nos liberi confitemur esse arbitrii. Hæc est fides quam in catholica Ecclesia didicimus, et quam semper tenuimus.

DISTINCTIO XXIX.

UTRUM HOMO ANTE PECCATUM EGUERIT GRATIA OPERANTE ET COOPERANTE.

1. Post hæc considerandum est utrum homo ante peccatum eguerit gratiâ operante et cooperante? Ad quod breviter dicimus; quia non cooperante tantum, sed etiam operante gratiâ indigebat: non quidem secundum omnem operandi modum operantis gratiæ, operatur enim liberando et præparando voluntatem hominis ad bonum. Egebat itaque homo eâ, non ut liberaret voluntatem suam, quæ peccati serva non fuerat; sed ut præpararet ad volendum efficaciter bonum, quod per se non poterat. Non enim poterat bonum mereri sine gratiâ, ut August. in Ench., c. 106, in tom. 3, evidenter tradit. Illam, inquit, immortalitatem in quâ poterat non mori natura humana, perdidit per liberum arbitrium. Hanc verò in quâ non poterat mori acceptura est per gratiam, quam fuerat, si non peccasset, acceptura per meritum, quamvis sine gratiâ nec tunc ullum meritum esse potuisset, quia etsi peccatum in solo erat arbitrio constitutum, non tamen iustitiæ habendæ vel retinendæ sufficiebat liberum arbitrium, nisi divinum præberetur adiutorium. Ecce his verbis satis ostenditur quòd ante peccatum homo indigebat gratiâ operante et cooperante. Non enim habebat quo pedem movere posset sine gratiæ operantis et cooperantis auxilio; habuit tamen quo poterat stare.

Quòd homo ante lapsum virtutes habuerit.

2. Præterea quæri solet utrum homo ante lapsum virtutem habuerit? Quibusdam videtur quòd non habuerit, id ita probare conantibus. Iustitiam, inquit, non habuit, quia præceptum Dei contempsit; nec prudentiam, quia sibi non providit; nec temperantiam, quia aliena appetiit; nec fortitudinem, quia pravæ suggestioni cessit. Quibus respondentes, dicimus eum quidem non tunc habuisse has virtutes quando peccavit, sed ante, et tunc amisisse. Quod multis sanctorum testimoniis comprobatur. Ait enim Augustinus in quadam homilia: Adam, perdidit charitate, malus inventus est. Item: Princeps vitiorum dum vicit Adam de limo terræ ad imaginem Dei factum, pudicitia armatum, temperantia compositum, charitate splendidum, primos parentes illis donis ac tantis bonis expoliavit, pariterque peremit. De hoc eodem Ambros. ad Sabinum ait, tom. 3, epist. 44: Quando Adam solus erat, non est prævaricatus, quia ejus mens Deo adharebat. Super psal. quoque dicit quòd homo ante peccatum beatissimus, auram carpebat à theream. Sed quomodo sine virtute beatissimus erat? August. quoque, lib. 11, in fine c. 42, super Genes., dicit Adam ante peccatum spirituali mente prædedit fuisse. Non est ergo dubitandum hominem ante peccatum virtutibus fuisse, sed illis per peccatum expoliatum fuisse.

De ejectione hominis de paradiso.

3. In illius quoque peccati poenam cjectus est de paradiso in istum miseriarum locum, sicut in Genes., c. 3, legitur: *Nunc ergo ne fortè mittat manum suam, etumat de ligno vitæ, et comedat, et vivat in æternum, emisit eum Deus de paradiso voluptatis.* Illis verbis insinuari videtur quòd nunquam moreretur, si postea de illo ligno sumpsisset.

Quomodo intelligendum sit illud: Neumat de ligno vitæ, et comedat, et vivat in æternum.

4. Sed quia per peccatum jam mortuum corpus habebat, illa verba ex tali intellectu accipi possunt: Deus modo irati loquens, de homine superbo ait: *Vide ne fortè mittat manum suam, etc., id est: Ca-*

vete vos, angeli, ne comedat de ligno vitæ, quo indignus est; de quo, si perstisset, comederet, et viveret in æternum, sed modò propter inobedientiam indignus est comedere. Et sicut verbo dixit, ita opere exhibuit. Emisit enim eum Deus de paradiso voluptatis in locum sibi congruum; sicut plerumque malus cum inter bonos vivere cœperit, si in melius mutari noluerit, de honorum congregatione pellitur, pondere pravæ consuetudinis pressus.

De flammeo gladio ante paradysum posito. (Aug., super Gen., lib. 11, c. 40.)

5. Ne verò ad illud posset accedere, collocavit Deus ante paradysum cherubin, et flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ. Quod juxta litteram potest hoc modo accipi, quia per ministerium angelorum ignea custodia ibi constituta fuit. Hoc enim per coelestes potestates in paradiso visibili factum esse credendum est, ut per angelicum ministerium ibi esset quadam ignea custodia: non tamen frustra, sed quia aliquid significat de paradiso spirituali. Cherubin enim interpretatur plenitudo scientiæ: hæc est charitas, quia *plenitudo legis est dilectio* (Rom. 13). Gladius autem flammeus poenas temporales sunt, quæ versatiles sunt, quia tempora volubilia sunt. Illa ergo ad custodiam ligni vitæ idèd posita sunt ante paradysum, quia ad vitam non reditur nisi per cherubin, scilicet, plenitudinem scientiæ, id est, charitatem; et per gladium versatilem, id est, tolerantiam passionum temporalium.

An homo ante peccatum comederit de ligno vitæ.

6. Potest autem quæri utrum de ligno vite ante peccatum comederit homo. De hoc Augustinus, in lib. 2 de Baptis. parvul. (1), sic ait: Rectè profectò intelliguntur primi homines ante malignam diaboli persuasionem abstinuisse à cibo vetito, atque usi fuisse concessis. His verbis ostenditur quòd de ligno vitæ ante peccatum sumpserint, quibus præceptum erat ut de omni ligno paradisi comederent, nisi de ligno scientiæ boni et mali.

Quare non sunt facti immortales, si comederunt de ligno vitæ.

7. Quare ergo perpetuâ soliditate, et beatâ immortalitate vestiti non sunt, ut nullâ infirmitate vel ætate in deterius mutarentur? Hanc enim virtutem naturaliter illud lignum habuisse dicitur. Sed fortè hoc non conferbat, nisi sæpè de illo sumeret. Potuit ergo fieri ut de illo sumeret semel, et non sæpius, qui per aliquam moram in paradiso fuisse intelligitur, cum Scriptura dicat eum ibi soporatum fuisse, quando costa de latere ejus assumpta est, et inde formata mulier, et animalia ante eum ducta, quibus nomina imposuit.

DISTINCTIO XXX.

QUÒD PER ADAM PECCATUM ET PŒNA TRANSIT IN POSTEROS.

1. In superioribus insinuatum est, licet ex parte (non enim perfectè sufficimus exponere), qualiter primus homo deliquerit, et quam pro peccato poenam subierit; quibus adjiciendum est peccatum simul ac poenam per eum transisse in posterum, sicut Apostolus ostendit inquit, Rom. 5: *Sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, ita in omnes homines mors pertransiit.*

Utrum illud peccatum fuerit originale, vel actuale.

2. Illic primò videndum est quòd fuit illud peccatum, originale, scilicet, an actuale; et si de originali intelligatur, consequenter quid sit originale peccatum, et quare dicatur originale; et quomodo pertransierit vel pertranseat in omnes, diligenter investigandum est. Quibusdam placuit de peccato actuali Adæ illud accipere, asserentibus hoc Apostolum sensisse cum inferius ait: *Sicut per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita, etc.* Evidenter, inquit, etiam ipso nomine exprimit Apostolus pecca-

(4) Aliàs dicitur de peccatorum Meritis et Remissione, contra Pelagianos, c. 21.

tum, quod per unum hominem intravit in mundum, scilicet inobedientiam. Inobedientia verò peccatum actuale est.

Quomodo intrasse in mundum dicunt.

3. Hoc autem dicunt intrasse in mundum, non traductione originis, sed similitudine prævaricationis; omnesque in illo uno peccasse dicunt, quia omnibus ille unus peccandi exemplum extitit. Hoc malè senserunt quidam hæretici, qui dicti sunt Pelagiani; de quibus Aug., in libro de Baptismo parvulorum, commemorat dicens: Sciendum est, inquit, hæreticos quosdam qui nominati sunt Pelagiani, dixisse peccatum primæ transgressionis in alios homines non propagatione, sed imitatione transisse. Unde etiam in parvulis nolunt credere per baptismum solvi originale peccatum, quod in nascentibus nullum esse omnino contendunt. Sed eis dicitur, quia si Apostolus peccatum imitationis, non propagationis, intelligi voluisset, ejus principem non Adam, sed diabolum diceret, de quo in libro Sap. 2 dicitur: *Invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum.* Et quia non vult intelligi hoc esse factum propagatione, sed imitatione, continuo subiunxit Scriptura: *Imitantur autem eum, qui sunt ex parte ipsius.* Imitantur quidem Adam, quotquot per inobedientiam transgrediuntur mandatum Dei. Sed aliud est quod exemplum est voluntate peccantibus, aliud quod origo est cum peccato nascentibus. Non est igitur accipiendum peccatum Adæ transisse in omnes imitationis tantum exemplo, sed propagationis et originis vitio.

Hic aperit illud esse peccatum originale, quod transit in posteros.

4. Et est illud peccatum originale, ut apertè August. testatur, quod per Adam transivit in omnes, per ejus carnem vitiatam concupiscentialiter generatos.

Quid sit originale peccatum hic inquiritur.

5. Quod diligenter investigandum est, quid sit. De hoc enim sancti doctores sub obscuritate locuti sunt, atque scholastici doctores varia senserunt. Quidam enim putant originale peccatum esse reatum pœnæ pro peccato primi hominis, id est, debitum, vel obnoxietatem, quâ obnoxii et addicti sumus pœnæ temporali et æternæ pro primi hominis actuali peccato, quia pro illo, ut aiunt, omnibus debetur pœna æterna, nisi per gratiam liberentur. Juxta horum sententiam oportet dici originale peccatum nec culpam esse, nec pœnam. Culpam non esse ipsi latentur; pœna quoque secundum eos esse non potest: quia si debitum pœnæ originale peccatum est, cum debitum pœnæ non sit pœna, nec originale peccatum est pœna, quod etiam quidam eorum admittunt, dicentes in Scripturâ originale peccatum sæpè nominari reatum; et reatum ibi intelligunt, ut dictum est, obnoxietatem pœnæ; et eâ ratione asserunt peccatum originale dici esse in parvulis, quia parvuli pro illo primo peccato rei sunt pœnæ, sicut pro peccato iniqui parentis aliquando exulant filii secundum justitiam fori.

Quod originale peccatum sit culpa, auctoritatibus probat.

6. Sed quod originale peccatum culpa sit, pluribus sanctorum testimoniis edocetur. Super Exod., c. 13, ubi dicitur: *Primogenitum asini mutabis ove.* Gregorius ait: Omnes in peccatis nati sumus, et ex carnis delectatione concepti, culpam originalem nobiscum traximus, unde et voluntate nostrâ peccatis implicamur. Ecce culpam originalem dixit nos trahere, unde constat originale peccatum culpam esse. August. quoque, in libro de Naturâ et Gratiâ, cap. 4, in tom. 7, de hoc eodem sic ait: *Omnes* (ut ait Apostolus, Rom. 3) *peccaverunt*, utique vel in seipsis, vel in Adam, quia sine peccato non sunt, vel quod originaliter contraxerunt, vel quod malis moribus addiderunt. Peccatum enim primi hominis, non solum ipsum, sed omne necavit genus humanum, quia ex eo damnationem simul et culpam suscepimus. Idem super psal. 50, ad illum versum: *Ecce in iniquitatibus conceptus sum*: Quod de corpore mortuo seminatur, cum vinculo peccati originalis nascitur et mortis. Ideo igitur se in iniquitatibus

conceptum dicit David, quia in omnibus trahitur iniquitas ex Adam, et vinculum mortis. Nemo enim nascitur, nisi trahens pœnam, et meritum pœnæ. Meritum autem pœnæ, peccatum est. Omnis ergo qui nascitur per carnis concupiscentiam, peccatum trahit. Peccatum itaque originale culpa est, quam omnes concupiscentialiter concepti trahunt. Unde in eccles. Dogmatibus scriptum est: Firmissime tene, et nullatenus dubites, omnem hominem qui per concubitum viri et mulieris concipitur, cum originali peccato nasci, impietati subditum, morti præ subjectum, et ob hoc naturâ iræ nasci filium; à quâ nullus liberatur, nisi per fidem mediatoris Dei et hominum. His et aliis auctoritatibus evidenter ostenditur peccatum originale culpam esse, et in omnibus concupiscentialiter genitis trahi à parentibus.

Quid sit quod dicitur peccatum originale, scilicet fomes peccati, id est, concupiscentia.

7. Nunc superest videre quid sit ipsum originale peccatum; quod cum non sit actuale, non est actus sive motus animæ vel corporis. Si enim actus est animæ vel corporis, actuale utique peccatum est; sed actuale non est, non est ergo actus vel motus. Quid ergo originale peccatum dicitur? Fomes peccati, scilicet concupiscentia vel concupiscibilitas, quæ dicitur lex membrorum, sive languor nature, sive tyrannus qui est in membris nostris, sive lex carnis; unde August., in lib. de Baptismo parvulorum, tom. 7: Est in nobis concupiscentia, quæ non est permittenda regnare. Sunt et ejus desideria, quæ sunt actuales concupiscentiæ, quæ sunt arma diaboli, quæ veniunt ex languore nature. Languor autem iste, tyrannus est, qui movet mala desideria. Si ergo vis esse victor tyranni, atque inermem inimicum invenire, non obediens concupiscentiæ malæ. His verbis satis ostenditur fomitem peccati esse concupiscentiam.

Quod nomine concupiscentiæ intelligatur fomes peccati, et quæ dicitur fomes peccati.

8. Nominem autem concupiscentiæ non actum concupiscendi, sed vitium primum significavit, cum eam dixit legem carnis. Unde idem in tractatu de Verbis Apostoli: Semper pugna est in corpore mortis hujus, quia ipsa concupiscentia cum quâ nati sumus, finire non potest quamdiu vivimus; quotidie minui potest, finire non potest. Quæ autem est concupiscentia cum quâ nati sumus? Vitium utique est quod parvulum habilem concupiscere facit, adultum etiam concupiscentem reddit. Sicut enim in oculo cæci, in nocte vitium cæcitatibus est, sed non apparet, nec discernitur inter videntem et cæcum, nisi luce veniente; sic in puero vitium esse non apparet, donec ætatis provectioris tempus occurrat. §. Ex his datur intelligi quid sit originale peccatum, scilicet, vitium concupiscentiæ, quod in omnes concupiscentialiter natos per Adam intravit, eosque vitiavit. Unde Aug., tom. 7, in lib. de Baptismo parvulorum, l. 1, c. 9 et 10: Adam præter imitationis exemplum, occultâ etiam tabe carnalis concupiscentiæ suæ tabificavit in se omnes de suâ stirpe venturos. Unde Apostolus rectè ait: *In quo omnes peccaverunt.* §. Circumspectè et sine ambiguitate dicit hoc Apostolus. Sive enim intelligatur, in quo homine, sive in quo peccato, sanum est. In Adam enim omnes peccaverunt, ut in materiâ, non solum ejus exemplo, ut dicunt Pelagiani. Omnes enim illi unus homo fuerat, id est, in eo materialiter orant. Manifestum est itaque omnes in Adam peccasse, quasi in massâ. Ipse enim per peccatum corruptus, quos genuit omnes nati sunt sub peccato. Ex eo igitur sicut cuncti constituti sunt peccatores, ita et in illo uno peccato quod intravit in mundum, rectè omnes dicuntur peccasse; quia sicut ab illo uno homine, sic ab eodem uno peccato immunes esse non possunt, nisi ab ejus reatu per Christi baptismum absolvantur. Alia ergo sunt propria peccata, in quibus tantum peccant quorum peccata sunt; aliud hoc unum in quo omnes peccaverunt, id est, ex quo omnes peccatores constituti sunt.

Quid sit peccatum in quo omnes peccaverunt, scilicet, originale, quod ex inobedientiâ processit.

9. Hoc est originale peccatum, quo peccatores nascuntur omnes concupiscentialiter geniti; quod ex Adam, sive ex ejus inobedientiâ emanavit, et in posterio demigravit. Unde Apostolus consequenter per inobedientiam unius hominis multos dicit constitutos esse peccatores, quæ est actuale peccatum. Cùm autem dixerit per unum hominem peccatum intrasse in mundum, et in eo omnes peccasse, de originali dictum esse oportet accipi.

Ex quo sensu dictum est: Per inobedientiam unius multi sunt constituti peccatores.

10. Quod ergo ait: *Per inobedientiam unius multi constituti sunt peccatores*, eo sensu dictum esse intelligendum est, quia ex inobedientiâ Adæ, scilicet ex peccato actuali Adæ, processit originale peccatum quo omnes peccatores nascuntur; ut et in illo esset, et in omnes transiret.

Quod peccatum originale de Adam fuit, et in nobis est.

11. Unde Aug. (1) Juliano hæretico nullum peccatum in parvulis esse contentendi respondens, aperte asserit peccatum originale ex voluntate Adæ processisse, ac per ejus inobedientiam in mundum intrasse. Quærit enim Julianus per quid peccatum invenitur in parvulo, ita inquit: Non peccat iste qui nascitur, non peccat ille qui genuit, non peccat ille qui condidit. Per quas igitur rimas inter tot præsidia innocentie, peccatum lingis ingressum? Et respondet sancta pagina: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, per unius inobedientiam*, ait Apostolus. Quid quærit amplius, quid quærit apertius? Idem inquit Julianus: Si per hominem peccatum intravit in mundum, peccatum vel ex voluntate est, vel ex naturâ est. Si ex voluntate est, mala voluntas est quæ peccatum facit; si autem ex naturâ est, mala est natura. Cui respondeo: Ex voluntate peccatum est. Quærit fortè utrùm originale peccatum ex voluntate sit. Respondeo prorsus et originale peccatum ex voluntate esse, quia hoc ex voluntate primi hominis seminatum est, ut in illo esset, et in omnes transiret.

Obiectio quorundam contra id quod supra dictum est, omnes in Adam fuisse homines.

12. Ad hoc autem quod diximus, in Adam fuisse omnes homines, quidam verborum sectatores sic obijciunt, dicentes: Non omnis caro quæ ab Adam traducta est, in eo simul existere potuit, quia multò majoris quantitas est, quàm fuerit corpus Adæ. In quo nec tot etiam atomi fuerunt, quot ab eo homines descendebant. Quocirca verum non esse asserunt substantiam uniuscujusque in primo fuisse parente.

Responsio, ubi aperitur qualiter fuerunt in Adam secundum rationem seminalem, et quomodo ex eo descenderunt, scilicet, lege propagationis.

13. Quibus responderi potest quòd materialiter atque causaliter, non formaliter, dicitur fuisse in primo homine omne quod in humanis corporibus naturaliter est, descenditque à primo parente lege propagationis, et in se auctum et multiplicatum est, nullà exteriori substantiâ in id transeunte, et ipsi in futuro resurget. Fomentum quidem habet à cibis, sed non convertuntur cibi in humanam substantiam, quæ scilicet per propagationem descendit ab Adam. Transmisit enim Adam modicum quid de substantiâ suâ in corpora filiorum, quando eos procreavit, id est, aliquod modicum de massâ substantiæ ejus divisum est, et inde formatum corpus filii, sui que multiplicatione sine rei extrinsecæ adjectione, auctum est; et de illo ita augmentato aliquid inde separatur, unde formantur posterorum corpora: et ita progreditur procreationis ordo lege propagationis, usque ad finem humani generis. Itaque diligenter ac perspicuè intelligentibus patet omnes secundum corpora in Adam fuisse per seminalem rationem, et ex eo descen-

disse propagationis lege.

Auctoritate et ratione probatur, nihil extrinsecum converti in humanam substantiam quæ ab Adam est.

14. Quòd verò nihil extrinsecum in humani corporis naturam transeat, Veritas in Evangelio significat dicens, Matth. 35: *Orane quod intrat in os, in ventrem vadit, et in secessum emittitur*. Quod etiam ratione ostendi potest hoc modo: Puer qui statim post ortum moritur, in illâ saturâ resurget quam habiturus erat si viveret usque ad ætatem triginta annorum, nullo vitio corporis impeditus. Unde ergo illa substantia quæ adeò parva fuit mortua, in resurrectione tam magna erit, nisi sul in se multiplicatione? Unde apparet quòd etiam si viveret, non aliunde, sed in se augmentaretur illa substantia. Sicut costa de qua facta est mulier, et sicut panes evangelici. Non inficiamur tamen quin cibi et humores in carnem et sanguinem transeant; sed non in veritate humanæ naturæ, quæ à primis descendit parentibus, quæ sola in resurrectione erit; reliqua verò caro in quam cibi transeunt, tanquàm superflua in resurrectione deponetur, quæ tamen ciborum aliarumque rerum fomentis coalescit.

DISTINCTIO XXXI.

QUOMODO PECCATUM ORIGINALE A PATRIBUS TRANSEAT IN FILIOS; AN SECUNDUM ANIMAM, AN SECUNDUM CARNEM.

1. Nunc superest investigare qualiter peccatum à patribus traducatur in filios, scilicet, an secundum solam animam, an secundum carnem, sive secundum utrumque. Putaverunt quidam secundum animam trahi peccatum originale, non solum secundum carnem, quia non solum carnem, sed et animam ex traduce esse arbitrati sunt. Sicut enim in generatione proles de carne paternâ substantialiter trahitur caro, ita etiam de gignentis animâ anima geniti essentialiter deduci ab his existimabatur. Ideoque sicut de corruptâ carne caro corrupta seminatur, ita etiam de animâ peccatrice anima peccatrix, corruptione originali infecta, ab illis trahi dicitur.

Predictam opinionem damnat, et quòd per carnem traducuntur peccatum dicit, et quomodo ostendit.

2. Hoc autem fides catholica respuit, et tanquàm veritati adversum damnat; quæ non animas, sed carnes solam, sicut superius diximus, ex traduce esse admittit. Non ergo secundum animam, sed secundum carnem solam, peccatum originale trahitur à parentibus. Est enim peccatum originale, ut supra diximus, concupiscentia, non quidem actus, sed vitiū; unde Aug.: Ipsa concupiscentia est lex membrorum vel carnis, quæ est morbidus quidam affectus, vel languor qui commovet illicitum desiderium, id est, carnalem concupiscentiam, quæ lex peccati dicitur. Quæ dicitur manere in carne, non quia in animâ sit, sed quia per corruptionem carnis in animâ sit.

Causam corruptionis carnis ostendit, ex quâ in animâ peccatum fit.

3. Caro enim propter peccatum corrupta fuit in Adam, adeò ut cùm ante peccatum vir et mulier sine incentivo libidinis et concupiscentiæ fervore possent convenire, essetque thorus immaculatus, jam post peccatum non valet fieri carnalis copula absque libidinosâ concupiscentiâ, quæ semper vitiū est et etiam culpa nisi excusetur per bona conjugi. In concupiscentiâ ergo et libidine concipitur caro formanda in corpus proles. Unde caro ipsa quæ concipitur, in vitiosâ concupiscentiâ polluitur et corrumpitur; ex cujus contactu anima, cùm infunditur, maculam trahit quâ polluitur et sit rea, id est, vitiū concupiscentiæ, quod est originale peccatum.

Quòd propter corruptionem carnis quæ est causa peccati, dicitur peccatum esse in carne.

4. Ideoque ipsum peccatum dicitur manere in carne. Caro ergo quæ in concupiscentiâ libidinis seminatur, nec culpam habet, nec actum culpæ, sed causam. In eo ergo quod seminatur, corruptio est; in eo autem

(1) In lib. 2 ad Valerium, de Nuptiis et Concupiscentiâ, cap. 28, in tom. 7

quod nascitur, concupiscentiæ vitium est. Unde Ambrosius, tom. 4, comment. in c. 7 Epist. ad Rom., sic ait: Quomodo habitat peccatum in carne, cum non sit substantia, sed privatio boni? Ecce primi hominis corpus corruptum est per peccatum, ipsaque corruptio per conditionem offensionis manet in corpore, robur tenens divinæ sententiæ datæ in Adam, cujus consortio anima maculatur peccato. Per id ergo quod facti causa manet, inhabitare dicitur peccatum in carne; hæc est lex carnis. Idem: Non habitat peccatum in animâ, sed in carne, quia peccati causa ex carne est, non ex animâ, quia caro est ex origine carnis peccati, et per traducem omnis caro fit causa peccati, anima verò non traducitur, et ideo in se causam peccati non habet. Aug. quoque ex carne peccatum animam contrahere in sermone quodam de Verbis Apostoli ostendit, dicens, tom. 10: Vitium concupiscentiæ est quod anima non ex se, sed ex carne contrahit. Natura quippe humana non opere Dei cum vitio primitus est instituta, sed voluntatis arbitrio priorum hominum venienti vitio est sauciata, ita ut non sit in carne bonum, sed vitium quo inficitur anima.

De causâ originalis peccati, quæ est in carne, utrum sit culpa, an pœna.

5. Hic quæri solet utrum causa peccati originalis quæ dicta est esse in carne, culpa sit, vel pœna, sive aliquid aliud. Culpa esse non potest, quia culpa non est in irrationali. Si enim culpa esset in carne ante infusionem animæ, actualis esset, vel originalis. Sed actualis ibi non est; nec originalis culpa est, quia ipsa causa est originalis peccati. Si autem pœna est, quæ est illa? Possibilitas, vel mortalitas, vel alia corruptio; hos enim defectus carni inesse constat.

Hic aperitur quid sit fœditas tracta ex libidine coeuntium, quæ vitium vel corruptio dici potest.

6. Ad quod dici potest quod multiplex defectus carnis, et præcipue pollutio quædam, quam ex fervore coitus parentum et concupiscentiæ libidinosa contrahit caro dum concipitur, causa est originalis peccati; quæ rectè vitium, sive corruptio carnis appellari potest. Quæ fœditas major videtur esse in carne concupiscentialiter traducta, quam in eâ unde traducitur. Et quod vitium vel corruptio sit in carne ante conjunctionem animæ, effectu probatur, cum anima infunditur, quæ ex corruptione carnis maculatur; sicut in vase dignoscitur vitium esse, cum vinum infusum acescit.

Inductu similium ostendit non absurdè dici filios trahere peccatum à parentibus, etiam mundis.

7. Ne autem miremur et intellectu turbemur audientes peccatum originale filios traducere à parentibus, jam per baptismum ab illo peccato mundatis, diversarum similitudinum inductione id posse fieri insinuat Aug. in lib. de Baptismo parvulorum, iniquens: Quomodo præputium per circumcisionem auferitur, manet tamen in eo quem genuerunt circumcisi; quomodo etiam palea quæ opere humano tantâ diligentia separatur, manet tamen in fructu qui de purgato nascitur tritico; ita peccatum quod in parentibus per baptismum mundatur manet in eis quos genuerunt. Ex hoc enim igitur, quod adhuc vetustum trahunt; non ex hoc, quod lex in novitate promovit eos inter filios Dei. Non enim generant parentes filios secundum illam generationem quâ denuò nati sunt, sed potius secundum illam quâ carnaliter et ipsi primum sunt generati.

Quare dicitur originale hîc dicitur cum epilogo.

8. Jam ostensum est quid sit originale peccatum, et qualiter à parentibus in filios, et per carnem in animam transcat. Ex quibus etiam innotescit quare dicitur originale peccatum: ideo scilicet, quia ex vitiosa lege originis nostræ, in quâ concipimur, scilicet, carnis libidinosa concupiscentiâ, traducitur, ut supra dictum est. Non enim quia ex carne tracta ab Adam concepti sumus, ideo peccatum traximus; quia et Christi corpus ex eadem carne formatum est, quæ ab Adam descendit; sed ejus conceptus est celebratus

non lege peccati, id est, concupiscentiâ carnis, unde et caro ejus peccatrix non fuit, imò operatione Spiritus sancti. Noster verò conceptus non sit sine libidine, et ideo non est sine peccato. Quod evidenter Aug. ostendit in lib. de Fide ad Petrum, cap. 2, in medio secundi, tom. 3, dicens: Quia dum sibi invicem vir mulierque miscentur, sine libidine non est parentum concubitus, ob hoc filiorum ex eorum carne nascentium non potest sine peccato esse conceptus; ubi peccatum in parvulos non transmittit propagatio, sed libido; nec fecunditas humanæ naturæ facit homines cum peccato nasci, sed fœditas libidinis quam homines habent ex illius justissimâ condemnatione peccati. Ideo beatus David, propter originale peccatum, quo naturaliter obstricti sunt filii iræ dicit, ps. 50: *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea.* Ex hoc itaque apparet ex lege conceptionis traduci originale peccatum, quia nisi conceptio sic fieret in carne, anima ex carnis conjunctione concupiscentiæ vitium non traheret.

Obiectio quorundam nitentium probare peccatum non traduci ex lege coitus.

9. Sed ad hoc opponitur hoc modo: In ipso conceptu ubi dicitur transmitti peccatum, propagatur caro, nec tamen infunditur anima secundum physicen; sed jam effligiatis corporibus, quod etiam Moyses, in Exod. c. 21, aperte significat, ubi ait de percussurâ mulieris prægnantis: *Si quis, inquit, percusserit mulierem prægnantem et abortum fecerit, si adhuc informe fuerit puerperum, multabitur pecuniâ; si autem formatum fuerit, reddat animam pro animâ.* Fornatum verò intelligitur, propriâ animâ animatum; et informe, quod nondum habet animam. In ipso ergo conceptu cum caro propagatur, nondum infunditur anima. Quomodo ergo ibi peccatum transmittitur, cum peccatum non possit esse ubi anima non est? Ad quod dici potest, quia in illo conceptu dicitur peccatum transmitti, non quia peccatum originale ibi sit, sed quia caro ibi contrahit id ex quo peccatum fit in animâ cum infunditur. Et utrumque vocatur conceptus, scilicet cum et caro propagatur formamque corporis humani recipit, et cum anima infunditur, quod aliquando etiam dicitur nativitas. Unde dicitur: *Quod natum est in eâ.* Propriâ autem nativitas dicitur in lucem editio.

DISTINCTIO XXXII.

QUOMODO ORIGINALE PECCATUM DIMITTATUR IN BAPTISMO, CUM ET POST SIT ILLA CONCUPISCENTIA QUÆ DICITUR ORIGINALE PECCATUM.

1. Quoniam supra dictum est originale peccatum esse vitium concupiscentiæ, assignatumque quomodo à parentibus trahatur et originale dicatur, superest investigare quomodo in baptismo dimittatur, cum etiam post baptismum remaneat concupiscentia quæ ante fuerat. Unde videtur vel peccatum originale non esse concupiscentiam, vel non remitti in baptismo. Manet quippe, ut ait Aug., in lib. de Nuptiis et Concupiscentiâ, 1, c. 25, tom. 7, in corpore mortis hujus carnalis concupiscentia, cujus vitiosis desideriis non obedire præcipimur; quæ tamen concupiscentia quotidie minuitur in proficientibus et continentibus. Sed licet remaneat concupiscentia post baptismum, non tamen dominatur et regnat sicut ante; imò per gratiam baptismi mitigatur et minuitur, ut post dominari non valeat; nisi quis reddat vires hosti eundo post concupiscentias. Nec post baptismum remanet ad reatum, quia non imputatur in peccatum; sed tantum pœna peccati est; ante baptismum verò, pœna est et culpa.

Quod originale peccatum duobus modis dimittitur, scilicet, extenuatione sui, et solutione reatus.

2. Duplici ergo ratione peccatum originale dicitur dimitti in baptismo, quia per gratiam baptismi vitium concupiscentiæ debilitatur atque extenuatur; ita ut jam non regnet, nisi consensu reddantur ei vires; quia et reatus ipsius solvitur. Unde Aug., in lib. de Baptismo parvulorum: Gratia per baptismum id agitur, ut

vetus homo crucifigatur, et corpus peccati destruitur; non ita ut in ipsâ vivente carne concupiscentia res-
persa et innata repente absumatur et non sit, sed ne
obsit mortuo, quæ inerat nato. Nam si post baptismum
vixerit, in carne habet concupiscentiam cum quâ pu-
gnet, eamque adjuvante Deo superet, si tamen non in
vacuum gratiam ejus susceperit. Non itaque hoc præ-
statur in baptismo, nisi fortè miraculo ineffabili Crea-
toris, ut lex peccati quæ est in membris prorsus
extinguatur et non sit, sed ut quidquid mali ab homine
factum, dictum, cogitatumque est, totum aboleatur,
ac velut factum non fuerit habeatur; ipsa verò con-
cupiscentia, soluto reatus vinculo, quo per illam dia-
bolus animam retinebat, et à suo Creatore separabat,
maneant in certamine. § Ecce his apertè ostendit eâ
ratione dimitti in baptismo, non quia non maneat post
baptismum, sed quia reatus in baptismo aboletur.
§ Deinde idem ipse ostendit eo modo etiam dimitti in
baptismo, quia baptismi gratiâ concupiscentia ipsa
mitigatur et minuitur, in eodem libro ita dicens: Lex
carnis, quam Apostolus appellat peccatum, cum ait,
Rom. 6: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore*;
non sic manet in membris eorum qui ex aquâ et Spi-
ritu sancto renati sunt, tanquam non sit ejus facta re-
missio, ubi omninò plena sit remissio peccatorum;
sed manet in vetustate carnis tanquam superatum et
peremptum, nisi illicito consensu quodammodo revis-
cat, et in regnum proprium dominationemque re-
vocetur. Hic apertè insinuat in baptismo concupi-
scentiam debilitari, ex quo et dicitur dimitti, non
solum idèò quia reatus ibi solvitur. Quem remissionis
modum aliis etiam pluribus testimoniis Scriptura edo-
cet. Ait enim Aug. contra Julianum: Lex quæ in
membris est, vitium carnis est, quod ex pœnâ peccati
et ex traduce mortis provenit. Sed lex ista quæ est in
membris, remissa est regeneratione spiritali, et ma-
net in carne mortali. Remissa est, quia reatus solutus
est sacramento quo renascuntur fideles; manet autem,
quia operatur desideria, contra quæ dimicant etiam
fideles. Idem in sermone quodam de Concupiscentiâ
carnis: Per gratiam baptismatis et lavacrum regene-
rationis solutus est et ipse concupiscentiæ reatus, cum
quo eras natus; et quidquid ante consensisti malæ
concupiscentiæ, sive cogitatione, sive locutione, sive
actione. Idem, in lib. de Nuptiis et Concupiscentiâ:
Concupiscentia carnis, licet in regeneratis jam non
deputetur in peccatum, quæcumque tamen proles na-
scitur, obligata est originali peccato. Item: Dimittitur
concupiscentia carnis in baptismo; non ut non sit, sed
ut non imputetur in peccatum. Hoc est enim non ha-
bere peccatum, non esse reum peccati. Quomodò ergo
alia peccata prætereunt actu, et remanent reatu, ut
homicidium et similia, et ita è converso fieri potest
ut concupiscentia prætereat reatu, et remaneat actu. Ex
predictis evidenter monstratur quomodò peccatum
originale in baptismo remittatur.

*De fœditate quam caro ex libidine coitûs contrahit, utrum
in baptismo diluatur.*

3. Solet autem hic quæri utrum et ipsa caro in ba-
ptismo ab illâ fœditate purgetur quam in conceptione
ex concupiscentiâ libidinosa contraxit. Quibusdam vi-
detur quod sicut anima à reatu purificatur, ita et caro
ab illâ pollutione purgatur: ut sicut duobus comple-
tur mysterium baptismi, scilicet, aquâ et Spiritu, ita
ibi duo purgentur, anima, scilicet, à reatu, et caro ab
illâ contagione; quod idem probabile est. Alii verò
potant tantum animam ibi mundari, carnem verò non
ab illâ fœditate purgari. Si verò remanet illa fœditas
usque ad procreationem filiorum, quæ sit concupiscen-
tiâ carnis, videtur natura carnis magis ac magis cor-
rumpi; et magis corrupta videtur caro prolis quam
parentis, quia carne pollutionem quam habuit à con-
ceptu retinente, trahitur polluta, et in concupiscentiâ
recipitur, unde et polluitur; et ita ex duplici causâ
contaminatur. Unde et major videtur pollutio carnis
in prole quam fuerit in parente. Ad quod illi dicunt
quia licet caro prolis ex carne fœdâ seminetur, et in

concupiscentiâ seminis concipiatur, non tamen ma-
jorem fœditatem trahit quam caro unde seminetur ha-
buit. Quamvis etiam si fœdior atque immundior sit caro
prolis, et idèò magis corrupta quam caro parentis, non
tamen inde, ut aiunt, sit præjudicium veritati; quia
nec absurdum esse dicunt, si carnis natura magis in
posterioribus corrupta trahatur, neque ex ipsâ magis
corruptâ anima amplius inficiatur.

*Ex quo auctore sit illa concupiscentia, Deo scilicet vel
alio.*

4. Præterea quæri solet utrum concupiscentia quæ
post baptismum remanet, et tantum pœnalitas est,
ante baptismum verò pœna erat et culpa, ex Deo au-
ctore sit, vel ex alio. Ad quod breviter respondentes,
dicimus quia in quantum pœna est, Deum habet au-
ctorem; in quantum verò culpa est, diabolus sive ho-
minem habet auctorem.

*Quâ justitiâ animæ mundæ ex creatione illud peccatum
imputetur, cum non possit vitare.*

5. Solet etiam quæri quâ justitiâ teneatur illo pec-
cato anima innocens à Deo creata, cum non sit in po-
testate suâ illud vitare. Non enim per liberum arbi-
trium illud committitur, quia non prius est anima quam
illi peccato est obnoxia. § Ad hoc quidam dicunt idèò
animam ream esse illius peccati, licet munda à Deo
sit creata, quia cum infunditur corpori, condelectatur
carni, ex quo peccatum contrahit. Quod si esset, jam
non originale, sed actuale diceretur. Potius ergo idèò
rectè potest dici imputari animæ illud peccatum, quod
ex corruptione corporis inevitabiliter trahit, quia, ut
ait Aug., tom. 5, in lib. de Civitate Dei, l. 14, c. 3,
non fuit corruptio corporis quæ aggravat animam,
causa primi peccati, sed pœna; nec caro corruptibilis
animam peccatricem fecit, sed peccatrix anima car-
nem corruptibilem fecit.

Utrum illud peccatum sit voluntarium, vel necessarium.

6. Illud etiam non immeritò quæri potest, utrum
peccatum originale debeat dici voluntarium, vel ne-
cessarium. Et necessarium potest dici, quia vitari
non potest. Unde et Propheta dicit: *De necessitatibus
meis erue me.* Et voluntarium non incongruè appella-
tur, quia ex voluntate primi hominis processit, ut
Aug., in 1 lib., c. 15 Retractionum, ostendit, di-
cens: Istud quod in parvulis dicitur originale pecca-
tum, cum adhuc non utantur libero arbitrio volunta-
tis, non absurdè vocatur voluntarium, quia ex primâ
hominis malâ voluntate contractum, factum est quo-
dammodò hæreditarium.

*Quare Deus animam corpori jungit, sciens eam inde
maculari, et idèò damnari.*

7. Si verò quæritur cur Deus qui fecit animam
ipsam sine maculâ, et scit eam ex corporis con-
junctione maculam peccati contrahere, et aliquando ante
baptismum seungi ab ipso corpore et sic damari,
eam corpori jungit; respondemus ex altitudine judi-
ciorum Dei id provenire, et nec injustè id à Deo fieri.
Ipse enim non incongruè humanæ conditionis modum,
quem à principio instituit, licet peccata hominum in-
tercesserint, sine immutatione continuè servat, cor-
pora de materiâ à principio sine vitio facta fingens,
animasque de nihilo creans, eorumque conjunctione
hominem perficiens. Cum ergo utraque hominis na-
tura à Deo sine vitio sit instituta, licet à se peccato
sit vitata, non idèò immutabilis Deus humanæ con-
ditionis primariam legem mutare debuit, sive ab ho-
minum multiplicatione desistere.

An anima sit talis ante baptismum qualis à Deo creatur.

8. Hic à quibusdam quæri solet utrum anima sit
talis ante baptismum qualis à Deo creatur? Quod non
esse probare conantur hoc modo; anima in corpore
creatur, in cujus conjunctione peccato maculatur.
Quam citò ergo est, peccatum habet; nec prius fuit,
quam peccatum habuit; non est ergo talis, qualis à
Deo creatur. Creatur enim à Deo innocens, et sine
vitio; et nunquam talis est. Ad quod dici potest,
quia non omninò talis est qualem eam Deus fecit.
Deus enim bonam eam fecit, et bonitatem ei sine cor-

ruptione indidit. Et dicitur illa naturalis bonitas, quam in creatione à conditore suscepit; quam bonitatem propter peccatum penitus non amisit, sed vitiatam habuit; quam Deus tamen sine vitio fecit. Si enim res bona non esset anima, in eà malum esse nequiret, cum non possit malum esse nisi in bono, ut post dicitur. Non ergo omnino talis est anima, qualis à Deo creata. Sicut quis pollutas habens manus, non tale habuit pomum quale ego dedi mundis manibus. Ego enim dedi mundum.

An animæ ex creatione sint æquales in donis naturalibus.

9. Illud quoque non incongruè queri solet, utrum omnes animæ ex creatione æquales sint, an aliæ aliis excellētiore. Pluribus non irrationabiliter videtur quod ex ipsa creatione aliæ aliis excellent in naturalibus donis, ut in essentiā aliæ aliis sit subtilior, et ad intelligendum memorandumque habilior, utpote acutiori ingenio et perspicaciori intellectu prædita. Quod non improbabilius dicitur, cum in angelis ita fuisse constet. Et licet naturalibus donis aliæ præ aliis polleant, tamen ante baptismum à corpore discedentes, parem penam, et post baptismum statim æqualem coronam sortiuntur, quia ingenii acumen vel tarditas, præmium vel poenam in futuro non collocat.

DISTINCTIO XXXIII.

AN PECCATA OMNIUM PRÆCEDENTIUM PATRUM PARVULI ORIGINALITER TRAHANT UT PECCATUM ADÆ.

1. Prædictis adiciendum videtur, an peccata præcedentium patrum ad parvulos transeant, sicut illud primi hominis delictum in omnes carnaliter genitos diximus radundasse. Et si peccata parentum transeant in parvulos, utrum omnium qui fuerunt ab Adam usque ad ipsos, an aliquorum et non omnium.

Quid super hoc Aug. in Enchiridio dicere videtur.

2. De hoc August., in Enchiridio, cap. 47, tom. 3, ambigūe disserit; videtur enim approbare peccata parentum præcedentium imputari parvulis, non enim tamen qui fuerunt ab Adam, non importabili et nimia sarcinā in penā aeternā gravarentur parvuli; sed tantum eorum parentum qui eos à quartā generatione præcesserunt. Quod confirmat illis verbis quibus in Exod., c. 20: Dominus ait: *Ego sum Deus visitans iniquitates patrum usque in tertiam et quartam generationem*; quasi peccata parentum proximorum tantum parvulis imputentur, et non alia, quod est per moderationem divinæ miserationis. Ibid., c. 44.

Eorum penæ documenta, qui dicunt transire in parvulos parentum delicta.

3. Et quod non illud solum primi hominis delictum parvulos teneat, sed etiam alia, illi quibus ita videtur ex eo confirmant, quod etiam parvuli, non modò majores, dicuntur baptizari in remissionem peccatorum. Et David de legitimo matrimonio procreatus dicit, psal. 50: *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea*; non dicit in iniquitate vel peccato. Unde putant non tantum illum unum peccatum originale, sed etiam plura quæ in peccato Adæ reperiri possunt, et alia parentum peccata parvulis imputari.

Quid in idō uno primo peccato plura reperiuntur.

4. Quod verò in actuali peccato Adæ plura notari valeant peccata, August., in Enchiridio, cap. 45, insinuat. Possunt, inquit, intelligi plura peccata in una transgressionē Adæ, si in sua quasi membra dividatur. Nam et superbia est illi, quia homo in suā potius esse quàm Dei potestate dilexit; et sacrilegium, quia Deo non credidit; et homicidium, quia se in mortem præcipitavit; et fornicatio spiritalis, quia integritas mentis humanæ serpentinā suasionē corrupta est; et furtum, quia cibis prohibitus usurpatus est; et avaritia, quia plus quàm sufficere illi debuit appetivit; et si quid aliud in hoc uno peccato inveniri potest. Deinde de parentum præcedentium peccatis, utrum parvulis imputentur, magis opinando quàm asserendo disceptat, ita inquit, ibid., c. 49: Parentum peccatis parvulos obligari, non solum primorum hominum, sed etiam

suorum de quibus ipsi nati sunt, non improbabilius dicitur. Illa quippe divina sententia Deut. 5: *Reddam peccata patrum in filios*, tenet eos autē regenerationem usque ad eò, ut etiam de legitimo matrimonio procreatus dicat, ps. 50: *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea*. Non dicit in iniquitate vel in peccato, cum et hoc rectè dici posset, sed *iniquitates* et *peccata* dicere maluit, quia et in illo uno quod in omnes homines pertransiit, atque tam magnum est ut eo mutaretur in necessitatem mortis humana natura, reperiuntur, sicut supra disserui, plura peccata et alia parentum; quæ si non ita possunt mutare naturam, reatu obligant filios, nisi gratia Dei subveniat (in Ench., cap. 47). Sed de peccatis aliorum parentum, quibus ab ipso Adam usque ad patrem suum pro generationibus suis quisque succedit, non immeritò disceptari potest utrum omnium malis actibus, et multiplicatis delictis originalibus, qui nascitur implicetur, ut tantò pejus, quantò posterius quisque nascatur. An propterea Deus in tertiam et quartam generationem de peccatis parentum posteris eorum comminetur, quia iram suam, quantum ad progeneratorum culpas, non extendit ulterius moderatione miserationis suæ; ne illi quibus regenerationis gratia non confertur, nimia sarcinā in ipsā aeternā damnatione premerentur, si cogerentur ab ipso initio generis humani omnium præcedentium parentum suorum originaliter peccata contrahere, et penas pro eis debitas pendere. An aliquid de re tantā, Scripturis sanctis diligentius perscrutatis ac tractatis, valeat vel non valeat reperiri, temerè affirmare non audeo. Ecce perspicuum sit lectori Augustinum superiora dixisse non asserendo, sed diversorum opinionēs referendo.

Ostendit Augustinum sibi fore contrarium, si id sentiret.

5. Alioquin sibi ipsi contradicere ostenderetur, qui in eodem lib., c. 93, omnium mitissimam dicit esse penam parvulorum, qui originali tantum tenentur peccato, his verbis: Mitissima sanè pena eorum erit, qui præter peccatum quod originale contraxerunt, nullum insuper addiderunt; et in cæteris qui addiderunt, tantò quisque ibi tolerabiliorem habebit damnationem, quantò minorem habuerit iniquitatem. Ecce hic aperte dicit parvulorum penam omnium aliarum penarum esse levissimam. Quod si est, non ergo peccata patrum præcedentium obligantur, nisi Adæ. Si enim pro peccatis parentum actualibus aeternaliter punirentur et pro suo originali, non jam minùs, sed fortè magis quàm ipsorum parentes punirentur. Non ergo pro peccatis parentum actualibus, nec etiam pro actualibus primi parentis, sed pro originali quod à parentibus trahitur, parvuli damnabuntur; pro eo nullam aliam ignis materialis vel conscientie vermis penam sensuri, nisi quod Dei visione carerent in perpetuum. Unde ergo, et non pluribus peccatis, parvuli obligati sunt. Unde etiam ea quibus illa opinio munitur videtur, scilicet, quod peccata et iniquitates in parvulis aliquando Scriptura esse significat, utens plurali numero, ita determinat August. in eodem lib., c. 44: Quia in Scripturā per singularem numerum pluralis numerus sæpè significari solet, ut Num. 21: *Ora ergo ad Deum, ut auferat à nobis serpentem*, non ait *serpentes*, quos patiebatur populus; et è converso per pluralem significatur singularis numerus, ut in Evangelio, Matth. 2: *Mortui sunt enim qui quærebant animam pueri*, non ait *mortuus est*, cum loqueretur de Herode. Et in Exodo, c. 32: *Fecerunt deos aureos*, cum unum fecerint vitulum; de quo dixerunt: *Isti sunt dii tui, Israel*. Ita et illud originale unum plurali numero significatur, cum diximus parvulos in peccatorum remissionem baptizari, et in peccatis vel iniquitatibus concipi.

An actuale peccatum Adæ sit gravius cæteris.

6. Hic queri solet utrum peccatum Adæ transgressionis ex quo processit originale, et in quo plura superius notata sunt peccata, gravius fuerit cæteris peccatis. Quibusdam ita esse videtur, quia illud peccatum totam humanam naturam mutavit: sicut August. dicit in Enchiridio, c. 48: Illud unum peccatum in loco et

habuit tantæ felicitatis admissum, tam magnum est, ut in uno homine originaliter et, ut ita dixerim, radicaliter totum genus humanum damnetur. Idem in lib. de Civitate Dei, l. 14, c. 12: Tanto majori injustitia violatum est illud mandatum, quanto faciliori poterat observantia custodiri. Nondum enim ipsi voluntati cupiditas resistebat, quod de poenâ transgressionis postea seculum est. His aliisque videntur auctoritatibus, qui illud peccatum cæteris aliorum hominum peccatis gravius esse dicunt. Quod etiam ratione ostendere laborant hoc modo: Magis nocuit illud peccatum quam aliquid aliorum, quia totum humanum genus vitia vitæ ac mortis utique subdidit, quod nullo alio peccato factum est. Majorem ergo effectum mali habuit illud peccatum, quam aliquid aliud.

Responsio contra illos, ubi alia peccata ostenduntur illo majora.

7. Ad quod dici potest quia, licet illud peccatum humanam naturam mutaverit in necessitatem mortis, et in totum genus humanum reatum diffuderit, non est tamen putandum gravius fuisse peccatum in Spiritum sanctum, quod neque hic, neque in futuro, ut Veritas ait, Matth. c. 12, dimittitur. Quod verò totam humanam naturam corruptit, non ideo est quia gravius fuerit cunctis aliis peccatis; sed quia ab homine commissum est, quando in uno homine tota humana natura consistebat, et ideo tota in eo corrupta est; majoremque effectum mali intulit quantum ad multiplices defectus qui ex eo manaverunt, sed non quantum ad poenam æternam, quam graviorem non meruit, quam plures postea meruerunt per alia peccata; imò alios graviorem promeruisse credimus iram, quam Adam meruerit.

An istud peccatum sit primis dimissum parentibus.

8. Si verò quaeritur an illud peccatum fuerit dimissum primis parentibus, dicimus eos per poenitentiam veniam consecutos. Unde Aug., in lib. de Baptismo parvulorum ait: Sicut illi primi parentes postea iuste vivendo creduntur per Domini sanguinem ab extremo liberati supplicio, non tamen in illâ vitâ meruerunt ad paradysum revocari; sic et caro peccati, etiam remissis peccatis, si homo in eâ iuste vixerit, non continuo meretur eam mortem non perpeti, quam traxit de propagatione peccati.

Quod peccatu parentum visitantur in filios, et quid non sunt adversa quæ Deus dicit in Exodo et in Ezechiele.

9. Et licet peccatis parentum, nisi Adæ, parvum non obligentur, non est tamen diffundendum peccata parentum in filios redundare, sicut Dominus, in Exodo, c. 20, ad Moysen ait: *Ego sum Deus fortis, zelotes, visitans iniquitates patrum in filios usque in tertiam et quartam generationem, his qui oderunt me.* His verbis aperte insinuat quod Deus reddit peccata patrum super filios tertios et quartos. Huic autem videtur adversari quod Dominus ait in Ezechiele, c. 18: *Quid est quod inter vos parabolam veritatis in proverbium istud dicentes: Patres comederunt uram acerbam, et dentes filiorum obstupescunt? Vivo ego, dicit Dominus, si erit vobis ultra parabola hæc in proverbium in Israel. Ecce omnes animæ meæ sunt, ut anima patris, ita anima filii mea est; et appropinquat quæ peccaverit, ipsa morietur. Filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii. Iustitia iusti super eum erit, et impietas impii erit super eum.* His verbis videtur Deus corrigere per prophetam quod malè dixerit in lege. Si enim peccata parentum reddit in tertiam et quartam generationem, injustitia videtur Dei esse, ut alius peccet et alius puniatur. Quomodo enim iustum est alium peccare, et alium peccata luere?

Determinatio præmissarum auctoritatum convenientiam ostendens.

10. Sed, ut ait Hieron., tomo 5, explanatione ad 8 caput Ezechielis: Ne lex et propheta, id est, Exod. et Ezechiel, imò ipse Deus qui et hic et ibi locutus est, in sententiâ discrepare videantur, attendamus finem illius auctoritatis Exod. Dicto enim: *Reddo iniquitates patrum in filios*, addit: *His qui oderunt me*; per quod

evidenter ostendit non ideo puniri filios quia peccaverunt patres, sed quia eis similes quodam hæreditario malo Deum oderunt. Illud ergo quod in Exod. Dominus dicit, sicut Hieron. tradit, non id sonat quod multi existimant; nec est simile huic proverbio: *Patres comederunt uram acerbam*, etc. Illud enim Exod. Hieron., super illud Ezech., et August., super psal.: *Deus, laudem meam ne tacueris, de filiis peccata patrum imitantibus accipiendum censet; super quos dicitur Deus reddere peccata patrum, quia puniit eos eo quod imitantur peccata patrum, non quia patres peccaverunt.* Non itaque corrigi Deus in prophetâ quod ante dixerat in lege, sed quomodo intelligendum sit aperit. Unde et illos qui pravè intelligebant arguit, qui dicebant: *Patres comederunt*, etc.

Quare dixerit in tertiam et quartam generationem, et quare patres tantum commemoravit.

11. Verumtamen si de imitatoribus malorum illud accipitur, quare tertiam et quartam generationem tantum commemoravit, cum in quolibet generatione rei teneantur qui peccata patrum imitantur? Et quare patres commemoravit, cum et illi omnes mali sint, qui quorumlibet malorum peccata imitantur? Sed ideo patres specialiter nominavit, quia maxime patres filii imitari solent, quos precipue diligunt. Et tertiam et quartam generationem ideo commemoravit, quia solent parentes interdum tamdiu vivere, donec filios tertios et quartos habeant; qui patrum iniquitates videntes, eorum impietatis hæredes per imitationem efficiuntur. Secundum hunc modum rectè intelligitur ad literam quod in Exodo dicitur.

Quomodo illud Exodi intelligi debeat secundum mysterium.

12. Quod etiam mysticè intelligendum esse potest, dicitur ex eo quod parabola dicitur. Si enim parabola est, ut ait Hier., aliud verbis sonat, aliud sensu continet. Unde aliqui ita edisserunt: patrem in nobis esse dicunt levem punctum sensuum, scilicet primum suggestionis vel cogitationis; filium verò, si cogitatio conceperit, peccatum; in quo notatur consensus et delectatio mulieris; nepotem, si quod cogitaveris atque conceperis, opere compleveris, vel complere decreveris; in quo notatur consensus viri, sive patrio peccati; pronepotem autem, si non solum senectus, sed in eo gloriæris; et hæc est quarta generatio, non quia tres præcesserint, sed quanta dicitur, quia quarto loco à primo motu, qui est quasi pater, enumeratur. Deus ergo primos et secundos stimulos cogitationum, quos Græci propatheis vocant, sine quibus nullus hominum esse potest, non punit æternaliter; sed si cogitata quis facere decreverit, et quæ fecit corrigere noluerit, quæ sunt mortalia peccata, et tertia et quarta generatio.

Per quid probatur quod primus motus non puniatur æternaliter.

13. Ad probandum verò, ut ait Hieron., quod primus pulsus cogitationis non puniatur æternaliter à Deo, illud de Genes., c. 9, afferendum est: Cham enim peccavit, irridens nuditatem patris; et sententiam non ipse, sed filius ejus Chanaan accepit. *Malodictus Chanaan servus erit fratrum suorum.* Quæ enim iustitia est, ut pater peccaverit, et filius punitus sit? Sed in mysterio illud factum est.

DISTINCTIO XXXIV.

Quæ de peccato animadvertenda sint.

1. Post prædicta, de peccato actuali diligenti indagare quædam consideranda sunt: scilicet, quæ fuerit origo et causa primi peccati; utrum res bona, an res mala; postea, in quâ re sit peccatum, et quot modis fiat; et de differentiâ ipsorum peccatorum.

Quæ fuit origo et causa peccati prima.

2. Causa et origo primi peccati res bona extitit, quia ante primum peccatum non erat aliquid mali unde oriretur. Cum enim originem et causam habuit, aut ex bono, aut ex malo habuit. Sed malum ante non erat; ex bono ergo ortum est. Prius enim in angelo

vivitur. Ipsaque fidei comes est, non prævia. Qui verba Aug. præmissa secundum hanc distinctionem considerat, nullam ibi repugnantiam fortè animadvertit, non ignorans etiam ante gratiam prævenientem et operantem, quæ voluntas bona præparatur in homine, præcedere quædam ex bonâ Dei gratiâ et libero arbitrio, quædam etiam ex solo libero arbitrio, quibus tamen vitam non meretur, nec gratiam quâ justificatur. Illius enim gratiæ percipiendæ, quæ voluntatem hominis sanat, ut sanata legem impleat, nulla merita præcedunt. Ipsa est enim quâ justificatus impius fit justus, qui pius erat impius: meritis autem impii, non gratiâ, sed poena debetur; nec illa esset gratiâ, si non daretur gratuita. Datur autem gratuita, quia nil boni ante feceramus, unde hoc mereamur. Non negamus tamen multa ante hanc gratiam, et præter hanc gratiam, ab homine fieri bona per liberum arbitrium, ut tradit Aug. de Spiritu et Litterâ, in Responsionibus contra Pelagianos, ubi dicit homines per liberum arbitrium, agros colere, domos ædificare, et alia plura bona facere sine gratiâ cooperante.

Utrum una eademque sit gratia quæ dicitur operans, et cooperans?

9. Hic considerandum est, cum prædictum sit per gratiam operantem et prævenientem voluntatem hominis liberari ac præparari ut bonum velit; et per gratiam cooperantem et subsequentem adjuvari, ne frustra velit; utrum una et eadem sit gratia, id est, unum munus gratis datum, quod operetur et cooperetur; an diversa, alterum operans, et alterum cooperans? Quibusdam non irrationabiliter videtur quod una et eadem sit gratia, idem donum, eadem virtus, quæ operatur et cooperatur: sed propter diversos ejus effectus, et dicitur operans, et cooperans. Operans enim dicitur, in quantum liberat, et præparat voluntatem hominis ut bonum velit; cooperans, in quantum eandem adjuvat ne frustrat velit, scilicet ut opus faciat bonum. Ipsa enim gratia non est otiosa, sed meretur augeri, ut aucta mereatur perfici.

Quid sit ipsa gratia, et quomodo mereatur augeri, quaeritur.

10. Si verò quaeritur quomodo ipsa gratia præveniens mereatur augeri et perfici, cum nullum meritum sit absque libero arbitrio: et quid sit ipsa gratia, an virtus, an non; et si virtus, an actus vel non: ut hoc aperte insinuari valeat, præmittendum est tria esse genera bonorum. Alia namque sunt magna, alia minima, alia media, ut Augustinus ait in primo lib. Retract. Virtutes, inquit, quibus rectè vivitur, magna bona sunt. Species autem quorumlibet corporum sine quibus rectè vivi potest, minima bona sunt. Potentia verò animi, sine quibus rectè vivi non potest, media bona sunt. Item, lib. 2 de lib. Arbit., c. 19, in tomo 1: Virtutibus nemo malè utitur. Cæteris autem bonis, id est, mediis et minimis, non solum bonè, sed etiam malè quisque uti potest; et ideo virtute nemo malè utitur, quia opus virtutis est bonus usus istorum quibus etiam non bonè uti possumus. Nemo autem bonè utendo, malè utitur; non solum autem magna, sed etiam media, et minima bona esse præstitit bonitas Dei. Ecce habes tria genera bonorum distincta.

In quibus bonis sit liberum arbitrium?

11. Quaeritur autem in quibus bonis contineatur liberum arbitrium. De hoc Aug., in primo lib. Retract., cap. 9, in fine, ita ait: In mediis quidem bonis invenitur liberum voluntatis arbitrium, quia et malè illa uti possumus; sed tamen tale est, ut sine illo rectè vivere nequeamus. Bonis autem usus ejus, jam virtus est, quæ in magnis reperitur bonis, quibus malè uti nullus potest. Et quia bona, et magna, et media, et minima, ex Deo sunt, sequitur ut ex Deo sit etiam bonus usus liberæ voluntatis, qui virtus est, et in magnis numeratur bonis. Attende diligenter quæ dicta sunt, et confer in unum, sic enim aperietur quod supra quaerebatur. Dixit equidem opus virtutis esse bonum usum illorum bonorum quibus etiam non bonè uti possumus, id est, mediorum; in quibus po-

suit liberum arbitrium, ejus quoque bonum usus dixit esse virtutem. Quod si est, non est ergo opus virtutis, quod supra dixit, quia aliud est virtus, aliud opus ejus.

DISTINCTIO XXVII.

DE VIRTUTE QUID SIT, ET QUID SIT ACTUS EJUS.

1. Hic videndum est quid sit virtus, et quid sit actus vel opus ejus. Virtus est, ut ait Aug., bona qualitas mentis quâ rectè vivitur, et quâ nullus malè utitur; quam Deus solus in homine operatur. Ideoque opus Dei tantum est, sicut de virtute justitiæ August. docet super illam locum psalmi 118: *Feci judicium et justitiam*, ita dicens, in tom. 8, concione 26 ejusdem psal.: *Justitia magna virtus animi est, quam non facit in homine nisi Deus*. Ideoque cum ait propheta ex personâ Ecclesiæ, *feci justitiam*, non ipsam virtutem, quam non facit homo, sed opus ejus intelligi voluit. Ecce aperte insinuat hic quod justitia in homine non est opus hominis, sed Dei; quod et de aliis virtutibus itidem intelligendum est.

De fide itidem dicit, quod non est ex homine, sed ex Deo tantum.

2. Nam de gratiâ fidei Ephesius scribens Apostolus, similiter fidem non ex homine, sed ex Deo tantum esse asserit, inquit: *Gratiâ estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis; Dei enim donum est*. Quod à sanctis ita exponitur: Hæc scilicet fides, non est virtutis nostræ, quia donum Dei purè est. Ecce et hic aperte traditur quod fides non est ex libertate arbitrii, sive ex arbitrio voluntatis; quod superioribus consonat, ubi dictum est gratiam prævenientem vel operantem esse virtutem quæ voluntatem hominis liberat et sanat. Unde Aug., in lib. de Spiritu et Litterâ, cap. 9, in tomo 3, ait: *Justificati sumus non per liberam voluntatem, sed per gratiam Christi, non quod sine voluntate nostrâ fiat, sed voluntas nostra ostenditur infirma per legem, ut sanet gratia voluntatem, et sana voluntas impleat legem*.

De gratiâ quæ liberat voluntatem; quæ si virtus est, virtus non est ex libero arbitrio, et sic non est motus mentis

3. Si igitur gratia quæ sanat et liberat voluntatem hominis, virtus est, vel una, vel plures; cum ipsa gratia non sit ex arbitrio voluntatis, sed cum potius sanet ac præparet ut bona sit, consequitur ut virtus non sit ex libero arbitrio, et ita non sit motus vel affectus mentis, cum omnis motus vel affectus mentis sit ex libero arbitrio; sed bonus ex gratia est et libero arbitrio, malus verò ex libero arbitrio tantum. Ut enim ait Aug. in lib. Retract. 1, c. 15, et tom. 6, libro de Bono perseverantia 2, c. 11: *Homo spontè et libero arbitrio cadere potuit, non etiam resurgere*. Idem, in lib. de duobus Animabus, c. 12, in tomo 6: *anime si libero ad faciendum et non faciendum motu Animæ careant, si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, earum peccatum tenere non possumus*. Hic aperte ostenditur quod motus animæ, sive ad bonum sive ad malum, ex libero arbitrio est. Ideoque si gratia vel virtus motus mentis est, ex libero arbitrio est. Si verò ex libero arbitrio vel ex parte est, jam non solus Deus sine homine eam facit. Propterea quidam non inviditè tradunt virtutem esse bonam mentis qualitatem sive formam, quæ animam informat; et ipsa non est motus vel affectus animi, sed eâ liberum arbitrium juvatur, ut ad bonum moveatur et erigatur; et ita ex virtute et libero arbitrio nascitur bonus motus vel affectus animi, et exinde bonum opus procedit exterius; sicut pluvia rigatur terra, ut germinet et fructum faciat; nec pluvia est terra, nec germen, nec fructus; nec terra germen vel fructus, nec germen fructus; ita gratis terra mentis nostræ, id est, libero arbitrio voluntatis, infunditur pluvia divini benedictionis, id est, inspiratur gratia, quod solus Deus facit, non homo cum eo; quâ rigatur voluntas hominis, ut germinet et fructificet, id est, sanatur et præparatur ut bonum velit, secundum quod

dicitur operans; et jvatur ut bonum faciat, secundum quod dicitur cooperans. Et illa gratia virtus non incongrue nominatur, quia voluntatem hominis infirmam sanat et adjuvat.

Ex quo sensu dicuntur ex gratiâ incipere bona merita, et de quâ gratiâ hoc intelligatur.

4. Cum ergo ex gratiâ dicuntur esse bona merita et incipere, aut intelligitur gratia gratis dans, id est, Deas, vel potius gratia gratis data, quæ voluntatem hominis prævenit. Non enim esset magnum si hæc à Deo dicerentur esse, à quo sunt omnia; sed potius opus gratiâ gratis data intelligitur, ex quâ incipiunt bona merita; quæ cum ex solâ gratiâ esse dicuntur, non excluditur liberum arbitrium, quia nullum meritum est in homine quod non sit per liberum arbitrium. Sed in bonis merendis causæ principalitas gratiæ attribuitur, quia principalis causa bonorum meritum est ipsa gratia, quâ excitatur liberum arbitrium et sanatur, atque jvatur voluntas hominis ut sit bona.

Quod bona voluntas gratiâ principaliter est, et etiam gratia est, sicut et omne bonum meritum.

5. Quæ ipsa etiam donum Dei est, et hominis meritum, imò gratia, quia ex gratiâ principaliter est, et gratia est. Unde Aug., tom. 2, epist. 105, ad Sixtum presbyterum: Quid est meritum hominis ante gratiam, cum omne bonum nostrum meritum non in nobis facit nisi gratia? Ex gratiâ enim, ut dictum est, quæ prævenit et sanat arbitrium hominis, et ex ipso arbitrio procreatur in animâ hominis bonus affectus sive bonus motus mentis; et hoc est primum bonum hominis meritum. Sicut, verbi gratiâ, ex fidei virtute et hominis arbitrio generatur in mente motus quidam bonus et remunerabilis, scilicet, ipsum credere; ita ex charitate et libero arbitrio alius quidam motus bonus provenit, scilicet, diligere, bonus valdè; sic de cæteris virtutibus intelligendum est. Et isti boni motus vel affectus merita sunt, et dona Dei, quibus meremur et ipsorum augmentationem, et alia quæ consequenter hinc et in futuro nobis apponuntur.

Ex ead. ratione dicitur fides mereri justificationem, et vitam.

6. Cum ergo dicitur fides mereri justificationem et vitam æternam, ex eâ ratione dictum accipitur, quia per actum fidei meretur illa. Similiter de charitate et justitiâ, et de aliis accipitur. Si enim fides ipsa virtus præveniens, diceretur esse mentis actus, qui est meritorium, jam ipsa ex libero arbitrio originem haberet; quod quia non est, sic dicitur esse meritum, quia actus ejus est meritum; si tamen adsit charitas sine quâ nec credere nec sperare meritum est vitæ. Unde apparet verè, quia charitas est Spiritus sanctus, quæ animæ qualitates informat et sanctificat, ut eis anima informetur et sanctificetur; sine quâ animæ qualitas non dicitur virtus, quia non valet sanare animam. *De muneribus virtutum, et de gratiâ quæ non est, sed facit meritum.*

7. Ex muneribus itaque virtutum boni sumus et justè vivimus, et ex gratiâ, quæ non est meritum, sed facit; non tamen sine libero arbitrio proveniunt merita nostra, scilicet, boni affectus eorumque progressus atque bona opera, quæ Deus remunerat in nobis; et hæc ipsa sunt Dei dona. Unde August. (1) ad Sixtum presbyterum: Cum coronat Deus merita nostra, nihil aliud coronat quam munera sua. Unde vita æterna quæ in fine à Deo meritis præcedentibus redditur, quia et eadem merita quibus redditur, non à nobis sunt, sed in nobis facta sunt per gratiam, rectè et ipsa vitæ gratia nuncupatur, quia gratis datur. Nec ideo gratia, quia non meritis datur, sed quia data sunt per gratiam et ipsa merita quibus datur.

Epilogat ut alia addat.

8. Ex præmissis jam innotescere nobis aliquatenus potest qualiter gratia præveniens meretur augeri, et

(1) Epist., 105, in tom. 2, et tom. 6, enarratione ad psal. 96, circa medium; et enarratione ad ps. 102, non longè à principio.

alia; et quid ipsa sit, an virtus, an aliud; et si virtus, an sit actus vel non; ostensum enim est supra, ex parte quorundam, quod ipsa est virtus, quia virtus non est actus, sed ejus causa, non tamen sine libero arbitrio; unde quod supra Aug. dixit, bonum usum liberi arbitrii esse virtutem, ita accipi potest, id est, actum virtutis: alioquin sibi contradicere videretur, qui etiam opus virtutis supra dixit esse bonum usum eorum quibus non bene uti possumus, in quibus posuit liberum arbitrium. Si verò bonus usus liberi arbitrii opus virtutis est, jam virtus non est. Cum ergo bonum usum ejus virtutem esse dixit, nomine virtutis ipsius usum significavit.

Quod idem usus est virtutis, et liberi arbitrii; sed virtutis principaliter.

9. Idem nempe usus bonus ex virtute est, et ex libero arbitrio; sed ex virtute principaliter. Et bonus ille usus in magnis bonis annumerandus est. Illa autem gratia præveniens, quæ et virtus est, non usus liberi arbitrii est, sed ex eâ potius est bonus usus liberi arbitrii, quæ nobis est à Deo, non à nobis. Usus verò bonus arbitrii, et ex Deo est, et ex nobis; et ideo bonum meritum est. Ibi enim solus Deus operatur hic, Deus et homo. Illic meritum ex illâ purissimâ gratiâ provenit: quod Apostolus notavit dicens, 1 Cor. 15: *Gratiâ Dei sum id quod sum; et: Gratiâ ejus in me vacua non fuit.* Super quem locum Aug., de Gratiâ et libero Arbit., cap. 5 et 6, in tom. 7, ita ait: Rectè gratiam nominat, primum enim solam gratiam dat Deus, et non nisi gratiam, cum non præcedant nisi mala merita: sed post per gratiam incipiunt bona merita. Et ut ostenderet etiam liberum arbitrium, addit: *Et gratia ejus in me vacua non fuit.* Et ne ipsa voluntas sine gratiâ Dei putetur aliquid boni posse, subdit: *Non autem ego solus, scilicet, sine gratiâ; sed gratia Dei mecum,* id est, cum libero arbitrio. Planè cum data fuerit gratia, incipiunt esse nostra merita bona; per illam tamen, quia si illa defuerit, cadit homo.

Aliorum sententia hæc ostenditur, qui dicunt virtutes esse bonos usus liberi arbitrii, id est, actus mentis.

10. Alii verò dicunt virtutes esse bonos usus naturalium potentiarum, non tamen omnes, sed tantummodo interiores qui in mente sunt; exteriores verò qui per corpus geruntur, non virtutes esse dicunt, sed opera virtutum. Et ideo quod Aug. dicit opus virtutis esse bonum usum naturalium potentiarum, de usu exteriori accipiunt; quod verò dicit bonum usum liberi arbitrii virtutem esse, et in magnis numerari bonis, de usu interiori intelligunt. Et virtutes nihil aliud esse quam bonos affectus vel motus mentis asserunt, quos Deus in homine facit, non homo: quia licet illi motus sint liberi arbitrii, non tamen esse queunt nisi Deus ipsum liberet et adjuvet gratiâ suâ operante et cooperante, quam Dei gratuitam voluntatem accipiunt, quia Deus est qui et operatur in nobis velle et operari bonum.

Quibus auctoritatibus mununt quod virtutes sint motus mentis.

11. Quod autem virtutes sint motus mentis, testimoniis sanctorum astruunt. Dicit autem Aug., tom. 5, c. 10, super Joannem: Quid est fides? Credere quod non vides. Credere autem motus mentis est. Idem in lib. 3 de Doctr. christianâ: Charitatem autem voco motum animi. Si verò charitas et fides motus animi sunt, virtutes ergo motus animi sunt. Quibus alii respondentis præmissa verba Augustini ita intelligenda fore inveniunt: Fides est credere quod non vides, id est, fides est virtus quâ creditur quod non videtur. Item: Charitas est motus animi, id est, gratia quâ movetur animus ad diligendum. Et quod hæc et his similia ita accipienda sint, ex his conjicitur quæ abbi Aug. ait. Nam in lib. 2 Quæstionum Evangelii, c. 36, inquit: Est fides quâ creduntur ea quæ non videntur, quæ propriè dicitur fides. Item, tom. 4, in lib. 15 de Trin., c. 2: Aliud sunt ea quæ creduntur, aliud est fides quâ creduntur. Ex quibus verbis sic argumentando procedunt: Aliud est credere, aliud illud quod

est dictum, etc.

Utrum malus actus, in quantum peccatum est, sit privatio vel corruptio boni.

10. Potest etiam queri ab eisdem, cum peccatum est, ut supra dictum est, privatio vel corruptio boni, et omnis actus malus sit peccatum; utrum sit privatio vel corruptio boni in quantum peccatum est; vel non. Si enim in quantum peccatum est, corruptio boni est, cum corruptio vel privatio boni poena sit homini; in quantum ergo peccatum est, poena est. Quod si est, tunc in quantum peccatum est, bonum esse videtur, et à Deo esse. Si autem non in quantum peccatum est, corruptio est, queritur ergo secundum quid corruptio sit. Si enim corruptio est, et non in quantum peccatum est, cum non sit bonum, præterquam in eo quod peccatum est; ergo in quantum bonum est, corruptio vel privatio boni est. §. Ad quod etiam ipsi dicunt actum malum non in quantum est, neque in quantum bonum est, esse privationem vel corruptionem boni, sed in quantum peccatum est; non tamen in quantum peccatum est, poena est, vel aliquid quod à Deo sit. Ut enim ex verbis præmissis Aug. colligitur, peccatum dicitur corruptio vel privatio activè, non passivè. Nam idem falsum vel peccatum dicitur corruptio boni, quia naturam bonam qualicumque privat bono. Nam si non privat aliquid boni, non nocet, ut supra Aug. ait. Nocet autem; admittit ergo bonum. Non autem nocet, nisi in quantum peccatum est; ergo in quantum peccatum est, privat bono. Itaque in quantum peccatum est, privatio est vel corruptio boni.

Quomodo in quantum peccatum est, possit corrumpere bonum, cum nihil sit.

11. Sed cum nihil sit in quantum peccatum est, quomodo potest bonum corrumpere vel adimere? Aug. te hoc docet in lib. de Naturâ boni, dicens: Abstinere à cibo non est affligi substantiâ; tamen substantia corporis si omnino abstinetur à cibo, languescit et frangitur; sic non est substantia peccatum, eo tamen natura animæ corrumpitur.

Quod peccatum propriè corruptio est anime, et quomodo.

12. Peccatum verò, id est, culpa, propriè anime corruptio est. Si autem queritur in quo possit corrumpi anima, in parabola illius qui incidit in latrones qui eam vulneraverunt et spoliaverunt, Luc. 10, clarescit. Incidit enim homo in latrones, quando per peccatum in potestatem diaboli traditur; et tunc per peccatum expoliatur gratiis bonis, id est, virtutibus; et in naturalibus bonis vulneratur; quæ sunt ratio, intellectus, memoria, et ingenium et huiusmodi, quæ per peccatum obtenebrantur et vitiantur. Per peccatum etiam privatur illo bono, cuius participatione cætera bona sunt; quo tanto magis privatur, quanto magis se ab eo elongat.

Qualiter homo se elongat à Deo, scilicet per dissimilitudinem quam facit, hoc est peccatum.

13. Ab eo autem se elongat homo per peccatum, non loci distantia, quia ubique totus et præsens est omnibus, et omnia in ipso sunt, ut ait Aug. in lib. 83 Quæst., quæst. 26, t. 4, et ipse locus non est. Locus tamen Dei abusivè dicitur templum Dei, non quod eo contineatur, sed quod ei præsens sit et inhabitans; id autem anima munda intelligitur. Per peccatum ergo non secundum locum, aliquis longe fit à Deo; at in eo longè fit, quod ab ejus similitudine recedit; et tanto longius, quanto fit dissimilior. Ita autem, ut Aug. ait in lib. 83 Quæst., quæst. 23, quæ participatione similia sunt Deo, recipiunt dissimilitudinem. At ipsa similitudo nullo modo ex aliqua parte potest esse dissimilis. Unde fit ut cum similitudo patris filius sit, ex nulla parte patri possit esse dissimilis; cuius participatione similia sunt, quæcumque Deo similia sunt, et illa possunt recipere dissimilitudinem. Nihil est autem quod hominem adeo Deo dissimilem faciat, quemadmodum peccatum. Cum autem peccatum sit privatio vel corruptio boni quæ est in anima, est etiam privatio vel corruptio boni corporis; sicut corpus hominis privavit beneficio illius immortalitatis et im-

passibilitatis, quam habuit ante peccatum.

An poena sit privatio boni?

14. Queri autem solet utrum et poena sit privatio vel corruptio boni. Ad quod faciliè responderi potest, si prædicta ad memoriam revocentur. Diximus enim supra, privationem vel corruptionem boni accipi activè vel passivè, id est, secundum efficientiam vel effectum. Ideoque privatio vel corruptio boni dicitur peccatum, et poena; sed peccatum secundum efficientiam, quia privat vel corrumpit bonum; poena autem secundum effectum, id est, secundum passionem, quæ est effectus peccati. Aliud est enim culpa, aliud poena; alterum est Dei, id est, poena, alterum, diaboli vel hominis, id est, culpa.

DISTINCTIO XXXVI.

QUOD QUÆDAM SEMEL SUNT PECCATA ET POENA PECCATI; QUÆDAM PECCATA ET CAUSA PECCATI, ALIA VERO PECCATA, ET CAUSA, ET POENA PECCATI.

1. Sciendum est tamen quædam sic esse peccata, ut sint etiam poenæ peccatorum. Unde Aug., super illam locum ps. 57: *Supercedit ignis, et non viderunt solem*, ait: Ignis superbiæ et concupiscentiæ et iræ intelligitur. Istas poenas pauci vident; ideo eas maxime commemorat Apostolus in Epistolâ ad Romanos, et enumerat multa quæ peccata sunt, et poenæ peccati. Inter primum enim peccatum apostasiæ et ultimam poenam ignis æterni, media quæ sunt, et peccata sunt, et poenæ peccati. Gregor. quoque super Ezech. ait: Contemnti qui non vult poenitere ponit Deus offendiculum, ut scilicet gravius impingat. Peccatum enim quod per poenitentiam citius non deletur, aut peccatum est et causa peccati; aut peccatum et poenæ peccati, aut peccatum simul et causa et poenæ peccati. Unde Moyses, Gen. 15: *Nondum sunt completa peccata Amorrhæorum*. Et David inquit, psal. 88: *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum*. Et alius propheta, Osee: *Sanguis sanguinem teligit*, id est, peccatum peccato additum est. Paulus quoque ait, Rom. 1: *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominie*, etc. Et item, 2: *Ut impleant, peccata sua semper*. Joanni quoque per angelum dicitur Apoc. 22: *Qui in sordibus est, sordescat adhuc*. Ex his testimoniis colligitur peccatum aliquod et peccatum esse, et poenam peccati.

Ex prædictis quæstio oritur, scilicet an in quantum peccatum est, sit poenæ peccati. (Lib. de liber. Arbit., c. 18.)

2. Et idem merito queritur utrum in quantum peccatum est, sit poenæ peccati. Quod non videtur, cum omnis poenæ peccati justa sit. Unde Aug., in lib. Retractionum: Omnis poenæ peccati justa est, et supplicium nominatur. Si ergo peccatum quod est peccatum et poenæ peccati, in quantum peccatum est, poenæ peccati est, cum omnis poenæ justa de justitiâ Dei veniat, videtur in quantum peccatum est justum esse et à Deo provenire. §. Ad quod illi respondent peccatum sic dici poenam peccati, quia per peccatum in quod merito præcedentis peccati homo labitur deserente Deo, corrumpitur bona natura. Sicut ignis æternus dicitur poenæ malorum, quia eo cruciantur; nec tamen ipse cruciatus malorum ignis est, sed per ignem fit in homine. Ita per peccatum corrumpitur natura, et imminuitur bonum natura; et est ipsa imminutio et corruptio boni, passio et poenæ, et non est essentialiter ipsum peccatum, per quod fit; sed idem peccatum dicitur, ut præmissum est, quia per peccatum, illico ut peccat homo, fit in homine illa corruptio, quæ tamen fit Deo auctore. Ita enim poenæ sive passio, quæ est boni corruptio, à Deo est. Illius tamen, ut sic dicam, materia et causa est peccatum, quod à Deo non est. Quod videtur Augustinus, tom. 7, notasse et juxta hunc sensum intellexisse, cum ait in lib. de Prædestinatione sanctorum c. 10: Prædestinatione Deus ea præcivit quæ fuerat ipse facturus. Sed præcivit Deus etiam quæ non est ipse facturus, id est, omnia mala; quia etsi sunt quædam quæ ita peccata sunt, ut etiam poenæ sint peccati, secundum illud Apostoli: *Tradidit illos*

Deus in passiones, etc., non tamen peccatum Dei est, sed iudicium, scilicet poena. In Scripturâ enim sæpè nomine iudicii poena intelligitur. Hic diligenter intendentibus insinuare videtur ea quæ peccata sunt et poenæ peccati, non in quantum peccata sunt, sed in quantum poenæ, Dei esse. Nam cum dixisset Deum non esse facturum mala aliqua, id est, peccata, quia posset ei objici quædam peccata esse etiam poenæ peccati, et poenæ peccati omnis iusta est, et idcirco à Deo est; quasi determinando secundum quid faciat ea, vel secundum quid non faciat, addidit reliqua. Juxta verò prædictam intelligentiam peccata sand dicuntur poenæ, unde Apostolus, Rom. 1, appellat eas *passiones ignominie*, quia, ut ait auctoritas, licet quædam peccata sint quæ delectant, sunt tamen passiones naturæ non nominandæ, quia per ea corrumpitur natura.

Quod cum omne peccatum possit dici poena, non tamen omne est poena peccati.

5. Et licet ex hoc sensu omne peccatum mortale possit dici poena, non tamen omne potest dici poena peccati. Poena enim peccati, ut prædictum est, est illud cuius causa est aliud præcedens peccatum. Nam peccatum sic dicitur poena peccati respectu præcedentis, sicut dicitur causa peccati respectu sequentis. Quo fit ut idem peccatum et causa sit, et poena peccati; sed alterius peccati poena, et alterius causa; ut enim Gregorius, in Moral., ait: Peccatum quod poenitentia non diluitur, suo pondere mox ad aliud trahit. Unde fit ut non solum peccatum sit, sed et causa peccati; ex illâ quippe culpa subsequens oritur. Peccatum verò quod ex peccato oritur, non solum peccatum, sed poena peccati est, quia iusto iudicio Deus cor peccantis obnubilat, ut præcedentis peccati merito etiam in illa eadat; *quem enim liberare noluisti, deserendo percussisti*. Proinde, ut Aug., tom. 7, lib. 5, contra Julianum, c. 3, ait: Præcedentis est hæc poena peccati, et tamen etiam ipsa peccatum est. Iudicio enim iustissimi Dei traditi sunt, ut ait Apostolus de quibusdam, sive deserendo, sive alio modo explicabili, sive inexplicabili, in *passiones ignominie*, ut crimina criminibus vindicarentur, et supplicia peccantium non tantum sint tormenta, sed et viutorum incrementa. Illa ergo peccata quæ enumerat Apostolus, quia de superbiâ sunt, non solum peccata, sed etiam supplicia sunt. Ecce ex his jam fit perspicuum quædam peccata etiam poenæ et causas peccati esse; et illud peccatum esse poenam peccati, quod causam præcedentem habet peccatum; atque illud peccatum esse causam peccati, quod est meritum sequentis culpe.

Ex prædictis videtur significari ipsa eadem quæ peccata sunt, esse et poenæ peccati.

4. Sed cum ait crimina criminibus vindicari, videtur insinuare ea ipsa quæ peccata sunt, essentialiter esse poenæ peccati, id est, punitiones peccati. Ad hoc autem inquirunt illi hæc et similia dicta esse secundum rationem prædictam: et ideo intelligenda fore secundum præmissam expositionem. Intelligentia enim dictorum ex causis est assumenda dicendi. (Hilarius, l. 4, de Trin., non longè à medio).

Quod nobis obviat veritati si quis dicat ipsa peccata esse poenæ peccati essentialiter.

5. In nullo tamen præiudicium factum veritati putatur, si quis dicat ipsa eadem quæ peccata essentialiter, ut ita dicam, esse poenæ, id est, punitiones peccatorum præcedentium, quæ iustæ sunt et à Deo sunt. Nec tamen in quantum peccata, à Deo sunt; nec in quantum peccata sunt, poenæ peccati sunt: et tamen in quantum peccata sunt, privationes boni sunt, sed, ut supra dictum est, causaliter et activè dicuntur privationes. *Aperit ostendit peccata quædam esse poenam peccati, et poenam ipsam iustam esse à Deo.*

6. Quod autem quædam peccata poenæ sint, et ipsa poena iusta sit et à Deo sit, evidenter tradit Aug., tom. 1, in lib. Retractationum, c. 9; et lib. de libero Arbitr., l. 3, c. 18, ita dicens quædam necessitate fieri

ab homine quæ mala sunt, et eadem iusta poena peccati sunt. Sunt, inquit, quædam necessitate facta improbanda, ubi homo vult rectè facere et non potest. Unde et illud Apostoli, Rom. 7: *Non quod volo facio bonum, sed quod odi malum hoc ago*. Et illud, Gen. 2: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem*. Hæc enim invicem sibi adversantur, ut non ea quæ vultis facialis, sed hæc omnia ex istâ mortis damnatione sunt. Nam si non est ista poena hominis, sed natura, nulla ista peccata sunt. Si enim non recedat ab eo modo quo naturaliter factus est hominem hæc facit, ea utique facit quæ debet. Si autem homo, quia ita est, non est bonus, nec habet in potestate ut sit bonus, sive non videndo gratis esse debent, sive videndo et non valendo esse qualem se esse debere videt, poenam istam esse quis dubitet? Omnis autem poena si peccati poena est, iusta est, et supplicium nominatur. Si autem injusta est poena, quoniam poenam esse nemo ambigit, injusto aliquo dominante homini imposita est. Porro quia de omnipotentia Dei et iustitia dubitare dementis est, iusta est hæc poena, et pro peccato aliquo impenditur. Non enim quisquam injustè dominans aut sorripere hominem potuit velut ignoranti Deo, aut extorquere invito tamquam invalidiori, ut hominem injustâ poenâ cruciaret. Relinquitur ergo ut hæc poena iusta de damnatione hominis veniat. His atque aliis pluribus testimoniis docetur quædam esse peccata et poenæ peccati essentialiter. Aug., lib. 5 de libero Arbitrio; c. 18, tom. 8. *De quibusdam quæ sine dubio peccata sunt et poenæ, ut ira, invidia.*

7. Præterea nullatenus ambigendum est quædam peccata absque ullo scrupulo poenæ esse, ut invidia, quæ est dolor affert boni, et ira; quæ etiam non in quantum poenæ sunt, peccata sunt: ita etiam de cupiditate et timore, et aliis huiusmodi, sentiendum est. Unde Aug., in lib. 85 Questionum, quæst. 77, tom. 4, ait: Omnis perturbatio, passio; omnis cupiditas, perturbatio. Omnis ergo cupiditas, passio. Omnis verò passio cum est in nobis, ipsâ passione patimur. Omnis ergo cupiditas cum est in nobis, ipsâ cupiditate patimur; et in quantum cupiditas est, patimur eâ. Omnis autem passio in quantum ipsâ patimur, non est peccatum; ita et de timore. Non enim consequens est ut si patimur timorem, ideo non sit peccatum, quia multa sunt peccata quæ patimur, sed non in quantum patimur eis.

Quod verbis Augustini præmissis quædam sententia Hieronymi obviare videtur.

8. Hinc autem diligenter est annotandum, quod supra positus verbis August. dicentis quædam necessitate facta esse improbanda et mala, videtur obviare quod Hieron. ait in Explanatione Adæ, in tom. 4, ad Damasum papam. dist. 28, huius 2; quod licet supra sit positum, tamen ut perfectius sciatur, iterare non piget. Execratur, inquit, eorum blasphemiam qui dicunt impossibile aliquid homini à Deo esse præceptum, et mandata Dei non à singulis, sed ab omnibus in commune posse servari. Et paulo post: Et tam illos errare dicimus, qui cum Manichæi dicunt hominem peccatum vitare non posse, quam illos qui cum Ioviniano asserant hominem non posse peccare. Ecce Hieronymus dicit errorem esse, si quis dicat hominem vitare peccatum non posse, qui autem dicit quædam necessitate fieri, quædam dicit non posse vitari. Cum ergo id Augustinus dicat, videtur aut erroris esse quod tradit, aut non esse verum quod Hieron. ait.

Determinatio contrarietatem submovens de sanctorum medio.

9. Ad quod dici potest, quia Augustinus secundum statum huius miserie (ad quam pertinet ignorantia et difficultas, ut item ait in libro 15 de libero Arbitrio, c. 18, quæ ex iustâ damnatione descenderunt) illud tradidit, ubi et venialis peccata includit. Hieron. verò tantum de mortalibus peccatis loquitur, quæ unusquisque gratiâ illuminatus vitare valet; vel de ho-

mine secundum statum liberi arbitrii ante peccatum, illud ait.

Epilogum facit ad alia transiturus.

10. Satis diligenter eorum posuimus sententiam, qui dicunt omnes actus naturas bonas esse, et in quantum sunt bonos esse. In quo tractatu quædam interseuimus, quæ non ex eorum tantum personâ accipienda sunt, quia ab omnibus catholicis sapientibus absque hæsitacione tenentur; atque auctoritatum testimoniis et rationibus eorumdem traditionem munivimus, qui dicunt omnes actus essentiâ sui, id est, in quantum sunt, esse bonos, quosdam verò in quantum inordinatè sunt, peccata esse. Addunt quoque quosdam non tantum essentiâ, sed etiam genere, bonos esse, ut reficere esurientem, qui actus est de genere operum misericordiæ; quosdam verò actus absolutè ac perfectè bonos dicunt, quos non solum essentiâ vel genus, sed etiam causa et finis, commendat: ut sunt illi qui ex bonâ voluntate proveniunt, et bonum finem metiuntur.

DISTINCTIO XXXVII.

ALIORUM PONIT SENTENTIAM QUI DICUNT MALOS ACTUS NULO MODO ESSE A DEO, NEC ESSE BONOS SIVE IN EO QUOD SUNT, SIVE ALIO MODO.

1. Sunt autem et alii plurimi longè aliter de peccato et de actu sentientes: asserunt enim voluntatem malam et actum malum peccata esse, et nullâ ratione bona, nec secundum aliquam rationem ex Deo auctore esse, quia sine Deo sunt. Sine eo namque, ut ait evangelista Joan., c. 1, *factum est nihil*, id est, peccatum quod dicitur esse nihil; non quia non sit actio vel voluntas mala, quæ aliquid est, sed quia à vero esse separat homines, et ad malum trahit; et sic ad non esse deducit. Qui enim à summi boni participatione recedunt, quod solum verè ac propriè est, meritò non esse dicuntur. Ideoque Augustinus, tom. 9, tract. 1, dicit super Joannem, peccatum nihil esse, nihilque fieri cum peccant homines. Hæc ergo ratione astruunt peccatum nihil esse, qui à vero esse hominem elongat. Voluntatem malam atque actionem sive locutionem malam peccatum esse dicunt, quia prævaricatio et inobedientia hæc sunt, et contra legem Dei sunt, quæ tamen sunt, sed ab homine vel diabolo, non à Deo. Nullatenus enim hæc à Deo esse dicunt, sive in quantum sunt, sive alio modo.

Qualiter determinent verba Augustini præmissa, quibus ait: Omne quod est, in quantum est, bonum est.

2. Illa quoque Augustini verba quibus dicit omne quod est, in quantum est, bonum esse et Deum habere auctorem, de naturâ sive de substantiis tantum accipienda fore tradunt. Substantiæ verò nomine atque naturæ dicunt significari substantias ipsas, et ea quæ naturaliter habent, scilicet quæ concreata sunt eis; sicut anima naturaliter habet intellectum et ingenium, et voluntatem et huiusmodi, quod ex verbis Augustini præmissis colligitur, ubi hominem appellat bonam naturam, et malum hominem malam naturam. Secundum hanc ergo assertionem vel acceptionem mali actus non sunt naturæ vel substantiæ, nec etiam boni actus, quod utique videtur Augustinus innuere in lib. Retractionum, c. 30, distinguens inter substantias sive naturas, et bonas actiones sive malas. Aperiens enim quomodo intelligendum sit quiddam in lib. de verâ Religione ab eo traditum, ait: Hoc de substantiis atque naturis dictum est. Inde enim disputabatur, non de bonis actionibus atque peccatis. Apertè hic videtur dividere inter naturas sive substantias, et actiones sive peccata. Ideoque asserunt præfati doctores, actiones interiores vel exteriores non esse naturas vel substantias; quæ si malæ sunt, peccata sunt; neque à Deo sunt. Quod verò mali actus non sint naturæ, August. videtur notare in primâ responsione contra Pelagianos (1) ita dicens: Opera diaboli quæ vitia dicuntur, actus sunt, non res. Idem in quartâ responsione,

(1) Quæ contra Pelagianos hypognosticon dicitur, in fine, tomo 7.

Ibid., in principio: Omne malum natura non est, sed actus accedens alicui ex defectu boni. Quamobrem quod natura non est, Deus non fecit; quia natura est omne quod fecit. Item, *ibid.*: Omne quod naturâ bonum est, Deus ex nihilo fecit, non diabolus.

Secundum hoc res aliquæ sunt quæ à Deo non sunt, quibus homines mali sunt.

3. Ex quo colligitur res aliquas esse quæ à Deo non sunt, eisque homines mali sunt. Quod nihilominus et ipsi concedunt, innitentes verbis Augustini superius positus, qui in Ench., cap. 19, determinans illa verba prophetæ, Isai. c. 5: *Vae his qui dicunt bonum malum!* dicit de ipsis rebus quibus homines mali sunt, non de hominibus hoc esse intelligendum. Sunt ergo aliquæ res quibus homines mali sunt. Id autem, quo homo fit deterior, à Deo non est; quia, ut ait Augustinus in t. 4, libro 83 Quæst., q. 3: Deo auctore non fit homo deterior. Non est ergo Deus auctor rerum quibus homo deterior fit. At sunt aliquæ res, ut dictum est, quibus homines mali sunt, quia peccata ipsæ sunt. Ideoque Scriptura in pluribus testatur locis, Deum non esse auctorem malorum, id est, eorum quæ peccata sunt.

Ex parte eorum præmissæ opponitur sententia in illo verbo: Deus auctor malorum non est.

4. In hoc autem verbo superiorum sententiæ rectè opponitur, qui dicunt Deum non esse auctorem eorum quæ mala sunt, in quantum mala sunt, sed in quantum sunt; et in quantum mala sunt, dicunt ea nihil esse. Quid ergo mirum si Deus dicitur non esse auctor eorum in quantum nihil sunt, cum nihili nullus auctor existere queat? Ideoque cum dicitur Deus esse auctor omnium quæ sunt, bonorum isti subintelligi volunt. Bona autem illa esse dicunt, quæ naturaliter sunt. Ea verò naturaliter esse dicunt, non solum quæ substantiæ sunt vel concreata substantiis, qualiter supra acceperunt, sed omnia quæ naturam non privant bono. Et ita secundum eosdem multiplex in Scripturis fit intelligentia, ubi de naturâ sive de substantiâ, vel de his quæ naturaliter sunt, sermo occurrit. Sed super illum locum psal. 68: *Non est substantia*, ita Augustinus, tom. 8, de substantiâ disseruit, ut præmissæ sententiæ videatur consentire dicens: substantia intelligitur illud quo sumus quidquid sumus, homo, pecus, terra, sol: omnia ista substantiæ sunt; eo ipso quo sunt naturæ, ipsæ substantiæ dicuntur. Nam quod nulla est substantia, nihil omnino est; substantia ergo est aliquid esse. Deus fecit hominem substantiam, sed per iniquitatem lapsus est homo à substantiâ in quâ factus est; iniquitas quippe ipsa non est substantia. Non enim iniquitas est natura quam formavit Deus, sed iniquitas est perversio quam fecit homo. Naturæ omnes per ipsum factæ sunt; iniquitas per ipsum non facta est, quia iniquitas non est substantia. In illo hymno trium puerorum universa creatura laudans Deum commemoratur. Laudant enim omnia Deum, sed quæ fecit Deus. Laudat ibi serpens Deum, sed non avaritia. Omnia reptilia ibi nominata sunt, sed non aliqua vitia. Vitia enim ex nobis et ex nostrâ voluntate habemus, et vitia non sunt substantia. Intendant diligenter his verbis præmissarum assertores sententiarum, et percipere poterunt rationem et causam dictorum, ubi Scriptura de naturâ vel substantiâ mentionem facit. Illarum verò sententiarum iudicium prudenti lectori, cui utriusque sententiæ notitiam plenariè dedimus, arbitrio relinquimus, ad ea quæ adhuc nobis supersunt tractanda festinantes.

Quod de peccato non de poenâ intelligitur, cum dicitur: Deus non est auctor mali.

5. Cum igitur in hoc omnes consentiant catholici tractatores, scilicet quod Deus non est auctor malorum, cavendum est tamen ne malorum nomine poenæ sicut peccata, generaliter includas. Poenarum enim Deus auctor est, sicut ipse per prophetam ait, Amos 3: *Non est malum in civitate quod Deus non fecerit.* Item Isai. 45, ex personâ suâ ait: *Ego sum Deus, creans malum, et faciens bonum.* Ecce hic dicitur creasse et fecisse malum; sed mali nomine poena intelligitur,

non peccatum : sicut è converso, cum dicitur Deus non esse auctor malorum, nomine mali peccata intelliguntur. Ideoque Aug., qui dixerat, tom. 4, in lib. 83 Quæst., l. 1, c. 26, q. 21, quod Deus auctor mali non sit, in libro 1 Retractionum quomodo intelligendum sit aperit, dicens : Videndum est ne malè intelligatur quod dixi : Deus auctor mali non est, qui et omnium quæ sunt auctor est ; quia in quantum sunt, in tantum bona sunt. Et ne hinc putetur non ab illo esse poenam malorum, quæ utique malum est his qui puniuntur ; sed hoc ita dixi, sicut dictum est, Sap. 1 : *Deus mortem non fecit* ; cum alibi scriptum sit, Eccl. 11 : *Mors et vita à Domino est*. Malorum ergo poena quæ à Deo est, malum est quidem malis ; sed in bonis Dei operibus est, quoniam justum est ut mali puniantur, et utique bonum est omne quod justum est. Sic ergo dicitur Deus non fecisse mortem, quia non fecit illud pro quo mors infligitur, id est, peccatum. Audisti, lector, causam dictorum, ex quâ sana intelligentia firmatur, cum dicitur : Deus non auctor mali, et : Deus mortem non fecit.

DISTINCTIO XXXVIII.

DE VOLUNTATE ET EIUS FINE, EX QUO ET IUSA
JUDICATUR.

1. Post prædicta, de voluntate ejusque fine dissendendum est. Sciendum ergo est quod ex fine suo, ut ait Aug., voluntas cognoscitur utrum recta an prava sit. Finis autem bonæ voluntatis beatitudo est, vita æterna, ipse Deus. Mala verò finis est aliud, scilicet mala delectatio, vel aliquid aliud in quo non debet voluntas quiescere. Finem verò bonum insinuat Propheta dicens : *Omnis consummationis vidi finem*, etc. Caritas ergo cujus latum mandatum est, finis omnis consummationis est, id est, omnis bonæ voluntatis et actionis, ad quam omne præceptum referendum est. Uode Aug., in Ench., lib. 11, de Trin., c. 6, t. 3 : Omnia præcepta divina referuntur ad charitatem. De quâ dicit Apostolus, 1 Tim. 1 : *Finis præcepti est caritas de corde puro, et conscientiâ bonâ, et fide non fictâ*. Omnis itaque præcepti finis caritas est, id est, ad charitatem refertur omne præceptum. Quod verò ita sit vel timore poenæ, vel aliquâ intentione carnali, ut non referatur ad charitatem quæ est dilectio Dei et proximi, nondum sit quæmadmodum oportet fieri, quamvis fieri videatur. Tunc enim rectè sunt quæ mandat Deus, et quæ consilio monet, cum referuntur ad dilectionem Dei et proximi. His verbis apertè insinuat quis sit rectus finis voluntatis sive actionis bonæ, scilicet caritas, quæ et Deus est, ut supra ostendimus.

Quod Deus est finis omnis bonæ actionis, quia caritas est ; nec tantum Spiritus sanctus, sed etiam Christus, et Pater ; nec hi sunt tres fines, sed unus.

2. Qui ergo charitatem sibi ponit finem, Deum sibi ponit finem ; unde et *Christum finem legis ad justitiam* dicit Apostolus, Rom. 10, esse *omni credenti*. Et rectè dicitur Christus finis legis ad justitiam, quia, ut ait Aug. in libro Sententiarum Prosperi, in Christo lex justitiæ non consumitur, sed impletur. Omnis enim perfectio ex ipso, et in ipso est ; et ultra quem non est quò spes se extendat. Finis fidelium Christus est, ad quem cum pervenerit currentis intentio, non habet quò amplius possit venire, sed habet id in quo debeat permanere. Finis ergo rectus atque supremus Deus Pater est, et Filius, et Spiritus sanctus, nec hi tres sunt tres fines, sed unus finis, quia non tres dii, sed unus Deus.

Quod omnes bonæ voluntates unum habent finem ; et tamen quædam bonæ diversos fines sortiuntur.

3. Sed quaeritur utrum omnes bonæ voluntates unum tantum habeant finem ? De hoc August., in 11 lib. de Trin., cap. 6, ita ait : Aliæ atque aliæ voluntates suos proprios fines habent ; qui tamen referuntur ad finem illius voluntatis quâ volumus beatè vivere, et ad eam pervenire vitam, quæ non referatur ad aliud, sed amanti per seipsam sufficit, quemad-

modum voluntas videndi finem habet visionem, et voluntas videndi fenestram, finem habet fenestræ visionem. Altera verò est voluntas per fenestram videndi transeuntes, cujus item finis est visio transeuntium. Ad quod etiam prædictæ referuntur voluntates. Item (ibidem) rectæ sunt voluntates, et omnes sibiimet religatæ, si bona est illa ad quam cunctæ referuntur. Si autem prava est, pravae sunt omnes ; et ideo rectarum voluntatum connexio iter quoddam est ascendentium ad beatitudinem, quod certis velut passibus agitur. Pravarum autem et distortarum voluntatum implicatio vinculum est, quo alligabitur qui hoc agit, ut *projiciatur in tenebras exteriores*, Matth. 22. His auctoritatum testimoniis evidenter monstratur plures in fidelibus rectas esse voluntates proprias ac diversos fines habentes ; et tamen unum eundemque, quia omnes referuntur ad unum qui est finis finium ; de quo paulò ante diximus ; ita è converso fortè est et in malis.

Quædam huic sententiæ videntur adversari.

4. Verumtamen huic sententiæ, quâ dictum est fidelium quasdam rectas voluntates diversos fines sortiri, et tamen ad unum referri, videtur obviare quod alibi August. admonet, ne scilicet nobis duos fines constituamus, ita inquit in lib. de Sermonibus Domini in monte, tom. 4, c. 21 : Non debemus ideo evangelizare ut manducemus, sed ideo manducare ut evangelizemus ; ut cibus non sit bonum quod appetitur, sed necessarium quod adjicitur ut illud impleatur. *Quærite primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis*, Matth. 6. Non dixit : Primum quaerite regnum Dei, et deinde quaerite ista, quamvis sint necessaria ; sed ait : Hæc omnia adjicientur vobis, id est, hæc consequentur si illa quaeratis, ne cum ista quaeritis, illinc avertamini ; aut ne duos fines constituatis, ut et regnum propter se appetatis, et ista necessaria propter illud, ergo propter regnum Dei tantum debemus operari omnia, non solam vel cum regno Dei mercedem corporalem meditari. Ecce hic apertè dicit ne duos fines nobis constituamus, sed unum tantum, id est, regnum Dei, cum supra dixerit bonas voluntates alias et alias proprias habere fines.

Hic ostenditur quomodo, licet videantur, non repugnent prædicta.

5. Hæc autem sibi non repugnare animadvertit, qui verbis præmissis simplici oculo diligenter intendit ; qui enim dixit, ne duos fines nobis constituamus, sed omnia propter regnum Dei faciamus, ipse præmisit quod debemus manducare ut evangelizemus. Cum autem hoc ita facimus, actionis illius finem Evangelium constituimus ; sed et hunc finem ad regnum Dei referimus. Manducamus enim propter Evangelium, et manducamus et evangelizamus propter regnum Dei. Duos igitur fines nobis in manducando constituimus. Sed ita facientes numquid peccamus ? Absit. Nam et ipse sic facere suadet, si diligenter ejus verba inspiciamus. Cum ergo ait, ne duos fines nobis constituamus, fines in diversa tendentes intelligi voluit, scilicet quorum alter ad alterum non referatur ; ita et cum dicit, propter regnum Dei tantum omnia agenda, nec cum ipso mercedem temporalem meditandam, ita intelligendum est, ut non appetendo meditetur cum regno mercedem temporalem, ita quod non propter regnum, sed propter se, ut scilicet regnum propter se appetamus, et ista propter illud, sicut ipse docet. Si enim petimus vitam æternam, petimusque etiam temporalia à Deo, Luc. 12 ; si ea petimus propter vitam æternam, non offendimus ; neque sinistra tunc scit quid facit dextera, Matth. 6, quia mercedem temporalem non propter se meditatur, sed propter regnum Dei, ut sit leva sub capite, et dextera in amplexu, Cant. 2. Alioquin si hæc temporalia propter se quaerimus sicut æterna, miscetur dextera sinistra. Ideoque cum Dominus dixerit, Matth. 6 : *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis*, alibi ait : Matth. 5 : *Sic luceant opera vestra bona coram hominibus, ut glorificent Patrem vestrum qui in coelis est*. Propter Deum ergo omnia facienda sunt, ut

(Huit.)

omnia quæ facimus, omniumque fines, ad eum referamus.

De differentiâ voluntatis, intentionis, et finis.

6. Solet etiam quæri quid distet inter voluntatem, et intentionem, ac finem. Ad quod dici potest inter voluntatem et finem certo atque evidenti modo distingui, quia voluntas est quæ volumus aliquid; finis verò voluntatis est, vel illud quod volumus, per quod impletur ipsa voluntas; vel potius aliud propter quod illud volumus. Intentio verò interdum pro voluntate, interdum pro fine voluntatis accipitur; quæ diligens ac pius lector in Scripturâ ubi hæc occurrunt, discernere studeat. Finis verò voluntatis est delectatio bona vel mala, ad quam nititur quisque pervenire. Unde August. super illum locum psal.: *Scrutans corda et renes*, sic ait: Deus solus scrutatur corda, id est, quid quisque cogitet; et renes, id est, quid quemque delectet; quia finis curæ et cogitationis est delectatio, ad quam curâ et cogitatione nititur quisque pervenire. Et paulò post: *Opera nostra quæ sunt in dictis et factis*, posunt homines videre; sed quo animo fiant, et quò venire cupiant, solus Deus videt, qui cum videt cor esse in cœlo, et non delectari nos in carne, sed in Domino, id est, cum bonæ sunt cogitationes et earum fines, dirigit justum. Idem super alterius psal. locum illum, scilicet: *In laqueo isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum*, dicit: Pes animæ amor est, quia si pravus est, dicitur cupiditas vel libido; si rectus, dicitur charitas. Eo movetur anima quasi ad locum quò tendit, id est, ad delectionem bonam vel malam, quò se pervenisse per amorem lætatur. Finis ergo voluntatis, ad præmissum est, dicitur et illud quod volumus, et illud propter quod volumus; et intentio ad illud respicit propter quod volumus, et voluntas ad illud quod volumus; ut, verbi gratiâ, si velim esurientem reficere ut habeam vitam æternam, voluntas est quæ volo reficere esurientem, cujus finis est refectio esurientis; intentio verò est, quæ sic ad vitam pervenire volo. Finis verò supremus est ipsa vita, ad quam et alius finis refertur.

An illa intentio sit voluntas.

7. Sed quæritur utrùm intentio talis sit voluntas, et si voluntas est, an in hoc opere sit una eademque voluntas, quæ volo reficere esurientem, et quæ volo habere vitam æternam. Videtur nempe talis intentio voluntas esse: ut enim voluntas est quæ volo reficere pauperem, ita et voluntas est quæ per illud volo habere vitam. Et alia quidem videtur voluntas esse quæ volo habere vitam, et alia quæ pauperi subvenire volo. Sed ista ad illam refertur. Nam etsi hoc ita placeat, ut in eo cum aliquâ delectione voluntas acquiescat, nondum est tamen illud quò tenditur, sed hoc ad illud refertur, ut illud deputetur tanquam patria civis, istud verò tanquam refectio vel mansio viatoris. Aug., lib. 11 de Trinit., c. 6. Et sunt istæ voluntates affectus sive motus mentis, quibus quasi gressibus vel passibus tenditur ad patriam. Sicut ergo altera est voluntas videndi fenestras, ut supra docente August. didicimus, altera quæ ex istâ neclitur, voluntas scilicet per fenestras videndi transeuntes; ita nonnullis alia videtur esse voluntas eleemosynas dandi pauperi, alia voluntas habendi vitam. Alii autem putant quòd una sit voluntas et hic et ibi, sed propter subjectorum multipliciter diversitas memoratur voluntatum. Cæterum quodlibet horum verum sit, illud nulli in ambiguum venit, quin voluntas ex suo fine pensetur utrùm recta sit an prava, peccatum an gratia; et quin nomine intentionis aliquando finis, aliquando voluntas intelligatur.

DISTINCTIO XXXIX.

CUM VOLUNTAS SIT DE HIS QUÆ HOMO NATURALITER HABET, QUARE PECCATUM FORÈ DICATUR, CUM NULLUM ALIUD NATURALE PECCATUM SIT.

1. Ille autem oritur quæstio satis necessaria, ex superioribus causam trahens. Dictum est enim supra, voluntatem inesse naturaliter homini, sicut intel-

lectus et memoria. Quæ autem homini naturalia sunt, quantumcumque videntur, bona tamen esse non desinunt, quia non valet vitium bonitatem in quâ Deus eam fecit, penitus consumere; ut, verbi gratiâ, intellectus, vel ratio, et ingenium, ac memoria, etsi vitiis ac peccatis obnubilantur et corrumpantur, bona tamen sunt, nec peccata nominantur; sicut Augustinus de ratione quæ est imago Dei, in quâ facti sumus, evidenter ostendit, in 15 lib. de Trinitate, cap. 8. Hæc est, inquit, imago in quâ homines sunt creati, quæ cæteris animalibus præsent; quæ creatura in rebus creatis excellentissima, cum à Deo justificatur, à deformi formâ in formosam mutatur formam. Erat enim etiam inter vitia natura bona. Hæc autem imago, ratio est vel intellectus. Cum ergo voluntas de naturalibus sit, quare ipsa non semper bonum est, etsi aliquando vitiis subiaceat? Ad hoc faciliè respondent qui dicunt omnia quæ sunt, in quantum sunt, bona esse; quia et ipsam voluntatem, in quantum est, vel in quantum voluntas est, ut supra posuimus, bonum esse asserunt; sed in quantum inordinata est, mala est et peccatum. Ubi potest ab eis rationaliter quæri si voluntas, in quantum inordinata est, peccatum est, quare ergo intellectus, ratio, et ingenium et huiusmodi, cum inordinata sunt, peccata non sunt? Inordinata verò sunt, sicut voluntas, cum ad rectum finem non tendunt, eorumque actus prævaricationes existunt. Ad quod illi dicunt voluntatis nomine aliquando vim, scilicet, naturalem potentiam volendi, aliquando actum ipsius vis significari. Vis autem ipsa naturaliter animæ insita, nunquam peccatum est, sicut nec vis memorandi vel intelligendi; sed actus huius vis qui voluntas dicitur, tunc peccatum est, quando inordinatus est.

Quare actus voluntatis sit peccatum, si actus aliarum potentiarum non sint peccata.

2. Sed adhuc quæritur quare huius naturalis potentie actus peccatum sit, si aliarum potentiarum actus peccata non sunt, scilicet, potentie memorandi, cujus actus est memorare, et potentie intelligendi, cujus actus est intelligere. Ad quod et ipsi dicunt quia alterius generis est actus ille voluntatis, quam actus memorie vel intellectus. Ille enim actus est ad aliquid adipiscendum vel non admittendum, qui non potest esse ex malis, quin sit malus. Velle enim mala malum est, sed intelligere vel memorare mala malum non est. Quamvis eorum quidam etiam hos actus malos esse interdum non improbe asserant. Memorat enim interdum quis malum ut faciat, et quærit intelligere verum ut sciat impugnare. Ecce qualiter solvit præmissa quæstio ab his qui tradunt omnia esse bona in quantum sunt. Qui verò dicunt voluntates malas peccata esse, et nullo modo bona, breviter respondent, dicentes actum voluntatis non esse de naturalibus; sed vim ipsam et potentiam volendi, quæ semper bonum est, et in omnibus est, etiam in parvulis, in quibus nondum est ejus actus.

Quomodo intelligendum sit illud: Et homo etiam qui servus est peccati, naturaliter vult bonum.

3. Præterea quæri solet quomodo intelligendum sit quod ait Ambr., in tom. 4 commentarii ad cap. 7 ad Rom.: *Non enim quod volo, illud ago, sed quod nolo, illud facio*. Dicit enim quòd homo subjectus peccato facit quod non vult, quia naturaliter vult bonum. Sed voluntas hæc semper caret effectu, nisi gratia Dei adjuvet et liberet. Si homo subjectus peccato est, vult quidem malum et operatur, quia servus est peccati, et ejus voluntatem, sicut supra dixit Augustinus, c. 18, libenter facit. Quomodo ergo naturaliter vult bonum? An est eadem voluntas, id est, idem motus, quo libenter peccato servit, et quo naturaliter vult bonum? Si non eandem voluntas, quæ ergo istarum est, quæ cum homo justificatur, à servitute peccati liberatur? Ut enim disseruimus superius, gratia Dei voluntatem hominis liberat et adjuvat, quæ voluntatem hominis præparat adjuvandam et adjuvat præparatam. Sed quæ est illa voluntas, an illa quæ naturaliter vult

donum? an illa quæ libenter servit peccato, si tamen due sunt voluntates? Proposita est questio profunda, quæ variâ à diversis expositione determinatur. Alii enim dicant duos esse motus: unum quo vult bonum naturaliter. Quare naturaliter, et quare naturalis dicitur? Quia talis fuit motus naturæ humanæ in primâ conditione, in quâ creati sine vitio sumus, quæ propriâ natura dicitur. Fuit enim homo creatus in voluntate rectus. Unde in lib. de Fide ad Petrum, tom. 3, c. 25, scriptum est: Firmissimè tene primos homines bonos et rectos esse creatos cum libero arbitrio, quod possent si vellent propriâ voluntate peccare, eosque non necessitate, sed propriâ voluntate peccasse. Rectè ergo dicitur homo naturaliter velle bonum, quia in rectâ et bonâ voluntate conditus est. Superior enim scintilla rationis, quæ etiam, ut ait Hieron. (1), in Cain non potuit extinguî, bonum semper vult, et malum semper odit. Alium autem dicunt motum esse quo mēas relictâ superiorum lege subjicit se peccatis, eisque oblectatur. Iste motus, ut aiunt, antequam adsit alicui gratia, dominatur et regnat in homine, alterumque deprimit motum; uterque tamen ex libero arbitrio est. Veniente autem gratiâ ille malus motus cliditur, et alter naturaliter bonus liberatur, et adjuvatur ut efficaciter bonum velit. Ante gratiam verò licet naturaliter homo velit bonum, non tamen absolute concedi oportet bonam habere voluntatem, sed potius malam. Alii autem dicunt unam esse voluntatem, id est, unum motum, quo naturaliter vult homo bonum, et ex vitio vult homo malum, eoque delectatur: et in quantum vult bonum, naturaliter bonus est; in quantum malum vult, malus est.

DISTINCTIO XL.

AN EX FINE OMNES ACTUS PENSARI DEBEANT, UT SIMPLICITER BONI VEL MALI DICANTUR.

1. Post hæc de actibus adjiciendum videtur utrū et ipsi ex fine, sicut voluntas, pensari debeant boni vel mali. Licet enim secundum quosdam omnes boni sint, in quantum naturaliter sunt; non tamen absolute dicendi sunt omnes boni, nec omnes remunerabiles, sed quidam simpliciter mali dicuntur, sicut et alii boni. Nam simpliciter ac verè sunt boni illi actus, qui bonam causam et intentionem, id est, qui voluntatem bonam comitantur, et ad bonum finem tendunt; mali verò simpliciter dici debent qui perversam habent causam et intentionem. Unde Ambros. ait: Affectus tunc operi nomen imponit. Et August. (2) super psal. 34: Nemo computet bona opera sua ante fidem. Ila enim videntur mihi esse ut magnæ vires, et cursus celerissimus præter viam; quia ubi ipsa fides non erat, bonum opus non erat. Bonum enim opus intentio facit, intentionem fides dirigit. Non valde attendas quid homo faciat, sed quid cum facit attendat, quò lacertos optimæ gubernationis dirigat. Illis testimoniis insinuari videtur ex affectu et fine opera bona esse vel mala. Quibus consonat quod Veritas in Evangelio, Matth. 7, ait: *Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere.* Nomine arboris non natura humanæ mentis, sed voluntas intelligitur; quæ si mala fuerit, non bona, sed mala opera facit; si verò bona fuerit, bona, non mala opera facit. *Utrum omnia opera hominis ex affectu et fine sint bona vel mala.*

2. Sed queritur utrū omnia opera hominis ex affectu et fine sint bona vel mala. Quibusdam ita videtur esse, qui dicant omnes actus esse indifferentes, ut nec boni nec mali per se sint, sed ex intentione boni bonus, et ex malâ malus sit omnis actus. Secundum quos quilibet actus potest esse bonus, si bonâ intentione geratur. Alii autem videtur quoddam quidam actus in se mali sint, ita ut non possint esse nisi peccata, etiam si bonam habeant causam; et quidam in se boni, ita ut etsi

malam habeant causam, non tamen boni esse desinant. Quod testimonio Augustini confirmant, qui dicit bonum aliquando non bene fieri. Quod enim quis invitus vel necessitate facit, non bene facit; quia non bonâ facit intentione, ut ait Augustinus, tom. 8, tract. 8, super 1 Joan. Servilis, inquit, timor non est in charitate; in quo quamvis credatur Deo, non tamen in Deum; et si bonum fiat, non tamen bene. Nemo enim invitus bene facit etiamsi bonum est quod facit. Ecce habes quod aliquis non bene facit illud quod bonum est. Facit ergo quod bonum est intentione non bonâ. Ideo asserunt illi quædam opera esse talia, quæ sic bona sunt, quod mala esse non possunt, quocumque modo fiant; sicut è converso, quædam sic sunt mala, ut non possint esse bona, quæcumque ex causâ fiant. Alia autem esse opera quæ ex fine vel causâ bona sunt vel mala, et ad illa referunt sanctorum testimonia, quibus ex affectu vel intentione iudicium operum pensari dicunt. Tripartitam edunt isti differentiam actuum.

Aliter Augustinus sentire videtur, qui dicit opera hominis esse bona vel mala ex intentione et causâ, præter quædam quæ per se peccata sunt.

3. Sed Augustinus evidentissimè docet in libro contra mendacium, cap. 7, in tom. 4, omnes actus secundum intentionem et causam judicandos bonos vel malos, præter quosdam, qui ita sunt mali, ut nunquam possint esse boni etiamsi bonam videantur habere causam. Interest, inquit, plurimum quâ causâ, quo fine, quâ intentione quid fiat. Sed ea quæ constat esse peccata, nullo bonæ causæ obtentu, nullo quasi bono fine, nullâ velut bonâ intentione facienda sunt. Et quippe opera hominum, si causas habuerint bonas vel malas, nunc sunt bona, nunc mala, quæ non sunt per seipsa peccata: sicut victum præbere pauperibus bonum est, si sit causâ misericordiæ cum rectâ fide: et concubitus conjugalis quando sit causâ generandi, si eâ fide fiat, ut gignantur regenerandi. Hæc rursus mala sunt, si malas habeant causas: velut si jactantiæ causâ pascitur pauper, aut lasciviæ causâ cum uxore concumbitur, aut filii generentur non ut Deo, sed ut diabolo nutriantur. Cum verò opera ipsa per se peccata sunt, ut furta, stupra, blasphemie, quis dicat causis bonis esse faciendâ, vel peccata non esse; vel, quod est absurdius, justa peccata esse? Quis dicat: Furemur divitibus, ut habeamus quid demus pauperibus; aut: Falsa testimonia proferamus, non ut inde innocentes lædantur, sed potius salventur? Duo enim bona hic sunt: ut inops alatur, et innocens non puniatur. Aut quis dicat adulterium esse faciendum, ut per illam cum quâ sit, homo de morte liberetur? Testamenta etiam vera cur non supprimimus, et falsa supponimus, ne hæreditates habeant qui nihil boni agunt, sed hi potius quindigentes adjuvant? Cur non fiant illa mala propter hæc bona, si propter hæc bona nec illa sunt mala? Cur non ab immundis meretricibus quas ditant stupratores, rapiat divitiis vir bonus, ut indigentibus eas largiatur, cum nullum malum malum sit si pro bono fiat? Quis hoc dicat, nisi qui res humanas moresque conatur et leges subvertere? Quod enim facinus non dicatur rectè fieri posse, nec impunè tantum, verum etiam gloriôsè, ut in eo non timeatur supplicium, sed speretur et præmium; si semel consenserimus in malis actibus, non quid fiat, sed quare fiat esse querendum, ut quæcumque pro bonis fiant causis, nec ipsa mala esse judicentur? At justitia meritò punit eum qui dicit se subtraxisse superflua diviti, ut præberet pauperi; et falsarium qui alienum corrumpit testamentum, ut is esset hæres qui faceret eleemosynas largas, non ille qui nullas; et eum qui se fecisse adulterium ostendit, ut per illam cum quâ fecit, hominem de morte liberaret. Sed dicit aliquis: Ergo æquandus est fur cuilibet furi qui voluntate misericordiæ furatur? Quis hoc dixerit? Sed horum duorum non ideo quisquam est bonus, quia peior est unus. Peior enim est qui concupiscendo, quàm qui miserando furatur. Sed si furtum omne peccatum est,

(1) In commentario ad cap. 1 Ezechielis super eo loco: *Et scintillæ quasi aspectus aeris candentis*; in tom. 5.

(2) Tom. 4, in lib. Offic., l. 1, c. 3; tom. 8, præfat. ad illum psal.

ab omni furto abstinendum est. Quis enim dicat esse peccandum, etiamsi aliud sit gravius, aliud levius peccatum? (Lib. eod., c. 8.) Nunc autem quaerimus quis actus peccatum sit vel non; non quid gravius sit vel levius. Intende, lector, propositis verbis tota mentis consideratione, quæ non inutilem habent exercitationem; et dignosce quis actus sit peccatum, qui, scilicet, malam habeat causam; nec ille tantum, quia sunt nonnulli actus qui etsi bonam habeant causam, tamen peccata sunt, ut supra positum est. Ex quo consequi videtur quia non semper ex fine iudicatur voluntas sive actio mala, sicut in illis quæ per se peccata sunt. Illa enim cum quis gesserit pro aliqua bona causa, bonum videtur habere finem; nec ex fine voluntas est mala, nec ex voluntate actio sit mala, sed ex actione voluntas sit prava. In quibus aliqui ponunt actum Judiciorum, qui cruci ligendo Christum arbitrabantur se obsequium præstare Deo, quia bonum finem dicunt eos sibi posuisse, scilicet Dei obsequium; et tamen voluntatem eorum et actionem perversam fore asserunt. De bonis autem nulla sit exceptio in præmissis verbis Augustini. quin omnis voluntas bona ex fine sit bona; et ex fine et voluntate omnis actio bona, bona est. Sed non omnis mala voluntas ex fine mala est, nec omnis mala actio ex fine et voluntate mala est; et omnis quæ habet malam causam mala est, sed non omnis quæ bonam causam habet bona est. Ideoque cum ex affectu dicitur nomen imponi operi, in bonis operibus generaliter vera est hæc regula; sed in malis excipiuntur illa quæ per se mala sunt. Omnia ergo hominis opera secundum intentionem et causam iudicantur bona vel mala, exceptis his quæ per se mala sunt, id est, quæ sine prævaricatione fieri nequeunt.

Quidam dicunt prædicta non posse fieri bono fine.

4. Quæ tamen quidam contendunt nunquam habere bonam causam. Qui enim aliena furatur ut pauperibus tribuat, non pro bono, ut aiunt, furatur. Non enim bonum est aliena pauperibus erogare. Qui enim de rapina sacrificium Deo offert, idem facit, ut ait auctoritas, Eccl. 34. ac si filium in conspectu patris victimet, vel sacrificium carnis Deo offerat. Abominabilis nempe Deo est impiorum oblatio. Ita etiam et hominem per adulterium à morte liberare, malum esse dicunt. Etsi enim bonum sit hominem à morte liberare, tamen sic hominem liberare, malum esse asserunt. Ideoque Aug. in superioribus dicunt temperasse sermonem cautèque locutum, ubi ait ea quæ constat esse peccata, nullo quasi bono fine, nullâ velut bonâ intentione facienda. Non enim simpliciter dixit bono fine et bonâ intentione, sed addidit quasi et velut; quia talia non sunt bono fine et bonâ intentione, sed intentione quæ videtur bona, et fine qui putatur bonus, sed non est. Nec ideo accepit Augustinus ista, ut aiunt, quin causas habeant malas; sed quia causas habent quæ videntur bonæ, sunt tamen male.

DISTINCTIO XLI.

AN OMNIS INTENTIO VEL ACTIO EORUM QUI CARENT FIDE SIT MALA.

1. Cumque intentio, ut supra dictum est, bonum opus faciat, et fides intentionem dirigat, non immerito queri potest utrùm omnis intentio, omneque illorum opus malum sit, qui fidem non habent. Si enim fides intentionem dirigit, et intentio bonum opus facit, ubi non est fides, nec intentio bona, nec opus bonum esse videtur. Quod à quibusdam non irrationabiliter astruitur, qui dicunt omnes actiones et voluntates hominis sine fide malas esse, quæ fide habitæ bonæ existunt; unde Apostolus ait, Rom. 14: *Omne quod non est ex fide, peccatum est.* Quod exponens Augustinus, in lib. Sententiarum Prosperi, c. 105, dist. 38, ait: Omnis infidelium vita peccatum est, et nihil bonum est sine summo bono; ubi deest agnitio æternæ veritatis, falsa virtus est, etiam in optimis moribus. Et Jacobus in Epistola canon., c. 2, ait: *Qui offendit in uno*, scilicet in charitate, *factus est omnium reus.* Qui ergo fidem et charitatem non habet, omnis ejus actio peccatum est, quia ad charitatem non refertur. Quod enim ad cha-

ritatem non refertur, ut supra meminit Aug., non sic quemadmodum fieri oportet, ideoque malum est. Non ergo mandata custodit, qui charitate caret, quia sine charitate nullum mandatorum custoditur; unde Aug. super Epistolam ad Gal. ait: Custoditionem legis dicit Apostolus, Rom. 13, non inebriari, non occidere, non moechari, et alia hujusmodi ad bonos mores pertinentia, quæ sine charitate, fide, et spe, impleri non possunt. Nullum ergo mandatum implet, nullum bonum opus facit, qui fidem charitatemque non habet. *Impossibile est enim*, ut ait Apostolus, Heb. 11, *sine fide aliquid placere Deo.* Quæ ergo sine fide sunt, bona non sunt; quia omne bonum placet Deo.

Quæ præmissæ sententiæ obijciuntur ex verbis Augustini.

2. His autem obijciuntur quod supra dixit Aug., scilicet quod in servili timore, etsi bonum fiat, non tamen bene. Nemo enim invitus bene facit, etiam si bonum est quod facit. Ille enim dicit bonum fieri, sed non bene, ab illo qui charitatem non habet. Qui enim serviliter timet, charitate vacuus est; de quo tamen hic dicit, quia bonum facit, sed non bene. Qui etiam super illum locum psal. 83: *Turtur invenit nidum sibi, ubi ponat pullos suos*, lib. Confes., n. 1, c. 12, dicit quod Judæi, hæretici, et pagani opera bona faciunt, quia vestiunt nudos, et pascunt pauperes, et hujusmodi; sed non in nido Ecclesie, id est, in fide; et ideo conculantur pulli eorum. Quibus illi respondent, dicentes bona opera appellari hujusmodi quæ sine charitate sunt, non quia bona sint quando sic sunt, quod evidenter supra Augustinus docuit; sed quia bona essent, si aliter fierent; quæ in suo genere sunt bona, sed ex affectu sunt mala.

Aliorum sententia de præmissâ questione, quâ quærebatur si omnis actio eorum mala est, qui fidem non habent.

3. Alii verò qui trifariam distinctionem actuum faciunt, opera cuncta quæ ad naturæ subsidium fiunt, semper bona esse astruunt. Sed quod Aug. mala esse dicit, si malas habeant causas, non ita accipiendum est, quasi ipsa mala sint, sed quia peccant et mali sunt qui ea malo fine agunt. Item illud aliud, scilicet bonum opus intentio facit, et intentionem fides dirigit, determinant, dicentes ibi bonum vocatum quod remunerabile est ad vitam; non quod illud sit solum bonum opus, imò etiam alia plura, licet non ea ratione quæ illud sint bona. Bonum enim multipliciter accipitur, scilicet pro utili, pro remunerabili, pro signo boni, pro specie boni, pro licito, et aliis fortè modis. Solæque illa intentio remunerabilis est ad vitam, quam fides dirigit; sed non illa sola bona est, ut aiunt. Nam si quis Judæus vel malus christianus necessitatem proximi relevaverit naturali pietate ductus, bonum fecit, et bona fuit voluntas quæ illud fecit.

Hic ponuntur quædam Augustini capitula, quæ retractavit, non quasi præter dicta, sed quo sensu dixerit insinuans.

4. Post hæc investigari oportet qualiter intelligendum sit quod ait Aug., tom. 1, in lib. de verâ Relig., c. 14: Usque adeò, inquit, peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium. Hujus dicti rationem Aug. aperiens in lib. Retract., l. 1, c. 13, dicit: Potest videri falsa hæc definitio, sed si diligenter discutatur, invenitur esse verissima. Peccatum quippe illud cogitandum est, quod tantummodò peccatum est, non quod est etiam poena peccati, scilicet, peccatum primum hominis, quod fuit peccatum et causa peccati, sed non poena. Quamvis et illa quæ non voluntaria peccata non immerito dicuntur, quia vel à nescientibus vel à coactis perpetrantur, non omni modo possunt sine voluntate committi; quoniam et ille qui peccat ignorans, voluntate utique facit, quod cum faciendum non sit, putat esse faciendum; et ille qui, concupiscente adversus spiritum carne, non ea quæ vult facit, concupiscit quidem nolens, et in eo non facit quod vult; sed si vincitur, concupiscentiæ consentit volens, et in eo non facit nisi quod vult; et illud quod in parvulis est ori-

giale peccatum, ex primâ hominis voluntate malâ contractum est. Non itaque falsum est quod dixi : Usque adeo peccatum voluntarium est, etc. Ecce qualiter accipiendum sit illud, scilicet, vel de primo peccato hominis, vel de omnibus generaliter peccatis mortiferis; quorum licet quædam dicantur non voluntaria, quæ scilicet per ignorantiam vel per infirmitatem fiunt, eadem tamen eâ ratione possunt dici voluntaria, quia sine voluntate non committuntur.

Aliud capitulum.

5. Illius etiam intelligentia perquirenda est, quod, tom. 6, in lib. de duabus Animabus, c. 10, edidit, inquires : Nusquam nisi in voluntate peccatum est. Quod etiam in lib. Retract., l. 1, c. 15, planè determinat dicens : Potest putari ista falsa esse sententia quâ diximus, nusquam nisi in voluntate esse peccatum, cum Apostolus dicat, Rom. 7 : *Quod nolo, hoc facio, etc.* Sed peccatum quod nusquam est nisi in voluntate, illud præcipue intelligendum est quod iusta damnatio consecuta est, id est, primum hominis peccatum. In eodem quoque lib. de duabus Animabus, cap. 10, aliud tradidit consideratione dignum; ait enim : Non nisi voluntate peccatur; ipsamque voluntatem definit dicens : Voluntas est animi motus, cogente nullo, ad aliquid vel non admittendum, vel adipiscendum. Huius dicti causam aperiens, et intelligentiam pandens, in lib. Retract., lib. 1, c. 15, ait : hoc propterea dictum est, ut hæc definitione volens à nolente discernetur, et sic ad illos referretur intentio, qui in paradiso fuerunt originem mali, nullo cogente, peccando, id est, liberâ voluntate; quia et scientes contra præceptum fecerunt, et ille tentator suavit ut hoc fieret, non coegit. Nam qui nesciens peccavit, non incongruenter nolens peccasse dici potest; quamvis et ipse quidem nesciens fecit, volens tamen fecit. Ita nec tale peccatum sine voluntate esse potuit; sed voluntas facti ibi fuit, non peccati voluntas, quod tamen factum fuit peccatum; hoc enim factum est quod fieri non debuit. Quisquis autem sciens peccat, si potest cogenti ad peccatum sine peccato resistere, nec tamen facit, utique volens peccat; quia qui potest resistere, non cogitur cedere, quapropter peccatum sine voluntate esse non posse verissimum est. Ex his liquet qualiter superiora accipienda sint.

Quod mala voluntas est voluntarium peccatum.

6. Si autem omne peccatum mortale voluntarium est, cum voluntas mala peccatum sit mortale, constat ipsam esse voluntarium peccatum. Quid enim, ut ait Augustinus (1), tam in voluntate, quam ipsa voluntas situm est? Voluntas itaque mala rectè voluntarium dicitur peccatum, quod in voluntate consistit. Voluntas quippe, ut ait Aug. in eodem, est prima causa peccandi; aut nullum peccatum est prima causa peccandi, nec est cui rectè imputetur peccatum, nisi peccanti. Non ergo est cui rectè imputetur, nisi voluntati. Hoc autem de peccato actuali et mortali intelligendum est. Neque his verbis aliud voluit ostendere August., ut ipse ait in Retract., nisi quia voluntas est quâ peccatur et quâ rectè vivitur.

DISTINCTIO XLII.

AN VOLUNTAS ET ACTIO MALA IN EODEM HOMINE ET CIRCA EANDEM REM SINT UNUM PECCATUM, AN PLURA.

1. Cum autem voluntas mala et operatio sint peccatum, quæri solet, utrùm in eodem homine et circa eandem rem hæc duo unum sint peccatum, vel diversa: ut si quis voluntate furatur, voluntatem habet malam, quæ peccatum est, et actum malum qui item peccatum est. Hæc autem duo diversa sunt, scilicet voluntas, et actio. Sed numquid diversa sunt peccata, an unum? Quidam dicunt unum esse peccatum, alii verò dicunt diversa esse peccata, quia cum constet hæc duo esse diversa, aut diversa duo peccata dicuntur, aut duo diversa non peccata. Quibus alii respondent hæc duo

diversa esse, non peccata. Non enim peccata sunt, sed peccatum unum; quia una prævaricatio vel inobedientia in utroque admittitur, sive quando vult, sive quando agit: et unus est ibi contemptus, sed minor cum in voluntate solum peccatum continetur, maior verò cum voluntati etiam operatio additur; et ideo majus sit peccatum, sed non plura, cum voluntas operi mancipatur.

Alia contra eandem oppositio.

2. Sed adhuc eisdem obijciunt: Si unum tantum illa duo peccatum sunt, cum quis voluntate malâ prius conceptâ, deinde opus patriverit, non pro aliquo reus est, nisi pro quo ante opus reus erat, cum adhuc in solâ voluntate peccatum consistebat; nullus enim reus est æternæ mortis, nisi pro peccato; sed peccatum aliud non est admissum actione, quam prius admissum erat voluntate. Non ergo pro aliquo alio iste sit damnabilis actus peccando, quam ante fuerat, cum solâ voluntate delinquebat. Ad hoc etiam et illi respondent, dicentes propter peccatum quidem tantum illum furem reum constitui, et quamvis ejus voluntas et actio unum sint peccatum, pro alio tamen reus factus est; actus peccando, quam prius erat solâ voluntate delinquendo, quia pro actu, qui est aliud quam voluntas, licet non aliud peccatum.

Alia adversus eandem obiectio.

3. Item et adhuc questioni instant, dicentes hæc duo ideo diversa esse peccata, quia diverſorum legis mandatorum prævaricationes sunt. Alio enim mandato legis prohibetur actio furti, scilicet, *Non furaberis*: alio furandi voluntas, scilicet, *Non concupisces rem proximi tui*. Cum autem hæc duo diversa mandata sint quibus illa duo prohibentur, patet illa duo diversas esse prævaricationes; diversa igitur peccata. Ad quod etiam illi dicunt, diversa quidem esse mandata quibus illa duodistinctum prohibentur, ut August. docet super Exod. Verumtamen in illis non observatis una tantum prævaricatio incurritur, nunquam contrahitur peccatum, licet duo diversa illis prohibeantur. Sicut è converso duo sunt mandata charitatis, quibus duo præcipiuntur diligere; una tamen in eis nobis commendatur charitas.

Sit peccatum ab aliquo admissum in eo sit quibusque pœniteat?

4. Præterea solet quæri, cum ab aliquo perpetrato voluntate peccato voluntas id agendi et actio transierint, nondum tamen verâ habitâ pœnitentiâ, utrùm illud peccatum usquequâ pœniteat sit in eo? Quod non esse videtur; quia voluntas quæ prius fuit, non est, neque actio, quia neque vult illud vel agit quod ante voluit et egit. Sed non est ignorandum, peccatum duobus modis dici esse in aliquo, et transire, scilicet actu et reatu. Actus est in aliquo, dum ipsum quod peccatum est, ut actio vel voluntas, in peccante est; reatu verò, cum pro eo, sive transierit sive adsit, mens hominis polluta est et corrupta, totusque homo supplicii obligatur perpetuis. Nec unquam est in aliquo peccatum actu, præter originale, quin sit etiam reatu; sed est reatu intelligendum, postquam transiit actu.

Quibus modis dicitur in Scripturâ reatus.

5. Reatus in Scripturâ multipliciter accipitur, scilicet pro culpâ, pro pœnâ, pro obligatione pœnæ temporalis vel æternæ. Si enim mortale est peccatum, obligat nos pœnæ æternæ; si veniale, obligat nos pœnæ temporalis. Duo enim sunt genera peccatorum, mortaliū scilicet et venialiū. Mortale est, per quod homo mortem æternam meretur. Crimen enim, ut ait Augustinus, est quod est dignum accusatione et damnatione. Veniale autem quod hominem usque in reatum perpetuæ mortis non gravat, verumtamen pœnam meretur, sed faciliè indulgetur.

De modis peccatorum qui multipliciter assignantur.

6. Modi autem peccatorum varias in Scripturâ habent distinctiones, in quâ dicitur peccatum duobus modis committi, scilicet cupiditate et timore, ut Au-

(1) Tom. 1, in lib. de liber. Arbit., c. 12; et lib. Retract., l. 1, c. 9 et 22.

gustinus tradit super illum locum psal. 79 : *Incensa igni et suffossa*. His enim duobus modis dicit omnia peccata mortalia includi. Et *incensa igni* ea dicit quæ ex cupiditate malè incendente oriuntur : *suffossa* verò, quæ ex timore malè humiliante proveniunt ; quod est quando quis cupit non cupienda, vel timet non timenda. Alibi verò dicitur peccatum fieri tribus modis, scilicet cogitatu, verbo et opere. Unde Hieron. super Ezech. : Tria generalia delicta sunt, quibus humanum subjacet genus. Aut enim cogitatione, aut sermone, aut opere peccamus. His aliquando etiam additur quarum usus, scilicet consuetudinis ; quod in quadriduano Lazaro significatum est. Dicitur quoque homo peccare in Deum, in se et in proximum. In Deum, cum de Deo malè sentit, ut hæreticus ; vel quæ Dei sunt usurpare præsumit indignè, participando sacramentis ; vel quando nomen Dei pejerando contemptibile facit. In proximum peccat, cum proximum injustè lædit, in se verò, cum sibi et non alii nocet.

Quomodo differant delictum et peccatum.

7. Variam quoque appellationem habet. Dicitur enim peccatum etiam delictum. Et delictum fortasse est (ut ait August. in Quaestionibus Levitici) declinare à bono ; peccatum est, facere malum. Aliud est enim dedicare à bono, aliud est facere malum. Peccatum ergo est perpetratio mali, delictum desertio boni, quod et ipsum ostendit nomen. Quid enim aliud sonat *delictum*, nisi *derelictum* ? et qui derelinquit, quid derelinquit nisi bonum ? Vel delictum est quod ignoranter sit, peccatum quod scienter committitur. Indifferenter tamen et peccatum nomine delicti, et delictum nomine peccati appellatur.

De septem principalibus vitiis.

8. Præterea sciendum est septem esse vitia capitalia, vel principalia, ut Gregor. super Exod. ait, scilicet inonem gloriam, iram, invidiam, acediam vel tristitiam, avaritiam, gastrimargiam, luxuriam ; quæ ut ait Joannes Chrys., significata sunt in septem populis, qui terram promissionis Israël promissam tenebant. De his quasi septem fontibus cunctæ animarum mortifera corruptelæ emanant. Et dicuntur hæc capitalia, quia ex eis oriuntur omnia mala. Nullum enim malum est, quod etiam non ab aliquo horum originem trahat.

De superbiâ, quæ est radix omnis mali.

9. Ex superbiâ tamen omnia mala oriuntur, et hæc, et alia, quia, ut ait Greg., radix cuncti mali est superbiâ. De quâ dicitur, Eccl. 10 : *Initium omnis peccati est superbiâ*, quæ est amor propriæ excellentiæ. Cujus quatuor sunt species, ut Greg. ait. Prima est, cum bonum quod habet quis, sibi tribuit. Secunda, cum credit à Deo esse datum, sed tamen pro suis meritis. Tertia, cum se jactat habere quod non habet. Quartâ, cum cæteris despectis singulariter vult videri. Merito ergo radix omnis mali dicitur superbiâ. Huic autem videtur obviare quod Apostolus ait, 1 Tim. ult. : *Radix omnium malorum est cupiditas*, quia si radix omnium malorum est cupiditas, ergo superbiâ. Quomodo ergo superbiâ radix est et initium omnis peccati ?

Quo sensu utrumque radix dicitur omnium malorum, scilicet et superbiâ, et cupiditas.

10. Sed utrumque rectè dictum esse intelligitur, si genera peccatorum singulorum, non singula generum utraqûe locutione includi intelligantur ; nullum quippe genus peccati est, quod interdum ex superbiâ non proveniat ; nullum etiam, quod ex cupiditate aliquando non descendat. Sunt enim nonnulli hominum qui ex cupiditate sunt superbi ; et aliqui ex superbiâ sunt cupidi. Est enim, ut ait Aug., homo qui non esset amator pecuniæ, nisi per hoc putaret se excellentiorem esse ; ideoque ut excellat, divitias cupit ; tali homini ex superbiâ oboritur cupiditas. Et est aliquis qui non amat excellere nisi putaret per hoc divitias majores habere. Ideo ergo excellere laborat, quia divitias habere amat. Huic innascitur superbiâ, id est, amor excellentiæ, ex cupiditate. Patet ergo quod ex superbiâ aliquando cupiditas, ex cupiditate aliquando

superbiâ oritur, et ideo de utraqûe rectè dicitur quod sit radix omnis mali.

•DISTINCTIO XLIII.

DE PECCATO IN SPIRITUM SANCTUM, QUOD DICITUR ETIAM PECCATUM AD MORTEM.

1. Est præterea quoddam peccati genus, cæteris gravius et abominabilius, quod dicitur peccatum in Spiritum sanctum, et de quo in Evangelio Veritas ait, Luc. 12 : *Qui peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei neque hic, neque in futuro*. Et Joan. et Epistolâ 1 canonicâ, est peccatum ad mortem, non pro eo dico ut quis oret. *Qui enim peccat in Patrem, remittetur ei ; et qui peccat in Filium, remittetur ei : qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei neque hic, neque in futuro*. Sed quaeritur quid sit illud peccatum in Spiritum sanctum vel ad mortem ? Quidam dicunt illud peccatum esse desperationis vel obstinationis. Obstinatio est indurata mentis in malitiâ pertinacia, per quam homo sit impenitens. Desperatio est, quâ quis diffidit penitus de bonitate Dei, æstimans suam malitiam divinæ bonitatis magnitudinem excedere ; sicut Cain qui dixit, Gen. 4 : *Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear*. Utrumque verò dicitur peccatum in Spiritum sanctum, quia Spiritus sanctus est amor Patris et Filii, et benignitas quâ se invicem et nos diligunt ; quæ tanta est, cujus finis non est. Rectè ergo in Spiritum sanctum delinquere dicuntur, qui suâ malitiâ Dei bonitatem superare putant, et ideo poenitentiam non assument ; et qui iniquitati tam perinaciter inhaerent, ut eam nunquam relinquere proponant, et ad bonitatem Spiritûs sancti nunquam redire, patientiâ Dei abuentes, et de misericordiâ Dei nimis præsumentes ; quibus placet malitiâ propter se, sicut piis bonitas. Isti nihîl pertinaciâ et presumptione peccant, æstimantes Deum non esse justum. Illi desperatione, Deum non bonum existimant, tollentes in hoc turbulentissimo iniquitatum mari portum divinæ indulgentiæ, quò se recipiant fluctuantes. Atque ipsâ desperatione addunt peccata peccatis, dicentes misericordiam nullam esse, et quod super peccatores necessaria damnatio debetur.

Utrum omnis obstinatio sit peccatum in Spiritum sanctum ?

2. Sed quaeritur utrum omnis obstinatio mentis in malitiâ obduratæ, omnisque desperatio sit peccatum in Spiritum sanctum ? Quidam dicunt omnem obstinationem et omnem desperationem esse peccatum in Spiritum sanctum. Quod si est, aliquando illud peccatum remittitur, quia multi etiam obstinatissimi et desperatissimi convertuntur, ut Aug. ait super illum locum psal. 14 : *Convertam in profundum maris*, id est, eos qui erant desperatissimi ; et ibi : *Mittit crystallum suam sicut burcellas*, id est, obstinatos facit aliorum doctores. Talium conversio ibi etiam evidenter ostenditur ubi ait, psal. 67 : *Qui educit vinctos in fortitudine ; similiter et eos qui exasperant, qui habitant in sepulchris*. Secundum isos illud peccatum dicitur irreversibile, non quin aliquando remittatur, sed quia vix et rarè et difficulter dimittitur. Non enim solvit crystallus, nisi vehementi spiritûs impetu. Alii verò tradunt non quamlibet obstinationem vel desperationem appellari peccatum in Spiritum sanctum, sed illam tantum quam comitatur impenitentia ; quam etiam impenitentiam dicunt esse peccatum in Spiritum sanctum. Sed quia August. dicit impenitentiam esse peccatum in Spiritum sanctum, cum sic obstinatus est aliquis, ut non poeniteat, discuti oportet an aliud sit obstinatio, aliud impenitentia sit in eo peccatum, an idem, sed diversis modis commissum. Secundum istos peccatum illud dicitur irremissibile, eo quod nunquam dimittitur. Unde Aug. etiam dicit, quod hoc solum peccatum veniam mereri non potest ; et Hier. quod taliter peccans, dignè poenitere non potest. Et ideo rectè Joannes dicit : *Ut non pro eo oret quis* ; quia qui sic peccat, orationibus Ecclesiæ hic vel in futuro juvari non potest, habens cor induratum tanquam lapis, sicut de diabolo legitur. Post hæc

vitam qui valde mali sunt meritis Ecclesie juvari non possunt.

Quodd aliter accipitur peccatum in Spiritum sanctum.

3. Est etiam alia hujus peccati assignatio. Hoc enim peccatum August. definiens in lib. de Sermone Domini in monte, ait: Peccatum ad mortem est, cum post agnitionem Dei per gratiam Christi oppugnat aliquis fraternalitatem, et adversus ipsam gratiam qua reconciliatus est Deo, invidie facibus agitur, quod fortasse est peccare in Spiritum sanctum, quod peccatum dicitur non remitti; non quia non sit ignoscendum peccanti si poeniteat, sed quia tanta est labe peccati illius, ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si peccatum suum mala conscientia agnoscere et renuntiare cogatur: ut Judas, cum dixit peccari, facilius desperans cucurrit ad laqueum quam humilitate veniam peteret; quod propter magnitudinem peccati jam ex damnatione peccati tales habere credendum est. Ecce quidam assignatio peccati in Spiritum sanctum, vel ad mortem, hic posita est, qua illud peccatum esse traditur, oppugnatio fraternitatis post agnitionem, et invidentia gratiae post reconciliationem, quod species quaedam obstinationis intelligi potest. Illam tamen definitionem Augustinus in lib. Retract., l. 1, c. 9, rememorans, aliquid adiciendum ibi fore, nec asserendo se dixisse, aperit, ita dicens: Quod quidem confirmavi, quoniam hoc putare me dixi. Sed tamen addendum fuit si in hac scelerata mentis perversitate finierit hanc vitam, quoniam de quocumque pessimo in hac vita constituto non est desperandum, nec pro illo imprudenter oratur de quo non desperatur. His verbis insinuat peccatum praemissa definitione descriptum, tunc solum debere dici ad mortem vel in Spiritum sanctum, cum non habet comitem poenitentiam; nec de aliquo peccatore desperandum est in hac vita, et ideo pro omni esse orandum. Unde illud Joan. 5: *Non pro eo dico ut quis aet*, sic accipiendum videtur, ut pro aliquo peccante ad mortem vel in Spiritum sanctum, postquam finierit hanc vitam, non oremus. Dum autem in hac vita est, nec peccatum illius judicare, nec de illo desperare, sed pro illo orare debemus. Unde Augustinus, de Verbis Domini, de impenitentia quae est blasphemia in Spiritum sanctum sic ait, tom. 10, serm. 11, post medium: Ista impenitentia vel cur impenitens, quamdiu quisque in hac carne vivit, non potest judicari. De nullo enim desperandum est, quamdiu ad poenitentiam patientia Dei adducit: paganus est hodie; judeus infidelis est hodie; hereticus est hodie; schismaticus est hodie; quid si cras amplectatur catholicam fidem, et sequatur catholicam veritatem? Quid si isti quos in quocumque genere erroris notas, et tanquam desperatissimos damnas, antequam finiant istam vitam agant poenitentiam, et invenient veram requiem et vitam in futuro? *Nolite ergo ante tempus judicare quemquam* (1 Cor. 4). Ex his ostenditur pro singulis peccatoribus in hac vita esse orandum; nec de aliquo esse diffidendum, quia converti potest dum in hac vita est; quia non potest sciri de aliquo utrum peccaverit ad mortem vel in Spiritum sanctum, nisi cum ab hac vita discesserit, nisi forte alicui per Spiritum sanctum mirabiliter revelatum fuerit. Ex praedictis aliquatenus capi potest quomodo accipitur peccatum in Spiritum sanctum, scilicet, invidentia gratiae fraternitatem impenitentis oppugnans; quae utique obstinatio esse videtur, et omnis impenitentis obstinatio atque desperatio. Notandum vero est quod non omnis qui non poenitet impenitens dici potest, quia impenitentia proprie obstinati est, et, ut quidam volunt etiam desperati.

Alia assignatio peccati in Spiritum sanctum.

4. De hoc quoque peccato in Spiritum sanctum Ambros., tom. 2, in libro de Spiritu sancto, l. 1, c. 3, in fine, disserens, definitam assignationem tradit, dicens: Cur Dominus dixerit, Matt. 12: *Qui blasphemaverit in Filium hominis remittetur ei; qui autem blas-*

phemaverit in Spiritum sanctum, neque hic neque in futuro remittetur ei, diligenter adverte. Numquid alia est offensio Filii, alia Spiritus sancti? Sicut una dignitas, sic una injuria. Sed si quis corporis specie deceptus humani remissius aliquid sentit de Christi carne quam dignum est, habet culpam, non est tamen exclusus a venia. Si quis vero sancti Spiritus dignitatem, majestatem et potestatem abneget sempiternam, et putet non in Spiritu Dei ejici daemonia, sed in Beelzebub, non potest ibi esse exhortatio veniae, ubi sacrilegii plenitudo est. Satis hic aperte explicatur quid sit peccatum in Spiritum sanctum. Quod illi August. descriptioni congruere videtur, qua illud peccatum dicitur esse invidentia gratiae oppugnans fraternitatem. Qui enim post cognitionem veritatis sancti Spiritus veritatem negat, ejusque opera dicit esse Beelzebub, potestati, bonitati et gratiae Dei invidere non dubitatur. Non itaque distinctio illa verborum sic accipienda est, quasi trium personarum divisa sint offensae, sed ibi peccatorum genera distincta sunt. Peccatum enim in Patrem id intelligitur, quod fit per infirmitatem, quia Patri Scriptura frequenter attribuit potentiam; peccatum in Filium, quod fit per ignorantiam, quia sapientia Filio attribuitur; tertium expositum est. Qui ergo peccat per infirmitatem vel per ignorantiam, facile veniam adipiscitur, sed non ille qui peccat in Spiritum sanctum. Cum autem una sit potentia, sapientia, bonitas trium, quare Patri potentia, Filio sapientia, Spiritui sancto bonitas saepius assignetur, superius dictum est.

DISTINCTIO XLIV.

DE POTENTIA PECCANDI; AN SIT HOMINI VEL A SE, VEL A DIABOLO, VEL A DEO.

1. Post praedicta consideratione dignum occurrit utrum peccandi potentia sit nobis a Deo, vel a nobis. Putant quidam potentiam recte agendi nobis esse a Deo; potentiam vero peccandi non a Deo, sed a nobis vel a diabolo esse; sicut mala voluntas non a Deo nobis est, sed a nobis et a diabolo, bona autem a Deo tantum nobis est. Bonae namque voluntatis et cogitationis initium non homini ex seipso nasci, sed divinitus parari et tribui in eo Deus evidenter ostendit, quia nec diabolus, nec aliquis angelorum ejus, ex quo in hanc caliginem sunt detrusi, bonam potuit vel poterit resumere voluntatem; quia si possibile foret, ut humana natura postquam a Deo aversa bonitatem perdidit voluntatis, ex seipsa rursus eam habere potuisset, multo possibilibus hoc natura haberet angelica, quae quanto minus gravatur terreni corporis pondere, tanto magis hac esset praedita facultate. Non ergo homo vel angelus a se voluntatem bonam habere potest, sed malam. Similiter et de potentia inquirunt, per similitudinem voluntatis de potentia boni vel mali disserentes, quod illa sit a Deo, non ista. *Auctoritatibus astruit potentiam peccandi esse a Deo.*

2. Sed pluribus sanctorum testimoniis indubitanter monstratur quod potestas mali a Deo est, a quo est omnis potestas. Ait enim Apostolus, Rom. 13: *Non est potestas nisi a Deo*, quod non de potestate boni tantum, sed et mali intelligi oportet, cum Pilato etiam Veritas dicat, Joan. 19: *Non haberes in me potestatem, nisi datum esset tibi desuper*. Malitia nempe hominum, ut ait August., cupiditatem nocendi per se habet; potestatem autem, si ille non dat, non habet. Ideoque diabolus antequam aliquid tolleret Job, dicebat Domino, Job. 1: *Mitte manum tuam*, id est, da potestatem, quia etiam nocentium potestas non est nisi a Deo; sicut Sapientia ait, Prov. 8: *Per me reges regnant, et tyranni per me terram tenent*. Unde Job de Domino ait, cap. 34: *Qui facit regnare hypocritam propter peccata populi*. Et de populo Israel dicit Deus, Osee 13: *Dedi eis regem in ira mea*. Nocendi enim voluntas potest esse ab homine, potestas autem non est nisi a Deo, et hoc addita aptaque justitia; nam per potestatem diabolo datam justos Deus facit suos, De hoc etiam Gregor. in Mor. ait: Tumoris elatio.

non potestatis ordo in crimine est. Potentiam Deus tribuit, elationem verò potentie malitiæ nostræ mentis invenit. Tollamus ergo quod de nostro est, quia non potentia justa, sed actio prava damnatur. His auctoritatibus aliisque pluribus evidenter ostenditur quod non est potestas boni vel mali cuicumque, nisi à Deo æquo, celsi te lateat æquitas.

An aliquando resistendum sit potestati?

3. Hæc oritur quæstio, non transilienda silentio. Dictum est supra quod potestas peccandi vel nocendi non est homini vel diabolo, nisi à Deo. Apostolus autem dicit, Rom. 13, quod *qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit*. Cum ergo diabolo sit potestas mali Dei ordinatione, ejus potestati non esse resistendum videtur. Sed sciendum est Apostolum ibi loqui de seculari potestate, scilicet rege, et principe, et hujusmodi; quibus non est resistendum in his quæ jubet Deus eis exhiberi, scilicet in tributis, et hujusmodi. Si verò princeps aliquis, vel diabolus, aliquid jusserit vel suaserit contra Deum, tunc resistendum est. Unde

August., determinans quando resistendum sit potestati, in lib. de Naturâ boni ait: Si aliquid jubeat potestas quod non debeas facere, hæc sanè contemne potestatem, timendo majorem potestatem. Ipsos humanarum rerum gradus advertit. Si quid jusserit procurator, numquid faciendum est, si contra proconsulem jubeat? Rursus si quid ipse proconsul jubeat, et aliud jubeat Imperator, numquid dubitatur illo contempto illi esse serviendum? Ergo si aliud imperator, aliud jubeat Deus, contempto illo obtemperandum est Deo. Potestati ergo diaboli vel hominis tunc resistamus, cum aliquid contra Deum suggererit; in quo Dei ordinationi non resistimus sed obtemperamus. Deus enim præcepit, ut in malis nulli potestati obediamus. Jam nunc his intelligendis atque pertractandis, quæ ad Verbi incarnati mysterium pertinent, integrâ mentis consideratione intendamus, ut de ineffabilibus vel modicum aliquid fari, Deo revelante, valeamus.

LIBER TERTIUS.

DE INCARNATIONE VERBI.

DISTINCTIO PRIMA.

DE INCARNATIONE VERBI, ALIISQUE AD HOC
SPECTANTIBUS.

1. Cum venit igitur plenitudo temporis, ut ait Apostolus, Galat. 4, misit Deus Filium suum, factum de muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut in adoptionem filiorum Dei reciperemur. Tempus autem plenitudinis dicitur tempus gratiæ, quod ab adventu Salvatoris exordium sumpsit. Hoc est tempus miserendi, et annus benignitatis; in quo gratia et veritas per Jesum Christum facta est, Joan. 1. Gratiæ, quia per charitatem impletur quod in lege præcipiebatur. Veritas, quia per Christi adventum exhibetur atque perficitur humanæ redemptionis sponsio facta ab antiquo. Filii ergo missio est ipsa Incarnatio. Eo enim missus est, quod in formâ hominis mundo visibilis apparuit, de quo supra sufficienter dictum est.

Quare Filius carnem assumpsit, non Pater, vel Spiritus sanctus.

2. Diligenter verò annotandum est, quare Filius, non Pater, vel Spiritus sanctus, est incarnatus. Solus namque Filius hominem assumpsit. Quod utique congruo ordine, atque alto Dei sapientia fecit consilio; ut Deus qui in sapientiâ suâ mundum condiderat, secundum illud Psal. 103: *Omnia in sapientiâ fecisti, Domine, quæ in caelis sunt, et quæ in terris*, restauraret in eadem. Hæc est mulier evangelica, Lucæ 13: *Quæ accendit lucernam, et drachmam decimam, quæ perditâ fuerat, reperit*, sapientiâ, scilicet, Patris; quæ testam humanæ infirmitatis lumine suæ divinitatis accendit, perditumque hominem reparavit, nomine regis et imagine insignitum. Ideo etiam Filius missus est, et non Pater, quia congruentius mitti debebat qui est ab alio quàm qui à nullo est; Filius autem à Patre est; Pater verò à nullo est. Ut enim ait August., in lib. 4 de Trin., c. 20, t. 3: Non enim habet de quo sit. Sicut ergo Pater genuit, Filius genitus est, ita congruè Pater misit, Filius missus est. Ab illo enim convenienter mittitur Dei Verbum, cujus est Verbum. Ab illo mittitur, de quo natum est. Mittitur quod genitum est. Pater verò, qui misit, à nullo est; ideoque Pater missus non est, ne, si mitteretur, ab alio esse putaretur. Missus est ergo primò Filius, qui à solo Patre est, deinde etiam Spiritus sanctus, qui est à Patre et Filio. Sed Filius solus in carne missus est, non Spiritus sanctus, sicut nec Pater. Quod ideo factum est, ut qui erat in divinitate Dei Filius, in hu-

manitate fieret hominis Filius. Non Pater vel Spiritus sanctus carnem induit, ne alius in divinitate esset Filius, alius in humanitate, et ne idem esset Pater et Filius, si Deus Pater de homine nasceretur. Unde Aug., in ecclesiasticis Dogmatibus: Non Pater carnem assumpsit, neque Spiritus sanctus, sed Filius tantum, ut qui erat in divinitate Dei Filius, ipse fieret in homine hominis filius, ne filii nomen ad alterum transiret, qui non esset æternâ nativitate filius. Dei ergo Filius, hominis factus est filius, natus secundum veritatem naturæ ex Deo Dei Filius, et secundum veritatem naturæ, ex homine hominis filius, ut veritas genti non adoptione, non in appellatione, sed in utraque nativitate filii nomen nascendo haberet, ut esset verus Deus, et verus homo unus filius. Non ergo dicendum est duos Christos, neque duos filios, sed Deum et hominem unum filium; quem propterea et unigenitum dicimus, manentem in duabus substantiis, sicut ei naturæ veritas contulit, non confusis naturis neque inmixtis, sicut Thimotiiani volunt, sed societate unitis. Ecce habes quare Filius, non Pater, vel Spiritus sanctus carnem assumpserit.

Utrum Pater vel Spiritus sanctus potuerit incarnari, vel possit.

3. Si verò queritur utrum Pater vel Spiritus sanctus incarnari potuerit, vel etiam modò possit, sanè responderi potest, et potuisse olim et posse nunc carnem sumere et hominem fieri, tam Patrem quàm Spiritum sanctum. Sicut enim Filius homo factus est, ita Pater vel Spiritus sanctus potuit et potest.

An Filius, qui tantum carnem accepit, aliquid fecerit quod non Pater vel Spiritus sanctus.

4. Sed fortè aliqui dicent, cum indivisa sint opera Trinitatis, si Filius carnem assumpsit, tunc Pater et Spiritus sanctus: quia si Filius carnem assumpsit, nec hoc fecit Pater vel Spiritus sanctus, non omnia quod facit Filius, facit et Pater et Spiritus sanctus. At omnia simul Pater et Filius et amborum Spiritus pater et concorditer operantur. Aug. de Trin., lib. 13, cap. 11: Ad quod dicimus, quia nihil operatur Filius sine Patre et Spiritu sancto, sed una est horum trium operatio indivisa et indissimilis; et tamen Filius, non Pater vel Spiritus sanctus, carnem assumpsit. Ipsam tamen carnis assumptionem Trinitas operata est sicut August. dicit in lib. de Fide ad Petrum, cap. 2, tom. 5. Reconciliati sumus per solum Filium secundum carnem, sed non soli Filio secundum deitatem. Trinitas enim nos sibi reconciliavit, per hoc quod solum Verbum carnem ipsa Trinitas fecit. Trinitas

ergo carnis assumptionem fecit, sed Verbo, non Patri vel Spiritui sancto. Si enim Pater sibi, et Filius sibi, vel Pater Filio, et Filius Patri carnis assumptionem operatus esset, jam non eadem esset operatio utriusque, sed divisa. Sed sicut inseparabilis et indivisa est unitas substantiæ trium, ut ait Aug., in lib. de Trinit., cap. 4, ita et operatio; non tamen eandem Trinitatem naturam de Virgine, crucifixam et sepultam catholici tractatores docuerunt, sed tantummodò Filium; nec eandem Trinitatem in specie columbæ descendisse super Jesum, sed tantum Spiritum sanctum, nec eandem dixisse de cælo: *Tu es Filius meus*, Marci 1; sed tantum Patris vocem fuisse ad Filium factam, quamvis Pater et Filius et Spiritus sanctus sicut inseparabiles sunt, ita et inseparabiliter operentur. Hæc et mea fides est, quoniam quidem hæc est catholica fides. Licet ergo solus Filius carnem assumpsit, ipsam tamen incarnationem cum Patre et Spiritu sancto operatus est.

DISTINCTIO II.

QUARE TOTAM HUMANAM NATURAM ACCEPIT, ET QUID NOMINE HUMANITATIS VEL HUMANÆ NATURÆ INTEL-
LIGENDUM SIT.

1. Et quia in homine tota humana natura vitio corrupta erat, totam assumpsit, id est, animam et carnem, ut totam curaret et sanctificaret. Quod autem humanæ naturæ sive humanitatis vocabulo anima et caro intelligi debeant, aperte docet Hieronymus in Expositione catholice fidei, dicens ad Damasum papam: Sic confitemur in Christo unam Filii esse personam, ut dicamus duas perfectas et integras esse substantias, id est, deitatis et humanitatis, quæ ex animâ continentur et corpore. Ecce aperte ostendit humanitatis nomine animam et corpus intelligi, quæ duo assumpsisse Dei Filius intelligitur, ubi hominem sive humanitatem vel humanam naturam accepisse legitur. Errant ergo qui nomine humanitatis non substantiam, sed proprietatem quamdam à quâ homo nominatur, significari contendunt ubicumque humanitas Christi memoratur. Ait enim Joannes Damasc.: Sciendum quidem est quod deitatis et humanitatis nomen substantiarum et naturarum est representativum. Natura enim non sic accipitur in Christo, ut cum dicitur una natura esse omnium hominum; quod evidenter idem Joannes ostendit, differentem rationem dicti assignans, cum natura humana in Christo nominatur, et cum una dicitur natura omnium hominum. Ait enim, cum unam hominum naturam dicimus, sciendum est quod non considerantes ad animæ et corporis rationem hoc dicimus. Impossibile enim est unius naturæ dicere Domini corpus et animam, ad invicem comparata. Sed quia plurimæ personæ hominum sunt, omnes autem eandem suscipiunt rationem naturæ (omnes enim ex animâ et corpore compositi sunt, et omnes naturam animæ participant, et substantiam corporis possident), communem speciem plurimarum et differentium personarum, unam naturam dicimus, uniuscujusque scilicet personæ duas naturas habentis, et in duabus perfectè naturis, animæ scilicet et corporis existentis. In Domino autem Jesu Christo non est communem speciem accipere; neque enim factus est, nec est, nec aliquando fiet alius. Sed Christus ex deitate et humanitate est, in deitateque et humanitate Deus factus est, idem et homo perfectus. Totam ergo hominis naturam, id est, animam et carnem, et horum proprietates sive accidentia assumpsit Deus, non carnem sine animâ, nec animam sine ratione, ut heretici voluerunt; sed et carnem, et animam cum sensibus suis. Unde Joannes Damasc. ait, lib. 3 de orthodoxâ Fide, cap. 60: Omnia quæ in natura nostrâ plantavit Deus, Verbum assumpsit, scilicet corpus et animam intellectualem, et horum idiomata. Totus enim totum assumpsit me, ut toti mihi salutem gratificaret. Quod enim inassumptibile est, incurabile est.

De unionis Verbi et carnis mediante animâ. (Aug., lib. de Agone christiano, cap. 18.)

2. Assumpsit ergo Dei Filius carnem et animam, sed carnem mediante animâ; unitum est carni per medium intellectum Verbum Dei. Tantæ enim subtilitatis atque simplicitatis est divina essentia, ut corpori de limo terræ formato uniri non congruerit, nisi mediante rationali essentia. Illa autem unio inexplicabilis est adeo, ut etiam Joannes ab utero sanctificatus, se non esse dignum fateatur solvere corrigiam calceamenti Jesu, quia illius unionis modum investigare, aliisque explicare non erat sufficiens. Non sunt ergo audiendi qui non verum hominem Filium Dei suscepisse dicunt, neque natum de feminâ: sed falsam carnem, et imaginem corporis simulatam ostendisse videntibus. In quem errorem prorumpunt, quia timent quod fieri non possit, scilicet ne humanâ carne veritas et substantia Dei inquinetur; et tamen prædicant istum visibili solem radios suos per omnes fauces et sordes corporum spargere, et eos mundos et sinceros servare. Si ergo visibilia munda visibilibus immundis contingi possunt et non coinquinari, quantò magis incommutabilis et invisibilis Veritas per spiritum animam, et per animam corpus suscipiens, totum hominem sine ul commutatione assumpsit, et ab omnibus infirmitatibus liberavit! Ecce hic dicit Dei Sapientiam per spiritum assumpsisse animam, et per animam corpus. Spiritus enim sanctus pars animæ superior, et majori similitudine Deo propinquat quàm anima, scilicet ipsa eadem secundum inferiorem partem, et anima magis quàm corpus, et ideo non incongruè anima dicitur assumpta per spiritum, et corpus per animam.

Quod Verbum simul assumpsit carnem et animam; neque caro prius est concepta quàm assumpta.

3. Si autem queritur utrum Verbum carnem simul et animam assumpsit, an prius animam quàm carnem, vel carnem quàm animam; et utrum caro illa prius fuerit in utero Virginis concepta, et postea assumpta; verissimè et absque ullâ ambiguitate dicitur quia ex quo Deus hominem assumpsit, totum assumpsit, simulque sibi univit animam et carnem, nec caro prius fuit concepta, et postmodum assumpta; sed in conceptione assumpta, et in assumptione concepta. Unde Aug. in lib. de Fide ad Petrum, cap. 16: Firmissimè tene, et nullatenus dubites, non carnem Christi sine divinitate conceptam in utero Virginis priusquàm susciperetur à Verbo; sed ipsum Verbum Deum suæ carnis acceptione conceptum, ipsamque carnem Verbi incarnatione conceptam. Idem in lib. 1 de Trinitate, c. ult.: Non esset Dei hominumque Mediator, nisi esset idem Deus, idem homo in utroque unus et verus; quam servilem formam à solo Filio susceptam, tota Trinitas (cujus una est voluntas et operatio) fecit. Non autem in utero Virginis prius caro suscepta est, et postmodum divinitas venit in carnem; sed mox ut Verbum venit in uterum, servatâ veritate propriæ naturæ factum est caro et perfectus homo, id est, in veritate carnis et animæ natus est. De hoc etiam Greg. in Moralibus ait: Angelo nuntiante, et Spiritu adveniente, mox Verbum in utero, mox intra uterum Verbum caro.

DISTINCTIO III.

DE CARNE QUAM VERBUM ASSUMPSIT, QUALIS ANTE FUERIT, ET QUALIS ASSUMPTA SIT.

1. Queritur etiam de carne Verbi, an priusquàm conciperetur obligata fuerit peccato, an et talis assumpta fuerit à Verbo? Sanè dici potest, et credi oportet, juxta sanctorum attestations convenientiam, ipsam prius peccato fuisse obnoxiam sicut reliqua Virginis caro; sed Spiritus sancti operatione ita mundatam, ut ab omni peccati contagione innoxia uniretur Verbo, penâ tantum, non necessitate, sed voluntate assumptis, remanente. Mariam quoque totam Spiritus sanctus, eam præveniens, à peccato prorsus purgavit, et à fomite peccati etiam liberavit,

vel fomitem ipsum penitus evacuando (ut quibusdam placet), vel sic debilitando et extenuando, ut ei postmodum peccandi occasio nullatenus extiterit. Potentiam quoque generandi absque viri semine Virgini preparavit. Ita enim verba Evangelii docent, ubi Angelus Virginem alloquens ait, Lucæ 1 : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Et : *Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*. Cui sacra Virgo respondit : *Ecce ancilla Domini* ; *fiat mihi secundum verbum tuum*. Quod exponens Joann. Damasc. ait, lib. 3 de Fide orthodoxa, c. 2 : Post consensum autem sanctæ Virginis Spiritus sanctus supervenit in eam, secundum verbum Domini quod dixit Angelus, purgans ipsam, et potentiam deitatis Verbi receptivam, simul autem et generativam. Et tunc obumbravit ipsam Dei altissimi per se Sapientia et virtus existens, id est, Filius Dei Patris *ὁμοούσιος*, id est, consubstantialis, sicut divinum semen. Et copulavit sibi ipsi, ex sanctissimis et purissimis ipsius Virginis sanguinibus, nostræ antiquæ conspersioni carnem animatam animâ rationali et intellectivâ ; non seminans, sed per Spiritum sanctum creans : quare simul caro, simul Dei Verbi caro, simul caro animata rationalis et intellectiva. Ex his perspicuum sit quod ante diximus, carnem, scilicet, Verbi simul conceptam et assumptam ; eandemque, imò totam Virginem, Spiritu sancto præveniente, ab omni labe peccati castificatam. Cui collata est potentia novo more generandi, ut sine coitu viri, sine libidine concipientis in utero Virginis celebraretur conceptus Dei et hominis. Illa enim caro quam Deus de Virgine sibi unire dignatus est, sine vitio concepta, sine peccato nata est. Hanc tamen carnem non cœlestis, non aeris, non alterius cujusque putes esse naturæ ; sed ejus, cujus est omnium hominum caro. (Aug., lib. de Fide ad Petrum, cap. 2, in medio.)

Auctoritate firmat ex tunc fuisse Virginem immunem à peccato.

2. Quod autem sacra Virgo ex tunc ab omni peccato immunis extiterit, Augustinus evidenter ostendit in libro de Naturâ et Gratiâ, cap. 26, iniquens : Exceptâ sanctâ virgine Mariâ, de quâ propter honorem Domini, nullam prorsus, cum de peccatis agitur, haberi volo questionem. Inde enim scimus quod ei plus sit gratiæ collatum ad vincendum ex omni parte peccatum, quod concipere ac parere meruit quem constat nullum habuisse peccatum. Hæc ergo Virgine exceptâ, si omnes sancti et sanctæ congregari possent, et quæreretur ab eis an peccatum haberent, quid responderetur nisi quod Joannes ait, c. 1 : *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus* ? Illa autem Virgo singulari gratiâ præventa est atque repleta, ut ipsum haberet ventris sui fructum, quem ex initio habuit universitas Dominum ; ut illud quod nascebatur ex propagine primi hominis, tantummodò generis, non criminis originem duceret.

Quare non fuit Christus decimatus in Abraham, sicut Levi. cum caro quam accepit in eo, fuit peccato obnoxia.

3. Cum autem illa caro, cujus excellentia singularis verbis explicari non valet, antequam esset Verbo unita, obnoxia fuerit peccato in Mariâ et in aliis à quibus propagatione traducta est, non immerito videri potest in Abraham peccato subjacuisse, cujus universa caro peccato subjacebat. Unde quæri solet quare Levi decimatus dicatur in Abraham et non Christus, cum in lumbis Abraham uterque fuerit secundum materiam rationem, quando Abraham decimatus est, et decimas dedit Melchisedech. Tunc enim Apostolus Levi decimatum dicit in Abraham, tanquam in materiali causâ ; quia et decimatione sicut Abraham minor Melchisedech ostenditur, cui personaliter decimas solvit, ita et Leviticus ordo, qui in Abraham secundum rationem seminalem erat, et ex eo per concupiscentiam carnis descendit. Christus autem non est decimatus, quia, licet ibi fuerit secundum carnem, non autem inde descendit secundum legem communem.

scilicet per carnis libidinem : sicut etiam in Adam omnes peccaverunt, Rom. 5, sed non Christus. Unde August. super Genes., lib. 10, ibid., c. 19 : Sicut in Adam peccante, qui in lumbis ejus erant peccaverunt, sic Abraham dante decimas, qui in lumbis ejus erant, decimati sunt. Sed hoc non sequitur in Christo, licet in lumbis Adæ et Abraham fuerit ; quia non secundum concupiscentiam carnis inde descendit. Cum ergo Levi et Christus secundum carnem essent in lumbis Abraham, quando decimatus est, idè pariter decimati non sunt, quia secundum aliquem modum non erat ibi Christus quo erat ibi Levi (ibid. cap. 20). Secundum rationem quippe illam seminalem ibi fuit Levi, quâ ratione per concubium venturus erat in matrem ; secundum quam rationem non erat ibi Christi caro, quamvis secundum ipsam ibi fuerit Mariæ caro. Ille ergo decimatus est in Abraham, qui sic fuit in lumbis Abraham, sicut ille fuit in lumbis patris sui ; id est, qui sic est natus de patre Abraham, sicut ille de patre suo natus est, scilicet per legem carnis, et invisibilem concupiscentiam. (Ibid. c. 2.)

Quâ ratione caro Christi dicta est in Scripturâ non fuisse peccatrix, sed similis ; quo aperitur quare obligata peccato non fuit in Christo.

4. Quocirca primitias nostræ massæ rectè assumptis dicitur Christus, quia non carnem peccati, sed similitudinem carnis peccati accepit. Misit enim Deus Filium suum, ut Apostolus ait ad Rom. 8, in similitudinem carnis peccati. Assumpsit enim Verbum carnem peccatrici similem in pœnâ, et non in culpâ, et idè non peccatricem. Cætera verò hominum omnis caro peccati est. Sola illius non est caro peccati, quia non eum mater concupiscentiâ, sed gratiâ concepit ; habet tamen similitudinem carnis peccati per passibilitatem et mortalitatem, quia esurit, sitiit, et hujusmodi. Licet ergo eadem caro sit ejus quæ est nostra, non tamen ita facta est in utero sicut nostra. Est enim sanctificata in utero, et nata sine peccato, et nec ipse in illâ unquam peccavit. In pœnâ ergo similis est nostræ, non in qualitate peccati ; quia pollutionem quæ ex concupiscentiâ motu concepta est, omnino non habuit, nec ex carnali delectatione nata est. Venit ergo ad corpus immaculatum, quod præter libidinis concupiscentiam fuit conceptum ; nec illud in se habuit vitium, quod in aliis est causa peccati, nec in eo peccavit. Ideoque verè dicitur Verbi caro non fuisse in Christo obligata peccato.

Quidam videntur adversari illi sententiæ quâ dictum est carnem Christi non prius conceptam quàm assumptam.

5. Illi autem sententiæ, quâ supra diximus carnem Verbi non ante fuisse conceptam quàm assumptam, videtur obviare quod August. ait super Joannem, ubi legitur, cap. 2 : *Soluite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*. Dixerunt ergo Judæi : *In quadraginta et sex annis edificatum est hoc templum, et tu tribus diebus excitabis illud* ? Illic, inquit, lib. de Trin. 4, c. 5, numerus perfectioni dominici corporis convenit, quia, ut dicunt physici, tot diebus forma humani corporis perficitur. Horum occasione verborum quidam dicere præsumperunt, dominici corporis formam tot diebus ad modum aliorum corporum perfectam, et membrorum lineamentis distinctam ; et mox Verbum dicitur sibi unisse carnem et animam ; et hoc modo dicunt illum numerum perfectioni dominici corporis convenire. Sed alia ratio illius dicti extitit, ex quâ sana oritur intelligentia verbi. Non enim idè illud dixit August., quia mox ut caro illa opere Spiritus sancti sanctificata et à reliquâ separata fuit, Verbo Dei cum animâ uniretur, ut perfectus et verus Deus esset, perfectus et verus homo ; sed quia membrorum illius dominici corporis distinctio in ipso momento conceptionis unitatis Dei et hominis adèb tenens erat et parva, ut humano visui vix posset subjici, diebus autem illis quos Aug. memorat perfecta est, et notabilis facta. Incarnatum est ergo Verbum, ut ait Joann. Damasc., lib. de orthodoxâ fide 3, cap. 7, in fine, et

in propria incorporeitate non excessit; et totum incarnatum est, et totum est incircumscriptum. Minoratur corporaliter et contrahitur; et divinè est incircumscriptum, non coactens carne ejus cum incircumscripta divinitate. In omnibus igitur qui super omnia erat et in utero sanctæ genitricis existerat, sed in ipsâ per actum incarnationis.

DISTINCTIO IV.

QUARE IN SCRIPTURA SÆPIUS TRIBUATUR INCARNATIO QUÆ OPUS EST TRINITATIS, SPIRITUI SANCTO, ET DE IP SO CHRISTUS ETIAM CONCEPTUS ET NATUS DICATUR.

1. Cùm verò Incarnatio Verbi, sicut in superioribus tractatum est, operatio verè sit Patris et Filii, et Spiritus sancti, investigatione dignum nobis videtur, quare in Scripturâ Spiritui sancto hoc opus sæpius tribuatur, et de ipso Christus conceptus et natus memoretur. Non enim idèd operatio incarnationis Spiritui sancto sæpius tribuitur, quòd eam ipse solus sine Patre ac Filio fecerit; sed quia Spiritus sanctus est charitas et donum Patris et Filii; et ineffabili Dei charitate Verbum caro factum est, et ineffabili Dei dono Filius Dei sibi univit formam servi. Non ergo frequens denominatio Spiritus sancti, ab illo opere Patrem vel Filium secludit; sed potius uno nominato tres intelliguntur, sicut fit sæpe in aliis operibus. Unde August., super hoc movens quæstionem, in hunc modum eandem determinat in Enchir., ita inquiens, c. 38: Cùm illam creaturam quam Virgo concepit et peperit, quamvis ad solam personam Filii pertinentem, tota Trinitas fecerit (neque enim separabilia sunt opera Trinitatis), cur in eâ faciendâ Spiritus sanctus solus nominatus est? An etiam quando unus trium in aliquo opere nominatur, universa operari Trinitas intelligitur? ita verè est, et exemplis doceri potest. Audisti propositam quæstionem, ejusdemque solutionem vel expositionem.

Quo sensu dicatur Christus conceptus et natus de Spiritu sancto.

2. Sed non est in hoc diutius immorandum. Illud enim movet, quomodò dictus est Christus natus de Spiritu sancto, cùm Filius nullo modo sit Spiritus sancti. Numquid dicturi sumus Patrem hominis Christi esse Spiritum sanctum, ut Deus Pater Verbum genuerit, Spiritus sanctus hominem, ex quâ utrâque substantiâ Christus unus esset, et Dei Patris Filius secundum Verbum, et Spiritus sancti Filius secundum hominem, quòd eum Spiritus sanctus tanquam Pater ejus de matre Virgine genuisset? Quis hoc dicere audebit, cùm hoc ita sit absurdum, ut nullæ fidelium aures id valeant sustinere? Proinde cùm fateamur Christum natum de Spiritu sancto ex Mariâ Virgine, quomodò non sit Filius Spiritus sancti, et sit Filius Virginis, cùm et de illo et de illâ sit natus, explicare difficile est. Procul dubio non sic de illo, ut de Patre; sic autem de illâ, ut de matre natus est. Non est autem concedendum quidquid de aliquâ re nascitur, continuò ejusdem rei filium nuncupandum. Ut enim omittam aliter de homine nasci filium, aliter capillum, aliter pediculum et lumbricum, quorum nihil est filius; ut ergo hæc omittam, quoniam tantæ rei deformiter comparantur, certè qui nascuntur ex aquâ et Spiritu sancto, non aquæ filios eos rectè quispiam dixerit; sed dicuntur filii Dei Patris et Matris Ecclesiae. Sic ergo de Spiritu sancto natus est Christus, nec tamen filius est Spiritus sancti. Sicut è converso non omnes qui dicuntur alicujus filii, consequens est ut de illo etiam nati esse dicantur, ut illi qui adoptantur. Dicuntur etiam filii gehennæ, non ex illâ nati, sed in illam præparati. Cùm itaque de aliquo nascatur aliquid, et non ita ut sit filius; nec rursus omnis qui dicitur filius, de illo sit natus, cujus dicitur filius, profectò modus iste quo natus est Christus de Mariâ sicut filius, et de Spiritu sancto non sicut filius, insinuat nobis gratiam Dei, quâ homo nullis meritis præcedentibus in ipso exordio naturæ suæ quo esse cœpit, Verbo Dei copularetur in tantam personæ unitatem ut idem esset Filius Dei, qui

filius hominis, et filius hominis qui Filius Dei: et sic in naturâ humanâ susceptione, fieret quodammodo ipsa gratia illi homini naturalis, quâ nullum possit admittere peccatum. Quæ gratia idèd per Spiritum sanctum est significata, quia ipse propriè sic est Deus, ut sit etiam Dei donum. Per hoc ergo quòd de Spiritu sancto esse nativitas Christi dicitur, quid aliud quàm ipsa gratia Dei demonstratur, quâ mirabili et ineffabili modo Verbo Dei est adjunctus atque connexus, et divinâ gratiâ corporaliter repletus.

Alia ratio, quâ dicatur natus de Spiritu sancto.

3. Potest etiam dici Christus secundum hominem idèd natus de Spiritu sancto, quia eum fecit. In quantum enim homo est, et ipse factus est, ut ait Apostolus, Galat. 4. Conceptus ergo et natus de Spiritu sancto esse dicitur, non quòd Spiritus sanctus fuerit Virgini pro semine; non enim de substantiâ Spiritus sancti semen partus accepit, sed quia per gratiam Dei et operationem Spiritus sancti de carne Virginis est assumptum, quod Verbo est unitum. Et in Evangelio, Matt. 1, secundum hanc intelligentiam legitur de Mariâ quòd *inventa est in utero habens de Spiritu sancto*. Cujus dicti rationem Amb., l. 2, insinuans in lib. 2 de Spiritu sancto, c. 5, ait: Quod ex aliquo est, aut ex substantiâ, aut ex potestate ejus est. Ex substantiâ, sicut Filius, qui à Patre vel ex Patre; et Spiritus sanctus, qui à Patre et Filio procedit. Ex potestate autem, sicut ex Deo omnia. Quomodò ergo in utero habuit Maria ex Spiritu sancto? Si quasi ex substantiâ, ergo spiritus in carnem et ossa conversus est. Non utique. Si verò quasi ex operatione et potestate ejus Virgo concepit, quis neget Spiritum sanctum dominicæ incarnationis auctorem?

Quare Apostolus dicat Christum factum, cùm nos eum esse fateamur natum.

4. Sed queri potest, cùm nos Salvatore naturam profiteamur, cur Apostolus eum *factum* dicat *ex semine David*, Rom. 1, alio loco, Galat. 4, *factum ex muliere*, cùm aliud sit fieri, aliud nasci? Aliquid ergo significavit hoc dictum. Quia enim non humano semine concreta est caro Domini in utero Virginis, et corpus effecta, sed effectum et virtute Spiritus sancti, idèd Apostolus dicit *factum*, non natum; aliud est enim semine admixto et sanguine coagulato generare; aliud est non permixtione, sed virtute procreare; possunt enim homines generare filios, sed non facere. Ecce quare dicit Apostolus *factum*, et non natum, ne ejus scilicet nativitas quæ fuit sine virili semine, nostræ similis putaretur, quæ conficitur seminum commixtione. Idèd autem cùm *factum* diceret Apostolus, addidit *ex semine David*, quia etsi non intercessit semen hominis in conceptione Virginis, tamen quia ex eâ carne Christus formatus est quæ constat ex semine, rectè dicitur quia factus est.

DISTINCTIO V.

SI PERSONA VEL NATURA PERSONAM VEL NATURAM ASSUMPSIT, ET SI NATURA DEI INCARNATA SIT?

1. Præterea inquiri oportet, cùm ex præmissis constet Verbum Dei carnem et animam simul assumpsiisse in unitatem personæ, quid horum potius concedendum sit, scilicet quòd persona personam, vel natura naturam; vel persona naturam, vel natura personam assumpsit. Et an ita conveniat dici divinam naturam esse incarnatam, sicut Deus incarnatus, et Verbum incarnatum sanè dicitur. Hæc inquisitio sive querendi ratio, juxta sacrarum auctoritatum testimonia, partim implicita atque perplexa, partim verò explicita est et aperta. Certum est enim et sine ambiguitate verum, quòd non natura personam, nec persona personam, sed persona naturam assumpsit; quod sanctorum subditis comprobatur testimoniis, et astruitur documentis. Ait enim August. in lib. de Fide ad Petrum: Deus unigenitus dum conciperetur, veritatem carnis accepit ex Virgine; et cùm nasceretur, integritatem virginitalis servavit in matre; et paulò post: Sic Deus humanam naturam in unitatem personæ sus-

cepit, quòd se humilians per misericordiam, incorruptæ Virginis uterum ex ea nasciturus implevit. Formam ergo servi, id est, naturam servi, in suam accepit ille Deus personam. Item : Deus Verbum non accepit personam hominis, sed naturam. Item : Dei Filius unigenitus, ut carnem hominis animamque mundaret, susceptione carnis animæque rationalis incarnatus est. His aliisque pluribus auctoritatibus evidenter ostenditur, non naturam personam, nec personam personam, sed personam naturam accepisse. De quarto verò questionis articulo, utrùm scilicet naturam naturam assumpserit, scrupulosa etiam inter doctos quæstio est, quia et in hoc plurimùm dissentire videntur, qui auctoritate præclari aliiusque doctores in sacra Paginâ extiterunt; nec tantùm alii ab aliis, verùm etiam iidem à seipsis dissonare videntur, sicut subjecta capitula docent. Legitur enim in concilio Toletano II : *Solum Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. Et cum tota Trinitas operata sit formationem suscepti hominis, quoniam inseparabilia sunt opera Trinitatis, solus tamen Filius accepit hominem in singularitatem personæ, non in unitatem divinæ naturæ, id est, quod est proprium Filii, non quod commune est Trinitati. Item in concilio II Toletano : Unius substantiæ credimus Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; non tamen dicimus ut huius Trinitatis unitatem Maria Virgo genuerit, sed tantùm Filium, qui solus naturam nostram in unitatem personæ suæ assumpsit. Incarnationem quoque huius Filii Dei tota Trinitas operata esse credenda est. Solus tamen Filius formam servi accepit in singularitatem personæ. His insinuari videtur quòd persona tantùm, non natura naturam assumpserit. Si enim quod commune est Trinitati, non accepit hominem, ergo non natura divina, quæ communis est tribus personis. Cui videtur obviare quod August. ait in lib. de Fide ad Petrum : Nec divinitas, inquit, Christi aliena est à naturâ Patris; secundùm illud, Joan. 1 : *In principio erat Verbum*; nec humanitas ejus aliena est à naturâ matris, secundùm id quod Verbum caro factum est. Illa enim natura quæ semper genita manet ex Patre, naturam nostram sine peccato suscepit, ut nasceretur ex Virgine. Hæc auctoritate videtur tradi quòd divina natura humanam suscepit. Ubi vehementer moveri possumus, quòd eam genitam æternaliter ex Patre dicit, nisi fortè natura pro personâ hic accipiatur; alioquin si dixerimus naturam tribus personis communem genitam esse, occurrunt nobis ex adverso quæ supra in tractatu de Trinitate disseruimus, ubi diximus non naturam naturam, sed personam personam genuisse. Quia si natura genuisset naturam, cum una eademque sit natura Trinitatis, eadem res seipsam genuisset. Quod August. fieri posse negat. Sed alicubi certum reperimus documentum, quo natura naturam assumpsisse monstratur. Ait enim August., in primo lib. de Trin.: Etiam seipso Christus factus est minor, formam servi accipiens. Neque enim sic accepit formam servi, ut amitteret formam Dei, in quâ erat æqualis Patri; ut in formâ servi et in formâ Dei idem ipse sit unigenitus Filius Patris; quia forma Dei accepit formam servi. Si autem forma Dei formam servi accepit, sine dubio natura naturam accepit. Formæ enim nomine natura significatur; ut August. evidenter docet in lib. de Fide ad Petrum. Cum, inquit, de Christo audis quia in formâ Dei erat, oportet te agnoscere firmissimèque tenere in illo formæ nomine naturalem plenitudinem debere intelligi. In formâ Dei ergo erat, quia in naturâ Dei Patris semper erat, de quâ natus erat. Hilarius quoque, in lib. 12 de Trinitate, ita ait : Esse in formâ Dei non alia intelligentia est, quàm in Dei manere naturâ. Didicisti nomine formæ intelligentiam fieri naturæ, at audisti quòd forma Dei formam servi suscepit. Unde consequens est quòd natura divina naturam humanam suscepit. Quod etiam Hieron. in Explanatione fidei evidenter insinuat, inquiens ad Damasc. : Passus est Filius Dei, non putativè, sed verè, secundùm illud : Passus est quod pati poterat, id est,

non secundùm illam substantiam quæ assumpsit, sed secundùm illam quæ assumpta est. Ex quo apparet divinam substantiam assumpsisse humanam. Ex verbis autem August. superius positus, adhibita diligentia innui videtur solum Verbum carnem factum, et naturam solum suscepisse humanam; et divinam naturam, eandem accepisse. Ait enim, de Fide ad Petrum, c. 2, in fine : Trinitas nos sibi reconciliavit per hoc quòd solum Verbum carnem ipsa Trinitas fecit. In quo sic veritas incommutabilis manet divinæ humanæque naturæ, ut sicut vera semper est ejus divinitas, quam de Patre habet, ita vera semper et incommutabilis ejus sit humanitas, quam sibi unitam summa Divinitas gerit. Ecce et solum Verbum dixit carnem factum, et humanitatem divinitati unitam. Idem quoque superius dixit servilem formam à solo Filio susceptam, quam tota Trinitas fecit. Jam facile est agnoscere quàm diversa et multiplicia super quæstione propositâ auctores tradiderunt. Ideòque posteriores ea legentes, varias atque contrarias, ex prædictis occasionem sumentes, promunt sententias.

Quid de hoc tenendum sit.

2. Nos autem omnis inendacii et contradictionis notam à sacris Pagineis secludere cupientes, orthodoxis Patribus atque catholicis doctoribus nullâ prave intelligentiæ suspitione notatis, consentimus dicentes, et personam Filii assumpsisse naturam humanam, et naturam divinam humanæ naturæ in Filio unitam, eamque sibi unisse vel assumpsisse. Unde et verè incarnata dicitur. Quòd verò dicitur solus Filius formam servi accepisse, per hoc non excluditur divina natura ab acceptione servilis formæ; sed aliæ duæ personæ, Pater scilicet et Spiritus sanctus. Item et illud aliud, scilicet, id quod est proprium Filii, non quod commune est Trinitati, hominem accepit, sic oportet intelligi, id est, propriè in hypostasi Filii, non in tribus communiter personis, divina natura humanam naturam sibi univit. Qui sensus ex verbis Joan. Damasc., in lib. 3 de orthodoxâ Fide, cap. 6, confirmatur, qui totam divinam naturam in unâ hypostaseon incarnationem esse evidenter asserit, dicens : In humanatione Dei Verbi animus omnem et perfectam naturam deitatis in unâ hypostaseon incarnationem esse, id est, unitam humanæ naturæ, et non partem parti. Omni enim humanæ naturæ animus esse unitam omnem deitatis naturam vel substantiam. Item eadem est natura in singulâ hypostaseon, id est, personarum; et quando dicimus naturam Verbi incarnatam esse, secundùm beatos, scilicet secundùm Athanasium et Cyrillum, deitatem dicimus esse unitam carni, et unam naturam Dei Verbi incarnatam confitemur. Verbum autem et quod commune est substantiæ possidet, et quod proprietatis est habens hypostaseos, id est, personæ. Et ex his manifestè ostenditur quòd natura divina incarnata est. Unde et eadem verè dicitur suscepisse humanam naturam.

An divina natura debeat dici caro facta.

3. Sed quæritur utrùm eadem divina natura debeat dici caro facta, sicut Verbum dicitur caro factum? Si enim idem est incarnari quod est carnem fieri, videri potest ita debere dici, quòd sit caro facta sicut dicitur incarnata. Ad quod dicimus, quia si illud dictum in sacra Scripturâ reperiretur, ex eadem intelligentiâ acciperetur, quâ cum dicitur incarnata. Sed quia illud auctoritas subiecit, atque locutionis modus nimiam videretur facere expressionem si natura divina diceretur caro facta, melius silere hoc puto vel negare, quàm temerè asserere; ne, si illud dicatur, convertibilitas naturæ in naturam significari putetur. Ex præmissis indubitabiliter constat quòd persona Verbi, sive natura, hominis naturam, scilicet carnem et animum assumpsit, sed non personam hominis. Si autem natura divina naturam hominis accepit, quare non dicitur facta homo vel esse homo, sicut Verbum Dei? Ad quod dici potest quòd Dei Filius dicitur factus homo vel esse homo, non solum quia hominem assumpsit, sed quia ipsum in unitatem et singularitatem

tem sui et personæ accepit. Natura autem divina hominem quidem accepit, id est, hominis formam sibi univit, sed non in singularitatem et unitatem sui. Servatâ enim proprietate ac diversitate duarum naturarum, personæ singularitas extitit; ideoque non sic dicitur divina natura esse homo vel facta homo, sicut Dei Filius. Quidam tamen indifferenter utrumque concedunt.

Quare non accepit personam hominis, cum hominem accepit.

4. Idem verò non personam hominis assumpsit, quia caro illa et anima illa non erant unita in unam personam, quam assumpsit; quia non ex illâ constabat persona, quando illis unitum Verbum est. Nam sibi invicem unita sunt simul cum Verbo. Alterâ tamen unione invicem unita sunt illa duo, scilicet anima et caro; aliâ unione Verbo unita sunt. Quia alia est unio animæ illius ad carnem, et alia est unio Verbi ad animam illam, et ad carnem. Non ergo accepit Verbum Dei personam hominis, sed naturam; quia non erat ex carne illâ et animâ illâ una composita persona quam Verbum accepit, sed accipiendo univit, et uniendo accepit.

Contra hoc oppositio, quâ probare quidam volunt personam accepisse personam.

5. Hic à quibusdam opponitur quod persona assumptis personam. Persona enim est substantia rationalis individua naturæ, hoc autem est anima. Ergo si animam assumpsit, et personam; quod idem non sequitur quia anima non est persona quando alii rei unita est personaliter, sed quando per se est, absoluta enim à corpore persona est, sicuti angelus. Illa autem anima nunquam fuit, quin esset alii rei conjuncta. Ideoque non eâ assumptâ, persona est assumpta. Aliter quoque nituntur probare Verbum Dei assumpsisse personam, quia assumpsit aliquem hominem. Assumpsit enim hominem Jesum Christum, ergo aliquem hominem. Quod autem hominem Jesum Christum assumpsit, Aug., in Expositione Symboli, sub anathemate tradit, dicens: Si quis dixerit atque crediderit hominem Jesum Christum à Filio Dei assumptum non fuisse, anathema sit; qui etiam in pluribus Scripturæ locis hujusmodi utitur locutionibus: Ille homo à Verbo est assumptus: Ille homo factus est Christus. Et Propheta, ps. 54, de homine Christo loquens Deo ait: *Beatus quem elegeris et assumptasti*, etc. Ex quibus consequi videtur quod aliquis homo assumptus sit à Verbo, et ita persona à personâ sit assumpta. Sed quia hoc nefas est dicere aut sentire, præmissæ locutiones cisque similes secundum hanc intelligentiam sanè accipi debent, ut homo Christus, sive homo ille, sive quidam homo dicatur assumptus à Verbo, sive unitus Verbo; non quia hominis persona sit assumpta vel unita Verbo, sed quia illa anima et caro ita assumpta sunt et unita Verbo, in quibus subsistit persona Dei et hominis, ut ad hominis naturam, non ad personam respicias, cum assumptum vel unitum, vel quendam vel aliquem in hujusmodi locutionibus Scriptura commemorat. Quocirca cum queritur sine propositâ auctoritate, an aliquis vel quidam sit assumptus à Verbo vel unitus Verbo; sine distinctione intelligentiæ non est hic reddenda responsio, quoniam multiplex præmissa est questio; sed instantiam querentis ita determinando: Si de hominis personâ queris, respondeo: Non; si de hominis naturâ, dico: Est.

DISTINCTIO VI.

DE INTELLIGENTIA HARUM LOCUTIONUM: DEUS FACTUS EST HOMO, DEUS EST HOMO; AN HIS LOCUTIONIBUS DICATUR DEUS FACTUS ESSE ALIQUID, VEL ESSE ALIQUID, VEL NON ESSE ALIQUID.

1. Ex præmissis autem emergit questio plurimum continens utilitatis, sed nimium difficultatis atque perplexitatis. Cum enim constet ex predictis et aliis pluribus testimoniis omnesque Catholici unanimiter lateantur, Deum factum esse hominem, et Christum verum Deum esse et verum hominem, queritur an

his locutionibus Deus factus est homo, Filius Dei factus est filius hominis: Deus est homo, et homo est Deus, dicatur Deus factus esse aliquid, vel esse aliquid, vel aliquid dicatur esse Deus; et an ita conveniat dici: Homo factus est Deus, et filius hominis factus est Filius Dei, sicut, è converso, dicitur; et, si ex his locutionibus non dicitur Deus factus esse aliquid, vel esse aliquid, quæ sit intelligentia harum locutionum et similium. In hujus profunditatis resecratione et scrupulosæ questionis expositione plurimum differre invenimur sapientes.

Quorundam sententiam refert.

2. Alii enim dicunt in ipsâ Verbi Incarnatione hominem quendam ex animâ rationali et humanâ carnem constitutum; ex quibus omnis verus homo constituitur, et ille homo cœpit esse Deus, non quidem naturâ Dei, sed personâ Verbi; et Deus cœpit esse homo ille. Concedunt etiam hominem illum assumptum à Verbo et unitum Verbo, et tamen esse Verbum: et eâ ratione tradunt dictum esse Deum factum hominem, vel esse hominem, quia Deus factus est, id est, cœpit esse quædam substantia ex animâ rationali et humanâ carne subsistens; et illa substantia facta est, id est, cœpit esse Deus, non tamen demigratione naturæ in naturam, sed utriusque naturæ servatâ proprietate factum est, ut Deus esset illa substantia, et illa substantia esset Deus. Unde verè dicitur: Deus factus est homo, et: Homo factus est Deus, et: Deus est homo, et: Homo Deus, et: Filius Dei, filius hominis, et è converso. Cumque dicant illum hominem ex animâ rationali et humanâ carne subsistere, non tamen fatentur ex duabus naturis esse compositum, divinâ, scilicet, et humanâ; nec illius partes esse duas naturas, sed animam tantum et carnem.

Auctoritates ponit quibus muniunt suam sententiam.

3. Et ne de suo sensu tantum loqui putentur, hanc sententiam pluribus muniunt testimoniis. Ait enim Aug., in lib. de Trin., l. 13, c. 19: Cum legitur: Verbum caro factum est, in Verbo intelligo verum Dei Filium; in carne agnosco verum hominis filium, et utrumque simul unam personam, Deum et hominem ineffabilis gratiæ largitate conjunctum. Idem in Ench. cap. 38: Christus Jesus Deus de Deo est, homo autem natus est de Spiritu sancto ex Mariâ virgine. Utraque substantia, divina et humana, Filius est unicus Dei Patris omnipotentis, de quo procedit Spiritus sanctus, utrumque unus; sed aliud propter Verbum, et aliud propter hominem: non duo filii Deus et homo, sed unus Dei Filius (ibid., c. 35). Deus sine initio, homo à certo initio. Idem in eodem, c. 36: Quid natura humana in Christo homine meruit, ut in unitatem personæ unci Filii Dei singulariter assumpta esset? Quæ bona voluntas, quæ bona opera præcesserunt quibus meretur iste homo una fieri persona cum Deo? Numquid antea fuit homo, et hoc ei singulare beneficium præstitum est, ut singulariter promereretur Deum? Nempe ex quo homo esse cœpit, non aliud cœpit esse homo quam Dei Filius, et hic unicus; et propterea Dei Verbum, quia ut ab illo suscepta est caro, facta est utique Deus; ut quemadmodum una est persona quilibet homo, anima scilicet rationalis et caro, ita sit Christus una persona, Verbum et homo. Idem tract. 78 super Joan.: Agnoscamus geminam substantiam Christi, divinam, scilicet, quæ æqualis est Patri, et humanam, quæ minor est Patri; utrumque autem simul non duo, sed unus est Christus, ne sit Quaternitas, non trinitas Deus. Ac per hoc Christus est Deus, anima rationalis, et caro. Idem quoque in lib. de Prædestinatione sanctorum: Ille homo ut à Verbo Patri cœterno in unitatem personæ assumptus, Filius Dei unigenitus esset, unde hoc meruit? Quod bonum ejus præcessit, ut ad hanc ineffabilem excellentiam perveniret? Faciente ac suscipiente Deo Verbo, ipse homo ex quo esse cœpit, Filius Dei unicus esse cœpit. Item homo quicumque ita gratiâ sit christianus, sicut gratiâ homo ille ab ini-

tio factus est Christus. Idem in libro 13 de Trinitate: Gratia Dei nobis in homine Christo commendatur. Quia nec ipse ut tantâ unitate Deo vero conjunctus, una cum illo persona Filius Dei fieret, ullis est præcedentibus meritis assecutus; sed ex quo homo esse cepit, ex illo est et Deus. Unde dictum est, Joan. 1: *Verbum caro factum est*. Hilarius quoque, in lib. 10 de Trin., ait: Christum non ambigimus esse Deum Verbum, neque rursus filium hominis ex anima et corpore constituisse ignoramus. His aliisque auctoritatibus utuntur; qui hominem quemdam ex animâ rationali et carne compositum dicunt Deum factum, sed gratiâ, non naturâ. Solâ enim gratiâ habuit ille homo, non meritis vel naturâ, ut esset Deus sive Dei Filius, ut haberet omnem scientiam et potentiam quam habet Verbum cum quo est una persona. Nec tamen in superioribus legitur quod homo ille sit una persona cum Verbo, et sit ipsum Verbum; sed etiam quod anima rationalis et caro eadem persona sit, et Christus sit et Deus.

Aliorum sententia.

4. Sunt autem et alii qui istis in parte consentiunt, sed dicunt hominem illum non ex animâ rationali et carne tantum, sed ex humanâ et divinâ naturâ, id est, ex tribus substantiis, divinitate, carne et animâ, constare; et hunc Jesum Christum fatentur, et unam personam tantum esse; ante incarnationem verò solummodò simplicem, sed in incarnatione factam compositam ex divinitate et humanitate. Nec est idèd alia persona quàm prius, sed cum prius esset Dei tantum persona, in incarnatione facta est etiam hominis persona; non ut duæ essent personæ, sed ut una et eadem esset persona Dei et hominis. Persona ergo quæ prius erat simplex, et in unâ tantum naturâ existens, in duabus et ex duabus subsistit naturis; et persona quæ tantum Deus erat, facta est etiam verus homo subsistens non tantum ex animâ et carne, sed etiam ex divinitate; nec tamen persona illa debet dici facta persona, quamvis dicatur facta persona hominis. Facta est igitur illa persona (ut quibusdam placet) quiddam subsistens ex animâ et carne; sed non est facta persona vel substantia, vel natura, et in quantum est illa subsistens, composita est; in quantum autem Verbum est, simplex est.

Auctoritates etiam ponit, quæ hanc probant sententiam.

5. De hoc August., in libro Sententiarum Prosperi, ait: Modis omnibus approbare contendimus sacrificium Ecclesie duobus constare, et duobus confici: visibili elementorum specie, et invisibili Domini nostri Jesu Christi carne et sanguine, sacramento et re sacramenti, id est, corpore Christi; sicut Christi persona constat et conficitur ex Deo et homine, cum ipse Christus verus sit Deus et verus homo. Quia omnis res illarum rerum naturam et veritatem in se continet, ex quibus conficitur. De hoc eodem Joannes Damasc., lib. 3 de orthodoxâ Fide, cap. 5 et 7: in Domino nostro Jesu Christo duas quidem naturas cognoscimus, unam autem hypostasim ex utrisque compositam. Incarnatus est ergo Christus, ex Virgine assumens primitiam nostræ massæ, ut ipsa existeret in carne hypostasis, quæ Dei Verbi hypostasis composita et facta fuerit, quæ prius simplex erat Verbi hypostasis. Composita verò ex duabus perfectis naturis, deitate et humanitate, ut serat ipsa divinæ Verbi Dei filiationis characteristicum et determinativum idioma; secundum quod divisa est à Patre et Spiritu sancto, et carnis characteristicum et determinativa idiomata, secundum quæ differat à matre et reliquis hominibus. Item, lib. eodem, cap. 3 in medio capituli: Unam hypostasim Filii Dei confitemur in duabus naturis perfectè se habentibus, deitatis et humanitatis; et incarnatam esse eandem hypostasim; et hæc duas naturas custodiri et manere in ipso post unionem, non seorsum et secundum partes ponentes singulam, sed unitas invicem in unam compositam hypostasim; substantialem enim inquitur unionem, scilicet veram, et non secundum phantasiam; substantialem autem non duabus naturis

perfectiuntibus alteram, scilicet unam compositam naturam, sed unitas invicem in unam hypostasim compositam Filii Dei; et manere eandem substantialem differentiam determinamus. Quod creabile mansit creabile, et quod increabile increabile, et mortale mortale, et immortale immortale, et circumscriptibile circumscriptibile, et incircumscriptibile incircumscriptibile, et hoc quidem refutatur miraculis. De hoc etiam Aug., in lib. de Trin., ait: Quemadmodum secundum deitatem una est Patris Filique natura, ita etiam juxta humanitatem, eadem est matris et Filii una natura. Ex utraque ergo substantiâ et divinitatis et humanitatis unus atque idem est Deus, Dei et hominis Filius Jesus Christus, ut verus Deus, ita etiam homo verus. Idem etiam in lib. 13 de Trin., c. 47: Sic Deo conjungi potuit humana natura, ut ex duabus substantiis fieret una persona. Ac per hoc jam est ex tribus, Deo, animâ et carne. His aliisque pluribus auctoritatibus se muniunt, qui dicunt personam Christi compositam esse vel factam, sive constantem, ex duabus naturis, sive ex tribus substantiis.

Tertia aliorum sententia.

6. Sunt etiam alii, qui in Incarnatione Verbi non solum personam ex naturis compositam negant, verum etiam hominem aliquem sive etiam aliquam substantiam ibi ex animâ et carne compositam vel factam diffitentur. Sed sic illa duo, scilicet animam et carnem, Verbi personæ vel nature unita esse aiunt, ut non ex illis duobus, vel ex his tribus aliqua natura vel persona fieret sive componeretur, sed illis duobus velut indumento Verbum Dei vestiretur, ut mortalium oculis congruenter appareret. Qui idèd dicitur verè factus homo, quia veritatem carnis et animæ accepit. Quæ duo etiam in singularitatem vel unitatem suæ personæ accepisse legitur, non quia illa duo, vel aliqua res ex illis composita sit una persona cum Verbo, vel sit Verbum, sed quia illis duobus accedentibus Verbo, non est personarum numerus auctus, ut fieret quaternitas in Trinitate; et quia ipsa persona Verbi quæ prius erat sine indumento, assumptione indumenti non est divisa vel mutata, sed una eademque immutata permansit. Qui secundum habitum, Deum hominem factum dicunt. Accipiendo enim hominem dictus est Deus, factus est homo; et propter acceptum hominem, dicitur Deus verè esse homo: et propter assumptum Deum, dicitur homo esse Deus. Nam si essentialiter, inquit illi, Deus esse homo, vel homo esse Deus intelligeretur, tunc si Deus assumpsisset hominem in sexu muliebri, et mulier essentialiter Deus esset, et è converso. At potuit Deus assumpsisse hominem in sexu muliebri, potuit ergo mulier esse Deus, et è converso. (Greg. super Ezechielem.)

Auctoritates inducit quibus hæc sententia roboratur.

7. Ne autem et isti de suo sensu influere videantur, testimoniis in medium productis quod dicunt confirmant. Ait enim August., in lib. de Gratia novi Testamenti: Sicut non augetur numerus personarum, cum caro accedit animæ ut sit unus homo, sic non augetur numerus personarum, cum homo accedit Verbo, ut sit unus homo Christus; legitur itaque Deus homo, ut intelligamus hujus personæ singularitatem, non ut suspicemur in carnem mutatam divinitatem. Idem quoque tractans illud verbum Apostoli, Philip. 2: *Habitu inventus est ut homo*, manifestè ostendit Deum dici factum esse hominem, vel esse hominem secundum habitum in lib. 83 Quæstionum, ita inquit, q. 73: Multis modis habitum dicimus: vel habitum animi, sicut disciplinæ perceptionem usu firmatam; vel habitum corporis, sicut dicimus alium aliò validiorem; vel habitum eorum quæ membris accommodantur extrinsecus, ut cum dicimus aliquem vestitum vel calceatum, et hujusmodi. In quibus omnibus generibus manifestum est in eâ re dici habitum, quæ accedit vel accedit alicui, ita ut eam possit etiam non habere. Hoc autem nomen ductum est ab illo verbum quod est habere. Habitus ergo in eâ re dicitur, quæ nobis ut habeatur vel accedit vel accedit. Verumtamen

hoc interest, quia quedam eorum quæ accidunt vel accedunt, ut habitum faciant non mutantur, sed ipsa mutant in se integra et inconcussa permanentia; sicut sapientia accedens homini, non ipsa mutatur, sed hominem mutat, quem de stulto sapientem facit. Quedam verò sic accedunt vel accidunt, ut mutant et mutantur, ut cibus qui amittens speciem suam in corpus vertitur, et nos cibo relecti, ab exilitate alicuius languore in robur atque valentiam mutamur. Tertium genus est, cum ea quæ accidunt vel accedunt, nec mutant ea quibus accidunt, nec ab eis ipsa mutantur, sicut annulus positus in digito; quod genus rarissime reperitur. Quartum genus est cum ea quæ accidunt vel accedunt, mutantur non à suâ naturâ, sed aliam speciem et formam accipiunt; ut et vestis, quæ deiecta atque deposita non habet eam formam quam sumit induta. Induta enim membrâ accipit formam quam non habebat exuta; quod genus congruit huic comparationi. *Deus enim Filius semetipsum exinanivit*, Philipp. 2, non formam suam mutans, sed formam servi accipiens; neque conversus aut transmutatus in hominem amissâ incommutabili stabilitate, sed in similitudinem hominum factus est ipse susceptor, verum hominem suscipiendo habitu inventus est ut homo, id est, habendo hominem inventus est ut homo, non sibi, sed eis quibus in homine apparuit. Quod autem dicit ut homo, veritatem exprimit. Nominem ergo *habitus* satis significavit Apostolus qualiter dixerit in *similitudinem hominum factus*, quia non transfiguratione in hominem, sed habitu factus est, cum indutus est hominem, quem sibi uniens quodammodo atque conformans immortalitatis æternitatisque sociaret. Non ergo oportet intelligi mutatum esse Verbum susceptione hominis, sicut nec membra veste induta mutantur: quamvis illa susceptio ineffabiliter susceptum suscipienti copularet. His verbis aperte innuere videtur August. Deum dici factum hominem secundum habitum. Qui etiam ipsius Incarnationis modum volens exprimere, quærentibus, in lib. 4 de Trinit., ait, cap. 21 sive ultimo: Si queritur Incarnatio quomodo facta sit, ipsum Verbum Dei dico carnem factum, id est, hominem factum; non tamen in hoc quod factum est, conversum atque mutatum; sed carne, ut carnalibus congruenter appareret, indutum. Ita sanè factum, ut ibi sit non tantum Verbum Dei et hominis caro, sed etiam rationalis hominis anima. Atque hoc totum et Deus dicatur propter Deum, et homo propter hominem. Quod si difficile intelligitur, mens fide purgetur à peccatis abstinendo, et bona operando; difficultia enim sunt hæc. Idem in lib. de Fide ad Petrum, cap. 2: Dei Filius cum sit Deus æternus et verus, pro nobis factus est homo verus et plenus. In eo verus, quia veram habet Deus ille humanam naturam: in eo verè plenus, quia et carnem humanam suscepit et animam rationalem. Item ibid. infra: Non aliud fuit illa Dei summi susceptio vel exinanitio, nisi formæ servilis, id est, naturæ humanæ susceptio; utraque ergo est in Christo forma, quia utraque vera et plena est in Christo substantia, divina scilicet et humana natura. Idem in lib. contra Maximinum. Cum esset per seipsum invisibilis, visibilis in homine apparuit quem de feminâ suscipere dignatus est. Item in eodem: Nos Christum Dominum verum hominem suscepisse credimus, et in ipso visibiliter invisibilem hominibus apparuisse; in ipso inter homines conversatum fuisse, in ipso ab hominibus humana pertulisse, in ipso homines docuisse. Hilarius quoque in lib. 10 de Trinitate ait: Quomodo Dei Filius natus est ex Mariâ, nisi quod Verbum caro factum est, scilicet quod Filius Dei cum in formâ Dei esset, formam servi accepit? Unum tamen eundemque non Dei defectione, sed hominis assumptione profitemur; et in formâ Dei propter naturam divinam, et in formâ servi ex conceptione Spiritûs sancti secundum hominis habitum repperit fuisse. Non fuit habitus ille tantum hominis, sed ut hominis; neque caro illa caro peccati, sed in similitudine carnis peccati, ad Rom. 8. Audistis tres

secundum diversos positas sententias, et pro singulis inducta testimonia.

DISTINCTIO VII.

POSITIS SENTENTIIS PROLATISQUE TESTIMONIIS, INTELLIGENTIAS PROPOSITARUM LOCUTIONUM EXEQUITUR SECUNDUM SINGULAS SENTENTIAS, ET PRIUS SECUNDUM PRIMAM.

1. Secundum primam verò dicitur Deus factus homo, et homo factus Deus, quia Deus cepit esse quædam substantia rationalis, quæ ante non fuerat: et illa substantia cepit esse Deus, et hoc gratiâ; non naturâ vel meritis habuit. Unde rectè dicitur Christus, in quantum homo, prædestinatus esse Filius Dei. Huic autem sententiæ opponitur: Si illa substantia cepit esse Deus, et Deus illa, quædam ergo substantia est Deus, quæ non semper fuit Deus; et quædam substantia est Deus, quæ non est divina substantia; et Deus est aliquid, quod non semper fuit. Quod et illi concedunt, Origenis testimonio innitentes, qui ait: Factus est sine dubio id quod prius non erat: sed addidit, secundum carnem. Secundum Deum verò erat prius, et non erat quando non erat. Aliis quoque pluribus modis illi sententiæ potest opponi: quibus supersedemus, exercitationis studium lectori relinquentes, et ad alia propereantes.

Hic explanat secundam sententiam, et earundem locutionum sensus.

2. In secundâ verò sententiâ hujus distinctionis talis videtur ratio, ut cum dicitur *Deus factus est homo*, intelligatur cepisse esse subsistens ex duabus naturis, vel tribus substantiis; et è converso, *Homo factus est Deus*, quia subsistens in duabus, naturis cepit esse Deus, vel potius homo factus est Deus, et è converso dicitur, quia Deus assumpsit hominem, et homo assumptus est à Deo. Unde Augustinus dicit in libro de Trinitate: Talis fuit illa susceptio, quæ hominem faceret Deum, et Deum hominem. Variatur autem intelligentia cum dicitur: *Deus est homo*, et *homo est Deus*. Dicitur enim Deus esse persona subsistens in duabus et ex duabus naturis; et persona subsistens in duabus et ex duabus naturis dicitur esse Deus, id est, Verbum vel natura divina. Potest enim prædicari persona simplex vel natura de personâ compositâ. Non est autem, ut ait Joan. Damasc., idem dicere naturam vel personam.

Ex quo sensu dicunt Christum prædestinatum.

3. Isti dicunt Christum prædestinatum in quantum est homo, id est, in quantum est subsistens ex duabus substantiis, scilicet animâ et carne. Nam quantum ad naturam divinitatis, non est ipse prædestinatus. Non ergo in quantum in eâ vel eâ subsistit, prædestinatus est; sed in quantum subsistit in aliis duabus substantiis, id est, in animâ et carne, hoc est, in quantum est homo.

Qualiter exponuntur auctoritates primæ, quæ isti videntur obviare sententiæ.

4. Determinant etiam auctoritates quæ primæ conveniunt sententiæ, et huic videntur contradicere: ut cum legitur: Homo ille assumptus est à Verbo in singularitate personæ, vel factus una persona cum Verbo, de naturâ humanâ intelligatur, quæ Verbo unita est in singularitate personæ, id est, quod eadem persona quæ prius erat et simplex erat, sine incremento numeri personarum etiam immutata permansit, licet composita. Compositionis verò hujus aliam dicunt esse rationem quàm sit in aliis hominibus, quia hujus ex tribus, aliorum ex duabus substantiis est compositio. Negant quoque naturam humanam esse personam vel Dei Filium, et sicut unum eundemque dicunt esse hominem et Deum, et filium hominis et filium Dei, ita unum et idem, non aliud et aliud, sicut nec aliud et aliud.

Quædam ponit quæ præmissis videntur adversari.

5. Sed his videntur adversari quæ subditis continentur capitalis. Ait enim August., super Joan. tract. 69: Aliud est Verbum Dei, aliud homo; sed Verbum

caro factum est, id est, homo; non itaque alia Verbi, alia est hominis persona, quoniam utrumque Christus, et una persona. Idem ad Felicianum, c. 11 et 12: Aliud Dei Filius, aliud hominis filius: sed non alius. Item, Dei Filius, aliud de Patre, aliud de matre. Idem in libro primo de Trinitate: Cùm Filius sit et Deus et homo, alia substantia Deus, et alia homo.

Qualiter his respondeant.

6. Hæc autem in hunc modum determinant, quia cùm dicitur: *aliud Verbum Dei, aliud homo*, sive *alia substantia Deus, alia homo*; alterius naturæ significatur Christus esse, in quantum est homo, et alterius, in quantum est Deus: et aliud natura quæ est homo, aliud natura quæ est Deus. Ut enim ait Joan. Damasc., lib. de orthodoxâ Fide 3, in initio capitis: Inconversè et inalterabiliter unitæ sunt ad invicem naturæ: neque divinâ distante à propriâ simplicitate, neque humanâ aut conversâ in deitatis naturam, aut in non existentiam divisâ, neque ex duabus unâ factâ compositâ naturâ. Composita enim natura neutri earum ex quibus componitur naturis, homousia, id est, consubstantialis esse potest, ex alteris perficiens alteram; ut corpus ex quatuor elementis compositum, nec ignis nominatur, nec aer, nec terra, nec aqua, nec horum alicui homousion dicitur. Si ergo secundum hæreticos Christus unius compositæ naturæ post unionem extitit, ex simplici naturâ conversus est in compositam; et neque Patri simplicis naturæ existenti, neque matri est homousios; et neque Deus neque homo denominabitur, sed Christus solûm; et erit hoc nomen, scilicet Christus, non personæ ipsius naturæ, sed unius secundum ipsos compositæ naturæ; nos autem Christum non unius compositæ naturæ dogmatizamus, et hoc nomen, scilicet, Christus, personæ dicimus non monotropon, id est, uno modo dictum, sed duarum naturarum esse significativum, scilicet, deitatis et humanitatis. Ex deitate autem et humanitate Deum perfectum, et hominem perfectum eundem et esse et dici, ex duabus et in duabus naturis confitemur. Sic ergo dicitur aliud esse Filius Dei, aliud filius hominis, quia alterius est substantiæ vel naturæ in quantum est Filius Dei, et alterius in quantum est filius hominis: non quod ipse Filius Dei et hominis sit duo illa diversa, id est, duæ diversæ naturæ.

Auctoritate confirmat determinationem.

7. Apertè enim Hilarius, in nono lib. de Trin., ait: Cùm non aliud sit filius hominis, neque aliud Filius Dei: Verbum enim caro factum est; et cùm ille qui Filius Dei est ipse et hominis sit filius, requiro quis in hoc filio hominis glorificatus sit? Evidenter dicit non aliud esse Filium Dei, et aliud filium hominis. Ex quo præmissa roboratur et approbatur determinatio.

Alia etiam verba auctoritatum adnotat ut determinet.

8. Quod etiam dictum est, utrumque Christus est, et una persona, movere potest lectorem, sicut et illud, quod August. dicit in 1 lib. de Trin., cap. 24: Quia forma Dei formam servi accepit, utrumque Deus, utrumque homo. Sed utrumque Deus propter accipientem Deum, et utrumque homo propter acceptum hominem. Et illud quod idem ait in lib. de Bono perseverantiæ: Qui fidelis est, in eo veram naturam humanam credit suscipiente Deo Verbo ita sublimatam, ut qui suscepit et quod suscepit una esset in Trinitate persona, assumptione illâ ineffabiliter faciente personæ unius in Deo et in homine veritatem. Si autem qui suscepit et quod suscepit una est persona, ergo natura humana cum Verbo est una persona. Sed hæc omnia ex tali sensu dicta fore tradunt, ut utrumque dicatur esse Christus et una persona, quia in utroque unus Christus et una persona subsistit. Ita etiam susceptum cum suscipiente dicitur una persona, quia susceptum suscipienti est sociatum in unitate personæ, id est, ita quod unitas personæ permansit, non ita ut caro et anima sunt unus Deus; quia, ut ait Hieron., Verbum est Deus, non caro assumpta. Et Ambr., in lib. 3 de Spiritu sancto, ait: Aliud est quod assumpsit, et aliud quod assumptum est.

Hic quendam ponit auctoritatem, quæ multam videtur huic sententiæ opposita.

9. Est autem et aliud quod huic sententiæ plurimum videtur obviare. Ait enim August., in lib. 1 contra Maximinum: Christus una persona est geminæ substantiæ, quia et Deus est et homo est; nec tamen Deus vel homo, pars hujus substantiæ dici potest, alioquin Filius Dei Deus, antequam susciperet formam servi, non erat totus, et crevit cùm homo divinitati ejus accessit. Ecce Deum dicit non esse partem illius personæ. Unde videtur illa persona non constare Deo et homine. Ad quod etiam illi dicunt illam personam non ita constare ex Deo et homine, quasi totam ex partibus. Ita enim partes alicujus totius conveniunt, ut ex illis quod non erat constituitur. Non autem sic humana et divina natura in Christo uniuntur. Inexplicabilis enim est istius unionis, quæ non est partium, ratio. Quidam tamen nomine Dei ibi personam significari putant, quia de tribus agebat personis, quarum nullam Trinitatis partem esse dicebat, sicut pars istius personæ non est Deus. Quod si de personâ intelligatur, manifestum est quia persona non est pars personæ. Posita est diligenter sententia secunda, et ejus explanatio: cui in nullo vel in modico obviat auctoritates in tertiâ sententiâ inductæ, quæ jam consideranda est.

Tertia sententia, quæ sit præmissarum propositionum intelligentia.

10. In hac ergo sententiâ sic dicitur: Deus factus est homo quia hominem accepit: sic dicitur esse homo, quia hominem habet, vel quia est habens hominem; et homo factus Deus, quia assumptus est à Deo; et homo esse Deus, quia habens hominem est Deus. Cùm ergo dicitur, Deus est homo, vel habitus prædicatur, vel persona, sed humanata. Et quod persona humanata prædicatur, Cassiodorus ostendere videtur dicens: Factus est, ut ita dixerim, humanatus Deus, qui etiam in assumptione carnis Deus esse non destitit. Quod tamen variè accipi potest, ut dicatur Deus factus humanatus, vel Christus factus Deus humanatus; utrumque enim sanè dici potest. Cùm ergo dicitur, factus est Deus homo, multiplex secundum istos sit intelligentia: ut naturam humanam accepisse, vel humanatum Verbum incepisse intelligatur. Nec tamen si incepit esse humanatum Verbum, ideò sequitur quod incepit esse Verbum; nec si Deus factus est humanatum Verbum, sequitur quod factus sit Verbum; sicut de aliquo dicitur, hodiè iste cœpit esse bonus homo, vel factus est bonus homo, nec tamen hodiè cœpit esse homo, vel factus est homo.

Quo sensu secundum istos dicatur prædestinatus Christus.

11. Secundum istos dicitur Christus secundum quod homo, prædestinatus esse Filius Dei, quia prædestinatum à Deo ab æterno, et in tempore collatum est ei per gratiam, ut ipse ens homo sit Filius Dei; hoc enim non semper habuit, sed in tempore per gratiam accepit. Quod videtur August. notasse in lib. (1) ad Prosperum et Hilari. dicens: Prædestinatus est Jesus, ut qui futurus erat secundum carnem filius David, esset in virtute Filius Dei. Illi etiam cùm dicitur Christus minor Patre secundum quod homo, secundum habitum hoc intelligunt dictum, id est, in quantum habet hominem sibi unitum. Unde August., tom. 3, in lib. 1 de Trin., c. 7: Deus Filius Deo Patri naturâ est æqualis, habitu minor. In formâ enim servi minor est Patre; in formâ Dei æqualis est Patri; et quia secundum habitum accipienda est incarnationis ratio, ideò Deum humanatum, non hominem deificatum dici tradunt. Unde Joan. Damas., lib. de orthodoxâ Fide, l. 3, cap. 2: Non hominem deificatum dicimus, sed Deum hominem factum.

Quod non debet dici homo dominicus.

12. Et licet dicatur homo Deus, non tamen congruè dicitur homo dominicus. Unde Aug., in lib. Re-

(1) In libro qui aliàs dicitur de Prædestinatione sanctorum, c. 15.

tractationum, l. 1, cap. 19: Non video utrū recte dicatur homo dominicus, qui est mediator Dei et hominum Christus Jesus, cum sit utique Dominus; et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi catholicos tractatores. Sed ubicumque hoc dixi, dixisse me valem. Postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulli à me posset idem ratione defendi. Secundum istos etiam dicitur persona Filii in duabus et ex duabus existere naturis, secundum adhaerentiam vel inhaerentiam. Altera enim inhaeret ei, altera inest. *Quod praedicta non sufficiunt ad cognoscendum hanc questionem.*

15. Satis diligenter juxta diversorum sententiam supra positam absque assertione et praepjudicio tractavi questionem. Verūtamēn nolo in tanta re, tamque ad cognoscendum difficili, putare lectorem istam sibi nostram debere sufficere disputationem: sed legal et alia forte melius considerata atque tractata, et ea quae hic movere possunt, vigilantiori atque intelligentiori, si potest, mente discutiat, hoc firmiter tenens, quod Deus hominem assumpsit, homo in Deum transivit, non naturae versibilitate, sed Dei dignatione; ut nec Deus mutaretur in humanam substantiam assumendo hominem, nec homo in divinam glorificatus in Deum, quia mutatio vel versibilitas naturae diminutionem et abolitionem substantiae facit.

DISTINCTIO VII.

AN DIVINA NATURA DEBEAT DICI NATA DE VIRGINE.

1. Post praedicta inquiri debet utrū de naturā divinā concedendum sit quod de Virgine sit nata, sicut dicitur in Virgine incarnata. Et videtur utique non debere dici nata de Virgine cum non sit nata de Patre. Quae enim res non est de Patre genita, non videtur de matre nata; ne res aliqua filiationis nomen habeat in humanitate, quae illud non teneat in divinitate. Videtur tamen posse probari quod sit nata de Virgine, quia si hoc est nasci Deum de Virgine, scilicet hominem assumptis, videtur debere dici nata. De hoc August., in lib. de Fide ad Petrum sic ait: Natura aeterna atque divina non posset temporaliter concipi et nasci ex naturā humanā, nisi secundum conceptionem veritatis humanae, veram temporaliter conceptionem et nativitatem ineffabilis in se divinitas accepisset. Sic est Deus aeternus veraciter secundum tempus et conceptus et natus ex Virgine. Istā auctoritatem videtur insinuari quod natura divina sit nata et concepta de Virgine. Sed si diligenter notentur verba, potius de personā agi intelligitur, quae sine dubitatione et de Patre et de matre nata esse dici debet.

De geminā Christi nativitate, quā bis natus est.

2. Queri autem solet utrū debeat dici Christus bis genitus, ut dicitur Dei et hominis Filius. Ad quod dici potest Christum bis natum esse, duasque nativitates habuisse; unde August., in lib. de Fide ad Petrum, cap. 3, non longē ab initio: Pater Deus de sua naturā genuit Filium Deum sibi coaequalem et coaeternum. Idem quoque unigenitus Deus secundō natus est ex Patre semel ex matre semel. Natus est enim de Patre Dei Verbum; natus est de matre Verbum caro factum. Unus ergo atque idem Dei Filius natus est ante secula, et natus in seculo; et utraque nativitas unus est Filius Dei, divina, scilicet, et humana. De hoc etiam Joan. Damasc., lib. 3., cap. 7, in medio, ait: Duas ergo Christi nativitates veneramus: unam ex Patre ante secula, quae est super causam, et rationem, et tempus, et naturam; et unam quae in ultimis temporibus propter nos, et secundum nos, et super nos. Propter nos, quia propter nostram salutem; secundum nos, quia natus est homo ex muliere, et tempore conceptionis, scilicet, novem mensium; super nos, quia non ex semine, sed ex Spiritu sancto et sanctā Virgine, supra legem conceptionis. Ex his manifestē apparet Christi duas esse nativitates, eundemque bis natum fore.

DISTINCTIO IX.

DE ADORATIONE HUMANITATIS CHRISTI; AN EADEM SIT ADORATIO HUMANITATI ET DEITATI EXHIBENDA.

1. Praeterea investigari oportet utrū caro Christi

et anima unā eademque cum Verbo debeat adoratione adorari, illā, scilicet, quae latria dicitur. Si enim animae vel carni exhibetur latria, quae intelligitur servitus sive cultus soli Creatori debitus, cum anima Christi vel caro creatura tantum sit, creatura exhibetur quod soli Creatori debetur; quod facienti in idoloplatiam deputatur. Idē quibusdam videtur non illā adoratione quae latria est carnem Christi, vel animam esse adorandam; sed illā quae est dulia, cuius duas species vel modos esse dicunt. Est enim cujusdam modi dulia quae creaturae cuilibet exhiberi potest; et est quaedam soli humanitati Christi exhibenda, non alii creaturae, quia Christi humanitas super omnem creaturam est veneranda et diligenda; non tamen adeo ut cultus divinitati debitus ei exhibeatur, qui cultus in dilectione et sacrificii exhibitione atque reverentia consistit; qui Latine dicitur pietas, Graece autem *εὐσεβεία*, id est, Dei cultus, vel *εὐσεβεία*, id est, bonus cultus.

Aliorum sententia qui unam adorationem utrique exhibendam tradunt.

2. Aliis autem placet Christi humanitatem unā adoratione cum Verbo esse adorandam, non propter se, sed propter illum cuius scabellum est, cui est unita. Neque ipsa humanitas sola vel nuda, sed cum Verbo cui est unita, nec propter se, sed propter illum cui est unita, est adoranda. Nec qui hoc facit idololatriae reus judicari potest, quia nec soli creaturae, nec propter ipsam, sed Creatori cum humanitate et in humanitate sua servit. De hoc, Joan. Damas., lib. de orthodoxā Fide 3, cap. 8, ita ait: Duae sunt naturae Christi, ratione et modo differentes, unitae verō secundum hypostasim. Unus ergo Christus est Deus perfectus, et homo perfectus; quem adoramus cum Patre et Spiritu unā adoratione cum incontaminatā carne ejus, non inadordabilem carnem dicentes. Adoratur enim in unā Verbi hypostasi, quae hypostasis generata est, non creaturae venerationem praebens. Non ergo ut nudam carnem adoramus, sed ut unitam deitati in unam hypostasim Dei Verbi duabus reductis naturis. Timeo carbonem tangere propter ligno copulatum ignem. Adoro Christi Dei mei simul utramque naturam, propter carni unitam deitatem. Non enim quartam appono personam in Trinitate, sed unam personam confiteor Verbi et carnis ejus. Illis verbis insinuari videtur Christi humanitatem unā adoratione cum Verbo esse adorandam. De hoc etiam August. ait, ex Serm. Domini, ubi dicit: Non turbetur cor vestrum, Joan. 14, ita dicit: Dicunt haeretici Filium non naturā esse Deum, sed creatum. Quibus respondendum est quia si Filius non est Deus naturā, sed creaturā; nec colendus est omnino nec ut Deus adorandus, dicente Apostolo, Rom. 1: *Coluerunt et servierunt potius creaturae quam Creatori.* Sed illi ad hoc replicabunt et dicent: Quid est quod carnem ejus quam creaturam esse non negas, simul cum divinitate adoras, et ei non minus quam divinitati deservis? Ego dominicam carnem, imō perfectam in Christo humanitatem, idē adoro, quod à divinitate suscepta et deitati unita est; ut non alium et alium, sed unum eundemque Deum et hominem Filium Dei esse confitear. Denique si hominem separaveris à Deo, illi nunquam credo nec servio; velut si quis purpuram vel diademata regale jacens inveniat, numquid ea conabitur adorare? Cum verō eis rex fuerit indutus, periculum mortis incurrit, si ea cum rege adorare quis contempserit. Ita et in Christo Domino humanitatem non solam vel nudam, sed divinitati unitam, scilicet unum Filium Deum verum et hominem verum si quis adorare contempserit, aeternaliter morietur. Idem super psalm. 98, ubi dicitur: *Adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est.* Sciendum quia in Christo terra est, id est, caro, quae sine impietate adoratur. Suscepit enim de terrā terram, quia caro de terrā est, et de carne Mariæ carnem accepit; haec sine impietate à Verbo Dei assumpta adoratur à nobis, quia nemo carnem ejus manducat nisi prius adoret; sed qui adorat, non terram intuetur,

(Neuf)

sed illum potius cuius scabellum est, propter quem adoratur. His auctoritatibus præmissæ investigationis absolutione explicatur.

DISTINCTIO X.

AN CHRISTUS SECUNDUM QUOD HOMO, SIT PERSONA VEL ALIQUID.

1. Solet etiam à quibusdam inquiri utrùm Christus secundum quod homo, sit persona vel etiam sit aliquid. Ex utraque parte hujus questionis argumenta concurrunt. Quòd enim persona sit, his edisserunt rationibus: Si secundum quod homo aliquid est, vel persona, vel substantia, vel aliud est. Sed aliud, non ergo persona vel substantia; si substantia est, vel rationalis, vel irrationalis; sed non est irrationalis substantia, ergo rationalis. Si verò secundum quod homo, est rationalis substantia, ergo persona, quia hæc est definitio personæ, substantia rationalis individua nature. Si ergo secundum quod homo est aliquid, et secundum quod homo persona est. Sed è converso, si secundum quod homo persona est, vel tertia in Trinitate, vel alia; sed alia non, ergo tertia in Trinitate persona. At si secundum quod homo persona est tertia in Trinitate, ergo Deus. Propter hæc inconvenientia et alia, quidam dicunt Christum secundum hominem non esse personam, nec aliquid, nisi fortè secundum sit expressivum unitatis personæ. Secundum enim habet multiplicem rationem. Aliquando enim exprimit conditionem vel proprietatem divinæ naturæ vel humanæ; aliquando unitatem personæ, aliquando notam habitum, aliquando causam. Cujus distinctionis rationem diligenter lector animadvertat, atque in sinu memoriæ recondat, ne ejus confundantur sensus, cum de Christo sermo occurrerit.

Et si Christus secundum quod homo dicatur substantia rationalis, non inde tamen sequitur quòd personam sit secundum quod homo.

2. Illud tamen non sequitur quod in argumentatione superiori inductum est, quòd si Christus secundum quod homo est substantia rationalis, ergo persona. Nam et modò anima Christi est substantia rationalis, non tamen persona, quia non est per se sonans, imò alii rei conjuncta. Illa tamen personæ descriptio non est data pro illis tribus personis.

Alia probatio quòd Christus sit persona secundum quod homo.

3. Sed adhuc aliter nituntur probare Christum secundum hominem personam: quia Christus secundum quod homo prædestinatus est ut sit Dei Filius; sed illud est, quod ut sit prædestinatus est, ergo si prædestinatus est secundum quod homo ut sit Filius Dei, et secundum quod homo est Filius Dei. Ad quod dici potest Christum esse id quod ut sit prædestinatus est. Est enim prædestinatus ut sit Filius Dei, et ipse verè est Filius Dei; sed secundum hominem prædestinatus est ut sit Filius Dei, quia per gratiam habet hoc secundum hominem; nec tamen secundum hominem est Filius Dei, nisi fortè secundum unitatis personæ sit expressivum, ut sit sensus: Ipse qui est homo, est Dei Filius; ut autem ipse ens homo sit Dei Filius, per gratiam habet: sed si causa notetur, falsum est, non enim quòd homo est, eo Dei Filius est.

An Christus sit adoptivus Filius secundum quod homo, vel alio modo.

4. Si verò queritur an Christus sit adoptivus filius secundum quod homo, sive alio modo, respondemus Christum non esse adoptivum filium aliquo modo, sed tantum naturalem; quia naturà Filius Dei est, non adoptionis gratià. Non autem sic dicitur Filius naturà, ut dicitur Deus naturà. Non enim eo Filius est quo Deus est, quia proprietate nativitatis Filius, naturà divinitatis Deus est, et tamen dicitur naturà vel naturà Filius; quia naturaliter est Filius, eundem, scilicet, habens naturam quam ille qui genuit. Adoptatus autem filius non est, quia prius non fuit, et postmodum adoptatus est in Filium; sicut nos dicimur adoptivi filii, quia, cum nati fuimus iræ filii, per gratiam

facti sumus filii Dei (Ephes. 1). Christus verò nunquam fuit non Filius Dei, et ideo non est adoptivus filius.

Oppositio, quòd sit adoptivus filius.

5. Sed ad hoc opponitur sic: Christus filius hominis est, id est, Virginis, aut gratià, aut naturà, vel utroque modo. Si verò naturà, aut divinà, aut humanà: sed divinà non; ergo aut humanà naturà, aut non naturà est filius hominis. Si non naturà, ergo gratià tantum; et si etiam naturà humanà, non ideo minus per gratiam. Si ergo gratià filius hominis est, adoptivus filius esse videtur; ut idem sit naturalis Filius Patris, et adoptivus filius Virginis. Ad quod dici potest Christum filium virginis esse et naturà, vel naturaliter, et gratià, nec tamen adoptivus filius Virginis est, quia non per adoptionem, sed per unionem filius Virginis esse dicitur. Filius enim Virginis dicitur, eo quòd in Virgine hominem accepit in unitatem personæ; et hoc fuit gratiæ, et non naturæ. Unde August., super Joan., cap. 2, non longè à medio, ait: Quòd Unigenitus est æqualis Patri, non est gratiæ sed naturæ. Quòd autem in unitate personæ Unigeniti assumptus est homo, gratiæ est non naturæ: Christus ergo nec Dei nec hominis est adoptivus filius, sed Dei naturaliter, et hominis naturaliter, et gratià est Filius. Quòd verò naturaliter sit hominis filius, August. ostendit, in lib. de fide ad Petrum: Ille scilicet Deus factus est naturaliter hominis filius qui est naturaliter Filius unigenitus Dei Patris. Quòd autem non sit adoptivus filius, et tamen gratià sit Filius, ex subditi probatur testimoniis. Hieron. (1) ait: De Christo Jesu scriptum est quia semper cum Patre fuit, et nunquam eum ut esset voluntas paterna præcessit; et ille quidem naturà Filius est, nos verò adoptione. Ille nunquam non fuit Filius; nos antequam essemus, prædestinati sumus, et tunc spiritum adoptionis accepimus quando credidimus in Filium Dei. Hilarius quoque in lib. 3 de Trin. ait: Dominus dicens: Clarifica Filium tuum, non solo nomine contestatus est se esse Filium Dei, sed etiam proprietate. Nos sumus filii Dei, sed non talis hic Filius. Hic enim verus et proprius est Filius origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione. August. etiam, super Joan., ait: Nos sumus filii gratiæ, non naturæ; Unigenitus autem naturà, non gratià, an hoc etiam in ipso Filio ad hominem referendum est? Ita sanè. Amb. quoque, in lib. 1, de Fide, cap. 9 et ult., ait: Christus Filius est non per adoptionem, sed per naturam: per adoptionem nos filii dicimur, ille per veritatem naturæ est. Ex his evidenter ostenditur quòd Christus non sit Filius gratià adoptionis. Illa enim gratia intelligitur, cum August. eum non esse gratià Filium asserit; gratià enim sed non adoptionis, imò unionis Filius Dei est filius hominis, et è converso.

Utrùm persona vel natura prædestinata sit.

6. Deinde si queritur utrùm prædestinatio illa quam commemorat Apostolus sit de personà an de naturà, sanè dici potest et personam Filii quæ semper fuit esse prædestinatam secundum hominem assumptum, ut ipsa, scilicet, ens homo esset Dei Filius; et naturam humanam esse prædestinatam ut Verbo Patris personaliter uniretur.

DISTINCTIO XI.

UTRUM CHRISTUS SIT CREATURA, VEL CREATUS, VEL FACTUS.

1. Solet etiam queri utrùm debeat simpliciter dici atque concedi Christum esse factum, vel creatum, vel creaturam. Ad quod dici potest hoc simpliciter et absque determinatione minus congruenter dici. Et si quandoque brevitate causa simpliciter denuntietur, nunquam tamen simpliciter debet intelligi. Quia, ut August., in lib. 1 de Trin., c. 13, ait: Cum de Christo

(1) Lib. 1 Comment. ad cap. 1 Epist. ad Ephes., super eo loco: In charitate prædestinans, etc.; in tom. 9, longè post principium.

loquatur quid, secundum quid, et propter quid dicatur, prudens et diligens ac pius lector intelligere debet. Qui Christum vel Dei Filium non esse factum vel creaturam, in lib. 1 de Trin., c. 6, ostendit, ita inquit: *In principio erat Verbum, et Verbum caro factum est; et omnia per ipsum facta sunt.* Neque dicit omnia nisi quæ facta sunt, id est, omnem creaturam. Unde liquide apparet ipsum factum non esse, per quem omnia facta sunt; et si factus non est, creatura non est. Si autem creatura non est, ejusdem cum Patre substantia est. Omnis enim substantia quæ Deus non est, creatura est; et quæ creatura non est, Deus est. Sed si Filius non est ejusdem substantia cum Patre, ergo facta substantia est; et si facta substantia est, non omnia per ipsum facta sunt. At omnia per ipsum facta sunt, facta ergo substantia non est, sed unâ cum Patre infecta substantia est. Item in eodem: Si vel Filium fecit Pater quem non fecit ipse Filius, non omnia per Filium facta sunt; at omnia per Filium facta sunt; ipse ergo factus non est, ut cum Patre faceret omnia quæ facta sunt. Idem in lib. 83 Quæst.: Dicitur creatura quidquid fecit Deus Pater per Filium; qui non potest appellari creatura, quoniam per ipsum facta sunt omnia. Ambr. in libro 1 de Fide: Probenus, inquit, creaturam non esse Dei Filium. Adversarius enim in Evangelio Dominum mandasse discipulis: *Predicate Evangelium universæ creaturæ.* Qui universam creaturam dicit, nullam excipit, et ubi sunt qui creaturam Christum appellant? Nam si creatura esset, sibi mandaret Evangelium predicari; et subjectus esset vanitati, quia, testante Apostolo, Rom. 6, *omnis creatura vanitati subjecta est.* Non ergo Christus creatura est, sed creator; qui docendæ creaturæ discipulis mandat officium.

De perfidia et pœnâ Arii.

2. Arii hæc fuisse perfidia legitur, ut Christum creaturam faceret. Idem effusa sunt Arii viscera, atque crepitæ medius, prostratus in faciem, ea quibus Christum negaverat fœda ora pollutus. His aliisque pluribus testimoniis instrui non debere fateri simpliciter Christum esse factum vel creaturam; sed additâ determinatione recte dici potest, ut sic dicatur factus secundum carnem vel secundum hominem, ut factura humanitati, non Deo, attribuat. Ut enim ait Ambr., in libro 1 de Fide, c. 9, non Deus factus est, sed Deus Dei Filius natus est; postea verò secundum carnem homo factus ex Mariâ est. *Misit enim Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege,* Galat. 4; Filius inquit suum, scilicet non unum de multis. Cum dicit suum, generationis æternæ proprietatem signavit. Postea factum ex muliere asseruit, ut factura non divinitati, sed assumptioni corporis ascriberetur. Factum ergo ex muliere dicit, propter carnis susceptionem; sub lege, propter observantiam legis. Generatio generationi non præjudicat, nec caro divinitati. Deus enim æternus incarnationis sacramentum suscipit, non dividuus, sed unus, et in utroque unus, scilicet divinitate et corpore. Non enim alter ex virgine; sed idem aliter ex Patre, aliter ex virgine; sed qui factus est secundum nostræ susceptionem naturæ, non secundum æternæ substantiam vitæ, quem legimus primogenitum. Primogenitum, quia nemo ante ipsum; unigenitum quia nemo post ipsum. Ex his evidenter traditur quâ intelligenti accipiendum sit, cum dicitur Christus factus vel simpliciter, vel cum additamento, ut factura, scilicet, creatura non ad assumptum Deum, sed ad assumptum hominem referatur. In Deo enim creatura esse non potest, ut Ambros. ait, lib. 1 de Fide, c. 7. Numquid dicto factus est Christus? Numquid mandato creatus est Christus? Quomodo autem creatura esse in Deo potest? Etenim Deus naturæ simplicis est, non conjunctæ atque compositæ, cui nihil accidat, sed solum quod divinum est in naturâ habeat. Et si ergo Christus secundum hominem dicitur creatura, non tamen simpliciter predicandus est creatura. Nec ex eo quod Christus secundum hominem dicitur esse creatura, potest quis progredi sic argumentando: Si

secundum quod homo Christus est creatura, vel rationalis, vel non; vel quæ est Deus, vel non; nitens per hoc probare Christum esse aliquid non divinum, quia quod ipse est, secundum hominem ipse est. Et ideo si secundum hominem est aliqua substantia non divina, est utique aliquid non divinum. Sed ex tropicis locutionibus non est recta argumentationis processio. Illa autem locutio tropica est quâ Christus dicitur creatura, vel simpliciter, vel cum adjunctione.

DISTINCTIO XII.

AN HOMO ILLE SEMPER FUERIT VEL COEPERIT ESSE.

1. Post prædicta, queritur utrum ille coeperit esse vel semper fuerit; sicut simpliciter enuntiamus Christum vel Dei Filium semper fuisse, nec coepisse. De hoc August. ita inquit super Joan.: *Habuit aliquando Dei Filius quod non habuit idem ipse homo Dei Filius, quia nondum erat homo.* Item idem in eodem: *Priusquam mundus esset nec nos eramus, nec ipse mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* Idem super ps.: *Christus noster etsi fortè homo recens est, tamen est æternus Deus.* Alii verò legitur quod puer ille creavit stellas. Et Christus dicit se esse principium, et esse autem Abraham. His ergo aliisque auctoritatibus in nullo resultantibus, dicimus hominem illum in quantum homo est, coepisse; in quantum Verbum est, semper fuisse. Hic enim absque distinctione non est referenda responsio. Nam et ipse Aug. hujusmodi utitur distinctione in pluribus locis, dicens per Christum omnia esse facta in quantum Verbum est; secundum illud verò quod homo est, ipsum esse factum et glorificatum. Si ergo ad personam respicias, confidenter dic hominem illum semper fuisse; si verò ad naturam hominis, concede eum coepisse.

Si Deus alium hominem assumere potuit vel aliunde quam de genere Adæ.

2. Solet etiam queri utrum alium hominem vel aliunde quam de genere illius Adæ Deus assumere potuerit. Ad quod sanè dici potest ipsum et aliam animam et aliam carnem potuisse assumere quia gratiâ tantum assumpta est anima illa et caro à Verbo Dei. Ut enim ait Aug., lib. 13 de Trin., c. 19, in rebus per tempus ortis illa summa gratia est, quod homo in unitate personæ conjunctus est Deo. Potuit ergo Deus aliam animam et aliam carnem assumere, et carnem utique aliunde quam de genere Adæ. Unde August., in eodem lib. de Trin., c. 18: *Potuit itaque Deus hominem aliunde suscipere, in quo esset mediator Dei et hominum, non de genere illius Adæ, qui peccato suo obligavit genus humanum; sicut ipsum quem primò creavit, non de genere alicujus creavit.* Poterat ergo vel sic, vel alio quæ vellet modo creare unum alium, de quo vinceretur victor prioris. Sed melius judicavit, et de ipso quod victum fuerat genere assumere hominem, per quem hominis vinceret inimicum. Et tamen ex Virgine, cujus conceptum Spiritus, non caro; fides, non libido prevenit; nec interfuit carnis concupiscentia quæ cæteri concipiuntur, qui originale trahunt peccatum, sed credendo, non concumbendo facta est fecundata virginitas. Ex his aperte ostenditur et alium, et aliunde hominem Deum assumere potuisse.

Si homo ille potuit peccare, vel non esse Deus.

3. Idem non immeritò queritur utrum homo ille potuerit peccare vel non esse Deus. Si enim potuit peccare, et potuit damnari. Si potuit damnari potuit non esse Deus; ergo si potuit peccare, potuit non esse Deus, quia esse Deum, et posse velle iniquitatem, simul esse nequeunt. Hic distinctione opus est, utrum de personâ, an de naturâ agatur. Si enim de personâ agitur, manifestum est quia peccare non potuit, nec Deus non esse potuit. Si verò de naturâ discutiendum est, utrum agat de eâ ut Verbo unitâ, an de eâ tanquam non unitâ Verbo, et tamen eundem; id est, an de eâ secundum quod fuit unita Verbo, an de eâ secundum quod esse potuit, et non unita Verbo. Non est enim ambiguum animam illam eandem unitam

Verbo peccare non posse; et est sine ambiguitate verum, eandem, si esset et non unita Verbo, posse peccare.

Quorundam oppositio, quod potuerit etiam unita peccare.

4. Quidam tamen probare conantur etiam eam unitam Verbo posse peccare, quia liberum arbitrium habet, et ita potest flecti in utramque partem, quod frivolum est; cum et angeli liberum arbitrium habeant, et tamen gratiâ à Deo sunt confirmati ut peccare nequeant; quânto magis ergo ille homo, cui Spiritus est datus sine mensurâ. Inducunt quoque auctoritatem ad probandum idem. Scriptum est enim in libro Sapient.: *Qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere malum, et non fecit.* Sed hoc accipiendum est secundum membra, vel partim de capite, partim de membris. De capite, non est transgressus, et non fecit malum. De membris, potuit transgredi, et facere malum.

Si Deus potuerit assumere hominem in sexu muliebri.

5. Solet etiam quæri, quamvis curiosè, à nonnullis, si Deus humanam naturam potuit assumere secundum muliebrem sexum. Quidam arbitrantur eum potuisse assumere hominem in femineo sexu, ut assumpsit in virili. Sed opportunius atque convenientius factum est, ut de feminâ nasceretur, et virum assumeret, ita ut utriusque sexus liberatio ostenderetur. Unde August., tom. 4, in lib. 83 Quæst., q. 11: *Hominiis liberatio in utroque sexu debuit apparere; ergo quia virum oportebat suscipere, qui sexus honorabilior est, consequens erat et feminei sexus liberatio.* Hinc apparet quia ille vir de feminâ natus est. Sapientia ergo Dei quæ dicitur unigenitus Filius, homine suscepto in utero et de utero Virginis, liberationem hominiis indicavit.

DISTINCTIO XIII.

SI CHRISTUS SECUNDUM NATURAM HOMINIS IN SAPIENTIA ET GRATIA PROFICERE POTUIT, ET PROFECIT.

1. Præterea sciendum est Christum secundum hominem ab ipsâ conceptione gratiæ plenitudinem recepisse, cui Spiritus datus est non ad mensuram, in quo plenitudo divinitatis corporaliter habitat (Col. 2). Ita verò habitat, ut ait August., tom. 2, in epist. ad Dardanum, in fine, quod omni gratiâ plenus est. Non ita habitat in sanctis. Ut in nostro corpore inest sensus singulis membris, sed non quantum in capite (ibi enim visus est, et auditus, et olfactus, et gustus, et tactus, in cæteris autem solus est tactus), ita in Christo habitat omnis plenitudo divinitatis, quia ille est caput, quo sunt omnes sensus. In sanctis verò quasi solus est tactus, quibus datus est Spiritus ad mensuram, cum de illius plenitudine acceperunt. Acceperunt autem de illius plenitudine non secundum essentialiter, sed secundum similitudinem, quia nunquam illam eandem essentialiter similem acceperunt gratiam. Puer ergo ille plenus sapientiâ et gratiâ fuit ab ipsâ conceptione. Unde Hieron. rectè dicit: *Novum facit Dominus super terram; mulier circumdabit virum, quia in utero Virginis perfectus exiit, non solum propter animam et carnem, sed etiam propter sapientiam et gratiam quâ plenus erat.*

Auctoritatem ponit quæ videtur obviare.

2. Huic autem sententiæ videtur obviare quod in Lucæ Evangelio, c. 2, legitur: *Jesus proficiebat sapientiâ et ætate et gratiâ apud Deum et homines.* Si enim proficiebat sapientiâ et gratiâ, non videtur à conceptione habuisse plenitudinem gratiæ sine mensurâ. Ad quod sanè dici potest ipsum secundum hominem tantam à conceptione accepisse sapientiæ et gratiæ plenitudinem, ut Deus ei plenius conferre non potuerit; et tamen verè dicitur profecisse sapientiâ et gratiâ, non quidem in se, sed in aliis qui de ejus sapientiâ et gratiâ proficiebant, dum eis sapientiæ et gratiæ munera secundum processum ætatis magis ac magis patefaciebat. Unde Gregorius in hom. 11, super cap. 2 Lucæ, ait: *Juxta hominis naturam proficiebat sapientiâ; non quod ipse sapientior esset ex tempore, qui à primâ conce-*

ptionis horâ Spiritus sapientiæ plenus permanebat, sed eandem quâ plenus erat sapientiam cæteris ex tempore paulatim demonstrabat. Juxta hominis naturam proficiebat ætate de infantiâ ad juventutem; juxta hominis naturam proficiebat gratiâ, non ipse quod non habebat per accessum temporis accipiendo, sed pandendo donum gratiæ quod habebat. Apud Deum et homines proficiebat, quia quantum proficiente ætate patefaciebat hominibus dona gratiæ quæ sibi inerant et sapientiæ, tantum eos ad laudem Dei excitabat, et sic Deo Patri ad laudem Dei, et hominibus ad salutem proficiebat. In aliis ergo, non in se, proficiebat sapientiâ et gratiâ. Unde in eodem Evangelio, Joan. 1, puer ille sapientiâ plenus et gratiâ perhibetur. Sic ergo dicitur profecisse sapientiâ et gratiâ, ut aliquis rector ecclesiasticus dicitur proficere in curâ sibi traditâ, dum per ejus industriam alii proficiunt.

Predictis videtur adversari quod Ambrosius ait

3. Alibi tamen scriptum reperitur quod secundum sensum hominis profecerit sicut et hominis profecit. Ait enim Ambros., in lib. de Incarnationis dominicæ Sacramento, sic: *Deus perfectionem naturæ suscepit humanæ. Suscepit sensum hominis; sed non sensu carnis fuit inflatus. Sensu hominis animam dixit conturbatam, sensu hominis esurivit et rogavit; sensu hominis profecit sicut scriptum est Lucæ 2: « Jesus proficiebat ætate et sapientiâ et gratiâ. »* Quomodo proficiebat sapientiâ Dei? Profecit ætatis et profecit sapientiæ, non divinæ, sed humanæ naturæ est. Ideo ætatem commemoravit, ut secundum hominem crederes dictum. Ætas enim non divinitatis, sed corporis est. Ergo si proficiebat ætate hominis, proficiebat sapientiâ hominis. Sensus autem hominis profecit, et quia sensus, ideò sapientiâ. Quis sensus proficiebat? Si humanus, ergo ipse per incrementum susceptus est; si divinus, ergo mutabilis per profectum; quod enim proficit, mutatur in melius; sed quod divinum est, non mutatur. Quod ergo mutatur, non est divinum. Sensus ergo proficiebat humanus. Sensum ergo suscepit humanum. Nec poterat confortari virtus Dei nec crescere Deus, nec altitudo sapientiæ Dei impleri. Quæ ergo implebatur, erat non Dei, sed nostra sapientiâ, nam quomodo implebatur, qui ut omnia impleat descendit? Per quem autem sensum dixit Isaias, c. 8, quod patrem nesciebat puer aut matrem? Scriptum est enim: *Præquam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet spolia Samaritæ.* Sapientiam enim Dei futura et occulta non fallunt. Experts autem agnitionis infantia, per humanam utique imprudentiam, quod adhuc non didicit, ignorat. Sed verendum est, inquam, ne si duos principales sensus aut geminam sapientiam Christo tribuamus, Christum dividamus. Numquid cum et divinitatem ejus et carnem adoramus, Christum dividimus? Numquid cum in eo imaginem Dei crucemque veneramus, dividimus eum? Apostolos certè, qui de eo dixit, 2 Cor. 13: *Quoniam etsi crucifixus est ex infirmitate nostrâ, vivit tamen ex virtute Dei*, ipse dixit, 1 Cor. 1, quia non divinus est Christus. Numquid etiam cum dicimus, quia animam rationalem et intellectus nostri suscepit capacem, dividimus eum? Non enim ipse Deus Verbum pro animâ rationali et intellectus capaci in carne suâ fuit; sed animam rationalem et intellectus nostri capacem, et ipsam humanam et ejusdem substantiæ ejus nostre sunt animæ, et carnes nostre similes, ejusdemque ejus caro est nostra, substantiæ suscipiens, perfectus etiam homo fuit.

De intelligentiâ præmissorum verborum.

4. Hæc verba Ambrosii piâ diligentiâ inspicenda sunt; ex parte hominis ignorantiam instruunt et illuminant, quæ ex parte errandi fomitem male intellecta ministrant. His enim evidenter traditur duos in Christo esse principales sensus, sive geminam sapientiam. Neque ideò unitas et singularitas personæ dividitur; sed juxta duas naturas, duas habet sapientias, unam non creatam, sed genitam, quæ ipse est; alteram non genitam, sed creatam, et per gratiam ei collatam. Nam

Anias de eo protestatur. c. 11 : Regreſcit ſuper eum Spiritus ſapientiæ et intellectus. Spiritu ergo ſapientiæ et intellectus, id est, ſapientiâ et intelligentiâ per Spiritum ſanctum gratis datâ. Chriſtus erat ſapiens ſecundum animam. Secundum Deum verò ſapiens erat ſapientiâ æternâ quæ Deus est. Et ſicut in quantum Deus est, bonus est bonitate naturali, quæ ipſe est, et juſtus juſtitia naturali, quæ ipſe est; ita ſapiens ſapientiâ naturali, quæ ipſe est. Anima verò ejus ſicut bona est et juſta bonitate vel juſtitia gratis datâ, quæ ipſa non est; ita est ſapiens ſapientiâ gratis datâ, quæ ipſa non est. Et licet gemina in Chriſto ſit ſapientiâ, una tamen eademque perſona eſt; quæ in quantum Deus eſt, et in quantum natura divina eſt, ſapiens eſt ſapientiâ ingeniâ, ſcilicet, ſapientiâ æternâ, quæ eſt Pater, et ſapientiâ quæ non eſt ingeniâ, quæ communis eſt tribus Perſonis, non tamen geminâ ſapientiâ, quia non eſt alia et alia ſapientiâ; ſapientiâ ingeniâ, quæ tantum Pater eſt, et ſapientiâ quæ communiter Patreſt et Filius et Spiritus ſanctus. In quantum verò eadem perſona eſt homo, id eſt, ſecundum hominem acceptum, vel in quantum eſt ſubſiſtens ex animâ et carne, ſapiens eſt ſapientiâ gratuita. Sapiens ergo eſt humano ſenſu et divino.

Quomodo intelligendum illud : Senſus proficiebat humanus.

5. Sed ex quâ cauſâ illius dicti intelligentiâ, ſcilicet, *ſenſus proficiebat humanus*, aſſumenda eſt? Apertè enim videtur Ambros. innere quòd ſecundum humanum ſenſum Chriſtus profecerit, et quòd infantia ejus expertis cognitionis fuerit, et patrem et matrem ignoraverit; quod nec Eccleſia recipi, nec præmiſſæ auctoritates patiuntur ſic intelligi. Sed ita ſanè poſteſt accipi, ut quantum ad viſum hominum et ſui ſenſus oſtentionem, Chriſtus profeciſſe dicatur. Proficiebat ergo humanus ſenſus in eo ſecundum oſtentionem, et aliorum hominum opinionem. Ita etiam patrem et matrem dicitur ignorâſſe in infantia: quia ita ſe habebat et gerebat ac ſi agnitionis expertis eſſet.

DISTINCTIO XIV.

ANIMA CHRISTI HABUERIT SAPIENTIAM PAREM CUM DEO;
ET SI OMNIA SCIT QUÆ DEUS.

1. Hic quæri opus eſt, cum anima Chriſti eſſet ſapiens ſapientiâ gratuita, utrùm habuerit ſapientiam æqualem Deo, ſive omnium rerum ſcientiam habuerit vel habeat, id eſt, utrùm omnia ſciat quæ Deus ſciat. Quibuſdam placet quòd nec parem cum Deo habeat ſcientiam, nec omnia ſciat quæ Deus, quia in nullo creatura æquatur Creatori. Cum ergo anima illa creatura ſit, in nullo æquatur Creatori; ergo nec in ſapientiâ. Non ergo habet æqualem cum Deo ſapientiam, nec ſciat omnia quæ Deus. Item, ſi anima illa æqualem habet cum Deo ſapientiam, non ergo Deus in omni bono majorem habet ſufficientiam, quam ejus creatura. Inducunt etiam auctoritates ad idem probandum. Ait enim Prophetâ, ps. 138. ex perſonâ hominis aſſumpti : *Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me, et non potero ad eam.* Quod exponens Caſſiodor. ait : Veritas humanæ conditionis oſtenditur, quia aſſumptus homo divine ſubſtantie non poſteſt æquari vel in ſcientiâ vel in alio. Apoſtolus etiam ait, 1 Cor. 2 : *Nemo novit quæ ſunt Dei, niſi Spiritus Dei, qui ſolus ſcrutatur omnia etiam profunda Dei.* His aliſque pluribus rationibus et auctoritatibus nituntur; qui animam Chriſti aſſerunt nec parem cum Deo habere ſcientiam, nec omnia ſcire quæ Deus ſciat. Quia ſi omnia ſciat quæ Deus, ſciat ergo creare mundum, ſciat etiam creare ſeipſam.

Reſponſio, quæſtionis definitivam continens ſententiam.

2. Quibus reſpondentes, dicimus animam Chriſti per ſapientiam ſibi gratis datam in Verbo Dei, cui unita eſt, unde etiam perfectè intelligit, omnia ſcire quæ Deus ſciat, ſed non omnia poſſe quæ poſteſt Deus, nec ita clarè et perſpicuè omnia capit ut Deus; et idè non æquatur Creatori in ſcientiâ, eſti omnia ſciat quæ et ipſe; nec eſt ejus ſapientiâ æqualis ſa-

pientiæ Dei, quia illa multò eſt dignior, digniſſeque et perfectiſſe omnia capit quàm illius animæ ſapientiâ; ergo et in ſcientiâ majorem habet ſufficientiam Deus quàm anima illa: quæ dignior eſt omni creaturâ. Illud verò Apoſtoli, 1 Cor. 2, quod inducunt : *Nemo novit quæ Dei ſunt, niſi Spiritus Dei, qui ſolus ſcrutatur omnia*; pro nobis facit. Mox enim addit Apoſtolus : *Nos autem Spiritum Dei habemus*; ut per Spiritum quem habebat Dei profunda ſe ſcire oſtenderet. Sed anima illa præ omnibus Spiritum Dei habuit : *Cui Spiritus non eſt datus ad meſuram*, ut ait Joannes evangelista, c. 3; dona ergo Spiritus ſancti ſine meſurâ habuit, ergo et ſapientiam. Omnia ergo ſciuit anima illa. Si enim quædam ſciuit, quædam non, tunc non ſine meſurâ ſcientiam habuit. Sed ſine meſurâ ſcientiam habuit; ſciit ergo omnia. Fulgentius etiam in ſermone quodam multa inducit, quibus aſſerit animam illam rerum omnium ſcientiam habere, utens auctoritate Apoſtoli dicentis : *In quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ et ſcientiæ aſſeconditi.* Quod etiam ratione poſteſt probari ſic: Nihil ſciit aliquis quod ejus anima ignorat. Sed Chriſtus, ſecundum omnium conſeſſionem, omnia ſciit: ergo anima ejus omnia ſciit. Ad id verò quod dicit : Si omnia ſciit; ergo ſciit creare mundum vel ſeipſam, reſpondemus quòd ſcientiam habet mundum creandi, ſed non potentiam, et creandi animam; et ſciit quomodo Deus ſeipſam creaverit; habet ergo ſcientiam ſui creatæ, ſed non ſui creandæ, qui non eſt creandæ, ſed creatæ.

Quare Deus non dedit ei potentiam omnium, ut ſcientiam.

3. Si verò quæritur quare Deus non dederit ei potentiam faciendi omnia, ut ſcientiam, reſponderi poſteſt : Quia naturaliter capax eſt ſcientiæ, et idè id congruè ei datum eſt ſine meſurâ, cujus ipſa naturaliter capax eſt. Non eſt autem ei datum poſſe omnia facere quæ Deus facit, ne omnipotens, et per hoc Deus putaretur. Veritatem forè nec potentiam faciendi omnia ei Deus præſtare potuit, eſti potentiam faciendi aliqua ei dederit quæ non facere poſteſt. Sic ergo anima Chriſti omnia quæ Deus ſciit in Verbo Dei, quod li-uidius et præſentiſſe omni creaturâ contemplatur, ut ei unita, in quo etiam angeli et quæ Dei ſunt, et quæ futura ſunt cognoscunt.

Quomodo intelligenda ſint quædam verba Ambroſii ſuper Lucam.

4. Sed ſi illa anima non habet tantam potentiam quantam et Deus, nec homo aſſumptus tantam potentiam quantam et Deus, quomodo ergo intelligitur illud Ambros. ſuper Lucam, ubi angelus de natiſſe Filio Virginis ait : *Hic erit magnus, et Filius altissimi vocabitur?* Non idè, inquit, erit magnus, quòd ante partum Virginis magnus non fuerit, ſed quia potentiam quam Dei Filius naturaliter habet, homo erat ex tempore accepturus, ut una ſit perſona homo et Deus. Ecce apertè dicit quòd homo erat accepturus ex tempore potentiam quam Dei Filius habuit naturaliter. Sed ſi homo accepturus erat illam potentiam; ergo vel perſona vel natura hominis. Sed perſona non, quia ſemper habuit et habet; ergo natura. Si natura; ergo anima. Nam de carne conſtat quòd accipere non poſſet. Ad quod dicimus illud eſſe accipiendum de perſonâ, ſed non in quantum eſt Dei, inò in quantum eſt perſona hominis. Una eſt enim perſona Dei, et hominis, Filii Dei et filii hominis; quæ in quantum Dei perſona eſt, ſemper et naturaliter omnipotentiam habuit, ſed in quantum eſt hominis non ſemper fuit. Illa ergo perſona quæ ſemper fuerat Dei, futura erat hominis perſona; et ſecundum quod futura erat hominis perſona, acceptura erat ex tempore potentiam, quam naturaliter et ſemper habuerat in quantum perſona. Secundum hanc diſtinctionem illud, et ſimilia ſanè poſſunt accipi. Quæ diſtinctio in pluribus quæſtionum articulis eſt neceſſaria adverſus quorundam perplexam verbositate. Sed cum de rebus conſtat, in rebus fruſtrâ habetur controverſia.

DISTINCTIO XV.

DE HOMINIS DEFECTIBUS QUOS ASSUMPSIT CHRISTUS IN HUMANÀ NATURA.

1. Illud quoque prætermittendum non est, quòd Dei Filius naturam hominis accepit passibilem, animam passibilem et carnem passibilem et mortalem. Ut enim probaretur verum corpus habere, suscepit defectus corporis, famem, sitim et huiusmodi. Et ut veram animam probaretur habere, suscepit defectus animæ, scilicet tristitiam, timorem, dolorem et huiusmodi. Omnis autem sensus, animæ est. Non enim caro sentit, sed anima, utens corpore velut instrumentum. Unde August., super Genes. in lib. 12, c. 24, l. 3: Non corpus sentit, sed anima per corpus, quò velut nuntio utitur ad confirmandum in seipsa quòd extrinsecis nuntiatur. Sicut ergo anima quòd foris est per corpus tanquam per instrumentum videt vel audit, ita etiam per corpus quædam sentit mala quæ sine corpore non sentiret, ut famem, et sitim et huiusmodi. Unde non immeritò defectus corporis dicuntur. Quædam autem non per corpus, imò etiam sine corpore, sentit: ut est timor, et huiusmodi. Sentit ergo anima dolores, sed quosdam per instrumentum corporis, quosdam verò non. Suscepit autem Christus sicut veram naturam hominis, ita et veros defectus hominis, sed non omnes. Assumpsit enim defectus pænæ, sed non culpæ, nec tamen omnes defectus pænæ, sed eos omnes quos homini eum assumere expediebat, et suæ dignitati non derogabat. Sicut enim propter hominem homo factus est, ita propter eum hominis defectus suscepit. Suscepit autem de nostro, ut de suo nobis tribueret, ut nostrum tolleretur defectum. Suscepit enim nostram vetustatem, ut suam nobis infunderet novitatem. Simpliciter ille accepit vetustatem, id est, pænæ, ut nostram duplicem consumeret, id est, pænæ et culpæ.

Qualiter accipiendum sit illud quòd ait Leo papa.

2. Tradit auctoritas, Heb. 4, quòd Dominus noster in se suscepit omnia infirmitatis nostræ præter peccatum, quòd nisi accipiatur de illis tantum quæ eum sumere pro nobis oportuit, nec dedecuit, falsum esse probatur. Non enim assumpsit ignorantiam aliquam, cum sit ignorantia quædam quæ defectus est, nec peccatum est, scilicet ignorantia invincibilis; nam vincibilis peccatum est, si tamen de his est quæ nobis expedit scire. Sunt enim quædam quorum scientia non affert, vel ignorantia non impedit salutem; et fortè talium rerum ignorantia defectus non est. Constat autem in nobis esse ignorantiam atque difficultatem volendi vel faciendi bonum, quæ ad miseriam nostram pertinent. Unde Aug., in lib. 3 de lib. Arbit., cap. 18, et libro Retractionum 1, c. 9, tom. 1, et libro 7 de Bono perseverantie, cap. 41: Approbare, inquit, falsa pro veris, ut erret invitus, et resistente atque torquente dolore carnalis vinculi non posse à libidinosis operibus temperare, non est natura instituti hominis, sed pænâ damnati. Ex quâ miseriâ, peccantibus iustissimè inflicta, liberat Dei gratia, quia spontè homo libero arbitrio cadere potuit, non etiam surgere; ad quam miseriam pertinet ignorantia et difficultas, quam patitur omnis homo ab exordio natiuitatis suæ, nec ab isto malo quisquam, nisi gratiâ Dei, liberatur. Ecce evidenter dicit hic August. Ignorantiam quâ quis invitus falsa pro veris approbat, et difficultatem quâ non potest se temperare à malo, ad miseriam nostram pertinere, et pænâ esse hominis. Hæc autem Christus non habuit. Non ergo accepit omnes defectus nostræ infirmitatis præter peccatum.

Quòd ignorantia talis et difficultas non sit peccatum.

3. Sed fortè aliquis dicet illa esso peccatum. Cui obviat illud quòd August. tradere videtur: hoc scilicet, Deum inculpabiliter ante peccatum in exordio conditionis homini potuisse indere, ut essent ei naturalia; ita in lib. Retract. Inquiens: Ignorantia et difficultas etiamsi essent hominis primordia naturalia, nec sic esset culpandus Deus, sed laudandus. Sed si

hæc homo in primordio naturaliter habuisset, numquid essent in eo defectus et pænâ? Si defectus, vel pænâ ei indita fuisset ante peccatum, iniuste enim eo agi videretur, si ante culpam sentiret pænâ. Ob hoc sanè dicimus illa non fuisse defectus vel pænâs, si naturaliter homini inuisisset; sicut non fuit homini ante peccatum mondum gratiam adeptus defectus sive pænâ, non posse proficere. Sed postquam gratiam recepit, per quam proficere potuit et ad tempus profecit, eamque culpa sua post amisit, simulque proficiendi facultatem perdidit, defectus fuit ei et pænâ non posse proficere, scilicet malum declinare et bonum facere. Omnes ergo defectus nostros suscepit Christus præter peccatum, quos ei conveniebat sustinere, et nobis expediebat. Sunt enim plura ægritudinum genera et corporis vitia, à quibus omnino immunis exiit. Quos enim defectus habuit, vel ad ostensionem veræ humanitatis, ut timorem et tristitiam; vel ad impletionem operis ad quòd venerat, ut passibilitatem et mortalitatem; vel ab immortalitatis desperationem spem nostram erigendam, ut mortem, suscepit. Hos autem defectus non conditionis suæ necessitate, sed miserationis voluntate suscepit. Veros quidem habuit defectus sicut et nos, sed non eadem ex causâ. Nos enim ex peccato originali hos defectus contrahimus, sicut Apostolus insinuat dicens, Rom. 8: *Corpus quidem propter peccatum mortuum est*, id est, necessitatem moriendi habet in se. Christus autem non ex peccato huiusmodi habet defectus, quia sine peccato est conceptus et natus, et in terris conversatus. Sed ex solâ miserationis voluntate de nostro in se transtulit veram infirmitatem, sicut accepit veram carnem, quam sine omni infirmitate assumere potuit, sicut absque culpa eandemque suscepit.

Auctoritatis probat Christum secundum hominem verò dolores sensisse et linxisse, contra quosdam hoc negantes.

4. Sed quia nonnulli de sensu in passione humanitatis Christi malè sensisse inveniuntur, asserentes similitudinem atque imaginem passionis et doloris Christum hominem pertulisse, sed nullum omnino dolorem vel passionem sensisse; auctoritatem testimoniis eos convincentes, indubitabile faciamus quòd supra diximus. Propheta Isaias dicit, c. 53: *Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit*. Et Veritas ipsa in Evangelio, Matth. 26, ait: *Tristis est anima mea usque ad mortem*; ubi etiam legitur, Marc. 14: *Cæpit Jesus parere et cadere*. Propheta etiam ex personâ Christi ait, ps. 87: *Repleta est malis anima mea*. Quòd exponens August. inquit, in tom. 8, enarratione ad eundem versum: Non vitius et peccatus, sed humanis malis, id est, doloribus repleta fuit anima Christi, quibus ipsa compatitur carni. Non enim dolor corporis potest esse sine animâ. Dolere autem anima, etiam non dolente corpore, potest. Nos autem humanæ infirmitatis affectus, sicut ipsam carnem ac mortem, non humanæ conditionis necessitate, sed miserationis voluntate suscepit. Ambr. etiam, tom. 2, in lib. 2 de Fide, c. 3, ait: Scriptum est, Matth. 26: *Pater, si possibile est, transeat à me calix iste*. Timet ergo Christus; et dum Petrus non timet, Christus timet. Petrus dixit, Joan. 13: *Animam meam ponam pro te*; Christus dicit, Joan. 12: *Animam meam turbatur*; utrumque verum est et rationis plenum, quòd et ille qui est inferior non timet, et ille qui superior est gerit timentis affectum. Idem in eodem, cap. 5, in fine: *Ut homo turbatur, ut homo flet, ut homo crucifigitur, per naturam hominis et tradavit et resurrexit*. Non turbatur ejus virtus, non turbatur ejus divinitas, sed turbatur anima, secundum humanam fragilitatis assumptionem. Nam qui suscepit animam, suscepit etiam animæ passionem. Non enim eo quòd Deus erat, aut turbari aut mori posset. Idem in eodem, cap. 3, paulò superius: *Suscepit tristitiam meam; et confidenter tristitiam nomino, qui crucem prædico*. Ut homo habuit tristitiam, quam meo suscepit affectu, mihi compatitur, mihi tristis est, mihi

d let. Ergo pro me et in me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret. Doles igitur, Domine Jesu, vulnera mea, non tua, quia non tu pro te, sed pro me dolens. Hieron. quoque, ad Damasc., tom. 4, in explanatione fidei, ait: Nos ita dicimus hominem passibilem à Dei Filio susceptum, ut deitas impassibilis permaneret. Passus est enim Filius Dei non putative, sed verè, omnia quæ de illo Scriptura testatur, sed secundum illud quod pati poterat, scilicet, secundum substantiam assumptam. Licet ergo persona Filii suscepit passibilem hominem, ita tamen ejus habitatione secundum substantiam suam nil passa est, ut tota Trinitas, quam impassibilem necesse est confiteri. His alisque auctoritatibus perspicuum fit Christum verè passibilem assumpsisse hominem, atque in eo defectus et affectus nostræ infirmitatis suscepisse; sed voluntate, non necessitate condicione.

Hic ponit quæ prædictis adversari videntur.

5. Quædam tamen reperiuntur in sanctorum tractatibus, quæ præmissis adversari videntur. Nam super illum locum psal. 21: *Clamabo et non exaudies*, August., tom. 8, exposit. 2, tradere videtur Christum nec verè timuisse, nec verè tristatum esse, dicens sic: Quomodo hoc dicit, qui peccatum non fecit, nec invenit est dolus in ore ejus (Isai., 35); sed nobis de corpore suo hoc dicit. Corporis enim sui, id est, Ecclesiæ gerebat personam; sicut et alibi, Mat. 26, cum dixit: *Transat à me calix iste*, pro nobis loquitur, nisi forte potestur timuisse mori; sed non verè timebat Dominus pati, tertiâ die resurrecturus, cum arderet Paulus dissolvi, et esse cum Christo (Philipp. 1). Non etiam fortior est miles quàm imperator. Miles enim coronandus gaudet mori, et Dominus coronaturus timet mortem? Sed infirmitatem nostram representans, pro suis infirmis qui timent mori, hæc dixit: Vox illorum erat, non capitis. Hieronymus etiam ait: Erubescant qui putant Salvatorem timuisse mortem, et passionis pavore dixisse: *Transat à me calix iste*. (Super Evangelium Mathæi, in initio Commentarii ad caput 26, in tomo 8.)

Determinatio auctoritatum.

6. Ne autem in sacris Literis aliqua adversa diversitas esse putetur, harum auctoritatum verba in hunc modum accipienda dicimus, ut non veritatem timoris et tristitiæ vel propassionem, sed timoris et tristitiæ necessitatem et passionem à Christo removere intelligatur. Habuit enim Christus verum timorem et tristitiam in naturâ hominis; sed non sicut nos, qui sumus membra ejus. Nos enim causâ peccati nostri his defectibus necessario subjaceamus, et in nobis sunt isti defectus secundum propassionem et passionem, sed in Christo non nisi secundum propassionem. Sicut enim in peccatis gradus quidam notantur passio et passio, ita et in penalis effectibus. Afflictor enim quis interdum timore vel tristitiâ, ita ut mentis intellectus non inde moveatur à rectitudine vel Dei contemplatione, et tunc passio est. Aliquando verò movetur et turbatur, et tunc passio est. Christus verò non fuit ita turbatus in animâ timore vel tristitiâ, ut à rectitudine vel à Dei contemplatione aliquatenus declinaret; sevel à Dei contemplatione quem modum intelligitur, cum dicitur vel timuisse vel tristis fuisse. Unde Hieron., Comment. ad 26 cap. Mat., penè in medio, ubi legitur: *Capit contristari et maestus esse*: Ut veritatem, inquit, probaret assumpti hominis, verè contristatus est, sed non passio ejus dominatur animo, verum propassio est. Unde ait: *Capit contristari*. Aliud est enim contristari, aliud incipere contristari; quod est: Aliter contristatur quis per propassionem, aliter per passionem. Ideoque secundum hanc distinctionem aliquando dicitur Christus non verè timuisse, aliquando verè timuisse, quia verum timorem habuit et tristitiam, sed non secundum passionem, neque ex necessitate conditionis. Unde Aug., tom. 8, Enarr. in ps. 93, post medium, ex his causis volens assumi dictorum intelligentiam, dicit Christum non verè timuisse vel tristatum esse, et incontinenti verum tristitiam habuisse. His verbis

infirmos in se præsignans Dominus ait: *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste*. Non enim vorè timebat Dominus pati, tertiâ die resurrecturus, cum arderet Paulus dissolvi et esse cum Christo. Iste gaudet coronandus, et tristis est Dominus coronaturus? Ecce hic videtur tristitiam et timorem à Christo remove. Continuo autem subjunxit: Sed tristitiam sic assumpsit quomodo carnem. Fuit enim tristis, sicut Evangelium dicit, Marc. 14. Si enim tristis non fuit, cum Evangelista dicat: *Tristis est anima mea*, etc.; ergo et quando dicit, dormivit Jesus, non dormivit; vel quando dicit manducasse, non manducavit; et ita nihil sanum relinquatur, ut dicatur etiam, corpus non erat verum. Quidquid ergo de illo scriptum est, verum est, et factum est. Ergo tristis fuit; sed voluntate tristitiam suscepit veram, quomodo voluntate carnem veram. Apertè noscitur eundem sibi in his verbis contradicere, nisi varias dictorum discerneret causas; ex quibus intelligentia verborum assumenda est. Si enim discernatur intelligentiæ causa prædictorum verborum, nihil occurrit contradictionis.

De quibusdam Hilarii capitulis valde obscuris, quæ videntur communi sententiæ obviare.

7. Verumtamen magis movent ac difficiliorum afferunt quæstionem verba Hilarii, quibus videtur tradere ictus, et vulnera et hujusmodi, sic in Christum incidisse, ut passionis dolorem non incuterent: sicut telum tractum per aquam, vel ignem, vel aera, ea facit quæ et cum trahitur per corpora animata, quia perforat et compungit; non tamen dolorem ingerit, quia non sunt illæ res doloris capaces. Ita et corpus Christi sine sensu pœnæ, vim pœnæ exepisse dicit, quia sicut corpus nostrum non habet talem naturam, ut valeat calcare undas, ita corpus Christi dicit non habuisse naturam nostri doloris, quia non habuit naturam ad dolendum. Ait etiam sic in lib. 10 de Trin.: Unigenitus Deus hominem verum secundum similitudinem nostri hominis, non deficiens à se Deo, assumpsit. In quo quamvis aut ictus incideret, aut vulnus descenderet, aut nodi concurrerent, aut suspensio elevarer, afferrent quidem hæc impetum passionis, non tamen passionis dolorem inferrent; ut telum aliquod aquam perforans, vel ignem compungens, vel aera vulnerans, omnes quidem has passiones naturæ suæ infert ut perforet, ut compungat, ut vulneret; sed naturam suam in hæc passio illata non retinet, dum in naturâ non est, vel aquam forari, vel pungi ignem, vel aera vulnerari, quamvis natura telis sit et vulnerare, et compungere, et forare. Passus quidem Christus est dum cæditur, dum suspenditur, dum moritur; sed in corpus irruens passio, nec non fuit passio, non tamen naturam passionis exercuit, dum et penali ministerio pœna deservit, et virtus corporis sine sensu pœnæ vim pœnæ in se deservientis excepit. Habuit sane illud dominicum corpus doloris nostri naturam, si corpus nostrum id naturæ habet, ut calcet undas et fluctus desuper est, nec clausa domus obstaculis arceatur. Atverò si dominici corporis solum ista natura sit, ut feratur in humidis, et sistat in liquidis, et structa transcurrat, quid per naturam humani corporis carnem ex Spiritu sancto conceptam judicamus? Caro illa de cœlis est, et homo ille de Deo est, habens ac patiendum corpus; et passus est, sed naturam non habens ad dolendum. Idem in eodem: Videmus autem ille passionis ordo infirmitatem in Domino doloris permittat intelligi; dilatis enim causis ex quibus metum Domino hæresis ascribit, res ipsas ut geste sunt conferamus. Nec enim fieri potest ut timor ejus significetur in verbis, ejus fiducia continuatur in factis. Timuisse ergo hæretico passionem videtur. Sed ob ignorantie hujus errorem, Petrus, et Satanæ et scandalum est. An ne timuit mori, qui armatis obvis prodiit, et in corpore ejus infirmitas fuit, ad cujus occursum consternata persequentium agmina supinatis corporibus conciderunt? Quam ergo infirmitatem dominatam hujus corporis credis, cujus tantam habuit natura virtutem? Sed forte dolorem vulnereque timuit

Quem, rogo, ò tu dominicæ infirmitatis assertor, penetrantis carnem clavi habuit terrorem, qui excisum aurem solo restituit tactu? Producens hæc autem manus, clavum dolet, et sentit vulnus, qui alteri dolorem vulneris non reliquit? Pungendæ carnis metu tristis est, cuius in tactu caro post eandem sanatur? Idem eod. lib. 10: Collatis ergo dictorum gestorumque virtutibus demonstrari non est ambiguum in naturâ corporis ejus infirmitatem corporeæ naturæ non fuisse, et passionem illam, licet corpori illata sit, non tamen naturam dolendi corpori intulisse; quia, licet forma corporis nostri esset in Domino, non tamen vitiosæ infirmitatis nostræ forma erat in corpore quod ex conceptu Spiritûs sancti virgo progeniuit. Audisti, lector, verba Hilarii, quibus dolorem excludere videtur. Sed si, excussa sensû et impietatis habitudine, præmissis diligenter intendas, atque ipsius Scripturæ circumstantiam inspicias, dictorum rationem atque virtutem percipere utcumque poteris, et intelligentiam arguere non attentabis. Intelligitur enim eâ ratione dixisse dolorem passionis in Christum non incidisse, et virtutem corporis Christi sibi excepsisse vim pœnæ sine sensu pœnæ, quia doloris causam et meritum in se non habuit. Quod videtur notasse ubi ait: Non habens naturam ad dolendum. Et idem non judicanda est caro illius secundum naturam nostri corporis; nec in eo etiam dominium habuit passio; ita etiam non habuit naturam ad timendum vel trilandum, quia non habuit talem naturam in quâ esset causa timoris vel tristitiæ. Ita necessitas timendi non fuit in eo, sicut est in nobis. Nec natura doloris fuit in eo, sicut est in nobis. Tristitiam tamen in eo fuisse consequenter asserit, sed causam ejus extitisse non suam mortem, sed defectum Petri et aliorum apostolorum. Dicit enim Christum non propter mortem, sed usque ad mortem tristem fuisse: his verbis, interrogo quid sit Christum tristem esse usque ad mortem, et tristem esse propter mortem? non enim ejusdem significationis est, tristem esse propter mortem, et usque ad mortem. Quia ubi propter mortem tristitia est, illic mors causa tristitiæ est; ubi verò tristitia usque ad mortem est, mors non tristitiæ est causa, sed finis. A Deo autem non propter mortem suscepta est tristitia, ut sit destituta per mortem. Non ergo sibi tristis est, sed illis qui in scandalo per infirmitatem carnis erant futuri, quos monet orare, ne inducantur in tentationem, qui ante polliciti erant se non scandalizari. (Ibid., paulo inferius.)

DISTINCTIO XVI.

AN IN CHRISTO FUERIT NECESSITAS PATIENDI ET MORIENDI, QUÆ EST DEFECTUS GENERALIS.

1. Hic oritur quæstio ex prædictis ducens originem; dictum est enim supra quod Christus in se nostros defectus suscepit, præter peccatum. Est autem hominis quidam generalis defectus, qui peccatum non est, scilicet, necessitas patiendi vel moriendi. Unde corpus nostrum non tantum mortale, sed etiam *mortuum* dicitur, quia non tantum aptitudinem moriendi, sed etiam necessitatem habet. Ideo quæritur utrum necessitas talis in Christi carne fuerit. De aptitudine enim moriendi, quod in eo fuerit, ambiguum non est, quæ etiam ante peccatum in homine fuit, quando aliquis in eo non fuit defectus; nec ergo mortalitas illa tunc in eo fuit defectus, quia natura ei erat. Unde etiam quidam talem mortalitatem in nobis non esse defectum non improbè tradunt, sed necessitatem moriendi vel patiendi, quæ etiam mortalitas dicitur vel passibilitas. Dicitur enim homo nunc passibilis vel mortalis, non modò propter aptitudinem, sed etiam propter necessitatem. Sed nunquid hic defectus fuit in Christi carne? Anima quoque ejus cum passibilis extiterit ante mortem, numquid necessitatem patiendi habuit? Si enim necessitas patiendi vel moriendi fuit in Christo, non videtur solâ voluntate miserationis defectus nostros accepisse. Ad quod dici potest Christum voluntate, non necessitate suæ naturæ, hos defectus sicut alios suscepisse, scilicet, necessitatem

patiendi in animâ, simul autem patiendi et moriendi in carne. Verum hanc necessitatem non habuit ex necessitate suæ conditionis, quia à peccato immunis, sed ex solâ voluntate accipit, de nostrâ infirmitate ponens tabernaculum suum in sole, scilicet, sub temporali mutabilitate et labore. Unde auctoritas, Glossa super cap. 9 Epist. ad Hebr., dicit quod sicut hominibus aliis et jure et lege naturæ statutum est semel mori, ita et Christus eadem necessitate et jure naturæ semel oblati est, et non sæpè. Nec idem dicit jure naturæ, quod ex naturâ suæ conditionis hunc defectum traxerit, qui etiam non provenit nobis ex naturâ secundum quod prius est instituta, sed ex eâ peccato vitiatâ; et idem dicitur hic defectus naturalis, quia quasi pro naturâ inolevit in omnibus diffusus.

De statibus hominis, et quid de singulis Christus accepit.

2. Et est hic notandum Christum de omni statu hominis aliquid accepisse, qui omnes venit salvare. Sunt enim quatuor status hominis: primus ante peccatum; secundus post peccatum, et ante gratiam; tertius sub gratiâ; quartus in gloriâ. De primo statu accepit immunitatem peccati. Unde August. illud c. 3 Joannis evangelistæ exponens: *Qui desursum venit, super omnes est*, dicit Christum venisse desursum, id est, de altitudine humanæ naturæ ante peccatum, quia de illâ altitudine sumpsit Verbum Dei humanam naturam, dum non assumpsit ipsam culpam cujus assumpsit pœnam. Sed pœnam assumpsit de statu secundo, et alios defectus. De tertio verò gratiæ plenitudinem. De quarto non posse peccare, et Dei perfectam contemplationem. Habuit enim simul bonam quædam, et bona patriæ, sicut et quædam mala vitæ.

DISTINCTIO XVII.

SI OMNIS CHRISTI ORATIO VEL VOLUNTAS EXPLETA SIT.

1. Post prædicta considerare oportet utrum Christus aliquid voluerit vel oraverit quod factum non sit. Hoc enim existimari potest per hoc quod ipse ait: *Pater, si possibile est, transeat à me calix iste; verumtamen non quod ego volo, sed quod tu vis*. Ille namque voluntatem suam à Patris voluntate discernere videtur.

De voluntatibus Christi secundum duas naturas.

2. Quocirca ambigendum non est diversas in Christo fuisse voluntates juxta duas naturas, divinam, scilicet, voluntatem et humanam. Humana voluntas est affectus rationis vel affectus sensualitatis; et alius est affectus animæ secundum rationem, alius secundum sensualitatem, uterque tamen dicitur humana voluntas. Affectu autem rationis id volebat, quod voluntate divinâ, scilicet, pati et mori; sed affectu sensualitatis non volebat, imò refugiebat; nec tamen in eo caro contra spiritum vel Deum concupiscebat, quia, ut ait August., lib. de Gen. ad litt., l. 10, c. 12: Nonnullum est vitium, cum caro concupiscit adversus spiritum. Caro autem dicta est concupiscere, quia hoc secundum ipsam agit animam, sicut anima per aurem audit, et per oculum videt. Caro enim nihil nisi per animam concupiscit. Sed concupiscere dicitur, cum anima carnali concupiscentiâ spiritui reluctatur, habens carnalem delectationem de carne et à carne, adversus delectationem quam spiritus habet. Ipsius autem carnalis, concupiscentiæ causa non est in animâ solâ nec in carne solâ; ex utroque enim sit, quia sine utroque delectatio talis non sentitur. Talis ergo rixa talisque concertatio in animâ Christi nullatenus esse potuit, quia carnalis concupiscentia ibi esse nequivit. Dei etiam voluntas erat, et rationi placebat, ut illud secundum carnem vellet, quatenus veritas humanitatis in eo probaretur. Nam qui hominis naturam suscepit, quæ ipsius sunt subire debuit. Ideoque sicut in nobis duplex est affectus, mentis, scilicet, et sensualitatis, ita et in eo debuit esse geminus affectus, ut mentis affectu vellet mori, et sensualitatis affectu nollet, sicut in viris sanctis fit. Petro enim ipsa Veritas dicit, Joan. 21, 18: *Cum senueris, extends manus tuas, et alius præcinget te, et ducet te quod tu non vis*, scilicet, ad mortem.

Quod exponens August., tom. 9, tract. 123, in fine, dicit quòd Petrus ad illam molestiam nolens est ductus, nolens ad eam venit, sed volens eam vicit; et reliquit affectum infirmitatis, quo nemo vult mori, qui adeò est naturalis, ut cum Petro nec senectus abstulerit. Unde etiam Dominus ait: *Transeat à me calix iste*, sed vicit eum vis amoris. Ergo et in Christo secundum humanitatem, et in membris ejus geminus est affectus: unus rationis charitate informatus, quo propter Deum quis mori vult; alter sensualitatis, carnis infirmitati propinquus et ei conjunctus, quo mors refugitur. Ut enim Aug. ait: Paulus mentis ratione cupit dissolvi et esse cum Christo, sensus autem carnis refugit et recusat. Hoc habet humanus affectus, quoniam qui diligit vitam, odit mortem. Secundum istum affectum Christus mori noluit, nec obtinuit quod secundum istum affectum petiit.

Auctoritatibus probat diversas in Christo voluntates.

3. Ex affectu ergo humano quem de Virgine traxit, volebat non mori, et calicem transire orabat. Unde Beda: Orat transire calicem, quia homo erat, dicens: *Pater transeat à me calix iste*. Ecce habes voluntatem humanam expressam. Vide jam rectum cor: *Sed non quod ego volo, sed quod tu vis*. Unde alibi, Joan. 6: *Non veni facere voluntatem meam*, quam, scilicet, temporaliter sumpsi ex Virgine, *sed voluntatem ejus qui misit me*, quam, scilicet, æternus habui cum Patre, hic aperte dicit duas in Christo fuisse voluntates, secundum quas diversa voluit. Hieron. quoque super illum locum Marc. 14: *Spiritus promptus est, caro autem infirma*; dans intelligi hic duas voluntates exprimi, ita ait: Hoc contra Eutychianos, qui dicunt in Christo tantam tantum voluntatem. Hic autem ostendit humanam, quæ propter infirmitatem carnis recusat passionem; et divinam, quæ prompta est perficere dispensationem. Augustinus etiam (1) duas in Christo asserit voluntates dicens: Quantum distat Deus ab homine, tantum à voluntate hominis. Unde hominem Christus gerens ostendit privatam voluntatem quamdam hominis, in quâ et suam et nostram figuravit, qui caput nostrum est, et ad eum sicut membra pertinemus. *Pater*, inquit, *si fieri potest, transeat à me calix iste*. Hæc humana voluntas erat, propriam aliquid, et tantquam privatam volens. Sed quia rectum vult esse hominem, et ad Deum dirigi, subdit: *Non quod ego volo, sed quod tu vis*. Ac si diceret: Vide te in me, quia potes aliquid proprium velle, ut Deus aliud velit. Conceditur hoc humanæ fragilitati. Idem alibi, super psalm. 95, post medium: Christus in passione duas expressit voluntates in se secundum duas naturas. Ait enim: *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste*. Ecce habes hominis voluntatem, quam ad divinam continuo dirigens ait: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*. Ambrosius ita etiam, in libro 12 de Fide: Scriptum est: *Pater si fieri potest, transeat à me calicem hunc*. Verba Christi sunt, sed quomodo et in quâ formâ dicantur adverte. Hominis substantiam gerit, hominis assumpsit affectum. Non ergo quasi Deus, sed quasi homo loquitur. Suscepit quidem voluntatem meam. Mea est voluntas, quam suam dixit cum ait: *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis*. Cum autem dixit, Joan. 16 et 17: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*, quia nihil excipitur, sine dubio quam Pater habet, eandem et Filius habet voluntatem. Eadem est Christi voluntas, quæ paterna. Una ergo voluntas est Patris et Filii. Sed alia est voluntas hominis, alia Dei; ut scias vitam in voluntate esse hominis, passionem autem Christi in voluntate divinâ, ut pateretur pro nobis. His testimoniis evidenter docetur in Christo duas esse voluntates, quod quia negavit Macharius archiepiscopus in Constantinopolitana synodo, condemnatus est. Et ex affectu humano sensualitatis quidem, non rationis, illud voluit et petiit, quod non impetravit. Nec ideò petiit ut impetraret, quia sciebat Deum non esse fa-

cturum illud; nec illud fieri volebat affectu rationis vel voluntate divinitatis. Ad quid ergo petiit? Ut membris formam præberet imminente turbatione clamandi ad Dominum, et subjicere voluntatem suam divinæ voluntati; ut si pulsante molestia tristentur, pro ejusdem amotione orent. Sed si nequeunt vitare, dicant quod ipse Christus. Non ergo ad insipientiam fuit, quod Christus clamans non exaudiret ad salutem corporalem. Bonum quidem petiit, scilicet, ut non moreretur; sed melius erat ut moreretur, quod et factum est. *De eo quod Ambrosius dicit, Christum dubitasse affectu humano.*

4. Cæterum non parum nos movent verba Ambrosii, quibus significare videtur Christum secundum humanum affectum de Patris potentia dubitasse, sic dicens in lib. 2 de Fide: De quo dubitat, de se, an de Patre? De eo utique cui dicitur *transfer*, dubitat hominis affectu. Nam Deus non de Patre dubitat, nec de morte formidat. Propheta etiam non dubitat, qui nihil Deo esse impossibile asserit, psal. 134: *Omnia quæcumque voluit fecit*. Num infra homines constitues Deum? Propheta non dubitat, et Filium dubitare tu credis? Ut homo ergo dubitat, ut homo locutus est. His verbis innui videtur quod Christus non in quantum Deus est vel Dei Filius, sed in quantum homo dubitaverit affectu humano. Quod eâ ratione dictum accipi potest, non quia ipse dubitaverit, sed quia modum gessit dubitantis, et hominibus dubitare videbatur.

Verba Hilarii longè diversam exprimentia sententiam à præmissa.

5. Illud etiam ignorandum non est quod Hilarius (1) asserere videtur, Christum non sibi, sed suis orasse, cum dixit: *Transfer à me calicem hunc*, sicut nec sibi, sed suis timuit; nec enim voluisse ut sibi non esset passio, sed ut à suis transiret calix passionis, ita inquit: Si passio honorificatura eum erat, sicut, Judâ exeunte, ait: *Nunc honorificatus est filius hominis*; quomodo tristem eum metus passionis effecerat, nisi fortè tam irrationabilis fuerit, ut pati mortem timeret, quæ patientem se glorificatura esset? Sed fortè timuisse usque eò existimabatur, ut transferri à se calicem deprecatus sit dicens: *Pater transfer calicem hunc à me*, Marci 14. Quomodo enim per patientiam metum transferri deprecaretur à se quod per dispensationis studium festinaret implere? Non enim convenit ut pati nolit, qui pati velit; et cum pati eum velle cognosceres, religiosus fuerat hoc confiteri, quam ad id impiæ stultitiæ prorumpere, ut eum assereres non pateretur orasse, quem pati velle cognosceres. Non ergo sibi tristis fuit, neque sibi orat transire calicem, sed discipulis; ne in eos calix passionis incumbat, quem à se transire orat, ne in his scilicet maneat. Non enim rogat ne secum sit, sed ut à se transeat. Deinde ait, Luc. 22: *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis*, humanæ in se sollicitudinis significans consortium, sed non discernens sententiam sibi communis cum Patre voluntatis. Pro hominibus ergo vult transire calicem, per quem omnes discipuli erant tentandi; et ideò pro Petro rogat, ne deficiat fides ejus. Sciens ergo hæc omnia post mortem suam desitura, usque ad mortem tristis est; et scit hunc calicem non posse transire, nisi biberit, ideò ait. Matth. 26: *Pater mi, si non potest transire calix iste nisi bibam illum, fiat voluntas tua*; sciens in se consummatâ passione metum calicis transiturum, qui nisi eum bibisset transire non posset; nec finis terroris nisi consummatâ passione, terrori succederet: quia post mortem ejus per virtutum gloriam apostolicæ infirmitatis scandalum pelleretur. Intende, lector, his verbis piâ diligentia ne sint tibi vasa mortis.

DISTINCTIO XVIII.

SI CHRISTUS MERUIT SIBI ET NOBIS, ET QUID SIBI ET QUID NOBIS.

1. De merito etiam Christi prætermittendum non

(1) Lib. 10 de Trin., longè satis ab initio, sed ante medium.

(1) Concione primâ enarrationis in psal. 32 super eo loco: *Rectos decet collaudatio*, in tom. 8.

est, de quo quidam dicere solent, quod non sibi, sed in membris tantum, meruerit. Meruit quidem membris redemptionem à diabolo, à peccato, à poenà, et regni resurrectionem; ut, amotà ignea romphœa, liber pateret introitus; sed et sibi meruit impassibilitatis et immortalitatis gloriam, sicut ait Apostolus, ad Phil. 2: *Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod et Deus exaltavit illum et dedit illi nomen quod est super omne nomen*. Apertè dicit Apostolus Christum propterea exaltatum per impassibilitatis gloriam, quia est humiliatus per passionis obedientiam. Humilitas ergo passionis, meritum fuit exaltationis; et exaltatio, præmiū humilitatis. Unde August., exponens præmissum capitulum, ait: Ut Christus resurrectione clarificaretur, prius humiliatus est passione. Humilitas, claritatis est meritum; claritas, humilitatis est præmiū, sed hoc totum factum est in formā servi. In formā enim Dei semper fuit et erit claritas. Item Ambrosius, idem capitulum tractans ait: Quid et quantum humilitatis mereatur hic ostenditur. His testimoniis evidens sit quod Christus per humilitatem et obedientiam passionis meruit clarificationem corporis; nec id solum, sed etiam impassibilitatem animæ. Anima enim ipsius ante mortem erat passibilis, sicut caro mortalis; sed post mortem merito humilitatis et animā impassibilis facta est, et caro immortalis. Utrum autem anima sit facta impassibilis, quando caro facta est immortalis, scilicet ipso resurrectionis momento, de auctoritate nobis certum non est. Sed vel mox post carnis separationem anima impassibilitate donata est, aut in resurrectione, quando caro refluoruit.

Quod à conceptu meruit sibi Christus hoc quod per passionem.

2. Nec solum hoc meruit Christus quando Patri obediens crucem subiit, sed etiam ab ipsā conceptione ex quo homo factus est, per charitatem et iustitiam et alias virtutes, in quarum plenitudine fuit secundum hominem conditus, sibi tantum meruit, quantum post per martyrii tolerantiam. Tanta enim plenitudo spiritualium charismatum in eo fuit, quod in eis proficere non potuit; et idē melior ipsius anima fieri non potuit quam ab initio sue conditionis extitit, quia proficere in meritis non valet. Unde Gregorius, super cap. 25 Exodi, ait: Non habuit omnino Christus iuxta animæ meritum quo potuisset proficere; in membris autem quæ nos sumus, quotidie proficit. Non ergo plus meruit sibi per crucis patibulum, quam à conceptione meruit per gratiam virtutum. Non ergo profecit secundum animæ meritum, quantum ad virtutem meriti; profecit tamen, quantum ad numerum meritorum. Plura enim habuit merita in passione quam in conceptione; sed majoris virtutis non extiterunt in merendo plura, quam ante fuerant pauciora. Meruit ergo à conceptione non modò gloriam impassibilitatis et immortalitatis corporis, sed etiam impassibilitatis animæ. Per quid? Per obedientiam et voluntatem perfectam, quam non tunc primò habuit, nec maiorem cum pati cepit et mori. Obediens enim, perfectus, et bonus extitit secundum hominem, ex quo fuit homo. Habuit ergo anima illa aliquod bonum in se post mortem, quod non habuit ante. Num ergo beator vel melior fuit quam ante? Absit quod melior fuerit, quia nec sanctor, nec gratia cumulator. Nec etiam beator fuit in Dei contemplatione, in quo præcipue beatitudo consistit. Potest tamen dici in hoc beator fuisse, quia ab omni miseria immunis. Ex quo nequit inferri simpliciter quod beator fuerit.

De eo quod scriptum est ad Philip. 2: Donavit illi nomen quod est super omne nomen.

3. Nec tantum gloriam impassibilitatis et immortalitatis meruit, sed etiam meruit donari sibi nomen quod est super omne nomen, scilicet honorificentiam, quod vocatur Deus; hoc tamen nomen ante mortem habuit. Habuit enim hoc nomen Dei Filius, in quantum Deus est, ab æterno per naturam; in quantum homo

verè factus est, habuit ex te ipore per gratiam. Verum tamen August. (1) dicit homini donatum esse illud nomen, non Deo, quia illud nomen habuit cum in formā Dei tantum erat. Sed cum dicitur: *Propter quod illum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen*; satis apparet propter quid exaltaverit, id est, propter obedientiam, et in quā formā exaltatus sit. In quā enim formā crucifixus est, in eā exaltatus est, et in eā donatum est ei nomen, ut cum ipsa forma servi nominetur unigenitus Filius Dei, hoc illi donatum est ut homini, quod jam habebat idem ipse Deus. Hoc ergo per gratiam accepit, ut ipse ens homo vel subsistens in formā servi, id est, in animā et carne, nominetur et sit Deus. Sed numquid hoc tunc meruit? supra enim dictum est, quia hoc tantum bonum homo ille non meruit. Quomodo ergo hic dicitur: Propter obedientiam donatum est ei hoc nomen? Secundum tropum illum in Scripturā creberrimum hoc capiendum est, quo dicitur res fieri quod antea innotescit. Post resurrectionem verò, quod ante erat in evidenti positum est, ut scirent homines et demones. Manifestationem ergo illius nominis donavit ei Deus post resurrectionem, sed illam meruit per obedientiam passionis, qui eo quod obedivit patiendo, exaltatus est resurgendo; et per hoc manifestatum est nomen. Hoc eodem tropo usus est etiam Dominus post resurrectionem dicens, Math. 28: *Data est mihi omnis potestas in celo et in terrā*; non quod tunc primò acceperit, sed quam ante habebat, tunc manifestata est potestas. Cæterum Ambros. (2) dicit: Nomen illud donatum esse Deo, non homini; et videtur, secundum verborum superficiem, oppositus August., sed intelligentiā non obviat, licet diversum sapiat. Nam Ambros. de naturali donatione id dictum intelligit, quā æternaliter Pater generando dedit Filio nomen quod est super omne nomen, scilicet, Deum per naturam, quia genuit ab æterno Filium plenum et sibi æqualem Deum. Quod tamen nomen Apostolus propter passionis obedientiam Christo donatum dicit. Sed præmisso locutionis modo accipiendum est.

Si Christus sine omni merito illa habere potuit.

4. Si verò queritur utrum Christum illam immortalitatis et impassibilitatis gloriam, et nominis Dei manifestationem, sine omni merito habere potuerit, sanè dici potest quia humanam naturam ita gloriosam suscipere potuit, sicut in resurrectione extitit. Nomenque suum etiam aliter hominibus manifestare potuit; sed homo passibilis esse non potuit sicut fuit, et ad illam gloriam sine merito pervenire. Potuit quidem pervenire ad illam sine merito passionis, quia potuit consumptā mortalitatem immortalitatis gloriā vestiri, sed non sine merito iustitiæ et charitatis, aliarumque virtutum. Non enim Christus homo esse potuit, in quo plenitudo virtutum et gratiæ non fuerit. Nec virtutes ei inesse potuerunt cilicio mortalitatis induto, quin per eas mereretur. Habens ergo has virtutes secundum hominem passibilem ac mortalem non potuit non mereri gloriam immortalitatis. Non ergo potuit factus mortalis sine merito gloriam impassibilitatis et immortalitatis ac manifestationem Dei nominis consequi. Potuit tamen hoc a-sequi sine merito passionis, quia per passionem nil sibi meruit, quod non ante per virtutes meruerit.

De causā mortis et passionis Christi.

5. Ad quid ergo voluit pati et mori, si ei virtutes ad merendum illæ sufficiebant? Pro te, non pro se. Quomodo pro me? Ut ipsius passio et mors tibi esset forma et causa. Forma virtutis et humilitatis; causa gloriæ et libertatis; forma Deo usque ad mortem obediendi; et causa tuæ liberationis ac beatitudinis. Meruit enim nobis per mortis ac passionis tolerantiam

(1) In lib. 2, contra Maximinum, cap. 5; et lib. 3, c. 2. Vide in Glos. ordinariā ad illud ad Philippenses 2.

(2) Tom. 4, in Comment. ad cap. 2 Epist. ad Philip., in medio; et citatur in Glossā ordinariā ad eundem locum Pauli.

quod per præcedentia non meruerat, scilicet, adiuturum paradisi, et redemptionem à peccato, à poenâ, à diabolo: et per mortem ejus hæc nos adepti sumus, scilicet, redemptionem, et filiorum gloriæ adoptionem. Ipse enim moriendo factus est hostia nostræ liberationis. Sed quomodo nos per mortem à diabolo et à peccato redemit, et adiuturum gloriæ aperuit? Decebat Deus in mysterio, ut ait Amb., propter primum peccatum non introiit hominem in paradysum, id est, ad Dei contemplationem non admitti, nisi in eo homine tanta existeret humilitas, quæ omnibus suis proficere posset; sicut in primo homine tanta fuit superbia, quæ omnibus suis nocuit. Non est autem inventus inter homines aliquis quo id posset impleri, nisi leo de tribu Judæ, qui aperuit librum, et solvit signacula ejus, implendo in se omnem justitiam, id est, consummatissimam humilitatem, quæ major esse non potest. Nam omnes alii homines debitorum erant, et vix unicuique sua virtus sufficiebat et humilitas; nullus ergo eorum hostiam poterat offerre sufficientem reconciliationi nostræ. Sed Christus homo sufficiens et perfecta fuit hostia qui multo amplius est humiliatus, amaritudinem mortis gustando, quam ille Adam superbiit per esum ligni vetiti noxiæ delectatione perfrendo. Si ergo illius superbiæ omnium extitit ruina, ipsum de paradiso mittens foras, aliisque ocludens januam; multo magis Christi humilitas, quæ mortem gustavit, ingressum regni cælestis omnibus suis, impleto Dei decreto, aperire valeat, atque decreti delere chirographum. Ut enim ait Amb. (1): Tantum fuit peccatum nostrum, ut salvari non possemus, nisi unigenitus Dei Filius pro nobis moreretur debitoribus mortis; sed sic dignos nos fecit testamenti, et promissæ hereditatis. Quod non ita intelligendum, quasi non alio modo salvare non posset, quam per mortem suam; sed quia per aliam hostiam non potuit nobis aperiri regni aditus, et fieri salus, nisi per mortem Unigeniti, cujus tanta fuit, ut dictum est, humilitas et patientia, ut ejus merito pateret credentibus in eum aditus regni. Magna ergo in morte Unigeniti præstita sunt nobis, ut liceat nobis redire in patriam, sicut olim in morte summi pontificis, his qui ad civitatem refugii confugerant, securè ad propria remeare. Ecce aliquatenus ostensum est qualiter per Christi mortem aditus regni sit nobis paratus.

DISTINCTIO XIX.

DE QUALITER A DIABOLO ET A PECCATO NOS REDEMIT PER MORTEM.

1. Nunc ergo queramus quomodo per mortem ipsius à diabolo, et à peccato, et poenâ redempti sumus. A diabolo ergo et à peccato per Christi mortem liberati sumus, quia, ut ait Apostolus, Rom. 5, *in sanguine ipsius justificati sumus*; et in eo quod sumus justificati, id est, à peccato soluti, à diabolo sumus liberati, qui nos vinculis peccatorum tenebat. Sed quomodo à peccatis per ejus mortem soluti sumus? Quia per ejus mortem, ut ait Apostolus, Rom. 8, *commendatur nobis charitas Dei*, id est, apparet eximia et commendabilis charitas Dei erga nos in hoc quod Filium suum tradidit in mortem pro nobis peccatoribus. Exhibita autem tantæ erga nos dilectionis arrhâ, et nos movemur accendimurque ad diligendum Deum, qui pro nobis tanta fecit; et per hoc justificamur, id est, soluti à peccatis justi efficiamur. Mors ergo Christi nos justificat, dum per eam charitas excitatur in cordibus nostris. Dicimur quoque et aliter per mortem Christi justificari, quia per fidem mortis ejus à peccatis mundamur. Unde Apostolus, Rom. 3: *Justitia Dei est per fidem Jesu Christi*. Et item, ibidem: *Quem Deus proposuit propitiorem per fidem in sanguine ipsius*, id est, per fidem passionis; ut olim aspicientes in serpentem æneum in ligno erectum, à morsibus

serpentum sanabantur, Num. 2. Si ergo rectè fidel intuitu in illum respicimus, qui pro nobis pendit in ligno, à vinculis diaboli solvimur, id est, à peccatis; et ita à diabolo liberamur, ut nec post hanc vitam in nobis inveniat quod puniat. Morte quippe suâ, uno verissimo sacrificio, quidquid culpæ erat unde nos diabolus ad luenda supplicia detinebat, Christus extinxit, ut in hac vitâ nos tentando non prævaleat. Licet enim nos tentet, post Christi mortem, quibus modis ante tentabat, non tamen vincere potest, sicut ante vincebat. Nam Petrus, qui ante Christi mortem voce ancillæ territus negavit, Lucæ 22, post mortem ante reges et præsides ductus non cessit. Quare? quia fortior, id est, Christus, veniens in domum fortis, Lucæ 11, id est, in corda nostra, ubi diabolus habitabat, alligavit fortem, id est, à seductione compescuit fideliū, ut tentationem quæ ei adhuc permittitur, non sequatur seductio. Itaque in Christi sanguine, qui solvit quæ non rapuit, psal. 68, redempti sumus à peccato, et per hoc à diabolo. Nam, ut ait August. in lib. de Agone christiano, cap. 2, tom. 3, in ijs vincuntur inimice nobis invisibiles potestates, ubi vincuntur invisibiles cupiditates. Fuso enim sanguine sine culpâ, omnium culpæ chirographa deleta sunt, quibus debitorum qui in eum credunt, à diabolo ante tenebantur. Unde: *Qui pro multis effundetur*. Per illum ergo redempti sumus, in quo princeps mundi nihil invenit. Unde August., lib. 2 de Baptismo parvulorum, qui aliàs dicitur de peccatorum Meritis et Remissione, cap. 30, tom. 7, causam et modum nostræ redemptionis insinuans, ait: Nihil invenit diabolus in Christo ut moreretur; sed pro voluntate Patris mori Christus voluit, non habens mortis causam de peccato, sed de obedientiâ et justitiâ mortem gustavit, per quam nos redemit à servitute diaboli. Incideramus enim in principem hujus sæculi, qui seduxit Adam, et servum fecit, coepitque nos quasi vernaculos possidere; sed venit Redemptor, et victus est deceptor. Et quid fecit Redemptor captivatorum nostro? Tetendit ei muscipulam crucem suam; posuit ibi quasi escam, sanguinem suum. Ille autem sanguinem suum fudit, non debitoris, per quod recesit à debitoribus. Ille quippe ad hoc sanguinem suum fudit, ut peccata nostra deleat. Unde ergo nos diabolus tenebat, deletum est sanguine Redemptoris. Non enim tenebat nos, nisi vinculis peccatorum nostrorum; istæ erant catenæ captivorum. Venit ille, alligavit fortem vinculis passionis suæ; intravit in domum ejus, id est, in corda eorum ubi ipse habitabat, et vasa ejus, scilicet nos eripuit, quæ ille impleverat amaritudine suâ. Deus autem noster vasa ejus eripiens et sua faciens, fudit amaritudinem, et implevit dulcedine, per mortem suam à peccatis redimens, et adoptionem gloriæ filiorum largiens, Rom. 8.

Cur Deus homo et mortuus.

2. Factus est ergo homo mortalis, ut moriendo diabolum vinceret. Nisi enim homo esset qui diabolum vinceret, non justè, sed violenter homo ei tolli videretur, qui se illi spontè subiecit. Sed si eum homo vicit, jure manifesto hominem perdidit; et ut homo vincat, necesse est ut Deus in eo sit; qui eum à peccatis immunem faciat. Si enim per se homo esset, vel angelus in homine, facilè peccaret, cum utramque naturam per se constet cecidisse. Ideo Dei Filius hominem passibilem sumpsit, in quo et mortem gustavit, quo cælum nobis aperuit et à servitute diaboli, id est, à peccato (servitus enim diaboli peccatum est) et à poenâ redemit.

Quomodo et à quâ poenâ Christus nos redemit per mortem.

3. A quâ poenâ? temporali et æternâ. Ab æternâ quidem, relaxando debitum; à temporali verò penitus nos liberabit in futuro, quando novissima mors inimicis destruetur, ad Cor. 15. Adhuc enim expectamus redemptionem corporis; secundum animas verò jam redempti sumus ex parte, non ex toto, à culpâ, non à poenâ, nec omnino à culpâ. Non enim ab eâ sic redempti sumus, ut non sit, sed ut non dominetur, Rom. 6.

(1) In Glossâ ordinariâ sup. cap. 9 Epistolæ ad Hebræos.

Quomodo nostram poenam portavit, Petri 2.

4. Peccata quoque nostra, id est, poenam peccatorum nostrorum dicitur in corpore suo super lignum portasse; quia per ipsius poenam quam in cruce tulit, omnis poena temporalis, quae pro peccato conversis debetur, in baptismo penitus relaxatur, ut nulla à baptizato exigatur, et in poenitentia minoratur. Non enim sufficeret illa poena quae poenitentes ligat Ecclesia, nisi poena Christi cooperaretur, qui pro nobis solvit. Unde peccata iustorum, qui fuerunt ante adventum, in sustentatione Dei fuisse usque ad Christi mortem dicit Apostolus, ad ostensionem iustitiae eius in hoc tempore. Ecce aperte expositum est quomodo et quid Christus per mortem nobis meruit et impetravit.

Si solus Christus debet dici Redemptor, ut solus dicitur Mediator.

5. Unde ipse verè dicitur mundi Redemptor, et Dei hominumque Mediator; sed Mediator in Scriptura dicitur solus Filius, Redemptor verò aliquando etiam Pater vel Spiritus sanctus. Sed hoc propter usum potestatis, non propter exhibitionem humilitatis et obedientiae. Nam secundum potestatem simul et obedientiam usum, Filius propriè dicitur Redemptor, quia in se explevit per què justificati sumus, et ipsam justificationem est operatus potentia deitatis cum Patre et Spiritu sancto. Est ergo Redemptor, in quantum est Deus, potestatis usu; in quantum homo, humilitatis effectus. Et scripsit dicitur Redemptor secundum humanitatem, quia secundum eam et in eà suscepti et implevit illa sacramenta, quae sunt causa nostrae redemptionis. Propriè ergo Filius dicitur Redemptor.

De Mediatore.

6. Qui solus dicitur Mediator, non Pater vel Spiritus sanctus. De quo Apostolus, Tim. 2: *Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus*, id est, per hominem quasi in medio arbitrius est ad componendam pacem, id est, ad reconciliandum homines Deo. Hic est arbitrius quem Job desiderat. Utinam esset nobis arbitrius! *Reconciliati enim sumus Deo*, ut ait Apostolus, Rom. 5, *per mortem Christi*. Quod non sic intelligendum est, quasi nos ei sic reconciliaverit Christus, ut inciperet amare quos oderat, sicut reconciliatur inimicus inimico, ut deinde sint amici qui ante se oderant; sed iam nos diligenti Deo reconciliati sumus. Non enim ex quo ei reconciliati sumus per sanguinem Filii nos coepit diligere, sed ante mundum, priusquam nos aliquid essemus. Quomodo ergo nos diligenti Deo sumus reconciliati? Propter peccatum cum eo habebamus inimicitias, qui habebat erga nos charitatem, etiam cum inimicitias exercebamus adversus eum, operando iniquitatem. Ita ergo inimici eramus Deo, sicut iustitiae inimici sunt peccata; et ideo dimissis peccatis tales inimicitiae finiuntur, et reconciliamur iusto, quos ipse justificat. Christus ergo dicitur Mediator; eo quod medius inter Deum et homines ipsos reconciliat Deo. Reconciliat autem, dum offendicula hominum tollit ab oculis Dei, id est, dum peccata delet, quibus Deus offendebatur, et nos inimici ejus eramus. Sed cum peccata delet non solus Filius, sed et Pater et Spiritus sanctus, quorum deletio est nostra ad Deum reconciliatio, quare solus Filius dicitur Mediator? Nam de Patre legitur quod reconciliaverit sibi mundum. Ait enim Apostolus, 2 Cor. 5: *Deus enim erat in Christo, mundum sibi reconcilians*. Cum ergo reconciliet, quare non dicitur Mediator? Quia nec medius est inter Deum et homines, nec in se habuit illa sacramenta, quorum fide et imitatione justificamur, id est, reconciliamur Deo. Reconciliavit ergo nos tota Trinitas virtutis usu, scilicet, dum peccata delet; sed Filius solus impletionem obedientiae, in quo patrita sunt secundum humanam naturam, per quae credentes et imitantes justificantur. (Aug., in lib. 13 de Trin., c. 16.)

Secundum quam naturam sit Mediator.

7. Dicitur et Mediator dicitur secundum humanitatem, non secundum divinitatem, non enim est mediator inter Deum et Deum, quia tantum unus Deus; sed

inter Deum et hominem, quasi inter duo extrema, quia medius esse non potest nisi inter aliqua. Mediator est ergo, in quantum homo. Nam in quantum Deus, non Mediator, sed aequalis Patri est hoc item quod Pater, cum Patre unus Deus. Mediat ergo inter homines et Deum Trinitatem, secundum hominis naturam, in qua suscepit illa per quae reconciliamur Deo Trinitati; et secundum eandem habet aliquid simile Deo, et aliquid simile hominibus, quod Mediatori congruebat, ne per omnia similis hominibus, longè esset à Deo, aut per omnia Deo similis, longè esset ab hominibus, et ita mediator non esset. Unus ergo Mediator Christus inter mortales peccatores et immortalem iustum, apparuit mortalis cum hominibus, iustus cum Deo; per infirmitatem propinquans nobis, per iustitiam Deo. Rectè ergo Mediator dicitur est, quia inter Deum immortalem et hominem mortalem est Deus et homo, reconcilians hominem Deo; in tantum Mediator, in quantum est homo; in quantum autem Verbum non est medius, quia unus cum Patre Deus. Si ergo Christus secundum vos, o haeretici, unam tantum habet naturam, unde medius erit? et nisi ita sit medius, ut Deus sit propter divinitatis naturam, et homo propter humanitatis naturam, quomodo humana in eo reconciliantur divinis? Nam ipse veniens prius in se humana sociavit divinis per utriusque naturae conjunctionem in una persona. Deinde omnes fideles per mortem reconciliavit Deo, dum sanati sunt ab impietate quicunque humilitatem Christi credendo dilexerunt, et diligendo imitati sunt. (Aug., tom. 1, in lib. Confess., l. 19, c. 42.) Ecce hic aliquatenus insinuat quare Christus solus Mediator Dei dicitur et hominum; et secundum quam naturam mediet, scilicet, humanam, et cui mediet, scilicet, Deo Trinitati. Trinitati enim nos reconciliavit per mortem, per quam et nos redemit à servitute diaboli. Nam, ut dicitur 1 Pet. 2: *Non corruptibilibus auro et argento redempti sumus, sed pretioso sanguine Agni immaculati*.

DISTINCTIO XX.

QUOD ALIO MODO POTUIT LIBERARE HOMINEM, ET QUARE POTUISSET ISTO.

1. Si verò quaeritur utrum alio modo posset Deus hominem liberare quam per mortem Christi, dicimus et alium modum fuisse possibilem Deo, cuius potestati cuncta subjacent; sed nostrae miseriae sanandae convenientiorem modum alium non fuisse, nec esse oportuisse. Quid enim mentes nostras tantum erigit et ab immortalitatis desperatione liberat, quam quod tantum nos fecit Deus, ut Dei Filius immutabiliter bonus, in se manens quod erat, et à nobis accipiens quod non erat, dignatusque nostrum inire consortium, mala nostra moriendo perferret? Est et alia ratio, quare isto potius modo quam alio liberare voluit: quia sic iustitia superatur diabolus, non potentia. Et quomodo id factum sit explicabo ut potero. Quadam iustitia Dei in potestatem diaboli traditum est genus humanum, peccato primi hominis in omnes originaliter transeunte, et illius debito omnes obligante. Unde omnes homines ab origine sunt sub principe diabolo. Unde Apostolus, Ephes. 2: *Eramus naturā filii irae*, naturā scilicet ut est depravata peccato, non ut est recta creata ab initio. Modus autem ille quo traditus est homo in diaboli potestatem, non ita debet intelligi tanquam Deus hoc fecerit aut fieri jussisset, sed quod tantum permisit, iustè tamen. Illo enim deserente peccantem, peccati auctor illicè invasit; nec tamen Deus continuè in irā suā miserationes suas, nec hominem à lege suae potestatis amisit, cum in diaboli potestate esse permisit; quia nec diabolus à potestate Dei est alienus, sicut nec à bonitate. Nam quicumque viā diaboli vel homo non subsisteret, nisi per eum qui vivificat omnia. Non ergo Deus hominem deseruit, ut non se illi exhiberet Deum; sed inter mala poenalia etiam malis multa praestitit bona, et tandem hominem quem commissio peccatorum diabolo subdidit, remissio peccatorum per sanguinem Christi data à diabolo eruit, ut sic iustitia vinceretur diabolus, non potentia. Sed quā

justitiâ? Jesu Christi. Et quomodo victus est eâ? Quia in eo nihil dignum morte inveniens, occidit eum tamen. Et utique justum est ut debitores quos tenebat, liberi dimittantur, in eum credentes quem sine ullo debito occidit. Ideo autem potentia vincere noluit, quia diabolus vitio perversitatis suæ amator est potentia, et desertor oppugnationis justitiæ, in quo homines magis eum imitantur, qui neglecti vel etiam perosa justitiâ, potentia magis student, ejusque vel adeptione trahuntur, vel cupiditate inflammantur. Ideoque placent Deo non potentia, sed justitiâ, vincere, hominem erigere, in quo homo eum imitari disceret. Post verò in resurrectione secuta est potentia, quia revixit mortuus, nunquam postea moriturus. Sed nonne jure æquissimo vinceretur diabolus, si potentia tantum Christus cum illo agere voluisset? Utique, sed postpositi Christus, quod potuit, ut prius ageret quod oportuit. Justitiâ ergo humilitatis hominem liberavit, quem sola potentia æquissimè liberare potuit.

De causâ inter Deum, et hominem, et diabolum.

2. Si enim tres illi in causam venirent, scilicet Deus, diabolus et homo, diabolus et homo quid adversus Deum dicerent non haberent. Diabolus enim de injuriâ Dei convinceretur, quia servum ejus, scilicet hominem, et fraudulenter abduxit, et violenter tenuit. Homo etiam injurius Deo convinceretur, quia præcepta ejus contempsit, et se alieno dominio mancavit. De hominis injuriâ convinceretur diabolus, quia et illum prius fallaci promissione decepti, et post mala inferendo læsit. Injustè ergo diabolus, quantum ad se, tenebat hominem, sed homo justè tenebatur, quia diabolus nunquam meruit potestatem habere super hominem, sed homo meruit per culpam pati diaboli tyrannidem. Si ergo Deus, qui utrique præerat, potentia hominem liberare vellet, solâ jussionis virtute hominem potuit rectissimè liberare; sed ob causam præmissam justitiæ humilitatis uti voluit. Qui dum in carne mortali crucifixus est, justificati sumus, id est, per remissionem peccatorum eruti de potestate diaboli; et ita à Christi justitiâ diabolus victus est, non potentia. Quomodo autem in ejus sanguine nobis peccata sint dimissa, supra expositum est. (Aug. in lib. 13 de Trin., c. 14.)

De traditione Christi quæ facta dicitur à Patre et à Filio, à Judâ et à Judæis.

3. Christus ergo est sacerdos, idemque et hostia pretii nostræ reconciliationis; qui se in arâ crucis non diabolo, sed Trinitati obtulit pro omnibus, quantum ad pretii sufficientiam; sed pro electis tantum quantum ad efficaciam, quia prædestinatis tantum salutem effecit. De quo et legitur quod sit traditus à Patre, et quod seipsum tradidit, et quod Judas eum tradidit, et Judæi. Ipse se tradidit, quia spontè ad passionem accessit; et Pater eum tradidit, quia voluntate Patris, immò totius Trinitatis passus est; Judas tradidit prodendo, et Judæi instigando, et fuit actus Judæ et Judæorum malus, et actus Christi vel Patris bonus, opus Christi et Patris bonum, quia bona Patris et Filii voluntas; malum fuit opus Judæ et Judæorum, quia mala fuit intentio. Diversa fuerunt ibi facta sive opera, id est, diversi actus, et una res, sive factum, scilicet, passio ipsa. Ideoque doctores aliquando unum in facto illo Patrem, Filium, Judam, Judæum, aliquando disjungunt. Respicientes enim ad passionem, unum opus illorum dicunt; attendentes intentiones et actus, facta diversa discernunt. Unde August.: Facta est, inquit, traditio à Patre, facta est traditio à Filio, facta est traditio à Judâ; una res facta est. Quid ergo discernit inter eos? Quia hoc fecit Pater et Filius in caritate, Judas verò in prodicione. Videtis quia non quid faciat homo, sed quâ voluntate, considerandum est. In eodem facto invenimus Deum, quo Judam; Deum benedicimus, Judam detestamur, quia Deus cogitavit salutem nostram, Judas cogitavit pretium quo vendidit Dominum, Filius, pretium quod dedit pro nobis. Diversa ergo intentio diversa facit, cum tamen sit una res ex diversis. Ecce unam rem dicit

ibi fuisse, et diversa facta, quia una ibi fuit passio, sed diversi actus. Et actus quidem Judæ ac Judæorum mali, quibus operati sunt Christi passionem, quæ bonum est et opus Dei est. (Aug., in psalm. 93 enarratione, tom. 8; super Epistolam 1 Joan. homil. 7.)

Quod Christi passio dicitur opus Dei et Judæorum, et quomodo.

4. Passio ergo Christi et opus dicitur Judæorum, quia ex actibus eorum provenit, et opus Dei, quia eo auctore, id est, volente fuit. Unde August. (1): *Nemo aufert animam Christi ab eo, quia potestatem habet ponendi et sumendi eam*, Joan. 10: ecce habes auctorem operis; ponet animam: ecce habes opus auctoris. Et ut generaliter concludam, quæ in carne Christus aliquid patitur, opus auctoris est; quia enim suâ voluntate, non alio cogente perpatitur, ipse auctor est operis. Cum autem passio Christi opus Dei sit, et ideo bonum, eamque operati sint Judas et Judæi, quaeritur an concedendum sit eos operatos ibi esse bonum. Ille distinguendum est. Potest enim dici quod operati sunt bonum, quia ex actibus eorum bonum provenit, id est, passio Christi; et item quod operati non sunt bonum, sed malum, quia actio eorum non fuit bona, sed mala.

DISTINCTIO XXI.

DE IN CHRISTO DIVISIO IN MORTE FUIT ANIMÆ VEL CARNIS A VERBO.

1. Post prædicta considerandum est utrum in morte Christi, à Verbo sit separata anima vel caro. Quidam putaverunt tunc carnem sicut ab animâ, ita à divinitate in morte fuisse divisam. Si enim, inquit, anima mediâ divinitate sibi carnem univit, sicut superius prælatum est; ergo quando divisa est caro ab animâ, divisa est etiam à divinitate, quia non potuit ab animâ se jungi, per quam Verbo erat unita, quin à Verbo divideretur. Fuit autem divisa ab animâ in morte, alioquin vera mors ibi non fuisset; quia, ut ait August. (2): *Mors quam timent homines separatio est animæ à carne*. Mors autem quam non timent, separatio est animæ à Deo. Utraque verò diaboli suasi homini propinata est. Si ergo in Christo homine vera mors fuit, divisa est ibi anima, ac per hoc divinitas, à carne. Huc suæ probabilitati addunt auctoritatis testimonium. Ambros. enim (3) tractans de Christi derelictione, qui in cruce voce magnâ clamans dixit: *Deus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* ait: *Clamat homo separatione divinitatis moriturus*. Nam cum divinitas mortis libera sit, utique mors ibi esse non poterat, nisi vita discederet, quia vita divinitas est. Ille videtur tradi quod divinitas separata sit in morte ab homine; quæ nisi discessisset, homo ille mori non posset. Quod illi ad carnem referunt, quasi dicunt à Deo separatam. Quibus respondemus illam separationem sic esse accipiendam, sicut intelligitur derelictio, quæ illis verbis significatur: *Ut quid me dereliquisti?* Quomodo ergo Christus derelictus erat à Patre, cum in cruce derelictum se clamabat? Non recesserat Deus ab homine, ita quod esset soluta unio Dei et hominis. Alioquin fuit quoddam tempus, quando Christus adhuc vivus homo erat, et non Deus, quia adhuc vivus se derelictum clamabat, non derelinquendum. Si ergo illa derelictio unionis intelligatur solutio, ante facta fuit solutio Dei et hominis, quàm Christus mortuus esset. Sed quis hoc dicat? Fateamur ergo Deum quodammodo illum hominem in morte dereliquisse, quia potestati persequentium eum exposuit ad tempus, non suam potentiam exercendo illum defendit ut non moreretur. Separavit se divinitas, quia subtraxit protectionem, sed non solvit unionem. Separavit se foris, ut non adesset ad defensionem, sed non intus defuit ad unionem. Si non ibi cohibuisset potentiam, sed

(1) In lib. de Unitate Trin., ad Opatum, contra Felicianum, cap. 14, in tom. 6.

(2) Tom. 8, dist. 2. l. 3, c. *Assumpsit*, concion. 2, super eo versu ps. 48: *Sicut oves in inferno positæ*.

(3) Tom. 4, Comment. ad cap. 22 Luc., super eo loco: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*.

exercuisset, non moreretur Christus. Mortuus est Christus, divinitate recedente, id est, effectum potentiae defendendo, non exhibendo. Ille est hircus ~~exornatus~~; qui altero hircu immolato in solitudinem mittebatur, ut legitur in Levitico. Duo enim hirci, humanitas et divinitas Christi intelliguntur. Humanitate ergo immolata, divinitas Christi in solitudinem abiit, id est, in cœlum. Unde Hesychius: In solitudinem, id est, in cœlum tempore passionis divinitas abiisse dicitur, non locum mutans, sed quodam modo virtutem cohibens, ut possent impii consummare passionem. Abiit ergo, id est, virtutem cohibuit, et *portavit iniquitates nostras* (Isai. 43); non ut haberet, sed ut consumeret: *Deus enim ignis consumens est* (Deut. 4). Ex his satis ostenditur, præmissa verba Ambrosii sic esse accipienda, ut prædiximus.

Aliam ad idem inducunt auctoritatem.

Alii quoque auctoritati ianitantur, qui asserunt divinitatem in morte recessisse ab homine secundum carnem. Ait enim Athanasius (1): Maledictus qui totum hominem quem assumpsit Dei Filius, denuò assumptum, tertiâ die à mortuis resurrexisse non confitetur. Fiat, fiat. Si, inquit, denuò assumptus est homo in resurrectione, quem assumpserat in incarnatione; deposuit ergo eum in morte; separata ergo fuit divinitas in morte ab humanitate. Quibus respondemus quòd si in his verbis assumptio talis intelligatur quæ sit secundum unionem, non carnem tantum, sed totum hominem, id est, animam et carnem denuò sibi univit in resurrectione; quia non simpliciter hominem, sed totum hominem assumptum dicit. Totum ergo hominem in morte deposuit, id est, animam et carnem. Sed quis, nisi hostis veritatis, dicat animam à Verbo depositam? Et tamen nisi hoc fateantur, quòd totus homo sit assumptus, non pro eis facit illa auctoritas, quæ totum dicit assumptum. Sciendum est ergo Athanasium id dixisse contra illorum perfidiam, qui resurrectionem Christi negabant, putantes morte detineri eum qui solus inter mortuos liber est. Ideò illum maledictum, qui non confitetur totum hominem denuò assumptum resurrexisse, id est, Christum animam denuò corpori conjunxisse; et illis duobus denuò conjunctis in resurrectione, verè secundum hominem vixisse sicut ante mortem. Nam in morte separata est anima à carne; unde verò dicitur Christus mortuus, sed neutrum separatim est à Verbo Dei.

Auctoritatibus astruit, à Verbo carnem in morte non esse divissam.

3. Sicut August., super Joannem, tractatu 57, tom. 9, docet, tractans illud Domini verbum: *Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam; nemo tollit eam à me, sed ego pono eam; à meipso potestatem habeo ponendi eam, et iterum sumendi eam*; hic animam dicit emissam. A quo emissam est? A seipso non est emissam, quia seipsam non posuit; nec Verbum animam posuit, nec carnem. Caro ergo animam posuit, sed potestate in se manentis deitatis. Potentiâ ergo deitatis anima divisa est à carne, sed neutrum à Verbo Dei; unde Aug. lib. de Unitate Trinitatis, ad Optatum, c. 11: Verbum ex quo suscepit hominem, id est, carnem et animam, nunquam deposuit animam ut esset anima à Verbo separata; sed caro posuit animam quando expiravit, quâ redeunte resurrexit. Mors ergo ad tempus carnem et animam separavit, sed neutrum à Verbo Dei. Caro ergo ponit et sumit animam, non potestate sua, sed potestate inhabitantis carnem deitatis. Ille evidentior traditor nec animam nec carnem à Verbo Dei in morte esse divissam, ut aliquo modo soluta fuerit unio. Unde Aug. contra Felicianum: Absit ut Christus sic senserit mortem, ut quantum in se est, vita vitam perdidit! si enim hoc ita esset, vitæ fons aruisset. Sensit ergo mortem participatione humani affectûs, quem sponte susceperat; non naturæ suæ perdidit potentiam, per quam cuncta vivificat. Sic in

sepulcro Christus carnem suam commoriendo non deseruit, sicut in utero virginis connascendo formavit. Mortuus est ergo non discedente vitâ, sicut passus est non pereunte potentiâ. Nemo tollit animam ejus ab eo, quia potestatem habet ponendi et sumendi. Ecce et hic habes, Christum non deseruisse carnem in morte, et vitam non discessisse à mortuo; et quòd sponte tradidit spiritum, non alius extorsit. Unde Ambrosius, in lib. de Incarnationis dominicæ Sacramento, cap. 5: Emitit Christus spiritum, et tamen quasi arbitrer exuendi suscipiendique corporis, emisit; pendebat in cruce, et omnia commovebat. Sed unde emisit? Ex carne. Quòd emisit? Ad Patrem.

Quâ ratione Christus dicitur mortuus et passus.

4. Recedente verò animâ mortua est Christi caro; et quia caro mortua est, mortuus est Christus. Sicut enim mortuus dicitur Deus, quando mortuus est homo; ita mortuus homo dicitur, quando mortua est caro. Separatio animæ mors carnis fuit. Propter carnem ergo unitam Verbo, quæ mortua est, dicitur Deus mortuus, et propter carnem et animam quæ utraque dolorem sensit, dicitur Deus passus, cum divinitas omnis doloris exors existeret. Unde August.: Verbum caro factum est, ut per carnem panis cœlestis ad infantes transiret; et secundum hoc ipsum Verbum crucifixum est, sed non est mutatum in hominem; homo in illo mutatus est, ut melior fieret quàm erat. Per illud ergo quòd homo erat, mortuus est Deus, et per illud quòd Deus erat, homo excitatus est et resurrexit. Quidquid passus est homo, non potest dici non passus Deus, quoniam Deus erat homo. Quomodo non potes dicere te non passum injuriam, si vestis tua conscindatur, quamvis vestis tua non sit tu? Multo magis ergo quidquid patitur caro unita Verbo, debet dici Deus pati, licet Verbum nec mori, nec corrumpi, nec mutari poterit. Sed quidquid horum passus est, in carne passus est. De hoc etiam Amb., in lib. de incarnationis dominicæ Sacramento, ait: Quod Verbi caro patiebatur, manens in carne Verbum in se pro corporis assumptione referebat, ut pati diceretur, quia caro patiebatur; sicut scriptum est, 1 Petri 4: *Christo in carne passo*. Hic docetur quâ ratione Deus vel Dei Filius passus vel mortuus dicitur: non quia mortem senserit in quantum Deus est, sed quia caro ei unita mortua est. Secundum quam rationem dicit August., in sermone de Fide: Si quis dixerit atque crediderit Filium Dei Deum passum, anathema sit. Cujus dicti causam ex quâ intelligentiâ sumenda sit, aperiens in eodem subdit: Si quis dixerit quòd in passione dolorem sentiebat Filius Dei Deus, et non caro tantum cum animâ quam sibi acceperat, anathema sit. Sanè ergo dici potest quòd mortuus est Deus, et non mortuus; passus est Dei Filius, et non passus; passa est tertia persona, et non passa; crucifixum est Verbum et non crucifixum; sed secundum alteram naturam passus est, secundum alteram impassibilis. Unde Ambrosius, in lib. 5 de Spiritu sancto: Generalis ista est fides, quia Christus est Dei Filius, et natus ex virgine; quem quasi gigantem Propheta describit, psalm. 18, eo quòd bifurcis genibusque naturæ unus sit, cunctis divinitatis et corporis. Idem ergo patiebatur, et non patiebatur; moriebatur, et non moriebatur; sepeliebatur, et non sepeliebatur; resurgebat, et non resurgebat. Resurgebat secundum carnem, quæ mortua fuerat, non secundum Verbum, quod apud Deum semper manebat.

DISTINCTIO XXII.

SI CHRISTUS IN MORTE FUIT HOMO.

4. Hic queritur, utrùm in illo triduo mortis Christus fuerit homo, quod non videtur quibusdam, quia mortuus erat, et homo mortuus non est homo. Addunt etiam quòd si tunc erat homo: vel mortalis, vel immortalis; sed mortalis non, quia mortuus; nec immortalis, quia tantum post resurrectionem. Quibus respondemus quia licet homo mortuus fuerit, erat tamen in morte Deus homo, nec mortalis quidem, nec immortalis; et tamen verè erat homo. Ille enim et

(1) Lib. 6, qui de Beatitude Filii Dei dicitur, ad Theoplytum.

hujusmodi argutiae in creaturis locum habent, sed fidei sacramentum à philosophicis argumentis est liberum. Unde Ambrosius, in lib. 1 de Fide, cap. 5, in fine: Ader argumenta, ubi fides queritur. In ipsis gymnasiis suis jam dialectica taceat; piscatoribus creditur, non dialecticis. Dicimus ergo, in morte Christi Deum verè fuisse hominem, et tamen mortuum; et hominem quidem nec mortalem, nec immortalem, quia unitus erat animæ et carni sejunctus. Alià enim ratione dicitur Deus homo, vel homo Deus, quàm Martinus vel Joannes. Homo enim dicitur Deus, et è converso, propter susceptionem hominis, id est animæ et carnis. Unde August., in lib. de Trin., cap. 43: Talis erat susceptio illa quæ Deum hominem faceret, et hominem Deum. Cum ergo illa susceptio per mortem non defecerit, sed Deus homini, et homo Deo sicut ante unitus erat verè, et tunc Deus erat homo, et è converso, quia unitus animæ et carni; et homo mortuus erat, quia anima à carne divisa erat. Propter separationem animæ à carne mortuus, sed propter utriusque semper secum unionem homo. Non autem sic erat homo, ut ex animâ et carne simul junctis subsisteret. Ex quâ ratione dicitur aliquis alius homo, et ipse fortè ante mortem, hoc etiam modo erat homo, et post resurrectionem fuit. In morte verò homo erat tantum propter animæ et carnis secum unionem, et mortuus propter inter illa duo divisionem.

Si Christus in morte erat homo alicubi, et si ubicumque sit, homo sit.

2. Hic queritur, si Christus in morte alicubi erat homo, et si ubicumque est, homo sit. Ad quod dicimus, quia non ubicumque erat, homo erat; nec modò ubicumque est, homo est: quia ubique est secundum deitatem, nec ubique homo, quia non ubique homini unitus; sed ubicumque est secundum hominem, ibi homo est. Tempore autem mortis et ubique erat secundum Deum, et in sepulcro secundum hominem, et in inferno secundum hominem; sed in inferno secundum animam tantum, et in sepulcro secundum carnem tantum. In sepulcro ergo erat homo, quia humanitati unitus erat etsi non toti, quia carni tantum; et in inferno erat homo, quia humanitati unitus, sed non toti, quia animæ tantum. Sed si in inferno animæ tantum, et in sepulcro carni tantum unitus erat: ergo nec in inferno unitus erat animæ et carni, nec in sepulcro. Quomodo ergo ibi vel hic homo esse dicitur? Quæ est ratio dicti? Quia una eademque unione unitus erat animæ in inferno, et carni in sepulcro. Et sic erat illis duobus tunc separatis unitus, sicut ante separationem, id est, ante mortem. Ad hoc autem opponitur. Si Christus animam tantum vel carnem tantum assumpsisset, non fuisset verus homo, sed propter utriusque assumptionem verus homo fuit. Sic ergo ubi carnem et animam sibi unitam non habebat, verus homo ibi non erat. Sed tempore mortis nusquam illa duo verè unita habebat, quia nec in sepulcro, nec in inferno, nec alicubi; nusquam ergo erat homo. Ad quod dicimus, quia Christus utique verus homo non fuisset, si carnem et animam non assumpsisset. Sed tamen quia ex quo assumpsisset, neutrum deposuit, sed cum utroque eandem unionem indesinenter tenuit, quam assumendo contraxit; ideo non incongruè ubicumque animæ vel carni, vel utrique unitus est, ibi homo esse dicitur, quia ibi humanatus est. Ergo et in sepulcro erat homo, et in inferno erat homo, quia utrobique humanatus erat Christus, et unam eandemque cum animâ et carne, licet separata, habebat unionem: et uno eodemque tempore in sepulcro jacuit Christus, et ad infernum descendit; sed in sepulcro jacuit secundum solam carnem, et in infernum descendit secundum solam animam. Unde August., lib. de Fide ad Petrum, cap. 2 super Joan., tractatus. 78, in fine. Quis non est derelictus in inferno? Christus, sed in animâ solâ. Quis jacuit in sepulcro? Christus, sed in carne solâ; quia in his singulis Christus est. Christum in his omnibus confitemur et in singulis. Ex his evidenter ostenditur, quod carni

jacenti in sepulcro unitus erat Christus, sicut animam in inferno. Alioquin si carni mortuæ non esset unitus, non in eâ diceretur jacuisse in sepulcro. Anima ergo ad infernum descendit, caro in sepulcro jacuit, sapientia cum utroque permansit, quæ in inferno posita, ut ait Ambros. in lib. de Incarnationis dominicæ Sacramento, cap. 5, lumen vite fundebat æternæ. Radiabat illic lux vera sapientiæ, illuminabat infernum, sed in inferno non claudebatur. Quis enim locus est Sapientiæ? de quâ scriptum est, Job. 28: *Nescit homo vias ejus nec inventa est inter homines.* De quâ abyssus dicit: *Non est in me; mare dicit: Non est mecum;* ergo nec in tempore, nec in loco sapientia est, cui nec mors tribuenda est. In ligno enim caro, non illa operatrix omnium substantia divina pendebat. Condemur tamen Christum pendisse in ligno et jacuisse in sepulcro, sed in carne solâ, et fuisse in inferno, sed in animâ solâ.

Quod Christus ubique totus est, sed non totum; ut totus est homo vel Deus, sed non totum.

3. Et utique totus eodem tempore erat in inferno, in cælo totus, ubique totus; persona enim illa æterna non major erat, ubi carnem et animum simul unitum sibi habebat, quàm ubi alterum tantum; nec major erat ubi utrumque simul vel alterum tantum unitum habebat, quàm ubi erat neutrum habens unitum. Totus ergo Christus et perfectus ubique erat. Unde August., contra Felicianum, de Unitate Trinitatis, ad Optatum, cap. 14: Non dimisit Patrem Christus cum venit in Virginem, ubique totus, ubique perfectus. Uno ergo eodemque tempore totus erat in inferno, totus in cælo. Erat apud inferos resurrectio mortuorum, erat super cælos vita viventium; verè mortuus, verè vivus; in quo et mortem susceptio mortalitatis exceperit, et vitam divinitas non perdidit. Mortem ergo Dei Filius et in animâ non pertulit, et in majestate non sensit; sed tamen participatione infirmitatis Rex gloriæ crucifixus est. Ex his apparet quod Christus eodem tempore totus erat in sepulcro, totus in inferno, totus ubique; sicut et modò totus est ubicumque est, sed non totum. Nec in sepulcro, nec in inferno totum erat, etsi totus, sicut Christus totus est Deus, totus homo, sed non totum; quia non solùm est Deus vel homo, sed et Deus et homo. Totum enim ad naturam refertur, totus autem ad hypostasim; sicut aliud et aliquid ad naturam, alius verò et aliquis ad personam referuntur. Unde Joan. Damasc., lib. de Fide, cap. 7, in fine: Totus Christus est Deus perfectus, non autem totum Deus est. Non enim solùm Deus est, sed et homo, et totus homo perfectus. Non autem totum homo; non solùm enim homo, sed et Deus. Totum enim naturæ est representativum. Totus autem, hypostasens; sicut aliud quidem est naturæ, alius hypostasens, sic et hujusmodi. *Si ea quæ dicuntur de Deo vel Filio Dei possunt dici de homine illo vel de filio hominis.*

4. Solet etiam queri si congruenter dici possit filius hominis vel ille homo descendisse de cælo, vel ubique esse, sicut dicitur Filius Dei vel Deus de cælo venisse, et ubique esse. Ad quod dicimus, si ad unitatem personæ referatur dicti intelligentia, sanè dici potest; si verò ad distinctionem naturarum, nullatenus concedendum est. Unde August., in lib. 1 de Trin.: Una persona est Christus Deus et homo. Ideò dicitur: Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, etc. Si ergo attendas distinctionem substantiarum, Filius Dei descendit, et filius hominis crucifixus est; si verò unitatem personæ, et filius hominis descendit, et Filius Dei est crucifixus. Propter hanc unitatem personæ non solùm filium hominis descendisse de cælo, sed etiam dixit esse in cælo, cum loqueretur in terrâ: propter hanc eandem dicitur Deus gloriæ crucifixus, qui tamen ex formâ servi tantum crucifixus est. Non tamen secundum hoc quod Deus gloriæ est, et secundum quod gloriatur suos; et tamen dicitur Deus gloriæ crucifixus. Rectè quidem, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate carnis. Quid ergo propter quid, et quid secundum

quid dicatur, prudens et diligens et pius lector intelligat. Hæc de corrigiâ calcamenti dominici dicta sufficiant, ne ossa regis Idumææ consumantur usque in cinerem.

DISTINCTIO XXIII.

SI CHRISTUS HABUERIT FIDEM ET SPEN UT CHARITATEM.

1. Cùm verò supra perhibitum sit Christum plenum gratiâ fuisse, non est supervacuum inquirere utrùm fidem et spem sicut charitatem habuerit. Si enim his caruit, non videtur plenitudinem gratiarum habuisse. Ut autem hæc quæstio valeat apertius explicari, de his singulis aliqua in medium proferenda sunt, et primùm de fide, secundùm mensuram cuius præcepit Apostolus unicuique sapere.

Quid sit fides.

2. Fides est virtus quæ creditur quæ non videntur. Quod tamen non de omnibus quæ non videntur accipiendum est, sed de his tantùm quæ credere, ut ait August., ad religionem pertinent. Multa enim sunt quæ si Christianus ignoret, nihil metuendum est, quia non ideo à religione deviat.

Quot modis dicitur fides.

3. Accipitur autem fides tribus modis, scilicet pro eo quod creditur, et est virtus; et pro eo quod creditur, et non est virtus; et pro eo in quo creditur, quod aliud est ab eo quod creditur. Unde Aug. inquit, in lib. 13 de Trin., cap. 2: Aliud sunt ea quæ creduntur, aliud fides quæ creditur. Illa enim in rebus sunt quæ vel esse, vel fuisse, vel futura esse creduntur; hæc autem in auiro credentis est, et tantùm conspicua cuius est; et tamen nomine fidei censetur utrumque, et illud scilicet quod creditur, et id quo creditur. Id quod creditur dicitur fides, sicut ibi, in Symbolo Athanasii: *Hæc est fides catholica, quam nisi quisque firmiter fideliterque crediderit, salvus esse non poterit.* Fides autem quæ creditur si cum charitate sit, virtus est, quia charitas, ut ait Amb. super Epist. ad Rom., mater est omnium virtutum, quæ omnes informat, sine quâ nulla vera virtus est. Fides ergo operans per dilectionem, virtus est, quæ non visa creduntur. Hæc est fundamentum quod mutari non potest, ut ait Apostolus, quæ posita in fundamento neminem perire sinit, unde August., de Fide ad Petrum: Fundamentum est Christus Jesus, id est, Christi fides, scilicet, quæ per dilectionem operatur, per quam Christus habitat in cordibus, quæ neminem perire sinit. Alia verò non est fundamentum. Fides enim sine dilectione inanis est. Fides cum dilectione, Christiani est; alia demonis est. Nam et demones credunt, et contremiscunt. Sed multùm interest utrùm quis credat Christum, vel Christo, vel in Christum. Nam ipsum esse Christum demones crediderunt, nec tamen in Christum crediderunt. (Aug., tom. 10, serm. 61, de Verbis Domini.)

Quid sit credere in Deum, vel Deo, vel Deum.

4. Aliud est enim credere in Deum, aliud credere Deo, aliud credere Deum. Credere Deo, est credere vera esse quæ loquitur, quod et mali faciunt, et nos credimus homini, sed non in hominem. Credere Deum, est credere quod ipse sit Deus, quod etiam mali faciunt. Credere in Deum, est credendo amare, credendo in eum ire, credendo ei adherere et ejus membris incorporari. Per hanc fidem justificatur impius, ut deinde ipsa fides incipiat per dilectionem operari. Ea enim sola bona opera dicenda sunt, quæ sunt per dilectionem Dei. Ipsa enim dilectio, opus fidei dicitur. Fides ergo quam demones et falsi christiani habent, qualitas mentis est, sed informis, quia sine charitate est. Nam et malos fidem habere, cùm tamen charitate careant, Apostolus ostendit dicens, 1 Cor. 12: *Si habuero omnem fidem, charitatem autem non habeam, etc.* Quæ fides etiam donum Dei dici potest, quia et in malis quedam Dei dona sunt. (Aug., t. 8, Enarr. in ps. 67.)

An illa informis qualitas mentis quæ in malo christiano est, fiat virtus cùm fit bonus.

5. Si verò queritur utrùm illa informis qualitas,

quæ malus christianus universa credit quæ bonus Christianus, accedente charitate remaneat, et fiat virtus, an ipsa eliminetur, et alia qualitas succedat quæ virtus sit; utrumlibet sine periculo dici potest. Mihi tamen videtur quòd illa qualitas quæ prius erat, remaneat, et accessu charitatis virtus fiat.

Ex quo sensu una dicatur fides.

6. Cùmque diversis modis dicatur fides, fatendum est tamen unam fidem, ut ait Apostolus, Eph. 4: *Unus Dominus, una fides.* Sive enim fides accipitur pro eo quod creditur, sive pro eo quod creditur, recte dicitur fides una. Si enim pro eo quod creditur accipitur, ex hac intelligentiâ dicitur una fides, quia idem jubemur credere, et unum idemque est quod creditur à cunctis fidelibus. Unde fides catholica dicitur, id est, universalis. Si verò accipitur fides pro eo quod creditur, ea ratione una dicitur esse fides, non quia sit una numero in omnibus, sed genere, id est, similitudine. Unde August., in lib. 13 de Trin., cap. 2: Fides (quam qui habent, fideles vocantur, et qui non habent, infideles) communis est omnibus fidelibus; sicut pluribus hominibus facies communis esse dicitur, cùm tamen singuli suas habeant. Non enim fides numero est una, sed genere; quæ cùm sit in uno, est et in aliis, non ipsa, sed similis; et propter similitudinem magis unam dicimus esse, quam multas. Sicut idem volentium dicitur una voluntas, cùm tamen cuique sit sua voluntas; et duorum simillimorum dicitur facies una.

Quòd fides est de his quæ non videntur propriè, quæ tamen videntur ab eo in quo est

7. Notandum quoque est quòd fides propriè de non apparentibus tantùm est. Unde Gregor., in homiliâ super Ezechiel: *Apparentia non habent fidem, sed agnitionem.* Idem, cùm Paulus dicat, Hebr. 11: *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium;* hoc veraciter dicitur credi, quod non valet videri. Nam credi jam non potest, quod videri potest. Thomas aliud vidit, et aliud credidit; hominem vidit, et Deum confessus est, dicens, Joan. 20: *Dominus meus et Deus meus.* De hoc etiam August., in lib. 13 de Trin., cap. 1, ait: Fidem ipsam videt quisque in corde suo esse, si credit; vel non esse, si non credit. Non sicut corpora, quæ videmus oculis corporeis, et per ipsorum imagines quas memoriâ tenemus, etiam absentia cogitamus; nec sicut ea quæ non videmus, et ex his quæ videmus cogitationem utcumque formamus, et memoriâ commendamus; nec sicut hominem, cujus animam, etsi non videmus, ex nostrâ conjicimus, et ex motibus corporis hominem sicut videndo didicimus, intuemur etiam cogitando; non sic videtur fides in corde in quo est, ab eo cujus est, sed eam tenet certissima scientia. Cùm ergo ideo credere jubeamur, quia id quod credere jubemur videre non possumus; ipsam tamen fidem quando est in nobis, videmus in nobis; quia et rerum absentium præsens est fides, et rerum quæ foris sunt, intus est fides; et rerum quæ non videntur, videtur fides, et ipsa temporaliter sit in cordibus hominum; et si ex fidelibus infideles fiant, perit ab eis. His verbis evidenter traditur fidem ipsam in corde hominis ab ipso homine videri non corporaliter, non imaginariè, sed intellectualiter, et ipsam tamen absentium et eorum quæ non videntur, esse. Ut enim August. alibi ait, super Joan. 27, tractatu 27: *Credimus ut cognoscamus, non cognoscimus ut credamus.* Quid enim est fides, nisi credere quod non vides? Fides ergo est quod non vides credere, veritas quod credidisti videre. Unde rectè fides dicitur argumentum vel convictio rerum non apparentium; quia si fides est, ex eo convincitur et probatur aliqua esse non apparentia, cùm fides non sit nisi de non apparentibus.

Descriptio fidei.

8. Ait enim Apostolus, Hebr. 12: *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum, vel convictio, non apparentium, quia per fidem subsistunt in nobis.*

etiam modò speranda, et subsistant in futuro per experientiam. Et ipsa est probatio et convictio non apparentium, quia si quis de his dubitet, per fidem probantur, ut adhuc probatur futura resurrectio, quia ita crediderunt patriarchæ et alii sancti. Vel probatio est et certitudo quòd sint aliqua non apparentia, ut supra dictum est. Propriè tamen fides dicitur substantia rerum sperandarum, quia sperandis substat, et quia fundamentum est bonorum, quod nemo putare potest.

Si illa descriptio spei conveniat.

9. Si verò quæritur an hæc descriptio spei conveniat, sanè concedi potest utrumlibet. Si autem dicatur convenire, sunt et alia plura quibus differunt fides et spes; sed non improbè dici potest soli fidei convenire, non spei, quia fides sola fundamentum dicitur, non quia fides virtus possit esse sine spe et charitate. Unde August., in Ench., cap. 8: Fides operans per dilectionem utique sine spe esse non potest, nec amor sine spe, nec sine amore spes, nec utrumque sine fide; et fides sine amore nihil prodest; potest tamen credi aliquid, quod non speratur; nihil autem potest sperari, quod non creditur. Idèoque credere, quod est actus fidei, naturaliter præcedit sperare, quod est actus spei; quia nisi aliquid creditur, non potest sperari. Creditur enim aliquid quod non speratur. Inde est quòd in Scripturà plerumque reperitur quòd fides præcedit spem, et spes sequitur fidem; non quòd virtus fidei præcedat virtutem spei virtute vel causà, sed quia actus fidei naturaliter præcedit actum spei; quod etiam quidam concedunt de ipsà virtute fidei, ut naturaliter præcedat spem, non tempore. Unde et rectè ea sola dicitur fundamentum omnium virtutum et bonorum operum, non autem fundamentum est charitatis, quia non ipsa charitatis, sed charitas ipsius virtutis fidei causa est. Charitas enim causa est et mater omnium virtutum; quæ si desit, frustra habentur cætera; si autem adsit, habentur omnia. Charitas enim Spiritus sanctus est, ut in superioribus, lib. 1 Sententiarum, distinct. 17, prætaxatum est. Ipsa est ergo causa omnium virtutum, non ipsius aliqua virtutum causa est, quia omnia munera excellit. Unde August., in tractatu de Laudibus charitatis: Respic ad munera Ecclesie, et universis excellentius charitatis munus cognosces; quæ, ut oleum, non potest premi in imo, sed superexilit. Non ergo ejus causa vel fundamentum fides est. Gregorius tamen, super Ezech., dicit quia nisi priùs fides teneatur, nullatenus ad spiritualem amorem attingitur. Non enim charitas fidem, sed fides charitatem præcedit, quia nemo potest amare quod non crediderit, sicut nec sperare. Sed hoc accipi potest dictum de fide, quæ virtus non est: Ipsa enim spem et charitatem frequenter præcedit; vel de actu fidei, qui fortè naturaliter actum charitatis præcedit, sicut actum spei, quod verba præmissa diligenter notata innuunt, et ea etiam quæ addit dicens: Nisi ea, inquit, quæ audis credideris, ad amandum ea quæ audis non inflammaberis; quæ tantum de non visis est, ut ante diximus. Unde Chrysost.: Fides in animà nostrà facit subsistere ea quæ non videntur; de quibus propriè fides est, de visis enim non est fides, sed agnitio. Super Epist. ad Hebræos, homilià 21, in fine.

DISTINCTIO XXIV.

QUOMODO INTELLIGITUR QUOD SCRIPTUM EST: UT CUM FACTUM FUERIT, CREDATIS.

1. Hic quæritur, si fides tantum de non visis est, quomodò Veritas apostolis ait Joan. 14: *Nunc dico vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis*, ubi innui videtur quòd fides illis fuerit de factis et visis. Super quo Augustinus movet quæstionem et absolvit, ita inquit, tract. 79 super Joannem: Quid sibi vult, ut *cum factum fuerit credatis*? Hæc est laus fidei, si quod creditur non videtur. Nam et Thomas, cui dictum est, Joan. 20: *Quia vidisti me, credidisti*; non hoc credidit quod vidit. Cernebat enim et tangebatur carnem viventem, quam viderat morientem, et cre-

debat Deum in carne ipsà latentem. Credebat ergo mente quod non videbat, per hoc quod sensibus corporis apparebat. Si verò dicuntur credi quæ videntur, sicut dicit unusquisque oculis suis credidisse, non ipsa est quæ in nobis ædificatur fides; sed ex rebus quæ videntur, agitur in nobis ut ea credantur quæ non videntur. Ex his apertè intelligitur quòd propriè fides non apparentium est. Nec illa est fides quæ in Christo ædificatur, quæ dicimus, usitatà locutione, nos ea credere quæ videmus. Alibi tamen dicit August. fidem esse de rebus præsentibus; quod erit in futuro, cum per speciem Deum præsentem contemplabimur; quæ tamen non propriè dicitur fides, sed Veritas. Est, inquit, fides quæ creduntur ea quæ non videntur. Sed tamen etiam fides rerum, quando non verbis, sed rebus ipsis præsentibus creditur, quod erit, cum perspeciem manifestam se contemplandam sanctis præbebit Dei Sapientia. Sed non propriè hæc dicitur fides, imò fidei merces ad quam credendo pervenietur; ut ex fide verborum transeat justus in fidem rerum. *Si Petrus habuit fidem passionis, quando vidit hominem illum pati?*

2. Si verò quæritur utrum Petrus fidem passionis habuerit, cum hominem Christum oculis pati cernebat, dicimus eum fidem passionis habuisse, non in eo quòd credebat hominem pati, quia hoc videbat; sed in eo quòd credebat Deum esse, qui patiebatur. Non enim virtus fidei erat, quod credebatur homo pati et mori, quod Judæus cernens credebat; sed quod credebatur Deus esse, qui patiebatur. Unde Augustinus, super illum psalmi 101 locum: *Respondit ei in viâ virtutis suæ*: Laus fidei est, non quia credit hominem illum mortuum, quod et paganus credit, sed quia credit eum glorificatum, et verum Deum. Credit ergo fides Deum hominem, et hominem glorificatum. Non ergo fuit Petro fides credere hominem illum mori, quod oculis cernebat; sed credere Deum esse, qui moriebatur. Nec nobis etiam fides in hoc meretur, quod credimus hominem illum mortuum, quod et Judæus credit; sed quia credimus hominem Deum mortuum esse.

Si aliqua sciuntur quæ non creduntur?

3. Post hoc quæri solet, cum fides sit de non apparentibus et non visis, utrum etiam sit de incognitis tantum. Si enim de incognitis tantum est, de his videtur esse tantum quæ ignorantur. Sed sciendum est quòd cum visio alias sit interior, alià exterior, non est fides de subjectis exteriori visioni: est tamen de his quæ visu interiori utcumque capiuntur. Et quædam sic capiuntur, ut intelligantur, etsi non in futuro, quædam autem non: quia cum fides sit ex auditu non modò exteriori, sed etiam interiori, non potest esse de eo quod omnino ignoratur; quæ ipsa ad sensum corporis non pertinet, ut ait Aug. in lib. 13 de Trin., cap. 2, dicens: Quamvis ex auditu fides in nobis sit, non tamen ad eum sensum corporis pertinet, qui dicitur auditus, quia non est sonus; nec ad ullum sensum corporis, quoniam cordis est res ista, non corporis. Quædam ergo fide creduntur, quæ intelliguntur naturali ratione; quædam verò quæ non intelliguntur. Unde Propheta, Isaia 7, juxta 70 interpretes: *Nisi credideritis, non intelligetis*. Quod August. apertè distinguit. Alia sunt, inquit, quæ nisi intelligamus, non credimus; alia, quæ nisi credamus, non intelligimus. Nemo tamen potest credere in Deum, nisi aliquid intelligat, cum fides sit ex auditu prædicationis. Idem in libro de Trinit.: Certa fides utcumque inchoat cognitionem. Cognitione verò certa non perficitur nisi post hanc vitam. Ambros. quoque ait: Ubi fides, non statim cognitio; ubi cognitio est, fides præcedit. Ex his apparet aliqua credi quæ non intelliguntur vel sciuntur, nisi priùs credantur; quædam verò intelligi aliquando, etiam antequàm credantur. Nec tamen sic intelliguntur modò, ut in futuro sciantur; et nunc etiam per fidem quæ mundantur corda, amplius intelliguntur: quia nisi per fidem diligatur Deus, non mundatur cor ad sciendum eum. Unde August., in lib. 8 de Trin., cap. 4: Quid est Deum scire, nisi eum mente

SUMMA. I.

(Dix.)

conspicere, firmèque percipere? Sed et priusquam valeamus perspicere et percipere Deum, sicut percipitur à mundis cordibus, nisi per fidem diligatur non poterit cor mundari, quo, id est, ut ad eum videndum sit aptum. Ecce hic apertè habes, quia non potest sciri Deus, nisi prius credendo diligatur. Supra autem dictum est quòd nemo potest credere in Deum, nisi aliquid intelligatur. Unde colligitur non posse sciri et intelligi credenda quædam, nisi prius credantur; et quædam non credi, nisi prius intelligantur, et ipsa per fidem ampliùs intelligi. Nec ea quæ prius creduntur quàm intelligantur, penitus ignorantur, cum fides sit ex auditu. Ignorantur tamen ex parte, quia non sciuntur. Creditur ergo quod ignoratur, sed non penitus, sicut etiam amatur quod ignoratur. Unde August., *ibid.*, c. 4: Sciri aliquid, et non diligere potest. Diligere verò quod nescitur, quæro utrùm possit. Si non potest, nemo diligit Deum antequàm sciatur. Ubi autem sunt illa tria, fides, spes, charitas, nisi in animo credente quod nondum scit, et sperante et amante quod credit? Amatur ergo et quod ignoratur, sed tamen creditur.

DISTINCTIO XXV.

DE FIDE ANTIQVORVM.

1. Prædictis adiciendum est de sufficientiâ fidei ad salutem. Illis enim qui præcesserunt adventum Christi, et qui sequuntur, videtur profecisse fides secundum temporis processum, sicut profecit cognitio. Fides quippe magna dicitur, cognitione, et articulorum quantitate, vel constantiâ, et devotione. Est autem quædam fidei mensura, sine quâ nunquàm potuit esse salus. Unde Apostolus, *Hebr. 11: Oportet accedentem ad Deum credere quævis, et quòd remunerator est sperantium in se.* Sed queritur utrùm hoc credere ante adventum et ante legem, ad salutem sufficeret. Nam tempore gratiæ constat certissimè hoc non sufficere; oportet enim universa credi quæ in symbolis continentur. Sed nec ante adventum, nec ante legem videtur hoc sufficere, quia sine fide Mediatoris nullum hominem, vel ante, vel post, fuisse saluum sanctorum auctoritates contestantur. Unde August., *tom. 2, epist. 157, ad Optatum*: Illa fides sana est, quæ credimus nullum hominem, sive maioris sive minoris ætatis, liberari à contagione mortis et obligatione peccati, quod primâ nativitate contraxit, nisi per unum mediatorem Dei et hominem Jesum Christum, 1 ad *Tim. 2*: cuius hominis ejusdemque Dei saluberrimâ fide etiam illi justi salvi facti sunt, qui priusquam veniret in carne, crediderunt in carnem venturum. Eadem enim fides est et illorum, et nostra. Proinde cum omnes justi, sive ante incarnationem sive post, nec vixerint nec vivant, nisi ex fide incarnationis Christi, profectò quod scriptum est, *Actuum 4, non esse aliud nomen sub cælo, in quo oporteat salvari nos*, ex illo tempore valet ad salvandum genus humanum, ex quo in Adam vitiatum est. Idem, *tom. 7, lib. de Corrept. et Grat., c. 7*: Nemo liberatur à damnatione quæ per Adam facta est, nisi per fidem Jesu Christi. Idem, *lib. de Nupt. et Concup.*: Eadem fides Mediatoris quæ nos salvat, salvos justos faciebat antiquos, pusillos cum magnis, quia sicut credimus Christum in carne venisse, ita illi venturum; et sicut nos mortuum, ita illi mortuorum; et sicut nos resurrexisse, ita illi resurrectorum; et nos et illi ad iudicium vivorum et mortuorum venturum. Gregor., *super Ezech.*: Et qui præbant, et qui sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David, quia omnes electi qui in Judæa esse potuerant, sive qui nunc in Ecclesiâ sunt, in Mediatorem Dei et hominum crediderunt et credunt. His aliisque pluribus testimoniis perspicue docetur nulli unquam salutem esse factam, nisi per fidem Mediatoris. *Oportet ergo accedentem credere*, quæ supra dixit Apostolus; sed non sufficit.

De fide simplicium.

2. Quid ergo dicatur de illis simplicibus quibus non erat revelatum mysterium incarnationis, qui piè credebant quod eis traditum fuit? Dici potest nullam

fuisse justum vel saluum cui non esset facta revelatio vel distincta, vel velata, vel in aperto, vel in mysterio. Distincta, ut Abraham et Moysi, aliisque maioribus, qui distinctionem articulorum fidei habebant; velata, ut simplicibus quibus revelatum erat ea esse credenda, quæ credebant illi majores et docebant, sed eorum distinctionem apertam non habebant: sicut in Ecclesiâ aliqui minus capaces sunt, qui articulos Symboli distinguere et assignare non valent, omnia tamen credunt quæ in Symbolo continentur. Credunt enim quæ ignorant, habentes fidem velatam in mysterio; ita et nunc minus capaces ex revelatione fidei factâ maioribus credendo inhærebant, quibus fidem suam quasi committebant, unde *Job, c. 1: Boves arabum, et asinæ pascebantur juxta eos.* Simpliciter et minores sunt asinæ pascentes juxta boves; quia humilitate maioribus adhærendo, in mysterio credebant quæ et illi in mysterio docebant; qualis fortè fuit vidua Sareptana.

Quæ ante adventum Christi de Mediatore credere sufficebat.

3. Sed queritur, cum sine fide Mediatoris antiquis non fuerit salus, sicut nec modernis, utrùm oportuerit illos credere omnia illa de Mediatore quæ nunc credimus. Quibusdam videtur quòd sufficeret illis quatuor tantum credere: scilicet, natiuitatem, mortem, resurrectionem, adventum ad iudicium, quod ex præmissis verbis August. colligitur, ubi ista quatuor persequitur. Aliis autem videtur habita fide Trinitatis, id est mysterio incarnationis fidei sufficere, ut Dei Filium crederetur nasciturus de homine, et iudicaturus, qui de Joanne Baptistâ documentum hujus rei assumunt, qui de morte Christi et descensu ad inferos in Evangelio dubitasse videtur, secundum expositionem Gregor., *hom. 6, quando interrogavit per discipulos, Matth. 11: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Quasi diceret: Es tu per teipsum descensusus ad infernum, an alium ad hæc sacramenta missurus es? Quidam tamen dicunt eum non dubitasse de ignorantia, sed de pietate, id est, dubitare se ostendisse; non quia ignoraverit, sed pietatis affectu compassum esse Christum, et ejus humilitatem admirando insinuasse.

De fide Cornelii.

4. Solet etiam queri de Cornelio, utrùm fidem incarnationis habuerit, cum dictum est ei per angelum, *Actuum 10: Acceptæ sunt elemosynæ tuæ, et exaudiatæ sunt orationes tuæ.* Si enim fidem incarnationis non habebat, tunc ergo sine fide incarnationis erat ei iustitia, quia de illo scriptum est, quòd justus erat et timens Deum. Si verò fidem incarnationis habebat, ad quid ergo missus est ad eum Petrus? Sanè dici potest, eum sicut fidem unitatis, ita et incarnationis habuisse de revelatione, sed incarnationum jam esse Dei Filium ignorasse; et ideo missus est ad eum Petrus, ut jam natum Dei Filium ei annuntiaret, et sacramentum regenerationis ei conferret. Habebat ergo fidem incarnationis, sed an facta vel futura esset, non noverat, et ita per fidem venit ad opera et per opera ampliùs solidatus est in fide. Per fidem enim, ut ait Gregor., venit ad opera, Cornelius etiam per fidem venit ad opera. Deum enim unum credebat, sed Filium ejus nesciebat incarnatum. Per fidem placuerunt Deo opera ejus. Sine fide enim impossibile est aliquid placere Deo. August. verò dicit Cornelio dictum esse per angelum: *Acceptæ sunt elemosynæ tuæ, et orationes tuæ, antequàm in Christum crederet*; nec tamen sine aliqua fide donabat et orabat. Nam quomodo invocabat, in quem non credebat? Sed si posset sine fide Christi esse salus, non ad eum mitteretur architectus Ecclesiæ Petrus. Attende quid ait, sine fide Christi non posse esse salutem; et tamen Cornelium exauditum antequàm crederet in Christum. Quod ita potest intelligi, scilicet antequàm sciret Christum incarnatum, in quem credebant in mysterio.

De æqualitate fidei, spei, charitatis et operis, quæ secundum aliquid sunt æqualia.

5. Illud etiam non est prætermittendum, quòd

fides, spes, charitas et operatio secundum aliquid aequalia sunt in presenti. Unde Gregor., super Ezechiel., homil. ultimā: Fidem, spem, charitatem atque operationem, dum in hac vitā vivimus, aequales sibi esse apud nos invenimus; quia quantum credimus, tantum amamus, et quantum amamus, tantum de spe praesumimus. Quisque enim fidelis tantum credit, quantum sperat et amat; et tantum operatur, quantum credit, et amat, et sperat. Sed tamen major spe et fide charitas dicitur, quia, cum ad Dei speciem pervenitur, spes et fides transit, sed charitas permanet; et quia charitas mater est omnium virtutum, quae non ideo post fidem et spem ponitur, quod ex eis oriatur, sed quia post illa remanebit aucta. *Charitas enim nunquam excidit*, 1 Cor. 13. Praemissa autem aequalitas propriè secundum interiorum actuum intentionem consideranda est. Huic verò quod hic et superius dictum est, scilicet quod charitas non est ex fide et spe, sed è converso, videtur obviare quod ait Apostolus, 1 Tim. 1: *Finis praecepti est charitas de corde puro et conscientia bona, et fide non ficta*. Quod exponens August., lib. 4 de Doctrinā Christianā, cap. ultimo: Cor accipit pro intellectu, et conscientiam pro spe. Qualis, inquit, charitas est finis praecepti procedens de corde puro, id est de puro intellectu, ut nihil nisi Deus diligatur; et conscientia, id est, de spe bona et fide non ficta, id est, non simulata. Non ergo charitas fides et spes, sed fides et spes charitatem praecedere videntur. Hoc ergo ea ratione traditum intellige, non quod fides et spes causa vel tempore charitatem omnium bonorum matrem praecedant; sed quia charitas illis in aliquo esse non potest, sed illa sine charitate possunt esse; quamvis non sit pia fides vel spes sine charitate. Ideo ergo ex fide et spe procedere dicitur charitas, quia nulli provenit sine istis.

DISTINCTIO XXVI.

DE SPE, QUID SIT.

1. Est autem spes virtus quā spiritualia et aeterna bona sperantur, id est, cum fiducia expectantur. Est enim spes certa expectatio futurae beatitudinis, veniens ex Dei gratiā et meritis praecedentibus, vel ipsam spem, quam naturā praestitit charitas, vel rem speralam, id est, beatitudinem aeternam. Sine meritis enim aliquid sperare, non spes, sed presumptio dici potest.

De quibus sit spes.

2. Et sicut fides, ita et spes est de invisibilibus; unde Augustinus, in Ench., cap. 8: Fidem appellamus earum rerum quae non videntur. De spe quoque dicitur, Rom. 8: *Spes quae videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat?* Quod attinet ad non videre vel quae creduntur, vel quae sperantur, fidei speique commune est. Distinguitur tamen fides à spe, sicut vocabulo, ita etiam rationabili differentiā. Est enim fides malorum rerum et bonarum; quia et bona creduntur et mala, et hoc fide bona, non mala. Est etiam fides et praeteritarum rerum, et praesentium, et futurarum. Credimus enim mortem Christi, quae jam praeteriit; credimus sessionem, quae nunc est; credimus venturum ad iudicandum, quod futurum est. Item fides et futurarum rerum est, et alienarum. Nam et eo quisque credit esse, coepisse, nec finisse ultique sempiternum; et alia atque alia non modo de aliis hominibus multa, quae ad religionem pertinent, verum etiam de angelis credimus. Spes autem non nisi bonarum rerum est, nec nisi futurarum, et ad eam pertinentium quae earum spem gerere perhibetur.

Redit ad praemissam questionem, scilicet an fides et spes in Christo fuerint?

3. Post hoc superest investigare utrum fides et spes in Christo fuerint; unde tractatus iste sumpsit exordium. Quibusdam non indocile videtur fidem virtutem et spem in eo non fuisse, sicut in sanctis jam beatificatis, vel in angelis non sunt, et tamen sancti credunt et sperant resurrectionem futuram, et angeli eandem credunt; nec tamen in eis fides vel spes virtus est, quia et Deo per speciem contemplando

fruantur, et in Dei Verbo resurrectionem futuram sive iudicium, non per speculum in aenigmate, sed praclarissimè inspiciunt. Si enim quia credunt resurrectionem futuram, ideo verum est eos fidem habere; ergo ea consummata post iudicium similiter et fidem habere dicentur, qui credent eam praeteritam. Sed sicut tunc credent, nec tamen fidem quae fideles facit, habebunt; quia non credent absque scientiā, quae non erit aenigmatica, sed per speciem; ita et modo credent et sperant resurrectionem; nec tamen fidem habent, quia credendo cognoscunt. Venit enim eis quod perfectum est, et evacuatum est quod ex parte est. Venit enim cognitio, et evacuata est fides. Venit species, et desiit spes. Ita et Christus, in quo fuerunt bona patriae, credidit quidem et speravit resurrectionem tertiā die futuram, pro qua et Patrem oravit, nec tamen fidem virtutem et spem habuit, quia non aenigmaticam et specularem, sed clarissimam de ea cognitionem habuit, quia non perfectiūs eam cognovit praeteritam, quam intellexit futuram. Speravit tamen Christus, sicut in psalm. 30 ait: *In te, Domine, speravi*; nec tamen fidem vel spem virtutem habuit, quia per speciem videbat ea quae credebant. De antiquis verò patribus qui apud inferos usque ad passionem tenebantur, non incongruè dici potest quod fidem et spem virtutem habuerunt, quia credebant et sperabant se visuros Deum per speciem, qualiter eum tunc non videbant; quia non patuit eis cognitio Dei per speciem ante passionem Christi, quā consummata, à fide transierunt ad speciem.

DISTINCTIO XXVII.

DE CHARITATE QUA DEUS DILIGITUR ET PROXIMUS, QUAE IN CHRISTO ET IN NOBIS EST.

1. Cum autem Christus fidem et spem non habuerit, dilectionem tamen habuit in quantum homo, tantam quae maior esse non valet, qui ex charitate eximā animam posuit pro amicis et inimicis. Habuit enim in corde charitatem quam opere nobis exhibuit, ut exhibitionis formā nos ad diligendum instrueret. Ille aliquid dicendum est de charitate, et modo, et ordine diligendi Deum et proximum.

Quid sit charitas.

2. Charitas est dilectio quā diligitur Deus propter se, et proximus propter Deum, vel in Deo. Haec habet duo mandata: unum pertinens ad dilectionem Dei, quod est maximum in legem mandatum; et alterum pertinens ad diligendum proximum, illi simile. Primum est: *Diliges Deum ex toto corde, ex totā mente, et ex totā animā*, quod scriptum est in Deuter. 6. Secundum est: *Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis tota lex pendet, et prophetae*. Matth. 22. Finis praecepti est dilectio; et ea est gemina, id est, Dei et proximi.

Si eadem charitate diligitur Deus et proximus.

3. Hic quaeritur si ex ea ipsā dilectione diligitur Deus, quā diligitur proximus; an alia sit dilectio Dei, et alia proximi. Eadem sanè dilectio est quā diligitur Deus et proximus, quae Spiritus sanctus est, ut supra dictum est, quia Deus charitas est. Unde Aug.: *Joannes ait: Non potest Deum diligere quem non videt, qui fratrem quem videt, non diligit*. Sed si eum quem videt humano visu, spirituali charitate diligeret, videret Deum qui est ipsa charitas, visu interiori, quo videri potest. Qui ergo fratrem quem videt non diligit, Deum, qui est dilectio, quā caret qui fratrem non diligit, quomodo potest diligere? Ex unā enim eademque charitate Deum proximumque diligimus; sed Deum propter Deum, nos verò et proximum propter Deum. Si verò una eademque charitas est Dei et proximi, quare dicitur gemina? Propter duo dilecta, id est, Deum et proximum. Etsi enim una sit charitas, duo tamen diversa ea diliguntur, scilicet Deus et homo vel angelus. Pro quo etiam duo sunt mandata, quia cum eadem charitas utroque commendetur, diversa tamen diligi praecipuntur. Unde Aug.: *Arbitror ideo Spiritum sanctum bis datum, semel in terrā, et iterum de*

cœlo, ut commendarentur nobis duo præcepta charitatis, scilicet Dei et proximi. Una est charitas, et duo præcepta; unus spiritus, et duo data; quia alia charitas non diligit proximum, nisi illa quæ diligit Deum. Quæ ergo charitate proximum diligimus, eadem Deum diligimus. Sed quia aliud est Deus, aliud proximus, etsi unâ charitate diliguntur, idèò fortè duo præcepta dicuntur, et alterum majus, et alterum minus, vel propter duos motus qui in mente geruntur, dùm Deus diligitur et proximus, movetur enim mens ad diligendum Deum, movetur et ad diligendum proximum; et multò magis erga Deum, quàm erga proximum. (Aug., in lib. 8 de Trin., c. 8, et in sermone de Ascensione.)

De modo diligendi.

4. Consequenter modum utriusque dilectionis advertamus. Hæc regula, ut ait Aug., in lib. de Doct. christ., cap. 25, dilectionis divinitus constituta est, ut Deum propter se ex toto corde, et proximum diligas sicut teipsum, id est, ad quod, et propter quod teipsum diligere debes. In bono enim et propter Deum teipsum diligere debes, in bono ergo diligendus est proximus, non in malo et propter Deum. Proximum verò, omnem hominem oportet intelligi, quia nemo est cum quo sit operandum malè. Qui ergo amat homines vel quia iusti sunt, vel ut iusti sint, amare debet: hoc est, in Deo vel propter Deum. Sic enim et seipsum amare debet, scilicet in Deo vel propter Deum, id est, quia iustus est, vel ut iustus sit. Qui enim aliter se diligit, injustè se diligit, quia ad hoc se diligit, ut sit injustus; ad hoc ergo ut sit malus, non ergo jam se diligit. Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam. Modus ergo diligendi præcipiendus est homini, id est, quomodo se diligit, ut prosit sibi. Quin autem se diligit, et prodesse sibi velit, dubitare dementis est. Modus autem præcipitur cum ait, *sicut teipsum*, ut proximum diligas ad quod teipsum. Si ergo te non propter te diligere debes, sed propter illum ubi dilectionis tuæ rectissimus finis est, non succenseat alius aliquis homo, si et ipsum propter Deum diligis. Hujus dilectionis modum Veritas innuit dicens: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos*, id est, ad quod dilexi vos, scilicet, ut filii sitis, ut vitam habeatis. (Aug., homil. 65, super Joan., ante medium.)

De modo diligendi Deum.

5. Dilectionis autem Dei modus insinuat cum dicitur *ex toto corde*, id est, ex toto intellectu; *ex totâ animâ*, id est, ex totâ voluntate; *ex totâ mente*, id est, memoriâ, ut omnes cogitationes, et omnem vitam, et omnem intellectum in illum conferas, à quo habes ea quæ confers illi. Hæc dicens, nullam partem vitæ nostræ reliquit quæ vacare debeat; sed quidquid venerit in animum, illuc rapiatur quò dilectionis impetus currit. Et diligere Deum propter se, modus est diligendi Deum, et sunt isti duo modi diligendi Deum, ut quibusdam placet. (Aug., lib. de Doct. christ., c. 22.)

De impletione illius mandati.

6. Illud autem præceptum non penitus impletur ab homine in hæc mortali, sed ex parte, non ex toto, quia ex parte diligimus, sicut ex parte cognoscimus. In futuro autem implebitur ex toto. Unde August. (1): Cum adhuc est aliquid carnalis concupiscentiæ, non omni modo ex totâ animâ diligitur Deus. Caro autem non dicitur concupiscere, nisi quia anima carnaliter concupiscit. Cum autem venerit quod perfectum est, ut destruat quod ex parte est, id est, ut jam non ex parte sit, sed ex toto, charitas non auferetur, sed augēbitur et implebitur. In quâ plenitudine illud præceptum charitatis implebitur: *Diligēs Dominum Deum tuum ex toto corde*, etc. Tunc erit iustus sine peccato, quia nulla erit lex repugnans menti. Tunc prorsus toto corde, totâ animâ, totâ mente, diligēs Deum, quod est summum præceptum. (Ibidem, paulò superius.)

Quæstio de præcepti ratione.

7. Sed cur præcipitur homini ista perfectio, cum in

(1) Aug., tom. 7, in lib. de Perfectione humanæ justitiæ, contra Cœlestium, ante medium.

hæc vitâ eam nemo habeat? Quia non rectè curritur, si quò currentum est nesciatur. Quomodo autem sciretur, si nullis præceptis ostenderetur? (Ibid., loco priore.) Ecce habes cur illud præceptum est quod hic penitus impleri non potest. Impletur tamen ex parte, scilicet secundum perfectionem vitæ. Alia est enim perfectio currentis, alia pervenientis. Facit hoc mandatum ut cursor, qui Deum ante omnia et præ omnibus diligit, nec tamen omnino perficit. (Aug., in eodem, paulò inferius.)

Quod alterum mandatum in altero est. (Aug., lib. 8 de Trin., c. 7.)

8. Cum autem duo sunt præcepta charitatis, pro utroque sæpè unum ponitur; nec immeritò quia nec Deus sine proximo, nec proximus sine Deo diligi potest. Unde Apostolus, omne mandatum legis dicit instaurari, id est, contineri et impleri in hoc verbo: *Diligēs proximum tuum sicut teipsum*. Et Christus dilectionem proximi specialius commemorat dicens, Joan. 13: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos*, ubi illud majus mandatum dilectionis Dei videtur prætermisum; sed benè intelligentibus utrumque invenitur in singulis, quia qui diligit Deum, non potest eum contemnere quem Deus præcepit diligi; et qui diligit proximum, quid in eo diligit nisi Deum? Ipsa est dilectio ab omni mundanâ dilectione discreta, quam distinguens Dominus ait: *Sicut dilexi vos*. Quid enim nisi Deum dilexit in nobis non quem habebamus, sed ut haberemus, sicut medicus ægros? et quid in eis diligit nisi salutem, quam cupit revocare, non morbum quem venit expellere? Sic et nos invicem diligamus, ut quantum possumus invicem ad habendum in nobis Deum ex dilectione attrahamus. (Aug., tom. 9, tract. 65, super illud Joan. 13: *Mandatum novum*, etc.)

Quæ charitate diligenda sint.

9. Sed quæ hæc dilectione diligenda sint, jam inquiremus. Non enim omnia, ut ait August., quibus utendum, diligenda sunt; sed ea sola quæ vel nobiscum societate quâdam referuntur in Deum, sicut est homo vel angelus; vel ad nos relata, beneficio Dei per nos indigent, ut corpus: quod ita præcipiendum est diligi, ut ei ordinatè prudenterque consulatur. (Aug., in lib. de Doct. christ., c. 23, in principio.)

DISTINCTIO XXVIII.

SI ILLO PRÆCEPTO JUBEMUR DILIGERE TOTUM PROXIMUM ET NOS TOTOS.

1. Hic potest quæri utrum in illo mandato dilectionis proximi totum proximum, id est, animam et corpus, nosque ipsos totos diligere præcipiamur. Ad quod dicimus omne genus diligendarum rerum in illis duobus mandatis contineri. Quatuor enim diligenda sunt, ut ait August., in lib. de Doct. christ. 1, cap. 23: unum quod supra nos est, scilicet, Deus; alterum, quod nos sumus; tertium, quod juxta nos est, scilicet, proximus; quartum, quod infra nos est, scilicet, corpus. De secundo et quarto nulla præcepta danda erant, scilicet ut diligeremus nos vel corpus nostrum; præcipitur autem Deus diligi et proximus. Ut autem quisque se diligit, præcepto non est opus. Quantumlibet enim homo excidat à veritate, remanet illi dilectio corporis sui: *quia nemo unquam carnem suam odio habuit* (Ephes. 5). Nam viri iusti qui corpus suum cruciant, non corpus, sed corruptiones ejus et pondus oderunt. Hic videtur August. tradere quod ex præcepto non teneamur diligere nosmetipsos vel corpus nostrum; quod si est, non omne genus diligendarum rerum illis duobus præceptis continetur, quia cum et nosipsos et corpus nostrum diligere debeamus, ad quid necessarium est præceptum, cum scriptum sit, psal. 10: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam*? Sed speciale de hoc præceptum non erat dandum, nec speciali præcepto opus erat id tradi, ut quisque se vel corpus suum diligeret, quia hoc in illo præcepto continetur: *Diligēs proximum tuum sicut teipsum*. Ibi enim et

proximum totum, et te totum intelligere debes. Unde August. in eodem, c. 24 : Si te totum diligas, id est, animam et corpus, et proximum tuum, id est, animam et corpus (homo enim ex animâ constat et corpore), nullum rerum diligendarum genus in his duobus præceptis prætermisum est. Cum enim præcurrat dilectio Dei, ejusque dilectionis modus præscriptus appareat, et sequatur dilectio proximi, de tuâ dilectione nihil dictum videtur. Sed cum dictum est : *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, simul et tu abs te dilectio prætermisum non est (de Doctrin. christ., lib. 1, cap. 26). Ecce hic aperte dicit in illo præcepto non tantummodo proximi, sed et tu dilectionem contineri, et totius proximi totiusque tui. Ex quo apparet quod dictum est de secundo et quarto, id est, de dilectione nostri, et corporis nostri, nulla præcepta danda, ita esse intelligendum, scilicet specialia et divisa, quia in illo uno totum continetur; et quia id quod sumus, et quod infra nos est, ad nos tamen pertinens, naturæ ege diligimus, quæ in bestiis etiam est. Ideoque et de illo quod supra nos est, et de illo quod juxta nos est, divisa præcepta sumpsimus. In quorum altero, ejus quod sumus, et illius quod infra nos est dilectio continetur. Sic condita est mens humana, ut nunquam aut nona meminerit, nunquam se non diligit; sed quoniam qui odit aliquem, nocere illi studet, non immerito et mens hominis quando sibi nocet, se odisse dicitur. Nesciens enim sibi vult malè, dum non putat sibi obesse quod vult; sed tamen malè sibi vult, quando illud vult quod obest sibi, secundum illud, psal. 10 : *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam*. Qui ergo diligeret se novit, Deum diligit. Qui verò non diligit Deum, etiam se non diligit, quod ei naturaliter inditum est; tamen non incongruè se odisse dicitur, cum id agit quod sibi adversatur, et seipsum tanquam suus inimicus insequitur.

Si in illo præcepto contineatur dilectio angelorum.

2. Oritur autem hic de angelis quæstio, utrum ad illud præceptum dilectionis proximi, etiam dilectio pertineat angelorum. Nam quod nullum hominem exceperit qui præcepit proximum diligere, Dominus in parabola semivivi relictus ostendit, eum dicens proximum, qui erga illum exstitit misericors. Deinde subdit: *Vade, et tu fac similiter*. Et eum proximum intelligamus, cui vel exhibendum est officium misericordiæ si indiget, vel exhibendum esset si indigeret. Nullum verò exceptum esse cui misericordiæ negandum sit officium, quis non videat, cum usque ad inimicos etiam porrectum sit Domino dicente : *Diligite inimicos vestros, et benefacite his qui oderunt vos*? Manifestum est ergo omnem hominem proximum esse reputandum. Proximi verò nomen ad aliquid est; nec quisquam esse proximus, nisi proximo potest. Unde consequens est, et qui præbendum, et à quo præbendum est officium misericordiæ, rectè proximum dici. Manifestum est ergo præcepto dilectionis et proximi etiam sanctos angelos contineri; à quibus tanta nobis misericordiæ impenduntur officia. Ex quo et Dominus proximum se nostrum dici voluit, ut in parabola saucii ostendit; et in Prophetâ, psal. 34 : *Quasi proximum, et quasi fratrem nostrum sic complacebam*. Sed quia excellentior ac supra nostram naturam est divina substantia, præceptum dilectionis Dei à proximi dilectione distinctum est. Ideoque licet nobis Deus omnia impendat beneficia, non tamen nomine proximi includitur in illo præcepto; quem non sicut nos diligere debemus; sed plus quam nos, toto corde et animâ. Christum verò in quantum homo est, sicut nos diligere debemus, ejusque secundum hominem dilectio illo continetur mandato; quem et secundum hominem, magis quam nos, sed non quantum Deum debemus diligere, quia in quantum est homo, minor est Deo.

Quibus modis dicitur proximus.

3. Me notandum est proximum dici diversis modis, scilicet conditione primæ nativitatæ, spe conversionis, propinquitate cognationis, ratione beneficii exhibitionis.

DISTINCTIO XXIX.

DE ORDINE DILIGENDI, QUID PRIUS, QUID POSTERIUS.

1. Post prædicta de ordine charitatis agendum est, quia dicit sponsa, Cant. 2 : *Introduxit me rex in cellam vinariam, et ordinavit in me charitatem*. Videamus ergo ordinem, quid prius, quid posterius esse debeat; peccat enim qui præposterè agit. Nam scire quid facias, et nescire ordinem faciendi, non est perfectæ cognitionis. Ordinis namque ignorantia conturbat meritum formam. Ordinem autem diligendi August. insinuat, dicens, in lib. de Doctrinâ christ. 1, cap. 27 : Ipse est qui ordinatam habet dilectionem, ne aut diligit quod non est diligendum, aut non diligit quod diligendum est; aut æquè diligit quod minùs vel ampliùs diligendum est, aut minùs vel ampliùs quod æquè diligendum est. Omnis peccator in quantum peccator est, non est diligendus; et omnis homo in quantum est homo, diligendus est propter Deum, Deus verò propter seipsum; et Deus propter se omni homini ampliùs diligendus est, et ampliùs quisque debet Deum diligere quam seipsum. Item ampliùs alius homo diligendus est, quam corpus nostrum, quia propter Deum omnia ista diligenda sunt, et potest nobiscum Deo homo perfrui, quod non potest corpus nostrum, quia corpus per animam vivit, quâ fruimur Deo. Audisti aliqua de ordine charitatis; ubi expressum est nos ampliùs debere diligere Deum quam omnes homines vel nos ipsos, et ampliùs animam alicujus hominis quam corpus nostrum? In enumeratione etiam quatuor diligendorum superiùs posita, prius ponitur quod supra nos est; secundò, quod nos sumus; tertio, quod juxta nos est; quarto, quod infra nos est; ubi ordo diligendi insinuari videtur eâ ratione enumerationis. Non est autem apertum utrum omnes homines pariter diligere debeamus, et tantum quantum nos, vel minùs.

An omnes homines pariter diligendi sunt?

2. Unde etiam super hoc sæpè inovetur quæstio, quam perplexam faciunt sanctorum verba variè prolata. Quidam enim tradere videntur quod pari affectu omnes diligendi sint; sed in effectu, id est, in exhibitione obsequii, distinctio observanda sit. Unde August., lib. 1 de Doct. christ., c. 28 : Omnes homines æquè diligendi sunt; sed cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus, constrictiùs tibi, quasi quâdam sorte junguntur. Pro sorte enim habendum est quo quisque tibi temporaliter colligatiùs adhæret; ex quo eligis potius illi dandum esse. Item super Epistolam ad Gal. : Operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei, id est, ad christianos. Omnibus enim pari dilectione vita æterna optanda est, etsi non omnibus eadem possunt exhiberi dilectionis officia; quæ fratribus maxime sunt exhibenda, quia sunt sibi invicem membra, qui habent eundem Patrem, scilicet Deum. His aliisque testimoniis innituntur, qui dicunt omnes homines pariter diligendos esse charitatis affectu, sed in operis exhibitione differentiam.

Quæ his repugnare videntur.

3. Quibus obviat illud præceptum legis de diligendis parentibus, Deut. 5 : *Honora patrem tuum et matrem, ut sis longævus super terram*. Ut quid enim specialiter illud præciperetur de parentibus, nisi majori dilectione forent diligendi? Sed hoc illi referendum dicunt ad exteriorem exhibitionem, in quâ proponendi sunt parentes. Unde, *honora*, dixit, non *dilige*. Obviat etiam illud quod Hieron. super Ezechiel. ait, scilicet, ut ordine charitatis, sicut scriptum est, Cant. 2 : *Ordinavit in me charitatem*; post omnium patrem Deum, carnis quoque pater diligatur, et mater, et filius, et filia, frater, soror. Ambrosius quoque diligendi exprimens ordinem super illud Canticozum : *Ordinavit in me charitatem*, ait : Multorum charitas inordinata est; quod in primo est, ponunt tertium vel quartum, Primò Deus diligendus est, secundò parentes, inquit, filii, post de-

Quomodo nostram poenam portavit, Petri 2.

4. Peccata quoque nostra, id est, poenam peccatorum nostrorum dicitur in corpore suo super lignum portasse; quia per ipsius poenam quam in cruce tulit, omnis poena temporalis, quae pro peccato conversis debetur, in baptismo penitus relaxatur, ut nulla à baptizato exigatur, et in poenitentia minoratur. Non enim sufficeret illa poena quae poenitentes ligat Ecclesia, nisi poena Christi cooperaretur, qui pro nobis solvit. Unde peccata iustorum, qui fuerunt ante adventum, in sustentatione Dei fuisse usque ad Christi mortem dicit Apostolus, ad ostensionem iustitiae ejus in hoc tempore. Ecce aperte expositum est quomodo et quid Christus per mortem nobis meruit et impetavit.

Si solus Christus debet dici Redemptor, ut solus dicitur Mediator.

5. Unde ipse verè dicitur mundi Redemptor, et Dei hominumque Mediator; sed Mediator in Scriptura dicitur solus Filius, Redemptor verò aliquando etiam Pater vel Spiritus sanctus. Sed hoc propter usum potestatis, non propter exhibitionem humilitatis et obedientiae. Nam secundum potestatis simul et obedientiae usum, Filius propriè dicitur Redemptor, quia in se explevit per quæ justificati sumus, et ipsam justificationem est operatus potentia deitatis cum Patre et Spiritu sancto. Est ergo Redemptor, in quantum est Deus, per testatis usu; in quantum homo, humilitatis effectu. Et scriptus dicitur Redemptor secundum humanitatem, quia secundum eam et in eâ suscepit et implevit illa sacramenta, quae sunt causa nostrae redemptionis. Propriè ergo Filius dicitur Redemptor.

De Mediatore.

6. Qui solus dicitur Mediator, non Pater vel Spiritus sanctus. De quo Apostolus, Tim. 2: *Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus*, id est, per hominem quasi in medio arbitrum est ad componendam pacem, id est, ad reconciliandum homines Deo. Ille est arbitrum quem Job desiderat. Utinam esset nobis arbitrum! *Reconciliati enim sumus Deo*, ut ait Apostolus, Rom. 5, *per mortem Christi*. Quod non sic intelligendum est, quasi nos ei sic reconciliaverit Christus, ut inciperet amare quos oderat, sicut reconciliatur inimicus inimico, ut deinde sint amici qui ante se oderant; sed jam nos diligenti Deo reconciliati sumus. Non enim ex quo ei reconciliati sumus per sanguinem Filii nos coepit diligere, sed ante mundum, priusquam nos aliquid essemus. Quomodo ergo nos diligenti Deo sumus reconciliati? Propter peccatum cum eo habebamus inimicitias, qui habebat erga nos charitatem, etiam cum inimicitias exercebamus adversus eum, operando iniquitatem. Ita ergo inimici eramus Deo, sicut iustitiae inimica sunt peccata; et ideo dimissis peccatis tales inimicitiae finiuntur, et reconciliamur iusto, quos ipse justificat. Christus ergo dicitur Mediator; eo quod medius inter Deum et homines ipsos reconciliat Deo. Reconciliat autem, dum offendicula hominum tollit ab oculis Dei, id est, dum peccata delet, quibus Deus offendebatur, et nos inimici ejus eramus. Sed cum peccata delet non solus Filius, sed et Pater et Spiritus sanctus, quorum deletio est nostra ad Deum reconciliatio, quare solus Filius dicitur Mediator? Nam de Patre legitur quod reconciliaverit sibi mundum. Ait enim Apostolus, 2 Cor. 5: *Deus enim erat in Christo, mundum sibi reconcilians*. Cui ergo reconciliet, quare non dicitur Mediator? Quia nec medius est inter Deum et homines, nec in se habuit illa sacramenta, quorum fide et imitatione justificamur, id est, reconciliamur Deo. Reconciliavit ergo nos tota Trinitas virtutis usu, scilicet, dum peccata delet: sed Filius solus impletionem obedientiae, in quo patrita sunt secundum humanam naturam, per quæ credentes et imitantes justificantur. (Aug., in lib. 13 de Trin., c. 16.)

Secundum quam naturam sit Mediator.

7. Unde et Mediator dicitur secundum humanitatem, non secundum divinitatem, non enim est mediator inter Deum et Deum, quia tantum unus Deus; sed

inter Deum et hominem, quasi inter duo extrema, quia medius esse non potest nisi inter aliqua. Mediator est ergo, in quantum homo. Nam in quantum Deus, non Mediator, sed æqualis Patri est hoc item quod Pater, cum Pater unus Deus. Mediat ergo inter homines et Deum Trinitatem, secundum hominis naturam, in qua susceptilla per quæ reconciliamur Deo Trinitati; et secundum eandem habet aliquid simile Deo, et aliquid simile hominibus, quod Mediatori congruebat, ne per omnia similis hominibus, longè esset à Deo, aut per omnia Deo similis, longè esset ab hominibus, et ita medius non esset. Unus ergo Mediator Christus inter mortales peccatores et immortalem justum, apparuit mortalis cum hominibus, justus cum Deo; per infirmitatem propinquans nobis, per justitiam Deo. Rectè ergo Mediator dictus est, quia inter Deum immortalem et hominem mortalem est Deus et homo, reconcilians hominem Deo; in tantum Mediator, in quantum est homo; in quantum autem Verbum non est medius, quia unus cum Patre Deus. Si ergo Christus secundum vos, o hæretici, unam tantum habet naturam, unde medius erit? et nisi ita sit medius, ut Deus sit propter divinitatis naturam, et homo propter humanitatis naturam, quomodo humana in eo reconciliantur divinis? Nam ipse veniens prius in se humana sociavit divinis per utriusque naturæ conjunctionem in una persona. Deinde omnes fideles per mortem reconciliavit Deo, dum sanati sunt ab impietate quicunque humilitatem Christi credendo dilexerunt, et diligendo imitati sunt. (Aug., tom. 1, in lib. Confess., l. 19, c. 42.) Ecce hic aliquatenus insinuat quare Christus solus Mediator Dei dicitur et hominum; et secundum quam naturam mediet, scilicet, humanam, et cui mediet, scilicet, Deo Trinitati. Trinitati enim nos reconciliavit per mortem, per quam et nos regemur à servitute diaboli. Nam, ut dicitur 1 Pet. 2: *Non corruptibilibus auro et argento redempti sumus, sed pretiosis sanguine Agni immaculati*.

DISTINCTIO XX.

QUOD ALIO MODO POTUIT LIBERARE HOMINEM, ET QUARE POTIUS ISTO.

1. Si verò quaeritur utrum alio modo posset Deus hominem liberare quam per mortem Christi, dicimus et alium modum fuisse possibilem Deo, cujus potestati cuncta subjacent; sed nostræ miseriae sanandæ convenientiorem modum alium non fuisse, nec esse oportuisse. Quid enim mentes nostras tantum erigit et ab immortalitatis desperatione liberat, quam quod tantum nos fecit Deus, ut Dei Filius immutabiliter bonus, in se manens quod erat, et à nobis accipiens quod non erat, dignatusque nostrum inire consortium, mala nostra moriendo perferret? Est et alia ratio, quare isto potius modo quam alio liberare voluit: quia sic iustitia superatur diabolus, non potentia. Et quomodo id factum sit explicabo ut potero. Quādam iustitia Dei in potestatem diaboli traditum est genus humanum, peccato primi hominis in omnes originaliter transeunte, et illius debito omnes obligante. Unde omnes homines ab origine sunt sub principe diabolo. Unde Apostolus, Ephes. 2: *Eramus naturā filii iræ*, naturā scilicet ut est depravata peccato, non ut est recta creata ab initio. Modus autem ille quo traditus est homo in diaboli potestatem, non ita debet intelligi tanquam Deus hoc fecerit aut fieri jussisset, sed quod tantum permisisset, justè tamen. Illo enim deserente peccantem, peccati auctor illicò invasit; nec tamen Deus continuè in irā suā miserationes suas, nec hominem à lege suæ potestatis amisit, cum in diaboli potestate esse permisisset; quia nec diabolus à potestate Dei est alienus, sicut nec à bonitate. Nam quicumque viā diabolus vel homo non subsisteret, nisi per eum qui vivificat omnia. Non ergo Deus hominem deseruit, ut non se illi exhiberet Deum; sed inter mala poenalia etiam malis multa præstitit bona, et tandem hominem quem commissio peccatorum diabolo subdidit, remissio peccatorum per sanguinem Christi data à diabolo eruit, ut sic iustitia vinceretur diabolus, non potentia. Sed quā

autem, et benefactis illis qui odium nos; et orate pro persequentibus et calumniantibus vos. Sed quoniam persequentium filiorum Dei est istud, quod quidem se debet omnis fidelis extendere, et humanum animum ad hunc affectum orando Deum, secumque agendo luctandoque perducere, tamen quia hoc tam magnum bonum tantæ multitudinis non est, quantum credimus exaudiri cum dicitur in oratione: *Dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*, procul dubio verba sponsonis hujus implentur, si homo qui nondum ita profecit ut etiam diligat inimicum, tamen quando rogatur ab homine qui peccavit in eum ut ei dimittat, dimittit ex corde, qui etiam sibi roganti vult dimitti, cum orat et dicit, *sicut et nos dimittimus debitoribus*. Quicumque verò rogat hominem in quem peccavit, si peccato suo moveatur ut roget, non est adhuc deputandus inimicus, ut eum diligere sit difficile, sicut erat quando inimicitias exercebat. Quisquis verò roganti et penitenti non dimittit, non existimet à Domino sua peccata dimitti, quia memini Veritas non potest; quæ cum decussisset orationem, hanc in eâ positam sententiam commendavit dicens, *Matth. 6: Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester. Si verò non dimiseritis, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra*. Ecce hic haberi videtur, quod et prætaxavimus, scilicet majoris virtutis esse diligere inimicum et benefacere ei, quam illum qui nihil mali fecit nobis, vel amicum. Quod si quis concedere simpliciter noluerit, dicens: *Intensius diligitur amicus quam inimicus, et ideo illud potius isto, determinet ista secundum præmissam intelligentiam*, dicens ibi comparisonem faciam inter dilectionem quæ diligitur tantum amicus, et illam quæ amicus et inimicus diligitur. Illud verò quod sequitur, magis nos movet, quod scilicet dicit non esse tantæ multitudinis diligere inimicos, quanta exauditur cum dicitur, *Dimitte nobis debita nostra*, etc., ubi dat intelligi quod alicui à Deo dimittuntur peccata non diligenti inimicum, si tamen fratri roganti qui in se peccavit, dimittit. Sed cum peccata non dimittantur alicui adito, nisi charitatem habeat, sequitur ut charitatem habeat qui non diligit inimicum. Quomodo ergo nomine proximi omnis homo intelligitur in illo mandato: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*? Si enim omnis homo proximus est, tunc et inimicus; præcipitur ergo et inimicos diligere. Et quia illud præceptum generale est omnibus, præcipitur omnes homines diligere, etiam inimicos. Quidam quodlibet dicitur simpliciter tenere volentes, illud præceptum determinant, dicentes illis perfectis dari in præceptum diligere omnem hominem, etiam inimicum; minoribus verò in consilium. In præceptum verò, eos diligere qui nihil mali fecerunt eis, et inimicos non odire. Sed melius est ut intelligatur omnibus illo mandato præcipi cunctos diligere etiam inimicos; cui sensui attestantur superius posita auctoritates, et alie multe. Illud verò August. novissime positum, de perfectâ charitate dictum intelligitur, quæ tantum est perfectorum; qui non solum amicos, sed etiam inimicos perfectè diligunt, eisque benefaciunt. Quæ perfectio dilectionis non est tantæ multitudinis, quanta exauditur in oratione Dominicâ, et hoc reverà grande est et eximie bonitatis, perfectè diligere inimicum. Ita et cum dicit impleri verba illius sponsonis ab homine qui non ita profecit ut diligat inimicum, de dilectione perfectâ accipiendum est.

DISTINCTIO XXXI.

SI CHARITAS SEMEL HABITA AMITTATUR.

1. Illud quoque non prætereundum, quod quidam asserunt charitatem semel habitam ab aliquo non posse excidere, nullumque damnandum hanc aliquando habere; qui hanc traditionem subditis muniant testimoniis. Apostolus ait, *1 Cor. 13: Charitas nunquam excidit*. August. etiam inquit (1): *Charitas quæ deseri potest, nunquam vera fuit*. Item: *Charitas*

est fons proprius et singularis bonorum, cui non communicat alienus. Alieni sunt omnes qui audituri sunt: *Non novi vos* (Matth. 7). De hoc fonte Scriptura ait, *Prov. 5: Fons aquæ vivæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi*. Si autem alieni sunt qui audituri sunt illam vocem, non ergo huic fonti communicant damnandi. Item August. (1): *Radicata est charitas, securus esto; nihil mali procedere potest*. Item, Gregor. in *Moralibus*: *Valida est ut mors dilectio, virtuti enim mortis dilectio comparatur, quia nimirum mentem quam semel cepit, à dilectione mundi funditis occidit*. Item Aug., tom. 9, super Epistolam Joannis, tract. 4, in fine: *Unctio invisibilis charitas est, quæ in quocumque fuerit, radix illi erit; quæ ardente sole arescere non potest; nutritur calore solis, non arescit*. Item, Beda super Joannem, c. 4: *Quærendum est quomodo speciale Filii Dei agnoscendi signum fuerit, quod super eum descenderit et manserit Spiritus*. Quid magni est Filio Dei quod in ipso manere Spiritus astruat? Notandum quod semper in Domino manserit Spiritus; in sanctis verò, quamdiu mortale corpus gestaverint, partim semper maneat, partim rediturus secedat. Manet autem apud eos, ut bonis insistant actibus; recedit verò ad tempus, ne semper infirmos curandi, mortuos suscitandi, demones ejiciendi, vel etiam prophetizandi habeant facultatem. Manet ergo semper, ut possint habere virtutes, ut mirabiliter ipsi vivant; venit ad tempus, ut etiam aliis per miraculorum signa quales sint intus, effulgeant. Item Gregor., hom. 5, super Ezechiel: *In sanctorum cordibus secundum quasdam virtutes semper manet Spiritus, secundum quasdam recessurus venit, et venturus recedit*. In his virtutibus sine quibus ad vitam non pervenitur, in electorum suorum cordibus permagat. In his verò per quas sanctitatis virtus ostenditur, ut in exhibitione miraculorum, aliquando adest, aliquando se subtrahit. Item Ambros. in *Moralibus*, super Epistolam ad Romanos: *Ficta charitas est, quæ in adversitate deserit*. Hæc innuere videntur quod charitas semel habita non amittatur. Ideo quidam in prætaxatam prosilierunt audaciam, dicentes charitatem à damnandis non haberi, nec à quoquam habitam posse amitti; quos ratio vincit et auctoritas. Quidam enim ad tempus sunt boni, qui postea fiunt mali et è converso. Unde quorundam nomina Christus dicit scripta in libro vitæ, qui tamen postea abierunt retrò. Sed scripta dicit non secundum præscientiam, sed secundum præsentem justitiam, cui deservebant, quia digni erant tunc illo bono quod habituri sunt præscripti secundum præscientiam. Unde Ambros. (2): *Quibusdam gratia data est in usum, ut Sauli et Judæ, et illis discipulis quibus Dominus dixit, Luc. 10: Ecce nomina vestra scripta sunt in cælis; et post abierunt retrò*. Sed hoc dixit propter justitiam cui deservebant, quia boni erant. Frequenter enim ante sunt mali, qui futuri sunt boni; et aliquoties prius sunt boni, qui futuri sunt et permansuri mali, propter quod dicuntur scribi in libro vitæ et deleri.

Determinatio auctoritatum prædictarum.

2. Quod verò Apostolus ait: *Charitas nunquam excidit*, nullatenus pro illis facit. Dignitatem enim charitatis ostendens, dicit eam non excidere, quia hic et in futuro erit; sed fides et spes evacuantur, et solentia. Item quod dicitur charitas nunquam fuisse vera quæ deseri potest, non ad essentiam charitatis refertur, sed ad efficiëntiam, quia non efficit charitas quæ deseritur, hominem verè beatum, nec perducit ad verum bonum. Hic etiam fonti alieni, id est, damnandi non communicant, scilicet in fine, quia non perseverant. Potest tamen hoc et cætera quæ de charitate dicta sunt, de perfectâ intelligi, quam soli per-

(1) Tom. 9, tract. 8, super cap. 4 Epist. Joan., post medium, super cantic. 8.

(2) Tom. 4, super cap. 9 Epist. ad Rom., ad eum locum: *Quia major serviet minori*.

(1) Aug., ad Julianum comitem; et habetur de *Pem. dist.* c. 2.

exercuisset, non moreretur Christus. Mortuus est Christus, divinitate recedente, id est, effectum potentiae defendendo, non exhibendo. Hic est hircus ~~anonymus~~, qui altero hircu immolato in solitudinem mittebatur, ut legitur in Levitico. Duo enim hirci, humanitas et divinitas Christi intelliguntur. Humanitate ergo immolata, divinitas Christi in solitudinem abiit, id est, in cœlum. Unde Hesychius: In solitudinem, id est, in cœlum tempore passionis divinitas abiisse dicitur, non locum mutans, sed quodam modo virtutem cohibens, ut possent impij consummare passionem. Abiit ergo, id est, virtutem cohibuit, et portavit iniquitates nostras (Isai. 43); non ut haberet, sed ut consumeret: *Deus enim ignis consumens est* (Deut. 4). Ex his satis ostenditur, præmissa verba Ambrosii sic esse accipienda, ut prædiximus.

Aliam ad idem inducunt auctoritatem.

Alii quoque auctoritati ianitur, qui asserunt divinitatem in morte recessisse ab homine secundum carnem. Ait enim Athanasius (1): Maledictus qui totum hominem quem assumpsit Dei Filius, denuò assumptum, tertiâ die à mortuis resurrexisse non confiteretur. Fiat, fiat. Si, inquit, denuò assumptus est homo in resurrectione, quem assumpsit in incarnatione; deposuit ergo eum in morte; separata ergo fuit divinitas in morte ab humanitate. Quibus respondemus quòd si in his verbis assumptio talis intelligatur quæ sit secundum unionem, non carnem tantum, sed totum hominem, id est, animam et carnem denuò sibi univit in resurrectione; quia non simpliciter hominem, sed totum hominem assumptum dicit. Totum ergo hominem in morte deposuit, id est, animam et carnem. Sed quis, nisi hostis veritatis, dicat animam à Verbo depositam? Et tamen nisi hoc fateantur, quòd totus homo sit assumptus, non pro eis facit illa auctoritas, quæ totum dicit assumptum. Sciendum est ergo Athanasium id dixisse contra illorum perfidiam, qui resurrectionem Christi negabant, putantes morte deliniri eum qui solus inter mortuos liber est. Ideò illum maledicit, qui non confitetur totum hominem denuò assumptum resurrexisse, id est, Christum animam denuò corpori conjunxisse; et illis duobus denuò conjunctis in resurrectione, verè secundum hominem vixisse sicut ante mortem. Nam in morte separata est anima à carne: unde verò dicitur Christus mortuus, sed neutrum separatim est à Verbo Dei. *Auctoritasibus astruit, à Verbo carnem in morte non esse divinum.*

3. Sicut August., super Joannem, tractatu 57, tom. 9, docet, tractans illud Domini verbum: *Ego pono animam meam, ut iterum sumam eam; nemo tollit eam à me, sed ego pono eam; à seipso potestatem habeo ponendi eam, et iterum sumendi eam*; hic animam dicit emissam. A quo emissam est? A seipsa non est emissam, quia seipsam non posuit; nec Verbum animam posuit, nec carnem. Caro ergo animam posuit, sed potestate in se manentis deitatis. Potentiâ ergo deitatis anima divisa est à carne, sed neutrum à Verbo Dei; unde Aug. lib. de Unitate Trinitatis, ad Optatum, c. 11: Verbum ex quo suscepit hominem, id est, carnem et animam, nunquam deposuit animam ut esset anima à Verbo separata; sed caro posuit animam quando expiravit, quâ redeunte resurrexit. Mors ergo ad tempus carnem et animam separavit, sed neutrum à Verbo Dei. Caro ergo ponit et sumit animam, non potestate sua, sed potestate inhabitantis carnem deitatis. Hic evidenter traditur nec animam nec carnem à Verbo Dei in morte esse divisam, ut aliquo modo soluta fuerit unio. Unde Aug. contra Felicianum: Absit ut Christus sic senserit mortem, ut quantum in se est, vitam vitam perdidit! si enim hoc ita esset, vite fons aruisset. Sensit ergo mortem participatione humani affectus, quem sponte suscepit; non naturæ suæ perdidit potentiam, per quam cuncta vivificat. Sic in

sepulcro Christus carnem suam communiendo non deseruit, sicut in utero virginis connascendo formavit. Mortuus est ergo non discedente vitâ, sicut passus est non pereunte potentiâ. Nemo tollit animam ejus ab eo, quia potestatem habet ponendi et sumendi. Ecce et hic habes, Christum non deseruisse carnem in morte, et vitam non discessisse à mortuo; et quòd sponte tradidit spiritum, non alius extorsit. Unde Ambrosius, in lib. de Incarnationis dominicæ Sacramento, cap. 5: Emitit Christus spiritum, et tamen quasi arbiter exuendi suscipiendique corporis, emisit; pendebat in cruce, et omnia commovebat. Sed unde emisit? Ex carne. Quò emisit? Ad Patrem.

Quò ratione Christus dicitur mortuus et passus.

4. Recedente verò animâ mortua est Christi caro; et quia caro mortua est, mortuus est Christus. Sicut enim mortuus dicitur Deus, quando mortuus est homo; ita mortuus homo dicitur, quando mortua est caro. Separatio animæ mors carnis fuit. Propter carnem ergo unitam Verbo, quæ mortua est, dicitur Deus mortuus, et propter carnem et animam quæ utraque dolorem sensit, dicitur Deus passus, cum divinitas omnis doloris exors existeret. Unde August.: Verbum caro factum est, ut per carnem panis cœlestis ad infantes transiret; et secundum hoc ipsum Verbum crucifixum est, sed non est mutatum in hominem; homo in illo mutatus est, ut melior fieret quàm erat. Per illud ergo quòd homo erat, mortuus est Deus, et per illud quòd Deus erat, homo excitatus est et resurrexit. Quidquid passus est homo, non potest dici non passus Deus, quoniam Deus erat homo. Quomodo non potes dicere te non passum injuriam, si vestis tua conscindatur, quamvis vestis tua non sit tu? Multo magis ergo quidquid patitur caro unita Verbo, debet dici Deus pati, licet Verbum nec mori, nec corrumpi, nec mutari poterit. Sed quidquid horum passus est, in carne passus est. De hoc etiam Amb., in lib. de incarnationis dominicæ Sacramento, ait: Quod Verbi caro patiebatur, manens in carne Verbum in se pro corporis assumptione referebat, ut pati diceretur, quia caro patiebatur; sicut scriptum est, 1 Petri 4: *Christo in carne passo*. Hic docetur quâ ratione Deus vel Dei Filius passus vel mortuus dicitur: non quia mortem senserit in quantum Deus est, sed quia caro ei unita mortua est. Secundum quam rationem dicit August., in sermone de Fide: Si quis dixerit atque crediderit Filium Dei Deum passum, anathema sit. Cujus dicti causam ex quâ intelligentiâ sumenda sit, aperiens in eodem subdit: Si quis dixerit quòd in passione dolorem sentiebat Filius Dei Deus, et non caro tantum cum animâ quam sibi acceperat, anathema sit. Sanè ergo dici potest quòd mortuus est Deus, et non mortuus; passus est Dei Filius, et non passus; passa est tertia persona, et non passa; crucifixum est Verbum et non crucifixum; sed secundum alteram naturam passus est, secundum alteram impassibilis. Unde Ambrosius, in lib. 3 de Spiritu sancto: Generalis ista est fides, quia Christus est Dei Filius, et natus ex virgine; quem quasi gigantem Propheta describit, psalm. 18, eo quòd bifurmis geminæque naturæ unus sit, consors divinitatis et corporis. Idem ergo patiebatur, et non patiebatur; moriebatur, et non moriebatur; sepeliebatur, et non sepeliebatur; resurgebat, et non resurgebat. Resurgebat secundum carnem, quæ mortua fuerat, non secundum Verbum, quod apud Deum semper manebat.

DISTINCTIO XXII.

SI CHRISTOS IN MORTE FUIT HOMO.

4. Hic queritur, utrùm in illo triduo mortis Christus fuerit homo, quod non videtur quibusdam, quia mortuus erat, et homo mortuus non est homo. Addunt etiam quòd si tunc erat homo: vel mortalis, vel immortalis; sed mortalis non, quia mortuus; nec immortalis, quia tantum post resurrectionem. Quibus respondemus quia licet homo mortuus fuerit, erat tamen in morte Deus homo, nec mortalis quidem, nec immortalis; et tamen verè erat homo. Hæc enim et

(1) Lib. 6, qui de Beatitudine Filii Dei dicitur, ad Theoplytum.

hujusmodi argutiae in creaturis locum habent, sed fidel sacramentum à philosophicis argumentis est liberum. Unde Ambrosius, in lib. 1 de Fide, cap. 5, in fine : *Aufer argumenta, ubi fides quaeritur. In ipsis gymnasiis snis jam dialectica taceat; piscatoribus credidit, non dialecticis.* Dicimus ergo, in morte Christi Deum verè fuisse hominem, et tamen mortuum; et hominem quidem nec mortalem, nec immortalem, quia unitus erat animae et carni se junctus. Alià enim ratione dicitur Deus homo, vel homo Deus, quàm Martinus vel Iuannes. Homo enim dicitur Deus, et è converso, propter susceptionem hominis, id est animae et carnis. Unde August., in lib. de Trin., cap. 43 : *Talis erat susceptio illa quae Deum hominem faceret, et hominem Deum.* Cùm ergo illa susceptio per mortem non defecerit, sed Deus homini, et homo Deo sicut ante unitus erat verè, et tunc Deus erat homo, et è converso, quia unitus animae et carni; et homo mortuus erat, quia anima à carne divisa erat. Propter separationem animae à carne mortuus, sed propter utriusque semper secum unionem homo. Non autem sic erat homo, ut ex animà et carne simul junctis subsisteret. Ex quâ ratione dicitur aliquis alius homo, et ipse fortè ante mortem, hoc etiàm modo erat homo, et post resurrectionem fuit. In morte verò homo erat tantum propter animae et carnis secum unionem, et mortuus propter inter illa duo divisionem.

Si Christus in morte erat homo alicubi, et si ubicumque sit, homo sit.

2. Hic quaeritur, si Christus in morte alicubi erat homo, et si ubicumque erat, homo sit. Ad quod dicimus, quia non ubicumque erat, homo erat; nec modò ubicumque est, homo est : quia ubique est secundum deitatem, nec ubique homo, quia non ubique homini unitus; sed ubicumque est secundum hominem, ibi homo est. Tempore autem mortis et ubique erat secundum Deum, et in sepulcro secundum hominem, et in inferno secundum hominem; sed in inferno secundum animam tantum, et in sepulcro secundum carnem tantum. In sepulcro ergo erat homo, quia humanitati unitus erat etsi non toti, quia carni tantum; et in inferno erat homo, quia humanitati unitus, sed non toti, quia animae tantum. Sed si in inferno animae tantum, et in sepulcro carni tantum unitus erat : ergo nec in inferno unitus erat animae et carni, nec in sepulcro. Quomodo ergo ibi vel là homo esse dicitur? Quae est ratio dicti? Quia unà eademque unione unitus erat animae in inferno, et carni in sepulcro. Et sic erat illis duobus tunc separatis unitus, sicut ante separationem, id est, ante mortem. Ad hoc autem opponitur. Si Christus animam tantum vel carnem tantum assumpsisset, non fuisset verus homo, sed propter utriusque assumptionem verus homo fuit. Sic ergo ubi carnem et animam sibi unitam non habebat, verus homo ibi non erat. Sed tempore mortis nusquam illa duo verè unita habebat, quia nec in sepulcro, nec in inferno, nec alicubi; nusquam ergo erat homo. Ad quod dicimus, quia Christus utique verus homo non fuisset, si carnem et animam non assumpsisset. Sed tamen quia ex quo assumpsisset, neutrum deposuit, sed cum utroque eandem unionem indesinenter tenuit, quam assumendo contraxit; ideo non incongruè ubicumque animae vel carni, vel utriusque unitus est, ibi homo esse dicitur, quia ibi humanatus est. Ergo et in sepulcro erat homo, et in inferno erat homo, quia utrobique humanatus erat Christus, et unam eandemque cum animà et carne, licet separatis, habebat unionem : et uno eodemque tempore in sepulcro jacuit Christus, et ad infernum descendit; sed in sepulcro jacuit secundum solam carnem, et in infernum descendit secundum solam animam. Unde August., lib. de Fide ad Petrum, cap. 2 super Joan., tractata. 78, in fine. Quis non est derelictus in inferno? Christus, sed in animà solà. Quis jacuit in sepulcro? Christus, sed in carne solà; quia in his singulis Christus est. Christum in his omnibus constitemur et in singulis. Ex his evidenter ostenditur, quòd carni

jacenti in sepulcro unitus erat Christus, sicut animus in inferno. Alioquin si carni mortuae non esset unitus, non in eà diceretur jacuisse in sepulcro. Anima ergo ad infernum descendit, caro in sepulcro jacuit, sapientia cum utroque permansit, quae in inferno posita, ut ait Ambros. in lib. de Incarnationis dominicae Sacramento, cap. 5, hinc vite fundebat aeternae. Radiabat illic lux vera sapientiae, illuminabat infernum, sed in inferno non claudabatur. Quis enim locus est Sapientiae? de quâ scriptum est, Job. 28 : *Nescit homo vias ejus nec inventa est inter homines.* De quâ abyssus dicit : *Non est in me; mare dicit : Non est in meum;* ergo nec in tempore, nec in loco sapientia est, cui nec mors tribuenda est. In ligno enim caro, non illa operatrix omnium substantia divina pendebat. Conditemur tamen Christum pependisse in ligno et jacuisse in sepulcro, sed in carne solà, et fuisse in inferno, sed in animà solà.

Quòd Christus ubique totus est, sed non totum; ut totus est homo vel Deus, sed non totum.

3. Et utique totus eodem tempore erat in inferno, in caelo totus, ubique totus; persona enim illa aeterna non major erat, ubi carnem et animum simul unitam sibi habebat, quàm ubi alterum tantum; nec major erat ubi utrumque simul vel alterum tantum unitum habebat, quàm ubi erat neutrum habens unitum. Totus ergo Christus et perfectus ubique erat. Unde August., contra Felicianum, de Unitate Trinitatis, ad Optatum, cap. 14 : *Non dimisit Patrem Christus cùm venit in Virginem, ubique totus, ubique perfectus.* Uno ergo eodemque tempore totus erat in inferno, totus in caelo. Erat apud inferos resurrectio mortuorum, erat super caelos vita viventium; verè mortuus, verè vivus; in quo et mortem susceptio mortalitatis excepit, et vitam divinitas non perdidit. Mortem ergo Dei Filius et in animà non pertulit, et in maiestate non sensit; sed tamen participatione infirmitatis Rex gloriae crucifixus est. Ex his apparet quòd Christus eodem tempore totus erat in sepulcro, totus in inferno, totus ubique; sicut et modò totus est ubicumque est, sed non totum. Nec in sepulcro, nec in inferno totum erat, etsi totus, sicut Christus totus est Deus, totus homo, sed non totum; quia non solùm est Deus vel homo, sed et Deus et homo. Totum enim ad naturam refertur, totus autem ad hypostasim; sicut aliud et aliquid ad naturam, aliis verò et aliquis ad personam refertur. Unde Joan. Damasc., lib. de Fide, cap. 7, in fine : *Totus Christus est Deus perfectus, non autem totum Deus est.* Non enim solùm Deus est, sed et homo, et totus homo perfectus. Non autem totum homo; non solùm enim homo, sed et Deus. Totum enim naturae est representativum. Totus autem, hypostaseos; sicut aliud quidem est naturae, aliis hypostaseos, sic et hujusmodi. *Si ea quae dicuntur de Deo vel Filio Dei possunt dici de homine illo vel de filio hominis.*

4. Solet etiam quaeri si congruenter dici possit filius hominis vel ille homo descendisse de caelo, vel ubique esse, sicut dicitur Filius Dei vel Deus de caelo venisse, et ubique esse. Ad quod dicimus, si ad unitatem personae referatur dicti intelligentia, sanè dici potest; si verò ad distinctionem naturarum, nullatenus concedendum est. Unde August., in lib. 1 de Trin. : *Una persona est Christus Deus et homo. Ideò dicitur : Nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit, etc.* Si ergo attendas distinctionem substantiarum, Filius Dei descendit, et filius hominis crucifixus est; si verò unitatem personae, et filius hominis descendit, et Filius Dei est crucifixus. Propter hanc unitatem personae non solùm filium hominis descendisse de caelo, sed etiam dixit esse in caelo, cùm loqueretur in terrâ : propter hanc eandem dicitur Deus gloriae crucifixus, qui tamen ex formâ servi tantum crucifixus est. Non tamen secundum hoc quòd Deus gloriae est, et secundum quòd glorificatus suus; et tamen dicitur Deus gloriae crucifixus. Rectè quidem, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate carnis. Quid ergo propter quid, et quid secundum

incipit quod durum erat amari, et sic incipit excludi servilis timor à charitate, succedit deinde timor castus sive amabilis; quo timemus ne sponsus taret, ne discedat, ne offendamus, ne eo careamus. Timor iste de amore venit. Ille quidem servilis est utilis, sed non permanens in æternum; et iste timor divinus comes est per omnes gradus.

Collectio prædictorum.

5. Et attende quod quatuor hic distinguuntur timores, cum supra Beda duos dixerit esse. Sed Beda humanum timorem prætermisit, et nomine servilis duos quos hic distinguimus complexus fuit, scilicet servilem et initialem. Amicabilem verò, castum dixit. Aug. quoque servilem et castum timorem apertè discernit, dum Epistolæ ad Romanos illum locum exponit, c. 8: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei*; ita dicens: Duo timores insinuantur hic: unus qui est in perfectà charitate, scilicet timor castus; alter qui non est in charitate, scilicet servilis; in quo quamvis Deo credatur, non tamen in Deum; etsi bonum fiat, non tamen bene. Nemo enim invitus bene facit, etiamsi bonum est quod facit.

De casto et servili plenius agit, tangens interdum de initiali.

6. De his eisdem timoribus latius disputat August. dicens: Cœpit aliquis credere diem iudicii; si cœpit credere, cœpit et timere. Sed quia adhuc timet, nondum habet fiduciam in die iudicii; nondum est enim in illo perfectà charitas; sed si perfectà in illo esset charitas, non timeret; perfectà enim charitas faceret perfectam justiciam, et non haberet unde timeret, imò haberet quasi desideraret ut transeat iniquitas, et veniat regnum Dei; ergo timor non est in charitate. Sed in quâ charitate? Non in inchoatâ. In quâ ergo? In perfectâ, perfectâ ergo charitas foras mittit timorem; ergo incipiat timor, quia initium sapientiæ, timor Domini. Timor enim quasi locum præparat charitati. Cum autem cœperit charitas habitare, pellitur timor qui ei præparavit locum. Quantum enim illa crescit, ille decrescit; et quantum illa fit interior, timor pellitur foras; major charitas, minor timor; minor charitas, major timor. Si autem nullus est timor, non est quâ intret charitas, sicut videmus per setam introduci linum quando aliquid sulci; seta prius intrat, et nisi exeat non succedet linum. Sic timor primò occupat mentem; non autem ibi remanet timor, quia idè intravit, ut introduceret charitatem.

Quod videtur predictis adversari.

7. Est autem alia sententia quæ videtur huic esse contraria, si non habet plium intellectorem. Dicitur enim in psal. 18: *Timor Domini castus permanet in seculum seculi*. Eternum quemdam timorem nobis ostendit, sed castum. Quod si ostendit ille nobis æternum timorem, namquid contradicit illi ista Epistola, 2 Joan. 4, quæ dicit: *Timor non est in charitate; sed perfectà charitas foras mittit timorem*? Hoc enim dictum est per Joan., illud dictum est per David: *Sed nolite putare alium esse Spiritum*; si enim unus flatus inflat duas tibias, non potest unus Spiritus implere duo corda, et agitare duas linguas? Si spiritu uno, id est, flatu impletæ duæ tibie consonant, impletæ duæ linguæ Spiritu Dei dissonare possunt? Imò est ibi quadam consonantia, est quadam concordia; sed audientem desiderat studiosum, non otiosum. Ecce movit duas linguas Spiritus Dei, et audivimus ex unâ: *Et timor non est in charitate*; audivimus ex aliâ: *Timor Domini castus permanet in seculum seculi*. Quid est hoc? Dissonant? Non. Excute aures, intende melodiam; non sine causâ hic addidit castus, illic non addidit; quia nō timor aliquis qui dicitur castus, est alius qui non dicitur castus. Discernamus istos duos timores, et intelligamus consonantiam tibiaram. Quomodo discernimus? Attendat charitas vestra. Sunt homines qui propterea timent Deum, ne mittantur in gehennam; ne fortè ardeant cum diabolo in igne æterno. Ipse est timor qui introducit charitatem, sed sic venit ut exeat. Si enim propter penas times Deum,

nondum amas quem sic times; non bona desideras, sed mala caves. Sed ex eo quia mala caves, corrigis te et incipis bona desiderare; cumque bona desiderare cœperis, erit in te timor castus. Quid est timor castus? Timere ne ampliùs amittas ipsa bona, timere Deum ne recedat à te. Cum autem times Deum ne te deserat præsentia ejus, amplecteris eum, ipso frui desideras. (Aug., tract. 9, super Epist. Joan., in tom. 4.) *Quomodo distant duo timores, per similitudinem duarum mulierum ostendit.*

8. Non potes meliùs explanare quid intersit inter duos istos timores, quàm si ponas duas mulieres maritatus; quarum unam constitutas volentem facere adulterium, sed timet ne damnetur à marito. Timet maritum, quia adhuc amat nequitiam: huic non grata est, sed onerosa mariti præsentia; et si fortè vivit nequiter, timet maritum ne veniat. Tales sunt qui timent diem iudicii. Fac alteram amare virum, et debere illi castos amplexus, nullâ se adulterinâ immunditiâ maculare velle: ista optat præsentiam viri. Illa timet et ista timet. Jam ergo interrogentur quare timeant. Illa dicet: Timeo virum ne veniat; ista dicet: Timeo virum ne discedat. Illa dicet: Timeo virum ne damnet; ista dicet: Timeo virum ne deserat. Pone hæc in animo, et invenies timorem quem foras mittit charitas; et alium timorem castum permanentem in seculum seculi. Illum timorem perfectà charitas foras mittit, quia ille timor tormentum habet; torquetur conscientia peccatorum, nondum facta est justificatio. Est ibi quod titillet mentem, quod pungat, quod stimulet. Stimulat ille timor, sed intrat charitas quæ sanat quod vulnerat timor. Timor castus facit securitatem in animo. Audivimus duas tibias, scilicet, Joannem et David consonantes; illa de timore Dei dicit, quo timet anima ne damnetur; ista de timore quo timet anima ne deseratur. Ille est timor quem charitas excludit, ille est timor qui permanet in seculum seculi (1). Ecce in his verbis predictis apertè ostendit August. quis sit timor castus, et quis servilis, et qualiter differant. In quibus etiam initialem timorem significavit; qui nec ex toto est servilis, nec ex toto castus, sed tanquàm medius aliquid de servili, et aliquid de casto timore habet; facit enim servire partim timore pœnæ, partim amore justitiæ per quem timeamus puniri, et timeamus offendere. Iste timor est in inchoatâ charitate, non in perfectâ: et quantum crescit charitas, tantum decrescit iste timor, quantum ad metum pœnæ, id est, quantum ad id quod facit timere pœnam, et quantum ad tormentum conscientie. Nam quanto magis diligimus, tantò minus timeamus. Iste timor notatur in illis verbis August., ubi non negat timorem esse in charitate inchoatâ, sed perfectâ; quod non posset dici de servili, quia, ut ipse supra dixit, servilis timor non remanet veniente charitate, nec intrat charitas nisi priùs ille timor exeat; nec in illo timore aliquis credit in Deum, etsi credat Deo; nec bene facit, etiamsi bonum est quod facit. Non est ergo timor ille in charitate etiam inchoatâ, quia omnis qui charitatem habet, licet non perfectam, et in Deum credit, et bona opera facit. Quare servilis non est timor ille, quem in charitate inchoatâ fore concessit, et quem crescente charitate decrescere dixit; sed ille est timor initialis, quem non negat esse in charitate, nisi perfectâ sit.

Quod timor servilis et initialis dicitur initium sapientiæ, sed differenter.

9. Sciendum tamen est quod uterque timor, scilicet servilis et initialis, in Scripturæ diversis locis, Prov. 1 et 9, Eccl. 1, dicitur *initium sapientiæ*; et ita fore comperies, si diligenter adnotaveris loca Scripturæ in quibus de timore Domini fit mentio; ex aliâ tamen ratione et causâ diversâ dicitur servilis timor *initium sapientiæ*, et ex aliâ initialis. Servilis enim idè dicitur *initium sapientiæ*, quia præparat locum sapientiæ,

(1) Aug., eod. tract.; et tom. 2, epist. 120, ad Horat., de Gratia novi Testamenti, c. 21.

et ducit ad sapientiam; sed tamen non remanet cum ea, inò foras exit. Initialis verò dicitur initium sapientiae, quia est in inchoatà sapientià, quem cum quis habere incipit, sapientiam et claritatem habere incipit. Inde etiam est quòd uterque timor dicitur initialis; quòd invenire poteris per diversa Scripturae loca. Uterque etiam timor interdum dicitur servilis, quia et ipse initialis, qui est in charitate inchoatà, aliquid habet de servili, scilicet angorem poenae, sicut et aliquid habet de casto, scilicet quòd timet offendere ac separari.

De hoc quod Augustin. dicit, castum timorem esse æternum.

10. Illud quoque diligenter est notandum, quod in superioribus Augustin. dicit, castum timorem esse æternum, per quod confirmatur præmissa sententia, scilicet quòd spiritus timoris erit in futuro, sicut et alia dona Spiritus sancti, sed non habebit omnem illum usum quem modò habet. Faciet enim tunc nos revereri Deum, non timere separari vel carere. Fuit ergo et in Christo timor ille, sed iuxta usum illum quem habebit in futuro in sanctis. Non enim timuit Christus separari vel offendere Deum, sed Deum præ omnibus reveritus est.

An timor poenae qui fuit in Christo fuerit servilis, vel initialis, vel alius.

11. Cum autem fuerit in Christo timor poenae, quaeritur an iste timor fuerit mandatus, vel servilis, vel initialis. Ad quod dicimus nullum eorum fuisse in Christo, quia timor mandatus malus est, ut supra dictum est, et in primo gradu cum mundo deseritur; servilis verò, vel initialis, in perfectà charitate non est. Nullus ergo timor istorum fuit in Christo. Quis ergo fuit timor iste quo poenam timeuit? Potest timor ille dici naturalis vel humanus, qui omnibus hominibus inest, quo horretur mors ac formidatur poena. Et dicitur timor iste naturalis, non quia accesserit homini ex natura secundum quod prius fuit instituta, quia non fuit iste timor concretus homini, nec de bonis naturalibus; sed quia ex corruptà natura per peccatum omnibus advenit; cui corruptio inolevit, tanquam esset naturalis; et est iste timor, effectus peccati, ut prædictum est.

DISTINCTIO XXXV.

QUOMODO DIFFERANT SAPIENTIA ET SCIENTIA.

1. Post præmissa, diligenter considerandum est in quo differat sapientia à scientià. De hoc August., in lib. 14 de Trin., cap. 1, in medio, ita ait: Philosophi disputantes de sapientià definiunt eam, dicentes: Sapientia est rerum divinarum humanarumque scientia. Ego quoque utramque rerum cognitionem, id est, divinarum et humanarum, et sapientiam et scientiam dici posse non nego. Verum iuxta distinctionem Apostoli, quæ dixit, 1 Cor. 12: *Alii datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae*, illa definitio dividenda est, ut rerum divinarum cognitio sapientià propriè accipitur, humanarum verò rerum cognitio propriè scientiæ nomen obtineat. Neque verò quidquid sciri ab homine potest in rebus humanis, ubi plurimum supervacuae vanitatis et noxiae curiositatis est, huic scientiæ tribuo; sed illud tantum quod fides saluberrima quæ ad veram beatitudinem ducit, gignitur, nutritur, defenditur, reboratur; quæ scientià non pollet fideles plurimi, quamvis polleant ipsa fide plurimum. Aliud est omni scire tantummodò quid homo credere debeat propter adipiscendam vitam beatam; aliud est scire quomodò hoc ipsum et piis opuletur vel contra impios defendatur; quæ proprio vocabulo appellatur scientia. De his quoque duabus virtutibus idem August., in Ench., c. 2, differentiam inter eas assignans super ipsas, ait: Distat sapientia quodammodo à scientià, testante sancto Job, qui, quodammodo singula definiens, ait, c. 28: *Sapientia est pietas; scientia verò, abstinere à malis*. Pietatem verò hoc loco posuit Dei cultum; quæ Græcè dicitur *θεοσεβεια*, quæ est in cognitione et dilectione ejus quod semper est et incommutabiliter manet, quod Deus est. Abstinere

verò à malis, est in medio pravæ nationis prudenter conversari. Idem quoque inter hæc duo aperte distinguens ait, in lib. 12 de Trin.: Distat ab æternorum contemplatione actio quæ bene ulimur temporalibus rebus; et illa sapientiæ, hæc scientiæ deputatur, quamvis et illa quæ sapientiæ est, possit nuncupari scientia, ut Apostolus asserit, 1 Cor. 13, ubi dicit: *Nunc scio ex parte*; quam scientiam profectò contemplationem Dei vult intelligi. In hoc ergo differentia est, quia ad contemplationem sapientiæ, ad actionem verò scientiæ pertinet. Ecce aperte demonstratum est in quo differant spiritus sapientiæ et spiritus scientiæ, scilicet ut sapientià divinis, scientia humanis attributa sit rebus. Et, ut docet August. in lib. 13 de Trin., cap. 19, in medio: Utrumque agnoscimus in Christo, scilicet et rem divinam, et rem humanam; et ideò de ipso habemus sapientiam et scientiam. Cum enim legitur, Joan. 1: *Verbum caro factum est*, in Verbo intelligitur verus Dei Filius; in carne agnoscitur verus hominis filius. Item cum dicitur: *Vidimus plenum gratiæ et veritatis*; gratiam referamus ad scientiam, et veritatem ad sapientiam; quia in Christo sapientia et scientia fuit plenaria, et nos scientiam et sapientiam de eo habemus qui est Deus et homo.

In quo differat sapientia ab intellectu.

2. Ostensà differentià inter scientiam et sapientiam, quid distet inter sapientiam et intellectum videamus. In hoc differunt illa duo, quia sapientia propriè est de æternis, quæ Veritati æternæ contemplandæ intendit. Intelligentia verò non modò de æternis est, sed etiam de rebus invisibilibus et spiritualibus temporaliter exortis. Per eam enim et natura summa quæ fecit omnes naturas, id est, divina, consideratur, et quæ post ipsam sunt spirituales et invisibiles nature, ut angeli et omnes animæ bonæ affectiones conspiciuntur. In hoc ergo differentia est quia sapientià Creator tantum conspicitur, intellectu verò et Creator et creatura quædam. Item intellectu intelligibilia capimus tantum; sapientià verò non modò capimus superiora, sed etiam incognitis delectamur. Sic ergo distingui potest inter illa tria, scilicet intellectum, scientiam et sapientiam. Scientia valet ad rerum temporalium rectam administrationem et ad bonam inter malos conversationem. Intelligentia verò ad Creatoris et creaturarum invisibilium speculationem. Sapientia verò ad solius æternæ Veritatis contemplationem et delectationem. *Quid intellectus et scientia de quibus hic agitur, non sunt illa quæ naturaliter habet homo.*

3. Et notandum quòd intellectus et scientia quæ dicuntur dona Spiritus sancti, alia sunt ab intellectu et scientià quæ naturaliter sunt in animà hominis; hæ enim virtutes sunt quæ per gratiam infunduntur animis fidelium ut per eas rectè vivant. Illa verò naturaliter habet homo ex beneficio creationis; à Deo tamen. Per has autem virtutes quæ dicuntur dona Spiritus sancti, illa naturalia reformantur atque adjuvantur, ut, verbi gratià, intellectus naturalis peccato obtenebratus, per virtutem quandam et gratiam quæ dicitur spiritus intelligentiæ reformatur atque adjuvatur ad intelligendum. Ita et per illam virtutem quæ dicitur spiritus sapientiæ juratur atque erigitur mentis ratio ad contemplationem et delectationem veritatis.

Quid sapientia ista Dei est, nec est illa quæ Deus est.

4. Illud etiam sciendum est, quòd sapientia de qua nunc disserimus, non est illa sapientia Dei, ut ait August. in lib. 14 de Trin., cap. 1, principia, quæ Deus est; sed hominis sapientia, verumtamen quæ secundum Deum est, ac verus et precipuus cultus ejus est. Si ergo colat mens hominis Deum cuius ab eo capax facta est, et cuius esse particeps potest, sapiens ita fit, et non suà luce, sed summe illius lucis participatione sapiens fit. Ista ergo hominis sapientia etiam Dei est; verum non ita Dei est, ut ea sapiens sit Deus. Non enim participatione sui sapiens est, sicut mens participatione Dei. Sic etiam dicitur justitia Dei non solum illa quæ ipse justus est, sed etiam illa quam dat homini cum justificat impium.

DISTINCTIO XXXVI.

DE CONNEXIONE VIRTUTUM QUÆ NON SEPARANTUR.

1. Solet etiam quæri utrùm virtutes ita sint sibi conjunctæ, ut separatim non possint possideri ab aliquo; sed qui unam habet omnes habeat. De hoc etiam Hieron. ait, comment. in cap. 56 Isaia: Omnes virtutes sibi hærent, ut qui unā caruerit, omnibus careat. Qui ergo unam habet, omnes habet. Quod quidem probabile est. Cùm enim charitas mater sit omnium virtutum, in quocumque mater ipsa est, scilicet charitas est, et cuncti filii ejus, id est, virtutes rectè fore creduntur. Unde August. tract. 83 super Joan.: Ubi charitas est, quid est quod possit deesse? Ubi autem non est, quid est quod possit prodesse? Cur ergo non dicimus: Qui hanc virtutem habet, omnes habet, cùm plenitudo legis sit charitas? quæ quantò magis est in homine, tantò magis est virtute præditus; quantò verò minùs, tantò minùs inest virtus; et quantò minùs inest virtus, tantò magis inest vitium.

Si cunctæ virtutes pariter sint in quocumque sunt.

2. Utrùm verò pariter quis omnes possideat virtutes, an aliæ magis, aliæ-minùs in aliquo serveant, quæstio est. Quibusdam enim videtur quòd aliæ magis, aliæ minùs habeantur ab aliquo; sicut in Job patientia emicuit, in David humilitas, in Moyse mansuetudo; qui etiam concedunt magis aliquem mereri per aliquam unam virtutem quàm per aliam, sicut eam plenius habet quàm aliam. Non tamen magis per aliquam mereri dicunt, quàm per charitatem; nec aliquam plenius à quoquam haberi, quàm charitatem. Alias ergo magis et alias minùs in aliquo esse dicunt; sed nullam plenius charitate, quæ cæteras gignit. Hasque dicunt esse multas facies quas memorat Apostolus, dicens, 2 Cor. 1: *Ex personis multarum facierum*, etc. Alii verò dicunt omnes virtutes et similes et pares esse in quocumque sunt; ut qui in unâ alteri par extiterit, in omnibus eidem æqualis sit. Unde August., in lib. 6 de Trin., cap. 4, in principio: Vir utes quæ sunt in animo humano, quamvis alio et alio modo singulæ intelligantur, nullo modo tamen separantur ad invicem; ut quicumque fuerint æquales, verbi gratiâ, in fortitudine æquales sunt et prudentiâ et justitiâ et temperantiâ. Si enim dixeris æquales esse istos in fortitudine, sed illum præstare prudentiâ, sequitur ut hujus fortitudo minùs prudens sit; ac per hoc nec fortitudine æquales sunt, quia est illius fortitudo prudentior; atque ita de cæteris virtutibus invenies, si omnes eâdem consideratione percurras. Ex his clarescit omnes virtutes non modò esse connexas, sed etiam pares in animo hominis. Cùm ergo dicitur aliquis aliquâ præminere virtute, ut Abraham fide, Hebr. 11; Job patientiâ, Jacobi 5, secundum usus exteriores accipiendum est, vel in comparatione aliorum hominum, quia vel humilitatis habitum maximè præfert, vel opus fidei, vel alicujus cæterarum virtutum præcipuè exequitur. Unde et eâ præ aliis pollere, vel inter alios homines singulariter excellere dicitur, secundum hunc modum, scilicet, secundum rationem actuum exteriorum, ut alibi August. dicit in aliquo aliam magis esse virtutem, aliam minùs, et unam inesse virtutem, et non alteram. Ait enim sic, in epist. ad Hier. 29: Clarissimâ disputatione tuâ satis apparuit non placuisse auctoribus nostris, imò veritati ipsi, omnia paria esse peccata, etiamsi hoc de virtutibus verum sit; quia etsi verum est eum qui habet unam omnes virtutes habere, et eum qui unam non habet nullam habere; nec sic peccata sunt paria, quia ubi virtus nulla est, nihil rectum est; nec tamen idè non est pravo pravius, distortoque distortius. Si autem (quod puto esse verius sacrisque Litteris congruentius) ita sunt animæ intentiones ut corporis mēbra, non quòd videantur locis, sed quòd sentiantur affectibus, et alius illuminatur ampliùs, alius minùs, alius omninò cæret lumine; profectò ut quisque illustratione piæ charitatis affectus est, in alio actu magis, in alio mi-

nùs, in aliquo nihil; sic dici potest habere aliam, aliam non habere, aliam magis, et aliam minùs. Nam et major est in isto charitas quàm in illo: et idè rectè possumus dicere et aliquam in isto, nulla in illo, quantum pertinet ad charitatem quæ pietas est: et in uno homine quidem quòd majorem habeat pudicitiam quàm patientiam, et majorem hodiè quàm mori heri, si proficit in eâ; et adhuc non habeat continentiam, et habeat non parvam misericordiam. Et, ut generaliter breviterque complectar quam de virtute habeo notionem, virtus est charitas, quâ id quod diligendum est diligit. Hæc et in aliis major est, in aliis minor, et in aliis nulla est; plenissima verò quæ jam non possit augeri, quamdiù hic homo vivit, in nemine est. Ille insinuari videtur quòd aliquis eâ ratione possit dici habere unam virtutem magis quàm aliam, quia per charitatem magis efficitur in actu unius virtutis quàm alterius; et propter differentiam actuum ipsas virtutes magis vel minùs habere dicitur. Potest et aliquam non habere, cùm tamen simul omnes et pariter habeat quantum ad mentis habitum vel essentiam cujusque. In actu verò aliam magis, aliam minùs habet, aliam etiam non habet, ut vir justus utens conjugio, non habet continentiam in actu, quam tamen habet in habitu. Cur ergo non dicantur paria peccata? Fortè quia magis facit contra charitatem qui gravius peccat, minùs qui levius. Nemo enim peccat, nisi adversus illam faciendo, quæ est plenitudo legis, Rom. 13. Idè rectè dicitur, Jacob. 2: *Qui offenderit in uno, factus est omnium reus*, id est, contra charitatem facit, in quâ pendet omnia. *Repetit de charitate, ut addat quomodò tota lex ex ea pendeat.*

3. Cùm duo sint præcepta charitatis, in quibus, ut prætaxatum est, *tota lex pendet et propheta*, Matth. 22, advertendum est quomodò hoc sit, cùm in lege et in prophetis multa fuerint cæremonialia mandata, quæ si ad charitatis sanctificationem pertinuisent, viderentur nondum debuisse cessare. Quia verò non justificationis gratiâ, quam facit charitas, instituta sunt, sed in figurâ futuri, et in onus imposita, idè clarescente veritate cessaverunt sicut umbra. Verumtamen et ipsa cæremonialia secundum spirituales intellectum, quem continent, et omnia moralia ad charitatem referuntur. Pertinent enim omnia ad decem mandata in tabulis scripta, ubi omnium summa perstringitur, ex quibus cætera emanant; sicut in sermone Domini octo virtutes præmittuntur, ad quas cætera referuntur. Et sicut ad decem mandata Decalogi cætera referuntur, ita et ipsa decem ad duo mandata charitatis pertinent. Omnia ergo ad duo mandata charitatis pertinent, quia per charitatem implentur, et ad charitatem tanquàm ad finem referri debent. Unde Aug., in Ench., cap. ult.: Totam magnitudinem et amplitudinem divinarum eloquiorum possidet charitas, quâ Deum proximique diligimus; quæ radix est omnium bonorum. Unde Veritas ait, Matth. 22: *In his duobus mandatis universa lex pendet, et propheta*. Si ergo non vacat omnes paginas sanctas perscrutari, omnia involucri sermonum evolvere, tene charitatem ubi pendent omnia, quia perfectio est et finis omnium. Tunc enim et præcepta et consilia rectè fiunt, cùm referuntur ad diligendum Deum, et proximum propter Deum. Quod verò timore pœnæ vel aliquâ intentione carnali sit, ut non referatur ad charitatem, nondum sit sicut fieri oportet, quamvis fieri videatur. Inimicus enim justitiæ est, qui pœnæ timore non peccat. Amicus verò justitiæ, qui ejus amore non peccat. Omnium ergo hæc summa est, ut intelligatur legis et omnium divinarum Scripturarum plenitudo esse dilectio Dei et proximi. (Aug. ad Anastasium, epi. 144. Idem, lib. 1 de Doc. chr., cap. 35.)

DISTINCTIO XXXVII.

DE DECEM PRÆCEPTIS, QUOMODO CONTINEANTUR IN DUOBUS MANDATIS CHARITATIS.

1. Sed jam distributio Decalogi, quæ in duobus mandatis completur, consideranda est. Habet enim Decalogus decem præcepta, quæ sunt decachordum

psalterium; quæ sic sunt distributa, ut tria quæ sunt in primâ tabulâ, pertineant ad Deum, scilicet, ad cognitionem et dilectionem Trinitatis; septem quæ sunt in secundâ tabulâ, ad dilectionem proximi.

De primo præcepto.

3. Primum, in primâ tabulâ est: *Non habebis Deos alienos; non facies tibi sculpsile, neque omnem similitudinem*, etc. Hæc Origenes dicit duo mandata; sed August. (de decem Choridis, lib. unico, cap. 5), unum; hoc enim ipsum quod dixerat, *Non habebis Deos alienos*, perfectius explicat cum prohibet coli figmenta, scilicet, idolum vel similitudinem alicujus rei; quæ duo Origenes ita dicit distare, ut idolum sit quod nihil habet simile sui; similitudo verò, quod habet speciem alicujus rei; ut, verbi gratiâ, si quis in auro vel in ligno vel aliâ re faciat speciem serpentis vel avis vel alterius rei, et statuat ad adorandum, non idolum sed similitudinem fecit. Qui verò facit speciem quam non vidit oculus, sed animus sibi fluxit; ut si quis humanis membris caput canis, vel arietis formet, vel in uno habitu hominis duas facies, non similitudinem, sed idolum facit, quia facit quod non habet aliquid simile sui. Ideo dicit Apostolus, 1 Cor. 8: *Quia idolum nihil est in mundo*. Non enim aliqua ex rebus constantibus assumitur species, sed quod mens otiosa et curiosa reperit. Similitudo verò est, cum aliquid ex his quæ sunt vel in cœlo, vel in terrâ, vel aquis formatur. August. verò ita exponit illud: *Idolum nihil est in mundo*, id est, inter creaturas mundi non est forma idoli, materiam enim formavit Deus, sed stultitia hominum formam dedit. Quæcumque facta sunt, naturaliter facta sunt per Verbum, sed forma hominis in idolo non est facta per Verbum, sicut peccatum non est factum per Verbum, sed est nihil, et nihil fiunt homines cum peccant. Sed queritur quomodo hic dicatur forma idoli non esse facta per Verbum, cum alibi legatur: Omnis forma, omnis compago, omnis concordia partium facta est per Verbum. Hoc autem à diversis variè solvitur. Quidam enim dicunt omnem formam, et quicquid est, à Deo esse in quantum est, et formam idoli in quantum est vel in quantum forma est, à Deo esse, sed non in quantum idoli est, id est, posita ad adorandum. In hoc enim non est creatura, sed perversio creaturæ. Sicut illud quod peccatum est, in quantum peccatum est, nihil est; et homines cum peccant, nihil fiunt, quia ab illo qui verè est, separantur. Unde Hieron.: Quod ex Deo non est, qui solus verè est, non esse dicitur. Ideoque peccatum quod nos à vero esse abduci, nihil esse vel non esse dicitur. Alii verò dicunt omnem formam, quæ scilicet naturaliter est, et omne quod naturaliter est, esse à Deo; sed forma idoli non est naturaliter, quia naturæ justitiæ non servit. Id enim naturaliter esse dicitur, quod simplici naturæ justitiæ quæ Deus est, militat, non resultat, et naturam creatam non vitiat. Secundum præceptum est, Exod. 20: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, quod est dicere, secundum litteram, non jurabis pro nihilo nomen Dei. Allegoricè verò præcipitur, ut non putes creaturam esse Christum Dei Filium, quia omnis creatura vanitati subjecta; sed æqualem Patri. Tertium verò præceptum: *Memento ut diem sabbati sanctifices*, ubi secundum litteram præcipitur sabbati observantia. Allegoricè verò, ut requiem et hic à vitiis, et in futuro in Dei contemplatione expectes ex Spiritu sancto, id est, ex charitate et dono Dei, non quod Spiritus sanctus sine Patre et Filio hoc operetur. Accepit utique Ecclesia hoc donum, ut in Spiritu sancto fiat remissio peccatorum. Quam remissionem cum Trinitas faciat, propriè tamen ad Spiritum sanctum dicitur pertinere, quia ipse est Spiritus adoptionis filiorum. Ipse Patris et Filii amor et connexio vel communitas. Ideoque justificatio nostra et requies ei attribuitur sæpius. Hæc sunt tria mandata primæ tabulæ, ad Deum pertinentia. Et primum quidem, quod est de uno Deo colendo, pertinet ad Patrem, in quo est unitas vel auctoritas; secundum ad Filium, in quo cœqualitas; tertium ad Spiritum

sanctum, in quo est utriusque communitas.

De mandatis secundæ tabulæ.

3. In secundâ verò tabulâ erant septem mandata, ad dilectionem proximi pertinentia, quorum primum ad patrem carnalem refertur, sicut primum primæ tabulæ ad Patrem cœlestem. Quod est Dent. 5: *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram*, scilicet viventium. Parentes verò sic sunt honorandi, ut eis debita reverentia exhibeatur, et necessaria ministrentur. Secundum est: *Non occides*, ubi secundum litteram actus homicidii prohibetur, secundum spiritum verò etiam voluntas occidendi. Uude huic mandato secundum litteram sit superadditio in Evangelio, quia litterâ Evangelii exprimitur, quod legis litterâ non exprimebatur. Evangelii littera exprimit intelligentiam spirituales, id est, quam spirituales habent, et secundum quam spiritualiter vivitur; littera legis sensum carnalem, id est, quem carnales habent, et secundum quem carnaliter vivitur; cui facta est superadditio. Tertium est: *Non mœchaberis*; id est, ne cœlibet miscearis, excepto fœdere matrimonii, à parte enim totum intelligitur. Nomine ergo mœchiæ omnis concubitus illicitus, illorum quoque membrorum non legitimus usus prohibitus debet intelligi. Quartum est: *Non furtum facies*, ubi sacrilegium et rapina omnis prohibetur. Non enim rapinam permisit, ait August., q. 71 super Exod., qui furtum prohibuit; sed furti nomine benè intelligi voluit omnem illicitam usurpationem rei alienæ. Sacrilegium tribus modis committitur, quando scilicet vel sacrum de sacro, vel non sacrum de sacro, vel sacrum de non sacro auferitur. Sacrum verò dicitur, quicquid mancipatum est cultui divino, ut ecclesia vel res ecclesiæ. Hic etiam usura prohibetur, quæ sub rapinâ continetur. Unde Hieron. in epist. super psal. 54: Usuras querere, vel fraudare, aut rapere nihil interest. Commoda fratri tuo, et accipe quod dedisti, et nihil superfluum quæras; quia superabundantia usura computatur. Est enim usura, ut ait Augustinus, cum quis plus exigit in injuriâ vel qualibet re, quam acceperit. Item Hieron. quæst. 3, in cap. 14 Ezechielis: Putant aliqui usuram tantum esse in pecuniâ; sed intelligant usuram vocari superabundantiam, scilicet quicquid est si ab eo quod dederit plus est; ut si in hyeme demus decem modios, et in messe quindecim recipiamus. Si verò queritur de filiis Israel, qui Domino jubente ab Ægyptiis mutuaverunt vasa aurea et argentea et vestes pretiosas, et asportaverunt, utrum furtum commiserint, dicimus eos qui ut parerent, Deo jubente, illud fecerunt, non fecisse furtum, nec omnino peccasse. Unde Augustinus: Israelitæ non furtum fecerunt, sed Deo jubente ministerium præbuerunt. Hoc enim Deus jussit, qui legem dedit. Sicut minister judicis sine peccato occidit quem lex præcipit occidi; sed si id spontè facit, homicida est, etiamsi eum occidat quem scit à judice occidendum. Infirmi autem qui ex cupiditate Ægyptios deceperunt, magis permisi sunt hoc facere illis qui jure talia passi sunt, quam jussi. Hic opponitur, quod etiam boni in isto opere peccaverunt, quia naturalem legem cui concordat Evangelium et lex moralis præceptionis, transgressi sunt, quæ est: Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris. Quam Veritas scripsit in corde hominis; et quia non legebatur in corde, iteravit in tabulis, ut voce forinsecus admotâ rediret ad cor, et ibi inveniret quod extra legeret. Hanc ergo illi prævaricari videntur in illo facto, aliis facientes quod nolebant sibi fieri. Sed ibi intelligentum est *injustè*, ut non alii, scilicet, injustè, facias quod tibi non vis fieri; alioquin hujus prævaricator est judex, dum punit reum nolens aliquid tale sibi fieri. Ita etiam et illud Domini verbum Matth. 7: *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines*, etc., de bonis recipiendum est, quæ nobis invicem exhibere debemus (1).

(1) Aug., tom. 6, l. 22, contra Faustum Manichæum, c. 71.

Quantum præceptum est, Luc. 6 : *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium*; ubi crimen mendacii et perjurii prohibetur. Solet etiam quæri utrū prohibitum sit omne mendacium. Quidam dicunt illud tantum prohiberi quod obest et non prodest ei cui dicitur. Tale enim non est adversus proximum; ut idē videatur hoc addidisse Scriptura. Sed de mendacio magna quæstio est, quæ nec citō explicari potest. (Aug., t. 5, super Exod., q. 72, in fine.)

DISTINCTIO XXXVIII.

DE TRIPlici GENERE MENDACII.

1. Sciendum tamen tria esse genera mendaciorum. Sunt enim mendacia quædam pro salute vel commode alicujus, non malitiā, sed benignitate dicta: qualiter obstetrices mentitæ sunt et Raab. Est et aliud mendacii genus quod fit joco, quod non fallit. Selt enim cui dicitur, causā joci dicit; et hæc duo genera mendaciorum non sunt sine culpā, sed non cum magnā. Perfectis verō non convenit mentiri, nec etiam pro temporali vitā alicujus, ne pro corpore alterius animam suam occidant. Licet autem eis verum tacere, sed non falsum dicere: ut si quis non vult hominem ad mortem prodere, verum taceat, sed non falsum dicat. Tertium verō genus mendacii est quod ex malignitate et duplicitate procedit, cunctis valde cavendum (1). His videtur innui mendacia illa quæ sunt joco vel pro salute alicujus, imperfectis esse venialia peccata, perfectis verō illud quod pro commodo alterius dicitur esse damnabile, quod etiam de mendacio jocosio putari potest, præcipue si iteretur. De mendacio autem obstetricum et Raab, quod fuerit veniale August. tradit, in Enchirid., c. 22, dicens: Forsitan obstetrices non remuneratæ sunt quia mentitæ sunt, sed quia infantes liberaverunt, et propter hanc misericordiam veniale fuit peccatum, non tamen nullum: sic Raab liberata est propter liberationem exploratorum, pro quā fuit veniale peccatum. Sed ne putet quisque in cæteris peccatis, si propter liberationem hominum fiant, ita posse concedi veniam, multa enim mala detestanda talem sequuntur errorem. Possumus enim et furando alicui prodesse, si pauper cui datur sentit commodum, et dives cui tollitur non sentit incommodum. Ita et adulterando possumus prodesse, si aliqua, nisi ad hoc ei consentiatur, appareat amando moritura, et si vixerit penitendo purganda; nec idē peccatum grave negabitur tale adulterium. Sciendum est etiam octo esse genera mendacii, ut August., tom. 4, in lib. de Mendacio, c. 14, tradit; quæ diligenter notanda sunt, ut appareat quod mendacium sit veniale, et quod damnabile. Primum capitale est mendacium longēque fugiendum, quod fit in doctrinā religionis, ad quod nullā causā quisquam debet adduci; secundum, quod tale est ut nulli prosit, sed obsit alicui; tertium, quod ita prodest alteri ut alteri obsit; quartum, solā mentiendū fallendique libidine, quod maximum mendacium est; quintum, quod fit placendi cupiditate de suaviloquio. His omnibus evitatis, sequitur sextum genus, quod et nihil obest, et prodest alicui: ut si quis pecuniam alicujus injuste esse tollendam sciens, ubi sit nescire se mentiatur; septimum, quod et nulli obest, et prodest alicui: ut si quis nolens hominem ad mortem quæstium prodere, mentiatur; octavum, quod nulli obest, et ad hoc prodest, ut ab immunditiā corporis aliquem tueatur. In his autem tantō minis peccat quisque dūm mentiatur, quantō magis à primo recedit. Quisquis verō aliquod genus esse mendacii quod peccatum non sit putaverit, decipit seipsum turpiter, cum honestum esse deceptorem aliorum arbitretur. Omne ergo genus mendacii summo-perē fuge, quia omne mendacium non est à Deo.

Quid sit mendacium.

2 Hic videndum est quid sit mendacium et quid sit

(1) Aug., tom. 8, super psal. 5, ad eum versum: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*, non longē à principio narrationis.

mentiri. Deinde utrū omne mendacium sit peccatum et quare. Mendacium est, ut ait August. (1), falsa significatio vocis cum intentione fallendi; ut ergo mendacium sit, necesse est ut falsum proferatur et cum intentione fallendi. Hoc enim malum est proprium mentientis, aliud habere clausum in corde, aliud promptum in lingua.

Quid sit mentiri.

3. Mentiri verō est loqui contra hoc quod animo sentit quis, sive illud verum sit, sive non. Omnis ergo qui loquitur mendacium mentitur, quia loquitur contra quod animo sentit, id est, voluntate fallendi; sed non omnis qui mentitur mendacium dicit, quia quod verum est loquitur aliquando mentiendus, sicut ē converso falsum dicendo aliquando verax est. Unde ait Augustinus, in Ench., cap. 18: Nemo sanē mentiens iudicandus est, qui dicit falsum quod putat verum; quia quantum in ipso est, non fallit ipse, sed fallitur. Non ergo mendacii arguendus est qui falsa incautus credit ac pro veris habet. Potiusque, ē contrario, ille mentitur qui dicit verum quod putat falsum. Quantum enim ad animum ejus attinet, non verum dicit; quia non quod sentit dicit, quamvis verum inveniatur esse quod dicit. Nec ille liber est à mendacio, qui ore nesciens loquitur verum, sciens autem voluntate mentitur. Hic quæri solet, si Judeus dicat Christum esse Deum, cum non ita sentiat animo, utrū loquatur mendacium. Non est mendacium quod dicit, quia, licet aliter teneat animo, verum tamen est quod dicit, et idē non est mendacium; mentitur tamen, illud quod verum est dicens. Quod verō omne mendacium sit peccatum August. insinuat. Mihi, inquit in Enchirid., c. 18, videtur omne mendacium esse peccatum: sed multum interest quo animo et de quibus rebus quisque mentiat. Non enim sic peccat qui consuevit, ut qui nocendi voluntate mentitur; nec tantum nocet qui viatorem mentiendū in diverso itinere mittit, quantum qui viam vitæ mentiendū depravat. Porro omne mendacium idē dicendum est esse peccatum, quia hoc debet loqui homo quod animo gerit, sive illud verum sit, sive putetur et non sit. Verba enim idē sunt instituta, non ut per ea homines invicem fallant, sed per ea in alterius notitiam suas cogitationes ferant. Verbis ergo uti ad fallaciam, non ad quod sunt instituta, peccatum est. Nec idē etiam ullum mendacium putandum est non esse peccatum, quia possumus alicui aliquando prodesse mentiendū; possumus enim, ut prædictum est, et furando et adulterando prodesse. Mendacium quoque non tunc tantum esse possumus dicere, quando aliquis læditur. Cum enim à sciente dicitur falsum, mendacium est sive quis, sive nemo lædatur. Ecce ex his constat omne mendacium esse peccatum: non tamen de omni mendacio accipiendum est illud psal. 5: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*. Nec illud Sapient. 1: *Os quod mentitur occidit animam*. Nec omne mendacium isto præcepto prohiberi videtur, nec præmissā descriptione mendacium joci includi.

Ubi cum periculo erratur, vel non.

4. Illud etiam sciendum est quod in quibusdam rebus magno malo, in quibusdam parvo, in quibusdam nullo fallitur. In quibus rebus nihil interest ad capessendum Dei regnum, utrū credantur an non, vel utrū vera putentur an falsa, sive sint, sive non; in his errare, id est, aliud pro alio putare, non arbitrandum est esse peccatum; vel si est, minimum atque levissimum. Et sunt vera quædam, quamvis non videantur; quæ nisi credantur, ad vitam æternam non potest perveniri. Et licet error maximā curā cavendus sit non modō in majoribus, sed etiam in minoribus rebus, nec nisi rerum ignorantia possit errari, non tamen est consequens ut continuo erret quisquis aliquid nescit, sed si quis se existimat scire quod nescit. Pro vero enim approbat falsum, quod erroris est proprium. Verumtamen in quā re quisquis erret

(1) Tom. 4, lib. contra mendacium, ad Consequentiū, c. 12, in fine; et Enchirid. c. 18.

interest plurimum. Sunt enim quæ nescire sit melius quam scire. Item nonnullis errare profuit aliquando; sed in viâ pedum, non in viâ morum. Solet etiam queri de Jacob qui se dixit esse Esau, aliter animo sentiens, utrum mentitus sit. De hoc August. ait, lib. cont. mendac., ad Consentium, c. 10: Jacob quod matre fecit auctore ut falleret patrem, si diligenter attendatur, videtur non esse mendacium, sed mysterium. Intendebat enim matri obedire, quæ per Spiritum noverat mysterium; et ideo propter familiare consilium Spiritus sancti quod ante acceperat, à mendacio excusatur Jacob.

DISTINCTIO XXXII.

DE PERJURIO.

1. Nunc de perjurio videamus. Perjurium est mendacium juramento firmatum. Ille queritur utrum sit perjurium, ubi non est mendacium; quod quibusdam videtur ex auctoritate Hieronymi dicentis, super Jerem., in commentario ad c. 4, in principio: Advertendum est quod iusjurandum tres habet comites, veritatem, iudicium et iustitiam, si ista defuerint, non erit iuramentum, sed perjurium. Ubi autem falsum juratur, veritas deest. Si ergo falsum foretur, eisi non sit ibi intentio fallendi, videtur esse perjurium, quia deest veritas. Quibusdam placet non esse perjurium, ubi non est mendacium; et sicut dicitur aliquando falsum sine mendacio, ita juratur falsum sine perjurio. Falsum fortè dixit Apostolus, cum se venturum ad Corinthios promisit, 1 Cor. ult.; nec tamen sicut ei imponebatur, culpam mendacii contraxit, quia sic animo sentiebat; etiamsi juramento illud firmasset, non perjurium incurrisset, quia quantum in ipso fuit, verum dixit, et si iurationem addidisset, quantum in se foret, verum jurasset, etsi aliter eveniret quam dixit. Ideo sicut quis non est mendax, nisi aliter sentiat animo quam dicit, sive ita sit, sive non, ita videtur quibusdam neminem perjurum constitui, nisi aliter sentiat animo quam loquitur, sive ita sit, sive non.

De triplici modo perjurii.

2. Sed melius creditur et ille pejorare, qui falsum voluntate fallendi jurat, et qui falsum putans quod verum est, jurat, et qui verum putans quod falsum est, jurat. Unde August., de Verbis Apostoli, sermone 28, non longè à principio: Homines falsum jurant vel cum fallunt, vel cum falluntur. Aut putat homo verum esse quod falsum est, et tenerè jurat; aut scit vel putat falsum esse, et tamen pro vero jurat, et nihilominus cum scelere jurat. Distant autem illa duo perjuria quæ commemoravit. Fac illum jurare quod verum esse putat; pro quo jurat, verum putat esse, et tamen falsum est; non ex animo iste pejerat, sed fallitur. Ille pro vero habet quod falsum est, non pro falsare sciens iurationem interponit. Da alium qui scit falsum esse, et jurat tanquam verum sit quod scit falsum esse. Videtis quam ista detestanda sit bellua. Fac alium qui putat falsum esse, et jurat tanquam verum sit, et fortè verum est. Verbi gratiâ, ut intelligatis: Pluit in illa loco; interrogas hominem, et dicit pluisse; et tunc pluit ibi, sed putat non pluisse, perjurus est. Interest quemadmodum verbum procedat ex animo, ream linguam non facit, nisi rea mens sit. His evidenter traditur quod tripliciter pejerat homo, ut supra diximus: dum vel sciens falsum jurat, vel putans falsum quod verum est jurat, vel æstimans verum quod falsum est jurat. Sed hoc extremum non videtur esse perjurium, etiamsi perjurium nominetur; eo quod falsum juratur, non videtur res esse perjurii qui sic jurat, quia non est mens ejus rea, et ideo nec lingua. Imò ejus mens rea est, dum jurare præsumit quod perspicue verum non deprehendit. Non ergo omne perjurium mendacium est, nec omnis qui pejerat mentitur; sed omnis mentiundo jurans pejerat, et omnis qui falsum jurat, sive mentiendus sive non, pejerat. Cum verò quis jurat quod verum est, existens esse falsum, queritur quid sit ibi perjurium?

Ipsa enim significatio vocis vera est, quia verum nescienter loquitur. Non ergo ipsa significatio vel falsum vel mendacium est, quia vera est; et quod verum est, perjurium non videtur esse. Ad hoc dicimus loqui sic, scilicet contra mentem, sub attestatione juramenti, esse perjurium. Mentiri ergo adhibita iuratione perjurium est. Perjurium ergo est vel jurando loqui falsum cum intentione fallendi, vel jurando loqui falsum sine intentione fallendi, vel jurando loqui verum cum intentione fallendi. Ille opponitur: Si omnis qui falsum jurat, pejerat, tunc qui alieui promittit dare sub certo termino aliquid quod tamen non facit, ex quo juravit, pejeravit, quia falsum juravit. Non enim ita futurum erat ut juravit. Ad hoc dici potest quia non omnis qui jurat quod falsum est, ex quo jurat perjurus est, sicut iste de quo agimus; sed ex quo propositum mutat vel terminum transgreditur, iuratio talis fit perjurium reatu.

An iuratio sit malum.

3. Si autem queritur utrum jurare sit malum, dicimus aliquando malum esse, aliquando non. Spontè enim et sine necessitate jurare, vel falsum jurare, peccatum grande est. Ex necessitate autem jurare, scilicet, vel ad asserendam innocentiam, vel ad fœdera pacis confirmanda, vel ad persuadendum auditoribus quod est eis utile, malum non est, quia necessarium eis est. Unde August., de Sermonibus Domini in monte. lib. 1, et in Expositione Epistolæ ad Galat.: Juramentum faciendum est in necessariis, cum pigri sint homines credere quod eis est utile. Iuratio non est bona; non tamen mala cum necessaria, id est, non est appetenda sicut bona, nec tamen fugienda tanquam mala, cum est necessaria. Non est enim contra præceptum Dei iuratio. Sed ita intelligitur Dominus prohibuisse à juramento, ut quantum in ipso est quisque non juret. Quod multi faciunt, in ore habentes iurationem tanquam magnum atque suave aliquid. Apostolus enim novit præceptum Domini, et tamen juravit. Prohibemur enim jurare vel cupiditate, vel delectatione jurandi. Quod ergo Christus ait in Evangelio: *Ego dico vobis, non jurare omnino*, ita intelligitur præcepisse ne quisquam sicut bonum appellat iuramentum, et assidue iurandi labatur in perjurium. Quod verò addidit, Matth. 5: *Sit sermo vester, est, est, non, non, bonum est et appetendum. Quod autem amplius est, à malo est: id est, si jurare cogeris, scias de necessitate venire infirmitatis eorum quibus aliquid suades; quæ infirmitas utique malum est. Unde nos quotidie liberari precamur dicentes, libera nos à malo*. Ideoque non dixit, quod amplius est, malum est. Tu enim non facis malum, qui bene uteris iuratione; sed à malo est illius qui aliter non credit, id est, ab infirmitate, quæ aliquando poena est, aliquando poena et culpa. Ibi ergo Dominus prohibuit malum, suavit bonum, indulget necessarium.

De juramento quod per creaturas fit.

4. Queritur etiam utrum liceat jurare per creaturam. Quod non videtur, cum in lege scriptum sit, Deut. 9: *Reddes autem Domino jura menta tua*; et Christus in Evangelio, Matth. 5, præcipiat *non jurare omnino, nec per cælum, nec per terram, nec per Hierosolimam, nec per caput tuum*. Judæis quasi parvulis est concessum jurare per Creatorem, et præceptum ut si jurare contingeret, non nisi per Creatorem jurarent, non per creaturam, quia jurantes per angelos et elementa, creaturas venerabatur honore; et melius erat hoc exhiberi Deo, quam creaturis. Infirmitas ergo illud prohibuit; sanctis verò, qui in creaturis Creatorem venerabatur tantum, et prohibuit. Unde Joseph per salutem Pharaonis juravit, Dei iudicium in eo veneratus, quo positus erat in infirmis. Christus verò ita per creaturas jurare prohibuit, ne vel aliquid divinum in eis crederetur, pro quo reverentia eis deberetur; vel ne per eas jurantes falsum, homines se juramento teneri non putarent. (Hier. super Matth. commentario ad c. 5, in fine.)

Quæ juratio magis teneatur, an quæ sit per Deum, an quæ sit per Evangelium vel per creaturas.

5. Si autem queritur quis magis teneatur, an qui per Deum, an qui per Evangelium vel per creaturas jurat, dicimus, qui per Deum, quia per Deum hæc sancta facta sunt. Unde Chrysost. : Si qua causa fuerit, modicum videtur facere qui jurat per Deum ; qui verò per Evangelium, majus aliquid fecisse videtur. Quibus dicendum est : Stulti, Scripturæ sanctæ propter Deum factæ sunt, non Deus propter Scripturas ; ita et creaturæ factæ sunt propter Deum.

Quid est dicere, per Deum juro.

6. Hic queritur quid sit dicere, per Deum juro. Hoc est testem adhibere Deum. Juravit enim Apostolus dicens, Rom. 1 : *Testis est mihi Deus*, ac si dixisset, per Deum ita est. Unde August., de Verbis Apostoli, sermone 28 : *Ridiculum est putare hoc : si dicas, per Deum, juras ; si dicas, testis est mihi Deus, non juras. Quid est enim per Deum, nisi testis est mihi Deus ? aut quid est testis est Deus, nisi per Deum ? Quid est autem jurare, nisi jus Deo reddere, quando per Deum juras ? jus scilicet veritatis, et non falsitatis. Item, ecce dico charitati vestræ : et qui per lapidem jurat falsum, perjurus est, quia non lapidem qui non audit, sed ejus Creatorem adhibet testem. Hoc est ergo jurare per quamlibet creaturam, scilicet, Creatorem ejus testem adhibere. Est etiam quoddam genus juramenti gravissimum, quod fit per execrationem : ut cum homo dicit : Si illud feci, illud patiar, vel illud contingat filiis meis, secundum quem modum accipitur etiam interdum cum aliquis jurando dicit : Per salutem meam, vel : Per filios meos, et hujusmodi ; obligat enim hoc Deo. Unde August., in sermone eodem : Cum quis ait *per salutem meam*, salutem suam Deo obligat. Cum dicit *per filios meos*, oppignerat eos Deo, ut hoc eveniat in caput eorum quod exit de ore ipsius. Si verum, verum ; si falsum, falsum. Et sicut per hoc jurans, aliquando hoc Deo obligat ; ita per Deum jurans, ipsum adhibet testem. In omni ergo juratione aut Deus testis adhibetur, aut creatura Deo obligatur et oppigneratur : ut hoc sit jurare, scilicet, Deum testem adhibere, vel Deo aliquid oppignerare. Hoc est ergo jurare per quamlibet creaturam, scilicet, Creatorem ejus testem adhibere.*

De illis qui jurant per falsos deos.

7. Post hæc queritur utrum fide ejus utendum sit qui per dæmonia vel idola juraverit. De hoc August., tom. 2, epist. 154 ad Publicolum, in principio, ait : Te prius considerare volo utrum si quispiam per deos falsos juraverit, et fidem non servaverit, non tibi videtur his peccasse. Bis utique peccavit, quia juravit per quos non debuit, et contra pollicitam fecit fidem quod non debuit. Ideoque qui utitur fide illius quem constat jurasse per deos falsos, et utitur fide illius non ad malum, sed ad bonum, non peccato illius se sociat qui per dæmonia juravit, sed bono pacto ejus, quo fidem servavit. Et sine dubitatione minus malum est per deos falsos jurare veraciter, quam per Deum verum fallaciter. Quamto enim per quod juratur magis sanctum est, tanto magis est pœnale perjurium.

Quod juramentum quo incautè juratur, non est observandum, nec votum, nec promissio injustè facta.

8. Nunc superest videre utrum omne juramentum implendum sit. Si enim quis alicui juraverit contra fidem et charitatem, quod observatum pejorem vergat in exitum, potius est mutandum quam implendum. Unde Ambrus. in lib. de Officiis 22, c. 4 : Est contra officium Dei, nonnunquam promissum solvere sacramentum, ut Herodes fecit. Item Isidorus in libro Sententiarum, cap. *Non est observandum* : In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum. Quod incautè vovisti, ne facias, impia est promissio quæ scelere adimpletur. Idem : Non est observandum sacramentum, quod malum incautè promittitur : ut si quis adulteræ perpetuam fidem cum ea permanendi polliceatur. Tolerabilius enim est non implere sacramentum, quam permanere in stupro.

Item Beda : Si quid nos incautiùs jurare contigerit, quod observatum pejorem vergat in exitum, liberè illud salubriori consilio mutandum noverimus ; ac magis instante necessitate pejerandum esse nobis, quam pro vitando perjurio in aliud crimen gravius esse divertendum. Denique juravit David per Deum occidere Nabal virum stultum ; sed ad primam intercessionem Abigail femina prudens, remisit minas ; revocavit ensem in vaginam ; nec aliquid culpæ se tali perjurio contraxisse doluit. Item Augustin., serm. 22 : Quod David juramentum per sanguinis effusionem non implevit, major pietas fuit. Juravit David temerè, sed non implevit jurationem majori pietate. Ex his aliisque pluribus ostenditur quædam juramenta non esse servanda ; et qui sic jurat, vehementer peccat, cum autem mutat, benè facit. Qui autem non mutat, dupliciter peccat, et quia injustè juravit, et quia facit quod non debet.

Si est perjurus qui non facit quod incautè juravit.

9. Qui verò mutat, utrum perjurus debeat dici, solet queri. Beda, supra, tale juramentum vocavit perjurium. Joannes etiam apocripharius orientalium sedium dixit : Sermo Patris nostri Sophronii significat quod melius est juramentum pejerare, quam servare sacramentum in fractione sanctarum imaginum. Sed perjurium dicitur tale juramentum non observatum ; et pejerare dicitur qui non implet quod falsum jurat, non quia inde reus sit quod non observat, sed quia juravit injustum, ex quo reus est, sicut ille qui pejerat.

De eo qui verborum calliditate jurat.

10. Hoc etiam sciendum est, quod quicumque arte verborum quis juret, Deus tamen qui conscientie testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui juratur intelligit. Dupliciter autem reus fit, qui et nomen Dei in vanum assumit, et proximum dolo capit. (Isidor., in lib. 2 Sententiar., d. 22, c. 2, *Quæcumque*.)

De illo qui cogit aliqueum jurare.

11. Queritur etiam si peccat qui hominem jurare cogit. De hoc Aug. ait, serm. 28 de Verbis Apost., non longè à fine : Qui exigit jurationem, multum interest si nescit illum juraturum falsum, an scit. Si enim nescit, et idè dicit, jura mihi, ut fides ei sit ; non est peccatum, tamen humana tentatio est. Si verò scit eum fecisse et cogit eum jurare, homicida est. Idem, in serm. de Decoll. Joann. : Qui provocat hominem ad jurationem, et scit eum falsum jurare, vincit homicidam, quia homicida corpus occisurus est, ille animam, imò duas animas, et ejus quem jurare provocavit, et suam.

Ex concilio Aurelianensi.

12. Sancta synodus decrevit, nisi pro pace faciendâ, ut omnes fideles jejuni ad sacramenta (id est, juramenta) accedant.

DISTINCTIO XL.

DE SEXTO ET SEPTIMO PRÆCEPTO SECUNDÆ TABULÆ.

1. Sextum præceptum est : *Non desiderabis uxorem proximi tui.* Septimum est : *Non concupisces domum proximi tui, non servum, non ancillam, etc.* Sed videtur præceptum de non concupiscendis rebus proximi, unum esse cum eo quo dicitur : *Non furaberis* ; et præceptum de non concupiscendâ uxore, unum esse cum eo quo dicitur : *Non mœchaberis*. Poterat enim præceptum non furandi in illâ generalitate intelligi, ubi de non concupiscendâ re proximi præcipitur ; et in eo quod dictum est, *non mœchaberis*, poterat illud intelligi, *non concupisces uxorem proximi tui*. Sed in illis duobus præceptis non mœchandi et non furandi, ipsa opera notata sunt et prohibita ; in his verò extremis, ipsa concupiscentia ; multum ergo differunt illa ab istis. Unde illi præcepto non mœchandi, fit superadditio in Evangelio, Math. 5, ubi omnis concupiscentia mœchandi prohibetur. Sed cum hic prohibetur concupiscentia alienæ uxoris, et alienæ rei, quare dicitur lex comprimere manum et non animum ? Illud de lege dicitur secundum cærimonialia, non secundum moralia ; vel quia in lege non est generalis prohibitio omnis mortiferæ concupiscentiæ, ut in Evangelio.

Quid sit littera occidens.

2. Si verò quaeritur quam dicat Apostolus litteram occidentem, 2 Cor. 3, ea certè est Decalogus, qui non dicitur littera occidens eò quòd mala sit lex, sed quia prohibens peccatum auget concupiscentiam, et addit prævaricationem nisi liberet gratia, quæ gratia non sic abundat in lege ut in Evangelio. Vel secundum eorum carnalem intelligentiam: Lex ergo bona est, et tamen occidit sine gratiâ, cum sit virtus peccati quæ jubet quod sine gratiâ impleri non potest. Gratia au-

tem decrat, et ideo littera occidens erat. Dicitur autem Evangelii littera, à legis litterâ, quia diversa sunt promissa; ibi terrena, hic cœlestia promittuntur. Diversa etiam sacramenta, quia illa tantum significabant, hæc conferunt gratiam. Præcepta etiam diversa, quantum ad caeremonialia. Nam quantum ad moralia sunt eadem, sed plenius in Evangelio continentur. Audistis decem chordas Psalterii utrique sexui impositas, quæ charitate tangendæ sunt, ut vitiorum fera occidantur.

LIBER QUARTUS.

DISTINCTIO PRIMA.

DE SACRAMENTIS ET SIGNIS SACRAMENTALIBUS.

1. Samaritanus enim vulnerato approprians, curationi eius sacramentorum alligamenta adhibuit, quia contra originalis peccati et actualis vulnera, sacramentorum remedia Deus instituit. De quibus, quatuor primò consideranda occurrunt, quid sit sacramentum, quare institutum, in quibus consistat et conficiatur, et quæ sit distantia inter sacramenta veteris et novæ legis.

Quid sit sacramentum. (Ang. in lib. 10, de Civit., cap. 55, de Doct. christianâ, lib. 2, cap. 1.)

2. Sacramentum est sacræ rei signum. Dicitur tamen sacramentum etiam sacrum secretum, sicut sacramentum divinitatis, ut sacramentum sit sacrum signans, et sacrum signatum; sed nunc agitur de sacramento secundum quod est signum. Item sacramentum est invisibilis gratiæ visibilis forma. Signum verò est res præter speciem quam ingerit sensibus, aliquid aliud ex se faciens in cogitationem venire. Signorum verò alia sunt naturalia, ut fumus significans ignem, alia data. Et eorum quæ data sunt quedam sunt sacramenta, quedam non. Omne enim sacramentum est signum, sed non è converso. Sacramentum ejus rei similitudinem gerit, cujus signum est. Si enim sacramenta non haberent similitudinem rerum quarum sacramenta sunt, propriè sacramenta non dicerentur. Sacramentum enim propriè dicitur quod ita signum est gratiæ Dei, et invisibilis gratiæ forma, ut ipsius imaginem gerat et causa existat. Non ergo significandi tantum gratiæ sacramenta instituta sunt, sed etiam significandi. Quæ enim significandi gratiæ tantum instituta sunt, solum signa sunt, et non sacramenta; sicut fuerunt sacrificia carnalia, et observantiae caeremoniales veteris legis, quæ nunquam poterant justos facere offerentes, quia, ut ait Apostolus, Hebr. 9: *Sanguis hircorum et taurorum et cinis ritulæ aspersus, iniquitatem sanctificabat ad emundationem carnis, non animæ.* Nam inquinatio illa erat contactus mortui. Unde Aug., Quæst. in Numeros, c. 35: Nihil aliud intelligo iniquationem quam lex mundat, nisi contactum mortui hominis, quem qui tetigerat immundus erat septem diebus, sed purificabatur secundum legem die tertio et septimo, et ita mundus erat ut jam intraret in templum. Mundabant etiam interdum à corporali leprâ illa legalia. Sed nunquam ex operibus legis aliquis justificatus est, ut ait Apostolus, Rom. 4, etiam si in fide et charitate fierent. Quare? quia imposuit ea Deus in servitutem, non in justificationem, et ut figura futuri essent, volens sibi ipsi potius offerri ea, quam idolis. Illa ergo signa erant, sed tamen et sacramenta, licet minus propriè in Scripturis sæpè vocantur, quia signa erant rei sacræ quam utique præstabant. Illa autem Apostolus opera legis dicit, quæ tantum significandi gratiæ, vel in onus instituta sunt.

De causâ institutionis sacramentorum.

3. Triplici autem de causâ sacramenta instituta sunt: propter humilitationem, eruditionem et exercitationem. Propter humilitationem quidem ut dum homo insensibilibus rebus quæ naturâ infra ipsum sunt, ex præcepto Creatoris se reverendo subiecit, ex hac hu-

mitate et obedientiâ Deo magis placeat, et apud eum mereatur; cujus imperio salutem quaerit in inferioribus se, etsi non ab illis, sed per illa à Deo. Propter eruditionem etiam instituta sunt, ut per id quod foris in specie visibili cernitur, ad invisibilem virtutem quam intus est cognoscendam mens erudiatur. Homo enim qui ante peccatum sine medio Deum videbat, per peccatum addò hebuit, ut nequaquam divina queat capere, nisi humanis exercitiis. Propter exercitationem similiter instituta sunt, quia cum homo otiosus esse non possit, proponitur ei utilis et salubris exercitatio in sacramentis, quæ vanam et noxiam declinet occupationem. Non enim faciliè capitur à tentatore, qui bono vacat exercitio. Unde Hieronymus monet: Semper aliquid operis facito, ut te occupatum diabolus inveniat.

De triplici genere exercitationis.

4. Sunt autem exercitationum tres species. Una ad ædificationem animæ pertinet; alia ad corporis fomentum; alia ad utriusque subversionem. Cum igitur absque sacramentis (quibus non alligavit potentiam suam Deus) homini gratiam donare posset, prædictis de causis sacramenta instituit. Duo autem sunt in quibus sacramentum consistit, scilicet verba et res; verba, ut invocatio Trinitatis; res, ut aqua, oleum et hujusmodi.

De differentiâ sacramentorum veterum et novorum.

5. Jam videre restat differentiam sacramentorum veterum et novorum; ut sacramenta vocemus quæ antiquitatis res sacræ signabant, ut sacrificia et oblationes, et hujusmodi. Eorum autem differentiam breviter Augustinus assignat dicens, in epist. ad Rusticum de Formâ vivendi: Quia illa promittebant tantum et significabant, hæc autem dant salutem.

De circumcisione.

6. Fuit tamen inter illa sacramenta sacramentum quoddam, scilicet circumcisionis, idem conferens remedium contra peccatum, quod nunc Baptismus præstat. Unde Augustinus, in Expositione tituli psalmi 75, ad Valerium, lib. 2 de Nuptiis et Concep., c. 11, in fine, super Evang. Luc. 2: *Et postquam impleti sunt dies, etc.* Ex quo instituta est circumcisio in populo Dei, quæ erat tunc signaculum justitiæ fidei, ad purgationem valebat magnis et parvulis originalis veterisque peccati, sicut Baptismus ex illo valere coepit ad innovationem hominis, ex quo institutus est. Item Beda: Idem salutiferæ curationis auxilium circumcisio in lege contra originalis peccati vulnus agebat, quod Baptismus agere revelatæ gratiæ tempore consuevit; excepto quòd regni cœlestis januam nondum intrare poterant; tamen in sinu Abraham post mortem requie beatâ consolati, supernæ pacis ingreßum spe felici expectabant. His apertè traditur circumcisio, ex quo instituta fuit, remissionem peccati originalis et actualis parvulis et majoribus à Deo præstitam, sicut nunc per Baptismum datur.

De viris qui fuerunt ante circumcissionem, et de feminis quæ fuerunt ante et post.

7. Quaeritur autem de viris quæ fuerunt ante circumcissionem, et de feminis quæ fuerunt ante et post, quod remedium contra peccatum habuerint. Quidam dicunt sacrificia et oblationes eis valuisse ad remissionem peccati. Sed melius est dicere illos qui de

(Onze.)

Abraham prodierunt, per circumcisionem justificatos; mulieres verò per fidem et operationem bonam, vel suam, si adultæ erant, vel parentum, si parvule. Eos verò qui fuerunt ante circumcisionem, parvulos in fide parentum; parentes verò per virtutem sacrificiorum, scilicet quam intelligebant spiritualiter in illis sacrificiis, justificatos; unde Greg., in 4 Moral., cap. 2: Quod apud nos valet aqua Baptismi, hoc egit apud veteres vel pro parvulis sola fides, vel pro maioribus virtus sacrificii, vel pro his qui ex Abraham stirpe prodierunt, mysterium circumcisionis.

De institutione et causâ circumcisionis.

8. Hic dicendum est in quo instituta fuerit circumcisio, et quare, et cur mutata per Baptismum. Abraham primus mandatum circumcisionis habuit, ad probationem obedientiæ; nec ei soli præcepta sunt circumcisio, sed et semini ejus, id est, omnibus Hebræis; quæ fiebat secundum legem octavâ die lapideo cultro in carne præputii. Data autem fuit circumcisio pluribus de causis: scilicet, ut per obedientiam mandati Abraham placeret Deo, cui per prævaricationem Adam displicuerat: data etiam fuit in signum magnæ fidei Abraham, qui credidit se habiturum filium in quo fieret benedictio omnium. Deinde, ut hoc signo à cæteris nationibus discerneret populus ille. In carne verò præputii ideo jussa est fieri circumcisio, quia in remedium instituta est originalis peccati, quod à parentibus trahimus per concupiscentiam carnis, quæ in parte illâ magis dominatur, et quia in parte illâ culpam inobedientiæ primus homo sensit, decuit ut ibi signum obedientiæ acciperet.

Quare die octavo, et petriño cultro.

9. Fiebat autem octavâ die, petriño cultro, quia et in resurrectione communi et octavâ ætate futurâ, per petram Christum omnis ab electis abscederet corruptio; et per Christi resurrectionem octavâ die factam, circumciditur à peccatis anima cuiusque in eum credentis; hæc ergo res sunt illius sacramenti.

Quare in Baptismum mutata sit circumcisio.

10. Ideo autem mutata est circumcisio per Baptismum, quia sacramentum Baptismi communius est et perfectius, quia pleniori gratiâ accumulatum. Ibi enim peccata solum dimittebantur, sed nec gratia ad bene operandum adiutrix, nec virtutum possessio vel augmentum ibi præstatur ut in Baptismo, ubi non tantummodò abolentur peccata, sed etiam gratia adiutrix confertur, et virtutes augentur (1). Unde aqua refectionis dicitur, quia aridos fecundat, etiam fructificantes ampliori ubertate donat: quia quantumcumque per fidem et charitatem ante habitam aliquis justus ad Baptismum accedit, uberiorem ibi recipit gratiam; sed non ita in circumcisione. Unde Abraham per fidem jam justificato signaculum tantum fuit, nihil ei intus contulit.

De parvulis defunctis ante diem octavum.

11. Si verò queritur de parvulis qui ante diem octavum moriebantur, ante quam non fiebat circumcisio ex lege, utrùm salvarentur vel non, idem potest responderi quod sentitur de parvulis ante Baptismum defunctis; quos perire constat (2). Unde Beda, super Lucam: Qui nunc per Evangelium suum terribiliter et salubriter clamat, Joan. 3: *Nisi quis renatus fuerit ex aquâ et Spiritu sancto, non intrabit in regnum Dei*; ipse dudum clamabat per suam legem, Gen. 17: *Masculus cujus præputium circumcisus non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit*. Forte tamen sub lege, ingruente necessitate mortis ante octavum diem circumcidebant sine peccato filios, sicut modò fit in Ecclesiâ de Baptismo.

DISTINCTIO II.

DE SACRAMENTIS NOVÆ LEGIS.

1. Jam ad sacramenta novæ legis accedamus; quæ sunt Baptismus, Confirmatio, panis benedictio, id est,

Eucharistia, Pœnitentia, Unctio extremâ, Ordo, Conjugium. Quorum alia remedium contra peccatum præbent, et gratiam adiutricem conferunt, ut Baptismus; alia in remedium tantum sunt, ut Conjugium; alia gratiâ et virtute nos fulciunt, ut Eucharistia et Ordo (1).

Quare mox post hominis casum non fuerint instituta.

2. Si verò queritur quare non fuerint hæc sacramenta instituta mox post hominis lapsum, cum in his sit iustitia et salus, dicimus non ante adventum Christi, qui gratiam attulit, gratiâ sacramenta fuisse danda; quæ ex ipsius morte et passione virtutem sortita sunt. Christus autem venire noluit, antequam homo de lege naturali et scriptâ convinceretur, quod neutrâ juvari posset. (Hugo. lib. 1, parte 2, cap. 8.)

Quod sacramentum Conjugii fuit ante peccatum.

3. Fuit autem Conjugium ante peccatum institutum; non utique propter remedium, sed ad sacramentum et ad officium; post peccatum verò fuit ad remedium contra carnalis concupiscentiæ corruptelam, de quo suo loco tractabimus.

De Baptismo.

4. Nunc verò de Baptismi sacramento videamus, quod inter novæ gratiæ sacramenta primum est. Baptismum igitur Christi Joannes suo baptismo prænotavit; qui primus baptizasse legitur, sed in aquâ, non in Spiritu, sicut ipse ait: *Ego baptizo vos in aquâ, in pœnitentiam*. Sola enim corpora albebat, à peccatis verò non mundabat. Baptismus Joannis erat in pœnitentiam, non in remissionem; Baptismus verò Christi, in remissionem. Quia Joannes baptizans homines, ad pœnitentiam vocabat; et quos baptizabat, pœnitere docebat; secundum illud: *Veniebant ad Joannem in Jordanem, confitentes peccata sua*. Sed in baptismo Joannis non dabatur peccatorum remissio, quæ data est in Christi Baptismo.

Quia utilitatis habebat baptismus Joannis.

5. Ad quid ergo utilis erat baptismus Joannis? Quia homines usu baptizandi preparabat ad Baptismum Christi. Sed queritur quare dictus est baptismus Joannis; sicut Veritas dicit, Matth. 21: *Baptismus Joannis unde est?* Quia ibi Joannis operatio tantum visibilis erat exterius lavantis, non invisibilis gratia Dei interioris operantis. Sed tamen et illa Joannis operatio à Deo erat, et baptismus ille à Deo erat, non ab homine tantum; sed hominis dictus est, quia nihil ibi gerebatur quod non ageret homo. Si verò queritur an sacramentum fuerit, satis potest concedi, ex eo sensu quo legalia signa dicuntur sacramenta. Significabat enim baptismus Joannis rem sacram, scilicet Baptismum Christi, qui non tantum est pœnitentiæ, sed et remissionis peccatorum.

De formâ baptismi Joannis, et de baptizatis ab eo.

6. Hic considerandum est si baptizati à Joanne iterum baptizati sunt Baptismo Christi, et quâ formâ verborum usus sit Joannes. Ili qui baptizati sunt à Joanne, nescientes Spiritum sanctum esse, ac spem ponentes in illius baptismo, postea baptizati sunt Baptismo Christi. Baptismus autem Joannis in nomine venturi tradebatur. Unde Hieron. super Joëlem, comment. ad c. 2: Qui dicit se in Christum credere, et non credit in Spiritum sanctum, nondum habet claros oculos. Unde baptizati à Joanne in nomine venturi, id est, Domini Jesu, qui dixerunt: Sed neque si Spiritus sanctus est audimus, iterum baptizabantur, imò verum Baptisma accipiebant. Ili verò qui spem non posuerunt in baptismo Joannis, et Patrem et Filium et Spiritum sanctum credebant, non post baptizati fuerunt, sed impositione manuum ab apostolis super eos factâ, Spiritum sanctum receperunt (2). Alii verò qui non ita credebant, baptizati sunt Baptismo Christi, ut prædictum est. Unce Hieron. in Epistolâ de unius uxoris Viro: Qui Spiritum sanctum nesciebant cum baptismum à Joanne acceperunt, iterum baptizati sunt Baptismo Christi, ut prædictum est; ne quis ex Judæis vel gentibus puta-

(1) Magister hic non tenetur.

(2) Non tenetur hic Magister.

(1) Non tenetur hic Magister.

(2) Hic non tenetur Magister.

net aquam sine Spiritu sancto ad salutem posse sufficere. De hoc etiam Amb. in primo lib. de Spiritu sancto, c. 3 : *Quidam negaverunt se scire Spiritum sanctum, cum baptizatos se dicerent baptismo Joannis, quoniam adveniens Jesu, non in suo baptizavit nomine. Isti ergo, quia nec in Christi nomine, neque cum fide Spiritus sancti baptizati fuerant, non potuerunt accipere Baptismi sacramentum, baptizati sunt ergo in nomine Christi, nec iteratum est in his baptisma, sed innovatum.*

DISTINCTIO III.

QUID SIT BAPTISMUS.

1. Post hæc videndum est quid sit Baptismus, et quæ sit forma, et quando institutus, et causa institutionis. Baptismus dicitur intuitio, id est, ablutio corporis exterior, facta sub formâ verborum præscriptâ. Si enim ablutio fiat sine verbo, non est ibi sacramentum; sed accedente verbo ad elementum, fit sacramentum, non utique ipsum elementum fit sacramentum, sed ablutio facta in elemento. Unde Aug. tom 9, tract. 80, super Joam. : Verbo Baptisma consecratur, detrahe verbum, et quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum. Unde est hæc tanta virtus aquæ, ut corpus tangat et cor abluat, nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur? Nam et in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud est virtus intus manens. In duobus ergo consistit sacramentum Baptismi, scilicet, in verbo, et elemento. Ergo etiam alia desint quæ ad decorem sacramenti instituta sunt, non ideo minus est verum sacramentum et sanctum, si verbum sit ibi et elementum. Nam et in hoc sacramento et in aliis quædam solent fieri ad decorem et honestatem sacramenti, quædam ad substantiam et causam sacramenti pertinentia. De substantiâ hujus sacramenti sunt verbum et elementum, cætera ad sollemnitatem ejus pertinent.

De formâ Baptismi.

2. Sed quid est illud verbum, quo accedente ad elementum, fit sacramentum? Veritas te docet, Matt. ult., quæ sit hujus sacramenti forma cum ait discipulis : *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Invocatio igitur Trinitatis verbum dicitur quo Baptisma consecratur; et hæc est forma verborum sub quâ traditur Baptismus. Unde Bonifacio episcopo Zacharias papa, de Cons., dist. 4, cap., in synodo, ait : Firmissimè præceptum est in synodo Anglorum ut quicumque sine invocatione Trinitatis mersus fuisset, quod sacramentum regenerationis non haberet, quod omnino verum est; quod si mersus in fontem Baptismi quis fuerit sine invocatione Trinitatis, perfectus Christianus non est, nisi in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti fuerit baptizatus. Legitur tamen in Actibus apostolorum, apostolos baptizasse in nomine Christi : Sed in hoc nomine, ut exponit Amb., lib. 1, de Spiritu sancto, cap. 3, tota Trinitas intelligitur. Intelligitur enim cum Christum dicis, et Pater à quo unctus est, et ipse qui unctus est, et Spiritus sanctus per quem unctus est. Unde Nicolaus Papa ad Consulta Bulgarorum : A quodam Judæo multos baptizatos asseritis, et quid inde agendum sit consulitis; hi profecto si in nomine sanctæ Trinitatis, vel in nomine Christi, sicut in Actibus apostolorum legimus, baptizantur, baptizati sunt : unum enim idemque est, ut exponit Ambrosius.

Si in nomine Patris tantum vel Spiritus sancti possit tradi Baptismus.

3. Hæc queritur an Baptismus esset verus, si diceretur in nomine Patris tantum, vel Spiritus sancti tantum, ut cum dicitur in nomine Christi. Amb., ibid., videtur dicere, quod si fide mysterium Trinitatis teneatur et una persona tantum nominetur, plenum esse sacramentum; et, è converso, si tres nominentur et non rectè de aliquo illorum sentiatur, vacuum fieri mysterium Trinitatis. Ait enim sic : Ubi non est plenum Baptismi sacramentum, nec principium, nec species aliqua Baptismi æstimatur. Plenum autem e

si Patrem et Filium et Spiritum sanctum fatearis. Si unum reges, totum subrines : et sicut si unum in sermone comprehendas, vel Patrem, vel Filium, vel Spiritum sanctum, fide autem nec Patrem nec Filium nec Spiritum sanctum abieges, plenum est fidelis sacramentum; ita etiam licet Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dicas, et Patris, et Filii, et Spiritus sancti minuas potestatem, vacuum est omne mysterium. Cum enim dicitur in nomine Christi, per unitatem nominis impletum est mysterium; nec à Christi Baptismate Spiritus separatur, quia Christus baptizavit in Spiritu.

Quæstio Ambrosii.

4. Nunc consideremus utrum sicut in Christi nomine legimus Baptismi plenum esse sacramentum, ita etiam Spiritu sancto tantum nuncupato nihil desit ad mysterii plenitudinem. Rationem sequamur : Qui unum dixerit, Trinitatem signavit. Si Christum dicas, et Patrem à quo unctus est Filius, et ipsum qui unctus est, scilicet, Filium, et Spiritum sanctum quo unctus est designasti. Scriptum est enim, Act. 10, *hunc esse Jesum à Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto.* Et si Patrem dicas, Filium ejus et Spiritum oris ejus pariter indicas, si tamen id etiam corde comprehendas. Et si Spiritum sanctum dicas, Deum Patrem à quo procedit et Filium ejus cuius est Spiritus, nuncupasti. Unde, ut rationi copuletur auctoritas, Dominus dicit, Act. 1 : *Vos autem baptizabimini in Spiritu sancto*, ex quo indicat nos rectè posse baptizari in Spiritu sancto.

Perstringit præmissorum intelligentiam, cum determinatione cujusdam dicti.

5. Ex his apertè intellexisti in nomine Christi verum Baptisma tradi : unde nihilominus insinuari videtur verum Baptisma dari posse in nomine Patris tantum, vel Spiritus sancti tantum, si tamen ille qui baptizat fidem Trinitatis teneat, quæ Trinitas in quolibet horum nominum intelligitur. Si autem aliquis perversè credens, et errore inducere intendens, unum de tribus tantum nuncupet, non complet mysterium. Quod verò ait, nominalis tribus vacuum esse mysterium, si baptizans minuat potestatem Patris vel Filii vel Spiritus sancti, id est, si malè sentiat de potentia alicujus horum, non credens unam potentiam trium, intelligendum est hoc super eum qui non intendit nec credit baptizare; qui non tantum caret fide, sed etiam intentionem baptizandi non habet. Qui ergo baptizat in nomine Christi, baptizat in nomine Trinitatis, quæ ibi intelligitur. Tutius est tamen tres personas ibi nominare, ut dicatur : In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; non in nominibus, sed in nomine, id est, in invocatione, vel in confessione Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Invocat enim ibi tota Trinitas, ut invisibiliter ibi operetur per se, sicut extra visibiliter per ministerium. Si autem dicatur *in nominibus*, non est ibi sacramentum, quia non servatur forma Baptismi.

De institutione Baptismi.

6. De institutione Baptismi quando coepit, variæ sunt æstimationes. Alii dicunt tunc esse institutum, cum Nicodemo Christus ait, Joan. 3 : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, etc.* Alii dicunt institutionem Baptismi factam cum apostolis dixit, Luc. 10 : *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Sed hæc dixit eis post resurrectionem, præcipiens eis de vocatione gentium, quos ante passionem binos miserat ad prædicandum in Judæa et ad baptizandum, dicens, Matth. 10 : *In viam gentium ne abieritis.* Jam ergo institutus erat Baptismus, quia baptizabant simul et prædicabant. *De formâ in quâ baptizaverunt apostoli ante passionem Christi.*

7. Si verò queritur in quâ formâ tunc baptizaverunt apostoli, sanè dici potest : In nomine Trinitatis, scilicet, in eâ formâ in quâ baptizaverunt postea gentes; quæ ante passionem potest intelligi fuisse tradita, licet non sit scriptum. Non ergo tunc illam formam

Christus prius tradidit, cum ad evangelizandum gentibus misit; sed quam ante tradiderat mittens eos in Judæam, post iteravit cum ad gentes misit. Commodius ergo dicitur institutio facta, quando Christus à Joanne baptizatus est in Jordane; quod dispensavit, non quia mundari voluit, cum sine peccato fuerit, sed quia contactu munda carnis suae vim regenerativam contulit aquis, ut qui postea immergeretur, invocato nomine Trinitatis, à peccatis purgaretur. Tunc ergo invocato nomine Trinitatis institutus est Baptismus Christi; in quo Trinitas, cujus mysterium ibi innotuit, interius hominem baptizat. (De Cons., dist. 4: *Namquam aqua.*)

Quare in aqua tantum fiat.

8. Celebratur autem hoc sacramentum tantum in aqua, non in alio liquore, ut ait Christus: *Nisi quis renatus*, etc. Ideoque uniformiter id fieri in aqua precipitur, ut intelligatur quod sicut aqua sordes corporis ac vestis abluit, ita Baptismus maculas animæ, sordesque vitiorum emundando abstergit. Vel ideò, ut nullum inopia excusaret, quod posset fieri, si in vino vel oleo fieret, et ut communis materia baptizandi inveniretur apud omnes; quod aqua signavit quæ de latere Christi manavit, sicut sanguis alterius sacramenti signum fuit. Non ergo in alio liquore potest consecrari Baptismus nisi in aqua.

De immersione, quoties fieri debeat.

9. De immersione verò si queritur quomodo fieri debeat, præcisè respondemus: Vel semel, vel ter, pro vario more Ecclesiæ. Unde Gregor., epist. 41, Leandro episcopo: De trinâ immersione Baptismi nil verius responderi potest quam quod vosipsi sensitistis; quia in unâ fide nihil officit Ecclesiæ sanctæ consuetudo diversa; quia enim in tribus subsistentiis una substantia est, reprehensibile esse nullatenus potest infantem in Baptismo ter vel semel immergere; quia et in tribus mersionibus personarum Trinitas, et in unâ potest divinitatis singularitas designari. Nos verò qui tertio immergimus, etiam triduanæ sepulture sacramentum signamus. Secundum hoc, licet non inodò ter, sed semel etiam tantum immergere. Ibi tamen duntaxat immergere semel licet, ubi consuetudo Ecclesiæ talis existit. Si quis verò id facere incipiat ubi consuetudo talis non est, vel semel tantum mergendum asserat, reprehensibilem se constituit. Unde Haymo (1): In suo sensu abundabat Cyprianus, cum semel mergebat in Baptismo parvulos, quia quod intelligebat, studiosè implebat bonis operibus abundando, licet in hoc nescius delinqueret: sed quia bonis operibus abundabat, postea correptus à Deo abundavit altiori sensu, ter illos mergendo. Ecce habemus, quia deliquit qui semel mersit. Sed hoc ideò, quia aliter se habebat consuetudo illius Ecclesiæ, vel quia unam tantum faciendam mersionem asserbat. De trinâ mersione Aug. ait, de Cons., dist. 4, c. *Postquam*: Postquam nos credere promissimus, tertio capita nostra in sacro fonte demersimus; qui ordo baptizandi duplici mysterii significatione celebratur. Rectè enim tertio immersi estis, qui accepistis Baptismum in nomine Trinitatis. Rectè tertio immersi, quia accepistis Baptismum in nomine Christi, qui die tertiâ resurrexit à mortuis. Illa enim tertio repetita immersio, typum dominicæ exprimit sepulture. Constat ergo baptizandos tertio debere immergi; et tamen si semel tantum immergantur, verum Baptisma accipiant. Et qui semel immergit tantum, non peccat nisi consuetudo Ecclesiæ obstat, vel hoc modo tantum debere fieri asserat.

Quando circumcisio amittit vim suam.

10. Solum etiam queri si circumcisio amittit statim vim suam ab institutione Baptismi. Ad quod dicimus in Christi morte terminata esse legalia omnia. Ex tunc ergo circumcisio perdidit vim suam, ita quod

postea non profecerit, sed potius obfuerit observatoribus suis. Sed usque ad oblationem vere hostiæ potuit prodesse. Si enim ante passionem legalia finem habuissent, non ea imminente vetus pascha cum discipulis manducasset.

De causâ institutionis.

11. Causa verò institutionis Baptismi est innovatio mentis: ut homo qui per peccatum vetus fuerat, per gratiam Baptismi renovetur, quod fit depositione vitiorum et collatione virtutum. Sic enim fit quisque novus homo, cum abolitis peccatis ornatur virtutibus. Abolitio peccatorum pellit fœditatem: appositio virtutum affert decorem, et hæc est res hujus sacramenti, scilicet, interior munditia.

Queritur an Baptismus aperuit cælum, quod non aperuit circumcisio.

12. Si queritur utrum Baptismus aperuit cælum, quod non aperuit circumcisio. Dicimus quia nec Baptismus, nec circumcisio regni nobis aditum aperuit, sed hostia Salvatoris; quæ si tempore circumcissionis oblata fuisset, illius temporis homines regnum intrassent. Res ergo hujus sacramenti justificatio est.

DISTINCTIO IV.

QUOD ALII SUSCIPIUNT SACRAMENTUM ET REM, ALII SACRAMENTUM ET NON REM, ALII REM ET NON SACRAMENTUM.

1. Hic dicendum est aliquos suscipere sacramentum et rem sacramenti, aliquos sacramentum et non rem, aliquos rem et non sacramentum. Sacramentum et rem simul suscipiunt omnes parvuli, qui in baptismo ab originali mundantur peccato; quamvis quidam distendantur illis qui perituri sunt parvulis, in baptismo dimitti peccata, immitentes illi verbo Aug. in lib. de Baptis. parvul.: Sacramenta in solis electis efficiunt quod figurant; non intelligentes illud ita esse accipiendum, quia cum in aliis efficiant sacramenta remissionem, non hoc eis faciunt ad salutem, sed solis electis. Nam quod omnibus parvulis in baptismo remittatur peccatum per baptismum, Aug. evidenter dicit: A parvulo, inquit in Enchir., c. 43, recenter nato usque ad decrepitum senem, sicut nullus prohibetur à baptismo, ita nullus est qui non peccato moriatur in baptismo; sed parvuli tantum originali, majores verò etiam omnibus quæ malè videndo addiderunt ad illud quod nascendo traxerunt, nisi enormitas vite impediatur. Aliqui quoque qui cum fide baptizantur, sacramentum et rem suscipiunt.

De fictè accedentibus.

2. Qui verò sine fide vel fictè accedunt, sacramentum, non rem, suscipiunt. Unde Hieron., Commentario ad 16 cap. Ezech., sup. eo loco: *In aqua non est lota*: Sunt lavacra gentium, hæreticorum; sed non lavant ad salutem. In Ecclesiâ etiam qui non plenâ fide accipiunt baptismum, non Spiritum, sed aquam suscipiunt. Aug. etiam ait, Enarratione in ps. 77, in principio: Judeis omnibus communia erant sacramenta, sed non communis omnibus erat gratia, quæ est virtus sacramentorum; ita et nunc communis est baptismus omnibus baptizatis, sed non virtus baptismi, id est, ipsa gratia. Item, in lib. de Pœnitentiæ Medicinâ, c. 2: Omnis qui jam suæ voluntatis arbiter constitutus est, cum accedit ad sacramentum fidelium, nisi pœniteat cum veteris vitæ, novam non potest inchoare. Ab hac pœnitentiâ, cum baptizantur, soli parvuli immunes sunt. His aliisque testimoniis apertè ostenditur, adultis sine fide et pœnitentiâ verâ in baptismo non conferri gratiam remissionis, quia nec parvulis sine fide alienâ, qui propriam habere nequeunt, datur in baptismo remissio. Si quis ergo fictè accedit, non habens veram cordis contritionem, sacramentum sine re accipit. Videtur tamen Aug. dicere quod etiam fictè accedenti, qui etiam habet odium fraternum, in ipso momento quo baptizatur, omnia condonentur peccata et post baptismum mox redeant. Sed non hoc asserendo dicit, inò hæc opinionem et præmissam sententiam conferendo, ait enim sic, lib.

(1) Cap. 14, super Epist. ad Rom, super illud: *Unusquisque in sensu suo abundet.*

1 de Baptismo contra Donatist., c. 12 : His qui flecto corde baptizantur, aut peccata nullatenus dimittuntur, quia Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum; aut in ipso temporis puncto per vim sacramenti dimissa, iterum per fictionem replicantur; ut etiam illud verum sit : *Quotquot in Christo baptizati estis*, etc., Galat. 3, et illud : *Spiritus sanctus disciplina effugiet fictum*, Sapient. 1; ut induat eum Christum sanctitatis baptismi, et exuat eum Christum perniciosæ fictionis. Nam redire dimissa peccata ubi fraterna charitas non est, apertè Dominus docet etiam in illo servo, à quo Dominus dimissum debitum petiit, quia ille conservo dimittere noluit. Sic non impeditur baptismi gratia quominus omnia peccata dimittantur, etiam si fraternum odium in ejus qui dimittuntur, animo perseveret. Solvitur enim besternus dies, et quidquid superest; et solvitur etiam ipsa hora momentumque ante baptismum, et in baptismo. Deinceps autem continuò reus incipit esse non solum consequentium, sed etiam præteritorum dierum, horarum, momentorum redeuntibus omnibus quæ dimissa sunt. Hoc autem, ut prædiximus, non sub assertione dixit; quod ostenditur ex eo quod ait in eodem libro sic : Si ad baptismum fictus accedit, dimissa sunt ei peccata, aut non sunt dimissa; eligant quod voluerint. Ecce apertè cernis, si tamen attendis id dixisse Aug. non asserendo, sed querendo, et aliorum opinionem referendo. Idem enim ait ibidem, paulò infra : Tunc valere incipit ad salutem baptismus, cum illa fictio veraci confessione recesserit; quæ corde in malitiâ perseverante, peccatorum ablutioem non sinebat fieri. Non ergo fictè accedenti peccata dimittuntur.

Quomodo intelligatur illud : *Quotquot in Christo baptizati estis*, Christum induistis.

3. Queritur ergo quomodo illud accipiatur : *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis*. Potest dici quòd qui in Christo, id est, in Christi conformitate baptizantur, sicut moriuntur vetustati peccati, sicut Christus vetustati pœnæ, induunt Christum, quem per gratiam in habitantem habent. Potest et aliter solvi. Duobus enim modis Christum induere dicimur: vel assumptione sacramenti, vel rei perceptione. Unde Aug., lib. 5 de Bapt. contra Donat., c. 24 : Induunt homines Christum aliquando usque ad sacramenti perceptionem, aliquando usque ad vitæ sanctificationem; atque illud primum bonis et malis potest esse commune, hoc autem est proprium bonorum et piorum. Omnes ergo qui in Christi nomine baptizantur, Christum induunt vel secundum sacramenti perceptionem, vel secundum vitæ sanctificationem.

De illis qui suscipiunt rem et non sacramentum.

4. Sunt et alii, ut supra posuimus, qui suscipiunt rem et non sacramentum. Qui enim effundunt sanguinem per nomine Jesu, etsi non sacramentum, rem tamen accipiunt. Unde Aug., ibid., c. 22 : Quicumque non percepto regenerationis lavacro pro confessione Christi moriuntur, tantum eis valet ad dimittenda peccata, quantum si abluerentur sacro fonte baptismi. Audistis quòd passio pro Christi nomine suscepta supplet vicem Baptismi. Nec tantum passio vicem Baptismi implet, sed etiam fides et contritio, ubi necessitas excludit sacramentum, sicut apertè docet Aug., dicens Baptismi vicem aliquando implere passionem. De latrone illo cui non baptizato dictum est. Luc. 23 : *Hodie mecum eris in paradiso*, B. Cyprianus, in lib. 4 de Baptismo, non leve documentum assumit; quod etiam atque etiam ego considerans, invenio non tantum passionem pro nomine Christi, id quod Baptismo dærat posse supplere, sed etiam fidem conversionemque cordis, si fortè ad celebrandum mysterium Baptismi in angustiis temporum succurri non potest. Neque enim ille latro pro nomine Christi crucifixus est, sed pro meritis facinorum suorum; nec quia credidit passus est, sed dum patitur credit. Quantum ergo fides valeat, etiam sine visibili Baptismi sacramento; quod apostolus ait, Rom. 10 : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*; in illo latrone de-

claratum est; sed tunc impletur invisibiliter, cum mysterium Baptismi non contemptus religionis, sed articulus necessitatis, excludit. Et Baptismus quidem potest esse ubi conversio cordis defuerit; conversio autem cordis potest quidem inesse non percepto Baptismo; sed contempto Baptismo non potest, nec ullo modo dicenda est conversio cordis ad Deum, cum Dei sacramentum contemnitur. Ecce hic habes non solum passionem, sed etiam fidem et contritionem conferre remissionem, ubi non contemnitur sacramentum, ut in latrone illo ostenditur, qui non per passionem, sed per fidem salvatus est sine Baptismo. Sed dicunt quidam hoc retractasse Augustinum. Retravit quidem exemplum, in lib. 2 Retract., c. 18, sed non sententiam. Ait enim in lib. 4 : Cum dicerem vicem Baptismi posse habere passionem, non satis idoneum posui illius latronis exemplum; quia utrum non fuerit baptizatus, incertum est. Constat ergo sine Baptismo aliquos justificari et salvari; unde Amb. de Valentiniano : *Ventrem meum doleo*, ut prophético utar eloquio, quia quem regeneraturus eram, amisi; verumtamen gratiam quam ille poposcit, non amisit.

Quæ videntur obviare prædictis.

5. His autem videtur obviare quod Dominus dicit, Joan. 3 : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum celorum*, quod si generaliter verum est, non videntur esse vera superius posita. Sed illud intelligendum est de illis qui possunt et contemnunt baptizari. Vel ita intelligendum est, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, id est, ex eâ regeneratione quæ fit per aquam et Spiritum sanctum, non salvabitur. Illa autem regeneratio fit non tantum per baptismum, sed etiam per poenitentiam et sanguinem. Unde auctoritas dicit, idè Apostolum pluraliter dixisse fundamentum baptismatum, quia est baptismus in aqua, in sanguine, in poenitentia. Hoc autem non idè dicit, quòd sacramentum Baptismi fiat nisi in aqua, sed quia ipsius virtus, id est, sanctificatio, datur non modò per aquam, sed per sanguinem vel poenitentiam interioris. Ratio etiam id suadet. Si enim non valentibus credere parvulis sufficit Baptismus, multò magis sufficit fides adultis volentibus, sed non valentibus baptizari; unde Aug. : Queris quid sit majus, fides an aqua? non dubito quin respondeam, fides. Si ergo quod minus est sanctificare potest, nonne quod majus est, id est, fides, de qua Christus ait : *Qui crediderit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet*. Sed dicunt aliqui, nullum adultum in Christum credere vel claritatem habere sine baptismo, nisi sanguinem fundat pro Domino, subdita introducentes testimonia. Aug., lib. de Fide ad Petrum, c. 3, ait : Ex illo tempore quo Salvator dixit : *Nisi quis renatus fuerit*, etc., absque sacramento Baptismi, præter ejus qui in Ecclesiâ sanguinem fundunt, aliquis vitam æternam accipere non potest. Item : Nullum catechumenum quamvis in bonis operibus defunctum, vitam æternam habere credimus, excepto martyrio, ubi tota sacramenta Baptismi complentur. Item, de Dogm. eccles., c. 4 : Baptizatis iter tantum salutis esse credimus. Sed quod in his minus dixit, in aliis capitulis supra positus supplevit. Et idè hæc sic intelligenda sunt, ut illi soli habentes tempus baptizandi excipiantur; si enim aliquis habens fidem et claritatem voluerit baptizari, et non valet necessitate præventus, supplet Omnipotentis benignitas quod sacramento defuerat. Dum enim solvere potest, nisi solvat, tenetur, sed quod jam non potest et tamen vult, non imputat ei Deus, qui suam potentiam sacramentis non alligavit. Quòd verò invisibilis sanctificatio sine visibili sacramento quibusdam insit, apertè Aug. tradit super Levit., dicens invisibilem sanctificationem quibusdam affuisse et profuisse sine visibilibus sacramentis. Visibilem verò sanctificationem, quæ fit sacramento visibili sine invisibili, posse adesse, non posse prodæse, nec tamen visibile sacramentum idè contemnendum est, quia contemptor ejus invisibiliter sanctificari non potest. Hinc Cornelius et qui cum eo erant, jam Sp-

ritu sanctificati baptizati sunt. Nec superflua iudicanda est sanctificatio visibilis, quia invisibilis præcessit. Sine visibili ergo invisibilis sanctificatio esse potest et prodesse: visibilis autem quæ sit sacramento tendens, sine invisibili prodesse non potest, cum ita sit omnis illius utilitas. Simoni Magi visibilis baptismus non profuit, act. 8, quia invisibilis non affuit; sed quibus invisibilis affuit, profuit; nec tantum valet fides aliena parvulo, quantum propria adulto. Parvulis enim non sufficit fides Ecclesiæ sine sacramento, quia, si absque baptismo fuerint defuncti, etiam cum deferuntur ad baptismum, damnabuntur, sicut multis sanctorum auctoritatibus comprobatur. Ad quod hoc unum sufficiat. Aug. ait, lib. de Fide ad Petrum, c. 7: Firmissimè tene parvulos qui vel in utero matrum vivere incipiunt et ibi moriuntur, vel de matribus nati sine sacramento Baptismi de hoc seculo transeunt, æterno supplicio puniendos, quia etsi propriæ actionis peccata non habuerunt, originale peccatum tamen traxerunt carnali concupiscentiæ conceptione. Et sicut parvuli qui sine baptismo moriuntur, infidelium ascribuntur numero, ita qui baptizantur, fideles dicuntur, qui à fidelium consortio non separantur, cum orat Ecclesia pro fidelibus defunctis. Fideles ergo sunt non propter virtutem, sed fidei sacramentum. Unde Aug.: Parvulorum etsi nondum fides illa quæ etiam in credentium voluntate consistit, jam tamen ipsius fidei sacramentum, id est, Baptismus, fidem facit: sicut credere respondetur, ita etiam fidelis vocatur; non rem ipsam mente annuendo, sed ipsius rei percipiendo sacramentum. (Aug., tom. 2. epist. ad Bonif., q. 22.)

Quid prosit Baptismus his qui cum fide accedunt.

6. Solet etiam quæri de illis qui jam sanctificati Spiritu cum fide et charitate ad Baptismum accedunt, quid eis conferat Baptismus. Nihil enim eis videtur præstare, cum per fidem et contritionem jam remissis peccatis justificati sunt. Ad quod sanè dici potest eos quidem per fidem et contritionem justificatos, id est, à maculâ peccati purgatos, et à debito æternæ pœnæ absolutos; tamen adhuc teneri satisfactione temporali, quâ poenitentes ligantur in Ecclesiâ. Cum autem Baptismus percipiunt, et à peccatis, si quæ interim post conversionem contraxerunt, mundantur, et ab exteriori satisfactione absolvuntur; et adiutrix gratia omnisque virtus in eo augetur, ut verè novus homo tur. 6. dici possit. Fomes quoque peccati in eo amplius debilitatur. Ideò Hier. dicit quod fides quæ fideles facit, in aquis Baptismi datur vel nutritur: quia non habenti aliquando ibi datur, et jam habenti ut plenius habeat datur, sic et de aliis intelligendum est. Qui ergo mundus accedit, ibi fit mundior, et omni habenti ibi amplius datur. Quod verò omnis exterior satisfactio ibi relaxetur, Ambros. ostendit super illum locum, Rom. 11: *Sine poenitentia sunt dona Dei et vocatio*, dicens (1): Gratia Dei in Baptismo non requirit gemitum vel planctum, vel aliquod opus; sed et omnia gratis condonat. Quod quidem de exteriori gemitu vel plinctu accipiendum est. Nam sine interiore nemo adultus renovatur; sed exteriores satisfactiones et afflictiones, scilicet, sordes poenitentium, ibi dimittuntur. Multum ergo confert Baptismus, etiam jam per fidem justificato; quia accedens ad Baptismum, quasi rami à columbâ portatur in arcem; qui autem intus erat iudicio Dei, sed nunc etiam iudicio Ecclesiæ intus est. Cum verò in Baptismo peccatum deleatur, et satisfactio exterior non imputetur, quaeritur cur pœnalitas cui pro peccato addicti sumus non tollatur. Hoc idè tradunt fieri sancti, quia si à pœnâ homines per Baptismum liberarentur, ipsam putarent Baptismi pretium, non æternum regnum. Ideò soluto reatu peccati, temporalis pœna tamen manet, ut illa vita studiosius quaeratur, quæ erit à pœnis omnibus aliena. Ideò etiam manet, ut sit fidelis et certandi materia, et vincendi occasio, qui non vinceret si non pugnaret, nec

pugnaret si in Baptismo fieret immortalis. (Ibid., lib. 1 de summo Bono, c. 24.)

Cujus rei Baptismus, qui datur jam justo, sit sacramentum.

7. Si quaeritur cujus rei Baptismus ille sit sacramentum, qui datur jam justo, dicimus sacramentum esse et rei quæ præcessit, id est, remissionis ante per fidem datæ, et remissionis temporalis pœnæ sive peccati si habetur, si quod interim committitur, et novitatis ac omnis gratiæ ibi præstitæ. Omnis etenim rei signum est, cujus causa est. Nec mireris rem aliquando præcedere sacramentum, cum aliquando etiam longè post sequatur, ut in illis qui sic accedunt, quibus, cum postea poenituerint, incipiet Baptismus prodesse; in quibus fuit Baptismus sacramentum hujus sanctificationis quam poenitendo habent. Sed si nunquam poeniterent, nec à signamento recederent, cujus rei sacramentum esse Baptismus ab illis susceptus? Potest dici: Rei quæ ibi fieret, si non eorum enormitas impediret.

Si parvulis datur in Baptismo gratia quâ possunt in majori ætate proficere.

8. Solet etiam quaeri si parvulis in Baptismo datur gratia quâ, cum tempus habuerint utendi libero arbitrio, possint benè velle et operari. De adultis enim qui dignè recipiunt sacramentum non ambigitur quin gratiam operantem et cooperantem perceperint; quæ in vacuum eis cedit, si per liberum arbitrium post mortaliter deliquerint, qui merito peccati gratiam appositam perdunt. Unde dicuntur contumeliam Spiritui sancto facere, et ipsum à se fugare. De parvulis verò qui nondum ratione utuntur, quaestio est an in Baptismo receperint gratiam, quâ ad majorem venientes ætatem possint velle et operari bonum. Videatur quod non receperint, quia gratia illa charitas est, et fides quæ voluntatem præparat et adjuvat. Sed quis dixerit eos accepisse fidem et charitatem? Si verò gratiam non receperint, quâ benè operari possunt cum fuerint adulti; non ergo sufficit eis in hoc statu gratia in Baptismo data, nec per illam possunt modò boni esse, nisi alia addatur; quæ si non additur, non est ex eorum culpâ, quia justificati sunt à peccato. Quidam putant gratiam operantem et cooperantem cunctis parvulis in Baptismo dari in munere, non in usu, ut cum ad majorem venerint ætatem, ex munere sortiantur usum, nisi per liberum arbitrium usum muneri extinguant peccando; et ita ex culpâ eorum est, non ex defectu gratiæ quod mali sunt, qui ex Dei munere valentes habere usum bonum, per liberum arbitrium renuerunt, et usum pravum elegerunt.

DISTINCTIO. V.

QUOD BAPTISMUS ÆQUÈ SANCTUS EST A BONO ET A MALO DATUS BONO VEL MALO.

1. Post hæc sciendum est sacramentum Baptismi à bonis et à malis ministris dari, sicut à bonis et à malis sumitur. Nec melior est Baptismus qui per meliorem datur, nec minus bonus qui per minus bonum datur, nec malus qui per malum datur, nec majus munus datur in Baptismo dato à bono, nec minus in Baptismo dato à malo, sed æquale, quia non est munus hominis, sed Dei, quod totum subditis declaratur testimoniis. August., super Joan., tractatu 5, ait: Baptismus talis est qualis ille in cujus potestate datur, non qualis est ille per cujus ministerium datur. Item, lib. 2 contra Cresconium grammaticum, c. 6: Prorsus fieri potest, ut aliqui verum habeant Baptismum, et non habeant veram fidem. Item, super Joan. tractatu 6: Si inter bonos ministros cum sit alius alio melior, non est melior Baptismus qui per meliorem datur; nullo modo malus est qui etiam per malum datur, quia idem Baptismus datur, et idè per ministros dispares Dei munus est æquale, quia non illorum, sed ejus est. Item, ibid., tract. 5, post medium: Cum baptizat malus, illud quod datum est, unum est, nec impar propter impares ministros, sed par et æquale propter hoc, hic est qui baptizat. Item, ibid.: Ego

(1) Tom. 4 non longè à fine commentarii ad c. 12 ad Rom.

dico, et nos dicimus omnes, quia justos oportet esse per quos baptizatur; justos oportet esse tanti iudicis ministros. Sint ministri iusti si volunt. Si autem noluerint esse iusti qui sedent in cathedra Moysi, secum tunc facit magister meus, scilicet Christus, de quo Spiritus sanctus dicit, Joan. 1 : *Hic est qui baptizat*. Item, ibid., tract. 5, non longe à fine : Quos baptizavit Judas, Christus baptizavit. Si quos ergo baptizavit ebriosus, homicida, adulter, si Christus erat Baptismus, Christus baptizavit. Non timeo adulterum, nec ebriosum, nec homicidam, quia columbam attendo per quam mihi dicitur : *Hic est qui baptizat*. Item, super Joan. 5. in fine : Homicida dedit Baptismum Christi; quod sacramentum tam sanctum est, ut nec homicidam ministrare polluat. Item, in lib. de Fide ad Petrum, c. 3, versus finem : Si in heresi quacunque vel schismate quisquam in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti Baptismi sacramentum acceperit, integrum sacramentum accepit; sed salutem, quæ virtus est sacramenti, non habebit si extra Ecclesiam catholicam ipsum sacramentum habuerit. Debet ergo ad Ecclesiam redire, non ut sacramentum Baptismi iterum accipiat, quod nemo debet in aliquo repetere, sed ut in societate catholica vitam accipiat. Baptismus enim extra Ecclesiam nequit prodesse. Ibi enim cuique prodesse potest Baptismus, ubi potest prodesse elemosyna, scilicet in Ecclesia. Item Isid. Romanus pontifex non hominem iudicat qui baptizat, sed Spiritum Dei subministrare gratiam Baptismi, licet paganus sit qui baptizat. In his perspicue cernis Baptismum verum bonis et malis dari, et à bonis et à malis; et ipsum tamen aquæ sanctum esse, et munus ejus æquale in bonis, sive à bonis, sive à malis baptizentur.

De potestate Baptismi et ministerio.

2. Quia ministerium tantum habent, non potestatem Baptismi. Potestatem enim sibi retinuit. Quod novit Joannes cum vidit columbam descendentem super Christum; unde August. de Cons., dist. 4, tract. super primum cap. Joan. : Quid noverat Joannes Baptista? Dominum. Quid non noverat? potestatem dominici Baptismi in nullum hominem à Domino transiuram, sed ministerium planè transiuram; potestatem à Domino in neminem, sed ministerium in bonos et malos. Non exhorreat columba ministerium malorum; respiciat potestatem Domini. Quid facit ibi minister malus? ubi bonus est Dominus? *Neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat, Deus*, 1 Cor. 3. Si superbus fuerit minister, cum diabolo computatur, sed non contaminatur donum Christi; quod per illum fluit, purum est. Per lapideum canalem transit aqua ad areolas; in canali lapideo nil generatur, sed hortus fructus plurimos affert. Aug., tract. in 5 sup. Joan., post medium tractatus 4. Habent ergo non modò boni, sed etiam mali, ministerium baptizandi, sed neuter potestatem Baptismi. Ministerium enim dedit Christus servis, sed potestatem sibi retinuit, quam si vellet poterat servis dare, ut servus daret Baptismum suum tanquam vice suâ. Et potestatem suam constituere poterat in aliquo vel in aliquibus servis, ut tanta vis esset in Baptismo servi quanta est in Baptismo Domini; sed noluit, ne servus in servo spem poneret. Baptizat servus ut minister, baptizat Dominus tanquam potestatem habens; quam si daret servis, ut scilicet ipsorum esset quod Domini erat, tot essent Baptismi quot servi; ut sicut dictus est baptizatus Joannis, sic diceretur baptizatus Petri vel Pauli. Quod ne fieret, retinuit sibi Dominus potestatem Baptismi, servis autem ministerium dedit. Si ergo servus dicit se baptizare, rectè dicit, sed tanquam minister baptizat, et ideo non differt sive bonus sive malus baptizet. Inde etiam nemo dicit, baptizatus meus, cum tamen dicat Evangelium meum, prudentia mea, licet sint hæc à Deo in quibus differentia est. Alius enim alio meliùs operatur in evangelizando, et alius alio prudentior est. Alius autem alio magis minùs baptizatus sive ab inferiori sive à majori baptizetur, dici non potest.

Quas fuit potestas Baptismi quam potuit Christus dare servis.

3. Ille queritur quæ sit illa potestas Baptismi quam Christus sibi retinuit, et potuit dare servis. Hæc est, ut plurimi volunt, potestas dimittendi peccata in Baptismo; sed potestas dimittendi peccata quæ in Deo est, Deus est. Ideò alii dicunt hanc potestatem non potuisse dare alicui servorum, quia nulli potuit dare ut esset quod ipse est, vel ut haberet essentiam quam ipse habet, cui hoc est esse quod posse. Dicunt enim : Si hanc potentiam alicui dare potuit, potuit ei dare creaturas creare, quia non est hoc majoris potentie quàm illud. Ad quod dici potest quia potuit eis dare potentiam dimittendi peccata, non tamen ipsam eandem quæ ipse potens est, sed potentiam creatam quæ servus posset dimittere peccata (1); non tamen ut auctor remissionis, sed ut minister, nec tamen sine Deo auctore; ut sicut in ministerio habet exterioris sanctificare, ita in ministerio habet interioris mundare; et sicut illud facit Deo auctore, qui cum eo operatur illud exterioris, ita interioris mundat Deo auctore, qui ejus verbo velut quodam ministerio uteretur. Item etiam posset Deus per aliquem creare aliqua, non per eum tanquam auctorem, sed ministrum cum quo et in quo operaretur, sicut in bonis operibus nostris ipse operatur et nos; nec ipse tantum nec nos tantum, sed ipse nobiscum et in nobis; et tamen in illis agendis ministri ejus sumus, non auctores. Ita ergo potuit dare servo potestatem dimittendi peccata in Baptismo, id est, ut in mundatione interiori servus cum Domino operaretur, non servus sine Domino; nec Dominus sine servo, sed Dominus cum servo et in servo; sicut in exteriori ministerio Dominus operatur cum servo. Unde et Dominus dicitur sanctificare et servus; sed Dominus invisibili gratiâ, servus visibili sacramento, unde Aug. super Levit. : Dominus ait : *Ego Dominus qui sanctifico*. Et de Moyse etiam dictum est Exod. 19 : *Et sanctificabis eum*. Sed Moyse sanctificat visibilibus sacramentis, per ministerium; Dominus autem invisibili gratiâ, per Spiritum, ubi est totus fructus visibilium sacramentorum. Sine hæc sanctificatione visibilia sacramenta nil prosunt. Si quis hoc meliùs aperire poterit, non invidio.

DISTINCTIO VI.

QUIBUS LICEAT BAPTIZARE.

4. Nunc quibus liceat baptizare addamus. De hoc Isidorus ait, lib. de Offic. 2 : Constat Baptismum solis sacerdotibus esse traditum; ejusque ministerium nec ipsis diaconibus implere est licitum absque episcopo vel presbytero, nisi procul absentibus, ultima languoris cogat necessitas; quod etiam laici fidelibus permittitur. Ex concilio Carthaginiensi quinto. Item : Mulier, quamvis sancta, baptizare non presumat, nisi necessitate cogente. De illis vero qui ab hæreticis baptizantur utrum rebaptizandi sint, quæri solet. Ad quod breviter dicimus quia quicumque sit qui baptizet, si servatur forma à Christo tradita, verum baptismum dat; et ideo qui illum sumit non debet rebaptizari. Unde Beda : Sive hæreticus, sive schismaticus, sive facinorosus, quisque in confessione sanctæ Trinitatis baptizet; non valet ille qui baptizatus est à nobis Catholicis rebaptizari, ne confessio et Trinitatis invocatio videatur annullari. Item Aug. : Quamvis unum sit baptisma et hæreticorum, scilicet eorum qui in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizant, et Ecclesiæ catholice, qui tamen foris Ecclesiam baptizantur, non sumunt ad salutem Baptismum, sed ad perniciem; habentes formam sacramenti, virtutem autem ejus abrogantes et ideo Ecclesiæ non eos rebaptizat, quia in nomine Trinitatis baptizati sunt; et ipsa est forma sacramenti. Item : Rebaptizare hæreticum qui hæc sanctificationis signa perceperit, omninò peccatum est; catholicum verò, immanissimum scelus est. Ex his aperte colligitur, quòd qui etiam ab hæreticis baptizati sunt servato charactere Christi, rebaptizandi non sunt; sed tantum

(1) Ille Magister non tenetur.

impositione manûs reconciliandi, ut Spiritum sanctum accipiant, et in signum detestationis hæreticorum. Sunt tamen nonnulli doctorum, ut Cyprianus et alii quidam, qui dicere videntur ab hæreticis non posse tradi baptismum, et eos esse rebaptizandos cum veniunt ad Ecclesiam, qui ab illis dicuntur baptizati. Sed hoc de illis verum est, qui extra formam Ecclesiæ baptizare præsumunt. Cyprianus tamen ibi à veritate deviâsse videtur, qui ait de hæretico: Quomodo sanctificare aquam potest cum ipse immundus est, et apud quem Spiritus sanctus non est? cum Dominus dicat in lege: *Quæcumque tetigerit immundus, immunda erunt*; quis potest dare quod ipse non habet? Hoc verò ex ignorantia eum dixisse Aug. innuit dicens: Martyrëm Cyprianum gloriosum, qui apud hæreticos vel schismaticos datum Baptismum nolebat cognoscere, cum eos nimis detestaretur, tanta ejus merita usque ad triumphum martyrii secuta sunt, ut et charitatis quæ excelebat luce obumbratio illa fugaretur, et si quid pugnandum erat, passionis falce tolleretur. Nec nos qui Baptismi veritatem et hæreticorum iniquitatem agnoscimus, idè Cypriano meliores sumus, sicut nec Petro, quia gentes judicare non cogimus.

Quod nullus in materno utero baptizetur.

2. Hoc etiam sciendum est, quod licet ter immergatur propter mysterium Trinitatis, tamen unum baptisma reputatur. Illud etiam ignorandum non est, quod in materno utero nullus baptizari potest, etiamsi mater baptizetur, unde Isid., lib. de summo Bono, c. 24. Qui in maternis uteris sunt, idè baptizari non possunt, quia qui natus adhuc secundum Adam non est, secundum Christum non potest renasci; neque regeneratio in eum dici potest, quem generatio non præcessit. Item Aug. ad Dardanum: Non potest quisquam renasci antequam natus sit. Si verò opponitur de Jeremiâ et de Joanne Baptista, qui ab utero sanctificati leguntur, quod etiam de Jacob quidam putant, dicimus, si sanctificatio ibi accipitur interior emundatio, in miraculis divine potentie esse habendum, ut Aug. ait, ambiguit super hoc loquens. Si usque adeo, inquit, in illo puero acceleratus est usus rationis et voluntatis, ut intra materna viscera jam posset agnoscere et credere, quod in aliis parvulis expectat ætas ut possint, in miraculis habendum esse divine potentie, non ad humanæ trahendum exemplum naturæ. Nam quando voluit Deus, etiam jumentum locutum est. Idem: De Jeremiâ legitur: *Præquam exires de ventre, sanctificavi te*; illa tamen sanctificatio quæ efficitur templum Dei, non nisi renatorum est. *Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei*. Nemo autem renascitur, nisi prius nascatur. Unde illa sanctificatio potest secundum prædestinationem accipi. Ecce videtur dubitant loqui, qui etiam dicit: Non dictum est quia credidit infans in utero, sed *exultavit*; nec Elisabeth dicit: *Exultavit in fide*, sed: *Exultavit in utero meo*. Et potuit esse hæc sanctificatio, tantæ rei à majore cognoscendæ indicium, non à parvulo cognitæ. Absque assertionem de hæc sanctificatione loquitur, non definiens qualiter intelligenda sit illa sanctificatio, an sit signum futuræ rei, an veritas justificationis per Spiritum factæ. Sed melius est ut dicamus illos præter communem legem in utero justificatos, et gratiæ præventos dimissis omnibus peccatis; quod etiam multis sanctorum testimoniis edocetur.

Si Baptismus sit verbis corrupte prolatis.

3. Quæri etiam solet si corrupte proferantur verba illa, an Baptismus sit. De hoc Zacharias Bonifacio scribit: Retulerunt mihi nuntii tui quod fuerit sacerdos in eadem provinciâ, qui Latinam linguam penitus ignorabat; et dum baptizaret, nesciens Latini eloqui, infringens linguam diceret: Baptizo te in nomine Patria, et Filia, et Spiritus sancta; et propter hoc considerasti rebaptizari. Sed si ille qui baptizavit, non errorem inducens vel hæresim, sed pro solâ ignorantia Romanæ locutionis, infringendo linguam baptizans dixisset, non possumus consentire ut denuò baptizentur.

Leo Papa.

4. Præterea sciendum est quod illi de quibus nulla extant indicia inter propinquos vel domesticos vel vicinos à quibus baptizati fuisse doceantur, agendum est ut renascantur ne pereant; in quibus quod non ostenditur gestum, ratio sinit ut videatur iteratum. Conferendum eis videtur, quod collatum esse nescitur. quia non temeritas intervenit præsumptionis, ubi est diligentia pietatis.

De illo qui pro ludo immergitur.

5. Solet etiam quæri de illo qui jocans, sicut minus, commemoratione tamen Trinitatis immergitur, utrum baptizatus sit. Hoc autem Aug., tom. 2. epist. 23., ad Bonif., non definit, ita inquit: Si totum ludere et minicè et joculariter ageret, utrum approbandus esset Baptismus qui sic daretur, divinum iudicium per alicujus revelationis miraculum oratione implorandum esse censerem. Videtur tamen sapientibus non fuisse baptismus, ut cum aliqui in balneum vel in flumen merguntur in nomine Trinitatis, non est tamen baptismus, quia non intentione baptizandi illud geritur. Nam in hoc et in aliis sacramentis sicut forma est servanda, ita et intentio illud celebrandi est habenda. Illud etiam non te moveat, quod quidam non eâ fide parvulos ad Baptismum ferunt, ut per Spiritum ad vitam regenerentur æternam; sed eos putant hoc remedio temporalem accipere sanitatem; non enim propterea illi non regenerantur, quia nec ab illis hæc intentio offertur.

Quod duo tempora erant in quibus baptizabantur homines.

6. Agnoscendum est etiam in baptizandis electis duo tempora esse servanda, id est, Pascha et Pentecosten, ut in sabbato Paschæ vel Pentecostes Baptismi sacramentum celebraretur. Qui verò necessitate mortis vel periculi urgentur, omni tempore debent baptizari.

De responsione patrinorum.

7. Porro cuncti ad Baptismum venientes, fidem suam profiteri debent et exponere ad quod petendum venerint ad ecclesiam. Unde etiam à baptizando quæritur: Quid venisti ad ecclesiam petere? Qui, si adultus est, pro se respondet: Fidem, id est, sacramentum fidei et doctrinam. Ita etiam per singula interrogatus, respondet se credere in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Si autem parvulus est, non valens credere vel loqui, alius pro eo respondet. Unde Isidorus, lib. de Offic., c. 24: Parvuli alio proficiente baptizantur, qui adhuc loqui vel credere nesciunt: sicut etiam pro agris, nuntis, vel sardis alius proficitur dum baptizantur, sic et de penitentibus agendum est. Si verò pro eo qui respondere potest, alius respondeat, non fidem valet, sicut dictum est. Aetatem habet, pro se loquatur. Si verò quæritur ex quo sensu pro parvulo dicatur: Credo, vel: Fidem peto, dicimus de sacramento fidei id esse intelligendum, quod respondetur petere cum defertur ad ecclesiam, et habere fidem cum baptizatur; ut sit sensus cum dicitur: Fidem peto, id est, sacramentum fidei præstò sum recipere. Credo, id est, sacramentum fidei suscipio; quod est: Hic parvulus præstò est sacramentum fidei accipere. Unde Aug., epist. 23. ad Bonif.: Nihil est aliud credere quam fidem habere: et idè cum respondeatur credere parvulus, qui fidei nondum effectum habet, respondetur fidem habere propter fidei sacramentum, et convertere se ad Deum propter conversionis sacramentum. Sed adhuc quæritur ex quo sensu pro parvulo respondeatur: Credo in Deum Patrem, et in Jesum Christum, et in Spiritum sanctum. Numquid de sacramento fidei, an de fide mentis ibi agitur? Si de sacramento, cur nominatim distinguuntur personæ? Si verò de fidei affectu, quomodo verum est, cum eâ parvulus careat? An illud facturus parvulus spondetur cum creverit, sicut et omnibus pompis diaboli spondetur abrenuntiare, quod si non servaverit factus adultus, tenebitur ipse, vel sponsor? Sumè etiam dici potest ibi sponderi pro parvulo, qui ad majorem ætatem, si venerit, et pompis diaboli renuntiabit, et sanam fidem tenebit, cuius tunc sacramentum recipit. Hæc autem sponsione parvulus pro quo fit, tenebitur,

non sponsor, si tamen ut cautio impleatur, quantum in se est, operam dederit, quia exigitur à patrino, ut sit diligens circa eum pro quo spondit sollicitudo. De hoc Aug. : Certissimam emisistis cautionem, quā remanere pompis diaboli spondistis.

De catechismo et exorcismo.

8. Illa autem interrogatio et responsio fidei fit in catechismo, cui additur exorcismus. Ante Baptismum enim fit catechismus et exorcismus, post catechismum sequitur exorcismus, ut ab eo qui jam fide instructus est, adversaria virtus pellatur. Exorcismus de Græco dicitur in Latinum *adjuratio*; catechismus, *instructio*: catechizare est instruere, ut de Symbolo ac rudimentis fidei. Exorcizare est adjurare, ut : Exi ab eo, spiritus immunde. Symbolum est signum vel collatio. Signum, quia eo fideles ab infidelibus discernuntur; collatio, quia ibi totus fidei sufficientia et integritas est collata. Catechismus et exorcismus neophytorum sunt, magisque sacramentalia quam sacramenta dici debent. Neophytus novitius interpretatur vel rudis; et dicitur neophytus nuper ad fidem conversus, vel in disciplina religiosæ conversationis rudis. Hæc ergo præcedunt Baptismum, non quod sine istis non possit esse baptismus verus, sed ut baptizandus de fide instituitur, et sciat cui debitor fiat deinceps, et diaboli potestas in eo minuatur. Unde Rabanus : Ante Baptismum, catechizandi debet in homine prævenire officium; ut fidei catechumenus accipiat rudimentum, et sciat cui debitor fiat deinceps. Item Augustinus : Parvuli exauferantur et exorcizantur, ut ab eis pellatur potestas diaboli, ne jam contendat eos subvertere, ne Baptismum consequantur. Non ergo ab infantibus creatura Dei efflatur vel exorcizatur, sed diabolus ut recedat ab homine.

DISTINCTIO VII.

DE CONFIRMATIONE.

1. Nunc de sacramento Confirmationis addendum est; de cujus virtute quæri solet. Forma enim aperta est, scilicet verba quæ dicit episcopus, cum baptizatos in frontibus sacro signat chrismate. Hoc sacramentum ab aliis perfici non potest, nisi à summis sacerdotibus; nec tempore apostolorum ab aliis quam ab ipsis apostolis legitur peractum, nec ab aliis quam ab illis qui locum eorum tenent, perfici potest aut debet. Nam si aliter præsumptum fuerit, irritum habetur et vacuum, nec inter ecclesiastica reputabitur sacramenta. Licet autem presbyteris baptizatos tangere in pectore, sed non chrismate signare in fronte. Virtus autem sacramenti est donatio Spiritus sancti ad robur, qui in Baptismo datus est ad remissionem. Unde Rabanus : A summo sacerdote per impositionem manûs Paracletus traditur baptizato, ut roboretur per Spiritum sanctum, ad prædicandum aliis illud, quod ipse in Baptismo consecutus est. Item : Omnes fideles per manûs impositionem episcoporum, post Baptismum accipere debent Spiritum sanctum, ut pleni Christiani inveniantur.

Melchisedech in Epist. ad Hisp. episcopos.

2. Scitote utrumque esse magnum sacramentum, sed quum majori veneratione tenendum, sicut à majoribus datur. Ecce majus dicit sacramentum Confirmationis; sed fortè non ob majorem virtutem et utilitatem quam conferat, sed quia à dignioribus datur, et in digniore parte corporis fit, scilicet in fronte; vel fortè quia majus augmentum virtutum præstat, licet Baptismus, plus ad remissionem valeat. Quod videtur innuere Rabanus dicens, in unctione Baptismi Spiritum sanctum descendere ad habitationem Deo consecrandam. In hæc verò, ejusdem septiformem gratiam, cum omni plenitudine sanctitatis et virtutis venire in hominem. Hoc sacramentum tantum à jejunis accipi, et jejunis tradi debet, sicut et Baptismus, nisi aliter cogat necessitas. Nec debet iterari, sicut nec Baptismus, vel Ordo. Nulli enim sacramento facienda est injuria; quod fieri putatur, quando non iterandum iteratur. Sed utrum aliqua vel nulla iterari possint,

quæstio est. Nam de Baptismo et Ordine quòd non debeant iterari, apertè Aug. dicit : Utrumque sacramentum est, et quædam consecratione datur, illud quidem cum baptizatur, illud verò cum ordinatur. Ideoque in Ecclesiâ catholicâ utrumque non licet iterari, quia neutri facienda est injuria; quod indubitanter etiam de Confirmatione tenendum est. De aliis verò utrum iterari valeant vel debeant, postea disseremus.

DISTINCTIO VIII.

DE SACRAMENTO ALTARIS ET EUCHARISTIE.

1. Post sacramentum Baptismi et Confirmationis sequitur Eucharistiæ sacramentum. Per Baptismum mundamur, per Eucharistiam in bono consummamur. Baptismusustus vitiorum extinguit, Eucharistia spiritualiter reficit. Unde excellenter Eucharistia dicitur, id est, bona gratia; quia in hoc sacramento non modò est argumentum virtutis et gratiæ, sed ille totus sumitur, qui est fons et origo totus gratiæ. Cujus figura præcessit, quando manna pluit Deus patribus in deserto, qui quotidianò cœli pasciebantur alimento. Unde : *Panem angelorum manducavit homo*, Joan. 6. Sed tunc qui panem illum manducaverunt, mortui sunt. Iste verò *panis vivus, qui de cœlo descendit, vitam mundo tribuit*. Manna illud de cœlo; hoc super cœlum. Illud scatebat vermis in diem alterum reservatum, hoc ab omni corruptione alienum. Quicumque religiosè gustaverit, corruptionem non videbit. Illud datum fuit antiquis post transitum maris Rubri, ubi submersis Ægyptiis liberati sunt Hebræi, Exod. 16. Ita hoc cœlestis manna, non nisi renatis præstari debet. Panis ille corporalis populum antiquum ad terram promissionis per desertum eduxit. Hæc esca cœlestis fideles hujus seculi per desertum transeuntes in cœlum subvehit. Unde rectè viaticum appellatur, quia in viâ nos reficiens, usque in patriam deducit. Sicut ergo in mari Rubro figura Baptismi præcessit, ita in manna significatio dominici corporis. Hæc duo sacramenta demonstrata sunt ubi de latere Christi sanguis et aqua profluxerunt, quia Christus per sanguinem redemptionis, et aquam ablutionis nos redimere venit à diabolo et à peccato; sicut Israelitas per sanguinem agni paschalis ab exterminatore, et per aquam maris Rubri ab Ægyptiis liberavit. Illos etiam sacramenti ritum Melchisedech ostendit, ubi panem et vinum Abraham obtulit. Unde, ut ait Ambrosius, de Sacramentis, lib. 4, cap. 3, intelligi datur anteriora esse sacramenta Christianorum quam Judæorum.

De institutione sacramenti.

2. Ille etiam alia considerata occurrunt quatuor, scilicet, sacramentum, institutio, forma et res. Sacramentum Dominus instituit, quoniam post typicum agnum corpus et sanguinem suum discipulis in cœnâ porrexit. Unde Eusebius Emisenus : Quia corpus assumptum ablaturus erat ab oculis, et illaturus sideribus, necesse erat ut die cœnæ sacramentum nobis corporis et sanguinis consecraret, ut coleretur jugiter per mysterium quod semel offerebatur in pretium.

De formâ.

3. Forma verò est quam ipse ibidem edidit dicens : *Hoc est corpus meum*; et post : *Hic est sanguis meus*. Cum enim hæc verba proferuntur, conversio fit panis et vini in substantiam corporis et sanguinis Christi; reliqua ad laudem Dei dicuntur. Unde Ambrosius, in lib. de Sacram., l. 4, c. 4 : Sermone Christi hoc conficitur sacramentum, quia sermo Christi creaturam mutat; et sic ex pane fit corpus Christi, et vinum cum aquâ in calicem missum fit sanguis consecratione verbi cœlestis. Consecratio quibus fit verbis? attende quæ sunt verba : *Accipite et comedite ex eo omnes; hoc est corpus meum*, et iterum : *Accipite et bibite ex hoc omnes, hic est sanguis meus* (Matt. 26). Per reliqua omnia quæ dicuntur, laus Deo refertur, oratio præmittitur pro populo, pro regibus. Item Aug. : Credendum est quod in illis verbis Christi sacramenta conficiantur; reliqua omnia nihil aliud sunt quam laudes, vel obsecrationes fidelium et petitiones. Ecce quæ sit institutio

tio et forma hujus sacramenti. Ubi consideratione dignum est quare illud sacramentum post cœnam dedit discipulis. Dominus igitur Jesus ad invisibilia paternæ majestatis migraturus, celebrato cum discipulis typico pascha, quoddam memoriale eis commendare volens, sub specie panis et vini corpus et sanguinem suum ita eis tradidit, ut ostenderet legis veteris sacramenta, inter quæ præcipuum erat agni paschalis sacrificium in morte suâ terminari, ac legis novæ sacramenta subistitui; in quibus excellit mysterium Eucharistiæ. Ideo etiam post alia dedit, ut hoc unum ætius memoriæ discipulorum infingeretur, et ab Ecclesiâ deinceps frequenteretur. Sed non exinde disciplina sanxit in posterum, ut post alios cibos sumatur, sed potius à jejuniis sumi oportet, sicut Apostolus docet, ut singulari reverentiâ dijudicetur, id est, discernatur ab aliis cibis, quod Dominus apostolis disponendum reliquit. Unde August., epist. 118, ad Januar.: Apparet, ehm primò acceperunt discipuli Eucharistiam, non eam accepisse jejunos; non ideò tamen calumniandum est universæ Ecclesiæ, quòd à jejuniis sumitur semper. Placuit enim Spiritui sancto, ut in honore tanti sacramenti, prius in os Christiani dominicum corpus intraret quàm alii cibi; ideò ubique mos iste servatur. Non enim quia post cibos dedit Dominus, ideò pransi vel cœnati illud accipere debent, ut illi faciebant quos Apostolus redarguit. Nam Salvator, quo vehementius commendaret mysterii illius altitudinem, ultimum hoc voluit indigere cordibus, et memoriæ discipulorum, à quibus ad passionem digressurus erat. Quo autem ordine deinceps sumeretur, apostolis, per quos ecclesias dispositurus erat, reservavit docendum.

De sacramento et re.

4. Nunc quid ibi sacramentum sit, et quid res, videamus. Sacramentum est invisibilis gratiæ visibilis forma. Forma ergo panis et vini quæ ibi videtur, est sacramentum, id est, signum sacræ rei; quia præter speciem quam ingerit sensibus, aliquid aliud facit in cognitionem venire. Tenent ergo species vocabula rerum quæ ante fuerunt, scilicet, panis et vini. Hujus autem sacramenti gemina est res: una, scilicet, contenta et significata; altera significata et non contenta. Res contenta et significata est caro Christi, quam de Virgine traxit, et sanguis quem pro nobis fudit. Res autem significata et non contenta est unitas Ecclesiæ in prædestinationis, vocatis, justificatis, et glorificatis. Hæc est duplex, caro Christi, et sanguis. Unde Hieron., comment. ad cap. 1 Epist. ad Ephes.: Dupliciter, inquit, intelligitur caro Christi et sanguis ejus: vel illa quæ crucifixæ est et sepulta, et sanguis qui militis lancea effusus est; vel illa spiritualis ac divina, de qua ipse ait, Joan. 6: *Caro mea verè est cibus, et sanguis meus verè est potus*, et: *Nisi manducaveritis carnem meam, et biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam in vobis*. Sunt ergo hic tria distinguenda: unum, quod tantum est sacramentum; alterum, quod est sacramentum et res; et tertium, quod est res et non sacramentum. Sacramentum et non res, est species visibilis panis et vini; sacramentum et res, caro Christi propria et sanguis; res et non sacramentum, mystica ejus caro. Porrò illa species visibilis, sacramentum est geminæ rei; quia utramque rem significat, et utriusque rei similitudinem gerit expressam. Nam sicut panis pro cæteris cibis corpus reficit et sustentat, et vinum hominem lætificat atque inebriat, sic caro Christi interiorem hominem plus cæteris gratiis spiritualiter reficit et saginat. Unde, ps. 22: *Cultus meus inebrians, quàm præclarus est!* Habet etiam similitudinem cum re mysticâ, quæ est unitas fidelium: quia sicut et multis granis conficitur unus panis, et ex pluribus acinis vinum in unum confluit, sic ex multis fidelium personis unitas ecclesiastica constat. Unde Apostolus, 1 Cor. 10: *Unus panis et unum corpus multi sumus*, etc. Unde Aug., de Blasph. Spiritûs sancti: *Unus panis et unum corpus Ecclesia dicitur, pro eo quòd sicut unus panis ex multis granis, et unum cor-*

pus ex multis membris componitur, sic Ecclesia ex multis fidelibus charitate copulante connectitur. Hoc mysterium pacis et unitatis nostræ Christus in suâ mensâ consecravit: qui accepit hoc mysterium unitatis, et non tenet vinculum pacis, non accipit hoc mysterium pro se, sed contra se. Cujus etiam sacramentum est corpus Christi proprium de Virgine sumptum; quia ut corpus Christi ex multis membris purissimis et immaculatis constat, ita societas ecclesiastica ex multis personis à criminali maculâ liberis consistit. In cuius rei typo facta est arca Domini de lignis sethim, quæ sunt imputribilia, et albe spiciæ similia.

DISTINCTIO IX.

DE DUOBUS MODIS MANDUCANDI.

1. Et sicut duæ sunt res illius sacramenti, etiam duo modi manducandi: unus sacramentalis scilicet, quo boni et mali edunt; alter spiritualis, quo soli boni manducant. Unde Aug., de Verbis Domini, et de Consec., dist. 2, c. *Quid est Christum*: *Quid est Christum manducare? Non est hoc solum in sacramento corpus ejus accipere: multi enim indignè accipiunt; sed in ipso manere, et habere ipsum in se manentem*. Spiritualiter enim manducat, qui in unitate Christi et Ecclesiæ quam sacramentum significat, manet. Nam qui discordat à Christo, nec carnem Christi manducat, nec sanguinem bibit, etsi tantæ rei sacramentum ad iudicium sui quotidie accipiat. Spiritualem manducationem Aug., tract. 25 super Joan., distinguens à sacramentali, ait: *Ut quid paras ventrem et dentem? crede, et manducasti*. Credere enim in eum, hoc est comedere panem et vinum. Qui credit in eum, manducat eum. Item, tract. 26 super Joan., et lib. de Remedio Penitentiae; de Consec., dist. 2, cap. *Quomodo*: *Quomodo manducatus est Christus? Quomodo ipse dicit, Joan. 6: Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo. Si in me manet, et ego in eo, tunc bibit; qui verò non in me manet, nec ego in illo; et si accipit sacramentum, acquirit magnum tormentum*. Item, de Consec., dist. 2: *Nulli ambigendum est tunc quomquam corporis et sanguinis Domini participem fieri, quando Christi membrum efficitur; nec alienari ab illius panis calicisque consortio, etiam si antequàm illum p.neredat et calicem bibat, de hoc seculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat, quia illius sacramenti beneficio non privatur, quando ille habere hoc quod illud sacramentum signat invenitur. In illo enim sacramento corpus et sanguinem suum nobis commendavit, quod et fecit nos ipsos. Nam et nos corpus ipsius facti sumus*. Item, de Sacramentis fidelium: *Qui discordat à Christo non manducat carnem ejus, nec sanguinem bibit, etsi tantæ rei sacramentum ad iudicium sibi quotidie accipit*.

De errore quorundam qui dicunt à bonis tantum corpus Christi sumi.

2. Hæc verba et alia hujusmodi, ubi de spirituali manducatione agitur, quidam obtuso corde legentes, erroris caligine involuti sunt adeò ut præsumpserint dicere corpus et sanguinem Christi à bonis tantum sumi et non à malis. Sed indubitanter tenendum est à bonis sumi, non modò sacramentaliter, sed et spiritualiter; à malis verò tantum sacramentaliter, id est, sub sacramento, scilicet sub specie visibili carnis Christi de virgine sumptæ, et sanguinem pro nobis fusum sumi; sed non mysticam, quæ tantum honorum est. Quod subditis probatur testimoniis. Gregor.: *Est quidem in peccatoribus et indignè sumentibus vera Christi caro, et verus sanguis; sed essentialis, non salubri efficientia*. Item August., de Consec., dist. 2, cap. *Quia passus*, parag. *Dominus noster*: *Multi indignè accipiunt corpus Domini: de quibus Apostolus ait, 1 Cor. 11: Qui manducat et bibit calicem Domini indignè, iudicium sibi manducat et bibit*. Per quod decemur quàm sit cavendum malè accipere bonum. Ecce enim factum est malum, dum malè accipitur bonum; et

et aquam sine Spiritu sancto ad salutem posse sufficere. De hoc etiam Amb. in primo lib. de Spiritu sancto, c. 3: Quidam negaverunt se scire Spiritum sanctum, cum baptizatos se dicerent baptismo Joannis; quoniam adveniens Jesu, non in suo baptizavit nomine. Isti ergo, quia nec in Christi nomine, neque cum fide Spiritus sancti baptizati fuerant, non potuerunt accipere Baptismi sacramentum, baptizati sunt ergo in nomine Christi, nec iteratum est in his baptisma, sed innovatum.

DISTINCTIO III.

QUID SIT BAPTISMUS.

1. Post hæc videndum est quid sit Baptismus, et quæ sit forma, et quando institutus, et causa institutionis. Baptismus dicitur intuitio, id est, ablutio corporis exterior, facta sub formâ verborum præscriptâ. Si enim ablutio fiat sine verbo, non est ibi sacramentum; sed accedente verbo ad elementum, fit sacramentum, non utique ipsum elementum fit sacramentum, sed ablutio facta in elemento. Unde Aug. tom 9, tract. 80, super Joann.: Verbo Baptisma consecratur, detrahe verbum, et quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum. Unde est hæc tantâ virtus aquæ, ut corpus tangat et cor abluat, nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur? Nam et in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud est virtus intus manens. In duobus ergo consistit sacramentum Baptismi, scilicet, in verbo, et elemento. Ergo etsi alia desint quæ ad decorem sacramenti insculpta sunt, non ideo minus est verum sacramentum et sanctum, si verbum sit ibi et elementum. Nam et in hoc sacramento et in aliis quædam solent fieri ad decorem et honestatem sacramenti, quædam ad substantiam et causam sacramenti pertinentia. De substantiâ hujus sacramenti sunt verbum et elementum, cætera ad solennitatem ejus pertinent.

De formâ Baptismi.

2. Sed quod est illud verbum; quo accedente ad elementum, fit sacramentum? Veritas te docet, Matt. ult., quæ sit hujus sacramenti forma cum ait discipulis: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Invocatio igitur Trinitatis verbum dicitur quo Baptisma consecratur; et hæc est forma verborum sub quâ traditur Baptismus. Unde Bonifacio episcopo Zacharias papa, de Cons., dist. 4, cap. in synodo, ait: Firmissimè præceptum est in synodo Anglorum ut quicumque sine invocatione Trinitatis mersus fuisset, quod sacramentum regenerationis non haberet, quod omnino verum est; quod si mersus in fontem Baptismi quis fuerit sine invocatione Trinitatis, perfectus Christianus non est, nisi in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti fuerit baptizatus. Legitur tamen in Actibus apostolorum, apostolos baptizasse in nomine Christi: Sed in hoc nomine, ut exponit Amb., lib. 1, de Spiritu sancto, cap. 3, tota Trinitas intelligitur. Intelligitur enim cum Christum dicis, et Pater à quo unctus est, et ipse qui unctus est, et Spiritus sanctus per quem unctus est. Unde Nicolaus Papa ad Consulta Bulgarorum: A quodam Judæo multos baptizatos asseritis, et quid inde agendum sit consultis; hi profectò si in nomine sanctæ Trinitatis, vel in nomine Christi, sicut in Actibus apostolorum legimus, baptizantur, baptizati sunt: unum enim idemque est, ut exponit Ambrosius.

Si in nomine Patris tantum vel Spiritus sancti possit tradi Baptismus.

3. Hic queritur an Baptismus esset verus, si diceretur in nomine Patris tantum, vel Spiritus sancti tantum, ut cum dicitur in nomine Christi. Amb., ibid., videtur dicere, quod si fide mysterium Trinitatis teneatur et una persona tantum nominetur, plenum esse sacramentum; et, è converso, si tres nominentur et non rectè de aliquo illorum sentiatur, vacuum fieri mysterium Trinitatis. Ait enim sic: Ubi non est plenum Baptismi sacramentum, nec principium, nec species aliqua Baptismi æstimatur. Plenum autem est

si Patrem et Filium et Spiritum sanctum fatearis. Si unum neges, totum subruis: et sicut si unum in sermone comprehendas, vel Patrem, vel Filium, vel Spiritum sanctum, fide autem nec Patrem nec Filium nec Spiritum sanctum abneges, plenum est fidei sacramentum; ita etiam licet Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dicas, et Patris, et Filii, et Spiritus sancti minuas potestatem, vacuum est omne mysterium. Cum enim dicitur in nomine Christi, per unitatem nominis impletur est mysterium; nec à Christi Baptismate Spiritus separatur, quia Christus baptizavit in Spiritu.

Quæstio Ambrosii.

4. Nunc consideremus utrùm sicut in Christi nomine legimus Baptismi plenum esse sacramentum, ita etiam Spiritu sancto tantum nuncupato nihil desit ad mysterii plenitudinem. Rationem sequamur: Qui unum dixerit, Trinitatem signavit. Si Christum dicas, et Patrem à quo unctus est Filius, et ipsum qui unctus est, scilicet, Filium, et Spiritum sanctum quo unctus est designasti. Scriptum est enim, Act. 10, *hunc esse Jesum à Nazareth, quem unxit Deus Spiritu sancto*. Et si Patrem dicis, Filium ejus et Spiritum oris ejus pariter indicas, si tamen id etiam corde comprehendas. Et si Spiritum sanctum dicas, Deum Patrem à quo procedit et Filium ejus cuius est Spiritus, nuncupasti. Unde, ut rationi copuletur auctoritas, Dominus dicit, Act. 1: *Vos autem baptizabimini in Spiritu sancto*, ex quo indicat nos rectè posse baptizari in Spiritu sancto.

Perstringit præmissorum intelligentiam, cum determinatione cujusdam dicit.

5. Ex his apertè intellexisti in nomine Christi verum Baptisma tradi: unde nihilominus insinuari videtur verum Baptisma dari posse in nomine Patris tantum, vel Spiritus sancti tantum, si tamen ille qui baptizat fidem Trinitatis teneat, quæ Trinitas in quolibet horum nominum intelligitur. Si autem aliquis perversè credens, et errore inducere intendens, unum de tribus tantum nuncupet, non complet mysterium. Quod verò ait, nominatis tribus vacuum esse mysterium, si baptizans minuat potestatem Patris vel Filii vel Spiritus sancti, id est, si malè sentiat de potentia alicujus horum, non credens unam potentiam trium, intelligendum est hoc super eum qui non intendit nec credit baptizare; qui non tantum caret fide, sed etiam intentionem baptizandi non habet. Qui ergo baptizat in nomine Christi, baptizat in nomine Trinitatis, quæ ibi intelligitur. Tutius est tamen tres personas ibi nominare, ut dicatur: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; non in nominibus, sed in nomine, id est, in invocatione, vel in confessione Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Invocatur enim ibi tota Trinitas, ut invisibiliter ibi operetur per se, sicut extra visibiliter per ministerium. Si autem dicatur in nominibus, non est ibi sacramentum, quia non servatur forma Baptismi.

De institutione Baptismi.

6. De institutione Baptismi quando cæpit, variæ sunt æstimationes. Alii dicunt tunc esse institutum, cum Nicodemo Christus ait, Joan. 3: *Nisi quis renatus fuerit ex aquâ et Spiritu sancto, etc.* Alii dicunt institutionem Baptismi factam cum apostolis dixit, Luc. 10: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Sed hoc dixit eis post resurrectionem, præcipiens eis de vocatione gentium, quos ante passionem binos miserat ad prædicandum in Judæa et ad baptizandum, dicens, Matth. 10: *In viam gentium ne abieritis*. Jam ergo institutus erat Baptismus, quia baptizabant simul et prædicabant. De formâ in quâ baptizaverant apostoli ante passionem Christi.

7. Si verò queritur in quâ formâ tunc baptizaverunt apostoli, sanè dici potest: In nomine Trinitatis, scilicet, in eâ formâ in quâ baptizaverunt postea gentes; quæ ante passionem potèst intelligi fuisse tradita, licet non sit scriptum. Non ergo tunc illam formam

illa fractio, in corpore Christi videtur esse. Sed è contra, cum ipsum corpus incorruptibile sit (quia immortale et impassibile), in ipso non posse esse videtur. Nam et Christus redarguit carnalem sensum discipulorum, qui putabant carnem Christi sicut aliam in partes dividendam, et morsibus dilacerandam. Ideò quibusdam placet quòd non sit ibi fractio sicut videtur; sed dicitur frangi, quia videtur frangi. Quibus obijciunt quod ait Ambrosius: Nihil falsi putandum est in sacrificio veritatis; vel sicut fit in magorum prastigiis, ubi delusione quòdam falluntur oculi, ut videant esse quòd non est. Ad hoc illi dicunt: Non fallit nos visus, nec fallitur; quòd esset, si crederetur ita frangi, ut videtur. Nec illusio est, quia ad utilitatem fidei, non ad deceptionem. ita fit; sicut et Christus se ostendit duobus discipulis in viâ in specie peregrini; nec in eo tamen talis forma erat, sed oculi eorum tenebantur ne eum agnoscerent.

Aliorum opinio.

3. Alii verò dicunt quòd sicut ibi species panis est, et non est ibi res cuius vel in quâ sit illa species; ita est ibi fractio quæ fit in aliquâ re, quia nihil ibi frangitur; quòd mirabiliter Dei potentia fieri dicunt, ut ibi sit fractio, ubi nihil frangitur.

Aliorum opinio.

4. Alii tradunt corpus Christi essentialiter frangi et dividi, et tamen integrum et incorruptibile existere. Quòd se colligere assunt ex confessione Berengarii, qui confessus est eam Nicolao papæ et pluribus episcopis panem et vinum quæ in altari ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum corpus et sanguinem Christi esse; et sensualiter non solum sub sacramento, sed in veritate manibus sacerdotum tractari et frangi, et fidelium dentibus acceri.

Sententia probabilior.

5. Sed quia corpus Christi incorruptibile est, sanè dici potest fractio illa et partitio non in substantia corporis, sed in formâ panis sacramentaliter fieri, ut vera fractio et partitio sit ibi, quæ fit non in substantia corporis, sed in sacramento, id est, specie. Ne autem mireris vel insules si accidentia videantur frangi, cum ibi sint sine subjecto; licet quidam asserant ea fundari in aere. Est ibi vera fractio et partitio, quæ fit in pane, id est, in formâ panis. Unde Apostolus ait, 1 Cor. 16: *Panis quem frangimus*, quia forma panis ibi frangitur, et in partes dividitur, Christus verò integer manet, et totus est in singulis. Unde Aug., in sermone de Verbis Evangelii: Quando Christus manducatur, vita manducatur. Sed quis audeat manducare Dominum suum? et tamen Veritas invitans nos ad manducandum ait, Joan. 6: *Qui manducat me, vivit propter me*. Nec occiditur Christus ut manducetur, sed mortuos vivificat; quando manducatur, reficit, non deficit; vivit manducatus, quia surrexit occisus; nec quando manducamus, partes de illo facimus, et quidem in sacramento sic fit. Item, de Consecr., dist. 2: Nōrunt fideles quomodo manducant carnem Christi; unusquisque accipit partem suam: unde et ipsa gratia partes vocantur. Per partes manducatur, et manet integer totus; per partes manducatur in sacramento, et manet integer totus in cœlo, manet integer totus in corde tuo. Ideò ista dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, et aliud intelligitur: videtur panis et calix, quòd et oculi renuntiant; quòd autem fides instruenda postulat, panis est corpus Christi, calix est sanguis. Ex his datur intelligi quòd fractio et partes quæ ibi videntur fieri, in sacramento fiunt, id est, in specie visibili. Ideòque illa Berengarii verba ita distinguenda sunt, ut sensualiter non modò in sacramento, sed in veritate dicatur corpus Christi tractari manibus sacerdotum; frangi verò et atteri dentibus, verè quidem, sed in sacramento tantum. Vera ergo est ibi attritio et partitio; sed in singulis partibus totus est Christus. Unde Hieron., in sermone quodam, et habetur de Consecr., dist. 2, c. *Singuli accipiunt: Singuli accipiunt Christum Dominum, et in singulis*

portionibus totus est; nec per singulas minuitur, sed integrum se præbet in singulis. Item Hilarius: Ubi pars est corporis, ibi est et totum.

Quid illæ partes significant.

6. Quid autem partes illæ significant, Sergius papa tradit, inquit, de Consecr., dist. 2, c. *Triforme*: Triforme est corpus Christi. Pars oblata, in calicem missa, corpus Christi quòd jam surrexit, monstrat; pars comesta, ambulantem adhuc super terram; pars in altari usque ad finem missæ remanens, corpus jacens in sepulchro significat, quia usque in finem seculi corpora sanctorum in sepulchris erunt. Et sicut partes illæ mysticam tenent significationem, ita etiam et fractio, passionis Christi et mortis est representatio, unde ipse ait, Luc. 22: *Hoc facite in meam commemorationem*, id est, in memoriâ passionis et mortis mee. Nam, ut ait Ambrosius, de Consecr., dist. 2, c. *Non tere*, quia in morte Christi liberati sumus, huius in edendo et bibendo carnem et sanguinem, memores esse debemus. Sed caveat quisque ne indignè percipiat, quia iudicium sibi manducat. Non enim est iste panis qui vadit in corpus, sed panis vite æternæ, qui animæ nostræ substantiam facit. Sic ergo vive, ut quotidie merearis accipere, nec accedas indignus. Indignus est, qui aliter celebrat mysterium quàm Christus tradidit, vel qui habens mortale peccatum accedit. Ergo etsi sint peccata quotidiana, ut non sint mortifera, antequam accedas dimitte debitoribus tuis. Si dimittis, dimittetur tibi; et sic securus accede. Panis enim salutaris est, non venenum. Si ita accedis, spiritualiter manducas. Spiritualiter enim manducat, qui innocentiam ad altare portat.

Si illud sit sacrificium, et si sæpius immoletur Christus.

7. Post hæc quaritur si quòd gerit sacerdos propriè dicatur sacrificium vel immolatio, et si Christus quotidie immoletur, vel semel tantum immolatus sit. Ad hoc breviter dici potest, illud quòd offertur et consecratur à sacerdote vocari sacrificium et oblationem, quia memoria est et representatio veri sacrificii et sanctæ immolationis factæ in arâ crucis. Et semel Christus mortuus in cruce est, ibique immolatus est in semetipso; quotidie autem immolatur in sacramento, quia in sacramento recordatio fit illius quòd factum est semel. Unde Aug., super psal. 20: Certum habemus quia *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur*, etc.; tamen ne obliviscamur quòd semel factum est, in memoriâ nostrâ omni anno fit, scilicet, quoties pascha celebratur. Numquid quoties Christus occiditur? sed tantum anniversaria recordatio representat quòd olim factum est, et sic nos facit moveri, tanquàm videamus Dominum in cruce. Item in lib. Sententiarum Prosperi: Semel immolatus Christus in semetipso, et tamen quotidie immolatur in sacramento. Quòd sic intelligendum, quia in manifestatione corporis et distinctione membrorum semel tantum in cruce pependit, offerens se Deo Patri hostiam redemptionis efficacem, eorum, scilicet, quos prædestinavit. Item Ambrosius, super Epist. ad Hebr.: In Christo semel oblata est hostia ad salutem potens, quid ergo nos? Nonne per singulos dies offerimus? Etsi quotidie offeramus, ad recordationem ejus mortis fit; et una est hostia, non multæ. Quomodo una, et non multæ? quia semel immolatus est Christus. Hoc autem sacrificium exemplum est illius; id ipsum, et semper id ipsum offertur, proinde hoc idem est, sacrificium; alioquin diceretur, quoniam in multis locis offertur: Multi sunt Christi; non, sed unus ubique est Christus, et hic plenus existens, et illic plenus: sicut quod ubique offertur unum est corpus, ita et unum sacrificium. Christus hostiam obtulit; ipsam offerimus et nunc, sed quòd nos agimus, recordatio est sacrificii. Nec causa suæ infirmitatis repetitur, quia perficit hominem, sed nostræ, quia quotidie peccamus. Ex his colligitur esse sacrificium et dici quòd agitur in altari; et Christum semel oblatum, et quotidie offerri, sed aliter tunc, aliter nunc. Et etiam quæ sit virtus huius sacramenti

ostenditur : remissio, scilicet, peccatorum venialium, et perfectio virtutis.

De causâ institutionis.

8. Institutum est enim hoc sacramentum duabus de causis. In augmentum virtutis, scilicet, charitatis, et in medicinam quotidianæ infirmitatis; unde Ambros., lib. de Sacram., l. 4, c. 6 : Si quoties effunditur sanguis Christi, in remissionem peccatorum effunditur, debeo semper accipere, qui semper pecco, debeo semper habere medicinam. Item August., ad Januar., ibid. : Iteratur quotidie hæc oblatio, licet Christus semel sit passus, quia quotidie peccamus peccatis, sine quibus mortalis infirmitas vivere non potest. Et quia quotidie labimur, quotidie Christus mystice immolatur pro nobis. Dedit enim nobis hoc sacramentum salutis, ut quia nos quotidie peccamus, et ille jam mori non potest, per hoc sacramentum remissionem consequamur. Quotidie comeditur ipse et bibit in veritate, sed integer et vivus manet. Item : Mysterium fidei dicitur, quia credere debes quod ibi salus nostra consistat. Si autem queratur utrum quotidie communicandum sit, audi quid inde tradit August., lib. de ecclesiasticis Dogmatibus, c. 53 : Quotidie, inquit, Eucharistiam accipere, nec laudo, nec vitupero; omnibus tamen dominicis diebus communicandum hortor. Si tamen mens in affectu peccandi est, gravari magis dico Eucharistiae perceptione, quam purificari. Et licet quis peccato mordeatur, si peccandi tamen de cætero non habeat voluntatem, et satisfaciatur lacrymis et orationibus, accedit securus : sed hoc de illo dico quem mortalia peccata non gravant. Si non frequentis, saltem ter in anno homines communicent, nisi forte quis criminalibus impediatur : in Paschâ, scilicet, et Pentecoste, et in Natali. Omnes ergo communient, qui noluerint carere ecclesiasticis liminibus. (Fabianus papa, de Consecr., dist. 2, c. Si non.)

DISTINCTIO XIII.

SI HÆRETICI ET EXCOMMUNICATI HOC SACRAMENTUM CONFICIANT.

1. Solet etiam queri utrum pravi sacerdotes hoc sacramentum conficere queant. Ad quod dici potest quod aliqui, licet sint pravi, consecrant verè, scilicet, qui intus sunt nomine et sacramento, etsi non vitâ; quia non in merito consecrantis, sed in verbo efficitur Creatoris; unde August., in lib. de Corpore Domini : Intra catholicam Ecclesiam, in mysterio corporis et sanguinis Domini, nihil à bono majus, nihil à malo minus perficitur sacerdote; quia non in merito consecrantis, sed in verbo perficitur Creatoris, et virtute Spiritus sancti. Credendum est enim quod in verbis Christi sacramenta conficiantur. Sicut ipse est qui baptizat, ita ipse est qui per Spiritum sanctum suum efficit carnem et sanguinem. Item Gregor. : Putant quidam communionem corporis minus esse sanctificationem, si illorum fiat officio quorum vita eorum oculis videtur ignobilis. Hæc in quem magnum laqueum incidunt, ut divina et occulta mysteria plus ab aliis sanctificata posse fieri credant, cum unus idemque Spiritus sanctus in totâ Ecclesiâ invisibiliter ea mysteria et operando sanctificet, et sanctificando benedicat ! Mysterium ideo dicitur, quod secretam et reconditam habeat dispensationem; sacrificium verò, quasi sacrum factum, quia prece mysticâ consecratur pro nobis in memoriam dominicæ passionis. Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res ita re fit, ut aliquid significare rei accipiamus. Sacramenta sunt Baptisma, Chrisma, Corpus Christi; quæ ideo sacramenta dicuntur, quia sub tegumento visibilium rerum divina virtus secretis salutem eorundem sacramentorum operatur. Unde à secretis virtutibus vel sacris sacramenta dicuntur. Panis et calicis sacramentum Græcè *Eucharistia* dicitur, Latine *bona gratia* interpretatur : et quid melius corpore et sanguine Christi ! Sive ergo per bonos, sive per malos ministros inter Ecclesiam dispensetur, sacramentum tamen est, quia Spiritus sanctus vivificat; nec bonorum dispensatorum meritis

ampliatur, nec malorum attenuatur. Hoc de corpore Domini, hoc et de Baptismate et Chrismate dicendum est et tenendum; quia virtus divina secretis operatur in eis, et divina solummodò est hæc virtus sive potestas, non humane efficacia. Illi verò qui excommunicati sunt, vel de hæresi manifestè notati, non videntur hoc sacramentum posse conficere, licet sacerdotes sint, quia nemo dicit in ipsâ consecratione : Offero, sed : Offerimus, quasi ex personâ Ecclesiæ. Et idè cum alia sacramenta extra Ecclesiam possint celebrari, de hoc non videtur. Quod etiam Aug., in serm. de Corp. Christi, tradere videtur dicens : Recolite nomen, et advertite veritatem. Missa enim dicitur, eo quod celestis nuntius ad consecrandum vivificum corpus adveniat, juxta dictum sacerdotis dicentis : *Omnipotens Deus, jube hæc perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum*, etc. Idcirco nisi angelus venerit, missa nequaquam jure vocari potest. Numquid enim si hoc mysterium hæreticus ausus fuerit usurpare, angelum de cælo mittit Deus oblationem ejus consecrare? maxime cum eisdem per prophetam comminatus sit dicens : *Maledicam benedictionibus vestris*. Quod si benedictionibus eorum se asserit maledicturam Veritas, quid erit de hostiâ? Ergo dicemus illam posse benedici ab illo, quem scimus à Deo fore maledictum cum sua benedictione? Si enim Deus maledixerit benedictionibus hæreticorum, et schismaticis benedixerit, quis eorum prævalebit? Numquid benedictio maledicti ad nihilum poterit redigere verba verissima comminantis Dei? Ex his colligitur quod hæreticus à catholicâ Ecclesiâ præcisus, nequaquam e sacramentum conficere; quia sancti angeli, qui hujus mysterii celebrationi assistunt, tunc non adsunt, quando hæreticus vel schismaticus hoc mysterium temerariè celebrare præsumit. Non enim dubitari licet, ubi corporis dominici et sanguinis mysteria geruntur, superiorum civium adesse conventus. In hujus autem mysterii expletione, sicut formam servari, ita ordinem haberi, scilicet, ut sit sacerdos, et intentionem adhiberi oportet, ut illud facere intendat. Sed si non credit de illo mysterio sicut veritas habet, numquid potest intendere illud conficere? et si non intendit, numquid conficit? Aliqui dicunt etiam, non rectè de illo mysterio sentientes, posse intendere, non quidem illud conficere, quod jam esset rectè credere, sed id agere quod geritur ab aliis dum conficitur, et sic adhibetur intentio, et si intentio dicatur deesse conficiendi illud mysterium, tamen ex quo intendit ea dicere et agere que ab aliis geruntur, impletur mysterium. Illud etiam sanè dici potest, quod à brutis animalibus corpus Christi non sumitur, etsi videatur. Quid ergo sumit mus, vel quid manducat? Deus novit hoc. De hoc cœlesti mysterio aliqua perstrinximus, à Catholicis fideliter tenenda. Qui enim his contradicit, hæreticus judicatur.

Quid faciat hæreticum, et quid sit hæreticus.

2. Ne autem ignores quid faciat hæreticum, vel quid sit hæreticus, audi breviter quid inde sancti doctores tradant. Hilari. ait : Extiterunt plures qui cœlestium verborum simplicitatem, non veritatis ipsius absolutionem susceperunt, aliter interpretantes quam dictorum virtus postulare. De intelligentiâ enim hæresis non de Scripturâ est; et sensus, non sermo, fit crimen. Idem in lib. 8 : Intelligentiæ sensus in crimine est. Hieron. dicit quod ex verbis inordinatè prolatis incurritur hæresis. Augustinus definitis quid sit hæreticus, ait : Hæreticus est qui alicujus temporalis commodi, et maxime gloriæ principatusque vel gratiâ, falsas ac novas opiniones gignit vel sequitur.

DISTINCTIO XIV.

DE PœNITENTIA.

1. Post hæc, de Pœnitentiâ agendum est. Pœnitentia longè positis à Deo necessaria est, ut propinquet. Est enim, ut ait Hieron., secunda tabula post amissionem, quia si quis vestem innocentie in Baptismo perceptam peccando corruerit, Pœnitentiæ remediis reparare potest. Prima tabula est Baptismus, ubi de

ponitur vetus homo, et induitur novus; secundum, Pœnitentia, quæ post lapsum resurgimus, dum vetustas reversa repellitur, et novitas perdita resumitur. Post Baptismum prolapsi per Pœnitentiam renovari valent, sed non per Baptismum. Licet homini sæpius pœnitere, sed non baptizari. Baptismus tantum est sacramentum: sed Pœnitentia dicitur et sacramentum, et virtus mentis. Est enim Pœnitentia interior, et est exterior. Exterior, sacramentum est; interior, virtus mentis est; et utraque causa salutis est et justificationis. Utrum verò omnis exterior pœnitentia sit sacramentum, vel si non omnis, quæ hoc nomine censenda sit, consequenter investigabimus. A pœnitentiâ cepit Joannis prædicatio dicentis: *Pœnitentiam agite; appropinquabit enim regnum cælorum.* Quod autem præco docuit, illud post Veritas prædicavit, exordium sumens sermonis à pœnitentiâ. Pœnitentia dicitur à puniendo, quæ quis punit illicita quæ commisit. Pœnitentiæ virtus timore concipitur. Unde Isaias: *A timore tuo, Domine, concepimus, et peperimus Spiritum salutis.* Est autem pœnitentia, ut ait Amb., mala præterita plangere, et plangenda iterum non committere. Item Gregor.: Pœnitere est anteacta peccata delere, et flenda non committere. Nam qui sic alia deplorat, ut alia tamen committat, adhuc pœnitentiam agere aut ignorat, aut dissimulat. Quid enim prodest si peccata luxurie quis defleat, et adhuc avaritiæ æstibus anhelat? His verbis quidam vehementius inhaerentes, contendunt verè pœnitentem ultra non posse peccare damnabiliter; et si graviter peccaverit, veram non præcessisse pœnitentiam. Quod etiam aliis muniunt testimoniis. Ait enim Isidor.: Irrisor est et non pœnitens qui adhuc agit quod pœnitet; nec videtur Deum poscere subditus, sed subsannare superbus. Canis reversus ad vomitum, et pœnitens ad peccatum. Multi lacrymas indesinenter fundunt, et peccare non desinunt. Quosdam accipere lacrymas ad pœnitentiam cerno, et affectum pœnitentiæ non habere; quia inconstantia mentis nunc recordatione peccati lacrymas fundunt, nunc reviviscendo usu, ea quæ fleverunt iterando. Isaias de peccatoribus dicit: *Lavamini, mandi estote.* Lavatur et mundus est qui et præterita plangit, et flenda iterum non committit. Lavatur, et non est mundus qui plangit quæ gessit, nec deserit, et post lacrymas ea quæ desolverat repetit. Item Aug.: Inanis est pœnitentia, quam sequens culpa coinquinat. Nihil prosunt lamenta, si replicantur peccata. Nihil valet veniam à malis poscere, et mala demò iterare. Item Greg.: Qui commissa plangit, nec tamen deserit, poenæ graviori se subiecit. Item Amb.: Reperiuntur qui sæpius agendam pœnitentiam putant; qui luxuriantur in Christo: nam si verè pœnitentiam in Christo agerent, iterandum postea non putarent; quia sicut unum Baptisma, ita est una Pœnitentia. His aliisque pluribus utuntur in assertionem suæ opinionis. Sed Ambros. dicit: Hæc vera pœnitentia est, cessare à peccato. Et iterum: Magni profectus est renuntiâsse errori. Imbutos enim vitis animos exuere atque emendare, virtutis est perfectæ et cælestis gratiæ; et idè sanè ita definiri potest: Pœnitentia est virtus vel gratia quæ commissa mala cum emendationis proposito plangimus et odimus, et plangenda ulterius committere nolumus, quia pœnitentia vera, est in animo dolere, et odire vitia. Unde illa verba præmissa, pœnitere est anteacta delere, et flenda non committere; rectè sic accipi possunt, ut non ad diversa tempora, sed ad idem referantur: ut scilicet tempore quo defleat commissa mala, non committat voluntate vel opere flenda, quod innuitur ex verbis consequentibus, nam qui sic alia deplorat, etc. Hinc Aug. ait: Cavendum est ne quis existimet nefanda illa crimina (qualia qui agunt, regnum Dei non possidebunt) quotidie perpetranda, et elemosynis redimenda. In melius est enim vita mutanda, et per elemosynas de peccatis præteritis propitiandus est Deus, non ad hoc emendus quodammodo, ut ea semper liceat impunè committere. Nemini enim dedit laxamentum peccandi, etsi

miserando delectat commissa peccata, si non satisfactio congrua negligatur. Item Pius papa: Nihil prodest homini jejunare et orare, et alia religionis opera agere, nisi mens ab iniquitate revocetur. Qui ergo à malis sic mentem revocat, ut commissa plangat, et plangenda committere non velit, nec satisfacere negligit, verè pœnitet. Nec idè non est vera pœnitentia, quia fortè post non de proposito, sed casu, vel infirmitate, peccabit. Ille autem irrisor est et non pœnitens, qui sic commissa plangit, ut plangenda voluntate vel opere committere non desinat. Ille etiam qui post lacrymas repetit quæ flevit, lavatur ad tempus, sed mundus non est, id est, illa munditia non est ei sufficiens ad salutem, quia est momentanea, non perseverans. Item illud: Inanis est pœnitentia quam sequens culpa coinquinat, sic intelligendum est: Inanis est, scilicet carens fructu illius pœnitentiæ quam sequens culpa inquinat. Illius enim fructus est vitatio gehennæ, et adeptio gloriæ. Mortificantur enim illa pœnitentia et alia anteacta bona per sequens peccatum, ut non sortiantur mercedem, quam meruerunt cum fierent, et quam haberent si peccatum non succederet. Sed et si de peccato succedenti pœnitentia agatur, et pœnitentia quæ præcessit, et alia anteacta bona reviviscunt; sed illa tantum quæ ex charitate prodierunt: Illa enim sola viva sunt, quæ ex charitate fiunt. Idèque si per sequentia peccata mortificantur, per subsequentem pœnitentiam reviviscere possunt. Quæ verò sine charitate fiunt, mortua et inania generantur; et idè per pœnitentiam reviviscere non valent. Similiter intelligendum est illud, nihil prosunt lamenta, etc.; et illud, nihil valet, etc. Si enim replicentur peccata, nihil valet ad salutem vel ad veniam in fine præcedens lamentum, quia nihil relinquitur de vitæ munditiâ: quia aut peccata dimissa redeunt, ut quibusdam placet, cum replicantur; vel si non redeunt, eis tamen deletis propter ingratitude ita reus et immundus constituitur, cum adhuc in expiandis implicatur, ac si jam deleta redirent. De hoc tamen, scilicet an peccata redeant, post plenius agemus. Similiter nihil valet ad salutem obtinendam, vel ad munditiam vitæ habendam, veniam de malefactis poscere, et malefacta demò iterare. Ita etiam intelligendum est illud quod idem August., alibi ait: Pœnitentia est quædam dolentis vindicta, semper puniens in se quod dolet commississe. Et infra: Quotidiè dolendum est de peccato, quod declarat ipsa dictionis virtus. Pœnitere enim est poenam tenere ut semper puniat in se ulciscendo, quod commisit peccando. Ille autem poenam tenet, qui semper vindicat quod commississe se dolet. Pœnitentia ergo est vindicta semper puniens in se quod dolet commississe. Quid restat nobis, nisi dolere in vitâ? Ubi enim dolor finitur, deficit et pœnitentia. Si verò pœnitentia finitur, quid relinquitur de veniâ? Tandiu gaudeat et speret de gratiâ, quamdiu sustentatur à pœnitentiâ. Dicit enim Dominus: *Vade et amplius noli peccare*; non dixit, ne pecces, sed nec voluntas peccandi in te oriatur. Quod quomodo servabitur, nisi dolor in pœnitentiâ continnè custodiatur? Sed semper doleat, et de dolore gaudeat; et non sit satis quod doleat, sed ex fide doleat, et non semper doluisse doleat. (Aug. in lib. Solihq., de Pœnis, dist. 3, c. Inanis; de Pœn., dist. 3, qui admissa; in lib. 2 de Pœn., cap. 10, in tom. 4, super Epist. ad Cor.; in Ench. c. 70; de Pœn. dist. 3, c. Nihil prodest; in lib. de verâ et falsâ Pœn. c. 8, in medio.)

Determinatio intelligentiæ dictorum.

2. De pœnitentiâ perfectorum vel ad salutem sufficienti, intelligendum est quod supra dixi, scilicet pœnitentia est vindicta semper puniens quod commisit; et alia huiusmodi. Illud verò, si pœnitentia finitur, nihil de veniâ relinquitur, dupliciter accipi potest. Si enim juxta quorundam intelligentiam peccata dimissa redeunt, facile est intelligere nihil de veniâ relinqui, quia peccata dimissa iterum replicantur. Sicut enim ille qui ex servitute in libertatem manumittitur, iterum verè liber est, et tamen propter offensam in ser-

vitam postea revocatur; sic et poenitentia peccata verè dimittuntur, et tamen propter offensam quæ replicatur, iterum redeunt. Si vero non redire dicantur, sanè potest dici etiam sic nihil de venià relinqui; non quòd dimissa peccata iterum imputentur, sed quia propter ingratitude ita reus et immundus constituitur, ac si illa redirent.

De solenni et unica Poenitentia.

3. Illud autem quod Ambros. ait, de Poen. dist. 3, cap. *Reperiuntur*: Reperiuntur, etc.; et: Sicut unum Baptisma, ita et una Poenitentia; non secundum general. m. sed secundum specialem morem Ecclesie de solenni poenitentia dictum intelligitur, quæ apud quosdam semel celebrata non iteratur. Item illud aliud Ambrosii, de Poen. dist. 3, cap. finali, § *Poenitentia ergo*: Poenitentia semel usurpata nec verè celebrata, et fructum prioris aufert, et usum sequentis amittit, de solenni intelligitur. Solennis ergo poenitentia, ut Ambros. in eodem ait, est quæ sit extra ecclesiam in manifesto, in cinere et cilicio; quæ pro gravioribus horrendisque ac manifestis delictis tantum imponitur. Et illa non est iteranda pro reverentia sacramenti, ut non vilescat et contemptibilis fiat hominibus. Unde Aug. ad Macedonium, epist. 54: Quamvis cautè et salubriter provism sit ut locus illius humillimæ poenitentiae semel in Ecclesia concedatur, ne medicina vilis vel minus utilis esset ægrotis, quæ tantò magis salubris est, quantò minus contemptibilis fuerit; quis tamen audeat Deo dicere: Quare huic homini qui post poenitentiam primam rursus se laqueis iniquitatis obstringit, adhuc iterum parcis? Origenes quoque de hac solenni poenitentia, quæ pro gravioribus criminibus injungitur, ait: Si nos aliqua culpa mortalis invenerit, quæ non in crimine mortali, vel in blasphemia fidei, sed in sermonis vel in morum vitio consistat; hæc culpa semper reparari potest, nec interdicitur aliquando de hujusmodi poenitentiam agere; sed non ita de gravioribus criminibus. In gravioribus enim criminibus semel tantum poenitentia conceditur locus. Communia quæ frequenter incurrimus, semper poenitentiam recipiunt, et semper redimuntur. Communia dicit venialia peccata, et fortè mortalia quædam aliis minus gravia, quæ sicut sæpè committuntur, ita frequenter per poenitentiam redimuntur. Sed de gravioribus criminibus semel tantum agitur poenitentia, scilicet, solennis. Nam et de illis, si iterentur, iteratur poenitentia, sed non solennis, quod tamen in quibusdam Ecclesiis non servatur.

Auctoritatibus probat quòd non semel tantum, sed frequenter peccata dimittantur per Poenitentiam.

4. Quod verò Poenitentia non semel tantum agatur, sed frequenter iteretur, et per eam frequenter iterum venia præstetur, pluribus sanctorum testimoniis probatur. Ait enim Aug., in lib. de verà et falsà Poen., cap. 5, scribens contra quosdam hæreticos, qui peccantibus post Baptismum semel tantum dicebant utilem esse Poenitentiam, ita: Adhuc instant peritidi, qui sapunt plusquam oportet, non sobrii, sed excedentes mensuram; dicunt: Et si semel peccantibus post Baptismum valeat Poenitentia, non tamen sæpè peccantibus proderit iterata; alioquin remissio ad peccandum esset incitatio. Dicunt enim: Quis non semper peccaret, si semper per Poenitentiam redire posset? Dicunt enim Dominum incitatore mali, si semper peccantibus subvenit; et ei peccata placere, quibus semper præstò est gratia. Errant autem. Constat enim multum ei peccata displicere, qui semper præstò est ea destruere. Sed si ea amaret, non semper ea destrueret. Item ad Macedonium, epist. 54: In tantum hominum iniquitas aliquando progreditur, ut etiam post peractam Poenitentiam, et post altaris reconciliationem, vel similia vel graviora committant. Et tamen Deus facit etiam super tales oriri solem suum, nec minus tribuit quam ante tribuerat largissima munera vite et salutis. Et quamvis eis in Ecclesia locus ille Poenitentiae non concedatur, Deus tamen super eos eus patientiae non obliviscitur. Ex quorum nu-

SUMMA. I.

mero si quis vobis dicat: Dicite mihi ntrum aliquid prosit ad vitam futuram, si in istà vità illecebrossissimæ voluptatis blandimenta contempsero, si me penitendo vehementiùs quam priùs excruciarvero, si uberiùs flevero, si meliùs vixero, si pauperes largiùs sustentaverò, si charitate ardentius flagraverò; quis vestrum ita desipit, ut huic homini dicat: Nihil tibi ista in posterum proderunt; vade, saltem hujus vite suavitatem frue? Avertat Deus tam immanem sacrilegamque dementia. Item Joan. Chrysost., de Reparatione lapsi: Talis, mihi crede, talis est erga homines pietas Dei: nunquam spernit poenitentiam, si ei sincerè et simpliciter offeratur, etiamsi ad summum quis perveniat malorum, et inde tamen velit reverti ad virtutis viam; suscipit libenter et amplectitur, et facit omnia quatenus ad priorem revocet statum. Quodque est adhuc præstantius et eminentius, etiamsi non potueris quis explorare omnem satisfaciendi ordinem, quantulumcumque tamen et quantumlibet brevi tempore gestam non respuit poenitentiam; suscipit etiam ipsam, nec patitur quamvis exiguae conversionis perdere mercedem. Exemplis etiam hoc idem astrui potest. David enim, per poenitentiam, adulterii simul et homicidii veniam impetravit; et graviter tamen postea deliquit in populi enumeratione, quod populi multitudo prostrata ostendit. Illud autem mirabile est, quod angelo ferienti plebem se obtulit dicens, 1 Paralip. 21: *Grex iste quid fecit? Fiat manus tua in me, et in domum patris mei.* Quo facto, statim sacrificio dignus judicatur, qui absolutione æstimabatur indignus. Nec mirum si tali suà oblatione, pro populo, peccati sui adeptus est veniam, cum Moyses offerendo se pro plebis errore, peccata diluerit. His aliisque testimoniis pluribus evidenter ostenditur, per poenitentiam non semel tantum, sed sæpiùs, nos à peccatis surgere, et veram poenitentiam sæpiùs agi. *Voluntariè enim peccantibus nobis*, ut ait Apostolus, Hebr. 10, *pro peccatis non relinquitur hostia secunda*, scilicet, quia semel tantum Christum oportuit pati; nec relinquitur secundus Baptismus. Relinquitur verò secunda poenitentia, et tertia, et deinceps, ut Joan. Chrysost., hom. 20 super hunc locum, ait: Sciendum, inquit, quòd hic quidam exurgunt, horum verborum occasione poenitentiam auferentes; quasi per poenitentiam non valeat peccator post lapsum resurgere secundò, et tertio, et deinceps. Verum etiam in hoc poenitentiam non excludit, nec propitiationem, quæ sæpè fit per poenitentiam; sed secundum Baptismum, et hostiam.

DISTINCTIO XV.

QUÒD PLURIBUS IRRETTITUS PECCATIS NON POTEST PENITERE DE UNO VERÈ, NISI DE OMNIBUS POENITEAT.

1. Et sicut prædictis auctoritatibus illorum error convictus, qui poenitentiam sæpiùs agendam non putant, et per eam à lapsu peccantes frequenter surgere diffidentur, ita eisdem illorum oppositio eliditur, qui pluribus irretitum peccatis asserunt de uno verè penitere, ejusdemque veniam à Domino consequi posse sine alterius poenitentia. Quod etiam auctoritatibus astruere conantur. Ait enim propheta Nahum, c. 1: *Non judicabit Deus bis in idipsum*; vel, ut alii transtulerunt: *Non consurgit duplex tribulatio*. Si ergo, inquit illi, aliquis sacerdoti fuerit confessus unum de duobus vel pluribus peccatis, et de illo injunctam sibi poenitentiam à sacerdote in satisfactionem expleverit, ceteris tacitis, non pro illo peccato amplius judicandus est, de quo satisfecit ad arbitrium sacerdotis qui vicem Christi in Ecclesia gerit. Ideoque si de eo iterum judicetur, bis in idipsum judicat Deus, et consurgit duplex tribulatio. Sed de his oportet illud tantum intelligi, qui presentibus suppliciis commutantur in bonum, et sic perseverant, super quos non consurgit duplex tribulatio. Qui verò inter flagella duriores et deteriores fiunt, ut Pharaò, presentibus aeterna connectunt, ut temporale supplicium sit eis aeternæ poenae initium. Unde August.: Ignis succensus est, etc., id est: Vindicta Dei hic incipiet, et ardebit usque ad extremam da-

(Douce.)

mnationem. Hoc contra illos notandum est, qui dicunt illud, scilicet: *Non judicabit Deus bis in idipsum*, ad omnia pertinere flagella, quia quidam hic flagellis emendantur, alii hic et in æternum puniuntur. Quiaque enim modis flagella contingunt, vel ut justis per patientiam merita augerentur, ut Job; vel ad custodiam virtutum, ne superbia tentet, ut Paulo; vel ad corrigenda peccata, ut Mariæ lepra; vel ad gloriam Dei, ut de cæco nato; vel ad iudicium pœnæ, ut Herodi, quatenus hic videatur quid in inferno sequatur, secundum illud: *Duplici contritione contere eos, Domine*. Illa ergo auctoritas Nahum non cogit nos sentire omnia quæ temporaliter puniuntur non ulterius à Deo punienda: nam etsi super eundem locum Hieronymus dicat Egyptios et Israelitas à Deo temporaliter punitos ne in æternum punirentur, non est tamen de omnibus generaliter intelligendum. Alii enim: Quod gæus humanum diluvio, Sodomitis igne, Egyptios mari, et Israelitas in eremo perdidit, scilicet ideo temporaliter pro peccatis punitis, ne in æternum puniret, quia *non judicabit Deus bis in idipsum*. Qui ergo puniti sunt, postea non puniuntur; alioquin mentitur Scriptura, quod nefas est dicere.

Quæ sit intelligentia præmissorum.

2. Attende, lector, his verbis, et cave ne de omnibus generaliter intelligas; sed de his tantum, qui inter ipsa flagella poenitentiam egerunt, credentes in Deum Hebræorum, quam etsi brevem et momentaneam, tamen non respuit Deus. Quod autem qui per temporale flagellum non corriguntur, post æternaliter puniuntur, ibidem ostendit, agens de fidei deprehensio in adulterio, qui decollatur. Ubi ostendit levia peccata brevi et temporali supplicio purgari, magna verò diuturnis æternisque suppliciis reservari, ita inquires: Quærat hic aliquis, si fidelis deprehensus in adulterio decollatur, quid de eo postea fiat. Aut enim puniatur, et falsum est quod dicitur: *Non judicabit Deus bis in idipsum*; aut non puniatur, et optandum est adulteris ut hic brevi poenâ puniantur, ut frustrentur in cruciatibus æternis. Ad quod respondemus, Deum ut omnium rerum, ita suppliciorum quoque seire mensuras; et non præveniri sententiâ iudicis, nec illi in peccatore exerceantur dehinc poenæ auferri potestatem, et magnum peccatum magnis diuturnisque tui cruciatibus; si quis verò punitus sit temporaliter, ut ille qui Israelitæ male dixerat, et qui in sabbato ligna collegerat, tales postea non puniri, quia culpa levis præsentis supplicio compensata sit. Levis enim culpa levi supplicio compensatur. His satis innuit Hieron. gravia peccata et hic puniri gravi supplicio, et in futuro punienda æternaliter, de quibus poenitentia non agitur inter flagella; levia verò quæ hic puniuntur, levi poenâ compensationem recipere, quod in bonis fieri non ambigimus, et in malis fortè etiam fit ita. Satis jam apparet quod illi de prophetiâ induxerunt, non facere pro eis qui dicunt et qui crimen sibi reservat, de alio veniam præstari per poenitentiam. Alias quoque auctoritates inducunt. Ait enim Greg.: Pluit Dominus super unam civitatem, et super alteram non pluit; et eandem civitatem ex parte compluit, et ex parte aridam relinquit. Cùm ille qui proximum odit, ab aliis vitis se corrigit, una eademque civitas ex parte compluitur, et ex parte arida remanet; quia sunt quidam qui cùm quædam vitia resceant, in aliis graviter perdurant. Item Ambros., hom. 10: Prima consolatio est, quia non obliviscitur misereri Deus; secunda, per punitionem, ubi etsi fides desit, poenâ satisfacit et relevat. Ratione quoque utuntur dicentes: Si is qui unum peccatum confitetur, altero tacito, satisfactionem à sacerdote injunctam expleverit; numquid et si conversus peccatum tacitum fuerit confessus, pro utroque ei poenitentia imponetur? Longè hoc videtur à ratione, et Ecclesiæ consuetudine, quæ pro eodem peccato, nisi reiteretur, nulli bis poenitentiam imponit. Fuit ergo illa peccati condigna satisfactio, unde et peccatum deletum videtur.

Quomodo accipienda sunt præmissa.

3. His responderi potest sic: Illud Greg.: Pluit De-

minus, etc., non ad criminis veniam, sed ad operis pravi desertionem referendum est; ut ideo pars civitatis dicatur complui, quia ab actu et delectatione peccati cui ante serviebat modò cessat, non quòd ejus veniam habeat. Vocaturque pluvia illa talis contingentia quæ ab opere peccati revocatur, quia ex fonte gratiæ Dei id cordi instillatur, ut vel sic paulatim ad poenitentiam veniat, vel eò modò à Deo puniatur qui diuturniori delectatione et actu peccati magis sibi accumulasset tormentum. Si verò ad indulgentiam reatus pluvia referatur, evangelicæ sententiæ contraria videbitur. Si enim propter misericordiam quæ quis proximo suo non misereretur, etiam quæ dimissa sunt replicantur ad poenam, multò magis quæ nondum sunt dimissa propter odium fraternum ad poenam reservari probantur. Et si ille qui arbiter suæ voluntatis constitutus est, non potest inchoare novam vitam, ut ait Augustinus, nisi poeniteat eum veteris vitæ, quomodo ad novitatem indulgentiæ perveniet qui odii vetustatem non deposuit? Illud etiam quod ait Ambrosius: Etsi fides desit, poenâ satisfacit, etc., non de fide intelligitur quæ creditur in Deum, sed de conscientia delicti. Deest enim fides, cùm conscientia peccati non subest. Nam cùm delicta omnia nemo intelligat, est aliquando in homine peccatum cuius non habet conscientiam. Unde Apostolus: *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum*. Cùm ergo quis flagellatur pro peccato cuius non est conscius, si patienter fert poenam et humiliter amplectitur, cogitans se fortè peccatum habere quod non intelligit et pro eo puniri à Deo, poenâ illa satisfacit et relevat gravatum. Ad hoc autem quod obijcitur de satisfactione illâ: si satisfactio non fuit, iterum imponenda est; si verò iterum imponenda non est, satisfactio fuit; et si satisfactio fuit, veniam impetravit; responderi potest satisfactionem ideo non fuisse, quia ille dignos fructus poenitentiae non fecit. Est enim satisfactio poenitentiae, ut ait August., lib. de Poenit., peccatorum causas excidere, nec suggestionibus eorum aditum indulgere. Idem, in Enchirid., c. 75: Sanè qui scelèratè vivunt nec curant talem vitam moresque corrigere, et inter ipsa facinoræ sua eleemosynas frequentare non cessant; frustra ideo sibi blandiuntur quia Dominus ait, Luc. 11: *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis*. Hoc enim quàm latè pateat non intelligunt. Multa enim sunt genera eleemosynarum: quæ cùm facimus, adjutamur. Non solum qui dat esurienti cibum, sitienti potum et huiusmodi, sed etiam qui dat veniam poenitenti, eleemosynam dat, et quem emendat verbere in quem potestas datur vel coercet aliquâ disciplinâ, vel orat ut ei peccatum dimittatur, eleemosynam dat, quia misericordiam præstat. Multa enim bona præstantur invitis, quando eorum consulitur utilitati, et non voluntati; sed ea major est quæ ex corde dimittimus quod in nobis quisque peccavit. Minus enim magnum est erga eum esse benevolum qui tibi nihil mali fecit. Illud multò grandius ut tuum etiam inimicum diligas, et ei qui tibi malum vult, et, si potest, facit, semper bonum velis, faciasque quod possis. Quod ergo Dominus ait: *Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis*, itane intellectu sumus, ut non credentibus in Christum, munda sint omnia, si eleemosynas istas dederint? Qui enim vult ordinatè eleemosynam dare, à se debet incipere, et eam primùm sibi dare. Est enim eleemosyna opus misericordiæ, verissimèque dictum est, Eccli. 30: *Miserere animæ tuæ, plucens Deo*. Non ergo se fallant, qui per eleemosynas largissimas fructuum suorum vel pecuniæ impunitatem se emere æstimant, in peccatis permanentes, quæ ita diligunt, ut in eis optent versari. *Qui verò diligit iniquitatem, odit animam suam*, psalmo 10, versu 6, et qui odit animam suam, non est misericors ei, sed crudelis. Diligendo quippe eam secundum seculum, odit eam secundum Deum. Si ergo vult ei dare eleemosynam, per quam fit munda, odiat eam secundum seculum, et diligit eam secundum Deum. Hæc eleemosynâ, quam sibi homo primitus debet, mundantur interiora. Ad

non sponsor, si tamen ut cautio impleatur, quantum in se est, operam dederit, quia exigitur à patrino, ut sit diligens circa eum pro quo spondit sollicitudo. De hoc Aug. : Certissimam emisistis cautionem, quā renuntiare pompis diaboli spondistis.

De catechismo et exorcismo.

8. Illa autem interrogatio et responsio fidei fit in catechismo, cui additur exorcismus. Ante Baptismum enim fit catechismus et exorcismus, post catechismum sequitur exorcismus, ut ab eo qui jam fide instructus est, adversaria virtus pellatur. Exorcismus de Græco dicitur in Latinum *adjuratio*; catechismus, *instructio*: catechizare est instruere, ut de Symbolo ac rudimentis fidei. Exorcizare est adjurare, ut: Exi ab eo, spiritus immunde. Symbolum est signum vel collatio. Signum, quia eo fideles ab infidelibus discernuntur; collatio, quia ibi totius fidei sufficientia et integritas est collata. Catechismus et exorcismus neophytorum sunt, magisque sacramentalia quàm sacramenta dici debent. Neophytus novitius interpretatur vel rudis; et dicitur neophytus nuper ad fidem conversus, vel in disciplinâ religiosæ conversationis rudis. Hæc ergo præcedunt Baptismum, non quòd sine istis non possit esse baptismus verus, sed ut baptizandus de fide instituatur, et sciat cui debitor fiat deinceps, et diaboli potestas in eo minuatur. Unde Rabanus: Ante Baptismum, catechizandi debet in homine prævenire officium; ut fidei catechumenus accipiat rudimentum, et sciat cui debitor fiat deinceps. Item Augustinus: Parvuli exsufflantur et exorcizantur, ut ab eis pellatur potestas diaboli, ne jam contendat eos subvertere, ne Baptismum consequantur. Non ergo ab infantibus creatura Dei efflatur vel exorcizatur, sed diabolus ut recedat ab homine.

DISTINCTIO VII.

DE CONFIRMATIONE.

1. Nunc de sacramento Confirmationis addendum est; de cuius virtute quæri solet. Forma enim aperta est, scilicet verba quæ dicit episcopus, cum baptizatos in frontibus sacro signat chrismate. Hoc sacramentum ab aliis perfici non potest, nisi à summis sacerdotibus; nec tempore apostolorum ab aliis quàm ab ipsis apostolis legitur peractum, nec ab aliis quàm ab illis qui locum eorum tenent, perfici potest aut debet. Nam si aliter præsumptum fuerit, irritum habetur et vacuū, nec inter ecclesiastica reputabitur sacramenta. Licet autem presbyteris baptizatos tangere in pectore, sed non chrismate signare in fronte. Virtus autem sacramenti est donatio Spiritus sancti ad robur, qui in Baptismo datus est ad remissionem. Unde Rabanus: A summo sacerdote per impositionem manūs Paracletus traditur baptizato, ut roboretur per Spiritum sanctum, ad prædicandum aliis illud, quod ipse in Baptismo consecutus est. Item: Omnes fideles per manūs impositionem episcoporum, post Baptismum accipere debent Spiritum sanctum, ut pleni Christiani inveniantur.

Melchisedech in Epist. ad Hisp. episcopos.

2. Scitote utrumque esse magnum sacramentum, sed quædam majori veneratione tenendum, sicut à maioribus datur. Ecce majus dicit sacramentum Confirmationis; sed fortè non ob majorem virtutem et utilitatem quam conferat, sed quia à dignioribus datur, et in digniore parte corporis fit, scilicet in fronte; vel fortè quia majus augmentum virtutum præstat, licet Baptismus, plus ad remissionem valeat. Quod videtur innuere Rabanus dicens, in unctione Baptismi Spiritum sanctum descendere ad habitationem Deo consecrandam. In hac verò, ejusdem septiformem gratiam, cum omni plenitudine sanctitatis et virtutis venire in hominem. Hoc sacramentum tantum à jejunis accipi, et jejunis tradi debet, sicut et Baptismus, nisi aliter cogat necessitas. Nec debet iterari, sicut nec Baptismus, vel Ordo. Nulli enim sacramento faciendâ est injuria; quod fieri putatur, quando non iterandum iteratur. Sed utrum aliqua vel nulla iterari possint,

quæstio est. Nam de Baptismo et Ordine quòd non debeant iterari, apertè Aug. dicit: Utrumque sacramentum est, et quâdam consecratione datur, illud quidem cum baptizatur, illud verò cum ordinatur. Ideoque in Ecclesiâ catholicâ utrumque non licet iterari, quia neutri faciendâ est injuria; quod indubitanter etiam de Confirmatione tenendum est. De aliis verò utrum iterari valeant vel debeant, postea disseremus.

DISTINCTIO VIII.

DE SACRAMENTO ALTARIS ET EUCHARISTIÆ.

1. Post sacramentum Baptismi et Confirmationis sequitur Eucharistiæ sacramentum. Per Baptismum mundamur, per Eucharistiâ in bono consumimur. Baptismus austeritatem vitiorum extinguit, Eucharistia spiritualiter reficit. Unde excellenter Eucharistia dicitur, id est, bona gratia; quia in hoc sacramento non modò est argumentum virtutis et gratiæ, sed ille totus sumitur, qui est fons et origo totius gratiæ. Cujus figura præcessit, quando manna pluit Deus patribus in deserto, qui quotidiano cœli pascebantur alimento. Unde: *Panem angelorum manducavit homo*, Joan. 6. Sed tunc qui panem illum manducaverunt, mortui sunt. Iste verò *panis vivus, qui de cœlo descendit, vitam mundo tribuit*. Manna illud de cœlo; hoc super cœlum. Illud scatebat vermibus in diem alterum reservatum, hoc ab omni corruptione alienum. Quicumque religiosè gustaverit, corruptionem non videbit. Illud datum fuit antiquis post transitum maris Rubri, ubi submersis Ægyptiis liberati sunt Hebræi, Exod. 16. Ita hoc cœlestis manna, non nisi renatis præstari debet. Panis ille corporalis populum antiquum ad terram promissionis per desertum eduxit. Hæc esca cœlestis fideles hujus seculi per desertum transeuntes in cœlum subvehit. Unde rectè viaticum appellatur, quia in viâ nos reficiens, usque in patriam deducit. Sicut ergo in mari Rubro figura Baptismi præcessit, ita in manna significatio dominici corporis. Hæc duo sacramenta demonstrata sunt ubi de latere Christi sanguis et aqua profluxerunt, quia Christus per sanguinem redemptionis, et aquam ablutionis nos redimere venit à diabolo et à peccato; sicut Israelitas per sanguinem agni paschalis ab exterminatore, et per aquam maris Rubri ab Ægyptiis liberavit. Hujus etiam sacramenti ritum Melchisedech ostendit, ubi panem et vinum Abraham obtulit. Unde, ut ait Ambros., de Sacramentis, lib. 4, cap. 3, intelligi datur anteriora esse sacramenta Christianorum quàm Judæorum.

De institutione sacramenti.

2. Ille etiam alia considerata occurrunt quatuor, scilicet, sacramentum, institutio, forma et res. Sacramentum Dominus instituit, quoniam post typicum agnum corpus et sanguinem suum discipulis in cœnâ porrexit. Unde Eusebius Emisenus: Quia corpus assumptum ablaturus erat ab oculis, et illaturus sideribus, necesse erat ut die cœnæ sacramentum nobis corporis et sanguinis consecraret, ut coleretur jugiter per mysterium quod semel offerebatur in pretium.

De formâ.

3. Forma verò est quam ipse ibidem edidit dicens: *Hoc est corpus meum*; et post: *Hic est sanguis meus*. Cum enim hæc verba proferuntur, conversio fit panis et vini in substantiam corporis et sanguinis Christi; reliqua ad laudem Dei dicuntur. Unde Amb., in lib. de Sacram., l. 4, c. 4: Sermone Christi hoc conficitur sacramentum, quia sermo Christi creaturam mutat; et sic ex pane fit corpus Christi, et vinum cum aqua in calicem missum fit sanguis consecratione verbi cœlestis. Consecratio quibus fit verbis? attende quæ sunt verba: *Accipite et comedite ex eo omnes; hoc est corpus meum*, et iterum: *Accipite et bibite ex hoc omnes, hic est sanguis meus* (Matt. 26). Per reliqua omnia quæ dicuntur, laus Deo refertur, oratio præmittitur pro populo, pro regibus. Item Aug.: Credendum est quod in illis verbis Christi sacramenta conficiantur; reliqua omnia nihil aliud sunt quàm laudes, vel obsecrationes fidelium et petitiones. Ecce quæ sit institutio

tiam agis, poenitet te; si non poenitet te, non es poenitens. Si ergo poenitet, cur facis quæ malè fecisti? Si fecisse poenitet, noli facere; si adhuc facis, certè non es poenitens. Item Innocentius II: Admonemus fratres nostros, ne falsis poenitentibus licet animas decipi, et in infernum pertrahi patiantur. Falsam autem poenitentiam esse constat, cum, spreto pluribus, de uno solo poenitentia agitur; vel cum sic agitur de uno, ut non discedatur ab alio.

Repetit de verà poenitentia, ut addat.

7. Ex præmissis perspicua sit notitia veræ poenitentiae vel satisfactionis. Illa enim vera est poenitentia, quæ peccatum abolet; quod illa sola facit, quæ scelus corrigat, quæ odium commissi criminis et committendi cum desiderio satisfaciendi affert. Judas enim poenituisse legitur, sine assecutione veniæ, quia tali poenitentia non corripuit crimen; unde Hieron., comment. ad illud, Math. 27: *Quid ad nos? Nihil Judæ profuit sera poenitentia*, per quam scelus corrigere non potuit. Sic quando frater peccat in fratrem, ut emendare non valeat quod peccavit, potest ei dimitti; sin autem permanent opera, frustra voce assumitur poenitentia. Hoc est, quod de eo infelicissimo dicitur, ps. 108: *Et oratio ejus fiat in peccatum*, ut non solum emendare nequiverit proditoris nefas, sed proprii homicidii scelus addiderit. Cave qualiter intelligas illud: Ut emendare valeat quod peccavit, etc. Non enim emendatio hic intelligenda est, rei demptæ recompensatio, sed delicti exprobratio et abominatio, cum satisfactionis desiderio. Dedit enim injustè quis alicui quod restituere non valet, ut oculum, vel vitam et hujusmodi; et tamen si poenituerit peccati, cum amore condigne satisfactionis, veniam habet. Nec ideo quisquam putet, qui rem alienam injustè abstulerit quam reddere potest, de illo peccato poenitere ac veniam consequi, nisi restituat ablatum. Quamdiù enim res propter quam peccatum est, non redditur si reddi potest, non agitur poenitentia, sed fingitur. (August., epist. 2, ad Maced.)

DISTINCTIO XVI.

DE TRIBUS QUÆ IN POENITENTIA CONSIDERANDA SUNT.

1. In perfectione autem poenitentiae tria observanda sunt, scilicet compunctio cordis, confessio oris, satisfactio operis. Unde Joannes, os aureum: Perfecta Poenitentia cogit peccatorem omnia libenter ferre; in corde ejus contritio, in ore confessio, in opere tota humilitas. Hæc est fructifera Poenitentia, ut sicut tribus modis Deum offendimus, scilicet, corde, ore, et opere, ita tribus modis satisfaciamus. Sunt enim tres peccati differentiae, ut ait Aug., de Serm. habito in monte in lib. 1, paulò ante medium; et in corde, et in facio, et in consuetudine vel verbo, tanquam tres mortes. Una quasi in domo, scilicet, cum in corde consentitur libidini; altera quasi prolata jam extra portam, cum in factum procedit assensio; tertia cum vi malæ consuetudinis tanquam mole premitur animus, vel noxiæ defensionis clypeo armatur, quasi in sepulcro jam fœtens. Hæc sunt tria genera mortuorum, quæ Deus legitur suscitasse. Huic ergo triplici morti, triplici remedio occurritur: contritione, confessione, satisfactione. Compunctio nobis commendatur ibi, Joel. 2: *Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra*. Confessio, ibi, Prov. 18: *Justus, in principio sermonis accusator est sui*. Verè enim confitetur qui se accusat, qui execrando malum sibi imputat. Et ibi, psal. 61: *Effundite coram illo corda vestra*. Et iterum, Jac. 5: *Confitemini alterutrum peccata vestra*. Satisfactio à Joanne præcipitur ubi ait, Matth. 5, et Luc. 5: *Facite dignos fructus poenitentiae*, scilicet, ut secundum qualitatem et quantitatem culpæ, sit qualitas et quantitas poenæ. Non enim par debet esse fructus boni operis ejus qui nihil vel minus peccavit, et ejus qui gravius cecidit. Ideo discretio poenitentis valde necessaria est, ut illa gerat quæ tradit Aug. dicens: Consideret qualitatem criminis, in loco, in tempore, in perseverantia, an varietate personæ; et quali hoc fecerit tentatione, et in ipsius vitii multiplici executione. Oportet enim poeni-

tere fornicantem secundum excellentiam sui status vel officii, et secundum modum meretricis, et in modum operis sui; et qualiter turpitudinem egerit, si in loco sacro, si in tempore orationi constituto, ut sunt festivitates et tempora jejunii. Consideret quantum perseveraverit, et defleat quod perseveranter peccaverit; et quantà victus fuerit impugnatione. Sunt enim qui non solum non vincuntur, sed ultrò se peccato offerunt; nec expectant tentationem, sed præveniunt voluptatem. Et pertractet secum quàm multiplice actione vitii delectabiliter peccavit. Omnis ista varietas confitenda est et defendenda, ut cum cognoverit quod peccatum est, citò inveniat Deum sibi propitium. In cognoscendo augmentum peccati, inveniat cujus ætatis fuerit, cujus sapientiæ et ordinis. Immoretur in singulis istis, et sentiat modum criminis, purgans lacrymis omnem qualitatem vitii; defleat virtutem quæ interim caruit. Dolendum est enim non solum quod peccavit, sed quia virtute se privavit. Defleat etiam quoniam *offendens in uno, factus est omnium reus*, Jacob. 2. Ingratus enim exitit, qui plenus virtutibus Deum omnino non timuit. In hoc enim quisque peccator sit culpabilior, quò est Deo acceptior. Ideo enim Adam plus peccavit, quia omni bono abundavit. Alio etiam modo offendens in uno factus est omnium reus, quia omnis virtus patitur detrimentum ab uno vitio. Ponat se omnino in iudicio et potestate sacerdotis, nihil sui reservans sibi, ut omnia eo jubente paratus sit facere pro recipienda vitæ animæ, quæ faceret pro vitanda corporis morte; et hoc cum desiderio, quia vitam recuperat infinitam. Aug., de Poen. verà et falsà, c. 14 et 15. Cum gaudio enim facere debet immortalis futurus, quæ faceret pro differenda morte moriturus; semper deprecatur Deum, offerat Deo mentem et cordis contritionem, deinde et quod potest det de possessione, et tunc si quid offerat, securus offert. *Respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus*, Gen. 4. Prius dicit ad Abel, quàm ad munera ejus. In iudicio ergo cordis, conferenda est elemosyna tribuentis. Nec considerandum est quantum, sed quàm mente, quàm affectione dat quod potest. Qui ergo sua peccata redimere vult temporalium oblatione, prius offerat mentem. Aug. ibid., c. 15. Caveat etiam ne ductus verecundia, dividat apud se confessionem, ut diversa diversis velit sacerdotibus manifestare. Quidam enim uni celant quod alteri manifestandum conservant: quod est se laudare, et ad hypocrisim tendere, et semper veniam carere, ad quam per frustra putat pervenire. Caveat etiam ne prius ad dominicum corpus accedat, quàm confortetur bonâ conscientia, et delectat quod nondum audeat sumere quem multum desiderat cibum salutarem. Cohibeat etiam se à ludis, à spectaculis seculi, qui perfectam vult consequi remissionis gratiam. Isti sunt digni fructus poenitentiae, animam captivam elaqueantes et in libertate servantes. Et infra: Quærat anima dignos fructus, etsi non dignos poenitentiae. Sunt enim digni fructus virtutum, qui non sufficiunt poenitentibus. Poenitentia enim graviore postulat, ut dolore et gemitibus mortuo impetret vitam. Ex his ostenditur qui sunt digni fructus poenitentiae, quibus vera satisfactio expletur; et quod non omnes digni fructus sunt digni fructus poenitentiae; quod de illà poenitentia intelligitur, quæ majorum est criminum. Non enim sufficiunt graviter delinquentibus, quæ sufficiunt minus vel parum peccantibus.

Quæ sit falsa satisfactio.

2. Et sicut sunt digni fructus poenitentiae, ac vera satisfactio, ita et indigni fructus, et falsa satisfactio, id est, falsa poenitentia; unde Gregor. de Poen. dist. 5, c. *Falsas*: Falsas poenitentias dicimus, quæ non secundum auctoritates sanctorum pro qualitate criminum imponuntur. Ideòque miles, vel negotiator, vel alicui officio deditus, quod sine peccato exercere non possit, si culpis gravioribus irretitus ad poenitentiam venerit, vel qui bona alterius injustè detinet, vel qui odium in corde gerit, recognoscat se veram poenitentiam non posse peragere, nisi negotium relinquat, vel

officium desinat, et odium ex corde dimittat, et bona quæ injustè abstulit, restituat. Nec tamen desperet; interim quiddam boni facere potest, hortamur ut faciat, ut Deus cor ejus illustret ad poenitentiam. Cum sit poenitentia interior et exterior, de utraque per præmissa satis apparet quæ sit vera, et quæ sit falsa.

De tribus actionibus poenitentiae.

3. Prædictis verò adiciendum est quòd tribus modis agitur poenitentia: ante Baptismum, scilicet, de prioribus peccatis; post Baptismum, de gravioribus quæ post committuntur. Est etiam poenitentia venialium quotidiana, quæ etiam humilium est, et perfectorum; unde Aug. hom. 50, de Utilit. et Necess. Poenit.; et lib. de Medicinâ poenit., c. 2: Tres sunt actiones poenitentiae, quas necum eruditio vestra recognoscit. Una est quæ novum hominem parturit, donec per Baptismum omnium præteritorum ablutio fiat peccatorum; quia nullus suæ voluntatis arbitet, nisi poeniteat eum veteris vitæ, novam inchoare potest; à quâ parvuli sunt immunes cum baptizantur, quia nondum possunt uti libero arbitrio, quibus tamen ad remissionem originalis peccati prodest eorum fides à quibus offeruntur. Altera est actio poenitentiae post Baptismum, quæ fit pro illis peccatis quæ legis Decalogus continet. Agunt ergo homines poenitentiam ante Baptismum de peccatis prioribus, ita tamen ut etiam baptizentur; sicut Petrus ait, Act. 2: *Agite poenitentiam, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini*, etc. Agunt etiam poenitentiam, si post Baptismum ita peccaverint, ut excommunicari et reconciliari postea mereantur. Est etiam poenitentia bonorum et humilium fidelium poenitentia quotidiana, in quâ peccata tundimus dicentes, Matth. 6: *Dimitte nobis debita nostra*, etc. Neque ea nobis dimitti volumus quæ dimissa nobis in Baptismo non dubitamus, sed illa quæ humanæ fragilitati, quamvis parva, tamen crebra subrepunt; quæ si collecta contra nos fuerint, ita nos gravabunt et oppriment, sicut unum aliquod grande peccatum. Quid enim inter est ad naufragium an uno grandi fluctu navis operiatur et obruatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam per negligentium culpam impleat navem, et submergatur? Idcirco jejunium, et eleemosyna, et orationes invigilent, in quibus cum dicimus: *Dimitte nobis debita nostra*, etc., manifestamus nos habere quod nobis dimittatur; et his verbis humiliter animas nostras, quotidianam agere poenitentiam non cessamus.

De satisfactione venialium.

4. Quæ autem pro venialibus sit satisfactio sufficiens, Aug. insinuat ita iniqui in Ench., cap. 71: De quotidianis et brevibus levibusque peccatis, sine quibus hæc vita non ducitur, quotidiana oratio fidelium satisfacit. Eorum enim est dicere: *Pater noster qui es in cælis*, etc. Delet omnino hæc oratio minima et quotidiana peccata. et eiet et illa à quibus vita fidelium etiam sceleratè gesta, sed poenitendo in melius commutata discedit. Sicut veraciter dicitur: *Dimitte nobis debita nostra*, ita et veraciter dicitur: *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*, id est, sic fiat quod dicitur; quia et ipsa eleemosyna est veniam petentibus omnino ignoscere. Ex his aliisque præmissis jam facile est intelligere quæ pro venialibus sit exhibenda satisfactio. Sufficit enim Dominica oratio cum jejunio et eleemosynis: sic tamen ut præcedat contritio aliquantula, et addatur confessio, si adsit facultas; de quâ confessione post tractabitur. Pro gravioribus verò peccatis hæc etiam in satisfactione adhibenda sunt, sed multò vehementius atque districtius, quia, ut ait August., in lib. de poen. Medicinâ, c. 5, et hom. 50, de Utilit. ac Necess. poenit., ad agendam Poenitentiam non sufficit mores in melius commutare, et à malis factis recedere, nisi de his quæ facta sunt satisfaciat Domino per poenitentiae dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus eleemosynis.

DISTINCTIO XVII.

TRIA PROPONUNTUR QUÆRENDA, PRIMUM AN SINE CONFESSIONE DIMITTATUR PECCATUM.

1. Ille oritur questio multiplex. Primò enim quæritur utrùm absque satisfactione et oris confessione, per solam cordis contritionem peccatum alicui dimittatur; secundò an alicui sufficiat confiteri Deo sine sacerdote; tertio, an laico fidei facta valeat confessio. In his etiam docti diversa sentire inveniuntur, quia super his varia ac penè adversa tradidisse videntur doctores. Dicunt enim quidam, sine confessione oris et satisfactione operis neminem à peccato mundari, si tempus illa faciendi habuerit. Alii verò dicunt, ante oris confessionem et satisfactionem, in cordis contritione peccatum dimitti à Deo, si tamen votum contritendi habeat. Unde propheta, ps. 31: *Dixi: Confitebor adversum me iniquitatem meam Domino; et tu remisisti impietatem peccati mei*. Quod exponens Cassiodorus, ait, in Glossâ ordinariâ: Dixi, id est, deliberavi apud me quod confitebor, et tu remisisti. Magna pietas Dei, qui ad solam promissionem peccatum dimiserit! Votum enim pro operatione judicatur. Item Aug.: Nondum pronuntiat, promittit se pronuntiatum, et Deus dimittit; quia hoc ipsum dicere, quoddam pronuntiare est corde. Nondum est vox in ore ut homo audiat confessionem, et Deus audit. Item: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum, etc.* Alibi etiam legitur, ps. 31: *Quicumque horâ peccator conversus fuerit et ingemuerit, vitâ vivet, et non morietur*. Non dicitur ore confessus fuerit, sed conversus ingemuerit. Unde datur intelligi quòd etiam ore tacente veniam interdum consequimur. Hinc etiam leprosi illi quibus Dominus præcepit ut ostenderent se sacerdotibus, in itinere, antequàm ad sacerdotes venissent, mundati sunt. Ex quo insinuat quòd antequàm ora nostra sacerdotibus aperiamus, id est, peccata confiteamur, à leprâ peccati mundamur. Lazarus etiam non prius de monumento est eductus, et post à Domino suscitatus; sed intus suscitatus, prodit foras vivus, ut ostenderetur suscitatio animæ præcedere confessionem. Nemo enim potest confiteri, nisi suscitatus, quia à mortuo, velut qui non est, perit confessio. Nullus ergo confitetur, nisi resuscitatus. Nemo autem suscitatur, nisi qui à peccato solvitur, quia peccatum mors animæ est, quæ ut est vita corporis, ita ejus vita Deus est. His aliisque pluribus auctoritatibus probatur ante confessionem vel satisfactionem solâ compunctione peccatum dimitti; quod qui negant, eas determinare laborant; nec non in hujus sententiæ depressionem, et ad suæ opinionis assertionem auctorum testimonia inducunt. Ait enim Dominus per Isaiam: *Dic tu iniquitates tuas ut justificeris*. Item Ambr.: Non potest quisquam justificari à peccato, nisi peccatum ipsum antea fuerit confessus. Idem dicit: Confessio à morte animam liberat, confessio aperit paradysum, confessio spem salutis tribuit, quia non meretur justificari, qui in vitâ suâ non vult peccatum confiteri. Illa confessio nos liberat, quæ fit cum poenitentia. Poenitentia vera est dolor cordis, et amaritudo animæ pro malis quæ quisque commisit. Item Joan.: Non potest quisquam gratiam Dei accipere, nisi purgatus fuerit ab omni peccato per Poenitentiae confessionem et per Baptismum. Item Aug.: Agite poenitentiam qualis agitur in Ecclesiâ. Nemo dicat sibi: Occultè ago, quia apud Deum ago, novit Deus qui mihi ignoscit, quia in corde ago. Ergo sine causâ dictum est: *Quæ solveritis super terram, soluta erunt in cælis*? Ergo sine causâ clavos date sunt? Frustramus ergo verbum Christi. Job dicit: *Si erubui in conspectu populi peccata mea confiteri*. Item Ambr.: Venialis est culpa, quam sequitur confessio delictorum. Item August., super illum locum ps. 68: *Non absorbent me profundum, neque urgeat super me puteus os suum*: Puteus est profunditas iniquitatis, in quam si cecideris, non claudet super te os suum, si tu non claudis os tuum; confitere ergo et dic: *De profundis clamavi ad te, Domine*, etc., et evades. Claudis

super illum, qui in profundo contemnit; à quo mortuo, velut qui non sit, perit confessio. Item, nullus debita gravioris poenae accipit veniam, nisi qualemcumque, etsi longe minorem quam debeat, solverit poenam. Ita enim impartitur à Deo largitas misericordiae, ut non relinquatur iustitia disciplinae. Item Hieron.: Qui peccator est, plangat delicta propria vel populi, et ingreditur ecclesiam, de qua propter peccata fuerat egressus; et dormiat in sacco, ut praeteritas delictas per quas Deum offenderat, vitae austeritate compenset. Illis aliisque auctoritatibus nituntur asserere sine confessione vocis et aliqua solutione poenae neminem à peccato mundari.

Cui sententiae potius consentiendum sit.

2. Quid ergo super his sentiendum sit, quid tenendum? Sanè dici potest quod sine confessione oris et solutione poenae exterioris peccata delentur per contritionem et humilitatem cordis. Ex quo enim aliquis proponit mente compuncta se confessurum, Deus dimittit, quia ibi est confessio cordis, etsi non oris, per quam anima interiori mundatur à maculâ et contagio peccati commissi, et debitum aeternae mortis relaxatur. Illa ergo quae superius dicta sunt de confessione et poenitentia, vel ad confessionem cordis, vel ad exteriorem poenam referenda sunt. Sicut illud Aug.: Quod nullus dicitur veniam consequi, nisi prius quantulumcumque peccati solverit poenam, vel de exteriori poena accipiendum est, et ad contentementis vel negligentes referendum, sicut illud: Nemo dicat: Occulte ago, etc. Nonnulli enim in vita peccata confiteri negligunt vel erubescunt, et ideo non merentur justificari. Sicut enim praepcepta est nobis interior poenitentia, ita et oris confessio, et exterior satisfactio, si adsit facultas. Unde nec verè poenitens est, qui confessionis votum non habet. Et sicut peccati remissio munus Dei est, ita poenitentia et confessio per quam peccatum deletur, non potest esse nisi à Deo, ut August. ait. Jam, inquit, donum Spiritus sancti habet qui confitetur et poenitet, quia non potest esse confessio peccati et compunctio in homine ex seipso. Cum enim irascitur sibi quisque et displicet, sine dono Spiritus sancti non est. Oportet ergo poenitentem confiteri peccata, si tempus habeat; et tamen aequum sit confessio in ore, si votum sit in corde, praestatur ei remissio.

Si sufficit soli Deo confiteri.

3. Jam secundum quaestionis articulum inspicimus, scilicet, utrum sufficiat peccata confiteri soli Deo, an oporteat confiteri sacerdoti. Quibusdam visum est sufficere, si soli Deo fiat confessio sine iudicio sacerdotali et confessione Ecclesiae, quia David dixit: *Dixi: Confitebor Domino; et tu remisisti*, etc.; non ait sacerdoti, et tamen remissum sibi peccatum dicit. Item Ambros.: Idèò flevit Petrus, quia culpa obrepsit ei; non invenio quid dixerit, invenio quod flevit. Lacrymas ejus lego, satisfactionem non lego. Sed quod defendi non potest, abluí potest. Lavant lacrymae delictum, quod voce pudor est confiteri. Veniae fletus conaulit, et verecundiae. Hoc idem etiam Maximus dicit episcopus. Item Joannes Chrysost.: Non tibi dico ut te prodas in publicum, neque apud alios te accusas; sed obedire te volo Prophetae dicenti: *Revela Deo vitam tuam*. Ante Deum ergo tua confitere peccata, apud verum iudicem cum oratione delicta tua pronuntia, non lingua, sed conscientiae tuae memoriâ; et tunc demum spera te misericordiam posse consequi. Si habueris peccata tua in mente continuè, nunquam malum adversus proximum in corde tuo tenebis. Idem: Peccata tua quotidie dicito, ut deas illa. Sed si confunderis alicui dicere, dicito ea quotidie in animo tuo; non dico ut confitearis ea conservo tuo, ut tibi exprobet. Dicito Deo, qui curat ea. Nec enim si illi non dixeris, ignorat ea: cum faciebas ea, praesto erat; cum admitteres ea, cognoverat. Numquid ea vult à te cognoscere? Peccare non crubui, et confiteri erubescis? Dicito in hac vita, ut in illa requiem habeas; dicito ingemiscens et lacrymans. In codice scripta

sunt peccata tua. Spongia peccatorum tuorum lacrymae tuae sint. Item Prosper de Poenit., dist. 1, c. Porro illi, et in lib. de Vita contemplat., c. 7: Illi quorum peccata humanam notitiam latent, non ab ipsis confessi, nec ab aliis publicata, si ea confiteri vel emendare noluerint, Deum quem habent testem, ipsum et habituri sunt ultorem. Quid si ipsi sui iudices fiant, et veluti suae iniquitatis ultores, hic in se voluntariam poenam severissimam animadversionis exerceant; temporalibus poenis mutabunt aeterna supplicia, et lacrymis ex verâ cordis contritione fluentibus extinguunt aeterni ignis incendia. Et infra, ibid.: Facilius sibi Deum placabunt illi, qui aut propriis confessionibus crimen produunt, aut nescientibus aliis ipsi in se voluntariae excommunicationis ferunt sententiam: et ab altari cul ministrabant, non altitio, sed officio separati, vitam suam quasi mortuam plangunt; certi quod reconciliati sibi efficacis poenitentiae fructibus, à Deo non solum amissa recipiant, sed etiam supernae civitatis gaudia recipiant. Illi auctoritatibus innituntur qui sufficere contendunt Deo confiteri peccata sine sacerdote. Dicunt enim quod si quis timens detegere culpam suam apud homines, ne inde opprobrio habeatur, vel alii suo exemplo ad peccandum accingantur, et ideo tacet homini, et revelat Deo, consequitur veniam.

Quod non sufficit soli Deo confiteri si tempus adsit, si tamen homini possit.

4. Sed quod sacerdotibus confiteri oporteat, non solum illa auctoritate Jacobi, c. 5: *Confitemini alterutrum peccata vestra*, etc., sed etiam aliorum pluribus testimoniis comprobatur. Ait enim Aug., in hom. 50, de Utilit. ac Necess. Poenit.: Iudicet seipsum homo voluntarie dum potest, et mores convertat in melius, ne cum jam non poterit, praeter voluntatem à Domino iudicetur; et cum in se protulerit severissimam medicinam, sed tantè utilisimam, sententiam, veniat ad antistites per quos illi claves ministrantur Ecclesiae. Tanquam bonus jam incipiens esse filius, maternorum membrorum ordine custodito, à praepositis sacerdotum accipiat satisfactionis suae modum, in offerendo sacrificio contriti cordis devotus et supplex. Id tamen agat, quod non solum sibi prosit ad salutem, sed etiam ad exemplum ceteris: ut si peccatum ejus non modò in gravi ejus malo, sed etiam in tanto scandalo aliorum est, atque hoc expedire utilitati Ecclesiae videtur antistiti, in notitiam multorum vel totius plebis agere poenitentiam non recuset, ne lethali plagâ per pudorem addat tumorem. Cum tanta est plaga peccati et impetus morbi, ut medicamenta corporis et sanguinis Domini differenda sint, auctoritate antistitis, debet se quisque removere ab altari ad agendam poenitentiam, et eadem auctoritate reconciliari. Item Leo papa, de Poen., dist. 1, c. *Multiplex*: Multiplex misericordia Dei ita lapsibus subvenit humanis, ut non modò per Baptismum, sed etiam per poenitentiam spes vitae reparetur; sic divinae voluntatis praesidiis ordinati, ut indulgentiam Dei nisi supplicationibus sacerdotum nequeant obtinere. Christus enim hanc praepositis Ecclesiae tradidit potestatem, ut contentibus poenitentiae satisfactionem darent, et eosdem salubri satisfactione purgatos, ad communionem sacramentorum per januam reconciliationis admitterent. Item Aug., lib. de verâ et falsâ Poenitentia, cap. 10: Quem poenitet, omninò poeniteat, et dolorem lacrymis ostendat; repraesentet vitam suam Deo per sacerdotem, praevieniat iudicium Dei per confessionem. Praecipit enim Dominus inundandis, ut ostenderent ora sacerdotibus; docens corporali praesentia confitenda peccata, non per scripta manifestanda. Dixit enim: Ora monstrate et omnes; non unus pro omnibus, non alium statuatis nuntium qui pro vobis offerat manus Deo à Moysè statutum; sed qui per vos peccatis, per vos erubescatis. Erubescencia enim ipsa partem habet remissionis. Ex misericordia enim hoc praecipit Dominus, ut nemo poeniteret in occulto. In hoc enim quod per seipsum dicit sacerdoti, et erubescencia

Ubi Veritas ait, Joan. 6 : *Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi*; et iterum : *Panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita*. Ex his namque duabus sententiis aperte datur intelligi quia panis ille et iste, non duo, sed unus panis, una caro procul dubio unum efficiat corpus. Illud verè, illud sanè quod sumptum est de Virgine, quod resurrexit, et in cœlum ascendit. Item Greg. in Hom. paschali : Quis fidelium habere dubium possit, in ipsâ immolationis horâ ad sacerdotis vocem cœlos aperiri, in illo Christi mysterio angelorum choros adesse, summa et ima sociari, unum quid ex invisibilibus atque visibilibus fieri? Item : Eodem momento et in cœlum rapitur minister angelorum consociandum corpori Christi, et ante oculos sacerdotis in altari videtur. Sicut divinitas Verbi totum implet mundum, ita multis locis illud corpus consecrat. Nec sunt tamen multa corpora Christi, sed unum corpus et unus sanguis. Ideoque sive plus sive minus quis inde percipiat, omnes æqualiter corpus Christi integerrimè sumunt. Post consecrationem ergo non est ibi substantia panis vel vini, licet species remaneant. Est enim ibi species panis et vini, sicut et sapor. Unde aliud videtur, aliud intelligitur.

Quare sub aliâ specie.

5. Sub aliâ autem specie tribus de causis carnem et sanguinem tradidit Christus, et deinceps sumendum instituit, ut fides, scilicet, haberet meritum, quæ est de his quæ non videntur, quia fides non habet meritum, ubi humana ratio prebet experimentum. Et ideo etiam, ne abhorreret animus quod cerneret oculis, quia non habemus in usu carnem crudam comedere, et sanguinem bibere. Quia ergo Christum vorari dentibus fas non est, in mysterio carnem et sanguinem nobis commendavit. Et etiam ideo, ne ab incredulis religioni christianæ insultaretur. Unde August. de Cons., dist. 2, c. *Sub figurâ* : Nihil rationabilius, quam ut sanguinis similitudinem sumamus; ut et ita veritas non desit, et ridiculum nullum fiat à paganis, quod cruorem occisi hominis bibamus. Ne ergo hoc fieret, et ne veluti quidam horror etiam erroris nobis esset, in similitudinem accipimus sacramentum. Ex præmissis jam liquet, quare sub aliâ specie, et quare sub istâ hoc sacramentum Dominus celebraverit, et celebrari à nobis instituerit.

Quare sub duplici specie.

6. Sed quare sub duplici specie sumitur, cum sub alterutrâ totus sit Christus? Ut ostenderetur totam humanam naturam assumpsisse, ut totam redimeret. Panis enim ad carnem refertur, vinum ad animam, quia vinum operatur sanguinem, in quo sedes animæ à physicis esse dicitur. Ideo ergo in duabus speciebus celebratur, ut animæ et carnis susceptio in Christo, et utriusque liberationis in nobis significetur. Valet enim ad tuitionem corporis et animæ quod percipimus, ut ait Ambros. commentario ad caput 10 Epist. prioris, ad Hebræos, quia caro Christi pro salute corporis sanguis verò pro animâ nostrâ offertur, sicut præfiguravit Moyses. Caro, inquit, pro corpore nostro offertur, sanguis pro animâ; sed tamen sub utraque specie sumitur; quod ad utramque valet, quia sub utraque sumitur Christus. Sed si in alterâ tantum sumeretur, ad alterius tantum, id est, animæ vel corporis, non utriusque pariter tuitionem valere significaretur. Sub utraque specie tamen totus sumitur Christus; nec plus sub utraque, nec minus sub alterâ tantum sumitur. Eadem enim ratio est (ut ait Hilarius, de Cons., dist. 2, c. *Ubi pars est*) in corpore Christi, quæ in manna præcessit. De quo dicitur, Exod. 16 : *Qui plus colligerat, non habuit amplius; nec qui minus paraverat habuit minus*. Et licet sub utraque specie sumatur totus Christus, tamen non fit conversio panis nisi in carnem, nec vini nisi in sanguinem. Nec debent dici duo sacramenta, sed unum, quia sub utraque specie idem sumitur. Neque debet iterari sacramentum, quia benedictio non repetitur super speciem eandem. Neque aliæ substantiæ in sacrificium veritatis offerri

debent, quia de aliis non potest consecrari corpus Christi vel sanguis.

Quare aqua admisceatur.

7. Aqua verò admiscenda est vino, quia aqua populum signat, qui per Christi passionem redemptus est. Calix ergo dominicus, juxta canonem præceptum, aqua in vino mixtus debet offerri, quia videmus in aqua populum intelligi, in vino ostendi sanguinem Christi. Cum ergo in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, et credentium plebs ei in quem credit copulatur, quæ copulatio aquæ et vini sic miscetur in calice Christi, ut mixtio illa non possit separari. Nam si vinum quis tantum offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis.

Julius papa.

8. Si verò queritur an irritum sit quod geritur, si aqua prætermittatur, audi quod sequitur in eodem canone: Non potest, inquit, calix Domini esse aqua sola, aut vinum solum, nisi utrumque misceatur. Item Cyprianus, de Cons. dist. 2, *Non debes*, et c. *Sicut in sanctific.* : Calix Domini non est aqua sola, aut vinum solum, nisi utrumque misceatur; sicut nec corpus Domini potest esse farina sola, nec aqua sola, nisi utrumque fuerit adunatum, et panis unius compage solidatum. Si quis tamen non intendens introducere hæresim, oblivione vel ignorantia aquam prætermiserit, non videtur esse irritum sacramentum; sed ille graviter est corripendus. Nam et Græcorum Ecclesia non apponere aquam dicitur. Quod etiam ex dictis Cypriani videtur posse colligi; ait enim, de Cons. dist. 2, c. *Et Scriptura* : Si quis de antecessoribus nostris vel ignoranter vel simpliciter non hoc servaverit, quod nos Dominus facere et exemplo et magisterio docuit, potest simplicitati ejus indulgentiâ Domini venia concedi. Nobis verò non potest ignosci, qui nunc à Domino instructi sumus ut calicem Domini cum vino mixtum, secundum quod Dominus obtulit, offeramus. Et hoc videtur, quod si quis simpliciter vel ignoranter vinum offerat sine aqua, sacramentum conficiat. Aqua verò nullatenus sine vino potest offerri in sacrificio, nec panis nisi de frumento; nec granum frumenti, nisi redactum fuerit in panem; quia Christus et panem se dicit, et grano frumenti se comparat. Quod ergo supra dictum est, non posse vinum solum offerri, determinari oportet : recipit enim exceptionem. Non potest, nisi simpliciter vel ignoranter fiat; vel non potest, id est, non debet. Quibusdam tamen videtur hoc generaliter verum. Colligitur etiam ex prædictis, quod Christus vinum aqua mixtum dedit discipulis. Corpus verò tale dedit, quale tunc habuit, id est, mortale et passibile. Nunc verò sumitur à nobis immortale et impassibile; nec tamen majorem habet efficientiam. Eucharistia quoque intincta non debet dari populo pro supplemento communionis, quia non legitur Christus alicui discipulorum præbuisse panem intinctum nisi Judæ. Tunc verò non accepit Judas corpus Christi, sed tantum panem; corpus verò et sanguinem Christi ante cum aliis discipulis perceperat.

DISTINCTIO XII.

UBI ILLA ACCIDENTIA FUNDANTUR.

1. Si autem queritur de accidentibus quæ remanent, id est, de speciebus et sapore et pondere, in quo subiecto fundentur, potius mihi videtur fatendum existere sine subiecto, quam esse in subiecto, quia ibi non est substantia, nisi corporis et sanguinis dominici, quæ non afficitur illis accidentibus. Non enim corpus Christi talem habet in se formam, sed qualis in judicio apparebit. Remanent ergo illa accidentia per se subsistentia ad mysterii ritum, ad gustûs fideique suffragium; quibus corpus Christi habens formam et naturam suam tegitur.

De fractione et partitione.

2. Solet etiam queri de fractione et partitione quæ ibi videtur fieri, utrum vera sit; et si ibi vera fractio est, cujus rei sit, vel in quâ re fiat. Cùmque non sit ibi alia substantia quam Christi, si in aliqua substantiâ est

tabant aeterna supplicia; et illud: Facilius Deum placebunt sibi, qui aut propriis confessionibus crimen produnt, aut nescientibus aliis in se sententiam excommunicationis ferunt, ad publicam confessionem et satisfactionem referri oportet. Non enim solis sacerdotibus jus ligandi atque solvendi datum est, si cuique suo arbitrio se poenā vel excommunicationis sententiā ligare, et absque sacerdotali iudicio seipsum Deo vel altari reconciliare licet, quod ecclesiasticæ institutioni et consuetudini penitus repugnat. Potius ergo si publicē peccasti, publicē confitere te reum, et emenda. Si verō occultē deliquisti, etiam sic non taceas, nec tamen dico ut publices. Taciturnitas enim peccati ex superbiā nascitur cordis. Ideo enim peccatum suum quis celat, ne reputetur foris qualem se jam divino conspectui exhibuit, quod ex fonte superbiæ nascitur. Species enim superbiæ est se velle iustum videri qui peccator est; atque hypocrita convincitur qui instar primorum parentum vel tergiversatione verborum peccata sua levigare contendit, vel sicut Cain peccata sua reticendo suppressere querit. Ubi ergo superbia regnat et hypocrisis, humilitas locum non habet. Sine humilitate verō alicui veniam sperare non licet. Ubi est ergo taciturnitas confessionis, non est speranda venia criminis. Jam certissimē liquet quā sit detestabile peccati silentium, et ē converso quā sit necessaria confessio. Est enim confessio testimonium conscientiae Deum timentis. Qui enim timet iudicium Dei, peccatum non erubescit confiteri. Perfectus timor solvit omnem pudorem; confessio peccati pudorem habet, et ipsa erubescencia est gravis poenā. Ideoque iubemur confiteri peccata, ut erubescenciam patiamur pro poenā, nam hoc ipsum pars est divini iudicii. Si ergo queritur an confessio sit necessaria, cū in contritione jam deletum sit peccatum, dicimus quia quædam punitio peccati est, sicut satisfactio operis. Per confessionem etiam intelligit sacerdos qualiter debeat iudicare de crimine. Per eam quoque peccator fit humilior et cautior.

DISTINCTIO XVIII.

DE REMISSIONE SACERDOTIS.

1. Ille quæri solet si peccatum omnino dimissum est à Deo per cordis contritionem, ex quo poenitens votum habuit confitendi, quid postea dimittatur ei à sacerdote. Video enim quid vinculo eum ligat, scilicet temporalis poenæ, sed non à quo eum absolvat. Et ideo quæro. Ante poenitudinem quippe cordis, anima rei maculam habet et fœtorem peccati, atque aeternæ ultionis vinculo ligata existit. Si verō ante confessionem per cordis contritionem Deus per seipsum sine ministerio sacerdotis et debito omnino relaxat, et animam interiùs purgat à contagione et fœtore peccati: quid ergo mundat, quid dimittit sacerdos? ubi sunt claves illæ quas Dominus tradidit Petro et successoribus ejus, dicens, Matth. 16: *Tibi dabo claves regni colorum*, etc. *Quaecumque ligaveris super terram, erunt ligata et in celo; et quaecumque solveris super terram, erunt soluta*, etc. Luc. 5? Ut autem præmissa questio plenius explicari valeat, quasi aliū ducto rete, de his clavibus et usu earum disseramus.

De clavibus.

2. Claves istæ non sunt corporales, sed spirituales, scilicet discernendi scientia, et potentia iudicandi, id est, ligandi et solvendi; quā dignos recipere, et indignos debet excludere à regno ecclesiasticus iudex, qui sicut habet jus ligandi, ita solvendi. Unde Ambr., de Poen., dist. 1, c. *Verbum Dei*: Dominus par jus et solvendi esse voluit, et ligandi, qui utrumque pari conditione permisit. Ergo qui solvendi jus non habet, nec ligandi habet. Et infra: Certum est quod Ecclesiæ utrumque licet, hæresis utrumque non habet. Jus enim hoc solis permissum est sacerdotibus. Recte ergo Ecclesiæ hoc sibi vindicat, quæ veros sacerdotes habet; hæresis vindicare non potest, quæ veros sacerdotes non habet.

De usu clavium.

3. Usus verō harum clavium multiplex est: discernere, scilicet, ligandos et solvandos, ac deinde ligare vel solvere. Qui enim, ut ait Gregor., indignos ligat vel solvit, propriā potestate se privat, id est, dignum privatione se facit.

Si sacerdos potest dimittere vel retinere peccata.

4. Sed queritur utrum à peccato solvere valeat sacerdos, id est, à culpā; ut culpā maculam abstergat, vel debitum aeternæ mortis solvere valeat. Quidam arbitrati sunt, cū peccator dupliciter ligatus teneatur, ut prædictum est, scilicet, mentis contagione ac cæcitate, et debito future poenæ, alterum curari per Deum, alterum solvi per sacerdotem. Patitur enim per peccatum quasdam tenebras interiores et maculas, à quibus nisi liberetur, projicietur in tenebras exteriores. Cū autem liberatur ab his, suscitatur à morte peccati. Unde Apostolus: Surge qui dormis, et illuminabit te Christus. Solus enim Christus, non sacerdos, animam resuscitat, ac, pulsas tenebris interioribus et maculis, eam illuminat et mundat, qui animæ faciem lavat; debitum verō aeternæ poenæ solvere concessit sacerdotibus. Quod in resurrectione Lazari signatum asserunt; quem Christus prius per se interiùs vivificavit, deinde foras exire jussit, eumque adhuc ligatum solvere apostolis præcepit; quia, ut aiunt, ipse interiùs animam à caligine maculæque peccati emundat, sacerdotibus verō dedit vinculum aeternæ mortis solvere. Alii verō dicunt solum Deum, non sacerdotem, debitum aeternæ mortis dimittere, sicut et animam interiùs per se vivificat; nec tamen disflentur sacerdotibus traditam potestatem peccata dimittendi et retinendi, quibus dictum est, Joan. 10: *Quorum remiseritis peccata*, etc. Sicut enim Christus retinuit sibi potestatem Baptismi, ita et Poenitentiae. Et ideo sicut interiùs gratiā suā animam illuminat, ita et simul debitum aeternæ mortis relaxat. Ipse enim per seipsum peccata poenitentium tegit; et tunc tegit quando ad poenam non reservat. Tunc ergo tegit, quando debitum poenæ solvit. Quod autem ipse tegat, aperte dicit Aug. exponens illum locum psalmi 31: *Quorum tecta sunt peccata*, id est, cooperta et abolita. Si enim texit Deus peccata, noluit advertere; si noluit advertere, noluit animadvertere, id est, punire, sed ignorare. Ita ergo dicit à Deo tecta, ut Deus non videat, id est, aeternaliter puniat. Videre enim Dei peccata, est ad poenam imputare. Avertere autem faciem à peccatis, hoc est ea ad poenam non reservare. Item Hieron., Comment. ad eundem psal.: Quibus Deus dimittit peccata, tegit ne in iudicio revelentur. Item Cassiodorus ad eundem ps., super eo loco: *Beatus vir qui*, etc.: Qui gravia habent peccata, aliis Deus imputat, aliis per misericordiam non imputat. Ex his aperte ostenditur quod Deus ipse poenitentem solvit à debito poenæ; et tunc solvit quando intus illuminat, inspirando veram cordis contritionem. Cui sententiæ ratio suffragatur, et auctoritates attestantur. Nemo enim verē compungitur de peccato, habens cor contritum et humiliatum, nisi in charitate. Qui autem charitatem habet, dignus est vitā aeternā. Nemo autem simul vitā et morte dignus est. Non est ergo tunc ligatus debito aeternæ mortis. Filius enim iræ esse desiit ex quo diligere cœpit. Ex tunc ergo solutus est ab irā, quæ non manet super illum qui credit in Christum, sed super illum qui non credit. Non ergo postmodum per sacerdotem cui constituitur ab irā aeternā liberatur, à quā jam liberatus est per Dominum, ex quo dixit: *Confitebor*. Solus ergo Deus hominem interiùs mundat à peccati maculā, et à debito aeternæ poenæ solvit; qui per prophetam ait, Isaia 45: *Ego solus deleo iniquitates et peccata populi*. Item Ambr.: Verbum Dei dimittit peccata, sacerdos est iudex. Sacerdos quidem officium suum exhibet, sed nullius potestatis jura exercet. Idem Aug., tract. 121 super Joan.: Nemo tollit peccata, nisi solus Deus, qui est Agnus tollens peccata mundi. Tollit autem et dimittendo quæ facta sunt, et adjuvando ne fiant, et perducendo ad vitam, ubi omnino fieri non possunt.

His aliisque pluribus testimoniis docetur Dominum solum per se peccata dimittere; et sicut dimittit quibusdam, ita et aliorum quorundam peccata retinet. *Quod sacerdotes etiam dimittunt, et tenent peccata, suo modo.*

5. Nec idcirco tamen negamus sacerdotibus concessam potestatem dimittendi et retinendi peccata, cum hoc Veritas in Evangelio aperte doceat. Hinc August. ait, lib. de verâ et falsâ Pœn., c. 10: Ecclesie charitas, quæ per Spiritum sanctum diffunditur in cordibus eorum qui participes sui sunt, peccata dimittit; eorum qui non sunt, tenet. Idem: Sacerdotes possunt confidentibus parcere: quibus enim remittunt remittit Deus. Lazarum enim de monumento suscitatum obtulit discipulis solvendum, per hoc ostendens potestatem solvendi concessam sacerdotibus. Dixit enim, Matth. 16: *Quodcumque solveritis super terram, erit solutum et in cælo*, etc.; hoc est: Ego Deus, et omnis cœlestis curiæ ordines, et omnes sancti in gloria meâ laudant vobiscum et confirmant quos ligatis et solvitis. Non dixit quos putatis ligare et solvere; sed in quos exercetis opus justitiæ vel misericordiæ. Aliter autem, vel alia opera vestra in peccatores non cognosco. Idem, lib. de Bapt. parvul., l. 6: Cum veraciter ad Deum converso peccata dimittuntur, ab eis dimittuntur, quibus ipse veraci conversione conjungitur Spiritus sanctus ea dimittit, qui datus est omnibus sanctis sibi charitate coherentibus, sive se noverint corporaliter, sive non. Similiter cum alicujus tenentur peccata, ab eis tenentur à quibus ille cordis pravitæ disjungitur, sive notis corporaliter, sive ignotis. Omnes enim mali spiritualiter à bonis sejuncti sunt. Ecce, hic dicit peccata dimitti, vel teneri à sanctis viris, et tamen Spiritum sanctum ea dimittere dicit. Et quod majori consideratione dignum est, idem etiam dicit quod Deus per se vel per sanctos tantum dimittit peccata. Ait enim sic: Sacramentum gratiæ dat Deus etiam per malos: ipsam verò gratiam non nisi per seipsum, vel per per sanctos suos. Et idcirco remissionem peccatorum vel seipsum facit, vel per ipsius columbæ membra, quibus ait: Si cui dimiseritis, dimittetur. Ecce quàm varia à doctolibus traduntur super his; et in hæc tantâ varietate quid tenendum? Hoc sanè dicere ac sentire possumus, quod solus Deus dimittit peccata et retinet; et tamen Ecclesiæ contulit potestatem ligandi et solvendi, sed aliter ipse solvit vel ligat, aliter Ecclesia. Ipse enim per se tantum dimittit peccatum, qui et animam mundat ab interiori maculâ, et à debito æternæ mortis solvit.

Quomodo sacerdotes ligant vel solvant à peccatis.

6. Non autem hoc sacerdotibus concessit, quibus tamen tribuit potestatem solvendi et ligandi, id est, ostendendi homines ligatos vel solutos. Unde Dominus leprosum sanitati prius per se restituit, deinde ad sacerdotes misit, quorum judicio ostenderetur mundatus. Ita etiam Lazarum jam vivificatum obtulit discipulis solvendum. Quia etsi aliquis apud Deum sit solutus, non tamen in facie Ecclesiæ solutus habetur, nisi per judicium sacerdotis. In solvendis ergo culpis vel retinendis, ita operatur sacerdos evangelicus et judicat, sicut olim legalis in illis qui contaminati erant leprâ, quæ peccatum signat. Unde Hieron. Comment. ad cap. 16 Matth., ubi Dominus ait Petro: *Tibi dabo claves regni cœlorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis*. Hunc, inquit, locum quidam non intelligentes, aliqui sumunt de supercilio Phariseorum, ut damnare innoxios, vel solvere se putent noxios, cum apud Deum non sententia sacerdotum, sed reorum vita queratur. In Levitico se ostendere sacerdotibus jubentur leprosi, quos illi non faciunt leprosos vel mundos, sed discernunt qui mundi vel immundi sunt. Ita et hic aperte ostenditur quod non semper sequitur Deus Ecclesiæ judicium, quæ per surreptionem et ignorantiam interdum judicat, Deus autem semper judicat secundum veritatem. Et in remittendis vel in retinendis culpis id juris et officii habent evangelici sacerdotes, quod olim habebant sub

lege legales in curandis leprosis. Hi ergo peccata dimittunt vel retinent, dñm dimissa à Deo vel retenta judicant et ostendunt. Ponunt enim sacerdotes nomen Domini super filios Israel, sed ipse benedicit, ut legitur in Numeris. Hunc modum ligandi et solvendi Hieronymus supra notavit.

7. Ligant quoque sacerdotes, dñm satisfactionem Pœnitentiæ confitentibus imponunt. Solvunt, cum de eâ aliquid dimittunt, vel per eam purgatos ad sacramentorum communionem admittunt; quem modum superius Leo papa notavit. Secundum hunc modum dicuntur etiam sacerdotes dimittere peccata vel retinere. Unde superius Aug., libro de verâ et falsâ Pœn., cap. 10, dixit: Quibus remittunt, et remittit Deus, etc. Opus enim justitiæ exercent in peccatores, cum eos justâ pœnâ ligant; opus misericordiæ, dñm de eâ aliquid relaxant, vel sacramentorum communioni conciliant; alia opera in peccatores exercere nequeunt. Et notandum est quia quos satisfactione pœnitentiæ ligant, eo ipso à peccatis solutos ostendunt, quia non imponitur alicui satisfactio pœnitentialis, nisi quem sacerdos verè pœnitentem arbitratur. Aliis verò non imponit; et eo ipso peccatum retineri à Deo judicant. Quod autem hoc ad claves pertineat August. ostendit dicens, in libro de Pœnitentiâ: Frustrat claves Ecclesiæ, qui sine arbitrio sacerdotis pœnitentiam agit, si sine oris confessione criminis indulgentiam imprecatur. Est et alius modus ligandi et solvendi, qui per excommunicationem geritur, dñm aliquis secundum canonicam disciplinam tertio vocatus ad emendationem manifesti delicti, et satisfacere vilipendens, sententiâ Ecclesiæ à loco orationis, et sacramentorum communionem, et fidelium consortio præscinditur, ut erubescat, et pudore sceleris conversus pœniteat, ut sic spiritus ejus salvus sit, 1 Cor. 5. Quod si pœnitentiam profertus respiciunt, negatæ communioni admittitur, et Ecclesiæ reconciliatur. Hæc autem Ecclesiæ anathematizatio; hanc pœnam illis qui dignè percelluntur, infligit, quia gratia Dei et protectio illius amplius subtrahitur, ac sibi ipsis relinquuntur, ut sit eis liberum ruere in interitum peccati, in quos etiam major diabolo serviendi datur potestas. Orationes quoque Ecclesiæ, et benedictionum ac meritorum suffragia, eis nequaquam suffragari putantur.

Quomodo secundum hos modos intelligendum sit illud: Quodcumque solveritis, etc.

8. Secundum hos ligandi et solvendi modos, quomodo verum est quod dicitur, Matth. 16: *Quodcumque solveritis super terram, erit solutum et in cælis; et quodcumque ligaveritis super terram, erit ligatum et in cælis*? etc. Aliquando enim ostendunt solutos vel ligatos, qui ita non sunt apud Deum; et pœnâ satisfactionis vel excommunicationis interdum indignos ligant vel solvunt; et indignos sacramentis admittunt, et dignos admitti arcent. Sed intelligendum est hoc in illis quorum merita solvi vel ligari postulant. Tunc enim sententia sacerdotis judicio Dei et totius cœlestis curiæ approbatur et confirmatur, cum ita ex discretionem procedit, ut reorum merita non contradicant. Quoscumque ergo solvant vel ligant, adhibentes clavem discretionis reorum meritis, solvantur vel ligantur in cælis, id est, apud Deum, quia divino judicio sacerdotis sententia sic progressa approbatur et confirmatur. Quos ergo secundum merita sententia Ecclesiæ percellit, lædit, et illi foris sunt apud Deum. Qui autem non meruit, sententiâ Ecclesiæ non læditur, nisi contemnat. Unde Origenes, super Leviticum, homil. 14, ad 24 caput: Exit quis à veritate, à fide, à charitate, per hoc exit de castris Ecclesiæ, etiamsi episcopi voce non abjiciatur, sicut contra aliquis non recto judicio foras mittitur; sed si non egit ut mereretur exire, nihil læditur. Interdum enim qui foras mittitur, intus est; et qui foras est, intus videtur retineri. Eccequalis et quantus est usus apostolicarum clavium. Jam ostensum est ex parte qualiter sacerdotes dimittant peccata vel teneant, et tamen retinuit sibi Deus quandam singularem potestatem dimittendi vel retinendi, quia ipse

solus per se debitum æternæ mortis sorvit, et animam interioris purgat.

Quæ sint interiores tenebræ et interior macula.

9. Hic queritur quæ sit illa macula et quæ sint illæ tenebræ interiores à quibus Deus interioris animam purgat, cum veram poenitentiam immittit. De tenebris et interiori caliginè satis facile est et intelligere, et respondere. Cum enim quis mortaliter delinquit, et gratiæ virtutis privatur, si qua præcessit, et naturalium bonorum elisionem patitur. Unde et intellectus obtunditur, et totus homo interior obtenebratur; et ita quasi caligine quâdam mens obvolvitur, quæ caligo peccati poena est. Hanc verò Deus pellit, cum poenitentiam immittit, per quam perditâ bona restituit, et vitia reparat. Unde Propheta, psal. 147: *Nebulam sicut cinerem spargit*. Sed quæ est macula peccati, à quâ animam lavat? Ecce enim quis voluit facere homicidium, et patravit; quo patrato desinit tam velle, quam facere; nondum tamen verè et humiliter poenitet, nec confiteri proponit. Quæ ergo remansit in animâ illius macula? Mala voluntas quidem fuit macula illius animæ; sed illa transit. Macula etiam est, si poenitere contemnit; sed hoc est peccatum aliud à præcedenti. Quæ ergo macula remansit, à quâ ipse in Poenitentia purgatur? Polluta quidem est anima, quousque poeniteat, sicut erat, dum in eâ prava erat voluntas. Sicut enim qui tangit morticinum vel aliud immundum, ita pollutus est post tactum quousque lavatur, sicut fuit dum tangeret; sic post actum peccati ita polluta remanet anima, sicut fuit in ipso actu peccati, quia ita est longè à Deo per dissimilitudinem, qui est vita et munditia mentis, sicut fuit dum peccatum ageret. Ipsa ergo dissimilitudo quæ inest animæ ex peccato, et est à Deo elongatio, animæ macula intelligitur, à quâ purgatur in Poenitentia. Hoc autem solus Deus facit, qui solus suscitât animam et illuminat; quod sacerdotes nequeunt, qui tamen medici sunt animarum. Unde Propheta, psal. 87: *Numquid medici suscitabunt, et confitebuntur tibi?* quod exponens Aug. ait: Boni doctores rectè medici dicuntur, qui viventes curare ministerio possunt, sed non mortuos suscitare. Solâ enim Dei gratiâ mortui reviviscunt.

DISTINCTIO XIX.

QUANDO HÆ CLAVES DANTUR ET QUIBUS.

1. Postquàm ostensum est quæ sint claves apostolicæ, et quis earum usus, superest investigare quando istæ claves dantur, et quibus. Dantur hæ claves per ministerium episcopi alicui in promotione sacerdotii. Cum enim recipit ordinem sacerdotalem, simul et has claves recipit. Sed non videtur quòd omnes vel soli sacerdotes has claves habeant, quia plerique ante sacram ordinationem scientiam discernendi habent, plures post consecrationem eâ carent. Sanè dici potest quòd alteram clavium istarum, id est, scientiam discernendi, non habent omnes sacerdotes, unde dolendum est atque lugendum. Multi enim, licet indisciplinati, atque scientiæ quâ emungere debent, exortes, sacerdotii gradum recipere præsumunt, vitâ et scientiâ eo indigni; qui nec ante sacerdotium, nec post, scientiam habent discernendi qui ligandi sint vel solvendi. Ideoque illam clavem in consecratione non recipiunt, quia semper scientiâ carent. Qui verò ante sacerdotium scientiâ discernendi præditi sunt, licet habeant discretionem, non tamen in eis clavis est, quia non valent eâ claudere vel aperire. Ideoque cum promovetur in sacerdotem, clavem discretionis rectè dicitur accipere, quia ante habita discretio augetur, et fit in eo clavis, ut eâ jam valeat uti ad claudendum vel aperiendum.

Si alteram clavem omnes sacerdotes habeant, scilicet, potentiam ligandi et solvendi.

2. Cùmque jam constet non omnes sacerdotes illas duas claves habere, quia scientiâ discernendi plerique carent; de alterâ, id est, potentiâ ligandi et solvendi, quaritur utrùm omnes sacerdotes eam habeant. Quidam enim hanc potestatem putant illis sôlis esse

concessam, qui doctrinam simul ac vitam apostolorum servant. Illas enim claves promisit Dominus Petro, et imitatoribus ejus tantum, ut aiunt; qui etiam auctoritatibus utuntur in munimentum suæ opinionis. Hoc enim dicunt Aug. sensisse, ubi superius ait, in lib. de Bapt. contra Donat., l. 5, c. 21: Remissionem peccatorum vel per seipsum facit Deus, vel per columbæ membra. Dicit etiam idem peccata dimitti vel teneri à sanctis. Idem super Exodum, c. 120, ubi de lamina aureâ legitur: *Erat autem lamina aurea semper in fronte sacerdotis*: Hæc, inquit, significat fiduciam bonæ vitæ, quam qui verè perfectèque, non significatione, sed veritate sacerdos habet, solus potest auferre peccata. Item Gregor., in Tract. evang. hom. 27: Illi soli habent in hac carne positi potestatem ligandi et solvendi, sicut sancti apostoli, qui illorum exempla simul cum doctrinâ tenent. Item ex dictis Origen.: Hæc potestas soli Petro concessa est, et imitatoribus Petri. Nam quicumque vestigia Petri imitantur, habent rectè ligandi et solvendi potestatem. His aliisque testimoniis innuitur, qui asserunt potestatem ligandi ac solvendi illis solis concessam sacerdotibus, qui vitâ et doctrinâ pollebent sicut apostoli.

Aliorum sententia verior.

3. Aliis autem videtur, quod et mihi placere fateor, cunctis sacerdotibus hanc clavem dari, scilicet, ligandi et solvendi; sed non eam rectè ac dignè habent, nisi qui vitam et doctrinam apostolicam servant. Nec præmissæ auctoritates malos sacerdotes hanc potestatem negant habere; sed illos solos dignè ac rectè hanc potestate uti significant, qui præditi sunt vitâ et doctrinâ apostolicâ, quia soli ipsorum apostolorum imitatores dignè rectèque possunt ligare et solvere. Et per Dominum tantum vel per sanctos in quibus habitat Spiritus sanctus, dignè et rectè fit remissio vel retentio peccatorum. Fit tamen et per illos qui sancti non sunt, sed non dignè vel rectè. Dat enim Deus benedictionem dignè poscenti, etiam per indignum ministrum. Quòd verò hanc potestatem habeant omnes sacerdotes, Hieronym. testatur super illum locum Evangelii ubi Dominus dixit Petro, Matth. 16: *Tibi dabo claves regni cælorum*. Habent enim, inquit, eandem judicariam potestatem alii apostoli; habet et omnis Ecclesia in episcopis et presbyteris. Sed idèò Petrus eam specialiter accepit, ut omnes intelligant quòd quicumque ab unitate fidei et societate Ecclesiæ se separaverit, nec à peccatis solvi, nec cælum potest ingredi. Item quòd sacerdos, etiam si malus sit, gratiam tamen transfundit pro suæ dignitatis officio, August. ostendit dicens, in lib. Quæst. de veteri Testam.: Dictum est à Domino in Numeris, cap. 6, ad Moysen et Aaron sacerdotes: *Vos ponite nomen meum super filios Israel, et ego Dominus benedicam eos*; ut gratiam traditam per ministerium ordinatî transfundat hominibus, nec voluntas sacerdotum obesse vel prodesse possit, sed meritum benedictionem poscentis. Quanta autem sit dignitas sacerdotalis officii et ordinis, hinc advertamus. Dictum est, Joan. 11, de nequissimo Caiaphâ inter cætera: *Hoc autem à semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni illius, prophetauit*; per quòd ostenditur Spiritum gratiarum non personam sequi digni vel indigni, sed ordinem traditionis: ut quamvis aliqui boni meriti sit, non tamen possit benedicere nisi fuerit ordinatus, ut officii ministerium exhibeat. Dei autem est effectum tribuere benedictionis. Hinc evidenter ostenditur ordinem non privari potestate tribuendi gratiam ob ministri indiguitatem. Huic tamen August. sententiæ videtur obviare quòd ait Esychius, super Levit. cap. 9, lib. 2. Sacerdotes, inquit, non propriâ virtute benedicunt; sed quia figuram Christi gerunt, et propter eum qui in ipsis est, plenitudinem benedictionis tribuunt; nec solum is qui sacerdotium sortitus est, sed quicumque Christum in seipso habet, et ejus figuram gerit, per conversationem bonam, sicut Moyses, idoneus est ut benedictionem præstet. Ecce hic habes, quòd non solum sacerdos, sed omnis in quo Christus habitat,

benedictionem præstat. Sed alia est benedictio quæ solis sacerdotibus congruit, alia quæ ab omnibus bonis communiter exhibetur. Denique illi sacerdotes, in quibus Christus habitat, benedictionis plenitudinem tribuere dicuntur, non quia soli illi transfundant gratiam, sed quia illi soli licet et dignè id agunt. Nec subditos mali vitæ sacerdotis lædit, si bona faciunt quæ ille dicit. Unde Gregorius: Multi, dum plus vitam sacerdotum quam suam discutiant, in erroris foveam dilabuntur, minus considerantes quod non eos vitæ sacerdotum læderet, si humiliter bonis sacerdotum admonitionibus aurem accommodarent.

De hoc quod scriptum est in Malachia: Maledicam benedictionibus vestris.

4. Præmissæ verò sententiæ quæ dicitur etiam per mali sacerdotis ministerium transfundi gratiam benedictionis videtur obviare quod Dominus per Malachiam prophetam, c. 2, malis sacerdotibus comminatur: *Maledicam benedictionibus vestris.* Et alibi, Ezech. 13: *Vae his qui vivificant animas quæ non vivunt, et mortificant animas quæ non moriuntur!* Si enim maledicit Dominus benedictionibus eorum, et si animæ quæ vivificant non vivunt, quomodo per eos gratia benedictionis transfunditur? Sed illud capitulum, *Maledicam*, etc., quidam referunt ad hæreticos, qui ab Ecclesiâ præcisi sunt, et ad excommunicatos, quorum benedictiones sunt maledictiones his qui eorum sequuntur errores. Illud verò alterum, scilicet, *vivificant*, etc., super omnes illos sacerdotes exponunt, qui absque clave scientiæ et formæ bonæ vitæ præsumunt ligare vel solvere. Sed nullus officio sacerdotis uti debet, nisi immunis sit ab illis quæ in aliis iudicis; alioquin seipsum condemnat.

Qualis esse debet iudex ecclesiasticus.

5. Qualem autem oportet esse qui aliorum iudex constituitur, August. describit ita dicens, lib. de verâ et falsâ Pœnit., cap. 20: Sacerdos cui omnis offertur peccator, ante quem statuitur omnis languor, in nullo eorum sit iudicandus, quæ in alio iudicare est promptius. Judicans enim alium, qui est iudicandus, condemnat seipsum. Cognoscat ergo se, et purget in se quod alijs videt sibi offerre; caveat ut à se projecerit quicquid in alio damnosum reperit. Animadvertat quod qui sine peccato est, primus in illam lapidem mittat, Joan. 8. Ideo enim liberavit peccatricem, quia non erat qui justè projiceret lapidem. Quomodo lapidaret, qui se lapidandum cognosceret? Nullus enim erat sine peccato; in quo intelligitur omnes crimine fuisse reos, nam venialia remittebantur per caeremonias. Si quod ergo in eis peccatum erat, criminale erat. In hoc ergo patentissimum est crimen sacerdotum esse detestabile, qui non prius se iudicant antequam alios aligant. Caveat spiritualis iudex, sicut non commisit crimen nequitiae, ita non careat munere scientiæ. Oportet ut sciat cognoscere quicquid debeat iudicare. Judiciali enim potestas hoc postulat, ut quod debet iudicare discernat. Diligens ergo investigator sapienter interroget à peccatore quod forsitan ignorat, vel verecundia velit occultare. Cognito verò crimine, varietates ejus non dubitet investigare, et locum, et tempus, et cætera quæ supra diximus; quibus cognitis, adsit benevolus paratus erigere et secum onus portare; habeat dulcedinem in affectione, discretionem in varietate, doceat perseverantiam, caveat ne corruat, ne justè perdat judicialiam potestatem. Et si pœnitentia possit ei acquirere gratiam, non tamen mox restituit in potestatem primam. Et si Petrus post lapsum restitutus fuerit, et sæpè lapsis sacerdotibus reddita sit dignitatis potestas, non tamen est necesse ut omnibus concedatur quasi ex auctoritate. Invenitur auctoritas quæ concedit et quasi imperat. Invenitur auctoritas alia quæ non concedit, sed velat; quæ Scripturæ non repugnant, sed concordant. Cum enim tot sunt qui labuntur, ut pristinam dignitatem ex auctoritate defendant, et quasi usum peccandi sibi faciant, recidenda est spes ista. Si verò locus est ubi ista non concurrant, restitui possunt qui peccant. Hactenus Augustin., cap.

superius citato 10. Ex his satis perpenditur qualis debeat esse sacerdos qui alios ligat et solvit; discretus, scilicet, et justus; alioquin mortificat sæpè animas quæ non moriuntur, et vivificat quæ non vivunt; et ita incidit in maledictionis iudicium. Illud autem Malachiae, scilicet: *Maledicam benedictionibus vestris*; sive super hæreticos tantum et excommunicatos, sive super omnes sacerdotes qui vitæ et scientiæ carentes benedicere præsumunt, dictum accipiatur, sic intelligi potest: Maledicam benedictionibus vestris, id est, his quæ in eis benedictionibus possidetis, quia faciam ea cedere vobis in maledictionem, non benedictionem. Quia etsi benedicunt sanctis, non hoc faciunt ex vero corde; et ideo eorum benedictio eis vertitur in maledictionem. Vel maledicam benedictionibus vestris, id est, quod à vobis benedicunt, à me erit maledictum; quia benedicunt iniquè agentibus, adulanturque peccantibus, dummodò divites sint. (Hieron., non longè à principio commentarii ad 2 cap. Malach.)

DISTINCTIO IX.

DE HIS QUI IN FINE PœNITENT.

1. Sciendum est etiam quod tempus pœnitentiæ est usque ad extremum articulum vitæ; unde Leo papa, de Pœn., dist. 7: Nemo est desperandus, dum in hoc corpore constitutus est: quia nonnunquam quod diffidentia ætatis differtur, consilio maturiore perficitur. Aug. tamen de pœnitentiam differentibus ita scribit: Si quis positus in ultimâ necessitate voluerit accipere Pœnitentiam, et si accipit et mox reconciliatur, et hinc vadit, fateor vobis, non illi negamus quod petit; sed non præsumimus quia benè hinc exit. Si securus hinc exierit, ego nescio. Pœnitentiam dare possumus, securitatem non. Numquid dico, damnabitur? Sed nec dico liberabitur. Vis ergo dubio liberari? age pœnitentiam dum sanus es. Si sic agis, dico tibi quia securus es, quia pœnitentiam egisti eo tempore quo peccare potuisti. Si vis agere pœnitentiam quando jam peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa. Item: Duæ res sunt; aut ignoscitur tibi, aut non ignoscitur; quid horum tibi sit futurum nescio. Ergo tene certum, et dimitte incertum. Sed quare hoc dixit Aug., cum pœnitentia quæ in fine agitur, in psalmo 140 appelletur *sacrificium vespertinum*, quod erat acceptabilius in lege; et cum in quacumque die invocetur Deus, adsit; et quacumque hora ingemuerit, et conversus fuerit peccator, vitæ vivet, et non morietur? Sed illa dixit Aug., propter illos qui pœnitentiam usque in finem vitæ protrahunt; et tunc non ex Dei amore videntur pœnitere, sed timore mortis, quasi ex necessitate. Unde idem, lib. de Pœnit. verâ et falsâ, cap. 17, quasi aperiens quare superiora dixerit, ait: Nullus expectet quando peccare non potest. Arbitrii enim libertatem querit Deus, ut deleri possint commissa; non necessitatem, sed charitatem; non tantum timorem, quia non in solo timorè vivit homo. Quem ergo serò pœnitet, oportet non solum timere iudicem, sed diligere; quia sine charitate nemo salvus esse potest. Non ergo tantum timeat pœnam, qui pœnitet, sed anxietur pro gloriâ. Quæ conversio si contigerit alicui etiam in fine, desperandum non est de ejus remissione. Sed quoniam vix vel rarè est tam justa conversio, timendum est de pœnitente serò, maxime cum filii quos illicitè dilexit, sint presentes, uxor et mundus ad se vocet. Multos solet serotina pœnitentia decipere. Sed quoniam Deus semper potens est, semper etiam in morte juvare valet, quibus placet. Cum ergo opus sit non hominis, sed Dei, fructifera pœnitentia, inspirare eam potest quandoque vult suâ misericordiâ, et remunerare ex misericordiâ, quos dammare potest ex iustitiâ. Sed quoniam multa sunt quæ impediunt, et languentem retrahunt, periculosum est, et interitui vicinum, ad mortem protrahere pœnitentiæ remedium. Sed magnum est, cui Deus tunc inspirat (ei quis est) veram pœnitentiam. Sed si etiam sic conversus vitæ vivat, et non moriatur, non promittimus quod evadat omnem pœnitenti. Nam prius purgandus est igne pur-

gationis, qui in aliud seculum distulit fructum conversionis, juxta August., ibidem, cap. 18. Hic autem ignis, etsi æternus non sit, miro tamen modo gravis est; excellit enim omnem poenam, quam unquam passus sit aliquis in hac vitâ. Nunquam in carne tanta inventa est poena, licet mirabilia martyres passi sint tormenta, et multi nequiter tanta sæpè sustinuerunt supplicia. Ex his satis ostenditur quàm periculosum sit differre poenitentiam usque in finem vitæ. Si tamen etiam tunc vera habeatur poenitentia, hominem liberat, et vitam mortuo impetrat; non sic tamen ut nullam sentiat poenam, nisi fortè tanta sit vehementia gemitus et contritionis, quæ sufficiat ad delicti punitionem. Licet ergo sit difficile ut tunc sit vera poenitentia quæ tam sera venit, quando cruciatus membra ligat et dolor sensum opprimit, ut vix homo aliquid cogitare valeat, melior est tamen sera quàm nulla. Poenitentia enim etsi in extremo vitæ hiati advenit, sanat et liberat. Multum sera fuit latronis poenitentia; sed non fuit sera indulgentia. Sed licet latro veniam meruisset in fine de omni crimine, non tamen dedit baptizatis peccandi et perseverandi auctoritatem.

De his qui hic poenitentiam non complent.

2. Si verò queritur de illis qui in hac vitâ poenitentiam non complent, utrùm transiit sint per ignem purgatorii, ut ibi compleant quod hic minus fecerunt, idem dicimus de istis esse sentiendum, et de his qui in extremis poenitent. Si enim tanta fuerit cordis contritio et delicti exprobratio, ut sufficiat ad puniendum peccatum, liberi ab aliis poenis transeunt ad vitam, etsi inexplata fuerat poenitentia, quia perfecte poenituerunt, et ingemuerunt corde. Qui verò non adeo conteruntur corde et ingemiscunt pro peccato, si ante expletionem poenitentia discesserint, ignem purgatorium sentient, et gravius punientur quàm si hic implerent poenitentiam. *Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis*, Hebr. 10. Deus enim cum sit misericors et justus, ex misericordiâ poenitentem ignoscit, non reservans peccatum ad poenam æternam. Ex justitiâ verò impunitum non dimittit delictum. Aut enim punit homo, aut Deus. Homo autem punit poenitendo, Deus autem poenam exigendo. Et est poenitentia interior, et exterior. Si ergo interior poenitudo fuerit tanta ut sit sufficiens ultio peccati, Deus qui hoc novit, ab illo qui taliter poenitet, ulterius poenam non exigit. Si verò interior poenitudo non sufficit in vindictam peccati, nec exterior poenitentia impletur, Deus qui modos et mensuras peccatorum et poenarum novit, addit poenam sufficientem. Studeat ergo quisque sic delicta corrigere, ut post mortem non oporteat poenam tollere. Aug., de verâ et falsâ Poenitentia, cap. 19: Quædam enim peccata mortalia, in poenitentia sunt venalia; non tamen innox sanantur. Sæpè enim infirmus moreretur, si non medicaretur; non tamen statim medicatus sanatur. Languet post victurus, qui prius erat moriturus. Qui autem impoenitens moritur, omnino moritur, et æternaliter cruciatur. Si enim semper viveret, semper peccaret.

De illo cui sacerdos indiscretus injungit parvam poenitentiam.

3. Si verò de illo queritur, qui satisfactionem injunctam impleverit, quæ ignorantia vel negligentia sacerdotis, peccato condigna non fuit, utrùm de vitâ migrans, ab omni poenâ liber sit, idem respondeo quod de supra de illo qui poenitentiam non complevit dixi. Quod si tantum est lamentum interioris doloris, ut sufficiat in vindictam peccati, omnino liberatus est; si verò non sufficit dolor interior simul cum poenâ injunctâ, addet Deus poenam. Quod autem interdum sufficit dolor interior ad vindictam peccati, certum documentum habemus in illo latrone, Luc. 23, qui solâ mentis contritione et confessione, statim ut conversus fuit, paradisum ingredi meruit. Sed quia dispensatores Ecclesiæ, contritionis quantum non perpendunt, quibus non est datum intelligere occulta cordium, omnibus leges poenitentia constitunt, tam magis quàm minus de peccato dolentibus. Quorum

studium ad hoc præcipuè tendere debet, ut cordis dolorem (quantum fas est) cognoscant, et secundum ipsius modum satisfactionem injungant; unde August. in Enchir., c. 65: In actione poenitentia, ubi tale commissum est, ut is qui commisit à Christi etiam corpore separaretur, non tam considerata est mensura temporis quàm doloris. *Cor enim contritum et humiliatum Deus non despicit* (psal. 50). Verum quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, nec in aliorum notitiam nisi per verba vel alia quæcumque signa procedit, cum sit coram illo cui dicitur, psal. 37: *Gemitus meus à te non est absconditus*; rectè constituuntur ab his qui Ecclesiis præsumunt tempora poenitentia, ut satisfaciatur etiam Ecclesiæ, in qua peccata ipsa remittuntur; extra eam quippe non remittuntur. Ipsa enim Spiritum sanctum pignus accepit, sine quo non remittuntur ulla peccata. Item Hieronym., de Poenit., dist. 4: Mensuram temporis in agenda poenitentia idèò non satis aperit præfigunt canones pro unoquoque crimine, ut de singulis dicant qualiter unumquodque emendandum sit; sed magis in arbitrio sacerdotis intelligendum relinquendum statuerunt, quia apud Deum non tantum valet mensura temporis quantum doloris; nec abstinentia tantum ciborum quantum mortificatio vitiorum. Idèò que tempora poenitentia pro fide et conversatione fidelium poenitentium abbrevianda præcipiunt, et pro negligentia protrahenda; pro quibusdam tamen culpis modi poenitentia sunt impositi.

Quod morientibus non sit imponenda satisfactio, sed innotescenda.

4. Solet etiam queri utrùm satisfactionis lex morituris sit imponenda. De quo Theodorus Cantuariensis episcopus in Poenitentiali suo sic ait, 26, q. 7: Ab infirmis in periculo mortis positus, pura inquirenda est confessio peccatorum; non tamen est illis imponenda quantitas poenitentia, sed innotescenda, et cum amicorum orationibus, et elemosynarum largitionibus, pondus poenitentia sublevandum, si fortè migraverint. Si verò convaluerint, poenitentia modum à sacerdote impositum diligenter observent. Aliis verò, pro qualitate peccati, poenitentia decernenda est præsidium arbitrio. Unde Leo papa, 26, q. 7: Tempora poenitendinis habita moderatione constituenda sunt tuo iudicio, prout conversorum animos perspexeris esse devotos. Pariter etiam habere debes ætatis senilis intuitum, et respicere periculorum quorumcumque, vel ægritudinum necessitates.

In necessitate non est neganda poenitentia vel reconciliatio.

5. Sciendum etiam quod tempore necessitatis non est neganda poenitentia vel reconciliatio poenitentibus. Unde Leo papa, ibid., q. 6: His qui tempore necessitatis et periculi urgentis instanti præsidium poenitentia et mox reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda; quia misericordiæ Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora definire. Quod si ita aliquæ ægritudine aggravati sunt, ut quod paulò ante poscebant, sub præsentii significare non valeant, testimonia eis fidelium circumstantium prodesse debebunt; simulque poenitentia et reconciliationis consequantur beneficium. Item Julius papa, ibid.: Si presbyter poenitentiam abnegaverit morientibus, reus erit animarum; quia Dominus ait, Ezech. 18: *Cum conversus fuerit, tunc salvus erit*. Vera enim confessio ultimo tempore potest esse, quia non modò temporis, sed etiam cordis Deus inspector est, sicut latro probat.

Quod presbyter non reconciliet inconsulto episcopo, nisi necessitate cogente.

6. Non debet tamen presbyter poenitentem reconciliare inconsulto episcopo, nisi ultima necessitas cogat. Unde in Carthaginiensi concilio, 26, q. 6: Presbyter inconsulto episcopo non reconciliet poenitentem, nisi absente episcopo, vel ultima necessitas cogat. Cujuscumque poenitentis publicum crimen est, quod universam commoverit urbem, aut absidam, scilicet, introitum ecclesiæ manus ei imponatur. Item Aurelius

dixit, 26, q. 6, c. *Si jubet* : Si quis in periculo constitutus fuerit, et se reconciliari divinis altaribus petierit, si episcopus absens fuerit, non debet presbyter consulere episcopum, et sic periclitantem sine ejus præcepto reconciliare. Inconsulto verò episcopo non potest excommunicatus, vel publicè poenitentes presbyter reconciliare. Unde in Carthaginensi concilio II, ibid., statutum est ut chrisma vel reconciliatio poenitentium, et puellarum consecratio à presbyteris non fiat. Item, reconciliare quemquam in publicà missà presbytero non liceat; puellarum tamen consecratio, consulto episcopo, per presbyterum fieri valeat. Unde in eodem concilio II, ibid. : Presbyter inconsulto episcopo virgines non consecret; chrisma verò nunquam conficiat. Sicut præcepto episcopi potest presbyter consecrare virgines, sic et reconciliare poenitentes.

An oblatio ejus sit recipienda, qui currens ad poenitentiam prævenitur morte.

7. Si autem queritur de illo qui ad poenitentiam festinans sacerdotem invenire non potuit, et ita decessit; utrum oblatio ejus sit recipienda, dicimus quia est. Unde in Apanensi concilio, 26, q. 6 : Si aliquis fuerit mortuus qui non sit confessus, et testimonium habet bonum, et non poterat venire ad sacerdotem, sed præoccupavit eum mors in domo vel in vià, faciant pro eo parentes ejus oblationem ad altare, et dent redemptionem pro captivis.

DISTINCTIO XXI.

DE PECCATIS QUÆ POST HANC VITAM DIMITTUNTUR.

1. Solet etiam queri utrum post hanc vitam aliqua peccata remittantur. Quòd aliqua post hanc vitam remittantur Christus ostendit in Evang., ubi ait : *Qui peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro.* Ex quo datur intelligi, sicut PP. tradunt, quòd quedam peccata in futuro dimittuntur. Quedam enim culpæ in hoc seculo relaxantur; quedam verò parvæ etiam in futuro, quæ quidem post mortem gravant; sed dimittuntur si digni sunt, si bonis actibus in hac vitâ meruerint ut dimittantur eis. De illis etiam quæ ædificant lignum, fenum, stipulam, dicit August. quòd ignem tribulationis transitorie invenient cremabilia ædificata quæ secum portaverunt homines cremantes. Ait enim sic, in lib. 21 de Civit. Dei, c. 26 : Post istius sanè corporis mortem, donec de igne purgatorio veniat ad diem damnationis et remunerationis, si hoc temporis intervallo spiritus defunctorum qui ædificaverunt lignum, fenum, stipulam, hujusmodi ignem dicantur perpeti, quem alii non sentiunt qui hujusmodi ædificia non portaverunt, ut inveniant ignem transitorie tribulationis venialia concremantem, non redarguo, quia forsitan verum est. Sed quia dicitur : Salvus erit quasi per ignem, contemnitur illa ignis. Gravior tamen erit ignis ille, quàm quicquid potest homo pati in hac vitâ. Ille apertè insinuat quòd illi qui ædificant lignum, fenum, stipulam, quedam cremabilia ædificia, id est, venialia peccata secum portant; quæ in igne emendatorio cremantur. Unde constat quedam venialia peccata post hanc vitam deleri.

Quòd alii citius, alii tardius purgantur in igne.

2. In illo autem igne purgatorio alii tardius, alii citius purgantur, secundum quòd ista pereuntia magis vel minus amaverunt. Unde August., in Enchir., cap. 69 : Post hanc vitam incredibile non est nonnullos fideles per ignem quemdam purgatorium, quàm magis minusve bona pereuntia dilexerunt, tantò tardius citiusque salvari. Unde non frustra illa tria distinguit Apostolus, lignum, fenum, stipulam, quæ illi ædificant, qui etsi aliena non rapiant, rebus tamen infirmitati concisus aliquà dilectione inherant. Qui secundum suos amandi modos, vel diutius ut lignum, vel minus ut fenum, vel minimum ut stipula, ignem sustinebunt. Qui verò superædificant aurum, argentum et lapidem pretiosum, de utroque igne securi sunt : non solum de illo æterno qui cruciaturus est impios in æternum, sed

etiam de illo emendatorio quo purgabantur quidam salvandi.

Oppositio.

3. Ille objici potest : Si per lignum, fenum, stipulam, venialia intelliguntur peccata, et nullus adeò perfectus est qui venialiter non peccet, ergo qui ædificant aurum, argentum et lapidem pretiosum, ædificant etiam lignum, fenum, stipulam; ergo per ignem transibunt. Ad quòd dicimus, quia non omnis qui venialiter peccat, lignum, fenum, stipulam ædificat; sicut è converso non omnis qui contempletur Deum, et diligit proximum, et opera bona facit, ædificat aurum, argentum, lapidem pretiosum. Et tamen in auro intelligitur contemplatio Dei, in argento dilectio proximi, in lapide pretioso bona opera. Sed illi qui ædificant lignum, fenum, stipulam, Deum contemplantur, et proximum diligunt, et opera bona faciunt; nec tamen ædificant aurum, argentum, et lapidem pretiosum. Hæc enim ædificat, qui sic illa tria facit, ut cogitet quæ sunt Dei, et quomodo placeat Deo, non mundo. Lignum verò, et fenum, et stipula, accipi possunt secularium rerum, quamvis licet concessarum, tales cupiditates, ut amitti sine animi dolore non possint. Hæc ergo ædificat is qui cogitat quæ mundi sunt, quomodo placeat mundo; qui circa divitiis suas quodam carnali affectu tenetur, et tamen ex eis multa beneficia facit, nec pro eis aliquod fraudis vel rapinæ molitur. Ex his ergo patet quòd non idem homo simul hæc et illa ædificat. Illa enim ædificatio perfectorum tantum est, qui non cogitant placere mundo, sed tantum Deo; qui etsi venialiter aliquando peccant, fervore charitatis ita absuntur in eis peccatum, sicut gutta aque in camino ignis; et ideò nunquam secum portant cremabilia. Hæc autem inferior ædificatio minorum est, qui non tantum Deo, sed etiam mundo, placere cogitant, Deum tamen præponunt. Si verò mundum præponerent, non superædificarent, sed destruerent fundamentum. Affectiones ergo carnales quibus dediti sunt donibus, conjugibus, possessionibus, ita ut nihil præponant Christo, illis tribus significantur; quæ in mentes perfectorum non cadunt, etsi alia venialia admittant. In cordibus verò minorum interdum durant usque in finem, qui cum talibus ædificiis transeunt, sed dissolvuntur in igne. Ipsi verò merite fundamenti salvi erunt, gravissimum tamen poenam sentient. Ex quo apparet quantum hic misericordiam exhibet Deus, et quantum ibi exerceat severitatem, cum pro eodem peccato multò gravius ibi puniat, quàm hic. (Aug. in Enchir. Idem de Fide et Operibus, cap. 16.)

Opinio quorundam cum objectione.

4. Sed forte dices illud esse accipiendum de poenâ peccati, non de ipso peccato, quòd Gregor., 23 dist., cap. *Qualis hic*, lib. 4 Dialog., cap. 159, dicit quedam levia in futuro dimittenda. Si enim veram poenitentiam habuerit quis, peccata omnia dimissa sunt ei; sed poena forte remansit. Idcirco quæ si verè poenitens obiit, sine peccato transit. Si autem verè poenitens non est in obitu, maculam portat quæ nunquam delebitur. Qui verò ædificat lignum, fenum, stipulam, verè poenitet, quia bonus est, et charitatem habet, et in charitate de hac vitâ transit; ergo sine peccato transit, non sequitur. Verum quidem est, quia bonus est, et charitatem habet, verè poenitet; et tamen cum veniali peccato transit, quod non delevit Poenitentia. Poenitentia enim non delet nisi peccatum illud quod deserit homo. Tale autem peccatum sæpè in hac vitâ non relinquunt ab homine; et tamen verè poenitens est, etsi non de omnibus venialibus poeniteat. Potest enim quis de omni mortali, et de omni veniali poenitere, excepto uno vel pluribus, venialibus quidem; sicut habet quis charitatem, et unum vel plura venialia; quod de criminalibus nullatenus esse potest. Est enim aliquis bonus charitatem habens, sed adhuc quodam cupiditatis affectu amans hæc secularia; talis existens subitâ morte opprimitur. In illo terreno affectu mortuus est, et tamen salvabitur, à quo non se hic absolvit; ergo

post hanc vitam ab illo purgabitur. Constat ergo quædam peccata, scilicet levia, post hanc vitam dimitti. Si verò de pœnâ peccati illud intelligi voluissent auctores, cur magis commemorassent levia quàm gravia, cum etiam gravium pœna hic inexplata post hanc vitam restet?

De generali confessione, quid prosit.

5. Post hæc considerandum est quid prosit confessio illa, ubi singula peccata quæ quisque fecit, non exprimuntur. Sanè dici potest quòd omnia criminalia semel saltem oportet in confessione exprimi, nisi aliqua à mente exciderint. Sed quia nemo delicta intelligit omnia, generaliter saltem ea confiteri, quorum memoriam non habes, et sic nihil celasti de sceleribus tuis. Venialia verò, ut ait August. in resp. 5, contra Pelag., quia innumerabilia sunt, sufficit generaliter confiteri, nisi aliqua sint frequenter iterata; perfectius est tamen etiam illa exprimere si vales. Ideoque quotidie generaliter fit confessio in Ecclesiâ, pro venialibus, scilicet, peccatis, quæ quotidie admittimus, et pro illis mortiferis quorum notitiam non habemus. Unde August. : Veritatem dicit Deo pœnitens, quando nihil illi de commissis sceleribus scelat; non quòd et si voluntate celaverit, Deus, ignoret, sed veritatem sibi dici vult ab eo, ut veniam consequatur. Si verò mente aliqua exciderint, confitetur veritatem Deo, cum generaliter dixerit : Deus, qui nostri occulta cordis, et opera mea et delicta à te non sunt abscondita, quibus veniam largiaris precor; et hæc est veritas confitentis, quam diligit Deus. Unde psalm. 50 : *Ecce enim veritatem dilexisti*, hic insinuat quòd generalis confessio etiam mortalia delet, quorum intelligentia non habetur.

Nemo confiteatur peccata quæ non fecit.

6. Sicut autem pœnitens celare non debet peccatum suum, quia superbia est, ita nec, humilitatis causâ, fateri se reum illius quod se non commisisse nescit; quia incauta est talis humilitas, et peccatorem constituit. Unde August., de Verbis Apostoli, sermone 29 : Cum humilitatis causâ mentiris, si non eras peccator antequam mentireris, mentiendo efficeris quod vitaras; quia veritas in te non est, nisi ita te dixeris peccatorem, ut etiam esse cognoscas. Veritas autem ipsa est, ut quod es dicas. Nam quomodo est veritas ubi regnat falsitas?

De pœnis sacerdotis qui peccatum publicat confitentis.

7. Caveat autem sacerdos ne peccata confitentium aliis prodât; aliquando deponatur. Unde Gregor., de Pœn., dist. 6 : Sacerdos ante omnia caveat ne de his qui ei confitentur peccata alicui recitet, non propinquis, non extraneis; nec, quod absit, pro aliquo scandalo. Nam si hoc fecerit, deponatur, et omnibus diebus vite suæ ignominiosus peregrinando pergat. Quod verò dictum est, ut pœnitens eligat sacerdotem scientem ligare et solvere, videtur contrarium ei quod in canonicis reperitur, ut nemo, scilicet, aliterius parochianum judicare præsumat. Sed aliud est favore vel odio proprium sacerdotem continere, quod canones prohibent; aliud cæcum vitare, quod Urbanus facere monet, ne si cæcus cæcum ducat, ambo in foveam cadant. Ait enim Urbanus II, 16, q. 4 : Placuit ut nulli sacerdotum deluceps liceat quemlibet commissum alteri sacerdoti ad pœnitentiam suscipere, sine ejus consensu cui se prius commisit, nisi pro ignorantia illius cui prius confessus est. Qui verò contra hoc facere tentaverit, gradus sui periculo subiacebit.

DISTINCTIO XXII

DE PECCATA DIMISSA REDEANT.

1. Cumque multis auctoritatibus supra sit assertum, in verâ cordis contritione peccata dimitti ante oris confessionem vel operis satisfactionem, et etiam qui aliquando in crimen relapsus est, quæritur si post cordis contritionem confiteri contempserit, vel in peccatum idem vel simile ceciderit, an peccata dimissa redeant. Cujus questionis solutio obscura est et perplexa, aliis auctoritatibus, aliis contra negantibus peccata se-

mel dimissa ulterius replicari ad pœnam. Qui verò dicunt peccata dimissa redire, subditi se mununt testimoniis. Ambrosius ait, de Pœn., dist. 4 : Donate invicem, si alter in alterum peccat; alioquin Deus repetit dimissa. Si enim in his contemptus fuerit, sine dubio revocabit sententiam per quam misericordiam dederat; sicut in Evangelio de servo nequam legitur, qui in conservum suum impius deprehensus est. Item Rabanus : Nequam servum tradidit Deus tortoribus, quoadusque redderet universum debitum; quia non solum peccata quæ post Baptismum homo egit, reputantur ei ad pœnam, sed etiam originalia quæ in Baptismo sunt ei dimissa. Item Gregor. : Ex dictis evangelicis constat quia si ex toto corde non dimittimus quod in nos delinquitur, et hoc rursùm exigitur quod jam nobis per pœnitentiam dimissum fuisse gauderamus. Item August., super Luc., lib. 4, c. 47 : Dicit Deus : Dimitte, et dimittetur tibi; si ego prius dimisi, dimitte vel postea. Nam si non dimiseris, revocabo te, et quicquid dimiseram replicabo tibi. Item : Qui divini beneficii oblitus, suas vult vindicare injurias, non solum de futuris peccatis veniam non merebitur, sed etiam præterita quæ jam sibi dimissa credebant ad vindictam ei replicabuntur. Item Beda : *Revertar in domum meam*, etc. : Timendus est ille versiculus, non exponendus, ne culpa quam in nobis extinctam credebamus, per incuriam nos vacantes opprimat. Item : Quacumque enim post Baptisma sive pravitas hæretica, seu cupiditas mundana arripuerit, mox omnium prosternet in ima vitiorum. Item Augustinus : Redire dimissa peccata, ubi fraterna charitas non est, apertissime Dominus in Evangelio docet in illo servo à deo dimissum dominus debitum petiit, eo quòd ille in conservo suo debitum nollet dimittere. His auctoritatibus innituntur qui dicunt peccata dimissa, si replicantur, redire simpliciter. Quibus opponitur : Si quis pro peccato de quo pœnituit, et indulgentiam accepit, iterùm puniatur, non videtur justum. Si puniatur pro eo quòd peccavit et non emendavit, justitia est aperta. Si verò requiritur quod fuerat condonatum, vel injustitia est, vel justitia occulta. Videtur etiam Deus bis in idipsum judicare, et duplex tribulatio consurgere; quod Scriptura negat. Sed ad hoc potest dici quòd neque duplex tribulatio consurgit, neque judicat Deus bis in idipsum. Hoc enim fieret si post condignam satisfactionem et sufficientem pœnam iterùm puniret; sed non satisfacit dignè et sufficienter, qui non perseveravit. Debit enim jugem peccati habere memoriam, non ad faciendum, sed ad cavendum. Debit non oblivisci omnes retributiones Dei, quæ tot sunt quot sunt peccatorum remissiones. Tot ergo debuit cogitare dona Dei quot mala sua, ac pro illis usque in finem gratias agere. Sed quia ingratus ad vomitum, sicut canis, rediit, antea bona mortificavit, et peccatum dimissum revocavit, ut cui humiliato ante Deus peccatum dimiserat, ei postea elato et ingrato imputet.

Altorum sententia.

2. Sed quia absolum videtur ut peccata dimissa iterùm imputentur, placet quibusdam neminem pro peccatis semel dimissis iterùm à Deo puniri; sed idè dicuntur dimissa redire et imputari, quia propter ingratitudinem ita reus et peccator constituitur, ut antè fuerat. Sic enim quod dimissum fuerat dicitur exigi, quia remissionis perceptæ ingratus, ita reus fit ut antè fuerat. Utrique parti questionis probati favent doctores. Idèque alicui parti non præjudicans, studioso lectori judicium relinquo, addens mihi tutum fore ac saluti propinquum, sub mensâ dominorum micæ edere.

Quid sit hic sacramentum et res.

3. Post prædicta, restat investigare quid in actione pœnitentiæ sit sacramentum et res. Sacramentum enim signum est sacræ rei. Quid ergo hic signum est? Quidam dicunt, ut Grandolphus, sacramentum hic esse quod exterius tantum geritur, scilicet exterior pœnitentia quæ est signum interioris pœnitentiæ,

officium deserat, et odium ex corde dimittat, et bona quæ injustè abstulit, restituat. Nec tamen desperet; interim quidquid boni facere potest, hortamur ut faciat, ut Deus cor ejus illustret ad pœnitentiam. Cùm sit pœnitentia interior et exterior, de utrâque per præmissa satis apparet quæ sit vera, et quæ sit falsa.

De tribus actionibus pœnitentiæ.

3. Prædictis verò adjiciendum est quòd tribus modis agitur pœnitentia: ante Baptismum, scilicet, de prioribus peccatis; post Baptismum, de gravioribus quæ post committuntur. Est etiam pœnitentia venialium quotidiana, quæ etiam humilium est, et perfectorum; unde Ang. hom. 50, de Utilit. et Necess. Pœnit.; et lib. de Medicinâ pœnit., c. 2: Tres sunt actiones pœnitentiæ, quas necum eruditio vestra recognoscit. Una est quæ novum hominem parturit, donec per Baptismum omnium præteritorum ablutio fiat peccatorum; quia nullus suæ voluntatis arbiter, nisi pœniteat eum veteris vitæ, novam inchoare potest; à quâ parvuli sunt immunes cùm baptizantur, quia nondum possunt uti libero arbitrio, quibus tamen ad remissionem originalis peccati prodest eorum fides à quibus offeruntur. Altera est actio pœnitentiæ post Baptismum, quæ sit pro illis peccatis quæ legis Decalogus continet. Agunt ergo homines pœnitentiam ante Baptismum de peccatis prioribus, ita tamen ut etiam baptizentur; sicut Petrus ait, Act. 2: *Agite pœnitentiam, et baptizentur unusquisque vestrum in nomine Domini*, etc. Agunt etiam pœnitentiam, si post Baptismum ita peccaverint, ut excommunicari et reconciliari postea mereantur. Est etiam pœnitentia bonorum et humilium fidelium poena quotidiana, in quâ peccata tundimus dicentes, Matth. 6: *Dimitte nobis debita nostra*, etc. Neque ea nobis dimitti volumus quæ dimissa nobis in Baptismo non dubitamus, sed illa quæ humanæ fragilitati, quamvis parva, tamen crebra subreperit; quæ si collecta contra nos fuerint, ita nos gravabunt et oppriment, sicut unum aliquid grande peccatum. Quid enim inter est ad naufragium an uno grandi fluctu navis operiatur et obruat, an paulatim subrepens aqua in sentinam per negligentium culpam impleat navem, et submergatur? Ideò jejunium, et eleemosyna, et orationes invigilent, in quibus eum dicimus: *Dimitte nobis debita nostra*, etc., manifestamus nos habere quod nobis dimittatur; et his verbis humiliter animas nostras, quotidianam agere pœnitentiam non cessamus.

De satisfactione venialium.

4. Quæ autem pro venialibus sit satisfactio sufficiens, Aug. insinuat ita iniqui in Euch., cap. 71: De quotidianis et brevibus levibusque peccatis, sine quibus hæc vita non ducitur, quotidiana oratio fidelium satisficit. Eorum enim est dicere: *Pater noster qui es in cælis*, etc. Delet omnino hæc oratio minima et quotidiana peccata. I et et illa à quibus vita fidelium etiam sceleratè gesta, sed pœnitendo in melius commutata discedit. Sicut veraciter dicitur: *Dimitte nobis debita nostra*, ita et veraciter dicatur: *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*, id est, sic fiat quod dicitur; quia et ipsa eleemosyna est veniam petentibus omnino ignoscere. Ex his aliisque præmissis jam facile est intelligere quæ pro venialibus sit exhibenda satisfactio. Sufficit enim Dominica oratio cum jejunio et eleemosynis: sic tamen ut præcedat contritio allquantula, et addatur confessio, si adsit facultas; de quâ confessione post tractabitur. Pro gravioribus verò peccatis hæc etiam in satisfactione adhibenda sunt, sed multò vehementius atque districtius, quia, ut ait August., in lib. de pœn. Medicinâ, c. 5, et hom. 50, de Utilit. ac Necess. pœnit., ad agendam Pœnitentiam non sufficit mores in melius commutare, et à malis factis recedere, nisi de his quæ facta sunt satisfaciatur Domino per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus eleemosynis.

DISTINCTIO XVII.

TRIA PROPONUNTUR QUÆRENDA, PRIMUM AN SINE CONFESSIONE DIMITTATUR PECCATUM.

1. Ille oritur quæstio multiplex. Primò enim quæritur utrum absque satisfactione et oris confessione, per solam cordis contritionem peccatum alicui dimittatur; secundo an alicui sufficiat confiteri Deo sine sacerdote; tertio, an laico fideli facta valeat confessio. In his etiam docti diversa sentire inveniuntur, quia super his varia ac penè adversa tradidisse videntur doctores. Dicunt enim quidam, sine confessione oris et satisfactione operis neminem à peccato mundari, si tempus illa faciendi habuerit. Alii verò dicunt, aut oris confessionem et satisfactionem, in cordis contritione peccatum dimitti à Deo, si tamen votum cogitendi habeat. Unde propheta, ps. 31: *Dixi: Confitebor adversum me iniquitatem meam Domino; et tu remisisti impietatem peccati mei*. Quod exponens Cassiodorus, ait, in Glossâ ordinariâ: *Dixi*, id est, deliberavi apud me quod confitebor, et tu remisisti. Magna pietas Dei, qui ad solam promissionem peccatum dimiserit! Votum enim pro operatione judicatur. Item Aug.: Nondum pronuntiat, promittit se pronuntiaturum, et Deus dimittit; quia hoc ipsum dicere, quoddam pronuntiare est corde. Nondum est vox in ore ut homo audiat confessionem, et Deus audit. Item: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum*, etc. Alibi etiam legitur, ps. 31: *Quicumque horum peccator conversus fuerit et ingemuerit, vitâ vivet, et non morietur*. Non dicitur ore confessus fuerit, sed conversus ingemuerit. Unde datur intelligi quòd etiam ore tacente veniam interdum consequimur. Hinc etiam leprosi illi quibus Dominus præcepit ut ostenderent se sacerdotibus, in itinere, antequàm ad sacerdotes venirent, mundati sunt. Ex quo insinuat quòd antequàm ora nostra sacerdotibus aperiamus, id est, peccata confiteamur, à leprâ peccati mundamur. Lazarus etiam non prius de monumento est eductus, et post à Domino suscitatus; sed intus suscitatus, prodiiit foras vivus, ut ostenderetur suscitatio animæ præcedere confessionem. Nemo enim potest confiteri, nisi suscitatus, quia à mortuo, velut qui non est, perit confessio. Nullus ergo constitetur, nisi resuscitatus. Nemo autem suscitatur, nisi qui à peccato solvitur, quia peccatum mors animæ est, quæ ut est vita corporis, ita ejus vita Deus est. His aliisque pluribus auctoritatis probatur ante confessionem vel satisfactionem solâ compunctione peccatum dimitti; quod qui negant, eas determinare laborant; nec non in hujus sententiæ depressionem, et ad suæ opinionis assertionem auctorum testimonia inducunt. Ait enim Dominus per Isaiam: *Dic tu iniquitates tuas ut justificeris*. Item Ambr.: Non potest quisquam justificari à peccato, nisi peccatum ipsum antea fuerit confessus. Idem dicit: Confessio à morte animam liberat, confessio aperit paradisum, confessio spem salutis tribuit, quia non meretur justificari, qui in vitâ suâ non vult peccatum confiteri. Illa confessio nos liberat, quæ sit cum pœnitentiâ. Pœnitentia vera est dolor cordis, et amaritudo animæ pro malis quæ quisque commisit. Item Joan.: Non potest quisquam gratiam Dei accipere, nisi purgatus fuerit ab omni peccato per Pœnitentiæ confessionem et per Baptismum. Item Aug.: Agite pœnitentiam qualis agitur in Ecclesiâ. Nemo dicat sibi: Occulte ago, quia apud Deum ago, novit Deus qui mihi ignosci, quia in corde ago. Ergo sine causâ dictum est: *Quæ solveritis super terram, soluta erunt in cælis*? Ergo sine causâ claves dæ sunt? Frustramus ergo verbum Christi. Job dicit: *Si erubui in conspectu populi peccata mea confiteri*. Item Ambr.: Venialis est culpa, quam sequitur confessio delictorum. Item August., super illum locum ps. 68: *Non absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum*: Puteus est profunditas iniquitatis, in quam si cecideris, non claudet super te os suum, si tu non claudis os tuum; confiteri ergo et dic: *De profundis clamavi ad te, Domine*, etc., et evades. Claudis

verborum officiorumque divinatorum sordidæ vitæ pedibus conculcent (Clemens papa, dist. 25). In sacramento ergo septiformis Spiritûs septem sunt gradus ecclesiastici, scilicet : ostiarii, lectores, exorcistæ, acolyti, diaconi, subdiaconi, sacerdotes ; omnes tamen clerici vocantur, id est, sortiti. Corona enim signaculum est quo signantur in partem sortis ministerii divini. Corona regale decus significat, quia *servire Deo regnare est*. Unde ministri Ecclesiæ reges esse debent, ut se et alios regant ; quibus Petrus ait, 1. 2 : *Vos estis genus electum, regale sacerdotium*, etc. Summitas capitis desuper nudatur, ut eorum mens ad Dominum libera monstretur, quæ revelatâ facie gloriam Dei contempletur. Summitas enim capitis est eminentia mentis. Denudatio capitis est revelatio mentis. Clericus enim secretorum Dei non ignarus esse debet. Tondentur etiam capilli usque ad revelationem sensuum, scilicet, oculorum et aurium, ut vitia in corde et opere pullulantia doceantur præcidenda, ne ad audiendum et intelligendum verbum Dei præpediatur mens, pro quo servato reddetur in excelsis corona. Tonsuræ autem ecclesiasticæ usus à Nazareis exortus videtur, qui prius crine servato, deinde ob vitæ continentiam caput radebant, et capillos in igne sacrificii ponebant. Hinc usus inolevit, ut qui divinis cultibus mancipantur, quasi Nazarci, id est, sancti, crineposito inveniantur (Hug., de Coron. et Tons., lib. 2, part. 3). Sicut ad Ezechiel, c. 5, dicitur : *Fili hominis, sume gladium acutum, et duc super caput tuum et barbaram*. In Actibus etiam apostolorum, Priscillam et Aquilam hoc fecisse legimus. Paulus quoque et alii quidam discipuli Christi hoc fecerunt. Rectè ergo in quibuslibet gradibus constituti, clerici vocantur, quorum nomina et rationes nominum Isidorus exponens, ait, in lib. 7 Etym. : Cleros et clericos hinc appellatos esse credimus, quia Matthias electus est sorte, quem primum per apostolos legimus ordinatum. Cleros enim Græcè, Latine sors vel hereditas dicitur. Ideo ergo dicti sunt clerici, quia sunt de sorte Domini, vel quia Deum patrem habent. Generaliter verò clerici nuncupati sunt omnes qui in Ecclesiâ deserviunt ; quorum gradus et nomina sunt hæc : ostiarius, lector, etc.

De ostiariis.

3. Ostiarii iidem et janitores sunt, qui in veteri Testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur in illud immundus. Dieti autem ostiarii, eò quod præsent ostiis templi. Ipsi enim tenentes clavem, omnia intus et extra custodiunt, atque inter bonos et malos habentes iudicium, dignos recipiunt, indignos respiciunt. Unde et eis, cum ordinantur, claves Ecclesiæ dantur ab episcopo, et dicitur eis, de Cons., dist. 23, cap. *Ostiarius* : Sic agite tanquam rationem Deo reddituri pro rebus quæ clavibus istis recluduntur. Hoc officium Dominus in suâ personâ suscepit, quando, flagello de funiculis facto, vendentes et ementes eiecit de templo. Ipse enim se ostiarium significans dicit, Joan. 10 : *Ego sum ostium ; per me si quis introierit, salvabitur, et ingreditur, et egredietur, et pascua inveniet*.

De lectoribus.

4. Secundus est gradus lectorum. Lectores à legendo, sicut psalmistæ à psalmis canendis, vocati sunt. Illi enim prædicant populis quid sequantur ; isti cantant, et excitant ad compunctionem animos audientium, licet quidam lectores ita miserabiliter pronuntiant, ut quosdam ad luctum et lamentationem compellant. Iidem etiam pronuntiatores vocantur, qui porro ante nuntiant, quia tam erit clara eorum vox, ut etiam longè positorum aures adimpleat. Ad lectorem autem pertinet lectiones pronuntiare, et ea quæ prophetæ vaticinaverunt, populis prædicare, ut jam ex officio in ecclesiâ legat prophetias et lectiones. Unde et ei, vidente populo, traditur ab episcopo codex divinarum lectionum, et dicitur : Accipe, et esto verbi Dei relator ; habiturus, si fideliter impleveris officium, partem cum his qui benè verbum Dei ministraverunt. Qui ad hunc gradum provehitur, litterarum scientiâ debet esse in-

structus, ut sensum verborum intelligat, vim accentuum sciat, distinctè legat, ne confusione prolationis intellectum auditoribus auferat. Attendat quid indicativè, quid interrogativè sit legendum, ubi sit in oratione faciendâ distinctio. Hæc enim malè servatâ intellectum turbant, et alios ad risum provocant. Auribus et cordi consulere debet vox lectoris. Hoc officium implevit Christus, Luc. 4, cum in medio seniorum librum Isaie aperiens distinctè ad intelligendum legit, c. 61 : *Spiritus Domini super me*, etc. Ex quo lectoribus datur intelligi quia gratiâ spirituali clarere debent qui in aliis verbum Dei annuntiant. Hic ordo formam et initium à prophetis accepisse videtur ; quibus dicitur Isaie 58 : *Clama, ne cesses ; quasi tuba exalta vocem tuam*. (Isid., 21 dist., c. Cleros. Dist. 25, c. *Perlectis*. Dist. 23, c. *Lector*. Hugo, lib. 2, parte 3.)

De exorcistis.

5. Tertius est ordo exorcistarum. Exorcistæ autem ex Græco in Latinum adjuvantes vel increpantes vocantur. Invocant enim super catechumenos, et super eos qui habent spiritum immundum, nomen Domini, adjuvantes per eum ut egrediantur ab eis. Ad exorcistam pertinet exorcismos memoriter retinere, manusque super energumenos et catechumenos in exorcizando imponere. Debet autem habere spiritum mundum, qui spiritibus immundis imperat ; et inalignum expellere de corde suo, quem expellit de corpore alieno ; ne medicina quam alii facit, sibi non prosit, et dicatur ei : *Medice, cura teipsum*, Luc. 4. Hi, cum ordinantur, accipiunt de manu episcopi librum exorcismorum ; et dicitur eis, dist. 13, c. *Exorcista* : Accipite, et habetote potestatem imponendi manus super energumenos, vel catechumenos. Hoc officio usus est Dominus, quando salivâ suâ tetigit aures et linguam surdi et muti, dicens, Marc. 7 : *Ephphetha*, quod est, *adaperire* ; per hoc docens nos spiritualiter debere aperire aures præcordiorum hominum ad intelligendum, et ora ad consistendum, ut, pulso dæmone, Spiritus sanctum vas suum recipiat. Hoc etiam officio usus est Christus, cum dæmoniacos multos sanavit. Hic ordo à Salomone videtur descendisse, qui quemdam modum exorcizandi invenit, quo dæmones adjurati ex obsessis corporibus pellebantur. Huic officio mancipati exorcistæ vocati sunt. De quibus Christus in Evangelio, Matth. 12 : *Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri, scilicet exorcistæ, in quo ejiciunt ?* (Isid., dist. 21, c. *Cleros*. Dist. 23, c. *Perlectis*.)

De acolytis. (Isid., loc. cit.)

6. Quarto loco succedunt acolyti ; acolyti verò Græcè, Latine ceroferarii dicuntur, à deportandis cereis quando legendum est Evangelium vel sacrificium offerendum. Tunc enim accenduntur luminaria, et deportantur ab eis ; non ad effugandas aeris tenebras, cum sol eo tempore ruilet, sed ad signum lætitiæ demonstrandum : ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua legitur, Joan. 1 : *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Ad acolytum pertinet preparatio luminarium in sacratio. Ipse cereum portat, ipse urceolum cum vino et aquâ suggestâ, pro Eucharistiâ, subdiaconis præparat. Hi cum ordinantur, cum edocti fuerint ab episcopo qualiter in officio suo agere debeant, ab archidiacono accipiunt candelabrum cum cereo, et urceolum vacuum. Hoc officium Dominus se habere testatur dicens, Joan. 8 : *Ego sum lux mundi ; qui sequitur me, non ambulat in tenebris*. Hujus officii formam illi gerebant in veteri Testamento, qui lucernas candelabri componebant et accendebant igne cœlesti, ad illuminandas tenebras aquilonaes.

De subdiaconis. (Isid., ibid.)

7. Quintus est ordo subdiaconorum. Græcè *hypodiacones* vocantur, quos nos subdiacones dicimus, qui ideò sic appellantur, quia subjacent præceptis et officiis Levitarum. Oblationes enim in templo à fidelibus suscipiunt, et Levitis superponendas altaribus deferunt. Hi apud Hebræos Nathinnæi vocabantur, id est, in humilitate servientes. Ad subdiaconum pertinet ca-

licem et patenam ad altare Christi deferre, et levitis tradere, eisque ministrare. Urceolum quoque et aquamanile et manutergium tenere episcopo et presbyteris et levitis, pro lavandis ante altare manibus aquam præbere. His lex continentie imponitur, quia altari propinquantes, vasa corporis et sanguinis Christi portant. Unde illud Isai. 62 implere debent: *Mundamini qui fertis vasa Domini*. Ad hos etiam pertinet tantum de oblationibus ponere altari, quantum sufficere possit populo, necnon corporales et substrationa lavare. Hi, cum ordinantur, accipiunt de manu episcopi patenam et calicem vacuum; ab archidiacono verò urceolum cum aquamanili, et manutergium. Hoc officio usus est Dominus, quando linteo se præcinxit, et mittens aquam in pelvum, pedes discipulorum lavit, et linteo tersit. (Hug., lib. 2, part. 3, c. 9.)

De diaconis.

8. Diaconorum ordo sextum tenet locum, propter senarii perfectionem. Hic ordo in veteri Testamento à tribu Levi nomen accepit vel traxit. Dicuntur enim et levitæ. Præcipit quippe Dominus Moysi ut post ordinationem Aaron et filiorum ejus, prorsus tribus Levi ad divini cultus ministeria ordinaretur et consecraretur Domino; et serviret pro Israel coram Aaron et filiis ejus in tabernaculo; ipsique gestarent arcam et tabernaculum, et omnia vasa ejus; et in circuitu tabernaculi excubarent, et in transportando tabernaculo ipsi deponerent, rursumque componerent (Hug. ibid., c. 15). A viginti quoque annis et supra jussi sunt servire in tabernaculo, quam regulam in novo Testamento sancti Patres constituerunt, quia hæc ætas ad onera ferenda est robusta. Levitæ ergo ex nomine auctoris vocati sunt. De Levi enim Levitæ exorti sunt, à quibus in templo mystici sacramenti mysteria explebantur. Hi Græcè diacones, Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio, ita et in diacono ministerii dispensatio habetur. Ad diaconum pertinet assistere sacerdotibus, et ministrare in omnibus quæ aguntur in sacramentis Christi, scilicet, in Baptismo, in Chrismate, in patenâ, et calice, oblationes quoque inferre et disponere in altari; componere etiam mensam Domini, et vestire; crucem ferre, et prædicare Evangelium et Epistolam ad populum. Nam sicut lectoribus vetus Testamentum, ita diaconibus novum prædicare præceptum est. Ad ipsum etiam pertinet officium precum, et recitatio catechumenorum nominum. Ipse præmonet aures habere ad Dominum; ipse donat pacem et ipse annuntiat. Quod autem huic ordini à Moysæ statutum est, hoc etiam in novo Testamento repræsentatur, cum diacono super lævum humerum stola ponitur, et casula in diebus jejunii complicatur; quia quidquid laboris et sustentie in hac vitâ toleratur, quasi in lævâ portatur, donec in dexterâ, id est, in æternitate, requies habeatur (Isid., 7 Elym., dist. 24, c. Cleros; dist. 25, c. Perlectis). Hic ordo ab apostolis celebratus est, quando, ut legitur in Actibus apostolorum, septem viros plenos Spiritu sancto ad hoc officium elegerunt, et oratione præmissâ manus eis imposuerunt. Unde et consuetudo inolevit, ut in omni matrice ecclesia septem diacones circa Christi aram, quasi septem columnæ, assistant. Hi sunt septem angeli tuba canentes in Apocalypsi, qui quales esse debeant Apostolus docet Timotheo scribens. Hi cum ordinantur, solus episcopus eis manum imponit, quia ad ministerium applicantur. Ponit eis orarium, id est stolam, super lævum humerum, ut per hoc intelligant se accepisse jugum Domini suave; quoad sinistram pertinentia, divino timori subjiciant. accipiunt et textum Evangelii, ut intelligant se esse præcones Evangelii Christi. Hi autem antequam ordinentur, probentur, ut docet Apostolus, et sic ministrent, nullum crimen habentes. Hoc officio usus est Christus, quando post cenam sacramentum carnis et sanguinis discipulis dispensavit, et quando apostolos dormientes ad rationem excitavit dicens, Matth. 26: *Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem.* (Isid., ibid., dist. 21.)

SUMME. I.

De presbyteris.

9. Septimus est ordo presbyterorum. Presbyter Græcè, senior interpretatur Latine. Non modò pro ætate vel decrepità senectute, sed propter honorem et dignitatem quam acceperunt, presbyteri nominantur; qui morum prudentiâ et maturitate conversationis præcellere debent in populo. Unde scriptum est: Senectus venerabilis est, non diuturna, nec annorum numero computata. Cani enim sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata. Ideò autem etiam presbyteri sacerdotes vocantur, quia sacrum dant; qui, licet sint sacerdotes, tamen pontificatûs apicem non habent sicut episcopi, quia ipsi nec chrismate frontem signant, nec Pactetum dant, quod solis deberi episcopis lectio Actuum apostolorum demonstrat. Unde et apud veteres iidem episcopi et presbyteri fuerunt, quia illud est nomen dignitatis, non ætatis. Sacerdos nomen habet compositum ex Græco et Latino, quod est *sacrum dans*, sive *sacer dux*. Sicut enim rex à regendo, ita sacerdos à sacrando dictus est; consecrat enim et sanctificat. Antistes verò sacerdos dictus est ab eo quòd ante stat, primus enim est in ordine Ecclesiæ. Ad presbyterum autem pertinet sacramentum corporis et sanguinis Domini in altari Dei conficere, orationes dicere, et dona Dei benedicere; qui cum ordinantur, inunguntur eis manus, ut intelligant se accepisse gratiam consecrandi, et charitatis opera debere extendere ad omnes: accipiunt et stolam, quæ utrumque tenet latus, quia debent esse muniti armis justitiæ contra adversa et prospera. Accipiunt etiam calicem cum vino, et patenam cum hostiis, ut per hoc sciant se accepisse potestatem placabilis Deo hostias offerendi (Isid., ibid.). Hic ordo à filiis Aaron sumpsit initium. Summos enim pontifices et minores sacerdotes instituit Deus per Moysen, qui ex præcepto Dei, Aaron in summum pontificem, filios verò ejus unxit in minores sacerdotes. Christus quoque duodecim elegit discipulos prius, quos et apostolos vocavit, quorum vicem gerunt in Ecclesiâ majores pontifices. Deinde alios septuaginta et duos discipulos designavit, quorum vicem in Ecclesiâ tenent presbyteri. Unus autem inter apostolos princeps exiit Petrus, cujus vicarius et successor est Pontifex summus, unde dicitur apostolicus, qui et papa vocatur, scilicet, pater patrum. Qualis autem eligi debeat presbyter, Apostolus scribens Timotheo ostendit, ubi nomine episcopi presbyterum significat. Hoc autem officio usus est Christus, cum seipsum in arâ crucis obtulit, idem sacerdos et hostia, et quando post cenam panem et vinum in corpus suum et sanguinem commutavit. Ecce de septem Ecclesiæ gradibus breviter elocuti, quid ad quemquam pertineat insinuavimus. Cùmque omnes spirituales sint et sacri, excellenter tamen canones duos tantum sacros ordines appellari censent, diaconatus, scilicet, et presbyteratus; quia hos solos primitiva Ecclesia legitur habuisse, et de his solis præceptum Apostoli habemus. Apostoli enim in singulis civitatibus episcopos et presbyteros ordinaverunt. Levitas etiam ab apostolis ordinatos legimus, quorum maximus fuit beatus Stephanus. Subdiaconos verò et acolytos procedente tempore Ecclesia sibi constituit.

Quid sit quod hic dicitur ordo.

10. Si autem quaeritur quid sit quod hic vocatur ordo, sanè dici potest signaculum esse, id est, sacrum quoddam, quo spiritualis potestas traditur ordinato, et officium. Character ergo spiritualis, ubi fit promotio potestatis, ordo vel gradus vocatur. Et dicuntur hi ordines sacramenta, quia in eorum perceptione res sacra, id est, gratia confertur, quam figurant ea quæ ibi geruntur.

De nominibus dignitatum vel officii.

11. Sunt et alia quedam non ordinum, sed dignitatum vel officiorum nomina. Dignitatis simul et officii nomen est episcopus. Episcopatus autem vocabulum inde dictum est quòd ille qui episcopus efficitur, superintendat, curam, scilicet, subditorum gerens. Episcopos enim Græcè, Latine intendere dicitur. Episco-

(Traie.)

tabunt æterna supplicia; et illud: Facilius Deum placebunt sibi, qui aut propriis confessionibus crimen produnt, aut nescientibus aliis in se sententiam excommunicationis ferunt, ad publicam confessionem et satisfactionem referri oportet. Non enim solis sacerdotibus jus ligandi atque solvendi datum est, si cuique suo arbitrio se penā vel excommunicationis sententiā ligare, et absque sacerdotali iudicio seipsum Deo vel altari reconciliare licet, quod ecclesiasticæ institutioni et consuetudini penitus repugnat. Potius ergo si publicē peccasti, publicē confitere te reum, et emenda. Si verō occultē deliquisti, etiam sic non tacens, nec tamen dico ut publices. Taciturnitas enim peccati ex superbiā nascitur cordis. Ideo enim peccatum suum quis celat, ne reputetur foris qualem se jam divino conspectui exhibuit, quod ex fonte superbiæ nascitur. Species enim superbiæ est se velle justum videri qui peccator est; atque hypocrita convincitur qui instar primorum parentum vel tergiversatione verborum peccata sua levigare contendit, vel sicut Cain peccata sua reticendo suppressere querit. Ubi ergo superbia regnat et hypocrisis, humilitas locum non habet. Sine humilitate verō alicui veniam sperare non licet. Ubi est ergo taciturnitas confessionis, non est speranda venia criminis. Jam certissimē liquet quā sit detestabile peccati silentium, et ē converso quā sit necessaria confessio. Est enim confessio testimonium conscientie Deum timentis. Qui enim timet iudicium Dei, peccatum non erubescit confiteri. Perfectus timor solvit omnem pudorem; confessio peccati pudorem habet, et ipsa erubescencia est gravis pœna. Ideoque iubemur confiteri peccata, ut erubescencia patiāmur pro pœnā, nam hoc ipsum pars est divini iudicii. Si ergo queritur an confessio sit necessaria, cum in contritione jam deletum sit peccatum, dicimus quia quædam punitio peccati est, sicut satisfactio operis. Per confessionem etiam intelligit sacerdos qualiter debeat iudicare de crimine. Per eam quoque peccator sit humilior et cautior.

DISTINCTIO XVIII.

DE REMISSIONE SACERDOTIS.

1. Ille queri solet si peccatum omnino dimissum est à Deo per cordis contritionem, ex quo pœnitens votum habuit constendi, quid postea dimittatur ei à sacerdote. Video enim quo vinculo eum ligat, scilicet, temporalis pœnæ, sed non à quo eum absolvat. Et ideo quæro. Ante pœnitentiam quippe cordis, anima rei maculam habet et fœtorem peccati, atque æternæ ultionis vinculo ligata existit. Si verō ante confessionem per cordis contritionem Deus per seipsum sine ministerio sacerdotis et debitum omnino relaxat, et animam interius purgat à contagione et fœtore peccati; quid ergo mundat, quid dimittit sacerdos? ubi sunt claves illæ quas Dominus tradidit Petro et successoribus ejus, dicens, Matth. 16: *Tibi dabo claves regni cælorum*, etc. *Quæcumque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælo; et quæcumque solveris super terram, erunt soluta*, etc. Luc. 5? Ut autem præmissa questio plenius explicari valeat, quasi alius ducto rote, de his clavibus et usu earum disseramus.

De clavibus.

2. Claves istæ non sunt corporales, sed spirituales, scilicet discernendi scientia, et potentia iudicandi, id est, ligandi et solvendi; quā dignos recipere, et indignos debet excludere à regno ecclesiasticus iudex, qui sicut habet jus ligandi, ita solvendi. Unde Ambr., de Pœn., dist. 1, c. *Verbum Dei*: Dominus par jus et solvendi esse voluit, et ligandi, qui utrumque pari conditione permisit. Ergo qui solvendi jus non habet, nec ligandi habet. Et infra: Certum est quod Ecclesiæ utrumque licet, hæresis utrumque non habet. Jus enim hoc solis permixtum est sacerdotibus. Recte ergo Ecclesiæ hoc sibi vindicat, quæ veros sacerdotes habet; hæresis vendicare non potest, quæ veros sacerdotes non habet.

De usu clavium.

3. Usus verō harum clavium multiplex est: discernere, scilicet, ligandos et solvandos, ac deinde ligare vel solvere. Qui enim, ut ait Gregor., indignos ligari vel solvi, propria potestate se privat, id est, dignum privatione se facit.

Si sacerdos potest dimittere vel retinere peccata.

4. Sed queritur utrum à peccato solvere valeat sacerdos, id est, à culpā; ut culpæ maculam abstergat, vel debitum æternæ mortis solvere valeat. Quidam arbitrati sunt, cum peccator dupliciter ligatus teneatur, ut prædictum est, scilicet, mentis contagione ac cecitate, et debito futuræ pœnæ, alterum curari per Deum, alterum solvi per sacerdotem. Patitur enim per peccatum quasdam tenebras interiores et maculas, à quibus nisi liberetur, projicietur in tenebras exteriores. Cum autem liberatur ab his, suscitatur à morte peccati. Unde Apostolus: Surge qui dormis, et illuminabit te Christus. Solus enim Christus, non sacerdos, animam resuscitat, ac, pulsus tenebris interioribus et maculis, eam illuminat et mundat, qui animæ faciem lavat; debitum verō æternæ pœnæ solvere concessit sacerdotibus. Quod in resurrectione Lazari signatum asserunt; quem Christus prius per se interius vivificavit, deinde foras exire jussit, eumque adhuc ligatum solvere apostolis præcepit; quia, ut aiunt, ipse interius animam à caligine maculæ peccati emundat, sacerdotibus verō dedit vinculum æternæ mortis solvere. Alii verō dicunt solum Deum, non sacerdotem, debitum æternæ mortis dimittere, sicut et animam interius per se vivificat; nec tamen dissilientur sacerdotibus traditam potestatem peccata dimittendi et retinendi, quibus dictum est, Joan. 10: *Quorum remiseritis peccata*, etc. Sicut enim Christus retinuit sibi potestatem Baptismi, ita et Pœnitentiæ. Et ideo sicut interius gratiā suā animam illuminat, ita et simul debitum æternæ mortis relaxat. Ipse enim per seipsum peccata pœnitentium tegit; et tunc tegit quando ad pœnam non reservat. Tunc ergo tegit, quando debitum pœnæ solvit. Quod autem ipse tegat, aperte dicit Aug. exponens illum locum psalmi 31: *Quorum tecta sunt peccata*, id est, cooperta et abolita. Si enim texti Deus peccata, noluit advertere; si noluit advertere, noluit animadvertere, id est, punire, sed ignoscere. Ita ergo dicit à Deo tecta, ut Deus non videat, id est, æternaliter puniat. Videre enim Dei peccata, est ad pœnam imputare. Avertere autem faciem à peccatis, hoc est ea ad pœnam non reservare. Item Hieron., Comment. ad eundem psal.: Quibus Deus dimittit peccata, tegit ne in iudicio revelentur. Item Cassiodorus, ad eundem ps., super eo loco: *Beatus vir qui*, etc.: Qui gravia habent peccata, aliis Deus imputat, aliis per misericordiam non imputat. Ex his aperte ostenditur quod Deus ipse pœnitentem solvit à debito pœnæ; et tunc solvit quando iniūs illuminat, inspirando veram cordis contritionem. Cui sententiæ ratio suffragatur, et auctoritates attestantur. Nemo enim verē compungitur de peccato, habens cor contritum et humiliatum, nisi in charitate. Qui autem charitatem habet, dignus est vitæ æternæ. Nemo autem simul vitæ et morte dignus est. Non est ergo tunc ligatus debito æternæ mortis. Filius enim iræ esse desiit ex quo diligere cepit. Ex tunc ergo solutus est ab irā, quæ non manet super illum qui credit in Christum, sed super illum qui non credit. Non ergo postmodum per sacerdotem cui confitetur ab irā æternā liberatur, à quā jam liberatus est per Dominum, ex quo dixit: *Confitebor*. Solus ergo Deus hominem interius mundat à peccati maculā, et à debito æternæ pœnæ solvit; qui per prophetam ait, Isaïæ 45: *Ego solus deleo iniquitates et peccata populi*. Item Ambr.: Verbum Dei dimittit peccata, sacerdos est iudex. Sacerdos quidem officium suum exhibet, sed nullius potestatis jura exercet. Idem Aug., tract. 121 super Joan.: Nemo tollit peccata, nisi solus Deus, qui est Agnus tollens peccata mundi. Tollit autem et dimittendo quæ facta sunt, et adjuvando ne fiant, et perducendo ad vitam, ubi omnino fieri non possunt.

His aliisque pluribus testimoniis docetur Dominum solum per se peccata dimittere; et sicut dimittit quibusdam, ita et aliorum quorundam peccata retinet. *Quod sacerdotes etiam dimittunt, et tenent peccata, suo modo.*

5. Nec ideo tamen negamus sacerdotibus concessam potestatem dimittendi et retinendi peccata, cum hoc Veritas in Evangelio aperte doceat. Hinc August. ait, lib. de verâ et falsâ Pœn., c. 10: Ecclesie charitas, quæ per Spiritum sanctum diffunditur in cordibus eorum qui participes sui sunt, peccata dimittit; eorum qui non sunt, tenet. Idem: Sacerdotes possunt confidentibus parcere: quibus enim remittunt remittit Deus. Lazarum enim de monumento suavitatem obtulit discipulis solvendum, per hoc ostendens potestatem solvendi concessam sacerdotibus. Dixit enim, Matth. 16: *Quodcumque solveritis super terram, erit solutum et in cælo*, etc.; hoc est: Ego Deus, et omnis cœlestis curæ ordines, et omnes sancti in gloria meâ laudant vobiscum et confirmant quos ligatis et solvitis. Non dixit quos putatis ligare et solvere; sed in quos exercetis opus justitiæ vel misericordiæ. Aliiter autem, vel alia opera vestra in peccatores non cognosco. Idem, lib. de Bapt. parvul., l. 6: Cum veraciter ad Deum converso peccata dimittuntur, ab eis dimittuntur, quibus ipse veraci conversione conjungitur Spiritus sanctus ea dimittit, qui datus est omnibus sanctis sibi charitate coherentibus, sive se noverint corporaliter, sive non. Similiter cum alicuius tenentur peccata, ab eis tenentur à quibus ille cordis pravitæ disjungitur, sive notis corporaliter, sive ignotis. Omnes enim mali spiritualiter à bonis sejuncti sunt. Ecce, hic dicit peccata dimitti, vel teneri à sanctis viris, et tamen Spiritum sanctum ea dimittere dicit. Et quod majori consideratione dignum est, idem etiam dicit quod Deus per se vel per sanctos tantum dimittit peccata. Ait enim sic: Sacramentum gratiæ dat Deus etiam per malos; ipsam verò gratiam non nisi per seipsum, vel per sanctos suos. Et ideo remissionem peccatorum vel seipsum facit, vel per ipsius columbæ membra, quibus ait: Si cui dimiseritis, dimittetur. Ecce quàm varia à doctoribus traduntur super his; et in hæc tantâ varietate quid tenendum? Hoc sanè dicere ac sentire possumus, quod solus Deus dimittit peccata et retinet; et tamen Ecclesie contulit potestatem ligandi et solvendi, sed aliter ipse solvit vel ligat, aliter Ecclesia. Ipse enim per se tantum dimittit peccatum, qui et animam mundat ab interiori maculâ, et à debito æternæ mortis solvit.

Quomodo sacerdotes ligant vel solvunt à peccatis.

6. Non autem hoc sacerdotibus concessit, quibus tamen tribuit potestatem solvendi et ligandi, id est, ostendendi homines ligatos vel solutos. Unde Dominus leprosum sanitati prius per se restituit, deinde ad sacerdotes misit, quorum iudicio ostenderetur mundatus. Ita etiam Lazarum jam vivificatum obtulit discipulis solvendum. Quia etsi aliquis apud Deum sit solutus, non tamen in facie Ecclesie solutus habetur, nisi per iudicium sacerdotis. In solvendis ergo culpis vel retinendis, ita operatur sacerdos evangelicus et iudicat, sicut olim legalis in illis qui contaminati erant leprâ, quæ peccatum signat. Unde Hieron. Comment. ad cap. 16 Matth., ubi Dominus ait Petro: *Tibi dobo claves regni cœlorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis*; et *quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis*: Hunc, inquit, locum quidam non intelligentes, aliquid sumunt de supercilio Phariseorum, ut damnare innoxios, vel solvere se putent noxios, cum apud Deum non sententia sacerdotum, sed reorum vita quæretur. In Levitico se ostendere sacerdotibus jubentur leprosi, quos illi non faciunt leprosos vel mundos, sed discernunt qui mundi vel immundi sunt. Ita et hic aperte ostenditur quod non semper sequitur Deus Ecclesie iudicium, quæ per surreptionem et ignorantiam interdum iudicat, Deus autem semper iudicat secundum veritatem. Et in remittendis vel in retinendis culpis id iuris et officii habent evangelici sacerdotes, quod olim habebant sub

lege legales in curandis leprosis. Hi ergo peccata dimittunt vel retinent, dum dimissa à Deo vel retenta iudicant et ostendunt. Ponunt enim sacerdotes nomen Domini super filios Israël, sed ipse benedicit, ut legitur in Numeris. Hunc modum ligandi et solvendi Hieronymus supra notavit.

7. Ligant quoque sacerdotes, dum satisfactionem Pœnitentiæ confidentibus imponunt. Solvunt, cum de eâ aliquid dimittunt, vel per eam purgatos ad sacramentorum communionem admittunt; quem modum superius Leo papa notavit. Secundum hunc modum dicuntur etiam sacerdotes dimittere peccata vel retinere. Unde superius Aug., libro de verâ et falsâ Pœn., cap. 10, dixit: Quibus remittunt, et remittit Deus, etc. Opus enim justitiæ exercent in peccatores, cum eos justâ pœnâ ligant; opus misericordiæ, dum de eâ aliquid relaxant, vel sacramentorum communioni conciliant; alia opera in peccatores exercere nequeunt. Et notandum est quia quos satisfactione pœnitentiæ ligant, eo ipso à peccatis solutos ostendunt, quia non imponitur alicui satisfactio pœnitentialis, nisi quem sacerdos verè pœnitentem arbitrat. Aliis verò non imponit; et eo ipso peccatum retineri à Deo iudicat. Quod autem hoc ad claves pertinet August. ostendit dicens, in libro de Pœnitentiâ: Frustrat claves Ecclesie, qui sine arbitrio sacerdotis pœnitentiam agit, si sine oris confessione criminis indulgentiam imprecatur. Est et alius modus ligandi et solvendi, qui per excommunicationem geritur, dum aliquis secundum canonicam disciplinam tertio vocatus ad emendationem manifesti delicti, et satisfacere vilipendens, sententiâ Ecclesie à loco orationis, et sacramentorum communionis, et fidelium consortio præscinditur, ut erubescat, et pudore sceleris conversus poscatur, ut sic spiritus ejus salvus sit, 1 Cor. 5. Quod si pœnitentiam profertis respuerit, negata communioni admittitur, et Ecclesie reconciliatur. Hæc est autem Ecclesie anathematizatio; hanc pœnam illis qui dignè percelluntur, infligit, quia gratia Dei et protectio illius amplius subtrahitur, ac sibi ipsis relinquuntur, ut sit eis liberum ruere in interitum peccati, in quos etiam major diabolo serviendi datur potestas. Orationes quoque Ecclesie, et benedictionum ac meritorum suffragia, eis nequaquam suffragari putantur.

Quomodo secundum hos modos intelligendum sit illud: Quodcumque solveritis, etc.

8. Secundum hos ligandi et solvendi modos, quomodo verum est quod dicitur, Matth. 16: *Quodcumque solveritis super terram, erit solutum et in cælis*; et *quodcumque ligaveritis super terram, erit ligatum et in cælis*? etc. Aliquando enim ostendunt solutos vel ligatos, qui ita non sunt apud Deum; et pœnâ satisfactionis vel excommunicationis interdum indignos ligant vel solvunt; et indignos sacramentis admittunt, et dignos admitti arcent. Sed intelligendum est hoc in illis quorum merita solvi vel ligari postulant. Tunc enim sententia sacerdotis iudicio Dei et totius cœlestis curæ approbatur et confirmatur, cum ita ex discretionis procedit, ut reorum merita non contradicant. Quodcumque ergo solvunt vel ligant, adhibentes clavem discretionis reorum meritis, solvuntur vel ligantur in cælis, id est, apud Deum, quia divino iudicio sacerdotis sententia sine progressa approbatur et confirmatur. Quos ergo secundum merita sententia Ecclesie percellit, kedit; et illi foris sunt apud Deum. Qui autem non meruit, sententiâ Ecclesie non keditur, nisi contemnat. Unde Origenes, super Leviticum, homil. 14, ad 24 caput: Exit quis à veritate, à fide, à charitate, per hoc exit de castris Ecclesie, etiamsi episcopi voce non abiciatur, sicut contra aliquis non recto iudicio foras mittitur; sed si non egit ut mereretur exire, nihil keditur. Interdum enim qui foras mittitur, intus est; et qui foras est, intus videtur retineri. Ecce qualis et quantus est usus apostolicarum clavium. Jam non ostensum est ex parte qualiter sacerdotes dimittant peccata vel teneant, et tamen retinuit sibi Deus quandam singularem potestatem dimittendi vel retinendi, quia ipse

solus per se debitum æternæ mortis sôrnt, et animam interior purgat.

Quæ sint interiores tenebræ et interior macula.

9. Hic quæritur quæ sit illa macula et quæ sint illæ tenebræ interiores à quibus Deus interior animam purgat, cum veram pœnitentiam immittit. De tenebris et interiori caliginè satis facile est et intelligere, et respondere. Cùm enim quis mortaliter delinquit, et gratiâ virtutis privatur, si qua præcessit, et naturalium bonorum elisionem patitur. Unde et intellectus obtunditur, et totus homo interior obtenebratur; et ita quasi caliginè quâdam mens obvolvitur, quæ caligo peccati pœna est. Hanc verò Deus pellit, cum pœnitentiam immittit, per quam perditâ bona restituit, et vitiatâ reparat. Unde Propheta, psal. 147 : *Nebulam sicut cinerem spargit*. Sed quæ est macula peccati, à quâ animam lavat? Ecce enim quis voluit facere homicidium, et patravit; quo patrato desinit tam velle, quam facere; nondum tamen verè et humiliter pœnitet, nec confiteri proponit. Quæ ergo remansit in animâ illius macula? Mala voluntas quidem fuit macula illius animæ; sed illa transit. Macula etiam est, si pœnitere contemnit; sed hoc est peccatum aliud à præcedenti. Quæ ergo macula remansit, à quâ ipse in Pœnitentiâ purgatur? Polluta quidem est anima, quòdque pœniteat, sicut erat, dum in eâ prava erat voluntas. Sicut enim qui tangit morticinum vel aliud immundum, ita pollutus est post tactum quòdque lavatur, sicut fuit dum tangeret; sic post actum peccati ita polluta remanet anima, sicut fuit in ipso actu peccati, quia ita est longè à Deo per dissimilitudinem, qui est vita et munditia mentis, sicut fuit dum peccatum ageret. Ipsa ergo dissimilitudo quæ inest animæ ex peccato, et tota à Deo elongatio, animæ macula intelligitur, à quâ purgatur in Pœnitentiâ. Hoc autem solus Deus facit, qui solus suscitât animam et illuminat; quod sacerdotes nequeunt, qui tamen medici sunt animarum. Unde Propheta, psal. 87 : *Numquid medici suscitabunt, et confitebuntur tibi?* quod exponens Aug. ait : Boni doctores rectè medici dicuntur, qui viventes curare ministerio possunt, sed non mortuôs suscitare. Solâ enim Dei gratiâ mortui reviviscunt.

DISTINCTIO XIX.

QUANDO HÆ CLAVES DANTUR ET QUIBUS.

1. Postquàm ostensum est quæ sint claves apostolicæ, et quis earum usus, superest investigare quando istæ clavès dentur, et quibus. Dantur hæ clavès per ministerium episcopi alicui in promotione sacerdotii. Cùm enim recipit ordinem sacerdotalem, simul et has clavès recipit. Sed non videtur quòd omnes vel soli sacerdotes has clavès habeant, quia plerique ante sacram ordinationem scientiam discernendi habent, plures post consecrationem eâ carent. Sanè dici potest quòd alteram clavium istarum, id est, scientiam discernendi, non habent omnes sacerdotes, unde dolendum est atque lugendum. Multi enim, licèt indiscreti, atque scientiæ quâ eminere debent, exortes, sacerdotil gradum recipere præsumunt, vitâ et scientiâ eo indigni; qui nec ante sacerdotium, nec post, scientiam habent discernendi qui ligandi sint vel solvendi. Ideoque illam clavem in consecratione non recipiunt, quia semper scientiâ carent. Qui verò ante sacerdotium scientiâ discernendi præditi sunt, licèt habeant discretionem, non tamen in eis clavis est, quia non valent eâ claudere vel aperire. Ideoque cùm promovetur in sacerdotem, clavem discretionis rectè dicitur accipere, quia ante habita discretio augetur, et fit in eo clavis, ut eâ jam valeat uti ad claudendum vel aperendum.

Si alteram clavem omnes sacerdotes habeant, scilicet, potentiam ligandi et solvendi.

2. Cùmque jam constet non omnes sacerdotes illas duas clavès habere, quia scientiâ discernendi plerique carent; de alterâ, id est, potentâ ligandi et solvendi, quaritur utrùm omnes sacerdotes eam habeant. Quidam enim hanc potestatem putant illis sôlis esse

concessam; qui doctrinâ simul ac vitâ apostolorum servant. Illas enim clavès promisit Dominus Petro, et imitatoribus ejus tantùm, ut aiunt; qui etiam auctoritatibus utuntur in munimentum suæ opinionis. Hoc enim dicunt Aug. sensisse, ubi superius ait, in lib. de Bapt. contra Donat., l. 5, c. 21 : *Remissionem peccatorum vel per seipsum facit Deus, vel per columbæ membra*. Dicit etiam Idem peccata dimitti vel teneri à sanctis. Idem super Exodus, c. 120, ubi de lamina aureâ legitur : *Erat autem lamina aurea semper in fronte sacerdotis* : Hæc, inquit, significat fiduciam bonæ vitæ, quam qui verè perfectèque, non significatione, sed veritate sacerdos habet, solus potest auferre peccatâ. Item Gregor., in Tract. evang. hom. 27 : Illi soli habent in hac carne positi potestatem ligandi et solvendi, sicut sancti apostoli, qui illorum exempla simul cum doctrinâ tenent. Item ex dictis Origen. : Hæc potestas soli Petro concessa est, et imitatoribus Petri. Nam quicumque vestigia Petri imitantur, habent rectè ligandi et solvendi potestatem. His aliisque testimoniis innuntur, qui asserunt potestatem ligandi ac solvendi illis sôlis concessam sacerdotibus, qui vitâ et doctrinâ pollent sicut apostoli.

Aliorum sententia terrior.

3. Aliis autem videtur, quod et mihi placere fateor, cunctis sacerdotibus hanc clavem dari, scilicet, ligandi et solvendi; sed non eam rectè ac dignè habent, nisi qui vitâ et doctrinam apostolicam servant. Nec præmissæ auctoritates malos sacerdotes hanc potestatem negant habere; sed illos solos dignè ac rectè hæc potestate uti significant, qui præditi sunt vitâ et doctrinâ apostolicâ, quia soli ipsorum apostolorum imitatores dignè rectèque possunt ligare et solvere. Et per Dominum tantùm vel per sanctos in quibus habitat Spiritus sanctus, dignè et rectè fit remissio vel retentio peccatorum. Fit tamen et per illos qui sancti non sunt, sed non dignè vel rectè. Dat enim Deus benedictionem dignè poscenti, etiam per indignum ministrum. Quòd verò hanc potestatem habeant omnes sacerdotes, Hieronym. testatur super illum locum Evangelii ubi Dominus dixit Petro, Matth. 16 : *Tibi dabo clavès regni cælorum*. Habent enim, inquit, eandem judicariam potestatem alii apostoli; habet et omnis Ecclesia in episcopis et presbyteris. Sed idè Petrus eam specialiter accepit, ut omnes intelligant quòd quicumque ab unitate fidei et societate Ecclesiæ se separaverit, nec à peccatis solvi, nec cælum potest ingredi. Item quòd sacerdos, etiam si malus sit, gratiam tamen transfundit pro suæ dignitatis officio, August. ostendit dicens, in lib. Quest. de veteri Testam. : Dictum est à Domino in Numeris, cap. 6, ad Moysen et Aaron sacerdotes : *Vos ponite nomen meum super filios Israel, et ego Dominus benedicam eos*; ut gratiam traditam per ministerium ordinatî transfundat hominibus, nec voluntas sacerdotum obesse vel prodesse possit, sed meritum benedictionem poscentis. Quanta autem sit dignitas sacerdotalis officii et ordinis, hinc advertamus. Dictum est, Joan. 11, de nequissimo Caiphâ inter cætera : *Hoc autem à semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni illius, prophetauit*; per quod ostenditur Spiritum gratiarum non personam sequi digni vel indigni, sed ordinem traditionis; ut quamvis aliqui boni meriti sit, non tamen possit benedicere nisi fuerit ordinatus, ut officii ministerium exhibeat. Dei autem est effectum tribuere benedictionis. Hinc evidenter ostenditur ordinem non privari potestate tribuendi gratiam ob ministri indiguitatem. Huic tamen August. sententiæ videtur obviare quod ait Esychius, super Levit. cap. 9, lib. 2. Sacerdotes, inquit, non propriâ virtute benedicunt; sed quia figuram Christi gerunt, et propter eum qui in ipsis est, plenitudinem benedictionis tribuunt; nec solum is qui sacerdotium sortitus est, sed quicumque Christum in seipso habet, et ejus figuram gerit, per conversationem bonam, sicut Moyses, idoneus est ut benedictionem præstet. Ecce hic habes, quòd non solum sacerdos, sed omnis in quo Christus habitat,

benedictionem præstat. Sed alia est benedictio quæ solis sacerdotibus congruit, alia quæ ab omnibus bonis communiter exhibetur. Denique illi sacerdotes, in quibus Christus habitat, benedictionis plenitudinem tribuere dicuntur, non quia soli illi transfundant gratiam, sed quia illi soli licet et dignè id agunt. Nec subditos malæ vitæ sacerdotis lædit, si bona faciunt quæ ille dicit. Unde Gregorius: Multi, dum plus vitam sacerdotum quam suam discutunt, in erroris foveam dilabuntur, minus considerantes quod non eos vitæ sacerdotum læderet, si humiliter bonis sacerdotum admonitionibus aurem accommodarent.

De hoc quod scriptum est in Malachi: Maledicam benedictionibus vestris.

4. Præmissæ verò sententiæ quæ dicitur etiam per mali sacerdotis ministerium transfundi gratiam benedictionis videtur obviare quod Dominus per Malachiam prophetam, c. 2, malis sacerdotibus comminatur: *Maledicam benedictionibus vestris.* Et alibi, Ezech. 13: *Vae his qui vivificant animas quæ non vivunt, et mortificant animas quæ non moriuntur!* Si enim maledicit Dominus benedictionibus eorum, et si animæ quæ vivificant non vivunt, quomodo per eos gratia benedictionis transfunditur? Sed illud capitulum, *Maledicam, etc.*, quidam referunt ad hæreticos, qui ab Ecclesiâ præcisi sunt, et ad excommunicatos, quorum benedictiones sunt maledictiones his qui eorum sequuntur errores. Illud verò alterum, scilicet, *vivificant, etc.*, super omnes illos sacerdotes exponunt, qui absque clave scientiæ et formæ bonæ vitæ præsumunt ligare vel solvere. Sed nullus officio sacerdotis uti debet, nisi immunis sit ab illis quæ in aliis iudicat; alioquin seipsum condemnat.

Qualis esse debet iudex ecclesiasticus.

5. Qualem autem oporteat esse qui aliorum iudex constituitur, August. describit ita dicens, lib. de verâ et falsâ Pœnit., cap. 20: Sacerdos cui omnis offertur peccator, ante quem statuitur omnis languor, in nullo eorum sit iudicandus, quæ in alio iudicare est promissus. Judicans enim illum, qui est iudicandus, condemnat seipsum. Cognoscat ergo se, et purget in se quod alijs videt sibi offerre; caveat ut à se projiceret quicquid in alio damnosum reperit. Animadvertat quod qui sine peccato est, primus in illam lapidem mittat, Joan. 8. Idem enim liberavit peccatricem, quia non erat qui iustè projiceret lapidem. Quomodo lapidaret, qui se lapidandum cognosceret? Nullus enim erat sine peccato; in quo intelligitur omnes crimine fuisse reos, nam venialia remittebantur per excommunicationes. Si quod ergo in eis peccatum erat, criminale erat. In hoc ergo patentissimum est crimen sacerdotum esse detestabile, qui non prius se iudicant antequam alios alligant. Caveat spiritualis iudex, sicut non commisit crimen nequitiae, ita non careat munere scientiæ. Oportet ut sciat cognoscere quicquid debeat iudicare. Iudiciaria enim potestas hoc postulat, ut quod debet iudicare discernat. Diligens ergo investigator sapienter interroget à peccatore quod forsitan ignorat, vel verecundia vellet occultare. Cognito verò crimine, varietates ejus non dubitet investigare, et locum, et tempus, et cætera quæ supra diximus; quibus cognitis, adsit benevolus paratus erigere et æcum onus portare; habeat dulcedinem in affectione, discretionem in varietate, doceat perseverantiam, caveat ne corruat, ne iustè perdat iudiciariam potestatem. Etsi pœnitentia possit ei acquirere gratiam, non tamen mox restituit in potestatem priam. Etsi Petrus post lapsum restitutus fuerit, et sæpè lapsis sacerdotibus reddita sit dignitatis potestas, non tamen est necesse ut omnibus concedatur quasi ex auctoritate. Invenitur auctoritas quæ concedit et quasi imperat. Invenitur auctoritas alia quæ non concedit, sed vetat; quæ Scripturæ non repugnant, sed concordant. Cum enim tot sunt qui labuntur, ut pristinam dignitatem ex auctoritate defendant, et quasi usum peccandi sibi faciant, recidenda est spes ista, Si verò locus est ubi ista non concurrant, restitui possunt qui peccant. Hactenus Augustin., cap.

superius citato 10. Ex his satis perpenditur qualis debeat esse sacerdos qui alios ligat et solvit; discretus, scilicet, et justus; alioquin mortificat sæpè animas quæ non moriuntur, et vivificat quæ non vivunt; et ita incidit in maledictionis iudicium. Illud autem Malachiæ, scilicet: *Maledicam benedictionibus vestris*; sive super hæreticos tantum et excommunicatos, sive super omnes sacerdotes qui vitæ et scientiæ carentes benedicere præsumunt, dictum accipiat, sic intelligi potest: Maledicam benedictionibus vestris, id est, his quæ in eis benedictionibus possidetis, quia faciam ea cedere vobis in maledictionem, non benedictionem. Quia etsi benedicunt sanctis, non hoc faciunt ex vero corde; et ideo eorum benedictio eis vertitur in maledictionem. Vel maledicam benedictionibus vestris, id est, quod à vobis benedicunt, à me erit maledictum; quia benedicunt iniquè agentibus, adulanturque peccantibus, dummodo divites sint. (Hieron., non longè à principio commentarii ad 2 cap. Malach.)

DISTINCTIO XX.

DE HIS QUI IN FINE PœNITENT.

1. Sciendum est etiam quod tempus pœnitentiæ est usque ad extremum articulum vitæ; unde Leo papa, de Pœn., dist. 7: Nemo est desperandus, dum in hoc corpore constitutus est: quia nonnunquam quod diffidentia ætatis differtur, consilio maturiore perficitur. Aug. tamen de pœnitentiam differentibus ita scribit: Si quis positus in ultimâ necessitate voluerit accipere Pœnitentiam, et si accipit et mox reconciliatur, et hinc vadit, fateor vobis, non illi negamus quod petit; sed non præsumimus quia benè hinc exit. Si securus hinc exierit, ego nescio. Pœnitentiam dare possumus, securitatem non. Numquid dico, damnabitur? Sed nec dico liberabitur. Vis ergo dubio liberari? age pœnitentiam dum sanus es. Si sic agis, dico tibi quia securus es, quia pœnitentiam egisti eo tempore quo peccare potuisti. Si vis agere pœnitentiam quando jam peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa. Item: Duæ res sunt: aut ignoscitur tibi, aut non ignoscitur; quid horum tibi sit futurum nescio. Ergo tene certum, et dimitte incertum. Sed quare hoc dixit Aug., cum pœnitentia quæ in fine agitur, in psalmo 140 appelletur *sacrificium vespertinum*, quod erat acceptabilius in lege; et cum in quâcumque die invocetur Deus, adsit; et quâcumque hora ingemuerit, et conversus fuerit peccator, vitâ vivet, et non morietur? Sed illa dixit Aug., propter illos qui pœnitentiam usque in finem vitæ protrahunt; et tunc non ex Dei amore videntur pœnitere, sed timore mortis, quasi ex necessitate. Unde idem, lib. de Pœnit. verâ et falsâ, cap. 17, quasi aperiens quare superiora dixerit, ait: Nullus expectet quando peccare non potest. Arbitrii enim libertatem querit Deus, ut deleri possint commissa; non necessitatem, sed charitatem; non tantum timorem, quia non in solo timore vivit homo. Quem ergo serò pœnitet, oportet non solum timere iudicem, sed diligere; quia sine charitate nemo salvus esse potest. Non ergo tantum timeat poenam, qui pœnitet, sed anxietur pro gloriâ. Quæ conversio si contigerit alicui etiam in fine, desperandum non est de ejus remissione. Sed quoniam vix vel rarè est tam justa conversio, timendum est de pœnitente serò, maxime cum filii quos illicitè dilexit, sint præsentés, uxor et mundus ad se vocet. Multos solet serotina pœnitentia decipere. Sed quoniam Deus semper potens est, semper etiam in morte juvare valet, quibus placet. Cum ergo opus sit non hominis, sed Dei, fructifera pœnitentia, inspirare eam potest quandoque vult suâ misericordiâ, et remunerare ex misericordiâ, quos damnare potest ex iustitiâ. Sed quoniam multa sunt quæ impediunt, et languentem retrahunt, periculosum est, et interitui vicinum, ad mortem protrahere pœnitentiæ remedium. Sed magnum est, cui Deus tunc inspirat (ei quis est) veram pœnitentiam. Sed si etiam sic conversus vitâ vivat, et non moriatur, non promittimus quod evadat omnem pœnitentiæ. Nam prius purgandus est igne pur-

gationis, qui in aliud seculum distulit fructum conversionis, juxta August., ibidem, cap. 18. Hic autem ignis, etsi æternus non sit, miro tamen modo gravis est; excellit enim omnem pœnam, quam unquam passus sit aliquis in hac vitâ. Nunquam in carne tanta inventa est pœna, licet mirabilia martyres passi sint tormenta, et multi nequiter tanta sæpè sustinuerunt supplicia. Ex his satis ostenditur quàm periculosum sit differre pœnitentiam usque in finem vitæ. Si tamen etiam tunc vera habeatur pœnitentia, hominem liberat, et vitam mortuo impetrat; non sic tamen ut nullam sentiat pœnam, nisi fortè tanta sit vehementia gemitûs et contritionis, quæ sufficiat ad delicti punitionem. Licet ergo sit difficile ut tunc sit vera pœnitentia quæ tam sera venit, quando cruciatibus membra ligat et dolor sensum opprimit, ut vix homo aliquid cogitare valeat, melior est tamen sera quàm nulla. Pœnitentia enim etsi in extremo vitæ hiatu advenit, sanat et liberat. Multùm sera fuit latronis pœnitentia; sed non fuit sera indulgentia. Sed licet latro veniam meruisset in fine de omni crimine, non tamen dedit baptizatis peccandi et perseverandi auctoritatem.

De his qui hic pœnitentiam non complent.

2. Si verò quæritur de illis qui in hac vitâ pœnitentiam non complent, utrùm transitori sint per ignem purgatorii, ut ibi compleant quod hic minus fecerunt, idem dicimus de istis esse sentiendum, et de his qui in extremis pœnitent. Si enim tanta fuerit cordis contritio et delicti exprobratio, ut sufficiat ad puniendum peccatum, liberi ab aliis pœnis transeunt ad vitam, etsi inexplata fuerat pœnitentia, quia perfectè pœnituerunt, et ingemuerunt corde. Qui verò non adeo conteruntur corde et ingemiscunt pro peccato, si ante expletionem pœnitentiæ discesserint, ignem purgatorium sentient, et gravius puniuntur quàm si hic impleissent pœnitentiam. *Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis*, Hebr. 10. Deus enim cum sit misericors et justus, ex misericordiâ pœnitenti ignoscit, non reservans peccatum ad pœnam æternam. Ex justitiâ verò impunitum non dimittit delictum. Aut enim punit homo, aut Deus. Homo autem punit pœnitendo, Deus autem pœnam exigendo. Est est pœnitentia interior, et exterior. Si ergo interior pœnitendo fuerit tanta ut sit sufficiens ultio peccati, Deus qui hoc novit, ab illo qui taliter pœnitet, ulterius pœnam non exigit. Si verò interior pœnitudo non sufficit in vindictam peccati, nec exterior pœnitentia impletur, Deus qui modos et mensuras peccatorum et pœnarum novit, addit pœnam sufficientem. Studeat ergo quisque sic delicta corrigere, ut post mortem non oporteat pœnam tollere. Aug., de verâ et falsâ Pœnitentiâ, cap. 18: Quædam enim peccata mortalia, in pœnitentiâ sunt venialia; non tamen mox sanantur. Sæpè enim infirmus moreretur, si non medicaretur; non tamen statim medicatus sanatur. Languet post victurus, qui prius erat moriturus. Qui autem impenitens moritur, omnino moritur, et æternaliter cruciatur. Si enim semper viveret, semper peccaret.

De illo cui sacerdos indiscretus injungit parvam pœnitentiam.

3. Si verò de illo queritur, qui satisfactionem injunctam impleverit, quæ ignorantia vel negligentia sacerdotis, peccato condigna non fuit, utrùm de vitâ migrans, ab omni pœnâ liber sit, idem respondeo quod de supra de illo qui pœnitentiam non complevit dixi. Quod si tantum est lamentum interioris doloris, ut sufficiat in vindictam peccati, omnino liberatus est; si verò non sufficit dolor interior simul cum pœnâ injunctâ, addet Deus pœnam. Quod autem interdum sufficiat dolor interior ad vindictam peccati, certum documentum habemus in illo latrone, Luc. 23, qui solâ menti contritione et confessione, statim ut conversus fuit, paradisi ingredi meruit. Sed quia dispensatores Ecclesiæ, contritionis quantitatem non perpendunt, quibus non est datum intelligere occulta cordium, omnibus leges pœnitentiæ constituunt, iam magis quàm minus de peccato dolentibus. Quorum

studium ad hoc præcipuè tendere debet, ut cordis dolorem (quantum fas est) cognoscant, et secundum ipsius modum satisfactionem injungant; unde August. in Enchir., c. 65: In actione pœnitentiæ, ubi tale commissum est, ut is qui commisit à Christi etiam corpore separetur, non tam consideranda est mensura temporis quàm doloris. *Cor enim contritum et humiliatum Deus non despicit* (psal. 50). Verum quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, nec in aliorum notitiam nisi per verba vel alia quæcumque signa procedit, cum sit coram illo cui dicitur, psal. 37: *Gemitus meus à te non est absconditus*; rectè constituuntur ab his qui Ecclesiis præsumt tempora pœnitentiæ, ut satisficiat etiam Ecclesiæ, in quâ peccata ipsa remittuntur; extra eam quippe non remittuntur. Ipsa enim Spiritum sanctum pignus accepit, sine quo non remittuntur ulla peccata. Item Hieronym., de Pœnit., dist. 1: Mensuram temporis in agenda pœnitentiâ ideo non satis aperit præfigunt canones pro unoquoque crimine, ut de singulis dicant qualiter unumquodque emendandum sit; sed magis in arbitrio sacerdotis intelligentis relinquentur statuerunt, quia apud Deum non tantum valet mensura temporis quantum doloris; nec abstinencia tantum ciborum quantum mortificatio vitiorum. Idemque tempora pœnitentiæ pro fide et conversatione fidelium pœnitentium abbrevianda præcipiunt, et pro negligentia protrahenda; pro quibusdam tamen culpis modi pœnitentiæ sunt impositi.

Quod morientibus non sit imponenda satisfactio, sed innotescenda.

4. Solet etiam quæri utrùm satisfactionis lex morituris sit imponenda. De quo Theodorus Cantuariensis episcopus in Pœnitentiali suo sic ait, 26, q. 7: Ab infirmis in periculo mortis positus, pura inquirenda est confessio peccatorum; non tamen est illis imponenda quantitas pœnitentiæ, sed innotescenda, et cum amicorum orationibus, et elemosynarum largitionibus, pondus pœnitentiæ sublevandum, si fortè migraverint. Si verò convaluerint, pœnitentiæ modum à sacerdote impositum diligenter observent. Aliis verò, pro qualitate peccati, pœnitentia decernenda est præsidium arbitrio. Unde Leo papa, 26, q. 7: Tempora pœnitentiæ habitâ moderatione constituenda sunt tuo judicio, prout conversorum animos perspexeris esse devotos. Pariter eis habere debes ætatis senilis intuitum, et respicere periculorum ætatumque, vel ægritudinum necessitates.

In necessitate non est neganda pœnitentia vel reconciliatio.

5. Sciendum etiam quod tempore necessitatis non est neganda pœnitentia vel reconciliatio pœnitentibus. Unde Leo papa, ibid., q. 6: His qui tempore necessitatis et periculi urgentis instantiâ præsidium pœnitentiæ et mox reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda; quia misericordiæ Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora definire. Quod si ita aliqua ægritudine aggravati sunt, ut quod paulò ante posebant, sub præsentis significare non valeant, testimonia eis fidelium circumstantium prodesse debebunt; simulque pœnitentiæ et reconciliationis consequantur beneficium. Item Julius papa, ibid.: Si presbyter pœnitentiam abnegaverit morientibus, reus erit animarum; quia Dominus ait, Ezech. 18: *Cum conversus fuerit, tunc salvus erit*. Vera enim confessio ultimo tempore potest esse, quia non modò temporis, sed etiam cordis Deus inspector est, sicut latro probat.

Quod presbyter non reconciliet inconsulto episcopo, nisi necessitate cogente.

6. Non debet tamen presbyter pœnitentem reconciliare inconsulto episcopo, nisi ultima necessitas cogat. Unde in Carthaginensi concilio, 26, q. 6: Presbyter inconsulto episcopo non reconciliet pœnitentem, nisi absente episcopo, vel ultima necessitas cogat. Cujuscumque pœnitentis publicum crimen est, quod universam commoverit urbem, aut absidam, scilicet, introitum ecclesiæ manus ei imponatur. Item Aurelius

dixit, 26, q. 6, c. Si jubet : Si quis in periculo constitutus fuerit, et se reconciliari divinis altaribus petierit, si episcopus absens fuerit, non debet presbyter consulere episcopum, et sic periclitantem sine ejus præcepto reconciliare. Inconsulto verò episcopo non potest excommunicatus, vel publicè poenitentes presbyter reconciliare. Unde in Carthaginensi concilio II, ibid., statutum est ut chrisma vel reconciliatio poenitentium, et puellarum consecratio à presbyteris non fiat. Item, reconciliare quemquam in publicà missà presbytero non liceat; puellarum tamen consecratio, consulto episcopo, per presbyterum fieri valeat. Unde in eodem concilio II, ibid. : Presbyter inconsulto episcopo virgines non consecrat; chrisma verò nunquam conficiat. Sicut præcepto episcopi potest presbyter consecrare virgines, sic et reconciliare poenitentes.

An oblatio ejus sit recipienda, qui currens ad poenitentiam prævenitur morte.

7. Si autem queritur de illo qui ad poenitentiam festinans sacerdotem invenire non potuit, et ita decessit; utrum oblatio ejus sit recipienda, dicimus quia est. Unde in Apanensi concilio, 26, q. 6 : Si aliquis fuerit mortuus qui non sit confessus, et testimonium habet bonum, et non poterat venire ad sacerdotem, sed præoccupavit eum mors in domo vel in vià, faciant pro eo parentes ejus oblationem ad altare, et dent redemptionem pro captivis.

DISTINCTIO XXI.

DE PECCATIS QUÆ POST HANC VITAM DIMITTUNTUR.

1. Solet etiam queri utrum post hanc vitam aliqua peccata remittantur. Quod aliqua post hanc vitam remittantur Christus ostendit in Evang., ubi ait : *Qui peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro.* Ex quo datur intelligi, sicut PP. tradunt, quod quedam peccata in futuro dimittuntur. Quædam enim culpæ in hoc seculo relaxantur; quedam verò parvæ etiam in futuro, quæ quidem post mortem gravant; sed dimittuntur si digni sunt, si bonis actibus in hac vitâ meruerunt ut dimittantur eis. De illis etiam quæ ædificant lignum, fœnum, stipulam, dicit August. quod ignem tribulationis transitorie invenient cremabilia ædificata quæ secum portaverunt homines cremantes. Ait enim sic, in lib. 21 de Civit. Dei, c. 26 : Post istius sanè corporis mortem, donec de igne purgatorio veniat ad diem damnationis et remunerationis, si hoc temporis intervallo spiritus defunctorum qui ædificaverunt lignum, fœnum, stipulam, hujusmodi ignem dicantur perpetui, quem alii non sentiunt qui hujusmodi ædificia non portaverunt, ut inveniant ignem transitorie tribulationis venialia concremantem, non relaxant, quia forsitan verum est. Sed quia dicitur : Salvus erit quasi per ignem, contemnitur ille ignis. Gravior tamen erit ignis ille, quàm quicquid potest homo pati in hac vitâ. Ille aperte insinuat quod illi qui ædificant lignum, fœnum, stipulam, quedam cremabilia ædificia, id est, venialia peccata secum portant; quæ in igne emendatorio cremantur. Unde constat quedam venialia peccata post hanc vitam deleri.

Quod alii citius, alii tardius purgantur in igne.

2. In illo autem igne purgatorio alii tardius, alii citius purgantur, secundum quod ista pereuntia magis vel minus amaverunt. Unde August., in Ench., cap. 69 : Post hanc vitam incredibile non est nonnullos fideles per ignem quandam purgatorium, quantò magis minusve bona pereuntia dilexerunt, tantò tardius citiusque salvari. Unde non frustra illa tria distinxit Apostolus, lignum, fœnum, stipulam, quæ illi ædificant, qui etsi aliena non rapiant, rebus tamen infirmitati concensis aliqua dilectione inherant. Qui secundum suos amandi modos, vel diutius ut lignum, vel minus ut fœnum, vel minimum ut stipula, ignem sustinebunt. Qui verò superædificant aurum, argentum et lapidem pretiosum, de utroque igne securi sunt : non solum de illo æterno qui cruciaturus est impius in æternum, sed

etiam de illo emendatorio quo purgabuntur quidam salvandi.

Oppositio.

3. Ille objici potest : Si per lignum, fœnum, stipulam, venialia intelliguntur peccata, et nullus adeò perfectus est qui venialiter non peccat, ergo qui ædificant aurum, argentum et lapidem pretiosum, ædificant etiam lignum, fœnum, stipulam; ergo per ignem transibunt. Ad quod dicimus, quia non omnis qui venialiter peccat, lignum, fœnum, stipulam ædificat; sicut è converso non omnis qui contemplatur Deum, et diligit proximum, et opera bona facit, ædificat aurum, argentum, lapidem pretiosum. Et tamen in auro intelligitur contemplatio Dei, in argento dilectio proximi, in lapide pretioso bona opera. Sed illi qui ædificant lignum, fœnum, stipulam, Deum contemplantur, et proximum diligunt, et opera bona faciunt; nec tamen ædificant aurum, argentum, et lapidem pretiosum. Ille enim ædificat, qui sic illa tria facit, ut cogitet quæ sunt Dei, et quomodo placeat Deo, non mundo. Lignum verò, et fœnum, et stipula, accipi possunt secularium rerum, quamvis licet concessarum, tales cupiditates, ut amitti sine animi dolore non possint. Ille ergo ædificat is qui cogitat quæ mundi sunt, quomodo placeat mundo; qui circa divitias suas quodam carnali affectu tenetur, et tamen ex eis multa beneficia facit, nec pro eis aliquid fraudis vel rapinæ molitur. Ex his ergo patet quod non idem homo simul hæc et illa ædificat. Illa enim ædificatio perfectorum tantum est, qui non cogitant placere mundo, sed tantum Deo; qui etsi venialiter aliquando peccant, fervore charitatis ita absumuntur in eis peccatum, sicut gutta aque in camino ignis; et ideò nunquam secum portant cremabilia. Hæc autem inferior ædificatio minorum est, qui non tantum Deo, sed etiam mundo, placere cogitant, Deum tamen præponunt. Si verò mundum præponerent, non superædificarent, sed destruerent fundamentum. Affectiones ergo carnales quibus dediti sunt domibus, conjugibus, possessionibus, ita ut nihil præponant Christo, illis tribus significantur; quæ in mentes perfectorum non cadunt, etsi alia venialia admittant. In cordibus verò minorum interdum durant usque in finem, qui cum talibus ædificiis transeunt, sed dissolvuntur in igne. Ipsi verò merite fundamenti salvi erunt, gravissimam tamen poenam sentient. Ex quo apparet quantam hic misericordiam exhibet Deus, et quantam ibi exerceat severitatem, cum pro eodem peccato multò gravius ibi puniat, quàm hic. (Aug. in Enchir. Idem de Fide et Operibus, cap. 16.)

Opinio quorundam cum objectione.

4. Sed forte dices illud esse accipiendum de poenâ peccati, non de ipso peccato, quod Grigor., 25 dist., cap. *Qualis hic*, lib. 4 Dialog., cap. 139, dicit quedam levia in futuro dimittenda. Si enim poenitentiam habuerit quis, peccata omnia dimissa sunt ei; sed poena forte remansit. Ideò quæ si verè poenitens oblit, sine peccato transit. Si autem verè poenitens non est in obitu, maculam portat quæ nunquam deletur. Qui verò ædificat lignum, fœnum, stipulam, verè poenitet, quia bonus est, et charitatem habet, et in charitate de hac vitâ transit; ergo sine peccato transit, non sequitur. Verum quidem est, quia bonus est, et charitatem habet, verè poenitet; et tamen cum veniali peccato transit, quod non delevis Poenitentia. Poenitentia enim non delet nisi peccatum illud quod deserit homo. Tale autem peccatum sæpè in hac vitâ non relinquatur ab homine; et tamen verè poenitens est, etsi non de omnibus venialibus poeniteat. Potest enim quis de omni mortali, et de omni veniali poenitere, excepto uno vel pluribus, venialibus quidem; sicut habet quis charitatem, et unum vel plura venialia; quod de criminalibus nullatenus esse potest. Est enim aliquis bonus charitatem habens, sed adhuc quodam cupiditatis affectu amans hæc secularia; talis existens subitâ morte opprimitur. In illo terreno affectu mortuus est, et tamen salvabitur, à quo non se hic absolvit; ergo

post hanc vitam ab illo purgabitur. Constat ergo quædam peccata, scilicet levia, post hanc vitam dimitti. Si verò de pœnâ peccati illud intelligi voluissent auctores, cur magis commemorassent levia quàm gravia, cum etiam gravium pœna hic inexplata post hanc vitam restet?

De generali confessione, quid prosit.

5. Post hæc considerandum est quid prosit confessio illa, ubi singula peccata quæ quisque fecit, non exprimuntur. Sanè dici potest quòd omnia criminalia semel saltem oportet in confessione exprimere, nisi aliqua à mente exciderint. Sed quia nemo delicta intelligit omnia, generaliter saltem ea confitere, quorum memoriam non habes, et sic nihil celasti de sceleribus tuis. Venialia verò, ut ait August. in resp. 5, contra Pelag., quia innumerabilia sunt, sufficit generaliter confiteri, nisi aliqua sint frequenter iterata; perfectius est tamen etiam illa exprimere si vales. Ideoque quotidie generaliter sit confessio in Ecclesiâ, pro venialibus, scilicet, peccatis, quæ quotidie admittimus, et pro illis mortiferis quorum notitiam non habemus. Unde August.: Veritatem dicit Deo pœnitens, quando nihil illi de commissis sceleribus scelat; non quòd et si voluntate celaverit, Deus, ignoret, sed veritatem sibi dici vult ab eo, ut veniam consequatur. Si verò mente aliqua exciderit, confitetur veritatem Deo, cum generaliter dixerit: Deus, qui nosti occulta cordis, et opera mea et delicta à te non sunt abscondita, quibus veniam largiaris precor; et hæc est veritas confitentis, quam diligit Deus. Unde psalm. 50: *Ecce enim veritatem dilexisti*, hic insinuat quòd generalis confessio etiam mortalia delet, quorum intelligentia non habetur.

Nemo confiteatur peccata quæ non fecit.

6. Sicut autem pœnitens celare non debet peccatum suum, quia superbia est, ita nec, humilitatis causâ, fateri se reum illius quod se non commisisse nescit; quia incauta est talis humilitas, et peccatorem constituit. Unde August., de Verbis Apostoli, sermone 29: Cum humilitatis causâ mentiris, si non eras peccator antequam mentireris, mentiendo efficeris quod vitaras; quia veritas in te non est, nisi ita te dixeris peccatorem, ut etiam esse cognoscas. Veritas autem ipsa est, ut quod es dicas. Nam quomodo est veritas ubi regnat falsitas?

De pœnis sacerdotis qui peccatum publicat confitentis.

7. Caveat autem sacerdos ne peccata confitentium aliis prodât; alioquin deponatur. Unde Gregor., de Pœn., dist. 6: Sacerdos ante omnia caveat ne de his qui ei confitentur peccata alicui recitet, non propinquis, non extraneis; nec, quod absit, pro aliquo scandalo. Nam si hoc fecerit, deponatur, et omnibus diebus vite suæ inominosus peregrinando pergat. Quod verò dictum est, ut pœnitens eligat sacerdotem scientem ligare et solvere, videtur contrarium ei quod in canonibus reperitur, ut nemo, scilicet, alterius parochianum judicare præsumat. Sed aliud est favore vel odio proprium sacerdotem continere, quod canones prohibent; aliud cæcum vitare, quod Urbanus facere monet, ne si cæcus cæcum ducat, ambo in foveam cadant. Alii enim Urbanus II, 16, q. 1: Placuit ut nulli sacerdotum delinceps liceat quemlibet commissum alteri sacerdoti ad pœnitentiam suscipere, sine ejus consensu cui se prius commisit, nisi pro ignorantia illius cui prius confessus est. Qui verò contra hoc facere tentaverit, gradus sui periculo subiacet.

DISTINCTIO XXII.

DE PECCATA DIMISSA REDDANT.

1. Cumque multis auctoritatibus supra sit assertum, in verâ cordis contritione peccata dimitti ante oris confessionem vel operis satisfactionem, ei etiam qui aliquando in crimen relapsus est, quæritur si post cordis contritionem confiteri contempserit, vel in peccatum idem vel simile ceciderit, an peccata dimissa redeant. Cujus questionis solutio obscura est et perplexa, aliis auctoritatibus, aliis contra negantibus peccata se-

mel dimissa ulterius replicari ad pœnam. Qui verò dicunt peccata dimissa redire, subdistingunt se mununt testimoniis. Ambrosius ait, de Pœn., dist. 4: Donate invicem, si alter in alterum peccat; alioquin Deus repetit dimissa. Si enim in his contemptus fuerit, sine dubio revocabit sententiam per quam misericordiam dederat, sicut in Evangelio de servo nequam legitur, qui in conservum suum impius deprehensus est. Item Rabanus: Nequam servum tradidit Deus tortoribus, quoadusque redderet universum debitum; quia non solum peccata quæ post Baptismum homo egit, reputantur ei ad pœnam, sed etiam originalia quæ in Baptismo sunt ei dimissa. Item Gregor.: Ex dictis evangelicis constat quia si ex toto corde non dimittimus quod in nos delinquitur, et hoc rursùm exigitur quod jam nobis per pœnitentiam dimissum fuisse gaudebamus. Item August., super Luc., lib. 4, c. 47: Dicit Deus: Dimitte, et dimittetur tibi; si ego prius dimisi, dimitte vel postea. Nam si non dimiseris, revocabo te, et quicquid dimiseram replicabo tibi. Item: Qui divini beneficii oblitus, suas vult vindicare injurias, non solum de futuris peccatis veniam non merebitur, sed etiam præterita quæ jam sibi dimissa credebantur ad vindictam ei replicabuntur. Item Beda: *Revertar in domum meam*, etc.: Timendus est ille versuculus, non exponendus, ne culpa quam in nobis extinctam credebamus, per incuriam nos vacantes opprimat. Item: Quicumque enim post Baptismum sive pravitas hæretica, seu cupiditas mundana arripuerit, mox omnium prosternit in ima vitiorum. Item Augustinus: Redire dimissa peccata, ubi fraternæ charitas non est, apertissimè Dominus in Evangelio docet in illo servo à quo dimissum dominus debitum petiit, eo quòd ille conservo suo debitum nollet dimittere. His auctoritatibus innuntur qui dicunt peccata dimissa, si replicantur, redire simpliciter. Quibus opponitur: Si quis pro peccato de quo pœnituit, et indulgentiam accepit, iterum puniatur, non videtur justum. Si puniatur pro eo quòd peccavit et non emendavit, justitia est aperta. Si verò requiritur quod fuerat condonatum, vel injustitia est, vel justitia occulta. Videtur etiam Deus bis in idipsum judicare, et duplex tribulatio consurgere; quod Scriptura negat. Sed ad hoc potest dici quòd neque duplex tribulatio consurgit, neque judicat Deus bis in idipsum. Hoc enim fieret si post condignam satisfactionem et sufficientem pœnam iterum puniret; sed non satisfacit dignè et sufficienter, qui non perseveravit. Debuit enim jugem peccati habere memoriam, non ad faciendum, sed ad cavendum. Debuit non oblivisci omnes retributiones Dei, quæ tot sunt quot sunt peccatorum remissiones. Tot ergo debuit cogitare dona Dei quot mala sua, ac pro illis usque in finem gratias agere. Sed quia ingratus ad vomitum, sicut canis, rediit, antea bona mortificavit, et peccatum dimissum revocavit, ut eum humiliato ante Deum peccatum dimiserat, ei postea elato et ingrato imputet.

Aliorum sententia.

2. Sed quia absolum videtur ut peccata dimissa iterum imputentur, placet quibusdam neminem pro peccatis semel dimissis iterum à Deo puniri; sed ideo dicuntur dimissa redire et imputari, quia propter ingratitudinem ita reus et peccator constituitur, ut ante fuerat. Sic enim quod dimissum fuerat dicitur exigi, quia remissionis perceptæ ingratus, ita reus fit ut ante fuerat. Utrique parti questionis probati favent doctores. Ideoque alicui parti non præjudicans, studioso lectori judicium relinquo, addens mihi tutum fore ac saluti propinquum, sub mensâ dominorum micæ edere.

Quid sit hoc sacramentum et res.

3. Post prædicta, restat investigare quid in actione pœnitentiæ sit sacramentum et res. Sacramentum enim signum est sacræ rei. Quid ergo hic signum est? Quidam dicunt, ut Grandalphus, sacramentum hic esse quod exterius tantum geritur, scilicet exterior pœnitentia quæ est signum interioris pœnitentiæ,

scilicet, contritionis cordis et humilitatis. Quod si est, non omne sacramentum evangelicum id efficit quod figurat. Exterior enim Pœnitentia non efficit iteriorem; potius interior causa est exterioris. Sed ad hoc, inquit illi hoc esse intelligendum de illis sacramentis quæ in novo Testamento instituta sunt: ut est sacramentum Baptismi, Confirmationis, et Corporis Christi. Sacramentum verò Pœnitentiæ, sicut et Conjugii, ante tempus gratiæ etiam à primordio humani generis fuit. Utrumque enim institutum fuit in primis parentibus. Item, si exterior Pœnitentia sacramentum est, et interior res sacramenti, sæpius præcedit res sacramentum, quàm sacramentum rem. Sed nec hoc inconueniens est. Nam et in aliis sacramentis quæ efficiunt quod figurant, hoc sæpe contingit. Quidam autem dicunt exteriorem Pœnitentiam et interiorem esse sacramentum, nec duo sacramenta, sed unum, ut species panis et vini non duo sunt sacramenta, sed unum. Et sicut in sacramento Corporis, ita etiam in hoc sacramento dicunt aliud esse tantum sacramentum, scilicet, exterioris Pœnitentiæ, aliud sacramentum et rem, scilicet, interiorem pœnitentiæ; aliud rem, et non sacramentum, scilicet, remissionem peccatorum. Interior enim pœnitentia, et res est sacramenti, id est, exterioris Pœnitentiæ; et sacramentum remissionis peccati, quàm signat et facit. Exterior quoque Pœnitentia et interioris signum est, et remissionis peccatorum.

DISTINCTIO XXIII.

DE SACRAMENTO UNCTIONIS EXTREMÆ.

1. Præter præmissa, est etiam aliud sacramentum, scilicet, Unctio infirmorum, quæ sit in extremis, oleo per episcopum consecrato. Et sunt tria genera unctionis: est enim unctio quæ sit chrismate, quæ dicitur principalis unctio, quia in eâ principaliter Paracletus datur. Unde et propter abundantiam gratiæ duos liquores mixtos habet, oleum scilicet et balsamum, oleum conscientiæ, balsamum bonæ famæ. Chrisma verò Gracæ, unctio Latine dicitur. Nec tamen omne oleum ad Unctionem sanctificationis chrisma vocatur, sed illud solum quod miscetur cum balsamo, quo capita regum et pontificum unguuntur, quo etiam baptizatos sacerdotes ungit in verice, et Pontifex per impositionem manuum confirmandos ungit in fronte. Est et alia unctio quæ catechumeni et neophyti unguuntur in pectore et inter scapulas, in perceptione Baptismi. Tertia verò unctio est quæ dicitur oleum infirmorum; de qua nunc agitur.

A quibus institutum sit hoc sacramentum.

2. Hoc sacramentum Unctionis infirmorum ab apostolis institutum legitur. Ait enim Iacobus, cap. ult.: *Infirmus quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et alleviabit eum Dominus; et si in peccatis fuerit, dimittentur ei.* In quo ostenditur duplici ex causâ sacramentum hoc institutum, scilicet, ad peccatorum remissionem, et ad corporalis infirmitatis alleviationem. Unde constat eum qui hanc Unctionem fideliter devotèque percipit, et in corpore et in animâ alleviari, si tamen expetit ut in utroque alleviatur. Quod si fortè corporis valetudinem illi habere non expedit, illam quæ est animæ sanitatem in hoc sacramento acquirit. Et sicut in aliis sacramentis, ita et in isto, aliud est sacramentum, aliud res sacramenti. Sacramentum est ipsa Unctio exterior; res sacramenti, unctio interior, quæ peccatorum remissione et virtutum ampliatione perficitur. Et si ex contemptu vel negligentia sacramentum hoc prætermittitur, periculosum est et damnable.

De iteratione hujus sacramenti.

3. Querunt aliqui si hoc sacramentum iterari possit, cum Baptismus et alia quædam sacramenta semel suscepta, non iterentur. Augst., in libro contra Parmenianum, dicit sacramentum non iterandum, et sacramento non faciendam esse injuriam; sed hoc dicit, ubi agit de sacramento Baptismi, et Confirmationis et

Ordinationis. Unde non videtur generaliter illud accipiendum, sed de sacramento Baptismi, Confirmationis et Ordinationis, quæ nullatenus sunt repetenda, quia semel tantum, et non sæpius datur Baptismus, Confirmatio et Ordinatio. Sacramentum verò altaris, et Pœnitentiæ, et Conjugii sæpe iterari videtur; quia sæpe sacramentum corporis percipitur, frequenter pœnitentia agitur, conjugium sæpe contrahitur. Quare ergo unctio similiter non potest iterari? Si morbus non revertitur, medicina non iteretur. Si verò morbus non potest cohiberi, quare medicina debet prohiberi? Sicut oratio iterari potest, ita et unctio iterari posse videtur: utraque enim illi commemoat Iacobus, et utrumque alteri cooperatur ad conferendam alleviationem corporis et animæ. Cur ergo negatur unctionem super infirmum posse iterari ad impedendam sæpius sanitatem mentis et corporis, cum propter infirmitatem eadem sæpe iteranda sit oratio? Quidam autem de omni sacramento intelligi volunt quod non sit iterandum, scilicet secundum totum illud quod pertinet ad sacramentum, dicentes quædam sacramenta sæpius posse suscipi, quædam verò non. Nec tamen quæ sæpius sumuntur, totaliter iterantur, ut sacramentum altaris et unctionis; quæ licet sumantur sæpius, tamen quia non iterum benedicitur eadem hostia, vel idem oleum, non iteratur sacramentum cum injuriâ. Sed, dicit quis: Sic et Baptismus non iteratur, etsi aliquis frequenter baptizetur, dum eadem aqua non iterum benedicitur. Sed aliud est, inquit illi, de benedictione aquæ quæ sit Baptismus, aliud de benedictione panis et olei, potest etiam Baptismus celebrari in aquâ etiam non benedictâ, quia illa benedictio pro reverentiâ tantum fit et decore, non virtute sacramenti. Sed corpus Christi non potest confici, nisi de pane consecrato; nec unctio illa fieri potest, nisi de oleo ab episcopo consecrato. Ideoque illa sanctificatio ad virtutem sacramenti pertinere videtur. In conjugio quoque semel tantum benedicitur quisque, non sæpius. Benedicitur enim, ut ait Ambr., in Gloss. super illud 1 Cor. c. 9: *Nubat tantum in Domino*, et in Comment. sup. ad idem cap., cum primâ, et non secundâ uxore. Si ergo cum dicitur sacramentum non esse iterandum, nec injuriâ ei esse faciendâ, rationem dicti referas ad sanctificationem rei quæ sacramentum expletur, de omni sacramento generaliter id verum est; si verò ad susceptionem sacramenti, de quibusdam verum est quod non iterantur crebrâ susceptione, de aliis verò quibusdam non; quia frequenter sumuntur, ut hoc unctionis sacramentum, quod in omni penè Ecclesiâ sæpe repetitur.

DISTINCTIO XXIV.

DE ORDINIBUS ECCLESIASTICIS.

1. Nunc ad considerationem sacræ ordinationis accedamus. Septem sunt spiritualium officiorum gradus sive ordines, sicut ex sanctorum Patrum dictis aperte traditur, et capitulis nostri, scilicet, Jesu Christi exemplo monstratur, qui omnium officia in semetipso exhibuit, et corpori suo quod est Ecclesia, eosdem ordines observandos reliquit. Septem autem sunt, propter septiformem gratiam sancti Spiritus, cujus qui non sunt participes ad gradus ecclesiasticos indignè accedunt. Illi verò in quorum mentibus diffusa est septiformis gratia Spiritus sancti, cum ad ecclesiasticos ordines accedunt, in ipsâ spiritualis gradus promotione ampliore gratiam percipere creduntur. (Hugo, lib. 2, c. 3, 4.)

Quales assumendi sunt ad clerum.

2. Tales autem ad ministerium spirituale eligendi sunt clerici, qui dignè possint dominica sacramenta tractare. Melius est enim episcopo paucos habere ministros qui possint dignè opus Dei exercere, quàm multos inutiles, qui ordinatōri grave onus inducant. Tales enim decet esse ministros Christi, qui septiformi gratiâ Spiritus sancti sint decori; ex quorum doctrinâ et conversationis formâ, eadem gratiâ in alios transfundatur, ne coelestes margaritæ spiritualium

verborum officiorumque divinarum sordidæ vitæ pedibus conculcent (Clemens papa, dist. 25). In sacramento ergo septiformis Spiritûs septem sunt gradus ecclesiastici, scilicet : ostiarii, lectores, exorcistæ, acolyti, diaconi, subdiaconi, sacerdotes ; omnes tamen clerici vocantur, id est, sortiti. Corona enim signaculum est quo signantur in partem sortis ministerii divini. Corona regale decus significat, quia *servire Deo regnare est*. Unde ministri Ecclesiæ reges esse debent, ut se et alios regant ; quibus Petrus ait, 1. 2 : *Vos estis genus electum, regale sacerdotium*, etc. Summitas capitis desuper nudatur, ut eorum mens ad Dominum libera monstretur, quæ revelatâ facie gloriam Dei contempletur. Summitas enim capitis est eminentia mentis. Denudatio capitis est revelatio mentis. Clericus enim secretorum Dei non ignarus esse debet. Tondentur etiam capilli usque ad revelationem sensuum, scilicet, oculorum et aurium, ut vitia in corde et opere pullulantia doceantur præcédenda, ne ad audiendum et intelligendum verbum Dei præpediatur mens, pro quo servato reddetur in excelsis corona. Tonsuræ autem ecclesiasticæ usus à Nazareis exortus videtur, qui prius crine servato, deinde ob vitæ continentiam caput radebant, et capillos in igne sacrificii ponebant. Hinc usus inolevit, ut qui divinis cultibus mancipantur, quasi Nazarci, id est, sancti, crineposito inveniantur (Hug., de Coron., et Tons., lib. 2, part. 3). Sicut ad Ezechiel, c. 5, dicitur : *Fili hominis, sume gladium acutum, et duc super caput tuum et barbaram*. In Actibus etiam apostolorum, Priscillam et Aquilam hoc fecisse legimus. Paulus quoque et alii quidam discipuli Christi hoc fecerunt. Rectè ergo in quibuslibet gradibus constituti, clerici vocantur, quorum nomina et rationes nominum Isidorus exponens, ait, in lib. 7 Etym. : Cleros et clericos hinc appellatos esse credimus, quia Matthias electus est sorte, quem primum per apostolos legimus ordinatum. Cleros enim Græcè, Latine sors vel hereditas dicitur. Ideo ergo dicti sunt clerici, quia sunt de sorte Domini, vel quia Deum patrem habent. Generaliter verò clerici nuncupati sunt omnes qui in Ecclesiâ deserviunt ; quorum gradus et nomina sunt hæc : ostiarius, lector, etc.

De ostiariis.

3. Ostiarii iidem et janitores sunt, qui in veteri Testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur in illud immundus. Dicti autem ostiarii, eo quod præsentint ostiis templi. Ipsi enim tenentes clavem, omnia intus et extra custodiunt, atque inter bonos et malos habentes iudicium, dignos recipiunt, indignos respuunt. Unde et eis, cum ordinantur, claves Ecclesiæ dantur ab episcopo, et dicitur eis, de Cons., dist. 23, cap. *Ostiarii* : Sic agite tanquam rationem Deo reddituri pro rebus quæ clavibus istis recluduntur. Hoc officium Dominus in suâ personâ suscepit, quando, flagello de funiculis facto, vendentes et ementes eiecit de templo. Ipse enim se ostiarium significans dicit, Joan. 10 : *Ego sum ostium ; per me si quis introierit, salvabitur, et ingreditur, et egredietur, et pascua inveniet*.

De lectoribus.

4. Secundus est gradus lectorum. Lectores à legendo, sicut psalmistæ à psalmis canendis, vocati sunt. Illi enim prædicant populus quid sequantur ; isti cantant, et excitant ad compunctionem animos audientium, licet quidam lectores ita miserabiliter pronuntiant, ut quosdam ad luctum et lamentationem compellant. Iidem etiam pronuntiatores vocantur, qui porrò ante nuntiant, quia tam erit clara eorum vox, ut etiam longè positorum aures adimpleat. Ad lectorem autem pertinent lectiones pronuntiare, et ea quæ prophætæ vaticinauerunt, populis prædicare, ut jam ex officio in ecclesiâ legat prophetias et lectiones. Unde et ei, vidente populo, traditur ab episcopo codex divinarum lectionum, et dicitur : Accipe, et esto verbi Dei relator ; habiturus, si fideliter impleveris officium, partem cum his qui benè verbum Dei ministraverunt. Qui ad hunc gradum provehitur, litterarum scientiâ debet esse in-

structus, ut sensum verborum intelligat, vim accentuum sciat, distinctè legat, ne confusione prolationis intellectum auditoribus auferat. Attendat quid indicativè, quid interrogativè sit legendum, ubi sit in oratione faciendâ distinctio. Hæc enim malè servata intellectum turbant, et alios ad risum provocant. Auribus et cordi consulere debet vox lectoris. Hoc officium implevit Christus, Luc. 4, cum in medio seniorum librum Isaie aperiens distinctè ad intelligendum legit, c. 61 : *Spiritus Domini super me*, etc. Ex quo lectoribus datur intelligi quia gratiâ spirituali clarere debent qui in aliis verbum Dei annuntiant. Hic ordo formam et initium à prophetis accepisse videtur ; quibus dicitur Isaie 58 : *Clama, ne cesses ; quasi tuba exalta vocem tuam*. (Isid., 21 dist., c. Cleros. Dist. 25, c. Perfectis. Dist. 23, c. Lector. Hugo, lib. 2, parte 3.)

De exorcistis.

5. Tertius est ordo exorcistarum. Exorcistæ autem ex Græco in Latinum adjurantes vel increpantes vocantur. Invocant enim super catechumenos, et super eos qui habent spiritum immundum, nomen Domini, adjurantes per eum ut egrediantur ab eis. Ad exorcistam pertinet exorcismos memoriter retinere, manusque super energumenos et catechumenos in exorcizando imponere. Debet autem habere spiritum mundum, qui spiritibus immundis imperat ; et malignum expellere de corde suo, quem expellit de corpore alieno ; ne medicina quam alii facit, sibi non prosit, et dicatur ei : *Medice, cura teipsum*, Luc. 4. Hi, cum ordinantur, accipiunt de manu episcopi librum exorcismorum ; et dicitur eis, dist. 13, c. *Exorcista* : Accipite, et habetote potestatem imponendi manus super energumenos, vel catechumenos. Hoc officio usus est Dominus, quando salvâ suâ tetigit aures et linguam surdi et muti, dicens, Marc. 7 : *Ephphetha*, quod est, *adaperire* ; per hoc docens nos spiritualiter debere aperire aures præcordiorum hominum ad intelligendum, et ora ad constituendum, ut, pulso demone, Spiritus sanctum vas suum recipiat. Hoc etiam officio usus est Christus, cum demoniacos multos sanavit. Hic ordo à Salomone videtur descendisse, qui quemdam modum exorcizandi invenit, quo demones adjurati ex obsessis corporibus pellebantur. Huic officio mancipati exorcistæ vocati sunt. De quibus Christus in Evangelio, Matth. 12 : *Si ego in Beelzebub ejicio demonia, filii vestri, scilicet exorcistæ, in quo ejiciunt ?* (Isid., dist. 21, c. Cleros. Dist. 25, c. Perfectis.)

De acolytis. (Isid., loc. cit.)

6. Quarto loco succedunt acolyti ; acolyti verò Græcè, Latine cœroferarii dicuntur, à deportandis cereis quando legendum est Evangelium vel sacrificium offerendum. Tunc enim accenduntur luminaria, et deportantur ab eis ; non ad effugandas aeris tenebras, cum sol eo tempore rutilat, sed ad signum latitæ demonstrandum : ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de quâ legitur, Joan. 1 : *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Ad acolytum pertinet præparatio luminarium in sacratio. Ipse cereum portat, ipse urceolum cum vino et aquâ suggestâ, pro Eucharistiâ, subdiaconis præparat. Hi cum ordinantur, cum edocti fuerint ab episcopo qualiter in officio suo agere debeant, ab archidiacono accipiunt candelabrum cum cereo, et urceolum vacuum. Hoc officium Dominus se habere testatur dicens, Joan. 8 : *Ego sum lux mundi ; qui sequitur me, non ambulat in tenebris*. Hujus officii formam illi gerebant in veteri Testamento, qui lucernas candelabri componebant et accendebant igne cœlesti, ad illuminandas tenebras aquilonares.

De subdiaconis. (Isid., ibid.)

7. Quintus est ordo subdiaconorum. Græcè *hypodiacones* vocantur, quos nos subdiacones dicimus, qui ideò sic appellantur, quia subjacent præceptis et officiis Levitarum. Oblationes enim in templo à fidelibus suscipiunt, et Levitis superponendas altaribus deferunt. Ili apud Hebræos Nathinnæi vocabantur, id est, in humilitate servientes. Ad subdiaconum pertinet ca-

licem et patenam ad altare Christi deferre, et levitis tradere, eisque ministrare. Urceolum quoque et aquamanile et manutergium tenere episcopo et presbyteris et levitis, pro lavandis ante altare manibus aquam præbere. His lex continentie imponitur, quia altari propinquantes, vasa corporis et sanguinis Christi portare. Unde illud Isai. 62 implere debent: *Mundamini qui fertis vasa Domini*. Ad hos etiam pertinet tantum oblationibus ponere altari, quantum sufficere possit populo, necnon corporales et substratiore lavare. Hi, cum ordinantur, accipiunt de manu episcopi patenam et calicem vacuum; ab archidiacono verò urceolum cum aquamanili, et manutergium. Hoc officio usus est Dominus, quando linteo se præcinxit, et mittens aquam in pelvim, pedes discipulorum lavit, et linteo tersit. (Hug., lib. 2, part. 3, c. 9.)

De diaconis.

8. Diaconorum ordo sextum tenet locum, propter seniorii perfectionem. Hic ordo in veteri Testamento à tribu Levi nomen accepit vel traxit. Dicuntur enim et levitæ. Præcipit quippe Dominus Moysi ut post ordinationem Aaron et filiorum ejus, prorsus tribus Levi ad divini cultus ministeria ordinaretur et consecraretur Domino; et serviret pro Israel coram Aaron et filiis ejus in tabernaculo; ipsique gestarent arcam et tabernaculum, et omnia vasa ejus; et in circuitu tabernaculi excubarent, et in transportando tabernaculo ipsi deponerent, rursūque componerent (Hug. ibid., c. 15). A viginti quoque annis et supra jussi sunt servire in tabernaculo, quam regulam in novo Testamento sancti Patres constituerunt, quia hæc ætas ad onera ferenda est robusta. Levitæ ergo ex nomine auctoris vocati sunt. De Levi enim Levitæ exorti sunt, à quibus in templo mystici sacramenti mysteria explebantur. Hi Græcè diacones, Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio, ita et in diacono ministerii dispensatio habetur. Ad diaconum pertinet assistere sacerdotibus, et ministrare in omnibus quæ aguntur in sacramentis Christi, scilicet, in Baptismo, in Chrismate, in patenâ, et calice, oblationes quoque inferre et disponere in altari; componere etiam mensam Domini, et vestire; crucem ferre, et prædicare Evangelium et Epistolam ad populum. Nam sicut lectoribus vetus Testamentum, ita diaconibus novum prædicare præceptum est. Ad ipsum etiam pertinet officium precum, et recitatio catechumenorum nominum. Ipse præmonet aures habere ad Dominum; ipse donat pacem et ipse annuntiat. Quod autem huic ordini à Moysse statutum est, hoc etiam in novo Testamento representatur, cum diacono super lævum humerum stola ponitur, et casula in diebus jejunii complicatur; quia quidquid laboris et sustinentiæ in hac vita toleratur, quasi in lævâ portatur, donec in dexterâ, id est, in æternitate, requies habeatur (Isid., 7 Etym., dist. 21, c. Cleros; dist. 25, c. Perlectis). Hic ordo ab apostolis celebratus est, quando, ut legitur in Actibus apostolorum, septem viros plenos Spiritu Sancto ad hoc officium elegerunt, et oratione præmissâ prius eis imposuerunt. Unde et consuetudo inolevit, ut in omni matrice ecclesia septem diacones circa Christi aram, quasi septem columnæ, assistant. Hi sunt septem angeli tuba canentes in Apocalypsi, qui quales esse debent Apostolus docet Timotheo scribens. Hi cum ordinantur, solus episcopus eis manum imponit, quia ad ministerium applicantur. Ponit eis orarium, id est stolam, super lævum humerum, ut per hoc intelligant se accepisse jugum Domini suave; quod à sinistrâ pertinentia, divino timori subjiciant. accipiunt et textum Evangelii, ut intelligant se esse præcones Evangelii Christi. Hi autem antequam ordinentur, probentur, ut docet Apostolus, et sic ministrent, nullum crimen habentes. Hoc officio usus est Christus, quando post cenam sacramentum carnis et sanguinis discipulis dispensavit, et quando apostolos dormientes ad rationem excitavit dicens, Matth. 26: *Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem*. (Isid., ibid., dist. 21.)

SUMMÆ. I.

De presbyteris.

9. Septimus est ordo presbyterorum. Presbyter Græcè, senior interpretatur Latine. Non modò pro ætate vel decrepità senectute, sed propter honorem et dignitatem quam acceperunt, presbyteri nominantur; qui morum prudentiâ et maturitate conversationis præcellere debent in populo. Unde scriptum est: Senectus venerabilis est, non diuturna, nec annorum numero computata. Cui enim sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata. Ideò autem etiam presbyteri sacerdotes vocantur, quia sacrum dant; qui, licet sint sacerdotes, tamen pontificatûs apicem non habent sicut episcopi, quia ipsi nec chrismate frontem signant, nec Paracletum dant, quod solis debet episcopis lectio Actuum apostolorum demonstrat. Unde et apud veteres iidem episcopi et presbyteri fuerunt, quia illud est nomen dignitatis, non ætatis. Sacerdos nomen habet compositum ex Græco et Latino, quod est *sacrum dans*, sive *sacer dux*. Sicut enim rex à regendo, ita sacerdos à sacrando dictus est; consecrat enim et sanctificat. Antistes verò sacerdos dictus est ab eo quòd ante stat, primus enim est in ordine Ecclesiæ. Ad presbyterum autem pertinet sacramentum corporis et sanguinis Domini in altari Dei conficere, orationes dicere, et dona Dei benedicere; qui cum ordinantur, inunguntur eis manus, ut intelligant se accepisse gratiam consecrandi, et charitatis opera debere extendere ad omnes: accipiunt et stolam, quæ utrumque tenet latus, quia debent esse muniti armis justitiæ contra adversa et prospera. Accipiunt etiam calicem cum vino, et patenam cum hostiis, ut per hoc sciant se accepisse potestatem placabiles Deo hostias offerendi (Isid., ibid.). Hic ordo à filiis Aaron sumptus initium. Summos enim pontifices et minores sacerdotes instituit Deus per Moysen, qui ex præcepto Dei, Aaron in summum pontificem, filios verò ejus unxit in minores sacerdotes. Christus quoque duodecim elegit discipulos prius, quos et apostolos vocavit, quorum vicem gerunt in Ecclesiâ majores pontifices. Deinde alios septuaginta et duos discipulos designavit, quorum vicem in Ecclesiâ tenent presbyteri. Unus autem inter apostolos princeps extitit Petrus, cujus vicarius et successor est Pontifex summus, unde dicitur apostolicus, qui et papa vocatur, scilicet, pater patrum. Qualis autem eligi debeat presbyter, Apostolus scribens Timotheo ostendit, ubi nomine episcopi presbyterum significat. Hoc autem officio usus est Christus, cum seipsum in arâ crucis obtulit, idem sacerdos et hostia, et quando post cenam panem et vinum in corpus suum et sanguinem commutavit. Ecce de septem Ecclesiæ gradibus breviter elocuti, quid ad quemquam pertineat insinuavimus. Cùmque omnes spirituales sint et sacri, excellenter tamen canones duos tantum sacros ordines appellari censent, diaconatus, scilicet, et presbyteratus; quia hos solos primitiva Ecclesia legitur habuisse, et de his solis præceptum Apostoli habemus. Apostoli enim in singulis civitatibus episcopos et presbyteros ordinarunt. Levitas etiam ab apostolis ordinatos legimus, quorum maximus fuit beatus Stephanus. Subdiaconos verò et acolytos procedente tempore Ecclesia sibi constituit.

Quid sit quod hic dicitur ordo.

10. Si autem queritur quid sit quod hic vocatur ordo, sanè dici potest signaculum esse, id est, sacrum quoddam, quo spiritualis potestas traditur ordinato, et officium. Character ergo spiritualis, ubi sit promotio potestatis, ordo vel gradus vocatur. Et dicuntur hi ordines sacramenta, quia in eorum perceptione res sacra, id est, gratia confertur, quam figurant ea quæ ibi geruntur.

De nominibus dignitatum vel officii.

11. Sunt et alia quædam non ordinum, sed dignitatum vel officiorum nomina. Dignitatis simul et officii nomen est episcopus. Episcopatus autem vocabulum inde dictum est quòd ille qui episcopus efficitur, superintendat, curam, scilicet, subditorum generis. Episcopos enim Græcè, Latine intendere dicitur. Episco-

(Treize.)

pi autem Græcè, Latine *speculatores* interpretantur. Nam *speculator* est præpositus in Ecclesiâ, datus eo quod *speculatur* atque perspicit populum infra se positorum mores et vitam. Pontifex est princeps sacerdotum, quasi via sequentium, ipse et summus sacerdos nuncupatur. Ipse enim levitas et sacerdos efficit, ipse omnes ecclesiasticos disponit. (Isid., dist. 21, c. Cleros.)

De quadripartito ordine episcoporum.

12. Ordo autem episcoporum quadripartitus est, scilicet, in patriarchis, archiepiscopis, metropolitans, et episcopis. Patriarcha Græcè summus patrum interpretatur, quia primum, id est, apostolicum tenet locum, ut Romanus, Antiochenus, Alexandrinus, sed omnium summus est Romanus. Archiepiscopus, princeps episcoporum, archos enim Græcè, Latine princeps dicitur, metropolitani autem à mensurâ civitatum dicuntur. Singulis enim provinciis et civitatibus præminent, quorum auctoritati et doctrinæ ceteri sacerdotes subjecti sunt. Sollicitudo enim totius provincie ipsis episcopis commissa est. Omnes autem superiùs designati ordines episcopi nuncupantur. Nota quod archiepiscoporum nomine, primates superiùs significasse videtur, et metropolitanorum, quos nunc archiepiscopos dicimus. Horum autem discretio à gentilibus introducta videtur, qui suos flamines, alios simpliciter flamines, alios archiflamines, alios protoflamines appellabant. Sacerdotes enim gentium flamines dicebantur, qui habebant in capite pileum, in quo erat brevis virga, desuper habens aliquid lanae, quod cum per æstum ferre non possent, filum tantum in capite ligare cœperunt. Nudis enim capitibus eis insidere nefas erat. Unde à filo quo utebantur flamines dicti sunt, quasi flamines. Sed festis diebus filo deposito pileum imponebant pro sacerdotii eminentiâ. Vales à vi mentis appellati sunt, cujus significatio multiplex est. Modò enim sacerdotem, modò prophetam, modò poetam significat. Cantor verò vocatur, qui vocem modulatur in cantu. Hujus sunt duo genera: præcentor, et succentor. Præcentor qui vocem præmittit in cantu, succentor qui subsequenter canendo respondet. Concenter autem dicitur, quia consonat. Qui autem non consonat nec concinit, concenter non erit. His breviter tractatis admonendi sunt Christi ministri, quatenus sicut excellent ordinis dignitate, ita præcellant vitæ sanctitate, ut plebs eis commissa, eorumque disciplinis edocta, gratanter eis obediat, et eorum imitatione de die in diem proficiat, à quibus divina sacramenta percipiunt, et missarum solennia audiunt. Missa autem dicitur, vel quia missa est hostia, cujus commemoratio fit in illo officio: unde dicitur: *Ite missa est*, id est: Sequimini hostiam quæ missa est ad coelestia, tendentes post eam; vel quia missus coelestis venit ad consecrandum dominicum corpus, per quem ad altare coeleste deferitur hostia. Unde et dicitur: *Missa est*.

DISTINCTIO XXV.

DE ORDINATIS AB HÆRETICIS.

1. Solet etiam quæri si hæretici ab Ecclesiâ præcisi et damnati possint tradere sacros ordines, et si ab eis ordinati, redeunt ad Ecclesiæ unitatem debeant reordinari. Hanc questionem perplexam ac penè insolubilem faciunt doctorum verba, qui plurimum dissentire videntur. Videntur enim quidam tradere hæreticos sacros ordines dare non posse, nec illos qui ab eis ordinati videntur gratiam recipere. Dicit enim Innoc., de Disp. sacram. Ord., q. 1, Arianorum clericos non videri suscipiendos, cum sacerdotii vel ministerii alicujus dignitate; quibus solum Baptisma tantum esse permittit, quod in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti percipitur. Dicit etiam eos non posse dare Spiritum sanctum quem amiserunt, et ordinatos ab hæreticis caput habere vulneratum; et eam qui honorem amisit honorem dare non posse, nec illam aliquid accepisse, quoniam in dante nihil erat quod ille posset accipere. Tradit etiam vententi-

bus ab hæreticis per manus impositionem laicam tantum tribuendam communionem, nec ex his aliquem in clericatus honorem vel exiguum subegere. Greg. etiam, in lib. 5 Dialog., dicit sacerdotem esse Arianorum consecrationem, cum ex eorum manu communicari percipitur. Cyprianus etiam, in Epist. contra hæret., dicit: Omnia quaecumque faciunt hæretici, carnalia, et inania et sacrilega esse; et eorum altaria falsa et illicita, et sacerdotia et sacrificia sacrilega, qui more civilitatem, quæ, cum homines non sint, formam imitantur humanam, vitium Ecclesiæ catholicæ et auctoritatem sibi vendicant, cum ipsi in Ecclesiâ non sint, et cum sint sacrilegi, sacerdotium administrant, et altare ponunt; cum nec sacrificium oblatio illis possit, ubi Spiritus sanctus non sit; nec cuiquam Dominus per ejus preces et orationes protegit, qui Dominum ipsum violavit. Hieron. quoque assertit omnia quæ offeruntur ab hæreticis contaminata esse in conspectu Domini, quia, licet sancta videantur speciebus, tamen quia connecta sunt ab illo qui pollutus est, pollutantur omnia. Idem: Odit Deus sacrificia hæreticorum, et à se projicit; et quoties in nomine ejus congregati fuerint, detestatur secorem eorum, et claudit aures suas. Idem: Illi offerunt pavem sacrificiorum, etc. Leo etiam testatur extra Ecclesiam nec rata esse sacerdotia, nec vera esse sacrificia. Idem etiam dicit per crudelitatem veraniam Alexandriâ sede omnium sacramentorum tamen extinctum. Intercepta est sacrificii oblatio, defecit christianis sanctificatio, et parricidialibus manibus impiorum omnia se subtrahere mystéria. His atque testimoniis astra videtur sacramenta ecclesiastica, præcipue Corporis et Sanguinis, Ordinationis et Confirmationis, per hæreticos non posse ministrari.

Auctoritates ponit quæ videntur præmissis obviare.

2. Contra autem alii sentire videntur quod ab hæreticis etiam præcisi sacri ordines, sicut et Baptismus, tradi valeant; nec ab hæreticis redeuntibus, qui illic ordinati sunt et baptizati, iterum ordinandi sunt, sicut nec baptizandi. Unde Augustinus: De hæreticis etiam damnatis quod quidam dicunt, Baptisma quod accepit non amittit, qui recedit ab Ecclesiâ, jus dandi quod accepit amittit, multis modis apparuit inaniter dici: primo, quia nulla ostenditur causa cur ille qui illud Baptisma amittere non potest, jus dandi possit amittere. Utrumque enim sacramentum est, et quoddam consecratione utrumque homini datur: illud cum baptizatur, et illud cum ordinatur. Ideo non licet in catholica Ecclesiâ utrumque iterari. Nam quando ex ipsa parte venientes, etiam præpositi, pro bono pacis correcto echiematis errore suscepti sunt, etsi visum est opus esse ad eadem officio gererent quæ agebant, non sunt rursus ordinandi. Sed sicut Baptismus in eis, ita mansit Ordinatio integra, quia in præcissione fuerat vitium, quod in unitate pacis est correctum; non in sacramentis, quæ ubicumque sunt. Et cum ipsi expedire videtur Ecclesiæ, ut præpositi eorum venientes ad catholicam societatem, honores suos ibi non administrarent, non eis tamen ipsa Ordinationis sacramenta detrahuntur, sed super eos manent. Ideoque non eis manus imponitur, ne non homini, sed ipsi sacramento, fiat injuria. Sicut autem in Baptismo est jus, quod per eos dari possit, sic in Ordinatione jus dandi est: utrumque quidem ad perniciem suam. Sed aliud est non habere, aliud perniciosè habere, aliud salubriter habere. Idem: De his qui ab Ecclesiâ unitate separati sunt, nulla jam questio est quin habeant et dare possint; sed perniciosè habent, perniciosè que dant, quia extra vinculum pacis sunt. Neutri sacramento facienda est injuria. Sicut non rectè habet qui ab unitate recedit, sed tamen habet, et ideo redeunt non reddunt, sic etiam non rectè dat qui ab unitate recedit, et tamen dat; et ideo qui ab eo accipit, venienti ad unitatem non iteratur. Idem: Aliud est non habere aliquid, aliud est non jure habere, vel illicitè usurpare. Non ergo ideo non sunt sacramenta Christi et Ecclesiæ, quia eis illicitè utantur non modo

hæretici, sed etiam omnes impli; sed illi corrigendi sunt et puniendi, illa autem sunt agnoscenda et veneranda. Item Gregor.: Quod dicitur ut qui ordinatus est iterum ordinetur, valde ridiculosum est: ut enim baptizatus semel, iterum baptizari non debet, ita qui consecratus est semel, in eodem ordine non valet iterum consecrari. His aliisque auctoritatibus videtur asseri in omnibus implis, etiam in hæreticis præcis et damnatis, Christi sacramenta permanere cum iure dandi. Possunt enim dare, sed perniciosè; et quibus dederint, non sunt iterum ordinandi; quæ præmissis ex opposito obviare videntur.

Determinatio præmissæ contradictionis auctoritatum.

3. Hæc autem quidam ita determinant: dicunt enim hæretici accepti sacerdotali vel episcopali unctione ab Ecclesiâ recedentes, Baptismi quidem dandi jus retinere, sed non habere facultatem tribuendi sacros Ordines, consecrandi dominicum corpus, postquam præcisi et damnati sunt ab Ecclesiâ, sicut degradatus episcopus non habet potestatem largiendi sacros Ordines; facultatem tamen baptizandi non amisit. Quod verò August. ait, intelligit dictum de hæreticis, qui non sententiâ Ecclesiæ; sed pravitate sensus sui à fidei veritate ac doctrinæ unitate divisi sunt; qui licet tales sint, ius tamen ordinandi et consecrandi habent. Et qui ab eis ordinantur ante manifestam præcisionem, etiam si cum eis apertè exierint, et sententiâ Ecclesiæ damnati fuerint; tamen si redierint, iterum ordinandi non sunt. Et ubicumque legitur de ordinatis ab hæreticis, quod servatis ordinibus ministrare valeant, vel iterum ordinandi non sint, de huiusmodi accipientium dicunt. Nam postquam præcisi fuerint et damnati iudicio Ecclesiæ, ius ordinandi et consecrandi eis detractum asserunt, ut degradatis, vel excommunicatis. Alii verò dicunt sacramenta ab hæreticis et præcis secundum formam Ecclesiæ celebrata, vera esse et rata, quia recedentes ab Ecclesiâ ius ordinandi et consecrandi non perdidērunt, et qui sic ab hæreticis ordinantur, cum redeunt, iterum ordinandi non sunt. Quæ verò ab hæreticis aliter quam in Ecclesiâ sunt, falsa sunt et inania; et qui à talibus ordinari videntur, non munus, sed vulnus accipiunt. Et secundum hanc differentiam variè de his loquuntur doctores. Quidam verò dicunt eadem sacramenta ab hæreticis præcis posse celebrari, quæ à catholicis, si ab illis forma Ecclesiæ servetur; et ab eis celebrata vera esse et rata, quantum ad se; quantum verò ad effectum falsa esse et inania, et in his qui malè tractant, et in his qui malè suscipiunt, idè irrita et falsa, quia quod promittunt et conferre creduntur non tribuunt. Damnanda etiam dicuntur quia illicitè dantibus vel accipientibus sunt in iudicium. Polluta etiam dicuntur, non quantum ad se, sed propter indignam hæreticorum tractationem. Idè Gregor. communionem Arii vocat execrationem; et Innocentius Bonosii ordinationem, damnationem; non quòd ita in se sint, sed quia malè dantes vel accipientes tales faciunt. Sicut etiam Hieronym. sacrificia eorum panem lutis vocat; non quantum ad se, sed quantum ad effectum. Nonnulli verò tradunt illos hæreticos qui in Ecclesiâ ordinati sunt, ius ordinandi et consecrandi, etiam omni separati fuerint, habere. Qui verò in schismate vel hæresi positi ab eis ordinati et inuncti fuerint, iure careant. Idèque cum ordinare volunt, vulnus potius infigunt quam gratiam conferunt.

De simoniâ; unde dicitur, et quid sit.

4. De simoniâ verò non est ambigendum quin sint hæretici; tamen ante sententiam degradationis, et ordinant et consecrant. Et licet simoniaci propriè dicantur qui instar Simonis magi impreciablem gratiam pretio conducere volunt, et qui pro ministerio sacro pretium recipiunt in modum Giezi, Giezi tæ vocandi sunt; omnes tamen, et dantes et accipientes, simoniaci dicuntur, et utrique eadem sententiâ percelluntur.

De his qui scienter à simoniâ ordinantur.

5. Differt tamen inter eos qui ordinantur à simoniâ-

cis scienter, et eos qui ignorant. Qui enim sciōter à simoniâ permiserint consecrari, imò execrari, eorum consecratio omninò irrita est. Qui verò ordinantur à simoniâ, quos, cum ordiantur, nesciunt esse simoniacos, qui et tunc pro catholicis habentur; eorum ordinatio misericorditer sustinetur. (Urbanus papa, 1, q. 1.)

De his qui dicunt se emere corporalia, non spiritualia.

6. Si verò aliqui objecerint, se non consecrationes emere, sed res ipsas quæ ex consecratione proveniunt, penitus desipere probantur. Nam quisquis horum alterum vendit, sine quo alterum non habetur, neutrum vendere derelinquit. (Pascal., q. 3, cap. Si quis objecerit.)

Distinctio simoniacorum.

7. Simoniacæ autem hæresis tripartita est distinctio, Alii enim simoniâ à simoniâ ordinantur: Alii simoniâ à non simoniâ ordinantur; alii non simoniâ à simoniâ. Unde Nicolaus papa, 1, q. 1: Statuimus decretum de simoniâ tripartita hæresi, id est, de simoniâ simoniâ ordinantibus vel ordinatis, et de simoniâ simoniâ à non simoniâ, et de simoniâ non simoniâ à simoniâ. Simoniaci simoniâ ordinati vel ordinatores, secundum canones, à proprio gradu decident. Simoniaci etiam simoniâ à non simoniâ ordinati, similiter ab officio removeantur. Simoniacos verò non simoniâ à simoniâ ordinatos, misericorditer per mandis impositionem pro temporis necessitate in officio permittimus permanere. Quod intelligendum est de his qui ordinantur à simoniâ, ignorantes eos esse simoniacos. Hos facit simoniacos non reatus criminis, sed ordinatio simoniâ.

Alexander papa de his qui violentè à simoniâ vel ab hæreticis ordinantur.

8. Similiter cum decernit Alexander papa simoniacos omninò dampnandos ac deponendos, sub intelligendum est; nisi violentè quis attractus fuerit. De his enim et à quibuslibet hæreticis violentè ordinatis, dicit Innoc., 1, q. 1, quòd possunt habere aliquem colorem excusationis, si statim discedunt ab eis, et pessimo eorum concilio renuntiant.

De ætate ordinandorum ita decrevit Nicolaus papa.

9. Sacri, inquit, dist. 77 et 78, canones sanxerunt, ut subdiaconus non ordinetur ante 14 annos, nec diaconus ante 25, nec presbyter ante 30. Deinde si dignus fuerit, ad episcopatum eligi potest, quod nos etiam pari modo servare iubemus. Item Fabianus: Si quis 30 ætatis non impleverit annos, nullo modo presbyter ordinetur, etsi valde sit dignus, quia et ipse Dominus 30 annorum baptizatus est, et sic cepit docere.

DISTINCTIO XXVI.

DE SACRAMENTO CONJUGII, CUIUS INSTITUTIO ET CAUSA OSTENDITUR.

1. Cum alia sacramenta post peccatum, et propter peccatum exordium sumpserint, Matrimonii sacramentum etiam ante peccatum legitur institutum à Domino; non tamen ad remedium, sed ad officium. Refert enim Scriptura, Genes. 2, in Adam misso sopore atque unâ de costis ejus sumptâ, et exinde muliere formatâ, virum in spiritu intelligentem ad quem usum mulier facta esset, post extasim prophetice dixisse: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne meâ; propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adheret uxori suæ, et erunt duo in carne unâ.

De duplici institutione conjugii.

2. Conjugii autem institutio duplex est. Una ante peccatum ad officium facta est in paradiso, ubi esset thorus immaculatus, et nuptiæ honorabiles, ex quibus sine ardore conciperent, sine dolore parerent; altera post peccatum ad remedium facta extra paradysum, propter illicitum motum devitandum. Prima, ut natura multiplicaretur; secunda, ut natura exciperetur, et vitium cohiberetur. Nam et ante peccatum dixit

Deus Gen. 1 : *Crescite et multiplicamini*; et post peccatum, omnibus penè hominibus per diluvium consumptis. Quòd verò ante peccatum institutum fuerit conjugium ad officium, post peccatum verò ad remedium concessum, Aug. testatur dicens, super Gen., lib. 9, cap. 7 : Quod sanis est ad officium, ægrotis est ad remedium. Infirmas enim incontinentiæ, quæ est in carne per peccatum mortuâ, ne cadat in ruinam flagitiorum, excipitur honeste nuptiarum. Si verò non peccassent primi homines, sine carnis incentivo ac fervore libidinis ipsi ac successores eorum convenirent. Et sicut remunerabile est aliquid bonum opus, sic coitus eorum bonus esset et remunerabilis. Quia verò propter peccatum lethalis concupiscentiæ lex membris nostris in hæsit, sine quâ carnalis non sit commixtio, reprehensibilis est malus coitus, nisi excusetur per bona conjugii.

Quando secundum præceptum, et quando secundum indulgentiam, contractum sit conjugium.

3. Prima institutio habuit præceptum, secunda indulgentiam. Didicimus enim ab Apostolo, humano generi propter vitandam fornicationem indultum esse conjugium. Indulgentia verò quia meliora non eligit, remedium habet, non præmium; à quo si quis declinaverit meretur exitiale iudicium. Quod secundum indulgentiam conceditur, voluntarium est, non necessarium; alioquin transgressor esset, qui illud non faceret. Et potest sanè intelligi illud sub præcepto dictum hominibus primis ante peccatum : *Crescite et multiplicamini*. Quo etiam post peccatum tenebantur, usquequò est facta multiplicatio; post quam secundum indulgentiam matrimonii contractus fuit. Ita enim post diluvium, quo universum penè humanum genus deletum est, secundum præceptum dictum est filiis Noe : *Crescite et multiplicamini*. Multiplicato verò homine, secundum indulgentiam contractum est, non secundum imperium.

Quibus modis accipiatur indulgentia.

4. Indulgentia autem diversis modis accipitur, scilicet, pro concessione, pro remissione, pro permissione. Et est permissio in novo Testamento, de minoribus bonis, et de minoribus malis. De minoribus bonis est conjugium, quod non meretur palmam, sed est in remedium. De minoribus malis, id est, de venialibus, est coitus qui fit causâ incontinentiæ, illud scilicet conjugium indulgetur, id est, conceditur. Illud verò, id est, coitus talis, permittitur, id est, toleratur, ita quòd non prohibetur.

Quòd nuptiæ sunt bonæ.

5. Fuerunt autem nonnulli hæretici nuptias detestantes, qui Tatiani appellati sunt. Hi nuptias omninò damnant, ac pares fornicationibus aliisque corruptionibus faciunt, nec recipiunt in suorum numero conjugio utentem marem vel feminam. Quòd autem res bona sit conjugium, non modò ex eo probatur, quòd Dominus legitur conjugium instituisse inter primos parentes, sed etiam quòd in Canâ Galilææ nuptiis interfuit Christus, easque miraculo commendavit, aquâ in vinum conversâ; qui etiam postea virum dimittere uxorem prohibuit, nisi causâ fornicationis. Apostolus etiam ait, 1 Cor. 7 : *Virgo non peccat, si nubat*. Constat ergo rem bonam esse matrimonium; alioquin non esset sacramentum; sacramentum enim sacrum signum est. (Aug., de Hæresibus, cap. 25. Hugo, 4 Sent., cap. 3.)

Cujus rei sacramentum sit conjugium.

6. Cùm ergo Conjugium sacramentum sit, et sacrum signum est, et sacræ rei, scilicet, conjunctionis Christi et Ecclesiæ, sicut ait Apostolus. Scriptum est, inquit, Ephes. 5 : *Relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ; et erunt duo in carne una*, Genes. 2 : *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesiâ*. Ut enim inter conjuges conjunctione est secundum consensum animorum, et secundum permutationem corporum, sic Ecclesia Christo copulatur voluntate et naturâ, quâ idem vult cum eo; et ipse formam sumpsit de naturâ hominis. Copulata est

ergo sponsa sponso spiritualiter et corporaliter, id est, charitate ac conformitate naturæ. Hujus utriusque copulæ figura est in conjugio. Consensus enim conjugum copulam spirituales Christi et Ecclesiæ, quæ fit per charitatem, significat. Commixtio verò sexuum illam significat, quæ fit per naturæ conformitatem.

Qualiter intelligendum sit illud : Mulier illa non pertinet ad matrimonium, cum quâ non est commixtio sexuum.

7. Inde est quòd quidam doctorum dixerunt illam mulierem non pertinere ad matrimonium, quæ non experitur carnalem copulam. Ait enim August., 27, q. 2, cap. Non est : Non dubium est illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum quâ docetur non fuisse commixtio sexû. Item Leo papa, ibidem, cap. Cùm societas : Cùm societas nuptiarum ita à principio sit instituta, ut præter commixtionem sexuum non habeat in se Christi et Ecclesiæ sacramentum, non dubium est illam mulierem non pertinere ad matrimonium, in quâ docetur non fuisse nuptiale mysterium. Item Augustinus : Non est perfectum conjugium sine commixtione sexuum. Hoc si secundum superficiem verborum acceperit, inducitur in errorem tantum, ut dicat sine carnali copulâ non posse contrahi matrimonium; et inter Mariam et Joseph non fuisse conjugium, vel non fuisse perfectum; quod nefas est sentire. Tantò enim sanctius fuit atque perfectius, quantò à carnali opere immunius. Sed superius posita, eâ ratione dicta intelligendum est, non quin pertineat mulier illa ad matrimonium, cum quâ non est permixtio sexuum; sed non pertinet ad matrimonium quod expressam et plenam tenet figuram conjunctionis Christi et Ecclesiæ. Figurat enim illam unionem Christi et Ecclesiæ, quæ est in charitate, sed non illam quæ est in naturæ conformitate. Est ergo et in illo matrimonio typus conjunctionis Christi et Ecclesiæ; sed illius tantum quâ Ecclesia Christo charitate unitur; non illius quâ per susceptionem carnis, capiti membra uniantur. Nec ideò tamen minus sanctum est conjugium, quia, ut ait August., in lib. de Bono conjugali, cap. 18, in nuptiis plus valet sanctitas sacramenti, quàm secunditas ventris. Est etiam conjugium signum spiritualis conjunctionis et dilectionis animorum, quâ inter se conjuges uniri debent. Unde Apostolus ait, Ephes. 5 : *Viri, diligite uxores vestras ut corpora vestra.*

DISTINCTIO XXVII.

QUÆ SUNT CONSIDERANDA IN CONJUGIO.

1. Post hæc advertendum est quid sit Conjugium, et quæ sit efficiens causa conjugii et causa propter quam contrahi debeat, et quæ sint bona conjugii, et quomodo per ea excusetur coitus carnalis; quæ sint legitimæ personæ ad matrimonium. Sunt et alia plura in Matrimonio considerata, quæ sub compendio perstringemus.

Quid sit Conjugium.

2. Sunt ergo nuptiæ vel matrimonium, viri mulierisque conjunctio maritalis, inter legitimas personas individuam vitæ consuetudinem retinens. Ad individuam consuetudinem vitæ pertinet, quòd absque consensu alterius neuter continentiam profiteri potest, vel orationi vacare; et quòd inter eos dum vivunt, vinculum conjugale permanet, ut aliis se copulare non liceat; et ut invicem alter alteri exhibeat quod quisque sibi. Hæc autem descriptione legitimorum et fidelium tantum matrimonium includitur.

De consensu qui efficit Conjugium.

3. Efficiens autem causa Matrimonii est consensus, non quilibet, sed per verba expressus; nec de futuro, sed de presenti. Si enim consentiunt in futurum, dicentes, accipiam te in virum, et ego te in uxorem, non est iste consensus efficax Matrimonii. Item si consentiant mente, et non expriment verbis vel aliis certis signis; nec talis consensus efficit Matrimonium. Si autem verbis explicant quod tamen corde non volunt, si non sit coactio ibi vel dolus, obligatio illa veriorum quibus consentiunt dicentes : Accipio te in

virum, et ego te in uxorem, Matrimonium facit.

Auctoritatibus probat quòd solus consensus facit Matrimonium.

4. Quòd autem consensus Matrimonium faciat, subditis probatur testimoniiis. Ait enim Isidorus : Consensus facit Matrimonium. Item Nicolaus papa : Sufficient solus secundum leges eorum consensus, de quorum conjunctionibus agitur ; qui solus si fortè in nuptiis defuerit, cætera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur. Item Joan. Chrysost., homilia 32 ad cap. 19 Matth. : Matrimonium quidem non facit coitus, sed voluntas ; et idè non solvit illud separatio corporis. Item Ambrosius, in expositione 2 in Matth. : Non deffloratio virginitalis facit Conjugium, sed pactio conjugalit. Ex his apparet quòd consensus, id est, pactio conjugalit, Matrimonium faciat ; et ex tunc Conjugium est, etiam si non præcessit vel secuta est copula carnalis.

Quando incipiat esse Conjugium.

5. Quòd enim ab ipsâ desponsatione in quâ pactio conjugalit exprimitur, conjuges sint, sanctorum testimonia probant. Ait enim Ambros., ibid., c. Cum initiat, et in lib. 27 de Virginibus : Cum initiatur conjugium, conjugii nomen asciscitur ; cum coniungitur viro, conjugium est, non cum viri admixtione cognoscitur. Item Isidor., in lib. 9 Etymol., c. 8 : Conjuges verius appellantur à primâ desponsationis fide, quamvis adhuc inter eos ignoretur conjugalit concubitus. Item August. in lib. de Nuptiis et Concupiscentiâ, cap. 11 : Conjug vocatur ex primâ desponsationis fide, quam concubitu non cognoverat, nec fuerat agnitus. Nec pejerat, nec mendax manserat conjugis appellatio, ubi non fuerat, nec futura erat carnis ulla commixtio. Propter quod fidele conjugium, ambo parentes Christi vocari meruerunt, non solum illa mater, sed etiam ille pater ejus, sicut conjug matris ejus ; utrumque tamen mente, non carne. Ex his evidenter insinuat quòd ex tempore quo intercedit consensus voluntarius ac maritalis (qui solus Conjugium facit) veri conjuges sunt sponsus et sponsa. Secundum quosdam non est conjugium ante carnalem copulam, sed sponsi et sponsæ sunt.

6. Quidam tamen asserunt verum conjugium non contrahi ante traductionem et carnalem copulam : nec verè conjuges esse aliquos antequàm intercedat commixtio ætæ ; sed à primâ fide desponsationis vir sponsus, et mulier sponsa est, non conjux. Sponsos autem et sponsas conjuges frequenter appellari dicunt, non quia sint, sed quia futuri sunt ; cujus rei sponsonem invicem fecerunt. Et secundum hoc verba præmissarum auctoritatum intelligenda fore tradunt.

Quâ ratione nituntur.

7. Quòd verò inter sponsam et conjugem plurimum intersit, ex eo astruunt, quia licet sponsæ ante carnalem copulam inconsulto vel nolente sponso monasterium eligere ; quo facto, sponso etiam licet aliam ducere. Conjugatus verò vel conjugata, nec continentiam nisi communi consensu servare valet, nec monasterium petere, nisi uterque continentiam pariter profiteatur. Quòd verò liceat sponsæ monasterium eligere, auctoritatibus sanctorum probatur. Ait enim Eusebius papa, 27, q. 7, cap. Desponsatam : Desponsatam puellam non licet parentibus alii viro tradere ; tamen licet sibi monasterium eligere. Item Gregor., cap. Decreta, 27, q. 2, paragra. 2 : Decreta legalia desponsatam, si converti voluerit, nullo penitus consensu damno mulctari. Refert etiam Hieron. quòd Maccharius inter Christi eremitas præcipuus, celebrato nuptiali convivio, cum vespere thalamum esset ingressurus, ex urbe egrediens transmarina petiit, et eremi solitudinem sibi elegit. Beatus etiam Alexius similiter ex nuptiis divinâ gratiâ vocatus, sponsam deseruit, et nudus Christo famulari cœpit. His exemplis liquet licere sponsis sine consensu suarum sponsarum, et è converso, continentiam profiteri.

Quoâ conjugatus vel conjugata nequeant continentiam profiteri sine alterius consensu.

8. Hoc autem conjugatis nullatenus licet. Non enim potest vir melioris vitæ propositum sumere sine uxoris consensu, et è converso, unde Greg., 2, q. 2, cap. Sunt qui, scribens Theotistæ patridæ : Sunt qui dicunt religionis gratiâ conjugia debere solvi. Verùm sciendum est quia etsi hoc lex humana concessit, tamen lex divina prohibuit. Si verò utrisque conveniat continentem vitam ducere, hoc quis audeat accusare ? Sic enim multos sanctorum novimus cum suis conjugibus et prius continentem vitam duxisse, et post ad sanctæ Ecclesiæ regimina migrasse. Si verò continentiam quam vir appetit, mulier non sequitur, aut quam uxor appetit, vir recusat, conjugium dividi non potest, quia scriptum est, 1 Cor. 7 : *Mulier potestatem suæ carnis non habet, sed vir. Similiter et vir potestatem suæ carnis non habet, sed mulier.* Idem, 27, q. 2, cap. Agathosa, et quatuor cap. sequentibus : Agathosa,atrix præsentium, quæta est virum suum contra voluntatem suam in monasterium esse conversum. Quapropter experientiæ tuæ præcipimus ut diligent inquisitione discutias, ne fortè ejus voluntate conversus sit, vel ipsa mutare se promiserit. Et si hoc repereris, et illum in monasterio permanere provideas, et hanc sicut promisit, mutare vitam compellas. Si verò nihil horum est, nec quondam fornicationis crimen (propter quod licet uxorem dimittere) prædictam mulierem commisisse cognoveris ; ne illius conversio uxoris relicta in seculo fieri possit perditionis occasio, volumus ut maritum suum illi, etiamsi jam tonsuratus est, reddere debeas, omni excusatione cessante, quia nisi fornicationis causâ virum uxorem dimittere nulla ratio concedit. Postquam enim copulatione conjugii viri et mulieris unum corpus efficitur, non potest ex parte converti, et ex parte remanere in seculo. Item ex 80 synodo, 27, q. 2, cap. Si quis : Si quis conjugatus converti ad monasterium velit, non est recipiendus, nisi prius à conjugæ castimoniam profitente fuerit absolutus. Tales ergo tunc sine culpâ sequuntur Christum relicto seculo, si habent ex pari voluntate castitatis consensum. Item, si vir et uxor divertere pro solâ religiosâ inter se consenserint vitâ, nullatenus sine consensu episcopi fiat, ut ab eo singulariter proviso constituentur loco. Nam uxore nolente, vel altero illorum, etiam tali re matrimonio non solvitur. Item August., de adulterinis Conjugiis : Si abstines sine uxoris voluntate, tibi ei fornicandi licentiam ; et peccatum illius tuæ imputabitur abstinentiæ. Item Nicolaus papa, supra : Scripsit nobis Taberga regina, regiâ se velle dignitate vel maritali copulâ exui, et solâ vitâ privatâ esse contentam desiderare. Cui scripsimus non hoc aliter fieri posse, nisi eandem vitam vir ejus Lotharius elegerit. Ex his patet quòd conjugati sine communi consensu monasterium eligere, continentiam profiteri, vel habitum religionis sumere non valent ; et si fecerint, revocari debent. Sponsi verò possunt sine communi consensu monasterium eligere. Unde videtur inter sponsum et sponsam conjugium non esse. Idèquæ asserunt à primâ fide desponsationis conjuges appellari, non re præsentium, sed spe futurorum, quia ex fide quam ex desponsatione sibi invicem debent, postea efficiuntur conjuges. Præmissas autem auctoritates, quibus asseritur quòd consensus matrimonium facit, ita intelligi volunt, ut consensus vel pactio conjugalit non ante coitum faciat matrimonium, sed in coitu. Sicut enim deffloratio virginitalis non facit matrimonium, nisi præcedat pactio conjugalit, ita nec pactio conjugalit, antequàm adsit copula carnalis. Ex pactio ergo conjugalit sponsi et sponsæ fiunt ante coitum ; in coitu verò efficiuntur conjuges. Facit enim pactio conjugalit ut quæ prius erat sponsa, in coitu fiat conjux.

Responsio ad prædicta cum determinatione superiorum.

9. His autem ita respondemus : Fit aliquando desponsatio, ubi est compromissio viri et mulieris de

contrahendo matrimonio; non est autem ibi consensus de presenti. Est et desponsatio habens consensum de presenti, id est, pactionem conjugalem, quæ sola facit conjugium. In illa ergo desponsatione, ubi est pollicitatio contrahendi matrimonium, sponsi tantum et sponsa sunt, non conjuges, et talibus sponsis licet sine communi consensu continentiam præstare, et monasterium eligere. In ea verò desponsatione ubi est consensus de presenti, conjugium contrahitur; et ab illius desponsationis primâ fide veri conjuges appellantur. Secundum hanc distinctionem desponsationis, de sponsis variè loquuntur doctores.

Quomodo accipitur sponsa in subditis capitulis.

10. Aliquando enim sponsas vocant, quæ talem habuerunt desponsationem, ubi fuit pactio conjugalis de presenti; et illæ verè conjuges sunt. Unde Greg., 27, quæst. 2, cap. Si quis uxorem: Si quis uxorem desponsaverit vel subarrhaverit, quanquam postmodum præveniente die mortis ejus nequiverit eam ducere in uxorem, tamen nulli de consanguinitate ejus licet accipere eam in conjugio; et si inventum fuerit factum, separetur omnino. Item Julius papa, ubi supra, cap. Si quis desponsaverit: Si quis desponsaverit uxorem vel subarrhaverit, et vel præveniente die mortis, vel irruentibus quibusdam causis, eam non cognoverit; nec frater ejus, nec ullus de consanguinitate ejus eandem sibi tollat in uxorem ullo unquam tempore. Item Greg., ibid., cap. Qui desponsatam: Qui desponsatam proximi sui puellam ceperit in conjugium, anathema sit ipse, et omnes consentientes ei, quia secundum legem Dei mori decernitur. Nam divinæ legis non est sponsas appellare conjuges, ut in Evang., Matth. 1: Accipe Mariam conjugem tuam. Et in Deut.: Si quis alterius sponsam in agro vel quolibet loco oppresserit, vel adduxerit in domum suam, moriatur; quia uxorem proximi sui violavit; non quæ jam uxor erat, sed quæ à parentibus uxor fieri debebat. Ex his colligitur quod sponsa quædam conjuges sunt ante communionem sexuum. Sed fortè illud movet quod in fine capituli dicitur: Non quæ jam uxor erat, sed quæ uxor fieri debebat. Quod non ita intelligi debet, quasi uxor verè non fuerit, ex quo pacto conjugalis intercessit; sed quia nondum traducta fuerat, hæc res uxoria intercesserat, scilicet concubitus conjugalis.

Quòd aliter accipitur in his aliis capitulis sponsa.

11. Hæc etiam sponsa est, quæ sic viro desponsata est ut non intercesserit consensus de presenti, sed sponsio futuri. Secundum quemmodum illud decretum, ex conc. Tiburicensi, intelligitur, 27, q. 2, cap. Si quis sponsam: Si quis sponsam filii oppresserit, et post filius ejus eam duxerit, pater postea non habeat uxorem, nec mulier virum; filius qui patris facinus ignoravit, aliam ducat. Si conjux illa fuisset (quod utique foret, si in sponsalibus pacto conjugalis intercessisset), non permitteretur sponso aliam ducere. Mœchis autem poena non nubendi ex rigore infligitur, ut alii terreantur. Idem ex eodem: Quidam desponsavit uxorem et dotavit, et cum ea coire non potuit, quam clanculò frater ejus corripuit et gravidam reddidit, decretum est, ut quamvis nupta non potuerit esse legitimo viro, desponsatam tamen fratri frater habere non possit; sed mœchus et mœcha fornicationis quidem vindictam sustineant, licita verò eis conjugia non negentur. De illâ desponsatione hoc intelligi debet, ubi non fuit consensus conjugalis de presenti; alioquin non liceret eis alia sortiri conjugia. Secundum hoc etiam illud intelligi debet, ex conc. Toletano: Statutum est à sacro conventu, ut si quis sponsam alterius rapuerit, publicâ poenitentia mulctetur, et sine spe conjugii maneat. Et si ipsa eidem crimini consentiens non fuerit, licentia nubendi alteri non negatur. Apparet hanc fuisse desponsatam sine pactione conjugali de presenti, et ideo non fuisse conjugem, cui vivente sponso alteri nubendi licentia non negatur. Sunt enim quædam nuptialia pacta de futuro, ex quibus sponsi et sponsæ vocantur, nec exinde conjuges sunt. Et est

pactio quædam conjugalis de presenti quæ sponsam et sponsam etiam conjuges facit. Et utraque pactio desponsatio vel sponsalia interdum dicuntur; propriè tamen sponsalia dicuntur quædam solemnè pacta nuptialia.

Quare non statim tradantur sponsæ.

12. De nuptialibus pactis, ubi est tantum sponsio futuri ait Augustinus, ibidem, 2: Institutum est ut jam pactæ sponsæ non statim tradantur, ne vilem habeat maritus datam, quam suspiravit sponsus dilatare.

Quæ sponsa sit vidua mortui sponso, et quæ non.

(27, quæst. 2.)

13. Et est sciendum quòd illa sponsa quæ tantum in futuro est pacta, mortuo sponso non remanet vidua, quia non fuerat vir ejus. Unde si quis eam duxerit, ad sacros ordines conscendere non prohibetur, quia non duxit viduam. Viduæ enim maritus æquè sicut bigamus, sacerdos fieri prohibetur. Ex tali autem copulâ nullus accretur à sacris ordinibus.

Qui alterius sponam eo mortuo ducit, ad sacros ordines accedere potest.

14. Secundum hoc intelligendum est quod ait Pelagius papa, de illo qui mortuo sponso ejus sponsam ducit in uxorem. Nihil est, inquit, dist. 34, c. ultimo, quantum ad hunc articulum attinet, quod et obviat de canonicis institutis, quia ad sacros ordines promoveri valeat. Si verò talis sponsa fuisset. Inter quam et sponsum ejus consensus de presenti intercessisset. eo mortuo vidua remansisset; cui copulatus in conjugio, ulterius ad sacros ordines non accederet, cum viduam duxerit. Non est ergo ambigendum quia solus de presenti consensus conjugium efficiat, et exinde veri conjuges appellentur. Ideò post talem consensum si quis aliæ se copulaverit, etiamsi carnis commixtio illi sequatur, ad priorem copulam revocandus est.

DISTINCTIO XXVIII.

SI CONSENSUS DE FUTURO CUM JURAMENTO FACIAT CONJUGIUM.

1. Hic queri debet utrùm consensus de futuro, addito etiam juramento, conjugium efficiat: ut si quis promittat vel etiam juret alicui se usque ad tempus placitum illam ducturum, et illa promittat vel juret se illi nupturam, numquid talis sponsio eos conjuges facit? Si mutato proposito alter vel uterque ad alienam copulam transit, numquid ob priorem sponsonem juramento subnixam, secundæ fœderationis pactum scindetur? Considera quia longè est aliud promittere, et aliud facere. Qui promittit, nondum facit. Qui ergo promittit se in uxorem ducturum aliquam, nondum eam duxit in uxorem; et quæ spondit se nupturam, nondum nupsit. Quomodo ergo conjuges appellari possunt, qui nondum contrahunt, sed in futuro se contracturos jurando promittunt? Item, si ex vi juramenti ad futurum pertinentis mox efficiuntur conjuges, cur jurant in futuro se facturos, quod in presenti efficiunt? Item, si ex quo jurant, mox efficiuntur conjuges, tunc rem hanc efficiunt, quando jurant se facturos. Ideò dico quòd conjugium tunc non fuit, sed futurum promittitur. Si verò ille post uxorem duxit, et illa marito nupsit, conjugium utrinque fuit, et non potest dissolvi. Præcedens ergo mendacium vel perjurium, poenitentia est corrigendum, sed conjugium sequens non est dissolvendum. Non autem sic est quando juramentum conjugii presentis consensu atestatione firmatur, quia post talem consensum si quis alii se copulaverit, etiamsi prolem procreaverit, et irrium debet fieri, et ipse ad priorem copulam revocari.

Quæ videntur obviare præmissis.

2. Præmissæ autem sententiæ videtur obviare illud quod leges tradunt: Si quis tacitis divinis Scripturis juraverit mulieri se eam legitimam uxorem habiturum, vel etiam si in oratorio tale sacramentum dederit, sit illi legitima uxor, quamvis nulla dos, nulla alia scriptura interposita sit. Sed hic ostenditur quid fieri vel esse debeat, non quid tunc fiat. Non enim per illud juramentum tunc fit uxor, sed fieri debet, quia jura-

tum est. Potestas de illo iuramento hoc dictum intelligi, ubi de presentibus consentiunt, ac ac invicem suscipiunt. Illi etiam sententia quæ dictum est, solum consensum facere conjugium, videtur obviare quod Evaristus papa ait: Aliiter legitimum non sit conjugium, nisi ab his qui super feminam dominationem habere videntur, et à quibus custoditur. Uxor petatur, et à parentibus sponsetur, et legibus dotetur, et à sacerdote (ut mos est) benedicatur, et à paranymphis custodiatur ac solemniter accipitur. Allegat. 30, q. 4, c. Si quis, determinat. 30, q. 5, c. Aliiter. Item, 30, q. 5: Ita legitima acritate esse concubia; aliter verò præsumpta, non conjugia, sed adulteria vel fornicationes sunt, nisi voluntas propria suffragata fuerit, et vota succurrant legitima. Hoc autem non ita intelligendum est, tanquam sine enumeratis non possit esse legitimum conjugium, sed quia sine illis non habet decorem et honestatem debitam. In huius enim sacramenti celebratione, sicut in aliis, quedam sunt pertinentia ad substantiam sacramenti, ut consensus de presenti, qui solus sufficit ad contrahendum matrimonium; quedam verò pertinentia ad decorem et solemnitatem sacramenti, ut parentum traditio, sacerdotum benedictio, et huiusmodi; sine quibus legitime fit conjugium, quantum ad virtutem, non quantum ad honestatem sacramenti. Sine his ergo non quasi legitime conjuges, sed quasi adulteri vel fornicatores conveniunt, ut illi qui clanculo nubunt; et utique fornicatores essent, nisi eis suffragaretur voluntas verbis expressa de presenti, quæ legitimum inter eos facit matrimonium. Nam et consensus occultus de presenti per verba expressus, conjugium facit, licet non sit ibi honestus contractus; sed matrimonium non sanxit consensus qui in occulto fuit. Si enim alter alterum dimiserit, non cogitur iudicio Ecclesiæ redire et commanere quasi cum conjugio, quia non potest probari testibus contractus, qui in occulto est factus. Quod si ipsi qui in occulto sibi consenserunt, eundem consensum voluntate in manifesto proficiantur, tunc utique propria voluntas suffragatur, et legitima vota succurrunt ad sciendum conjugium, quod prius occulte fuerat contractum. Voluntas ergo verbis expressa in occulto ad hoc suffragatur, ut fiat conjugium; manifeste verò expressa suffragatur ut sanciat et roborat, ac liberum sit Ecclesiæ de hoc iudicare si expedierit.

De quæ re sit consensus ille: An de carnali copulâ, an de habitatione, an de alio. (27, q. 2, c. Subjiciat, § Cum ergo inter istos. Aug., lib. de sanctâ Virginitate, c. 5.)

3. Illic queritur, cum consensus de presenti matrimonium faciat, cuius rei consensus sit ille, an carnalis copulæ, an cohabitationis, an utriusque. Si cohabitationis consensus matrimonium facit, tunc frater cum sorore, pater cum filiâ potest contrahere matrimonium. Si carnalis copulæ, tunc inter Mariam et Joseph non fuit conjugium. Proposuerat enim Maria in virginitate manere, nisi Deus aliter facere juberet: secundum quod videtur angelo dixisse: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco, id est, me non cognituram proposui. Neque enim quia virum tunc non cognoscebat, necesse erat inquiri quomodo posset habere filium; sed quia se nunquam cognituram proposuerat. Dicit enim Beda, ad c. 1 Lucæ, quod in virginitate manere disposuerat; si ergo contra suum propositum post consensit in carnalem copulam, videtur facta voti rea, mente, etsi non opere violata. Dicamus ergo quod consensus cohabitationis vel carnalis copulæ non facit conjugium; sed consensus conjugalis societatis, verbis secundum presens tempus expressus: ut cum vir dicit: *Ego accipio te in meam*, non dominam, non ancillam, sed conjugem. Quia enim non ancilla vel domina datur, ideo nec de summo, nec de imo à principio formata est, sed de latere viri, ob conjugalem societatem. Si de summa fieret, ut de capite, videretur ad dominationem creata; si verò de imo, ut de pedibus, videretur ad servitutem subijcienda. Sed quia nec in dominam, nec in ancillam assumitur, facta

est de medio, id est, de latere, quia ad conjugalem societatem assumitur. Cum ergo sic conveniunt ut dicat vir: *Accipio te in meam conjugem*; et dicat mulier: *Accipio te in meum virum*, his verbis vel aliis idem significantibus exprimitur consensus, non copulæ carnalis vel cohabitationis corporalis, sed conjugalis societatis; ex quâ oportet eos cohabitare, nisi fortis causa religionis pari voto corporaliter separentur, vel ad tempus, vel usque in finem.

DISTINCTIO XXIX.

COACTIO EXCLUDIT CONSENSUM CONJUGALEM.

1. Oportet autem consensum conjugalem liberum esse à coactione. Coactus enim consensus, qui nec consensus appellari debet, Conjugium non facit, sicut testatur Urbanus papa 31, q. 2, cap. De neptis, scribens sancto regi Arragonum hæc verba: De neptis tue conjugio, quam te cuidam militi daturum necessitatis instante articulo sub fidei pollicitatione confirmasti, hoc æquitate dictante decrevimus: Ut si illa virum illum omnino (id dicitur) renuit, et in eadem voluntate persistit ut viro illi se prorsus deneget nupturam, nequaquam eam invitam ac renitentem ejusdem viri cogas conjugio copulari. Idem, ibid., cap. Si verum: Si verum esse constiterit, quod nobis legati Jordanis principis retulerunt, scilicet, quod ipse coactus et dolens filiam suam nolentem, fientem, et pro viribus renitentem, Raynaldo desponsaverit; quoniam legum et canonum auctoritas talia sponsalia non approbat, ne ignorantibus leges et canones nimis durum videatur, ita sententiam temperamus, ut si princeps cum assensu filia: id quod cœptum est pericere voluerit, concedamus. Sin autem, legatus noster utraque partes audiat; et si nihil fuerit ex parte Raynaldi quod amplius impediat, ab ipso Jordane sacramentum, quo constant hæc quæ dicta sunt, accipiat. Et nos canonum et legum scripta sequentes, deinceps non prohibemus quin alii viro, si voluerit, prædicta ejus filia tantum in Domino nubat. Ex his apparet conjugium fieri inter consentientes et spontaneos, non inter renitentes et invitos. Verumtamen qui inviti et coacti conjuncti sunt, si postea ab aliquo tempore sine contradictione et querimonia cohabitaverint facultate discedendi vel reclamandi habita, consentire videntur; et consensus ille consequens supplet quod præcedens coactio tulerat.

In libro Pandectarum.

2. Consentire autem probatur, qui evidenter non contradicit: secundum illud: In sponsalibus eorum consensus exigendus est, quorum in nuptiis desideratur. Intelligitur tamen patri filia consentire, nisi evidenter dissentiat. Item, sponsalia sicut nuptiæ consensu sunt contrahentium. Et ideo sicut in nuptiis, ita et in sponsalibus patris familias filiam consentituro oportet, quæ si patris voluntati non repugnat, consentire intelligitur.

DISTINCTIO XXX.

DE ERRORE QUI EVACUAT CONSENSUM

1. Nec solum coactio impedit vel excludit consensum sed etiam error. Non autem omnis error consensus expedit. Est enim error alius personæ, alius fortunæ, alius conditionis, alius qualitatis. Error personæ, quando hic putatur esse homo ille, et est alius. Error fortunæ, quando putatur esse dives qui pauper est, vel è converso. Error conditionis, quando putatur esse liber qui servus est. Error qualitatis, quando putatur esse bonus qui malus est. Error fortunæ et qualitatis, conjugii consensum non excludit. Error verò conditionis conjugalem consensum evacuat, de quâ conditione postmodum tractabimus. Error quoque personæ consensum conjugalem non admittit: ut si quis feminam nobilem in conjugium petat, et pro eâ alia ignobilis tradatur ei, non est inter eos conjugium, quia non consensit vir in istam, sed in aliam. Ut si quis promitteret mihi se venditurum aurum, et pro auro offerret mihi aurichalcum, et ita me deciperet,

numquid diceret consensisse in aurichalcum? Nunquàm volui emere aurichalcum, nec ergo in illud consensi, quia consensus non nisi voluntatis est. Sicut ergo error materiæ excludit consensum, ita et in conjugio error personæ. Sed obicitur de Jacob qui pro Rachel septem annis servierat, et supposita est ei Lia, numquid error personæ excludit conjugium, cum non in eam, sed in Rachel consenserit? Sed quod ibi factum est, in mysterio gestum non improbe traditur, ibi tamen etsi non præcessit, secutus est consensus; nec ex illo concubitu qui consensum præcessit, fornicarii judicantur, cum ille maritali affectu eam cognoverit, et illa uxorio affectu debitum persolverit, putans lege primogenitarum, et paternis imperiis se illi jure copulatam; excusatur etiam, quia Dei consilio in mysterio ita actum est. Hodie etiam excusaretur ille, cui inscio uxoris soror lectulum ejus ingressa se subjiceret; quæ eum sine spe conjugii perpetuò manere censeatur, ille tamen qui cognovit eam per ignorantiam, excusatur, quod per simile probatur. Si enim diabolus transfigurans se in angelum lucis credatur bonus, non est error periculosus. Quòd autem vir ille in illam mulierem non consenserit, ex simili ostenditur. Si quis hæreticus nomine Augustini vel Ambrosii, alicui catholico se offerret, eumque ad suæ fidei imitationem vocaret: si ille assentiret, in cujus sententiam fidei diceretur consensisse? Non in hæreticorum sectam, sed in integritatem fidei, quam ille hæreticus se mentiebatur habere. Error verò fortunæ consensum non excludit. Quæ enim nubit pauperi, putans illum esse divitem, non potest renuntiare priori conditioni, quamvis erraverit. Nec error qualitatis, ut si quis ducat uxorem meretricem vel corruptam, quam putat esse castam vel virginem, non potest eam dimittere.

De conjugio Mariæ et Joseph.

2. Præmissis aliquid addendum est de modo illius consensûs qui inter Mariam et Joseph intercessit. Sanè credi potest non solum Mariam, sed etiam Joseph apud se disposuisse virginitatem servare velle, nisi Deus aliter juberet, eosque sic consensisse in conjugalem societatem, ut uterque de altero, revelante Spiritu sancto, intelligeret quòd virginitatem servare vellet nisi Deus aliter inspiraret; sed illam voluntatem verbis non expresserant, postea verò expresserunt, et in virginitate permanserunt (Aug., lib. 24, contra Faustum Manichæum, c. 8 et 9). Consensit ergo Maria in maritalem societatem, sed non in carnalem copulam, nisi de eodem specialiter Deus præciperet, cujus etiam consilio in maritalem consensit copulam, quia virginitatem servare volebat; et ideò non aliter consensisset in conjugalem societatem, nisi familiare Dei consilium habuisset, de quâ Augustinus sic ait, in lib. de Nuptiis et Concup.: Beata Maria proposuit se servaturam votum virginitatis in corde, sed ipsum votum non expressit in ore. Subjecit se divinæ dispositioni; proposuit se perseverantiam virginem, nisi Deus aliter ejus revelaret. Committens ergo virginitatem suam divinæ dispositioni, consensit in carnalem copulam, non illam appetendo, sed divinæ inspirationi in utroque obediendo; postea verò simul cum viro labiis expressit, et uterque in virginitate permansit.

Quòd perfectum inter eos fuit conjugium.

3. Inter quos, ut ait August., 27, q. 2, perfectum fuit conjugium; perfectum quidem non in significatione, sed in sanctitate. Sanctiora sunt enim conjugia pari voto continentium. Unde Aug.: Quod Deo pari voto et consensu voveratis, ambo perseveranter reddere debuistis; à quo proposito si lapsus est ille, tu saltem persevera. Non quia pariter temperabatis à commixtione carnali, ideò maritus tuus esse destitit; imò verò tantò sanctius conjuges manebatis, quantò sanctiora concorditer placita servabatis. Perfectum ergo fuit Mariæ et Joseph conjugium in sanctitate. Perfectum etiam fuit secundum triplex bonum conjugii, fides, scilicet, prolem, et sacramentum. Omne etiam nuptiarum bonum, ut ait Augustinus, ibid., c. 11, impletum est in illis parentibus Christi: fides, proles, sacramentum. Prolem

cognoscimus ipsum Dominum; fidem, quia nullum adulterium; sacramentum, quia nullum divortium: solus ibi nuptialis concubitus non fuit, quia in carne peccati fieri non poterat sine potendâ concupiscentiâ carnis, quæ accidit ex peccato; sine quâ concipi voluit, qui sine peccato futurus erat. Et licet non intercesserit conjugalis concubitus, conjuges tamen verè fuerunt mente, non carne, sicut et parentes; quamvis Ambrosius dicat perfectum fieri conjugium per carnalem copulam. In omni matrimonio, inquit, in lib. de Patriarch., c. 11 et 12, conjunctio intelligitur spiritualis: quam confirmat et perficit conjunctorum commixtio corporalis. Sed intelligendum est conjugium perfici commixtione corporali non quantum ad veritatem vel sanctitatem conjugii, sed quantum ad significationem, quia perfectius unionem Christi et Ecclesiæ tunc figurat.

De causâ finali conjugii.

4. Exposito quæ sit efficiens causa matrimonii, consequens est ostendere ob quam causam solet vel debeat contrahi matrimonium. Est igitur finalis causa matrimonii contrahendi principalis procreatio prolis, propter hoc enim instituit Deus conjugium inter primos parentes, quibus dixit, Gen. 1, *Creecite et multiplicamini*, etc. Secunda est, post peccatum Adæ, vitatio fornicationis, unde Apostolus, 1 Cor. 7: *Propter fornicationem unusquisque habeat uxorem suam, et unaqueque habeat virum suum*. Sunt et aliæ causæ honestæ, ut inimicorum reconciliatio, et pacis redintegratio. Sunt enim et aliæ causæ minus honestæ, propter quas aliquando contrahitur, ut viri mulierisque pulchritudo, quæ animos amore inflammatos sæpè impellit inire conjugium, ut valeant suum explorare desiderium. Quæstus quoque et divitiarum possessio frequenter est conjugii causa, et alia multa quæ cuique diligentiam adhibenti facile est discernere. Nec est assendum illis qui dicunt non esse conjugium quod propter has causas minus honestas contrahitur. Constat enim ex præmissis conjugium fieri ex communi consensu verbis de præsentibus expresso, quamvis amor ad hoc attraxerit. Cujus rei documentum præstat Jacob, qui Rachel decoram facie et venusto aspectu amavit, eamque multum diligens ait: *Serviam tibi pro Rachel septem annis*. In Deuteronomio etiam legitur: *Si videris in medio captivorum mulierem pulchram, et adamaveris eam voluerisque uxorem habere, introduces eam in domum tuam*, etc.

Quòd malus finis non contaminat sacramentum.

5. Et licet fine non bono contrahatur conjugium, quando species contrahentis movet animum, conjugium tamen bonum est, quia vita mala vel intentio perversa alicujus sacramentum non contaminat. Habuit autem conjugium Mariæ et Joseph alias causas speciales, scilicet, ut virgo solatio viri sustentaretur, et ut diabolo partus celaretur; ut Joseph esset testis castitatis, defendens eam ab infamiâ suspicionis, ne ut adultera damnaretur.

DISTINCTIO XXXI.

DE TRIBUS BONIS CONJUGII.

1. Post hæc de bonis conjugii quæ sint, et qualiter coitum excusent dicendum est. Tria sunt principaliter bona conjugii, unde August., super Gen., lib. 9, c. 7: Nuptiale bonum tripartitum est, scilicet, fides, proles, sacramentum. In fide attenditur, ne post vinculum conjugale cum alio vel aliâ coeatur; in prole, ut amanter suscipiatur, religiosè educetur; in sacramento, ut conjugium non separetur, et dimissus vel dimissa ne causâ prolis alteri conjugatur.

De duplici separatione

2. Separatio autem gemina est, corporalis, scilicet, et sacramentalis. Corporaliter possunt separari causâ fornicationis, vel ex communi consensu causâ religionis, sive ad tempus sive usque in finem. Sacramentaliter verò separari non possunt dum vivunt, si legitimæ personæ sint. Manet enim vinculum conjugale inter eos, etiamsi aliis à se descendentibus adhæserint. Unde August., in lib. 1, de Nupt. et Conjug., c. 10.

Usque adeo manent inter viventes semel inita iura nuptiarum, ut potius sint inter se conjuges, etiam separati, quam cum aliis quibus adhæserunt. Item: Manet inter viventes quoddam conjugale vinculum, quod nec separatio, nec cum altero copulatio possit auferre; sicut apostata anima velut de conjugio Christi recedens, etiam fide perditâ, sacramentum fidei non amittit, quod lavacro regenerationis accepit. Redderetur enim redeunti, si amisisset abscedens. Habet autem hoc qui recesserit ad cumulum supplicii, non ad meritum præmii (ibid., c. 11). Item: Quibus placuit ex consensu ab usu carnalis concupiscentiæ in perpetuum continere, absit ut vinculum inter illos conjugale rumpatur, imò firmitus hæret; quò magis ea pacta secum gerunt, quæ charius concordiusque servanda sunt, non voluptariis corporum nexibus, sed voluntatis animorum affectibus (Hug., 4 Sentent., cap. 5). Et attende quod tertium bonum conjugii dicitur sacramentum, non quòd sit ipsum conjugium, sed quia ejusdem rei sacræ signum est, id est, spiritualis et inseparabilis conjunctionis Christi et Ecclesiæ.

Hæc tria non adsunt omni conjugio

3. Et est sciendum ab aliquibus contrahi conjugium, ubi hæc tria bona non comitantur. Deest enim fides, ubi vir cum aliâ, vel mulier cum alio coit. Hoc ergo bonum ita conjugio adhæret, ut ex eo, si adsit, amplius commendetur conjugium, si non adsit, non inde annihilatur. Quæ enim adultera est, non idè conjux non est; imò si conjux non esset, adultera non foret. Quod cum sit, culpa committitur, sacramentum verò non cassatur. Bonum quoque proles non omnibus adest conjugibus. Quidam enim pari voto continentiam servant. Alii pro ætatis defectu vel alterius rei causâ generare non valent. Nec omnes illi etiam qui prolem recipiunt, bonum proles habent. Nam bonum proles dicitur non ipsa proles, vel proles spes quæ ad religionem non refertur, imò ad hereditariam successionem (ut cum quis hæredes terrenæ possessionis habere desiderat), sed spes ac desiderium quo proles ad hoc queritur, ut religione informetur. Multi ergo prolem habent, qui tamen bono proles carent, nec idè tamen conjugium esse desinit. Sacramentum verò ita inseparabiliter conjugio hæret legitimarum personarum, ut sine illo conjugium non esse videatur, quia semper manet inter viventes vinculum conjugale, ut etiam interveniente divortio fornicationis causâ, conjugalis vinculi firmitas non solvatur (Hug., de Sacram., part. 11, c. 8). Ubi verò non inter legitimas personas contrahitur conjugium, non adest illud bonum quod dicitur sacramentum, quia potest solvi talium copula, de quibus post dicitur. Quod verò conjugium sit inter eos qui conjugali affectu non tamen gratiâ proles, sed explendæ libidinis causâ conveniunt, nec fornicarii, sed conjuges appellentur, ostendit Augustinus inquiriens, in lib. de Bono conjugii, cap. 5: Solet quæri cum masculus et femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed pro incontinentiâ, solius concubitus causâ copulantur, eâ fide mediâ, ut nec illa cum altero, nec ille cum alterâ faciat id, utrùm nuptiæ sint vocandæ. Et potest fortasse non absurdè hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, et proles generationem, quamvis non eâ causâ conjuncti sunt, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere malo aliquo agant ne nascantur. Cæterum si vel utrumque, vel unum horum desit, non invenio quomodo hæc nuptias appellare possimus. Etenim si aliquam sibi ad tempus adhibuerit, donec aliquam dignam honoribus aut suis facultatibus inveniat, quam in conjugio adducat, animo ipso adulter est; nec cum illâ quam cupit invenire, sed cum istâ cum quâ sic cubat, ut cum eâ non habeat maritale consortium. Ecce conjuges dicuntur, qui solius concubitus causâ conveniunt, si tamen proles generationem aliquo malo dolo non vitent.

De his qui procurant venena sterilitatis.

4. Qui verò venena sterilitatis procurant, non con-

juges, sed fornicarii sunt; unde Aug. de Nupt. et Concup. lib. 1, cap. 15: Aliquando eòsque pervenit hæc libidinosa crudelitas, vel libido crudelis, ut etiam venena sterilitatis procuret; et si nihil valuerint, conceptos foetus inter viscera aliquo modo extinguat vel fundat, volendo prolem suam priùs interire quàm vivere, aut si in utero vivebat, occidi, antequàm nasci. Prorsus si ambo tales sint, conjuges non sunt; et si ab initio tales fuerunt, non sibi per connubium, sed per stuprum potius conveniunt. Si verò ambo tales non sunt, audeo dicere: aut illa quoddammodò est mariti meretrix, aut ille adulter uxoris.

Quando sunt homicidæ qui procurant abortum.

5. Ille quæri solet de his qui abortum procurant, quando judicentur homicidæ vel non. Tunc puerperium ad homicidium pertinet, quando formatum est, et animam habet, ut Augustinus super Exod. asserit, 32, q. 2, c. Quod verò: Informe autem puerperium, ubi non est anima viva, lex ad homicidium pertinere noluit. Dicit etiam Augustinus, in lib. Quæst. nov. et vet. Test., c. 32, quòd informe puerperium non habet animam; ideòque mulctatur pecuniâ, non redditur anima pro animâ. Sed jam formatò corpori anima datur, non in conceptu corporis nascitur cum semine derivata. Nam si cum semine et anima existit de animâ, tunc et multæ anime quotidie pereunt, cum semen fluxu non proficit nativitatè. Primùm oportet domum compagiari et sic habitatorem induci. Cùm ergo lineamenta compacta non fuerint, ubi erit anima? Item Hieron. ad Algasiam, epistolarum in quæstionibus, q. 4: Semina paulatim formantur in utero; et tandiù non reputatur homicidium, donec elementa confecta suas imagines membraque suscipiant. Ille apparet tunc eos homicidas esse, qui abortum procurant cum formatum est et animatum puerperium.

De excusatione coitus, quæ fit per hæc bona.

6. Cùm ergo hæc tria bona in aliquo conjugio simul concurrunt, ad excusationem coitus carnalis valent. Quando etiam servatâ fide thori causâ proles conjuges conveniunt, sic excusatur coitus, ut culpam non habeat. Quando verò deficiente bono proles, fide tamen servatâ, conveniunt causâ incontinentiæ, non sic excusatur ut non habeat culpam, sed venialem. Unde Augustinus, in libro de Bono conjugali, cap. 6 et 7: Conjugalis concubitus generandi gratiâ, non habet culpam; concupiscentiæ verò satiandæ, sed tamen cum conjugè propter thori fidem, venialem habet culpam. Item hoc Hug., 4 Sentent., c. 4: Quòd conjugali victi concupiscentiâ utuntur invicem ultra necessitatem liberos procreandi, poenam in his pro quibus quotidie dicimus: *Dimitte nobis debita nostra*, etc. Math. 6. Ubi autem hæc bona desunt, fides, scilicet, et proles, non videtur coitus defendi à crimine. Unde in sententiis Sexti Pythagorici, 32, q. 4, cap. *Origo quidem*, legitur: Omnis ardentior amator propriæ uxoris, adulter est. Item Hieron., ibid.: Sapiens judicio amat conjugem, non affectu; non regnat in eo impetus voluptatis, nec præceps fertur ad coitum. Nihil est foedius quàm uxorem amare quasi adulteram. Qui dicunt se causâ humani generis uxoribus jungi, imitentur saltem pecudes, et postquam venter uxoris intumuerit, non perdant filios, nec amatores se uxoris exhibeant, sed maritos. Idem: In matrimonio opera liberorum concessa sunt, voluptates autem quæ de meretricum amplexibus capiuntur, in uxore sunt damnatæ.

De indulgentiâ Apostoli, quomodo sit accipienda.

7. Sed si concubitus qui fit causâ proles, culpâ caret, quid Apostolus secundum indulgentiam permittit? Ita enim ait, 1 Cor. 7: *Hoc autem dico secundum indulgentiam*. Cui enim præstatur venia, nisi culpæ? Per hoc etiam quidam probare volunt nuptias esse peccatum. Sed, ut prædictum est, indulgentia alia est concessionis, alia permissiois. Egerat Apostolus de nuptiis, et de carnali coitu; et ad utrumque retulit illud: *Hoc autem dico secundum indulgentiam*. Indulgentur enim nuptiæ secundum concessionem et con-

conubitus nuptialis qui sit tantum causa prolis. Conubitus vero qui est præter necessitatem generandi ob incontinentiam, indulgetur secundum permissionem, quia ibi est aliqua culpa, sed levis. Ideoque non jubetur, nec conceditur, sed permittitur, quia non est laudabilis, sed venialis. De hoc August. sic ait de Verb. apost. : Fortè aliquis dicet : Si veniam concessit Apostolus; ergo peccatum sunt nuptiae. Cui enim venia, nisi peccato conceditur? Planè quod infirmitati permisit secundum veniam, audeo dicere peccatum esse, veniam namque concedens Apostolus, concubitus attendit conjugatorum, ubi est incontinentiae malum. Incontinentiae malum est, quod vir cognoscit uxorem etiam ultra necessitatem procreandi liberos, sed et ibi est nuptiarum bonum. Non enim quia incontinentia malum est, idè conjugium. Ubi est concubitus præter intentionem generationis, non est bonum; non propter illud malum culpabile est hoc bonum, sed illud malum fit veniale propter bonum nuptiale; quod non reprehendit Apostolus, sed malum incontinentiae. Idem Aug., in lib. de Bonis conjugali, c. 10 : Concubitus qui non sit causa prolis, nuptiae non cogunt fieri, sed impetrant ignosci; si tamen non ita sit nimis, ut impediatur tempora quæ orationi debentur, nec immutetur in eum usus qui est contra naturam. Concubitus enim necessarius causa generandi inculpabilis, et solus ille nuptialis est. Ille vero qui ultra necessitatem progreditur, non rationi, sed libidini obsequitur; et huic non exigere, sed reddere conjugii ne fornicetur, ad conjugem pertinet. Si vero ambo tali concupiscentia subigantur, rem faciunt quæ non est nuptiarum; cuius delicti non sunt nuptiae hortatrices, sed deprecatrices. Decus quidem conjugale est castitas; procreandi et reddendi carnalis debiti fides, hoc est opus nuptiarum, quod ab omni peccato defendit Apostolus dicens, 1 Cor. 7; Aug., c. 4, de Nupt. et Concupis., 1, tom. 7 : *Non peccat virgo si nupsit.* Cum ergo culpabilis non sit generandi intentione concubitus, qui propriè nuptiis imputandus est, quid secundum veniam concedit Apostolus, nisi quod conjuges debitum carnis exposcant, non propagationis voluntate, sed libidinis voluptate? quæ tamen voluptas non propter nuptias cadit in culpam, sed propter nuptias accipit veniam. Immoderata ergo progressio secundum veniam conceditur. Quocirca et hinc laudabiles sunt nuptiae, quia etiam illud quod non pertinet ad se, ignosci faciunt propter se. Non enim iste concubitus, quo servitur concupiscentiae, agitur ut impleatur fœtus quem postulant nuptiae. Omnino ergo in genere suo nuptiae bonæ sunt, quia fidem thori servant, et prolis suscipiendæ causâ utrumque sexum commiscunt et impietatem separationis horrent (Aug., contra Julianum hæreticum, c. 21 et 22). Sanctitatis etiam conjugii nec conjux infidelis obesse potest, sed potius fidelis prodest infideli, ut Apostolus docet. Ex his ostenditur quod conjuges qui causâ prolis tantum conveniunt, vel qui exigentibus debitum reddunt, defendit à peccato sanctitas conjugii, bonumque nuptiale. Si enim absque peccato non posset fieri concubitus conjugalis, non præcepisset Dominus post diluvium eos copulari, dicens, Gen. 9 : *Crescite et multiplicamini*, cum jam sine carnali concupiscentia non possint commisceri. (Ilug., 4 Sent., c. 4.)

Quod non omnis delectatio carnis peccatum est.

8. Sed fortè aliquis dicet omnem carnis concupiscentiam et delectionem, quæ est in coitu, malam esse et peccatum, quia ex peccato est et inordinata. Et nos dicimus illam concupiscentiam semper malam esse, quia fœda est, et pœna peccati; sed non semper peccatum est. Sæpè enim delectatur vir sanctus secundum carnem in aliqua re, ut requiescendo post laborem, edendo post esuriem; nec tamen talis delectatio est peccatum, nisi sit inmoderata. Sic et delectatio quæ fit in coitu conjugali, cui adsunt illa tria bona, à peccato defenditur. (Ilug., ibid.) Videtur tamen beatus Gregorius aliter sentire, scilicet, quod sine pec-

cato non possit fieri carnalis commixtio, dicens, 33, q. 4 : *Vir cum propriâ conjugè dormiens, nisi lotus aquâ ecclesiam intrare non debet.* Quamvis diversæ hominum nationes de hac re diversa sentiant, et alia custodire videantur; Romanorum tamen semper ab antiquioribus usus fuit, post admixtionem propriæ conjugis, et lavacri purificationem querere, et ab ingressu ecclesiæ paululum temperare. Nec hoc dicentes culpam deputamus esse conjugium : sed quia ipsa licita admixtio conjugis sine voluptate carnis fieri non potest, à sacri loci ingressu est abstinendum, quia voluptas ipsa sine culpâ nullatenus esse potest.

Determinat auctoritatem.

9. Hoc autem ne prædictis obviet, intelligendum est in illis qui non gratiâ prolis conveniunt, quorum voluptas non est sine peccato. Et vix aliqui reperiri possunt adhuc amplexus carnales experientes, qui non interdum conveniant præter intentionem procreandæ prolis. Hoc autem quoties fit, ab ingressu ecclesiæ abstinendum est. Et quod ita intelligendum sit, Gregorius consequenter ostendit, ibidem : *Si quis vero ita suâ conjugè, non cupidine voluptatis raptus, sed tantum creandorum liberorum gratiâ, utitur, iste profectò, sive de ingressu ecclesiæ, sive de sumendo corporis dominici mysterio, suo est iudicio relinquendus, quia prohiberi à nobis non debet accipere, qui in igne positus nescit ardere.* Cum vero non amor procreandæ sobolis, sed voluptas dominatur in opere commixtionis, habeant conjuges etiam de commixtione suâ quod delectant. Tunc autem vir qui post admixtionem conjugis lotus aquâ fuerit, etiam sacram communionem valeat accipere, cum et secundum præfinitam sententiam ecclesiam licuerit intrare.

DISTINCTIO XXXII.

DE SOLUTIONE CARNALIS DEBITI.

1. Sciendum etiam est quia cum in omnibus aliis vir præsit mulieri, ut caput corpori (*est enim vir caput mulieris*, 1 Cor. 11), in solvendo tamen carnis debito pares sunt. Idè Apostolus utrique pariter præcipit in hac causâ sibi invicem subiei, inquit, 1 Cor. 7 : *Uxor vir debitum reddat, similiter et uxor viro; quia mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier; quia nec mulier ad alium virum, nec vir ad aliam mulierem potestatem sui corporis habet; nec vir ad continentium, nec mulier potestatem habet sine mutuo consensu, sed alter alterius potestatem habet corporis, ut poscenti alteri non liceat alteri negare debitum.* In hoc enim pares sunt, quia nec viro, nec mulieri corpus suum licet alii tradere; sed sibi invicem debitores sunt in hac causâ, ne peccandi detur occasio. Per quod non dominium tollitur viro, sed vitium. Debent enim sibi conjugati non solam ipsius sexus sui commiscendi fidem liberorum procreandorum causâ, quæ prima est in istâ mortalitate societas; verum etiam infirmitatis invicem excipiendæ ad illicitos concubitus devitandos, mutuum quodammodo servitutem, ut etsi alteri eorum continentia placeat, nisi ex alterius consensu non possit. Ad hoc enim neuter habet potestatem sui corporis; quod adeò verum est, ut etiam quod non aliorum procreandorum, sed infirmitatis et continentiae causâ expedit, vel ille de matrimonio, vel illa, non sibi alterutrum negent, ne per hoc incidant in damnales corruptelas. Reddere enim debitum conjugale nullus est criminis; exigere autem ultra generandi necessitatem, culpa est venialis. Fornicari vero vel mœchari, puniendi est criminis. (Aug., de Bonis conjug., c. 6 et 7.)

Quod nenter continere valeat, nisi ex communi consensu.

2. Quod vero sine consensu uxoris vir continere non valeat, subditis probatur testimoniis. Ait enim Aug., super ps. 45 : *Si dicat vir : Continere jam volo : Nolo autem uxor, non potest.* Quod enim tu vis, illa non vult. Numquid per continentiam tuam illa debet fieri fornicaria? Si alii nupsit te vivo, adultera erit. Non vult tibi sacro Deus tale damnum compensari.

Redde debitum; et si non exiſtis, redde. Pro ſanctificatione perfecta Deus tibi computabit, ſi non quod tibi debetur exiſtis, ſed reddis quod debes uxori. Idem, ſecundum verba apoſtolica: Etiamſi vir continere volumet, et tu noliſſes, debitum tibi reddere cogeretur; et illi Deus imputaret continentiam, ſi non ſua, ſed tua concederet infirmitati, ne in adulterium caderes. Quisquis ergo compatens infirmitati uxori reddit, non exigit debitum; aut ſi propter propriam infirmitatem ducit uxorem, plangens potiùs quia ſine uxore eſſe non potuit, quàm gaudens quia duxit, ſecurus expectat diem noviffimum. Idem, ad Armentarium, epistoſa 45: Una ſola cauſa eſſe poteſt, quâ te ad id quod voviſti, non modò non hortaremur, ſed etiam prohiberemus implere, ſi forè tua conjux hoc tecum ſuſcipere, animi vel carnis infirmitate, recusaret. Nam vovenda talia non ſunt à conjugatis, niſi ex conſenſu et voluntate communi; et ſi præpropere factum fuerit, magis eſt corrigenda temeritas quàm perſolvenda promiſſio. Non enim exigit Deus ſi quis ex alieno aliquid voverit, ſed potiùs uſurpare vetat alienum. Idem Aug., in lib. de adulteriniſ Conjugiis, c. 14: Apoſtolus nec ad tempus, ut vacent orationi, niſi ex conſenſu voluit conjugem carnali invicem fraudari debito. Idem, in quaſtionibus Numerorum, lib. 4, 3, 59: Maniſtum eſt ita voluiſſe legem feminam ſub viro eſſe, ut nulla ejus vota quæ abſtinentiæ cauſa voverit, reddantur ab ea, niſi auctor fuerit vir permittendo. Nam cum ad peccatum ejusdem virtutis pertinere voluerit lex, ſi priùs permiſerit, et poſtea prohibuerit; non tamen dixit ut faciat mulier quod voverat, quia permiſſa jam priùs à viro fuerat. Viri dixit eſſe peccatum, quia abſtinuit quod priùs conceſſerat; non tamen mulieri ex hoc juſſum dedit, ut cum priùs vir ei conceſſerit, poſtea ſi prohiberit contemnatur. Ex his apparet quòd vir vel mulier continentiam Deo offerre non poteſt ſine communi conſenſu, nec alter alteri debitum negare debet. Si verò quilibet eorum alterum à ſuo jure abſolverit, ad præteritam ſervitutem numquid revocare poterit? Hoc enim videtur Auguſtinus ſupra voluiſſe. Quibuſdam videtur quòd mulier non diſcedens à domo viri, quæ viro permittente continentiam voverit vel promiſerit, eodem prohibente ſolvere non valeat; et hoc propter dignitatem viri, qui eſt caput mulieris. Sed meliùs intelligitur in tali caſu, ubi vir concedit mulieri vovere continentiam, et ante votum prohibet implere. Si verò habitum mutaverit, non poſteſt revocari, ſecundum illud: Qui uxorem ſuam velare permiſerit, aliam non accipiat, ſed ſimiliter convertatur. (Ex conc. Remenſis, 23, q. 5.)

Quibus temporibus ceſſandum ſit à coitu.

3. Et licet debitum poſcenti ſemper ſit ſolvendum, non licet tamen quolibet die poſcere. Unde Auguſt., in lib. de Quæſt. novi et vet. Teſt., c. 127: Chriſtiano cum uxore ſua aliquando licet convenire, aliquando non. Propter proceſſionis enim dies, et jejuniorum aliquando non licet convenire; quia etiam à heſtis abſtinentum eſt, ut faciliùs Imperari poſſit quòd poſtulat. Idem: Quoties enim vel dies Nativitatis, vel reliquæ feſtivities advenierint, non ſolum à concubinarum conſortio, ſed etiam à propriis uxoriſ abſtinent. Item Ambroſius: Si cauſa procreandorum filiorum ducitur uxor, non multum tempus conceſſum, videtur ad ipſum uſum, quia et dies feſti, et dies proceſſionis, et ipſa ratio conceptus et partus juxta legem ceſſare uſum carnis debere temporibus demonſtrant.

Hieronymus videtur diſſentire à promiſſis.

4. Illi autem quòd dictum eſt, reddere debitum non eſſe peccatum, videtur ohviare quòd ait Hieron., in quodam ſermone, 33, q. 4, *Sciatis*: Quicumque uxori debitum reddidit, vacare non poteſt orationi, nec carnes Agni edere. Item, ſi panes propoſitionis ab his qui uxores ſuas tetigerant, comedi non poterant; quànò magis panis qui de celo deſcendit, non poteſt ab his qui conjugalibus paulò ante hæſere complexibus, violari etque contingi! non quòd nuptias condemnemus,

ſed quòd eo tempore quo carnes Agni manducatur ſumus, vacare à carnalibus operibus debeamus. Hoc capitulum maxime ad miniſtros Eccleſiæ pertinere videtur, quibus non licebat ſacra officia celebrare atque myſteria tempore conjugaliſ amplexus, quo etiam præſentia Spiritùs ſancti non datur. Unde idem ait, ſup. Matth. 52, q. 2: Connubia legitima carent quidem peccato; nec tamen tempore illo quo conjugales actus geruntur, præſentia Spiritùs ſancti dabitur, etiamſi propheta eſſe videatur, qui officio generationis obſequitur.

Quibus temporibus non ſunt celebrandæ nuptiæ.

5. Non ſolum in opere carnali obſervanda ſunt tempora, ſed etiam in celebrandis nuptiis; ſecundum illud, 38, q. 4, c. *Non oportet*: Non oportet à Septuageſimâ uſque in octavam Paſchæ, et tribus hebdomadis ante feſtum S. Joannis, et ab Adventu Domini uſque poſt Epiphaniam celebrare nuptias. Quòd ſi factum fuerit, ſeparentur. Item Nicolaus papa, ad conſultat. Bulgarorum, 33, q. 4, c. *Nec uxorem*: Nec uxorem ducere, nec conjugia facere quadrageſimali tempore convenire poſſe ullo modo arbitror.

DISTINCTIO XXXIII.

DE DIVERSIS CONJUGII LEGIBUS.

1. Queritur hic de antiquis patribus, qui plures ſimul leguntur habuiſſe uxores vel concubinas, utrùm peccaverint. Ad quòd dicimus, pro varietate temporum varia invenitur diſpenſatio Conditori. Ab exordio enim temporis inter duos tantum, Adam ſcilicet et Evam, inchoatum eſt conjugium, Deo per os Ade dicente, Gen. 2: Homo adhærebit uxori ſuæ, et erunt duo in carne una; et ſecundum inchoationis modum inter duos tantum per omnem ſucceſſionem temporum contraheretur conjugium, ſi primi homines in obedientiâ perſtiſſent. Poſt eorum verò copulam filii et filię eorum matrimonio conjuncti ſunt, ſed unus uni tantum. Ideo autem fratres ſororibus tunc ſunt copulati, quia non erant alię mulieres vel viri, quibus Ade filii vel filię jungerentur. Primus omnium Lamech duas legitur ſimul habuiſſe uxores; et hoc in eo arguitur, quia pro expletione carniſ voluptatis id feciſſe perhibetur. Poſtea verò cum jam penderent omnes homines falſis diis ſervire, pauci in cultu Dei perſiſtentibus, conſultum eſt à Deo plures in matrimonio copulare ſibi, ne illis paucis deficientibus, cultus et notiſia Dei deſiceret. Unde Abraham vivente uxore ad ancillam intravit, et ex ea genuit Jacob etiam liberis et ancillis ſe copulavit; et filię Loth patre ebrio uſæ ſunt. Cum enim cæteris in idololatriâ relictis, Abraham et filios ejus in peculiarem populum ſibi Dominus elegiſſet, ritè multarum ſecunditate mulierum populi Dei multiplicatio quærebat, quia in ſucceſſione ſanguinis erat ſucceſſio religionis. Unde etiam in lege maledicta erat ſterilitas, quæ non relinquebat ſemen ſuper terram. Hinc etiam ſacerdotibus conjugia decreta ſunt, quia in ſucceſſione familiaris ſucceſſio eſt officii. Non ergo Abraham vel Jacob deliquit, quia præter uxorem filios ex ancillâ quaſiavit; nec tamen illorum exemplo præter conjugale debitum ſecunditate in aliquâ licet alicui quære, cum illorum conjugia noſtrorum æquentur virginitali, et immoderatus uſus conjugii noſtri temporis, turpitudinem ſerè imitetur fornicationis illius temporis. De hoc Auguſt. ſic ait, in lib. de Bone conjugali, c. 15: Antiquis juſtis non fuit peccatum, quòd pluribus feminis utebantur; nec contra naturam hoc faciebant, cum non laſciendi cauſa, ſed gignendi hoc facerent; nec contra morem, quia eo tempore ea ſtebant; nec contra præceptum, quia nulla lege erat prohibitum. Idem, 33, q. 4, c. *Obſciuntur Jacob*: Obſciuntur Jacob quatuor uxores; quòd quando mos erat, crimen non erat. Sic patriarchæ conjugibus exſcipientibus ſemen ſuum miſcebant, non concupiſcentiâ perſiciendæ voluptatis, ſed providentiâ propagandæ ſucceſſionis; ſicut Apoſtoli auditoribus ſuis admirantibus doctrinam ſuam condelectabantur, non aviditate conſequendæ

laudis, sed charitate seminandæ veritatis. Idem alibi, de Bono conjugali, c. 14 : Antiquis temporibus cum adhuc salutis nostræ mysterium velaretur, justis officio propagandi nuptias contrahebant, non victi libidine, sed ducti pietate; qui multo facilius continere possent et vellent. Utebantur tamen conjugibus, et plures uni viro habere licebat; quas castius habebat, quam nunc unam quilibet istorum in quibus videmus quod secundum veniam concedit Apostolus. Habebant enim eas in opere generandi, non in morbo desiderii. Item Ambrosius, 32, q. 4, c. Dixit Sara : dixit Sara ad Abraham, Gen. 16 : *Ecce conclusit me Dominus ut non pariam. Intra ergo ad ancillam meam, ut filium facias ex ea*; et ita factum est. Considera primum quod Abraham ante legem Moysi et ante Evangelium fuit. Non ergo in legem commisit Abraham, sed legem prævenit. Nondum enim interdictum videbatur. Secundò considera quod non ardore aliquo vagæ succensus libidinis, non petulantis formæ captus decore, ancillæ contubernio conjugalem posthabuit thorum; sed studio quærendæ posteritatis, et propagandæ sobolis. Adhuc post diluvium raritas erat humani generis; erat etiam religio. Denique et Loth sancti filiæ hanc causam quærendæ posteritatis habuerunt, ne genus deficeret humanum; et ideo publici muneris gratia privatam culpam prætexit. Item August., in lib. de Bono conjugali, c. 15 : Justus quamvis cupiat dissolvi et esse cum Christo, tamen sumit alimentum, non cupiditate vivendi, sed officio consulendi, ut maneat quod necessarium est propter alios. Sic misceri feminis jure nuptiarum officiosum fuit sanctis viris, non libidinosum. Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem humani generis, et utrumque non est sine delectatione carnali; quæ tamen modificata, et refrenante temperantiâ in usum naturalem redactâ, libido esse non potest. Quod autem in sustentando vitam illicitus est cibus, hoc est in quærendâ prole fornicarius vel illicitus concubitus; et quod est in cibo licito immoderatus appetitus, hoc est in conjugibus venialis ille concubitus.

Non præfertur virginitas Joannis castitati Abraham.

2. Quod verò castitas virginalis non præferatur in merito conjugali castitati Abraham, August. ostendit inquit, in lib. de Bono conjug., c. 31 : Sicut non est impar meritum patientiæ in Petro qui passus est, et in Joanne qui passus non est : sic non est impar meritum continentiae in Joanne, qui nullas expertus est nuptias, et in Abraham, qui filios genuit. Nam illius celibatus et istius connubium pro temporum distributione Christo militaverunt; sed continentiam Joannes in opere, Abraham in solo habebat habitu. Melior est autem castitas cælibum quam nuptiarum; quarum unam Abraham habebat in usu, ambas in habitu. Castè enim et conjugally vixit. Esse autem castus sine conjugio potuit, sed tunc non oportuit. Item Hieron. 32, q. 4, c. *Quis ignoret* : Quis ignoret sub altâ dispensatione Dei omnes retrò sanctos ejusdem fuisse meriti, cujus nunc christiani sunt? Quomodo Abraham ante placuit in conjugio, sic nunc virgines placent in castitate. Servivit ille legi et tempori suo; serviamus et nos legi et tempori nostro, in quos fines seculorum deveniunt. Ex his apparet quod sancti Patres ante legem sine peccato plures habuerunt uxores vel concubinas. Eas enim nunc uxores appellat Scriptura, nunc concubinas. Rachel tamen et Lia ambæ uxores fuerunt non concubinæ.

Oppositio.

3. Si quis opponat quod fidem thori non servabant illi patres, dicimus in hoc servasse fidem thori, quia non aliis, sed propriis uxoribus vel ancillis miscbantur. Ecce quæ fuerit consuetudo in hac re ante legem. Legis verò tempore interdixit Moyses carnalem copulam fieri cum matre, cum novercâ, cum sorore, cum nepte, cum amitâ, cum materterâ, cum nuru, et aliis quibusdam. Permisit autem divortium fieri dato libello repudiî in quo vir scribebat causas pro quibus uxorem repudiabat. Permisit autem aliam ducere dato priori

libello; quod propter duritiam cordis eorum permisit Christus dicit, non ut concederetur dissidium sed ut tolleretur homicidium. Permisit fieri mala, non fierent pejora; et hoc permitendo non Dei justitiam demonstravit, sed in peccatore minuit culpam.

Cui licebat plures habere, vel non.

4. Sed nunquid sub lege licebat habere plures uxores? Audi quid scriptum est in Deuteronomio, c. 17 : *Non habebit rex uxores plurimas quæ alliciant animam ejus.* Super quem locum ait August., lib. 5 in Deuter. c. 27 : Manifestum est Salomonem hoc præceptum præterit. Permissum est enim regi plures habere, non plurimas, quæ alliciant animam, multiplicare? Cum tamen additur : *Ut non elevetur cor ejus*, alienigenas prohibitum esse videtur. Veruntamen multiplicatio uxorum generaliter prohibita est. Permissum est autem regi plures habere, sed non multiplicare. Veniente autem plenitudinis tempore, quo Christi gratia ubique est dilatata, reducta est lex nuptiarum ad priorem honestioremque institutionem, ut unus uni in figurâ Christi et Ecclesiæ conjungatur. Nec quaeritur electio muneris in successione generis, sed in perfectione vitæ et sinceritate scientiæ, et virginitas fecunditati præferitur, et sacerdotibus continentia indicitur.

De virginitate mentis et carnis.

5. Melior est autem virginitas mentis quam carnis. Unde Amb., in lib. 2 de Virginitibus : Tolerabilius est mentem virginem quam carnem habere; utrumque bonum est, si liceat; si non liceat, saltem non homini, sed Deo casti simus. Virgo prostitui potest, adulterari non potest; nec lupanaria infamant castitatem, sed castitas etiam loci abolet infamiam. Idem non potest caro corrumpi, nisi mens ante fuerit corrupta. Item Isidorus in Synonymis : Non potest corpus corrumpi, nisi prius animus corruptus fuerit; mundatâ enim à contagione animâ, caro non peccat. In fine hujus capituli aperitur quomodo verum sit, nisi anima prius fuerit corrupta, corpus non posse corrumpi, scilicet peccato. Illud etiam Augustini in lib. de Bono conjugali, c. 16, advertendum est : Sicut, inquit, sanctus est mori fame quam idolothytis vesci; ita sanctius est defungi sine liberis, quam ex illicito coitu stirpem quærere. Undecumque verò nascantur homines, si parentum vitia non sectantur, et Deum rectè colant, honesti et salvi erunt. Semen enim ex quacumque homine, Dei creatura est, et eo malè utenti, malè erit; non ipsum aliquando malum erit.

DISTINCTIO XXXIV.

DE PERSONIS LEGITIMIS.

1. Nunc superest attendere quæ personæ sint legitimæ ad contrahendum matrimonium. Legitimæ iudicantur personæ secundum statuta Patrum, quæ diversa sunt. Aliæ namque fuerunt legitimæ ante legem, aliæ sub lege, aliæ in tempore gratiæ. Item in primitivâ Ecclesiâ quædam erant legitimæ, quæ modò non sunt. Earum verò quæ modò legitimæ sunt vel illegitimæ, quædam sunt plenè legitimæ, quædam omnino illegitimæ, quædam mediæ. Plenè legitimæ sunt, in quibus non obviat votum continentiae, vel ordo sacer, vel cognatio, vel dispar cultus, vel conditio, vel naturæ frigiditas, et si quid est aliud. Penitus verò illegitimæ sunt per votum, per ordinem, per cognitionem, per disparem cultum. Mediæ verò sunt, nec plenè legitimæ, nec omnino illegitimæ, per frigiditatem, per conditionem. Si enim tales junguntur ignoranter, commanere possunt quibusdam accedentibus causis, et iisdem deficientibus dividi.

De frigidis separandis.

2. De his enim qui causâ frigiditatis debitum reddere non possunt, consulit Greg. ut permanent (33, q. 4, cap. *Quod autem interrogasti*). Sed si mulier causatur dicens : Volo esse mater, et filios procreare, decrevit ut uterque eorum septinâ manu propinquo- rum juret, quod nunquam carnaliter convenerint, et tunc mulier secundas nuptias contrahat. Vir autem

qui frigidae naturae est, absque spe conjugii permaneat. Ait enim sic : Interrogasti de his qui matrimonio juncti sunt, et nubere non possunt, si ille aliam, vel illa alium ducere possit, de quibus scriptum est : *Vir et mulier, si se conjunxerint, et post dixerit mulier de viro quod coire non possit cum eâ, si potest probari quod dicit per justum judicium, alium accipiat, si verò ille acceperit aliam, separentur.* Item, ibid. : Requististi de his qui ob causam frigidae naturae dicunt se non posse invicem operam carni dantes, commisceri. Iste verò si non potest eâ uti pro uxore, habet eam quasi sororem. Quòd si retinaculum conjugale voluerit rescindere, maneant uterque innupti, nam si huic non potuit naturaliter concordare, quomodo alteri conveniet? Item : Si vir aliam uxorem vult accipere, manifestè patet ratio, quia suggerente diabolo odii fomitem exosam eam habuerit, et ideò eam dimittere mendacii falsitate molitur. Quòd si mulier causerit, et dicit : Volo esse mater, et filios procreare; uterque eorum septimâ manu propinquorum tactis sacrosanctis reliquiis jurejurando dicat, ut nunquam per commixtionem carnis conjuncti una caro effecti fuissent. Tunc videtur mulier secundas posse contrahere nuptias, humanam dico propter infirmitatem carnis eorum (Rom. 6). Vir autem qui frigidae naturae est, maneat sine conjugio. Quod si et ille aliam conjugem acceperit, tunc hi qui juraverant, perjurii crimine rei teneantur, et poenitentia peractâ priora cogitant recipere connubia. Hoc servandum est, cum uterque idem faciat. Sed vir si asserit se debitum reddidisse uxori, et illa diffidit, qui potius fides habenda sit meritò queritur. De hoc ita statutum est : Si quis ita acceperit uxorem, et habuerit eam aliquo tempore, et ipsa femina dicit quòd nunquam coisset cum eo, et ille vir dicit quòd sic fecit, in veritate viri consistat, quia vir est caput mulieris (Ephes. 5). Hoc de naturali impossibilitate statutum est.

De his qui maleficiis impediti coire non possunt.

5. De maleficiis autem impedimento hoc tenendum decernitur : quòd si per sortitias et maleficas concubitus non sequitur, hortandi sunt quibus illa eveniunt, ut spiritu contrito et humiliato Deo et sacerdote de omnibus peccatis confessionem faciant, et lacrymis, orationibus, et jeuniis Domino satisfaciant, et per exorcismos ac cætera ecclesiasticæ disciplinae munimina ministri Ecclesiae tales sanare procurent. Quòd si non potuerint, separari valebunt. Sed postquam alias nuptias expetierint illis viventibus quibus post junctæ fuerint, prioribus quos reliquerant, etiam si possibilitas concumbendi eis reddita fuerit, reconciliari nequibunt (Hismari, Remensis archiep., 35, q. 5). Quod in fine hujus capituli continetur, ex rigore magis dictum intelligendum est, quàm ex canonica equitate. Vel intelligendum est non posse reconciliari prioribus, nisi judicio Ecclesiae, quo divisio facta fuerat.

De furiosis addit.

4. Furiosi quoque, dum in amentia sunt, matrimonium contrahere non valent. Unde Fabianus, 32, q. 7 : Neque furiosus neque furiosa matrimonium contrahere possunt; sed si contractum fuerit, non separentur. Item Nicolaus papa, ibid. : Hi qui matrimonium sani contraxerunt, et uni ex duobus vel ambobus amentia, vel furor, vel aliqua infirmitas accesserit; ob hanc infirmitatem talium conjugia solvi non possunt. Similiter est etiam sciendum de his qui ab adversariis excecantur, vel membris truncanter, vel à barbaris exacti fuerint.

De his qui cum duabus sororibus dormiunt.

5. De his etiam qui cum duabus sororibus, vel quæ cum duobus fratribus dormiunt, videndum est quid censeant canones. Qui dormierit cum duabus sororibus, et una ex illis ante fuerit uxor, neutram ex ipsis habeat; nec ipsi adulteri unquam in conjugio copulentur (ex Aurelianensi concilio). Item : Nec propriæ uxori licet sibi reddere debitum, quam sibi reddidit illicitam, sororem ejus cognoscendo. Nec post mortem uxoris licet ei vel adulteræ copulari in conjugium.

Item Zacharias papa, ibid. : Concubuisti cum sorore uxoris tuæ; si fecisti, neutram habeas; et uxor tua si non fuerit conscia sceleris, et continere non vult, nubat in Domino cui vult. Tu verò et adultera sine spe conjugii maneatis, et dum vivitis poenitentiam agite. Quod ait, cui vult nubat, intelligendum est post mortem viri. Unde Gregorius, ibid. : Qui uxores suas in adulterio deprehendunt, nec ille, nec illa aliam uxorem accipiat, vel alium virum, quamdiù ambo vivant. Si verò adultera mortua fuerit, vir ejus, si vult, nubat; adultera verò nunquam, etsi mortuus fuerit vir ejus; sed omnibus diebus poenitentiae lamenta persolvat. Hic de illo adulterio agitur, quod cum cognato viri, vel cognatâ uxoris committitur.

Non est dimittenda uxor pro aliquâ maculâ seu deformitate corporis.

6. Illud etiam sciendum est, quod pro aliquâ infirmitate vel maculâ corporali, non licet viro uxorem dimittere, et è converso; sed debet alter alteri subsidia providere. Unde Aug. : Si uxorem quis habeat sterilem, sive deformem corpore, vel debilem membris, vel cæcam, vel claudam, vel surdam, vel si quid aliud, sive morbis, vel laboribus doloribusque confectam, et quidquid, exceptâ fornicatione, excogitari potest vehementer horribile, pro societate fideque sustineat.

DISTINCTIO XXXV.

EODEM JURE UTITUR VIR ET MULIER.

1. Hoc etiam notandum est, quòd Dominus concedat uxorem dimitti causâ fornicationis viro, eadem licentia non tollitur feminis (Aug., in lib. de Sermone Domini in monte). Unde Hieron., de Morte Fabiolæ : Præcepit Dominus uxorem non dimitti, exceptâ causâ fornicationis; et si dimissa fuerit, manere innuptam. Quidquid viris præcipitur, hoc consequenter redundat ad feminas. Non enim adultera uxor dimittenda est, et vir mæchus tenendus. Item : Apud nos quod non licet feminis, æquè non licet viris; et eadem servitus pari conditione censetur. Ex his ostenditur, quòd mulier potest super fornicatione virum convenire, ut vir mulierem. Unde Innocentius papa, 32, q. 5 : Christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat; sed viros suos mulieres non faciliè de adulterio accusant, viri autem liberis uxores suas adulteras apud sacerdotes deferre consueverunt. Et ideò mulieribus, prodito earum crimine, negatur communio; virorum autem latente commisso, non faciliè quisquam ex suspitionibus arceatur, qui tamen summovebitur, si ejus flagitium detegatur.

Quòd fornicariam nequit dimittere vir, nisi ipse expers fuerit, et è converso.

2. Si verò queritur an adulter adulteram possit dimittere causâ fornicationis, dicimus quia nequit adultera uxor dimitti à viro, nisi et ipse expers fornicationis existat, et è converso. Unde August., in lib. 1, de Sermone Domini in monte : Nihil iniquius est quàm causâ fornicationis dimittere uxorem, si et ipse convincitur fornicari. Occurrit enim illud Rom. 2 : *In quo alterum judicas, teipsum condemnas.* Quapropter quisquis fornicationis causâ vult abjicere uxorem, prior debet esse fornicatione purgatus, quod similiter et de femina dixerim. Idem, in lib. 2, de adulterinis Conjugiis : Indignantur mariti si audiant adulteros viros pendere similes adulteris feminis poenas, cum tantò gravius eos puniri oportuerit, quantò magis ad eos pertinet et virtute vincere, et exemplo regere feminas. Ex his apparet quòd adulter adulteram dimittere non valet, et è converso.

Quòd possunt reconciliari qui separentur causâ fornicationis.

3. Si quis autem fornicationis expers fornicariam dimiserit, alii copulari non potest, sed continere oportet, vel ad dimissam redire, sic et de femina. Unde et Apostolus, 1 Cor. 7 : *His qui matrimonio juncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus, uxorem à viro non discedere; quòd si discesserit, maneat innupta, aut*

viro suo reconcilietur. Et de viro addit: Et vir uxorem non dimittat. Sed Ambrosius ait, super Epist. 1 ad Cor. 52, q. 7: Ideo non subdit de viro sicut de muliere, quia licet viro aliam ducere. Sed hoc à falsariis in Ambrosii libro positum creditur; supplendum enim esse in viro quod de uxore præmisit, aperte dicit August., de Serm. Domini in monte, sic: Quare non addit de muliere quod præmisit de viro, nisi quod similem formam vult intelligi? ut si dimiserit (quod causâ fornicationis permittitur), maneat sine uxore, aut reconcilietur uxori. Idem: Si nec nubere illi conceditur, viro viro à quo recessit, nec huic alteram ducere vivâ uxore quam dimisit, multò minùs fas est illicita cum quibuslibet stupra committere. Idem, ibid: Ut non faciliè dimittatur uxor, Dominus solam fornicationis causam excepit; cæteras verò universas molestias, si quæ extiterint, jubet pro fide conjugali et pro castitate fortiter sustineri, et mœchum dixit, qui à viro solutam duxit. Ex his ostenditur quòd si causâ fornicationis fit separatio, non potest vir nec mulier in aliam transire copulam. Possunt autem reconciliari et cohabitare sicut priùs, si dimissam alter revocare voluerit.

Quæ prædictis videntur obviare.

4. Dicit tamen Joannes Chrysost. 32, q. 1: Sicut crudelis et iniquus est, qui castam dimittit, sic fatuus est et iniquus qui retinet meretricem. Patronus autem turpitudinis est, qui celat crimen uxoris. Item Hieron., ibid., c. *Dicit Dominus*: Cum mulier omam carnem in aliam dixerit, et se fornicatione à marito separaverit, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente Scripturâ, Prov. 18: *Qui tenet adulteram, stultus est et insipiens.* Idem, ad Amandum presbyterum scribens de quâdam, quæ viro suo vivente alii nupsit, sic ait, 34, q. 2: Rem novam loquor; imò non novam, sed veterem, quæ veteris Testamenti auctoritate confirmatur. Si reliquerit secundum virum mulier, et reconciliari voluerit priori, non potest.

Determinatio.

5. Sed hæc omnia intelligenda sunt de illâ quæ ab adulterio recedere noluit, nec per pœnitentiam peccatum delere. Quod si vir scierit patitur, consentire videtur (32, q. 1). Si enim in adulterio perseverare elegerit, patronus turpitudinis, et lenocinii reus maritus habebitur, nisi eam adulterii ream facere voluerit. Si autem à peccato recesserit, et per pœnitentiam illud purgaverit, poterit viro reconciliari. Unde Aug., ad Pollentium, 32, q. 1: Quod tibi durum videtur, ut post adulterium reconcilietur conjux, si fides adsit, non erit durum. Cur enim adhuc deputamus adulteros, quos credimus pœnitentiâ esse sanatos? Idem, in lib. de adul. Conj. : Non erit turpis nec difficilis, etiam post patrata et purgata adulteria reconciliatio conjugii, ubi per claves regni celorum non dubitatur fieri remissio peccatorum; non ut post viri divortium adultera revocetur, sed ut post Christi consortium adultera non vocetur. Item Greg., in lib. Qui dicitur Pastor: Debet recipere peccatricem, quæ pœnitentiam egit, sed non sapè. Item Hermes, in lib. de adulterinis Conjugiis: Si vir scierit uxorem suam deliquisse, et non egerit pœnitentiam mulier, sed permanet in fornicatione suâ, et vivit cum illâ, vir reus erit et particeps peccati ejus. Quòd si mulier dimissa egerit pœnitentiam et voluerit ad virum reverti, debet recipere peccatricem quæ pœnitentiam egit, sed non sapè.

De illis qui se ante polluerunt per adulterium.

6. Solet etiam quæri an valeat duci in conjugium quæ priùs contaminata per adulterium. De hoc Leo papa ait, 51, q. 1, c. *Nullus*: Nullus ducat in matrimonium quam priùs polluit adulterio. Item, ex concilio Tiburiensi, fidei. c. *Relatum*: Relatum est auribus sanctorum sacerdotum, quemdam alterius uxorem stupro violasse, et insuper mœchæ juramentum dedisse, quòd post legitimæ uxoris mortem, si superviveret, duceret eam in uxorem; quod et factum est. Tale ergo connubium prohibemus et anathematiza-

mus. His aliisque auctoritatibus vetantur in conjugium copulari, qui se priùs adulterio maculaverunt. Secus contra August. ostendit dicens, in lib. de Nuptiis et Concup., c. *Denique*: Denique mortuo eo cum quo fuit verum conjugium, fieri potest conjugium cum quâ præcessit adulterium. Item: Posse fieri sanè licitas nuptias, ex personis illicitè conjunctis honesto placito subsequente manifestum est.

Determinatio.

7. Sed hæc ultima auctoritas de concubinis loquitur, perhibens concubinas posse transire ad honestum placitum nuptiarum, si castitatem et fidem servare velint. Prima vero auctoritas Augustini de illis agit qui de peccato permittuerunt, et nihil in mortem viri machinata sunt, nec vivente viro fidem adulteræ dedit mœchus, quòd eam in conjugio duceret si superviveret. Qui verò hæc faciunt, aliis præmissis auctoritatibus prohibentur copulari.

DISTINCTIO XXXVI.

SI PRO EXTREMA CONDITIONE VALEAT UXOR SEPARARI A VIRO, ET È CONVERSO.

1. Nunc de conditione videamus an valeat conjugium dividere. Ad quòd dicimus quia non negatur ingenua posse nubere servo; sed si nescitur esse servilis conditionis liberè potest dimitti cum servitus ejus fuerit deprehensa secundum illud, in concilio apud Vermeriam: Si quis ingenuus homo ancillam alterius uxorem acceperit, et assumat quòd ingenua sit; si ipsa femina fuerit postea in servitute dejecta, si eam à servitute redimere potest, faciat; si non potest, si voluerit aliam accipiat. Si verò ancillam eam scierat et collaudaverat post, eam ut legitimam habeat. Item ex eodem: Si femina ingenua acceperit servum, sciens quòd servus esset, habeat eum; quia omnes unum Patrem habemus in cœlis, una lex erit viro et feminæ. Cum dicitur sciens illum servum, datur intelligi quòd si nescierit illum servum esse, non cogitur manere cum ipso. Si enim conditionis dolum patitur, non cogitur adherere ei cujus fraude decepta est. Si autem scierit vir conditionem mulieris, vel è converso, non valet eam dimittere. Unde Zacharias papa, 29, q. 2, c. *Si quis liber*: Si quis liber ancillam in matrimonio acceperit, non habet licentiam dimittendi eam, si consensu amborum conjuncti sunt, nisi ob fornicationem. De illis agit quibus alterutrius conditio nota est quando conjunguntur.

De copulâ servi et ancillæ diversorum dominorum.

2. Queritur etiam si servus anius ancillam alterius acceperit, an sit inter eos conjugium. De hoc etiam ita statutum est, in concil. Cabilonensi: Dicitur est nobis quòd quidam legitima servorum matrimonia potestativâ quâdam presumptione dirimant, non attendentes illud Matth. 19: *Quod Deus conjunxit homo non separet.* Unde nobis visum est ut conjugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos dominos habeant, sed in uno conjugio permanentes dominis serviant suis. Et hoc in illis observandum est ubi legalis conjunctio fuit, et per voluntatem dominorum. Attende finem hujus capituli, ubi videtur innui præter voluntatem dominorum inter servum et ancillam non posse contrahi conjugium, vel si contrahitur non esse ratum. Quibusdam tamen videtur inter eos posse fieri conjugium dominis ignorantibus.

De viro qui se facit servum ut dimittatur ab uxore.

3. Illud etiam notandum, quòd si mulier virum liberum acceperit, et ille ut causam præstet dissidiis se alicujus servum fecerit, nec ille uxorem dimittere, nec illa ob vinculum conjugii in servitatem redigi poterit, unde illud, in Tiburiensi concilio: Perlatum est ad sanctam synodum quòd quidam ingenuus ingenuam acceperit uxorem, et post filiorum procreationem occasione divortii, ejuendam servum se fecerit. Utrum et mulierem necessariò tenere debeat; et si tenuerit, an illa etiam servituti subijci debeat quæsitum est. Judicatum est uxorem minime debere dimitti; non tamen ob Christi legem mulierem in

servituti redigi, dumtamen non concensu conjugis et servum fecerit, quem liberam ipsa maritum acceperat.

De male contrahentium.

4. Nec etiam sciendum est quod pueri ante 14 annos et puellae ante 12 annos secundum leges matrimonium inire nequeunt. Quod si ante praedicta tempora copulati interfuerint, separari possunt, quamvis voluntate et assensu parentum juncti fuerint. Qui vero in puertili copulati post annos pubertatis notum se delinquere, sed in conjunctione permanere, jam ex hoc efficiuntur conjuges, et deinceps nequeunt separari. Item, 30, q. 2. par. 2. *Sponsalia* ante septennium contrahi non possunt; solo enim consensu contrahuntur, qui intervenire non potest nisi ab alterutra parte intelligatur quod inter eos agitur. Duo illa execrati sentias cum aliorum quorundam adjectione quibus conjugium solvi potest, nec tamen solvi semper necesse est. Nunc de illis qui personas illegitimas penitus faciunt, addendum est, et primam de Ordine.

DISTINCTIO XXXVII.

DE QUO ORDINE NEQUEAT FIERI CONJUGIUM.

1. Sunt igitur quidam ordines in quibus nullatenus potest contrahi Conjugium; et si intorresserit copula, fit divorcium; ut sacerdotium, diaconatus, et subdiaconatus. In aliis vero permittitur sortiri conjugium, nisi religionis habitum sumperint, vel continentiae votum fecerint. Unde Leo papa, dist. 52, c. *Seriatim*: Clericos, fectores, ostiarios, exorcistas, acolytos, si extra vota et habitum inveniuntur, et continentiam profiteri nolent, uxorem ducere virginem Ecclesiae Romana permittit, non viduam, vel repudiatam: quia deinceps nec ad subdiaconatum perveniri poterunt, nec laicos uxorem sortitus, nisi virginem, vel bigamus ad clericatum. Item ex Carthaginensi concilio: Placuit episcopos, presbyteros, diaconos, subdiaconos etiam ab uxoribus abstinere; quod si non fecerint, etiam ab ecclesiastico removeantur officio. Caeteros vero clericos ad hoc non cogit. Item Leo papa, dist. 31, cap. *Lex continentiae*: Lex continentiae eadem est ministris altaris, quae episcopis et presbyteris; qui cum essent laici vel lectores, licet uxores ducere poterunt; sed cum ad praedictos pervenerunt gradus, coepit eis non licere quod prius licuit. Item in sexta synodo, dist. 58, cap. *Si quis*: Si quis eorum qui ad clericatum accedunt, voluerit nuptiale lege mulieri copulari; hoc ante ordinem subdiaconatus faciat. Item Calixtus papa, dist. 28, c. *Presbyteris*: Presbyteris, diaconibus, subdiaconibus, monachis, concubinas habere, seu matrimonium contrahere penitus interdiximus; contracta quoque matrimonia ab huiusmodi personis disjungi, et personas ad poenitentiam debere redigi, juxta sanctorum canonum distinctionem iudicamus. Item Gregor., dist. 28, c. *Nullum*: Nullum facere subdiaconum episcopi praesumant, nisi qui se casti victurum promiserit, quia nullus debet ad ministerium altaris accedere, nisi cuius castitas ante susceptum ministerium fuerit approbata.

De interfectores suarum conjugum.

2. His adiciendum est de occisoribus suarum conjugum, de quibus Nicolaus papa scribit Radulpho Bituricensi archiepiscopo, 23, q. 2, c. *Interfectores*: Interfectores suarum conjugum sine iudicio (cum non addis adulterarum vel aliquid huiusmodi), quid aliud habendi sunt, quam homicidae? ac per hoc ad poenitentiam redigendi; quibus penitus denegatur Conjugium. Hae videtur Nicolaus permittere maritis pro adulterio aut alio huiusmodi uxores suas interficere; sed ecclesiastica disciplina spirituali gladio, non materiali, criminosos ferire debet. Unde idem Nicolaus: Inter haec vestra sanctitas addere studuit, si cuius uxor adulterium perpetraverit, utrum marito ejus secundum mundanam legem interficere liceat. Sed sancta Dei Ecclesia nunquam mundanis constringitur legibus; gladium non habet nisi spirituale. Item Pius papa, 33, q. 2, c. *Quicumque propriam*: Quicumque propriam uxorem absque lege et sine causa interfece-

rit, aliamque duxerit, armis depositis publicam agat poenitentiam; et si contumax extiterit, anathematizetur nequequod consentiat.

DISTINCTIO XXXVIII.

DE VOTO.

1. Nunc de voto incipiamus. Votum est testificatio quaedam promissionis spontanea, quae Deo, et de his quae Dei sunt, proprie fieri debet. Sunt tamen et vota statutorum, quae frangenda sunt.

De votorum differentia.

2. Sciendum verò quod votorum aliud est commune, aliud singulare. Commune, ut illud quod in Baptismo omnes faciunt, cum spondent renuntiare diabolo, et pompis ejus; singulare, ut cum aliquis sponte promittit servare virginitatem vel continentiam, vel aliquid huiusmodi. Idem singulare votum, aliud est privatum, aliud solemne. Privatum est, in abscondito factum; solemne verò, in conspectu Ecclesiae factum. Item privatum votum si violatur, peccatum est mortale; solemne verò violare, peccatum est scandalum est. Qui privatum faciunt votum continentiae, Matrimonium contrahere non debent; quia contrahendo mortaliter peccant. Si tamen contraxerint, non separantur, quia probari non potest quod occulte factum est. Qui verò solemniter vovent, nullatenus Conjugium inire queant; quibus non solum nubere, sed et velle, damnabile est. Unde August., ad Julianum, de sancta viduitate: In conjugali vinculo si pudicitia servatur, damnatio non timetur; sed in viduali continentia, et virginali excellentia virtus muneris amplius expetitur; quae expetit et electa, et voto oblato jam non solum capescere nuptias, sed etiam si non nubatur nubere velle damnabile est. Hieron., c. *Voventibus*: Voventibus enim virginitatem vel viduitatem, non solum nubere, sed etiam velle damnabile est. Quod Apostolus ostendit. Timotheo scribens, Epist. 1, c. 8: *Adolescentiores viduas devota; cum enim luxuriae fuerint, in Christo nubere volunt; id est, cum post votum continentiae in deliciis egerint vitam, non dico nubunt, sed nubere volunt in Christo, quasi tunc non sit peccatum; sed quod sit ostendit subdenda, habentes damnationem*; et quare, subdit, *quia primam fidem irritam fecerunt*, etsi non nubendi, tamen volendo, ut voluntatem quae à proposito cecidit, appareat esse damnatam, sive sequantur nuptias, sive non. Damnatur enim propositi fraus; damnantur tales, quia continentiae fidem primam irritam fecerunt, id est, votum vel in voto violato fidem quam in Baptismo professae sunt. Si autem pro voluntate nubendi damnantur, constat si eam effectui mancipaverint, revocandum id esse in irritum, easque arcendas redire ad propositum. Unde Greg., ad Bonifacium: Viduas à proposito recedentes viduitatis, super quibus nos consultasti, credo te nosse à S. Paulo, nisi convertantur, omni esse damnatas; quas et nos apostolica auctoritate damnandas, et à communione fidelium atque à liminibus ecclesiae arcendas censemus usquequod obediunt episcopis suis, et ad bonum quod ceperant, invitentur aut voluntarie revertantur.

De virginibus non velatis.

3. De virginibus autem non velatis, si deviaverint, à praedecessore nostro Innocentio papa tale decretum habemus, 27, q. 1, c. *Hae vero*. Hae quae necdum sacro velamine tectae, tamen in proposito virginali semper se simulaverunt permanere, licet velatae non fuerint, tamen si nupserint aliquo tempore, his agenda poenitentia est, quia sponsio earum à Domino tenebatur. Si enim inter homines solet bonae fidei contractus nullà ratione dissolvi, quanto magis ista pollicitatio quam cum Deo pepigerunt, solvi sine vindicta non poterit! Item: Si virgines nondum velatae taliter publica poenitentia puniuntur, et à caetera fidelium usque ad satisfactionem excluduntur, quanto magis viduae, quae perfectioris aetatis, et maturioris concilii existunt, et habitum religionis assumpserunt, et deinde apostataverunt, atque ad priorem vitam

sunt reversæ, à nobis et ab omnibus fidelibus, à limitibus ecclesiæ, et à cœtu fidelium usque ad satisfactionem sunt eliminandæ, et carceribus tradendæ. Ex his apparet virgines vel viduas voto continentiæ astrictas, sive fuerint velatæ, sive non, nullatenus conjugium sortiri posse. Quod itidem de omnibus intelligendum est, qui continentiam voverunt. Quod enim ante erat licitum, post votum fit illicitum. Non est igitur prætermittendum quod Innocentius papa, ibid., cap. *Quæ Christo*, de viduis et puellis decrevit, quæ Christo spiritualiter nubunt : Si postea publicè nupserint, non eas admittendas esse ad poenitentiam, nisi hi quibus se junxerant, de mundo recesserint. Si enim de omnibus hæc ratio custoditur, ut quæcumque vivente viro alteri nupserit, adultera habeatur, nec ei agendæ poenientiæ licentia conceditur, nisi unus de illis fuerit defunctus, quantò magis de illâ tenendâ est, quæ ante se immortalis sponso conjunxerat, et post hoc ad humanas nuptias transmigravit ! Attendite quòd non solum conjugium talibus negare videtur, sed etiam locum poenientiæ ; sed non ita intelligendum est, ut aliquando excludantur à poenientiâ quæ dignè poenitentiam agere volunt ; sed illæ non sunt admittendæ ad poenitentiam, quæ ab incestus copulâ discedere noluerint, quia post religionis propositum non potest Deo reconciliari per poenitentiam, quæ ad habitum suæ professionis redire neglexerit. Tunc ille qui se conjunxerat ei, defunctus erit, cum ab ejus illicitis amplexibus hæc penitus recesserit. Cum ergo dicitur eas non esse admittendas ad poenitentiam, nisi quibus se junxerant, de mundo recesserint, subaudiendum est eis. Tunc enim eis viri de mundo recedunt et defunguntur, cum ab eorum concupiscentiâ istæ se alienant ; quem sensum similitudo subdita declarat et confirmat.

Quod grande malum sit adulterium.

4. Cùm vir et mulier legitime conjuncti sunt, constat alterum altero vivente ad aliam non posse transire copulam ; alioquin adulterium committitur : De quo Clemens papa ait, 32, q. 6, c. *Quid in omnibus* : Quid in omnibus peccatis adulterio est gravius ? Secundum namque in pœnis tenet locum, quem primum illi habent qui aberrant à Deo. Gravissimè ergo peccant adulteri, graviter fornicarii, sed cunctis his gravius incestuosi ; quos omnes transcendunt contra naturam delinquentes. Unde Augustinus, de adult. Conjugiis : Adulterii malum vincit fornicationem, vincitur ab incestu. Pejus enim est cum matre, quam cum alienâ uxore dormire ; sed horum omnium pessimus est quod contra naturam fit ; ut si vir membro mulieris non ad hoc concessio utatur ; hoc execrabiliter fit in meretrice, sed execrabilius fit in uxore.

De illis qui post longam captivitatem redeunt.

5. Hic queritur de illis feminis quæ putantes viros suos interemptos, vel in captivitate, vel ab iniquâ dominatione nunquam liberandos, in aliorum conjugia transierunt : si illi qui putabantur periisse remeaverint, utrum eis reddi debeant, et an secundi fornicati sint, et ipsæ reæ adulterii. De hoc Leo papa sic ait : Necessè est ut legitimarum fœdera nuptiarum redintegrandâ credamus ; et remotis his quæ hostilitas intulit, cuique id legitime reformetur quod intulit ; procurandumque est ut recipiat quisque quod proprium est. Nec tamen culpabilis judicetur, et quasi alieni juris pervasor habeatur, qui personam ejus mariti qui jam non esse existimabatur, assumpsit. Sic enim multa quæ ad eos qui in captivitatem ducti sunt, pertinebant, in jus alienum transire potuerunt ; et tamen plenæ justitiæ est ut eisdem reversis reformentur. Ideoque si viri post longam captivitatem reversi, ita in dilectione suarum conjugum perseverant, ut eas cupiunt in suum redire consortium, dimittendum est, et inculpabile judicandum quod necessitas intulit, et restituendum quod fides poscit. Sin autem aliquæ mulieres ita virorum posteriorum amore sint captæ, ut malint his cohærere quam ad legitimum redire consortium, meritò sunt notandæ, ita ut ecclesiasticâ

communione priventur, quæ de re excusabili contaminatione criminis elegerunt. Redeant ergo in suum conjugia statum, quia sicut mulieres quæ ad viros suos reverti noluerint, impie sunt habendæ, ita illæ quæ redeunt, meritò sunt laudandæ. Ex his ostenditur illos qui taliter junguntur, ut credant virum interemptum, per ignorantiam, aliquam excusationem habere de peccato, et tantum primam copulam esse legitimam, non secundam ; veniam tamen habere, si careat opprobrio malæ voluntatis. Sed si quis relictâ in patriâ suâ uxore in longinquam abiens regionem aliam ducat uxorem, deinde poenientiâ ductus eam dimittere velit, asserens se aliam habuisse quæ vivit, nec Ecclesia permittat, quæ quod ille asserit ignorat, queritur an in hæc secundâ copulâ sit conjugium. Sanè dici potest non esse conjugium, et mulierem de crimine excusari per ignorantiam, virum autem adulterium admisisse. Sed ex quo ad primam redire volens nec valens cogitur Ecclesiæ disciplinâ hanc tenere, incipit excusari, per obedientiam et timorem, de hoc quòd poscenti mulieri debitum reddit, à quâ ipse nunquam poscere debet ; et sic de aliis hujusmodi sentiendum est.

DISTINCTIO XXXIX.

DE DISPARI CULTU.

1. Post hæc, de dispari cultu videndum est ; hæc est enim una de causis quibus personæ illegitimæ fiunt ad contrahendum matrimonium. Non enim licet Christiano cum gentili vel Judæâ inire conjugium ; quia etiam in veteri Testamento prohibitum est fideles viros infideles ducere uxores, Domino dicente, Exod. 34 : *Non accipias uxores de filiabus alienigenarum filiis tuis, ne traducant eos post deos suos.* Juxta hoc Domini præceptum Judæorum conjugia cum alienis inita Esdras separavit. Hoc idem etiam in novo Testamento servatur. Unde Aug., lib. de adul. Conj., c. 21 : Ne nubat femina, nisi suæ religionis viro ; vel ne vir talem ducat uxorem. Id enim, ut dicis, jubet Dominus, docet Apostolus, utrumque præcipit Testamentum. Item Ambr., in lib. de Patriarchis : Cave, Christiane, gentili vel Judæo filiam tuam tradere ; cave ne gentilem vel Judæam vel alienigenam, id est, hæreticam, et omnem alienam à fide tuâ, uxorem accersas tibi. Item ex conc. Urbanensi : Si quis Judææ, sive Christiana Judæo, sive Judæa Christiano carnali consortio misceatur, quicumque tantum nefas admisserit, à christiano cœtu protinus segregetur. Ex his aliisque pluribus testimoniis apparet non posse contrahi conjugium ab his qui sunt diversæ religionis et fidei.

De conjugio fidelis et infidelis et duorum infidelium.

2. Huic autem videtur obviare quod Apostolus ait de imparibus conjugii, 1 Cor. 7 : *Ego dico, non Dominus : Si quis frater habet uxorem infidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam ; et si qua mulier*, etc. Sed aliud hoc esse, aliud illud, evidenter ostendit Aug., lib. et cap. eisdem : Ibi agitur de illis conjugii fidelium et infidelium quæ contrahuntur ab eis in dispari religione et fide manentibus. Apostolus verò agit de illis qui unitus ejusdemque infidelitatis fuerunt, quando conjuncti sunt. Sed cum venisset Evangelium, alter sine alterâ credidit. Intelligis ne quid dicam ? Attende, ut rem ipsam diligentius explanem. Ecce conjuges duo unius infidelitatis fuerunt quando conjuncti sunt ; nulla de his questio est quæ pertineat ad illud præceptum veteris et novi Testamenti, quo prohibetur fidelis cum infideli copulare conjugium. Jam sunt conjuges, et ambo adhuc sunt infideles. Tales sunt adhuc quales conjuncti sunt. Venitque Evangelii prædicator, credidit eorum unus vel una, sed ita ut infidelis cum fideli habitare consentiat, non jubet Dominus ut fidelis infidelem dimittat, taliter conjunctum. Nec Apostolus jubet ut non dimittat, sed consiliat ut si quis aliter agat, non sit transgressor, sicut et de virginibus consiliat. Monet autem quod est lucrândi occasio, cum possit licitè relinquere, sed non expedit. Tunc enim non expedit quod licitum est, quando per-

mittitur quidem, sed ipsius usus aliis affert impedimentum salutis: sicut discussio fidelis ab infideli, quam non prohibet Dominus, quia coram illo non est injusta; sed Apostolus ne fiat, consilio charitatis suadet, ut nemo in eâ re jussionis necessitate teneatur, sed consilii voluntate liberè faciat. Ex his monstratur inter infideles conjugium esse, et consilium Apostoli non obviare præcepto Domini, quod jubet fidelem non jungi infideli, et si conjuncti fuerint separari. Legitur enim quod Esdras propheta, inò Dominus per eum, jussit Israelitis uxores dimittere alienigenas, per quas ibant ad deos alienos; non illæ per maritos acquirebantur Deo. Rectè hoc præcipit, quia per Moysen jussit Dominus ne quis uxorem alienigenam duceret. Merito ergo quas duxerant Domino prohibente, Domino jubente dimiserunt; quia, ut ait Ambros. 28, q. 1, c. *Jussit*: Non est putandum matrimonium, quod extra decretum Dei factum est; sed cum cognoscitur, emendandum, ut quando fidelis infideli copulatur. Sed, ut ait Aug., lib. et cap. iisd.: Cum cœpisset gentibus Evangelium prædicari, jam conjunctos gentiles gentilibus comperit conjugibus; ex quibus si non ambo crederent, sed unus vel una, et infidelis cum fidele consentiret habitare, nec prohiberi à Domino debuit fidelis infidelem dimittere nec juberi. Ideò non prohiberi, quia justitia permittit à fornicanti discedere. Et infidelis hominis fornicatio est major in corde, nec vera ejus pudicitia cum conjugè dici potest; quia *omne quod non est ex fide, peccatum est*, quamvis veram fidelis habeat pudicitiam, etiam cum infideli conjugè, quæ non habet veram. Ideò autem nec juberi, quia nec contra jussionem Domini gentiles fuerunt ambo conjuncti. Licetum ergo erat per justitiam fidele infidelem dimittere; sed licitum non erat faciendum, propter liberam benevolentiam. Evidenter apparet et inter infideles conjugium esse, et Apostolum de illis agere qui in infidelitate conjuncti fuerunt, et post alter ad fidem conversus est, cum quo etiam infidelis habitare consentit; et hunc non dimittere fidele consulti Apostolus, quia fortè per fidelem salvabitur infidelis.

De fornicatione spirituali, ob quam potest dimitti conjux.

3. Potest tamen licitè dimittere, quia in infideli est fornicatio, si non corporis, tamen mentis. Causam enim fornicationis Dominus excepit. Fornicationem verò generalem et universalem intelligere cogimur, non modò scilicet corporalem, sed et spiritualem, de qua Aug., in Glos. 1, ait: Idololatria et quælibet noxia superstitio, fornicatio est. Dominus autem permisit et causâ fornicationis uxorem dimitti, sed non jussit; et sic dedit Apostolo locum monendi, ut qui voluerit non dimittat: potest tamen licitè dimittere. Si enim fornicatio carnis detestanda est in conjugè, quantò magis fornicatio mentis, id est, infidelitas!

Pro quibus vitiis possit dimitti.

4. Si autem queris an propter aliud vitium nisi propter infidelitatem vel idololatriam, possit dimitti, attende quod Augustinus ait, 27, q. 1: Si infidelitas fornicatio est, et idololatria infidelitas, et avaritia idololatria, non est dubitandum et avaritiam fornicationem esse. Quis ergo quamlibet illicitam concupiscentiam potest à fornicationis genere separare si avaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur quòd propter illicitas concupiscentias non tantùm quæ in stupris cum alienis viris vel feminis committuntur, sed ob quaslibet quæ animam à lege Dei aberrare faciunt et perniciosè corrumpi, possit sine crimine et vir uxorem suam dimittere, et uxor virum. Item rectissimè dimittitur, si viro suo dicat: Non ero uxor tua, nisi mihi de latrocinio divitiis congreges, vel nisi solita lenocinia exerceas, aut si quid aliud facinorosum vel flagitiosum à viro suo expetat. Tunc ille, si veraciter poenitens est, habetque fidem per dilectionem operantem, membrum quod eum scandalizat amputabit. (Aug. de Fide et Oper.) Ex his apparet quòd non solum infidelitas, sed etiam quælibet concupiscentia, quæ perniciosè turpiterque corrumpit, fornicatio spiritualis est, per quam vir uxorem vel uxor virum dimittere po-

test. Consulit tamen Apostolus, ne fidelis dimittat infidelem volentem cohabitare, nec à Deo revocare.

Si fidei liceat aliam ducere infideli discedente vel dimissa.

5. Hic queritur si fidelis dimittat infidelem, vel infidelis à fidele discedat, an liceat fidele aliam ducere. Videtur auctoritas testari quòd illà vivente alteram ducere non valeat. Ambros. enim verba Apostoli exponens ait, 28, q. 5: Alioquin si disceditis ab invicem, et volentes cohabitare dimittitis, et aliis vos copulatis, adulteri estis; et filii vestri qui de copulâ nascuntur, immundi, id est, spurii sunt. Item, 28, q. 2: Si quis habuerit uxorem virginem ante Baptismum, vivente illà post Baptismum alteram habere non potest. Crimina enim in Baptismo solvantur, non conjugia.

Quæ præmissis contraria videntur.

6. Sed contra Ambrosi. testatur, ad Hil.: Si infidelis (dicit Apostolus) discedit, discedat. Non enim est servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi, quia non debetur reverentia conjugii ei qui horret auctorem conjugii. Non est enim ratum matrimonium quod sine devotione Dei est: et ideò non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alii se copulaverit. Contumelia enim Creatoris solvit jus matrimonii circa eum qui relinquitur, ne accusetur alii copulatus. Infidelis autem discedens, et in Deum peccat, et in matrimonium; nec est servanda ei fides conjugii, qui ideò recessit ne audiret Christum esse Deum christianorum conjugiorum. Si verò ambo crediderint, per cognitionem Dei confirmatur conjugium.

Determinatio.

7. Attende hæc prædictis contraria posse videri, ita ut sibi Ambros. contradicere videatur. Sed distinguendum est hic aliud esse dimittere volentem cohabitare, aliud dimitti propter Deum ab illo qui horret nomen Christi. Ibi lex benevolentiae non servatur, hic veritas custoditur. Et ideò cum liceat dimittere volentem cohabitare, non tamen eâ vivente aliam ducere licet. Discedentem verò sequi non oportet: et eâ vivente aliam ducere licet. Sed hoc non est intelligendum, nisi de his qui in infidelitate sibi copulati sunt. Sed si ad fidem uterque conversus est, vel si uterque fidelis matrimonio conjunctus est, et post alter eorum à fide discesserit, et odio fidei conjugem reliquerit; dimissus discedentem non comitabitur, nec tamen illà vivente alteram ducere poterit, quia inter eos fuerat ratum conjugium, quod non potest dissolvi. (28, q. 2.)

Quidam dicunt conjugium non esse inter infideles, et quare.

8. Sunt tamen nonnulli qui inter infideles asserunt non esse conjugium, quia nec rata, nec legitima est eorum copula. Rata non est, quia solvi potest: nec legitima, quia Apostolus ait, Rom. 14: *Omne quod non est ex fide, peccatum est*. Eorum autem conjunctio non est ex fide, et ideò peccatum est. Non est ergo conjugium, quia nullum conjugium peccatum est. August. etiam dicit quia non est vera pudicitia infidelis cum fidele. Sed vera negatur esse pudicitia, non quòd infidelium conjugium non sit verum, sed quia non habet illud triplex bonum, quod excusat coitum, et meritor præmium. Item illud Apostoli: *Omne quod non est ex fide, peccatum est*, non ita intelligendum est, ut quidquid sit ab infidelibus peccatum sit; sed omne quod sit contra fidem, id est, conscientiam, malè fit, et ad gebennam ædificat. Vel in omni eo quod infidelis facit, peccat, non quia illud facit, sed quia non eo modo illud facit quo debet, non referens ad debitum finem. (28, q. 1.)

Quòd legitimum sit conjugium infidelium, sed non ratum, et quare.

9. Copula ergo maritalis quæ est inter infideles, conjugium est legitimum, sed non ratum. Legitimum, quia est inter legitimas personas; sed non ratum, quia sine fide. Conjugium verò fidelium est legitimum et ratum, si tamen legitimæ sunt personæ. Quòd autem legitima sit infidelium conjunctio August. testatur dicens, in lib. de Fide et Oper.: Uxor legitimâ so-

cietate conjuncta, sine ullâ culpâ relinquitur, si cum viro christiano permanere noluerit. Ex hoc etiam probatur, quod infideles ad fidem converso Apostolus consuluit infidelem non dimittere; quod non faceret, si non esset inter eos legitimum conjugium. Legitimum est quod legali institutione, vel provinciae moribus, non contra jussalorem Domini contrahitur (Hug. 4 Sent., c. 9).

DISTINCTIO XL.

DE COGNATIONE CARNALI ET SPIRITUALI; ET PRIUS DE CARNALI.

1. Nunc superest de cognatione aliquid dicere. Est autem cognatio alia carnalis, alia spiritualis. Primam de carnali cognatione et affinitate inspicimus. Cognati ergo vel affines in septimo gradu, vel infra, copulari non debent; unde Greg., 35, q. 3: Progeniem suam unumquemque usque ad septimum observare decernimus generationem; et quamdiu se cognoscunt affinitate propinquos vel cognatos, ad conjugalem copulam accedere denegamus: quod si fecerint, separantur. Item Nicolaus papa, ibid.: De consanguinitate suâ nullus uxorem ducat usque post generationem septimam, vel quodvis parentela cognosci potest. Item, ex conc. Lugdunens.: Nulli ex propinquitate sui sanguinis usque ad septimum gradum uxores ducant. His auctoritatibus aliisque pluribus, consanguineorum conjunctiones prohibentur usque ad septimum gradum.

De computatione graduum consanguinitatis.

2. Quomodo autem gradus consanguinitatis computandi sint, Isid. ostendit sic, lib. 9 Etym., c. 3: Series consanguinitatis sex gradibus dirimitur, hoc modo: filius et filia, quod est frater et soror, sit ipse truncus. Illis seorsum sejunctis, ex radice illius trunei egrediuntur isti ramusculi: nepos et neptis, primus; pronepos et proneptis, secundus; abnepos et abneptis, tertius; adnepos et adneptis, quartus; trinepos et trineptis, quintus; trinepotis nepos et trineptis neptis, sextus. Attende quod sex gradus tantum ponit Isidorus, quia truncum inter gradus non computat. Alii verò qui septem gradus ponunt, truncum inter gradus computant. Variè namque computantur gradus consanguinitatis. Alii enim patrem in primo gradu, filios in secundo ponunt; alii primum gradum filios appellant, negantes gradum cognationis in patrem et filium esse, cum una caro sint pater et filius. Auctoritates ergo quæ consanguinitatis cautelam usque in septimum gradum prohibent, patrem ponunt in primo gradu. Illi verò qui usque ad sextum gradum prohibent, primum gradum filios appellant. Aique ita fit, ut eadem personæ secundum hanc diversitatem inveniantur in sexto et septimo gradu. Patrem verò in primo gradu ponit, qui fratres dicit esse secundum gradum. Hoc modo computat Zacharias papa, inquiens, ibid.: Parentelæ gradus taliter computamus: Ego et frater meus una generatio sumus, primumque gradum efficiamus. Rurebæ, filius meus, et fratris mei filius secunda generatio sunt, et secundum gradum faciunt; atque ad hunc modum cæteræ successiones. Inter illos verò qui sex computant gradus, et illos qui septem computant gradus, nulla in sensu existit diversitas, quamvis in numero graduum varietas videatur. Ultima enim generatio si à fratribus sumat initium numerandi, septima invenitur.

Quare sex gradus computantur.

3. Quare verò sex gradus computet Isidorus, ipse aperit dicens, ibid., c. 6: Consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens usque ad ultimum gradum protraxerit, et propinquitas esse desiderit, tunc primum lex in matrimonii vinculum eam recipiet, et quodammodo incipiet revocare fugientem. Ideo autem usque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, ut sicut sex ætatibus mundi generatio et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminetur. In his sex gradibus omnia propinquitatum nomina continentur, ultra quos nec affinitas inveniri, nec successio potest amplius

prorogari. Secundum alios, septem gradus ideo computantur, ita ut post septem gradus sponsus sponsæ jungatur, sicut post hanc vitam, quæ septem diebus agitur, Ecclesia Christo jungetur. Illis autem occurrit, illud quod Greg. Augustino, Anglorum pisco, à quo requisitus fuerat quod generatione debeant copulari, rescribit sic, 35, q. 3: Quædam lex Romana permittit, ut si ve fratris, vel sororis, seu duorum fratrum germanorum, seu duarum sororum filius et filia mibecantur. Sed experimento didicimus, ex tali conjugio solem non posse succrescere. Unde necesse est ut quarta vel quinta generatio fidelium licenter sibi conjugatur. Sed post multum temporis idem Greg., à Felice, Messinæ Siciliæ præside, requisitus utrùm Augustino scripsit, ut Anglorum quartâ generatione contracta matrimonia non solverentur, inter cætera talem reddidit rationem, ibid.: Quod scripsi Augustino Anglorum episcopo, ipsi etiam Anglorum genti quæ nuper ad fidem venerat, ne à bono quod cæperat metuendo austeriora recederet, specialiter et non generaliter me agnoscas scripsisse. Nec ideo hæc eis scripsi, ut postquam in fide fuerint solidati, si infra propriam consanguinitatem inventi fuerint, non separantur; aut infra affinitatis lineam, id est, usque ad septimam generationem jungantur.

DISTINCTIO XLI.

DE GRADIBUS AFFINITATIS.

1. Nunc de affinitate videndum est; de quâ Greg. ait, 35, q. 3: Porro, de affinitate, quam dicitis parentelam esse, quæ ad virum ex parte uxoris, seu quæ ex parte viri ad uxorem pertinet, manifesta ratio est: quia si secundum divinam sententiam ego et uxor mea sumus una caro, profecto mihi et illi meæ suæque parentelæ propinquitas una efficitur. Quocirca ego et soror uxoris meæ, in uno et primo gradu erimus; filius verò ejus, secundo gradu erit à me; neptis verò, in tertio. Idque utrinque in cæteris agendum est successionebus. Uxorem verò propinqui cujuscumque gradus sit, ita me oportet attendere, quemadmodum ipsius quoque gradus aliqua femina propriæ propinquitatis sit. Quod nimirum uxori meæ de propinquitate viri sui in cunctis cognationis gradibus convenit observare. Qui verò aliorum sentiant, antichristi sunt. Item Julius papa, 35, q. 3, c. *Equaliter*: Equaliter vir conjugatur consanguineis propriis et consanguineis uxoris. Item Isidorus, ibid., cap. *Sanè consanguinitas*: Sanè consanguinitas quæ in proprio viro conservanda est, etiam in uxoris parentelâ de lege nuptiarum custodienda est, quia constat eos duos fuisse in carne unâ. Ideoque communis est illis utraque parentela. Item Julius papa, ibid., cap. *Nullum*: Nullum in utroque sexu permittimus ex propinquitate sui sanguinis vel uxoris, usque in septimum generationis gradum, uxorem ducere, vel incesti maculâ copulari: quia sicut non licet cuiquam christiano de suâ consanguinitate, sic nec de consanguinitate uxoris conjugem ducere, propter carnis unitatem. Item Gregor., ibid., cap. *De affinitate*: De affinitate consanguinitatis per gradus cognationis placuit usque ad septimam generationem observare. Nam et hæreditas rerum per legales instrumentorum definitiones sancita, usque ad septimum gradum hæredum protendit successionem. Non enim eis succederent, nisi de propagine cognationis deberetur. His auctoritatibus insinuat, et quæ sit affinitas, et usque ad quem gradum sit observanda, scilicet usque ad septimum.

Varie traditiones de affinitate.

2. Sed alii videntur concedere in quintâ generatione inter affines contrahi conjugium, et in quartâ etiam, si contractum fuerit, non separari. Ait enim Fabianus papa, ibid., cap. *De propinquis*: De propinquis qui ad affinitatem per virum et uxorem veniunt, defunctâ uxore vel viro, in quintâ generatione jungantur; in quartâ si inventi fuerint, non separantur. In tertiâ verò propinquitate, non licet uxorem alterius accipere post obitum ejus. *Equaliter* vir jungatur in

matrimonium eis qui sibi consanguinei sunt, et uxoribus suis consanguineis, post mortem uxoris. Ecce hic conceditur in quinta vel quarta propinquitate, affinitas fieri conjugium. Julius etiam papa ait, ibid., a. Et hoc quoque; Statutum est ut relicta patri uxoris sue, relicta fratri uxoris sue, relicta filii uxoris sue, nemo sibi in matrimonium sumat; relicta uxorem consanguineorum uxoris sue usque in tertiam progeniem nemo in uxorem sumat. In quarta vero et quinta si inventi fuerint, non separantur. Ecce quidem variè de affinitatis observatione loquuntur auctores. Alii enim usque ad septimum gradum eam observari sanciunt; alii vero in quinto vel quarto matrimonio contracta non dividunt. Sed illi varietatis rigorem, isti misericordia dispensationem videntur propendere. Potest enim Ecclesia dispensare in copula affinitatis usque ad tertium gradum; sicut Greg. dispensavit in quarto gradu consanguinitatis. Huc autem non est præterendum, quod Greg. Verberis episcopo scripsit, 35, q. 10, a. *Fraternitas*; Sedem Apostolicam consulere decrevisti, si mulier copula nuptiali extraneo viro conjuncta, cognationi ejus pertinet, si ex defuncto cognati maneat, vel sub alio viro cognationis vocabula dissolvantur; vel si susceptam soboles possint legitime ad prioris viri cognationis transire copulam. Si una caro sunt, quomodo aliquis eorum potest propinquitas uni pertinere, nisi pertineat alteri? Hoc minimè posse fieri credendum est. Porro uno defuncta, in superstitis affinitas non deletur, nec alia copula conjugal affinitatem copula prioris solvere valet; sed uno alterius conjunctionis soboles placet ad affinitatis prioris viri consortium transire. Si quis erga sacrilega et temeraria assu in defuncto querit propinquitatem extinguere, vel sub altero affinitatis vocabula dissipare, vel si susceptas soboles alterius copula propinquitati prioris credit legitime sociari; hic negat Dei verbum, et validum esse quod dixit, Genes. 2, Matth. 19: *Erunt duo in carne una*. Ecce hic prohibet, si mortuo primo viro uxor ejus alii nupsierit, filios de secundo viro genitos ducere uxores de cognatione prioris viri, quia filii mediante matre, ad cognationem prioris viri pertinent, cum que mater eorum una caro extiterat. Hoc idem etiam Innocentius papa ait, 25, q. 10, c. Si qua mulier: Si qua mulier ad secundas nuptias transierit, et ex eis sobolem genuerit, nullatenus potest ad consortium cognationis prioris viri pertinere. Hoc autem observandum est usque ad septimum generis gradum; sed maximè usque ad tertium et quartum, sicut supra positum est.

Si conjugium sit inter eos qui notè consanguinitate dividuntur.

3. Et est sciendum quòd Ecclesia infra prædictos gradus consanguinitatis conjunctas separat. Si autem ignoranter conjuncti fuerint in conspectu Ecclesie, et postmodum probatà consanguinitate ejusdem judicio separati, queritur utrum copula illa conjugium fuerit. Quibusdam videtur non fuisse conjugium, quia non erant legitime persone; sed tamen de crimine excusantur per ignorantiam, et quasi conjugium reputatur, quia bona fide et per manum Ecclesie convenerunt. Unde et filii eorum legitimi habentur. Alii vero dicunt fuisse conjugium, licet non essent legitime persone, quia talium conjunctiones vocantur canones conjugia, ubi de personis agitur, quarum testimonio consanguineorum sit dirimenda conjunctio. Unde Urbanus papa, 35, q. 6, c. Si duo viri: Si duo viri vel tres consanguinitatem jurejurando firmaverint, vel ipsi fortè confessi fuerint, conjugia dissolvantur. Si verò neutrum contigerit, episcopi eos per fidem Christi obtestantur, quatenus palam fateantur, si se recognoscunt consanguineos. Si se judicio episcoporum segregaverint, alia matrimonia non prohibentur contrahere. Item, Richardo Januen. episcop., ubi sup. c. *Notificamus*: Notificamus tibi ut cum tres vel duo ex propinquioribus ejus qui accusatur, hanc propinquitatem juramento firma-

verint; vel si duo vel tres ex antiquioribus Januen. aibus quibus hæc propinquitates est nota, qui bonæ famæ et veracis testimonii sunt, remoto amore, timore, pretio et omni malo studio, prædicta firmaverint, sine morâ conjugia dissolvantur. Consanguineos verò extraneorum nullus accuset, vel consanguinitatem in synodo computet; sed propinqui ad quorum solitiam pertinet. Si autem progenies tota defecerit, ab antiquioribus et veracioribus, quibus propinquitates tota nota sit, episcopus canonicè perquirat; et si inventa fuerit, separantur. Ecce quibus accusantibus vel testificantibus dirimenda sit consanguineorum conjunctio, quæ conjugium vocatur. (Fabianus papa, ibid., c. *Consanguinitas*.)

Distinctio utilis, quid sit fornicatio, stuprum, adulterium, incestus et raptus.

4. Hinc dicendum est quòd aliud est fornicatio, aliud stuprum, aliud adulterium, aliud incestus, aliud raptus. Fornicatio, licet sit genus omnis illiciti coitus qui sit extra uxorem, tamen specialiter intelligitur in usu viduarum, vel meretricum, vel concubinarum. Stuprum propriè est virginum illicita defloratio. Adulterium est alieni thori violentia, unde adulterium dicitur, quasi alterius thori accessio. Incestus est consanguineorum, vel affinitum abusus. Unde incestuosi dicuntur, qui consanguineis vel affinitibus suis abutantur. Raptus admittitur, cum puella violentè à domo patris educitur, ut corrupta in uxorem habeatur. Sive puella, sive parentibus vis illata constiterit, hic mors mulcatur; sed si ad Ecclesiam cum rapta confugerit, privilegio Ecclesie mortis impunitatem meretur. Addendum est etiam illud Alexandri, qui ait: Quòd frater sorore uxoris tux cognati dicuntur, æquivocationis jure fit, et necessitate vulgaris appellationis potius, quàm ullà cognationis causâ. Uxor enim fratris, fratrisque potius quàm cognata vocatur. Mariti frater, levir dicitur. Duorum fratrum uxores, janitricæ vocantur, quasi eandem januam intrantes. Viri soror, glossa appellatur. Sororis autem vir non habet speciale nomen, nec uxor frater. (34, q. 1, c. *Les præteritum*, par. 2. Sed non omnis. 35, q. 5, c. *Quod autem frater*.)

DISTINCTIO XLII.

DE SPIRITUALI COGNATIONE.

1. De parentalium graduum famosâ questione, aliquid, licet minùs sufficienter, diximus. Jam de spirituali cognatione addamus, quæ etiam personas impedit ut non sint legitime ad ineundas nuptias. Tria quidem sunt: consanguinitas, affinitas, et spiritualis germanitas. Consanguinitas est inter eos qui junguntur secundum lineam generis; affinitas, inter eos qui genere quidem non sunt conjuncti, sed mediante genere sunt sociati, verbi gratiâ, uxor filii fratris mei quæ non est de genere meo, per ipsum qui est de genere meo, mihi affinis facta est, et ego illi. Spiritualis proximitas est inter compatrem et commatrem; et inter eos quorum unus alterum de sacro fonte levavit, vel in catechizatione aut Confirmatione tenuit. Est etiam inter filios ejusdem hominis carnales et spirituales. (Hugo, sent. 4, c. 13.)

Qui sint filii spirituales.

2. Spirituales filii sunt quos de sacro fonte levamus, vel in catechizatione seu Confirmatione tenemus. Filii etiam et filix spirituales eorum sunt, qui trine mersionis vocabulo eos sacro Baptismate tingunt. Dicitur etiam spiritualis filia sacerdotis, quæ ei peccata sua confiteatur. Unde Symmachus papa, 30, q. 1, c. *Omnes quos*: Omnes quos in penitentia suscipimus, ita nostri spirituales sunt filii, ut et ipsi quos vel nobis suscipientibus, vel sub trine mersionis vocabulo murgentibus, unda Baptismi regeneravit. Sylvester etiam admonet ut ad suam filiam penitentialem nullus sacerdos accedat, quia scriptum est: Omnes quos in penitentia accipimus, ita nostri filii sunt, ut in Baptismo suscepti; quorum omnium flagitiosa est commixtio. Quòd autem compater et commater sibi jungi nequeant, nec pater spiritualis nec mater filie, vel

filio spirituali, ex concilio Maguntinensi, 30, q. 7, c. *De eo*, docetur : De eo quod interrogasti, si aliquis filiolam suam duxerit in uxorem, et de eo qui concubuit cum matre spirituali, et de eo qui filium suum baptizavit, et uxor ejus cum de fonte suscepit, hæc causâ ut dissidium fieret conjugii, si post in tali copulâ non possunt permanere; sic respondendum est : Si filiolam aut commatrem suam aliquis in conjugium duxerit separandos esse judicamus, et gravi pœnitentiâ plectendos. Si verò conjuges legitimi, vel unus, vel ambo ex industriâ hoc fecerint, ut filium suum de fonte susceperint, si innupti manere voluerint, bonum est; sin autem, gravis pœnitentia insidiatori injungatur, et simul maneant; et si prævaricator conjugii supervixerit, accerrimâ pœnitentiâ mulctetur, et sine spe conjugii maneat. Ex his apparet quòd aliquis filiolam suam vel commatrem non potest sibi copulare nuptialiter; et si præsumptum fuerit, separandi sunt. Qui autem legitime conjuncti sunt, non ideo separandi sunt, quia alter eorum insidiosè filium de fonte levavit. Quod etiam Nicolaus confirmat dicens, 30, q. 7, c. *Nôsse* : Nôsse desideras utrùm mulier quæ viri filium ex aliâ femina genitum de sacro fonte levaverit, postmodum possit cum eodem viro copulari. Quos ideo conjungi posse decernimus, quia secundum canones sacros, nisi amborum consensu, nullius religionis obtentu debet conjux dimittere conjugem, cum Apostolus præcipiat, 1 Cor. 7 : *Nolite fraudare invicem, nisi fortè ex consensu ad tempus*, etc. Ideò ex concilio Cabilonensi dictum est nobis quasdam feminas desidiosè, quasdam verò fraudulentè, ut à viris suis separantur, proprios filios coram episcopis ad confirmandum tenuisse. Unde nos dignum duximus ut si qua mulier filium desidiâ aut aliâ fraude coram episcopo tenuerit ad confirmandum, propter fallaciam vel fraudem, quamdiù vivat, pœnitentiam agat; tamen à viro suo non separetur. Item Joan. papa, 30, q. 7, c. *Ad limina* : Ad limina sancti Petri homo nomine Stephanus veniens, nostro præsulatui innotuit, quòd filium suum in extremo vitæ positum, necdum Baptismi undâ lotum, absentia sacerdotum cogente, baptizavit, eumque propriis manibus suscepit. Atque pro hujusmodi negotio, reverentia tua præfatum hominem à suâ conjuge judicavit esse separandum. Quod fieri nullatenus debet, dicente Scripturâ, Matth. 5 et 19 : *Quod Deus conjunxit, homo non separet*. Et Dominus non dimittere uxorem, nisi causâ fornicationis, jubet. Et nos tantâ auctoritate freti dicimus non dimittendum esse, et inculpabile judicandum quod necessitas intulit. Nam baptizandi opus laicis fidelibus, si tamen necesse fuerit, liberè conceditur. Unde si supradictus homo filium morientem aspiciens, ne animam perpetuò perire dimitteret, undâ Baptismi lavit, ut eum de potestate mortis eriperet, benè fecisse laudatur. Ideòque suæ uxori, sibi jam olim legitime sociatæ, impunè dùm vixerit judicamus manere conjunctum, nec ob hoc separari debere. His aliisque pluribus auctoritatibus edocetur conjuges non esse separandos, si post legitimam copulam alter alterius filium de fonte levavit, vel in Confirmatione tenuerit.

Quid præmissis obviat.

3. His autem obviare videtur quòd idem papa ait, ibid. : Pervenit ad nos d'aconus sanctitatis vestrae epistolam deferens, quòd quidam viri et mulieres præterito sabbato paschali, pro magno populi incurso neccientes filios suos suscepissent de lavacro. Cupis ergo scire an propter hoc debeant viri ac mulieres ad proprium usum thori redire, vel non. Nos verò hæc remeesti, priorum inquisivimus dicta; et invenimus in archivis id est, in armariis Apostolicæ Sedis, jam talia contigisse in pluribus ecclesiis; quarum episcopis ab hæc Apostolicâ Sede volentibus scire utrùm viri ac mulieres redirent ad proprium thorum, beatæ memoriæ sancti patres Julius papa, Innoc. et Celestinus eam episcoporum plurimorum consensu in Apostolorum principis Ecclesiâ præsertim, talia rescripserunt et confirmaverunt : ut nullo modo se in conjugio

reciperent viri ac mulieres, quicumque hæc ratione suscepissent natos, sed separarent se, ne suadente diabolo tale vitium invalescat. Item : Si quis filiastrum vel filiastram suam ante episcopum tenuerit ad Confirmationem, separetur ab uxore suâ, et aliam nunquam accipiat. Hæc autem vel ad terrorem dicta sunt, non quòd ita esset faciendum, sed ne illud fieret summo periculis cavendum; vel de illis est intelligendum, qui prius filios suos vicissim de fonte suscepissent quam fierent conjuges. Præmissis autem auctoritatibus omnino censendum est; ut sive proprium, sive tantum viri filium mulier de fonte suscepit, non ideo à viro separetur, quod et de viro similiter oportet intelligi. *De copulâ spiritualium, vel adoptivorum, vel naturalium filiorum.*

4. Quòd autem spirituales vel adoptivi filii naturalibus copulari nequeant, Nicolaus papa testatur ita inquiriens, ad consulta Bulgarorum 35, q. 5 : Ita diligere debet homo eum qui se suscepit de sacro fonte, sicut patrem. Inter fratres et filios spirituales gratuita et sancta communio est, quæ dicenda non est consanguinitas, sed habenda spiritualis proximitas. Unde inter eos arbitror non posse fieri legale conjugium, quia nec inter eos qui naturâ et eos qui adoptione filii sunt veneranda leges matrimonia contrahere permittunt. Item : Si inter eos non contrahitur matrimonium quos adoptio jungit, quantò potius à carnali inter se contubernio cessare oportet, quos per celeste sacramentum regeneratio sancti Spiritus vincit !

Si filii ante compaternitatem vel post nati, valent conjungi.

5. Hoc autem quidam volunt intelligere tantum de illis filiis quibus compadres facti sunt. De aliis verò qui ante compaternitatem vel post geniti sunt, concedunt quod legitime et licite jungi possunt. Quibus videtur consentire Urbanus II dicens : Super quibus consuluit nos tua dilectio, hoc videtur respondendum : ut Baptismus sit, si iustante necessitate femina puerum in nomine Trinitatis baptizaverit; et quòd spirituum parentum filii vel filiae ante vel post compaternitatem genitæ, possunt legitime conjungi, præter illam personam quæ compadres effecti sunt.

Paschalis papa.

6. Paschalis verò II, ibid., post compaternitatem genitos copulari prohibet, scribens Regino episcopo : Post susceptum filium de fonte vel filiam spiritualem, qui ex compatre vel ex commatre fuerint nati, matrimonio jungi non possunt. Illud etiam notandum est, quod in Tiburienti concilio legitur, ibid. : Si quis suæ spiritualis commatris filiam fortuito et ita contingente rerum casu in conjugium duxerit, maturiori servato consilio habeat, atque legitimo connubio honestè operam det.

Si quis ducere possit duas commatres unam post alteram.

7. Solet etiam queri si commatrem uxoris post ejus obitum quis ducere valeat. De hoc Nicolaus papa sic scribit, Constant. episc., 30, q. 4 : Sciscitatur à nobis sanctitas vestra si quis duas commatres habere valeat, unam post alteram. In quo meminisse debes scriptum esse : *Erunt duo in carne una*. Cum ergo constet quòd vir et mulier una caro efficiuntur, restat virum compatrem constitui mulieris, cujus assumpta uxor commater erat; et ideo virum illi feminae non posse conjungi, quæ commater ejus erat, cum quæ idem fuerat una caro effectus. Huic autem illud ex Tiburien. conc. contrarium videtur : Qui spiritualem habet compatrem cujus filium de lavacro suscepit, et uxor ejus commater non est, licet ei defuncto compatre suo ejus viduam ducere in uxorem, quos nulla generatio spiritualis discernit. Item ex epistola Paschalis papæ, ibid. : Post uxoris obitum, cum commatre uxoris conjugio copulari, nulla ratio vel auctoritas videtur prohibere. Non enim per carnis unionem, ad unionem spiritus transitur. Sed sciendum quòd auctoritas Nicolai de illo agit, qui uxori suæ debitum reddidit postquam commater illius extitit. Aliæ verò auctoritates de illo agunt cujus uxor postquam à viro suo

derelinquitur, illius commater efficitur, nec post paternitatem à viro suo cognoscitur; vel de illo potius agunt cujus uxor ante defungitur quam ab eo cognoscatur.

Si vir et uxor possint simul tenere puerum.

8. Solet etiam quæri si uxor cum viro simul debeat in Baptismo suscipere puerum. De hoc Urbanus ait, ibid.: Quod uxor cum marito in Baptismo simul non debeat suscipere puerum, nullâ auctoritate videtur vel reperiatur prohibitum; sed ut ipsa puritas spiritualis paternitatis ab omni labe et infamiâ conservetur immunis, decrevimus ut utrique simul ad hoc aspirare non præsumant. Quia verò piacularè flagitium commisit, qui duobus commatribus vel sororibus nupsit, magna poenitentia debet ei injungi.

De secundis et tertiis nuptiis, et deinceps.

9. Sciendum est etiam quod non solum primæ vel secundæ nuptiæ sunt licitæ, sed etiam tertiæ et quatuor non sunt dammandæ. Unde August., 51, q. 1, c. *Deus masculinum* et c. sequenti: Secundas nuptias omnino licitas, Apostolus concedit. De tertiis autem et quatuor, et de ultra pluribus nuptiis, solent homines movere quæstionem. Sed quis audeat definire quod nec Apostolum video definisse? Ait enim: Si dormierit vir ejus, cui vult nubat. Non dicit, primus, vel secundus, vel tertius, vel quotuslibet; nec à nobis definendum est quod non definit Apostolus. Unde, ut breviter respondeam, nec illas nuptias debeat damnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre; nec contra humanæ verecundiæ sensum audeo dicere ut quoties voluerint nubant; nec ex meo corde, præter Scripturæ auctoritatem, quotaslibet nuptias damnare. Idem testatur Hieron., ibid., cap. *Aperiant, quæso*: Ego nunc liberâ voce exclamo, nec damnari in Ecclesiâ bigamam, imò nec trigamam; et ita licere quinto et sexto, quemadmodum secundo, marito nubere. Apostolus tamen bigamos à sacerdotali honore excludit; sed hoc non facit pro vitio bigamiæ, imò pro sacramenti virtute, ut sit una unus, sicut unica unici. Illud tamen Cæsarien. concilii videtur innuere, bigamiam esse peccatum. Presbyterum, inquit, ibid., c. *De his qui*, in nuptiis bigami prædere non convenit; quia cum poenitentia bigamus indigeat, quis erit presbyter qui talibus nuptiis possit præbere consensum? Sed hoc de illo intelligi potest qui primæ uxori insidiatus putatur desiderio secundæ; vel pro signaculo sacramenti illud dicitur, quod in bigamo non servatur. Ambros. etiam, super Epist. ad Cor., dicit quod primæ nuptiæ tantum à Domino sunt institutæ, secundæ verò sunt permissæ. Et primæ nuptiæ sub benedictione Dei celebrantur sublimiter, secundæ verò etiam in præsentia carent gloriâ.

DISTINCTIO XLIII.

DE RESURRECTIONIS ET JUDICII CONDITIOE.

1. Postremò de conditione resurrectionis et modo resurgentium, necnon et de die judicii et misericordiæ qualitate breviter disserendum est. Omnibus quæstionibus quæ de hac re moveri solent satisfacere non valeo: resurrectionem tamen carnem omnium quicumque nati sunt atque nascentur, et mortui sunt et morientur, nullatenus ambigere debet Christianus (August. in Ench.). Ait enim Isaias, c. 26: *Resurgent mortui, et resurgent qui erunt in sepulcris*. Et Apostolus, 1 Thes. 4: *Nolumus vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini sicut et cæteri qui spem non habent, scilicet, resurrectionis*. Si enim credimus quod Jesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce Archangel, et in tubâ Dei, descendet de cælo; et mortui qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus oriamur Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus. His verbis et veritas resurrectionis et causa atque ordo resurgentium præclarissimè insinuat.

De voce tubæ.

2. Causa enim resurrectionis mortuorum erit vox tubæ, quæ in adventu judicis ab omnibus audietur; et cujus virtute excitabuntur mortui, et de monumentis resurgent. Unde Propheta, psal. 67: *Dabit voci suæ vocem virtutis*, id est, effectum resuscitandi mortuos. Et Joan. evangelista ait, c. 5: *Venit hora in quâ omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ; qui verò mala egerunt, in resurrectionem judicii*. Si verò quæritur cujus vel qualis erit vox illa, Apostolus dixit quod erit Archangel, id est, ipsius Christi, qui est princeps archangelorum. Vel vox erit alicujus, vel plurium angelorum. Eademque dicitur tuba, quia erit manifesta et novissima, quæ post eam non erit alia. Hæc tuba, ut ait August., de Gratia novi et veteris Testam., est clamor de quo dicitur in Evangelio, Matth. 25: *Mediâ nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei*. Tubæ nomine aliquid evidens et præclarum signum intelligitur. Quod vox Archangel et tuba Dei ab Apostolo dicitur, in Evangelio vox Filii Dei et clamor appellatur; quod signum mortui audient, et resurgent.

De mediâ nocte.

3. Mediâ autem nocte dicitur venturus, ut August. ait, ubi supra, non pro horâ temporis, sed quia tunc venit cum non speratur. Mediâ ergo nocte, scilicet, cum valde obscurum erit, id est, occultum, veniet. Dies enim Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Postest tamen non incongruè intelligi mediæ noctis tempore venturus; quia, ut ait Cassiod., super Octonarium. hoc tempore primogenita Ægypti percussa sunt, quando etiam sponsus venturus est. Pluribus etiam locis contestantur auctores quod adventus Christi dies dicitur Domini, non pro qualitate temporis, sed rerum, quia tunc cogitationes et consilia singulorum patebunt. Unde in Daniele, *Vetus dies dierum sedit, et libri aperti sunt coram eo*. Libri sunt conscientiæ singulorum, quæ tunc aperientur aliis. Et tunc implebitur: *Nihil occultum quod non reveletur*. Adveniente autem summo Judice, non solum aeris tenebræ illuminabuntur, sed abscondita corda manifestabuntur. Virtute ergo divinâ fiet ut cuique opera sua bona vel mala cuncta in memoriam revocentur, et mentis intuitu mirâ celeritate cernantur; vel accuset vel excuset hominem conscientia, eaque teste damnetur vel salvetur.

De memoriâ electorum, si tunc præcedentia mala teneat.

4. Hic quæritur utrum electis tunc adsit memoria præcedentium malorum, sicut bonorum. Quædam auctoritates videntur tradere bonos non habituros tunc memoriam præcedentium malorum, id est, peccatorum vel tormentorum. Ait enim Isaias, c. 65: *Ego creo cælos novos, et terram novam; et non erunt in memoriâ priora, et non ascendent super cor, sed gaudebitis in æternum*. Item, ibidem: *Oblivioni traditis sunt angustiae priores, et absconditiæ ab oculis nostris*. Quæ de futuro exponebat Hieron. ait: Oblivioni tradentur priora mala, quia forsitan in futuro pristinae conversationis memoria omnino delebitur, succedentibus bonis æternis, ne sit pars malorum, prioris angustiae memorari. Sed hæc et his similia possunt accipi sic, ut non excludant memoriam præcedentium malorum, sed ex ea molestiam et læsionem amoveant. Non enim eorum memoria sanctos contristabit, vel eorum beatitudinem obfuscabit, sed gratiores Deo reddet. Unde super psalmum 88 ait Greg.: Quomodo in æternum misericordias Domini canit, qui miserie non meminit? Quomodo autem plena beatitudo, si memoria reatibus mentem tangit? Sed sæpè læti cristiani meminimus, et sani dolorum meminimus sine dolore; et inde amplius læti et gratius sumus. Ex his apparet quod si priorum malorum memoriam sancti habebunt in futuro, non eis tamen erit ad penam vel gloriæ derogationem, sed ad gratiarum actionem. Si verò quæritur utrum peccata quæ fecerunt electi, prodeant tunc in notitiam omnium, sicut mala damnandorum omnibus erunt nota, non legi hoc

expressum in Scriptura. Unde non irrationabiliter putari potest peccata hic per poenitentiam tecta et delata, illic etiam tegi aliis, alia verò cunctis propalari.

De his qui vivi reperiuntur.

5. Quæri solet utrum illi quos vivos inveniet Christus, nunquam omnino morituri sint, an ipso temporis puncto quo rapiuntur obviâ Christo, ad immortalitatem mirâ celeritate sint transituri. Non enim dicendum est fieri non posse ut dum per aera in sublimem portantur, in illo spatio et moriantur et reviviscant. Ad hunc autem sensum, quo existimemus illos in parvo spatio et passuros mortem, et accepturos immortalitatem, Apostolus nos urgere videtur, ubi dicit, 1 Cor. 15: *Omnes in Christo vivificabimur*. Et alibi (ibidem): *Quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur*. Cur autem nobis incredibile videatur illam multitudinem corporum in aere quodammodo seminari, atque ibi protinus immortaliter et incorruptibiliter reviviscere, cum credamus in tetu oculi futuram resurrectionem, et in membra sine fine victura tantâ velocitate reditura antiquissimorum cadaverum pulverem? Sed vellem de his potius audire doctores. Si ergo sanctos qui reperiuntur Christo veniente viventes, etque obviâ rapiuntur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros et ad eadem mox immortalia redituros; nullas in verbis Apostoli patientur angustias, generaliter accipientes illud quod dictum est, 1 Cor. 15: *Omnes quidem resurgemus*, scilicet, tam boni quam mali; *sed non omnes immutabimur*, scilicet, in solemnitatem resurrectionis. De hoc etiam Ambrosius ait, super illud: *Quoniam ipse Dominus et in ipso raptu eorum qui vivi reperiuntur, mors erit et resurrectio*, ut anima quasi per soporem egressa de corpore, eidem in momento reddatur. Contra verò, scribens ad Marcellam, Hieron. testari videtur, dicens, Epist. c. 4, quosdam in fine seculi adventiente Christo non esse morituros, sed vivos repositos in immortalitatem repente mutandos; horum autem quid verum sit, non est humani iudicii definire.

Quomodo intelligitur Christus iudeos vivorum et mortuorum.

6. His autem adjiciendum est dupliciter intelligi quod dicitur Christus iudicaturus vivos et mortuos. Aut enim vivi accipiuntur, qui in adventu ejus vivi reperiuntur, licet in raptu moriantur; et mortui, qui ante decesserant; vel vivi et mortui accipiuntur, justî et injusti. (Aug. in Enchirid., c. 55.)

Quomodo omnes incorrupti.

7. Cùmque ex prædictis sanè credi valeat omnes resurrecturos, credendum est etiam quod omnes resurgent incorrupti; non utique impassibiles, quia reprobis mortem patientur æternam, sed sine diminutione membrorum, omnia humani corporis habituri membra, nec tamen gloriâ ac spe impassibilitatis induentur.

DISTINCTIO XLIV.

DE ÆTATE ET STATURA RESURGENTIUM.

1. Solent autem nonnulli percontari et quærere an in eadem ætate et statu corporis omnes resurrecturi sint. Quidam putaverunt omnes resurrecturos secundum mensuram ætatis et stature Christi, idè quia Apostolus ait, Ephes. 4: *Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis et plenitudinis Christi*. Sed his verbis non eadem resurgentibus assignatur statura, sed ætas. Omnes enim in eadem ætate resurgent, in quâ Christus mortuus est et resurrexit, cujuscumque ætatis mortui fuerint. Virum autem posuit, non ut distingueret sexum, sed ut significaret perfectionem virum quam tunc habebunt; sed non omnes eandem staturam corporis obtinebunt. Unde Aug., in lib. 22 de Civit. Dei, c. 14: *Non ait in mensuram corporis vel stature, sed ætatis, quia unusquisque suam recipiet mensuram corporis, quam vel habuit in juventute, etiam si senex obit, vel fuerat habiturus si ante est defunctus. Ætas verò est illa ad quam pervenit Christus, scilicet juvenilis, ut circa 30 annos. Triginta enim duorum annorum et trium men-*

sium erat ætas Christi, in quâ mortuus est, et resurrexit. Non est autem fas dicere quod in resurrectione accedat corpori magnitudo, quam nec habuit hic, nec erat habiturus diu vivendo; nec majora corpora redigenda sunt ad modum dominici corporis. Periret enim multum de illis corporibus, cum nec perituros sit capillus, ut ait Isidorus, Lucæ 21: *Capillus de capite vestro non peribit*.

Quod resurget quicquid fuit de substantiâ et naturâ corporis, et in eadem parte corporis.

2. Non enim perit Deo terrena materies, de quâ mortalium creatur caro; sed in quemlibet pulverem cineremve solvatur, in quoslibet halitus autasque diffugiat, et in quancumque aliorum corporum substantiam, vel in ipsa elementa vertatur; in quorumcumque etiam animalium vel hominum cibum carnemque mutetur, illi animæ in puncto temporis redibit, quæ illam carnem primitus ut homo fieret, cresceret, viveret, animavit. Ipsa ergo terrena materies quæ discedente animâ sit cadaver, non ita in resurrectione reparabitur, ut ea quæ dilabuntur et in alias atque alias rerum species vertuntur, quamvis ad corpus redeant unde dilapsa sunt, ad easdem quæque corporis partes ubi fuerunt, redire necesse sit. Alioquin si capillus redit, quem tam crebra tonsura detraxit; si ungues, quos toties depressit exsectio, immoderata et indecens cogitantibus resurrectionem carnis, et idè non credentibus, occurrit infirmitas. Sed quemadmodum si statua cujuslibet solubilis metalli igne liquesceret, vel contereretur in pulverem, vel confunderetur in massam, et eam vellet artifex rursum ex illius materiâ et quantitate reparare, nihil interesset ad ejus integritatem, quæ particula materiæ cui membro statua redderetur; dum tamen totum ex quo constituta fuerat, restituta resumeret; ita Deus, mirabiliter atque ineffabiliter artifex, de toto quo caro nostra extiterat eam mirabili celeritate restituet, nec aliquid attinebit ad ejus reintegrationem, utrum capilli ad capillos redeant, et ungues ad ungues; an quicquid eorum perierat, mutetur in carnem, et in partes alias corporis revocetur; curante artificis providentiâ ne quid indecens fiat. Indecorum quippe aliquid ibi non erit; sed quicquid ibi futurum est, hoc decebit, quia nec futurum est, si non decebit. (Aug., in Enchirid., cap. 88. Hugo, lib. 2 de Sacramentis, parte 1, cap. 19. Idem Aug., in Ench. c. 90.)

Quod sancti sine omni deformitate resurgent.

3. Hoc autem in corporibus sanctorum intelligendum est, de quibus consequenter adjungit Aug., in eodem, cap. 91: *Resurgent ergo sanctorum corpora sine ullo vitio, sine ullâ deformitate, sicut sine ullâ corruptione, onere, difficultate; in quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit; propter quod et spiritualia dicta sunt, cum prædicti dubio corpora sint futura, non spiritus*. Ex his apparet quod tunc erit ætas omnium resurgentium, scilicet, juvenilis; statua verò, diversa, scilicet, quam quisque habuerat in juvenili ætate, vel erat habiturus, si ante est defunctus. Nec de substantiâ de quâ hominis caro creatur, aliquid peribit; sed omnium particularium ante dispersarum collectione redintegrabitur naturalis substantia corporis. Sanctorum quoque corpora sine omni vitio fulgida sicut sol, resurgent, præcisâ cunctis deformitatibus quas hic habuerunt.

Si mali tunc habeant quas hic habuerunt deformitates.

4. De reprobis autem quæri solet an cum deformitatibus hic habitis resurgent. Hoc autem August. non asserit, sed dubium relinquit, ita inquiens, in Ench. c. 2: *Quicunque ab illâ perditionis massâ quæ per Adam facta est, non liberantur per Christum, resurgent quidem etiam ipsi, unusquisque cum suâ carne, sed ut cum diabolo ejusque angelis puniantur*. Virum verò ipsi cum vitiis et deformitatibus suorum corporum resurgent, quæcumque in eis gestarunt, inquirendo laborare quid opus est? Non enim fatigare nos debet incerta eorum habitudo vel pulchritudo, quorum erit certa et sempiterna damnatio. Ecce non de-

sunt, an tunc habeant deformitates quas hic habuerunt reproborum corpora.

Quod non consumantur corpora que tunc ardebunt.

5. Si verò queritur de corporibus malorum, quomodo in igne ardeant et non consumantur, August., de Civit. Dei, lib. 21, cap. 1 et 3, variis exemplis astruit, et sempiternis ignibus ac ardere, et non consumi illa combustionem, sicut anima cuius presentia corpus vivit, et dolorem pati potest, mori autem non potest. Hoc enim erit tunc in corporibus damnatorum, quod tunc esse scimus in animis omnium.

Si demones corporali igne cremantur.

6. Quæri etiam solet an demones corporali igne ardeant. Ad quod August. respondens ait, super Gen. et de Civ. Dei, lib. 21: Cur non dicamus (quamvis miris, veris tamen, modis) etiam spiritus incorporeos posse penam corporalis ignis affligi, si spiritus hominum etiam incorporei, et nunc poterunt includi corporalibus membris, et tunc poterunt corporum suorum viaculis insolubiliter alligari? Gehenna illa quæ stagnum ignis et sulphuris dicta est, corporeus ignis erit, et cruciabit damnatorum corpora vel hominum, vel demonum; sed solida hominum, aërea demonum. Unus enim utriusque ignis erit, ut Veritas ait. De quo igne si queritur qualis vel ubi sit, Augustinus sic respondet, de Civit. Dei, lib. 20, cap. 16: Ignis æternus cuiusmodi sit, et in quâ mundi vel rerum parte saturus sit, hominem scire arbitror neminem, nisi fortè cui Spiritus divinus ostendit.

Si animæ sine corporibus sentiant ignem corporalem.

7. Cum autem constet animas igne materiali in corporibus cruciandas, quæri solet an interim ante resurrectionem corporum animæ defunctorum reproborum materiali igne cremantur. De hoc Julianus, Toletanus ecclesie episcopus, Greg. dicta secutus, dialogo 4, cap. 48, ita scripsit: Si viventis hominis incorporeus spiritus tenetur in corpore, cur non post mortem etiam corpore igneo tenetur? Teneri autem per ignem spiritum dicimus, ut in tormento ignis videntem atque sentientem puniatur. Quod autem non solum videntem, sed etiam experiendum anima ignis tormentum patiatur, ex Evangelio colligitur. Luc. 16, ubi Veritatis voce dives mortuus dicitur in inferno sepulchris; cuius anima, quod in igne tenetur, insinuat, cum Abraham deprecatur dicens: *Mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quis crucior in hac flamma.* Dùm ergo peccatorem divitem damnatum in ignibus Veritas perhibet, quis sapiens reproborum animas teneri ignibus neget? Præcipue, cum humanam animam corporis similitudinem habere doceat August., ita inquis, super Gen., lib. 12, c. 35: Profleri animam habere posse similitudinem corporis et corporali omnino membrorum quicquid renuit, potest negare animam esse quæ in somno videt vel ambulare se, vel sedere, vel huc atque illuc gressu vel etiam volatu ferri; hoc sine quâdam similitudine corporis non fit. Proinde si hanc similitudinem etiam apud inferos gerit, non corporalem, sed corpori similem, ita etiam in locis videtur esse non corporalibus, sed corporalium similibus sive in requie, sive in doloribus. In Cassiani etiam voluminibus legitur quod non sint otiose, neque nihil sentiant, cum dives ille in inferno se flammâ cruciari clamat. Unde probatur animas defunctorum non solum suis sensibus non privari, sed nec istis affectibus, scilicet, spe, tristitia, gaudio ac metu carere; et ex his quæ sibi in illo generali examine reservantur, eas quandam jam incipere prægustare.

De abortivis foetibus et monstris.

8. Hæc etiam investigari oportet si abortivi foetus et monstra resurgant, et quælia. De quo August. ita ait, in Enchir., cap. 85: Occurrit de abortivis foetibus quæstio, qui jam nati sunt in utero matrum, sed non ita ut jam possint renasci. Si enim resurrecturos eos dixerimus, de his qui jam formati sunt tolerari potest utramque quod dicitur. Informes verò quis non proclivius perire arbitretur, sicut semina quæ concepta

non fuerunt? Scrupulosè quidem inter doctores quæri ac disputari potest, quando incipit homo in utero vivere, an sit quædam vita occulta quæ nondum motibus viventis appareat. Negari enim vixisse puerperia, quæ idem membratim exsecantur, ut ejiciantur ex utero prægnantium, ne matres etiam, si mortua ibi relinquuntur, occidant, impudentia nimia videtur. Ex quæ autem incipit homo vivere, ex illo utique jam mori potest; mortuus verò, ubicumque illi potuit mors evenire, quomodo ad resurrectionem non pertineat reperire neque. Neque enim et monstra quæ nascuntur et vivunt, quantumlibet citò moriantur, aut resurrectione negabuntur, aut ita resurrectione credenda sunt, sed potius correcti eorum emendatæque naturæ. Absit enim ut illum bimembrem, quem nuper natum in Oriente fratres fidelissimi qui eum viderunt retulerunt, et sanctus Hieron. scriptum reliquit, ut unum hominem duplitem, ac non potius duos, quod futurum erat, si gemini nascerentur, resurrecturos existimemus. Ita et cætera quæ nimia deformitate monstra dicuntur, ad humanæ naturæ figuram in resurrectione revocabuntur (ibid., c. 87).

DISTINCTIO XLV.

DE DIVERSIS ANIMARUM RECEPTACULIS.

1. Præterea sciendum est quod omnes animæ, ut ait August., super Joan., tract. 49, cum de hoc sæculo exierint, diversas habent receptiones: bonæ habent gaudium, malæ verò tormenta. Sed cum facta fuerit resurrectio, et bonorum gaudium amplius erit, et malorum tormenta graviora, quando cum corpore torquebuntur. Ex his ostenditur quod majus erit gaudium sanctorum in resurrectione et post, quam fuerit ante; et quod diversa receptacula habebunt animas sanctorum. De quibus idem August. ait, de Verb. Apost.: Tempus quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis continet, sicut unaquæque digna est vel requie, vel ærumnâ, pro eo quod sortita est in carne dùm viveret.

De suffragiis defunctorum.

2. Neque negandum est, ut ait August., in Enchir. c. 49, defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium Mediatoris offeratur vel eleemosynæ sunt in Ecclesiâ. Sed hæc eis tantum prosunt, qui, cum viverent, hæc sibi ut postea possent prodesse meruerunt. Est enim quidam vivendi modus nec tam bonus ut non requirat ista post mortem, nec tam malus ut ei non prosint ista quidquam. Est verò talis in bono, ut ista non requirat; et est rursus talis in malo, ut nec his valeat, dùm ex hac vitâ transiit, adjuvari. Quocirca hic omne meritum comparatur, quo possit post hanc vitam quispiam gravari vel relevari. Nemo autem speret quod hic neglexit, cum obierit, apud Deum promereri. Non ergo ista quæ pro defunctis commendandis frequentat Ecclesiâ, illi Apostolicæ sunt adversa sententiæ quæ dictum est, Rom. 14: *Omnes stabimus ante tribunal Christi*, ut referat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, scilicet, bona vel mala; quia etiam hoc meritum sibi quisque, cum in corpore viveret, comparavit, ut possint ei ista prodesse, non enim omnibus prosunt. Et quare? Non nisi propter differentiam vitæ, quam quisque gessit in corpore. Cum ergo sacrificia, sive altaris, sive quarumcumque aliarum eleemosynarum, pro baptizatis omnibus offeruntur, pro valde bonis, gratiarum actiones sunt; pro non valde malis, sunt propitiationes. Sed pro valde malis etsi nulla sunt adjumenta mortuorum, tamen qualescumque vivorum consolationes sunt. Quibus verò prosunt, vel ad hoc prosunt ut sit plena remissio, vel certè ut tolerabilior sit ipsa damnatio. Orationibus ergo sanctæ Ecclesiæ, et sacrificio salutari, et eleemosynis quæ pro eorum spiritibus offeruntur, non est dubium mortuos adjuvari, ut cum eis misericordius agatur à Domino, quam eorum peccata meruerunt. Hoc enim à Patribus traditum tota observat Ecclesiâ, ut pro eis qui in communionem

corporis et sanguinis Domini defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorentur, oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoretur. Non est ergo ambigendum ista prodesse defunctis, sed talibus qui ita vixerunt ante mortem, ut possint eis hæc utilia esse post mortem. Nam qui sine fide operante per dilectionem, ejusque sacramentis, de corpore exierunt, frustra illis a suis hujusmodi pietatis officia impenduntur; cujus, dum hic essent, pignore, caruerunt, non misericordiam sibi thesaurizantes, sed iram. Non ergo mortuis nova merita comparantur, cum pro eis aliquid boni operantur sui, sed eorum præcedentibus consequentia ista redduntur. Nam istam quisque finiens vitam, nisi quod in eâ meruerit, non poterit habere post eam. Ecce quibus et qualiter prosunt illa quæ pro defunctis frequentat Ecclesia. Mediocriter malis suffragantur ad pœnæ mitigationem; mediocriter bonis ad plenam absolutionem; qui non habent tantæ perfectionis merita, ut non indigeant juvari per pauperes quorum est regnum cœlorum, quos sibi fecerunt amicos de mammonâ iniquitatis; quorum tanta est perfectio, ut his adiutorii non indigeant: quales sunt apostoli et martyres. Ut enim ait August.: Injuria est pro martyre orare in Ecclesiâ, cujus nos debemus orationibus commendari; pro aliis autem defunctis oratur. (August., in sermone de Verbis Apostoli, et in Glos. super illud 1 Thess. 4, c. *Nolumus vos.*)

De officiis sepulturæ.

3. De pompis verò exequiarum, idem August. ita dicit: Pompa funeris, agmina exequiarum, sumptuosa diligentia sepulturæ, vivorum sunt qualiacumque solatia, non adiutoria mortuorum. Quia si aliquid prodest impio sepultura pretiosa, oberit pio vilis, vel nulla. Præclaras exequias in conspectu hominum purpurato illi diviti exhibuit turba famulorum; sed multò clariore in conspectu Domini, ulceroso illi pauperi ministerium exhibuit angelorum, qui eum extulerunt non in marmoreum tumulum, sed in Abraham gremium. Sit tamen cura mortuos sepeliendi, et sepulcra construendi, quia hæc in Scripturis sanctis inter bona opera deputata sunt; nec solum in corporibus patriarcharum aliorumque sanctorum, sed etiam in ipsius Domini corpore qui ista fecerunt, laudati sunt. Impleant igitur homines erga suos officia postremi muneris, et sui humani lenimenta mœroris. Verum illa quæ adjuvant spiritus defunctorum, scilicet, oblationes, orationes, multò observantius procurent. (In sermone de Verbis Apost., et de Civ. Dei, lib. 1, c. 12; et in lib. de Curâ pro mort. gerendâ, cap. 2.)

De duobus æquè bonis, quorum alter plura post mortem habet auxilia.

4. Solet moveri quæstio de duobus, uno divite, altero paupere, pariter sed mediocriter bonis, qui prædictis suffragiis indigent, et meruerunt pariter post mortem juvari; pro altero verò, id est, pro divite, speciales et communes fiunt orationes, multæque elemosynarum largitiones; pro paupere verò non fiunt nisi communes largitiones et orationes. Quæritur ergo an tantum juvetur pauper paucioribus subsidiis, quantum dives amplioribus. Si non pariter juvatur, non ei redditur secundum merita. Meruit enim pariter juvari, quia pariter boni extiterunt. Si verò tantum suffragii consequitur pauper, quantum dives, quid contulerunt diviti illa specialiter pro eo facta? Sanè dici potest, non ei magis valuisse generalia et specialia, quam pauperi sola generalia suffragia. Et tamen profuerunt diviti specialia, non quidem ad aliud vel majus aliquid, sed ad idem ad quod generalia, ut ex pluribus et diversis causis unum perciperetur emolumentum. Potest tamen dici aliter, illa plura subsidia contulisse diviti celeriori absolutionem, non pleniorum. (In serm. de Verbis Apost., lib. 1.)

Quibus suffragiis juvabuntur mediocriter boni, qui in fine inveniuntur.

5. Sed iterum quæritur de aliquo mediocriter bono, qui talibus indigens suffragiis in ipso consummatio-

nis articulo cum reliquis migrabit, si salvus fuerit: pro eo non offertur ulterius sacrificium, vel oratio, vel elemosyna; nec habebat tantæ perfectionis merita, quæ his suffragiis non egerent, numquid ergo salvabitur? Existimo eum quasi per ignem transeuntem, salvari meritis et intercessionibus cœlestis Ecclesiæ, quæ pro fidelibus semper intercedit voto et merito, donec impleatur Christus.

Quomodo sancti glorificati audiunt preces supplicantium; et quomodo intercedunt pro nobis ad Dominum.

6. Sed fortè quæris numquid preces supplicantium sancti audiunt, et vota postulantium in eorum notitiam perveniunt. Non est incredibile animas sanctorum, quæ in abscondito faciei Dei veri luminis illuminatione lætantur, in ipsius contemplatione ea quæ foris aguntur intelligere, quantum vel illis ad gaudium, vel nobis ad auxilium pertinet. Sicut enim angelis, ita et sanctis qui Deo assistunt, petitiones nostræ innotescunt in Verbo Dei, quod contemplantur. Unde et dicuntur angeli orationes et vota nostra offerre Deo; non quia eum doceant, sed quia ejus voluntatem super eis consulunt. (Hug., de Sacram., lib. 2, part. 16, c. ult.) Unde Aug., in lib. de Orando ad Deum; Angelis, qui sunt apud Deum, innotescunt petitiones nostræ, ut quodammodo offerant Deo, et de his consuam; et quod Deo jubente implendum esse cognoverint, hoc nobis evidenter vel latenter reportent. Unde et angelus hominibus ait, Tobie 12: *Cum oraretis, orationem vestram obtuli Deo.* Ad omnia quidem scienda sufficit Deo sua perfectio; habet tamen nuntios, id est, angelos, non qui ei quæ nescit annuntient (non enim sunt ulla quæ nesciat), sed bonum eorum est de operibus suis ejus consulere veritatem; et hoc est quod ei dicuntur nonnulla nuntiare, non ut ipse ab eis discat, sed ut ab eo ipsi per Verbum ejus sine corporali sono nuntient etiam quod voluerit, ab eo missi ad quos voluerit, totum ab illo per illud Verbum ejus audientes, id est, in ejus veritate invenientes, quid sibi faciendum, quibus et quando nuntiandum sit (in lib. 15 de Trin., c. 13). Nam et nos orantes eum, non eum docemus, quia novit (ut ait Verbum ejus) Pater vester quid vobis necessarium sit priusquam petatis ab eo. Nec ista ex parte cognovit; sed futura omnia temporalia, atque in eis etiam quid et quando ab illo petitori fueramus; et quos et de quibus rebus vel exauditurus, vel non exauditurus esset, sine initio ante præcivit. Non ergo dicitur angelus orationes nostras offerre Deo, quasi Deus tunc noverit quid velimus et quo indigeamus; quæ omnia antequam fiant, sicut et postquam facta sunt, novit; sed quia necesse habet rationalis creatura temporalis causas ad æternam Veritatem referre, sive petendo quid erga se fiat, sive consulendo quid faciat. (Aug., ibid. continuè, et in lib. de Gratia novi et veteris Test., et super illud. Phil. c. *Gaudete.*)

Quod dictum est de angelis attribuit sanctis animabus.

7. Si autem angeli à Deo per Verbum ejus discunt petitiones nostras, et quid de his implendum sit, et quid non, cur non credamus et animas sanctorum Dei faciem contemplantium, in ejus veritate intelligere preces hominum, et quæ implendæ sint vel non? Indè est quod Deus dicitur exaudire preces quorundam, non solum quando effectui mancipat, sed etiam quando innotescit curi angelorum et sanctorum animarum quid inde futurum sit vel non; et quod cognoscant in Dei voluntate esse, volunt et ipsi. Ad eam enim supernæ voluntati addicti sunt, ut nihil præter ejus voluntatem queant velle. Intercedunt ergo ad Deum pro nobis sancti, et merito, dum illorum merita suffragantur nobis, et affectu, dum vota nostra cupiunt impleri; quod tamen non faciunt, nisi in voluntate Dei implendâ didicerint. Oramus ergo ut intercedant pro nobis, id est, ut merita eorum nobis suffragentur, et ut ipsi velint bonum nostrum, quia eis volentibus Deus vult, et ita fiet. Ex præmissis constat quod cum quibusdam misericordius agit Deus quam eorum peccata meruerint,

scilicet, cum mediocriter malis, qui suffragiis Ecclesie juvantur.

DISTINCTIO XLVI.

SI VALDE MALIS DETUR MITIGATIO PŒNÆ.

1. Sed quæritur hic de valde malis, utrum et ipsi in aliquâ pœnarum mitigatione Dei misericordiam sentiant, ut minùs quàm meruerint puniantur. Quidam autem eos nullam alleviationem pœnæ habituros; quod confirmant Jacobi auctoritate dicentis, c. 2: *Judicium sine misericordiâ fiet illi qui non fecit misericordiam*. Aug. etiam, super octonarium, 19 Matth. 5, ait: *Misericordiâ hic, judicium in futuro*. Idem distinguens quomodò omnes viæ Domini sint misericordiâ et veritas, ait: *Erga sanctos, omnes viæ Dei misericordiâ; erga iniquos, omnes veritas*: quia et in judicando subvenit, et ita non deest misericordiâ; et in miserando id exhibet quod promisit, ne desit veritas. Erga omnes autem quos liberat et condemnat, omnes viæ sunt misericordiâ et veritas; quia ubi non miseretur, vindictæ veritas datur. Dicens ubi non miseretur, dat intelligi aliquid à Deo fieri, ubi ipse non miseretur. Sed his occurrit quod ait Cassiod. super psal. 50, loquens de misericordiâ et pietate Dei: *Hæ duæ, inquit, res judicio Dei semper adjunctæ sunt*. Ergo et in punitione malorum non est justitia sine misericordiâ. Idem, super psal. 100, de judicio et misericordiâ ait: *Hæc duo mutua societate sibi junguntur*. In his breviter omnia opera Dei includit. August. quoque, in Ench., respondens illis qui reprobis supplicia finem habitura contendunt, ita illorum repellit opinionem, asserens reprobos perpetuò puniendos, et eorum supplicia mitigari aliquatenùs non neget. Frustra, inquit, nonnulli æternam damnandorum pœnam et cruciatum sine intermissione perpetuos humano miserantur affectu, atque ita futurum esse non credunt; non quidem Scripturæ adversando divinis, sed pro suo motu dura quæque molliendo, et leviores flectendo sententiam; quæ putant in eis terribiliùs esse dicta quàm veritas. Non enim (inquit) *obliviscetur misereri Deus, aut continebit in irâ suâ misericordias suas*, psal. 76. Hoc quidem in psalmo legitur; sed de his intelligitur qui sunt *vasa misericordiæ*, Rom. 9, quia et ipsi non pro meritis suis, sed Deo miserante de miseriâ liberantur. Aut si hoc ad omnes existimant pertinere, non idèò necesse est ut damnationem opinentur finire posse eorum de quibus dictum est, Matth. 25: *Ibunt hi in supplicium æternum*; ne hoc modo putetur habitura finem felicitas eorum de quibus è contrario dictum est: *Justi autem in vitam æternam*. Sed pœnas damnatorum certis temporibus existiment (si hoc his placet) aliquatenùs mitigari. Et sic quippe intelligi potest manere ira Dei in illis, id est, ipsa damnatio. Hæc enim vocatur ira Dei, non divini animi perturbatio, ut in irâ suâ, id est, manente irâ suâ, non contineat miserationes suas, non æterno supplicio finem dando, sed levamen adhibendo vel interponendo cruciatibus; quia nec psalmus ait ad finiendam iram suam, vel post iram suam, sed in irâ suâ. Quæ si sola esset, alienari à regno Dei, et carere magnâ multitudine dulcedinis Dei, tam grandis tamen est pœna, ut ei possint nulla tormenta quæ novimus comparari; si illa sit æterna, ista autem sit quàmlibet multis seculis longa. Manebit ergo sine fine mors perpetua damnatorum; et ipsa omnibus erit communis, sicut manebit communiter omnium vita æterna sanctorum. Ecce ita asserit hic pœnas reprobis non esse finiendas, quod non improbat, si dicatur eorum supplicio aliquod levamen adhiberi. Unde non incongruè dici potest Deum, etsi justè id possit, non omninò tantùm punire malos in futurum quantum meruerunt; sed eis aliquid, quantumcumque mali sint, de pœnâ relaxare.

Determinat præmissas auctoritates.

2. Quod ergo dictum est judicium sine misericordiâ fieri illi qui non fecit misericordiam, ita intelligi potest, quòd judicium damnationis fiet illi qui non fecit misericordiam, pro eo quod fuit sine misericordiâ. Vel

fiet judicium ei sine misericordiâ liberante et salvante, qui tamen in aliquâ pœnæ alleviatione misericordiam Dei sentiet. Ita, cum dicitur misericordiâ hic, judicium in futuro, non negatur quin in futuro sit misericordiæ effectus, et in electis, qui per misericordiam ab omni miseriâ liberabuntur, et in reprobis, qui minùs quàm meruerint cruciabuntur. Sed hic non sine causâ dicitur fieri Dei misericordiâ, et judicium in futuro, quia et hic multis modis miseretur Deus, quibus non miserebitur tunc. Vocat enim Deus nunc peccatores et justificat, quod tunc non faciet; et tunc reddens singulis secundum merita sua, manifestè judicabit, qui nunc occultè judicat. Cujus occultum judicium (ut ait Aug.) intelligitur pœna quâ quisque vel exercetur ad purgationem, vel admonetur ad conversionem; vel, si contemnit, excæcatur ad damnationem. Occultum ergo judicium Dei pœna dicitur, quâ judicat purgando, convertendo, vel excæcando. Judicia quoque Dei interdum appellantur dispensationes ejus de omnibus rebus. Unde, Rom. 11: *Quàm incomprehensibilia sunt judicia ejus!* Et, psalm. 35: *Judicia ejus abyssus multa*. Judicium autem quò in futuro judicabit, intelligitur sententia judicis, quâ ventilabitur area, id est, dividuntur localiter boni à malis ministerio angelorum, et isti in vitam ducentur, illi in supplicium mittentur, qui nunc simul mixti sunt.

De justitiâ et misericordiâ Dei.

3. Sed quomodò justitiam Dei et pietatem, id est, misericordiam, supra Cassiodorus duas esse res dixit, quæ semper adjunctæ sunt judicio Dei? Justitia enim Dei et misericordiâ non duæ res sunt, sed una res, id est, una divina essentia est, sicut supra pluribus auctoritatibus ostensum est; quia non est Deo aliud esse misericordem quàm misericordiam; nec justum quàm justitiam; sed idem prorsus. Nec aliud est ei esse misericordem quàm justum, vel misericordiam quàm justitiam; sed omninò idem, quia non denominativè, sed essentialiter hæc de Deo dicuntur. Cur ergo dicit Scriptura de operibus Dei, quædam esse misericordiæ, quædam justitiæ? Si enim justitia Dei, misericordiâ est, quæcumque sunt opera misericordiæ, esse videntur justitiæ, et è converso. His responderi potest sic: illis locutionibus quibus hujusmodi operum sunt distinctiones, ut alia misericordiæ, alia justitiæ, alia bonitati attribuantur, non diversitas subjacentis, id est, rei, his vocabulis significatè exprimitur, sed varietas sensuum et effectuum in creaturis monstratur. Cum enim dicitur Deus justus vel justitia, essentia divina prædicatur; et etiam quòd ipse sit distributor et judex meritum intelligi datur. Ita et cum dicitur misericors, essentia divina prædicatur, et insuper quòd ipse sit miserorum liberator intelligi datur. Similiter cum dicitur bonus, essentia divina prædicatur. Et cum dicitur Deus, et insuper auctor omnium bonorum ostenditur. Ita et cum dicitur Deus, essentia divina prædicatur, et ipse timendus ostenditur. Inde ergo quædam opera misericordiæ, quædam justitiæ dicuntur, non quin divina essentia hæc et illa operetur, et quin hæc et illa sint opera divinæ essentiæ, quæ dicitur misericordiâ et justitia; sed quia quædam sunt quibus ostenditur judex et æquus distributor, quædam quibus ostenditur miserator. Misericors enim dicitur in naturâ, miserator in exhibitione. Et in quibusdam operibus dicitur effectus esse misericordiæ, in quibusdam effectus justitiæ; non quòd aliud efficiat justitia, aliud misericordiâ Dei, si ad essentiam referas; sed quia ex quibusdam effectibus intelligitur judex, ex quibusdam miserator, vel, ut quibusdam placet, justus et misericors. Sed secundum hoc occurrit quæstio, quomodò ex aliis ostendatur justus, et ex aliis misericors, cum sit idem ei esse justum et esse misericordem? Si enim secundum eandem rationem dicitur justus et misericors, ex eo opere quo intelligitur justus, intelligitur misericors, et è converso. Sed dixi supra quia, cum dicitur Deus justus et misericors, ita eadem divina essentia significatur, et secundum eam idem prædicatur, ut etiam quædam diversa intelligantur. Intel-

ligimus enim per hoc esse misericordem et justum judicem. Quod evidenter Orig. ostendit dicens: Omnia quæ Dei sunt, Christus est; ipse sapientia ejus, ipse fortitudo, justitia, sanctitas, ipse prudentia, ipse veritas. Sed cum unum sit in subjacenti, pro varietate sensuum diversis nuncupatur vocabulis. Aliud enim significat sapientia, aliud justitia. Quando enim sapientia dicitur, disciplinis te divinarum humanarumque rerum instruere intelligitur; quando justitia, distributor vel iudex meritorum insinuat. Ita et prudentia eadem dicitur, doctor et demonstrator bonarum vel malorum rerum, vel neutrarum intelligitur.

Auctoritatibus probat quædam justitiæ, alia misericordiæ, alia bonitati attribui.

4. Quod autem quædam opera misericordiæ, quædam justitiæ, quædam bonitati attribuantur, in Scripturis facile est reperire. Et de misericordiâ quidem et justitiâ manifestum est; de bonitate verò et misericordiâ amplius latet. Sed August. docet, super psalm. 135, illa opera propriè ad misericordiam pertinere, quibus aliqui à miseriâ liberantur. Ad bonitatem verò non solum illa, sed facturam et gubernationem naturalium, ita dicens: Ad misericordiam pertinet, quod à peccatis mundat, et de miseriâ liberat; ad bonitatem verò, quod cælum et terram, et omnia valde bona creavit ut essent. Idem, super psalm. 32: Cœli non indigent misericordiâ, ubi nulla est miseria; et in terrâ hominis abundat miseria, et superabundat Dei misericordia. Miseriâ ergo hominis et misericordiâ Dei plena est terra, non cœli, qui non indigent misericordiâ, indigent tamen regente Domino. Omnia enim indigent Domino, et misera, et felicia, quia sine illo miser non sublevarit, felix non regitur. Item alibi, super illud: *Secundùm misericordiam tuam memento mei*: Misericordia est erga miseros, bonitas erga quoslibet. Interdum tamen misericordia largè accipitur ut bonitas.

Quomodo universæ viæ Domini dicuntur misericordia et veritas.

5. Post hæc considerari oportet ex quo sensu universæ viæ Domini dicuntur misericordia et veritas. Hoc multiplicem recipit expositionem. Universæ enim viæ Domini misericordia et veritas quibus ad nos venit, ut ait August. super psalm. 24, intelliguntur duo adventus: primus in quo manifestam et multiplicem misericordiam nobis exhibuit; et secundus, in quo requirendo merita justitiam exhibebit. Universæ etiam viæ Domini, id est, quibus ad Dominum ascendimus, sunt justitia, quæ à malo declinamus; et misericordia, quæ bonum facimus. In his enim duobus omne bonum meritum includitur. Sed cùm superius Cassiod., ad psalm. 100, dixerit in his duobus omnia opera Dei includi, meritò quæri potest an in omni opere Domini hæc duo mutuo sibi jungantur. Quibusdam placuit non in omni opere Domini hæc duo concurrere, secundum effectum dico; nam secundum essentiam non dividitur misericordia à justitiâ, sed unum est. Verum secundum effectum non in omni opere Domini dicunt esse misericordiam et justitiam, sed in quibusdam fatentur tantam misericordiam, in aliis justitiam, atque in aliis misericordiam et justitiam. Fatentur tamen Dominum omnia quæ fecit misericorditer agere et justè; referentes rationem dicti ad Dei voluntatem quæ justitia est, et misericordia, non ad effectus misericordiæ et justitiæ, qui sunt in rebus. Aliis autem videtur quod sicut dicitur Deus omnia opera sua justè facere et misericorditer, ita concedendum sit in omni opere Dei justitiam esse et misericordiam, id est, clementiam, secundum effectum vel signum, quia nullum opus Dei est in quo non sit effectus vel signum aequitatis et clementiæ, sive occultæ, sive apertæ. Aliquando enim manifesta est clementia sive benignitas, et occulta aequitas, aliquando est converso.

DISTINCTIO XLVII.

DE SENTENTIA JUDICII.

6. Solet etiam quæri: Qualiter dabitur iudicii sen-

tentia? Sed non est perspicuum id explicare. Non enim Scriptura apertè desinit an voce illa præferatur, *Matth. 25: Venite, benedicti, et: Ite, maledicti*, an virtute iudicis ita fiet, conscientis singulorum attestantibus, ut modò dicitur futurum ut iudicis potentiæ effectus ipsius dictione significetur. Illa etiam, ibid.: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare*, et huiusmodi, magis conscientis exprimeunda plurimum putant quàm verbis, quia Apostolus in momento et in ictu oculi mysterium consummandum tradit. Sed illud ad resurrectionis statum tantum referunt, non ad iudicium, qui alii iudicii sententiam, et malorum increpationes, et bonorum præmia verbis exprimeunda asserunt.

Quod iudicabunt sancti, et quomodò.

2. Non autem solus Christus iudicabit, sed et sancti cum eo iudicabunt nationes. Ipse enim apostolus ait, *Matth. 19: Sedebitis et vos super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel*. Nec est putandum quod duodecim apostolis tantum hoc promiserit Christus. Ubi enim sedebit Paulus, qui plus omnibus laboravit, si non ibi sedebunt nisi duodecim? Per duodecim ergo sedes perfectio tribunalis, id est, universitas iudicantium intelligitur, scilicet, omnes perfecti, qui relictis omnibus secuti sunt Christum. Per duodecim tribus, universitas iudicandorum. Iudicabunt verò eos sancti, non modò cooperatione, sed etiam auctoritate et potestate. Unde, psalm. 149: *Gladii accipites in manibus eorum*, id est, sententia de bonis et malis in potestate eorum. Si verò quæritur, quæ erit eorum potestas vel auctoritas in iudicando, puto non ante posse sciri quàm videatur, nisi divinâ revelatione quis didicerit.

De ordinibus eorum qui iudicandi erunt.

3. Erunt autem quatuor ordines in iudicio. Dux quippesunt partes: electorum, scilicet, et reproborum, ut Greg. in Moralibus ait, super Job., lib. 26, c. 24. Sed bini ordines eisdem singulis partibus continentur. Alii enim iudicantur, et pereunt; alii non iudicantur, et pereunt; alii iudicantur, et regnant; alii non iudicantur et regnant. Iudicantur et pereunt quibus dominicâ inclamatione dicitur, *Matth. 25: Esurivi, et non dedistis mihi manducare*, etc. Non iudicantur, et pereunt, quibus Dominus ait, *Joan. 5: Qui non credit, jam iudicatus est*. Eorum enim damnatio toti Ecclesiæ nota est, et certa; et ideo dicuntur tunc non iudicari, quia ad conspectum districti iudicis cum apertâ damnatione suæ infidelitatis accedunt. Qui verò professionem fidei sine operibus habent, iudicabuntur, et peribunt, id est, redarguentur et pereant. Qui verò nec fidei sacramenta tenuerunt, increpationem iudicis in se fieri non audient, quia infidelitatis suæ tenebris præiudicati, ejus quem despexerant invectione redargui non merentur. Illi autem saltem verba iudicis audiant, qui ejus fidem saltem verbo tenuerunt. Illi autem in damnatione suâ æterni iudicis nec verba percipient, qui ejus reverentiam nec verbo tenus servare voluerunt; et ideo illi iudicandi, sed isti non iudicandi dicuntur. Ex electorum verò parte alii iudicantur, et regnant, scilicet, qui vitæ maculas lacrymis tergant, et elemosynarum superinductione operient; quibus iudex veniens in dextrâ consistentibus dicit: *Esurivi, et dedistis mihi manducare*. Alii autem non iudicantur, et regnant, qui etiam præcepta legis perfectionis virtute transcendunt, quia non hoc solum quod lex præcipit, implere contenti sunt, sed et quod ad perfectionem consultitur, implere student. De quibus Propheta ait (*Isai., c. 5*): *Dominus ad iudicium veniet cum senatoribus populi sui*. Et Salomon de Ecclesiæ sponso loquens ait, *Prov. ult.: Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ*. Et Job ait, c. 36: *Non salvat impios, et pauperibus iudicium tribuit*. Hi ergo rectè sub generati iudicio non teneantur, sed iudices veniunt, quia et præcepta generalia vivendo vicerunt, et omnibus relictis Christum secuti sunt. Rectè pauperibus iudicium tribuit, qui quantò huic mundo magnâ humilitate despecti sunt, tantò tunc majori culmine potestatis excrescent. De talibus dicitur, *Apoc. 5: Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo; sicut*

et ego vici, et sedii cum Patre meo in throno ejus. Vincens Dominus, cum Patre in throno sedii, quia post passionis certamen et resurrectionis palmam, quod Patri esset æqualis omnibus claruit. Nobis verò in throno Filii sedere, est ex ejusdem Filii potestate judicare. Quia enim judicandi principatum ex ejus virtute percipimus, quasi in throno ejus residentis. Ex his apparet quod etiam perfectiores sancti cum Christo judicabunt potestate; et quare quidam dicuntur judicandi, alii non judicandi.

De ordine judicii, et ministerio angelorum.

1. Cum autem in Evangelio legatur quod Dominus mittet angelos suos qui colligent de regno ejus omnia scandala, et mittent iniquos in cinerum ignis; et item, *Matth., 13: Exhibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in cinerum ignis;* et item, *Matth., 24: Mittet angelos suos cum tuba, et congregabunt electos à quatuor ventis;* et Propheta dicit, *ps. 49: Congregate illi sanctos ejus;* ministerio angelorum illa impleri dubitandum non est. Domino enim veniente ad judicium, præcedet ante eum ignis, quo comburetur facies mundi hujus; et peribit cælum et terra, non secundum substantiam, sed secundum speciem quæ immutabitur; cælum quidem æereum, non æthereum. Tantum enim ascendet ignis in judicio, quantum ascenderunt aquæ in diluvio. Ille autem ignis malis qui reperti fuerint vivi erit consumptio, bonis verò non, ut ait Augustinus, de Civ. Dei lib. 20, cap. 18. Hoc erit incendium mundi sanctis, quod fuit caminus tribus pueris. In quibus si aliquid purgandum fuerit, per illum ignem purgabitur. Aliis verò nullam ingeret molestiam. Purgato verò per ignem mundo, et ad judicium veniente Domino, emittetur vox illa magna quæ resurgunt omnes mortui; et tunc ministerio angelorum ventilabitur area, quia boni congregabuntur ibi de quatuor partibus mundi angelico ministerio; quo et *rapientur obviæ Christo in æra,* 1 Thess. 4, reprobis in terrâ quam dilexerunt, remanentibus. Et tunc præconia illa bonorum: *Esurivi, et dedistis mihi manducare,* et increpationes illæ malorum: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare,* *Matth., 25,* etc., profertur vel sono vocali, vel alio modo. Denique profertur sententia super utrosque, ibid.: *Venite, benedicti;* et: *Ite, maledicti,* etc.; et ministerio angelorum virtute Dei cooperante mittentur mali in cinerum ignis, hoc est, infernum.

Si post judicium dæmones præerunt hominibus ad puniendum.

2. Et solet quæri utrum in inferno malis ad puniendum præsent dæmones post judicium, quos carnifices tortoresque animarum Scriptura appellat. Apostolus dicit, 1 Cor. 15, quod Christus tunc *evacuabit omnem principatum, et potestatem, et virtutem.* Dùm enim durat mundus, angeli angelis, dæmones dæmonibus, homines hominibus præsent. Sed omnibus collectis, jam omnis prælatio cessabit. Hinc quidam putant post judicium dæmones non habere potestatem cruciandi homines, sicut modò. Sed ut dæmones virtute Dei cruciari sine creaturæ ministerio asserunt, sic reprobos homines ibi non per operationem dæmonum, sed virtute divini tantum æternis subijci cruciatibus. Præmissa tamen auctoritas non id cogit sentire; quæ etsi asserat tunc nec dæmones dæmonibus, nec homines hominibus præesse, non definit tamen ad dæmones præsent hominibus ad torquendum. Unde quibusdam videtur, eos sic exitare hominibus tortores in penâ, sicut extiterint incenteres in culpâ.

DISTINCTIO XLVIII.

DE FORMA JUDICII.

1. Solet etiam quæri in quâ formâ Christus judicabit. In formâ utique servi judicabit; quæ omnibus in judicio apparebit, ut videant mali in quem pupuguerunt. Divinitatem verò ejus mali non videbunt. Unde *Isaias, c. 46: Tollatur impius, ne videat gloriam Dei.* Humanitatem videbunt, ut timeant; divinitatem verò non, ne gaudeant. Divinitas enim sine gaudio videri non potest.

Qualis apparebit tunc in formâ servi.

2. Sed cùm in formâ humanâ constet eum apparitum, quæritur an in formâ illâ gloriosâ appareat, sicut verè est, an in formâ qualis in passione extitit. Quidam putant à malis talem videri, qualem crucifixum, id est, infirmum; quia dicit Scriptura, ut videant in quem pupuguerunt. Sed aperte Augustinus, super Joan., et tract. de Trin., lib. 1, cap. 16 et 17, dicit formam servi glorificatam, à bonis et malis tunc videri; sic: Cùm in formâ servi glorificatâ judicantem viderint boni et mali, tollitur impius, ut non videat claritatem Dei quâ Deus est; quam soli mundo corde videbunt, quod erit eis vita æterna. Forma ergo humana in Christo glorificata videbitur à cunctis; unde et Christus dicitur judicaturus, quia filius hominis est. Ita enim legitur in Evangelio Joannis, c. 5: *Et potestatem dedit ei judicium facere; quia filius hominis est.* Non quod ipse ex virtute hominis sit judicaturus, vel quod ipse solus sine Patre et Spiritu sancto judicium sit facturus, sed quia ipse solus in formâ servi judicans, bonis et malis videbitur. Cùm ergo Pater non judicat quemquam sed omnem potestatem dedit Filio, non ita est intelligendum, quasi Filius solus judicet, et non Pater, sed quia forma Filii humana cunctis in judicio apparebit, non in formâ infirmâ, sed gloriosâ. Judicabit autem ex virtute divinitatis, non sine Patre et Spiritu sancto; et apparebit terribilis impiis, et malis justis. Erit enim terror malis, et lumen justis.

Quare secundum formam servi dicitur Christus suscitaturus corpora.

3. Et sicut dicitur Christus secundum formam servi judicaturus, propter causam præmissam, ita etiam dicitur suscitaturus corpora mortuorum, secundum humanitatem, cùm tamen virtute divinitatis sit suscitaturus, non humanitatis. Sed hæc ratione illud dicitur, quia in humanitate suscepit quod est causa nostræ resurrectionis, id est, passionem et resurrectionem. Ideo ei ascribitur secundum hominem suscitatio mortuorum. Unde Augustinus: Per Verbum Filium Dei fit animarum resurrectio. Per Verbum factum in carne filium hominis, fit corporum resurrectio. Item: Judicat et suscitatur corpora non Pater, sed Filius secundum dispensationem humanitatis, in quâ minor Pater est Christus. In eo quod est Filius Dei, est vita quæ vivificat animas: In eo quod est filius hominis, judex. Ecce secundum formam humanitatis dicitur suscitaturus corpora, et judicaturus. Judicaturus autem, quia illa forma cunctis in judicio apparebit; et suscitaturus, quia in eadem formâ meritum et causam resurrectionis nostræ suscepit; et quia secundum eandem formam vocem dabit, quâ mortui de monumentis resurgent et procedent. Secundum quod Deus est, vivificat animas, et non Pater tantum; quia non tantum Pater vita est, sed et Filius cum eo, et Spiritus sanctus eadem vita est, quæ pertinet ad animam, non ad corpus. Corpus enim non sentit vitam sapientie, sed anima quæ illuminatur à lumine æterno. Licet ergo Christus potentia divinitatis vivificet animas, et suscitei corpora, et judicet, non otiosè tamen et præter rationem ei secundum formam Dei tribuitur vivificatio animarum, et secundum formam servi judicium et resuscitatio corporum.

De loco judicii.

4. Putant quidam Dominum descensurum in valem Josaphat in judicio, eo quod ipse per Joëlem prophetam sic loquitur, c. 2: *Congregabo omnes gentes, et deducam eas in valem Josaphat, et disceptabo ibi cum eis.* In cujus capituli expositione ita reperi: Hoc quidam pueriliter intelligunt, quod in valle quæ est in latere montis Oliveti descensurus sit Dominus ad judicium, quod frivolum est, quia non in terrâ, sed in spatio hujus aeris sedebit contra locum montis Oliveti, ex quo ascendit. Et sicut Joannes Chrysostomus dicit: Angeli deferent ante eum signum crucis; unde in Evangelio Veritas dicit, *Matth. 24: Et tunc apparebit signum Filii hominis, etc.* Josaphat autem interpretatur judicium Domini. In valem ergo Josaphat, id est, Josaphat.

dicii Domini, congregabuntur omnes impii. Iusti verò non descendent in vallem iudicii, id est, damnationem, sed in nubibus elevaruntur obviam Christo.

De qualitate luminarium, et temporis, post iudicium.

5. Veniente autem ad iudicium Domino in fortitudine et potestate magnà, sol et luna dicuntur obscurari, non sui luminis privatione, sed superveniente maioris luminis claritate. Virtutes quoque cœlorum, id est, angeli, dicuntur moveri, non metu damnationis, vel aliquâ perturbatione pavoris, sed quâdam admiratione eorum quæ viderint. Unde Job, c. 16 : *Columnæ cœli pavent ad adventum ejus*. Ante diem verò iudicii sol et luna eclipsim patientur, sicut Joel testatur dicens, c. 2 : *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequàm veniat dies Domini magnus et horribilis*. Magnus verò dicitur, propter magnâ quæ ibi fient. Cùm autem factum fuerit cœlum novum, et terra nova, tunc erit lux lunæ sicut lux solis, testante Isaia, c. 30 : *Et lux solis septempleritica*, id est, sicut lux septem dierum; quia quantum luxit sol in primâ conditione septem dierum ante peccatum primi hominis, tantum lucebit post iudicium. Minorata enim fuit lux solis et lunæ, aliorumque siderum, per peccatum primi hominis; sed tunc recipiet sol mercedem sui laboris, quia septempleritice lucebit; et tunc non erit vicissitudo diei et noctis, sed tantum dies. Unde Zacharias, c. 14 : *Et erit dies una quæ nota est Domino, non dies neque nox; et in tempore vespere erit lux*, quia tunc non erit varietas diei et noctis quæ modò est, sed continua dies et lux. Isaïas tamen videtur dicere quòd tunc non luceat sol vel luna, loquens congregationi sanctorum : *Non erit ibi*, inquit, c. 60, *amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam*. Sed his verbis non negat solem et lunam tunc lucere, sed significat his qui tunc erunt in æternâ beatitudine, nullum lucis usum præstare. Quia, ut ait Hieron., lib. 10, super eundem locum, cœli et terræ, solis atque lunæ nobis cessabit officium, et erit ipse Dominus lumen suis in perpetuum. Potest etiam intelligi illud Isaia eâ ratione dictum, quia sol et luna tunc non habebunt ortum et occasum sicut nunc. Unde Isidor., illud Isaia quasi exponens, ait, 1, c. 5 : Post iudicium sol laboris sui mercedem suscipiet. Unde Propheta : *Lucebit septempleritice*, et non veniet ad occasum nec sol nec luna, sed in ordine quo creati sunt stabunt, ne impii in tormentis sub terrâ positi fruantur luce eorum. Unde Abacuc, c. 3 : *Sol et luna steterunt in ordine suo*. Ecce aperte dicit solem et lunam tunc lucere, sed stabiliter permanere; ubi etiam significat infernum esse sub terrâ. Si verò quæritur quis usus lucis solis et lunæ tunc, fateor me ignorare, quia in Scripturis non memini me legisse.

DISTINCTIO XLIX.

DE DIFFERENTIA MANSIONUM IN CŒLO ET IN INFERNO.

1. Post resurrectionem verò facto universo impletioque iudicio, suos fines habebunt civitates duæ : una Christi, alia diaboli; una bonorum, altera malorum, utraque tamen angelorum et hominum. Istis voluntas, illis facultas non poterit esse peccandi, vel ulla conditio moriendi. Istis in æternâ vitâ feliciter viventibus, illis infelicitur in æternâ morte sine moriendi potestate durantibus, quoniam utrique sine fine. Sed in beatitudine isti, alius alio præstabilibus; in miseriâ verò illi, alius alio tolerabilius permanebunt (Aug., in Enchirid., c. 114). Ex his apparet quòd sicut boni differenter glorificabuntur, alii magis, alii minus, ita et mali differenter in inferno punientur. Sicut enim in domo Patris, id est, in regno cœlorum mansiones multæ sunt, id est, præmiorum differentie; ita et in gehennâ diversæ sunt mansiones, id est, suppliciorum differentie. Omnes tamen æternam poenam patientur, sicut omnes electi eundem habebunt denarium, quem paterfamilias dedit omnibus qui operati sunt in vineâ. Nomine denarii aliquid omnibus electis commune intelligitur, scilicet, vita æterna, Deus ipse quo omnes

fruentur, sed impariter. Nam sicut erit differens clarificatio corporum, ita differens gloria erit animarum. *Stella enim à stellâ*, id est, electus ab electo, *differt in claritate*, mentis et corporis. Alii enim aliis vicinior clariorque Dei speciem contemplabuntur; et ipsa contemplandi differentia diversitas mansionum vocatur. Domus ergo est una, id est, denarius est unus; sed diversitas est ibi mansionum, id est, differentia claritatis; quia unum est et summum bonum beatitudo et vita omnium, id est, Deus ipse. Hoc bono omnes electi perfruentur, sed alii aliis plenius. Perfruentur autem videndo per speciem, non per speculum in ænigmate. Habere ergo vitam, est videre vitam, id est, cognoscere Deum in specie. Unde Veritas ait in Evangelio, Joan. 17 : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te verum Deum, et quem misisti Jesum Christum esse unum et solum verum Deum*; hoc est habere vitam, id est : Cognoscere te non est ipsa cognitio quæ tu es, sed per cognitionem habere bonum quod tu es, id est, vita.

Si omnes homines volunt esse beati.

2. Solet etiam quæri de beatitudine, utrùm eam omnes velint, et sciant quæ sit vera beatitudo. De hoc August. in lib. 13 de Trin., cap. 4, ita disserit : Mirum est cùm capessendæ retinendæque beatitudinis voluntas una sit omnium, unde tanta existat de ipsâ beatitudine rursus diversitas voluntatum; non quòd eam aliquis nolit, sed quòd non omnes eam norint. Si enim eam omnes noscerent, non ab aliis putaretur esse in virtute animi, ab aliis in voluptate corporis, ab aliis atque aliis alibi atque alibi. Quomodò ergo omnes amant quod non omnes sciunt? Quis potest amare quod nescit, sicut supra disputavi? Cur ergo beatitudo amatur ab omnibus, nec tamen scitur ab omnibus? An fortè sciunt omnes quæ ipsa sit, sed non omnes sciunt ubi sit, et inde contentio est? An fortè falsum est quod pro vero posuimus, beatè vivere omnes homines velle? Si enim beatè vivere est, verbi gratiâ, secundum animi virtutem vivere, quomodò beatè vivere vult, qui hoc non vult? Nonne verius diximus : Homo ille non vult beatè vivere, quia non vult secundum virtutem vivere, quod solum est beatè vivere? Non ergo omnes beatè vivere volunt, imò pauci hoc volunt, si non est beatè vivere, nisi secundum virtutem animi vivere, quod multi nolunt. Iane falsum erit, unde nec ipse Cicero dubitavit? Ait enim in Hortensio : Beati certè omnes esse volumus. Absit ut hoc falsum esse dicamus. Quid ergo? An dicendum est, etiamsi nihil aliud sit beatè vivere quàm secundum virtutem animi vivere, tamen et qui hoc non vult, beatè vivere vult? Nimis quidem hoc videtur absurdum. Tale enim est ac si dicamus : Qui non vult beatè vivere, vult beatè vivere. Istam repugnantiam quis audiat? quis ferat? et tamen ad hanc contrudit necessitas, si et omnes beatè vivere velle verum est, et non omnes volunt sic vivere quomodò solum vivitur beatè. An illud ab his angustiis poterit nos eruere, si dicamus nihil esse beatè vivere, nisi vivere secundum delectationem suam; et ideò falsum non esse quòd omnes beatè vivere velint, quia omnes ita volunt ut quemque delectat? Sed id quidem falsum est. Velle enim quod non deceat, est esse miserum. Nec tam miserum est non adipisci quod velis, quàm adipisci velle quod non oporteat. Quis ita cæcus sit, ut dicat aliquem ideò beatum, quia vivit ut vult? cùm profectò etsi miser esset, minus tamen esset, si nihil eorum quæ perperam voluisset, habere potuisset. Malâ enim voluntate sed solâ miser quisque efficitur; sed miserior, cùm desiderium malæ voluntatis impletur. Quapropter, quoniam verum est quòd omnes homines esse beati velint, idque ardentissimo amore appetant, et propter hoc cætera quæcumque appetant; nec quisquam potest amare quod omnino quid vel quale sit nescit, nec potest nescire quid ait, quod se velle scit, sequitur ut omnes beatam vitam sciant. Omnes autem beati habent quod volunt, quamvis non omnes qui habent quod volunt continuò sint beati. Continuò autem miseri sunt, qui vel non habent quod volunt,

vel id habent quod non rectè volunt. Beatus ergo non est nisi qui et habet omnia quæ vult, et nihil vult malè. Ille quippe beatè vivit, qui vivit ut vult, nec malè aliquid vult. Cùm ergo ex his duobus constet beata vita, licet in malis sit aliquis bonus, non tamen nisi finitus omnibus malis est beatus. Cùm ergo ex hac vitâ, qui in his miseris fidelis et bonus est, venerit ad beatam vitam, tunc erit verè quod nunc nullo modo esse potest, ut sic homo vivat quomodò vult. Non enim ibi volet malè vivere, aut volet aliquid quod deerit, aut deerit aliquid quod voluerit. Quidam amabitur aderit, nec desiderabitur quod non aderit. Et omne quod ibi erit, bonum erit, et summus Deus summum bonum erit: et quod est omnino beatissimum, ita semper fore certum erit. Beatos autem esse se velle, omnium hominum est. Beatos se esse velle, omnes in corde suo vident, nec tamen omnium est fides, quâ ad beatitudinem pervenitur. (Ibid., c. 3 et 7.)

Si quid de Deo cognoscit aliquis, quod ibi non intelligant omnes.

3. Solet etiam quæri utrùm aliquid de Deo cognoscat aliquis magis meritis, ut Petrus, quod non cognoscat aliquis minùs meritis, ut Linus. Pluribus videtur quòd omnia de Deo ad beatitudinem spectantia omnes communiter electi cognoscant, sed differenter. Nihil enim in Deo noscibile majus digniusque videtur, quàm eum intelligere trinum et unum. Hoc autem omnes tunc per speciem cognoscent. Unde sequitur ut non sit aliquid beatitudini pertinens incognitum alicui beatorum. Omnes ergo cuncta illa videbunt, quorum cognitio servit beatitudini; sed in modo videndi different. Alius enim alio magis, alius alio minùs fulgebit.

De paritate gaudii.

4. Solet etiam quæri an in gaudio dispare sint, sicut in claritate cognitionis differunt. De hoc August. ait, in lib. de Civ. Dei: Multæ mansiones in una domo erunt, scilicet, variae præmiorum dignitates: sed ubi Deus erit omnia in omnibus, erit etiam in dispari claritate par gaudium; ut quod habebunt singuli, commune sit omnibus, quia etiam gloria capitis omnium erit per vinculum charitatis. Ex his datur intelligi quòd par gaudium omnes habebunt, etsi disparem cognitionis claritatem, quia per charitatem quæ in singulis erit perfecta, tantùm quisque gaudet de bono alterius, quantum gauderet si in seipso haberet. Sed si par erit cunctorum gaudium, videtur quòd par sit omnium beatitudo; quod constat omnino non esse. Ad quod dici potest quòd beatitudo par esset si ita esset par gaudium, ut etiam par esset cognitio: sed quia hoc non erit, non faciet paritas gaudii paritatem beatitudinis. Potest etiam sic accipi par gaudium, ut non referatur paritas ad intensiorem affectionis gaudientium, sed ad universitatem rerum de quibus lætabitur; quia de omni re unde gaudebit unus, gaudebunt omnes. (In lib. de Virg., c. 26.)

Si major sit beatitudo sanctorum post judicium.

5. Post hoc quæri solet si beatitudo sanctorum major sit futura post judicium quàm interim. Sine omni scrupulo credendum est eos habituros majorem gloriam post judicium quàm ante; quia et majus erit gaudium eorum, ut supra testatus est August., super Osee 6, et amplior erit eorum cognitio. Unde Hieron., super Gen., ad lib. 12, cap. 35: Peracto judicio, ampliores gloriam suæ claritatis Deus demonstrabit electis. Si quem movet quid opus sit spiritibus defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, si eis potest sine corporibus summa beatitudo præberi, difficilis quæstio est, nec potest à nobis perfectè definiri. Sed tamen dubium non est, et raptam à carnis sensibus hominis mentem, et post mortem ipsâ carne depositâ non sic videre posse incommutabilem substantiam, id est, Deum, sicut sancti angeli vident, sive aliâ latentiori causâ, sive idèò, quia inest ei naturalis quidam appetitus corpus administrandi, quo retardatur quodammodo, nec totâ intentione pergat in illud

summum cælum, donec ille appetitus conquiescat. Porro si tale sit corpus, cuius sit difficilis et gravis administratio, sicut hæc caro quæ corrumpitur, multò magis avertitur mens ab illâ visione summi cœli. Proinde cùm hoc corpus jam non animale, sed spirituale receperit æquata angelis, habebit perfectum naturæ suæ modum, obediens et imperans, vivificata et vivificans, tam ineffabili facilitate, ut sit ei gloria, quod fuit sarcinæ.

DISTINCTIO L.

SI MALI IN INFERNO PECCABUNT.

1. Hic oritur quæstio ex præmissis ducens originem. Supra enim August., Ench. c. 111, loquens de malis in inferno damnatis, et bonis in cœlo glorificatis, dixit quòd nec bonis voluntas, nec malis facultas esse peccandi poterit. Et de bonis quidem constat, sed de malis à quibus voluntatem malam non removel, quæritur quomodò sit verum eos non posse peccare; imò, quomodò verum sit eos non peccare, cùm malam habeant voluntatem. Quidam autem illam voluntatem non esse peccatum, sed supplicium tantum. Alii verò peccatum esse fatentur, sed per illud eos non mereri aliquam poenam, quia non est ibi locus merendi. Illud ergo peccatum dicunt non esse meritum supplicii, sed supplicium mali meriti, quod in hac vitâ præcessit. De hoc autem Augustinus ita dicit, in lib. de Fide ad Petrum, c. 3, 26: Tempus acquirendi vitam æternam in hac tantùm vitâ Deus hominibus dedit, ubi voluit etiam poenitentiam esse fructuosam. Idèò hæc poenitentia fructuosa est, quia potest hic homo depositâ nequitia benè vivere, et mutatâ voluntate merita simul operaque mutare, et ea gerere quæ Deo placeant. Quod qui in hac vitâ non fecerit, habebit quidem poenitentiam in futuro seculo de malis suis, sed indulgentiam in conspectu Domini non inveniet; quia etsi erit stimulus poenitentis, tamen nulla erit ibi correctio voluntatis. A talibus enim ita culpabitur iniquitas sua, ut nullatenus ab eis possit vel diligi, vel desiderari justitia. Voluntas enim eorum talis erit, ut habeat semper in se malignitatis suæ supplicium, nunquàm tamen recipere possit bonitatis affectum. Quia sicut illi qui cum Christo regnabunt, nullas in se malæ voluntatis reliquias habebunt, ita illi qui erunt in supplicio æterni ignis cum diabolo et angelis ejus deputati, sicut nullam habebunt ulterius requiem, sic bonam nullatenus poterunt habere voluntatem. Et sicut coheredibus Christi dabitur perfectio gratiæ ad æternam gloriam, ita consortibus diaboli cumulabit ipsa malignitas poenam, quando exterioribus deputati tenebris, nullo illustrabuntur interiori lumine veritatis (Ench., c. 111). Ex his apparet reprobos in inferno poenitentiam sic gesturos, ut per eam pravam voluntatem non deserant; et illa maligna voluntas erit eis ad cumulum poenæ, per quam tamen non merebuntur, quia nullus mereatur nisi in hac vitâ.

Quare dicuntur tenebræ exteriores.

2. Hic quæri potest quare illæ tenebræ quibus involventur mali in gehennâ, dicuntur tenebræ exteriores. Quia tunc mali penitus extra lucem corporalem et spiritualem, scilicet, Deum, erunt. Nunc enim etsi patiantur tenebras in cæcitate mentis, non tamen penitus extra lucem Dei sunt, nec corporali luce privantur. De hoc August. sic ait, super psalm. 6: Ira Dei et in judicio erit, et hic est in cæcitate mentis, cùm dantur mali in reprobum sensum. Ibi exteriores tenebræ erunt, quia tunc peccatores penitus erunt extra Deum. Quid est enim penitus esse extra Deum, nisi esse in summâ cæcitate, siquidem habitat Deus lucem inaccessibilem? Hæc autem tenebræ hic jam incipiunt in peccante, cùm ab interiori Dei luce secluditur, sed non penitus dùm in hac vitâ est. Ecce quare ibi peccator dicitur pati exteriores tenebras, et non hic, quia ibi secludetur penitus à luce Dei, quod non hic. Sed quomodò intelligenda est illa seclusio? An quia non videbunt Deum per speciem? sed nec aliquis videt hic

Deum per speciem. An per dissimilitudinem quam facit peccatum inter Deum et hominem? sed et hic multi per gravia peccata elongantur à Deo. An quia Deum odiant, ita ut velint Deum non esse? sed et huius multi Deum oderunt; de quibus scriptum est, psal. 73: *Superbia eorum qui se adferunt, ascendit semper.* Quæ est ergo illa elongatio? Sane exteriores tenebræ intelligi possunt, quedam malignitas odii et voluntatis, quæ tunc excrescit in mentibus reproborum, et quedam oblivio Dei, quia tormentorum interiorum et exteriorum doloribus adeo afficiuntur et turbantur, ut ab illis ad cogitandum aliquid de Deo viæ, vel raro, vel nunquam mentem revocent. Ut qui nimio premuntur pondere, adeo stupefcunt et turbantur, ut interim in aliam cogitationem non se extendant; sed illic tendit impetus cogitationis, ubi sentitur vis doloris. Sed in hac vitâ nullus adeo malus est, ut penitus secludatur à cogitatione Dei, quia nec perdit appetitum beatitudinis, et quendam boni amorem quem naturaliter habet rationalis creatura, illas autem exteriores et profundissimas tenebras reprobos perpassuros post iudicium dicit Aug., oppropeus de illo divite qui in inferno positus, elevans oculos, vidit Abraham, et in sinu ejus Lazarum, cujus comparatione coactus est confiteri mala sua, usque adeo ut fratres roget ab his præmoneri; quod ante iudicium factum legitur. Sed post iudicium in profundioribus tenebris erunt impii, ubi nullam Dei lucem videbunt cui consistantur.

De animabus damnatarum, si quam habent notitiam eorum quæ hic sunt.

3. Præterea quæri solet si reproborum animæ quæ nunc in inferno cruciuntur, notitiam habeant eorum quæ circa suos in hac vitâ geruntur, et si aliquo modo doleant super infamiam suorum charorum. Hanc questionem August., compendiat, super psal. 108, ex parte eam explicans, ex parte verò insolutam relinquens, ait enim: Quæret aliquis an ullus dolor tangat mortuos de his quæ in suis post mortem contingunt, vel quomodo ea quæ circa nos aguntur noverint spiritus defunctorum. Cui respondeo magnam esse questionem, nec in præsentia disserendam. Verumtamen breviter dici potest quod est cura mortuis de suis charis, ut de divite legitur, qui dum tormenta apud inferos pateretur, levavit oculos ad Abraham, et in terra alia dixit, Luc. 16: *Habeo enim quinque fratres, mitte aliquem ex mortuis, ut testetur illis ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.* Habent enim mortui curam de vivis, quos sciunt vivere, quia nec in locis poenarum vident eos, ubi divites sine fratribus erat; nec in requie beatorum, ubi Lazarum et Abraham, quamvis longè, agnoscebat. Non tamen ideo consequens est eos scire quæ circa charos suos aguntur hic, vel læta, vel tristia.

Quomodo accipienda sunt quæ de Lazaro et divite leguntur.

4. Si quis autem quærat quomodo intelligatur quod de Lazaro et divite legitur, audiat Augustini responsum dicentis, super Gen., ad lib. 8, cap. 5: Si quis putat animas corpore exutas locis corporalibus contineri, cum sint sine corpore, non deerunt qui favcant, et divitem sitientem in loca corporali fuisse contendant, ipsamque animam corpoream præparasse linguam, et sillam de Lazari digito cypris. Sed melius est dubitare de occultis, quam litigare de incertis. Divitem in supplicio, pauperem in refrigerio esse non dubito. Sed quomodo intelligatur divitis lingua, digitus Lazari, flamma inferni, sinus Abraham, et hu-

jusmodi, vix à mansuetis et contentiosis nunquam inventur.

Si se vident boni et mali.

5. Solet etiam quæri utrum vicissim se videant illi qui sunt in inferno, et illi qui sunt in gloria. Sicut sancti tradunt, et boni malos, et mali bonos vident usque ad iudicium. Post iudicium verò boni videbunt malos, sed non mali bonos. Unde Greg., super illud: *Factum est autem, homil. 40: Infideles in imo positi ante diem iudicii fideles super se in requie attendunt, quorum gaudia post contemplari non possunt.*

De chaos inter bonos et malos.

6. Sed cum sancti malos in tormentis videant, nonne aliqua compassione erga eos moventur? nonne eos de tormentis liberari cupiunt? Recole illud evangelicum quod Abraham diviti respondit, Luc. 16: *Inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut hi qui volunt hinc transire ad vos non possint, neque inde huc transire.* Quid est illud chaos inter bonos et malos, nisi hinc iustitia, inde iniquitas, quæ nullatenus sociari valent? Adeo enim sancti Dei iustitiæ addicti sunt, ut nullâ compassione ad reprobos transire valeant, nulla pro eis inter sanctos fiat intercessio. Quomodo ergo inde volunt aliqui transire ad illos, sed non possunt? Quia si Dei iustitiæ admitteret, non fieret eis molestia liberatio eorum. Vel ita dicuntur velle et non posse, non quia velint et non possint, sed quia etsi velint, non possent eos juvare. De hoc ita Gregor., ait, super Lucam: Sicut reprobi à poenis ad gloriam sanctorum transire volunt, et non possunt, et ita iusti per misericordiam mentis ire volunt ad positos in tormentis, ut eos liberent, sed non possunt; quia iustorum animæ etsi in naturâ quæ bonitate misericordiam habent, jam nunc auctoris sui iustitiæ conjunctæ tantâ rectitudine constringuntur, ut nullâ ad reprobos compassione moveantur.

Quod visa impiorum poena non minuit beatorum gloriam.

7. Postremo quæritur an poena reproborum visa decoloret gloriam beatorum, an eorum beatitudini proficiat. De hoc ita Greg., ait, super Luc. 16, hom. 40: Apud animum iustorum non offuscat beatitudinem aspecta poena reproborum, quia ubi iam compassio miseriæ non erit, minuire beatorum lætitiâ non valebit. Et licet iustis sua gaudia sufficiant, ad majorem tamen gloriam vident poenas malorum, quas per gratiam evaserunt, quia qui Dei claritatem vident, nil in creaturâ agitur quod videre non possint. Non est autem mirandum si sancti jam immortales reprobos videant mentis intelligentiâ, cum propheta mortales adhuc videre hæc omnia meruerunt. Egreffientur ergo electi, non loco, sed intelligentiâ vel visione manifestâ, ad videndum impiorum cruciatibus; quod videntes non dolore afficiuntur, sed lætitiâ satiabuntur, agentes gratias de suâ liberatione, visâ impiorum ineffabili calamitate (Hier., lib. 8, c. 66, super Isaiam). Unde Isaias impiorum tormenta describens, et ex eorum visione lætitiâ bonorum exprimens, ait c. ult.: *Egreffientur, electi scilicet, et videbunt cadavera virorum, qui prævaricati sunt in me. Verum eorum non morietur, et ignis non extinguetur, et erunt usque ad satiætionem visionis omni carni, id est, electis. Lætabitur enim iustus, cum viderit vindictam,* psal. 57.

Hæc de pedibus sedentis super solium excelsum, quos seraphin quibus alis velabant, scriptori, etsi non auditori, commemorasse sufficiat; qui à facie exorsus sedentis per media quæ pedes usque viâ ducere pervenit.

ARTICULI

IN QUIBUS MAGISTER SENTENTIARUM NON TENETUR COMMUNITER AB OMNIBUS.

IN PRIMO LIBRO.

Primum, quod charitas quæ diligimus Deum et proximum est Spiritus sanctus. *Dist. XVII, cap. II, vel*

quod charitas quæ est amor Dei et proximi non est aliquod creatum.

Secundò, quod nomina numeralia dicta de Deo di-

cantur solum relativè. *Dist. XXIV, cap.* Et si diligenter. Vel hæc nomina numeralia trinus et Trinitas non dicunt positionem sed privationem tantum. Tertiò, quòd simile et æquale similiter dicuntur de Deo privativè. *Dist. XXI, cap.* Et hoc idem.

Quartò, quòd Deus semper potest quicquid aliquando potuit, et vult quicquid voluit, et scit quicquid scivit. *Dist. XLV, cap.* Præterea queri solet.

IN SECUNDO LIBRO.

Primò, quòd angeli non meruerunt beatitudinem per gratiam sibi datam; sed quòd præmium præcessit meritum et postea meruerunt per obsequia fidelibus exhibita. *Dist. V, cap.* Ille queri solet. Vel quòd angelis præmium præcessit, et meritum respectu præmii substantialis habet subsequi.

Secundò, quòd angeli in merito respectu essentialis præmii et in ipso præmio proficiunt usque ad iudicium. *Dist. XI, cap.* Præterea illud.

Tertiò, quòd charitas est Spiritus sanctus, scilicet illa quæ animam qualitates informat atque sanctificat. *Dist. XXVII, cap.* Cùm igitur.

Quartò, quòd in veritate humane nature nihil transit extrinsecum, sed quòd ab Adam descendit per propagationem auctum et multiplicatum resurget in iudicio. *Dist. XXX, cap.* ponit.

Quibus respondetur vel quòd nihil de cibis transit in veritatem humane nature nec per generationem nec per nutritionem.

IN TERTIO LIBRO.

Primò, quòd anima à corpore exuta sit persona. *Dist. II, cap.* Ille opponitur à quibusdam.

Secundò, quòd Christus convenienter mortuus et non mortuus dicitur, passus et non passus. *Dist. XXI, cap. ult.*

Tertiò, quòd Christus in triduo mortuus fuit homo. *Dist. XXII, cap. I.*

IN QUARTO LIBRO.

Primò, quòd sacramenta legalia non justificabant etiamsi cum fide et devotione fierent. *Dist. I, cap.* Non igitur.

Secundò, quòd homo sine medio videbat Deum ante peccatum. *Eadem dist., cap.* Triplici.

Tertiò, quòd circumcisio non conferebat gratiam ad bene operandum, nec virtutes ad augmentum; sed solum ad peccata dimittenda valebat. *Eadem dist., cap.* Duo igitur.

Quartò, quòd parvuli ante octavum diem morientes incircumcisi peribant, et quòd causæ necessitatis poterant ante circumcidi. *Eadem dist., cap.* Si verò.

Quintò, quòd quedam sacramenta novæ legis instituta sunt in remedium tantum, ut matrimonium.

Dist. II, cap. I Jam ad sacramenta.

Sextò, quòd baptizati baptismo Joannis non ponentes spem in illo, non erant baptizandi Baptismo Christi. *Dist. II, cap. ult.* Hic considerandum. Vel aliter: Baptismus Joannis cum impositione manuum æquipollebat Baptismo Christi; ita quòd baptizatus baptismo Joannis non erat baptizandus.

Septimò, quòd Deus potuit dare potentiam creaturæ creandi et interioris abluendi, id est, peccata dimittendi. *Dist. V, cap. ult.* Ille queritur quæ sit. Vel sic quòd Deus poterat dare potentiam aliis baptizandi interiorius, et quòd creatura potperit suscipere, et similiter quòd Deus potest potentiam creandi creaturæ communicare, et credere per creaturam tanquam per ministrum. *Dist. V.*

Octavò, quòd schismatici degradati, pæcelsi ab Ecclesiâ hæretici, excommunicati, non habent potentiam consecrandi corpus Christi. *Dist. XIII, cap. III* verò.

Nonò, quòd brutum non sumit verum corpus Christi etsi videatur. *Dist. XIII, cap.* Illud etiam sanè.

Decimò, quòd scientia discernendi ut notat habitum scientiæ sit clavis. *Dist. XIX, cap. I.*

Undecimò, quòd episcopi simoniaci degradati non possunt conferre ordines. *Dist. XXV, cap.* De simoniaciis.

Duodecimò, quòd secundus maritus alicujus mulieris incognita carnaliter à primo sit bigamus per cognitionem illius et prohibetur ab ordinibus. *Dist. XXVII, cap. ult.*

Decimò tertiò, quòd cognoscens sororem uxoris suæ non tenetur uxori petenti debitum reddere. *Dist. XXXIII, cap.* De his.

Decimò quartò, quòd ille qui uxore vivente duxit aliam in alienâ patriâ qui rediens ad conscientiam vult eam dimittere et non potest, si cogitur ab Ecclesiâ remanere et debitum reddere quia sibi non creditur: dicit Magister quòd incipit excusari per obedientiam et timorem, et tenetur reddere debitum si petatur. *Dist. XXXVIII, cap. ult.*

Decimò quintò, quòd peccata deleta non patebant aliis in iudicio. *Dist. LXIV, cap.* Ille queritur utrum effectus.

Predictis erroribus sequentem adjungemus propositionem, quæ defuncto auctore ab Alexandro III papâ damnata est, nempe: *Christus, secundum quòd est homo, non est aliquid*; quâ voce illud sanè significare intendebat impietis auctor, scilicet quòd Christus... non est aliquid ABSOLUTUM, QUOD PERSONAM CONSTITUAT; mens verò ipsius verbis supra equalitatis non sat clarè patebat.

D. THOMÆ AQUINATIS VITA.

THOMAS AQUINAS (Sanctus) in oppidulo Campaniæ Aquinii nomine dicta, in regno Neapolitano, natus est anno 1227, à nobili ortus familiâ. Quinquennem puerum pater ejus Landolphus ad Montem Cassinum misit, indeque Neapolim, ubi grammaticam philosophiamque edoctus est. Hic primùm emicuit inclyti juvenis ingenium, cùm FF. Prædicatorem ordinem in monasterio S. Dominici Neapolitano ingressus est anno 1243. Thomæ verò parentibus pio ejus consilio obstitentibus, eum, ut paternas molestias effugeret, Lutetiam miserunt ipsius superiores. Suscepit itaque itinerem, cùm fortè ad fontem quiesceret, eum fratres rapuerunt, incluseruntque in patris castello per unum et amplius annum captivum detinere. Tum nihil à cognatis intentatum, ut eum terrenis mundi illecebris irretirent, adeo ut quamdam lenocinio specieque insignem puellam in ejus cubiculum intromiserint. Hanc verò pius adolescens, spretis ejus blanditiis, arreptaque facie ardente persecutus est. Cùm ergo Thomam à priori consilio revocandi spes omnis evanuisset, apertâ cubiculi fenestrâ, eum aufugere permiserant. Partum sibi tantæ virtutis virum gloriatus Prædicatorum generalis, eum secum Lutetiam, nec multò post Coloniam Agrippinam abduxit, ut Alberto Magno præceptore uteretur, qui sacram doctrinam, magnâ nominis laude tunc temporis ibi profitebatur. Hic Thomas, cùm totus in contemplatione defixus esset, sodalium commercio parcè utebatur: quam ob causam illi juvenem mentis hebetudine laborantem existimantes, eum *mutum botum* per jocum appellabant. Albertus autem, perspecto statim Aquinatis ingenio, illos increpans prædixisse

ferat, *hujusce bovis mugitibus totum quod patet orbem aliquando circumsoniturum.*

Anno 1246, Lutetiam accersito Thomæ magistro ut Sententias explicaret, huic ille se comitem adjunxit, atque in Universitate Parisiensi duobus abhinc annis studuit, quo quidem tempore cum theologicam lauream consecutus Albertus Coloniam reverteretur, rursus eum secutus est Thomas, ac philosophiam Scripturasque divinas simul et Sententias edocuit, nec ullâ ex parte magistro suo impar omnibus apparuit; non tamen eo temporis puncto propter exorta in Universitate seculares inter et regulares dissidia doctoris gradum potuit assequi. Tum in Italiam redux, ad papam Ananiæ commorantem se contulit, quod eum uno jam anno præierat Albertus unâ cum D. Bonaventurâ. Tres itaque summi viri in id invicem collatis operis studioque incubuerunt, ut suum ordinem adversus Guillelmum de Sancto Amore defenderent, ejusque libro de *Periculis posteriorum temporum* damnationis notam inurerent. Posthæc Lutetiam reversus Aquinas anno 1253, doctorque nominatus an. 1257, tum docendo tum concionando tantam sibi famam comparavit, ut Clemens papa XI Neapolitanæ urbis archiepiscopatum illi proposuerit. Hanc verò amplissimam dignitatem, tanti oneris imparem se causatus, doctor modestissimus recusavit.

Nec minori eum quam pontifex Romanus existimatione prosecutus est D. Ludovicus, Galliarum rex, quippe qui celeberrimum hominem sæpius ad se accersivit. Noster verò Thomas, inter aulæ divitias et humanarum dignitatum fastigia, summâ semper humilitate usus, animi solitis studiis præoccupatum circumferebat. Hinc evenit ut quâdam die cum fortè novorum Manichæorum argumentis capite referto, regiæ mensæ accumberet, totâque mentis acie intentus in hanc rem hæreret, servato sat diutino silentio, mensam subitò manu percussiens in hæc verba eruperit: *Ergo conclusum est adversus Manichæos.* Tum qui ei assidebat Dominicanorum prior, loci in quo aderat virum admonuit, qui protinùs hancce mentis aberrationem sibi condonari Ludovicum supplex oravit. Rex verò, casum hujusmodi miratus, remque sibi gratam asserens, ab amanuensi regio jussit exarari argumentum, in quo ad probandum vis non exigua deprehensa est.

D. Thomas apud summos pontifices magno semper in pretio fuit, eumque Lugdunum accersivit Gregorius X, concilium huc convocare intendens, anno nempe 1274. Jam ante sedem fixerat Neapoli, quò missus anno 1272 fuerat, post habitum Florentiæ totius ordinis generale capitulum, ad quod litteras deprecatorias deferri jussit Universitas Parisiensis, enixè rogans ut ad se doctorem eximium remitteret. At Carolus, D. Ludovici frater, et Sicilia rex, cæteris omnibus prævaluit, obtinuitque ut sacram scientiam profiteretur Thomas in urbe suâ principis, cujus archiepiscopatum olim præ innatâ animi modestiâ recusaverat, eumque uncia aureâ pro annuâ pensione donavit. Inclytus verò doctor Neapolitanæ civitati se subduxit, ut Lugdunum, juxta summi pontificis mandatum, pergeret; at morbo in Campaniâ correptus est, cùmque nullum S. Dominici monasterium in propinquo occurreret, in celeberrimâ Fossæ Novæ abbatiâ ordinis Cisterciensis in Terracinæ diocesi pedem figere coactus est. Ibi animam Deo efflavit die 7 martii an. 1274, octo tantum et quadraginta annos natus, brevissimo quidem vitæ cursu peracto, si ad ejus operum multitudinem et excellentiam respiciatur. Hunc sanctorum in numerum ascripsit Joannes XXII anno 1313.

Omnes inter ævi sui scholasticos auctores qui caliginosis hæc mediæ ætatis temporibus scriperunt, primum certè locum, tum ob ratiocinii soliditatem, tum ob judicii rectitudinem necnon styli munditiam obtinet Thomas, quem jure sanè merito ipsius cœtanei *Scholæ Angelum, Doctorem Angelicum ac theologorum Aquilam* appellaverunt. Scilicet in ejus operibus summa se prodit ingenii altitudo, singularis quoque judicandi vis, necnon mira sermonis concinnitas. Sive enim divinas fidei veritates astruat, sive adversariorum placita refellat, ejus verbis addendum aliquid aut detrahendum nunquam aut rarè reperias. Quòd si addas eum in tempore quo rude informeque scientiæ solum culturâ ferè omni carebat vitam exegisse, hinc procul dubio concludas virum ingenio plus quam humano polluisse, ac divino permissu cœlitus immissum ut scholæ tenebras præclarâ luce discuteret. Tanta in eo erat dicendi facilitas, ut verba ejus variis de rebus eodem tempore disserentis exciperent scriptoque consignarent tres simul aut quatuor etiam amanuenses.

Omnia D. Thomæ opera typis sæpius recusa sunt. Commendatur potissimum Romana editio anni 1570, 17 vol. in-fol. At quædam in eâ extant ab illo non exarata, quædam verò ommissa, quæ seorsum impressa passim reperiuntur. Duæ sunt insuper ejus operum editiones aliæ: prior Antuerpiensis, duodecim complectens volumina; Parisiensis altera, 19 vol., accurate P. Nicolai elaborata. Sub ementito Thomæ nomine prodiit opus inscriptum: *Secreta alchymiae magnalia*, Colon. Agripp., 1579, in-4°, tanto certè auctore nec digna lucubratio, nec ab ipso exarata. Illi præterea tribuuntur *Commentaria in Genesim et in libros Machabæorum*, quæ D. Antoninus ab Angelico Doctore conscripta firmissimè negat. Cætera inter opera quæ sub Aquinatis nomine, nullo contradicente, circumferuntur, eminet ejus *Summa*, quæ omnium applausu existimationeque primum excepta, ad hanc usque nostram ætatem omnium ore prædicatur, omnium usu commendatur, omnium teritur manu (1).

In *Opusculis* quæ circa morales quæstiones exaravit Thomas, eadem elucet mentis perspicacitas, necnon christiana sanctissimi viri prudentia. Nec sul se disparem præstitit in *Commentariis in Psalmos, in Epistolas D. Pauli ad Romanos, ad Hebræos, et primam ad Corinthios*;

(1) Quid de stupendo hoc D. Thomæ opere sentiamus, supra, col. 9-10, pro datâ occasione prolatus enumeravimus.

idemque dicendum de *Catena aurea in Evangelia*. Quantum ad *Commentaria in cæteras Pauli Epistolas, in Isaiam, Jeremiam, Matthæum et Joannem*, ex ejus tantum doctrinâ illa excerpta sunt, et ab ipsius discipulis concinnata. Nec aliud asserendum de D. Thomæ *Sermonibus*, quos ipso concionante exceperunt scriptoque mandarunt auditores. Ejus de *sanctissimo Sacramento* Officium inter celebratissimas Breviarii Romani preces annumeratur. Mirantur omnes et ex intimis præcordiis modulantur ejus cantica, *Sacris solemniis, Verbum supernum, Pange, lingua*, ac præsertim hymnum verè angelicum, *Lauda, Sion*, in quibus tenerrimi pietatis sensus simul et castigatissimæ theologiæ vocabula nexu mirabili conjunguntur. Hic singularis vocum exquisitissimarum delectus; hic verba naturam nullo quasi conatu sequuntur; hic carminum amœna quædam series, et ad numeros suavissimos accommodata structura; adeo ut jure merito sacra hæc cantica divini tanquàm ingenii fœtus habeantur, quibus immortalis ille vir cœlesti Numinis instinctu afflatus, sanctissimum christianæ religionis mysterium condignè celebravit. Ferunt Santolium poetam dixisse omnes à se versus elucubratos cum sequenti tantum D. Thomæ strophe libenti se animo permutaturum :

*Se nascens dedit socium,
Conversens in edulium,
Se moriens in pretium,
Se regnans dat in præmium.*

D. Thomæ Aquinatis Vita à P. Tournon conscripta est, ac Parisiis impressa anno 1737, in-4°.

SUMMÆ THEOLOGICÆ

PARS PRIMA.

Prologus.

Quia catholicæ veritatis doctor non solum provecos debet instruere, sed ad eum pertinet etiam incipientes erudire (secundum illud Apostoli 1 ad Corinth. 3, 1 : *Tanquàm parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam*), propositum nostræ intentionis in hoc opere est, ea quæ ad christianam religionem pertinent, eo modo tradere secundum quod congruit ad eruditionem incipientium.

Consideravimus namque hujus doctrinæ novitios, in iis quæ à diversis scripta sunt, plurimum impediri; partim quidem propter multiplicationem inutilium quæstionum, articulorum et argumentorum; partim etiam quia ea quæ sunt necessaria talibus ad sciendum, non traduntur secundum ordinem disciplinæ, sed secundum quod requirebat librorum expositio, vel secundum quod se præbebat occasio disputandi; partim quidem quia eorundem frequens repetitio et fastidium et confusionem generabat in animis auditorum.

Hæc igitur, et alia hujusmodi evitare studentes, tentabimus cum confidentiâ divini auxilii, ea quæ ad sacram doctrinam pertinent, breviter ac dilucidè prosequi, secundum quod materia patietur.

QUÆSTIO PRIMA.

DE SACRA DOCTRINA, QUALIS SIT ET AD QUÆ SE EXTENDAT. — (*In decem articulos divisa.*)

Et ut intentio nostra sub aliquibus certis limitibus comprehendatur, necessarium est

SUMMÆ I.

primò investigare de ipsâ sacrâ doctrinâ, qualis sit, et ad quæ se extendat.

Circa quæ querenda sunt decem : 1° De necessitate hujus doctrinæ; 2° utrùm sit scientia; 3° utrùm sit una, vel plures; 4° utrùm sit speculativa, vel practica; 5° de comparatione ejus ad alias scientias; 6° utrùm sit sapientia; 7° quid sit subjectum ejus; 8° utrùm sit argumentativa; 9° utrùm uti debeat metaphoricis, vel symbolicis locutionibus; 10° utrùm Scriptura sacra hujus doctrinæ sit secundum plures sensus exponenda.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm sit necessarium præter philosophicas disciplinas aliam doctrinam haberi.* — (2-2, quæst. 2, art. 3 et 4, et 1 prol. art. 2, et 1 contra Gent., cap. 4 et 6, et Ver. quæst. 14, art. 2.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod non sit necessarium præter philosophicas disciplinas aliam doctrinam haberi. Ad ea enim quæ supra rationem sunt, homo non debet conari, secundum illud Eccli. 22 : *Altiora te ne quæsieris*. Sed ea quæ rationi subduntur, sufficienter traduntur in philosophicis disciplinis. Superfluum igitur videtur præter philosophicas disciplinas aliam doctrinam haberi.

2. Præterea, doctrina non potest esse nisi de ente; nihil enim scitur nisi verum, quod cum ente convertitur. Sed de omnibus entibus tractatur in disciplinis philosophicis, et etiam de Deo; unde quædam pars philosophiæ dicitur theologia, sive scientia divina, ut patet per philosophum in 6 Metaph. (com. 11). Non fuit igitur necessarium præter phi-

(Quinse.)

losophicas (1) disciplinas aliam doctrinam haberi.

Sed contra est quod dicitur 2 ad Timoth. 3, 16: *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum, ad justitiam.* Scriptura autem divinitus inspirata non pertinet ad philosophicas disciplinas, quæ sunt secundum rationem humanam inventæ. Utile igitur est præter philosophicas disciplinas esse aliam scientiam divinitus inspiratam.

Respondeo dicendum quod necessarium fuit ad humanam salutem esse doctrinam quamdam secundum revelationem divinam præter philosophicas disciplinas, quæ ratione humanâ investigantur. Primò quidem quia homo ordinatur ad Deum sicut ad quemdam finem, qui comprehensionem rationis excedit, secundum illud Isai. 64, 4: *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti diligentibus* (2) *te.* Finem autem oportet esse præcognitum hominibus, qui suas intentiones et actiones debent ordinare in finem. Unde necessarium fuit homini ad salutem quod ei nota fierent quædam per revelationem divinam quæ rationem humanam excedunt.

Ad ea etiam quæ de Deo ratione humanâ investigari possunt, necessarium fuit hominem instrui revelatione divinâ; quia veritas de Deo per rationem investigata, à paucis, et per longum tempus, et cum admixtione multorum errorum homini proveniret; à cuius tamen veritatis cognitione dependet tota hominis salus, quæ in Deo est. Ut igitur salus hominibus et convenientius et certius proveniat, necessarium fuit quod de divinis per divinam revelationem instruerentur. Necessarium igitur fuit præter philosophicas disciplinas, quæ per rationem investigantur, sacram doctrinam per revelationem haberi.

Ad primum ergo dicendum, quod, licet ea quæ sunt altiora hominis cognitione non sint ab homine per rationem inquirenda, sunt tamen à Deo revelata, suscipienda per fidem: unde et ibidem (Eccli. 3, 25) subditur: *Plurima supra sensum hominum ostensa sunt tibi.* Et in huiusmodi sacrâ doctrinâ consistit.

Ad secundum dicendum quod diversa ratio cognoscibilis diversitatem scientiarum inducit. Eandem enim conclusionem demonstrat astrologus, et naturalis, puta quod terra est rotunda; sed astrologus per medium mathematicum, id est, à materiâ abstractum; naturalis autem per medium circa materiam consideratum. Unde nihil prohibet de eisdem de quibus philosophicæ disciplinæ tractant, secundum quod sunt cognoscibilia lumine naturalis rationis, etiam aliam scientiam tractare, secundum quod cognoscuntur lumine divinæ revelationis. Unde theologia, quæ ad sacram doctrinam pertinet, differt, secundum genus, ab illâ theologiâ quæ pars philosophiæ ponitur.

(1) Ita edit. Rom. et Paris. Nicolai. Patav., *physi- cas*; sic etiam infra sæpius. — (2) Vulgata, *expectantibus*.

ARTICULUS II. — *Utrum sacra doctrina sit scientia.* — (3, dist. 33, quæst. 1, art. 2, quæst. 4, et 1 Sentent., prol. art. 3, quæst. 2, et Verit. quæst. 14, artic. 9, ad 4, et Boet. tract. 1, quæst. 2, art. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod sacra doctrina non sit scientia. Omnis enim scientia procedit ex principiis per se notis. Sed sacra doctrina procedit ex articulis fidei, qui non sunt per se noti, cum non ab omnibus concedantur; non enim omnium est fides, ut dicitur 2 Thessal. 3, 2. Non igitur sacra doctrina est scientia.

2. Præterea, scientia non est singularium. Sed sacra doctrina tractat de singularibus, puta de gestis Abraham, Isaac, et Jacob, et similibus. Ergo sacra doctrina non est scientia.

Sed contra est quod Augustinus dicit 14 de Trin. (cap. 1, à med.) « Huic scientiæ attribuitur illud tantummodo quo fides saluberrimamaginitur, nutritur, defenditur, roboratur. » Hoc autem ad nullam scientiam pertinet nisi ad sacram doctrinam; ergo sacra doctrina est scientia.

Respondeo dicendum, sacram doctrinam esse scientiam. Sed sciendum est, quod duplex est scientiarum genus. Quædam enim sunt quæ procedunt ex principiis notis lumine naturali intellectus, sicut arithmetica, geometria, et huiusmodi; quædam verò sunt quæ procedunt ex principiis notis lumine superioris scientiæ, sicut perspectiva procedit ex principiis notificatis per geometriam, et musica ex principiis per arithmetica notis. Et hoc modo sacra doctrina est scientia, quia procedit ex principiis notis lumine superioris scientiæ, quæ scilicet est scientia Dei et beatorum. Unde sicut musica credit principia tradita sibi ab arithmetico, ita doctrina sacra credit principia revelata sibi à Deo.

Ad primum ergo dicendum quod principia cuiuslibet scientiæ vel sunt nota per se, vel reducuntur ad notitiam superioris scientiæ; et talia sunt principia sacræ doctrinæ, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod singularia traduntur in sacrâ doctrinâ, non quia de eis principaliter tractetur, sed introducuntur tum in exemplum vitæ, sicut in scientiis moralibus, tum etiam ad declarandum auctoritatem virorum per quos ad nos revelatio divina processit, super quam fundatur sacra Scriptura, seu doctrina.

ARTICULUS III. — *Utrum sacra doctrina sit una scientia.* — (Inf. art. 4, et 1 pr., art. 2, 3 et 4, c., et 5, ad 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod sacra doctrina non sit una scientia, quia secundum Philosophum in 1 Posteriorum (tex. 43): *Una scientia est quæ est unius generis subjecti.* Creator autem, et creatura, de quibus in sacrâ doctrinâ tractatur, non continentur sub uno genere subjecti. Ergo sacra doctrina non est una scientia.

2. Præterea, in sacrâ doctrinâ tractatur de Angelis, de creaturis corporalibus, de moribus hominum. Huiusmodi autem ad diversas

scientias philosophicas pertinent. Igitur sacra doctrina non est una scientia.

Sed contra est quod sacra Scriptura de eâ loquitur sicut de unâ scientiâ; dicitur enim Sap. 10, 10: *Dedit illi scientiam sanctorum.*

Respondeo dicendum sacram doctrinam unam scientiam esse. Est enim unitas potentie et habitus consideranda secundum objectum, non quidem materialiter, sed secundum rationem formalem objecti; puta, homo, asinus, et lapis conveniunt in unâ formali ratione colorati, quod est objectum visus. Quia igitur sacra Scriptura, seu doctrina (1), considerat aliqua secundum quod sunt divinitus revelata, secundum quod dictum est art. præc., omnia quæcumque sunt divinitus revelabilia, communicant in unâ ratione formali objecti hujus scientiæ; et ideo comprehenduntur sub sacrâ doctrinâ sicut sub scientiâ unâ.

Ad primum ergo dicendum quod sacra doctrina non determinat de Deo et de creaturis ex æquo; sed de Deo principaliter, et de creaturis secundum quod referuntur ad Deum ut ad principium, vel finem. Unde unitas scientiæ non impeditur.

Ad secundum dicendum quod nihil prohibet, inferiores potentias, vel habitus, diversificari circa illas materias quæ communiter cadunt sub unâ potentiâ, vel habitu superiori, quia superior potentia, vel habitus respicit objectum sub universaliori ratione; sicut objectum sensus communis est sensibile, quod comprehendit sub se visibile et audibile; unde sensus communis, cum sit una potentia, extendit se ad omnia objecta quinque sensuum. Et similiter ea quæ in diversis scientiis philosophicis tractantur, potest sacra doctrina una existens considerare sub unâ ratione, in quantum scilicet sunt divinitus revelabilia; ut sic sacra doctrina sit velut quædam impressio divinæ scientiæ, quæ est una simplex omnium.

ARTICULUS IV. — *Utrum sacra doctrina sit scientia practica.* — (Inf. art. 5, c., et prolog., art. 3, quest. 1.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod sacra doctrina sit scientia practica. *Finis enim practica est operatio*, secundum Philosophum in 2 Metaphys. (text. 3). Sacra autem doctrina ad operationem ordinatur, secundum illud Jacob. 1, 22. *Estote factores verbi, et non auditores tantum.* Ergo sacra doctrina est practica scientia.

2. Præterea, sacra doctrina dividitur per legem veterem et novam. Lex autem pertinet ad scientiam moralem, quæ est scientia practica. Ergo sacra doctrina est scientia practica.

Sed contra, omnis scientia practica est de rebus operabilibus ab homine, ut moralis de actibus hominum, et ædificativa de edificiis. Sacra autem doctrina est principaliter de Deo, cujus magis homines sunt opera.

Non ergo est scientia practica, sed magis speculativa.

Respondeo dicendum quod sacra doctrina, ut dictum est (art. præc.), una existens se extendit ad ea quæ pertinent ad diversas scientias philosophicas, propter rationem formalem quam in diversis attendit, scilicet prout sunt divino lumine cognoscibilia; unde, licet in scientiis philosophicis alia sit speculativa, et alia practica, sacra tamen doctrina comprehendit sub se utramque, sicut et Deus eadem scientiâ se cognoscit, et ea quæ facit. Magis tamen est speculativa quàm practica, quia principaliter agit de rebus divinis quàm de actibus humanis; de quibus agit, secundum quod per eos ordinatur homo ad perfectam Dei cognitionem, in quâ æterna beatitudo consistit.

Et per hoc patet responsio ad objecta.

ARTICULUS V. — *Utrum sacra doctrina sit dignior aliis scientiis.* — (1-2, quest. 66, art. 5, ad 3, et 1 prol. art. 1, et 2 cont., c. 4, fin.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod sacra doctrina non sit dignior aliis scientiis. Certitudo enim pertinet ad dignitatem scientiæ. Sed aliæ scientiæ, de quarum principiis dubitari non potest, videntur esse certiores sacrâ doctrinâ, cujus principia, scilicet articuli fidei, dubitationem recipiunt. Aliæ igitur scientiæ videntur istâ digniores.

2. Præterea, inferioris scientiæ est à superiori accipere, sicut musicus ab arithmetico. Sed sacra doctrina accipit aliquid à philosophicis disciplinis; dicit enim Hieron. in ep. 84 (quæ incipit *Sebesium nostrum*, declinando ad fin. illius) ad Magnum, oratorem urbis Romæ, quod *doctores antiqui in tantum philosophorum doctrinis atque sententiis suos resperserunt libros, ut nescias quid in illis prius admirari debeas, eruditionem seculi, an scientiam Scripturarum.* Ergo sacra doctrina est inferior aliis scientiis.

Sed contra est quod aliæ scientiæ dicuntur ancillæ hujus, Prover. 9, 3: *Misit ancillas suas vocare ad arcem* (1).

Respondeo dicendum quod cum ista scientia, quantum ad aliquid sit speculativa, et quantum ad aliquid sit practica, omnes alias transcendit tam speculativas, quàm practicas. Speculativarum enim scientiarum una alterâ dignior dicitur tum propter certitudinem, tum propter dignitatem materie. Et quantum ad utrumque hæc scientia alias speculativas scientias excedit. Secundum certitudinem quidem, quia aliæ scientiæ certitudinem habent ex naturali lumine rationis humanæ, quæ potest errare; hæc autem certitudinem habet ex lumine divinæ scientiæ, quæ decipi non potest. Secundum dignitatem verò materie, quia ista scientia est principaliter de his quæ suâ altitudine rationem transcendunt. Aliæ verò scientiæ considerant ea tantum quæ rationi subduntur. Practicarum verò scientiarum illa dignior est, quæ ad ul-

(1) Ita codex Alcanitiensis, adnotante Thomâ Magdalénâ in Crisi Thomisticâ anno 1719 Cæsaraugustæ typis editâ. Al. docet eam doctrinam

(1) Vulgata: *Ut vocarent ad arcem.*

limiorem finem ordinatur (1), sicut civilis militari. Nam bonum exercitûs ad bonum civitatis ordinatur. Finis autem hujus doctrinæ, in quantum est practica, est beatitudo æterna, ad quam sicut ad ultimum finem ordinantur omnes alii fines scientiarum practicarum. Unde manifestum est secundum omnem modum eam digniorem esse aliis.

Ad primum ergo dicendum quod nihil prohibet id quod est certius secundum naturam, esse quoad nos minus certum propter debilitatem (2) intellectûs nostri, qui se habet ad manifestissimam naturam, sicut oculi noctuæ ad lumen solis, sicut dicitur in 2 Metaphys. Unde dubitatio quæ accidit in aliquibus circa articulos fidei, non est propter incertitudinem rei, sed propter debilitatem intellectûs humani; et tamen minimum quod potest haberi de cognitione rerum altissimarum, desiderabilius est quam certissima cognitio quæ habetur de minimis rebus, ut dicitur in 11 de Animal. (Lib. 1, de Partibus animalium, cap. 5, in princ.)

Ad secundum dicendum quod hæc scientia accipere potest aliquid à philosophicis disciplinis, non quod ex necessitate eis indigeat, sed ad majorem manifestationem eorum quæ in hæc scientiâ traduntur. Non enim accipit sua principia ab aliis scientiis, sed immediate à Deo per revelationem. Et ideo non accipit ab aliis scientiis tanquam à superioribus, sed utitur eis tanquam inferioribus, et ancillis; sicut architectonicæ utuntur subministrantibus, ut civilis militari. Et hoc ipsum quod sic utitur eis, non est propter defectum, vel insufficientiam ejus, sed propter defectum intellectûs nostri, qui ex his quæ per naturalem rationem, ex quâ procedunt aliæ scientiæ (3), cognoscuntur, facilius manu-ducitur in ea quæ sunt supra rationem, quæ in hæc scientiâ traduntur.

ARTICULUS VI. — *Utrum hæc doctrina sit sapientia.* — (1 prol., artic. 3, quæst. 3, et 2 prol. princ., et 1 cont. cap. 4, fin.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod hæc doctrina non sit sapientia. Nulla enim doctrina quæ supponit sua principia aliunde, digna est nomine sapientiæ; quia *sapientis est ordinare*, et non ordinari; 1 Metaph. (cap. 11, in procem.). Sed hæc doctrina supponit principia sua aliunde, ut ex dictis patet (art. 2 huj. quæst.). Ergo hæc doctrina non est sapientia.

2. Præterea, ad sapientiam pertinet probare principia aliarum scientiarum; unde et caput dicitur scientiarum, ut 6 Ethic. patet (cap. 7, paulò à princ.). Sed hæc doctrina non probat principia aliarum scientiarum. Ergo non est sapientia.

3. Præterea, hæc doctrina per studium acquiritur; sapientia autem per infusionem habetur; unde inter septem dona Spiritûs sancti connumeratur, ut patet Isa. 11. Ergo doctrina non est sapientia.

(1) Ita codex Alcan. Al.: *Quæ ad ulteriorem finem non ordinatur*; item: *Quæ ad altiore finem ordinatur.*

(2) Al., *debilitate.*

(3) Al. *deest scientiæ.*

Sed contra est quod dicitur Deuter. 4, 6, in principio legis: *Hæc est (1) nostra sapientia, et intellectus coram populis.*

Respondeo dicendum quod hæc doctrina maxime sapientia est inter omnes sapientias humanas, non quidem in aliquo genere tantum, sed simpliciter. Cum enim sapientis sit ordinare, et judicare; judicium autem per altiore causam de inferioribus habeatur; ille sapiens dicitur in unoquoque genere qui considerat causam altissimam illius generis; ut in genere ædificii artifex, qui disponit formam domûs, dicitur sapiens; et architecton, respectu inferiorum artificum, qui dolant ligna, vel parant lapides; unde dicitur 1 Cor. 3, 10: *Ut sapiens architectus fundamentum posui.* Et rursus in genere totius humanæ vitæ prudens sapiens dicitur, in quantum ordinat humanos actus ad debitum finem; unde dicitur Proverb. 10, 23: *Sapientia est viro prudentia.* Ille igitur qui considerat simpliciter altissimam causam totius universi, quæ Deus est, maxime sapiens dicitur; unde et sapientia dicitur esse divinorum cognitio, ut patet per Augustinum de Trinit. (Lib. 12, cap. 14, parum à princ.) Sacra autem doctrina propriissime determinat de Deo secundum quod est altissima causa; quia non solum quantum ad illud quod est per creaturas cognoscibile (quod philosophi cognoverunt), ut dicitur Rom. 1, 19: *Quod notum est Dei, manifestum est (2) illis*; sed etiam quantum ad id quod notum est sibi soli de se ipso, et aliis per revelationem communicatum. Unde sacra doctrina maxime dicitur sapientia.

Ad primum ergo dicendum quod sacra doctrina non supponit sua principia ab aliquâ scientiâ humanâ, sed à scientiâ divinâ, à quâ, sicut à summâ sapientiâ, omnis nostra cognitio (3) ordinatur.

Ad secundum dicendum quod aliarum scientiarum principia vel sunt per se nota, et probari non possunt; vel per aliquam rationem naturalem probantur in aliquâ aliâ scientiâ. Propria autem hujus scientiæ cognitio est quæ est per revelationem, non autem quæ est per naturalem rationem. Et ideo non pertinet ad eam probare principia aliarum scientiarum, sed solum judicare de eis. Quid enim in aliis scientiis invenitur veritati hujus scientiæ repugnans, totum condemnatur ut falsum. Unde dicitur 2 Corinth. 10, 4: *Consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei.*

Ad tertium dicendum, quod cum judicium ad sapientem pertineat, secundum duplicem modum judicandi, dupliciter sapientia accipitur. Contingit enim aliquem judicare uno modo per modum inclinationis, sicut qui habet habitum virtutis, rectè judicat de his quæ sunt secundum virtutem agenda, in quantum ad illa inclinatur; unde et in 10 Ethic. (cap. 5, parum ante fin. et lib. 3, cap. 4) dicitur, quod *virtuosus est mensura et regula actuum humanorum.* Alio modo per modum

(1) Vulgata, *vestra.*

(2) Vulgata, *in illis.*

(3) Numquid originatur?

cognitionis, sicut aliquis instructus in scientiâ morali posset judicare de actibus virtutis, etiamsi virtutem non haberet. Primus igitur modus judicandi de rebus divinis pertinet ad sapientiam, quæ ponitur donum Spiritûs sancti, secundum illud 1 Cor. 2, 15: *Spiritualis homo judicat omnia*, etc.; et Dionysius, cap. 12 de divin. Nom. (part. 1), dicit: *Hierotheus doctus est non solum discens, sed et patiens divina*. Secundus autem modus judicandi pertinet ad hanc doctrinam, secundum quod per studium habetur, licet ejus principia ex revelatione habeantur.

ARTICULUS VII. — *Utrum Deus sit subjectum hujus scientiæ.* — (1 prol. art. 4, et 5 Met. lect. 6)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non sit subjectum hujus scientiæ. In quâlibet enim scientiâ oportet supponere de subjecto quid est, secundum Philosophum in 1 Posteriorum (non procul à princ.); sed hæc scientia non supponit de Deo quid est; dicit enim Damascenus (lib. 3 de orthod. Fide cap. 24): *In Deo quid est, dicere impossibile est*. Ergo Deus non est subjectum hujus scientiæ.

2. Præterea, omnia quæ determinantur in aliquâ scientiâ, comprehenduntur sub subjecto illius scientiæ. Sed in sacrâ Scripturâ determinatur de multis aliis quàm de Deo, puta de creaturis, et de moribus hominum. Ergo Deus non est subjectum hujus scientiæ.

Sed contra, illud est subjectum scientiæ de quo principaliter est sermo in scientiâ. Sed in hac scientiâ principaliter fit sermo de Deo; dicitur enim theologia, quasi sermo de Deo. Ergo Deus est subjectum hujus scientiæ.

Respondeo dicendum quod Deus est subjectum hujus scientiæ. Sic enim se habet subjectum ad scientiam, sicut objectum ad potentiam, vel habitum. Propriè autem illud assignatur objectum alicujus potentie, vel habitûs, sub cujus ratione omnia referuntur ad potentiam, vel habitum; sicut homo et lapis referuntur ad visum, in quantum sunt colorata; unde coloratum est proprium objectum visûs. Omnia autem pertractantur in sacrâ doctrinâ sub ratione Dei, vel quia sunt ipse Deus, vel quia habent ordinem ad Deum ut ad principium, et finem. Unde sequitur quod Deus verè sit subjectum hujus scientiæ. Quod etiam manifestum fit ex principiis hujus scientiæ, quæ sunt articuli fidei, quæ est de Deo. Idem autem est subjectum principiorum, et totius scientiæ, cum tota scientia virtute contineatur in principiis.

Quidam verò attendentes ad ea quæ in istâ scientiâ tractantur, et non ad rationem secundum quam considerantur, assignaverunt aliter subjectum hujus scientiæ: vel res, et signa, vel opera reparationis, vel totum Christum, id est, caput et membra; de omnibus enim istis tractatur in istâ scientiâ, sed secundum ordinem ad Deum.

Ad primum ergo dicendum quod, licet de Deo non possimus scire quid est, utimur tamen in hac doctrinâ effectum ejus, vel naturæ, vel gratiæ, loco definitionis. ad ea quæ de

Deo in hac doctrinâ considerantur; sicut et in aliquibus scientiis philosophicis demonstratur aliquid de causâ per effectum, accipiendo effectum loco definitionis causæ.

Ad secundum dicendum quod omnia alia quæ determinantur in sacrâ doctrinâ, comprehenduntur sub Deo, non ut partes, vel species, vel accidentia, sed ut ordinata aliquâ qualiter ad ipsum.

ARTICULUS VIII. — *Utrum hæc doctrina sit argumentativa.* — (1 prol. art. 5, et 1 cont., cap. 3 et 8, et Boet. Trin. quæst. 3, art. 7.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod hæc doctrina non sit argumentativa. Dicit enim Ambrosius in lib. 1 de Fide cathol. (c. 5, non longè à fin.): *Tolle argumenta ubi fides quaeritur*. Sed in hac doctrinâ præcipuè fides quaeritur; unde dicitur Joan. 20, 31: *Hæc scripta sunt ut credatis*. Ergo sacra doctrina non est argumentativa.

2. Præterea, si sit argumentativa, aut argumentatur ex auctoritate, aut ex ratione. Si ex auctoritate, non videtur hoc congruere ejus dignitati; nam *locus ab auctoritate est infirmissimus* secundum Boetium (ex comm. super Topica Cic., lib. 6, non procul à fin.). Si etiam ex ratione, hoc non congruit ejus fini; quia secundum Gregorium (hom. 26 in Evang. in princ.): *Fides non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum*. Ergo sacra doctrina non est argumentativa.

Sed contra est quod dicitur ad Tit. 1, 19 de episcopo *amplectente eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrinâ sana, et eos qui contradicunt, arguere*.

Respondeo dicendum quod sicut aliæ scientiæ non argumentantur ad sua principia probanda, sed ex principiis argumentantur ad ostendendum alia in ipsis scientiis; ita hæc doctrina non argumentatur ad sua principia probanda, quæ sunt articuli fidei; sed ex eis procedit ad aliquid ostendendum, sicut Apostolus, 1 ad Cor. 15, ex resurrectione Christi argumentatur ad resurrectionem communem probandam. Sed tamen considerandum est in scientiis philosophicis, quod inferiores scientiæ nec probant sua principia, nec contra negantem principia disputant, sed hoc relinquunt superiori scientiæ; suprema verò inter eas, scilicet metaphysica, disputat contra negantem sua principia, si adversarius aliquid concedit; si autem nihil concedit, non potest cum eo disputare, potest tamenolvere rationes ipsius. Unde sacra Scriptura, cum non habeat superiorem, disputat cum negante sua principia, argumentando quidem, si adversarius aliquid concedat eorum quæ per divinam revelationem habentur; sicut per auctoritates sacræ doctrinæ disputamus contra hæreticos, et per unum articulum contra negantes alium. Si verò adversarius nihil credat eorum quæ divinitus revelantur, non remanet amplius via ad probandum articulos fidei per rationes, sed ad solvendum rationes, si quas inducit contra fidem. Cum enim fides infallibili veritati innitatur, im-

possibile autem sit de vero demonstrari contrarium, manifestum est probationes quæ contra fidem inducuntur, non esse demonstrationes, sed solubilia argumenta.

Ad primum ergo dicendum quòd, licet argumenta rationis humanæ non habeant locum ad probandum quæ fidei sunt, tamen ex articulis fidei hæc doctrina ad alia argumentatur, ut dictum est (in corp. art.).

Ad secundum dicendum quòd argumentari ex auctoritate est maximè proprium hujus doctrinæ, eò quòd principia hujus doctrinæ per revelationem habentur. Et sic oportet quòd credatur auctoritati eorum quibus revelatio facta est. Nec hoc derogat dignitati hujus doctrinæ; nam, licet locus ab auctoritate quæ fundatur super ratione humanâ sit infirmissimus, locus tamen ab auctoritate quæ fundatur super revelatione divinâ, est efficacissimus. Utitur tamen sacra doctrina etiam ratione humanâ, non quidem ad probandum fidem (quia per hoc tolleretur meritum fidei), sed ad manifestandum aliqua alia quæ traduntur in hac doctrinâ. Cùm igitur gratia non tollat naturam, sed perficiat, oportet quòd naturalis ratio subserviat fidei, sicut et naturalis inclinatio voluntatis subsequitur charitati. Unde et Apostolus dicit 2 ad Cor. 10, 5: *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*. Et inde est quòd etiam auctoritatibus philosophorum sacra doctrina utitur, ubi per rationem naturalem veritatem cognoscere potuerunt, sicut Paulus, Act. 17, 28, inducit verbum Arati, dicens: *Sicut et quidam poetarum vestrorum dixerunt: Genus Dei sumus*. Sed tamen sacra doctrina hujusmodi auctoritatibus utitur quasi extraneis argumentis, et probabilibus. Auctoritatibus autem canonicæ Scripturæ utitur propriè et ex necessitate argumentando; auctoritatibus autem aliorum doctorum Ecclesiæ quasi arguendo ex propriis, sed probabiliter. Innititur enim fides nostra revelationi Apostolis et Prophetis factæ, qui canonicos libros scripserunt, non autem revelationi, si qua fuit aliis doctoribus facta. Unde dicit Augustinus in epistolâ ad Hieronymum 19, cap. 1, prop. fin.: *Solis eis Scripturarum libris qui canonici appellantur, didici hunc timorem, honoremque deferre, ut nullum auctorem eorum in scribendo aliquid errasse firmissimè credam. Alios autem ita lego, ut quantūlibet sanctitate, doctrinæque præpollent, non idèò verò putam, quòd ipsi ita senserunt (vel scripserunt)*.

ARTICULUS IX.—*Utrum sacra Scriptura debeat uti metaphoris.*—(1 prol. art. 5, et dist. 34, quæst. 3, art. 1 et 2, et 3 cont., cap. 150, et Trin. art. 8, et quodl. 4, quæst. 1, et opusc. 60, cap. 11, fin.)

Ad nonum sic proceditur. 1. Videtur quòd sacra Scriptura non debeat uti metaphoris. Illud enim quod est proprium infimæ doctrinæ, non videtur competere huic scientiæ, quæ inter alias tenet locum supremum, ut jam dictum est (art. præc.). Procedere autem per similitudines varias, et representationes, est proprium poeticæ, quæ est infima

inter omnes doctrinas. Ergo hujusmodi similitudinibus uti non est conveniens huic scientiæ.

2. Præterea, hæc doctrina videtur esse ordinata ad veritatis manifestationem; unde et manifestatoribus ejus præmium promittitur. Eccli. 24, 21: *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt*. Sed per hujusmodi similitudines veritas occultatur. Non ergo convenit huic doctrinæ divina tradere sub similitudine corporalium rerum.

3. Præterea, quânto aliquæ creaturæ sunt sublimiores, tantò magis ad divinam similitudinem accedunt. Si igitur aliquæ ex creaturis transsumerentur ad Deum, tunc oporteret talem transumptionem maximè fieri ex sublimioribus creaturis, et non ex infimis; quod tamen in Scripturis frequenter invenitur.

Sed contra est quod dicitur Osee 12, 10: *Ego visionem multiplicavi eis, et in manibus Prophetarum assimilavi sum*. Tradere autem aliquid sub similitudine, est metaphoricum. Ergo ad sacram doctrinam pertinet uti metaphoris.

Respondeo dicendum quòd conveniens est sacra Scripturæ divina et spiritualia sub similitudine corporalium tradere. Deus enim omnibus providet, secundum quod competit eorum naturæ. Est autem naturale homini ut per sensibilia ad intelligibilia veniat; quia omnis nostra cognitio à sensu initium habet. Unde convenienter in sacra Scripturâ traduntur nobis spiritualia sub metaphoris corporalium; et hoc est quod dicit Dionysius, 2 cap. cælestis Hierarch. (circa med.): *Impossibile est nobis aliter lucere divinum radium, nisi varietate sacrorum velaminum circumvelatum*. Convenit etiam sacra Scripturæ, quæ communiter omnibus proponitur, secundum illud ad Rom. 1, 14: *Sapientibus et insipientibus debitor sum*, ut spiritualia sub similitudinibus corporalium proponantur, ut saltem vel sic rudes eam capiant, qui ad intelligibilia secundum se capienda non sunt idonei.

Ad primum ergo dicendum quòd poetica (1) utitur metaphoris propter representationem; representatio enim naturaliter homini delectabilis est. Sed sacra doctrina utitur metaphoris propter necessitatem et utilitatem, sicut jam dictum est (in corp. art.).

Ad secundum dicendum quòd radius divinæ revelationis non destruitur propter figuras sensibiles, quibus circumvelatur, ut dicit Dionysius, cap. 11 cæl. Hierar.; sed remanet in suâ veritate, ut mentes, quibus sit revelatio, non permittat in similitudinibus permanere, sed eleve eas ad cognitionem intelligibilem, et per eos quibus revelatio facta est, alii etiam circa hæc instruantur. Unde ea quæ in uno loco Scripturæ traduntur sub metaphoris, in aliis locis expressius exponuntur. Et ipsa etiam occultatio figurarum utilis est ad exercitium studiosorum, et contra irrisiones infidelium; de quibus dicitur Matth. 7, 6: *Nolite sanctum dare canibus*.

Ad tertium dicendum quòd, sicut docet (1) Ita cit. cod., aliis adstipulantibus. Al., poæa.

Dionysius, cap. 11 cœl. Hierar., non multum remotè ante med., magis est conveniens quòd divina in Scripturis tradantur sub figuris vilium corporum quàm corporum nobilium. Et hoc propter tria. Primò quia propter hoc magis liberatur humanus animus ab errore. Manifestum enim apparet quòd hæc secundum proprietatem non dicuntur de divinis; quòd posset esse dubium, si sub figuris nobilium corporum describerentur divina, maximè apud illos qui nihil aliud à corporibus nobilibus excogitare noverunt. Secundò quia hic modus convenientior est cognitioni quàm de Deo habemus in hac vitâ. Magis enim manifestatur nobis de ipso quid non est, quàm quid est; et idèò similitudines illarum rerum quæ magis elongantur à Deo, veriores nobis faciunt æstimationem; quòd sit supra illud quod de Deo dicimus, vel cogitamus. Tertiò quia per hujusmodi, divina magis occultantur indignis.

ARTICULUS X. — Utrum sacra Scriptura sub una litterâ habeat plures sensus.— (Quodl. 7, quæst. 6, art. 1, 2 et 3, et Pot. quæst. 4, art. 1, et 4 dist. 21, quæst. 1, art. 2, quæst. 1, ad 3, et Gal. 4, lect. 6, Corinth. 3).

Ad decimum sic proceditur. 1. Videtur quòd sacra Scriptura sub una litterâ non habeat plures sensus, qui sunt historicus vel litteralis, allegoricus, tropologicus sive moralis, et anagogicus. Multiplicitas enim sensuum in una scripturâ parit confusionem, et deceptionem, et tollit arguendi firmitatem; unde ex multiplicibus propositionibus non procedit argumentatio; sed secundum hoc aliquæ fallaciæ assignantur. Sacra autem Scriptura debet esse efficax ad ostendendam veritatem absque omni fallaciâ. Ergo non debent in eâ sub una litterâ plures sensus tradi.

2. Præterea, Augustinus dicit in lib. de Utilitate credendi, cap. 3, circ. princ., quòd *Scriptura quæ Testamentum velus vocatur, quadripartitâ traditur, scilicet secundum historiam, secundum ætiologiam, secundum analogiam, secundum allegoriam*. Quæ quidem quatuor à quatuor prædictis videntur esse aliena omnino. Non igitur convenièns videtur quòd eadem littera sacræ Scripturæ secundum quatuor sensus prædictos exponatur.

3. Præterea, præter prædictos sensus invenitur sensus parabolicus, qui inter illos sensus quatuor non continetur.

Sed contra est quod dicit Gregorius, 20 Moral. cap. 1, circâ med.: *Sacra Scriptura omnes scientias ipso locutionis suæ more transcendit; quia uno eodem sermone, dum narrat gestum (1), prædit mysterium*.

Respondeo dicendum quòd auctor sacræ Scripturæ est Deus, in cujus potestate est ut non solum voces ad significandum accomodat (quod etiam homo facere potest), sed etiam res ipsas. Et idèò cum in omnibus scientiis voces significant, hoc habet proprium ista scientia quòd ipsæ res significatæ per voces etiam significant aliquid. Illa ergo prima significatio quâ voces significant res, pertinet

ad primum sensum, qui est sensus historicus, vel litteralis. Illa verò significatio quâ res significatæ, per voces, iterum res alias significant, dicitur sensus spiritualis, qui super litteralem fundatur, et eum supponit.

Hic autem sensus spiritualis trifariâ dividitur. Sicut enim dicit Apostolus ad Hebr. 7: *Lex vetus figura est novæ legis; et ipsa nova lex*, ut dicit Dionysius in eccles. Hierar., cap. 5, part. 1, *est figura futuræ gloriæ*. In novâ etiam lege ea quæ in capite sunt gesta, sunt signa eorum quæ nos agere debemus. Secundum ergo quòd ea quæ sunt veteris legis, significant ea quæ sunt novæ legis, est sensus allegoricus; secundum verò quòd ea quæ in Christo sunt facta, vel in iis quæ Christum significant, sunt signa eorum quæ nos agere debemus, est sensus moralis; prout verò significant ea quæ sunt in æternâ gloriâ, est sensus anagogicus. Quia verò sensus litteralis est quem auctor intendit, auctor autem sacræ Scripturæ Deus est, qui omnia simul suo intellectu comprehendit; *Non est inconveniens*, ut dicit Augustinus, 12 Confes. (elicitur ex cap. 18, 19, 20, 24, et 31), *si etiam secundum litteralem sensum in una litterâ Scripturæ plures sint sensus*.

Ad primum ergo dicendum quòd multiplicitas horum sensuum non facit æquivocationem, aut aliam speciem multiplicatis; quia, sicut jam dictum est (in corp. art.), sensus isti non multiplicantur propter hoc quòd una vox multa significet, sed quia ipsæ res significatæ per voces aliarum rerum possunt esse signa.

Et ita etiam nulla confusio sequitur in sacrâ Scripturâ, cum omnes sensus fundentur super unum, scilicet litteralem, ex quo solo potest trahi argumentum, non autem ex iis quæ secundum allegoriam dicuntur, ut dicit Augustinus in epist. cont. Vincentium Donatistam, quæ est 48 circa med. Non tamen ex hoc aliquid deperit sacræ Scripturæ, quia nihil sub spirituali sensu continetur fidei necessarium quod Scriptura per litteralem sensum alicubi manifestè non tradat.

Ad secundum dicendum quòd illa tria, historia, ætiologia, analogia, ad unum litteralem sensum pertinent; nam historia est, ut ipse Augustinus exponit (loc. dicto in argum.), cum simpliciter aliquid proponitur; ætiologia verò, cum causa dicti assignatur, sicut cum Dominus assignavit causam quare Moyses permisit licentiam repudiandi uxores, scilicet propter duritiam cordis ipsorum, Matth. 19. Analogia verò est cum veritas unius Scripturæ ostenditur veritatì alterius non repugnare. Sola autem allegoria inter illa quatuor pro tribus spiritualibus sensibus ponitur, sicut et Hugo de Sancto Victore sub sensu allegorico etiam anagogicum comprehendit, ponens in 3 suarum Sententiarum solum tres sensus, scilicet historicum, allegoricum et tropologicum. (Id habet in prol. lib. 4 de Sacram., cap. 4.

Ad tertium dicendum, quòd sensus parabolicus sub litterali continetur; nam per voces significatur aliquid propriè, et aliquid figurativè. Nec est litteralis sensus ipsa fi-

(1) Al., *textum*.

gura, sed id quod est figuratum. Non enim cum Scriptura nominat Dei brachium, est litteralis sensus quod in Deo sit membrum hujusmodi corporale; sed id quod per hoc membrum significatur, scilicet virtus operativa; in quo patet quod sensui litterali sacræ Scripturæ nunquam potest subesse falsum.

QUÆSTIO II.

DE DEO, AN DEUS SIT.

Quia igitur principalis intentio hujus sacræ doctrinæ est Dei cognitionem tradere, et non solum secundum quod in se est, sed etiam secundum quod est principium rerum, et finis earum, et specialiter rationalis creaturæ, ut ex dictis est manifestum (art. 7, quæst. præced.); ad hujus doctrinæ expositionem intendentes, 1° tractabimus de Deo; 2° de motu rationalis creaturæ in Deum; 3° de Christo, qui secundum quod homo, via est nobis tendendi in Deum.

Consideratio autem de Deo tripartita erit: 1° considerabimus ea quæ ad essentiam divinam pertinent; 2° ea quæ pertinent ad distinctionem personarum; 3° ea quæ pertinent ad processum creaturarum ab ipso.

Circa essentiam verò divinam, 1° considerandum est, an Deus sit; 2° quomodo sit, vel potius quomodo non sit; 3° considerandum erit de his quæ ad operationem ipsius pertinent, scilicet de scientiâ, de voluntate et potentiâ.

Circa primum quærentur tria, 1° utrum Deum esse sit per se notum; 2° utrum sit demonstrabile; 3° an Deus sit.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum Deum esse sit per se notum.* — (1, dist. 3, quæst. 1, art. 2, et 3 cont. cap. 10 et 11, et Ver., quæst. 10, art. 12, et Pot., quæst. 7, art. 2, ad 2.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Deum esse sit per se notum. Illa enim nobis dicuntur per se nota quorum cognitio nobis naturaliter inest, sicut patet de primis principiis. Sed, sicut dicit Damascenus in princ. lib. 1 de Fide orthod., cap. 1 et 3, *omnibus cognitio existendi Deum naturaliter est inserta*. Ergo Deum esse est per se notum.

2. Præterea, illa dicuntur esse per se nota quæ statim cognitis terminis cognoscuntur: quod Philosophus attribuit primis demonstrationis principiis in 1 Post., cap. 2. Scito enim quid est totum, et quid pars, statim scitur quod omne totum majus est suâ parte. Sed intellecto quid significet hoc nomen *Deus*, statim habetur, quod Deus est. Significatur enim hoc nomine id quo majus significari non potest: majus autem est quod est in re et intellectu, quam quod est in intellectu tantum: unde cum intellecto hoc nomine *Deus*, statim sit in intellectu, sequitur etiam quod sit in re. Ergo Deum esse est per se notum.

3. Præterea, veritatem esse est per se notum, quia qui negat veritatem esse, concedit veritatem non esse; si enim veritas non est, verum est veritatem non esse; si autem est aliquid verum, oportet quod veritas sit. Deus autem est ipsa veritas; Joan. 14, 6: *Ego sum via, veritas et vita*. Ergo Deum esse est per se notum.

Sed contra nullus potest cogitare oppositum ejus quod est per se notum, ut patet per Philosophum in 4 Metaphys., text. 9, et 1 Post., text. ult. ad med. illius, et text. 5, circa fin., circa prima demonstrationis principia. Cogitari autem potest oppositum ejus quod est Deum esse, secundum illud psal. 52, 1: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus*. Ergo Deum esse non est per se notum.

Respondeo dicendum quod contingit aliquid esse per se notum dupliciter. Uno modo secundum se, et non quoad nos, alio modo secundum se, et quoad nos. Ex hoc enim aliqua propositio est per se nota, quod prædicatum includitur in ratione subjecti, ut: Homo est animal; nam animal est de ratione hominis. Si igitur notum sit omnibus de prædicato, et de subjecto quid sit, propositio illa erit omnibus per se nota; sicut patet in primis demonstrationum principiis, quorum termini sunt quædam communia, quæ nullus ignorat, ut ens, et non ens, totum, et pars, et similia. Si autem apud aliquos notum non sit de prædicato, et subjecto quid sit; propositio quidem, quantum in se est, erit per se nota, non tamen apud illos qui prædicatum et subjectum propositionis ignorant. *Et ideo contingit*, ut dicit Boetius in lib. de Hebdom., (cujus tit. est: *An omne quod est, sit bonum*, circa princip. illius), *quod quædam sunt communes animi conceptiones, et per se notæ apud sapientes tantum, ut incorporalia in loco non esse*. Dico ergo quod hæc propositio, *Deus est*, quantum in se est, per se nota est; quia prædicatum est idem cum subjecto. Deus enim est suum esse, ut infra patebit, quæst. 3, artic. 4. Sed quia nos non scimus de Deo quid est, non est nobis per se nota, sed indiget demonstrari per ea quæ sunt magis nota quoad nos, et minus nota quoad naturam, scilicet per effectus.

Ad primum ergo dicendum quod cognoscere Deum esse in aliquo communi sub quâdam confusione, est nobis naturaliter insertum, in quantum scilicet Deus est hominis beatitudo; homo enim naturaliter desiderat beatitudinem; et quod naturaliter desideratur ab homine, naturaliter cognoscitur ab eodem. Sed hoc non est simpliciter cognoscere Deum esse, sicut cognoscere venientem, non est cognoscere Petrum, quamvis sit Petrus veniens; multi enim perfectum hominis bonum, quod est beatitudo, existimant divitias; quidam verò voluptates, quidam autem aliquid aliud.

Ad secundum dicendum quod fortè ille qui audit hoc nomen *Deus*, non intelligit significari aliquid, quo majus cogitari non possit, cum quidam crediderint Deum esse corpus. Dato etiam quod quilibet intelligat hoc nomine *Deus* significari hoc quod dicitur, scilicet illud quo majus cogitari non potest; non tamen propter hoc sequitur, quod intelligat id quod significatur per nomen, esse in rerum naturâ, sed in apprehensione intellectus tantum. Nec potest argui, quod sit in re, nisi daretur quod sit in re aliquid quo majus cogitari non potest; quod non est datum aponentibus Deum non esse.

Ad tertium dicendum quòd veritatem esse in communi, est per se notum, sed primam veritatem esse, hoc non est per se notum quoad nos.

ARTICULUS II. — *Utrum Deum esse sit demonstrabile.* — (1 cont. cap. 12, 13 et 14, et Pot. qu. 7, art. 3, ad 6, et opusc. 2, cap. 3.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deum esse non sit demonstrabile. Deum enim esse est articulus fidei. Sed ea quæ sunt fidei, non sunt demonstrabilia, quia demonstratio facit scire; fides autem de non apparentibus est, ut patet per Apostolum ad Hebræos 11. Ergo Deum esse non est demonstrabile.

2. Præterea, medium demonstrationis est quòd quid est. Sed de Deo non possumus scire quid est, sed solum quid non est, ut dicit Damascenus, lib. 1 de orthod. Fide, cap. 4. Ergo non possumus demonstrare Deum esse.

3. Præterea, si demonstraretur Deum esse, hoc non esset nisi ex effectibus ejus. Sed effectus ejus non sunt proportionati ei, cum ipse sit infinitus, et effectus finiti; finiti autem ad infinitum non est proportio. Cum ergo causa non possit demonstrari per effectum sibi non proportionatum, videtur quòd Deum esse non possit demonstrari.

Sed contra est quod Apostolus dicit ad Rom. 1, 20: *Invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Sed hoc non esset, nisi per ea quæ facta sunt, posset demonstrari Deum esse; primum enim quod oportet intelligi de aliquo, est, an sit.

Respondeo dicendum quòd duplex est demonstratio. Una quæ est per causam, et dicitur *propter quid*, et hæc est per priora simpliciter; alia est per effectum, et dicitur demonstratio *quia*, et hæc est per ea quæ sunt priora quoad nos. Cum enim effectus aliquis nobis est manifestior quàm sua causa, per effectum procedimus ad cognitionem causæ. Ex quolibet autem effectu potest demonstrari propriam causam ejus esse, si tamen ejus effectus sint magis noti quoad nos; quia cum effectus dependeat à causâ, posito effectu, necesse est causam præexistere. Unde Deum esse secundum quòd non est per se notum quoad nos, demonstrabile est per effectus nobis notos.

Ad primum ergo dicendum quòd Deum esse, et alia hujusmodi, quæ per rationem naturalem, nota possunt esse de Deo, ut dicitur Rom. 1, non sunt articuli fidei, sed præambula ad articulos. Sic enim fides præsupponit cognitionem naturalem, sicut gratia naturam, et ut perfectio perfectibile; nihil tamen prohibet illud quod secundum se demonstrabile est, et scibile, ab aliquo accipi ut credibile, qui demonstrationem non capit.

Ad secundum dicendum quòd cum demonstratur causa per effectum, necesse est uti effectu loco definitionis causæ ad probandum causam esse; et hoc maxime contingit in Deo, quia ad probandum aliquid esse, necesse est accipere pro medio quid significet nomen, non autem quod quid est, quia quæstio *quid est*, sequitur quæstionem *an est*.

Nomina autem Dei imponuntur ab effectibus, ut postea ostendetur (quæst. 13, art. 1), unde demonstrando Deum esse per effectum, accipere possumus pro medio, quid significet hoc nomen Deus.

Ad tertium dicendum quòd per effectus non proportionatos causæ non potest perfecta cognitio de causâ haberi, sed tamen ex quocumque effectu potest manifestè nobis (1) demonstrari causam esse, ut dictum est (in corp. artic.), et sic ex effectibus Dei potest demonstrari Deum esse, licet per eos non perfectè possimus eum cognoscere secundum suam essentiam.

ARTICULUS III. — *Utrum Deus sit.* — (1, dist. 8, quæst. 1, art. 1, et 1 cont. cap. 13, et opusc. 3, cap. 3, et Verit. quæst. 1, art. 3, 7, et Pot. 4, art. 7.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non sit. Quia si unum contrariorum fuerit infinitum, totaliter destruetur aliud. Sed hoc intelligitur in hoc nomine *Deus*, scilicet quòd sit quoddam bonum infinitum. Si ergo Deus esset, nullum malum inveniretur. Invenitur autem malum in mundo. Ergo Deus non est.

2. Præterea, quod potest compleri per pauciora principia, non fit per plura. Sed videtur quòd omnia quæ apparent in mundo, possunt compleri per alia principia, supposito quòd Deus non sit; quia ea quæ sunt naturalia, reducuntur in principium quod est natura; ea verò quæ sunt à proposito, reducuntur in principium quod est ratio humana, vel voluntas. Nulla igitur necessitas est ponere Deum esse.

Sed contra est quod dicitur Exod. 3, 14, ex personâ Dei: *Ego sum qui sum.*

Respondeo dicendum quòd Deum esse, quinque viis probari potest.

Prima autem et manifestior via est quæ sumitur ex parte motus. Certum est enim, et sensu constat, aliqua moveri in hoc mundo. Omne autem quod movetur, ab alio movetur; nihil enim movetur nisi secundum quod est in potentiâ ad illud ad quod movetur; movet autem aliquid, secundum quod est actu; movere enim nihil aliud est quàm educere aliquid de potentiâ in actum. De potentiâ autem non potest aliquid reduci in actum nisi per aliquod ens in actu; sicut calidum in actu, ut ignis, facit lignum, quod est calidum in potentiâ, esse actu calidum, et per hoc movet, et alterat ipsum. Non autem est possibile, ut idem sit simul in actu et potentiâ secundum idem, sed solum secundum diversa; quod enim est calidum in actu, non potest simul esse calidum in potentiâ, sed est simul frigidum in potentiâ. Impossibile est ergo quòd secundum idem, et eodem modo, aliquid sit movens, et motum, vel quòd moveat se ipsum. Omne ergo quod movetur, oportet ab alio moveri. Si ergo id à quo movetur, moveatur, oportet et ipsum ab alio moveri, et illud ab alio. Hic autem non est procedere in infinitum, quia sic non esset aliquod primum movens, et per consequens nec aliquod aliud

(1) Al.: *Ex quocumque effectu manifesto nobis, etc.*

movens, quia moventia secunda non movent nisi per hoc quod sunt mota à primo movente, sicut baculus non movet, nisi per hoc quod est motus à manu. Ergo necesse est devenire ad aliquod primum movens, quod à nullo movetur; et hoc omnes intelligunt Deum.

Secunda via est ex ratione causæ efficientis. Invenimus enim in istis sensibilibus esse ordinem causarum efficientium; nec tamen invenitur, nec est possibile, quod aliquid sit causà efficiens sui ipsius, quia sic esset prius se ipso, quod est impossibile. Non autem est possibile quod in causis efficientibus procedatur in infinitum, quia in omnibus causis efficientibus ordinatis primum est causa medii, et medium est causa ultimi, sive media sint plura, sive unum tantum. Remotà autem causà, removetur effectus. Ergo si non fuerit primum in causis efficientibus, non erit ultimum, nec medium. Sed si procedatur in infinitum in causis efficientibus, non erit prima causa efficiens, et sic non erit nec effectus ultimus, nec causæ efficientes mediæ; quod patet esse falsum. Ergo est necesse ponere aliquam causam efficientem primam, quam omnes Deum nominant.

Tertia via est sumpta ex possibili et necessario, quæ talis est: Invenimus enim in rebus quædam quæ sunt possible esse, et non esse, cum quædam inveniantur generari, et corrumpi, et per consequens possible esse, et non esse. Impossibile est autem omnia quæ sunt talia, semper esse, quia quod possibile est non esse, quandoque non est. Si igitur omnia sunt possible non esse, aliquando nihil fuit in rebus. Sed si hoc est verum, etiam nunc nihil esset, quia quod non est, non incipit esse, nisi per aliquid quod est. Si igitur nihil fuit ens, impossibile fuit quod aliquid inciperet esse; et sic modò nihil esset; quod patet esse falsum. Non ergo omnia entia sunt possible, sed oportet aliquid esse necessarium in rebus. Omne autem necessarium vel habet causam suæ necessitatis aliunde, vel non habet. Non est autem possibile quod procedatur in infinitum in necessariis, quæ habent causam suæ necessitatis, sicut nec in causis efficientibus, ut probatum est (in isto art.). Ergo necesse est ponere aliquid quod sit per se necessarium, non habens causam necessitatis aliunde, sed quod est causa necessitatis aliis; quod omnes dicunt Deum.

Quarta via sumitur ex gradibus qui in rebus inveniuntur. Invenitur enim in rebus aliquid magis et minus bonum, et verum, et nobile, et sic de aliis hujusmodi. Sed magis et minus dicuntur de diversis, secundum quod appropinquant diversimodè ad aliquid quod maxime est; sicut magis calidum est quod magis appropinquat maxime calido. Est igitur aliquid quod est verissimum, et optimum, et nobilissimum, et per consequens maxime ens. Nam quæ sunt maxime vera, sunt maxime entia, ut dicitur 2 Metaphys. (text. 4). Quod autem dicitur maxime tale in aliquo genere, est causa omnium quæ sunt illius generis; sicut ignis, qui est maxime calidus, est causa omnium calidorum, ut in eodem libro dicitur (text. eod.). Ergo est ali-

quid quod omnibus entibus est causa esse, et bonitatis, et cujuslibet perfectionis; et hoc dicimus Deum.

Quinta via sumitur ex gubernatione rerum. Videmus enim quod aliqua quæ cognitione carent, scilicet corpora naturalia, operantur propter finem; quod apparet ex hoc quod semper, aut frequentius eodem modo operantur, ut consequantur id quod est optimum. Unde patet quod non à casu, sed ex intentione perveniunt ad finem. Ea autem quæ non habent cognitionem, non tendunt in finem nisi directa ab aliquo cognoscente, et intelligente, sicut sagitta à sagittante. Ergo est aliquid intelligens, à quo omnes res naturales ordinantur ad finem; et hoc dicimus Deum.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut dicit Augustinus in Enchir. (cap. 11, circa princ.): *Deus cum sit summè bonus, nullo modo sineret aliquid mali esse in operibus suis, nisi esset adeò omnipotens, et bonus, ut bene faceret etiam de malo.* Hoc ergo ad infinitam Dei bonitatem pertinet, ut esse permittat mala, et ex eis eliciat bona.

Ad secundum dicendum quod cum natura propter determinatum finem operetur ex directione alicujus superioris agentis, necesse est ea quæ à naturâ fiunt, etiam in Deum reducere sicut in primam causam. Similiter etiam quæ ex proposito fiunt, oportet reducere in aliquam altiore causam, quæ non sit ratio, et voluntas humana; quia hæc mutabilia sunt, et defectibilia; oportet autem omnia mobilia et deficere possible, reduci in aliquod primum principium immobile, et per se necessarium, sicut ostensum est (in corp. art.).

QUESTIO III.

DE DEI SIMPLICITATE. — (In octo articulos divisa.)

Cognito de aliquo an sit, inquirendum restat quomodò sit, ut sciatur de eo quid sit. Sed quia de Deo scire non possumus quid sit, sed quid non sit, non possumus considerare de Deo, quomodò sit, sed potius quomodò non sit.

1º Ergo considerandum est, quomodò non sit; 2º quomodò à nobis cognoscatur; 3º quomodò nominetur.

Potest autem ostendi de Deo, quomodò non sit, removendo ab eo ea quæ ei non conveniunt, utpote compositionem, motum, et alia hujusmodi.

1º Ergo inquiretur de simplicitate ipsius, per quam removetur ab eo compositio. Et quia simplicia in rebus corporalibus sunt imperfecta, et partes, 2º inquiretur de perfectione ipsius; 3º de infinitate ejus; 4º de immutabilitate; 5º de unitate.

Circa primum quærentur octo: 1º (1) Utrùm Deus sit corpus; 2º utrùm sit in eo compositio formæ et materiæ; 3º utrùm sit in eo compositio quidditatis sive essentiae, vel naturæ et subjecti; 4º utrùm sit in eo com-

(1) Mss. Alcan., *utrùm Deus sit corpus quod componitur ex partibus quantitatis.*

positio quæ est ex essentiâ, et esse; 5° utrùm sit in eo compositio generis, et differentiæ; 6° utrùm sit in eo compositio subjecti et accidentis; 7° utrùm sit quorumque modo compositus, vel totaliter simplex; 8° utrùm veniat in compositionem cum aliis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm Deus sit corpus.*

— (1 cont. cap. 20, et lib. 2, cap. 3, princ., et lib. 4, cap. 11, et opusc. 2, cap. 16 et 17.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus sit corpus. Corpus enim est quod habet trinam dimensionem. Sed sacra Scriptura attribuit Deo trinam dimensionem; dicitur enim Job. 9, 18: *Excelsior celo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognoscet? longior terrâ mensura ejus; et latior mari.* Ergo Deus est corpus.

2. Præterea, omne figuratum est corpus, cum figura sit qualitas circa quantitatem. Sed Deus videtur esse figuratus, cum scriptum sit Gen. 1, 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; figura enim imago dicitur, secundum illud Hebr. 1, 3: *Cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*, id est, imago. Ergo Deus est corpus.

3. Præterea, omne quod habet partes corporeas, est corpus. Sed Scriptura attribuit Deo partes corporeas; dicitur enim Job. 40, 4: *Si habes brachium ut Deus*; et in psalm. 33, 16, et 117, 16: *Oculi Domini super justos*; et: *Dextera Domini fecit virtutem.* Ergo Deus est corpus.

4. Præterea, situs non convenit nisi corpori. Sed ea quæ ad situm pertinent, in Scripturis dicuntur de Deo: dicitur enim Isa. 6, 1: *Vidimus dominum sedentem*; et Isa. 3, 13: *Stat ad judicandum Dominus.* Ergo Deus est corpus.

5. Præterea, nihil potest esse terminus localis à quo vel ad quem, nisi sit corpus, vel aliquid corporeum. Sed Deus in Scripturâ dicitur esse terminus localis, ut ad quem, secundum illud psal. 33, 6: *Accedite ad eum, et illuminamini*; ut à quo, secundum illud Jerem. 17, 13: *Recedentes à te in terrâ scribentur.* Ergo Deus est corpus.

Sed contra est quod dicitur Joan. 4, 24: *Spiritus est Deus.*

Respondeo dicendum absolute, Deum non esse corpus; quod tripliciter ostendi potest.

Primo quidem quia nullum corpus movet non motum, ut patet inducendo per singula. Ostensum est autem supra, quæst. 2, art. 3, quod Deus est primum movens immobile. Unde manifestum est quod Deus non est corpus.

Secundo quia necesse est id quod est primum ens, esse in actu, et nullo modo in potentia. Licet enim in uno et eodem, quod exit de potentia in actum, prius sit tempore potentia quam actus, simpliciter tamen actus prior est potentia, quia quod est in potentia, non reducitur in actum nisi per ens actu. Ostensum est autem supra, quæst. præced., art. 3, quod Deus est primum ens. Impossibile est igitur quod in Deo sit aliquid in potentia. Omne autem corpus est in potentia, quia continuum, in quantum hujusmodi, divisibile est in infinitum. Impossibile est igitur Deum esse corpus.

Tertio quia Deus est id quod est nobilissimum in entibus, ut ex dictis patet, quæst. præc., art. 3. Impossibile est autem aliquod corpus esse nobilissimum in entibus, quia corpus aut est vivum, aut non vivum. Corpus autem vivum, manifestum est quod est nobilius corpore non vivo; corpus autem vivum non vivit in quantum corpus, quia sic omne corpus viveret. Oportet igitur quod vivat per aliquid aliud, sicut corpus nostrum vivit per animam. Illud autem per quod vivit corpus, est nobilius quam corpus. Impossibile est igitur Deum esse corpus.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut supra dictum est, quæst. 1, art. 9, sacra Scriptura tradit nobis spiritualia et divina sub similitudinibus corporalium; unde cum trinam dimensionem Deo attribuit, sub similitudine quantitatis corporeæ, quantitatem virtutalem ipsius designat; utpote per profunditatem, virtutem ad cognoscendum occulta; per altitudinem, excellentiam virtutis super omnia; per longitudinem, durationem sui esse; per latitudinem, affectum dilectionis ad omnia. Vel, ut dicit Dionysius, cap. 9 de div. Nom., parum à med.: *Per profunditatem Dei, intelligitur incomprehensibilitas ipsius essentiæ; per longitudinem, processus virtutis ejus omnia penetrantis; per latitudinem verò, superextensio ejus ad omnia, in quantum scilicet sub ejus protectione omnia continentur.*

Ad secundum dicendum quod homo dicitur esse ad imaginem Dei, non secundum corpus, sed secundum id quo homo excellit alia animalia; unde, postquam dictum est Genes. 1, 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, sequitur, *ut præsit piscibus maris, etc.* Excellit autem homo omnia animalia quantum ad rationem et intellectum; unde secundum intellectum et rationem, quæ sunt incorporea, homo est ad imaginem Dei.

Ad tertium dicendum quod partes corporeæ attribuuntur Deo in Scripturis ratione suorum actuum secundum quandam similitudinem; sicut actus oculi est videre; unde oculus de Deo dictus significat virtutem ejus ad videndum modo intelligibili, non sensibili; et simile est de aliis partibus.

Ad quartum dicendum quod etiam ea quæ ad situm pertinent, non attribuuntur Deo nisi secundum quandam similitudinem, sicut dicitur sedens propter suam immobilitatem, et auctoritatem, et stans propter suam fortitudinem ad debellandum omne quod adversatur ei.

Ad quintum dicendum, quod ad Deum non acceditur passibus corporalibus, cum ubique sit, sed affectibus mentis; et eodem modo ab eo receditur; et sic accessus et recessus sub similitudine localis motus designant spirituales affectus.

ARTICULUS II. — *Utrùm in Deo sit compositio formæ et materiæ.* — (1 cont. cap. 12 et 26, et opusc. 2, cap. 9.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod in Deo sit compositio formæ et materiæ. Omne enim quod habet animam, est compositum ex materia et formâ, quia anima est

forma corporis. Sed Scriptura attribuit animam Deo; introducit enim ad Hebr. 10, 38, ex personā Dei: *Justus autem meus ex fide vivit; quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ*. Ergo Deus est compositus ex materiā et formā.

2. Præterea, ira, gaudium, et hujusmodi sunt passionēs conjuncti, ut dicitur 1 de Anima, text. 12 et 14 et 15. Sed hujusmodi attribuantur Deo in Scripturā; dicitur enim in psalm. 105, 40: *Iratus furore Dominus in populum suum*. Ergo Deus ex materiā et formā est compositus.

3. Præterea, materia est principium individuationis. Sed Deus videtur esse individuum, non enim de multis prædicatur. Ergo est compositus ex materiā et formā.

Sed contra, omne compositum ex materiā et formā est corpus; quantitas enim dimensiona est quæ primò inhæret materiæ. Sed Deus non est corpus, ut ostensum est art. præced. Ergo Deus non est compositus ex materiā et formā.

Respondeo dicendum quod impossibile est in Deo esse materiam.

Primò quidem quia materia est id quod est in potentiā. Ostensum est autem, quæst. 2, art. 3, quod Deus est purus actus, non habens aliquid de potentialitate. Unde impossibile est quod Deus sit compositus ex materiā et formā.

Secundò quia omne compositum ex materiā et formā est perfectum et bonum per suam formam; unde oportet quod sit bonum per participationem, secundum quod materia participat formam. Primum autem quod est bonum, et optimum, quod Deus est, non est bonum per participationem; quia bonum per essentiam prius est bono per participationem. Unde impossibile est quod Deus sit compositus ex materiā et formā.

Tertiò quia unumquodque agens agit per suam formam; unde secundum quod aliquid se habet ad suam formam, sic se habet ad hoc quod sit agens. Quod igitur primum est, et per se agens, oportet quod sit primò et per se forma. Deus autem est primum agens, cum sit prima causa efficiens, ut ostensum est quæst. præc., art. 3. Est igitur per essentiam suam forma, et non compositus ex materiā et formā.

Ad primum ergo dicendum quod anima attribuitur Deo per similitudinem actūs; quod enim volumus aliquid nobis, ex animā nostrā est; unde illud dicitur esse placitum animæ Dei quod est placitum voluntati ipsius.

Ad secundum dicendum quod ira et hujusmodi attribuantur Deo secundum similitudinem effectūs; quia enim proprium est irati punire, ejus punitio ira metaphorice vocatur.

Ad tertium dicendum quod formæ quæ sunt receptibiles in materiā, individuuntur per materiam, quæ non potest esse in alio, cum sit primum subjectum substans; forma verò quantum est de se, nisi aliquid aliud impediatur, recipi potest à pluribus. Sed illa forma quæ non est receptibilis in materiā, sed est per se subsistens, ex hoc ipso individuatur quod non potest recipi in alio; et hu-

jusmodi forma est Deus; unde non sequitur quod habeat materiam.

ARTICULUS III. — *Utrum sit idem Deus quod sua essentia vel natura.* — (1 cont., cap. 21 et 45, et opusc. 3, cap. 10.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod non sit idem Deus quod sua essentia, vel natura. Nihil enim est in se ipso. Sed essentia vel natura Dei, quæ est Deitas, dicitur esse in Deo. Ergo videtur quod Deus non sit idem quod sua essentia, vel natura.

2. Præterea, effectus assimilatur suæ causæ, quia omne agens agit sibi simile. Sed in rebus creatis non est idem suppositum quod sua natura; non enim idem est homo quod sua humanitas. Ergo nec Deus est idem quod sua Deitas.

Sed contra, de Deo dicitur, quod est vita, et non solum quod est vivens, ut patet Joan. 14, 6: *Ego sum via, veritas, et vita*. Sicut autem se habet vita ad viventem, ita Deitas ad Deum. Ergo Deus est ipsa Deitas.

Respondeo dicendum quod Deus est idem quod sua essentia, vel natura. Ad ejus intellectum, sciendum est quod in rebus compositis ex materiā et formā necesse est quod differant natura vel essentia, et suppositum; quia essentia vel natura comprehendit in se illa tantum quæ cadunt in definitione speciei; sicut humanitas comprehendit in se ea quæ cadunt in definitione hominis; his enim homo est homo, et hoc significat humanitas, hoc scilicet quo modo est homo. Sed materia individualis cum accidentibus omnibus individuans ipsam non cadit in definitione speciei; non enim cadunt in definitione hominis hæc carnes, et hæc ossa, aut albedo, vel nigredo, vel aliqua hujusmodi; unde hæc carnes, et hæc ossa, et accidentia designantia hanc materiam non concluduntur in humanitate, et tamen in eo quod est homo, includuntur; unde id quod est homo, habet in se aliquid quod non habet humanitas; et propter hoc non est totaliter idem homo, et humanitas; sed humanitas significatur ut pars formalis hominis, quia principia definitiva habent se formaliter respectu materiæ individuantis. In his verò quæ non sunt composita ex materiā et formā, in quibus individuatō non est per materiam individualement, id est, per hanc materiam, sed ipsæ formæ per se individuuntur, oportet quod ipsæ formæ sint supposita subsistentia, unde in eis non differt suppositum et natura. Et sic cum Deus non sit compositus ex materiā et formā, ut ostensum est art. præc., oportet quod Deus sit sua Deitas, sua vita, et quidquid aliud sic de Deo prædicatur.

Ad primum ergo dicendum quod de rebus simplicibus loqui non possumus, nisi per modum compositorum, à quibus cognitionem accipimus; et ideò de Deo loquentes utimur nominibus concretis, ut significemus ejus subsistentiam, quia apud nos non subsistunt nisi composita; et utimur nominibus abstractis, ut significemus ejus simplicitatem. Quod ergo dicitur Deitas, vel vita, vel aliquid hujusmodi esse in Deo, referendum est ad diversitatem quæ est in acceptione intellectus

nostri, et non ad aliquam diversitatem rei.

Ad secundum dicendum quòd effectus Dei imitantur ipsum non perfectè, sed secundum quòd possunt; et hoc ad defectum imitationis pertinet, quòd id quòd est simplex et unum, non potest representari nisi per multa; et sic accidit in eis compositio, ex qua provenit quòd in eis non est idem suppositum quòd natura.

ARTICULUS IV. — *Utrum in Deo sit idem essentia et esse.* — (1, dist. 8, q. 1, art. 1, et 1 cont., c. 22 et 25, et lib. 2, cap. 52, et lib. 4, cap. 2, et Pot. quest. 7, art. 2, et quodl. 3, quest. 3, et opusc. 2, cap. 11, 12 et 109.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd in Deo non sit idem essentia, et esse. Si enim hoc sit, tunc ad esse divinum nihil additur. Sed esse cui nulla sit additio, est esse commune, quòd de omnibus prædicatur. Sequitur ergo quòd Deus sit ens commune prædicabile de omnibus. Hoc autem est falsum secundum illud Sap. 14, 21: *Incommunicabile nomen ignis et lapidibus imposuerunt.* Ergo esse Dei non est ejus essentia.

2. Præterea, de Deo scire possumus an sit, ut supra dictum est, quest. 2, art. 2 ad 3. Non autem possumus scire quid sit. Ergo non est idem esse Dei, et quòd quid est ejus, sive quidditas, vel natura.

Sed contra est quòd Hilarius dicit in 7 de Trinit., non longè à pr.: *Esse non est accidens in Deo, sed subsistens veritas.* Id ergo quòd subsistit in Deo, est suum esse.

Respondeo dicendum quòd Deus non solum est sua essentia, ut ostensum est art. præc., sed etiam suum esse; quòd quidem multipliciter ostendi potest.

Primo quidem quia quidquid est in aliquo, quòd est præter essentiam ejus, oportet esse causatum vel à principiis essentiae; sicut accidentia propria consequentia speciem, ut risibile consequitur hominem, et causatur ex principiis essentialibus speciei; vel ab aliquo exteriori, sicut calor in aqua causatur ab igne. Si igitur ipsum esse rei sit aliud ab ejus essentia, necesse est quòd esse illius rei vel sit causatum ab aliquo exteriori, vel à principiis essentialibus ejusdem rei. Impossibile est autem quòd esse sit causatum tantum ex principiis essentialibus rei, quia nulla res sufficit quòd sit sibi causa essendi, si habeat esse causatum. Oportet ergo quòd illud cujus esse est aliud ab essentia sua, habeat esse causatum ab alio. Hoc autem non potest dici de Deo, quia Deum dicimus esse primam causam efficientem. Impossibile est ergo quòd in Deo sit aliud esse, et aliud ejus essentia.

Secundo quia esse est actualitas omnis formæ, vel naturæ; non enim bonitas, vel humanitas significatur in actu, nisi prout significamus eam esse. Oportet igitur quòd ipsum esse comparatur ad essentiam, quæ est aliud ab ipso, sicut actus ad potentiam. Cum igitur in Deo nihil sit potentiale, ut ostensum est supra, quest. 2, art. 3, sequitur quòd non sit aliud in eo essentia quàm suum esse. Sua igitur essentia est suum esse.

Tertiò quia sicut illud quòd habet ignem,

et non est ignis, est ignitum per participationem; ita illud quòd habet esse, et non est esse, est ens per participationem. Deus autem est sua essentia, ut ostensum est, art. 3 hujus quest. Si igitur non sit suum esse, erit ens per participationem, et non per essentiam. Non ergo erit primum ens, quòd absurdum est dicere. Est igitur Deus suum esse, et non solum sua essentia.

Ad primum ergo dicendum, quòd aliquid cui non sit additio, potest intelligi dupliciter. Uno modo, ut de ratione ejus sit quòd non fiat ei additio; sicut de ratione animalis irrationalis est ut sit sine ratione. Alio modo intelligitur aliquid cui non sit additio, quia non est de ratione ejus quòd sibi fiat additio, sicut animal commune est sine ratione, quia non est de ratione animalis communis ut habeat rationem, sed nec de ratione ejus est ut careat ratione. Primo igitur modo, esse sine additione est esse divinum; secundo modo esse sine additione est esse commune.

Ad secundum dicendum quòd esse dupliciter dicitur. Uno modo significat actum essendi; alio modo significat compositionem propositionis, quam anima advenit conjungens prædicatum subjecto. Primo igitur modo accipiendo esse, non possumus scire esse Dei, sicut nec ejus essentiam, sed solum secundo modo. Scimus enim, quòd hæc propositio, quam formamus de Deo, cum dicimus, *Deus est*, vera est; et hoc scimus ex ejus effectibus, ut supra dictum est, quest. 2, art. 2.

ARTICULUS V. — *Utrum Deus sit in genere aliquo.* — (1, dist. 8, quest. 4, et d. 19, quest. 4, art. 2, et 1 contra, c. 17 et 25, et Pot. quest. 7, art. 3, et opusc. 2, cap. 12.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus sit in genere aliquo. Substantia enim est ens per se subsistens. Hoc autem maxime convenit Deo. Ergo Deus est in genere substantiæ.

2. Præterea, unumquodque mensuratur per aliquid sui generis, sicut longitudo per longitudinem, et numeri per numerum. Sed Deus est mensura omnium substantiarum, ut patet per Commentatorem 10 Metaphysic. Ergo Deus est in genere substantiæ.

Sed contra, genus est prius secundum intellectum eo quòd genere continetur. Sed nihil est prius Deo nec secundum rem, nec secundum intellectum. Ergo Deus non est in aliquo genere.

Respondeo dicendum quòd aliquid est in genere dupliciter; uno modo simpliciter, et propriè, sicut species, quæ sub genere continetur; alio modo per reductionem, sicut principia, et privationes; sicut punctum et unitas reducuntur ad genus quantitatis sicut principia; cæcitas autem et omnis privatio reducuntur ad genus sui habitus. Neutro autem modo Deus est in genere. Quòd enim non possit esse species alicujus generis, tripliciter ostendi potest.

Primo quidem quia species constituitur ex genere, et differentiâ; semper autem id à quo sumitur differentia constituens speciem, se

habet ad illud unde sumitur genus, sicut actus ad potentiam; animal enim sumitur à naturâ sensitivâ per modum concretionis, hoc enim dicitur animal quod naturam sensitivam habet; rationale verò sumitur à naturâ intellectivâ, quia rationale est quod naturam intellectivam habet; intellectivum autem comparatur ad sensitivum sicut actus ad potentiam; et similiter manifestum est in aliis. Unde cùm in Deo non adjungatur potentia actui, impossibile est quòd sit in genere tantquam species.

Secundò quia cùm esse Dei sit ejus essentia, ut ostensum est art. præc., si Deus esset in aliquo genere, oporteret quòd genus ejus esset ens; nam genus significat essentiam rei, cùm prædicetur in eo quod quid est. Ostendit autem Philosophus in 3 Metaph., text. 10, quòd ens non potest esse genus alicujus; omne enim genus habet differentias, quæ sunt extra essentiam generis; nulla autem differentia posset inveniri quæ esset extra ens, quia non ens non potest esse differentia. Unde relinquitur quòd Deus non sit in genere.

Tertiò quia omnia quæ sunt in genere uno, communicant in quidditate, vel essentiâ generis, quod prædicatur de eis in eo quod quid est; differunt autem secundum esse; non enim idem est esse hominis, et equi, nec hujus hominis, et illius hominis, et sic oportet quòd quæcumque sunt in genere, differant in eis esse, et quod quid est, id est, essentia. In Deo autem non differunt, ut ostensum est artic. præc. Unde manifestum est quòd Deus non est in genere sicut species.

Ex hoc patet quòd non habet genus, neque differentias, neque est definitio ipsius, neque demonstratio, nisi per effectum; quia definitio est ex genere, et differentia; demonstrationis autem medium est definitio.

Quod autem Deus non sit in genere per reductionem ut principium, manifestum est ex eo quòd principium, quod reducitur in aliquod genus, non se extendit ultrâ genus illud; sicut punctum non est principium nisi quantitatis continuæ, et unitas quantitatis discretæ. Deus autem est principium totius esse, ut infra ostendetur qu. 44, art. 1; unde non continetur in aliquo genere sicut principium.

Ad primum ergo dicendum quòd substantiæ nomen non significat hoc solùm quod est per se esse, quia hoc quod est esse, non potest per se esse genus, ut ostensum est in corp. art.; sed significat essentiam, cui competit sic esse, id est, per se esse, quod tamen esse non est ipsa ejus essentia; et sic patet quòd Deus non est in genere substantiæ.

Ad secundum dicendum quòd objectio illa procedit de mensurâ proportionatâ; hanc enim oportet esse homogeneam mensurato. Deus autem non est mensura proportionata alicui; dicitur tamen mensura omnium ex eo quòd unumquodque tantùm habet de esse, quantum ei appropinquat.

ARTICULUS VI. — *Utrum in Deo sint aliqua accidentia.* — (1, dist. 8, qu. 4, art. 3, et 1 cont., cap. 23 et 31, et Pot. qu. 7, art. 4, et opusc. 2, cap. 12, 23, 57, 65, et 66.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd

in Deo sint aliqua accidentia. *Substantia enim nulli est accidens*, ut dicitur in 1 Physic., text. 27 et 30. Quod ergo in uno est accidens, non potest in alio esse substantia; sicut probatur, quòd calor non sit forma substantialis ignis, quia in aliis est accidens. Sed sapientia, virtus, et hujusmodi, quæ in nobis sunt accidentia, Deo attribuantur. Ergo et in Deo sunt accidentia.

2. Præterea, in quolibet genere est unum primum. Multa autem sunt genera accidentium. Si igitur prima illorum generum non sunt in Deo, erunt multa prima extra Deum; quod est inconveniens.

Sed contra, omne accidens in subjecto est. Deus autem non potest esse subjectum, quia *forma simplex non potest esse subjectum*, ut dicit Boetius in lib. de Trinit. (ante med.). Ergo in Deo non potest esse accidens.

Respondeo dicendum, quòd secundum præmissa, manifestè apparet quòd in Deo accidens esse non potest.

Primò quidem, quia subjectum comparatur ad accidens sicut potentia ad actum; subjectum enim secundum accidens est aliquo modo in actu; esse autem in potentia omnino removetur à Deo, ut ex prædictis patet, qu. 2, art. 3.

Secundò, quia Deus est suum esse. Sed, ut Boetius dicit in lib. de Heb., licet id quod est aliquid aliud possit habere adjunctum, tamen ipsum esse nihil aliud adjunctum habere potest; sicut quod est calidum, potest habere aliquid extraneum quàm calidum, ut albedinem, sed ipse calor nihil habet præter calorem.

Tertiò, quia omne quod est per se, prius est eo quod est per accidens. Unde cùm Deus sit simpliciter primum ens, in eo non potest esse aliquid per accidens. Sed nec accidentia per se in eo esse possunt, sicut risibile est per se accidens hominis, quia hujusmodi accidentia causantur ex principiis subjecti. In Deo autem nihil potest esse causatum, cùm sit causa prima. Unde relinquitur quòd in Deo nullum sit accidens.

Ad primum ergo dicendum quòd virtus et sapientia non univocè dicuntur de Deo, et de nobis, ut infra patebit, qu. 13, art. 5. Unde non sequitur quòd accidentia sint in Deo sicut in nobis.

Ad secundum dicendum quòd cùm substantia sit prior accidentibus, principia accidentium reducuntur in principia substantiæ sicut in priora; quamvis Deus non sit primum contentum in genere substantiæ, sed primum extra omne genus respectu totius esse.

ARTICULUS VII. — *Utrum Deus sit omnino simplex.* — (1, dist. 8, qu. 4, art. 1, et 1 cont., cap. 16, 18, et Pot. qu. 2, art. 1, et opusc. 2, cap. 9 et 25, et de Causis, cap. 21.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non sit omnino simplex. Ea enim quæ sunt à Deo, imitantur ipsum; unde à primo ente sunt omnia entia, et à primo bono sunt omnia bona. Sed in rebus quæ sunt à Deo, nihil est omnino simplex. Ergo Deus non est omnino simplex.

2. Præterea, omne quod est melius, Deo

attribuendum est. Sed apud nos composita sunt meliora simplicibus, sicut corpora mixta elementis, et animalia suis partibus. Ergo non est dicendum quòd Deus sit omninò simplex.

Sed contra est quòd Augustinus dicit 4 de Trin., cap. 6 et 7, quòd *Deus verè et summè simplex est.*

Respondeo dicendum, quòd Deum omninò esse simplicem, multipliciter potest esse manifestum. Primò quidem per supradicta art. præc. Cùm enim in Deo non sit compositio neque quantitativarum partium, quia corpus non est; neque compositio formæ et materiæ; neque in eo sit aliud natura, et suppositum; neque aliud essentia, et esse; neque in eo sit compositio generis, et differentiæ; neque subjecti, et accidentis; manifestum est quòd Deus nullo modo compositus est, sed est omninò simplex.

Secundò, quia omne compositum est posterius suis componentibus, et dependens ex eis; Deus autem est primum ens, ut supra ostensum est, qu. 2, art. 3.

Tertiò, quia omne compositum causam habet: quæ enim secundùm se diversa sunt, non conveniunt in aliquod unum nisi per aliquam causam adunantem ipsa; Deus autem non habet causam, ut supra ostensum est, eodem art. nunc proximè cit. qu., cùm sit prima causa efficiens.

Quartò, quia in omni composito oportet esse potentiam et actum; quod in Deo non est, quia vel una partium est actus respectu alterius, vel saltem omnes partes sunt sicut in potentiâ respectu totius.

Quintò, quia omne compositum est aliquid quod non convenit alicui suarum partium. Et quidem in totis dissimilium partium manifestum est; nulla enim partium hominis est homo, neque aliqua partium pedis est pes. In totis verò similium partium, licet aliquid quod dicitur de toto, dicatur de parte, sicut pars aeris est aer, et aquæ aqua; aliud tamen dicitur de toto quod non convenit alicui partium; non enim si tota aqua est bicubita, est pars ejus. Sic igitur in omni composito est aliquid quod non est ipsum. Hoc autem etsi possit dici de habente formam, quòd scilicet habeat aliquid quod non est ipsum; puta in albo est aliquid quod non pertinet ad rationem albi; tamen in ipsâ formâ nihil est alienum. Unde cùm Deus sit ipsa forma, vel potius ipsum esse, nullo modo compositus esse potest. Et hanc rationem tangit Hilarius 7 de Trin. dicens: Deus, qui virtus est, ex infirmis non continetur; neque qui lux est, ex obscuris coaptatur.

Ad primum ergo dicendum quòd ea quæ sunt à Deo, imitantur ipsum, sicut causata primam causam. Est autem hoc de ratione caveati quòd sit aliquo modo compositum, quia ad minus esse ejus est aliud quàm quod quid est, ut infra patebit, qu. 4, art. 3, arg. 3.

Ad secundum dicendum quòd apud nos composita sunt meliora simplicibus, quia perfectio bonitatis creaturæ non invenitur in uno simplici, sed in multis; sed perfectio divinæ bonitatis invenitur in uno simplici, ut infra ostendetur, qu. 4, art. 1, et qu. 6 art. 2.

ARTICULUS VIII. — *Utrum Deus in compositionem aliorum veniat.* — (1, dist. 8, qu. 3, art. 2, et cont. Gent. lib. 1, cap. 17, 27, 28, et qu. 21, de Verit. art. 6, et qu. 16 de Malo, art. 2, et op. 21, cap. 12, 18 et 24.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus in compositionem aliorum veniat. Dicit enim Dionysius 4 cap. celest. Hierar., non remotè à pr.: *Esse omnium est, quæ super esse est, Deitas.* Sed esse omnium intrat compositionem uniuscujusque. Ergo Deus in compositionem aliorum venit.

2. Præterea, Deus est forma. Dicit enim Augustinus in lib. de Ver. Dom., serm. 33 sup. illud: *In principio erat Verbum*, cap. 2, circ. med., quòd *Verbum Dei, quod est Deus, est forma quædam non formata.* Sed forma est pars compositi. Ergo est pars alicujus compositi.

3. Præterea, quæcumque sunt, et nullo modo differunt, sunt idem. Sed Deus, et materia prima, sunt, et nullo modo differunt. Ergo penitus sunt idem. Sed materia prima intrat compositionem rerum. Ergo et Deus. Probatio mediæ. Quæcumque differunt, aliquibus differentiis differunt, et ita oportet ea esse composita. Sed Deus et materia prima sunt omninò simplicia. Ergo nullo modo differunt.

Sed contra est quòd dicit Dionysius, 2 cap. de div. Nom., parum à princ., quòd *neque tactus est ejus, scilicet Dei, neque alia quædam ad partes commiscendas communio.*

Secundò, præterea dicitur in libro de Causis, inter op. Aristot., prop. 6, quòd *causa prima regit omnes res, præterquam quòd commisceatur eis.*

Respondeo dicendum, quòd circa hoc fuerunt tres errores. Quidam enim posuerunt, quòd Deus esset anima mundi, ut patet per Augustinum in lib. 7 de Civit. Dei, cap. 6, et ad hoc etiam reducitur quod quidam dixerunt, Deum esse animam primi cæli. Alii autem dixerunt, Deum esse principium formale omnium rerum; et hæc dicitur fuisse opinio Almaricianorum. Tertius error fuit Davidis de Dinando, qui stultissimè posuit Deum esse materiam primam. Omnia enim hæc manifestam continent falsitatem; neque est possibile Deum aliquo modo in compositionem alicujus venire, nec sicut principium formale, nec sicut principium materiale.

Primò quidem quia supra diximus, quæst. 2, art. 3, Deum esse primam causam efficientem. Causa autem efficiens cum formâ rei factæ non incidit in idem numero, sed solum in idem specie; homo enim generat hominem. Materia verò cum causâ efficiente non incidit in idem numero, nec in idem specie; quia hoc est in potentiâ, illud verò in actu.

Secundò quia cùm Deus sit prima causa efficiens, ejus est primò et per se agere; quod autem venit in compositionem alicujus, non est primò et per se agens, sed magis compositum: non enim manus agit, sed homo per manum, et ignis calefacit per calorem. Unde Deus non potest esse pars alicujus compositi.

Tertiò, quia nulla pars compositi potest esse simpliciter prima in entibus, neque etiam

materia et forma, quæ sunt primæ partes compositorum; nam materia est in potentiâ, potentia autem est posterior actu simpliciter, ut ex dictis patet, qu. 3, art. 1. Forma autem quæ est pars compositi, est forma participata. Sicut autem participans est posterius eo quod est per essentiam, ita et ipsum participatum; sicut ignis in ignitis est posterior eo quod est per essentiam. Ostensum est autem, quæst. 2, art. 3, quod Deus est primum ens simpliciter.

Ad primum ergo dicendum quod Deitas dicitur esse omnium effectivè, et exemplariter, non autem per essentiam.

Ad secundum dicendum quod verbum est forma exemplaris, non autem forma, quæ est pars compositi.

Ad tertium dicendum quod simplicia non differunt aliquibus aliis differentiis; hoc enim compositorum est; homo enim et equus differunt rationali et irrationali differentiis; quæ quidem differentiæ non differunt amplius ab invicem aliis differentiis: unde si fiat vis in verbo, non propriè dicuntur differre, sed diversa esse. Unde secundum Philosophum 10 Metaph. (text. 24 et 25), *diversum absolutè dicitur, sed omne differens aliquo differt*. Unde si fiat vis in verbo, materia prima et Deus non differunt, sed sunt diversa se ipsis; unde non sequitur quod sint idem.

QUÆSTIO IV.

DE DEI PERFECTIONE. — (in tres articulos divisa.)

Post considerationem divinæ simplicitatis, de perfectione ipsius Dei dicendum est. Et quia unumquodque, secundum quod perfectum est, sic dicitur bonum, primò agendum est de perfectione divinâ, secundò de ejus bonitate.

Circa primum quæruntur tria, 1° utrùm Deus sit perfectus; 2° utrùm Deus sit universaliter perfectus, omnium in se perfectiones habens; 3° utrùm creaturæ similes Deo dici possint.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm Deus sit perfectus.* — (1 cont., cap. 28, et Ver. quæst. 2, art. 3 et 13.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod esse perfectum non conveniat Deo. Perfectum enim dicitur quasi totaliter factum. Sed Deo non convenit esse factum. Ergo nec esse perfectum.

2. Præterea, Deus est primum rerum principium. Sed principia rerum videntur esse imperfecta; semen enim est principium animalium, et plantarum. Ergo Deus est imperfectus.

3. Præterea, ostensum est supra, quæst. præc., art. 4, quod essentia Dei est ipsum esse. Sed ipsum esse videtur esse imperfectissimum, cum sit communissimum, et recipiens omnium additiones. Ergo Deus est imperfectus.

Sed contra est quod dicitur Matth. 5, 48: *Estote perfecti, sicut et Pater vester celestis perfectus est.*

Respondeo dicendum quod, sicut Philosophus narrat 12 Metaph., text. 40, quidam

antiqui philosophi, scilicet Pythagorici, et Leucippus (1), non attribuerunt optimum et perfectissimum primo principio. Cujus ratio est, quia philosophi antiqui consideraverunt principium materiale tantum; primum autem principium materiale imperfectissimum est. Cum enim materia, in quantum hujusmodi, sit in potentiâ, oportet quod primum principium materiale sit maximè in potentiâ, et ita maximè imperfectum. Deus autem ponitur primum principium, non materiale, sed in genere causæ efficientis; et hoc oportet esse perfectissimum; sicut enim materia, in quantum hujusmodi, est in potentiâ; ita agens, in quantum hujusmodi, est in actu: unde primum principium activum oportet maximè esse in actu, et per consequens maximè esse perfectum; secundum hoc enim dicitur aliquid esse perfectum, secundum quod est actu: nam perfectum dicitur cui nihil deest secundum modum suæ perfectionis.

Ad primum ergo dicendum, quod, sicut dicit Gregorius, 5 Moral., cap. 26 et 29, *balbutiendo, ut possumus, excelsa Dei resonamus, quod enim factum non est, perfectum propriè dici non potest*. Sed quia in his quæ fiunt, tunc dicitur esse aliquid perfectum, cum de potentiâ educitur in actum, transsumitur hoc nomen *perfectum* ad significandum omne illud cui non deest esse in actu, sive hoc habeat per modum perfectionis, siye non.

Ad secundum dicendum quod principium materiale, quod apud nos imperfectum invenitur, non potest esse simpliciter primum, sed præceditur ab alio perfecto. Nam semen, licet sit principium animalis generati ex semine, tamen habet ante se animal, vel plantam, unde deciditur. Oportet enim ante id quod est in potentiâ, esse aliquid in actu, cum ens in potentiâ non reducat in actum nisi per aliquod ens in actu.

Ad tertium dicendum, quod ipsum esse est perfectissimum omnium; comparatur enim ad omnia ut actus; nihil enim habet actualitatem, nisi in quantum est; unde ipsum esse est actualitas omnium rerum, et etiam ipsarum formarum; unde non comparatur ad alia sicut recipiens ad receptum, sed magis sicut receptum ad recipiens; cum enim dico esse hominis, vel equi, vel cujuscumque alterius, ipsum esse consideratur ut formale, et receptum, non autem ut illud cui competit esse.

ARTICULUS II. — *Utrùm in Deo sint perfectiones omnium rerum.* — (3, dist. 2, art. 2 et 3, et 1 cont., cap. 28 et 31, et lib. 2, cap. 2, et opusc. 2, cap. 21, 22, 28 et 33.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod in Deo non sint perfectiones omnium rerum. Deus enim simplex est, ut ostensum est (quæst. præc., art. 7). Sed perfectiones rerum sunt multæ, et diversæ. Ergo in Deo non sunt omnes perfectiones rerum.

2. Præterea, opposita non possunt esse in eodem. Sed perfectiones rerum sunt oppositæ: unaquæque enim res perficitur per suam differentiam sociificam; differentiæ au-

(1) Al., *Speusippus*.

tem, quibus dividitur genus, et constituuntur species, sunt oppositæ. Cum ergo opposita non possint simul esse in eodem, videtur quod non omnes rerum perfectiones sint in Deo.

3. Præterea, vivens est perfectius quam ens, et sapiens quam vivens. Ergo et vivere est perfectius quam esse, et sapere quam vivere. Sed essentia Dei est ipsum esse. Ergo non habet in se perfectionem vitæ, et sapientiæ, et alias hujusmodi perfectiones.

Sed contra est quod dicit Dionysius, cap. 3, de divin. Nomin., parum ante med. lect. 2, quod *Deus in und existentid omnia præhabet.*

Respondeo dicendum quod in Deo sunt perfectiones omnium rerum; unde et dicitur universaliter perfectus, quia non deest ei aliqua nobilitas quæ invenitur in aliquo genere, ut dicit Commentator in 5 Metaph., text. 21. Et hoc quidem ex duobus considerari potest.

Primo quidem per hoc quod quidquid perfectionis est in effectu, oportet inveniri in causâ effectivâ vel secundum eandem rationem, si sit agens univocum, ut homo generat hominem; vel eminentiori modo, si sit agens æquivocum, sicut in sole est similitudo eorum quæ generantur per virtutem solis. Manifestum est enim quod effectus præexistit virtute in causâ agente; præexistere autem in virtute causæ agentis, non est præexistere imperfectiori modo, sed perfectiori; licet præexistere in potentiâ causæ materialis sit præexistere imperfectiori modo; eo quod materia, in quantum hujusmodi, est imperfecta; agens verò, in quantum hujusmodi, est perfectum. Cum ergo Deus sit prima causa effectiva rerum, oportet omnium rerum perfectiones præexistere in Deo secundum eminentiorem modum. Et hanc rationem tangit Dionysius cap. 5 de divin. Nomin., à med. lect. 1, dicens de Deo, quod *non quidem hoc est, hoc autem non est; sed omnia est, ut omnium causa.*

Secundo verò ex hoc quod supra ostensum est, quæst. 3, art. 4, quod Deus est ipsum esse per se subsistens; ex quo oportet quod totam perfectionem essendi in se contineat. Manifestum est enim quod si aliquod calidum non habeat totam perfectionem calidi, hoc idè est, quia calor non participatur secundum perfectam rationem; sed, si calor esset per se subsistens, non posset ei aliquid deesse de virtute caloris. Unde cum Deus sit ipsum esse subsistens, nihil de perfectione essendi potest ei deesse. Omnium autem perfectiones pertinent ad perfectionem essendi; secundum hoc enim aliqua perfecta sunt, quod aliquo modo esse habent; unde sequitur quod nullius rei perfectio Deo desit. Et hanc etiam rationem tangit Dionysius, 5 cap. de div. Nom., à med. lect. 1, dicens, quod *Deus non quodam modo est existens; sed simpliciter, et incircumscrip̃tè totum in se ipso uniformiter esse præcipit*; et postea subdit, quod *ipse est esse subsistentibus.*

Ad primum ergo dicendum quod sicut sol, ut dicit Dionysius, 5 cap. de div. Nom., à med. lect. 2, *sensibilium substantias, et qualitates multas, et differentes, ipse unus existens,*

et uniformiter lucendo, in se ipso uniformiter præcipit; ita multò magis in causâ omnium necesse est præexistere omnia secundum naturalem unionem: et sic quæ sunt diversa, et opposita in se ipsis, in Deo præexistunt ut unum, absque detrimento simplicitatis ipsius.

Et per hoc patet solutio ad secundum.

Ad tertium dicendum quod, sicut in eod. cap. idem Dionysius dicit, licet ipsum esse sit perfectius quam vita, et ipsa vita quam ipsa sapientia, si considerentur secundum quod distinguuntur ratione, tamen vivens est perfectius (1) quam ens tantum; quia vivens etiam est ens, et sapiens est ens, et vivens. Licet igitur ens non includat in se vivens, et sapiens, quia non oportet quod illud quod participat esse, participet ipsum secundum omnem modum essendi; tamen ipsum esse Dei includit in se vitam, et sapientiam; quia nulla de perfectionibus essendi potest deesse ei quod est ipsum esse subsistens.

ARTICULUS III. — *Utrum aliqua creatura possit esse similis Deo.* (2, dist. 3, qu. 1, art. 1, et 1 cont., cap. 29, et lib. 2, cap. 2, et Ver. qu. 2, art. 12, et Pot. quæst. 7, art. 7.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod nulla creatura possit esse similis Deo. Dicitur enim in psalmo 85, 8: *Non est similis tui in diis, Domine.* Sed inter omnes creaturas excellentiores sunt quæ dicuntur dii participativè. Multò ergo minus aliæ creaturæ possunt dici Deo similes.

2. Præterea, similitudo est comparatio quædam. Non est autem comparatio eorum quæ sunt diversorum generum. Ergo nec similitudo; non enim dicimus, quod dulcedo sit similis albedini. Sed nulla creatura est ejusdem generis cum Deo, cum Deus non sit in genere, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 5. Ergo nulla creatura est similis Deo.

3. Præterea, similia dicuntur quæ conveniunt in formâ. Sed nihil convenit cum Deo in formâ; nullius enim essentia rei est ipsum esse, nisi solius Dei. Ergo nulla creatura potest esse similis Deo.

4. Præterea, in similibus est mutua similitudo; nam simile est simili simile. Si igitur aliqua creatura est similis Deo, et Deus erit similis alicui creaturæ; quod est contra id quod dicitur Isa. 40, 18: *Cui similem fecistis Deum?*

Sed contra est quod dicitur Gen. 1, 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; et 1 Joan. 3, 2: *Cum apparuerit, similes ei erimus.*

Respondeo dicendum quod cum similitudo attendatur secundum convenientiam, vel communicationem in formâ, multiplex est similitudo secundum multos modos communicandi in formâ. Quædam enim dicuntur similia, quæ communicant in eadem formâ secundum eandem rationem, et secundum eundem modum; et hæc non solum dicuntur similia, sed æqualia in suâ similitudine; sicut duo æqualiter alba dicuntur similia in albedine; et hæc est perfectissima similitudo. Alio modo dicuntur similia, quæ communicant in formâ

(1) Cod. Alcan., nobilius.

(Seizę.)

QUÆSTIO V.

DE BONO IN COMMUNI. — (*In sex articulis divisa.*)

Deinde quæritur de bono. Et primò de bono in communi; 2º de bonitate Dei.

Circa primum quærentur sex : 1º utrùm bonum et ens sint idem secundùm rem; 2º supposito quòd differant ratione tantùm quid sit prius secundùm rationem, utrùm bonum, vel ens; 3º supposito quòd ens sit prius, utrùm omne ens sit bonum; 4º quàm causam ratio boni reducat; 5º utrùm ratio boni consistat in modo, specie, et ordine; 6º quomodò dividatur bonum in honestum, utile et delectabile.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm bonum differat secundùm rem ab ente.* — (1, dist. 8, quæst. 1, art. 3, et Ver. qu. 21, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd bonum differat secundùm rem ab ente. Dicit enim Boetius in lib. de Hebdom., circ. med.: *Intueor in rebus aliud esse quòd sunt bona, et aliud esse quòd sunt.* Ergo bonum, et ens differunt secundùm rem.

2. Præterea, nihil informatur seipso. Sed bonum dicitur per informationem entis, ut habetur in comm. lib. de Causis, in text. propos. 21 et 22. Ergo bonum differt secundùm rem ab ente.

3. Præterea, bonum suscipit magis et minus. Esse autem non suscipit magis et minus. Ergo bonum differt secundùm rem ab ente.

Sed contra est quod Augustinus dicit in lib. de Doctrinâ christianâ, lib. 1, cap. 32, circa princ., quòd *in quantum sumus, boni sumus.*

Respondeo dicendum, quòd bonum, et ens sunt idem secundùm rem; sed differunt secundùm rationem tantùm; quòd sic patet. Ratio enim boni in hoc consistit quòd aliquid sit appetibile; unde Philosophus in 1 Ethic., in princip., dicit quòd *bonum est quòd omnia appetunt.* Manifestum est autem quòd unumquodque est appetibile, secundùm quod est perfectum; nam omnia appetunt suam perfectionem. In tantum est autem perfectum unumquodque, in quantum est in actu. Unde manifestum est quòd in tantum est aliquid bonum, in quantum est ens; esse enim est actualitas omnis rei, ut ex superioribus patet, quæst. 3, art. 4, et quæst. 4, art. 1, ad 3. Unde manifestum est quòd bonum, et ens sunt idem secundùm rem; sed bonum dicit rationem appetibilis, quam non dicit ens.

Ad primum ergo dicendum quòd licet bonum et ens sint idem secundùm rem; quia tamen differunt secundùm rationem, non eodem modo dicitur aliquid ens simpliciter, et bonum simpliciter. Nam cum ens dicat aliquid propriè esse in actu; actus autem propriè ordinem habeat ad potentiam; secundùm hoc simpliciter aliquid dicitur ens, secundùm quod primò discernitur ab eo quòd est in potentia tantùm: hoc autem est esse substantiale rei uniuscujusque; unde per suum esse substantiale dicitur unumquodque ens simpliciter; per actus autem superadditis dicitur aliquid esse secundùm quid, sicut esse album significat esse secundùm quid. Non enim esse

secundùm eandem rationem, et non secundùm eundem modum, sed secundùm magis et minùs; ut minùs album dicitur simile magis albo; et hæc est similitudo imperfecta. Tertiò modo dicuntur aliqua similia, quæ communicant in eadem formâ, sed non secundùm eandem rationem, ut patet in agentibus non univocis. Cum enim omne agens agat sibi simile, in quantum est agens; agit autem unumquodque secundùm suam formam, necesse est quòd in effectu sit similitudo formæ agentis. Si ergo agens sit contentum in eadem specie cum suo effectu, erit similitudo inter faciens, et factum in formâ, secundùm eandem rationem speciei, sicut homo generat hominem. Si autem agens non sit contentum in eadem specie, erit similitudo, sed non secundùm eandem rationem speciei, sicut ea quæ generantur ex virtute solis, accedunt quidem ad aliquam similitudinem solis; non tamen ut recipiant formam solis secundùm similitudinem speciei, sed secundùm similitudinem generis. Si igitur sit aliquod agens quòd non in genere contineatur, effectus ejus adhuc magis remotè accedet ad similitudinem formæ agentis, non tamen ita quòd participet similitudinem formæ agentis secundùm eandem rationem speciei, aut generis, sed secundùm aliqualem analogiam, sicut ipsum esse est commune omnibus. Et hoc modo illa quæ sunt à Deo, assimilantur ei, in quantum sunt entia, ut primo et universali principio totius esse.

Ad primum ergo dicendum quòd, sicut dicit Dionysius 9 cap. de div. Nom., vers. fin. lect. 3, cum sacra Scriptura dicit aliquid non esse simile Deo, non est contrarium assimilationi ad ipsum. *Eadem enim sunt similia Deo, et dissimilia; similia quidem, secundùm quòd imitantur ipsum, prout contingit cum imitari, qui non perfectè imitabilis est; dissimilia verò, secundùm quòd deficiunt à sua causa; non solum secundùm intentionem, et remissionem, sicut minùs album deficit à magis albo; sed quia non est convenientia nec secundùm speciem, nec secundùm genus.*

Ad secundum dicendum quòd Deus non se habet ad creaturas sicut res diversorum generum; sed sicut id quòd est extra omne genus, et principium omnium generum.

Ad tertium dicendum quòd non dicitur esse similitudo creaturæ ad Deum propter communicantiam in formâ secundùm eandem rationem generis, et speciei, sed secundùm analogiam tantùm, prout scilicet Deus est ens per essentiam, et alia per participationem.

Ad quartum dicendum quòd licet aliquo modo concedatur, quòd creatura sit similis Deo, nullo tamen modo concedendum est, quòd Deus sit similis creaturæ; quia, ut dicit Dionysius cap. 9 de div. Nom., à med. lect. 3, quòd dictum declaratur infra quæst. 42, artic. 1, ad 3, in his quæ unius ordinis sunt, recipitur mutua similitudo, non autem in causa, et causato; dicimus enim, quòd imago sit similis homini, et non è converso; et similiter dici potest aliquo modo, quòd creatura sit similis Deo, non tamen quòd Deus sit similis creaturæ.

album aufert esse potentia simpliciter, cum adveniat rei jam præexistenti in actu. Sed bonum dicit rationem perfecti, quod est appetibile; et per consequens dicit rationem ultimi; unde id quod est ultimò perfectum, dicitur bonum simpliciter; quod autem non habet ultimam perfectionem quam debet habere, quamvis habeat aliquam perfectionem, in quantum est actu, non tamen dicitur perfectum simpliciter, nec bonum simpliciter, sed secundum quid. Sic ergo secundum primum esse, quod est substantiale, dicitur aliquid ens simpliciter; et bonum secundum quid, id est in quantum est ens; secundum verò ultimum actum dicitur aliquid ens secundum quid, et bonum simpliciter. Sic ergo quod dicit Boetius, loc. cit. in arg., quod in rebus aliud est quod sunt bona, et aliud quod sunt, referendum est ad esse bonum simpliciter, et ad esse simpliciter; quia secundum primum actum est aliquid ens simpliciter, et secundum ultimum, bonum simpliciter; et tamen secundum primum actum est quodammodo bonum, et secundum ultimum actum est quodammodo ens.

Ad secundum dicendum quod bonum dicitur per informationem, prout accipitur bonum simpliciter secundum ultimum actum.

Et similiter dicendum ad tertium quod bonum dicitur secundum magis et minus, secundum actum supervenientem, puta secundum scientiam, vel virtutem.

ARTICULUS II. — *Utrum bonum secundum rationem sit prius quam ens.* — (1, dist. 18, quæst. 1, art. 3, et 3 cont., cap. 20, et Verit. quæst. 21, art. 2, ad 5.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod bonum secundum rationem sit prius quam ens. Ordo enim nominum est secundum ordinem rerum significatarum per nomina. Sed Dionysius inter alia nomina Dei primò ponit bonum quam ens, ut patet in 3 cap. de div. Nom., in princ. lect. 1. Ergo bonum secundum rationem est prius quam ens.

2. Præterea, illud est prius secundum rationem quod ad plura se extendit. Sed bonum ad plura se extendit quam ens; quia, ut dicit Dionysius, 5 cap. de div. Nom., parum à princ. lect. 1, *bonum se extendit ad existentia, et non existentia; ens verò ad existentia tantum.* Ergo bonum est prius secundum rationem quam ens.

3. Præterea, quod est universalius, est prius secundum rationem. Sed bonum videtur universalius esse quam ens, quia bonum habet rationem appetibilis; quibusdam autem appetibile est ipsum non esse; dicitur enim Matth. 26, 24, de Judâ: *Bonum erat ei, si natus non fuisset*, etc. Ergo bonum est prius quam ens secundum rationem.

4. Præterea, non solum esse est appetibile, sed et vita, et sapientia, et multa hujusmodi: et sic videtur quod esse sit quoddam particulare appetibile, et bonum universale. Bonum ergo simpliciter est prius secundum rationem quam ens.

Sed contra est quod dicitur in lib. de Causis, prop. 4, quod *prima rerum creaturarum est esse.*

Respondeo dicendum quod ens secundum rationem est prius quam bonum. Ratio enim significata per nomen est id quod concipit intellectus de re, et significat illud per vocem. Illud ergo est prius secundum rationem quod prius cadit in conceptione intellectus. Primò autem in conceptione intellectus cadit ens, quia secundum hoc unumquodque cognoscibile est, in quantum est actu, ut dicitur in 9 Metaphys., text. 20, unde ens est proprium objectum intellectus, et sic est primum intelligibile, sicut sonus est primum audibile; ita ergo secundum rationem prius est ens quam bonum.

Ad primum ergo dicendum quod Dionysius, cap. 1 et 3 de divin. Nomin., lect. 1, determinat de divinis nominibus, secundum quod important circa Deum habitudinem causæ; nominamus enim Deum, ut ipse dicit, ex creaturis, sicut causam ex effectibus. Bonum autem, cum habeat rationem appetibilis, importat habitudinem causæ finalis, cujus causalitas prima est, quia agens non agit nisi propter finem, et ab agente materia movetur ad formam; unde dicitur, quod finis est causa causarum. Et sic in causando bonum est prius quam ens, sicut finis quam forma; et hac ratione inter nomina significantia causalitatem divinam, prius ponitur bonum quam ens. Et iterum quia secundum Platonicos, qui materiam à privatione non distinguunt, dicebant materiam esse non ens, ad plura se extendit participatio boni quam participatio entis; nam materia prima participat bonum, cum appetat ipsum; nihil autem appetit nisi simile sibi; non autem participat ens, cum ponatur non ens. Et ideo dicit Dionysius, cap. sup. cit. in 2 arg., quod *bonum extenditur ad non existentia.*

Unde patet solutio ad secundum. Vel dicendum quod bonum extenditur ad existentia, et non existentia, non secundum prædicationem, sed secundum causalitatem; ut per non existentia intelligamus non ea simpliciter quæ penitus non sunt, sed ea quæ sunt in potentia, et non in actu; quia bonum habet rationem finis, in quo non solum quiescunt quæ sunt in actu, sed ad ipsum etiam ea moventur quæ in actu non sunt, sed in potentia tantum. Ens autem non importat habitudinem causæ nisi formalis tantum, vel inhærentis, vel exemplaris; cujus causalitas non se extendit nisi ad ea quæ sunt in actu.

Ad tertium dicendum quod non esse secundum se non est appetibile, sed per accidens, in quantum scilicet ablatio alicujus mali est appetibilis, quod malum quidem aufertur per non esse; ablatio verò mali non est appetibilis, nisi in quantum per malum privatur quoddam esse. Illud igitur quod per se est appetibile, est esse; non esse verò per accidens tantum, in quantum scilicet quoddam esse appetitur, quo homo non sustinet privari; et sic etiam per accidens non esse dicitur bonum.

Ad quartum dicendum, quod vita, et sapientia, et alia hujusmodi sic appetuntur, ut sunt in actu; unde in omnibus appetitur quoddam esse; et sic nihil est appetibile nisi

ens, et per consequens nihil est bonum nisi ens.

ARTICULUS III. — *Utrum omne ens sit bonum.*

— (1 cont., cap. 37, 39 et 40, et lib. 3, cap. 20, et Verit. quæst. 21, art. 2 et 5.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod non omne ens sit bonum. Bonum enim addit supra ens, ut ex dictis patet, art. 1 hujus quæst. Ea verò quæ addunt aliquid supra ens, contrahunt ipsum, sicut substantia, quantitas, qualitas, et alia hujusmodi. Ergo bonum contrahit ens; non igitur omne ens est bonum.

2. Præterea, nullum malum est bonum. Isa. 5, 20: *Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum!* Sed aliquod ens dicitur malum. Ergo non omne ens est bonum.

3. Præterea, bonum habet rationem appetibilis. Sed materia prima non habet rationem appetibilis, sed appetentis tantum. Ergo materia prima non habet rationem boni; non igitur omne ens est bonum.

4. Præterea, Philosophus dicit in 3 Metaphys., text. 3, quod in mathematicis non est bonum. Sed mathematica sunt quædam entia, alioquin de eis non esset scientia. Ergo non omne ens est bonum.

Sed contra, omne ens quod non est Deus, est Dei creatura. Sed omnis creatura Dei est bona, ut dicitur 1 ad Timoth. cap. 4. Deus verò est maximè bonus. Ergo omne ens est bonum.

Respondeo dicendum quod omne ens, in quantum est ens, est bonum.

Omne enim ens in quantum est ens, est in actu, et quodammodo perfectum; quia omnis actus perfectio quædam est; perfectum verò habet rationem appetibilis, et boni, ut ex dictis patet art. 1 hujus quæst.; unde sequitur, omne ens, in quantum hujusmodi, bonum esse.

Ad primum ergo dicendum quod substantia, quantitas et qualitas, et ea quæ sub eis continentur, contrahunt ens applicando ens ad aliquam quidditatem, seu naturam: sic autem bonum non addit aliquid super ens, sed rationem tantum appetibilis et perfectionis, quod convenit ipsi esse in quacumque naturâ sit; unde bonum non contrahit ens.

Ad secundum dicendum quod nullum ens dicitur malum, in quantum est ens, sed in quantum caret quodam esse; sicut homo dicitur malus, in quantum caret esse virtutis; et oculus dicitur malus, in quantum caret acumine visûs.

Ad tertium dicendum quod materia prima, sicut non est ens nisi in potentiâ, ita nec bonum nisi in potentiâ. Licet secundum Platonicos dici possit, quod materia prima est non ens propter privationem adjunctam; sed tamen participat aliquid de bono, scilicet ipsum ordinem, vel aptitudinem ad bonum; et ideo non convenit sibi quod sit appetibile, sed quod appetat.

Ad quartum dicendum quod mathematica non subsistunt separata secundum esse; quia si subsisterent, esset in eis bonum, scilicet ipsum esse ipsorum; sunt autem mathematica separata secundum rationem tantum,

prout abstrahunt (1) à motu et à materiâ; et sic abstrahunt à ratione finis, qui habet rationem moventis. Non est autem inconveniens quod in aliquo ente secundum rationem non sit bonum, vel ratio boni, cum ratio entis sit prior quam ratio boni, sicut supra dictum est art. præc.

ARTICULUS IV. — *Utrum bonum habeat rationem causæ finalis.* — (2, dist. 38, quæst. 3, et 1 cont. cap. 40, fin., et lib. 3, cap. 15, 17 et 19, et Ver. quæst. 21, art. 1, corp., et ad 1.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod bonum non habeat rationem causæ finalis, sed magis aliarum. Ut enim dicit Dionysius, 4 de divin. Nom. part. 1, ante med., et part. 4, circa princip., *bonum laudatur ut pulchrum.* Sed pulchrum importat rationem causæ formalis. Ergo bonum habet rationem causæ formalis.

2. Præterea, bonum est diffusivum sui esse, ut ex verbis Dionysii accipitur, cap. 4, circa princip., de divin. Nomin., quibus dicit, quod bonum est ex quo omnia subsistunt, et sunt. Sed esse diffusivum importat rationem causæ efficientis. Ergo bonum habet rationem causæ efficientis.

3. Præterea, dicit Augustinus in 1 de Doctrinâ christianâ, cap. 31 in fine, quod *quia Deus bonus est, nos sumus.* Sed ex Deo sumus sicut ex causâ efficiente. Ergo bonum importat rationem causæ efficientis.

Sed contra est quod Philosophus dicit in 2 Physic., text. 31, quod *illud cujus causa (2) est, est sicut finis, et bonum aliorum.* Bonum ergo habet rationem causæ finalis.

Respondeo dicendum quod cum bonum sit quod omnia appetunt; hoc autem habeat rationem finis; manifestum est quod bonum rationem finis importat; sed tamen ratio boni præsupponit rationem causæ efficientis et rationem causæ formalis. Videmus enim, quod id quod est primum in causando, ultimum est in causato: ignis enim prius (3) calefacit quam formam ignis inducat, cum tamen calor in igne consequatur formam substantialem. In causando autem primò invenitur bonum, et finis, qui movet efficientem; secundò actio efficientis movens ad formam; tertio advenit forma. Unde è converso esse oportet in causato, quod primum sit ipsa forma, per quam est ens; secundò consideratur in eâ virtus effectiva, secundum quod est perfectum in esse, quia unumquodque tunc perfectum est quando potest sibi simile facere, ut dicit Philosophus in 4 Meteororum, et 2 de Animâ, text. 34; tertio consequitur ratio boni, per quam in ente perfectio fundatur.

Ad primum ergo dicendum quod pulchrum et bonum in subjecto quidem sunt idem, quia super eandem rem fundantur, scilicet super formam; et propter hoc bonum laudatur ut pulchrum; sed ratione differunt; nam bonum propriè respicit appetitum; est enim bonum, quod omnia appetunt; et ideo habet rationem finis, nam appetitus est quasi quidam

(1) Al. *abstrahuntur.* (2) *Supple aliquid.* (3) *Al. primò.*

motus ad rem. Pulchrum autem respicit vim cognoscitivam : pulchra enim dicuntur, quæ visa placent ; unde pulchrum in debita proportionem consistit ; quia sensus delectatur in rebus debite proportionatis, sicut in sibi similibus, nam et sensus ratio quædam est ; et omnis virtus cognoscitiva. Et quia cognitio fit per assimilationem, assimilatio autem respicit formam ; pulchrum propriè pertinet ad rationem causæ formalis.

Ad secundum dicendum quòd bonum dicitur diffusivum sui esse eo modo quo finis dicitur movere.

Ad tertium dicendum quòd quilibet habens voluntatem dicitur bonus, in quantum habet bonam voluntatem, quia per voluntatem utimur omnibus quæ in nobis sunt : unde non dicitur bonus homo, quia habet bonum intellectum, sed quia habet bonam voluntatem ; voluntas autem respicit finem ut objectum proprium ; et sic quod dicitur : *Quia Deus est bonus, nos sumus*, refertur ad causam finalem.

ARTICULUS V. — *Utrum ratio boni consistat in modo, specie et ordine.* — (1-2, quæst. 85, art. 4, corp., et Ver. quæst. 21, art. 6.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd ratio boni non consistat in modo, specie et ordine. Bonum enim et ens ratione differunt, ut supra dictum est, art. 1 hujus quæst. Sed modus, species et ordo pertinere ad rationem entis videntur ; quia, sicut dicitur Sap. 11, 21, *omnia in numero, pondere et mensura disposuisti* ; ad quæ tria reducuntur species, modus et ordo ; quia, ut dicit Augustinus 4 super Gen. ad litteram, cap. 3 in med., *mensura omni rei modum præfigit, et numerus omni rei speciem præbet, et pondus omnem rem ad quietem et stabilitatem trahit*. Ergo ratio boni non consistit in modo, specie et ordine.

2. Præterea, ipse modus, species et ordo bona quædam sunt. Si ergo ratio boni consistit in modo, specie et ordine, oportet etiam quòd modus habeat modum, speciem et ordinem, et similiter species et ordo ; ergo procederetur in infinitum.

3. Præterea, malum est privatio modi, speciei et ordinis. Sed malum non tollit totaliter bonum. Ergo ratio boni non consistit in modo, specie et ordine.

4. Præterea, illud in quo consistit ratio boni, non potest dici malum. Sed dicitur malus modus, mala species, malus ordo. Ergo ratio boni non consistit in modo, specie et ordine.

5. Præterea, modus, species et ordo ex pondere, numero et mensurâ causantur, ut ex auctoritate Augustini inductâ in arg. primo patet. Non autem omnia bona habent pondus, numerum et mensuram ; dicit enim Ambrosius, lib. 1 Hexameron., cap. 9 post med., *quòd lucis natura est ut non in numero, non in pondere, non in mensurâ creata sit*. Non ergo ratio boni consistit in modo, specie et ordine.

Sed contra est quod dicit Augustinus in lib. de Naturâ boni, cap. 3, in med. : *Hæc tria, modus, species et ordo, tanquàm generalia*

bona, sunt in rebus à Deo factis ; et ita hæc tria ubi magna sunt, magna bona sunt ; ubi parva, parva bona sunt ; ubi nulla, nullum bonum est ; quod non esset, nisi ratio boni in eis consisteret. Ergo ratio boni consistit in modo, specie et ordine

Respondeo dicendum quòd unumquodque dicitur bonum, in quantum est perfectum ; sic enim est appetibile, ut supra ostensum est, art. 1 et 3 hujus quæst. ; perfectum autem dicitur cui nihil deest secundum modum suæ perfectionis. Cum autem unumquodque sit id quod est per suam formam ; forma autem præsupponit quædam, et quædam ad ipsam ex necessitate consequuntur, ad hoc quòd aliquid sit perfectum, et bonum, necesse est quòd formam habeat, et ea quæ præexiguntur (1), et ea quæ consequuntur ad ipsam. Præexigitur autem ad formam determinatio, sive commensuratio principiorum seu materialium, seu efficientium ipsam : et hoc significatur per modum ; unde dicitur, quòd mensura modum præfigit. Ipsa autem forma significatur per speciem, quia per formam unumquodque in specie constituitur ; et propter hoc dicitur, quòd numerus speciem præbet, quia definitiones significantes speciem sunt sicut numeri, secundum Philosophum in 8 Met., text. 10. Sicut enim unitas addita, vel subtracta variat speciem numeri, ita in definitionibus differentia apposita, vel subtracta. Ad formam autem consequitur inclinatio ad finem, aut ad actionem, aut ad aliquid hujusmodi ; quia unumquodque, in quantum est actu, agit et tendit in id quod sibi convenit secundum suam formam ; et hoc pertinet ad pondus, et ordinem : unde ratio boni, secundum quod consistit in perfectione, consistit in modo, specie et ordine.

Ad primum ergo dicendum quòd ista tria non consequuntur ens, nisi in quantum est perfectum ; et secundum hoc est bonum.

Ad secundum dicendum quòd modus, species et ordo eo modo dicuntur bona, sicut et entia, non quia ipsa sint quasi subsistentia, sed quia eis alia sunt et entia, et bona ; unde non oportet quòd ipsa habeant aliqua alia quibus sint bona ; non enim sic dicuntur bona, quasi formaliter aliis sint bona, sed quia ipsis formaliter aliqua sunt bona ; sicut albedo non dicitur ens, quasi ipsa aliquo sit ; sed quia ipsa aliquid est secundum quid, scilicet album.

Ad tertium dicendum quòd quodlibet esse est secundum formam aliquam ; unde secundum quodlibet esse rei, consequuntur ipsam modum, species et ordo ; sicut homo habet speciem, modum et ordinem, in quantum est homo ; et similiter, in quantum est albus, habet similiter modum, speciem et ordinem ; et in quantum est virtuosus, et in quantum est sciens, et secundum omnia quæ de ipso dicuntur. Malum autem privat quodam esse, sicut cæcitas privat esse visus ; unde non tollit omnem modum, speciem et ordinem, sed solum modum, speciem et ordinem, quæ consequuntur esse visus.

(1) Ita cod. Alcan. Al. præexistunt.

Ad quartum dicendum quòd, sicut dicit Augustinus in libro de Naturâ boni, cap. 23, omnis modus, in quantum modus, bonus est; et sic potest dici de specie et ordine; sed malus modus, vel mala species, vel malus ordo aut ideò dicuntur, quia minora sunt quàm esse debuerunt; aut quia non his rebus accommodantur quibus accommodanda sunt, vel ideò dicuntur mala, quia sunt aliena, et incongrua.

Ad quintum dicendum quòd natura lucis dicitur esse sine numero, et pondere, et mensurâ, non simpliciter, sed per comparisonem ad corporalia, quia virtus lucis ad omnia corporalia se extendit, in quantum est qualitas activa primi corporis alterantis, scilicet cœli.

ARTICULUS VI. — *Utrum convenienter dividatur bonum per honestum, utile et delectabile.* — (Quæst. 99, art. 3, corp., et 2-2, quæst. 45, art. 3, et 1 Eth. lect. 3, et 2, dist. 21, quæst. 1, art. 2, corp.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd non convenienter dividatur bonum per honestum, utile et delectabile. Bonum enim, sicut dicit Philosophus in 1 Ethic., cap. 6, text. 3, dividitur per decem prædicamenta; honestum autem, utile et delectabile inveniri possunt in uno prædicamento. Ergo non convenienter per hæc dividitur bonum.

2. Præterea, omnis divisio fit per opposita. Sed hæc tria non videntur esse opposita; nam honesta sunt etiam delectabilia; nulloque inhonestum est utile; quod tamen oportet, si divisio fieret per opposita, ut opponerentur honestum et utile, ut etiam dicit Tullius in lib. 2 de Officiis, in cap. cujus tit. est: *Utilitatem hic accipi non eam quam vulgaris*, etc. Ergo prædicta divisio non est conveniens.

3. Præterea, ubi unum propter alterum, ibi unum tantum est. Sed utile non est bonum, nisi propter delectabile, vel honestum. Ergo non debet utile dividi contra delectabile et honestum.

Sed contra est quòd Ambrosius, lib. 1 de Offic. cap. 9, utitur istâ divisione boni.

Respondeo dicendum quòd hæc divisio propriè videtur esse boni humani. Si tamen altius et communius rationem boni consideremus, invenitur hæc divisio propriè competere bono, secundum quod bonum est. Nam bonum est aliquid, in quantum est appetibile, et terminus motus appetitus; cuius quidem motus terminatio considerari potest ex consideratione motus corporis naturalis. Terminatur autem motus corporis naturalis, simpliciter quidem ad ultimum, secundum quid autem etiam ad medium, per quod itur ad ultimum, quod terminat motum; et dicitur aliquid terminus motus, in quantum aliquam partem motus terminat. Id autem quod est ultimus terminus motus, potest accipi dupliciter; vel ipsa res, in quam tenditur, utpote locus, vel forma, vel quies in re illâ. Sic ergo in motu appetitus, id quod est appetibile terminans motum appetitus secundum quid, ut medium, per quod tenditur in

aliud, vocatur utile. Id autem quod appetitur ut ultimum terminans totaliter motum appetitus, sicut quædam res, in quam per se appetitus tendit, vocatur honestum, quia honestum dicitur quod per se desideratur. Id autem quod terminat motum appetitus, ut quies in re desideratâ, est delectabile.

Ad primum ergo dicendum quòd bonum, in quantum est idem subjecto cum ente, dividitur per decem prædicamenta; sed secundum propriam rationem competit sibi ista divisio.

Ad secundum dicendum quòd hæc divisio non est per oppositas res, sed per oppositas rationes; dicuntur tamen illa propriè delectabilia quæ nullam habent aliam rationem appetibilitatis nisi delectationem, cum aliquando sint et noxia, et inhonesta. Utilia verò dicuntur quæ non habent in se unde desiderantur, sed desiderantur solum, ut sunt ducentia in alterum, sicut sumptio medicinæ amaræ. Honestæ verò dicuntur quæ in seipsis habent unde desiderantur.

Ad tertium dicendum quòd bonum non dividitur in ista tria, sicut univocum æqualiter de his prædicatur, sed sicut analogum, quod prædicatur secundum prius et posterius: per prius enim prædicatur de honesto, et secundario de delectabili, tertio de utili.

QUESTIO VI.

DE BONITATE DEI. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde quæritur de bonitate Dei; et circa hoc quærentur quatuor: 1° utrum esse bonum conveniat Deo; 2° utrum Deus sit summum bonum; 3° utrum ipse solus sit bonus per suam essentiam; 4° utrum omnia sint bona bonitate divinâ.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum esse bonum Deo conveniat.* — (1 cont., cap. 37, et Ver. quæst. 21, art. 1, ad 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd esse bonum non conveniat Deo. Ratio enim boni consistit in modo, specie et ordine. Hæc autem non videntur Deo convenire, cum Deus immensus sit, et ad aliquid non ordinetur. Ergo esse bonum non convenit Deo.

2. Præterea, bonum est quod omnia appetunt. Sed Deum non omnia appetunt, quia non omnia cognoscunt ipsum; nihil autem appetitur nisi notum. Ergo esse bonum non convenit Deo.

Sed contra est quod dicitur Thren. 3, 25: *Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ querenti illum.*

Respondeo dicendum quòd bonum esse præcipuè Deo convenit. Bonum enim aliquid est secundum quòd est appetibile; unumquodque autem appetit suam perfectionem; perfectio autem et forma effectus est quædam similitudo agentis, cum omne agens agat sibi simile: unde ipsum agens est appetibile, et habet rationem boni. Hoc autem est quod de ipso appetitur ut ejus similitudo participetur. Cum ergo Deus sit prima causa effectiva omnium, manifestum est quòd sibi competit ratio boni et appetibilis: unde Dionysius, in lib. de div. Nom., cap. 4, lect. 1, attribuit

bonum Deo sicut primam causam efficienti, dicens, quod bonus dicitur Deus sicut ex quo omnia subsistunt.

Ad primum ergo dicendum quod habere modum, speciem et ordinem pertinet ad rationem boni creati (1); sed bonum in Deo est sicut in causâ; unde ad eum pertinet imponere aliis modum, speciem et ordinem; unde ista tria sunt in Deo sicut in causâ.

Ad secundum dicendum quod omnia, appetendo proprias perfectiones, appetunt ipsum Deum, in quantum perfectiones omnium rerum sunt quædam similitudines divini esse, ut ex dictis patet, quæst. 4, art. 3. Et sic eorum quæ Deum appetunt quædam cognoscunt ipsum secundum se ipsum, quod est proprium creaturæ rationalis; quædam verò cognoscunt aliquas participationes suæ bonitatis, quod etiam extenditur ad cognitionem sensibilem; quædam verò appetitum naturalem habent absque cognitione, utpote inclinata ad suos fines ab alio superiori cognoscendo.

ARTICULUS II. — *Utrum Deus sit summum bonum.* — (2, dist. 1, quæst. 2, art. 1, ad 4, et 1 cont., cap. 41, 74, 95, 101, fin., et lib. 3, cap. 17, et Pot. quæst. 7, art. 1, in corp., et Mal., quæst. 3, art. 1, corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non sit summum bonum. Summum enim bonum addit aliquid supra bonum; alioquin omni bono conveniret. Sed omne quod se habet ex additione ad aliquid, est compositum. Ergo summum bonum est compositum. Sed Deus est summè simplex, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 7. Ergo Deus non est summum bonum.

2. Præterea: Bonum est quod omnia appetunt, ut dicit Philosophus, in princ. 1 lib. Ethic. Sed nihil aliud est quod omnia appetunt, nisi solus Deus, qui est finis omnium. Ergo nihil est aliud bonum, nisi Deus. Quod etiam videtur per id quod dicitur Luc. 18, 19: *Nemo bonus nisi solus Deus.* Sed summum dicitur in comparatione aliorum sicut summum calidum in comparatione ad alia calida dicitur. Ergo Deus non potest dici summum bonum.

3. Præterea, summum comparationem importat. Sed quæ non sunt unius generis, non sunt comparabilia; sicut dulcedo inconvenienter dicitur major, vel minor quàm linea. Cum igitur Deus non sit in eodem genere cum aliis bonis, ut ex superioribus patet, quæst. 3, art. 5, et quæ. 4, art. 3 ad 3, videtur quod Deus non possit dici summum bonum respectu eorum.

Sed contra est quod dicit Augustinus, lib. 1 de Trinit., cap. 2, circa princ., quod *Trinitas divinarum personarum est summum bonum, quod purgatissimis mentibus cernitur.*

Respondetur dicendum quod Deus est summum bonum simpliciter, et non solum in aliquo genere, vel ordine rerum. Sic enim bonum Deo attribuitur, ut dictum est art. præc., in quantum omnes perfectiones desideratæ

effluunt ab eo sicut à primâ causâ; non autem effluunt ab eo sicut ab agente univoco, ut ex superioribus patet, quæst. 4, art. 3; sed sicut ab agente quod non convenit cum suis effectibus neque in ratione speciei, nec in ratione generis. Similitudo autem effectus in causâ quidem univocâ invenitur uniformiter; in causâ autem æquivocâ invenitur excellentius, sicut calor excellentiori modo est in sole quàm in igne. Sic ergo oportet quod cum bonum sit in Deo sicut in primâ causâ omnium non univocâ, quod sit in eo excellentissimo modo; et propter hoc dicitur summum bonum.

Ad primum ergo dicendum quod summum bonum addit supra bonum non rem aliquam absolutam, sed relationem tantum; relatio autem, quâ aliquid de Deo dicitur relativè ad creaturas, non est realiter in Deo, sed in creaturis, in Deo verò secundum rationem; sicut scibile relativè dicitur ad scientiam, non quia ad ipsam referatur, sed quia scientia refertur ad ipsum. Et sic non oportet, quod in summo bono sit aliqua compositio, sed solum quod alia deficient ab ipso.

Ad secundum dicendum quod cum dicitur, bonum est quod omnia appetunt, non sic intelligitur, quasi unumquodque bonum ab omnibus appetatur; sed quia quidquid appetitur, rationem boni habet. Quod autem dicitur: *Nemo bonus nisi solus Deus*, intelligitur de bono per essentiam, ut post dicitur, art. seq.

Ad tertium dicendum quod ea quæ non sunt in eodem genere, si quidem sint in diversis generibus contenta, nullo modo comparabilia sunt; Deus autem negatur esse in eodem genere cum aliis bonis: non quod ipse sit in quodam alio genere, sed quia ipse est extra genus, et principium omnis generis, quæst. 3, art. 5, et sic comparatur ad alia per excessum, et huiusmodi comparationem importat summum bonum.

ARTICULUS III. — *Utrum esse bonum per essentiam sit proprium Dei.* — (1 cont., cap. 39 et 40, et opusc. 2, cap. 109, 110, 111 et 112, et Ver. quæst. 21, art. 5.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod esse bonum per essentiam, non sit proprium Dei. Sicut enim unum convertitur cum ente, ita et bonum, ut supra habitum est, quæst. 5, art. 1. Sed omne ens est unum per suam essentiam, ut patet per Philosophum in 4 Metaph., text. 3. Ergo omne ens est bonum per suam essentiam.

2. Præterea, si bonum est quod omnia appetunt, cum ipsum esse sit desideratum ab omnibus, ipsum esse cujuslibet rei est ejus bonum. Sed quælibet res est ens per suam essentiam. Ergo quælibet res est bona per suam essentiam.

3. Præterea, omnis res per suam bonitatem est bona. Si igitur aliqua res est quæ non sit bona per suam essentiam, oportebit quod ejus bonitas non sit sua essentia. Illa ergo bonitas, cum sit ens quoddam, oportet quod sit bona; et si quidem aliâ bonitate, iterum de illâ bonitate quæretur; aut ergo erit procedere in infinitum, aut venire ad aliquam

(1) Al. causati.

bonitatem quæ non erit bona per aliam bonitatem. Eadem ergo ratione standum est in primo. Res igitur quælibet est bona per suam essentiam.

Sed contra est quod dicit Boetius in lib. de Hebdom., cujus tit. est : *An omne quod est, bonum sit, à medio præcipue ad finem usque, quod alia omnia à Deo sunt bona per participationem*. Non igitur per essentiam.

Respondeo dicendum quod solus Deus est bonus per suam essentiam. Unumquodque enim dicitur bonum, secundum quod est perfectum. Perfectio autem alicujus rei triplex est. Prima quidem, secundum quod in suo esse constituitur; secunda verò, prout ei aliqua accidentia superadduntur ad suam perfectam operationem necessaria, tertia verò perfectio alicujus est per hoc quod aliquid aliud attingit sicut finem; utpote prima perfectio ignis consistit in esse, quod habet per suam formam substantialem; secunda verò ejus perfectio consistit in caliditate, levitate et siccitate, et hujusmodi; tertia verò perfectio ejus est, secundum quod in loco suo quiescit. Hæc autem triplex perfectio nulli creato competit secundum suam essentiam, sed soli Deo, cujus solius essentia est suum esse, et cui non adveniunt aliqua accidentia; sed quæ de aliis dicuntur accidentaliter, sibi conveniunt essentialiter, ut esse potentem, sapientem, et alia hujusmodi, sicut ex dictis patet, qu. 3, a. 6; ipse etiam ad nihil aliud ordinatur sicut ad finem, sed ipse est ultimus finis omnium rerum. Unde manifestum est quod solus Deus habet omnimodam perfectionem secundum suam essentiam; et ideo ipse solus est bonus per suam essentiam.

Ad primum ergo dicendum quod unum non importat rationem perfectionis, sed indivisionis (1) tantum, quæ unicuique rei competit secundum suam essentiam. Simplicium autem essentia sunt indivisa et actu et potentia. Compositorum verò essentia sunt indivisa secundum actum tantum; et ideo oportet quod quælibet res sit una per suam essentiam, non autem bona, ut ostensum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod licet unumquodque sit bonum, in quantum habet esse; tamen essentia rei creatæ non est ipsum esse; et ideo non sequitur quod res creata sit bona per suam essentiam.

Ad tertium dicendum quod bonitas rei creatæ non est ipsa ejus essentia, sed aliquid superadditum, vel ipsum esse ejus, vel aliqua perfectio superaddita, vel ordo ad finem. Ipsa tamen bonitas sic superaddita dicitur bona, sicut et ens. Hæc autem ratione dicitur ens, quia ea est aliquid, non quia ipsa aliquo alio sit; unde hæc ratione dicitur bona, quia ea est aliquid bonum, non quia ipsa habeat aliquam aliam bonitatem, quæ sit bona.

ARTICULUS IV. — *Utrum omnia sint bona bonitate divina.* — (2-2, quæst. 27, art. 3, c., et 1 contr. cap. 40 et 41, et Ver. quæst. 21, art. 4, et opusc. 72, cap. 6.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod

omnia sint bona bonitate divina. Dicit enim Augustinus 8, de Trinit. cap. 3, circa pr. *Bonum hoc, et bonum illud; tolle hoc et illud et vide ipsum bonum, si potes, ita Deum videbis, non alio bono bonum, sed bonum omni boni*. Sed unumquodque est bonum suo bono. Ergo unumquodque est bonum ipso bono quod est Deus.

2. Præterea, sicut dicit Boetius, lib. de Hebdom. ante med., omnia dicuntur bona, in quantum ordinantur ad Deum, et hoc ratione bonitatis divinæ. Ergo omnia sunt bona bonitate divina.

Sed contra est quod omnia sunt bona, in quantum sunt. Sed non dicuntur omnia entia per esse divinum, sed per esse proprium. Ergo non omnia sunt bona bonitate divina, sed bonitate propria.

Respondeo dicendum quod nihil prohibet in his quæ relationem important, aliquid ab extrinseco denominari, sicut aliquid denominatur locatum à loco, et mensuratum à mensura. Circa verò ea quæ absolute dicuntur, diversa fuit opinio.

Plato enim posuit omnium rerum species separatas, lib. 1 Metaph. apud Aristotelem, text. 6, et quod ab eis individua denominantur, quasi species separatas participando, ut puta quod Socrates dicitur homo secundum ideam hominis separatam. Et sicut ponebat ideam hominis et equi separatam, quam vocabat per se hominem, et per se equum; ita ponebat ideam entis, et ideam unius separatam, quam dicebat per se ens, et per se unum; et ejus participatione unumquodque dici (1) ens, vel unum; hoc autem quod est per se ens, et per se unum, ponebat esse summum bonum; et quia bonum convertitur cum ente, sicut et unum, ipsum per se bonum dicebat esse Deum, à quo omnia dicuntur bona per modum participationis.

Et quamvis hæc opinio irrationabilis videatur quantum ad hoc quod ponebat species rerum naturalium separatas per se subsistentes, ut Aristoteles multipliciter improbat, lib. 3 Met., à text. 10 usque ad finem lib., tamen hoc absolute verum est, quod aliquid est primum, quod per suam essentiam est ens, et bonum, quod dicimus Deum, ut ex superioribus patet, quæst. 2, art. 3. Huic etiam sententiæ concordat Aristoteles. A primo igitur per suam essentiam ente, et bono unumquodque potest dici bonum, et ens, in quantum participat ipsum per modum cujusdam assimilationis, licet remotè et efficienter, ut ex superioribus patet, quæst. 6, art. 3.

Sic ergo unumquodque dicitur bonum bonitate divina, sicut primo principio exemplari effectivo, et finali totius bonitatis. Nihilominus tamen unumquodque dicitur bonum similitudine divinæ bonitatis sibi inherente, quæ est formaliter sua bonitas, denominans ipsum. Et sic est bonitas una omnium, et etiam multæ bonitates.

Et per hoc patet responsio ad objecta.

(1) Al. seu indivisionis.

(1) Al. dicitur.

QUESTIO VII.

DE INFINITATE DEI. (*In quatuor articulos
divisa.*)

Post considerationem divinæ perfectionis, considerandum est de ejus infinitate, et de existentia ejus in rebus; attribuitur enim Deo quod sit ubique, et in omnibus rebus, in quantum est incircumscripibilis et infinitus.

Circa primum quærentur quatuor: 1° utrūm Deus sit infinitus; 2° utrūm aliquid præter ipsum sit infinitum secundum essentiam; 3° utrūm aliquid possit esse infinitum secundum magnitudinem; 4° utrūm possit esse infinitum in rebus secundum multitudinem.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrūm Deus sit infinitus.* — (1, dist. 43, quæst. 2, art. 1, et 1 cont., cap. 43, et Pot. quæst. 1, art. 2, et opusc. 2, artic. 18, 19 et 20.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non sit infinitus. Omne enim infinitum est imperfectum, quia habet rationem partis, et materiæ, ut dicitur in 3 Physic., text. 66. Sed Deus est perfectissimus. Ergo non est infinitus.

2. Præterea, secundum Philosophum in 1 Physic., text. 15, finitum et infinitum conveniunt quantitati. Sed in Deo non est quantitas, cum non sit corpus, ut supra ostensum est, quæst. 3, artic. 1. Ergo non competit sibi esse infinitum.

3. Præterea, quod ita est hic quod non alibi, est finitum secundum locum. Ergo quod ita est hoc quod non est aliud, est finitum secundum substantiam. Sed Deus est hoc, et non est aliud; non enim est lapis, nec lignum. Ergo Deus non est infinitus secundum substantiam.

Sed contra est quod dicit Damascenus, lib. 1 orthodox. Fidei, cap. 4, quod *Deus est infinitus et æternus, et incircumscripibilis.*

Respondeo dicendum quod omnes antiqui philosophi attribuunt infinitum primo principio, ut dicitur in 3 Physic., text. 30, et hoc rationabiliter, considerantes res effluere à primo principio in infinitum. Sed quia quidam erraverunt circa naturam primi principii, consequens fuit ut errarent circa infinitatem ipsius; quia enim ponebant primum principium materiam, consequenter attribuerunt primo principio infinitatem materialem, dicentes, aliquod corpus infinitum esse primum principium rerum.

Considerandum est igitur quod infinitum dicitur aliquid ex eo quod non est finitum: finitur autem quodammodo et materia per formam, et forma per materiam. Materia quidem per formam, in quantum materia, antequam recipiat formam, est in potentia ad multas formas, sed cum recipit unam, terminatur per illam. Forma verò finitur per materiam, in quantum forma in se considerata communis est ad multa, sed per hoc quod recipitur in materia, fit forma determinatè hujus rei. Materia autem perficitur per formam, per quam finitur; et idè infinitum, secundum quod attribuitur materiæ, habet rationem imperfecti; est enim quasi

materia non habens formam. Forma autem non perficitur per materiam, sed magis, per eam ejus amplitudo contrahitur; unde infinitum, secundum quod se tenet ex parte formæ non determinatæ per materiam, habet rationem perfecti.

Illud autem quod est maximè formale omnium, est ipsum esse, ut ex superioribus patet, quæst. 4, art. 1. Cum igitur esse divinum non sit esse receptum in aliquo, sed ipse sit suum esse subsistens, ut supra ostensum est qu. 3, artic. 4, manifestum est quod ipse Deus sit infinitus et perfectus.

Et per hoc patet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum quod terminus quantitatis est sicut forma ipsius; cujus signum est, quod figura, quæ consistit in terminatione quantitatis, est quædam forma circa quantitatem. Unde infinitum, quod competit quantitati est infinitum quod se tenet ex parte materiæ; et tale infinitum non attribuitur Deo, ut dictum est in corp. artic.

Ad tertium dicendum quod ex hoc ipso quod esse Dei est per se subsistens non receptum in aliquo, prout dicitur infinitum, distinguitur ab omnibus aliis, et alia remouentur ab eo. Sicut si esset albedo subsistens, ex hoc ipso quod non esset in alio, differret ab omni albedine existente in subjecto.

ARTICULUS II. — *Utrūm aliquid aliud quàm Deus possit esse infinitum per essentiam.* — (Qu. 1, art. 2, ad 4, et qu. 86, art. 2, c., et 1, dist. 43, qu. 1, art. 2 corp., et 1 Met.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod aliquid aliud quàm Deus possit esse infinitum per essentiam. Virtus enim rei proportionatur essentiæ ejus. Si enim essentia Dei est infinita, oportet quod ejus virtus sit infinita. Ergo potest producere effectum infinitum, cum quantitas virtutis per effectum cognoscatur.

2. Præterea, quidquid habet virtutem infinitam, habet essentiam infinitam. Sed intellectus creatus habet virtutem infinitam; apprehendit enim universale, quod se potest extendere ad infinita singularia. Ergo omnis substantia intellectualis creata est infinita.

3. Præterea, materia prima aliud est à Deo, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 1 et 8 ad 3. Sed materia prima est infinita. Ergo aliquid aliud præter Deum potest esse infinitum.

Sed contra est quod infinitum non potest esse ex principio aliquo, ut dicitur in 3 Physic., text. 30. Omne autem quod est præter Deum, est ex Deo sicut ex primo principio. Ergo nihil quod est præter Deum potest esse infinitum.

Respondeo dicendum quod aliquid præter Deum potest esse infinitum secundum quid, sed non simpliciter. Si enim loquamur de infinito, secundum quod competit materiæ, manifestum est quod omne existens in actu habet aliquam formam, et sic materia ejus est determinatæ per formam. Sed quia materia, secundum quod est sub unâ formâ substantiali, remanet in potentia ad multas formas accidentales, quod est finitum simpliciter, potest esse infinitum secundum quid

utpote lignum est finitum secundum suam formam, sed tamen est infinitum secundum quid, in quantum est in potentia ad figuras infinitas. Si autem loquamur de infinito, secundum quod convenit formæ, sic manifestum est quod illa quorum formæ sunt in materia, sunt simpliciter finita, et nullo modo infinita. Si autem sint aliquæ formæ creatæ non receptæ in materia, sed per se subsistentes, ut quidam de angelis opinantur; erunt quidem infinitæ secundum quid, in quantum hujusmodi formæ non terminantur, neque contrahuntur per aliquam materiam. Sed quia forma creata sic subsistens habet esse, et non est suum esse, necesse est quod ipsum ejus esse sit receptum, et contractum ad terminatam naturam. Unde non potest esse infinitum simpliciter.

Ad primum ergo dicendum quod hoc est contra rationem facti, quod essentia rei sit ipsum esse ejus, quia esse subsistens non est esse creatum; unde contra rationem facti est quod sit simpliciter infinitum. Sicut ergo Deus, licet habeat potentiam infinitam, non tamen potest facere aliquid non factum (hoc enim esset contradictoria esse simul), ita non potest facere aliquid infinitum simpliciter.

Ad secundum dicendum quod hoc ipsum quod virtus intellectus extendit se quodammodo ad infinita, procedit ex hoc quod intellectus est forma non in materia, sed vel totaliter separata, sicut sunt substantiæ angelorum, vel ad minus potentia intellectiva, quæ non est actus alicujus organi in animâ intellectivâ corpori conjunctâ.

Ad tertium dicendum quod materia prima non existit in rerum naturâ per se ipsam, cum non sit ens in actu, sed potentia tantum; unde magis est aliquid concreatum, quam creatum. Nihilominus tamen materia prima etiam secundum potentiam non est infinita simpliciter, sed secundum quid; quia ejus potentia non se extendit nisi ad formas naturales.

ARTICULUS III. — *Utrum possit esse aliquid infinitum actu secundum magnitudinem.*
— (Verit. quæst. 2, artic. 1 et 10, et quol. 9, art. 1, et quol. 12, art. 3.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod possit esse aliquid infinitum actu secundum magnitudinem. In scientiis enim mathematicis non invenitur falsum; quia *abstrahendum non est mendacium*, ut dicitur in 2 Physic., text. 18. Sed scientiæ mathematicæ utuntur infinito secundum magnitudinem; dicit enim geometra in suis demonstrationibus: *Sit linea talis infinita*. Ergo non est impossibile aliquid esse infinitum secundum magnitudinem.

2. Præterea, id quod non est contra rationem alicujus, non est impossibile convenire sibi. Sed esse infinitum non est contra rationem magnitudinis; sed magis finitum, et infinitum videtur esse passiones quantitatis. Ergo non est impossibile aliquam magnitudinem esse infinitam.

3. Præterea, magnitudo divisibilis est in

infinitum; sic enim definitur continuum, quod est in infinitum divisibile, ut patet in 3 Physic. text. 1. Sed contraria nata sunt fieri circa idem. Cum ergo divisioni opponatur additio, et diminutioni augmentum, videtur quod magnitudo possit crescere in infinitum. Ergo possibile est esse magnitudinem infinitam.

4. Præterea, motus et tempus habent quantitatem et continuitatem à magnitudine super quam transit motus, ut dicitur in 4 Physic., text. 99. Sed non est contra rationem temporis et motus quod sint infinita, cum unumquodque indivisibile signatum in tempore, et motu circulari sit principium, et finis. Ergo nec contra rationem magnitudinis erit quod sit infinita.

Sed contra, omne corpus superficiem habet. Sed omne corpus superficiem habens est finitum, quia superficies est terminus corporis finiti. Ergo omne corpus est finitum. Et similiter potest dici de superficie et linea. Nihil est ergo infinitum secundum magnitudinem.

Respondeo dicendum quod aliud est esse infinitum secundum suam essentiam, et secundum magnitudinem. Dato enim quod esset aliquod corpus infinitum secundum magnitudinem, utpote ignis, vel aer, non tamen esset infinitum secundum essentiam, quia essentia sua esset terminata ad aliquam speciem per formam, et ad aliquod individuum per materiam. Et ideo habito ex præmissis, quod nulla creatura est infinita secundum essentiam, adhuc restat inquirere, utrum aliquid creatum sit infinitum secundum magnitudinem.

Sciendum est igitur quod corpus, quod est magnitudo completa, dupliciter sumitur; scilicet mathematicè, secundum quod consideratur in eo sola quantitas; et naturaliter, secundum quod consideratur in eo materia et forma.

Et de corpore quidem naturali, quod non possit esse infinitum in actu, manifestum est. Nam omne corpus naturale aliquam formam substantialem habet determinatam. Cum igitur ad formam substantialem consequantur accidentia, necesse est quod ad determinatam formam consequantur determinata accidentia, inter quæ est quantitas. Unde omne corpus naturale, 3 Phys. text. 40, habet determinatam quantitatem et in majus et in minus. Unde impossibile est aliquod corpus naturale infinitum esse. Hoc etiam ex motu patet; quia omne corpus naturale habet aliquem motum naturalem; corpus autem infinitum non posset habere aliquem motum naturalem; nec rectum, quia nihil movetur naturaliter motu recto, nisi cum est extra suum locum, quod corpori infinito accidere non posset; occuparet enim omnia loca, et sic indifferenter quilibet locus esset locus ejus; et similiter etiam neque secundum motum circulaem, quia in motu circulari oportet quod una pars corporis, 1 de Cæl. text. 35, transferatur ad locum in quo fuit alia pars; quod in corpore circulari, si ponatur infinitum, esse non posset, quia

duas lineas protractas à centro, quantò longius protrahuntur à centro, tantò longius distant ab invicem. Si ergo corpus esset infinitum, in infinitum lineas distarent ab invicem, et sic una nunquam posset pervenire ad locum alterius.

De corpore etiam mathematico eadem ratio est. Quia si imaginemur corpus mathematicum existens actu, oportet quòd imaginemur ipsum sub aliquà formà, quia nihil est actu nisi per suam formam; unde cum forma quanti, in quantum hujusmodi, sit figura, oportebit quòd habeat aliquam figuram; et sic erit finitum, est enim figura, quæ termino vel terminis comprehenditur.

Ad primum ergo dicendum quòd geometer non indiget sumere aliquam lineam esse infinitam actu, sed indiget accipere aliquam lineam finitam actu, à quâ possit subtrahi quantum necesse est, et hanc nominat lineam infinitam.

Ad secundum dicendum, quòd licet infinitum non sit contra rationem magnitudinis in communi, est tamen contra rationem cujuslibet speciei ejus, scilicet contra rationem magnitudinis bicubitæ, vel tricubitæ, sive circularis, vel triangularis, et similibus. Non autem est possibile in genere esse quòd in nullà specie est; unde non est possibile esse aliquam magnitudinem infinitam, cum nulla species magnitudinis sit infinita.

Ad tertium dicendum quòd infinitum quod convenit quantitati, ut dictum est artic. 1 hujus quæst. ad 2, se tenet ex parte materiæ; per divisionem autem totius acceditur ad materiam, nam partes se habent in ratione materiæ; per additionem autem acceditur ad totum (1), quòd se habet in ratione formæ; et idèd non invenitur infinitum in additione magnitudinis, sed in divisione tantum.

Ad quartum dicendum quòd motus et tempus non sunt secundum totum in actu, sed successivè; unde habent potentiam permixtam actui. Sed magnitudo est tota in actu; et idèd infinitum quod convenit quantitati, et se tenet ex parte materiæ, repugnat totalitati magnitudinis, non autem totalitati temporis vel motus; esse enim in potentiâ convenit materiæ.

ARTICULUS IV. — *Utrum possit esse infinitum in rebus secundum multitudinem.* — (1, dist. 43, qu. 1, art. 1 ad 5, et 2, dist. 1, qu. 1, art. 5, ad 17, et Verit. qu. 2, art. 2, ad 5, et quol. 2, artic. 2, et quol. 5, art. 1, corp., et quol. 12, artic. 2.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd possibile sit esse multitudinem infinitam secundum actum. Non enim est impossibile, id quòd est in potentiâ, reduci ad actum. Sed numerus est in infinitum multiplicabilis. Ergo non est impossibile esse multitudinem infinitam in actu.

2. Præterea, cujuslibet speciei possibile est esse aliquod individuum in actu. Sed species figuræ sunt infinitæ. Ergo possibile est esse infinitas figuras in actu.

3. Præterea, ea quæ non opponuntur ad invicem, non impediunt se invicem. Sed posita aliquà multitudine rerum, adhuc possunt fieri alia multa, quæ eis non opponuntur. Ergo non est impossibile aliqua iterum simul esse cum eis, et sic in infinitum; ergo possibile est esse infinita in actu.

Sed contra est quòd dicitur Sap. 11, 21: *Omnia in pondere, numero et mensura dispo-*

suisti. Respondeo dicendum quòd circa hoc fuit duplex opinio. Quidam enim, sicut Avicenna et Algazel, dixerunt, super 3 Phys., quòd impossibile est esse multitudinem actu infinitam per se, sed infinitam per accidens multitudinem esse non est impossibile. Dicitur enim multitudo esse infinita per se, quando requiritur ad aliquid ut multitudo infinita sit; et hoc est impossibile esse; quia sic oportet quòd aliquid dependeret ex infinitis, unde ejus generatio nunquam compleretur, cum non sit infinita pertransire.

Per accidens autem dicitur multitudo infinita, quando non requiritur ad aliquid infinitas multitudinis, sed accidit ita esse. Et hoc sic manifestari potest in operatione fabri, ad quam quædam multitudo requiritur per se, scilicet quòd sit ars in animâ, et manus movens, et martellus; et si hæc in infinitum multiplicarentur, nunquam opus fabrilis compleretur, quia dependeret ex infinitis causis. Sed multitudo martellorum, quæ accidit ex hoc quòd unum frangitur, et accipitur aliud, est multitudo per accidens; accidit enim, quòd multis martellis operetur, et nihil differt utrum uno, vel duobus, vel pluribus operetur, vel infinitis, si infinito tempore operaretur. Per hunc igitur modum posuerunt, quòd possibile est esse actu multitudinem infinitam per accidens.

Sed hoc est impossibile, quia omnem multitudinem oportet esse in aliquâ specie multitudinis. Species autem multitudinis sunt secundum species numerorum. Nulla autem species numeri est infinita, quia quilibet numerus est multitudo mensurata per unum. Unde impossibile est esse multitudinem infinitam actu, sive per se, sive per accidens. Item omnis multitudo in rerum naturâ existens est creata, et omne creatum sub aliquâ certâ intentione creantis comprehenditur, non enim in vanum agens aliquod operatur. Unde necesse est quòd sub certo numero omnia creata comprehendantur. Impossibile est ergo esse multitudinem infinitam in actu, etiam per accidens. Sed esse multitudinem infinitam in potentiâ possibile est; quia augmentum multitudinis consequitur divisionem magnitudinis (1). Quantò enim aliquid plus dividitur, tanto plura secundum numerum resultant. Unde sicut infinitum invenitur in potentiâ in divisione continui, quia proceditur ad materiam, ut supra ostensum est artic. præced., eadem ratione etiam infinitum invenitur in potentiâ in additione multitudinis.

Ad primum ergo dicendum quòd unum-

(1) Editio Rom.: *Ad totum, secundum quòd se habet, etc.*

(1) Al. *multitudinis.*

quodque quod est in potentia, reducitur in actum secundum modum sui esse; dies enim non reducitur in actum, ut sit tota simul, sed successivè; et similiter infinitum multitudinis non reducitur in actum, ut sit totum simul, sed successivè; quia post quamlibet multitudinem potest sumi alia multitudo in infinitum.

Ad secundum dicendum quod species figurarum habent infinitatem ex infinitate numeri. Sunt enim species figurarum, ut trilaterum, quadrilaterum, et sic inde sicut multitudo infinita numerabilis non reducitur in actum, quod sit tota simul, ita nec multitudo figurarum.

Ad tertium dicendum quod, licet quibusdam positis, alia poni non sit eis oppositum, tamen infinita poni opponitur cuilibet speciei multitudinis. Unde non est possibile esse aliquam multitudinem actu infinitam.

QUÆSTIO VIII.

DE EXISTENTIA DEI IN REBUS. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Quia verò infinito convenire videtur quod ubique, et in omnibus sit, considerandum est, utrum hoc Deo conveniat; et circa hoc quaeruntur quatuor: 1° utrum Deus sit in omnibus rebus; 2° utrum Deus sit ubique; 3° utrum Deus sit ubique per essentiam, et potentiam, et praesentiam; 4° utrum esse ubique sit proprium Dei.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum Deus sit in omnibus rebus.* — (2, dist. 37, quæst. 1, art. 1, et 3, contr. cap. 68.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non sit in omnibus rebus. Quod enim est supra omnia, non est in omnibus rebus. Sed Deus est supra omnia, secundum illud psal. 112, 4: *Excelsus super omnes gentes Dominus*, etc. Ergo Deus non est in omnibus rebus.

2. Præterea, quod est in aliquo, continetur ab eo. Sed Deus non continetur à rebus, sed magis continet res. Ergo Deus non est in rebus, sed magis res sunt in eo. Unde Augustinus, in lib. 83 Quæst., dicit, quæst. 20 in princ., quod in ipso potius sunt omnia quam ipse alicubi.

3. Præterea, quanto aliquod agens est virtuosius, tanto ad magis distans ejus actio procedit. Sed Deus est virtuosissimum agens. Ergo ejus actio pertingere potest ad ea etiam quæ ab ipso distant, nec oportet quod sit in omnibus.

4. Præterea, dæmones res aliquæ sunt, nec tamen Deus est in dæmonibus; non enim est conventio lucis ad tenebras, ut dicitur 2^a ad Corinth. 6, 15. Ergo Deus non est in omnibus rebus.

Sed contra, ubicumque operatur aliquid, ibi est. Sed Deus operatur in omnibus, secundum illud Isaia 26, 12: *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine*. Ergo Deus est in omnibus rebus.

Respondeo dicendum quod Deus est in omnibus rebus, non quidem sicut pars essentiae, vel sicut accidens, sed sicut agens adest ei in quod agit. Oportet enim omne agens con-

jungi ei in quod immediatè agit, et suâ virtute illud contingere; unde in 7^a Physic., à text. 10 usque ad 13 inclus., probatur quod motum et movens oportet esse simul. Cum autem Deus sit ipsum esse per suam essentiam, oportet quod esse creatum sit proprius effectus ejus, sicut ignire est proprius effectus ipsius ignis. Hunc autem effectum causat Deus in rebus, non solum quando primò esse incipiunt, sed quamdiù in esse conservantur, sicut lumen causatur in aere à sole, quamdiù aer illuminatus manet. Quamdiù igitur res habet esse, tamdiù oportet quod Deus adsit ei secundum modum quo esse habet. Esse autem est illud quod est magis intimum cuilibet, et quod profundius omnibus inest, cum sit formale respectu omnium quæ in re sunt, ut ex supra dictis patet, quæst. 7, art. 1. Unde oportet quod Deus sit in omnibus rebus, et intimè.

Ad primum ergo dicendum quod Deus est supra omnia per excellentiam suæ naturæ, et tamen est in omnibus rebus ut causans omnium esse, ut supra dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod licet corporalia dicantur esse in aliquo sicut in continente, tamen spiritualia continent ea in quibus sunt, sicut anima continet corpus. Unde et Deus est in rebus sicut continens res; tamen per quamdam similitudinem corporalium dicuntur omnia esse in Deo, in quantum continentur ab ipso.

Ad tertium dicendum quod nullius agentis, quantumcumque virtuosus, actio procedit ad aliquid distans, nisi in quantum in illud per media agit. Hoc autem ad maximam virtutem Dei pertinet, quod immediatè in omnibus agit. Unde nihil est distans ab eo, quasi in se illud Deum non habeat. Dicuntur tamen res distare à Deo per dissimilitudinem naturæ vel gratiæ (1), sicut et ipse est super omnia per excellentiam suæ naturæ.

Ad quartum dicendum quod in dæmonibus intelligitur et natura, quæ est à Deo, et deformitas culpæ, quæ non est ab ipso; et idè non est absolutè concedendum, quod Deus sit in dæmonibus, sed cum hac additione, in quantum sunt res quædam. In rebus autem quæ nominant naturam non deformatam, absolutè dicendum est Deum esse.

ARTICULUS II. — *Utrum Deus sit ubique.* — (1, dist. 37, quæst. 2, art. 1 et 3, et 3 contr., cap. 68.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non sit ubique. Esse enim ubique significat esse in omni loco. Sed esse in omni loco non convenit Deo, cui non convenit esse in loco; nam incorporalia, ut dicit Boetius in lib. de Hebdom., circa princ., non sunt in loco. Ergo Deus non est ubique.

2. Præterea, sicut se habet tempus ad successiva, ita se habet locus ad permanentia. Sed unum indivisibile actionis vel motûs non potest esse in diversis temporibus. Ergo nec

(1) Edit. Rom., vel gloriæ; in margine autem al. gratiæ.

unum indivisibile in genere rerum permanentium potest esse in omnibus locis. Esse autem divinum non est successivum, sed permanens. Ergo Deus non est in pluribus locis; et ita non est ubique.

3. Præterea, quod est totum alicubi, nihil ejus est extra locum illum. Sed Deus, si est in aliquo loco, totus est ibi, non enim habet partes. Ergo nihil ejus est extra locum illum: ergo Deus non est ubique.

Sed contra est quod dicitur Jerem. 23, 24: *Cælum et terram ego impleo.*

Respondeo dicendum quòd cum locus sit res quædam; esse alicubi in loco potest intelligi dupliciter; vel per modum aliarum rerum, id est, sicut dicitur aliquid esse in aliis rebus quocumque modo, sicut accidentia loci sunt in loco; vel per modum proprium loci, sicut locata sunt in loco.

Utroque autem modo secundum aliquid Deus est in omni loco, quod est esse ubique. Primum quidem sic est in omnibus rebus ut dans eis esse, et virtutem et operationem; sic enim est in omni loco ut dans ei esse, et virtutem locativam. Item locata sunt in loco, in quantum replent locum, et Deus omnem locum replet, non sicut corpus; corpus enim dicitur replere locum, in quantum non compatitur secum aliud corpus; sed per hoc quòd Deus est in aliquo loco, non excluditur quin alia sint ibi, imò per hoc replet omnia loca quòd dat esse omnibus locatis, quæ replent omnia loca.

Ad primum ergo dicendum quòd incorporalia non sunt in loco per contactum quantitatis dimensionis, sicut corpora, sed per contactum virtutis.

Ad secundum dicendum quòd indivisibile est duplex. Unum, quod est terminus continuum, ut punctum in permanentibus, et momentum in successivis; et hujusmodi indivisibile in permanentibus, quia habet determinatum situm, non potest esse in pluribus partibus loci, vel in pluribus locis; et similiter indivisibile actionis vel motus, quia habet determinatum ordinem in motu, vel actione, non potest esse in pluribus partibus temporis. Aliud autem indivisibile est quod est extra totum genus continui, et hoc modo substantiæ incorporeæ, ut Deus, angelus, et anima, dicuntur esse indivisibiles. Tale igitur indivisibile non applicatur ad continuum sicut aliquid ejus, sed in quantum contingit illud suâ virtute; unde secundum quod virtus sua se potest extendere ad unum, vel multa, ad parvum, vel magnum, secundum hoc est in uno, vel pluribus locis, et in loco parvo, vel magno.

Ad tertium dicendum quòd totum dicitur respectu partium. Est autem duplex pars, scilicet pars essentiæ ut forma, et materia dicuntur partes compositi, et genus, et differentia partes speciei; et etiam pars quantitatis, in quam scilicet dividitur aliqua quantitas. Quod ergo est totum in aliquo loco totalitate quantitatis, non potest esse extra locum illum, quia quantitas locati commensuratur quantitati loci; unde non est totalitas quantitatis, si non sit totalitas loci. Sed to-

talitas essentiæ non commensuratur totalitati loci. Unde non oportet quòd illud quod est totum totalitate essentiæ in aliquo, nullo modo sit extra illud. Sicut apparet etiam in formis accidentalibus, quæ secundum accedens quantitatem habent; albedo enim est tota in quâlibet parte superficiæ, si accipiat totalitas essentiæ, quia secundum perfectam rationem suæ speciei invenitur in quâlibet parte superficiæ. Si autem accipiat totalitas secundum quantitatem quam habet per accedens, sic non est tota in quâlibet parte superficiæ. In substantiis autem incorporeis non est totalitas nec per se, nec per accedens, nisi secundum perfectam rationem essentiæ. Et idè sicut anima est tota in quâlibet parte corporis, ita Deus totus est in omnibus, et singulis.

ARTICULUS III. — *Utrum Deus sit ubique per essentiæ, præsentiam et potentiam.* — (1, dist. 37, qu. 1, art. 2, et in Exp. litt.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd malè assignentur modi existendi Dei in rebus, cum dicitur quòd Deus est in omnibus rebus per essentiæ, potentiam et præsentiam. Id enim per essentiæ est in aliquo quod essentialiter est in eo, Deus autem non est essentialiter in rebus; non enim est de essentiâ alicujus rei. Ergo non debet dici quòd Deus sit in rebus per essentiæ, præsentiam et potentiam.

2. Præterea, hoc est esse præsentem alicui rei, scilicet non deesse illi. Sed hoc est Deum esse per essentiæ in rebus, scilicet non deesse alicui rei. Ergo idem est esse Deum in omnibus per essentiæ et præsentiam. Superfluum ergo fuit dicere, quòd Deus sit in rebus per essentiæ, præsentiam et potentiam.

3. Præterea, sicut Deus est principium omnium rerum per suam potentiam, ita per scientiam et voluntatem. Sed non dicitur Deus esse in rebus per scientiam et voluntatem. Ergo nec per potentiam.

4. Præterea, sicut gratia est quædam perfectio superaddita substantiæ rei, ita multe sunt aliæ perfectiones superadditæ. Si ergo Deus dicitur esse speciali modo in quibusdam per gratiam, videtur quòd secundum quamlibet perfectionem debeat accipi specialis modus essendi Deum in rebus.

Sed contra est quod Glossa ord. dicit super Cantica canticorum, cap. 5, et desumitur ex Gregorio in Ezechiel, hom. 8, circa med., quòd *Deus communi modo est in omnibus rebus præsentid, potentid et substantid; tamen familiari modo dicitur esse in aliquibus per gratiam.*

Respondeo dicendum quòd Deus dicitur esse in re aliquâ dupliciter: uno modo per modum causæ agentis, et sic est in omnibus rebus creatis ab ipso, alio modo sicut objectum operationis est in operante, quod proprium est in operationibus animæ, secundum quod cognitum est in cognoscente, et desideratum in desiderante. Hoc igitur secundo modo Deus specialiter est in rationali creaturâ, quæ cognoscit, et diligit illum actu, vel habitu. Et quia hoc habet rationalis

creatura per gratiam, ut infra patebit, qu. 12, artic. 4, dicitur esse hoc modo in sanctis per gratiam.

In rebus verò aliis ab ipso creatis quomodo sit, considerandum est ex his quæ in rebus humanis esse dicuntur. Rex enim dicitur esse in toto regno, scilicet per suam potentiam, licet non sit ubique præsens. Per præsentiam verò suam dicitur aliquid esse in omnibus quæ in conspectu ipsius sunt; sicut omnia quæ sunt in aliquâ domo, dicuntur esse præsentia alicui, qui tamen non est secundum substantiam suam in quâlibet parte domus. Secundum verò substantiam, vel essentiam dicitur aliquid esse in loco in quo ejus substantia habetur.

Fuerunt ergo aliqui, scilicet Manichæi, qui dixerunt divinæ potestati subjecta spiritualia esse et incorporalia; visibilia verò, et corporalia subjecta esse dicebant potestati principii contrarii. Contra hos ergo oportet dicere, quod Deus sit in omnibus per potentiam suam.

Fuerunt verò alii, qui licet crederent omnia esse subjecta divinæ potestati, tamen providentiam divinam usque ad hæc inferiora corpora non extendebant, ex quorum personâ dicitur Job. 22, 14: *Circa cardines cæli perambulatur, nec nostra considerat.* Et contra hos oportuit dicere, quod Deus sit in omnibus per suam præsentiam.

Fuerunt verò alii, qui licet dicerent omnia ad Dei providentiam pertinere, tamen posuerunt omnia non immediatè esse à Deo creata, sed quod immediatè creavit primas creaturas, et illæ creaverunt alias. Et contra hos oportet dicere quod sicut in omnibus per essentiam.

Sic ergo est in omnibus per potentiam, in quantum omnia ejus potestati subduntur; est per præsentiam in omnibus, in quantum omnia nuda sunt, et aperta oculis ejus; est in omnibus per essentiam, in quantum adest omnibus ut causa essendi, sicut dictum est art. 1 hujus quæst.

Ad primum ergo dicendum quod Deus dicitur esse in omnibus per essentiam, non quidem rerum, quasi sit de essentiâ earum, sed per essentiam suam; quia substantiâ suâ adest omnibus ut causa essendi, sicut dictum est art. prox. cit.

Ad secundum dicendum quod aliquid potest dici præsens alicui, in quantum subjacet ejus conspectu, quod tamen distat ab eo secundum suam substantiam, ut dictum est in corp. art., et ideo oportuit duos modos poni, scilicet per essentiam et præsentiam.

Ad tertium dicendum quod de ratione scientiæ, et voluntatis est quod scitum est in sciente, et volitum in volente. Unde secundum scientiam et voluntatem magis res sunt in Deo quàm Deus in rebus. Sed de ratione potestati est quod sit principium agendi in aliud; unde secundum potentiam agens comparatur, et applicatur rei exteriori; et sic per potentiam potest dici agens esse in altero.

Ad quartum dicendum quod nulla alia perfectio superaddita substantiæ facit Deum esse in aliquo sicut objectum cognitum et ama-

tum, nisi gratia; et ideo sola gratia facit singularem modum essendi Deum in rebus. Est autem alius singularis modus essendi Deum in homine per unionem, de quo modo suo loco agitur tertiâ parte, quæst. 2, art. 1.

ARTICULUS IV. — *Utrum esse ubique sit proprium Dei.* — (1, dist. 37, qu. 2, art. 2, et 3 cont., cap. 68, et lib. 4, cap. 17 et 19, et quol. 13, quæst. 1, art. 2.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod esse ubique non sit proprium Dei. Universale enim secundum Philosophum, 1 Post. text. 43, est ubique, et semper; materia etiam prima, cum sit in omnibus corporibus, est ubique. Neutrum autem horum est Deus, ut ex præmissis patet, quæst. 3, art. 1, usque ad 5 inclus. Ergo esse ubique non est proprium Dei.

2. Præterea, numerus est in numeratis. Sed totum universum est constitutum in numero, ut patet Sap. 2. Ergo aliquis numerus est qui est in toto universo, et ita ubique.

3. Præterea, totum universum est quoddam totum corpus perfectum, ut dicitur in 1 de Cæl. et Mundo, text. 4. Sed totum universum est ubique, quia extra ipsum nullus locus est. Non ergo solus Deus est ubique.

4. Præterea, si aliquod corpus esset infinitum, nullus locus esset extra ipsum. Ergo esse ubique non videtur proprium Dei.

5. Præterea, anima, ut dicit Augustinus in 6 de Trin., cap. 5, non procul à fine, est tota in toto corpore, et tota in quâlibet ejus parte. Si ergo non esset in mundo nisi unum solum animal, anima ejus esset ubique, et sic esse ubique non est proprium Dei.

6. Præterea, ut Augustinus dicit in epist. 3 ad Volusianum, post princ.: *Anima ubi videt, ibi sentit, et ibi sentit, ubi vivit, et ubi vivit, ibi est.* Sed contra est quod Ambrosius dicit de Spiritu sancto, lib. 1, cap. 7, circa princ.: *Quis audeat creaturam dicere Spiritum sanctum, qui in omnibus, et ubique, et semper est? quod utique Divinitatis est proprium.*

Respondeo dicendum quod esse ubique primò et per se, est proprium Dei. Dico autem esse ubique primò, quod secundum se totum est ubique; si quid enim esset ubique secundum diversas partes in diversis locis existens, non esset primò ubique, quia quod convenit alicui ratione partis suæ, non convenit ei primò; sicut si homo est albus dente, albedo non convenit primò homini, sed denti. Esse autem ubique per se dico id cui non convenit esse ubique per accidens, propter aliquam suppositionem factam; quia sic granum milli esset ubique, supposito quod nullum aliud corpus esset. Per se igitur convenit esse ubique alicui, quando tale est quod, quâlibet positione factâ, sequitur illud esse ubique.

Et hoc propriè convenit Deo; quia quocumque loca ponantur, etiamsi ponerentur infinita præter ista quæ sunt, oporteret in omnibus esse Deum, quia nihil potest esse nisi per ipsum. Sic igitur esse ubique primò et per se, convenit Deo, et est proprium ejus; quia quocumque loca ponantur, oportet quod in quolibet sit Deus, non secundum partem, sed

secundum se ipsum.

Ad primum ergo dicendum quod universale et materia prima sunt quidem ubique, sed non secundum idem esse.

Ad secundum dicendum quod numerus, cum sit accidens, non est per se, sed per accedens in loco; nec est totus in quolibet numeratorum, sed secundum partem; et sic non sequitur quod sit primum et per se ubique.

Ad tertium dicendum quod totum corpus univerei est ubique, sed non primum quia non totum est in quolibet loco, sed secundum suas partes; nec iterum per se, quia si ponerentur aliqua alia loca, non esset in eis.

Ad quartum dicendum quod si esset corpus infinitum, esset ubique, sed secundum suas partes.

Ad quintum dicendum quod si esset unum solum animal, anima ejus esset ubique primum (1) quidem, sed per accidens.

Ad sextum dicendum quod cum dicitur anima alicubi videre, potest intelligi dupliciter. Uno modo secundum quod hoc adverbium *alicubi* determinat actum videndi ex parte objecti: et sic verum est quod dum cælum videt, in cælo videt, et eadem ratione in cælo sentit; nec tamen sequitur quod in cælo vivat vel sit, quia vivere et esse non important actum transeuntem in exterius objectum. Alio modo potest intelligi secundum quod adverbium determinat actum videntis, secundum quod exit à vidente; et sic verum est quod anima ubi sentit, et videt, ibi est, et vivit secundum istum modum loquendi, et ita non sequitur quod sit ubique.

QUÆSTIO IX.

DE DEI IMMUTABILITATE. — (In duos articulos divisa.)

Consequenter considerandum est de immutabilitate et æternitate divinâ, quæ immutabilitatem consequitur.

Circa immutabilitatem verò quærentur duo: 1° utrum Deus sit omnino immutabilis; 2° utrum esse immutabile sit proprium Dei.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum Deus sit omnino immutabilis.* — (1, dist. 8, quæst. 3, art. 1, et opusc. 3, cap. 4.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non sit omnino immutabilis. Quidquid enim movet se ipsum, est aliquo modo mutabile. Sed, sicut dicit Augustinus 8 super Gen. ad litteram, cap. 20 in fin., *spiritus creator movet se, nec per tempus, nec per locum.* Ergo Deus est aliquo modo mutabilis.

2. Præterea, Sap. 7, 24, dicitur de sapientiâ, quod est mobilior omnibus mobilibus. Sed Deus est ipsa sapientiâ. Ergo Deus est mobilis.

3. Præterea, appropinquare et elongari motum significant. Hujusmodi autem dicuntur de Deo in Scripturâ, Jac. 4, 8: *Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis.* Ergo Deus est mutabilis.

Sed contra est quod dicitur Malach. 3, 6: *Ego Deus (2), et non mutor.*

Respondeo dicendum quod ex præmissis,

q. 2, art. 3, ostenditur Deum esse omnino immutabilem.

Primum quidem quia supra ostensum est, ibid., esse aliquod primum ens, quod Deum dicimus; et quod hujusmodi primum ens oportet esse purum actum absque permixtione alicujus potentiae, eo quod potentia simpliciter est posterior actu. Omne autem quod quocumque modo mutatur, est aliquo modo in potentia. Ex quo patet quod impossibile est Deum aliquo modo mutari.

Secundo quia omne quod movetur, quantum ad aliquid manet, et quantum ad aliquid transit; sicut quod movetur de albedine in nigredinem, manet secundum substantiam; et sic in omni eo quod movetur, attenditur aliqua compositio. Ostensum est autem supra, quæst. 3, art. 7, quod in Deo nulla est compositio, sed est omnino simplex. Unde manifestum est quod Deus moveri non potest.

Tertio, quia omne quod movetur, motu suo aliquid acquirit, et pertingit ad illud ad quod prius non pertinebat. Deus autem; cum sit infinitus, comprehendens in se omnem plenitudinem perfectionis totius esse, non potest aliquid acquirere, nec extendere se in aliquid ad quod prius non pertinebat. Unde nullo modo sibi competit motus. Et inde est quod quidam antiquorum, quasi ab ipsâ veritate coacti, posuerunt primum principium esse immobile.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus ibi loquitur secundum modum quo Plato dicebat primum movens movere se ipsum; omnem operationem nominans motum, secundum quod etiam ipsum intelligere, et velle, et amare motus quidam dicuntur. Quia ergo Deus intelligit, et amat se ipsum, secundum hoc dixerunt, quod Deus movet se ipsum, non autem secundum quod motus et mutatio est existentis in potentia, ut nunc loquimur de mutatione et motu.

Ad secundum dicendum quod sapientiâ dicitur mobilis esse similitudinariè, secundum quod suam similitudinem diffundit usque ad ultima rerum; nihil enim esse potest quod non procedat à divinâ sapientiâ per quamdam imitationem, sicut à primo principio effectivo et formali, prout etiam artificata procedunt à sapientiâ artificis. Sic igitur, in quantum similitudo divinæ sapientiæ gradatim procedit à supremis, quæ magis participant de ejus similitudine, usque ad infima rerum, quæ minus participant, dicitur esse quidam processus, et motus divinæ sapientiæ in res; sicut si dicamus solem procedere usque ad terram, in quantum radius luminis usque ad terram pertingit; et hoc modo exponit Dionysius, cap. 1 cæl. Hier., in princ., dicens, quod omnis processus divinæ manifestationis venit ad nos à Patre luminum moto (1).

Ad tertium dicendum quod hujusmodi dicuntur de Deo in Scripturis metaphoricè. Sicut enim dicitur sol intrare domum, vel exire, in quantum radius ejus pertingit ad domum, sic dicitur Deus appropinquare ad

(1) Al. non primum

(2) Vulgata Dominus.

(1) Nicolaus: motus.

nos, vel recedere à nobis, in quantum percipimus influentiam bonitatis ipsius, vel ab eo deficimus.

ARTICULUS II. — Utrum esse immutabile sit Dei proprium. — (1, dist. 8, quæst. 3, art. 1 et 2, et dist. 19, quæst. 5, art. 3, et 1 cont., cap. 13, 14 et 15, et opusc. 2, cap. 4, 16, 17, 124 et 222.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod esse immutabile non sit proprium Dei. Dicit enim Philosophus in 2 Metaphysic. text. 12, quod *materia est in omni eo quod movetur*. Sed substantiæ quædam creatæ, sicut angeli et animæ, non habent materiam, ut quibusdam videtur. Ergo esse immutabile non est proprium Dei.

2. Præterea, omne quod movetur, movetur propter aliquem finem. Quod ergo jam pervenit ad ultimum finem, non movetur. Sed quædam creaturæ jam pervenerunt ad ultimum finem, sicut omnes beati. Ergo aliquæ creaturæ sunt immobiles.

3. Præterea, omne quod est mutabile, est variabile. Sed formæ sunt invariabiles; dicitur enim in lib. sex principiorum, cap. de Formâ, in princ., quod *forma est simplici et invariabili essentia consistens*. Ergo non est solius Dei proprium esse immutabile.

Sed contra est quod dicit Augustinus in lib. de Naturâ boni, cap. 1, in princ.: *Solus Deus immutabilis est; quæ autem fecit, quia ex nihilo sunt, mutabilia sunt*.

Respondeo dicendum quod solus Deus est omnino immutabilis; omnis autem creatura aliquo modo est mutabilis. Sciendum est enim quod mutabile potest aliquid dici dupliciter: uno modo per potentiam quæ in ipso est, alio modo per potentiam quæ in altero est; omnes enim creaturæ, antequam essent, non erant possibiles esse per aliquam potentiam creatam, cum nullum creatum sit æternum; sed per solam potentiam divinam, in quantum Deus poterat eas in esse producere. Sicut autem ex voluntate Dei dependet quod res in esse producit, ita ex voluntate ejus dependet quod res in esse conservat; non enim aliter eas in esse conservat quam semper eis esse dando; unde si suam actionem eis subtraheret, omnia in nihilum redigerentur, ut patet per Augustinum 4 super Gen. ad litteram cap. 12, circa princip. Sicut igitur in potentia Creatoris fuit ut res essent, antequam essent in seipsis; ita in potentia Creatoris est, postquam sunt in seipsis, ut non sint. Sic igitur per potentiam quæ est in altero, scilicet in Deo, sunt mutabiles, in quantum ab ipso ex nihilo potuerunt produci in esse, et de esse possunt reduci in non esse.

Si autem dicatur aliquid mutabile per potentiam in ipso existentem, sic etiam aliquo modo omnis creatura est mutabilis. Est enim in creaturâ duplex potentia, scilicet activa, et passiva; dico autem potentiam passivam, secundum quam aliquid assequi potest suam perfectionem vel in essendo, vel in consequendo finem. Si igitur attendatur mutabilitas rei secundum potentiam ad esse, sic

non in omnibus creaturis est mutabilitas, sed in illis solum in quibus illud quod est possibile in eis, potest stare cum non esse. Unde in corporibus inferioribus est mutabilitas et secundum esse substantiale, quia materia eorum potest esse cum privatione formæ substantialis ipsorum, et quantum ad esse accidentale, si subjectum compatiatur secum privationem accidentis; sicut hoc subjectum homo compatiatur secum non album, et ideo potest mutari de albo in non album. Si verò sit tale accidens quod consequatur principia essentialia subjecti, privatio illius accidentis non potest stare cum subjecto. Unde subjectum non potest mutari secundum illud accidens, sicut nix non potest fieri nigra. In corporibus verò celestibus materia non compatiatur secum privationem formæ, quia forma perficit totam potentialitatem materiæ; et ideo non sunt mutabilia secundum esse substantiale, sed secundum esse locale; quia subjectum compatiatur secum privationem hujus loci vel illius. Substantiæ verò incorporeæ, quia sunt ipsæ formæ subsistentes, quæ tamen se habent ad esse ipsarum sicut potentia ad actum, non compatiuntur secum privationem hujus actus; quia esse consequitur formam; et nihil corrumpitur nisi per hoc quod amittit formam; unde in ipsâ formâ non est potentia ad non esse; et ideo hujusmodi substantiæ sunt immutabiles, et invariabiles secundum esse; et hoc est quod dicit Dionysius, cap. 4 de divin. Nomin., parum à princ. lect. 1, quod *substantiæ intellectuales creatæ mundæ sunt à generatione, et ab omni variatione, sicut incorporeales et immateriales*. Sed tamen remanet in eis duplex mutabilitas: una secundum quod sunt in potentia ad finem; et sic est in eis mutabilitas secundum electionem de bono in malum, ut Damascenus, lib. 2, cap. 3 et 4 dicit; alia secundum locum, in quantum virtute suâ finitâ possunt attingere quædam loca quæ prius non attingebant; quod de Deo dici non potest, qui suâ infinitate omnia loca replet, ut supra dictum est qu. 8, art. 2.

Sic igitur in omni creaturâ est potentia ad mutationem vel secundum esse substantiale, sicut corpora corruptibilia; vel secundum esse locale tantum, sicut corpora cælestia; vel secundum ordinem ad finem, et applicationem virtutis ad diversa, sicut in angelis; et universaliter omnes creaturæ communiter sunt mutabiles secundum potentiam creantis; in cujus potestate est esse, et non esse earum. Unde cum Deus nullo istorum modorum sit mutabilis, proprium ejus est omnino immutabilem esse.

Ad primum ergo dicendum quod objectio illa procedit de eo quod est mutabile secundum esse substantiale vel accidentale; de tali enim motu philosophi tractaverunt.

Ad secundum dicendum quod angeli boni supra immutabilitatem essendi, quæ competit eis secundum naturam, habent immutabilitatem electionis ex divinâ virtute; tamen remanet in eis mutabilitas secundum locum.

Ad tertium dicendum quod formæ dicun-

tur invariabiles, quia non possunt esse subiectum variationis; subjiciuntur tamen variationi, in quantum subiectum secundum eas variatur: unde patet quòd secundum quòd sunt, sic variantur; non enim dicuntur entia quasi sint subiectum essendi, sed quia eis aliquid est.

QUÆSTIO X.

DE DEI ÆTERNITATE. — *(In sex articulos divisa.)*

Deinde quæritur de æternitate; et circa hoc quærentur sex: 1° quid sit æternitas; 2° utrùm Deus sit æternus; 3° utrùm esse æternum sit proprium Dei; 4° utrùm æternitas differat à tempore (1); 5° de differentiâ ævi, et temporis; 6° utrùm sit unum ævum tantum, sicut est unum tempus, et una æternitas.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm convenienter definiatur æternitas, quòd est interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio.* — (1, dist. 8, quæst. 2, art. 1, et dist. 19, quæst. 2, art. 1, et Pot. qu. 3, art. 1⁴ et 20.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd non sit conveniens definitio æternitatis quam Boetius ponit 3 de Consol., pros. 2, circ. pr., dicens, quòd æternitas est interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio. Interminabile enim negativè dicitur. Sed negatio non est de ratione nisi eorum quæ sunt deficientia, quòd æternitati non competit. Ergo in definitione æternitatis non debet poni interminabile.

2. Præterea, æternitas durationem quamdam significat. Duratio autem magis respicit esse quàm vitam. Ergo non debuit poni in definitione æternitatis vita, sed magis esse.

3. Præterea, totum dicitur quod habet partes. Hoc autem æternitati non convenit, cum sit simplex. Ergo inconvenienter dicitur tota.

4. Præterea, plures dies non possunt esse simul, nec plura tempora. Sed in æternitate pluraliter dicuntur dies, et tempora; dicitur enim Micheæ 5, 2: *Egressus ejus ab initio à diebus æternitatis*; et ad Rom. 16, 25: *Secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti*. Ergo æternitas non est tota simul.

5. Præterea, totum et perfectum sunt idem. Posito igitur quòd sit tota, superflue additur quòd sit perfecta.

6. Præterea, possessio ad durationem non pertinet. Æternitas autem quædam duratio est. Ergo æternitas non est possessio.

Respondeo dicendum quòd sicut in cognitionem simplicium oportet nos venire per composita, ita in cognitionem æternitatis oportet nos venire per tempus, quod nihil aliud est quàm numerus motus secundum prius et posterius. Cum enim in quolibet motu sit successio, et una pars post alteram, ex hoc quòd numeramus prius et posterius in motu, apprehendimus tempus, quod nihil aliud est quàm numerus prioris et posterioris in motu. In eo autem quod caret motu, et semper eodem modo se habet, non est accipere prius, et posterius. Sicut igitur ratio temporis consistit in numeratione prioris et posterioris in

motu; ita in apprehensione uniformitatis ejus, quod est omnino extra motum, consistit ratio æternitatis.

Item ea dicuntur tempore mensurari quæ principium et finem habent in tempore, ut dicitur in 4 Physic., text. 70, et hoc idè quia in omni eo quod movetur, est accipere aliquod principium, et aliquem finem. Quod verò est omnino immutabile, sicut nec successionem, ita nec principium, aut finem habere potest.

Sic ergo ex duobus notificatur æternitas. Primò ex hoc quòd id quod est in æternitate, est interminabile, id est, principio et fine carens, ut terminus ad utrumque referatur. Secundò per hoc quòd ipsa æternitas successionem caret, tota simul existens.

Ad primum ergo dicendum quòd simplicia consueverunt per negationem definiri, sicut punctum est cujus pars non est; quod non idè est, quòd negatio sit de essentiâ eorum, sed quia intellectus noster, qui primò apprehendit composita, in cognitionem simplicium pervenire non potest nisi per remotionem compositionis.

Ad secundum dicendum quòd illud quod est verè æternum, non solum est ens, sed vivens, et ipsum vivere se extendit quodammodo ad operationem, non autem esse. Proptensio autem durationis videtur attendi secundum operationem magis quàm secundum esse; unde et tempus est numerus motus.

Ad tertium dicendum quòd æternitas dicitur tota, non quia habet partes, sed in quantum nihil ei deest.

Ad quartum dicendum quòd sicut Deus, cum sit incorporeus, nominibus rerum corporalium metaphoricè in Scripturis nominatur, sic æternitas tota simul existens nominibus temporalibus successivis.

Ad quintum dicendum quòd in tempore est duo considerare: scilicet ipsum tempus, quod est successivum; et nunc temporis, quod est imperfectum. Dicit ergo tota simul ad removendum tempus, et perfectu ad excludendum nunc temporis.

Ad sextum dicendum quòd illud quod possidetur, firmiter et quietè habetur; ad designandam ergo immutabilitatem et indeficientiam æternitatis, usus est nomine possessionis.

ARTICULUS II. — *Utrùm Deus sit æternus.* — (2, dist. 2, qu. 1, art. 1, et 1 cont. c. 15, Pot. qu. 3, art. 17, 23, et op. 2, cap. 5, 6, 7 et 8.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non sit æternus. Nihil enim factum potest dici de Deo. Sed æternitas est aliquid factum; dicit enim Boetius, lib. 5, de Consol. pros. ult., quòd *nunc fluens, facit tempus, nunc stans facit æternitatem*; et Augustinus dicit in lib. 83 Quæstionum, qu. 23, in pr., quòd *Deus est auctor æternitatis*. Ergo Deus non est æternus.

2. Præterea, quod est ante æternitatem, et post æternitatem, non mensuratur æternitate. Sed *Deus est ante æternitatem*, ut dicitur in libro de Causis, prop. 2, et *post æternitatem*; dicitur enim Exod. 15, 18, quòd *Dominus re-*
(Dix-sept.)

(1) Al., ab ævo et tempore.

gnabit in æternum, et ultra. Ergo esse æternum non convenit Deo.

3. Præterea, æternitas mensura quædam est. Sed Deo non convenit esse mensuratum. Ergo non competit ei esse æternum.

4. Præterea, in æternitate non est præsens, præteritum, vel futurum, cum sit tota simul, ut dictum est art. pr. Sed de Deo dicuntur in Scripturis verba præsentis temporis, præteriti, vel futuri. Ergo Deus non est æternus.

Sed contra est quod dicit Athanasius, in suo *Symb. de Confess. fidei: Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus.*

Respondeo dicendum quod ratio æternitatis consequitur immutabilitatem, sicut ratio temporis consequitur motum, ut ex dictis patet (art. præced.). Unde cum Deus sit maxime immutabilis, sibi maxime competit esse æternum. Nec solum est æternus; sed est sua æternitas; cum tamen nulla alia res sit sua duratio; quia non est suum esse. Deus autem est suum esse uniforme; unde sicut est sua essentia, ita est sua æternitas.

Ad primum ergo dicendum quod *nunc* stans dicitur facere æternitatem secundum nostram apprehensionem. Sicut enim causatur in nobis apprehensio temporis; eo quod apprehendimus fluxum ipsius *nunc*, ita causatur in nobis apprehensio æternitatis, in quantum apprehendimus *nunc* stans. Quod autem dicit Augustinus, loco cit. in arg., quod *Deus est auctor æternitatis*, intelligitur de æternitate participatâ. Eo enim modo communicat Deus suam æternitatem aliquibus, quo etsuam immutabilitatem.

Et per hoc patet solutio ad secundum. Nam Deus dicitur esse ante æternitatem, prout participatur à substantiis immaterialibus. Unde et ibidem, eadem proposit. 2. circa fin., dicitur quod *intelligentia perficitur æternitati*. Quod autem dicitur in Exod.: *Dominus regnabit in æternum, et ultra*, sciendum quod æternum accipitur ibi pro seculo, sicut habet alia translatio. Sic igitur dicitur quod regnabit ultra æternum, quia durat ultra quodcumque seculum, id est, ultra quamcumque durationem datam. Nihil est enim aliud seculum quam periodus cuiuslibet rei, ut dicitur in lib. 1 de Cælo, text. 100. Vel dicitur etiam ultra æternum regnare, quia si etiam aliquid aliud semper esset, ut motus cæli secundum quosdam philosophos, tamen Deus ultra regnat, in quantum ejus regnum est totum simul.

Ad tertium dicendum quod æternitas non est aliud quam ipse Deus. Unde non dicitur Deus æternus, quasi sit aliquo modo mensuratus; sed accipitur ibi ratio mensuræ secundum apprehensionem nostram tantum.

Ad quartum dicendum quod verba diversorum temporum attribuuntur Deo, in quantum ejus æternitas omnia tempora includit; non quod ipse varietur per præsens, præteritum et futurum.

ARTICULUS III. — *Utrum esse æternum sit proprium Dei.* — (1, dist. 8, quæst. 2, art. 2, et dist. 19, quæst. 1, art. 1, et 4, dist. 49, quæst. 1, art. 2, quæst. 3, et 1 cont. cap. 5.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod

esse æternum non sit soli Deo proprium. Dicitur enim Danielis 12, 3, quod *qui ad justitiam erudiunt plurimos, erunt quasi stellæ in perpetuas æternitates*. Non autem essent plures æternitates, si solus Deus esset æternus. Non igitur solus Deus est æternus.

2. Præterea, Matth. 25, 41, dicitur: *Ite, maledicti (1), in ignem æternum*; non igitur solus Deus est æternus.

3. Præterea, omne necessarium est æternum. Sed multa sunt necessaria, sicut omnia principia demonstrationis, et omnes propositiones demonstrativæ. Ergo non solus Deus est æternus.

Sed contra est quod dicit Augustinus (Fulgentius), lib. de Fide ad Petrum, cap. 6, et Hieronymus ad Damasum, ep. 57: *Deus solus est qui exordium non habet*. Quidquid autem exordium habet, non est æternum. Solus ergo Deus est æternus.

Respondeo dicendum quod æternitas verè et propriè in solo Deo est, quia æternitas immutabilitatem consequitur, ut ex dictis patet art. præc. Solus autem Deus est omnino immutabilis, ut est superius ostensum, quæst. 9, art. 1 et 2. Secundum tamen quod aliqua ab ipso immutabilitatem percipiunt, secundum hoc aliqua ejus æternitatem participant. Quædam ergo quantum ad hoc immutabilitatem sortiuntur à Deo quod nunquam esse desinunt; et secundum hoc dicitur Eccles. 1, de terrâ, quod *in æternum stat*; et sic æternitas Angelis attribui potest, secundum illud psal. 73, 5: *Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis*. Quædam etiam æterna in Scripturis dicuntur propter diuturnitatem durationis, licet corruptibilia sint; sicut in Psal. dicuntur montes æterni, et Deuteronom. 33, 15, etiam dicitur: *De pomis collum æternorum*. Quædam autem amplius participant de ratione æternitatis, in quantum habent intransmutabilitatem vel secundum esse, vel ulterius secundum operationem, sicut Angeli, et beati, qui Verbo fruuntur, quia *quantum ad illum visionem Verbi non sunt in sanctis volubiles cogitationes*, ut dicit Augustinus, 15 de Trinitate, cap. 16, in fin. Unde et videntes Deum dicuntur habere vitam æternam, secundum illud Joan. 17, 3: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum*, etc.

Ad primum ergo dicendum quod dicuntur multæ æternitates, secundum quod sunt multi participantes æternitatem ex ipsâ Dei contemplatione.

Ad secundum dicendum quod ignis inferni dicitur æternus propter interminabilitatem tantum. Est tamen in penis eorum transmutatio, secundum illud Job. 24, 19: *Ad nimium calorem transibunt ab aquis nivium*. Unde in inferno non est vera æternitas, sed magis tempus, secundum illud psal. 80, 16: *Erit tempus eorum in secula*.

Ad tertium dicendum quod necessarium significat quemdam modum veritatis. Verum autem, secundum Philosophum, 6 Metaphys., text. 8, est in intellectu. Secundum hoc igitur vera et necessaria sunt æterna, quia sunt in

(1) Vulgata: *Discedite à me, maledicti*.

intellectu æterno, qui est intellectus divinus solus; unde non sequitur quòd aliquid extra Deum sit æternum.

ARTICULUS IV. — *Utrum æternitas differat à tempore.* — (Infra, art. 5, et 1, dist. 10, quæst. 2, art. 1, et 2 dist. 2, quæst. 1, art. 1, et quodl. 5, quæst. 4, et quodl. 10, quæst. 2, et pot. quæst. 3, art. 14, ad 18.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd æternitas non sit aliud à tempore. Impossibile est enim duas esse mensuras durationis simul, nisi una sit pars alterius. Non enim sunt simul duo dies, vel duæ horæ; sed dies et hora sunt simul, quia hora est pars diei. Sed æternitas et tempus sunt simul; quorum utrumque mensuram quamdam durationis importat. Cum igitur æternitas non sit pars temporis, quia æternitas excedit tempus, et includit ipsum, videtur quòd tempus sit pars æternitatis, et non aliud ab æternitate.

2. Præterea, secundum Philosophum in 4 Phys., text. 104, et 121, nunc temporis manet idem in toto tempore. Sed hoc videtur constituitur rationem æternitatis, quòd sit idem indivisibiliter se habens in toto decursu temporis. Ergo æternitas est nunc temporis. Sed nunc temporis non est aliud secundum substantiam à tempore. Ergo æternitas non est aliud secundum substantiam à tempore.

3. Præterea, sicut mensura primi motus est mensura omnium motuum, ut dicitur in 4 Physic., text. 133, ita videtur quòd mensura primi esse sit mensura omnis esse. Sed æternitas est mensura primi esse, quod est esse divinum. Ergo æternitas est mensura omnis esse. Sed esse rerum corruptibilium mensuratur tempore. Ergo tempus vel est æternitas vel aliquid æternitatis.

Sed contra est quòd æternitas est tota simul. In tempore autem est prius et posterius. Ergo tempus et æternitas non sunt idem.

Respondeo dicendum quòd manifestum est tempus et æternitatem non esse idem. Sed hujus diversitatis rationem quidam assignaverunt ex hoc quòd æternitas caret principio et fine, tempus autem habet principium et finem. Sed hæc est differentia per accidens, et non per se; quia dato quòd tempus semper fuerit, et semper futurum sit secundum positionem eorum qui motum cæli ponunt sempiternum, adhuc remanebit differentia inter æternitatem, et tempus, ut dicit Boetius in lib. de Consolat. (prosa 4, lib. 5), ex hoc quòd æternitas est tota simul, quòd tempori non convenit: quia æternitas est mensura esse permanentis, tempus verò est mensura motus. Si tamen prædicta differentia attendatur quantum ad mensurata, et non quantum ad mensuras, sic habet aliam rationem; quia solum illud mensuratur tempore quòd habet principium et finem in tempore, ut dicitur in 4 Physic., text. 120. Unde si motus cæli semper duraret, tempus non mensuraret ipsum secundum suam totam durationem, cum infinitum non sit mensurabile, sed mensuraret quamlibet circulationem, quæ habet principium et finem in tempore.

Potest tamen et aliam rationem habere ex

parte istarum mensurarum, si accipiantur finis, et principium in potentia; quia etiam dato quòd tempus semper duret, tamen possibile est signare in tempore et principium et finem, accipiendo aliquas partes ipsius, sicut dicimus principium et finem diei, vel anni; quòd non contingit in æternitate. Sed tamen istæ differentie consequuntur eam, quæ est per se et primò, differentiam, per hoc quòd æternitas est tota simul, non autem tempus.

Ad primum ergo dicendum quòd ratio illa procederet, si tempus et æternitas essent mensuræ unius generis; quòd patet esse falsum ex his quorum est tempus et æternitas mensura.

Ad secundum dicendum quòd nunc temporis est idem subjecto in toto tempore, sed differens ratione, eo quòd sicut tempus respondet motui, ita nunc temporis respondet mobili; mobile autem est idem subjecto in toto decursu temporis, sed differens ratione, in quantum est hic et ibi; et ista alternatio est motus. Similiter fluxus ipsius nunc, secundum quòd alternatur ratione, est tempus. Æternitas autem manet eadem et subjecto et ratione, unde æternitas non est idem quòd nunc temporis.

Ad tertium dicendum quòd sicut æternitas est propria mensura ipsius esse permanentis, ita tempus est propria mensura motus; unde secundum quòd aliquod esse recedit à permanentiæssendi, et subditur transmutationi, secundum hoc recedit ab æternitate, et subditur tempori. Esse ergo rerum corruptibilium, quia est transmutabile, non mensuratur æternitate, sed tempore; tempus enim mensurat non solum quæ transmutantur in actu, sed quæ sunt transmutabilia; unde non solum mensurat motum, sed etiam quietem, quæ est ejus quòd natum est moveri, et non movetur.

ARTICULUS V. — *De differentia ævi et temporis.*

— (Locis sup. art. 4, notat. 15.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd ævum non sit aliud à tempore. Dicit enim Augustinus, 8 super Gen. ad litt., cap. 20, 22, 23, quòd *Deus movet creaturam spiritualem per tempus*. Sed ævum dicitur esse mensura spiritualium substantiarum. Ergo tempus non differt ab ævo.

2. Præterea, de ratione temporis est quòd habeat prius et posterius; de ratione verò æternitatis est quòd sit tota simul, ut dictum est (art. 1 hujus quæst.). Sed ævum non est æternitas; dicitur enim Eccli. 1, quòd *Sapientia æterna est ante ævum*. Ergo non est totum simul, sed habet prius et posterius; et ita est tempus.

3. Præterea, si in ævo non est prius et posterius, sequitur quòd in æviteris non differat esse, vel fuisse, vel futurum esse. Cum igitur sit impossibile æviteris non fuisse, sequitur quòd impossibile sit ea non futura esse: quòd falsum est, cum Deus possit ea reducere in nihilum.

4. Præterea, cum duratio æviterorum sit infinita ex parte post, si ævum sit totum simul, sequitur quòd aliquod creatum sit infinitum in actu; quòd est impossibile. Non igitur ævum differt à tempore.

Sed contra est quod dicit Boetius, lib. 3 de Consol., metro 9, in princ. :

.... Qui tempus ab ævo

Ire jubes.....

Respondeo dicendum quod ævum differt à tempore, et ab æternitate, sicut medium existens inter illa.

Sed horum differentiam aliqui sic assignant dicentes, quod æternitas principio et fine caret; ævum habet principium, sed non finem; tempus autem habet principium et finem. Sed hæc differentia est per accidens, sicut supra dictum est art. præc., quia si etiam semper æviterna fuissent, et semper futura essent, ut aliqui ponunt, vel etiamsi quandoque deficerent, quod Deo possibile esset, adhuc ævum distingueretur ab æternitate et tempore.

Alii verò assignant differentiam inter hæc tria per hoc quod æternitas non habet prius et posterius; tempus autem habet prius et posterius cum innovatione et veteratione; ævum habet prius et posterius sine innovatione et veteratione.

Sed hæc positio implicat contradictoria. Quod quidem manifestè apparet, si innovatio et veteratio referantur ad ipsam mensuram. Cum enim prius et posterius durationis non possit esse simul, si ævum habet prius et posterius, oportet quod priori parte ævi recedente, posterior de novo adveniat; et sic erit innovatio in ipso ævo, sicut in tempore. Si verò referatur ad mensurata, adhuc sequitur inconveniens. Ex hoc enim res temporalis inveteratur tempore quod habet esse transmutabile, et ex transmutabilitate mensurati est prius et posterius in mensurâ, ut patet ex 4 Phys., text. 110 et 117. Si igitur ipsum æviternum non sit inveterabile, nec innovabile, hoc erit, quia esse ejus est intransmutabile. Mensura ergo ejus non habebit prius et posterius.

Est ergo dicendum quod cum æternitas sit mensura esse permanentis, secundum quod aliquid recedit à permanentiâ essendi, secundum hoc recedit ab æternitate. Quædam autem sic recedunt à permanentiâ essendi, quod esse eorum est subjectum transmutationis, vel in transmutatione consistit; et hujusmodi mensurantur tempore, sicut omnis motus, et etiam esse omnium corruptibilium. Quædam verò recedunt minus à permanentiâ essendi, quia esse eorum nec in transmutatione consistit, nec est subjectum transmutationis; tamen habent transmutationem adjunctam vel in actu, vel in potentiâ; sicut patet in corporibus celestibus, quorum esse substantiale est intransmutabile; tamen esse intransmutabile habent (1) cum transmutabilitate secundum locum; et similiter patet de Angelis, quod habent esse intransmutabile, quantum ad eorum naturam pertinet, cum transmutabilitate secundum electionem (2), et cum transmutabilitate intelligentiarum et affectionum et locorum, suo modo; et ideo hujusmodi mensurantur ævo, quod est medium inter

æternitatem, et tempus. Esse autem quod mensurat æternitas, nec est mutabile, nec mutabilitati adjunctum. Sic ergo tempus habet prius et posterius; ævum autem non habet in se prius et posterius, sed ei conjungi possunt; æternitas autem non habet prius neque posterius, neque ea compatitur.

Ad primum ergo dicendum quod creature spirituales quantum ad affectiones et intelligentias, in quibus est successio, mensurantur tempore. Unde et Augustinus ibidem, lib. cit. in arg. cap. 20, dicit quod per tempus moveri, est per affectiones moveri. Quantum verò ad eorum esse naturale, mensurantur ævo; sed quantum ad visionem gloriæ, participant æternitatem.

Ad secundum dicendum quod ævum est totum simul, non tamen est æternitas; quia compatitur secum prius et posterius.

Ad tertium dicendum quod in ipso esse Angeli in se considerato non est differentia præteriti et futuri, sed solum secundum adjunctas mutationes. Sed quod dicimus Angelum esse vel fuisse, vel futurum esse, differt secundum acceptionem intellectus nostri, qui accipit esse Angeli per comparisonem ad diversas partes temporis. Et cum dicit, Angelum esse vel fuisse, supponit aliquid cum quo ejus oppositum non subditur divinæ potentiæ. Cum verò dicit futurum esse, nondum supponit aliquid. Unde cum esse et non esse Angeli subsit divinæ potentiæ, absolutè considerando, potest Deus facere quod esse Angeli non sit futurum; tamen non potest facere quod non sit, dum est; vel quod non fuerit, postquam fuit.

Ad quartum dicendum quod duratio ævi est infinita, quia non finitur tempore. Sic autem esse aliquod creatum infinitum, quod non finiatur quodam alio, non est inconveniens.

ARTICULUS VI. — *Utrum sit unum ævum tantum.* — (2, dist. 2, quæst. 1, art. 2, et quodl. 5, quæst. 4.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod non sit tantum unum ævum. Dicitur enim in apocryphis Esdræ: *Majestas et potestas ævorum est apud te, Domine.*

2. Præterea, diversorum generum diversæ sunt mensuræ. Sed quædam æviterna sunt in genere corporalium, scilicet corpora cælestia; quædam verò sunt spirituales substantiæ, scilicet Angeli. Non ergo est unum ævum tantum.

3. Præterea, cum ævum sit nomen durationis, quorum est unum ævum, est una duratio. Sed non omnium æviternorum est una duratio, quia quædam post alia esse incipiunt, ut maximè patet in animalibus humanis. Non est ergo unum ævum tantum.

4. Præterea, ea quæ non dependent ab invicem, non videntur habere unam mensuram durationis; propter hoc enim omnium temporalium videtur esse unum tempus, quia omnium motuum quodammodo causa est primus motus, qui prius tempore mensuratur. Sed æviterna non dependent ab invicem, quia unus Angelus non est causa alterius. Non ergo est unum ævum tantum.

(1) Al., habet.

(2) Ita codd. Alcan. et Terrac. In editis addebatur: *Quantum ad eorum naturam pertinet.*

Sed contra, ævum est simplicius tempore, et propinquius se habens ad æternitatem. Sed tempus est unum tantum. Ergo multò magis ævum.

Respondeo dicendum quòd circa hoc est duplex opinio. Quidam enim dicunt, quòd est unum ævum tantum; quidam, quòd multa.

Quid autem horum verius sit, oportet considerare ex causâ unitatis temporis; in cognitionem enim spiritualium per corporalia devenimus.

Dicunt autem quidam esse unum tempus omnium temporalium, propter hoc quòd est unus numerus omnium numeratorum; cum tempus sit numerus secundum Philosophum, lib. 4. *Physic.*, text. 101. Sed hoc non sufficit, quia tempus non est numerus, ut abstractus extra numeratum, sed ut in numerato existens; alioquin non esset continuus; quia decem ulnæ panni continuitatem habent non ex numero, sed ex numerato. Numerus autem in numerato existens non est idem omnium, sed diversus diversorum. Unde alii assignant causam unitatis temporis ex unitate æternitatis, quæ est principium omnis durationis. Et sic omnes durationes sunt unum, si consideretur earum principium; sunt verò multe, si consideretur diversitas eorum quæ recipiunt durationem ex influxu primi principii. Alii verò assignant causam unitatis temporis ex parte materiæ primæ, quæ est primum subiectum motûs, cuius mensura est tempus. Sed neutra assignatio sufficiens videtur, quia ea quæ sunt unum principio, vel subiecto, et maximè remoto, non sunt unum simpliciter, sed secundum quid. Est ergo vera ratio unitatis temporis unitas primi motûs, secundum quem, cum sit simplicissimus, omnes alii mensurantur, ut dicitur in 10 *Metaphys.*, text. 3. Sic ergo tempus ad illum motum comparatur, non solum ut mensura ad mensuratum, sed etiam ut accidens ad subiectum; et sic ab eo recipit unitatem. Ad alios autem motus comparatur solum ut mensura ad mensuratum. Unde secundum eorum multitudinem non multiplicatur, quia unâ mensurâ separatâ multa mensurari possunt.

Hoc igitur habito, sciendum quòd de substantiis spiritualibus duplex fuit opinio. Quidam enim dixerunt, quòd omnes processerunt à Deo in quâdam æqualitate, ut Origenes dixit, lib. 1. *Periarchon*, cap. 8, vel etiam multe earum, ut quidam posuerunt. Alii verò dixerunt, quòd omnes substantiæ spirituales processerunt à Deo quodam gradu, et ordine; et hoc videtur sentire Dionysius, qui dicit cap. 10, *cœlest. Hierarch.*, et cap. 4, à med., quòd inter substantias spirituales sunt primæ, mediæ et ultimæ, etiam in uno ordine Angelorum. Secundum igitur primam opinionem necesse est dicere, quòd sunt plura æva, secundum quòd sunt plura æviterna prima æqualia. Secundum autem secundam opinionem oporteret dicere, quòd sit unum ævum tantum; quia cum unumquodque mensuretur simplicissimo sui generis, ut dicitur in 10 *Met.*, text. 4, oportet quòd esse omnium æviternorum mensuretur per esse primi æviterni, quod tantò est simplicius, quantò

prius. Et quia secunda opinio verior est, ut infra ostendetur qu. 47, art. 2, concedimus ad præsens unum esse ævum tantum.

Ad primum ergo dicendum quòd ævum aliquando accipitur pro seculo, quod est periodus durationis alicujus rei, et sic dicuntur multa æva, sicut multa secula.

Ad secundum dicendum quòd licet corpora cœlestia et spiritualia differant in genere naturæ, tamen conveniunt in hoc quòd habent esse intransmutabile; et sic mensurantur ævo.

Ad tertium dicendum quòd nec omnia temporalia simul incipiunt, et tamen omnium est unum tempus propter primum, quod mensuratur tempore; et sic omnia æviterna habent unum ævum propter primum, etiamsi non omnia simul incipiant.

Ad quartum dicendum quòd ad hoc quòd aliqua mensurentur per aliquod unum, non requiritur quòd illud unum sit causa omnium eorum, sed quòd sit simplicius.

QUÆSTIO XI.

DE UNITATE DEI. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Post præmissa considerandum est de divinâ unitate; et circa hoc quærantur quatuor: 1° utrùm unum addat aliquid supra ens; 2° utrùm opponantur unum, et multa; 3° utrùm Deus sit unus; 4° utrùm sit maximè unus.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm unum addat aliquid supra ens.* — (1. *dist. 24, quæst. 4, art. 3, et 3 contr. cap. 53, et Ver. quæst. 8, art. 2.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd unum addat aliquid supra ens. Omne enim quod est in aliquo genere determinato, se habet ex additione ad ens, quod circuit omnia genera. Sed unum est in genere determinato: est enim principium numeri, qui est species (1) quantitatis. Ergo unum addit aliquid supra ens.

2. Præterea, quod dividit aliquid commune, se habet ex additione ad illud. Sed ens dividitur per unum, et multa. Ergo unum addit aliquid supra ens.

3. Præterea, si unum non addit supra ens, idem esset dicere unum et ens. Sed nugatoriè dicitur: ens, ens. Ergo nugatio esset dicere, ens unum, quod falsum est. Addit igitur unum supra ens.

Sed contra est quod dicit Dionysius ult. cap. de div. Nom., non procul à princ. lect. 1: *Nihil est existentium non participans uno*; quod non esset, si unum adderet supra ens, quod contraheret ipsum. Ergo unum non habet se ex additione ad ens.

Respondeo dicendum quòd unum non addit supra ens rem aliquam, sed tantum negationem divisionis. Unum enim nihil aliud significat quàm ens indivisum. Et ex hoc ipso apparet quòd unum convertitur cum ente.

(1) Rom., edit. *specia*.

Nam omne ens aut est simplex, aut compositum. Quod autem est simplex, est indivisum et actu, et potentiâ. Quod autem est compositum, non habet esse, quamdiam partes ejus sunt divisæ, sed postquam constituunt, et component ipsum compositum. Unde manifestum est quod esse cujuslibet rei consistit in indivisione; et inde est quod unum quodque sicut custodit suum esse, ita custodit suam unitatem.

Ad primum igitur dicendum quod quidam putantes idem esse unum quod convertitur cum ente, et quod est principium numeri, divisi sunt in contrarias positiones. Pythagoras enim et Plato videntes quod unum quod convertitur cum ente, non addit aliquam rem supra ens, sed significat substantiam entis, prout est indivisa, existimaverunt sic se habere de uno quod est principium numeri. Et quia numerus componitur ex unitatibus, crediderunt quod numeri essent substantiæ omnium rerum. E contrario autem Avicenna considerans quod unum quod est principium numeri, addit aliquam rem supra substantiam entis (aliâs numerus ex unitatibus compositus non esset species quantitatis), credidit quod unum quod convertitur cum ente, addat rem aliquam super substantiam entis, sicut album supra hominem. Sed hoc manifestè falsum est, quia quælibet res est una per suam substantiam. Si enim per aliquid aliud esset una quælibet res, cum illud iterum sit unum, si esset iterum unum per aliquid aliud, esset abire in infinitum. Unde standum est in primo. Sic igitur dicendum est, quod unum quod convertitur cum ente, non addit aliquam rem supra ens, sed unum quod est principium numeri, addit aliquid supra ens ad genus quantitatis pertinens.

Ad secundum dicendum quod nihil prohibet id quod est uno modo divisum, esse alio modo indivisum; sicut quod est divisum numero, est indivisum secundum speciem; et sic contingit aliquid esse uno modo unum, alio modo multa. Sed tamen si sit indivisum simpliciter, vel quia est indivisum secundum id quod pertinet ad essentiam rei; licet sit divisum quantum ad ea quæ sunt extra essentiam rei, sicut quod est unum subjecto, et multa secundum accidentia; vel quia est indivisum in actu, et divisum in potentiâ, sicut quod est unum toto, et multa secundum partes; hujusmodi erit unum simpliciter et multa secundum quid. Si verò aliquid è converso sit indivisum secundum quid, et divisum simpliciter, utpote quia est divisum secundum essentiam, et indivisum secundum rationem, vel secundum principium, sive causam; erunt (1) multa simpliciter, et unum secundum quid; ut quæ (2) sunt multa numero, et unum specie, vel unum principio. Sic igitur ens dividitur per unum et multa, quasi per unum simpliciter, et multa secundum quid. Nam et ipsa multitudo non contineretur sub ente, nisi contineretur aliquo modo sub uno. Dicit enim Dionysius ult. de div. Nom. lect.

1, quod non est multitudo non participans uno. Sed quæ sunt multa partibus, sunt unum toto; et quæ sunt multa accidentibus, sunt unum subjecto; et quæ sunt multa numero, sunt unum specie; et quæ sunt speciebus multa, sunt unum genere; et quæ sunt multis processibus, sunt unum principio.

Ad tertium dicendum quod ideo non est negatio, cum dicitur ens unum, quia unum addit aliquid secundum rationem supra ens.

ARTICULUS II. — {Utrum unum et multa opponantur. — (1, dist. 24, quæst. 1, art. 3, ad 4, et 10 Met., sect. 4.)}

Ad secundum sic præceditur. 1. Videtur quod unum et multa non opponantur. Nullum enim oppositum prædicatur de suo opposito. Sed omnis multitudo est quodammodo unum, ut ex prædictis patet art. præc. Ergo unum non opponitur multitudini.

2. Præterea, nullum oppositum constituitur ex suo opposito. Sed unum constituit multitudinem. Ergo non opponitur multitudi.

3. Præterea, unum uni est oppositum. Sed multo opponitur paucis. Ergo non opponitur ei unum.

4. Præterea, si unum opponitur multitudi, opponitur ei sicut indivisum diviso, et sic opponitur ei ut privatio habitui. Hoc autem videtur inconveniens; quia sequeretur quod unum sit posterius multitudi, et definiatur per eam, cum tamen multitudo definiatur per unum. Unde erit circulus in definitione; quod est inconveniens. Non ergo unum et multa sunt opposita.

Sed contra (1), quorum rationes sunt oppositæ, ipsa sunt opposita. Sed ratio unius consistit in indivisibilitate, ratio verò multitudinis divisionem continet. Ergo unum et multa sunt opposita.

Respondeo dicendum quod unum opponitur multis, sed diversimodè. Nam unum quod est principium numeri, opponitur multitudi, quæ est numerus, ut mensura mensurato. Unum enim habet rationem primæ mensuræ, et numerus est multitudo mensurata per unum, ut patet ex 10 Met., text. 2. Unum verò quod convertitur cum ente, opponitur multitudi per modum privationis, ut indivisum diviso.

Ad primum ergo dicendum, quod nulla privatio tollit totaliter esse, quia privatio est negatio in subjecto, secundum Philosophum, tum in postprædicamentis cap. de Opposis, text. 4, tum in 4 Metaph., text. eod. Sed tamen omnis privatio tollit aliquod esse; et ideo in ente ratione suæ communitatis accidit quod privatio entis fundatur in ente; quod non accidit in privationibus formarum specialium (2), ut visus, vel albedinis, vel alicujus hujusmodi. Et sicut est de ente, ita est de uno, et bono, quæ convertuntur cum ente. Nam privatio boni fundatur in aliquo bono, et similiter remotio unitatis fundatur in ali-

(1) Al., erit, fortè meliùs.

(2) Al., et quæ.

(1) Deest hoc argumentum: Sed contra, in MSS. Alcan.

(2) Ita codd. Alcan. et Terrac. Al., spiritualium.

quo uno. Et exinde contingit quod multitudo est quoddam unum, et malum est quoddam bonum, et non ens est quoddam ens. Non tamen oppositum prædicatur de opposito, quia alterum horum est simpliciter, et alterum secundum quid; quod enim secundum quid est ens (ut in potentia) est non ens simpliciter, id est, actu; vel quod est ens simpliciter in genere substantiæ, est non ens secundum quid, quantum ad aliquod esse accidentale. Similiter ergo quod est bonum secundum quid, est malum simpliciter, vel è converso; et similiter, quod est unum simpliciter, est multa secundum quid, et è converso.

Ad secundum dicendum quod duplex est totum; quoddam homogeneum, quod componitur ex similibus partibus; quoddam verò heterogeneum, quod componitur ex dissimilibus partibus. In quolibet autem toto homogeneo totum constituitur ex partibus habentibus formam totius, sicut quælibet pars aquæ est aqua; et talis est constitutio continui ex suis partibus. In quolibet autem toto heterogeneo quælibet pars caret formâ totius; nulla enim pars domus est domus, nec aliqua pars hominis est homo. Et tale totum est multitudo. In quantum ergo pars ejus non habet formam multitudinis, componitur multitudo ex unitatibus, sicut domus ex non domibus, non quod unitates constituent multitudinem secundum id quod habent de ratione indivisionis, prout opponuntur multitudini, sed secundum hoc quod habent de entitate; sicut et partes domus constituunt domum per hoc quod sunt quedam corpora, non per hoc quod sunt non domus.

Ad tertium dicendum quod multum accipitur dupliciter, uno modo absolute, et sic opponitur uni; alio modo secundum quod importat excessum quemdam, et sic opponitur paucis; unde primo modo duo sunt multa, non autem secundo.

Ad quartum dicendum quod unum opponitur privative multis, in quantum in ratione multorum est quod sint divisa.

Unde oportet quod divisio sit prius unitate non simpliciter, sed secundum rationem nostre apprehensionis. Apprehendimus enim simpliciter per composita; unde definimus punctum, *cujus pars non est*, vel principium lineæ. Sed multitudo etiam secundum rationem consequenter se habet ad unum; quia divisa non intelligimus habere rationem multitudinis, nisi per hoc quod utrique divisorum attribuimus unitatem. Unde unum ponitur in definitione multitudinis, non autem multitudo in definitione unius. Sed divisio cadit in intellectu ex ipsâ negatione entis; ita quod primo cadit in intellectu ens; secundo quod hoc ens non est illud ens, et sic secundo apprehendimus divisionem; tertio unum; quarto multitudinem.

ARTICULUS III. — *Utrum Deus sit unus.* — (Intra, quæst. 3, art. 3, et 1 dist. 2, art. 1, et dist. 24, quæst. 1, art. 1, et 1 cont., cap. 42, et Pot. quæst. 3, art. 6, et opusc. 2, cap. 12, et 15 Metaph. fin.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod

Deus non sit unus. Dicitur enim 1 ad Cor. 8, 5: *Siquidem sunt dii multi, et domini multi.*

2. Præterea, unum quod est principium numeri, non potest prædicari de Deo, cum nulla quantitas de Deo prædicetur; similiter nec unum quod convertitur cum ente, quia importat privationem, et omnis privatio imperfectio est, quæ Deo non competit. Non est igitur dicendum, quod Deus sit unus.

Sed contra est quod dicitur Deuteron. 6, 4: *Audi, Israël, Dominus Deus noster Deus unus est.*

Respondeo dicendum quod Deum esse unum, ex tribus demonstratur. Primo quidem ex ejus simplicitate. Manifestum est enim quod illud unde aliquid singulare est hoc aliquid, nullo modo est multis communicabile. Illud enim unde Socrates est homo, multis communicari potest; sed id unde est hic homo, non potest communicari nisi uni tantum. Si ergo Socrates per id esset homo per quod est hic homo, sicut non possunt esse plures Socrates, ita non possent esse plures homines. Hoc autem convenit Deo: nam ipse Deus est sua natura, ut supra ostensum est, quæst. 2, art. 3. Secundum igitur idem est Deus, et hic Deus. Impossibile est igitur esse plures deos.

Secundo verò ex infinitate ejus perfectionis. Ostensum est enim supra, qu. 4, art. 2, quod Deus comprehendit in se totam perfectionem essendi. Si ergo essent plures dii, oporteret eos differre. Aliquid ergo conveniret uni quod non alteri. Si autem hoc esset, perfectio alteri eorum deesset; et sic ille in quo esset privatio, non esset simpliciter perfectus (1). Impossibile est ergo esse plures deos. Unde et antiqui philosophi quasi ab ipsâ coacti veritate ponentes principium infinitum, posuerunt unum tantum principium.

Tertio ab unitate mundi. Omnia enim quæ sunt, inveniuntur esse ordinata ad invicem, dum quedam quibusdam deserviunt. Quæ autem diversa sunt, in unum ordinem non convenirent, nisi ab aliquo uno ordinarentur. Melius enim multa reducuntur in unum ordinem per unum quam per multa; quia per se unius unum est causa, et multa non sunt causa unius nisi per accedens, in quantum scilicet sunt aliquo modo unum. Cum igitur illud quod est primum, sit perfectissimum, et per se, non per accedens, oportet quod primum reduceps omnia in unum ordinem sit unum tantum. Et hoc est Deus.

Ad primum ergo dicendum quod dicuntur dii multi secundum errorem quorundam, qui multos deos colebant, existimantes planetas et alias stellas esse deos, vel etiam singulas partes mundi. Unde subdit ibid. Apostolus: *Nobis autem unus Deus*, etc.

Ad secundum dicendum quod unum, secundum quod est principium numeri, non prædicatur de Deo, sed solum de his quæ

(1) Al.: Et sic ille in quo esset privatio non esset simpliciter perfectus. Si autem hoc esset, perfectio alteri eorum deesset. MSS. Camer. et Alcan.: Et si hoc esset privatio, non esset simpliciter perfectus; si autem hoc esset, perfectio alteri eorum deesset.

habent esse in materiâ. Unum enim quod est principium numeri, est de genere mathematicorum, quæ habent esse in materiâ, sed sunt secundum rationem à materiâ abstracta. Unum verò quod convertitur cum ente, est quoddam metaphysicum, quod secundum esse non dependet à materiâ. Et licet in Deo non sit aliqua privatio, tamen secundum modum apprehensionis nostræ non cognoscitur à nobis nisi per modum privationis et remotionis. Et sic nihil prohibet aliqua privativè dicta de Deo prædicari, sicut quòd est incorporeus, infinitus; et similiter de Deo dicitur, quòd sit unus.

ARTICULUS IV. — *Utrum Deus sit maximè unus.* — (Inf., quæst. 18, art. 3, corp., et quæst. 38, art. 3, corp.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non sit maximè unus. Unum enim dicitur secundum privationem divisionis. Sed privatio non recipit magis et minùs. Ergo Deus non dicitur magis unus quàm alia quæ sunt unum.

2. Præterea, nihil videtur esse magis indivisibile quàm id quod est indivisibile actu et potentiâ, cujusmodi est punctum et unitas. Sed in tantum dicitur aliquid magis unum, in quantum est indivisibile. Ergo Deus non est magis unus quàm unitas et punctum.

3. Præterea, quod est per essentiam bonum, est maximè bonum. Ergo quod est per essentiam suam unum, est maximè unum. Sed omne ens est unum per suam essentiam, ut patet per Philosophum in 4 Metaph., text. 3. Ergo omne ens est maximè unum; Deus igitur non est magis unus quàm alia entia.

Sed contra est quod dicit Bernardus (1), lib. 4 de Consid., cap. 8, in fin., quòd *inter omnia quæ unum dicuntur, arcem tenet unitas divinæ Trinitatis.*

Respondeo dicendum quòd cum unum sit ens indivisum, ad hoc quòd aliquid sit maximè unum, oportet quòd sit et maximè ens, et maximè indivisum. Utrumque autem compellit Deo. Est enim maximè ens, in quantum est non habens aliquod esse determinatum per aliquam naturam, cui adveniat; sed est ipsum esse subsistens omnibus modis indeterminatum. Est autem maximè indivisum, in quantum neque dividitur actu, neque potentiâ, secundum quemcumque modum divisionis, cum sit omnibus modis simplex, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 7. Unde manifestum est quòd Deus est maximè unus.

Ad primum ergo dicendum quòd, licet privatio secundum se non recipiat magis et minùs, tamen secundum quòd ejus oppositum recipit magis et minùs, etiam ipsa privativa dicuntur secundum magis et minus. Secundum igitur quòd aliquid est magis divisum, vel divisibile, vel minùs, vel nullo modo, secundum hoc aliquid dicitur magis, vel minùs, vel maximè unum.

Ad secundum dicendum quòd punctum et unitas, quæ est principium numeri (2), non

sunt maximè entia, cum non habeant esse nisi in subjecto aliquo. Unde neutrum eorum est maximè unum. Sicut enim subjectum non est maximè unum propter diversitate accidentis et subjecti, ita nec accidens.

Ad tertium dicendum quòd, licet omne ens sit unum per suam substantiam, non tamen se habet æqualiter substantia cujuslibet ad causandam unitatem; quia substantia quorundam est ex multis composita, quorundam verò non.

QUÆSTIO XII.

QUOMODO DEUS A NOBIS COGNOSCATUR. — (In tredecim articulos divisa.)

Quia in superioribus consideravimus qualiter Deus sit secundum se ipsum, restat considerandum qualiter sit in cognitione nostrâ, id est, quomodo cognoscatur à creaturis. et circa hoc quæruntur tredecim: 1° *utrum* aliquis intellectus creatus possit videre essentiam Dei; 2° *utrum* Dei essentia videatur ab intellectu per aliquam speciem creatam; 3° *utrum* oculo corporeo Dei essentia possit videri; 4° *utrum* aliqua substantia intellectualis creata ex suis naturalibus sufficiens sit videre Dei essentiam; 5° *utrum* intellectus creatus ad videndum Dei essentiam indigeat aliquo lumine creato; 6° *utrum* videndum essentiam Dei unus alio perfectius videat; 7° *utrum* aliquis intellectus creatus possit comprehendere Dei essentiam; 8° *utrum* intellectus creatus videns Dei essentiam, nia in ipsâ cognoscat; 9° *utrum* ea quæ ibi cognoscit, per aliquas similitudines cognoscat; 10° *utrum* simul cognoscat omnia quæ in Deo videt; 11° *utrum* in statu hujus vitæ possit aliquis homo essentiam Dei videre; 12° *utrum* per rationem naturalem Deum in hac vitâ possimus cognoscere; 13° *utrum* supra cognitionem naturalis rationis sit in præsentî vitâ aliqua cognitio Dei per gratiam.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum aliquis intellectus creatus possit Deum videre per essentiam.* — (1-2, quæst. 56, art. 1, corp., et quæst. 93, art. 2, corp., et 3 cont., cap. 51, 54 et 57, et Ver. quæst. 8, art. 1, et quodl. 7, art. 2, et opusc. 2, cap. 105.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd nullus intellectus creatus possit Deum per essentiam videre; Chrysostomus enim super Joan. hom. 14, aliquantul. à princ., exponens illud quod dicitur Joan. 1: *Deum nemo vidit unquam*, sic dicit: *Ipsum quod est Deus, non solum Prophetæ, sed nec Angeli viderunt, nec Archangeli. Quod enim creabilis est natura, qualiter videre poterit quod increabile est?* Dionysius etiam in cap. 1 de div. Nom., à med. illius lect. 3, loquens de Deo dicit: *Neque sensus est ejus, neque phantasia, neque opinio, nec ratio, nec scientia.*

2. Præterea, omne infinitum, in quantum hujusmodi, est ignotum. Sed Deus est infinitus, ut supra ostensum est, quæst. 7, art. 1; ergo secundum se est ignotus.

3. Præterea, intellectus creatus non est coverò et Lovanienses legunt ex Camer.: *Quæ sunt principia quantitatis.*

(1) Al. Boetius.

(2) Ita cod. Alcan. cum editis plurimis. Duacenses

gignoscitur ubi existentiam. Primum enim quod cadit in apprehensione intellectus est ens. Sed Deus non est existens, sed supra existentia, ut dicit Dionysius, cap. 1 et 2 de div. Nom. Ergo non est intelligibilis, sed supra omnem intellectum.

4. Præterea, cognoscentis ad cognitum oportet esse aliquam proportionem, cum cognitum sit perfectio cognoscentis. Sed nulla est proportio intellectus creati ad Deum, quia in infinitum distant. Ergo intellectus creatus non potest videre essentiam Dei.

Sed contra est quod dicitur 1 Joan 3, 2: *Videbimus eum sicuti est.*

Respondeo dicendum quod cum unumquodque sit cognoscibile, secundum quod est in actu, Deus, qui est actus purus absque omni permixtione potentiae, quantum in se est, maxime cognoscibilis est. Sed quod est maxime cognoscibile in se, alicui intellectui cognoscibile non est, propter excessum intelligibilis supra intellectum; sicut sol, qui est maxime visibilis, videri non potest à vespertione propter excessum luminis.

Hoc igitur attendentes quidam posuerunt quod nullus intellectus creatus essentiam Dei videre potest.

Sed hoc inconvenienter dicitur. Cum enim ultima hominis beatitudo in altissima ejus operatione consistat, quæ est operatio intellectus; si nunquam essentiam Dei videre potest intellectus creatus, vel nunquam beatitudinem obtinebit, vel in alio ejus beatitudo consistet quam in Deo; quod est alienum à fide. In ipso enim est ultima perfectio rationalis creaturæ, quod est ei principium essendi; in tantum enim unumquodque perfectum est, in quantum ad suum principium attingit. Similiter etiam est præter rationem. Inest enim homini naturale desiderium cognoscendi causam, cum intuetur effectum; et ex hoc admiratio in hominibus consurgit. Si igitur intellectus rationalis creaturæ pertingere non possit ad primam causam rerum, remanebit inane desiderium naturæ.

Unde simpliciter concedendum est, quod beati Dei essentiam videant.

Ad primum ergo dicendum quod utraque auctoritas loquitur de divisione comprehensionis. Unde præmittit Dionysius, cap. cit. in arg., immediate ante verba proposita dicens: *Omnibus ipse est universaliter incomprehensibilis, et neque sensus ejus est, etc.* Et Chrysostomus, eadem hom. 14, parum ante med., parum post verba prædicta subdit: *Visionem hinc dicit certissimam Patris considerationem et comprehensionem tantam, quantam Pater habet de Filio.*

Ad secundum dicendum quod infinitum quod se tenet ex parte materiæ non perfectæ per formam, ignotum est secundum se, quia omnis cognitio est per formam; sed infinitum quod se tenet ex parte formæ non limitatæ per materiam, est secundum se maxime notum. Sic autem Deus est infinitus, et non primo modo, ut ex superioribus patet, quæst. 7, art. 1.

Ad tertium dicendum quod Deus non sic dicitur non existens, quasi nullo modo sit

existens, sed quia est supra omne existens, in quantum est suum esse. Unde ex hoc non sequitur quod nullo modo possit cognosci; sed quod omnem cognitionem excedat; quod est ipsum non comprehendi.

Ad quartum dicendum quod proportio dicitur dupliciter. Uno modo certa habitudo unius quantitatis ad alteram, secundum quod duplum, triplum, et æquale sunt species proportionis. Alio modo quælibet habitudo unius ad alterum proportio dicitur. Et sic potest esse proportio creaturæ ad Deum, in quantum se habet ad ipsum ut effectus ad causam, et ut potentia ad actum; et secundum hoc intellectus creatus proportionatus esse potest ad cognoscendum Deum.

ARTICULUS II. — *Utrum essentia Dei ab intellectu creato per aliquam similitudinem videatur.* — (4, dist. 49, quæst. 2, art. 1, et Ver. quæst. 8, art. 1, et 3 cont., cap. 49, et opusc. 2, cap. 105.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod essentia Dei ab intellectu creato per aliquam similitudinem videatur. Dicitur enim 1 Joan. 3, 2: *Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est.*

2. Præterea, Augustinus dicit, 9 de Trinitate, cap. 11, in princ.: *Cum Deum novimus, fit aliqua Dei similitudo in nobis.*

3. Præterea, intellectus in actu est intelligibile in actu, sicut sensus in actu est sensibile in actu. Hoc autem non est, nisi in quantum informatur sensus similitudine rei sensibilis, et intellectus similitudine rei intellectæ. Ergo si Deus ab intellectu creato videtur in actu, oportet quod per aliquam similitudinem videatur.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 15 de Trinitate, cap. 9, parum à med., quod cum Apostolus dicit: *«Videmus nunc per speculum, et in ænigmate;» speculi, et ænigmatis nomine, quæcumque similitudines ab ipso significatæ intelligi possunt, quæ accommodatæ sunt ad intelligendum Deum.* Sed videre Deum per essentiam non est visio ænigmatica, vel specularis (1), sed contra eam dividitur. Ergo divina essentia non videtur per similitudines.

Respondeo dicendum quod ad visionem tam sensibilem, quam intellectualem, duo requiruntur, scilicet virtus visiva, et unio rei visæ cum visu. Non enim fit visio in actu, nisi per hoc quod res visa quodammodo est in vidente. Et in rebus quidem corporalibus apparet quod res visa non potest esse in vidente per suam essentiam, sed solum per suam similitudinem; sicut similitudo lapidis est in oculo, per quam fit visio in actu, non autem ipsa substantia lapidis. Si autem esset una et eadem res quæ esset principium visivæ virtutis, et quæ esset res visa, oporteret videntem ab illâ re et virtutem visivam habere, et formam per quam videret.

Manifestum est autem quod Deus et est auctor intellectivæ virtutis, et ab intellectu videri potest. Et cum ipsa intellectiva virtus creaturæ non sit Dei essentia, relinquitur

(1) Edit. Rom., *speculativa*.

quoddam sit aliqua participativa similitudo ipsius, qui est primus intellectus. Unde et virtus intellectus creaturæ lumen quoddam intelligibile dicitur, quasi à primâ luce derivatum, sive hoc intelligatur de virtute naturali, sive de aliqua perfectione superaddita gratiæ, vel gloriæ. Requiritur ergo ad videndum Deum aliqua Dei similitudo ex parte visivæ potentiæ, quâ scilicet intellectus sit efficax ad videndum Deum. Sed ex parte visæ rei quàm necesse est aliquo modo uniri videnti, per nullam similitudinem creatam Dei essentia videri potest. Primum quidem quia, sicut dicit Dionysius, cap. 1 de divinis nominibus, non multum procurâ principis, « per similitudines inferioris ordinis rerum nullo modo superiora possunt cognosci; » sicut per speciem corporis non potest cognosci essentia rei incorporeæ. Nullo igitur minus per speciem creatam quamcumque potest essentia Dei videri. Secundum quia essentia Dei est ipsum esse ejus, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 4, quod nulli formæ creatæ competere potest. Non potest igitur aliqua forma creata esse similitudo representans videnti Dei essentiam. Tertiū quia divina essentia est aliquod incircumscriptum, continens in se supereminenter quicquid potest significari, vel intelligi ab intellectu creato. Et hoc nullo modo per aliquam speciem creatam representari potest, quia omnis forma creata est determinata secundum aliquam rationem vel sapientiam, vel virtutis, vel ipsius esse, vel alicujus hujusmodi. Unde dicere Deum per similitudinem videri, est dicere divinam essentiam non videri; quod est erroneum.

Dicendum ergo quod ad videndum Dei essentiam requiritur aliqua similitudo ex parte visivæ potentiæ, scilicet lumen divinæ gloriæ confortans intellectum ad videndum Deum; de quo dicitur in psal. 35, 10: *In lumine tuo videbimus lumen*. Non autem per aliquam similitudinem creatam Dei essentia videri potest, quæ ipsam divinam essentiam representet ut in se est.

Ad primum ergo dicendum quod auctoritas illa loquitur de similitudine quæ est per participationem luminis gloriæ.

Ad secundum dicendum quod Augustinus ibi loquitur de cognitione Dei quæ habetur in viâ.

Ad tertium dicendum quod divina essentia est ipsum esse. Unde sicut aliæ formæ intelligibiles, quæ non sunt suum esse, uniantur intellectui secundum aliquod esse, quo informant ipsum intellectum, et faciunt ipsum in actu; ita divina essentia unitur intellectui creato, ut intellectum in actu, per se ipsam faciens intellectum in actu.

ARTICULUS III. — *Utrum essentia Dei videri possit oculis corporalibus.* — (2-2, qu. 173, art. 4, et 4, dist. 49, qu. 2, art. 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod essentia Dei videri possit oculo corporali. Dicitur enim Job. 19, 28: *In carne mea videbo Deum*, etc.; et 42, 5: *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te*.

2. Præterea, Augustinus dicit ult. de Civit-

tate Dei, cap. 29, circa medium: *Vis itaque præpollentior oculorum erit illorum (scilicet glorificatorum), non ut acutiore (1) videant, quàm quidam perhibentur videre serpentes, vel aquilæ (quantalibet enim acrimonia cornendi eadem animalia vigeant), nihil aliud possunt videre quàm corpora, sed ut videant et incorporea*. Quicumque autem potest videre incorporea, potest elevari ad videndum Deum. Ergo oculus glorificatus potest videre Deum.

3. Præterea, Deus potest videri ab homine visione imaginariâ. Dicitur enim Isa. 6, 1: *Vidi Dominum sedentem super solium*, etc. Sed visio imaginaria à sensu originem habet; phantasia enim est motus factus à sensu secundum actum, ut dicitur in 3 de Anima, cap. 3, text. 160. Ergo Deus sensibili visione videri potest.

Sed contra est quod dicit Augustinus in libro de videndo Deum ad Paulin., epist. 112, cap. 9: *Deum nemo vidit unquam, vel in hac vitâ, sicut ipse est, vel in Angelorum vitâ, sicut visibilia ista quæ corporali visione cernuntur*.

Respondeo dicendum quod impossibile est Deum videri sensu visus, vel quocumque alio sensu, aut potentiâ sensitivæ partis. Omnis enim potentia hujusmodi est aclus corporalis organi, ut infra dicitur, art. seq. et qu. 78. Actus autem proportionatur ei cuius est actus. Unde nulla hujusmodi potentia potest se extendere ultra corporalia. Deus autem incorporeus est, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 1. Unde nec imaginatione videri potest, sed solo intellectu.

Ad primum ergo dicendum quod cum dicitur: *In carne mea videbo Deum Salvatorem meum*, non intelligitur quod oculo carnis sit Deus visurus, sed quod in carne existens post resurrectionem visurus sit Deum. Similiter quod dicitur: *Nunc oculus meus videt te*, intelligitur de oculo mentis; sicut, Ephes. 1, 17, dicit Apostolus: *Dei vobis spiritum sapientiæ in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis vestri*.

Ad secundum dicendum quod Augustinus loquitur inquirendo in verbis illis, et sub conditione. Quod patet ex hoc quod ibidem præmittitur: *Longe itaque potentia alterius erunt (scilicet oculi glorificati), si per eos videbitur incorporea illa natura; sed postmodum hoc determinat dicens: Valde credibile est, si nos visuros mundana tunc corpora celi novi, et terræ novæ, ut Deum ubique præsentem, et universa etiam corporalia gubernantem, clarissimè perspicuitatè videamus; non sicut nunc invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sed sicut homines, inter quos viventes motusque vitales exercentes (2) vivimus, mox ut aspiciamus, non credimus vivere (3), sed videmus*. Ex quo patet quod hoc modo intelligit oculos glorificatos Deum visuros, sicut nunc oculi nostri vident alicujus vitam. Vita autem non videtur oculo corporali, sicut per se visibile, sed sicut sensibile per accedens; quod quidem à sensu (4) non cognosci-

(1) Al. acutius.

(2) Al. exercentes.

(3) Al. videtur.

(4) Al. à visu.

tur, sed statim cum sensu ab aliquâ aliâ virtute cognoscitivâ. Quodd autem statim visis illis corporibus divina præsentiâ ex eis cognoscatur per intellectum, ex duobus contingit, scilicet ex perspicuitate intellectûs, et ex refulgentiâ divinæ claritatis in corporibus innovatis.

Ad tertium dicendum quodd in visione imaginariâ non videtur Dei essentia, sed aliqua forma in imaginatione formatur, representans Deum secundum aliquem modum similitudinis, prout in Scripturis divinis divina per res sensibiles metaphoricè describuntur.

ARTICULUS IV. — *Utrum aliquis intellectus creatus per sua naturalia divinam essentiam videre possit.* — (5, dist. 49, quæst. 2, art. 6, et Ver. quæst. 8, art. 3, et 3 cont. cap. 30.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quodd aliquis intellectus creatus per sua naturalia divinam essentiam videre possit. Dicit enim Dionysius, cap. 4 de divin. Nom., parum ante med.: *Angelus est speculum purum, clarissimum, suscipiens totam, si fas est dicere, pulchritudinem Dei.* Sed unumquodque videtur, dum videtur ejus speculum. Cum igitur Angelus per sua naturalia intelligat se ipsum, videtur quodd etiam per sua naturalia intelligat divinam essentiam.

2. Præterea, illud quod est maximè visibile, sit minùs visibile nobis propter defectum nostri visûs vel corporalis, vel intellectualis. Sed intellectus Angeli non patitur aliquem defectum. Cum ergo Deus secundum se sit maximè intelligibilis, videtur quodd ab angelo sit maximè intelligibilis. Si igitur alia intelligibilia per sua naturalia intelligere potest, multò magis Deum.

3. Præterea, sensus corporeus non potest elevari ad intelligendam substantiam incorpoream, quia est supra ejus naturam. Si igitur videre Deum per essentiam sit supra naturam cujuslibet intellectûs creati, videtur quodd nullus intellectus creatus ad videndum Dei essentiam pertingere possit; quod est erroneum, ut ex supradictis patet, art. 1 hujus quæst.; videtur ergo quodd intellectui creato sit naturale divinam essentiam videre.

Sed contra est quod dicitur Roman. 6, 23: *Gratia Dei vita æterna.* Sed vita æterna consistit in visione divinæ essentiae, secundum illud Joan. 17, 3: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, etc.* Ergo videre Dei essentiam convenit intellectui creato per gratiam, et non per naturam.

Respondeo dicendum quodd impossibile est quodd aliquis creatus intellectus per sua naturalia essentiam Dei videat. Cognitio enim contingit secundum quodd cognitum est in cognoscente. Cognitum autem est in cognoscente secundum modum cognoscentis. Unde cujuslibet cognoscentis cognitio est secundum modum suæ naturæ. Si igitur modus essendi alicujus rei cognitæ excedat modum naturæ cognoscentis, oportet quodd cognitio illius rei sit supra naturam illius cognoscentis. Est autem multiplex modus essendi rerum. Quædam enim sunt quorum natura non habet esse nisi in hac materiâ individuali; et

hujusmodi sunt omnia corporea. Quædam verò sunt quorum naturæ sunt per se subsistentes, non in materiâ aliquâ, quæ tamen non sunt suum esse, sed sunt esse habentes. Et hujusmodi sunt substantiæ incorporeæ, quas Angelos dicimus. Solius autem Dei proprius modus essendi est ut sit suum subsistens. Ea igitur quæ non habent esse nisi in materiâ individuali, cognoscere est nobis connaturale, eo quodd anima nostra, per quam cognoscimus, est forma alicujus materiæ. Quæ tamen habet duas virtutes cognoscitivas, unam, quæ est actus alicujus corporei organi; et huic connaturale est cognoscere res, secundum quodd sunt in materiâ individuali; unde sensus non cognoscit nisi singularia. Alia verò virtus cognoscitiva ejus est intellectus, qui non est actus alicujus organi corporalis. Unde per intellectum connaturale est nobis cognoscere naturas quæ quidem non habent esse nisi in materiâ individuali; non tamen secundum quodd sunt in materiâ individuali, sed secundum quodd abstrahuntur ab eâ per considerationem intellectûs; unde secundum intellectum possumus cognoscere hujusmodi res in universali, quod est supra facultatem sensûs. Intellectui autem angelico connaturale est cognoscere naturas non in materiâ existentes; quod est supra naturalem facultatem intellectûs animæ secundum statum præsentis vitæ, quo corpori unitur. Relinquitur ergo quodd cognoscere ipsum esse subsistens sit connaturale soli intellectui divino, et quodd sit supra facultatem naturalem cujuslibet intellectûs creati: quia nulla creatura est suum esse, sed habet esse participatum. Non igitur potest intellectus creatus Deum per essentiam videre, nisi in quantum Deus per suam gratiam se intellectui creato conjungit ut intelligibilem ab ipso.

Ad primum ergo dicendum quodd iste modus cognoscendi Deum est Angelo connaturalis, ut scilicet cognoscat eum per similitudinem ejus in ipso Angelo refulgentem. Sed cognoscere Deum per aliquam similitudinem creatam non est cognoscere essentiam Dei, ut supra ostensum est, art. 2 hujus quæst. Unde non sequitur quodd Angelus per sua naturalia possit cognoscere essentiam Dei.

Ad secundum dicendum quodd intellectus Angeli non habet defectum, si defectus accipiat privativè, ut scilicet careat eo quodd habere debet. Si verò accipiat negativè, sicut quælibet creatura invenitur deficiens, Deo comparata, dum non habet illam excellentiam quæ invenitur in Deo.

Ad tertium dicendum quodd sensus visûs, quia omninò materialis est, nullò modo elevari potest ad aliquid immateriale. Sed intellectus noster, vel angelicus, quia secundum naturam à materiâ aqualiter elevatus est, potest ultra suam naturam per gratiam ad aliquid altius elevari. Et hujus signum est, quodd visus nullo modo potest in abstractione cognoscere id quodd in concretionem cognoscit; nullo enim modo potest percipere naturam nisi ut hanc; sed intellectus noster potest in abstractione considerare quodd in cognitione cognoscit. Etsi enim cognoscat res habentes

formam in materiâ, tamen resolvit compositum in utrumque, et considerat ipsam formam per se. Et similiter intellectus Angeli, licet connaturale sit ei cognoscere esse concretum in aliquâ naturâ, tamen potest ipsum esse secernere per intellectum, dum cognoscit quod aliud est ipsa, et aliud est ejus esse. Et ideò, cum intellectus creatus per suam naturam natus sit apprehendere formam concretam, et esse concretum in abstractione per modum resolutionis cujusdam, potest per gratiam elevari ut cognoscat substantiam separatam subsistentem, et esse separatam subsistens.

ARTICULUS V. — *Utrum intellectus creatus ad videndum Dei essentiam aliquo creato lumine indigeat.* — (3 cont., cap. 51, 52 et 55, et opusc. 3, cap. 105, et 3, dist. 14, art. 1, quæst. 2, ad 1, et 4, dist. 49, quæst. 2, art. 7, et Verit. quæst. 3, art. 3, ad 24.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus creatus ad videndum essentiam Dei aliquo lumine creato non indigeat. Illud enim quod est per se lucidum in rebus sensibilibus, alio lumine non indiget, ut videatur. Ergo nec in intelligibilibus. Sed Deus est lux intelligibilis. Ergo non videtur per aliquod lumen creatum.

2. Præterea, cum Deus videtur per medium, non videtur per suam essentiam. Sed cum videtur per aliquod lumen creatum, videtur per medium. Ergo non videtur per suam essentiam.

3. Præterea, illud quod est creatum, nihil prohibet alicui creaturæ esse naturale. Si ergo per aliquod lumen creatum Dei essentia videtur, poterit illud lumen esse naturale alicui creaturæ; et ita illa creatura non indigebit aliquo alio lumine ad videndum Deum; quod est impossibile. Non est ergo necessarium quod omnis creatura ad videndum Dei essentiam, lumen superadditum requirat.

Sed contra est quod dicitur in psalm. 35, 10 : *In lumine tuo videbimus lumen.*

Respondeo dicendum quod omne quod elevatur ad aliquid quod excedit suam naturam, oportet quod disponatur aliquâ dispositione, quæ sit supra suam naturam; sicut si aer debeat accipere formam ignis, oportet quod disponatur aliquâ dispositione ad talem formam. Cum autem aliquis intellectus creatus videt Deum per essentiam, ipsa essentia Dei fit forma intelligibilis intellectus. Unde oportet quod aliqua dispositio supernaturalis ei superaddatur ad hoc quod eleveatur in tantam sublimitatem. Cum igitur virtus naturalis intellectus creati non sufficiat ad Dei essentiam videndam, ut ostensum est art. præc., oportet quod ex divinâ gratiâ superaccrescat ei virtus intelligendi. Et hoc augmentum virtutis intellectivæ illuminationem intellectus vocamus, sicut et ipsum intelligibile vocatur lumen, vel lux. Et istud est lumen de quo dicitur Apoc. 21, 23, quod *claritas Dei illuminabit eam*, scilicet societatem beatorum Deum videntium. Et secundum hoc lumen efficiuntur deiformes, id est, Deo similes, secundum illud 1 Joan. 3, 2 : *Cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est.*

Ad primum ergo dicendum quod lumen creatum est necessarium ad videndum Dei essentiam, non quod per hoc lumen Dei essentia intelligibilis fiat, quæ secundum se intelligibilis est, sed ad hoc quod intellectus fiat potens ad intelligendum, per modum quo potentia fit potentior ad operandum per habitum. Sicut etiam et lumen corporale necessarium est in visu exteriori, in quantum facit medium transparens in actu, ut possit moveri à colore.

Ad secundum dicendum quod lumen istud non requiritur ad videndum Dei essentiam quasi similitudo in quâ Deus videatur, sed quasi perfectio quædam intellectus confortans ipsum ad videndum Deum. Et ideò potest dici, quod non est medium in quo Deus videatur, sed quo videtur; et hoc non tollit immediatam visionem Dei.

Ad tertium dicendum quod dispositio ad formam ignis non potest esse naturalis nisi habenti formam ignis. Unde lumen gloriæ non potest esse naturale creaturæ, nisi creatura esset naturæ divinæ; quod est impossibile. Per hoc enim lumen fit creatura rationalis deiformis, ut dictum est in corp. art.

ARTICULUS VI. — *Utrum videntium essentiam Dei unus alio perfectiùs videat.* — (4, dist. 49, quæst. 2, art. 4, 3 cont., cap. 56.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod videntium essentiam Dei unus alio perfectiùs non videat. Dicitur enim 1 Joan. 3, 2 : *Videbimus eum sicuti est.* Sed ipse uno modo est. Ergo uno modo videbitur ab omnibus; non ergo perfectiùs et minùs perfectè.

2. Præterea, Augustinus dicit, lib. 83 Quæst., quæst. 32, quod *unam rem non potest unus alio plus intelligere.* Sed omnes videntes Deum per essentiam intelligunt Dei essentiam; intellectu enim videtur Deus, non sensu, ut supra habitum est, art. 3 hujus quæst. Ergo videntium divinam essentiam unus alio non clariùs videt.

3. Præterea, quod aliquid (1) altero perfectiùs videatur, ex duobus contingere potest, vel ex parte objecti visibilis, vel ex parte potentie visivæ videntis. Ex parte autem objecti, per hoc quod objectum perfectiùs in vidente recipitur, scilicet secundum perfectiorem similitudinem, quod in proposito locum non habet; Deus enim non per aliquam similitudinem, sed per ejus essentiam præsens est intellectui essentiam ejus videnti. Relinquitur ergo quod si unus alio perfectiùs eum videat, hoc sit secundum differentiam potentie intellectivæ, et ita sequitur quod cujus potentia intellectiva naturaliter est sublimior, clariùs eum videat; quod est inconveniens, cum hominibus promittatur in beatitudine æqualitas Angelorum.

Sed contra est quod vita æterna in visione Dei consistit, secundum illud Joann. 17, 3 : *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum Deum*, etc. Ergo si omnes æqualiter Dei essentiam vident in vitâ æternâ, omnes erunt æquales : cujus contrarium dicit Apostolus

(1) Al., aliquis.... videat?

Cor. 15, 4 : *Stella differt à stellâ in claritate.*

Respondeo dicendum quòd videntium Deum per essentiam unus alio perfectiùs eum videbit. Quod quidem non erit per aliquam Dei similitudinem perfectiorem in uno quàm in alio, cùm illa visio non sit futura per aliquam similitudinem, ut ostensum est art. 2 hujus quæst., sed hoc erit per hoc quòd intellectus unius habebit majorem virtutem, seu facultatem ad videndum Deum, quàm alterius. Facultas autem videndi Deum non competit intellectui creato secundum suam naturam, sed per lumen gloriæ, quod intellectum in quâdam deformitate constituit, ut ex superioribus patet art. præc.

Unde intellectus plus participans de lumine gloriæ perfectiùs Deum videbit. Plus autem participabit de lumine gloriæ qui plus habet de charitate; quia ubi est major charitas, ibi est majus desiderium, et desiderium quodammodo facit desiderantem aptum et paratum ad susceptionem desiderati. Unde qui plus habebit de charitate, perfectiùs Deum videbit, et beator erit.

Ad primum ergo dicendum quòd cùm dicitur : *Videbimus eum sicuti est*, hoc adverbium *sicuti* determinat modum visionis ex parte rei visæ, ut sit sensus : Videbimus eum ita esse sicuti est, quia ipsum esse ejus videbimus, quod est ejus essentia. Non autem determinat modum visionis ex parte videntis; ut sit sensus, quòd ita erit perfectus modus videndi, sicut est in Deo perfectus modus essendi.

Et per hoc etiam patet solutio ad secundum. Cùm enim dicitur, quòd rem unam unus alio meliùs non intelligit, hoc habet veritatem, si referatur ad modum rei intellectæ, quia quicumque intelligit rem esse aliter quàm sit, non verè intelligit; non autem si referatur ad modum intelligendi, quia intelligere unius est perfectius quàm intelligere alterius.

Ad tertium dicendum quòd diversitas videnti non erit ex parte objecti, quia idem objectum omnibus præsentabitur, scilicet Dei essentia; nec ex diversâ participatione objecti per differentes similitudines; sed erit per diversam facultatem intellectûs, non quidem naturalem, sed gloriosam, ut dictum est art. præc.

ARTICULUS VII. — *Utrum videntes Deum per essentiam, ipsum comprehendant.* — (1, dist. 19, art. 2, ad 3, et 3 cont. cap. 53, lib. 3, et Ver. quæst. 8, art 2.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd videntes Deum per essentiam, ipsum comprehendant. Dicit enim Apostolus, Phil. 3, 12 : *Sequor autem, si quo modo comprehendam.* Non autem frustra sequebatur; dicit enim ipse, 1 Corinth. 19, 26 : *Sic curro, non quasi in incertum.* Ergo ipse comprehendit, et eadem ratione alii, quos ad hoc invitat dicens : *Sic currite, ut comprehendatur.*

2. Præterea, ut dicit Augustinus, in lib. de videndo Deum, ad Paulin., epist. 112, cap. 9, in princ. : *Illud comprehenditur quod ita totum videtur, ut nihil ejus lateat videntem.*

Sed si Deus per essentiam videtur, totus videtur, et nihil ejus latet videntem, cùm Deus sit simplex. Ergo à quocumque videtur per essentiam, comprehenditur.

3. Si dicatur quòd videtur totus, sed non totaliter; contra : *Totaliter* vel dicit modum videntis, vel modum rei visæ. Sed ille qui videt Deum per essentiam, videt eum totaliter, si significetur modus rei visæ, quia videt eum sicuti est, ut dictum est art. præc.; similiter videt eum totaliter, si significetur modus videntis, quia totâ virtute suâ intellectus Dei essentiam videbit. Quilibet ergo videns Deum per essentiam, totaliter eum videbit; ergo eum comprehendet.

Sed contra est quod dicitur Jerem. 32, 18 : *Fortissime, magne et potens, Dominus exercituum nomen tibi. Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu.* Ergo comprehendendi non potest.

Respondeo dicendum quòd comprehendere Deum impossibile est cuicumque intellectui creato; attingere verò mente Deum qualitercumque magna est beatitudo, ut dicit Augustinus, serm. 38 de Verb. Domini, cap. 3, circ. med.

Ad cujus evidentiam sciendum est quòd illud comprehenditur quod perfectè cognoscitur : perfectè autem cognoscitur quod tantum cognoscitur, quantum est cognoscibile. Unde si id quod est cognoscibile per scientiam demonstrativam, opinione teneatur ex aliquâ ratione probabiliter conceptâ, non comprehenditur; puta, si hoc quod est triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, aliquis sciat per demonstrationem, comprehendit illud; si verò aliquis ejus opinionem accipiat probabiliter per hoc quod à sapientibus, vel pluribus ita dicitur, non comprehendet ipsum, quia non pertinet ad illum perfectum modum cognitionis quo cognoscibile est. Nullus autem intellectus creatus pertingere potest ad illum perfectum modum cognitionis divinæ essentiæ, quo cognoscibilis est; quod sic patet : Unum quodque enim sic cognoscibile est, secundum quòd est ens actu. Deus igitur, cujus esse est infinitum, ut supra ostensum est, quæst. 7, art. 2, infinitè cognoscibilis est. Nullus autem intellectus creatus potest Deum infinitè cognoscere. In tantum enim intellectus creatus divinam essentiam perfectiùs vel minùs perfectè cognoscit, in quantum majori vel minori lumine gloriæ perfunditur. Cùm igitur lumen gloriæ creatum in quocumque intellectu creato receptum non possit esse infinitum, impossibile est quòd aliquis intellectus creatus Deum infinitè cognoscat. Unde impossibile est quòd Deum comprehendat.

Ad primum ergo dicendum quòd *comprehensio* dicitur dupliciter : uno modo strictè et propriè, secundum quòd aliquid includitur in comprehendente, et sic nullo modo Deus comprehenditur nec intellectu, nec aliquo alio; quia cùm sit infinitus, nullo finito includi potest, ut aliquid finitum eum infinitè capiat, sicut ipse infinitus est; et sic de comprehensione nunc queritur. Alio modo

comprehensio largiùs sumitur, secundùm quòd comprehensio insecutioni opponitur: qui enim attingit aliquem, quando jam tenet ipsum, comprehendere eum dicitur. Et sic Deus comprehenditur à beatis, secundùm illud Cant. 3, 4: *Tenui eum, nec dimittam*, et sic intelliguntur auctoritates Apostoli de comprehensione; et hoc modo *comprehensio* est una de tribus dotibus animæ, quæ respondet spei, sicut visio fidei, et fructus charitati. Non enim apud nos omne quod videtur, jam tenetur vel habetur, quia videntur interdum distantia, vel quæ non sunt in potestate nostrâ. Neque iterùm omnibus quæ habemus fruimur, vel quia non delectamur in eis, vel quia non sunt ultimus finis desiderii nostri, ut desiderium nostrum impleant, et quietent. Sed hæc tria habent beati in Deo; quia et vident ipsum, et videndo tenent sibi præsentem, in potestate habentes semper eum videre, et tenentes fruuntur, sicut ultimo fine desiderium implentes.

Ad secundum dicendum quòd non propter hoc Deus incomprehensibilis dicitur, quasi aliquid ejus sit quod non videatur; sed quia non ita perfectè videtur sicut visibilis est; sicut cum aliqua demonstrabilis propositio per aliquam probabilem rationem cognoscitur, non est aliquid ejus quod non cognoscatur, nec subjectum, nec prædicatum, nec compositio; sed tota non ita perfectè cognoscitur sicut cognoscibilis est. Unde Augustinus, loc. cit. in argum., definiendo comprehensionem, dicit quòd totum comprehenditur videndo, quod ita videtur, ut nihil ejus lateat videntem, aut cujus fines circumspici, vel circumscribi possunt; tunc enim fines aliquis circumspiciuntur, quando ad finem in modo cognoscendi illam rem pervenitur.

Ad tertium dicendum quòd *totaliter* dicitur modum objecti, non quidem ita quòd totus modus objecti non cadat sub cognitione, sed quia modus objecti non est modus cognoscæntia. Qui igitur videt Deum per essentiam, videt hoc in eo, quòd infinitè existit, et infinitè cognoscibilis est; sed hic infinitus modus non competit ei, ut scilicet ipse infinitè cognoscat; sicut aliquis probabiliter scire potest aliquam propositionem esse demonstrabilem, licet ipse eam demonstrativè non cognoscat.

ARTICULUS VIII. — *Utrum videntes Deum per essentiam omnia in Deo videant.* — (4, dist. 49, quæst. 2, art. 3, et Verit. quæst. 2, art. 4 et 20, art. 4 et 5, et 3 cont. cap. 34 et 37.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quòd videntes Deum per essentiam omnia in Deo videant. Dicit enim Gregorius, in 4 Dial., cap. 33, in fin., et lib. 2 Mor., cap. 11: *Quid est quod non videant, qui videntem omnia vident* (1)? Sed Deus est videns omnia. Ergo qui vident Deum, omnia vident.

2. Præterea, quicumque videt speculum, vi-

det ea quæ in speculo resplendent. Sed omnia quæcumque sunt, vel fieri possunt, in Deo resplendent sicut in quodam speculo; ipse enim omnia in se ipso cognoscit. Ergo quicumque videt Deum, videt omnia quæ sunt, et quæ fieri possunt.

3. Præterea, qui intelligit id quod est majus, potest intelligere minima, ut dicitur 13 de Animâ, cap. 4, text. 7. Sed omnia quæ Deus facit, vel facere potest, sunt minùs quàm ejus essentia. Ergo quicumque intelligit Deum, potest intelligere omnia quæ Deus facit, vel facere potest.

4. Præterea, rationalis creatura omnia naturaliter scire desiderat. Si igitur videndo Deum non omnia sciât, non quietatur ejus naturale desiderium; et ita videndo Deum non erit beata; quod est inconveniens. Videndo igitur Deum omnia scit.

Sed contra est quòd Angeli vident Deum per essentiam, et tamen non omnia sciunt. Inferiores enim Angeli purgantur à superioribus à nescientia, ut dicit Dionysius, cap. 7 cœlest. Hierar., à med. Ipsi etiam nesciunt futura contingentia, et cogitationes cordium; hoc enim solius Dei est. Non ergo quicumque vident Dei essentiam, vident omnia.

Respondeo dicendum quòd intellectus creatus videndo divinam essentiam non videt in ipsâ omnia quæ facit Deus, vel facere potest. Manifestum est enim quòd sic aliqua videntur in Deo, secundùm quòd sunt in ipso. Omnia autem alia sunt in Deo sicut effectus sunt virtute in suâ causâ. Sic igitur videntur omnia in Deo sicut effectus in suâ causâ. Sed manifestum est quòd quantò aliqua causa perfectiùs videtur, tantò plures ejus effectus in ipsâ videri possunt. Qui enim habet intellectum elevatum, statim uno principio demonstrativo proposito, ex ipso multarum conclusionum cognitionem accipit; quod non convenit ei qui debilioris intellectus est, sed oportet quòd eis singula explanentur. Ille igitur intellectus potest in causâ cognoscere omnes causæ effectus, et omnes rationes effectuum, qui causam totaliter comprehendit. Nullus autem intellectus creatus totaliter Deum comprehendere potest, ut ostensum est art. præc. Nullus igitur intellectus creatus videndo Deum potest cognoscere omnia quæ Deus facit, vel potest facere; hoc enim esset comprehendere ejus virtutem; sed horum, quæ Deus facit, vel facere potest, tantò aliquis intellectus plura cognoscit, quantò perfectiùs Deum videt.

Ad primum ergo dicendum quòd Gregorius loquitur quantum ad sufficientiam objecti, scilicet Dei, quod, quantum in se est, sufficienter continet omnia, et demonstrat; non tamen sequitur quòd unusquisque videns Deum omnia cognoscat, quia non perfectè comprehendit ipsum.

Ad secundum dicendum quòd videns speculum non est necessarium quòd omnia in speculo videat, nisi speculum visu suo comprehendat.

Ad tertium dicendum quòd licet majus sit videre Deum quàm omnia alia, tamen majus est videre sic ipsam quòd non omnia in eo

(1) Al.: *Quid est quod ibi nesciant, qui scientem omnia sciunt?*

cognoscantur, quàm videre sic ipsum quòd non omnia, sed pauciora, vel plura cognoscantur in eo. Jam enim ostensum est in corp. art. quòd multitudo cognitorum in Deo consequitur modum videndi ipsum vel magis perfectum, vel minus perfectum.

Ad quartum dicendum quòd naturale desiderium rationalis creaturæ est ad sciendum omnia illa quæ pertinent ad perfectionem intellectus: et hæc sunt species et genera rerum, et rationes earum, quæ in Deo videbit quilibet videns essentiam divinam. Cognoscere autem alia, singularia, et cogitata, et facta eorum, non est de perfectione intellectus creati; nec ad hoc ejus naturale desiderium tendit, nec iterum cognoscere illa quæ nondum sunt, sed fieri à Deo possunt. Si tamen solus Deus videretur, qui est fons, et principium totius esse, et veritatis, ita repletur naturale desiderium sciendi, quòd nihil aliud quæreretur, et beatus esset. Unde dicit Augustinus 5 Confes., cap. 4, in princ.: *Infelix homo, qui scit omnia illa (scilicet creaturas), te tamen nescit! beatus autem qui te scit, etiamsi illa nesciat. Qui verò te et illa novit, non propter illa beator est, sed propter te solum beatus.*

ARTICULUS IX. — *Utrum ea quæ videntur in Deo à videntibus divinam essentiam, per aliquas similitudines videantur.* — (2-2, quæst. 175, art. 4, et 3 dist. 14, art. 1, quæst. 3 corp., et 4 dist. 49, quæst. 2, art. 1 corp., et ad 3, et Ver. quæst. 8, art. 5, et quæst. 10, art. 2 corp.)

Ad nonum sic proceditur. 1. Videtur quòd ea quæ videntur in Deo à videntibus divinam essentiam, per aliquas similitudines videantur. Omnis enim cognitio est per assimilationem cognoscentis ad cognitum; sic enim intellectus in actu fit intellectum in actu, et visus in actu visibile in actu, in quantum ejus similitudine informatur, ut pupilla similitudine coloris. Si igitur intellectus videntis Deum per essentiam intelligat in Deo aliquas creaturas, oportet quòd earum similitudinibus informetur.

2. Præterea, ea quæ prius vidimus, memoriter tenemus. Sed Paulus videns in raptu essentiam Dei, ut dicit Augustinus, 12 super Genes. ad litt., cap. 3 et 28, postquam desiit essentiam Dei videre, recordatus est multorum quæ in illo raptu viderat; unde ipse dicit, quòd *audiui arcana verba, quæ non licet homini loqui*; 2 Cor. 12, 4. Ergo oportet dicere quòd aliquæ similitudines eorum quæ recordatus est, in ejus intellectu remanserint; et eadem ratione, quando præsentialiter videbat Dei essentiam, eorum quæ in ipsâ videbat, aliquas similitudines, vel species habebat.

Sed contra est quòd per unam speciem videtur speculum, et ea quæ in speculo apparent.

Sed omnia sic videntur in Deo sicut in quodam speculo intelligibili. Ergo si ipse Deus non videtur per aliquam similitudinem, sed per suam essentiam, nec ea quæ in ipso videntur, per aliquas similitudines sive species videntur.

Respondeo dicendum quòd videntes Deum per suam essentiam, ea quæ in ipsâ essentia Dei vident, non vident per aliquas species, sed per ipsam essentiam divinam intellectui eorum unitam. Sic enim cognoscitur unumquodque, secundum quòd similitudo ejus est in cognoscente; sed hoc contingit dupliciter. Cum enim quæcumque uni et eidem sunt similia, sibi invicem sicut similia, virtus cognoscitiva dupliciter assimilari potest alicui cognoscibili. Uno modo secundum se, quando directè ejus similitudine informatur, et tunc cognoscitur illud secundum se. Alio modo secundum quòd informatur specie alterius quod est ei simile; et tunc non dicitur res cognosci in se ipsâ, sed in suo simili. Alia enim est cognitio quâ cognoscitur aliquis homo in se ipso, et alia quâ cognoscitur in suâ imagine. Sic ergo cognoscere res per earum similitudines in cognoscente existentes, est cognoscere eas in se ipsis, seu in propriis naturis; sed cognoscere eas, prout earum similitudines præexistunt in Deo, est videre eas in Deo. Et hæc duæ cognitiones differunt. Unde secundum illam cognitionem quâ res cognoscuntur à videntibus Deum per essentiam, in ipso Deo non videntur per aliquas similitudines alias, sed per solam essentiam divinam intellectui præsentem, per quam et Deus videtur.

Ad primum ergo dicendum quòd intellectus creatus videntis Deum assimilatur rebus quæ videntur in Deo, in quantum unitur essentia divinæ, in quâ rerum omnium similitudines præexistunt.

Ad secundum dicendum quòd aliquæ potentia cognoscitivæ sunt quæ ex speciebus primò conceptis alias formare possunt, sicut imaginatio ex præconceptis speciebus montis et auri format speciem montis aurei; et intellectus ex præconceptis speciebus generis et differentia, format rationem speciei; et similiter ex similitudine imaginis formare possumus in nobis similitudinem ejus cujus est imago. Et sic Paulus, vel quicumque alius, videns Deum, ex ipsâ visione essentia divinæ potest formare in se similitudines rerum quæ in essentia divinâ videntur, quæ remanserunt in Paulo etiam postquam desiit Dei essentiam videre. Ista tamen visio quâ videntur res per hujusmodi species sic conceptas, est alia à visione quâ videntur res in Deo.

ARTICULUS X. — *Utrum videntes Deum per essentiam simul videant omnia quæ in ipso vident.* — (De his etiam contra Gent. lib. 3, cap. 58.)

Ad decimum sic proceditur. 1. Videtur quòd videntes Deum per essentiam non simul videant omnia quæ in ipso vident. Quia secundum Philosophum, 2 Top., c. 4, in princ., *contingit multa scire, intelligere verò unum.* Sed ea quæ videntur in Deo, intelliguntur; intellectu enim videtur Deus. Ergo non contingit à videntibus Deum simul multa videri in Deo.

2. Præterea, Augustinus dicit, 8 super Genes. ad litteram, cap. 22 et 23, quòd *Deus movet creaturam spiritualem per tempus*, hoc

est, per intelligentiam et affectionem. Sed creatura spiritalis est Angelus, qui Deum videt. Ergo videntes Deum successivè intelligunt, et afficiuntur; tempus enim successionem importat.

Sed contra est quod Augustinus dicit 25 de Trinitate, cap. 16, circa fin.: *Non erunt volubiles nostræ cogitationes, ab aliis in alia euntes, atque redeuntes; sed omnem scientiam nostram uno simul conspectu videbimus.*

Respondeo dicendum quod ea quæ videntur in Verbo, non successivè, sed simul videntur. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod idèò nos simul non possumus multa intelligere, quia multa per diversas species intelligimus. Diversis autem speciebus non potest intellectus unius simul actu informari ad intelligendum per eas; sicut nec unum corpus potest simul diversis figuris (1) figurari. Unde contingit quod quando aliqua multa unâ specie intelligi possunt, simul intelliguntur; sicut diversæ partes alicujus totius, si singulæ propriis speciebus intelligantur, successivè intelliguntur, et non simul; si autem omnes intelligantur unâ specie totius, simul intelliguntur. Ostensum est autem, art. præc., quod ea quæ videntur in Deo, non videntur singula per suas similitudines, sed omnia per unam essentiam Dei. Unde simul et non successivè videntur.

Ad primum ergo dicendum quod sic unum tantum intelligimus, in quantum unâ specie intelligimus; sed multa unâ specie intellecta simul intelliguntur; sicut in specie hominis intelligimus animal et rationale, et in specie domus parietem et tectum.

Ad secundum dicendum quod Angeli, quantum ad cognitionem naturalem, quâ cognoscunt res per species diversas eis inditas, non simul omnia cognoscunt; et sic moventur secundum intelligentiam per tempus, sed secundum quod vident res in Deo, simul eas vident.

ARTICULUS XI. — *Utrum aliquis in hac vitâ possit videre Deum per essentiam.* — (1-2, quæst. 5, art. 3, corp., et 4, dist. 49, quæst. 2, art. 7, et Ver. quæst. 10, art. 2, et quodl. 1, quæst. 1, art. 1, et 3 cont., cap. 45.)

Ad undecimum sic proceditur. 1. Videtur quod aliquis in hac vitâ possit Deum per essentiam videre. Dicit enim Jacob, Genes. 32, 30: *Vidi Deum facie ad faciem.* Sed videre facie ad faciem est videre per essentiam, ut patet per illud quod dicitur 1 Corinth. 13, 12: *Videmus nunc per speculum, et in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* Ergo Deus in hac vitâ per essentiam videri potest.

2. Præterea, Numer. 12, 8, dicit Dominus de Moyse: *Ore ad os loquor ei.* Sed qui ore ad os loquitur Deo, palam, et non per ænigmata, et figuras, videt Deum; sed hoc est videre Deum per essentiam. Ergo aliquis in statu hujus vitæ potest Deum per essentiam videre.

3. Præterea, illud in quo alia omnia cognoscimus, et per quod de aliis judicamus, est nobis secundum se notum. Sed omnia etiam

nunc in Deo cognoscimus; dicit enim Augustinus, 12 Confess., cap. 25, circa med.: *Si ambo videmus verum esse quod dicis; et ambo videmus verum esse quod dico; ubi, quæso, illud videmus; nec ego in te (1), nec tu in me; sed ambo in ipsâ, quæ supra mentes nostras est, incommutabili veritate.* Idem etiam in lib. de verâ Religione, cap. 31 per totum, dicit quod secundum veritatem divinam de omnibus judicamus; et 2 de Trinit. cap. 2, vers. fin., dicit quod rationis est judicare de istis corporalibus secundum rationes incorporeales et sempiternas; quæ nisi supra mentem essent, incommutabiles profectò non essent. Ergo et in hac vitâ ipsum Deum videmus.

4. Præterea, secundum Augustinum, 12 super Genes. ad litteram, cap. 25 et præc., visione intellectuali videntur ea quæ sunt in animâ per suam essentiam. Sed visio intellectualis est de rebus intelligibilibus, non per aliquas similitudines, sed per suas essentias, ut ipse ibidem dicit. Ergo cum Deus sit per essentiam suam in animâ nostrâ, per essentiam suam videtur à nobis.

Sed contra est quod dicitur Exod. 33, 20: *Non videbit me homo, et vivet;* Glossa ord.: *Quamdiu hic mortaliter vivitur, videri per quasdam imagines Deus potest, sed per ipsam naturæ suæ speciem non potest.*

Respondeo dicendum quod ab homine puro Deus videri per essentiam non potest, nisi ab hac vitâ mortali separetur. Cujus ratio est, quia, sicut supra dictum est, art. 4 hujus quæst., modus cognitionis sequitur modum naturæ rei cognoscentis. Anima autem nostra, quamdiu in hac vitâ vivimus, habet esse in materiâ corporali; unde naturaliter non cognoscit aliqua, nisi quæ habent formam in materiâ, vel quæ per hujusmodi cognosci possunt. Manifestum est autem quod per naturas rerum materialium divina essentia cognosci non potest. Ostensum est enim supra, art. 1 et 9 hujus quæst., quod cognitio Dei per quamcumque similitudinem creatam non est visio essentiæ ipsius. Unde impossibile est animæ hominis secundum hanc vitam viventis essentiam Dei videre. Et hujus signum est quod anima nostra quanto magis à corporalibus abstrahitur, tanto intelligibilium abstractorum fit capacior. Unde in somniis et alienationibus à sensibus corporis magis divinæ revelationes percipiuntur, et prævisiones futurorum. Quod ergo anima elevetur usque ad supremum intelligibilem, quod est essentia divina, esse non potest, quamdiu in hac mortali vitâ utitur.

Ad primum ergo dicendum quod secundum Dionysium, cap. 4 cœlest. Hierar., circa med., sic in Scripturis dicitur aliquis Deum vidisse, in quantum formatae sunt aliquæ figuræ vel sensibiles vel imaginariæ, secundum aliquam similitudinem aliquod divinum repræsentantes. Quod ergo dicit Jacob: *Vidi Deum facie ad faciem*, referendum est non ad ipsam divinam essentiam, sed ad figuram, in quâ repræsentabatur Deus. Et hoc ipsum ad

(1) Al. formari.

(1) Al.: Nec ego utique in te. Dei loquentis vel Deus loquens.

quamdam prophetiæ eminentiam pertinet ut videatur loquens Deus (1), licet imaginariâ visione, ut infra patebit, 2-2, quæst. 174, cum de gradibus prophetiæ loquemur. Vel hoc dicit Jacob ad designandam quamdam eminentiam intelligibilem contemplationis supra communem statum.

Ad secundum dicendum quod sicut Deus miraculosè aliquid supernaturaliter in rebus corporeis operatur, ita etiam supernaturaliter, et præter communem ordinem, mentes aliquorum in hac carne viventium, sed non sensibus carnis utentium, usque ad visionem suæ essentiæ elevavit; ut dicit Augustinus 12 super Genes. ad litteram, cap. 26, 27 et 28, et in libro de videndo Deum, cap. 13 præcipuè, de Moyse, qui fuit magister Judæorum, et de Paulo, qui fuit magister gentium. Et de hoc plenius tractabitur, cum de raptu ejus agemus, 2-2, quæst. 175, art. 3 præcipuè.

Ad tertium dicendum quod omnia dicimur in Deo videre, et secundum ipsum de omnibus judicare, in quantum per participationem sui luminis omnia cognoscimus et dijudicamus; nam et ipsum lumen naturale rationis participatio quædam est divini luminis; sicut etiam omnia sensibilia dicimur videre et judicare in sole, id est, per lumen solis. Unde dicit Augustinus, 1 Soliloquiorum, cap. 8 in princ. : « Disciplinarum spectamina videri non possunt, nisi aliquo velut suo sole illustrentur, » videlicet Deo. Sicut ergo ad videndum aliquid sensibilibus non est necesse quod videatur substantia solis; ita ad videndum aliquid intelligibiliter, non est necessarium quod videatur essentia Dei.

Ad quartum dicendum quod visio intellectualis est eorum quæ sunt in animâ per suam essentiam, sicut intelligibilia in intellectu. Sic autem Deus est in animâ beatorum, non autem in animâ nostrâ, sed per præsentiam, essentiam et potentiam.

ARTICULUS XII. — *Utrum per rationem naturalem Deum in hac vitâ cognoscere possimus.* — (1, dist. 3, qu. 1, art. 1, et 4 cont. cap. 1, et Boetius de Trinitate, quæst. 1, art. 2.)

Ad duodecimum sic proceditur. 1. Videtur quod per naturalem rationem Deum in hac vitâ cognoscere non possimus. Dicit enim Boetius in lib. de Consolat. 5, inter med. et fin. prosæ 4, quod ratio non capit simplicem formam. Deus autem maximè est simplex forma, ut supra ostensum est, qu. 3, art. 7. Ergo ad ejus cognitionem ratio naturalis pervenire non potest.

2. Præterea, ratione naturali sine phantasmate nihil intelligit anima, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 30; habetur etiam de Mem. et Remin. cap. 1. Sed Dei, cum sit incorporeus, phantasma in nobis esse non potest. Ergo cognosci non potest à nobis cognitione naturali.

3. Præterea, cognitio quæ est per rationem naturalem, communis est bonis et malis, sic-

(1) Ita codd. Alcan. et Camer. Al. : *Ut videatur persona Dei loquentis, vel loquens Deus.*

ut natura eis communis est. Sed cognitio Dei competit tantum bonis; dicit enim Augustinus 1 de Trinitate, cap. 2, parum à princ., quod *humanæ mentis acies invalida in tam excellenti luce non igitur, nisi per justitiam fidei emundetur* (1). Ergo Deus per rationem naturalem cognosci non potest.

Sed contra est quod dicitur Rom. 1, 19 : *Quod notum est Dei, manifestum est in illis*, id est, quod cognoscibile est de Deo per rationem naturalem.

Respondeo dicendum quod naturalis nostra cognitio à sensu principium sumit. Unde tantum se nostra naturalis cognitio extendere potest, in quantum manuduci potest per sensibilia. Ex sensibilibus autem non potest usque ad hoc intellectus noster pertingere quod divinam essentiam videat; quia creaturæ sensibiles sunt effectus Dei virtutem causæ non adæquantés. Unde ex sensibilibus cognitione non potest tota Dei virtus cognosci, et per consequens nec ejus essentia videri. Sed quia sunt effectus à causâ dependentes, ex eis in hoc perducere possumus ut cognoscamus de Deo an est, et ut cognoscamus de ipso ea quæ necesse est ei convenire, secundum quod est prima omnium causa, excedens omnia sua causata.

Unde cognoscimus de ipso habitudinem ipsius ad creaturas, quod scilicet omnium est causa; et differentiam creaturarum ab ipso. quod scilicet ipse non est aliquid eorum quæ ab eo causantur; et quod hæc non removen- tur ab eo propter ejus defectum, sed quia superexcedit.

Ad primum ergo dicendum quod ratio ad formam simplicem pertingere non potest, ut sciat de eâ quid est; potest tamen de eâ cognoscere, ut sciat an est.

Ad secundum dicendum quod Deus naturali cognitione cognoscitur per phantasmata effectus sui.

Ad tertium dicendum quod cognitio Dei per essentiam, cum sit per gratiam, non competit nisi bonis; sed cognitio ejus quæ est per rationem naturalem, potest competere bonis et malis; unde dicit Augustinus, in lib. 1 Retractationum, cap. 4, retractans quod dixerat lib. 1 Solil., cap. 1 : *Non approbo quod in oratione dixi : Deus, qui non nisi mundos verum scire voluisti. Responderi enim potest multos etiam non mundos multa scire vera*, scilicet per rationem naturalem.

ARTICULUS XIII. — *Utrum per gratiam habeatur altior cognitio Dei quam ea quæ habetur per rationem naturalem.* — (Qu. 32, art. 1, et 1, dist. 3, qu. 1, art. 4, et Ver. qu. 10, art. ult., et Boet. de Trin., qu. 1, art. 4.)

Ad decimum tertium sic proceditur. 1. Videtur quod per gratiam non habeatur altior cognitio Dei quam ea quæ habetur per naturalem rationem. Dicit enim Dionysius, lib. 1, de mysticâ Theologiâ, cap. 1, in fine, quod ille qui melius unitur Deo in hac vitâ, unitur ei sicut omnino ignoto. Quod etiam de

(1) Al. : *Per justitiam fidei nutrita vegetetur.*

Moyse dicit; qui tamen excellentiam quamdam obtinuit in gratiæ cognitione. Sed coniungi Deo, ignorando de eo quid est, hoc contingit etiam per rationem naturalem. Ergo per gratiam non plenius cognoscitur à nobis Deus quàm per rationem naturalem.

2. Præterea, per rationem naturalem in cognitionem divinorum pervenire non possumus, nisi per phantasmata, similiter etiam (1) nec secundum cognitionem gratiæ. Dicit enim Dionysius cap. 1 cœl. Hierarchiæ, circ. med., quòd *impossibile est nobis aliter lucere divinum radium, nisi varietate* (2) *secrorum velaminum circumvelatum*. Ergo per gratiam non plenius cognoscimus Deum quàm per rationem naturalem.

3. Præterea, intellectus noster per gratiam fidei Deo adhæret. Fides autem non videtur esse cognitio; dicit enim Gregorius in homil. 26 in Evang., à med. illius, quòd ea quæ non videntur, fidem habent, et non cognitionem. Ergo per gratiam non additur nobis aliqua excellentior cognitio de Deo.

Sed contra est quod dicit Apostolus 1 Cor. 2, 10: *Nobis revelavit Deus per Spiritum suum, illa scilicet quæ nemo principum huius seculi novit*, id est, philosophorum, ut exponit Glossa (Hier. in illum loc.).

Respondet dicendum quòd per gratiam perfectior cognitio de Deo habetur à nobis quàm per rationem naturalem. Quod sic patet: cognitio enim quam per naturalem rationem habemus, duo requirit, scilicet phantasmata ex sensibilibus accepta, et lumen naturale intelligibile, cuius virtute intelligibiles conceptiones ab eis abstrahimus.

Et quantum ad utrumque iuvatur humana cognitio per revelationem gratiæ. Nam et lumen naturale intellectus confortatur per infusionem luminis gratuiti; et interdum etiam phantasmata in imaginatione nominis formantur divinitus, magis exprimentia res divinas quàm ea quæ naturaliter à sensibilibus accipimus, sicut apparet in visionibus prophetarum; et interdum etiam aliquæ res sensibiles formantur divinitus, aut etiam voces, ad aliquid divinum exprimendum; sicut in Baptismo visus est Spiritus sanctus in specie columbæ, et vox Patris audita est: *Hic est Filius meus dilectus*. Matth. 3, 17.

Ad primum ergo dicendum quòd licet per revelationem gratiæ in hæc vitā non cognoscamus de Deo quid est, et sic ei quasi ignoto coniungamur; tamen plenius ipsum cognoscimus, in quantum plures et excellentiores effectus ejus nobis demonstrantur, et in quantum ei aliqua attribuimus ex revelatione divinā, ad quæ ratio naturalis non pertingit, ut Deum esse trinum et unum.

Ad secundum dicendum quòd ex phantasmatibus vel à sensu acceptis secundum naturalem ordinem, vel divinitus in imaginatione formati, tantò excellentior cognitio intellectualis habetur, quantum lumen intelligibile in homine fortius fuerit; et sic per revelationem ex phantasmatibus plenior cognitio accipitur ex infusione divini luminis.

(1) Edit. Rom. sic etiam.

(2) Edit. eadem, varietate.

Ad tertium dicendum quòd fides cognitio quoddam est, in quantum intellectus determinatur per fidem ad aliquod cognoscibile. Sed hæc determinatio ad unum non præcedit ex visione credentia, sed à visione ejus cui creditur. Et sic in quantum deest visio, deficit à ratione cognitionis quæ est in scientiā; nam scientia determinat intellectum ad unum per visionem et intellectum primorum principiarum.

QUESTIO XIII.

DE NOMINIBUS DEI. — (In duodecim articulos divisa.)

Consideratis his quæ ad divinam cognitionem (1) pertinent, procedendum est ad considerationem divinorum nominum. Unumquodque enim nominatur à nobis, secundum quòd ipsum cognoscimus.

Circa hoc ergo queruntur duodecim: 1° utrum Deus sit nominabilis à nobis; 2° utrum aliqua nomina dicta de Deo prædicentur de ipso substantialiter; 3° utrum aliqua nomina dicta de Deo propriè dicantur de ipso, an omnia attribuantur ei metaphoricè; 4° utrum multa nomina dicta de Deo sint synonyma; 5° utrum nomina aliqua dicantur de Deo et creaturis univocè vel æquivocè; 6° supposito quòd dicantur analogicè, utrum dicantur de Deo per prius, vel de creaturis; 7° utrum aliqua nomina dicantur de Deo ex tempore; 8° utrum hoc nomen, *Deus*, sit nomen naturæ, vel operationis; 9° utrum hoc nomen, *Deus*, sit nomen communicabile; 10° utrum accipiat univocè vel æquivocè secundum quòd significat Deum per naturam, et per participationem, et secundum opinionem; 11° utrum hoc nomen, *qui est*, sit maximè proprium nomen Dei; 12° utrum propositiones affirmativæ possint formari de Deo.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum aliquod nomen Deo conveniat.* — (1, dist. 22, quæst. 1, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd nullum nomen Deo conveniat. Dicit enim Dionysius, cap. 1 de div. Nom., à med. ill. lect. 3, quòd *neque nomen ejus est, neque opinio*; et Proverb. 30, 4, dicitur: *Quod nomen ejus, et quod nomen Filii ejus, et nobis?*

2. Præterea, omne nomen aut dicitur in abstracto, aut in concreto. Sed nomina significantia in concreto non competunt Deo, cum simplex sit; neque nomina significantia in abstracto, quia non significant aliquid perfectum subsistens. Ergo nullum nomen potest dici de Deo.

3. Præterea, nomina significant substantiam cum qualitate; verba autem et participia significant cum tempore; pronomina autem cum demonstratione, vel relatione; quorum nihil competit Deo, quia sine qualitate est, et sine omni accidente, et sine tempore, et sentiri non potest, ut demonstrari possit; nec relativè significari, cum relativa sint aliquorum antedictorum recordativa, vel nominum, vel participiorum, vel pronominum demonstrativorum. Ergo Deus

(1) Rom. edit., perfectionem.

nullo modo potest nominari à nobis.

Sed contra est quod dicitur Exod 15, 3 : *Quasi vir pugnator; Omnipotens nomen ejus.*

Respondeo dicendum quod secundum Philosophum, 1 Perih. cap. 1, in princ., voces sunt signa intellectuum, et intellectus sunt rerum similitudines; et sic patet quod voces referuntur ad res significandas mediante conceptione intellectus. Secundum igitur quod aliquid à nobis intellectu cognosci potest, sic à nobis potest nominari. Ostensum est autem supra, art. 2, quæst. præced., quod Deus in hac vitâ non potest à nobis videri per suam essentiam, sed cognoscitur à nobis ex creaturis secundum habitudinem principii, et per modum excellentiæ et remotionis. Sic igitur potest nominari à nobis ex creaturis; non tamen ita quod nomen significans ipsum exprimat divinam essentiam, secundum quod est; sicut hoc nomen, *homo*, exprimit suâ significatione essentiam hominis, secundum quod est; significat enim ejus definitionem declarantem ejus essentiam; ratio enim, quam significat nomen, est definitio.

Ad primum ergo dicendum quod eâ ratione dicitur Deus non habere nomen vel esse supra nominationem, quia essentia ejus est supra id quod de Deo intelligimus, et voce significamus.

Ad secundum dicendum quod quia ex creaturis in Dei cognitionem venimus, et ex ipsis eum nominamus; nomina quæ Deo tribuimus, hoc modo significant, secundum quod competit creaturis materialibus, quarum cognitio est nobis connaturalis, ut supra dictum est, quæst. præc. art. 4. Et quia in hujusmodi creaturis ea quæ sunt perfecta et subsistentia, sunt composita; forma autem in eis non est aliquid completum subsistens, sed magis quo aliquid est; inde est quod omnia nomina à nobis imposita ad significandum aliquid completum subsistens, significant in concretionem, prout competit compositis; quæ ratiō imponuntur ad significandas formas simplices, significant aliquid non ut subsistens, sed ut quo aliquid est; sicut albedo significat ut quo aliquid est album. Quia igitur et Deus simplex est, et subsistens est, attribuimus ei nomina (1) abstracta ad significandam simplicitatem ejus, et nomina concreta ad significandam subsistentiam et perfectionem ipsius, quamvis utraque nomina deficiant à modo ipsius, sicut intellectus noster non cognoscit eum ut est, secundum hanc vitam.

Ad tertium dicendum quod significare substantiam cum qualitate, est significare suppositum cum naturâ vel formâ determinatâ, in quâ subsistit. Unde, sicut de Deo dicuntur aliqua in concretionem ad significandum subsistentiam (2) et perfectionem ipsius, sicut dictum est in solut. præc., ita dicuntur de Deo nomina significantia sub-

stantiam cum qualitate. Verba verò, et participia consignantia tempus, dicuntur de ipso ex eo quod æternitas includit omne tempus. Sicut enim simplicia subsistentia non possumus apprehendere et significare nisi per modum compositorum; ita simplicem æternitatem non possumus intelligere vel voce exprimere nisi per modum temporalium rerum; et hoc propter connaturalitatem intellectus nostri ad res compositas et temporales. Pronomina verò demonstrativa dicuntur de Deo secundum quod faciunt demonstrationem ad id quod intelligitur, non ad id quod sentitur. Secundum enim quod à nobis intelligitur, secundum hoc sub demonstratione cadit. Et sic secundum illum modum quo nomina, et participia, et pronomina demonstrativa de Deo dicuntur, secundum hoc et pronomina (3) et nomina relatiuis significari potest.

ARTICULUS II. — *Utrum aliquod nomen dicatur de Deo substantialiter.* — (Pot. qu. 7, art. 4 et 5, et 1, dist. 2, art. 2, et 1 cont., cap. 54.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod nullum nomen dicatur de Deo substantialiter. Dicit enim Damascenus, lib. 1 de Fid. orth., cap. 4 : *Oportet singula earum quæ de Deo dicuntur, nanquid est secundum substantiam significare, sed quid non est ostendere, aut habitudinem quandam, aut aliquid eorum quæ assequuntur naturam, vel operationem.*

2. Præterea, dicit Dionysius, cap. 1 de div. Nom., ante med. lect. 3 : *Omnium eorum (2) theologorum hymnum intenes ad beatos (3) thearchia processus manifestat et laudative Dei nominationes dividens.* Et est sensus quod nomina quæ in divinam laudem sancti doctores assumunt, secundum processus ipsius Dei distinguuntur. Sed quod significat processum alicujus rei, nihil significat ad ejus essentiam pertinet. Ergo nomina dicta de Deo non dicuntur de ipso substantialiter.

3. Præterea, secundum hoc nominatur aliquid à nobis, secundum quod intelligitur. Sed non intelligitur Deus à nobis in hac vitâ secundum suam substantiam. Ergo nec aliquod nomen impositum à nobis dicitur de Deo secundum suam substantiam.

Sed contra est quod dicit Augustinus 7 de Trinitat., cap. 1 et 7, per tot., et lib. 6, cap. 4 : *Deo hoc est esse quod fortem esse, vel sapientem esse, et si quid de illâ simplicitate dixeris, quod ejus substantia significatur.* Ergo omnia nomina hujusmodi significant divinam substantiam.

Respondeo dicendum quod de nominibus quæ de Deo dicuntur negativè, vel quæ relationem ipsius ad creaturam significant, manifestum est quod substantiam ejus nullo modo significant, sed remotionem alicujus ab ipso, vel relationem ejus ad alium, vel potius alicujus ad ipsum.

Sed de nominibus quæ absolutè et affir-

(1) Rom. edit. : *Nomina simplicia, et nomina abstracta.*

(2) Edit. cit. in textu, *substantiam*, in margine, *subsistentiam*.

(1) Al., à pronominiibus, vel nominibus relatiuis.

(2) Al., *sanctum*.

(3) Al., *ad bonos*.

mativè de Deo dicuntur, sicut *bonus*, *sapiens*, et huiusmodi, multipliciter aliqui sunt opinati. Quidam enim dixerunt quòd hæc omnia nomina, licèt affirmativè de Deo dicantur, tamen magis inventa sunt ad aliquid removendum à Deo quàm ad aliquid ponendum in ipso. Unde dicunt quòd, cùm dicimus Deum esse viventem, significamus quòd Deus non hoc modo est sicut res inanimatæ; et similiter accipiendum est in aliis; et hoc posuit Rabbi Moyses, in lib. qui dicitur דברי משה, id est, *doctor dubiorum*). Alii verò dicunt quòd hæc nomina imposita sunt ad significandum habitudinem ejus ad creata: ut cùm dicimus: Deus est bonus, sit sensus: Deus est causa bonitatis in rebus; et eadem ratio est in aliis.

Sed utrumque istorum videtur esse inconveniens propter tria: primò quidem, quia secundum neutram harum positionum posset assignari ratio quare quædam nomina magis de Deo dicerentur quàm alia. Sic enim est causa corporum, sicut est causa bonorum; unde si nihil aliud significatur cùm dicitur: Deus est bonus, nisi Deus est causa bonorum; poterit similiter dici quòd Deus est corpus, quia est causa corporum. Item per hoc quòd dicitur quòd est corpus, removetur quòd non sit ens in potentiâ tantum, sicut materia prima. Secundò, quia sequeretur quòd omnia nomina dicta de Deo, per posterius dicerentur de ipso; sicut sanum per posterius dicitur de medicinâ, eo quòd significat hoc tantum quòd sit causa sanitatis in animali, quod per prius dicitur sanum. Tertiò, quia hoc est contra intentionem loquentium de Deo. Aliud enim intendunt dicere, cùm dicunt Deum viventem, quàm quòd sit causa vitæ nostræ, vel quòd differat à corporibus inanimatis.

Et idèò aliter dicendum est quòd huiusmodi quidem nomina significant substantiam divinam, et prædicantur de Deo substantialiter, sed deficiunt à representatione ipsius. Quod sic patet. Significant enim sic nomina Deum, secundum quòd intellectus noster cognoscit ipsum. Intellectus autem noster, cùm cognoscat Deum ex creaturis, sic cognoscit ipsum, secundum quòd creaturæ ipsum repræsentant. Ostensum est autem supra, quæst. 3, art. 2, quòd Deus in se præhabet omnes perfectiones creaturarum, quasi simpliciter et universaliter perfectus. Unde quælibet creatura in tantum eum repræsentat, et est ei similis, in quantum perfectionem aliquam habet, non tamen ita quòd repræsentet eum sicut aliquid ejusdem speciei, vel generis, sed sicut excellens principium, à cuius formâ effectus deficiunt, cuius tamen aliqualem similitudinem effectus consequuntur; sicut formæ corporum inferiorum repræsentant virtutem solarem. Et hoc supra expositum est, quæst. 4, art. 3, cùm de perfectione divinâ agebatur. Sic igitur prædicta nomina divinam substantiam significant, imperfectè tamen, sicut et creaturæ imperfectè eam repræsentant. Cùm igitur dicitur: Deus est bonus, non est sensus: Deus est causa bonitatis, vel: Deus non est malus; sed est sensus:

Id quòd bonitatem dicimus in creaturis, præexistit in Deo, et hoc quidem secundum modum altiorum. Unde ex hoc non sequitur quòd Deo competat esse bonum, in quantum causat bonitatem; sed potiùs, è converso, quia est bonus, bonitatem rebus diffundit, secundum illud Augustini de Doctrinâ, lib. 1, cap. 31: *In quantum bonus est, sumus.*

Ad primum ergo dicendum quòd Damascenus idèò dicit quòd hæc nomina non significant quid est Deus, quia à nullo istorum nominum exprimitur quid est Deus perfectè, sed unumquodque imperfectè eum significat, sicut et creaturæ imperfectè eum repræsentant.

Ad secundum dicendum quòd in significatione nominum aliud est quandoque à quo imponitur nomen ad significandum, et aliud ad quòd significandum nomen imponitur; sicut hoc nomen, *lapis*, imponitur ab eo quòd lædit pedem, non tamen imponitur ad hoc significandum quòd significet lædens pedem, sed ad significandam quamdam speciem corporum, alioquin omne lædens pedem esset lapis. Sic igitur dicendum est quòd huiusmodi divina nomina imponuntur quidem à processibus Deitatis: sicut enim secundum diversos processus perfectionum creaturæ Deum repræsentant, licèt imperfectè; ita intellectus noster secundum unumquemque processum Deum cognoscit, et nominat; sed tamen hæc nomina non imponuntur ad significandum ipsos processus, ut cùm dicitur: Deus est vivens, sit sensus: Ab eo procedit vita; sed ad significandum ipsum rerum principium, prout in eo præexistit vita, licèt eminentiori modo quàm intelligatur, vel significetur.

Ad tertium dicendum quòd essentiam Dei in hac vitâ cognoscere non possumus, secundum quòd in se est, sed cognoscimus eam secundum quòd repræsentatur in perfectionibus creaturarum; et sic nomina à nobis imposita eam significant.

ARTICULUS III. — *Utrum aliquod nomen dicatur de Deo propriè.* — (Pot. quæst. 7, art. 3, ad 6, et 1, dist. 8, qu. 4, art. 3, et dist. 23, art. 1, et 1 cont., cap. 30.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd nullum nomen dicatur de Deo propriè. Omnia enim nomina quæ de Deo dicimus, sunt à creaturis accepta, ut dictum est artic. 1 huius quæst. Sed nomina creaturarum metaphoricè dicuntur de Deo, sicut cùm dicitur: Deus est lapis, vel leo, vel aliquid huiusmodi. Ergo nomina dicta de Deo dicuntur metaphoricè.

2. Præterea, nullum nomen propriè dicitur de aliquo, à quo veriùs removetur quàm de eo prædicetur. Sed omnia huiusmodi nomina, *bonus*, *sapiens*, et similia, veriùs remonentur à Deo quàm de eo prædicentur, ut patet per Dionysium, capit. 2 cœlestis Hierarchiæ, parum ante med., et 4 similiter. Ergo nullum istorum nominum propriè dicitur de Deo.

3. Præterea, nomina corporum non dicuntur de Deo nisi metaphoricè, cùm sit incorporeus. Sed omnia huiusmodi nomina

implicant quasdam corporales conditiones; significant enim cum tempore, et cum compositione, et cum aliis hujusmodi, quæ sunt conditiones corporum. Ergo omnia dicuntur de Deo metaphoricè.

Sed contra est quod dicit Ambrosius in lib. 2 de Fide, in princip. prologi: *Sunt quædam nomina quæ evidenter proprietatem Divinitatis ostendunt, et quædam quæ perspicuam divinæ majestatis exprimunt veritatem (1); alia verò sunt quæ translative per similitudinem de Deo dicuntur.* Non igitur omnia nomina dicuntur de Deo metaphoricè, sed aliqua dicuntur propriè.

Respondeo dicendum quòd, sicut dictum est art. præc., Deum cognoscimus ex perfectionibus procedentibus in creaturas ab ipso; quæ quidem perfectiones in Deo sunt secundum eminentiorem modum quàm in creaturis; intellectus autem noster eo modo apprehendit eas secundum quòd sunt in creaturis; et secundum quòd apprehendit, ita significat per nomina. In nominibus igitur quæ Deo attribuimus, est duo considerare, scilicet perfectiones ipsas significatas, ut bonitatem, vitam, et hujusmodi, et modum significandi. Quantum igitur ad id quod significant hujusmodi nomina, propriè competunt Deo, et magis propriè quàm ipsis creaturis, et per prius dicuntur de eo. Quantum verò ad modum significandi, non propriè dicuntur de Deo; habent enim modum significandi qui creaturis competit.

Ad primum ergo dicendum quòd quædam nomina significant hujusmodi perfectiones à Deo procedentes in res creatas, hoc modo quòd ipse modus imperfectus, quo à creaturâ participatur divina perfectio, in ipso nominis significato includitur; sicut lapis significat aliquid materialiter ens; et hujusmodi nomina non possunt attribui Deo nisi metaphoricè. Quædam verò nomina significant ipsas perfectiones absolute absque hoc quòd aliquis modus participandi claudatur in eorum significatione, ut *ens, bonum, vivens*, et hujusmodi; et talia propriè dicuntur de Deo.

Ad secundum dicendum quòd ideò hujusmodi nomina dicit Dionysius, loco in arg. citato, negari à Deo, quia id quod significatur per nomen, non convenit eo modo ei quo nomen significat, sed excellentiori modo. Unde ibidem dicit Dionysius quòd Deus est super omnem substantiam et vitam.

Ad tertium dicendum quòd ista nomina quæ propriè dicuntur de Deo, important conditiones corporales non in ipso significato nominis, sed quantum ad modum significandi; ea verò quæ metaphoricè de Deo dicuntur, important conditionem corporalem in ipso suo significato.

ARTICULUS IV. — *Utrum nomina dicta de Deo sint nomina synonyma.* — (Pot. quæst. 7, art. 6, et 1 cont., cap. 5.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd ista nomina dicta de Deo sint nomina synonyma. Synonyma enim nomina dicuntur quæ omninò idem significant. Sed ista no-

mina dicta de Deo omninò idem significant in Deo; quia bonitas Dei est ejus essentia, et similiter sapientia. Ergo ista nomina sunt omninò synonyma.

2. Præterea, si dicatur quòd ista nomina significant idem secundum rem sed secundum rationes diversas; contra, ratio cui non respondet aliquid in re, est vana. Si ergo istæ rationes sunt multæ, et res est una, videtur quòd rationes istæ sint vanæ.

3. Præterea, magis est unum quod est unum re et ratione, quàm quod est unum re, et multiplex ratione. Sed Deus est maximè unus. Ergo videtur quòd non sit unus re, et multiplex ratione; et sic nomina dicta de Deo non significant rationes diversas, et ita sunt synonyma.

Sed contra, omnia synonyma sibi invicem adjuncta nugationem adducunt, sicut si dicatur vestis, indumentum. Si igitur omnia nomina dicta de Deo sunt synonyma, non posset convenienter dici Deus bonus, vel aliquid hujusmodi; cum tamen scriptum sit, Jer. 32, 19: *Fortissime, magne, potens, Dominus exercituum nomen tibi.*

Respondeo dicendum quòd hujusmodi nomina dicta de Deo non sunt synonyma.

Quod quidem facile esset videre, si dicere-mus quòd hujusmodi nomina sunt inducta ad removendam, vel ad designandam habitudinem causæ respectu creaturarum: sic enim essent diversæ rationes horum nominum secundum diversa negata, vel secundum diversos effectus connotatos.

Sed secundum quod dictum est art. 2 huj. qu., hujusmodi nomina substantiam divinam significare, licet imperfectè, etiam planè apparet, secundum præmissa art. 1 hujus quæst., quòd habent rationes diversas. Ratio enim quam significat nomen, est conceptio intellectûs de re significatâ per nomen. Intellectus autem noster, cum cognoscat Deum ex creaturis, format ad intelligendum Deum conceptiones proportionatas perfectionibus procedentibus à Deo in creaturas: quæ quidem perfectiones in Deo præexistunt unitè et simpliciter, in creaturis verò recipiuntur divisè et multipliciter. Sicut igitur diversis perfectionibus creaturarum respondet unum simplex principium repræsentatum per diversas perfectiones creaturarum variè et multipliciter, ita variis et multiplicibus conceptibus intellectûs nostri respondet unum omninò simplex, secundum hujusmodi conceptiones imperfectè intellectum. Et ideò nomina Deo attributa, licet significant unam rem, tamen quia significant eam sub rationibus multis et diversis, non sunt synonyma.

Et sic patet solutio ad primum; quia nomina synonyma dicuntur quæ significant unum secundum unam rationem; quæ enim significant rationes diversas unius rei, non primò et per se unum significant, quia primum non significat rem nisi mediante conceptione intellectûs, ut dictum est art. 1 hujus quæst.

Ad secundum dicendum quòd rationes plures horum nominum non sunt cassæ et vanæ; quia omnibus respondet unum quid

(1) Al., unitatem.

simplex per omnia huiusmodi multipliciter et imperfectè repræsentatum.

Ad tertium dicendum quòd hoc ipsum ad perfectam Dei unitatem pertinet, quòd ea quæ sunt multipliciter et divisim in aliis, in ipso sunt simpliciter et unitè. Et ex hoc contingit quòd est unus re et multiplex secundum rationem, quia intellectus noster ita multipliciter apprehendit eum, sicut res multipliciter ipsum repræsentant.

ARTICULUS V. — *Utrum ea quæ de Deo dicuntur et creaturis, univocè dicantur de ipsis.* — (Pot. qu. 7, art. 6, et opusc. 3, cap. 27, et 1 cont., cap. 82, 33 et 34.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd ea quæ dicuntur de Deo et creaturis, univocè de ipsis dicantur. Omne enim æquivocum reducitur ad univocum, sicut multa ad unum; nam si hoc nomen, *canis*, æquivocè dicitur de latrabili et marino, oportet quòd de aliquibus univocè dicatur, scilicet de omnibus latrabilibus; aliter enim esset procedere in infinitum. Inveniuntur autem quædam agentia univoca, quæ conveniant cum suis effectibus in nomine et definitione, ut homo generat hominem; quædam verò agentia æquivoca, sicut sol causat calidum, cum tamen ipse non sit calidus nisi æquivocè. Videtur igitur quòd primum agens, ad quod omnia agentia reducuntur, sit agens univocum; et ita quæ de Deo et creaturis dicuntur, univocè prædicantur.

2. Præterea, secundum æquivoca non attenditur aliqua similitudo. Cum igitur creaturæ ad Deum sit aliqua similitudo, secundum illud Genes. 1, 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, videtur quòd aliquid univocè de Deo et creaturis dicatur.

3. Præterea, mensura est homogenea mensurato, ut dicitur in 10 Metaphys., text. 4. Sed Deus est prima mensura omnium entium, ut ibidem dicitur. Ergo Deus est homogeneus creaturis; et ita aliquid univocè de Deo et creaturis dici potest.

Sed contra, quidquid prædicatur de aliquibus secundum idem nomen, et non secundum eandem rationem, prædicatur de eis æquivocè. Sed nullum nomen convenit Deo secundum illam rationem, secundum quam dicitur de creaturâ: nam sapientia in creaturis est qualitas, non autem in Deo; genus autem variatum mutat rationem, cum sit pars definitionis; et eadem ratio est in aliis. Quidquid ergo de Deo et creaturis dicitur, æquivocè dicitur.

Præterea, Deus plus distat à creaturis quam quæcumque creaturæ ab invicem. Sed propter distantiam quarundam creaturarum contingit quòd nihil univocè de eis prædicari potest, sicut de his quæ non conveniunt in aliquo genere. Ergo multò minùs de Deo et creaturis aliquid univocè prædicatur, sed omnia prædicantur æquivocè.

Respondeo dicendum quòd impossibile est aliquid prædicari de Deo et creaturis univocè. Quia omnis effectus non adequans virtutem causæ agentis, recipit similitudinem

agentis, non secundum eandem rationem, sed deficienter; ita ut quod divisim et multipliciter est in effectibus, in causâ est simpliciter, et eodem modo; sicut sol secundum unam suam virtutem multiformes et varias formas in istis inferioribus producit. Eodem modo, ut supra dictum est, art. præc., omnes rerum perfectiones quæ sunt in rebus creatis divisim et multipliciter, in Deo præexistunt unitè et simpliciter. Sic igitur, cum aliquod nomen ad perfectionem pertinens de creaturâ dicitur, significat illam perfectionem distinctam (1) secundum rationem distinctionis (2) ab aliis; puta, cum hoc nomen, *sapiens*, de homine dicitur, significamus aliquam perfectionem distinctam ab essentiâ hominis, et à potentiâ, et ab esse ipsius, et ab omnibus huiusmodi; sed cum hoc nomen de Deo dicimus, non intendimus significare aliquid distinctum ab essentiâ, vel potentiâ, vel esse ipsius. Et sic cum hoc nomen, *sapiens*, de homine dicitur, quodammodò circumscriptum et comprehendit rem significatam, non autem cum dicitur de Deo; sed relinquit rem significatam ut incomprehensam, et excedentem nominis significationem. Unde patet quòd non secundum eandem rationem hoc nomen, *sapiens*, de Deo et de homine dicitur. Et eadem ratio est de aliis. Unde nullum nomen univocè de Deo et creaturis prædicatur.

Sed nec etiam purè æquivocè ut aliqui dixerunt. Quia secundum hoc ex creaturis nihil posset cognosci de Deo, nec demonstrari, sed semper incideret fallacia æquivocationis. Et hoc est tam contra Philosophum, 8 Phys. et 12 Met., qui multa demonstrativè de Deo probat, quam etiam contra Apostolum dicentem Rom. 1, 20: *Invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*. Dicendum est igitur quòd huiusmodi nomina dicuntur de Deo et creaturis secundum analogiam, id est, proportionem.

Quod quidem dupliciter contingit in nominibus: vel quia multa habent proportionem ad unum, sicut sanum dicitur de medicinâ et urinâ in quantum utramque habet ordinem et proportionem ad sanitatem animalis; cuius hoc quidem signum est, illud verò causa; vel ex eo quòd unum habet proportionem ad alterum, sicut sanum dicitur de medicinâ et animali, in quantum medicina est causa sanitatis, quæ est in animali. Et hoc modo aliqua dicuntur de Deo, et creaturis analogicè, et non æquivocè purè, neque purè univocè. Non enim possumus nominare Deum nisi ex creaturis, ut supra dictum est, art. 1 huius quæst. Et sic quidquid dicitur de Deo et creaturis, dicitur secundum quòd est aliquis ordo creaturæ ad Deum ut ad principium et causam, in quâ præexistunt excellenter omnes rerum perfectiones. Et iste modus communis medius est inter puram æquivocationem et simplicem univocationem. Neque enim in iis quæ analogicè dicuntur, est una ratio, sicut est in univocis, nec totaliter diversa, sicut

(1) Nicolaius, ut distinctam.

(2) Al., definitionis.

in æquivocis; sed nomen quod sic multipliciter dicitur, significat diversas proportioniones ad aliquod unum; sicut sanum de urina dictum significat signum sanitatis animalis, de medicina verò dictum significat causam ejusdem sanitatis.

Ad primum ergo, dicendum quod licet in prædicationibus oporteat æquivoca ad univoca reduci, tamen in actionibus agens non univocum ex necessitate præcedit agens univocum. Agens enim non univocum est causa universalis totius speciei, ut sol est causa generationis omnium hominum; agens verò univocum non est causa agens universalis totius speciei, alioquin esset causa sui ipsius, cum sub specie contineatur, sed est causa particularis respectu hujus individui, quod in participatione speciei constituit. Causa igitur universalis totius speciei non est agens univocum. Causa autem universalis est prior particulari. Hoc autem agens universale, licet non sit univocum, non tamen est omnino æquivocum, quia sic non faceret sibi simile; sed potest dici agens analogicum; sicut in prædicationibus omnia univoca reducuntur ad unum primum non univocum, sed analogicum, quod est ens.

Ad secundum dicendum quod similitudo creaturæ ad Deum est imperfecta; quia etiam nec idem secundum genus representat, ut supra dictum est, quæst. 4, art. 3.

Ad tertium dicendum quod Deus non est mensura proportionata mensuratis; unde non oportet quod Deus et creaturæ sub uno genere contineantur.

Ea verò quæ sunt in contrarium, concludunt quod non univocè hujusmodi nomina de Deo et creaturis prædicuntur, non autem quod æquivocè.

ARTICULUS VI. — *Utrum nomina per prius dicantur de creaturis quàm de Deo.* — (1 cont. cap. 34, et Pot. qu. 7, art. 8, ad 8.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod nomina per prius dicantur de creaturis quàm de Deo. Secundum enim quod cognoscimus aliquid, secundum hoc illud nominamus, cum nomina, secundum Philosophum, lib. 1 Perih., cap. 1, sint signa intellectuum. Sed per prius cognoscimus creaturam quàm Deum. Ergo nomina à nobis imposita per prius conveniant creaturis quàm Deo.

2. Præterea, secundum Dionysium, in lib. de divin. Nom., cap. 1, aliquantulum ante finem, Deum ex creaturis nominamus. Sed nomina à creaturis translata in Deum, per prius dicuntur de creaturis quàm de Deo, sicut leo, lapis, et hujusmodi. Ergo omnia nomina quæ de Deo et de creaturis dicuntur, per prius dicuntur de creaturis quàm de Deo dicuntur.

3. Præterea, omnia nomina quæ communiter de Deo et creaturis dicuntur, dicuntur de Deo sicut de causa omnium, ut dicit Dionysius, cap. 1 de myst. Theol., parum ante medium. Sed quod dicitur de aliquo per causam, per posterius de illo dicitur; per prius enim dicitur animal sanum quàm medicina, quæ est causa sanitatis. Ergo hujusmodi nomina per prius dicuntur de creaturis quàm de Deo.

Sed contra est quod dicitur Ephes. 3, 14: *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in celo et in terra nominatur*; et eadem ratio videtur de nominibus aliis quæ de Deo et creaturis dicuntur. Ergo hujusmodi nomina per prius de Deo quàm de creaturis dicuntur.

Respondens dicendum quod in omnibus nominibus quæ de pluribus analogice dicuntur, necesse est quod omnia dicantur per respectum ad unum. Et ideo illud unum oportet quod ponatur in definitione omnium. Et quia ratio quam significat nomen, est definitio, ut dicitur in 4 Metaph., text. 28, necesse est quod illud nomen per prius dicatur de eo quod ponitur in definitione aliorum, et per posterius de aliis secundum ordinem quo appropinquat ad illud primum vel magis, vel minus; sicut sanum quod dicitur de animali, cadit in definitione sani quod dicitur de medicina, quæ dicitur sana, in quantum causat sanitatem in animali; et in definitione sani quod dicitur de urina, quæ dicitur sana, in quantum est signum sanitatis animalis.

Sic ergo omnia nomina quæ metaphoricè de Deo dicuntur, per prius de creaturis dicuntur quàm de Deo, quia dicta de Deo nihil aliud significant quàm similitudines ad tales creaturas. Sicut enim ridere dictum de prato nihil aliud significat quàm quod pratum similiter se habet in decore, cum floret, sicut homo cum ridet, secundum similitudinem proportionis; sic nomen leonis dictum de Deo nihil aliud significat quàm quod Deus similiter se habet ut fortiter operetur in suis operibus, sicut leo in suis. Et sic patet quod, secundum quod dicuntur de Deo, eorum significatio definiri non potest, nisi per illud quod de creaturis dicitur.

De aliis autem nominibus quæ non metaphoricè dicuntur de Deo, esset etiam eadem ratio, si dicerentur de Deo causaliter tantum, ut quidam posuerunt. Sic enim cum dicitur: Deus est bonus, nihil aliud esset quàm: Deus est causa bonitatis creaturæ; et sic hoc nomen, *bonum*, dictum de Deo, clauderet in suo intellectu bonitatem creaturæ. Unde bonum per prius diceretur de creaturâ quàm de Deo.

Sed supra ostensum est, art. 2 hujus quæst., quod hujusmodi nomina non solum dicuntur de Deo causaliter, sed etiam essentialiter. Cum enim dicitur: Deus est bonus, vel sapiens, non solum significatur quod ipse sit causa sapientiæ vel bonitatis, sed quod hæc in eo eminentius præexistunt. Unde secundum hoc dicendum est quod quantum ad rem significatam per nomen, per prius dicuntur de Deo quàm de creaturis, quia à Deo hujusmodi perfectiones in creaturas manant; sed quantum ad impositionem nominis, per prius à nobis imponuntur creaturis, quas prius cognoscimus. Unde et modum significandi habent qui competit creaturis, ut supra dictum est, art. 3 hujus quæst.

Ad primum ergo dicendum quod obiectio illa procedit quantum ad impositionem nominis.

Ad secundum dicendum quod non est ea-

dem ratio de nominibus quæ metaphoricè de Deo dicuntur, et de aliis, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd obiectio illa procederet, si huiusmodi nomina solùm de Deo causaliter dicerentur, et non essentialiter, sicut sanum de medicinā.

ARTICULUS VII. — *Utrum nomina quæ important relationem ad creaturas, dicantur de Deo ex tempore.*—(Infr., qu. 34, art. 3, ad 2, et quæst. 43, a. 2, et 1, dist. 14, quæst. 1, art. 1, ad 5, et dist. 30, art. 1, per totum, et 2, corp., et dist. 37, quæst. 2, art. 3, c., et ad 3, et dist. 38, art. 4, ad 1, et 3 Sent., dist. 32, art. 3.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd nomina quæ important relationem ad creaturas, non dicantur de Deo ex tempore. Omnia enim huiusmodi nomina significant divinam substantiam, ut communiter dicitur. Unde et Ambrosius, lib. 1 de Fid., cap. 1, circa med., dicit quòd hoc nomen, *Dominus*, est nomen potestatis, quæ est divina substantia. *Creator* (1), significat Dei actionem quæ est ejus essentia. Sed divina substantia non est temporalis, sed æterna. Ergo huiusmodi nomina non dicuntur de Deo ex tempore, sed ab æterno.

2. Præterea, cuicumque convenit aliquid ex tempore, potest dici factum; quod enim ex tempore est album, fit album. Sed Deo non convenit esse factum. Ergo de Deo nihil prædicatur ex tempore.

3. Præterea, si aliqua nomina dicuntur de Deo ex tempore, propter hoc quòd important relationem ad creaturas, eadem ratio videtur de omnibus quæ relationem ad creaturas important. Sed quædam nomina importantia relationem ad creaturas dicuntur de Deo ab æterno; ab æterno enim scivit creaturam et dilexit, secundum illud Jerem. 31, 3: *In charitate perpetuā dilexi te*. Ergo et alia nomina quæ important relationem ad creaturas, ut *Dominus*, et *Creator*, dicuntur de Deo ab æterno.

4. Præterea, huiusmodi nomina relationem significant. Oportet igitur quòd relatio illa vel sit aliquid in Deo, vel in creaturā tantum. Sed non potest esse quòd sit in creaturā tantum, quia sic Deus denominaretur Dominus à relatione oppositā, quæ est in creaturis; nihil autem denominatur à suo opposito. Relinquitur ergo quòd relatio est aliquid in Deo. Sed in Deo nihil potest esse ex tempore, cum ipse sit supra tempus. Ergo videtur quòd huiusmodi nomina non dicantur de Deo ex tempore.

5. Præterea, secundum relationem dicitur aliquid relativè, puta secundum dominium dominus, sicut secundum albedinem albus. Si igitur relatio domini non est in Deo secundum rem, sed solùm secundum rationem, sequitur quòd Deus non sit realiter dominus, quod patet esse falsum.

6. Præterea, in relativis quæ non sunt simul naturā, unum potest esse altero non existente; sicut scibile existit non existente scientiā, ut dicitur in Prædic., cap. 7 text. 5.

Sed relativa quæ dicuntur de Deo et creaturis, non sunt simul naturā. Ergo potest aliquid dici relativè de Deo ad creaturam, etiam creaturā non existente; et sic huiusmodi nomina, *Dominus* et *Creator*, dicuntur de Deo ab æterno, et non ex tempore.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 5 de Trinit., cap. 16, quòd hæc relativa appellatio, *Dominus*, Deo convenit ex tempore.

Respondeo dicendum quòd quædam nomina importantia relationem ad creaturam, ex tempore de Deo dicuntur, et non ab æterno.

Ad cujus evidentiā sciendum est quòd quidam posuerunt relationem non esse rem naturæ, sed rationis tantum. Quod quidem apparet esse falsum ex hoc quòd ipsæ res naturalem ordinem et habitudinem habent ad invicem.

Verumtamen sciendum est quòd, cum relatio requirat duo extrema, tripliciter se habet ad hoc quòd sit res naturæ aut rationis. Quandoque enim ex utraque parte est res rationis tantum, quando scilicet ordo vel habitudo non potest esse inter aliqua nisi secundum apprehensionem rationis tantum, utpote cum dicimus idem eidem idem. Nam secundum quòd ratio apprehendit bis aliquod unum, statuit illud ut duo; et sic apprehendit quamdam habitudinem ipsius ad se ipsum. Et similiter est de omnibus relationibus quæ sunt inter ens et non ens, quas format ratio, in quantum apprehendit non ens ut quoddam extremum. Et idem est de omnibus relationibus quæ consequuntur actum rationis, ut genus, et species, et huiusmodi. Quædam verò relationes sunt quantum ad utrumque extremum res naturæ, quando scilicet est habitudo inter aliqua duo secundum aliquid realiter conveniens utrique; sicut patet de omnibus relationibus quæ consequuntur quantitatem, ut magnum et parvum, duplum et dimidium, et huiusmodi; nam quantitas est in utroque extremorum: et simile est de relationibus quæ consequuntur actionem et passionem, ut motivum et mobile, pater et filius, et similia. Quandoque verò relatio in uno extremorum est res naturæ, et in altero est res rationis tantum: et hoc contingit quandocumque duo extrema non sunt unius ordinis; sicut sensus et scientia referuntur ad sensibile et scibile; quæ quidem, in quantum sunt res quædam in esse naturali existentes, sunt extra ordinem esse sensibilis et intelligibilis. Et ideò in scientiā quidem et sensu est relatio realis, secundum quòd ordinantur ad sciendum vel sentiendum res; sed res ipsæ in se consideratæ sunt extra ordinem huiusmodi; unde in eis non est aliqua relatio realiter ad scientiam et sensum, sed secundum rationem tantum, in quantum intellectus apprehendit ea ut terminos relationum scientiæ et sensus. Unde Philosophus dicit in 5 Metaph., text. 20, quòd non dicuntur relativè, eo quòd ipsa referantur ad alia, sed quia alia referuntur ad ipsa. Et similiter dextrum non dicitur de columnā, nisi quantum ponitur animal ad dexteram. Unde huiusmodi relatio non est realiter in columnā, sed in animali.

(1) Al., et creatio.

Cùm igitur Deus sit extra totum ordinem creaturæ, et omnes creaturæ ordinentur ad ipsum, et non è converso, manifestum est quòd creaturæ realiter referuntur ad ipsum Deum; sed in Deo non est aliqua realis relatio ejus ad creaturas, sed secundum rationem tantum, in quantum creaturæ referuntur ad ipsum. Et sic nihil prohibet hujusmodi nomina importantia relationem ad creaturam prædicari de Deo ex tempore, non propter aliquam mutationem ipsius, sed propter creaturæ mutationem, sicut columna sit dextera animali, nullâ mutatione circa ipsam existente, sed animali translato.

Ad primum ergo dicendum quòd relativa quædam sunt imposita ad significandum ipsas habitudines relativas, ut dominus et servus, pater et filius, et hujusmodi; et hæc dicuntur relativa secundum *esse*. Quædam verò sunt imposita ad significandas res quas consequuntur quædam habitudines, sicut movens et motum, caput et capitatum, et alia hujusmodi; quæ dicuntur relativa secundum *dici*. Sic igitur et circa nomina divina hæc differentia est consideranda dupliciter. Nam quædam significant ipsam habitudinem ad creaturam, ut *Dominus*, et hujusmodi non significant substantiam divinam directè, sed indirectè, in quantum præsupponunt ipsam, sicut dominium præsupponit potestatem, quæ est divina substantia. Quædam verò significant directè essentiam divinam, et ex consequenti important habitudinem, sicut *Salvator*, *Creator*; et hujusmodi significant actionem Dei, quæ est ejus essentia. Utraque tamen nomina ex tempore de Deo dicuntur quantum ad habitudinem quam important vel principaliter, vel consequenter, non autem quantum ad hoc quòd significant essentiam vel directè, vel indirectè.

Ad secundum dicendum quòd sicut relationes quæ de Deo dicuntur ex tempore, non sunt in Deo nisi secundum rationem; ita nec fieri nec factum esse dicitur de Deo nisi secundum rationem, nullâ mutatione circa ipsum existente, sicut est id: *Domine, refugium factus es nobis*; ps. 89, 1.

Ad tertium dicendum quòd operatio intellectus et voluntatis est in operante: et ideo nomina quæ significant relationes consequentes actionem intellectus, vel voluntatis, dicuntur de Deo ab æterno; quæ verò consequuntur actiones procedentes secundum modum intelligendi ad exteriores effectus, dicuntur de Deo ex tempore, ut *Salvator*, *Creator*, et hujusmodi.

Ad quartum dicendum quòd relationes significatæ per hujusmodi nomina quæ dicuntur de Deo ex tempore, sunt in Deo secundum rationem tantum; oppositæ autem relationes in creaturis sunt secundum rem. Nec est inconveniens quòd à relationibus realiter existentibus in re (1) Deus denominetur; tamen secundum quòd cointelliguntur per intellectum nostrum oppositæ relationes in Deo; ut sic Deus dicatur relativè ad creaturam, quia creatura refertur ad ipsum, sicut

Philosophus dicit in 5 Metaph., text. 2, quòd scibile dicitur relativè, quia scientia refertur ad ipsum.

Ad quintum dicendum quòd cùm eâ ratione referatur Deus ad creaturam, quâ creatura refertur ad ipsum, cùm relatio subjectionis realiter sit in creaturâ, sequitur quòd Deus non secundum rationem tantum, sed realiter sit Dominus; eo enim modo dicitur Dominus quo creatura ei subjecta est.

Ad sextum dicendum quòd ad cognoscendum utrùm relativa sint simul naturâ, vel non, non oportet considerare ordinem rerum de quibus relativa dicuntur, sed significationes ipsorum relativorum. Si enim unum in sui intellectu claudat aliquid, et è converso, tunc sunt simul naturâ; sicut duplum, dimidium, et pater, et filius, et similia. Si autem unum in sui intellectu claudat aliud, et non è converso, tunc non sunt simul naturâ. Et hoc modo se habent scientia et scibile; nam scibile dicitur secundum potentiam, scientia autem secundum habitum, vel secundum actum. Unde scibile secundum modum suæ significationis præexistit scientiæ; sed si accipitur scibile secundum actum, tunc est simul cum scientiâ secundum actum; nam scitum non est aliquid, nisi sit ejus scientia. Licet igitur Deus sit prior creaturis, quia tamen in significatione domini clauditur quòd habeat servum, et è converso, ista duo relativa, *dominus* et *servus*, sunt simul naturâ. Unde Deus non fuit dominus antequàm haberet creaturam sibi subjectam.

ARTICULUS VIII. — *Utrùm hoc nomen, Deus, sit nomen naturæ.* — (1, dist. 2, in *Expos. lit.*, et dist. 18, art. 5, ad 6, et dist. 23, quæst. 2, art. 2.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quòd hoc nomen, *Deus*, non sit nomen naturæ. Dicit enim Damascenus in 1 lib. orth. Fidei, cap. 12, quòd *Deus dicitur à θεός, quod est curare et fovere universa* (1); *vel ab αἴθερ, id est, ardere; Deus enim noster ignis consumens est; vel à διατρεῖν, quod est considerare omnia*. Hæc autem omnia ad operationem pertinent. Ergo hoc nomen, *Deus*, operationem significat, et non naturam.

2. Præterea, secundum hoc aliquid nominatur à nobis, secundum quòd cognoscitur. Sed divina natura est nobis ignota. Ergo hoc nomen, *Deus*, non significat naturam divinam.

Sed contra est quod dicit Ambrosius in lib. de Fide, in prologo lib. 2, circ. pr. cap. 3, quòd *Deus est nomen naturæ*.

Respondeo dicendum quòd non est semper idem id à quo imponitur nomen ad significandum, et id ad quod significandum nomen imponitur. Sicut enim substantiam rei ex proprietatibus vel operationibus ejus cognoscimus; ita substantiam rei denominamus quandoque ab aliquâ ejus operatione, vel proprietate; sicut substantiam lapidis denominamus ab aliquâ actione ejus, quia lædit pedem; non tamen hoc nomen imposi-

(1) Al., in creaturâ.

(1) Al., currere et disponere omnia.

tum est ad significandum hanc actionem, sed substantiam lapidis. Si qua verò sunt quæ secundum se sunt nota nobis, ut calor, frigus, albedo, et hujusmodi, non ab aliis denominantur. Unde in talibus idem est quod nomen significat, et id à quo imponitur nomen ad significandum.

Quia igitur Deus non est notus nobis in sui naturâ, sed innotescit nobis ex operationibus vel effectibus ejus, ex his possumus eum nominare, ut supra dictum est, art. 1 hujus quæst.; unde hoc nomen, *Deus*, est nomen operationis, quantum ad id à quo imponitur ad significandum. Imponitur enim hoc nomen ab universali rerum providentiâ. Omnes enim loquentes de Deo hoc intendunt nominare Deum, quod habet providentiam universalem de rebus; unde dicit Dionysius, 12 cap. de divin. Nominibus, circ. princ. lect. 1, quòd *Deitas est quæ omnia videt providentiâ et bonitate perfectâ*. Ex hac autem operatione hoc nomen, *Deus*, assumptum, impositum est ad significandum divinam naturam.

Ad primum ergo dicendum quòd omnia quæ posuit Damascenus, pertinent ad providentiam, à quâ imponitur hoc nomen, *Deus*, ad significandum.

Ad secundum dicendum quòd secundum quòd naturam alicujus rei ex ejus proprietatibus et effectibus cognoscere possumus, sic eam nomine possumus significare. Unde quia substantiam lapidis ex ejus proprietate possumus cognoscere secundum se ipsam, sciendo quid est lapis; hoc nomen, *lapis*, ipsam lapidis naturam, secundum quod in se est, significat; significat enim definitionem lapidis, per quam scimus quid est lapis; ratio enim quam significat nomen, est definitio, ut dicitur in 4 Metaph., text. 28. Sed ex effectibus divinis divinam naturam non possumus cognoscere secundum quod in se est, ut sciamus de eâ quid est, sed per modum eminentiæ, et causalitatis, et negationis, ut supra dictum est, quæst. 12, art. 12. Et sic hoc nomen, *Deus*, significat naturam divinam: impositum est enim nomen hoc ad aliquid significandum supra omnia existens, quod est principium omnium, et remotum ab omnibus: hoc enim intendunt significare nominantes Deum.

ARTICULUS IX. — *Utrum hoc nomen, Deus, sit communicabile.* — (Quæst. 39, art. 4, ad 1, et 1, dist. 4, quæst. 1, art. 2, ad 3, et dist. 21, quæst. 2, art. 1 ad 4, et Pot. quæst. 7, art. 3, ad 1.)

Ad nonum sic præceditur. 1. Videtur quòd hoc nomen, *Deus*, sit communicabile. Cuiusque enim communicatur res significata per nomen, communicatur et nomen ipsum. Sed hoc nomen, *Deus*, ut dictum est art. præc., significat divinam naturam, quæ est communicabilis aliis, secundum illud 2 Petri 1, 4: *Magna (1) et pretiosa promissa nobis donavit, ut per hoc efficiamur divinæ consortes naturæ*. Ergo hoc nomen, *Deus*, est communicabile.

(1) Vulgata, *maxima, et iniba, efficiamini*.

2. Præterea, sola nomina propria non sunt communicabilia. Sed hoc nomen, *Deus*, non est nomen proprium, sed appellativum; quod patet ex hoc quòd habet plurale, secundum illud psalm. 81, 6: *Ego dixi, dii estis*. Ergo hoc nomen, *Deus*, est communicabile.

3. Præterea, hoc nomen, *Deus*, imponitur ab operatione, ut dictum est art. proxime cit. Sed alia nomina quæ imponuntur Deo ab operationibus, sive ab effectibus, sunt communicabilia, ut *bonus*, *sapiens*, et hujusmodi. Ergo hoc nomen, *Deus*, est communicabile.

Sed contra est quod dicitur Sapient. 14, 21: *Incommunicabile nomen lignis et lapidibus imposuerunt*; et loquitur de nomine Deitatis. Ergo hoc nomen, *Deus*, est nomen incommunicabile.

Respondeo dicendum quòd aliquod nomen potest esse communicabile dupliciter: uno modo propriè; alio modo per similitudinem. Propriè quidem communicabile est quod secundum totam significationem nominis est communicabile multis; per similitudinem autem communicabile est quod est communicabile secundum aliquid eorum quæ includuntur in nominis significatione. Hoc enim nomen, *leo*, propriè communicatur omnibus illis in quibus invenitur natura quam significat hoc nomen, *leo*; per similitudinem verò communicabile est illis qui participant quid leoninum, ut puta audaciam, vel fortitudinem, qui metaphoricè leones dicuntur.

Ad sciendum autem quæ nomina propriè sint communicabilia, considerandum est quòd omnis forma in supposito singulari existens, per quod individuatur, communis est multis vel secundum rem, vel secundum rationem saltem; sicut natura humana communis est multis secundum rem et rationem; natura autem solis non est communis multis secundum rem, sed secundum rationem tantum; potest enim natura solis intelligi ut in pluribus suppositis existens, et hoc idè quia intellectus intelligit naturam cujuslibet speciei per abstractionem à singulari. Unde esse in uno supposito singulari vel in pluribus est præter intellectum naturæ speciei. Unde servato intellectu naturæ speciei potest intelligi ut in pluribus existens. Sed singulare, ex hoc ipso quòd est singulare, est divisum ab omnibus aliis. Unde omne nomen impositum ad significandum aliquod singulare est incommunicabile et re et ratione. Non enim potest in apprehensionem cadere pluralitas hujus individui. Unde nullum nomen significans aliquod individuum est communicabile multis propriè, sed solum secundum similitudinem; sicut aliquis metaphoricè potest dici Achilles, in quantum habet aliquid de proprietatibus Achillis, scilicet fortitudinem. Formæ verò quæ non individuantur per aliud suppositum, sed per se ipsas, quia aliquid sunt formæ subsistentes, si intelligerentur secundum quod sunt in se ipsis, non possent communicari nec re, neque ratione, sed fortè per similitudinem, sicut dictum est de individuis. Sed quia formas simplices per se subsistentes non possumus

intelligere secundum quod sunt, sed intelligimus eas ad modum rerum compositarum habentium formas in materia; ideò, ut dictum est art. 1 hujus quæst. ad 2 arg., imponimus eis nomina concreta significantia naturam in aliquo supposito. Unde quantum pertinet ad rationem nominum, eadem ratio est de nominibus quæ à nobis imponuntur ad significandum naturas rerum compositarum, et de nominibus quæ à nobis imponuntur ad significandum naturas simplices subsistentes.

Unde cum hoc nomen, *Deus*, impositum sit ad significandum naturam divinam, ut dictum est art. præc., natura autem divina multiplicabilis non sit, ut supra ostensum est, quæst. 11, art. 3, sequitur quod hoc nomen, *Deus*, incommunicabile quidem sit secundum rem, sed communicabile secundum opinionem, quemadmodum hoc nomen, *sol*; esset communicabile secundum opinionem ponentium multos soles. Et secundum hoc dicitur Galat. 6, 8: *His qui naturam non sunt dii, serviebatis*; Glossa interlinearis ibi: *Non sunt dii naturam, sed opinione hominum*. Est nihilominus communicabile hoc nomen, *Deus*, non secundum suam totam significationem, sed secundum aliquid ejus per quamdam similitudinem ut dii dicantur qui participant aliquid divinum per similitudinem, secundum illud psalm. 81, 6: *Ego dixi, dii estis*.

Si verò esset aliquod nomen impositum ad significandum Deum non ex parte naturæ, sed ex parte suppositi, secundum quod consideratur ut hoc aliquid; illud nomen esset omnibus modis incommunicabile, sicut fortè est nomen *tetragrammaton* apud Hebræos: et est simile, si quis imponeret nomen soli designans hoc individuum.

Ad primum ergo dicendum quod natura divina non est communicabilis nisi secundum similitudinis participationem.

Ad secundum dicendum quod hoc nomen, *Deus*, est nomen appellativum, et non proprium, quia significat naturam divinam ut in habente, licet ipse Deus secundum rem non sit nec universalis, nec particularis. Nomina enim non sequuntur modum essendi qui est in rebus, sed modum essendi secundum quod in cognitione nostra est. Et tamen secundum rei veritatem est incommunicabile, secundum quod dictum est de hoc nomine, *sol*, in corp. art.

Ad tertium dicendum quod hæc nomina, *bonus*, *sapiens*, et similia, imposita quidem sunt à perfectionibus procedentibus à Deo in creaturas; non tamen sunt imposita ad significandum divinam naturam, sed ad significandum ipsas perfectiones absolute; et ideò etiam secundum rei veritatem sunt communicabilia multis. Sed hoc nomen, *Deus*, impositum est ab operatione propria Deo, quam experimur continuè, ad significandam divinam naturam.

ARTICULUS X. — *Utrum hoc nomen, Deus, univocè dicatur de Deo per participationem, secundum naturam, et secundum opinionem.* — (Sup., art. 5, corp., et infra,

quæst. 29, art. 4, et præl., art. 2, ad 2, et dist. 35, art. 4, et 1 contr., cap. 32, 33 et 34, et Ver. quæst. 2, art. 2, et Pot. quæst. 7, art. 7, et opusc. 3, cap. 27.)

Ad decimum sic proceditur. 1. Videtur quod hoc nomen, *Deus*, univocè dicatur de Deo per naturam, et per participationem, et secundum opinionem. Ubi enim est diversa significatio, non est contradictio affirmantis et negantis; æquivocatio enim impedit contradictionem. Sed catholicus dicens: *Idolum non est Deus*, contradicit pagano dicenti: *Idolum est Deus*. Ergo *Deus* utrobique sumptum univocè dicitur.

2. Præterea, sicut idolum est *Deus* secundum opinionem, et non secundum veritatem, ita fructio carnalium delectationum dicitur felicitas secundum opinionem, et non secundum veritatem. Sed hoc nomen, *beatitudo*, univocè dicitur de hac beatitudine opinatâ, et de hac beatitudine verâ. Ergo et hoc nomen, *Deus*, univocè dicitur de Deo secundum veritatem, et de Deo secundum opinionem.

3. Præterea, univoca dicuntur quorum est ratio una. Sed catholicus, cum dicit unum esse Deum, intelligit nomine Dei rem omnipotentem, et super omnia venerandam; et hoc idem intelligit gentilis cum dicit, idolum esse Deum. Ergo hoc nomen univocè dicitur utrobique.

4. Sed contra, illud quod est in intellectu, est similitudo ejus quod est in re; ut dicitur in 1 Periher., cap. 1. Sed animal dictum de animali vero et de animali picto æquivocè dicitur. Ergo hoc nomen, *Deus*, dictum de Deo vero, et de Deo secundum opinionem, æquivocè dicitur.

5. Præterea, nullus potest significare id quod non cognoscit. Sed gentilis non cognoscit naturam divinam. Ergo cum dicit: *Idolum est Deus*, non significat veram Deitatem. Hanc autem significat catholicus dicens unum esse Deum. Ergo hoc nomen, *Deus*, non dicitur univocè, sed æquivocè de Deo vero, et de Deo secundum opinionem.

Respondeo dicendum quod hoc nomen, *Deus*, in præmissis tribus significationibus non accipitur neque univocè, neque æquivocè, sed analogicè. Quod ex hoc patet: quia univocorum est omninò eadem ratio, æquivocorum est omninò ratio diversa; in analogicis verò oportet quod nomen secundum unam significationem acceptum ponatur in definitione ejusdem nominis secundum alias significationes accepti; sicut ens de substantiâ dictum ponitur in definitione entis secundum quod de accidente dicitur; et sanum dictum de animali, ponitur in definitione sani secundum quod dicitur de urina et de medicina. Hujus enim sani quod est in animali, urina est significativa, et medicina factiva. Sic accidit in proposito. Nam hoc nomen, *Deus*, secundum quod pro Deo vero sumitur, in ratione Dei sumitur secundum quod dicitur *Deus* secundum opinionem, vel participationem. Cum enim aliquem nominamus Deum secundum participationem, intelligimus nomine Dei aliquid habens similitudinem veri Dei. Similiter cum idolum nomina-

mus Deum, hoc nomine, *Deus*, intelligimus significari aliquid de quo homines opinantur quod sit Deus; et sic manifestum est quod alia et alia est significatio nominis, sed unillarum significationum clauditur in significationibus aliis. Unde manifestum est quod analogicè dicitur.

Ad primum ergo dicendum quod nomen multiplicitas non attenditur secundum nominis prædicationem, sed secundum significationem. Hoc enim nomen, *homo*, de quocumque prædicetur, sive verè, sive falsè, dicitur uno modo. Sed tunc multipliciter diceretur, si per hoc nomen, *homo*, intenderemus significare diversa; puta, si unus intenderet significare per hoc nomen, *homo*, id quod verè est homo, et alius intenderet significare eodem nomine lapidem, vel aliquid aliud. Unde patet quod catholicus dicens idolum non esse Deum, contradicit pagano hoc asserenti; quia uterque utitur hoc nomine, *Deus*, ad significandum verum Deum. Cum enim paganus dicit idolum esse Deum, non utitur hoc nomine secundum quod significat Deum opinabilem; sic enim verum diceret, cum etiam catholici interdum in tali significatione hoc nomine utantur, ut cum dicitur psal. 95, 5: *Omnes dii gentium demonia*.

Et similiter dicendum ad secundum et tertium. Nam illæ rationes procedunt secundum diversitatem prædicationis nominis, et non secundum diversam significationem.

Ad quartum dicendum quod animal dictum de animali vero et de picto, non dicitur purè æquivocè. Sed Philosophus, in Antepæd., cap. de Æquivoc., largo modo accipit æquivoca, secundum quod includunt in se analogia; quia et ens, quod analogicè dicitur, aliquando dicitur æquivocè prædicari de diversis prædicamentis.

Ad quintum dicendum quod ipsam naturam Dei, prout in se est, neque catholicus, neque paganus cognoscit; sed uterque cognoscit eam secundum aliquam rationem causalitatis, vel excellentiæ, vel remotionis, ut supra dictum est, quæst. 12, art. 12. Et secundum hoc in eadem significatione accipere potest gentilis hoc nomen, *Deus*, cum dicit: Idolum est Deus, in quâ accipit ipsum catholicus dicens: Idolum non est Deus. Si verò aliquis esset qui secundum nullam rationem Deum cognosceret, nec ipsum nominaret; nisi fortè sicut proferimus nomina quorum significationes ignoramus.

ARTICULUS XI. — *Utrum hoc nomen, qui est, sit maximè nomen Dei proprium.* — (1, dist. 8, quæst. 1, art. 1, et Pot. quæst. 6, art. 1, et quæst. 7, art. 1, c., fin., et qu. 10, art. 1, ad 9.)

Ad undecimum sic proceditur. 1. Videtur quod hoc nomen, *qui est*, non sit maximè proprium nomen Dei. Hoc enim nomen, *Deus*, est nomen incommunicabile, ut dictum est, art. 9 hujus quæst. Sed hoc nomen, *qui est*, non est nomen incommunicabile. Ergo hoc nomen, *qui est*, non est maximè proprium nomen Dei.

2. Præterea, Dionysius dicit, cap. 3 de di-

vin. Nomin., in princ. lect. 1, quod *boni nominatio excellenter est manifestativa omnium Dei processionum*. Sed hoc maximè Deo convenit quod sit universale rerum principium. Ergo hoc nomen, *bonum*, est maximè proprium Dei, et non hoc nomen, *qui est*.

3. Præterea, omne nomen divinum videtur importare relationem ad creaturas, cum Deus non cognoscatur à nobis nisi per creaturas. Sed hoc nomen, *qui est*, nullam importat habitudinem ad creaturas. Ergo hoc nomen, *qui est*, non est maximè proprium nomen Dei.

Sed contra est quod dicitur Exod. 3, 13, quod Moysi quærenti: *Si dixerint mihi: Quod est nomen ejus? quid dicam eis?* respondit ei Dominus: *Sic dices eis: Qui est, misit me ad vos*. Ergo hoc nomen, *qui est*, est maximè proprium nomen Dei.

Respondeo dicendum quod hoc nomen, *qui est*, triplici ratione est maximè proprium nomen Dei.

Primò quidem propter sui significationem. Non enim significat formam aliquam, sed ipsum esse. Unde cum esse Dei sit ipsa ejus essentia, et hoc nulli alii conveniat, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 4, manifestum est quod inter alia nomina hoc maximè propriè nominat Deum; unumquodque enim denominatur à suâ formâ.

Secundò propter ejus universalitatem. Omnia enim alia nomina vel sunt minùs communia, vel si convertantur cum ipso, tamen addunt aliquid supra ipsum secundum rationem. Unde quodammodò informant et determinant ipsum. Intellectus autem noster non potest ipsam Dei essentiam cognoscere in statu viæ, secundum quod in se est, sed quemcumque modum determinet circa id quod de Deo intelligit, deficit à modo quo Deus in se est. Et ideo quantò aliqua nomina sunt minùs determinata, et magis communia, et absoluta, tantò magis propriè dicuntur de Deo à nobis. Unde Damascenus, lib. 1 orthod. Fid., cap. 12, ante med., dicit quod *principalius omnibus, quæ de Deo dicuntur, nominibus est, qui est; totum enim (1) in se ipso comprehendens habet ipsum esse velut quoddam pelagus substantiæ infinitum et indeterminatum*. Quolibet enim alio nomine determinatur aliquis modus substantiæ rei; sed hoc nomen, *qui est*, nullum modum essendi determinat, sed se habet indeterminatè ad omnes, et ideo nominat ipsum pelagus substantiæ infinitum.

Tertiò verò ex ejus consignificatione; significat enim esse in præsentī; et hoc maximè propriè de Deo dicitur, cujus esse non novit præteritum, vel futurum, ut dicit Augustinus in 5 de Trinit., cap. 2, et lib. 83 Quæst., quæst. 17.

Ad primum ergo dicendum quod hoc nomen, *qui est*, est magis proprium nomen Dei quàm hoc nomen, *Deus*, quantum ad id à quo imponitur, scilicet ab esse, et quantum ad modum significandi et consignificandi, ut dictum est in corp. art. Sed quantum ad id ad

(1) Al.: *Totum enim in se ipso comprehendens velut quoddam pelagus, etc.*

quod significandum imponitur nomen, est magis proprium hoc nomen, *Deus*, quod imponitur ad significandum naturam divinam; et adhuc magis proprium nomen est *tetragrammaton*, quod est impositum ad significandam ipsam Dei substantiam incommunicabilem, et (ut sic liceat loqui) singularem.

Ad secundum dicendum quod hoc nomen, *dominus*, est principale nomen Dei, in quantum est causa, non tamen simpliciter; nam esse absolutè, præintelligitur causæ.

Ad tertium dicendum quod non est necessarium quod omnia divina importent habitudinem ad creaturas, sed sufficit quod imponentur ab aliquibus perfectionibus procedentibus à Deo in creaturas, inter quas prima est ipsum esse, à quâ sumitur hoc nomen, *qui est*.

ARTICULUS XII. — *Utrum propositiones affirmativæ possint formari de Deo.* — (Pot. quæst. 7, art. 5, ad 1, et 1, dist. 4, qu. 1, art. 1, et 1 cont., cap. 36.)

Ad duodecimum sic proceditur. 1. Videtur quod propositiones affirmativæ non possint formari de Deo. Dicit enim Dionysius, cap. 2 cæl. Hierarch., parum ante med., quod *negationes de Deo sunt veræ, affirmationes autem incompactæ*.

2. Præterea, Boetius dicit in lib. de Trinit., ante med., quod *forma simplex subjectum esse non potest*. Sed Deus maximè est forma simplex, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 7 et 8. Ergo non potest esse subjectum. Sed omne illud de quo propositio affirmativa formatur, accipitur ut subjectum. Ergo de Deo propositio affirmativa formari non potest.

3. Præterea, omnis intellectus intelligens rem aliter quàm sit, est falsus. Sed Deus habet esse absque omni compositione, ut supra probatum est, qu. 3, art. 7. Cùm igitur omnis intellectus affirmativus intelligat aliquid cum compositione, videtur quod propositio affirmativa verè de Deo formari non possit.

Sed contra est quod fidei non subest falsum. Sed propositiones quædam affirmativæ subduntur fidei, utpote quod Deus est trinus et unus, et quod est omnipotens. Ergo propositiones affirmativæ possunt verè formari de Deo.

Respondeo dicendum quod propositiones affirmativæ possunt verè formari de Deo. Ad cuius evidentiam sciendum est quod in quâlibet propositione affirmativâ verâ oportet quod prædicatum et subjectum significant idem secundum rem aliquo modo, et diversum secundum rationem. Et hoc patet tam in propositionibus quæ sunt de prædicato accidentali, quàm in illis quæ sunt de prædicato substantiali. Manifestum est enim quod homo et albus sunt idem subjecto, et differunt ratione; alia enim est ratio hominis, et alia ratio albi. Et similiter cùm dico: Homo est animal; illud enim ipsum quod est homo, verè animal est; in eodem enim supposito est et natura sensibilis, à quâ dicitur animal; et natura rationalis, à quâ dicitur homo; unde et hîc etiam prædicatum et subjectum sunt idem supposito, sed diversa sunt

ratione. Sed in propositionibus in quibus idem prædicatur de se ipso, hoc aliquo modo invenitur, in quantum intellectus id quod ponit ex parte subjecti, trahit ad partem suppositi; quod verò ponit ex parte prædicati, trahit ad naturam formæ in supposito existentis, secundum quod dicitur quod *prædicata tenentur formaliter, et subjecta materialiter*. Huic verò diversitati quæ est secundum rationem, respondet pluralitas prædicati et subjecti; identitatem verò rei significat intellectus per ipsam compositionem. Deus autem in se consideratus est omnino unus et simplex; sed tamen intellectus noster secundum diversas conceptiones ipsum cognoscit, eo quod non potest ipsum, ut in se ipso est, videre.

Sed quamvis intelligat ipsum sub diversis conceptionibus, cognoscit tamen quod omnibus suis conceptionibus respondet una et eadem res simplex. Hanc ergo pluralitatem quæ est secundum rationem, repræsentat pluralitas prædicati et subjecti; unitatem verò repræsentat intellectus per compositionem.

Ad primum ergo dicendum quod Dionysius dicit affirmationes de Deo esse incompactas, vel inconvenientes, secundum aliam translationem, in quantum nullum nomen Deo competit secundum modum significandi, ut supra dictum est, art. 3 hujus quæst.

Ad secundum dicendum quod intellectus noster non potest formas simplices subsistentes, secundum quod in se ipsis sunt, comprehendere; sed apprehendit eas secundum modum compositorum, in quibus est aliquid quod subijcitur; et est aliquid quod inest. Et idè apprehendit formam simplicem in ratione subjecti, et attribuit ei aliquid.

Ad tertium dicendum quod hæc propositio: *Intellectus intelligens rem aliter quàm sit, est falsus*, est duplex, ex eo quod hoc adverbium, *aliter*, potest determinare hoc verbum, *intelligens*, ex parte intellecti, vel ex parte intelligentis. Si ex parte intellecti, sic propositio vera est; et est sensus: Quicumque intellectus intelligit rem esse aliter quàm sit, falsus est. Sed hoc non habet locum in proposito, quia intellectus noster formans propositionem de Deo non dicit eum esse compositum, sed simplicem. Si verò ex parte intelligentis, sic propositio falsa est. Alius est enim modus intellectus in intelligendo quàm rei in essendo. Manifestum est enim quod intellectus noster res materiales infra se existentes intelligit immaterialiter, non quod intelligat eas esse immateriales, sed habet modum immaterialem in intelligendo. Et similiter cùm intelligit simplicia quæ sunt supra se, intelligit ea secundum modum suum, scilicet compositè, non tamen ita quod intelligat ea esse composita. Et sic intellectus noster non est falsus formans compositionem de Deo.

QUÆSTIO XIV.

DE SCIENTIA DEI. — (In sexdecim articulos divisa.)

Post considerationem eorum quæ ad divi-

nam substantiam pertinent, restat considerandum de his quæ pertinent ad operationem ipsius. Et quia operatio quædam est quæ manet in operante, quædam verò quæ procedit in exteriorem effectum; primò agemus de scientiâ et voluntate (nam intelligere in intelligente est, et velle in volente), et postmodum de potentia Dei, quæ consideratur ut principium operationis divinæ in effectum exteriorem procedentis. Quia verò intelligere quoddam vivere est, post considerationem divinæ scientiæ considerandum est de vitâ divinâ. Et quia scientia verorum est, erit etiam considerandum de veritate et falsitate. Rursum, quia omne cognitum in cognoscente est, rationes autem rerum, secundum quod sunt in Deo cognoscente, ideæ vocantur, cum consideratione scientiæ erit etiam adiungenda consideratio de ideis.

Circa scientiam verò quærantur sexdecim: 1° utrùm in Deo sit scientia; 2° utrùm Deus intelligat se ipsum; 3° utrùm comprehendat se; 4° utrùm suum intelligere sit sua substantia; 5° utrùm intelligat alia à se; 6° utrùm habeat de eis propriam cognitionem; 7° utrùm scientia Dei sit discursiva; 8° utrùm scientia Dei sit causa rerum; 9° utrùm scientia Dei sit eorum quæ non sunt; 10° utrùm sit malorum; 11° utrùm sit singularium; 12° utrùm sit infinitorum; 13° utrùm sit contingentium futurorum; 14° utrùm sit enuntiabilem; 15° utrùm scientia Dei sit variabilis; 16° utrùm Deus de rebus habeat speculativam scientiam, vel practicam.

ARTICULUS PRIMUS.—*Utrùm in Deo sit scientia.*

— (1, dist. 15, art. 1, et 1 cont., cap. 42, et *Pot. quæst.* 8, art. 1, corp., et art. 5, corp., et *Ver.*, quæst. 2, art. 1, et opusc. 3, cap. 28 et 35, et 12 *Met.*, lect. 6.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod in Deo non sit scientia. Scientia enim habitus est qui Deo non competit, cum sit medius inter potentiam et actum. Ergo scientia non est in Deo.

2. Præterea, scientia, cum sit conclusivum, est quædam cognitio ab alio causata, scilicet ex cognitione principiorum. Sed nihil causatum est in Deo. Ergo scientia non est in Deo.

3. Præterea, omnis scientia vel universalis, vel particularis est. Sed in Deo non est universale et particulare, ut ex superioribus patet, quæst. 3, artic. 5. Ergo in Deo non est scientia.

Sed contra est quod Apostolus dicit ad Rom. 11, 33: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!*

Resp. dicendum quod in Deo perfectissima est scientia. Ad cujus evidentiam considerandum est quod cognoscentia à non cognoscentibus in hoc distinguuntur, quia non cognoscentia nihil habent nisi formam suam tantum, sed cognoscentes natum est habere formam etiam rei alterius; nam species cogniti est in cognoscente. Unde manifestum est quod natura rei non cognoscentis est magis coarctata et limitata; natura autem rerum cognoscentium habet maiorem amplitudinem et extensionem; propter quod dicit Philosophus, 3

de Anima, text. 27, quod anima est quodammodo omnia. Coarctatio autem formæ est pars materiæ. Unde et supra diximus quod formæ secundum quod sunt magis immateriales secundum hoc magis accedunt ad quandam infinitatem. Patet igitur quod immaterialitas alicujus rei est ratio quod sit cognoscitiva et secundum modum immaterialitatis est modus cognitionis. Unde in 2 de Anima, text. 124, dicitur quod plantæ non cognoscunt propter suam materialitatem. Sensus autem cognoscitivus est, quia receptivus est specierum sine materiâ; et intellectus adhuc magis cognoscitivus, quia magis separatus est à materiâ, et immixtus, ut dicitur in 3 de Anima, text. 4 usque ad 7. Unde cum Deus sit in summo immaterialitatis, ut ex superioribus patet, quæst. 7, art. 1, sequitur quod ipse sit in summo cognitionis.

Ad primum ergo dicendum quod quia perfectiones procedentes à Deo in creaturas altiori modo sunt in Deo, ut supra dictum est, quæst. 6, art. 4, oportet quod quiddamque nomen sumptum à quacunque perfectione creaturæ Deo attribuitur, secludatur ab ejus significatione omne illud quod pertinet ad imperfectum modum, qui competit creaturæ. Unde scientia non est qualitas in Deo, vel habitus, sed substantia, et actus purus.

Ad secundum dicendum quod ea quæ sunt divisim et multipliciter in creaturis, in Deo sunt simpliciter et unitè, ut supra dictum est, quæst. 3, art. 4. Homo autem secundum diversa cognita habet diversas cognitiones. Nam secundum quod cognoscit principia, dicitur habere intelligentiam; scientiam verò, secundum quod cognoscit conclusiones; sapientiam, secundum quod cognoscit causam altissimam; consilium, vel prudentiam, secundum quod cognoscit agibilia. Sed hæc omnia Deus unâ et simplici cognitione cognoscit, ut infra patebit, art. 7 hujus quæst. Unde simplex Dei cognitio omnibus istis nominibus nominari potest; ita tamen quod ab unoquoque eorum, secundum quod in divinam prædicationem venit, secludatur quidquid imperfectionis est, et retineatur quidquid perfectionis est. Et secundum hoc dicitur Job 12, 13: *Apud ipsum est sapientia et fortitudo; et ipse habet consilium et intelligentiam.*

Ad tertium dicendum quod scientia est secundum modum cognoscentis; scitum enim est in sciente secundum modum scientis. Et ideo cum modus divinæ essentiæ sit altior quam modus quo creaturæ sunt, scientia divina non habet modum creaturæ scientiæ, ut scilicet sit universalis, vel particularis, vel in habitu vel in potentia, vel secundum aliquem talem modum disposita.

ARTICULUS II.—*Utrùm Deus intelligat se.*— (*Verit. quæst.* 2, art. 2, et 1 cont. cap. 47 et 48, et 4, cap. 2, et 1, dist. 25, art. 2, et 12 *Metaph.*, lect. 8.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non intelligat se. Dicitur enim in lib. de Causis, prop. 13, in princ., quod *omnis sciens qui scit suam essentiam, est rediens ad essentiam suam reditione completâ.* Sed Deus non exit extra essentiam suam, nec ali-

quo modo movetur; et sic non competit sibi redire ad essentiam suam. Ergo ipse non est sciens essentiam suam.

2. Præterea, intelligere est quoddam pati et moveri, ut dicitur in 3 de Anima, text. 12 et 28; scientia etiam est assimilatio ad rem scitam; et scitum etiam est perfectio scientis. Sed nihil movetur, vel patitur, vel perficitur à se ipso, *neque similitudo sibi ipsi est*, ut Hilarius dicit, lib. 3 de Trinit., non multum remotè ante fin. Ergo Deus non est sciens se ipsum.

3. Præterea, præcipuè Deo sumus similes secundum intellectum, quia secundum mentem sumus ad imaginem Dei, ut dicit Augustinus, lib. 13 de Trinit., cap. 1, et lib. 6 super Genes., cap. 12. Sed intellectus noster non intelligit se, nisi sicut intelligit alia, ut dicitur in 3 de Anima, text. 15. Ergo Deus non intelligit se, nisi fortè intelligendo alia.

Sed contra est quod dicitur 1 ad Cor. 2: *Quæ sunt Dei nemo novit, nisi Spiritus Dei.*

Respondeo dicendum quòd Deus se per se ipsum intelligit. Ad cuius evidentiam sciendum est quòd, licet in operationibus quæ transeunt in exteriorem effectum, objectum operationis, quod significatur ut terminus, sit aliquid extra operantem; tamen in operationibus quæ sunt in operante, objectum, quod significatur ut terminus operationis, est in ipso operante; et secundum quòd est in eo, sic est operatio in actu. Unde dicitur in lib. 3 de Anima, text. 30 et 37, quòd *sensibile in actu est sensus in actu, et intelligibile in actu est intellectus in actu*. Ex hoc enim aliquid in actu sentimus, vel intelligimus, quòd intellectus noster vel sensus informatur actu per speciem sensibilis vel intelligibilis. Et secundum hoc tantum sensus vel intellectus aliud est à sensibili vel intelligibili, quia utrumque est in potentia. Cum igitur Deus nihil potentialitatis habeat, sed sit actus purus, oportet quòd in eo intellectus et intellectum sint idem omnibus modis; ita scilicet ut neque careat specie intelligibili, sicut intellectus noster, cum intelligit in potentia; neque species intelligibilis sit aliud à substantia intellectus divini, sicut accidit in intellectu nostro, cum est actu intelligens; sed ipsa species intelligibilis est ipse intellectus divinus, et sic se ipsum per se ipsum intelligit.

Ad primum ergo dicendum quòd redire ad essentiam suam nihil aliud est quàm rem subsistere in se ipsa. Forma enim, in quantum perficit materiam dando ei esse, quodammodo supra ipsam effunditur; in quantum verò in se ipsa habet esse, in se ipsam redit. Virtutes igitur cognoscitivæ quæ non sunt subsistentes, sed actus aliquorum organorum, non cognoscunt se ipsas, sicut patet in singulis sensibus; sed virtutes cognoscitivæ per se subsistentes cognoscunt se ipsas: et propter hoc dicitur in libro de Causis, quòd *sciens essentiam suam redit ad essentiam suam*. Per se autem subsistere maxime convenit Deo. Unde secundum hunc modum loquendi ipse est maxime rediens ad essentiam suam, et cognoscens seipsum.

Ad secundum dicendum quòd moveri et pati sumuntur equivocè, secundum quòd intelligere dicitur esse quoddam moveri, vel pati, ut dicitur in 3 de Anima, loc. cit. in argum. Non enim intelligere est motus, qui est actus imperfecti, qui est ab alio in aliud; sed actus perfecti existens in ipso agente. Similiter etiam quòd intellectus perficiatur ab intelligibili, vel assimilatur ei, hoc convenit intellectui qui quandoque est in potentia; quia per hoc quòd est in potentia, differt ab intelligibili, et assimilatur ei per speciem intelligibilem, quæ est similitudo rei intellectæ, et perficitur per ipsam, sicut potentia per actum. Sed intellectus divinus, qui nullo modo est in potentia, non perficitur per intelligibile, neque assimilatur ei, sed est sua perfectio, et summ intelligere.

Ad tertium dicendum quòd esse naturale non est materiæ primæ, quæ est in potentia, nisi secundum quòd est reducta in actum per formam. Intellectus autem noster possibilis se habet in ordine intelligibilem sicut materia prima in ordine rerum naturalium, eò quòd est in potentia ad intelligibilia sicut materia prima ad naturalia. Unde intellectus noster possibilis non potest habere intelligibilem operationem (1), nisi in quantum perficitur per speciem intelligibilem alicujus; et sic intelligit se ipsum per speciem intelligibilem, sicut et alia. Manifestum est autem quòd ex eo quòd cognoscit intelligibile, intelligit ipsum suum intelligere, et per actum cognoscit potentiam intellectivam. Deus autem est sicut actus purus tam in ordine existentium, quàm in ordine intelligibilium; et idèd per se ipsum se ipsum intelligit.

ARTICULUS III. — *Utrum Deus comprehendat se ipsum.* — (3, dist. 14, art. 2, quæst. 1 et 2, et 1 cont., cap. 3, et Ver. quæst. 2, art. 2, ad 5, et quæst. 20, art. 4, et opusc. 3, cap. 206, 213 et 264, et opusc. 9, cap. 79.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non comprehendat se ipsum. Dicit enim Augustinus, in lib. 83 Quæstionum, quæst. 14, quòd id quod comprehendit se, finitum est sibi. Sed Deus est omnibus modis infinitus. Ergo non comprehendit se.

2. Si dicatur quòd Deus infinitus est nobis, sed sibi finitus; contra: Verius est unumquodque secundum quòd est apud Deum, quàm secundum quòd est apud nos. Si igitur Deus sibi ipsi est finitus, nobis autem infinitus, verius est Deum esse finitum quàm infinitum; quod est contra prius determinata, quæst. 7, art. 14. Non ergo Deus comprehendit se ipsum.

Sed contra est quod Augustinus dicit ibidem: *Omne quod intelligit se, comprehendit se*. Sed Deus intelligit se: ergo comprehendit se.

Respondeo dicendum quòd Deus perfectè comprehendit se ipsum. Quod sic patet: tunc enim dicitur aliquid comprehendere, quando pervenitur ad finem cognitionis ipsius; et hoc est quando res cognoscitur ita perfectè sicut cognoscibilis est; sicut propositio demon-

(1) Al., intelligibilem operationem.

strabilis comprehenditur quando scitur per demonstrationem, non autem quando cognoscitur per aliquam rationem probabilem. Manifestum est autem quod Deus ita perfectè cognoscit se ipsum sicut perfectè cognoscibilis est; est enim unumquodque cognoscibile secundum modum sui actûs. Non enim cognoscitur aliquid secundum quod in potentiâ est, sed secundum quod est in actu, ut dicitur in 9 Metaph., text. 20. Tanta est autem virtus Dei in cognoscendo, quanta est actualitas ejus in existendo; quia per hoc quod actu est et ab omni materiâ et potentiâ separatus, Deus cognoscitivus est, ut ostensum est art. 1 hujus quæst. Unde manifestum est quod tantum se ipsum cognoscit, quantum cognoscibilis est; et propter hoc se ipsum perfectè comprehendit.

Ad primum ergo dicendum quod comprehendere, si propriè accipiatur, significat aliquid habens et includens alterum; et sic oportet quod omne comprehensum sit finitum, sicut omne inclusum. Non sic autem comprehendendi dicitur Deus à se ipso, ut intellectus suus sit aliud quàm ipse, et capiat ipsum et includat; sed hujusmodi locutiones per negationem sunt exponendæ. Sicut enim Deus dicitur esse in se ipso, quia à nullo exteriori continetur, ita dicitur comprehendendi à se ipso, quia nihil est sui quod lateat ipsum. Dicit enim Augustinus in lib. de videndo Deo, epist. 112, ad Paulin., cap. 9, circa princ., quod *totum comprehenditur videndo, quod ita videtur, ut nihil ejus lateat videntem.*

Ad secundum dicendum quod cum dicitur: Deus finitus est sibi, intelligendum est secundum quamdam similitudinem proportionis; quia sic se habet in non excedendo intellectum suum, sicut se habet aliquid finitum in non excedendo intellectum finitum. Non autem sic dicitur Deus sibi finitus, quod ipse intelligat se esse aliquid finitum.

ARTICULUS IV. — *Utrum ipsum intelligere Dei sit ejus substantia.* — (1 cont., cap. 46 et 47, et 4, cap. 11 et 12, et opusc. 3, cap. 29, 30 et 31.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod ipsum intelligere Dei non sit ejus substantia. intelligere enim est quædam operatio; operatio autem aliquid significat procedens ab operante; substantia autem operantis non procedit ab operante. Ergo ipsum intelligere Dei non est ipsa substantia.

2. Præterea, cum aliquis intelligit se intelligere, hoc non est intelligere aliquid magnum vel principale intellectum, sed intelligere quoddam secundarium et accessorium. Si igitur Deus sit ipsum suum intelligere, intelligere Dei erit sicut cum intelligimus nos intelligere; et sic non erit aliquid magnum intelligere Dei.

3. Præterea, omne intelligere est aliquid intelligere. Cum ergo Deus intelligit se, si ipsemet non est aliud quàm suum intelligere, intelligit se intelligere, et intelligere se intelligere se, et sic in infinitum. Non ergo ipsum intelligere Dei est ejus substantia.

Sed contra est quod dicit Augustinus, lib. 7

de Trinitate, cap. 7: *Deo hoc est esse, quod sapientem esse.* Hoc autem est sapientem esse quod intelligere. Ergo Deo hoc est esse quod intelligere. Sed esse Dei est ejus substantia, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 4. Ergo intelligere Dei est ejus substantia.

Respondeo dicendum quod est necesse dicere quod intelligere Dei est ejus substantia. Nam si intelligere Dei sit aliud quàm ejus substantia, oporteret, ut dicit Philosophus in 12 Metaph., text. 39, quod aliquid aliud esset actus et perfectio substantiæ divinæ, ad quod se haberet substantia divina sicut potentia ad actum; quod est omnino impossibile. Nam intelligere est perfectio, et actus intelligentis. Hoc autem qualiter sit, considerandum est. Sicut enim supra dictum est, art. 2 hujus quæst., intelligere non est actio progrediens ad aliquid extrinsecum, sed manet in operante sicut actus et perfectio ejus, prout esse est perfectio existentis. Sicut enim esse consequitur formam, ita intelligere sequitur speciem intelligibilem. In Deo autem non est forma quæ sit aliud quàm suum esse, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 4 et 7. Unde cum ipsa sua essentia sit etiam species intelligibilis, ut dictum est quæst. 3, art. 7 præcipue, ex necessitate sequitur quod ipsum ejus intelligere sit ejus essentia et ejus esse.

Et sic patet ex omnibus præmissis quod in Deo intellectus intelligens, et id quod intelligitur, et species intelligibilis, et ipsum intelligere sunt omnino unum et idem. Unde patet quod per hoc quod Deus dicitur intelligens, nulla multiplicitas ponitur in ejus substantiâ.

Ad primum ergo dicendum quod intelligere non est operatio exiens ab ipso operante, sed manens in ipso.

Ad secundum dicendum quod cum intelligitur illud intelligere quod non est subsistens, non intelligitur aliquid magnum, sicut cum intelligimus intelligere nostrum; et ideo non est simile de ipso intelligere divino, quod est subsistens.

Et per hoc patet responsio ad tertium. Nam intelligere divinum, quod est in se ipso subsistens, est sui ipsius, et non alicujus alterius, ut sic oporteat procedere in infinitum.

ARTICULUS V. — *Utrum Deus cognoscat alia à se.* — (1, dist. 35, art. 2, et Ver. quæst. 2, art. 4, et 1 cont., cap. 48 et 49.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non cognoscat alia à se. Quæcumque enim sunt alia à Deo, sunt extra ipsum. Sed Augustinus dicit in lib. 83 Quæst., qu. 46, post medium, quod *neque quidquam Deus extra se ipsum intuetur.* Ergo non cognoscit alia à se.

2. Præterea, intellectum est perfectio intelligentis. Si ergo Deus intelligat alia à se, aliquid aliud erit perfectio Dei, et nobilius ipso; quod est impossibile.

3. Præterea, ipsum intelligere speciem habet ab intelligibili, sicut et omnis alius actus à suo objecto. Unde et ipsum intelligere tantò est nobilius, quantò etiam nobilius est ipsum quod intelligitur. Sed Deus est ipsum suum intelligere, ut ex dictis patet art. præc. Si igitur Deus intelligit aliquid aliud à se, ipse Deus

specificatur per aliquid aliud à se; quod est impossibile. Non igitur intelligit alia à se.

Sed contra est quod dicitur Hebr. 4, 13: *Omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus.*

Respondeo dicendum quòd necesse est Deum cognoscere alia à se. Manifestum est enim quòd se ipsum perfectè intelligit; alioquin suum esse non esset perfectum, cum suum esse sit suum intelligere. Si autem perfectè aliquid cognoscitur, necesse est quòd virtus ejus perfectè cognoscatur. Virtus autem aliqujus rei perfectè cognosci non potest, nisi cognoscantur ea ad quæ virtus se extendit. Unde cum virtus divina se extendat ad alia, eo quòd ipsa est prima causa effectiva omnium entium, ut ex supradictis patet, q. 2, art. 3, necesse est quòd Deus alia à se cognoscat. Et hoc etiam evidentius fit, si adjungatur quòd ipsum esse causæ agentis primæ, scilicet Dei, est ejus intelligere. Unde quicumque effectus præexistunt in Deo sicut in causâ primâ, necesse est quòd sint in ipso ejus intelligere, et quòd omnia in eo sint secundum modum intelligibilem. Nam omne quod est in altero, est in eo secundum modum ejus in quo est.

Ad sciendum autem qualiter alia à se cognoscat, considerandum est quòd dupliciter aliquid cognoscitur: uno modo in se ipso, alio modo in altero. In se ipso quidem cognoscitur aliquid, quando cognoscitur per speciem propriam adæquatam ipsi cognoscibili, sicut cum oculus videt hominem per speciem hominis; in alio autem videtur id quod videtur per speciem continentis, sicut cum pars videtur in toto per speciem totius, vel cum homo videtur in speculo per speciem speculi, vel quocumque alio modo contingat aliquid in alio videri.

Sic igitur dicendum est quòd Deus se ipsum videt in se ipso, quia se ipsum videt per essentiam suam; alia autem à se videt non in ipsis, sed in se ipso, in quantum essentia sua continet similitudinem aliorum ab ipso.

Ad primum ergo dicendum quòd verbum Augustini dicentis quòd Deus nihil extra se intuetur, non est sic intelligendum, quasi nihil quod sit extra se intueatur, sed quia id quod est extra se ipsum non intuetur nisi in se ipso, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quòd intellectum est perfectio intelligentis, non quidem secundum suam substantiam, sed secundum suam speciem, secundum quam est in intellectu, ut forma et perfectio ejus. Lapis enim non est in animâ, sed species ejus, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 38. Ea verò quæ sunt alia à Deo, intelliguntur à Deo, in quantum essentia Dei continet species eorum, ut dictum est in corp. art.; unde non sequitur quòd aliquid aliud sit perfectio divini intellectus quàm ipsa essentia Dei.

Ad tertium dicendum quòd ipsum intelligere non specificatur per id quod in alio intelligitur, sed per principale intellectum in quo alia intelliguntur. In tantum enim ipsum intelligere specificatur per objectum suum, in quantum forma intelligibilis est principium intellectualis operationis. Nam omnis op-

ratio specificatur per formam quæ est principium operationis, sicut calefactio per calorem. Unde per illam formam intelligibilem specificatur intellectualis operatio, quæ facit intellectum in actu. Et hæc est species principalis intellecti, quæ in Deo nihil est aliud quàm essentia sua, in quâ omnes species rerum comprehenduntur. Unde non oportet quòd ipsum intelligere divinum, vel potius ipse Deus, specificetur per aliud quàm per essentiam divinam.

ARTICULUS VI. — *Utrum Deus cognoscat alia à se propria cognitione.* — (1, dist. 35, art. 3, et dist. 36, quæst. 1, art. 1, et 1 contr., cap. 50, 62 et 72, et 3, cap. 75 et 76, et Ver. quæst. 2, art. 4 et 5, et opusc. 3, cap. 134 et 135.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non cognoscat alia à se propria cognitione. Sic enim cognoscit alia à se, ut dictum est art. præc., secundum quòd alia ab ipso in eo sunt. Sed alia ab eo sunt in ipso sicut in primâ causâ communi et universali. Ergo alia cognoscuntur à Deo sicut in causâ primâ et universali. Hoc autem est cognoscere in universali, et non secundum propriam cognitionem. Ergo Deus cognoscit alia à se in universali, et non secundum propriam cognitionem.

2. Præterea, quantum distat essentia creaturæ ab essentiâ divinâ, tantum distat essentia divina ab essentiâ creaturæ. Sed per essentiam creaturæ non potest cognosci essentia divina, ut supra dictum est, quæst. 12, art. 1. Ergo nec per essentiam divinam potest cognosci essentia creaturæ. Et sic cum Deus nihil cognoscat nisi per essentiam suam, sequitur quòd non cognoscat creaturam secundum ejus essentiam, ut cognoscat de eâ quid est; quod est propriam cognitionem de re habere.

3. Præterea, propria cognitio non habetur de re nisi per propriam ejus rationem. Sed cum Deus cognoscat omnia per essentiam suam, non videtur quòd unumquodque per propriam rationem cognoscat; idem enim non potest esse propria ratio multorum et diversorum. Non ergo habet propriam cognitionem Deus de rebus, sed communem; nam cognoscere res non secundum propriam rationem, est cognoscere res solum in communi.

Sed contra, habere propriam cognitionem de rebus, est cognoscere res non solum in communi, sed secundum quòd sunt ab invicem distinctæ. Sic autem Deus cognoscit res; unde dicitur Hebr. 4, 12, quòd *pertingit usque ad divisionem spiritus et animæ, compagum quoque et medullarum; et discretor cogitationum et intentionum cordis; et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus.*

Respondeo dicendum quòd circa hoc quidam erraverunt, dicentes quòd Deus alia à se non cognoscit nisi in communi, scilicet in quantum sunt entia. Sicut enim ignis, si cognosceret se ipsum ut est principium caloris, cognosceret naturam caloris, et omnia alia in quantum sunt calida; ita Deus, in quantum cognoscit se ut principium essendi, cognoscit naturam entis, et omnia alia in quan-

tum sunt entia.

Sed hoc non potest esse. Nam intelligere aliquid in communi, et non in speciali, est imperfectè aliquid cognoscere. Unde intellectus noster, dum de potentia in actum educitur, perlingit prius ad cognitionem universalem et confusam de rebus quàm ad propriam rerum cognitionem, sicut de imperfecto ad perfectum procedens, ut patet in 1^a Physic., text. 2, in princ. comm. Si igitur cognitio Dei de rebus aliis à se esset in universali tantum et non in speciali, sequeretur quod eïus intelligere non esset omnibus modis perfectum, et per consequens nec ejus esse; quod est contra ea quæ superius ostensa sunt, quæst. 4, art. 1, et art. 3, 4 et 5 hujus quæst.

Oportet igitur dicere quod alia à se cognoscit propria cognitione, non solum secundum quod communicant in ratione entis, sed secundum quod unum ab alio distinguitur. Et ad hujus evidentiam considerandum est quod quidam volentes ostendere quod Deus per unum cognoscit multa, utuntur quibusdam exemplis; ut puta quod si centrum cognosceret se ipsum, cognosceret omnes lineas progredientes à centro; vel lux, si cognosceret se ipsam, cognosceret omnes colores.

Sed hæc exempla, licet quantum ad aliquid similia sint, scilicet quantum ad universalem causalitatem, tamen deficiunt quantum ad hoc quod multitudo et diversitas non causantur ab illo uno principio universali quantum ad id quod principium distinctionis est, sed solum quantum ad id in quo communicant. Non enim diversitas coloris causatur ex luce solum, sed ex diversa dispositione diaphani recipientis; et similiter diversitas linearum ex diverso situ. Et inde est quod hujusmodi diversitas et multitudo non potest cognosci in suo principio secundum propriam cognitionem, sed solum in communi. Sed in Deo non sic est. Supra enim ostensum est, quæst. 4, art. 2, quod quicquid perfectionis est in quacunque creatura, totum præexistit et continetur in Deo secundum modum excellentem. Non solum autem id in quo creaturæ communicant, scilicet ipsum esse, ad perfectionem pertinet, sed etiam ea per quæ creaturæ ab invicem distinguuntur, sicut vivere et intelligere, et hujusmodi, quibus viventia à non viventibus, et intelligentia à non intelligentibus distinguuntur. Et omnis forma per quam quælibet res in propria specie constituitur, perfectio quædam est. Et sic omnia in Deo præexistunt, non solum quantum ad id quod commune est omnibus, sed etiam quantum ad ea secundum quæ res distinguuntur.

Et sic, cum Deus in se omnes perfectiones contineat, comparatur Dei essentia ad omnes rerum essentias, non sicut commune ad propria, ut unitas ad numeros, vel centrum ad lineas; sed sicut perfectus actus ad imperfectos; ut si dicerem, homo ad animal, vel senarius, qui est numerus perfectus, ad imperfectos sub ipso contentos. Manifestum est autem quod per actum perfectum cognosci possunt actus imperfecti non solum in communi, sed etiam propria cognitione; sicut qui cognoscit hominem, cognoscit animal

propria cognitione; et qui cognoscit senarium, cognoscit trinarium propria cognitione. Sic igitur cum essentia Dei habeat in se quicquid perfectionis habet essentia creature, ut res alterius, et adhuc amplius, Deus in se ipso potest omnia propria cognitione cognoscere. Propria enim natura uniuscujusque consistit secundum quod per aliquem modum divinam perfectionem participat. Non autem Deus perfectè se ipsum cognosceret, nisi cognosceret quomodocumque participabilis est ab aliis sua perfectio. Nec etiam ipsam naturam essendi perfectè sciret, nisi cognosceret omnes modos essendi. Unde manifestum est quod Deus cognoscit omnes res propria cognitione, secundum quod ab aliis distinguuntur.

Ad primum ergo dicendum quod sic cognoscere aliquid sicut in cognoscente est, potest dupliciter intelligi. Uno modo secundum quod hoc adverbium, *sicut*, importat modum cognitionis ex parte rei cognitæ; et sic falsum est. Non enim semper cognoscens cognoscit cognitum secundum illud esse quod habet in cognoscente: oculus enim non cognoscit lapidem secundum esse quod habet in oculo; sed per speciem lapidis quam habet in se, cognoscit lapidem secundum esse quod habet extra oculum. Et si aliquis cognoscens cognoscat cognitum secundum esse quod habet in cognoscente, nihilominus cognoscit ipsum secundum esse quod habet extra cognoscentem; sicut intellectus cognoscit lapidem secundum esse intelligibile quod habet in intellectu, in quantum cognoscit se intelligere; sed nihilominus cognoscit esse lapidis (1) in propria natura. Si verò intelligatur secundum quod hoc adverbium, *sicut*, importat modum ex parte cognoscentis, verum est quod sic solum cognoscens cognoscit cognitum, secundum quod est in cognoscente. Quia quanto perfectius est cognitum in cognoscente, tanto perfectior est modus cognitionis.

Sic igitur dicendum est quod Deus non solum cognoscit res esse in se ipso; sed per id quod in se ipso continet res, cognoscit eas in propria natura, et tanto perfectius, quanto perfectius est unumquodque in ipso.

Ad secundum dicendum quod essentia creaturæ comparatur ad essentiam Dei ut actus imperfectus ad perfectum. Et ideo essentia creaturæ non sufficienter ducit in cognitionem essentiae divinæ, sed è converso.

Ad tertium dicendum quod idem non potest accipi ut ratio diversorum per modum adæquationis. Sed divina essentia est aliquid excedens omnes creaturas. Unde potest accipi ut propria ratio uniuscujusque, secundum quod diversimodè est participabilis vel imitabilis à diversis creaturis.

ARTICULUS VII. — *Utrum scientia Dei sit discursiva.* — (1 cont., cap. 55, 56 et 57, et Pot. qu. 9, art. 2 ad. 10, et quodl. 11, art. 2, ad 2, et opusc. 5, cap. 29.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod scientia Dei sit discursiva. Scientia enim Dei non est secundum scire in habitu sed secundum intelligere in actu. Sed secun-

(1) Ita codd. Alcan. et Cam. Al., *lapidem*.

dum Philosophum, in 2 Topic., cap. 2. in declaratione loci 33: *Scire in habitu continet multa simul, sed intelligere actu unum tantum.* Cum ergo Deus multa cognoscat, quia et se et alia, ut ostensum est art. 3 et 5 hujus quæst., videtur quod non simul omnia intelligat, sed de uno in aliud discurrat.

2. Præterea, cognoscere effectum per causam est scientiæ discurrentis. Sed Deus cognoscit alia per se ipsum, sicut effectum per causam. Ergo cognitio sua est discursiva.

3. Præterea, perfectius Deus scit unamquamque creaturam quam nos sciamus. Sed nos in capsis creatis cognoscimus earum effectus; et sic de causis ad causata discurrimus. Ergo videtur similiter esse in Deo.

Sed contra est quod Augustinus dicit in 15 de Trinit., cap. 14, à med., quod *Deus non particulatim vel sigillatim omnia videt, velut alternante conceptu (1) hinc illuc, inde huc; sed omnia videt simul.*

Respondetur dicendum quod in scientiâ divinâ nullus est discursus, quod sic patet: in scientiâ enim nostrâ duplex est discursus: unus secundum successionem tantum; sicut cum, postquam intelligimus aliquid in actu, convertimus nos ad intelligendum aliud; alius discursus est secundum causalitatem; sicut cum per principia pervenimus in cognitionem conclusionum. Primus autem discursus Deo convenire non potest. Multa enim quæ successivè intelligimus, si unumquodque eorum in seipso consideretur, omnia simul intelligimus, si in aliquo uno ea intelligamus; puta si partes intelligamus in toto, vel diversas res videamus in speculo; Deus autem omnia videt in uno, quod est ipse, ut habitum est art. 4 et 5 hujus quæst. Unde simul et non successivè omnia videt. Similiter etiam ad secundum discursus Deo competere non potest. Primò quidem, quia secundus discursus præsupponit primum; procedentes enim à principiis ad conclusiones non simul utrumque considerant. Deinde quia discursus talis est procedentis de noto ad ignotum. Unde manifestum est quod quando cognoscitur primum, adhuc ignoratur secundum; et sic secundum non cognoscitur in primo, sed ex primo. Terminus verò (2) discursus est, quando secundum videtur in primo, resolutis effectibus in causas; et tunc cessat discursus. Unde cum Deus effectus suos in se ipso videat sicut in causâ, ejus cognitio non est discursiva.

Ad primum ergo dicendum quod licet sit unum tantum intelligere in se ipso, tamen contingit multa intelligere in aliquo uno, ut dictum est in corp. art., et art. præc.

Ad secundum dicendum quod Deus non cognoscit per causam, quasi prius cognitam, effectus incognitos; sed eos cognoscit in causâ: unde ejus cognitio est sine discursu, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quod effectus causarum creaturarum videt quidem Deus in ipsis

causis multò melius quam nos; non tamen ita quod cognitio effectuum causetur in ipso ex cognitione causarum creaturarum, sicut in nobis; unde ejus scientia non est discursiva.

ARTICULUS VII. — *Utrum scientia Dei sit causa rerum.* — (1, dist. 38, art. 1, et 5 cont., cap. 61 et 62, et Ver. quæst. 2, art. 14.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod scientia Dei non sit causa rerum. Dicit enim Origenes super Epist., ad Rom. sup. illud: *Quos vocavit, hos et justificavit.*: « Non propterea aliquid erit, quia id scit Deus esse futurum; sed quia futurum est, ideò scitur à Deo, antequam fiat. »

2. Præterea, posita causâ, ponitur effectus. Sed scientia Dei est æterna. Si ergo scientia Dei est causa rerum creaturarum, videtur quod creaturæ sint ab æterno.

3. Præterea, scibile est prius scientiâ, et mensurâ ejus, ut dicitur in 10 Metaph., text. 9. Sed id quod est posterius et mensuratum, non potest esse causa. Ergo scientia Dei non est causa rerum.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 15 de Trinitate, cap. 13, in med.: *Universas creaturas, et spirituales et corporales, non quia sunt, ideò novit Deus; sed ideò sunt, quia novit.*

Respondetur dicendum quod scientia Dei est causa rerum. Sic enim scientia Dei se habet ad omnes res creatas sicut scientia artificis se habet ad artificata. Scientia autem artificis est causa artificatorum; eo quod artifex operatur per suum intellectum. Unde oportet quod forma intellectus sit principium operationis, sicut calor est principium calefactionis. Sed considerandum est quod forma naturalis; in quantum est forma manens in eo cui dat esse, non nominat principium actionis, sed secundum quod habet inclinationem ad effectum; et similiter forma intelligibilis non nominat principium actionis secundum quod est tantum in intelligente, nisi adjungatur ei inclinatio ad effectum, quæ est per voluntatem. Cum enim forma intelligibilis ad opposita se habeat, cum sit eadem scientia oppositorum, non produceret determinatum effectum, nisi determinaretur ad unum per appetitum, ut dicitur in 9 Metaph., text. 10. Manifestum est autem quod Deus per intellectum suum causat res, cum suum esse sit suum intelligere; unde necesse est quod sua scientia sit causa rerum, secundum quod habet voluntatem conjunctam. Unde scientia Dei secundum quod est causa rerum, consuevit nominari scientia approbationis.

Ad primum ergo dicendum quod Origenes locutus est attendens rationem scientiæ, cui non competit ratio causalitatis, nisi adjunctâ voluntate, ut dictum est in corp. art.

Sed quod dicit, ideò præscire Deum aliqua, quia sunt futura, intelligendum est secundum causam consequentiæ, non secundum causam essendi. Sequitur enim, si aliqua sunt futura, quod Deus ea præscierit, non tamen res futuræ sunt causa quod Deus sciat.

Ad secundum dicendum quod scientia Dei est causa rerum, secundum quod res sunt in

(1) Al., conspectu.

(2) Al., tertius verò.

scientiâ. Non fuit autem in scientiâ Dei quod res essent ab æterno; unde quamvis scientia Dei sit æterna, non sequitur tamen quod creaturæ sint ab æterno.

Ad tertium dicendum quod res naturales sunt mediæ inter scientiam Dei et scientiam nostram. Nos enim scientiam accipimus à rebus naturalibus, quarum Deus per suam scientiam causa est; unde sicut scibilia naturalia sunt priora quàm scientia nostra, et mensura ejus; ita scientia Dei est prior quàm res naturales, et mensura ipsarum; sicut etiam aliqua domus est media inter scientiam artificis qui eam fecit, et scientiam illius qui ejus cognitionem ex ipsâ jam factâ capit.

ARTICULUS IX. — *Utrum Deus habeat scientiam non entium.* — (1, dist. 38, art. 4, et Ver. quæst. 1, art. 8, et 1 cont., cap. 69.)

Ad nonum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non habeat scientiam non entium. Scientia enim Dei non est nisi verorum. Sed verum et ens convertuntur. Ergo scientia Dei non est non entium.

2. Præterea, scientia requirit similitudinem inter scientem et scitum. Sed ea quæ non sunt non possunt habere aliquam similitudinem ad Deum, qui est ipsum esse. Ergo ea quæ non sunt, non possunt sciri à Deo.

3. Præterea, scientia Dei est causa scitorum ab ipso. Sed non est causa non entium, quia non ens non habet causam. Ergo Deus non habet scientiam de non entibus.

Sed contra est quod dicit Apostolus ad Rom. 4, 17: *Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.*

Respondeo dicendum quod Deus scit omnia quæcumque sunt quocumque modo. Nihil autem prohibet ea quæ non sunt simpliciter, aliquo modo esse. Simpliciter enim sunt quæ actu sunt; ea verò quæ non sunt actu, sunt in potentiâ vel ipsius Dei, vel creaturæ; sive in potentiâ activâ, sive in passivâ; sive in potentiâ opinandi, vel imaginandi, vel quocumque modo significandi. Quæcumque igitur possunt per creaturam fieri, vel cogitari, vel dici, et etiam quæcumque ipse facere potest, omnia cognoscit Deus, etiamsi actu non sint. Et pro tanto dici potest quod habet etiam non entium scientiam.

Sed horum quæ actu non sunt, est attendenda quædam diversitas. Quædam enim licet non sint nunc in actu, tamen vel fuerunt, vel erunt; et omnia ista dicitur Deus scire scientiâ visionis. Quia cum intelligere Dei, quod est ejus esse, æternitate mensuretur, quæ sine successione existens totum tempus comprehendit, præsens intuitus Dei fertur in totum tempus, et in omnia quæ sunt in quocumque tempore, sicut in subiecta sibi præsentialiter. Quædam verò sunt, quæ sunt in potentiâ Dei, vel creaturæ, quæ tamen nec sunt, nec erunt, neque fuerunt; et respectu horum non dicitur habere scientiam visionis, sed simplicis intelligentiæ. Quod ideo dicitur, quia ea quæ videntur apud nos habent esse distinctum extra videntem.

Ad primum ergo dicendum quod secun-

dum quod sunt in potentiâ, sic habent veritatem ea quæ non sunt actu; verum est enim ea esse in potentiâ; et sic sciuntur à Deo.

Ad secundum dicendum quod cum Deus sit ipsum esse, in tantum unumquodque est, in quantum participat de Dei similitudine; sicut unumquodque in tantum est calidum, in quantum participat calorem. Sic et ea quæ sunt in potentiâ, etiamsi non sunt in actu, cognoscuntur à Deo.

Ad tertium dicendum quod Dei scientia est causa rerum voluntate adjunctâ. Unde non oportet quod quæcumque scit Deus, sint, vel fuerint, vel futura sint; sed solum ea quæ vult esse, vel permittit esse. Et iterum non est in scientiâ Dei quod illa sint, sed quod esse possint.

ARTICULUS X. — *Utrum Deus cognoscat mala.* — (1, dist. 37, quæst. 1, art. 2, et Ver. quæst. 2, art. 1, ad 5, et 1 cont., cap. 71, et quodl. 11, quæst. 2, art. unico.)

Ad decimum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non cognoscat mala. Dicit enim Philosophus, in 3 de Animâ, text. 25, quod intellectus qui non est in potentiâ, non cognoscit privationem. Sed malum est privatio boni, ut dicit Augustinus, Enchir. cap. 11, et lib. 3 Confess., cap. 7. Igitur cum intellectus Dei nunquam sit in potentiâ, sed semper actu, ut ex dictis patet, art. 4 hujus quæst., videtur quod Deus non cognoscat mala.

2. Præterea, omnis scientia vel est causa sciti, vel causatur ab eo. Sed scientia Dei non est causa mali, nec causatur à malo. Ergo scientia Dei non est malorum.

3. Præterea, omne quod cognoscitur, cognoscitur per suam similitudinem, vel per suum oppositum. Quidquid autem cognoscit Deus, cognoscit per suam essentiam, ut ex dictis patet, præcipue art. 5 hujus quæst. Divina autem essentia neque est similitudo mali, neque ei malum opponitur; divinæ enim essentiæ nihil est contrarium, ut dicit Augustinus, 12 de Civitate Dei, cap. 2, circa fin. Ergo Deus non cognoscit mala.

4. Præterea, quod cognoscitur non per se ipsum, sed per aliud, imperfectè cognoscitur. Sed malum non cognoscitur à Deo per se ipsum, quia sic oporteret quod malum esset in Deo; oportet enim cognitum esse in cognoscente. Si ergo cognoscitur per aliud, scilicet per bonum, imperfectè cognoscetur ab ipso; quod est impossibile, quia nulla cognitio Dei est imperfecta. Ergo scientia Dei non est malorum.

Sed contra est quod dicitur Prov. 15, 11: *Infernus et perditio coram Deo.*

Respondeo dicendum quod quicumque perfectè cognoscit aliquid, oportet quod cognoscat omnia quæ possunt illi accidere. Sunt autem quædam bona quibus accidere potest ut per mala corrumpantur; unde Deus non perfectè cognosceret bona, nisi etiam cognosceret mala. Sic autem est cognoscibile unumquodque, secundum quod est; unde cum hoc sit esse mali quod est privatio boni, per hoc ipsum quod Deus cognoscit bona, cognoscit etiam mala, sicut per lucem co-

gnoscentur tenebræ. Unde dicit Dionysius, cap. 7 de divin. Nomin., non procul à med. lect 3, quòd *Deus per semetipsum tenebrarum accipit visionem, non aliunde videns tenebras quàm à lumine.*

Ad primum ergo dicendum quòd verbum Philosophi est sic intelligendum, quòd intellectus qui non est in potentiâ, non cognoscit privationem per privationem in ipso existentem: et hoc congruit cum eo quod supra dixerat, quòd punctum et omne indivisibile per privationem divisionis cognoscitur. Quod contingit ex hoc, quia formæ simplices et indivisibiles non sunt actu in intellectu nostro, sed in potentiâ tantum; nam si essent actu in intellectu nostro, non per privationem cognoscerentur; et sic cognoscuntur simplicia à substantiis separatis. Deus igitur non cognoscit malum per privationem in se existentem, sed per bonum oppositum.

Ad secundum dicendum quòd scientia Dei non est causa mali, sed est causa boni, per quòd cognoscitur malum.

Ad tertium dicendum quòd licet malum non opponatur essentiæ divinæ, quæ non est corruptibilis per malum, opponitur tamen effectibus Dei, quos per essentiam suam cognoscit; et eos cognoscens, mala opposita cognoscit.

Ad quartum dicendum quòd cognoscere aliquid per aliud tantum, est imperfectæ cognitionis, si illud sit cognoscibile per se; sed malum non est per se cognoscibile, quia de ratione mali est quòd sit privatio boni; et sic neque definiri neque cognosci potest nisi per bonum.

ARTICULUS XI. — *Utrum Deus cognoscat singularia.* — (1, dist. 3, art. 3, dist. 36, quæst. 2, art. 8, et 1 cont. cap. 50, 63, usque ad 72; et 3, cap. 75 et 76, et Ver. quæst. 2, art. 4 et 5, et opusc. 3, cap. 134 et 135.)

Ad undecimum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non cognoscat singularia. Intellectus enim divinus immaterialior est quàm intellectus humanus. Sed intellectus humanus propter suam immaterialitatem non cognoscit singularia; sed, sicut dicitur in 2 de Animâ, text. 60, ratio est universalium, sensus verò particularium. Ergo Deus non cognoscit singularia.

2. Præterea, illæ solæ virtutes in nobis sunt singularem cognoscitivæ, quæ recipiunt species non abstractas à materialibus conditionibus. Sed res in Deo sunt maximè abstractæ ab omni materialitate. Ergo Deus non cognoscit singularia.

3. Præterea, omnis cognitio est per aliquam similitudinem. Sed similitudo singularem, in quantum sunt singularia, non videtur esse in Deo, quia principium singularitatis est materia; quæ, cum sit ens in potentiâ tantum, omninò est dissimilis Deo, qui est actus purus. Non ergo Deus potest cognoscere singularia.

Sed contra est quod dicitur Prov. 16, 2: *Omnes viæ hominum patent oculis ejus.*

Respondeo dicendum quòd Deus cognoscit singularia. Omnes enim perfectiones in creaturis inventæ in Deo præexistunt secundum

altiorum modum, ut ex dictis patet, quæst. 14, art. 2. Cognoscere autem singularia pertinet ad perfectionem nostram. Unde necesse est quòd Deus singularia cognoscat. Nam et Philosophus pro inconvenienti habet quòd aliquid cognoscatur à nobis quod non cognoscatur à Deo; unde contra Empedoclem arguit in 1 de Animâ, text. 80, et in 3 Metaph., text. 15, quòd accideret Deum esse insipientissimum, si discordiam ignoraret. Sed perfectiones quæ in inferioribus dividuntur, in Deo simpliciter et unitè existunt; unde licet nos per aliam potentiam cognoscamus universalialia et immaterialialia, et per aliam singularialia et materialialia; Deus tamen per suum simplicem intellectum utraque cognoscit.

Sed qualiter hoc esse possit quidam manifestare volentes, dixerunt quòd Deus cognoscit singularia per causas universales. Nam nihil est in aliquo singularium quod non ex aliquâ causâ oriatur universali. Et ponunt exemplum: sicut si aliquis astrologus cognosceret omnes motus universales cæli, posset prænuntiare omnes eclipses futuras. Sed istud non sufficit, quia singularia ex causis universalibus sortiuntur quasdam formas et virtutes, quæ, quantumcumque ad invicem conjungantur, non individuuntur nisi per materiam individuaalem. Unde qui cognosceret Socratem per hoc quòd est albus, vel Sophronisci filius, vel quidquid aliud sic dicitur, non cognosceret ipsum in quantum est hic homo. Unde secundum modum prædictum Deus non cognosceret singularia in suâ singularitate.

Alii verò dixerunt quòd Deus cognoscit singularia, applicando causas universales ad particulares effectus. Sed hoc nihil est, quia nullus potest applicare aliquid ad alterum, nisi illud præcognoscat; unde dicta applicatio non potest esse ratio cognoscendi particularia, sed cognitionem singularium præsupponit.

Et idè aliter dicendum est quòd cum Deus sit causa rerum per suam scientiam, ut dictum est art. 8 hujus quæst., in tantum se extendit scientia Dei, in quantum se extendit ejus causalitas. Unde cum virtus activa Dei se extendat non solum ad formas, à quibus accipitur ratio universalis, sed etiam usque ad materiam, ut infra ostendetur, quæst. 44, art. 2, necesse est quòd scientia Dei usque ad singularia se extendat, quæ per materiam individuuntur. Cum enim sciat alia à se per essentiam suam, in quantum est similitudo rerum, velut principium activum earum, necesse est quòd essentia ejus sit principium sufficiens cognoscendi omnia quæ per ipsum fiunt, non solum in universali, sed etiam in singulari. Et esset simile de scientiâ artificis, si esset productiva totius rei, et non formæ tantum.

Ad primum ergo dicendum quòd intellectus noster speciem intelligibilem abstrahit à principiis individuantibus. Unde species intelligibilis nostri intellectus non potest esse similitudo principiorum individualium; et propter hoc intellectus noster singularia non cognoscit. Sed species intelligibilis divini in-

tellectus, quæ est Dei essentia, non est immaterialis per abstractionem; sed per se ipsam, principium existens omnium principiorum quæ intrans rei compositionem, sive sint principia speciei, sive principia individui; unde per eam Deus cognoscit non solum universalia, sed etiam singularia.

Ad secundum dicendum quod quamvis species intellectus divini secundum esse suum non habeat conditiones materiales, sicut species receptæ in imaginatione et sensu, tamen virtute se extendit ad immaterialia et materialia, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quod materia, licet recedat à Dei similitudine secundum suam potentialitatem, tamen in quantum vel sic esse habet, similitudinem quamdam retinet divini esse.

ARTICULUS XII. — *Utrum Deus possit cognoscere infinita.* — (3 p., quæst. 10, art. 3, et 1, dist. 39, quæst. 1, art. 3, et Ver. quæst. 2, art. 9, et art. 3, ad 4, et 1 cont., cap. 69 et 71, et opusc. 3, cap. 135.)

Ad duodecimum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non possit cognoscere infinita. Infinitum enim, secundum quod est infinitum, est ignotum; quia infinitum est *cujus quantitatem accipientibus semper est aliquid extra sumere*, ut dicitur in 3 Phys., text. 63. Augustinus etiam dicit, 12 de Civitate Dei, cap. 18, post med., quod *quidquid scientia comprehenditur, scientis comprehensione finitur*. Sed infinita non possunt finire. Ergo non possunt scientiâ Dei comprehendere.

2. Præterea, si dicitur quod ea quæ in se sunt infinita, scientiæ Dei finita sunt; contra: ratio infiniti est quod sit impertransibile, et finiti (1), quod sit pertransibile, ut dicitur in 3 Phys., text. 34. Sed infinitum non potest transiri nec à finito, nec ab infinito, ut probatur in 6 Phys., à text. 40 usque ad 66. Ergo infinitum non potest esse finitum finitò, neque etiam infinito; et ita infinita non sunt finita scientiæ Dei, quæ est infinita.

3. Præterea, scientia Dei est mensura scitorum. Sed contra rationem infiniti est quod sit mensuratum. Ergo infinita non possunt sciri à Deo.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 12 de Civit. Dei, cap. 18, à med.: *Quamvis infinitorum numerorum nullus sit numerus, non tamen est incomprehensibilis ei cuius scientiæ (2) non est numerus.*

Respondeo dicendum quod cum Deus sciat non solum ea quæ sunt actu, sed etiam ea quæ sunt in potentiâ, vel suâ, vel creaturæ, ut ostensum est art. 9 hujus quæst., hæc autem constet esse infinita, necesse est dicere quod Deus sciat infinita.

Et licet scientia visionis, quæ est tantum eorum quæ sunt, vel erunt, vel fuerunt, non sit infinitorum, ut quidam dicunt, cum non ponamus mundum ab æternò fuisse, nec generationem et motum in æternum mansura,

(1) In codd. Alcan. et Camer. deest: *Et finiti, quod sit pertransibile.*

(2) Al., *intelligentiæ.*

ut individua in infinitum multiplicentur; tamen, si diligentius considerentur, necesse est dicere quod Deus etiam scientiâ visionis sciat infinita. Quia Deus scit etiam cogitationes et affectiones cordium, quæ in infinitum multiplicabuntur, creaturis rationalibus permanentibus absque fine.

Hoc autem ideo est quia cognitio cujuslibet cognoscentis se extendit secundum modum formæ quæ est principium cognitionis. Species enim sensibilis, quæ est in sensu, est similitudo solum unius individui; unde per eam solum unum individuum cognosci potest. Species autem intelligibilis intellectus nostri est similitudo rei quantum ad naturam speciei, quæ est participabilis à particularibus infinitis; unde intellectus noster per speciem intelligibilem hominis cognoscit quodammodo homines etiam infinitos; sed tamen non in quantum distinguuntur ab invicem, sed secundum quod communicant in naturâ speciei; propter hoc quod species intelligibilis intellectus nostri non est similitudo hominum quantum ad principia individualia, sed solum quantum ad principia speciei. Essentia autem divină, per quam intellectus divinus intelligit, est similitudo sufficiens omnium quæ sunt, vel esse possunt, non solum quantum ad principia communia, sed etiam quantum ad principia propria uniuscujusque, ut ostensum est art. præc.; unde sequitur quod scientiâ Dei se extendat ad infinita etiam secundum quod sunt ab invicem distincta.

Ad primum ergo dicendum quod infiniti ratio congruit quantitati, secundum Philosophum, in 1 Physicorum, text. 15. De ratione autem quantitatis est ordo partium. Cognoscere ergo infinitum secundum modum infiniti, est cognoscere partem post partem; et sic nullo modo contingit cognosci infinitum, quia quantumcumque quantitas partium accipiat, semper remanet aliquid extra accipientem. Deus autem non sic cognoscit infinitum, vel infinita, quasi enumerando partem post partem, cum cognoscat omnia simul, non successivè, ut supra dictum est, art. 7 hujus quæst. Unde nihil prohibet ipsum cognoscere infinita.

Ad secundum dicendum quod transitio importat quamdam successionem in partibus; et inde est quod infinitum transiri non potest neque à finito, neque ab infinito; sed ad rationem comprehensionis sufficit adæquatio, quia id comprehendere dicitur, cuius nihil est extra comprehendentem. Unde non est contra rationem infiniti quod comprehendatur ab infinito; et sic quod in se est infinitum, potest dici finitum scientiæ Dei, tanquam comprehensum, non tamen tanquam pertransibile.

Ad tertium dicendum quod scientia Dei est mensura rerum non quantitativa, quæ quidem mensurâ carent infinita; sed quæ mensurat essentiam et veritatem rei. Unumquodque enim in tantum habet de veritate suæ naturæ, in quantum imitatur Dei scientiam, sicut artificiatum, in quantum concordat arti. Dato autem quod essent aliqua infinita actu secundum numerum, puta infiniti homines,

vel secundum quantitatem continuam, ut si esset aer infinitus, ut quidam antiqui dixerunt, tamen manifestum est quod haberent esse determinatum et finitum, quia esse eorum esset limitatum ad aliquas determinatas naturas. Unde mensurabilia essent secundum scientiam Dei.

ARTICULUS XIV. — *Utrum scientia Dei sit futurorum contingentium.* — (Infr., quæst. 86, art. 3 et 4, et 1, dist. 38, art. 5, et 1 contr. cap., 67, et Verit. quæst. 2, art. 12, et quodl. 12, quæst. 3.)

Ad decimum tertium sic proceditur. 1. Videtur quod scientia Dei non sit futurorum contingentium. A causa enim necessaria procedit effectus necessarius. Sed scientia Dei est causa scilicet, ut supra dictum est, art. 8 huj. quæst. Cum ergo ipsa sit necessaria, sequitur scientia ejus esse necessaria. Non ergo scientia Dei est contingentium.

2. Præterea, omnis conditionalis cujus antecedens est necessarium absolute, consequens est necessarium absolute; sic enim se habet antecedens ad consequens, sicut principia ad conclusionem. Ex principiis autem necessariis non sequitur conclusio nisi necessaria, ut in 1 Poster., text. 18, probatur. Sed hæc est quedam conditionalis vera: Si Deus scivit hoc contingens futurum esse, hoc erit; quia scientia Dei non est nisi verorum. Hujus autem conditionalis antecedens est necessarium absolute, tum quia est æternum, tum quia significatur ut præteritum. Ergo et consequens est necessarium absolute. Igitur quidquid scitur à Deo, est necessarium; et sic scientia Dei non est contingentium.

3. Præterea, omne scitum à Deo necesse est esse, quia etiam omne scitum à nobis necesse est esse; cum tamen scientia Dei certior sit quam scientia nostra. Sed nullum contingens futurum necesse est esse. Ergo nullum contingens futurum est scitum à Deo.

Sed contra est quod dicitur in psal. 32, 15: Qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum, scilicet hominum. Sed opera hominum sunt contingentia, utpote libero arbitrio subjecta. Ergo Deus scit futura contingentia.

Respondeo dicendum quod, cum supra ostensum sit, art. 9 hujus quæst., quod Deus sciat omnia non solum quæ actus sunt, sed etiam quæ sunt in potentia sua, vel creature, horum autem quædam sint contingentia nobis futura, sequitur quod Deus contingentia futura cognoscat.

Ad cujus evidentiam considerandum est quod contingens aliquod dupliciter potest considerari: uno modo in se ipso, secundum quod jam in actu est; et sic non consideratur ut futurum, sed ut præsens, neque ut ad utrumlibet contingens, sed ut determinatum ad unum; et propter hoc sic infallibiliter subdi potest certæ cognitioni, utpote sensui visus, sicut cum video Socratem sedere. Alio modo potest considerari contingens ut est in sua causa; et sic consideratur ut futurum, et ut contingens nondum determinatum ad unum, quia causa contingens se habet ad opposita, et sic

contingens non subditur per certitudinem alicui cognitioni. Unde quicumque cognoscit effectum contingentem in causa sua tantum, non habet de eo nisi conjecturalem cognitionem. Deus autem cognoscit omnia contingentia, non solum prout sunt in suis causis, sed etiam prout unumquodque eorum est actu in se ipso. Et licet contingentia stant in actu successivè, non tamen Deus successivè cognoscit contingentia, prout sunt in suo esse, sicut nos, sed simul; quia ejus cognitio mensuratur æternitate, sicut etiam suum esse; æternitas autem tota simul existens ambit totum tempus, ut supra dictum est, quæst. 10, art. 2 et 4. Unde omnia quæ sunt in tempore, sunt Deo ab æterno præsentia, non solum eâ ratione quâ habet rationes rerum apud se præsentis, ut quidam dicunt, sed quia ejus intuitus fertur ab æterno supra omnia, prout sunt in sua præsentia. Unde manifestum est quod contingentia infallibiliter à Deo cognoscuntur, in quantum subduntur divino conspectui secundum suam præsentialem, et tamen sunt futura contingentia, suis causis proximis (1) comperata.

Ad primum ergo dicendum quod licet causa suprema sit necessaria, tamen effectus potest esse contingens propter causam proximam contingentem; sicut germinatio plantæ est contingens propter causam proximam contingentem, licet motus solis, qui est causa prima, sit necessarius; et similiter scita à Deo sunt contingentia propter causas proximas, licet scientia Dei, quæ est causa prima, sit necessaria.

Ad secundum dicendum quod quidam dicunt quod hoc antecedens: Deus scivit hoc contingens futurum, non est necessarium, sed contingens; quia, licet sit præteritum, tamen importat respectum ad futurum. Sed hoc non tollit ei necessitatem, quia id quod habuit respectum ad futurum, necesse est habuisse, licet etiam futurum non sequatur quandoque. Alii verò dicunt hoc antecedens esse contingentem, quia est compositum ex necessario et contingenti, sicut istud dictum est contingens, Socratem esse hominem album. Sed hoc etiam nihil est; quia cum dicitur: Deus scivit esse futurum hoc contingens, contingens non ponitur ibi nisi ut materia verbi, et non sicut principalis pars propositionis. Unde contingentia ejus vel necessitas nihil refert ad hoc quod propositio sit necessaria vel contingens, vera vel falsa. Ita enim potest esse verum, me dixisse hominem esse asinum, sicut me dixisse, Socratem currere, vel Deum esse; et eadem ratio est de necessario et contingenti. Unde dicendum est quod antecedens est necessarium absolute. Nec tamen sequitur, ut quidam dicunt, quod consequens sit necessarium absolute, quia antecedens est causa remota consequentis, quod propter causam proximam contingens est. Sed hoc nihil est. Esset enim conditionalis falsa, cujus antecedens esset causa remota necessaria, et consequens effectus contingens; ut puta si

(1) Cod. Romanus, *immediatis*. In cod. Alcan. *deest* utrumque.

dicerem : Si sol movetur, herba germinabit. Et ideo aliter dicendum est quod quando in antecedente ponitur aliquid pertinens ad actum animæ, consequens est accipiendum non secundum quod in se est, sed secundum quod est in animâ. Aliud enim est esse rei in se ipsâ; et esse rei in animâ, ut puta si dicam : *Si anima intelligit aliquid, illud est immateriale*; intelligendum est quod illud est immateriale, secundum quod est in intellectu, non secundum quod est in se ipso. Et similiter si dicam : *Si Deus scivit aliquid, illud erit*; consequens intelligendum est prout subest divinæ scientiæ, scilicet prout est in suâ præsentialitate. Et sic necessarium est, sicut et antecedens. Quia *omne quod est, dum est, necesse est esse*, ut dicitur in 1 Perih., cap. 6, declinando ad fin.

Ad tertium dicendum quod ea quæ temporaliter in actum reducuntur, à nobis successivè cognoscuntur in tempore, sed à Deo in æternitate, quæ est supra tempus. Unde nobis, quia cognoscimus futura contingentia, in quantum talia sunt, certa esse non possunt, sed soli Deo, cujus intelligere est in æternitate supra tempus : sicut ille qui vadit per viam, non videt illos qui post eum veniunt; sed ille qui ab aliquâ altitudine totam viam intuetur, simul videt omnes transeuntes per viam. Et ideo illud quod scitur à nobis, oportet esse necessarium etiam secundum quod in se est, quia ea quæ in se sunt contingentia futura, à nobis sciri non possunt; sed ea quæ sunt scita à Deo, oportet esse necessaria secundum modum quo subsunt divinæ scientiæ, ut dictum est in corp. art., non autem absolutè, secundum quod in propriis causis considerantur. Unde et hæc propositio : *Omne scitum à Deo necessarium est esse*, consuevit distingui; quia potest esse de re, vel de dicto. Si intelligatur de re, est divisa et falsa; et est sensus : Omnis res quam Deus scit, est necessaria. Vel potest intelligi de dicto, et sic est composita et vera; et est sensus : Hoc dictum, scitum à Deo esse, est necessarium. Sed instant quidam dicentes quod ista distinctio habet locum in formis separabilibus à subjecto; ut si dicam : Album possibile est esse nigrum; quæ quidem de dicto est falsa, et de re est vera. Res enim quæ est alba, potest esse nigra; sed hoc dictum, album esse nigrum, nunquam potest esse verum. In formis autem inseparabilibus à subjecto non habet locum prædicta distinctio; ut si dicam : Corvum nigrum possibile est esse album, quia in utroque sensu est falsa. Esse autem scitum à Deo est inseparabile à re; quia quod est scitum à Deo, non potest esse non scitum. Hæc autem instantia locum haberet, si hoc quod dico scitum, importaret aliquam dispositionem subjecto inhærentem; sed cum importet actum scientis, ipsi rei scitæ, licet semper sciatur, potest aliquid attribui secundum se, quod non attribuitur ei in quantum stat sub actu sciendi; sicut esse materiale attribuitur lapidi secundum se, quod non attribuitur ei secundum quod est intelligibile.

ARTICULUS XIV. — *Utrum Deus cognoscat enuntiabilia.* — (Inf., quæst. 16, art. 5, ad 1, et dist. 38, art. 3, et dist. 41, art. 5, et 1 cont., cap. 58, ad 6, et cap. 59, et Ver. quæst. 2, art. 7.)

Ad decimum quantum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non cognoscat enuntiabilia. Cognoscere enim enuntiabilia convenit intellectui nostro, secundum quod componit et dividit. Sed in intellectu divino nulla est compositio. Ergo Deus non cognoscit enuntiabilia.

2. Præterea, omnis cognitio fit per aliquam similitudinem. Sed in Deo nulla est similitudo enuntiabilium, cum sit omnino simplex. Ergo Deus non cognoscit enuntiabilia.

Sed contra est quod dicitur in psal. 93, 11 : *Dominus scit cogitationes hominum.* Sed enuntiabilia continentur in cogitationibus hominum. Ergo Deus cognoscit enuntiabilia.

Respondeo dicendum quod cum formare enuntiabilia sit in potestate intellectus nostri, Deus autem sciat quidquid est in potentia suâ, vel creaturæ, ut supra dictum est, art. 9 hujus quæst., necesse est quod Deus sciat omnia enuntiabilia quæ formari possunt.

Sed sicut scit materialia immaterialiter, et composita simpliciter; ita scit enuntiabilia non per modum enuntiabilium, quod scilicet in intellectu ejus sit compositio vel divisio enuntiabilium; sed unumquodque cognoscit per simplicem intelligentiam, intelligendo essentiam uniuscujusque; sicut nos hoc ipso quod intelligimus quid est homo, intelligeremus omnia quæ de homine prædicari possunt. Quod quidem in intellectu nostro non contingit, qui de uno in aliud discurrit, propter hoc quod species intelligibilis sic representat unum, quod non representat aliud. Unde intelligendo quid est homo, non hoc ipso alia quæ ei insunt, intelligimus, sed divisim secundum quamdam successionem. Et propter hoc ea quæ seorsum et divisim intelligimus, oportet nos in unum redigere per modum compositionis, vel divisionis, enuntiationem formando. Sed species intellectus divini, scilicet ejus essentia, sufficit ad demonstrandum omnia. Unde intelligendo essentiam suam, cognoscit essentias omnium, et quæcumque eis accidere possunt.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa procederet, si Deus cognosceret enuntiabilia per modum enuntiabilium.

Ad secundum dicendum quod compositio enuntiabilis significat aliquod esse rei; et sic Deus per suum esse, quod est ejus essentia, est similitudo omnium eorum quæ per enuntiabilia significantur.

ARTICULUS XV. — *Utrum scientia Dei sit variabilis.* — (Inf., quæst. 19, art. 7, corp., et 1, dist. 37, art. 2, et art. 5, corp., et dist. 38, quæst. 1, art. 3, ad 5, et Ver. quæst. 2, art. 5.)

Ad decimum quintum sic proceditur. 1. Videtur quod scientia Dei sit variabilis. Scientia enim relativè dicitur ad scibile. Sed ea quæ important relationem ad creaturam, di-

cantur de Deo ex tempore, et variantur secundum variationem creaturarum, ut dominus, creator, et hujusmodi. Ergo scientia Dei est variabilis secundum variationem creaturarum.

2. Præterea, quidquid potest Deus facere, potest scire. Sed Deus potest plura facere quam faciat. Ergo potest plura scire quam sciat. Et sic scientia sua potest variari secundum augmentum et diminutionem.

3. Præterea, Deus scivit Christum nasciturum. Nunc autem nescit Christum nasciturum, quia Christus nasciturus non est. Ergo non quidquid Deus scivit, scit; et ita scientia Dei videtur esse variabilis.

Sed contra est quod dicitur Jacobi 1, 17, quod *apud Deum non est transmutatio, neque vicissitudinis obumbratio*.

Respondeo dicendum quod cum scientia Dei sit ejus substantia, ut ex dictis patet, art. 1 hujus quæstion., sicut substantia ejus est omnino immutabilis, ut supra ostensum est, quæst. 9, art. 1, ita oportet scientiam ejus omnino invariabilem esse.

Ad primum ergo dicendum quod dominus, et creator, et hujusmodi, important relationes ad creaturas, secundum quod in se ipsis sunt. Sed scientia Dei importat relationem ad creaturas, secundum quod sunt in Deo; quia secundum hoc est unumquodque intellectum in actu, secundum quod est in intelligente. Res autem creatæ sunt in Deo invariabiliter, in se ipsis autem variabiliter. Vel aliter dicendum est quod dominus, creator, et hujusmodi, important relationes quæ consequuntur actus qui intelliguntur terminari ad ipsas creaturas, secundum quod in se ipsis sunt; et ideo hujusmodi relationes variæ de Deo dicuntur secundum variationem creaturarum. Sed scientia, et amor, et hujusmodi, important relationes quæ consequuntur actus qui intelliguntur in Deo esse; et ideo invariabiliter prædicantur de Deo (1).

Ad secundum dicendum quod Deus scit etiam ea quæ potest facere, et non facit. Unde ex hoc quod potest plura facere quam facit, non sequitur quod possit plura scire quam sciat, nisi hoc referatur ad scientiam visionis, secundum quam dicitur scire ea quæ sunt in actu secundum aliquod tempus. Ex hoc tamen quod scit quod aliqua possunt esse, quæ non sunt, vel etiam non esse quæ

sunt, non sequitur quod scientia sua sit variabilis, sed quod cognoscat rerum variabilitatem. Si tamen aliquid esset quod prius Deus nescivisset, et postea sciret, esset ejus scientia variabilis. Sed hoc esse non potest, quia quidquid est, vel potest esse secundum aliquod tempus, Deus in æterno suo scit. Et ideo ex hoc quod ponitur aliquid esse secundum quodcumque tempus, oportet poni quod ab æterno sit scitum à Deo. Et ideo non debet concedi quod Deus possit plura scire quam sciat, quia hæc propositio implicat quod ante nesciverit, et postea sciat.

Ad tertium dicendum quod antiqui Nominales dixerunt idem esse enuntiabile, Christum nasci, et esse nasciturum, et esse natum; quia eadem res significatur per hæc tria, scilicet nativitas Christi; et secundum hoc sequitur quod Deus, quidquid scivit, sciat, quia modò scit Christum natum, quod significat idem ei quod est Christum esse nasciturum. Sed hæc opinio falsa est; tum quia diversitas partium orationis diversitatem enuntiabilium causat; tum etiam quia sequeretur quod propositio quæ semel est vera, esset semper vera; quod est contra Philosophum, in Prædicam., cap. 1 de Substantiâ, post med., qui dicit quod hæc oratio: Socrates sedet, vera est eo sedente; et eadem falsa est, eo surgente. Et ideo concedendum est quod hæc non est vera: Quidquid Deus scivit, scit, si ad enuntiabilia referatur. Sed ex hoc non sequitur quod scientia Dei sit variabilis. Sicut enim absque variatione divinæ scientiæ est quod sciat unam et eandem rem quandoque esse, et quandoque non esse; ita absque variatione divinæ scientiæ est quod scit aliquod enuntiabile quandoque esse verum, et quandoque falsum. Esset autem ex hoc scientia Dei variabilis, si enuntiabilia cognosceret per modum enuntiabilium, componendo et dividendo, sicut accidit in intellectu nostro. Unde cognitio nostra variatur vel secundum veritatem et falsitatem; puta, si mutata re eandem opinionem de re illâ retineamus; vel secundum diversas opiniones, ut si primò opinemur aliquem sedere, et postea opinemur eum non sedere, quorum neutrum potest esse in Deo.

ARTICULUS XVI. — *Utrum Deus de rebus habeat scientiam speculativam.* — (In quæst. 34, art. 3, corp., 1-2, qu. 3, art. 5, ad 1; et 1 Sent., in prol., et Verit. qu. 3, art. 3.)

Ad decimum sextum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus de rebus non habeat scientiam speculativam. Scientia enim Dei est causa rerum, ut supra ostensum est, art. 8 hujus quæst. Sed scientia speculativa non est causa rerum scitarum. Ergo scientia Dei non est speculativa.

2. Præterea, scientia speculativa est per abstractionem à rebus, quod divinæ scientiæ non competit. Ergo scientia Dei non est speculativa.

Sed contra, omne quod est nobilius, Deo est attribuendum. Sed scientia speculativa est nobilior quam practica, ut patet per Philosophum, in princ. Metaph., lib. 1, cap. 11.

(1) Ita omnes, quas vidimus, editiones. Mss. Alcan., Tarrac., secundam tantummodò exhibent solutionem, neque ab illis verbis circa medium: *Dicendum est quod dominus, etc., usque ad illa: Et ideo invariabiliter prædicantur de Deo.* Codex verò Camer. hoc modo omnia comprehendit: *Ad primum ergo dicendum quod dominus et creator, et hujusmodi, important relationes quæ consequuntur actus qui intelliguntur terminari ad ipsas creaturas, secundum quod in se ipsis sunt; et ideo hujusmodi relationes variæ de Deo dicuntur secundum varietatem creaturarum. Sed scientia, et amor, et hujusmodi, important relationes quæ sequuntur actus qui intelliguntur in Deo esse; et ideo invariabiliter prædicantur de Deo, secundum quod sunt in Deo; quia secundum hoc est unumquodque intellectum in actu, secundum quod est in intelligente. Res autem creatæ sunt invariabiliter in Deo, in se ipsis autem variabiliter.*

non procul à princ. Ergo Deus habet de rebus scientiam speculativam.

Respondeo dicendum quod aliqua scientia est speculativa tantum, aliqua practica tantum, aliqua verò secundum aliquid speculativa, et secundum aliquid practica.

Ad cuius evidentiam sciendum est quod aliqua scientia potest dici speculativa tripliciter: primò, ex parte rerum scitarum, quæ non sunt operabiles à sciente, sicut est scientia hominis de rebus naturalibus, vel divinis; secundò, quantum ad modum sciendi, ut puta, si ædificator consideret domum, definiendo et dividendo, et considerando universalalia prædicata ipsis; hoc siquidem est operabilia modo speculativo considerare, et non secundum quod operabilia sunt: operabile enim est aliquid per applicationem formæ ad materiam, non per resolutionem compositi in principia universalalia formalia; tertio, quantum ad finem: nam intellectus practicus differt fine à speculativo, sicut dicitur in 3 de Anima, text. 49. Intellectus enim practicus ordinatur ad finem operationis; finis autem intellectus speculativi est consideratio veritatis. Unde si quis ædificator consideret qualiter posset fieri aliqua domus, non ordinans ad finem operationis, sed ad cognoscendum tantum, erit quantum ad finem speculativa consideratio, tamen de re operabili. Scientia igitur quæ est speculativa ratione ipsius rei scitæ, est speculativa tantum. Quæ verò speculativa est, vel secundum modum, vel secundum finem, est secundum quid speculativa, et secundum quid practica. Cum verò ordinatur ad finem operationis, est simpliciter practica.

Secundum hoc ergo dicendum est quod Deus de se ipso habet scientiam speculativam tantum; ipse enim operabilis non est.

De omnibus verò aliis habet scientiam et speculativam et practicam. Speculativam quidem quantum ad modum; quidquid enim in rebus nos speculativè cognoscimus definiendo et dividendo, hoc solum Deus multò perfectius novit.

Sed de his quæ potest quidem facere, sed secundum nullum tempus facit, non habet practicam scientiam, secundum quod practica scientia dicitur à fine. Sic autem habet practicam scientiam de his quæ secundum aliquod tempus facit. Mala verò licet ab eo non sint operabilia, tamen sub cognitione practica ipsius cadunt, sicut et bona, in quantum permittit, vel impedit, vel ordinat ea; sicut et ægrotudines cadunt sub practica scientia medici, in quantum per artem suam curat eas.

Ad primum ergo dicendum quod scientia Dei est causa, non quidem sui ipsius, sed aliorum; quorundam quidem actu, scilicet eorum quæ secundum aliquod tempus fiunt; quorundam verò virtute, scilicet eorum quæ potest facere, et tamen nunquam fiunt.

Ad secundum ergo dicendum quod scientiam esse acceptam à rebus scitis, non per se convenit scientiæ speculativæ, sed per accidens, in quantum est humana.

Ad id verò quod in contrarium objicitur, dicendum quod de operabilibus perfecta scien-

tia non habetur, nisi sciatur in quantum operabilia sunt. Et ideo cum scientia Dei sit omnibus modis perfecta, oportet quod sciat ea quæ sunt à se operabilia, in quantum huiusmodi, et non solum secundum quod sunt speculabilia. Sed tamen non receditur à nobilitate speculativæ scientiæ, quia omnia alia à se videt in se ipso. Se ipsum autem speculativè cognoscit; et sic in speculativa sui ipsius scientia habet cognitionem et speculativam et practicam omnium aliorum.

QUESTIO XV.

DE IDEIS. — (In tres articulos divisa.)

Post considerationem de scientia Dei, restat considerare de ideis; et circa hoc quaeruntur tria: 1° an sint ideæ; 2° utrum sint plures, vel una tantum; 3° utrum sint omnium quæ cognoscuntur à Deo.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum ideæ sint.* — (Inf., quæst. 44, art. 3; et 1, dist. 26, quæst. 3, art. 2, et Ver. quæst. 3, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod ideæ non sint. Dicit enim Dionysius, cap. 7 de div. Nom., à med. lect. 3, quod Deus non cognoscit res secundum ideam. Sed ideæ non ponuntur ad aliud nisi ut per eas cognoscantur res. Ergo ideæ non sunt.

2. Præterea, Deus in se ipso cognoscit omnia, ut supra dictum est, quæst. 14, art. 5. Sed se ipsum non cognoscit per ideam. Ergo nec alia.

3. Præterea, idea ponitur ut principium cognoscendi et operandi. Sed essentia divina est sufficiens principium cognoscendi et operandi omnia. Non ergo necesse est ponere ideas.

Sed contra est quod dicit Augustinus in lib. 83 Quæst., quæst. 46, parum à princ.: *Tanta vis in ideis constituitur, ut nisi his intellectis sapiens esse nemo possit.*

Respondeo dicendum quod necesse est ponere in mente divinā ideas.

Ideæ enim Græcè, Latine forma dicitur. Unde per ideas intelliguntur formæ aliquarum rerum præter ipsas res existentes. Forma autem alicujus rei præter ipsam existens ad duo esse potest, vel ut sit exemplar ejus cujus dicitur forma, vel ut sit principium cognitionis ipsius, secundum quod formæ cognoscibilia dicuntur esse in cognoscente.

Et quantum ad utrumque est necesse ponere ideas, quod sic patet. In omnibus enim quæ non à casu generantur, necesse est formam esse finem generationis cujuscunque. Agens autem non ageret propter formam, nisi in quantum similitudo formæ est in ipso. Quod quidem contingit dupliciter: in quibusdam enim agentibus præexistit forma rei fiendæ secundum esse naturale, sicut in his quæ agunt per naturam; sicut homo generat hominem, et ignis ignem. In quibusdam verò secundum esse intelligibile, ut in his quæ agunt per intellectum; sicut similitudo domus præexistit in mente ædificatoris; et hæc potest dici idea domus, quia artifex intendit domum assimilare formæ quam mente concepit. Quia igitur mundus non est casu fa-

ctus, sed est factus à Deo per intellectum agente (1), ut infra patebit, quæst. 46, art. 6, necesse est quod in mente divinâ sit forma ad similitudinem cuius mundus est factus. Et in hoc consistit ratio ideæ.

Ad primum ergo dicendum quod Deus non intelligit res secundum ideam extra se existentem; et sic etiam Aristoteles, lib. 3 Metaph., à text. 10 usque ad fin. lib., improbat opinionem Platonis de ideis, secundum quod ponebat eas per se existentes, non in intellectu.

Ad secundum dicendum quod licet Deus per essentiam suam se et alia cognoscat, tamen essentia ejus est principium operativum aliorum, non autem sui ipsius; ideo habet rationem ideæ, secundum quod ad alia comparatur, non autem secundum quod comparatur ad ipsum Deum.

Ad tertium dicendum quod Deus secundum essentiam suam est similitudo omnium rerum. Unde idea in Deo nihil est aliud quam Dei essentia.

ARTICULUS II. — Utrum sint plures ideæ. —
(1, dist. 36, quæst. 2, art. 2, et 1 cont., cap. 54, et Ver. quæst. 3, art. 2, et opusc. 9, cap. 66.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod non sint plures ideæ. Idea enim in Deo est ejus essentia. Sed essentia Dei est una tantum. Ergo et idea est una.

2. Præterea, sicut idea est principium cognoscendi et operandi, ita ars et sapientia. Sed in Deo non sunt plures artes et sapientie. Ergo nec plures ideæ.

3. Si dicatur quod ideæ multiplicentur secundum respectus ad diversas creaturas; contra: pluralitas idearum est ab æterno. Si ergo ideæ sunt plures, creaturæ autem sunt temporales, ergo temporale erit causa æterni.

4. Præterea, respectus isti aut sunt secundum rem in creaturis tantum, aut etiam in Deo. Si in creaturis tantum, cum creaturæ non sint ab æterno, pluralitas idearum non erit ab æterno, si multiplicentur solum secundum hujusmodi respectus. Si autem realiter sunt in Deo, sequitur quod alia pluralitas realis sit in Deo quam pluralitas personarum; quod est contra Damascenum dicentem, lib. 1 de Fid. orthod., cap. 9, 10 et 11, quod in divinis omnia unum sunt præter ingenerationem, generationem et processionem. Sic igitur non sunt plures ideæ.

Sed contra est quod dicit Augustinus in lib. 83 Quæst., quæst. 46, à med.: *Ideæ sunt principales quedam forme, vel rationes rerum stabiles atque incommutabiles, quia ipsæ formate non sunt; ac per hoc æternæ, ac semper eodem modo se habentes, quæ divinæ intelligenti continentur. Sed cum ipsæ neque oriuntur, neque intereant, secundum eas tamen formari dicitur omne quod oriri et interire potest, et omne quod oritur et interit.*

Respondet dicendum quod necesse est ponere plures ideas. Ad cujus evidentiam considerandum est quod in quolibet effectu illud quod est ultimus finis, propriè est intentum

à principali agente sicut ordo exercitus à duce. Illud autem quod est optimum in rebus existens, est bonum ordinis universi, ut patet per Philosophum in 12 Metaph., text. 52. Ordo igitur universi est propriè à Deo intentus, et non per accidens proveniens secundum successionem agentium; prout quidam dixerunt quod Deus creavit primum creatum tantum, quod creatum creavit secundum creatum, et sic inde, quousque producta est tanta rerum multitudo; secundum quam opinionem Deus non haberet nisi ideam primi creati. Sed si ipse ordo universi est per se creatus ab eo, et intentus ab ipso, necesse est quod habeat ideam ordinis universi. Ratio autem alicujus totius haberi non potest, nisi habeantur propriæ rationes eorum ex quibus totum constituitur; sicut edificator speciem domus concipere non posset, nisi apud ipsum esset propria ratio cujuslibet partium ejus. Sic igitur oportet quod in mente divinâ sint propriæ rationes omnium rerum. Unde dicit Augustinus in lib. 83 Quæst., quæst. 46, post med., quod *singula propriis rationibus à Deo creata sunt.* Unde sequitur quod in mente divinâ sint plures ideæ.

Hoc autem quomodo divinæ simplicitati non repugnet, facile est videre, si quis consideret ideam operati esse in mente operantis sicut quod intelligitur, non autem sicut species quæ intelligitur, quæ est forma faciens intellectum in actu. Forma enim domus in mente edificatoris est aliquid ab eo intellectum, ad cujus similitudinem domum in materiâ format. Non est autem contra simplicitatem divini intellectus quod multa intelligat; sed contra simplicitatem ejus esset, si per plures species ejus intellectus formaretur.

Unde plures ideæ sunt in mente divinâ ut intellectæ ab ipsâ, quod hoc modo potest videri: ipse enim essentiam suam perfectè cognoscit; unde cognoscit eam secundum omnem modum quo cognoscibilis est. Potest autem cognosci non solum secundum quod in se est, sed secundum quod est participabilis secundum aliquem modum similitudinis à creaturis. Unaquæque autem creatura habet propriam speciem secundum quod aliquo modo participat divinæ essentiae similitudinem. Sic igitur in quantum Deus cognoscit suam essentiam ut sic imitabilem à tali creaturâ, cognoscit eam ut propriam rationem et ideam hujus creaturæ; et similiter de aliis. Et sic patet quod Deus intelligit plures rationes proprias plurium rerum, quæ sunt plures ideæ.

Ad primum ergo dicendum quod idea non nominat divinam essentiam, in quantum est essentia, sed in quantum est similitudo, vel ratio hujus vel illius rei. Unde secundum quod sunt plures rationes intellectæ ex unâ essentia, secundum hoc dicuntur plures ideæ.

Ad secundum dicendum quod sapientia et ars significantur ut quo Deus intelligit; sed idea, ut quod Deus intelligit. Deus autem uno intellectu intelligit multa, et non solum secundum quod in se ipsis sunt, sed etiam secundum quod intellecta sunt; quod est intelligere plures rationes rerum; sicut ar-

(1) Al., agentem.

lifex, dùm intelligit formam domûs in materiâ, dicitur intelligere domum; dùm autem intelligit formam domûs ut à se speculatam, ex eo quòd intelligit se intelligere eam, intelligit ideam, vel rationem domûs. Deus autem non solum intelligit multas res per essentiam suam, sed etiam intelligit se intelligere multa per essentiam suam. Sed hoc est intelligere plures rationes rerum, vel plures ideas esse in intellectu ejus ut intellectas.

Ad tertium dicendum quòd hujusmodi respectus, quibus multiplicantur ideæ, non causantur à rebus, sed ab intellectu divino comparante essentiam suam ad res.

Ad quartum dicendum quòd respectus multiplicantes ideas non sunt in rebus creatis, sed in Deo; non tamen sunt reales respectus, sicut illi quibus distinguuntur personæ, sed sunt respectus intellecti à Deo.

ARTICULUS III. — *Utrum omnium quæ cognoscit Deus, sint ideæ.* — (1, dist. 36, quæst. 2, art. 3; et 1, dist. 1, quæst. 1, art. 2, c., et Ver. quæst. 3, art. 4, 5, 6, 7 et 8.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd non omnium quæ cognoscit Deus, sint ideæ in ipso. Mali enim idea non est in Deo, quia sequeretur malum esse in Deo. Sed mala cognoscuntur à Deo. Ergo non omnium quæ cognoscuntur à Deo, sunt ideæ.

2. Præterea, Deus cognoscit ea quæ nec sunt, nec erunt, nec fuerunt, ut supra dictum est art. 9 præc. quæst. Sed horum non sunt ideæ; quia dicit Dionysius, cap. 5 de div. Nom., non multum remotè ante finem, quòd *exemplaria sunt divinæ voluntates determinativæ et effectivæ rerum.* Ergo non omnium quæ à Deo cognoscuntur, sunt ideæ in ipso.

3. Præterea, Deus cognoscit materiam primam, quæ non potest habere ideam, cum nullam habeat formam. Ergo idem quod prius.

4. Præterea, constat quòd Deus scit non solum species, sed etiam genera, et singularia, et accidentia. Sed horum non sunt ideæ secundum positionem Platonis, qui primus ideas introduxit, ut dicit Augustinus, lib. 83 Quæst., quæst. 46. Non ergo omnium cognitorum à Deo sunt ideæ in ipso.

Sed contra, ideæ sunt rationes in mente divinâ existentes, ut per Augustinum patet, in cit. quæst. 46, post med. Sed omnium quæ cognoscit Deus, habet proprias rationes. Ergo omnium quæ cognoscit, habet ideam.

Respondeo dicendum quòd cum ideæ à Platone ponerentur principia cognitionis rerum et generationis ipsarum, ad utrumque se habet idea, prout in mente divinâ ponitur. Et secundum quòd est principium factionis rerum, exemplar dici potest, et ad practicam cognitionem pertinet; secundum autem quòd principium cognoscitivum est, propriè dicitur ratio, et potest etiam ad scientiam speculativam pertinere. Secundum ergo quòd exemplar est, secundum hoc se habet ad omnia quæ à Deo fiunt secundum aliquod tempus; secundum verò quòd principium cognoscitivum est, se habet ad omnia quæ cognoscuntur à Deo, etiamsi nullo tempore fiant; et ad omnia quæ à Deo cognoscuntur secundum propriam rationem, et secundum quòd co-

gnoscuntur ab ipso per modum speculationis.

Ad primum ergo dicendum quòd malum cognoscitur à Deo non per propriam rationem, sed per rationem boni; et ideò malum non habet in Deo ideam, neque secundum quòd idea est exemplar, neque secundum quòd est ratio.

Ad secundum dicendum quòd eorum quæ neque sunt, neque erunt, neque fuerunt, Deus non habet practicam cognitionem, nisi virtute tantum. Unde respectu eorum non est idea in Deo secundum quòd idea significat exemplar, sed solum secundum quòd significat rationem.

Ad tertium dicendum quòd Plato, secundum quosdam, posuit materiam non creatam; et ideò non posuit ideam esse materiæ, sed materiæ concausam. Sed quia nos ponimus materiam creatam à Deo, non tamen sine formâ, habet quidem materia ideam in Deo, non tamen aliam ab ideâ compositi; nam materia secundum se neque esse habet, neque cognoscibilis est.

Ad quartum dicendum quòd genera non possunt habere ideam aliam ab ideâ speciei, secundum quòd idea significat exemplar; quia nunquam genus fit nisi in aliquâ specie. Similiter etiam est de accidentibus quæ inseparabiliter concomitantur subjectum, quia hæc simul fiunt cum subjecto; accidentia autem quæ superveniunt subjecto, specialem ideam habent. Artifex enim per formam domûs facit omnia accidentia quæ à principio concomitantur domum; sed ea quæ superveniunt domui jam factæ, ut picturæ, vel aliquid aliud, facit per aliquam aliam formam. Individua verò, secundum Platonem, non habebant aliam ideam quam ideam speciei; tum quia singularia individuuntur per materiam, quam ponebat esse increatam, ut quidam dicunt, et concausam ideæ; tum quia intentio naturæ consistit in speciebus, nec particularia producit, nisi ut in eis species salventur. Sed providentia divina non solum se extendit ad species, sed ad singularia, ut infra dicetur, quæst. 22, art. 3.

QUESTIO XVI.

DE VERITATE. — (In octo articulos divisa.)

Quoniam autem scientia verorum est post considerationem scientiæ Dei, de veritate inquirendum est; circa quam quærantur octo: 1° utrum veritas sit in re, vel tantum in intellectu; 2° utrum sit tantum in intellectu componente et dividente; 3° de comparisonem veri ad ens; 4° de comparisonem veri ad bonum; 5° utrum Deus sit veritas; 6° utrum omnia sint vera veritate unâ, vel pluribus; 7° de æternitate veritatis; 8° de incommutabilitate ipsius.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum veritas sit tantum in intellectu.* — (1, dist. 39, quæst. 5, art. 5, ad 7, et Ver. quæst. 1, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd veritas non sit tantum in intellectu, sed magis in rebus. Augustinus enim, lib. 2 Soliloq., cap. 5, reprobatur hanc notificationem veri: *Verum est id quod videtur*; quia secundum hoc lapides qui sunt in abditissimo terræ

sinu, non essent veri lapides, quia non videntur. Reprobat etiam, eod. lib., istam: *Verum est quod ita se habet ut videtur cognitori, si velit et possit cognoscere*; quia secundum hoc sequeretur quod nihil esset verum, si nullus posset cognoscere. Et definit sic verum: *Verum est id quod est*. Et sic videtur quod veritas sit in rebus, et non in intellectu.

2. Præterea, quidquid est verum, veritate verum est. Si igitur veritas est in intellectu solo, nihil erit verum, nisi secundum quod intelligitur; quod est error antiquorum philosophorum, ut patet 11 Metaph., text. 6, et 4, a text. 19 usque ad 25, qui dicebant omne quod videtur, esse verum; ad quod sequitur contradictoria simul esse vera, cum contradictoria simul à diversis vera esse videantur.

3. Præterea, propter quod unumquodque tale, et illud magis, ut patet 1 Posteriorum, text. 5. Sed ex eo quod res est, vel non est, est opinio vel oratio vera vel falsa, secundum Philosophum in Prædicamentis, cap. 1 de Substantiâ, non procul à fin. Ergo veritas magis est in rebus quam in intellectu.

Sed contra est quod Philosophus dicit 6 Metaphys., text. 8, quod *verum et falsum non sunt in rebus, sed in intellectu*.

Respondeo dicendum quod sicut bonum nominat id in quod tendit appetitus, ita verum nominat id in quod tendit intellectus. Hoc autem distat inter appetitum et intellectum, sive quamcumque cognitionem, quia cognitio est secundum quod cognitum est in cognoscente; appetitus autem est secundum quod appetens inclinatur in ipsam rem appetitam; et sic terminus appetitus, quod est bonum, est in re appetibili; sed terminus cognitionis, quod est verum, est in ipso intellectu. Sicut autem bonum est in re, in quantum habet ordinem ad appetitum, et propter hoc ratio bonitatis derivatur à re appetibili in appetitum, secundum quod appetitus dicitur bonus, prout est boni; ita, cum verum sit in intellectu, secundum quod conformatur rei intellectæ, necesse est quod ratio veri ab intellectu ad rem intellectam derivetur, ut res etiam intellecta vera dicatur, secundum quod habet aliquem ordinem ad intellectum.

Res autem intellecta ad intellectum aliquem potest habere ordinem vel per se, vel per accidens. Per se quidem habet ordinem ad intellectum, à quo dependet secundum suum esse; per accidens autem ad intellectum à quo cognoscibilis est; sicut si dicamus quod domus comparatur ad intellectum artificis per se, per accidens autem comparatur ad intellectum à quo non dependet. Iudicium autem de re non sumitur secundum id quod inest ei per accidens, sed secundum id quod inest ei per se. Unde unaquæque res dicitur vera absolute secundum ordinem ad intellectum à quo dependet. Et inde est quod res artificiales dicuntur veræ per ordinem ad intellectum nostrum; dicitur enim domus vera quæ assequitur similitudinem formæ quæ est in mente artificis, et dicitur oratio vera, in quantum est signum intellectus veri.

Et similiter res naturales dicuntur esse veræ secundum quod assequuntur similitudinem specierum quæ sunt in mente divinâ; dicitur enim verus lapis, qui assequitur propriam lapidis naturam secundum præconceptionem intellectus divini. Sic ergo veritas principaliter est in intellectu, secundario verò in rebus, secundum quod comparantur ad intellectum ut ad principium.

Et secundum hoc veritas diversimodè notificatur. Nam Augustinus, in lib. de verâ Relig., cap. 36, dicit quod *veritas est quod ostenditur id quod est*; et Hilarius dicit, lib. 5 de Trinit., ante med., quod *verum est declarativum aut manifestativum esse*; et hoc pertinet ad veritatem secundum quod est in intellectu. Ad veritatem autem rei secundum ordinem ad intellectum pertinet definitio Augustini in lib. de verâ Relig., cap. eod., à med., talis: *Veritas est summa similitudo principii, quæ sine ullâ dissimilitudine est*; et quædam definitio Anselmi, in dial. de Verit., cap. 12, talis: *Veritas est rectitudo solâ mente perceptibilis*; nam rectum est quod principio concordat; et quædam definitio Avicennæ, talis: *Veritas uniuscuiusque rei est proprietas sui esse quod stabilitum est ei*. Quod autem dicitur, quod veritas est adæquatio rei et intellectus, potest ad utrumque pertinere.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus loquitur de veritate rei, et excludit à ratione hujus veritatis comparisonem ad intellectum nostrum. Nam id quod est per accidens, ab unaquaque definitione excluditur.

Ad secundum dicendum quod antiqui philosophi species rerum naturalium non dicebant procedere ab aliquo intellectu, sed eas provenire à casu. Et quia considerabant quod verum importat comparisonem ad intellectum, cogebantur veritatem rerum constituere in ordine ad intellectum nostrum; ex quo inconvenientia sequebantur quæ Philosophus prosequitur in 4 Metaphysic., loco cit. in arg. Quæ quidem inconvenientia non accidunt, si ponamus veritatem rerum consistere in comparisonem ad intellectum divinum.

Ad tertium dicendum quod licet veritas intellectus nostri à re causetur, non tamen oportet quod in re per prius inveniatur ratio veritatis, sicut neque in medicinâ per prius invenitur ratio sanitatis quàm in animali; virtus enim medicinæ, non sanitas ejus, causat sanitatem, cum non sit agens univocum. Et similiter esse rei, non veritas ejus, causat veritatem intellectus. Unde Philosophus dicit, loco cit. in arg., quod opinio et oratio vera est ex eo quod res est, non ex eo quod res vera est.

ARTICULUS II. — *Utrum veritas sit tantum in intellectu componente et dividente.* — (1, dist. 19, quæst. 5, art. 1, ad 7, et Ver. quæst. 1, art. 3.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod veritas non sit solum in intellectu componente et dividente. Dicit enim Philosophus, in 3 de Animâ, text. 26, quod sicut sensus propriorum sensibilibus semper veri

sunt, ita et intellectus ejus quod quid est. Sed compositio et divisio non est neque in sensu, neque in intellectu cognoscente *quod quid est*. Ergo veritas non est solum in compositione et divisione intellectus.

2. Præterea, Isaac dicit, in lib. de Definitionibus, quod *veritas est ædæquatio rei et intellectus*. Sed sicut intellectus complexorum potest adæquari rebus, ita intellectus incomplexorum, et etiam sensus sentiens rem ut est. Ergo veritas non est solum in compositione et divisione intellectus.

Sed contra est quod dicit Philosophus, in 6 Metaph., text. 8, quod *circa simplicia, et quod quid est, non est veritas nec in intellectu, neque in rebus*.

Respondeo dicendum quod verum, sicut dictum est art. præc., secundum sui primam rationem est in intellectu. Cum autem omnes res sit vera secundum quod habet propriam formam naturæ suæ, necesse est quod intellectus, in quantum est cognoscens, sit verus, in quantum habet similitudinem rei cognitæ, quæ est forma ejus, in quantum est cognoscens; et propter hoc per conformitatem intellectus et rei veritas definitur; unde conformitatem istam cognoscere, est cognoscere veritatem. Hanc autem nullo modo sensus cognoscit. Licet enim visus habeat similitudinem visibilis, non tamen cognoscit comparationem quæ est inter rem visam et id quod ipse apprehendit de eâ. Intellectus autem conformitatem sui ad rem intelligibilem cognoscere potest; sed tamen non apprehendit eam, secundum quod cognoscit de aliquo *quod quid est*. Sed quando judicat rem ita se habere sicut est forma quam de re apprehendit, tunc primò cognoscit, et dicit verum; et hoc facit componendo, et dividendo. Nam in omni propositione, aliquam formam significationem per prædicatum, vel applicat alicui rei significationem per subjectum, vel removet ab eâ; et ideo benè invenitur quod sensus est verus de aliquâ re, vel intellectus cognoscendo *quod quid est*; sed non quod cognoscat, aut dicat verum. Et similiter est de vocibus incomplexis (1). Veritas igitur (2) potest esse in sensu, vel in intellectu cognoscente *quod quid est*, ut in quâdam re verâ, non autem ut cognitum in cognoscente; quod importat nomen veri. Perfectio enim intellectus est verum ut cognitum. Et ideo, propriè loquendo, veritas est in intellectu componente et dividente, non autem in sensu, neque in intellectu cognoscente *quod quid est*.

Et per hoc patet solutio ad objecta.

ARTICULUS III. — *Utrum verum et ens convertantur.* — (Ver. qu. 1, art. 2, ad 1; et 1, dist. 19, qu. 5, art. 1, ad 7.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod verum et ens non convertantur. Verum enim est propriè in intellectu, ut dictum est art. 1 hujus quæst.; ens autem propriè est in rebus. Ergo non convertuntur.

(1) Ita codd. Alcan. et Tarrac., quibus consonant editiones Patavinæ. Romana edit. aliæque, *de vocibus complexis aut incomplexis*.

(2) Rom. edit., *quidem igitur*.

2. Præterea, id quod se extendit ad ens et non ens, non convertitur cum ente. Sed verum se extendit ad ens et non ens; nam verum est, quod est, esse, et quod non est, non esse. Ergo verum et ens non convertuntur.

3. Præterea, quæ se habent secundum prius et posterius, non videntur converti. Sed verum videtur prius esse quàm ens; nam non intelligitur ens (1) nisi sub ratione veri. Ergo videtur quod non sint convertibilia.

Sed contra est quod dicit Philosophus 2 Metaph., text. 4, quod *eadem est dispositio rerum in esse et veritate*.

Respondeo dicendum quod sicut bonum habet rationem appetibilis, ita verum habet ordinem ad cognitionem. Unumquodque autem in quantum habet de esse, in tantum est cognoscibile. Et propter hoc dicitur in 3 de Anima, text. 37, quod *anima est quodammodo omnia secundum sensum et intellectum*. Et ideo sicut bonum convertitur cum ente, ita et verum. Sed tamen sicut bonum addit rationem appetibilis supra ens, ita et verum comparationem ad intellectum.

Ad primum ergo dicendum quod verum est in rebus et in intellectu, ut dictum est art. 1 hujus quæst. Verum autem quod est in rebus, convertitur cum ente secundum substantiam; sed verum quod est in intellectu convertitur cum ente, ut manifestativum cum manifestato. Hoc enim est de ratione veri, ut dictum est ibid. Quamvis posset dici quod etiam ens est in rebus et in intellectu, sicut et verum, licet verum principaliter sit in intellectu, ens verò principaliter in rebus. Et hoc accidit propter hoc quod verum et ens differunt ratione.

Ad secundum dicendum quod non ens non habet in se unde cognoscatur, sed cognoscitur in quantum intellectus facit illud cognoscibile; unde verum fundatur in ente (2) in quantum non ens est quoddam ens rationis, apprehensum scilicet à ratione.

Ad tertium dicendum quod cum dicitur quod ens non potest apprehendi sine ratione veri, hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo ita quod non apprehendatur ens, nisi ratio veri assequatur (3) apprehensionem entis; et sic locutio habet veritatem. Alio modo posset sic intelligi, quod ens non posset apprehendi, nisi apprehenderetur ratio veri; et hoc falsum est. Sed verum non potest apprehendi, nisi apprehendatur ratio entis, quia ens cadit in ratione veri. Et est simile, sicut si comparemus intelligibile ad ens; non enim potest intelligi ens, quin ens sit intelligibile; sed tamen potest intelligi ens ita quod non intelligatur ejus intelligibilitas. Et similiter ens intellectum est verum; non tamen intelligendo ens, intelligitur verum.

(1) Editiones Rom. 1570, Patavina 1698; aliæque omittunt *ens*; habent verò cod. Alcan. et edit. Patavina 1712.

(2) Ita edit. Rom. cum cod. Alcan. Duacenses verò, et Lovanienses theologi editionesque Patavinæ, ex Camer. et Rom. habent, *in non ente*.

(3) Al., *consequatur*.

ARTICULUS IV. — *Utrum bonum secundum rationem sit prius quam verum.* — (Verit. quæst. 21, art. 3.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quod bonum secundum rationem sit prius quam verum. Quod enim est universalis, secundum rationem prius est, ut patet ex 1° Physic., text. 3 et 4. Sed bonum est universalius quam verum; nam verum est quoddam bonum, scilicet intellectus. Ergo bonum prius est secundum rationem quam verum.

2. Præterea, bonum est in rebus; verum autem in compositione et divisione intellectus, ut dictum est art. 2 hujus quæst. Sed ea quæ sunt in re priora sunt his quæ sunt in intellectu. Ergo prius est secundum rationem bonum quam verum.

3. Præterea, veritas est quædam species virtutis, ut patet in 2° Ethic., cap. 7. Sed virtus continetur sub bono; est enim bona qualitas mentis, ut dicit Augustinus, lib. 6 cont. Julian., cap. 7, et lib. 2 de lib. Arb., cap. 18 et 19. Ergo bonum est prius quam verum.

Sed contra, quod est in pluribus, est prius secundum rationem. Sed verum est in quibusdam, in quibus non est bonum, scilicet in mathematicis. Ergo verum est prius quam bonum (1).

Respondeo dicendum quod licet bonum et verum supposito convertantur cum ente, tamen ratione differunt. Et secundum hoc, verum, absolute loquendo, prius est quam bonum (2), quod ex duobus apparet: primo quidem ex hoc quod verum propinquius se habet ad ens, quod est prius quam bonum. Nam verum respicit ipsum esse simpliciter, et immediate; ratio autem boni consequitur esse secundum quod est aliquo modo perfectum; sic enim appetibile est. Secundo apparet ex hoc quod cognitio naturaliter præcedit appetitum. Unde, cum verum respiciat cognitionem, bonum autem appetitum, prius erit verum quam bonum secundum rationem.

Ad primum ergo dicendum quod voluntas et intellectus mutuo se includunt; nam intellectus intelligit voluntatem, et voluntas vult intellectum intelligere. Sic ergo inter illa quæ ordinantur ad objectum voluntatis, continentur etiam ea quæ sunt intellectus, et è converso. Unde in ordine appetibilium bonum se habet ut universale, et verum ut particulare; in ordine autem intelligibilium est è converso. Ex hoc ergo quod verum est quoddam bonum, sequitur quod bonum sit prius in ordine appetibilium, non autem quod sit prius simpliciter.

Ad secundum dicendum quod secundum hoc est aliquid prius ratione quod prius cadit in intellectu. Intellectus autem per prius apprehendit ipsum ens, et secundario apprehendit se intelligere ens, et tertio apprehendit se appetere ens. Unde primo est ratio entis, secundo ratio veri, tertio ratio boni; licet bonum sit in rebus.

(1) Ita Codex Alcan. et edit. Rom. 1570, et Patav. 1698. Codex Camer., edit. Lovan. et Duac., et Pataviæ 1721: Prius secundum rationem quam bonum.

(2) Ar.: Prius est secundum rationem quam bonum.

Ad tertium dicendum quod veritas quæ dicitur veritas, non est veritas communis, sed quædam veritas secundum quam homo in dictis et factis ostendit se ut est. Veritas autem vite dicitur particulariter, secundum quod homo in vita sua implet illud ad quod ordinatur per intellectum divinum, sicut etiam dictum est, art. 1 hujus quæst., veritatem esse in cæteris rebus. Veritas autem iustitiæ est secundum quod homo servat id quod debet alteri secundum ordinem legum. Unde ex his particularibus veritatibus non est procedendum ad veritatem communem.

ARTICULUS V. — *Utrum Deus sit veritas.* —

(1-2, quæst. 3, art. 7, corp., et quæst. 39, art. 1, ad 3, et 2-2, quæst. 27, art. 4, c., et 1 cont., cap. 59, 60, 61 et 62, et lib. 3, cap. 51, et opusc. 2, cap. 103, et Joan. 14, lect. 2.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non sit veritas. Veritas enim consistit in compositione et divisione intellectus. Sed in Deo non est compositio et divisio. Ergo non est in Deo veritas.

2. Præterea, veritas secundum Augustinum, in lib. de vera Relig., cap. 36, est similitudo principii. Sed Dei non est similitudo ad principium. Ergo in Deo non est veritas.

3. Præterea, quidquid dicitur de Deo, dicitur de eo ut de prima causa omnium, sicut esse Dei est causa omnis esse, et bonitas ejus est causa omnis boni. Si ergo in Deo sit veritas, omne verum erit ab ipso. Sed aliquem præcare est verum. Ergo hoc erit à Deo; quod patet esse falsum.

Sed contra est quod dicitur Joan. 14, 6: Ego sum via, veritas, et vita.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est art. 1 hujus quæst., veritas invenitur in intellectu, secundum quod apprehendit rem ut est; et in re, secundum quod habet esse conformabile intellectui. Hoc autem maxime invenitur in Deo. Nam esse ejus non solum est conforme suo intellectui, sed etiam est ipsum suum intelligere; et suum intelligere est mensura et causa omnis alterius esse, et omnis alterius intellectus; et ipse est suum esse et intelligere. Unde sequitur quod non solum in ipso sit veritas, sed quod ipse sit ipsa summa et prima veritas.

Ad primum ergo dicendum quod licet in intellectu divino non sit compositio et divisio, tamen secundum suam simplicem intelligentiam judicat de omnibus, et cognoscit omnia complexa; et sic in intellectu ejus est veritas.

Ad secundum dicendum quod verum intellectus nostri est secundum quod conformatur suo principio, scilicet rebus à quibus cognitionem accipit; veritas etiam rerum est, secundum quod conformantur suo principio, scilicet intellectui divino. Sed hoc proprie loquendo non potest dici in veritate divina; nisi forte secundum quod veritas appropriatur Filio, qui habet principium. Sed si de veritate essentialiter dicta loquamur, non potest intelligi, nisi resolvatur affirmativa in negativam; sicut cum dicitur: Pater est &

se, quia non est ab alio. Et similiter dici potest similitudo principii veritas divina, in quantum ejus esse non est ejus intellectui dissimile.

Ad tertium dicendum quòd non ens et privationes non habent ex se ipsis veritatem, sed solum in apprehensione intellectus. Omnis autem apprehensio intellectus à Deo est. Unde quidquid est veritatis in hoc quod dico: Istum fornicari est verum, totum est à Deo; sed si arguatur: Ergo istum fornicari est à Deo, est fallacia accidentis.

ARTICULUS VI. — *Utrum sit una sola veritas, secundum quam omnia sunt vera.* — (1-2, qu. 95, art. 1; et 1, dist. 19, quæst. 5, art. 2, et Ver. qu. 1, art. 4 et 8, et psalm. 11.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd una sola sit veritas, secundum quam omnia sunt vera. Quia secundum Augustinum, lib. 14 de Trin., cap. 8, et lib. 15, cap. 1, circa fin., nihil est majus mente humanâ, nisi Deus. Sed veritas est major mente humanâ, alioquin mens judicaret de veritate; nunc autem omnia judicat secundum veritatem, et non secundum se ipsam. Ergo solus Deus est veritas; ergo non est alia veritas quàm Deus.

2. Præterea, Anselmus dicit, in lib. de Veritate, cap. 14, circa fin., quòd sicut tempus se habet ad temporalia, ita veritas ad res veras. Sed unum est tempus omnium temporalium. Ergo una est veritas, quâ omnia vera sunt.

Sed contra est quod in psalm. 11, 2, dicitur: *Diminutæ sunt veritates à filiis hominum.*

Respondeo dicendum quòd quodammodò una est veritas, quâ omnia sunt vera, et quodammodò non. Ad cujus evidentiam sciendum est quòd quando aliquid prædicatur univocè de multis, illud in quolibet eorum secundum propriam rationem invenitur, sicut animal in quolibet specie animalis. Sed quando aliquid dicitur analogicè de multis, illud invenitur secundum propriam rationem in uno eorum tantum, à quo alia denominantur; sicut sanum dicitur de animali, et urinâ, et medicinâ, non quòd sanitas sit nisi in animali tantum, sed à sanitate animalis denominatur medicina sana, in quantum est illius sanitatis effectiva, et urina, in quantum est illius sanitatis significativa. Et quamvis sanitas non sit in medicinâ, neque in urinâ, tamen in utroque est aliquid per quod illud quidem facit, istud autem significat sanitatem. Dictum est autem art. 1 hujus quæst. quòd veritas per prius est in intellectu, et per posterius in rebus, secundum quòd ordinantur ad intellectum divinum. Si ergo loquamur de veritate, prout existit in intellectu secundum propriam rationem, sic in multis intellectibus creatis sunt multæ veritates, et in uno et eodem intellectu secundum plura cognita. Unde dicit Glossa super illud ps. 11 (est autem Glossa Augustini in istum ps.): *Diminutæ sunt veritates à filiis hominum*, quòd « sicut ab una facie hominis resultant plures similitudines in speculo, sic ab una veritate divina resultant plures veritates. » Si verò loquamur de veritate secundum quòd est in rebus, sic omnes sunt veræ una primâ veri-

tate, cui unumquodque assimilatur secundum suam entitatem. Et sic licet plures sint essentia vel formæ rerum, tamen una est veritas divini intellectus, secundum quam omnes res dominantur veræ.

Ad primum ergo dicendum quòd anima non secundum quamcumque veritatem judicat de rebus omnibus, sed secundum veritatem primam, in quantum resultat in eâ sicut in speculo, secundum prima intelligibilia. Unde sequitur quòd veritas prima sit major animâ; et tamen etiam veritas creata, quæ est in intellectu nostro, est major animâ non simpliciter, sed secundum quid, in quantum est perfectio ejus, sicut etiam scientia posset dici major animâ. Sed verum est quòd nihil subsistens est majus mente rationali nisi Deus.

Ad secundum dicendum quòd dictum Anselmi veritatem habet, secundum quòd res dicuntur veræ per comparisonem ad intellectum divinum.

ARTICULUS VII. — *Utrum veritas creata sit æterna.* — (1, dist. 19, qu. 5, art. 3, et Ver. qu. 1, art. 5.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd veritas creata sit æterna. Dicit enim Augustinus in lib. 2 de lib. Arb., cap. 8, quòd nihil est magis æternum quàm ratio circuli, et duo et tria esse quinque. Sed horum veritas est veritas creata. Ergo veritas creata est æterna.

2. Præterea, omne quod est semper, est æternum. Sed universalialia sunt ubique et semper. Ergo sunt æterna; ergo et verum, quod est maximè universale.

3. Præterea, id quod est verum in præsentī, semper fuit verum esse futurum. Sed sicut veritas propositionis de præsentī est veritas creata, ita veritas propositionis de futuro. Ergo aliqua veritas creata est æterna.

4. Præterea, omne quod caret principio et fine, est æternum. Sed veritas enuntiabilium caret principio et fine; quia si veritas incipit, cum ante non esset, verum erat veritatem non esse, et utique aliqua veritate verum erat; et sic veritas erat antequàm inciperet. Et similiter si ponatur veritatem habere finem, sequitur quòd sit postquàm desierit; verum enim erit veritatem non esse. Ergo veritas est æterna.

Sed contra est quòd solus Deus est æternus, ut supra habitum est quæst. 10, art. 3.

Respondeo dicendum quòd veritas enuntiabilium non est aliud quàm veritas intellectus. Enuntiabile enim est in intellectu, et est in voce. Secundum autem quòd est in intellectu, habet per se veritatem; sed secundum quòd est in voce, dicitur verum enuntiabile; secundum quòd significat aliquam veritatem intellectus, non propter aliquam veritatem in enuntiabili existentem sicut in subjecto; sicut urina dicitur sana non à sanitate quæ in ipsâ sit, sed à sanitate animalis, quam significat. Similiter etiam supra dictum est, art. 1 hujus quæst., quòd res dominantur veræ à veritate intellectus. Unde si nullus intellectus esset æternus, nulla veritas esset æterna. Sed

quia solus intellectus divinus est æternus, in ipso solo veritas æternitatem habet. Nec propter hoc sequitur quod aliquid aliud sit æternum quàm Deus, quia veritas intellectus divini est ipse Deus, ut supra ostensum est, art. 5 hujus quæstionis.

Ad primum ergo dicendum quod ratio circuli, et duo et tria esse quinque, habent æternitatem in mente divinâ.

Ad secundum dicendum quod aliquid esse semper, et ubique, potest intelligi dupliciter. Uno modo quia habet in se unde se extendat ad omne tempus, et ad omnem locum, sicut Deo competit esse ubique, et semper. Alio modo quia non habet in se quod determinetur ad aliquem locum, vel tempus; sicut materia prima dicitur esse una, non quia habet unam formam, sicut homo est unus ab unitate unius formæ, sed per remotionem omnium formarum distinguendum. Et per hunc modum quodlibet universale dicitur esse ubique, et semper, in quantum universalia abstrahuntur ab hic et nunc. Sed ex hoc non sequitur ea esse æterna nisi in intellectu, si quis sit æternus.

Ad tertium dicendum quod illud quod nunc est, ex eo futurum fuit, antequàm esset, quia in causâ suâ erat ut fieret. Unde, sublâtâ causâ, non esset futurum illud fieri. Sola autem causa prima est æterna. Unde ex hoc non sequitur quod ea quæ sunt, semper fuerint verum ea esse futura, nisi quatenus in causâ sempiternâ fuit ut essent futura; quæ quidem causa solus Deus est.

Ad quartum dicendum quod quia intellectus noster non est æternus, nec veritas enuntiabilium quæ à nobis formantur, est æterna, sed quandoque incipit; et antequàm hujusmodi veritas esset, non erat verum dicere, veritatem talem esse, nisi ab intellectu divino, in quo solum veritas est æterna; sed nunc verum est dicere veritatem illam tunc non fuisse. Quod quidem non est verum, nisi veritate quæ nunc est in intellectu nostro, non autem per aliquam veritatem ex parte rei, quia ista est veritas de non ente. Non ens autem non habet ex se ut sit verum, sed solummodò ex intellectu apprehendente ipsum. Unde in tantum est verum dicere veritatem non fuisse, in quantum apprehendimus non esse ipsius ut præcedens esse ejus.

ARTICULUS VIII. — *Utrum veritas sit immutabilis.* — (1, dist. 19, quæst. 3, art. 3, et Ver. qu. 1, art. 6.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod veritas sit immutabilis. Dicit enim Augustinus, in lib. 2 de libero Arbitr., cap. 12, non procul à fine, et de verâ Religione, cap. 30, quod *veritas non est æqualis menti, quia esset mutabilis, sicut et mens.*

2. Præterea, id quod remanet post omnem mutationem, est immutabile; sicut prima materia est ingenua et incorruptibilis, quia remanet post omnem generationem et corruptionem. Sed veritas remanet post omnem mutationem, quia post omnem mutationem verum est dicere esse, vel non esse. Ergo veritas est immutabilis.

3. Præterea, si veritas enuntiationis mutatur, maximè mutatur ad mutationem rei

Sed sic non mutatur; *veritas* enim, secundum Anselmum, in dial. de Veritate, cap. 5, est *rectitudo quedam*, in quantum aliquid implet id quod est de ipso in mente divinâ. Hæc autem propositio: Socrates sedet, accipit à mente divinâ ut significet Socratem sedere; quod significat etiam, eo non sedente. Ergo veritas propositionis nullo modo mutatur.

4. Præterea, ubi est eadem causa, est idem effectus. Sed eadem res est causa veritatis harum trium propositionum: Socrates sedet, sedebat, et sedit. Ergo eadem est harum veritas. Sed oportet quod alterum horum sit verum. Ergo veritas harum propositionum immutabiliter manet, et eadem ratione veritas cujuslibet alterius propositionis.

Sed contra est quod dicitur in psal. 11, 2: *Diminutæ sunt veritates à filiis hominum.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, art. 1 hujus quæst., veritas propriè est in solo intellectu; res autem dicuntur veræ à veritate quæ est in aliquo intellectu. Unde mutabilitas veritatis consideranda est circa intellectum. Cujus quidem veritas in hoc consistit quod habeat conformitatem ad res intellectas. Quæ quidem conformitas variari potest dupliciter, sicut et quælibet alia similitudo ex mutatione alterius extremi. Unde uno modo variatur veritas ex parte intellectus ex eo quod de re eodem modo se habente aliquis aliam opinionem accipit. Alio modo, si, opinione eadem manente, res mutetur. Et utroque modo fit mutatio de vero in falsum. Si ergo sit aliquis intellectus in quo non possit esse alternatio opinionum, vel cujus acceptionem non potest subterfugere res aliqua, in eo est immutabilis veritas. Talis autem est intellectus divinus, ut ex superioribus patet, quæst. 12, art. 13. Unde veritas divini intellectus est immutabilis; veritas autem intellectus nostri mutabilis est: non quod ipsa sit subjectum mutationis, sed in quantum intellectus noster mutatur de veritate in falsitatem; sic enim formæ mutabiles dici possunt. Veritas autem intellectus divini est, secundum quam res naturales dicuntur veræ, quæ est omnino immutabilis.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus loquitur de veritate divinâ.

Ad secundum dicendum quod verum et ens sunt convertibilia. Unde sicut ens non generatur, neque corrumpitur per se, sed per accidens, in quantum hoc vel illud ens corrumpitur vel generatur, ut dicitur in Phys., text. 76, ita veritas mutatur, non quod nulla veritas remaneat, sed quia non remanet illa veritas quæ prius erat.

Ad tertium dicendum quod propositio non solum habet veritatem, sicut res aliæ veritatem habere dicuntur, in quantum implent id quod de eis est ordinatum ab intellectu divino; sed dicitur habere veritatem quodam speciali modo, in quantum significat veritatem intellectus; quæ quidem consistit in conformitate intellectus et rei; quâ quidem subtractâ mutatur veritas opinionis, et per consequens veritas propositionis. Sic igitur hæc propositio: Socrates sedet, eo sedente, vera

est et veritate rei, in quantum est quædam vox significativa, et veritate significationis, in quantum significat opinionem veram; Socrate verò surgente, remanet prima veritas, sed mutatur secunda.

Ad quantum dicendum quod sessio Socratis, quæ est causâ veritatis hujus propositionis: Socrates sedet, non eodem modo se habet, dum Socrates sedet, et postquam sederit, et antequam sederet. Unde et veritas ab hoc causata diversimodè se habet, et diversimodè significatur propositionibus de præsentis, præterito et futuro. Unde non sequitur quod, licet altera trium propositionum sit vera, eadem veritas invariabilis maneat.

QUÆSTIO XVII.

DE FALSITATE. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde quæritur de falsitate; et circa hoc quærantur quatuor: 1° utrum falsitas sit in rebus; 2° utrum sit in sensu; 3° utrum sit in intellectu; 4° de oppositione veri et falsi.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum falsitas sit in rebus.* — (Sup., quæst. 16, art. 1 et 2, et 1, dist. 19, qu. 5, art. 1, et 1 contr., cap. 60, et Ver. qu. 1, art. 10, et Perih. lib. 3.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod falsitas non sit in rebus. Dicit enim Augustinus in lib. 2 Soliloq., cap. 8, in fine: *Si verum est id, quod est, falsum non esse uspidem, concludetur, quovis repugnante.*

2. Præterea, falsum dicitur à fallendo. Sed res non fallunt, ut dicit Augustinus in lib. de verâ Relig., cap. 33, à med., quia non ostendunt aliud quam suam speciem. Ergo falsum in rebus non invenitur.

3. Præterea, verum dicitur in rebus per comparisonem ad intellectum divinum, ut supra dictum est, quæst. 16, art. 1, in quantum imitatur ipsum (1). Sed quælibet res, in quantum est, imitatur Deum. Ergo quælibet res vera est absque falsitate; et sic nulla res est falsa.

Sed contra est quod dicit Augustinus in lib. de verâ Relig., cap. 84, circ. princ., quod *omne corpus est verum corpus, et falsa unitas, quia imitatur unitatem, et non est unitas.* Sed quælibet res imitatur divinam unitatem, et ab eâ deficit. Ergo in omnibus rebus est falsitas.

Respondeo dicendum quod cum verum et falsum opponantur, opposita autem sint circa idem; necesse est ut ibi prius quæraturs falsitas ubi primò veritas invenitur, hoc est in intellectu. In rebus autem neque veritas neque falsitas est nisi per ordinem ad intellectum. Et quia unumquodque secundum id quod convenit ei per se, simpliciter nominatur, secundum autem id quod convenit ei per accidens, non nominatur nisi secundum quid; res quidem simpliciter falsa dici posset per comparisonem ad intellectum, à quo dependet, cui comparatur per se; in ordine autem ad alium intellectum cui comparatur per accidens, non posset dici falsa nisi secundum

quid. Dependens autem ab intellectu divino res naturales, sicut ab intellectu humano res artificiales. Dicuntur igitur res artificiales falsæ simpliciter et secundum se, in quantum deficient à formâ artis; unde dicitur aliquis artifex opus falsum facere, quando deficit ab operatione artis.

Sic autem in rebus dependentibus à Deo falsitas inveniri non potest per comparisonem ad intellectum divinum, cum quidquid in rebus accidit, ex ordinatione divini intellectus procedat; nisi fortè in voluntariis agentibus tantum, in quorum potestate est subducere se ab ordinatione divini intellectus, in quo malum culpæ consistit, secundum quod ipsa peccata falsitates, et mendacia dicuntur in Scripturis, secundum illud psal. 4, 3: *Ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium?* sicut per oppositum operatio virtuosa veritas vitæ nominatur, in quantum subditur ordini divini intellectus, sicut dicitur Joan. 8, 21: *Qui facit veritatem, venit ad lucem.*

Sed per ordinem ad intellectum nostrum, ad quem comparantur res naturales per accidens, possunt dici falsæ, non simpliciter, sed secundum quid; et hoc dupliciter: Uno modo secundum rationem significati, ut dicatur illud esse falsum in rebus quod significatur vel representatur oratione vel intellectu falso; secundum quem modum quælibet res potest dici esse falsa quantum ad id quod ei non inest, sicut si dicamus diametrum esse commensurabilem, ut dicit Philosophus in 5 Metaph., text. 34, et sicut dicit Augustinus in lib. 2 Soliloq., c. 10, quod *verus tragædus est falsus Hector*; sicut à contrario potest unumquodque dici verum secundum id quod competit ei. Alio modo per modum causæ, et sic dicitur res esse falsa, quæ nata est facere de se opinionem falsam. Et quia innatum est nobis per ea quæ exteriorius apparent, de rebus judicare, eo quod nostra cognitio à sensu ortum habet, qui primò et per se est exteriorum accidentium; ideo ea quæ in exterioribus accidentibus habent similitudinem aliarum rerum, dicuntur esse falsa secundum illas res; sicut fel est falsum mel; et stannum est falsum argentum. Et secundum hoc dicit Augustinus in lib. 2 Soliloq., cap. 6, in fine, quod *ea res falsas nominamus, quæ verisimilia apprehendimus.* Et Philosophus dicit in 5 Metaphys., text. 34, quod falsa dicuntur quæcumque apta nata sunt apparere aut qualia non sunt, aut quæ non sunt. Et per hunc modum etiam dicitur homo falsus, in quantum est amativus falsarum opinionum, vel locutionum; non autem ex hoc quod potest eas confingere; quia sic etiam sapientes et scientes falsi dicuntur, ut dicitur in 5 Met., loco proximè cit.

Ad primum ergo dicendum quod res comparata ad intellectum, secundum id quod est, dicitur vera; secundum id quod non est, dicitur falsa. Unde *verus tragædus est falsus Hector*, ut dicitur in 2 Solil., loco in corp. cit. Sicut igitur in his quæ sunt, invenitur quoddam non esse, ita in his quæ sunt, invenitur quoddam ratio falsitatis.

(1) Ita codd. Alcan., Colon. et Camer. Editiones quas vidimus omittunt in quantum imitatur ipsum. Forè, imitantur.

Ad secundum dicendum quod res per se non fallunt, sed per accidens. Dant enim occasionem falsitatis, eo quod similitudinem earum gerunt quorum non habent existentiam.

Ad tertium dicendum quod per comparationem ad intellectum divinum non dicuntur res falsæ, quod esset eas esse falsas simpliciter; sed per comparationem ad intellectum nostrum, quod est eas esse falsas secundum quid.

Ad quartum quod in oppositum obijcitur, dicendum quod similitudo vel representatio deficiens non inducit rationem falsitatis, nisi in quantum præstat occasionem falsæ opinionis. Unde non ubicumque est similitudo, dicitur res falsa; sed ubicumque est talis similitudo, quæ nata est facere opinionem falsam, non cuicumque, sed ut in pluribus.

ARTICULUS II.—*Utrum in sensu sit falsitas.*—
(*Ver. quæst. 1, art. 10, et Periherm. l. 3.*)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod in sensu non sit falsitas. Dicit enim Augustinus in lib. de verâ Relig., cap. 33, circa med.: *Si omnes corporis sensus ita nuntiant ut afficiuntur, quid ab his amplius exigere debeamus ignorare.* Et sic videtur quod ex sensibus non fallimur; et sic falsitas in sensu non est.

2. Præterea, Philosophus dicit in 6 Metaphys., text. 24, quod falsitas non est propria sensui, sed phantasie.

3. Præterea, in incomplexis non est verum, nec falsum, sed solum in complexis. Sed componere et dividere non pertinet ad sensum. Ergo in sensu non est falsitas.

Sed contra est quod dicit Augustinus in lib. 2 Soliloq., cap. 6, in fine: *Apparet nos in omnibus sensibus similitudine lenocinante falli.*

Respondeo dicendum quod falsitas non est querenda in sensu, nisi sicuti ibi est veritas. Veritas autem non sic est in sensu, ut sensus cognoscat veritatem, sed in quantum veram apprehensionem habet de sensibilibus, ut supra dictum est, quæst. 16, art. 2. Quod quidem contingit eo quod apprehendit res ut sunt. Unde contingit falsitatem esse in sensu ex hoc quod apprehendit vel iudicat res aliter quam sunt.

Sic autem se habet sensus ad cognoscendum res, in quantum similitudo rerum est in sensu. Similitudo autem alicujus rei est in sensu tripliciter. Uno modo, primò et per se; sicut in visu est similitudo colorum, et aliorum priorum sensibilibus. Alio modo per se, sed non primò, sicut in visu est similitudo figuræ, vel magnitudinis, et aliorum communium sensibilibus omnium (1). Tertio modo nec primò, nec per se, sed per accidens, sicut in visu est similitudo hominis, non in quantum est homo, sed in quantum huic colorato accidit esse hominem.

Et ideo circa propria sensibilia sensus non habet falsam cognitionem, nisi per accidens, et in paucioribus, ex eo scilicet quod propter indispositionem organi non convenienter

recepit formam sensibilem; sicut et alia passiva propter suam indispositionem deficienter recipiunt impressionem agentium; et inde est quod propter corruptionem lingue infirmis dulcia amara esse videntur. De sensibilibus verbò communibus et per accidens potest esse falsum iudicium etiam in sensu rectè disposito; quia sensus non directè refertur ad illa, sed per accidens, vel ex consequenti, in quantum refertur ad alia.

Ad primum ergo dicendum quod sensum affici est ipsum ejus sentire. Unde per hoc quod sensus ita nuntiant, sicut afficiuntur, sequitur quod non decipiamur in iudicio, quo iudicamus nos sentire aliquid; sed ex eo quod sensus aliter afficitur interdum quam res sit, sequitur quod nuntiet nobis aliquando rem aliter quam sit; et ex hoc fallimur per sensum circa rem, non circa ipsum sentire.

Ad secundum dicendum quod falsitas dicitur non esse propria sensui, quia non decipitur circa proprium objectum. Unde in alia translatione planius dicitur, quod *sensus proprii sensibilis falsus non est*. Phantasie autem attribuitur falsitas, quia representat similitudinem rei etiam absentis. Unde quando aliquis convertitur ad similitudinem rei tanquam ad rem ipsam, provenit ex tali apprehensione falsitas; unde etiam Philosophus in 5 Metaph., text. 34, dicit quod umbræ, et picturæ, et somnia dicuntur falsa, in quantum non subsunt res quarum habent similitudinem.

Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit, quod falsitas non sit in sensu sicut in agnoscente verum et falsum.

ARTICULUS III.—*Utrum falsitas sit in intellectu.*—
(*Ver. quæst. 1, art. 12, et 1, dist. 19, quæst. 3, art. 1, ad 7, et 3 cont., cap. 108, § 4.*)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod falsitas non sit in intellectu. Dicit enim Augustinus in lib. 83 QQ., qu. 82, in princ.: *Omnis qui fallitur, id in quo fallitur non intelligit.* Sed falsum dicitur esse in aliqua cognitione, secundum quod per eam fallimur. Ergo in intellectu non est falsitas.

2. Præterea, Philosophus dicit in 3 de Anima, text. 51, quod intellectus semper est rectus. Non ergo in intellectu est falsitas.

Sed contra est quod dicitur in 3 de Anima, text. 21 et 22, quod ubi compositio intellectuum est, ibi verum et falsum est. Sed compositio intellectuum est in intellectu. Ergo verum et falsum est in intellectu.

Respondeo dicendum quod sicut res habet esse per propriam formam, ita virtus cognoscitiva habet cognoscere per similitudinem rei cognitæ. Unde sicut res naturalis non deficit ab esse quod sibi competit secundum suam formam, potest autem deficere ab aliis quibus accidentalibus, vel consequentibus; sicut homo ab hoc quod est habere duos pedes, non autem ab hoc quod est esse hominem; ita virtus cognoscitiva non deficit in cognoscendo respectu illius rei cuius similitudine informatur, potest autem deficere circa aliquid consequens ad ipsam, vel accidens ei; sicut est dictum art. præc., quod vi-

(1) Ita plurimi editi.; in cod. Alcan. aliisque deest omnino.

sus non decipitur circa sensibile proprium, sed circa sensibilia communia, quæ consequenter se habent ad illud, et circa sensibilia per accidens. Sicut autem sensus informatur directè similitudine priorum sensibilibus, ita intellectus informatur similitudine quidditatis rei. Unde circa quod quid est intellectus non decipitur, sicut neque sensus circa sensibilia propria. In componendo verò vel dividendo potest decipi, dum attribuit rei, cujus quidditatem intelligit, aliquid quod eam non consequitur, vel quod ei opponitur. Sic enim se habet intellectus ad iudicandum de huiusmodi, sicut sensus ad iudicandum de sensibilibus communibus, vel per accidens.

Hæc tamen differentiâ servatâ, quæ supra circa veritatem dicta est, quæst. 16, art. 2, quod falsitas in intellectu esse potest, non solum quia cognitio intellectus falsa est, sed quia intellectus eam cognoscit, sicut et veritatem; in sensu autem falsitas non est ut cognita, ut dictum est art. præc.

Quia verò falsitas intellectus per se solum circa compositionem intellectus est, per accidens etiam in operatione intellectus, quæ cognoscit quod quid est, potest esse falsitas, in quantum ibi compositio intellectus admiscetur. Quod potest esse dupliciter. Uno modo secundum quod intellectus definitionem unius attribuit alteri, ut si definitionem circuli attribuat homini; unde definitio unius rei est falsa de alterâ. Alio modo secundum quod partes definitionis componit ad invicem, quæ simul sociari non possunt; sic enim definitio non est solum falsa respectu alicujus rei, sed est falsa in se; ut si formet talem definitionem: Animal rationale quadrupes, falsus est intellectus sic definiendo, propterea quod falsus est in formando hanc compositionem: Aliquod animal rationale est quadrupes. Et propter hoc in cognoscendo quidditates simplices non potest esse intellectus falsus, sed vel est verus, vel totaliter nihil intelligit.

Ad primum ergo dicendum quod quia quidditas rei est proprium objectum intellectus, propter hoc tunc propriè dicimur aliquid intelligere, quando reducentes illud in quod quid est, sic de eo iudicamus; sicut accidit in demonstrationibus, in quibus non est falsitas. Et hoc modo intelligitur verbum Augustini, loco cit. in 1 argum., quod *omnis qui fallitur, non intelligit id in quo fallitur*; non autem ita quod in nullâ operatione intellectus aliquis fallatur.

Ad secundum dicendum quod intellectus semper est rectus, secundum quod intellectus est principiorum, circa quæ non decipitur ex eadem causâ quâ non decipitur circa quod quid est. Nam principia per se nota sunt illa quæ statim intellectus terminis cognoscuntur ex eo quod prædicatum ponitur in definitione subjecti.

ARTICULUS IV. — *Utrum verum et falsum sint contraria.* — (1-2. q. 64, art. 3, ad 3, et 1, dist. 19, q. 5, art. 1, ad 8, et Ver. q. 1, art. 10, ad 5.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod verum et falsum non sint contraria. Verum

enim et falsum opponuntur, sicut quod est et quod non est; nam *verum est id quod est*, ut dicit Augustinus, lib. 2 Solil., cap. 5, in fine. Sed quod est, et quod non est, non opponuntur ut contraria. Ergo verum et falsum non sunt contraria.

2. Præterea, unum contrariorum non est in alio. Sed falsum est in vero; quia, sicut dicit Augustinus in lib. 2 Soliloq., cap. 10, *tragedus non esset falsus Hector, si non esset verus tragedus*. Ergo verum et falsum non sunt contraria.

3. Præterea, in Deo non est contrarietas aliqua. Nihil enim divinæ substantiæ est contrarium, ut dicit Augustinus 12 de Civit. Dei, cap. 2, circa finem. Sed Deo opponitur falsitas; nam idolum in Scripturâ mendacium nominatur, Jerem. 8, 5: *Apprehenderunt mendacium*; Glossa Hieronymi in hunc locum: «Id est, idola.» Ergo verum et falsum non sunt contraria.

Sed contra est quod dicit Philosophus in 2 Periher., cap. ult.; ponit enim falsam opinionem veræ contrariam.

Respondeo dicendum quod verum et falsum opponuntur ut contraria, et non sicut affirmatio et negatio, ut quidam dixerunt.

Ad cuius evidentiam, sciendum est quod negatio neque ponit aliquid, neque determinat sibi aliquid subjectum; et propter hoc potest dici tam de ente, quam de non ente; sicut non videns, et non sedens. Privatio autem non ponit aliquid, sed determinat sibi subjectum; est enim *negatio in subjecto*, ut dicitur 4 Metaphys., text. 41, et lib. 5, text. 27; cæcum enim non dicitur nisi de eo quod est natum videre. Contrarium verò et aliquid ponit, et subjectum determinat; nigrum enim est aliqua species coloris. Falsum autem aliquid ponit; est enim falsum, ut dicit Philosophus, 4 Metaphys., text. 27, ex eo quod dicitur, vel videtur aliquid esse quod non est, vel non esse quod est. Sicut enim verum ponit acceptionem adæquatam rei, ita falsum acceptionem rei non adæquatam. Unde manifestum est quod verum et falsum sunt contraria.

Ad primum ergo dicendum quod id quod est in rebus, est veritas rei; sed id quod est apprehensum, est verum intellectus, in quo primò est veritas. Unde et falsum est id quod non est, ut apprehensum. Apprehendere autem esse, et non esse, contrarietatem habet, sicut probat Philosophus in 2 Periher., cap. ult., quod huic opinioni: Bonum est bonum, contraria est: Bonum non est bonum.

Ad secundum dicendum quod falsum non fundatur in vero sibi contrario, sicut nec malum in bono sibi contrario, sed in eo quod sibi subicitur. Et hoc idèd in utroque accidit, quia verum et bonum contraria sunt falso et malo, et convertuntur cum ente. Unde sicut omnis privatio fundatur in subjecto, quod est ens; ita omne malum fundatur in aliquo bono, et omne falsum in aliquo vero.

Ad tertium dicendum quod quia contraria et opposita privativè nata sunt fieri circa idem, idèd Deo, prout in se consideratur, non est aliquid contrarium neque ratione suæ

bonitatis, neque ratione suæ veritatis, quia in intellectu ejus non potest esse falsitas aliqua; sed in apprehensione nostrâ habet aliquid contrarium, nam veræ opinioni de ipso contrariatur falsa opinio. Et sic idola mendacia dicuntur opposita veritati divinæ, in quantum falsa opinio de idolis contrariatur veræ opinioni de unitate Dei.

QUÆSTIO XVIII.

DE VITA DEL. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Quoniam autem intelligere viventium est, post considerationem de scientiâ, et intellectu divino, considerandum est de vitâ ipsius; et circa hoc quærentur quatuor: 1° quorum sit vivere; 2° quid sit vita; 3° utrûm vita Deo conveniat; 4° utrûm omnia in Deo sint vita.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrûm omnium naturalium rerum sit vivere.* — (1 cont., cap. 98.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod omnium rerum naturalium sit vivere. Dicit enim Philosophus in 8 Physicorum, text. 1, quod motus est ut vita quædam naturâ existentibus omnibus. Sed omnes res naturales participant motum. Ergo omnes res naturales participant vitam.

2. Præterea, plantæ dicuntur vivere, in quantum habent in se ipsis principium motûs augmenti et decrementi. Sed motus localis est perfectior et prior secundum naturam quam motus augmenti et decrementi, ut probatur in 8 Physicor., text. 56 et 57. Cum igitur omnia corpora naturalia habeant aliquod principium motûs localis, videtur quod omnia corpora naturalia vivant.

3. Præterea, inter corpora naturalia imperfectiora sunt elementa. Sed eis attribuitur vita; dicuntur enim aquæ vivæ. Ergo multò magis alia corpora naturalia vitam habent.

Sed contra est quod dicit Dionysius 6 cap. de divin. Nom., propè princ., quod *plantæ, secundum ultimam resonantiam vitæ, habent vivere*; ex quo potest accipi, quod ultimum gradum vitæ obtinent plantæ. Sed corpora inanimata sunt infra plantas. Ergo eorum non est vivere.

Respondeo dicendum quod ex his quæ manifestè vivunt, accipere possumus, quorum sit vivere, et quorum non sit vivere. Vivere autem manifestè animalibus convenit. Dicitur enim in libro de Vegetabilibus (Aristot. in lib. 1 de Plantis, cap. 1, in princ.), quod vita in animalibus manifesta est. Unde secundum illud oportet distinguere viventia à non viventibus, secundum quod animalia dicuntur vivere. Hoc autem est in quo primò manifestatur vita, et in quo ultimò remanet.

Primò autem dicimus animal vivere quando incipit ex se motum habere, et tamdiù judicatur animal vivere, quamdiù talis motus in eo apparet; quando verò jam ex se non habet aliquem motum, sed movetur tantum ab alio, tunc dicitur animal mortuum per defectum vitæ. Ex quo patet quod illa propriè sunt viventia quæ se ipsa secundum aliquam speciem motûs movent; sive accipiatur motus propriè, sicut motus dicitur actus imperfecti,

id est, existentis in potentiâ; sive motus accipiatur communiter, prout motus dicitur actus perfecti, prout intelligere, et sentire dicitur moveri, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 28, et lib. 1, text. 118, ut sic viventia dicantur quæcumque se agunt ad motum, vel operationem aliquam; ea verò in quorum naturâ non est ut se agant ad aliquem motum, vel operationem, viventia dici non possunt nisi per aliquam similitudinem.

Ad primum ergo dicendum quod verbum illud Philosophi potest intelligi vel de motu primo, scilicet corporum cælestium, vel de motu communiter; et utroque modo motus dicitur quasi vita corporum naturalium per similitudinem, et non per proprietatem. Nam motus cæli est in universo corporalium naturalium sicut motus cordis in animali, quo conservatur vita. Similiter etiam quicumque motus naturalis hoc modo se habet ad res naturales ut quædam similitudo vitalis operationis. Unde si totum universum corporale esset unum animal, ita quod iste motus esset à movente intrinseco, ut quidam posuerunt, sequeretur quod motus esset vita omnium naturalium corporum.

Ad secundum dicendum quod corporibus gravibus et levibus non competit moveri, nisi secundum quod sunt extra dispositionem suæ naturæ, utpote cum sunt extra locum proprium; cum enim sunt in loco proprio, et naturali, quiescunt. Sed plantæ et aliæ res viventes moventur motu vitali, secundum hoc quod sunt in suâ dispositione naturali, non autem in accedendo ad eam, vel in recedendo ab eâ; imò secundum quod recedunt à tali motu, recedunt à naturali dispositione. Et præterea corpora gravia et levia moventur à motore extrinseco, vel generante, qui dat formam, vel removens prohibens, ut dicitur in 8 Physicor., text. 12; et ita non movent se ipsa, sicut corpora viventia.

Ad tertium dicendum quod aquæ vivæ dicuntur quæ habent continuum fluxum. Aquæ enim stantes, quæ non continuantur ad principium continuè fluens, dicuntur mortuæ, ut aquæ cisternarum et lacunarum. Et hoc dicitur per similitudinem; in quantum enim videntur se movere, habent similitudinem vitæ; sed tamen non est in eis vera ratio vitæ, quia hunc motum non habent à se ipsis, sed à causâ generante eas, sicut accidit circa motum aliorum gravium et levium.

ARTICULUS II. — *Utrûm vita sit quædam operatio.* — (1-2, quæst. 3, art. 2, ad 3, et quæst. 56, art. 1, ad 2, et 2, dist. 19, art. 7, corp., et 1 Met., col. 5, in princ.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod vita sit quædam operatio. Nihil enim dividitur nisi per ea quæ sunt sui generis. Sed vivere dividitur per operationes quasdam, ut patet per Philosophum in 2 lib. de Animâ, text. 13, qui distinguit vivere per quatuor, scilicet: alimento uti, sentire, moveri secundum locum, et intelligere. Ergo vita est operatio quædam.

2. Præterea, vita activa dicitur alia esse à contemplativâ. Sed contemplativi ab activis

non diversificantur nisi secundum operationes quasdam. Ergo vita est quædam operatio.

3. Præterea, cognoscere Deum est operatio quædam. Hæc autem est vita, ut patet per illud Joan. 17, 3: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum. Ergo vita est operatio.*

Sed contra est quod dicit Philosophus in 2 de Animâ, text. 37: *Vivere viventibus est esse.*

Respondeo dicendum quod, sicut ex dictis patet, quod præced., art. 3, intellectus noster, qui propriè est cognoscitivus quidditatis rei ut proprii objecti, accipit à sensu, cujus propria objecta sunt accidentia exteriora; et inde est quod ex his quæ exterius apparent de re, devenimus ad cognoscendum essentiam rei. Et quia sic nominamus aliquid, sicut cognoscimus illud, ut ex supradictis patet, quæst. 13, art. 1, inde est quod plerumque à proprietatibus exterioribus imponuntur nomina ad significandas essentias rerum. Unde hujusmodi nomina quandoque accipiuntur propriè pro ipsis essentiis rerum, ad quas significandas principaliter sunt imposita; aliquando autem sumuntur pro proprietatibus, à quibus imponuntur; et hoc minùs propriè; sicut patet quod hoc nomen *corpus* impositum est ad significandum quoddam genus substantiarum ex eo quod in eis inveniuntur tres dimensiones; et ideo aliquando ponitur hoc nomen *corpus* ad significandas tres dimensiones, secundum quod *corpus* ponitur species quantitatibus.

Sic ergo dicendum est et de vitâ. Nam vitæ nomen sumitur ex quodam exterius apparenti circa rem, quod est movere se ipsum; non tamen est impositum hoc nomen ad hoc significandum, sed ad significandam substantiam cui convenit secundum suam naturam movere se ipsam, vel agere se quocumque modo ad operationem. Et secundum hoc vivere nihil aliud est quam esse in tali naturâ, et *vita* significat hoc ipsum, sed in abstracto; sicut hoc nomen *cursus* significat ipsum currere in abstracto. Unde vivum non est prædicatum accidentale, sed substantiale. Quandoque tamen *vita* sumitur minùs propriè pro operationibus vitæ, à quibus nomen vitæ assumitur, sicut dicit Philosophus 9 Ethicorum, cap. 9, quod vivere principaliter est sentire, vel intelligere.

Ad primum ergo dicendum quod Philosophus ibi accipit vivere pro operatione vitæ. Vel dicendum est melius, quod sentire et intelligere, et hujusmodi, quandoque sumuntur pro quibusdam operationibus, quandoque autem pro ipso esse sic operantium. Dicitur enim 9 Ethicorum, cap. cit., quod vivere est sentire, vel intelligere, id est habere naturam ad sentiendum vel intelligendum; et hoc modo distinguit Philosophus vivere per illa quatuor; nam in istis inferioribus quatuor sunt genera viventium; quorum quædam habent naturam solum ad utendum alimento, et ad consequentia, quæ sunt augmentum et generatio; quædam ulterius ad sentiendum, ut patet in animalibus immobilibus, sicut sunt ostræ; quædam verò cum his ulterius ad movendum se secundum locum, sicut anima-

lia perfecta, ut quadrupedia, et volatilia, et hujusmodi; quædam vero ulterius ad intelligenti-

ligendum, sicut homines. Ad secundum ergo dicendum quod opera vitæ dicuntur quorum principia sunt in operantibus, ut se ipsos inducant in tales operationes. Contingit autem aliquorum operum inesse hominibus non solum principia naturalia, ut sunt potentie naturales; sed etiam quædam super addita, ut sunt habitus inclinantes ad quædam operationum genera, quasi per modum naturæ, et facientes illas operationes esse delectabiles. Et ex hoc dicitur, quasi per quædam similitudinem, quod illa operatio, quæ est homini delectabilis, et ad quam inclinatur, et in qua conversatur (1), et ordinat vitam suam ad ipsam, dicitur vita hominis; unde quidam dicuntur agere vitam luxuriosam, quidam vitam honestam. Et per hunc modum vita contemplativa ab activâ distinguitur; et per hunc etiam modum cognoscere Deum dicitur vita æterna.

Unde patet solutio ad tertium.

ARTICULUS III. — *Utrum Deo conveniat vita.* — (1 *cont.*, c. 97, 98, 99, et lib. 4, cap. 13, *ps.*, et *Joan.* 14, lect. 2, cbl. 2, et 2 *Met.*, lect. 2, col. 5, fine.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Deo non conveniat vita. Vivere enim dicitur aliqua, secundum quod movent se ipsa; ut dictum est art. præc. Sed Deo non competit moveri. Ergo neque vivere.

2. Præterea, in omnibus quæ vivunt, est accipere aliquod vivendi principium; unde dicitur in 2 de Animâ, text. 31, quod *anima est viventis corporis causa, et principium*. Sed Deus non habet aliquod principium. Ergo sibi non competit vivere.

3. Præterea, principium vitæ in rebus viventibus, quæ apud hos sunt, est anima vegetabilis, quæ non est nisi in rebus corporalibus. Ergo rebus incorporealis non competit vivere.

Sed contra est quod dicitur in *psal.* 83, 9: *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum tuum.*

Respondeo dicendum quod vita maxime propriè in Deo est.

Ad ejus evidentiam, considerandum est quod cum vivere dicantur aliqua, secundum quod operantur ex se ipsis, et non quasi ab aliis rebus, quantum perfectius competit hoc alicui, tanto perfectius in eo invenitur vita. In viventibus autem et motis tria per ordinem inveniuntur. Nam primò finis movet agentem; agentis verò principale est quod per suam formam agit; et hoc interdum agit per aliquod instrumentum, quod non agit ex virtute suæ formæ, sed ex virtute principalis agentis; cui instrumento competit sola executio actionis. Inveniuntur igitur quædam quæ movent se ipsa (2), non habito respectu

(1) Ita edit. Rom. et Nicolai; at Patav. ambr. conservatur.

(2) Ita omnes edit.; at cod. Alean. sic: *Inveniuntur ergo quædam quæ movent se ipsa solum quantum ad erectionem motus, sed forma per quam agunt, etc.*, intermediis omissis.

ad formam vel finem quæ inest eis à naturâ, sed solum quantum ad executionem motûs; sed forma per quam agunt, et finis propter quem agunt, determinantur eis à naturâ: et huiusmodi sunt plantæ, quæ secundam formam inditam eis à naturâ movent se ipsas secundum augmentum et decrementum. Quædam verò ulterius movent se ipsa, non solum habito respectu ad executionem motûs, sed etiam quantum ad formam, quæ est principium motûs, quam per se acquirunt: et huiusmodi sunt animalia, quorum motûs principium est forma non à naturâ indita, sed per sensum accepta. Unde quanto perfectiorem sensum habent, tantò perfectius movent se ipsa. Nam ea quæ non habent nisi sensum tactûs, movent solum se ipsa motu (1) dilatationis et constrictionis, ut ostrea, parvum excedentia motum plantæ. Quæ verò habent virtutem sensitivam perfectam, non solum ad cognoscendum conjuncta et tangencia, sed etiam ad cognoscendum distantia, movent se ipsa in remotum motu processivo.

Sed quamvis huiusmodi animalia formam, quæ est principium motûs, per sensum accipiant, non tamen per se ipsa præstunt sibi finem suæ operationis, vel sui motûs; sed est eis inditus à naturâ; cuius instinctu ad aliquid agendum moventur per formam sensu apprehensam. Unde supra talia animalia sunt illa quæ movent seipsa, etiam habito respectu ad finem, quem sibi præstunt. Quod quidem non fit nisi per rationem et intellectum, cuius est cognoscere proportionem finis, et ejus quod est ad finem, et unum ordinare in alterum.

Unde perfectior modus vivendi est eorum quæ habent intellectum; hæc enim perfectius movent se ipsa; et huius est signum, quod in uno et eodem homine virtus intellectiva movet potentias sensitivas, et potentie sensitivæ per suum imperium movent organa, quæ exequantur motum. Sicut etiam in artibus videmus, quod ars ad quam pertinet usus navis, scilicet ars gubernatoria, præcipit ei quæ inducit formam navis, et hæc præcipit illi quæ habet executionem tantam in disponendo materiam. Sed quamvis intellectus noster ad aliqua se agat, tamen aliqua sunt ei præstituta à naturâ, sicut sunt prima principia, circa quæ non potest aliter se habere, et ultimus finis, quem non potest non velle. Unde, licet quantum ad aliquid moveat se, tamen oportet quod quantum ad aliqua ab alio moveatur.

Illud igitur cuius sua natura est ipsum ejus intelligere, et cui id quod naturaliter habet, non determinatur ab alio, hoc est quod obtinet summum gradum vitæ; tale autem est Deus: unde in Deo maxime est vita. Unde Philosophus in 12 Metaph., text. 51, ostenso quod Deus sit intelligens, concludit quod habeat vitam perfectissimam et sempiternam, quia intellectus ejus est perfectissimus et semper in actu.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut dicitur in 9 Metaph., text. 16, duplex est actio, una quæ transit in exteriorem materiam, ut calefacere et secare; alia quæ manet in agente, ut intelligere, sentire et velle; quarum hæc est differentia, quia prima actio non est perfectio agentis, quod movet, sed ipsius moti; secunda autem actio est perfectio agentis. Unde quia motus est actus mobilis, secunda actio, in quantum est actus operantis, dicitur motus ejus ex hac similitudine, quod sicut motus est actus mobilis, ita huiusmodi actio est actus agentis, licet motus sit actus imperfecti, scilicet existentis in potentia; huiusmodi autem actio sit actus perfecti, id est, existentis in actu, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 28. Hoc igitur modo quo intelligere est motus, id quod se intelligit, dicitur se movere; et per hunc modum etiam Plato posuit quod Deus movet se ipsum, non eo modo quo motus est actus imperfecti.

Ad secundum dicendum quod sicut Deus est ipsum suum esse, et suum intelligere, ita et suum vivere; et propter hoc sic vivit, quod non habet vivendi principium.

Ad tertium dicendum quod vita in istis inferioribus recipitur in naturâ corruptibili, quæ indiget et generatione ad conservationem speciei, et alimento ad conservationem individui; et propter hoc in istis inferioribus non invenitur vita sine animâ vegetabili; sed hoc non habet locum in rebus incorruptibilibus.

ARTICULUS IV. — *Utrum omnia sint vita in Deo.*
— (4 contr., c. 13, fine, et Ver. qu. 4, art. 8.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod non omnia sint vita in Deo. Dicitur enim Act. 17, 28: *In ipso vivimus, movemur et sumus.* Sed non omnia in Deo sunt motus. Ergo non omnia in ipso sunt vita.

2. Præterea, omnia sunt in Deo sicut in primo exemplari. Sed exemplata debent conformari exemplari; cum igitur non omnia vivant in se ipsis, videtur quod non omnia in Deo sint vita.

3. Præterea, sicut Augustinus dicit in lib. de verâ Religione, cap. 29, circa med., substantia vivens est melior quâlibet substantiâ non vivente. Si igitur ea quæ in se ipsis non vivunt, in Deo sunt vita, videtur quod verius sint res in Deo quàm in se ipsis; quod tamen videtur esse falsum, cum in se sint in actu, in Deo verò in potentia.

4. Præterea, sicut sciuntur à Deo bona, et ea quæ fiunt secundum aliquod tempus, ita mala, et ea quæ Deus potest facere, sed nunquam (1) fiunt. Si ergo omnia sunt vita in Deo, in quantum sunt scita ab ipso, videtur quod etiam (2) mala, et quæ nunquam fiunt, sint vita in Deo, in quantum sunt scita ab eo; quod videtur inconveniens.

Sed contra est quod dicitur Joan. 1, 4: *Quod factum est, in ipso vita erat.* Sed omnia præter Deum facta sunt. Ergo omnia in Deo sunt vita.

(1) Edit. Rom.: *Movetur solum infra se ipsa motu*, etc. Nostram lectionem habet edit. reliqui omnes, et MSS. Alcan.

(1) Al., *fiunt*.

(2) Ita Codd. Alcan. et Tarrac. cum plurimis edit. Al.: *Malu quæ nunquam fiunt*.

Respondeo dicendum quòd, sicut dictum est art. præc., vivere Dei est ejus intelligere, in Deo autem est idem intellectus, et quod intelligitur, et ipsum intelligere ejus. Unde quidquid est in Deo ut intellectum, est ipsa vivere, vel vita ejus. Unde cum omnia, quæ facta sunt à Deo, sint in ipso ut intellecta, sequitur quòd omnia in ipso sunt ipsa vita divina.

Ad primum ergo dicendum quòd creaturæ in Deo esse dicuntur dupliciter. Uno modo in quantum continentur et conservantur virtute divinâ; sicut dicimus ea esse in nobis quæ sunt in nostrâ potestate; et sic creaturæ dicuntur esse in Deo, etiam prout sunt in propriis naturis; et hoc modo intelligendum est verbum Apostoli dicentis: *In ipso vivimus, movemur, et sumus*; quia etiam nostrum vivere, et nostrum esse, et nostrum moveri causantur à Deo. Alio modo dicuntur res esse in Deo sicut in cognoscente; et sic sunt in Deo per proprias rationes, quæ non sunt aliud in Deo ab essentiâ divinâ. Unde res prout sic in Deo sunt, sunt essentia divina. Et quia essentia divina est vita, non autem motus, inde est quòd res hoc modo loquendi in Deo non sunt motus, sed vita.

Ad secundum dicendum quòd exemplata oportet conformari exemplari secundum rationem formæ, non autem secundum modum essendi. Nam alterius modi esse habet forma quandoque in exemplari, et in exemplato; sicut forma domus in mente artificis habet esse immateriale et intelligibile; in domo autem, quæ est extra animam, habet esse materiale et sensibile. Unde et rationes rerum quæ in se ipsis non vivunt, in mente divinâ sunt vita, quia in mente divinâ habent esse divinum.

Ad tertium dicendum quòd si de ratione rerum naturalium non esset materia, sed tantum forma, omnibus modis veriori modo essent res naturales in mente divinâ per suas ideas quàm in se ipsis; propter quod et Plato posuit quòd homo separatus erat verus homo, homo autem materialis est homo per participationem. Sed quia de ratione rerum naturalium est materia, dicendum quòd res naturales verius esse habent simpliciter in mente divinâ, quàm in se ipsis, quia in mente divinâ habent esse increatum, in se ipsis autem esse creatum; sed esse hoc, utpote homo, vel equus, verius habent in propriâ naturâ quàm in mente divinâ, quia ad veritatem hominis pertinet esse materiale, quod non habent (1) in mente divinâ; sicut domus nobilius esse habet in mente artificis quàm in materiâ; sed tamen verius dicitur domus quæ est in materiâ, quàm quæ est in mente, quia illa (2) est domus in actu, hæc autem domus in potentiâ.

Ad quartum dicendum quòd, licet mala sint in Dei scientiâ, in quantum sub Dei scientiâ comprehenduntur, non tamen sunt in Deo sicut creata à Deo, vel conservata ab ipso, neque sicut habentia rationem in Deo. Cogno-

scuntur enim à Deo per rationes bonorum. Unde non potest dici, quòd mala sint vita in Deo. Ea verò quæ secundum nullum tempus sunt, possunt dici esse vita in Deo, secundum quòd vivere nominat intelligere tantum in quantum intelliguntur à Deo; non autem secundum quòd vivere importat principium operationis.

QUÆSTIO XIX.

DE VOLUNTATE DEI. — (*In duodecim articulos divisa.*)

Post considerationem eorum quæ ad divinam scientiam pertinent, considerandum est de his quæ pertinent ad voluntatem divinam; ut sit prima consideratio de ipsâ Dei voluntate; secunda de his quæ ad voluntatem absolute pertinent; tertia de his quæ ad intellectum in ordine ad voluntatem pertinent.

Circa ipsam autem voluntatem quærentur duodecim: 1° utrum in Deo sit voluntas; 2° utrum Deus velit alia à se; 3° utrum quidquid Deus vult, ex necessitate velit; 4° utrum voluntas Dei sit causa rerum; 5° utrum voluntatis divinæ sit assignare aliquam causam; 6° utrum voluntas divina semper impleatur; 7° utrum voluntas Dei sit mutabilis; 8° utrum voluntas Dei necessitatem rebus volitis imponat; 9° utrum in Deo sit voluntas malorum; 10° utrum Deus habeat liberum arbitrium; 11° utrum sit distinguenda in Deo voluntas signi; 12° utrum convenienter circa divinam voluntatem ponantur quinque signa.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum in Deo sit voluntas.* — (3 p., quæst. 18, art. 1, corp., et 1, dist. 45, art. 1, et 1 cont., cap. 72 et 73, ad 2, et lib. 4, cap. 19, et Ver. quæst. 23, art. 1, et opusc. 2, cap. 32 et 34.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd in Deo non sit voluntas. Objectum enim voluntatis est finis, et bonum. Sed Dei non est assignare aliquem finem. Ergo voluntas non est in Deo.

2. Præterea, voluntas est appetitus quidam. Appetitus autem, cum sit rei non habitæ, imperfectionem designat, quæ Deo non competit. Ergo voluntas non est in Deo.

3. Præterea, secundum Philosophum, in 3 de Animâ, text. 54, voluntas est movens motum. Sed Deus est primum movens immobile, ut probatur 8 Physic., text. 49. Ergo in Deo non est voluntas.

Sed contra est quod dicit Apostolus, Rom. 12, 2: *Ut probetis quæ sit voluntas Dei.*

Respondeo dicendum in Deo voluntatem esse, sicut et in eo est intellectus; voluntas enim intellectum consequitur.

Sicut enim res naturalis habet esse in actu per suam formam, ita intellectus est (1) intelligens actu per suam formam intelligibilem. Quælibet autem res ad suam formam naturalem hanc habet habitudinem, ut quando non habet ipsam, tendat in eam, et quando habet ipsam, quiescat in eâ; et idem est de quâlibet perfectione naturali, quod est bonum naturæ. Et hæc habitudo ad bonum in rebus carentibus cognitione vocatur appetitus na-

(1) Al., habet.

(2) Al., hæc, et infra, illa.

(1) Ita Nicolaius. Al. omittitur est.

turalis. Unde et natura intellectualis ad bonum apprehensum per formam intelligibilem, similem habitudinem habet; ut scilicet cum habet ipsum, quiescat in illo; cum verò non habet, quærat ipsum; et utrumque pertinet ad voluntatem. Unde in quolibet habente intellectum est voluntas, sicut in quolibet habente sensum est appetitus animalis.

Et sic oportet in Deo esse voluntatem, cum sit in eo intellectus; et sicut suum intelligere est suum esse, ita suum esse est suum velle.

Ad primum ergo dicendum quòd, licet nihil aliud à Deo sit finis Dei, tamen ipsemet est finis respectu omnium quæ ab eo fiunt, et hoc per suam essentiam, cum per suam essentiam sit bonus, ut supra ostensum est (quæst. 16, art. 3). Finis enim habet rationem boni.

Ad secundum dicendum quòd voluntas in nobis pertinet ad appetitivam partem; quæ, licet ab appetendo nominetur, non tamen hunc solum habet actum, ut appetat quæ non habet; sed etiam ut amet quod habet, et delectetur in illo; et quantum ad hoc voluntas in Deo ponitur, quæ semper habet bonum quod est ejus objectum, cum sit indifferens ab eo secundum essentiam, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd voluntas, cujus objectum principale est bonum, quod est extra volentem (1), oportet quòd sit mota ab alio; sed objectum divinæ voluntatis est bonitas sua, quæ est ejus essentia; unde cum voluntas Dei sit ejus essentia, non movetur ab alio à se, sed à se tantum, eo modo loquendi quo intelligere et velle dicitur motus. Et secundum hoc Plato dixit quòd primum movens movet se ipsum, ut jam supra.

ARTICULUS II. — *Utrum Deus velit alia à se.* — (1, dist. 43, art. 2, et 1 cont., cap. 74, 75 et 84, et Ver. quæst. 23, art. 4.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non velit alia à se. Velle enim divinum est ejus esse. Sed Deus non est aliud à se. Ergo non vult aliud à se.

2. Præterea, volitum movet volentem, sicut appetibile appetitum, ut dicitur in 3 de Anima, text. 54. Si igitur Deus velit aliquid aliud à se, movebitur ejus voluntas ab aliquo alio; quod est impossibile.

3. Præterea, cuicumque volenti sufficit aliquod volitum, nihil quærit extra illud. Sed Deo sufficit sua bonitas, et voluntas ejus ex eâ satiatur. Ergo Deus non vult aliquid aliud à se.

4. Præterea, actus voluntatis multiplicatur secundum volita. Si igitur Deus velit se et alia à se, sequitur quòd actus voluntatis ejus sit multiplex, et per consequens ejus esse, quod est ejus velle. Hoc autem est impossibile. Non ergo vult alia à se.

Sed contra est quod Apostolus dicit 1 Thess. 4, 3: *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra.*

Respondeo dicendum quòd Deus non solum se vult, sed etiam alia à se; quod apparet à simili prius introducto. Res enim naturalis non solum habet naturalem inclinationem

respectu proprii boni, ut acquirat ipsum, cum non habet, vel ut quiescat in illo, cum habet; sed etiam ut proprium bonum in alia diffundat secundum quòd possibile est. Unde videmus quòd omne agens, in quantum est actu et perfectum, facit sibi simile. Unde et hoc pertinet ad rationem voluntatis (1) ut bonum quod quis habet, aliis communicet, secundum quòd possibile est. Et hoc præcipue pertinet ad voluntatem (2) divinam, à quâ per quamdam similitudinem derivatur omnis perfectio. Unde si res naturales, in quantum perfectæ sunt, suum bonum aliis communicant, multò magis pertinet ad voluntatem divinam ut bonum suum aliis per similitudinem communicet, secundum quòd possibile est. Sic igitur vult et se et alia, sed se ut finem, alia verò ut ad finem, in quantum concedet divinam bonitatem, etiam alia ipsam participare.

Ad primum ergo dicendum quòd, licet divinum velle sit ejus esse secundum rem, tamen differt ratione secundum diversum modum intelligendi et significandi, ut ex superioribus patet, quæst. 13, art. 4. In hoc enim quod dico, Deum esse, non importatur habitudo ad aliquid, sicut in hoc quod dico, Deum velle. Et ideò, licet non sit aliquid aliud à se, vult tamen aliquid aliud à se.

Ad secundum dicendum quòd in his quæ volumus propter finem, tota ratio volendi (3) est finis; et hoc est quod movet voluntatem. Et hoc maxime apparet in his quæ volumus tantum propter finem. Qui enim vult sumere potionem amaram, nihil in eâ vult nisi sanitatem; et hoc solum est quod movet ejus voluntatem. Secus autem est in eo qui sumit potionem dulcem, quam non solum propter sanitatem, sed etiam propter se aliquis velle potest. Unde, cum Deus alia à se non velit nisi propter finem, qui est sua bonitas, ut dictum est art. præc., non sequitur quòd aliquid aliud moveat voluntatem ejus nisi bonitas sua; et sic, sicut alia à se intelligit intelligendo essentiam suam, ita alia à se vult volendo bonitatem suam.

Ad tertium dicendum quòd ex hoc quòd voluntati divinæ sufficit sua bonitas, non sequitur quòd nihil aliud velit, sed quòd nihil aliud vult nisi ratione suæ bonitatis. Sicut etiam intellectus divinus, licet sit perfectus ex hoc ipso quòd essentiam divinam cognoscit, tamen in eâ cognoscit alia.

Ad quartum dicendum quòd sicut intelligere divinum est unum, quia multa non videt nisi in uno; ita velle divinum est unum et simplex, quia multa non vult nisi per unum, quod est bonitas sua.

ARTICULUS III. — *Utrum quidquid Deus vult, ex necessitate velit.* — (1, dist. 43, quæst. 2, per tot., et dist. 47, art. 1, et 1 cont. cap. 80, 81, 82, 83 et 89, fin., et lib. 2, cap. 25 et 27, fin., et lib. 3, cap. 97, et Verit. quæst. 23, art. 4, et Pot. quæst. 3, art. 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd

(1) Al., bonitatis.

(2) Al., ad bonitatem.

(3) Al., movendi.

(1) Ita cod. Alcan. editi omnes quos vidimus, *extra voluntatem.*

quidquid Deus vult, ex necessitate vult. Omne enim æternum est necessarium. Sed quidquid Deus vult, ab æterno vult; aliàs voluntas ejus esset mutabilis. Ergo quidquid vult, ex necessitate vult.

2. Præterea, Deus vult alia à se, in quantum vult bonitatem suam. Sed Deus bonitatem suam ex necessitate vult. Ergo alia à se ex necessitate vult.

3. Præterea, quidquid est Deo naturale, est necessarium; quia Deus est per se necesse esse, et principium omnis necessitatis, ut supra ostensum est, quæst. 2, art. 3, in corp. Sed naturale est ei velle quidquid vult; quia in Deo nihil potest esse præter naturam, ut dicitur in 5 Metaph., text. 6. Ergo quidquid vult, ex necessitate vult.

4. Præterea, non necesse esse, et possibile non esse æquipollent. Si igitur non necesse est Deum velle aliquid eorum quæ vult, possibile est etiam eum non velle illud, et possibile est eum velle illud quod non vult. Ergo voluntas divina est contingens ad utrumlibet, et sic imperfecta; quia omne contingens est imperfectum et mutabile.

5. Præterea, ab eo quod est ad utrumlibet, non sequitur aliqua actio, nisi ab aliquo alio inclinetur ad unum, ut dicit commentator in 2 Physic. text. 48. Si ergo voluntas Dei in aliquibus se habet ad utrumlibet, sequitur quod ab aliquo alio determinetur ad effectum, et sic habet aliquam causam priorem.

6. Præterea, quidquid Deus scit, ex necessitate scit. Sed sicut scientia divina est ejus essentia, ita voluntas divina. Ergo quidquid Deus vult, ex necessitate vult.

Sed contra est quod dicit Apostolus, Eph. 1, 11: *Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.* Quod autem operatur ex consilio voluntatis, non ex necessitate volumus. Non ergo quidquid Deus vult, ex necessitate vult.

Respondeo dicendum quod necessarium dicitur aliquid dupliciter, scilicet absolute, et ex suppositione. Necessarium absolute judicatur aliquid ex habitudine terminorum, utpote quia prædicatum est in definitione subjecti, sicut necessarium est hominem esse animal, vel quia subjectum est de ratione prædicati, sicut est necessarium numerum esse parem, vel imparem. Sic autem non est necessarium Socratem sedere. Unde non est necessarium absolute, sed potest dici necessarium ex suppositione; supposito enim quod sedeat, necesse est eum sedere, dum sedet.

Circa divina igitur volita hoc considerandum est, quod aliquid Deum velle est necessarium absolute; non tamen hoc est verum de omnibus quæ vult. Voluntatis enim divina necessariam habitudinem habet ad bonitatem suam, quæ est proprium ejus objectum. Unde bonitatem suam Deus ex necessitate vult, sicut et voluntas nostra ex necessitate vult beatitudinem; sicut et quælibet alia potentia necessariam habitudinem habet ad proprium et principale objectum, ut visus ad colorem, quia de sui ratione est ut in illud tendat. Alia autem à se Deus vult; in quantum ordinantur ad suam bonitatem ut

in finem. Ea autem quæ sunt ad finem, non ex necessitate volumus volentes finem, nisi sint talia sine quibus finis esse non potest; sicut volumus cibum, volentes conservationem vitæ; et navem, volentes transfretare. Non sic autem ex necessitate volumus ea sine quibus finis esse potest, sicut equum ad ambulandum, quia sine hoc possumus ire; et eadem ratio est in aliis. Unde cum bonitas Dei sit perfecta, et esse possit sine aliis, cum nihil ei perfectionis ex aliis accrescat, sequitur quod alia à se eum velle non sit necessarium absolute, et tamen necessarium est ex suppositione. Supposito enim quod velit, non potest non velle, quia non potest voluntas ejus mutari.

Ad primum ergo dicendum quod ex hoc quod Deus vult ab æterno quidquid vult, non sequitur quod necesse est eum illud velle, nisi ex suppositione.

Ad secundum dicendum quod licet Deus ex necessitate velit bonitatem suam, non tamen ex necessitate vult ea quæ vult propter bonitatem suam, quia bonitas ejus potest esse sine aliis.

Ad tertium dicendum quod non est naturale Deo velle aliquid aliorum quæ non ex necessitate vult; neque tamen innaturale, aut contra naturam, sed est voluntarium.

Ad quartum dicendum quod aliquando aliqua causa necessaria habet non necessariam habitudinem ad aliquem effectum, quod est propter defectum effectus, et non propter defectum causæ. Sicut virtus solis habet non necessariam habitudinem ad aliquid eorum quæ contingenter hic eventuant, non propter defectum virtutis solaris, sed propter defectum effectus non necessariè ex causâ provenientis. Et similiter quod Deus non ex necessitate velit aliquid eorum quæ vult, non accidit ex defectu voluntatis divinæ, sed ex defectu qui competit vultio secundum suam rationem, quia scilicet est tale ut sine eo esse possit perfecta bonitas Dei. Qui quidem defectus consequitur omne bonum creatum.

Ad quintum dicendum quod causa quæ est ex se contingens, oportet ut determinetur ab aliquo exteriori ad effectum; sed voluntas divina, quæ ex se necessitatem habet, determinat se ipsam ad volitum, ad quod habet habitudinem non necessariam.

Ad sextum dicendum quod sicut divinum esse in se est necessarium, ita et divinum velle, et divinum scire; sed divinum scire habet necessariam habitudinem ad scita, non autem divinum velle ad volita; quod ideo est, quia scientia habetur de rebus, secundum quod sunt in sciente; voluntas autem comparatur ad res, secundum quod sunt in se ipsis. Quia igitur omnia alia habent necessarium esse, secundum quod sunt in Deo, non autem secundum quod sunt in se ipsis, habent necessitatem absolutam, ita quod sint per se ipsa necessaria; propter hoc Deus quæcumque scit, ex necessitate scit; non autem quæcumque vult, ex necessitate vult.

ARTICULUS IV. — *Utrum voluntas Dei sit causa rerum.* — (1, dist. 43, art. 3, et 3 cont., cap. 97, et 4, cap. 10, princ., et Pot. quæst. 8, art.

18, et ps. 80, col. 2, et Joan. 5, lect. 3.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod voluntas Dei non sit causa rerum. Dicit enim Dionysius cap. 4 de divinis Nominibus, circa princ., lect. 1: *Sicut noster sol non ratiocinans, aut præligens, sed per ipsum esse illuminat omnia participare lumen ipsius potentia; ita et bonum divinum per ipsam essentiam omnibus existentibus immittit bonitatis divine radios.* Sed omne quod agit per voluntatem, agit ut ratiocinans et præligens. Ergo Deus non agit per voluntatem; ergo voluntas Dei non est causa rerum.

2. Præterea, id quod est per essentiam, est primum in quolibet ordine; sicut in ordine ignitorum est primum quod est ignis per essentiam. Sed Deus est primum agens. Ergo est agens per essentiam suam, quæ est natura ejus. Agit igitur per naturam, et non per voluntatem; voluntas igitur divina non est causa rerum.

3. Præterea, quicquid est causa alicujus per hoc quod est tale, causa est per naturam, et non per voluntatem; ignis enim causa est calefactionis, quia est calidus; sed artifex est causa domus, quia vult eam facere. Sed Augustinus dicit in 1 de Doctrina Christiana, cap. 32, in fin., quod quia Deus bonus est, sumus. Ergo Deus per suam naturam est causa rerum, et non per voluntatem.

4. Præterea, unius rei una est causa. Sed rerum creaturarum est causa scientia Dei, ut supra dictum est, quæst. 14, art. 8. Ergo voluntas Dei non debet poni causa rerum.

Sed contra est quod dicitur Sapient. 11, 26: *Quomodo posset aliquid permanere, nisi tu voluisses?*

Respondetur dicendum quod necesse est dicere voluntatem Dei esse causam rerum, et Deum agere per voluntatem, non per necessitatem naturæ, ut quidam existimaverunt. Quod quidem apparere potest tripliciter.

Primo quidem ex ipso ordine causarum agentium. Cum enim propter finem agent intellectus et natura, ut probatur in 2 Physicorum, text. 49, necesse est ut agenti per naturam prædeterminentur finis et media necessaria ad finem ab aliquo superiori intellectu, sicut sagittæ prædeterminatur finis, et certus motus (1) a sagittante. Unde necesse est quod agens per intellectum et voluntatem sit prius agente per naturam. Unde cum primum in ordine agentium sit Deus, necesse est quod per intellectum et voluntatem agat.

Secundo, ex ratione naturalis agentis, ad quod pertinet ut unum effectum producat; quia natura uno et eodem modo operatur, nisi impeditur; et hoc ideo quia, secundum quod est tale, agit; unde quoadmodum est tale, non facit nisi tale; omne enim agens per naturam habet esse determinatum. Cum igitur esse divinum non sit determinatum, sed contineat in se totam perfectionem essendi, non potest esse quod agat per necessitatem naturæ, nisi forte causaret aliquid indeterminatum et infinitum in essendo; quod est impossibile, ut ex superioribus patet, quæst. 7, art. 2. Non igitur agit per necessitatem

(1) Al., scientiæ.

naturæ, sed effectus determinati ab infinita ipsius perfectione procedunt secundum determinationem voluntatis et intellectus ipsius.

Tertio ex habitudine effectuum ad causam. Secundum hoc enim effectus procedunt a causa agente, secundum quod præexistunt in ea; quia omne agens agit sibi simile. Præexistunt autem effectus in causa secundum modum causæ. Unde cum esse divinum sit ipsum ejus intelligere, præexistunt in eo effectus ejus secundum modum intelligibilem, et per modum intelligibilem procedunt ab eo, et sic, per consequens, per modum voluntatis. Nam inclinatio ejus ad agendum quod intellectu conceptum est, pertinet ad voluntatem. Voluntas igitur Dei est causa rerum.

Ad primum ergo dicendum quod Dionysius per verba illa non intendit excludere electionem a Deo simpliciter, sed secundum quid; in quantum scilicet non quibusdam solum bonitatem suam communicat, sed omnibus, prout scilicet electio discretionem quamdam importat.

Ad secundum dicendum quod quia essentia Dei est ejus intelligere et velle, ex hoc ipso quod per essentiam suam agit, sequitur quod agat per modum intellectus et voluntatis.

Ad tertium dicendum quod bonum est obiectum voluntatis. Pro tanto ergo dicitur quod quia Deus bonus est, sumus, in quantum sua bonitas est et ratio volendi omnia alia, ut supra dictum est, art. 2, in solut. ad 2 præcipuum.

Ad quartum dicendum quod unius et ejusdem effectus etiam in nobis est causa scientia (1) ut dirigens, quæ concipitur forma operis; et voluntas ut imperans; quia forma, ut est in intellectu tantum, non determinatur ad hoc quod sit vel non sit in effectu, nisi per voluntatem. Unde intellectus speculativus nihil dicit de operando. Sed potentia est causa ut exequens, quia nominat immediatum principium operationis. Sed hæc omnia in Deo unum sunt.

Articulus 7. — *Utrum voluntatis divine sit assignare aliquam causam.* — (1, dist. 41, art. 3, corp., et 1 cont. cap. 46; et lib. 2, cap. 28 et 29, et lib. 3, cap. 97.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod voluntatis divine sit assignare aliquam causam. Dicit enim Augustinus, lib. 83 QQ., quæst. 46, parum a mod: *Quis audeat dicere, Deum irrationabiliter omnia condidisse?* Sed agenti voluntario, quod est ratio operandi, est etiam causa volendi. Ergo voluntas Dei habet aliquam causam.

2. Præterea, in his quæ sunt a volente, qui propter nullam causam aliquid vult, non oportet aliam causam assignare nisi voluntatem volentis. Sed voluntas Dei est causa omnium rerum, ut ostensum est art. præc. Si igitur voluntatis ejus non sit aliqua causa, non oportebit in omnibus rebus naturalibus aliam causam querere nisi solam voluntatem divinam; et sic omnes scientiæ essent superflue, quæ causas aliquorum effectuum assignare nituntur; quod videtur inconve-

(1) Al., scientiæ.

niens. Est igitur assignare aliquam causam voluntatis divinæ.

3. Præterea, quod fit à volente non propter aliquam causam, dependet ex simplici voluntatē ejus. Si igitur voluntas Dei non habeat aliquam causam, sequitur quod omnia quæ fiunt, dependeant ex simplici ejus voluntate, et non habeant aliquam causam aliam; quod est inconveniens.

Sed contra est quod dicit Augustinus, in lib. 83 QQ., quæst. 28: *Omnis causa efficiens major est eo quod efficitur; nihil (1) autem majus est voluntate Dei. Non ergo causa ejus querenda est.*

Respondeo dicendum quod nullo modo voluntas Dei causam habet.

Ad cujus evidentiam, considerandum est quod cum voluntas consequatur intellectum, eodem modo contingit esse causam alicujus volentis, ut velit, et alicujus intelligentis, ut intelligat. In intellectu autem sic est, quod si seorsum intelligat principium, et seorsum conclusionem, intelligentia principii est causa scientiæ conclusionis. Sed si intellectus in ipso principio inspiceret conclusionem, uno intuitu apprehendens utrumque, in eo scientia conclusionis non causaretur ab intellectu principiorum, quia idem non est causa sui ipsius, sed tamen intelligeret principia esse causas conclusionis. Similiter est ex parte voluntatis, circa quam sic se habet finis ad ea quæ sunt ad finem, sicut in intellectu principia ad conclusiones. Unde si aliquis uno actu velit finem, et alio actu ea quæ sunt ad finem, velle finem erit ei causa volendi ea quæ sunt ad finem. Sed, si uno actu velit finem, et ea quæ sunt ad finem, hoc esse non poterit, quia idem non est causa sui ipsius. Et tamen erit verum dicere quod ea quæ sunt ad finem, velit ordinare in finem. Deus autem sicut uno actu omnia in suâ bonitate. Unde sicut in Deo intelligere causam non est causa intelligendi effectus, sed ipse intelligit effectus in causâ; ita velle finem non est ei causa volendi ea quæ sunt ad finem; sed tamen vult ea quæ sunt ad finem ordinari in finem. Vult ergo hoc esse propter hoc, sed non propter hoc vult hoc (2).

Ad primum ergo dicendum quod voluntas Dei rationalis est, non quod aliquid sit Deo causa volendi, sed in quantum vult unum esse propter aliud.

Ad secundum dicendum quod cum velit Deus effectus sic esse, ut ex causis certis proveniant, ad hoc quod servetur ordo in rebus, non est supervacuum etiam cum voluntate Dei alias causas querere. Esset tamen supervacuum, si aliæ causæ quærerentur ut primæ, et non dependentes à divinâ voluntate. Et sic loquitur Augustinus in 3 de Trinit., cap. 2, in med.: *Placuit vanitati (3) phi-*

losophorum etiam aliis causis effectus contingentes tribuere; cum omnino videre non possent superiorem ceteris omnibus causam, id est, voluntatem Dei.

Ad tertium dicendum quod cum Deus velit effectus esse propter causas, quicunque effectus præsupponunt aliquem alium effectum, non dependent ex solâ Dei voluntate, sed ex aliquo alio; sed primi effectus ex solâ divinâ voluntate dependent; utpote si dicamus quod Deus voluit hominem habere manus, ut deservirent intellectui operando diversa opera; et voluit eum habere intellectum ad hoc quod esset homo; et voluit eum esse hominem, ut frueretur ipso, vel ad complementum universi. Quæ quidem non est reducere ad alios fines creatos ultteriores. Unde hujusmodi dependent ex simplici voluntate Dei, alia verò ex ordine etiam aliarum causarum.

ARTICULUS VI. — *Utrum voluntas Dei semper impleatur.* — (1, dist. 47, art. 1 et 2, et 3, dist. 31, quæst. 2, art. 3, qu. 1, et Ver. quæst. 23, art. 2, corp., et quodl. 11, art. 3, corp., et quodl. 12, art. 4, corp.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod voluntas Dei non semper impleatur. Dicit enim Apostolus, 1 ad Tim. 2, 4, quod *Deus vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* Sed hoc non ita evenit. Ergo voluntas Dei non semper impletur.

2. Præterea, sicut se habet scientia ad verum, ita voluntas ad bonum. Sed Deus scit omne verum. Ergo vult omne bonum. Sed non omne bonum fit; multa enim bona possunt fieri, quæ non fiunt. Non ergo voluntas Dei semper impletur.

3. Præterea, voluntas Dei, cum sit causa prima, non excludit causas medias, ut dictum est art. præc. Sed effectus causæ primæ potest impediri per defectus causæ secundæ; sicut effectus virtutis motivæ impeditur propter debilitatem tibiarum. Ergo et effectus divinæ voluntatis potest impediri propter defectum secundarum causarum; non ergo voluntas Dei semper impletur.

Sed contra est quod dicitur in ps. 113, 13: *Omnia quaecumque voluit Deus fecit.*

Respondeo dicendum quod necesse est voluntatem Dei semper impleri.

Ad cujus evidentiam, considerandum est quod cum effectus conformetur agenti secundum suam formam, eadem ratio est in causis agentibus quæ est in causis formalibus. In formis autem sic est quod, licet aliquid possit deficere ab aliquâ formâ particulari, tamen à formâ universali nihil deficere potest. Potest enim esse aliquid, quod non est homo vel vivum, non autem potest esse aliquid, quod non sit ens. Unde hoc idem in causis agentibus contingere oportet; potest enim aliquid fieri extra ordinem alicujus causæ particularis agentis, non autem extra ordinem alicujus causæ universalis, sub quâ omnes causæ particulares comprehenduntur. Quod si aliqua causa particularis deficiat à suo effectu, hoc est propter aliquam aliam causam particularem impediendam, quæ continetur sub ordine

(1) Al., tamen. Augustini textus sic habet: *Omnis causa efficiens est. Omne autem efficiens majus est quàm id quod efficitur. Nihil autem, etc.*

(2) Ita ed. omnes. Codd. Alcan. et Camer. non habent ultimum hoc.

(3) Al.: *Licuit vanitati.*

causæ universalis. Unde effectus ordinem *causæ universalis* nullo modo potest exire. Et hoc etiam patet in corporalibus. Potest enim impediri quòd aliqua stella non inducat suum effectum; sed tamen quicumque effectus ex causâ corporeâ impediens in rebus corporalibus consequatur, oportet quòd reducat per aliquas causas medias in universalem virtutem primi cœli. Cùm igitur voluntas Dei sit *universalis causa omnium rerum*, impossibile est quòd divina voluntas suum effectum non consequatur. Unde quod recedere videtur à divinâ voluntate secundum unum ordinem, relabitur in ipsam secundum alium; sicut peccator, qui quantum est in se, recedit à divinâ voluntate peccando, incidit in ordinem divinæ voluntatis, dùm per ejus justitiam punitur.

Ad primum ergo dicendum quòd illud verbum Apostoli, quòd *Deus vult omnes homines salvos fieri*, etc., potest tripliciter intelligi. Uno modo, ut sit accommodata distributio secundum hunc sensum: Deus vult salvos fieri omnes homines qui salvantur, non quia nullus homo sit quem salvum fieri non velit, sed quia nullus salvus sit quem non velit salvum fieri, ut dicit Augustinus, lib. 1 de Præd. Sanct. cap. 8, et Enchirid., cap. 101. Secundò, potest intelligi, ut fiat distributio pro generibus singulorum, et non pro singulis generum, secundum hunc sensum: Deus vult de quolibet statu hominum salvos fieri, mares, et feminas, Judæos, et Gentiles, parvos, et magnos; non tamen omnes de singulis statibus. Tertiò, secundum Damascenum, lib. 2 de orthod. Fid., cap. 29, non multum à fin., intelligitur de voluntate antecedente, non de voluntate consequente. Quæ quidem distinctio non accipitur ex parte ipsius voluntatis divinæ, in quâ nihil est prius, vel posterius, sed ex parte volitorum.

Ad cujus intellectum considerandum est quòd unumquodque secundum quòd bonum est, sic est volitum à Deo. Aliquid autem potest esse in primâ sui consideratione, secundum quòd absolutè consideratur, bonum, vel malum; quod tamen prout cum aliquo adjuncto consideratur, quæ est consequens consideratio ejus, è contrario se habet; sicut hominem vivere est bonum, et hominem occidi est malum, secundum absolutam considerationem; sed si addatur circa aliquem hominem, quòd sit homicida, vel vivens in periculum multitudinis, sic bonum est eum occidi, et malum est eum vivere; unde potest dici quòd iudex justus antecederet vult omnem hominem vivere, sed consequenter vult homicidam suspendi. Similiter Deus antecederet vult omnem hominem salvari, sed consequenter vult quosdam damnari secundum exigentiam suæ justitiæ. Neque tamen id quod antecederet volumus, simpliciter volumus, sed secundum quid; quia voluntas comparatur ad res secundum quòd in se ipsis sunt; in se ipsis autem sunt in particulari. Unde simpliciter volumus aliquid, secundum quòd volumus illud consideratis omnibus circumstantiis particularibus, quod est consequenter velle. Unde potest dici quòd iudex justus sim-

pliciter vult homicidam suspendi, sed secundum quid vellet eum vivere, scilicet in quantum est homo. Unde magis potest dici velleitas quàm absoluta voluntas. Et sic patet quòd quidquid Deus simpliciter vult, fit, licet illud quod antecederet vult, non fiat.

Ad secundum dicendum quòd actus cognoscitivæ virtutis est secundum quòd cognitum est in cognoscente; actus autem virtutis appetitivæ est ordinatus ad res secundum quòd in se ipsis sunt. Quidquid autem potest habere rationem *entis*, et *veri*, totum est virtualiter in Deo, sed non totum existit in rebus creatis: et ideo Deus cognoscit omne verum, non tamen vult omne bonum, nisi in quantum vult se, in quo virtualiter omne bonum existit.

Ad tertium dicendum quòd causa prima tunc potest impediri à suo effectu per defectum causæ secundæ, quando non est universaliter prima, sub se omnes causas comprehendens; quia sic effectus nullo modo posset suum ordinem evadere; et sic est de voluntate Dei, ut dictum est in corp. art.

ARTICULUS VII. — *Utrum voluntas Dei sit mutabilis.* — (Art. 1, corp., et ad 3 et 4, et 1 cont., cap. 82, et 2, cap. 25, fin., et 3, cap. 91 et 98, fin., et Pot. q. 3, art. 7.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd voluntas Dei sit mutabilis. Dicit enim Dominus Genes. 6, 7: *Pœnit me fecisse hominem.* Sed quemcumque pœnit de eo quod fecit, habet mutabilem voluntatem. Ergo Deus habet mutabilem voluntatem.

2. Præterea, Jerem. 18, 7, ex personâ Domini dicitur: *Loquar adversus gentem, et adversus regnum, ut eradicem, et destruiam, et disperdam illud; sed si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, agam et ego pœnitentiam super malo quod cogitavi ut facerem ei.* Ergo Deus habet mutabilem voluntatem.

3. Præterea, quidquid Deus facit, voluntariè facit. Sed Deus non semper eadem facit; nam quandoque præcepit legalia observari, quandoque prohibuit. Ergo habet mutabilem voluntatem.

4. Præterea, Deus non ex necessitate vult quod vult, ut supra dictum est, art. 3 hujus quæst. Ergo potest velle, et non velle idem. Sed omne quod habet potentiam ad opposita, est mutabile; sicut quod potest esse, et non esse, est mutabile secundum substantiam; et quod potest esse hic, et non esse hic, est mutabile secundum locum. Ergo Deus est mutabilis secundum voluntatem.

Sed contra est quod dicitur Num. 23, 19: *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur, neque ut filius hominis, ut mutetur.*

Respondeo dicendum quòd voluntas Dei est omnino immutabilis. Sed circa hoc considerandum est quòd aliud est mutare voluntatem, et aliud est velle aliquarum rerum mutationem. Potest enim aliquis eadem voluntate immobiliter permanente velle quòd nunc fiat hoc, et postea fiat contrarium. Sed tunc voluntas mutaretur, si aliquis inciperet velle quod prius non voluit, vel desineret velle quod voluit. Quod quidem accidere non

potest, nisi præsupspositâ mutatione vel ex parte cognitionis, vel circa dispositionem substantiæ ipsius volentis (1). Cum enim voluntas sit boni, aliquis de novo dupliciter potest incipere aliquid velle. Uno modo (2) sic, quod de novo incipiat sibi illud esse bonum, quod non est absque mutatione ejus; sicut adveniente frigore, incipit esse bonum sedere ad ignem, quod prius non erat. Alio modo sic, quod de novo cognoscat illud esse sibi bonum, cum prius hoc ignorasset. Ad hoc enim consiliamur, ut sciamus quid nobis sit bonum. Ostensum est autem supra, quæst. 9, art. 1, et quæst. 14, art. 15, quod tam substantia Dei, quam ejus scientia est omnino immutabilis. Unde oportet voluntatem ejus omnino esse immutabilem.

Ad primum ergo dicendum quod illud verbum Domini metaphorice intelligendum est secundum similitudinem nostram. Cum enim nos poenitet, destruimus quod fecimus; quamvis hoc esse possit absque mutatione voluntatis; cum etiam aliquis homo absque mutatione voluntatis interdum velit aliquid facere, simul intendens postea illud destruere. Sic igitur Deus poenituisse dicitur secundum similitudinem operationis, in quantum hominem, quem fecerat, per diluvium à facie terræ delevit.

Ad secundum dicendum quod voluntas Dei, cum sit causa prima et universalis, non excludit causas medias, in quarum veritate est ut aliqui effectus producantur. Sed quia omnes causæ mediæ non adæquant virtutem causæ primæ, multa sunt in virtute, et scientiâ, et voluntate divinâ, quæ non continentur sub ordine causarum inferiorum, sicut resuscitatio Lazari. Unde aliquis respiciens ad causas inferiores dicere poterat: Lazarus non resurget; respiciens verò ad causam primam divinam poterat dicere: Lazarus resurget. Et utrumque horum Deus vult, scilicet quod aliquid quandoque sit futurum secundum causam inferiorem, quod tamen futurum non sit secundum causam superiorem, vel è converso. Sic ergo dicendum est quod Deus aliquando pronuntiat aliquid futurum secundum quod continetur in ordine causarum inferiorum, ut puta secundum dispositionem naturæ, vel meritorum; quod tamen non fit, quia aliter est in causâ superiori divinâ. Sicut cum prædixit Ezechias: *Dispone domui tuæ, quia morieris, et non vives*, ut habetur Isaïæ 38, 1; neque tamen ita evenit, quia ab æterno aliter fuit in scientiâ et voluntate divinâ, quæ immutabilis est. Propter quod dicit Gregorius, Moral. 16, cap. 5, in princ., quod *Deus immutat* (3) *sententiam, non tamen mutat consilium*, scilicet voluntatis suæ. Quod ergo dicit: *Poenitentiam agam et ego*, intelligitur metaphorice dictum, nam homines quando non implent quod comminati sunt, poenitere videntur.

(1) Ita codd. Alcan., Camer., Rom. et Tarrae., quibus concinnat Nicolai, et Patav. edit. Rom., voluntatis.

(2) Cod. Alcan.: *Uno modo, si de novo, etc.*, et infra: *Alio modo, si de novo, etc.*

(3) Al.: *Immutat rem*.

Ad tertium dicendum quod ex ratione illa non potest concludi quod Deus habeat mutabilem voluntatem, sed quod mutationem velit.

Ad quartum dicendum quod, licet Deum velle aliquid non sit necessarium absolute, tamen necessarium est ex suppositione propter immutabilitatem divinæ voluntatis, ut supra dictum est, art. 3 hujus quæst.

ARTICULUS VIII. — *Utrum voluntas Dei necessitatem rebus volitis imponat.* — (1-2, quæst. 10, art. 4, et 1 cont., cap. 85, et 3 cap. 79, usque 78, et 79, fin., et 1 Perther. lect. 14.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod voluntas Dei rebus volitis necessitatem imponat. Dicit enim Augustinus in Enchir., cap. 103: *Nullus fit salvus, nisi quem Deus voluerit salvari. Et ideo rogandus est ut velit, quia necesse est fieri, si voluerit.*

2. Præterea, omnis causa quæ non potest impediri, ex necessitate suum effectum producit; quia et natura semper idem operatur, nisi aliquid impediat, ut dicitur in 2 Physic., text. 84. Sed voluntas Dei non potest impediri; dicit enim Apostolus ad Rom. 9, 19: *Voluntati enim ejus quis resistit?* Ergo voluntas Dei imponit rebus volitis necessitatem.

3. Præterea, illud quod habet necessitatem ex priori, est necessarium absolute; sicut animal mori est necessarium, quia est ex contrariis compositum. Sed res creatæ à Deo comparantur ad voluntatem divinam sicut ad aliquid prius, à quo habent necessitatem; cum hæc conditionalis sit vera: *Si aliquid Deus vult, illud est*; omnis autem conditionalis vera est necessaria. Sequitur ergo quod omne quod Deus vult, sit necessarium absolute.

Sed contra, omnia bona quæ fiunt, Deus vult fieri. Si igitur ejus voluntas imponat rebus volitis necessitatem, sequitur quod omnia bona ex necessitate eveniunt; et sic perit liberum arbitrium, et consilium, et omnia hujusmodi.

Respondeo dicendum quod divina voluntas quibusdam volitis necessitatem imponit, non autem omnibus.

Cujus quidem rationem aliqui assignare voluerunt ex causis mediis; quia ea quæ producit per causas necessarias, sunt necessaria; ea verò quæ producit per causas contingentes, sunt contingentia. Sed hoc non videtur sufficienter dictum propter duo. Primo quidem, quia effectus alicujus primæ causæ est contingens propter causam secundam, ex eo quod impeditur effectus causæ primæ per defectum causæ secundæ; sicut virtus solis per defectum plantæ impeditur. Nullus autem defectus causæ secundæ impedire potest quin voluntas Dei effectum suum producat. Secundo, quia si distinctio contingentium à necessariis referatur solum in causas secundas, sequitur hoc esse præter intentionem et voluntatem divinam; quod est inconveniens.

Et ideo melius dicendum est quod hoc contingit propter efficaciam divinæ voluntatis. Cum enim aliqua causa efficax fuerit ad agendum, effectus consequitur causam, non igitur

tum secundum id quod sit, sed etiam secundum modum fieri, vel essendi. Ex debilitate enim virtutis activæ in semine contingit quoddam filius nascitur dissimilis patri in accidentibus quæ pertinent ad modum essendi. Cum igitur voluntas divina sit efficacissima, non solum sequitur quod fiant ea quæ Deus vult fieri, sed et quod eo modo fiant quo Deus ea fieri vult. Vult autem quædam Deus necessario, quædam contingenter, ut sit ordo in rebus ad complementum universi. Et idem quibusdam effectibus aptavit causas necessarias, quæ deficere non possunt, ex quibus effectus de necessitate proveniunt; quibusdam autem aptavit causas contingentes defectibiles, ex quibus effectus contingenter proveniant. Non igitur propterea effectus voliti à Deo eveniunt contingenter, quia causæ proximæ sunt contingentes; sed propterea quia Deus voluit eos contingenter evenire, contingentes causas ad eos præparavit.

Ad primum ergo dicendum quod per illud verbum Augustini intelligenda est necessitas in rebus volitis à Deo non absoluta, sed conditionalis; necesse est enim hanc conditionalem veram esse: Si Deus hoc vult, necesse est hoc esse.

Ad secundum dicendum quod ex hoc ipso quod nihil voluntati divine resistit, sequitur quod non solum fiant ea quæ Deus vult fieri, sed quod fiant contingenter, vel necessario, quæ sic fieri vult.

Ad tertium dicendum quod posteriora habent necessitatem à prioribus secundum modum priorum. Unde et ea quæ sunt à voluntate divinâ, talem necessitatem habent qualem Deus vult ea habere, scilicet vel absolutam, vel conditionalem tantum. Et sic non omnia sunt necessaria absolute.

ARTICULUS IX.—*Utrum voluntas Dei sit malorum.*—(1, dist. 46, art. 4, et 1 cont., cap. 93, et ib. cap. 23, fin., et Pot. qu. 1, art. 6, et quodl. 5, qu. 2, art. 2.)

Ad nonum sic proceditur. 1. Videtur quod voluntas Dei sit malorum. Omne enim bonum quod sit, Deus vult. Sed mala fieri bonum est; dicit enim Augustinus in Enchir., cap. 96, circa princip.: *Quamvis ea quæ mala sunt, in quantum mala sunt, non sint bona; tamen ut non solum sint bona, sed etiam ut sint mala, bonum est fieri.* Ergo Deus vult mala.

2. Præterea, dicit Dionysius 4 cap. de div. Nom.: *Erit malum ad omnia* (id est universi), *perfectionem conferens*; et Augustinus dicit in Ench., cap. 10, in fin., et 11, in princ.: *Ex omnibus consistit universitatis admirabilis pulchritudo; in quâ etiam illud quod malum dicitur, bene ordinatum, et loco suo positum, eminentius commendat bona, ut magis placeant et laudabiliora sint dum comparantur malis.* Sed Deus vult omne illud quod pertinet ad perfectionem et decorem universi; quia hoc est quod Deus maximè vult in creaturis. Ergo Deus vult mala.

3. Præterea, mala fieri et non fieri sunt contradictoriè opposita. Sed Deus non vult mala non fieri; quia, cum mala quædam

fiant, non semper voluntas Dei impleatur. Ergo Deus vult mala fieri.

Sed contra est quod dicit Augustinus, in l. 83 Qu., quest. 2: *Nulla sapiente homine auctore fit homo deterior. Est autem Deus omni sapiente homine præstantior. Multo igitur minus Deo auctore fit aliquis deterior. Illo autem auctore fit aliquid, quod fit illi volente.* Non ergo volente Deo fit homo deterior. Constat autem quod quolibet malo fit aliquis deterior. Ergo Deus non vult mala.

Respondeo dicendum quod, cum ratio boni sit ratio appetibilis, ut supra dictum est, qu. 3, art. 1, malum autem opponatur bono, impossibile est quod aliquod malum, in quantum huiusmodi, appetatur, neque appetitu naturali, neque animali, neque intellectuali, qui est voluntas. Tamen aliquod malum appetitur per accidens, in quantum consequitur ad aliquod bonum; et hoc apparet in quolibet appetitu. Non enim agens naturale intendit privationem, vel corruptionem, sed formam, cui conjungitur privatio alterius formæ, et generationem unius, quæ est corruptio alterius. Leo enim occidens cervum intendit cibum, cui conjungitur occisio animalis; similiter fornicator intendit delectationem, cui conjungitur deformitas culpæ. Malum autem quod conjungitur alicui bono, est privatio alterius boni. Nunquam igitur appeteretur malum, nec per accidens, nisi bonum cui conjungitur malum magis appeteretur, quàm bonum quod privatur per malum.

Nullum autem bonum Deus magis vult quàm suam bonitatem; vult tamen aliquod bonum magis quàm aliud quoddam bonum. Unde malum culpæ, quod privat ordinem ad bonum divinum, Deus nullo modo vult; sed malum naturalis defectus, vel malum pænæ vult, volendo aliquod bonum cui conjungitur tale malum; sicut volendo justitiam vult pœnam, et volendo ordinem naturæ servari, vult quædam naturaliter corrumpi.

Ad primum ergo dicendum quod quidam dixerunt quod, licet Deus non velit mala, vult tamen mala esse vel fieri; quia licet mala non sint bona, bonum tamen est mala esse vel fieri; quod idè dicebant, quia ea quæ in se mala sunt, ordinantur ad aliquod bonum; quem quidem ordinem importari credebant in hoc quod dicitur (1) mala esse vel fieri. Sed hoc non rectè dicitur, quia malum non ordinatur ad bonum per se, sed per accidens. Præter intentionem enim peccantis est quod ex hoc sequitur aliquod bonum; sicut præter intentionem tyrannorum fuit quod ex eorum persecutionibus elaresceret patientia martyrum. Et idè non potest dici quod talis ordo ad bonum importetur per hoc quod dicitur, quod malum esse vel fieri sit bonum; quia nihil iudicatur secundum illud quod competit ei per accidens, sed secundum illud quod competit ei per se.

Ad secundum dicendum quod malum non operatur ad perfectionem et decorem uni-

(1) Ita ferè omnes edit. Nicolaus: *Dicit: Bonum est mala esse vel fieri.*

versi, nisi per accidens, ut dictum est in solut. ad arg. præced. Unde et hoc quod dicit Dionysius, quòd malum est ad universi perfectionem conferens, concludit inducendo quasi ad inconveniens.

Ad tertium dicendum quòd, licet mala fieri, et mala non fieri contradictoriè opponantur, tamen velle mala fieri, et velle mala non fieri non opponuntur contradictoriè, cum utrumque sit affirmativum. Deus igitur neque vult mala fieri, neque vult mala non fieri, sed vult permittere mala fieri, et hoc est bonum.

ARTICULUS X. — *Utrum Deus habeat liberum arbitrium.* — (2, dist. 25, quæst. 2, art. 1, et 1 cont., cap. 88, et Verit. qu. 24, art. 4, et Mal. quæst. 16, art. 5, corp.)

Ad decimum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non habeat liberum arbitrium. Dicit enim Hieronymus in homiliâ de Filio prodigo, et est epist. 146 ad Damasum, prop. fin. : *Solus Deus est in quem peccatum non cadit* (nec cadere potest); cætera, cum sint liberi arbitrii, in utramque partem flecti possunt (sive suam flectere voluntatem).

2. Præterea liberum arbitrium est facultas rationis et voluntatis, quâ bonum et malum eligitur. Sed Deus non vult malum, ut dictum est art. præc. Ergo liberum arbitrium non est in Deo.

Sed contra est quod dicit Ambrosius in 1. 2 de Fide, cap. 3, parum à med. : *Spiritus sanctus dividit singulis prout vult, id est, pro libero voluntatis arbitrio, non pro necessitatis obsequio.*

Respondeo dicendum quòd liberum arbitrium habemus respectu eorum quæ non necessariò volumus, vel naturali instinctu. Non enim ad liberum arbitrium pertinet quòd volumus esse felices, sed ad naturalem instinctum; unde et alia animalia, quæ naturali instinctu moventur ad aliquid, non dicuntur libero arbitrio moveri. Cum igitur Deus ex necessitate suam bonitatem velit, alia verò non ex necessitate, ut supra ostensum est, art. 3 huius quæst., respectu illorum quæ non ex necessitate vult, liberum arbitrium habet.

Ad primum ergo dicendum quòd Hieronymus videtur excludere à Deo liberum arbitrium non simpliciter, sed solùm quantum ad hoc quod est deflecti in peccatum.

Ad secundum dicendum quòd cum malum culpæ dicatur per aversionem à bonitate divinâ, per quam Deus omnia vult, ut supra ostensum est loc. proximè cit., manifestum est quòd impossibile est eum malum culpæ velle; et tamen ad opposita se habet, in quantum velle potest hoc esse vel non esse; sicut et nos, non peccando, possumus velle sedere, et non velle sedere.

ARTICULUS XI. — *Utrum sit distinguenda in Deo voluntas signi.* — (2, dist. 43, art. ult., et Ver. quæst. 23, art. 3.)

Ad undecimum sic proceditur. 1. Videtur quòd non sit distinguenda in Deo voluntas signi. Sicut enim voluntas Dei est causa rerum, ita et scientia. Sed non assignantur aliqua signa ex parte divinæ scientiæ. Ergo neque debent assignari aliqua signa ex parte divinæ voluntatis.

2. Præterea, omne signum quod non concordat ei cuius est signum, est falsum. Si igitur signa quæ assignantur circa voluntatem divinam, non concordant divinæ voluntati, sunt falsa; si autem concordant, superflue assignantur. Non igitur sunt aliqua signa circa voluntatem divinam assignanda.

Sed contra est quòd voluntas Dei est una, cum ipsa sit Dei essentia; quandoque autem pluraliter significatur, ut cum dicitur, psalm. 110, 2 : *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus.* Ergo oportet quòd aliquando signum voluntatis pro voluntate accipiat.

Respondeo dicendum quòd in Deo quædam dicuntur propriè, et quædam secundum metaphoram, ut ex supra dictis patet, quæst. 18, art. 3 præcipuè. Cum autem aliquæ passionis humanæ in divinam prædicationem metaphoricè assumuntur, hoc fit secundum similitudinem effectûs. Unde illud quod est signum talis passionis in nobis, in Deo nomine illius passionis metaphoricè significatur. Sicut apud nos irati punire consueverunt; unde ipsa puniatio est signum iræ; et propter hoc ipsa puniatio nomine iræ significatur, cum Deo attribuitur. Similiter id quod solet esse in nobis signum voluntatis, quandoque metaphoricè in Deo voluntas dicitur; sicut cum aliquis præcipit aliquid, signum est quòd velit illud fieri. Unde præceptum divinum quandoque metaphoricè voluntas Dei dicitur, secundum illud Matth. 6, 10 : *Fiat voluntas tua sicut in celo et in terra.* Sed hoc distat inter voluntatem et iram; quia ira de Deo nunquam propriè dicitur, cum in suo principali intellectu includat passionem; voluntas autem propriè de Deo dicitur; et ideo in Deo distinguitur voluntas propriè et metaphoricè dicta. Voluntas enim propriè dicta vocatur voluntas beneplaciti; voluntas autem metaphoricè dicta est voluntas signi, eo quòd ipsum signum voluntatis voluntas dicitur.

Ad primum ergo dicendum quòd scientia non est causa eorum quæ fiunt, nisi per voluntatem; non enim quæ scimus, facimus, nisi velimus; et ideo signum non attribuitur scientiæ, sicut attribuitur voluntati.

Ad secundum dicendum quòd signa voluntatis dicuntur voluntates divinæ, non quia sunt signa quòd Deus velit; sed quia ea quæ in nobis solent esse signa volendi, in Deo divinæ voluntates dicuntur; sicut puniatio non est signum quòd in Deo sit ira; sed puniatio, eo ipso quòd in nobis est signum iræ, in Deo dicitur ira.

ARTICULUS XII. — *Utrum convenienter circa divinam voluntatem ponantur quinque signa.* — (1, dist. 43, art. 4, et Verit. qu. 23, art. 3.)

Ad duodecimum sic proceditur. 1. Videtur quòd inconvenienter circa divinam voluntatem ponantur quinque signa; scilicet *prohibitio, præceptum, consilium, operatio et permissio.* Nam eadem quæ nobis præcipit Deus, vel consulit, in nobis quandoque operatur; et eadem quæ prohibet, quandoque permittit. Ergo non debent ex opposito dividi.

2. Præterea, nihil Deus operatur nisi volens, ut dicitur Sapient. 11. Sed voluntas signi distinguitur à voluntate beneplaciti. Ergo *operatio* sub voluntate signi comprehendendi non debet.

3. Præterea, *operatio* et *permissio* communiter ad omnes creaturas pertinent; quia in omnibus Deus operatur, et in omnibus aliquid fieri permittit. Sed *præceptum*, *consilium* et *prohibitio* pertinent ad solam rationalem creaturam. Ergo non veniunt convenienter in unam divisionem, cum non sint unius ordinis.

4. Præterea, malum pluribus modis contingit quàm bonum, quia *bonum contingit uno modo, sed malum omnifariam*, ut patet per Philosophum in 2 Ethic., cap. 6, à med.; et per Dionysium in 4 cap. de div. Nom., aliquantulum à med. Inconvenienter igitur respectu mali assignatur unum signum tantum, scilicet *prohibitio*; respectu verò boni duo signa, scilicet *consilium* et *præceptum*.

Respondeo dicendum quòd huiusmodi signa voluntatis dicuntur ea quibus consuevimus demonstrare nos aliquid velle. Potest autem aliquis declarare se velle aliquid vel per se ipsum, vel per alium. Per se ipsum quidem, in quantum facit aliquid vel directè, vel indirectè et per accidens. Directè quidem, cum per se aliquid operatur; et quantum ad hoc dicitur esse signum *operatio*. Indirectè autem, in quantum non impedit operationem; nam removens prohibens dicitur movens per accidens, ut dicitur in 8 Physic., text. 32. Et quantum ad hoc dicitur signum *permissio*. Per alium autem declarat se aliquid velle, in quantum ordinat alium ad aliquid faciendum, vel necessarià inductione, quod fit præcipiendo quod quis vult, et prohibendo contrarium; vel aliquà persuasorià inductione, quod pertinet ad *consilium*. Quia igitur his modis declaratur aliquem velle aliquid, propter hoc ista quinque nominantur interdum nomine voluntatis divinæ, tanquam signa voluntatis. Quòd enim *præceptum*, *consilium* et *prohibitio* dicantur Dei voluntas, patet per id quod dicitur Matth. 6, 10: *Fiat voluntas tua sicut in celo et in terra*. Quòd autem *permissio* vel *operatio* dicantur Dei voluntas, patet per Augustinum, qui dicit in Enchirid., cap. 95, in fin.: *Nihil fit, nisi omnipotens fieri velit, vel sinendo ut fiat, vel faciendo*. Vel potest dici quòd *permissio* et *operatio* referantur ad præsens; *permissio* quidem ad malum, *operatio* verò ad bonum; ad futurum verò *prohibitio* respectu mali; respectu verò boni necessarii, *præceptum*; respectu verò superabundantis boni, *consilium*.

Ad primum ergo dicendum quòd nihil prohibet prima eandem rem aliquem diversimodè declarare se aliquid velle; sicut inveniuntur multa nomina idem significantia. Unde nihil prohibet idem subiacere *præcepto*, et *consilio*, et *operationi*, et *prohibitioni*, vel *permissioni*.

Ad secundum dicendum quòd sicut Deus potest significari metaphoricè velle id quod non vult voluntate propriè acceptà; ita potest metaphoricè significari velle id quod

propriè vult. Unde nihil prohibet de eodem esse voluntatem beneplaciti, et voluntatem signi. Sed *operatio* semper est eadem cum voluntate beneplaciti, non autem *præceptum*, vel *consilium*; tum quia hæc est de præsentis, illud de futuro; tum quia hæc per se est effectus voluntatis, illud autem per alium, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd creatura rationalis est domina sui actûs; et idè circa ipsam specialia quædam signa divinæ voluntatis assignantur, in quantum rationalem creaturam Deus ordinat ad agendum voluntariè et per se. Sed aliæ creaturæ non agunt nisi motæ ex operatione divinâ; et idè circa alias non habent locum nisi *operatio* et *permissio*.

Ad quartum dicendum quòd omne malum culpæ, licèt multipliciter contingat, tamen in hoc convenit quòd discordat à voluntate divinâ; et idè unum signum respectu malorum assignatur, scilicet *prohibitio*. Sed diversimodè bona se habent ad bonitatem divinam, quia quædam sunt sine quibus fruitionem divinæ bonitatis consequi non possumus; et respectu horum est *præceptum*; quædam verò sunt quibus perfectiùs consequimur; et respectu horum est *consilium*. Vel dicendum quòd consilium est non solum de melioribus bonis assequendis, sed etiam de minoribus malis vitandis.

QUESTIO XX.

DE AMORE DEI. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de his quæ absolute ad voluntatem Dei pertinent. In parte autem appetitivâ inveniuntur in nobis et passionibus animæ, ut gaudium, amor, et huiusmodi; et habitus moralium virtutum, ut iustitia, fortitudo, et huiusmodi. Unde primò considerabimus de amore Dei, secundò de iustitiâ et misericordiâ ejus.

Circa primum quærentur quatuor: 1° utrùm in Deo sit amor; 2° utrùm amet omnia; 3° utrùm magis amet unum quàm aliud; 4° utrùm meliora magis amet.

ARTICULUS PRIMUS. — Utrùm amor sit in Deo.

— (Inf. quæst. 82, art. 5, ad 1, et 3, dist. 32, art. 1, ad 1, et 1 cont., cap. 89, 90, 91 et 96, et lib. 4, cap. 19.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd amor non sit in Deo. Nulla enim passio est in Deo. Amor autem est passio. Ergo amor non est in Deo.

2. Præterea, amor, ira, tristitia et huiusmodi contra se dividuntur. Sed tristitia et ira non dicuntur de Deo nisi metaphoricè. Ergo nec amor.

3. Præterea, Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nominib.: *Amor est vis unitiva et concretiva*. Hoc autem in Deo locum habere non potest, cum sit simplex. Ergo in Deo non est amor.

Sed contra est quod dicitur 1 Joan. 4, 16: *Deus charitas est*.

Respondeo dicendum quòd necesse est ponere amorem in Deo. Primus enim motus voluntatis et cujuslibet appetitivæ virtutis est

(Vingt-une.)

amor. Cum enim actus voluntatis et cuiuslibet appetitivæ virtutis tendat in bonum et malum sicut in propria objecta; bonum autem principaliter et per se sit objectum voluntatis et appetitus; malum autem secundario, et per aliud, in quantum scilicet opponitur bono; oportet naturaliter esse priores actus voluntatis et appetitus qui respiciunt bonum, eis qui respiciunt malum, ut gaudium quam tristitiam, et amorem quam odium. Semper enim quod est per se, prius est eo quod est per aliud.

Rursus quod est communius, naturaliter est prius; unde et intellectus per prius habet ordinem ad verum commune quam ad particularia quædam vera. Sunt autem quidam actus voluntatis et appetitus respicientes bonum sub aliquâ speciali conditione, sicut gaudium et delectatio est de bono præsentis et habito; desiderium autem et spes de bono nondum adeptis. Amor autem respicit bonum in communi, sive sit habitum sive non habitum; unde amor naturaliter est primus actus voluntatis et appetitus; et propter hoc omnes alii motus appetitivi præsupponunt amorem quasi primam radicem; nullus enim desiderat aliquid nisi bonum amatum; neque aliquis gaudet nisi de bono amato; odium etiam non est nisi de eo quod contrariatur rei amatæ: et similiter tristitiam, et cætera huiusmodi, manifestum est in amorem referri sicut in primum principium. Unde in quocumque est voluntas, vel appetitus, oportet esse amorem. Remoto enim primo, removen- tur alia. Ostensum est autem, quæst. 19, art. 1, in Deo esse voluntatem: unde necesse est in eo ponere amorem.

Ad primum ergo dicendum quod vis cognoscitiva non movet nisi mediante appetitivâ; et sicut in nobis ratio universalis movet mediante ratione particulari, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 57 et 58, ita appetitus intellectivus, qui dicitur voluntas, movet in nobis mediante appetitu sensitivo; unde proximum motivum corporis in nobis est appetitus sensitivus. Unde semper actum appetitus sensitivi concomitatur aliqua transmutatio corporis, et maximè circa cor, quod est primum principium motus in animali, ut Philosophus dicit lib. 2 de Partibus animalium, cap. 1, ut et lib. 3, cap. 4. Sic igitur actus appetitus sensitivi, in quantum habent transmutationem corporalem annexam, passionibus dicuntur, non autem actus voluntatis. Amor igitur, et gaudium, et delectatio, secundum quod significant actus appetitus sensitivi, passionibus sunt; non autem secundum quod significant actus appetitus intellectivi; et sic ponuntur in Deo. Unde dicit Philosophus in 7 Ethicor., cap. ult., ad fin., quod «Deus unâ et simplici operatione gaudet»; et eadem ratione sine passione amat.

Ad secundum dicendum quod in passionibus sensitivi appetitus est considerare aliquid quasi materiale, scilicet corporalem transmutationem, et aliquid quasi formale, quod est ex parte appetitus; sicut in irâ, ut dicitur in 1 de Animâ, text. 15, 63 et 64, materiale est accensio sanguinis circa cor, vel aliquid

huiusmodi; formale verò appetitus vindictæ. Sed rursus ex parte ejus quod est formale, in quibusdam horum designatur aliqua imperfectio, sicut in desiderio, quod est boni non habiti, et in tristitiâ, quæ est mali habiti; et eadem ratio est de irâ, quæ tristitiam supponit. Quædam verò nullam imperfectionem designant, ut amor et gaudium. Cum igitur nihil eorum Deo conveniat secundum illud quod est materiale in eis, ut dictum est ad præc. arg., illa quæ imperfectionem important, etiam formaliter, Deo convenire non possunt, nisi metaphoricè propter similitudinem effectus, ut supra dictum est, quæst. 3, art. 2, ad 2, et quæst. præc., art. 2. Quæ autem imperfectionem non important, de Deo propriè dicuntur, ut amor et gaudium; tamen sine passione, ut dictum est in isto art., et quæst. præc. art. 2.

Ad tertium dicendum quod actus amoris semper tendit in duo, scilicet in bonum quod quis vult alicui, et in eum cui vult bonum. Hoc enim est propriè amare aliquem, velle ei bonum. Unde in eo quod aliquis amat se, vult bonum sibi; et sic illud bonum quærit sibi venire, in quantum potest. Et pro tanto dicitur amor vis unitiva etiam in Deo, sed absque compositione; quia illud bonum quod vult sibi, non est aliud quam ipse, qui est per suam essentiam bonus, ut supra ostensum est, quæst. 4, art. 1 et 3. In hoc verò quod aliquis amat alium, vult bonum illi; et sic utitur eo tanquam se ipso, referens bonum ad illum sicut ad se ipsum. Et pro tanto dicitur amor vis concretiva, quia alium aggregat sibi, habens se ad eum sicut ad se ipsum. Et sic etiam amor divinus est vis concretiva absque compositione quæ sit in Deo, in quantum aliis bona vult.

ARTICULUS II. — *Utrum Deus omnia amet.* — (1-2, quæst. 110, art. 1, corp., et 3, dist. 32, art. 1, 2 et 3, et 1 cont., cap. 91, et 3, cap. 150, princ., et Ver. quæst. 21, art. 1, corp., et Virt. quæst. 2, art. 7, ad 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non omnia amet. Quia secundum Dionysium, 4 cap. de div. Nom., part. 1, vers. fin., lect. 10, «amor amantem extra se ponit: et eum quodammodo in amatum transfert.» Inconveniens autem est dicere quod Deus extra se positus in alia transferatur. Ergo inconveniens est dicere quod Deus alia à se amet.

2. Præterea, amor Dei æternus est. Sed ea quæ sunt alia à Deo, non sunt ab æterno nisi in Deo. Ergo Deus non amat ea nisi in se ipso. Sed secundum quod sunt in eo, non sunt aliud ab eo. Ergo Deus non amat alia à se ipso.

3. Præterea, duplex est amor, scilicet concupiscentiæ, et amicitie; sed Deus creaturas irracionales non amat amore concupiscentiæ, quia nullius extra se eget; nec etiam amore amicitie, quia non potest ad res irracionales haberi, ut patet per Philosophum in 8 Ethicorum, cap. 2. Ergo Deus non omnia amat.

4. Præterea, in psalm. 5. 7, dicitur: *Odisti omnes qui operantur iniquitatem.* Nihil autem

simul odio habetur et amatur. Ergo Deus non omnia amat.

Sed contra est quod dicitur Sapient. 11, 23 : *Diligis omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti.*

Respondeo dicendum quod Deus omnia existentia amat; nam omnia existentia, in quantum sunt, bona sunt. Ipsum enim esse cujuslibet rei quoddam bonum est, et similiter quælibet perfectio ipsius. Ostensum est autem supra, qu. 19, art. 4, quod voluntas Dei est causa omnium rerum; et sic oportet quod in tantum habeat aliquid esse, aut quodcumque bonum, in quantum est volitum à Deo. Cuilibet igitur existenti Deus vult aliquod bonum. Unde cum amare nihil aliud sit quam velle bonum alicui, manifestum est quod Deus omnia quæ sunt, amat, non tamen eo modo sicut nos. Quia enim voluntas nostra non est causa bonitatis rerum, sed ab eâ movetur sicut ab objecto; amor noster, quo bonum alicui volumus, non est causa bonitatis ipsius, sed è converso bonitas ejus, vel vera, vel æstimala, provocat amorem, quo ei volumus et bonum conservari quod habet, et addi quod non habet; et ut ad hoc operemur. Sed amor Dei est infundens et creans bonitatem in rebus.

Ad primum ergo dicendum quod amans sic fit extra se, in amatum translatus, in quantum vult amato bonum, et operatur per suam providentiam, sicut et sibi. Unde dicit Dionysius, 4 cap. de divin. Nomin., loco cit., in arg. 1 : *Audendum est autem et hoc pro veritate dicere, quod et ipse omnium causa per abundantiam amativæ bonitatis extraxit ipsum fit ad omnia existentia providentiis* (1).

Ad secundum dicendum quod, licet creaturæ ab æterno non fuerint nisi in Deo, tamen per hoc quod ab æterno in Deo fuerunt, ab æterno Deus cognovit res in propriis naturis, et eadem ratione amavit, sicut et nos per similitudines rerum quæ in nobis sunt, cognoscimus res in se ipsis existentes.

Ad tertium dicendum quod amicitia non potest haberi nisi ad rationales creaturas, in quibus contingit esse redamationem et communicationem in operibus vitæ, et quibus contingit bene evenire, vel malè, secundum fortunam et felicitatem; sicut et ad eas propriè benevolentia est. Creaturæ autem irrationales non possunt pertingere ad amandum Deum, neque ad communicationem intellectuales et beatæ vitæ, quæ Deus vivit. Sic igitur Deus, propriè loquendo, non amat creaturas irrationales amore amicitie, sed amore quasi concupiscentiæ, in quantum ordinat eas ad rationales creaturas, et etiam ad se ipsum, non quasi eis indigeat, sed propter suam bonitatem et nostram utilitatem. Concupiscimus enim aliquid et nobis et aliis.

Ad quartum dicendum quod nihil prohibet unum et idem secundum aliquid amari, et secundum aliquid odio haberi. Deus autem peccatores, in quantum sunt naturæ quædam, amat : sic enim et sunt, et ab ipso sunt. In quantum verò peccatores sunt, non sunt,

(1) Al., providentiis.

sed ab esse deficient; et hoc in eis à Deo non est; unde secundum hoc ab ipso odio habentur.

ARTICULUS III. — *Utrum Deus æqualiter diligit omnia.* — (2, dist. 20, art. 1, ad 2, et 3, dist. 19, art. 5, quæst. 1, et dist. 23, art. 4, et 1 cont., cap. 91.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Deus æqualiter diligit omnia. Dicitur enim Sapient. 6, 8 : *Æqualiter est ei cura de omnibus.* Sed providentia Dei, quam habet de rebus, est ex amore quo amat res. Ergo æqualiter amat omnia.

2. Præterea, amor Dei est ejus essentia. Sed essentia Dei magis et minus non recipit. Ergo nec amor ejus; non igitur quædam aliis magis amat.

3. Præterea, sicut amor Dei se extendit ad res creatas, ita scientia et voluntas. Sed Deus non dicitur scire quædam magis quam alia, neque magis velle. Ergo nec magis quædam aliis diligit.

Sed contra est quod dicit Augustinus super Joann. (tract. 110, à med. æquivalenter) : *Omnia diligit Deus quæ fecit, et inter ea magis diligit creaturas rationales; et in illis eas amplius quæ sunt membra Unigeniti cui, et multo magis ipsum Unigenitum suum.*

Respondeo dicendum quod cum amare sit velle bonum alicui, duplici ratione potest aliquid magis vel minus amari. Uno modo ex parte ipsius actus voluntatis, qui est magis vel minus intensus; et sic Deus non magis quædam aliis amat, quia omnia amat uno et simplici actu voluntatis, et semper eodem modo se habente. Alio modo ex parte ipsius boni, quod aliquis vult amato; et sic dicimus aliquem magis alio amare, cui volumus majus bonum, quamvis non magis intensâ voluntate; et hoc modo necesse est dicere quod Deus quædam aliis magis amat. Cum enim amor Dei sit causa bonitatis rerum, ut dictum est. art. præc., non esset aliquid alio melius, si Deus non vellet uni majus bonum quam alteri.

Ad primum ergo dicendum quod dicitur Deo æqualiter esse cura de omnibus, non quia æqualia bona suâ curâ omnibus dispenseret, sed quia ex æquali sapientiâ et bonitate omnia administrat.

Ad secundum dicendum quod ratio illa procedit de intensione amoris ex parte actus voluntatis, qui est divina essentia. Bonum autem quod Deus creaturæ vult, non est divina essentia. Unde nihil prohibet illud intendi, vel remitti.

Ad tertium dicendum quod intelligere et velle significant solum actum, non autem in suâ significatione includunt aliqua objecta ex quorum diversitate possit dici Deus magis vel minus scire aut velle, sicut circa amorem dictum est in corp. art.

ARTICULUS IV. — *An Deus semper magis diligit meliora.* — (3, dist. 32, art. 5, quæst. 1, 2, 3, et 4, dist. 31, quæst. 2, art. 3, quæst. 3.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non semper magis diligit meliora. Manifestum est enim quod Christus est melior

toto genere humano, cum sit Deus et homo. Sed Deus magis dilexit genus humanum quam Christum, quia dicitur Rom. 8, 32: *Proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Ergo Deus non semper magis diligit meliora.

2. Præterea, Angelus est melior homine; unde in psal. 8, 7, dicitur de homine: *Minuisti eum paulò minùs ab Angelis*. Sed Deus plus dilexit hominem quam Angelum; dicitur enim Hebr. 2, 16: *Nusquàm Angelos apprehendit, sed semen Abraham apprehendit*. Ergo Deus non semper magis diligit meliora.

3. Præterea, Petrus fuit melior Joanne, quia plus Christum diligebat; unde Dominus sciens hoc esse verum, interrogavit Petrum, dicens: *Simon Joannis, diligis me plus his?* Sed tamen Christus plus dilexit Joannem quam Petrum; ut enim dicit Augustinus super illud Joan. 20: *Vidit discipulum quem diligebat Jesus*, tract. ult. in Joann., post princ.: «Hoc ipso signo Joannes à cæteris discipulis discernitur; non quòd solùm eum, sed quòd plus eum cæteris diligebat.» Ergo Deus non semper magis diligit meliora.

4. Præterea, melior est innocens pœnitente, cum pœnitentia sit secunda tabula post naufragium, ut dicit Hieronymus, cap. 3 in Isaiam, super illud: *Peccatum suum ut Sodoma prædicaverunt*. Sed Deus plus diligit pœnitentem quam innocentem, quia plus de eo gaudet; dicitur enim Luc. 15, 7: *Dico vobis quòd majus gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente quàm super nonaginta novem justis, qui non indigent pœnitentiâ*. Ergo Deus non semper magis diligit meliora (1).

5. Præterea, melior est justus præscitus quam peccator prædestinatus. Sed Deus plus diligit peccatorem prædestinatum, quia vult ei majus bonum, scilicet vitam æternam. Ergo Deus non semper magis diligit meliora.

Sed contra, *unumquodque diligit sibi simile*, ut patet per illud quod habetur Eccli. 13, 19: *Omne animal diligit sibi simile*. Sed in tantum aliquid est melius, in quantum est Deo similis. Ergo meliora magis diliguntur à Deo.

Respondeo dicendum quòd necesse est dicere, secundùm prædicta, quòd Deus magis diligit meliora. Dictum est enim art. 2 et 3 præc. quòd Deum diligere magis aliquid nihil aliud est quam ei majus bonum velle; voluntas enim Dei est causa bonitatis in rebus; et sic ex hoc sunt aliqua meliora, quòd Deus eis majus bonum vult. Unde sequitur quòd meliora plus amet.

Ad primum ergo dicendum quòd Deus Christum diligit non solùm plus quam totum humanum genus, sed etiam magis quam totam universitatem creaturarum; quia scilicet ei majus bonum voluit, quia dedit ei nomen quod est super omne nomen, ut verus Deus esset. Nec aliquid ejus excellentiæ deperiit ex hoc quòd Deus dedit eum in mortem pro salute humani generis; quinimò ex hoc factus est victor gloriosus: *Factus enim est princi-*

patus super humerum ejus, ut dicitur Isa. 9, 6.

Ad secundum dicendum quòd naturam humanam-assumptam à Dei Verbo in persona Christi, secundùm prædicta in arg. pr., Deus plus amat quam omnes Angelos; et melior est, maximè ratione unionis. Sed loquendo de humanâ naturâ communiter, eam angelicæ comparando, secundùm ordinem ad gratiam et gloriam, æqualitas invenitur, cum eadem sit mensura hominis et Angeli, ut dicitur Apoc. 20, ita tamen quòd quidam Angeli quibusdam hominibus, et quidam homines quibusdam Angelis, quantum ad hoc, potiores inveniuntur. Sed quantum ad conditionem naturæ, Angelus est melior homine. Nec ideo naturam humanam assumpsit Deus, quia hominem absolutè plus diligeret, sed quia plus indigebat; sicut bonus pater familias aliquid pretiosius dat servo ægrotanti, quod non dat filio sano.

Ad tertium dicendum quòd hæc dubitatio de Petro et Joanne multipliciter solvitur. Augustinus namque, tract. hic supra cit., refert hoc ad mysterium, dicens quòd vita activa, quæ significatur per Petrum, plus diligit Deum quam vita contemplativa, quæ significatur per Joannem; quia magis sentit præsentis vitæ angustias, et æstuantius ab eis liberari desiderat, et ad Deum ire. Contemplativam verò vitam Deus plus diligit, quia magis eam conservat; non enim finitur simul cum vitâ corporis, sicut vita activa.

Quidam verò dicunt quòd Petrus plus dilexit Christum in membris, et sic etiam à Christo plus fuit dilectus; unde ei Ecclesiam commendavit. Joannes verò plus dilexit Christum in se ipso, et sic etiam plus ab eo fuit dilectus; unde ei commendavit Matrem. Alii verò dicunt quòd incertum est quis horum plus Christum dilexerit amore charitatis; et similiter quem Deus plus dilexerit in ordine ad majorem gloriam vitæ æternæ. Sed Petrus dicitur plus dilexisse quantum ad quamdam promptitudinem, vel fervorem; Joannes verò plus dilectus quantum ad quædam familiaritatis indicia quæ Christus ei magis demonstrabat propter ejus juventutem et puritatem. Alii verò dicunt quòd Christus plus dilexit Petrum quantum ad excellentius donum charitatis, Joannem verò plus, quantum ad donum intellectûs. Unde simpliciter Petrus fuit melior, et magis dilectus, sed Joannes secundùm quid. Præsumptuosum tamen videtur hoc dijudicare, quia, ut dicitur Prov. 16, 2: *Spirituum ponderator est Dominus*, et non alius.

Ad quartum dicendum quòd pœnitentes et innocentes se habent sicut excedentia et excessiva. Nam sive sint innocentes, sive pœnitentes, illi sunt meliores et magis dilecti qui plus habent de gratiâ; cæteris tamen paribus innocentia dignior est, et magis dilecta. Dicitur tamen Deus plus gaudere de pœnitente quam de innocente, quia plerumque pœnitentes cautiore, humiliores, et ferventiores resurgunt. Unde Gregorius dicit ibidem, hom. 34 in Evang., aliquant. à princ., quòd *dux in prælio eum militem plus diligit qui*

(1) Edit. rom. et Patav. meliorem.

post fugam conversus (1) *fortiter hostem premit, quam qui nunquam fugit, nec unquam fortiter fecit* (2). Vel aliâ ratione, quia æquale donum gratiæ plus est comparatum poenitenti, qui meruit penam, quam innocenti, qui non meruit; sicut centum marchæ majus donum est, si dentur pauperi, quam si dentur regi.

Ad quintum dicendum quòd cùm voluntas Dei sit causa bonitatis in rebus, secundum illud tempus pensanda est bonitas ejus qui amatur à Deo, secundum quod dandum est ei ex bonitate divinâ aliquid bonum. Secundum ergo illud tempus quo prædestinato peccatori dandum est ex divinâ voluntate majus bonum, melior est, licet secundum aliquid aliud tempus sit pejor; quia et secundum aliquid tempus non est nec bonus, neque malus (3).

QUÆSTIO XXI.

DE JUSTITIA ET MISERICORDIA DEI. — (In quatuor articulos divisa.)

Post considerationem divini amoris, de justitiâ et misericordiâ ejus agendum est; et circa hoc quæruntur quatuor: 1° utrùm in Deo sit justitia; 2° utrùm justitia ejus veritas dici possit; 3° utrùm in Deo sit misericordia; 4° utrùm in omni opere Dei sit justitia et misericordia.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm in Deo sit justitia.* — (4, dist. 46, quæst. 1, art. 1, quæst. 1, et 1 cont., cap. 93.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd in Deo non sit justitia. Justitia enim contra temperantiam dividitur. Temperantia autem non est in Deo. Ergo nec justitia.

2. Præterea, quicumque facit omnia pro libito suæ voluntatis, non secundum justitiam operatur. Sed, sicut dicit Apostolus ad Ephes. 1, 11: *Deus operatur omnia secundum consilium suæ voluntatis.* Non ergo ei justitia debet attribui.

3. Præterea, actus justitiæ est reddere debitum. Sed Deus nulli est debitor. Ergo Deo non competit justitia.

4. Præterea, quidquid est in Deo, est ejus essentia. Sed hoc non competit justitiæ; dicit enim Boetius in lib. de Heb., cujus lib. titulus est: *An omne quod est, bonum sit*, circa fin., quòd bonum, essentiam; justum verò, actum respicit. Ergo justitia non competit Deo.

Sed contra est quod dicitur in psal. 10, 8: *Justus Dominus, et justitiam dilexit.*

Respondeo dicendum quòd duplex est species justitiæ. Una quæ consistit in mutua datione et acceptione, ut puta quæ consistit in emptione et venditione, et aliis hujusmodi communicationibus, vel commutationibus; et hæc dicitur à Philosopho, in 3 Ethic., cap. 4, justitia commutativa, vel directiva commutationum, sive communicationum. Et hæc non competit Deo, quia, ut dicit Apostolus, Rom. 2, 35: *Quis prior dedit illi, et retri-*

buetur ei? Alia quæ consistit in distribuendo, et dicitur distributiva justitia, secundum quòd aliquis gubernator, vel dispensator, dat unicuique secundum suam dignitatem. Sicut igitur ordo congruus familiæ, vel cujuscunque multitudinis gubernatæ, demonstrat hujusmodi justitiam in gubernante; ita ordo universi, qui apparet tam in rebus naturalibus, quam in rebus voluntariis, demonstrat Dei justitiam. Unde dicit Dionysius, cap. 8, de div. Nom., non procul à fine lect. 4: *Oportet videre in hoc veram Dei esse justitiam, quòd omnibus tribuit propria secundum uniuscujusque existentium dignitatem, et uniuscujusque naturam in proprio salvat ordine et virtute.*

Ad primum ergo dicendum quòd virtutum moralium quædam sunt circa passiones, sicut temperantia circa concupiscentias, fortitudo circa timores et audacias, mansuetudo circa iram: et hujusmodi virtutes Deo attribui non possunt nisi secundum metaphoram, quia in Deo neque passiones sunt, ut supra dictum est, quæst. 10, art. 2, et quæst. 20, art. 1, neque appetitus sensitivus, in quo sunt hujusmodi virtutes sicut in subiecto, ut dicit Philosophus in 3 Ethic., cap. 2. Quædam verò virtutes morales sunt circa operationes, ut puta circa donationes et sumptus, ut justitia, et liberalitas, et magnificentia; quæ etiam non sunt in parte sensitivâ, sed in voluntate. Unde nil prohibet hujusmodi virtutes in Deo ponere, non tamen circa actiones civiles, sed circa actiones Deo convenientes. Ridiculum est enim secundum virtutes politicas Deum laudare, ut dicit Philosophus in 10 Ethic., cap. 8.

Ad secundum dicendum quòd cùm bonum intellectum sit objectum voluntatis, impossibile est Deum velle nisi quod ratio suæ sapientiæ habet. Quæ quidem est sicut lex justitiæ, secundum quam ejus voluntas recta et justa est. Unde quod secundum voluntatem facit, justè facit, sicut et nos quod secundum legem facimus, justè facimus; sed nos quidem secundum legem alicujus superioris, Deus autem sibi ipsi est lex.

Ad tertium dicendum quòd unicuique debetur quod suum est. Dicitur autem esse suum alicujus quod ad ipsum ordinatur, sicut est servus domini, et non è converso; nam liberum est quod sui causa est. In nomine ergo debiti importatur quidam ordo exigentiæ vel necessitatis alicujus, ad quod ordinatur.

Est autem duplex ordo considerandus in rebus. Unus, quo aliquid creatum ordinatur ad aliud creatum, sicut partes ordinantur ad totum, et accidentia ad substantias, et unaquæque res ad suum finem. Alius ordo, quo omnia creata ordinantur in Deum. Sic igitur et debitum attendi potest dupliciter in operatione divinâ: aut secundum quòd aliquid debetur Deo, aut secundum quòd aliquid debetur rei creatæ; et utroque modo Deus debitum reddit. Debitum enim est Deo ut impleatur in rebus id quod ejus sapientia et voluntas habet, et quod suam bonitatem manifestat; et secundum hoc justitia Dei respicit decentiam ipsius, secundum quam reddit sibi quod sibi debetur. Debitum etiam est

(1) Gregorii textus, reversus.

(2) Ibid.: *Terga præbuit, et nunquam aliquid fortiter gessit.*

(3) Addit Nicolaus, *nempè cùm natus adhuc non est.*

alicui rei creatæ quoddam habeat id quod ad ipsam ordinatur; sicut homini, quoddam habeat manus, et quoddam ei alia animalia serviant; et sic etiam Deus operatur justitiam, quando dat unicuique quod ei debetur secundum rationem suæ naturæ et conditionis. Sed hoc debitum dependet ex primo, quia hoc unicuique debetur quod est ordinatum ad ipsum secundum ordinem divinæ sapientiæ. Et licet Deus hoc modo debitum alicui det, non tamen ipse est debitor, quia ipse ad alia non ordinatur, sed potius alia in ipsum. Et ideo justitia quandoque dicitur in Deo condecencia suæ bonitatis, quandoque verò retributio pro meritis. Et utrumque modum tangit Anselmus dicens, Proslogii cap. 10: *Cum pueris malos, justum est, quia illorum meritis (1) convenit; cum verò parvis malis, justum est, quia bonitati tue condecens est.*

Ad quartum dicendum quoddam, licet justitia respiciat actum, non tamen per hoc excluditur quia sit essentia Dei, quia etiam id quod est de essentia rei, potest esse principium actionis. Sed bonum non semper respicit actum, quia aliquid dicitur esse bonum non solum secundum quod agit, sed etiam secundum quod in sua essentia perfectum est. Et propter hoc ibidem dicitur quoddam bonum comparatur ad justum sicut generale ad speciale.

ARTICULUS II. — *Utrum justitia Dei sit veritas.*
— (4, dist. 46, quæst. 1, art. 1, quæst. 3.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quoddam justitia Dei non sit veritas. Justitia enim est in voluntate; est enim rectitudo voluntatis, ut dicit Anselmus, in dial. Verit. cap. 13; veritas autem est in intellectu, secundum Philosophum, in 6 Metaph., text. 8, et in 6 Ethic., cap. 2 et 6. Ergo justitia non pertinet ad veritatem.

2. Præterea, veritas secundum Philosophum, in 4 Ethic., c. 7, est quædam alia virtus à justitia. Non ergo veritas pertinet ad rationem justitiæ.

Sed contra est quod in psal. 84, 11, dicitur: *Misericordia et veritas obviaverunt tibi*, et ponitur ibi veritas pro justitia.

Respondetur dicendum quoddam veritas consistit in adæquatione intellectus et rei, sicut supra dictum est, quæst. 16, art. 1. Intellectus autem qui est causa rei, comparatur ad ipsam sicut regula et mensura; è converso autem ostenditur de intellectu qui accipit scientiam à rebus. Quando igitur res sunt mensura et regula intellectus, veritas consistit in hoc quoddam intellectus adæquatur rei, ut in nobis accidit; ex eo enim quoddam res est, vel non est, opinio nostra et oratio vera vel falsa est. Sed quando intellectus est regula vel mensura rerum, veritas consistit in hoc quoddam res adæquantur intellectui; sicut dicitur artifex facere verum opus, quando concordat arti. Sicut autem se habent artificata ad artem, ita se habent opera justa ad legem, cui concordant. Justitia igitur Dei, quæ constituit ordinem in rebus conformem rationi sapien-

tia suæ, quæ est lex ejus, convenienter veritas nominatur. Et sic etiam dicitur in nobis veritas justitiæ.

Ad primum ergo dicendum quoddam justitia, quantum ad legem regulantem, est in ratione vel intellectu; sed quantum ad imperium, quo opera regulantur secundum legem, est in voluntate.

Ad secundum dicendum quoddam veritas illa de qua loquitur Philosophus ibi, est quædam virtus, per quam aliquis demonstrat se talem in dictis, vel factis, qualis est; et sic consistit in conformitate signi ad significatum, non autem in conformitate effectus ad causam et regulam, sicut de veritate justitiæ dictum est in corp. art.

ARTICULUS III. — *Utrum misericordia competat Deo.* — (2-2, quæst. 30, art. 2, ad 1, et 4, dist. 46, quæst. 1, art. 1, quæstionc. 1, et 1 cont., cap. 91.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quoddam misericordia Deo non competat. Misericordia enim est species tristitiæ, ut dicit Damascenus, lib. 2, de orth. Fid., cap. 14. Sed tristitia non est in Deo. Ergo nec misericordia.

2. Præterea, misericordia est relaxatio justitiæ. Sed Deus non potest prætermittere id quod ad justitiam suam pertinet; dicitur enim 2 ad Timoth. 2, 13: *Si non credimus, ille fidelis permanet, se ipsum negare non potest.* Negaret autem se ipsum, ut dicit Glossa interl., ibidem, si dicta sua negaret. Ergo misericordia Deo non competit.

Sed contra est quod dicitur in psalm. 110, 4: *Miserator et misericors Dominus.*

Respondetur dicendum quoddam misericordia est Deo maxime attribuenda, tamen secundum effectum, non secundum passionis affectum.

Ad cujus evidentiam considerandum est quoddam misericors dicitur aliquis, quasi habens miserum cor, quia scilicet afficitur ex miseria alterius per tristitiam, ac si esset ejus propria miseria; et ex hoc sequitur quoddam operetur ad depellendam miseriam alterius, sicut miseriam propriam; et hic est misericordiae effectus. Tristari ergo de miseria alterius non competit Deo; sed repellere miseriam alterius hoc maxime ei competit, ut per miseriam quemcumque defectum intelligamus. Defectus autem non tolluntur nisi per aliqujus bonitatis perfectionem. Prima autem origo bonitatis Deus est, ut supra dictum est quæst. 6, art. 4.

Sed considerandum est quoddam elargiri perfectiones rebus pertinet quidem et ad bonitatem divinam, et ad justitiam, et ad liberalitatem, et misericordiam, tamen secundum aliam et aliam rationem. Communicatio enim perfectionum absolute considerata pertinet ad bonitatem, ut supra ostensum est, quæst. 6, art. 2 et 4. Sed in quantum perfectiones rebus à Deo dantur secundum earum proportionem, pertinet ad justitiam, ut dictum est supra, art. 2 hujus quæst. In quantum verò non attribuit rebus perfectiones propter utilitatem suam, sed solum propter suam bonitatem, pertinet ad liberalitatem. In quantum

(1) Al., demeritis.

verò perfectiones datæ rebus à Deo omnem defectum expellunt, pertinet ad misericordiam.

Ad primum ergo dicendum quòd objectio illa procedit de misericordiâ quantum ad passionis affectum.

Ad secundum dicendum quòd Deus misericorditer agit, non quidem contra justitiam suam faciendo, sed aliquid supra justitiam operando, sicut si alicui, cui debentur centum denarii, aliquis ducentos det de suo; tamen non contra justitiam facit, sed liberaliter, vel misericorditer operatur; et similiter si aliquis offensam in se commissam remittat. Qui enim aliquid remittit, quodam modo donat illud; unde Apostolus remissionem donationem vocat, Ephes. 4, 32: *Donate invicem, sicut et Christus vobis donavit.*

Ex quo patet quòd misericordia non tollit justitiam, sed est quædam justitiæ plenitudo. Unde dicitur Jac. 2, 13, quòd *misericordia superexaltat iudicium.*

ARTICULUS IV. — *Utrum in omnibus operibus Dei sit misericordia et justitia.* — (4, dist. 49, quæst. 2, art. 2, quæstiunc. 2, et 2 cont., cap. 28, et Ver. quæst. 2, art. 1, ad 8, et Pot. quæst. 3, art. 4, ad 6, et psal. 24, et ad Rom. 13.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd non in omnibus Dei operibus sit misericordia et justitia. Quædam enim opera Dei attribuuntur misericordiæ, ut justificatio impii; quædam verò justitiæ, ut damnatio impiorum. Unde dicitur Jac. 2, 13: *Judicium sine misericordia fiet ei qui non fecerit misericordiam.* Non ergo in omni opere Dei apparet misericordia et justitia.

2. Præterea, Apostolus ad Roman. 15, conversionem Judæorum attribuit justitiæ et veritati; conversionem autem gentium misericordiæ. Ergo non in quolibet opere Dei est justitia et misericordia.

3. Præterea, multi justii in hoc mundo affliguntur. Hoc autem est injustum. Non ergo in omni opere Dei est justitia et misericordia.

4. Præterea, justitiæ est reddere debitum, misericordiæ autem sublevare miseriam; et sic tam justitia quàm misericordia aliquid præsupponit in suo opere. Sed creatio nihil præsupponit. Ergo in creatione neque misericordia est, neque justitia.

Sed contra est quod dicitur in psalm. 25, 10: *Omnes viæ Domini misericordia et veritas.*

Respondeo dicendum quòd necesse est quòd in quolibet opere Dei misericordia et veritas inveniantur; si tamen misericordia pro remotione cujuscumque defectus accipiatur, quamvis non omnis defectus propriè possit dici miseria, sed solum defectus rationalis naturæ, quam contingit esse felicem; nam miseria felicitati opponitur.

Hujus autem necessitatis ratio est quia cum debitum quod ex divinâ justitiâ redditur, sit vel debitum Deo, vel debitum alicui creaturæ, neutrum potest in aliquo opere Dei prætermitti. Non enim potest facere aliquid Deus quod non sit conveniens sapientiæ et bonitati ipsius; secundum quem modum diximus aliquid esse debitum Deo. Similiter

etiam quidquid in rebus creatis facit, secundum convenientem ordinem et proportionem facit; in quo consistit ratio justitiæ. Et sic oportet in omni opere Dei esse justitiam.

Opus autem divinæ justitiæ semper præsupponit opus misericordiæ, et in eo fundatur. Creaturæ enim non debetur aliquid, nisi propter aliquid in eâ præexistens, vel præconsideratum. Et rursus si illud creaturæ debetur, hoc erit propter aliquid prius. Et cum non sit procedere in infinitum, oportet devenire ad aliquid quod ex solâ bonitate divinæ voluntatis dependeat, quæ est ultimus finis; utpote si dicamus quòd habere manus debitum est homini propter animam rationalem; animam verò rationalem habere ad hoc quòd sit homo; hominem verò esse propter divinam bonitatem. Et sic in quolibet opere Dei apparet misericordia quantum ad primam radicem ejus; cujus virtus salvatur in omnibus consequentibus, et etiam vehementius in eis operatur, sicut causa primaria vehementius influit quàm causa secunda; et propter hoc etiam ea quæ alicui creaturæ debentur, Deus ex abundantia suæ bonitatis largiùs dispensat quàm exigit proportio rei. Minus enim est quod sufficeret ad conservandum ordinem justitiæ, quàm quod divina bonitas confert, quæ omnem proportionem creaturæ excedit.

Ad primum ergo dicendum quòd quædam opera attribuuntur justitiæ, et quædam misericordiæ, quia in quibusdam vehementius apparet justitia, in quibusdam misericordia. Et tamen in damnatione reproborum apparet misericordia, non quidem totaliter relaxans, sed aliquantulum allevians, dum punit citra condignum: et in justificatione impii apparet justitia, dum culpas relaxat propter dilectionem, quam tamen ipse misericorditer infundit; sicut de Magdalena legitur Lucæ 7, 47: *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam (1) dilexit multum.*

Ad secundum dicendum quòd justitia et misericordia Dei apparet in conversione Judæorum et gentium. Sed aliqua ratio justitiæ apparet in conversione Judæorum quæ non apparet in conversione gentium, sicut quòd salvati sunt propter promissiones patribus factas.

Ad tertium dicendum quòd in hoc etiam quòd justii puniuntur in hoc mundo, apparet justitia et misericordia, in quantum per hujusmodi afflictiones aliqua levia in eis purgantur, et ab affectu terrenorum in Deum magis eriguntur, secundum illud Gregorii, lib. 26 Moral., cap. 9: *Mala quæ in hoc mundo nos premunt, ad Deum nos ire compellunt.*

Ad quartum dicendum quòd licet creationi non præsupponatur aliquid in rerum naturâ, præsupponitur tamen aliquid in Dei cognitione; et secundum hoc etiam salvatur ibi ratio justitiæ in quantum res in esse producit, secundum quod convenit divinæ sapientiæ et bonitati; et salvatur quodam modo ratio misericordiæ, in quantum res de non esse in esse mutatur.

(1) Vulgata: *Remittuntur ei...*, quoniam, etc.

QUESTIO XXII.

DE PROVIDENTIA DEI. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Consideratis autem his quæ ad voluntatem absolutè pertinent, procedendum est ad ea quæ respiciunt simul intellectum et voluntatem. Hujusmodi autem est providentia quidam respectu omnium, prædestinatio verò et reprobatio, et quæ ad hæc consequuntur, respectu hominum specialiter in ordine ad æternam salutem. Nam et post morales virtutes in scientiâ morali consideratur de prudentiâ, ad quam providentia pertinere videtur.

Circa providentiam autem Dei quærantur quatuor : 1° utrùm Deo conveniat providentia ; 2° utrùm omnia divinæ providentiæ subsint ; 3° utrùm divina providentia immediatè sit de omnibus ; 4° utrùm providentiâ divinâ imponat necessitatem rebus provisitis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm providentia Deo conveniat.* — (3° cont. cap. 94, et Ver. quæst. 3, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd providentia Deo non conveniat. *Providentia* enim, secundum Tullium, lib. 2 de Invent., ante finem, est pars prudentiæ. Prudentia autem, cum sit benè consiliativa secundum Philosophum, in 6 Ethic., cap. 5 et 8, in princ., et cap. 18, cir. fin., Deo competere non potest, qui nullum dubium habet unde eum consiliari oporteat. Ergo providentia Deo non competit.

2. Præterea, quidquid est in Deo, est æternum. Sed providentia non est aliquid æternum : est enim circa existentia, quæ non sunt æterna, secundum Damascenum, lib. 1 de Fid. orth., cap. 3: Ergo providentia non est in Deo.

3. Præterea, nullum compositum est in Deo. Sed providentia videtur esse aliquid compositum, quia includit in se voluntatem et intellectum. Ergo providentia non est in Deo.

Sed contra est quod dicitur Sap. 14, 3 : *Tu autem, Pater, gubernas omnia providentiâ* (1).

Respondeo dicendum quòd necesse est ponere providentiam in Deo. Omne enim bonum quod est in rebus, à Deo creatum est, ut supra ostensum est, quæst. 6, art. 4. In rebus autem creatis invenitur bonum non solum quantum ad substantiam rerum, sed etiam quantum ad ordinem earum in finem, et præcipuè in finem ultimum, qui est bonitas divina, ut supra habitum est, quæst. præced. art. 4. Hoc igitur bonum ordinis in rebus creatis existens à Deo creatum est. Cum autem Deus sit causa rerum per suum intellectum, et sic cujuslibet sui effectus oportet rationem in ipso præexistere, ut ex superioribus patet, quæst. 19, art. 4 ; necesse est quòd ratio ordinis rerum in finem in mente divinâ præexistat ; ratio autem ordinandorum in finem propriè providentiâ est ; est enim principalis pars prudentiæ, ad quam aliæ duæ partes ordinantur, scilicet memoria præteritorum, et intelligentia præsentium ; prout ex

præteritis memoratis et præsentibus intellectis conjectamus de futuris providendis. Prudentiæ autem proprium est, secundum Philosophum, in 6 Ethic., cap. 12, circa med., ordinare alia in finem, sive respectu sui ipsius, sicut dicitur homo prudens qui bene ordinat actus suos ad finem vitæ suæ ; sive respectu aliorum sibi subjectorum in familiâ, vel civitate, vel regno ; secundum quem modum dicitur Matth. 24, 45 : *Fidelis servus, et prudens, quem constituit dominus super familiam suam* ; et secundum hunc modum prudentia vel providentia Deo convenire potest (1). Nam in ipso Deo nihil est in finem ordinabile, cum ipse sit finis ultimus. Ipsa igitur ratio ordinis rerum in finem providentiâ in Deo nominatur. Unde Boetius, 4 de Consol., pros. 6, paulò à princ., dicit quòd *providentiâ est ipsa divina ratio in summo omnium principe constituta, quæ cuncta disponit*. Dispositio autem potest dici tam ratio ordinis rerum in finem, quàm ratio ordinis partium in toto.

Ad primum ergo dicendum quòd, secundum Philosophum, 6 Ethic., cap. 9 et 10, *providentiâ propriè est præceptiva eorum de quibus eubulia rectè consiliatur, et synesis rectè judicat*. Unde, licet consiliari non competat Deo, secundum quòd consilium est inquisitio de rebus dubiis, tamen præcipere de ordinandis in finem, quorum rectam rationem habet, competit Deo, secundum illud psaltis regii : *Præceptum posuit, et non præteribit*. Et secundum hoc competit Deo ratio prudentiæ et providentiæ. Quamvis etiam dici possit quòd ipsa ratio rerum agendarum consilium in Deo dicitur, non propter inquisitionem, sed propter certitudinem cognitionis, ad quam consiliantes inquirendo perveniunt. Unde dicitur Ephes. 1, 11 : *Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ*.

Ad secundum dicendum quòd ad providentiæ curam duo pertinent : scilicet ratio ordinis, quæ dicitur providentiâ, et dispositio et executio ordinis, quæ dicitur gubernatio ; quorum primum est æternum, secundum temporale.

Ad tertium dicendum quòd providentiâ est in intellectu, sed præsupponit voluntatem finis. Nullus enim præcipit de agendis propter finem, nisi velit finem. Unde et prudentia præsupponit virtutes morales, per quas appetitus se habet ad bonum, ut dicitur in 6 Ethic., cap. 12, in med. Et tamen si providentiâ ex æquali respiceret voluntatem et intellectum divinum, hoc esset absque detrimento divinæ simplicitatis, cum voluntas et intellectus in Deo sint idem, ut supra dictum est, quæst. 19, art. 2 et 4.

ARTICULUS II. — *Utrùm omnia sint subjecta divinæ providentiæ.* — (*Inf., quæst. 103, art. 5, et 1, dist. 39, quæst. 2, art. 2, et 3 cont., cap. 64, 94 et 111, et Ver. quæst. 5, art. 2, 3 et 4, 5, 6, 7, 8, et op. 2, cap. 126, 137 et 138, et opusc. 13, cap. 12, 13, 14 et 15.*)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur

(1) Vulgata : *Tu autem, Pater, providentiâ gubernas.*

(1) Ita cod. Alcan. cum plurimis editis. Al., *non potest.*

quoddam non omnia sint subiecta divinæ providentiæ. Nullum enim provisorum est fortuitum. Si ergo omnia sunt provisa à Deo, nihil erit fortuitum; et sic perit casus et fortuna, quod est contra communem opinionem.

2. Præterea, omnis sapiens provisor excludit defectum et malum, quantum potest, ab his quorum curam gerit. Videmus autem multa mala in rebus esse; aut igitur Deus non potest ea impedire, et sic non est omnipotens; aut non de omnibus curam habet.

3. Præterea, quæ ex necessitate eveniunt, providentiam seu prudentiam non requirunt. Unde, secundum Philosophum in 6 Eth., cap. 4, 9, 10 et 11, *prudentia est recta ratio contingentium, de quibus est consilium et electio*. Cum igitur multa in rebus ex necessitate eveniant, non omnia providentiæ subduntur.

4. Præterea, quicumque dimittitur sibi, non subest providentiæ alicujus gubernantis. Sed homines sibi ipsis dimittuntur à Deo, secundum illud Eccli. 15, 14: *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit eum in manu consilii sui*; et specialiter mali, secundum illud psal. 80, 13: *Dimisi illos secundum desideria cordis eorum*. Non igitur omnia divinæ providentiæ subsunt.

5. Præterea, Apostolus, 1 Corinth. 9, 9, dicit quod non est Deo cura de bobus; et eadem ratione de aliis creaturis irrationalibus. Non igitur omnia subsunt divinæ providentiæ.

Sed contra est quod dicitur Sapient. 8, 1, de divinâ sapientiâ, quod attingit à fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.

Respondet dicendum quod quidam totaliter providentiam negaverunt, sicut Democritus et Epicurei, ponentes mundum factum esse casu. Quidam verò posuerunt incorruptibilia tantum providentiæ subiacere, corruptibilia verò non secundum individua, sed secundum species, sic enim incorruptibilia sunt; ex quorum personâ dicitur Job 22, 14: *Nubes latibulum ejus, et circa cardines cæli perambulat. neque nostra considerat*. A corruptibilibus autem generalitate excepit Rabbi Moyses homines propter splendorem intellectus, quem participant. In aliis autem individuis corruptibilibus aliorum opinionem est secutus.

Sed necesse est dicere omnia divinæ providentiæ subiacere, non in universali tantum, sed etiam in singulari. Quod sic patet: cum enim omne agens agat propter finem, tantum se extendit ordinatio effectuum in finem, quantum se extendit causalitas primi agentis. Ex hoc enim contingit in operibus alicujus agentis aliquid provenire non ordinatum ad finem, quia effectus ille consequitur ex aliquâ aliâ causâ præter intentionem agentis. Causalitas autem Dei, qui est primum agens, se extendit usque ad omnia entia, non solum quantum ad principia speciei, sed etiam quantum ad individualia principia, non solum incorruptibilia, sed etiam corruptibilia. Unde necesse est omnia quæ habent quocumque modo esse, ordinata esse à Deo in finem, secundum illud Apostoli ad Rom. 13, 1: *Quæ à Deo sunt ordinata sunt*. Cum ergo

nihil aliud sit Dei providentia quam ratio ordinis rerum in finem, ut dictum est art. præc., necesse est omnia, in quantum participant esse, in tantum subdi divinæ providentiæ.

Similiter etiam supra ostensum est, q. 14, art. 6 et 11, quod Deus omnia cognoscit, et universalia, et particularia. Et cum cognitio ejus comparetur ad res sicut cognitio artis ad artificia, ut supra dictum est, loc. prox. cit., necesse est quod omnia supponantur suo ordini, sicut omnia artificia subduntur ordini artis.

Ad primum ergo dicendum quod aliter est de causâ universali, et de causâ particulari. Ordinem enim causæ particularis aliquid potest exire, non autem ordinem causæ universalis. Non enim subducitur aliquid ab ordine causæ particularis, nisi per aliquam aliam causam particularem impediens, sicut lignum impeditur à combustionem per actionem aquæ. Unde, cum omnes causæ particulares concludantur sub universali causâ, impossibile est aliquem effectum ordinem causæ universalis effugere. In quantum igitur aliquis effectus ordinem alicujus causæ particularis effugit, dicitur esse casuale, vel fortuitum respectu causæ particularis; sed respectu causæ universalis, à cujus ordine subtrahi non potest, dicitur esse provisorum; sicut et concursus duorum servorum, licet sit casualis in quantum ad eos, est tamen provisorum à domino, qui eos scienter sic ad unum locum mittit, ut unus de alio nesciat.

Ad secundum dicendum quod aliter de eo est qui habet curam alicujus particularis, et de provisoro universali; quia provisor particularis excludit defectum ab eo quod ejus curæ subditur, quantum potest, sed provisor universalis permittit aliquem defectum in aliquo particulari accidere, ne impediatur bonum totius. Unde corruptiones et defectus in rebus naturalibus dicuntur esse contra naturam particularem; sed tamen sunt de intentione naturæ universalis, in quantum defectus unius cedit in bonum alterius, vel etiam totius universi; nam corruptio unius est generatio alterius, per quam species conservatur. Cum igitur Deus sit universalis provisor totius entis, ad ipsius providentiam pertinet ut permittat quosdam defectus esse in aliquibus particularibus rebus, ne impediatur bonum universi perfectum. Si enim omnia mala impedirentur, multa bona deessent universo; non enim esset vita leonis, si non esset occisio animalium; nec esset patientia martyrum, si non esset persecutio tyrannorum. Unde dicit Augustinus in Enchirid., cap. 11, in princ.: *Deus omnipotens nullo modo sineret malum aliquid esse in operibus suis, nisi usque adeo esset omnipotens et bonus, ut bonè faceret etiam de malo*. Ex duabus autem rationibus, quas nunc solvimus, videntur moti fuisse qui divinæ providentiæ subtraxerunt corruptibilia, in quibus inveniuntur casualia et mala.

Ad tertium dicendum quod homo non est institutor naturæ, sed utitur in operibus artis et virtutis ad suum usum rebus natu-

ralibus. Unde providentia humana non se extendit ad necessaria, quæ ex naturâ proveniunt, ad quæ tamen se extendit providentia Dei, qui est auctor naturæ. Et ex hac ratione videntur moti fuisse qui cursum rerum naturalium subtraxerunt divinæ providentiæ, attribuentes ipsum necessitati materiæ, ut Democritus et alii naturales antiqui.

Ad quartum dicendum quod in hoc quod dicitur, Deum hominem sibi reliquisse, non excluditur homo à divinâ providentiâ; sed ostenditur quod non præfigitur ei virtus operativa determinata ad unum, sicut rebus naturalibus, quæ aguntur tantum, quasi ab altero directæ in finem, non autem se ipsa agunt, quasi se dirigentia in finem, ut creaturæ rationales per liberum arbitrium, quo consiliantur et eligunt; unde signanter dicit: *In manu consilii sui*. Sed quia ipse actus liberi arbitrii reducitur in Deum sicut in causam, necesse est ut ea quæ ex libero arbitrio fiunt, divinæ providentiæ subdantur. Providentia enim hominis continetur sub providentiâ Dei sicut causa particularis sub causâ universali. Hominum autem justorum quodam excellentiori modo Deus habet providentiam, quàm impiorum, in quantum non permittit contra eos evenire aliquid quod finaliter impediatur salutem eorum; nam *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, ut dicitur Roman. 8, 28. Sed ex hoc ipso quod impios non retrahit à malo culpæ, dicitur eos dimittere, non tamen ait quod totaliter ab ejus providentiâ excludantur, alioquin in nihilum deciderent, nisi per ejus providentiam conservarentur. Et ex hac ratione videtur motus fuisse Tullius, qui res humanas de quibus consiliamur, divinæ providentiæ subtrahit.

Ad quintum dicendum quod quia creatura rationalis habet per liberum arbitrium dominium sui actus, ut dictum est q. 19, art. 10, speciali quodam modo subditur divinæ providentiæ, ut scilicet ei imputetur aliquid ad culpam, vel ad meritum, et reddatur ei aliquid ut pœna, vel præmium. Et quantum ad hoc curam Dei Apostolus à bonis removet, non tamen ita quod individua irrationalium creaturarum ad Dei providentiam non pertineant, ut Rabbi Moyses existimavit.

ARTICULUS III.—*Utrum Deus immediatè omnibus provideat.* — (*Inf.*, q. 103, art. 6; 2, dist. 11, q. 1, art. 1 corp., et 3 cont. cap. 76, 77, 83 et 94, et opusc. 3, cap. 130 et 131, et opusc. 15, cap. 14.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non immediatè omnibus provideat. Quid enim est dignitatis, Deo est attribuendum. Sed ad dignitatem alicujus regis pertinet quod habeat ministros, quibus mediantibus subditis provideat. Ergo multò magis Deus non immediatè omnibus provideat.

2. Præterea, ad providentiam pertinet res in finem ordinare. Finis autem cujuslibet rei est ejus perfectio et bonum. Ad quamlibet autem causam pertinet effectum suum per-

ducere ad bonum. Quolibet igitur causa agens est causa effectus providentiæ. Si igitur Deus omnibus immediatè provideat, subtrahuntur omnes causæ secundæ.

3. Præterea, Augustinus dicit in Euch., cap. 17, quod *melius est quædam nescire quàm scire*, ut villia; et idem dicit Philosophus in 12 Metaph., text. 51. Sed omne quod est melius, Deo est attribuendum. Ergo Deus non habet immediatè providentiam quorundam villium et minimorum.

Sed contra est quod dicitur Job 34, 13: *Quem constituit alium super terram? aut quem posuit super orbem, quem fabricatus est?* Super quo dicit Gregorius, lib. 24 Mor., cap. 26, ante med.: « Mundum per se ipsum » regit, quem per se ipsum condidit. »

Respondeo dicendum quod ad providentiam duo pertinent, scilicet ratio ordinis rerum provisarum in finem, et executio hujus ordinis, quæ gubernatio dicitur.

Quantum igitur ad primum horum, Deus immediatè omnibus provideat, qui in suo intellectu habet rationem omnium etiam minimorum; et quascumque causas aliquibus effectibus præfecit, dedit eis virtutem ad illos effectus producendos. Unde oportet quod ordinem illorum effectuum in suâ ratione præhabuerit.

Quantum autem ad secundum, sunt aliqua media divinæ providentiæ, quia inferiora gubernat per superiora, non propter defectum suæ virtutis, sed propter abundantiam suæ bonitatis, ut dignitatem causalitatis etiam creaturis communicet.

Et secundum hoc excluditur opinio Platonis, quam narrat Gregorius Nyssenus, lib. 8 de Providentiâ, cap. 3, triplicem providentiam ponentis. Quarum prima est summi Dei, qui primò et principaliter provideat rebus spiritualibus, et consequenter toti mundo quantum ad genera, species et causas universales. Secunda verò providentia est quæ provideat singularibus generabilium et corruptibilium; et hanc attribuit diis qui circumveant cœlos, id est, substantiis separatis, quæ movent corpora cœlestia circulariter. Tertia verò providentia est rerum humanarum, quam attribuebat dæmonibus, quos Platonici ponebant medios inter nos et deos, ut narrat Augustinus, 9 de Civitate Dei, cap. 1 et 2, et lib. 8, cap. 14.

Ad primum ergo dicendum quod habere ministros executores suæ providentiæ pertinet ad dignitatem regis. Sed quod non habeat rationem eorum quæ per eos agenda sunt, est ex defectu ipsius. Omnis enim scientia operativa tantò perfectior est, quantò magis particularia considerat, in quibus est actus.

Ad secundum dicendum quod per hoc quod Deus habet immediatè providentiam de rebus omnibus, non excluduntur causæ secundæ; quæ sunt executrices hujus ordinis, ut ex supra dictis patet, quæst. 19, art. 5 et 8.

Ad tertium dicendum quod nobis melius est non cognoscere mala et villia, in quantum per ea impedimur à consideratione aliorum meliorum, quia non possumus simul

multa intelligere, et in quantum cogitatio malorum pervertit interdum voluntatem in malum. Sed hoc non habet locum in Deo, qui simul omnia uno intuitu videt, et cujus voluntas ad malum secti non potest.

ARTICULUS IV. — *Utrum providentia rebus provisio necessitatem imponat.* — (Sup., quæst. 19, art. 8, et 12, quodl. 10, art. 4, et 1, dist. 39, quæst. 2, art. 2, et 3 cont. cap. 69, 70, 71, 93 et 94, et op. 3, cap. 141 et 142, et opusc. 13, cap. 15.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quod divina providentia necessitatem rebus provisio imponat. Omnis enim effectus qui habet aliquam causam per se, quæ jam est, vel fuit, ad quam de necessitate sequitur, provenit ex necessitate, ut Philosophus probat in 6 Metaph., text. 7. Sed providentia Dei, cum sit æterna, præexistit, et ad eam sequitur effectus de necessitate; non enim potest divina providentia frustrari. Ergo providentia divina necessitatem rebus provisio imponit.

2. Præterea, unusquisque provisor stabilit opus suum, quantum potest, ne deficiat. Sed Deus est summè potens. Ergo necessitatis firmitatem rebus à se provisio tribuit.

3. Præterea, Boetius dicit 4, de Cons., prosa 6, parùm ante med., quod *fatum ab immobilibus providentiæ proficiscens exordiis, actus fortunæque hominum indissolubili causarum connexionem astringit*. Videtur ergo quod providentia necessitatem rebus provisio imponat.

Sed contra est quod dicit Dionysius, 4 cap. de divin. Nom., parùm ante fin., quod *corrumperet naturam non est divinæ providentiæ*. Hoc autem habet quarundam rerum natura quod sint contingentia. Non igitur divina providentia necessitatem rebus imponit, contingentiam excludens.

Respondeo dicendum quod providentia divina quibusdam rebus necessitatem imponit, non autem omnibus, ut quidam crediderunt.

Ad providentiam enim pertinet ordinare res in finem. Post bonitatem autem divinam, quæ est finis à rebus separatus, principale bonum in ipsis rebus existens est perfectio universi; quæ quidem non esset, si non omnes gradus essendi invenirentur in rebus. Unde ad divinam providentiam pertinet omnes gradus entium producere. Et ideò quibusdam effectibus præparavit causas necessarias, ut necessariò evenirent; quibusdam verò causas contingentes, ut evenirent contingenter, secundum conditionem proximarum causarum.

Ad primum ergo dicendum quod effectus divinæ providentiæ non solum est aliquid eventre quocumque modo, sed aliquid evenire vel contingenter, vel necessariò. Et ideò evenit infallibiliter et necessariò quod divina providentia disponit evenire infallibiliter et necessariò; et evenit contingenter quod divina providentiæ ratio habet ut contingenter eventat.

Ad secundum dicendum quod in hoc est immobilis et certus divinæ providentiæ ordo,

quod ea quæ ab ipso providentur, cuncta eventiunt eo modo quo ipse providet, sive necessariò, sive contingenter.

Ad tertium dicendum quod indissolubilitas illa et immutabilitas quam Boetius tangit, pertinet ad certitudinem providentiæ, quæ non deficit à suo effectu, neque à modo eveniendi, quem providit, non autem pertinet ad necessitatem effectuum. Et considerandum est quod necessarium et contingens propriè consequuntur ens, in quantum hujusmodi. Unde modus contingentie et necessitatis cadit sub provisione Dei, qui est universalis provisor totius entis, non autem sub provisione aliquorum particularium provisorum.

QUESTIO XXIII.

DE PRÆDESTINATIONE. — (In octo articulos divisa.)

Post considerationem divinæ providentiæ agendum est de prædestinatione, et de libro vii.

Et circa prædestinationem quærentur octo: 1° utrum Deo conveniat prædestinatio; 2° quid sit prædestinatio, et utrum ponat aliquid in prædestinato; 3° utrum Deo competat reprobatio aliquorum hominum; 4° de comparatione prædestinationis ad electionem, utrum scilicet prædestinati eligantur; 5° utrum merita sint causa vel ratio prædestinationis, vel reprobationis, aut electionis; 6° de certitudine prædestinationis, utrum scilicet prædestinati infallibiliter salventur; 7° utrum numerus prædestinatorum sit certus; 8° utrum prædestinatio possit juvari precibus sanctorum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum homines prædestinentur à Deo.* — (1, dist. 40, quæst. 2, art. unico, et 3 cont. cap. ult., et Verit. quæst. 6, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod homines non prædestinentur à Deo. Dicit enim Damascenus in 2 lib. orth. Fid., cap. 30, in princ.: *Oportet cognoscere quod omnia quidem præcognoscit Deus, non autem omnia prædeterminat. Præcognoscit enim ea quæ in nobis sunt, non autem prædeterminat ea*. Sed merita et demerita humana sunt in nobis, in quantum sumus nostrorum actuum domini per liberum arbitrium. Ea ergo quæ pertinent ad meritum, vel demeritum, non prædestinantur à Deo; et sic hominum prædestinatio tollitur.

2. Præterea, omnes creature ordinantur ad suos fines per divinam providentiam, ut supra dictum est, quæst. præced. art. 1 et 2. Sed aliæ creature non dicuntur prædestinari à Deo. Ergo nec homines.

3. Præterea, Angeli sunt capaces beatitudinis, sicut et homines. Sed Angelis non competit prædestinari, ut videtur, cum in eis nunquam fuerit miseria; prædestinatio autem est propositum miserendi, ut dicit Augustinus, de Prædest. Sanct., cap. 17. Ergo homines non prædestinantur.

4. Præterea, beneficia hominibus à Deo collata per Spiritum sanctum viris sanctis revelantur, secundum illud Apostoli, 1 Cor. 2, 12: *Nos autem non spiritum hujus mundi*

accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Si ergo homines prædestinarentur à Deo, cum prædestinatio sit Dei beneficium, esset prædestinatis nota sua prædestinatio; quod patet esse falsum.

Sed contra est quod dicitur Rom. 8, 30 : *Quos prædestinavit, hos et vocavit.*

Respondeo dicendum quòd Deo conveniens est homines prædestinare. Omnia enim divinæ providentiæ subjacent, ut supra ostensum est qu. præc. art. 4. Ad providentiam autem pertinet res in finem ordinare, ut dictum est, qu. pr. art. 1 et 2. Finis autem ad quem res creatæ ordinantur à Deo, est duplex. Unus, qui excedit proportionem naturæ creatæ et facultatem; et hic finis est vita æterna, quæ in divinâ visione consistit; quæ est supra naturam cujuslibet creaturæ, ut supra habitum est, quæst. 12, art. 4. Alius autem finis est naturæ creatæ proportionatus, quem scilicet res creata potest attingere secundum virtutem suæ naturæ. Ad illud autem ad quod non potest aliquid virtute suæ naturæ pervenire, oportet quòd ab alio transmittatur, sicut sagitta à sagittante mittitur ad signum. Unde, propriè loquendo, rationalis creatura, quæ est capax vitæ æternæ, perducitur in ipsam quasi à Deo transmissa. Cujus quidem transmissionis ratio in Deo præexistit, sicut et in eo est ratio ordinis omnium in finem, quam diximus esse providentiam. Ratio autem alienius fiendi in mente actoris existens est quædam præexistentia rei fiendæ in eo. Unde ratio prædictæ transmissionis creaturæ rationalis in finem vitæ æternæ prædestinatio nominatur; nam destinare est mittere.

Et sic patet quòd prædestinatio, quantum ad objecta, est quædam pars providentiæ.

Ad primum ergo dicendum quòd Damascenus nominat prædeterminationem impositionem necessitatis; sicut est in rebus naturalibus, quæ sunt prædeterminatæ ad unum. Quod patet ex eo quod subdit: *Non enim vult malitiam, neque compellit virtutem.* Unde prædestinatio non excluditur.

Ad secundum dicendum quòd creaturæ irrationales non sunt capaces illius finis qui facultatem humanæ naturæ excedit. Unde non propriè dicuntur prædestinari, etsi aliquando abusivè prædestinatio nominetur respectu cujuscumque alterius finis.

Ad tertium dicendum quòd prædestinari convenit Angelis, sicut et hominibus, licet nunquam fuerint miseri. Nam motus non accipit speciem à termino à quo, sed à termino ad quem. Nihil enim refert, quantum ad rationem dealbationis, utrum ille qui dealbatur fuerit niger, aut pallidus, vel rubeus; et similiter nihil refert ad rationem prædestinationis, utrum aliquis prædestinetur in vitam æternam à statu miseriæ, vel non. Quamvis dici possit quòd omnis collatio boni supra debitum ejus cui confertur, ad misericordiam pertineat, ut supra dictum est quæst. 21, art. 3 et 4.

Ad quartum dicendum quòd, etiamsi aliquibus ex speciali privilegio sua prædestina-

tio reveletur, non tamen convenit ut reveletur omnibus, quia sic illi qui non sunt prædestinati desperarent, et securitas in prædestinatis negligentiam pareret.

ARTICULUS II. — *Utrum prædestinatio aliquid ponat in prædestinato.* — (1, dist. 40, quæst. 1, art. 1, et 3, dist. 7, qu. 3, art. 1 corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd prædestinatio ponat aliquid in prædestinato. Omnis enim actio ex se passionem infert. Si ergo prædestinatio actio est in Deo, oportet quòd prædestinatio passio sit in prædestinatis.

2. Præterea, Origenes dicit super illud Rom. 1 : *Qui prædestinatus est, etc. : Prædestinatio ejus est qui non est, sed destinatio ejus est qui est;* et Augustinus dicit, in lib. de Prædestinatione Sanctorum : *Quid est prædestinatio nisi destinatio alicujus existentis?* Ergo prædestinatio non est nisi alicujus existentis; et ita ponit aliquid in prædestinato.

3. Præterea, præparatio est aliquid in præparato. Sed prædestinatio est *præparatio beneficiorum Dei*, ut dicit Augustinus, in lib. 2 de Prædest. Sanctorum, cap. 14, aliquando post princ. Ergo prædestinatio est aliquid in prædestinatis.

4. Præterea, temporale non ponitur in definitione æterni. Sed gratia, quæ est aliquid temporale, ponitur in definitione prædestinationis; nam prædestinatio dicitur esse *præparatio gratiæ in presenti, et gloriæ in futuro.* Ergo prædestinatio non est aliquid æternum; et ita oportet quòd non sit in Deo, sed in prædestinatis; nam quidquid est in Deo, est æternum.

Sed contra est quod Augustinus dicit ibid., quòd prædestinatio est *præscientia beneficiorum Dei.* Sed præscientia non est in præscitis, sed in præsciente. Ergo nec prædestinatio est in prædestinatis, sed in prædestinante.

Respondeo dicendum quòd prædestinatio non est aliquid in prædestinatis, sed in prædestinante tantum. Dictum est enim quòd prædestinatio est quædam pars providentiæ. Providentia autem non est in rebus provisus, sed est quædam ratio in intellectu provisoris, ut supra dictum est, qu. 22, art. 1.

Sed executio providentiæ, quæ gubernatio dicitur, passivè quidem est in gubernatis, activè autem est in gubernante. Unde manifestum est quòd prædestinatio est quædam ratio ordinis aliquorum in salutem æternam in mente divinâ existens; executio autem hujus ordinis est passivè quidem in prædestinatis, activè autem est in Deo. Est autem executio prædestinationis vocatio, et magnificatio, secundum illud Apostoli Rom. 8, 30 : *Quos prædestinavit, hos et vocavit, et quos vocavit, hos et magnificavit* (1).

Ad primum ergo dicendum quòd actiones in exteriorem materiam transeuntes inferunt ex se passionem ut calefactio et secatio, non autem actiones in agente manentes, ut sunt intelligere et velle, ut supra dictum est, quæst. 14, art. 4, et 18, art. 3 ad 1, et talis actio est prædestinatio. Unde prædestinatio non ponit

(1) Vulgata, illos et glorificavit.

aliquid in prædestinatis, sed executio ejus quæ transit in exteriores res, ponit in eis aliquem effectum.

Ad secundum dicendum quod destinatio aliquando sumitur pro reali missione alicujus ad aliquem terminum; et sic destinatio non est nisi ejus quod est. Alio modo sumitur destinatio pro missione quam aliquis mente concepit, secundum quod dicimur destinare quod mente firmiter proponimus. Et hoc secundo modo dicitur in 2 Mach. 6, 20, quod *Eleazarus destinavit non admittere illicita propter vitam amorem*. Et sic destinatio potest esse ejus quod non est. Tamen prædestinatio ratione antecessoris, quam importat, potest esse ejus quod non est, qualitercumque ejus destinatio sumatur.

Ad tertium dicendum quod duplex est præparatio. Quædam patientis, ut patiatur; et hæc præparatio est in præparato. Quædam alia est agentis, ut agat, et hæc est in agente; et talis præparatio est prædestinatio, prout aliquod agens per intellectum dicitur se præparare ad agendum, in quantum præconcepit rationem operis fiendi. Et sic Deus ab æterno præparavit prædestinando concipiens rationem ordinis aliquorum in salutem.

Ad quartum dicendum quod gratia non ponitur in definitione prædestinationis, quasi aliquid existens de essentia ejus, sed in quantum prædestinatio importat respectum ad gratiam, ut causæ ad effectum, et actus ad objectum. Unde non sequitur quod prædestinatio sit aliquid temporale.

ARTICULUS III. — *Utrum Deus aliquem hominem reprobet.* — (1, dist. 48, qu. 4, art. 1 et 2, et 3 cont. cap. ult., et Rom. 1, lect. 2, fin.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Deus nullum hominem reprobet. Nullus enim reprobatur quem diligit. Sed Deus omnem hominem diligit, secundum illud Sapientie 11, 25: *Diligis omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti*. Ergo Deus nullum hominem reprobatur.

2. Præterea, si Deus aliquem hominem reprobatur, oportet quod sic se habeat reprobatio ad reprobatos, sicut prædestinatio ad prædestinatos. Sed prædestinatio est causa salutis prædestinatorum. Ergo reprobatio erit causa perditionis reprobatorum. Hoc autem est falsum; dicitur enim Osee 13, 9: *Perditio tua (1), Israel, ex te est; tantummodo ex me auxilium tuum*. Non ergo Deus aliquem reprobatur.

3. Præterea, nulli debet imputari quod vitare non potest. Sed si Deus aliquem reprobatur, non potest vitare quin ipse pereat; dicitur enim Eccles. 7, 14: *Considera opera Dei, quod nemo possit corrigere quem ipse despexit*. Ergo non esset hominibus imputandum, quod pereunt. Hoc autem est falsum; non ergo Deus aliquem reprobatur.

Sed contra est quod dicitur Malach. 1, 2. *Jacob dilexi, Esau autem odio habui*.

(1) Vulgata: *Perditio tua, Israel; tantummodo in me auxilium tuum*.

Respondeo dicendum quod Deus aliquos reprobatur. Dictum enim est supra, art. 1 hujus quæst., quod prædestinatio est pars providentiæ. Ad providentiam autem pertinet permittere aliquem defectum in rebus quæ providentiæ subduntur, ut supra dictum est, qu. 22, art. 2. Unde cum per divinam providentiam homines in vitam æternam ordinantur, pertinet etiam ad divinam providentiam ut permittat aliquos ab isto fine deficere; et hoc dicitur reprobare.

Sic igitur sicut prædestinatio est pars providentiæ respectu eorum qui divinitus ordinantur in æternam salutem, ita reprobatio est pars providentiæ respectu illorum qui ab hoc fine decidunt. Unde reprobatio non nominatur præscientiam tantum, sed aliquid addit secundum rationem, sicut et providentia, ut supra dictum est, quæst. præced. art. 1, et ex Augustino, lib. 1 ad Simplicianum, quæst. 3. Sicut enim prædestinatio includit voluntatem conferendi gratiam et gloriam, ita reprobatio includit voluntatem permittendi aliquem cadere in culpam, et inferendi damnationis pœnam pro culpâ.

Ad primum ergo dicendum quod Deus omnes homines diligit, et etiam omnes creaturas, in quantum omnibus vult aliquod bonum, non tamen quodcumque bonum vult omnibus. In quantum igitur quibusdam non vult hoc bonum quod est vita æterna, dicitur eos habere odio, vel reprobare.

Ad secundum dicendum quod aliter se habet reprobatio in causando quam prædestinatio. Nam prædestinatio est causa et ejus quod expectatur in futura vitâ a prædestinatis, scilicet gloriæ, et ejus quod percipitur in præsentia, scilicet gratiæ. Reprobatio verò non est causa ejus quod est in præsentia, scilicet culpæ; sed est causa derelictionis à Deo. Est tamen causa ejus quod redditur in futuro, scilicet pœnæ æternæ. Sed culpa provenit ex libero arbitrio ejus qui reprobatur et à gratiâ deseritur. Et secundum hoc verificatur dictum Prophetæ, scilicet: *Perditio tua, Israel, ex te*.

Ad tertium dicendum quod reprobatio Dei non subtrahit aliquid de potentia reprobati. Unde cum dicitur quod reprobatus non potest gratiam adipisci, non est hoc intelligendum secundum impossibilitatem absolutam, sed secundum impossibilitatem conditionatam, sicut supra dictum est, qu. 19, art. 3, quod prædestinatum necesse est salvari necessitate conditionatâ, quæ non tollit libertatem arbitrii. Unde, licet aliquis non possit gratiam adipisci qui reprobatur à Deo, tamen quod in hoc peccatum vel illud labatur, ex ejus libero arbitrio contingit. Unde et meritò ei imputatur in culpam.

ARTICULUS IV. — *Utrum prædestinati eligantur à Deo.* — (Inf., qu. 24, art. 1, corp., et 1, dist. 41, art. 1 et 2, et Ver. qu. 6, art. 1 corp., et 9 Rom., lect. 2 cont. 3.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod prædestinati non eligantur à Deo. Dicit enim Dionysius, 4 cap. de divin. Nom., circa princ., lect. 1, quod sicut sol corporeus non eligendo

omnibus corporibus lumen immittit, ita et Deus suam bonitatem. Sed bonitas divina communicatur præcipuè aliquibus secundum participationem gratiæ et gloriæ. Ergo Deus absque electione gratiam et gloriam communicat; quod ad prædestinationem pertinet.

2. Præterea, electio est eorum quæ sunt. Sed prædestinatio ab æterno est etiam eorum quæ non sunt. Ergo prædestinantur aliqui absque electione.

3. Præterea, electio quamdam discretionem importat. Sed Deus vult omnes homines salvos fieri, ut dicitur 1 Timoth. 2, 4. Ergo prædestinatio, quæ præordinat homines in salutem, est absque electione.

Sed contra est quod dicitur Ephes. 1, 4: *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.*

Respondeo dicendum quod prædestinatio secundum rationem præsupponit electionem, et electio dilectionem. Cujus ratio est, quia prædestinatio, ut dictum est artic. 1 hujus qu., est pars providentiæ. Providentia autem, sicut et prudentia, est ratio in intellectu existens præceptiva ordinationis aliquorum in finem, ut supra dictum est, qu. 22, art. 2. Non autem præcipitur aliquid ordinandum in finem nisi præexistente voluntate finis. Unde prædestinatio aliquorum in salutem æternam præsupponit secundum rationem, quod Deus illorum velit salutem; ad quod pertinet electio, et dilectio. Dilectio quidem, in quantum vult eis hoc bonum salutis æternæ; nam diligere est velle alicui bonum, ut supra dictum est, qu. 20, art. 2 et 3. Electio autem, in quantum hoc bonum aliquibus præ aliis vult, cum quosdam reprobatur, ut supra dictum est, art. 3 hujus qu. Electio tamen et dilectio aliter ordinantur in nobis et in Deo, eo quod in nobis voluntas diligendo non causat bonum, sed ex bono præexistente incitatur ad diligendum; et ideo eligimus aliquem, quem diligamus; et sic electio dilectionem præcedit in nobis; in Deo autem est e converso; nam voluntas ejus, quæ vult bonum alicui diligendo, est causa quod illud bonum ab eo præ aliis habeatur. Et sic patet quod dilectio præsupponitur electioni secundum rationem, et electio prædestinationi. Unde omnes prædestinati sunt electi et dilecti.

Ad primum ergo dicendum quod si consideretur communicatio bonitatis divinæ in communi, absque electione bonitatem suam communicat, in quantum scilicet nihil est quod non participet aliquid de bonitate ejus, ut supra dictum est, quæst. 6, art. 4. Sed si consideretur communicatio istius vel illius boni, non absque electione tribuit, quia quædam bona dat aliquibus quæ non dat aliis. Et sic in collatione gratiæ et gloriæ attenditur electio.

Ad secundum dicendum quod quando voluntas eligentis provocatur ad eligendum à bono in re præexistente, tunc oportet quod electio sit eorum quæ sunt, sicut accidit in electione nostrâ. Sed in Deo est aliter, ut dictum est in corp. art., et qu. 20, art. 2. Et ideo, sicut dicit Augustinus, serm. 11 de Verb.

Apost., aliquant. à princ., *eliguntur à Deo qui non sunt; neque tamen errat qui eligit.*

Ad tertium dicendum quod, sicut supra dictum est, qu. 19, art. 6, Deus vult omnes homines salvos fieri antecederet, quod non est simpliciter velle, sed secundum quid, non autem consequenter, quod est simpliciter velle.

ARTICULUS V.—*Utrum præscientia meritorum sit causa prædestinationis.*—(1, dist. 41, art. 3, et 3 cont. cap. ult., et Ver. qu. 6, art. 2, et Joan. 15, lect. 3, et Rom. 1, lect. 3, et cap. 8, lect. 6, et cap. 9, lect. 3, et Eph. 7, lect. 15.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod præscientia meritorum sit causa prædestinationis. Dicit enim Apostolus Rom. 8, 30: *Quos præscivit, hos et prædestinavit*; et Glossa Ambrosii super illud Rom. 9: *Misererbor cui misererbor*, etc., dicit: «*Misericordiam illi dabo quem præscio toto corde reversurum ad me.*» Ergo videtur quod præscientia meritorum sit causa prædestinationis.

2. Præterea, prædestinatio divina includit divinam voluntatem, quæ irrationabilis esse non potest; cum prædestinatio sit propositum miserendi, ut Augustinus dicit, lib. 2 de Prædest. Sanct., cap. 17. Sed nulla alia ratio potest esse prædestinationis nisi præscientia meritorum. Ergo præscientia meritorum est causa vel ratio prædestinationis.

3. Præterea, non est iniquitas apud Deum, ut dicitur Rom. 9, 14. Iniquum autem esse videtur ut æqualibus inæqualia dentur; omnes autem homines sunt æquales et secundum naturam, et secundum peccatum originale; attenditur autem in eis inæqualitas secundum merita vel demerita propriorum actuum. Non igitur inæqualia præparat Deus hominibus prædestinando et reprobando, nisi propter differentium meritorum præscientiam.

Sed contra est quod dicit Apostolus ad Titum 3, 5: *Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit.* Sicut autem salvos nos fecit, ita prædestinavit nos salvos fieri. Non ergo præscientia meritorum est causa vel ratio prædestinationis.

Respondeo dicendum quod, cum prædestinatio includat voluntatem, ut supra dictum est, art. præc., sic inquirenda est ratio prædestinationis, sicut inquiretur ratio divinæ voluntatis. Dictum est autem supra, qu. 19, art. 5, quod non est assignare causam divinæ voluntatis ex parte actus volendi; sed potest assignari ratio ex parte volitorum, in quantum scilicet Deus vult esse aliquid propter aliud. Nullus ergo fuit ita insanæ mentis qui diceret merita esse causam divinæ prædestinationis ex parte actus prædestinantis; sed hoc sub quæstione vertitur, utrum ex parte effectus prædestinatio habeat aliquam causam. Et hoc est quærere, utrum Deus præordinaverit se daturum effectum prædestinationis alicui propter merita aliqua.

Fuerunt igitur quidam qui dixerunt quod effectus prædestinationis præordinatur alicui

propter merita præexistentia in aliâ vitâ; et hæc fuit positio Origenis, qui posuit animas humanas ab initio creatas, et secundum diversitatem suorum operum diversos status eas sortiri in hoc mundo corporibus unitas. Sed hanc opinionem excludit Apostolus, Rom. 9, 11, dicens: *Cum nondum nati fuissent, aut aliquid egissent boni, vel mali, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia major serviet minori.*

Fuerunt ergo alii qui dixerunt quod merita præexistentia in hac vitâ sunt ratio et causa effectûs prædestinationis. Posuerunt enim Pelagiani quod initium benè faciendi sit ex nobis, consummatio autem à Deo. Et sic ex hoc contingit quod alicui datur prædestinationis effectus, et non alteri; quia unus initium dedit se preparando, et non alius. Sed contra hoc est quod dicit Apostolus 2 Cor. 3, 5, quod *non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis.* Nullum autem antè principium inveniri potest quàm cogitatio. Unde non potest dici quod aliquod in nobis initium existat quod sit ratio effectûs prædestinationis.

Unde fuerunt alii qui dixerunt quod merita sequentia prædestinationis effectum sunt ratio prædestinationis, ut intelligatur quod idè Deus dat gratiam alicui, et præordinavit se ei daturum, quia præscivit eum benè usurum gratiâ: sicut si rex dedit alicui militi equum, quem scit eo benè usurum. Sed isti videntur distinxisse inter id quod est ex gratiâ, et id quod est ex libero arbitrio, quasi non possit esse idem ex utroque. Manifestum est autem quod id quod est gratiæ, est prædestinationis effectus; et hoc non potest poni ut ratio prædestinationis, cum hoc sub prædestinatione concludatur. Si igitur aliquid aliud ex parte nostrâ sit ratio prædestinationis, hoc erit præter effectum prædestinationis. Non est autem distinctum quod est ex libero arbitrio et ex prædestinatione, sicut nec est distinctum quod est ex causâ secundâ et causâ primâ. Divina enim præsentia producit effectus per operationem causarum secundarum, ut supra dictum est, qu. 19, art. 3. Unde et id quod est per liberum arbitrium, est ex prædestinatione.

Dicendum est ergo quod effectum prædestinationis considerare possumus dupliciter. Uno modo in particulari; et sic nihil prohibet aliquem effectum prædestinationis esse causam et rationem alterius; posteriorem quidem prioris secundum rationem causæ finalis; priorem verò posterioris secundum rationem causæ meritorie, quæ reducitur ad dispositionem materiæ; sicut si dicamus quod Deus præordinavit se daturum alicui gloriam ex meritis, et quod præordinavit se daturum alicui gratiam ut mereretur gloriam. Alio modo potest considerari prædestinationis effectus in communi; et sic impossibile est quod totus prædestinationis effectus in communi habeat aliquam causam ex parte nostrâ; quia quidquid est in homine ordinans ipsum in salutem, comprehenditur totum sub effectu prædestinationis, etiam ipsa præparatio ad gratiam. Neque enim hoc fit nisi per auxilium

divinum, secundum illud Thren. ult. 21 *Converte nos, Domine, ad te, et convertemur.* Habet tamen hoc modo prædestinatio ex parte effectûs pro ratione divinam bonitatem (1), ad quam totus effectus prædestinationis ordinatur, ut in finem, et ex quâ procedit sicut ex principio primo movente.

Ad primum ergo dicendum quod usus gratiæ præscitus non est ratio collationis gratiæ, nisi secundum rationem causæ finalis, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod prædestinatio habet rationem ex parte effectûs in communi ipsam divinam bonitatem; in particulari autem unus effectus est ratio alterius, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quod ex ipsâ bonitate divinâ ratio sumi potest prædestinationis aliquorum, et reprobationis aliquorum. Sic enim Deus dicitur omnia propter suam bonitatem fecisse, ut in rebus divina bonitas repræsentetur. Necesse est autem quod divina bonitas, quæ in se est una et simplex, multiformiter repræsentetur in rebus; propter hoc quod res creatæ ad simplicitatem divinam attingere non possunt. Et inde est quod ad completionem universi requiruntur diversi gradus rerum, quarum quædam altum et quædam infimum locum teneant in universo. Et ut multiformitas graduum conservetur in rebus, Deus permittit aliqua mala fieri, ne multa bona impediatur, ut supra dictum est, quæst. 22, art. 2, et colligitur ex Aug., lib. 1, ad Simplician., quæst. 11, et de Bono persever. lib. 2, cap. 8. Sic igitur consideremus totum genus humanum sicut totam rerum universitatem. Voluit igitur Deus in hominibus quantum ad aliquos, quos prædestinat, suam repræsentare bonitatem, per modum misericordiæ parcendo, et quantum ad aliquos, quos reprobavit, per modum iustitiæ puniendo. Et hæc est ratio quare Deus quosdam eligit, et quosdam reprobavit. Et hanc causam assignat Apostolus ad Roman. 9, 22, dicens: *Volens Deus ostendere iram, id est, vindictam iustitiæ, et notam facere potentiam suam, sustinuit, id est permisit, in multa patientiâ vasa iræ apta in interitum, ut ostenderet divitiis gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam;* et 2 Timoth. 2, 20, dicit: *In magnâ domo non solum sunt vasa aurea, et argentea, sed etiam lignea, et fictilia, et quædam quidem in honorem, quædam in contumeliam.* Sed quare hos elegit in gloriam, et illos reprobavit, non habet rationem nisi divinam voluntatem. Unde Augustinus dicit, super Joannem tract. 26, non remotè à princ.: *Quare hunc trahat, et illum non trahat, noli velle iudicare, si non vis errare.* Sicut etiam in rebus naturalibus potest assignari ratio, cum prima materia tota sit in se uniformis, quare una pars ejus est sub formâ ignis, et alia sub formâ terræ à Deo in principio conditâ, ut sic sit diversitas specierum in rebus naturalibus; sed quare hæc pars materiæ est sub istâ formâ, et illa sub aliâ, dependet ex simplici divinâ voluntate;

(1) Ita codd. Alcan. Camer. et Rom edit., *voluptatem.*

sicut ex simplici voluntate artificis dependet quòd ille lapis est in istâ parte parietis, et ille in aliâ, quamvis ratio artis habeat quòd aliqui sint in hac, et aliqui sint in illâ. Neque tamen propter hoc est iniquitas apud Deum, si inæqualia non inæqualibus præparat. Hoc enim esset contra justitiæ rationem, si prædestinationis effectus ex debito redderetur, et non daretur ex gratiâ. In his enim quæ ex gratiâ dantur, potest aliquis pro libito suo dare cui vult plus vel minus, dummodò nulli subtrahat debitum, absque præjudicio justitiæ. Et hoc est quod dicit paterfamilias Matth. 20, 15: *Tolle quod tuum est, et vade; an non licet mihi quod volo facere?*

ARTICULUS VI. — *Utrum prædestinatio sit certa.* — (1, dist. 40, quæst. 3, art. unic., et 3 quodl., qu. 1, art. 2, et 11 quodl., art. 3, et quodl. 12, quæst. 3, art. 4, et Ver. qu. 6, art. 3, et 5, et ad Heb. 12, lect. 4, fn.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd prædestinatio non sit certa. Quia super illud Apocal. 3, 11: *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam*, dicit Augustinus (lib. de Correp. et Gr. cap. 13), quòd « alius non est accepturus, nisi iste perdiderit. » Potest ergo et acquiri et perdi coronam, quæ est prædestinationis effectus. Non est igitur prædestinatio certa.

2. Præterea, posito possibili, nullum sequitur impossibile. Possibile est autem aliquem prædestinatum, ut Petrum, peccare, et tunc occidi; hoc autem posito, sequitur prædestinationis effectum frustrari. Hoc igitur non est impossibile; non ergo est prædestinatio certa.

3. Præterea, quidquid Deus potuit, potest. Sed potuit non prædestinare quem prædestinavit. Ergo nunc potest non prædestinare; ergo prædestinatio non est certa.

Sed contra est quod super illud Rom. 8: *Quos præcivit, hos et prædestinavit*, etc., dicit Glossa ex Augustino, lib. 2 de Don. persev., c. 14, parùm à princ.: *Prædestinatio est præscientia et præparatio beneficiorum Dei, quâ (1) certissimè liberantur quicumque liberantur.*

Respondeo dicendum quòd prædestinatio certissimè et infallibiliter consequitur suum effectum, nec tamen imponit necessitatem, ut scilicet effectus ejus ex necessitate proveniat. Dictum est enim supra, art. 1 hujus quæst., quòd prædestinatio est pars providentiæ. Sed non omnia quæ providentiæ subduntur, necessaria sunt; sed quædam contingenter eveniunt secundum conditionem causarum proximarum, quas ad tales effectus divina providentia ordinavit. Et tamen providentiæ ordo est infallibilis, ut supra ostensum est, quæst. 22, art. 4. Sic igitur et ordo prædestinationis est certus, et tamen libertas arbitrii non tollitur, ex quâ contingenter provenit prædestinationis effectus.

Ad hoc etiam considerata sunt quæ supra dicta sunt, quæst. 14, art. 13, et quæst. 19, art. 4, de divinâ scientiâ et de divinâ volun-

tate, quæ contingentiam à rebus non tollunt, licet certissima et infallibilia sint.

Ad primum ergo dicendum quòd corona dicitur esse alicujus dupliciter. Uno modo ex prædestinatione divinâ; et sic nullus coronam suam amittit. Alio modo ex merito gratiæ. Quod enim meremur, quodam modo nostrum est; et sic suam coronam aliquis amittere potest per peccatum mortale sequens. Alius autem illam coronam amissam accipit, in quantum loco ejus subrogatur; non enim permittit Deus aliquos cadere, quin alios erigat, secundum illud Job 34, 24: *Conteret multos et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis*. Sic enim in locum angelorum cadentium substituti sunt homines, et in locum Judæorum Gentiles. Substitutus autem in statum gratiæ etiam quantum ad hoc coronam cadentis accipit, quòd de bonis quæ alius fecit, in æternâ vitâ gaudebit, in quâ unusquisque gaudebit de bonis tam à se quam ab aliis factis.

Ad secundum dicendum quòd, licet sit possibile eum qui est prædestinatus mori in peccato mortali secundum se consideratum, tamen hoc est impossibile, posito, prout scilicet ponitur, eum esse prædestinatum. Unde non sequitur quòd prædestinatio falli possit.

Ad tertium dicendum quòd cùm prædestinatio includat divinam voluntatem, sicut supra dictum est, art. 4 hujus quæst., quòd Deum velle aliquid creatum est necessarium ex suppositione, propter immutabilitatem divinæ voluntatis, non tamen absolutè, ita dicendum est hic de prædestinatione. Unde non oportet dicere quòd Deus possit non prædestinare quem prædestinavit, in sensu composito accipiendo, licet absolutè considerando, Deus possit prædestinare, vel non prædestinare. Sed ex hoc non tollitur prædestinationis certitudo.

ARTICULUS VII. — *Utrum numerus prædestinatorum sit certus.* — (1, dist. 40, qu. 3, art. un., et Verit. quæst. 6, art. 4.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd numerus prædestinatorum non sit certus. Numerus enim cui potest fieri additio, non est certus. Sed numero prædestinatorum potest fieri additio, ut videtur; dicitur enim Deuteron. 1, 11: *Dominus Deus noster addat ad hunc numerum multa millia*; Glossa (ordinaria): « Definitum apud Deum, qui novit qui sunt ejus. » Ergo numerus prædestinatorum non est certus.

2. Præterea, non potest assignari ratio quare magis in hoc numero quam in alio Deus homines præordinet ad salutem. Sed nihil à Deo sine ratione disponitur. Ergo non est certus numerus salvandorum præordinatus à Deo.

3. Præterea, operatio Dei est perfectior quam operatio naturæ. Sed in operibus naturæ bonum invenitur ut in pluribus, defectus autem et malum ut in paucioribus. Si igitur à Deo institueretur numerus salvandorum, plures essent salvandi quam damnandi; cujus contrariam ostenditur Matth. 7, 13, ubi dicitur: *Lata et spatiosa est via quæ*

(1) Augustinus, *anibus*.

ducit ad perditionem; et multi sunt qui intrant per eam. Angusta est porta et arcta via quæ ducit ad vitam; et pauci sunt qui inveniunt eam. Non ergo est præordinatus à Deo numerus salvandorum.

Sed contra est quod Augustinus dicit in lib. de Correptione et Gratia, cap. 13: *Certus est prædestinatorum numerus, qui neque augeri potest, neque minui.*

Respondeo dicendum quod numerus prædestinatorum est certus.

Sed quidam dixerunt eum esse certum formaliter, sed non materialiter; ut puta, si diceremus certum esse quod centum vel mille salventur, non autem quod hi, vel illi. Sed hoc tollit certitudinem prædestinationis, de quâ jam diximus art. præc.

Et ideo oportet dicere quod numerus prædestinatorum sit certus Deo non solum formaliter, sed etiam materialiter. Sed advertendum est quod numerus prædestinatorum certus Deo dicitur, non solum ratione cognitionis, quia scilicet scit quot sunt salvandi; sic enim Deo certus est etiam numerus guttarum pluvie et arenæ maris; sed ratione electionis et definitionis cujusdam.

Ad cujus evidentiam est sciendum quod omne agens intendit facere aliquid finitum, ut ex supradictis de infinito, qu. 7, art. 2 et 3, apparet. Quicumque autem intendit aliquam determinatam mensuram in suo effectui, excogitat aliquem numerum in partibus essentialibus ejus quæ per se requiruntur ad perfectionem totius. Non enim per se eligit aliquem numerum in his quæ non principaliter requiruntur, sed solum propter aliud; sed in tanto numero accipit hujusmodi, in quantum sunt necessaria propter aliud; sicut edificator excogitat determinatam mensuram domus, et etiam determinatum numerum mansionum, quas vult facere in domo, et determinatum numerum mensurarum parietis, vel lecti; non autem eligit determinatum numerum lapidum, sed accipit tot quot sufficiunt ad explendam tantam mensuram parietis. Sic igitur considerandum est in Deo respectu totius universitatis, quæ est ejus effectus. Præordinavit enim in quâ mensurâ deberet esse totum universum, et quis numerus esset conveniens essentialibus partibus universi; quæ scilicet habent aliquo modo ordinem ad perpetuitatem, quot scilicet sphaeræ, quot stellæ, quot elementa, quot species rerum. Individua verò corruptibilia non ordinantur ad bonum universi quasi principaliter, sed quasi secundariò, in quantum in eis salvatur bonum speciei. Unde licet Deus sciat numerum omnium individuorum, non tamen numerus vel boum, vel culicum, vel aliquorum hujusmodi est per se præordinatus à Deo. Sed tot hujusmodi divina providentia producit, quot sufficiunt ad specierum conservationem. Inter omnes autem creaturas principaliter ordinantur ad bonum universi creaturæ rationales, quæ, in quantum hujusmodi, incorruptibiles sunt, et potissimè illæ quæ beatitudinem consequuntur, quæ immediatius attingunt ultimum finem. Unde certus est Deo numerus prædestinatorum, non so-

lùm per modum cognitionis, sed etiam per modum cujusdam principalis præfinitionis.

Non sic autem omnino est de numero reproborum, qui videntur esse præordinati à Deo in bonum electorum, quibus omnia co-operantur in bonum, ad Rom. 8, 28.

De numero autem omnium prædestinatorum hominum quis sit, dicunt quidam quod tot ex hominibus salvabuntur, quot Angeli ceciderunt. Quidam verò, quod tot salvabuntur, quot Angeli remanserunt. Quidam verò, quod tot ex hominibus salvabuntur, quot Angeli ceciderunt, et insuper tot quot fuerunt Angeli creati. Sed melius dicitur quod *soli Deo est cognitus numerus electorum in supernâ felicitate locandus*, ut habet Collecta pro vivis et defunctis.

Ad primum ergo dicendum quod verbum illud Deuteronomio est intelligendum de illis qui sunt prænotati à Deo respectu præsentis justitiæ. Horum enim numerus et augetur, et minuitur, et non numerus prædestinatorum.

Ad secundum dicendum quod ratio quantitatis alicujus partis accipienda est ex proportionem illius partis ad totum. Sic enim est apud Deum ratio quare tot stellas fecerit, vel tot rerum species, et quare tot prædestinavit, ex proportionem partium principalium ad bonum universi.

Ad tertium dicendum quod bonum proportionatum communi statui naturæ accidit ut in pluribus, et deficit (1) ab hoc bono ut in paucioribus; sed bonum quod excedit communem statum naturæ, invenitur ut in paucioribus, et deficit ab hoc bono ut in pluribus; sicut patet quod plures homines sunt qui habent sufficientem scientiam ad regimen vite suæ; pauciores autem qui hanc scientiam carent, qui moriones vel stulti dicuntur; sed paucissimi sunt respectu aliorum, qui attingunt ad habendam profundam scientiam intelligibilium rerum. Cum igitur beatitudo æterna in visione Dei consistens excedat communem statum naturæ, et præcipuè secundum quod est gratia destituta per corruptionem originalis peccati, pauciores sunt qui salvantur. Et in hoc etiam maximè misericordia Dei apparet, quod aliquos in illam salutem erigit, à quâ plurimi deficiunt secundum communem cursum et inclinationem naturæ.

ARTICULUS VIII. — *Utrum prædestinatio possit juvari precibus sanctorum.* — (1, dist. 41, art. 4; et 3, dist. 17, art. 3; et 4, dist. 43, qu. 3, art. 3 et 5, et Ver. qu. 6, art. 6.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod prædestinatio non possit juvari precibus sanctorum. Nullum enim æternum præceditur (2) ab aliquo temporali; et per consequens non potest temporale juvare ad hoc quod aliquod æternum sit. Sed prædestinatio est æterna. Cum igitur preces sanctorum sint temporales, non possunt juvare ad hoc quod aliquis prædestinetur. Non ergo prædestinatio juvatur precibus sanctorum.

(1) Ita cod. Alcan., cui consonant edit. Rom. et Patav. At Theol. Duaceni et Lovan., ac Nicolai: *Et deficit ut in paucioribus.*

(2) Ita idem cod. Editi, *impeditur.*

(Vingt-deux.)

2. Præterea, sicut nihil indiget consilio nisi propter defectum cognitionis, ita nihil indiget auxilio nisi propter defectum virtutis. Sed neutrum horum competit Deo prædestinanti: unde dicitur Rom. 11, 34: *Quis adiuvit (1) Spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit?* Ergo prædestinatio non juvatur precibus sanctorum.

3. Præterea, ejusdem est adjuvari et impediri. Sed prædestinatio non potest aliquo impediri. Ergo non potest aliquo juvari.

Sed contra est quod dicitur Gen. 25, quod *Isaac rogavit Deum pro Rebecca uxore sua, et dedit conceptum Rebecca.* Ex illo autem conceptu natus est Jacob, qui prædestinatus fuit. Non autem fuisset impleta prædestinatio, si natus non fuisset. Ergo prædestinatio juvatur precibus sanctorum.

Respondeo dicendum quod circa hanc questionem diversi errores fuerunt.

Quidam enim, attendentes certitudinem divinæ prædestinationis, dixerunt superfluas esse orationes, vel quidquid aliud fiat ad salutem æternam consequendam; quia his factis vel non factis prædestinati consequuntur, reprobati non consequuntur. Sed contra hoc sunt omnes admonitiones sacræ Scripturæ exhortantes ad orationem, et ad alia bona opera.

Alii verò dixerunt quod per orationes mutatur divina prædestinatio; et hæc dicitur fuisse opinio Ægyptiorum, qui ponebant ordinationem divinam, quam fatum appellabant, aliquibus sacrificiis et orationibus impediri posse. Sed contra hoc etiam est auctoritas sacræ Scripturæ; dicitur enim 1 Reg. 15, 29: *Porro triumphator Israel non parcat, neque pœnitentia flectetur;* et Roman. 11, 29, dicitur quod *sine pœnitentiâ sunt dona Dei, et vocatio.*

Et idè aliter dicendum quod in prædestinatione duo sunt consideranda, scilicet ipsa præordinatio divina, et effectus ejus. Quantum igitur ad primum, nullo modo prædestinatio juvatur precibus sanctorum. Non enim precibus sanctorum fit quod aliquis prædestinetur à Deo. Quantum verò ad secundum dicitur prædestinatio juvari precibus sanctorum, et aliis bonis operibus, quia Providentia, cujus prædestinatio est pars, non subtrahit causas secundas; sed sic providet effectus, ut etiam ordo causarum secundarum subjaceat Providentiæ. Sicut igitur sic providentur naturales effectus, ut etiam causæ naturales ad illos naturales effectus ordinentur, sine quibus illi effectus non provenirent; ita prædestinatur à Deo salus alicuius, ut etiam sub ordine prædestinationis cadat quidquid hominem promovet in salutem, vel orationes propriæ, vel aliorum, vel alia bona, vel quidquid hujusmodi, sine quibus aliquis salutem non consequitur. Unde prædestinatis conandum est ad bonè operandum et orandum; quia per hujusmodi prædestinationis effectus certitudinaliter im-

pletur. Propter quod dicitur 2 Petr. 1, 10: *Satagite ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis.*

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa ostendit quod prædestinatio non juvatur precibus sanctorum quantum ad ipsam præordinationem.

Ad secundum dicendum quod aliquis dicitur adjuvari per alium dupliciter: uno modo in quantum ab eo accipit virtutem, et sic adjuvari infirmi est; unde Deo non competit; et sic intelligitur illud: *Quis adiuvit Spiritum Domini?* Allo modo dicitur quis adjuvari per aliquem, per quem exequitur suam operationem, sicut dominus per ministrum; et hoc modo Deus adjuvatur per nos, in quantum exequimur (1) suam ordinationem, secundum illud 1 ad Corinth. 3, 9: *Dei enim adiutores sumus.* Neque hoc est propter defectum divinæ virtutis, sed quia utitur causis mediis ut ordinis pulchritudo servetur in rebus, et ut etiam creaturis dignitatem causalitatis communicet.

Ad tertium dicendum quod secundæ causæ non possunt egredi ordinem causæ primæ universalis, ut supra dictum est, quæst. 19, art. 6, sed ipsum exequuntur; et idè prædestinatio per creaturas potest adjuvari, sed non impediri.

QUESTIO XXIV.

DE LIBRO VITÆ. — (In tres articulos divisa.)

Deinde considerandum est de libro vitæ; et circa hoc quaeruntur tria: 1° quid sit liber vitæ; 2° cujus vitæ sit liber; 3° utrùm aliquis possit deleri de libro vitæ.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm liber vitæ sit idem quod prædestinatio.* — (1, dist. 40, qu. 1, art. 2, ad 5; et 3, dist. 31, qu. 1, art. 2, qu. 2 per totum, et quæst. 1, ad 1, et Ver. qu. 7, art. 4, et psalm. 39, et Phil. 4.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod liber vitæ non sit idem quod prædestinatio. Dicitur enim Eccli. 24, 32: *Hæc omnia liber vitæ;* Glossa interlinearis: *Id est, novum et vetus Testamentum.* Hoc autem non est prædestinatio. Ergo liber vitæ non est idem quod prædestinatio.

2. Præterea, Augustinus, in lib. 20 de Civit. Dei, cap. 14, à med., ait quod *liber vitæ est quædam vis divina quæ fiet ut cuicumque opera sua bona vel mala in memoriam reduncantur.* Sed vis divina non videtur pertinere ad prædestinationem, sed magis ad attributum potentiæ. Ergo liber vitæ non est idem quod prædestinatio.

3. Præterea, prædestinationi opponitur reprobatio. Si igitur liber vitæ esset prædestinatio, inveniretur liber mortis, sicut liber vitæ.

Sed contra est quod dicitur in Glossa ordinariâ, et sumitur ex Cassiodoro, super illud psalmi 68: *Delectantur de libro viventium:* « *Liber iste est notitia Dei, quæ prædestinavit ad vitam quos præcivit.* »

Respondeo dicendum quod liber vitæ in Deo dicitur metaphoricè secundum similitu-

(1) Vulgata: *Quis cognovit sensum Domini?* Isaia verò 40, 13, unde Apostolus sumpsit, habetur: *Quis adiuvit Spiritum?*

(1) Ita edit. Rom. et Patav. Nicolai, *exequitur.*

dinem à rebus humanis acceptam. Est enim consuetum apud homines quòd illi qui ad aliquid eliguntur, conscribuntur in libro, utpote milites, vel consiliarii, qui olim dicebantur patres conscripti. Patet autem ex præmissis, art. 4, quæst. præc., quòd omnes prædestinati eliguntur à Deo ad habendam vitam æternam.

Ipsa ergo prædestinatorum conscriptio dicitur liber vitæ. Dicitur autem metaphoricè aliquid conscriptum in intellectu alicujus, quod firmiter in memoriâ tenet, secundum illud Proverb. 3, 3: *Ne obliviscaris legis meæ, et præcepta mea cor tuum custodiat*; et post pauca sequitur: *Describe illa in tabulis cordis tui*. Nam et in libris materialibus aliquid conscribitur ad succurrendum memoriæ. Unde ipsa Dei notitia, quâ firmiter retinet se aliquos prædestinasse ad vitam æternam, dicitur liber vitæ; nam sicut scripturâ libri est signum eorum quæ scienda sunt, ita Dei notitia est quoddam signum apud ipsum eorum qui sunt perducendi ad vitam æternam, secundum illud 2 Timoth. 2, 19: *Firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Novit Dominus qui sunt ejus*.

Ad primum ergo dicendum quòd liber vitæ potest dici dupliciter. Uno modo conscriptio eorum qui sunt electi ad vitam, et sic loquimur nunc de libro vitæ. Alio modo potest dici liber vitæ conscriptio eorum quæ ducunt in vitam; et hoc dupliciter: vel sicut agendorum, et sic novum et vetus Testamentum dicitur liber vitæ; vel sicut jam factorum, et sic illa vis divina quâ fiet ut cullibet in memoriam reducantur facta sua, dicitur liber vitæ; sicut etiam liber militiæ potest dici, vel in quo scribuntur electi ad militiam, vel in quo traditur ars militaris, vel in quo recitantur facta militum.

Unde patet solutio ad secundum.

Ad tertium dicendum quòd non est consuetum conscribi eos qui repudiantur, sed eos qui eliguntur. Unde reprobationi non respondet liber mortis, sicut prædestinationi liber vitæ.

Ad quartum dicendum quòd secundum rationem differt liber vitæ à prædestinatione; importat enim notitiam prædestinationis, sicut etiam ex Glossâ inductâ apparet, in arg. *Sed contra*.

ARTICULUS II. — *Utrum liber vitæ sit solum respectu vitæ gloriæ prædestinatorum*. — (*Ver. quæst. 7, art. 5, 6 et 7; 3, dist. 31, quæst. 1, art. 2, quæstionib. 1.*)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd liber vitæ non sit solum respectu vitæ gloriæ prædestinatorum. Liber enim vitæ est notitia vitæ. Sed Deus per vitam suam cognoscit omnem aliam vitam. Ergo liber vitæ præcipuè dicitur respectu vitæ divinæ, et non solum respectu vitæ prædestinatorum.

2. Præterea, sicut vita gloriæ est à Deo, ita vita naturæ. Si igitur notitia vitæ gloriæ dicitur liber vitæ, etiam notitia vitæ naturæ dicetur liber vitæ.

3. Præterea, aliqui eliguntur ad gratiam qui non eliguntur ad vitam gloriæ, ut patet per id quod dicitur Joan. 6, 71: *Nonne ego duo-*

decim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est? Sed liber vitæ est conscriptio electionis divinæ, ut dictum est art. pr. Ergo etiam est respectu vitæ gratiæ.

Sed contra est quòd liber vitæ est notitia prædestinationis, ut dictum est, ibid. Sed prædestinatio non respicit vitam gratiæ, nisi secundum quòd ordinatur ad gloriam; non enim sunt prædestinati qui habent gratiam, et deficiunt à gloriâ. Liber igitur vitæ non dicitur nisi respectu gloriæ.

Respondeo dicendum quòd liber vitæ, ut dictum est, ibid., importat conscriptionem quamdam sive notitiam electorum ad vitam. Eligitur autem aliquis ad id quod non competit sibi secundum suam naturam. Et iterum id ad quod eligitur aliquis, habet rationem finis. Non enim miles eligitur, aut conscribitur, ad hoc quòd armetur, sed ad hoc quòd pugnet: hoc enim est proprium officium ad quod militia ordinatur. Finis autem supra naturam existens, est vita gloriæ, ut supra dictum est, quæst. 28, art. 1. Unde propriè liber vitæ respicit vitam gloriæ.

Ad primum ergo dicendum quòd vita divina, etiam prout est gloriosa (1), est Deo naturalis; unde respectu ejus non est electio, et per consequens neque liber vitæ; non enim dicimus quòd aliquis homo eligatur ad habendum sensum, vel aliquid eorum quæ consequuntur naturam.

Unde per hoc etiam patet solutio ad secundum; respectu enim vitæ naturalis non est electio, neque liber vitæ.

Ad tertium dicendum quòd vita gratiæ non habet rationem finis, sed rationem ejus quod est ad finem. Unde ad vitam gratiæ non dicitur aliquis eligi, nisi in quantum vita gratiæ ordinatur ad gloriam. Et propter hoc, illi qui habent gratiam, et excidunt à gloriâ, non dicuntur esse electi simpliciter, sed secundum quid; et similiter non dicuntur esse scripti simpliciter in libro vitæ, sed secundum quid; prout scilicet de eis in ordinatione et notitiâ divinâ existit quòd sint habituri aliquem ordinem ad vitam æternam secundum participationem gratiæ.

ARTICULUS III. — *Utrum aliquis deleatur de libro vitæ*. — (1, dist. 31, quæst. 1, art. 1, et dist. 46, quæst. 2, art. 2, ad 5, et quæst. 3; et Philip. 4, lect. 1, et Hebr. 12, lect. 4, fin.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd nullus deleatur de libro vitæ. Dicit enim Augustinus in 20 de Civ. Dei, cap. 13, in fine, quòd *præscientia Dei, quæ non potest falli, liber vitæ est*. Sed à præscientiâ Dei non potest aliquid subtrahi, similiter neque à prædestinatione. Ergo nec de libro vitæ potest aliquid (2) deleri.

2. Præterea, quicquid est in aliquo, est in eo per modum ejus in quo est. Sed liber vitæ est quid æternum et immutabile. Ergo quidquid est in eo, est ibi non temporaliter, sed immobiliter et indelebilitur.

3. Præterea, deletio scripturæ opponitur.

(1) Ita cod. Alcan. aliique cum Nicolao; edit. Rom. et Patavin., *vita gloriosa*.

(2) Nicolai, *aliquis*.

Sed aliquis non potest de novo scribi in libro vitæ. Ergo neque inde deleri potest.

Sed contra est quod dicitur in psalmo 68, 29 : *Deleantur de libro viventium.*

Respondeo dicendum quòd quidam dicunt quòd de libro vitæ nullus potest deleri secundum rei veritatem, potest tamen aliquis deleri secundum opinionem hominum. Est enim consuetum in Scripturis ut aliquid dicatur fieri, quando innotescit; et secundum hoc aliqui dicuntur esse scripti in libro vitæ, in quantum homines opinantur eos ibi scriptos propter præsentem justitiam quam in eis vident; sed quando apparet vel in hoc seculo vel in futuro, quòd ab hac justitiâ exciderunt, dicuntur inde deleri. Et sic etiam exponitur in Glossâ ordinariâ deletio talis, super illud ps. 68 : *Deleantur de libro viventium.*

Sed quia non deleri de libro vitæ ponitur inter præmia justorum secundum illud Apoc. 3, 5 : *Qui vicerit, sic vestiatur vestimentis albis, et non delebo nomen ejus de libro vitæ* (quod autem sanctis repromittitur, non est solum in hominum opinione), potest dici quòd deleri vel non deleri de libro vitæ, non solum ad opinionem hominum referendum est, sed etiam quantum ad rem. Est enim liber vitæ conscriptio ordinatorum in vitam æternam, ad quam ordinatur aliquis ex duobus : scilicet ex prædestinatione divinâ, et hæc ordinatio nunquam deficit; et ex gratiâ. Quicumque enim gratiam habet, ex hoc ipso est dignus vitâ æternâ; et hæc ordinatio deficit interdum, quia aliqui ordinati sunt ex gratiâ habitâ ad habendum vitam æternam, à quâ tamen deficiunt per peccatum mortale. Illi igitur qui sunt ordinati ad habendum vitam æternam ex prædestinatione divinâ sunt simpliciter scripti in libro vitæ, quia sunt ibi scripti ut habituri vitam æternam in seipsâ; et isti nunquam delentur de libro vitæ. Sed illi qui sunt ordinati ad habendum vitam æternam non ex prædestinatione divinâ, sed solum ex gratiâ, dicuntur esse scripti in libro vitæ non simpliciter, sed secundum quid, quia sunt ibi scripti ut habituri vitam æternam non in seipsâ, sed in suâ causâ; et tales possunt deleri de libro vitæ; ut deletio non referatur ad notitiam Dei, quasi Deus aliquid præsciat, postea nesciat; sed ad rem scitam, quia scilicet Deus scit aliquem prius ordinari in vitam æternam, et postea non ordinari, cum deficit à gratiâ.

Ad primum ergo dicendum quòd deletio, ut dictum est in corp. art., non refertur ad librum vitæ ex parte præscientiæ, quasi in Deo sit aliqua mutabilitas, sed ex parte præscitorum, quæ sunt mutabilia.

Ad secundum dicendum quòd licet res in Deo sint immutabiliter, tamen in seipsis mutabiles sunt; et ad hoc pertinet deletio libri vitæ.

Ad tertium dicendum quòd eo modo quo aliquis dicitur deleri de libro vitæ, potest dici quòd ibi scribatur de novo vel secundum opinionem hominum, vel secundum quòd de novo incipit habere ordinem ad vitam æternam per gratiam; quod etiam sub divinâ notitiâ comprehenditur. licet non de novo.

QUÆSTIO XXV.

DE DIVINA POTENTIA. — (*In sex articulos divisa.*)

Post considerationem divinæ præscientiæ et voluntatis, et eorum quæ ad hoc pertinent, restat considerandum de divinâ potentiâ; et circa hoc quærentur sex : 1° utrum in Deo sit potentia; 2° utrum ejus potentia sit infinita; 3° utrum sit omnipotens; 4° utrum possit facere quòd ea quæ sunt præterita, non fuerint; 5° utrum Deus possit facere quæ non facit, vel prætermittere quæ facit; 6° utrum quæ facit, possit facere meliora.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum in Deo sit potentia.* — (1, dist. 42, quæst. 1, art. 1, et 1 cont., c. 16, et 2, cap. 7, 8, 9 et 10, et Pot. quæst. 1, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd in Deo non sit potentia. Sicut enim prima materia se habet ad potentiam, ita Deus, qui est agens primum, se habet ad actum. Sed prima materia secundum se considerata est absque omni actu. Ergo agens primum, quod est Deus, est absque potentiâ.

2. Præterea, secundum Philosophum in 6 Metaphys., text. 19, *quolibet potentiâ melior est ejus actus*; nam forma est melior quàm materia, et actio quàm potentia activa; est enim finis ejus. Sed nihil est melius eo quod est in Deo, quia quidquid est in Deo, est Deus, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 3. Ergo nulla potentia est in Deo.

3. Præterea, potentia est principium operationis. Sed operatio divina est ejus essentia, cum in Deo nullum sit accidens; essentiæ autem divinæ non est aliquod principium. Ergo ratio potentiæ Deo non convenit.

4. Præterea, supra ostensum est, quæst. 14, art. 8, et quæst. 19, art. 4, quòd scientia Dei et voluntas ejus sunt causa rerum. Causa autem et principium idem sunt. Ergo non oportet in Deo assignare potentiam, sed solum scientiam et voluntatem.

Sed contra est quod dicitur in ps. 88, 9 : *Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo.*

Respondeo dicendum quòd duplex est potentia : scilicet passiva, quæ nullo modo est in Deo; et activa, quam oportet in Deo summè ponere. Manifestum est enim quòd unumquodque, secundum quòd est actu et perfectum, secundum hoc est principium activum alicujus. Patitur autem unumquodque secundum quòd est deficiens et imperfectum. Ostensum est autem supra, quæst. 2, artic. 3, et quæst. 4, art. 1 et 2, quòd Deus est purus actus, et simpliciter et universaliter perfectus, neque in eo aliqua imperfectio locum habet. Unde maximè ei competit esse principium activum, et nullo modo pati. Ratio autem activi principii convenit potentiæ activæ; nam potentia activa est principium agendi in aliud; potentia verò passiva est principium patiendi ab alio, ut Philosophus dicit 5 Metaph., text. 17. Relinquitur ergo quòd in Deo maximè sit potentia activa.

Ad primum ergo dicendum quòd potentia activa non dividitur contra actum, sed fundatur in eo; nam unumquodque agit secun-

dum quod est actu; potentia verò passiva dividitur contra actum; nam unumquodque patitur, secundum quod est in potentia. Unde hæc potentia excluditur à Deo, non autem activa.

Ad secundum dicendum quod quodcumque actus est aliud à potentia, oportet quod actus sit nobilior potentia. Sed actio Dei non est aliud ab ejus potentia, sed utrumque est essentia divina, quia necesse ejus est aliud ab ejus essentia. Unde non oportet quod aliquid sit nobilior quam potentia Dei.

Ad tertium dicendum quod potentia in rebus creatis non solum est principium actionis, sed etiam effectus. Sic igitur in Deo salvatur ratio potentie quantum ad hoc quod est principium effectus, non autem quantum ad hoc quod est principium actionis, quæ est divina essentia; nisi fortè secundum modum intelligendi, prout divina essentia, quæ in se simpliciter præhabet quidquid perfectionis est in rebus creatis, potest intelligi et sub ratione actionis, et sub ratione potentie, sicut etiam intelligitur et sub ratione suppositi habentis naturam, et sub ratione nature. Sic igitur in Deo salvatur ratio potentie quantum ad hoc quod est principium effectus.

Ad quartum dicendum quod potentia non ponitur in Deo ut aliquid differens à scientia et voluntate secundum rem (1), sed solum secundum rationem, in quantum scilicet potentia importat rationem principii exequentis id quod voluntas imperat, et ad quod scientia dirigit; quæ tria Deo secundum idem conveniunt.

Vel dicendum (2) quod ipsa scientia, vel voluntas divina, secundum quod est principium effectivum, habet rationem potentie. Unde consideratio scientie et voluntatis præcedit in Deo considerationem potentie, sicut causa præcedit operationem et effectum.

ARTICULUS II. — *Utrum potentia Dei sit infinita.* — (1, dist. 43, quæst. 1, art. 1, et 4 cont., cap. 44 et 66, et Pot. quæst. 1, art. 2, et opusc. 3, cap. 19, et opusc. 9, cap. 4, et 12 Metaph., lect. 7, fine.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod potentia Dei non sit infinita. Omne enim infinitum est imperfectum, secundum Philosophum in 3 Physic., text. 63, 64 et 65. Sed potentia Dei non est imperfecta. Ergo non est infinita.

2. Præterea, omnis potentia manifestatur per effectum, aliàs frustra esset. Si igitur potentia Dei esset infinita, posset facere effectum infinitum; quod est impossibile.

3. Præterea, Philosophus probat in 8 Physicorum, text. 79, quod si potentia alicujus corporis esset infinita, moveret in instanti. Deus autem non movet in instanti, sed mo-

vet creaturam spirituales per tempus, creaturam verò corporalem per locum et tempus, secundum Augustinum 8 super Genesim ad litteram, cap. 20, 22 et 23. Non ergo est ejus potentia infinita.

Sed contra est quod dicit Hilarius, 8 de Trin., non procul à med., et Dam., lib. 1, cap. 18, quod *Deus est immensæ virtutis* (1), *vivens, et potens*. Omne autem immensum est infinitum. Ergo virtus divina est infinita.

Respondeo dicendum quod, sicut jam dictum est art. præc., secundum hoc potentia activa invenitur in Deo, secundum quod ipse actu est: esse autem ejus est infinitum, in quantum non est limitatum per aliquid recipiens, ut patet per hæc quæ supra dicta sunt, qu. 7, art. 1, cum de infinitate divine essentie ageretur. Unde necesse est quod activa potentia Dei sit infinita. In omnibus enim agentibus hoc invenitur quod quantum aliquod agens perfectius habet formam quæ agit, tantò est major ejus potentia in agendo; sicut quantum est aliquid magis calidum, tantò habet majorem potentiam ad calefaciendum: et haberet utique potentiam infinitam ad calefaciendum, si ejus calor esset infinitus. Unde cum ipsa essentia divina, per quam Deus agit, sit infinita, sicut supra ostensum est, loco proximè citato, sequitur quod ejus potentia sit infinita.

Ad primum ergo dicendum quod Philosophus loquitur de infinito quod est ex parte materie non terminatæ per formam, cujusmodi est infinitum quod congruit quantitati. Sic autem non est infinita divina essentia, ut supra ostensum est, loc. cit., et per consequens nec ejus potentia. Unde non sequitur quod sit imperfecta.

Ad secundum dicendum quod potentia agentis univoci tota manifestatur in suo effectu; potentia enim generativa hominis nihil potest plus quam generare hominem; sed potentia agentis non univoci non tota manifestatur in sui effectus productione; sicut potentia solis non tota manifestatur in productione alicujus animalis ex putrefactione generati. Manifestum est autem quod Deus non est agens univocum. Nihil enim aliud potest cum eo convenire neque in specie, neque in genere, ut supra ostensum est, qu. 3, art. 5, et qu. 4, art. 3. Unde relinquitur quod effectus ejus semper est minor quam potentia ejus. Non ergo oportet quod manifestetur infinita potentia Dei in hoc quod producat effectum infinitum. Et tamen etiamsi nullum effectum produceret, non esset Dei potentia frustra; quia frustra est quod ordinatur ad finem quem non attingit; potentia autem Dei non ordinatur ad effectum sicut ad finem, sed magis ipsa est finis sui effectus.

Ad tertium dicendum quod Philosophus in 8 Physicorum, text. 79, probat quod si aliquod corpus haberet potentiam infinitam, moveret in non tempore; et tamen ostendit quod potentia motoris cæli est infinita, quia movere potest tempore infinito. Relinquitur

(1) Ita omnes editi. In cod. Alcan. deest secundum rem.

(2) Deest hæc secunda responsio in cod. Alcan. aliisque. Habent editi omnes quos vidimus. Vide infra, art. 5, corp., et supra, qu. 19, art. 4, ad 4, et 2 contra Gent., cap. 1, ad 4.

(1) Hilarius: *Deus immensæ virtutis, vivens potestas, quæ nusquam non adsit, nec desit usquam, etc.*

ergo, secundum ejus intentionem, quod potentia infinita corporis, si esset, moveret in non tempore, non autem potentia incorporei motoris. Cujus ratio est, quia corpus movens aliud corpus est agens univocum; unde oportet quod tota potentia agentis manifestetur in motu. Quia igitur quantum moventis corporis potentia est major, tanto velocius movet, necesse est quod si fuerit infinita, moveat improporcionabiliter citius, quod est movere in non tempore. Sed movens incorporeum est agens non univocum. Unde non oportet quod tota virtus ejus manifestetur in motu, ita quod moveat in non tempore; et præsertim quia movet secundum dispositionem suæ voluntatis.

ARTICULUS III.—Utrum Deus sit omnipotens.—
(3 p., quæst. 13, art. 1, corp., et 1 cont., cap. 22 et 25, et Pat. quæst. 7, art. 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non sit omnipotens. Moveri enim et pati aliquid omnium est. Sed hoc Deus non potest; est enim immobilis, ut supra dictum est, quæst. 2, art. 3, et quæst. 9, art. 1. Non igitur est omnipotens.

2. Præterea, peccare aliquid agere est. Sed Deus non potest peccare, neque se ipsum negare, ut dicitur 2 Tim. 2. Ergo Deus non est omnipotens.

3. Præterea, de Deo dicitur (in collecta domin. 10 post Pent.) quod *omnipotentiam quam parcendo maxime et miserando manifestat*. Ultimum igitur quod potest divina potentia, est parcere et misereri. Aliquid autem est multo majus quam parcere et misereri, sicut creare alium mundum, vel aliquid hujusmodi. Ergo Deus non est omnipotens.

4. Præterea, super illud 1 Corinth. 1: *Stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi*; dicit Glossa Ambrosii: « Sapientiam hujus mundi fecit Deus stultam, ostendendo possibile quod illa impossibile judicabat. » Unde videtur quod non sit aliquid judicandum possibile vel impossibile secundum inferiores causas, prout sapientia hujus mundi judicat, sed secundum potentiam divinam. Si igitur Deus sit omnipotens, omnia erunt possible: nihil ergo impossibile est. Sublato autem impossibili, tollitur necessarium. Nam quod necesse est esse, impossibile est non esse. Nihil ergo erit necessarium in rebus, si Deus est omnipotens. Hoc autem est impossibile. Ergo Deus non est omnipotens.

Sed contra est quod dicitur Lucæ 1, 37: *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*.

Respondetur dicendum quod communiter confitentur omnes Deum esse omnipotentem. Sed rationem omnipotentiam assignare videtur difficile. Dubium enim potest esse quid comprehendatur sub ista distributione, cum dicitur omnia posse Deum.

Sed si quis rectè consideret (cum potentia dicatur ad possible), cum Deus omnia posse dicitur, nihil rectius intelligitur quam quod possit omnia possible, et ob hoc omnipotens dicitur. Possible autem dicitur dupliciter, secundum Philosophum, 5 Metaph., text. 17.

Uno modo per respectum ad aliquam potentiam; sicut quod subditur humanæ potentie, dicitur esse possibile homini. Alio modo absolute, propter ipsam habitudinem terminorum; non autem potest dici quod Deus dicatur omnipotens quia possit omnia quæ sunt possible nature creatæ, quia divina potentia in plura extenditur. Si autem dicatur quod Deus sit omnipotens quia potest omnia quæ sunt possible suæ potentie, erit circulatio in manifestatione omnipotentie; hoc enim non erit aliud quam dicere quod Deus est omnipotens, quia potest omnia quæ potest. Relinquitur igitur quod Deus dicatur omnipotens quia potest omnia possible absolute, quod est alter modus dicendi possibile. Dicitur autem aliquid possibile vel impossibile absolute ex habitudine terminorum. Possible quidem absolute, quia prædicatum non repugnat subjecto, ut Socratem sedere; impossibile verò absolute, quia prædicatum repugnat subjecto, ut hominem esse asinum.

Est autem considerandum quod cum unumquodque agens agat sibi simile, unicuique potentie activæ correspondet possibile ut objectum proprium secundum rationem illius actus in quo fundatur potentia activa; sicut potentia calefactiva refertur ut ad proprium objectum ad esse calefactibile (1). Esse autem divinum, super quod ratio divinæ potentie fundatur, est esse infinitum, non limitatum ad aliquod genus entis, sed præhabens in se totius esse perfectionem. Unde quidquid habet vel potest habere rationem entis, continetur sub possiblebus absolute, respectu quorum Deus dicitur omnipotens.

Nihil autem opponitur rationi entis nisi non ens. Hoc igitur repugnat rationi possible absolute, quod subditur divinæ omnipotentie, quod implicat in se esse et non esse simul; hoc enim omnipotentie non subditur, non propter defectum divinæ potentie, sed quia non potest habere rationem factibilis, neque possible. Quæcumque igitur contradictionem non implicat, sub illis possiblebus continentur, respectu quorum dicitur Deus omnipotens. Ea verò quæ contradictionem implicat, sub divinâ omnipotentia non continentur, quia non possunt habere possiblem rationem. Unde convenientius dicitur quod ea non possunt fieri, quam quod Deus ea non possit facere. Neque hoc est contra verbum Angeli dicentis: *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*; id enim quod contradictionem implicat, verbum esse non potest, quia nullus intellectus potest illud concipere.

Ad primum ergo dicendum quod Deus dicitur omnipotens secundum potentiam activam, non secundum potentiam passivam, ut dictum est art. 1 hujus quæst. et in isto. Unde quod non possit moveri et pati, non repugnat omnipotentie.

Ad secundum dicendum quod peccare est deficere à perfectâ actione (2); unde posse peccare est posse deficere in agendo, quod repugnat omnipotentie; et propter hoc Deus peccare non potest, quia est omnipotens.

(1) Nicolai., ad omne calefactibile.

(2) Al., ratione.

Quamvis Philosophus dicat in 4to Topic., cap. 3, quod potest Deus et studiosius prava agere; sed hoc intelligitur, vel sub conditione, cujus antecedens sit impossibile, ut puta si dicamus quod potest Deus prava agere, si velit; nihil enim prohibet conditionalem esse veram, cujus antecedens et consequens est impossibile; sicut si dicatur: Si homo est asinus, habet quatuor pedes; vel ut intelligatur quod Deus potest aliqua agere quæ nunc prava videntur, quæ tamen, si ageret, bona essent. Vel loquitur secundum communem opinionem gentilium, qui homines dicebant transferri in deos, ut Jovem, vel Mercurium.

Ad tertium dicendum quod Dei omnipotentia ostenditur maxime in parcendo et miserando, quia per hoc ostenditur Deum habere summam potestatem, quod libere peccata dimittit: ejus enim qui superioris legi astringitur, non est libere peccata condonare. Vel quia parcendo hominibus et miserando perducit eos ad participationem infiniti boni, qui est ultimus effectus divinæ virtutis. Vel quia, ut supra dictum est, quæst. 21, art. 4, effectus divinæ misericordiæ est fundamentum omnium divinorum operum; nihil enim debetur alicui nisi propter id quod est datum ei à Deo non debitum. In hoc autem maxime divina omnipotentia manifestatur, quod ad ipsum pertinet prima institutio omnium bonorum.

Ad quartum dicendum quod possibile absolutum non dicitur neque secundum causas superiores, neque secundum causas inferiores, sed secundum se ipsum. Possibile vero quod dicitur secundum aliquam potentiam, nominatur possibile secundum proximam causam. Unde ea quæ immediate nata sunt fieri à Deo solo, ut creare, justificare et hujusmodi, dicuntur possible secundum causam superiorem. Quæ autem nata sunt fieri à causis inferioribus, dicuntur possible secundum causas inferiores. Nam secundum conditionem causæ proximæ, effectus habet contingentiam vel necessitatem, ut supra dictum est, qu. 14, art. 13 ad 2. In hoc autem reputatur stulta mundi sapientia, quia ea quæ sunt impossibilia naturæ, etiam Deo impossibilia judicabat. Et sic patet quod omnipotentia Dei impossibilitatem et necessitatem à rebus non excludit.

ARTICULUS IV. — *Utrum Deus possit facere quod præterita non fuerint.* — (2-2, qu. 152, art. 3 ad 3; et 1, dist. 42, quæst. 2, art. 2, et 2 cont., cap. 25, et Pot. quæst. 1, art. 3, et quodl. 5, quæst. 2, art. 1.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus possit facere quod præterita non fuerint. Quod enim est impossibile per se, magis est impossibile quam quod est impossibile per accidens. Sed Deus potest facere id quod est impossibile per se, ut cæcum illuminare, vel mortuum resuscitare. Ergo multo magis potest Deus facere illud quod est impossibile per accidens. Sed præterita non fuisse, est impossibile per accidens; accidit enim Socratem non cucurrisse, esse impossibile, ex hoc quod præterit. Ergo Deus potest facere

quod præterita non fuerint.

2. Præterea, quidquid Deus facere potuit, potest, cum ejus potentia non minuat. Sed Deus potuit facere, antequam Socrates curreret, quod non curreret. Ergo postquam cucurrit, potest Deus facere quod non cucurrit.

3. Præterea, charitas est major virtus quam virginitas. Sed Deus potest reparare charitatem amissam; ergo et virginitatem. Ergo potest facere quod illa quæ corrupta fuit, non fuerit corrupta.

Sed contra est quod Hieronymus, ep. 2, ad Eustochium, de Custodiâ virginitatis, aliquantulum à princ., dicit: *Cum Deus omnia possit, non potest de corruptis facere incorruptam.* Ergo eadem ratione non potest facere de quocumque alio præterito, quod non fuerit.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, art. princ. et quæst. 7, art. 2 ad 1, sub omnipotentia Dei non cadit aliquid quod contradictionem implicat; præterita autem non fuisse, contradictionem implicat. Sicut enim contradictionem implicat dicere quod Socrates sedet, et non sedet, ita quod sederit, et non sederit. Dicere autem quod sederit, est dicere quod sit præteritum; dicere autem quod non sederit, est dicere quod non fuerit. Unde præterita non fuisse non subjacet divinæ potentie. Et hoc est quod Augustinus dicit contra Faustum, lib. 20, cap. 5, in princip.: *Quisquis ita dicit: Si Deus omnipotens est, faciat ut quæ facta sunt, facta non fuerint; non videt hoc se dicere: Si Deus omnipotens est, faciat ut ea quæ vera sunt, eo ipso quod vera sunt, falsa sint.* Et Philosophus dicit in 6 Ethicor., cap. 2, in fine, quod hoc solo privatur Deus, ingenua facere quæ sunt facta.

Ad primum ergo dicendum quod licet præterita non fuisse sit impossibile per accidens, si consideretur id quod est præteritum, id est, cursus Socratis; tamen si consideretur præteritum sub ratione præteriti, ipsum non fuisse est impossibile, non solum per se, sed absolute contradictionem implicans; et sic est magis impossibile quam mortuum resurgere, quod non implicat contradictionem, quia dicitur impossibile secundum aliquam potentiam, scilicet naturalem; talia enim impossibilia divinæ potentie subduntur.

Ad secundum dicendum quod sicut Deus, quantum est ad perfectionem divinæ potentie, omnia potest; sed quædam non subjacent ejus potentie, quia deficiunt à ratione possibilitatis; ita si attendatur immutabilitas divinæ potentie, quidquid Deus posuit, potest. Aliqua tamen olim habuerant rationem possibilitatis, dum erant fienda, quæ jam deficiunt à ratione possibilitatis, dum sunt facta; et sic dicitur Deus ea non posse, quia ea non possunt fieri.

Ad tertium dicendum quod omnem corruptionem mentis et corporis Deus auferre potest à muliere corruptâ; hoc tamen ab eâ removeri non poterit, quod corrupta non fuerit; sicut etiam ab aliquo peccatore auferre non potest quod non peccaverit, et quod charitatem non amiserit.

ARTICULUS V. — Utrum Deus possit facere quæ non facit.—(1, dist. 43, quæst. 2, art. 3, et 2 cont., cap. 23, usque 30, et 3, cap. 98, fine, et Pot. quæst. 1, art. 5.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non possit facere nisi ea quæ facit. Deus enim non potest facere quæ non præscivit et præordinavit se facturum. Sed non præscivit neque præordinavit se facturum nisi ea quæ facit. Ergo non potest facere nisi ea quæ facit.

2. Præterea, Deus non potest facere nisi quod debet, et quod justum est fieri. Sed Deus non debet facere quod non facit; nec justum est ut faciat quæ non facit. Ergo Deus non potest facere nisi quæ facit.

3. Præterea, Deus non potest facere nisi quod bonum est et conveniens rebus factis. Sed rebus factis à Deo non est bonum nec conveniens aliter esse quam sint. Ergo Deus non potest facere nisi quæ facit.

Sed contra est quod dicitur Matth. 26, 53: *An non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modò plusquam duodecim legiones Angelorum?* Neque autem ipse rogabat, neque Pater exhibebat ad repugnandum Judæis. Ergo Deus potest facere quod non facit.

Respondeo dicendum quod circa hoc quidam dupliciter erraverunt.

Quidam enim posuerunt Deum agere quasi ex necessitate naturæ; ut sicut ex actione rerum naturalium non possunt alia provenire nisi quæ eveniunt, utpote ex semine hominis homo, ex semine olivæ oliva; ita ex operatione divinâ non possint alia res, vel alius ordo rerum effluere, nisi sicut nunc est. Sed supra ostendimus, quæst. 19, art. 3, Deum non agere ex necessitate naturæ, sed voluntatem ejus esse omnium rerum causam; neque etiam ipsam voluntatem naturaliter ex necessitate determinari ad has res. Unde nullo modo iste cursus rerum sic ex necessitate à Deo provenit, quod alia provenire non possent.

Alii verò dixerunt quod potentia divinâ determinatur ad hunc cursum rerum propter ordinem sapientiæ et justitiæ divinæ, sine quo Deus nihil operatur. Cum autem potentia Dei, quæ est ejus essentia, non sit aliud quam Dei sapientia, convenienter quidem dici potest quod nihil sit in Dei potentia quod non sit in ordine divinæ sapientiæ, nam divina sapientia totum posse potentiæ comprehendit.

Sed tamen ordo à divinâ sapientiâ rebus inditus, in quo ratio justitiæ consistit, ut supra dictum est, quæst. 21, art. 2, non adæquat divinam sapientiam, ut sic divina sapientia limitetur ad hunc ordinem. Manifestum est autem quod tota ratio ordinis quem sapiens rebus à se factis imponit, à fine sumitur. Quando igitur finis est proportionatus rebus propter finem factis, sapientia facientis limitatur ad aliquem determinatum ordinem. Sed divina bonitas est finis improporcionabiliter excedens res creatas. Unde divina sapientia non determinatur ad aliquem ordinem re-

rum, ut non possit alius cursus rerum effluere. Unde dicendum est simpliciter quod Deus potest alia facere quam quæ facit.

Ad primum ergo dicendum quod in nobis, in quibus potentia et essentia aliud est à voluntate et intellectu, et iterum intellectus aliud à sapientiâ, et voluntas aliud à justitiâ, potest esse aliquid in potentia, quod non potest esse in voluntate justâ, vel in intellectu sapiente. Sed in Deo est idem potentia, et essentia, et voluntas, et intellectus, et sapientia, et justitia. Unde nihil potest esse in potentia divinâ quod non possit esse in voluntate justâ ipsius, et in intellectu sapiente ejus. Tamen quia voluntas non determinatur ex necessitate ad hæc vel illa, nisi fortè ex suppositione, ut supra dictum est qu. 19, art. 3, neque sapientia Dei et justitia determinatur ad hunc ordinem, ut supra dictum est, in corp. art., nihil prohibet esse aliquid in potentia divinâ, quod non vult, et quod non continetur sub ordine quem statuit rebus. Et quia potentia intelligitur ut exequens, voluntas autem ut imperans, et intellectus et sapientia ut dirigens; quod attribuitur potentiæ secundum se considerata, dicitur Deus posse secundum potentiam absolutam; et huiusmodi est omne illud in quo potest salvari ratio entis, ut supra dictum est, art. 3 hujus quæst.; quod autem attribuitur potentiæ divinæ, secundum quod exequitur imperium voluntatis justæ, hoc dicitur Deus posse facere de potentia ordinariâ. Secundum hoc ergo dicendum est quod Deus potest alia facere de potentia absolutâ quam quæ præscivit et præordinavit se facturum; non tamen potest esse quod aliqua faciat quæ non præsciverit et præordinaverit se facturum: quia ipsum facere subjacet præscientiæ et præordinationi, non autem ipsum posse quod non est naturale. Ideo enim Deus aliquid facit, quia vult; non tamen ideò potest quia vult, sed quia talis est in sui naturâ.

Ad secundum dicendum quod Deus non debet aliquid alicui nisi sibi. Unde cum dicitur quod Deus non potest facere nisi quod debet, nihil aliud significatur nisi quod Deus non potest facere nisi quod ei est conveniens et justum. Sed hoc quod dico conveniens et justum potest intelligi dupliciter: uno modo sic, quod hoc quod dico conveniens et justum, prius intelligatur conjungi cum hoc verbo *est*, ita quod restringatur ad standum pro presentibus, et sic referatur ad potentiam; et sic falsum est quod dicitur; est enim sensus: Deus non potest facere nisi quod modò conveniens est et justum. Si verò prius conjungatur cum hoc verbo *potest* (quod habet vim ampliandi), et postmodum cum hoc verbo *est*, significabitur quoddam præsens et confusum; et erit locutio vera sub hoc sensu: Deus non potest facere nisi id quod, si faceret, esset conveniens et justum.

Ad tertium dicendum quod licet iste cursus rerum sit determinatus istis rebus quæ nunc sunt, non tamen ad hunc cursum limitatur divina sapientia et potestas. Unde, licet istis rebus quæ nunc sunt, nullus alius cursus esset bonus et conveniens, tamen Deus pos-

set alias res facere, et alium eis imponere ordinem.

ARTICULUS VI. — *Utrum Deus possit meliora facere ea quæ facit.* — (1, dist. 44, art. 1, 2 et 3, et 3 Sent., dist. 13, quæst. 1, art. 2, quæst. 2, ad 2 et 3, et Pot. quæst. 3, art. 16, ad 17.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non possit meliora facere ea quæ facit. Quidquid enim Deus facit, potentissimè et sapientissimè facit. Sed tantò fit aliquid melius, quantò fit potentiùs et sapientiùs. Ergo Deus non potest aliquid facere melius quàm facit.

2. Præterea, Augustinus, contra Maximinum, lib. 3, cap. 7, ad fin., sic argumentatur: Si Deus potuit et noluit gignere Filium sibi æqualem, invidus fuit; eadem ratione si Deus potuit res meliores facere quàm fecerit, et noluit, invidus fuit. Sed invidia est omnino relegata à Deo. Ergo Deus unumquodque fecit optimum; non ergo Deus potest aliquid facere melius quàm fecit.

3. Præterea, id quod est maximè et valdè bonum, non potest melius fieri, quia maximo nihil est majus. Sed, sicut Augustinus dicit in Enchir., cap. 10, *bona sunt singula quæ Deus fecit, sed simul universa, valdè bona*, quia ex omnibus consistit universalitatis admirabilis pulchritudo. Ergo bonum universi non potest melius fieri à Deo.

4. Præterea, homo Christus est plenus gratiæ et veritate, et Spiritum habet non ad mensuram; et sic non potest esse melior. Beatitudo etiam creata dicitur esse summum bonum; et sic non potest esse melius. Beata etiam virgo Maria est super omnes choros Angelorum exaltata; et sic non potest esse melior. Non igitur omnia quæ fecit Deus, potest facere meliora.

Sed contra est quod dicitur ad Ephes. 3, 20, quod *Deus potest omnia facere abundantius quàm petimus aut intelligimus.*

Respondeo dicendum quod bonitas alicujus rei est duplex: una quidem quæ est de essentiâ rei, sicut esse rationale est de essentiâ hominis; et quantum ad hoc bonum Deus non potest facere aliquam rem meliorem quàm ipsa sit, licet possit facere aliquam aliam eâ meliorem; sicut etiam non potest facere quaternarium majorem, quia si esset major, jam non esset quaternarius, sed alius numerus; sic enim se habet additio differentie substantialis in definitionibus, sicut additio unitatis in numeris, ut dicitur 8 Met., text. 10. Alia bonitas est quæ est extra essentialiam rei, sicut bonum hominis est esse virtuosum, vel sapientem; et secundum tale bonum potest Deus res à se factas facere meliores. Simpliciter autem loquendo quolibet re à se factâ potest Deus facere aliam meliorem.

Ad primum ergo dicendum quod cum dicitur Deum posse aliquid facere melius quàm facit, si ly *melius* sit nomen, verum est; quilibet enim re potest facere aliam meliorem. Eandem verò potest facere meliorem quodam modo, et quodam modo non, sicut dictum est in corp. art. Si verò ly *melius* sit

adverbium, et importet modum ex parte facientis, sic Deus non potest facere melius quàm sicut facit; quia non potest facere ex majori sapientiâ et bonitate. Si autem importet modum ex parte facti, sic potest facere melius; quia potest dare rebus à se factis meliorem modum essendi quantum ad accidentalialia, licet non quantum ad essentialia.

Ad secundum dicendum quod de ratione filii est quod æquetur patri, cum ad perfectum venerit; non est autem de ratione creaturæ alicujus quod sit melior quàm à Deo facta est. Unde non est similis ratio.

Ad tertium dicendum quod universum, suppositis istis rebus, non potest esse melius propter decentissimum ordinem his rebus attributum à Deo, in quo bonum universi consistit. Quorum si unum aliquod esset melius, corrumpetur proportio ordinis; sicut si una chorda plus debito intenderetur, corrumpetur citharæ melodia. Posset tamen Deus alias res facere, vel alias addere istis rebus factis; et esset aliud universum melius.

Ad quartum dicendum quod humanitas Christi ex hoc quod est unita Deo, et beatitudo creata ex hoc quod est fruitio Dei, et beata Virgo ex hoc quod est mater Dei, habent quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus; et ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis, sicut non potest aliquid melius esse Deo.

QUÆSTIO XXVI.

DE DIVINA BEATITUDINE. — (In quatuor articulos divisa.)

Ultimò autem post considerationem eorum quæ ad divinæ essentialitatem pertinent, considerandum est de divinâ beatitudine; et circa hoc quærentur quatuor: 1° utrum beatitudo Deo competat; 2° secundum quid dicatur Deus esse beatus; utrum secundum actum intellectûs; 3° utrum ipse sit essentialiter beatitudo cujuslibet beati; 4° utrum in ejus beatitudine omnis beatitudo includatur.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum beatitudo Deo competat.* — (Inf., qu. 61, art. 4, corp., et 2, dist. 1, qu. un., art. 2, ad 4, dist. 15, qu. 3, art. 3, ad 1, et 1 cont., cap. 100 et 101.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod beatitudo Deo non conveniat. Beatitudo enim, secundum Boetium in 4 de Consol., pros. 2, parum à princ., est *status omnium bonorum aggregatione perfectus*. Sed aggregatio bonorum non habet locum in Deo, sicut nec compositio. Ergo Deo non convenit beatitudo.

2. Præterea, beatitudo, sive felicitas, est præmium virtutis, secundum Philosophum in 1 Ethicor., cap. 9, paulò à princ. Sed Deo non convenit præmium, sicut nec meritum. Ergo nec beatitudo.

Sed contra est quod dicit Apostolus 1 ad Timoth. ultimo, 15: *Quem suis temporibus ostendet Deus beatus, et solus potens, Rex regum et Dominus dominantium.*

Respondeo dicendum quod beatitudo maximè Deo competit. Nihil enim aliud sub nomine beatitudinis intelligitur nisi bonum perfectum intellectualis naturæ, cujus est suam

sufficientiam cognoscere in bono quod habet; et cui competit ut ei contingat aliquid vel bene vel male, et sit suarum operationum domina. Utrumque autem istorum excellentissime Deo convenit, scilicet perfectum esse et intelligentem. Unde beatitudo maxime convenit Deo.

Ad primum ergo dicendum quod aggregatio bonorum est in Deo, non per modum compositionis, sed per modum simplicitatis; quia quæ in creaturis multiplicia sunt, in Deo præexistunt simpliciter et unitè, ut supra dictum est, qu. 4, art. 2, et qu. 18, art. 4.

Ad secundum dicendum quod esse præmium virtutis accedit beatitudini, vel felicitati, in quantum aliquis beatitudinem acquirit, sicut esse terminum generationis accedit enti, in quantum exit de potentiâ in actum. Sicut igitur Deus habet esse, quamvis non generetur, ita habet beatitudinem, quamvis non mereatur.

ARTICULUS II. — *Utrum Deus dicatur beatus secundum intellectum.* (2, dist. 16, art. 2, corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non dicatur beatus secundum intellectum. Beatitudo enim est summum bonum. Sed bonum dicitur in Deo secundum essentiam, quia bonum respicit esse quod est secundum essentiam, secundum Boetium, in lib. de Hebdom. (sive in lib. : *An omne quod est, bonum sit*). Ergo et beatitudo dicitur in Deo secundum essentiam, et non secundum intellectum.

2. Præterea, beatitudo habet rationem finis. Finis autem est objectum voluntatis, sicut et bonum. Ergo beatitudo dicitur in Deo secundum voluntatem, et non secundum intellectum.

Sed contra est quod Gregorius dicit 32 Moralium, cap. 7, in princ., super illud Job 40 : *Circumda tibi decorem* : « *Ipse gloriosus est, qui dum se ipso perfruitur accedentis laudis indigens non est.* » Esse autem gloriosum significat esse beatum. Cum igitur Deo fruamur secundum intellectum, quia visio est tota merces, ut dicit Augustinus, lib. 22 de Civ. Dei, cap. 226, aliquantulum à princ., videtur quod beatitudo dicatur in Deo secundum intellectum.

Respondeo dicendum quod beatitudo, sicut dictum est art. præc., significat bonum perfectum intellectualis naturæ; et inde est quod sicut unaquæque res appetit suam perfectionem, ita et intellectualis natura naturaliter appetit esse beata. Id autem quod est perfectissimum in quâlibet intellectuali naturâ, est intellectualis operatio secundum quam capit quodam modo omnia. Unde cujuslibet intellectualis naturæ creatæ beatitudo consistit in intelligendo. In Deo autem non est aliud esse et intelligere secundum rem, sed tantum secundum intelligentiæ rationem. Attribuenda ergo est Deo beatitudo secundum intellectum, sicut et aliis beatis, qui per assimilationem ad beatitudinem ipsius beati dicuntur.

Ad primum ergo dicendum quod ex illâ ratione probatur quod Deus sit beatus secundum suam essentiam, non autem quod bea-

titudo ei conveniat secundum rationem essentiæ, sed magis secundum rationem intellectus.

Ad secundum dicendum quod beatitudo, cum sit bonum, est objectum voluntatis; objectum autem præintelligitur actui potentiæ. Unde secundum modum intelligendi prius quiddam est beatitudo divina quam actus voluntatis in eâ requiescentis. Et hoc non potest esse nisi actus intellectus. Unde in actu intellectus attenditur beatitudo.

ARTICULUS III. — *Utrum Deus sit beatitudo cujuslibet beati.* — (1-2, qu. 3, art. 3, et 4, dist. 42, qu. 1, art. 2, qu. 1, et 1 cont., cap. 102, § 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Deus sit beatitudo cujuslibet beati. Deus enim est summum bonum, ut supra ostensum est, qu. 6, art. 2 et 4. Impossibile est autem esse plura summa bona, ut etiam ex superioribus patet, qu. 11, art. 3. Cum igitur de ratione beatitudinis sit quod sit summum bonum, videtur quod beatitudo non sit aliud quam Deus.

2. Præterea, beatitudo est finis rationalis naturæ ultimus. Sed esse ultimum finem rationalis naturæ soli Deo convenit. Ergo beatitudo cujuslibet beati est solus Deus.

Sed contra, beatitudo unius est major beatitudine alterius, secundum illud 1 Cor. 13, 41 : *Stella differt à stellâ in claritate.* Sed Deo nihil est majus. Ergo beatitudo est aliquid aliud quam Deus.

Respondeo dicendum quod beatitudo intellectualis naturæ consistit in actu intellectus; in quo duo possunt considerari, scilicet objectum actus, quod est intelligibile, et ipse actus, qui est intelligere.

Si igitur beatitudo consideretur ex parte ipsius objecti, sic solus Deus est beatitudo, quia ex hoc solo est aliquis beatus quod Deum intelligit, secundum illud Augustini, in 5 lib. Conf., cap. 4, in princ. : *Beatus est qui te novit* (1), etiam si alia ignoret. Sed ex parte actus intelligentis beatitudo est quid creatum in creaturis beatis; in Deo autem est etiam secundum hoc aliquid increatum.

Ad primum ergo dicendum quod beatitudo, quantum ad objectum, est summum bonum simpliciter; sed quantum ad actum, in creaturis beatis est summum bonum non simpliciter, sed in genere bonorum participabilium à creaturâ.

Ad secundum dicendum quod finis est duplex, scilicet *cujus*, et *quo*, ut Philosophus ipse dicit, lib. 1 Magn. mor. cap. 3, scilicet ipsa res, et usus rei; sicut avaro est finis pecunia, et acquisitio pecuniæ. Creaturæ igitur rationalis est quidem Deus finis ultimus ut res; beatitudo autem creata, ut usus vel magis fruitio rei.

ARTICULUS IV. — *Utrum in Dei beatitudine omnis beatitudo includatur.* — (1 cont., cap. ult.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod beatitudo divina non complectatur omnes beatitudines. Sunt enim quædam beatitudines

(1) Augustinus : *Qui te scit, etiam si illa nesciat.*

falsæ. Sed in Deo nihil potest esse falsum. Ergo divina beatitudo non complectitur omnem beatitudinem.

2. Præterea, quædam beatitudo secundum quosdam consistit in rebus corporalibus, sicut voluptatibus, divitiis, et hujusmodi; quæ quidem Deo convenire non possunt, cum sit incorporeus. Ergo beatitudo ejus non complectitur omnem beatitudinem.

Sed contra est quod beatitudo est perfectio quædam. Divina autem perfectio complectitur omnem perfectionem, ut supra ostensum est, quæst. 4, art. 2. Ergo divina beatitudo complectitur omnem beatitudinem.

Respondetur dicendum quod quiddam est desiderabile in quacumque beatitudine, vel verâ, vel falsâ, totum eminentius in divinâ beatitudine præexistit. De contemplativâ enim felicitate habet continuam et certissimam contemplationem sui et omnium aliorum; de activâ verò gubernationem totius universi. De terrenâ verò felicitate, quæ consistit in voluptate, divitiis, potestate, dignitate, et famâ, secundum Boetium in 3 de Cons., pros. 10, habet gaudium de se et de omnibus aliis pro delectatione; pro divitiis habet omnimodam sufficientiam quam divitiæ promittunt; pro potestate omnipotentiam; pro dignitate, omnium regimen; pro famâ verò, admirationem totius creaturæ.

Ad primum ergo dicendum quod beatitudo aliqua secundum hoc est falsa, secundum quod deficit à ratione veræ beatitudinis, et sic non est in Deo; sed quiddam habet de similitudine quantumcumque tenuis beatitudinis, totum præexistit in divinâ beatitudine.

Ad secundum dicendum quod bona quæ sunt in corporalibus corporaliter, in Deo sunt spiritualiter secundum modum suum.

Et hæc dicta sufficiant de his quæ pertinent ad divinæ essentiae unitatem.

Tractatus de Trinitate.

QUÆSTIO XXVII.

DE PROCESSIONE DIVINARUM PERSONARUM. —
(In quinque articulos divisa.)

Consideratis autem his quæ ad divinæ essentiae unitatem pertinent, restat considerare de his quæ pertinent ad trinitatem personarum in divinis. Et quia personæ divinæ secundum relationes originis distinguuntur, secundum ordinem doctrinæ prius considerandum est de origine, sive de processione; secundò de relationibus originis; tertio de personis.

Circa processionem quærantur quinque: 1° utrum processio sit in divinis; 2° utrum aliqua processio in divinis generatio dici possit; 3° utrum præter generationem aliqua alia processio possit esse in divinis; 4° utrum illa alia processio possit dici generatio; 5° utrum in divinis sint plures processionem quàm duæ.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum processio sit in divinis.* — (1, dist. 13, art. 1, et 4 contr. cap. 11, et Pot. quæst. 10, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod

in Deo non possit esse aliqua processio. Processio enim significat motum ad extra. Sed in divinis nihil est mobile, neque extraneum. Ergo neque processio.

2. Præterea, omne procedens est diversum ab eo à quo procedit. Sed in Deo non est aliqua diversitas, sed summa simplicitas. Ergo in Deo non est processio aliqua.

3. Præterea, procedere ab alio, videtur rationi primi principii repugnare. Sed Deus est primum principium, ut supra ostensum est, quæst. 2, art. 3. Ergo in Deo processio locum non habet.

Sed contra est quod dicit Dominus Joan. 8, 42: *Ego ex Deo processi.*

Respondetur dicendum quod divina Scriptura in rebus divinis, nominibus ad processionem pertinentibus utitur.

Hanc autem processionem diversi diversimodè acceperunt. Quidam enim acceperunt hanc processionem secundum quod effectus procedit à causâ; et sic accepit Arius, dicens Filium procedere à Patre sicut primam ejus creaturam, et Spiritum sanctum procedere à Patre et Filio, sicut creaturam utriusque. Et secundum hoc neque Filius neque Spiritus sanctus esset verus Deus. Quod est contra id quod dicitur de Filio 1 Joan. ult., 20: *Ut simus in vera Filio ejus. Hic est verus Deus*. Et de Spiritu sancto dicitur 1 Corinth. 6, 19. *Nescitis quia membra vestra templum sunt Spiritus sancti?* templum autem habere solius Dei est.

Alii verò hanc processionem acceperunt secundum quod causa dicitur procedere in effectum, in quantum vel movet ipsum, vel similitudinem suam ipsi imprimit; et sic accepit Sabellius, dicens ipsum Deum Patrem Filium dici, secundum quod carnem assumpsit ex Virgine; et eundem dici Spiritum sanctum, secundum quod creaturam rationalem sanctificat, et ad vitam movet. Hic autem acceptioni repugnant verba Domini de se dicentis, Joan. 5, 19: *Non potest facere à se Filius quidquam*; et multa alia, per quæ ostenditur quod non est ipse Pater, qui Filius.

Si quis autem diligenter consideret, uterque accepit processionem secundum quod est ad aliquid extra; unde neuter posuit processionem in ipso Deo; sed cum omnis processio sit secundum aliquam actionem, sicut secundum actionem quæ tendit in exteriorem materiam, est aliqua processio ad extra; ita secundum actionem quæ manet in ipso agente, attenditur processio quædam ad intra. Et hoc maxime patet in intellectu, cujus actio, scilicet intelligere, manet in intelligente. Quicumque autem intelligit, ex hoc ipso quod intelligit, procedit aliquid intra ipsum, quod est conceptio rei intellectæ (1), ex ejus notitiâ procedens. Quam quidem conceptionem vox significat, et dicitur verbum cordis significatum verbo vocis. Cum autem Deus sit super omnia, ea quæ in Deo dicuntur, non sunt intelligenda secundum modum infirmarum

(1) Ita cod. Alcan. alique plures. Editi: *Conceptio rei intellectæ ex vi intellectivâ proveniens, et ex ejus notitiâ procedens.*

creaturarum, quæ sunt corpora, sed secundum similitudinem supremarum creaturarum quæ sunt intellectuales substantiæ, à quibus etiam similitudo accepta deficit à repræsentatione divinorum. Non ergo accipienda est processio secundum quod est in corporalibus vel per motum localem, vel per actionem alicujus causæ in exteriorem effectum, ut calor à calefaciente in calefactum, sed secundum emanationem intelligibilem, utpote verbi intelligibilis à dicente, quod manet in ipso. Et sic fides catholica processionem ponit in divinis.

Ad primum ergo dicendum quod obiectio illa procedit de processione quæ est motus localis, vel quæ est secundum actionem tendentem in exteriorem materiam, vel in exteriorem effectum; talis autem processio non est in divinis, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod id quod procedit secundum processionem quæ est ad extra, oportet esse diversum ab eo à quo procedit; sed id quod procedit ad intra processum intelligibili, non oportet esse diversum; imò, quanto perfectius procedit, tanto magis est unum cum eo à quo procedit. Manifestum est enim quod quanto aliquid magis intelligitur, tanto conceptio intellectualis est magis intima intelligenti, et magis unum. Nam intellectus secundum hoc quod actu intelligit, secundum hoc fit unum (1) cum intellectu. Unde cum divinum intelligere sit in fine (2) perfectionis, ut supra dictum est, quæst. 14, art. 2, necesse est quod Verbum divinum sit perfectè unum cum eo à quo procedit, absque omni diversitate.

Ad tertium dicendum quod procedere à principio ut extraneum et diversum, repugnat rationi primi principii; sed procedere ut intimum et absque diversitate, per modum intelligibilem, includitur in ratione primi principii. Cum enim dicimus ædificatorem principium domus, in ratione hujus principii includitur conceptio supæ artis, et includeretur in ratione primi principii, si ædificator esset primum principium. Deus autem, qui est primum principium rerum, comparatur ad res creatas ut artifex ad artificiatas.

ARTICULUS II. — *Utrum aliqua processio in divinis generatio dici possit.* — (4 cont. cap. 10 et 11, et opusc. 2, cap. 40.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod processio quæ est in divinis, non possit dici generatio. Generatio enim est mutatio de non esse in esse, corruptioni opposita, et utriusque subjectum est materia. Sed nihil horum competit divinis. Ergo non potest generatio esse in divinis.

2. Præterea, in Deo est processio secundum modum intelligibilem, ut dictum est art. præced. Sed in nobis talis processio non dicitur generatio. Ergo neque in Deo.

3. Præterea, omne genitum accipit esse à generante. Esse ergo cujuslibet geniti est esse receptum. Sed nullum esse receptum est per

se subsistens. Cum igitur esse divinum sit esse per se subsistens, ut supra probatum est, quæst. 7, art. 1, et quæst. 11, art. 4, sequitur quod nullius geniti esse sit esse divinum. Non est ergo generatio in divinis.

Sed contra est quod dicitur in psalm. 2, 7: *Ego hodiè genui te.*

Respondeo dicendum quod processio Verbi in divinis dicitur generatio.

Ad cujus evidentiam sciendum est quod nomine generationis dupliciter utimur. Uno modo communiter ad omnia generabilia et corruptibilia; et sic generatio nihil aliud est quam mutatio de non esse ad esse. Alio modo propriè in viventibus; et sic generatio significat originem alicujus viventis à principio vivente conjuncto; et hæc propriè dicitur nativitas. Non tamen omne hujusmodi dicitur genitum, sed propriè quod procedit secundum rationem similitudinis. Unde pilus, vel capillus, non habet rationem geniti et filii, sed solum quod procedit secundum rationem similitudinis, non cujuscumque; nam vermes, qui generantur ex animalibus, non habent rationem generationis et filiationis, licet sit similitudo secundum genus; sed requiritur ad rationem talis generationis quod procedat secundum rationem similitudinis in naturâ ejusdem speciei; sicut homo procedit ab homine, et equus ab equo. In viventibus igitur, quæ de potentiâ in actum vitæ procedunt, sicut sunt homines, et animalia, generatio utramque generationem includit. Si autem sit aliquod vivens cujus vita non exeat de potentiâ in actum, processio (si qua in tali vivente invenitur) excludit omnino primam rationem generationis; sed potest habere rationem generationis quæ est propria viventium.

Sic igitur processio Verbi in divinis habet rationem generationis; procedit enim per modum intelligibilis actionis, quæ est operatio vitæ, et à principio conjuncto, ut supra jam dictum est, art. præc., et secundum rationem similitudinis, quia conceptio intellectus est similitudo rei intellectæ, et in eadem naturâ existens; quia in Deo idem est intelligere et esse, ut supra ostensum est, qu. 3, art. 4, et qu. 14, art. 4.

Unde processio Verbi in divinis dicitur generatio, et ipsum Verbum procedens dicitur Filius.

Ad primum ergo dicendum quod obiectio illa procedit de generatione secundum rationem primam, prout importat exitum de potentiâ in actum; et sic non invenitur in divinis, ut supra dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod intelligere in nobis non est ipsa substantia intellectus. Unde verbum, quod secundum intelligibilem operationem procedit in nobis, non est ejusdem naturæ cum eo à quo procedit; unde non propriè et completè competit ei ratio generationis. Sed intelligere divinum est ipsa substantia intelligentis, ut supra ostensum est, qu. 14, art. 4. Unde Verbum procedens procedit ut ejusdem naturæ subsistens; et propter hoc propriè dicitur genitum, et Filius. Unde et his quæ pertinent ad genera-

(1) Ita cod. Alcan. Editi omnes: *Magis unum.*

(2) Al., *infiniæ.*

tionem viventium, utitur Scriptura ad significandam processionem divinæ sapientiæ, scilicet conceptione et partu; dicitur enim ex personâ divinæ Sapientiæ Proverb. 8, 24: *Nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram.... Ante colles ego parturiebar.* Sed in intellectu nostro utimur nomine conceptionis, secundum quod in verbo nostri intellectus invenitur similitudo rei intellectæ, licet non inveniatur naturæ identitas.

Ad tertium dicendum quod non omne acceptum est receptum in aliquo subjecto; alioquin non posset dici quod tota substantia rei creatæ sit accepta à Deo, cum totius substantiæ non sit aliquod subjectum receptivum. Sic igitur id quod est genitum in divinis accipit esse à generante, non tanquam illud esse sit receptum in aliquâ materiâ, vel subjecto, quod repugnat subsistentiæ divini esse; sed secundum hoc dicitur esse acceptum, in quantum procedens ab alio habet esse divinum, non quasi aliud ab esse divino existens. In ipsâ enim perfectione divini esse continetur et Verbum intelligibiliter procedens, et principium Verbi, sicut et quæcumque ad ejus perfectionem pertinent, ut supra dictum est, qu. 4, art. 2, et qu. 14, art. 4.

ARTICULUS. III. — *Utrum sit in divinis alia processio à generatione Verbi.* — (1, dist. 18, quæst. 1, art. 2, et 4 cont., cap. 23, fin., et Pot. quæst. 10, art. 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod non sit in divinis alia processio à generatione Verbi. Eadem enim ratione erit aliqua alia processio ab illâ aliâ processione; et sic procederetur in infinitum, quod est inconveniens. Standum est igitur in primâ, ut sit una tantum processio in divinis.

2. Præterea, in omni naturâ invenitur tantum unus modus communicationis illius naturæ; et hoc ideo est, quia operationes secundum terminos habent unitatem et diversitatem. Sed processio in divinis non est nisi secundum communicationem divinæ naturæ. Cum igitur sit una tantum natura divina, ut supra ostensum est, qu. 11, art. 3, relinquitur quod una sit tantum processio in divinis.

3. Præterea, si sit in divinis alia processio ab intelligibili processione Verbi, non erit nisi processio amoris, quæ est secundum voluntatis operationem. Sed talis processio non potest esse alia à processione intellectus intelligibili: quia voluntas in Deo non est aliud ab intellectu, ut supra ostensum est, quæst. 19, art. 1. Ergo in Deo non est alia processio præter processionem Verbi.

Sed contra est quod Spiritus sanctus procedit à Patre, ut dicitur Joan. 15. Ipse autem est alius à Filio, secundum illud Joan. 14, 16: *Rogabo Patrem meum, et alium Paracletum dabit vobis.* Ergo in divinis est alia processio præter processionem Verbi.

Respondeo dicendum quod in divinis sunt duæ processiones, scilicet processio Verbi, et quædam alia.

Ad cujus evidentiam, considerandum est quod in divinis non est processio nisi secun-

dum actionem quæ non tendit in aliquid extrinsecum, sed manet in ipso agente. Hujusmodi autem actio in intellectuali naturâ est actio intellectus, et actio voluntatis. Processio autem Verbi attenditur secundum actionem intelligibilem. Secundum autem operationem voluntatis invenitur in nobis quædam alia processio, scilicet processio amoris, secundum quam amatum est in amante; sicut per conceptionem verbi res dicta vel intellecta est in intelligente. Unde et præter processionem Verbi ponitur alia processio in divinis, quæ est processio amoris.

Ad primum ergo dicendum quod non est necessarium procedere in divinis processionibus in infinitum. Processio enim quæ est ad intra in intellectuali naturâ, terminatur in processione voluntatis.

Ad secundum dicendum quod quidquid est in Deo, est Deus, ut supra ostensum est, qu. 3, art. 3 et 4, quod non contingit in aliis rebus. Et ideo per quamlibet processionem quæ non est ad extra, communicatur divina natura, non autem aliæ naturæ.

Ad tertium dicendum quod, licet in Deo non sit aliud voluntas et intellectus, tamen de ratione voluntatis et intellectus est quod processionibus quæ sunt secundum actionem utriusque, se habeant secundum quemdam ordinem. Non enim est processio amoris nisi in ordine ad processionem Verbi. Nihil enim potest voluntate amari, nisi sit in intellectu conceptum. Sicut igitur attenditur quidam ordo Verbi ad principium à quo procedit, licet in divinis sit eadem substantia intellectus et conceptio intellectus; ita, licet in Deo sit idem voluntas et intellectus, tamen, quia de ratione amoris est quod non procedat nisi à conceptione intellectus, habet ordinis distinctionem processio amoris à processione Verbi in divinis.

ARTICULUS IV. — *Utrum processio amoris in divinis sit generatio.* — (1, dist. 13, art. 3, et 4 cont., cap. 23.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod processio amoris in divinis sit generatio. Quod enim procedit in similitudinem (1) naturæ in viventibus, dicitur generatum, et nascens. Sed id quod procedit in divinis per modum amoris, procedit in similitudinem naturæ; aliàs esset extraneum à naturâ divinâ, et sic esset processio ad extra. Ergo quod procedit in divinis per modum amoris, procedit ut genitum et nascens.

2. Præterea, sicut similitudo est de ratione verbi, ita est etiam de ratione amoris. Unde dicitur Eccl. 13, 19, quod *omne animal diligit simile sibi.* Si igitur ratione similitudinis verbo procedenti convenit generari, et nasci, videtur etiam quod amoris procedenti convenit generari.

3. Præterea, non est in genere quod non est in aliquâ ejus specie. Si igitur in divinis sit quædam processio amoris, oportet quod præter hoc nomen commune habeat aliquod nomen speciale. Sed non est aliud nomen

(1) Al. hic et infra: *In similitudine.*

dare nisi generatio. Ergo videtur quod processio amoris in divinis sit generatio.

Sed contra est, quia secundum hoc sequeretur quod Spiritus sanctus, qui procedit ut amor, procederet ut genitus, quod est contra illud Athanasii, in sub Symbolo fidei: *Spiritus sanctus à Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.*

Respondeo dicendum quod processio amoris in divinis non debet dici generatio. Ad cuius evidentiam sciendum est quod hæc est differentia inter intellectum et voluntatem, quod intellectus fit in actu per hoc quod res intellecta est in intellectu secundum suam similitudinem; voluntas autem fit in actu, non per hoc quod aliqua similitudo voliti sit in voluntate, sed ex hoc quod voluntas habet quamdam inclinationem in rem volitam. Processio igitur quæ attenditur secundum rationem intellectûs, est secundum rationem similitudinis; et in tantum potest habere rationem generationis, quia omne generans generat sibi simile. Processio autem quæ attenditur secundum rationem voluntatis, non consideratur secundum rationem similitudinis, sed magis secundum rationem impellentis et moventis in aliquid.

Et ideo quod procedit in divinis per modum amoris, non procedit ut genitum, vel ut filius, sed magis procedit ut spiritus; quo nomine quædam vitalis motio et impulsio designatur, prout aliquis ex amore dicitur moveri vel impelli ad aliquid faciendum.

Ad primum ergo dicendum quod quicquid est in divinis, est unum cum divinâ naturâ. Unde ex parte hujus unitatis non potest accipi propria ratio hujus processions, vel illius, secundum quam una distinguatur ab aliâ; sed oportet quod propria ratio hujus vel illius processions accipiat secundum ordinem unius processions ad aliam. Hujusmodi autem ordo attenditur secundum rationem voluntatis et intellectûs. Unde secundum horum propriam rationem sortitur in divinis nomen utraque processio, quod imponitur ad propriam rationem rei significandam; et inde est quod procedens per modum amoris et divinam naturam accipit, et tamen non dicitur natum.

Ad secundum dicendum quod similitudo aliter pertinet ad verbum, et aliter ad amorem: nam ad verbum pertinet, in quantum ipsum est quædam similitudo rei intellectæ, sicut genitum est similitudo generantis; sed ad amorem pertinet, non quod ipse amor sit similitudo, sed in quantum similitudo est principium amandi. Unde non sequitur quod amor sit genitus, sed quod genitum sit principium amoris.

Ad tertium dicendum quod Deum nominare non possumus nisi ex creaturis, ut dictum est supra, qu. 13, art. 1. Et quia in creaturis communicatio naturæ non est nisi per generationem, processio in divinis non habet proprium vel speciale nomen, nisi generationis. Unde processio quæ non est generatio, remansit sine speciali nomine; sed potest nominari spiratio, quia est processio spiritûs.

ARTICULUS V. — *Utrum sint plures processiones in divinis quàm duæ.* — (Inf., qu. 28, art. 4, corp., et qu. 37, art. 1, corp., et qu. 41, art. 6, corp., et Pot. qu. 10, art. 1, arg. Sed contra.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quod sint plures processiones in divinis quàm duæ. Sicut enim scientia et voluntas attribuitur Deo, ita et potentia. Si igitur secundum intellectum et voluntatem accipiuntur in Deo duæ processiones, videtur quod tertia sit accipienda secundum potentiam.

2. Præterea, bonitas maxime videtur esse principium processions, cum bonum dicatur diffusivum sui esse. Videtur igitur quod secundum bonitatem aliqua processio in divinis accipi debeat.

3. Præterea, major est fecunditatis virtus in Deo quàm in nobis. Sed in nobis non est tantum una processio verbi, sed multæ; quia ex uno verbo in nobis procedit aliud verbum, et similiter ex uno amore alius amor. Ergo et in Deo sunt plures processiones quàm duæ.

Sed contra est quod in Deo non sunt nisi duo procedentes, scilicet Filius et Spiritus sanctus. Ergo sunt ibi tantum duæ processiones.

Respondeo dicendum quod processiones in divinis accipi non possunt nisi secundum actiones quæ in agente manent. Hujusmodi autem actiones in naturâ intellectuâli et divinâ non sunt nisi duæ, scilicet intelligere et velle. Nam sentire, quod etiam videtur esse operatio in sentiente, est extra naturam intellectualem, neque totaliter est remotum à genere actionum quæ sunt ad extra; nam sentire perficitur per actionem sensibilis in sensum. Relinquitur igitur quod nulla alia processio possit esse in Deo, nisi verbi et amoris.

Ad primum ergo dicendum quod potentia est principium agendi in aliud. Unde secundum potentiam accipitur actio ad extra; et sic secundum attributum potentiæ non accipitur processio divinæ personæ, sed solum processio creaturarum.

Ad secundum dicendum quod bonum, sicut dicit Boetius, in lib. de Hebdomadibus, lib. An omne quod est, bonum sit, circa finem, pertinet ad essentiam, non ad operationem, nisi fortè sicut objectum voluntatis. Unde cum processiones divinas secundum aliquas actiones necesse sit accipere, secundum bonitatem et hujusmodi alia attributa, non accipiuntur aliæ processiones nisi verbi et amoris, secundum quod Deus suam essentiam, veritatem et bonitatem intelligit et amat.

Ad tertium dicendum quod, sicut supra habitum est, qu. 14, art. 5, et qu. 19, art. 5, Deus uno simplici actu omnia intelligit, et similiter omnia vult. Unde in eo non potest esse processio verbi ex verbo, neque amoris ex amore; sed est in eo solum unum verbum perfectum, et unus amor perfectus; et in hoc ejus perfecta fecunditas manifestatur.

QUESTIO XXVIII.

DE RELATIONIBUS DIVINIS. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de relationibus

divinis; et circa hoc quaeruntur quatuor: 1° utrum in Deo sint aliqua relationes reales; 2° utrum illae relationes sint ipsa essentia divina, vel sint extrinsecus affixae; 3° utrum possint esse in Deo plures relationes distinctae ab invicem; 4° de numero harum relationum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum in Deo sint aliqua relationes reales.* — (1, dist. 26, qu. 2, art. 1, et dist. 33, art. 1, in corp., et 4 cont., cap. 14, et Pot. qu. 2, art. 6, corp., et qu. 8, art. 1, et opusc. 3, cap. 53.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod in Deo non sint aliqua relationes reales. Dicit enim Boetius in lib. de Trinit., in med., quod cum quis praedicamenta in divinam vertit praedicationem, cuncta mutantur in substantiam, quae praedicari possunt; ad aliquid vero omnino non potest praedicari. Sed quidquid est realiter in Deo, de ipso praedicari potest. Ergo relatio non est realiter in Deo.

2. Præterea, dicit Boetius in eod. lib., circa finem, quod similis est relatio in Trinitate Patris ad Filium, et utriusque ad Spiritum sanctum, ut ejus quod est idem ad id quod est idem. Sed hujusmodi relatio est rationis tantum, quia omnis relatio realis exigit duo extrema realiter. Ergo relationes quae ponuntur in divinis, non sunt reales relationes, sed rationis tantum.

3. Præterea, relatio paternitatis est relatio principii. Sed cum dicitur: Deus est principium creaturarum, non importatur aliqua relatio realis, sed rationis tantum. Ergo nec paternitas in divinis est relatio realis, et eadem ratione nec aliae relationes quae ponuntur ibi.

4. Præterea, generatio in divinis est secundum intelligibilis verbi processione. Sed relationes quae consequuntur operationem intellectus, sunt relationes rationis. Ergo paternitas et filiatio, quae dicuntur in divinis secundum generationem, sunt relationes rationis tantum.

Sed contra est quod pater non dicitur nisi à paternitate, et filius à filiatione. Si igitur paternitas et filiatio non sunt in Deo realiter, sequitur quod Deus non sit realiter pater aut filius, sed secundum rationem intelligentiae tantum; quod est haeresis Sabelliana.

Respondeo dicendum quod relationes quaedam sunt in divinis realiter.

Ad cujus evidentiam, considerandum est quod solum in his quae dicuntur ad aliquid, inveniuntur aliqua secundum rationem tantum, et non secundum rem; quod non est in aliis generibus; quia alia genera, ut quantitas et qualitas, secundum propriam rationem significant aliquid alicui inhaerens. Ea vero quae dicuntur ad aliquid, significant secundum propriam rationem solum respectum ad aliud. Qui quidem respectus aliquando est in ipsa natura rerum, utpote quando aliqua res secundum suam naturam ad invicem ordinatae sunt, et invicem inclinationem habent; et hujusmodi relationes oportet esse reales; sicut in corpore gravi est inclinatio et ordo ad locum medium; unde respectus quidam

est in ipso gravi respectu loci medii; et similiter est de aliis hujusmodi. Aliquando vero respectus significatus per ea quae dicuntur ad aliquid, est tantum in ipsa apprehensione rationis conferentis unum alteri; et tunc est relatio rationis tantum; sicut cum comparat ratio hominem animali ut speciem ad genus.

Cum autem aliquid procedit à principio ejusdem naturae, necesse est quod ambo, scilicet procedens et id à quo procedit, in eodem ordine convenient; et sic oportet quod habeant reales respectus ad invicem. Cum igitur processiones in divinis sint in identitate naturae, ut ostensum est quæst. præc., art. 2 et 4, necesse est quod relationes quae secundum processiones divinas accipiuntur, sint relationes reales.

Ad primum ergo dicendum quod ad aliquid dicitur omnino non praedicari in Deo secundum propriam rationem ejus quod dicitur ad aliquid, in quantum scilicet propria ratio ejus quod ad aliquid dicitur, non accipitur per comparisonem ad illud cui inest relatio, sed per respectum ad alterum. Non autem per hoc excludere voluit quod relatio non esset in Deo, sed quod non praedicaretur per modum inhaerentis secundum propriam relationis rationem, sed magis per modum ad aliud se habentis.

Ad secundum dicendum quod relatio quae importatur per hoc nomen idem, est relatio rationis tantum, si accipiat simpliciter idem; quia hujusmodi relatio non potest consistere nisi in quodam ordine, quem ratio adinvenit alicujus ad se ipsum, secundum aliquas ejus duas considerationes. Secus autem est, cum dicuntur aliqua eadem esse non in numero, sed in naturam generis, sive speciei. Boetius igitur relationes quae sunt in divinis assimilat relationi identitatis, non quantum ad omnia, sed quantum ad hoc solum quod per hujusmodi relationes non diversificatur substantia, sicut nec per relationem identitatis.

Ad tertium dicendum quod cum creatura procedit à Deo in diversitate naturae, Deus est extra ordinem totius creaturae, nec ex ejus naturam est ejus habitudo ad creaturas; non enim producit creaturas ex necessitate suae naturae, sed per intellectum et per voluntatem, ut supra dictum est, qu. 19, art. 3 et 4, et qu. 14, art. 8. Et ideo in Deo non est realis relatio ad creaturas, sed in creaturis est realis relatio ad Deum; quia creaturae continentur sub ordine divino, et in earum naturam est quod dependeat à Deo. Sed processiones divinae sunt in eadem naturam. Unde non est similis ratio.

Ad quartum dicendum quod relationes quae consequuntur solam operationem intellectus, in ipsis rebus intellectis sunt relationes rationis tantum, quia scilicet eas ratio adinvenit inter duas res intellectas. Sed relationes quae consequuntur operationem intellectus, quae (1) sunt inter verbum intellectualiter procedens, et illud à quo procedit, non sunt relationes rationis tantum, sed rei; quia et ipse intellectus, et ratio, est quaedam res; et

(1) Al., et quæ.

comparatur realiter ad id quod procedit intelligibiliter, sicut res corporalis ad id quod procedit corporaliter. Et sic paternitas et filio sunt relationes reales in divinis.

ARTICULUS II. — *Utrum relatio in Deo sit idem quod sua essentia.* — (1, dist. 33, art. 1, et 4 cont. 14, et Pot. quæst. 8, art. 2, et quodl. 6, art. 1, et op. 2, cap. 52, 55 et 57, et opusc. 9, quæst. 6, et Joan. 16, lect. 4, fine.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod relatio in Deo non sit idem quod sua essentia. Dicit enim Augustinus, in 5 de Trin., cap. 5, in princ., quod non omne quod dicitur in Deo, dicitur secundum substantiam; dicitur enim ad aliquid, sicut pater ad filium. Sed hæc non secundum substantiam dicuntur. Ergo relatio non est divina essentia.

2. Præterea, Augustinus dicit, 7 de Trinit. cap. 1, à med.: *Omnis res quæ relativè dicitur, est etiam aliquid excepto relativo; sicut homo dominus, et homo servus.* Si igitur relationes aliquæ sunt in Deo, oportet esse in Deo aliquid aliud præter relationes. Sed hoc aliud non potest esse nisi essentia. Ergo essentia est aliud à relationibus.

3. Præterea, esse relativè est ad aliud se habere, ut dicitur in Prædicamentis, in cap. *Ad aliquid.* Si igitur relatio sit ipsa divina essentia, sequitur quod esse divinæ essentiæ sit ad aliud se habere; quod repugnat perfectioni divini esse, quod est maximè absolutum et per se subsistens, ut supra ostensum est, qu. 3, art. 4, et qu. 4, art. 2. Non igitur relatio est ipsa essentia divina.

Sed contra, omnis res quæ non est divina essentia, est creatura. Sed relatio realiter competit Deo. Si ergo non est divina essentia, erit creatura; et ita ei non erit adoratio latriæ exhibenda, contra quod in Præfatione cantatur: *Et in personis proprietas, et in essentia unitas, et in maiestate adoretur æqualitas.*

Respondeo dicendum quod circa hoc dicitur Gilbertus Porretanus errasse; sed errorem suum postmodum in Rhemensi concilio revocasse. Dixit enim quod relationes in divinis sunt assistentes, sive extrinsecus affixæ.

Ad cuius evidentiam, considerandum est quod in quolibet novem generum accidentis est duo considerare. Quorum unum est esse, quod competit unicuique ipsorum secundum quod est accidens; et hoc communiter in omnibus est inesse subjecto, accidentis enim esse est inesse. Aliud, quod potest considerari in unoquoque, est propriè ratio uniuscuiusque illorum generum. Et in aliis quidem generibus à relatione, utpote quantitate et qualitate, etiam propria ratio generis accipitur secundum comparisonem ad subjectum; nam quantitas dicitur mensura substantiæ, qualitas verò dispositio substantiæ. Sed ratio propria relationis non accipitur secundum comparisonem ad illud in quo est, sed secundum comparisonem ad aliquid extra.

Si igitur consideremus etiam in rebus creatis relationes secundum id quod relationes sunt, sic inveniuntur esse assistentes, non intrinsecus affixæ, quasi significantes respectum quodam modo contingentem ipsam rem re-

latam, prout ab eâ tendit in alterum. verò consideretur relatio secundum quod est accidens, sic est inhærens subjecto, et habens esse accidentale in ipso.

Sed Gilbertus Porretanus consideravit relationem primo modo tantum.

Quidquid autem in rebus creatis habet esse accidentale, secundum quod transfertur in Deum, habet esse substantiale; nihil enim est in Deo ut accidens in subjecto; sed quidquid est in Deo, est ejus essentia. Sic igitur ex eâ parte quâ relatio in rebus creatis habet esse accidentale in subjecto, relatio realiter existens in Deo habet esse essentiæ divinæ, idem omnino ei existens. In hoc verò quod ad aliquid dicitur, non significatur aliqua habitudo ad essentiam, sed magis ad suum oppositum. Et sic manifestum est quod relatio realiter existens in Deo est idem essentiæ secundum rem, et non differt nisi secundum intelligentiæ rationem, prout in relatione importatur respectus ad suum oppositum, qui non importatur in nomine essentiæ. Patet ergo quod in Deo non est aliud esse relationis et essentiæ, sed unum et idem.

Ad primum ergo dicendum quod verba illa Augustini non pertinent ad hoc quod paternitas, vel alia relatio, quæ est in Deo secundum esse suum, non sit idem quod divina essentia; sed quod non prædicatur secundum modum substantiæ, ut existens in eo de quo dicitur, sed ut ad alterum se habens. Et propter hoc dicuntur duo tantum esse prædicamenta in divinis; quia alia prædicamenta important habitudinem ad id de quo dicuntur, tam secundum suum esse, quam secundum proprii generis rationem. Nihil autem quod est in Deo potest habere habitudinem ad id in quo est, vel de quo dicitur, nisi habitudinem identitatis propter summam Dei simplicitatem.

Ad secundum dicendum quod sicut in rebus creatis, in illo quod dicitur relativè, non solum est invenire respectum ad alterum, sed etiam aliquid absolutum, ita et in Deo; sed tamen aliter, et aliter. Nam id quod invenitur in creaturâ præter id quod continetur sub significatione nominis relativè, est alia res; in Deo autem non est alia res, sed una et eadem; quæ non perfectè exprimitur relationis nomine quasi sub significatione talis nominis comprehensa. Dictum est enim supra, qu. 13, per totam, et art. 2 præcipuè, cum de divinis nominibus agebatur, quod plus continetur in perfectione divinæ essentiæ quam aliquo nomine significari possit. Unde non sequitur quod in Deo præter relationem sit aliquid aliud secundum rem, sed solum considerata nominum ratione.

Ad tertium dicendum quod si in perfectione divinâ nihil plus contineretur quam quod significat nomen relativum, sequeretur quod esse ejus esset imperfectum, utpote ad aliquid aliud se habens; sicut si non contineretur ibi plus quam quod nomine sapientiæ significatur, non esset aliquid subsistens. Sed quia divinæ essentiæ perfectio est major quam quod significatione alicujus nominis comprehendi possit; non sequitur, si nomen relati-

rum, vel quodcumque aliud nomen dictum de Deo, non significat aliquid perfectum, quod divina essentia habeat esse imperfectum; quia divina essentia comprehendit in se omnium generum perfectionem, ut supra dictum est, qu. 4, art. 2.

ARTICULUS III. — *Utrum relationes quæ sunt in Deo, realiter ab invicem distinguantur.* — (*Infr., qu. 30, art. 1, corp., et 2, corp., et Pot. qu. 1, art. 5 et 6, corp.*)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod relationes quæ sunt in Deo, realiter ab invicem non distinguantur. Quæcumque enim uni et eidem sunt eadem, sibi invicem sunt eadem. Sed omnis relatio in Deo existens est idem secundum rem cum divinâ essentiâ. Ergo relationes secundum rem ab invicem non distinguuntur.

2. Præterea, sicut paternitas et filiatio secundum nominis rationem distinguuntur ab essentiâ divinâ, ita et bonitas, et potentia. Sed propter hujusmodi rationis distinctionem non est aliqua realis distinctio bonitatis et potentiæ divinæ. Ergo neque paternitatis et filiationis.

3. Præterea, in divinis non est distinctio realis, nisi secundum originem. Sed una relatio non videtur oriri ex aliâ. Ergo relationes non distinguuntur realiter ab invicem.

Sed contra est quod dicit Boetius, in lib. de Trinit., non multum à fine lib., quod *substantia in divinis continet unitatem, relatio multiplicat trinitatem*. Si ergo relationes non distinguuntur ab invicem realiter, non erit in divinis trinitas realis, sed rationis tantum, quod est Sabelliani erroris.

Respondeo dicendum quod ex eo quod aliquid alicui attribuitur, oportet quod attribuantur ei omnia quæ sunt de ratione illius. Sicut cuicumque attribuitur homo, oportet quod attribuaturs ei esse rationale. De ratione autem relationis est respectus unius ad alterum, secundum quem aliquid alteri opponitur relativè. Cum igitur in Deo realiter sit relatio, ut dictum est art. 1 hujus qu., oportet quod realiter sit ibi oppositio. Relativa autem oppositio in sul ratione includit distinctionem. Unde oportet quod in Deo sit realis distinctio, non quidem secundum rem absolutam, quæ est essentia, in quâ est summa unitas et simplicitas, sed secundum rem relativam.

Ad primum ergo dicendum quod, secundum Philosophum, in 3 Physic., text. 21, argumentum illud tenet, quod quæcumque uni et eidem sunt eadem, sibi invicem sunt eadem, in his quæ sunt idem re et ratione, sicut tunica et indumentum; non autem in his quæ differunt ratione. Unde ibidem dicit quod licet actio sit idem motui, similiter et passio; non tamen sequitur quod actio et passio sint idem: quia in actione importatur respectus, ut à quo est motus in mobili, in passione vero, ut qui est ab alio. Et similiter, licet paternitas sit idem secundum rem cum essentiâ divinâ, et similiter filiatio, tamen hæc duo in suis propriis rationibus important oppositos respectus. Unde distinguuntur ab invicem.

SUMMA. I.

Ad secundum dicendum quod potentia et bonitas non important in suis rationibus aliquam oppositionem. Unde non est similis ratio.

Ad tertium dicendum quod, quamvis relationes, propriè loquendo, non oriuntur vel procedant ab invicem, tamen accipiuntur per oppositum secundum processionem alicujus ab alio.

ARTICULUS IV. — *Utrum in Deo sint tantum quatuor relationes reales, scilicet paternitas, filiatio, spiratio et processio.* — (*Infr., quæst. 30, art. 1, corp., et art. 2, corp., et ad 1.*)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod in Deo non sint tantum quatuor relationes reales, scilicet paternitas, filiatio, spiratio et processio. Est enim considerare in Deo relationes intelligentis ad intellectum, et volentis ad volitum; quæ videntur esse relationes reales, neque sub prædictis continentur. Non ergo sunt solum quatuor relationes reales in Deo.

2. Præterea, relationes reales accipiuntur in Deo secundum processionem intelligibilem Verbi. Sed relationes intelligibiles multiplicantur in infinitum, ut Avicenna dicit. Ergo in Deo sunt infinitæ relationes reales.

3. Præterea, idæ sunt in Deo ab æterno, ut supra dictum est, qu. 15, art. 1; non autem distinguuntur ab invicem, nisi secundum respectum ad res, ut supra dictum est, art. 2 ejusd. quæst. Ergo in Deo sunt multo plures relationes æternæ.

4. Præterea, æqualitas, et similitudo, et identitas, sunt relationes quædam, et sunt in Deo ab æterno. Ergo plures relationes sunt ab æterno in Deo quam quæ dictæ sunt.

5. Sed contra videtur quod sint pauciores. Quia secundum Philosophum, in 3 Physic., text. 21, « eadem via est de Athenis ad Thebas, et de Thebis ad Athenas. » Ergo videtur quod pari ratione eadem sit relatio de patre ad filium, quæ dicitur paternitas, et de filio ad patrem, quæ dicitur filiatio; et sic non sunt quatuor relationes in Deo.

Respondeo dicendum quod secundum Philosophum, in 5 Metaph., text. 20, relatio omnis fundatur vel supra quantitatem, ut duplum et dimidium; vel supra actionem et passionem, ut faciens et factum, pater et filius, dominus et servus, et hujusmodi. Cum autem quantitas non sit in Deo, est enim sine quantitate magnus, ut dicit Augustinus, lib. 1 de Trinit., cap. 1, circa fin., et lib. 6, cap. 7, circa princ., relinquitur quod realis relatio in Deo esse non possit, nisi super actionem fundata. Non autem super actiones secundum quas procedit aliquid extrinsecum à Deo, quia relationes Dei ad creaturas non sunt realiter in ipso, ut supra dictum est, qu. 13, art. 7. Unde relinquitur quod relationes reales in Deo non possunt accipi nisi secundum actiones, secundum quas est processio in Deo non extra, sed intra. Hujusmodi autem processionem sunt duæ tantum, ut supra dictum est, quæst. 27, art. 3 præcipuè; quarum una accipitur secundum actionem intellectus, quæ

(Vingt-trois.)

est processio Verbi; alia secundum actionem voluntatis, quæ est processio amoris. Secundum quamlibet autem processionem oportet duas accipere relationes oppositas, quarum una sit procedentis à principio, et alia ipsius principii. Processio autem Verbi dicitur generatio secundum propriam rationem, quæ competit rebus viventibus. Relatio autem principii generationis in viventibus perfectis dicitur paternitas; relatio verò procedentis à principio dicitur filiatio. Processio verò amoris non habet nomen proprium, ut supra dictum est, qu. 27, art. 4; unde neque relationes quæ secundum ipsam accipiuntur. Sed vocatur relatio principii hujus processionis, spiratio; relatio autem procedentis, processio; quamvis hæc duo nomina ad ipsas processionem vel origines pertineant, et non ad relationes.

Ad primum ergo dicendum quod in his in quibus differunt (1) intellectus et intellectum, volens et volitum, potest esse realis relatio, et scientiæ ad rem scitam, et volentis ad rem volitam. Sed in Deo est idem omnino intellectus et intellectum, quia intelligendo se, intelligit omnia alia; et eadem ratione voluntas et volitum. Unde in Deo hujusmodi relationes non sunt reales, sicut neque relatio ejusdem ad idem. Sed tamen relatio ad verbum est realis; quia verbum intelligitur ut procedens per actionem intelligibilem, non autem ut res intellecta. Cum enim intelligimus lapidem, id quod ex re intellecta concipit intellectus, vocatur verbum.

Ad secundum dicendum quod in nobis relationes intelligibiles in infinitum multiplicantur; quia alio actu intelligit homo lapidem, et alio actu intelligit se intelligere lapidem, et alio etiam intelligit se hoc intelligere; et sic in infinitum multiplicantur actus intelligendi, et per consequens relationes intellectæ. Sed hoc in Deo non habet locum, quia uno actu tantum omnia intelligit.

Ad tertium dicendum quod respectus ideales sunt intellecti à Deo. Unde ex eorum pluralitate non sequitur quod sint plures relationes in Deo, sed quod Deus cognoscat plures relationes.

Ad quartum dicendum quod æqualitas et similitudo in Deo non sunt relationes reales, sed rationis tantum, ut infra patebit, quæst. 42, art. 3, ad 4.

Ad quintum dicendum quod via est eadem ab uno termino ad alterum, et è converse; sed tamen respectus sunt diversi. Unde ex hoc non potest concludi quod eadem sit relatio patris ad filium, et è converso; sed posset hoc concludi de aliquo absoluto, si esset medium inter ea.

QUÆSTIO XXIX.

DE PERSONIS DIVINIS. — (In quatuor articulos divisa.)

Præmissis autem his quæ de processionibus et relationibus præcognoscenda videbantur, necessarium est aggredi de personis.

Et primum secundum considerationem abso-

lutam, et deinde secundum comparativam considerationem. Oportet autem absolute de personis primum quidem in communi considerare, deinde de singulis personis.

Ad communem autem considerationem personarum quatuor pertinere videntur. Primum quidem, significatio hujus nominis *persona*. Secundum verò, numerus personarum. Tertium, ea quæ consequuntur numerum personarum, vel ei opponuntur, ut diversitas, et similitudo, et hujusmodi. Quartum verò, ea quæ pertinent ad notitiam personarum.

Circa primum queruntur quatuor: 1° de definitione personæ; 2° de comparatione personæ ad essentiam, subsistentiam et hypostasim; 3° utrum nomen personæ competat in divinis; 4° quid ibi significet.

ARTICULUS PRIMUS. — De definitione personæ.

— (3 p., quæst. 2, art. 2, corp., et 1, dist. 25, art. 1, et Pot. quæst. 9, art. 2, et de Unione Verbi, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod incompetens sit definitio personæ quam Boetius assignat in lib. de duabus Naturis, à principio lib., quæ talis est: *Persona est rationalis natura individua substantia*. Nullum enim singulare definitur. Sed persona significat quoddam singulare. Ergo persona inconvenienter definitur.

2. Præterea, substantia, prout ponitur in definitione personæ, aut sumitur pro substantiâ primâ, aut pro substantiâ secundâ. Si pro substantiâ primâ, superflue additur, *individua*, quia substantia prima est substantia individua; si verò stat pro substantiâ secundâ, falsò additur, et est oppositio in adjecto: nam secundæ substantiæ dicuntur genera, vel species. Ergo definitio est malè assignata.

3. Præterea, nomen intentionis non debet poni in definitione rei. Non enim esset bona assignatio, si quis diceret: *Homo est species animalis*; homo enim est nomen rei, species est nomen intentionis. Cum igitur persona sit nomen rei (significat enim substantiam quamdam rationalis naturæ), inconvenienter individuum, quod est nomen intentionis, in ejus definitione ponitur.

4. Præterea: *Natura est principium motus et quietis in eo in quo est per se, et non per accidens*, ut dicitur in 2 Phys., text. 3. Sed persona est in rebus immobilibus, sicut in Deo, et in Angelis. Non ergo in definitione personæ debuit poni natura, sed magis essentia.

5. Præterea, anima separata est rationalis naturæ individua substantia; non autem est persona. Inconvenienter ergo persona sic definitur (1).

Respondeo dicendum quod, licet universale et particulare inventiantur in omnibus generibus, tamen speciali quodam modo individuum invenitur in genere substantiæ. Substantia enim individuatur per se ipsam; sed accidentia individuantur per subjectum, quod est substantia: dicitur enim hæc albedo,

(1) Cod. Alcan. alique, in edit. Rom. et Patav. omittunt argumentum, sed contra. Habet Nicolaus sic: *Sed contra est auctoritas prædicti Boetii.*

(1) Ita cod. Alcan. Editi, differt.

in quantum est in hoc subjecto. Unde etiam convenienter individua substantiæ habent aliquod speciale nomen præ aliis; dicuntur enim hypostases, vel primæ substantiæ.

Sed adhuc quodam speciali modo et perfectiori modo invenitur particulare et individuum in substantiis rationalibus, quæ habent dominium sui actûs; et non solum aguntur, sicut alia, sed per se agunt; actiones autem in singularibus sunt. Et ideo etiam inter cæteras substantias quoddam speciale nomen habent singularia rationalis naturæ; et hoc nomen est, *persona*.

Et ideo in prædictâ definitione personæ ponitur *substantia individua*, in quantum significat singulare in genere substantiæ; additur autem *rationalis nature*, in quantum significat singulare in rationalibus substantiis.

Ad primum ergo dicendum quod, licet hoc singulare, vel illud, definiri non possit, tamen id quod pertinet ad communem rationem singularitatis, definiri potest, et sic Philosophus, in lib. Prædicament., cap. de Substantiâ, definit substantiam primam; et hoc modo definit Boetius personam.

Ad secundum dicendum quod, secundum quosdam, *substantia* in definitione personæ ponitur pro substantiâ primâ, quæ est hypostasis; neque tamen superflue additur *individua*, quia nomine hypostasis vel substantiæ primæ excluditur ratio universalis et partis. Non enim dicimus quod homo communis sit hypostasis, neque etiam quod manus, cum sit pars. Sed per hoc quod additur, *individua*, excluditur à personâ ratio assumptibilis; humana enim natura in Christo non est persona, quia est assumpta à digniori, scilicet à Verbo Dei. Sed melius dicendum est quod substantia accipitur communiter, prout dividitur per primam et secundam, et per hoc quod additur, *individua*, trahitur ad standum pro substantiâ primâ.

Ad tertium dicendum quod, quia substantiales differentiæ non sunt nobis notæ, vel etiam nominatæ non sunt, oportet interdum uti differentiis accidentalibus loco substantiarum; puta, si quis diceret: Ignis est corpus simplex, calidum et siccum. Accidentia enim propria sunt effectus formarum substantiarum et manifestant eas. Et similiter nomina intentionum possunt accipi ad definiendum res, secundum quod accipiuntur pro aliquibus nominibus rerum quæ non sunt posita. Et sic hoc nomen, *individuum*, ponitur in definitione personæ ad designandum modum subsistendi qui competit substantiis particularibus.

Ad quartum dicendum quod, secundum Philosophum, in 5 Metaph., text. 5, nomen natura primò impositum est ad significandam generationem viventium, quæ dicitur nativitas. Et quia huiusmodi generatio est à principio intrinseco, extensum est hoc nomen ad significandum principium intrinsecum cuiuscumque motûs. Et sic definitur natura in 2 Phys., text. 3. Et quia huiusmodi principium est formale vel materiale, communiter tam materia quam forma dicitur natura. Et quia per formam completur essentia uniuscuius-

que rei, communiter essentia uniuscuiusque rei, quam significat ejus definitio, vocatur natura. Et sic accipitur hic natura. Unde Boetius in eodem lib. de duab. Naturis, à princ., dicit quod *natura est unumquodque informans specifica differentia*. Specifica enim differentia est quæ complet definitionem, et sumitur à propriâ formâ rei. Et ideo convenientius fuit quod in definitione personæ, quæ est singulare alicujus generis determinati, uteretur nomine naturæ quam essentiæ, quæ sumitur ab esse, quod est communissimum.

Ad quintum dicendum quod anima est pars humanæ speciei; et ideo, licet sit separata, quia tamen retinet naturam unibilitatis, non potest dici substantia individua, quæ est hypostasis vel substantia prima, sicut nec manus, nec quæcumque alia partium hominis; et sic non competit ei neque definitio personæ, neque nomen.

ARTICULUS II. — *Utrum persona sit idem quod hypostasis, subsistentia et essentia.* — (1, dist. 23, art. 3, et Pot. quæst. 9, art. 1.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod *persona* sit idem quod *hypostasis*, *subsistentia* et *essentia*. Dicit enim Boetius, in lib. de duabus Natur., à princ., quod *Græci naturæ rationalis individuum substantiam hypostases* (1) nomine vocaverunt. Sed hoc etiam apud nos significat nomen personæ. Ergo *persona* omnino idem est quod *hypostasis*.

2. Præterea, sicut in divinis dicimus tres personas, ita in divinis dicimus tres subsistentias; quod non esset, nisi *persona* et *subsistentia* idem significarent. Ergo idem significant *persona* et *subsistentia*.

3. Præterea, Boetius dicit in comment. Prædicamentorum, quod *οὐσία* (quod est idem quod *essentia*) significat compositum ex materiâ et formâ. Id autem quod est compositum ex materiâ et formâ, est individuum substantiæ, quod et *hypostasis* et *persona* dicitur. Ergo omnia prædicta nomina idem significare videntur.

4. Sed contra est quod Boetius dicit in lib. de duab. Natur., aliquantulum à princ., quod genera et species subsistunt tantum; individua verò non subsistunt tantum, verum etiam substant. Sed à subsistendo dicuntur *subsistentiæ*, sicut à substando *substantiæ*, vel *hypostases*. Cum igitur esse hypostases vel personas non conveniat generibus vel speciebus, *hypostases* vel *personæ* non sunt idem quod *subsistentiæ*.

5. Præterea, Boetius dicit in comment. Prædicamentorum, quod *hypostasis* dicitur materia, *οὐσία* autem (id est, *subsistentia*) dicitur forma. Sed neque forma, neque materia potest dici persona. Ergo *persona* differt à prædictis.

Respondeo dicendum quod, secundum Philosophum, in 5 Metaph., text. 15, substantia dicitur dupliciter. Uno modo dicitur substantia quidditas rei, quam significat definitio, secundum quod dicimus quod definitio si-

(1) Omnes hæc græcæ voces in editis, præter Patav., latinis litteris efferruntur.

gnificat substantiam rei; quam quidem substantiam Græci οὐσίαν vocant, quod nos essentialiter dicere possumus. Alio modo dicitur substantia subiectum, vel suppositum, quod subsistit in genere substantiæ. Et hoc quidem communiter accipiendi nominari potest nomine significante intentionem, et sic dicitur suppositum. Nominatur etiam tribus nominibus significantibus rem; quæ quidem sunt, *res naturæ*, *subsistentia*, et *hypostasis*, secundum triplicem considerationem substantiæ sic dictæ. Secundum enim quod per se existit, et non in alio, vocatur *subsistentia*: illa enim subsistere dicimus quæ non in alio, sed in se existunt. Secundum verò quod supponitur alicui naturæ communi, sic dicitur *res naturæ*, sicut hic homo est res naturæ; secundum verò quod supponitur accidentibus, dicitur *hypostasis* vel *substantia*. Quia autem hæc tria nomina significant communiter in toto genere substantiarum, hoc nomen *persona* significat in genere rationalium substantiarum.

Ad primum ergo dicendum quod *hypostasis* apud Græcos ex propria significatione nominis habet quod significet quodcumque individuum substantiæ; sed ex usu loquenti habet quod sumatur pro individuo rationalis naturæ ratione suæ excellentiæ.

Ad secundum dicendum quod sicut nos dicimus in divinis pluraliter tres personas, et tres substantias, ita Græci dicunt tres hypostasies. Sed quia nomen substantiæ, quod secundum proprietatem significationis respondet hypostasi, æquivocatur apud nos, cum quandoque significet essentiam, quandoque hypostasim; ne possit esse erroris occasio, maluerunt pro hypostasi transferre *subsistentiam*, quam *substantiam*.

Ad tertium dicendum quod essentia propria est id quod significatur per definitionem. Definitio autem complectitur speciei principia, non autem principia individualia. Unde in rebus compositis ex materiâ et formâ, *essentia* significat non solum formam, nec solum materiam, sed compositum ex materiâ et formâ communi, prout sunt principia speciei. Sed compositum ex hac materiâ et ex hac formâ habet rationem hypostasis et personæ. Anima enim, et caro, et os sunt de ratione hominis, sed hæc anima, et hæc caro, et hoc os, sunt de ratione huius hominis. Et ideo *hypostasis* et *persona* addunt supra rationem essentiæ principia individualia; neque sunt idem cum essentiâ in compositis ex materiâ et formâ, ut supra dictum est, quæst. 3, art. 3, cum de simplicitate divinâ ageretur.

Ad quartum dicendum quod Boetius dicit genera et species subsistere, in quantum individuis aliquibus competit subsistere ex eo quod sunt sub generibus et speciebus in prædicamento substantiæ comprehensio; non quod ipsæ species vel genera subsistant, nisi secundum opinionem Platonis, qui posuit species rerum separatim subsistere à singularibus. Substare verò competit eisdem individuis in ordine ad accidentia, quæ sunt præter rationem generum et specierum.

Ad quintum dicendum quod individuum

compositum ex materiâ et formâ habet quod substat accidenti ex proprietate materiæ. Unde et Boetius dicit, in lib. de Trinit., ante med.: *Forma simplex subiectum esse non potest*. Sed quod per se subsistat, habet ex proprietate suæ formæ, quæ non advenit rei subsistenti, sed dat esse actuale materiæ, ut sic individuum subsistere possit. Propter hoc ergo hypostasim attribuit materiæ, et οὐσίαν, sive subsistentiam, formæ, quia materia est principium substandi, et forma est principium subsistendi.

ARTICULUS III. — *Utrum nomen personæ sit ponendum in divinis.* — (1, dist. 23, art. 2, et Pot. qu. 9, art. 3.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod nomen personæ non sit ponendum in divinis. Dicit enim Dionysius, in pr. de div. Nom., cap. 1, lect. 1: *Universaliter, non est audendum aliquid dicere nec cogitare de supersubstantiali et occultâ divinitate, præter ea quæ divinitus nobis ex sanctis eloquiis sunt expressa*. Sed nomen personæ non exprimitur nobis in sacrâ Scripturâ novi vel veteris Testamenti. Ergo non est nomine personæ utendum in divinis.

2. Præterea, Boetius dicit, lib. de duab. Nat., aliquantulum à princ.: *Nomen personæ videtur traductum ex his personis quæ in comædiis tragædiisque quosdam homines representabant. Persona enim dicta est à personando, quia concavitate ipsâ major necesse est ut volvatur sonus. Græci verò has personas πρόσωπα vocant ab eo quod ponantur in facie, atque ante oculos obtegant vultum*. Sed hoc non potest competere in divinis, nisi fortè secundum metaphoram. Ergo nomen personæ non dicitur de Deo nisi metaphoricè.

3. Præterea, omnis persona est hypostasis. Sed nomen hypostasis non videtur Deo competere, cum, secundum Boetium, ibidem, significet id quod subijcitur accidentibus, quæ in Deo non sunt. Hieronymus etiam dicit, in ep. ad Damas., in med., quod in hoc nomine hypostasis venenum latet sub melle. Ergo hoc nomen persona non est dicendum de Deo.

4. Præterea, à quocumque removetur definitio, removetur et definitum. Sed definitio personæ supra posita, argum. 1, art. 1 huius qu., non videtur Deo competere; tum quia ratio importat discursivam cognitionem, quæ non competit Deo, ut supra ostensum est, qu. 14, art. 12, et sic Deus non potest dici rationalis naturæ (1); tum etiam quia Deus dici non potest individua substantia, cum principium individuationis sit materia, Deus autem immaterialis est; neque etiam accidentibus substat, ut substantia dici possit. Nomen ergo personæ Deo attribui non debet.

Sed contra est quod dicitur in Symbolo Athanasii: *Alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti*.

Respondeo dicendum quod *persona* significat id quod est perfectissimum in totâ naturâ,

(1) Ita edit. Rom. et Patav. Nicolai. *rationalis natura*.

scilicet subsistens in rationali naturâ. Unde cum omne illud quod est perfectionis Deo sit attribuendum, eo quod ejus essentia continet in se omnem perfectionem, conveniens est ut hoc nomen, *persona*, de Deo dicatur; non tamen eodem modo quo dicitur de creaturis, sed excellentiori modo, sicut et alia nomina, quæ creaturis à nobis imposita, Deo attribuuntur, sicut supra ostensum est, quæst. 13, art. 3, cum de divinis nominibus ageretur.

Ad primum ergo dicendum quod, licet nomen personæ in Scripturâ veteris vel novi Testamenti non inveniatur dictum de Deo, tamen id quod nomen significat, multipliciter in sacra Scripturâ invenitur assertum de Deo, scilicet quod est maximè per se ens, et perfectissimè intelligens. Si autem oporteret de Deo dici solum illa secundum vocem quæ sacra Scriptura de Deo tradit, sequeretur quod nunquam in aliâ linguâ posset aliquis loqui de Deo, nisi in illâ in qua primò tradita est Scriptura veteris vel novi Testamenti. Ad invenjendum autem nova nomina antiquam fidem de Deo significantia coegit necessitas disputandi cum hæreticis. Nec hæc novitas vitanda est, cum non sit profana, utpote à Scripturarum sensu non discordans. Docet autem Apostolus profanas vocum novitates vitare, 1 ad Timoth. ult.

Ad secundum dicendum quod, quamvis hoc nomen, *persona*, non conveniat Deo quantum ad id à quo impositum est nomen, tamen quantum ad id ad quod significandum imponitur, maximè Deo convenit. Quia enim in comædiis et tragediis representabantur aliqui homines famosi, impositum est hoc nomen, *persona*, ad significandum aliquos dignitatem habentes. Unde consueverunt dici personæ in Ecclesiis, quæ habent aliquam dignitatem. Propter quod quidam definiunt personam, dicentes quod *persona est hypostasis proprietate distincta ad dignitatem pertinet*. Et quia magnæ dignitatis est in rationali naturâ subsistere, ideò omne individuum rationalis naturæ dicitur persona, ut dictum est art. 1 hujus qu. Sed dignitas divinæ naturæ excedit omnem dignitatem, et secundum hoc maximè competit Deo nomen personæ.

Ad tertium dicendum quod nomen *hypostasis* non competit Deo quantum ad id à quo est impositum nomen, cum non substat accidentibus; competit autem quantum ad id ad quod significandum est impositum; est enim impositum ad significandum rem subsistentem. Hieronymus autem, in epist. sup. cit. ad Damas., dicit *sub hoc nomine venenum latere*, quia antequam significatio hujus nominis esset plenè nota apud Latinos, hæretici per hoc nomen simplices decipiebant, ut confiterentur plures essentias, sicut confitentur plures hypostases, propter hoc quod nomen substantiæ, cui respondet in Græco nomen *ουσια*, communiter accipitur apud nos pro essentiâ.

Ad quartum dicendum quod Deus potest dici rationalis naturæ, secundum quod ratio non importat discursum, sed communiter in-

telligibilem naturam. Individuum autem esse Deo competere non potest quantum ad hoc quod individuationis principium est materia, sed solum secundum quod importat incommunicabilitatem. Substantia verò convenit Deo secundum quod significat existere per se. Quidam tamen dicunt quod definitio superius, art. 1 hujus qu., arg. 1, à Boetio data, non est definitio personæ secundum quod personas in Deo dicimus. Propter quod Richardus de Sancto Victore, lib. 4 de Trinit., cap. 18 et 23, corrigere volens hanc definitionem, dixit quod *persona*, secundum quod de Deo dicitur, est *divinæ naturæ incommunicabilis existentia*.

ARTICULUS IV. — *Utrum hoc nomen persona significet relationem.* — (1, dist. 23, art. 3, et dist. 26, qu. 1, art. 1, et Pot. qu. 9, art. 4.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quod hoc nomen, *persona*, non significet relationem, sed substantiam in divinis. Dicit enim Augustinus in 7 de Trinit., cap. 6, circa princ.: *Cum dicimus personam Patris, non aliud dicimus quàm substantiam Patris; ad se quippe dicitur persona, non ad Filium*, etc.

2. Præterea, quid quærit de essentiâ. Sed, sicut dicit Augustinus in eodem loco, cap. 4 et seq., et lib. 5 de Trin., cap. 9, in fin., cum dicitur: *Tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus*, et quæritur: *Quid tres? respondetur, tres personæ*. Ergo hoc nomen *persona* significat essentiam.

3. Præterea, secundum Philosophum, 4 Met., text. 28, id quod significatur per nomen, est ejus definitio. Sed definitio personæ est rationalis naturæ individua substantia, ut dictum est art. 1 hujus qu. Ergo hoc nomen, *persona*, significat substantiam.

4. Præterea, persona in hominibus et Angelis non significat relationem, sed aliquid absolutum. Si igitur in Deo significaret relationem, diceretur æquivocè de Deo, et hominibus, et Angelis.

Sed contra est quod dicit Boetius in lib. de Trinit., post med., quod *omne nomen ad personas pertinet relationem significat*. Sed nulum nomen magis pertinet ad personam quàm hoc nomen, *persona*. Ergo hoc nomen, *persona*, relationem significat.

Respondeo dicendum quod circa significationem hujus nominis, *persona*, in divinis difficultatem ingerit quod pluraliter de tribus prædicatur præter naturam essentialium nominum; neque etiam ad aliquid dicitur, sicut nomina quæ relationem significant.

Unde quibusdam visum est quod hoc nomen, *persona*, simpliciter ex virtute vocabuli essentiam significet in divinis, sicut hoc nomen, *Deus*, et hoc nomen, *sapiens*. Sed propter instantiam hæreticorum est accommodatum ex ordinatione concilii ut possit poni pro relationalis, et præcipuè in plurali, vel cum nomine partitivo; ut cum dicimus: *Tres personas*, vel. *Alia est persona Patris, alia Filii*. In singulari verò potest sumi pro absoluto, et pro relativo. Sed hæc non videtur sufficiens ratio,

quia si hoc nomen, *persona*, ex vi suæ significationis non habet quod significet nisi essentiam in divinis, ex hoc quod dictum est, *tres personas*, non fuisset hæreticorum quietata calumnia, sed majoris calumniæ data esset eis occasio.

Et ideo alii dixerunt quòd hoc nomen, *persona*, in divinis significat simul essentiam et relationem. Quorum quidam dixerunt quòd significat essentiam in recto, et relationem in obliquo, quia persona dicitur quasi per se una; unitas autem pertinet ad essentiam; quod autem dicitur per se, implicat relationem obliquè. Intelligitur enim Pater per se esse, quasi relatione distinctus à Filio. Quidam verò dixerunt è converso quòd significat relationem in recto, et essentiam in obliquo, quia in definitione personæ natura ponitur in obliquo; et isti propinquius ad veritatem accesserunt.

Ad evidentiam igitur hujus quæstionis considerandum est quòd aliquid est de significatione minùs communis, quod tamen non est de significatione magis communis; rationale enim includitur in significatione hominis, quod tamen non est de significatione animalis. Unde aliud est quærere de significatione animalis, et aliud est quærere de significatione animalis quod est homo. Similiter aliud est quærere de significatione hujus nominis, *persona*, in communi, et aliud de significatione personæ divinæ. Persona enim in communi significat substantiam individuum rationalis naturæ, ut dictum est art. 1 hujus qu. Individuum autem est quod est in se indistinctum, ab aliis verò distinctum. Persona igitur in quacumque naturâ significat id quod est distinctum in naturâ illâ; sicut in humanâ naturâ significat has carnes, hæc ossa, et hanc animam, quæ sunt principia individuantia hominem; quæ quidem, licet non sint de significatione personæ in communi, sunt tamen de significatione personæ humanæ. Distinctio autem in divinis non fit nisi per relationes originis, ut dictum est supra, qu. 27, art. 2 et 3. Relatio autem in divinis non est sicut accidens inhærens subjecto, sed est ipsa divina essentia; unde est subsistens, sicut essentia divina subsistit. Sicut ergo Deitas est Deus, ita paternitas divina est Deus Pater, qui est persona divina. Persona igitur divina significat relationem ut subsistentem.

Et hoc est significare relationem per modum substantiæ, quæ est hypostasis subsistens in naturâ divinâ, licet subsistens in naturâ divinâ non sit aliud quàm natura divina. Et secundum hoc verum est quòd nomen, *persona*, significat relationem in recto, et essentiam in obliquo; non tamen relationem, in quantum est relatio, sed in quantum significatur per modum hypostasis. Similiter etiam significat essentiam in recto, et relationem in obliquo, in quantum essentia idem est quod hypostasis. Hypostasis autem significatur in divinis ut relatione distincta. Et similiter relatio per modum relationis significata cadit in relatione personæ in obliquo. Et secundum hoc etiam dici potest quòd hæc significatio hujus nominis, *persona*, non erat percepta ante hæreticorum calumniam. Unde non erat in usu hoc

nomen, *persona*, nisi sicut unum aliorum absolutorum; sed postmodum accommodatum est hoc nomen, *persona*, ad standum pro relativo ex congruentiâ suæ significationis, ut scilicet hoc quòd stat pro relativo, non solum habeat ex usu, ut prima opinio dicebat, sed etiam ex significatione suâ.

Ad primum ergo dicendum quòd hoc nomen, *persona*, dicitur ad se, non ad alterum: quia significat relationem non per modum relationis, sed per modum substantiæ, quæ est hypostasis. Et secundum hoc Augustinus dicit quòd significat essentiam, prout in Deo essentia est idem cum hypostasi, quia in Deo non differt quod est et quo est.

Ad secundum dicendum quòd *quid* quandoque quærit de naturâ, quam significat definitio, ut cum quæritur: Quid est homo? et respondetur, animal rationale mortale. Quandoque verò quærit suppositum, ut cum quæritur: Quid natat in mari? et respondetur, piscis. Et sic quærentibus, *quid tres*, responsum est, *tres personæ*.

Ad tertium dicendum quòd in intellectu substantiæ individua, id est, distincta, vel incommunicabilia, intelligitur in divinis relatio, ut dictum est in corp. art.

Ad quartum dicendum quòd diversa ratio minùs communium non facit æquivocationem in magis communi. Licet enim sit alia propria definitio equi et asini; tamen univocantur in nomine animalis, quâ communis definitio animalis convenit utrique. Unde non sequitur quòd, licet in significatione personæ divinæ contineatur relatio, non autem in significatione angelicæ personæ, vel humanæ, nomen personæ æquivocè dicatur. Licet nec etiam dicatur univocè, cum nihil univocè de Deo dici possit, et de creaturis, ut supra ostensum est, quæst. 13, art. 5.

QUESTIO XXX.

DE PLURALITATE PERSONARUM IN DIVINIS. —
(In quatuor articulos divisa.)

Deinde quæritur de pluralitate personarum; et circa hoc quærentur quatuor: 1° utrùm sint plures personæ in divinis; 2° quot sint; 3° quid significant termini numerales in divinis; 4° de communitate hujus nominis *persona*.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm sit ponere plures personas in divinis.* — (1, dist 2, art. 4 et 5, et 4 cont., cap. 5 et 25, et Pot. quæst. 9, art. 5, et op. 2, cap. 50, et quodl. 7, quæst. 3, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd non sit ponere plures personas in divinis. Persona enim est rationalis naturæ individua substantia. Si ergo sunt plures personæ in divinis, sequitur quòd sint plures substantiæ; quod videtur hæreticum.

2. Præterea, pluralitas proprietatum absolutarum non facit distinctionem personarum neque in Deo, neque in nobis. Multo igitur minùs pluralitas relationum. Sed in Deo non est alia pluralitas nisi relationum, ut supra dictum est, quæst. 27, art. 3. Ergo non potest dici quòd in Deo sunt plures personæ.

3. Præterea, Boetius in lib. 1 de Trin., ante med., dicit, de Deo loquens, quod hoc verum unum est in quo nullus est numerus. Sed pluralitas importat numerum. Ergo non sunt plures personæ in divinis.

4. Præterea, ubicumque est numerus, ibi est totum et pars. Si igitur in Deo sit numerus personarum, erit in Deo ponere totum et partem; quod simplicitati divinæ repugnat.

Sed contra est quod dicit Athanasius, in suo Symbolo fidei: *Alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti*. Ergo Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt plures personæ.

Respondeo dicendum quod plures esse personas in divinis sequitur ex præmissis. Ostensum est enim supra, art. 4, quæst. præc., quod hoc nomen, *persona*, significat in divinis relationem ut rem subsistentem in naturâ divinâ. Supra autem habitum est, quæst. 27, art. 1, 3 et 4, quod sunt plures relationes reales in divinis; unde sequitur quod sint plures res subsistentes in divinâ naturâ. Et hoc est esse plures personas in divinis.

Ad primum ergo dicendum quod substantia non ponitur in definitione personæ secundum quod significat essentiam, sed secundum quod significat suppositum; quod patet ex hoc quod additur, *individua*. Ad significandum autem substantiam sic dictam habent Græci nomen *hypostasis*. Unde sicut nos dicimus tres personas, ita ipsi dicunt tres hypostases. Nos autem non convenimus dicere tres substantias, ne intelligerentur tres essentiae propter nominis equivocationem.

Ad secundum dicendum quod proprietates absolutæ in divinis, ut bonitas et sapientia, non opponuntur ad invicem, unde neque realiter distinguuntur. Quamvis ergo eis conveniat subsistere, non tamen sunt plures res subsistentes, quod est esse plures personas. Proprietates autem absolutæ in rebus creatis non subsistunt, licet realiter ab invicem distinguantur, ut albedo et dulcedo; sed proprietates relativæ in Deo et subsistunt, et realiter ab invicem distinguuntur, ut supra dictum est, quæst. 28, art. 3. Unde pluralitas talium proprietatum sufficit ad pluralitatem personarum in divinis.

Ad tertium dicendum quod à Deo propter summam unitatem et simplicitatem excluditur omnis pluralitas absolutè dictorum, non autem pluralitas relationum, quæ relationes prædicantur de aliquo ut ad alterum. Et sic compositionem in ipso, de quo dicuntur, non important, ut Boetius in eodem libro docet.

Ad quartum dicendum quod numerus est duplex, scilicet numerus simplex, vel absolutus, ut duo et tria, et quatuor; et est numerus qui est in rebus numeratis, ut duo homines, et duo equi. Si igitur in divinis accipiat numerus absolutè, sive abstractè, nihil prohibet in eo esse totum et partem; et sic non est nisi in acceptione intellectus nostri; non enim numerus absolutus à rebus numeratis est nisi in intellectu. Si autem accipiamus numerum prout est in rebus numeratis, sic in rebus quidem creatis unum est pars duorum et duo trium, ut unus homo

duorum, et duotrium; sed sic non est in Deo, quia tantus est Pater quanta tota Trinitas, ut infra patebit, qu. 42, art. 1 et 4.

ARTICULUS II. — *Utrum in Deo sint plures personæ quàm tres.* — (Inf., qu. 81, art. 1, et qu. 41, art. 6, et 1, dist. 10, art. 5, et 4 cont. cap. 13 et 26, et Pot. qu. 9, art. 9, et opusc. 8, cap. 56, et 60.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod in Deo sint plures personæ quàm tres. Pluralitas enim personarum in divinis est secundum pluralitatem proprietatum relativarum, ut dictum est art. præc. Sed quatuor sunt relationes in divinis, ut supra dictum est, quæst. 28, art. 4, scilicet paternitas, filiatio, communis spiratio et processio. Ergo quatuor personæ sunt in divinis.

2. Præterea, non plus differt natura à voluntate in Deo quàm natura ab intellectu. Sed in divinis est alia persona quæ procedit per modum voluntatis, ut amor, et alia quæ procedit per modum naturæ, ut filius. Ergo est etiam alia quæ procedit per modum intellectus, ut verbum, et alia quæ procedit per modum naturæ, ut filius; et sic iterum sequitur quod non sunt tantum tres personæ in divinis.

3. Præterea, in rebus creatis quod excellentius est, plures habet operationes intrinsecas; sicut homo supra alia animalia habet intelligere et velle. Sed Deus in infinitum excedit omnem creaturam. Ergo non solum est ibi persona procedens per modum voluntatis, et per modum intellectus, sed infinitis aliis modis. Ergo sunt infinitæ personæ in divinis.

4. Præterea, ex infinita bonitate Patris est quod infinitè se ipsum communicet producendo personam divinam. Sed etiam in Spiritu sancto est infinita bonitas. Ergo Spiritus sanctus producit divinam personam, et illa aliam, et sic in infinitum.

5. Præterea, omne quod continetur sub determinato numero, est mensuratum; numerus enim mensura quædam est. Sed personæ divinæ sunt immensæ, ut patet per Athanasium, in suo Symbolo fidei: *Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus*. Non ergo sub numero ternario continentur.

Sed contra est quod dicitur 1 Joan. ult., 7. *Tres sunt qui testimonium dant in celo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus*. Quærentibus autem, quid tres, respondetur, *tres personæ*, ut Augustinus dicit, 7 de Trin., cap. 4 et seq. Sunt igitur tres personæ tantum in divinis.

Respondeo dicendum quod, secundum præmissa artic. præc., et artic. 4, quæst. 29, necesse est ponere tantum tres personas in divinis. Ostensum est enim, artic. præc., quod plures personæ sunt plures relationes subsistentes ab invicem realiter distinctæ. Realis autem distinctio inter relationes divinas non est nisi ratione oppositionis relativæ. Ergo oportet duas relationes oppositas ad duas personas pertinere. Si quæ autem relationes oppositæ non sunt, ad eandem personam necesse est eas pertinere. Paternitas ergo et filiatio, cum sint oppositæ relationes, ad duas personas ex necessitate pertinent. Paternitas

igitur subsistens, est persona Patris; et filiatio subsistens, est persona Filii. Aliæ autem duæ relationes ad neutram harum oppositionem habent, sed sibi invicem opponuntur. Impossibile est igitur quòd ambæ uni personæ conveniant. Oportet ergo quòd vel una earum conveniat utrique dictarum personarum, aut quòd una uni, et alia alii. Non autem potest esse quòd processio conveniat Patri et Filio, vel alteri eorum; quia sic sequeretur quòd processio intellectûs, quæ est generatio in divinis, secundum quam accipitur paternitas et filiatio, prodiret ex processione amoris, secundum quam accipitur spiratio et processio, si persona generans (1) et genita procederent à spirante; quod est contra præmissa qu. 27, art. 3 et 4. Relinquitur ergo quòd spiratio conveniat et personæ Patris, et personæ Filii, utpote nullam habens oppositionem relativam nec ad paternitatem, nec ad filiationem; et per consequens oportet quòd conveniat processio alteri personæ, quæ dicitur persona Spiritûs sancti, quæ per modum amoris procedit, ut supra habitum est loc. nunc cit. Relinquitur ergo tantum tres personas esse in divinis, scilicet Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum.

Ad primum ergo dicendum quòd, licet sint quatuor relationes in divinis, tamen una earum, scilicet spiratio, non separatur à personâ Patris et Filii, sed convenit utrique; et sic licet sit relatio, non tamen dicitur proprietas, quia non convenit uni tantum personæ; neque relatio personalis, id est, constituens personam. Sed hæ tres relationes, paternitas, filiatio et processio, dicuntur proprietates personales, quasi personas constituentes; nam paternitas est persona Patris, filiatio persona Filii, processio persona Spiritûs sancti procedentis.

Ad secundum dicendum quòd id quod procedit per modum intellectûs, ut verbum, procedit secundum rationem similitudinis, sicut etiam id quod procedit per modum naturæ; et idèd supra dictum est, quæst. 27, art. 3, quòd processio Verbi divini est ipsa generatio per modum naturæ. Amor autem, in quantum huiusmodi, non procedit ut similitudo illius à quo procedit, licet in divinis amor sit coessentialis, in quantum est divinus; et idèd processio amoris non dicitur generatio in divinis.

Ad tertium dicendum quòd homo, cum sit perfectior aliis animalibus, habet plures operationes intrinsecas quam alia animalia, quia ejus perfectio est per modum compositionis. Unde in Angelis, qui sunt perfectiores et simpliciores, sunt pauciores operationes intrinsecæ quam in homine, quia in eis non est imaginari, sentire, et huiusmodi. Sed in Deo secundum rem non est nisi una operatio, quæ est sua essentia. Sed quomodo sint duæ processiones, supra ostensum est, qu. 27, art. 1 et 4.

Ad quartum dicendum quòd ratio illa procederet, si Spiritus sanctus haberet aliam numero bonitatem à bonitate Patris; oportet

teret enim quòd sicut Pater per suam bonitatem producit personam divinam, ita et Spiritus sanctus. Sed una et eadem bonitas Patris est et Spiritûs sancti. Neque etiam est distinctio nisi per relationes personarum. Unde bonitas convenit Spiritui sancto, quasi habita ab alio; Patri autem, sicut à quo communicatur alteri. Oppositio autem relationis non permittit ut cum relatione Spiritûs sancti sit relatio principii respectu divinæ personæ; quia ipse procedit ab aliis personis, quæ in divinis esse possunt.

Ad quintum dicendum quòd numerus determinatus (si accipiat numerus simplex, qui est tantum in acceptione intellectûs) per unum mensuratur. Si verò accipiat numerus rerum in divinis personis, sic non competit ibi ratio mensurati; quia eadem est magnitudo trium personarum, ut infra patebit, qu. 42, art. 1 et 4. Idem autem non mensuratur per idem.

ARTICULUS III. — *Utrum termini numerales ponant aliquid in divinis.* — (1, dist. 24, quæst. 1, art. 3, et Pot. quæst. 9, art. 7 et quodl. 10, quæst. 1, art. 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd termini numerales ponant aliquid in divinis. Unitas enim divina est ejus essentia. Sed omnis numerus est unitas repetita. Ergo omnis terminus numeralis in divinis significat essentiam; ergo ponit aliquid in Deo.

2. Præterea, quicquid dicitur de Deo et creaturis, eminentius convenit Deo quam creaturis. Sed termini numerales in creaturis aliquid ponunt. Ergo multò magis in Deo.

3. Præterea, si termini numerales non ponunt aliquid in divinis, sed inducuntur ad removendum tantum, ut per pluralitatem removeatur unitas, et per unitatem pluralitas; sequitur quòd sit circulatio in ratione, confundens intellectum, et nihil certificans; quod est inconveniens. Relinquitur ergo quòd termini numerales aliquid ponant in divinis.

Sed contra est quod Hilarius dicit in 4 de Trinit., ante med.: *Sustulit singularitatis ac solitudinis intelligentiam professio consortii*, quod est professio pluralitatis; et Ambrosius dicit in lib. 1 de Fid., cap. 2, ante med. (æquiv.): *Cum unum Deum dicimus, unitas pluralitatem excludit deorum, non quantitatem in Deo ponit* (1). Ex quibus videtur quòd huiusmodi nomina sunt inducta in divinis ad removendum, non ad ponendum aliquid.

Respondeo dicendum quòd Magister in Sententiis, 1, dist. 24, ponit quòd termini numerales non ponunt aliquid in divinis, sed removeant tantum. Alii verò dicunt contrarium.

Ad evidentiam igitur hujus considerandum est quòd omnis pluralitas consequitur aliquam divisionem. Est autem duplex divisio. Una materialis, quæ fit secundum divisionem continui: et hanc consequitur nume-

(1) Ita Rom. et Patav. edit. Nicolai: *Et persona generans, etc.*

(1) Ita Nicolai; al., ponimus. Ambrosius: *Discendo..... unum Deum Patrem, non Divinitatis pluralitatem, sed unitatem potestatis ostendit.*

ras qui est species quantitatis. Unde talis numerus non est nisi in rebus materialibus habentibus quantitatem. Alia est divisio formalis, quæ fit per oppositas vel diversas formas; et hanc divisionem sequitur multitudo quæ non est in aliquo genere, sed est de transcendentibus, secundum quod ens dividitur per unum et multa. Et talem multitudinem solam contingit esse in rebus immaterialibus.

Quidam igitur non considerantes nisi multitudinem (1) quæ est species quantitatis discretæ, quia videbant quod quantitas discreta non habet locum in divinis, posuerunt quod termini numerales non ponunt aliquid in Deo, sed removeant tantum.

Alii verò eandem multitudinem considerantes, dixerunt quod, sicut scientia ponitur in Deo secundum rationem propriam scientiæ, non autem secundum rationem sui generis (quia in Deo nulla est qualitas), ita numerus in Deo ponitur secundum propriam rationem numeri, non autem secundum rationem sui generis, quod est quantitas.

Nos autem dicimus quod termini numerales, secundum quod veniunt in prædicationem divinam, non sumuntur à numero qui est species quantitatis; quia sic de Deo non dicerentur, nisi metaphoricè, sicut et aliæ proprietates corporaliū, sicut latitudo, longitudo, et similia; sed sumuntur à multitudine secundum quod est transcendens. Multitudo autem sic accepta hoc modo se habet ad multa de quibus prædicatur, sicut unum quod convertitur cum ente, ad ens. Huiusmodi autem unum, sicut supra dictum est, qu. 11, art. 1, cum de Dei unitate ageretur, non addit aliquid supra ens, nisi negationem divisionis tantum; unum enim significat ens indivisum. Et idè, de quocumque dicatur unum, significatur illa res indivisa; sicut unum dictum de homine significat naturam vel substantiam hominis non divisam. Et eadem ratione cum dicuntur res multe, multitudo sic accepta significat res illas cum indivisione circa unamquamque earum. Numerus autem qui est species quantitatis, ponit quoddam accidens additum supra ens, et similiter unum quod est principium illius numeri. Termini ergo numerales in divinis significant illa de quibus dicuntur; et super hoc nihil addunt nisi negationem, ut dictum est loc. cit., et quantum ad hoc, veritatem dixit Magister in Sent., loc. cit., ut cum dicimus: *Essentia est una*, ibi unum significat essentiam indivisam; cum dicimus: *Persona est una*, significat personam indivisam; cum dicimus: *Personæ sunt plures*, significantur illæ personæ, et indivisio circa unamquamque earum; quia de ratione multitudinis est quod ex unitatibus constet.

Ad primum ergo dicendum quod unum, cum sit de transcendentibus, est communius quam substantia et quam relatio; et similiter multitudo. Unde potest stare in divinis et pro substantiâ et pro relatione, secundum quod competit his quibus adjungitur. Et ta-

men per huiusmodi nomina, supra essentiam vel relationem additur ex eorum significatione propriâ negatio quædam divisionis, ut dictum est in corp. art., et loc. ibi cit.

Ad secundum dicendum quod multitudo quæ ponit aliquid in rebus creatis, est species quantitatis, quæ non transsumitur in divinam prædicationem, sed tantum multitudo transcendens, quæ non addit supra ea de quibus dicitur, nisi indivisionem circa singula. Et talis multitudo dicitur de Deo.

Ad tertium dicendum quod unum non est remotivum multitudinis, sed divisionis, quæ est prior secundum rationem quam unum vel multitudo. Multitudo autem non removet unitatem, sed removet divisionem circa unumquodque eorum ex quibus constat multitudo. Et hæc supra exposita sunt, qu. 11, art. 2, cum de divinâ unitate ageretur.

Sciendum tamen est quod auctoritates in oppositum inductæ non probant sufficienter propositum. Licet enim pluralitate excludatur solitudo, et unitate deorum pluralitas, non tamen sequitur quod his nominibus hoc solum significetur. Albedine enim excluditur nigredo; non tamen nomine albedinis significatur sola nigredinis exclusio.

ARTICULUS IV. — *Utrum hoc nomen, persona, possit esse commune tribus personis.* — (1, dist. 25, art. 3, et Pot. quæst. 8, art. 3, ad 11, qu. 9, art. 4, ad 4.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod hoc nomen, *persona*, non possit esse commune tribus personis. Nihil enim est commune tribus personis nisi essentia. Sed hoc nomen, *persona*, non significat essentiam in recto. Ergo non est commune tribus.

2. Præterea, commune opponitur incommunicabili. Sed de ratione personæ est quod sit incommunicabilis, ut patet ex definitione Richardi de Sancto Victore supra positâ, qu. 29, art. 3, ad 4. Ergo hoc nomen, *persona*, non est commune tribus.

3. Præterea, si est commune tribus, aut ista communitas attenditur secundum rem, aut secundum rationem. Sed non secundum rem, quia sic tres personæ essent una persona; nec iterum secundum rationem tantum, quia sic persona esset universale. In divinis autem non est universale, nec etiam particulare, neque genus, neque species, ut supra ostensum est, qu. 3, art. 5. Non ergo hoc nomen, *persona*, est commune tribus.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 7 de Trin., c. 4 et seqq., et lib. 5, c. 9, in fin., quod cum quæreretur, *quid tres*, responsum est, *tres personæ*, quia commune est eis id quod est persona.

Respondeo dicendum quod ipse modus loquendi ostendit hoc nomen, *persona*; tribus esse commune, cum dicimus tres personas; sicut cum dicimus tres homines, ostendimus hominem esse commune tribus. Manifestum est autem quod non est communitas rei, sicut una essentia communis est tribus; quia sic sequeretur unam esse personam trium, sicut essentia est una.

Qualis autem sit communitas, investigan-

(1) Edit. Rom.: *Multitudinem solium quæ*, etc.

tes diversimodè locuti sunt. Quidam enim dixerunt quòd est communitas negationis, propter hoc quòd in definitione personæ ponitur *incommunicabile*. Quidam autem dixerunt quòd est communitas intentionis, eo quòd in definitione personæ ponitur *individuum*; sicut si dicatur quòd esse speciem est commune equo et bovi. Sed utrumque (1) horum excluditur per hoc quòd hoc nomen, *persona*, non est nomen negationis neque intentionis, sed nomen rei.

Et idèò dicendum est quòd etiam in rebus humanis hoc nomen, *persona*, est commune communitate rationis, non sicut genus vel species, sed sicut individuum vagum. Nomina enim generum vel specierum, ut homo, vel animal, sunt imposita ad significandum ipsas naturas communes, non autem intentiones naturarum communium, quæ significantur his nominibus, *genus* vel *species*. Sed individuum vagum, ut *aliquis homo*, significat naturam communem cum determinato modo existendi (2) qui competit singularibus; ut scilicet sit per se subsistens distinctum ab aliis. Sed in nomine singularis designati significatur determinatum distinguens, sicut in nomine Socratis hæc caro et hoc os. Hoc tamen interest quòd *aliquis homo* significat naturam, vel individuum ex parte naturæ, cum modo existendi qui competit singularibus; hoc autem nomen, *persona*, non est impositum ad significandum individuum ex parte naturæ, sed ad significandum rem subsistentem in tali naturâ. Hoc autem est commune secundum rationem omnibus personis divinis ut unaquæque earum subsistat in naturâ divinâ distincta ab aliis. Et sic hoc nomen, *persona*, secundum rationem est commune tribus personis divinis.

Ad primum ergo dicendum quòd ratio illa procedit de communitate rei.

Ad secundum dicendum quòd licet persona sit incommunicabilis, tamen ipse modus existendi incommunicabiliter potest esse pluribus communis.

Ad tertium dicendum quòd licet sit communitas rationis et non rei, tamen non sequitur quòd in divinis sit universale, vel particulare, vel genus, vel species; tum quia neque in rebus humanis communitas personæ est communitas generis vel speciei, tum quia personæ divinæ habent unum esse; genus autem, et species, et quodlibet universale, prædicatur de pluribus secundum esse differentibus.

QUESTIO XXXI.

DE HIS QUÆ AD UNITATEM VEL PLURALITATEM PERTINENT IN DIVINIS. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Post hæc considerandum est de his quæ ad unitatem vel pluralitatem pertinent in divinis; et circa hoc quærentur quatuor: 1° de ipso nomine trinitatis; 2° utrum possit dici: *Filius est alius à Patre*; 3° utrum dictio exclusiva, quæ videtur alietatem excludere, pos-

sit adjungi nomini essentiali in divinis; 4° utrum possit adjungi termino personali.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum sit trinitas in divinis.* — (1, dist. 24, quæst. 2, art. 2, et 2, dist. 1, quæst. 1, art. 3, corp., et opusc. 3, cap. 30, 50, 51 et 52.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd non sit trinitas in divinis. Omne enim nomen in divinis vel significat substantiam, vel relationem. Sed hoc nomen, *trinitas*, non significat substantiam; prædicaretur enim de singulis personis; neque significat relationem, quia non dicitur secundum nomen ad aliud. Ergo nomine *trinitatis* non est utendum in divinis.

2. Præterea, hoc nomen, *trinitas*, videtur esse nomen collectivum, cum significet multitudinem. Tale autem nomen non convenit in divinis, cum unitas importata per nomen collectivum sit minima unitas; in divinis autem est maxima unitas. Ergo hoc nomen, *trinitas*, non convenit in divinis.

3. Præterea, omne trinum est triplex. Sed in Deo non est triplicitas, cum triplicitas sit species inæqualitatis. Ergo nec trinitas.

4. Præterea, quidquid est in Deo, est in unitate essentialis divinæ, quia Deus est sua essentia. Si igitur trinitas est in Deo, erit in unitate essentialis divinæ; et sic in Deo erunt tres essentialiter unitates, quod est hæreticum.

5. Præterea, in omnibus quæ dicuntur de Deo, concretum prædicatur de abstracto; Deitas enim est Deus, et paternitas est Pater. Sed Trinitas non potest dici trina, quia sic essent novem res in divinis, quod est erroneum. Ergo nomine *trinitatis* non est utendum in divinis.

Sed contra est quod Athanasius, in Symbolo fidei, dicit quòd *Unitas in Trinitate, et Trinitas in Unitate veneranda sit*.

Respondet dicendum quòd nomen *trinitatis* in divinis significat determinatum numerum personarum. Sicut igitur ponitur pluralitas personarum in divinis, ita utendum est nomine *trinitatis*; quia hoc idem quod significat pluralitas indeterminatè, significat hoc nomen, *trinitas*, determinatè.

Ad primum ergo dicendum quòd hoc nomen, *trinitas*, secundum etymologiam vocabuli videtur significare unam essentiam trium personarum, secundum quòd dicitur *trinitas*, quasi trium unitas; sed secundum proprietatem vocabuli significat magis numerum personarum unius essentialis; et propter hoc non possumus dicere quòd Pater sit trinitas, quia non est tres personæ. Non autem significat ipsas relationes personarum, sed magis numerum personarum ad invicem relatarum; et inde est quòd secundum nomen ad aliud non refertur.

Ad secundum dicendum quòd nomen collectivum duo importat, scilicet pluralitatem suppositorum, et unitatem quamdam, scilicet ordinis alicujus. Populus enim est multitudo hominum sub aliquo ordine comprehensorum. Quantum ergo ad primum, hoc nomen, *trinitas*, convenit cum nominibus collectivis; sed quantum ad secundum differt, quia in

(1) Ita Nicolaus. Al., et utrumque.

(2) Ita Arcan., alique vetusti codd., quibus concipit Nicolaus. Editi plurimi, *essendi*.

divinâ Trinitate non solum est unitas ordinis, sed cum hoc est etiam unitas essentialis.

Ad tertium dicendum quod trinitas absolute dicitur; significat enim numerum ternarium personarum. Sed triplicitas significat proportionem inæqualitatis; est enim species proportionis inæqualis, sicut patet per Boetium in *Arithmetica*, lib. 1, cap. 28. Et ideo non est in Deo triplicitas, sed trinitas.

Ad quartum dicendum quod in Trinitate divina intelligitur et numerus et personarum numeratio. Cum ergo dicimus *trinitatem in unitate*, non ponimus numerum in unitate essentialis, quasi sit ter una; sed personas numeratas ponimus in unitate naturæ, sicut supposita alicujus naturæ dicuntur esse in natura illâ. E converso autem dicimus *unitatem in trinitate*, sicut natura dicitur esse in suis suppositis.

Ad quintum dicendum quod cum dicimus: *Trinitas est trina*, ratione numeri importati significatur multiplicatio ejusdem numeri in se ipsum; cum hoc quod dico trinum importet distinctionem in suppositis illius de quo dicitur. Et ideo non potest dici quod Trinitas sit trina, quia sequeretur, si Trinitas esset trina, quod tria essent supposita Trinitatis; sicut cum dicitur: *Deus est trinus*, sequitur quod sunt tria supposita deitatis.

ARTICULUS II. — *Utrum Filius sit alius à Patre.* — (1, dist. 5, art. 1, quæst. 1, art. 1, et dist. 24, qu. 2, art. 1.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Filius non sit alius à Patre. Alius enim est relativum diversitatis substantiæ. Si igitur Filius est alius à Patre, videtur quod sit à Patre diversus; quod est contra Augustinum, 7 de Trin., cap. ult., ubi dicit quod cum dicimus tres personas, non diversitatem intelligere volumus.

2. Præterea, quicumque sunt alii ab invicem, aliquo modo ab invicem differunt. Si igitur Filius est alius à Patre, sequitur (1) quod sit differens à Patre; quod est contra Ambrosium, in 1 de Fide, ad Gratianum, cap. 2, ante med., ubi ait: *Pater et Filius deitate unum sunt; nec est ibi substantiæ differentia, neque ulla diversitas.*

3. Præterea, alienum ab alio dicitur. Sed Filius non est alienus à Patre; dicit enim Hilarius, in 7 de Trin., non longe à fin., quod in divinis personis nihil est diversum, nihil alienum, nihil separabile. Ergo Filius non est alius à Patre.

4. Præterea, alius et aliud idem significant, sed solâ generis consignificatione differunt. Si ergo Filius est alius à Patre, videtur sequi quod Filius sit aliud à Patre.

Sed contra est quod Augustinus (Fulgentius) dicit in lib. de Fide, ad Petrum, cap. 1: *Una est enim essentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti, in quâ non est aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus sanctus; quamvis personaliter sit alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus.*

Respondetur dicendum quod quia ex verbis inordinate prolatis incurritur hæresis, ut

(1) Cod. Alcan., sequitur.

Hieronymus dicit (citatur autem à Sent. à Magist., dist. 13, in fin.), ideo cum de Trinitate loquimur, cum cautela et modestia est agendum; quia, ut Augustinus dicit, in 1 de Trin., cap. 3, in princ., *nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid queritur, nec fructuosius aliquid invenitur.* Oportet autem in his quæ de Trinitate loquimur, duos errores oppositos cavere, temperatè inter utrumque procedentes, scilicet errorem Arii, qui posuit cum trinitate personarum trinitatem substantiarum, et errorem Sabellii, qui posuit cum unitate essentialis unitatem personarum.

Ad evitandum igitur errorem Arii, vitare debemus in divinis nomen diversitatis et differentie, ne tollatur unitas essentialis. Possumus autem uti nomine distinctionis propter oppositionem relativam. Unde sicubi in aliqua Scripturâ authenticâ diversitas vel differentia personarum invenitur, sumitur diversitas vel differentia pro distinctione. Ne autem tollatur simplicitas divinæ essentialis, vitandum est nomen separationis et divisionis, quæ est totius in partes. Ne autem tollatur æqualitas, vitandum est nomen disparitatis. Ne verò tollatur similitudo, vitandum est nomen alieni, et discrepantis. Dicit enim Ambrosius, in lib. 1 de Fid., cap. 2, ante med., quod in Patre et Filio non est discrepans, sed una divinitas. Et secundum Hilarium, ut dictum est loc. cit. in arg. 3: *In divinis nihil est separabile.*

Ad vitandum verò errorem Sabellii vitare debemus singularitatem, ne tollatur communicabilitas essentialis divinæ. Unde Hilarius dicit, 7 de Trin., non multum à fin.: *Patrem et Filium singularem Deum predicare sacrilegum est.* Debemus etiam vitare nomen, unici, ne tollatur numerus personarum. Unde Hilarius, in eod. lib., dicit quod à Deo excluditur singularitas, atque unici intelligentia. Dicimus tamen unicum Filium, quia non sunt plures filii in divinis. Neque tamen dicimus unicum Deum, quia pluribus deitas est communis. Vitamus etiam nomen, confusi, ne tollatur ordo naturæ à personis. Unde Ambrosius dicit, 1 de Fide, loco ante cit.: *Neque confusum est quod unum est, neque multiplex esse potest quod indifferens est.* Vitandum est etiam nomen, solitarii, ne tollatur consortium trium personarum; dicit enim Hilarius, 4 de Trin., ante med.: *Nobis neque solitarius neque diversus Deus est confidendus.*

Hoc autem nomen, alius, masculinè sumptum, non importat nisi distinctionem suppositi. Unde convenienter dicere possumus quod *Filius est alius à Patre*, quia scilicet est aliud suppositum divinæ naturæ, sicut est alia persona et alia hypostasis.

Ad primum ergo dicendum quod alius, quia est sicut quoddam particulare nomen, tenet se ex parte suppositi; unde ad ejus rationem sufficit distinctio substantiæ, quæ est hypostasis, vel persona. Sed diversitas requirit distinctionem substantiæ, quæ est essentia. Et ideo non possumus dicere quod Filius sit diversus à Patre, licet sit alius.

Ad secundum dicendum quòd differentia importat distinctionem formæ. Est autem tantum una forma in divinis, ut patet per id quòd dicitur Philipp. 2, 6: *Qui cum in formâ Dei esset*. Et idè nomen differentia non propriè competit in divinis, ut patet per auctoritatem inductam in 2 arg. Utilitur tamen Damascenus, lib. 3 de orth. Fid., cap. 3, nomine *differentia* in divinis personis, secundum quòd proprietas relativa significatur per modum formæ. Unde dicit quòd non differunt ab invicem hypostases secundum substantiam, sed secundum determinatas proprietates. Sed differentia sumitur pro distinctione, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd alienum est quòd est extraneum et dissimile. Sed hoc non importatur cum dicitur *alius*; et idè dicimus Filium alium à Patre, licèt non dicamus alienum.

Ad quartum dicendum quòd neutrum genus est informe; masculinum autem est formatum et distinctum, et similiter femininum. Et idè convenienter per neutrum genus significatur essentia communis, per masculinum autem et femininum aliquod suppositum determinatum in communi naturâ. Unde etiam in rebus humanis si quærat: Quis est iste? respondetur: Socrates, quod nomen est suppositi. Si autem quærat: Quid est iste? respondetur: Animal rationale et mortale. Et idè quia in divinis distinctio est secundum personas, non autem secundum essentiam, dicimus quòd Pater est alius à Filio, sed non aliud; et è converso dicimus quòd sunt unum, sed non unus.

ARTICULUS III. — *Utrum dictio exclusiva, solus, sit addenda termino essentiali in divinis.* — (1, dist. 21, quest. 1, art. 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd dictio exclusiva, *solus*, non sit addenda termino essentiali in divinis. Quia secundum Philosophum, in 2 Elench., c. 3, à med., *solus est qui cum alio non est*. Sed Deus est cum angelis et sanctis animabus. Ergo non possumus dicere Deum solum.

2. Præterea, quidquid adjungitur termino essentiali in divinis, potest prædicari de quolibet personâ per se, et de omnibus simul; quia enim convenienter dicitur sapiens Deus, possumus dicere: Pater est sapiens Deus, et Trinitas est sapiens Deus. Sed Augustinus, in 6 de Trin., c. 9, in princ., dicit: *Consideranda est illa sententia, quâ dicitur non esse Patrem verum Deum solum* (1). Ergo non potest dici solus Deus.

3. Præterea, si hæc dictio, *solus*, adjungitur termino essentiali, aut hoc erit respectu prædicati personalis, aut respectu prædicati essentialis; sed non respectu prædicati personalis, quia hæc est falsa: Solus Deus est pater, cum etiam homo sit pater; neque etiam respectu prædicati essentialis, quia si hæc esset vera: Solus Deus creat, videtur sequi quòd hæc esset vera: Solus Pater creat; quia quidquid dicitur de Deo, potest dici de Patre.

(1) Augustini textus: *Deum verum solum non esse Patrem solum.*

Hæc autem est falsa, quia etiam Filius est creator. Non ergo hæc dictio, *solus*, potest in divinis adjungi termino essentiali.

Sed contra est quòd dicitur 1 ad Timoth. 1, 17: *Regi seculorum immortalis, invisibili, soli Deo.*

Respondeo dicendum quòd hæc dictio, *solus*, potest accipi ut categorematica, vel syncategorematica. Dicitur autem dictio categorematica quæ absolutè ponit rem significatam circa aliquid suppositum, ut *albus* circa hominem, cum dicitur homo albus. Si ergo sic accipiat hæc dictio, *solus*, nullo modo potest adjungi alicui termino in divinis, quia poneret solitudinem circa terminum cui adjungeretur; et sic sequeretur Deum esse solitarium; quòd est contra prædicta art. præc. Dictio vero syncategorematica dicitur quæ importat ordinem prædicati ad subjectum, sicut hæc dictio, *omnis*, vel *nullus*; et similiter hæc dictio, *solus*, quia excludit omne aliud suppositum à consortio prædicati. Sicut cum dicitur: Solus Socrates scribit, non datur intelligi quòd Socrates sit solitarius, sed quòd nullus sit ei consors in scribendo, quamvis cum eo multis existentibus. Et per hunc modum, nihil prohibet hanc dictionem, *solus*, adjungere alicui essentiali termino in divinis, in quantum excluduntur omnia alia à Deo, à consortio prædicati; ut si dicamus: Solus Deus est æternus, quia nihil præter Deum est æternum.

Ad primum ergo dicendum quòd licèt Angeli et animæ sanctæ semper sint cum Deo, tamen si non esset pluralitas personarum in divinis, sequeretur quòd Deus esset solus, vel solitarius. Non enim tollitur solitudo per associationem alicujus quòd est extraneæ naturæ; dicitur enim aliquis solus esse in horto, quamvis sint ibi multæ plantæ et animalia. Et similiter diceretur Deus esse solus vel solitarius, Angelis et hominibus cum eo existentibus, si non essent in divinis personæ plures. Consociatio igitur Angelorum et animarum non excludit solitudinem absolutam à divinis, multò minùs solitudinem respectivam, et per comparisonem ad aliquod prædicatum.

Ad secundum dicendum quòd hæc dictio, *solus*, propriè loquendo, non ponitur ex parte prædicati, quòd sumitur formaliter; respicit enim suppositum, in quantum excludit aliud suppositum ab eo cui adjungitur. Sed hoc adverbium, *tantum*, cum sit exclusivum, potest poni ex parte subjecti et ex parte prædicati. Possumus enim dicere: Tantum Socrates currit, id est, nullus alius; et: Socrates currit tantum, id est, nihil aliud facit. Unde non propriè dici potest: Pater est solus Deus; vel: Trinitas est solus Deus, nisi fortè ex parte prædicati intelligatur aliqua implicatio, ut dicatur: Trinitas est Deus qui est solus Deus. Et secundum hoc etiam posset esse vera ista: Pater est Deus qui est solus Deus; si relativum referret prædicatum, et non suppositum. Augustinus autem cum dicit Patrem non esse solum Deum, sed Trinitatem esse solum Deum, loquitur expositivè; ac si diceret, cum dicitur: *Regi seculo-*

rum invisibili, soli Deo, non esse exponendum de personâ Patris, sed de totâ Trinitate.

Ad tertium dicendum quòd utroque modo potest hæc dictio, *solus*, adjungi termino essentiali. Hæc enim propositio: Solus Deus est pater, est duplex; quia ly *pater* potest predicare personam Patris; et sic est vera, non enim homo est illa persona; vel potest predicare relationem tantum; et sic est falsa, quia relatio paternitatis etiam in aliis invenitur, licet non univocè. Similiter hæc est vera: Solus Deus creat; nec tamen sequitur: Ergo solus Pater; quia, ut sophistæ dicunt, dictio exclusiva immobilitat terminum cui adjungitur, ut non possit fieri sub eo descendens pro aliquo suppositorum. Non enim sequitur: Solus homo est animal rationale mortale; ergo solus Socrates.

ARTICULUS IV. — *Utrum dictio exclusiva possit adjungi termino personali.* — (1, dist. 21, quæst. 1, art. 2, et 4 cont. cap. 35, et Pot. quæst. 10, art. 4, ad 12.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd dictio exclusiva possit adjungi termino personali, etiamsi prædicatum sit commune. Dicit enim Dominus, ad Patrem loquens, Joan. 17, 3: *Ut cognoscat te solum Deum verum.* Ergo solus Pater est Deus verus.

2. Præterea, Matth. 11, 27, dicit: *Nemo novit Filium nisi Pater*; quod idem significat ac si diceretur: Solus Pater novit Filium. Sed nōse Filium est commune. Ergo idem quod prius.

3. Præterea, dictio exclusiva non excludit illud quod est de intellectu termini cui adjungitur. Unde non excludit partem, neque universale; non enim sequitur: Solus Socrates est albus; ergo manus ejus non est alba; vel, ergo homo non est albus. Sed una persona est in intellectu alterius, sicut Pater in intellectu Filii, et è converso. Non ergo per hoc quod dicitur: Solus Pater est Deus, excluditur Filius vel Spiritus sanctus; et sic videtur hæc locutio esse vera.

4. Præterea, ab Ecclesiâ cantatur: *Tu solus altissimus, Jesu Christe.*

Sed contra, hæc locutio: Solus Pater est Deus, habet duas expositivas, scilicet, Pater est Deus, et, nullus alius à Patre est Deus. Sed hæc secunda est falsa, quia Filius alius est à Patre, qui est Deus. Ergo hæc est falsa: Solus Pater est Deus; et sic de similibus.

Respondeo dicendum quòd cum dicimus: Solus Pater est Deus, hæc propositio potest habere multiplicem intellectum. Si enim *solus* ponat solitudinem circa Patrem, sic est falsa secundum quòd sumitur categorematicè; secundum verò quòd sumitur syncategorematicè, sic iterum potest intelligi multipliciter; quia si excludat à formâ subjecti, sic est vera; ut sit sensus: Solus Pater est Deus, id est, ille cum quo nullus alius est Pater, est Deus. Et hoc modo exponit Augustinus in 6 de Trinit., c. 6, in fin., cum dicit: *Solum Patrem dicimus, non quia separatur à Filio vel Spiritu sancto; sed hoc dicentes significamus quòd illi simul cum eo non sunt*

Pater. Sed hic sensus non habetur ex consuetudo modo loquendi, nisi intellectâ aliâ implicatione, ut si dicatur: Ille qui solus dicitur Pater, est Deus. Secundum verò proprium sensum excludit à consortio prædicati. Et sic hæc propositio est falsa, si excludit alium masculinè; est autem vera si excludit aliud neutraliter tantum: quia Filius est alius à Patre, non tamen aliud; similiter et Spiritus sanctus.

Sed quia hæc dictio, *solus*, respicit propriè subjectum, ut dictum est art. præc., magis se habet ad excludendum alium quàm aliud. Unde non est extendenda talis locutio, sed piè exponenda, sicuti invenitur in authentica Scripturâ.

Ad primum ergo dicendum quòd cum dicimus, *te solum Deum verum*, non intelligitur de personâ Patris (1), sed de totâ Trinitate (2), ut Augustinus exponit, lib. 6, de Trin., cap. 9, circ. med. Vel si intelligatur de personâ Patris, non excluduntur aliæ personæ propter essentialis unitatem, prout ly *solus* excludit tantum aliud, ut dictum est in corp. art.

Et similiter dicendum est ad secundum. Cum enim aliquid essentialis dicitur de Patre, non excluditur Filius vel Spiritus sanctus propter essentialis unitatem. Unde sciendum est quòd in auctoritate prædictâ hæc dictio, *nemo*, non idem est quòd nullus homo, quod videtur significare vocabulum; non enim posset excipi persona Patris; sed sumitur secundum usum loquendi distributivè pro quacunque rationali naturâ.

Ad tertium dicendum quòd dictio exclusiva non excludit illa quæ sunt de intellectu termini cui adjungitur, si non differunt secundum suppositum, ut pars et universale. Sed Filius differt supposito à Patre; et ideo non est similis ratio.

Ad quartum dicendum quòd non dicimus absolutè quòd solus Filius sit altissimus, sed quòd solus sit altissimus cum Spiritu sancto in gloriâ Dei Patris.

QUÆSTIO XXXII.

DE DIVINARUM PERSONARUM COGNITIONE. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Consequenter inquirendum est de cognitione divinarum personarum; et circa hoc quærentur quatuor: 1° Utrum per rationem naturalem possint cognosci divinæ personæ; 2° utrum sint aliquæ notiones divinis personis attribuendæ; 3° de numero notionum; 4° utrum liceat diversimodè circa notiones opinari.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum Trinitas divinarum personarum possit per naturalem rationem cognosci.* — (1 p., quæst. 39, art. 7, corp., et 1, dist. 3, quæst. 1, art. 4, et 1 cont., cap. 14, et Ver. qu. 10, art. 13, et Pot. quæst. 9, art. 5, corp., et Boet., Trin. quæst. 1, art. 4, et Rom. 1, lect. 6, in fine.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd

(1) Ita cod. et edit. plurimi. Al., de solâ personâ Patris.

(2) Ita Nicolaius. Al., de solâ Trinitate.

Trinitas divinarum personarum possit per naturalem rationem cognosci. Philosophi enim non deveniunt in Dei cognitionem nisi per rationem naturalem. Inveniuntur autem à philosophis multa dicta de Trinitate personarum. Dicit enim Aristoteles, in 1 de Cælo et Mundo, text. 2 : *Per hunc numerum*, scilicet ternarium, *adhibuimus nosipsos magnificare Deum unum, eminentem proprietatibus eorum quæ sunt creata*. Augustinus etiam dicit, 7 Confess., cap. 9, parum à princ. : *Ibi legi*, scilicet in libris Platoniorum, *non quidem his verbis, sed hoc idem omnino multis et multiplicibus suaderi rationibus, quod in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, et hujusmodi quæ ibi sequuntur. In quibus verbis distinctio divinarum personarum traditur. Dicitur etiam in Glossa Rom. 1, et Exod. 8, quod magi Pharaonis defecerunt in tertio signo, id est, in notitiâ tertie personæ, scilicet Spiritûs sancti, et sic ad minus duas cognoverunt. Trismegistus etiam dixit in lib. qui dicitur *Pimander*, dialog. 4 : *Monas genuit monadem, et in se suum reflexit ardorem*. Per quod videtur generatio Filii et Spiritûs sancti processio intimari. Cognitio ergo divinarum personarum potest per rationem naturalem haberi.

2. Præterea, Ricardus de Sancto Vict. dicit in lib. 1 de Trinit., c. 4, circa princ. : *Credo sine dubio quod ad quamcumque explanationem veritatis non modò probabilia, imò etiam necessaria argumenta non desint*. Unde etiam ad probandum Trinitatem personarum aliqui induxerunt rationem ex infinitate bonitatis divinæ, quæ se ipsam infinitè communicat in processione divinarum personarum; quidam verò per hoc quod nullius boni sine consortio potest esse jucunda possessio. Augustinus verò, lib. 10 de Trin., cap. 11 et 12, et lib. 9, cap. 4, et seqq., procedit ad manifestandum Trinitatem personarum ex processione verbi et amoris in mente nostrâ; quam viam supra secutus sumus qu. 27, art. 1 et 3. Ergo per rationem naturalem potest cognosci Trinitas personarum.

3. Præterea, superfluum videtur homini tradere quod humanâ ratione cognosci non potest (1). Sed non est dicendum quod traditio divina de cognitione Trinitatis sit superflua. Ergo Trinitas personarum ratione humanâ cognosci potest.

Sed contra est quod Hilarius dicit in lib. 1 de Trinitate, parum à princ. : *Non putet homo sua intelligentiâ generationis sacramentum posse consequi*. Ambrosius etiam, lib. 2 de Fide, ad Gratianum, cap. 8, ante med., dicit : *Impossibile est generationis scire secretum. Mens deficit, vox silet*. Sed per originem generationis et processionis distinguitur Trinitas in personis divinis, ut ex supra dictis patet, qu. 30, art. 2. Cum ergo illud homo non possit scire et intelligentiâ consequi ad quod ratio necessaria haberi non potest, sequitur quod Trinitas personarum per rationem cognosci non possit.

(1) Al., cognosci potest.

Respondet dicendum quod impossibile est per rationem naturalem ad cognitionem Trinitatis divinarum personarum pervenire. Ostensum est enim supra, qu. 12, art. 4, et 12, quod homo per rationem naturalem in cognitionem Dei pervenire non potest nisi ex creaturis. Creaturæ autem ducunt in Dei cognitionem sicut effectus in causam. Hoc igitur solùm ratione naturali de Deo cognosci potest quod competere ei necesse est, secundum quod est omnium entium principium; et hoc fundamento usi sumus supra, qu. 12, art. 12, in consideratione Dei. Virtus autem creativa Dei est communis toti Trinitati; unde pertinet ad unitatem essentiali, non ad distinctionem personarum. Per rationem igitur naturalem cognosci possunt de Deo ea quæ pertinent ad unitatem essentiali, non autem ea quæ pertinent ad distinctionem personarum.

Qui autem probare nititur Trinitatem personarum naturali ratione, fidei dupliciter derogat. Primò quidem quantum ad dignitatem ipsius fidei, quæ est ut sit de rebus invisibilibus, quæ rationem humanam excedant; unde Apostolus dicit ad Hebr. 11, 1, quod *fides est de non apparentibus*; et idem Apostolus dicit 1 Corinth. 2, 6 : *Sapientiam loquimur inter perfectos; sapientiam verò non hujus seculi, necque principum hujus seculi; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est*. Secundò quantum ad utilitatem trahendi alios ad fidem. Cum enim aliquis ad probandum fidem inducit rationes quæ non sunt cogentes, cedit in irrisum infidelium. Credunt enim quod hujusmodi rationibus innitatur, et propter eas credamus.

Quæ igitur fidei sunt, non sunt tentanda probare (1), nisi per auctoritates his qui auctoritates suscipiunt; apud alios verò sufficit defendere non esse impossibile quod prædicat fides. Unde Dionysius dicit, 2 cap. de div. Nom., non multum remotè à princ. lect. 1 : *Si aliquis est qui totaliter eloquiis resistit, longè erit à nostrâ philosophiâ; si autem ad veritatem eloquiorum (scilicet sacrorum) respicit, hoc et nos canone utimur*.

Ad primum ergo dicendum quod philosophi non cognoverunt mysterium Trinitatis divinarum personarum per propria, quæ sunt paternitas, filiatio et processio, secundum illud Apostoli, 1 Cor. 2, 6 : *Loquimur Dei sapientiam, quam nemo principum hujus seculi cognovit*, id est, philosophorum, secundum Glossam Hier. in dict. locum. Cognoverunt tamen quædam essentialia attributa, quæ appropriantur personis, sicut potentia Patri, sapientia Filio, bonitas Spiritui sancto, ut infra mox patebit. Quod ergo Aristoteles dicit : *Per hunc numerum adhibuimus nosipsos*, etc., non est sic intelligendum, quod ipse poneret ternarium numerum in divinis. Sed vult dicere quod antiqui utebantur ternario numero in sacrificiis et orationibus propter quamdam ternarii numeri perfectionem. In libris etiam Platoniorum invenitur:

(1) Nicolaius, probari.

In principio erat Verbum, non secundum quod verbum significat personam genitam in divinis, sed secundum quod per verbum intelligitur ratio idealis, per quam Deus omnia condidit, quæ Filio appropriatur. Et licet appropriata tribus personis cognoscerent, dicuntur tamen in tertio signo defectisse, id est, in cognitione tertiæ personæ; quia à bonitate, quæ Spiritui sancto appropriatur, deviaverunt, dum cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, ut dicitur Rom. 1; vel quia ponebant Platonicum unum primum ens, quod etiam dicebant esse patrem totius universitatis rerum, consequenter ponebant aliam substantiam sub eo, quam vocabant mentem vel paternum intellectum; in quâ erant rationes omnium rerum, sicut Macrobius, lib. 4, non multum procul à med., recitat super somnium Scipionis. Non autem ponebant aliquam substantiam tertiam separatam, quæ videretur Spiritui sancto respondere. Sic autem nos non ponimus Patrem et Filium secundum substantiam differentes; sed fuit error Origenis, tom. 2, super illud Joan. 1: *Et Deus erat Verbum* (et idem refert Hieronymus, in epist. ad Pamm. et Oceanum, quæ incip.: *Schedulae quas*, cap. 1, circ. fin.), et Arii sequentium in hoc Platonicos. Quod verò Trismegistus dicit: *Monas monadem genuit et in se suum reflexit ardorem*, non est referendum ad generationem Filii, vel processionem Spiritus sancti, sed ad productionem mundi. Nam unus Deus produxit unum mundum propter sui ipsius amorem.

Ad secundum dicendum quod ad aliquam rem dupliciter inducitur ratio. Uno modo ad probandum sufficienter aliquam radicem; sicut in scientiâ naturali inducitur ratio sufficiens ad probandum quod motus cœli semper sit uniformis velocitatis. Alio modo inducitur ratio non quæ sufficienter probet radicem; sed quæ radici jam positæ ostendat congruere consequentes effectus; sicut in astrologiâ ponitur ratio excentricorum et epicyclorum, ex hoc quod hæc positione factâ possunt salvari apparentia sensibilia circa motus cœlestes; non tamen ratio hæc est sufficienter probans, quia etiam fortè aliâ positione factâ salvari possent. Primo ergo modo potest induci ratio ad probandum Deum esse unum, et similia. Sed secundo modo se habet ratio quæ inducitur ad manifestationem Trinitatis, quia scilicet, Trinitate positâ, congruunt huiusmodi rationes; non tamen ita quod per has rationes sufficienter probetur Trinitas personarum. Et hoc patet per singula; bonitas enim infinita Dei manifestatur etiam in productione creaturæ, quia infinitæ virtutis est ex nihilo producere. Non enim oportet, si infinita bonitate se communicat, quod aliquid infinitum à Deo procedat, sed quod secundum modum suum recipiat divinam bonitatem. Similiter etiam quod dicitur, quod sine consortio non potest esse jucunda possessio alicujus boni, locum habet quando in una personâ non invenitur perfecta bonitas. Unde indiget ad plenam jucunditatis bonitatem bono alicujus alterius consociati sibi. Similitu-

do autem intellectus nostri non sufficienter probat aliquid de Deo, propter hoc quod intellectus non univocè invenitur in Deo et in nobis. Et inde est quod Augustinus, super Joan., tract. 27, circ. med., dicit quod « per fidem venit ad cognitionem », et non à converso.

Ad tertium dicendum quod cognitio divinarum personarum fuit necessaria nobis dupliciter. Uno modo ad rectè sentiendum de creatione rerum. Per hoc enim quod dicimus Deum omnia fecisse Verbo suo, excluditur error ponentium Deum produxisse res ex necessitate naturæ. Per hoc autem quod ponimus in eo processionem amoris, ostenditur quod Deus non propter aliquam indigentiam creaturas produxit, neque propter aliquam aliam causam extrinsecam, sed propter amorem suæ bonitatis. Unde et Moyses, postquam dixerat, Gen. 1, 1: *In principio creavit Deus eandem et terram*; subdit: *Dixit Deus: Fiat lux*, ad manifestationem divini Verbi; et postea dixit: *Vidit Deus lucem quod esset bona*, ad ostendendum probationem divini amoris. Et similiter in aliis operibus. Alio modo, et principalis, ad rectè sentiendum de salute generis humani, quæ perficitur per Filium incarnatum et per donum Spiritus sancti.

ARTICULUS II. — *Utrum sint ponendæ notiones in divinis.* — (Inf., qu. 40, art. 1, corp., et 1, dist. 26, qu. 2, art. 1, et dist. 33, art. 2, corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod non sint ponendæ notiones in divinis. Dicit enim Dionysius in 1 cap. de div. Nom., parum à princ., quod non est audendum dicere aliquid de Deo præter ea quæ nobis ex sacris eloquiis sunt expressa. Sed de notionibus nulla fit mentio in eloquiis sacræ Scripturæ. Ergo non sunt ponendæ notiones in divinis.

2. Præterea, quidquid ponitur in divinis, aut pertinet ad unitatem essentiae, aut ad Trinitatem personarum. Sed notiones non pertinent ad unitatem essentiae, nec ad Trinitatem personarum; de notionibus enim neque prædicantur ea quæ sunt essentiae; non enim dicimus quod paternitas sit sapiens, vel creet; neque etiam ea quæ sunt personæ; non enim dicimus quod paternitas generet, et filiatio generetur. Ergo non sunt ponendæ notiones in divinis.

3. Præterea, in simplicibus non sunt ponenda aliqua abstracta quæ sunt principia cognoscendi, quia cognoscuntur se ipsis. Sed divinæ personæ sunt simplicissimæ. Ergo non sunt ponendæ in divinis personarum notiones.

Sed contra est quod dicit Joan. Damascenus. lib. 3 de orthod. Fid., cap. 5, circa pr.: *Differentiam hypostaseon* (id est, personarum) *in tribus proprietatibus, id est, paternati, et filiali, et processionali recognoscimus.* Sunt ergo ponendæ proprietates et notiones in divinis.

Respondeo dicendum quod præpositus attendens simplicitatem personarum, dixit non esse ponendas proprietates et notiones in di-

vinis; et sicubi inveniantur, exponit abstractum pro concreto. Sicut enim consuevimus dicere: Rogo benignitatem tuam, id est, te benignum; ita cum dicitur in divinis paternitas, intelligitur Deus Pater.

Sed, sicut ostensum est supra, qu. 3, art. 3 ad 1 præcipue, et qu. 13, art. 1, divinæ simplicitati non præjudicat quod in divinis utamur nominibus concretis et abstractis; quia secundum quod intelligimus, sic nominamus. Intellectus autem noster non potest perungere ad ipsam simplicitatem divinam, secundum quod in se est considerandam; et ideo secundum modum suum divina apprehendit et nominat, id est, secundum quod inveniuntur in rebus sensibilibus, à quibus cognitionem accipit; in quibus ad significandum simplices formas nominibus abstractis utimur, ad significandum verò res subsistentes utimur nominibus concretis. Unde et divina, sicut supra dictum est, locis nunc proximè citatis, ratione simplicitatis per nomina abstracta significamus, ratione verò subsistentiæ et complementi, per nomina concreta. Oportet autem non solum nomina essentialia in abstracto et in concreto significare, ut cum dicimus deitatem et Deum, vel sapientiam et sapientem; sed etiam personalia, ut dicamus paternitatem et patrem.

Ad quod duo præcipue nos cogunt: primò quidem hæreticorum instantia. Cum enim confiteamur Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum esse unum Deum et tres personas, querentibus quo sunt unus Deus, et quo sunt tres, sicut respondetur quod sunt essentialia vel deitate unum; ita oportuit esse aliqua nomina abstracta, quibus responderi possit personas distinguere; et huiusmodi sunt proprietates vel notiones in abstracto significantes, ut paternitas et filio. Et ideo essentia significatur in divinis ut *quid*, persona verò ut *quis*, proprietas autem ut *quo*.

Secundò quia una persona invenitur in divinis referri ad duas personas, scilicet persona Patris ad personam Filii et ad personam Spiritus sancti. Non autem unâ relatione, quia sic sequeretur quod etiam Filius et Spiritus sanctus unâ et eadem relatione referrentur ad Patrem. Et sic cum sola relatio in divinis multiplicet Trinitatem, sequeretur quod Filius et Spiritus sanctus non essent duæ personæ.

Neque tamen potest dici, ut Præpositivus dicebat, quod sicut Deus uno modo se habet ad creaturas, cum tamen creaturæ diversimodè se habeant ad ipsum; sic Pater unâ relatione refertur ad Filium et ad Spiritum sanctum, cum tamen illi duo duabus relationibus referantur ad Patrem. Quia cum ratio specifica relativi consistat in hoc quod ad aliud se habet, necesse est dicere quod duæ relationes non sunt diversæ secundum speciem, si ex opposito una relatio eis correspondeat. Oportet enim aliam speciem relationis esse domini et patris secundum diversitatem filiationis et servitutis. Omnes autem creaturæ sub unâ specie relationis referuntur ad Deum, ut sunt creaturæ ipsius. Filius autem et Spiritus sanctus non secundum relationes

unius rationis referuntur ad Patrem. Unde non est simile.

Et iterum in Deo non requiritur relatio realis ad creaturam, ut supra dictum est, quæst. 28, art. 1 ad 3. Relationes autem rationis in Deo multiplicare non est inconveniens. Sed in Patre oportet esse relationem realem, quâ refertur ad Filium et Spiritum sanctum. Unde secundum duas relationes Filii et Spiritus sancti, quibus referuntur ad Patrem, oportet intelligi duas relationes in Patre, quibus referatur ad Filium et Spiritum sanctum. Unde cum non sit nisi una Patris persona, necesse fuit seorsum significari relationes in abstracto, quæ dicuntur proprietates et notiones.

Ad primum ergo dicendum quod licet de notionibus non fiat mentio in sacra Scripturâ, fit tamen mentio de personis, in quibus intelliguntur notiones, sicut abstractum in concreto.

Ad secundum dicendum quod notiones significantur in divinis non ut res, sed ut rationes (1) quædam, quibus cognoscuntur personæ, licet ipsæ notiones vel relationes realiter sint in Deo, ut supra dictum est, qu. 28, art. 1. Et ideo ea quæ habent ordinem aliquem ad actum aliquem essentialem, vel personalem, non possunt dici de notionibus, quia hoc repugnat modo significandi ipsarum. Unde non possumus dicere quod paternitas (2) generet, vel creet, sit sapiens, vel intelligens. Essentialia verò quæ non habent ordinem ad aliquem actum, sed remonent condiciones creaturæ à Deo, possunt prædicari de notionibus; possumus enim dicere quod paternitas est æterna, vel immensa, vel quodcumque huiusmodi. Et similiter propter identitatem rei possunt (3) substantiva personalia et essentialia prædicari de notionibus; possumus enim dicere quod paternitas est Deus, et deitas est Pater (4).

Ad tertium dicendum quod licet personæ sint simplices, tamen absque præiudicio simplicitatis possunt propriæ rationes personarum in abstracto significari, ut dictum est in corp. art.

ARTICULUS III. — *Utrum sint quinque notiones.* — (1, dist. 26, quæst. 2, art. 3, et dist. 27, qu. 1, art. 1, corp., et dist. 28, quæst. 1, art. 1 et 2, et Pot. quæst. 9, art. 9, ad 21 et 27, et quæst. 10, art. 5, ad 12, et opusc. 2, c. 57, 58, 59, 60 et 61.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod non sint quinque notiones. Propriæ enim notiones personarum sunt relationes quibus distinguuntur. Sed relationes in divinis non sunt nisi quatuor, ut supra dictum est, qu.

(1) Ita edit. Rom. et Patav. Nicolaus, *relationes*.

(2) Ita codd. Alcan. et Tarrac. Edit. Rom. et Patav. an. 1698: *Generet, vel creet, sicut sapientia, vel intellectus. Essentialia, etc.* Nicolaus: *Generet, vel creet, neque quod sit sapiens, vel intelligens.* Patav. in-12, an. 1712: *Generet, vel creet, sicut sapientia, vel intellectus sit sapiens, vel intelligens.*

(3) Al., *substantialia*.

(4) Patav. edit. 1698: *Et paternitas est pater.*

28, art. 4. Ergo et notiones sunt tantum quatuor.

2. Præterea, propter hoc quod in divinis est una essentia, dicitur Deus unus; propter hoc autem quod sunt tres personæ, dicitur Deus trinus. Si ergo in divinis sunt quinque notiones, dicetur quinus; quod est inconveniens.

3. Præterea, si tribus personis existentibus in divinis sunt quinque notiones, oportet quod in aliquâ personarum sint notiones duæ (1), vel plures, sicut in personâ Patris ponitur innascibilitas, et paternitas, et communis spiratio. Aut igitur istæ tres notiones differunt re, aut non. Si differunt re, sequitur quod persona Patris sit composita ex pluribus rebus. Si autem differunt ratione tantum, sequitur quod una earum possit de aliâ prædicari, ut dicamus quod sicut bonitas divina est ejus sapientia propter indifferentiam rei, ita communis spiratio sit paternitas; quod non conceditur. Igitur non sunt quinque notiones.

4. Sed contra, videtur quod sint plures, quia sicut Pater à nullo est, et secundum hoc accipitur notio quæ dicitur innascibilitas; ita à Spiritu sancto non est alia persona. Et secundum hoc oportebit accipere sex notiones.

5. Præterea, sicut Patri et Filio commune est quod ab eis procedat Spiritus sanctus, ita commune est Filio et Spiritui sancto quod procedant à Patre. Ergo sicut una notio ponitur communis Patri et Filio, ita debet poni una notio communis Filio et Spiritui sancto.

Respondeo dicendum quod notio dicitur id quod est propria ratio cognoscendi divinam personam. Divinæ autem personæ multiplicantur secundum originem. Ad originem autem pertinet à quo alius, et qui ab alio; et secundum hos duos modos potest innotescere persona. Igitur persona Patris non potest innotescere per hoc quod sit ab alio, sed per hoc quod à nullo est; et sic ex hac parte ejus notio est *innascibilitas*. Sed in quantum aliquis est ab eo, innotescit dupliciter, quia in quantum Filius est ab eo, innotescit notione *paternitatis*; in quantum autem Spiritus sanctus est ab eo, innotescit notione *communis spirationis*. Filius autem potest innotescere per hoc quod est ab alio nascendo, et sic innotescit per *filiationem*; et per hoc quod est alius ab eo, scilicet Spiritus sanctus; et per hoc innotescit eodem modo sicut et Pater, scilicet *communis spiratione*. Spiritus sanctus autem innotescere potest per hoc quod est ab alio, vel ab aliis, et sic innotescit *processione*; non autem per hoc quod alius sit ab eo, quia nulla divina persona procedit ab eo.

Sunt igitur quinque notiones in divinis, scilicet *innascibilitas*, *paternitas*, *filio*, *communis spiratio* et *processio*. Harum autem tantum quatuor sunt relationes. Nam *innascibilitas* non est relatio, nisi per reductionem, ut infra dicitur, qu. 33, art. 4, ad 3.

(1) Ita Nicolaius. Edit. Rom. et Patav. ambæ: *Aliquæ notiones duæ.*

Quatuor autem tantum proprietates sunt. Nam *communis spiratio* non est proprietas, quia convenit duabus personis. Tres autem sunt notiones personales, id est, constituentes personas, scilicet *paternitas*, *filio* et *processio*. Nam *communis spiratio* et *innascibilitas* dicuntur notiones personarum, non autem personales, ut infra magis patebit, quæst 40, art. 1, ad 1.

Ad primum ergo dicendum quod præter quatuor relationes oportet ponere aliam notionem, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod essentia in divinis significatur ut res quædam, et similiter personæ significantur ut res quædam; sed notiones significantur ut rationes notificantes personas. Et ideo, licet dicatur Deus unus propter unitatem essentiæ, et trinus propter trinitatem personarum; non tamen dicitur quinus propter quinque notiones.

Ad tertium dicendum quod cum sola oppositio relativa faciat pluralitatem realem in divinis, plures proprietates unius personæ, cum non opponantur ad invicem relativè, non differunt realiter. Nec tamen de se invicem prædicantur, quia significantur ut diversæ rationes personarum, sicut etiam non dicimus quod attributum potentia sit attributum scientia, licet dicamus quod scientia sit potentia.

Ad quartum dicendum quod cum persona importet dignitatem, ut supra dictum est. qu. 19, art. 3, non potest accipi notio aliqua Spiritus sancti ex hoc quod nulla persona est ab ipso. Hoc enim non pertinet ad dignitatem ipsius, sicut pertinet ad auctoritatem Patris quod sit à nullo.

Ad quintum dicendum quod Filius et Spiritus sanctus non conveniunt in uno speciali modo existendi à Patre, sicut Pater et Filius conveniunt in uno speciali modo producendi Spiritum sanctum. Id autem quod est principium innotescendi, oportet esse aliquid speciale; et ideo non est simile.

ARTICULUS IV. — *Utrum liceat contrariè opinari de notionibus.* — (1, dist. 33, art. 5.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod non liceat contrariè opinari de notionibus. Dicit enim Augustinus in 1 de Trin., cap. 3, in princ., quod *non erratur alicubi periculosius quàm in materia Trinitatis*, ad quam certum est notiones pertinere. Sed contrariæ opiniones non possunt esse absque errore. Ergo contrariè opinari circa notiones non licet.

2. Præterea, per notiones cognoscuntur personæ, ut dictum est art. præced. Sed circa personas non licet contrariè opinari. Ergo nec circa notiones.

Sed contra, articuli fidei non sunt de notionibus. Ergo circa notiones licet sic vel aliter opinari.

Respondeo dicendum quod ad fidem pertinet aliquid dupliciter: uno modo directè, sicut ea quæ nobis sunt principaliter divinitus tradita, ut Deum esse trinum et unum, Filium Dei esse incarnatum, et hujusmodi: et circa hæc opinari falsum hoc ipso inducit hæresim, maxime si pertinacia adjungatur. In-

directè verò ad fidem pertinent ea ex quibus negatis consequitur aliquid contrarium fidei; sicut si quis diceret Samuelem non fuisse filium Helcanæ; ex hoc enim sequitur Scripturam divinam esse falsam. Circa hujusmodi ergo absque periculo hæresis aliquis falsum potest opinari, antequàm consideretur vel determinatum sit quòd ex hoc sequitur aliquid contrarium fidei, et maxime si non pertinaciter adhæreat; sed postquàm manifestum est, et præcipuè si sit per Ecclesiam determinatum, quòd ex hoc sequitur aliquid contrarium fidei; in hoc errare non esset absque hæresi. Et propter hoc multa nunc reputantur hæretica quæ prius non reputabantur, propter hoc quòd nunc est magis manifestum quid ex eis sequatur.

Sic igitur dicendum est quòd circa notiones aliqui absque periculo hæresis contrariè sunt opinati, non intendentes sustinere aliquid contrarium fidei. Sed si quis falsum opinaretur circa notiones, considerans quòd ex hoc sequatur aliquid contrarium fidei, in hæresim laberetur.

Et per hoc patet responsio ad objecta.

QUÆSTIO XXXIII.

DE PERSONA PATRIS. — (In quatuor articulos divisa.)

Consequenter considerandum est de personis in speciali; et primò circa personam Patris, circa quam quærentur quatuor: 1º utrum Patri competat esse principium; 2º utrum persona Patris propriè significetur hoc nomine, *Pater*; 3º utrum per prius dicatur in divinis *Pater*, secundum quòd sumitur personaliter, quàm secundum quòd sumitur essentialiter; 4º utrum sit proprium Patri esse ingénitum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum competat Patri esse principium.* — (Inf., qu. 36, art. 4; et 1, dist. 29, art. 2, et op. 1, cap. 2, et Pot. qu. 10, art. 1, ad 8 et 10.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd Pater non possit dici principium Filii; vel Spiritus sancti. Principium enim et causa idem sunt, secundum Philosophum, ex lib. 4 Metaph., text. 3. Sed non dicimus Patrem esse causam Filii. Ergo non debet dici quòd sit ejus principium.

2. Præterea, principium dicitur respectu principiati. Si igitur Pater est principium Filii, sequitur Filium esse principiatum, et per consequens esse creatum; quòd videtur esse erroneum.

3. Præterea, nomen principii à prioritate sumitur. Sed in divinis non est prius et posterius, ut Athanasius dicit in suo Symb. fid. Ergo in divinis non debemus uti nomine principii.

Sed contra est quòd dicit Augustinus, 4 de Trinit., cap. 20, declinando ad fin.: *Pater est principium totius Deitatis.*

Respondeo dicendum quòd hoc nomen, *principium*, nihil aliud significat quàm id à quo aliquid procedit. Omne enim à quo aliquid procedit quocumque modo, dicimus esse prin-

cipium, et è converso. Cum ergo Pater sit à quo procedit alius, sequitur quòd Pater est principium.

Ad primum ergo dicendum quòd Græci utuntur in divinis indifferenter nomine *causæ*, sicut et nomine principii; sed Latini doctores non utuntur nomine *causæ*, sed solum nomine principii. Cujus ratio est, quia principium communius est quàm causa, sicut causa communius quàm elementum. Primus enim terminus, vel etiam prima pars rei, dicitur principium, sed non causa. Quantò autem aliquod nomen est communius, tantò convenientius assumitur in divinis, ut supra dictum est, qu. 13, art. 11, quia nomina quantò magis specialia sunt, tantò magis determinant modum convenientem creaturæ. Unde hoc nomen *causa* videtur importare diversitatem substantiæ, et dependentiam alicujus ab altero, quam non importat nomen principii. In omnibus enim causæ generibus semper invenitur distantia inter causam et id cuius est causa, secundum aliquam perfectionem aut virtutem. Sed nomine principii utimur etiam in his quæ nullam hujusmodi differentiam habent, sed solum secundum quemdam ordinem; sicut cum dicimus punctum esse principium lineæ, vel etiam cum dicimus frontem lineæ esse principium lineæ (1).

Ad secundum dicendum quòd apud Græcos invenitur de Filio vel Spiritu sancto dici, quòd principium. Sed hoc non est in usu doctorum nostrorum; quia, licet attribuamus Patri aliquid auctoritatis ratione principii, nihil tamen ad subjectionem vel minorationem quocumque modo pertineans attribuimus Filio vel Spiritui sancto, ut videtur omnis erroris occasio. Secundum quem modum Hilarius dicit, 9 de Trin., inter med. et fin.: *Donantis auctoritate Pater major est; sed minor non est Filius, cui unum esse donatur.*

Ad tertium dicendum quòd licet hoc nomen *principium*, quantum ad id à quo imponitur ad significandum, videatur à prioritate sumptum, non tamen significat prioritatem, sed originem. Non enim idem est quòd significat nomen; et à quo nomen imponitur, ut supra dictum est, quæst. 13, art. 8.

ARTICULUS II. — *Utrum hoc nomen, Pater, sit nomen propriè divinae personæ.* — (Inf., quæst. 40, art. 2, corp., et 3 part., quæst. 60, art. 7, ad 2; et 4, dist. 8; art. 2, qu. 1, ad 3.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd hoc nomen, *pater*, non sit propriè nomen divinae personæ. Hoc enim nomen; *pater*, significat relationem. Persona autem est substantia individua. Non ergo hoc nomen, *pater*, est propriè nomen significativum personæ.

2. Præterea; generans communius est quàm pater; nam omnis pater est generans, sed non è converso. Sed nomen communius magis propriè dicitur in divinis, ut dictum est qu. 13, art. 11. Ergo magis proprium nomen

(1) Nicolaus, primam partem lineæ.

est personæ divinæ generans et genitor, quam pater.

3. Præterea, nihil quod secundum metaphoram dicitur potest esse nomen proprium altius. Sed verbum metaphoricè apud nos dicitur genitum, vel proles; et per consequens illud cuius est verbum, metaphoricè dicitur pater. Non ergo principium Verbi in divinis potest propriè dici pater.

4. Præterea, omne quod dicitur in divinis, per prius dicitur de Deo quam de creaturis. Sed generatio per prius videtur dici de creaturis quam de Deo; verior enim ibi videtur esse generatio, ubi aliquid procedit ab alio distinctum, non secundum relationem tantum, sed etiam secundum essentiam. Ergo nomen patris, quod à generatione sumitur, non videtur esse proprium alicujus divinæ personæ.

Sed contra est quod dicitur in psal. 88, 27: *spes invocabit me: Pater meus es tu.*

Respondeo dicendum quod nomen proprium cuiuslibet personæ significat id per quod illa persona distinguitur ab omnibus aliis. Sicut enim de ratione hominis est anima et corpus, ita de intellectu huius hominis est hæc anima et hoc corpus, ut dicitur in 7 Met., text. 34 et 35; his autem hic homo ab omnibus aliis distinguitur. Id autem per quod distinguitur persona Patris ab omnibus aliis, est paternitas. Unde proprium nomen personæ Patris est hoc nomen, *pater*, quod significat paternitatem.

Ad primum ergo dicendum quod apud nos relatio non est subsistens persona. Et ideo hoc nomen, *pater*, apud nos non significat personam, sed relationem personæ. Non autem est ita in divinis, ut quidam falsò opinati sunt; nam relatio quam significat hoc nomen, *pater*, est subsistens persona. Unde supra dictum est, quæst. 29, art. 4, quod hoc nomen *persona* in divinis significat relationem ut subsistentem in divinâ naturâ.

Ad secundum dicendum quod, secundum Philosophum, in 2 de Animâ, text. 49, denominatio rei maximè debet fieri à perfectione et fine. Generatio autem significat ut in fieri, sed paternitas significat complementum generationis; et ideo potius est nomen divinæ personæ *Pater*, quam generans, vel genitor.

Ad tertium dicendum quod verbum non est quid subsistens in naturâ humanâ; unde non propriè potest dici genitum, vel filius. Sed Verbum divinum est aliquid subsistens in naturâ divinâ; unde propriè et non metaphoricè dicitur Filius, et ejus principium Pater.

Ad quartum dicendum quod nomen generationis et paternitatis, sicut et alia nomina quæ propriè dicuntur in divinis, per prius dicuntur de Deo quam de creaturis quantum ad rem significatam, licet non quantum ad modum significandi. Unde et Apostolus dicit ad Ephes. 3, 14: *Flecto genua mea ad Patrem Domini mei Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in celo et in terra nominatur.* Quod sic apparet: manifestum est enim quod generatio accipit speciem à termino qui est forma generati; et quanto hic fuerit propinquior formæ generantis, tanto verior et perfectior est

generatio; sicut generatio univoca est perfectior quam non univoca; nam de ratione generantis est quod generet sibi simile secundum formam. Unde hoc ipsum quod in generatione divinâ est eadem numero forma generantis et geniti, in rebus autem creatis non est eadem numero, sed specie tantum, ostendit quod generatio et per consequens paternitas per prius sit in Deo quam in creaturis. Unde hoc ipsum quod in divinis est distinctio geniti à generante secundum relationem tantum, ad veritatem divinæ generationis et paternitatis pertinet.

ARTICULUS III. — *Utrum hoc nomen, Pater, dicatur in divinis per prius, secundum quod personaliter sumitur.* — (1, dist. 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod hoc nomen, *pater*, non dicatur in divinis per prius, secundum quod personaliter sumitur. Commune enim, secundum intellectum, est prius proprio. Sed hoc nomen, *pater*, secundum quod personaliter sumitur, est proprium personæ Patris; secundum verò quod sumitur essentialiter, est commune toti Trinitati; nam toti Trinitati dicimus: *Pater noster*. Ergo per prius dicitur *pater* essentialiter sumptum, quam personaliter.

2. Præterea, in his quæ sunt ejusdem rationis, non est predicatio per prius et posterius. Sed paternitas et filiatio secundum unam rationem videntur dici, secundum quod persona divinâ est Pater Filii, et secundum quod tota Trinitas est pater noster, vel creaturæ; cum, secundum Basilium, in hom. de Fide, quæ est 15, circ. med., accipere sit commune creaturæ et Filio. Ergo non per prius dicitur *pater* in divinis secundum quod sumitur personaliter, quam secundum quod sumitur essentialiter.

3. Præterea, inter ea quæ non dicuntur secundum rationem unam, non potest esse comparatio. Sed Filius comparatur creaturæ in ratione filiationis, vel generationis, secundum illud Coloss. 1, 15: *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ.* Ergo non per prius dicitur in divinis paternitas personaliter sumpta quam essentialiter, sed secundum rationem eandem.

Sed contra est quod æternum prius est temporali. Ab æterno autem Deus est Pater Filii, ex tempore autem Pater est creaturæ. Ergo per prius dicitur paternitas in Deo respectu Filii quam respectu creaturæ.

Respondeo dicendum quod per prius dicitur nomen de illo in quo salvatur tota ratio nominis perfectè, quam de illo in quo salvatur secundum aliquid; de hoc enim dicitur quasi per similitudinem ad id in quo perfectè salvatur, quia omnia imperfecta sumuntur à perfectis. Et inde est quod hoc nomen, *leo*, per prius dicitur de animali in quo tota ratio leonis salvatur, quod propriè dicitur leo, quam de aliquo homine in quo invenitur aliquid de ratione leonis, ut puta audacia, vel fortitudo, vel aliquid hujusmodi; de hoc enim per similitudinem dicitur. Manifestum est, autem ex præmissis, qu. 27, art. 2, et qu. 28, art. 4, quod perfecta ratio paternitatis et filiationis

invenitur in Deo Patre et Deo Filio; quia Patris et Filii una est natura et gloria. Sed in creaturâ filiationis invenitur respectu Dei, non secundum perfectam rationem, cum non sit una natura creatoris et creaturæ, sed secundum aliqualem similitudinem, quæ quantum perfectior fuerit, tantum propinquius acceditur ad veram filiationis rationem. Dicitur enim Deus alicujus creaturæ pater propter similitudinem vestigiis tantum, utpote irrationalium creaturarum, secundum illud Job 38, 28: *Quis est pluvie pater? aut quis genuit stillas roris?* Alicujus verò creaturæ, scilicet rationalis, secundum similitudinem imaginis, secundum illud Deuter. 32, 6: *Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, et fecit, et creavit te?* Aliquorum verò est pater secundum similitudinem gratiæ, qui etiam dicuntur filii adoptivi, secundum quod ordinantur ad hæreditatem æternæ gloriæ per munus gratiæ acceptum, secundum illud Rom. 8, 16: *Ipse Spiritus reddit testimonium spiritui nostro quod sumus filii Dei; si autem filii, et hæredes.* Aliquorum verò secundum similitudinem gloriæ, prout jam gloriæ hæreditatem possident, secundum illud Rom. 5, 2: *Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Sic igitur patet quod per prius paternitas dicitur in divinis, secundum quod importatur respectus personæ ad personam, quam secundum quod importatur respectus Dei ad creaturam.

Ad primum ergo dicendum quod communia absolute dicta secundum ordinem intellectus nostri sunt priora quam propria; quia includuntur in intellectu priorum, sed non è converso. In intellectu enim personæ Patris intelligitur Deus, sed non convertitur. Sed communia quæ important respectum ad creaturam, per posterius dicuntur quam propria quæ important respectus personales; quia persona procedens in divinis procedit ut principium productionis creaturarum. Sicut enim verbum conceptum in mente artificis per prius intelligitur procedere ab artifice quam artificiatum, quod producit ad similitudinem verbi concepti in mente; ita per prius procedit Filius à Patre quam creatura, de qua nomen filiationis dicitur secundum quod aliquid participat de similitudine Filii, vel Patris, ut patet per illud quod dicitur Rom. 8, 29: *Quos præcivit et prædestinavit fieri conformes imaginis Filii sui.*

Ad secundum dicendum quod accipere dicitur esse commune creaturæ et Filio, non secundum univocationem, sed secundum similitudinem quamdam remotam, ratione cuius dicitur primogenitus creaturæ. Unde in auctoritate inducta subditur: *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus*, postquam dixerat conformes fieri aliquos imaginis Filii Dei. Sed Filius Dei naturaliter (1) habet quoddam singulare præ aliis, scilicet habere per naturam id quod accipit, ut idem Basilus dicit loc. cit. in arg.; et secundum hoc dicitur unigenitus, ut patet Joan. 1, 18: *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse nobis enarravit.*

Et per hoc patet solutio ad tertium.

(1) Nicolaus omittit, *naturaliter*; an *naturalis*?

ARTICULUS IV. — *Utrum esse ingenuum sit Patri proprium.* — (1, dist. 13, art. 4, et dist. 28, quest. 1, art. 1, et opusc. 1, cap. 8.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod esse ingenuum non sit Patri proprium. Omnis enim proprietas ponit aliquid in eo cuius est proprietas. Sed ingenuus nihil ponit in Patre, sed removet tantum. Ergo non significat proprietatem Patris.

2. Præterea, ingenuum aut dicitur privative, aut negative. Si negative, tunc quidquid non est genitum, potest dici ingenuum. Sed Spiritus sanctus non est genitus, neque etiam essentia divina. Ergo ingenuum etiam ei convenit: et sic non est proprium Patri. Si autem privative sumatur, cum omnis privatio significet imperfectionem in privato, sequitur quod persona Patris sit imperfecta, quod est impossibile.

3. Præterea, ingenuus in divinis non significat relationem, quia non dicitur relative. Significat ergo substantiam. Ingenuus igitur et genitus secundum substantiam differunt. Filius autem, qui est genitus, non differt à Patre secundum substantiam. Pater ergo non debet dici ingenuus.

4. Præterea, proprium est quod uni soli convenit. Sed cum sint plures ab alio procedentes in divinis, nihil videtur prohibere quin etiam sint plures ab alio non existentes. Non igitur est proprium Patri esse ingenuum.

5. Præterea, sicut Pater est principium personæ genitæ, ita et personæ procedentis. Si ergo propter oppositionem quam habet ad personam genitam, proprium Patris ponitur esse quod sit ingenuus, etiam proprium eius debet poni quod sit improcessibilis.

Sed contra est quod dicit Hilarius 4 de Trinit., non multum remotè à fine: *Est unus ab uno, scilicet ab ingenito genitus, proprietate videlicet in unoquoque et innascibilitatis et originis.*

Respondeo dicendum quod sicut in creaturis invenitur principium primum, et principium secundum, ita in personis divinis, in quibus non est prius et posterius, invenitur principium non de principio, quod est Pater, et principium à principio, quod est Filius. In rebus autem creatis aliquod principium primum innotescit dupliciter: uno quidem modo in quantum est principium primum per hoc quod habet relationem ad ea quæ ab ipso sunt; alio modo in quantum est primum principium per hoc quod non est ab alio. Sic igitur et Pater innotescit quidem paternitate et communi spiratione per respectum ad personas ab eo procedentes. In quantum autem est principium non de principio innotescit per hoc quod non est ab alio; quod pertinet ad proprietatem innascibilitatis, quam significat hoc nomen, *ingenuus*.

Ad primum ergo dicendum quod quidam dicunt quod innascibilitas, quam significat hoc nomen, *ingenuus*, secundum quod est proprietas Patris, non dicitur tantum negative, sed importat vel utrumque simul, scilicet quod Pater à nullo est, et quod est principium aliorum; vel importat universalem auctoritatem, vel etiam fontalem plenitudinem. Sed

hoc non videtur verum, quia sic innascibilitas non esset alia proprietas à paternitate et spiratione; sed includeret eas, sicut includitur proprium in communi. Nam fontalitas et auctoritas nihil aliud significant in divinis quam principium originis.

Et ideo dicendum est, secundum Augustinum, 5 de Trinit., cap. 7, versus fin., quod *ingenitus* negationem generationis passivè importat. Dicit enim quod tantum valet quod dicitur *ingenitus*, quantum valet quod dicitur non filius. Nec propter hoc sequitur quod *ingenitus* non debeat poni propria notio Patris; quia prima et simplicia per negationes notificantur, sicut dicimus punctum esse cuius pars non est.

Ad secundum dicendum quod *ingenitum* quandoque sumitur negativè tantum, et secundum hoc Hieronymus dicit (innuitur lib. 1 Didymi de Spiritu sancto, quem Hieronymus Latine reddidit, et est inter ejus opera) *Spiritus sanctum esse ingentum*, id est, non genitum. Alio modo potest dici *ingenitum* aliquo modo privativè; non tamen aliquam imperfectionem importat. Multipliciter enim dicitur privatio: uno modo quando aliquid non habet quod natum est haberi ab alio, etiamsi ipsum non sit natum habere illud; sicut si lapis dicatur res mortua, quia caret vitâ, quam quædam res natæ sunt habere. Alio modo dicitur privatio, quando aliquid non habet quod natum est haberi ab aliquo sui generis; sicut si talpa dicatur cæca. Tertio modo quando ipsum non habet quod natum est habere; et hoc modo privatio imperfectionem importat. Sic autem *ingenitum* non dicitur privativè de Patre, sed secundo modo, prout scilicet aliquod suppositum divinæ naturæ non est genitum, cuius tamen naturæ aliquod suppositum est genitum. Sed secundum hanc rationem etiam de Spiritu sancto potest dici *ingenitum*. Unde ad hoc quod sit proprium soli Patri, oportet ulterius in nomine *ingeniti* intelligere quod conveniat alicui personæ divinæ quæ sit principium alterius personæ; ut sic intelligatur importare negationem in genere principii personaliter dicti in divinis; vel ut intelligatur in nomine *ingeniti*, quod omninò non sit ab alio, et non solum quod non sit ab alio per generationem. Sic enim nec Spiritui sancto convenit esse *ingenitum*, qui est ab alio per processione, ut persona subsistens; nec etiam divinæ essentiae, de quâ potest dici quod est in Filio vel in Spiritu sancto ab alio, scilicet à Patre.

Ad tertium dicendum quod secundum Damascenum, lib. 2 de Fid. orth., cap. 9, circa med., *ingenitum* uno modo significat idem quod *increatum*, et sic secundum substantiam dicitur; per hoc enim differt substantia creata ab increatâ. Alio modo significat id quod non est *genitum*; et sic relativè dicitur, eo modo quo negatio reducitur ad genus affirmationis; sicut non homo ad genus substantiæ, et non album ad genus qualitatis. Unde cum *genitum* in divinis relationem importet, *ingenitum* etiam ad relationem pertinet. Et sic non sequitur quod Pater *ingenitus* distinguatur à Filio genito secundum substantiam, sed so-

lum secundum relationem, in quantum scilicet relatio Filii negatur de Patre.

Ad quartum dicendum quod sicut in quolibet genere oportet ponere unum primum, ita in divinâ naturâ oportet ponere unum principium, quod non sit ab alio, quod *ingenitum* dicimus. Ponere igitur duos innascibiles est ponere duos deos, et duas naturas divinas. Unde Hilarius dicit in lib. de Synodis advers. Arianos, post medium (et est explicatio canonis 26): *Cum unus Deus sit, duo innascibiles esse non possunt*. Et hoc præcipuè, quia si essent duo innascibiles, unus eorum non esset ab alio; et sic non distinguerentur oppositione relativâ. Oporteret igitur quod distinguerentur diversitate naturæ.

Ad quintum dicendum quod proprietas Patris, prout non est ab alio, potius significatur per remotionem nativitatæ Filii, quam per remotionem processionis Spiritûs sancti; tum quia processio Spiritûs sancti non habet nomen speciale, ut supra dictum est, quæst. 27, art. 4 ad 3, tum quia etiam ordine naturæ præsupponit generationem Filii. Unde remoto à Patre quod non sit genitus, cum tamen sit principium generationis, sequitur consequenter quod non sit procedens processione Spiritûs sancti, quia Spiritus sanctus non est generationis principium, sed à genito procedens.

QUESTIO XXXIV.

DE PERSONA FILII.—(In tres articulos divisa.)

Deinde considerandum est de personâ Filii. Attribuuntur autem tria nomina Filio, scilicet *Filius*, *Verbum* et *Imago*. Sed ratio Filii ex ratione Patris consideratur. Unde restat considerandum de Verbo et Imagine.

Circa Verbum quærentur tria: 1° utrùm Verbum dicatur essentialiter in divinis, vel personaliter; 2° utrùm sit proprium nomen Filii; 3° utrùm in nomine Verbi importetur respectus ad creaturas.

ARTICULUS PRIMUS.—*Utrùm Verbum in divinis sit nomen personale.*—(1-2, quæst. 93, art. 10, ad 2, et Ver. qu. 4, art. 2 et 4, opusc. 1, cap. 12.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Verbum in divinis non sit nomen personale. Nomina enim personalia propriè dicuntur in divinis, ut Pater et Filius. Sed Verbum metaphoricè dicitur in divinis, ut Origenes dicit super Joan. cap. 1, sup. illud: *In principio erat Verbum*. Ergo Verbum non est personale in divinis.

2. Præterea, secundum Augustinum, in lib. 9 de Trinit., cap. 10, circa fin.: *Verbum est notitia cum amore*; et secundum Anselmum, in Monol., cap. 60, circa med.: *Dicere, summo spiritui nihil aliud est quàm cogitando intueri*. Sed notitia, et cogitatio, et intuitus in divinis essentialiter dicuntur. Ergo Verbum non dicitur personaliter in divinis.

3. Præterea, de ratione verbi est quod dicatur. Sed, secundum Anselmum (ibidem colligitur ex cap. 59), sicut Pater est intelligens, et Filius est intelligens, et Spiritus sanctus est intelligens, ita Pater est *dicens*, Filius est *dicens*, et Spiritus sanctus est *dicens*; et simi-

Ad secundum dicendum quòd differentia importat distinctionem formæ. Est autem tantum una forma in divinis, ut patet per id quod dicitur Philipp. 2, 6 : *Qui cum in formâ Dei esset*. Et ideo nomen differentiæ non propriè competit in divinis, ut patet per auctoritatem inductam in 2 arg. Utitur tamen Damascenus, lib. 3 de orth. Fid., cap. 5, nomine *differentiæ* in divinis personis, secundum quòd proprietas relativa significatur per modum formæ. Unde dicit quòd non differunt ab invicem hypostases secundum substantiam, sed secundum determinatas proprietates. Sed differentia sumitur pro distinctione, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd alienum est quod est extraneum et dissimile. Sed hoc non importatur cum dicitur *alius*; et ideo dicimus Filium alium à Patre, licet non dicamus alienum.

Ad quartum dicendum quòd neutrum genus est informe; masculinum autem est formatum et distinctum, et similiter femininum. Et ideo convenienter per neutrum genus significatur essentia communis, per masculinum autem et femininum aliquod suppositum determinatum in communi naturâ. Unde etiam in rebus humanis si quæretur: Quis est iste? respondetur: Socrates, quod nomen est suppositi. Si autem quæretur: Quid est iste? respondetur: Animal rationale et mortale. Et ideo quia in divinis distinctio est secundum personas, non autem secundum essentiam, dicimus quòd Pater est alius à Filio, sed non aliud; et è converso dicimus quòd sunt unum, sed non unus.

ARTICULUS III. — *Utrum dictio exclusiva, solus, sit addenda termino essentiali in divinis.* — (1, dist. 21, quæst. 1, art. 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd dictio exclusiva, *solus*, non sit addenda termino essentiali in divinis. Quia secundum Philosophum, in 2 Elench., c. 3, à med., *solus est qui cum alio non est*. Sed Deus est cum angelis et sanctis animabus. Ergo non possumus dicere Deum solum.

2. Præterea, quidquid adjungitur termino essentiali in divinis, potest prædicari de quolibet personâ per se, et de omnibus simul; quia enim convenienter dicitur sapiens Deus, possumus dicere: Pater est sapiens Deus, et Trinitas est sapiens Deus. Sed Augustinus, in 6 de Trin., c. 9, in princ., dicit: *Consideranda est illa sententia, quâ dicitur non esse Patrem verum Deum solum* (1). Ergo non potest dici solus Deus.

3. Præterea, si hæc dictio, *solus*, adjungitur termino essentiali, aut hoc erit respectu prædicati personalis, aut respectu prædicati essentialis; sed non respectu prædicati personalis, quia hæc est falsa: Solus Deus est pater, cum etiam homo sit pater; neque etiam respectu prædicati essentialis, quia si hæc esset vera: Solus Deus creat, videtur sequi quòd hæc esset vera: Solus Pater creat; quia quidquid dicitur de Deo, potest dici de Patre.

(1) Augustini textus: *Deum verum solum non esse Patrem solum.*

Hæc autem est falsa, quia etiam Filius est creator. Non ergo hæc dictio, *solus*, potest in divinis adjungi termino essentiali.

Sed contra est quod dicitur 1 ad Timoth. 17: *Regi seculorum immortalis, invisibilis, soli Deo.*

Respondeo dicendum quòd hæc dictio, *solus*, potest accipi ut categorematica, vel syncategorematica. Dicitur autem dictio categorematica quæ absolute ponit rem significatam circa aliquid suppositum, ut *albus* circa hominem, cum dicitur homo albus. Si ergo sic accipiatur hæc dictio, *solus*, nullo modo potest adjungi alicui termino in divinis, quia poneret solitudinem circa terminum cui adjungeretur; et sic sequeretur Deum esse solitarium; quod est contra prædicta art. præc. Dictio verò syncategorematica dicitur quæ importat ordinem prædicati ad subjectum, sicut hæc dictio, *omnis*, vel *nullus*; et similiter hæc dictio, *solus*, quia excludit omne aliud suppositum à consortio prædicati. Sicut cum dicitur: Solus Socrates scribit, non datur intelligi quòd Socrates sit solitarius, sed quòd nullus sit ei consors in scribendo, quamvis cum eo multis existentibus. Et per hunc modum, nihil prohibet hanc dictionem, *solus*, adjungere alicui essentiali termino in divinis, in quantum excluduntur omnia alia à Deo, à consortio prædicati; ut si dicamus: Solus Deus est æternus, quia nihil præter Deum est æternum.

Ad primum ergo dicendum quòd licet Angeli et animæ sanctæ semper sint cum Deo, tamen si non esset pluralitas personarum in divinis, sequeretur quòd Deus esset solus, vel solitarius. Non enim tollitur solitudo per associationem alicujus quod est extraneum naturæ; dicitur enim aliquis solus esse in horto, quamvis sint ibi multæ plantæ et animalia. Et similiter diceretur Deus esse, solus vel solitarius, Angelis et hominibus cum eo existentibus, si non essent in divinis personæ plures. Consociatio igitur Angelorum et animarum non excludit solitudinem absolutam à divinis, multò minus solitudinem respectivam, et per comparisonem ad aliquod prædicatum.

Ad secundum dicendum quòd hæc dictio, *solus*, propriè loquendo, non ponitur ex parte prædicati, quod sumitur formaliter; respicit enim suppositum, in quantum excludit aliud suppositum ab eo cui adjungitur. Sed hoc adverbium, *tantum*, cum sit exclusivum, potest poni ex parte subjecti et ex parte prædicati. Possumus enim dicere: *Tantum Socrates currit*, id est, nullus alius; et: *Socrates currit tantum*, id est, nihil aliud facit. Unde non propriè dici potest: Pater est solus Deus; vel: Trinitas est solus Deus, nisi fortè ex parte prædicati intelligatur aliqua implicatio, ut dicatur: Trinitas est Deus qui est solus Deus. Et secundum hoc etiam posset esse vera ista: Pater est Deus qui est solus Deus; si relativum referret prædicatum, et non suppositum. Augustinus autem cum dicit Patrem non esse solum Deum, sed Trinitatem esse solum Deum, loquitur expositivè; ac si diceret, cum dicitur: *Regi seculo-*

nam invisibili, soli Deo, non esse exponendum de personâ Patris, sed de totâ Trinitate.

Ad tertium dicendum quòd utroque modo potest hæc dictio, *solus*, adjungi termino essentiali. Hæc enim propositio: Solus Deus est pater, est duplex; quia ly *pater* potest prædicare personam Patris; et sic est vera, non enim homo est illa persona; vel potest prædicare relationem tantum; et sic est falsa, quia relatio paternitatis etiam in aliis invenitur, licet non univocè. Similiter hæc est vera: Solus Deus creat; nec tamen sequitur: Ergo solus Pater; quia, ut sophistæ dicunt, dictio exclusiva immobilitat terminum cui adjungitur, ut non possit fieri sub eo descensus pro aliquo suppositorum. Non enim sequitur: Solus homo est animal rationale mortale; ergo solus Socrates.

ARTICULUS IV. — *Utrùm dictio exclusiva possit adjungi termino personali.* — (1, dist. 21, quæst. 1, art. 2, et 4 cont. cap. 35, et Pot. quæst. 10, art. 4, ad 12.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd dictio exclusiva possit adjungi termino personali, etiamsi prædicatum sit commune. Dicit enim Dominus, ad Patrem loquens, Ioan. 17, 3: *Ut cognoscant te solum Deum verum*. Ergo solus Pater est Deus verus.

2. Præterea, Matth. 11, 27, dicit: *Nemo novit Filium nisi Pater*; quod idem significat ac si diceretur: Solus Pater novit Filium. Sed nōsse Filium est commune. Ergo idem quod prius.

3. Præterea, dictio exclusiva non excludit illud quod est de intellectu termini cui adjungitur. Unde non excludit partem, neque universale; non enim sequitur: Solus Socrates est albus; ergo manus ejus non est alba; vel, ergo homo non est albus. Sed una persona est in intellectu alterius, sicut Pater in intellectu Filii, et è converso. Non ergo per hoc quod dicitur: Solus Pater est Deus, excluditur Filius vel Spiritus sanctus; et sic videtur hæc locutio esse vera.

4. Præterea, ab Ecclesiâ cantatur: *Tu solus altissimus, Jesu Christe*.

Sed contra, hæc locutio: Solus Pater est Deus, habet duas positivitas, scilicet, Pater est Deus, et, nullus alius à Patre est Deus. Sed hæc secunda est falsa, quia Filius alius est à Patre, qui est Deus. Ergo hæc est falsa: Solus Pater est Deus; et sic de similibus.

Respondeo dicendum quòd cum dicimus: Solus Pater est Deus, hæc propositio potest habere multiplicem intellectum. Si enim *solus* ponat solitudinem circa Patrem, sic est falsa secundum quòd sumitur categorematicè; secundum verò quòd sumitur syncategorematicè, sic iterum potest intelligi multipliciter; quia si excludat à formâ subjecti, sic est vera; ut sit sensus: Solus Pater est Deus, id est, ille cum quo nullus alius est Pater, est Deus. Et hoc modo exponit Augustinus in 6 de Trinit., c. 6, in fin., cum dicit: *Solum Patrem dicimus, non quia separatur à Filio vel Spiritu sancto; sed hoc dicentes significamus quòd illi simul cum eo non sunt*

Pater. Sed hic sensus non habetur ex consuetudo modo loquendi, nisi intellectâ aliâ implicatione, ut si dicatur: Ille qui solus dicitur Pater, est Deus. Secundum verò proprium sensum excludit à consortio prædicati. Et sic hæc propositio est falsa, si excludit alium masculinè; est autem vera si excludit aliud neutraliter tantum: quia Filius est alius à Patre, non tamen aliud; similiter et Spiritus sanctus.

Sed quia hæc dictio, *solus*, respicit propriè subjectum, ut dictum est art. præc., magis se habet ad excludendum alium quàm aliud. Unde non est extendenda talis locutio, sed piè exponenda, sicubi inveniatur in authenticâ Scripturâ.

Ad primum ergo dicendum quòd cum dicimus, *te solum Deum verum*, non intelligitur de personâ Patris (1), sed de totâ Trinitate (2), ut Augustinus exponit, lib. 6, de Trin., cap. 9, circ. med. Vel si intelligatur de personâ Patris, non excluduntur aliæ personæ propter essentialis unitatem, prout ly *solus* excludit tantum aliud, ut dictum est in corp. art.

Et similiter dicendum est ad secundum. Cum enim aliquid essentialis dicitur de Patre, non excluditur Filius vel Spiritus sanctus propter essentialis unitatem. Unde sciendum est quòd in auctoritate prædictâ hæc dictio, *nemo*, non idem est quòd nullus homo, quod videtur significare vocabulum; non enim posset excipi persona Patris; sed sumitur secundum usum loquendi distributivè pro quacunque rationali naturâ.

Ad tertium dicendum quòd dictio exclusiva non excludit illa quæ sunt de intellectu termini cui adjungitur, si non differunt secundum suppositum, ut pars et universale. Sed Filius differt supposito à Patre; et ideo non est similis ratio.

Ad quartum dicendum quòd non dicimus absolutè quòd solus Filius sit altissimus, sed quòd solus sit altissimus cum Spiritu sancto in gloriâ Dei Patris.

QUÆSTIO XXXII.

DE DIVINARUM PERSONARUM COGNITIONE. — (In quatuor articulos divisa.)

Consequenter inquirendum est de cognitione divinarum personarum; et circa hoc quærentur quatuor: 1° Utrùm per rationem naturalem possint cognosci divinæ personæ; 2° utrùm sint aliquæ notiones divinis personis attribuendæ; 3° de numero notionum; 4° utrùm liceat diversimodè circa notiones opinari.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm Trinitas divinarum personarum possit per naturalem rationem cognosci.* — (1 p., quæst. 39, art. 7, corp., et 1, dist. 3, quæst. 1, art. 4, et 1 cont., cap. 14, et Ver. qu. 10, art. 13, et Pot. quæst. 9, art. 5, corp., et Boet., Trin. quæst. 1, art. 4, et Rom. 1, lect. 6, in fine.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd

(1) Ita cod. et edit. plurimi. Al., de solâ personâ Patris.

(2) Ita Nicolaius. Al., de solâ Trinitate.

Verbum procedens secundum rem non differt ab intellectu divino, sed relatione solâ distinguitur à principio Verbi.

Ad quintum dicendum quòd cùm de Filio dicitur: *Portans omnia verbo virtutis suæ*, verbum figuratè accipitur pro effectu verbi. Unde Glossa interlinearis ibi dicit quòd verbum sumitur pro imperio, in quantum scilicet ex effectu virtutis Verbi est quòd res conserventur in esse; sicut ex effectu virtutis Verbi est quòd res producantur in esse. Quòd verò Basilius interpretatur verbum pro Spiritu sancto, improprie et figuratè locutus est, prout verbum alicujus dici potest omne illud quod est manifestativum ejus, ut sic eâ ratione dicatur Spiritus sanctus verbum Filii, quia manifestat Filium.

ARTICULUS III. — *Utrum in nomine Verbi importetur respectus ad creaturam.* — (1, dist. 27, quæst. 2, art. 3, et Ver. quæst. 4, art. 3, et quodl. 4, qu. 4, art. 1, ad 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd in nomine Verbi non importetur respectus ad creaturam. Omne enim nomen connotans effectum in creaturâ essentialiter in divinis dicitur. Sed Verbum non dicitur essentialiter, sed personaliter, ut dictum est art. 1 hujus quæst. Ergo Verbum non importat respectum ad creaturam.

2. Præterea, quæ important respectum ad creaturas, dicuntur de Deo ex tempore, ut dominus et creator. Sed Verbum dicitur de Deo ab æterno. Ergo non importat respectum ad creaturam.

3. Præterea, Verbum importat respectum ad id à quo procedit. Si ergo importat respectum ad creaturam, sequitur quòd procedat à creaturâ.

4. Præterea, idæ sunt plures secundum diversos respectus ad creaturas. Si igitur Verbum importat respectum ad creaturas, sequitur quòd in Deo non sit unum Verbum tantum, sed plura.

5. Præterea, si Verbum importat respectum ad creaturam, hoc non est nisi in quantum creaturæ cognoscuntur à Deo. Sed Deus non solum cognoscit entia, sed etiam non entia. Ergo in Verbo importabitur respectus ad non entia; quod videtur falsum.

Sed contra est quod dicit Augustinus in lib. 83 Quæstionum, quæst. 63, quòd in nomine Verbi significatur non solum respectus ad Patrem, sed etiam ad illa quæ per Verbum facta sunt operativa potentia.

Respondeo dicendum quòd in Verbo importatur respectus ad creaturam. Deus enim cognoscendo se, cognoscit omnem creaturam.

Verbum igitur in mente conceptum est representativum omnis ejus quod actu intelligitur. Unde in nobis sunt diversa verba secundum diversa quæ intelligimus. Sed quia Deus uno actu et se et omnia intelligit, unicum verbum ejus est expressivum non solum Patris, sed etiam creaturarum.

Et sicut Dei scientia, Dei quidem est cognoscitiva tantum, creaturarum autem cognoscitiva et factiva; ita verbum Dei, ejus

quod in Deo Patre est, est expressivum tantum; creaturarum verò est expressivum et operativum: et propter hoc dicitur in psal. 32, 9: *Dixit, et facta sunt*; quia importatur in verbo ratio factiva eorum quæ Deus facit.

Ad primum ergo dicendum quòd in nomine personæ includitur etiam natura oblique; nam persona est *rationalis naturæ individua substantia*. In nomine igitur personæ divinæ, quantum ad relationem personalem, non importatur respectus ad creaturam, sed importatur in eo quòd pertinet ad naturam. (1) Nihil tamen prohibet, in quantum includitur in significatione ejus essentia, quòd importetur respectus ad creaturam. Sicut enim proprium est Filio quòd sit Filius; ita proprium est ei quòd sit genitus Deus, vel genitus creator; et per hunc modum importatur relatio ad creaturam in nomine Verbi.

Ad secundum dicendum quòd cùm relationes consequantur actiones, quædam nomina important relationem Dei ad creaturam, quæ consequitur actionem Dei in exteriorem effectum transeuntem, sicut creare et gubernare, et talia dicuntur de Deo ex tempore. Quædam verò relatio est quæ consequitur actionem non transeuntem in exteriorem effectum, sed manentem in agente, ut scire et velle; et talia non dicuntur de Deo ex tempore; et hujusmodi relatio ad creaturam importatur in nomine Verbi. Nec est verum quòd nomina importantia relationem Dei ad creaturas omnia dicantur ex tempore; sed sola illa nomina quæ important relationem consequentem actionem Dei in exteriorem effectum transeuntem, ex tempore dicuntur.

Ad tertium dicendum quòd creaturæ non cognoscuntur à Deo per scientiam à creaturis acceptam, sed per essentiam suam. Unde non oportet quòd à creaturis procedat Verbum, licet Verbum sit expressivum creaturarum.

Ad quartum dicendum quòd nomen idæ principaliter est impositum ad significandum respectum ad creaturam; et ideo pluraliter dicitur in divinis, neque est personale. Sed nomen verbi principaliter impositum est ad significandam relationem ad dicentem, et ex consequenti ad creaturas, in quantum Deus, intelligendo se, intelligit omnem creaturam; et propter hoc in divinis est unicum tantum Verbum, et personaliter dictum.

Ad quintum dicendum quòd eo modo quo scientia Dei est non entium, et verbum Dei est non entium; quia non est aliquid minus in verbo Dei quàm in scientiâ Dei, ut Augustinus dicit lib. 15 de Trin., cap. 14, parum à princ. Sed tamen verbum est entium, ut expressivum et factivum, non entium autem, ut expressivum et manifestativum.

QUÆSTIO XXXV.

DE IMAGINE. — (In duos articulos divisa.)

Deinde quæritur de imagine; et circa hoc quæruntur duo: 1° utrum imago in divinis

(1) Sequens periocha usque ad voces, *Sicut enim*, omittitur in cod. Alcan. et Camer., et in exemplo Nicolai. Habent edit. Rom. et Fatav. ambæ.

dicatur personaliter; 2° utrùm sit proprium Filii.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm imago in divinis dicatur personaliter.* — (Inf., quæst. 103, art. 5, ad 4; et 1, dist. 28, quæst. 2, art. 2.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod imago non dicatur personaliter in divinis. Dicit enim Augustinus (Fulgentius), in lib. de Fide ad Pet., cap. 1, post med.: *Una est sanctæ Trinitatis divinitas et imago, ad quam factus est homo.* Igitur imago dicitur essentialiter, et non personaliter.

2. Præterea, Hilarius dicit in lib. de Synod., non multum remotè à princ., quod *imago est ejus rei ad quam imaginatur, species indifferens.* Sed species, sive forma, in divinis dicitur essentialiter. Ergo et imago.

3. Præterea, imago ab imitando dicitur; in quo importatur prius et posterius. Sed in divinis personis nihil est prius et posterius. Ergo imago non potest esse nomen personale in divinis.

Sed contra est quod dicit Augustinus, lib. 7 de Trin., cap. 1, ante med.: *Quid est absurdius quàm imaginem ad se dici?* Ergo imago in divinis relativè dicitur, et sic est nomen personale.

Respondeo dicendum quod de ratione imaginis est similitudo. Non tamen quæcumque similitudo sufficit ad rationem imaginis, sed similitudo quæ est in specie rei, vel saltem in aliquo signo speciei. Signum autem speciei in rebus corporeis maximè videtur esse figura. Videmus enim quod diversorum animalium secundum speciem, sunt diversæ figuræ, non autem diversi colores. Unde si depingatur color alicujus rei in pariete, non dicitur esse imago, nisi depingatur figura. Sed neque ipsa similitudo speciei sufficit, vel figuræ; sed requiritur ad rationem imaginis origo; quia, ut Augustinus dicit in lib. 83 Quæstion., quæst. 74, post init., *unum ovum non est imago alterius, quia non est de illo expressum.* Ad hoc ergo quod verè aliquid sit imago, requiritur quod ex alio procedat simile ei in specie, vel saltem in signo speciei.

Ea verò quæ processione sive originem important in divinis, sunt personalia. Unde hoc nomen *imago*, est nomen personale.

Ad primum ergo dicendum quod imago propriè dicitur quod procedit ad similitudinem alterius. Illud autem ad cuius similitudinem aliquid procedit, propriè dicitur exemplar, impropriè verò imago. Sic tamen Augustinus (Fulgentius), loco in arg. cit., utitur nomine imaginis, cum dicit divinitatem sanctæ Trinitatis esse imaginem ad quam factus est homo.

Ad secundum dicendum quod species (prout ponitur ab Hilario, loco in arg. cit., in definitione imaginis), importat formam deductam in aliquo ab alio. Hoc enim modo imago dicitur esse species alicujus, sicuti id quod assimilatur alicui, dicitur forma ejus, in quantum habet formam illi similem.

Ad tertium dicendum quod imitatio in divinis personis non significat posterioritatem, sed solam assimilationem.

ARTICULUS II. — *Utrùm nomen imaginis sit proprium Filio.* — (1, dist. 28, quæst. 2, art. 3, et dist. 31, quæst. 3, art. 1, corp., et Hebr. 1, lect. 2, fin.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod nomen imaginis non sit proprium Filio. Quia, ut dicit Damascenus, lib. 1 orthod. Fid., cap. 18, *Spiritus sanctus est imago Filii.* Non est ergo proprium Filii.

2. Præterea, de ratione imaginis est similitudo cum expressione, ut Augustinus dicit in lib. 83 Quæstionum, qu. 74, in princ. Sed hoc convenit Spiritui sancto; procedit enim ab alio secundum modum similitudinis. Ergo Spiritus sanctus est imago; et ita non est proprium Filii quod sit imago.

3. Præterea, homo etiam dicitur imago Dei, secundum illud 1 ad Cor. 11, 7: *Vir non debet velare caput suum, quoniam imago et gloria Dei est.* Ergo non est proprium Filio.

Sed contra est quod Augustinus dicit 7 de Trin., cap. 11, quod *solus Filius est imago Patris.*

Respondeo dicendum quod doctores Græcorum communiter dicunt Spiritum sanctum esse imaginem Patris et Filii; sed doctores Latini soli Filio attribuunt nomen imaginis. Non enim invenitur in canonica Scripturâ nisi de Filio; dicitur enim Coloss. 1, 15: *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus creaturæ;* et ad Hebr. 1, 3: *Qui, cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus.*

Hujus autem rationem assignant quidam ex hoc quod Filius convenit cum Patre non solum in naturâ, sed etiam in notione principii; Spiritus autem sanctus non convenit cum Filio nec cum Patre in aliquâ notione. Sed hoc non videtur sufficere; quia sicut secundum relationes non attenditur in divinis neque æqualitas, neque inæqualitas, ut Augustinus dicit lib. 5 de Trin., cap. 6, à med., ita neque similitudo, quæ requiritur ad rationem imaginis.

Unde alii dicunt quod Spiritus sanctus non potest dici imago Filii, quia imaginis non est imago; neque etiam Patris, quia etiam imago refertur immediatè ad id cuius est imago; Spiritus sanctus autem refertur ad Patrem per Filium; neque etiam est imago Patris et Filii, quia sic esset una imago duorum, quod videtur impossibile. Unde relinquitur quod Spiritus sanctus nullo modo sit imago. Sed hoc nihil est; quia Pater et Filius sunt unum principium Spiritûs sancti, ut infra dicetur, qu. 36, art. 4. Unde nihil prohibet, sic Patris et Filii, in quantum sunt unum, esse unam imaginem, cum etiam homo totius Trinitatis sit una imago.

Et ideo aliter dicendum est quod, sicut Spiritus sanctus, quamvis suâ processione accipiat naturam Patris, sicut et Filius, non tamen dicitur natus; ita, licet accipiat speciem similem Patris, non dicitur imago; quia Filius procedit ut verbum, de cuius ratione est similitudo speciei ad id à quo procedit; non autem de ratione amoris; quamvis hoc conveniat amoris qui est Spiritus sanctus, in quantum est amor divinus.

Ad primum ergo dicendum quod Damasco-

nus et alii doctores Græcorum communiter utuntur nomine imaginis pro perfectâ similitudine.

Ad secundum dicendum quod licet Spiritus sanctus sit similis Patri et Filio, non tamen sequitur quod sit imago ratione jam dictâ in corp. art.

Ad tertium dicendum quod imago alicujus dupliciter in aliquo invenitur: uno modo in re ejusdem naturæ secundum speciem, ut imago regis invenitur in filio suo; alio modo in re alterius naturæ, sicut imago regis invenitur in denario. Primo autem modo Filius est imago Patris; secundo autem modo dicitur homo imago Dei; et ideo ad designandam in homine imperfectionem imaginis, homo non solum dicitur imago, sed ad imaginem, per quod motus quidam tendentis in perfectionem designatur. Sed de Filio Dei non potest dici quod sit ad imaginem, quia est perfecta Patris imago.

QUESTIO XXXVI.

DE PERSONA SPIRITUS SANCTI. — (In quatuor articulis divisa.)

Post considerationem prædictam considerandum est de his quæ pertinent ad personam Spiritus sancti, qui non solum dicitur Spiritus sanctus, sed etiam amor et donum Dei.

Circa Spiritum sanctum ergo quærentur quatuor: 1° utrùm hoc nomen, *Spiritus sanctus*, sit proprium alicujus divinæ personæ; 2° utrùm illa persona divina quæ Spiritus sanctus dicitur, procedat à Patre et Filio; 3° utrùm procedat à Patre per Filium; 4° utrùm Pater et Filius sint unum principium Spiritus sancti.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm hoc nomen, Spiritus sanctus, sit proprium nomen alicujus divinæ personæ.* — (2-2, quæst. 14, art. 1, corp., et 1, dist. 10, art. 4, et 4 cont. Gent., cap. 19, fine, et Mal. quæst. 3, art. 14, corp., et opusc. 2, cap. 46 et 47.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod hoc nomen, *Spiritus sanctus*, non sit proprium nomen alicujus divinæ personæ. Nul- lum enim nomen commune tribus personis est proprium alicujus personæ. Sed hoc nomen *Spiritus sanctus* est commune tribus personis; ostendit enim Hilarius, 8 de Trin., circa med., in Spiritu Dei aliquando significari Patrem, ut cum dicitur Isa. 61, 1: *Spiritus Domini super me*; aliquando significari Filium, ut cum dicit Filius, Matth. 12, 28: *In Spiritu Dei ejicio dæmonia*, naturæ suæ potestate ejicere se dæmonia demonstrans; aliquando Spiritum sanctum, ut ibi, Joel. 2, 28: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem*. Ergo hoc nomen, *Spiritus sanctus*, non est proprium alicujus divinæ personæ.

2. Præterea, nomina divinarum personarum ad aliquid dicuntur, ut Boetius dicit in lib. de Trin., declinando ad fin. Sed hoc nomen, *Spiritus sanctus*, non dicitur ad aliquid. Ergo hoc nomen non est proprium divinæ personæ.

3. Præterea, quia Filius est nomen alicujus divinæ personæ, non potest dici filius hujus,

vel illius. Dicitur autem spiritus hujus, vel illius hominis; ut enim habetur Num. 11, 16, 17, dixit Dominus ad Moysen: *De spiritu tuo accipiam* (1), *tradamque eis*; et 4 Reg. 2, 15: *Requievit spiritus Elia super Elisæum*. Ergo Spiritus sanctus non videtur esse proprium nomen alicujus divinæ personæ.

Sed contra est quod dicitur 1 Joannis ult., 7: *Tres sunt qui testimonium dant in celo: Pater, Verbum et Spiritus sanctus*. Ut autem Augustinus dicit, 7 de Trin., cap. 4 et sequenti: *Cum quæritur: Quid tres? dicimus, tres personæ*. Ergo Spiritus sanctus est nomen divinæ personæ.

Respondeo dicendum quod cum sint due processiones in divinis; altera earum, quæ est per modum amoris, non habet proprium nomen, ut supra dictum est, qu. 27, art. 4, ad 2. Unde et relationes quæ secundum hujusmodi processionem accipiuntur, innominate sunt, ut etiam supra dictum est, qu. 28, art. 4. Propter quod et nomen personæ hoc modo procedentis, eadem ratione non habet proprium nomen; sed sicut sunt accommodata aliqua nomina ex usu loquentium ad significandum prædictas relationes, cum nominamus (2) eas nomine processionis et spirationis, quæ secundum proprietatem significationis magis videntur significare actus notionales quam relationes; ita ad significandum divinam personam quæ procedit per modum amoris, accommodatum est ex usu Scripturæ hoc nomen, *Spiritus sanctus*. Et hujus quidem convenientiæ ratio sumi potest ex duobus. Primo quidem ex ipsâ communitate ejus quod dicitur Spiritus sanctus. Ut enim Augustinus dicit, 15 de Trin., cap. 17, circa fin., et lib. 5, cap. 11, à med., quia *Spiritus sanctus communis est ambobus, id vocatur ipse propriè quod ambo communiter*. Nam et Pater est spiritus, et Filius est spiritus, et Pater est sanctus, et Filius est sanctus. Secundo verò ex propriâ significatione. Nam nomen spiritus in rebus corporeis impulsionem quamdam et motionem significare videtur; nam statim et ventum spiritum nominamus. Est autem proprium amoris quod moveat et impellat voluntatem amantis in amatum. Sanctitas verò illis rebus attribuitur quæ in Deum ordinantur. Quia igitur persona divina procedit per modum amoris, quo Deus amatur, convenienter Spiritus sanctus nominatur.

Ad primum ergo dicendum quod hoc quod dico *Spiritus sanctus*, prout sumitur in virtute duarum dictionum, commune est toti Trinitati: quia nomine *Spiritus* significatur immaterialitas divinæ substantiæ; spiritus enim corporeus invisibilis est, et parum habet de materiâ; unde omnibus substantiis immaterialibus et invisibilibus hoc nomen attribuiamus. Per hoc verò quod dicitur *sanctus*, significatur puritas divinæ bonitatis. Si autem accipiatur hoc quod dico, *Spiritus sanctus*, in vi unius dictionis, sic ex usu Ecclesiæ est

(1) Vulgata: *Auferam de spiritu tuo*.

(2) Nicolaius: *Unde nominamus, etc.*, appositio aliquo parenthesis comprehendente sequentia usque ad verbum, *relationes*.

accommodatum ad significandam unam trium personarum, scilicet quæ procedit per modum amoris, ratione jam dicta in corp. artic.

Ad secundum dicendum quod, licet hoc quod dico *Spiritus sanctus* relativè non dicatur, tamen pro relativo ponitur, in quantum est accommodatum ad significandam personam solâ relatione ab aliis distinctam. Potest tamen intelligi in nomine aliqua relatio, si Spiritus sanctus intelligatur quasi spiratus.

Ad tertium dicendum quod in nomine Filii intelligitur sola relatio ejus qui est à principio ad principium; sed in nomine Patris intelligitur relatio principii; et similiter in nomine Spiritus, prout importat quamdam vim motivam. Nulli autem creaturæ competit esse principium respectu alicujus divinæ personæ, sed è converso. Et ideo potest dici Pater noster, et Spiritus noster, non tamen potest dici Filius noster.

ARTICULUS II. — Utrum Spiritus sanctus procedat à Filio. — (1, dist. 11, art. 1, et Pot. quæst. 10, art. 4, et opusc. 1, cap. 49, 50 et 51, opusc. 2, cap. 49, et 4 cent., cap. 24 et 25.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus non procedat à Filio. Quia secundum Dionysium, c. 1 de div. Nom., parum à princ. lect. 1, non est audendum dicere aliquid de substantiali divinitate præter ea quæ divinitus nobis ex sacris eloquiis sunt expressa. Sed in Scripturâ sacrâ non exprimitur quod Spiritus sanctus à Filio procedat, sed solam quod procedat à Patre, ut patet Joan. 15, 26 : *Spiritus veritatis qui à Patre procedit*. Ergo Spiritus sanctus non procedit à Filio.

2. Præterea, in symbolo Constantinopolitane synodi primæ, can. 7, sic legitur : *Credimus in Spiritum sanctum Dominum, et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum et glorificandum*. Nullo igitur modo debuit addi in symbolo postro, quod Spiritus sanctus procedat à Filio, sed videntur esse anathematis rei qui hoc addiderunt.

3. Præterea, Damascenus dicit, lib. 1 orth. Fidei, cap. 11, non procul à fine : *Spiritum sanctum ex Patre dicimus, et Spiritum Patris nominamus; ex Filio autem Spiritum sanctum non dicimus, Spiritum verò Filii nominamus*. Ergo Spiritus sanctus non procedit à Filio.

4. Præterea, nihil procedit ab eo in quo quiescit. Sed Spiritus sanctus quiescit in Filio; dicitur enim in legendâ B. Andreæ : *Pax vobis, et universis qui credunt in unum Deum Patrem, et unum Filium ejus unicum Dominum nostrum, Jesum Christum, et in unum Spiritum sanctum procedentem ex Patre, in Filio permanentem*. Ergo Spiritus sanctus non procedit à Filio.

5. Præterea, Filius procedit ut verbum. Sed spiritus noster in nobis non videtur procedere à verbo nostro. Ergo Spiritus sanctus non procedit à Filio.

6. Præterea, Spiritus sanctus perfectè procedit à Patre. Ergo superfluum est dicere quod procedit à Filio.

7. Præterea, in perpetuis non differunt esse et posse, ut dicitur in 3 Phys., text. 22, et multò minùs in divinis. Sed Spiritus sanctus potest distingui à Filio, etiam si ab eo non procedat. Dicit enim Anselmus in libro de Processione Spiritus sancti, non procul à principio, et per totum : *Habent utique à Patre esse Filius et Spiritus sanctus; sed diverso modo: quia alter nascendo, et alter procedendo, ut alii sint per hoc ab invicem; et postea subdit: Nam si per aliud non essent plures Filius et Spiritus sanctus, per hoc solam essent diversi*. Ergo Spiritus sanctus distinguitur à Filio ab eo non existens.

Sed contra est quod dicit Athanasius in Symbolo suo : *Spiritus sanctus à Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens*.

Respondeo dicendum quod necesse est dicere Spiritum sanctum à Filio esse. Si enim non esset ab eo, nullo modo posset ab eo personaliter distingui; quod ex supra dictis patet, qu. 27, art. 3, et qu. 30, art. 2. Non enim est possibile dicere quod secundum aliquid absolutum divinæ personæ ab invicem distinguantur, quia sequeretur quod non esset trium una essentia. Quidquid enim in divinis absolutè dicitur, ad unitatem essentiæ pertinet. Relinquitur ergo quod solum relationibus divinæ personæ ab invicem distinguantur. Relationes autem personarum distinguere non possunt, nisi secundum quod sunt oppositæ. Quod ex hoc patet, quia Pater habet duas relationes, quarum una refertur ad Filium, et aliâ ad Spiritum sanctum; quæ tamen, quia non sunt oppositæ, non constituunt duas personas, sed ad unam personam Patris tantum pertinent. Si autem in Filio et Spiritu sancto non esset invenire nisi duas relationes, quibus uterque refertur ad Patrem, illæ relationes non essent ad invicem oppositæ, sicut neque duæ relationes quibus Pater refertur ad illos. Unde sicut personæ Patris est una, ita sequeretur quod personæ Filii et Spiritus sancti esset una, habens duas relationes oppositas duabus relationibus Patris. Hoc autem est hæreticum, cum tollat fidem Trinitatis. Oportet ergo quod Filius et Spiritus sanctus ad invicem referantur oppositis relationibus. Non autem possunt esse in divinis aliæ relationes oppositæ, nisi relationes originis, ut supra probatum est, qu. 28, art. 4. Oppositæ autem relationes originis accipiuntur secundum principium, et secundum quod est à principio. Relinquitur ergo quod necesse est dicere, vel Filium esse à Spiritu sancto, quod nullus dicit; vel Spiritum sanctum esse à Filio, quod nos confitemur; et huic quidem consequat ratio processus utriusque.

Dictum enim est supra, quæst. 27, art. 2 et 4, et quæst. 28, art. 4, quod Filius procedit per modum intellectus ut verbum, Spiritus sanctus autem per modum voluntatis ut amor. Necesse est autem quod amor à verbo procedat. Non enim aliquid amamus, nisi quod conceptione mentis apprehendimus. Unde et secundum hoc manifestum est quod Spiritus sanctus procedit à Filio.

Ipsæ etiam ordo rerum hoc docet. Nusquam enim hoc invenimus quod ab uno procedant plura absque ordine nisi in illis quæ solum materialiter differunt; sicut unus faber producit multos cultellos materialiter ab invicem distinctos, nullum ordinem habentes ad invicem. Sed in rebus in quibus non est sola materialis distinctio, semper invenitur in multitudine productorum aliquis ordo. Unde etiam in ordine creaturarum productarum decor divinæ sapientiæ manifestatur. Si ergo ab una personâ Patris procedunt duæ personæ, scilicet Filius et Spiritus sanctus, oportet esse aliquem ordinem eorum ad invicem. Nec potest aliquis ordo alius assignari, nisi ordo naturæ, quo alius est ex alio. Non est igitur possibile dicere quod Filius et Spiritus sanctus sic procedant à Patre, quod neuter eorum procedat ab alio, nisi quis poneret in eis materialem distinctionem, quod est impossibile.

Unde etiam ipsi Græci processionem Spiritus sancti aliquem ordinem habere ad Filium intelligunt. Concedunt enim Spiritum sanctum esse Spiritum Filii, et esse à Patre per Filium. Et quidam eorum dicuntur concedere quod sit à Filio, vel profluat ab eo, non tamen quod procedat; quod videtur vel ex ignorantia, vel ex protervia esse. Quia si quis rectè consideret, inveniet processionis verbum inter omnia quæ ad originem qualemcumque pertinent, communissimum esse. Utimur enim eo ad designandum qualemcumque originem; sicut quod linea procedit à puncto, radius à sole, rivus à fonte, et similiter in quibuscumque aliis. Unde ex quocumque alio ad originem pertinente potest concludi quod Spiritus sanctus procedit à Filio.

Ad primum ergo dicendum quod de Deo dicere non debemus quod in sacrâ Scripturâ non invenitur vel per verba, vel per sensum. Licet autem per verba non inveniatur in sacrâ Scripturâ quod Spiritus sanctus procedit à Filio, invenitur tamen quantum ad sensum, et præcipue ubi dicit Filius, Joan. 16, 14, de Spiritu sancto loquens: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet*. Regulariter etiam in sacrâ Scripturâ tenendum est quod id quod de Patre dicitur, oportet de Filio intelligi, etiamsi dictio exclusiva addatur, nisi solum in illis in quibus Pater et Filius secundum oppositas relationes distinguuntur. Cum enim Dominus, Matth. 11, 27, dicit: *Nemo novit Filium, nisi Pater*, non excluditur quin Filius se ipsum cognoscat. Sic igitur cum dicitur quod Spiritus sanctus à Patre procedit, etiamsi adderetur quod à solo Patre procedit, non excluderetur inde Filius: quia quantum ad hoc quod est esse principium Spiritus sancti, non opponuntur Pater et Filius, sed solum quantum ad hoc quod hic est Pater, et ille Filius.

Ad secundum dicendum quod in quolibet concilio institutum fuit symbolum aliquod propter errorem aliquem qui in concilio damnavatur. Unde sequens concilium non faciebat aliud symbolum quam primum, sed id quod implicite continebatur in primo sym-

bolo, per aliqua addita explanabatur contra hæreses insurgentes. Unde in determinatione Chalcedonensis synodi dicitur quod illi qui fuerunt congregati in concilio Constantino-politano, doctrinam de Spiritu sancto tradiderunt, non quod minus esset in præcedentibus, qui apud Nicæam congregati sunt, inferentes, sed intellectum eorum adversus hæreticos declarantes. Quia igitur in tempore antiquorum conciliorum nondum exortus fuerat error dicentium Spiritum sanctum non procedere à Filio, non fuit necessarium quod hoc explicitè poneretur; sed postea, insurgente errore quorundam, in quodam concilio in occidentalibus partibus congregato, expressum fuit auctoritate Romani Pontificis, cujus auctoritate etiam antiqua concilia congregabantur et confirmabantur. Continebatur tamen implicite in hoc ipso quod dicebatur Spiritus sanctus à Patre procedere.

Ad tertium dicendum quod Spiritum sanctum non procedere à Filio, primò fuit à Nestorianis introductum, ut patet in quodam symbolo Nestorianorum damnato in Ephesinâ synodo. Et hunc errorem secutus fuit Theodoricus (1) Nestorianus, et plures post ipsum; inter quos fuit etiam Damascenus. Unde in hoc, ejus sententiæ non est standum. Quamvis à quibusdam dicatur quod Damascenus sicut non confitetur Spiritum sanctum esse à Filio, ita etiam non negat ex vi illorum verborum.

Ad quartum dicendum quod per hoc quod Spiritus sanctus dicitur quiescere vel manere in Filio, non excluditur quin ab eo procedat, quia et Filius in Patre manere dicitur, cum tamen à Patre procedit. Dicitur etiam Spiritus sanctus in Filio quiescere vel sicut amor amantis quiescit in amato, vel quantum ad humanam naturam Christi, propter id quod scriptum est Joann. 1, 33: *Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat*.

Ad quintum dicendum quod Verbum in divinis non accipitur secundum similitudinem verbi vocalis, à quo non procedit spiritus, quia sic tantum metaphoricè diceretur; sed secundum similitudinem verbi mentalis, à quo amor procedit.

Ad sextum dicendum quod per hoc quod Spiritus sanctus perfectè procedit à Patre, non solum non superfluum est dicere quod Spiritus sanctus procedat à Filio, sed omninò necessarium; quia una virtus est Patris et Filii; et quidquid est à Patre, necesse est esse à Filio, nisi proprietati filiationis repugnet; non enim Filius est à se ipso, licet sit à Patre.

Ad septimum dicendum quod Spiritus sanctus distinguitur personaliter à Filio in hoc quod origo unius distinguitur ab origine alterius; sed ipsa differentia originis est per hoc quod Filius est solum à Patre, Spiritus sanctus verò à Patre et Filio; non enim aliter processionem distinguerentur, sicut supra ostensum est, in corp. art., et qu. 27.

(1) Nicolaus, Theodoricus.

ARTICULUS III. — *Utrum Spiritus sanctus procedat à Patre per Filium.* — (1, dist. 12, art. 3, et opusc. 2, cap. 40, et opusc. 9, cap. 27.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus non procedat à Patre per Filium. Quod enim procedit ab aliquo per aliquem, non procedit ab eo immediatè. Si igitur Spiritus sanctus procedit à Patre per Filium, non procedit à Patre immediatè; quod videtur inconveniens.

2. Præterea, si Spiritus sanctus procedit à Patre per Filium, non procedit à Filio, nisi propter Patrem. Sed propter quod unumquodque, et illud magis. Ergo magis procedit à Patre quàm à Filio.

3. Præterea, Filius habet esse per generationem. Si igitur Spiritus sanctus est à Patre per Filium, sequitur quod prius generetur Filius, et postea procedat Spiritus sanctus; et sic processio Spiritus sancti non est æterna, quod est hæreticum.

4. Præterea, cum aliquis dicitur per aliquem operari, potest è converso dici. Sicut enim dicimus quod rex operatur per ballivum, ita potest dici quod ballivus operatur per regem. Sed nullo modo dicimus quod Filius spiret Spiritum sanctum per Patrem. Ergo nullo modo potest dici quod Pater spiret Spiritum sanctum per Filium.

Sed contra est quod Hilarius dicit in lib. 12 de Trinit., in fine: *Conserva hanc, oro, fidei meæ religionem, ut semper obtineam Patrem, scilicet te, et Filium tuum unum tecum adorem; et Spiritum sanctum tuum, qui ex te per Unigenitum tuum est, promerear.*

Respondeo dicendum quod in omnibus locutionibus in quibus dicitur aliquis per aliquem operari, hæc præpositio, *per*, designat in causali aliquam causam seu principium illius actus. Sed cum actio sit media inter faciens et factum, quandoque illud causale cui adjungitur hæc præpositio, *per*, est causa actionis, secundum quod exit ab agente; et tunc est causa agentis quod agat, sive sit causa finalis, sive formalis, sive effectiva vel motiva. Finalis quidem, ut si dicamus quod artifex operatur per cupiditatem lucri. Formalis verò, ut si dicamus quod operatur per artem suam. Motiva verò, si dicamus quod operatur per imperium alterius. Quandoque verò dictio causalis cui adjungitur hæc præpositio, *per*, est causa actionis, secundum quod terminatur (1) ad factum; ut cum dicimus: Artifex operatur per martellum; non enim significatur quod martellus sit causa artificis quod agat, sed quod sit causa artificiato ut ab artifice procedat, et quod hoc ipsum habeat ab artifice. Et hoc est quod quidam dicunt, quod hæc præpositio, *per*, quandoque notat auctoritatem in recto, ut cum dicitur: Rex operatur per ballivum; quandoque autem in obliquo, ut cum dicitur: Ballivus operatur per regem.

Quia igitur Filius habet à Patre quod ab eo procedat Spiritus sanctus, potest dici quod Pater per Filium spiret Spiritum sanctum.

vel quod Spiritus sanctus procedat à Patre per Filium, quod idem est.

Ad primum ergo dicendum quod in quolibet actione est duo considerare: scilicet suppositum agens, et virtutem quâ agit, sicut ignis calefacit calore. Si igitur in Patre et Filio consideretur virtus quâ spirant Spiritum sanctum, non cadit ibi aliquod medium, quia hæc virtus est una et eadem. Si autem considerentur ipsæ personæ spirantes, sic cum Spiritus sanctus communiter procedat à Patre et Filio, invenitur Spiritus sanctus immediatè à Patre procedere, in quantum est ab eo; et mediatè, in quantum est à Filio; et sic dicitur procedere à Patre per Filium; sicut etiam Abel processit immediatè ab Adam, in quantum Adam fuit pater ejus; et mediatè, in quantum Eva fuit mater ejus, quæ processit ab Adam; licet hoc exemplum materialis processionis ineptum videatur ad significandam immaterialem processionem divinarum personarum.

Ad secundum dicendum quod si Filius acciperet à Patre aliam virtutem numero ad spirandum Spiritum sanctum, sequeretur quod esset sicut causa secunda et instrumentalis; et sic magis procederet à Patre quàm à Filio. Sed una et eadem numero virtus spirativa est in Patre et Filio; et ideo æqualiter procedit ab utroque, licet aliquando dicatur principaliter vel propriè procedere de Patre, propter hoc quod Filius habet hanc virtutem à Patre.

Ad tertium dicendum quod sicut generatio Filii est cœterna generanti (unde non prius fuit Pater, quàm gigneret Filium), ita processio Spiritus sancti est cœterna suo principio. Unde non fuit prius Filius genitus quàm Spiritus sanctus procederet; sed utrumque æternum est.

Ad quartum dicendum quod cum aliquis dicitur per aliquid operari, non semper recipitur conversio. Non enim dicimus quod martellus operetur per fabrum; dicimus autem quod ballivus operatur per regem, quia ballivi est agere, cum sit dominus sui actus; martelli autem non est agere, sed solum agi; unde non designatur nisi ut instrumentum. Dicitur autem ballivus operari per regem, quamvis hæc præpositio, *per*, denotet medium; quia quantum suppositum est prius in agendo, tantò virtus ejus est immediatior effectui, quia virtus causæ primæ conjungit causam secundam suo effectui. Unde et prima principia dicuntur immediata in demonstrativis scientiis. Sic igitur in quantum ballivus est medius secundum ordinem suppositorum agentium, dicitur rex operari per ballivum; secundum ordinem verò virtutum dicitur ballivus operari per regem, quia virtus regis facit quod actio ballivi consequatur effectum. Ordo autem non attenditur inter Patrem et Filium quantum ad virtutem, sed solum quantum ad supposita; et ideo dicitur quod Pater spirat per Filium, et non è converso.

(1) Al., determinatur.

ARTICULUS IV. — *Utrum Pater et Filius sint unum principium Spiritus sancti.* — (1, dist. 11, art. 2, 3 et 4, et 4 cont., c. 25, fine, et opusc. 9, cap. 25, et Joan. 8, lect. 3, et 15, lect. 3.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Pater et Filius non sint unum principium Spiritus sancti, quia Spiritus sanctus non videtur à Patre et Filio procedere, in quantum sunt unum; neque in naturā, quia Spiritus sanctus sic etiam procederēt à se ipso; qui est unum cum eis in naturā; neque etiam in quantum sunt unum in aliquā proprietate, quia una proprietas non potest esse duorum suppositorum, ut videtur. Ergo Spiritus sanctus procedit à Patre et Filio, ut sunt plures. Non ergo Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti.

2. Præterea, cum dicitur: Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti, non potest ibi designari unitas personalis, quia sic Pater et Filius essent una persona; neque etiam unitas proprietatis, quia si propter unam proprietatem Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti, pari ratione propter duas proprietates Pater videtur esse duo principia Filii et Spiritus sancti, quod est inconveniens. Non ergo Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti.

3. Præterea, Filius non magis convenit cum Patre quam Spiritus sanctus. Sed Spiritus sanctus et Pater non sunt unum principium respectu alicujus divinæ personæ. Ergo neque Pater et Filius.

4. Præterea, si Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti, aut unum quod est Pater, aut unum quod non est Pater. Sed neutrum est dare; quia si unum quod est Pater, sequitur quod Filius sit Pater; si unum quod non est Pater, sequitur quod Pater non est Pater. Non ergo dicendum est quod Pater et Filius sint unum principium Spiritus sancti.

5. Præterea, si Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti, videtur è converso dicendum quod unum principium Spiritus sancti sit Pater et Filius. Sed hæc videtur esse falsa; quia hoc quod dico principium, oportet quod supponat vel pro personā Patris, vel pro personā Filii; et utroque modo est falsa. Ergo etiam hæc est falsa: Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti.

6. Præterea, unum in substantiā facit idem. Si igitur Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti, sequitur quod sint idem principium. Sed hoc à multis negatur. Ergo non est concedendum quod Pater et Filius sint unum principium Spiritus sancti.

7. Præterea, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, quia sunt unum principium creaturæ, dicuntur esse unus creator. Sed Pater et Filius non sunt unus spirator, sed duo spiratores, ut à multis dicitur; quod etiam consonat dictis Hilarii, qui dicit in 2 de Trin., non remotè à fine, quod *Spiritus sanctus à Patre et Filio auctoribus confendus est*. Ergo Pater et Filius non sunt unum principium Spiritus sancti.

Sed contra est quod Augustinus dicit in 5

de Trin., cap. 14, in fine, quod Pater et Filius non sunt duo principia, sed unum principium Spiritus sancti.

Respondeo dicendum quod Pater et Filius in omnibus unum sunt, in quibus non distinguit inter eos relatio oppositio. Unde cum in hoc quod est esse principium Spiritus sancti, non opponantur relative, sequitur quod Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti.

Quidam tamen dicunt hanc esse impropiam: *Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti*; quia cum hoc nomen, *principium*, singulariter acceptum non significet personam, sed proprietatem, dicitur quod sumitur adjectivè; et quia adjectivum non determinatur per adjectivum, non potest convenienter dici quod Pater et Filius sint unum principium Spiritus sancti, nisi unum intelligatur quasi adverbialiter positum; ut sit sensus: Sunt unum principium, id est uno modo.

Sed simili ratione possè dici Pater duo principia Filii et Spiritus sancti, id est, duobus modis.

Dicendum est ergo quod licet hoc nomen, *principium*, significet proprietatem, tamen significat eam per modum substantivi, sicut hoc nomen, *pater* et *filius*, etiam in rebus creatis. Unde numerum accipit à formā significatā, sicut et alia substantiva. Sicut igitur Pater et Filius sunt unus Deus propter unitatem formæ significatæ per hoc nomen, *Deus*; ita sunt unum principium Spiritus sancti propter unitatem proprietatis significatæ in hoc nomine, *principium*.

Ad primum ergo dicendum quod si attendatur virtus spirativa, Spiritus sanctus procedit à Patre et Filio, in quantum sunt unum in virtute spirativa, quæ quodam modo significat naturam cum proprietate, ut infra dicitur, in solut. ad 7 arg. hujus art. Neque est inconveniens unam proprietatem esse in duobus suppositis, quorum est una natura. Si verò considerentur supposita spirationis, sic Spiritus sanctus procedit à Patre et Filio, ut sunt plures; procedit enim ab eis ut amor unitivus duorum.

Ad secundum dicendum quod cum dicitur: *Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti*; designatur una proprietas, quæ est forma significatā per nomen. Non tamen sequitur quod propter plures proprietates possit dici Pater plura principia, quia implicaretur pluralitas suppositorum.

Ad tertium dicendum quod secundum relativas proprietates non attenditur in divinis similitudo vel dissimilitudo, sed secundum essentiam. Unde sicut Pater non est similior sibi quam Filio; ita nec Filius est similior Patri quam Spiritus sanctus.

Ad quartum dicendum quod hæc duo, scilicet, Pater et Filius sunt unum principium quod est Pater, aut unum principium quod non est Pater, non sunt contradictoriè opposita; unde non est necesse alterum eorum dare. Cum enim dicimus: Pater et Filius sunt unum principium, hoc quod dico, *principium*, non habet determinatam suppositio-

nem, *hō* *confusam* pro duabus personis simul. Unde in processu est fallacia figuræ dictionis à confusâ suppositione ad determinatam.

Ad quintum dicendum quod hæc etiam est vera: Unum principium Spiritus sancti est Pater et Filius; quia hoc quod dico principium, non supponit pro una personâ tantum, sed indistincte pro duabus, ut dictum est in solut. præced. arg.

Ad sextum dicendum quod convenienter potest dici quod Pater et Filius sunt idem principium, secundum quod *l*y principium supponit confusè et indistincte pro duabus personis simul.

Ad septimum dicendum quod quidam dicunt quod Pater et Filius licet sint unum principium Spiritus sancti, sunt tamen duo spiratores propter distinctionem suppositorum, sicut etiam duo spirantes, quia actus referuntur ad supposita. Nec est eadem ratio de hoc nomine, *creator*; quia Spiritus sanctus procedit à Patre et Filio, ut sunt duæ personæ distinctæ, ut dictum est in solut. ad arg. hujus articuli; non autem creatura procedit à tribus personis, ut sunt personæ distinctæ, sed ut sunt unum in essentia. Sed videtur melius dicendum quod, quia spirans adjectivum est, spirator verò substantivum, possumus dicere quod Pater et Filius sunt duo spirantes propter pluralitatem suppositorum, non autem duo spiratores propter unam spirationem. Nam adjectiva nomina habent numerum secundum supposita, substantiva verò à se ipsis secundum formam significatam. Quod verò Hilarius dicit, loc. cit. in arg., quod *Spiritus sanctus est à Patre et Filio auctoribus*, exponendum est quod ponitur substantivum pro adjectivo.

QUESTIO XXXVII.

DE NOMINE SPIRITUS SANCTI, QUOD EST AMOR.

—(In duos articulos divisa.)

Deinde quaeritur de nomine amoris, et circa hoc quaeruntur duo: 1° utrum sit proprium nomen Spiritus sancti; 2° utrum Pater et Filius diligant se Spiritu sancto.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum amor sit proprium nomen Spiritus sancti.* — (1. dist. 10, art. 1; et dist. 17, quest. 32, art. 2, qu. 2, corp., et Ver. qu. 4, art. 2, ad 7.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod amor non sit proprium nomen Spiritus sancti. Dicit enim Augustinus 15 de Trih., cap. 17, ante med.: *Nescio cur sicut sapientia dicitur et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et simul omnes non tres, sed una sapientia; non ita et charitas dicatur Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, et simul omnes una charitas.* Sed nullo nomen quod de singulis personis prædicatur, et de omnibus in communi singulariter, est nomen proprium alicujus personæ. Ergo hoc nomen, amor, non est proprium Spiritus sancti.

2. Præterea, Spiritus sanctus est persona subsistens. Sed amor non significatur ut persona subsistens, sed ut actio quædam ab amante transiens in amatum. Ergo amor non est proprium nomen Spiritus sancti.

3. Præterea, amor est nexus amantium; quia, secundum Dionysium, 4 cap. de divin. Nom.; part. 2; lect. 12; *est quædam vis unitiva.* Sed nexus est medium inter ea quæ connectit; non autem aliquid ab eis procedens. Cum igitur Spiritus sanctus procedat à Patre et Filio, sicut ostensum est qu. 36, art. 2, videtur quod non sit amor aut nexus Patris et Filii.

4. Præterea, cujuslibet amantis est aliquis amor. Sed Spiritus sanctus est amans. Ergo ejus est aliquis amor. Si igitur Spiritus sanctus est amor, erit amor amoris, et spiritus à spiritu; quod est inconveniens.

Sed contra est quod Gregorius dicit in homil. Pentecostes, 30, in Evang., circa princ.: *Ipsæ Spiritus sanctus est amor.*

Respondeo dicendum quod nomen amoris in divinis sumi potest essentialiter et personaliter; et secundum quod personaliter sumitur, est proprium nomen Spiritus sancti, sicut Verbum est proprium nomen Filii.

Ad cujus evidentiam sciendum est quod cum in divinis, ut supra ostensum est, qu. 27, art. 2, 3, 4 et 5, sint duæ processiones, una per modum intellectus, quæ est processio Verbi, alia per modum voluntatis, quæ est processio amoris; quia prima est nobis magis nota, ad singula significanda quæ in ea considerari possunt, sunt magis propria nomina adinventâ, non autem in processione voluntatis. Unde et quibusdam circumlocutionibus utimur ad significandam personam procedentem, et relationes etiam quæ accipiuntur secundum hanc processionem, et processionis et spirationis nominibus nominantur, ut supra dictum est, qu. 27, art. 4 ad 3, quæ tamen sunt magis nomina originis quam relationis secundum proprietatem vocabuli. Et tamen similiter (1) secundum utramque processionem considerari oportet. Sicut enim ex hoc quod aliquis rem aliquam intelligit, provenit quædam intellectualis conceptio rei intellectæ in intelligente, quæ dicitur verbum; ita ex hoc quod aliquis rem aliquam amat, provenit quædam impressio (ut ita loquar) rei amatæ in affectu amantis, secundum quam amatum dicitur esse in amante, sicut et intellectum in intelligente; ita quod cum aliquis seipsum intelligit et amat, est in se ipso, non solum per identitatem rei, sed etiam ut intellectum in intelligente, et amatum in amante. Sed ex parte intellectus sunt vocabula adinventâ ad significandum respectum intelligentis ad rem intellectam, ut patet in hoc quod dico *intelligere*; et sunt etiam alia vocabula adinventâ ad significandum processum intellectualis conceptionis, scilicet ipsum *dicere* et *verbum*. Unde in divinis *intelligere*, solum essentialiter dicitur, quia non importat habitudinem principii verbi ad ipsum verbum procedens; sed *Verbum* personaliter dicitur, quia significat id quod procedit; ipsum verò *dicere* dicitur notionaliter, quia importat habitudinem principii verbi ad verbum ipsum. Ex parte autem voluntatis præter *diligere* et *amare*, quæ important habitudinem amantis

(1) Nicolaius, simpliciter.

ad rem amatam, non sunt aliqua vocabula imposita quæ importent habitudinem ipsius impressionis vel affectionis rei amatæ, quæ provenit in amante ex hoc quod amat, ad suum principium, aut è converso. Et ideo propter vocabulorum inopiam huiusmodi habitudines significamus vocabulis *amoris* et *dilectionis*; sicut si verbum nominarem intelligentiam conceptam, vel sapientiam genitam. Sic igitur in quantum in amore, vel dilectione, non importatur nisi habitudo amantis ad rem amatam, *amor* et *diligere* essentialiter dicuntur, sicut intelligentia et intelligere; in quantum verò his vocabulis utimur ad exprimendam habitudinem ejus rei quæ procedit per modum amoris, ad suum principium, et è converso, ita quod per amorem intelligatur amor procedens, et per diligere intelligatur spirare amorem procedentem; sic *amor* est nomen personæ, et *diligere* vel *amare* est verbum notionale, sicut dicere vel generare.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus loquitur de charitate secundum quod essentialiter sumitur in divinis, ut dictum est in corp. art. et quæst. 34, art. 2 ad 4.

Ad secundum dicendum quod intelligere, et velle, et amare, licet significantur per modum actionum transeuntium in objecta, sunt tamen actiones manentes in agentibus, ut supra dictum est, qu. 14, art. 4, ita tamen quod in ipso agente important habitudinem quamdam ad objectum. Unde amor etiam in nobis est aliquid manens in amante, et verbum cordis manens in dicente, tamen cum habitudine ad rem verbo expressam, vel amatam. Sed in Deo, in quo nullum est accidens, plus habet; quia tam verbum quam amor est subsistens. Cum ergo dicitur quod Spiritus sanctus est amor Patris in Filium, vel in quidquam aliud, non significatur aliquid transiens in alium, sed solum habitudo amoris ad rem amatam; sicut et in verbo importatur habitudo verbi ad rem verbo expressam.

Ad tertium dicendum quod Spiritus sanctus dicitur esse nexus Patris et Filii, in quantum est amor; quia cum Pater amet unicam dilectione se, et Filium, et è converso; importatur in Spiritu sancto, prout est amor, habitudo Patris ad Filium, et è converso, ut amantis ad amatum. Sed ex hoc ipso quod Pater et Filius se mutuo amant, oportet quod mutuus amor, qui est Spiritus sanctus, ab utroque procedat. Secundum igitur originem Spiritus sanctus non est medius, sed tertia in Trinitate persona; secundum verò prædictam habitudinem est medius nexus duorum ab utroque procedens.

Ad quartum dicendum quod sicut Filio, licet intelligat, non tamen competit producere verbum, quia intelligere convenit ei ut verbo procedenti; ita, licet Spiritus sanctus amet, essentialiter accipiendo, non tamen convenit ei quod spiret amorem, quod est diligere notionaliter sumptum; quia sic diligit essentialiter ut amor procedens, non ut à quo procedit amor.

ARTICULUS II. — *Utrum Pater et Filius diligant se Spiritu sancto.* — (1, dist. 14, quæst. 1, art. 1 corp., et dist. 32, quæst. 1, art. 1, et 14 cont., cap. 23, in fine, et Pot. quæst. 2, art. 3, ad 11, et quæst. 9, art. 9, ad 19.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Pater et Filius non diligant se Spiritu sancto: Augustinus enim, in 7 de Trin., cap. 1, in fine, probat quod Pater non est sapiens sapientiâ genitâ. Sed sicut Filius est sapiens sapientiâ genitâ, ita Spiritus sanctus est amor procedens, ut dictum est art. præc. et qu. 27, art. 3. Ergo Pater et Filius non diligunt se amore procedente, qui est Spiritus sanctus.

2. Præterea, cum dicitur: Pater et Filius diligunt se Spiritu sancto, hoc verbum, *diligere*, aut sumitur essentialiter, aut notionaliter. Sed non potest esse verum secundum quod sumitur essentialiter, quia pari ratione posset dici quod Pater intelligit Filio; neque etiam secundum quod sumitur notionaliter, quia pari ratione posset dici quod Pater et Filius spirant Spiritu sancto, vel quod Pater generat Filio. Ergo nullo modo hæc est vera: Pater et Filius diligunt se Spiritu sancto.

3. Præterea, eodem amore Pater diligit Filium, et se, et nos. Sed Pater non diligit se Spiritu sancto, quia nullus actus notionalis reflectitur super principium actûs; non enim potest dici quod Pater generat se, vel spirat se. Ergo etiam non potest dici quod diligit se Spiritu sancto, secundum quod diligere sumitur notionaliter. Item amor quo diligit nos non videtur esse Spiritus sanctus; quia importatur in illo respectus ad creaturam, et ita ad essentiam pertinet. Ergo et hæc est falsa: Pater diligit Filium Spiritu sancto.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 6 de Trinitate, cap. 5, in princ., quod *Spiritus sanctus est quo genitus à generante diligitur, genitoremque suum diligit.*

Respondeo dicendum quod circa hanc questionem difficultatem affert quod cum dicitur: Pater diligit Filium Spiritu sancto, cum ablativus construitur in habitudine alicujus causæ, videtur quod Spiritus sanctus sit principium diligendi et Patri et Filio; quod est omnino impossibile.

Et ideo quidam dixerunt hanc esse falsam: Pater et Filius diligunt se Spiritu sancto; et dicunt hanc esse retractatam ab Augustino in suo simili, cum scilicet retractavit istam: Pater est sapiens sapientiâ genitâ. (Habetur lib. 1 Retr., cap. 26, aliquantulum à princ.) Quidam verò dicunt quod est propositio impropria, et est sic exponenda: Pater diligit Filium Spiritu sancto, id est, amore essentiali, qui appropriatur Spiritui sancto. Quidam verò dixerunt quod ablativus iste construitur in habitudine signi, ut sit sensus: Spiritus sanctus est signum quod Pater diligit Filium, in quantum procedit ab eis Spiritus sanctus ut amor. Quidam verò dixerunt quod ablativus iste construitur in habitudine causæ formalis, quia Spiritus sanctus est amor quo formaliter Pater et Filius se invicem diligunt. Quidam verò dixerunt quod construitur in habitudine effectûs formalis; et isti propinquiùs ad veritatem accesserunt.

Unde ad hujus evidentiam sciendum est quod cum res communiter denominetur à suis formis, sicut album ab albedine, et homo ab humanitate, omne illud à quo aliquid denominatur, quantum ad hoc habet habitudinem formæ; ut si dicam: Iste est indutus vestimento, iste ablativus construitur in habitudine causæ formalis, quamvis non sit forma. Contingit autem aliquid denominari per id quod ab ipso procedit, non solum sicut agens actione, sed etiam sicut ipso termino actionis, qui est effectus, quando ipse effectus in intellectu actionis includitur. Dicimus enim quod ignis est calefaciens calefactione, quamvis calefactio non sit calor, qui est forma ignis, sed actio ab igne procedens: et dicimus quod arbor est florens floribus, quamvis flores non sint forma arboris, sed quidam effectus ab ipsâ procedentes. Secundum hoc ergo dicendum quod cum diligere in divinis dupliciter sumatur, essentialiter scilicet, et notionaliter; secundum quod essentialiter sumitur, sic Pater et Filius non diligunt se Spiritu sancto, sed essentiâ suâ. Unde Augustinus in 15 de Trinit., cap. 7, inter princ. et med.: *Quis audeat dicere Patrem, nec se, nec Filium, nec Spiritum sanctum diligere, nisi per Spiritum sanctum?* Et secundum hoc procedunt primæ opiniones. Secundum verò quod notionaliter sumitur, sic diligere nihil est aliud quam spirare amorem; sicut dicere est producere verbum, et florere est producere flores. Sicut ergo dicitur arbor florens floribus, ita dicitur Pater dicens Verbo vel Filio, se et creaturam; et Pater et Filius dicuntur diligentes Spiritu sancto, vel amore procedente, et se, et nos.

Ad primum ergo dicendum quod esse sapientem vel intelligentem, in divinis non sumitur nisi essentialiter; et ideo non potest dici quod Pater sit sapiens vel intelligens Filio. Sed diligere sumitur non solum essentialiter, sed etiam notionaliter; et secundum hoc possumus dicere quod Pater et Filius diligunt se Spiritu sancto, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod quando in intellectu alicujus actionis importatur determinatus effectus, potest denominari principium actionis ab actione, et ab effectu; sicut possumus dicere quod arbor est florens floritione et floribus. Sed quando in actione non includitur determinatus effectus, tunc non potest principium actionis denominari ab effectu, sed solum ab actione. Non enim dicimus quod arbor producit florem flore, sed productione floris. In hoc igitur quod dico, *spirat* vel *generat*, importatur actus notionalis tantum. Unde non possumus dicere quod Pater spiret Spiritu sancto, vel generet Filio. Possumus autem dicere quod Pater dicit Verbo, tanquam personâ procedente, et dicit dictione, tanquam actu notionali; quia dicere importat determinatam personam procedentem; cum dicere sit producere verbum. Et similiter diligere, prout notionaliter sumitur, est producere amorem; et ideo potest dici quod Pater diligit Filium Spiritu sancto tanquam personâ procedente, et ipsâ

dilectione tanquam actu notionali.

Ad tertium dicendum quod Pater non solum Filium, sed etiam se et nos diligit Spiritu sancto; quia, ut dictum est in isto art., diligere prout notionaliter sumitur, non solum importat productionem divinæ personæ, sed etiam personam productam per modum amoris, qui habet habitudinem ad rem dilectam. Unde sicut Pater dicit se et omnem creaturam Verbo quod genuit, in quantum Verbum genitum sufficienter repræsentat Patrem et omnem creaturam; ita diligit se et omnem creaturam Spiritu sancto, in quantum Spiritus sanctus procedit ut amor bonitatis primæ secundum quam Pater amat se et omnem creaturam. Et sic etiam patet quod respectus importatur ad creaturam et in verbo et in amore procedente quasi secundariò, in quantum scilicet veritas et bonitas divina est principium intelligendi et amandi omnem creaturam.

QUÆSTIO XXXVIII.

DE NOMINE SPIRITUS SANCTI, QUOD EST DONUM.
— (In duos articulos divisa.)

Consequenter quæritur de dono; et circa hoc quæruntur duo: 1° utrum donum possit esse nomen personale; 2° utrum sit proprium Spiritus sancti.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum donum sit nomen personale.* — (1, dist. 18, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod donum non sit nomen personale. Omne enim nomen personale importat aliquam distinctionem in divinis. Sed nomen doni non importat aliquam distinctionem in divinis; dicit enim Augustinus, 15 de Trinit., cap. 19, à med., quod Spiritus sanctus *ita datur sicut Dei donum, ut etiam se ipsum det sicut Deus.* Ergo donum non est nomen personale.

2. Præterea, nullum nomen personale convenit essentiæ divinæ. Sed essentia divina est donum quod Pater dat Filio, ut patet per Hilarium, 8 de Trinit., circa med. et paulò post. Ergo donum non est nomen personale.

3. Præterea, secundum Damascenum, lib. 4 de Fid. orthod., cap. 19, à med., *nihil est subjectum aut serviens in divinis personis.* Sed donum importat quamdam subjectionem et ad eum cui datur, et ad eum à quo datur. Ergo donum non est nomen personale.

4. Præterea, donum importat respectum ad creaturam; et ita videtur de Deo dici ex tempore. Sed nomina personalia dicuntur de Deo ab æterno, ut Pater et Filius. Ergo donum non est nomen personale.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 15 de Trinit., loco cit. in arg. 1: *Sicut corpus carnis nihil aliud est quam caro, sic donum Spiritus sancti nihil aliud est quam Spiritus sanctus.* Sed Spiritus sanctus est nomen personale. Ergo et donum.

Respondeo dicendum quod in nomine doni importatur aptitudo ad hoc quod donetur. Quod autem donatur, habet aptitudinem vel habitudinem et ad id à quo datur, et ad id cui datur. Non enim daretur ab aliquo, nisi esset ejus; et hoc alicui datur ut ejus sit.

(Vingt-cinq.)

Persona autem divina dicitur esse alicujus vel secundum originem, sicut Filius est Patris, vel in quantum ab aliquo habetur. Habere autem dicimur id quo liberè possumus uti vel frui ut volumus. Et per hunc modum divina persona non potest haberi nisi à rationali creaturâ Deo conjunctâ. Aliæ autem creaturæ moveri quidem possunt à divinâ personâ, non tamen sic quòd in potestate earum sit frui divinâ personâ, et uti effectu ejus. Ad quod quandoque pertingit rationalis creatura, ut puta cum sic sit particeps divini Verbi et procedentis amoris, ut possit liberè Deum verè cognoscere et rectè amare. Unde sola creatura rationalis potest habere divinam personam. Sed ad hoc quòd sic eam habeat, non potest propriâ virtute pervenire; unde oportet quòd hoc ei desuper detur; hoc enim dari nobis dicitur quod aliunde habemus. Et sic divinæ personæ competit dari et esse donum.

Ad primum ergo dicendum quòd nomen doni importat distinctionem personalem, secundum quòd donum dicitur esse alicujus per originem. Et tamen Spiritus sanctus dat se ipsum, in quantum est sul ipsius, ut potens se uti, vel potiùs frui; sicut et homo liber dicitur esse sul ipsius. Et hoc est quod Augustinus dicit super Joan. tract. 29, post princ.: *Quid tam tuum est quàm tu?* Vel dicendum, et meliùs, quòd donum oportet esse aliquo modo dantis. Sed hoc esse hujus dicitur multipliciter. Uno modo per modum identitatis, sicut dicit Augustinus super Joan. ibid., et sic donum non distinguitur à dante, sed ab eo cui datur; et sic dicitur: Spiritus sanctus dat se. Alio modo dicitur aliquid esse alicujus ut possessio, vel servus; et sic oportet quòd donum essentialiter distinguatur à dante; et sic donum Dei est aliquid creatum. Tertio modo dicitur hoc esse hujus per originem tantum; et sic Filius est Patris, et Spiritus sanctus utriusque. In quantum ergo donum hoc modo dicitur esse dantis, sic distinguitur à dante personaliter, et est nomen personale.

Ad secundum dicendum quòd essentia dicitur esse donum Patris primo modo, quia essentia est Patris per modum identitatis.

Ad tertium dicendum quòd donum secundum quòd est nomen personale in divinis, non importat subjectionem, sed originem tantum in comparatione ad dantem; in comparatione verò ad eum cui datur, importat liberum usum, vel fruitionem, ut dictum est in corp. art.

Ad quartum dicendum quòd donum non dicitur ex eo quòd actu datur, sed in quantum habet aptitudinem ut possit dari. Unde ab æterno divina persona dicitur donum, licèt ex tempore detur. Nec tamen per hoc quòd importatur respectus ad creaturam, oportet quòd sit essentialis, sed quòd aliquid essentialis in suo intellectu includat; sicut essentia includitur in intellectu personæ, ut supra dictum est, quæst. 29, art. 4, et quæst. 34, art. 3, ad 1.

ARTICULUS II. — *Utrum donum sit proprium nomen Spiritûs sancti.* — (1, dist. 18, art. 2, et Ver. qu. 7, art. 3, ad 5.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd donum non sit proprium nomen Spiritûs sancti. Donum enim dicitur ex eo quòd datur. Sed, sicut dicitur Isa. 9, 6: *Filius datus est nobis.* Ergo esse donum convenit Filio, sicut Spiritui sancto.

2. Præterea, omne nomen proprium alicujus personæ significat aliquam ejus proprietatem. Sed hoc nomen, *donum*, non significat proprietatem aliquam Spiritûs sancti. Ergo donum non est proprium nomen Spiritûs sancti.

3. Præterea, Spiritus sanctus potest dici spiritus alicujus hominis; sed non potest dici donum alicujus hominis, sed solum donum Dei. Ergo donum non est proprium nomen Spiritûs sancti.

Sed contra est quod Augustinus dicit in 4 de Trin., cap. 20, a med.: «Sicut natum esse est Filium (1) à Patre esse; ita Spiritum sanctum donum Dei esse est à Patre et Filio procedere.» Sed Spiritus sanctus sortitur proprium nomen, in quantum procedit à Patre et Filio. Ergo et donum est proprium nomen Spiritûs sancti.

Respondeo dicendum quòd donum secundum quòd personaliter sumitur in divinis, est proprium nomen Spiritûs sancti.

Ad cujus evidentiam sciendum est quòd donum propriè est datio irreddibilis, secundum Philosophum, 4 Top., cap. 4, id est, quod non datur intentione retributionis, et sic importat gratuitam donationem. Ratio autem gratuitæ donationis est amor; idè enim damus gratis alicui aliquid, quia volumus ei bonum. Primum ergo quod damus ei, est amor quo volumus ei bonum. Unde manifestum est quòd amor habet rationem primi doni, per quod omnia dona gratuita donantur. Unde cum Spiritus sanctus procedat ut amor, sicut jam dictum est quæst. 37, art. 1, procedit in ratione doni primi. Unde dicit Augustinus, 15 de Trinit., cap. 24, ante med., quòd *per donum, quod est Spiritus sanctus, multa propria dona dividuntur membris Christi.*

Ad primum ergo dicendum quòd sicut Filius, quia procedit per modum verbi quod de ratione suâ habet quòd sit similitudo sui principii, dicitur propriè imago, licèt etiam Spiritus sanctus sit similis Patri; ita etiam Spiritus sanctus, quia à Patre procedit ut amor, dicitur propriè donum, licèt etiam Filius detur. Hoc enim ipsum quòd Filius datur, est ex Patris amore, secundum illud Joan. 3, 16: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.*

Ad secundum dicendum quòd in nomine doni importatur quòd sit dantis per originem; et sic importatur proprietas originis Spiritûs sancti, quæ est processio.

Ad tertium dicendum quòd donum antequàm detur, est tantum dantis; sed postquàm datur, est ejus cui datur. Quia igitur donum non importat dationem in actu, non potest dici quòd sit donum hominis, sed donum

(1) Augustinus, Filio.

Del dantis. Cùm autem jam datum est, tunc hominis est vel spiritus, vel datum.

QUÆSTIO XXXIX.

DE PERSONIS AD ESSENTIAM RELATIS. — (*In octo articulos divisa.*)

Post ea quæ de personis divinis absolutè tractata sunt, considerandum restat de personis in comparatione ad essentiam, et ad proprietates, et ad actus notionales, et de comparatione ipsarum ad invicem.

Quantùm igitur ad primum horum, octo quærentur: 1° utrùm essentia in divinis sit idem quod persona; 2° utrùm dicendum sit quòd tres personæ sunt unius essentiæ; 3° utrùm nomina essentialia prædicanda sint de personis in plurali, vel in singulari; 4° utrùm adjectiva notionalia, aut verba vel participia prædicari possint de nominibus essentialibus concretivè acceptis; 5° utrùm prædicari possint de nominibus essentialibus in abstracto acceptis; 6° utrùm nomina personarum prædicari possint de nominibus essentialibus concretis; 7° utrùm essentialia attributa sint approprianda personis; 8° quòd attributum cuique personæ debeat appropriari.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm in divinis essentia sit idem quod persona.* — (*Supra, qu. 3, art. 3, et 1, dist. 34, quæst. 1, art. 1.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd in divinis essentia non sit idem quod persona. In quibuscumque enim essentia est idem quod persona, seu suppositum, oportet quòd sit tantum unum suppositum unius naturæ, ut patet in omnibus substantiis separatis; eorum enim quæ sunt idem re, unum multiplicari non potest quin multiplicetur et reliquum. Sed in divinis est una essentia et tres personæ, ut ex supradictis patet, quæst. 30, art. 2, et quæst. 28, art. 3. Ergo essentia non est idem quod persona.

2. Præterea, affirmatio et negatio simul et semel non verificantur de eodem. Sed affirmatio et negatio verificantur de essentiâ et personâ; nam persona est distincta, essentia verò non est distincta. Ergo persona et essentia non sunt idem.

3. Præterea, nihil subicitur sibi ipsi. Sed persona subicitur essentiæ, unde suppositum vel hypostasis nominatur. Ergo persona non est idem quod essentia.

Sed contra est quòd Augustinus dicit 6 de Trin., cap. 7, circa princ.: « Cùm dicimus personam Patris, non aliud dicimus quàm substantiam Patris. »

Respondeo dicendum quòd considerantibus divinam simplicitatem, quæstio ista in manifesto habet veritatem. Ostensum est enim supra, quæst. 3, art. 3, quòd divina simplicitas hoc requirit quòd in Deo sit idem essentia et suppositum, quòd in substantiis intellectualibus nihil est aliud quàm persona. Sed difficultatem videtur ingerere quòd multiplicitatis personis divinis essentia retinet unitatem.

Et quia, ut Boetius dicit, lib. 1 de Trin., non procul à fine, relatio multiplicat personarum trinitatem, posuerunt aliqui hoc modò in

divinis differre essentiam et personam (1), quo et relationes dicebant esse assistentes, considerantes in relationibus solum quòd ad alterum sunt, et non quòd res sunt.

Sed, sicut supra ostensum est, quæst. 28, art. 2, sicut relationes in rebus creatis accidentaliter insunt, ita in Deo sunt ipsa essentia divina. Ex quo sequitur quòd in Deo non sit aliud essentia quàm persona secundum rem, et tamen quòd personæ realiter ab invicem distinguantur. Persona enim, ut dictum est supra, qu. 29, art. 4, significat relationem prout est subsistens in naturâ divinâ. Relatio autem ad essentiam comparata non differt re, sed ratione tantum. Comparata autem ad oppositam relationem habet virtute oppositionis realem distinctionem. Et sic remanet una essentia, et tres personæ.

Ad primum ergo dicendum quòd in creaturis non potest esse distinctio suppositorum per relationes, sed oportet quòd sit per essentialia principia, quia relationes non sunt subsistentes in creaturis. In divinis autem relationes sunt subsistentes; ideò, secundum quòd habent oppositionem ad invicem, possunt distinguere supposita; neque tamen distinguitur essentia, quia relationes ipsæ non distinguuntur ab invicem, secundum quòd sunt realiter idem cum essentiâ.

Ad secundum dicendum quòd in quantum essentia et persona in divinis differunt secundum intelligentiæ rationem, sequitur quòd aliquid possit affirmari de uno quòd negatur de altero; et per consequens quòd supposito uno non supponatur alterum.

Ad tertium dicendum quòd rebus divinis nomina imponimus secundum modum rerum creaturarum, ut supra dictum est, art. 1 et 3, qu. 13. Et quia naturæ rerum creaturarum individuantur per materiam quæ subicitur naturæ speciei, inde est quòd individua dicuntur subjecta, vel supposita, vel hypostases. Et propter hoc etiam divinæ personæ supposita vel hypostases nominantur, non quòd ibi sit aliqua suppositio vel subjectio secundum rem.

ARTICULUS II. — *Utrùm sit dicendum tres personas esse unius essentiæ.* — (*1, dist. 34, quæst. 1, art. 2.*)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd non sit dicendum tres personas esse unius essentiæ. Dicit enim Hilarius, in lib. de Synodis, à med., quòd Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt quidem per substantiam tria, per consonantiam verò unum. Sed substantia Dei est ejus essentia. Ergo tres personæ non sunt unius essentiæ.

2. Præterea, non est affirmandum aliquid de divinis quòd auctoritate Scripturæ sacræ non est expressum, ut patet per Dionysium, 1 cap. de div. Nominib., parum à princ. Sed nunquàm in Scripturâ sacrâ exprimitur quòd Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt unius essentiæ. Ergo hoc non est asserendum.

3. Præterea, natura divina est idem quòd

(1) Ita Rom. edit. et Nicolaius. Patav. ambæ, quarum relationes.

essentia. Sufficeret ergo dicere quòd tres personæ sunt unius naturæ.

4. Præterea, non consuevit dici quòd persona sit essentialis, sed magis quòd essentia sit personæ. Ergo neque convenienter videtur dici quòd tres personæ sunt unius essentialis.

5. Præterea, Augustinus, lib. 7 de Trin., cap. 6, paulò post med., dicit quòd « non dicimus tres personas esse ex una essentia, » ne intelligatur in divinis aliud esse essentia et persona. » Sed sicut præpositiones sunt transitivæ, ita et obliquæ (1). Ergo pari ratione non est dicendum quòd tres personæ sunt unius essentialis.

6. Præterea, id quod potest esse erroris occasio, non est in divinis dicendum. Sed cum dicuntur tres personæ unius essentialis, vel substantiæ, datur erroris occasio; quia, ut Hilarius dicit in lib. de Synod., ad can. 27, *una substantia Patris et Filii prædicata, aut unum qui duas nuncupationes habet, subsistentem significat, aut divisam unam substantiam duas imperfectas fecisse substantias, aut tertiam priorem substantiam, quæ à duobus et usurpata sit et assumpta.* Non est ergo dicendum tres personas esse unius substantiæ.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in lib. 3 contra Maximinum, cap. 14, ante med., quòd hoc nomen *ὑποστάσιον*, quod in concilio Nicæno adversus Arianos firmatum est, idem significat quod tres personas esse unius essentialis.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, quæst. 13, art. 1 et 2, intellectus noster res divinas nominat, non secundum modum earum, quia sic eas cognoscere non potest, sed secundum modum in rebus creatis inventum. Et quia in rebus sensibilibus, à quibus intellectus noster scientiam capit, natura alicujus speciei per materiam individuatur; et sic natura se habet ut forma, individuum autem ut suppositum formæ; propter hoc etiam in divinis, quantum ad modum significandi, essentia significatur ut forma trium personarum. Dicimus autem in rebus creatis formam quamcumque esse ejus cujus est forma, sicut sanitatem, vel pulchritudinem esse hominis alicujus. Rem autem habentem formam non dicimus esse formæ, nisi cum adjectione alicujus adjectivi quod designat illam formam; ut cum dicimus: *Ista mulier est egregiæ formæ; iste homo est perfectæ virtutis.* Et similiter quia in divinis, multiplicatis personis, non multiplicatur essentia, dicimus unam essentiam esse trium personarum, et tres personas unius essentialis, ut intelligantur isti genitivi construi in designatione formæ.

Ad primum ergo dicendum quòd substantia ibi (2) sumitur pro hypostasi, et non pro essentiali.

Ad secundum dicendum quòd licet tres personas esse unius essentialis non inveniantur in sacrâ Scripturâ per hæc verba, invenitur tamen quantum ad hunc sensum, sicut ibi

Jo. 10, 30: *Ego et Pater unum sumus*; et ib. 10, 38: *Ego in Patre, et Pater in me est*; et per multa alia haberi potest idem.

Ad tertium dicendum quòd quia natura designat principium actûs, essentia verò ab essendo dicitur; possunt dici aliqua unius naturæ, quæ convenient in aliquo actu, sicut omnia calefacientia; sed unius essentialis dici non possunt nisi quorum est unum esse. Et ideò magis exprimitur unitas divina per hoc quod dicitur quòd tres personæ sunt unius essentialis, quàm si diceretur quòd sunt unius naturæ.

Ad quartum dicendum quòd forma absolute accepta consuevit significari ut ejus cujus est forma, ut virtus Petri; è converso autem res habens formam aliquam non consuevit significari ut ejus, nisi cum volumus determinare sive designare formam. Et tunc requiruntur duo genitivi, quorum unus significet formam, et alius determinationem formæ; ut si dicatur: *Petrus est magnæ virtutis.* Vel etiam requiritur unus genitivus habens vim duorum genitivorum; ut cum dicitur: *Vir sanguinum est iste*, id est, effusor multi sanguinis. Quia igitur essentia divina significatur ut forma respectu personæ, convenienter essentia personæ dicitur; non autem è converso, nisi aliquid addatur ad designationem essentialis, ut si dicatur quòd *Pater est persona divinæ essentialis*, vel quòd *tres personæ sunt unius essentialis*.

Ad quintum dicendum quòd hæc præpositio *ex*, vel *de*, non designat habitudinem causæ formalis, sed magis habitudinem causæ efficientis, vel materialis. Quæ quidem causæ in omnibus distinguuntur ab his quorum sunt causæ. Nihil enim est sua materia, neque aliquid est suum principium activum; aliquid tamen est sua forma, ut patet in omnibus rebus immaterialibus. Et ideò per hoc quòd dicimus tres personas unius essentialis, significando essentiam in habitudine formæ, non ostenditur aliud esse essentia quàm persona, quod ostenderetur, si diceremus tres personas ex eadem essentiali.

Ad sextum dicendum quòd, sicut Hilarius dicit, in lib. de Synod., ante fin. lib., *malè sanctis rebus præjudicatur, si, quia non sanctæ à quibusdam habentur, esse non debeant. Sic si malè intelligitur ὑποστάσιον, quid ad me bene intelligentem?* Et sup.: *Sit ergo una substantia ex una geniti proprietate, non sit autem ex portione, aut ex unione, aut ex communione.*

ARTICULUS III. — *Utrum nomina essentialia prædicentur singulariter de tribus personis.* — (1, dist. 4, quæst. 2, art. 2, ad 5, et Boet., Trin. quæst. 1, art. 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd nomina essentialia, ut hoc nomen, *Deus*, non prædicentur singulariter de tribus personis, sed pluraliter. Sicut enim homo significatur ut habens humanitatem, ita *Deus* significatur ut habens deitatem. Sed tres personæ sunt tres habentes deitatem. Ergo tres personæ sunt tres dii.

2. Præterea, Gen. 1, ubi dicitur: *In principio creavit Deus cælum et terram*, Hebraica

(1) Al., et obliqui

(2) Al. deest ibi.

Veritas habet $\epsilon\iota\varsigma$, quod potest interpretari dii sive iudices. Et hoc dicitur propter pluralitatem personarum. Ergo tres personæ sunt plures dii, et non unus Deus.

3. Præterea, hoc nomen, *res*, cum absolute dicatur, videtur ad substantiam pertinere. Sed hoc nomen pluraliter prædicatur de tribus personis; dicit enim Augustinus, in lib. 1 de Doct. christianâ, cap. 5, in princ.: « Res quibus fruendum est, sunt Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. » Ergo et alia nomina essentialia pluraliter prædicari possunt de tribus personis.

4. Præterea, sicut hoc nomen, *Deus*, significat habentem deitatem, ita hoc nomen, *persona*, significat subsistentem in naturâ aliquâ intellectuali. Sed dicimus tres personas. Ergo eadem ratione dicere possumus tres deos.

Sed contra est quod dicitur Deut. 6, 4: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est.*

Respondeo dicendum quod nomen essentialium quædam significant essentialiam substantivè, quædam verò adjectivè. Ea quidem quæ substantivè essentialiam significant, prædicantur de tribus personis singulariter tantum, et non pluraliter; quæ verò adjectivè essentialiam significant, prædicantur de tribus personis in plurali.

Cujus ratio est quia nomina substantiva significant aliquid per modum substantiæ, nomina verò adjectiva significant aliquid per modum accidentis quod inhaeret subjecto. Substantia autem sicut per se habet esse, ita per se habet unitatem vel multitudinem; unde et singularitas vel pluralitas nominis substantivi attenditur secundum formam significatam per nomen. Accidentia autem sicut esse habent in subjecto, ita ex subjecto suscipiunt unitatem vel multitudinem; et ideo in adjectivis attenditur singularitas et pluralitas secundum supposita. In creaturis autem non invenitur una forma in pluribus suppositis, nisi unitate ordinis, ut forma multitudinis ordinatæ. Unde nomina significantia talem formam, si sint substantiva, prædicantur de pluribus in singulari, non autem si sint adjectiva; dicimus enim quod multi homines sunt collegium, vel exercitus, aut populus; dicimus tamen quod plures homines sunt collegiati. In divinis autem essentia divina significatur per modum formæ, ut dictum est art. præc. et qu. 3, art. 3, quæ quidem simplex est, et maximè una, ut supra ostensum est, quæst. 3, art. 7, et qu. 2, art. 4. Unde nomina significantia divinam essentialiam substantivè singulariter et non pluraliter de tribus personis prædicantur. Hæc igitur est ratio quare Socratem, et Platonem, et Ciceronem dicimus tres homines; Patrem autem, et Filium, et Spiritum sanctum non dicimus tres Deos, sed unum Deum; quia in tribus suppositis humanæ naturæ sunt tres humanitates; in tribus autem personis est una divina essentia. Ea verò quæ significant essentialiam adjectivè, prædicantur pluraliter de tribus propter pluralitatem suppositorum. Dicimus enim tres existentes, vel tres sapientes, aut tres æter-

nos, et increatos, et immensos, si adjectivè sumantur. Si verò substantivè sumantur, dicimus, unum increatum, immensum, et æternum, ut Athanasius dicit in Symbolo fid.

Ad primum ergo dicendum quod licet *Deus* significet habentem deitatem, est tamen alius modus significandi. Nam *Deus* dicitur substantivè; sed habens deitatem dicitur adjectivè. Unde, licet sint tres habentes deitatem, non tamen sequitur quod sint tres dii.

Ad secundum dicendum quod diversæ lingue habent diversum modum loquendi. Unde sicut propter pluralitatem suppositorum Græci dicunt tres hypostases; ita et in Hebræo dicitur pluraliter $\epsilon\iota\varsigma$. Nos autem non dicimus pluraliter neque deos, neque substantias, ne pluralitas ad substantiam referatur.

Ad tertium dicendum quod hoc nomen, *res*, est de transcendentibus. Unde secundum quod pertinet ad relationem, pluraliter prædicatur in divinis; secundum verò quod pertinet ad substantiam, singulariter prædicatur. Unde Augustinus dicit ibidem, loc. cit. in arg., quod eadem *Trinitas quædam summa res est*.

Ad quartum dicendum quod forma significata per hoc nomen, *persona*, non est essentia, vel natura, sed personalitas. Unde cum sint tres personalitates, id est, tres personales proprietates in Patre, et Filio, et Spiritu sancto, non singulariter, sed pluraliter prædicatur de tribus.

ARTICULUS IV. — *Utrum nomina essentialia concreta possint supponere pro personâ. — (1, dist. 4, quæst. 2, art. 2.)*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod nomina essentialia concreta non possunt supponere pro personâ, ita quod hæc sit vera: *Deus genuit Deum*. Quia, ut sophistæ dicunt, *terminus singularis idem significat et supponit*. Sed hoc nomen, *Deus*, videtur esse terminus singularis, cum pluraliter prædicari non possit, ut dictum est art. præc. et qu. 13, art. 9. Ergo cum significet essentialiam, videtur quod supponat pro essentiâ, et non pro personâ.

2. Præterea, terminus in subjecto positus non restringitur per terminum positum in prædicato ratione significationis, sed solum ratione temporis consignificati. Sed cum dico: *Deus creat*, hoc nomen, *Deus*, supponit pro essentiâ. Ergo cum dicitur: *Deus genuit*, non potest iste terminus, *Deus*, ratione prædicati notionalis supponere pro personâ.

3. Præterea, si hæc est vera: *Deus genuit*, quia Pater generat, pari ratione hæc erit vera: *Deus non generat*, quia Filius non generat. Ergo est *Deus generans*, et *Deus non generans*; et ita videtur sequi quod sint duo dii.

4. Præterea, si *Deus genuit Deum*, aut se Deum, aut alium Deum. Sed non se Deum, quia, ut Augustinus dicit in 1. de Trin., cap. 1, ante med.: « nulla res generat se ipsam; » neque alium Deum, quia non est nisi unus Deus. Ergo hæc est falsa: *Deus genuit Deum*.

5. Præterea, si *Deus genuit Deum*, aut Deum

qui est Deus Pater, aut Deum qui non est Deus Pater. Si Deum qui est Deus Pater, ergo Deus Pater est genitus. Si Deum qui non est Deus Pater, ergo Deus est qui non est Deus Pater, quod est falsum. Non ergo potest dici, quod Deus genuit Deum.

Sed contra est quod in symbolo dicitur : *Deum de Deo*.

Respondeo dicendum quod quidam dixerunt quod hoc nomen, *Deus*, et similia, propriè secundum suam naturam supponunt pro essentiali, sed ex adjuncto notionali trahuntur ad supponendum pro personâ. Et hæc opinio processisse videtur ex consideratione divinæ simplicitatis, quæ requirit quod in Deo idem sit habens, et quod habetur. Et sic habens deitatem, quod significat hoc nomen, *Deus*, est idem quod deitas.

Sed in proprietatibus locutionum non tantum attendenda est res significata, sed etiam modus significandi. Et ideo quia nomen, *Deus*, significat divinam essentiali ut in habente ipsam, sicut hoc nomen, *homo*, humanitatem significat in supposito; alii melius dixerunt quod hoc nomen, *Deus*, ex modo significandi habet ut propriè possit supponere pro personâ, sicut et hoc nomen, *homo*. Quandoque ergo hoc nomen, *Deus*, supponit pro essentiali, ut cum dicitur : Deus creat; quia hoc prædicatum competit subjecto ratione formæ significatæ, quæ est deitas. Quandoque verò supponit pro personâ, vel unâ tantum, ut cum dicitur : *Deus generat*; vel duabus, ut cum dicitur : *Deus spirat*; vel tribus, ut cum dicitur : *Regi seculorum immortalis, invisibilis, soli Deo honor et gloria*; 1 Timoth. 1, 17.

Ad primum ergo dicendum quod hoc nomen, *Deus*, licet conveniat cum terminis singularibus in hoc quod forma significata non multiplicatur, convenit tamen cum terminis communibus in hoc quod forma significata invenitur in pluribus suppositis. Unde non oportet quod semper supponat pro essentiali quam significat.

Ad secundum dicendum quod obiectio illa procedit contra illos qui dicebant quod hoc nomen, *Deus*, non habet naturalem suppositionem pro personâ.

Ad tertium dicendum quod aliter se habet hoc nomen, *Deus*, ad supponendum pro personâ, et hoc nomen, *homo*. Quia enim forma significata per hoc nomen, *homo*, id est, humanitas, realiter dividitur in diversis suppositis, per se supponit pro personâ, etiamsi nihil addatur quod determinet ipsum ad personam, quæ est suppositum distinctum. Unitas autem sive communitas humanæ naturæ non est secundum rem, sed solum secundum considerationem. Unde iste terminus, *homo*, non supponit pro naturâ communi, nisi propter exigentiam alicujus additi, ut cum dicitur : Homo est species. Sed forma significata per hoc nomen, *Deus*, scilicet essentiali divina, est una et communis secundum rem. Unde per se supponit pro naturâ communi, sed ex adjuncto determinatur ejus suppositio ad personam. Unde cum dicitur : Deus generat, ratione actûs notionalis supponit hoc nomen, *Deus*, pro personâ Patris. Sed cum dicimus :

Deus non generat, nihil additur quod determinet hoc nomen ad personam Filii; unde datur intelligi quod generatio repugnet divinæ naturæ. Sed si addatur aliquid pertinens ad personam Filii, vera erit locutio, ut si dicatur : Deus genitus non generat. Unde non sequitur : Est Deus generans, et Deus non generans, nisi ponatur aliquid pertinens ad personam ut puta si dicamus : Pater est Deus generans, et Filius est Deus non generans. Et ita non sequitur quod sint plures dii, quia Pater et Filius sunt unus Deus, ut dictum est art. præc.

Ad quartum dicendum quod hæc est falsa : Pater genuit se Deum, quia *ly se*, cum sit reciprocum, refert idem suppositum. Neque est contrarium quod Augustinus dixit in epist. 66, ad Maxim., paulò ante med., quod *Deus Pater genuit alterum se*; quia *ly se*, vel est casus ablativi, ut sit sensus : Genuit alterum à se; vel facit relationem simplicem, et sic refert identitatem naturæ; sed est impropria vel emphatica locutio, ut sit sensus : Genuit alterum simillimum sibi. Similiter et hæc est falsa : Genuit alium Deum; quia, licet Filius sit alius à Patre, ut supra dictum est, qu. 31, art. 2, non tamen est dicendum quod sit alius Deus, quia intelligeretur quod hoc adjectivum, *alius*, poneret rem suam circa substantivum, quod est Deus, et sic significaretur distinctio deitatis. Quidam tamen concedunt istam : Genuit alium Deum; ita quod *ly alius* sit substantivum, et *ly Deus* appositivè construat cum eo (nempe alium qui est Deus). Sed hic est improprius modus loquendi, et evitandus, ne detur occasio erroris.

Ad quintum dicendum quod hæc est falsa : Deus genuit Deum, qui est Deus Pater; quia cum *ly Pater* appositivè construat cum *ly Deus*, restringit ipsum ad standum pro personâ Patris; ut sit sensus : Genuit Deum qui est ipse Pater; et sic Pater esset genitus, quod est falsum. Unde negativa est vera : Genuit Deum qui non est Deus Pater. Si tamen intelligeretur constructio non esse appositiva, sed aliquid esse interponendum, tunc è converso affirmativa esset vera, et negativa falsa, ut sit sensus : Genuit Deum qui est Deus, qui est Pater; sed hæc est extorta expositio. Unde melius est quod simpliciter affirmativa negetur, et negativa concedatur. Præpositivus tamen dixit quod tam negativa quam affirmativa est falsa; quia hoc relativum, *qui*, in affirmativâ potest referre suppositum, sed in negativâ refert et significatum et suppositum. Unde sensus affirmativæ est, quod esse Deum Patrem conveniat personæ Filii. Negativæ verò sensus est, quod esse Deum Patrem non tantum removeatur à personâ Filii, sed etiam à divinitate ejus. Sed hoc irrationabile videtur, cum secundum Philosophum, lib. 2 Periherm., cap. ult. de eodem de quo est affirmatio, possit etiam esse negatio.

ARTICULUS V. — *Utrum nomina essentialia in abstracto significata possint supponere pro personâ.* — (1, dist. 5, quæst. 1, art. 1.)

Ad quintum sic proceditur 1. Videtur quod

nomina essentialia in abstracto significata possint supponere pro personâ, ita quod hæc sit vera : *Essentia generat essentiam*. Dicit enim Augustinus, 7 de Trin., cap. 1, circa fin., et cap. 2, in princ. : *Pater et Filius sunt una sapientia, quia una essentia, et singillatim sapientia de sapientiâ, sicut essentia de essentia*.

2. Præterea, generatis nobis vel corruptis, generantur vel corrumpuntur ea quæ in nobis sunt. Sed Filius generatur. Ergo cum essentia divina sit in Filio, videtur quod essentia divina generetur.

3. Præterea, idem est Deus et essentia divina, ut ex supra dictis patet, qu. 3, art. 3 et 4. Sed hæc est vera : Deus generat Deum, sicut dictum est art. præc. Ergo hæc est vera : *Essentia generat essentiam*.

4. Præterea, de quocumque prædicatur aliquid, potest supponere pro illo. Sed essentia divina est Pater. Ergo essentia potest supponere pro personâ Patris; et sic essentia generat.

5. Præterea, essentia est res generans, quia est Pater, qui est generans. Si igitur essentia non sit generans, erit essentia res generans, et non generans; quod est impossibile.

6. Præterea, Augustinus dicit in 4 de Trin., cap. 20, declinando ad fin. : *Pater est principium totius deitatis*. Sed non est principium nisi generando, vel spirando. Ergo Pater generat, vel spirat deitatem.

Sed contra est quod Augustinus dicit in 1 de Trin., cap. 1, ante med., quod *nulla res generat se ipsam*. Sed si essentia generat essentiam, non generat nisi se ipsam, cum nihil sit in Deo quod distinguatur à divinâ essentiâ. Ergo essentia non generat essentiam.

Respondeo dicendum quod circa hoc erravit abbas Joachim, asserens quod sicut dicitur : *Deus genuit Deum*, ita potest dici quod essentia genuit essentiam, considerans quod propter divinam simplicitatem non est aliud Deus quam divina essentia.

Sed in hoc deceptus fuit, quia ad veritatem locutionum non solum oportet considerare res significatas, sed etiam modum significandi, ut dictum est art. præc. Licet autem secundum rem sit idem Deus quod deitas, non tamen est idem modus significandi utrobique. Nam hoc nomen, *Deus*, quia significat divinam essentiam in habente, ex modo suæ significationis naturaliter habet quod possit supponere pro personâ. Et sic ea quæ sunt propria personarum, possunt prædicari de hoc nomine, *Deus*; ut dicatur, quod Deus est genitus vel generans, sicut dictum est art. præc. Sed hoc nomen, *essentia*, non habet ex modo suæ significationis quod supponat pro personâ, quia significat essentiam ut formam abstractam. Et ideo ea quæ sunt propria personarum, quibus ab invicem distinguuntur, non possunt essentia attribui. Significaretur enim quod esset distinctio in essentiâ divinâ, sicut est distinctio in suppositis.

Ad primum ergo dicendum quod ad exprimendam unitatem essentiæ et personæ, sancti doctores aliquando expressius locuti sunt quam proprietas locutionis patiatur. Unde

hujusmodi locutiones non sunt extendendæ, sed exponendæ, ut scilicet nomina abstracta exponantur per concreta, vel etiam per nomina personalia; ut cum dicitur : *Essentia de essentiâ, vel sapientia de sapientiâ, sit sensus : Filius, qui est essentia et sapientia, est de Patre, qui est essentia et sapientia*. In his tamen nominibus abstractis est quidam ordo attendendus; quia ea quæ pertinent ad actum, magis propinquè se habent ad personas, quia actus sunt suppositorum. Unde minus impropria est ista : *Natura de naturâ, vel sapientia de sapientiâ, quàm : Essentia de essentiâ*.

Ad secundum dicendum quod in creaturis generatum non accipit naturam eandem numero quam generans habet, sed aliam habet numero, quæ incipit in eo esse per generationem de novo, et desinit esse per corruptionem, et ideo generatur et corrumpitur per accidens; sed Deus genitus eandem naturam numero accipit quam generans habet; et ideo natura divina in Filio non generatur neque per se, neque per accidens.

Ad tertium dicendum quod licet Deus et divina essentia sint idem secundum rem, tamen ratione alterius modi significandi, oportet loqui diversimodè de utroque.

Ad quartum dicendum quod essentia divina prædicatur de Patre per modum identitatis propter divinam simplicitatem; nec tamen sequitur quod possit supponere pro Patre, propter diversum modum significandi. Ratio autem procederet in illis quorum unum prædicatur de altero, sicut universale de particulari.

Ad quintum dicendum quod hæc est differentia inter nomina substantiva et adjectiva, quia nomina substantiva ferunt suum suppositum, adjectiva verò non, sed rem significatam ponunt circa substantivum. Unde sophistæ dicunt quod nomina substantiva supponunt, adjectiva verò non supponunt, sed copulant. Nomina igitur personalia substantiva possunt de essentiâ prædicari propter identitatem rei. Neque sequitur quod proprietas personalis distinctam (1) determinet essentiam. Sed ponitur circa suppositum importatum per nomen substantivum. Sed notionalia et personalia adjectiva non possunt prædicari de essentiâ, nisi aliquo substantivo adjuncto. Unde non possumus dicere quod essentia est generans; possumus tamen dicere quod essentia est res generans, vel Deus generans, si res et Deus supponant pro personâ, non autem si supponant pro essentiâ. Unde non est contradictio, si dicitur quod essentia est res generans, et res non generans, quia primò retinetur pro personâ, secundò pro essentiâ.

Ad sextum dicendum quod deitas, in quantum est una in pluribus suppositis, habet quamdam convenientiam cum formâ nominis collectivi. Unde cum dicitur : *Pater est principium totius deitatis*, potest sumi pro universitate personarum, in quantum scilicet in omnibus personis divinis ipse est principium. Nec oportet quod sit principium sui ipsius,

(1) Ita edit. Rom. et Patav. Nicolaus, *distincta*.

sicut aliquis de populo dicitur rector totius populi, non tamen sui ipsius. Vel potest dici quod est principium totius deitatis, non quia eam generet et spiret, sed quia eam generando et spirando communicat.

ARTICULUS VI. — *Utrum personæ possint prædicari de nominibus essentialibus.* — (1, dist. 48, quæst. 2, art. 2 ad 5.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod personæ non possint prædicari de nominibus essentialibus concretis, ut dicatur: Deus est tres personæ, vel est trinitas. Hæc enim est falsa: Homo est omnis homo, quia pro nullo suppositorum verificari potest. Neque enim Socrates est omnis homo, neque Plato, neque aliquis alius. Sed similiter ista: Deus est trinitas, pro nullo suppositorum naturæ divinæ verificari potest. Neque enim Pater est trinitas, neque Filius, neque Spiritus sanctus. Ergo hæc est falsa: Deus est trinitas.

2. Præterea, inferiora non prædicantur de suis superioribus nisi accidentali prædicatione, ut cum dico: Animal est homo; accidit enim animali esse hominem. Sed hoc nomen, *Deus*, se habet ad tres personas sicut commune ad inferiora, ut Damascenus dicit, l. 3 de orthod. Fid., cap. 4, circa princ. Ergo videtur quod nomina personarum non possint prædicari de hoc nomine, *Deus*, nisi accidentaliter.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in serm. 2 in Cæn. Dom.: *Credimus, unum Deum unam esse divini nominis trinitatem.*

Respondeo dicendum quod, sicut jam dictum est art. præc., licet nomina personalia vel notionalia adjectiva non possint prædicari de essentiâ, tamen substantiva possunt propter realem identitatem essentiæ et personæ. Essentia autem divina non solum idem est realiter cum unâ personâ, sed cum tribus. Unde et una persona, et duæ, et tres possunt de essentiâ prædicari, ut si dicamus: Essentia est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Et quia hoc nomen, *Deus*, per se habet quod supponat pro essentiâ, ut dictum est art. 4 huius qu., ad 3, ideò, sicut hæc est vera: Essentia est tres personæ, ita hæc est vera: Deus est tres personæ.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut supra dictum est ibid., hoc nomen, *homo*, per se habet supponere pro personâ, sed ex adjuncto habet quod stet pro naturâ communi; et ideò hæc est falsa: Homo est omnis homo, quia pro nullo supposito verificari potest. Sed hoc nomen, *Deus*, per se habet quod stet pro essentiâ; unde, licet pro nullo suppositorum divinæ naturæ hæc sit vera: Deus est trinitas, est tamen vera pro essentiâ; quod non attendens Porretanus, eam negavit.

Ad secundum dicendum quod cum dicitur: Deus vel divina essentia est Pater, est prædicatio per identitatem, non autem sicut inferioris de superiori; quia in divinis non est universale et singulare. Unde sicut est per se ista: Pater est Deus; ita et ista: Deus est Pater, et nullo modo per accidens.

ARTICULUS VII. — *Utrum nomina essentialia sint approprianda personis.* — (1, dist. 31, quæst. 1, art. 2.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod

nomina essentialia non sint approprianda personis. Quod enim potest vergere in errorem fidei, vitandum est in divinis; quia, ut Hieronymus dicit (refertur à Magist. Sent., lib. 4, dist. 13, in fin., sed in Hieronymo nullibi occurrit): *Ex verbis inordinate prolatis incurritur hæresis.* Sed ea quæ sunt communia tribus personis appropriare alicui, potest vergere in errorem fidei; quia potest intelligi quod vel illi tantum personæ conveniant cui appropriantur, vel quod magis conveniant ei quàm aliis. Ergo essentialia attributa non sunt approprianda personis.

2. Præterea, essentialia attributa in abstracto significata significant per modum formæ. Sed una persona non se habet ad aliam ut forma; cum forma ab eo cuius est forma, supposito non distinguatur. Ergo essentialia attributa, maxime in abstracto significata, non debent appropriari personis.

3. Præterea, proprium prius est appropriato; proprium enim est de ratione appropriati. Sed essentialia attributa secundum modum intelligendi sunt priora personis, sicut commune est prius proprio. Ergo essentialia attributa non debent esse appropriata (1).

Sed contra est quod Apostolus dicit, 1 Cor. 1, 24: *Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam.*

Respondeo dicendum quod ad manifestationem fidei conveniens fuit essentialia attributa personis appropriari. Licet enim trinitas personarum demonstrationi probari non possit, ut supra dictum est, quæst. 32, art. 1, convenit tamen ut per aliqua magis manifesta declaretur. Essentialia verò attributa sunt nobis magis manifesta secundum rationem quàm propria personarum; quia ex creaturis, ex quibus cognitionem accipimus, possumus per certitudinem devenire in cognitionem essentialium attributorum, non autem in cognitionem personalium proprietatum, ut supra dictum est, ibidem. Sicut igitur similitudine vestigii vel imaginis in creaturis inventâ utimur ad manifestationem divinarum personarum, ita et essentialibus attributis. Et hæc manifestatio personarum per essentialia attributa appropriatio nominatur.

Possunt autem manifestari personæ divinæ per essentialia attributa dupliciter. Uno modo per viam similitudinis, sicut ea quæ pertinent ad intellectum, appropriantur Filio, qui procedit per modum intellectus ut Verbum. Alio modo per modum dissimilitudinis, sicut potentia appropriatur Patri, ut Augustinus dicit, quia apud nos patres solent esse propter senectutem infirmi, ne tale aliquid suspicemur in Deo.

Ad primum ergo dicendum quod essentialia attributa non sic appropriantur personis ut eis esse propria asserantur, sed ad manifestandum personas per viam similitudinis, vel dissimilitudinis, ut dictum est in corp. art. Unde nullus error fidei sequitur, sed magis manifestatio veritatis.

Ad secundum dicendum quod si sic appro-

(1) Ita cod. Alcan. cum edit. Rom. et Patav. At MSS. Camer., theologi Lovanienses et Duaceni ac Nicolai: *Appropriata personis.*

priarentur essentialia attributa personis quòd essent eis propria, sequeretur quòd una persona se haberet ad aliam in habitudine formæ; quod excludit Aug., in 6 de Trin., c. 2, ostendens quòd Pater non est sapiens sapientiâ quam genuit, quasi solus Filius sit sapientiâ; ut sic Pater et Filius simul tantum possint dici sapientiâ, non autem Pater sine Filio; sed Filius dicitur sapientiâ Patris, quia est sapientiâ de Patre sapientiâ. Uterque enim per se est sapientiâ, et simul ambo una sapientiâ. Unde Pater non est sapiens sapientiâ quam genuit, sed sapientiâ quæ est sua essentia.

Ad tertium dicendum quòd licet essentialia attributum secundum rationem propriam sit prius quàm persona secundum modum intelligendi, tamen, in quantum habet rationem appropriati, nihil prohibet proprium personæ esse prius quàm appropriatum; sicut color posterior est corpore, in quantum est corpus; prius tamen est naturaliter corpore albo, in quantum est album.

ARTICULUS VIII. — *Utrum convenienter à sacris doctoribus sint essentialia personis attributa.* — (1, dist. 2, quæst. un., art. 3, et dist. 3, quæst. 3, art. 1, et dist. 34, quæst. 2, art. unico.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quòd inconvenienter à sacris doctoribus sint essentialia personis attributa. Dicit enim Hilarius in 2 de Trin., paulò post princ.: *Æternitas est in Patre, species in imagine, usus in munere.* In quibus verbis ponit tria nomina propria personarum, scilicet nomen *Patris*, et nomen *imaginis*, quod est proprium Filio, ut supra dictum est, quæst. 35, art. 2, et nomen *muneris*, sive donum, quod est proprium Spiritûs sancti, ut supra habitum est, qu. 38, art. 2. Ponit etiam tria appropriata. Nam *æternitatem* appropriat Patri, *speciem* Filio, *usum* Spiritui sancto. Et videtur quòd irrationabiliter. Nam *æternitas* importat durationem essendi, *species* verò est essendi principium, *usus* verò ad operationem pertinere videtur. Sed essentia et operatio nulli personæ appropriari inveniuntur. Ergo inconvenienter videntur ista appropriata personis.

2. Præterea, Augustinus in 1 de Doct. chr., cap. 5, in fin., sic dicit: *In Patre est unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu sancto æqualitatis unitatisque concordia.* Et videtur quòd inconvenienter. Quia una persona non denominatur formaliter per id quod appropriatur alteri; non enim est sapiens Pater sapientiâ genitâ, ut dictum est art. præc., ad 2, et quæst. 37, art. 2, arg. 1. Sed, sicut ibidem subditur, *tria hæc omnia unum sunt propter Patrem; æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum sanctum.* Non ergo convenienter appropriantur personis.

3. Item, secundum Augustinum, Patri attribuitur *potentia*, Filio *sapientiâ*, Spiritui sancto *bonitas*. Et videtur hoc esse inconveniens; nam virtus ad potentiam pertinet. Virtus autem invenitur appropriari Filio, secundum illud 1 ad Corinth. 1, 24: *Christum Dei virtutem*; et etiam Spiritui sancto, secundum illud Luc. 6, 19: *Virtus de illo exi-*

bat, et sanabat omnes. Non ergo potentia Patri est approprianda.

4. Item Augustinus in lib. 6 de Trin., cap. 10, in fine, dicit: *Non confusè accipiendum est, quod ait Apostolus: «Ex ipso, et per ipsum, et in ipso.» Ex ipso dicens, propter Patrem. Per ipsum, propter Filium. In ipso, propter Spiritum sanctum.* Sed videtur quòd inconvenienter. Quia per hoc quòd dicit, *in ipso*, videtur importari habitudo causæ finalis, quæ est prima causarum. Ergo ista habitudo causæ deberet appropriari Patri, qui est principium non de principio.

5. Item, invenitur *veritas* appropriari Filio secundum illud Joan. 14, 6: *Ego sum via, veritas, et vita*; et similiter *liber vitæ*, secundum illud psalm. 39, 9: *In capite libri scriptum est de me*; Glossa ordinaria: *Id est, apud Patrem, qui est caput meum*; similiter hoc quod dico *qui est*; quia super illud Isa. 65, 1: *Ecce ego ad gentes*, dicit Glossa interlinearis: *Filius loquitur, qui dicit Moysi: «Ego sum qui sum.»* Sed videtur quòd propria sint Filii, et non appropriata. Nam *veritas*, secundum Augustinum, in lib. de verâ Religione, cap. 26, circa med., *est summa similitudo principii absque omni dissimilitudine.* Et sic videtur quòd propriè conveniat Filio, qui habet principium. *Liber etiam vitæ* videtur proprium aliquid esse, quia significat ens ab alio; omnis enim liber ab aliquo scribitur. Hoc etiam ipsum, *qui est*, videtur esse proprium Filio; quia si cùm Moysi dicitur: *Ego sum qui sum*, loquitur Trinitas; ergo Moyses poterat dicere: *Ille qui est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, misit me ad vos.* Ergo et ulterius dicere poterat: *Ille qui est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, misit me ad vos, demonstrando certam personam.* Hoc autem est falsum, quia nulla persona est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Non ergo potest esse commune trinitati, sed est proprium Filii.

Respondeo dicendum quòd intellectus noster, qui ex creaturis in Dei cognitionem manuducitur, oportet quòd Deum consideret secundum modum quem ex creaturis assumit. In consideratione autem alicujus creaturæ quatuor per ordinem nobis occurrunt. Nam primò consideratur res ipsa absolutè, in quantum est ens quoddam. Secunda autem consideratio rei est in quantum est una. Tertia consideratio rei est, secundum quòd inest ei virtus ad operandum, et ad causandum. Quarta autem consideratio est secundum habitudinem quam habet ad causata. Unde hæc etiam quadruplex consideratio circa Deum nobis occurrit.

Secundum igitur primam considerationem quâ consideratur absolutè Deus secundum esse suum, sic sumitur appropriatio Hilarii, secundum quam *æternitas* appropriatur Patri, *species* Filio, *usus* Spiritui sancto. *Æternitas* enim, in quantum significat esse non principatum, similitudinem habet cum proprio Patris, qui est principium non de principio; *species* autem sive pulchritudo habet similitudinem cum propriis Filiis. Nam ad pulchritudinem tria requiruntur. Primò quâ-

dem integritas, sive perfectio; quæ enim diminuta sunt, hoc ipso turpia sunt, et debita proportio, sive consonantia; et iterum claritas, unde quæ habent colorem nitidum, pulchra esse dicuntur.

Quantum igitur ad primum, similitudinem habet cum proprio Filii, in quantum est Filius habens in se verè et perfectè naturam Patris. Unde ad hoc innuendum Augustinus in suâ expositione, lib. 6 de Trinit., cap. 10, paulò à princ., dicit: *Ubi*, scilicet in Filio, *summa et perfecta vita est*, etc.

Quantum verò ad secundum, convenit cum proprio Filii, in quantum est imago expressa Patris. Unde videmus quòd aliqua imago dicitur esse pulchra, si perfectè repræsentat rem, quamvis turpem. Et hoc tetigit Augustinus, loco nunc proximè cit., cum dicit: *Ubi est tanta convenientia, et prima æqualitas*, etc.

Quantum verò ad tertium, convenit cum proprio Filii, in quantum est Verbum, quod quidem lux est et splendor intellectus, ut Damascenus dicit, lib. 3 de Fid. orthod., cap. 3, parùm ante med. Et hoc tangit Augustinus, loco nunc proximè dicto, cum dicit: *Tanquam verbum perfectum, cui non desit aliquid, et ars quædam omnipotentis Dei*, etc.

Usus autem habet similitudinem cum propriis Spiritus sancti, largo modo accipiendo usum, secundum quod *uti* comprehendit sub se etiam *frui*, prout *uti* est assumere aliquid in facultatem voluntatis, et *frui* est cum gaudio *uti*, ut Augustinus, 10 de Trin., cap. 11, ante. med., dicit. Usus ergo quo Pater et Filius se invicem fruuntur, convenit cum proprio Spiritus sancti, in quantum est amor. Et hoc est quod Augustinus dicit, lib. 6 de Trin., cap. 10, in med.: *Illà dilectio, delectatio, felicitas, vel beatitudo, usus ab illo appellatus est*. Usus verò, quo nos fruimur Deo (1), similitudinem habet cum proprio Spiritus sancti, in quantum est donum; et hoc ostendit Augustinus, ibid., cum dicit: *Est in Trinitate Spiritus sanctus, genitoris genitique suavitatis, ingenti largitate atque ubertate nos vel creaturas perfundens*. Et sic patet quare *æternitatis, species, et usus* personis attribuantur, vel appropriantur, non autem essentia, vel operatio; quia in ratione horum, propter sui communitatem non invenitur aliquid similitudinem habens cum propriis personarum.

Secunda verò consideratio Dei est, in quantum consideratur ut unus; et sic Augustinus, lib. 1 de Doctr. chr., cap. 5, in fin., Patri appropriat *unitatem*, Filio *æqualitatem*, Spiritui sancto *concordiam*, sive *connexionem*. Quæ quidem tria unitatem importare manifestum est, sed differenter. Nam *unitas* dicitur absolutè, non præsupponens aliquid aliud; et ideò appropriatur Patri, qui non præsupponit aliquam personam, cum sit principium non de principio. *Æqualitas* autem importat unitatem in respectu ad alterum; nam æquale est quod habet unam quantitatem cum alio; et ideò æqualitas appropriatur Filio, qui est principium de principio. *Con-*

nexio autem importat unitatem aliquorum duorum; unde appropriatur Spiritui sancto, in quantum est à duobus; ex quo sensu etiam intelligi potest quod dicit Augustinus, loc. nunc proximè cit., *tria esse unum propter Patrem, æqualia propter Filium, connexa propter Spiritum sanctum*. Manifestum est enim quòd illi attribuitur unumquodque in quo primò invenitur; sicut omnia inferiora dicuntur vivere propter animam vegetabilem, in quâ primò invenitur ratio vitæ in istis inferioribus. *Unitas* autem statim invenitur in personâ Patris, etiam per impossibile remotis aliis personis. Et ideò aliæ personæ à Patre habent unitatem; sed remotis aliis personis, non invenitur *æqualitas* in Patre, sed statim posito Filio invenitur æqualitas. Et ideò dicuntur omnia æqualia propter Filium; non quòd Filius sit principium æqualitatis Patris, sed quia, nisi esset Patri æqualis Filius, Pater æqualis non posset dici; æqualitas enim ejus primò consideratur ad Filium. Hoc enim ipsum quòd Spiritus sanctus Patri æqualis est, à Filio habet. Similiter, excluso Spiritui sancto, qui est duorum nexus, non posset intelligi unitas *connexionis* inter Patrem et Filium; et ideò dicuntur omnia esse connexa propter Spiritum sanctum; quia posito Spiritui sancto, invenitur ratio connexionis in divinis personis, unde Pater et Filius possint dici *connexi* (1).

Secundum verò tertiam considerationem, quâ in Deo sufficiens virtus consideratur ad causandum, dicitur sumi tertia appropriatio, scilicet *potentiæ, sapientiæ et bonitatis*. Quæ quidem appropriatio fit et secundum rationem similitudinis, si consideretur quod in divinis personis est; et secundum rationem dissimilitudinis, si consideretur quod in creaturis est. *Potentia* enim habet rationem principii, unde habet similitudinem cum Patre cœlesti, qui est principium totius divinitatis. Deficit autem interdum patri terreno propter senectutem. *Sapientia* verò similitudinem habet cum Filio cœlesti, in quantum est Verbum, quod nihil aliud est quàm conceptus sapientiæ. Deficit autem interdum filio terreno propter temporis paucitatem. *Bonitas* autem, cum sit ratio et objectum amoris, habet similitudinem cum Spiritu divino, qui est amor; sed repugnantiam habere videtur ad spiritum terrenum, secundum quòd importat violentiam quamdam et impulsionem, prout dicitur Isa. 25, 4: *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem*. Virtus autem appropriatur Filio, et Spiritui sancto, non secundum quòd virtus dicitur ipsa potentia rei, sed secundum quòd interdum virtus dicitur id quod à potentia rei procedit, prout dicimus aliquod virtuosum factum, esse virtutem aliqujus agentis.

Secundum verò quartam considerationem prout consideratur Deus in habitudine ad suos effectus, sumitur illa appropriatio, *ex quo, per quem, et in quo*. Hæc enim præpositio, *ex*, importat habitudinem quamdam causæ ma-

(1) Ita codd. Alcan. et Camer. Editi omittunt *Deo*.

(1) Ita codd. citati, alique; in editis, præmisso puncto: Unde Pater et Filius possunt dici *connexi*.

terialis, quæ locum non habet in divinis; ali- quando verò habitudinem causæ efficientis, quæ quidem competit Deo ratione suæ poten- tiæ activæ; unde et appropriatur Patri, sicut et potentia. Hæc verò præpositio, *per*, desi- gnat quidem quandoque causam mediam, si- cut dicimus, quòd faber operatur per martel- lum. Et sic *ly, per*, quandoque non est appro- priatum, sed proprium Filii, secundum illud Joan. 1, 3 : *Omnia per ipsum facta sunt*, non quia Filius sit instrumentum, sed quia ipse est principium de principio. Quandoque verò designat habitudinem formæ, per quam agens operatur, sicut dicimus quòd artifex opera- tur per artem; unde sicut sapientia et ars appropriantur Filio, ita et *ly, per quem*. Hæc verò præpositio, *in*, denotat propriè habi- tudinem continentis. Continet autem Deus res dupliciter. Uno modo secundum suas simili- tudines, prout scilicet res dicuntur esse in Deo, in quantum sunt in ejus scientiâ : et sic hoc quod dico, *in ipso*, esset appropriatum Filio. Alio verò modo continentur res à Deo, in quantum Deus suâ bonitate eas conservat, et gubernat, ad finem convenientem addu- cendo. Et sic *ly, in quo*, appropriatur Spiritui sancto, sicut et bonitas. Nec oportet quòd habitudo causæ finalis, quamvis sit prima causarum, approprietur Patri, qui est prin- cipium non de principio; quia personæ divi- næ, quarum Pater est principium, non pro- cedunt ut ad finem, cum quolibet illarum sit ultimus finis; sed naturali processione, quæ magis ad rationem naturalis potentiæ perti- nere videtur.

Ad illud verò quod de aliis quæritur, dicen- dum quòd cum veritas pertineat ad intelle- ctum, ut supra dictum est, quæst. 16, art. 1, appropriatur Filio, non tamen est proprium ejus; quia veritas, ut supra dictum est, ibid., considerari potest prout est in intellectu, vel prout est in re. Sicut igitur intellectus et res essentialiter sumpta, sunt essentialia, et non personalia, ita et veritas. Definitio autem Au- gustini inducta datur de veritate secundum quòd appropriatur Filio. Liber autem vitæ in recto quidem importat notitiam, sed in obli- quo vitam. Est enim, ut supra dictum est, quæst. 24, art. 1, notitia Dei de his qui habi- turi sunt vitam æternam. Unde appropriatur Filio, licet vita approprietur Spiritui sancto, in quantum importat quemdam interiorem motum; et sic convenit cum proprio Spiritûs sancti, in quantum est amor. Esse autem scrip- tum ab alio non est de ratione libri, in quantum est liber, sed in quantum est quod- dam artificiatum. Unde non importat origi- nem, neque est personale, sed appropriatur personæ. Ipsum autem nomen, *qui est*, ap- propriatur personæ Filii, non secundum pro- priam rationem, sed ratione adjuncti, in quantum scilicet in locutione Dei ad Moysen præfigurabatur liberatio humani generis, quæ facta est per Filium. Sed tamen, secundum quòd *ly, qui*, sumitur relativè, posset referri interdum ad personam Filii; et sic sumeretur personaliter; ut puta si dicatur : Filius est genitus, qui est; sicut et *Deus genitus* per- sonale est; sed infinitè sumptum est essen-

tiale. Et, licet hoc pronomem, *iste*, grammaticè loquendo, ad aliquam certam persona vi- deatur pertinere, tamen quælibet res demon- strabilis, grammaticè loquendo, per hoc dici potest, licet secundum rei naturam non sit persona; dicimus enim : *Iste lapis*; et : *Iste asinus*. Unde et grammaticè loquendo, essen- tia divina, secundum quòd significatur et supponitur per hoc nomen, *Deus*, potest de- monstrari hoc pronomine, *iste*, secundum illud Exod. 15, 2 : *Iste Deus meus; et glorifi- cabo eum*.

QUESTIO XL.

DE PERSONIS IN COMPARATIONE AD RELATIONES, SIVE PROPRIETATES. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Deinde quæritur de personis in compara- tione ad relationes, sive proprietates; et quæ- runtur quatuor : 1° utrùm relatio sit idem quod persona; 2° utrùm relationes distin- guant et constituent personas; 3° utrùm abstractis per intellectum relationibus à per- sonis, remaneant hypostases distinctæ; 4° utrùm relationes secundum intellectum præsupponant actus personarum, vel è con- verso.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm relatio sit idem quod persona.* — (1, dist. 26, qu. 2, art. 1, et dist. 33, art. 2, et op. 3, cap. 58, 66 et 67.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd in divinis non sit idem relatio quod persona. Quæcumque enim sunt idem, multiplicato uno eorum, multiplicatur et aliud. Sed con- tingit in unâ personâ esse plures relationes, sicut in personâ Patris est paternitas et communis spiratio; et iterum unam relatio- nem in duabus personis esse, sicut communis spiratio est in Patre et Filio. Ergo relatio non est idem quod persona.

2. Præterea, nihil est in se ipso secundum Philosophum, in 4° Physic., text. 24 et subseq. Sed relatio est in personâ; nec potest dici quòd ratione identitatis, quia sic esset etiam in essentiâ. Ergo relatio, sive proprietas et persona, non sunt idem in divinis.

3. Præterea, quæcumque sunt idem, ita se habent quòd quidquid prædicatur de uno, prædicatur et de alio. Non autem quidquid prædicatur de personâ, prædicatur de pro- prietate; dicimus enim quòd Pater generat, sed non dicimus quòd paternitas sit gene- rans. Ergo proprietates non est idem quod persona in divinis.

Sed contra, in divinis non differunt *quod est* et *quo est*, ut habetur à Boetio, in lib. de Hebdom., post med. Sed Pater paternitate est Pater. Ergo Pater idem est quod paternitas; et eadem ratione aliæ proprietates idem sunt cum personis.

Respondeo dicendum quòd circa hoc ali- qui diversimodè opinati sunt. Quidam enim dixerunt proprietates neque esse personas, neque in personis. Qui fuerunt moti ex modo significandi relationum, quæ quidem non si- gnificant ut in aliquo, sed magis ut ad ali- quid. Unde dixerunt relationes esse assi- stentes, sicut supra exposuimus est, quæst. 28, art. 2. Sed quia relatio secundum quòd est

quædam res in divinis, est ipsa divina essentia (1); essentia autem idem est quod persona, ut ex dictis patet, quæst. præc., art. 1; oportet quod relatio (2) sit idem quod persona.

Hanc igitur identitatem alii considerantes, dixerunt proprietates quidem esse personas, non autem in personis; quia non ponebant proprietates in divinis nisi secundum modum loquendi, ut supra dictum est, quæst. 32, art. 2. Necesse est autem ponere proprietates in divinis, ut supra ostendimus, ibid., quæ quidem significantur in abstracto ut quædam formæ personarum. Unde cum de ratione formæ sit quod sit in eo cuius est forma, oportet dicere proprietates esse in personis, et eas tamen esse personas; sicut essentiam esse in Deo dicimus, quæ tamen est Deus.

Ad primum ergo dicendum quod persona et proprietas sunt idem re, differunt tamen secundum rationem. Unde non oportet quod multiplicato uno multiplicetur et reliquum. Considerandum tamen est quod propter divinam simplicitatem consideratur duplex realis identitas in divinis eorum quæ differunt in rebus creatis. Quia enim divina simplicitas excludit compositionem formæ et materiæ, sequitur quod in divinis idem est abstractum et concretum, ut deitas et Deus. Quia verò divina simplicitas excludit compositionem subjecti et accidentis, sequitur quod quicquid attribuitur Deo, est ejus essentia; et propter hoc sapientia et virtus idem sunt in Deo, quia ambo sunt in divinâ essentiâ. Et secundum hanc duplicem rationem identitatis proprietas in divinis est idem cum personâ. Nam proprietates personales sunt idem cum personis, eâ ratione quâ abstractum est idem cum concreto; sunt enim ipsæ personæ subsistentes, ut paternitas est ipse Pater, et filiatio Filius, et processio Spiritus sanctus. Proprietates autem non personales sunt idem cum personis secundum aliam rationem identitatis, quâ ratione illud quod attribuitur Deo, est ejus essentia. Sic igitur communis spiratio est idem cum personâ Patris, et cum personâ Filii, non quod sit una persona per se subsistens; sed sicut una essentia est in duabus personis, ita et una proprietas, ut supra dictum est, quæst. 30, art. 2.

Ad secundum dicendum quod proprietates dicuntur esse in essentiâ per modum identitatis tantum; in personis autem dicuntur esse per modum identitatis, non quidem secundum rem tantum, sed quantum ad modum significandi, sicut forma in supposito. Et ideo proprietates determinant et distinguunt personas, non autem essentiam.

Ad tertium dicendum quod participia et verba notionalia significant actus notionales. Actus autem suppositorum sunt. Proprietates autem non significant ut supposita, sed ut formæ suppositorum; et ideo modus significandi repugnat ut participia et verba notionalia de proprietatibus prædicentur.

(1) Ita MSS. Alcan. et Camer., quibus adhæret Nicolai. Editi plerique: *Est ipsa essentia.*

(2) Al., tunc relatio.

ARTICULUS II. — *Utrum personæ distinguantur per relationes.* — (1, dist. 26, quæst. 2, art. 2, et Pot. quæst. 8, art. 3, et quæst. 9, art. 5, ad 18.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod personæ non distinguantur per relationes. Simplicia enim se ipsis distinguuntur. Sed personæ sunt maximè simplices. Ergo distinguuntur se ipsis, et non relationibus.

2. Præterea, nulla forma distinguitur nisi secundum suum genus. Non enim album à nigro distinguitur nisi secundum qualitatem. Sed hypostasis significat individuum in genere substantiæ. Non ergo relationibus hypostasies distingui possunt.

3. Præterea, absolutum est prius quàm relativum. Sed prima distinctio est distinctio divinarum personarum. Ergo divinæ personæ non distinguuntur relationibus.

4. Præterea, id quod præsupponit distinctionem, non potest esse primum distinctionis principium. Sed relatio præsupponit distinctionem, cum in ejus definitione ponatur; esse enim relativi est ad aliud se habere. Ergo primum principium distinctivum in divinis non potest esse relatio.

Sed contra est quod Boetius dicit in lib. de Trin., non procul à fine, quod « sola relatio multiplicat trinitatem divinarum personarum. »

Respondeo dicendum quod in quibuscumque pluribus invenitur aliquid commune, oportet quærere aliquid distinctivum. Unde cum tres personæ conveniant secundum essentiæ unitatem, necesse est quærere aliquid quo distinguantur, ad hoc quod plures sint. Inveniuntur autem in divinis personis duo secundum quæ differunt, scilicet origo et relatio. Quæ quidem quamvis re non differant, differunt tamen secundum modum significandi; nam origo significatur per modum actûs, ut generatio; relatio verò per modum formæ, ut paternitas.

Quidam igitur attendentes quod relatio consequitur actum, dixerunt quod hypostasies in divinis distinguuntur (1) per originem, ut dicamus quod Pater distinguitur à Filio, in quantum ille generat, et hic est genitus. Relationes autem, sive proprietates, manifestant consequenter hypostascon, sive personarum distinctiones, sicut et in creaturis proprietates manifestant distinctiones individuorum, quæ fiunt per materialia principia.

Sed hoc non potest stare propter duo: primò quidem quia ad hoc quod aliqua duo distincta intelligantur, necesse est eorum distinctionem intelligi per aliquid intrinsicum utrique, sicut in rebus creatis, vel per materiam, vel per formam. Origo autem alicujus rei non significatur ut aliquid intrinsecum, sed ut via quædam à re, vel ad rem; sicut generatio significatur ut via quædam ad rem genitam, et ut progrediens à generante. Unde non potest esse quod res genita et generans distinguantur solâ generatione;

(1) Ita codd. Alcan. et Tarrac., atque exemplum Nicolai; aliæ editiones: *Non distinguuntur.* Vide infra, art. 3, in corp.

sed oportet intelligere tam in generante quàm in genito ea quibus ab invicem distinguuntur. In personâ autem divinâ non est aliud intelligere nisi essentiam et relationem sive proprietatem. Unde cùm in essentiâ conveniant, relinquatur quòd per relationes personæ ab invicem distinguantur. Secundò quia distinctio in divinis personis non est sic intelligenda, quasi aliquid commune dividatur, quia essentia communis remanet indivisa; sed oportet quòd ipsa distinguentia constituent res distinctas. Sic autem relationes vel proprietates distinguunt vel constituent hypostases vel personas, in quantum sunt ipsæ personæ subsistentes; sicut paternitas est Pater, et filiatio est Filius, eo quòd indivinis non differunt abstractum et concretum. Sed contra rationem originis est quòd constituat hypostasim vel personam, quia origo activè significata significatur ut procedens à personâ subsistente; unde præsupponit eam; origo autem passivè significata, ut nativitas, significatur ut via ad personam subsistentem, et nondùm ut eam constituens.

Unde meliùs dicitur quòd personæ seu hypostases distinguantur relationibus quàm per originem. Licet enim distinguantur utroque modo, tamen priùs et principalius per relationes secundùm modum intelligendi. Unde hoc nomen, *pater*, non solum significat proprietatem, sed etiam hypostasim; sed hoc nomen, *genitor* vel *generans*, significat tantum proprietatem; quia hoc nomen, *pater*, significat relationem, quæ est distinctiva et constitutiva hypostasis, hoc autem nomen, *generans* vel *genitus*, significat originem quæ non est distinctiva et constitutiva hypostasis.

Ad primum ergo dicendum quòd personæ sunt ipsæ relationes subsistentes. Unde non repugnat simplicitati divinarum personarum quòd relationibus distinguantur.

Ad secundum dicendum quòd personæ divinæ non distinguuntur in esse in quo subsistunt, neque in aliquo absoluto, sed solum secundùm id quòd ad aliquid dicuntur. Unde ad earum distinctionem sufficit relatio.

Ad tertium dicendum quòd quantò distinctio prior est, tantò propinquior est unitati, et ideò debet esse minima. Et ideò distinctio personarum non debet esse nisi per id quod minimum distinguit, scilicet per relationem.

Ad quartum dicendum quòd relatio præsupponit distinctionem suppositorum, quando est accidens; sed si relatio sit subsistens, non præsupponit, sed secum fert distinctionem. Cùm enim dicitur quòd relativi esse est ad aliud se habere, per ly *aliud* intelligitur correlativum, quod non est prius, sed simul naturâ.

ARTICULUS III. — *Utrum abstractis per intellectum relationibus à personis, adhuc remaneant hypostases.* — (1, dist. 26, qu. 1, art. 2, et Pot. qu. 8, art. 4, et opusc. 3, cap. 61 et 62.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd abstractis per intellectum proprietatibus seu relationibus à personis, adhuc remaneant hypostases. Id enim ad quod aliquid se habet ex additione, potest intelligi remoto eo

quod sibi additur; sicut homo se habet ad animal ex additione, et potest intelligi animal remoto rationali. Sed persona se habet ex additione ad hypostasim; est enim persona *hypostasis proprietate distincta addignitate pertinente*. Ergo remotâ proprietate personali à personâ, intelligitur hypostasis.

2. Præterea, Pater non ab eodem habet quòd sit Pater, et quòd sit aliquis. Cùm enim paternitate sit Pater, si paternitate esset aliquis, sequeretur quòd Filius, in quo non est paternitas, non esset aliquis. Remotâ ergo per intellectum paternitate à Patre, adhuc remanet quòd sit aliquis, quod est esse hypostasis. Ergo, remotâ proprietate à personâ remanet hypostasis.

3. Præterea, Augustinus dicit, 5 de Trin., cap. 6, in princ.: « Nec hoc est dicere ingenitum quod est dicere Patrem; quia si Filium non genuisset, nihil prohiberet eum dicere ingenitum. » Sed si Filium non genuisset, non inesset ei paternitas. Ergo remotâ paternitate, adhuc remanet hypostasis Patris ut ingenita.

Sed contra est quod Hilarius dicit, 4 de Trin., non multum remotè à princ.: *Nihil habet Filius nisi natum*. Nativitate autem est Filius. Ergo remotâ filiatione non remanet hypostasis Filii; et eadem ratio est de aliis personis.

Respondeo dicendum quòd duplex sit abstractio per intellectum; una quidem secundum quòd universale abstrahitur à particulari, ut animal ab homine; alia verò secundum quòd forma abstrahitur à materiâ, sicut forma circuli abstrahitur per intellectum ab omni materiâ sensibili.

Inter has autem abstractiones hæc est differentia, quòd in abstractione quæ fit secundum universale et particulare, non remanet (1) id à quo fit abstractio; remotâ enim ab homine differentiâ rationali, non remanet in intellectu homo, sed solum animal; in abstractione verò quæ attenditur secundum formam à materiâ, utrumque manet in intellectu; abstrahendo enim formam circuli ab ære, remanet seorsum in intellectu nostro et intellectus circuli, et intellectus æris. Quamvis autem in divinis non sit universale, neque particulare, nec forma et materia secundum rem; tamen secundum modum significandi invenitur aliqua similitudo horum in divinis; secundum quem modum Damascenus dicit, lib. 3 de orth. Fid., cap. 6, in princ., quòd commune est substantia, particulare verò hypostasis.

Si igitur loquamur de abstractione quæ fit secundum universale et particulare, remotis proprietatibus remanet in intellectu essentia communis, non autem hypostasis Patris, quæ est quasi particulare. Si verò loquamur secundum modum abstractionis formæ à materiâ, remotis proprietatibus non personalibus, remanet intellectus hypostaseon et personarum; sicut remoto per intellectum à Patre

(1) Ita cod. Alcan edit. Rom. et Patav. At Duaceni et Lovanienses theologi cum Nicolaio: *Non remanet in intellectu id, etc.*

quodd sit ingenuus, vel spirans, remanet hypostasis vel persona Patris.

Sed remota proprietate personali per intellectum, tollitur intellectus hypostasis. Non enim proprietates personales sic intelliguntur advenire hypostasibus divinis sicut forma subjecto præexistenti; sed ferunt secum sua supposita, in quantum sunt ipsæ personæ subsistentes, sicut paternitas est ipse Pater. Hypostasis enim significat aliquid distinctum in divinis, cum hypostasis sit substantia individua. Cum igitur relatio sit quæ distinguit hypostases, et constituit, ut dictum est art. præc., relinquatur quodd relationibus personalibus remotis per intellectum, non remaneant hypostases.

Sed, sicut dictum est eodem art. præc., aliqui dicunt quodd hypostases in divinis non distinguuntur per relationes, sed per solam originem, ut intelligatur Pater esse hypostasis quædam per hoc quodd non est ab alio, Filius autem per hoc quodd est ab alio per generationem. Sed relationes advenientes, quasi proprietates ad dignitatem pertinentes, constituunt rationem personæ; unde et personales dicuntur. Unde, remotis huiusmodi relationibus per intellectum, remanent quidem hypostases, sed non personæ.

Sed hoc non potest esse propter duo. Primum quia relationes distinguunt et constituunt hypostases, ut ostensum est art. præc. Secundum quia omnis hypostasis naturæ rationalis est persona, ut patet per definitionem Boetii, lib. de duab. Nat., à princ., dicentis quodd *persona est rationalis naturæ individua substantia*. Unde ad hoc quodd esset hypostasis, et non persona, oporteret abstrahi ex parte naturæ rationalitatem, non autem ex parte personæ proprietatem.

Ad primum ergo dicendum quodd persona non addit supra hypostasim proprietatem distinguentem absolutè, sed proprietatem distinguentem ad dignitatem pertinentem. Totum enim hoc est accipiendum loco unius differentiæ. Ad dignitatem autem pertinet proprietas distinguens, secundum quodd intelligitur subsistens in naturâ rationali. Unde remota proprietate distinguente, à personâ, non remanet hypostasis; sed remaneret, si tolleretur rationalitas naturæ. Tam enim persona quàm hypostasis est substantia individua. Unde in divinis de ratione utriusque est relatio distinguens.

Ad secundum dicendum quodd paternitate Pater non solum est Pater, sed est persona, et est quis, sive hypostasis. Nec tamen sequitur quodd Filius non sit quis, sive hypostasis; sicut non sequitur quodd non sit persona.

Ad tertium dicendum quodd intentio Augustini non fuit dicere quodd hypostasis Patris remanent ut ingenua, remota paternitate; quasi innascibilitas constituat et distinguat hypostasim Patris; hoc enim esse non potest, cum ingenuum nihil ponat, sed negativè dicatur, ut ipsemet dicit. Sed loquitur in communi, quia non omne ingenuum est pater. Remota ergo paternitate, non remanet in divinis hypostasis Patris, ut distinguitur ab aliis perso-

nis, sed ut distinguitur à creaturis, sicut Judæi intelligunt.

ARTICULUS IV. — *Utrum actus notionales præintelligantur proprietatibus.* — (1, dist. 27, quæst. 1, art. 2, et Pot. quæst. 10, art. 3, et opusc. 3, cap. 63 et 64.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quodd actus notionales præintelligantur proprietatibus. Dicit enim Magister, 27 dist., 1 Sent., post princ., quodd *Pater semper est, quia semper genuit* (1) *Filium*. Et ita videtur quodd generatio secundum intellectum præcedat paternitatem.

2. Præterea, omnis relatio præsupponit in intellectu id supra quod fundatur, sicut æqualitas quantitatem. Sed paternitas est relatio fundata super actione, quæ est generatio. Ergo paternitas præsupponit generationem.

3. Præterea, sicut se habet generatio activa ad paternitatem, ita se habet nativitas ad filiationem. Sed filiatio præsupponit nativitatem: ideò enim Filius est, quia natus est. Ergo et paternitas præsupponit generationem.

Sed contra generatio est operatio personæ Patris. Sed paternitas constituit personam Patris. Ergo prius est secundum intellectum paternitas quàm generatio.

Respondeo dicendum quodd secundum illos qui dicunt quodd proprietates non distinguunt et constituunt hypostases, sed manifestant hypostases distinctas et constitutas, absolutè dicendum est quodd relationes secundum modum intelligendi consequuntur actus notionales, ut dici possit simpliciter quodd *quia general, est Pater*.

Sed supponendo quodd relationes distinguant et constituent hypostases in divinis, oportet distinctione uti. Quia origo significatur in divinis activè et passivè. Activè quidem, sicut generatio attribuitur Patri, et spiratio sumpta pro actu notionali attribuitur Patri et Filio; passivè autem, sicut nativitas attribuitur Filio, et processio Spiritui sancto. Origines enim passivè significatæ simpliciter præcedunt secundum intellectum proprietates personarum procedentium, etiam personales, quia origo passivè significata significatur ut via ad personam proprietate constitutam. Similiter et origo activè significata prior est secundum intellectum quàm relatio personæ originantis, quæ non est personalis; sicut actus notionalis spirationis secundum intellectum præcedit proprietatem relativam innominatam, communem Patri et Filio.

Sed proprietas personalis Patris potest considerari dupliciter. Uno modo ut est relatio, et sic iterum secundum intellectum præsupponit actum notionalem, quia relatio, in quantum huiusmodi, fundatur super actum. Alio modo, secundum quodd est constitutiva personæ; et sic oportet quodd præintelligatur relatio actui notionali, sicut persona agens præintelligitur actioni.

Ad primum ergo dicendum quodd cum Ma-

(1) Rom. edit. emittit *semper*.

gister dicit quòd *quia generat, est Pater*, accipitur nomen Patris secundum quòd designat relationem tantum, non autem secundum quòd significat personam subsistentem; sic enim oporteret è converso dicere quòd *quia Pater est, generat*.

Ad secundum dicendum quòd objectio illa procedit de paternitate, secundum quòd est relatio, et non secundum quòd est constitutiva personæ.

Ad tertium dicendum quòd nativitas est via ad personam Filii; et ideò secundum intellectum præcedit filiationem, etiam secundum quòd est constitutiva personæ Filii. Sed generatio activa significatur ut progrediens à personâ Patris; et ideò præsupponit proprietatem personalem Patris.

QUÆSTIO XLI.

DE PERSONIS IN COMPARATIONE AD ACTUS NOTIONALES. — (*In sex articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de personis in comparatione ad actus notionales; et circa hoc quærentur sex: 1° utrùm actus notionales sint attribuendi personis; 2° utrùm huiusmodi actus sint necessarii, vel voluntarii; 3° utrùm secundum huiusmodi actus persona procedat de nihilo, vel de aliquo; 4° utrùm in divinis sit ponere potentiam respectu actuum notionalium; 5° quid significet huiusmodi potentia; 6° utrùm actus notionales ad plures personas terminari possint.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm actus notionales sint attribuendi personis.* — (*Opusc. 3, cap. 65.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd actus notionales non sint personis attribuendi. Dicit enim Boetius in lib. de Trinit., in med., quòd *omnia genera, cum quis in divinam vertit prædicationem, in divinam mutantur substantiam, exceptis relativis*. Sed actio est unum de decem generibus. Si igitur actio aliqua Deo attribuitur, ad ejus essentiam pertinebit, et non ad notionem.

2. Præterea, Augustinus dicit, 5 de Trinit., cap. 4 et 5, quòd *omne quod de Deo dicitur, aut dicitur secundum substantiam, aut secundum relationem*. Sed ea quæ ad substantiam pertinent, significantur per essentialia attributa; quæ verò ad relationem, per nomina personarum, et per nomina proprietatum. Non sunt ergo, præter hæc, attribuendi personis notionales actus.

3. Præterea, proprium actionis est ex se passionem inferre. Sed in divinis non ponimus passiones. Ergo neque actus notionales ibi ponendi sunt.

Sed contra est quod Augustinus (Fulgentius) dicit, in lib. de Fide ad Petr., c. 2, in princ.: *Proprium quidem Patris est quòd Filium genuit*. Sed generatio actus quidam est. Ergo actus notionales ponendi sunt in divinis.

Respondeo dicendum quòd in divinis personis attenditur distinctio secundum originem. Origo autem convenienter designari non potest nisi per aliquos actus. Ad significandum igitur originis ordinem in divinis

personis, necessarium fuit attribuere personis actus notionales.

Ad primum ergo dicendum quòd omnis origo designatur per aliquem actum. Duplex autem ordo originis attribui Deo potest. Unus quidem secundum quòd creatura ab eo progreditur; et hoc commune est tribus personis. Et ideò actiones quæ attribuuntur Deo ad designandum processum creaturarum ab ipso, ad essentiam pertinent. Alius autem ordo originis in divinis attenditur secundum processionem personæ à personâ. Unde actus designantes hujus originis ordinem notionales dicuntur; quia notiones personarum sunt personarum habitudines ad invicem, ut ex dictis patet, quæst. 33, art. 3.

Ad secundum dicendum quòd actus notionales secundum modum significandi tantum differunt à relationibus personarum, sed re sunt omnino idem. Unde Magister dicit in 1 Sententiarum, dist. 26, § *Jam de proprietatibus, etc.*, circa fin., quòd *generatio et nativitas aliis nominibus dicuntur paternitas et filiatio*.

Ad cujus evidentiam attendendum est quòd primo oportet cognoscere originem alicujus ab alio, ex motu. Quia enim aliqua res à suâ dispositione removeatur per motum (1), manifestum fit hoc ab aliquâ causâ accidere. Et ideò actio secundum primam nominis impositionem importat originem motûs. Sicut enim motus, prout est in mobili ab aliquo, dicitur passio; ita origo ipsius motûs, secundum quòd incipit ab alio, et terminatur in id quod movetur, vocatur actio. Remoto igitur motu, actio nihil aliud importat quàm ordinem originis, secundum quod à causâ aliquâ vel principio procedit in id quod est à principio. Unde cum in divinis non sit motus, actio personalis producentis personam nihil aliud est quàm habitudo principii ad personam quæ est à principio; quæ quidem habitudines sunt ipsæ relationes, vel notiones. Quia tamen de divinis et intelligibilibus rebus loqui non possumus nisi secundum modum rerum sensibilium, à quibus cognitionem accipimus, et in quibus actiones et passiones, in quantum motum implicant, aliud sunt à relationibus quæ ex actionibus et passionibus consequuntur; oportuit seorsum significari habitudines personarum per modum actûs et seorsum per modum relationum. Et sic patet quòd sunt idem secundum rem, sed differunt solum secundum modum significandi.

Ad tertium dicendum quòd actio secundum quòd importat originem motûs, infert ex se passionem; sic autem non ponitur actio in divinis personis. Unde non ponuntur ibi passiones, nisi grammaticè (2) loquendo quantum ad modum significandi; sicut Patri attribuimus generare, et Filio generari.

ARTICULUS II. — *Utrùm notionales actus sint voluntarii.* — (1, dist. 6, art. 1, 2 et 3, et Pot. quæst. 2, art. 3.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur

(1) Ita cod. Alcan. cum Nicolaio, qui pro *removeatur* legit *removetur*. Edit. Rom. et Patav.: *Removeretur per motum, manifestum fuit*.

(2) Cod. Alcan.: *Nisi solum grammaticè*.

quodd actus notionales sint voluntarii. Dicit enim Hilarius, lib. de Synod., in medio, ad can. 25: *Non naturali necessitate ductus Pater genuit Filium.*

2. Præterea, Apostolus, Coloss. 1, 13: *Transtulit nos in regnum Filii dilectionis suæ.* Dilectio autem voluntatis est. Ergo Filius genitus est à Patre voluntate.

3. Præterea, nihil magis est voluntarium quàm amor. Sed Spiritus sanctus procedit à Patre et Filio ut amor. Ergo procedit voluntariè.

4. Præterea, Filius procedit per modum intellectûs ut verbum. Sed omne verbum procedit à dicente per voluntatem. Ergo Filius procedit à Patre per voluntatem, et non per naturam.

5. Præterea, quod non est voluntarium, est necessarium. Si igitur Pater genuit Filium non voluntate, videtur sequi quodd necessitate genuerit; quod est contra Augustinum, in lib. ad Orosium, in dial. quæst. 7.

Sed contra est quod Augustinus dicit in eodem lib., ibid., quodd *neque voluntate genuit Pater Filium, neque necessitate.*

Respondeo dicendum quodd cum dicitur aliquid esse vel fieri voluntate, dupliciter potest intelligi. Uno modo, ut ablativus designet concomitantiam tantum, sicut possum dicere quodd ego sum homo meâ voluntate, quia scilicet volo me esse hominem; et hoc modo potest dici quodd Pater genuit Filium voluntate, sicut et est voluntate Deus; quia vult se esse Deum, et vult se generare Filium. Alio modo, sic quodd ablativus importet habitudinem principii; sicut dicitur quodd artifex operatur voluntate, quia voluntas est principium operis; et secundum hunc modum dicendum est quodd Deus Pater non genuit Filium voluntate, sed voluntate produxit creaturam. Unde in lib. de Synod., can. 24, circa med., dicitur quodd *si quis voluntate Dei tanquàm unum aliquid de creaturis Filium factum dicat, anathema sit.* Et hujus ratio est, quia voluntas et natura secundum hoc differunt in causando, quia natura determinata est ad unum, sed voluntas non est determinata ad unum. Cujus ratio est, quia effectus assimilatur formæ agentis, per quam agit. Manifestum est autem quodd unius rei non est nisi una forma naturalis, per quam res habet esse; unde quale ipsum est, tale facit. Sed forma per quam voluntas agit, non est una tantum, sed sunt plures, secundum quodd sunt plures rationes intellectæ. Unde quod voluntate agitur, non est tale, quale est agens, sed quale vult, et illud intelligit esse agens. Eorum igitur voluntas principium est, quæ possunt sic vel aliter esse. Eorum autem quæ non possunt nisi sic esse, principium natura est. Quod autem potest sic vel aliter esse, longè est à naturâ divinâ; sed hoc pertinet ad rationem creaturæ, quia Deus est per se necesse, creatura autem est facta ex nihilo.

Et idè Ariani, volentes ad hoc deducere quodd Filius sit creatura, dixerunt quodd Pater genuit Filium voluntate, secundum quodd voluntas designat principium.

Nobis autem dicendum est quodd Pater ge-

nuit Filium non voluntate, sed naturâ. Unde Hilarius dicit, in lib. de Synod., defin. 24: *Omnibus creaturis substantiam Dei voluntas attulit, sed naturam dedit Filio ex impassibili ac non natâ substantiâ perfecta nativitas. Talia enim cuncta creata sunt, qualia Deus esse voluit; Filius autem natus ex Deo talis subsistit, qualis et Deus est.*

Ad primum ergo dicendum quodd auctoritas illa inducitur contra illos qui à generatione Filii etiam concomitantiam paternæ voluntatis removebant, dicentes sic eum naturâ genuisse Filium ut tamen voluntas generandi ei non adesset; sicut et nos multa naturali necessitate contra voluntatem patimur, ut mortem, senectutem et hujusmodi defectus. Et hoc patet per præcedentia et subsequencia: sic enim ibi dicitur, loc. in arg. cit.: *Non enim nolente Patre, quasi coactus Pater, vel naturali necessitate (1) ductus genuit Filium.*

Ad secundum dicendum quodd Apostolus nominat Christum Filium dilectionis Dei, in quantum est à Deo superabundanter dilectus, non quodd dilectio sit principium generationis Filii.

Ad tertium dicendum quodd etiam voluntas, in quantum est natura quædam, aliquid naturaliter vult; sicut voluntas hominis naturaliter tendit beatitudinem; et similiter Deus naturaliter vult et amat seipsum; sed circa alia à se voluntas Dei se habet ad utrumque quodam modo, ut dictum est in corp. art., et quæst. 19, art. 3 præcipuè. Spiritus autem sanctus procedit ut amor, in quantum Deus amat se ipsum; unde naturaliter procedit, quamvis per modum voluntatis procedat.

Ad quartum dicendum quodd etiam in conceptionibus intellectualibus sit reductio ad prima principia, quæ naturaliter intelliguntur. Deus autem naturaliter intelligit se ipsum; et secundum hoc conceptio Verbi divini est naturalis.

Ad quintum, dicendum quodd necessarium dicitur aliquid per se et per aliud. Per aliud quidem dupliciter. Uno modo sicut per causam agentem et cogentem; et sic necessarium dicitur quod est violentum. Alio modo, sicut per causam finalem, sicut dicitur aliquid esse necessarium in his quæ sunt ad finem, in quantum sine hoc non potest esse finis, vel bene esse. Et neutro istorum modorum divina generatio est necessaria; quia Deus non est propter finem, neque coactio cadit in ipsum. Per se autem dicitur aliquid necessarium, quod non potest non esse; et sic Deum esse est necessarium; et hoc modo Patrem generare Filium est necessarium.

ARTICULUS III. — *Utrum actus notionales sint de aliquo.* — (1, dist. 5, quæst. 2, art. 1, 2, et 3, dist. 11, art. 1, ad 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quodd actus notionales non sint de aliquo. Quia si Pater generat Filium de aliquo, aut de se ipso, aut de aliquo alio. Si de aliquo alio, cum id de quo aliquid generatur, sit in eo quod generatur, sequitur quodd aliquid alienum à

(1) Ita cod. Alcan., cui concinunt exempla Rom. et Patav., quæ tantum pro, ductus, habent, indurctus. Nicolaus cum MSS. Camer. et Rom.: *Vel naturali necessitate ductus, cum nolle, genuit Filium.*

Patre sit in Filio, quod est contra Hilarium, 7 de Trin., prope finem, ubi dicit: *Nihil in his diversum est, vel alienum*. Si autem Filium generat Pater de se ipso, id autem de quo aliquid generatur, si sit permanens, recipit prædicationem ejus quod generatur; sicut dicimus quod homo est albus, quia homo permanet cum de non albo sit albus; sequitur igitur quod Pater vel non permaneat, genitè Filio, vel quod Pater sit Filius, quod est falsum. Non ergo Pater generat Filium de aliquo, sed de nihilo.

2. Præterea, id de quo aliquid generatur, est principium ejus quod generatur. Si ergo Pater generat Filium de essentia vel natura sua, sequitur quod essentia vel natura Patris sit principium Filii; sed non principium materiale, quia materia locum in divinis non habet; ergo est principium quasi activum, sicut generans est principium geniti. Et ita sequitur quod essentia generet; quod supra improbatum est, quest. 39, art. 3.

3. Præterea, Augustinus, 7 de Trin., cap. 6, circ. med., dicit quod *tres personæ non sunt ex eadem essentia*, quia non est aliud essentia et persona. Sed persona Filii non est aliud ab essentia Patris (1). Ergo Filius non est de essentia Patris.

4. Præterea, omnis creatura est ex nihilo. Sed Filius in Scripturis dicitur creatura; dicitur enim Eccli. 24, 5, ex ore sapientiæ genitæ: *Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam*; et postea ex ore ejusdem sapientiæ dicitur: *Ab initio, et ante secula creata sum*. Ergo Filius non est genitus ex aliquo, sed ex nihilo. Et similiter potest objici de Spiritu sancto propter hoc quod dicitur Zachar. 12, 1: *Dixit Dominus extendens cælum, et fundans terram, et creans spiritum hominis in eo*; et Amos 4, 13, secundum aliam litteram: *Ego formans montes, et creans spiritum* (2).

Sed contra est quod Augustinus (Fulgentius) dicit in 1 de Fide ad Pet., cap. 1, circ. fin.: *Pater Deus solus de sua natura sine initio genuit Filium sibi æqualem*.

Respondeo dicendum quod Filius non est genitus de nihilo, sed de substantia Patris. OSENSUM est enim supra, qu. 27, art. 2, et qu. 33, art. 2, ad 4, et 3 in corp., quod paternitas, filiatio et nativitas verè et propriè est in divinis. Hoc autem interest inter generationem veram, per quam aliquis procedit ut filius, et factionem, quod faciens facit aliquid de exteriori materia, sicut scamnum facit artifex de ligno, homo autem generat filium de seipso. Sicut autem artifex creatus facit aliquid ex materia, ita Deus facit ex nihilo, ut infra ostendetur, qu. 45, art. 1, non quod nihilum cedat in substantiam rei, sed quia ab ipso tota substantia rei produciatur, nullo alio præsupposito. Si ergo Filius procederet à Patre ut de nihilo existens, hoc modo se haberet ad Patrem ut artificiatum ad artificem; quod manifestum est nomen filiationis propriè habere non posse, sed solum

secundum aliquam similitudinem. Unde relinquitur quod si Filius Dei procederet à Patre quasi existens ex nihilo, non esset verè et propriè Filius; cuius contrarium dicitur 1 Joan. ult. 20: *Ut simus in vero Filio ejus, Jesu Christo*. Filius igitur Dei verus non est ex nihilo, nec factus, sed tantum genitus.

Si qui autem ex nihilo à Deo facti filii Dei dicantur, hoc erit metaphoricè secundum aliqualem assimilationem ad eum qui verè Filius est. Unde in quantum solus est verus et naturalis Dei Filius, dicitur unigenitus, secundum illud Joan. 1, 18: *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*; in quantum verò per assimilationem ad ipsum alii dicuntur filii adoptivi, quasi metaphoricè dicitur esse primogenitus, secundum illud Rom. 8, 29: *Quos præcivit et prædestinavit fieri conformes imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus*. Relinquitur ergo quod Dei Filius sit genitus de substantia Patris, aliter tamen quam filius hominis. Pars enim substantiæ hominis generantis transit in substantiam geniti. Sed divina natura impartibilis est; unde necesse est quod Pater generando Filium, non partem naturæ in ipsum transfuderit, sed totam naturam ei communicaverit, remanente distinctione solum secundum originem, ut ex dictis patet, qu. 40, art. 2.

Ad primum ergo dicendum quod cum Filius dicitur natus de Patre, hæc præpositio, *de*, significat principium generans consubstantialia, non autem principium materiale. Quod enim produciatur de materia, fit per transmutationem illius de quo produciatur, in aliquam formam. Divina autem essentia non est transmutabilis, neque alterius formæ susceptiva.

Ad secundum dicendum quod cum dicitur Filius genitus de essentia Patris, secundum expositionem Magistri, 5 dist. 1 Sent., designat habitudinem principii quasi activi; ubi sic exponit: *Filius est genitus de essentia Patris*, id est, de Patre essentia, propter hoc quod Augustinus, 15 lib. de Trin., cap. 13, in fin., dicit: *Tale est quod dico de Patre essentia, ac si expressius dicerem, de Patris essentia*. Sed hoc non videtur sufficere ad sensum hujusmodi locutionis. Possumus enim dicere quod creatura est ex Deo essentia, non tamen quod sit ex essentia Dei. Unde aliter dici potest quod hæc præpositio, *de*, semper denotat consubstantialitatem. Unde non dicimus quod domus sit de edificatore, cum non sit causa consubstantialis. Possumus autem dicere quod aliquid sit de aliquo, quocumque modo illud significetur ut principium consubstantialia; sive illud sit principium activum, sicut filius dicitur esse de patre; sive sit principium materiale, sicut cultellus dicitur esse de ferro; sive sit principium formale in his duntaxat in quibus ipsæ formæ sunt subsistentes, et non advenientes alteri; possumus enim dicere quod Angelus aliquis est de naturâ intellectuali. Et per hunc modum dicimus quod Filius est genitus de essentia Patris, in quantum essentia Patris Filio per generationem communicata in eo subsistit.

Ad tertium dicendum quod cum dicitur:

(Vinat-six.)

(1) Ita cod. Alcan. alique. Editi omittunt, *Patris*.

(2) Juxta 70. Vulgata, *ventum*.

Filius est genitus de essentiâ Patris, additur aliquid respectu cuius potest salvari distinctio. Sed cum dicitur quod tres personæ sunt de essentiâ divinâ, non ponitur aliquid respectu cuius possit importari distinctio per præpositionem significata; et ideo non est simile.

Ad quartum dicendum quod cum dicitur: Sapientia est creata, potest intelligi non de Sapientiâ quæ est Filius Dei, sed de sapientiâ creatâ, quam Deus indidit creaturis. Dicitur enim Eccli. 1, 9: *Ipse creavit eam* (scilicet sapientiam) *in Spiritu sancto, et effudit illam super omnia opera sua.* Neque est inconveniens quod in uno contextu locutionis loquatur Scriptura de Sapientiâ genitâ et de creatâ, quia sapientia creata est participatio quædam Sapientiæ increatæ. Vel potest referri ad naturam creatam assumptam à Filio, ut sit sensus: *Ab initio et ante secula creata sum*, id est, prævisa sum creaturæ uniri. Vel per hoc quod sapientia creata et genita nuncupatur, modus divinæ generationis nobis insinuat. In generatione enim, quod generatur accipit naturam generantis, quod perfectionis est; in creatione verò creans non mutatur, sed creatum non recipit naturam creantis. Dicitur ergo Filius simul creatus et genitus, ut ex creatione accipiatur immutabilitas Patris, et ex generatione unitas naturæ in Patre et Filio. Et sic exponitur intellectus hujus Scripturæ ab Hilario, lib. de Synodis, can. 5. Auctoritates autem inductæ non loquuntur de Spiritu sancto, sed de spiritu creato, qui quandoque dicitur ventus, quandoque aer, quandoque status hominis, quandoque etiam anima, vel quæcumque substantia invisibilis.

ARTICULUS IV. — *Utrum in divinis sit potentia respectu actuum notionalium.* — (1, dist. 7, quæst. 1, art. 1, et Pot. quæst. 2, art. 1.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod in divinis non sit potentia respectu actuum notionalium. Omnis enim potentia est vel activa, vel passiva. Sed neutra hic competere potest; potentia enim passiva in Deo non est, ut supra ostensum est, qu. 23, art. 1; potentia verò activa non competit uni personæ respectu alterius, cum personæ divinæ non sint factæ, ut ostensum est art. præc. Ergo in divinis non est potentia ad actus notionales.

2. Præterea, potentia dicitur ad possibile. Sed divinæ personæ non sunt de numero possibile, sed de numero necessariorum. Ergo respectu actuum notionalium, quibus divinæ personæ procedunt, non debet poni potentia in divinis.

3. Præterea, Filius procedit ut verbum, quod est conceptio intellectus; Spiritus autem sanctus procedit ut amor, qui pertinet ad voluntatem. Sed potentia in Deo dicitur per comparisonem ad effectus, non autem per comparisonem ad intelligere et velle, ut supra habitum est, qu. 23, art. 1, ad 3. Ergo in divinis non debet dici potentia per comparisonem ad actus notionales.

Sed contra est quod dicit Augustinus, con-

tra Maximinum hæreticum, lib. 3, cap. 1, ferè per totum, et ex cap. 12, post princ.: *Si Deus Pater non potuit generare Filium sibi æqualem, ubi est omnipotentia Dei Patris?* Est ergo in divinis potentia respectu actuum notionalium.

Respondeo dicendum quod sicut ponuntur actus notionales in divinis, ita necesse est ibi ponere potentiam respectu hujusmodi actuum; cum potentia nihil aliud significet quàm principium alicujus actus. Unde cum Patrem intelligamus ut principium generationis, et Patrem et Filium ut principium spirandi, necesse est quod Patri attribuiamus potentiam generandi, et Patri et Filio potentiam spirandi; quia potentia generandi significat id quo generans generat. Omne autem generans generat aliquo. Unde in omni generante oportet ponere potentiam generandi, et in spirante potentiam spirandi.

Ad primum ergo dicendum quod sicut secundum actus notionales non procedit aliqua persona ut facta, ita neque potentia ad actus notionales dicitur in divinis per respectum ad aliquam personam factam, sed solum per respectum ad procedentem personam.

Ad secundum dicendum quod possibile, secundum quod necessario opponitur, sequitur potentiam passivam, quæ non est in divinis. Unde neque in divinis est aliquid possibile per modum istum, sed solum secundum quod possibile continetur sub necessario. Sic autem dici potest quod sicut Deum esse est possibile, sic Filium generari est possibile.

Ad tertium dicendum quod potentia significat principium. Principium autem distinctionem importat ab eo cuius est principium. Consideratur autem duplex distinctio in his quæ dicuntur de Deo: una secundum rem, alia secundum rationem tantum. Secundum rem quidem Deus distinguitur per essentiam à rebus, quarum est per creationem principium, sicut una persona distinguitur ab aliâ cuius est principium secundum actum notionalium. Sed actio ab agente non distinguitur in Deo nisi secundum rationem tantum; alioquin actio esset accidens in Deo. Et ideo respectu illarum actionum secundum quas aliquæ res procedunt distinctæ à Deo vel essentialiter, vel personaliter, potest Deo attribui potentia secundum propriam rationem principii. Et ideo sicut ponimus potentiam creandi in Deo, ita possumus ponere potentiam generandi, vel spirandi. Sed intelligere et velle non sunt tales actus qui designent processionem alicujus rei à Deo distinctæ vel essentialiter, vel personaliter. Unde respectu horum actuum non potest salvari ratio potentiæ in Deo nisi secundum modum intelligendi et significandi tantum, prout diversimodè significatur in Deo intellectus et intelligere, cum tamen ipsum intelligere Dei sit ejus essentia non habens principium.

ARTICULUS V. — *Utrum potentia generandi significet relationem, et non essentiam.* — (1, dist. 7, qu. 1, art. 2, et Pot. qu. 2, art. 2.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur

quòd potentia generandi vel spirandi significet relationem, et non essentiam. Potentia enim significat principium, ut ex ejus definitione patet. Dicitur enim potentia activa esse principium agendi, ut patet in 5 Metaph., text. 17, in princ. Sed principium in divinis respectu personæ dicitur notionaliter. Ergo potentia in divinis non significat essentiam, sed relationem.

2. Præterea, in divinis non differt posse et agere. Sed generatio in divinis significat relationem. Ergo et potentia generandi.

3. Præterea, ea quæ significant essentiam in divinis, communia sunt tribus personis. Sed potentia generandi non est communis tribus personis, sed propria Patri. Ergo non significat essentiam.

Sed contra est quòd sicut Deus potest generare Filium, ita et vult. Sed voluntas generandi significat essentiam. Ergo et potentia generandi.

Respondeo dicendum quòd quidam dixerunt quòd potentia generandi significat relationem in divinis.

Sed hoc esse non potest. Nam illud propriè dicitur potentia in quocumque agente, quo agens agit. Omne autem produciens aliquid per suam actionem producit sibi simile quantum ad formam quā agit. Sicut homo genitus est similis generanti in naturā humanā, cujus virtute pater potest generare hominem. Illud ergo est potentia generativa in aliquo generante, in quo genitum similatur generanti. Filius autem Dei similatur Patri geniti in naturā divinā; unde natura divina in Patre est potentia generandi in ipso. Unde Hilarius dicit, in 5 de Trin., non procul à fin.: *Nativitas Dei non potest eam ex quā profecta est, non tenere naturam; nec enim aliud quā Deus subsistit, quod non aliunde quā de Deo subsistit.*

Sic igitur dicendum est quòd potentia generandi principaliter significat divinam essentiam, ut Magister dicit, 7 distinct. 1 Sent., non autem tantum relationem, nec etiam essentiam, in quantum est idem relationi, ut significet ex æquo utrumque. Licet enim paternitas ut forma Patris significetur, est tamen proprietas personalis habens se ad personam Patris ut forma individualis ad aliquod individuum creatum. Forma autem individualis in rebus creatis constituit personam generantem, non autem est quo generans generat; alioquin Socrates generaret Socratem. Unde neque paternitas potest intelligi ut quo Pater generat, sed ut constituens personam generantis; alioquin Pater generaret Patrem. Sed id quo Pater generat, est natura divina, in quā sibi Filius assimilatur; et secundum hoc Damascenus dicit, lib. 1 orthod. Fid., cap. 18, quòd *generatio est opus naturæ*, non sicut generantis, sed sicut ejus quo generans generat.

Et idèd potentia generandi significat in recto naturam divinam, sed in obliquo relationem.

Ad primum ergo dicendum quòd potentia non significat ipsam relationem principii; alioquin esset in genere relationis; sed signi-

ficat id quod est principium; non quidem sicut agens dicitur principium, sed sicut id quo agens agit dicitur principium. Agens autem distinguitur à facto, et generans à generato. Sed id quo generans generat est commune genito et generanti, et tantò perfectius, quantò perfectior fuerit generatio. Unde cum divina generatio sit perfectissima, id quo generat est commune genito et generanti, et idem numero, non solum specie, sicut in rebus creatis. Per hoc ergo quòd dicimus quòd essentia divina est principium quo generans generat, non sequitur quòd essentia divina distinguatur à generato, sicut sequeretur si diceretur quòd essentia divina generat.

Ad secundum dicendum quòd sicut est idem in divinis potentia generandi cum generatione, ita essentia divina cum generatione et paternitate est idem re, sed non ratione.

Ad tertium dicendum quòd cum dico potentiam generandi, potentia significatur in recto, et generatio in obliquo, sicut si dicerem essentiam Patris. Unde quantum ad essentiam, quæ significatur, potentia generandi communis est tribus personis; quantum autem ad notionem, quæ connotatur, propria est personæ Patris.

ARTICULUS VI. — *Utrum actus notionalis ad plures personas terminari possit.* — (1, dist. 7, quæst. 2, art. 1 et 2, et Pot. quæst. 2, art. 1, ad 10, et art. 4.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd actus notionalis ad plures personas terminari possit, ita quòd sint plures personæ genitæ vel spiratæ in divinis. Cuicumque enim inest potentia generandi, potest generare. Sed Filio inest potentia generandi. Ergo potest generare; non autem se ipsum; ergo alium filium. Ergo possunt esse plures filii in divinis.

2. Præterea, Augustinus dicit, contra Maximinum, lib. 3, cap. 12, circa fin.: *Filius non genuit creatorem; neque enim non potuit, sed non oportuit.*

3. Præterea, Deus Pater est potentior ad generandum quā pater creatus. Sed unus homo potest generare plures filios. Ergo et Deus, præcipuè cum potentia patris, uno filio generato, non diminuitur.

Sed contra est quòd in divinis non differt esse et posse. Si igitur in divinis possent esse plures filii, essent plures filii; et ita essent plures personæ quā tres in divinis; quod est hæreticum.

Respondeo dicendum quòd, sicut Athanasius dicit in suo Symb. fid., in divinis est tantum *unus Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus*. Cujus quidem ratio quadruplex assignari potest: prima quidem ex parte relationum, quibus solum personæ distinguuntur. Cum enim personæ divinæ sint ipsæ relationes subsistentes, non possent esse plures patres vel plures filii in divinis, nisi essent plures paternitates et plures filiationes. Quod quidem esse non posset nisi secundum materiam eorum distinctionem. Formæ enim unius speciei non multiplicantur nisi secundum materiam, quæ in divinis non est. Unde in divinis non potest esse nisi una tantum filia-

tio subsistens, sicut et albedo subsistens non posset esse nisi una.

Secunda verò ex modo processionum; quia Deus omnia intelligit et vult uno et simplici actu. Unde non potest esse nisi una persona procedens per modum verbi, quæ est Filius, et una tantum per modum amoris, quæ est Spiritus sanctus.

Tertia verò sumitur ex modo procedendi: quia personæ ipsæ procedunt naturaliter, ut dictum est art. 2 hujus quæst. ad 3 et 4. Natura autem determinatur ad unum.

Quarta ex perfectione divinarum personarum. Ex hoc enim est perfectus Filius, quod tota filiatio divina in eo continetur, et quod est tantum unus filius; et similiter dicendum est de aliis personis.

Ad primum ergo dicendum quod quamvis simpliciter concedendum sit quod potentiam quam habet Pater habet Filius, non tamen concedendum est quod Filius habet potentiam generandi, si *generandi* sit gerundivum verbi activi, ut sit sensus quod Filius habeat potentiam ad generandum. Sicut, licet idem esse sit Patris et Filii, non tamen convenit Filio esse Patrem propter notionale adjunctum. Si tamen hoc quod dico *generandi*, sit gerundivum verbi passivi, potentia generandi est in Filio, id est, ut generetur; et similiter si sit gerundivum verbi impersonalis, ut sit sensus: Potentia generandi, id est, quæ ab aliquâ personâ generatur.

Ad secundum dicendum quod Augustinus in verbis illis non intendit dicere quod Filius posset generare filium, sed quod hoc non est ex impotentiâ Filii quod non generet, ut infra patebit, quæst. 42, art. 6 ad 3.

Ad tertium dicendum quod immaterialitas et perfectio divina requirit ut non possint esse plures filii in divinis, sicut dictum est in corp. art. Unde quod non sint plures filii, non est ex impotentiâ Patris ad generandum.

QUÆSTIO XLII.

DE ÆQUALITATE ET SIMILITUDINE DIVINARUM PERSONARUM AD INVICEM. — (*In sex articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de comparatione personarum ad invicem; et primò quantum ad æqualitatem et similitudinem; secundò quantum ad missionem.

Circa primum quærentur sex: 1° utrùm æqualitas locum habeat in divinis personis; 2° utrùm persona procedens sit æqualis ei à quâ procedit secundum æternitatem; 3° utrùm sit aliquis ordo in divinis personis; 4° utrùm personæ divinæ sint æquales secundum magnitudinem; 5° utrùm una earum sit in aliâ; 6° utrùm sint æquales secundum potentiam.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm æqualitas locum habeat in divinis.* — (3 part., qu. 58, art. 2; et 3, dist. 19, qu. 1, art. 1, et 4 cont. cap. 9.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod æqualitas non competat divinis personis. Æqualitas enim attenditur secundum unum in quantitate, ut patet per Philosophum, 5 Metaph., text. 20. In divinis autem personis non invenitur neque quantitas continua intrinseca, quæ dicitur magnitudo; neque

quantitas continua extrinseca, quæ dicitur locus et tempus: neque secundum quantitatem discretam invenitur in eis æqualitas, quia duæ personæ sunt plures quam una. Ergo divinis personis non convenit æqualitas.

2. Præterea, divinæ personæ sunt unius essentiæ, ut supra dictum est, quæst. 39, art. 2. Essentia autem significatur per modum formæ: convenientia autem in formâ non facit æqualitatem, sed similitudinem. Ergo in divinis personis est dicenda similitudo, et non æqualitas.

3. Præterea, in quibuscumque invenitur æqualitas, illa sunt sibi invicem æqualia; quia æquale dicitur æquali æquale. Sed divinæ personæ non possunt sibi invicem dici æquales, quia, ut Augustinus dicit, 6 de Trin., cap. 10, parum à princ., *imago, si perfectè implet illud cuius est imago, ipsa coæquatur ei, non illud imagini suæ*. Imago autem Patris est Filius, et sic Pater non est æqualis Filio. Non ergo in divinis personis invenitur æqualitas.

4. Præterea, æqualitas relatio quædam est. Sed nulla relatio est communis omnibus personis; cum secundum relationes personæ ab invicem distinguantur. Non ergo æqualitas divinis personis convenit.

Sed contra est quod Athanasius, in suo Sym. fid., dicit quod *tres personæ coæternæ sibi sunt, et coæquales*.

Respondeo dicendum quod necesse est ponere æqualitatem in divinis personis, quia, secundum Philosophum, in 10 Metaph., text. 19, æquale dicitur quasi per negationem minoris et majoris; non autem possumus in divinis personis ponere aliquid majus et minus, quia, ut Boetius dicit, in lib. de Trin., paulo à princ., *eos differentia* (scilicet deitatis) *comitatur qui vel augent, vel minuunt, ut Arium; qui gradibus numerorum Trinitatem variantes distrahunt, atque in pluralitatem deducunt*. Cujus ratio est quia inæqualium non potest esse una quantitas numero. Quantitas autem in divinis non est aliud quam earum essentia. Unde relinquitur quod si esset aliqua inæqualitas in divinis personis, non esset in eis una essentia; et sic non essent tres personæ unus Deus: quod est impossibile. Oportet igitur æqualitatem ponere in divinis personis.

Ad primum ergo dicendum quod duplex est quantitas. Una scilicet quæ dicitur quantitas molis vel quantitas dimensiva, quæ in solis rebus corporalibus est; unde in divinis personis locum non habet. Sed alia est quantitas virtutis, quæ attenditur secundum perfectionem alicujus naturæ vel formæ; quæ quidem quantitas designatur secundum quod dicitur aliquid magis vel minus calidum, in quantum est perfectius vel minus perfectum in tali caliditate. Hujusmodi autem quantitas virtualis attenditur primò quidem in radice, id est, in ipsâ perfectione formæ vel naturæ; et sic dicitur magnitudo specialis (1), sicut dicitur magnus calor propter suam intensionem et perfectionem. Et ideo dicit Augustinus, 6 de

(1) Al., *spiritualis*.

Trin., c. 18, circamed., quod in his quæ non mole magna sunt, hoc est majus esse quod est melius esse; nam melius dicitur quod perfectius est. Secundò autem attenditur quantitas virtualis in effectibus formæ. Primus autem effectus formæ est esse; nam omnis res habet esse secundum suam formam. Secundus autem effectus est operatio; nam omne agens agit per suam formam. Attenditur igitur quantitas virtualis et secundum esse, et secundum operationem. Secundum esse quidem, in quantum ea quæ sunt perfectioris naturæ, sunt majoris durationis. Secundum operationem verò, in quantum ea quæ sunt perfectioris naturæ, sunt magis potentia ad agendum. Sic igitur, ut Augustinus (Fulgentius) dicit, in lib. de Fide ad Petr., cap. 1, ante med., æqualitas intelligitur in Patre, et Filio, et Spiritu sancto, in quantum nullus horum aut præcedit æternitate, aut excedit magnitudine, aut superat potestate.

Ad secundum dicendum quod ubi attenditur æqualitas secundum quantitatem virtutalem, æqualitas includit in se similitudinem, et aliquid plus, quia excludit excessum. Quæcumque enim communicant in unâ formâ, possunt dici similia, etiamsi inæqualiter illam formam participant; sicut si dicatur aer esse similis igni in calore. Sed non possunt dici æqualia, si unum altero perfectius formam illam participet. Et quia non solùm una est natura Patris et Filii, sed etiam æquè perfectè est in utroque; idè non solùm dicimus Filium esse similem Patri, ut excludatur error Eunomii (ex Augustino, lib. de Hæresibus, hæresi 154), sed etiam dicimus æqualem, ut excludatur error Arii.

Ad tertium dicendum quod æqualitas vel similitudo dupliciter potest significari in divinis, scilicet per nomina et per verba. Secundum quidem quod significatur per nomina, mutua æqualitas dicitur in divinis personis, et similitudo; Filius enim est æqualis et similis Patri, et è converso; et hoc idè, quia essentia divina non magis est Patris quàm Filii. Unde sicut Filius habet magnitudinem Patris, quod est esse eum æqualem Patri, ita Pater habet magnitudinem Filii, quod est esse eum æqualem Filio. Sed quantum ad creaturas, ut Dionysius dicit, 9 cap. de div. Nom., post med., non recipitur conversio æqualitatis et similitudinis. Dicuntur enim causata similia causis, in quantum habent formam causarum, sed non è converso; quia forma principaliter est in causâ, et secundariò in causato. Sed verba significant æqualitatem cum motu. Et licèt motus non sit in divinis, est tamen ibi accipere. Quia igitur Filius accipit à Patre, unde est æqualis ei, et non è converso, propter hoc dicimus quod Filius cœquatur Patri, et non è converso.

Ad quartum dicendum quod in divinis personis nihil est considerare nisi essentiam, in quâ communicant, et relationes, quibus distinguuntur. Æqualitas autem utrumque importat, scilicet distinctionem personarum (quia nihil sibi ipsi dicitur æquale), et unitatem essentiæ, quia ex hoc personæ sunt sibi invicem æquales, quod sunt unius ma-

gnitudinis et essentiæ. Manifestum est autem quod idem ad se ipsum non refertur aliqua relatione reali; nec iterum una relatio refertur ad alteram per aliquam aliam relationem. Cum enim dicimus quod paternitas opponitur filiationi, oppositio non est relatio media inter paternitatem et filiationem, quia utroque modo relatio multiplicaretur in infinitum. Et idè æqualitas et similitudo in divinis personis non est aliqua realis relatio distincta à relationibus personalibus; sed in suo intellectu includit et relationes distinguentes personas, et essentiæ unitatem. Et propterea Magister dicit, in 31 dist. 1 Sentent., quod in his appellatio tantum est relativa.

ARTICULUS II. — *Utrum persona procedens sit cœterna suo principio, ut Filius Patri.* — (4 cont. cap. 11, et Pot. quæst. 2, art. 3, et qu. 3, art. 13, et op. 2, cap. 41.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod persona procedens non sit cœterna suo principio, ut Filius Patri. Arius enim duodecim modos generationis assignat. Primus modus est juxta fluxum linæ à puncto, ubi deest æqualitas simplicitatis. Secundus modus est juxta emissionem radiorum à sole, ubi deest æqualitas naturæ. Tertius modus est juxta characterem seu impressionem à sigillo, ubi deest consubstantialitas, et potentiæ efficientia. Quartus modus est juxta immissionem bonæ voluntatis à Deo, ubi etiam deest consubstantialitas. Quintus modus est juxta exitum accidentis à substantiâ; sed accidenti deest subsistentia. Sextus modus est juxta abstractionem speciei à materiâ, sicut sensus accipit speciem à re sensibili, ubi deest æqualitas simplicitatis spiritualis (1). Septimus modus est juxta excitationem voluntatis à cognitione, quæ quidem excitatio temporalis est. Octavus modus est juxta transfigurationem, ut ex ære sit imago, quæ materialis est. Nonus modus est ut motus à movente; et hic etiam ponitur effectus et causa. Decimus modus est juxta eductionem specierum à genere, qui non competit in divinis, quia Pater non prædicatur de Filio, sicut genus de specie. Undecimus modus est juxta ideationem, ut arca exterior ab eâ quæ est in mente. Duodecimus modus est juxta nascentiam, ut homo est à patre; ubi est prius et posterius secundum tempus. Patet ergo quod in omni modo quo aliquid est ex altero, deest æqualitas naturæ, aut æqualitas durationis. Si igitur Filius est à Patre, oportet dicere, vel eum esse minorem Patre, aut posteriorem, aut utrumque.

2. Præterea, omne quod est ex altero, habet principium. Sed nullum æternum habet principium. Ergo Filius non est æternus, neque Spiritus sanctus.

3. Præterea, omne quod corrumpitur, desinit esse. Ergo omne quod generatur, incipit esse; ad hoc enim generatur ut sit. Sed Filius est genitus à Patre. Ergo incipit esse, et non est cœternus Patri.

4. Præterea, si Filius genitus est à Patre, aut semper generatur, aut est dare aliquod

(1) Codd. Alcan. et Camer., æqualitas spiritualitatis.

instans suæ generationis. Si semper generatur (dùm autem aliquid est in generari, est imperfectum, sicut patet in successivis, quæ sunt semper in fieri, ut tempus et motus), sequitur quòd Filius semper sit imperfectus, quod est inconveniens. Est ergo dare aliquod instans generationis Filii. Ante illud ergo instans Filius non erat.

Sed contra est quod Athanasius, in suo Symb. fid., dicit, quòd *totæ tres personæ co-æternæ sibi sunt*.

Respondeo dicendum quòd necesse est dicere Filium esse coeternum Patri. Ad cujus evidentiam considerandum est quòd aliquid ex principio existens, posterius esse suo principio potest contingere ex duobus: uno modo ex parte agentis, alio modo ex parte actionis. Ex parte agentis quidem, aliter in agentibus voluntariis, aliter in agentibus naturalibus. In agentibus quidem voluntariis propter electionem temporis; sicut enim in agentis voluntarii potestate est eligere formam quam effectui conferat, ut supra dictum est, quæst. 41, art. 2, ita in ejus potestate est eligere tempus in quo effectum producat. In agentibus autem naturalibus hoc contingit quia agens aliquod non à principio habet perfectionem virtutis naturalis ad agendum, sed ei advenit post aliquod tempus, sicut homo non à principio generare potest. Ex parte autem actionis impeditur ne id quod est à principio, simul sit cum suo principio, propter hoc quòd actio est successiva. Unde dato quòd aliquod agens tali actione agere inciperet statim cùm est, non statim in eodem instanti esset effectus, sed in instanti ad quod terminatur actio. Manifestum est autem secundum præmissa, quæst. præc., art. 2, quòd Pater non generat Filium voluntate, sed naturâ; et iterum quòd natura Patris ab æterno perfecta fuit; et iterum quòd actio quâ Pater producit Filium non est successiva, quia sic Filius Dei successivè generaretur (1), et esset ejus generatio materialis, et cum motu; quod est impossibile. Relinquitur ergo quòd Filius fuit quandocumque fuit Pater; et sic Filius est coeternus Patri, et similiter Spiritus sanctus utriusque.

Ad primum ergo dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, in lib. de Verbis Domini, serm. 38, per totum, et præsertim cap. 44, 5 et 6, nullus modus processionis alicujus creaturæ perfectè repræsentat divinam generationem. Unde oportet ex multis modis colligere similitudinem, ut quod deest ex uno alicqualiter suppleatur ex altero; et propter hoc dicitur in synodo Ephesinâ: *Coexistere semper coeternum Patri Filium, splendor tibi denuntiet. Impassibilitatem nativitatæ ostendat verbum. Consubstantialitatem, Filii nomen insinuet*. Inter omnia tamen expressius repræsentat processio verbi ab intellectu; quod quidem non est posterius eo à quo procedit, nisi sit talis intellectus qui exeat de potentia in actum; quod in Deo dici non potest.

(1) Ita cod. Alcan. cum duobus aliis, quibus adhæret Nicolaius. Edit. Rom. et Patav.: *Generatus esset, et ejus generatio materialis, cùm motus esset; quod est impossibile*.

Ad secundum dicendum quòd æternitas excludit principium durationis, sed non principium originis.

Ad tertium dicendum quòd omnis corruptio est mutatio quædam; et ideò omne quod corrumpitur, incipit non esse, et desinit esse. Sed generatio divina non est transmutatio, ut dictum est supra, quæst. 27, art. 2. Unde Filius semper generatur, et Pater semper generat.

Ad quartum dicendum quòd in tempore aliud est quod est indivisibile, scilicet instans, et aliud est quod est durans, scilicet tempus; sed in æternitate ipsum *nunc* indivisibile est, et semper stans, ut supra dictum est, qu. 10, art. 4. Generatio verò Filii non est in *nunc* temporis, aut in tempore, sed in æternitate; et ideò ad significandum præsentialitatem et permanentiam æternitatis potest dici quòd semper nascitur, ut Origenes dixit, hom. in cap. 1 Joan., à med. Sed, ut Gregorius, 29 Moral., cap. 1, in princ., et Augustinus in psalm. 2, super illud, *Hodiè genui te*, dicunt, melius est quòd dicatur semper natus, ut *ly semper* designet permanentiam æternitatis, et *ly natus* perfectionem geniti. Sic ergo Filius non imperfectus est, neque *erat* (1) *quando non erat*, ut Arius dixit.

ARTICULUS III. — *Utrum in divinis personis sit ordo naturæ.* — (1, dist. 12, art. 2, et dist. 20, art. 3, et Pot. quæst. 10, art. 3, corp.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd in divinis personis non sit ordo naturæ. Quidquid enim in divinis est, vel est essentia, vel persona, vel notio. Sed ordo naturæ (2) non significat essentiam, neque aliquam personarum aut notionum. Ergo ordo naturæ non est in divinis.

2. Præterea, in quibuscumque est ordo naturæ, unum est prius altero, saltem secundum naturam et intellectum. Sed in divinis personis *nihil est prius et posterius*, ut Athanasius dicit, in suo Symb. fidei. Ergo in divinis personis non est ordo naturæ.

3. Præterea, quidquid ordinatur, distinguitur. Sed natura in divinis non distinguitur. Ergo non ordinatur; ergo non est ibi ordo naturæ.

4. Præterea, natura divina est ejus essentia. Sed non est in divinis ordo essentiae. Ergo neque ordo naturæ.

Sed contra, ubicumque est pluralitas sine ordine, ibi est confusio. Sed in divinis personis non est confusio, ut Athanasius dicit, in suo Symb. fid. Ergo est ibi ordo.

Respondeo dicendum quòd ordo semper dicitur per comparisonem ad aliquod principium. Unde sicut dicitur principium multipliciter, scilicet secundum situm, ut punctus; secundum intellectum, ut principium demonstrationis; et secundum causas singulas; ita etiam dicitur ordo. In divinis autem dicitur principium secundum originem absque prio-

(1) MSS. Alcan.: *Nec imperfectus est, nec erit*.

(2) Theolog. Lovan. et Duaceni ex cod. Camer.: *Origo naturæ*.

ritate, ut supra dictum est, quæst. 33, art. 1 ad 3 præcipuè. Unde oportet ibi esse ordinem secundum originem absque prioritatem. Et hic vocatur *ordo naturæ* secundum Augustinum, lib. cont. Maxim., cap. 4, post med., *non quo alter sit prius altero, sed quo alter est ex altero.*

Ad primum ergo dicendum quod ordo naturæ significat notionem originis in communi, non autem in speciali.

Ad secundum dicendum quod in rebus creatis, etiam cum id quod est à principio sit suo principio cœvum secundum durationem, tamen principium est prius secundum naturam et intellectum, si consideretur id quod est principium. Sed si considerentur ipsæ relationes causæ et causati, et principii et principiali, manifestum est quod relativa sunt simul naturæ et intellectui, in quantum unum est in definitione alterius. Sed in divinis ipsæ relationes sunt subsistentes personæ in unâ naturâ. Unde neque ex parte naturæ, neque ex parte relationum, una persona potest esse prior aliâ, neque etiam secundum naturam et intellectum.

Ad tertium dicendum quod ordo naturæ dicitur, non quod ipsa natura ordinetur, sed quod ordo in divinis personis attenditur secundum naturalem originem.

Ad quartum dicendum quod natura quodammodo importat rationem principii, non autem essentia; et ideo ordo originis melius nominatur ordo naturæ quam ordo essentiæ.

ARTICULUS IV. — *Utrum Filius sit æqualis Patri secundum magnitudinem.* — (1, dist. 19, quæst. 1, art. 2, et 4 cont., cap. 7, ration. 2, et cap. 11, et Pot. quæst. 2, art. 3, corp., fine, et quæst. 10, art. 4, corp., et Boet. de Trin., quæst. 3, art. 4.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Filius non sit æqualis Patri in magnitudine. Dicit enim ipse Joan. 14, 28: *Pater major, me est*; et Apostolus, 1 Corinth. 15, 28: *Ipse Filius subjectus erit illi qui sibi subiecit omnia.*

2. Præterea, paternitas pertinet ad dignitatem Patris. Sed paternitas non convenit Filio. Ergo non quidquid dignitatis habet Pater, habet Filius; ergo non est æqualis Patri in magnitudine.

3. Præterea, ubicumque est totum et pars, plures partes sunt aliquid majus quam una tantum, vel pauciores; sicut tres homines sunt aliquid majus quam duo, vel unus. Sed in divinis videtur esse totum universale, et pars; nam sub relatione vel notione plures notiones continentur. Cum igitur in Patre sint tres notiones, in Filio autem tantum duæ, videtur quod Filius non sit æqualis Patri.

Sed contra est quod dicitur Philipp. 2, 6: *Non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo.*

Respondeo dicendum quod necesse est dicere Filium esse æqualem Patri in magnitudine. Magnitudo enim Dei non est aliud quam perfectio naturæ ipsius. Hoc autem est de ratione paternitatis et filiationis, quod Filius per generationem pertingat ad habendam perfectionem naturæ quæ est in Patre,

sicut et Pater. Sed quia in hominibus generatio est transmutatio quædam exeuntis de potentia in actum, non statim à principio homo filius est æqualis patri generanti, sed per debitum incrementum ad æqualitatem perducitur, nisi aliter eveniat propter defectum principii generationis. Manifestum est autem ex dictis, quæst. 33, art. 2 et 3, quod in divinis est propriè et verè paternitas et filiatio. Nec potest dici quod virtus Dei Patris fuerit defectiva in generando, neque quod Dei Filius successivè et per transmutationem ad perfectionem pervenerit. Unde necesse est dicere quod ab æterno fuerit Patri æqualis in magnitudine. Unde et Hilarius dicit, in lib. de Synodis, post can. 27: *Tolle corporum infirmitates, tolle conceptus initium, tolle dolores partus et omnem humanam necessitatem; omnis filius secundum naturalem nativitatem æqualitas patris est, quia est similitudo naturæ.*

Ad primum ergo dicendum quod verba illa intelliguntur dicta de Christo secundum humanam naturam, in qua minor est Pater, et ei subjectus; sed secundum naturam divinam æqualis est Patri; et hoc est quod Athanasius dicit in Symb. fid.: *Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem.* Sed secundum Hilarium, in 9 lib. de Trin., inter med. et fin.: *Donantis auctoritate Pater major est, sed minor non est cui unum esse donatur*; et in lib. de Synod. dicit quod *subjectio Filii, naturæ pietas est*, id est, recognitio auctoritatis paternæ; *subjectio autem cæterorum, creationis infirmitas.*

Ad secundum dicendum quod æqualitas attenditur secundum magnitudinem. Magnitudo autem in divinis significat perfectionem naturæ, ut dictum est art. 1 hujus qu., ad 1 arg., et ad essentiam pertinet. Et ideo æqualitas in divinis et similitudo secundum essentialia attenditur; nec potest secundum distinctionem relationum inæqualitas vel dissimilitudo dici. Unde Augustinus dicit, contra Maximinum, lib. 3, cap. 13, post med.: *Originis questio est, quis (1) de quo sit; æqualitatis autem, qualis aut quantus sit.* Paternitas igitur est dignitas Patris, sicut et essentia Patris. Nam dignitas est absoluta, et ad essentiam pertinet. Sicut igitur eadem essentia quæ in Patre est paternitas, in Filio est filiatio; ita eadem dignitas quæ in Patre est paternitas, in Filio est filiatio. Verè ergo dicitur quod quidquid dignitatis habet Pater, habet Filius; nec sequitur: Paternitatem habet Pater; ergo paternitatem habet Filius. Mutatur enim *quid* in *ad aliquid*. Eadem enim est essentia et dignitas Patris et Filii, sed in Patre est secundum relationem dantis, in Filio secundum relationem accipientis.

Ad tertium dicendum quod relatio in divinis non est totum universale, quamvis de singulis relationibus prædicetur; quia omnes relationes sunt unum secundum essentiam et esse; quod repugnat rationi universalis, cuius partes secundum esse distinguuntur. Et similiter persona, ut supra dictum est, q. 30,

(1) Al., *quid*.

art. 4, ad 3, non est universale in divinis. Unde neque omnes relationes sunt majus aliquid quàm una tantum; nec omnes personæ majus aliquid quàm una tantum; quia tota perfectio divinæ naturæ est in quâlibet personarum.

ARTICULUS V. — Utrum Filius sit in Patre, et e converso. — (1, dist. 19, qu. 2, art. 3, et 4 cont., cap. 9, fine, et 63, et Joan. 10, lect. 6, fine, et cap. 16, lect. 7.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod Filius non sit in Patre, et e converso. Philosophus enim in 4 Phys., text. 23, ponit octo modos essendi aliquid in aliquo; et secundum nullum horum Filius est in Patre, aut e converso, ut patet discurrenti per singulos modos. Ergo Filius non est in Patre, nec e converso.

2. Præterea, nihil quod exivit ab aliquo, est in eo. Sed Filius ab æterno exivit à Patre, secundum illud Michææ 5, 2: *Egressus ejus ab initio à diebus æternitatis*. Ergo Filius non est in Patre.

3. Præterea, unum oppositorum non est in altero. Sed Filius et Pater opponuntur relativè. Ergo unus non potest esse in alio.

Sed contra est quod dicitur Joan. 14, 10: *Ego in Patre, et Pater in me est*.

Respondeo dicendum quod in Patre et Filio tria est considerare: scilicet essentiam, et relationem, et originem; et secundum quodlibet istorum Filius est in Patre, et e converso. Secundum essentiam enim Pater est in Filio, quia Pater est sua essentia, et communicat suam essentiam Filio, non per aliquam suam transmutationem. Unde sequitur quod cum essentia Patris sit in Filio, in Filio sit Pater: et similiter cum Filius sit sua essentia, sequitur quod sit in Patre, in quo est ejus essentia. Et hoc est quod Hilarius dicit, 5 de Trin. propè fin.: *Naturam suam, ut ita dicam, sequitur immutabilis Deus, immutabilem gignens Deum subsistentem*. Ergo in eo Dei naturam intelligimus, cum in Deo Deus insit. Secundum etiam relationes manifestum est quod unum oppositorum relativè est in altero secundum intellectum. Secundum originem etiam manifestum est quod processio verbi intelligibilis non est aliquid extra, sed manet in dicente. Id etiam quod verbo dicitur, in verbo continetur; et eadem ratio est de Spiritu sancto.

Ad primum ergo dicendum quod ea quæ in creaturis sunt, non sufficienter repræsentant ea quæ Dei sunt; et idè secundum nullum eorum modorum quos Philosophus enumerat, Filius est in Patre, aut e converso. Accedit tamen magis ad hoc modus ille secundum quem aliquid dicitur esse in principio originante, nisi quod deest unitas essentia, in rebus creatis, inter principium et id quod est à principio.

Ad secundum dicendum quod exitus Filii à Patre est secundum modum processionis interioris, prout verbum exit à corde, et manet in eo. Unde exitus iste in divinis est secundum solam distinctionem relationum, non secundum essentialium aliquam distantiam.

Ad tertium dicendum quod Pater et Filius opponuntur secundum relationes, non autem secundum essentiam, et tamen oppositorum relativè unum est in altero, ut dictum est in corp. art.

ARTICULUS VI. — Utrum Filius sit æqualis Patri secundum potentiam. — (1, dist. 20, art. 2.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod Filius non sit æqualis Patri secundum potentiam. Dicitur enim Joan. 5, 19: *Non potest Filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem*. Pater autem à se potest facere. Ergo Pater major est Filio secundum potentiam.

2. Præterea, major est potentia ejus qui præcipit et docet, quàm ejus qui obedit et audit. Sed Pater mandat Filio, secundum illud Joan. 14, 31: *Sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio*. Pater etiam docet Filium, secundum illud Joan. 5, 20: *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit*. Similiter et Filius audit, secundum illud Joan. 5, 30: *Sicut audio, judico*. Ergo Pater est majoris potentia quàm Filius.

3. Præterea, ad omnipotentiam Patris pertinet quod possit Filium generare sibi æqualem. Dicit enim Augustinus in lib. 3 contra Maximinum, cap. 7, circa fin.: *Si non potuit generare sibi æqualem, ubi est omnipotentia Dei Patris?* Sed Filius non potest generare Filium, ut supra ostensum est, quæst. 42, art. 6 ad 2. Non ergo quidquid pertinet ad omnipotentiam Patris, potest Filius, et ita non est ei in potestate æqualis.

Sed contra est quod dicitur Joan. 5, 19: *Quæcumque Pater facit, hæc et Filius similiter facit*.

Respondeo dicendum quod necesse est dicere quod Filius est æqualis Patri in potestate. Potentia enim agendi consequitur perfectionem naturæ. Videmus enim in creaturis quod quanto aliquis habet perfectiorem naturam, tanto est majoris virtutis in agendo. Ostensum est autem supra, art. 1 et 4 hujus quæst., quod ipsa ratio divinæ paternitatis et filiationis exigit quod Filius sit æqualis Patri in magnitudine, id est, in perfectione naturæ. Unde relinquitur quod Filius sit æqualis Patri in potestate; et eadem ratio est de Spiritu sancto respectu utriusque.

Ad primum ergo dicendum quod in hoc quod dicitur: *Filius non potest à se facere quidquam*, non subtrahitur Filio aliqua potestas quam habeat Pater, cum statim subdatur quod *quæcumque Pater facit, Filius similiter facit*; sed ostenditur quod Filius habet potestatem à Patre, à quo habet naturam. Unde dicit Hilarius, 9 de Trin., post med.: *Naturæ divinæ hæc unitas est, ut ita per se agat Filius, quod non à se agat*.

Ad secundum dicendum quod in demonstratione Patris et auditione Filii non intelligitur nisi quod Pater communicet scientiam Filio, sicut et essentiam. Et ad idem potest referri mandatum Patris, per hoc quod ab æterno dedit ei scientiam et voluntatem agendorum, eum generando. Vel potius referendum est ad Christum secundum humanam naturam.

Ad tertium dicendum quòd sicut eadem essentia quæ in Patre est paternitas, in Filio est filiatio; ita eadem est potentia quæ Pater generat, et quæ Filius generatur. Unde manifestum est quòd quidquid potest Pater, potest Filius; non tamen sequitur quòd possit generare, sed mutatur quid in ad. aliquid. Nam generatio significat relationem in divinis. Habet ergo Filius eandem potentiam quam Pater, sed cum aliâ relatione; quia Pater habet eam ut dans; et hoc significatur cum dicitur quòd potest generare; Filius autem habet eam ut accipiens; et hoc significatur cum dicitur quòd potest generari.

QUÆSTIO XLIII.

DE MISSIONE DIVINARUM PERSONARUM. — (In octo articulos divisa.)

Deinde considerandum de missione divinarum personarum; et circa hoc quærentur octo: 1° utrùm alicui divinæ personæ conveniat mitti; 2° utrùm missio sit æterna, vel temporalis tantum; 3° secundum quid divina persona invisibiliter mittatur; 4° utrùm cuilibet personæ conveniat mitti; 5° utrùm invisibiliter mittatur tam Filius quam Spiritus sanctus; 6° ad quos fiat missio invisibilis; 7° de missione visibili; 8° utrùm aliqua persona mittat se ipsam visibiliter, aut invisibiliter.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm alicui personæ divinæ conveniat mitti.* — (1. dist. 15, quæst. 1, art. 1, et 4 cont., cap. 23, ratione 2, et cap. 24, ratione 21.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd personæ divinæ non conveniat mitti. Missus enim minor est mittente. Sed una persona divina non est minor aliâ. Ergo una persona non mittitur ab aliâ.

2. Præterea, omne quod mittitur, separatur à mittente; unde Hieronymus dicit super Ezech., lib. 5, comment. in illud: *Ut portes ignominiam tuam et confundaris: « Quod conjunctum est, et in corpore uno copulatum, mitti non potest. »* Sed in divinis personis nihil est separabile, ut Hilarius dicit, 7 de Trinit., non procul à fine. Ergo una persona non mittitur ab aliâ.

3. Præterea, quicumque mittitur, ab aliquo loco discedit, et ad aliquem locum de novo vadit. Hoc autem divinæ personæ non convenit, cum ubique sit. Ergo divinæ personæ non convenit mitti.

Sed contra est quod dicitur Joan. 8, 16: *Non sum ego solus, sed ego et, qui misit me, Pater.*

Respondeo dicendum quòd in ratione missionis duo importantur: quorum unum est habitudo missi ad eum à quo mittitur; aliud est habitudo missi ad terminum ad quem mittitur. Per hoc autem quòd aliquis mittitur, ostenditur processio quædam missi à mittente; vel secundum imperium, sicut dominus mittit servum; vel secundum consilium, ut si consiliarius mittere dicatur regem ad bellandum; vel secundum originem, ut si dicatur quòd flos emittitur ab arbore. Ostenditur etiam habitudo ad terminum ad quem mittitur, ut aliquo modo ibi esse incipiat; vel quia prius ibi omnino non erat quòd mittitur; vel

quia incipit ibi aliquo modo esse quo prius non erat. Missio igitur divinæ personæ convenire potest secundum quòd importat ex una parte processionem originis à mittente, et secundum quòd importat ex aliâ parte novum modum existendi in alio; sicut Filius dicitur esse missus à Patre in mundum, secundum quòd incipit in mundo esse per carnem assumptam; et tamen ante in mundo erat, ut dicitur Joan. 1.

Ad primum ergo dicendum quòd missio importat minorationem in eo qui mittitur, secundum quòd importat processionem à principio mittente, aut secundum imperium, aut secundum consilium; quia imperans est major, et consilians est sapientior. Sed in divinis non importat nisi processionem originis, quæ est secundum æqualitatem, ut supra dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quòd illud quod sic mittitur, ut incipiat esse ubi prius nullo modo erat, suâ missione localiter movetur; unde oportet quòd loco separetur à mittente. Sed hoc non accidit in missione divinæ personæ; quia persona divina missa sicut non incipit esse ubi prius non fuerat, ita nec desinit esse ubi fuerat. Unde talis missio est sine separatione, sed habet solam distinctionem originis.

Ad tertium dicendum quòd objectio illa procedit de missione quæ fit secundum motum localem, quæ non habet locum in divinis.

ARTICULUS II. — *Utrùm missio sit æterna, vel temporalis tantum* — (1. dist. 15, quæst. 1, art. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd missio possit esse æterna. Dicit enim Gregorius, hom. 26 in Evang., paulò post princ.: *Eò mittitur Filius quòd generatur.* Sed generatio Filii est æterna. Ergo et missio.

2. Præterea, quicumque convenit aliquid temporaliter, illud mutatur. Sed persona divina non mutatur. Ergo missio divinæ personæ non est temporalis, sed æterna.

3. Præterea, missio processionem importat. Sed processio divinorum personarum est æterna. Ergo et missio.

Sed contra est quod dicitur Gal. 4, 4: *Cum venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.*

Respondeo dicendum quòd in his quæ important originem divinorum personarum, est quædam differentia attendenda. Quædam enim in suâ significatione important solam habitudinem ad principium, ut processio et exitus. Quædam verò cum habitudine ad principium determinant processionis terminum. Quorum quædam determinant terminum æternum, sicut generatio et spiratio; nam generatio est processio divinæ personæ in naturam divinam, et spiratio passivè accepta importat processionem amoris subsistentis. Quædam verò cum habitudine ad principium important terminum temporalem, sicut missio et datio. Mittitur enim aliquid ad hoc ut sit in aliquo, et datur ad hoc quòd habeatur. Personam autem divinam haberi ab aliquâ creaturâ, vel esse novo modo existendi in eâ, est quoddam temporale.

Unde *missio* et *datio* in divinis dicuntur temporaliter tantum; *generatio* autem et *spiratio* solum ab æterno; *processio* autem et *exitus* dicuntur in divinis et æternaliter, et temporaliter; nam Filius ab æterno processit, ut sit Deus; temporaliter autem, ut etiam sit homo secundum missionem visibilem, vel etiam ut sit in homine secundum invisibilem missionem.

Ad primum ergo dicendum quod Gregorius loquitur de generatione temporali Filii non à Patre, sed à matre; vel quia ex hoc ipso Filius habet quod possit mitti, quod est ab æterno genitus.

Ad secundum dicendum quod divinam personam esse novo modo in aliquo, vel ab aliquo haberi temporaliter, non est propter mutationem divinæ personæ, sed propter mutationem creaturæ; sicut et Deus temporaliter dicitur Dominus propter mutationem creaturæ.

Ad tertium dicendum quod missio non solum importat processionem à principio, sed determinat processionis terminum temporalem. Unde missio solum est temporalis, vel missio includit processionem æternam, et aliquid addit, scilicet temporalem effectum. Habitudo enim divinæ personæ ad suum principium non est nisi ab æterno. Unde gemina dicitur processio, æterna scilicet et temporalis; non propter hoc quod habitudo ad principium geminetur; sed geminatio est ex parte termini temporalis et æterni.

ARTICULUS III. — *Utrum missio invisibilis divinæ personæ sit solum secundum donum gratiæ gratum facientis.* — (1, dist. 14, quest. 2, art. 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod missio invisibilis divinæ personæ non sit solum secundum donum gratiæ gratum facientis. Divinam enim personam multi est ipsam donari. Si igitur divina persona mittitur solum secundum dona gratiæ gratum facientis, non donabitur ipsa persona divina, sed solum dona ejus; quod est error dicentium Spiritum sanctum non dari, sed ejus dona.

2. Præterea, hæc præpositio, *secundum*, denotat habitudinem alicujus causæ. Sed persona divina est causa quod habeatur donum gratiæ gratum facientis, et non è converso, secundum illud Rom. 5, 5: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Ergo inconvenienter dicitur quod persona divina secundum dona gratiæ gratum facientis mittatur.

3. Præterea, Augustinus dicit, 4 de Trin., cap. 20, in med., quod *Filius, cum ex tempore mente percipitur, mitti dicitur.* Sed Filius cognoscitur non solum per gratiam gratum facientem, sed etiam per gratiam gratis datam, sicut per fidem et per scientiam. Non ergo persona divina mittitur secundum solam gratiam gratum facientem.

4. Præterea, Rabanus dicit quod Spiritus sanctus datus est apostolis ad operationem miraculorum. Hoc autem non est donum gratiæ gratum facientis, sed gratiæ gratis datæ. Ergo persona divina non solum datur secundum gratiam gratum facientem.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 3 de Trin. (elicitur ex cap. 4 ejus lib. circ. fin.), quod *Spiritus sanctus procedit temporaliter ad sanctificandam creaturam.* Missio autem est temporalis processio. Cum igitur sanctificatio creaturæ non sit nisi per gratiam gratum facientem, sequitur quod missio invisibilis divinæ personæ non sit nisi per gratiam gratum facientem.

Respondeo dicendum quod divinæ personæ convenit mitti, secundum quod novo modo existit in aliquo; dari autem, secundum quod habetur ab aliquo; neutrum autem horum est nisi secundum gratiam gratum facientem. Est enim unus communis modus quo Deus est in omnibus rebus per essentiam, potentiam et præsentiam, sicut causa in effectibus participantibus bonitatem ipsius. Super istum modum autem communem est unus specialis, qui convenit naturæ rationali, in qua Deus dicitur esse sicut cognitum in cognoscente, et amatum in amante. Et quia cognoscendo et amando creatura rationalis suâ operatione attingit ad ipsum Deum, secundum istum speciale modum Deus non solum dicitur esse in creaturâ rationali, sed etiam habitare in eâ sicut in templo suo. Sic igitur nullus alius effectus potest esse ratio quod divina persona sit novo modo in rationali creaturâ, nisi gratum faciens. Unde secundum solam gratiam gratum facientem mittitur et procedit temporaliter persona divina.

Similiter illud solum habere dicimur quo liberè possumus uti, vel frui. Habere autem potestatem fruendi divinâ personâ est solum secundum gratiam gratum facientem.

Sed tamen in ipso dono gratiæ gratum facientis Spiritus sanctus habetur, et inhabitat hominem. Unde ipsemet Spiritus sanctus datur et mittitur.

Ad primum ergo dicendum quod per donum gratiæ gratum facientis perficitur creatura rationalis ad hoc quod liberè non solum ipso dono creato utatur, sed ut ipsâ divinâ personâ fruatur; et ideo missio invisibilis sit secundum donum gratiæ gratum facientis; et tamen ipsa persona divina datur.

Ad secundum dicendum quod gratia gratum faciens disponit animam ad habendam divinam personam; et significatur hoc, cum dicitur quod Spiritus sanctus datur secundum donum gratiæ.

Sed tamen ipsum donum gratiæ est à Spiritu sancto; et hoc significatur cum dicitur quod *charitas Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum.*

Ad tertium dicendum quod licet per aliquos alios effectus Filius cognosci possit à nobis, non tamen per alios effectus nos inhabitat, vel etiam habetur à nobis.

Ad quartum dicendum quod operatio miraculorum est manifestativa gratiæ gratum facientis sicut et donum prophetiæ, et quælibet gratia gratis data. Unde 1 Cor. 12, gratia gratis data nominatur manifestatio Spiritus. Sic igitur apostolis dicitur datus Spiritus sanctus ad operationem miraculorum, quia data est eis gratia gratum faciens cum signo

manifestante. Si autem daretur solum signum gratiæ gratum facientis sine gratiâ, non diceretur dari simpliciter Spiritus sanctus; nisi fortè cum aliquâ determinatione, secundum quod dicitur quod alicui datur Spiritus propheticus, vel miraculorum, in quantum à Spiritu sancto habet virtutem prophetandi, vel miracula faciendi.

ARTICULUS IV. — Utrum Patri conveniat mitti. — (1, dist. 15, quæst. 2, art. unico.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Patri etiam conveniat mitti. Mitti enim divinam personam est ipsam dari. Sed Pater dat seipsum, cum haberi non possit nisi seipso donante. Ergo potest dici quod Pater mittat seipsum.

2. Præterea, persona divina mittitur secundum inhabitationem gratiæ. Sed per gratiam tota Trinitas inhabitat in nobis, secundum illud Joan. 14, 23: *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*. Ergo quælibet divinarum personarum mittitur.

3. Præterea, quicquid convenit alicui personæ, convenit omnibus, præter notiones et personas. Sed missio non significat aliquam personam, neque etiam notionem, cum sint tantum quinque notiones, ut supra dictum est, quæst. 32, art. 3. Ergo cuilibet personæ divinæ convenit mitti.

Sed contra est quod Augustinus dicit in 2 lib. de Trinit., cap. 3, paulò post princip., quod *solus Pater nunquam legitur missus*.

Respondeo dicendum quod missio in sui ratione importat processionem ab alio, et in divinis secundum originem, ut supra dictum est, art. 1 et 2 hujus quæst. Unde cum Pater non sit ab alio, nullo modo convenit ei mitti, sed solum Filio et Spiritui sancto, quibus convenit esse ab alio.

Ad primum ergo dicendum quod si dare importet liberalem communicationem alicujus, sic Pater dat se ipsum, in quantum se liberaliter communicat creaturæ ad fruendum. Si verò importet auctoritatem dantis respectu ejus quod datur, sic non convenit dari in divinis nisi personæ quæ est ab alio, sicut nec mitti.

Ad secundum dicendum quod licet effectus gratiæ sit etiam à Patre, qui inhabitat per gratiam, sicut et Filius et Spiritus sanctus; quia tamen non est ab alio, non dicitur mitti. Et hoc est quod dicit Augustinus 4 de Trinit., cap. 20, post med., quod *Pater, cum in tempore à quoquam cognoscitur, non dicitur missus; non enim habet de quo sit, aut ex quo procedat*.

Ad tertium dicendum quod missio, in quantum importat processionem à mittente, includit in sui significatione notionem, non quidem in speciali, sed in generali, prout esse ab alio est commune duabus notionibus.

ARTICULUS V. — Utrum Filio conveniat invisibiliter mitti. — (1, dist. 15, quæst. 4, art. 1, et 4 cont., cap. 8, num. 9, et cap. 23.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod Filio non conveniat invisibiliter mitti. Missio enim invisibilis divinæ personæ attenditur

secundum dona gratiæ. Sed omnia dona gratiæ pertinent ad Spiritum sanctum, secundum illud 1 Corinth. 12, 11: *Omnia operatur unus atque idem Spiritus*. Ergo invisibiliter non mittitur nisi Spiritus sanctus.

2. Præterea, missio divinæ personæ sit secundum gratiam gratum facientem. Sed dona quæ pertinent ad perfectionem intellectus, non sunt dona gratiæ gratum facientis, cum sine charitate possint haberi, secundum illud 1 ad Cor. 13, 2: *Si habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam, et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum*. Cum ergo Filius procedat ut verbum intellectus, videtur quod non conveniat ei invisibiliter mitti.

3. Præterea, missio divinæ personæ est quædam processio, ut dictum est art. præc. et art. 1 hujus qu. Sed alia est processio Filii, alia Spiritus sancti. Ergo et alia missio, si uterque mittitur; et sic altera earum superflueret, cum una sit sufficiens ad sanctificandum creaturam.

Sed contra est quod Sapient. 9, 10, dicitur de divinâ Sapientiâ: *Mitte illam de calissantis tuis, et à sede magnitudinis tuæ*.

Respondeo dicendum quod per gratiam gratum facientem tota Trinitas inhabitat mentem, secundum illud Joan. 14, 23: *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*. Mitti autem personam divinam ad aliquem per invisibilem gratiam significat novum modum inhabitandi illius personæ; et originem ejus ab aliâ. Unde cum tam Filio quam Spiritui sancto conveniat et inhabitare per gratiam, et ab alio esse, utrique convenit invisibiliter mitti.

Patri autem licet conveniat inhabitare per gratiam, non tamen ei convenit ab alio esse; et per consequens nec mitti.

Ad primum ergo dicendum quod licet omnia dona, in quantum dona sunt, attribuantur Spiritui sancto, quia habet rationem primi doni, secundum quod est amor, ut supra dictum est, qu. 38, art. 1, aliqua tamen dona secundum proprias rationes attribuuntur per quandam appropriationem Filio, scilicet illa quæ pertinent ad intellectum; et secundum illa dona attenditur missio Filii. Unde Augustinus dicit, 4 de Trinit., cap. 20, circ. med., quod *tunc invisibiliter Filius unicuique mittitur, cum à quoquam cognoscitur atque percipitur*.

Ad secundum dicendum quod anima per gratiam conformatur Deo. Unde ad hoc quod aliqua persona divina mittatur ad aliquem per gratiam, oportet quod fiat assimilatio illius ad divinam personam quæ mittitur, per aliquod gratiæ donum. Et quia Spiritus sanctus est amor, per donum charitatis anima Spiritui sancto assimilatur. Unde secundum modum (1) charitatis attenditur missio Spiritus sancti; Filius autem est Verbum, non qualecumque, sed spirans amorem. Unde Augustinus dicit, in 9 lib. de Trinit., cap. 10,

(1) Ita Rom. edit. et Patav. Codd. Camer. et Alcan. cum Nicolaio, *donum charitatis*.

circ. fin. : *Verbum autem, quod insinuare intendimus, cum amore notitia est.* Non igitur secundum quamlibet perfectionem intellectus mittitur Filius, sed secundum talem (1) instructionem intellectus, quā prorumpat in affectum amoris, ut dicitur Joan. 6, 45 : *Omnis qui audit à Patre, et didicit, venit ad me;* et in psalm. 38, 4 : *In meditatione mea exardescet ignis.* Et idēo signanter dicit Augustinus, loc. cit. in solut. 1 arg., quod *Filius mittitur, cum à quoquam cognoscitur atque percipitur.* Perceptio autem experimentalem quamdam notitiam significat; et hæc propriè dicitur sapientia, quasi sapida scientia, secundum illud Eccli. 6, 23 : *Sapientia doctrinæ secundum nomen ejus est.*

Ad tertium dicendum quod cum missio importet originem personæ missæ, et inhabitationem per gratiam, ut supra dictum est in corp. art. et art. 1 hujus quæst., si loquamur de missione quantum ad originem, sic missio Filii distinguitur à missione Spiritus sancti, sicut et generatio à processione. Si autem quantum ad effectum gratiæ, sic communicant duæ missiones in radice gratiæ, sed distinguuntur in effectibus gratiæ, qui sunt illuminatio intellectus et inflammatio affectus. Et sic manifestum est quod una non potest esse sine aliâ, quia neutra est sine gratiâ gratum faciente, nec una persona separatur ab aliâ.

ARTICULUS VI. — *Utrum missio invisibilis fiat ad omnes qui sunt participes gratiæ.* (1, dist. 1, quæst. 3, art. 1, quæst. 2, 3 et 4.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod missio invisibilis non fiat ad omnes qui sunt participes gratiæ. Patres enim veteris Testamenti gratiæ participes fuerunt. Sed ad illos non videtur fuisse facta missio invisibilis : dicitur enim Joan. 7, 39 : *Nondum erat Spiritus datus, quia nondum erat Jesus glorificatus.* Ergo missio invisibilis non fit ad omnes qui sunt participes gratiæ.

2. Præterea, profectus in virtute non est nisi per gratiam. Sed missio invisibilis non videtur attendi secundum profectum virtutis; quia profectus virtutis videtur esse continuus, cum charitas semper aut proficiat, aut deficiat : et sic missio esset continua. Ergo missio invisibilis non fit ad omnes participes gratiæ.

3. Præterea, Christus et beati plenissimè habent gratiam. Sed ad eos non videtur fieri missio, quia missio fit ad aliquid distans. Christus autem secundum quod homo, et omnes beati perfectè sunt uniti Deo. Non ergo ad omnes participes gratiæ fit missio invisibilis.

4. Præterea, sacramenta novæ legis continent gratiam, nec tamen ad ea dicitur fieri missio invisibilis. Non ergo ad omnia quæ habent gratiam fit missio invisibilis.

Sed contra est quod secundum Augustinum, lib. 3 de Trinit. cap. 4, et lib. 15, cap. 27, post princ., missio invisibilis fit ad sanctificandam creaturam. Omnis autem creatura habens gratiam sanctificatur. Ergo

ad omnem creaturam hujusmodi fit missio invisibilis.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, 3, 4 et 5 art. hujus quæst., missio de sui ratione importat quod ille qui mittitur, vel incipiat esse ubi prius non fuit, sicut accidit in rebus creatis; vel incipiat esse ubi prius fuit, sed quodam modo novo, secundum quod missio attribuitur divinis personis. Sic ergo in eo ad quem fit missio, oportet duo considerare, scilicet inhabitationem gratiæ, et innovationem quamdam per gratiam. Ad omnes ergo fit missio invisibilis in quibus hæc duo inveniuntur.

Ad primum ergo dicendum quod missio invisibilis est facta ad patres veteris Testamenti; unde dicit Augustinus, 4 de Trinit. cap. 20, parum ante med., quod *secundum quod Filius mittitur invisibiliter, fit in hominibus aut cum hominibus. Hoc autem antea factum est in patribus et prophetis.* Cum ergo dicitur : *Nondum erat datus Spiritus,* intelligimus de illâ datione cum signo visibili quæ facta est in die Pentecostes.

Ad secundum dicendum quod etiam secundum profectum virtutis aut augmentum gratiæ fit missio invisibilis. Unde Augustinus dicit, 4 de Trin., loco proximè citato, quod *tunc unicuique mittitur Filius, cum à quoquam cognoscitur atque percipitur, quantum cognosci et percipi potest pro captu vel proficientis in Deum, vel perfectæ in Deo animæ rationalis.* Sed tamen secundum illud augmentum gratiæ præcipuè missio invisibilis attenditur, quando aliquis proficit in aliquem novum actum, vel novum statum gratiæ; ut puta cum aliquis proficit in gratiam miraculorum, aut prophetiæ, vel in hoc quod ex fervore charitatis exponit se martyrio, aut abrenuntiat his quæ possidet, aut quodcumque opus arduum aggreditur.

Ad tertium dicendum quod ad beatos est facta missio invisibilis in ipso principio beatitudinis. Postmodum autem ad eos fit missio invisibilis non secundum intensionem gratiæ, sed secundum quod aliqua mysteria eis revelantur de novo; quod erit usque ad diem judicii. Quod quidem augmentum attenditur secundum extensionem gratiæ ad plura se extendentis. Ad Christum autem fuit facta invisibilis missio in principio suæ conceptionis, non autem postea; cum à principio suæ conceptionis fuerit plenus omni sapientiâ et gratiâ.

Ad quartum dicendum quod gratia est in sacramentis novæ legis instrumentaliter sicut forma artificiatu est in instrumentis artis secundum quemdam decursum (1) ab agente in patiens. Missio autem non dicitur fieri nisi respectu termini. Unde missio divinæ personæ non fit ad sacramenta, sed ad eos qui per sacramenta gratiam suscipiunt.

ARTICULUS VII. — *Utrum Spiritui sancto conveniat visibiliter mitti.* — (Locis super art. 6 inductis.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur

(1) Edit. Rom.; *institutionem, vel instructionem.*

(1) Al., *discursum.*

quòd Spiritui sancto non conveniat visibiliter mitti. Filius enim, secundum quòd visibiliter missus est in mundum, dicitur esse minor Patre. Sed nunquam legitur Spiritus sanctus minor Patre. Ergo Spiritui sancto non convenit visibiliter mitti.

2. Præterea, missio visibilis attenditur secundum aliquam creaturam visibilem assumptam, sicut missio Filii secundum carnem. Sed Spiritus sanctus non assumpsit aliquam creaturam visibilem; unde non potest dici quòd in aliquibus creaturis visibilibus sit alio modo quàm in aliis, nisi fortè sicut in signo, sicut est etiam in sacramentis, et in omnibus figuris legalibus. Non ergo Spiritus sanctus visibiliter mittitur; vel oportet dicere quòd secundum omnia huiusmodi ejus missio visibilis attenditur.

3. Præterea, quælibet creatura visibilis est effectus demonstrans totam Trinitatem. Non ergo per illas creaturas visibiles magis mittitur Spiritus sanctus quàm alia persona.

4. Præterea, Filius visibiliter est missus secundum dignissimam visibilium creaturarum, scilicet secundum naturam humanam. Si igitur Spiritus sanctus visibiliter mittitur, debuit mitti secundum aliquas creaturas rationales.

5. Præterea, quæ visibiliter sunt divinitus, dispensantur per ministerium Angelorum, ut Augustinus dicit, 3 de Trin. (elicitur ex cap. 4, 5 et 9). Si ergo aliquæ species visibiles apparuerunt, hoc factum fuit per Angelos; et sic ipsi Angeli mittuntur, et non Spiritus sanctus.

6. Præterea, si Spiritus sanctus visibiliter mittatur, hoc non est nisi ad manifestandum invisibilem missionem; quia invisibilia per visibilia manifestantur. Ergo ad quem missio invisibilis facta non fuit, nec missio visibilis fieri debuit; et ad omnes ad quos sit missio invisibilis, sive in novo, sive in veteri Testamento, missio visibilis fieri debet; quod patet esse falsum. Non ergo Spiritus sanctus visibiliter mittitur.

Sed contra est quod dicitur Matth. 3, quòd Spiritus sanctus descendit super Dominum baptizatum in specie columbæ.

Respondeo dicendum quòd Deus providet omnibus secundum uniuscujusque modum. Est autem modus connaturalis hominis ut per visibilia ad invisibilia manuducatur, ut ex supra dictis patet, quæst. 12, art. 12. Et ideo invisibilia Dei oportuit homini per visibilia manifestari. Sicut igitur seipsum Deus et processiones æternas personarum per creaturas visibiles secundum aliqua indicia hominibus quodam modo demonstravit; ita conveniens fuit ut etiam invisibiles missiones divinarum personarum secundum aliquas visibiles creaturas manifestarentur.

Aliter tamen Filius et Spiritus sanctus. Nam Spiritui sancto, in quantum procedit ut amor, competit esse sanctificationis donum: Filio autem, in quantum est Spiritus sancti principium, competit esse sanctificationis huius auctorem. Et ideo Filius visibiliter missus est tanquam sanctificationis auctor, sed Spi-

ritus sanctus tanquam sanctificationis indicium.

Ad primum ergo dicendum quòd Filius creaturam visibilem, in quâ apparuit, in unitatem personæ assumpsit, sic ut quod de illâ creaturâ dicitur, de Filio Dei dici possit; et sic ratione naturæ assumptæ Filius dicitur minor Patre. Sed Spiritus sanctus non assumpsit creaturam visibilem in quâ apparuit, in unitatem personæ, ut quod illi convenit, de illo prædicetur. Unde non potest dici minor Patre propter visibilem creaturam.

Ad secundum dicendum quòd missio visibilis Spiritus sancti non attenditur secundum visionem imaginariam, quæ est visio prophetica; quia, ut Augustinus dicit, 2 de Trinit., cap. 6, circa med., *visio prophetica non est exhibita corporeis oculis per formas corporeas, sed in spiritu per spirituales corporum imagines. Columbam verò illam et ignem oculis viderunt, quicumque viderunt. Neque iterum sic se habuit Spiritus sanctus ad huiusmodi species sicut Filius ad petram; quia dicitur: Petra erat Christus (1 ad Cor. 10). Illa enim petra jam erat in creaturâ, et per actionis modum nuncupata est nomine Christi, quem significabat. Sed illa columba et ignis ad hæc tantum significanda repente exstiterunt. Sed videntur esse similia flammæ illi quæ in rubo apparuit Moysi, et illi columnæ quam populus in eremo sequebatur, et fulgoribus ac tonitruis quæ fiebant cum lex daretur in monte. Ad hoc enim rerum illarum corporalis exstitit species, ut aliquid significaret atque prædiceret.* Sic igitur apparet quòd missio visibilis neque attenditur secundum visiones propheticas, quæ fuerunt imaginariæ, et non corporales, neque secundum signa sacramentalia veteris et novi Testamenti, in quibus quædam res præexistentes assumuntur ad aliquid significandum; sed Spiritus sanctus visibiliter dicitur esse missus, in quantum fuit monstratus in quibusdam creaturis sicut in signis ad hoc specialiter factis.

Ad tertium dicendum quòd licet illas creaturas visibiles tota Trinitas operata sit, tamen factæ sunt ad demonstrandum specialiter hanc vel illam personam. Sicut enim diversis nominibus significatur Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, ita etiam diversis rebus significari potuerunt; quamvis inter eos nulla sit separatio aut diversitas.

Ad quartum dicendum quòd personam Filii declarari oportuit ut sanctificationis auctorem, ut dictum est in corp. art. Et ideo oportuit quòd missio visibilis Filii fieret secundum naturam rationalem, cuius est agere, et cui potest competere sanctificari. Indicium autem sanctificationis esse potuit quæcumque alia creatura. Neque oportuit quòd creatura visibilis ad hoc formata, esset assumpta à Spiritu sancto in unitatem personæ, cum non assumeretur ad aliquid agendum, sed ad indicandum tantum: et propter hoc etiam non oportuit quòd duraret, nisi quamdiu perageret officium suum.

Ad quintum dicendum quòd illæ creaturæ visibiles formatæ sunt ministerio Angelorum; non tamen ad significandum personam An-

geli, sed ad significandam personam Spiritus sancti. Quia igitur Spiritus sanctus erat in illis creaturis visibilibus sicut signatum in signo, propter hoc secundum eas Spiritus sanctus visibiliter mitti dicitur, et non Angelus.

Ad sextum dicendum quod non est de necessitate invisibilis missionis ut semper manifestetur per aliquod signum visibile exterius; sed, sicut dicitur 1 Cor. 12, 7, *manifestatio Spiritus datur alicui (1) ad utilitatem*, scilicet Ecclesiæ. Quæ quidem utilitas est ut per huiusmodi visibilia signa fides confirmetur, et propagetur. Quod quidem principaliter factum est per Christum, et per apostolos, secundum illud Hebr. 2, 3: *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est*. Et ideo specialiter debuit fieri missio visibilis Spiritus sancti ad Christum, ad apostolos, et ad aliquos primitivos sanctos, in quibus quodam modo Ecclesia fundabatur; ita tamen quod visibilis missio facta ad Christum demonstraret missionem invisibilem, non tunc, sed principio suæ conceptionis ad eum factam. Facta autem est missio visibilis ad Christum in baptismo quidem sub specie columbæ, quod est animal fecundum, ad ostendendum in Christo auctoritatem donandi gratiam per spiritualem regenerationem; unde vox Patris intonuit, Matth. 3, 17: *Hic est Filius meus dilectus*, ut ad similitudinem Unigeniti alii regenerentur. In transfiguratione verò sub specie nubis lucidæ, ad ostendendam exuberantiam doctrinæ, unde dictum est, ibid. 17, 5: *Ipsam audite*. Ad apostolos autem sub specie flatûs, ad ostendendam potestatem ministerii in dispensatione sacramentorum; unde dictum est eis, Joan. 20, 23: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*. Sed sub linguis igneis, ad ostendendum officium doctrinæ; unde dicitur, Act. 2, 4, quod *cæperunt loqui variis linguis*. Ad patres autem veteris Testamenti missio visibilis Spiritus sancti fieri non debuit; quia prius debuit perfici missio visibilis Filii quàm Spiritus sancti, cum Spiritus sanctus manifestet Filium, sicut Filius Patrem. Fuerunt autem (2) factæ visibiles apparitiones divinarum personarum patribus veteris Testamenti; quæ quidem missiones visibiles dici non possunt; quia non fuerunt factæ, secundum Augustinum, lib. 2 de Trin., cap. 17, circa. fin., ad designandum inhabitationem divinæ personæ per gratiam, sed ad aliquid aliud manifestandum.

ARTICULUS VIII. — *Utrum nulla (3) persona divina mittatur nisi ab eâ à quâ procedit æternaliter*. — (1, dist. 15, qu. 3, art. 1 et 2, et Pot. qu. 10, art. 4, ad 4.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod nulla persona divina mittatur nisi ab eâ à quâ procedit æternaliter. Quia, sicut dicit Augustinus, 4 de Trin. (colligitur ex cap. ult. in fine), *Pater à nullo mittitur, quia à nullo est*. Si ergo aliqua persona divina mittitur ab aliâ, oportet quod sit ab illâ.

(1) Vulgata, unicuique.

(2) Nicolaius, tamen.

(3) Ita Nicolaius. Al., aliqua.

2. Præterea, mittens habet auctoritatem respectu missi. Sed respectu divinæ personæ non potest haberi auctoritas nisi secundum originem. Ergo oportet quod divina persona quæ mittitur, sit à personâ mittente.

3. Præterea, si persona divina potest mitti ab eo à quo non est, nihil prohibebit dicere quod Spiritus sanctus detur ab homine, quamvis non sit ab eo; quod est contra Augustinum, 15 de Trin., cap. 26. Ergo divina persona non mittitur nisi ab eâ à quâ est.

Sed contra est quod Filius mittitur à Spiritu sancto, secundum illud Isai. 48, 16: *Nunc misit me Dominus Deus, et Spiritus ejus*. Filius autem non est à Spiritu sancto. Ergo persona divina mittitur ab eâ à quâ non est.

Respondeo dicendum quod circa hoc inveniuntur aliqui diversimodè locuti esse. Secundum quosdam enim persona divina non mittitur nisi ab eo à quo est æternaliter; et secundum hoc, cum dicitur Filius Dei missus à Spiritu sancto, referendum est hoc ad humanam naturam, secundum quam missus est ad prædicandum à Spiritu sancto. Augustinus autem dicit, 2 de Trin., cap. 5, post princ., quod *Filius mittitur et à se, et à Spiritu sancto*; et Spiritus sanctus etiam mittitur et à se, et à Filio: ut sic mitti in divinis non conveniat cuilibet personæ, sed solum personæ ab alio existenti; mittere autem conveniat cuilibet personæ.

Utrumque autem habet aliquo modo veritatem; quia cum dicitur aliqua persona mitti, designatur et ipsa persona ab alio existens, et effectus visibilis, aut invisibilis, secundum quem missio divinæ personæ attenditur. Si igitur mittens designetur ut principium personæ quæ mittitur, sic non quælibet persona mittit, sed solum illa cui convenit esse principium illius personæ; et sic Filius mittitur tantum a Patre, Spiritus sanctus autem a Patre et Filio. Si verò persona mittens intelligatur esse principium effectûs, secundum quem attenditur missio, sic tota Trinitas mittit personam missam.

Non autem propter hoc homo dat Spiritum sanctum, quia nec effectum gratiæ potest causare.

Et per hoc patet solutio ad objecta.

QUÆSTIO XLIV.

DE PROCESSIONE CREATURARUM A DEO, ET DE OMNIUM ENTIUM PRIMA CAUSA. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Post considerationem divinarum personarum, considerandum restat de processione creaturarum à Deo. Erit autem hæc consideratio tripartita: ut primò consideretur de productione creaturarum; secundò de earum distinctione; tertio de conservatione et gubernatione. Circa primum tria sunt considerata: primò quidem, quæ sit prima causa entium; secundò de modo procedendi creaturarum à primâ causâ; tertio verò de principio durationis rerum.

Circa primum quærentur quatuor: 1° utrum Deus sit causa efficiens omnium entium; 2° utrum materia prima sit creata à Deo, vel sit principium ex æquo coordinatum ei;

3° utrūm Deus sit causa exemplaris rerum, velsint alia exemplaria præter ipsum; 4° utrūm ipse sit causa finalis rerum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrū sit necessarium omne ens esse creatum à Deo.* — (1, dist. 1, quæst. 1, art. 2 et 3, et dist. 17, quæst. 1, art. 2, et 2 cont., cap. 6, 15 et 16, et opusc. 3, cap. 68 et 69, et opusc. 15, cap. 19.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod non sit necessarium omne ens esse creatum à Deo. Nihil enim prohibet inveniri rem sine eo quod non est de ratione rei, sicut hominem sine albedine. Sed habitudo causati ad causam non videtur esse de ratione entium, quia sine hac possunt aliqua entia intelligi. Ergo sine hac possunt esse; ergo nihil prohibet esse aliqua entia non creata à Deo.

2. Præterea, ad hoc aliquid indiget causâ efficiente, ut sit. Ergo quod non potest non esse, non indiget causâ efficiente. Sed nullum necessarium potest non esse; quia quod necesse est esse, non potest non esse. Cum igitur multa sint necessaria in rebus, videtur quod non omnia entia sint à Deo.

3. Præterea, quorumcumque est aliqua causa, in his potest fieri demonstratio per causam illam. Sed in mathematicis non fit demonstratio per causam agentem, ut per Philosophum patet, in 3 Metaph., text. 4; non igitur omnia entia sunt à Deo sicut à causâ agente.

Sed contra est quod dicitur Rom. 11, 36: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.*

Respondeo dicendum quod necesse est dicere omne ens quod quocumque modo est, à Deo esse. Si enim aliquid invenitur in aliquo per participationem, necesse est quod causetur in ipso ab eo cui essentialiter convenit, sicut ferrum fit ignitum ab igne. Ostensum est autem supra, quæst. 3, art. 4, cum de divinâ simplicitate ageretur, quod Deus est ipsum esse per se subsistens; et iterum ostensum est, quæst. 11, art. 3 et 4, quod esse subsistens non potest esse nisi unum; sicut si albedo esset subsistens, non posset esse nisi una, cum albedines multiplicentur secundum recipientia. Relinquitur ergo quod omnia alia à Deo non sint suum esse, sed participent esse. Necesse est igitur omnia quæ diversificantur secundum diversam participationem essendi, ut sint perfectius vel minus perfectè, causari ab uno primo ente, quod perfectissimè est.

Unde et Plato dixit quod necesse est ante omnem multitudinem ponere unitatem; et Aristoteles dicit, in 2 Metaphys., text. 4, quod id quod est maximè ens, et maximè verum, est causa omnis entis, et omnis veri, sicut id quod maximè calidum est, est causa omnis caliditatis.

Ad primum ergo dicendum quod licet habitudo ad causam non intret definitionem entis, quod est causatum, tamen consequitur ad ea quæ sunt de ejus ratione; quia ex hoc quod aliquid per participationem est ens, sequitur quod sit causatum ab alio. Unde hujusmodi ens non potest esse quin sit causatum, sicut nec homo, quin sit risibilis. Sed quia esse causatum non est de ratione entis simpli-

citer, propter hoc invenitur aliquod ens non causatum.

Ad secundum dicendum quod ex hac ratione quidam moti fuerunt ad ponendum quod id quod est necessarium non habeat causam, ut dicitur in 8 Physic., text. 46. Sed hoc manifestè falsum apparet in scientiis demonstrativis, in quibus principia necessaria sunt causæ conclusionum necessariarum. Et ideò dicit Aristoteles, in 5 Metaph., text. 6, quod sunt quædam necessaria quæ habent causam suæ necessitatis. Non ergo propter hoc solum requiritur causa agens, quia effectus potest non esse, sed quia effectus non esset, si causa non esset. Hæc enim conditionalis est vera, sive antecedens et consequens sint possibilia, sive impossibilia.

Ad tertium dicendum quod mathematica accipiuntur ut abstracta secundum rationem, cum tamen non sint abstracta secundum esse. Unicuique autem competit habere causam agentem, secundum quod habet esse. Licet igitur quæ sunt mathematica habeant causam agentem, non tamen secundum habitudinem quam habent ad causam agentem cadunt sub consideratione mathematici; et ideò in scientiis mathematicis non demonstratur aliquid per causam agentem.

ARTICULUS II. — *Utrū materia prima sit creata à Deo.* — (Sup., quæst. 14, art. 2, corp., et 1, dist. 36, quæst. 1, art. 1, et Verit. quæst. 3, art. 5, corp., et Pot. qu. 3, art. 5, et opusc. 3, cap. 69, 98, 129, 130, et Rom. 11, lect. 5, et Phys. 8, lect. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod materia prima non sit creata à Deo. Omne enim quod fit, componitur ex subjecto et ex aliquo alio, ut dicitur in 1 Phys., text. 62. Sed materiæ primæ non est aliquod subiectum. Ergo materia prima non potest esse facta à Deo.

2. Præterea, actio et passio dividuntur contra se invicem. Sed sicut primum principium activum est Deus, ita primum principium passivum est materia. Ergo Deus et materia prima sunt duo principia contra se invicem divisa, quorum neutrum est ab alio.

3. Præterea, omne agens agit sibi simile; et sic, cum omne agens agat, in quantum est actu, sequitur quod omne factum aliquo modo sit in actu. Sed materia prima est tantum in potentiâ, in quantum hujusmodi. Ergo contra rationem materiæ primæ est quod sit facta.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 12 Confess., cap. 7, in fine: *Duo fecisti, Domine: unum prope te, scilicet Angelum; aliud prope nihil, scilicet materiam primam.*

Respondeo dicendum quod antiqui philosophi paulatim et quasi pedetentim intraverunt in cognitionem veritatis. A principio enim quasi grossiores existentes, non existimabant esse entia nisi corpora sensibilia. Quorum qui ponebant in eis motum, non considerabant motum nisi secundum aliqua accidentia, ut puta secundum raritatem et densitatem, per congregationem et segregationem. Et supponentes ipsam substantiam

corporum increatam, assignabant aliquas causas huiusmodi accidentalium transmutationum, ut puta amicitiam, litem, intellectum, aut aliquid huiusmodi. Ulterius verò procedentes distinxerunt per intellectum inter formam substantialem et materiam, quam ponebant increatam; et perceperunt transmutationem fieri in corporibus secundum formas essentielles; quarum transmutationum quasdam causas universaliores ponebant, ut obliquum circulum, secundum Aristotelem, lib. 2 de Gener., text. 56, vel ideas, secundum Platonem. Sed considerandum est quòd materia per formam contrahitur ad determinatam speciem, sicut substantia alicujus speciei per accidens ei adveniens contrahitur ad determinatum modum essendi, ut homo contrahitur per album. Utrique igitur consideraverunt ens sub particulari quòdam consideratione, vel in quantum est hoc ens, vel in quantum est tale ens; et sic rebus causas agentes particulares assignaverunt. Et ulterius aliqui erexerunt se ad considerandum ens, in quantum est ens; et consideraverunt causam rerum, non solum secundum quòd sunt hæc, vel talia, sed secundum quòd sunt entia.

Hoc igitur quod est causa rerum, in quantum sunt entia, oportet esse causam rerum, non solum secundum quòd sunt talia per formas accidentales, nec secundum quòd sunt hæc per formas substantiales, sed etiam secundum omne illud quod pertinet ad esse illorum quocumque modo. Et sic oportet ponere etiam materiam primam creatam ab universali causâ entium.

Ad primum ergo dicendum quòd Philosophus, in 1 Physicæ, loco cit. in arg., loquitur de fieri particulari, quod est de formâ in formam, sive accidentalem, sive substantialem; nunc autem loquimur de rebus secundum emanationem earum ab universali principio essendi: à quâ quidem emanatione nec materia excluditur, licet à primo modo factionis excludatur.

Ad secundum dicendum quòd passio est effectus actionis. Unde et rationabile est quòd primum principium passivum sit effectus primi principii activi; nam omne imperfectum causatur à perfecto. Oportet enim primum principium esse perfectissimum, ut dicit Aristoteles in 12 Metaph., text. 40.

Ad tertium dicendum quòd ratio illa non ostendit quòd materia non sit creata, sed quòd non sit creata sine formâ; licet enim omne creatum sit in actu, non tamen est actus purus. Unde oportet quòd etiam illud quod se habet ex parte potentiæ, sit creatum, si totum quod ad esse ipsius pertinet, creatum est.

ARTICULUS III. — *Utrum causa exemplaris sit aliquid præter Deum.* — (Pot. qu. 7, art. 1 ad 3, et 2 cont., cap. 11, in princ.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd causa exemplaris sit aliquid præter Deum. Exemplatum enim habet similitudinem exemplaris. Sed creaturæ longè sunt à divinâ similitudine. Non ergo Deus est causa exemplaris earum.

2. Præterea, omne quod est per participationem, reducitur ad aliquid per se existens, ut ignitum ad ignem, sicut jam dictum est, art. 1 hujus quæst. Sed quæcumque sunt in sensibilibus rebus, sunt solum per participationem alicujus speciei; quod ex hoc patet quòd in nullo sensibile invenitur solum id, quod ad rationem speciei pertinet, sed adiunguntur principiis speciei principia individuanti. Oportet ergo ponere ipsas species per se existentes, ut per se hominem, et per se equum, et huiusmodi; et hæc dicuntur exemplaria. Sunt igitur exemplaria res quædam extra Deum.

3. Præterea, scientiæ et definitiones sunt de ipsis speciebus, non secundum quòd sunt in particularibus, quia particularium non est scientia, nec definitio. Ergo sunt quædam entia quæ sunt entia vel species non in singularibus, et hæc dicuntur exemplaria; ergo idem quod prius.

4. Præterea, hoc idem videtur per Dionysium, qui dicit, 5 cap. de div. Nom., non remotè à princ. lect. 1, quòd ipsum secundum se esse prius est eo quod est per se vitam esse, et eo quod est per se sapientiam esse.

Sed contra est quòd exemplar est idem quod idea. Sed idem, secundum quod Augustinus, lib. 83 QQ. dicit, quæst. 46, non remotè à princ., sunt formæ principales, quæ divini intelligentiæ continentur. Ergo exemplaria rerum non sunt extra Deum.

Respondeo dicendum quòd Deus est prima causa exemplaris omnium rerum. Ad cujus evidentiam considerandum est quòd ad productionem alicujus rei idem necessarium est exemplar, ut effectus determinatam formam consequatur. Artifex enim producit determinatam formam in materiâ propter exemplar ad quod inspicit, sive illud sit exemplar ad quod extra intuetur, sive sit exemplar interiorius mente conceptum. Manifestum est autem quòd ea quæ naturaliter fiunt, determinatas formas consequuntur. Hæc autem formarum determinatio oportet quòd reducatur, sicut in primum principium, in divinam sapientiam, quæ ordinem universi excogitavit, qui in rerum distinctione consistit. Et idem oportet dicere quòd in divinâ sapientiâ sint rationes omnium rerum, quas supra diximus, quæst. 15, art. 1, ideas, id est, formas exemplares in mente divinâ existentes. Quæ quidem, licet multiplicentur secundum respectum ad res, tamen non sunt realiter aliud à divinâ essentiâ, prout ejus similitudo à diversis participari potest diversimodè. Sic igitur ipse Deus est primum exemplar omnium. Possunt etiam in rebus creatis quædam aliorum exemplaria dici secundum quòd quædam sunt ad similitudinem aliorum, vel secundum eandem speciem, vel secundum analogiam alicujus imitationis.

Ad primum ergo dicendum quòd licet creaturæ non pertingant ad hoc quòd sint similes Deo secundum suam naturam similitudine speciei, ut homo genitus homini generanti; attingunt tamen ad ejus similitudinem secundum representationem rationis intellectæ à

Deo, ut domus quæ est in materiâ, domui quæ est in mente artificis.

Ad secundum dicendum quòd de ratione hominis est quòd sit in materiâ; et sic non potest inveniri homo sine materiâ. Licet igitur hic homo sit per participationem speciei, non tamen potest reduci ad aliquid existens per se, in eadem specie; sed ad speciem superexcedentem, sicut sunt substantiæ separatæ. Et eadem ratio est de aliis sensibilibus.

Ad tertium dicendum quòd licet quælibet scientia et definitio sit solum entium, non tamen oportet quòd res eundem modum habeant in essendo quem intellectus habet in intelligendo. Nos enim per virtutem intellectus agentis abstrahimus species universales à particularibus conditionibus; non tamen oportet quòd universalia præter particularia subsistant, ut particularium exemplaria.

Ad quartum dicendum quòd, sicut dicit Dionysius, 11 cap. de div. Nom., inter med. et fin. lect. 4, *per se vitam et per se sapientiam* quandoque nominat ipsum Deum, quandoque virtutes ipsis rebus datas, non autem quasdam subsistentes res, sicut antiqui posuerunt.

ARTICULUS IV. — *Utrum Deus sit causa finalis omnium.* — (*Inf., quæst. 66, art. 2, et quæst. 103, art. 2; et 2, dist. 1, qu. 2, art. 2, corp., et 3 cont., cap. 17 et 18.*)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non sit causa finalis omnium. Agere enim propter finem videtur esse alicujus indigentis fine. Sed Deus nullo est indigens. Ergo non competit sibi agere propter finem.

2. Præterea, finis generationis, et forma generati, et agens, non incidunt in idem numero, ut dicitur in 2 Physic., text. 70, quia finis generationis est forma generati. Sed Deus est primum agens omnium. Non ergo est causa finalis omnium.

3. Præterea, finem omnia appetunt. Sed Deum non omnia appetunt, quia neque omnia ipsum cognoscunt. Deus ergo non est omnium finis.

4. Præterea, finalis causa est prima causarum. Si igitur Deus sit causa agens et causa finalis, sequitur quòd in eo sit prius et posterius; quod est impossibile.

Sed contra est quod dicitur Prov. 16, 4: *Universa propter semetipsum operatus est Dominus.*

Respondeo dicendum quòd omne agens agit propter finem; alioquin ex actione agentis non magis sequeretur hoc quàm illud, nisi in casu. Est autem idem finis agentis et patientis in quantum hujusmodi, sed aliter et aliter. Unum enim et idem est quod agens intendit imprimere, et quod patiens intendit recipere. Sunt autem quædam quæ simul agunt et patiuntur, quæ sunt agentia imperfecta; et his convenit quòd etiam in agendo intendant aliquid acquirere. Sed primo agentis, qui est agens tantum, non convenit agere propter acquisitionem alicujus finis, sed intendit solum communicare suam perfectionem, quæ est ejus bonitas; et unaquæque

creatura intendit consequi suam perfectionem, quæ est similitudo perfectionis et bonitatis divinæ. Sic ergo divina bonitas est finis rerum omnium.

Ad primum ergo dicendum quòd agere propter indigentiam non est nisi agentis imperfecti, quod natum est agere et pati. Sed hoc Deo non competit; et ideo ipse solus est maximè liberalis, quia non agit propter suam utilitatem, sed solum propter suam bonitatem.

Ad secundum dicendum quòd forma generati non est finis generationis, nisi in quantum est similitudo formæ generantis, quod suam similitudinem communicare intendit; aliàs forma generati esset nobilior generante, cum finis sit nobilior his quæ sunt ad finem.

Ad tertium dicendum quòd omnia appetunt Deum ut finem, appetendo quodcumque bonum, sive appetitu intelligibili, sive sensibili, sive naturali, qui est sine cognitione; quia nihil habet rationem boni et appetibilis, nisi secundum quòd participat Dei similitudinem.

Ad quartum dicendum quòd cum Deus sit causa efficiens, exemplaris et finalis omnium rerum, et materia prima sit ab ipso, sequitur quòd primum principium omnium rerum sit unum secundum rem. Nihil tamen prohibet in eo considerari multa secundum rationem, quorum quædam prius cadunt in intellectu nostro quàm alia.

QUÆSTIO XLV.

DE MODO EMANATIONIS RERUM A PRIMO PRINCIPIO. — (*In octo articulos divisa.*)

Deinde quæritur de modo emanationis rerum à primo principio, qui dicitur creatio; de quâ quærentur octo: 1° quid sit creatio; 2° utrum Deus possit aliquid creare; 3° utrum creatio sit aliquid ens in rerum naturâ; 4° cui competat creari; 5° utrum solius Dei sit creare; 6° utrum commune sit toti Trinitati aut proprium alicujus personæ; 7° utrum vestigium aliquid Trinitatis sit in rebus creatis; 8° utrum opus creationis adimisceatur in operibus naturæ et voluntatis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum creare sit ex nihilo aliquid facere.* — (*2, dist. 1, qu. 2, art. 6, et Pot. qu. 3, art. 1.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd creare non sit ex nihilo aliquid facere. Dicit enim Augustinus contra adversarium legis et prophetarum, lib. 1, cap. 23, ante med.: *Facere est quod omnino non erat; creare verò est ex eo quod jam erat, educendo* (1) *aliquid constituere.*

2. Præterea, nobilitas actionis et motus ex terminis consideratur. Nobilior igitur est actio quæ ex bono in bonum est, et ex ente in ens, quàm quæ est ex nihilo in aliquid. Sed creatio videtur esse nobilissima actio, et prima inter omnes actiones. Ergo non est ex nihilo in aliquid; sed magis ex ente in ens.

(1) Ita editi penè omnes, et codd. plurimi. Niccolai, ordinando, ex Augustino.

3. Præterea, hæc præpositio, *ex*, importat habitudinem alicujus causæ, et maxime materialis, sicut cum dicimus quod statua fit ex ære. Sed nihil non potest esse materia entis, nec aliquo modo causa ejus. Ergo creare non est ex nihilo aliquid facere.

Sed contra est quod super illud Gen. 1: *In principio creavit Deus cælum*, etc., dicit Glossa ord. ex Bedâ in hunc loc. quod *creare est aliquid ex nihilo facere*.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, qu. præc., art. 2, non solum oportet considerare emanationem alicujus entis particularis ab aliquo particulari agente, sed etiam emanationem totius entis à causâ universali, quæ est Deus, et hanc quidem emanationem designamus nomine creationis.

Quod autem procedit secundum emanationem particularem, non præsupponitur emanationi; sicut si generatur homo, non fuit prius homo, sed homo fit ex non homine, et album ex non albo. Unde si consideretur emanatio totius entis universalis à primo principio, impossibile est quod aliquid ens præsupponatur huic emanationi. Idem autem est nihil quod nullum ens. Sicut igitur generatio hominis est ex non ente, quod est non homo, ita creatio, quæ est emanatio totius esse, est ex non ente, quod est nihil.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus æquivocè utitur nomine creationis, secundum quod creari dicuntur ea quæ im melius reformatur; ut cum dicitur aliquis creari in episcopum. Sic autem non loquimur hic de creatione, sed sicut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod mutationes accipiunt speciem et dignitatem non à termino à quo, sed à termino ad quem. Tanto ergo perfectior et prior est aliqua mutatio, quanto terminus ad quem illius mutationis est nobilior et prior; licet terminus à quo, qui opponitur termino ad quem, sit imperfectior: sicut generatio simpliciter est nobilior et prior quam alteratio; propter hoc quod forma substantialis est nobilior quam forma accidentalis; tamen privatio substantialis formæ, quæ est terminus à quo in generatione, est imperfectior quam contrarium, quod est terminus, à quo, in alteratione; et similiter creatio est perfectior et prior quam generatio et alteratio; quia terminus ad quem, est tota substantia rei; id autem quod intelligitur ut terminus à quo, est simpliciter non ens.

Ad tertium dicendum quod cum dicitur aliquid ex nihilo fieri, hæc præpositio, *ex*, non designat causam materialem, sed ordinem tantum; sicut cum dicitur: *Ex mane fit meridies*, id est, post mane fit meridies. Sed intelligendum est quod hæc præpositio, *ex*, potest includere negationem importatam in hoc quod dico, *nihil*, vel includi ab eâ. Si primo modo, tunc ordo remanet affirmatus, et ostenditur ordo ejus quod est, ad non esse præcedens. Si verò negatio includat præpositionem, tunc ordo negatur, et est sensus: *Fit ex nihilo*, id est, non fit ex aliquo; sicut si dicatur: *Iste loquitur de nihilo*, quia non

loquitur de aliquo. Et utroque modo verificatur, cum dicitur, ex nihilo aliquid fieri. Sed primo modo hæc præpositio, *ex*, importat ordinem, ut dictum est in hæc respons. Secundo modo importat habitudinem causæ materialis, quæ negatur.

ARTICULUS II. — *Utrum Deus possit aliquid creare.* — (2, dist. 1, qu. 1, art. 2 et 3, et dist. 37, quæst. 1, art. 2, et 2 cont., cap. 6, 15 et 16, et Pot. quæst. 3, art. 16, corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non possit aliquid creare, quia, secundum Philosophum, 1 Physic., text. 34, antiqui philosophi acceperunt ut communem conceptionem animi, ex nihilo nihil fieri. Sed potentia Dei non se extendit ad contraria primorum principiorum, utpote quod Deus faciat quod totum non sit majus sua parte, vel quod affirmatio et negatio sint simpliter. Ergo Deus non potest aliquid ex nihilo facere, vel creare.

2. Præterea, si creare est aliquid ex nihilo facere, ergo creari est aliquid fieri. Sed omnia fieri est mutari. Ergo creatio est mutatio. Sed omnis mutatio est in subjecto aliquo, ut patet per definitionem motus; nam motus est actus existentia in potentia. Ergo est impossibile aliquid à Deo ex nihilo fieri.

3. Præterea, quod factum est, necesse est aliquando fieri. Sed non potest dici quod illud quod creatur, simul fiat et factum sit, quia in permanentibus quod fit, non est; quod autem factum est, jam est. Simul ergo aliquid esset et non esset. Ergo si aliquid fit, fieri ejus præcedit factum esse. Sed hoc non potest esse, nisi præexistat subjectum, in quo sustentetur ipsum fieri. Ergo impossibile est aliquid fieri ex nihilo.

4. Præterea, infinitam distantiam non est pertransire. Sed infinita distantia est inter ens et nihil. Ergo non contingit ex nihilo aliquid fieri.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1, 1: *In principio creavit Deus cælum et terram*; ubi dicit Glossa ord., ex Bedâ, super hunc loc., quod *creare est aliquid ex nihilo facere*.

Respondeo dicendum quod non solum non est impossibile (1) à Deo aliquid creari; sed necesse est ponere à Deo omnia creata esse, ut ex præmissis habetur, qu. præc., art. 1. Quicumque enim facit aliquid ex aliquo, illud ex quo facit, præsupponitur actioni ejus, et non producitur per ipsam actionem; sicut artifex operatur ex rebus naturalibus, ut ex ligno, et ære, quæ per artis actionem non causantur, sed causantur per actionem naturæ; sed et ipsa natura causat res naturales quantum ad formam, sed præsupponit materiam. Si ergo Deus non ageret nisi ex aliquo præsupposito, sequeretur quod illud præsuppositum non esset causatum ab ipso. Ostensum est autem supra, qu. præc., art. 1 et 2, quod nihil potest esse in entibus quod non sit à Deo, qui est causa universalis totius

(1) Al. deest non. Cajetanus, in com., non potest esse possibile.

esse. Unde necesse est dicere quod Deus ex nihilo res in esse producit.

Ad primum ergo dicendum quod antiqui philosophi, sicut supra dictum est, qu. præc., art. 2., non consideraverunt nisi emanationem effectuum particularium a causis particularibus, quas necesse est præsupponere aliquid in sua actione; et secundum hoc erat eorum communis opinio, ex nihilo nihil fieri. Sed tamen hoc locum non habet in prima emanatione ab universali rerum principio.

Ad secundum dicendum quod creatio non est mutatio, nisi secundum modum intelligendi tantum. Nam de ratione mutationis est quod aliquid idem se habeat aliter nunc et prius. Nam quandoque quidem est idem ens actu aliter se habens nunc et prius, sicut in motibus secundum quantitatem et qualitatem; quandoque verò est idem ens in potentia tantum, sicut in mutatione secundum substantiam, cujus subjectum est materia. Sed in creatione, per quam producit tota substantia rei, non potest accipi aliquid idem aliter se habens nunc et prius, nisi secundum intellectum tantum; sicut si intelligatur aliqua res prius non fuisse totaliter, et postea esse. Sed cum actio et passio conveniant in una substantia motus, et differant solum secundum habitudines diversas, ut dicitur in 3 Physicorum, text. 20 et 21, oportet quod subtracto motu, non remaneant nisi diversæ habitudines in creatæ et creato. Sed quia modus significandi sequitur modum intelligendi, ut dictum est qu. 13, art. 1, creatio significatur per modum mutationis; et propter hoc dicitur quod creare est ex nihilo aliquid facere; quamvis facere et fieri magis in hoc conveniant quam mutare et mutari; quia facere et fieri important habitudinem causæ ad effectum, et effectus ad causam, sed mutationem ex consequenti.

Ad tertium dicendum quod in his quæ sunt sine motu, simul est fieri (1) et factum esse, sive talis factio sit terminus motus, sicut illuminatio (nam simul aliquid illuminatur et illuminatum est), sive non sit terminus motus, sicut simul formatur verbum in corde, et formatum est. Et in his quod fit, est (2); sed cum dicitur fieri, significatur ab alio esse, et prius non fuisse. Unde cum creatio sit sine motu, simul aliquid creatur et creatum est.

Ad quartum dicendum quod obiectio illa procedit ex falsa imaginatione, ac si sit aliquod infinitum medium inter nihilum et ens; quod patet esse falsum. Procedit autem falsa hæc imaginatio ex eo quod creatio significatur ut quædam mutatio inter duos terminos existens.

ARTICULUS III. — *Utrum creatio sit aliquid in creaturâ.* — (1, dist. 40, quæst. 1, art. 1, ad 1, et Pot. quæst. 3, art. 3.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod creatio non sit aliquid in creaturâ. Sicut enim

creatio passivè accepta attribuitur creaturæ, ita creatio activè accepta attribuitur Creatori. Sed creatio activè accepta non est aliquid in Creatore; quia sic sequeretur (1) quod in Deo esset aliquid temporale. Ergo creatio passivè accepta non est aliquid in creaturâ.

2. Præterea, nihil est medium inter Creatorem et creaturam. Sed creatio significatur ut medium inter utrumque; non enim est Creator, cum non sit æterna; neque creatura, quia oporteret eadem ratione aliam ponere creationem, quæ ipsa crearetur, et sic in infinitum. Creatio ergo non est aliquid in creaturâ.

3. Præterea, si creatio est aliquid præter substantiam creatam, oportet quod sit accidens ejus. Omne autem accidens est in subjecto. Ergo res creata esset subjectum creationis, et sic idem esset subjectum creationis et terminus; quod est impossibile, quia subjectum prius est accidente, et conservat accidens. Terminus autem posterius est actione et passione, cujus est terminus; et eo existente, cessat actio et passio. Igitur ipsa creatio non est aliqua res.

Sed contra, majus est fieri aliquid secundum totam substantiam quam secundum formam substantialem, vel accidentalem. Sed generatio simpliciter, vel secundum quid, quæ fit aliquid secundum formam substantialem vel accidentalem, est aliquid in generato. Ergo multo magis creatio, quæ fit aliquid secundum totam substantiam, est aliquid in creato.

Respondeo dicendum quod creatio ponit (2) aliquid in creato secundum relationem tantum; quia quod creatur, non fit per motum, vel per mutationem. Quod enim fit per motum, vel mutationem, fit ex aliquo præexistente. Quod quidem contingit in productionibus particularibus aliquorum entium. Non autem potest hoc contingere in productione totius esse a causâ universali omnium entium, quæ est Deus. Unde Deus creando producit res sine motu. Subtracto autem motu ab actione et passione, nihil remanet nisi relatio, ut dictum est art. præc. ad 2. Unde relinquitur quod creatio in creaturâ non sit nisi relatio quædam ad Creatorem ut ad principium sui esse; sicut in passione, quæ est cum motu, importatur relatio ad principium motus.

Ad primum ergo dicendum quod creatio activè significata significat actionem divinam, quæ est ejus essentia, cum relatione ad creaturam. Sed relatio in Deo ad creaturam non est realis, sed secundum rationem tantam; relatio verò creaturæ ad Deum est relatio realis, ut supra dictum est, quæst. 13, art. 7, cum de divinis nominibus ageretur.

Ad secundum dicendum quod quia creatio significatur ut mutatio, sicut dictum est art. præc., ad 2, mutatio autem media quodam modo est inter movens et motum; ideo etiam creatio significatur ut media inter Creatorem et creaturam. Tamen creatio passivè accepta est in creaturâ, et est creatura. Neque tamen

(1) Ita cod. Alcan. Garcias, et Nicolaus. Edit. Rom. et Patav., etc., *similiter est fieri*.

(2) Ita edit. Rom. et Nicolaus. Edit. Patav., quod fit, est, cum dicitur fieri; sed significatur ab alio esse, etc.

(1) Ita Nicolaus. Edit. Rom. et Patav., *quia si alio, sequeretur*, etc.

(2) Edit. Rom., non ponit.

oportet quoddam aliam creatione creetur; quia relationes, cum hoc ipsum quod sunt, ad aliquid dicantur; non referuntur per aliquas alias relationes, sed per se ipsas; sicut etiam supra dictum est, quæst. 42, art. 1 ad 4, cum de æqualitate personarum ageretur.

Ad tertium dicendum quoddam creationis, secundum quoddam significatur ut mutatio, creatura est terminus; sed secundum quoddam verè est relatio, creatura est ejus subjectum, et prius eà in *esse*, sicut subjectum accidentis; sed habet quamdam rationem prioritatis ex parte objecti ad quod dicitur, quod est principium creaturæ. Neque tamen oportet quoddam, quamdiu creatura sit, dicatur creari; quia creatio importat habitudinem creaturæ ad Creatorem cum quadam novitate seu inceptione.

ARTICULUS IV. — *Utrum creari sit proprium compositorum et subsistentium.* — (*Inf.*, art. 8, et *Ver. quæst.* 27, art. 7, ad 9, et *Pot. quæst.* 2, art. 5, ad 3, et art. 3, ad 2, et art. 8, ad 3, et *quodl.* 8, quæst. 1, art. 1, ad 1, et op. 34, cap. 4.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quoddam creari non sit proprium compositorum et subsistentium. Dicitur enim in lib. de Causis prop. 4, in princ.: *Prima rerum creaturarum est esse.* Sed esse rei creatæ non est subsistens. Ergo creatio propriè non est subsistentis et compositi.

2. Præterea, quod creatur est ex nihilo. Composita autem non sunt ex nihilo, sed ex suis componentibus. Ergo compositis non convenit creari.

3. Præterea, illud propriè producit per primam emanationem quod supponitur in secundâ; sicut res naturalis producit per generationem naturalem, quæ supponitur in operatione artis. Sed illud quod supponitur in generatione naturali, est materia. Ergo materia est quæ propriè creatur, et non compositum.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1, 1: *In principio creavit Deus cælum et terram.* Cælum autem et terra sunt res compositæ subsistentes. Ergo horum propriè est creatio.

Respondeo dicendum quoddam creari est quoddam fieri, ut dictum est art. 2 hujus quæst., ad 2 et 3. Fieri autem ordinatur ad esse rei. Unde illis propriè convenit fieri et creari quibus convenit esse; quod quidem convenit propriè subsistentibus, sive sint simplicia, sicut substantiæ separatae, sive sint composita, sicut substantiæ materiales. Illi enim propriè convenit esse quod habet esse, et est subsistens in suo esse. Formæ autem, et accidentia et alia hujusmodi non dicuntur entia quasi ipsa sint, sed quia eis aliquid est; ut albedo eà ratione dicitur ens, quia ei (1) subjectum est album. Unde, secundum Philosophum, 7 Metaphys., text. 2, accidens magis propriè dicitur entis quàm ens. Sicut igitur accidentia et formæ, et hujusmodi quæ non subsistunt, magis sunt coexistentia quàm entia; ita magis debent dici concreata quàm creata; propriè verò creata sunt subsistentia.

(1) Edit. Patav., ejus.

Ad primum ergo dicendum quoddam cum dicitur: *Prima rerum creaturarum est esse*, ly *esse* non importat substantiam creatam, sed importat propriam rationem objecti creationis. Nam ex eo dicitur aliquid creatum quoddam est ens, non ex eo quoddam est hoc ens, cum creatio sit emanatio totius esse ab ente universali, ut dictum est art. 1 hujus quæst., et quæst. 44, art. 1. Et est similis modus loquendi, sicut si diceretur quoddam primum visibile est color, quamvis illud quod propriè videtur, sit coloratum.

Ad secundum dicendum quoddam creatio non dicitur constitutionem rei compositæ ex principiis præexistentibus; sed compositum sic dicitur creari, quoddam simul cum omnibus suis principiis in esse producit.

Ad tertium dicendum quoddam ratio illa non probat quoddam sola materia creatur, sed quoddam materia non sit nisi ex creatione; nam creatio est productio totius esse, et non solum materiæ.

ARTICULUS V. — *Utrum solius Dei sit creare.* — (2, dist. 1, quæst. 1, art. 3; et 4, dist. 5, quæst. 1, art. 3, quæst. 3, et 2 cont., cap. 21, 85 et 96, et 3 cap. 67, et *Pot. quæst.* 3, art. 4, et op. 2, cap. 70, 94 et 95, et op. 15, cap. 10.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quoddam non solius Dei sit creare, quia secundum Philosophum, lib. 2 de Anima, text. 34, perfectum est quod potest sibi simile facere. Sed creaturæ immateriales sunt perfectiores creaturis materialibus, quæ faciunt sibi simile; ignis enim generat ignem, et homo generat hominem. Ergo substantia immaterialis potest facere substantiam sibi similem. Sed substantia immaterialis non potest fieri nisi per creationem, cum non habeat materiam ex qua fiat. Ergo aliqua creatura potest creare.

2. Præterea, quod major est resistentia ex parte facti, tantò major virtus requiritur in faciente. Sed plus resistit contrarium quàm nihil. Ergo majoris virtutis est aliquid facere ex contrario (quod tamen creatura facit) quàm aliquid facere ex nihilo. Multò magis igitur creatura hoc facere potest.

3. Præterea, virtus facientis consideratur secundum mensuram ejus quod fit. Sed ens creatum est finitum, ut supra probatum est, quæst. 7, art. 2, 3 et 4, cum de Dei infinitate ageretur. Ergo ad producendum per creationem aliquid creatum, non requiritur nisi virtus finita. Sed habere virtutem finitam non est contra rationem creaturæ. Ergo non est impossibile creaturam creare.

Sed contra est quod dicit Augustinus in 3 de Trinit., cap. 8, per tot., quoddam neque boni neque mali angeli possunt esse creatores alicujus rei. Multò minùs igitur aliæ creaturæ.

Respondeo dicendum quoddam satis apparet in primo aspectu secundum præmissa art. 1 hujus quæst., quoddam creare non potest esse propria actio nisi solius Dei. Oportet enim universales effectus in universales priores causas reducere. Inter omnes autem effectus universalissimum est ipsum esse. Unde oportet quoddam sit proprius effectus primæ et universalissimæ causæ, quæ est Deus. Unde etiam dicitur lib. de Causis, prop. 3, quoddam neque intelligentia nec anima nobis dat esse, nisi

in quantum operatur operatione divina. Producere autem esse absolutè, non in quantum est hoc vel tale, pertinet ad rationem creationis. Unde manifestum est quòd creatio est propria actio ipsius Dei.

Contingit autem quòd aliquid participet actionem propriam alicujus alterius, non virtute propria, sed instrumentaliter, in quantum agit in virtute alterius; sicut aer per virtutem ignis habet calefacere et ignire. Et secundum hoc aliqui opinati sunt quòd licet creatio sit propria actio universalis causæ, tamen aliqua inferiorum causarum, in quantum agit in virtute primæ causæ, potest creare. Et sic posuit Avicenna quòd prima substantia separata creata à Deo creat aliam post se, et substantiam orbis et animam ejus; et quòd substantia orbis creat materiam inferiorum corporum. Et secundum hunc etiam modum, Magister dicit in 5, dist. 4 Sent., § 3, quòd Deus potest creaturæ communicare potentiam creandi, ut creet per ministerium, non propria auctoritate.

Sed hoc esse non potest, quia causa secunda instrumentalis non participat actionem causæ superioris, nisi in quantum per aliquid sibi proprium dispositivè operatur ad effectum principalis agentis. Si igitur nihil ibi ageret secundum illud quod est sibi proprium, frustra adhiberetur ad agendum. Nec oportet esse determinata instrumenta determinatarum actionum. Sic enim videmus quòd securis, scindendo lignum, quod habet ex proprietate suæ formæ, producit scamni formam, quæ est effectus proprius principalis agentis. Illud autem quod est proprius effectus Dei creantis, est illud quod præsupponitur omnibus aliis, scilicet esse absolutè. Unde non potest aliquid aliud operari dispositivè et instrumentaliter ad hunc effectum, cum creatio non sit ex aliquo præsupposito quod possit disponi per actionem instrumentalis agentis. Sic igitur impossibile est quòd alicui creaturæ conveniat creare neque virtute propria, neque instrumentaliter, sive per ministerium.

Et hoc præcipuè inconveniens est dici de aliquo corpore, quòd creet, cum nullum corpus agat nisi tangendo, vel movendo; et sic requirit in sua actione aliquid præexistens, quod possit tangi et moveri; quod est contra rationem creationis.

Ad primum ergo dicendum quòd aliquod perfectum participans aliquam naturam facit sibi simile, non quidem producendo absolutè illam naturam, sed applicando eam ad aliquid. Non enim hic homo potest esse causa naturæ humanæ absolutè, quia sic esset causa sui ipsius; sed est causa quòd natura humana sit in hoc homine generato; et sic præsupponit in sua actione determinatam materiam, per quam est hic homo. Sed sicut hic homo participat humanam naturam, ita quodcumque ens creatum participat, ut ita dixerim, naturam essendi; quia solus Deus est suum esse, ut supra dictum est, qu. 3, art. 4. Nullum igitur ens creatum potest producere aliquod ens absolutè, nisi in quantum esse causat in hoc. Et sic oportet quòd id per quod aliquid est hoc, præintelligatur actioni

quæ facit sibi simile. In substantiâ autem immateriali non potest præintelligi aliquid per quod sit hæc; quia est hæc per suam formam, per quam habet esse, cum sint formæ subsistentes. Igitur substantia immaterialis non potest producere aliam substantiam immaterialem sibi similem quantum ad esse ejus, sed quantum ad perfectionem aliquam superadditam; sicut si dicamus quòd superior Angelus illuminat inferiorem, ut Dionysius dicit, cap. 4 et 10 cœl. Hier., à med. Secundum quem modum etiam in cœlestibus est paternitas, ut ex verbis Apostoli patet Ephes. 3, 15: *Ex quo omnis paternitas in cœlo et in terrâ nominatur*. Et ex hoc etiam evidenter apparet quòd nullum ens creatum potest causare aliquid, nisi præsupposito aliquo; quod repugnat rationi creationis.

Ad secundum dicendum quòd ex contrario fit aliquid per accidens, ut dicitur in 1 Phys., text. 43 et seq. Per se autem fit aliquid ex subjecto, quod est in potentiâ. Contrarium igitur resistit agenti, in quantum impedit potentiam ab actu, in quem intendit reducere materiam agens, sicut ignis intendit reducere aquam in actum sibi similem, sed impeditur per formam et dispositiones contrarias, quibus quasi ligatur potentia ne reducat in actum; et quantum magis fuerit potentia ligata, tantò requiritur major virtus in agente ad reducendam materiam in actum; unde multò major potentia requiritur in agente, si nulla potentia præexistat. Sic ergo patet quòd multò majoris virtutis est facere aliquid ex nihilo quam ex contrario.

Ad tertium dicendum quòd virtus facientis non solum consideratur ex substantiâ facti, sed etiam ex modo faciendi; major enim calor non solum magis, sed etiam citius calefacit. Quamvis igitur creare aliquem effectum finitum non demonstret potentiam infinitam, tamen creare ipsum ex nihilo demonstrat potentiam infinitam. Quod ex prædictis patet, in solut. argum. præced. Si enim tantò major virtus requiritur in agente, quantum potentia est magis remota ab actu, oportet quòd virtus agentis ex nullâ præsuppositâ potentiâ, quale agens est creans, sit infinita; quia nulla proportio est nullius potentiæ ad aliquam potentiam, quam præsupponit virtus agentis naturalis, sicut et non entis ad ens. Et quia nulla creatura habet simpliciter potentiam infinitam, sicut neque esse infinitum, ut supra probatum est, quæst. 7, art. 2, relinquatur quòd nulla creatura possit creare.

ARTICULUS VI. — *Utrum creare sit proprium alicujus personæ.* — (2 prol., conc. 1, fin., et Pot. qu. 9, art. 5, ad 2.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd creare sit proprium alicujus personæ. Quod enim est prius, est causa ejus quod est post, et perfectum est causa imperfecti. Sed processio divinæ personæ est prior quam processio creaturæ, et magis perfecta; quia divina persona procedit in perfectâ similitudine sui principii, creatura verò in imperfectâ. Ergo processiones divinarum personarum sunt causa processionis rerum, et sic creare est proprium personæ.

2. Præterea, personæ divinæ non distinguuntur ab invicem nisi per suas processiones et relationes. Quidquid igitur differenter attribuitur divinis personis, hoc convenit eis secundum processiones et relationes personarum. Sed causalitas creaturarum diversimodè attribuitur divinis personis; nam in Symbolo fidei Patri attribuitur quòd sit creator omnium invisibilium et visibilium; Filio autem attribuitur quòd per eum omnia facta sunt; sed Spiritui sancto quòd sit Dominus et vivificator. Causalitas ergo creaturarum convenit personis secundum processiones et relationes.

3. Præterea, si dicatur quòd causalitas creaturæ attenditur secundum aliquod attributum essentialè quod appropriatur alicui personæ, hoc non videtur sufficiens: quia quilibet effectus divinus causatur à quolibet attributo essentiali, scilicet potentiâ, bonitate et sapientiâ; et sic non magis pertinet ad unum quàm ad aliud. Non debet ergo aliquis determinatus modus causalitatis attribui uni personæ magis quàm alii, nisi distinguantur in creando secundum relationes et processiones.

Sed contra est quod dicit Dionysius, 2 c. de divin. Nom., non remotè à princ. lect. 1, quòd communia totius Divinitatis sunt omnia creabilia.

Respondeo dicendum quòd creare est propriè causare sive producere esse rerum. Cum autem omne agens agat sibi simile, principium actionis considerari potest ex actionis effectui; igitur enim est qui generat ignem. Et ideo creare convenit Deo secundum suum esse, quod est ejus essentia, quæ est communis tribus personis. Unde creare non est proprium alicui personæ, sed commune toti Trinitati.

Sed tamen divinæ personæ secundum rationem suæ processions habent causalitatem respectu creationis rerum. Ut enim supra ostensum est, qu. 14, art. 8, et qu. 19, art. 4, cum de Dei scientiâ et voluntate ageretur, Deus est causa rerum per suum intellectum et voluntatem, sicut artifex rerum artificiarum. Artifex autem per verbum in intellectu conceptum, et per amorem suæ voluntatis ad aliqd relatum, operatur. Unde et Deus Pater operatur est creaturam per suum verbum, quod est Filius, et per suum amorem, qui est Spiritus sanctus. Et secundum hoc processiones personarum sunt rationes productionis creaturarum, in quantum includunt essentialia attributa, quæ sunt scientia et voluntas.

Ad primum ergo dicendum quòd processiones divinarum personarum sunt causa creationis, sicut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quòd sicut natura divina, licet sit communis tribus personis, ordine tamen quodam eis convenit, in quantum Filius accipit naturam divinam à Patre, et Spiritus sanctus ab utroque; ita etiam et virtus creandi, licet sit communis tribus personis, ordine tamen quodam eis convenit. Nam Filius habet eam à Patre, et Spiritus sanctus ab utroque. Unde creatorem esse

attribuitur Patri ut ei qui non habet virtutem creandi ab alio. De Filio autem dicitur Joan. 1, 3: *Per quem omnia facta sunt*, in quantum habet eandem virtutem, sed ab alio; nam hæc præpositio, *per*, solet denotare causam mediam, sive principium de principio. Sed Spiritui sancto, qui habet eandem virtutem ab utroque, attribuitur quòd dominando gubernet et vivificet quæ sunt creata à Patre per Filium. Potest enim hujus attributionis communis ratio accipi ex appropriatione essentialium attributorum. Nam, sicut supra dictum est, qu. 39, art. 8, ad 3, Patri attribuitur et appropriatur potentia, quæ maximè manifestatur in creatione; et ideo attribuitur Patri creatorem esse. Filio autem appropriatur sapientia, per quam agens per intellectum operatur, et ideo dicitur de Filio: *Per quem omnia facta sunt*. Spiritui sancto autem appropriatur bonitas, ad quam pertinet gubernatio deducens res in debitos fines, et vivificatio; nam vita in interiori quodam motu consistit; primum autem movens est finis et bonitas.

Ad tertium dicendum quòd licet quilibet effectus Dei procedat ex quolibet attributorum, tamen reducitur unusquisque effectus ad illud attributum cum quo habet convenientiam secundum propriam rationem; sicut ordinatio rerum ad sapientiam; et justificatio impii, ad misericordiam et bonitatem se superabundanter diffundentem. Creatio verò, quæ est productio ipsius substantiæ rei, reducitur ad potentiam.

ARTICULUS VII. — *Utrum in creaturis sit necesse inveniri vestigium Trinitatis.* — (Sup.; qu. 8, art. 5; et inf., qu. 93, art. 16, corp.; et 1, dist. 3, qu. 2, art. 3, et 4 cont., cap. 26, fin., et Pot. qu. 9, art. 9, in fin. corp.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd in creaturis non sit necesse inveniri vestigium Trinitatis. Per sua enim vestigia unumquodque investigari potest. Sed Trinitas personarum non potest investigari ex creaturis, ut supra dictum est; qu. 33, art. 1. Ergo vestigia Trinitatis non sunt in creaturâ.

2. Præterea, quidquid in creaturâ est, creatum est. Si igitur vestigium Trinitatis invenitur in creaturâ secundum aliquas proprietates suas, et omne creatum habet vestigium Trinitatis, oportet in unaquâque illarum inveniri etiam vestigium Trinitatis; et sic in infinitum.

3. Præterea, effectus non representat nisi suam causam. Sed causalitas creaturarum pertinet ad naturam communem, non autem ad relationes quibus personæ distinguuntur et numerantur. Ergo in creaturâ non invenitur vestigium Trinitatis, sed solum unitatis essentialis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 6 de Trin., cap. 10, circa finem, quòd Trinitatis vestigium in creaturis apparet.

Respondeo dicendum quòd omnis effectus aqualiter representat suam causam, sed diversimodè. Nam aliquis effectus representat solam causalitatem causæ, non autem formam ejus, sicut fulgur representat ignem, et tunc

representatio dicitur esse representatio vestigii; vestigium autem demonstrat motum aliquis transeuntis, sed non qualis sit. Aliquis autem effectus representat causam quantum ad similitudinem formæ ejus, sicut ignis generatus, ignem generantem; et statua Mercurii, Mercurium; et hæc est representatio imaginis. Processiones autem divinarum personarum attenduntur secundum actus intellectus et voluntatis, sicut supra dictum est, qu. 27, per tot. Nam Filius procedit ut verbum intellectus; Spiritus sanctus, ut amor voluntatis.

In creaturis igitur rationalibus, in quibus est intellectus et voluntas, invenitur representatio Trinitatis per modum imaginis, in quantum invenitur in eis verbum conceptum, et amor procedens.

Sed in creaturis omnibus invenitur representatio Trinitatis per modum vestigii, in quantum in quolibet creatura invenitur aliqua quæ necesse est reducere in divinas personas sicut in causam. Quælibet enim creatura subsistit in suo esse, et habet formam, per quam determinatur ad speciem, et habet ordinem ad aliquid aliud. Secundum igitur quod est quædam substantia creata, representat causam et principium; et sic demonstrat personam Patris, qui est principium non de principio. Secundum autem quod habet quædam formam et speciem, representat Verbum, secundum quod forma artificii est ex conceptione artificis. Secundum autem quod habet ordinem, representat Spiritum sanctum, in quantum est amor; quia ordo effectus ad aliquid alterum est ex voluntate creantis. Et ideo dicit Augustinus, in 6 lib. de Trin., cap. 10, circa fin., quod vestigium Trinitatis invenitur in unaquaque creatura, secundum quod unum aliquid est; et secundum quod aliqua specie formatur; et secundum quod quemdam ordinem tenet. Et ad hæc etiam reducuntur illa tria, *numerus, pondus, et mensura*, quæ ponuntur Sap. 11. Nam mensura refertur ad substantiam rei limitatam suis principiis, numerus ad speciem, pondus ad ordinem. Et ad hæc tria reducuntur alia tria quæ ponit Augustinus, in lib. de Natura boni, cap. 3: *Modus, species et ordo*; et ea quæ ponit in lib. 83 QQ., quæst. 18, in princ., *quo constat, quo discernitur, quo congruit*. Constat enim aliquid per suam substantiam, discernitur per formam, congruit per ordinem. Et in idem de factis reduci possunt quæcumque sic dicuntur.

Ad primum ergo dicendum quod representatio vestigii attenditur secundum appropriatam; per quem modum ex creaturis in Trinitatem divinarum personarum veniri potest, ut dictum est quæst. 33, art. 1.

Ad secundum dicendum quod creatura est res propriè subsistens, in qua est prædicta tria invenire. Neque oportet quod in quolibet eorum quæ ei insunt, hæc tria inveniantur; sed secundum ea vestigium rei subsistenti attribuitur.

Ad tertium dicendum quod etiam processiones personarum sunt causa et ratio crea-

tionis aliquo modo, ut dictum est in corp. art. et art. præc.

Articulus viii. — *Utrum effectus admisceatur in operibus naturæ et artis.* — (2, dist. 1, quæst. 1, art. 3 ad 3, et Pot. qu. 3, art. 8.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod creatio admisceatur in operibus naturæ et artis. In quolibet enim operatione naturæ et artis producit aliqua forma. Sed non producit ex aliquo, cum non habeat materiam partem sui. Ergo producit ex nihilo; et sic in quolibet operatione naturæ et artis est creatio.

2. Præterea; effectus non est prior suâ causâ. Sed in rebus naturalibus non invenitur aliquid agens nisi forma accidentaliter, quæ est forma activa vel passiva. Non ergo per operationem naturæ producit forma substantialis. Relinquitur igitur quod sit per creationem.

3. Præterea, natura facit sibi simile. Sed quædamveniuntur generata in naturâ non ab aliquo sibi simili, sicut patet in animalibus generatis per putrefactionem. Ergo eorum forma non est à naturâ, sed à creatione; et eadem ratio est de aliis.

4. Præterea, quod non creatur, non est creatura. Si igitur in his quæ sunt à naturâ, non adiungatur creatio, sequitur quod ea quæ sunt à naturâ, non sunt creaturæ; quod est hæreticum.

Sed contra est quod Augustinus super Genes. ad litt., lib. 3, cap. 6, 14 et 15, distinguit opus propagationis, quod est opus naturæ, ab opere creationis.

Respondeo dicendum quod hæc dubitatio inducitur propter formas; quas quidam posuerunt non incipere per actionem naturæ, sed prius in materiâ existisse, ponentes latitudinem formarum. Et hoc accidit eis ex ignorantia materiæ, quia hestebant distinguere inter potentiam et actum. Quia enim formæ præexistunt in materiâ, in potentia, posuerunt eas simpliciter præexistere.

Alii verò posuerunt formas dari vel causari ab agente separato per modum creationis; et secundum hoc cuilibet operationi naturæ adiungitur creatio. Sed hoc accidit eis ex ignorantia formæ. Non enim considerabant quod forma naturalis corporis non est subsistens, sed quæ aliquid est. Et ideo, cum fieri et creari non conveniat propriè nisi rei subsistenti, sicut supra dictum est art. 4 hujus quæst., formarum non est fieri, neque creari, sed concretas esse. Quod autem propriè sit ab agente naturali, est compositum, quod fit ex materiâ.

Unde in operibus naturæ non admisceatur creatio, sed præsupponitur aliquid ad operationem naturæ.

Ad primum ergo dicendum quod formæ incipiunt esse in actu, compositis factis, non quod ipsæ fiant per se, sed per accidens tantum.

Ad secundum dicendum quod qualitates activæ in naturâ agunt in virtute formarum substantialium; et ideo agens naturale non solum producit sibi simile secundum qualitatem, sed secundum speciem.

Ad tertium dicendum quod ad generatio-

nem animalium imperfectorum sufficit agens universale, quod est virtus cœlestis, cui assimilantur non secundum speciem, sed secundum analogiam quamdam. Neque oportet dicere quod eorum formæ creantur ab agente separato. Ad generationem verò animalium perfectorum non sufficit agens universale, sed requiritur agens proprium, quod est generans univocum.

Ad quartum dicendum quod operatio naturæ non est nisi ex præsuppositione principiorum creatorum; et sic ea quæ per naturam fiunt, creaturæ dicuntur.

QUÆSTIO XLVI.

DE PRINCIPIO DURATIONIS RERUM CREATARUM.

— (*In tres articulos divisa.*)

Consequenter considerandum est de principio durationis rerum creaturarum; et circa hoc quærentur tria: 1° utrum creaturæ semper fuerint; 2° utrum eas incepisse sit articulus fidei; 3° quomodo Deus dicatur in principio cœlum et terram creasse.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum universitas creaturarum semper fuerit.* — (2, dist. 1, qu. 1, art. 5, et dist. 2, quæst. 1, art. 3 corp., et 2 cont., cap. 34 et 37, fin., et Pot. quæst. 3, art. 17, et quodl. 3, quæst. 14, art. 2, corp., et 1 Cœl., lect. 6.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod universitas creaturarum, quæ nunc mundi nomine nuncupatur, non incepit, sed fuerit ab æterno. Omne enim quod incepit esse, antequam fuerit, possibile fuit ipsum esse, alioquin impossibile fuisset ipsum fieri. Si ergo mundus incepit esse, antequam inciperet, possibile fuit ipsum esse. Sed quod possibile est esse, est materia, quæ est in potentia ad esse, quod est per formam; et ad non esse, quod est per privationem. Si ergo mundus incepit esse, ante mundum fuit materia. Sed non potest esse materia sine formâ; materia autem mundi cum formâ est mundus. Fuit ergo mundus antequam esse inciperet, quod est impossibile.

2. Præterea, nihil quod habet virtutem ut sit semper, quandoque est, et quandoque non est; quia ad quantum se extendit virtus alicujus rei, tamdiu est. Sed omne incorruptibile habet virtutem ut sit semper; non enim virtutem habet ad determinatum durationis tempus. Nihil ergo incorruptibile quandoque est, et quandoque non est; sed omne quod incipit esse, quandoque est, et quandoque non est; nullum ergo incorruptibile incipit esse. Sed multa sunt in mundo incorruptibilia, ut corpora cœlestia, et omnes substantiæ intellectuales. Ergo mundus non incepit esse.

3. Præterea, nullum ingenitum incepit esse. Sed Philosophus, in 1 Physic., text. 82, dicit quod materia est ingenita; et in 1 de Cœl. et Mund., text. 20, quod cœlum est ingenitum. Non ergo universitas rerum incepit esse.

4. Præterea, vacuum est ubi non est corpus, sed possibile est esse. Sed si mundus incepit esse, ubi nunc est corpus mundi, prius non fuit aliquod corpus; et tamen poterat ibi esse, alioquin nunc ibi non esset. Ergo ante mundum fuit vacuum; quod est impossibile.

5. Præterea, nihil de novo incipit moveri, nisi per hoc quod movens vel mobile aliter se habet nunc quam prius. Sed quod aliter se habet nunc quam prius, movetur. Ergo ante omnem motum de novo incipientem fuit aliquis motus. Motus ergo semper fuit; ergo et mobile, quia motus non est nisi in mobili.

6. Præterea, omne movens aut est naturale, aut est voluntarium. Sed neutrum incipit movere nisi aliquo motu præexistente: natura enim semper eodem modo operatur. Unde nisi præcedat aliqua immutatio vel in naturâ moventis, vel in mobili, non incipit a movente naturali esse motus, qui non fuit prius. Voluntas autem absque sui immutatione retardat facere quod proponit. Sed hoc non est nisi per aliquam immutationem, quam imaginatur ad minus ex parte ipsius temporis; sicut qui vult facere domum cras, et non hodiè, expectat aliquid futurum cras, quod hodiè non est, et ad minus expectat quod dies hodiernus transeat et crastinus adveniat; quod sine mutatione non est, quia tempus est numerus motus. Relinquitur ergo quod ante omnem motum de novo incipientem fuit alius motus; et sic idem quod prius.

7. Præterea, quidquid est semper in principio, et semper in fine, nec desinere nec incipere potest, quia quod incipit, non est in suo fine; quod autem desinit, non est in suo principio. Sed tempus semper est in suo principio et fine, quia nihil est temporis nisi nunc, quod est finis præteriti et principium futuri. Ergo tempus nec incipere nec desinere potest, et per consequens nec motus, cujus numerus tempus est.

8. Præterea, Deus aut est prior mundo naturâ tantum, aut et duratione. Si naturâ tantum, ergo, cum Deus sit ab æterno, et mundus est ab æterno. Si autem est prior duratione, prius autem et posterius in duratione constituunt tempus; ergo ante mundum fuit tempus; quod est impossibile.

9. Præterea, posita causâ sufficienti, ponitur effectus; causa enim ad quam non sequitur effectus, est causa imperfecta, indigens alio ad hoc quod effectus sequatur. Sed Deus est sufficiens causa mundi: et finalis, ratione suæ bonitatis; et exemplaris, ratione suæ sapientiæ; et effectiva, ratione suæ potentiae, ut ex superioribus patet, quæst. 44, art. 2, 3 et 4. Cum ergo Deus sit ab æterno, et mundus fuit ab æterno.

10. Præterea, cujus actio est æterna, et effectus est æternus. Sed actio Dei est ejus substantia, quæ est æterna. Ergo et mundus est æternus.

Sed contra est quod dicitur Joan. 17, 5: *Clarifica me, Pater, apud te ipsum claritate quam habui, priusquam mundus fieret*; et Prov. 8, 22: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio*.

Respondeo dicendum quod nihil potest præter Deum ab æterno fuisse. Et hoc quidem ponere non est impossibile. Ostensum est enim supra, qu. 19, art. 4, quod voluntas Dei est causa rerum. Sic ergo aliqua necesse est esse, sicut necesse est Deum velle illa.

cum necessitas effectus ex necessitate causæ dependeat, ut dicitur in 5 Metaph., text. 6. Ostensum est autem supra, qu. 19, art. 3, quod, absolutè loquendo, non est necesse Deum velle aliquid nisi seipsum. Non est ergo necessarium Deum velle quod mundus fuerit semper; sed eatenus mundus est, quatenus Deus vult illum esse, cum esse mundi ex voluntate Dei dependeat sicut ex sua causa. Non est igitur necessarium mundum semper esse. Unde nec demonstrativè probari potest.

Nec rationes quas ad hoc Aristoteles inducit, lib. 8. Phys., sunt demonstrativæ simpliciter, sed secundum quid, scilicet ad contradicendum rationibus antiquorum ponentium mundum incipere secundum quosdam modos in veritate impossibiles. Et hoc apparet ex tribus. Primò quidem, quia tam in 8 Phys. loc. nunc cit., quam in 1 de Cæl., text. 101 et seqq., præmittit quasdam opiniones, ut Anaxagoræ, et Empedoclis, et Platonis, contra quos rationes contradictorias inducit. Secundò quia ubicumque de hac materiâ loquitur, inducit testimonia antiquorum; quod non est demonstratoris, sed probabiliter persuadentis. Tertiò quia expressè dicit in 1 lib. Topic., cap. 9, parum à princ., quod quædam sunt problemata dialectica, de quibus relationes non habemus, ut, *utrum mundus sit æternus*.

Ad primum ergo dicendum quod antequàm mundus esset, possibile fuit mundum esse, non quidem secundum potentiam passivam, quæ est materia, sed secundum potentiam activam Dei: et etiam, secundum quod dicitur aliquid absolutè possibile, non secundum aliquam potentiam, sed ex solâ habitudine terminorum, qui sibi non repugnant, secundum quod possibile opponitur impossibili, ut patet per Philosophum in 5 Metaph., text. 17.

Ad secundum dicendum quod illud quod habet virtutem ut sit semper, ex quo habet illam virtutem, non quandoque est, et quandoque non est; sed antequàm haberet illam virtutem, non fuit. Unde hæc ratio, quæ ponitur ab Aristotele in 1 de Cæl., text. 120, non concludit simpliciter, quod incorruptibilia non inceperunt esse; sed quod non inceperunt esse per modum naturalem quogenerabilia et corruptibilia incipiunt esse.

Ad tertium dicendum quod Aristoteles in 1 Physic., loc. cit. in arg., probat materiam esse ingentiam per hoc quod non habet subiectum de quo sit; in 1 autem de Cæl. et Mund., loc. cit. in arg., probat cælum ingentium, quia non habet contrarium ex quo generetur. Unde patet quod per utrumque non concluditur, nisi quod materia et cælum non inceperunt per generationem, ut quidam ponebant, præcipuè de cælo. Nos autem dicimus quod materia et cælum producta sunt in esse per creationem, ut ex dictis qu. 44, art. 1 et 2, patet.

Ad quartum dicendum quod ad relationem vacui non sufficit in quo nihil est, sed requiritur quod sit spatium capax corporis, in quo non sit corpus, ut patet per Aristotelem in 4 Physic., text. 60. Nos autem dicimus non

fuisse locum, aut spatium ante mundum.

Ad quintum dicendum quod primus motor semper eodem modo se habuit; primum autem mobile non semper eodem modo se habuit, quia incæpit esse, cum prius non fuisset. Sed hoc non fuit per mutationem, sed per creationem, quæ non est mutatio, ut supra dictum est, qu. 45, art. 2 ad 2. Unde patet quod hæc relatio quam ponit Aristoteles in 8 Physic., procedit contra eos qui ponebant mobilia æterna, sed motum non æternum, ut patet ex opinionibus Anaxagoræ et Empedoclis. Nos autem ponimus, ex quo mobilia incæperunt, semper fuisse motum.

Ad sextum dicendum quod primum agens est agens voluntarium. Et quamvis habuerit voluntatem æternam producendi aliquem effectum, non tamen produxit æternum effectum. Nec est necesse quod præsupponatur aliqua mutatio, nec etiam propter imaginationem temporis. Aliter enim est intelligendum de agente particulari, quod præsupponit aliquid, et causat alterum; et aliter de agente universali, quod producit totum; sicut agens particulare producit formam, et præsupponit materiam; unde oportet quod formam inducat secundum proportionem ad debitam materiam. Unde rationabiliter in ipso consideratur quod inducit formam in talem materiam, et non in aliam ex differentiâ materiæ ad materiam. Sed hoc non rationabiliter consideratur in eo qui simul producit formam et materiam, sed consideratur rationabiliter in eo quod ipse producit materiam congruam formæ et fini. Agens autem particulare præsupponit tempus, sicut et materiam. Unde rationabiliter consideratur in eo, quod agit in tempore posteriori et non priori, secundum imaginationem successionis temporis post tempus. Sed in agente universali, quod producit rem et tempus, non est considerare quod agat nunc, et non prius secundum imaginationem temporis post tempus, quasi tempus præsupponatur ejus actioni; sed considerandum est quod dedit effectui suo tempus, quantum et quando voluit, et secundum quod conveniens fuit ad suam potentiam demonstrandam. Manifestius enim mundus ducit in cognitionem divinæ potentiæ creantis, si mundus non semper fuit, quam si semper fuisset; omne enim quod non semper fuit, manifestum est habere causam; sed non ita manifestum est de eo quod semper fuit.

Ad septimum, dicendum quod, sicut dicitur in 4 Physic., text. 100, prius et posterius est in tempore, secundum quod prius et posterius est in motu. Unde principium et finis accipienda sunt in tempore, sicut et in motu. Suppositâ autem æternitate motus, necesse est quod quodlibet momentum in motu acceptum sit principium et terminus motus: quod non oportet, si motus incipiat. Et eadem ratio est de *nunc* temporis. Et sic patet quod ratio illa instantis *nunc*, quod semper sit principium et finis temporis, præsupponit æternitatem temporis et motus. Unde Aristoteles hanc rationem inducit in 8 Physic., text. 10, contra eos qui ponebant æternitatem temporis, sed negabant æternitatem motus.

Ad octavum dicendum quod Deus est prior mundo duratione. Sed *ly prius* non designat prioritatem temporis, sed eternitatis. Vel dicendum quod designat eternitatem temporis imaginati, et non realiter existentis, sicut cum dicitur: *Supra cælum nihil est*, *ly supra* designat locum imaginarium tantum, secundum quod possibile est imaginari, dimensionibus cælestis corporis dimensiones alias superaddi.

Ad nonum dicendum quod sicut effectus sequitur à causâ agente naturaliter secundum modum suæ formæ, ita sequitur ab agente per voluntatem secundum formam ab eo præconceptam et definitam, ut ex superioribus patet, qu. 14, art. 8, et qu. 41, art. 2. Licet igitur Deus ab æterno fuerit sufficiens causa mundi, non tamen oportet quod ponatur mundus ab eo productus, nisi secundum quod est in prædefinitione suæ voluntatis, ut scilicet habeat esse post non esse, ut manifestius declarat suum auctorem.

Ad decimum dicendum quod posita actione, sequitur effectus secundum exigentiam formæ, quæ est principium actionis. In agentibus autem per voluntatem, quod conceptum est et prædefinitum, accipitur ut forma quæ est principium actionis. Ex actione igitur Dei æternâ non sequitur effectus æternus, sed qualem Deus voluit, ut scilicet haberet esse post non esse.

ARTICULUS II. — *Utrum mundum incēpisse sit articulus fidei.* — (*Locis supra art. 1 adductis.*)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod mundum incēpisse non sit articulus fidei, sed conclusio demonstrabilis. Omne enim factum habet principium suæ durationis. Sed demonstrativè probari potest quod Deus sit causa effectiva mundi; et hoc etiam probabiliores philosophi posuerunt. Ergo demonstrativè probari potest quod mundus incēperit.

2. Præterea, si necesse est dicere quod mundus factus est à Deo, aut ergo ex nihilo, aut ex aliquo. Sed non ex aliquo, quia sic materia mundi præcessisset mundum; contra quod procedunt rationes Aristotelis ponentis, lib. 1 de Cælo, text. 20, cælum ignitum. Ergo oportet dicere quod mundus sit factus ex nihilo, et sic habet esse post non esse. Ergo oportet quod esse incēperit.

3. Præterea, omne quod operatur per intellectum; à quodam principio operatur, ut patet in omnibus artificialibus. Sed Deus est agens per intellectum. Ergo à quodam principio operatur. Mundus igitur, qui est ejus effectus, non fuit semper.

4. Præterea, manifestè apparet artes aliquas et habitationes regionum ex determinatis temporibus incēpisse. Sed hoc non esset, si mundus semper fuisset. Mundum igitur non semper fuisse manifestum est.

5. Præterea, certum est nihil Deo æquari posse. Sed si mundus semper fuisset, æquiparetur Deo in duratione. Ergo certum est non semper mundum fuisse.

6. Præterea, si mundus semper fuit, infi-

niti dies præcesserunt diem istum. Sed infinita non est pertransire. Ergo nunquam fuisset perventum ad hunc diem; quod est manifestè falsum.

7. Præterea, si mundus fuit æternus, et generatio fuit ab æterno. Ergo unus homo genitus est ab alio in infinitum. Sed pater est causa efficiens filii, ut dicitur in 2 Physic., text. 29. Ergo in causis efficientibus est procedere in infinitum; quod improbat in 2 Metaph., text. 5.

8. Præterea, si mundus et generatio semper fuit, infiniti homines præcesserunt. Sed anima hominis est immortalis. Ergo infinitæ animæ humanæ nunc essent actus; quod est impossibile. Ergo ex necessitate sciri potest quod mundus incēperit, et non solâ fide tenetur.

Sed contra, fidei articuli demonstrativè probari non possunt; quia fides de non apparentibus est, ut dicitur ad Hebr. 11. Sed Deus esse creatoris mundi, sic quod mundus incēperit esse, est articulus fidei; dicimus enim: *Credo in unum Deum*, etc.; et iterum Gregorius dicit in hom. 1 in Ezech., non remota à princ., quod *Moses prophetavit de præterito, dicens: « In principio creavit Deus cælum et terram; »* in quo novitas mundi traditur. Ergo novitas mundi habetur tantum per relationem; et ideo non potest probari demonstrativè.

Respondeo dicendum quod mundum non semper fuisse solâ fide tenetur, et demonstrativè probari non potest, sicut et supra de mysterio Trinitatis dictum est, qu. 38, art. 1. Et hujus ratio est quia novitas mundi non potest demonstrationem recipere ex parte ipsius mundi. Demonstrationis enim principium est *quod quid est*. Unumquodque autem secundum rationem suæ speciei abstrahit ab *hic et nunc*; propter quod dicitur quod universalis sunt ubique et semper. Unde demonstrari non potest quod homo, aut cælum, aut lapis non semper fuit. Similiter etiam neque ex parte causæ agentis, quæ agit per voluntatem. Voluntas enim Dei ratione investigari non potest, nisi circa ea quæ absolute necesse est Deum velle. Talia autem non sunt quæ circa creaturas vult, ut dictum est qu. 19, art. 3. Potest autem voluntas divina homini manifestari per revelationem, cui fides innititur. Unde mundum incēpisse est credibile, non autem demonstrabile, vel scibile.

Et hoc utile est ut consideretur, ne forte aliquis, quod fidei est, demonstrare præsumens, rationes non necessarias inducat, quæ præbeant materiam irridendi infidelibus existimantibus nos propter hujusmodi rationes credere quæ fidei sunt.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut dicit Augustinus, 11 de Civ. Dei, cap. 4, post princ., philosophorum ponentium eternitatem mundi duplex fuit opinio. Quidam enim posuerunt quod substantia mundi non sit à Deo, et horum est intolerabilis error; et ideo ex necessitate refellitur. Quidam autem sic posuerunt mundum æternum, quod tamen mundum à Deo factum dicerent. Non enim mundum temporis volunt habere, sed suæ creationis initium, ut quodam modo via in-

telligibili semper sit factus. *Id autem quomodo intelligant, innuerunt* (1) (ut idem dicit in 10 de Civ. Dei, cap. 31). Sicut enim, inquit, si pes ex æternitate semper fuisset in pulvere, semper subesset vestigium, quod à calcante factum nemo dubitaret; sic et mundus semper fuit, semper existente, qui fecit.

Et ad hoc intelligendum considerandum est quòd causa efficiens, quæ agit per motum, de necessitate præcedit tempore suum effectum; quia effectus non est nisi in termino actionis, agens autem omne oportet esse principium actionis. Sed si actio sit instantanea, et non successiva, non est necessarium faciens esse prius facto duratione, sicut patet in illuminatione. Unde dicunt quòd non sequitur ex necessitate, si Deus est causa activa mundi, quòd sit prior mundo duratione; quia creatio, quæ mundum produxit, non est mutatio successiva, ut supra dictum est, qu. 45, art. 2.

Ad secundum dicendum quòd illi qui ponerent mundum æternum, dicerent mundum factum à Deo ex nihilo, non quòd factus sit post nihilum, secundum quòd nos intelligimus per nomen creationis, sed quia non est factus de aliquo; et sic etiam non recusant aliqui eorum creationis nomen, ut patet ex Avicennâ in sua Metaph., lib. 9, cap. 4.

Ad tertium dicendum quòd illa est ratio Anaxagoræ, quæ ponitur in 8 Physic., text. 15. Sed non de necessitate concludit nisi de intellectu qui deliberando investigat quid agendum sit, quod est simile motui. Talis autem est intellectus humanus, sed non divinus, ut supra patet, quæst. 14, art. 7 et art. 12.

Ad quartum dicendum quòd ponentes æternitatem mundi ponunt aliquam regionem infinitas esse mutam de inhabitabili in habitabilem, et à converso; et similiter ponunt quòd artes propter diversas corruptiones et accidentia infinitas fuerunt inventæ, et iterum corruptæ. Unde Aristoteles dicit in lib. 1 Meteor., cap. ult., post med., quòd ridiculum est ex huiusmodi particularibus mutationibus opinionem accipere de novitate mundi totius.

Ad quintum dicendum quòd etsi mundus semper fuisset, non tamen parificaretur Deo in æternitate, ut dicit Boetius in fine de Consol., lib. 3, pros. 6, parum à princ., quia esse divinum est esse totum simul absque successione; non autem sic est de mundo.

Ad sextum dicendum quòd transitus semper intelligitur à termino in terminum. Quæcumque autem præterita dies signetur, ab illâ usque ad istam sunt finiti dies, qui pertransiri potuerunt. Obiectio autem procedit, ac si, positis extremis, sint media infinita.

Ad septimum dicendum quòd in causis efficientibus impossibile est procedere in infinitum per se; ut puta, si causæ quæ per se requiruntur ad aliquem effectum, multiplicarentur in infinitum; sicut si lapis moveretur à baculo, et baculus à manu, et hoc in infinitum. Sed per accidens in infinitum procedere in causis agentibus non reputatur impossi-

bile; ut puta, si omnes causæ, quæ in infinitum multiplicantur, non teneant ordinem nisi unius causæ, sed earum multiplicatio sit per accidens; sicut artifex agit multis martellis per accidens, quia unus post unum frangitur. Accidit ergo huic martello quòd agat post actionem alterius martelli; et similiter accidit huic homini, in quantum generat, quòd sit generatus ab alio; generat enim, in quantum homo, et non in quantum est filius alterius hominis. Omnes enim homines generantes habent gradum unum in causis efficientibus, scilicet gradum particularis generantis. Unde notum est impossibile quòd homo generetur ab homine in infinitum; esset autem impossibile, si generatio huius hominis dependeret ab hoc homine, et à corpore elementari, et à sole, et sic in infinitum.

Ad octavum dicendum quòd hanc rationem, portantes æternitatem mundi, multipliciter effugiunt. Quidam enim non reputant impossibile esse infinitas animas actû, ut patet in Metaph. Algazelis, dicentis hoc esse infinitum per accidens. Sed hoc improbatum est superius, quæst. 7, art. 4. Quidam verò dicunt animam corrupti cum corpore. Quidam verò, quòd ex omnibus animabus remanet una tantum. Alii verò, ut Augustinus dicit, serm. 14 de Tem., cap. 4 et 5, et lib. de Hæresibus, hæres. 46, et lib. 12 de Civit. Dei, cap. 13, posuerunt propter hoc circuitum animarum, ut scilicet animæ separatæ à corporibus post determinata temporum curricula iterum redirent ad corpora; de quibus omnibus in sequentiibus est agendum. Considerandum tamen quòd hæc ratio particularis est. Unde posset dicere aliquis quòd mundus fuit æternus, vel saltem aliqua creatura, ut Angelus, non autem homo. Nos autem intendimus universalius an aliqua creatura fuerit ab æterno.

ARTICULUS III. — *Utrum creatio rerum fuerit in principio temporis.* — (1, dist. 1, quæst. 1, art. 6, ad 3, et quodl. 8, quæst. 1, art. 1, corp., et opusc. 9, quæst. 100.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd creatio rerum non fuerit in principio temporis. Quod enim non est in tempore, non est in aliquo temporis. Sed creatio rerum non fuit in tempore; per creationem enim rerum substantia in esse producta est. Tempus autem non mensurat substantiam rerum, et præcipue incorporalium. Ergo creatio non fuit in principio temporis.

2. Præterea, Philosophus probat, lib. 6 Physic., text. 40 et seqq., quòd omne quod fit, fiebat; et sic omne fieri habet prius et posterius. In principio autem temporis, cum sit indivisibile, non est prius et posterius. Ergo, cum creari sit quoddam fieri, videtur quòd res non sint creatæ in principio temporis.

3. Præterea, ipsum etiam tempus creatum est. Sed tempus non potest creari in principio temporis; cum tempus sit divisibile, principium autem temporis indivisibile. Non ergo creatio rerum fuit in principio temporis.

Sed contra est quod Genes. 1, 1, dicitur: *In principio creavit Deus cælum et terram.*

(1) Al., *intenterant*.

Respondeo dicendum quòd illud verbum Genes. 1: *In principio creavit Deus cælum et terram*, tripliciter exponitur ad excludendum tres errores. Quidam enim posuerunt mundum semper fuisse, et tempus non habere principium; et ad hoc excludendum exponitur: *In principio*, scilicet temporis. Quidam verò posuerunt duo esse creationis principia, unum bonorum, aliud malorum; et ad hoc excludendum exponitur: *In principio*, id est, in Filio. Sicut enim principium effectivum appropriatur Patri propter potentiam, ita principium exemplare appropriatur Filio propter sapientiam; ut sicut dicitur psal. 103, 24: *Omnia in sapientia fecisti*; ita intelligatur, Deum omnia fecisse in principio, id est, in Filio, secundum illud Apostoli ad Colossens. 1, 16: *In ipso*, scilicet Filio, *condita sunt universa*. Alii verò dixerunt corporalia esse creata à Deo mediantibus creaturis spiritualibus; et ad hoc excludendum exponitur: *In principio creavit Deus cælum et terram*, id est, ante omnia. Quatuor enim ponuntur simul creata, scilicet cælum empyreum, materia corporalis, quæ nómine terræ intelligitur, tempus, et natura angelica.

Ad primum ergo dicendum quòd non dicuntur in principio temporis res esse creatæ, quasi principium temporis creationis sit mensura; sed quia simul cum tempore cælum et terra creata sunt.

Ad secundum dicendum quòd verbum illud Philosophi intelligitur de *feri* quod est per motum, vel quod est terminus motûs. Quia cum in quolibet motu sit accipere prius et posterius ante quodcumque signum in motu signato, dum scilicet aliquid est in moveri, et fieri, est accipere prius, et etiam aliquid post ipsum; quia quod est in principio motûs, vel in termino, non est in moveri. Creatio autem neque est motus, neque terminus motûs, ut supra dictum est, quæst. præc., art. 2 et 3. Unde sic aliquid creator quod non prius creabatur.

Ad tertium dicendum quòd nihil fit nisi secundum quòd est. Nihil autem est temporis nisi *nunc*; unde non potest fieri nisi secundum aliquod *nunc*; non quia in ipso primo *nunc* sit tempus, sed quia ab eo incipit tempus.

QUESTIO XLVII.

DE DISTINCTIONE RERUM IN COMMUNI. — (*In tres articulos divisa.*)

Post productionem creaturarum in esse considerandum est de distinctione rerum. Erit autem hæc consideratio tripartita. Nam primò considerabimus de distinctione rerum in communi; secundò de distinctione boni et mali; tertiò de distinctione spiritualis et corporalis creaturæ.

Circa primum quærentur tria: 1º de ipsarum rerum multitudine, seu distinctione; 2º de earum inæqualitate; 3º de unitate mundi.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum rerum multitudo et distinctio sit à Deo.* — (2 cont., cap. 39 usq. 45 inclus., et 3, cap. 97, et Pot. qu. 3, art. 1, ad 9, et art. 16, corp., et op. 2, cap. 71, 72, 73 et 101, et 12 Met., lect. 2, in fin.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd

rerum multitudo et distinctio non sit à Deo. Unum enim semper natum est unum facere. Sed Deus est maximè unus, ut ex præmissis patet, qu. 11, art. 4. Ergo non producit nisi unum effectum.

2. Præterea, exemplatum assimilatur suo exemplari. Sed Deus est causa exemplaris sui effectûs, ut supra dictum est, quæst. 44, art. 3. Ergo, cum Deus sit unus, effectus ejus est unus tantum, et non distinctus.

3. Præterea, ea quæ sunt ad finem, proportionantur fini. Sed finis creaturæ est unus, scilicet divina bonitas, ut supra ostensum est, qu. 44, art. 4. Ergo effectus Dei non est nisi unus.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1, quòd Deus distinxit lucem à tenebris, et divisit aquas ab aquis. Ergo distinctio et multitudo rerum est à Deo.

Respondeo dicendum quòd causam distinctionis rerum multipliciter aliqui assignaverunt. Quidam enim attribuerunt eam materiæ; vel soli, vel simul cum agente. Soli quidem materiæ, sicut Democritus et omnes antiqui naturales, ponentes solam causam materialem; secundum quos distinctio rerum provenit à casu secundum motum materiæ. Materiæ verò et agenti simul distinctionem et multitudinem rerum attribuit Anaxagoras, qui posuit intellectum distinguentem res, extrahendo quod erat permixtum in materiâ.

Sed hoc non potest stare propter duo: primò quidem, quia supra ostensum est, qu. 44, art. 2, quòd etiam ipsa materiâ à Deo creata est. Unde oportet et distinctionem, si qua est ex parte materiæ, in altiore causam reducere. Secundò quia materiâ est propter formam, et non è converso; distinctio autem rerum est per formas proprias. Non ergo distinctio est in rebus propter materiam; sed potius è converso in materiâ creatâ est difformitas, ut esset diversis formis accommodata.

Quidam verò attribuerunt distinctionem rerum secundis agentibus, sicut Avicenna, qui dixit quòd Deus, intelligendo se, produxit intelligentiam primam; in quâ, quia non est suum esse, ex necessitate incipit compositio potentia et actûs, ut infra patebit, qu. 50, art. 2. Sic igitur prima intelligentia in quantum intelligit causam primam, produxit secundam intelligentiam in quantum autem intelligit se; secundum quòd est in potentia, produxit corpus cæli quod movet; in quantum verò intelligit se secundum illud quod habet de actu, produxit animam cæli.

Sed hoc non potest stare propter duo: primò quidem, quia supra ostensum est, qu. 45, art. 5, quòd creare solius Dei est; unde ea quæ non possunt causari nisi per creationem, à solo Deo producuntur; et hæc sunt omnia quæ non subjacent generationi et corruptioni. Secundò, quia secundum hanc positionem non proveniret ex intentione primi agentis universitas rerum, sed ex concursu multarum causarum agentium: tale autem dicimus provenire à casu. Sic igitur complementum universi, quod in diversitate rerum consistit,

esset à casu; quod est impossibile.

Unde dicendum est quòd distinctio rerum et multitudo est ex intentione primi agentis, quod est Deus. Produxit enim res in esse propter suam bonitatem communicandam creaturis, et per eas repræsentandam; et quia per unam creaturam sufficienter repræsentari non potest, produxit multas creaturas, et diversas; ut quod deest uni ad repræsentandam divinam bonitatem, suppleatur ex aliâ. Nam bonitas, quæ in Deo est simpliciter et uniformiter, in creaturis est multipliciter et divisim; unde perfectius participat divinam bonitatem, et repræsentat eam totum universum, quàm alia quæcumque creatura.

Et quia ex divinâ sapientiâ est causa distinctionis rerum, ideò Moyses dicit res esse distinctas verbo Dei, quod est conceptio sapientiæ; et hoc est, quod dicitur Gen. 1, 3: *Dixit Deus: Fiat lux... Et divisit lucem à tenebris.*

Ad primum ergo dicendum quòd agens per naturam agit per formam per quam est, quæ unius tantum est una; et ideò non agit nisi unum. Agens autem voluntarium, quale est Deus, ut supra ostensum est, qu. 19, art. 4, agit per formam intellectam. Cum igitur Deum multa intelligere non repugnet unitati et simplicitati ipsius, ut supra ostensum est, quæst. 15, art. 2, relinquitur quòd, licet sit unus, possit multa facere.

Ad secundum dicendum quòd ratio illa teneret de exemplato quod perfectè repræsentat exemplar, quod non multiplicatur nisi materialiter; unde imago increata, quæ est perfecta, est una tantum. Sed nulla creatura repræsentat perfectè exemplar primum, quod est divina essentia; et ideò potest per multa repræsentari. Et tamen, secundum quòd ideæ dicuntur exemplaria, pluralitati rerum correspondet in mente divinâ pluralitas idearum.

Ad tertium dicendum quòd in speculativis medium demonstrationis, quod perfectè demonstrat conclusionem, est unum tantum; sed media probabilia sunt multa; et similiter in operativis, quando id quod est ad finem, adæquat, ut ita dixerim, finem, non requiritur quòd sit nisi unum tantum. Sed creatura non sic se habet ad finem, qui est Deus; unde oportuit creaturas multiplicari.

ARTICULUS II. — *Utrum inæqualitas rerum sit à Deo.* — (1 cont., cap. 39, usq. 45 inclus., et 3, cap. 97, et *Potent. quæst.* 3, art. 16, et de *Animâ*, art. 1, corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd inæqualitas rerum non sit à Deo; optimi enim est optima adducere. Sed inter optima unum non est majus altero. Ergo Dei, qui est optimus, est omnia æqualia facere.

2. Præterea, æqualitas est effectus unitatis, ut dicitur in 5 Metaph., text. 20. Sed Deus est unus. Ergo fecit omnia æqualia.

3. Præterea, justitiæ est inæqualia inæqualibus dare. Sed Deus est justus in omnibus operibus suis. Cum ergo operationi ejus, quæ esse rebus communicat, non præsupponatur aliqua inæqualitas rerum, videtur quòd fecerit omnia æqualia.

Sed contra est quod dicitur Eccli. 33, 7: *Quare dies diem superat, et iterum lux lucem, et annus annum, et sol solem* (1)? *A Domini scientiâ separati sunt.*

Respondeo dicendum quòd Origenes volens excludere positionem ponentium distinctionem in rebus ex contrarietate principiorum boni et mali, posuit à Deo in principio omnia creata esse æqualia. Dicit enim quòd Deus primò creavit creaturas rationales tantum, et omnes æquales. In quibus primò exorta est inæqualitas ex libero arbitrio, quibusdam conversis in Deum secundum magis et minus, quibusdam etiam secundum magis et minus à Deo aversis. Illæ igitur rationales creaturæ quæ ad Deum per liberum arbitrium conversæ sunt, promotæ sunt ad diversos ordines Angelorum pro diversitate meritum. Illæ autem quæ aversæ sunt à Deo, sunt corporibus alligatæ diversis secundum diversitatem peccati; et hanc causam dicit esse creationis et diversitatis corporum.

Sed secundum hoc universitas corporalium creaturarum non esset propter bonitatem Dei communicandam creaturis, sed ad puniendum peccatum; quod est contra illud quod dicitur Genes. 1, 31: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona.* Et, ut Augustinus dicit lib. 2 de Civ. Dei, cap. 23, à med.: *Quid stultius dici potest quàm per istum solem, ut in uno mundo unus esset, non decori pulchritudinis, vel saluti rerum corporalium consuluisse artificem Deum; sed hoc potius evenisse, quia una anima sic peccaverat; ac per hoc si centum animæ peccassent, centum soles haberet hic mundus?*

Et ideò dicendum est quòd sicut sapientia Dei est causa distinctionis rerum, ita et inæqualitatis.

Quod sic patet. Duplex enim distinctio invenitur in rebus: una formalis in his quæ differunt specie; alia verò materialis in his quæ differunt numero tantum. Cum autem materia sit propter formam, distinctio materialis est propter formalem. Unde videmus quòd in rebus incorruptilibus non est nisi unum individuum unius speciei, quia species sufficienter conservatur in uno; in generabilibus autem et corruptibilibus sunt multa individua unius speciei ad conservationem speciei. Ex quo patet quòd principalior est distinctio formalis quàm materialis. Distinctio autem formalis semper requirit inæqualitatem; quia, ut dicitur in 8 Metaph., text. 10, formæ rerum sunt sicut numeri, in quibus species variantur per additionem vel subtractionem unitatis. Unde in rebus naturalibus gradatim species ordinatæ esse videntur; sicut mixta perfectiora sunt elementis, et plantæ corporibus mineralibus, et animalia plantis, et homines aliis animalibus; et in singulis horum una species perfectior aliis invenitur. Sicut ergo divina sapientia causa est distinctionis rerum propter perfectionem universi, ita et inæqualitatis. Non enim esset perfectum universum, si tantum unus gradus bonitatis inveniretur in rebus.

(1) Vulgate, et annus annum à sole.

Ad primum ergo dicendum quod optimi agentis est producere totum effectum suum optimum; non tamen quod quamlibet partem totius faciat optimam simpliciter, sed optimam secundum proportionem ad totum; tolleretur enim bonitas animalis, si quælibet pars ejus oculi haberet dignitatem. Sic igitur et Deus totum universum constituit optimum secundum modum creaturæ, non autem singulas creaturas, sed unam aliā meliorem, et idē de singulis creaturis dicitur Gen. 1, 4: *Vidit Deus lucem, quod esset bona*; et similiter de singulis. Sed de omnibus simul dicitur: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona*.

Ad secundum dicendum quod primum quod procedit ab unitate, est æqualitas; et deinde procedit multiplicitas; et idē à Patre, cui secundum Augustinum, lib. 1 de Doctr. christ., cap. 5, in fine, appropriatur unitas, processit Filius, cui appropriatur æqualitas, et deinde creatura, cui competit inæqualitas; sed tamen etiam à creaturis participatur quædam æqualitas, scilicet proportionis.

Ad tertium dicendum quod ratio illa est quæ movit Origenem, lib. 1 Periar., cap. 7, circ. med., sed non habet locum, nisi in retributione præmiorum, quorum inæqualitas debetur inæqualibus meritis. Sed in constitutione rerum non est inæqualitas partium per quæcumque inæqualitatem præcedentem vel meritorum, vel dispositionis materiæ, sed propter perfectionem totius, ut patet etiam in operibus artis; non enim propter hoc differt lectum à fundamento, quia habet diversam materiam; sed, ut sit domus perfecta ex diversis partibus, quærit artifex diversam materiam; et faceret eam, si posset.

ARTICULUS III. — *Utrum sit unus mundus tantum.* — (Pot. quæst. 3, art. 16, ad 1, et 12 Metaph., lect. 7 et 9, et 1 Cæl., lect. 16 uque 22.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod non sit unus mundus tantum, sed plures. Quia, ut Augustinus dicit, in lib. 83 QQ., q. 46, versus fin., inconueniens est dicere quod Deus sine ratione res creavit. Sed cā ratione quā creavit unum, potuit creare multos, cum ejus potentia non sit limitata ad unum mundi creationem; sed est infinita, ut supra ostensum est, qu. 7, art. 1, et qu. 25, art. 2. Ergo Deus plures mundos produxit.

2. Præterea, natura facit quod melius est, et multo magis Deus. Sed melius esset esse plures mundos quā unum, quia plura bona paucioribus meliora sunt. Ergo plures mundi facti sunt à Deo.

3. Præterea, omne quod habet formam in materiā, potest multiplicari secundum numerum, manente eādē specie; quia multiplicatio secundum numerum est ex materiā. Sed mundus habet formam in materiā. Sicut enim cum dico, *homo*, significo formam, cum autem dico, *hic homo*, significo formam in materiā, ita cum dicitur, *mundus*, significatur forma; cum autem dicitur, *hic mundus*, significatur forma in materiā. Ergo nihil prohibet esse plures mundos.

Sed contra est quod dicitur Joan. 1, 10 :

Mundus per ipsam factus est; ubi singulariter mundum nominavit, quasi uno solo mundo existente.

Respondeo dicendum quod ipse ordo in rebus sic à Deo creatis existens unitatem mundi manifestat. Mundus enim iste unus dicitur unitate ordinis, secundum quod quædam ad alia ordinantur. Quæcumque autem sunt à Deo, ordinem habent ad invicem, et ad ipsum Deum, ut supra ostensum est, qu. 11, art. 3, et qu. 21, art. 1, ad 3. Unde necesse est quod omnia ad unum mundum pertineant.

Et idē illi potuerunt ponere plures mundos, qui causam mundi non posuerunt aliquam sapientiam ordinantem, sed casum, ut Democritus, qui dixit ex concursu atomorum factum esse hunc mundum, et alios infinitos.

Ad primum ergo dicendum quod hæc ratio est quare mundus est unus, quia debent omnia esse ordinata uno ordine, et ad unum. Propter quod Aristoteles in 12 Metaph., text. 52, ex unitate ordinis in rebus existentis concludit unitatem Dei gubernantis; et Plato, in Timæo, aliq. à princ., ex unitate exemplaris probat unitatem mundi, quasi exemplati.

Ad secundum dicendum quod nullum agens intendit pluralitatem materialem ut finem; quia materialis multitudo non habet certum terminum, sed de se tendit in infinitum. Infinitum autem repugnat rationi finis. Cum autem dicitur plures mundos esse meliores quā unum, hoc dicitur secundum multitudinem materialem. Tale autem melius non est de intentione Dei agentis; quia eādē ratione dici posset quod si fecisset duos, melius esset quod essent tres; et sic in infinitum.

Ad tertium dicendum quod mundus constat ex suā totā materiā. Non enim est possibile esse aliam terram quā istam, quia omnis terra ferretur naturaliter ad hoc medium, ubicumque esset. Et eadem ratio est de alijs corporibus quæ sunt partes mundi.

QUESTIO XLVIII.

DE DISTINCTIONE RERUM IN SPECIALI. — (Juxta articulos divisa.)

Deinde considerandum est de distinctione rerum in speciali; et primò de distinctione boni et mali; deinde de distinctione spiritalis et corporalis creaturæ.

Circa primum quærendum est de malo et de causā mali.

Circa malum quærentur sex : 1° utrum malum sit natura aliqua; 2° utrum malum inveniat in rebus; 3° utrum bonum sit subiectum mali; 4° utrum malum totaliter corrumpat bonum; 5° de divisione mali per penam et culpam; 6° quid habeat plus de ratione mali, pena, vel culpa.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum malum sit natura quædam.* — (1, dist. 46, art. 3 corp., et ad 4, et 2, dist. 84, qu. 1, art. 2, et 3 cont., cap. 7, 8, 9 et 11, et Pot. quæst. 3, art. 6, et Mal. quæst. 1, art. 2, ad 4, oppos. 2, cap. 115.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod malum sit natura quædam. Quia omne ag-

nus est natura quædam. Sed malum est quoddam genus; dicitur enim in Prædicationis, cap. 10 de Opposit., in fine, quod bonum et malum non sunt in genere, sed sunt genera aliorum. Ergo malum est natura quædam.

2. Præterea, omnis differentia constitutiva alicujus speciei est natura quædam. Malum autem est differentia constitutiva in moralibus; differt enim specie malus habitus a bono, ut liberalitas ab illiberalitate. Ergo malum significat naturam quædam.

3. Præterea, utrumque contrariorum est natura quædam. Sed malum et bonum non opponuntur ut privatio et habitus, sed ut contraria, ut probat Philosophus in Prædicationis, cap. de Oppositis, per hoc quod inter bonum et malum est aliquid medium, et a malo potest fieri reditus ad bonum. Ergo malum significat naturam quædam.

4. Præterea, quod non est, non agit. Sed malum agit, quia corrumpit bonum. Ergo malum est quoddam ens, et natura quædam.

5. Præterea, ad perfectionem universitatis rerum non pertinet nisi quod est ens, et natura quædam. Sed malum pertinet ad perfectionem universitatis rerum; dicit enim Augustinus in Enchir., cap. 2, et cap. 11, in princ., quod ex omnibus consistit universitatis admirabilis pulchritudo. In qua etiam illud quod malum dicitur, bene ordinatum et suo loco positum, eminentius commendat bona. Ergo malum est natura quædam.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 4 c. de divin. Nom., part. 4, non remotè a princ. lect. 23: *Malum non est existens, neque bonum.*

Respondeo dicendum quod unum oppositorum cognoscitur per alterum, sicut per lucem tenebræ. Unde et quid sit malum, oportet ex ratione boni accipere.

Diximus autem supra, quæst. 5, art. 1 et seqq., quod bonum est omne id quod est appetibile; et sic, cum omnis natura appetat suum esse et suam perfectionem, necesse est dicere quod et perfectio cujuscumque naturæ rationem habeat bonitatis. Unde non potest esse quoddam malum significet quoddam esse, aut quædam formam, seu naturam. Relinquitur ergo quod nomine mali significetur quædam absentia boni.

Et pro tanto dicitur quod malum neque est existens, nec bonum. Quia cum ens, in quantum hujusmodi, sit bonum, eadem est remotio utrorumque.

Ad primum ergo dicendum quod Aristoteles ibi loquitur secundum opinionem Pythagoricorum, qui malum existimabant esse naturam quædam; et ideo ponebant bonum et malum genera. Consuevit enim Aristoteles, et præcipuè in libris logicalibus, ponere exempla quæ probabilia erant suo tempore secundum opinionem aliquorum philosophorum. Vel dicendum, sicut dicit Philosophus in 4 Metaph., text. 6, quod prima contrarietas est habitus et privatio, quia scilicet in omnibus contrariis salvatur; cum semper unum contrariorum sit imperfectum respectu alterius, ut nigrum respectu albi,

et amarum respectu dulcis. Et pro tanto bonum et malum dicuntur genera non simpliciter, sed contrariorum; quia sicut omnis forma habet rationem boni, ita omnis privatio, in quantum hujusmodi, habet rationem mali.

Ad secundum dicendum quod bonum et malum non sunt differentie constitutivæ, nisi in moralibus, quæ recipiunt speciem ex fine, qui est objectum voluntatis, a quo moralia dependent. Et quia bonum habet rationem finis, ideo bonum et malum sunt differentie specificæ in moralibus; bonum per se; sed malum, in quantum est remotio debiti finis. Nec tamen remotio debiti finis constituit speciem in moralibus, nisi secundum quod adjungitur fini indebito; sicut neque in naturalibus invenitur privatio formæ substantialis, nisi adjuncta alteri formæ. Sic igitur malum quod est differentia constitutiva in moralibus, est quoddam bonum adjunctum privationi alterius boni; sicut finis intemperati est non quidem carere bono rationis, sed delectabile sensus absque ordine rationis. Unde malum, in quantum malum, non est differentia constitutiva, sed ratione boni adjuncti.

Et per hoc etiam patet responsio ad tertium. Nam ibi Philosophus loquitur de bono et malo, secundum quod inveniuntur in moralibus. Sic enim inter bonum et malum invenitur medium, prout bonum dicitur quod est ordinatum, malum autem quod non solum est deordinatum, sed etiam nocivum alteri. Unde dicit Philosophus in 4 Ethic., cap. 1, circ. med., quod *prodigus vanus quidem est, sed non malus*. Ab hoc etiam malo quod est secundum morem, contingit fieri reditus ad bonum, non autem ex quocumque malo; non enim ex cæcitate fit reditus ad visionem, cum tamen cæcitas sit malum quoddam.

Ad quartum dicendum quod aliquid agere dicitur tripliciter. Uno modo formaliter; eo modo loquendi quo dicitur albedo facere album; et sic malum etiam ratione ipsius privationis dicitur corrumpere bonum, quia est ipsa corruptio, vel privatio boni. Alio modo dicitur aliquid agere effective, sicut pictor dicitur facere album parietem. Tertio modo per modum causæ finalis, sicut finis dicitur efficere movendo efficientem. His autem duobus modis malum non agit aliquid per se, id est, secundum quod est privatio quædam, sed secundum quod ei bonum adjungitur. Nam omnis actio est ab aliqua formâ, et omne quod desideratur ut finis, est perfectio aliqua. Et ideo, ut Dionysius dicit 4 cap. de divin. Nom., part. 4, aliq. a princ. lect. 23: *Malum non agit, neque desideratur, nisi virtute boni adjuncti; per se autem est infinitum, et præter voluntatem et intentionem.*

Ad quintum dicendum quod, sicut supra dictum est, qu. 21, art. 1, ad 3, partes universi habent ordinem ad invicem, secundum quod una agit in alteram, et est finis alterius et exemplar. Hæc autem, ut dictum est in solut. ad 2 arg., non possunt convenire malo nisi ratione boni adjuncti. Unde malum neque ad perfectionem universi pertinet, ne-

que sub ordine universi concluditur, nisi per accidens, id est, ratione boni adjuncti.

ARTICULUS II. — *Utrum malum inveniatur in rebus.* — (1, dist. 46, art. 3; et 2, dist. 3, art. 1, et 2 contra, cap. 4.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod malum non inveniatur in rebus. Quidquid enim invenitur in rebus, vel est aliquid, vel privatio alicujus, quod est non ens. Sed Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nomin., art. 4, non remotè à princ. lect. 23, quod malum distat ab existente, et adhuc plus distat à non existente. Ergo malum nullo modo invenitur in rebus.

2. Præterea, ens et res convertuntur. Si ergo malum est ens in rebus, sequitur quod malum sit res quædam, quod est contra prædicta art. præc.

3. Præterea, albius est quod est nigro impermixtius, ut dicitur in 3 Topic. Aristotelis, cap. 4, non remotè à princ. Ergo et melius est quod est malo impermixtius. Sed Deus facit semper quod melius est, multò magis quàm natura. Ergo in rebus à Deo conditis nihil malum invenitur.

Sed contra est quod secundum hoc removerentur omnes prohibitiones et pænæ, quæ non sunt nisi malorum.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, quæst. 47, art. 1 et 2, perfectio universi requirit inæqualitatem esse in rebus, ut omnes bonitatis gradus impleantur. Est autem unus gradus bonitatis ut aliquid ita bonum sit quod nunquàm deficere possit. Alius autem gradus bonitatis est ut sic aliquid bonum sit quod à bono deficere possit; qui etiam gradus in ipso esse inveniuntur; quædam enim sunt, quæ suum esse amittere non possunt, ut incorruptibilia; quædam verò sunt quæ amittere possunt, ut corruptibilia.

Sicut igitur perfectio universitatis rerum requirit ut non solum sint entia incorruptibilia, sed etiam corruptibilia; ita perfectio universi requirit ut sint quædam quæ à bonitate deficere possint, ad quod sequitur ea interdum deficere. In hoc autem consistit ratio mali, ut scilicet aliquid deficiat à bono. Unde manifestum est quod in rebus malum invenitur, sicut et corruptio; nam et ipsa corruptio malum quoddam est.

Ad primum ergo dicendum quod malum distat et ab ente simpliciter, et à non ente simpliciter; quia neque est sicut habitus, neque sicut pura negatio, sed sicut privatio.

Ad secundum dicendum quod, sicut dicitur in 5 Metaph., text. 14, ens dupliciter dicitur. Uno modo secundum quod significat entitatem rei, prout dividitur per decem prædicamenta; et sic convertitur cum re; et hoc modo nulla privatio est ens, unde nec malum. Alio modo dicitur ens quod significat veritatem propositionis, quæ in compositione consistit, cujus nota est hoc verbum, *est*; et hoc est ens quo respondetur ad quæstionem, *an est*; et sic cæcitatem dicimus esse in oculo, vel quamcumque aliam privationem. Et hoc modo etiam malum dicitur ens. Propter hujus autem distinctionis ignorantiam aliqui considerantes quod aliquæ res dicuntur malæ, vel

quod malum dicitur esse in rebus, crediderunt quod malum esset res quædam.

Ad tertium dicendum quod Deus et natura et quodcumque agens facit quod melius est in toto, sed non quod melius est in unaquaque parte, nisi per ordinem ad totum, ut supra dictum est, quæst. 47, art. 2. Ipsum autem totum, quod est universitas creaturarum, melius et perfectius est, si in eo sint quædam quæ à bono deficere possunt, quæ interdum deficiunt, Deo hoc non impediante. Tum quia providentiæ non est naturam destruere, sed salvare, ut Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nomin., art. 4, vers. fin. lect. 23. Ipsa autem natura rerum hoc habet, ut quæ deficere possunt, quandoque deficiant. Tum quia, ut dicit Augustinus in Enchir., cap. 11: *Deus est adeò potens, quod etiam bona potest facere de malis.* Unde multa bona tollerentur, si Deus nullum malum permetteret esse; non enim generaretur ignis, nisi corrumpere aer; neque conservaretur vita leonis, nisi occideretur asinus. Neque etiam laudaretur justitia vindicantis, et patientia sufferentis, si non esset iniquitas persequentis.

ARTICULUS III. — *Utrum malum sit in bono sicut in subjecto.* — (2, dist. 34, quæst. 1, art. 2, et 3 cont., cap. 11, et Mal. quæst. 1, art. 2, et opusc. 3, cap. 118 et 176.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod malum non sit in bono sicut in subjecto. Omnia enim bona sunt existentia. Sed Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nom., art. 4, lect. 23, quod malum non est existens, neque in existentibus. Ergo malum non est in bono sicut in subjecto.

2. Præterea, malum non est ens; bonum verò est ens. Sed non ens non requirit ens, in quo sit sicut in subjecto. Ergo nec malum requirit bonum, in quo sit sicut in subjecto.

3. Præterea, unum contrariorum non est subjectum alterius. Sed bonum et malum sunt contraria. Ergo malum non est in bono sicut in subjecto.

4. Præterea, id in quo est albedo sicut in subjecto, dicitur esse album. Ergo et id in quo est malum sicut in subjecto, est malum. Si ergo malum sit in bono sicut in subjecto, sequitur quod bonum sit malum, contra id quod dicitur Isa. 5, 20: *Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum!*

Sed contra est quod Augustinus dicit in Enchir., cap. 14, ante med., quod malum non est nisi in bono.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est art. 1 hujus quæst., malum importat remotionem boni. Non autem quælibet remotio boni malum dicitur. Potest enim accipi remotio boni et privativè, et negativè. Remotio igitur boni negativè accepta mali rationem non habet, alioquin sequeretur quod ea quæ nullo modo sunt, mala essent; et iterum quod quælibet res esset mala ex hoc quod non habet bonum alterius rei; utpote quod homo esset malus, quia non habet velocitatem capræ, vel fortitudinem leonis. Sed remotio boni privativè accepta malum dicitur, sicut privatio visus cæcitas dicitur. Subjectum autem privationis et formæ est unum et idem.

scilicet ens in potentiâ; sive sit ens in potentiâ simpliciter, sicut materia prima, quæ est subjectum formæ substantialis, et privationis oppositæ; sive sit ens in potentiâ secundum quid, et in actu simpliciter, ut corpus diaphanum, quod est subjectum tenebrarum et lucis. Manifestum est autem quod forma per quam aliquid est actu, perfectio quædam est, et bonum quoddam; et sic omne ens in actu bonum quoddam est; et similiter omne ens in potentiâ, in quantum hujusmodi, bonum quoddam est, secundum quod habet ordinem ad bonum. Sicut enim est ens in potentiâ, ita et bonum in potentiâ. Relinquitur ergo quod subjectum mali sit bonum.

Ad primum ergo dicendum quod Dionysius intelligit malum non esse in existentibus sicut partem, aut sicut proprietatem naturalem alicujus existentis.

Ad secundum dicendum quod non ens negativè acceptum non requirit subjectum; sed *privatio est negatio in subjecto*, ut dicitur in *Metaphys.*, text. 4, et lib. 5, text. 27, et lib. 10, text. 15, et tale non ens est malum.

Ad tertium dicendum quod malum non est, sicut in subjecto, in bono quod ei opponitur, sed in quodam alio bono; subjectum enim cæcitatæ non est visus, sed animal. Videtur tamen, ut Augustinus dicit in *Ench.*, cap. 13, in prin., hic fallere Dialecticorum regula, quæ dicit contraria simul esse non posse. Hoc tamen intelligendum est secundum communem acceptionem boni et mali, non autem secundum quod specialiter accipitur hoc bonum et hoc malum. Album autem et nigrum, dulce et amarum, et hujusmodi contraria, non accipiuntur nisi specialiter, quia sunt in quibusdam generibus determinatis; sed bonum circuit omnia genera. Unde unum bonum potest simul esse cum privatione alterius boni.

Ad quartum dicendum quod Propheta imprecatur vae illis qui dicunt id quod est bonum, secundum quod est bonum, esse malum. Hoc autem non sequitur ex præmissis, ut per prædicta patet in corp. art.

ARTICULUS IV. — *Utrum malum corrumpat totum bonum.* — (1-2, quæst. 85, art. 1, 2 et 4; et 2, dist. 34, art. 5, et 3 cont., cap. 10 et 12, et *Mal. quæst.* 2, art. 9, 11 et 12, et *opusc.* 3, cap. 117 et 118.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod malum corrumpat totum bonum. Unum enim contrariorum totaliter corrumpitur per aliud. Sed bonum et malum sunt contraria. Ergo malum potest corrumpere totum bonum.

2. Præterea, Augustinus dicit in *Enchir.*, cap. 12, ante med., quod *malum nocet, in quantum adimit bonum*. Sed bonum est sibi simile, et uniforme. Ergo totaliter tollitur per malum.

3. Præterea, malum, quamdiu est, nocet, et aufert bonum. Sed illud à quo semper aliquid aufert, quandoque consumitur, nisi sit infinitum; quod non potest dici de aliquo bono creato. Ergo malum consumit totaliter bonum.

Sed contra est quod Augustinus dicit in *Enchir.*, loco proximè cit., quod *malum non potest totaliter consumere bonum*.

SUMMÆ. I.

Respondeo dicendum quod malum non potest totaliter consumere bonum.

Ad cujus evidentiam considerandum est quod est triplex bonum. Quoddam quod per malum totaliter tollitur, et hoc est bonum oppositum malo; sicut lumen totaliter per tenebras tollitur, et visus per cæcitatem. Quoddam verò bonum est quod nec totaliter tollitur per malum, nec diminuitur, scilicet bonum quod est subjectum mali; non enim per tenebras aliquid de substantiâ aeris diminuitur. Quoddam verò bonum est quod diminuitur quidem per malum, sed non totaliter tollitur; et hoc bonum estabilitas subjecti ad actum.

Diminutio autem hujus boni non est accipienda per subtractionem, sicut est diminutio in quantitativis, sed per remissionem, sicut est diminutio in qualitativis et formis. Remissio autem hujus stabilitatis est accipienda è contrario intensiori ipsius. Intenditur enim hujusmodiabilitas per dispositiones quibus materia præparatur ad actum, quæ quantò magis multiplicantur in subjecto, tantò habilius est ad recipiendum perfectionem et formam; et è contrario remittitur per dispositiones contrarias, quæ quantò magis multiplicatæ sunt in materiâ, et magis intensæ, tantò magis remittitur potentia ad actum.

Si igitur contrariæ dispositiones in infinitum multiplicari et intendi non possunt, sed usque ad certum terminum; nequeabilitas prædicta in infinitum diminuitur vel remittitur, sicut patet in qualitativis activis et passivis elementorum; frigiditas enim et humiditas, per quæ diminuitur sive remittiturabilitas materiæ ad formam ignis, non possunt multiplicari in infinitum. Si verò dispositiones contrariæ in infinitum multiplicari possunt, etabilitas prædicta in infinitum diminuitur, vel remittitur, non tamen totaliter tollitur; quia semper manet in suâ radice, quæ est substantia subjecti; sicut si in infinitum interponantur corpora opaca inter solem et aerem, in infinitum diminueturabilitas aeris ad lumen; nunquam tamen, manente aere, tollitur totaliter, qui secundum naturam suam est diaphanus. Similiter in infinitum potest fieri additio in peccatis, per quæ semper magis ac magis minuiturabilitas animæ ad gratiam; quæ quidem peccatæ sunt quasi obstacula interposita inter nos et Deum, secundum illud Isa. 59, 2: *Peccata nostra diviserunt inter nos et Deum* (1). Neque tamen tollitur totaliter ab animâ prædictaabilitas, quia consequitur naturam ipsius.

Ad primum ergo dicendum quod bonum quod opponitur malo, totaliter tollitur; sed alia bona non totaliter tolluntur, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quodabilitas prædicta est media inter subjectum et actum. Unde ex eâ parte quâ attingit actum, diminuitur per malum; sed ex eâ parte quâ tenet se cum subjecto, remanet. Ergo, licet bonum

(1) Vulgata: *Iniquitates vestrae diviserunt inter vos et Deum vestrum.*

in se sūt simile, tamen propter comparationem ejus ad diversa non totaliter tollitur, sed in parte.

Ad tertium dicendum quòd quidam imaginantes diminutionem boni prædicti ad similitudinem diminutionis quantitatis, dixerunt quòd sicut continuum dividitur in infinitum, factâ divisione secundum eandem proportionem, ut puta quòd accipiat medium medii, vel tertium tertii; sic in proposito accidit.

Sed hæc ratio hic locum non habet, quia in divisione in quâ servatur eadem proportio, semper subtrahitur minus; minus enim est medium medii quàm medium totius. Sed secundum peccatum non de necessitate minus diminuit de habilitate prædictâ, quàm præcedens, sed fortè aut æqualiter, aut magis.

Dicendum est ergo quòd licet ista habilitas sit quoddam finitum, diminuitur tamen in infinitum, non per se, sed per accidens, secundum quòd contrariæ dispositiones etiam in infinitum augentur, ut dictum est in corp. articuli.

ARTICULUS V. — *Utrum malum sufficienter dividatur per pœnam et culpam.* — (2, dist. 33, art. 1, et 3, dist. 34, qu. 2, art. 3, qu. 1, corp., et Mal. qu. 1, art. 4.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd malum insufficienter (1) dividatur per pœnam et culpam. Omnis enim defectus malum quoddam esse videtur. Sed in omnibus creaturis est quidam defectus, quòd se in esse conservare non possunt, qui tamen nec pœna nec culpa est. Non ergo sufficienter malum dividitur per pœnam et culpam.

2. Præterea, in rebus irrationalibus non invenitur culpa, nec pœna; invenitur tamen in eis corruptio et defectus, quæ ad rationem mali pertinent. Ergo non omne malum est pœna vel culpa.

3. Præterea, tentatio quoddam malum est; nec tamen est culpa; quia *tentatio cui non consentitur, non est peccatum, sed materia exercendæ virtutis*, ut dicitur in Glossâ ordinariâ super illud: *Ne magnitudo revelationum*, 2 Cor. 12; nec etiam pœna, quia tentatio præcedit culpam, pœna autem subsequitur. Insufficienter ergo malum dividitur per pœnam et culpam.

Sed contra videtur quòd divisio sit superflua. Ut enim Augustinus dicit in Enchir., cap. 12, *malum dicitur, quia nocet*. Quod autem nocet, pœnale est. Omne ergo malum sub pœnâ continetur.

Respondeo dicendum quòd malum, sicut supra dictum est, art. 3 hujus qu., est privatio boni, quod in perfectione et actu consistit principaliter et per se. Actus autem est duplex: primus, et secundus. Actus quidem primus est forma et integritas rei; actus autem secundus est operatio. Contingit ergo malum esse dupliciter. Uno modo per subtractionem formæ, aut alicujus partis quæ requiritur ad integritatem rei; sicut cæcitas malum est, et carere membro. Alio modo per subtractionem debitæ operationis, vel quia

omnino non est, vel quia debitum modum et ordinem non habet. Quia verò bonum simpliciter est objectum voluntatis; malum, quod est privatio boni, secundum specialem rationem invenitur in creaturis rationalibus habentibus voluntatem. Malum igitur quod est per subtractionem formæ et integritatis rei, habet rationem pœnæ; et præcipue supposito quòd omnia divinæ providentiæ et justitiæ subdantur, ut supra ostensum est, qu. 22, art. 2; de ratione enim pœnæ est quòd sit contraria voluntati. Malum autem quod consistit in subtractione debitæ operationis in rebus voluntariis, habet rationem culpæ; hoc enim imputatur alicui in culpam, cum deficit à perfectâ actione, cujus dominus est secundum voluntatem. Sic igitur omne malum in rebus voluntariis consideratum est pœna vel culpa.

Ad primum ergo dicendum quòd quia malum privatio est boni, et non negatio pura, ut dictum est supra, art. 3 huj. qu., non omnis defectus boni est malum, sed defectus boni quod natum est et debet haberi. Defectus enim visionis non est malum in lapide, sed in animali; quia contra rationem lapidis est quòd visum habeat. Similiter etiam contra rationem creaturæ est quòd in esse conservetur à se ipsâ; quia idem dat esse, et conservat. Unde iste defectus non est malum creaturæ.

Ad secundum dicendum quòd pœna et culpa non dividunt malum simpliciter, sed malum in rebus voluntariis.

Ad tertium dicendum quòd tentatio, prout importat provocationem ad malum, semper malum culpæ est in tentante; sed in eo qui tentatur, non est propriè, nisi secundum quòd aliquid immutatur. Sic enim actio agentis est in patiente. Secundum autem quòd tentatus immutatur in malum à tentante, incidit in culpam.

Ad arg. in oppositum dicendum quòd de ratione pœnæ est quòd noceat agenti in se ipso; sed de ratione culpæ est quòd noceat agenti in suâ actione; et sic utrumque sub malo continetur, secundum quòd habet rationem nocuentis.

ARTICULUS VI. — *Utrum habeat plus de ratione mali pœna quàm culpa.* — (1-2, quæst. 19, art. 1, corp., et quæst. 76, art. 4, corp.; et 2, dist. 37, quæst. 3, art. 2, corp., et Mal. quæst. 1, art. 5.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd habeat plus de ratione mali pœna quàm culpa. Culpa enim se habet ad pœnam ut meritum ad præmium. Sed præmium habet plus de ratione boni quàm meritum, cum sit finis ejus. Ergo pœna plus habet de ratione mali quàm culpa.

2. Præterea, illud est majus malum quod opponitur majori bono. Sed pœna, sicut dictum est, art. præc., opponitur bono agentis; culpa autem bono actionis. Cum ergo melius sit agens quàm actio, videtur quòd pejus sit pœna quàm culpa.

3. Præterea, ipsa privatio finis pœna quoddam est, quæ dicitur carentia visionis divinæ

(1) Nicolai, non sufficienter.

malum autem culpæ est per privationem ordinis ad finem. Ergo pœnæ est majus malum quam culpa.

Sed contra, sapiens artifex inducit minus malum ad vitandum majus; sicut medicus præcidit membrum, ne corrumpatur corpus. Sed sapientia infert pœnam ad vitandam culpam. Ergo culpa est majus malum pœnâ.

Respondeo dicendum quod culpa habet plus de ratione mali quam pœna; et non solum quam pœna sensibilis, quæ consistit in privatione corporalium bonorum, cujusmodi pœnas plures attendunt; sed etiam universaliter accipiendo pœnam, secundum quod privatio gratiæ vel gloriæ pœnæ quædam sunt.

Cujus est duplex ratio. Prima quidem est, quia ex malo culpæ fit aliquis malus, non autem ex malo pœnæ, secundum illud Dionysii, 4 cap. de divin. Nom., part. 4, circ. med.: *Puniri non est malum, sed fieri pœnâ dignum.* Et hoc ideo est, quia cum bonum simpliciter consistat in actu, et non in potentiâ, ultimus autem actus est operatio, vel usus quarumcumque rerum habitatum; bonum hominis simpliciter consideratur in bonâ operatione, vel bono usu rerum habitatum. Utitur autem rebus omnibus per voluntatem. Unde ex bonâ voluntate, quâ homo bene utitur rebus habitatis, dicitur homo bonus, et ex malâ malus. Potest enim qui habet malam voluntatem, etiam bono quod habet malè uti, sicut si grammaticus voluntariè incongruè loquatur. Quia ergo ipsa culpa consistit in deordinato actu voluntatis, pœna verò in privatione alius eorum quibus utitur voluntas, perfectius habet rationem mali culpa quam pœna.

Secunda ratio sumi potest ex hoc quod Deus est auctor mali pœnæ, non autem mali culpæ. Cujus ratio est, quia malum pœnæ privat bonum creaturæ, sive accipiat bonum creaturæ aliquid creatum, sicut cæcitas privat visum; sive sit bonum increatum, sicut per carentiam visionis divinæ tollitur creaturæ bonum increatum. Malum verò culpæ opponitur propriè bono increato. Contrariatur enim implezioni divinæ voluntatis, et divino amoris, quo bonum divinum in se ipso amatur, et non solum secundum quod participatur à creaturâ. Sic igitur patet quod culpa habet plus de ratione mali quam pœna.

Ad primum ergo dicendum quod licet culpa terminetur ad pœnam, sicut meritum ad præmium, tamen culpa non intenditur propter pœnam, sicut meritum propter præmium; sed potius è converso pœna inducitur, ut vitetur culpa; et sic culpa est pejor quam pœna.

Ad secundum dicendum quod ordo actionis, qui tollitur per culpam, est perfectius bonum agentis, cum sit perfectio secunda, quam bonum quod tollitur per pœnam, quod est perfectio prima.

Ad tertium dicendum quod non est comparatio culpæ ad pœnam sicut finis et ordinis ad finem; quia utrumque potest privari aliquo modo, et per culpam, et per pœnam; sed per pœnam quidem, secundum quod ipse

homo removetur à fine, et ab ordine ad finem; per culpam verò, secundum quod ista privatio pertinet ad actionem quæ non ordinatur ad finem debitum.

QUÆSTIO XLIX.

DE CAUSA MALI. — (*In tres articulos divisa.*)

Consequenter quæritur de causâ mali; et circa hoc quærentur tria: 1° utrùm bonum possit esse causa mali; 2° utrùm summum bonum, quod est Deus, sit causa mali; 3° utrùm sit aliquid summum malum quod sit prima causa omnium malorum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm bonum possit esse causa mali.* — (1-2, qu. 75, art. 1, et 2, dist. 1, qu. 1, art. 1, ad 2, et dist. 34, art. 3, et 2 cont., cap. 41, et 3, cap. 9 et 10, et Mal. quæst. 1, art. 4.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod bonum non possit esse causa mali. Dicitur enim Matth. 7, 18: *Non potest bona arbor malos fructus facere.*

2. Præterea, unum contrariorum non potest esse causa alterius. Malum autem est contrarium bono. Ergo bonum non potest esse causa mali.

3. Præterea, effectus deficiens non procedit nisi à causâ deficiente. Sed malum est effectus deficiens. Ergo si causam habeat, habet deficientem. Sed omne deficiens malum est. Ergo causa mali non est nisi malum.

4. Præterea, Dionysius dicit 4 cap. de div. Nom., part. 4, lect. 23, quod *malum non habet causam.* Ergo bonum non est causa mali.

Sed contra est quod Augustinus dicit contra Julianum, lib. 1, cap. 9, parum ante med.: *Non fuit omninò unde oriri posset malum, nisi ex bono.*

Respondeo dicendum quod necesse est dicere quod omne malum aliquàlter causam habeat. Malum enim est defectus boni quod natum est et debet haberi. Quod autem aliquid deficiat à suâ naturali et debitâ dispositione, non potest provenire nisi ex aliquâ causâ trahente rem extra suam dispositionem. Non enim grave movetur sursum nisi ab aliquo impellente, nec agens deficit à suâ actione nisi propter aliquod impedimentum. Esse autem causam non potest convenire nisi bono; quia nihil potest esse causa, nisi in quantum est ens; omne autem ens, in quantum hujusmodi, bonum est.

Et si consideremus speciales rationes causarum, agens, et forma, et finis perfectionem quamdam important, quæ pertinent ad rationem boni. Sed et materia, in quantum est in potentiâ ad bonum, habet rationem boni. Et quidem quod bonum sit causa mali per modum causæ materialis, jam ex præmissis patet, q. pr., art. 3. Ostensum est enim quod bonum est subjectum mali. Causam autem formalem malum non habet, sed est magis privatio formæ: et similiter nec causam finalem, sed magis est privatio ordinis ad finem debitum. Non solum enim finis habet rationem boni, sed etiam utile, quod ordinatur ad finem. Causam autem per modum agentis habet malum, non autem per se, sed per accidens.

Ad cuius evidentiam, sciendum est quòd aliter causatur malum in actione, et aliter in effectu. In actione quidem causatur malum propter defectum alicujus principiorum actionis, vel principalis agentis, vel instrumentalis; sicut defectus in motu animalis potest contingere, vel propter debilitatem virtutis motivæ, ut in pueris, vel propter solam ineptitudinem instrumenti, ut in claudis. Causatur autem malum in re aliquâ quandoque ex virtute agentis, non tamen in proprio effectu agentis (1); quandoque autem ex defectu ipsis, vel materiæ. Ex virtute quidem vel perfectione agentis, quando ad formam intentam ab agente sequitur ex necessitate alterius formæ privatio; sicut ad formam ignis sequitur privatio formæ aeris vel aquæ. Sicut ergo quantò ignis fuerit perfectior in virtute, tantò perfectius imprimit formam suam, ita etiam tantò perfectius corrumpit contrarium. Unde malum et corruptio aeris et aquæ est ex perfectione ignis; sed hoc est per accidens; quia ignis non intendit privare formam aquæ, sed inducere formam propriam; sed hoc faciendo, causat et illud per accidens. Sed si sit defectus in effectu proprio ignis, puta quòd deficiat à calefaciendo, hoc est vel propter defectum actionis, qui redundat in defectum alicujus principii, ut dictum est in isto art., vel ex indispositione materiæ, quæ non recipit actionem ignis agentis. Sed et hoc ipsum quod est esse deficiens, accedit bono cui per se competit agere.

Unde verum est quòd malum secundum nullum modum habet causam nisi per accidens. Sic autem bonum est causa mali.

Ad primum ergo dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, contra Julianum lib. 1, cap. 9, circ. fin., *arborem malam appellat Dominus voluntatem malam, et arborem bonam voluntatem bonam*. Ex voluntate autem bonâ non producit actus moralis malus, cum ex ipsâ voluntate bonâ iudicetur actus moralis bonus. Sed tamen ipse motus malæ voluntatis causatur à creaturâ rationali, quæ bona est; et sic est causa mali.

Ad secundum dicendum quòd bonum non causat illud malum quod est sibi contrarium, sed quoddam aliud; sicut bonitas ignis causat malum aquæ, et homo bonus secundum suam naturam causat malum actum secundum morem. Et hoc ipsum per accidens est, ut dictum est in corp. art., et qu. 19, art. 9. Invenitur autem quòd etiam unum contrarium causat aliud per accidens, sicut frigidum exterius ambiens calefacit in quantum calor retrahitur ad interiora.

Ad tertium dicendum quòd malum habet causam deficientem aliter in rebus voluntariis et naturalibus. Agens enim naturale producit effectum suum talem, quale ipsum est, nisi impediatur ab aliquo extrinseco; et hoc ipsum est quidam defectus ejus. Unde nunquam sequitur malum in effectu, nisi præexistat aliquod aliud malum in agente, vel ma-

teriâ, sicut dictum est in corp. Sed in rebus voluntariis defectus actionis à voluntate actu deficiente procedit, in quantum non subijcit se actu suæ regulæ. Qui tamen defectus non est culpa, sed eum sequitur culpa ex hoc quòd cum tali defectu operatur.

Ad quartum dicendum quòd malum non habet causam per se, sed per accidens tantum, ut dictum est in corp.

ARTICULUS II. — *Utrum summum bonum, quod est Deus, sit causa mali.* — (3, dist. 32, qu. 2, art. 1, et dist. 34, quæst. 3, art. 1, ad 1, et 2 cont., cap. 40, et lib. 3, cap. 71, et Joan. 9, et Rom. 1.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd summum bonum, quod est Deus, sit causa mali. Dicitur enim Is. 45, 6: *Ego Dominus, et non est alter Deus, formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum*; et Amos 3, 6: *Si erit malum in civitate, quod Dominus non fecerit*.

2. Præterea, effectus causæ secundæ reducitur in causam primam. Bonum autem est causa mali, ut dictum est art. præc. Cum igitur omnis boni causa sit Deus, ut supra ostensum est, qu. 6, art. 1 et 4, sequitur quòd etiam omne malum sit à Deo.

3. Præterea, sicut dicitur in 2 Phys., text. 30, idem est causa salutis navis et periculi. Sed Deus est causa salutis omnium rerum. Ergo est ipse causa omnis perditionis et mali. Sed contra est quod dicit Augustinus in lib. 83 QQ., qu. 21, quòd *Deus non est auctor mali, quia non est causa tendendi ad non esse*.

Respondeo dicendum quòd, sicut ex dictis patet, art. præc., malum quod in defectu actionis consistit, semper causatur ex defectu agentis. In Deo autem nullus defectus est, sed summa perfectio, ut supra ostensum est, qu. 4 per tot. Unde malum quod in defectu actionis consistit, vel quod ex defectu agentis causatur, non reducitur in Deum sicut in causam.

Sed malum quod in corruptione rerum aliquarum consistit, reducitur in Deum sicut in causam. Et hoc patet tam in naturalibus, quam in voluntariis. Dictum est enim, art. præced., quòd aliquod agens in quantum suâ virtute producit aliquam formam ad quam sequitur corruptio et defectus, causat suâ virtute illam corruptionem et defectum. Manifestum est autem quòd forma quam principaliter Deus intendit in rebus creatis, est bonum ordinis universi. Ordo autem universi requirit, ut supra dictum est, qu. 48, art. 2, et quæst. 22, art. 2 ad 2, quòd quædam sint quæ deficere possint, et interdum deficient. Et sic Deus in rebus causando bonum ordinis universi, ex consequenti et quasi per accidens causat corruptiones rerum, secundum illud quod dicitur 1 Reg. 2, 6: *Dominus mortificat et vivificat*. Sed quod dicitur Sap. 1, 13, quòd *Deus mortem non facit*, intelligitur quasi per se intentam. Ad ordinem autem universi pertinet etiam ordo iustitiæ, qui requirit ut peccatoribus pena inferatur. Et secundum hoc Deus est auctor mali quod est pœna, non autem mali quod est culpa, ratione supra dictâ in princ. corp.

(1) Cod. Alcan.: *Malum autem in re aliquâ, non tamen in proprio effectu agentis, causatur quandoque ex virtute agentis.*

Ad primum ergo dicendum quòd auctoritates illæ loquuntur de malo pœnæ, non autem de malo culpæ.

Ad secundum dicendum quòd effectus eausæ secundæ deficientis reducitur in causam primam non deficientem, quantum ad id quod habet entitatis et perfectionis, non autem quantum ad id quod habet de defectu, sicut quidquid est motus in claudicatione, causatur à virtute motivâ; sed quod est obliquitatis in eâ, non est ex virtute motivâ, sed ex curvitate cruris. Et similiter quidquid est entitatis et actionis in actione malâ, reducitur in Deum sicut in causam; sed quod est ibi defectus, non causatur à Deo, sed ex causâ secundâ deficiente.

Ad tertium dicendum quòd submersio navis attribuitur nautæ ut causæ, ex eo quòd non agit quod requiritur ad salutem navis; sed Deus non deficit ab agendo quod est necessarium ad salutem. Unde non est simile.

ARTICULUS III. — *Utrum sit unum summum malum quod sit causa omnis mali.* — (2-2, quæst. 172, art. 6, corp.; et 2, dist. 1, quæst. 1, art. 1, ad 1, et dist. 34, art. 1, ad 4, et art. 2, corp., et 3 cont., cap. 13 et 15, et Pot. qu. 3 art. 6, et opusc. 15, cap. 16.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd sit unum summum malum quod sit causa omnis mali. Contrariorum enim effectuum contrariæ sunt causæ, lib. 5 Politicorum; c. 8. Sed in rebus invenitur contrarietas, secundum illud Eccli. 33, 15: *Contra malum bonum est, et contra vilam mors; sic et contra tirum iustum peccator.* Ergo sunt contraria principia, unum boni, et aliud mali.

2. Præterea, si unum contrariorum est in rerum naturâ, et reliquum, ut dicitur in 2 de Cœlo et Mundo, text. 19. Sed summum bonum est in rerum naturâ, quod est causa omnis boni, ut supra ostensum est, qu. 6, art. 2 et 4. Ergo est et summum malum ei oppositum causa omnis mali.

3. Præterea, sicut in rebus invenitur bonum et melius, ita malum et pejus. Sed bonum et melius dicuntur per respectum ad optimum. Ergo malum et pejus dicuntur per respectum ad aliquod summum malum.

4. Præterea, omne quod est per participationem, reducitur ad illud quod est per essentiam. Sed res quæ sunt malæ apud nos, non sunt malæ per essentiam, sed per participationem. Ergo est invenire aliquod summum malum, quod est causa omnis mali.

5. Præterea, omne quod est per accidens, reducitur ad illud quod est per se. Sed bonum est causa malî per accidens. Ergo oportet ponere aliquod summum malum, quod sit causa malorum per se. Neque potest dici quòd malum non habeat causam per se, sed per accidens tantum, quia sequeretur quòd malum non esset ut in pluribus, sed ut in paucioribus.

6. Præterea, malum effectus reducitur ad malum causæ: quia effectus deficiens est à causâ deficiente, sicut supra dictum est, art. 1 et 2 præc. Sed non est (1) procedere in infi-

nitum. Ergo oportet ponere unum primum malum quod sit causa omnis mali.

Sed contra est quòd summum bonum est causa omnis entis, ut supra ostensum est, qu. 6, art. 4. Ergo non potest esse aliquod principium ei oppositum, quod sit causa malorum.

Respondeo dicendum quòd ex prædictis patet non esse unum primum principium malorum, sicut est unum primum principium bonorum.

Primò quidem, quia primum principium bonorum est per essentiam bonum, ut supra ostensum est, qu. 6, art. 3 et 4. Nihil autem potest esse per suam essentiam malum. Ostensum est enim, qu. 6 art. 4, et qu. præc. art. 3, quòd omne ens, in quantum est ens, bonum est; et quòd malum non est nisi in bono ut in subjecto.

Secundò, quia primum bonorum principium est summum et perfectum bonum quod præhabet in se omnem bonitatem, ut supra ostensum est, qu. 6, art. 2. Summum autem malum esse non potest; quia, sicut ostensum est, qu. 48, art. 4, etsi malum semper diminuat bonum, nunquàm tamen illud potest totaliter consumere; et sic semper remanente bono, non potest esse aliquid integrè et perfectè malum. Propter quod Philosophus dicit in 4 Ethic., cap. 5, ante med., quòd si malum integrum sit, se ipsum destruet: quia, destructo omni bono (quod requiritur ad integritatem mali), subtrahitur etiam ipsum malum, cuius subjectum est bonum.

Tertiò, quia ratio mali repugnat rationi primi principii; tum quia malum causatur ex bono, ut supra ostensum est, art. 1 et 2 hujus quæst., tum quia malum non potest esse causa nisi per accidens, et sic non potest esse prima causa, quia causa per accidens est posterior eâ quæ est per se, ut patet in 2 Physic., text. 66.

Qui autem posuerunt duo prima principia, unum bonum, et alterum malum, ex eadem radice in hunc errorem inciderunt, ex quâ et aliæ extraneæ positiones antiquorum ortum habuerunt; quia scilicet non consideraverunt causam universalem totius entis, sed particulares tantum causas particularium effectuum. Propter hoc enim, si aliquid invenerunt esse nocivum alicui rei per virtutem suæ naturæ, æstimaverunt naturam illius rei esse malam, puta, si quis dicat naturam ignis esse malam, quia combussit domum alicujus pauperis. Judicium autem de bonitate alicujus rei non est accipiendum secundum ordinem ad aliquid particulare; sed secundum seipsum, et secundum ordinem ad totum universum, in quo quælibet res suum locum ordinatissimè tenet, ut ex dictis patet, qu. 11, art. 3, et qu. 4, art. 2. Similiter etiam qui invenerunt duorum particularium effectuum contrariorum duas causas particulares contrarias, nesciverunt reducere causas particulares contrarias in causam universalem communem; et ideò usque ad prima principia contrarietatem in causis esse judicaverunt. Sed cum omnia contraria conveniant in uno communi, necesse est in eis supra cau-

(1) Ita Nicolaïus. Rom. et Pst. edit.: *Sed hoc non est.*

sas contrarias proprias inveniri unam causam communem; sicut supra qualitates contrarias elementorum invenitur virtus corporis celestis; et similiter supra omnia quæ quocumque modo sunt, invenitur unum primum principium essendi, ut supra ostensum est, qu. 2, art. 3.

Ad primum ergo dicendum quod contraria conveniunt in genere uno, et etiam conveniunt in ratione essendi; et ideo, licet habeant causas particulares contrarias, tamen oportet devenire ad unam primam causam communem.

Ad secundum dicendum quod privatio et habitus nata sunt fieri circa idem. Subjectum autem privationis est ens in potentia, ut dictum est, qu. 48, art. 3. Unde cum malum sit privatio boni, ut ex dictis patet, qu. præc. art. 1, 2, 3, illi bono opponitur cui adjungitur potentia, non autem summo bono, quod est actus purus.

Ad tertium dicendum quod unumquodque intenditur secundum propriam rationem. Sicut autem forma est perfectio quædam, ita privatio est quædam remotio. Unde omnis forma, et perfectio, et bonum, per accessum ad terminum perfectum attenditur; privatio autem, et malum, per recessum à termino. Unde non dicitur malum et pejus per accessum ad summum malum; sicut dicitur bonum et melius per accessum ad summum bonum.

Ad quartum dicendum quod nullum ens dicitur malum per participationem, sed per privationem participationis. Unde non oportet fieri reductionem ad aliquid quod sit per essentiam malum.

Ad quintum dicendum quod malum non potest habere causam nisi per accidens, ut supra ostensum est, art. 1 hujus qu. Unde impossibile est fieri reductionem ad aliquid quod sit per se causa mali. Quod autem dicitur quod malum est ut in pluribus, simpliciter falsum est. Nam generabilia et corruptibilia, in quibus solum contingit esse malum naturæ, sunt modica pars totius universi. Et iterum in unaquaque specie defectus naturæ accidit in paucioribus. In solis autem hominibus malum videtur esse ut in pluribus; quia bonum hominis secundum sensum corporis non est bonum hominis, in quantum homo, sed secundum rationem. Plures autem sequuntur sensum quam rationem.

Ad sextum dicendum quod in causis mali non est procedere in infinitum, sed est reducere omnia mala in aliquam causam bonam, ex qua sequitur malum per accidens.

QUÆSTIO L.

DE SUBSTANTIA ANGELORUM ABSOLUTÈ. — (In quinque articulos divisa.)

Post hæc considerandum est de distinctione corporalis et spiritualis creaturæ; et primò de creaturâ purè spirituali, quæ in Scripturâ sacrâ Angelus nominatur; secundò de creaturâ purè corporali; tertio de creaturâ compositâ ex corporali et spirituali, quæ est homo.

Circa verò Angelos considerandum est

primò de his quæ pertinent ad eorum substantiam. Secundò de his quæ pertinent ad eorum intellectum. Tertio de his quæ pertinent ad eorum voluntatem. Quarto de his quæ pertinent ad eorum creationem.

De substantiâ autem eorum considerandum est et absolutè, et per comparisonem ad corporalia.

Circa substantiam verò eorum absolute quinque quærentur: 1° utrâ sit aliqua creatura omnino spiritualis, et penitus incorporea: 2° supposito quod Angelus sit talis, quæritur utrâ sit compositus ex materiâ et formâ; 3° quæritur de multitudine eorum; 4° de differentiâ ipsorum ab invicem; 5° de immortalitate, seu incorruptibilitate ipsorum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrûm Angelus sit omnino incorporeus.* — (2 cont., cap. 46 et 50, et Pot. qu. 6, art. 6, corp., et Spir. art. 5, et op. 3, cap. 74, et op. 15, cap. 16.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus non sit omnino incorporeus. Illud enim quod est incorporeum solum quoad nos et non quoad Deum, non est incorporeum simpliciter. Sed Damascenus dicit in lib. 2 orth. Fid., cap. 3, non longè à princ., quod *Angelus incorporeus et immaterialis dicitur quantum ad nos; sed comparatus ad Deum corporeus et materialis invenitur.* Non ergo est incorporeus simpliciter.

2. Præterea, nihil movetur nisi corpus, ut probatur in 6 Phys., text. 32. Sed Damascenus dicit ibidem quod *Angelus est substantia intellectualis semper mobilis.* Angelus ergo est substantia corporea.

3. Præterea, Ambrosius dicit in lib. de Spiritu sancto, cap. 7, in princ.: *Omnis creatura certis suæ naturæ circumscripta est limitibus.* Circumscribi autem proprium est corporum. Ergo omnis creatura est corporea. Angeli autem sunt Dei creaturæ, ut patet in psal. 148, 2: *Laudate Dominum, omnes Angeli ejus;* et postea subditur: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt.* Ergo Angeli sunt corporei.

Sed contra est quod dicitur in psal. 103, 4. *Qui facit Angelos suos spiritus.*

Respondeo dicendum quod necesse est ponere aliquas creaturas incorporeas. Id enim quod præcipue in rebus creatis Deus intendit, est bonum, quod consistit in assimilatione ad Deum. Perfecta autem assimilatio effectus ad causam attenditur, quando effectus imitatur causam secundum illud per quod causa producit effectum, sicut calidum facit calidum. Deus autem creaturam producit per intellectum et voluntatem, ut supra dictum est, qu. 14, art. 8, et qu. 19, art. 4. Unde ad perfectionem universi requiritur quod sint aliquæ creaturæ intellectuales. Intelligere autem non potest esse actus corporis, nec alicujus virtutis corporeæ: quia omne corpus determinatur ad hic et nunc. Unde necesse est ponere, ad hoc quod universum sit perfectum, quod sit aliqua incorporea creatura.

Antiqui autem, ignorantes vim intelligendi, et non distinguentes inter sensum et intel-

ctum, nihil esse existimaverunt in mundo nisi quod sensu et imaginatione apprehendi potest. Et quia sub imaginatione non cadit nisi corpus, existimaverunt quod nullum ens esset nisi corpus, ut Philosophus dicit in 4 Physic., text. 52 et 57. Et ex his processit Sadducæorum error, dicentium non esse spiritum, Act. 23, 8.

Sed hoc ipsum quod intellectus est altior sensu, rationabiliter ostendit esse aliquas res incorporeas à solo intellectu comprehensibiles.

Ad primum ergo dicendum quod substantiæ incorporeæ medium sunt inter Deum et creaturas corporeas. Medium autem comparatum ad unum extremum videtur alterum extremum, sicut tepidum comparatum calido videtur frigidum; et hæc ratione dicitur quod Angeli Deo comparati, sunt materiales et corporei, non quod in eis sit aliquid de natura corporeæ.

Ad secundum dicendum quod motus ibi accipitur, prout intelligere et velle motus quidam dicuntur. Dicitur ergo Angelus substantia semper mobilis, quia semper est actu intelligens, non quandoque actu, et quandoque potentiâ, sicut nos. Unde patet quod ratio procedit ex æquivoco.

Ad tertium dicendum quod circumscribi terminis localibus est proprium corporum; sed circumscribi terminis essentialibus est commune cuilibet creaturæ, tam corporali quàm spirituali. Unde dicit Ambrosius, in lib. 1 de Spiritu sancto, cap. 7, à princ., quod licet quædam locis corporalibus non contineantur, circumscriptione tamen substantiæ non carent.

ARTICULUS II. — *Utrum Angelus sit compositus ex materiâ et formâ.* — (2, dist. 8, qu. 5, art. 1, et 1 cont., cap. 49 et 50, et Spir. art. 1, et quodl. 9, art. 6, et opusc. 3, cap. 74 et 95, et op. 15, cap. 3, 5, 6, 7, 8 et 18, et opusc. 30, cap. 3, et opusc. 42, cap. 4 et 5.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus sit compositus ex materiâ et formâ. Omne enim quod continetur sub aliquo genere, est compositum ex genere et differentiâ, quæ adveniens generi constituit speciem. Sed genus sumitur ex materiâ, differentia verò ex formâ, ut patet in 18 Metaph., text. 6. Ergo omne quod est in genere, est compositum ex materiâ et formâ. Sed Angelus est in genere substantiæ. Ergo est compositus ex materiâ et formâ.

2. Præterea, in quocumque inveniuntur proprietates materiæ, ibi invenitur materia. Proprietates autem materiæ sunt recipere et substat; unde dicit Boetius, in lib. de Trin., ante med., quod forma simplex subjectum esse non potest; hoc autem invenitur in Angelo. Ergo Angelus est compositus ex materiâ et formâ.

3. Præterea, forma est actus, lib. 2 de Anima, text. 2. Quod ergo est forma tantum, est actus purus. Sed Angelus non est actus purus; hoc enim solius Dei est. Ergo non est forma tantum, sed habet formam in materiâ.

4. Præterea, forma propriè limitatur et finitur per materiâ. Forma ergo quæ non est in materiâ est forma infinita. Sed forma Angeli non est infinita, quia omnis creatura finita est. Ergo forma Angeli est in materiâ.

Sed contra est quod Dionysius dicit 4 cap. de div. Nomin., non remotè à princ., quod primæ creaturæ sicut incorporales, ita et immateriales intelliguntur.

Respondeo dicendum quod quidam ponunt Angelos esse compositos ex materiâ et formâ; et hanc opinionem astruere nititur Avicbron., in lib. Fontis vitæ. Supponit enim quod quæcumque distinguuntur secundum intellectum, sint etiam in rebus distincta. In substantiâ autem incorporâ intellectus apprehendit aliquid per quod distinguitur à substantiâ corporeâ, et aliquid per quod cum eâ convenit. Unde ex hoc vult concludere quod illud per quod differt substantia incorporea à corporeâ, sit ei quasi forma, et illud quod subicitur huic formæ distinguenti quasi commune, sit materia ejus. Et propter hoc ponit quod eadem est materia universalis spiritualium et corporalium; ut intelligatur quod forma incorporeæ substantiæ sic sit impressa in materiâ spiritualium, sicut forma quantitatis est impressa in materiâ corporalium.

Sed primo aspectu apparet esse impossibile unam esse materiam spiritualium et corporalium. Non enim est possibile quod forma spiritualis et corporalis recipiatur in una parte materiæ; quia sic una et eadem res numero esset corporalis et spiritualis.

Unde relinquitur quod alia pars materiæ sit quæ recipit formam corporealem, et alia quæ recipit formam spiritualem. Materiam autem dividi in partes non convenit, nisi secundum quod intelligitur sub quantitate; quâ remotâ, remanet substantia indivisibilis, ut dicitur in 1 Phys., text. 15. Sic igitur relinquitur quod materia spiritualium sit substantia subjecta quantitati: quod est impossibile. Impossibile est ergo quod una sit materia corporalium et spiritualium.

Sed adhuc ulterius impossibile est quod substantia intellectualis habeat qualemcumque materiam. Operatio enim cujuslibet rei est secundum modum substantiæ ejus. Intelligere autem est operatio penitus immaterialis; quod ex ejus objecto apparet, à quo actus quilibet recipit speciem et rationem. Sic enim unumquodque intelligitur, in quantum à materiâ abstrahitur: quia formæ in materiâ sunt individuales formæ, quas intellectus non apprehendit secundum quod hujusmodi. Unde relinquitur quod substantia intellectus est omnino immaterialis.

Non est autem necessarium quod ea quæ distinguuntur secundum intellectum, sint distincta in rebus; quia intellectus non apprehendit res secundum modum rerum, sed secundum modum suum. Unde res materiales quæ sunt infra intellectum nostrum, simpliciori modo sunt in intellectu nostro quàm sint in se ipsis. Substantiæ autem angelicæ sunt supra intellectum nostrum. Unde intellectus noster non potest attingere ad appre-

hendendum eas, secundum quod sunt in se ipsis, sed per modum suum, secundum quod apprehendit res compositas : et sic etiam apprehendit Deum, ut supra dictum est, qu. 3, art. 3, ad 1.

Ad primum ergo dicendum quod differentia est quæ constituit speciem. Unumquodque autem constituitur in specie, secundum quod determinatur ad aliquem specialem gradum in entibus ; quia *species rerum sunt sicut numeri*, qui differunt per additionem et subtractionem unitatis, ut dicitur in 8 Metaph., text. 10. In rebus autem materialibus aliud est quod determinatur ad specialem gradum, scilicet forma, et aliud quod determinatur, scilicet materia ; unde ab alio sumitur genus, et ab alio differentia. Sed in rebus immaterialibus non est aliud determinans et determinatum ; sed unaquæque earum secundum se ipsam tenet determinatum gradum in entibus ; et ideo genus et differentia in eis non accipitur secundum aliud et aliud, sed secundum unum et idem ; quæ tamen differunt secundum considerationem nostram : in quantum enim intellectus noster considerat illam rem ut indeterminatè, accipitur in eis ratio generis ; in quantum verò considerat ut determinatè, accipitur ratio differentie.

Ad secundum dicendum quod ratio illa ponitur in lib. Fontis vitæ ; et esset necessaria, si idem esset modus quo recipit intellectus, et quo recipit materia. Sed hoc patet esse falsum. Materia enim recipit formam, ut secundum ipsam constituatur in esse alicujus speciei, vel aeris, vel ignis, vel cujuscumque alterius. Sic autem intellectus non recipit formam ; alioquin verificaretur opinio Empedoclis, lib. 1 de Animâ, apud Arist., text. 26, qui posuit quod terram terrâ cognoscimus, et ignem igne. Sed forma intelligibilis est in intellectu secundum ipsam rationem formæ ; sic enim cognoscitur ab intellectu. Unde talis receptio non est receptio materiæ, sed receptio substantiæ immaterialis.

Ad tertium dicendum quod licet in Angelo non sit compositio formæ et materiæ, est tamen in eo actus et potentia. Quod quidem manifestum potest esse ex consideratione rerum materialium, in quibus invenitur duplex compositio. Prima quidem formæ et materiæ, ex quibus constituitur natura aliqua. Natura autem sic composita non est suum esse, sed esse est actus ejus. Unde ipsa natura comparatur ad suum esse sicut potentia ad actum. Subtracta ergo materiâ, et posito quod ipsa forma subsistat non in materiâ, adhuc remanet comparatio formæ ad ipsum esse, ut potentiæ ad actum. Et talis compositio intelligenda est in Angelis ; et hoc est quod à quibusdam dicitur quod Angelus est compositus ex *quo est*, et *quod est*, vel ex *esse*, et *quod est*, ut Boetius dicit. Nam *quod est*, est ipsa forma subsistens ; ipsum autem *esse* est quo substantia est ; sicut cursus est quo currens currit. Sed in Deo non est aliud *esse*, et *quod est*, ut supra ostensum est, qu. 3, art. 4. Unde solus Deus est actus purus.

Ad quartum dicendum quod omnis creatura

est finita simpliciter, in quantum *esse* ejus non est absolute subsistens, sed limitatur ad naturam aliquam, cui advenit. Sed nihil prohibet aliquam creaturam esse secundum quid infinitam. Creaturæ autem materiales habent infinitatem ex parte materiæ, sed finitatem ex parte formæ, quæ limitatur per materiam in quâ recipitur. Substantiæ autem immateriales creatæ sunt finitæ secundum suum esse ; sed infinitæ secundum quod earum formæ non sunt receptæ in alio ; sicut si diceremus albedinem separatam existentem esse infinitam quantum ad rationem albedinis, quia non contrahitur ad aliquod subiectum ; *esse* tamen ejus esse finitum, quia determinatur ad aliquam naturam specialem. Et propter hoc dicitur in lib. de Causis, prop. 16, quod *intelligentia est finita superioris*, in quantum scilicet recipit esse à suo superiori ; *est infinita inferioris*, in quantum non recipitur in aliquâ materiâ.

ARTICULUS III. — *Utrum Angeli sint in aliquo magno numero.* — (2, dist. 3, qu. 1, art. 3, et 2 cont., cap. 91 et 92, et Pot. qu. 6, art. 6, corp., fine, et opusc. 13, cap. 2, 3 et 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli non sint in aliquo magno numero. Numerus enim species quantitatis est, et sequitur divisionem continui. Hoc autem non potest esse in Angelis, cum sint incorporei, ut supra ostensum est, art. 1 hujus qu. Ergo Angeli non possunt esse in aliquo magno numero.

2. Præterea, quando aliquid est magis propinquum uni, tantò minus est multiplicatum, ut in numeris apparet. Natura autem angelica inter alias naturas creatas est Deo propinquior. Cum ergo Deus sit maximè unus, videtur quod in naturâ angelicâ inveniat minimum de multitudine.

3. Præterea, proprius effectus separatarum substantiarum videtur esse motus corporum cælestium. Sed motus corporum cælestium sunt secundum aliquem determinatum numerum paucum, qui à nobis apprehendi potest. Ergo Angeli non sunt in majori multitudine quam motus corporum cælestium.

4. Præterea, Dionysius dicit, 4 cap. de divinis Nom., aliquantulum à princ. lect. 3, quod « propter radios divinæ bonitatis subsistunt intelligentes et intellectuales omnes substantiæ. » Sed radius non multiplicatur nisi secundum diversitatem recipientium. Non autem potest dici quod materia sit receptiva intelligibilis radii, cum substantiæ intellectuales sint immateriales, ut supra ostensum est, art. 2 hujus quæst. Ergo videtur quod multiplicatio substantiarum intellectualium non possit esse nisi secundum exigentiam primorum corporum, scilicet cælestium, ut ad ea quodam modo processus prædictorum radiorum terminetur ; et sic idem quod prius.

Sed contra est quod dicitur Dan. 7, 10 *Millia millium ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei.*

Respondeo dicendum quod circa numerum substantiarum separatarum diversi diversi

viis processerunt. Plato enim posuit, ut refert Arist., 1 Metaph., text. 6, substantias separatas esse species rerum sensibilium, utpote si poneremus ipsam naturam humanam esse separatam; et secundum hoc oportebat dicere quodd substantiæ separatæ sint secundum numerum specierum sensibilium.

Sed hanc positionem improbat Aristot., eod. lib., text. 31 et seq., ex eo quodd materia est de ratione specierum sensibilium. Unde substantiæ separatæ non possunt esse species exemplares horum sensibilium; sed habent quasdam naturas altiores naturis rerum sensibilium. Posuit tamen Aristot., 12 Met., text. 43, quodd illæ naturæ perfectiores habent ordinem ad sensibilia ista secundum rationem moventis et finis; et ideo secundum numerum primorum motuum conatus est advenire numerum substantiarum separatarum.

Sed quia hoc videtur repugnare documentis sacrae Scripturæ, Rabbi Moyses, Judæus, volens utrumque concordare, posuit, lib. 2 Perplexorum, cap. 4 et 6, quodd Angeli, secundum quodd dicuntur substantiæ immateriales, multiplicantur secundum numerum motuum corporum cælestium, secundum Aristot., loco prox. cit. Sed posuit, ad salvandam Scripturam, quodd Angeli in Scripturâ dicuntur etiam homines divina annuntiantes, et iterum, virtutes rerum naturalium, quæ Dei omnipotentiam manifestant.

Sed hoc est alienum à consuetudine Scripturæ, quodd virtutes rerum irrationabilium Angeli nominentur.

Unde dicendum est quodd etiam Angeli, secundum quodd sunt immateriales substantiæ, in quâdam multitudine maximâ sunt, omnem materialem multitudinem excedentes. Et hoc est quod dicit Dionysius, cap. 14 cæl. Hierarch., in med.: *Multi sunt beati exercitus supernarum mentium, infirmam et consirictam excedentes nostrorum materialium numerorum commensurationem.* Et hujus ratio est, quia cum perfectio universi sit illud quod præcipuè Deus intendit in creatione rerum, quantò aliqua sunt magis perfecta, tantò in majori excessu sunt creata à Deo. Sicut autem in corporibus attenditur excessus secundum magnitudinem, ita in rebus incorporeis potest attendi excessus secundum multitudinem. Videmus autem quodd corpora incorruptibilia, quæ sunt perfectiora inter corpora, excedunt quasi incomparabiliter secundum magnitudinem corpora corruptibilia. Nam tota sphaera activorum et passivorum est aliquid modicum respectu corporum cælestium. Unde rationabile est quodd substantiæ immateriales excedant secundum multitudinem substantias materiales quasi incomparabiliter.

Ad primum ergo dicendum quodd in Angelis non est numerus, qui est quantitas discreta, causatus ex divisione continui, sed causatus ex distinctione formarum, prout multitudo est de transcendentibus, ut supra dictum est, qu. 11, art. 2.

Ad secundum dicendum quodd ex hoc quodd natura angelica est Deo propinqua, oportet quodd habeat minimum de multitudine in sui

compositione, non autem ita quodd in paucis salvetur.

Ad tertium dicendum quodd ratio illa est Aristotelis in 12 Metaph., text. 44; et ex necessitate concluderet, si substantiæ separatæ essent propter substantias corporales. Sic enim frustra essent immateriales substantiæ, nisi ex eis aliquis motus in rebus corporalibus appareret. Non est autem hoc verum, quodd substantiæ immateriales sint propter corporales, quia finis nobilior est his quæ sunt ad finem. Unde etiam Aristoteles dicit ibidem quodd hæc ratio non est necessaria, sed probabilis. Coactus autem fuit hæc ratione uti, quia ad cognoscendum intelligibilia non possumus pervenire nisi per sensibilia.

Ad quartum dicendum quodd ratio illa procedit secundum opinionem eorum qui causam distinctionis rerum ponebant esse materiam; hoc autem improbatum est qu. 47, art. 1. Unde multiplicatio Angelorum neque secundum materiam neque secundum corpora est accipienda, sed secundum divinam sapientiam diversos ordines immaterialium substantiarum excogitantem.

ARTICULUS IV. — *Utrum Angeli differant specie.* — (2, dist. 3, quæst. 1, art. 4, et 2 cont., cap. 71, 92 et 93, et Spir. art. 9; op. 29, et opusc. 32, cap. 3.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quodd Angeli non differant specie. Cum enim differentia sit nobilior genere, quæcumque conveniunt secundum id quod est nobilissimum in eis, conveniunt in ultimâ differentiâ constitutivâ; et ita sunt eadem secundum speciem. Sed omnes Angeli conveniunt in eo quod est nobilissimum in eis, scilicet in intellectualitate. Ergo omnes Angeli sunt unius speciei.

2. Præterea, magis et minus non diversificant speciem. Sed Angeli non videntur differre ab invicem nisi secundum magis et minus, prout scilicet unus alio est simplicior, et perspicacioris intellectus. Ergo Angeli non differunt specie.

3. Præterea, anima et Angelus ex opposito dividuntur. Sed omnes animæ sunt unius speciei. Ergo et Angeli.

4. Præterea, quantò aliquid est perfectius in naturâ, tantò magis debet multiplicari. Hoc autem non esset, si in unâ specie esset unum tantum individuum. Ergo multi Angeli sunt unius speciei.

Sed contra est quodd in his quæ sunt unius speciei, non est invenire prius et posterius, ut dicitur in 3 Metaph., text. 2. Sed in Angelis etiam unius ordinis sunt primi, et medii, et ultimi, ut dicit Dionysius, 10 cap. angelicæ Hierarch., à med. Ergo Angeli non sunt ejusdem speciei.

Respondeo dicendum quodd quidam dixerunt omnes substantias spirituales esse unius speciei, etiam animas. Alii verò, quodd omnes Angeli sunt unius speciei, sed non animæ. Quidam verò, quodd omnes Angeli unius hierarchiæ, aut etiam unius ordinis.

Sed hoc est impossibile. Ea enim quæ conveniunt specie, et differunt numero, conveniunt in formâ, sed distinguuntur materiali-

ter. Si ergo Angeli non sunt compositi ex materia et forma, ut dictum est supra, art. 2 hujus quæst., sequitur quod impossibile sit esse duos Angelos unius speciei; sicut etiam impossibile esset dicere quod essent plures albedines separatæ, aut plures humanitates; cū n albedines non sint plures, nisi secundum quod sunt in pluribus substantiis. Si tamen Angeli haberent materiam, nec sic possent esse plures Angeli unius speciei. Sic enim oporteret quod principium distinctionis unius ab alio esset materia, non quidem secundum divisionem quantitatis, cū sint incorporei, sed secundum diversitatem potentialium: quæ quidem diversitas materiæ causat diversitatem non solum speciei, sed generis.

Ad primum ergo dicendum quod differentia est nobilior genere, sicut determinatum indeterminate, et proprium communi; non autem sicut alia et alia natura; alioquin oporteret quod omnia animalia irrationalia essent unius speciei, vel quod esset in eis aliqua alia perfectior forma quàm anima sensibilis. Differunt ergo specie animalia irrationalia secundum diversos gradus determinatos naturæ sensitiivæ: et similiter omnes Angeli differunt specie secundum diversos gradus naturæ intellectivæ.

Ad secundum dicendum quod magis et minus, secundum quod causantur ex intensione et remissione unius formæ, non diversificant speciem; sed secundum quod causantur ex formis diversorum graduum, sic diversificant speciem; sicut si dicamus quod ignis est perfectior aere; et hoc modo Angeli diversificantur secundum magis et minus.

Ad tertium dicendum quod bonum speciei præponderat bono individui. Unde multo melius est quod multiplicentur species in Angelis quàm quod multiplicentur individua in una specie.

Ad quartum dicendum quod multiplicatio secundum numerum, cū in infinitum proptendi possit, non intenditur ab agente, sed sola multiplicatio secundum speciem, ut supra dictum est, quæst. 47, art. 2. Unde perfectio naturæ angelicæ requirit multiplicationem specierum, non autem multiplicationem individuorum in una specie.

ARTICULUS V. — *Utrum Angeli sint incorruptibiles.* — (2, dist. 3, quæst. 1, art. 1, et dist. 7, quæst. 1, art. 1 corp., et 2 cont. cap. 54 et 91, ad 3, et Pot. quæst. 5, art. 3, et 4, corp., et opusc. 2, cap. 74, et opusc. 9, qu. 47.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli non sint incorruptibiles. Dicit enim Damascenus, lib. 2 orth. Fid., cap. 3, de Angelo, quod est *substantia intellectualis, gratia, et non natura, immortalitatem suscipiens.*

2. Præterea, Plato dicit in Timæo, à princ.: *O dii deorum, quorum opifex idem, paterque ego. Opera si quidem vos mea, dissolubilia natura, me tamen ita (1) volente indissolubilia.* Hos autem deos non aliud quàm Angelos intelligere potest. Ergo Angeli naturam suam sunt corruptibiles.

1) Ita codd. Alcan. Editi omittunt, ita.

3. Præterea, secundum Gregorium, lib. 16 Moral., cap. 16, versus fin., *omnia in nihilum tenderent, nisi ea manus Omnipotentis conservaret.* Sed quod in nihilum redigi potest, est corruptibile. Ergo cū Angeli sint à Deo facti, videtur quod sint corruptibiles secundum suam naturam.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nom., parum à princ., *quod intellectuales substantiæ vitam habent indeficientem, ab universa corruptione, morte, et materia, et generatione munda existentes.*

Respondeo dicendum quod necesse est dicere Angelos secundum suam naturam esse incorruptibiles.

Cujus ratio est quia nihil corrumpitur nisi per hoc quod forma ejus à materia separatur. Unde cū Angelus sit ipsa forma subsistens, ut ex dictis patet, art. 1 et 2 hujus qu., impossibile est quod ejus substantia sit corruptibilis. Quod enim convenit alicui secundum se, nunquàm ab eo separari potest; ab eo autem cui convenit per aliud, potest separari, separato eo secundum quod ei conveniebat. Rotunditas enim à circulo separari non potest, quia convenit ei secundum se ipsum; sed æneus circulus potest amittere rotunditatem per hoc quod circularis figura separatur ab ære. Esse autem secundum se compellit formæ; unumquodque enim est ens actu, secundum quod habet formam. Materia verò est ens actu per formam. Compositum igitur ex materia et forma desinit esse actu per hoc quod forma separatur à materia. Sed si ipsa forma subsistat in suo esse, sicut est in Angelis, ut dictum est loco prox. cit., non potest amittere esse. Ipsa igitur immaterialitas Angeli est ratio quare Angelus est incorruptibilis secundum suam naturam.

Et hujus incorruptibilitatis signum accipi potest ex ejus intellectuali operatione. Quia enim unumquodque operatur secundum quod est actu, operatio rei indicat modum esse ipsius. Species autem et ratio operationis ex objecto comprehenditur. Objectum autem intelligibile, cū sit supra tempus, est sempiternum. Unde omnis substantia intellectualis est incorruptibilis secundum suam naturam.

Ad primum ergo dicendum quod Damascenus accipit immortalitatem perfectam, quæ includit omnimodam immutabilitatem; quia omnis mutatio est quædam mors, ut Augustinus dicit, lib. 3 cont. Maximinum, cap. 12, à med. Perfectam autem immutabilitatem Angeli non nisi per gratiam assequuntur, ut infra patebit, quæst. 62, art. 2 et 8.

Ad secundum dicendum quod Plato per deos intelligit corpora cœlestia, quæ existimabat esse ex elementis composita; et idè secundum suam naturam erant dissolubilia, sed voluntate divinâ semper conservabantur in esse.

Ad tertium dicendum quod, sicut supra dictum est, quæst. 44, art. 1 ad 2, quoddam necessarium est quod habet causam suam necessitatis. Unde non repugnat necessario nec incorruptibili quod esse ejus dependeat ab alio sicut à causa. Per hoc ergo quod dicitur quod omnia deciderent in nihilum, nisi con-

tinerentur à Deo, et etiam Angeli, non datur intelligi quòd in Angelis sit aliquod corruptionis principium, sed quòd esse Angeli dependeat à Deo sicut à causâ. Non autem dicitur aliquid esse corruptibile per hoc quòd Deus possit illud in non esse redigere, subtrahendo suam conservationem; sed per hoc quòd in se ipso aliquod principium corruptionis habet, vel contrarietatem, vel saltem potentiam materiæ.

QUÆSTIO LI.

DE COMPARATIONE ANGELORUM AD CORPORA. —
(*In tres articulos divisa.*)

Deinde quæritur de Angelis per comparationem ad corporalia; et primò de comparatione Angelorum ad corpora; secundò de comparatione Angelorum ad loca corporalia; tertio de comparatione Angelorum ad motum localem.

Circa primum quæruntur tria: 1° utrùm Angeli habeant corpora naturaliter sibi unita; 2° utrùm assumant corpora; 3° utrùm in corporibus assumptis exerceant opera vitæ.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm Angeli habeant corpora naturaliter sibi unita.* — (2, *dist.*, art. 1, et 2 *cont.*, cap. 49, 50, 51, et *Pot. quæst.* 6, art. 6, et *Mal. quæst.* 16, art. 1, et *Spir. art.* 5, et *opusc.* 15, cap. 18.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angeli habeant corpora naturaliter sibi unita. Dicit enim Origenes in lib. 1 Periarcon., cap. 6, in fine: *Solius Dei, id est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, naturæ illud proprium est ut sine materiali substantiâ et absque ullâ corporeæ adjectionis societate intelligatur existere.* Bernardus etiam dicit in 6 hom. super Cant., serm. 6, in princ.: *Demus Deo soli sicut immortalitatem, sic incorporeitatem, cujus natura sola neque propter se neque propter aliud (1) solatio indiget instrumenti corporei. Liquet autem omnem spiritum creatum corporeo indigere solatio.* Augustinus etiam dicit super Gen. ad litt., lib. 3, cap. 10, in princ.: *Dæmones aerea dicuntur animalia, quia corporum aereorum naturâ vigent* (2). Eadem autem est natura dæmonis et Angeli. Ergo Angeli habent corpora naturaliter sibi unita.

2. Præterea, Gregorius in hom. Epiphaniæ 10 in Evang., in princ., nominat Angelum rationale animal. Omne autem animal componitur ex corpore et animâ. Ergo Angeli habent corpora naturaliter sibi unita.

3. Præterea, perfectior est vita in Angelis quàm in animabus. Sed anima non solum vivit, sed etiam vivificat corpus. Ergo Angeli vivificant corpora naturaliter sibi unita.

Sed contra est quod dicit Dionysius cap. 4 de div. Nomn., parùm à princ. lect. 3, quòd *Angeli sicut incorporeales intelliguntur, ita et immateriales.*

Respondeo dicendum quòd Angeli non habent corpora sibi naturaliter unita. Quod enim accidit alicui naturæ, non invenitur universaliter in naturâ illâ; sicut habere

alas, quia non est de ratione animalis, non convenit omni animali. Cùm autem intelligere non sit actus corporis, nec alicujus virtutis corporeæ, ut infra patebit, quæst. 75, art. 2, habere corpus unitum non est de ratione substantiæ intellectualis, in quantum hujusmodi; sed accidit alicui substantiæ intellectuali propter aliquid aliud; sicut humanæ animæ competit uniri corpori, quia est imperfecta et in potentiâ existens in genere intellectualium substantiarum, non habens in sui naturâ plenitudinem scientiæ, sed acquirens eam per sensus corporeos à sensibilibus rebus, ut inf. dicitur, q. 84, a. 6, et 89, art. 1. In quocumque autem genere invenitur aliquid imperfectum, oportet præexistere aliquid perfectum in genere illo. Sunt igitur aliquæ substantiæ perfectè intellectuales in naturâ intellectuali, non indigentes acquire scientiam à sensibilibus rebus. Non igitur omnes substantiæ intellectuales sunt unitæ corporibus, sed aliquæ sunt à corporibus separatæ; et has dicimus Angelos.

Ad primum ergo dicendum quòd, sicut supra dictum est, qu. 50, art. 1, quorundam opinio fuit quòd omne ens esset corpus. Et ex hac existimatione derivatum videtur quòd aliqui existimaverunt nullas substantias incorporeas esse nisi corporibus unitas; adeò quòd quidam etiam posuerunt Deum esse animam mundi, ut Augustinus narrat in 7 de Civ. Dei, cap. 6. Sed quia hoc fidei catholicæ repugnat, quæ ponit Deum super omnia exaltatum, secundum illud psal. 8, 2: *Elevata est magnificentia tua super cælos*; Origenes hoc de Deo dicere recusans, de aliis substantiis (1) secutus est aliorum opinionem; sicut et in multis aliis deceptus fuit, sequens antiquorum philosophorum opiniones. Verbum autem Bernardi potest exponi, quòd spiritus creati indigeant corporali instrumento, non naturaliter unito, sed ad aliquid assumpto, ut infra dicitur, art. seq. Augustinus autem loquitur non asserendo, sed opinione Platoniorum utens, qui ponebant esse quædam animalia aerea, quæ dæmones nominabant.

Ad secundum dicendum quòd Gregorius nominat Angelum rationale animal metaphoricè, propter similitudinem rationis.

Ad tertium dicendum quòd vivificare effectivè simpliciter perfectionis est; unde et Deo convenit secundum illud 1 Reg. 2, 6: *Domini mortificat et vivificat.* Sed vivificare formaliter est substantiæ quæ est pars alicujus naturæ, et non habentis in se integram naturam speciei. Unde substantia intellectualis quæ non est unita corpori, est perfectior quàm ea quæ est corpori unita.

ARTICULUS II. — *Utrùm Angeli assumant corpora.* — (2, *dist.* 8, art. 2, et *Pot. quæst.* 6, art. 6.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angeli non assumant corpora. In opere enim Angeli nihil est superfluum, sicut neque in opere naturæ. Sed superfluum esset, si Angeli corpora assumerent; Angelus enim non indiget corpore, cùm ejus virtus omnem

(1) Al., *alium*.

(2) Al., *indigent*.

(1) Cod. Alcan., in *aliis substantiis*.

virtutem corporis excedat. Ergo Angelus non assumit corpus.

2. Præterea, omnis assumptio ad aliquam unionem terminatur; quia assumere dicitur quasi ad se sumere. Sed corpus non unitur Angelo ut formæ, sicut dictum est art. præc.; ex eo autem quod unitur ei ut motori, non dicitur assumi, alioquin sequeretur quod omnia corpora mota ab Angelis essent ab eis assumpta. Ergo Angeli non assumunt corpora.

3. Præterea, Angeli non assumunt corpora de terrâ vel aquâ, quia non subito disparent; neque iterum de igne, quia comburerent ea quæ contingerent; neque iterum ex aere, quia aer insignificabilis est et incolorabilis. Ergo Angeli corpora non assumunt.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 16 de Civ., cap. 29, quod Angeli in assumptis corporibus Abraham apparuerunt.

Respondeo dicendum quod quidam dixerunt Angelos nunquam corpora assumere, sed omnia quæ in Scripturis divinis leguntur de apparitionibus Angelorum, contigisse in visione prophetiæ, hoc est, secundum imaginationem.

Sed hoc repugnat intentioni Scripturæ. Illud enim quod imaginariâ visione videtur, est in solâ imaginatione videntis. Unde non videtur indifferenter ab omnibus. Scriptura autem divina sic introducit interdum Angelos apparentes, ut communiter ab omnibus viderentur; sicut Angeli apparentes Abraham visi sunt ab eo, et totâ familiâ ejus, et à Loth, et à civibus Sodomorum; similiter Angelus qui apparuit Tobîæ, ab omnibus videbatur. Ex quo manifestum sit hujusmodi contigisse secundum corpoream visionem, quâ videtur id quod positum est extra videntem, unde ab omnibus videri potest. Tali autem visione non videtur nisi corpus.

Cum igitur Angeli neque corpora sint, neque habeant corpora naturaliter sibi unita, ut ex dictis patet, art. præc. et art. 1 qu. 50, relinquatur quod interdum corpora assumant.

Ad primum ergo dicendum quod Angeli non indigent corpore assumpto propter se ipsos, sed propter nos, ut familiariter cum hominibus conversando, demonstrent intelligibilem societatem quam homines expectant cum eis habendam in futurâ vitâ. Hoc autem quod Angeli corpora assumpserunt in veteri Testamento, fuit quoddam figurale indicium quod Verbum Dei assumpturum esset corpus humanum. Omnes enim apparitiones veteris Testamenti ad illam apparitionem ordinatæ fuerunt, quâ Filius Dei apparuit in carne.

Ad secundum dicendum quod corpus assumptum unitur Angelo non quidem ut formæ, neque solum ut motori, sed sicut motori representato per corpus mobile assumptum. Sicut enim à sacrâ Scripturâ proprietates rerum intelligibilibus subsimilitudinibus rerum sensibilibus describuntur, ita corpora sensibilia divinâ virtute sic formantur ab Angelis, ut congruant ad representandum Angeli intelligibiles proprietates. Et hoc est Angelum assumere corpus.

Ad tertium dicendum quod sicut aer in suâ

raritate manens non retinet figuram, neque colorem; quando tamen condensatur, et figurari et colorari potest, sicut patet in nubi- bus; et sic Angeli assumunt corpora ex aere, condensando ipsum virtute divinâ, quantum necesse est ad corporis assumendi formationem.

ARTICULUS III. — *Utrum Angeli in corporibus assumptis operam vitam exercent.* — (1, dist. 8, art. 4, et Pot. quæst. 6, art. 8, et quodl. 3, art. 5.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli in corporibus assumptis opera vitam exercent. Angelos enim veritatis non decet aliqua fictio. Esset autem fictio, si corpus ab eis assumptum, quod vivum videtur et opera vitam habens, non haberet hujusmodi. Ergo Angeli in assumpto corpore opera vitam exercent.

2. Præterea, in operibus Angeli non sunt aliqua frustra. Frustra autem in corpore assumpto per Angelum formarentur oculi, et nares, et alia sensuum instrumenta, nisi per ea Angelus sentiret. Ergo Angelus sentit per corpus assumptum; quod est propriissimum opus vitam.

3. Præterea, moveri motu progressivo est unum de operibus vitam, ut patet in 2 de Animâ, text. 13. Manifestè autem Angeli apparent in assumptis corporibus moveri; dicitur enim Genes. 18, 16, quod Abraham simul gradiebatur, deducens Angelos qui ei apparuerant; et Angelus Tobîæ quærenti, Tob. 5, 7: *Nosti viam quæ deducit in civitatem Medorum?* Respondit: *Novi, et omnia itinera ejus frequenter ambulavi.* Ergo Angeli in corporibus assumptis frequenter exercent opera vitam.

4. Præterea, locutio est opus viventis; fit enim per vocem, quæ est sonus ab ore animalis prolatus, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 90. Manifestum est autem, ex multis locis Scripturæ, Angelos in assumptis corporibus locutos fuisse. Ergo in corporibus assumptis exercent opera vitam.

5. Præterea, comedere est proprium opus animalis; unde Dominus post resurrectionem in argumentum resumptæ vitam cum discipulis manducavit, ut habetur Lucæ ult. Sed Angeli in assumptis corporibus apparentes comederunt, et Abraham eis cibos obtulit, quos tamen prius adoraverat, ut habetur Gen. 18. Ergo Angeli in assumptis corporibus exercent opera vitam.

6. Præterea, generare hominem est actus vitam. Sed hoc competit Angelis in assumptis corporibus; dicitur enim Gen. 6, 4: *Postquam ingressi sunt filii Dei ad filias hominum, illæque genuerunt, isti sunt potentis à seculo viri, famosi.* Ergo Angeli exercent opera vitam in corporibus assumptis.

Sed contra, corpora assumpta ab Angelis non vivunt, ut supra dictum est, art. præc. ad 2 præcip. Ergo nec opera vitam per eos exerceri possunt.

Respondeo dicendum quod quædam opera viventium habent aliquid commune cum aliis operibus; ut locutio, quæ est opus viventis, convenit cum aliis sonis inanimatorum, in

quantum est sonus; et progressio cum aliis motibus, in quantum est motus. Quantum ergo ad id quod est commune utrisque operibus, possunt opera vitæ fieri ab Angelis per corpora assumpta, non autem quantum ad id quod est proprium viventium; quia secundum Philosophum, in lib. de Som. et Vig., cap. 1, ant. med., *cujus est potentia, ejus est actio*. Unde nihil potest habere opus vitæ quod non habeat vitam, quæ est potentiale principium talis actionis.

Ad primum ergo dicendum quod sicut non est contra veritatem quod in Scripturâ intelligibilia sub figuris sensibilibus describuntur, quia hoc non dicitur ad adstruendum quod intelligibilia sint sensibilia, sed quod per figuras sensibilibus proprietates intelligibilium secundum similitudinem quamdam dantur intelligi; ita non repugnat veritati sanctorum Angelorum quod per corpora ab eis assumpta videntur homines viventes, licet non sint. Non enim assumuntur, nisi ut per proprietates hominis et opera hominis spirituales proprietates Angelorum et eorum spiritualia opera designentur. Quod non ita congruè fieret, si veros homines assumerent: quia proprietates eorum ducerent in ipsos homines, non in Angelos.

Ad secundum dicendum quod sentire est totaliter opus vitæ. Unde nullo modo est dicendum quod Angeli per organa assumptorum corporum sentiant. Nec tamen superfluum sunt formata; non enim ad hoc sunt formata ut per ea sentiantur, sed ad hoc ut per hujusmodi organa virtutes spirituales Angelorum designentur; sicut per oculum designatur virtus cognitiva Angeli, et per alia membra aliæ ejus virtutes, ut Dionysius docet ult. cap. cæl. Hier., à med.

Ad tertium dicendum quod motus qui est à motore conjuncto, est proprium opus vitæ. Sic autem non moventur corpora assumpta ab eis, quia Angeli non sunt eorum formæ. Movenentur tamen Angeli per accidens, motis hujusmodi corporibus, cum sint in eis sicut motores in mobilibus; et ita sunt hic, quod non alibi; quod de Deo dici non potest. Unde, licet Deus non moveatur, motis his in quibus est, quia ubique est, Angeli tamen moventur per accidens ad motum corporum assumptorum, non autem ad motum corporum cælestium, etiamsi sint in eis sicut motores in mobilibus; quia corpora cælestia non recedunt de loco secundum totum; nec determinatur spiritui moventi orbem locus secundum aliquam determinatam partem substantiæ orbis, quæ nunc est in oriente, nunc in occidente, sed secundum determinatum situm; quia *semper est in oriente virtus movens*, ut dicitur in 8 Phys., text. 84.

Ad quartum dicendum quod Angeli proprie non loquuntur per corpora assumpta; sed est aliquid simile locutioni, in quantum formant sonos in aere similes vocibus humanis.

Ad quintum dicendum quod nec etiam comedere, proprie loquendo, Angelis convenit; quia comestio importat sumptionem cibi convertibilis in substantiam comedentis. Et quamvis in corpus Christi post resurrectio-

nem cibus non converteretur, sed resolveretur in præjacentem materiam; tamen Christus habebat corpus talis naturæ in quod posset cibus converti; unde fuit vera comestio. Sed cibus assumptus ab Angelis neque convertebatur in corpus assumptum, neque corpus illud talis erat naturæ in quod posset alimentum converti; unde non fuit vera comestio, sed figurativa spiritualis comestionis. Et hoc est quod Angelus dixit Tobię 12, 19: *Cum essem vobiscum, videbar quidem manducare et bibere; sed ego potu invisibili et cibo utor*. Abraham autem obtulit eis cibos, existimans eos homines esse, in quibus tamen Deum venerabatur, sicut solet Deus esse in prophetis, ut Augustinus dicit 16 de Civ. Dei, cap. 19, à med.

Ad sextum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, 15 de Civ. Dei, cap. 23, parum à princ., *multi se expertos vel ab expertis audisse confirmant, Syntros et Faunos, quos vulgus incubos vocat, improbos sæpè exstitisse mulieribus, et curum expetisse atque peregrisse concubulum*. Unde hoc negare impudentia videtur. Sed Angeli Dei sancti nullo modo sic labi ante diluvium potuerunt. Unde per filios Dei intelliguntur filii Seth, qui boni erant; filias autem hominum nominat Scriptura eas quæ natæ erant de stirpe Cain. Neque mirandum est quod de eis gigantes nasci potuerunt; neque enim omnes gigantes fuerunt, sed multo plures ante diluvium quam post. Si tamen ex coitu dæmonum aliqui interdum nascuntur, hoc non est per semen ab eis decisum, aut à corporibus assumptis, sed per semen alicujus hominis ad hoc acceptum, utpote quod idem dæmon, qui est succubus ad virum, fiat incubus ad mulierem; sicut et aliarum rerum semina assumunt ad aliquarum rerum generationem, ut Augustinus dicit, 3 de Trinit., cap. 8 et 9, ut sic ille qui nascitur, non sit filius dæmonis, sed illius hominis cujus est semen acceptum.

QUÆSTIO LII.

DE COMPARATIONE ANGELORUM AD LOCA. — (*In tres articulos divisa.*)

Deinde quæritur de loco Angeli; et circa hoc quærentur tria: 1° utrùm Angelus sit in loco; 2° utrùm possit esse in pluribus locis simul; 3° utrùm plures Angeli possint esse in eodem loco.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm Angelus sit in loco.* — (1, dist. 37, quæst. 3, art. 1 et 2; et 2, dist. 6, quæst. 3, art. 3, et Pot. quæst. 3, art. 19, et quodl. 11, quæst. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus non sit in loco. Dicit enim Boetius, in lib. de Hebdom., circa princ.: *Communis animi conceptio apud sapientes est incorporalia in loco non esse*; et Aristoteles, in 4 Phys., dicit, text. 48 et 57, quod *non omne quod est, est in loco, sed mobile corpus*. Sed Angelus non est corpus, ut supra ostensum est, quæst. 50, art. 1. Ergo Angelus non est in loco.

2. Præterea, locus est quantitas positionem habens. Omne ergo (1) quod est in loco, habet

(1) Ita codd. Alcan. et Camer. cum Nicolalo. Edit. Rom. et Patav.: *Omne autem*.

aliquem situm. Sed habere situm non potest convenire Angelo, cum substantia sua sit immunis à quantitate, cujus propria differentia est positionem habere. Ergo Angelus non est in loco.

3. Præterea, esse in loco est mensurari loco, et contineri à loco, ut patet per Philosophum, in 4 Physic., text. 14 et 119. Sed Angelus non potest mensurari neque contineri à loco; quia continens est formaliter contento, sicut aer aqua, ut dicitur in 4 Physic., text. 35 et 49. Ergo Angelus non est in loco.

Sed contra est quod in Collectâ dicitur: *Angeli tui sancti habitent in ea, qui nos in pace custodiant.*

Respondeo dicendum quod Angelo convenit esse in loco; æquivocè tamen dicitur Angelus esse in loco, et corpus. Corpus enim est in loco per hoc quod applicatur loco secundum contactum dimensionis quantitatis; quæ quidem in Angelis non est, sed est in eis quantitas virtualis. Per applicationem igitur virtutis angelicæ ad aliquem locum qualitercumque dicitur Angelus esse in loco corporeo.

Et secundum hoc patet quod non oportet dicere quod Angelus commensuretur loco, vel quod habeat situm in continuo; hoc enim convenit corpori locato, prout est quantum quantitate dimensionis. Similiter etiam non oportet propter hoc, quod contineatur à loco; nam substantia incorporea suâ virtute contingens rem corpoream continet ipsam, et non contrahitur ab eâ; anima enim est in corpore ut continens, et non ut contenta; et similiter Angelus dicitur esse in loco corporeo non ut contentum, sed ut continens aliquo modo.

Et per hoc patet responsio ad objecta.

ARTICULUS II. — Utrum Angelus possit esse in pluribus locis simul. — (1, dist. 37, quæst. 3, art. 2, et quæst. 4, art. 1, corp.; et 4, dist. 44, quæst. 2, art. 2, quæst. 2, ad 3, et Pot. quæst. 3, art. 19, ad 1.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus possit esse in pluribus locis simul. Angelus enim non est minoris virtutis quam anima. Sed anima est simul in pluribus locis, quia est tota in quâlibet parte corporis, ut Augustinus dicit, lib. 6 de Trinit., cap. 6, circa med. Ergo Angelus potest esse in pluribus locis simul.

2. Præterea, Angelus est in corpore assumpto; et cum assumat corpus continuum, videtur quod sit in quâlibet ejus parte. Sed secundum partes ejus considerantur diversa loca. Ergo Angelus est simul in pluribus locis.

3. Præterea, Damascenus dicit, lib. 2 orthod. Fid., cap. 3, et lib. 1, cap. 17, quod *ubi Angelus operatur, ibi est*. Sed aliquando operatur simul in pluribus locis, ut patet de Angelo subvertente Sodomam. Ergo Angelus potest esse in pluribus locis simul.

Sed contra est quod Damascenus, lib. 2 orth. Fid., cap. 3, circa med., dicit, quod *Angeli, dum sunt in celo, non sunt in terra*.

Respondeo dicendum quod Angelus est virtutis et essentiae finitæ. Divina autem virtus et essentia infinita est, et est universalis causa omnium; et ideo suâ virtute omnia contingit,

et non solum in pluribus locis est, sed ubique; virtus autem Angeli, quia finita est, non se extendit ad omnia, sed ad aliquid unum determinatum. Oportet enim quidquid comparatur ad unam virtutem, ut unum aliquid comparari ad ipsam. Sicut igitur universum ens comparatur ut unum aliquid ad universalem Dei virtutem, ita et aliquod particulare ens comparatur ut aliquid unum ad Angeli virtutem. Unde cum Angelus sit in loco per applicationem virtutis suæ ad locum, sequitur quod non sit ubique, nec in pluribus locis, sed in uno loco tantum.

Circa hoc tamen aliqui decepti sunt. Quidam enim imaginationem transcendere non valentes, cogitaverunt indivisibilitatem Angeli ad modum indivisibilitatis puncti; et ideo crediderunt quod Angelus non posset esse nisi in loco punctati. Sed manifestè decepti sunt; nam punctum est indivisibile habens situm; sed Angelus est indivisibile extra genus quantitatis et sitûs existens. Unde non est necesse quod determinetur ei unus locus indivisibilis secundum situm, sed vel divisibilis vel indivisibilis, vel major vel minor, secundum quod voluntariè applicat suam virtutem ad corpus majus vel minus. Et sic totum corpus cui per suam virtutem applicatur correspondet ei ut unus locus.

Nec tamen oportet, si aliquis Angelus movet cælum, quod sit ubique. Primum quidem quia non applicatur virtus ejus nisi ad id quod primum ab ipso movetur. Una autem pars cæli est in quâ primum est motus, scilicet pars orientis. Unde etiam Philosophus in 8 Physic., text. 84, virtutem motoris cælorum attribuit parti orientis. Secundò quia non ponitur à Philosophis quod una substantia separata moveat omnes orbes immediatè. Unde non oportet quod sit ubique.

Sic igitur patet quod diversimodè esse in loco convenit corpori, et Angelo, et Deo. Nam corpus est in loco circumscriptivè, quia commensuratur loco; Angelus autem non circumscriptivè, cum non commensuretur loco, sed definitivè, quia ita est in uno loco quod non in alio; Deus autem neque circumscriptivè, neque definitivè, quia est ubique.

Et per hoc patet de facili responsio ad objecta; quia totum illud cui immediatè applicatur virtus Angeli reputatur ut unus locus ejus, licet non sit continuum (1).

ARTICULUS III. — Utrum plures Angeli possint simul esse in eodem loco. — (1, dist. 37, quæst. 3, art. 1, et Pot. quæst. 3, art. 7, ad 11, et art. 19, ad 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod plures Angeli possint simul esse in eodem loco. Plura enim corpora non possunt esse simul in eodem loco, quia replent locum. Sed Angeli non replent locum, quia solum corpus replet locum, ut non sit vacuum, ut patet per Philosophum, in 4 Physic., text. 52 et 58. Ergo plures Angeli possunt esse in uno loco.

(1) Ita Nicolaus. Edit. Rom. et Patav. : *Licet sit continuum.*

2. Præterea, plus differt Angelus et corpus quàm duo Angeli. Sed Angelus et corpus sunt simul in eodem loco; quia nullus locus est qui non sit plenus sensibili corpore, ut probatur in 4 Phys., loco nunc cit. Ergo multò magis duo Angeli possunt esse in eodem loco.

3. Præterea, anima est in quâlibet parte corporis, secundum Augustinum, lib 6 de Trin., cap. 6, non procul à hinc. Sed dæmones, licet non illabantur mentibus, illabuntur tamen interdum corporibus, et sic anima et dæmon sunt in eodem loco. Ergo eadem ratione quæcumque aliæ spirituales substantiæ.

Sed contra, dum animæ non sunt in eodem corpore. Ergo pari ratione neque duo Angeli in eodem loco.

Respondeo dicendum quòd duo Angeli non sunt simul in eodem loco.

Et ratio hujus est quia impossibile est quòd duæ causæ completæ sint immediatæ unius et ejusdem rei. Quod patet in omni genere causarum, quia una est forma proxima unius rei, et unum est proximum movens, licet possint esse plures motores remoti. Nec habet instantiam de pluribus trahentibus navem; quia nullus eorum est perfectus motor, cum virtus uniuscujusque sit insufficiens ad movendum; sed omnes simul sunt loco (1) unius motoris, in quantum omnes virtutes aggregantur ad unum motum faciendum. Unde cum Angelus dicatur esse in loco per hoc quòd virtus ejus immediatè contingit locum per modum continentis perfecti, ut dictum est art. 1 hujus quæst., non potest esse nisi unus Angelus in uno loco.

Ad primum ergo dicendum quòd plures Angelos esse in uno loco, non impeditur propter impletionem loci, sed propter aliam causam, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quòd Angelus et corpus non eodem modo sunt in loco. Unde ratio non sequitur.

Ad tertium dicendum quòd nec etiam dæmon et anima comparantur ad corpus secundum eandem habitudinem causæ, cum anima sit forma, non autem dæmon. Unde ratio non sequitur.

QUÆSTIO LIII.

DE MOTU LOCALI ANGELORUM. — (In tres articulos divisa.)

Consequenter considerandum est de motu locali Angelorum; et circa hoc quærentur tria: 1° utrùm Angelus possit moveri localiter; 2° utrùm moveatur de loco ad locum, pertranscundo medium; 3° utrùm motus Angeli sit in tempore, vel in instanti.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm Angelus possit moveri localiter.* — (1, dist. 37, quæst. 4, art. 1, et opusc. 15, cap. 18, et Matth. 28.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angelus non possit moveri localiter. Ut enim probat Philosophus, in 6 Physic., text. 32, et à text. 86 usque ad 91, nullum impartibile movetur; quia dum aliquid est in termino à quo, non movetur, nec etiam dum est in

termino ad quem, sed tunc mutatum est. Unde relinquitur quòd omne quod movetur, dum movetur, partim est in termino à quo, et partim in termino ad quem. Sed Angelus est impartibilis. Ergo Angelus non potest moveri localiter.

2. Præterea, motus est actus imperfecti, ut dicitur in 3 Physic., text. 14. Sed Angelus beatus non est imperfectus. Ergo Angelus beatus non movetur localiter.

3. Præterea, motus non est nisi propter indigentiam. Sed sanctorum Angelorum nulla est indigentia. Ergo sancti Angeli localiter non moventur.

Sed contra, ejusdem rationis est Angelum beatum moveri, et animam beatam moveri. Sed necesse est dicere animam beatam localiter moveri, cum sit articulus fidei quòd Christus secundum animam descendit ad inferos. Ergo Angelus beatus movetur localiter.

Respondeo dicendum quòd Angelus beatus potest moveri localiter; sed sicut esso in loco æquivocè convenit corpori et Angelo, ita etiam et moveri secundum locum.

Corpus enim est in loco, in quantum continetur sub loco, et commensuratur loco; unde oportet quòd etiam motus corporis secundum locum commensuretur loco, et sit secundum exigentiam ejus. Et inde est quòd secundum continuitatem magnitudinis est continuus motus; et secundum prius et posterius in magnitudine est prius et posterius in motu locali corporis, ut dicitur in 4 Phys., text. 99. Sed Angelus non est in loco ut commensuratus et contentus, sed magis ut continens. Unde motus Angelus in loco non oportet quòd commensuretur loco, nec quòd sit secundum exigentiam ejus, ut scilicet habeat continuitatem ex loco, sed potest esse motus ejus continuus, et non continuus.

Quia enim Angelus non est in loco nisi secundum contactum virtutis, ut dictum est quæst. præc., art. 1, necesse est quòd motus Angeli in loco nihil aliud sit quàm diversi contactus diversorum locorum successivè, et non simul; quia Angelus non potest simul esse in pluribus locis; ut supra dictum est, quæst. præc., art. 2.

Hujusmodi autem contactus non est necessarium esse continuos. Potest tamen in hujusmodi contactibus continuas quædam inveniri; quia, ut dictum est loco nunc cit., nihil prohibet Angelo assignari locum divisibilem per contactum suæ virtutis, sicut corpori assignatur locus divisibilis per contactum suæ magnitudinis. Unde sicut corpus successivè et non simul dimittit locum in quo prius erat, et ex hoc causatur continuas in motu locali ejus; ita etiam Angelus potest dimittere successivè locum divisibilem in quo prius erat; et sic motus erit continuus. Et potest etiam totum locum simul dimittere, et toti alteri loco simul se applicare, et sic motus ejus non erit continuus.

Ad primum ergo dicendum quòd illa ratio dupliciter deficit in proposito. Primo quidem demonstratio Aristotelis procedit de indivisibili secundum quantitatem, cui respondet

locus de necessitate indivisibilis; quod non potest dici de Angelo. Secundò, quia demonstratio Aristotelis procedit de motu continuo. Si enim motus non esset continuus, posset dici quòd aliquid movetur dùm est in termino *à quo*, et dùm est in termino *ad quem*; quia ipsa successio diversorum *ubi* circa eandem rem motus diceretur; unde in quolibet illorum *ubi* esset res illa, posset dici moveri. Sed continuitas motûs hoc impedit, quia nullum continuum est in termino suo, ut patet, quia linea non est in puncto; et ideo oportet quòd illud quod movetur, totaliter non sit in altero terminorum, dùm movetur, sed partim in uno et partim in altero. Secundùm ergo quòd motus Angeli non est continuus, demonstratio Aristotelis non procedit in proposito; sed secundùm quòd motus Angeli ponitur continuus, sic concedi potest quòd Angelus, dùm movetur, partim est in termino *à quo*, et partim in termino *ad quem*; ut tamen partialitas non referatur ad substantiam Angeli, sed ad locum; quia in principio sui motûs continui Angelus est in toto loco divisibili, à quo incipit moveri; sed dùm est in ipso moveri, est in parte primi loci quem deserit, et in parte secundi loci quem occupat. Et hoc quidem quòd possit occupare partem duorum locorum, competit Angelo ex hoc quòd potest occupare locum divisibilem per applicationem suæ virtutis, sicut corpus per applicationem magnitudinis. Unde sequitur de corpore mobili secundùm locum quòd sit divisibile secundùm magnitudinem; de Angelo autem, quòd virtus ejus possit applicari alicui divisibili.

Ad secundum dicendum quòd motus existentis in potentiâ est actûs imperfecti. Sed motus qui est secundùm applicationem virtutis, est existentis in actu; quia virtus rei est secundùm quòd actu est.

Ad tertium dicendum quòd motus existentis in potentiâ est propter indigentiam suam; sed motus existentis in actu non est propter indigentiam suam, sed propter indigentiam alterius. Et hoc modo Angelus propter indigentiam nostram localiter movetur, secundùm illud Hebr. 1, 14: *Omnes sunt administratores spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis.*

ARTICULUS II. — *Utrum Angelus transeat per medium.* — (1, dist. 37, quæst. 4, art. 2, et quodl. 1, quæst. 3, art. 2, et Ver. quæst. 4, art. 13 ad 14.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angelus non transeat per medium. Omne enim quod pertransit medium, prius pertransit locum sibi æqualem quàm majorem. Locus autem æqualis Angelo, qui est indivisibilis, est locus punctalis. Si ergo Angelus in suo motu pertransit medium, oportet quòd numeret puncta infinita suo motu; quod est impossibile.

2. Præterea, Angelus est simplicioris substantiæ quàm anima nostra. Sed anima nostra suâ cogitatione potest transire de uno extremo in aliud, non pertranseundo medium; possum enim cogitare Galliam et

postea Syriam, nihil cogitando de Italia, quæ est in medio. Ergo multò magis Angelus potest de uno extremo transire ad aliud non per medium.

3. Sed contra, si Angelus movetur de uno loco ad alium, quando est in termino *ad quem*, non movetur, sed mutatus est. Sed ante omne mutatum esse præcedit mutari. Ergo alicubi existens movebatur. Sed non movebatur dùm erat in termino *à quo*. Movebatur ergo dùm erat in medio; et ita oportet quòd pertranseat medium.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, art. præc., motus localis Angeli potest esse continuus, et non continuus.

Si ergo sit continuus, non potest Angelus moveri de uno extremo in alterum, quin transeat per medium, quia, ut dicitur, in 6 Physic. (innuitur text. 77, sed expressè habetur 5 Physic., text. 22, et 11 Metaph., cap. ult.), *medium est in quod prius venit quod continuè mutatur, quàm in quod mutatur ultimum.* Ordo enim prioris et posterioris in motu continuo est secundùm ordinem prioris et posterioris in magnitudine, ut dicitur in 4 Physic., text. 99.

Si autem motus Angeli non sit continuus, possibile est quòd pertranseat de aliquo extremo in aliud, non pertransito medio. Quod sic patet: inter quælibet enim duo extrema loca sunt infinita loca media; sive accipiantur loca divisibilia, sive indivisibilia. Et de indivisibilibus manifestum est: quia inter quælibet duo puncta sunt infinita puncta media, cum nulla duo puncta consequantur se invicem sine medio, ut in 6 Physic., à à princ. lib., per decem text. probatur. De locis autem divisibilibus necesse est hoc dicere. Et hoc demonstratur ex motu continuo alicujus corporis. Corpus enim non movetur de loco ad locum nisi in tempore. In toto autem tempore mensurante motum corporis non est accipere duo *nunc*, in quibus corpus quod movetur, non sit in alio et alio loco; quia si in uno et eodem loco esset in duobus *nunc*, sequeretur quòd ibi quiesceret, cum nihil aliud sit quiescere, quàm in loco eodem esse *nunc* et prius. Cum igitur inter primum *nunc*, et ultimum temporis mensurantis motum sint infinita *nunc*, oportet quòd inter primum locum à quo incipit moveri, et ultimum locum ad quem terminatur motus, sint infinita loca. Et hoc sic etiam sensibilibus apparet. Sit enim unum corpus unius palmi, et sit via per quam transit, duorum palmorum; manifestum est quòd locus primus à quo incipit motus, est unius palmi, et locus ad quem terminatur motus, est alterius palmi. Manifestum est autem quòd quando incipit moveri, paulatim deserit primum palmum, et subintrat secundum. Secundùm ergo quòd dividitur magnitudo palmi, secundùm hoc multiplicantur loca media; quia quodlibet punctum signatum in magnitudine primi palmi est principium unius loci; et punctum signatum in magnitudine alterius palmi est terminus ejusdem. Unde cum magnitudo sit divisibilis in infinitum, et puncta sint etiam infinita in potentiâ in quolibet

magnitudine, sequitur quòd inter quælibet duo loca sint infinita loca media. Mobile autem infinitatem mediorum locorum non consumit, nisi per continuitatem motûs; quia sicut loca media sunt infinita in potentiâ, ita et in motu continuo est accipere infinita quædam in potentiâ. Si ergo motus non sit continuus, omnes partes motûs erunt numeratæ in actu. Si ergo mobile quodcumque moveatur motu non continuo, sequitur quòd vel non transeat omnia media, vel quòd actu numeret media infinita; quod est impossibile. Sic igitur secundum quòd motus Angeli non est continuus, non pertransit omnia media.

Hoc autem, scilicet moveri de extremo in extremum, et non per medium, potest convenire Angelo, sed non corpori; quia corpus mensuratur, et continetur sub loco, unde oportet quòd sequatur leges loci in suo motu; sed substantia Angeli non est subdita loco ut contenta, sed est superior eo ut continens; unde in potestate ejus est applicare se loco, prout vult, vel per medium, vel sine medio.

Ad primum ergo dicendum quòd locus Angeli non accipitur ei æqualis secundum magnitudinem, sed secundum contactum virtutis; et sic locus Angeli potest esse divisibilis, et non semper punctalis; sed tamen loca media etiam divisibilia sunt infinita, ut dictum est in corp. art.; sed consumuntur per continuitatem motûs, ut patet ex prædictis ibidem.

Ad secundum dicendum quòd dum Angelus movetur localiter, applicatur ejus essentia diversis locis; animæ autem essentia non applicatur rebus quas cogitat, sed potius res cogitatæ sunt in ipsâ; et ideò non est simile.

Ad tertium dicendum quòd in motu continuo mutatum esse non est pars moveri, sed terminus; unde oportet quòd moveri sit ante mutatum esse; et ideò oportet quòd talis motus sit per medium. Sed in motu non continuo mutatum esse est pars, sicut unitas est pars numeri; unde successio diversorum locorum etiam sine medio constituit talem motum.

ARTICULUS III. — *Utrum motus Angeli sit in instanti.* — (1, dist. 33, qu. 4, art. 3; et 4, dist. 44, qu. 2, art. 3, qu. 3, et quodl. 9, quæst. 4, art. 3, et quodl. 11, art. 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd motus Angeli sit in instanti. Quantò enim virtus motoris fuerit fortior, et mobile minùs resistens motori, tantò motus est velocior. Sed virtus Angeli moventis se ipsum improportionabiliter excedit virtutem moventis aliquod corpus; proportio autem velocitatum est secundum minoritatem temporis; omne autem tempus omni tempori proportionabile est. Si igitur aliquod corpus movetur in tempore, Angelus movetur in instanti.

2. Præterea, motus Angeli simplicior est quàm aliqua mutatio corporalis. Sed aliqua mutatio corporalis est in instanti, ut illuminatio; tum quia non illuminatur aliquid successivè, sicut calefit successivè; tum quia radius non priùs pertingit ad propinquum

quàm ad remotum. Ergo multò magis motus Angeli est in instanti.

3. Præterea, si Angelus movetur in tempore de loco ad locum, manifestum est quòd in ultimo instanti illius temporis est in termino *ad quem*; in toto autem tempore præcedenti aut est in loco immediatè præcedenti, qui accipitur ut terminus *à quo*, aut partim in uno, et partim in alio. Si autem partim in uno, et partim in alio, sequitur quòd sit partibilis, quod est impossibile. Ergo in toto tempore præcedenti est in termino *à quo*; ergo quiescit ibi, cum quiescere sit in eodem esse nunc et priùs, ut dictum est art. pr., et sic sequitur quòd non moveatur nisi in ultimo instanti temporis.

Sed contra, in omni mutatione est prius et posterius. Sed prius et posterius motûs numeratur secundum tempus. Ergo omnis motus est in tempore, etiam motus Angeli, cum in eo sit prius et posterius.

Respondeo dicendum quòd quidam dixerunt motum localem Angeli esse in instanti. Dicebant enim quòd cum Angelus movetur de uno loco ad alium, in toto tempore præcedenti Angelus est in termino *à quo*, in ultimo autem instanti illius temporis est in termino *ad quem*. Nec oportet esse aliquod medium inter duos terminos, sicut non est aliquod medium inter tempus et terminum temporis. Inter duo autem *nunc* temporis est tempus medium. Unde dicunt quòd non est dare ultimum *nunc*, in quo fuit in termino *à quo*; sicut in illuminatione et in generatione substantiali ignis non est dare ultimum instans, in quo aer fuit tenebrosus, vel in quo materia fuit sub privatione formæ ignis; sed est dare ultimum tempus, ita quòd in termino illius temporis est vel lumen in aere, vel forma ignis in materiâ; et sic illuminatio et generatio substantialis dicuntur motus instantanei.

Sed hoc non habet locum in proposito; quod sic ostenditur. De ratione enim quietis est quòd quiescens non aliter se habeat nunc et priùs, et ideò in quolibet *nunc* temporis mensurantis quietem quiescens est in eodem ubi. in primo, et in medio, et in ultimo. Sed de ratione motûs est quòd id quod movetur, aliter se habeat nunc et priùs. Et ideò in quolibet *nunc* temporis mensurantis motum mobile se habet in aliâ et aliâ dispositione. Unde oportet quòd in ultimo *nunc* habeat formam quam priùs non habebat. Et sic patet quòd quiescere in toto tempore in aliquo, puta in albedine, est esse in illo, quolibet instanti illius temporis. Unde non est possibile ut aliquid in toto tempore præcedente quiescat in uno termino, et postea in ultimo instanti illius temporis sit in alio termino; sed hoc est possibile in motu, quia moveri in toto aliquo tempore est non esse in eadem dispositione in quolibet instanti illius temporis. Igitur omnes hujusmodi mutationes instantaneæ sunt termini motûs continui; sicut generatio est terminus alterationis materiæ, et illuminatio terminus motûs localis corporis illuminantis. Motus autem localis Angeli non est terminus alicujus alterius motûs con-

locus de necessitate indivisibilis; quod non potest dici de Angelo. Secundò, quia demonstratio Aristotelis procedit de motu continuo. Si enim motus non esset continuus, posset dici quòd aliquid movetur dùm est in termino *à quo*, et dùm est in termino *ad quem*; quia ipsa successio diversorum *ubi* circa eandem rem motus diceretur; unde in quolibet illorum *ubi* esset res illa, posset dici moveri. Sed continuitas motus hoc impedit, quia nullum continuum est in termino suo, ut patet, quia linea non est in puncto; et ideo oportet quòd illud quod movetur, totaliter non sit in altero terminorum, dùm movetur, sed partim in uno et partim in altero. Secundùm ergo quòd motus Angeli non est continuus, demonstratio Aristotelis non procedit in proposito; sed secundùm quòd motus Angeli ponitur continuus, sic concedi potest quòd Angelus, dùm movetur, partim est in termino *à quo*, et partim in termino *ad quem*; ut tamen partialitas non referatur ad substantiam Angeli, sed ad locum; quia in principio sui motus continui Angelus est in toto loco divisibili, a quo incipit moveri; sed dùm est in ipso moveri, est in parte primi loci quem deserit, et in parte secundi loci quem occupat. Et hoc quidem quòd possit occupare partem duorum locorum, competit Angelo ex hoc quòd potest occupare locum divisibilem per applicationem suæ virtutis, sicut corpus per applicationem magnitudinis. Unde sequitur de corpore mobili secundùm locum quòd sit divisibile secundùm magnitudinem; de Angelo autem, quòd virtus ejus possit applicari alicui divisibili.

Ad secundum dicendum quòd motus existentis in potentiâ est actus imperfecti. Sed motus qui est secundùm applicationem virtutis, est existentis in actu; quia virtus rei est secundùm quòd actu est.

Ad tertium dicendum quòd motus existentis in potentiâ est propter indigentiam suam; sed motus existentis in actu non est propter indigentiam suam, sed propter indigentiam alterius. Et hoc modo Angelus propter indigentiam nostram localiter movetur, secundùm illud Hebr. 1, 14: *Omnes sunt administratores spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis.*

ARTICULUS II. — *Utrum Angelus transeat per medium.* — (1, dist. 37, quæst. 4, art. 2, et quodl. 1, quæst. 3, art. 2, et Ver. quæst. 4, art. 13 ad 14.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angelus non transeat per medium. Omne enim quod pertransit medium, prius pertransit locum sibi æqualem quàm majorem. Locus autem æqualis Angelo, qui est indivisibilis, est locus punctalis. Si ergo Angelus in suo motu pertransit medium, oportet quòd numeret puncta infinita suo motu; quod est impossibile.

2. Præterea, Angelus est simplicioris substantiæ quàm anima nostra. Sed anima nostra suâ cogitatione potest transire de uno extremo in aliud, non pertranseundo medium; possum enim cogitare Galliam et

postea Syriam, nihil cogitando de Italiâ, quæ est in medio. Ergo multò magis Angelus potest de uno extremo transire ad aliud non per medium.

3. Sed contra, si Angelus movetur de uno loco ad aliud, quando est in termino *ad quem*, non movetur, sed mutatus est. Sed ante omne mutatum esse præcedit mutari. Ergo alicubi existens movebatur. Sed non movebatur dùm erat in termino *à quo*. Movebatur ergo dùm erat in medio; et ita oportet quòd pertranseat medium.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, art. præc., motus localis Angeli potest esse continuus, et non continuus.

Si ergo sit continuus, non potest Angelus moveri de uno extremo in alterum, quin transeat per medium, quia, ut dicitur, in 6 Physic. (innuitur text. 77, sed expressè habetur 5 Physic., text. 22, et 11 Metaph., cap. ult.), *medium est in quod prius venit quod continuè mutatur, quàm in quod mutatur ultimum.* Ordo enim prioris et posterioris in motu continuo est secundùm ordinem prioris et posterioris in magnitudine, ut dicitur in 4 Physic., text. 99.

Si autem motus Angeli non sit continuus, possibile est quòd pertranseat de aliquo extremo in aliud, non pertransito medio. Quod sic patet: inter quælibet enim duo extrema loca sunt infinita loca media; sive accipiantur loca divisibilia, sive indivisibilia. Et de indivisibilibus manifestum est: quia inter quælibet duo puncta sunt infinita puncta media, cum nulla duo puncta consequantur se invicem sine medio, ut in 6 Physic., à à princ. lib., per decem text. probatur. De locis autem divisibilibus necesse est hoc dicere. Et hoc demonstratur ex motu continuo alicujus corporis. Corpus enim non movetur de loco ad locum nisi in tempore. In toto autem tempore mensurante motum corporis non est accipere duo *nunc*, in quibus corpus quod movetur, non sit in alio et alio loco; quia si in uno et eodem loco esset in duobus *nunc*, sequeretur quòd ibi quiesceret, cum nihil aliud sit quiescere, quàm in loco eodem esse *nunc* et prius. Cum igitur inter primum *nunc*, et ultimum temporis mensurantis motum sint infinita *nunc*, oportet quòd inter primum locum à quo incipit moveri, et ultimum locum ad quem terminatur motus, sint infinita loca. Et hoc sic etiam sensibilibus apparet. Sit enim unum corpus unius palmi, et sit via per quam transit, duorum palmorum; manifestum est quòd locus primus à quo incipit motus, est unius palmi, et locus ad quem terminatur motus, est alterius palmi. Manifestum est autem quòd quando incipit moveri, paulatim deserit primum palmum, et subintrat secundum. Secundùm ergo quòd dividitur magnitudo palmi, secundùm hoc multiplicantur loca media; quia quodlibet punctum signatum in magnitudine primi palmi est principium unius loci; et punctum signatum in magnitudine alterius palmi est terminus ejusdem. Unde cum magnitudo sit divisibilis in infinitum, et puncta sint etiam infinita in potentiâ in quælibet

prædicatio non per essentiam, sed per concomitantiam; quia cum sit in actu ejus substantia, statim, quantum est in se, concomitatur ipsam actio; quod non est de intellectu possibili, qui non habet actiones, nisi postquam fuerit factus in actu.

Ad secundum dicendum quod vita non hoc modo se habet ad vivere, sicut essentia ad esse, sed sicut cursus ad currere, quorum unum significat actum in abstracto, aliud in concreto. Unde non sequitur, si vivere sit esse, quod vita sit essentia; quamvis etiam quandoque vita pro essentia ponatur, secundum quod Augustinus dicit in lib. 10 de Trin., cap. 11 ante med., et lib. 9, cap. 4, quod *memoria, et intelligentia, et voluntas sunt una essentia, una vita*. Sed sic non accipitur à Philosopho, cum dicit quod actus intellectus est vita.

Ad tertium dicendum quod actio quæ transit in aliquid extrinsecum, est realiter media inter agens et subjectum recipiens actionem; sed actio quæ manet in agente, non est realiter medium inter agens et objectum, sed secundum modum significandi tantum. Realiter verò consequitur unionem objecti cum agente; ex hoc enim quod intellectum sit unum cum intelligente, consequitur intelligere quasi quidam effectus differens ab utroque.

ARTICULUS II. — Utrum intelligere Angeli sit ejus esse. — (3 cont., cap., 11, et Pot. qu. 10, art. 1, ad 5.)

Ad secundum sic proceditur 1. Videtur quod intelligere Angeli sit ejus esse. Vivere enim viventibus est esse, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 37. Sed intelligere est quoddam vivere, ut in eodem dicitur, text. 13. Ergo intelligere Angeli est ejus esse.

2. Præterea, sicut se habet causa ad causam, ita effectus ad effectum. Sed forma per quam Angelus est, est eadem cum formâ per quam intelligit ad minus se ipsum. Ergo ejus intelligere est idem cum ejus esse.

Sed contra, intelligere Angeli est motus ejus, ut patet per Dionysium, 4 cap. de div. Nom., part. 1, ante med. Sed esse non est motus. Ergo esse Angeli non est intelligere ejus.

Respondeo dicendum quod actio Angeli non est ejus esse, neque actio alicujus creaturæ.

Duplex enim est actionis genus, ut dicitur 9 Metaph., text. 16: una scilicet quæ transit in aliquid exterius, inferens et passionem, sicut urere, et secare; alia verò actio est quæ non transit in rem exteriorem, sed manet in ipso agente, sicut sentire, intelligere, et velle; per hujusmodi enim actionem non immutatur aliquid extrinsecum, sed totum in ipso agente agitur.

De primâ ergo actione manifestum est quod non potest esse ipsum esse agentis, nam esse agentis significatur intra ipsum; actio autem talis est effluxus in passum ab agente.

Secunda autem actio de sui ratione habet infinitatem vel simpliciter, vel secundum quid. Simpliciter quidem, sicut intelligere,

cujus objectum est verum, et velle, cuius objectum est bonum; quorum utrumque convertitur cum ente; et ita intelligere et velle, quantum est de se, habent se ad omnia, et utrumque recipit speciem ab objecto. Secundum quid autem infinitum est sentire, quod se habet ad omnia sensibilia, sicut visus ad omnia visibilia. Esse autem cujuslibet creaturæ est determinatum ad unum secundum genus et speciem. Esse autem solius Dei est simpliciter infinitum, in se omnia comprehendens, ut dicit Dionysius, 4 cap. de div. Nom., part. 1, parum ante med. Unde solum esse divinum, est divinum intelligere et divinum velle.

Ad primum ergo dicendum quod vivere quandoque sumitur pro ipso esse vivens, quandoque verò pro operatione vitæ, id est, per quam demonstratur aliquid esse viventis. Et hoc modo Philosophus dicit quod intelligere est vivere quoddam; ibi enim distinguit diversos gradus viventium secundum diversa opera vitæ.

Ad secundum dicendum quod ipsa essentia Angeli est ratio totius ejus esse, non autem est ratio totius ejus intelligere, quia non omnia intelligere potest per suam essentiam; et ideo secundum propriam rationem, in quantum est talis essentia, comparatur ad ipsum esse Angeli; sed ad ejus intelligere comparatur secundum rationem universalioris objecti, scilicet veri, vel entis. Et sic patet quod licet sit eadem forma, non tamen secundum eandem rationem est principium essendi et intelligendi. Et propter hoc non sequitur quod in Angelo sit idem esse et intelligere.

ARTICULUS III. — Utrum potentia intellectiva Angeli sit ejus essentia. — (Inf., qu. 77, art. 1, corp., et quæst. 79, art. 1, corp.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod virtus vel potentia intellectiva in Angelo non sit aliud quam ejus essentia. Mens enim et intellectus nominant potentiam intellectivam. Sed Dionysius in pluribus locis suorum librorum, cap. 2, 6, 12, cælest. Hierarch., et cap. 7 et 9 de div. Nom., nominat ipsos Angelos intellectus et mentes. Ergo Angelus est sua potentia intellectiva.

2. Præterea, si potentia intellectiva in Angelo est aliquid præter ejus essentiam, oportet quod sit accidens; hoc enim dicimus esse accidens alicujus, quod est præter ejus essentiam. Sed forma simplex subjectum esse non potest, ut Boetius dicit in lib. de Trin., ante med. Ergo Angelus non est forma simplex; quod est contra præmissa quæst. 50, art. 1 et 2.

3. Præterea, Augustinus dicit, 12 Confess., cap. 7; in fine, quod *Deus fecit angelicam naturam prope se, materiam autem primam prope nihil*. Ex quo videtur quod Angelus sit simplicior quam materia prima, utpote Deo propinquior. Sed materia prima est sua potentia. Ergo multò magis Angelus est sua potentia intellectiva.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 2 cap. angelicæ Hier., post princ., quod *Angeli dividuntur in substantiam, virtutem et operatio-*

tinui, sed est per seipsum, à nullo alio motu dependens. Unde impossibile est dicere quòd in toto tempore sit in aliquo loco, et in ultimo *nunc* sit in alio loco.

Sed oportet assignare *nunc* in quo ultimo fuit in loco præcedenti. Ubi autem sunt multa *nunc* sibi succedentia, ibi de necessitate est tempus, cum tempus nihil aliud sit quàm numeratio prioris et posterioris in motu. Unde relinquitur quòd motus Angeli sit in tempore.

In continuo quidem tempore, si sit motus ejus continuus; in non continuo autem, si motus sit non continuus. Utroque enim modo contingit esse motum Angeli, ut dictum est art. 1 huj. qu. Continuitas enim temporis est ex continuitate motus, ut dicitur in 4 *Physic.*, text. 99.

Sed istud tempus, sive sit tempus continuum, sive non, non est idem cum tempore quod mensurat motum cœli, et quo mensurantur omnia corporalia, quæ habent mutabilitatem ex motu cœli; motus enim Angeli non dependet ex motu cœli.

Ad primum ergo dicendum quòd si tempus motus Angeli non sit continuum, sed successio quidam ipsorum *nunc*; non habebit proportionem ad tempus quod mensurat motum corporaliū, quod est continuum, cum non sit ejusdem rationis. Si verò sit continuum, est quidem proportionabile, non propter proportionem moventis et mobilis, sed propter proportionem magnitudinum, in quibus est motus. Et propterea velocitas motus Angeli non est secundum quantitatem suæ virtutis, sed secundum determinationem suæ voluntatis.

Ad secundum dicendum quòd illuminatio est terminus motus, et est alteratio, non motus localis, ut intelligatur lumen moveri prius ad propinquum quàm ad remotum. Motus autem Angeli est localis, et non est terminus motus. Unde non est simile.

Ad tertium dicendum quòd objectio illa procedit de tempore continuo. Tempus autem motus Angeli potest esse non continuum; et sic Angelus in uno instanti potest esse in uno loco, et in alio instanti in alio loco, nullo tempore intermedio existente. Si autem tempus motus Angeli sit continuum, Angelus in toto tempore præcedenti ultimum *nunc* variatur per infinita loca, ut prius expositum est, art. præc. Est tamen partim in uno locorum continuorum, et partim in alio; non quòd substantia illius sit partibilis, sed quia virtus ejus applicatur ad partem primi loci, et ad partem secundi, ut etiam supra dictum est, art. 1 huj. qu.

QUÆSTIO LIV.

DE COGNITIONE ANGELORUM. — (*In quinque articulos divisa.*)

Consideratis his quæ ad substantiam Angeli pertinent, procedendum est ad cognitionem ipsius. Hæc autem consideratio erit quadripartita. Nam primò considerandum est de his quæ pertinent ad virtutem cognoscitivam Angeli. Secundò de his quæ pertinent ad medium cognoscendi ipsius. Tertiò de his quæ

ab eo cognoscuntur. Quartò de modo cognitionis angelicæ.

Circa primum quæruntur quinque: 1. utrum intelligere Angeli sit ejus substantia; 2. utrum ejus esse sit ejus intelligere; 3. utrum ejus substantia sit ejus virtus intellectiva; 4. utrum in Angelis sit intellectus agens et possibilis; 5. utrum in eis sit aliqua alia potentia cognoscitiva quàm intellectus.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum intelligere Angeli sit ejus substantia.* — (1, dist. 3, quæst. 1, art. 1, corp., et 7, et 2 cont., c. 52, et quodl. 2, art. 3 et 4, et opusc. 30, lect. 7 et 9.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd intelligere Angeli sit ejus substantia. Angelus enim est sublimior et simplicior quàm intellectus agens animæ. Sed substantia intellectus agentis est sua actio, ut patet 3 de Animâ, per Aristotelem, et ejus Commentatorem, text. 19. Ergo multò fortius substantia Angeli est ejus actio, quæ est intelligere.

2. Præterea, Philosophus dicit in 12 *Metaph.*, text. 39, quòd *actio intellectus est vita*. Sed cum vivere sit esse viventibus, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 37, videtur quòd vita sit essentia. Ergo actio intellectus est essentia intelligentis Angeli.

3. Præterea, si extrema sunt unum, medium non differt ab eis, quia extremum magis distat ab extremo, quàm medium. Sed in Angelo idem est intellectus et intellectum, ad minus in quantum intelligit essentiam suam. Ergo intelligere, quod cadit medium inter intellectum et rem intellectam, est idem cum substantiâ Angeli intelligentis.

Sed contra, plus differt actio rei à substantiâ ejus quàm ipsum esse ejus. Sed nullius creati esse est ejus substantia; hoc enim solius Dei proprium est, ut ex superioribus patet, quæst. 3, art. 4, et qu. 44, art. 1. Ergo neque Angeli neque alterius creaturæ actio est ejus substantia.

Respondedo dicendum quòd impossibile est quòd actio Angeli, vel cujuscumque alterius creaturæ, sit ejus substantia. Actio enim est propriè actualitas virtutis, sicut esse est actualitas substantiæ, vel essentie. Impossibile est autem quòd aliquid quod non est purus actus, sed aliquid habet de potentiâ admixtum, sit sua actualitas, quia actualitas potentialitati repugnat. Solus autem Deus est actus purus. Unde in solo Deo sua substantia est suum esse, et suum agere.

Præterea, si intelligere Angeli esset ejus substantia, oporteret quòd intelligere Angeli esset subsistens. Intelligere autem subsistens non potest esse nisi unum, sicut nec aliquod abstractum subsistens. Unde unius Angeli substantia non distingueretur neque à substantiâ Dei, quæ est ipsum intelligere subsistens, neque à substantiâ alterius Angeli.

Si etiam Angelus ipse esset suum intelligere, non possent esse gradus in intelligendo perfectius et minus perfectè, cum hoc contingat propter diversam participationem ipsius intelligere.

Ad primum ergo dicendum quòd cum dicitur quòd intellectus agens est sua actio. est

prædicatio non per essentiam, sed per concomitantiam; quia cum sit in actu ejus substantia, statim, quantum est in se, concomitatur ipsam actio; quod non est de intellectu possibili, qui non habet actiones, nisi postquam fuerit factus in actu.

Ad secundum dicendum quod vita non hoc modo se habet ad vivere, sicut essentia ad esse, sed sicut cursus ad currere, quorum unum significat actum in abstracto, aliud in concreto. Unde non sequitur, si vivere sit esse, quod vita sit essentia; quamvis etiam quandoque vita pro essentia ponatur, secundum quod Augustinus dicit in lib. 10 de Trin., cap. 11 ante med., et lib. 9, cap. 4, quod *memoria, et intelligentia, et voluntas sunt una essentia, una vita*. Sed sic non accipitur à Philosopho, cum dicit quod actus intellectus est vita.

Ad tertium dicendum quod actio quæ transit in aliquid extrinsecum, est realiter media inter agens et subjectum recipiens actionem; sed actio quæ manet in agente, non est realiter medium inter agens et objectum, sed secundum modum significandi tantum. Realiter verò consequitur unionem objecti cum agente; ex hoc enim quod intellectum sit unum cum intelligente, consequitur intelligere quasi quidam effectus differens ab utroque.

ARTICULUS II. — Utrum intelligere Angeli sit ejus esse. — (3 cont., cap., 11, et Pot. qu. 10, art. 1, ad 5.)

Ad secundum sic proceditur 1. Videtur quod intelligere Angeli sit ejus esse. Vivere enim viventibus est esse, ut dicitur in 2 de Anima, text. 37. Sed intelligere est quoddam vivere, ut in eodem dicitur, text. 13. Ergo intelligere Angeli est ejus esse.

2. Præterea, sicut se habet causa ad causam, ita effectus ad effectum. Sed forma per quam Angelus est, est eadem cum forma per quam intelligit ad minus se ipsum. Ergo ejus intelligere est idem cum ejus esse.

Sed contra, intelligere Angeli est motus ejus, ut patet per Dionysium, 4 cap. de div. Nom., part. 1, ante med. Sed esse non est motus. Ergo esse Angeli non est intelligere ejus.

Respondeo dicendum quod actio Angeli non est ejus esse, neque actio alicujus creaturæ.

Duplex enim est actionis genus, ut dicitur 9 Metaph., text. 16: una scilicet quæ transit in aliquid exterius, inferens et passionem, sicut urere, et secare; alia verò actio est quæ non transit in rem exteriorem, sed manet in ipso agente, sicut sentire, intelligere, et velle; per hujusmodi enim actionem non immutatur aliquid extrinsecum, sed totum in ipso agente agitur.

De primâ ergo actione manifestum est quod non potest esse ipsum esse agentis, nam esse agentis significatur intra ipsum; actio autem talis est effluxus in passum ab agente.

Secunda autem actio de sui ratione habet infinitatem vel simpliciter, vel secundum quid. Simpliciter quidem, sicut intelligere,

cujus objectum est verum, et velle, cuius objectum est bonum; quorum utrumque convertitur cum ente; et ita intelligere et velle, quantum est de se, habent se ad omnia, et utrumque recipit speciem ab objecto. Secundum quid autem infinitum est sentire, quod se habet ad omnia sensibilia, sicut visus ad omnia visibilia. Esse autem cujuslibet creaturæ est determinatum ad unum secundum genus et speciem. Esse autem solius Dei est simpliciter infinitum, in se omnia comprehendens, ut dicit Dionysius, 4 cap. de div. Nom., part. 1, parum ante med. Unde solum esse divinum, est divinum intelligere et divinum velle.

Ad primum ergo dicendum quod vivere quandoque sumitur pro ipso esse vivens, quandoque verò pro operatione vitæ, id est, per quam demonstratur aliquid esse viventis. Et hoc modo Philosophus dicit quod intelligere est vivere quoddam; ibi enim distinguit diversos gradus viventium secundum diversa opera vitæ.

Ad secundum dicendum quod ipsa essentia Angeli est ratio totius ejus esse, non autem est ratio totius ejus intelligere, quia non omnia intelligere potest per suam essentiam; et ideo secundum propriam rationem, in quantum est talis essentia, comparatur ad ipsum esse Angeli; sed ad ejus intelligere comparatur secundum rationem universalioris objecti, scilicet veri, vel entis. Et sic patet quod licet sit eadem forma, non tamen secundum eandem rationem est principium essendi et intelligendi. Et propter hoc non sequitur quod in Angelo sit idem esse et intelligere.

ARTICULUS III. — Utrum potentia intellectiva Angeli sit ejus essentia. — (Inf., qu. 77, art. 1, corp., et quæst. 79, art. 1, corp.)

Ad tertium sic proceditur 1. Videtur quod virtus vel potentia intellectiva in Angelo non sit aliud quam ejus essentia. Mens enim et intellectus nominant potentiam intellectivam. Sed Dionysius in pluribus locis suorum librorum, cap. 2, 6, 12, cœlest. Hierarch., et cap. 7 et 9 de div. Nom., nominat ipsos Angelos intellectus et mentes. Ergo Angelus est sua potentia intellectiva.

2. Præterea, si potentia intellectiva in Angelo est aliquid præter ejus essentiam, oportet quod sit accidens; hoc enim dicimus esse accidens alicujus, quod est præter ejus essentiam. Sed forma simplex subjectum esse non potest, ut Boetius dicit in lib. de Trin., ante med. Ergo Angelus non est forma simplex; quod est contra præmissa quæst. 50, art. 1 et 2.

3. Præterea, Augustinus dicit, 12 Confess., cap. 7, in fine, quod *Deus fecit angelicam naturam prope se, materiam autem primam prope nihil*. Ex quo videtur quod Angelus sit simplicior quam materia prima, utpotè Deo propinquior. Sed materia prima est sua potentia. Ergo multo magis Angelus est sua potentia intellectiva.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 2 cap. angelicæ Hier., post princ., quod *Angeli dividuntur in substantiam, virtutem et operatio-*

item. Ergo aliud est in eis substantia, et aliud virtus, et aliud operatio.

Repondeo dicendum quòd nec in Angelo, neque in aliquâ creaturâ virtus vel potentia operativa est idem quod sua essentia. Quod sic patet:

Cum enim potentia dicatur ad actum, oportet quòd secundum diversitatem actuum sit diversitas potentialium; propter quod dicitur quòd proprius actus respondet propriæ potentiæ. In omni autem creato essentia differt ab ejus esse, et comparatur ad ipsum sicut potentia ad actum, ut ex supra dictis patet, art. 1 et 2 præc., et quæst. 3, art. 4. Actus autem ad quem comparatur potentia operativa, est operatio. In Angelo autem non est idem intelligere et esse; nec aliqua alia operatio aut in ipso, aut in quocumque alio creato, est idem quod ejus esse. Unde essentia Angeli non est ejus potentia intellectiva; nec alicujus creati essentia est ejus operativa potentia.

Ad primum ergo dicendum quòd Angelus dicitur intellectus et mens, quia tota ejus cognitio est intellectualis. Cognitio autem animæ partim est intellectualis, et partim sensitiva.

Ad secundum dicendum quòd forma simplex quæ est actus purus, nullius accidentis potest esse subjectum, quia subjectum comparatur ad accidens ut potentia ad actum; et hujusmodi est solus Deus; et de tali formâ loquitur ibi Boetius. Forma autem simplex quæ non est suum esse, sed comparatur ad ipsum ut potentia ad actum, potest esse subjectum accidentis, et præcipuè ejus quod consequitur speciem. Hujusmodi enim accidens pertinet ad formam. Accidens verò quod est individui, non consequens totam speciem, consequitur materiam, quæ est individuationis principium; et talis forma simplex est Angelus.

Ad tertium dicendum quòd potentia materiæ est ad ipsum esse substantiale, et non potentia operativa, sed ad esse accidentale. Unde non est simile.

ARTICULUS IV. — *Utrum in Angelo sit intellectus agens, et possibilis.* — (1 cont., cap. 95, ratione 6.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd in Angelo sit intellectus agens et possibilis. Dicit enim Philosophus in 3 de Animâ, text. 17, quòd sicut in omni naturâ est aliquid quo est omnia fieri, et aliquid quo est omnia facere, ita etiam in animâ. Sed Angelus est natura quædam. Ergo in eo est intellectus agens et possibilis.

2. Præterea, recipere est proprium intellectus possibilis; illuminare autem est proprium intellectus agentis, ut patet in 3 de Animâ, text. 2, 3 et 18. Sed Angelus recipit illuminationem à superiori, et illuminat inferiores. Ergo in eo est intellectus agens et possibilis.

Sed contra est quòd in nobis intellectus agens et possibilis est per comparisonem ad phantasmata; quæ quidem comparantur ad intellectum possibilem ut colores ad visum, ad intellectum autem agentem ut colores ad lumen, ut patet ex 3 de Animâ, eod. text. 18.

Sed hoc non est in Angelo. Ergo in Angelo non est intellectus agens et possibilis.

Repondeo dicendum quòd necessitas ponendi intellectum possibilem in nobis fuit propter hoc quòd nos invenimur quandoque intelligentes in potentiâ, et non in actu. Unde oportet esse quamdam virtutem quæ sit in potentiâ ad intelligibilia ante ipsum intelligere; sed educitur in actum eorum, cum sit sciens, et ulterius, cum sit considerans. Et hæc virtus vocatur intellectus possibilis. Necessitas autem ponendi intellectum agentem fuit, quia naturæ rerum materialium, quas non intelligimus, non subsistunt extra animam imateriales et intelligibiles in actu, sed sunt solum intelligibiles in potentiâ extra animam existentes. Et ideo oportuit esse aliquam virtutem quæ faceret illas naturas intelligibiles actu; et hæc virtus dicitur intellectus agens in nobis.

Utraque autem necessitas deest in Angelis; quia neque sunt quandoque intelligentes in potentiâ tantum respectu eorum quæ naturaliter intelligunt; neque intelligibilia eorum sunt intelligibilia in potentiâ, sed in actu. Intelligent enim primò et principaliter res immateriales, ut infra patebit, qu. seq., art. 1; et ideo non potest in eis esse intellectus agens et possibilis, nisi æquivocè.

Ad primum ergo dicendum quòd Philosophus intelligit illa duo esse in omni naturâ in quâ contingit esse generari, vel fieri, ut ipsa verba demonstrant. In Angelis autem non generatur scientia, sed naturaliter adest. Unde non oportet ponere in eis agens et possibile.

Ad secundum dicendum quòd intellectus agentis est illuminare, non quidem alium intelligentem, sed intelligibilia in potentiâ, in quantum per abstractionem facit ea intelligibilia actu. Ad intellectum autem possibilem pertinet esse in potentiâ respectu naturalium cognoscibilium, et quandoque fieri in actu. Unde quòd Angelus illuminat Angelum, non pertinet ad rationem intellectus agentis; neque ad rationem intellectus possibilis pertinet quòd illuminatur de supernaturalibus mysteriis, ad quæ cognoscenda quandoque est in potentiâ. Si quis autem velit hæc vocare intellectum agentem et possibilem, æquivocè dicit; nec de nominibus est curandum.

ARTICULUS V. — *Utrum in Angelis sit sola intellectiva cognitio.* — (Inf., quæst. 79, art. 1, ad 3, et Mal. quæst. 14, art. 1, ad 14.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd in Angelis non sit sola intellectiva cognitio. Dicit enim Augustinus, 8 de Civit. Dei, cap. 6, à princ., quòd in Angelis est vita, quæ intelligit et sentit. Ergo in eis est potentia sensitiva.

2. Præterea, Isidorus dicit, lib. 1, de summo Bono, cap. 12, à med., quòd Angeli multa noverunt per experientiam. Experientia autem fit ex multis memoriis, ut dicitur in 1 Metaph., cap. 1. Ergo in eis est etiam memorativa potentia.

3. Præterea, Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nomin., part. 4, parum à med. lect. 19, quòd in dæmonibus est phantasia proterva. Phantasia autem ad vim imaginativam pertinet.

quod est impossibile, cum careat imaginatione, ut dictum est quæst. præc., art. 5. Dato etiam quod posset abstrahere species intelligibiles à rebus materialibus, non tamen abstraheret; quia non indigeret eis, cum habeat species intelligibiles connaturales.

Ad tertium dicendum quod cognitio Angelii indifferenter se habet ad distans et propinquum secundum locum, non tamen propter hoc motus ejus localis est frustra; non enim movetur localiter ad cognitionem accipiendam, sed ad operandum aliquid in loco.

ARTICULUS III. — Utrum superiores Angeli intelligant per species magis universales quam inferiores. — (2, dist. 3, quæst. 2, art. 2, et 3 cont., cap. 96, et Ver. quæst. 8, art. 10, et opusc. 2, cap. 78, et 81, et 126, et Caus. lect. 4 et 10.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod superiores Angeli non intelligant per species magis universales quam inferiores. Universale enim esse videtur quod à particularibus abstrahitur. Sed Angeli non intelligunt per species à rebus abstractas. Ergo non potest dici quod species intellectus angelici sint magis vel minus universales.

2. Præterea, quod cognoscitur in speciali, perfectius cognoscitur quam quod cognoscitur in universali; quia cognoscere aliquid in universali est quodam modo medium inter potentiam et actum. Si ergo Angeli superiores cognoscunt per formas magis universales quam inferiores, sequitur quod Angeli superiores habeant scientiam magis imperfectam quam inferiores; quod est inconveniens.

3. Præterea, idem non potest esse propria ratio multorum. Sed si Angelus superior cognoscat per unam formam universalem diversam quæ inferior Angelus cognoscit per plures formas speciales, sequitur quod Angelus superior utitur unâ formâ universali ad cognoscendum diversa. Ergo non poterit habere propriam cognitionem de utroque; quod videtur inconveniens.

Sed contra est quod dicit Dionysius, 12 cap. angelicæ Hierar., post princ., quod superiores Angeli participant scientiam magis in universali quam inferiores; et in lib. de Causis, dicitur, prop. 10, quod Angeli superiores habent formas magis universales.

Respondeo dicendum quod ex hoc sunt in rebus aliqua superiora, quod sunt uni primo, quod est Deus, propinquiora et similia. In Deo autem tota plenitudo intellectualis cognitionis continetur in uno, scilicet in essentia divinâ, per quam Deus omnia cognoscit. Quæ quidem intelligibilis plenitudo in intelligibilibus creaturis inferiori modo, et minus simpliciter invenitur. Unde oportet quod ea quæ Deus cognoscit per unum, inferiores intellectus cognoscant per multa; et tantò amplius per plura, quantò amplius intellectus inferior fuerit. Sic igitur quantò Angelus fuerit superior, tantò per pauciores species universalitatem intelligibilium apprehendere poterit; et ideo oportet quod ejus formæ sint universaliores, quasi ad plura se extendentes unaquæque earum.

Et hoc per exemplum aliquatiter in nobis perspicui potest. Sunt enim quidam qui veritatem intelligibilem capere non possunt, nisi eis particulatim per singula explicetur; et hoc ex debilitate intellectus eorum contingit. Alii verò, qui sunt fortioris intellectus, ex paucis multa capere possunt.

Ad primum ergo dicendum quod accidit universali ut à singularibus abstrahatur, in quantum intellectus illud cognoscens à rebus cognitionem accipit. Si verò sit aliquis intellectus à rebus cognitionem non accipiens, universale ab eo cognitum non erit abstractum à rebus, sed quodam modo ante res præexistens, vel secundum ordinem causæ, sicut universales rerum rationes sunt in Verbo Dei, vel saltem ordine naturæ, sicut universales rerum rationes sunt in intellectu angelico.

Ad secundum dicendum quod cognoscere aliquid in universali dicitur dupliciter. Uno modo ex parte rei cognitæ, ut scilicet cognoscatur solum universalis natura rei; et sic cognoscere aliquid in universali est imperfectius; imperfectè enim cognosceret hominem qui cognosceret de eo solum quod est animal. Alio modo ex parte mediæ cognoscendi; et sic perfectius est cognoscere aliquid in universali; perfectior enim est intellectus qui per unum universale medium potest singula propria cognoscere quam qui non potest.

Ad tertium dicendum quod idem non potest esse plurium propria ratio adæquata; sed, si sit excellens, potest idem accipi ut propria ratio et similitudo diversorum; sicut in homine est universalis prudentia quantum ad omnes actus virtutum; et potest accipi ut propria ratio et similitudo particularis prudentiæ, quæ est in leone, ad actus magnanimitatis, et ejus quæ est in vulpe, ad actus cautelæ, et sic de aliis. Similiter essentia divina accipitur propter suam excellentiam ut propria ratio singulorum quæ sunt in eâ; unde singula ei simulantur secundum proprias rationes. Et eodem modo dicendum est de ratione universali quæ est in mente Angelii, quod per eam propter ejus excellentiam multa cognosci possunt propriâ cognitione.

QUÆSTIO LVI.

DE COGNITIONE ANGELORUM EX PARTE RERUM IMMATERIALIUM.—(In tres articulos divisa.)

Deinde queritur de cognitione Angelorum ex parte rerum quas cognoscunt; et primo de cognitione rerum immaterialium; secundo de cognitione rerum materialium.

Circa primum queruntur tria: 1° utrum angelus cognoscat se ipsum; 2° utrum unus cognoscat alium; 3° utrum angelus per sua naturalia cognoscat Deum.

ARTICULUS PRIMUS. — Utrum Angelus cognoscat seipsum. — (Infr., quæst. 87, art. 1, et 2 cont. cap. 98, et 4, c. 11, col. 1 et 2, et Ver. quæst. 8, art. 6, et Caus. lect. 13, fin.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus seipsum non cognoscat. Dicit enim

Dionysius, 6 cap. cœlest. Hierarch., in princ., quod *Angeli ignorant proprias virtutes*. Cognitâ autem substantiâ, cognoscitur virtus. Ergo Angelus non cognoscit suam essentiam.

2. Præterea, Angelus est quædam substantia singularis; alioquin non ageret. cum actus sint singularium subsistentium. Sed nulum singulare est intelligibile. Ergo non potest intelligi; et ita, cum Angelo non adsit nisi intellectiva cognitio, non poterit aliquis Angelus cognoscere seipsum.

3. Præterea, intellectus movetur ab intelligibili; quia intelligere est quoddam pati, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 12. Sed nihil movetur aut patitur à seipso, ut in rebus corporalibus apparet. Ergo Angelus non potest intelligere seipsum.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 2 super Genes. ad litteram, cap. 8, in princ., quod *Angelus in ipsâ suâ confirmatione, hoc est, in illustratione veritatis, cognoscit seipsum*.

Respondeo dicendum quod, sicut ex supra dictis patet, quæst. 54, art. 2, objectum aliter se habet in actione quæ manet in agente, et in actione quæ transit in aliquid exterius. Nam in actione quæ transit in aliquid exterius, objectum, sive materia, in quam transit actus, est separata ab agente, sicut calefactum à calefaciente, et ædificatum, ab ædificante. Sed in actione quæ manet in agente, oportet, ad hoc quod procedat actio, quod objectum uniatur agenti, sicut oportet quod sensibile uniatur sensui ad hoc quod sentiat actu.

Et ita se habet objectum unitum potentiæ ad huiusmodi actionem, sicut forma quæ est principium actionis in aliis agentibus; sicut enim calor est principium formale calefactionis in igne, ita species rei visæ est principium formale visionis in oculo.

Sed considerandum est quod huiusmodi species objecti quandoque est in potentiâ tantum in cognoscitivâ virtute; et tunc est cognoscens in potentiâ tantum; et ad hoc quod actu cognoscat, requiritur quod potentia cognoscitiva reducat in actum speciei. Si autem semper eam actu habeat, nihilominus per eam cognoscere potest absque aliquâ mutatione, vel receptione præcedenti. Ex quo patet quod moveri ab objecto non est de ratione cognoscentis, in quantum est cognoscens, sed in quantum est potentia cognoscens.

Nihil autem differt ad hoc quod forma sit principium actionis, quod ipsa forma sit inhærens, et quod sit per se subsistens. Non enim minus calor calefaceret, si esset per se subsistens, quam calefacit inhærens.

Sic igitur etsi aliquid in genere intelligibilem se habeat ut forma intelligibilis subsistens, intelligit seipsum. Angelus autem, cum sit immaterialis, est quædam forma subsistens, et per hoc intelligibilis in actu. Unde sequitur quod per suam formam, quæ est sua substantia, seipsum intelligat.

Ad primum ergo dicendum quod littera ista est antiquæ translationis, quæ corrigitur per novam, in quâ dicitur: *Præterea et*

ipsos, scilicet Angelos, cognovisse proprias virtutes; loco cuius habebatur in alia translatione: Et adhuc eos ignorare proprias virtutes. Quamvis etiam littera antiquæ translationis salvari possit quantum ad hoc quod Angeli non perfectè cognoscunt suam virtutem, secundum quod procedit ab ordine divinæ sapientiæ, qui est Angelis incomprehensibilis.

Ad secundum dicendum quod singularium quæ sunt in rebus corporalibus, non est intellectus apud nos, non ratione singularitatis, sed ratione materiæ, quæ est in eis individuationis principium. Unde si aliqua singularia sunt sine materiâ subsistentia, sicut sunt Angeli, illa nihil prohibet intelligibilia esse actu.

Ad tertium dicendum quod moveri et pati convenit intellectui, secundum quod est in potentiâ; unde non habet locum in intellectu angelico, maxime quantum ad hoc quod intelligit seipsum. Actio etiam intellectûs non est ejusdem rationis cum actione quæ in corporalibus invenitur, in aliam materiam trans-eunte.

ARTICULUS II. — *Utrum unus Angelus alium cognoscat.* — (2 cont., cap. 98, et Verit. quæst. 8, art. 7.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod unus Angelus alium non cognoscat. Dicit enim Philosophus in 3 de Animâ, text. 4, quod si intellectus humanus haberet in se aliquam naturam de numero rerum sensibilium, illa natura interius existens prohiberet apparere extranea; sicut etiam si pupilla esset colorata aliquo colore, non posset videre omnem colorem. Sed sicut se habet intellectus humanus ad cognoscendas res corporeas, ita se habet intellectus angelicus ad cognoscendas res immateriales. Cum igitur intellectus angelicus habeat in se aliquam naturam determinatam de numero illarum naturarum, videtur quod alias cognoscere non possit.

2. Præterea, in lib. de Causis, prop. 8, dicitur quod omnis intelligentia scit quod est supra se, in quantum est causata ab eo; et quod est sub se, in quantum est causa ejus. Sed unus Angelus non est causa alterius. Ergo unus Angelus non cognoscit alium.

3. Præterea, unus Angelus non potest cognoscere alium per essentiam ipsius Angeli cognoscentis; cum omnis cognitio sit secundum rationem similitudinis; essentia autem Angeli cognoscentis non est similis essentiæ Angeli cogniti, nisi in genere, ut ex supra dictis patet, qu. 50, art. 4, et qu. 55, art. 1. Unde sequeretur quod unus Angelus non haberet de alio cognitionem propriam, sed generalem tantum. Similiter etiam non potest dici quod unus Angelus cognoscat alium per essentiam Angeli cogniti; quia illud quo intellectus intelligit, est intrinsecum intellectui; sola autem Trinitas illabitur menti. Similiter etiam dici non potest quod unus cognoscat alium per speciem; quia illa species non differt ab Angelo intellecto, cum utrumque sit immateriale. Nullo igitur modo vide-

tur quòd unus Angelus possit intelligere alium.

4. Præterea, si unus Angelus intelligit alium, aut hoc esset per speciem innatam; et sic sequeretur quòd si Deus nunc de novo crearet aliquem Angelum, non posset cognosci ab his qui nunc sunt; aut per speciem acquisitam à rebus; et sic sequeretur quòd Angeli superiores non possent cognoscere inferiores, à quibus nihil accipiunt. Nullo igitur modo videtur quòd unus Angelus alium cognoscat.

Sed contra est quod dicitur in lib. de Causis, prop. 2, quòd *omnis intelligentia scit res quæ non corrumpuntur*.

Respondeo dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, 2 super Genes. ad litt., c. 8, per tot., ea quæ in Verbo Dei ab æterno præ-exstiterunt, dupliciter ab eo fluxerunt: uno modo in intellectum angelicum; alio modo ut subsisterent in propriis naturis. In intellectum autem angelicum processerunt per hoc quòd Deus menti angelicæ impressit rerum similitudines, quas in esse naturali produxit. In Verbo autem Dei ab æterno exstiterunt non solum rationes rerum corporalium, sed etiam rationes omnium spiritualium creaturarum.

Sic igitur unicuique spiritualium creaturarum à Verbo Dei impressæ sunt omnes rationes rerum omnium tam corporalium quam spiritualium; ita tamen quòd unicuique Angelo impressa est ratio suæ speciei secundum esse naturale et intellectuale simul, ita scilicet quòd in naturâ suæ speciei subsisteret, et per eam se intelligeret; aliarum verò naturarum, tam spiritualium quam corporalium, rationes sunt ei impressæ secundum esse intellectuale tantum, ut videlicet per huiusmodi species impressas tam creaturas corporales quam spirituales cognosceret.

Ad primum ergo dicendum quòd naturæ spirituales Angelorum ab invicem distinguuntur ordine quodam, sicut supra dictum est, qu. 50, art. 4, ad 1, 2 et 3, et sic natura unius Angeli non prohibet intellectum ipsius à cognoscendis aliis naturis Angelorum, cum tam superiores quam inferiores habeant affinitatem cum naturâ ejus, differentiâ existente tantum secundum diversos gradus perfectionis.

Ad secundum dicendum quòd ratio causæ et causati non facit ad hoc quòd unus Angelus alium cognoscat, nisi ratione similitudinis, in quantum causa et causatum sunt similia; et ideo si inter Angelos ponatur similitudo absque causalitate, remanebit in uno cognitio alterius.

Ad tertium dicendum quòd unus Angelus cognoscit alium per speciem ejus in intellectu suo existentem, quæ differt ab alio Angelo, cujus similitudo est non secundum esse materiale et immateriale, sed secundum esse naturale et intentionale. Nam ipse Angelus est forma subsistens in esse naturali, non autem species ejus, quæ est in intellectu alterius Angeli; sed habet ibi esse intelligibile tantum; sicut etiam et forma coloris in pariete habet esse naturale, in medio autem defe-

rente habet esse intentionale tantum.

Ad quartum dicendum quòd Deus unamquamque creaturam fecit proportionatam universo, quod facere disposuit. Et ideo si Deus intendisset facere plures Angelos, vel plures naturas rerum, plures species intelligibiles mentibus angelicis impressisset; sicut si ædificator voluisset facere majorem domum, fecisset majus fundamentum. Unde ejusdem rationis est quòd Deus adderet aliquam creaturam universo, et aliquam speciem intelligibilem Angelo.

ARTICULUS III. — *Utrum Angeli per sua naturalia Deum cognoscere possint.* — (2, dist. 23, quæst. 2, art. 1, corp.; et 4, dist. 49, quæst. 2, art. 6 et 7, et 2 contr., cap. 49 et 52, et Rom. 1, lect. 6, fin., et Ver. qu. 8, art. 3, corp.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd Angeli per sua naturalia Deum cognoscere non possunt. Dicit enim Dionysius, 9 cap. de divin. Nom., inter princ. et med. lect. 1, quòd *Deus est super omnes celestes mentes incomprehensibili virtute collocatus*; et postea subdit quòd, *quia est supra omnem substantiam, ab omni cognitione est segregatus*.

2. Præterea, Deus in infinitum distat ab intellectu Angeli. Sed in infinitum distantia non possunt attingi. Ergo videtur quòd Angelus per sua naturalia non possit Deum cognoscere.

3. Præterea, 1 Cor. 13, 12, dicitur: *Videmus nunc per speculum in ænigmate; tunc autem facie ad faciem*; ex quo videtur quòd sit duplex Dei cognitio: una quâ videtur per sui essentiam, secundum quam dicitur videri facie ad faciem; alia, secundum quòd videtur in speculo creaturarum. Sed primam Dei cognitionem Angelus habere non potuit per sua naturalia, ut supra ostensum est, quæst. 12, art. 4; visio autem specularis Angelis non convenit, quia non accipiunt divinam cognitionem à rebus sensibilibus, ut dicit Dionysius, 7 cap. de div. Nom., post princ. lect. 3. Ergo Angeli per sua naturalia Deum cognoscere non possunt.

Sed contra, Angeli sunt potentiores in cognoscendo quam homines. Sed homines per sua naturalia Deum cognoscere possunt, secundum illud Rom. 1, 19: *Quod notum est Dei, manifestum est in illis*. Ergo multò magis Angeli.

Respondeo dicendum quòd Angeli aliquam cognitionem de Deo habere possunt per sua naturalia.

Ad cujus evidentiam considerandum est quòd aliquid tripliciter cognoscitur: uno modo per præsentiam suæ essentiae in cognoscente, sicut si lux videatur in oculo; et sic dictum est art. 1 hujus quæst., quòd Angelus intelligit se ipsum. Alio modo per præsentiam suæ similitudinis in potentiâ cognoscitivâ, sicut lapis videtur ab oculo per hoc quòd similitudo ejus resultat in oculo. Tertio modo per hoc quòd similitudo rei cognitæ non accipitur immediatè ab ipsâ re cognitâ, sed à re aliquâ in quâ resultat, sicut videmus hominem in speculo. Primæ igitur cognitioni assimilatur divina cognitio, quâ per essen-

tiam suam videtur. Et hæc cognitio Dei non potest adesse creaturæ alicui per sua naturalia, ut supra dictum est, quæst. 12, art. 4. Tertiæ autem cognitioni assimilatur cognitio quâ nos cognoscimus Deum in viâ per similitudinem ejus in creaturis resultantem, secundum illud Rom. 1, 20: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur*: unde et dicimur Deum videre in speculo. Cognitio autem quâ Angelus per sua naturalia cognoscit Deum, media est inter has duas; et similatur illi cognitioni quâ videtur res per speciem ab eâ acceptam.

Quia enim imago Dei est in ipsâ naturâ Angeli impressa, per suam essentiam Angelus Deum cognoscit, in quantum est similitudo Dei.

Non tamen ipsam essentiam Dei videt, quia nulla similitudo creata est sufficiens ad representandam divinam essentiam. Unde magis ista cognitio tenet se cum speculari; quia et ipsa natura angelica est quoddam speculum, divinam similitudinem representans.

Ad primum ergo dicendum quod Dionysius loquitur de cognitione comprehensionis, ut expressè ejus verba ostendunt, et sic à nullo intellectu creatò cognoscitur.

Ad secundum dicendum quod propter hoc quod intellectus et essentia Angeli in infinitum distant à Deo, sequitur quod non possit eum comprehendere, nec per suam naturam ejus essentiam videre; non tamen sequitur quod propter hoc nullam habeat ejus cognitionem; quia sicut Deus in infinitum distat ab Angelo, ita cognitio quam Deus habet de se ipso, in infinitum distat à cognitione quam Angelus habet de eo.

Ad tertium dicendum quod cognitio quam naturaliter Angelus habet de Deo, est media inter utramque cognitionem; et tamen magis se tenet cum unâ, ut supra dictum est in corp. art.

QUÆSTIO LVII.

DE ANGELORUM COGNITIONE RESPECTU RERUM MATERIALIUM. — (*In quinque articulos divisa.*)

Deinde quæritur de his materialibus quæ ab Angelis cognoscuntur; et circa hoc quærantur quinque: 1° utrum Angeli cognoscant naturas rerum materialium; 2° utrum cognoscant singularia; 3° utrum cognoscant futura; 4° utrum cognoscant cogitationes cordium; 5° utrum cognoscant omnia mysteria gratiæ.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum Angeli cognoscant res materiales.* — (*Infr., qu. 89, art. 3, et 2, cont., cap. 97, et Ver. quæst. 8, art. 8, et quæst. 10, art. 4, corp., et quæst. 20, art. 4, corp.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli non cognoscant res materiales. Intellectum enim est perfectio intelligentis. Sed res materiales non possunt esse perfectiones Angelorum, cum sint infra ipsos. Ergo Angeli non cognoscunt res materiales.

2. Præterea, visio intellectualis est eorum

quæ sunt in animâ per sui essentiam, ut dicitur in Glossâ 2 ad Cor. 12 (ex Aug., 1° sup. Gen. ad litt., cap. 28). Sed res materiales non possunt esse in animâ hominis vel in mente Angeli per suas essentias. Ergo non possunt intellectuali visione cognosci; sed solum imaginariâ, quâ apprehenduntur similitudines corporum; et sensibili, quæ est de ipsis corporibus. In Angelis autem non est visio imaginaria et sensibilis, sed solum intellectualis. Ergo Angeli cognoscere materialia non possunt.

8. Præterea, res materiales non sunt intelligibiles in actu, sed sunt cognoscibiles apprehensione sensûs et imaginationis; quæ non sunt in Angelis. Ergo Angeli materialia non cognoscunt.

Sed contra, quidquid potest inferior virtus, potest virtus superior. Sed intellectus hominis, qui est ordine naturæ infra intellectum Angeli, potest cognoscere res materiales. Ergo multò fortius intellectus Angeli.

Respondeo dicendum quod talis est ordo in rebus, quod superiora in entibus sunt perfectiora inferioribus; et quod in inferioribus continetur deficienter, et partialiter, et multipliciter, in superioribus continetur eminenter, et per quamdam totalitatem et simplicitatem. Et idem in Deo, sicut in summo rerum vertice, omnia supersubstantialiter præexistunt secundum ipsum suum simplex esse, ut Dionysius dicit in lib. de div. Nom., cap. 1, declinando ad fin., et cap. 5, paulò ante med. Angeli autem inter cæteras creaturas sunt Deo propinquiores et similiores. Unde et plura participant ex bonitate divinâ, et perfectiùs, ut Dionysius dicit, 4 cap. cæl. Hier., ante med. Sic igitur omnia materialia in ipsis Angelis præexistunt, simpliciùs quidem et immaterialiùs quàm in ipsis rebus, multipliciùs autem et imperfectiùs quàm in Deo. Omne autem quod est in aliquo, est in eo per modum ejus in quo est. Angeli autem secundum suam naturam sunt intellectuales; et idem sicut Deus per suam essentiam materialia cognoscit, ita Angeli ea cognoscunt per hoc quod sunt in eis per suas intelligibiles species.

Ad primum ergo dicendum quod intellectum est perfectio intelligentis secundum speciem intelligibilem, quam habet in intellectu; et sic species intelligibiles quæ sunt in intellectu Angeli, sunt perfectiones et actus intellectûs angelici.

Ad secundum dicendum quod sensus non apprehendit essentias rerum, sed exteriora accidentia tantum; similiter neque imaginatio, sed apprehendit solas similitudines corporum; intellectus autem solus apprehendit essentias rerum. Unde in 8 de Animâ dicitur, text. 26, quod objectum intellectûs est quod quid est, circa quod non errat, sicut neque sensus circa proprium sensibile. Sic ergo essentia rerum materialium sunt in intellectu hominis, vel Angeli, ut intellectum est in intelligente, et non secundum esse suum reale. Quædam verò sunt quæ sunt in intellectu, vel in animâ secundum utrumquo esse; et utroque est visio intellectualis.

Ad tertium dicendum quòd si Angelus acciperet cognitionem rerum materialium ab ipsis rebus materialibus, oporteret quòd faceret eas intelligibiles actu, abstrahendo eas; non autem accipit cognitionem earum à rebus materialibus, sed per species actu intelligibiles rerum sibi connaturales rerum materialium notitiam habet, sicut intellectus noster secundum species quas intelligibiles facit abstrahendo.

ARTICULUS II. — *Utrum Angelus cognoscat singularia.* — (2, dist. 3, quæst. 2, art. 3, et 2 cont. cap. 118, et Ver. quæst. 8, art. 2, et qu. 10, art. 3, et op. 15, cap. 13 et 15.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angelus singularia non cognoscat. Dicit enim Philosophus, in 1 Post., cap. 22, quòd *sensus est singulare, ratio verò vel intellectus universale.* In Angelis autem non est vis cognoscitiva, nisi intellectus, ut ex superioribus patet, quæst. 84, art. 5. Ergo singularia non cognoscunt.

2. Præterea, omnis cognitio est per assimilationem aliquam cognoscentis ad cognitum. Sed non videtur quòd possit esse aliqua assimilatio Angeli ad singulare, in quantum est singulare; cum Angelus sit immaterialis, ut supra dictum est, quæst. 50, art. 2, singularitatis verò principium sit materia. Ergo Angelus non potest cognoscere singularia.

3. Præterea, si Angelus scit singularia, aut per species singulares, aut per species universales. Non per singulares, quia sic oporteret quòd haberet species infinitas; neque per universales, quia universale non est sufficiens principium cognoscendi singulare, in quantum est singulare, cum in universali singularia non cognoscantur nisi in potentia. Ergo Angelus non cognoscit singularia.

Sed contra, nullus potest custodire quod non cognoscit. Sed Angeli custodiunt homines singulares, secundum illud psalm. 90, 11: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis.* Ergo Angeli cognoscunt singularia.

Respondeo dicendum quòd quidam totaliter subtraxerunt Angelis singularium cognitionem.

Sed hoc primò quidem derogat catholicæ fidei, quæ ponit hæc inferiora administrari per Angelos, secundum illud Hebr. 1, 14: *Omnes sunt administratorii spiritus.* Si autem singularium notitiam non haberent, nullam providentiam habere possent de his quæ in hoc mundo aguntur, cum actus singularium sint. Et hoc est contra illud quod dicitur Eccl. 5, 5: *Ne dicas coram Angelo: Non est providentia.* Secundò etiam derogat philosophiæ documentis, secundum quæ ponuntur Angeli motores cælestium orbium; et quòd eos moveant secundum intellectum et voluntatem.

Et idè alii dixerunt quòd Angelus habet quidem cognitionem singularium, sed in causis universalibus, ad quas reducuntur particulares omnes effectus; sicut si astrologus iudicet de aliquâ eclipsi futurâ per dispositiones cælestium motuum.

Sed hæc positio prædicta inconvenientia non evadit; quia sic cognoscere singulare in causis universalibus non est cognoscere ipsum ut est singulare, hoc est, ut est hic et nunc; astrologus enim cognoscens eclipsim futuram per computationem cælestium motuum, scit eam in universali, et non prout est hic et nunc, nisi per sensum accipiat. Administratio autem, et providentia, et motus sunt singularium, prout sunt hic et nunc.

Et idè aliter dicendum est quòd sicut homo cognoscit diversis viribus cognitivis omnium rerum genera; intellectu quidem universalis et immaterialis, sensu autem singularis et corporalis; ita Angelus per unam intellectivam virtutem utraque cognoscit. Hoc enim rerum ordo habet, quòd quantò aliquid est superius, tantò habeat virtutem magis unitam, et ad plura se extendentem; sicut in ipso homine patet quòd sensus communis, qui est superior quàm sensus proprius, licet sit unica potentia, omnia cognoscit quæ quinque sensibus exterioribus cognoscuntur, et quædam alia quæ nullus sensus exterior cognoscit, scilicet differentiam albi et dulcis; et simile etiam est in aliis considerare. Unde cum Angelus naturæ ordine sit supra hominem, inconveniens est dicere quòd homo quacumque suâ potentia cognoscit aliquid quod Angelus per unam vim suam cognoscitivam, scilicet intellectum, non cognoscit. Unde Aristoteles pro inconvenienti habet, ut item quam nos scimus, Deus ignoret, ut patet in 1 de Anima, text. 80, et in 3 Metaph., text. 15.

Modus autem quo intellectus Angeli singularia cognoscit, ex hoc considerari potest quòd sicut à Deo effluunt res, ut subsistant in propriis naturis, ita etiam ut sint in cognitione angelicâ. Manifestum est autem quòd à Deo effluit in rebus non solum illud quod ad naturam universalem pertinet, sed etiam ea quæ sunt individuationis principia; est enim causa totius substantiæ rei, et quantum ad materiam, et quantum ad formam; et secundum quòd causat, sic et cognoscit, quia scientia ejus est causa rei, ut supra ostensum est, quæst. 14, art. 8. Sicut igitur Deus per essentiam suam, per quam omnia causat, est similitudo omnium, et per eam omnia cognoscit non solum quantum ad naturas universales, sed etiam quantum ad singularitatem: ita Angeli per species à Deo inditas cognoscunt res non solum quantum ad naturam universalem, sed etiam secundum earum singularitatem, in quantum sunt quædam representationes multiplicatæ illius unicæ et simplicis essentiae.

Ad primum ergo dicendum quòd Philosophus loquitur de intellectu nostro, qui non intelligit res nisi abstrahendo; et per ipsam abstractionem à materialibus conditionibus id quod abstrahitur sit universale. Hic autem modus intelligendi non convenit Angelis, ut supra dictum est, qu. 45, art. 3, et idè non est eadem ratio.

Ad secundum dicendum quòd secundum suam naturam Angeli non assimilantur rebus materialibus, sicut assimilatur aliquid alicui.

secundum convenientiam in genere, vel in specie, aut in accidente, sed sicut superius habet similitudinem cum inferiori, ut sol cum igne. Et per hunc etiam modum in Deo est similitudo omnium, et quantum ad formam, et quantum ad materiam; in quantum in ipso præexistit ut in causâ, quidquid in rebus invenitur. Et eadem ratione species intellectus Angeli, quæ sunt quædam derivatæ similitudines à divinâ essentiâ, sunt similitudines rerum, non solum quantum ad formam, sed etiam quantum ad materiam.

Ad tertium dicendum quod Angeli cognoscunt singularia per formas universales, quæ tamen sunt similitudines rerum, et quantum ad principia universalia, et quantum ad individuationis principia. Quomodo autem per eandem speciem possint multa cognosci, jam supra dictum est, quæst. et art. prox. cit.

ARTICULUS III. — *Utrum Angeli cognoscant futura.* — (*Inf.*, qu. 86, art. 4, et 2-2, qu. 95, art. 1; et *dist.* 38, art. 5; et 2, *dist.* 7, qu. 2, art. 2, et 1 *cont.*, cap. 67, et 3, cap. 154, et *Ver.* qu. 8, art. 12, et *Mal.* qu. 15, art. 7, et *opus.* 3, cap. 134.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli cognoscant futura. Angeli enim potentiores sunt in cognoscendo quam homines. Sed homines aliqui cognoscunt futura multa. Ergo multo fortius Angeli.

2. Præterea, præsens et futurum sunt differentie temporis. Sed intellectus Angeli est supra tempus; parificatur enim intelligentiæ æternitati, id est, ævo, ut dicitur in 1 de Causis, propos. 2, circ. fin. Ergo quantum ad intellectum Angeli non differunt præteritum et futurum; sed indifferenter cognoscit utrumque.

3. Præterea, Angelus non cognoscit per species acceptas à rebus, sed per species innatas universales. Sed species universales æqualiter se habent ad præteritum, præsens et futurum. Ergo videtur quod Angeli indifferenter cognoscant præterita, præsentia et futura.

4. Præterea, sicut aliquid dicitur distans secundum tempus, ita secundum locum. Sed Angeli cognoscunt distantia secundum locum. Ergo etiam cognoscunt distantia secundum tempus futurum.

Sed contra, id quod est proprium signum Divinitatis, non convenit Angelis. Sed cognoscere futura est proprium signum Divinitatis, secundum illud Isai. 41, 23 : *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quod dii estis vos.* Ergo Angeli non cognoscunt futura.

Respondeo dicendum quod futurum dupliciter potest cognosci : uno modo in causâ suâ; et sic futura quæ ex necessitate ex causis suis proveniunt, per certam scientiam cognoscuntur, ut solem oriri cras.

Quæ verò ex suis causis proveniunt ut in pluribus, cognoscuntur non per certitudinem, sed per conjecturam; sicut medicus præcognoscit sanitatem infirmi; et iste modus cognoscendi futura adest Angelis, et tanto magis quam nobis, quanto rerum causas et universalius et perfectius cognoscunt; sicut medici qui acutius vident causas,

meliùs de futuro statu ægritudinis prognosticantur.

Quæ verò proveniunt ex causis suis ut in paucioribus, penitus sunt ignota, sicut casualia et fortuita.

Alio modo cognoscuntur futura in seipsis; et sic solius Dei est futura cognoscere, non solum quæ ex necessitate proveniunt, vel ut in pluribus, sed etiam casualia et fortuita; quia Deus videt omnia in suâ æternitate, quæ cum sit simplex, toti temporis adest, et ipsum concludit; et ideo unius (1) Dei intuitus fertur in omnia quæ aguntur per totum tempus, sicut in præsentia; et videt omnia ut in seipsissimum, sicut supra dictum est, qu. 14, art. 7, et 9, cum de Dei scientiâ ageretur. Angelicus autem intellectus et quilibet intellectus creatus deficit ab æternitate divinâ; unde non potest ab aliquo intellectu creato cognosci futurum ut est in suo esse.

Ad primum ergo dicendum quod homines non cognoscunt futura nisi in causis suis, vel Deo revelante; et sic Angeli multo subtilius futura cognoscunt.

Ad secundum dicendum quod licet intellectus Angeli sit supra tempus, quo mensurantur corporales motus; est tamen in intellectu Angeli tempus secundum successionem intelligibilium conceptionum, secundum quod dicit Augustinus, 7 super Genes. ad litt., c. 20 et seq., quod *Deus movet spirituales creaturas per tempus*; et ita cum sit successio in intellectu Angeli, non omnia quæ aguntur per totum tempus, sunt ei præsentia.

Ad tertium dicendum quod licet species quæ sunt in intellectu Angeli, quantum est de se, æqualiter se habeant ad præsentia, præterita, et futura; tamen præsentia, præterita, et futura non æqualiter se habent ad species (2); quia ea quæ præsentia sunt, habent naturam per quam assimilantur speciebus quæ sunt in mente Angeli; et sic per eas cognosci possunt. Sed quæ futura sunt, nondum habent naturam per quam illis assimilantur. Unde per eas cognosci non possunt.

Ad quartum dicendum quod distantia secundum locum sunt in rerum naturâ, et participant aliquam speciem, cujus similitudo est in Angelo; quod non est verum de futuris, ut dictum est in corp. art., et ideo non est simile.

ARTICULUS IV. — *Utrum Angeli cognoscant cogitationes cordium.* — (1 *cont.*, cap. 68, et 3, cap. 154, col. 8, et *Ver.* quæst. 8, art. 13, et *Mal.* quæst. 16, art. 8.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli cognoscant cogitationes cordium. Dicit enim Gregorius in Moralibus, super illud Job. 28 : *Non æquabitur ei aurum, vel vitrum* (lib. 28 cap. 27, a med.), quod tunc, scilicet in beatitudine resurgentium, unus erit conspicibilis alteri, sicut ipse sibi; et cum uniuscujusque intellectus attenditur, simul conscientia penetratur. Sed resurgentes erunt similes Angelis, sicut habetur Matth. 22. Ergo

(1) Al., unus

(2) Ita Nicolaius. Edit Rom. et Pat., ad rationem.

unus Angelus potest videre id quod est in conscientia alterius.

2. Præterea, sicut se habent figuræ ad corpora, ita se habent species intelligibiles ad intellectum. Sed, viso corpore, videtur ejus figura. Ergo, visâ substantiâ intellectuali, videtur species intelligibilis quæ est in ipsâ. Ergo cum Angelus videat alium Angelum, et etiam animam, videtur quod possit videre cognitionem utriusque.

3. Præterea, ea quæ sunt in intellectu nostro; sunt similiora Angelo, quam ea quæ sunt in phantasiâ; cum illa sint intellecta in actu, hæc verò in potentiâ tantum. Sed ea quæ sunt in phantasiâ possunt cognosci ab Angelo, sicut corporalia, cum phantasia sit virtus corporis. Ergo videtur quod Angelus possit cognoscere cogitationes intellectus.

Sed contra est quod proprium Dei non convenit Angelis. Sed cognoscere cogitationes cordium est proprium Dei, secundum illud Jerem. 17, 9: *Pravum est cor hominis, et inscrutabile, et quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans corda*. Ergo Angeli non cognoscunt secreta cordium.

Respondeo dicendum quod cogitatio cordis dupliciter potest cognosci. Uno modo in suo effectu; et sic non solum ab Angelo, sed etiam ab homine cognosci potest, et tantò subtilius, quantò effectus hujusmodi fuerit magis occultus. Cognoscitur enim cogitatio interdum non solum per actum exteriorem, sed etiam per immutationem; et etiam medici aliquas affectiones animi per pulsum cognoscere possunt, et multò magis Angeli, vel etiam dæmones, quantò subtilius hujusmodi immutationes occultas corporales perpendunt. Unde Augustinus dicit, in lib. de Divinatione dæmonum, cap. 5, post med., quod *aliquando hominum dispositiones non solum voce prolata, verum etiam cogitatione conceptas, cum signa quædam in corpore exprimuntur* (1) *ex animo, totâ facilitate perdiscunt*; quamvis in lib. 2 Retractationum, cap. 30, hoc dicat non esse asserendum, quomodo fiat.

Alio modo possunt cognosci cogitationes, prout sunt in intellectu, et affectiones, prout sunt in voluntate; et sic solus Deus cogitationes cordium et affectiones voluntatum cognoscere potest. Cujus ratio est, quia voluntas rationalis creaturæ soli Deo subjacet, et ipse solus in eam operari potest, qui est principale ejus objectum, ut ultimus finis; et hoc magis infra patebit, quæst. 63, art. 1, et quæst. 105, art. 5. Et idè ea quæ ex voluntate solâ dependent, vel quæ in voluntate solâ sunt, soli Deo sunt nota. Manifestum est autem quod ex solâ voluntate dependet quod aliquis actu aliqua consideret; quia cum aliquis habet habitum scientiæ, vel species intelligibiles in eo existentes, utitur eis cum vult. Et idè dicit Apostolus, 1 Corint. 2, 11, quod *quæ sunt hominis, nemo novit nisi spiritus hominis, qui in ipso est*.

Ad primum ergo dicendum quod cognitatio unius hominis non cognoscitur ab alio pro-

pter duplex impedimentum: scilicet propter grossitatem corporis, et propter voluntatem claudentem sua secreta. Primum autem obstaculum tollitur in resurrectione, nec est in Angelis; sed secundum impedimentum manebit post resurrectionem, et est modò in Angelis. Et tamen qualitatem mentis, quantum ad quantitatem gratiæ et gloriæ, repræsentabit claritas corporis, et sic unus mentem alterius videre poterit.

Ad secundum dicendum quod etsi unus Angelus species intelligibiles alterius videat per hoc quod modus intelligibilium specierum secundum majorem et minorem universalitatem proportionatur nobilitati substantiarum, non tamen sequitur quod unus cognoscat quomodo alius illis intelligibilibus speciebus utitur actualiter considerando.

Ad tertium dicendum quod appetitus bruta non est dominus sui actus, sed sequitur impressionem alterius causæ corporalis vel spiritualis. Quia igitur Angeli cognoscunt res corporales, et dispositiones earum, possunt per hæc cognoscere quod est in appetitu, et in apprehensione phantasticâ brutorum animalium, et etiam hominum, secundum quod in eis quandoque appetitus sensitivus procedit in actum, sequens aliquam impressionem corporalem, sicut in brutis semper est. Non tamen oportet quod Angeli cognoscant motum appetitus sensitivi, et apprehensionem phantasticam hominis, secundum quod moventur à voluntate et ratione; quia etiam inferior pars animæ participat aliquantulum rationem, sicut obediens imperanti, ut dicitur in 3 Ethic., cap. ult. Nec tamen sequitur quod, si Angelus cognoscit quod est in appetitu sensitivo, vel phantasiâ hominis, cognoscat id quod est in cogitatione, vel voluntate; quia intellectus et voluntas non subjacent appetitui sensitivo et phantasiæ, sed potest eis diversimodè uti.

ARTICULUS V.—*Utrum Angeli cognoscant mysteria gratiæ.*—(Inf., quæst. 64, art. 5, ad 4, et quæst. 106, art. 4, ad 2, et Eph. 3, lect. 3, fin.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli mysteria gratiæ cognoscant. Quia inter omnia mysteria excellentissimum est mysterium incarnationis Christi. Sed hoc Angeli cognoverunt à principio; dicit enim Augustinus, 5 super Genes. ad litt., cap. 19, circa med., quod *sic fuit hoc mysterium absconditum à seculis in Deo, ut tamen innotesceret principibus et potestatibus in cælestibus*; et dicit Apostolus, 1 ad Timoth. 3, 16, quod *apparuit Angelis illud magnum sacramentum pietatis*. Ergo Angeli mysteria gratiæ cognoscunt.

2. Præterea, rationes omnium mysteriorum gratiæ in divinâ sapientiâ continentur. Sed Angeli vident ipsam Dei sapientiam, quæ est ejus essentia. Ergo Angeli mysteria gratiæ cognoscunt.

3. Præterea, prophetæ per Angelos instruuntur, ut patet per Dionysium, 4 cap. angelicæ Hierar., circa med. Sed prophetæ mysteria gratiæ cognoverunt; dicitur enim Amos 3, 7: *Non faciet Dominus verbum, nisi*

(1) Nicolaius, exprimit.

revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas. Ergo Angeli mysteria gratiæ cognoscunt.

Sed contra est quòd nullus discit illud quod cognoscit. Sed Angeli etiam supremi quærun de divinis mysteriis gratiæ, et ea discunt; dicitur enim, 7 cap. cœlest. Hierar., post med., quòd *sacra Scriptura inducit quasdam cœlestes essentias ad ipsum Jesum questionem facientes, et addiscentes scientiam divinæ ejus operationis pro nobis, et Jesum eas sine medio docentem*; ut patet Isa. 63, 1, ubi quærentibus Angelis: *Quis est iste qui venit de Edom?* respondet Jesus: *Ego, qui loquor justitiam.* Ergo Angeli non cognoscunt mysteria gratiæ.

Respondeo dicendum quòd in Angelis est cognitio duplex. Una quidem naturalis, secundum quam cognoscunt res tum per essentiam suam, tum etiam per species innatas; et hâc cognitione mysteria gratiæ Angeli cognoscere non possunt; hæc enim mysteria ex purâ Dei voluntate dependent. Si enim unus Angelus non potest cognoscere cogitationes alterius ex voluntate ejus dependentes, multò minùs potest cognoscere ea quæ ex solâ Dei voluntate dependent; et sic argumentatur Apostolus, 1 Cor. 2, 11: *Quæ sunt hominis, nemo novit nisi spiritus hominis, qui in ipso est; ita et quæ sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei.*

Est autem et alia Angelorum cognitio, quæ eos beatos facit, quâ vident Verbum, et res in Verbo; et hâc quidem visione cognoscunt mysteria gratiæ, non quidem omnia, nec æqualiter omnes, sed secundum quòd Deus voluerit eis revelare, secundum illud Apostoli, 1 Cor. 2, 10: *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum*: ita tamen quòd superiores Angeli perspicaciùs divinam sapientiam contemplantur, plura mysteria et altiora in ipsâ Dei visione cognoscunt, quæ inferioribus manifestant, eos illuminando; et horum etiam mysteriorum quædam à principio suæ creationis cognoverunt, quædam verò postmodum, secundum quòd eorum officiis congruit, edocentur.

Ad primum ergo dicendum quòd de mysterio Incarnationis Christi dupliciter contingit loqui. Uno modo in generali; et sic omnibus revelatum est à principio suæ beatitudinis. Cujus ratio est, quia hoc est quoddam generale principium, ad quod omnia eorum officia ordinantur. *Omnes enim sunt administratorii spiritus, ut dicitur Heb. 1, 14, in ministerium missi propter eos qui hereditatem captant salutis*; quod quidem fit per Incarnationis mysterium. Unde oportuit de hoc mysterio omnes à principio communiter edoceri. Alio modo possumus loqui de mysterio Incarnationis quantum ad speciales conditiones; et sic non omnes Angeli à principio de omnibus sunt edocti, imò quædam (1) etiam superiores Angeli postmodum didicerunt, ut patet per auctoritatem Dionysii inductam, arg. *Sed contra.*

Ad secundum dicendum quòd licet Angeli beati divinam sapientiam contemplantur,

(1) Al., quidam.

non tamen eam comprehendunt; et ideo non oportet quòd cognoscant quiddid in eâ latet.

Ad tertium dicendum quòd quiddid prophetæ cognoverunt de mysterio gratiæ per revelationem divinam, multò excellentiùs est Angelis revelatum; et licet prophetis ea quæ Deus facturus erat circa salutem humani generis, in generali revelaverit, quædam tamen specialia apostoli circa hoc cognoverunt quæ prophetæ non cognoverunt, secundum illud Ephes. 3, 4: *Potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quod aliis generationibus non est agnitus, sicut revelatum est sanctis apostolis ejus.* Inter ipsos etiam prophetas posteriores cognoverunt quod priores non cognoverant, secundum illud ps. 118, 100: *Super senes intellexi*; et Gregorius dicit, hom. 16 in Ezech., à med., quòd *per successiones temporum crevit divinæ cognitionis augmentum.*

QUESTIO LVIII.

DE MODO COGNITIONIS ANGELICÆ. — (In septem articulos divisa.)

Post hæc considerandum est de modo angelicæ cognitionis; et circa hoc quærun septem: 1° utrùm intellectus Angeli quandoque sit in potentiâ, quandoque in actu; 2° utrùm Angelus possit simul intelligere multa; 3° utrùm intelligat discurrendo; 4° utrùm intelligat componendo et dividendo; 5° utrùm in intellectu Angeli possit esse falsitas; 6° utrùm cognitio Angeli possit dici matutina et vespertina; 7° utrùm sit eadem cognitio matutina et vespertina, vel diversæ. ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm intellectus Angeli quandoque sit in potentiâ, quandoque in actu.* — (1-2. quæst. 50, art. 5, corp., et 2 cont., cap. 95 et 96, et Ver. quæst. 8, art. 5, et Mal. quæst. 16, art. 5, corp., et 6, corp., et ad 4.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd intellectus Angeli quandoque sit in potentiâ. Motus enim est actus existentis in potentiâ, ut dicitur 3 Physic., text. 6. Sed mentes angelicæ intelligendo moventur, ut dicit Dionysius, 4 cap. de div. Nom., lect. 7. Ergo mentes angelicæ quandoque sunt in potentiâ.

2. Præterea, cum desiderium sit rei non habitæ, possibilis tamen haberi; quicumque desiderat aliquid intelligere, est in potentiâ ad illud. Sed 1 Petr. 1, 12, dicitur: *In quem desiderant Angeli prospicere.* Ergo intellectus Angeli quandoque est in potentiâ.

3. Præterea, in lib. de Causis, prop. 8, circa princ., dicitur quòd *intelligentia intelligit secundum modum suæ substantiæ.* Sed substantia Angeli habet aliquid de potentiâ permixtum; ergo quandoque intelligit in potentiâ.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 2 super Genes. ad litt., cap. 8, circ. med., quòd *Angeli, ex quo creati sunt, in ipsâ Verbi eternitate, sanctâ et pîa contemplatione perfruuntur.* Sed intellectus contemplanus non est in potentiâ, sed in actu. Ergo intellectus Angeli non est in potentiâ.

Respondeo dicendum quòd, sicut Philosophus dicit in 3 de Animâ, text. 8, et in 8 Phys., text. 32, intellectus dupliciter est in potentiâ:

uno modo sicut ante addiscere vel invenire, scilicet antequam habeat habitum scientiæ. Alio modo dicitur esse in potentiâ, sicut cum habet jam habitum scientiæ, sed non considerat.

Primo igitur modo intellectus Angeli nunquam est in potentiâ respectu eorum ad quæ ejus cognitio naturalis se extendere potest. Sicut enim corpora superiora, scilicet cœlestia, non habent potentiam ad esse quæ non sit completa per actum; ita cœlestes intellectus, scilicet Angeli, non habent aliquam intelligibilem potentiam quæ non sit totaliter completa per species intelligibiles connaturales eis.

Sed quantum ad ea quæ eis divinitus revelantur, nihil prohibet intellectum eorum esse in potentiâ; quia sic etiam corpora cœlestia sunt in potentiâ quandoque ut illuminentur à sole.

Secundo verò modo intellectus Angeli potest esse in potentiâ ad ea quæ cognoscit naturali cognitione. Non enim omnia quæ naturali cognitione cognoscit, semper actu considerat.

Sed quantum ad cognitionem Verbi et eorum quæ in Verbo videt, nunquam hoc modo est in potentiâ; quia semper actu intuetur Verbum, et ea quæ in Verbo videt; in hac enim visione eorum beatitudo consistit. Beatitudo autem non consistit in habitu, sed in actu, ut dicit Philosophus, in 1 Eth., cap. 8.

Ad primum ergo dicendum quod motus ibi non sumitur secundum quod est actus imperfecti, id est, existentis in potentiâ, sed secundum quod est actus perfecti, id est, existentis in actu. Sic enim intelligere et sentire dicuntur motus, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 28.

Ad secundum dicendum quod desiderium illud Angelorum non excludit rem desideratam, sed ejus fastidium. Vel dicuntur desiderare Dei visionem quantum ad novas revelationes, quas pro opportunitate negotiorum à Deo recipiunt.

Ad tertium dicendum quod in substantiâ Angeli non est aliqua potentia denudata ab actu: et similiter nec intellectus Angeli sic est in potentiâ quod sit absque actu.

ARTICULUS II. — *Utrum Angelus simul possit multa intelligere.* — (Inf., quæst. 85, art. 4; et 2, dist. 3, quæst. 2, art. 4; et 3, dist. 14, art. 2, quæst. 4, et 2 cont., cap. 53, et Ver. quæst. 8, art. 14, et quodl. 7, qu. 1, art. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus non possit simul multa intelligere. Dicit enim Philosophus, 2 Topic., cap. 4, loc. 33, quod contingit multa scire, sed unum tantum intelligere.

2. Præterea, nihil intelligitur nisi secundum quod intellectus formatur per speciem intelligibilem, sicut corpus formatur per figuram. Sed unum corpus non potest formari diversis figuris. Ergo unus intellectus non potest simul intelligere diversa intelligibilia.

3. Præterea, intelligere est motus quidam. Nullus autem motus terminatur ad diversos terminos. Ergo non contingit simul multa intelligere.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 4 super Genes. ad litt., cap. 32, in princ.: *Potentia spiritualis mentis angelicæ cuncta quæ voluerit, facillimè simul comprehendit.*

Respondet dicendum quod sicut ad unitatem motus requiritur unitas termini, ita ad unitatem operationis requiritur unitas objecti. Contingit autem aliqua accipi ut plura et ut unum, sicut partes alicujus continui; si enim unaquæque per se accipiatur, plures sunt; unde non una operatione nec simul accipiuntur per sensum et intellectum. Alio modo accipiuntur, secundum quod sunt unum in toto: et sic simul et una operatione cognoscuntur tam per sensum quam per intellectum, dum totum continuum consideratur, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 23. Et sic etiam intellectus poster simul intelligit subjectum et prædicatum, prout sunt partes unius propositionis, et duo comparata, secundum quod conveniunt in una comparatione. Ex quo patet quod multa secundum quod sunt distincta, non possunt simul intelligi; sed secundum quod uniuntur in uno intelligibili, sic simul intelliguntur; unumquodque autem est intelligibile in actu, secundum quod ejus similitudo est in intellectu. Quæcumque igitur per unam speciem intelligibilem cognosci possunt, cognoscuntur ut unum intelligibile, et ideo simul cognoscuntur; quæ verò per diversas species intelligibiles cognoscuntur, ut diversa intelligibilia capiuntur. Angeli igitur eâ cognitione quâ cognoscunt res per Verbum, omnia cognoscunt una intelligibili specie, quæ est essentialis divina; et ideo quantum ad talem cognitionem omnia simul cognoscunt; sicut et in patriâ non erunt volubiles nostræ cogitationes ab aliis in alia euntes atque redeuntes; sed omnem scientiam nostram simul uno conspectu videbimus, ut Augustinus dicit, in 15 de Trinit., cap. 16. Eâ verò cognitione quâ cognoscunt res per species innatas, omnia illa simul possunt intelligere, quæ una specie cognoscuntur, non autem illa quæ diversis.

Ad primum ergo dicendum quod intelligere multa ut unum, est quodammodo unum intelligere.

Ad secundum dicendum quod intellectus formatur per intelligibilem speciem, quam apud se habet; et ideo sic potest una specie intelligibili multa simul intelligibilia intueri, sicut unum corpus per unam figuram potest simul multis corporibus assimilari.

Ad tertium dicendum sicut ad primum.

ARTICULUS III. — *Utrum Angelus cognoscat discurrendo.* — (3 cont., cap. 44, et 91, Ver. quæst. 8, art. 15, et quæst. 24, art. 3.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus cognoscat discurrendo. Discursus enim intellectus attenditur secundum hoc quod unum per aliud cognoscitur. Sed Angeli cognoscunt unum per aliud; cognoscunt enim creaturas per Verbum; ergo intellectus Angeli cognoscit discurrendo.

2. Præterea, quicquid potest virtus inferior, potest et virtus superior. Sed intellectus humanus potest syllogizare, et in effectibus causas cognoscere; secundum quæ discursus

attenditur. Ergo intellectus Angeli, qui superior est ordine naturæ, multo magis hoc potest.

3. Præterea, Isidorus dicit, lib. 1 de summo Bono, cap. 10, § 17, quod dæmones per experientiam multa cognoscunt. Sed experimentalis cognitio est discursiva; ex multis enim memoriis fit unum experimentum, et ex multis experimentis fit unum universale, ut dicitur in fin. Posteriorum, lib. 2, text. ult., et in principio Metaphysicæ, cap. 1. Ergo cognitio Angelorum est discursiva.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 7 cap. de div. Nom., lect. 2, quod Angeli non congregant divinam cognitionem à sermonibus diffusis, neque ab aliquo communi ad ista specialia simul aguntur.

Respondeo dicendum quod, sicut sæpius dictum est, art. 1 hujus quæst., Angeli illum gradum tenent in substantiis spiritualibus quem corpora cælestia in substantiis corporeis; nam *et cælestes mentes* à Dionysio dicuntur, de divin. Nom., cap. 7 et 9, et cap. 12 cælest. Hierar. Est autem hæc differentia inter cælestia et terrena corpora, quod corpora terrena per mutationem et motum adipiscuntur suam ultimam perfectionem; corpora verò cælestia statim ex ipsâ suâ naturâ suam ultimam perfectionem habent; sic igitur et inferiores intellectus, scilicet hominum, per quemdam motum et discursum intellectualis operationis perfectionem in cognitione veritatis (1) adipiscuntur, dum scilicet ex uno cognito in aliud cognitum procedunt. Si autem statim in ipsâ cognitione principii noti inspicerent quasi notas omnes conclusiones consequentes, in eis discursus locum non haberet. Et hoc est in Angelis; quia statim in illis quæ primò naturaliter cognoscunt, inspiciunt omnia quæcumque in eis cognosci possunt. Et ideo dicuntur *intellectuales*; quia etiam apud nos ea quæ statim naturaliter apprehenduntur, *intelligi* dicuntur; unde *intellectus* dicitur habitus primorum principiorum. Animæ verò humanæ, quæ veritatis notitiam per quemdam discursum acquirunt, *rationales* vocantur. Quod quidem contingit ex debilitate intellectualis luminis in eis. Si enim haberent plenitudinem intellectualis luminis, sicut Angeli, statim in primo aspectu principiorum totam virtutem eorum comprehenderent, intuendo quidquid ex eis syllogizari posset.

Ad primum ergo dicendum quod discursus quemdam motum nominat. Omnis autem motus est de uno priori in aliud posterius. Unde discursiva cognitio attenditur, secundum quod ex aliquo prius noto devenitur in cognitionem alterius posterioris noti, quod prius erat ignotum. Si autem uno inspecto, simul aliud inspiciatur, sicut in speculo inspicitur simul imago rei, et res; non est propter hoc cognitio discursiva: et hoc modo cognoscunt Angeli res in Verbo.

Ad secundum dicendum quod Angeli syllogizare possent, tanquam syllogismum cognos-

centes; et in causis effectus vident, et in effectibus causas, non tamen ita quod cognitionem veritatis ignotæ acquirant syllogizando ex causis in causata, et ex causatis in causas.

Ad tertium dicendum quod experientia in Angelis et dæmonibus dicitur secundum quamdam similitudinem, prout scilicet cognoscunt sensibilia præsentia, tamen absque omni discursu.

ARTICULUS IV. — *Utrum Angeli intelligent componendo et dividendo.* — (2, dist. 3, quæst. 1, art. 2, corp., et *Mal. quæst.* 16, art. 6, ad 16.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli intelligent componendo et dividendo. Ubi enim multitudo intellectuum, ibi est compositio intellectuum, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 21. Sed in intellectu Angeli est multitudo intellectuum, cum per diversas species diversa intelligat, et non omnia simul. Ergo in intellectu Angeli est compositio et divisio.

2. Præterea, plus distat negatio ab affirmatione, quam quæcumque naturæ oppositæ, quia prima distinctio est per affirmationem et negationem. Sed aliquas naturas distantes Angelus non cognoscit per unum, sed per diversas species, ut ex dictis patet, art. 2 hujus quæst. Ergo oportet quod affirmationem et negationem cognoscat per diversa; et ita videtur quod Angelus intelligat componendo et dividendo.

3. Præterea, locutio est signum intellectus. Sed Angeli hominibus loquentes proferunt affirmativas et negativas enuntiationes, quæ sunt signa compositionis et divisionis in intellectu, ut ex multis locis sacre Scripturæ apparet. Ergo videtur quod Angelus intelligat componendo et dividendo.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 7 cap. de div. Nom., inter princ. et med. lect. 2, quod *virtus intellectualis Angelorum resplendet perspicaci divinorum intellectuum simplicitate*. Sed simplex intelligentia est sine compositione et divisione, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 21. Ergo Angelus intelligit sine compositione et divisione.

Respondeo dicendum quod sicut in intellectu ratiocinante comparatur conclusio ad principium; ita in intellectu componente et dividente comparatur prædicatum ad subiectum. Si enim intellectus noster statim in ipso principio videret conclusionis (1) veritatem, nunquam intelligeret discurrendo vel ratiocinando. Similiter si intellectus statim in apprehensione quidditatis subjecti haberet notitiam de omnibus quæ possunt attribui subjecto, vel removeri ab eo; nunquam intelligeret componendo et dividendo, sed solum intelligendo quod quid est. Sic igitur patet quod ex eodem provenit quod intellectus noster intelligit discurrendo, et componendo, et dividendo, ex hoc scilicet quod non statim in primâ apprehensione alicujus primi apprehensi potest inspicere quidquid in eo virtute

(1) Ita editi quos vidimus. Cod. Alcan. : *Perfectionem, et cognitionem veritatis.*

(1) Ita codd. Alan. et Tarrac. et editi plurimi; *mana editio, virtutem.*

continetur; quod contingit ex debilitate luminis intellectualis in nobis, sicut dictum est art. præc. in corp. Unde cum in Angelo sit lumen intellectuale perfectum, cum sit speculum purum et clarissimum, ut dicit Dionysius, 4 cap. de div. Nom., part. 4, parum ante med. lect. 19, relinquitur quod Angelus sicut non intelligit ratiocinando, ita non intelligit componendo et dividendo.

Nihilominus tamen compositionem et divisionem enuntiationum intelligit, sicut et ratiocinationem syllogismorum; intelligit enim composita simpliciter, et mobilia immobiliter, et materialia immaterialiter.

Ad primum ergo dicendum quod non qualicumque multitudo intellectuum compositionem causat, sed multitudo illorum intellectuum quorum unum attribuitur alteri, vel removetur ab altero. Angelus autem intelligendo quidditatem alicujus rei, simul intelligit quidquid ei attribui potest, vel removeri ab eâ. Unde intelligendo quod quid est, intelligit quidquid nos intelligere possumus componendo et dividendo, per unum suum simplex intellectum.

Ad secundum dicendum quod diversæ quidditates rerum minus differunt quantum ad rationem existendi, quam affirmatio et negatio; tamen quantum ad rationem cognoscendi affirmatio et negatio magis conveniunt; quia statim per hoc quod cognoscitur veritas affirmationis, cognoscitur falsitas negationis oppositæ.

Ad tertium dicendum quod hoc quod Angeli loquuntur enuntiationes affirmativas et negativas, manifestat quod Angeli cognoscunt compositionem et divisionem; non autem quod cognoscant componendo et dividendo, sed simpliciter cognoscendo quod quid est.

ARTICULUS V. — *Utrum in intellectu Angeli possit esse falsitas.* — (2, dist. 11, quæst. 2, art. 5, ad 4, et Ver. quæst. 8, art. 14, ad 6, et Mal. qu. 16, art. 5, corp.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod in intellectu Angeli possit esse falsitas. Protervitas enim ad falsitatem pertinet. Sed in demonibus est phantasia proterva, ut dicit Dionysius, 4 cap. de divin. Nom., part. 4, parum à med. lect. 19. Ergo videtur quod in Angelorum intellectu possit esse falsitas.

2. Præterea, nescientia est causa falsæ æstimationis. Sed in Angelis potest esse nescientia, ut Dionysius dicit, 6 cap. eccles. Hierar., vers. fin. Ergo videtur quod in eis possit esse falsitas.

3. Præterea, omne quod cadit à veritate sapientiæ, et habet rationem depravatam, habet falsitatem, vel errorem in suo intellectu. Sed hoc Dionysius dicit de demonibus, 7 c. de div. Nom., ante med. lect. 2. Ergo videtur quod in intellectu Angelorum possit esse falsitas.

Sed contra, Philosophus dicit, 3 de Animâ, text. 26 et 41, quod *intellectus semper verus est*. Augustinus etiam dicit in lib. 83 QQ., quæst. 32, in fine, quod *nihil intelligitur nisi verum*.

SUMME. I.

Sed Angeli non cognoscunt aliquid nisi intelligendo. Ergo in Angeli cognitione non potest esse deceptio et falsitas.

Respondeo dicendum quod hujus quæstionis veritas aliquatenus ex præmissâ dependet. Dictum est enim art. præc. quod Angelus non intelligit componendo et dividendo, sed intelligendo quod quid est. Intellectus autem circa quod quid est semper verus est, sicut et sensus circa proprium objectum, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 26.

Sed per accidens in nobis accidit deceptio et falsitas, intelligendo quod quid est, scilicet secundum rationem alicujus compositionis, vel cum definitionem unius rei accipimus ut definitionem alterius; vel cum partes definitionis sibi non cohærent, sicut si accipiat pro definitione alicujus rei: Animal quadrupes volatile; nullum enim animal tale est. Et hoc quidem accidit in compositis, quorum definitio ex diversis sumitur, quorum unum est materiale ad aliud; sed intelligendo quidditates simplices, ut dicitur in 9 Metaph., text. 22, non est falsitas; quia vel totaliter non attinguntur, et nihil intelligimus de eis; vel cognoscuntur ut sunt.

Sic igitur per se non potest esse falsitas, aut error, aut deceptio in intellectu alicujus Angeli; sed per accidens contingit, alio tamen modo quam in nobis. Nam nos componendo et dividendo quandoque ad intellectum quidditatis pervenimus; sicut cum dividendo et demonstrando (1) definitionem investigamus. Quod quidem in Angelis non contingit; sed per quod quid est rei cognoscunt omnes enuntiationes ad illam rem pertinentes. Manifestum est autem quod quidditas rei potest esse principium cognoscendi respectu eorum quæ naturaliter conveniunt rei, vel ab eâ remouentur; non autem eorum quæ à supernaturali Dei ordinatione dependent. Angeli igitur boni habentes rectam voluntatem per cognitionem quidditatis rei, non judicant de his quæ supernaturaliter ad rem pertinent, nisi salvâ ordinatione divinâ. Unde in eis non potest esse falsitas, aut error. Dæmones verò per voluntatem perversam subducentes intellectum à divinâ sapientiâ, absolute interdum de rebus judicant secundum naturalem conditionem. Et in his quæ naturaliter ad rem pertinent, non decipiuntur; sed decipi possunt quantum ad ea quæ supernaturalia sunt; sicut si considerans hominem mortuum, judicet eum non resurrecturum; et si videns hominem Christum, judicet eum non esse Deum.

Et per hoc patet responsio ad ea quæ utriusque obijciuntur. Nam, protervitas demonum est secundum quod non subduntur divinæ sapientiæ. Nescientia autem est in Angelis non respectu naturalium cognoscibilium, sed supernaturalium. Patet etiam quod intellectus ejus quod quid est semper est verus, nisi per accidens, secundum quod indebitè ordinatur ad aliquam compositionem, vel divisionem.

(1) Nicolaius, vel demonstrando.

ARTICULUS VI. — *Utrum in Angelis sit cognitio matutina et vespertina.* — (2, dist. 12, art. 3, corp., et Ver. quæst. 8, art. 16 et 17, et Eph. 3, lect. 3, et Hebr. 8, lect. 3.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod in Angelis non sit vespertina neque matutina cognitio. Vespere enim et mane admixtionem tenebrarum habent. Sed in cognitione Angelis non est aliqua tenebrositas, cum non sit ibi error vel falsitas. Ergo cognitio Angelis non debet dici matutina vel vespertina.

2. Præterea, inter vespere et mane cadit nox; et inter mane et vespere cadit meridies. Si igitur in Angelis cadit cognitio matutina et vespertina, pari ratione videtur quod in eis debeat esse meridiana et nocturna cognitio.

3. Præterea, cognitio distinguitur secundum differentiam cognitorum. Unde in 3 de Animâ, text. 38, dicit Philosophus quod scientiæ secantur, quemadmodum et res. Triplex autem est esse rerum, scilicet in Verbo, in propriâ naturâ, et in intelligentiâ angelicâ, ut Augustinus dicit, 2 super Gen. ad litt., c. 8. Ergo si ponatur cognitio matutina in Angelis, et vespertina, propter esse rerum in Verbo et in propriâ naturâ, debet etiam in eis poni tertia cognitio propter esse rerum in intelligentiâ angelicâ.

Sed contra est quod Augustinus 4 super Gen. ad litt., cap. 23, et 12 de Civ. Dei, cap. 7, distinguit cognitionem Angelorum per matutinam et vespertinam.

Respondeo dicendum quod hoc quod dicitur de cognitione matutinâ et vespertinâ in Angelis, introductum est ab Augustino, qui sex dies, in quibus Deus legitur fecisse cuncta, Gen. 1, intelligi vult non hos usitatos dies qui solis circuitu peraguntur, cum sol quarto die factus legatur, sed unum diem, scilicet cognitionem angelicam sex rerum generibus præsentatam. Sicut autem in die consueto mane est principium diei, vespere autem terminus; ita cognitio ipsius primordialis esse rerum dicitur cognitio matutina; et hæc est secundum quod res sunt in Verbo; cognitio autem ipsius esse rei creatæ, secundum quod in propriâ naturâ consistit, dicitur cognitio vespertina. Nam esse rerum fluit à Verbo sicut à quodam primordiali principio; et hic effluxus terminatur ad esse rerum quod in propriâ naturâ habent.

Ad primum ergo dicendum quod vespere et mane non accipiuntur in cognitione angelicâ secundum similitudinem ad admixtionem tenebrarum, sed secundum similitudinem principii et termini. Vel dicendum quod nihil prohibet, ut dicit Augustinus 4 super Gen. ad litt., cap. 23, circa princ., aliquid in comparatione ad unum dici lux, et in comparatione ad aliud dici tenebra; sicut vita fidelium et iustorum, in comparatione ad impios, dicitur lux, secundum illud Eph. 5, 8: *Fuistis (1) aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Quæ tamen vita fidelium in comparatione ad vitam gloriæ tenebrosa dicitur, se-

cundum illud 2 Petr. 1, 19: *Habetis (1) propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco.* Sic igitur cognitio Angelis, quæ cognoscit res in propriâ naturâ, dies est per comparationem ad ignorantiam, vel errorem, sed obscura est per comparationem ad visionem Verbi.

Ad secundum dicendum quod matutina et vespertina cognitio ad idem pertinet, id est, ad Angelos illuminatos, qui sunt distincti à tenebris, id est, à malis angelis. Angeli autem boni cognoscentes creaturam, non in eâ figantur, quod esset tenebrescere, et noctem fieri; sed hoc ipsum referunt ad laudem Dei, in quo sicut in principio omnia cognoscunt. Et ideo post vesperam non ponitur nox, sed mane; ita quod mane sit finis præcedentis diei, et principium sequentis, in quantum Angeli cognitionem præcedentis operis ad laudem Dei referunt. Meridies autem sub nomine diei comprehenditur, quasi medium inter duo extrema. Vel potest meridies referri ad cognitionem ipsius Dei, quæ non habet principium, nec finem.

Ad tertium dicendum quod etiam ipsi Angeli creaturæ sunt. Unde esse rerum in intelligentiâ angelicâ comprehenditur sub vespertina cognitione, sicut et esse rerum in propriâ naturâ.

ARTICULUS VII. — *Utrum una sit cognitio matutina et vespertina.* (Locis sup. art. 6 inductis.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod una sit cognitio vespertina et matutina. Dicitur enim Genesis 1, 5: *Factum est vespere et mane dies unus.* Sed per diem intelligitur cognitio angelica, ut Augustinus dicit loco cit. art. pr. in princ. corp. Ergo una et eadem est cognitio in Angelis, matutina et vespertina.

2. Præterea, impossibile est unam potentiam simul duas operationes habere. Sed Angeli semper sunt in actu cognitionis matutinæ, quia semper vident Deum, et res in Deo, secundum illud Matth. 18, 10: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei, etc.* Ergo si cognitio vespertina esset alia à matutinâ, nullo modo Angelus posset esse in actu cognitionis vespertinæ.

3. Præterea, Apostolus dicit, 1 Cor. 13, 10: *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Sed si cognitio vespertina sit aliud à matutinâ, comparatur ad ipsam sicut imperfectum ad perfectum. Ergo non poterit simul vespertina cognitio esse cum matutinâ.

In contrarium est quod dicit Augustinus, 4 super Gen. ad litt., c. 24, in princ., quod *multum interest inter cognitionem rei cuiuscumque in Verbo Dei, et cognitionem ejus in naturâ ejus; ut illud merito pertineat ad diem, hoc ad vesperam.*

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est art. præc. in corp., cognitio vespertina dicitur quæ Angeli cognoscunt res in propriâ naturâ. Quod non potest ita intelligi, quasi ex propriâ

(1) Vulgata, *eratis.*

(1) Vulgata, *habemus.*

rerum naturâ cognitionem accipiant, ut hæc præpositio, *in*, indicet habitudinem principii; quia non accipiunt Angeli cognitionem à rebus, ut supra habitum est, quæst. 45, art. 2. Respondetur igitur quod hoc quod dicitur, *in propria natura*, accipiat secundum rationem cogniti, secundum quod subest cognitioni; ut scilicet cognitio vespertina in Angelis dicatur secundum quod cognoscant esse rerum, quod habent res in propria natura. Quod quidem per duplex medium cognoscunt, scilicet per species innatas et per rationes rerum in Verbo existentes. Non enim videndo Verbum, cognoscunt solum illud esse rerum quod habent in Verbo; sed illud esse quod habent in propria natura; sicut Deus per hoc quod videt se, cognoscit esse rerum quod habent in propria natura.

Si ergo dicatur cognitio vespertina, secundum quod cognoscunt esse rerum quod habent in propria natura, videndo Verbum, sic una et eadem secundum essentiam est cognitio vespertina et matutina, differens solum secundum cognita. Si verò cognitio vespertina dicatur secundum quod Angeli cognoscunt esse rerum quod habent in propria natura per formas innatas, sic alia est cognitio vespertina et matutina. Et ita videtur intelligere Augustinus, cum unam ponat imperfectam respectu alterius.

Ad primum ergo dicendum quod sicut numerus sex dierum, secundum intellectum Augustini, loco cit. in princ. corp. art. præc., accipitur secundum sex genera rerum quæ cognoscuntur ab Angelis; ita unitas diei accipitur secundum unitatem rei cognitæ, quæ tamen diversis cognitionibus cognosci potest.

Ad secundum dicendum quod duæ operationes possunt simul esse unius potentie, quarum una ad aliam refertur; ut patet, cum voluntas simul vult et finem, et ea quæ sunt ad finem; et intellectus simul intelligit principia et conclusiones per principia, quando jam scientiam acquisivit. Cognitio autem vespertina in Angelis refertur ad matutinam, ut Augustinus dicit, lib. 4 super Gen., cap. 22 et 24, circa med. Unde nihil prohibet utramque simul esse in Angelis.

Ad tertium dicendum quod veniente perfecto, evacuatur imperfectum, quod scilicet ei opponitur; sicut fides, quæ est eorum quæ non videntur, evacuatur, visione veniente. Sed imperfectio vespertinæ cognitionis non opponitur perfectioni matutinæ. Quod enim cognoscatur aliquid in seipso, non est oppositum ei quod cognoscatur in sua causa; nec iterum quod aliquid cognoscatur per duo media, quorum unum est perfectius, et aliud imperfectius, aliquid repugnans habet; sicut ad eandem conclusionem habere possumus et medium demonstrativum, et dialecticum; et similiter eadem res potest scribi ab Angelo per Verbum increatum, et per speciem innatam.

QUÆSTIO LIX.

DE VOLUNTATE ANGELORUM. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Consequenter considerandum est de his

quæ pertinent ad voluntatem Angelorum; et primo considerabimus de ipsâ voluntate; secundo de motu ejus, qui est amor, sive dilectio.

Et circa primum quærentur quatuor: 1° utrum in Angelis sit voluntas; 2° utrum voluntas in Angelis sit ipsa natura eorum, vel etiam ipse intellectus eorum; 3° utrum in Angelis sit liberum arbitrium; 4° utrum in eis sit irascibilis et concupiscibilis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum in Angelis sit voluntas.* — (2 cont., cap. 46, et opus. 2, cap. 76.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod in Angelis non sit voluntas. Quia, ut dicit Philosophus, in 3 de Anima, text. 42, voluntas in ratione est. Sed in Angelis non est ratio, sed aliquid superius ratione. Ergo in Angelis non est voluntas, sed aliquid superius voluntate.

2. Præterea, voluntas sub appetitu continetur, ut patet per Philosophum, in 3 de Anima, text. 42. Sed appetitus est imperfecti, est enim ejus quod nondum habetur. Cum igitur in Angelis, maxime in beatis, non sit aliqua imperfectio, videtur quod non sit in eis voluntas.

3. Præterea, Philosophus dicit, in 3 de Anima, text. 54, quod voluntas est movens motum, movetur enim ab appetibili intellecto. Sed Angeli sunt immobiles, cum sint incorporei. Ergo in Angelis non est voluntas.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 10 hb. de Trin., c. 11 et 12, quod imago Trinitatis invenitur in mente secundum memoriam, intelligentiam et voluntatem. Imago autem Dei invenitur non solum in mente humanâ, sed etiam in mente angelicâ, cum etiam mens angelica sit capax Dei. Ergo in Angelis est voluntas.

Respondendo dicendum quod necesse est ponere in Angelis voluntatem.

Ad cujus evidentiam considerandum est quod cum omnia procedant ex voluntate divinâ, omnia suo modo per appetitum inclinantur in bonum, sed diversimodè. Quædam enim inclinantur in bonum per solam naturalem habitudinem absque cognitione, sicut plantæ et corpora inanimata; et talis inclinatio ad bonum vocatur appetitus naturalis. Quædam verò ad bonum inclinantur cum aliqua cognitione; non quidem sic quod cognoscant ipsam rationem boni, sed cognoscunt aliquod bonum particulare, sicut sensus, qui cognoscit dulce et album, et aliquid hujusmodi. Inclinatio autem hanc cognitionem sequens dicitur appetitus sensitivus. Quædam verò inclinantur ad bonum cum cognitione quâ cognoscunt ipsam boni rationem, quod est proprium intellectus; et hæc perfectissime inclinantur in bonum; non quidem quasi ab alio solummodo directa in bonum, sicut ea quæ cognitione carent; neque in bonum particulariter tantum sicut ea quibus est sola sensitiva cognitio; sed quasi inclinata in ipsum universale bonum. Et hæc inclinatio dicitur voluntas. Unde cum Angeli per intellectum cognoscant ipsam universalem rationem boni, manifestum est quod in eis sit voluntas.

Ad primum ergo dicendum quòd aliter ratio transcendit sensum, et aliter intellectus rationem. Ratio enim transcendit sensum secundum diversitatem cognitorum; nam sensus est particularium, ratio verò universalium. Et ideo oportet quòd sit alius appetitus tendens in bonum universale, qui debetur rationi; et alius tendens in bonum particulare, qui debetur sensui. Sed intellectus et ratio differunt quantum ad modum cognoscendi, quia scilicet intellectus cognoscit simplici intuitu, ratio verò discurrendo de uno in aliud. Sed tamen ratio per discursum pervenit ad cognoscendum illud quod intellectus sine discursu cognoscit, scilicet universale. Idem est ergo objectum quod appetitui proponitur et ex parte rationis, et ex parte intellectus. Unde in Angelis, qui sunt intellectuales tantum, non est appetitus superior voluntate.

Ad secundum dicendum quòd licet nomen appetitivæ partis sit sumptum ab appetendo ea quæ non habentur, tamen appetitiva pars non solum ad hæc se extendit, sed etiam ad multa alia; sicut et nomen lapidis sumptum est à læsione pedis, cum tamen lapidi non hoc solum conveniat. Similiter irascibilis potentia denominatur ab irâ, cum tamen in eâ sint plures aliæ passionēs, ut spes, et audacia, et huiusmodi.

Ad tertium dicendum quòd voluntas dicitur movens motum, secundum quòd velle est motus quidam, et intelligere; cuiusmodi motum nihil prohibet in Angelis esse, quia talis motus est *actus perfecti*, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 28.

ARTICULUS II. — *Utrum in Angelis voluntas differat ab intellectu.* — (1, dist. 42, quæst. 2, art. 2, ad 3, et Ver. qu. 22, art. 10.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd in Angelis non differat voluntas ab intellectu et naturâ. Angelus enim est simplicior quàm corpus naturale. Sed corpus naturale per suam formam inclinatur in suum finem, qui est ejus bonum. Ergo multò magis Angelus. Forma autem Angeli est vel natura ipsa in quâ subsistit, vel species quæ est in intellectu ejus. Ergo Angelus inclinatur in bonum per naturam suam vel per speciem intelligibilem. Hæc autem inclinatio ad bonum pertinet ad voluntatem. Voluntas igitur Angeli non est aliud quàm ejus natura, vel intellectus.

2. Præterea, objectum intellectus est verum, voluntatis autem, bonum. Bonum autem et verum non differunt realiter, sed secundum rationem tantum. Ergo voluntas et intellectus non differunt realiter.

3. Præterea, distinctio communis et proprii non diversificat potentias, eadem enim potentia visiva est coloris et albedinis. Sed bonum et verum videntur se habere sicut commune et proprium; nam verum est quoddam bonum, scilicet intellectus. Ergo voluntas cujus objectum est bonum non differt ab intellectu, cujus objectum est verum.

Sed contra, voluntas in Angelis est bono-

rum tantum; intellectus autem est bonorum et malorum; cognoscunt enim utrumque. Ergo voluntas in Angelis est aliud quàm ejus intellectus.

Respondeo dicendum quòd voluntas in Angelis est quædam virtus, vel potentia, quæ nec est ipsa eorum natura, nec eorum intellectus. Et quòd non sit eorum natura, apparet ex hoc quòd natura vel essentia alicujus rei intra ipsam rem comprehenditur. Quidquid ergo se extendit ad id quod est extra rem, non est rei essentia. Unde videmus in corporibus naturalibus quòd inclinatio quæ est ad esse rei, non est per aliquid superadditum essentiæ, sed per materiam, quæ appetit esse antequàm illud (1) habeat, et per formam, quæ tenet rem in esse postquàm fuerit. Sed inclinatio ad aliquid extrinsecum est per aliquid essentiæ superadditum, sicut inclinatio ad locum est per gravitatem, vel levitatem. Inclinatio autem ad faciendum sibi simile est per qualitates activas. Voluntas autem habet inclinationem in bonum naturaliter; unde ibi solum est idem essentia et voluntas, ubi totaliter bonum continetur in essentiâ volentis, scilicet in Deo qui nihil vult extra se nisi ratione suæ bonitatis; quod de nullâ creaturâ potest dici, cum bonum infinitum sit extra essentiam cujuslibet causati. Unde nec voluntas Angeli; nec alterius creaturæ potest esse idem quod ejus essentia. Similiter nec potest esse idem quod intellectus Angeli vel hominis. Nam cognitio fit per hoc quòd cognitum est in cognoscente, voluntas verò se extendit in rem exteriorē (2). Unde eâ ratione se extendit ejus intellectus in id quod est extra se, secundum quòd illud quod extra ipsum est per essentiam, natum est aliquo modo in eo esse. Voluntas verò se extendit in id quod extra est, secundum quòd quædam inclinatione quodam modo tendit in rem exteriorē. Alterius autem virtutis est quòd aliquid habeat in se quod est extra se, et quòd ipsum tendat in rem exteriorē. Et ideo oportet quòd in quâlibet creaturâ sit aliud intellectus et voluntas; non autem in Deo, qui habet et ens universale, et bonum universale in se ipso; unde tam voluntas quàm intellectus est ejus essentia.

Ad primum ergo dicendum quòd corpus naturale per formam substantialem inclinatur in esse suum; sed in exterius inclinatur per aliquid additum, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quòd potentiæ non diversificantur secundum materialem distinctionem objectorum, sed secundum formalem distinctionem, quæ attenditur secundum rationem objecti; et ideo diversitas secundum rationem boni et veri sufficit ad diversitatem intellectus et voluntatis.

Ad tertium dicendum quòd quia bonum et verum convertuntur secundum rem, inde est quòd et bonum ab intellectu intelligitur sub ratione veri, et verum à voluntate appetitur sub ratione boni. Sed tamen diversitas ratio-

(1) Ita cod. Alcan. alique duo cum Nicolaio. Edit. Rom. et Patav. omittunt illud.

(2) Ita cod. cit. In editis omnibus quos vidimus, deest: Voluntas verò se extendit in rem exteriorē.

num ad diversificandum potentias sufficit, ut dictum est in corp. art., et qu. 16, art. 4.

ARTICULUS III. — Utrum in Angelis sit liberum arbitrium. — (1, dist. 7, quæst. 1, art. 1, et 2 cont., cap. 47, et Verit. quæst. 23, art. 1, corp., et quæst. 24, art. 2 et 3, et Mal. quæst. 16, art. 8, corp., et opusc. 2, cap. 76.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod in Angelis non sit liberum arbitrium. Actus enim liberi arbitrii est eligere. Sed electio non potest esse in Angelis, cum electio sit appetitus præconsiliati; consilium autem est inquisitio quædam, ut dicitur in 3 Ethic., cap. 3. Angeli autem non cognoscunt inquirendo, quia hoc pertinet ad discursum rationis. Ergo videtur quod in Angelis non sit liberum arbitrium.

2. Præterea, liberum arbitrium se habet ad utrumlibet. Sed ex parte intellectus non est aliquid se habens ad utrumlibet in Angelis; quia intellectus eorum non fallitur in naturalibus intelligibilibus, ut dictum est qu. 58, art. 5. Ergo nec ex parte appetitus liberum arbitrium in eis esse potest.

3. Præterea, ea quæ sunt naturalia in Angelis, conveniunt eis secundum magis et minus; quia in superioribus Angelis natura intellectualis est perfectior quam in inferioribus. Liberum autem arbitrium non recipit magis et minus. Ergo in Angelis non est liberum arbitrium.

Sed contra, libertas arbitrii ad dignitatem hominis pertinet. Sed Angeli digniores sunt hominibus. Ergo libertas arbitrii, cum sit in hominibus, multo magis est in Angelis.

Respondeo dicendum quod quædam sunt quæ non agunt ex aliquo arbitrio, sed quasi ab aliis acta et mota, sicut sagitta à sagittante movetur ad finem. Quædam verò agunt quodam arbitrio, sed non libero, sicut animalia irrationalia; ovis enim fugit lupum ex quodam iudicio, quo existimat eum sibi noxium; sed hoc iudicium non est ipsi liberum, sed à naturâ inditum. Sed solum id quod habet intellectum potest agere iudicio libero, in quantum cognoscit universalem rationem boni, ex qua potest iudicare hoc vel illud esse bonum. Unde ubicumque est intellectus, est liberum arbitrium.

Et sic patet liberum arbitrium esse in Angelis etiam excellentius quam in hominibus, sicut et intellectum.

Ad primum ergo dicendum quod Philosophus, loco cit. in arg., loquitur de electione secundum quod est hominis. Sicut autem æstimatione hominis in speculativis differt ab æstimatione Angeli in hoc quod una est absque inquisitione, alia verò per inquisitionem; ita et in operativis. Unde in Angelis est electio, non tamen cum inquisitivâ deliberatione consilii, sed per subitam acceptationem (1) veritatis.

Ad secundum dicendum quod, sicut dictum est art. præc., et qu. 12, art. 4, cognitio fit per hoc quod cognita sunt in cognoscente.

(1) Ita idem cod. Editi, *acceptationem*.

Ad imperfectionem autem alicujus rei pertinet, si non sit in eâ id quod natum est in eâ esse. Unde Angelus non esset perfectus in suâ naturâ, si intellectus ejus non esset determinatus ad omnem veritatem quam naturaliter cognoscere potest. Sed actus appetitivæ virtutis est per hoc quod affectus inclinatur ad rem exteriorem. Non autem dependet perfectio rei ex omni re ad quam inclinatur, sed solum ex superiori. Et ideo non pertinet ad imperfectionem Angeli, si non habet voluntatem determinatam respectu eorum quæ infra ipsum sunt. Pertineret autem ad imperfectionem ejus, si indeterminatè se haberet ad illud quod supra ipsum est.

Ad tertium dicendum quod liberum arbitrium nobiliori modo est in superioribus Angelis quam in inferioribus, sicut et iudicium intellectus. Tamen verum est quod ipsa libertas, secundum quod in eâ consideratur quædam remotio coactionis, non suscipit magis et minus; quia privationes et negationes non remittuntur, nec intenduntur per se, sed solum per suam causam, vel secundum aliquam affirmationem adjunctam.

ARTICULUS IV. — Utrum in Angelis sit irascibilis et concupiscibilis — (Ver. qu. 24, art. 10, corp.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod in Angelis sit irascibilis et concupiscibilis. Dicit enim Dionysius, 4 cap. de divin. Nom. part. 4, parum à med. lect. 19, quod in demonibus est furor irrationabilis, et concupiscentia amens. Sed dæmones ejusdem naturæ sunt cum Angelis, quia peccatum non mutavit in eis naturam. Ergo in Angelis est irascibilis et concupiscibilis.

2. Præterea, amor et gaudium in concupiscibili sunt; ira verò, spes et timor in irascibili. Sed hæc attribuantur Angelis bonis et malis in Scripturis. Ergo in Angelis est irascibilis et concupiscibilis.

3. Præterea, virtutes quædam dicuntur esse in irascibili et concupiscibili; sicut charitas et temperantia videntur esse in concupiscibili, spes autem et fortitudo in irascibili. Sed virtutes hæc sunt in Angelis. Ergo in Angelis est concupiscibilis et irascibilis.

Sed contra est quod Philosophus dicit in 3 de Anima, text. 42; quod irascibilis et concupiscibilis sunt in parte sensitivâ, quæ non est in Angelis. Ergo in eis non est irascibilis et concupiscibilis.

Respondeo dicendum quod intellectivus appetitus non dividitur per irascibilem et concupiscibilem, sed solum appetitus sensitivus. Cujus ratio est, quia cum potentiæ non distinguantur secundum distinctionem materialem objectorum, sed solum secundum rationem formalem objecti; si alicui potentiæ respondeat aliquod objectum secundum rationem communem, non erit distinctio potentialium secundum diversitatem propriorum objectorum, quæ sub illo communi continentur; sicut si proprium objectum potentiæ visivæ est color secundum rationem coloris, non distinguuntur plures potentiæ visivæ secundum differentiam albi et nigri. Sed si proprium objectum alicujus potentiæ esset al-

bum; in quantum album, distingueretur potentia visiva albi à potentia visiva nigri. Manifestum est autem ex dictis, art. 1 hujus qu., et qu. 16, art. 1, quod objectum appetitus intellectivi, qui voluntas dicitur, est bonum secundum communem boni rationem, nec potest esse aliquis appetitus nisi boni; unde in parte intellectiva appetitus non dividitur secundum distinctionem aliquorum particularium bonorum, sicut dividitur appetitus sensitivus, qui non respicit bonum secundum communem rationem, sed quoddam particulare bonum.

Unde cum in Angelis non sit nisi appetitus intellectivus, eorum appetitus non distinguitur per irascibilem et concupiscibilem, sed remanet indivisus, et vocatur voluntas.

Ad primum ergo dicendum quod furor et concupiscentia metaphorice dicuntur esse in demonibus, sicut et ira quandoque Deo attribuitur propter similitudinem effectus.

Ad secundum dicendum quod amor et gaudium, secundum quod sunt passionēs, sunt in concupiscibili; sed secundum quod nominant simplicem voluntatis actum, sic sunt in intellectiva parte, prout amare est velle bonum alicui, et gaudere est quiescere voluntatem in aliquo bono habito. Et universaliter nihil horum dicitur de Angelis secundum passionem, ut Augustinus dicit, 9 de Civitate Dei, cap. 5, non procul à fin.

Ad tertium dicendum quod charitas, secundum quod est virtus, non est in concupiscibili, sed in voluntate; nam objectum concupiscibilis est bonum delectabile secundum sensum. Hujusmodi autem non est bonum divinum, quod est objectum charitatis. Et eadem ratione dicendum est quod spes non est in irascibili, quia objectum irascibilis est quoddam arduum quod est sensibile, circa quod non est spes quæ est virtus, sed circa arduum divinum. Temperantia autem, secundum quod est virtus humana, est circa concupiscentias delectabilium sensibilibus, quæ pertinent ad vim concupiscibilem; et similiter fortitudo est circa audacias et timores, quæ sunt in irascibili; et ideo temperantia, secundum quod est virtus humana, est in concupiscibili, et fortitudo in irascibili. Sed hoc modo non sunt in Angelis: non enim in eis sunt passionēs concupiscentiarum, vel timoris et audaciæ, quas oporteat per temperantiam et fortitudinem regulari; sed temperantia in eis dicitur secundum quod moderatè suam voluntatem exhibent secundum regulam divinæ voluntatis, et fortitudo in eis dicitur secundum quod voluntatem divinam firmiter exequuntur; quod totum sit per voluntatem, non per irascibilem et concupiscibilem.

QUESTIO LX.

DE AMORE SEU DILECTIONE ANGELORUM. — (In quinque articulos divisa.)

Deinde considerandum est de actu voluntatis, qui est amor, sive dilectio; nam omnis actus appetitivus virtutis ex amore seu dilectione derivatur; et circa hoc querantur

quinque: 1° utrum in Angelis sit dilectio naturalis; 2° utrum in eis sit dilectio electiva; 3° utrum Angelus diligat seipsum dilectione naturali, an electiva; 4° utrum unus Angelus diligat alium dilectione naturali sicut seipsum; 5° utrum Angelus naturali dilectione diligat Deum plusquam seipsum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum in Angelo sit amor, seu dilectio naturalis.* — (1-2, qu. 26, art. 1, 2; et 3, dist. 27, qu. 1, art. 2, corp., et quodl. 1, qu. 4, art. 3.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod in Angelis non sit amor vel dilectio naturalis. Amor enim naturalis dividitur contra intellectualem, ut patet per Dionysium, c. 4 de divin. Nomin., part. 2 lect. 9. Sed amor Angeli est intellectualis. Ergo non est naturalis.

2. Præterea, ea quæ amant amore naturali, magis aguntur quam agant; nihil enim habet dominium suæ naturæ. Sed Angeli non aguntur, sed agunt, cum sint liberi arbitrii, ut ostensum est qu. præc. art. 3. Ergo in Angelis non est amor, seu dilectio naturalis.

3. Præterea, omnis dilectio aut est recta, aut non recta. Dilectio autem recta pertinet ad charitatem; dilectio autem non recta pertinet ad iniquitatem; neutrum autem horum pertinet ad naturam, quia charitas est supra naturam, iniquitas autem est contra naturam. Ergo nulla dilectio naturalis est in Angelis.

Sed contra est quod dilectio sequitur cognitionem; nihil enim amatur nisi cognitum, ut Augustinus dicit, 10 de Trinit., c. 1, circ. princ., et cap. 2, prope fin. Sed in Angelis est cognitio naturalis. Ergo et dilectio naturalis.

Respondeo dicendum quod necesse est in Angelis ponere dilectionem naturalem.

Ad cuius evidentiam considerandum est quod semper prius salvatur in posteriori. Natura autem prior est quam intellectus, quia natura cujuscumque rei est essentia ejus. Unde id quod est naturæ, oportet salvari etiam in habentibus intellectum. Est autem hoc commune omni naturæ, ut habeat aliquam inclinationem, quæ est appetitus naturalis, vel amor; quæ tamen inclinatio diversimodè invenitur in diversis naturis, in unaquaque secundum modum ejus. Unde in naturâ intellectuali invenitur inclinatio naturalis secundum voluntatem; in naturâ autem sensitivâ, secundum appetitum sensitivum; in naturâ verò carente cognitione, secundum solum ordinem naturæ in aliquid. Unde cum Angelus sit natura intellectualis, oportet quod in voluntate ejus sit naturalis dilectio.

Ad primum ergo dicendum quod intellectualis amor dividitur contra naturalem qui est solum naturalis, in quantum est naturæ quæ non addit supra rationem naturæ perfectionem sensus aut intellectus.

Ad secundum dicendum quod omnia quæ sunt in toto mundo, aguntur ab aliquo, præter primum agens, quod ita agit quod nullo modo ab alio agitur; in quo est idem natura

et voluntas. Et ideo non est inconveniens, si Angelus agatur, in quantum inclinatio naturalis est sibi indita ab auctore suæ naturæ. Non tamen sic agitur quod non agat, cum habeat liberam voluntatem.

Ad tertium dicendum quod sicut cognitio naturalis semper est vera, ita dilectio naturalis semper est recta; cum amor naturalis nihil aliud sit quam inclinatio naturæ indita ab auctore naturæ. Dicere ergo quod inclinatio naturæ non sit recta, est derogare auctori naturæ. Alia tamen est rectitudo naturalis dilectionis, et alia est rectitudo charitatis et virtutis; quia una rectitudo est perfectiva alterius; sicut etiam alia est veritas naturalis cognitionis, et alia est veritas cognitionis infusæ, vel acquisitæ.

ARTICULUS II. — *Utrum in Angelis sit dilectio electiva.* — (*Inf., quæst. 62, art. 2 corp., et 1-2, qu. 10, art. 1, corp., et 2-2, qu. 154, art. 12, corp., et Ver. quæst. 22, art. 6, corp.*)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod in Angelis non sit dilectio electiva. Dilectio enim electiva videtur esse amor rationalis, cum electio sequatur consilium, quod in inquisitione consistit, ut dicitur in 3 Ethic., cap. 3. Sed rationalis amor dividitur contra intellectualem, qui est proprius Angelorum, ut dicitur cap. 4 de divin. Nom., part. 2, lect. 9. Ergo in Angelis non est dilectio electiva.

2. Præterea, in Angelis non est nisi cognitio naturalis præter cognitionem infusam, quia non discurrunt de principiis ad acquirendum conclusiones; et sic ad omnia quæ naturaliter cognoscere possunt, sic se habent sicut intellectus noster ad prima principia, quæ naturaliter cognoscere potest. Sed dilectio sequitur cognitionem, ut dictum est art. præc., et q. 19, art. 1. Ergo in Angelis præter dilectionem gratuitam non est nisi dilectio naturalis; non ergo electiva.

Sed contra, naturalibus neque meremur, neque demeremur. Sed Angeli suâ dilectione aliqua merentur vel demerentur. Ergo in eis est aliqua dilectio electiva.

Respondeo dicendum quod in Angelis est quædam dilectio naturalis, et quædam electiva; et naturalis dilectio in eis est principium electivæ; quia semper id quod pertinet ad prius, habet rationem principii. Unde cum natura sit primum quod est in unoquoque, oportet quod id quod ad naturam pertinet, sit principium in quolibet. Et hoc apparet in homine quantum ad intellectum, et quantum ad voluntatem. Intellectus enim cognoscit principia naturaliter: et ex hac cognitione causatur in homine scientia conclusionum, quæ non cognoscuntur naturaliter ab homine, sed per inventionem, vel doctrinam. Similiter autem in voluntate finis hoc modo se habet sicut principium in intellectu, ut dicitur in 2 Physic., text. 89 (1); sicut enim intel-

lectus cognoscit principia naturaliter, sic voluntas vult finem naturaliter. Unde voluntas naturaliter tendit in suum finem ultimum; omnis enim homo naturaliter vult beatitudinem. Et ex hac naturali voluntate causantur omnes aliæ voluntates, cum quicquid homo vult velit propter finem. Dilectio igitur boni quod homo naturaliter vult sicut finem, est dilectio naturalis; dilectio autem ab hac derivata, quæ est boni quod diligitur propter finem, est dilectio electiva. Hoc tamen differenter se habet ex parte intellectus et voluntatis; quia, sicut supra dictum est, qu. præc. art. 2, cognitio intellectus sit secundum quod res cognitæ sunt in cognoscente. Est autem ex imperfectione intellectualis naturæ in homine quod non statim ejus intellectus naturaliter habet omnia intelligibilia, sed quædam, à quibus in alia quodammodo movetur.

Sed actus appetitivæ virtutis est è converso secundum ordinem appetentis ad res. Quorum quædam sunt secundum se bona, et ideo secundum se appetibilia; quædam verò habent rationem bonitatis ex ordine ad aliud; et sunt appetibilia propter aliud. Unde non est ex imperfectione appetentis quod aliquid appetat naturaliter ut finem, et aliquid per electionem, ut ordinatur in finem. Quia igitur natura intellectualis in Angelis perfecta est, invenitur in eis sola cognitio naturalis, non autem ratiocinativa, sed invenitur in eis dilectio et naturalis et electiva. Hæc autem dicta sunt, prætermisiss his quæ supra naturam sunt; horum enim natura non est principium sufficiens. De his autem infra dicetur, qu. 62.

Ad primum ergo dicendum quod non omnis dilectio electiva est amor rationalis, secundum quod rationalis amor dividitur contra intellectualem. Dicitur enim sic amor rationalis, qui sequitur cognitionem ratiocinativam. Non omnis autem electio consequitur discursum rationis, ut supra dictum est, qu. præc. art. 3, ad 1, cum de libero arbitrio ageretur, sed solum electio hominis. Unde ratio non sequitur.

Ad secundum patet responsio ex dictis.

ARTICULUS III. — *Utrum Angelus diligat seipsum dilectione naturali et electivâ.* — (*1-2, qu. 10, art. 1, corp., et qu. 17, art. 4, ad 1, et qu. 26, art. 4, et 2-2, qu. 67, art. 5, ad 1, et qu. 126, art. 1, corp., et 1 cont., cap. 10, fin.*)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus non diligat seipsum dilectione naturali et electivâ. Dilectio enim naturalis est ipsius finis, sicut dictum est art. præc.; dilectio autem electiva est eorum quæ sunt ad finem. Sed idem non potest esse finis et ad finem respectu ejusdem. Ergo non potest esse ejusdem dilectio naturalis et electiva.

2. Præterea, amor est virtus unitiva et concretiva, ut Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nom., part. 2, lect. 9. Sed unio et concretio est diversorum in unum reductorum. Ergo non potest Angelus diligere seipsum.

3. Præterea, dilectio est quidam motus. Sed

(1) Ita editi omnes quos vidimus. In cod. Alcan. desunt quæ sequuntur usque ad verba illa: *Unde voluntas.*

omnis motus in alteram tendit. Ergo videtur quòd Angelus non possit amare seipsum dilectione naturali, nec electivâ.

Sed contra est quòd Philosophus dicit, 9 Ethic. cap. 8, paulò à princ., quòd *amicabilia quæ sunt ad alterum, veniunt ex amicabilibus quæ sunt ad seipsum.*

Respondeo dicendum quòd cùm amor sit boni, bonum autem sit in substantiâ et accidente, ut patet 1 Ethic. cap. 6, paulò post. pr., dupliciter aliquid amatur: uno modo ut bonum subsistens; alio modo ut bonum accidentale, sive inhærens. Illud quidem amatur ut bonum subsistens, quod sic amatur ut ei aliquis velit bonum; ut bonum verò accidentale seu inhærens amatur id quod desideratur alteri; sicut amatur scientia, non ut ipsi sit bonum, sed ut habeatur. Et hunc modum amoris quidam nominaverunt *concupiscentiam*, primum verò *amicitiam*. Manifestum est autem quòd in rebus cognitione carentibus unumquodque naturaliter appetit consequi id quod est sibi bonum, sicut ignis locum sursùm. Unde et Angelus et homo naturaliter appetunt suum bonum et suam perfectionem. Et hoc est amare seipsum. Unde naturaliter tam Angelus quàm homo diligit seipsum, in quantum aliquod bonum naturali appetitu sibi desiderat. In quantum verò sibi desiderat aliquod bonum per electionem, in tantum amat seipsum dilectione electivâ.

Ad primum ergo dicendum quòd Angelus aut homo non diligit se dilectione naturali et electivâ secundum idem, sed secundum diversa, ut dictum est in corp. et art. præc.

Ad secundum dicendum quòd, sicut plus est esse unum quàm uniri, ita amor magis est unus ad seipsum quàm ad diversa quæ ei uniuntur. Sed idèò Dionysius usus fuit nomine unionis et concretionis, ut ostenderet derivationem amoris à se in alia, sicut ab uno derivatur unitio.

Ad tertium dicendum quòd, sicut amor est actio manens in agente, ita est motus manens in amante, non autem tendens in aliquid aliud ex necessitate; sed potest reflecti super amantem, ut amet seipsum; sicut cognitio reflectitur in cognoscentem, ut cognoscat seipsum.

ARTICULUS IV. — *Utrum unus Angelus naturali dilectione diligat alium sicut seipsum.*

— (Ver. qu. 2, art. 7, ad 6, et Joan. 17, lect. 5 fine.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd unus Angelus non diligat naturali dilectione alium sicut seipsum. Dilectio enim sequitur cognitionem. Sed unus Angelus non cognoscit alium sicut seipsum, quia seipsum cognoscit per suam essentiam, alium verò per ejus similitudinem, ut supra dictum est, qu. 56, art. 1 et 2. Ergo videtur quòd unus Angelus non diligat alium sicut seipsum.

2. Præterea, causa est potior causato, et principium eo quod ex principio derivatur. Sed dilectio quæ est ad alium, derivatur ab eâ quæ est ad seipsum, sicut dicit Philosophus, 9 Ethic., cap. 8, non remotè à princ. Ergo Angelus diligit alium sicut seipsum, sed seipsum magis

3. Præterea, dilectio naturalis est alicujus tanquàm finis, et non potest removeri. Sed unus Angelus non est finis alterius; et iterum hæc dilectio potest removeri, ut patet in demonibus, qui non diligunt bonos Angelos. Ergo unus Angelus non diligit alium naturali dilectione sicut seipsum.

Sed contra est quia illud quod invenitur in omnibus etiam ratione carentibus, videtur esse naturale. Sed, sicut dicitur Eccli. 13, 19, *omne animal diligit sibi simile.* Ergo Angelus diligit naturaliter alium sicut seipsum.

Respondeo dicendum quòd, sicut dictum est art. præc., Angelus et homo naturaliter seipsum diligit. Illud autem quod est unum cum aliquo, est ipsummet; unde unumquodque diligit id quod est unum sibi. Et si quidem sit unum sibi unione naturali, diligit illud dilectione naturali; si verò sit unum secum unione non naturali, diligit ipsum dilectione non naturali: sicut homo diligit civem suum dilectione politicæ virtutis, consanguineum autem suum dilectione naturali, in quantum est unum cum eo in principio generationis naturalis. Manifestum est autem quòd id quod est unum cum aliquo genere, vel specie, est unum per naturam; et idèò dilectione naturali quælibet res diligit quod est secum unum secundum speciem, in quantum diligit speciem suam. Et hoc etiam apparet in his quæ cognitione carent; nam ignis naturalem inclinationem habet ut communicet alteri suam formam, quod est bonum ejus; sicut naturaliter inclinatur ad hoc quòd quærat bonum suum, ut esse sursùm. Sic ergo dicendum est quòd unus Angelus diligit alium naturali dilectione, in quantum convenit cum eo in naturâ; sed in quantum convenit cum eo in aliquibus aliis, vel etiam in quantum differt ab eo secundum quædam alia, non diligit eum naturali dilectione.

Ad primum ergo dicendum quòd hoc quod dico *sicut seipsum*, potest uno modo determinare cognitionem seu dilectionem ex parte cogniti et dilecti; et sic cognoscit alium sicut seipsum, quia cognoscit alium esse, sicut cognoscit seipsum esse. Alio modo potest determinare cognitionem et dilectionem ex parte diligentis et cognoscentis, et sic non cognoscit alium sicut seipsum, quia se cognoscit per suam essentiam, alium autem non per ejus essentiam. Et similiter non diligit alium sicut seipsum, quia seipsum diligit per suam voluntatem, alium autem non diligit per ejus voluntatem.

Ad secundum dicendum quòd *ly sicut* non designat æqualitatem, sed similitudinem. Cùm enim dilectio naturalis super unitatem naturalem fundetur, illud quod est minus unum cum eo, naturaliter minus diligit. Unde naturaliter plus diligit quod est unum numero, quàm quod est unum specie vel genere. Sed naturale est quòd similem dilectionem habeat ad alium sicut ad seipsum, quantum ad hoc quòd sicut seipsum diligit in quantum vult sibi bonum, ita alium diligat in quantum vult ejus bonum.

Ad tertium dicendum quòd dilectio naturalis dicitur esse ipsius finis, non tanquàm cui

aliquis velit bonum, sed tanquàm boni quod quis vult sibi, et per consequens alii, in quantum est unum sibi. Nec ista dilectio naturalis removeri potest etiam ab Angelis malis, quin dilectionem naturalem habeant ad alios Angelos, in quantum cum eis communicant in naturâ, sed odiant eos in quantum diversificantur secundum iustitiam et iniustitiam.

ARTICULUS V. — Utrum Angelus naturali dilectione diligit Deum plus quàm seipsum. — (1-2, *quest.* 109, *art.* 3, et 2-2, *quest.* 36, *art.* 3, *corp.*, et *quodl.* 1, *art.* 8, *corp.*)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angelus naturali dilectione non diligit Deum plus quàm seipsum. Quia, ut dictum est *art. præc.*, dilectio naturalis fundatur super unionem naturali. Sed natura divina maximè distat à naturâ Angeli. Ergo naturali dilectione Angelus minùs diligit Deum quàm se, vel etiam alium Angelum.

2. Præterea, propter quod unumquodque, et illud magis. Sed naturali dilectione quilibet diligit alium propter se; unumquodque enim diligit aliquid, in quantum est bonum sibi. Ergo dilectione naturali Angelus non diligit Deum plus quàm seipsum.

3. Præterea, natura reflectitur in seipsam; videmus enim quòd omne agens naturaliter agit ad conservationem suâ. Non autem reflecteretur in seipsam natura, si tenderet in aliud plus quàm in seipsam. Non ergo naturali dilectione diligit Angelus Deum plus quàm se.

4. Præterea, hoc videtur esse proprium charitatis, ut aliquis Deum plus quàm seipsum diligit. Sed dilectio charitatis non est naturalis in Angelis, sed diffunditur in cordibus eorum per Spiritum sanctum, qui datus est eis, ut dicit Augustinus, 12 de Civ. Dei, cap. 9 post med. Ergo non diligunt Deum Angeli dilectione naturali plus quàm seipsos.

5. Præterea, dilectio naturalis semper manet, manente naturâ. Sed diligere Deum plus quàm seipsum, non manet in peccante angelo, vel homine; quia, ut Augustinus dicit, 14 de Civ. Dei, cap. ult., in princ.: *Fecerunt civitates duas amores duo, terrenum scilicet amor sui usque ad Dei contemptum; celestem verò, amor Dei usque ad contemptum sui.* Ergo diligere Deum supra seipsum non est naturale.

Sed contra, omnia moralia legis præcepta sunt de lege naturæ. Sed præceptum de diligendo Deum supra seipsum est præceptum morale legis. Ergo est de lege naturæ; ergo dilectione naturali Angelus diligit Deum supra seipsum.

Respondeo dicendum quòd quidam dixerunt quòd Angelus naturali dilectione diligit Deum plus quàm se amore concupiscentiæ, quia scilicet plus appetit sibi bonum divinum quàm bonum suum; et etiam amore amicitiae, in quantum scilicet Deo vult naturaliter Angelus majus bonum quàm sibi; vult enim naturaliter Deum esse Deum, se autem vult habere naturam propriam. Sed, simpliciter loquendo, naturali dilectione plus diligit se quàm Deum; quia intensius et principalius

naturaliter diligit se quàm Deum.

Sed falsitas hujus opinionis manifestè apparet, si quis in rebus naturalibus consideret ad quid res naturaliter moveatur; inclinatio enim naturalis in his quæ sunt sine ratione, demonstrat inclinationem naturalem in voluntate intellectualis naturæ. Unumquodque autem in rebus naturalibus (quod secundum naturam hoc ipsum quod est) alterius est, principalius et magis inclinatur in id cuius est, quàm in seipsum. Et hæc inclinatio naturalis demonstratur ex his quæ naturaliter aguntur; quia unumquodque sicut agitur naturaliter, sic aptum natum est agi, ut dicitur in 2 Physic., text. 78. Videmus enim quòd naturaliter pars se exponit ad conservationem totius, sicut manus exponitur ictui absque deliberatione ad conservationem totius corporis. Et quia ratio imitatur naturam, hujusmodi imitationem invenimus in virtutibus politicis; est enim virtuosus civis ut se exponat mortis periculo pro totius reipublicæ conservatione; et si homo esset naturalis pars hujus civitatis, hæc inclinatio esset ei naturalis. Quia igitur bonum universale est ipse Deus, et sub hoc bono continentur etiam Angelus, et homo, et omnis creatura, quia omnis creatura naturaliter secundum id quod est, Dei est, sequitur quòd naturali dilectione etiam Angelus et homo plus et principalius diligit Deum quàm seipsum. Alioquin si naturaliter plus seipsum diligeret quàm Deum, sequeretur quòd naturalis dilectio esset perversa, et quòd non perficeretur per charitatem, sed destrueretur.

Ad primum ergo dicendum quòd ratio illa procedit in his quæ ex æquo dividuntur, quorum unum non est alteri ratio existendi et bonitatis; in talibus enim unumquodque diligit naturaliter magis seipsum quàm alterum, in quantum est magis sibi ipsi unum quàm alteri. Sed in illis quorum unum est tota ratio existendi et bonitatis alii, magis diligitur naturaliter tale alterum quàm ipsum, sicut dictum est in corp., quòd unaquæque pars diligit naturaliter totum plus quàm se, et quodlibet singulare naturaliter diligit plus bonum suæ speciei quàm bonum suum singulare. Deus autem non solum est bonum unius speciei, sed est ipsum universale bonum simpliciter. Unde unumquodque suo modo naturaliter diligit Deum plus quàm seipsum.

Ad secundum dicendum quòd cum dicitur quòd Deus diligitur ab Angelo, in quantum est ei bonus, si ly in quantum dicat finem, sic falsum est; non enim diligit naturaliter Deum propter bonum suum, sed propter ipsum Deum; si verò dicat rationem amoris ex parte amantis, sic verum est; non enim esset in naturâ alicujus quòd amaret Deum, nisi ex eo quòd unumquodque dependet à bono quod est Deus.

Ad tertium dicendum quòd natura reflectitur in seipsam, non solum quantum ad id quod est ei singulare, sed multò magis quantum ad commune. Inclinatur enim unumquodque ad conservandum non solum suum individuum, sed etiam suam speciem; et multò magis habet naturalem inclinationem

unumquodque in id quod est bonum universale simpliciter.

Ad quartum dicendum quod Deus, secundum quod est universale bonum, a quo dependet omne bonum naturale, diligitur naturali dilectione ab unoquoque; in quantum verò est bonum beatificans universaliter (1) omnes supernaturali beatitudine, sic diligitur dilectione charitatis.

Ad quintum dicendum quod cum in Deo sit unum et idem ejus substantia et bonum commune, omnes qui vident ipsam Dei essentiam, eodem motu dilectionis moventur in ipsam Dei essentiam, prout est ab aliis distincta, et secundum quod est quoddam bonum commune. Et quia in quantum est bonum commune, naturaliter amatur ab omnibus, quicumque videt eum per essentiam, impossibile est quin diligat ipsum. Sed illi qui non vident essentiam ejus, cognoscunt eum per aliquos particulares effectus, qui interdum eorum voluntati contrariantur; et sic hoc modo dicuntur odio habere Deum, cum tamen, in quantum est bonum commune omnium, unumquodque naturaliter diligat plus Deum quam seipsum.

QUESTIO LXI.

DE PRODUCTIONE ANGELORUM IN ESSE NATURÆ.

— (In quatuor articulos divisa.)

Post ea quæ præmissa sunt de naturâ Angelorum, et cognitione, et voluntate eorum, restat considerandum de eorum creatione, sive universaliter de eorum exordio; et hæc consideratio est tripartita. Nam primò considerabimus quomodo producti sunt in esse naturæ. Secundò, quomodo perfecti sunt in gratiâ, vel gloriâ. Tertiò, quomodo aliqui ex eis facti sunt mali.

Circa primum quaeruntur quatuor: 1. utrum Angelus habeat causam sui esse; 2. utrum Angelus sit ab æterno; 3. utrum Angelus sit creatus ante corporalem creaturam; 4. utrum Angeli fuerint creati in celo empyreo.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum Angeli habeant causam sui esse.* — (Quodl. 3, art. 6 corp., et opusc. 2, c. 74, et opusc. 15, cap. 3, 9 et 17.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli non habeant causam sui esse. De his enim quæ sunt à Deo creata, agitur Genes. 1. Sed nulla mentio fit ibi de Angelis. Ergo Angeli non sunt creati à Deo.

2. Præterea, Philosophus dicit, in 8 Metaph., text. 16, quod si aliqua substantia sit forma sine materiâ, statim per seipsam est ens et unum, et non habet causam quæ faciat eam ens et unum. Sed Angeli sunt formæ immateriales, ut supra ostensum est, quæst. 50, art. 2. Ergo non habent causam sui esse.

3. Præterea, omne quod fit ab aliquo agente, per hoc quod fit, accipit formam ab eo. Sed Angeli, cum sint formæ, non accipiunt formam ab aliquo agente. Ergo Angeli non habent causam agentem.

Sed contra est quod dicitur in psal. 148, 2: *Laudate eum, omnes Angeli ejus; et postea*

subdit: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt.*

Respondeo dicendum quod necesse est dicere et Angelos et omne id quod præter Deum est, à Deo factum esse. Solus enim Deus est suum esse; in omnibus autem aliis differt essentia rei, et esse ejus, ut ex superioribus patet, quæ 3, art. 4. Et ex hoc manifestum est quod solus Deus est ens per suam essentiam; omnia verò alia sunt entia per participationem. Omne autem quod est per participationem, causatur ab eo quod est per essentiam, sicut omne ignitum causatur ab igne. Unde necesse est Angelos à Deo creatos esse.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus dicit, in 11 de Civit. Dei, c. 9 et 30, circa fin., quod Angeli non sunt prætermissi in illâ primâ rerum creatione, sed significantur nominibus cæli, aut etiam lucis. Idem autem vel prætermissi sunt, vel nominibus rerum corporalium significati, quia Moyses rudi populo loquebatur, qui nondum capere poterat incorpoream naturam. Et si eis fuisset expressum aliquas res esse super omnem naturam corpoream, fuisset eis occasio idololatriæ, ad quam proni erant, et à quâ Moyses eos præcipue revocare intendebat.

Ad secundum dicendum quod substantiæ quæ sunt formæ subsistentes, non habent causam aliquam formalem sui esse et suæ unitatis, nec causam agentem per transmutationem materiæ de potentiâ in actum; sed habent causam producentem totam substantiam.

Et per hoc patet solutio ad tertium.

ARTICULUS II. — *Utrum Angelus sit productus à Deo ab æterno.* — (Pot. quæst. 3, art. 18 et 19.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus sit productus à Deo ab æterno. Deus enim est causa Angeli per suum esse: non enim agit per aliquid additum suæ essentiae. Sed esse ejus est æternum. Ergo ab æterno Angelos produxit.

2. Præterea, omne quod quandoque est, et quandoque non est, subjacet tempori. Sed Angelus est supra tempus, ut dicitur in lib. de Causis, prop. 2. Ergo Angelus non quandoque est, et quandoque non est, sed semper.

3. Præterea, Augustinus, lib. 13 de Trin., cap. 18, et lib. 2 Soliloq., cap. 19, probat incorruptibilitatem animæ per hoc quod per intellectum est capax veritatis. Sed sicut veritas est incorruptibilis, ita est æterna. Ergo natura intellectualis et animæ et Angeli non solum est incorruptibilis, sed etiam æterna.

Sed contra est quod dicitur Proverb. 8, 22, ex personâ Sapientiæ genitæ: *Dominus possedit me ab initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio.* Sed Angeli sunt facti à Deo, ut ostensum est, art. præc.; ergo Angeli aliquando non fuerunt.

Respondeo dicendum quod solus Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus est ab æterno. Hoc enim fides catholica indubitanter tenet; et omne contrarium est sicut hæreticum refutandum. Sic enim Deus creaturas pro-

(1) Al., naturaliter.

duxit, quod eas ex nihilo fecit, id est postquam nihil fuerant (1).

Ad primum ergo dicendum quod esse Dei est ipsum ejus velle. Per hoc ergo quod Deus produxit Angelos et alias creaturas per suum esse, non excluditur quin eas produxerit per suam voluntatem. Voluntas autem Dei non de necessitate se habet ad productionem creaturarum, ut supra dictum est, quæst. 16, art. 1, et qu. 46, art. 1; et ideo produxit et quæ voluit, et quando voluit.

Ad secundum dicendum quod Angelus est supra tempus quod est numerus motus cœli, quia est supra omnem motum corporalis naturæ; non tamen est supra tempus quod est numerus successionis esse ejus post non esse (2), et etiam quod est numerus successionis quæ est in operationibus ejus. Unde Augustinus dicit, 8 super Genes. ad litt., cap. 20 et 21, quod Deus movet creaturam spiritua-lem per tempus.

Ad tertium dicendum quod Angeli et animæ intellectivæ, ex hoc ipso quod habent naturam per quam sunt capaces veritatis, sunt incorruptibiles. Sed hanc naturam non habuerunt ab æterno, sed data fuit eis à Deo quando ipse voluit. Unde non sequitur quod Angeli sint ab æterno. De his etiam quæst. 3, de Potentiâ, art. 18, 19.

ARTICULUS III. — *Utrum Angeli sint creati ante mundum corporeum.* — (2, dist. 32, quæst. 1, art. 3, et Pot. qu. 3, art. 18 et 19.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli fuerint creati ante mundum corporeum. Dicit enim Hieronymus, super Epistolam ad Titum, cap. 1, super illud: *Quam promisit ille qui non est mentitus*, etc.: *« Sex millia nondum nostri temporis complentur annorum; et quanta tempora, quantasque seculorum origines fuisse arbitrandum est, in quibus Angeli, Throni, Dominationes, ceterique ordines Deo serviunt! »* Damascenus etiam dicit, in 2 lib. orth. Fidei, cap. 3, circa fin.: *Quidam dicunt quod ante omnem creationem geniti sunt Angeli, ut theologus dicit Gregorius: « Et primum quidem Deus excogitavit angelicas virtutes et celestes; et excogitatio opus ejus fuit. »*

2. Præterea, angelica natura est media inter naturam divinam et naturam corpoream. Sed natura divina est ab æterno, natura autem corporea ex tempore. Ergo natura angelica facta est ante creationem temporis, et post æternitatem.

3. Præterea, plus distat natura angelica à naturâ corporali quàm una natura corporalis ab aliâ. Sed una natura corporalis fuit facta ante aliam; unde et sex dies productionis rerum in principio Genesis describuntur. Ergo multò magis natura angelica facta est ante omnem naturam corporalem.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1, 1: *In principio creavit Deus cælum et terram.* Non

autem hoc esset verum, si aliquid creasset ante ea. Ergo Angeli non sunt ante naturam corpoream creati.

Respondeo dicendum quod circa hoc invenitur duplex sanctorum doctorum sententia. Illa tamen probabilior videtur, quod Angeli simul cum creaturâ corporeâ sunt creati.

Angeli enim sunt quedam pars universi; non enim constituunt per se unum universum; sed tam ipsi, quàm creatura corporea, in constitutionem unius universi conveniunt. Quod apparet ex ordine unius creaturæ ad aliam. Ordo enim rerum ad invicem est bonum universi. Nulla autem pars perfecta est à suo toto separata. Non est igitur probabile quod Deus, *cujus perfecta sunt opera*, ut dicitur Deut. 32, 4, creaturam angelicam seorsum ante alias creaturas (1) creaverit.

Quamvis contrarium non sit reputandum erroneum, præcipuè propter sententiam Gregorii Nazianzeni, *cujus tanta est in doctrinâ christiand auctoritas, ut nullus unquam ejus dictis calumniam inferre præsumperit, sicut nec Athanasii documentis*, ut Hieronymus dicit.

Ad primum ergo dicendum quod Hieronymus loquitur secundum sententiam doctorum Græcorum, qui omnes hoc concorditer sentiunt, quod Angeli sunt ante mundum corporeum creati.

Ad secundum dicendum quod Deus non est aliqua pars universi, sed est supra totum universum, præhabens in se eminentiori modo totam universi perfectionem; Angelus autem est pars universi. Unde non est eadem ratio.

Ad tertium dicendum quod creaturæ corporeæ omnes sunt unum in materiâ; sed Angeli non conveniunt in materiâ cum creaturâ corporeâ. Unde, creatâ materiâ corporalis creaturæ, omnia quodam modo sunt creata; non autem creatis Angelis esset ipsum universum creatum.

Si verò contrarium teneatur, quod (2) dicitur Genes. 1: *In principio creavit Deus cælum et terram*, exponendum est, in principio, id est in Filio, vel in principio temporis, non autem in principio, id est antequàm nihil fieret; nisi dicatur, antequàm nihil in genere corporalium fieret creaturarum.

ARTICULUS IV. — *Utrum Angeli sint creati in cælo empyreo.* — (Inf., quæst. 102, art. 2, ad 1; et 4, ad 1; et 2, dist. 6, art. 3, corp., et opusc. 15, cap. 17, fine.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli non sint creati in cælo empyreo. Angeli enim sunt substantiæ incorporeæ. Sed substantia incorporea non dependet à corpore secundum suum esse, et per consequens neque secundum suum fieri. Ergo Angeli non sunt creati in loco corporeo.

2. Præterea, Augustinus dicit, 3 super Gen. ad litteram, cap. 1, ante med., quod Angeli fuerunt creati in superiori parte aeris. Non ergo in cælo empyreo.

(1) Ita cod. Alcan. cum edit. Rom. et Patav. Nicolai cum aliquot codd.: *Ante alias omnes creaturas*.

(2) Al., quia.

(1) Al., fuerat.

(2) Ita cod. Alcan. cum editis Rom. et Patav.; at cod. Camer., Theologi Lovan. et Duaceni cum Nicolai omittunt: *Quod est numerus successionis esse ejus post non esse*.

3. Præterea, cælum empyreum dicitur esse cælum supremum. Si igitur Angeli creati fuissent in cælo empyreo, non convenisset eis in superius cælum ascendere; quod est contra id quod ex personâ Angeli peccantis dicitur Is. 14, 13: *Ascendam in cælum*.

Sed contra est quod Strabus dicit, super illud: *In principio creavit Deus cælum et terram* (refertur in Glos. ord. super hæc verba): *Cælum non visibile firmamentum hinc appellat, sed empyreum, id est igneum vel intellectuale, quod non ab ardore, sed à splendore dicitur; quod statim factum Angelis est repletum*.

Respondeo dicendum quòd, sicut dictum est art. præced., ex creaturis corporalibus et spiritualibus unum universum constituitur. Unde sic creatæ sunt spirituales creaturæ, quòd ad creaturam corporalem aliquem ordinem habent, et toti creaturæ corporali præsent. Unde conveniens fuit quòd Angeli in supremo corpore crearentur, tanquàm toti naturæ corporeæ præsent. sive id dicatur cælum empyreum, sive qualitercumque nominetur. Unde Isidorus dicit quòd supremum cælum est cælum Angelorum, super illud Deut. 10, 14: *Domini Dei tui est cælum, et cælum cæli* (refertur ex Glos. ord. super hunc text.).

Ad primum ergo dicendum quòd Angeli non sunt creati in loco corporeo, quasi dependentes à corpore secundum suum esse, vel secundum suum fieri; potuisset enim Deus Angelos ante totam creaturam corporalem creasse, ut multi sancti doctores tenent. Sed facti sunt in loco corporeo ad ostendendum ordinem eorum ad naturam corpoream, et quòd suâ virtute corporea (1) contingunt.

Ad secundum dicendum quòd Augustinus fortè per supremam partem aeris intelligit supremam partem cæli, cum quo aer quamdam convenientiam habet propter suam subtilitatem et diaphaneitatem. Vel loquitur non de omnibus Angelis, sed de illis qui peccaverunt, qui secundum quosdam fuerunt de inferioribus ordinibus. Nihil autem prohibet dicere quòd superiores Angeli, habentes virtutem elevatam et universalem supra omnia corpora, sint in supremo creaturæ corporeæ creati; alii verò habentes virtutes magis particulares, sint creati in inferioribus corporibus.

Ad tertium dicendum quòd loquitur ibi non de cælo aliquo corporeo, sed de cælo sanctæ Trinitatis; in quod Angelus peccans ascendere voluit, dum voluit aliquo modo Deo æquiparari, ut infra patebit, qu. 73, art. 3.

QUÆSTIO LXII.

DE PERFECTIONE ANGELORUM IN ESSE GRATIÆ ET GLORIÆ. — (In novem articulos divisa.)

Consequenter investigandum est quomodo Angeli facti sunt in esse gratiæ, vel gloriæ; et circa hoc quærentur novem: 1° utrùm Angeli fuerint in suâ creatione beati; 2° utrùm indiguerint gratiâ ad hoc quòd ad Deum converterentur; 3° utrùm fuerint creati in gra-

tiâ; 4° utrùm suam beatitudinem meruerint; 5° utrùm statim post meritum beatitudinem adepti fuerint; 6° utrùm gratiam et gloriam secundum capacitatem suorum naturalium receperint; 7° utrùm post consecutionem gloriæ remanserit in eis dilectio et cognitio naturalis; 8° utrùm postmodum potuerint peccare; 9° utrùm post adeptionem gloriæ potuerint proficere.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm Angeli fuerint in suâ creatione beati.* — (2, dist. 4, art. 1, et quodl. 9, art. 3, corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angeli fuerint creati beati. Dicitur enim in lib. de Eccl. Dog., cap. 59, quòd *Angeli qui in illâ in quâ creati sunt beatitudine perseverant, non naturâ possident bonum quod habent*. Sunt ergo Angeli creati in beatitudine.

2. Præterea, natura angelica est nobilior quàm corporalis. Sed creatura corporalis statim in principio suæ creationis fuit creata, formata et perfecta; nec informitas præcessit in eâ formationem tempore, sed naturâ tantum, ut Augustinus dicit, 1 super Gen. ad litteram, c. 15, parum à princ. Ergo nec naturam angelicam creavit Deus informem et imperfectam. Sed ejus formatio et perfectio est per beatitudinem, secundum quòd fruitur Deo. Ergo fuit creata beata.

3. Præterea, secundum Augustinum, 4 super Genes. ad litteram, cap. 34, et 5, cap. 5, ea quæ leguntur facta in operibus sex dierum, simul facta fuerunt; et sic oportet quòd statim à principio creationis rerum fuerint omnes illi sex dies. Sed in illis sex diebus, secundum ejus expositionem, mane fuit cognitio angelica, secundum quam cognoverunt Verbum, et res in Verbo. Ergo statim à principio creationis cognoverunt Verbum, et res in Verbo. Sed Angeli beati sunt per hoc quòd Verbum vident. Ergo statim à principio suæ creationis Angeli fuerunt beati.

Sed contra, de ratione beatitudinis est stabilitas, sive confirmatio in bono. Sed Angeli non statim ut creati sunt, fuerunt confirmati in bono; quod casus quorundam ostendit. Non ergo Angeli in suâ creatione fuerunt beati.

Respondeo dicendum quòd nomine beatitudinis intelligitur ultima perfectio rationalis seu intellectualis naturæ; et inde est quòd naturaliter desideratur, quia unumquodque naturaliter desiderat suam ultimam perfectionem.

Ultima autem perfectio rationalis seu intellectualis naturæ est duplex: una quidem quam potest assequi virtute suæ naturæ: et hæc quodam modo beatitudo vel felicitas dicitur. Unde et Aristoteles, 10 Ethic., c. 8, perfectissimam hominis contemplationem, quâ optimum intelligibile, quod est Deus, contemplari potest in hac vitâ, dicit esse ultimam hominis felicitatem. Sed super hanc felicitatem est alia felicitas, quam in future expectamus, quâ *videbimus Deum sicuti est*; quod quidem est supra cujuslibet intellectûs creati naturam, ut supra ostensum est, qu. 12, art. 4.

(4) Nicolaius, corpora.

Sic igitur dicendum est quòd quantum ad primam beatitudinem, quam Angelus assequi virtute suæ naturæ potuit, fuit creatus beatus; quia perfectionem hujusmodi Angelus non acquirit per aliquem motum discursivum, sicut homo; sed statim ei adest propter suæ naturæ dignitatem, ut supra dictum est, qu. 58, art. 3 et 4. Sed ultimam beatitudinem, quæ facultatem naturæ excedit, Angeli non statim in principio suæ creationis habuerunt; quia hæc beatitudo non est aliquid naturæ, sed naturæ finis; et ideò non statim eam à principio debuerunt habere.

Ad primum ergo dicendum quòd beatitudo ibi accipitur pro illâ perfectione naturali quam Angelus habuit in statu innocentiae.

Ad secundum dicendum quòd creatura corporalis statim in principio suæ creationis habere non potuit perfectionem ad quam per suam operationem perducitur. Unde, secundum Augustinum, tum lib. 5 de Gen. ad litt., c. 5, post med., et c. 23, tum lib. 8, c. 3, à princ., germinatio plantarum ex terrâ non statim fuit in primis operibus, in quibus virtus sola germinativa plantarum data est terræ. Et similiter creatura angelica in principio suæ creationis habuit perfectionem suæ naturæ, non autem perfectionem ad quam per suam operationem pervenire debebat.

Ad tertium dicendum quòd Angelus duplicem habet Verbi cognitionem, unam naturalem, et aliam gloriæ; naturalem quidem, quâ cognoscit Verbum per ejus similitudinem in suâ naturâ relucens; cognitionem verò gloriæ, quâ cognoscit Verbum per suam essentiam. Et utraq; cognoscit Angelus res in Verbo; sed naturali quidem cognitione imperfectè, cognitione verò gloriæ perfectè. Prima ergo cognitio rerum in Verbo affuit Angelo à principio suæ creationis, secunda verò non, sed quando facti sunt beati per conversionem ad bonum; et hæc propriè dicitur cognitio matutina.

ARTICULUS II. — *Utrum Angelus indiguerit gratiâ ad hoc quòd converteretur in Deum.*
— (2, dist. 5, quæst. 2, art. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angelus non indiguerit gratiâ ad hoc quòd converteretur in Deum. Ad ea enim quæ naturaliter possumus, gratiâ non indigemus. Sed naturaliter Angelus convertitur in Deum, quia naturaliter Deum diligit, ut ex supra dictis patet, qu. 60, art. 4. Ergo Angelus non indiguit gratiâ ad hoc quòd converteretur in Deum.

2. Præterea, ad ea tantum videmur indigere auxilio quæ sunt difficilia. Sed converti ad Deum non erat difficile Angelo, cum nihil esset in eo quod huic conversioni repugnaret. Ergo Angelus non indiguit auxilio gratiæ ad hoc quòd converteretur in Deum.

3. Præterea, converti ad Deum est se ad gratiam præparare; unde Zach. 1, 3, dicitur: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos.* Sed nos non indigemus gratiâ ad hoc quòd nos ad gratiam præparemus, quia sic esset abire in infinitum. Ergo non indiguit gratiâ Angelus ad hoc quòd converteretur in Deum.

Sed contra, per conversionem ad Deum Angelus pervenit ad beatitudinem. Si igitur non indigisset gratiâ ad hoc quòd converteretur in Deum, sequeretur quòd non indigeret gratiâ ad habendam vitam æternam; quod est contra illud Apostoli Rom. 6, 23: *Gratia Dei vita æterna.*

Respondeo dicendum quòd Angeli indiguerunt gratiâ ad hoc quòd converterentur in Deum prout est objectum beatitudinis. Sicut enim superius dictum est, qu. 60, art. 2, naturalis motus voluntatis est principium omnium eorum quæ volumus: naturalis autem inclinatio voluntatis est ad id quod est conveniens secundum naturam. Et ideò si aliquid sit supra naturam, voluntas in id ferri non potest, nisi ab aliquo alio supernaturali principio adjuta; sicut patet quòd ignis habet naturalem inclinationem ad calefaciendum et ad generandum ignem. Sed generare carnem est supra naturalem virtutem ignis; unde ignis ad hoc nullam inclinationem habet, nisi secundum quòd movetur ut instrumentum ab animâ nutritivâ. Ostensum est autem supra, qu. 12, art. 4 et 5, cum de Dei cognitione ageretur, quòd videre Deum per essentiam, in quo ultima beatitudo rationalis creaturæ consistit, est supra naturam cujuslibet intellectûs creati. Unde nulla creatura rationalis potest habere motum voluntatis ordinatum ad illam beatitudinem, nisi mota à supernaturali agente; et hoc dicimus auxilium gratiæ. Et ideò dicendum est quòd Angelus in illam beatitudinem voluntate converti non potuit nisi per auxilium gratiæ.

Ad primum ergo dicendum quòd Angelus naturaliter diligit Deum, in quantum est principium naturalis esse. Hic autem loquimur de conversione ad Deum, in quantum est beatificans per suæ essentiæ visionem.

Ad secundum dicendum quòd difficile est quod transcendit potentiam; sed hoc contingit esse dupliciter. Uno modo quia transcendit potentiam secundum suum naturalem ordinem; et tunc si ad hoc possit pervenire aliquo auxilio, dicitur difficile; si autem nullo modo, dicitur impossibile, sicut impossibile est hominem volare. Alio modo transcendit aliquid potentiam, non secundum ordinem naturalem potentiæ, sed propter aliquod impedimentum potentiæ adjunctum; sicut ascendere non est contra naturalem ordinem potentiæ animæ motivæ, quia anima, quantum est de se, nata est movere (1) in quamlibet partem; sed impeditur ab hoc propter corporis gravitatem, unde difficile est homini ascendere. Converti autem ad beatitudinem ultimam homini quidem est difficile, et quia est supra naturam, et quia habet impedimentum ex corruptione corporis, et infectione peccati; sed Angelo est difficile propter hoc solum quòd est supernaturale.

Ad tertium dicendum quòd quilibet motus voluntatis in Deum potest dici conversio in ipsum; et ideò triplex est conversio in Deum: una quidem per dilectionem perfectam, quæ

(1) Ita cod. Alcan. alique cum Nicolao et edit. Romanâ. Edit. Patav., *moveri*.

est creaturæ jam Deo fruētis; et ad hanc conversionem requiritur gratia consummata. Alia conversio est quæ est meritum beatitudinis; et ad hanc requiritur habitualis gratia, quæ est merendi principium. Tertia conversio est per quam aliquis præparat se ad gratiam habendam: et ad hanc non exigitur aliqua habitualis gratia, sed operatio Dei ad se animam convertentis, secundum illud Thren. ult. 21: *Converte nos, Domine, ad te, et convertemur*. Unde patet quod non est procedere in infinitum.

ARTICULUS III. — Utrum Angeli sint creati in gratiâ. — (2-2, quæst. 5, art. 1, corp.; et 2, dist. 4, art. 3, et dist. 5, quæst. 2, art. 2, corp., et quodl. 9, quæst. 4, art. 3, corp.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli non sint creati in gratiâ. Dicit enim Augustinus, 2 super Gen. ad litt., cap. 8, quod *angelica natura primò erat informiter creata, et cælum dicta; postmodum verò formata est, et lux appellata*. Sed hæc formatio est per gratiam. Ergo Angeli non sunt creati in gratiâ.

2. Præterea, gratia inclinat creaturam rationalem in Deum. Si igitur Angelus in gratiâ creatus fuisset, nullus Angelus fuisset à Deo aversus.

3. Præterea, gratia medium est inter naturam et gloriam. Sed Angeli non fuerunt beati in suâ creatione. Ergo videtur quod nec etiam creati sunt in gratiâ, sed primò in naturâ tantum; postea autem adepti sunt gratiam, et ultimò facti sunt beati.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 12 de Civ. Dei, cap. 9 à med.: *Bonam voluntatem quis fecit in Angelis, nisi ille qui eos cum sua voluntate, id est, cum amore casto, quo illi adherent, creavit, simul in eis condens naturam, et largiens gratiam?*

Respondeo dicendum quod quamvis super hoc sint diversæ opiniones, quibusdam dicentibus quod creati sunt Angeli in naturalibus tantum, aliis verò quod sunt creati in gratiâ, hoc tamen probabilius videtur tenendum, et magis dictis sanctorum consonum est, quod fuerunt creati in gratiâ gratum faciente. Sic enim videmus quod omnia quæ processu temporis per opus divinæ providentiæ creata à Deo operante sunt producta, in primâ rerum conditione producta sunt secundum quasdam seminales rationes, ut Augustinus dicit, 8 sup. Gen. ad litt., cap. 3, et lib. 5, c. 23, in princ., sicut arbores et animalia, et alia hujusmodi. Manifestum est autem quod gratia gratum faciens hoc modo comparatur ad beatitudinem, sicut ratio seminalis in naturâ ad effectum naturalem. Unde 1 Joan. 3 gratia semen Dei nominatur. Sicut igitur secundum opinionem Augustini ponitur quod statim in primâ creatione corporalis creaturæ inditæ sunt ei seminales rationes omnium naturalium effectuum; ita statim à principio sunt Angeli creati in gratiâ.

Ad primum ergo dicendum quod informatas illa Angeli potest intelligi vel per comparisonem ad formationem gloriæ, et sic præcessit tempore informatas formationem; vel per

comparisonem ad formationem gratiæ, et sic non præcessit ordine temporis, sed ordine naturæ, sicut etiam de formatione corporali Augustinus ponit lib. 1 sup. Gen. ad litt., cap. 15.

Ad secundum dicendum quod omnis forma inclinat suum subjectum secundum modum naturæ ejus. Modus autem naturalis intellectualis naturæ est ut liberè feratur in ea quæ vult. Et ideo inclinatio gratiæ non imponit necessitatem, sed habens gratiam potest eam non uti, et peccare.

Ad tertium dicendum quod quamvis gratia sit medium inter naturam et gloriam ordine naturæ; tamen ordine temporis in naturâ creatâ non debuit simul esse gloria cum naturâ; quia est finis operationis ipsius naturæ per gratiam adjunctæ. Gratia autem non se habet ut finis operationis, quia non est ex operibus, sed ut principium bene operandi. Et ideo statim cum naturâ gratiam dare conveniens fuit.

ARTICULUS IV. — Utrum Angelus beatus suam beatitudinem meruerit. — (2, dist. 5, quæst. 2, art. 2, et quodl. 9, qu. 4, art. 3.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus beatus suam beatitudinem non meruerit. Meritum enim est ex difficultate actus meritorii. Sed nullam difficultatem Angelus habuit ad bene operandum. Ergo bona operatio non fuit ei meritoria.

2. Præterea, naturalibus non meremur. Sed naturale fuit Angelo quod converteretur ad Deum. Ergo per hoc non meruit beatitudinem.

3. Præterea, si Angelus beatus beatitudinem suam meruit, aut ergo antequam eam haberet, aut post. Sed non ante, quia, ut multis videtur, ante non habuit gratiam, sine qua nullum est meritum; nec etiam post, quia sic etiam modò mereretur, quod videtur esse falsum, quia sic minor Angelus merendo ad superioris Angeli gradum posset pertingere, et non essent stabiles distinctiones graduum gloriæ, quod est inconveniens. Non ergo Angelus beatus suam beatitudinem meruit.

Sed contra, Apoc. 21, 17, dicitur quod mensura Angeli, in illâ cælesti Hierusalem, est mensura hominis. Sed homo ad beatitudinem pertingere non potest nisi per meritum. Ergo neque Angelus.

Respondeo dicendum quod soli Deo beatitudo perfecta est naturalis; quia idem est ei esse, et beatum esse. Cujuslibet autem creaturæ esse beatum non est naturale, sed ultimus finis. Quælibet autem res ad ultimum finem per suam operationem pertingit; quæ quidem operatio in finem ducens vel est factiva finis, quando finis non excedit virtutem ejus quod operatur propter finem, sicut medicatio est factiva sanitatis; vel est meritoria finis, quando finis excedit virtutem operantis propter finem, unde expectatur finis ex dono alterius. Beatitudo autem ultima excedit et naturam angelicam, et humanam, ut ex dictis patet, art. 1 et 2 hujus qu., et art. 4 et 5 qu. 12. Unde relinquitur quod tam

homo quàm Angelus suam beatitudinem meruerint.

Et si quidem Angelus in gratiâ creatus fuit, sine quâ nullum est meritum, absque difficultate dicere possumus quòd suam beatitudinem meruerit; et similiter si quis diceret quòd quabiterumque gratiam habuerit antequàm gloriam. Si verò gratiam non habuit antequàm esset beatus, sic oportet dicere quòd beatitudinem absque merito habuit, sicut nos gratiam; quod tamen est contra rationem beatitudinis, quæ habet rationem finis, et est præmium virtutis, ut etiam Philosophus dicit in 1 Ethic., art. 9, circa princ. Vel oportet dicere quòd Angeli merentur beatitudinem per ea quæ jam beati operantur in divinis ministeriis, ut alii dixerunt; quod tamen est contra rationem meriti. Nam meritum habet rationem viæ ad finem; et autem qui jam est in termino, non convenit moveri ad terminum, et sic nullus meretur quod jam habet. Vel oportet dicere quòd unus et idem actus conversionis in Deum, in quantum est ex libero arbitrio, est meritorius; et in quantum pertingit ad finem, est fructio beata. Sed neque hoc etiam videtur esse conveniens, quia liberum arbitrium non est sufficiens causa meriti; unde actus non potest esse meritorius, secundum quòd est ex libero arbitrio, nisi in quantum est gratiâ informatus. Non autem simul potest informari gratiâ imperfectâ, quæ est principium merendi, et gratiâ perfectâ, quæ est principium fruendi. Unde non videtur esse possibile quòd simul fruatur, et suam fructio- nem mereatur.

Et ideo melius dicendum est quòd gratiam habuit Angelus antequàm esset beatus, per quam beatitudinem meruit.

Ad primum ergo dicendum quòd difficultas bene operandi non est in Angelis ex aliquâ contrarietate vel impedimento naturalis virtutis, sed ex hoc quòd opus aliquod bonum est supra virtutem naturæ.

Ad secundum dicendum quòd conversione naturali Angelus non meruit beatitudinem, sed conversione charitatis, quæ est per gratiam.

Ad tertium patet responsio ex dictis.

ARTICULUS V. — *Utrum Angelus statim post unum actum meriti beatitudinem habuerit.*

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angelus non statim post unum actum meritorium beatitudinem habuerit. Difficilius enim est homini bene operari quàm Angelo. Sed homo non præmiatur statim post unum actum. Ergo neque Angelus.

2. Præterea, Angelus statim in principio suæ creationis et in instanti actum aliquem habere potuit, cum etiam corpora naturalia in ipso instanti suæ creationis moveri incipiant; et si motus corporis in instanti esse posset, sicut operatio intellectus et voluntatis, in primo instanti suæ generationis motum haberent. Si ergo Angelus per unum motum suæ voluntatis beatitudinem meruit, in primo instanti suæ creationis meruit beatitudinem. Si ergo eorum beatitudo non retardatur, statim in primo instanti fuerunt beati.

3. Præterea, inter multum distantia oportet esse multa media. Sed status beatitudinis Angelorum multum distat à statu naturæ eorum: medium autem inter utrumque est meritum. Oportuit igitur quòd per multa merita Angelus ad beatitudinem perveniret.

Sed contra, anima hominis et Angelus similiter ad beatitudinem ordinantur; unde sanctis promittitur æqualitas Angelorum. Sed anima à corpore separata, si habeat meritum beatitudinis, statim beatitudinem consequitur, nisi aliud sit impedimentum. Ergo pari ratione et Angelus. Sed statim in primo actu charitatis habuit meritum beatitudinis. Ergo cum in eo non esset aliquod impedimentum, statim ad beatitudinem pervenit per solum unum actum meritorium.

Respondeo dicendum quòd Angelus post primum actum charitatis, quo beatitudinem meruit, statim beatus fuit.

Cujus ratio est quia gratia perficit naturam secundum modum naturæ, sicut et omnis perfectio recipitur in perfectibili secundum modum ejus. Est autem hoc proprium naturæ angelicæ quòd naturalem perfectionem non per discursum acquirat, sed statim per naturam habeat, sicut supra ostensum est, art. 1 hujus qu., et qu. 58, art. 3 et 4. Sicut autem ex suâ naturâ Angelus habet ordinem ad perfectionem naturalem, ita ex merito habet ordinem ad gloriam; et ita statim post meritum in Angelo fuit beatitudo consecuta. Meritum autem beatitudinis non solum in Angelo, sed etiam in homine esse potest per unicum actum: quia quolibet actu charitate informato homo beatitudinem meretur. Unde relinquitur quòd statim post unum actum charitate informatum Angelus beatus fuit.

Ad primum ergo dicendum quòd homo secundum suam naturam non statim natus est ultimam perfectionem adipisci, sicut Angelus: et ideo homini longior via data est ad merendum beatitudinem quàm Angelo.

Ad secundum dicendum quòd Angelus est supra tempus rerum corporalium. Unde instantia diversa in his quæ ad Angelos pertinent, non accipiuntur nisi secundum successionem in ipsorum actibus. Non autem potuit simul in eis esse actus meritorius beatitudinis, et actus beatitudinis, qui est in fructione, cum unus sit gratiæ imperfectæ, et alius gratiæ consummatæ. Unde relinquitur quòd oportet diversa instantia accipi, in quorum uno meruerit beatitudinem, et in alio fuerit beatus.

Ad tertium dicendum quòd de naturâ Angeli est quòd statim suam perfectionem consequatur, ad quam ordinatur; et ideo non requiritur nisi unus actus meritorius, qui eâ ratione medium dici potest, quia secundum ipsum Angelus ad beatitudinem ordinatur.

ARTICULUS VI. — *Utrum Angeli sint consecuti gratiam et gloriam secundum quantitatem suorum naturalium.*

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angeli non sint consecuti gratiam et gloriam secundum quantitatem suorum naturalium. Gratia enim ex merâ Dei voluntate datur. Ergo et quantitas gratiæ dependet ex voluntate Dei, et non ex quantitate naturalium.

2. Præterea, magis propinquum videtur ad gratiam actus humanus quàm natura, quia actus humanus præparatorius est ad gratiam. Sed gratia non est ex operibus, ut dicitur Rom. 11. Multò igitur minùs quantitas gratiæ in Angelis est secundùm quantitatem naturalium.

3. Præterea, homo et Angelus pariter ordinantur ad beatitudinem vel gratiam. Sed homini non datur plus de gratiâ secundùm gradum naturalium. Ergo nec Angelo.

Sed contra est quod Magister dicit, 3 distinct. 2 Sentent., quòd Angeli qui naturâ magis subtiles, et sapientiâ amplius perspicaces creati sunt, hi etiam majoribus gratiæ muneribus præditi sunt.

Respondeo dicendum quòd rationabile est quòd secundùm gradum naturalium Angelis data sint dona gratiarum, et perfectio beatitudinis.

Cujus quidem ratio ex duobus accipi potest. Primò quidem ex parte ipsius Dei, qui per ordinem suæ sapientiæ diversos gradus in angelicâ naturâ constituit. Sicut autem natura angelica facta est à Deo ad gratiam et beatitudinem consequendam; ita etiam gradus naturæ angelicæ ad diversos gradus gratiæ et gloriæ ordinari videntur; ut puta, si ædificator lapides polit ad constituendum domum, ex hoc ipso quòd aliquos pulchrius et decentiùs aptat, videtur eos ad honoratiorem partem domûs ordinare. Sic igitur videtur quòd Deus Angelos quos altioris naturæ fecit, ad majora gratiarum dona et ampliorem beatitudinem ordinaverit.

Secundò apparet idem ex parte ipsius Angeli; non enim Angelus est compositus ex diversis naturis, ut inclinatio unius naturæ impetum alterius impediat, aut retardet, sicut in homine accidit, in quo motus intellectivæ partis aut retardatur, aut impeditur ex inclinatione partis sensitivæ. Quando autem non est aliquid quod retardet aut impediat, natura secundùm totam suam virtutem movetur. Et idè rationabile est quòd Angeli qui meliorem naturam habuerunt, etiam fortius et efficacius ad Deum sint conversi. Hoc autem etiam in hominibus contingit; quia secundùm intensionem conversionis in Deum datur major gratia et gloria. Unde videtur quòd Angeli qui habuerunt meliora naturalia, habuerunt plus de gratiâ et gloriâ.

Ad primum ergo dicendum quòd sicut gratia est ex merâ Dei voluntate, ita etiam et natura Angeli; et sicut naturam Dei voluntas ordinavit ad gratiam, ita et gradus naturæ ad gradus gratiæ.

Ad secundum dicendum quòd actus rationalis creaturæ sunt ab ipsâ; sed natura est immediatè à Deo. Unde magis videtur quòd gratia detur secundùm gradum naturæ quàm ex operibus.

Ad tertium dicendum quòd diversitas naturalium aliter est in Angelis, qui differunt specie, et aliter in hominibus, qui differunt solo numero. Differentia enim secundùm speciem est propter formam (1), sed differentia

secundùm numerum est propter materiam. In homine etiam est aliquid quod potest impedire vel retardare motum intellectivæ naturæ, non autem in Angelis. Unde non est eadem ratio de utroque.

ARTICULUS VII. — *Utrum in Angelis beatis remaneat cognitio et dilectio naturalis.*

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd in Angelis beatis non remaneat cognitio et dilectio naturalis. Quia, ut dicitur 1 Cor. 13, 10 : *Cùm venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Sed dilectio et cognitio naturalis est imperfecta respectu cognitionis et dilectionis beatæ. Ergo, adveniente beatitudine, naturalis cognitio et dilectio cessat.

2. Præterea, ubi unum sufficit, aliud superfluum existit. Sed sufficit in Angelis beatis cognitio et dilectio gloriæ. Superfluum ergo esset quòd remaneret in eis cognitio et dilectio naturalis.

3. Præterea, eadem potentia non habet simul duos actus, sicut nec una linea terminatur ex eadem parte ad duo puncta. Sed Angeli beati sunt semper in actu cognitionis et dilectionis beatæ; felicitas enim non est secundùm habitum, sed secundùm actum, ut dicitur in 1 Ethic., c. 8. Ergo nunquàm in Angelis potest esse cognitio et dilectio naturalis.

Sed contra, quamdiù manet natura aliqua, manet operatio ejus. Sed beatitudo non tollit naturam, cùm sit perfectio ejus: Ergo non tollit naturalem cognitionem et dilectionem.

Respondeo dicendum quòd in Angelis beatis remanet cognitio et dilectio naturalis; sicut enim se habent principia operationum ad invicem, ita se habent et operationes ipsæ. Manifestum est autem quòd natura ad beatitudinem comparatur sicut primum ad secundum, quia beatitudo naturæ additur. Semper autem oportet salvari primum in secundo. Unde oportet quòd natura salvetur in beatitudine; et similiter oportet quòd in actu beatitudinis salvetur actus naturæ.

Ad primum ergo dicendum quòd perfectio adveniens tollit imperfectionem sibi oppositam. Imperfectio autem naturæ non opponitur perfectioni beatitudinis, sed substernitur ei sicut imperfectio potentiæ substernitur perfectioni formæ; et non tollitur potentia per formam, sed tollitur privatio, quæ opponitur formæ. Et similiter etiam imperfectio cognitionis naturalis non opponitur perfectioni cognitionis gloriæ: nihil enim prohibet simul aliquid cognoscere per diversa media; sicut simul potest aliquid cognosci per medium probabile et demonstrativum. Et similiter potest Angelus simul Deum cognoscere per essentiam Dei (quod pertinet ad cognitionem gloriæ), et per essentiam propriam, quod pertinet ad cognitionem naturæ.

Ad secundum dicendum quòd ea quæ sunt beatitudinis, per se sufficiunt; sed ad hoc quòd sint, præexigunt ea quæ sunt naturæ; quia nulla beatitudo est per se subsistens nisi beatitudo increata.

Garcia. Cod. Alcan., edit. Rom. aliaque, propter finem.

(1) Ita edit. Nicolai et Patav., quibus adstipulatur

Ad tertium dicendum quod duæ operationes non possunt esse simul unius potentie, nisi una ad aliam ordinetur. Cognitio autem et dilectio naturalis ordinantur ad cognitionem et dilectionem gloriæ. Unde nihil prohibet in Angelo esse et cognitionem et dilectionem naturalem, et cognitionem et dilectionem gloriæ.

ARTICULUS VIII. — *Utrum Angelus beatus peccare possit.* — (2, dist. 7, qu. 1, art. 1, et art. 2, corp., et dist. 23, quæst. 1, art. 1, ad 1, et Job 4.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus beatus peccare possit. Beatitudo enim non tollit naturam, ut dictum est art. præc. Sed de ratione naturæ creatæ est quod possit deficere. Ergo Angelus beatus potest peccare.

2. Præterea, potestates rationales sunt ad opposita, ut Philosophus dicit, 4 Metaph., text. 3. Sed voluntas Angeli beati non desinit esse rationalis. Ergo se habet ad bonum et malum.

3. Præterea, ad libertatem arbitrii pertinet quod homo possit eligere bonum et malum. Sed libertas arbitrii non minuitur in Angelis beatis. Ergo possunt peccare.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 11 super Genes., ad litt., c. 7, quod illa natura quæ peccare non potest, in sanctis Angelis est. Ergo sancti Angeli peccare non possunt.

Respondeo dicendum quod Angeli beati peccare non possunt.

Cujus ratio est quia eorum beatitudo in hoc consistit quod per essentiam Deum vident. Essentia autem Dei est ipsa essentia bonitatis. Unde hoc modo se habet Angelus videns Deum ad ipsum, sicut se habet quicumque non videns Deum ad communem rationem boni. Impossibile est autem quod aliquis quidquam velit vel operetur, nisi attendens ad bonum, vel quod velit divertere à bono, in quantum hujusmodi. Angelus igitur beatus non potest velle vel agere, nisi attendens ad Deum; sic autem volens, vel agens non potest peccare. Unde Angelus beatus nullo modo peccare potest.

Ad primum ergo dicendum quod bonum creatum in se consideratum deficere potest; sed ex conjunctione perfectâ ad bonum increatum, qualis est conjunctio beatitudinis, adipiscitur quod peccare non possit, ratione jam dictâ in corp. art.

Ad secundum dicendum quod virtutes rationales se habent ad opposita in illis ad quæ non ordinantur naturaliter; sed quantum ad illa ad quæ naturaliter ordinantur, non se habent ad opposita. Intellectus enim non potest non assentire principiis naturaliter notis; et similiter voluntas non potest non adhærere bono, in quantum est bonum, quia in bonum naturaliter ordinatur sicut in suum objectum. Voluntas igitur in Angelis se habet ad opposita, quantum ad multa facienda vel non facienda; sed quantum ad ipsum Deum, quem vident esse ipsam essentiam bonitatis, non se habent ad opposita; sed secundum ipsum ad omnia diriguntur, quodcumque oppositorum

SUMMA. I.

eligant (1), quod sine peccato est.

Ad tertium dicendum quod liberum arbitrium sic se habet ad eligendum ea quæ sunt ad finem, sicut se habet intellectus ad conclusiones. Manifestum est autem quod ad virtutem intellectus pertinet ut in diversas conclusiones procedere possit secundum principia data; sed quod in aliquam conclusionem procedat, prætermittendo ordinem principiorum, hoc est ex defectu ipsius. Unde quod liberum arbitrium diversa eligere possit, servato ordine finis, hoc pertinet ad perfectionem libertatis ejus; sed quod eligat aliquid divertendo ab ordine finis, quod est peccare, hoc pertinet ad defectum libertatis. Unde major libertas arbitrii est in Angelis, qui peccare non possunt, quam in nobis, qui peccare possumus.

ARTICULUS IX. — *Utrum Angeli beati in beatitudine possint proficere.*

Ad nonum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli beati in beatitudine proficere possint. Charitas enim est principium merendi. Sed in Angelis est perfecta charitas. Ergo Angeli beati possunt mereri. Crescente autem merito, crescit et præmium beatitudinis. Ergo Angeli beati in beatitudine proficere possunt.

2. Præterea, Augustinus dicit, in lib. 1 de Doctr. christ., cap. 32, in princ., quod *Deus utitur nobis ad nostram utilitatem, et ad suam bonitatem*, et similiter Angelis, quibus utitur in ministeriis spiritualibus, cum sint *administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis*, ut dicitur Hebr. 1, 14. Non autem hoc esset ad eorum utilitatem, si per hoc non mererentur, nec in beatitudine proficerent. Relinquitur ergo quod Angeli beati et mereri et in beatitudine proficere possunt.

3. Præterea, ad imperfectionem pertinet quod ille qui non est in summo, non possit proficere. Sed Angeli non sunt in summo. Si ergo ad majus proficere non possunt, videtur quod in eis sit imperfectio et defectus, quod est inconveniens.

Sed contra est quod mereri et proficere pertinent ad statum viæ. Sed Angeli non sunt viatores, sed comprehensores. Ergo Angeli beati non possunt mereri, nec in beatitudine proficere.

Respondeo dicendum quod in unoquoque motu motoris intentio fertur in aliquid determinatum, ad quod mobile perducere intendit. Intentio enim est de fine, cui repugnat processus in infinitum. Manifestum est autem quod, cum creatura rationalis per suam virtutem consequi non possit suam beatitudinem, quæ in visione Dei consistit, ut ex superioribus patet, art. 1 hujus qu., indiget ut ad beatitudinem à Deo moveatur. Oportet igitur quod sit aliquid determinatum, ad quod quælibet creatura rationalis dirigatur, sicut in ultimum finem. Et hoc quidem determinatum non potest esse in divinâ visione quantum ad ipsum quod vide-

(1) Ita MSS. plurimi, et editi omnes quos vidimus. Cod. Alcan.: *Ad omnia diriguntur in quodcumque oppositorum eligat.*

tur, quia summa veritas ab omnibus beatis secundum diversos gradus conspicitur; sed quantum ad modum visionis præligitur diversimodè terminus ex intentione dirigentis in finem. Non enim possibile est quòd sicut rationalis creatura perducitur ad videndum summam essentiam, ita perducatur ad summum modum visionis, qui est comprehensio; hic enim modus soli Deo competere potest, ut ex supra dictis patet, qu. 12, art. 7, et qu. 14, art. 3. Sed cum infinita efficacia requiratur ad Deum comprehendendum, creaturæ verò efficacia in videndo non possit esse nisi finita, ab infinito autem finitum quodlibet infinitis gradibus distet; multis modis contingit creaturam rationalem intelligere Deum, ut clariùs et minùs clarè (1). Et sicut beatitudo consistit in ipsà visione, ita gradus beatitudinis in certo modo visionis. Sic igitur unaquæque creatura rationalis à Deo perducitur ad finem beatitudinis, ut etiam ad determinatum gradum beatitudinis perducatur ex prædestinatione Dei.

Unde, consecuto illo gradu, ad altiore transire non potest.

Ad primum ergo dicendum quòd mereri est ejus quod movetur ad finem. Movetur autem ad finem creatura rationalis non solum patiendi, sed etiam operando. Et si quidem finis ille subsit virtuti rationalis creaturæ, operatio illa dicetur acquisitiva illius finis, sicut homo meditando acquirit scientiam. Si verò finis non sit in potestate ejus, sed ab alio expectetur, operatio erit meritoria finis. Et autem quod est in ultimo termino, non convenit moveri, sed mutatum esse. Unde charitatis imperfectæ, quæ est viæ, est mereri; charitatis autem perfectæ non est mereri, sed potiùs præmio frui; sicut et in habitibus acquisitis operatio præcedens habitum est acquisitiva habitus; quæ verò est ex habitu jam acquisito, est operatio jam perfecta cum delectatione. Et similiter actus charitatis perfectæ non habet rationem meriti, sed magis est de perfectione præmii.

Ad secundum dicendum quòd aliquid dicitur utile dupliciter. Uno modo sicut quod est via ad finem; et sic utile est meritum beatitudinis. Alio modo sicut pars est utilis ad totum, ut paries ad domum; et hoc modo ministeria Angelorum sunt utilia Angelis beatis, in quantum sunt quædam pars beatitudinis ipsorum. Diffundere enim perfectionem habitam in alia, hoc est de ratione perfecti, in quantum est perfectum.

Ad tertium dicendum quòd, licet Angelus beatus non sit in summo gradu beatitudinis simpliciter, est tamen in ultimo quantum ad seipsum secundum prædestinationem divinam. Potest tamen augeri Angelorum gaudium de salute eorum qui per ipsorum ministerium salvantur, secundum illud Lucæ 15, 10: *Gaudium est Angelis Dei super uno peccatore penitentiam agente*. Sed hoc gaudium ad præmium accidentale pertinet; quod quidem augeri potest usque ad diem judicii. Unde quidam dicunt quòd quantum ad præ-

mium accidentale etiam mereri possunt. Sed melius est ut dicatur quòd nullo modo aliquis beatus mereri potest, nisi sit simul viator et comprehensor, ut Christus, qui solus fuit viator et comprehensor. Prædictum enim gaudium magis acquiritur ex virtute beatitudinis quam illud mereantur.

QUESTIO LXIII.

DE ANGELORUM MALITIA QUOAD CULPAM. —
(*In novem articulos divisa.*)

Deinde considerandum est quomodo Angeli facti sunt mali; et primò quantum ad malum culpæ, secundò quantum ad malum pœnæ.

Circa primum quæruntur novem: 1° utrum malum culpæ in Angelis esse possit; 2° cuiusmodi peccata in eis esse possunt; 3° quid appetendo Angelus peccavit; 4° supposito quòd aliqui peccato propriæ voluntatis facti sunt mali, utrum aliqui naturaliter sint mali; 5° supposito quòd non, utrum aliquis eorum in primo instanti suæ creationis potuerit esse malus per actum propriæ voluntatis; 6° supposito quòd non, utrum aliqua mora fuerit inter creationem et lapsum; 7° utrum supremus inter cadentes fuerit simpliciter inter omnes Angelos summus; 8° utrum peccatum primi Angeli fuerit aliis aliqua causa peccandi; 9° utrum tot ceciderint, quot remanserunt.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum malum culpæ possit esse in Angelis.* — (1-2, quæst. 89, art. 4, et 2, dist. 3, quæst. 1, art. 1, et 3 contr., cap. 108, 109 et 110, et opusc. 15, cap. 18 et 19.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd malum culpæ in Angelis esse non possit. Quia malum culpæ non potest esse nisi in his quæ sunt in potentiâ, ut dicitur in 9 Metaph., text. 19; subjectum enim privationis est ens in potentiâ. Sed Angeli, cum sint formæ subsistentes, non habent esse in potentiâ. Ergo in eis non potest esse malum culpæ.

2. Præterea, Angeli sunt digniores quàm corpora celestia. Sed in corporibus celestibus non potest esse malum, ut philosophi dicunt. Ergo neque in Angelis.

3. Præterea, id quod est naturale, semper inest. Sed naturale est Angelis quòd moveantur motu dilectionis in Deum. Ergo hoc ab eis removeri non potest. Sed diligendo Deum non peccant. Ergo Angeli peccare non possunt.

4. Præterea, appetitus non est nisi boni, vel apparentis boni. Sed in Angelis non potest esse apparens bonum, quod non sit verum bonum; quia in eis vel omnino error esse non potest, vel saltem non potest præcedere culpam. Ergo Angeli non possunt appetere nisi id quod est verè bonum. Sed nullus appetendo id quod est verè bonum, peccat. Ergo Angeli appetendo non peccat.

Sed contra est quod dicitur Job. 4, 18: *In Angelis suis reperit pravitatem.*

Respondeo dicendum quòd tam Angelus quàm quæcumque creatura rationalis, si in suâ naturâ consideretur, potest peccare. Et

(1) Nicolaius, vel clariùs, vel minùs clarè.

cuiusque creaturæ hoc convenit ut peccare non possit, hoc habet ex dono gratiæ, non ex conditione naturæ. Cujus ratio est, quia peccare nihil est aliud quam declinare à rectitudine actûs, quam debet habere, sive accipiat peccatum in naturalibus, sive in artificialibus, sive in moralibus. Solum autem illum actum à rectitudine declinare non contingit cujus regula est virtus agentis. Si enim manus artificis esset ipsa regula incisionis, nunquam posset artifex nisi rectè lignum incidere; sed si rectitudo incisionis sit ab aliâ regulâ, contingit incisionem esse rectam, et non rectam. Divina autem voluntas sola est regula sui actûs, quia non ad superiorem finem ordinatur; omnis autem voluntas cujuslibet creaturæ rectitudinem in suo actu non habet, nisi secundum quod regulatur à voluntate divinâ, ad quam pertinet ultimus finis; sicut quælibet voluntas inferioris debet regulari secundum voluntatem superioris, ut voluntas militis secundum voluntatem ducis exercitûs. Sic igitur in solâ voluntate divinâ peccatum esse non potest; in quâlibet autem voluntate creaturæ potest esse peccatum secundum ordinem suæ naturæ.

Ad primum ergo dicendum quod in Angelis non est potentia ad esse naturale; est tamen in eis potentia secundum intellectivam partem ad hoc quod convertantur in hoc vel in illud; et quantum ad hoc potest in eis esse malum.

Ad secundum dicendum quod corpora cœlestia non habent operationem nisi naturalem; et ideo sicut in naturâ eorum non potest esse corruptionis malum, ita nec in actione naturali eorum potest esse malum inordinationis. Sed supra actionem naturalem in Angelis est actio liberi arbitrii, secundum quam contingit in eis esse malum.

Ad tertium dicendum quod naturale est Angelo quod convertatur motu dilectionis in Deum, secundum quod est principium naturalis esse; sed quod convertatur in ipsum, secundum quod est objectum beatitudinis supernaturalis, hoc est ex amore gratuito, à quo averti potuit peccando.

Ad quartum dicendum quod peccatum mortale in actu liberi arbitrii contingit esse dupliciter. Uno modo ex hoc quod aliquod malum eligitur, sicut homo peccat eligendo adulterium quod secundum se est malum, et tale peccatum semper procedit ex aliquâ ignorantia vel errore; alioquin id quod est malum, non eligeretur ut bonum. Errat quidem adulter in particulari eligens hanc delectationem inordinati actûs, quasi aliquod bonum ad nunc agendum propter inclinationem passionis, aut habitûs, etiamsi in universali non erret, sed veram de hoc sententiam teneat. Hoc autem modo in Angelo peccatum esse non potuit, quia nec in Angelis sunt passionem, quibus ratio aut intellectus ligetur, ut ex supra dictis patet, qu. 57, art. 4, nec iterum primum peccatum habitûs præcedere potuit ad peccatum inclinans. Alio modo contingit peccare per liberum arbitrium, eligendo aliquid quod secundum se est bonum.

sed non cum ordine debitæ mensuræ, aut regulæ: ita quod defectus inducens peccatum sit solum ex parte electionis, quæ non habet debitum ordinem nisi ex parte rei electæ, sicut si aliquis eligeret orare, non attendens ad ordinem ab Ecclesiâ institutum. Et huiusmodi peccatum non præexigit ignorantiam, sed absentiam solum considerationis eorum quæ considerari debent. Et hoc modo Angelus peccavit convertendo se per liberum arbitrium ad proprium bonum absque ordine ad regulam divinæ voluntatis.

ARTICULUS II. — *Utrum in Angelis possit esse tantum peccatum superbiæ et invidiæ.* — (2, dist. 6, qu. 1, art. 3, et dist. 22, qu. 1, art. 1, corp., et 3 cont., cap. 109, et Mal. qu. 16, art. 2 et 4.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod in Angelis non possit esse solum peccatum superbiæ et invidiæ. In quemcumque enim cadit delectatio alicujus peccati, potest cadere peccatum illud. Sed dæmones delectantur etiam in obsœnitatibus carnalium peccatorum: ut Augustinus dicit 14 de Civitate Dei, cap. 3, à med. Ergo in dæmonibus etiam peccata carnalia possunt esse.

2. Præterea, sicut superbia et invidia sunt peccata spiritualia, ita acedia, et avaritia, et ira. Sed spiritui conveniunt peccata spiritualia, sicut et carni peccata carnalia. Ergo non solum superbia et invidia in Angelis esse potest, sed etiam acedia et avaritia.

3. Præterea, secundum Gregorium in Moralibus, lib. 31, cap. 17, post med., ex superbiâ nascuntur plura vitia, et similiter ex invidiâ. Positâ autem causâ, ponitur effectus. Si ergo superbia et invidia in Angelis esse possunt, pari ratione et alia vitia in eis esse possunt.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 14 de Civ. Dei, cap. 3, à med., quod *diabolus non est fornicator, aut ebriosus, neque aliquid huiusmodi; est tamen superbus et invidus.*

Respondeo dicendum quod peccatum aliquod in aliquo esse potest dupliciter, uno modo secundum reatum, alio modo secundum affectum.

Secundum reatum quidem omnia peccata in dæmonibus esse contingit; quia, dum homines ad omnia peccata inducunt, omnium peccatorum reatum incurrunt.

Secundum affectum verò illa solum peccata in malis angelis esse possunt ad quæ contingit affici spirituales naturam. Spirituales autem naturam affici non contingit ad bona quæ sunt propria corpori, sed ad ea quæ in rebus spiritualibus inveniri possunt, nihil enim afficitur nisi ad id quod suæ naturæ potest esse quodam modo conveniens. In spiritualibus autem bonis non potest esse peccatum, dum aliquis ad ea afficitur, nisi per hoc quod in tali affectu superioris regula non servatur; et hoc est peccatum superbiæ, non subdi superiori in eo in quo debet. Unde peccatum primum Angeli non potest esse aliud quam superbia.

Sed consequenter potuit in eis esse etiam invidia. Eiusdem enim rationis est quod affe-

ctus tendat in aliquid appetendum, et quod renitatur opposito. Invidus autem ex hoc de bono alterius dolet, in quantum bonum alterius æstimat sui boni impedimentum. Non autem bonum alterius poterat æstimari impedimentum boni affectati per angelum malum, nisi in quantum affectavit excellentiam singularem; quæ quidem singularitas per alterius excellentiam cessat. Et ideo post peccatum superbiæ consecutum est in Angelo peccante malum invidiæ, secundum quod de bono hominis doluit, et etiam de excellentiâ divinâ, secundum quod eâ Deus contra voluntatem ipsius diaboli utitur in gloriam divinam.

Ad primum ergo dicendum quod dæmones non delectantur in obscenitatibus carnalium peccatorum, quasi ipsi afficiantur ad delectationes carnales; sed hoc totum ex invidiâ procedit, quod in peccatis hominum quibuscumque delectantur, in quantum sunt impedimenta humani boni.

Ad secundum dicendum quod avaritia, secundum quod est speciale peccatum, est immoderatus appetitus rerum temporalium, quæ veniunt in usum vitæ humanæ, quæcumque pecuniâ æstimari possunt; et ad ista non afficiuntur dæmones, sicut nec ad delectationes carnales. Unde avaritia propriè sumpta in eis esse non potest. Sed si avaritia dicatur omnis immoderata cupiditas habendi quodcumque bonum creatum, sic avaritia continetur in superbiâ, quæ est in dæmonibus. Ira verò cum quâdam passione est, sicut et concupiscentia; unde ipsa in dæmonibus esse non potest nisi metaphoricè. Acedia verò est quædam tristitia quâ homo redditur tardus ad spirituales actus propter corporalem laborem, qui dæmonibus non competit. Et sic patet quod sola superbia et invidia sunt purè spiritualia peccata quæ dæmonibus competere possunt; ita tamen quod invidia non sumatur pro passione, sed pro voluntate renitente bono alterius.

Ad tertium dicendum quod sub invidiâ et superbiâ, prout in dæmonibus ponuntur, comprehenduntur omnia peccata quæ ab illis derivantur.

ARTICULUS III. — *Utrum diabolus appetierit esse ut Deus.* — (2, dist. 4, quæst. 1, art. 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod diabolus non appetierit esse ut Deus. Illud enim quod non cadit in apprehensione, non cadit in appetitu; cum bonum apprehensum moveat appetitum vel sensibilem, vel rationalem, vel intellectualem; in solo autem huiusmodi appetitu contingit esse peccatum. Sed creaturam aliquam esse æqualem Deo non cadit in apprehensione; implicat enim contradictionem; quia necesse est finitum esse infinitum, si æquatur infinito. Ergo Angelus non potuit appetere esse ut Deus.

2. Præterea, illud quod est finis naturæ, absque peccato appeti potest. Sed assimilari Deo est finis in quem tendit naturaliter quælibet creatura. Si ergo Angelus appetiit esse ut Deus non per æqualitatem, sed per similitudinem, videtur quod in hoc non peccaverit.

3. Præterea, Angelus in majori plenitudine sapientiæ conditus est quàm homo. Sed nullus homo, nisi omnino amens, eligit esse æqualis Angelo, nedum Deo, quia electio non est nisi possibilem, de quibus est consilium. Ergo multò minus peccavit Angelus appetendo esse ut Deus.

Sed contra est quod dicitur Isaïæ 14, 13, ex personâ diaboli: *Ascendam in cælum.... et ero similis Altissimo*; et Augustinus (vel alius auctor) dicit in lib. de Quæstionibus vet. Test., qu. 113, à med., quod *elatione inflatus voluit dici Deus*.

Respondeo dicendum quod Angelus absque omni dubio peccavit appetendo esse ut Deus.

Sed hoc potest intelligi dupliciter, uno modo per æquiparantiam, alio modo per similitudinem. Primo quidem modo non potuit appetere esse ut Deus; quia scivit hoc esse impossibile naturali cognitione; nec primum actum peccandi in ipso præcessit vel habitus, vel passio ligans cognoscitivam ipsius virtutem, ut in particulari deficiens eligeret impossibile, sicut in nobis interdum accidit. Et ideo dato quod esset possibile, hoc esset contra naturale desiderium; inest enim unicuique naturale desiderium ad conservandum suum esse, quod non conservaretur, si transmutaretur in alteram naturam. Unde nulla res quæ est in inferiori gradu naturæ, potest appetere superioris naturæ gradum; sicut asinus non appetit esse equus, quia si transferretur in gradum superioris naturæ, jam ipsa non esset. Sed in hoc imaginatio decipitur; quia enim homo appetit esse in altiori gradu quantum ad aliqua accidentalialia, quæ possunt crescere absque corruptione subjecti, æstimatur quod possit appetere altiore gradum naturæ, in quem pervenire non posset, nisi esse desineret. Manifestum est autem quod Deus excedit Angelum non secundum aliqua accidentalialia, sed secundum gradum naturæ, et etiam unus Angelus alium. Unde impossibile est quod unus Angelus inferior appetat esse æqualis superiori, nedum quod appetat esse æqualis Deo.

Appetere autem esse ut Deus per similitudinem, contingit dupliciter. Uno modo quantum ad id in quo aliquid natum est Deo assimilari; et sic, si aliquis quantum ad hoc appetat esse Deo similis, non peccat, dummodò similitudinem Dei debito ordine appetat adipisci, ut scilicet eam à Deo habeat. Si quis autem appeteret secundum iustitiam esse similis Deo, quasi propriâ virtute, et non ex virtute Dei, peccaret. Alio verò modo potest aliquis appetere similis esse Deo quantum ad hoc in quo non natus est assimilari; sicut si quis appeteret creare cælum et terram, quod est proprium Dei, in quo appetitu esset peccatum.

Et hoc modo diabolus appetiit esse ut Deus, non ut ei assimilaretur quantum ad hoc quod est nulli subesse simpliciter; quia sic suum non esse appeteret, cum nulla creatura esse possit nisi per hoc quod sub Deo esse participat. Sed in hoc appetiit indebitè esse similis Deo, quia appetiit ut finem ultimum beatitudinis id ad quod virtute suæ

naturæ poterat pervenire, avertens suum appetitum à beatitudine supernaturali, quæ est ex gratiâ Dei.

Vel si appetiit ut ultimum finem illam Dei similitudinem quæ datur ex gratiâ, voluit hoc habere per virtutem suæ naturæ, non ex divino auxilio secundum Dei dispositionem. Et hoc consonat dictis Anselmi, c. 3 et 4, lib. de Casu diaboli, qui dicit quod appetiit illud ad quod pervenisset, si stetisset. Et hæc duo quodam modo in idem redeunt, quia secundum utrumque appetiit finalem beatitudinem per suam virtutem habere, quod est proprium Dei.

Quia verò quod est per se, est principium et causa ejus quod est per aliud, ex hoc etiam consecutum est quod appetiit aliquem principatum super alia habere; in quo etiam perversè voluit Deo assimilari.

Et per hoc patet responsio ad omnia obiecta.

ARTICULUS IV. — *Utrum aliqui dæmones sint naturaliter mali.* — (2, dist. 7, qu. 1, art. 2, corp., et 3 cont., cap. 107 usque ad 111, et Mal. qu. 16, art. 2.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quod aliqui dæmones sint naturaliter mali. Dicit enim Porphyrius, ut Augustinus introducit, 10 de Civit. Dei, c. 11, parum à princ., quod est quoddam genus dæmonum naturæ fallax, simulans deos, et animas defunctorum. Sed esse fallacem est esse malum. Ergo aliqui dæmones sunt naturaliter mali.

2. Præterea, sicut Angeli sunt creati à Deo, ita et homines. Sed aliqui homines sunt naturaliter mali, de quibus dicitur Sap. 12, 10: *Erat eorum malitia naturalis.* Ergo et Angeli aliqui possunt esse naturaliter mali.

3. Præterea, aliqua animalia irrationalia habent quasdam naturales malitias, sicut vulpes naturaliter est subdola, et lupo naturaliter est rapax; et tamen sunt creaturæ Dei. Ergo et dæmones, licet sint creaturæ Dei, possunt esse naturaliter mali.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 4 c. de div. Nom., circ. med. lect. 19, quod « dæmones non sunt naturaliter mali. »

Respondeo dicendum quod omne quod est, in quantum est et naturam habet aliquam, in bonum aliquod naturaliter tendit, utpote ex principio bono existens, quia semper effectus convertitur in suum principium. Contingit autem alicui bono particulari aliquod malum esse adjunctum, sicut igni conjungitur hoc malum quod est esse consumptivum aliorum; sed bono universali nullum malum potest esse adjunctum. Si ergo aliquid sit cujus natura ordinetur in aliquod bonum particulare, potest naturaliter tendere in aliquod malum, non in quantum malum, sed per accidens, in quantum est conjunctum cuidam bono. Si verò aliquid sit cujus natura ordinetur in bonum secundum communem boni rationem, hoc secundum suam naturam non potest tendere in aliquod malum. Manifestum est autem quod quælibet natura intellectualis habet ordinem in bonum universale, quod potest apprehendere, et quod est obiectum voluntatis. Unde cum dæ-

mones sint substantiæ intellectuales, nullo modo possunt habere inclinationem naturalem in aliquod quodcumque malum; et ideo non possunt esse naturaliter mali.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus ibidem reprehendit Porphyrium de hoc quod dixit, quod dæmones erant naturaliter fallaces, dicens eos non esse naturaliter fallaces, sed propriâ voluntate. Porphyrius autem hac ratione posuit dæmones esse naturæ fallaces, quia ponebat dæmones esse animalia habentia naturam sensitivam. Natura autem sensitiva ordinatur ad aliquod bonum particulare, cui potest esse conjunctum malum; et secundum hoc aliquam inclinationem naturalem habere potest ad malum, per accidens tamen, in quantum malum est conjunctum bono.

Ad secundum dicendum quod malitia aliquorum hominum potest dici naturalis vel propter consuetudinem, quæ est natura altera, vel propter naturalem inclinationem ex parte naturæ sensitivæ ad aliquam inordinatam passionem, sicut quidam dicuntur naturaliter iracundi, vel concupiscentes; non autem ex parte naturæ intellectualis.

Ad tertium dicendum quod animalia bruta secundum naturam sensitivam habent naturalem inclinationem ad quædam particularia bona, quibus conjuncta sunt aliqua mala, sicut vulpes ad quærendum victum sagaciter, cui adjungitur dolositas; unde esse dolosum non est malum vulpi, cum sit ei naturale, sicut nec esse furiosum est malum cani, sicut Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nom., part. 4, parum à med. lect. 19.

ARTICULUS V. — *Utrum diabolus fuerit malus in primo instanti suæ creationis per culpam propriæ voluntatis.* — (2, dist. 3, quæst 1, et Mal. quæst. 16, art. 4, et Joan. 8, lect. 6.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod diabolus in primo instanti suæ creationis fuerit malus per culpam propriæ voluntatis, dicitur enim Joan. 8, 44, de Diabolo: *Ille homicida erat ab initio.*

2. Præterea, secundum Augustinum, 1 super Genes. ad litt., c. 15, parum à princ., *informitas creaturæ non præcessit formationem tempore, sed origine tantum.* Per cælum autem, quod legitur primò creatum, ut ipse dicit, in 2 lib., c. 8, intelligitur natura angelica informis. Per hoc autem quod dicitur, quod Deus dixit: *Fiat lux, et facta est lux*, intelligitur formatio ejus per conversionem ad Verbum. Simul ergo natura Angeli creata est, et facta est lux. Sed simul dum facta est lux, distincta est à tenebris, per quas intelliguntur angeli peccantes. Ergo in primo instanti suæ creationis quidam Angeli fuerunt beati, et quidam peccaverunt.

3. Præterea, peccatum opponitur merito. Sed in primo instanti suæ creationis aliqui natura intellectualis potest mereri, sicut anima Christi, vel etiam ipsi boni Angeli. Ergo et dæmones in primo instanti suæ creationis potuerunt peccare.

4. Præterea, natura angelica virtuosior est quàm natura corporea. Sed res corporalis statim in primo instanti suæ creationis inci-

pit habere suam operationem, sicut ignis in primo instanti quo generatus est, incipit moveri sursum. Ergo et Angelus, in primo instanti suæ creationis, potuit operari. Aut ergo habuit operationem rectam, aut non rectam. Si rectam, cum gratiam habuerint, per eam meruerunt beatitudinem. In Angelis autem statim ad meritum sequitur præmium, ut supra dictum est, quæst. 62, art. 5. Ergo fuissent statim beati, et ita nunquam peccassent, quod est falsum. Relinquitur ergo quod in primo instanti non recte operando peccaverunt.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1, 31 : *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona.* Inter ea autem erant etiam dæmones. Ergo et dæmones aliquando fuerunt boni.

Respondeo dicendum quod quidam posuerunt, quod statim dæmones in primo instanti suæ creationis mali fuerunt, non quidem per naturam, sed per peccatum propriæ voluntatis; quia ex quo est factus diabolus, iustitiam recusavit. *Cui sententiæ, ut Augustinus dicit, 11 de Civ. Dei, cap. 13, circ. fin., quisquis acquiescit, non cum illis hæreticis sapit, id est, Manichæis, qui dicunt, quod diabolus habet naturam mali.*

Sed quia hæc opinio auctoritati Scripturæ contradicit; dicitur enim sub figurâ principis Babylonis de diabolo, Isai. 14, 12 : *Quomodo cecidisti, Lucifer, qui mane oriebaris?* et Ezech. 28, 13 : *In deliciis paradisi Dei fuisti,* dicitur ad diabolum sub personâ regis Tyrîi; ideo à magistris hæc opinio, tanquam erronea, rationabiliter reprobata est.

Unde aliqui dixerunt quod Angeli in primo instanti suæ creationis peccare potuerunt, sed non peccaverunt.

Sed hæc opinio etiam à quibusdam reprobatur eâ ratione quia cum duæ operationes se consequuntur, impossibile videtur quod in eodem nunc utraque operatio terminetur. Manifestum est autem quod peccatum Angeli fuit operatio creatione posterior; terminus autem creationis est ipsum esse Angeli; terminus verò operationis peccati est quod sunt mali. Impossibile ergo videtur quod in primo instanti quo Angelus esse cepit, fuerit malus.

Sed hæc ratio non videtur sufficiens. Habet enim solum locum in motibus temporalibus, qui successivè aguntur; sicut si motus localis sequitur ad alterationem, non potest in eodem instanti terminari alteratio et localis motus. Sed si sunt mutationes instantaneæ, simul et in eodem instanti potest esse terminus primæ et secundæ mutationis; sicut in eodem instanti in quo illuminatur luna à sole, illuminatur aer à lunâ. Manifestum est autem quod creatio est instantanea, et similiter motus liberi arbitrii in Angelis; non enim indigent collatione et discursu rationis, ut ex supradictis patet, qu. 58, artic. 3. Unde nihil prohibet simul et in eodem instanti esse terminum creationis, et terminum liberi arbitrii.

Et ideo aliter dicendum est quod impossibile fuit Angelum in primo instanti peccasse per inordinatum actum liberi arbitrii. Quamvis enim res aliqua in primo instanti quo esse

incipit, simul incipere possit operari, tamen illa operatio quæ simul incipit cum esse rei, est ei ab agente, à quo habet esse, sicut moveri sursum inest igni à generante. Unde si aliqua res habeat esse ab agente deficiente, quod possit esse causa defectiva actionis, poterit in primo instanti in quo incipit esse, habere defectivam operationem; sicut si tibia quæ nascitur clauda ex debilitate seminis, statim incipiat claudicare. Agens autem quod Angelos in esse produxit, scilicet Deus, non potest esse causa peccati.

Unde non potest dici quod diabolus in primo instanti suæ creationis fuerit malus.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Augustinus dicit, 11 de Civitate Dei, c. 15, circa med., cum dicitur, quod « diabolus ab initio peccat, non ab initio ex quo creatus est, peccare putandus est, sed ab initio peccati, » scilicet quia nunquam à peccato suo recessit.

Ad secundum dicendum quod illa distinctio lucis et tenebrarum, secundum quod per tenebras peccata dæmonum intelliguntur, accipienda est secundum Dei præscientiam. Unde August. dicit, 11 de Civ. Dei, c. 19, in med., quod solus lucem ac tenebras discernere potuit, qui potuit etiam prius quam caderent, præscire casuros.

Ad tertium dicendum quod quidquid est in merito, est à Deo; et ideo in primo instanti suæ creationis Angelus mereri potuit. Sed non est similis ratio de peccato, ut dictum est in corp. art.

Ad quartum dicendum quod Deus non discrevit inter Angelos ante aversionem quorundam et conversionem aliorum, ut Augustinus dicit, 11 de Civitate Dei, c. 11 et 33, et ideo omnes in gratiâ creati in primo instanti meruerunt. Sed quidam eorum statim impedimentum præstiterunt suæ beatitudini, præcedens meritum mortificantes; et ideo beatitudine, quam meruerant, sunt privati.

ARTICULUS VI. — *Utrum aliqua mora fuerit inter creationem, et lapsum Angeli.* — (Quodlib. 9, art. 8, corp.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod aliqua mora fuerit inter creationem et lapsum Angeli. Dicitur enim Ezech. 28, 14 : *Ambulasti perfectus in viis tuis à die conditionis tuæ, donec inventa est iniquitas in te.* Sed ambulatio, cum sit motus continuus, requirit aliquam moram. Ergo aliqua mora fuit inter creationem diaboli et ejus lapsum.

2. Præterea, Origenes dicit, hom. 1 in Ezech., ante med., quod « serpens antiquus non statim supra pectus et ventrem suum ambulavit; » per quod intelligitur ejus peccatum. Ergo diabolus non statim post primum instans suæ creationis peccavit.

3. Præterea, posse peccare commune est homini et Angelo. Fuit autem aliqua mora inter formationem hominis et ejus peccatum. Ergo pari ratione fuit aliqua mora inter formationem diaboli et ejus peccatum.

4. Præterea, aliud instans fuit in quo diabolus peccavit, ab instanti in quo creatus fuit. Sed inter quælibet duo instantia cadit tempus medium. Ergo aliqua mora fuit inter creationem ejus et lapsum.

Sed contra est quod dicitur Joam. 8, 44, de diabolo, quod in veritate non stetit; et sicut Augustinus dicit, 11 de Civ. Dei, c. 15, parum ante med.: « Oportet ut hoc sic accipiamus, quod in veritate fuerit, sed non permanserit. »

Respondeo dicendum quod circa hoc est duplex opinio.

Sed probabilius et sanctorum dictis magis consonans est quod statim post primum instans suæ creationis diabolus peccaverit. Et hoc necesse est dicere, si ponatur quod in primo instanti suæ creationis in actum liberi arbitrii proruperit, et cum gratiâ fuerit creatus, ut supra diximus, quæst. 62, art. 3. Cum enim Angeli per unum actum meritorium ad beatitudinem perveniant, ut supra dictum est, quæst. 62, art. 5, si diabolus in primo instanti, in gratiâ creatus, meruit, statim post primum instans beatitudinem accepisset, nisi statim impedimentum præstitisset peccando.

Si verò ponatur quod Angelus in gratiâ creatus non fuerit, vel quod in primo instanti actum liberi arbitrii non potuerit habere, nihil prohibet aliquam moram fuisse inter creationem et lapsum.

Ad primum ergo dicendum quod per motus corporales, qui per tempus mensurantur, quandoque in sacra Scripturâ intelliguntur metaphoricè motus spirituales instantanei; et sic per ambulationem intelligitur motus liberi arbitrii tendentis in bonum.

Ad secundum dicendum quod Origenes dicit, quod « serpens antiquus non à principio, nec statim supra pectus ambulavit » propter primum instans, in quo malus non fuit.

Ad tertium dicendum quod angelus habet liberum arbitrium inflexibile post electionem; et ideo nisi statim post primum instans, in quo naturalem motum habuit ad bonum, impedimentum beatitudini præstitisset, fuisset firmatus in bono. Sed non est simile de homine; et ideo ratio non sequitur.

Ad quartum dicendum quod inter quælibet duo instantia esse tempus medium, habens veritatem, in quantum tempus est continuum, ut probatur in 6 Physic., text. 2 et seqq. Sed tamen in Angelis, qui non sunt subjecti cœlesti motui, qui primò per tempus continuum mensuratur, tempus accipitur pro ipsâ successione operationum intellectus, vel etiam affectus. Sic igitur instans primum in Angelis intelligitur respondere operationi mentis angelicæ, quâ se in se ipsam convertit per vespertinam cognitionem; quia in primo die commemoratur vespere, sed non mane. Et hæc quidem operatio in omnibus bona fuit. Sed ab hac operatione quidam per matutinam cognitionem ad laudem Verbi sunt conversi; quidam verò in se ipsis remanentes facti sunt nox, per superbiam intumescentes, ut Augustinus dicit, 4 super Gen. ad litt., c. 24. Et sic prima operatio fuit omnibus communis; sed in secundâ sunt distincti. Et ideo in primo instanti omnes fuerunt boni, sed in secundo fuerunt boni à malis distincti.

ARTICULUS VII. — *Utrum Angelus supremus inter peccantes fuerit supremus inter omnes.* — (Infr., art. 9, ad 3, et 2, dist. 6, art. 1, et 3 cont., c. 109, fin., et op. 15, c. 19, et Eph. 2, et Job. 40.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod ille Angelus qui fuit supremus inter peccantes, non fuerit supremus inter omnes. Dicitur enim Ezech. 28, 14: *Tu Cherub extensus et protegens; posui te in monte sancto Dei.* Sed ordo Cherubim est sub ordine Seraphim, ut Dionysius dicit, 7 cap. angel. hierar. Ergo Angelus qui fuit supremus inter peccantes, non fuit supremus inter omnes.

2. Præterea, Deus fecit naturam intellectualem propter beatitudinem consequendam. Si igitur Angelus qui fuit supremus inter omnes, peccavit, sequitur quod ordinatio divina fuerit frustrata in nobilissimâ creaturâ; quod est inconveniens.

3. Præterea, quantò aliquid magis inclinatur in aliquid, tantò minùs potest ab illo deficere. Sed Angelus, quantò est superior, tantò magis inclinatur in Deum. Ergo minùs potest à Deo peccando deficere; et sic videtur quod Angelus qui peccavit, non fuerit supremus inter omnes, sed de inferioribus.

Sed contra est quod dicit Gregorius in homil. de centum Ovis, 34 in Evang., ante med., quod *primus Angelus qui peccavit, dum cunctis agminibus Angelorum prælatus eorum claritatem transcenderet, ex eorum comparatione clarior fuit.*

Respondeo dicendum quod in peccato est duo considerare, scilicet pronitatem ad peccandum, et motivum ad peccandum.

Si ergo consideremus in Angelis pronitatem ad peccandum, minùs videtur quod peccaverint superiores Angeli quàm inferiores; et propter hoc Damascenus dicit, lib. 2 de orthod. Fid., c. 4, quod *major eorum qui peccaverunt, fuit terrestri ordini prælatus.*

Et videtur hæc opinio consonare positioni Platonicorum, quàm Augustinus recitat in lib. 7 de Civit. Dei, c. 6 et 7, et 10, c. 9, 10 et 11. Dicunt enim quod omnes dii erant boni; sed dæmonum quidam boni, quidam mali, deos nominantes substantias intellectuales, quæ sunt à globo lunari superiùs, dæmones verò substantias intellectuales, quæ sunt à globo lunari inferiùs, superiores hominibus ordine naturæ.

Nec est abjicienda hæc opinio, tanquàm à fide aliena; quia tota creatura corporalis administratur à Deo per Angelos, ut Augustinus dicit, 3 de Trin., c. 4 et 5. Unde nihil prohibet dicere, inferiores Angelos divinitus distributos esse ad administrandum inferiora corpora, superiores verò ad administrandum corpora superiora, supremos verò ad assistendum Deo. Et secundum hoc Damascenus dicit, 6 de Fide cathol. lib. 2, c. 4, quod illi qui ceciderunt, fuerunt de inferioribus; in quorum etiam ordine aliqui boni Angeli permanserunt.

Si verò consideretur motivum ad peccandum, majus invenitur in superioribus quàm in inferioribus. Fuit enim dæmonum peccatum superbia, ut supra dictum est, artic. 2 hujus

quæst., cujus motivum est excellentia, quæ fuit major in superioribus. Et ideo Gregorius dicit, loco cit. in arg. *Sed cont.*, quod ille qui peccavit, fuit superior inter omnes. Et hoc videtur probabilis, quia peccatum Angeli non processit ex aliqua pronitate, sed ex solo libero arbitrio.

Unde magis videtur consideranda esse ratio quæ sumitur à motivo ad peccandum. Non est tamen inde alii opinioni præjudicandum; quia etiam in principe inferiorum Angelorum potuit esse aliquod motivum ad peccandum.

Ad primum ergo dicendum quod Cherubim interpretatur *plenitudo scientiæ*, Seraphim autem interpretatur *ardentes*, sive *incendentes*. Et sic patet quod Cherubim denominetur à scientiâ, quæ potest esse cum mortali peccato; Seraphim verò denominatur ab ardore charitatis, quæ cum peccato mortali esse non potest; et ideo primus angelus peccans non est deno minatus Seraphim, sed Cherubim.

Ad secundum dicendum quod divina intentio non frustratur nec in his qui peccant, nec in his qui salvantur. Utrorumque enim eventum Deus præcognoscit; et ex utroque habet gloriam, dum hos ex suâ bonitate salvat, illos ex suâ justitiâ punit. Ipsa verò creatura intellectualis, dum peccat, à fine debito deficit. Nec hoc est inconveniens in quâcumque creaturâ sublimi; sic enim creatura intellectualis instituta est à Deo, ut in ejus arbitrio positum sit agere propter finem.

Ad tertium dicendum quod quantacumque inclinatio ad bonum fuerit in supremo Angelo, tamen ei necessitatem non inducebat; unde potuit per liberum arbitrium eam non sequi.

ARTICULUS VIII. — *Utrum peccatum primi Angeli fuerit aliis causa peccandi.* — (2, dist. 6, art. 2, et dist. 34, in Expos., lit. ad 2.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod peccatum primi Angeli peccantis non fuit aliis causa peccandi. Causa enim prior est causato. Sed omnes simul peccaverunt, ut Damascenus dicit, lib. 2, c. 4, de Fid. cath. Ergo peccatum unius non fuit aliis causa peccandi.

2. Præterea, primum peccatum Angeli non potest esse nisi superbia, ut supra dictum est, art. 2 huj. qu. Sed superbia excellentiam quærit; magis autem excellentiæ repugnat quod aliquis inferiori subdatur quàm superiori; et sic non videtur quod dæmones peccaverint per hoc quod voluerunt subesse alicui superiorum Angelorum potius quàm Deo. Sic autem peccatum unius Angeli fuisset aliis causa peccandi, si eos ad hoc induxisset ut sibi subjicerentur. Non ergo videtur quod peccatum primi Angeli fuerit causa peccandi aliis.

3. Præterea, majus peccatum est velle subesse alteri contra Deum, quàm contra Deum alteri velle præesse; quia minus habet de motivo ad peccandum. Si ergo peccatum primi Angeli fuit aliis causa peccandi in hoc quod eos ut sibi subjicerentur induxit, gravius peccassent inferiores Angeli quàm supremus;

quod est contra (1) illud psalm. 103, 27: *Draco iste, quem formasti*; dicit Glossa ord.: *Qui cæteris in essentia erat excellentior, factus est in malitia major.* Non ergo peccatum primi Angeli fuit aliis causa peccandi.

Sed contra est quod dicitur Apoc. 12, 4, quod draco traxit secum tertiam partem stellarum.

Respondeo dicendum quod peccatum primi Angeli fuit aliis causa peccandi, non quidem cogens, sed quâdam quasi exhortatione inducens.

Cujus signum ex hoc apparet quod omnes dæmones illi supremo subduntur, ut manifestè apparet per illud quod dicit Dominus Matth. 25, 41: *Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.* Habet enim hoc ordo divinæ justitiæ, ut ejus suggestioni aliquis consentit in culpâ, ejus potestati subdatur in penâ, secundum illud 2 Pet. 2, 19: *A quo quis superatus est, huic servus addictus est.*

Ad primum ergo dicendum quod, licet simul dæmones peccaverint, tamen peccatum unius potuit esse aliis causa peccandi. Angelus enim non indiget ad eligendum, vel exhortandum, vel etiam consentiendum temporis morâ, sicut homo, qui deliberatione indiget ad eligendum, et ad consentiendum, et locutione vocali ad exhortandum; quorum utrumque tempore agitur. Manifestum est autem quod etiam homo simul dum aliquid jam corde concepit, in eodem instanti incipit loqui; et in ultimo instanti locutionis in quo aliquis sensum loquentis capit, potest assentire ei quod dicitur, ut patet maxime in primis conceptionibus, quas quisque probat auditas. Sublato ergo tempore locutionis, et deliberationis, quod in nobis requiritur, in eodem instanti in quo primus Angelus suam affectionem intelligibili locutione expressit, possibile fuit aliis in eam consentire.

Ad secundum dicendum quod superbus, cæteris paribus, magis vult subesse superiori quàm inferiori. Sed si aliquam excellentiam consequatur sub inferiori, quàm sub superiori consequi non possit, magis eligit inferiori subesse quàm superiori. Sic igitur non fuit contra superbiam dæmonum quod subesse inferiori voluerunt in ejus principatum consentientes; ad hoc eum principem et ducem habere volentes, ut virtute naturali suam ultimam beatitudinem consequerentur; præsertim quia supremo Angelo naturæ ordine etiam tunc subjecti erant.

Ad tertium dicendum quod, sicut supra dictum est, quæst. 62, art. 6, Angelus non habet aliquid retardans; sed secundum suam totam virtutem movetur in illud ad quod movetur, sive in bonum, sive in malum. Quia igitur supremus Angelus majorem habuit naturalem virtutem quàm inferiores, intensiori motu in peccatum prolapsus est, et ideo factus est etiam in malitiâ major.

(1) Supplet Nicolaus: *Contra quod super illud Psalm... dicit Glossa.* Alii omnes libri quos vidimus, ut hic.

ARTICULUS IX. — *Utrum tot peccaverunt, quot permanserunt.*

Ad nonum sic proceditur. 1. Videtur quod plures peccaverunt de Angelis quam permanserunt. Quia, ut dicit Philosophus, 2 Ethic., cap. 6, à med., *malum est ut in pluribus, bonum ut in paucioribus.*

2. Præterea, iustitia et peccatum eadem ratione inveniuntur in Angelis et hominibus. Sed in hominibus plures inveniuntur mali quam boni, secundum illud Eccle. 1, 15: *Stultorum infinitus est numerus.* Ergo pari ratione in Angelis.

3. Præterea, Angeli distinguuntur secundum personas, et secundum ordines. Si igitur plures personæ angelicæ remanserunt, videtur etiam quod non de omnibus ordinibus aliqui peccaverunt.

Sed contra est quod dicitur, 4 Reg. 6, 16: *Plures nobiscum sunt quam cum illis*; quod exponitur de bonis Angelis, qui sunt nobiscum in auxilium, et de malis, qui nobis adversantur.

Respondeo dicendum quod plures Angeli permanserunt quam peccaverunt. Quia peccatum est contra naturalem inclinationem; ea verò quæ contra naturam fiunt, ut in paucioribus accidunt; natura enim consequitur suum effectum vel semper, vel ut in pluribus.

Ad primum ergo dicendum quod Philosophus ibi loquitur quantum ad homines, in quibus malum contingit ex hoc quod sequuntur bona sensibilia, quæ sunt pluribus nota, deserto bono rationis, quod paucioribus notum est. In Angelis autem non est nisi natura intellectualis. Unde non est similis ratio, et per hoc patet responsio ad secundum.

Ad tertium dicendum quod secundum illos qui dicunt, quod diabolus major fuit de inferiori ordine Angelorum, qui præsentibus terrestribus, manifestum est quod non de quolibet ordine ceciderunt, sed de infimo tantum. Secundum verò illos qui ponunt majorem diabolum de supremo fuisse ordine, probabile est quod de quolibet ordine aliqui ceciderunt; sicut in quemlibet ordinem homines assumuntur in supplementum ruinæ angelicæ. In quo etiam magis comprobatur libertas liberi arbitrii, quæ secundum quemlibet gradum creaturæ in malum flecti potest. In sacra Scripturâ tamen nomina quorundam ordinum, ut Seraphim et Thronorum, dæmonibus non attribuantur, quia hæc nomina sumuntur ab ardore charitatis, et ab inhabitatione Dei, quæ non possunt esse cum peccato mortali. Attribuantur autem eis nomina Cherubim, Potestatum et Principatum; quia hæc nomina sumuntur à scientiâ et potentiâ, quæ bonis malisque possunt esse communia.

QUESTIO LXIV.

DE POENA DÆMONUM. — *(In quatuor articulos divisa.)*

Consequenter queritur de pena dæmonum; et circa hoc queruntur quatuor: 1° de obtenebratione intellectus; 2° de obstinatione voluntatis; 3° de dolore ipsorum; 4° de loco penali ipsorum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum intellectus dæmonis sit obtenebratus per privationem cognitionis omnis veritatis.* — (2, dist. 7, quæst. 2, art. 1, et Mal. quæst. 16, art. 6.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus dæmonum sit obtenebratus per privationem cognitionis omnis veritatis. Si enim aliquam veritatem cognoscerent, maxime cognoscerent seipsos, quod est cognoscere substantias separatas. Hoc autem eorum miseriam non convenit, cum ad magnam beatitudinem pertinere videatur, in tantum quod quidam ultimam beatitudinem hominis posuerunt in cognoscendo substantias separatas. Ergo dæmones privantur omni cognitione veritatis.

2. Præterea, id quod est maxime manifestum in naturâ, videtur esse maxime manifestum Angelis sive bonis, sive malis. Quod enim non sit nobis maxime manifestum, contingit ex debilitate intellectus nostri à phantasmatibus accipientis, sicut ex debilitate oculi noctuæ contingit quod non possit videre lumen solis. Sed dæmones non possunt cognoscere Deum, qui est secundum se manifestissimus, cum sit in summo veritatis, eo quod non habent mundum cor, quo solo videtur Deus. Ergo nec alia cognoscere possunt.

3. Præterea, cognitio rerum Angelis conveniens est duplex, secundum Augustinum, lib. 4 super Gen., cap. 22, scilicet matutina et vespertina. Sed cognitio matutina non competit dæmonibus, quia non vident res in Verbo; nec cognitio vespertina, quia cognitio vespertina refert res cognitæ ad laudem Creatoris; unde post vespere fit mane, ut dicitur Gen. 1. Ergo dæmones non possunt cognitionem de rebus habere.

4. Præterea, Angeli in suâ cognitione cognoverunt mysterium regni Dei, ut Augustinus dicit, 5 super Gen. ad litt., c. 19, non procul à princ. Sed dæmones hæc cognitionem privati sunt, quia si cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent, ut dicitur 1 Corinth. 2, 8. Ergo pari ratione omni aliâ cognitione veritatis sunt privati.

5. Præterea, quamcumque veritatem aliquis scit, aut cognoscit eam naturaliter, sicut nos cognoscimus prima principia; aut accipiendo ab alio, sicut quæ scimus addiscendo; aut experientiâ longi temporis, sicut scimus inveniando. Sed dæmones non possunt cognoscere veritatem per suam naturam, quia ab eis divisi sunt boni Angeli, sicut lux à tenebris, ut Augustinus dicit, lib. 11 de Civ. Dei, c. 19 et 33. Omnis autem manifestatio fit per lumen, ut dicitur Ephes. 5. Similiter etiam neque per revelationem, neque addiscendo à bonis Angelis, quia non est conventio lucis ad tenebras, ut dicitur 2 Corinth. 6, 14. Neque per experientiâ longi temporis, quia experientiâ à sensu oritur. Ergo nulla in eis est cognitio veritatis.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nom., part. 4, parum à med. lect. 19, quod « data sunt dæmonibus aliqua dona, quæ nequaquam mutata esse dicimus, sed sunt integra et splendidissima. » Inter ista autem

naturalia dona est cognitio veritatis. Ergo in eis est aliqua veritatis cognitio.

Respondeo dicendum quod duplex est cognitio veritatis: una quæ habetur per naturam, alia quæ habetur per gratiam. Et ista quæ habetur per gratiam, est duplex: una quæ est speculativa tantum, sicut cum alicui aliqua secreta divinorum revelantur; alia vero, quæ est affectiva, producemus amorem Dei, et hæc propriè pertinet ad donum sapientie.

Harum autem trium cognitionum prima in demonibus nec est ablata nec diminuta; consequitur enim ipsam naturam Angeli, qui secundum suam naturam est quidam intellectus vel mens. Propter simplicitatem autem sue substantiæ à naturâ ejus aliquid subtrahi non potest, ut sic per subtractionem naturalium puniatur; sicut homo punitur per subtractionem manûs aut pedis, aut alicujus hujusmodi. Et idè dicit Dionysius, loc. cit. in arg. *Sed contra*, quod « dona naturalia in eis integra manent; » unde naturalis cognitio in eis non est diminuta.

Secunda autem cognitio quæ est per gratiam, in speculatione consistens, non est eis totaliter ablata, sed diminuta; quia de hujusmodi secretis divinis tantum revelatur eis, quantum oportet, vel mediantibus Angelis, vel « per aliqua temporalia divinæ virtutis effecta, » ut dicit Augustinus, 9 de Civit. Dei, cap. 21, circ. med. Non autem sicut ipsis sanctis Angelis, quibus plura et clariùs revelantur in ipso Verbo.

Tertiâ verò cognitione sunt totaliter privati, sicut et charitate.

Ad primum ergo dicendum quod felicitas consistit in applicatione ad id quod superius est. Substantiæ autem separatæ sunt ordinæ naturæ supra nos; unde aliqualis ratio felicitatis esse potest homini, si cognoscat substantias separatæ, licet perfecta ejus felicitas sit in cognoscendo primam substantiam, scilicet Deum. Sed substantiæ separatæ cognoscere substantiam separatam est connaturale, sicut et nobis cognoscere naturas sensibiles. Unde sicut in hoc non est felicitas hominis quod cognoscat naturas sensibiles, ita non est felicitas Angelis in hoc quod cognoscat substantias separatæ.

Ad secundum dicendum quod illud quod est manifestissimum in naturâ, est nobis occultum propter hoc quod excedit proportionem intellectûs nostri, et non solum propter hoc quod intellectus noster accipit à phantasmatibus. Excedit autem divina substantia non solum proportionem intellectûs humani, sed etiam intellectûs angelici. Unde nec ipse Angelus secundum suam naturam potest cognoscere Dei substantiam; potest tamen altiore cognitionem de Deo habere per suam naturam quam homo, propter perfectionem sui intellectûs; et talis cognitio Dei remanet etiam in demonibus. Licet enim non habeant puritatem quæ est per gratiam, habent tamen puritatem naturæ, quæ sufficit ad cognitionem Dei, quæ eis competit ex naturâ.

Ad tertium dicendum quod creatura tenebra est comparata excellentiæ divini luminis;

et idè cognitio creaturæ in propriâ naturâ vespertina dicitur. Vesper enim est tenebris adjunctum, habet tamen aliquid de luce; cum autem totaliter deficit lux, est nox. Sic igitur et cognitio rerum in propriâ naturâ, quando refertur ad laudem Creatoris, ut in bonis Angelis, habet aliquid de luce divinâ, et potest dici vespertina; si autem non refertur in Deum, sicut in demonibus, non dicitur vespertina, sed nocturna. Unde in Genesi legitur quod *tenebras*, quas Deus à luce separavit, *vocavit noctem*.

Ad quartum dicendum quod mysterium regni Dei, quod est impletum per Christum, omnes quidem Angeli à principio aliquo modo cognoverunt, sed maxime ex quo beatificati sunt visione Verbi, quam demones nunquam habuerunt; non tamen omnes Angeli cognoverunt perfectè, neque æqualiter. Unde demones multo minus, Christo existente in mundo, perfectè mysterium Incarnationis cognoverunt. Non enim innotuit eis (ut Augustinus dicit, lib. 9 de Civ. Dei, c. 21, non procul à princ.), *sicut Angelis sanctis, qui Verbi participatâ aternitate perfruuntur, sed sicut eis terrendis innotescendum fuit per quædam temporalia effecta*. Si autem perfectè et per certitudinem cognovissent ipsum esse Filium Dei, et effectum passionis ejus, nunquam Dominum gloriæ crucifigi procurassent.

Ad quintum dicendum quod demones tribus modis cognoscunt veritatem aliquam. Uno modo subtilitate suæ naturæ; quia, licet sint obtenebrati per privationem luminis gratiæ, sunt tamen lucidi lumine intellectualis naturæ. Secundò per revelationem à sanctis Angelis, cum quibus non conveniunt quidem per conformitatem voluntatis, conveniunt autem similitudine intellectualis naturæ, secundum quam possunt accipere quod ab aliis manifestatur. Tertio modo cognoscunt per experientiam longi temporis, non quasi à sensu accipientes; sed dum in rebus singulis completur similitudo ejus speciei intelligibilis quam sibi naturaliter habent inditam, aliqua cognoscunt presentia, quæ non præcognoverunt futura, ut supra de cognitione Angelorum dictum est, qu. 57, art. 3.

ARTICULUS II. — *Utrum voluntas demonum sit obstinata in malo.* — (2, dist. 7, q. 1, art. 2, et Ver. qu. 24, art. 1, et art. 2, corp., et Mal. qu. 16, art. 5.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod voluntas demonum non sit obstinata in malo. Libertas enim arbitrii ad naturam intellectualis naturæ pertinet, quæ manet in demonibus. Sed libertas arbitrii per se et priùs ordinatur ad bonum quam ad malum. Ergo voluntas demonum non est ita obstinata in malo quin possit redire ad bonum.

2. Præterea, major est misericordia Dei, quæ est infinita, quam demonis malitia, quæ est finita. A malitiâ autem culpæ ad bonitatem justitiæ nullus redit nisi per Dei misericordiam. Ergo etiam demones à statu malitiæ possunt redire ad statum justitiæ.

3. Præterea, si demones habent voluntatem obstinatalam in malo, maxime haberent

eam obstinatam in peccato quo peccaverunt. Sed illud peccatum in eis nunc non manet, scilicet superbia, quia nec motiū manet, scilicet excellentia. Ergo dæmon non est obstinatus in malitiā.

4. Præterea, Gregorius dicit quod « homo per alium reparari potuit, quia per alium cecidit. » Sed dæmones inferiores per primum ceciderunt, ut supra dictum est, quod præc. art. 8. Ergo eorum casus per alium reparari potest; ergo non sunt in malitiā obstinati.

5. Præterea, quicumque est in malitiā obstinatus, nunquam bonum opus operatur. Sed dæmon aliqua bona opera facit; constititur enim veritatem, dicens Christo: *Scio, quis sis, sanctus Dei.* Marc. 1, 24. *Dæmones etiam credunt, et contremiscunt*, ut dicitur Jacob. 2, 19. Dionysius etiam dicit, 4 cap. de div. Nom., part. 4, parum à med. lect. 19, quod *bonum et optimum concupiscunt esse, vivere et intelligere.* Ergo non sunt obstinati in malitiā.

Sed contra est quod dicitur in ps. 73, 23: *Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper*; quod de dæmonibus exponitur. Ergo semper obstinati in malitiā perseverant.

Respondeo dicendum quod Origenis, lib. 1 Periarch., cap. 6, à med., positio fuit, quod omnis voluntas creaturæ propter libertatem arbitrii potest flecti et in bonum et in malum, exceptā animā Christi propter unionem Verbi.

Sed hæc positio tollit veritatem beatitudinis à sanctis Angelis et hominibus, quia stabilitas æternæ est de ratione veræ beatitudinis, unde et vita æterna nominatur. Repugnat etiam auctoritati Scripturæ sacræ, quæ dæmones et homines malos in supplicium æternum mittendos, bonos autem in vitam æternam transferendos pronuntiat.

Unde hæc positio est tanquam erronea reputanda; et tenendum est firmiter secundum fidem catholicam, quod et voluntas bonorum Angelorum confirmata est in bono, et voluntas dæmonum obstinata est in malo.

Causam autem hujus obstinationis debes accipere non ex gravitate culpæ, sed ex conditione naturæ seu status. *Hoc enim est hominibus mors, quod Angelis casus*, ut Damascenus dicit, l. 2 de orth. Fid., c. 4 in fin. Manifestum est autem quod omnia mortalia peccata hominum, sive sint magna, sive parva, ante mortem sunt remissibilia, post mortem verò irremissibilia, et perpetuò manentia.

Ad inquirendum ergo causam hujusmodi obstinationis, considerandum est quod vis appetitiva in omnibus proportionatur apprehensivæ, à quā movetur sicut mobile à motore. Appetitus enim sensitivus est boni particularis, voluntas verò boni universalis, ut supra dictum est, quod 59, art. 4, sicut etiam sensus apprehensivus est singularium, intellectus verò universalium.

Differt autem apprehensio Angeli ab apprehensione hominis in hoc quod Angelus apprehendit immobiliter per intellectum, sicut et nos immobiliter apprehendimus prima principia, quorum est intellectus; homo verò per rationem apprehendit mobiliter discursu-

rendo de uno ad aliud, habens viam procedendi ad utrumque oppositorum. Unde et voluntas hominis adhæret alicui mobiliter, quasi potens etiam ab eo discedere, et contrario adhærere; voluntas autem Angeli adhæret fixè et immobiliter. Et ideo si consideretur ante adhæsjonem, potest libere adhærere et huic, et opposito, in his scilicet quæ non naturaliter vult; sed postquam jam adhæsit, immobiliter adhæret.

Et ideo consuevit dici quod « liberum arbitrium hominis flexibile est ad oppositum et ante electionem, et post; liberum autem arbitrium Angeli est flexibile ad utrumque oppositum ante electionem, sed non post. » Sic igitur et boni Angeli semel adhærentes iustitiæ, sunt in illā confirmati, mali verò peccantes sunt in peccato obstinati. De obstinatione verò hominum damnatorum infra dicetur (in parte, quam non absolvit, immaturā morte præreptus).

Ad primum ergo dicendum quod boni et mali Angeli habent liberum arbitrium, sed secundum modum et conditionem suæ naturæ, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod misericordia Dei liberat à peccato penitentes. Illi verò qui penitentiae capaces non sunt, immobiliter malo adhærent, et per divinam misericordiam non liberantur.

Ad tertium dicendum quod adhuc manet in diabolo peccatum quo primò peccavit, quantum ad appetitum, licet non quantum ad hoc quod credat se posse obtinere; sicut si aliquis credat se posse facere homicidium, et velit facere, et postea adimatur ei potestas; nihilominus voluntas homicidii in eo manere potest, ut velit fecisse, vel velit facere, si posset.

Ad quartum dicendum quod non est tota causa quare peccatum hominis sit remissibile, quia alio suggerente peccavit; et ideo ratio non sequitur.

Ad quintum dicendum quod actus dæmonis est duplex. Quidam scilicet ex voluntate deliberatā procedens; et is propriè potest dici actus ejus; et talis actus dæmonis semper est malus; quia, etsi aliquando aliquod bonum faciat, non tamen benè facit, sicut dum veritatem dicit, ut decipiat; et dum non voluntariè credit, et constitetur; sed rerum evidentia coactus. Alius autem actus dæmonis est naturalis; qui bonus esse potest, et attestatur bonitati naturæ. Et tamen tali bono actu abutitur ad malum.

ARTICULUS III. — *Utrum dolor sit in dæmonibus.* — (2, dist. 5, qu. 1, art. 2, corp., et Ver. qu. 24, art. 1, corp., et qu. 28, art. 3, ad 5, et art. 8, corp., princip., et ad 5.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod dolor non sit in dæmonibus. Cum enim dolor et gaudium opponantur, non possunt esse simul in eodem. Sed in dæmonibus est gaudium; dicit enim Augustinus de Gen. contra Manichæos, lib. 2, cap. 17, circa med.: *Diabolus potestatem habet in eos qui Dei præcepta contemnunt, et de hac tam infelici potestate lætatur.* Ergo in dæmonibus non est dolor.

2. Præterea, dolor est causa timoris; de his

enim timemus, dùm futura sunt, de quibus dolemus, dùm præsentiā sunt. Sed in dæmonibus non est timor, secundum illud Job. 41, 24: *Factus est ut nullum timeret*. Ergo in dæmonibus non est dolor.

3. Præterea, dolere de malo est bonum. Sed dæmones non possunt benè facere. Ergo non possunt dolere ad minus de malo culpæ; quod pertinet ad vermem conscientiæ.

Sed contra est quòd peccatum dæmonis est gravius quàm peccatum hominis. Sed homo punitur dolore pro delectatione peccati, secundum illud Apoc. 18, 7. *Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit, tantum date ei tormentum et luctum*. Ergo multò magis diabolus, qui maximè se glorificavit, punitur doloris luctu.

Respondeo dicendum quòd timor, dolor, gaudium et hujusmodi, secundum quòd sunt passionēs, in dæmonibus esse non possunt; sic enim sunt propriè appetitūs sensitivi, qui est virtus in organo corporali. Sed secundum quòd nominant simplices actus voluntatis, sic possunt esse in dæmonibus. Et necesse est dicere quòd in eis sit dolor, secundum quòd significat simplicem actum voluntatis; sic enim nihil est aliud quàm renisus voluntatis ad id quod est, vel non est. Patet autem quòd dæmones multa vellent non esse, quæ sunt, et esse, quæ non sunt. Vellent enim, cùm sint invidi, damnari eos qui salvantur. Unde oportet dicere quòd in eis sit dolor; et præcipuè quia de ratione pænæ est quòd voluntati repugnet. Privantur etiam beatitudine, quam naturaliter appetunt; et in multis eorum iniqua voluntas cohibetur.

Ad primum ergo dicendum quòd gaudium et dolor de eodem sunt opposita, non autem de diversis. Unde nihil prohibet unum simul dolere de uno, et gaudere de alio; et maximè secundum quòd dolor et gaudium important simplices voluntatis actus; quia non solum in diversis, sed etiam in unā et eadem re potest esse aliquid quod volumus, et aliquid quod nolumus.

Ad secundum dicendum quòd sicut in dæmonibus est dolor de præsenti, ita et timor de futuro. Quod autem dicitur: *Factus est ut nullum timeret*, intelligitur de timore Dei cohibente à peccato. Alibi namque scriptum est, Jac. 2, 19, quòd *dæmones credunt, et contremiscunt*.

Ad tertium dicendum quòd dolere de malo culpæ propter se attestatur voluntatis bonitati, cui malum culpæ opponitur; dolere autem de malo pænæ, vel de malo culpæ propter pœnam attestatur bonitati naturæ, cui malum pænæ opponitur. Unde Augustinus dicit, 19 de Civit. Dei, cap. 13, post med., quòd *dolor amissi boni in supplicio testis est naturæ bonæ*. Dæmon ergo, cùm perversæ sit voluntatis, et obstinatæ, de malo culpæ non dolet.

ARTICULUS IV. — *Utrum aer iste sit locus pœnalis dæmonum*. — (4, dist. 43, qu. 1, art. 3, corp., et ad 4, et dist. 47, qu. 1, art. 3, quæst. 4, ad 2.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd

aer iste non sit locus pœnalis dæmonum. Dæmon enim est naturā spiritualis. Natura autem spiritualis non afficitur loco. Ergo nullus locus est dæmonibus pœnalis.

2. Præterea, peccatum hominis non est gravius quàm peccatum dæmonis. Sed locus pœnalis hominis est infernus. Ergo multò magis dæmonis; ergo non aer caliginosus.

3. Præterea, dæmones puniuntur pœnā ignis. Sed in aere caliginoso non est ignis. Ergo aer caliginosus non est locus pænæ dæmonum.

Sed contra est quòd Augustinus dicit, 3 super Genes. ad litt., cap. 10, à med., quòd *aer caliginosus est quasi carcer dæmonibus usque ad tempus iudicii*.

Respondeo dicendum quòd Angeli secundum suam naturam mediū sunt inter Deum, et homines. Habet autem hoc divinæ providentiæ ratio quòd inferiorum bonum per superiora procuretur. Bonum autem hominis dupliciter procuratur per divinam providentiam. Uno modo directè, dùm scilicet aliquis inducitur ad bonum, et retrahitur à malo; et hoc decenter fit per Angelos bonos; alio modo indirectè, dùm scilicet aliquis exercetur impugnatus per impugnationem contrarii; et hanc procuracionem boni humani conveniens fuit per malos angelos fieri, ne totaliter post peccatum ab utilitate naturalis ordinis exciderent. Sic ergo dæmonibus duplex locus pœnalis debetur; unus quidem ratione suæ culpæ, et hic est infernus; alius autem ratione exercitationis humanæ, et sic debetur eis caliginosus aer. Procuratio autem salutis humanæ protenditur usque ad diem iudicii. Unde et usque tunc durat ministerium Angelorum et exercitatio dæmonum. Unde et usque tunc et boni Angeli ad nos huc mittuntur, et dæmones in hoc aere caliginoso sunt ad nostrum exercitium; licet eorum aliqui etiam nunc in inferno sint ad torquendum eos quos ad malum induxerunt; sicut et aliqui boni Angeli sunt cum animabus sanctis in cælo. Sed post diem iudicii omnes mali tam homines quàm Angeli in inferno erunt, boni verò in cælo.

Ad primum ergo dicendum quòd locus non est pœnalis Angelo, aut animæ, quasi afficiens alterando naturam, sed quasi afficiens voluntatem contristando, dùm Angelus, vel anima apprehendit se esse in loco non convenienti suæ voluntati.

Ad secundum dicendum quòd anima secundum ordinem naturæ non præfertur alteri animæ, sicut dæmones ordine naturæ præferuntur hominibus. Unde non est similis ratio.

Ad tertium dicendum quòd aliqui dixerunt, usque ad diem iudicii differri pœnam sensibilem tam dæmonum quàm animarum, et similiter beatitudinem sanctorum differri usque ad diem iudicii: quod est erroneum, et repugnans Apostoli sententiæ; qui dicit, 2 Corinth. 5, 1: *Si terrestris domus nostra huius habitationis dissolvatur, domum habemus in cælo*.

Alii verò, licet hoc non concedant de animabus, concedunt tamen de dæmonibus.

Sed melius est dicendum quod idem iudicium sit de malis animabus et de malis angelis, sicut idem iudicium est de bonis animabus et bonis Angelis. Unde dicendum est, quod sicut locus cœlestis pertinet ad gloriam Angelorum, tamen gloria eorum non minuitur, cum ad nos veniunt, quia considerant illum locum esse suum, eo modo quo dicimus honorem episcopi non minui, dum actu, non sedet in cathedrâ; similiter dicendum est quod, licet dæmones non actu alligentur gehennali igni dum sunt in aere isto caliginoso, tamen ex hoc ipso quod sciunt illam alligationem sibi deberi, eorum pœna non diminuitur. Unde dicitur in quâdam Glossâ Jacobi 3 (ordinariâ super illud: *Inflammata è gehenna*), quod *portant secum ignem gehennæ quodcumque vadant*. Nec est contra hoc, quod *rogaverunt Dominum, ut non mitteret eos in abyssum*, ut dicitur Luc. 8, quia hoc petierunt reputantes sibi pœnam, si excluderentur à loco in quo possunt hominibus nocere. Unde Matth. 8 dicitur quod *deprecabantur eum ne expelleret eos extra regionem*.

QUÆSTIO LXV.

DE OPERE CREATIONIS CREATURÆ CORPORALIS.

— (In quatuor articulos divisa.)

Post considerationem spiritualis creaturæ considerandum est de creaturâ corporali. In cujus productione tria opera Scriptura commemorat, scilicet opus creationis, cum dicitur: *In principio creavit Deus cælum et terram*, etc.; opus distinctionis, cum dicitur: *Divisit lucem à tenebris, et aquas quæ sunt supra firmamentum, ab aquis quæ sunt sub firmamento*; et opus ornatus, cum dicitur: *Fiant luminaria in firmamento*, etc. Primum ergo considerandum est de opere creationis; secundò de opere distinctionis; tertio de opere ornatus.

Circa primum quærentur quatuor: 1° utrùm creatura corporalis sit à Deo; 2° utrùm sit facta propter bonitatem Dei; 3° utrùm sit facta à Deo mediantibus Angelis; 4° utrùm formæ corporum sint ab Angelis, an immediatè à Deo.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm creatura corporalis sit à Deo.* — (2, dist. 37, quæst. 1, art. 2, corp., et 2 cont., c. 6, et 15, et 3, cap. 1, et Pot. qu. 3, art. 5, corp., et opusc. 10, cap. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod creatura corporalis non sit à Deo. Dicitur enim Eccle. 3, 14: *Didici quod omnia quæ fecit Deus, perseverant in æternum*. Sed corpora visibilia non perseverant in æternum; dicitur enim 2 Corinth. 4, 18: *Quæ videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna*. Ergo Deus non fecit corpora visibilia.

2. Præterea, Genes. 1, 31, dicitur: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona*. Sed creaturæ corporales sunt malæ; experimur enim eas in multis noxiis, ut patet in multis serpentibus, in æstu solis, et huiusmodi. Idè autem aliquid dicitur malum, quia nocet. Creaturæ igitur corporales non sunt à Deo.

3. Præterea, id quod est à Deo, non retrahit à Deo, sed ducit in ipsum. Sed creaturæ corporales retrahunt à Deo; unde Apostolus dicit, 2 Corinth. 4, 18: *Non contemplantibus nobis quæ videntur*. Ergo creaturæ corporales non sunt à Deo.

Sed contra est quod dicitur in psalm. 145, 6: *Qui fecit cælum et terram, mare, et omnia quæ in eis sunt*.

Respondeo dicendum quod quorundam hæreticorum positio est, quod visibilia ista non sunt creata à bono Deo, sed à malo principio. Et ad argumentum sui erroris assumunt quod Apostolus dicit, 2 Corinth. 4, 4: *Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium*.

Hæc autem positio est omnino impossibilis. Si enim diversa in aliquo uniantur, necesse est hujus unionis causam esse aliquam; non enim diversa secundum se uniuntur. Et inde est quod quodcumque in diversis invenitur aliquid unum, oportet quod illa diversa illud unum ab aliquâ unâ causâ recipiant, sicut diversa corpora calida habent calorem ab igne. Hoc autem quod est esse, communiter invenitur in omnibus rebus quodcumque diversis. Necesse est ergo esse unum essendi principium, à quo esse habeant quæcumque sunt quocumque modo, sive sint invisibilia, et spiritualia, sive sint visibilia, et corporalia.

Dicitur autem diabolus esse deus hujus sæculi, non creatione, sed quia seculariter viventes ei serviunt, eo modo loquendi quo Apostolus loquitur ad Philip. 3, 19: *Quorum deus venter est*.

Ad primum ergo dicendum quod omnes creaturæ Dei secundum aliquid in æternum perseverant, ad minus secundum materiam: quia creaturæ nunquam in nihilum rediguntur, etiamsi sint corruptibiles. Sed quantum creaturæ magis appropinquant ad Deum, qui est immobilis, tantò magis sunt immobiles. Nam creaturæ corruptibiles in perpetuum manent secundum materiam, sed mutantur secundum formam substantialem; creaturæ verò incorruptibiles permanent quidem secundum substantiam, sed sunt mutabiles secundum alia, puta secundum locum, ut corpora cœlestia, vel secundum affectiones, ut creaturæ spirituales. Quod autem Apostolus dicit: *Quæ videntur, temporalia sunt*, etsi verum sit etiam quantum ad ipsas res in se consideratas, secundum quod omnis creatura visibilis subjacet tempori vel secundum suum esse, vel secundum suum motum, tamen Apostolus intendit loqui de visibilibus, secundum quod sunt hominis præmia. Nam præmia hominis, quæ sunt in istis rebus visibilibus, temporaliter transeunt; quæ autem sunt in rebus invisibilibus permanent in æternum. Unde et supra præmiserat: *Æternum gloriæ pondus operatur in nobis*.

Ad secundum dicendum quod creatura corporalis secundum suam naturam est bona; sed non est bonum universale, sed est quoddam bonum particulare, et contractum; secundum quam particularitatem et contractionem sequitur in eâ contrarietas, per quam unum contrariatur alteri, licet utrumque in

se sit bonum. Quidam autem æstimantes res non ex earum naturâ, sed ex suo proprio commodo, quæcumque sibi nociva sunt, simpliciter mala arbitrantur, non considerantes quòd id quod est uni nocivum quantum ad aliquid, vel alteri, vel eidem quantum ad aliquid est proficuum. Quod nequaquam esset, si secundum se corpora essent mala et noxia.

Ad tertium dicendum quòd creaturæ, quantum est de se, non retrahunt à Deo, sed in ipsum ducunt; quia *invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*, ut dicitur Roman. 1, 20, sed quòd avertant à Deo, hoc est ex culpâ eorum qui insipienter eis utuntur; unde dicitur Sap. 14, 11, quòd *creaturæ factæ sunt in museipulam pedibus insipientium*; et hoc ipsum quòd sic à Deo abducunt, attestatur quòd sunt à Deo; non enim abducunt insipientes à Deo, nisi alliciendo secundum aliquid boni in eis existens, quod habent à Deo.

ARTICULUS II. — Utrum creatura corporalis sit facta propter Dei bonitatem. — (*Sup., quæst. 19, art. 5, corp., et opus. 2, cap. 100 et 101.*)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd creatura corporalis non sit facta propter Dei bonitatem. Dicitur enim Sapient. 1, 14: *Creavit Deus ut essent omnia*. Ergo omnia sunt creata propter proprium esse, et non propter Dei bonitatem.

2. Præterea, bonum habet rationem finis. Ergo id quod est magis bonum in rebus, est finis minus boni. Creatura autem spiritualis comparatur ad corporalem sicut majus bonum ad minus bonum. Ergo creatura corporalis est propter spirituales, et non propter Dei bonitatem.

3. Præterea, justitia non dat inæqualia nisi inæqualibus. Sed Deus est justus. Ergo ante omnem inæqualitatem à Deo creatam est inæqualitas à Deo non creata. Sed inæqualitas à Deo non creata non potest esse nisi quæ est ex libero arbitrio. Ergo omnis inæqualitas sequitur ex diversis motibus liberi arbitrii. Creaturæ autem corporales sunt inæquales spiritualibus. Ergo creaturæ corporales sunt factæ propter aliquos motus liberi arbitrii, et non propter Dei bonitatem.

Sed contra est quod dicitur Prov. 16, 4: *Universa propter semetipsum operatus est Dominus*.

Respondeo dicendum quòd Origenes posuit, lib. 2 Periher., cap. 1 et 9, quòd creatura corporalis non est facta ex primâ Dei intentione, sed ad pœnam creaturæ spiritualis peccantis. Posuit enim quòd Deus à principio creaturas spirituales solas fecit, et omnes æquales: quarum, cum essent liberi arbitrii, quædam conversæ sunt in Deum, et secundum quantitatem conversionis sortitæ sunt majorem vel minorem gradum in suâ simplicitate remanentes; quædam verò aversæ à Deo alligatæ sunt corporibus diversis secundum modum aversionis à Deo.

Quæ quidem positio erronea est. Primò quidem quia contrariatur Scripturæ, quæ,

narratâ productione cujuslibet speciei creaturæ corporalis, subjungit, Gen. 1: *Vidit Deus, quòd hoc esset bonum*; quasi diceret quòd unumquodque idèò factum est, quia bonum est ipsum esse. Secundum autem opinionem Origenis, creatura corporalis facta est, non quia bonum est eam esse, sed ut malum alterius puniretur. Secundò quia sequeretur quòd mundi corporalis dispositio, quæ nunc est, esset à casu. Si enim idèò corpus solis tale factum est, ut congrueret alicui peccato spiritualis creaturæ puniendo, si plures creaturæ spirituales similiter peccassent, sicut illa propter cujus peccatum puniendum ponit solem creatum, sequeretur quòd essent plures soles in mundo; et idem esset de aliis. Hæc autem sunt omnino inconvenientia.

Unde, hæc positione remotâ tanquam erroneâ, considerandum est quòd ex omnibus creaturis constituitur totum universum sicut totum ex partibus. Si autem alicujus totius et partium ejus velimus finem assignare, inveniemus primò quidem quòd singulæ partes sunt propter suos actus, sicut oculus ad videndum; secundò verò quòd pars ignobilior est propter nobiliorem, sicut sensus propter intellectum, et pulmo propter cor; tertio verò omnes partes sunt propter perfectionem totius, sicut et materia propter formam, partes enim sunt quasi materia totius; ulterius autem totus homo est propter aliquem finem extrinsecum, puta ut fruatur Deo. Sic igitur et in partibus universi unaquæque creatura est propter suum proprium actum, et perfectionem; secundò autem creaturæ ignobiliores sunt propter nobiliores, sicut creaturæ quæ sunt infra hominem, sunt propter hominem; singulæ autem creaturæ sunt propter perfectionem totius universi; ulterius autem totum universum cum singulis suis partibus ordinatur in Deum sicut in finem, in quantum in eis per quamdam imitationem divina bonitas representatur ad gloriam Dei; quavis creaturæ rationales speciali quodam modo supra hoc habeant finem Deum, quem attingere possunt suâ operatione, cognoscendo et amando. Et sic patet quòd divina bonitas est finis omnium corporalium.

Ad primum ergo dicendum quòd in hoc ipso quòd creatura aliqua habet esse, representat divinum esse, et bonitatem ejus; et idèò per hoc quòd Deus creavit omnia, ut essent, non excluditur quin creaverit omnia propter suam bonitatem.

Ad secundum dicendum quòd finis proximus non excludit finem ultimum; unde per hoc quòd creatura corporalis facta est quodam modo propter spirituales, non removeatur quin sit facta propter Dei bonitatem.

Ad tertium dicendum quòd æqualitas justitiæ locum habet in retribuendo; justum enim est quòd æqualibus æqualia retribuuntur; non autem habet locum in primâ rerum institutione. Sicut enim artifex ejusdem generis lapides in diversis partibus ædificii ponit absque injustitiâ, non propter aliquam diversitatem in lapidibus præcedentem, sed attendens ad perfectionem totius ædificii, quæ

non esset, nisi lapides diversimodè in ædificio collocarentur; sic et Deus à principio, ut esset perfectio in universo, diversas et inæquales creaturas instituit secundum suam sapientiam absque iniuriâ, nullâ tamen præsuppositâ meritorum diversitate.

ARTICULUS III. — *Utrum creatura corporalis sit producta à Deo mediantibus Angelis.* — (2, dist. 1, quæst. 1, art. 4, et opusc. 13, cap. 9 et 20.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod creatura corporalis sit producta à Deo mediantibus Angelis. Sicut enim res gubernantur per divinam sapientiam, ita omnia sunt per Dei sapientiam facta, secundum illud psalm. 103, 24: *Omnia in sapientia fecisti.* Sed ordinare est sapientis, ut dicitur in principio Metaph., lib. 1, cap. 2; unde in gubernatione rerum inferiora per superiora reguntur quodam ordine, ut Augustinus dicit, 3 de Trinit., cap. 4. Ergo et in rerum productione talis ordo fuit quod creatura corporalis, tanquam inferior, per spirituales, tanquam superiores, est producta.

2. Præterea, diversitas effectuum demonstrat diversitatem causarum; quia *idem semper facit idem.* Si ergo omnes creaturæ tam spirituales quam corporales sunt immediatè à Deo productæ, nulla esset inter creaturas diversitas, nec una magis distaret à Deo quam alia; quod patet esse falsum, cum propter *longè distare à Deo* dicat Philosophus, 2 de Gen. et Cor., text. 59, quædam corruptibilia esse.

3. Præterea, ad producendum effectum finitum non requiritur virtus infinita. Sed omne corpus finitum est. Ergo per finitam virtutem spiritualis creaturæ produci potuit, et productum fuit; quia in talibus non differt esse et posse; præsertim quia nulla dignitas competens alicui secundum suam naturam ei denegatur, nisi fortè ob culpam suam.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1, 1: *In principio creavit Deus cælum et terram:* per quæ creatura corporalis intelligitur. Ergo creatura corporalis est immediatè à Deo producta.

Respondeo dicendum quod quidam posuerunt gradatim res à Deo processisse: ita scilicet quod ab eo immediatè processit prima creatura, et illa produxit aliam, et sic inde usque ad creaturam corpoream.

Sed hæc positio est impossibilis, quia prima corporalis creaturæ productio est per creationem, per quam etiam ipsa materia producit; imperfectum (1) enim est prius quam perfectum in fieri. Impossibile est autem aliquid creari nisi à solo Deo.

Ad cuius evidentiam considerandum est, quod quantò aliqua causa est superior, tantò ad plura se extendit in causando. Semper autem id quod substernitur in rebus, invenitur communius quam id quod informat, et restringit ipsum, sicut esse quam vivere, et vi-

vere quam intelligere, et materia quam forma. Quantò ergo aliquid est magis substratum, tantò à superiori causâ directè procedit. Id ergo quod est primò substratum in omnibus, propriè pertinet ad causalitatem supremæ causæ. Nulla igitur secunda causa potest aliquid producere, non præsupposito in re productâ aliquo quod causatur à superiori causâ. Creatio autem est productio alicujus rei secundum suam totam substantiam, nullo præsupposito, quod sit vel increatum, vel ab aliquo creatum. Unde relinquitur quod nihil potest aliquid creare nisi solus Deus, qui est prima causa. Et ideò, ut Moyses ostenderet, corpora omnia immediatè à Deo creata, dixit: *In principio creavit Deus cælum et terram.*

Ad primum ergo dicendum quod in productione rerum est aliquis ordo, non quidem ut una creatura creetur ab aliâ, hoc enim impossibile est; sed ita quod ex divinâ sapientiâ diversi gradus in creaturis constituentur.

Ad secundum dicendum quod ipse Deus absque suæ simplicitatis detrimento diversorum cognoscitivus est, ut supra ostensum est, quæst. 14, art. 2, et qu. 13, art. 1, et ideò etiam est secundum diversa cognita diversorum productorum causâ per suam sapientiam; sicut et artifex, apprehendendo diversas formas, producit diversa artificia.

Ad tertium dicendum quod quantitas virtutis agentis non solum mensuratur secundum rem factam, sed etiam secundum modum faciendi; quia unum et idem aliter fit à majori, et à minori virtute. Producere autem aliquid finitum hoc modo ut nihil præsupponatur, est virtutis infinitæ. Unde nulli creaturæ competere potest.

ARTICULUS IV. — *Utrum formæ corporum sint ab Angelis.* — (1, dist. 36, qu. 2, art. 1, corp., et 2, dist. 1, qu. 1, art. 4, ad 4, et dist. 18, qu. 2, art. 3, corp., et 3 cont., cap. 24 et 60, et opusc. 34, cap. 2.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod formæ corporum sint ab Angelis. Dicit enim Boetius, in lib. 1 de Trinit., ante med., quod *à formis quæ sunt sine materiâ, veniunt formæ quæ sunt in materiâ.* Formæ autem quæ sunt sine materiâ, sunt substantiæ spirituales; formæ autem quæ sunt in materiâ, sunt formæ corporum. Ergo formæ corporum sunt à spiritualibus substantiis.

2. Præterea, omne quod est per participationem, reducit ad id quod est per essentiam. Sed spirituales substantiæ per suam essentiam sunt formæ; creaturæ autem corporales participant formas. Ergo formæ corporum sunt à spiritualibus substantiis derivatæ.

3. Præterea, spirituales substantiæ magis habent virtutem causando quam corpora cælestia. Sed corpora cælestia causant formas in istis inferioribus, unde dicuntur esse generationis et corruptionis causa. Ergo multò magis à spiritualibus substantiis formæ quæ sunt in materiâ, derivantur.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 3 de

(1) Ita cod. Alcan. cum editis. Codex theologorum Lovan. et Duac. omittit: *Imperfectum enim est prius quam perfectum in fieri.*

Trinit., cap. 8, in princ., quod non est putandum Angelis ad nutum servire hanc corporalem materiam, sed potius Deo. Illi autem ad nutum dicitur servire corporalis materia à quo speciem recipit. Non ergo formæ corporales sunt ab Angelis, sed à Deo.

Respondeo dicendum quod opinio fuit quorundam, quod omnes formæ corporales derivantur à substantiis spiritualibus, quas Angelos dicimus. Et hoc quidem dupliciter aliqui posuerunt.

Plato enim posuit formas quæ sunt in materiâ corporali, derivari à formis sine materiâ subsistentibus per modum participationis cujusdam. Ponebat enim hominem quemdam immaterialiter subsistentem, et similiter equum, et sic de aliis ex quibus constituuntur hæc singularia sensibilia, secundum quod in materiâ corporali remanet quædam impressio ab illis formis separatis per modum assimilationis cujusdam, quam participationem vocabat. Et secundum ordinem formarum ponebant Platonici ordinem substantiarum separatarum; puta quod una substantia separata est quæ est equus, quæ est causa omnium equorum, supra quam est quædam vita separata, quam dicebant per se vitam et causam omnis vitæ; et ulterius quamdam quam nominabant ipsum esse, et causam omnis esse.

Avicenna verò et quidam alii non posuerunt formas rerum corporalium in materiâ per se subsistere, sed solum in intellectu. A formis ergo in intellectu creaturarum spiritualium existentibus, quas quidem ipsi intelligentias, nos autem Angelos dicimus, dicebant procedere omnes formas quæ sunt in materiâ corporali, sicut à formis quæ sunt in mente artificis, procedunt formæ artificiarum.

Et in idem videtur redire quod quidam moderni hæretici ponunt, dicentes quidem Deum creatorem omnium, sed materiam corporalem à diabolo formatam, et per varias species distinctam.

Omnes autem hæc opiniones ex unâ radice processisse videntur. Quærebant enim causam formarum, ac si ipsæ formæ fierent secundum seipsas.

Sed, sicut probat Aristoteles, in 7 Metaph., text. 26 et 27, id quod propriè fit, est compositum. Formæ autem corruptibilium rerum habent ut aliquando sint, aliquando non sint, absque hoc quod ipsæ generentur, aut corrumpantur, sed compositis generatis, aut corruptis: quia etiam formæ non habent esse, sed composita habent esse per eas; sic enim alicui competit fieri, sicut et esse. Et ideò cum simile fiat à suo simili, non est quærenda causa formarum corporalium aliqua forma immaterialis, sed aliquod compositum, secundum quod hic ignis generatur ab hoc igne. Sic igitur formæ corporales causantur, non quasi influxu ab aliqua immateriali formâ, sed quasi materia reducta de potentiâ in actum ab aliquo agente composito. Sed quia agens compositum, quod est corpus, movetur à substantiâ spirituali creatâ, ut Augustinus dicit, 3 de

Trinit., cap. 4 et 5, sequitur ulterius quod etiam formæ corporales à substantiis spiritualibus derivantur, non tanquam influentibus formas, sed tanquam moventibus ad formas. Ulterius autem reducuntur in Deum, sicut in primam causam etiam species angelici intellectus, quæ sunt quædam seminales rationes corporalium formarum.

In primâ autem corporalis creaturæ productione non consideratur aliqua transmutatio de potentiâ in actum; et ideò formæ corporales quas in primâ productione corpora habuerunt, sunt immediatè à Deo productæ, cui soli ad nutum obedit materia tanquam propriæ causæ. Unde ad hoc significandum Moyses singulis operibus præmittit: *Dixit Deus: Fiat hoc, vel illud*; in quo significatur formatio rerum per Verbum Dei facta, à quo secundum Augustinum, tract. 1 in Joan., à med., et 1 super Gen. ad litt. cap. 4, est omnis forma, et compago, et concordia partium.

Ad primum ergo dicendum quod Boetius intelligit per formas quæ sunt sine materiâ, rationes rerum, quæ sunt in mente divinâ, sicut etiam Apostolus dicit, Hebr. 11, 3: *Fide credimus (1), aptata esse secula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent*. Si autem per formas quæ sunt sine materiâ, intelligit Angelos, dicendum est quod ab eis veniunt formæ quæ sunt in materiâ, non per influxum sed per motum.

Ad secundum dicendum quod formæ participatæ in materiâ reducuntur non ad formas aliquas per se subsistentes rationis ejusdem, ut Platonici posuerunt; sed ad formas intelligibiles vel intellectus angelici, à quibus per motum procedunt; vel ulterius ad rationes intellectus divini, à quibus etiam formarum semina sunt rebus creatis indita, ut per motum in actum educi possint.

Ad tertium dicendum quod corpora celestia causant formas in istis inferioribus, non influendo, sed movendo.

QUÆSTIO LXVI.

DE ORDINE CREATIONIS AD DISTINCTIONEM. —
(In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de opere distinctionis, et primò considerandum est de ordine creationis ad distinctionem; secundò de ipsâ distinctione secundum se.

Circa primum quærentur quatuor: 1° utrùm informitas materiæ creatæ præcesserit tempore formationem ipsius; 2° utrùm sit una materia omnium corporalium; 3° utrùm cælum empyreum sit concreatum materiæ informi; 4° utrùm tempus sit eidem concreatum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm informitas materiæ tempore præcesserit formationem ipsius.* — (Inf., qu. 69, art. 1, et 2, corp., et qu. 74, art. 2, corp., et Pot. qu. 4, art. 1, et 2, corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod informitas materiæ tempore præcesserit formationem ipsius. Dicitur enim Gen. 1, 2:

(1) Vulgata, intelligimus.

Terra erat inanis et vacua, sive invisibilis et incomposita, secundum aliam litteram (70 Interp.); per quod designatur informitas materiæ, ut Augustinus dicit, lib. 12 Conf., c. 19; lib. 2 super Gen. ad litt., c. 11. Ergo materia fuit aliquando informis, antequam formaretur.

2. Præterea, natura in sua operatione Dei operationem imitatur, sicut causa secunda imitatur causam primam. Sed in operationes naturæ informitas tempore præcedit formationem. Ergo et in operatione Dei.

3. Præterea, materia potior (1) est accidenti, quia materia est pars substantiæ. Sed Deus potest facere quod accidens sit sine subjecto, ut patet in sacramento altaris. Ergo potuit facere quod materia esset sine formâ.

1. Sed contra, imperfectio effectûs attestatur imperfectioni agentis. Sed Deus est agens perfectissimum; unde de eo dicitur Deuter. 32, 4: *Dei perfecta sunt opera*. Ergo opus ab eo creatum nunquam fuit informe.

2. Præterea, creaturæ corporalis formatio facta fuit per opus distinctionis. Distinctioni autem opponitur confusio, sicut et formationi informitas. Si ergo informitas præcessit tempore formationem materiæ, sequitur à principio fuisse confusionem corporalis creaturæ, quam antiqui vocaverunt *chaos*.

Respondendo dicendum quod circa hoc sunt diversæ opiniones sanctorum. Augustinus enim, lib. 1 super Gen., cap. 15, parum à princ., vult quod informitas materiæ corporalis non præcesserit tempore formationem ipsius, sed solum origine, vel ordine naturæ. Alii verò, ut Basilius, hom. 2 Hexam., paulò à princ.; Ambrosius, lib. 1 Hexam., cap. 8; et Chrysostomus, homil. 2 in Genes., à med., volunt, quod informitas materiæ tempore præcesserit formationem. Et quamvis hæc opiniones videantur esse contrariæ, tamen parum ab invicem differunt. Aliter enim accipit informitatem materiæ Augustinus quam alii.

Augustinus enim accipit informitatem materiæ pro carentiâ omnis formæ; et sic impossibile est dicere quod informitas materiæ tempore præcesserit vel formationem ipsius, vel distinctionem. Et de formatione quidem manifestum est. Si enim materia informis præcessit duratione, hæc erat jam in actu; hoc enim creatio (2) importat. Creationis enim terminus est ens actu; ipsum autem quod est actus, est forma. Dicere igitur, materiam præcedere sine formâ, est dicere ens actu sine actu, quod implicat contradictionem. Nec etiam potest dici, quod habuit aliquam formam communem, et postmodum supervenerunt ei formæ diversæ, quibus sit distincta; quia hoc esset idem cum opinione antiquorum naturalium, qui posuerunt materiam primam esse aliquod corpus in actu, puta ignem, aerem, aut aquam, aut aliquod medium; ex quo sequebatur quod fieri non

esset nisi alterari; quia cum illa forma præcedens daret esse actu in genere substantiæ, et faceret esse hoc aliquid, sequebatur quod superveniens forma non faceret simpliciter ens actu, sed ens actu hoc, quod est proprium formæ accidentalis; et sic sequentes formæ essent accidentia, secundum quæ non attenditur generatio, sed alteratio. Unde oportet dicere quod materia prima neque fuit creata omnino sine formâ, neque sub formâ unâ communi, sed sub formis distinctis. Et ita, si informitas materiæ referatur ad conditionem primæ materiæ, quæ secundum se non habet aliquam formam, informitas materiæ non præcessit formationem, seu distinctionem ipsius tempore, ut Augustinus dicit loc. cit. supra, sed origine seu naturâ tantum, eo modo quo potentia est prior actu, et pars toto.

Alii verò sancti accipiunt informitatem, non secundum quod excludit omnem formam, sed secundum quod excludit istam formositatem et decorem qui nunc apparet in corporeâ creaturâ; et secundum hoc dicunt quod informitas materiæ corporalis duratione præcessit formationem ejusdem. Et sic secundum hoc quantum ad aliquid cum eis Augustinus concordat, et quantum ad aliquid discordat, ut infra patebit, qu. 69, art. 1.

Et quantum ex litterâ Genesis accipi potest triplex formositas deerat, propter quod dicebatur creatura corporalis informis. Deerat enim à toto corpore diaphano, quod dicitur cælum, pulchritudo lucis; unde dicitur quod *tenebræ erant super faciem abyssi*. Deerat autem terræ duplex pulchritudo. Una, quam habet ex hoc quod est aquis discooperta; et quantum ad hoc dicitur quod *terra erat inanis*, sive *invisibilis*: quia corporali aspectui patere non poterat propter aquas undique eam cooperientes. Alia verò quam habet ex hoc quod est ornata herbis et plantis; et ideo dicitur, quod erat *vacua* seu *incomposita*, id est, *non ornata*, secundum aliam litteram (70 Interpr.).

Et sic cum præmisisset duas naturas creatas, scilicet cælum et terram, informitatem cæli expressit per hoc quod dixit: *Tenebræ erant super faciem abyssi*, secundum quod sub cælo etiam aer includitur; informitatem verò terræ per hoc quod dixit: *Terra erat inanis et vacua*.

Ad primum ergo dicendum quod terra aliter accipitur in loco isto ab Augustino, et ab aliis sanctis. Augustinus enim, locis cit. in arg., et lib. 1 de Gen. cont. Manich., cap. 5 et 7, vult quod nomine terræ et aquæ significetur in hoc loco ipsa materia prima. Non enim poterat Moyses rudi populo primam materiam exprimere nisi sub similitudine rerum eis notarum: unde et sub multiplici similitudine eam exprimit, non vocans eam tantum aquam, vel tantum terram, ne videatur secundum rei veritatem materia prima esse vel terra, vel aqua. Habet tamen similitudinem cum terrâ, in quantum subsidet formis, et cum aquâ, in quantum est apta formari diversis formis. Secundum hoc erge

(1) Ita edit. Rom. et Nicolai. Edit. Pat. 1712, prior; al., potior.

(2) Ita Nicolaus. Edit. Rom. et Patav., duratio.

dicatur terra inanis et vacua, vel invisibilis et incompressa, quia materia per formam cognoscitur. Unde in se considerata dicitur invisibilis, vel inanis; et ejus potentia per formam repletur. Unde et Plato (citatur in Timæo ab Arist., 4 Phys., text. 15) materiam dicit esse locum. Alii verò sancti per terram intelligunt ipsum elementum terræ; quæ qualiter secundum eos erat informis, dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod natura producit effectum in actu de ente in potentia; et ideo oportet ut in ejus operatione potentia tempore præcedat actum, et informitas formationem. Sed Deus producit ens actu ex nihilo; et ideo statim potest producere rem perfectam secundum magnitudinem suæ virtutis.

Ad tertium dicendum quod accidens, cum sit forma, est actus quidam; materia autem secundum id quod est, est ens in potentia. Unde magis repugnat materiæ esse in actu sine formâ, quam accidenti sine subjecto.

Ad primum verò quod objicitur in contrarium dicendum est quod si secundum alios sanctos informitas tempore præcessit formationem materiæ, non fuit hoc ex impotentia Dei, sed ex ejus sapientia, ut ordo servaretur in rerum conditione, dum ex imperfecto ad perfectum adducerentur.

Ad secundum dicendum quod quidam antiquorum naturalium posuerunt confusionem excludentem omnem distinctionem, præter hoc quod Anaxagoras posuit solum intellectum distinctum et immixtum. Sed ante opus distinctionis Scriptura sacra ponit multiplicem distinctionem. Primum quidem celi et terræ; in quo ostenditur etiam distinctio secundum materiam, ut infra patebit, quæst. 69, art. 1, et hoc, cum dicit: *In principio Deus creavit cælum et terram*, etc. Secundum per distinctionem elementorum quantum ad formas suas, per hoc quod nominat terram et aquam; aerem autem et ignem non nominat, quia non est ita manifestum rudibus, quibus Moyses loquebatur, hujusmodi esse corpora, sicut manifestum est de terrâ et aquâ. Quamvis Plato, in Timæo, cap. 26, aerem intellexerit significari per hoc quod dicitur *spiritus Domini*, quia etiam aer spiritus dicitur; ignem verò intellexerit significari per cælum, quod igneæ naturæ esse dixit, ut Augustinus refert in 8 lib. de Civ. Dei, cap. 11. Sed Rabbi Moyses, lib. 2 Perplexorum, cap. 30, in aliis cum Platone concordans, dicit ignem significari per tenebras; quia, ut dicit, in propriâ sphærâ ignis non lucet. Sed magis videtur esse conveniens quod prius dictum est, quod, *spiritus Domini*, in Scripturâ non nisi pro Spiritu sancto consuevit poni; qui aquis superferri dicitur, non corporaliter, sed sicut voluntas artificis superfertur materiæ quam vult formare. Tertia distinctio significatur secundum situm, quia terra erat sub aquis, quibus invisibilis reddebatur; aer verò, qui est subjectum tenebrarum, significatur fuisse super aquas, per hoc quod dicitur: *Tenebræ erant super faciem abyssi*. Onid autem distinguendum remaneret,

ex sequentibus apparebit, quæst. 71.

ARTICULUS II. — *Utrum una sit materia informis omnium corporalium.* — (1, dist. 12, art. 1, et 2 contr., cap. 16, § 8, et opusc. 12, cap. 71, et opusc. 16, cap. 8, et op. 42, cap. 14 et 15, et 1 cæl. Hierar., lect. 6.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod una sit materia informis omnium corporalium. Dicit enim Augustinus, 12 Confess. cap. 2: *Duo reperio quæ fecisti: unum quod erat formatum, alterum quod erat informe.* Et hoc dicit esse terram invisibilem, et incompressam, per quam dicit significari materiam rerum corporalium. Ergo una est materia omnium corporalium.

2. Præterea, Philosophus dicit, in 5 Metaph., text. 10, quod illa quæ sunt unum in genere, sunt unum in materiâ. Sed omnia corporalia conveniunt in genere corporis. Ergo omnium corporalium est una materia.

3. Præterea, diversus actus fit in diversâ potentia, et unus in unâ. Sed omnium corporum est una forma, scilicet corporeitas. Ergo omnium corporalium est materia una.

4. Præterea, materia in se considerata est solum in potentia. Sed distinctio est per formas. Ergo materia in se considerata est una tantum omnium corporalium.

Sed contra, quæcumque conveniunt in materiâ, sunt transmutabilia ad invicem, et agunt, et patiuntur ab invicem, ut dicitur in 1 de Generatione, à text. 50 usque ad 54. Sed corpora cælestia et inferiora non sic se habent ad invicem. Ergo eorum materia non est una.

Respondeo dicendum quod circa hoc fuerunt diversæ opiniones philosophorum. Plato enim, et omnes philosophi ante Aristotelem posuerunt omnia corpora esse de naturâ quatuor elementorum. Unde cum quatuor elementa communicent in unâ materiâ, ut mutua generatio et corruptio in eis ostendit, per consequens sequebatur quod omnium corporum sit materia una. Quod autem quædam corpora sint incorruptibilia, Plato (in Timæo à princ.) adscribebat non conditioni materiæ, sed voluntati artificis, scilicet Dei, quem introducit corporibus cælestibus dicentem: *Naturâ vestrâ estis dissolubilia, voluntate autem med indissolubilia; quia voluntas mea major est nexu vestro.*

Hanc autem positionem Aristoteles, lib. 1, de Cælo, à text. 5 usque ad 19, reprobat per motus naturales corporum. Cum enim corpus cæleste habeat naturalem motum diversum à naturali motu elementorum, sequitur quod ejus natura sit alia à naturâ quatuor elementorum. Et sicut motus circularis, qui est proprius corporis cælestis, caret contrarietate; motus autem elementorum sunt invicem contrarii (ut qui est sursum, ei qui est deorsum); ita corpus cæleste est absque contrarietate, corpora verò elementaria sunt cum contrarietate. Et quia corruptio et generatio sunt ex contrariis, sequitur quod secundum suam naturam corpus cæleste sit incorruptibile, elementa verò sint corruptibilia.

Sed, non obstante hac differentiâ corrupti-

bilitatis et incorruptibilitatis naturalis, Avicebra posuit unam materiam omnium corporum, attendens ad unitatem formæ corporalis. Sed si corporeitatis esset una forma per se, cui supervenirent aliæ formæ, quibus corpora distinguuntur, haberet necessitatem quod dicitur, quia illa forma immutabiliter materiæ inhæret, et quantum ad illam esset omne corpus incorruptibile; sed corruptio accideret per remotionem sequentium formarum, quæ non esset corruptio simpliciter, sed secundum quid; quia privationi substerneretur aliquod ens actu, sicut etiam accidebat antiquis naturalibus, qui ponebant subjectum corporum aliquod ens actu, puta ignem, aut aerem, aut aliquid huiusmodi.

Supposito autem quod nulla forma quæ sit in corpore corruptibili, remaneat, ut substrata generationi et corruptioni, sequitur de necessitate quod non sit eadem materia corporum corruptibilium et incorruptibilium. Materia enim secundum id quod est, est in potentiâ ad formam. Oportet ergo quod materia secundum se considerata sit in potentiâ ad formam omnium illorum quorum est materia communis. Per unam autem formam non fit in actu nisi quantum ad illam formam. Remanet ergo in potentiâ quantum ad omnes alias formas. Nec hoc excluditur, si una illarum formarum sit perfectior et continens in se virtute alias; quia potentia, quantum est de se, indifferenter se habet ad perfectum et imperfectum. Unde sicut quando est sub formâ imperfectâ, est in potentiâ ad formam perfectam, ita è converso. Sic ergo materia, secundum quod est sub formâ incorruptibilis corporis, erit adhuc in potentiâ ad formam corruptibilis corporis; et cum non habeat eam in actu, erit simul sub formâ et privatione; quia carentia formæ in eo quod est in potentiâ ad formam, est privatio. Hæc autem dispositio est corruptibilis. Impossibile ergo est quod corporis corruptibilis et incorruptibilis per naturam sit una materia.

Nec tamen dicendum est, ut Averroes fingit, in lib. de Substantiâ orbis, cap. 2, quod ipsum corpus celeste sit materia cæli, ens in potentiâ ad ubi, et non ad esse, et forma ejus sit substantia separata, quæ unitur ei ut motor; quia impossibile est ponere aliquod ens actu, quin vel ipsum totum sit actus et forma, vel habeat actum seu formam. Remota ergo per intellectum substantiâ separata, quæ ponitur motor, si corpus celeste non est habens formam (quod est componi ex formâ et subjecto formæ), sequitur quod sit totum forma et actus. Omne autem tale est intellectum in actu; quod de corpore cælesti dici non potest, cum sit sensibile. Relinquitur ergo quod materia corporis cælestis secundum se considerata non est in potentiâ nisi ad formam quam habet. Nec refert ad propositum, quæcumque sit illa, sive anima, sive aliquid aliud. Unde illa forma sic perficit illam materiam, quod nullo modo in eâ remanet potentia ad esse, sed ad ubi tantum, ut Aristoteles dicit, lib. 1 de Cælo, à text. 20 usque ad 32. Et sic non est eadem materia

corporis cælestis et elementorum, nisi secundum analogiam, secundum quod conveniunt in ratione potentiæ.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus sequitur in hoc opinionem Platonis non ponentis quintam essentiam. Vel dicendum, quod materia informis est una unitate ordinis, sicut omnia corpora sunt unum in ordine creaturæ corporeæ.

Ad secundum dicendum quod si genus consideretur physicè, corruptibilia et incorruptibilia non sunt in eodem genere propter diversum modum potentiæ in eis, ut dicitur 10 Metaph., text. 26. Secundum autem logicam considerationem est unum genus omnium corporum propter unam rationem corporeitatis.

Ad tertium dicendum quod forma corporeitatis non est una in omnibus corporibus, cum non sit alia à formis, in quibus corpora distinguuntur, ut dictum est in corp. art.

Ad quartum dicendum quod cum potentia dicatur ad actum, ens in potentiâ est diversum ex hoc ipso quod ordinatur ad diversum actum; sicut visus ad colorem, et auditus ad sonum. Unde ex hoc ipso materia cælestis corporis est alia à materiâ elementi, quia non est in potentiâ ad formam elementi.

ARTICULUS III. — *Utrum cælum empyreum sit concreatum materiæ informi.* — (2, dist. 12, artic. 5.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod cælum empyreum non sit concreatum materiæ informi. Cælum enim empyreum, si est aliquid, oportet quod sit corpus sensibile. Omne autem corpus sensibile est mobile; cælum autem empyreum non est mobile; quia motus ejus deprehenderetur per motum alicujus corporis apparentis quod minimè apparet. Non ergo cælum empyreum est aliquid materiæ informi concreatum.

2. Præterea, Augustinus dicit in 3 de Trinitate, cap. 4 et 5, quod *inferiora corpora per superiora quodam ordine reguntur*. Si ergo cælum empyreum est quoddam supremum corpus, oportet quod habeat aliquam influentiam in hæc inferiora corpora. Sed hoc non videtur; præsertim si ponatur immobile, cum nullum corpus moveat nisi motum. Non est ergo cælum empyreum materiæ informi concreatum.

3. Si dicatur quod cælum empyreum est locus contemplationis, non ordinatum ad naturales effectus, contra Augustinus dicit, in 4 de Trinit., cap. 10, parum à med., quod *nos, secundum quod mente aliquid æternum capimus, non in hoc mundo sumus*. Ex quo patet quod contemplatio mentem supra corporalia elevat. Non ergo contemplationi locus corporeus deputatur.

4. Præterea, inter corpora cælestia invenitur aliquod corpus partim diaphanum, et partim lucidum, scilicet cælum sidereum. Invenitur etiam aliquod cælum totum diaphanum, quod aliqui nominant cælum aqueum, vel crystallinum. Si ergo est aliud superius cælum, oportet quod sit totum lucidum. Sed

hoc esse non potest; quia sic continuè aer illuminaretur, nec unquàm nox esset. Non ergo cœlum empyreum materiæ informi est concreatum.

Sed contra est quod Strabus dicit (habetur in Gloss. ord., ubi citatur non Strabus, sed Beda), quod cùm dicitur: *In principio creavit Deus cœlum et terram*, cœlum dicit, non visibile firmamentum, sed empyreum, id est, igneum.

Respondeo dicendum quod cœlum empyreum non invenitur positum nisi per auctoritates Strabi et Bedæ, et iterum per auctoritatem Basilii.

In cujus positione quantum ad aliquid conveniunt, scilicet quantum ad hoc quod sit locus beatorum. Dicit enim Strabus, et etiam Beda ibid., quod *statim factum Angelis est repletum*. Basiliius etiam dicit, in hom. 2 Hexam., à med.: *Sicut damnati in tenebras ultimas abiguntur, ita remuneratio pro dignis operibus restauratur in ea luce quæ est extra mundum; et ibi quietis domicilium sortientur*. Differunt tamen quantum ad rationem ponendi. Nam Strabus et Beda ponunt cœlum empyreum eâ ratione, quia firmamentum, per quod cœlum empyreum intelligunt, non in principio, sed secundâ die dicitur factum. Basiliius verò eâ ratione ponit, ne videatur simpliciter Deus opus suum à tenebris inchoasse; quod Manichæi calumniantur, Deum veteris Testamenti Deum tenebrarum nomenclantes.

Hæ autem rationes non sunt multum cogentes. Nam quæstio de firmamento, quod legitur factum in secundâ die, aliter solvitur ab Augustino, et aliter ab aliis sanctis. Quæstio autem de tenebris solvitur, secundum Augustinum, 1 sup. Gen. ad litt., cap. 15, et 7, cap. 27, per hoc quod infirmitas, quæ per tenebras significatur, non præcessit duratione formationem, sed origine. Secundum alios verò, cùm tenebræ non sint creatura aliqua, sed privatio lucis, divinæ sapientiæ attestatur, ut ea quæ produxit ex nihilo, primò in statu imperfectionis institueret, et postmodum ea perduceret ad perfectum.

Potest autem convenientior ratio sumi ex ipsâ conditione gloriæ. Expectatur enim in futurâ remuneratione duplex gloria, scilicet spiritualis et corporalis, non solum in corporibus humanis glorificandis, sed etiam in toto mundo innovando. Inchoata est autem spiritualis gloria ab ipso mundi principio in beatitudine Angelorum, quorum æqualitas sanctis promittitur. Unde conveniens fuit ut etiam à principio corporalis gloria inchoaretur in aliquo corpore, quod etiam à principio fuerit absque servitute corruptionis et mutabilitatis, et totaliter lucidum, sicut tota creatura corporalis expectatur post resurrectionem futura. Et ideo illud cœlum dicitur empyreum, id est, igneum, non ab ardore, sed à splendore.

Sciendum est autem quod Augustinus, 10 de Civ. Dei, cap. 9 et 27, dicit quod Porphyrius discernebat à dæmonibus Angelos, ut aerea loca esse dæmonum, ætherea verò vel empyrea diceret Angelorum. Sed Porphyrius,

tanquam Platonius, cœlum istud sidereum igneum esse existimabat; et ideo empyreum nominabat, vel æthereum, secundum quod nomen ætheris sumitur ab inflammatione, et non secundum quod sumitur à velocitate motus, ut Aristoteles dicit, 1 de Cœlo, text. 22. Quod pro tanto dictum sit, ne aliquis opinetur, Augustinum cœlum empyreum possuisse, sicut nunc ponitur à modernis.

Ad primum ergo dicendum quod corpora sensibilia sunt mobilia secundum ipsum statum mundi, quia per motum creaturæ corporalis procuratur elementorum multiplicatio. Sed in ultimâ consummatione gloriæ cessabit corporum motus; et talem oportuit esse à principio dispositionem cœli empyrei.

Ad secundum dicendum quod satis probabile est quod cœlum empyreum secundum quosdam, cùm sit ordinatum ad statum gloriæ, non habet influentiam in inferiora corpora, quæ sunt sub alio ordine, utpote ordinata ad naturalem rerum decursum (1).

Probabilius tamen videtur dicendum quod, sicut supremi Angeli, qui assistunt, habent influentiam super medios et ultimos, qui mittuntur, quamvis ipsi non mittantur, secundum Dionysium, cap. 8 cœl. Hierarch., ita cœlum empyreum habet influentiam super corpora quæ moventur, licet ipsum non moveatur. Et propter hoc potest dici quod influit in primum cœlum quod movetur, non aliquid transiens et adveniens per motum, sed aliquid fixum et stabile, puta virtutem continendi et causandi, vel aliquid huiusmodi ad dignitatem pertinens.

Ad tertium dicendum quod locus corporeus deputatur contemplationi, non propter necessitatem, sed propter congruitatem, ut exterior claritas interiori conveniat. Unde Basiliius dicit, hom. 2 in Hexam. à med., quod *ministratores spiritus non poterat degere in tenebris, sed in luce, et lætitia degendi sibi habitum possidebat*.

Ad quartum dicendum quod, sicut Basiliius dicit ibid., constat factum esse cœlum rotunditate conclusum, habens corpus spissum, et adeo validum, ut possit ea quæ extrinsecus habentur, ab interioribus separare. Ob hoc necessario post se regionem relictam carentem luce constituit, utpote fulgore, qui superradiabat, excluso.

Sed quia corpus firmamenti, etsi sit solidum, est tamen diaphanum, quod lumen non impedit (ut patet per hoc quod lumen stellarum videmus non obstantibus mediis cœlis), potest aliter dici, quod habet lucem cœlum empyreum non condensatam, ut radios emittat, sicut corpus solis, sed magis subtilem; vel habet claritatem gloriæ, quæ non est conformis cum claritate naturali.

ARTICULUS IV. — *Utrum tempus sit concreatum materiæ informi.* — (2, dist. 12, quæst. 1, art. 5.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod tempus non sit concreatum materiæ informi. Dicit enim Augustinus, 12 Confess., c. 12, ad

(1) Nicolai, cursum.

Deum loquens : *Duo reperio, quæ fecisti carentia temporibus, scilicet materiam primam corporalem, et naturam angelicam.* Non ergo tempus est concreatum materiæ informi.

2. Præterea, tempus dividitur per diem et noctem. Sed à principio nec nox, nec dies erat, sed postmodum, cum *divisit Deus lucem à tenebris.* Ergo à principio non erat tempus.

3. Præterea, tempus est numerus motûs firmamenti, quod legitur factum secundo die. Ergo non à principio erat tempus.

4. Præterea, motus est prior tempore. Magis igitur debebat numerari inter primò creata quàm tempus.

5. Præterea, sicut tempus est mensura extrinseca, ita et locus. Non ergo magis debet computari inter primò creata tempus quàm locus.

Sed contra est quòd Augustinus dicit, super Genes. ad litt. imperf., cap. 3, quòd spiritualis et corporalis creatura est creata in principio temporis.

Respondeo dicendum quòd communiter dicitur, quatuor esse primò creata, scilicet naturam angelicam, cælum empyreum, materiam corporalem informem, et tempus.

Sed attendendum est quòd hoc dictum non procedit secundum Augustini opinionem. Augustinus enim, loco cit. in arg. 1, ponit duo primò creata, scilicet *naturam angelicam* et *materiam corporalem*, nullà mentione factà de cælo empyreo. Hæc autem duo, scilicet natura angelica et materia informis, præcedunt formationem non duratione, sed naturà; et sicut naturà præcedunt formationem, ita etiam et motum et tempus. Unde tempus non potest eis connumerari.

Procedit autem prædicta enumeratio secundum opinionem aliorum Sanctorum ponentium, quòd informitas materiæ duratione præcessit formationem, et tunc pro illà duratione necesse est ponere tempus aliquod; aliter enim mensura durationis accipi non posset.

Ad primum ergo dicendum quòd Augustinus hoc dicit eà ratione quâ natura angelica et materia informis præcedunt origine, seu naturà tempus.

Ad secundum dicendum quòd sicut secundum alios sanctos materia erat quodam modo informis, et postea fuit formata; ita tempus quodam modo fuit informe, et postmodum formatum et distinctum per diem et noctem.

Ad tertium dicendum quòd si motus firmamenti non statim à principio incepit, tunc tempus quod præcessit, non erat numerus motûs firmamenti, sed cujuscumque primi motûs. Accedit enim tempori quòd sit numerus motûs firmamenti, in quantum hic motus est primus motuum. Si autem esset alius motus primus, illius motûs mensura esset tempus, quia omnia mensurantur primo sui generis. Oportet autem dicere, statim à principio fuisse aliquem motum ad minus secundum successionem conceptionum et affectionum in mente angelicâ. Motum autem non est intelligere sine tempore, cum nihil aliud sit tempus quàm numerus prioris et posterioris in motu.

Ad quartum dicendum quòd inter primò creata computantur ea quæ habent generalem habitudinem ad res, et ideo computari debuit tempus, quòd habet rationem communis mensuræ, non autem motus, qui comparatur solùm ad subjectum mobile.

Ad quintum dicendum quòd locus intelligitur in cælo empyreo omnia continente. Et quia locus est de permanentibus, concreatus est totus simul; tempus autem, quod non est permanens, concreatum est in suo principio; sicut etiam modò nihil est accipere in actu de tempore nisi *nunc*.

QUÆSTIO LXVII.

DE OPERE DISTINCTIONIS SECUNDUM SE. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Consequenter considerandum est de opere distinctionis secundum se; et primò de opere primæ diei; secundò de opere secundæ diei; tertio de opere tertiæ diei (1).

Circa primum quæruntur quatuor : 1° utrùm lux propriè in spiritualibus diei possit; 2° utrùm lux corporalis sit corpus; 3° utrùm sit qualitas; 4° utrùm conveniens fuerit primà die fieri lucem.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm lux propriè in spiritualibus dicatur.* — (2, dist. 13, art. 2, et quodl. 6, fine, et Joan. 1, lect. 8, princ.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd lux propriè in spiritualibus dicatur. Dicit enim Augustinus, 4 super Genes. ad litt., c. 28, à med., quòd in spiritualibus melior et certior lux est; et quòd Christus non sic dicitur lux quomodò lapis, sed illud propriè, hoc figurativè.

2. Præterea, Dionysius, c. 4 de div. Nom., art. 1, lect. 7, ponit lumen inter nomina intelligibilia Dei. Nomina autem intelligibilia propriè dicuntur in spiritualibus. Ergo lux propriè dicitur in spiritualibus.

3. Præterea, Apostolus dicit, ad Ephes. 5, 13 : *Omne quod manifestatur, lumen est.* Sed manifestatio magis propriè est in spiritualibus quàm in corporalibus. Ergo et lux.

Sed contra est quod Ambrosius, in princ. prol., lib. 2 de Fide ad Gratianum, ponit splendorem inter ea quæ de Deo metaphoricè dicuntur.

Respondeo dicendum quòd de aliquo nomine dupliciter convenit loqui, uno modo secundum primam ejus impositionem, alio modo secundum usum nominis, sicut patet in nomine visionis, quod primò impositum est ad significandum actum sensûs visûs; sed propter dignitatem et certitudinem hujus sensûs extensum est hoc nomen, secundum usum loquentium, ad omnem cognitionem aliorum sensuum; dicimus enim : Vide quomodò sapit, vel quomodò redolet, vel quomodò est calidum, et ulterius etiam ad cognitionem intellectûs secundum illud Matth 5, 8 : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

Et similiter dicendum est de nomine lucis. Nam primò quidem est institutum ad significandum id quod facit manifestationem in-

(1) Nicolaus addit, diei.

sensu visus; postmodum autem extensum est ad significandum omne illud quod facit manifestationem secundum quamcumque cognitionem. Si ergo accipiat nomen luminis secundum suam primam impositionem, metaphoricè in spiritualibus dicitur, ut Ambrosius dicit, loc. prox. cit. Si autem accipiat secundum quod est in usu loquentium ad omnem manifestationem extensum, sic propriè in spiritualibus dicitur.

ARTICULUS II. — *Utrum lux sit corpus.* — (2, dist. 2, qu. 2, art. 3, ad 4, et dist. 13, art. 3, et dist. 30, qu. 2, art. 1, corp., et 2 Cæl., lect. 10, princ., et 2 de Animâ, lect. 4.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod lux sit corpus. Dicit enim Augustinus, in lib. 3 de lib. Arb., c. 5, à med., quod lux in corporibus primum tenet locum. Ergo lux est corpus.

2. Præterea, Philosophus dicit, 5 Topic., c. 2, quod lumen est species ignis. Sed ignis est corpus. Ergo lumen est corpus.

3. Præterea, ferri, intersecari et reflecti est propriè corporum. Hæc autem omnia attribuantur lumini, vel radio; conjunguntur etiam diversi radii, et separantur, ut Dionysius dicit, 2 cap. de div. Nom., ante med. lect. 2, quod etiam videtur nonnisi corporibus convenire posse. Ergo lumen est corpus.

Sed contra, duo corpora non possunt simul esse in eodem loco. Sed lumen est simul cum aere. Ergo lumen non est corpus.

Respondeo dicendum quod impossibile est lumen esse corpus; quod quidem apparet tripliciter.

Primo quidem ex parte loci. Nam locus cujuslibet corporis est alius à loco alterius corporis; nec est possibile secundum naturam duo corpora esse simul in eodem loco, qualiacumque corpora sint, quia contiguum requirit distinctionem in situ.

Secundo apparet idem ex ratione motus. Si enim lumen esset corpus, illuminatio esset motus localis corporis. Nullus autem motus localis corporis potest esse in instanti; quia omne quod movetur localiter, necesse est quod prius perveniat ad medium magnitudinis quam ad extremum; illuminatio autem fit in instanti. Nec potest dici quod fiat in tempore imperceptibili, quia in parvo spatio posset tempus latere; in magno autem spatio, puta ab oriente in occidentem, tempus latere non posset. Statim enim cum sol est in puncto horizontis, illuminatur totum hemisphærium usque ad punctum oppositum. Est etiam aliud considerandum ex parte motus; quia omne corpus habet motum naturalem determinatum. Motus autem illuminationis est ad omnem partem, nec magis secundum circulum quam secundum rectitudinem. Unde manifestum est quod illuminatio non est motus localis alicujus corporis.

Tertiò apparet idem ex parte generationis et corruptionis. Si enim lumen esset corpus, quando aer obtenebrescit per absentiam luminis, sequeretur quod corpus luminis corrumperetur, et quod materia ejus acciperet aliam formam; quod non apparet, nisi ali-

quis dicat, etiam tenebras esse corpus. Nec etiam apparet ex quâ materiâ tantum corpus, quod replet medium hemisphærium, quotidie generetur. Ridiculum est etiam dicere quod ad solam absentiam luminis tantum corpus corrumperetur. Si quis etiam dicat quod non corrumperetur, sed simul cum sole accedit et circumfertur, quid dici poterit de hoc quod ad interpositionem alicujus corporis circa candelam tota domus obscuratur? Nec videtur quod lumen congregetur circa candelam, quia non apparet ibi major claritas postquam ante. Quia ergo omnia hæc non solum rationi, sed sensui etiam repugnant, dicendum est quod impossibile est lumen esse corpus.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus accipit lucem pro corpore lucido in actu, scilicet pro igne quod inter quatuor elementa nobilissimum est.

Ad secundum dicendum quod Aristoteles lumen nominat ignem in propriâ materiâ; sicut ignis in materiâ aereâ dicitur flamma, et in materiâ terreâ dicitur carbo. Non tamen est multum curandum de eis exemplis quæ Aristoteles inducit in libris logicalibus, quia inducit ea ut probabilia secundum opinionem aliorum.

Ad tertium dicendum quod omnia illa attribuuntur lumini metaphoricè, sicut etiam possent attribui calori. Quia enim motus localis est naturaliter primus motuum; ut probatur in 8 Physic., text. 55, ultimur nominibus pertinentibus ad motum localem in alteratione, et in omnibus motibus, sicut etiam nomen distantiae derivatum est à loco ad omnia contraria, ut dicitur in 10 Metaph., text. 13.

ARTICULUS III. — *Utrum lux sit qualitas.* — (2, dist. 1, qu. 3, art. 3 et 4, et art. 8, ad 12, et 2 de Animâ, lect. 14, et op. 9, qu. 7, et 2 Cæl., lect. 10.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod lux non sit qualitas. Omnis enim qualitas permanet in subjecto, etiam postquam agens discesserit; sicut calor in aquâ, postquam removetur ab igne. Sed lumen non remanet in aere, recedente luminari. Ergo lumen non est qualitas.

2. Præterea, omnis qualitas sensibilis habet contrarium, sicut calido contrariatur frigidum, et albo nigrum. Sed lumini nihil est contrarium; tenebra enim est privatio luminis. Ergo lumen non est qualitas sensibilis.

3. Præterea, causa est potior effectui. Sed lux cœlestium corporum causat formas substantiales in istis inferioribus; dat etiam esse spirituale coloribus, quia facit eos visibiles actu. Ergo lux non est aliqua qualitas sensibilis, sed magis substantialis forma; aut spiritualis.

Sed contra est quod Damascenus dicit, in lib. 1 de orthod. Fid., c. 9, et lib. 2, c. 7, quod lux est quadam qualitas.

Respondeo dicendum quod quidam dixerunt quod lumen in aere non habet esse naturale, sicut color in pariete, sed esse intentionale, sicut similitudo coloris in aere.

Sed hoc non potest esse propter duo : primò quidem quia lumen denominat aerem, fit enim aer lumbinosus in actu, color verò non denominat ipsum, non enim dicitur aer coloratus; secundò quia lumen habet effectum in naturâ, quia per radios solis calefiunt corpora; intentiones autem non causant transmutationes naturales.

Alii verò dixerunt quòd lux est forma substantialis solis.

Sed hoc etiam apparet impossibile propter duo : Primò quidem quia nulla forma substantialis est per se sensibilis, quia *quod quid est est* objectum intellectûs, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 26; lux autem est secundum se visibilis. Secundò quia impossibile est ut id quod est forma substantialis in uno, sit forma accidentalis in alio; quia formæ substantiali per se convenit constituere in specie; unde semper et in omnibus adest ei. Lux autem non est forma substantialis aeris; alioquin, eâ recedente, corrumpetur. Unde non potest esse forma substantialis solis.

Dicendum est ergo quòd, sicut calor est qualitas activa consequens formam substantialem ignis, ita lux est qualitas activa consequens formam substantialem solis, vel cujuscumque alterius corporis à se lucentis, si aliquod aliud tale est. Cujus signum est quòd radij diversarum stellarum habent diversos effectus secundum diversas naturas corporum.

Ad primum ergo dicendum quòd cum qualitas consequatur formam substantialem, diversimodè se habet subiectum ad receptionem qualitatis, sicut se habet ad receptionem formæ. Cum enim materia perfectè recipit formam, firmiter stabilitur etiam qualitas consequens formam; sicut si aqua convertatur in ignem. Cum verò forma substantialis recipitur imperfectè secundum inchoationem quamdam, qualitas consequens manet quidem aliquandiu, sed non semper; sicut patet in aquâ calefactâ, quæ redit ad suam naturam. Sed illuminatio non fit per aliquam transmutationem materiæ ad susceptionem formæ substantialis, ut fiat quasi inchoatio aliqua formæ; et ideò lumen non remanet nisi ad præsentiam agentis.

Ad secundum dicendum quòd accidit luci quòd non habeat contrarium, in quantum est qualitas naturalis primi corporis alterantis, quod est à contrarietate elongatum.

Ad tertium dicendum quòd sicut calor agit ad formam ignis quasi instrumentaliter, in virtute formæ substantialis; ita lumen agit quasi instrumentaliter, in virtute corporum cælestium, ad producendas formas substantiales, et ad hoc quòd faciat colores visibiles actu, in quantum est qualitas primi corporis sensibilis.

ARTICULUS IV. — *Utrum convenienter lucis productio in primâ die ponatur.* — (2, dist. 13, art. 4, et Gal. 4, lect. 6, fine.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd inconvenienter lucis productio in primâ die ponatur. Est enim lux qualitas quædam, ut dictum est art. præc. Qualitas autem, cum

sit accidens, non habet rationem primi, sed magis rationem postremi. Non ergo primâ die debet poni productio lucis.

2. Præterea, per lucem distinguitur nox à die. Hoc autem fit per solem, qui ponitur factus die quartâ. Ergo non debuit poni productio lucis primâ die.

3. Præterea, nox et dies fit per circularem motum corporis lucidi. Sed circularis motus est proprius firmamenti, quod legitur factum die secundâ. Ergo non debuit poni in primâ die productio lucis distinguentis noctem et diem.

4. Si dicatur quòd intelligitur de luce spiritali, contra : Lux, quæ legitur facta primâ die, facit distinctionem à tenebris. Sed non erant in principio spirituales tenebræ, quia etiam dæmones fuerunt à principio boni, ut supra dictum est, qu. 63, art. 5. Non ergo primâ die debuit poni productio lucis.

Sed contra, id sine quo non potest esse dies, oportuit fieri in primâ die. Sed sine luce non potest esse dies. Ergo oportuit lucem fieri primâ die.

Respondeo dicendum quòd de productione lucis est duplex opinio.

Augustinus enim, lib. 11 de Civ. Dei, c. 9 et 33, videtur dicere quòd non fuerit conveniens Moysen prætermisisse spiritualis creaturæ productionem; et ideò dicit quòd cum dicitur : *In principio creavit Deus cælum et terram*, per cælum intelligitur spiritualis natura adhuc informis; per terram autem intelligitur materia informis corporalis creaturæ. Et quia natura spiritualis dignior est quàm corporalis, fuit priùs formanda. Formatio igitur spiritualis naturæ significatur in productione lucis, ut intelligatur de luce spiritali. Formatio enim naturæ spiritualis est per hoc quòd illuminatur, ut adhæreat verbo Dei.

Aliis autem videtur quòd sit prætermissa à Moyse productio spiritualis creaturæ; sed hujus rationem diversimodè assignant. Basilus enim dicit, hom. 1 in Hexam., à princ., quòd Moyses principium narrationis suæ fecit à principio, quod ad tempus pertinet sensibilibus rerum; sed spiritualis natura, id est, angelica, prætermittitur, quia fuit ante creata. Chrysostomus autem, hom. 2 in Gen., circ. med., assignat aliam rationem; quia Moyses loquebatur rudi populo, qui nihil nisi corporalia poterat capere, quem etiam ab idololatriâ revocare volebat.

Assumpsissent autem idololatriæ occasionem, si propositæ fuissent eis aliquæ substantiæ supra omnes corporeas creaturas; eas enim reputassent deos, cum etiam proni essent ad hoc quòd solem et lunam, et stellas colerent tanquàm deos; quod eis inhibetur Deuter. 4. Præmissa autem fuerat circa creaturam corporalem multiplex informitas. Una quidem in hoc quòd dicebatur : *Terra erat inanis et vacua*; alia verò in hoc quòd dicebatur : *Tenebræ erant super faciem abyssi*.

Necessarium autem fuit ut informitas tenebrarum primò removeretur per lucis productionem propter duo, primò quidem quia lux, ut dictum est art. 3 hujus quæst., est qualitas

primi corporis; unde secundum eam primò fuit mundus formandus. Secundò propter communitatem lucis; communicant enim in eâ inferiora corpora cum superioribus. Sicut autem in cognitione proceditur à communioribus, ita etiam in operatione; nam prius generatur vivum quàm animal, et animal quàm homo, ut dicitur in lib. 2 de Generatione animalium, c. 3. Sic ergo oportuit ordinem divinæ sapientiæ manifestari, ut inter opera distinctionis produceretur lux, tanquàm primi corporis forma, et tanquàm communior. Basilius tamen, homil. 2 in Hexam., à med., posuit tertiam rationem, quia per lucem omnia alia manifestantur. Potest et quarta ratio addi, quæ in obijciendo est tacta; quia dies non potest esse sine luce; unde oportuit in primâ die fieri lucem.

Ad primum ergo dicendum quòd secundum opinionem quæ ponit informitatem materiæ duratione præcedere formationem, oportet dicere quòd materia à principio fuerit creata sub formis substantialibus, postmodum verò fuerit formata secundum aliquas condiciones accidentales, inter quas primum locum obtinet lux.

Ad secundum dicendum quòd quidam dicunt lucem illam fuisse quamdam nubem lucidam, quæ postmodum, facto sole, in materiam præjacentem rediit. Sed istud non est conveniens, quia Scriptura in principio Genes commemoat institutionem naturæ, quæ postmodum perseverat. Unde non debet dici quòd aliquid tunc factum fuerit quod postmodum esse desierit.

Et idè alii dicunt quòd illa nubes lucida adhuc remanet, et est conjuncta soli, ut ab eo discerni non possit. Sed secundum hoc illa nubes superflua remaneret; nihil autem est vanum in operibus Dei.

Et idè alii dicunt quòd ex illâ nube formatum est corpus solis. Sed hoc etiam dici non potest, si ponatur corpus solis non esse de naturâ quatuor elementorum, sed esse incorruptibile per naturam; quia secundum hoc materia ejus non potest esse sub aliâ formâ.

Et idè est dicendum quòd, ut Dionysius dicit 4 c. de div. Nom., parte 1, lect. 3, illa lux fuit lux solis, sed adhuc informis quantum ad hoc quòd jam erat substantia solis, et habebat virtutem illuminativam in communi; sed postmodum data est ei specialis et determinata virtus ad particulares effectus. Et secundum hoc in productione hujus lucis distincta est lux à tenebris quantum ad tria. Primò quidem quantum ad causam, secundum quòd in substantiâ solis erat causa luminis, in opacitate autem terræ causa tenebrarum. Secundò quantum ad locum; quia in uno hemisphærio erat lumen, in alio tenebræ. Tertiò quantum ad tempus; quia in eodem hemisphærio secundum unam partem temporis erat lumen, secundum aliam tenebræ, et hoc est quod dicitur: *Lucem vocavit diem, et tenebras noctem.*

Ad tertium dicendum quòd Basilius dicit, homil. 2 in Hexam., à med., lucem et tenebras tunc fuisse per emissionem et contractionem luminis, et non per motum.

Sed contra hoc objicit Augustinus, lib. 1, sup. Gen. ad litt., cap. 16, quòd nulla ratio esset hujus vicissitudinis emittendi et retrahendi luminis, cum homines et animalia non essent, quorum usibus hoc deserviret. Et præterea hoc non habet natura corporis lucidi, ut retrahat lumen in sui præsentia; sed miraculosè potest hoc fieri. In primâ autem institutione naturæ non quæritur miraculum, sed quid natura rerum habeat, ut Augustinus dicit, lib. 2 super Gen. ad litt., c. 1, parum à princ.

Et idè dicendum est quòd duplex est motus in cælo. Unus communis toti cælo, qui facit diem et noctem; et iste videtur institutus primo die. Alius autem est qui diversificatur per diversa corpora; secundum quos motus sit diversitas dierum ad invicem, et mensium, et annorum. Et idè in primâ die fit mentio de solâ distinctione noctis et diei, quæ fit per motum communem; in quartâ autem die fit mentio de diversitate dierum, et temporum, et annorum, cum dicitur: *Ut sint in tempora, et dies, et annos*; quæ quidem diversitas fit per motus proprios.

Ad quartum dicendum quòd secundum Augustinum, lib. 1 super Gen. ad litt., c. 15, informitas non præcedit formationem duratione. Unde oportet dicere quòd per lucis productionem intelligatur formatio spiritalis creaturæ, non quæ est per gloriam perfectâ, cum quâ creata non fuit, sed quæ est per gratiam, cum quâ creata fuit, ut dictum est qu. 62, art. 3. Per hanc ergo lucem facta est divisio à tenebris, id est, ab informitate alterius creaturæ non formatæ. Sed si tota creatura simul formata fuit, facta est distinctio à tenebris spiritalibus, non quæ tunc essent, quia diabolus non fuit creatus malus, sed quas Deus futuras prævidit.

QUÆSTIO LXVIII.

DE OPERE SECONDÆ DIEI. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de opere secundæ diei; et circa hoc quærentur quatuor: 1° utrùm firmamentum sit factum secundâ die; 2° utrùm aliquæ aquæ sint supra firmamentum; 3° utrùm firmamentum dividat aquas ab aquis; 4° utrùm sit unum cælum tantum, vel plures.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm firmamentum sit factum secundâ die.*

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd firmamentum non sit factum secundâ die. Dicitur enim Genes. 1, 8: *Vocavit Deus firmamentum cælum.* Sed cælum factum est ante omnem diem, ut patet, cum dicitur: *In principio creavit Deus cælum et terram.* Ergo firmamentum non est factum secundâ die.

2. Præterea, opera sex dierum ordinantur secundum ordinem divinæ sapientiæ. Non conveniret autem divinæ sapientiæ ut posterius faceret quod est naturaliter prius. Firmamentum autem est naturaliter prius aquâ et terrâ, de quibus tamen fit mentio ante formationem lucis, quæ fuit primâ die. Non ergo firmamentum factum est secundâ die.

3. Præterea, omne quod est factum per sex

dies, formatum est ex materiâ priûs creatâ ante omnem diem. Sed firmamentum non potuit formari ex materiâ præexistente, quia sic esset generabile et corruptibile. Ergo firmamentum non est factum secundâ die.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1, 6: *Dixit Deus: Fiat firmamentum*; et postea sequitur: *Et factum est vespere et mane dies secundus*.

Respondeo dicendum quodd, sicut Augustinus docet 1 super Genes. ad litt., cap. 18, propè fin., et lib. 12 Conf., c. 23 et 24, in princ., in huiusmodi quæstionibus duo sunt observanda. Primò quidem, ut veritas Scripturæ inconcussè teneatur. Secundò, cum Scriptura divina multipliciter exponi possit, quodd nulli expositioni aliquis ita præcisè inhæreat, ut si certâ ratione constiterit hoc esse falsum quod aliquis sensum Scripturæ esse credebat, id nihilominus asserere præsumat; ne Scriptura ex hoc ab infidelibus derideatur, et ne eis via credendi præcludatur.

Sciendum est ergo quodd hoc quod legitur, firmamentum secundâ die factum, dupliciter intelligi potest. Uno modo de firmamento in quo sunt sidera; et secundum hoc oportet nos diversimodè exponere secundum diversas opiniones hominum de firmamento.

Quidam enim dixerunt firmamentum illud esse ex elementis compositum; et hæc fuit opinio Empedoclis, qui tamen dixit ideò illud corpus indissolubile esse, quia in ejus compositione lis non erat, sed amicitia tantum. Alii verò dixerunt firmamentum esse de naturâ quatuor elementorum, non quasi ex elementis compositum, sed quasi elementum simplex; et hæc opinio fuit Platonis, qui posuit corpus cœleste esse elementum ignis. Alii verò dixerunt cœlum non esse de naturâ quatuor elementorum, sed esse quintum corpus præter quatuor elementa; et hæc est opinio Aristotelis, lib. 1 de Cœlo, à text. 46 usque ad 82.

Secundum igitur primam opinionem absolute posset concedi quodd firmamentum factum fuerit secundâ die; etiam secundum suam substantiam. Nam ad opus creationis pertinet producere ipsam elementorum substantiam; ad opus autem distinctionis et ornatus pertinet formare aliqua ex præexistentibus elementis.

Secundum verò opinionem Platonis non est conveniens quodd firmamentum credatur secundum suam substantiam esse factum secundâ die. Nam facere firmamentum secundum hoc est producere elementum ignis. Productio autem elementorum pertinet ad opus creationis, secundum eos qui ponunt informatam materiâ tempore præcedere formationem; quia formæ elementorum sunt quæ primò adveniunt materiæ.

Multò autem minus, secundum opinionem Aristotelis, poni potest quodd firmamentum secundum suam substantiam sit secundâ die productum, secundum quodd per istos dies successio temporis designatur. Quia cœlum, cum sit secundum suam naturam incorruptibile, habet materiâ quæ non potest subesse alteri formæ. Unde impossibile est quodd fir-

mamentum sit factum ex materiâ priûs tempore existente. Unde productio substantiæ firmamenti ad opus creationis pertinet. Sed aliqua formatio ejus secundum has duas opiniones pertinet ad opus secundæ diei, sicut etiam Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nom., post princ. lect. 3, quodd lumen solis fuit informe in primo triduo, et postea fuit in quartâ die formatum.

Si autem per istos dies non designetur temporis successio, sed solum ordo naturæ, ut Augustinus vult, 4 super Genes. ad litt., cap. 22 et 24, nihil prohibebit dicere, secundum quamcumque harum opinionum, formationem secundum substantiam firmamenti ad secundam diem pertinere.

Potest autem et alio modo intelligi, ut per firmamentum quod legitur secundâ die factum, non intelligatur firmamentum illud in quo fixæ sunt stellæ; sed illa pars aeris in quâ condensantur nubes; et dicitur firmamentum propter spissitudinem aeris in parte illâ. Nam quod est spissum et solidum dicitur esse corpus firmum, ad differentiam corporis mathematici, ut dicit Basilius in Hexam., hom. 3, ante med.

Et secundum hanc expositionem nihil repugnans sequitur cuicumque opinioni. Unde Augustinus, 2 super Gen. ad litt., c. 4, in med., hanc expositionem commendans, dicit: *Hanc considerationem laude dignissimum judico. Quod enim dixit, neque est contra fidem, et in promptu posito documento credi potest.*

Ad primum ergo dicendum quodd secundum Chrysostomum, hom. 3 in Gen., primò Moyses summarie dixit quid Deus fecit, præmittens: *In principio creavit Deus cœlum et terram*; postea per partes explicavit; sicut si quis dicat: Hic artifex fecit domum istam, et postea subdat: Primò fecit fundamenta, et postea erexit parietes, tertio superposuit tectum. Et sic non oportet nos aliud cœlum intelligere, cum dicitur: *In principio creavit Deus cœlum et terram*, et cum dicitur quodd secundâ die factum est firmamentum. Potest etiam dici aliud esse cœlum quod legitur in principio creatum, et quod legitur secundâ die factum; et hoc diversimodè. Nam secundum Augustinum, lib. 1 super Gen. ad litt., c. 9, cœlum quod legitur primo die factum, est natura spiritualis informis; cœlum autem quod legitur secundâ die factum, est cœlum corporeum. Secundum verò Bedam et Strabum (ut in Glos. ord. sup. illud: *In princ.*), cœlum quod legitur primo die factum, est cœlum empyreum; firmamentum verò quod legitur secundâ die factum, est cœlum sidereum. Secundum verò Damascenum, lib. 2 de orth. Fid., cap. 6, cœlum quod legitur primâ die factum, est quoddam cœlum sphæricum sine stellis, de quo philosophi loquuntur, dicentes ipsum esse nonam sphæram, et mobile primum quod movetur motu diurno. Per firmamentum verò factum secundâ die intelligitur cœlum sidereum. Secundum autem aliam expositionem, quam Augustinus tangit, lib. 2 sup. Genes. ad litt., cap. 13, à med., cœlum primâ die factum, est etiam ipsum cœlum sidereum; per firma-

mentum verò secundā die factum intelligitur spatium aeris, in quo nubes condensantur, quod etiam cælum æquivocè dicitur. Et ideo ad æquivocationem designandam signanter dicitur: *Vocavit Deus firmamentum cælum*; sicut et supra dixerat. *Vocavit lucem diem*; quia dies etiam pro spatio viginti quatuor horarum ponitur. Et idem est in aliis observandum, ut Rabbi Moyses dicit, lib. 2 Prophetarum, c. 30.

Ad secundum et tertium patet solutio ex supra dictis.

ARTICULUS II. — *Utrum aquæ sint supra firmamentum.* — (2, dist. 14, art. 2, et Pot. quest. 4, art. 1, ad 5, et quodl. 4, quest. 2, art. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod aquæ non sint supra firmamentum. Aqua enim est naturaliter gravis. Locus autem proprius gravis non est esse sursùm, sed solum deorsùm. Ergo aquæ non sunt supra firmamentum.

2. Præterea, naturaliter aqua est fluida. Sed quod est fluidum, non potest consistere super corpus rotundum, ut experimento patet. Ergo, cum firmamentum sit corpus rotundum, aqua non potest esse supra firmamentum.

3. Præterea, aqua, cum sit elementum, ordinatur ad generationem corporis mixti, sicut imperfectum ordinatur ad perfectum. Sed supra firmamentum non est locus mixtionis, sed supra terram. Ergo frustra aqua esset supra firmamentum. Nihil autem in operibus Dei est frustra. Ergo aquæ non sunt supra firmamentum.

Sed contra est quod dicitur Gen. 1, 7, quod *divisit aquas quæ erant supra firmamentum, ab his quæ erant sub firmamento.*

Respondeo dicendum quod, sicut dicit Augustinus, 2 super Genes. ad litt., c. 5, in fin., *major est Scripturæ hujus auctoritas quàm omnis humani ingenii capacitas. Unde quoquo modo et qualeslibet aquæ ibi sint, eas tamen ibi esse, minimè dubitamus.*

Quales autem sint illæ aquæ, non eodem modo ab omnibus assignatur. Origenes enim dicit, hom. 1 in Gen., non longè à princ., quod aquæ illæ quæ super cælos sunt, sunt spirituales substantiæ. Unde in psalm. 148, 4, dicitur: *Aquæ, quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini*; et Dan. 3, 60: *Benedicite, aquæ omnes quæ super cælos sunt, Domino.*

Sed ad hoc respondet Basilus, in 3 in Hexam., non procul à fin., quod hoc non dicitur, eo quod aquæ sint rationales creaturæ, sed quia consideratio earum prudenter à sensum habentibus contemplata glorificationem perficit Creatoris. Unde ibidem dicitur idem de igne, et grandine, et hujusmodi, de quibus constat quod non sunt rationales creaturæ.

Dicendum est ergo quod sunt aquæ corporales. Sed quales aquæ sint, oportet diversimodè definire secundum diversam de firmamento sententiam.

Si enim per firmamentum intelligatur cælum sidereum, quod ponitur esse de naturâ quatuor elementorum; pari ratione et aquæ

quæ super cælos sunt, ejusdem naturæ poterunt credi cum elementaribus aquis. Si autem per firmamentum intelligatur cælum sidereum, quod non sit de naturâ quatuor elementorum, tunc et aquæ illæ quæ sunt supra firmamentum, non erunt de naturâ elementarium aquarum.

Sed sicut secundum Strabum, in Glos. ord. super illud: *In princ. creavit*, dicitur cælum empyreum, id est, igneum, propter solum splendorem (1); ita dicitur aliud cælum aqueum propter solam diaphaneitatem, quod est supra cælum sidereum.

Posito etiam quod firmamentum sit alterius naturæ præter quatuor elementa, adhuc potest dici quod aquas dividit, si per aquam non elementum aquæ, sed materiam informem intelligamus, ut Augustinus dicit, 1 super Genes. contra Manichæos, cap. 5 et 7, quia secundum hoc, quidquid est inter corpora, dividit aquas ab aquis.

Si autem per firmamentum intelligatur pars aeris, in quâ nubes condensantur, sic aquæ quæ supra firmamentum sunt, sunt aquæ quæ vaporabiliter resolutæ supra aliquam partem aeris elewantur, ex quibus pluvie generantur.

Dicere enim quod aquæ vaporabiliter resolutæ eleventur supra cælum sidereum, ut quidam dixerunt, quorum opinionem Augustinus tangit in 2 super Genes. ad litt., c. 4, est omnino impossibile; tum propter soliditatem cæli; tum propter regionem ignis mediam, quæ hujusmodi vapores consumeret; tum quia locus, quò ferantur levia et rara, est infra concavum orbis lunæ; tum etiam quia sensibiliter apparet vapores non elevari usque ad cacumina quorundam montium. Quod etiam dicunt de rarefactione corporis in infinitum, propter hoc quod corpus est in infinitum divisibile, vanum est; non enim corpus naturale in infinitum dividitur, aut rarefit, sed usque ad certum terminum.

Ad primum ergo dicendum quod quibusdam videtur ratio illa solvenda per hoc quod aquæ quamvis sint naturaliter graves, virtute tamen divinâ super cælos continentur.

Sed hanc solutionem Augustinus excludit, 2 super Genes., c. 1, paulò à princ., dicens quod nunc quemadmodum Deus instituit naturas rerum, convenit quærere, non quid in eis ad miraculum suæ potentie velit operari.

Unde aliter dicendum est quod secundum duas ultimas opiniones de aquis et firmamento patet solutio ex præmissis in corp. art. Secundum autem primam opinionem oportet ponere alium ordinem in elementis quàm Aristoteles ponat; ut quædam aquæ spissæ sint circa terram, quædam verò tenues circa cælum; ut sic se habeant illæ ad cælum, sicut istæ ad terram: vel quod per aquam intelligatur materia corporum, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum etiam patet solutio ex præmissis secundum duas ultimas opiniones. Secundum verò primam respondet Basilus, hom.

(1) Ita cod. Alcan., Garcia et Nicolaius. Edit. Rom. et Patav. : *Solis splendorem.*

3 in Hexam., aliquantulum ante med., dupliciter. Uno modo, quia non est necessarium ut omne quod in concavo apparet rotundum, sit etiam supra rotundum, seu convexum. Secundò, quia aquæ quæ sunt supra cælos, non sunt fluidæ, sed quasi glaciali soliditate extra cælum firmatæ. Unde et à quibusdam dicuntur cælum crystallinum.

Ad tertium dicendum quòd secundum tertiam opinionem aquæ sunt supra firmamentum vaporabiliter elevatæ propter utilitatem pluviarum. Secundum verò secundam opinionem aquæ sunt supra firmamentum, id est, cælum totum diaphanum absque stellis; quod quidam ponunt primum mobile, quod revolvit totum cælum motu diurno, ut operetur per motum diurnum continuitatem generationis; sicut cælum in quo sunt sidera, per motum qui est secundum Zodiacum, operatur diversitatem generationis et corruptionis per accessum et recessum, et per diversas virtutes stellarum. Secundum verò primam opinionem aquæ sunt ibi, ut Basilii dicit, loco prox. cit., ad contemperandum calorem cælestium corporum. Cujus signum acceperunt aliqui, ut Augustinus dicit, lib. 2 super Gen., cap. 5, per tot., quòd stella Saturni propter vicinitatem aquarum superiorum est frigidissima.

ARTICULUS III. — *Utrum firmamentum dividat aquas ab aquis.* — (Pot. qu. 4, art. 1, corp.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd firmamentum non dividat aquas ab aquis. Unius enim corporis secundum speciem est unus locus naturalis. Sed omnis aqua omni aquæ est eadem specie, ut dicit Philosophus, lib. 1 Topic., cap. 6, parum à princ. Non ergo aquæ ab aquis sunt distinguendæ secundum locum.

2. Præterea, si dicatur quòd aquæ illæ quæ sunt supra firmamentum, sunt alterius speciei ab aquis quæ sunt sub firmamento; contra. Ea quæ sunt secundum speciem diversa, non indigent aliquo alio distinguente. Si ergo aquæ superiores et inferiores specie differunt, firmamentum eas ab invicem non distinguit.

3. Præterea, illud videtur aquas ab aquis distinguere quod ex utraque parte ab aquis contingitur; sicut si aliquis paries fabricetur in medio fluminis. Manifestum est autem quòd aquæ inferiores non pertingunt usque ad firmamentum. Ergo non dividit firmamentum aquas ab aquis.

Sed contra est quod dicitur Gen. 1, 6: *Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis.*

Respondeo dicendum quòd aliquis considerando superficie tenens litteram Genesis, posset talem imaginationem concipere secundum quorundam antiquorum philosophorum positionem. Posuerunt enim quidam aquam quoddam infinitum corpus, et omnium aliorum corporum principium. Quam quidem immensitatem aquarum accipere posset in nomine abyssi, cum dicitur quòd *tenebræ erant super faciem abyssi*. Ponebant etiam, quòd illud cælum sensibile, quod videmus, non continet infra se omnia corporalia; sed

est infinitum aquarum corpus supra cælum. Et ita posset aliquis dicere quòd firmamentum cæli dividit aquas exteriores ab aquis interioribus, id est, ab omnibus corporibus quæ infra cælum continentur, quorum principium aquam ponebant.

Sed quia ista positio per veras rationes falsa deprehenditur, non est dicendum hunc esse intellectum Scripturæ. Sed considerandum est quòd Moyses rudi populo loquebatur, quorum imbecillitati condescendens, illa solum eis proposuit quæ manifestè sensui apparent. Omnes autem, quantumcumque rudes, terram et aquam esse corpora sensu deprehendunt. Aer autem non percipitur ab omnibus esse corpus, in tantum quòd etiam quidam philosophi aerem dixerunt nihil esse, plenum aere vacuum nominantes. Et ideo Moyses de aqua et terra mentionem facit expressam; aerem autem non expressè nominat, ne rudibus quoddam ignotum proponeret. Ut tamen capacibus veritatem exprimeret, dat locum intelligendi aerem, significans ipsum quasi aquæ annexum, cum dicit quòd *tenebræ erant super faciem abyssi*; per quod datur intelligi super faciem aquæ esse aliquod corpus diaphanum, quod est subjectum lucis et tenebrarum.

Sic igitur, sive per firmamentum intelligamus cælum in quo sunt sidera, sive spatium aeris nubilosum; convenienter dicitur quòd firmamentum dividit aquas ab aquis, secundum quòd per aquam materia informis significatur, vel secundum quòd omnia corpora diaphana sub communi nomine aquarum (1) intelliguntur. Nam cælum sidereum distinguit corpora inferiora diaphana à superioribus; aer verò nubilosus distinguit superiorem aeris partem, in qua generantur pluvie, et hujusmodi impressiones, ab inferiori parte aeris, quæ aquæ connectitur, et sub nomine aquarum intelligitur.

Ad primum ergo dicendum quòd si per firmamentum intelligatur cælum sidereum, aquæ superiores non sunt ejusdem speciei cum inferioribus. Si autem per firmamentum intelligatur nubilosus aer, tunc utraqque aquæ sunt ejusdem speciei; et deputantur tunc duo loca aquis non eadem ratione; sed locus superior est locus generationis aquarum, locus autem inferior est locus quietis earum.

Ad secundum dicendum quòd si accipiantur aquæ diversæ secundum speciem, firmamentum dicitur dividere aquas ab aquis, non sicut causa faciens divisionem, sed sicut terminus utrarumque aquarum.

Ad tertium dicendum quòd Moyses propter invisibilitatem aeris et similium corporum, omnia hujusmodi corpora sub aquæ nomine comprehendit. Et sic manifestum est quòd ex utraque parte firmamenti qualitercumque accepti, sunt aquæ.

ARTICULUS IV. — *Utrum sit unum cælum tantum.* — (2, dist. 14, artic. 4, et 1 Met. lect. 7.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd

(1) Edit. Rom.: *Sub omni convenientiâ aquarum.*
Nicolaius: *Sub convenientiâ aquarum.*

sit unum cælum tantum. Cælum enim contra terram dividitur, cum dicitur: *In principio creavit Deus cælum et terram*. Sed terra est una tantum. Ergo et cælum est unum tantum.

2. Præterea, omne quod constat ex tota sua materiâ, est unum tantum. Sed cælum est huiusmodi, ut probat Philosophus in 1 de Cælo, text. 95. Ergo cælum est unum tantum.

3. Præterea, quicquid dicitur de pluribus univocè, dicitur de eis secundum unam rationem communem. Sed si sunt plures cæli, cælum dicitur univocè de pluribus; quia si æquivocè, non propriè dicerentur plures cæli. Oportet ergo, si dicuntur plures cæli, quòd sit aliqua ratio communis secundum quam cæli dicantur. Hanc autem non est assignare; non est ergo dicendum, quòd sint plures cæli.

Sed contra est quod dicitur in psal. 148, 4: *Laudate eum, cæli calorum*.

Respondeo dicendum quòd circa hoc videtur esse quedam diversitas inter Basilium et Chrysostomum; dicit enim Chrysostomus, hom. 4 in Hexam., ante med., non esse nisi unum cælum; et quòd pluraliter dicitur *cæli calorum*, hoc esse propter proprietatem linguæ Hebrææ, in quâ consuetum est ut cælum solum pluraliter significetur, sicut sunt etiam multa nomina in Latino, quæ singulari carent. Basilium autem, hom. 3 in Hexam., inter med. et fin., et Damascenus, lib. 2 orthodox. Fidei, cap. 6, sequens eum, dicunt plures esse cælos.

Sed hæc diversitas magis est in voce quàm in re. Nam Chrysostomus unum cælum nominat totum corpus quod est supra terram et aquam; nam etiam aves quæ volant in aere dicuntur propter hoc volucres cæli. Sed quia in illo corpore sunt multæ distinctiones, propter hoc Basilium posuit plures cælos.

Ad distinctionem ergo cælorum sciendam, considerandum est quòd cælum tripliciter dicitur in Scripturis. Quandoque enim dicitur propriè et naturaliter, et sic dicitur cælum corpus aliquod sublime et luminosum actu vel potentiâ, et incorruptibile per naturam; et secundum hoc ponuntur tres cæli. Primum totaliter lucidum, quod vocant empyreum. Secundum totaliter diaphanum, quod vocant cælum aqueum et crystallinum. Tertium partim diaphanum, et partim lucidum actu, quod vocant cælum sidereum; et dividitur in octo sphaeras, scilicet in sphaeram stellarum fixarum, et septem sphaeras planetarum, quæ possunt dici septem cæli, vel septem sphaeræ.

Secundò dicitur cælum per participationem alicujus proprietatis cælestis corporis, scilicet sublimitatis et luminositatis, actu vel potentiâ; et sic totum illud spatium quod est ab aquis usque ad orbem lunæ, Damascenus, lib. 2 orthodox. Fid., cap. 6, ponit unum cælum, nominans illud aereum. Et sic secundum eum sunt tres cæli, aereum, sidereum et aliud superius, de quo intelligitur quòd Apostolus legitur raptus usque ad tertium cælum.

Sed quia istud spatium continet duo elementa, scilicet ignis et aeris, et in utroque eorum vocatur superior et inferior regio, ideo

istud cælum Rabanus, in Gen. cap. 1, distinguit in quatuor, supremam regionem ignis nominans cælum igneum; inferiorem verò regionem cælum Olympium, ab altitudine cuiusdam montis, qui vocatur Olympus; supremam verò regionem aeris vocavit cælum æthereum propter inflammationem; inferiorem verò regionem cælum aereum. Et sic, cum isti quatuor cæli tribus superioribus connumerentur, fiunt in universo, secundum Rabanum, septem cæli corporei.

Tertiò dicitur cælum metaphoricè; et sic quandoque ipsa sancta Trinitas dicitur cælum propter ejus spirituales sublimitatem et lucem; de quo cælo exponitur diabolus dixisse, Isa. 14, 13: *Ascendam in cælum*, id est, ad æqualitatem Dei. Quandoque etiam spiritualia bona, in quibus est sanctorum remuneratio, propter eorum eminentiam, cæli nominantur, ubi dicitur, Matth. 5, 12: *Mercēs vestra multa est in cælis*, ut Augustinus, lib. 1 de Serm. Dom. in monte, cap. 5, exponit. Quandoque verò tria genera supernaturalium visionum, scilicet corporalis, imaginariæ et intellectualis, tres cæli nominantur; de quibus Augustinus exponit, 12 sup. Gen. ad litt., cap. 29 et 34, quòd Paulus est *raptus usque ad tertium cælum*.

Ad primum ergo dicendum quòd terra se habet ad cælum ut centrum ad circumferentiam. Circa unum autem centrum possunt esse multæ circumferentiæ. Unde, unâ terrâ existente, multi cæli ponuntur.

Ad secundum dicendum quòd ratio illa procedit de cælo secundum quòd importat universitatem creaturarum corporalium; sic enim est unum cælum tantum.

Ad tertium dicendum quòd in omnibus cælis invenitur communiter sublimitas et aliqua luminositas, ut ex dictis patet in corp. art.

QUÆSTIO LXIX.

DE OPERE TERTIÆ DIEI — (*In duos articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de opere tertiæ diei; et circa hoc quærantur duo: 1º de congregatione aquarum; 2º de productione plantarum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum aquarum congregatio convenienter dicatur facta tertiâ die.* — (2, dist. 14, art. 5.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd aquarum congregatio non convenienter dicatur facta tertiâ die. Ea enim quæ facta sunt primâ et secundâ die, verbo factionis exprimuntur. Dicitur enim: *Dixit Deus: Fiat lux*; et: *Fiat firmamentum*. Sed tertia dies dividitur duabus primis. Ergo opus tertiæ diei debuit exprimi verbo factionis, et non solum verbo congregationis.

2. Præterea, terra prius undique erat aquis cooperta; propter hoc enim invisibilis dicebatur. Non erat ergo aliquis locus super terram in quo aquæ congregari possent.

3. Præterea, quæ non sunt continuata ad invicem, non habent unum locum. Sed non omnes aquæ habent ad invicem continuitatem. Ergo non sunt omnes aquæ congregatæ in unum locum.

4. Præterea, congregatio ad motum localem pertinet. Sed aquæ naturaliter videntur fluentes, et ad mare currentes. Non ergo fuit necessarium ad hoc divinum præceptum adhiberi.

5. Præterea, terra etiam in principio suæ creationis nominatur, cum dicitur: *In principio creavit Deus cælum et terram*. Inconvenienter ergo dicitur tertiâ die nomen terræ impositum.

Sed in contrarium sufficit auctoritas Scripturæ.

Respondedo dicendum quòd hic oportet aliter dicere secundum expositionem Augustini et aliorum sanctorum. Augustinus enim, lib. 1 super Gen. ad litt., cap. 15, et lib. 4, cap. 22 et 34, et lib. 1 de Gen., contra Manich., cap. 5 et 7, in omnibus his operibus non ponit durationis ordinem, sed solum originis et naturæ. Dicit enim primò creatam naturam spiritualem informem, et naturam corporalem absque omni formâ, quam dicit primò significari nomine terræ et aquæ; non quia hæc informatas formationem præcesserit tempore, sed origine tantum. Neque una formatio secundum eum præcessit aliam duratione, sed solum naturæ ordine. Secundum quem ordinem necesse fuit ut primò poneretur formatio supremæ naturæ, scilicet spiritualis, per hoc quòd legitur primâ die lux facta. Sicut autem spiritualis natura præeminet corporali; ita superiora corpora præminent inferioribus. Unde secundo loco tangitur formatio superiorum corporum, cum dicitur: *Fiat firmamentum*; per quod intelligitur impressio formæ cœlestis in materiam informem, non prius existentem tempore, sed origine tantum. Tertio verò loco ponitur impressio formarum elementarium in materiam informem non tempore, sed origine præcedentem. Unde per hoc quod dicitur: *Congregentur aquæ, et appareat arida*, intelligitur quòd materiæ corporali impressa est forma substantialis aquæ, per quam competit ipsi talis motus; et forma substantialis terræ, per quam competit ei sic videri.

Sed secundum alios sanctos (citatos q. 46, art. 1, in corp.) in his operibus etiam ordo durationis attenditur. Ponunt enim quòd informatas materiæ tempore præcessit formationem, et una formatio aliam. Sed informatas materiæ secundum eos non intelligitur carentia omnis formæ; quia jam erat cælum, et aqua, et terra, quæ tria nominantur tanquam manifestè sensu perceptibilia; sed intelligitur informatas materiæ carentia debitæ distinctionis et consummatæ cuiusdam pulchritudinis. Et secundum hæc tria nomina posuit Scriptura tres informatas. Ad cælum enim, quod est superius, pertinet informatas tenebrarum, quia ex eo est origo luminis. Informatas verò aquæ, quæ est media, significatur nomine abyssus; quia hoc nomen significat quamdam immensitatem inordinatam aquarum, ut Augustinus dicit contra Faust., lib. 22, cap. 11. Informatas verò terræ tangitur in hoc quod dicitur, quòd *terra erat inanis*, seu *invisibilis*, per hoc quòd erat aquis cooperta. Sic igitur formatio supremi corporis facta est primâ die; et quia tempus sequitur motum cœli,

tempus autem est numerus motus supremi corporis, per huiusmodi formationem facta est distinctio temporis, noctis scilicet et diei. Secundo verò die formatum est medium corpus, scilicet aqua, per firmamentum accipiens quamdam distinctionem et ordinem, ita quòd sub nomine aquæ etiam alia comprehenduntur, ut supra dictum est, quæst. præc., art. 3. Tertio verò die formatum est ultimum corpus, scilicet terra, per hoc quòd discooperta est aquis; et facta est distinctio in infimo, quæ dicitur terræ et maris. Unde satis congruè, sicut informatas terræ expresserat dicens quòd *terra erat invisibilis, vel inanis*; ita ejus formationem exprimit per hoc quòd dicit: *Et appareat arida*.

Ad primum ergo dicendum quòd secundum Augustinum, l. 3 sup. Gen., c. 20, et l. 2, c. 7 et 8, idè in opere tertiæ diei non utitur Scriptura verbo factionis, sicut in præcedentibus operibus, ut ostendatur quòd superiores formæ, scilicet spirituales Angelorum, et cœlestium corporum, sunt perfectæ in esse, et stabiles; formæ verò inferiorum sunt imperfectæ et mobiles; et idè per congregationem aquarum, et apparentiam aridæ impressio talium formarum designatur. *Aqua enim est labiliter fluxa, terra stabiliter fixa*, ut ipse dicit in 2 super Genes. ad litt., cap. 11, in fin. Secundum verò alios dicendum est quòd opus tertiæ diei est perfectum secundum solum motum localem. Et idè non oportuit quòd Scriptura uteretur verbo factionis.

Ad secundum patet solutio secundum Augustinum, loc. cit. in princ. corp.; quia non oportet dicere, quòd terra primò esset cooperta aquis, et postmodum aquæ sint congregatæ, sed quòd in tali congregatione fuerunt productæ. Secundum verò alios tripliciter respondetur, ut Augustinus dicit, 1 super Genes. ad litt., cap. 12, non procul à fin. Uno modo, ut aquæ in maiorem altitudinem sint elevatæ in loco ubi sunt congregatæ; nam mare est altius terrâ, ut experimento compertum est in mari Rubro, ut Basilius dicit, hom. 4 in Hexam., ante med. Secundò, ut dicatur quòd rarior aqua, velut nebula, terras tegebat, quæ congregatione densata est. Tertio modo, ut dicatur quòd terra potuit aliquas partes præbere concavas, quibus confluentes aquæ reciperentur. Inter quas prima videtur probabilior.

Ad tertium dicendum quòd omnes aquæ unum terminum habent, scilicet mare, in quod confluunt vel manifestis vel occultis meatibus; et propter hoc dicuntur aquæ congregari in unum locum.

Vel dicit unum locum non simpliciter, sed per comparisonem ad locum terræ siccæ, ut sit sensus: *Congregentur aquæ in unum locum*, id est, seorsum à terrâ siccâ. Nam ad designandam pluralitatem locorum aquæ subdit quòd *congregationes aquarum appellavit maria*.

Ad quartum dicendum quòd jussio Dei naturalem motum corporibus præbet; unde dicitur quòd suis naturalibus motibus faciunt verbum ejus.

Vel potest dici quòd naturale esset quòd aqua undique esset circa terram, sicut aer

undique est (1) circa aquam et terram; sed propter necessitatem finis, ut scilicet animalia et plantæ essent super terram, oportuit quòd aliqua pars terræ esset discooperta aquis. Quod quidem aliqui philosophi attribuunt actioni solis per elevationem vaporum desiccantis terram; sed sacra Scriptura attribuit potestati divinæ, non solum in Gen., sed etiam in Job. 38, 10, ubi ex personâ Domini dicitur: *Circumdedit mare terminis meis*, et Jer. 5, 22: *Me ergo non timebitis, ait Dominus...., qui posui arenam terminum mari?*

Ad quintum dicendum quòd secundum Augustinum, lib. 2 super Gen., cap. 2, et lib. 1, cap. 13, per terram de quâ primò fiebat mentio, intelligitur materia prima: nunc autem intelligitur ipsum elementum terræ.

Vel potest dici secundum Basilium, hom. 4 in Hexam., à med., quòd primò nominabatur terra secundum naturam suam; nunc autem nominatur ex suâ principali proprietate, quæ est siccitas. Unde dicitur quòd *vocavit aridam terram*.

Vel potest dici secundum Rabbi Moysem, lib. 2 Proph., cap. 30, quòd ubicumque dicitur, *vocavit*, significatur æquivocatio nominis. Unde prius dictum est, quòd *vocavit lucem diem*, propter hoc etiam quòd dies vocatur spatium viginti quatuor horarum, secundum quòd ibidem dicitur: *Factum est vespere et mane dies unus*. Similiter dicendum est quòd *firmamentum*, id est, aerem, *vocavit cælum*, quia etiam cælum dicitur quòd est primò creatum. Similiter etiam dicitur quòd *aridam*, id est, illam partem quæ est discooperta aquis, *vocavit terram*, prout distinguitur contra mare; quamvis communi nomine terra vocetur, sive sit aquis cooperta, sive discooperta. Intelligitur autem ubique per hoc quòd dicitur, *vocavit*, id est, dedit naturam, vel proprietatem ut possit sic vocari.

ARTICULUS II. — *Utrum plantarum productio convenienter tertiâ die facta legatur.* — (Pot. quæst. 4, art. 1, ad 28.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd plantarum productio inconvenienter tertiâ die facta legatur. Plantæ enim habent vitam, sicut et animalia. Sed productio animalium non ponitur inter opera distinctionis, sed pertinet ad opus ornatûs. Ergo nec productio plantarum commemorari debuit in tertiâ die, quæ pertinet ad opus distinctionis.

2. Præterea, illud quòd pertinet ad maledictionem terræ, non debuit commemorari cum formatione terræ. Sed productio quarundam plantarum pertinet ad maledictionem terræ, secundum illud Gen. 3, 17: *Maledicta terra in opere tuo... spinas et tribulos germinabit tibi*. Ergo productio plantarum universaliter non debuit commemorari in tertiâ die, quæ pertinet ad formationem terræ.

3. Præterea, sicut plantæ adhærent terræ, ita etiam lapides et metalla; et tamen non fit mentio de eis in terræ formatione. Ergo nec plantæ fieri debuerunt tertiâ die.

(1) Editi omittunt *est*. Supplevimus ex cod. Alcan.

Sed contra est quòd dicitur Genes. 1, 12: *Protulit terra herbam virentem*; et postea sequitur: *Factum est vespere et mane dies tertius*.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, art. præc., in tertiâ die informitas terræ removetur. Duplex autem informitas circa terram describitur: una quòd erat *invisibilis*, seu *inanis*, quia erat aquis cooperta; alia, quòd erat *incomposita*, sive *vacua*, id est, non habens debitum decorem, qui acquiritur terræ ex plantis eam quodammodò vestientibus. Et ideò utraque informitas in hâc tertiâ die removetur. Prima quidem per hoc quòd *aquæ congregatæ sunt in unum locum*, et *apparuit arida*; secunda verò per hoc quòd *protulit terra herbam virentem*.

Sed tamen circa productionem plantarum aliter opinatur Augustinus ab aliis. Alii enim expositores dicunt quòd plantæ productæ sunt actu in suis speciebus hâc tertiâ die, secundum quòd superficies litteræ sonat. Augustinus autem, 5 super Gen. ad litter., cap. 5, et 8, cap. 3, dicit quòd causaliter tunc dictum est produxisse terram herbam et lignum, id est, producendi accepisse virtutem; et hoc quidem confirmat auctoritate Scripturæ; dicitur enim Genes. 2, 4: *Istæ sunt generationes cæli et terræ, quando creatæ sunt in die quo Deus fecit cælum et terram, et omne virgultum agri, antequàm oriretur in terrâ, omnemque herbam regionis, priusquàm germinaret*. Ante ergo quàm orirentur super terram, factæ sunt causaliter in terrâ. Confirmatur autem hoc etiam ratione; quia in illis primis diebus condidit Deus creaturam originaliter, vel causaliter; à quo opere postmodum requievit, qui tamen postmodum secundum administrationem rerum conditarum per opus propagationis usque modò operatur. Producere autem plantas ex terrâ ad opus propagationis pertinet. Non ergo in tertiâ die productæ sunt plantæ in actu, sed causaliter tantum.

Quamvis secundum alios dici possit, quòd prima institutio specierum ad opera sex dierum pertinet; sed quòd ex speciebus primò institutis generatio similium in specie procedat, hoc jam pertinet ad rerum administrationem. Et hoc est quòd Scriptura dicit: *Antequàm oriretur super terram*, vel *antequàm germinaret*, id est, antequàm ex similibus similia producerentur, sicut nunc naturaliter fieri videmus secundum viam seminationis. Unde signanter Scriptura dicit: *Germinet terra herbam virentem et facientem semen*; quia scilicet sunt productæ perfectæ species plantarum, ex quibus semina aliarum oriuntur. Nec refert ubicumque habeant vim seminativam, utrum scilicet in radice, vel in stipite, vel in fructu.

Ad primum ergo dicendum quòd vita in plantis est occulta, quia carent locali motu et sensu; quibus animatum ab inanimato maximè distinguitur. Et ideò quia immobiliter terræ inhærent, earum productio ponitur quasi quædam terræ formatio.

Ad secundum dicendum quòd etiam ante

illam maledictionem spinæ et tribuli producti erant vel virtute, vel actu, sed non erant producti homini in pœnam, ut scilicet terra, quam propter cibum coleret, infructuosa quædam et noxia germinaret; unde dictum est : *Germinabit tibi.*

Ad tertium dicendum quòd Moyses ea tantum proposuit quæ in manifesto apparent, sicut jam dictum est, qu. 67, art. 4. Corpora autem mineralia habent generationem occultam in visceribus terræ; et iterum non habent manifestam distinctionem à terrâ; sed quædam terræ species videntur. Et idè de eis mentionem non fecit.

QUESTIO LXX.

DE OPERE ORNATUS QUANTUM AD QUARTUM DIEM.

— (In tres articulos dirisa.)

Consequenter considerandum est de opere ornatûs; et primò de singulis diebus secundum se; secundò de omnibus sex (1) diebus in communi.

Circa primum ergo considerandum est de opere quartæ diei. Secundò de opere quintæ. Tertiò de opere sextæ. Quartò de iis quæ pertinent ad septimam diem.

Circa primum quærentur tria : 1° de productione luminarium; 2° de fine productionis eorum; 3° utrùm sint animata.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm luminaria debuerint produci quartâ die.* — (Inf., quæst. 74, art. 1, ad 4, et 2, dist. 15, quæst. 1, art. 1, et Pot. qu. 4, art. 2, ad 3.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd luminaria non debuerint produci quartâ die. Luminaria enim sunt corpora incorruptibilia naturaliter. Ergo eorum materia non potest esse absque formis eorum. Sed eorum materia producta est in opere creationis ante omnem diem. Ergo et eorum formæ; non ergo sunt facta quartâ die.

2. Præterea, luminaria sunt quasi vasa luminis. Sed lux est facta primâ die. Ergo luminaria fieri debuerunt primâ die et non quartâ.

3. Præterea, sicut plantæ fixæ sunt in terrâ, ita luminaria fixa sunt in firmamento; unde Scriptura dicit quòd *posuit ea in firmamento*. Sed productio plantarum simul describitur cum formatione terræ, cui inhærent. Ergo et productio luminarium simul debuit poni secundâ die cum productione firmamenti.

4. Præterea, sol et luna et alia luminaria sunt causæ plantarum. Sed naturali ordine causa præcedit effectum. Ergo luminaria non debuerunt fieri quartâ die, sed tertiâ, vel ante.

5. Præterea, multæ stellæ secundum astrologos sunt lunæ majores. Non ergo tantum sol et luna debuerunt poni duo magna luminaria.

Sed in contrarium sufficit auctoritas Scripturæ.

Respondeo dicendum quòd in recapitulatione divinorum operum Scriptura sic dicit, Gen. 2, 1 : *Igitur perfecti sunt cæli et terra,*

(1) Ita cod. Alcan. cum edit. Romanâ. Garcia, theologi Lovan. et Duac. cum edit. Nicolai et Patav. : *Septem.*

et omnis ornatus eorum; in quibus verbis triplex opus intelligi potest, scilicet opus creationis, per quod cælum et terra producta leguntur, sed informia; et opus distinctionis, per quod cælum et terra sunt perfecta, sive per formas substantiales attributas materiæ omninò informi, ut Augustinus vult, 2 super Gen., c. 11, sive quantum ad convenientem decorem et ordinem, ut alii sancti dicunt; et his duobus operibus additur ornatus; et differt ornatus à perfectione; nam perfectio cæli et terræ ad ea pertinere videtur quæ cælo et terræ sunt intrinseca; ornatus verò ad ea quæ sunt à cælo et terrâ distincta; sicut homo perficitur per proprias partes et formas; ornatur autem per vestimenta, vel aliquid huiusmodi. Distinctio autem aliquorum maxime manifestatur per motum localem, quo ab invicem separantur; et idè ad opus ornatûs pertinet productio illarum rerum quæ habent motum in cælo et in terrâ. Sicut autem supra dictum est, qu. præc., art. 1, de tribus sit mentio in creatione, scilicet de cælo, et aquâ, et terrâ. Et hæc tria etiam formantur per opus distinctionis trium dierum. Primo die cælum, secundo die distinguuntur aquæ, tertio die fit distinctio in terrâ maris et aridæ. Et similiter in opere ornatûs : primo die, qui est quartus, producuntur luminaria quæ moventur in cælo ad ornatum ipsius; secundo die, qui est quintus, aves et pisces ad ornatum medii elementi, quia habent motum in aere, et aquâ, quæ pro uno accipiuntur; tertio die, qui est sextus, producuntur animalia, quæ habent motum in terrâ ad ornatum ipsius.

Sed sciendum est quòd in productione luminarium non discordat Augustinus ab aliis sanctis. Dicit enim, lib. 5 super Genes., c. 5, luminaria esse facta in actu, non in virtute tantum. Non enim habet firmamentum virtutem productivam luminarium, sicut habet terra virtutem productivam plantarum. Unde Scriptura non dicit : *Producat firmamentum luminaria*, sicut dicit : *Germinet terra herbam virentem.*

Ad primum ergo dicendum quòd secundum Augustinum, lib. 4 super Gen., cap. 22 et 24, nulla difficultas ex hoc oritur; non enim ponit successionem temporis in istis operibus; et idè non oportet dicere quòd materia luminarium fuerit sub aliâ formâ. Secundum eos autem qui ponunt cælestia corpora ex naturâ quatuor elementorum, nulla difficultas accidit; quia potest dici quòd sunt formata ex præjacenti materiâ, sicut animalia et plantæ. Sed secundum eos qui ponunt corpora cælestia esse alterius naturæ ab elementis, et incorruptibilia per naturam, oportet dicere quòd substantia luminarium à principio fuit creata; sed prius erat informis, et nunc formatur non quidem formâ substantiali, sed per collationem determinatæ virtutis. Idè tamen non sit mentio à principio de eis, sed solum quartâ die, ut Chrysostomus dicit, hom. 6 in Gen. post med., ut per hoc removeat populum ab idololatriâ, ostendens luminaria non esse deos, ex quo nec à principio fuerunt.

Ad secundum dicendum quòd secundum Augustinum, lib. 1 sup. Genes., cap. 9, nulla sequitur difficultas; quia lux de quâ primâ die facta est mentio, fuit lux spiritualis, tunc autem fit lux corporalis. Si autem lux primo die facta intelligitur lux corporalis, oportet dicere quòd lux primo die fuit producta secundum communem lucis naturam; quarto autem die attributa est luminaribus determinata virtus ad determinatos effectus, secundum quòd videmus alios effectus habere radium solis, et alios radium lunæ, et sic de aliis. Et propter hanc determinationem virtutis dicit Dionysius, c. 4 de div. Nom., post princ. lect. 3, quòd lumen solis, quod primo erat informe, quarto die formatum est.

Ad tertium dicendum quòd secundum Ptolemæum luminaria non sunt fixa in sphaeris, sed habent motum seorsum à motu sphaerarum. Idem Chrysostomus dicit, hom. 6 in Gen., à med., quòd non idem dicitur quòd posuit ea in firmamento, quia ibi sint fixa, sed quia iusserit ut ibi essent; sicut posuit hominem in paradiso, ut ibi esset. Sed secundum opinionem Aristotelis, 2 de Cæl., text. 43 et seq., stellæ fixæ sunt in orbibus, et non moventur nisi motu orbium; secundum rei veritatem tamen motus luminarium sensu percipitur, non autem motus sphaerarum. Moyses autem rudi populo condescendens secutus est quæ sensibilibus apparent, ut dictum est, qu. 67, art. 4. Si autem sit aliud firmamentum, quod factum est secundâ die, ab eo in quo posita sunt sidera, secundum distinctionem naturæ, licet sensus non discernat, quem Moyses sequitur, ut dictum est ibid., cessat obiectio; nam firmamentum factum est secundâ die quantum ad inferiorem partem; in firmamento autem posita sunt sidera quartâ die quantum ad superiorem partem, ut totum pro uno accipiat, secundum quod sensui apparet.

Ad quartum dicendum quòd, sicut dicit Basiliius, hom. 5 in Hexam., non procul à princ., præmittitur productio plantarum luminaribus ad excludendam idololatriam. Qui enim credunt luminaria esse deos, dicunt quòd primordiale originem habent plantæ à luminaribus; quamvis, ut Chrysostomus dicit, hom. 6 in Gen., non procul à med., sicut agricola cooperatur ad productionem plantarum, ita etiam et luminaria per suos motus.

Ad quintum dicendum quòd, sicut Chrysostomus dicit loc. cit., dicuntur duo luminaria magna non tam quantitate, quam efficaciâ, et virtute; quia etsi aliæ stellæ sint majores quantitate quam luna, tamen effectus lunæ magis sentitur in istis inferioribus et etiam secundum sensum major apparet.

ARTICULUS II. — *Utrum convenienter causa productionis luminarium describatur.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd inconvenienter causa productionis luminarium describatur. Dicitur enim Jer. 10, 2: *A signis cæli nolite metuerе, quæ gentes timeant.* Non ergo luminaria in signa facta sunt.

2. Præterea, signum contra causam dividitur. Sed luminaria sunt causa eorum quæ

hic aguntur. Ergo non sunt signa.

3. Præterea, distinctio temporum, et dierum incipit à primo die. Non ergo facta sunt luminaria in tempora, et dies, et annos, id est, in horum distinctionem.

4. Præterea, nihil fit propter vilius se; quia finis est melior iis quæ sunt ad finem. Sed luminaria sunt meliora quam terra. Non ergo facta sunt ut illuminent terram.

5. Præterea, luna non præest nocti, quando est prima (1). Probabile autem est quòd luna facta fuerit prima; sic enim homines incipiunt computare. Ergo luna non est facta ut præsit nocti.

In contrarium sufficit auctoritas Scripturæ.

Respondeo dicendum quòd, sicut dictum est supra, qu. 65, art. 2, creatura aliqua corporalis potest dici esse facta vel propter actum proprium, vel propter aliam creaturam, vel propter totum universum, vel propter gloriam Dei.

Sed Moyses, ut populum ab idololatriâ revocaret, illam solam causam tetigit, secundum quòd sunt facta ad utilitatem hominum. Unde dicitur Deuteron. 4, 19: *Ne forte elevatis oculis ad cælum videas solem et lunam, et omnia astra cæli, et errore deceptus adores ea et colas, quæ creavit Dominus Deus in ministerium cunctis gentibus.* Hoc autem ministerium explicat in principio Genesis per tria. Primò enim provenit utilitas hominibus ex luminaribus quantum ad visum, qui est directivus in operibus, et maximè utilis ad cognoscendas res; et quantum ad hoc dicit: *Ut luceant in firmamento, et illuminent terram.* Secundò, quantum ad vicissitudines temporum, quibus et fastidium tollitur, et valetudo conservatur, et necessaria victui oriuntur; quæ non essent, si semper esset aut æstas, aut hyems; et quantum ad hoc dicit: *Ut sint in tempora, et dies, et annos.* Tertiò, quantum ad opportunitatem negotiorum et operum, in quantum ex luminaribus cæli accipitur significatio pluviosi temporis, vel sereni, quæ sunt apta diversis negotiis; et quantum ad hoc dicit: *Ut sint in signa.*

Ad primum ergo dicendum quòd luminaria sunt in signa corporalium transmutationum, non autem eorum quæ dependent ex libero arbitrio.

Ad secundum dicendum quòd per causam sensibilem quandoque ducimur in cognitionem effectus occulti, sicut et è converso; unde nihil prohibet causam sensibilem esse signum. Idem tamen potius dicit signa quam causas, ut occasionem idololatriæ tolleret.

Ad tertium dicendum quòd in primâ die facta est communis distinctio temporis per diem et noctem secundum motum diurnum, qui est communis totius cæli, qui potest intelligi incepisse primo die. Sed speciales distinctiones dierum et temporum, secundum quòd dies est calidior die, et tempus tempore, et annus anno, fiunt secundum speciales motus stellarum, qui possunt intelligi quarto die incepisse.

Ad quartum dicendum quòd in illumina-

(1) Al., plena; qui error infra repetitur.

tionem terræ intelligitur utilitas hominis, qui secundum animam præfertur corporibus luminarium (1). Nihil tamen prohibet dici, quod dignior creatura facta est propter inferiorem, non secundum quod in se consideratur, sed secundum quod ordinatur ad integritatem universi.

Ad quintum dicendum quod luna, quando est perfecta, oritur vespere, et occidit mane; et sic præest nocti. Et satis probabile est quod luna fuerit facta plena, sicut et herbarum factæ sunt in sua perfectione facientes semen, et similiter animalia, et homo. Licet enim naturali processu ab imperfecto ad perfectum deveniatur, simpliciter tamen perfectum prius est imperfecto. Augustinus tamen, lib. 2 sup. Gen. cap. 15, parum ante med., hoc non asserit; quia dicit non esse inconveniens quod Deus imperfecta fecerit quæ postmodum ipse perfecit.

ARTICULUS III. — *Utrum luminaria cæli sint animata.* — (2 cont., cap. 69, et Pol. qu. 6, art. 6, et quodl. 12, art. 9, et Sp. art. 6, et 2 Cæl., lect. 3, et lect. 13, et lect. 18 et 19.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod luminaria cæli sint animata. Superius enim corpus nobilioribus ornamentis ornari debet. Sed ea quæ pertinent ad ornatum inferiorum corporum, sunt animata, scilicet pisces, aves, et terrestria animalia. Ergo et luminaria, quæ pertinent ad ornatum cæli.

2. Præterea, nobilioris corporis nobilior est forma. Sed sol et luna, et alia luminaria sunt nobiliora quam corpora plantarum et animalium. Ergo habent nobiliorem formam. Nobilissima autem forma est anima, quæ est principium vitæ; quia, ut Augustinus dicit, in lib. de verâ Relig., c. 29, circa med., quælibet substantia vivens naturæ ordine præfertur substantiæ non viventi. Ergo luminaria cæli sunt animata.

3. Præterea, causa nobilior est effectus. Sed sol, et luna, et alia luminaria sunt causa vitæ, ut patet maxime in animalibus ex putrefactione generatis, quæ virtute solis et stellarum vitam consequuntur. Ergo multo magis corpora cælestia vivunt, et sunt animata.

4. Præterea, motus cæli et cælestium corporum sunt naturales, ut patet in 1 de Cælo, text. 7, et 8, et seq. Motus autem naturalis est à principio intrinseco. Cum igitur principium motus cælestium corporum sit aliqua substantia apprehensiva, quæ movetur sicut desiderans à desiderato, ut dicitur in 12 Metaph., text. 36, videtur quod principium apprehendens sit principium intrinsecum corporibus cælestibus. Ergo sunt animata.

5. Præterea, primum mobile est cælum. In genere autem mobili primum est movens seipsum, ut probatur in 8 Phys., text. 34 et seq., quia quod est per se, prius est eo quod est per aliud. Sola autem animata movent seipsa, ut in eod. lib. ostenditur, text. 27. Ergo corpora cælestia sunt animata.

Sed contra est quod Damascenus dicit in

lib. de orthod. Fid., cap. 6, circ. fin.: *Nullus animatus cælos, vel luminaria æstinet; inanimati enim sunt, et insensibiles.*

Respondeo dicendum quod circa istam quæstionem apud philosophos fuit diversa opinio. Anaxagoras enim, ut Augustinus refert, lib. 18 de Civit. Dei, c. 41, ante med., factus est reus apud Athenienses, quia dixit solem esse lapidem ardentem, negans utique ipsum esse deum, vel aliquid animatum. Platonici verò posuerunt corpora cælestia animata.

Similiter etiam apud doctores fidei fuit circa hoc diversa opinio. Origenes enim, lib. 1 Periar., c. 7, posuit corpora cælestia animata. Hieronymus etiam idem sentire videtur, exponens illud Eccl. 1, 6: *Lustrans universa per circuitum pergit spiritus.* Basilium verò, hom. 3 in Hexam., à med., et Damascenus, lib. 2, c. 6, asserunt corpora cælestia non esse animata. Augustinus verò sub dubio dereliquit, in neutram partem declinans, ut patet in 2 super Genesim ad litt., c. 18, et in Enchirid., cap. 58, ubi etiam dicit quod si sunt animata cælestia corpora, pertinent ad societatem Angelorum eorum animæ.

In hac autem opinione diversitate, ut veritas aliquatenus innolescat, considerandum est quod unio animæ et corporis non est propter corpus, sed propter animam; non enim forma est propter materiam, sed è converso. Natura autem et virtus animæ deprehenditur ex ejus operatione, quæ etiam quodam modo est finis ejus. Invenitur autem corpus nostrum necessarium ad aliquam operationem animæ, quæ mediante corpore exercetur, sicut patet in operibus animæ sensitivæ et nutritivæ. Unde necesse est tales animas unitas esse corporibus propter suas operationes. Est autem aliqua operatio animæ quæ non exercetur corpore mediante, sed tamen ex corpore aliquod adminiculum tali operationi exhibetur; sicut per corpus exhibentur animæ humanæ phantasmata, quibus indiget ad intelligendum. Unde etiam talem animam necesse est corpori uniri propter suam operationem, licet contingat ipsam separari. Manifestum est autem quod anima cælestis corporis non potest habere operationes nutritivæ animæ, quæ sunt nutrire, augere, et generare; hujusmodi enim operationes non competunt corpori incorruptibili per naturam. Similiter etiam nec operationes animæ sensitivæ corpori cælesti conveniunt; quia omnes sensus fundantur super tactum, qui est apprehensivus qualitatum elementarium. Omnia etiam organa potentialium sensitivarum requirunt determinatam proportionem secundum commixtionem aliquam elementorum, à quorum naturâ corpora cælestia ponuntur remota. Relinquitur ergo quod de operationibus animæ nulla potest competere animæ cælesti, nisi duæ, intelligere et movere; nam appetere consequitur sensum et intellectum, et cum utroque ordinatur. Intellectus autem operatio, cum non exerceatur per corpus, non indiget corpore, nisi in quantum ei per sensus ministrantur phantasmata. Operationes autem sensitivæ ani-

(1) Ita cum cod. Alcan. editi plurimi. Nicolaus, et Theologus Lovan. et Duac., *luminaribus.*

mæ corporibus cælestibus non conveniunt, ut dictum est in isto art. Sic igitur propter operationem intellectualem anima cælesti corpori non uniretur. Relinquitur ergo quòd propter solam motionem. Ad hoc autem quòd moveat, non oportet quòd uniatur ei ut forma, sed per contactum virtutis, sicut motor unitur mobili. Unde Aristoteles, lib. 8 Physic., text. 40, 41, 42 et 43, postquam ostendit quòd primum movens scipsum componitur ex duabus partibus, quarum una est movens, et alia mota, assignans quomòdò hæ duæ partes uniantur, dicit quòd per contactum vel duorum ad invicem, si utrumque sit corpus, vel unius ad alterum, et non è converso, si unum sit corpus, et aliud non corpus. Platonici etiam animas corporibus uniri non ponebant nisi per contactum virtutis, sicut motor mobili. Et sic per hoc quòd Plato ponit corpora cælestia animata, nihil aliud datur intelligi quàm quòd substantiæ spirituales uniuntur corporibus cælestibus ut motores mobilibus. Quòd autem corpora cælestia moveantur ab aliquâ substantiâ apprehendente, et non solùm à naturâ sicut gravia et levia, patet ex eo quòd natura non movet nisi ad unum, quo habito quiescit, ut ex 8 Physic., text. 38 usque ad 32; quod in motu corporum cælestium non apparet. Unde relinquitur quòd moventur ab aliquâ substantiâ apprehendente. Augustinus etiam dicit, 3 de Trin., c. 4, paul. à princ., *corpora omnia administrari à Deo per spiritum vitæ*.

Sic igitur patet quòd corpora cælestia non sunt animata eo modo quo plantæ et animalia, sed æquivocè.

Unde inter ponentes ea esse animata, et ponentes ea inanimata, parva vel nulla differentia invenitur in re, sed in voce tantum.

Ad primum ergo dicendum quòd ad ornatum pertinent aliqua secundum proprium motum; et quantum ad hoc luminaria cæli conveniunt cum aliis quæ ad ornatum pertinent, quia moventur à substantiâ vivente.

Ad secundum dicendum quòd nihil prohibet aliquid esse nobilior simpliciter, quod tamen non est nobilior quantum ad aliquid. Forma ergo cælestis corporis, etsi non sit simpliciter nobilior animâ animalis, est tamen nobilior quantum ad rationem formæ. Perficit enim totaliter suam materiam, ut non sit in potentiâ ad aliam formam; quod anima non facit. Quantum etiam ad motum, moventur corpora cælestia à nobilioribus motoribus.

Ad tertium dicendum quòd corpus cæleste, cum sit movens motum, habet rationem instrumenti, quod agit in virtute principalis agentis: et ideo ex virtute sui motoris, qui est substantia vivens, potest causare vitam.

Ad quartum dicendum quòd motus corporis cælestis est naturalis, non propter principium activum, sed propter principium passivum: quia scilicet habet in suâ naturâ aptitudinem, ut tali motu ab intellectu moveatur.

Ad quintum dicendum quòd cælum dicitur movere seipsum in quantum componitur

ex motore et mobili, non sicut ex formâ et materiâ, sed secundum contactum virtutis, ut dictum est in corp. art. Et hoc etiam modo potest dici quòd ejus motor est principium intrinsecum; ut sic etiam motus cæli possit dici naturalis ex parte principii activi; sicut motus voluntarius dicitur esse naturalis animalis, in quantum est animal, ut dicitur in 8 Physic., text 27.

QUÆSTIO LXXI.

DE OPERE QUINTÆ DIEI.

ARTICULUS UNICUS. — (*Sup., quæst. 70, art. 1, corp.*)

Deinde considerandum est de opere quintæ diei; et 1 videtur quòd inconvenienter hoc opus describatur. Illud enim aquæ producunt ad cujus productionem sufficit virtus aquæ. Sed virtus aquæ non sufficit ad productionem omnium piscium et avium, cum videamus plura eorum generari ex semine. Non ergo convenienter dicitur: *Producant aquæ reptile animæ viventis, et volatile super terram*.

2. Præterea, pisces et aves non tantum producuntur ex aquâ, sed in eorum compositione videtur magis terra dominari quàm aqua; quia corpora eorum naturaliter moventur ad terram, unde et in terrâ quiescunt. Non ergo convenienter dicitur pisces et aves ex aquâ produci.

3. Præterea, sicut pisces habent motum in aquis, ita aves in aere. Si ergo pisces ex aquis producuntur, aves non deberent produci ex aquis, sed ex aere.

4. Præterea, non omnes pisces reptant in aquis, cum quidam habeant pedes, quibus gradiuntur in terrâ, sicut vituli marini. Non ergo sufficienter productio piscium designatur in hoc quod dicitur: *Producant aquæ reptile animæ viventis*.

5. Præterea, animalia terrestria sunt perfectiora avibus et piscibus; quod patet ex hoc quòd habent membra magis distincta, et perfectiorem generationem; generant enim animalia; sed pisces et aves generant ova; perfectiora autem præcedunt in ordine naturæ. Non ergo quintâ die debuerunt fieri pisces et aves ante animalia terrestria.

In contrarium sufficit auctoritas Scripturæ. Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, quæst. præced. art. 1, opus ornatûs per ordinem respondet ordini distinctionis. Unde sicut inter tres dies distinctioni deputatas media, quæ est secunda, deputatur distinctioni medii corporis, scilicet aquæ; ita inter dies deputatas ad opus ornatûs, media, id est quinta, deputatur ad ornatum medii corporis per productionem avium et piscium. Unde sicut Moyses in quartâ die nominat luminaria et lucem, ut designet quòd quarta dies respondet primæ, in quâ dixerat lucem factam; ita in hac quintâ die facit mentionem de aquis, et de firmamento cæli, ut designet quòd quinta dies respondet secundæ.

Sed sciendum est quòd sicut in productione plantarum differt Augustinus ab aliis, ita et in productione piscium et avium. Alii enim dicunt pisces et aves quintâ die esse pro-

ductos in actu. Augustinus autem dicit, 5 super Genes. ad litt., cap. 5, à med., quòd quintâ die aquarum natura produxit pisces et aves potentialiter.

Ad primum ergo dicendum quòd Avicenna posuit omnia animalia pòsse generari ex aliquali elementorum commixtione absque semine, etiam per viam naturæ.

Sed hoc videtur inconveniens; quia natura determinatis mediis procedit ad suos effectus. Unde illa quæ naturaliter generantur ex semine, non possunt naturaliter sine semine generari.

Et idèò dicendum est aliter quòd in naturali generatione animalium principium activum est virtus formativa, quæ est in semine, in iis quæ ex semine generantur; loco cujus virtutis in iis quæ ex putrefactione generantur, est virtus cœlestis corporis. Materiale autem principium in utroque animalium generatione est aliquod elementum; vel elementatum. In primâ autem rerum institutione principium activum fuit verbum Dei, quod de materiâ elementari produxit animalia vel in actu secundum alios sanctos, vel virtute secundum Augustinum, loc. sup. cit, non quòd aqua aut terra habeat in se virtutem producendi omnia animalia, ut Avicenna posuit; sed quia hoc ipsum quòd ex materiâ elementari virtute seminis vel stellarum possunt animalia produci, est ex virtute primitus elementis datâ.

Ad secundum dicendum quòd corpora avium et piscium possunt dupliciter considerari. Uno modo secundum se; et sic necesse est quòd in eis magis terrestre elementum dominetur; quia ad hoc quòd fiat contemperatio mixtionis in corpore animalis, necesse est quòd quantitativè abundet in eo elementum quod est minùs activum, scilicet terra; sed si considerentur secundum quòd sunt nata moveri talibus motibus, sic habent affinitatem quamdam cum corporibus in quibus moventur; et sic eorum generatio hic describitur.

Ad tertium dicendum quòd aer, quia insensibilis est, non per se ipsum connumeratur, sed cum aliis; partim quidem cum aquâ, quantum ad inferiorem partem, quæ exhalationibus aquæ ingrossatur; partim etiam cum cœlo, quantum ad superiorem partem; aves autem motum habent in inferiori parte aeris; et idèò sub firmamento cœli volare dicuntur, etiamsi firmamentum pro nebuloso aere accipiatur; et idèò productio avium aquæ adscribitur.

Ad quartum dicendum quòd natura de uno extremo ad aliud transit per media; et idèò inter cœlestia et aquatica animalia sunt quædam media, quæ communicant cum utrisque, et computantur cum illis cum quibus magis communicant, secundum id quòd cum eis communicant, non secundum id quòd communicant cum alio extremo. Tamen, ut includantur omnia hujusmodi quæ habent aliquid speciale inter pisces, postquam dixerat: *Producat aqua reptile animæ viventis*; subiungit: *Creavit Deus cete grandia*, etc.

Ad quintum dicendum quòd productio

horum animalium ordinatur secundum ordinem corporum quæ eis ornantur magis quam secundum propriam dignitatem; et tamen in viâ generationis ab imperfectioribus ad perfectiora pervenitur.

QUÆSTIO LXXII.

DE OPERE SEXTÆ DIEI.

ARTICULUS UNICUS. — (*Supra, quæst. 71, art. 1, corp.*)

Deinde quæritur de opere sextæ diei; et videtur 1 quòd inconvenienter describatur. Sicut enim aves et pisces habent viventem animam, ita etiam et animalia terrestria. Non autem terrestria animalia sunt ipsa animala vivens. Ergo inconvenienter dicitur: *Producat terra animam viventem*; sed debuit dici: *Producat terra quadrupedia animæ viventis*.

2. Præterea, genus non debet dividi contra speciem. Sed jumenta et bestię sub quadrupedibus computantur. Inconvenienter ergo quadrupedia connumerantur jumentis et bestiis.

3. Præterea, sicut alia animalia sunt in determinato genere et specie, ita et homo. Sed in factione hominis non fit mentio de suo genere, vel specie. Ergo nec in productione aliorum animalium debuit fieri mentio de genere, vel specie, cum dicitur *in genere suo* vel *specie sua*.

4. Præterea, animalia terrestria magis sunt similia homini, qui à Deo dicitur benedici, quam aves et pisces. Cum igitur aves et pisces dicantur benedici, multò fortius hoc dici debuit de aliis animalibus.

5. Præterea, quædam animalia generantur ex putrefactione, quæ est corruptio quædam. Corruptio autem non convenit primæ institutioni rerum. Non ergo ejusmodi animalia debuerunt in primâ rerum institutione produci.

6. Præterea, quædam animalia sunt venenosa, et homini noxia. Nihil autem debuit esse homini nocivum ante peccatum. Ergo hujusmodi animalia vel omninò fieri à Deo non debuerunt, qui est bonorum auctor; vel non debuerunt fieri ante peccatum.

In contrarium sufficit auctoritas Scripturæ.

Respondeo dicendum quòd sicut in die quinto ornatur medium corpus, et respondet secundæ diei; ita in sexto die ornatur ultimum corpus, scilicet terra, per productionem animalium terrestrium; et respondet tertiæ diei. Unde utrobique fit mentio de terrâ.

Et hic etiam secundum Augustinum, lib. 5 super Gen. cap. 5, animalia terrestria producuntur potentialiter; secundum verò alios sanctos, in actu.

Ad primum ergo dicendum quòd, sicut Basiliius dicit, hom. 8 Hexam., diversus gradus vitæ qui in diversis viventibus invenitur, ex modo loquendi Scripturæ colligi potest. Plantæ enim habent imperfectissimam vitam et occultam; unde in earum productione nulla mentio fit de vitâ, sed solum de generatione, quia secundum hanc solum invenitur actus vitæ in eis. Nutritiva enim et augmentativa generativæ deserviunt, ut infra dicetur, quæst. 78, art. 2. Inter animalia verò perfectiora sunt, communiter loquendo, terrestria avibus et piscibus; non quòd pisces memoriâ careant.

ut Basilius dicit, hom. 8, in Hexam., et Augustinus improbat, lib. 3 sup. Genes. ad lit., cap. 8, sed propter distinctionem membrorum, et perfectionem generationis. Quantum autem ad aliquas sagacitates, etiam aliqua animalia imperfecta magis vigent, ut apes et formicæ; et ideo pisces vocat non animam viventem, sed reptile animæ viventis. Sed terrena animalia vocat animam viventem propter perfectionem vitæ in eis; ac si pisces sint corpora habentia aliquid animæ, terrestria verò animalia propter perfectionem vitæ sint quasi animæ dominantes corporibus. Perfectissimus autem gradus vitæ est in homine; et ideo vitam hominis non dicit produci à terrâ, vel aquâ, sicut cæterorum animalium, sed à Deo.

Ad secundum dicendum quòd per jumenta vel pecora intelliguntur animalia domestica, quæ homini serviunt qualitercumque. Per bestias autem intelliguntur animalia sæva, ut ursi et leones. Per reptilia verò, animalia quæ vel non habent pedes, quibus eleventur à terrâ, ut serpentes; vel habent breves, quibus parum eleventur, ut lacertæ et formicæ. Sed quia sunt quædam animalia quæ sub nullo horum comprehenduntur, ut cervi et capræ; ut etiam ista comprehenderentur, addidit, *quadrupedia*.

Vel quadrupedia præmisit quasi genus, et alia subjunxit quasi species; sunt enim quædam reptilia quadrupedia, ut lacertæ et formicæ.

Ad tertium dicendum quòd in aliis animalibus et plantis mentionem fecit de genere et specie, ut designaret generationem similem ex similibus. In homine autem non fuit necessarium ut hoc diceretur; quia quod præmissum fuit de aliis, etiam de homine intelligi potest.

Vel quia animalia et plantæ producantur secundum genus et speciem suam, quasi longè à similitudine divinâ remota; homo autem dicitur formatus ad imaginem et similitudinem Dei.

Ad quartum dicendum quòd benedictio Dei dat virtutem multiplicandi per generationem; et ideo quod positum est in avibus et piscibus, quæ primò occurrunt, non fuit necessarium repeti in terrenis animalibus, sed intelligitur. In hominibus autem iteratur benedictio; quia in eis est quædam specialis multiplicationis ratio propter splendendum numerum electorum, et ne quisquam diceret, in officio gignendi filios ullum esse peccatum. Plantæ verò nullum habent propagandæ prolis affectum, ac sine ullo sensu generant; unde indignæ judicatæ sunt benedictionis verbis.

Ad quintum dicendum quòd cum generatio unius sit corruptio alterius, quòd ex corruptione ignobiliorum generentur nobiliora, non repugnat primæ rerum institutioni. Unde animalia quæ generantur ex corruptione rerum inanimatarum, vel plantarum, poterunt tunc generari; non autem quæ generantur ex corruptione animalium, tunc poterunt produci, nisi potentialiter tantum.

Ad sextum dicendum quòd Augustinus dicit, in 1 sup. Gen. contra Manichæos, cap. 16. parum a princ., quòd si in alicujus opificis

officinam impertitus intraverit, videt ibi multa instrumenta, quorum causam ignorat; et si multum est insipiens, superflua putat. Jam verò si in fornacem incautus ceciderit, aut ferramento aliquo acutose vulneraverit, noxia existimat ibi esse multa; quorum usum quia novit artifex, insipientiam ejus irridet. Sic in hoc mundo quidam audent multa reprehendere quorum causas non vident. Multa enim etsi domui nostræ non sunt necessaria, in eis tamen completur universalis integritas. Homo autem ante peccatum ordinatè fuisset usus rebus mundi; unde animalia venenosa ei noxia non fuissent.

QUÆSTIO LXXIII.

DE IIS QUÆ PERTINENT AD SEPTIMUM DIEM. —
(In tres articulos divisa.)

Deinde considerandum est de iis quæ pertinent ad septimum diem; et circa hoc quærentur tria: 1° de completionem operum; 2° de requie Dei; 3° de benedictione et sanctificatione hujus diei.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum completio divinorum operum debeat septimo dici adscribi.* —
(2, dist. 15, quæst. 3, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd completio divinorum operum non debeat septimo dici adscribi. Omnia enim quæ in hoc seculo aguntur, ad divina opera pertinent. Sed consummatio seculi erit in fine mundi, ut habetur Matth. 13; tempus etiam Incarnationis Christi est cujusdam completionis tempus, unde dicitur *tempus plenitudinis*, Galat. 4, et ipse Christus moriens dixit: *Consummatum est*, ut dicitur Joan. 19, 30. Non ergo completio divinorum operum competit dici septimo.

2. Præterea, quicumque complet opus suum, aliquid facit. Sed Deus non legitur septimo die aliquid fecisse, quinimò ab omni opere quievisse. Ergo completio operum non competit septimo diei.

3. Præterea, non dicitur aliquid esse completum, cui multa superadduntur, nisi sint illa superflua; quia perfectum dicitur cui nihil deest eorum quæ debet habere. Sed post septimum diem multa sunt facta, et productio multorum individuum, et etiam quarundam novarum specierum, quæ frequenter apparent, præcipuè in animalibus ex putrefactione generatis: quotidie etiam Deus novas animas creat. Novum etiam fuit Incarnationis opus, de quo dicitur Jer. 31, 22: *Novum (1) faciet Dominus super terram*. Nova etiam sunt miraculosa opera, de quibus dicitur Eccli. 36, 6: *Innova signa, et immuta mirabilia*. Innovabuntur etiam omnia in glorificatione sanctorum, secundum illud Apoc. 21, 5: *Et dixit qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia*. Completio ergo divinorum operum non debet attribui septimo diei.

Sed contra est quod dicitur Gen. 2, 2: *Complevit Deus die septimo opus suum quod fecerat*.

Respondeo dicendum quòd duplex est perfectio, prima et secunda. Prima quidem perfectio est, secundum quòd res in suâ sub-

(1) Vulgata: *Creavit Dominus novum*, etc.

stantiâ est perfecta; quæ quidem perfectio est forma totius, quæ ex integritate partium consurgit. Perfectio autem secunda est finis; finis autem vel est operatio, sicut finis citharistæ est citharizare; vel est aliquid ad quod per operationem pervenitur, sicut finis ædificatoris est domus, quam ædificando facit. Prima autem perfectio est causa secundæ; quia forma est principium operationis. Ultima autem perfectio, quæ est finis totius universi, est perfecta beatitudo sanctorum, quæ erit in ultimâ consummatione seculi. Prima autem perfectio, quæ est in integritate universi, fuit in primâ rerum institutione; et hæc deputatur septimo diei.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut dictum est in corp. artic., perfectio prima est causa secundæ. Ad beatitudinem autem consequendam duo requiruntur, natura et gratia. Ipsa ergo beatitudinis perfectio erit in fine mundi, ut dictum est in corp. art. Sed ista consummatio præcessit causaliter, quantum ad naturam quidem in primâ rerum institutione, quantum ad gratiam verò in Incarnatione Christi, quia *gratia et veritas per Jesum Christum facta est*, ut dicitur Joan. 1, 17. Sic igitur in septimâ die fuit consummatio naturæ, in Incarnatione Christi consummatio gratiæ, in fine mundi consummatio gloriæ.

Ad secundum dicendum quod septimâ die Deus aliquid operatus est, non novam creaturam condendo, sed creaturam administrando, et ad propriam operationem eam movendo, quod jam aliquantulum pertinet ad inchoationem quamdam secundæ perfectionis. Et ideò consummatio operum secundum nostram translationem attribuitur diei septimæ. Sed secundum aliam translationem attribuitur diei sextæ. Et utrumque potest stare; quia consummatio quæ est secundum integritatem partium universi, competit sextæ diei; consummatio quæ est secundum operationem partium, competit septimæ.

Vel potest dici quod in motu continuo, quamdiu aliquid potest moveri ulterius, non dicitur motus perfectus ante quietem, quies enim demonstrat motum consummatum. Deus autem poterat plures creaturas facere præter illas quas fecerat sex diebus. Unde hoc ipso quod cessavit novas creaturas condere in septimâ die, dicitur opus suum consummasse.

Ad tertium dicendum quod nihil postmodum à Deo factum est totaliter novum, quin aliquantulum in operibus sex dierum præcesserit. Quædam enim præexstiterunt materialiter, sicut quod Deus de costâ Adæ formavit mulierem. Quædam verò præexstiterunt in operibus sex dierum non solum materialiter, sed etiam causaliter; sicut individua quæ nunc generantur, præcesserunt in primis individuis suarum specierum. Species etiam novæ, si quæ apparent, præexstiterunt in quibusdam activis (1) virtutibus, sicut et animalia ex putrefactione generata producuntur ex virtutibus stellarum et elementorum, quam à principio acceperunt, etiamsi novæ

species talium animalium producantur. Animalia etiam quædam secundum novam speciem aliquando oriuntur ex commixtione animalium diversorum secundum speciem; sicut cum ex asino et equâ generatur mulus; et hæc etiam præcesserunt causaliter in operibus sex dierum. Quædam verò præcesserunt secundum similitudinem, sicut animæ quæ nunc creantur; et similiter Incarnationis opus, quia, ut dicitur Philip. 2, 7: *Filius Dei est in similitudinem hominum factus*. Gloria etiam spiritualis secundum similitudinem præcessit in Angelis, corporalis verò in cælo, præcipuè empyreo. Unde dicitur Eccl. 1, 10: *Nihil sub sole novum... jam enim præcessit in seculis quæ fuerunt ante nos*.

ARTICULUS II. — *Utrum Deus septimâ die requievit ab omni opere suo.* — (2, dist. 13, quæst. 2, art. 1 et 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus septimâ die non requievit ab omni suo opere. Dicitur enim Joan. 5, 17: *Pater meus usque modò operatur, et ego operor*. Non ergo septimâ die requievit ab omni opere.

2. Præterea, requies motui opponitur, vel labori, qui interdum causatur ex motu. Sed Deus immobiliter et absque labore sua opera produxit. Non ergo dicendum est, septimâ die à suo opere requievisse.

3. Si dicatur quod Deus requievit die septimâ, quia fecit hominem requiescere; contra: Requies contraponitur operationi. Sed quod dicitur: *Deus creavit*; vel, *fecit hoc*, vel, *illud*, non exponitur quod Deus hominem fecit creare, aut facere. Ergo nec convenienter exponi potest, ut dicatur Deus requievisse, quia fecit hominem requiescere.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1, 2: *Requievit Deus die septimo ab omni opere quod patrárat*.

Respondeo dicendum quod quies propriè opponitur motui, et per consequens labori, qui ex motu consurgit. Quamvis autem motus propriè acceptus sit corporum, tamen nomen inotus etiam ad spiritualia derivatur dupliciter: uno modo secundum quod omnis operatio motus dicitur; sic enim et divina bonitas quodammodo movetur, et procedit in res secundum quod se eis communicat, ut Dionysius dicit, cap. 2 de div. Nom., lect. 3. Alio modo desiderium in aliud tendens quidam motus dicitur. Unde et requies dupliciter accipitur: uno modo pro cessatione ab operibus; alio modo pro impletione desiderii.

Et utroque modo dicitur Deus requievisse die septimâ. Primò quidem quia die septimâ cessavit novas creaturas condere; nihil enim postea fecit quod non aliquo modo præcesserit in primis operibus, ut dictum est quæst. 69, art. 2, et art. præc., ad 3. Alio modo secundum quod rebus conditis ipse non indigebat, sed seipso fruendo beatus est. Unde post conditionem omnium operum non dicitur quod in suis operibus requievit, quasi eis ad suam beatitudinem indigens: sed ab eis requievit, utique in seipso, quia sufficit sibi, et implet desiderium suum.

Et quamvis ab æterno in seipso requievis-

(1) Al., *acquiritis*.

rit, tamen quòd post opera condita in seipso requievit, hoc pertinet ad septimum diem; et hoc est ab operibus requiescere, ut Augustinus dicit, 4 super Genes. ad litt., lib. 9, cap. 15.

Ad primum ergo dicendum quòd Deus *usque modò operatur*, conservando et administrando creaturam conditam, non autem novam creaturam condendo.

Ad secundum dicendum quòd requies non opponitur labori, sive motui, sed productioni novarum rerum, et desiderio in aliud tendendi, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd sicut Deus in solo se requiescit, et se fruendo beatus est, ita et nos per solam Dei fruitionem beati efficitur; et sic etiam facit nos à suis et nostris operibus in seipso requiescere. Est ergo conveniens expositio, ut dicatur Deus requievisse, quia nos requiescere facit. Sed non est hæc sola ponenda; sed alia expositio est principalior et prior.

ARTICULUS III. — *Utrùm benedictio et sanctificatio debeat diei septimæ.* — (2, dist. 15, qu. 3, art. 3.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd benedictio et sanctificatio non debeat diei septimæ. Tempus enim aliquod consuevit dici benedictum aut sanctum propter aliquod bonum quod in illo tempore evenit, aut propter hoc quòd aliquod malum vitatur. Sed Deo nihil accrescit, aut deperit, sive operetur, sive ab operando cesset. Non ergo specialis benedictio et sanctificatio debetur diei septimæ.

2. Præterea, benedictio a bonitate dicitur. Sed bonum est diffusivum et communicativum sui, secundum Dionysium, cap. 4 div. Nom. in princ. Ergo magis debuerunt benedici dies in quibus creaturas produxit, quàm ille dies in quo à producendis creaturis cessavit.

3. Præterea, in singulis creaturis quædam benedictio commemorata est, dum in singulis operibus dictum est: *Vidit Deus quòd esset bonum.* Non oportuit igitur quòd post omnium productionem dies septima benediceretur.

Sed contra est quod dicitur Genes. 2, 3: *Benedixit Deus diei septimo, et sanctificavit illum, quia in illo cessaverat ab omni opere suo.*

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, art. præc., requies Dei in die septimâ dupliciter accipitur: primò quidem quantum ad hoc quòd cessavit à novis operibus condendis; ita tamen quòd creaturam conditam conservat et administrat. Alio modo secundum quòd post opera requievit in seipso.

Quantum ergo ad primum competit septimæ diei benedictio; quia, sicut supra dictum est, qu. 72 ad 4, benedictio ad multiplicationem pertinet. Unde dictum est creaturis, quas benedixit: *Crescite et multiplicamini.* Multiplicatio autem rerum fit per administrationem creaturæ, secundum quam ex similibus similia generantur. Quantum verò ad secundum, competit septimæ diei sanctificatio; maxime enim sanctificatio cujuslibet

attenditur in hoc quòd in Deo requiescit; unde et res Deo dedicatæ, sanctæ dicuntur.

Ad primum ergo dicendum quòd non propter hoc dies septimus sanctificatur, quia Deo possit aliquid accrescere, vel decrescere; sed quia creaturis aliquid accrescit per multiplicationem et quietem in Deo.

Ad secundum dicendum quòd in primis sex diebus productæ sunt res in suis primis causis; sed postea ex illis primis causis res multiplicantur et conservantur; quod etiam ad bonitatem divinam pertinet; cujus etiam perfectio in hoc maxime ostenditur quòd in ipsâ solâ et ipse requiescit, et nos requiescere possumus eâ fruenter.

Ad tertium dicendum quòd bonum quod in singulis diebus commemoratur, pertinet ad primam naturæ institutionem; benedictio autem diei septimæ pertinet ad naturæ propagationem.

QUÆSTIO LXXIV.

DE OMNIBUS SEX DIEBUS IN COMMUNI. — (*In tres articulos divisa.*)

Deinde quæritur de omnibus sex (1) diebus in communi; et quærantur tria: 1° de sufficientiâ horum dierum; 2° utrùm sint unus dies, vel plures; 3° de quibusdam modis loquendi, quibus Scriptura utitur enarrando opera sex dierum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm sufficienter isti dies enumerentur.* — (*Ver. qu. 8, art. 16, corp., et Pot. qu. 4, art. 1 et 2, et Hebr. 4, lect. 1, et Job. 40, lect. 2.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd non sufficienter isti dies enumerentur. Non minus enim distinguitur opus creationis ab operibus distinctionis et ornatûs, quàm hæc duo opera ab invicem. Sed alii dies deputantur distinctioni, et alii ornatui. Ergo etiam alii dies debent assignari creationi.

2. Præterea, aer et ignis sunt nobiliora elementa quàm terra et aqua. Sed unus dies deputatur distinctioni aquæ, et alius distinctioni terræ. Ergo alii dies debent deputari distinctioni ignis et aeris.

3. Præterea, non minus distant volucres et pisces quàm volucres et terrestria animalia: homo etiam plus distat ab aliis animalibus, quàm alia quæcumque animalia ab invicem. Sed alius dies deputatur productioni piscium maris, et alius productioni animalium terræ. Ergo et alius dies debet deputari productioni avium cœli, et alius productioni hominis.

4. Sed contra videtur quòd aliqui dies superflue assignentur. Lumen enim ad luminaria se habet ut accidens ad subjectum. Simul autem producit subjectum cum proprio accidente. Non ergo aliâ die debuit produci lux, et aliâ luminaria.

5. Præterea, dies isti deputantur primæ institutioni mundi. Sed in septimâ die nihil penitus (2) est institutum. Ergo septima dies non debet aliis connumerari.

Respondeo dicendum quòd ratio distinctio-

(1) Al., septem. Vide sup., q. LXX, prol.

(2) Al., primitus.

nis horum dierum ex præmissis, qu. 70, 71 et 72, potest esse manifesta. Oportuit enim primò distingui partes mundi, et postmodum singulas partes ornari (1) per hoc quòd quasi suis habitatoribus replentur.

Secundùm ergo alios sanctos in creaturâ corporali tres partes designantur: prima quæ significatur nomine cœli; media, quæ significatur nomine aquæ; infima, quæ significatur nomine terræ. Unde et secundùm Pythagoricos, perfectio in tribus ponitur, principio, medio et fine, ut dicitur in 1 de Cœlo, text. 2. Prima ergo pars distinguitur primâ die, et ornatur quartâ; media distinguitur secundâ die, et ornatur quintâ; infima distinguitur tertiâ die, et ornatur sextâ.

Augustinus verò convenit quidem cum eis in ultimis tribus diebus; differt autem in tribus primis. Quia secundùm eum in primo die formatur creatura spiritalis, in duobus aliis creatura corporalis; ita quòd in secundo corpora superiora, in tertio corpora inferiora. Et sic perfectio divinorum operum respondet perfectioni senarii numeri, qui consurgit ex suis partibus aliquoties (2) conjunctis; quæ quidem partes sunt unum, duo, tria. Una enim dies deputatur formationi creaturæ spiritalis, duæ formationi creaturæ corporalis, et tres ornatui.

Ad primum ergo dicendum quòd secundùm Augustinum, opus creationis pertinet ad productionem materiæ informis, et naturæ spiritalis informis; quæ quidem duo sunt extra tempus, ut ipse dicit in 12 Confes., cap. 12. Et ideò creatio utriusque ponitur ante omnem diem.

Sed secundùm alios sanctos potest dici quòd opus distinctionis et ornatûs attenditur secundùm aliquam mutationem creaturæ, quæ tempore mensuratur. Opus autem creationis consistit in solâ divinâ actione in instanti rerum substantiam producente; et ideò quodlibet opus distinctionis et ornatûs dicitur factum in die; creatio autem dicitur facta in principio, quòd sonat aliquid indivisibile.

Ad secundum dicendum quòd ignis et aer, quia non distinguuntur à vulgo, inter partes mundi non sunt expressè nominata à Moyse; sed computantur cum medio, scilicet aquâ, maximè quantum ad inferiorem aeris partem; quantum verò ad superiorem computantur cum cœlo, ut Augustinus dicit, lib. 2 super Gen., cap. 13.

Ad tertium dicendum quòd productio animalium recitatur secundùm quòd sunt in ornatum partium mundi; et ideò dies productionis animalium distinguuntur vel uniuntur secundùm hanc convenientiam vel differentiam, quâ conveniunt vel differunt in ornando aliquam partem mundi.

Ad quartum dicendum quòd primâ die facta est natura lucis in aliquo subjecto; sed quartâ die facta dicuntur luminaria, non quia eorum substantia sit de novo producta, sed quia sunt aliquo modo formata quo prius non erant, ut supra dictum est, qu. 70, art. 1.

(1) Al., ordinari.

(2) Al., aliquoties.

Ad quintum dicendum quòd septimæ diei secundùm Augustinum, lib. 4 super Gen., cap. 15, deputatur aliquid post omnia quæ sex diebus attribuuntur, scilicet quòd Deus à suis operibus in seipso requiescit; et ideò oportuit post sex dies fieri mentionem de septimo.

Secundùm verò alios potest dici quòd in septimo die mundus habuit quemdam novum statum, ut scilicet ei nihil adderetur de novo: et ideò post sex dies ponitur septima deputata cessationi ab opere.

ARTICULUS II. — *Utrum omnes isti dies sint unus dies.* — (Locis supra art. 1 inductis, et 2, dist. 12, qu. 1, art. 2 et 3.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd omnes isti dies sint unus dies. Dicitur enim Gen. 2, 4: *Istæ sunt generationes cœli et terræ, quando creata sunt, in die quo fecit Dominus cælum et terram, et omne virgultum agri, antequam oriretur in terrâ.* Unus ergo est dies, in quo fecit cælum et terram, et omne virgultum agri. Sed cælum et terram fecit in primâ die, potius ante omnem diem, virgultum autem agri tertiâ die. Ergo unus est primus dies, et tertius; et pari ratione omnes alii.

2. Præterea, Eccli. 18, 1, dicitur: *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul.* Sed hoc non esset, si dies horum operum essent plures, quia plures dies non sunt simul. Ergo non sunt plures dies, sed unus tantum.

3. Præterea, die septimo cessavit Deus à novis operibus condendis. Si ergo septima dies est alia ab aliis diebus, sequitur quòd illam diem non fecerit; quod est inconveniens.

4. Præterea, totum opus quod uni diei adscribitur, in instanti perfecit; cum in singulis operibus dicatur: *Dixit, et factum est.* Si igitur sequens opus in diem alium reservasset, sequeretur quòd in residuâ parte illius diei cessasset ab opere; quod esset superfluum. Non igitur est alius dies sequentis operis à die operis præcedentis.

5. Sed contra est quod Gen. 1 dicitur: *Factum est vespere et mane dies secundus, et die tertius;* et sic de aliis. Secundum autem et tertium dici non potest, ubi est unum tantum. Ergo non fuit unus dies tantum.

Respondeo dicendum quòd in hac quæstione Augustinus ab aliis expositoribus dissensit. Augustinus enim vult, 4 super Genes. ad litt., cap. 22, et 12 de Civ. Dei, cap. 9, et ad Orosium, qu. 26, quòd omnes qui dicuntur septem dies, sunt unus dies septemplexiter rebus præsentatus. Alii verò expositores sentiunt quòd fuerunt septem dies diversi, et non unus tantum.

Hæ autem duæ opiniones, si referantur ad expositionem litteræ Genesis, magnam diversitatem habent. Nam secundùm Augustinum, per diem intelligitur cognitio mentis angelicæ; ut sic primus dies sit cognitio primi divini operis; secundus dies, cognitio secundi operis, et sic de aliis. Et sic dicitur unumquodque opus esse factum in aliquâ die, quia nihil Deus produxit in rerum naturâ quod non impresserit menti angelicæ; quæ quidem multa simul potest cognoscere, præcipuè in Verbo,

in quo omnis Angelorum cognitio perficitur et terminatur. Et sic distinguitur dies secundum naturalem ordinem rerum cognitarum: non secundum successionem cognitionis, aut secundum successionem productionis rerum. Cognitio autem angelica propriè et verè dies nominari potest, cum lux, quæ est causa diei, propriè in-spiritualibus secundum Augustinum, 4 super Genes., c. 28, inveniatur.

Secundum verò alios, per istos dies, et successio dierum temporalium ostenditur, et successio productionis rerum.

Sed si istæ duæ opiniones referantur ad modum productionis rerum, non invenitur magna differentia; et hoc propter duo, in quibus exponendis diversificatur Augustinus ab aliis, ut ex supradictis patet, qu. 67 et 69. Primò quidem quia Augustinus per terram et aquam priùs creatas intelligit materiam totaliter informem; per factionem autem firmamenti, et congregationem aquarum, et apparitionem aridæ, intelligit impressionem formarum in materiam corporalem. Alii verò sancti per terram et aquam primò creatas intelligunt ipsa elementa mundi sub propriis formis existentia; per sequentia autem opera aliquam distinctionem in corporibus priùs existentibus, ut supra dictum est ibidem. Secundò autem differunt quantum ad productionem plantarum et animalium; quæ alii ponunt in opere sex dierum esse producta in actu; Augustinus verò, lib. 7 super Gen., cap. 3, potentialiter tantum. In hoc ergo quòd Augustinus ponit opera sex dierum esse simul facta, sequitur idem modus productionis rerum. Nam secundum utrosque in primâ rerum productione materia erat sub formis substantialibus elementorum; et secundum utrosque in primâ rerum institutione non fuerunt animalia et plantæ in actu. Sed remanet differentia quantum ad quatuor: quia secundum alios sanctos post primam productionem creaturæ fuit aliquod tempus in quo non erat lux; item in quo non erat firmamentum formatum; item in quo non erat terra discooperata aquis; et in quo non erant formata cæli luminaria, quod est quartum; quæ non oportet ponere secundum expositionem Augustini.

Ut igitur neutri sententiæ præjudicetur, utriusque rationibus respondendum est.

Ad primum ergo dicendum quòd in die in quo creavit Deus cælum et terram, creavit etiam omne virgultum agri, non in actu, sed antequàm oriretur super terram, id est potentialiter; quod Augustinus adscribit tertiæ diei, alii verò primæ rerum institutioni.

Ad secundum dicendum quòd Deus creavit omnia simul quantum ad rerum substantiam quodam modo informem; sed quantum ad formationem, quæ facta est per distinctionem, et ornatum, non simul; unde signanter utitur verbo creationis.

Ad tertium dicendum quòd in die septimo cessavit Deus à novis operibus condendis, non autem à propagandis quibusdam aliis; ad quam propagationem pertinet quòd post primum diem alii succedunt.

Ad quartum dicendum quòd non est ex impotentiâ Dei quasi indigentis tempore ad operandum, quòd omnia non sunt simul distincta et ornata; sed ut ordo servaretur in rerum institutione; et ideo oportuit ut diversis statibus mundi diversi dies deservirent. Semper autem per sequens opus novus perfectionis status mundo est additus.

Ad quintum dicendum quòd secundum Augustinum, loc. sup. cit., ille ordo dierum referendus est ad naturalem ordinem operum quæ diebus attribuantur.

ARTICULUS III.—*Utrum Scriptura utatur convenientibus verbis ad exprimendum opera sex dierum.*—(2, dist. 13, quæst. 1, art. 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd Scriptura non utatur convenientibus verbis ad exprimendum opera sex dierum. Sicut enim lux et firmamentum, et huiusmodi opera, per Dei Verbum sunt facta, ita cælum et terra; quia omnia per ipsum facta sunt, ut dicitur Joan. 1, 3. Ergo in creatione cæli et terræ debuit fieri mentio de Verbo Dei, sicut in aliis operibus.

2. Præterea, aqua est creata à Deo, quæ tamen creata non commemoratur. Insufficienter ergo rerum creatio describitur.

3. Præterea, sicut dicitur Genes. 1, 31: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona*; in singulis ergo operibus debuit dici: *Vidit Deus quòd esset bonum*. Inconvenienter ergo prætermittitur in opere creationis et in opere secundæ diei.

4. Præterea, spiritus Dei est Deus. Deo autem non competit ferri, nec situm habere. Inconvenienter ergo dicitur quòd *Spiritus Dei ferebatur super aquas*.

5. Præterea, nullus facit quod jam factum est. Inconvenienter ergo, postquàm dictum est: *Dixit Deus: Fiat firmamentum, et factum est ita*; subditur: *Et fecit Deus firmamentum*. Et similiter in aliis operibus eius.

6. Præterea, vespere et mane non sufficienter dividunt diem, cum sint plures partes diei. Ergo inconvenienter dicitur quòd *factum est vespere et mane dies secundus, vel tertius*.

7. Præterea, secundo et tertio non convenienter correspondet unum, sed primum. Debuit ergo dici: *Factum est vespere et mane dies primus, ubi dicitur dies unus*.

Respondeo dicendum ad primum quòd secundum Augustinum, 1 sup. Gen. ad litt., cap. 4, persona Filii commemoratur tam in primâ rerum creatione, quàm in rerum distinctione, et ornatu; aliter tamen, et aliter. Distinctio enim et ornatu pertinet ad rerum formationem. Sicut autem formatio artificiatorum est per formam artis, quæ est in mente artificis, quæ potest dici intelligibile verbum ipsius; ita formatio totius creaturæ est per Verbum Dei; et ideo in opere distinctionis et ornatu fit mentio de Verbo. In creatione autem commemoratur Filius ut principium, cum dicitur: *In principio creavit Deus*; quia per creationem intelligitur productio informis materiæ.

Secundum verò alios qui ponunt primò creata elementa sub propriis formis, oportet

aliter dici. Basilium enim dicit, hom. 3 Hexam., quòd per hoc quod dicitur : *Dixit Deus*, importatur divinum imperium. Prius autem oportuit produci creaturam, quæ obediret, quàm fieri mentionem de divino imperio.

Ad secundum dicendum quòd secundum Augustinum, lib. 11 de Civit. Dei, cap. 33, circ. fin., per cælum intelligitur spiritualis natura informis, per terram autem materia informis omnium corporum; et sic nulla creatura est prætermissa.

Secundum Basilium verò, hom. 1 Hexam., post med., ponuntur cælum et terra tanquàm duo extrema, ut ex his intelligantur media; præcipuè quia omnium mediorum motus vel est ad cælum, ut levium, vel ad terram, ut gravium.

Alii verò dicunt quòd sub nomine terræ comprehendere solet Scriptura omnia quatuor elementa; unde in psalm. 148, 7, postquàm dictum est : *Laudate Dominum de terrâ*; subditur : *Ignis, grando, nix, glacies*.

Ad tertium dicendum quòd in opere creationis ponitur aliquid correspondens ei quod dicitur in opere distinctionis et ornatûs : *Vidit Deus* hoc vel illud esse bonum.

Ad cuius evidentiam considerandum est quòd Spiritus sanctus amor est. Duo autem sunt, ut Augustinus dicit, 1 super Genes. ad litt., cap. 8, propter quæ Deus amat creaturam suam, scilicet ut sit, et ut permaneat. Utergo esset quod permaneret, dicitur quòd *Spiritus Dei ferebatur super aquas*, secundum quòd per aquam materia informis intelligitur; sicut amor artificis fertur super materiam aliquam, ut ex eâ formet opus. Ut autem maneret quod fecerat, dicitur : *Vidit Deus quòd esset bonum*. In hoc enim significatur quædam complacentia Dei opificis in re factâ; non quòd alio modo cognosceret, aut placeret ei creatura jam facta quàm antequàm faceret. Et sic in utroque opere creationis et formationis trinitas personarum insinuat. In creatione quidem persona Patris per Deum creantem, persona Filii per principium, in quo creavit; et persona Spiritûs sancti per spiritum qui superfertur aquis. In formatione verò persona Patris in Deo dicente, persona verò Filii in Verbo quo dicitur, persona Spiritûs sancti in complacentiâ, quâ vidit Deus esse bonum quod factum erat.

In opere verò secundæ diei non ponitur : *Vidit Deus quòd esset bonum*; quia opus distinctionis aquarum tunc inchoatur, et in tertio die perficitur. Unde quod ponitur in tertio die refertur etiam ad secundum. Vel quia distinctio quæ ponitur secundâ die, est de his quæ non sunt manifesta populo; idè huiusmodi approbatione Scriptura non utitur. Vel iterum propter hoc quòd firmamentum simpliciter intelligitur aer nubilosus, qui non est de partibus permanentibus in universo, seu de partibus principalibus mundi. Et has tres rationes Rabbi Moyses ponit, lib. 2 Perplexorum. Quidam autem assignant rationem mysticam ex parte numeri, quia binarius ab unitate recedit; unde opus secundæ diei non approbatur.

Ad quartum dicendum quòd Rabbi Moyses, in eod. lib., per spiritum Domini intelligit aerem, vel ventum, sicut et Plato intellexit; et dicit quòd dicitur *spiritus Domini*, secundum quòd Scriptura consuevit ubique statum ventorum Deo attribuere.

Sed secundum sanctos per spiritum Domini intelligitur Spiritus sanctus, qui dicitur superferri aquæ, id est materiæ informi, secundum Augustinum, lib. 1 super Genes., cap. 7, in fin., ne faciendâ (1) opera sua propter indigentiam necessitatem putaretur Deus amare. Indigentiam enim amor rebus quis diligit, subijcitur. Commodè autem factum est ut prius insinuaretur aliquid inchoatum, cui superferri diceretur. Non enim superfertur loco, sed præexcellente potentiâ, ut Augustinus dicit super Genes. ad litt., loc. cit. Secundum Basilium verò, hom. 2 in Hexam., à med., *superferebatur elemento aquæ, id est, fovebat et vivificabat naturam aquæ ad similitudinem gallinæ in cubantis, vitalem virtutem his quæ fovetur, injiciens*. Habet enim aqua præcipuè vitalem virtutem, quia plurima animalia generantur in aquâ, et omnium animalium semina sunt humida. Vita etiam spiritualis datur per aquam baptismi; unde dicitur Joan. 3, 5 : *Nisi quis renatus fuerit ex aquâ et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*.

Ad quintum dicendum quòd secundum Augustinum, 1 super Gen. ad litt., c. 8, per illa tria designatur triplex esse rerum. Primò quidem esse rerum in Verbo, per hoc quod dixit : *Fiat*. Secundò esse rerum in mente angelica, per hoc quod dixit : *Factum est*. Tertio esse rerum in propriâ naturâ, per hoc quod dixit : *Fecit*. Et quia in primâ die describitur formatio Angelorum, non fuit necesse ut ibi adderetur : *Fecit*.

Secundum alios verò potest dici quòd in hoc quod dicit : *Dixit Deus* : *Fiat*, importatur imperium Dei de faciendâ; per hoc autem quod dicit : *Factum est*, importatur complementum operis. Oportuit autem ut subderetur, quomodò factum fuit, præcipuè propter illos qui dixerunt omnia visibilia per Angelos facta. Et idè ad hoc removendum, subditur quòd ipse Deus fecit. Unde in singulis operibus, postquàm dicitur : *Et factum est*, aliquis actus Dei subditur, vel, *fecit*, vel, *distinxit*, vel, *vocavit*, vel aliquid huiusmodi.

Ad sextum dicendum quòd secundum Augustinum, lib. 4 super Gen. ad litt., cap. 22 et 30, per vespere et mane intelligitur vespertina et matutina cognitio in Angelis; de quibus dictum est supra, qu. 58, art. 6 et 7.

Vel secundum Basilium, hom. 2 Hexam., non remotè à fin., totum tempus consuevit denominari à principali parte, scilicet à die, secundum quòd dixit Jacob : *Dies peregrinationis meæ*, nullâ mentione factâ de nocte. Vespere autem et mane ponuntur ut termini diei, cuius mane est principium, sed vespere finis. Vel quia per vespere designatur principium noctis, per mane principium

(1) Ita Nicolaus cum Augustini codicibus. Editi, *faciendo*.

diei. Congruum autem fuit ut ubi commemoratur prima distinctio rerum, sola principia temporum designarentur. Præmittitur autem vespere, quia cum à luce dies inciperit, prius occurrit terminus lucis, quod est vespere, quam terminus tenebrarum et noctis, quod est mane. Vel secundum Chrysostomum, hom. 5 in Genes. à med., ut designetur quod dies naturalis non terminatur in vespere, sed in mane.

Ad septimum dicendum quod dicitur *unus dies* in primâ diei institutione, ad designandum quod viginti quatuor horarum spatia pertinent ad unum diem; unde per hoc quod dicitur, *unus*, præfigitur mensura diei naturalis. Vel propter hoc ut significaret diem consummari per reditum solis ad unum et idem punctum. Vel quia, completo septenario dierum, reditur ad primum diem, qui est unus cum octavo. Et has tres rationes Basilius assignat, hom. 2 Hexam., non remota à fin.

QUESTIO LXXV.

DE HOMINE, QUI EX SPIRITUALI ET CORPORALI SUBSTANTIA COMPOSITUR, ET PRIMO DE IIS QUÆ PERTINENT AD ESSENTIAM ANIMÆ. — (*In septem articulos divisa.*)

Post considerationem creaturæ spiritualis et corporalis, considerandum est de homine, qui ex spirituali et corporali substantiâ componitur; et primò de naturâ ipsius hominis; secundò de ejus productione.

Naturam autem hominis considerare pertinet ad theologum ex parte animæ, non autem ex parte corporis, nisi secundum habitudinem quam habet corpus ad animam; et ideò prima consideratio circa animam versabitur. Et quia secundum Dionysium, 11 c. Angel. Hierar., tria inveniuntur in substantiis spiritualibus, scilicet essentia, virtus et operatio; primò considerabimus ea quæ pertinent ad essentiam animæ; secundò ea quæ pertinent ad virtutem, sive potentias ejus; tertio ea quæ pertinent ad operationem ejus.

Circa primum occurrit duplex consideratio, quarum prima est de ipsâ animâ secundum se; secunda de unione ejus ad corpus.

Circa primum quærantur septem: 1° utrùm anima sit corpus; 2° utrùm anima humana sit aliquid subsistens; 3° utrùm animæ brutorum sint subsistentes; 4° utrùm anima sit homo, vel magis homo sit aliquid compositum ex animâ et corpore; 5° utrùm sit composita ex materiâ et formâ; 6° utrùm anima humana sit incorruptibilis; 7° utrùm anima sit ejusdem speciei cum Angelo.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm anima sit corpus.* — (2 cont., cap. 65 et 80, et de Animâ, art. 19.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod anima sit corpus. Anima enim est motor corporis. Non autem est movens non motum, tum quia videtur quod nihil possit movere, nisi moveatur, quia nihil dat alteri quod non habet, sicut quod non est calidum, non calefacit; tum quia si aliquid est movens non motum, causat motum sempiternum, et eodem modo se habentem; ut probatur in 8

Phys. (à text. 45, deinceps), quod non apparet in motu animalis, qui est ab animâ. Ergo anima est movens motum. Sed omne movens motum est corpus. Ergo anima est corpus.

2. Præterea, omnis cognitio fit per aliquam similitudinem. Non potest autem esse similitudo corporis ad rem incorpoream. Si igitur anima non esset corpus, non posset cognoscere res corporeas.

3. Præterea, moventis ad motum oportet esse aliquem contactum. Contactus autem non est nisi corporum. Cum igitur anima moveat corpus, videtur quod anima sit corpus.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 6 de Trinit., c. 6, circa med., quod anima simplex (1) dicitur respectu corporis, *quia mole non diffunditur per spatium loci.*

Respondeo dicendum quod ad inquirendum de naturâ animæ oportet præsupponere quod anima dicitur esse primum principium vitæ in his quæ apud nos vivunt; animata enim viventia dicimus, res verò inanimatas vitâ carentes. Vita autem maximè manifestatur duplici opere, scilicet cognitionis et motus.

Horum autem principium antiqui philosophi, imaginationem transcendere non valentes, aliquod corpus ponebant, sola corpora res esse dicentes, et quod non est corpus, nihil esse: et secundum hoc animam aliquod corpus esse dicebant.

Hujus autem opinionis falsitas licet multipliciter ostendi possit, tamen uno utemur, quo etiam communiùs et certius patet animam corpus non esse. Manifestum est enim quod non quodcumque vitalis operationis principium est anima; sic enim oculus esset anima, cum sit quoddam principium visionis; et idem esset dicendum de aliis animæ instrumentis. Sed primum principium vitæ dicimus esse animam. Quamvis autem aliquod corpus possit esse quoddam principium vitæ, sicut cor est principium vitæ in animali; tamen non potest esse primum principium vitæ aliquod corpus. Manifestum est enim quod esse principium vitæ, vel vivens, non convenit corpori ex hoc quod est corpus: alioquin omne corpus esset vivens, aut principium vitæ. Convenit igitur alicui corpori quod sit vivens, vel etiam principium vitæ per hoc quod est tale corpus. Quod autem est actu tale, habet hoc ab aliquo principio, quod dicitur actus ejus. Anima igitur, quæ est primum principium vitæ, non est corpus, sed corporis actus, sicut calor, qui est principium calefactionis, non est corpus, sed quidam corporis actus.

Ad primum ergo dicendum quod cum omne quod movetur, ab alio moveatur, quod non potest in infinitum procedere, necesse est dicere quod non omne movens moveatur. Cum enim moveri sit exire de potentiâ in actum, movens dat id quod habet mobili, in quantum facit ipsum esse in actu. Sed, sicut ostenditur in 8 Phys., loc. cit. in arg., est quoddam movens penitus immobile, quod nec per

(1) Al., simpliciter.

se, nec per accidens movetur; et tale movens potest movere motum semper uniformem. Est autem aliud movens quod non movetur per se, sed movetur per accidens, et propter hoc non movet motum semper uniformem; et tale movens est anima. Est autem aliud movens, quod per se movetur, scilicet corpus. Et quia antiqui naturales nihil esse credebant nisi corpora, posuerunt quod omne movens movetur, et quod anima per se movetur, et est corpus.

Ad secundum dicendum quod non est necessarium quod similitudo rei cognitæ sit actu in naturâ cognoscentis; sed si aliquid sit quod prius est cognoscens in potentiâ, et postea in actu, oportet quod similitudo cogniti non sit actu in naturâ cognoscentis, sed in potentiâ tantum; sicut color non est actu in pupillâ, sed in potentiâ tantum. Unde non oportet quod in naturâ animæ sit similitudo rerum corporearum in actu, sed quod sit in potentiâ ad huiusmodi similitudines. Sed quia antiqui naturales nesciebant distinguere inter actum et potentiam, ponebant animam esse corpus, ad hoc quod cognosceret omnia corpora; et quod esset composita ex principiis omnium corporum.

Ad tertium dicendum quod est duplex contactus, quantitatis et virtutis. Primo modo corpus non tangitur nisi à corpore. Secundo modo corpus potest tangi à re incorporeâ, quæ movet corpus.

ARTICULUS II. — *Utrum anima humana sit aliquid subsistens.* — (Pot. qu. 3, art. 8, ad 7, et a. 9, corp., et art. 2, corp., et de Animâ, art. 1, et Rom. 8, lect. 3.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod anima humana non sit aliquid subsistens. Quod enim est subsistens, dicitur *hoc a'iquid*. Anima autem non est *hoc a'iquid*, sed compositum ex animâ et corpore. Ergo anima non est aliquid subsistens.

2. Præterea, omne quod est subsistens, potest dici operari. Sed anima non dicitur operari; quia, ut dicitur in 1 de Animâ, text. 64, *dicere animam sentire, aut intelligere, simi'e est ac si dicat eam aliquis texere, vel ædificari*. Ergo anima non est aliquid subsistens.

3. Præterea, si anima esset aliquid subsistens, esset aliqua ejus operatio sine corpore. Sed nulla est ejus operatio sine corpore, nec etiam intelligere; quia non contingit intelligere sine phantasmate; phantasma autem non est sine corpore. Ergo anima humana non est aliquid subsistens.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 10 de Trinit., cap. 7, parum à med.: *Quisquis videt mentis naturam et esse substantiam, et non esse corpoream, videt eos qui opinantur eam esse corpoream, qd hoc errare, quod adiungunt ei ea sine quibus nullam possunt cogitare naturam, scilicet corporum phantasias*. Natura ergo mentis humanæ non solum est incorporea, sed etiam est substantia, scilicet aliquid subsistens.

Respondeo dicendum quod necesse est dicere id quod est principium intellectualis

operationis, quod dicimus animam hominis, esse quoddam principium incorporeum et subsistens.

Manifestum est enim quod homo per intellectum cognoscere potest naturas omnium corporum. Quod autem potest cognoscere aliqua, oportet ut nihil eorum habeat in suâ naturâ; quia illud quod inesset ei naturaliter, impediret cognitionem aliorum; sicut videmus quod lingua infirmi, quæ infecta est cholerico et amaro humore, non potest percipere aliquid dulce, sed omnia videntur ei amara. Si igitur principium intellectuale haberet in se naturam alicujus corporis, non posset omnia corpora cognoscere. Omne autem corpus habet aliquam naturam determinatam. Impossibile est igitur quod principium intellectuale sit corpus; et similiter impossibile est quod intelligat per organum corporeum, quia natura (1) determinata illius organi corporei prohiberet cognitionem omnium corporum; sicut si aliquis determinatus color sit non solum in pupillâ, sed etiam in vase vitreo, liquor infusus ejusdem coloris videtur.

Ipsium igitur intellectuale principium, quod dicitur mens, vel intellectus, habet operationem per se, cui non communicat corpus. Nihil autem potest per se operari nisi quod per se subsistit; non enim est operari nisi entis in actu. Unde eo modo aliquid operatur quod est; propter quod non dicimus quod calor calefacit, sed calidum. Relinquitur igitur animam humanam, quæ dicitur intellectus, vel mens, esse aliquid incorporeum et subsistens.

Ad primum ergo dicendum quod hoc aliquid potest accipi dupliciter, uno modo pro quocumque subsistente, alio modo pro subsistente completo in naturâ alicujus speciei. Primo modo excludit inhærentiam accidentis, et formæ materialis. Secundo modo excludit etiam (2) imperfectionem partis. Unde manus posset dici hoc aliquid primo modo, sed non secundo modo. Sic igitur cum anima humana sit pars speciei humanæ, potest dici hoc aliquid primo modo, quasi subsistens, sed non secundo modo; sic enim compositum ex animâ et corpore dicitur *hoc a'iquid*.

Ad secundum dicendum quod verba illa Aristoteles dicit non secundum propriam sententiam, sed secundum opinionem illorum qui dicebant quod intelligere est moveri, ut patet ex iis quæ ibi præmittit.

Vel dicendum quod per se agere convenit per se existenti. Sed per se existens quandoque potest dici aliquid, si non sit inhærens, ut accidens, vel ut forma materialis, etiamsi sit pars. Sed propriè et per se subsistens dicitur quod neque est prædicto modo inhærens, neque est pars; secundum quem modum oculus aut manus non posset dici per se subsistens, et per consequens nec per se operans. Unde et operationes partium attribuantur toti per partes; dicimus enim quod homo videt per

(1) Nicolaius, etiam natura.

(2) Al. deest etiam.

oculum, et palpat per manum, aliter quàm calidum calefacit per calorem, quia calor nullo modo calefacit propriè loquendo. Potest igitur dici quòd anima intelligit, sicut oculus videt; sed magis propriè dicitur quòd homo intelligat per animam.

Ad tertium dicendum quòd corpus requiritur ad actionem intellectus, non sicut organum quo talis actio exerceatur, sed ratione objecti; phantasma enim comparatur ad intellectum sicut color ad visum. Sic autem indigere corpore non removet intellectum esse subsistentem; alioquin animal non esset aliquid subsistens, cum indigeat exterioribus sensibilibus ad sentiendum.

ARTICULUS III. — *Utrum animæ brutorum animalium sint subsistentes.* — (2 cont., cap. 80 et 82, et 4, cap. 39.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd animæ brutorum animalium sint subsistentes. Homo enim convenit in genere cum aliis animalibus. Sed anima hominis est aliquid subsistens, ut ostensum est art. præc. Ergo et animæ aliorum animalium sunt subsistentes.

2. Præterea, similiter se habet sensitivum ad sensibilia, sicut intellectivum ad intelligibilia. Sed intellectus intelligit intelligibilia sine corpore. Ergo et sensus apprehendit sensibilia sine corpore. Animæ autem brutorum animalium sunt sensitivæ. Ergo sunt subsistentes pari ratione quâ et anima hominis, quæ est intellectiva.

3. Præterea, brutorum animalium anima movet corpus. Corpus autem non movet, sed movetur. Anima ergo brutorum habet aliquam operationem sine corpore.

Sed contra est quod dicitur in lib. de Eccl. Dogmat., cap. 16 et 17: *Solum hominem credimus habere animam substantivam; animalium verò animæ non sunt substantivæ.*

Respondeo dicendum quòd antiqui philosophi nullam distinctionem ponebant inter sensum et intellectum; et utrumque corporeo principio attribuebant, ut dictum est qu. 10, art. 1.

Plato autem distinxit inter intellectum et sensum; utrumque tamen attribuit principio incorporeo, ponens quòd sicut intelligere, ita et sentire convenit animæ secundum seipsam; et ex hoc sequebatur quòd etiam animæ brutorum animalium sint subsistentes.

Sed Aristoteles, lib. 1 de Animâ, text. 66, et lib. 3, text. 6 et 7, posuit quòd solum intelligere inter opera animæ sine organo corporeo exercetur. Sentire verò et consequentes operationes animæ sensitivæ manifestè accidunt cum aliquâ corporis immutatione; sicut in videndo immutatur pupilla per speciem coloris; et idem apparet in aliis. Et sic manifestum est quòd anima sensitiva non habet aliquam operationem propriam per seipsam; sed omnis operatio sensitivæ animæ est conjuncti. Ex quo relinquitur quòd, cum animæ brutorum animalium per se non operentur, non sint subsistentes: similiter enim unumquodque habet esse et operationem.

Ad primum ergo dicendum quòd homo etsi

conveniat in genere cum aliis animalibus, specie tamen differt. Differentia autem speciei attenditur secundum differentiam formæ. Nec oportet quòd omnis differentia formæ faciat generis diversitatem.

Ad secundum dicendum quòd sensitivum quodammodo se habet ad sensibilia, sicut intellectivum ad intelligibilia, in quantum scilicet utrumque est in potentiâ ad sua objecta. Sed quodam modo dissimiliter se habent, in quantum sensitivum patitur à sensibili cum corporis immutatione. Unde excellentia sensibilibus corrumpit sensum; quod in intellectu non contingit. Nam intellectus intelligens maxime intelligibilibus, magis potest postmodum intelligere minora. Si verò in intelligendo fatigetur corpus, hoc est per accidens, in quantum intellectus indiget operatione virium sensitivarum, per quas ei phantasmata præparentur.

Ad tertium dicendum quòd vis motiva est duplex. Una, quæ imperat motum, scilicet appetitiva; et hujus operatio in animâ sensitivâ non est sine corpore; sed ira et gaudium, et hujusmodi passionem, sunt cum aliquâ corporis immutatione. Alia vis motiva est exequens motum, per quem membra redduntur habilia ad obediendum appetitui, cujus actus non est movere, sed moveri. Unde patet quòd movere non est actus animæ sensitivæ sine corpore.

ARTICULUS IV. — *Utrum anima sit homo.* — (3, dist. 5, quæst. 3, art. 2, et dist. 22, quæst. 1, art. 1, corp. et 12 cont., cap. 56, et Pot. quæst. 15, a. 10, corp.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd anima sit homo. Dicitur enim 2 ad Cor. 4, 16: *Licet is qui foris est, noster homo, corrumpatur; tamen is qui intus est, renovatur de die in diem.* Sed id quod est intus in homine, est anima. Ergo anima est homo interior.

2. Præterea, anima humana est substantia quædam. Non autem est substantia universalis. Ergo est substantia particularis; ergo est hypostasis, vel persona; sed non nisi humana. Ergo anima est homo; nam persona humana est homo.

Sed contra est quòd Augustinus, 19 de Civ. Dei, c. 3, commendat Varronem, quòd hominem nec animam solam, nec solum corpus; sed animam simul et corpus esse arbitratum.

Respondeo dicendum quòd animam esse hominem dupliciter potest intelligi. Uno modo, quòd homo sit anima, sed hic homo non sit anima, sed compositum ex animâ et corpore, puta Socrates. Quod ideo dico, quia quidam posuerunt solam formam esse de ratione speciei; materiam verò esse partem individui, et non speciei.

Quod quidem non potest esse verum. Nam ad naturam speciei pertinet id quod significat definitio. Definitio autem in rebus naturalibus non significat formam tantum, sed formam et materiam. Unde materia est pars speciei in rebus naturalibus, non quidem materia signata, quæ est principium individuationis,

sed materia communis. Sicut enim de ratione hujus hominis est quod sit ex hac animâ, et his carnibus, et his ossibus; ita de ratione hominis est quod sit ex animâ, et carnibus, et ossibus; oportet enim de substantiâ speciei esse quidquid est communiter de substantiâ omnium individuorum sub specie contentorum.

Alio verò modo potest intelligi sic quod etiam hæc anima sit hic homo; et hoc quidem sustineri posset, si poneretur quod animæ sensitivæ operatio esset ejus propria sine corpore: quia omnes operationes quæ attribuuntur homini, convenirent soli animæ. Illud autem est unaquæque res quod operatur operationes illius rei; unde illud est homo quod operatur operationes hominis. Ostensum est autem, art. præc., quod sentire non est operatio animæ tantum. Cum igitur sentire sit quedam operatio hominis, licet non propria, manifestum est quod homo non est anima tantum, sed aliquid compositum ex animâ et corpore.

Plato verò ponens sentire esse proprium animæ, ponere potuit quod homo esset anima utens corpore.

Ad primum ergo dicendum quod secundum Philosophum, in 9 Ethic., cap. 8, à med., illud potissimè videtur esse unumquodque quod est principale in ipso; sicut quod facit rector civitatis, dicitur civitas facere. Et hoc modo aliquando quod est principale in homine, dicitur homo; aliquando quidem pars intellectiva secundum rei veritatem, quæ dicitur homo interior; aliquando verò pars sensitiva cum corpore secundum æstimationem quorundam, qui solum circa sensibilia detinentur. Et hic dicitur homo exterior.

Ad secundum dicendum quod non quælibet substantia particularis est hypostasis, vel persona, sed quæ habet completam naturam speciei. Unde manus vel pes non potest dici hypostasis, vel persona; et similiter nec anima, cum sit pars speciei humanæ.

ARTICULUS V. — *Utrum anima sit composita ex materiâ et formâ.* — (1, dist. 8, quæst. 5, art. 2; et 2, dist. 17, qu. 1, art. 2, et 2 cont., cap. 49, et quodlib. 3, qu. 8, quodlib. 8, art. 1, et Sp., art. 1, et de Animâ, art. 6, et opusc. 30.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod anima sit composita ex materiâ et formâ. Potentia enim contra actum dividitur. Sed omnia quæcumque sunt in actu, participant primum actum, qui Deus est; per cujus participationem omnia sunt et bona, et entia, et viventia, ut patet per doctrinam Dionysii, in lib. de div. Nom., cap. 5, lect. 2. Ergo quæcumque sunt in potentiâ, participant primam potentiam. Sed prima potentia est materia prima. Cum ergo anima humana sit quodam modo in potentiâ (quod apparet ex hoc quod homo quandoque est intelligens in potentiâ), videtur quod anima humana participet materiam primam tanquam partem sui.

2. Præterea, in quocumque inveniuntur proprietates materiæ, ibi invenitur materia. Sed in animâ inveniuntur proprietates materiæ, quæ sunt subijci et transmutari; subiici-

tur enim scientiæ et virtuti, et mutatur de ignorantia ad scientiam, et de vitio ad virtutem. Ergo in animâ est materia.

3. Præterea, illa quæ non habent materiam, non habent causam sui esse, ut dicitur in 8 Metaph., text. 16. Sed anima habet causam sui esse, quia creatur à Deo. Ergo anima habet materiam.

4. Præterea, quod non habet materiam, sed est forma tantum, est actus purus et infinitus. Hoc autem solius Dei est. Ergo anima habet materiam.

Sed contra est quod Augustinus probat in 7 super Gen. ad litt., cap. 6, 7 et 8, quod anima non est facta nec ex materiâ corporali, nec ex materiâ spiritali.

Respondeo dicendum quod anima non habet materiam; et hoc potest considerari dupliciter. Primum quidem ex ratione animæ in communi. Est enim de ratione animæ quod sit forma alicujus corporis. Aut igitur est forma secundum se totam, aut secundum aliquam partem sui. Si secundum se totam, impossibile est quod pars ejus sit materia; si dicatur materia aliquod ens in potentiâ tantum; quia forma, in quantum forma, est actus; id autem quod est in potentiâ tantum, non potest esse pars actus; cum potentia repugnet actui, utpote contra actum divisa. Si autem sit forma secundum aliquam partem sui, illam partem dicemus esse animam; et illam materiam, cujus primum est actus, dicemus esse primum animatum. Secundò specialiter ex ratione humanæ animæ, in quantum est intellectiva. Manifestum est enim quod omne quod recipitur in aliquo, recipitur in eo per modum recipientis. Sic autem cognoscitur unumquodque, sicut forma ejus est in cognoscente. Anima autem intellectiva cognoscit rem aliquam in sua naturâ absolutâ, puta lapidem, in quantum est lapis absolutè. Est igitur forma lapidis absolutè secundum propriam rationem formalem in animâ intellectivâ. Anima igitur intellectiva est forma absoluta, non autem aliquid compositum ex materiâ et formâ. Si enim anima intellectiva esset composita ex materiâ et formâ, formæ rerum reciperentur in eâ ut individuales; et sic non cognosceret nisi singulare, sicut accidit in potentiis sensitivis, quæ recipiunt formas rerum in organo corporali. Materia enim est principium individuationis formarum. Relinquitur ergo quod anima intellectiva et omnis intellectualis substantia cognoscens formas absolutè caret compositione formæ et materiæ.

Ad primum ergo dicendum quod primus actus est universale principium omnium actuum; quia est infinitum virtualiter, in se omnia præhabens, ut dicit Dionysius, loc. cit. in arg. Unde participatur à rebus, non sicut pars, sed secundum diffusionem (1) processionis ipsius. Potentia autem, cum sit receptiva actus, oportet quod actui proportionetur. Actus verò recepti, qui procedunt à primo

(1) Ita cod. Alcan. cum edit. Romanâ Cod. Tarrac. et edition. reliquæ: *Secundum diffusionem et processionem ipsius.*

actu infinito, et sunt quædam participationes ejus, sunt diversi. Unde non potest esse potentia una quæ recipiat omnes actus, sicut est unus actus influens omnes actus participatos; alioquin potentia receptiva adæquaret potentiam activam primi actus. Est autem alia potentia receptiva in animâ intellectivâ à potentiâ receptivâ materiæ primæ, ut patet ex diversitate receptorum; nam materia prima recipit formas individuales, intellectus autem recipit formas absolutas. Unde talis potentia in animâ intellectivâ existens non ostendit quod anima sit composita ex materiâ et formâ.

Ad secundum dicendum quod subijci et transmutari convenit materiæ, secundum quod est in potentiâ. Sicut ergo est alia potentia intellectus, et alia potentia materiæ primæ: ita est alia ratio subijciendi et transmutandi. Secundum hoc enim intellectus subijcitur scientiæ et transmutatur de ignorantia ad scientiam, secundum quod est in potentiâ ad species intelligibiles.

Ad tertium dicendum quod forma est causa essendi materiæ, et agens; unde agens, in quantum reducit materiam in actum formæ transmutando, est ei causa essendi. Si quid autem est forma subsistens, non habet esse per aliquod formale principium, nec habet causam transmutantem de potentiâ in actum. Unde post verba præmissa Philosophus concludit quod in his quæ sunt composita ex materiâ et formâ, nulla est alia causa nisi movens ex potestate ad actum; quæcumque verò non habent materiam, omnia simpliciter entia sunt ipsum quid.

Ad quartum dicendum quod omne participatum comparatur ad participans ut actus ejus; quæcumque autem forma creata per se subsistens ponatur, oportet quod participet esse; quia etiam ipsa vita, vel quidquid sic diceretur, participat ipsum esse, ut dicit Dionysius, 5 cap. de divin. Nom., lect. 2. Esse autem participatum finitur ad capacitatem participantis. Unde solus Deus, qui est ipsum suum esse, est actus purus et infinitus. In substantiis verò intellectualibus est compositio ex actu et potentiâ; non quidem ex materiâ et formâ, sed ex formâ et esse participato. Unde à quibusdam dicuntur componi ex quo est, et quod est; ipsum enim esse est quo aliquid est.

ARTICULUS VI. — *Utrum anima humana sit incorruptibilis.* — (1-2, qu. 81, art. 6; et 2, dist. 19, art. 1, et 2 contra, cap. 78, 79 et 82, et quodl. 10, qu. 3, art. 2, et de Animâ, art. 1b.

Ad sextam sic proceditur. 1. Videtur quod anima humana sit corruptibilis. Quorum enim est simile principium, et similis processus, videtur esse similis finis. Sed simile est principium generationis hominum et jumentorum, quia de terrâ facta sunt; similis est etiam vite processus in utrisque, quia similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumento amplius, ut dicitur Eccles. 3, 19. Ergo, ut ibidem concluditur, unus est interitus hominis et jumentorum, et aqua utriusque

conditio. Sed anima brutorum animalium est corruptibilis. Ergo et anima humana est corruptibilis.

2. Præterea, omne quod est ex nihilo, veritabile est in nihilum; quia finis debet respondere principio. Sed, sicut dicitur Sap. 2, 2, ex nihilo nati sumus; quod verum est non solum quantum ad corpus, sed etiam quantum ad animam. Ergo, ut ibidem concluditur, post hoc erimus, tanquam non fuerimus, etiam secundum animam.

3. Præterea, nulla res est sine propria operatione. Sed propria operatio animæ, quæ est intelligere cum phantasmate, non potest esse sine corpore; nihil enim sine phantasmate intelligit anima; phantasma autem non est sine corpore, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 160. Ergo anima non potest remanere, destructo corpore.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nom., lect. 1, quod animæ humanæ habent ex bonitate divinâ quod sint intellectuales, et quod habeant substantialem vitam inconsumptibilem.

Respondeo dicendum quod necesse est dicere, animam humanam, quam dicimus intellectivum principium, esse incorruptibilem.

Dupliciter enim aliquid corrumpitur: uno modo per se, alio modo per accidens. Impossibile est autem aliquid subsistens generari aut corrumpi per accidens, id est aliquo generato, vel corrupto. Sic enim competit alicui generari et corrumpi, sicut et esse, quod per generationem acquiritur, et per corruptionem amittitur. Unde quod per se habet esse, non potest generari, vel corrumpi nisi per se. Quæ verò non subsistunt, ut accidentia et formæ materiales, dicuntur fieri et corrumpi per generationem et corruptionem compositorum. Ostensum est autem supra, artic. 3 hujus qu., quod animæ brutorum non sunt per se subsistentes, sed sola anima humana. Unde animæ brutorum corrumpuntur, corruptis corporibus; anima autem humana non posset corrumpi, nisi per se corrumperetur. Quod quidem omnino est impossibile non solum de ipsâ, sed de quolibet subsistente, quod est forma tantum. Manifestum est enim quod id quod secundum se convenit alicui, est inseparabile ab ipso. Esse autem per se convenit formæ, quæ est actus. Unde materia secundum hoc acquirit esse in actu, quod acquirit formam; secundum hoc autem accedit in eâ corruptio, quod separatur forma ab eâ. Impossibile est autem quod forma separaretur à seipsâ; unde impossibile est quod forma subsistens desinat esse.

Dato etiam quod anima esset ex materiâ et formâ composita, ut quidam dicunt, adhuc oporteret ponere eam incorruptibilem. Non enim invenitur corruptio, nisi ubi invenitur contrarietas; generationes enim et corruptiones ex contrariis et in contrariis sunt. Unde corpora cœlestia, quia non habent materiam contrarietati subjectam, incorruptibilia sunt. In animâ autem intellectivâ non potest esse aliqua contrarietas; recipit enim secundum modum sui esse. Ea vero quæ in ipsâ reci-

piuntur, sunt absque contrarietate; quia etiam rationes contrariorum in intellectu non sunt contrariæ, sed est una scientia contrariorum. Impossibile est ergo quòd anima intellectiva sit corruptibilis.

Potest etiam hujus rei accipi signum ex hoc quòd unumquodque naturaliter suo modo esse desiderat. Desiderium autem in rebus cognoscentibus sequitur cognitionem. Sensus autem non cognoscit esse nisi sub hic et nunc. Sed intellectus apprehendit esse absolute, et secundum omne tempus. Unde omne habens intellectum naturaliter desiderat esse semper. Naturale autem desiderium non potest esse inane. Omnis igitur intellectualis substantia est incorruptibilis.

Ad primum ergo dicendum quòd Salomon inducit rationem illam ex personâ insipientium, ut exprimitur Sapient. 2. Quod ergo dicitur quòd homo et alia animalia habent simile generationis principium, verum est quantum ad corpus; similiter enim de terrâ facta sunt omnia animalia; non autem quantum ad animam. Nam anima brutorum producit ex virtute aliquâ corporeâ, anima vero humana à Deo, et ad hoc significandum dicitur Genes. 1, quantum ad alia animalia: *Producat terra animam viventem*. Quantum verò ad hominem dicitur, quòd *inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*. Et ideò concluditur Eccles. ult. 7: *Revertatur pulvis in terram suam, unde erat; et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum*. Similiter processus vitæ est similis quantum ad corpus; ad quod pertinet quod dicitur Eccles. 3, 19: *Similiter spirant omnia*; et Sapient. 2, 2: *Fumus et status est in naribus nostris*, etc. Sed non est similis processus quantum ad animam; quia homo intelligit, non autem animalia bruta. Unde falsum est quod dicitur Eccles. 3, 19: *Nihil habet homo jumento amplius*. Et ideò similis est interior quantum ad corpus, sed non quantum ad animam.

Ad secundum dicendum quòd sicut posse creari dicitur aliquid non per potentiam passivam, sed solum per potentiam activam creantis, qui ex nihilo potest aliquid producere; ita cum dicitur aliquid veribile in nihil, non importatur in creaturâ potentia ad non esse, sed in creatore potentia ad hoc quòd esse non influat. Dicitur autem aliquid corruptibile per hoc quòd inest ei potentia ad non esse.

Ad tertium dicendum quod intelligere cum phantasmate est propria operatio animæ secundum quòd corpori est unita. Separata autem à corpore habebit alium modum intelligendi similem aliis substantiis à corpore separatis, ut infra melius patebit, qu. 89, art. 1.

ARTICULUS VII. — *Utrum anima et Angelus sint unius speciei.* — (2, dist. 3, quæst. 1, art. 6, et dist. 17, quæst. 3, art. 1; et 2 cont., cap. 92 et 93, An., et lib. 4, cap. 32, et de Anima, art. 7.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd anima et Angelus sint unius speciei. Unumquodque enim ordinatur ad proprium finem per naturam suæ speciei, per quam

habet inclinationem ad finem. Sed idem est finis animæ et Angeli, scilicet beatitudo æterna. Ergo sunt unius speciei.

2. Præterea, ultima differentia specifica est nobilissima, quia complet rationem speciei. Sed nihil est nobilius in Angelo et animâ quàm esse intellectuale. Ergo conveniunt anima et Angelus in ultimâ differentiâ specificâ, ergo sunt unius speciei.

3. Præterea, anima ab Angelo differre non videtur nisi per hoc quòd est corpori unita. Corpus autem, cum sit extra essentiam animæ, non videtur ad ejus speciem pertinere. Ergo anima et Angelus sunt unius speciei.

Sed contra, quorum sunt diversæ operationes naturales, ipsa differunt specie. Sed animæ et Angeli sunt diversæ operationes naturales; quia, ut dicit Dionysius, 7 cap. de div. Nomin. à princ. lect. 2, *mentes angelicæ simplices et bonos intellectus habent, non de visibilibus* (1) *congregantes divinam cognitionem*; cujus contrarium postmodum de animâ dicit. Anima igitur et Angelus non sunt unius speciei.

Respondeo dicendum quòd Origenes, lib. 1 Periarth., cap. 5 et 8, posuit omnes animas humanas et Angelos esse unius speciei: et hoc ideò quia posuit diversitatem gradus in hujusmodi substantiis inventam accidentalem, utpote ex libero arbitrio proveniente, ut supra dictum est, qu. 47, art. 2.

Quod non potest esse, quia in substantiis incorporeis non potest esse diversitas secundum numerum absque diversitate secundum speciem, et absque naturali inæqualitate; quia cum non sint compositæ ex materiâ et formâ, sed sint formæ subsistentes, manifestum est quòd necesse erit in eis esse diversitatem in specie. Non enim potest intelligi quòd aliqua forma separata sit nisi una unius speciei; sicut si esset albedo separata, non posset esse nisi una tantum; hæc enim albedo non differt ab aliâ, nisi per hoc quòd est hujus vel illius. Diversitas autem secundum speciem semper habet diversitatem naturalem concomitantem, sicut in speciebus colorum unus est perfectior altero, et similiter in aliis. Et hoc ideò quia differentie dividentes genus sunt contrariæ. Contraria autem se habent secundum perfectum et imperfectum, quia principium contrarietatis est privatio, et habitus, ut dicitur in 10 Metaph., text. 15 et 16. Idem etiam sequeretur, si hujusmodi substantiæ essent compositæ ex materiâ et formâ. Si enim materia hujus distinguitur à materiâ illius, necesse est quòd vel forma sit principium distinctionis materiæ, ut scilicet materiæ sint diversæ propter habitudinem ad diversas formas; et tunc sequitur adhuc diversitas secundum speciem, et inæqualitas naturalis; vel materia erit principium distinctionis formarum. Nec potest dici materia hæc alia ab illâ nisi secundum distinctionem quantitativam, quæ non habet locum in substantiis incorporeis, cujusmodi sunt Angelus et anima. Unde non potest esse quòd Angelus et anima sint unius speciei.

Quomodo autem sint plures animæ unius

(1) Edit. Nicolai, ex *divisibilibus*.

speciei, infra ostendetur, qu. seq. art. 3, ad 1.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa procedit de fine proximo et naturali. Beatitude autem æterna est finis ultimus et supernaturalis.

Ad secundum dicendum quod differentia specifica ultima est nobilissima, in quantum est maximè determinata, per modum quo actus est nobilior potentia. Sic autem intellectuale non est nobilissimum, quia est indeterminatum et commune ad multos intellectualitatis gradus, sicut sensibile ad multos gradus in esse sensibili. Unde sicut non omnia sensibilia sunt unius speciei, ita nec omnia intellectualia.

Ad tertium dicendum quod corpus non est de essentia animæ; sed anima ex natura suæ essentia habet quod sit corpori unibilis; unde nec propriè anima est in specie, sed compositum. Et hoc ipsum quod anima quodammodo indiget corpore ad suam operationem, ostendit quod anima tenet inferiorem gradum intellectualitatis quam Angelus, qui corpori non unitur.

QUESTIO LXXVI.

DE UNIONE ANIMÆ AD CORPUS. — (*In octo articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de unione animæ ad corpus, et circa hoc quærentur octo: 1° utrùm intellectivum principium uniatur corpori ut forma; 2° utrùm intellectivum principium numero multiplicetur secundum multiplicationem corporum, vel sit unus intellectus omnium hominum; 3° utrùm in corpore, cujus forma est principium intellectivum, sit aliqua alia anima; 4° utrùm sit in eo aliqua alia forma substantialis; 5° quale debeat esse corpus cujus intellectivum principium est forma; 6° utrùm tali corpori uniatur mediante aliquo alio corpore; 7° utrùm mediante aliquo accidente; 8° utrùm anima sit tota in quâlibet parte corporis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm intellectivum principium uniatur corpori ut forma.* — (2 cont. cap. 56, 68, 69, 70 et 71, et quodl. 12, art. 10, et Sp. art. 2, et de Animâ, art. 9, et opusc. 2, cap. 80.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectivum principium non uniatur corpori ut forma. Dicit enim Philosophus, in 3 de Animâ, text. 6 et 7, quod intellectus est separatus, et quod nullius corporis est actus. Non ergo unitur corpori ut forma.

2. Præterea, omnis forma determinatur secundum naturam materiæ cujus est forma; alioquin non requireretur proportio inter materiam et formam. Si ergo intellectus unitur corpori ut forma, cum omne corpus habeat determinatam naturam, sequeretur quod intellectus haberet determinatam naturam; et sic non esset omnium cognoscitivus, ut ex superioribus patet, qu. præc. art. 2 et 5, quod est contra rationem intellectus. Non ergo intellectus unitur corpori ut forma.

3. Præterea, quæcumque potentia receptiva est actus alicujus corporis, recipit formam

materialiter et individualiter; quia receptum est in recipiente secundum modum recipientis. Sed forma rei intellectæ non recipitur in intellectu materialiter et individualiter, sed magis immaterialiter et universaliter; alioquin intellectus non esset cognoscitivus immaterialium et universalium, sed singularium tantum, sicut et sensus. Intellectus ergo non unitur corpori ut forma.

4. Præterea, ejusdem est potentia et actio: idem enim est quod potest agere, et quod agit. Sed actio intellectualis non est alicujus corporis, ut ex superioribus patet, qu. præc. art. 2. Ergo nec potentia intellectiva est alicujus corporis potentia. Sed virtus, sive potentia, non potest esse abstractior vel simplicior quam essentia, è quâ virtus vel potentia derivatur. Ergo nec substantia intellectus est corporis forma.

5. Præterea, id quod secundum se habet esse, non unitur corpori ut forma; quia forma est quo aliquid est; et sic ipsum esse formæ non est ipsius formæ secundum se. Sed intellectivum principium habet secundum se esse, et est subsistens, ut supra dictum est, qu. 75, art. 2. Non ergo unitur corpori ut forma.

6. Præterea, id quod inest alicui rei secundum se, semper inest ei. Sed formæ secundum se inest uniri materiæ; non enim per accidens aliquod, sed per essentiam suam est actus materiæ; alioquin ex materiâ et formâ non fieret unum substantialiter, sed accidentaliter. Forma ergo non potest esse sine propriâ materiâ. Sed intellectivum principium, cum sit incorruptibile, ut supra ostensum est, qu. 75, art. 6, remanet corpori non unitum, corpore corrupto. Ergo intellectivum principium non unitur corpori ut forma.

Sed contra, secundum Philosophum, in 8 Metaphys., text. 6, differentia sumitur à formâ rei. Sed differentia constitutiva hominis est rationale, quod dicitur de homine ratione intellectivi principii. Intellectivum ergo principium est forma hominis.

Respondendo dicendum quod necesse est dicere, quod intellectus, qui est intellectualis operationis principium, sit humani corporis forma. Illud enim quo primo aliquid operatur, est forma ejus cui operatio attribuitur; sicut quo primo sanatur corpus, est sanitas, et quo primo scit anima, est scientia; unde sanitas est forma corporis, et scientia est forma quodammodo animæ. Et hujus ratio est, quia nihil agit nisi secundum quod est actu. Unde quo aliquid est actu, eo agit. Manifestum est autem quod primum quo corpus vivit, est anima. Et cum vita manifestetur secundum diversas operationes in diversis gradibus viventium, id quo primo operatur unumquodque horum operum vitæ, est anima. Anima enim est primum quo nutrimur, et sentimus, et movemur secundum locum, et similiter quo primo intelligimus. Hoc ergo principium quo primo intelligimus, sive dicatur intellectus, sive anima intellectiva, est forma corporis. Et hæc est demonstratio Aristotelis, in 2 de Animâ,

text. 24. Si quis autem velit dicere animam intellectivam non esse corporis formam, oportet quod inveniatur modum quo ista actio, quæ est intelligere, sit hujus hominis actio. Experitur enim unusquisque seipsum esse qui intelligit.

Attribuitur autem aliqua actio alicui tripliciter, ut patet per Philosophum, 5 Physic., text. 1. Dicitur enim movere aliquid, aut agere vel secundum se totum, sicut medicus sanat, aut secundum partem, sicut homo videt per oculum; aut per accidens, sicut dicitur, quod album ædificat, quia accidit ædificatori esse album; cum igitur dicimus, Socratem, aut Platonem intelligere, manifestum est quod non attribuitur ei per accidens, attribuitur enim ei, in quantum est homo, quod essentialiter prædicatur de ipso. Aut ergo oportet dicere, quod Socrates intelligit secundum se totum, sicut Plato posuit, dicens, in 1 Alcib., hominem esse animam intellectivam; aut oportet dicere, quod intellectus sit aliqua pars Socratis.

Et primum quidem stare non potest, ut supra ostensum est, q. 75, art. 4, propter hoc quod ipse idem homo est qui percipit se intelligere et sentire. Sentire autem non est sine corpore. Unde oportet corpus aliquam esse hominis partem.

Relinquitur ergo quod intellectus, quo Socrates intelligit, est aliqua pars Socratis, ita quod intellectus aliquo modo corpori Socratis uniatur. Hanc autem unionem Commentator, in 3 de Animâ, comment. 36, dicit esse per speciem intelligibilem; quæ quidem habet duplex subjectum, unum scilicet intellectum possibilem, et aliud ipsa phantasmata, quæ sunt in organis corporeis. Et sic per speciem intelligibilem continuatur intellectus possibilis corpori hujus vel illius hominis. Sed ista continuatio vel unio non sufficit ad hoc quod actio intellectus sit actio Socratis. Et hoc patet per similitudinem in sensu, ex quo Aristoteles procedit ad considerandum ea quæ sunt intellectus. Sic enim se habent phantasmata ad intellectum, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 18 et 30, sicut colores ad visum. Sicut ergo species colorum sunt in visu, ita species phantasmatum sunt in intellectu possibili. Patet autem quod ex hoc quod colores sunt in pariete, quorum similitudines sunt in visu, actio visus non attribuitur parieti; non enim dicimus, quod paries videatur, sed magis quod videatur. Ex hoc ergo quod species phantasmatum sunt in intellectu possibili, non sequitur quod Socrates, in quo sunt phantasmata, intelligat; sed quod ipse, vel ejus phantasmata intelligentur.

Quidam autem dicere voluerunt, quod intellectus unitur corpori ut motor; et sic ex intellectu et corpore fit unum, ut actio intellectus toti attribui possit. Sed hoc est multipliciter vanum.

Primo quidem quia intellectus non movet corpus nisi per appetitum, cujus motus præsupponit operationem intellectus. Non ergo quia movetur Socrates ab intellectu, ideo intelligit; sed potius è converso, quia intelligit, ideo ab intellectu movetur Socrates.

SUMMA. I.

Secundo quia cum Socrates sit quoddam individuum in naturâ, cujus essentia est una, composita ex materiâ et formâ, si intellectus non sit forma ejus, sequitur quod sit præter essentiam ejus; et sic intellectus comparabitur ad totum Socratem sicut motor ad motum. Intelligere autem est actio quiescens in agente, non autem transiens in alterum, sicut calefactio. Non ergo intelligere potest attribui Socrati propter hoc quod est motus ab intellectu.

Tertio quia actio motoris nunquam attribuitur moto nisi sicut instrumento, sicut actio carpentarii serræ. Si igitur intelligere attribuitur Socrati, quia est actio motoris ejus, sequitur quod attribuitur ei sicut instrumento: quod est contra Philosophum, 1 de Animâ, text. 12, qui vult quod intelligere non sit per instrumentum corporeum.

Quarto quia, licet actio partis attribuitur toti, ut actio oculi homini; nunquam tamen attribuitur alii parti, nisi fortè per accidens; non enim dicimus, quod manus videatur, propter hoc quod oculus videt. Si ergo ex intellectu, et Socrate fit unum, actio intellectus non potest attribui Socrati. Si verò Socrates est totum, quod componitur ex unione intellectus ad reliqua quæ sunt Socratis, et tamen intellectus non unitur aliis quæ sunt Socratis nisi sicut motor; sequitur quod Socrates non sit unum simpliciter, et per consequens nec ens simpliciter, sic enim aliquid est ens, quomodo et unum.

Relinquitur ergo solus modus quem Aristoteles ponit, lib. 2 de Animâ, text. 25 et 26, quod hic homo intelligit, quia principium intellectivum est forma ipsius. Sic ergo ex ipsâ operatione intellectus apparet quod intellectivum principium unitur corpori ut forma.

Potest etiam idem manifestari ex ratione speciei humanæ. Natura enim uniuscujusque rei ex ejus operatione ostenditur. Propria autem operatio hominis, in quantum est homo, est intelligere; per hanc enim omnia alia animalia transcendit. Unde Aristoteles, in lib. 10 Ethic., cap. 7, in hac operatione, sicut in propria hominis, ultimam felicitatem constituit. Oportet ergo quod homo secundum illud speciem sortiatur quod est hujus operationis principium. Sortitur autem unumquodque speciem per propriam formam. Relinquitur ergo quod intellectivum principium sit propria hominis forma.

Sed considerandum est, quod quanto forma est nobilior, tanto magis dominatur materiæ corporali, et minus ei immergitur, et magis suâ operatione, vel virtute excedit eam; unde videmus quod forma mixti corporis habet aliam operationem, quæ non causatur ex qualitatibus elementaribus. Et quanto magis proceditur in nobilitate formarum, tanto magis invenitur virtus formæ materiæ elementarem excedere, sicut anima vegetabilis plus quam forma elementaris, et anima sensibilis plus quam anima vegetabilis. Anima autem humana est ultima in nobilitate formarum. Unde in tantum suâ virtute excedit materiam corporalem, quod habet aliquam operationem et virtutem in quâ nullo modo communicat

(Trente-quatre.)

materia corporalis, et hæc virtus dicitur intellectus.

Est autem attendendum quòd si quis poneret animam componi ex materiâ et formâ; nullo modo posset dicere animam esse formam corporis. Cùm enim forma sit actus, materia verò sit ens in potentiâ tantum, nullo modo id quod est ex materiâ et formâ compositum, potest esse alterius forma secundum se totum. Si autem secundum aliquid sit forma, id quod est forma, dicimus animam, et id cuius est forma, dicimus primum animatum, ut supra dictum est, qu. 75, art. 5.

Ad primum ergo dicendum quòd, sicut Philosophus dicit, in 2° Physic., text. 26, ultima formarum naturalium ad quam terminatur consideratio Philosophi naturalis, scilicet anima humana, est quidem separata, sed tamen in materiâ. Quod ex hoc probatur quia homo ex materiâ generat hominem, et sol. Separata quidem est secundum virtutem intellectivam; quia virtus intellectiva non est virtus alicujus organi corporalis, sicut virtus visiva est actus oculi: intelligere enim est actus qui non potest exerceri per organum corporale, sicut exercetur visio. Sed in materiâ est, in quantum ipsa anima, cuius est hæc virtus, est corporis forma, et terminus generationis humanæ. Sic ergo Philosophus dicit, in 3° de Animâ, loco cit. in arg., quòd intellectus est separatus, quia non est virtus alicujus organi corporalis.

Et per hoc patet responsio ad secundum et tertium. Sufficit enim ad hoc quòd homo possit intelligere omnia per intellectum, et ad hoc quòd intellectus intelligat omnia immaterialia, et universalia, quòd virtus intellectiva non est corporis actus.

Ad quartum dicendum quòd humana anima non est forma in materiâ corporali immersa, vel ab eâ totaliter comprehensa, propter suam perfectionem; et ideo nihil prohibet aliquam ejus virtutem non esse corporis actum, quamvis anima secundum suam essentiam sit corporis forma.

Ad quintum dicendum quòd anima illud esse in quo subsistit, communicat materiæ corporali, ex quâ et anima intellectiva sit unum; ita quòd illud esse quòd est totius compositi, est etiam ipsius animæ; quòd non accidit in aliis formis, quæ non sunt subsistentes; et propter hoc anima humana remanet in suo esse, destructo corpore; non autem aliæ formæ.

Ad sextum dicendum quòd secundum se convenit animæ corpori uniri, sicut secundum se convenit corpori levi esse sursum. Et sicut corpus leve manet quidem leve, cùm à loco proprio fuerit separatum, cum aptitudine tamen et inclinatione ad proprium locum; ita anima humana manet in suo esse, cùm fuerit à corpore separata, habens aptitudinem et inclinationem naturalem ad corporis unionem.

ARTICULUS II. — *Utrum intellectivum principium multiplicetur secundum multiplicationem corporum.* — (Infra, qu. 79, art. 5, et 2, dist. 17, qu. 2, art. 1, et 2 cont.)

cap. 73 et 75, et Sp. art. 9 et 10, et de Animâ, art. 3, et opusc. 2, cap. 85 et 86, et opusc. 16, per tot.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd intellectivum principium non multiplicetur secundum multiplicationem corporum, sed sit unus intellectus in omnibus hominibus. Nulla enim substantia immaterialis multiplicatur secundum numerum in una specie. Anima autem humana est substantia immaterialis; non enim est composita ex materiâ et formâ, ut supra ostensum est; qu. 75, art. 5. Non ergo sunt multi in una specie, sed omnes homines sunt unius speciei. Est ergo unus intellectus omnium hominum.

2. Præterea, remota causâ, removetur effectus. Si ergo secundum multiplicationem corporum multiplicarentur animæ humanæ, consequens videretur quòd remotis corporibus multitudo animarum non remaneret, sed ex omnibus animabus remaneret aliquid unum solum: quod est hæreticum; periret enim differentia præmiorum et poenarum.

3. Præterea, si intellectus meus est alius ab intellectu tuo, intellectus meus est quoddam individuum, et similiter intellectus tuus; particularia enim sunt quæ differunt numero, et conveniunt in una specie. Sed omne quod recipitur in aliquo, est in eo per modum recipientis. Ergo species rerum in intellectu meo et tuo reciperentur individualiter; quod est contra rationem intellectus, qui est cognoscitivus universalium.

4. Præterea, intellectum est in intellectu intelligente. Si ergo intellectus meus est alius ab intellectu tuo, oportet quòd aliud sit intellectum à me, et aliud sit intellectum à te; et ita erit individualiter numeratum et intellectum in potentiâ tantum; et oportebit abstrahere intensionem communem ab utroque; quia à quibuslibet diversis contingit abstrahere aliquod commune intelligibile; quod est contra rationem intellectus, quia sic non videretur distingui intellectus à virtute imaginativâ. Videtur ergo relinqui quòd sit unus intellectus omnium hominum.

5. Præterea, cùm discipulus accipit scientiam à magistro, non potest dici, quòd scientia magistri generet scientiam in discipulo; quia sic etiam scientia esset forma activa, sicut calor, quòd patet esse falsum. Videtur ergo quòd eadem numero scientia quæ est in magistro, communicetur discipulo; quòd esse non potest, nisi sit unus intellectus utriusque. Videtur ergo quòd sit unus intellectus discipuli et magistri, et per consequens omnium hominum.

6. Præterea, Augustinus dicit, in lib. de Quantit. animæ, c. 32, ad fin.: *Si plures tantum animas humanas dixerim, ipse me ridebo.* Sed maxime videtur anima esse una quantum ad intellectum. Ergo est unus intellectus omnium hominum.

Sed contra est quòd Philosophus dicit, in 2° Physic., text. 38, quòd sicut se habent causæ universales ad universalia, ita se habent

causæ particulares ad particularia. Sed impossibile est quod una anima secundum speciem sit diversorum animalium secundum speciem. Ergo impossibile est quod anima intellectiva una numero sit diversorum secundum numerum.

Respondeo dicendum quod intellectum esse unum omnium hominum omnino est impossibile.

- Et hoc quidem patet, si secundum Platonis sententiam homo sit ipse intellectus. Sequeretur enim, si Socratis et Platonis est unus intellectus tantum, quod Socrates et Plato sint unus homo, et quod non distinguantur ab invicem, nisi per hoc quod est extra essentiam utriusque, et erit tunc distinctio Socratis et Platonis non alia quam hominis tunicati et cappati; quod est omnino absurdum.

Similiter etiam patet hoc esse impossibile, si secundum sententiam Aristotelis, lib. 3 de Animâ, text. 52, intellectus ponatur pars, seu potentia animæ; quæ est hominis forma. Impossibile est enim plurium numero diversorum esse unam formam, sicut impossibile est quod eorum sit unum esse; nam forma est essendi principium.

Similiter etiam patet hoc esse impossibile, quocumque modo quis ponat unionem intellectus ad hunc et ad illum hominem. Manifestum est enim quod si sit unum principale agens, et duo instrumenta, dici poterit unum agens simpliciter, sed plures actiones; sicut si unus homo tangat diversa duabus manibus, erit unus tangens, sed duo tactus. Si verò è converso instrumentum sit unum, et principales agentes diversi, dicentur quidem plures agentes, sed una actio; sicut si multi uno fune trahant navem, erunt multi trahentes, sed unus tractus. Si verò agens principale sit unum, et instrumentum unum, dicetur unum agens, et una actio; sicut cum faber uno martello percutit, est unus percutiens, et una percussio. Manifestum est autem quod quaecumque intellectus seu uniatur, seu copuletur huic vel illi homini, intellectus inter cetera quæ ad hominem pertinent, principalitatem habet; obediunt enim vires sensitivæ intellectui, et ei deserviunt. Si ergo poneretur quod essent plures intellectus, et sensus unus quorum hominum, puta si duo homines haberent unum oculum, essent quidem plures videntes, sed una visio. Si verò intellectus est unus, quantumcumque diversificentur alia, quibus omnibus intellectus utitur quasi instrumentis; nullo modo Socrates, et Plato poterunt dici nisi unus intelligens. Et si addamus, quod ipsum intelligere, quod est actio intellectus, non fit per aliquod aliud organum nisi per ipsum intellectum, sequitur ulterius quod sit et agens unum, et actio una, id est, quod omnes homines sint unus intelligens, et omnium unum intelligere dico autem respectu ejusdem intelligibilis. Posset autem diversificari actio intellectualis mea et tua per diversitatem phantasmatum, quæ scilicet aliud est phantasma lapidis in me, et aliud in te; si ipsum phantasma, secundum quod est aliud in me, et aliud in te, esset forma intellectus

possibilis; quia idem agens secundum diversas formas producit diversas actiones, sicut secundum diversas formas rerum respectu ejusdem oculi sunt diversæ visiones. Sed ipsum phantasma non est forma intellectus possibilis, sed species intelligibilis, quæ à phantasmatibus abstrahitur. In uno autem intellectu à phantasmatibus diversis ejusdem speciei non abstrahitur nisi una species intelligibilis; sicut in uno homine apparet, in quo possunt esse diversa phantasmata lapidis, et tamen ab omnibus eis abstrahitur una species intelligibilis lapidis, per quam intellectus unius hominis operatione una intelligit naturam lapidis, non obstante diversitate phantasmatum. Si ergo unus intellectus esset omnium hominum, diversitates phantasmatum, quæ sunt in hoc et in illo, non possent causare diversitatem intellectualis operationis hujus et illius hominis, ut Commentator arguit, in 3 de Animâ, comment. 36. Relinquitur ergo quod omnino impossibile et inconveniens est ponere unum intellectum omnium hominum.

Ad primum ergo dicendum quod, licet anima intellectiva non habeat materiam ex qua sit, sicut nec Angelus; tamen est forma materiæ alicujus, quod Angelo non convenit. Et ideo secundum divisionem materiæ sunt multe animæ unius speciei; multi autem Angeli unius speciei omnino esse non possunt.

Ad secundum dicendum quod unumquodque hoc modo habet unitatem quo habet esse; et per consequens idem est judicium de multiplicatione rei, et de esse ipsius. Manifestum est autem quod anima intellectualis secundum suum esse unitur corpori ut forma; et tamen, destructo corpore, remanet anima intellectualis in suo esse; et eadem ratione multitudo animarum est secundum multitudinem corporum; et tamen destructis corporibus remanent animæ in suo esse multiplicatæ.

Ad tertium dicendum quod individuatio intelligentis aut speciei, per quam intelligit, non excludit intelligentiam universalium; alioquin, cum intellectus separati sint quedam substantiæ subsistentes, et per consequens particulares, non possent universalia intelligere. Sed materialitas cognoscens et speciei, per quam cognoscitur, universalis cognitionem impedit. Sicut enim omnis actio est secundum modum formæ, quæ agens agit, ut calefactio secundum modum caloris; ita cognitio est secundum modum speciei, quæ cognoscens cognoscit. Manifestum est autem quod natura communis distinguitur, et multiplicatur secundum principia individuantia, quæ sunt ex parte materiæ. Si ergo forma, per quam fit cognitio, sit materialis, non abstracta à conditionibus materiæ, erit similitudo naturæ speciei, aut generis, secundum quod est distincta et multiplicata per principia individuantia; et ita non poterit cognosci natura rei in sua communitate. Si verò species sit abstracta à conditionibus materiæ individualis, erit similitudo naturæ absque iis quæ ipsam distinguunt et multiplicant; et ita co-

gnoscetur universale. Nec refert quantum ad hoc, utrum sit unus intellectus, vel plures; quia si etiam esset unus tantum, oporteret ipsum esse aliquem quemdam, et speciem, per quam intelligit, esse aliquam quamdam.

Ad quartum dicendum quod sive intellectus sit unus, sive plures, id quod intelligitur, est unum. Id enim quod intelligitur, non est in intellectu secundum se, sed secundum suam similitudinem; lapis enim non est in anima, sed species lapidis, ut dicitur in 3 de Anima, text. 38, et tamen lapis est id quod intelligitur, non autem species lapidis, nisi per reflexionem intellectus supra seipsum; alioquin scientiæ non essent de rebus, sed de speciebus intelligibilibus. Contingit autem eidem rei diversa secundum diversas formas assimilari. Et quia cognitio fit secundum assimilationem cognoscentis ad rem cognitam, sequitur quod idem à diversis cognoscentibus cognosci contingit, ut patet in sensu; nam plures vident eundem colorem secundum diversas similitudines; et similiter plures intellectus intelligunt unam rem intellectam. Sed hoc tantum interest inter sensum et intellectum, secundum sententiam Aristotelis, loco nunc cit., quia res sentitur secundum illam dispositionem quam extra animam habet in sua particularitate; natura autem rei quæ intelligitur, est quidem extra animam, sed non habet illum modum essendi extra animam secundum quem intelligitur. Intelligitur enim natura communis, seclusis principis individuantibus; non autem hunc modum essendi habet extra animam. Sed secundum sententiam Platonis, res intellecta eo modo est extra animam quo intelligitur; posuit enim naturas rerum à materia separatas.

Ad quintum dicendum quod scientia alia est in discipulo, et alia in magistro. Quomodo autem causetur, in sequentibus ostendetur, qu. 117, art. 1.

Ad sextum dicendum quod Augustinus intelligit, animas non esse plures tantum, quin uniantur in una ratione speciei.

ARTICULUS III. — Utrum præter animam intellectivam sint in homine aliæ animæ per essentiam differentes. — (2 cont., cap. 58, et de Anim., art. 2, et quodl. 1, qu. 4, art. 1, et quodl. 2, art. 5, et opusc. 3, cap. 90, 91 et 92.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod præter animam intellectivam sint in homine aliæ animæ per essentiam differentes, scilicet sensitiva et nutritiva. Corruptibile enim et incorruptibile non sunt unius substantiæ. Sed anima intellectiva est incorruptibilis; aliæ verò animæ, scilicet sensitiva et nutritiva, sunt corruptibiles, ut ex superioribus patet, quæst. 75, art. 6. Ergo in homine non potest esse una essentia animæ intellectivæ, sensitivæ et nutritivæ.

2. Si dicatur, quod anima sensitiva in homine est incorruptibilis; contra. Corruptibile et incorruptibile differunt secundum genus, ut dicitur in 10 Metaph., text. 26. Sed anima sensitiva in equo et leone et aliis brutis animalibus est corruptibilis. Si igitur in

homine sit incorruptibilis, non erit ejusdem generis anima sensitiva in homine et bruto. Animal autem dicitur ex eo quod habet animam sensitivam. Neque ergo animal erit unum genus commune hominis, et aliorum animalium; quod est inconveniens.

3. Præterea, Philosophus dicit, in lib. 2 de Gener. animalium, cap. 3, quod embrio prius est animal quam homo. Sed hoc esse non posset, si esset eadem essentia animæ sensitivæ et intellectivæ; est enim animal per animam sensitivam, homo verò per animam intellectivam. Non ergo in homine est una essentia animæ sensitivæ et intellectivæ.

4. Præterea, Philosophus dicit, in 8 Metaph., text. 6, quod genus sumitur à materia, differentia verò à forma. Sed rationale, quod est differentia constitutiva hominis, sumitur ab animâ intellectivâ; animal verò dicitur ex hoc quod habet corpus animatum animâ sensitivâ. Anima ergo intellectiva comparatur ad corpus animatum animâ sensitivâ sicut forma ad materiam. Non ergo anima intellectiva est eadem per essentiam cum animâ sensitivâ in homine; sed præsupponit eam sicut materiale suppositum.

Sed contra est quod dicitur in lib. de eccles. Dogm., cap. 15: *Neque duas animas esse dicimus in homine uno, sicut Jacobus et alii Syrorum scribunt; unam animale, quâ animetur corpus, et immixta sit sanguini; et alteram spirituales, quæ rationem ministret; sed dicimus, unam et eandem esse animam in homine, quæ et corpus suâ societate vivificat, et semetipsam suâ ratione disponit.*

Respondeo dicendum quod Plato, ut refert Arist. lib. 1 de Anima, text. 90, posuit diversas animas esse in corpore uno etiam secundum organa distinctas (1), quibus diversa opera vitæ attribuebat, dicens, vim nutritivam esse in hepate, concupiscibilem in corde, cognoscitivam in cerebro.

Quam quidem opinionem Aristoteles reprobat in lib. 3 de Anima, text. 41 et seq., quantum ad illas animæ partes quæ corporeis organis in suis operibus utuntur, ex hoc quod in animalibus quæ decisa vivunt, in quâlibet parte inveniuntur diversæ operationes animæ, sicut sensus et appetitus. Hoc autem non esset, si diversa principia operationum animæ, tanquam per essentiam diversæ, diversis partibus corporis distributa essent. Sed de intellectivâ sub dubio videtur relinquere, utrum sit separata ab aliis partibus animæ solum ratione, an etiam loco.

Opinio autem Platonis sustineri utique posset, si poneretur quod anima unitur corpori non ut forma, sed ut motor, sicut posuit Plato. Nihil enim inconveniens sequitur, si idem mobile à diversis motoribus moveatur, præcipue secundum diversas partes.

Sed si ponamus animam corpori uniri sicut formam, omnino impossibile videtur plures animas per essentiam differentes in uno corpore esse. Quod quidem triplici ratione manifestari potest.

Primo quidem quia animal non esset sim-

(1) Al., *distincta*.

pliciter unum, cujus essent animæ plures; nihil enim est simpliciter unum nisi per formam unam, per quam habet res esse; ab eodem enim habet res quod sit ens, et quod sit una; et ideo ea quæ denominantur à diversis formis, non sunt unum simpliciter, sicut homo albus. Si igitur homo ab aliâ formâ haberet quod sit vivum, scilicet ab animâ vegetabili, et ab aliâ formâ quod sit animal, scilicet ab animâ sensibili, et ab aliâ quod sit homo, scilicet ab animâ rationali; sequeretur quod homo non esset unum simpliciter, sicut et Aristoteles argumentatur contra Platonem, in 3 Metaph., text. 20, quod si alia esset idea animalis, et alia bipedis, non esset unum simpliciter animal bipes. Et propter hoc, in 1 de Animâ, text. 90, contra ponentes diversas animas in corpore inquit, quid contineat illas, id est quid faciat ex eis unum. Et non potest dici, quod uniantur per corporis unitatem; quia magis anima continet corpus, et facit ipsum esse unum, quam è converso.

Secundò hoc apparet impossibile ex modo prædicationis. Quæ enim sumuntur à diversis formis, prædicantur ad invicem; vel per accedens, si formæ non sint ad invicem ordinatæ, puta cum dicimus, quod album est dulce; vel si formæ sint ordinatæ ad invicem, erit prædictio per se in secundo modo dicendi per se; quia subjectum ponitur in definitione prædicati, sicut superficies præambula est ad colorem. Si ergo dicamus, quod corpus superficiatum est coloratum, erit secundus modus prædicationis per se. Si ergo alia forma sit à quâ aliquid dicitur animal, et à quâ aliquid dicitur homo: sequetur quod vel unum horum non possit prædicari de altero nisi per accedens, si istæ duæ formæ ad invicem ordinem non habent; vel quod sit ibi prædictio in secundo modo dicendi per se, si una animarum sit ad aliam præambula. Utrumque autem horum est manifestè falsum; quia animal per se de homine prædicatur, non per accedens; homo autem non ponitur in definitione animalis, sed è converso. Ergo oportet eandem formam esse per quam aliquid est animal, et per quam aliquid est homo; alioquin homo non verè esset id quod est animal, ut sic animal per se de homine prædicetur.

Tertiò apparet hoc esse impossibile per hoc quod una operatio animæ, cum fuerit intensa, impedit aliam; quod nullo modo contingeret, nisi principium actionum esset per essentiam unum.

Sic ergo dicendum quod eadem numero est anima in homine, sensitiva, et intellectiva, et nutritiva.

Quomodo autem in hoc contingat, de facili considerari potest, si quis differentias specierum et formarum attendat. Inveniuntur enim rerum species et formæ differre ab invicem secundum perfectius et minus perfectum; sicut in rerum ordine animata perfectiora sunt inanimatis, et animalia plantis, et homines animalibus brutis: et in singulis horum generum sunt gradus diversi. Et ideo Aristoteles, in 8 Metaph., text. 10, assimilat species rerum numeris, qui differunt specie

secundum additionem vel subtractionem unitatis; et in 2 de Animâ, text. 30 et 31, comparat diversas animas speciebus figurarum, quarum una continet aliam, sicut pentagonum continet tetragonum, et excedit. Sic igitur anima intellectiva continet in suâ virtute quicquid habet anima sensitiva brutorum, et nutritiva plantarum. Sicut ergo superficies quæ habet figuram pentagonam, non per aliam figuram est tetragona, et per aliam pentagona, quia superflueret figura tetragona, ex quo in pentagonâ continetur; ita nec per aliam animam Socrates est homo, et per aliam animal, sed per unam et eandem.

Ad primum ergo dicendum quod anima sensitiva non habet incorruptibilitatem ex hoc quod est sensitiva; sed ex hoc quod est intellectiva, ei incorruptibilitas debetur. Quando ergo anima est sensitiva tantum, corruptibilis est, quando verò cum sensitivo intellectivum habet, est incorruptibilis; licet enim sensitivum incorruptionem non det, tamen incorruptionem intellectivo auferre non potest.

Ad secundum dicendum quod formæ non collocantur in genere, vel specie, sed composita. Homo autem corruptibilis est, sicut et alia animalia. Unde differentia secundum corruptibile et incorruptibile, quæ est ex parte formarum, non facit hominem secundum genus ab aliis animalibus differre.

Ad tertium dicendum quod prius embrio habet animam quæ est sensitiva tantum, quâ ablata, advenit perfectior anima, quæ est simul sensitiva et intellectiva, ut infra plenius ostendetur, qu. 118, art. 2, ad 2.

Ad quartum dicendum quod non oportet secundum diversas rationes vel intentiones logicas, quæ consequuntur modum intelligendi, diversitatem in rebus naturalibus accipere; quia ratio unum et idem secundum diversos modos apprehendere potest. Quia igitur, ut dictum est in corp. art., anima intellectiva virtute continet id quod sensitiva habet, et adhuc amplius, potest seorsum ratio considerare quod pertinet ad virtutem sensitivæ quasi quoddam imperfectum et materiale; et quia hoc invenit commune homini et aliis animalibus, ex hoc rationem generis format; id verò in quo anima intellectiva sensitivam excedit, accipit quasi formale et completivum; et ex eo format differentiam hominis.

ARTICULUS IV. — Utrum in homine sit alia forma præter animam intellectivam. — (Loco sup. art. 3 cit.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod in homine sit alia forma præter animam intellectivam. Dicit enim Philosophus, in 2 de Animâ, text. 4 et 5, quod anima est actus corporis physici potentia vitam habentis. Comparatur igitur anima ad corpus sicut forma ad materiam. Sed corpus habet aliquam formam substantialem, per quam est corpus. Ergo ante animam præcedit in corpore aliqua forma substantialis.

2. Præterea, homo et quodlibet animal est movens seipsum. Omne autem movens seipsum dividitur in duas partes, quarum una

est movens, et alia est mota, ut probatur in 8 Physic., text. 30; pars autem movens est anima. Ergo oportet quod alia pars sit talis quæ possit esse mota. Sed materia prima non potest moveri; ut dicitur in 8 Phys., text. 8, cum sit ens solum in potentia; quinimo omnis quod movetur, est corpus. Ergo oportet quod in homine et in quolibet animali sit alia forma substantialis, per quam constitutur corpus.

3. Præterea, ordo in formis attenditur secundum habitudinem ad materiam primam: prius enim et posterius dicitur per comparisonem ad aliquod principium. Si ergo non esset in homine aliqua forma substantialis præter animam rationalem, sed immediate materiæ primæ inhereret; sequeretur quod esset in ordine imperfectissimarum formarum, quæ immediate inheret materiæ.

4. Præterea, corpus humanum est corpus mixtum. Mixtio autem non fit secundum materiam tantum, quia tunc esset corruptio sola. Oportet ergo quod remaneant formæ elementorum in corpore mixto, quæ sunt formæ substantiales; ergo in corpore humano sunt alie formæ substantiales præter animam intellectivam.

Sed contra, unius rei est unum esse substantiale. Sed forma substantialis dat esse substantiale. Ergo unius rei est una tantum forma substantialis. Anima autem est forma substantialis hominis. Ergo impossibile est quod in homine sit aliqua alia forma substantialis quam anima intellectiva.

Respondeo dicendum quod si poneretur anima intellectiva non uniri corpori ut forma, sed solum ut motor, ut Platonici posuerunt, necesse esset dicere, quod in homine esset alia forma substantialis, per quam corpus ab anima mobile in suo esse constitueretur.

Sed si anima intellectiva unitur corpori ut forma substantialis, sicut supra jam diximus, art. 1 huj. qu., impossibile est quod aliqua alia forma substantialis præter eam inveniat in homine.

Ad cuius evidentiam considerandum est quod forma substantialis in hoc à formâ accidentali differt, quia forma accidentalis non dat esse simpliciter, sed esse tale; sicut calor facit suum subjectum non simpliciter esse, sed esse calidum. Et ideo cum advenit forma accidentalis; non dicitur aliquid fieri, vel generari simpliciter, sed fieri tale, aut aliquo modo se habens; et similiter cum recedit forma accidentalis, non dicitur aliquid corrumpi simpliciter, sed secundum quid. Forma autem substantialis dat esse simpliciter; et ideo per ejus adventum dicitur aliquid simpliciter generari; et per ejus recessum simpliciter corrumpi. Et propter hoc antiqui naturales, qui posuerunt materiam primam esse aliquod ens actu, puta ignem, aut aerem, aut aliquid hujusmodi, dixerunt quod nihil generatur aut corrumpitur simpliciter; sed omne fieri statuerunt alterari, ut dicitur in 1 Phys., text. 33. Si igitur ita esset quod præter animam intellectivam præ-existeret quæcumque alia forma substantialis in materia, per quam subjectum animæ esset ens actu; sequeretur quod anima

non daret esse simpliciter, et per consequens quod non esset forma substantialis, et quod per adventum animæ non esset generatio simpliciter, neque per ejus recessum corruptio simpliciter (1), sed solum secundum quid; quæ sunt manifestè falsa.

Unde dicendum est quod nulla alia forma substantialis est in homine nisi sola anima intellectiva, et quod ipsa sicut virtute continet animam sensitivam et nutritivam, ita virtute continet omnes inferiores formas, et facit ipsa sola quicquid imperfectiores formæ in aliis faciunt.

Et similiter est dicendum de anima sensitivâ in brutis, et de nutritivâ in plantis, et universaliter de omnibus formis perfectioribus, respectu imperfectarum.

Ad primum ergo dicendum quod Aristoteles non dicit, animam esse actum corporis tantum, sed *actum corporis physici organici potentia vitam habentis*, et quod talis potentia non abjicit animam. Unde manifestum est quod in eo cujus anima dicitur actus, etiam anima includitur, eo modo loquendi quo calor est actus calidi, et lumen est actus lucidi; non quod seorsum sit lucidum sine luce, sed quia est lucidum per lucem. Et similiter dicitur, quod *anima est actus corporis*, etc., quia per animam et est corpus, et est organicum, et est potentia vitam habens. Sed actus primus dicitur respectu actûs secundi, qui est operatio. Talis enim potentia est non abiciens, id est non excludens animam.

Ad secundum dicendum quod anima non movet corpus per esse suum, secundum quod unitur corpori ut forma, sed per potentiam motivam, cujus actus præsupponit jam corpus effectum in actu per animam; ut sic anima secundum vim motivam sit pars movens, et corpus animatum sit pars mota.

Ad tertium dicendum quod in materiâ considerantur diversi gradus perfectionis, sicut esse, vivere, sentire et intelligere. Semper autem secundum superveniens priori perfectius est. Forma ergo quæ dat solum primum gradum perfectionis materiæ, est imperfectissima; sed forma quæ dat primum, et secundum, et tertium, et sic deinceps, est perfectissima, et tamen materiæ immediata.

Ad quartum dicendum quod Avicenna posuit, formas substantiales elementorum integras remanere in mixto; mixtionem autem fieri secundum quod contrariæ qualitates elementorum reducuntur ad medium.

Sed hoc est impossibile; quia diversæ formæ elementorum non possunt esse nisi in diversis partibus materiæ, ad quarum diversitatem oportet intelligi dimensiones, sine quibus materiâ divisibilis esse non potest. Materia autem dimensionibus subjecta non invenitur nisi in corpore; diversa autem corpora non possunt esse in eodem loco. Unde sequitur quod elementa sint in mixto distincta secundum situm; et ita non erit vera mixtio, quæ est secundum totum, sed mixtio

(1) Ita cod. Alc. cum aliis codd. et edit. plurimis pos. Lov. et Duac. Theologos; nisi quod cod. cit. habet *abscessum*. In edit. Rom. omittitur: *Neque per ejus recessum corruptio simpliciter*.

ad sensum quæ est secundum minimam juxta se posita.

Averroes autem posuit, in lib. 3 de Cælo, comm. 67, quod formæ elementorum propter sui imperfectionem sunt mediæ inter formas accidentales et substantiales; et ideo recipiunt magis et minus; et ideo remittuntur in mixtione, et ad medium reducuntur, et conflatur ex eis una forma.

Sed hoc est etiam magis impossibile; nam esse substantiale cujuslibet rei in indivisibili consistit; et omnis additio et subtractio variat speciem, sicut in numeris, ut dicitur in 8 Metaph., text. 10. Unde impossibile est quod formæ substantiales quæcumque recipiant magis et minus. Nec minus est impossibile, aliquid esse medium inter substantiam et accidentem.

Et ideo dicendum est, secundum Philosophum, 2 de Part. anim., à princ., quod formæ elementorum manent in mixto non actu, sed virtute; manent enim qualitates propriæ elementorum, licet remissæ, in quibus est virtus formarum elementarium. Et hujusmodi qualitas mixtionis est propria dispositio ad formam substantialem corporis mixti, puta formam lapidis, vel animati cujuscumque.

ARTICULUS V. — *Utrum anima intellectiva convenienter tali corpori uniatur.* — (1, dist. 8, qu. 5, art. 3, ad 2, et 2, dist. 1, qu. 2, art. 5, et Mal. qu. 5, art. 5 corp., et Sp. art. 7, et de Animâ, art. 8.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quod animam intellectivam inconvenienter tali corpori uniatur. Materia enim debet esse proportionata formæ. Sed anima intellectiva est forma incorruptibilis. Non ergo convenienter unitur corpori corruptibili.

2. Præterea, anima intellectiva est forma maximè immaterialis; cujus signum est quod habet operationem in qua non communicat materia corporalis. Sed quantum corpus est subtilius, tanto minus habet de materiâ. Ergo anima deberet subtilissimo corpori uniri, puta igni, et non corpori mixto, et magis terrestri.

3. Præterea, cum forma sit principium speciei, ab una formâ non proveniunt diversæ species. Sed anima intellectiva est una forma. Ergo non debet uniri corpori quod componitur ex partibus dissimilium specierum.

4. Præterea, perfectioris formæ debet esse perfectius susceptibile. Sed anima intellectiva est perfectissima animarum. Cum igitur aliorum animalium corpora habeant naturaliter insita tegumenta, puta pilorum loco vestium, et ungularum loco calceamentorum; habeant etiam arma naturaliter sibi data, sicut ungues, dentes et cornua; videtur quod anima intellectiva non debuerit uniri corpori imperfecto, tanquam talibus auxiliis privato.

Sed contra est quod dicit Philosophus, in 2 de Animâ, text. 4 et 5, quod anima est actus primus corporis physici organici potentia vitam habentis.

Respondeo dicendum quod cum forma non sit propter materiam, sed potius materia propter formam; ex formâ oportet rationem ac-

cipere quare materia sit talis, et non è converso; anima autem intellectiva, sicut supra habitum est, qu. 55, art. 2, secundum naturam ordinem infimum gradum in substantiis intellectualibus tenet, in tantum quod non habet naturaliter sibi inditam notitiam veritatis, sicut Angeli; sed oportet quod eam colligat ex rebus divisibilibus (1) per viam sensus, ut Dionysius dicit, 7 c. de div. Nom., inter princ. et med. lect. 2. Natura autem nulli deest in necessariis. Unde oportuit quod anima intellectiva non solum haberet virtutem intelligendi, sed etiam virtutem sentiendi. Actio autem sensus non fit sine corporeo instrumento. Oportuit igitur animam intellectivam corpori uniri quod possit esse conveniens organum sensus. Omnes autem alii sensus fundantur supra tactum. Ad organum autem tactus requiritur quod sit medium inter contraria, quæ sunt calidum et frigidum, humidum et siccum, et similia, quorum est tactus apprehensivus; sic enim est in potentiâ ad contraria, et potest ea sentire. Unde quantum organum tactus fuerit magis reductum ad æqualitatem complexionis, tanto perceptibilior erit tactus. Anima autem intellectiva habet completissimè virtutem sensitivam; quia quod est inferioris, præexistit perfectius in superiori, ut dicit Dionysius, in lib. de div. Nom., loc. nunc cit. Unde oportuit corpus cui unitur anima intellectiva esse corpus mixtum, et inter omnia alia magis reductum ad æqualitatem complexionis.

Et propter hoc homo inter omnia animalia melioris est tactus; et inter ipsos homines, qui sunt melioris tactus, sunt melioris intellectus: cujus signum est quod molles carne bene aptos mente vidimus, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 94.

Ad primum ergo dicendum quod hanc objectionem aliquis fortè vellet evadere per hoc quod diceret, corpus hominis ante peccatum incorruptibile fuisse.

Sed hæc responsio non videtur sufficiens; quia corpus hominis ante peccatum immortale fuit non per naturam, sed per gratiæ divinæ donum; alioquin immortalitas ejus per peccatum sublatâ non esset, sicut nec immortalitas demonis.

Et ideo aliter dicendum est quod in materiâ duplex conditio invenitur; una quæ eligitur ad hoc quod sit conveniens formæ; alia quæ ex necessitate consequitur priorem dispositionem: sicut artifex ad formam serræ eligit materiam ferream aptam ad secandum dura; sed quod dentes serræ hebetari possint, et rubiginem contrahere, sequitur ex necessitate materiæ. Sic igitur et animæ intellectivæ debetur corpus quod sit æqualis complexionis. Ex hoc autem de necessitate materiæ sequitur quod sit corruptibile.

Si quis verò dicat, quod Deus potuit hanc necessitatem vitare; dicendum est quod in constitutione rerum naturalium non consideratur quid Deus facere possit, sed quid naturæ rerum conveniat, ut Augustinus dicit,

(1) Ita cod. Alcan. cum editis. Quidam codd., vis-

2 super Genes. ad litt., c. 1, paulò post princ. Providit tamen Deus, adhibendo remedium contra mortem per gratiæ donum.

Ad secundum dicendum quòd animæ intellectivæ non debetur corpus propter ipsam intellectualem operationem secundum se, sed propter sensitivam virtutem, quæ requirit organum æqualiter complexionatum. Et ideo oportuit animam intellectivam tali corpori uniri, et non simplici elemento, vel corpori mixto, in quo excederet ignis secundum quantitatem; quia non posset esse æqualitas complexionis propter excedentem ignis activam virtutem. Habet autem hoc corpus æqualiter complexionatum quamdam dignitatem per hoc quòd est remotum à contrariis; in quo quodam modo assimilatur corpori cœlesti.

Ad tertium dicendum quòd partes animalis, ut oculus, manus, caro, et os, et hujusmodi, non sunt in specie, sed totum; et ideo non potest dici, propriè loquendo, quòd sint diversarum specierum, sed quòd sint diversarum dispositionum. Et hoc competit animæ intellectivæ, quæ quamvis sit una secundum essentiam, tamen propter sui perfectionem est multiplex in virtute; et ideo ad diversas operationes indiget diversis dispositionibus in partibus corporis cui unitur. Et propter hoc videmus quòd major est diversitas partium in animalibus perfectis quàm in imperfectis, et in his quàm in plantis.

Ad quartum dicendum quòd anima intellectiva, quia est universalium comprehensiva, habet virtutem ad infinita; et ideo non potuerunt ei determinari à naturâ vel determinatæ existimationes naturales, vel etiam determinata auxilia vel defensionum, vel tegumentorum, sicut aliis animalibus, quorum animæ habent apprehensionem et virtutem ad aliqua particularia determinata; sed loco horum omnium homo habet naturaliter rationem et manus, quæ sunt organa organorum, quia per ea homo potest sibi præparare instrumenta infinitorum modorum, et ad infinitos effectus.

ARTICULUS VI. — Utrum anima intellectiva uniatur corpori mediantibus dispositionibus accidentalibus. — (2 cont., cap. 71, et Ver. qu. 13, art. 4, corp., et Mal. qu. 4, art. 3, corp., et Sp. art. 2, et de Animâ, art. 9, et art. 10, corp., et 2 lib. de Animâ, lect. 1, fine.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd anima intellectiva uniatur corpori mediantibus aliquibus dispositionibus accidentalibus. Omnis enim forma est in materiâ sibi propriâ et dispositâ. Sed dispositiones ad formam sunt accidentia quædam. Ergo oportet præintelligi accidentia aliqua in materiâ ante formam substantialem, et ita ante animam, cum anima sit quædam substantialis forma.

2. Præterea, diversæ formæ unius speciei requirunt diversas materiæ partes. Diversæ autem partes non possunt intelligi nisi secundum divisionem dimensionum quantitatum. Ergo oportet intelligere dimensiones in materiâ ante formas substantiales, quæ sunt multæ unius speciei.

3. Præterea, spirituale applicatur corporali

per contactum virtutis. Virtus autem animæ est ejus potentia. Ergo videtur quòd anima unitur corpori mediante potentiâ, quæ est quoddam accidens.

Sed contra est quòd accidens est posterius substantiâ et tempore, et ratione, ut dicitur in 7 Metaph., text. 4. Non ergo forma accidentalis aliqua potest intelligi in materiâ ante animam, quæ est forma substantialis.

Respondeo dicendum quòd si anima uniretur corpori solum ut motor, nihil prohiberet, imò magis necessarium esset esse aliquas dispositiones medias inter animam et corpus; potentiam scilicet ex parte animæ, per quam moveret corpus; et aliquam habilitatem ex parte corporis, per quam corpus esset ab animâ mobile.

Sed si anima intellectiva unitur corpori ut forma substantialis, sicut jam supra dictum est, art. 1 hujus qu., impossibile est quòd aliqua dispositio accidentalis cadat media inter corpus et animam, vel inter quamcumque formam substantialem et materiam suam. Et hujus ratio est, quia cum materiâ sit in potentiâ ad omnes actus ordine quodam, oportet quòd id quod est primum simpliciter in actibus, primò in materiâ intelligatur. Primum autem inter omnes actus est esse. Impossibile est ergo intelligere materiam prius esse calidam, vel quantam quàm esse in actu. Esse autem in actu habet per formam substantialem, quæ facit esse simpliciter, ut jam dictum est, art. 4 huj. qu. Unde impossibile est quòd quæcumque dispositiones accidentales præexistant in materiâ ante formam substantialem, et per consequens ante animam.

Ad primum ergo dicendum quòd, sicut ex prædictis patet, art. 3 et 4 hujus qu., forma perfectior virtute continet quidquid est inferiorum formarum; et ideo una et eadem existens perficit materiam secundum diversos perfectionis gradus. Una enim et eadem forma est per essentiam, per quam homo est ens actu, et per quam est corpus, et per quam est vivum, et per quam est animal, et per quam est homo. Manifestum est autem quòd unumquodque genus consequuntur propria accidentia. Sicut ergo materia præintelligitur perfecta secundum esse ante intellectum corporeitatis, et sic de aliis; ita præintelliguntur accidentia quæ sunt propria entis ante corporeitatem: et sic præintelliguntur dispositiones in materiâ ante formam, non quantum ad omnem ejus effectum, sed quantum ad posteriorem.

Ad secundum dicendum quòd dimensiones quantitativæ sunt accidentia consequentia corporeitatem, quæ toti materiæ convenit. Unde materia jam intellecta sub corporeitate et dimensionibus, potest intelligi ut distincta in diversas partes; ut sic accipiat diversas formas secundum ultiores perfectionis gradus. Quamvis enim eadem forma sit secundum essentiam, quæ diversos perfectionis gradus materiæ attribuit, ut dictum est art. 4 hujus qu., tamen secundum considerationem rationis differt.

Ad tertium dicendum quòd substantia spi-

ritualis quæ unitur corpori solùm ut motor, unitur ei per potentiam et virtutem; sed anima intellectiva corpori unitur ut forma per suum esse, administrat tamen ipsum, et movet per suam potentiam et virtutem.

ARTICULUS VII. — *Utrum anima uniatur corpori animalis mediante aliquo corpore. — (Locis supra art. 6 inductis.)*

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd anima uniatur corpori animalis mediante aliquo corpore. Dicit enim Augustinus, 3 super Gen. ad litt., cap. 5, quòd *anima per lucem, id est ignem et aerem, quæ sunt similitiora spiritui, corpus administrat*. Ignis autem, et aer sunt corpora. Ergo anima unitur corpori humano mediante aliquo corpore.

2. Præterea, id quo subtracto solvitur unio aliquorum unitorum, videtur esse medium inter ea. Sed deficiente spiritu, anima à corpore separatur. Ergo spiritus, qui est quoddam corpus subtile, medium est in unione corporis et animæ.

3. Præterea, ea quæ sunt multùm distantia, non uniantur nisi per medium. Sed anima intellectiva multùm distat à corpore, et quia est incorporea, et quia est incorruptibilis. Ergo videtur quòd uniatur ei mediante aliquo quod sit corpus incorruptibile; et hoc videtur esse aliqua lux celestis, quæ conciliat elementa, et redigit in unum.

Sed contra est quod Philosophus dicit in 2 de Animâ, text. 7, quòd *non oportet querere, si unum est anima et corpus, sicut neque coram et figuram*. Sed figura unitur ceræ nullo corpore mediante. Ergo et anima corpori.

Respondeo dicendum quòd si anima secundum Platonicos corpori uniretur solùm ut motor, conveniens esset dicere, quòd inter animam hominis, vel cujuscumque animalis, et corpus aliqua alia corpora media intervenire: convenit enim motori aliquid distans per media magis propinqua movere.

Si verò anima unitur corpori ut forma, sicut jam dictum est art. præc., et art. 1 hujus qu., impossibile est quòd uniatur ei aliquo corpore mediante. Cujus ratio est, quia sic dicitur aliquid unum, quomodo et ens. Forma autem per seipsam facit rem esse in actu, cum per essentiam suam sit actus, nec dat esse per aliquod medium. Unde unitas rei compositæ ex materiâ et formâ est per ipsam formam, quæ secundum se ipsam unitur materiæ ut actus ejus. Nec est aliquid aliud uniens, nisi agens, quod facit materiam esse in actu, ut dicitur in 8 Metaph., text. 15.

Unde patet esse falsas opiniones eorum qui posuerunt, aliqua corpora esse media inter animam et corpus hominis. Quorum quidam Platonici dixerunt, quòd anima intellectiva habet corpus incorruptibile sibi naturaliter unitum, à quo nunquam separatur, et eo mediante unitur corpori hominis corruptibili. Quidam verò dixerunt, quòd unitur corpori mediante spiritu corporeo. Alii verò dixerunt, quòd unitur corpori mediante luce, quam dicunt esse corpus, et de naturâ quintæ essentiae; ita quòd anima vegetabilis unitur corpori mediante luce cœli sideris, anima verò sensibilis mediante luce cœli crystallini,

anima verò intellectualis mediante luce cœli empyrei. Quod stultitium, et derisibile apparet; tum quia lux non est corpus; tum quia quinta essentia non venit materialiter in compositionem corporis mixti, cum sit inalterabilis, sed virtualiter tantum; tum etiam quia anima immediatè corpori unitur, ut forma materiæ.

Ad primum ergo dicendum quòd Augustinus loquitur de animâ in quantum movet corpus: unde unitur verbo *administrationis*. Et verum est quòd partes grossiores corporis per subtiliores movet; et primum instrumentum virtutis motivæ est spiritus, ut dicit Philosophus, in lib. de Causâ motûs animal., seu de comm. animal. mot. c. 6.

Ad secundum dicendum quòd subtracto spiritu, deficit unio animæ ad corpus, non quia sit medium, sed quia tollitur dispositio per quam corpus est dispositum ad talem unionem. Est tamen spiritus medium in movendo, sicut primum instrumentum motûs.

Ad tertium dicendum quòd anima distat à corpore plurimùm, si utriusque conditiones seorsum considerentur. Unde si utrumque ipsorum separatim esse haberet, oporteret quòd multa media intervenire. Sed in quantum anima est forma corporis, non habet esse seorsum ab esse corporis, sed per suum esse corpori unitur immediatè. Sic enim et quælibet forma, si consideretur ut actus, habet magnam distantiam à materiâ, quæ est ens in potentiâ tantum.

ARTICULUS VIII. — *Utrum anima sit tota in quâlibet parte corporis. — (1, dist. 8, quæst. 5, art. 3, et 2 cont., cap. 72, et 4, cap. 67, fin., et de Spir. art. 4, et de Animâ, art. 10, opusc. 61, cap. 47.)*

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quòd anima non sit tota in quâlibet parte corporis. Dicit enim Philosophus, in lib. de Causâ motûs animalium, cap. 7, parùm à princ.: *Non opus est in undâque corporis parte esse animam, sed in quodam principio corporis existente alia vivere, eo quòd simul nata sunt facere proprium motum per naturam*.

2. Præterea, anima est in corpore cujus est actus. Sed est actus corporis organici. Ergo non est nisi in corpore organico. Sed non quælibet pars corporis hominis est corpus organicum. Ergo anima non est in quâlibet parte corporis tota.

3. Præterea, in 2 de Animâ, text. 9 et 10, dicitur, quòd sicut se habet pars animæ ad partem corporis, ut visus ad pupillam; ita anima tota ad totum corpus animalis. Si igitur tota anima est in quâlibet parte corporis, sequitur quòd quælibet pars corporis sit animal.

4. Præterea, omnes potentie animæ in ipsâ essentiâ animæ fundantur. Si igitur anima tota est in quâlibet parte corporis, sequitur quòd omnes potentie animæ sint in quâlibet corporis parte; et ita visus erit in aure, et auditus in oculo; quod est inconveniens.

5. Præterea, si in quâlibet parte corporis esset tota anima, quælibet pars corporis immediatè dependeret ab animâ. Non ergo una

pars dependeret ab aliâ, nec una pars esset principalior quàm aliâ; quod est manifestè falsum. Non ergo anima est in quâlibet parte corporis tota.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in 6 de Trinit., cap. 6, quod *anima in quocumque corpore et in toto est tota, et in quâlibet ejus parte tota est.*

Respondeo dicendum, quodd, sicut in aliis jam dictum est art. præc., si anima uniretur corpori solum ut motor, posset dici quodd non esset in quâlibet parte corporis, sed in unâ tantum, per quam alias moveret.

Sed quia anima unitur corpori ut forma, necesse est quodd sit in toto et in quâlibet parte corporis; non enim est forma corporis accidentalîs, sed substantialîs. Substantialîs autem forma non solum est perfectio totius, sed cujuslibet partis. Cùm enim totum consistat ex partibus, forma totius quæ dat esse singulis partibus, est forma quæ est compositio et ordo, sicut forma domûs, et talis forma est accidentalîs. Anima verò est forma substantialîs. Unde oportet quodd sit forma et actus, non solum totius, sed cujuslibet partis. Et ideò, recedente animâ, sicut non dicitur animal, ethomo nisi æquivocè, quemadmodum et animal pictum, vel lapideum; ita est de manu et oculo, aut carne et osse, ut Philosophus dicit, 2 de Animâ, text. 9. Cujus signum est quodd nulla pars corporis habet proprium opus animâ recedente; cùm tamen omne quod retinet speciem, relineat operationem speciei. Actus autem est in eo cujus est actus. Unde oportet animam esse in toto corpore, et in quâlibet ejus parte. Et quodd tota sit in quâlibet parte ejus, hinc considerari potest, quia cùm totum sit quod dividitur in partes, secundum triplicem divisionem est triplex totalitas. Est enim quoddam totum quod dividitur in partes quantitativas, sicut tota linea, vel totum corpus. Est etiam quoddam totum quod dividitur in partes rationis et essentialîs; sicut definitum in partes definitionis, et compositum resolvitur in materiam et formam. Tertium autem totum est potentiale quod dividitur in parte virtutis. Primus autem totalitatis modus non convenit formis, nisi fortè per accidens; et illis solis formis quæ habent indifferentem habitudinem ad totum quantitativum, et partes ejus; sicut albedo, quantum est de sui ratione, æqualiter se habet, ut sit in totâ superficie, et quâlibet superficiem parte. Et ideò, divisâ superficie, dividitur albedo per accidens. Sed forma quæ requirit diversitatem in partibus, sicut est anima, et præcipuè animalium perfectorum, non æqualiter se habet ad totum, et partes; unde non dividitur per accidens, scilicet per divisionem quantitatis. Sic ergo totalitas quantitativa non potest attribui animæ nec per se, nec per accidens. Sed totalitas secunda, quæ attenditur secundum rationis et essentialîs perfectionem, propriè et per se convenit formis; similiter autem et totalitas virtutis, quia forma est operationis principium. Si ergo quæreretur de albedine, utrum esset tota in totâ superficie, et in quâlibet ejus parte, distinguere oporteret; quia si fiat mentio

de totalitate quantitativa, quàm habet albedo per accidens, non tota esset in quâlibet parte superficiem; et similiter dicendum est de totalitate virtutis; magis enim potest movere visum albedo quæ est in totâ superficie, quàm albedo quæ est in aliquâ ejus particulâ. Sed si fiat mentio de totalitate speciei, et essentialîs, tota albedo est in quâlibet superficiem parte. Sed quia anima totalitatem quantitativam non habet nec per se, nec per accidens, ut dictum est in isto art., sufficit dicere, quodd anima tota est in quâlibet parte corporis secundum totalitatem perfectionis et essentialîs, non autem secundum totalitatem virtutis; quia non secundum quamlibet suam potentiam est in quâlibet parte corporis; sed secundum visum in oculo, secundum auditum in aure, et sic de aliis.

Tamen attendendum est quodd quia anima requirit diversitatem in partibus, non eodem modo comparatur ad totum, et ad partes; sed ad totum quidem primò et per se, sicut ad proprium et proportionatum perfectibile; ad partes autem per posterius, secundum quodd partes habent ordinem ad totum.

Ad primum ergo dicendum quodd Philosophus loquitur de potentia motiva animæ.

Ad secundum dicendum quodd animâ est actus corporis organici sicut proportionati et primi perfectibilis.

Ad tertium dicendum quodd animal est quod componitur ex animâ et corpore toto, quod est primum, et proportionatum ejus perfectibile. Sic autem anima non est in parte; unde non oportet quodd pars animalis sit animal.

Ad quartum dicendum quodd potentiarum animæ quædam sunt in eâ secundum quodd excedit totam corporis capacitatem, scilicet intellectus et voluntas, unde hujusmodi potentie in nullâ parte corporis esse dicuntur. Aliæ verò potentie sunt communes animæ et corpori; unde talium potentiarum non oportet quodd quælibet sit in quocumque est anima, sed solum in illâ parte corporis quæ est proportionata ad talis potentie operationem.

Ad quintum dicendum quodd una pars corporis dicitur esse principalior quàm aliâ propter potentias diversas, quarum sunt organa partes corporis; quæ enim est principalioris potentie organum, est principalior pars corporis, vel quæ etiam eidem potentie principalius deservit.

QUESTIO LXXVII.

DE HIS QUÆ PERTINENT AD POTENTIAS ANIMÆ IN GENERALI. — (In octo articulos divisa.)

Deinde considerandum est de his quæ pertinent ad potentias animæ; et primò in generali, secundò in speciali.

Circa primum quæruntur octo: 1° utrum essentia animæ sit ejus potentia; 2° utrum sit una tantum potentia animæ, vel plures; 3° quomodo potentie animæ distinguantur; 4° de ordine ipsarum ad invicem; 5° utrum anima sit subjectum omnium potentiarum; 6° utrum potentie fluant ab essentiali animæ; 7° utrum potentia una oriatur ex aliâ; 8° utrum omnes potentie animæ remaneant in eâ post mortem.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum ipsa essentia animæ sit ejus potentia.* — (1, *dist. 3, qu. 4, art. 2, et quodl. 10, art. 5, et de Sp., art. 2, et de Animâ, art. 12, et art. 19, corp.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod ipsa essentia animæ sit ejus potentia. Dicit enim Augustinus, in 9 de Trinit., c. 4, parum à princ., quod *mens, notitia, et amor sunt substantialiter in animâ, vel, ut idem dicam, essentialiter*; et in 10, c. 11, med., dicit quod *memoria, intelligentia et voluntas sunt una vita, una mens et una essentia.*

2. Præterea, anima est nobilior quàm materia prima. Sed materia prima est sua potentia. Ergo multò magis anima.

3. Præterea, forma substantialis est simplicior quàm accidentalis; cuius signum est quod forma substantialis non intenditur, vel remittitur, sed in indivisibili consistit; forma autem accidentalis est ipsa sua virtus. Ergo multò magis forma substantialis, quæ est anima.

4. Præterea, potentia sensitiva est quæ sentimus, et potentia intellectiva quæ intelligimus. Sed *id quo primò sentimus, et intelligimus, est anima*, secundum Philosophum, in lib. 2 de Animâ, text. 24. Ergo anima est sua potentia.

5. Præterea, quod non est essentia rei, est accidens. Si ergo potentia animæ est præter essentiam ejus, sequitur quod sit accidens, quod est contra Augustinum, in 9 de Trinit., c. 4, paulò post princ., ubi dicit quod *prædicta non sunt in animâ sicut in subjecto, ut color, aut figura in corpore, aut ulla alia qualitas, aut quantitas; quidquid enim tale est, non excedit subjectum in quo est. Mens autem potest etiam alia amare et cognoscere.*

6. Præterea, forma simplex subjectum esse non potest. Anima autem est forma simplex, cum non sit composita ex materiâ et formâ, ut supra dictum est, qu. 75, art. 5. Non ergo potentia animæ potest esse in ipsâ sicut in subjecto.

7. Præterea, accidens non est principium substantialis differentiæ. Sed sensibile et rationale sunt substantiales differentiæ, et sumuntur à sensu et ratione, quæ sunt potentiæ animæ. Ergo potentiæ animæ non sunt accidentia, et ita videtur quod potentia animæ sit ejus essentia.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 11 cap. cœlest. Hierarch., circa med., quod *cælestes spiritus dividuntur in essentiam, virtutem et operationem.* Multò igitur magis in animâ aliud est essentia, et aliud virtus, sive potentia.

Respondeo dicendum quod impossibile est dicere, quod essentia animæ sit ejus potentia; licet hoc quidam posuerint; et hoc dupliciter ostenditur quantum ad præsens. Primò quia, cum potentia et actus dividant ens, et quodlibet genus entis, oportet quod ad idem genus referatur potentia et actus; et ideo si actus non est in genere substantiæ, potentia quæ dicitur ad illum actum, non potest esse in genere substantiæ. Operatio autem animæ non est in genere substantiæ, sed in solo Deo operatio est ejus substantia; unde Dei potentia, quæ est operationis principium, est ipsa Dei

essentia: quod non potest esse verum neque in animâ, neque in aliquâ creaturâ, ut supra etiam de Angelo dictum est, quæst. 69, art. 2. Secundò hoc etiam impossibile apparet in animâ. Nam anima secundum suam essentiam est actus. Si ergo ipsa essentia animæ esset immediatum operationis principium, semper habens animam, actu haberet opera vitæ, sicut semper habens animam actu est vivum. Non enim, in quantum est forma, est actus ordinatus ad ulteriorem actum, sed est ultimus terminus generationis. Unde quod sit in potentia adhuc ad alium actum, hoc non competit ei secundum suam essentiam, in quantum est forma, sed secundum suam potentiam; et sic ipsa anima, secundum quod subest suæ potentiæ, dicitur actus primus, ordinatus ad actum secundum. Invenitur autem habens animam non semper esse in actu operum vitæ. Unde etiam in definitione animæ dicitur, quod est *actus corporis potentiâ vitam habentis*, quæ tamen potentia non abjicit animam. Relinquitur ergo quod essentia animæ non est ejus potentia; nihil enim est in potentia secundum actum, in quantum est actus.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus loquitur de mente, secundum quod noscit se, et amat se. Sic ergo notitia et amor, in quantum referuntur ad ipsam ut cognitam et amatam, substantialiter vel essentialiter sunt in animâ; quia ipsa substantia vel essentia animæ cognoscitur et amatur. Et similiter intelligendum est quod alibi dicit, quod sunt *una vita, una mens, una essentia.*

Vel, sicut quidam dicunt, hæc locutio verificatur secundum modum quo totum potestativum prædicatur de suis partibus; quod medium est inter totum universale, et totum integrale. Totum enim universale adest cuilibet parti secundum totam suam essentiam et virtutem, ut animal homini et equo; et ideo propriè de singulis partibus prædicatur. Totum verò integrale non est in quâlibet parte neque secundum totam essentiam, neque secundum totam virtutem; et ideo nullo modo de singulis partibus prædicatur, sed aliquo modo, licet impropriè, de omnibus simul; ut si dicamus quod paries, tectum et fundamentum sunt domus. Totum verò potentiale adest singulis partibus secundum totam suam essentiam, sed non secundum totam virtutem; et ideo quodammodo potest prædicari de quâlibet parte, sed non ita propriè, sicut totum universale. Et per hunc modum Augustinus dicit, quod memoria, intelligentia et voluntas sunt una animæ essentia.

Ad secundum dicendum quod actus ad quem est in potentia materia prima; est substantialis forma; et ideo potentia materiæ non est aliud quàm ejus essentia.

Ad tertium dicendum quod actio est composita, sicut et esse; existentis enim est agere. Compositum autem per formam substantialem habet esse substantialiter; per virtutem autem, quæ consequitur formam substantialem, operatur. Unde sic se habet forma accidentalis activa ad formam substantialem agentis (ut calor ad formam ignis), sicut se, habet potentia animæ ad animam.

Ad quartum dicendum quòd hoc ipsum quòd forma accidentalis est actionis principium, habet à formâ substantiali; et ideò forma substantialis est primum actionis principium, sed non proximum. Et secundum hoc Philosophus dicit, lib. 2 de Animâ, text. 24, quòd *in quo intelligimus et sentimus, est anima.*

Ad quintum dicendum quòd si accidens accipiat, secundum quòd dividitur contra substantiam, sic nihil potest esse medium inter substantiam et accidens; quia dividuntur secundum affirmationem et negationem, scilicet secundum esse in subiecto, et non esse in subiecto. Et hoc modo, cum potentia animæ non sit ejus essentia, oportet quòd sit accidens; et est in secundâ specie qualitatis. Si verò accipiat accidens secundum quòd ponitur unum quinquè universalium, sic aliquid est medium inter substantiam et accidens; quia ad substantiam pertinet quidquid est essentiale rei; non autem quidquid est extra essentiam, potest sic dici accidens, sed solum id quod non causatur ex principiis essentialibus speciei. Proprium enim non est de essentiâ rei, sed ex principiis essentialibus speciei causatur; unde medium est inter essentiam et accidens, sicut dictum est in solut. ad 1. Et hoc modo potentiæ animæ possunt dici mediæ inter substantiam et accidens, quasi proprietates animæ naturales. Quòd autem Augustinus dicit, quòd notitia et amor non sunt in animâ sicut accidentia in subiecto, intelligitur secundum modum prædictum ibid., prout comparantur ad animam non sicut ad amantem et cognoscentem; sed prout comparantur ad eam sicut ad amatam et cognitam. Et hoc modo procedit sua probatio; quia si amor esset in animâ amatâ sicut in subiecto, sequeretur quòd accidens transcenderet suum subiectum; cum etiam alia sint amata per animam.

Ad sextum dicendum quòd anima, licet non sit composita ex materiâ et formâ, habet tamen aliquid de potentialitate admixtum, ut supra dictum est, quæst. 75, art. 5. Et ideò potest dici subiectum accidentis. Propositio autem inducta locum habet in Deo, qui est actus purus; in quâ materiâ Boetius, 1 de Trin., ante med., eam introducit.

Ad septimum dicendum quòd rationale et sensibile, prout sunt differentię, non sumuntur à potentiis sensûs et rationis, ab ipsâ animâ sensitivâ et rationali. Quia tamen formæ substantiales, quæ secundum se sunt nobis ignotæ, innotescunt per accidentia, nihil prohibet interdum accidentia loco differentiarum substantialium poni.

ARTICULUS II. — *Utrum sint plures potentiæ animæ.* — (2 cont., cap. 72, fin., et quæst. de Animâ, art. 13, et 1 de Animâ, fin., et 2, fin.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd non sint plures potentiæ animæ. Anima enim intellectiva maximè ad divinam similitudinem accedit. Sed in Deo est una et simplex potentia. Ergo et in animâ intellectivâ.

2. Præterea, quantò virtus est superior, tantò est magis unita. Sed anima intellectiva excedit omnes alias formas in virtute. Ergo

maximè debet habere unam virtutem seu potentiam.

3. Præterea, operari est existentis in actu. Sed per eandem essentiam animæ homo habet esse secundum diversos gradus perfectionis, ut supra habitum est, quæst. 76, art. 3 et 4. Ergo per eandem potentiam animæ operatur diversas operationes diversorum graduum.

Sed contra est quòd Philosophus, in 2 de Animâ, text. 13 et 27, ponit plures animæ potentias.

Respondeo dicendum quòd necesse est ponere plures animæ potentias.

Ad cujus evidentiam considerandum est quòd, sicut Philosophus dicit in 2 de Cæl., text. 66, quæ sunt in rebus infima, non possunt consequi perfectam bonitatem, sed aliquam imperfectam consequuntur paucis motibus. Superiora verò his adipiscuntur perfectam bonitatem motibus multis. His autem superiora sunt quæ adipiscuntur perfectam bonitatem motibus paucis. Summa verò perfectio invenitur in his quæ absque motu perfectam possident bonitatem. Sicut infimè est ad sanitatem dispositus qui non potest perfectam consequi sanitatem, sed aliquam modicam consequitur paucis remediis; melius autem dispositus est qui potest perfectam consequi sanitatem, sed remediis multis; et adhuc melius qui remediis paucis; optimè autem qui absque remedio perfectam sanitatem habet. Dicendum est ergo, quòd res quæ sunt infra hominem, quædam particularia bona consequuntur; et ideò quasdam paucas et determinatas operationes habent et virtutes. Homo autem potest consequi universalem et perfectam bonitatem, quia potest adipisci beatitudinem. Est tamen in ultimo gradu secundum naturam eorum quibus competit beatitudo; et ideò multis et diversis operationibus et virtutibus indiget anima humana. Angelis verò minor diversitas potentialium competit. In Deo verò non est aliqua potentia, vel actio præter ejus essentiam.

Est et alia ratio quare anima humana abundat diversitate potentialium, videlicet quia est in confinio spiritualium et corporalium creaturarum; et ideò concurrunt in ipsâ virtutes utrarumque creaturarum.

Ad primum ergo dicendum quòd in hoc ipso magis ad similitudinem Dei accedit anima intellectiva quàm creaturæ inferiores, quod perfectam bonitatem consequi potest, licet per multa et diversa; in quo deficit à superioribus.

Ad secundum dicendum quòd virtus unita est superior, si ad æqualia se extendat; sed virtus multiplicata est superior, si plura ei subijciantur.

Ad tertium dicendum quòd unius rei est unum esse substantiale, sed possunt esse operationes plures; et ideò est una essentia animæ, sed potentiæ plures.

ARTICULUS III. — *Utrum potentiæ distinguantur per actus, et objecta.* — (1, dist. 17, qu. 1, art. 4, corp., et 2, dist. 44, qu. 2, art. 1, corp., et qu. 1 de Animâ, art. 13, et 1 de Animâ, lect. 2, 6 et 8.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod potentiæ non distinguantur per actus et ob-

jecta. Nihil enim determinatur ad speciem per illud quod posterius vel extrinsecum est. Actus autem est posterior potentia; objectum autem extrinsecum. Ergo per ea potentia non distinguuntur secundum speciem.

2. Præterea, contraria sunt quæ maximè differunt. Si igitur potentia distinguerentur penès objecta, sequeretur quod contrariorum non esset eadem potentia; quod patet esse falsum ferè in omnibus; nam potentia visiva eadem est albi, et nigri; et gustus idem est dulcis et amari.

3. Præterea, remotà causâ, removetur effectus. Si igitur potentiarum differentia esset ex differentia objectorum, idem objectum non pertineret ad diversas potentias; quod patet esse falsum; nam idem est quod potentia cognoscitiva cognoscit, et appetitiva appetit.

4. Præterea, id quod per se est causâ alienius, in omnibus causat illud. Sed quædam objecta diversa, quæ pertinent ad diversas potentias, pertinent etiam ad aliquam unam potentiam; sicut sonus et color pertinent ad visum et auditum, quæ sunt diversæ potentia; et tamen pertinent ad unam potentiam sensûs communis. Non ergo potentia distinguuntur secundum differentiam objectorum.

Sed contra, posteriora distinguuntur secundum priora. Sed Philosophus dicit, 2 de Animâ, text. 33, quod priores potentia actus, et operationes secundum rationem sunt; et adhuc his priora sunt opposita, sive objecta. Ergo potentia distinguuntur secundum actus et objecta.

Respondeo dicendum quod potentia, secundum illud quod est potentia, ordinatur ad actum. Unde oportet rationem potentia accipi ex actu ad quem ordinatur; et per consequens oportet quod ratio potentia diversificetur, ut diversificatur ratio actûs. Ratio autem actûs diversificatur secundum diversam rationem objecti; omnis enim actio vel est potentia activæ, vel passivæ. Objectum autem comparatur ad actum potentia passivæ sicut principium et causa movens; color enim, in quantum movet visum, est principium visionis. Ad actum autem potentia activæ comparatur objectum ut terminus et finis; sicut augmentativæ virtutis objectum est quantum perfectum, quod est finis augmenti. Ex his autem duobus actio speciem recipit, scilicet ex principio, vel ex fine, seu termino. Differt enim calefactio ab infrigidatione secundum quod hæc à calido, scilicet activo, ad calidum, illa autem à frigido ad frigidum procedit. Unde necesse est quod potentia diversificentur secundum actus et objecta.

Sed tamen considerandum est quod ea quæ sunt per accidens, non diversificant speciem. Quia enim coloratum accidit animali, non diversificantur species animalis per differentiam coloris, sed per differentiam ejus quod per se accidit animali, per differentiam scilicet animæ sensitivæ, quæ quandoque invenitur cum ratione, quandoque sine ratione. Unde rationale et irrationale sunt differentia divisivæ animalis, diversas ejus species constituentes. Sic igitur non quæcumque diver-

sitas objectorum diversificat potentias animæ, sed differentia ejus ad quod per se potentia respicit; sicut sensus per se respicit possibilem qualitatem, quæ per se dividitur in colorem, sonum et hujusmodi; et ideò alia potentia sensitiva est coloris; scilicet visus; et alia soni, scilicet auditus. Sed possibili qualitati aut colorato accidit esse musicum, vel grammaticum, vel magnum et parvum, aut hominem, vel lapidem; et ideò penès hujusmodi differentias potentia animæ non distinguuntur.

Ad primum ergo dicendum quod actus, licet sit posterior potentia in esse, est tamen prior in intentione, et secundum rationem, sicut finis in agente. Objectum autem, licet sit extrinsecum, est tamen principium vel finis actionis. Principio autem et fini proportionantur ea quæ sunt intrinseca (1) rei.

Ad secundum dicendum quod si potentia aliqua per se respiceret unum contrariorum sicut objectum, oporteret quod contrarium ad aliam potentiam pertineret. Sed potentia animæ non per se respicit propriam rationem contrarii, sed communem rationem utriusque contrariorum; sicut visus non respicit per se rationem albi, sed rationem coloris; et hoc ideò quia unum contrariorum est quodam modo ratio alterius, cum se habeant sicut perfectum et imperfectum.

Ad tertium dicendum quod nihil prohibet id quod est subjecto idem, esse diversum secundum rationem; et ideò potest ad diversas potentias animæ pertinere.

Ad quartum dicendum quod potentia superior per se respicit universaliorum rationem objecti quam potentia inferior; quia quanto potentia est superior, tanto ad plura se extendit. Et ideò multa conveniunt in una ratione objecti, quam per se respicit superior potentia, quæ tamen differunt secundum rationes quas per se respiciunt inferiores potentia; et inde est quod diversa objecta pertinent ad diversas inferiores potentias quæ tamen uni superiori potentia subduntur.

ARTICULUS IV. — *Utrum in potentiis animæ sit ordo.* — (Inf., art. 7, corp., et de Animâ, art. 13, ad 20.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod in potentiis animæ non sit ordo. In his enim quæ cadunt sub unâ divisione, non est prius et posterius, sed sunt naturaliter simul. Sed potentia animæ contra se invicem distinguuntur. Ergo inter eas non est ordo.

2. Præterea, potentia animæ comparantur ad objecta et ad ipsam animam. Sed ex parte animæ inter eas non est ordo, quia anima est una; similiter etiam nec ex parte objectorum, cum sint diversa, et penitus disparata, ut patet de colore et sono. In potentiis ergo animæ non est ordo.

3. Præterea, in potentiis ordinatis hoc invenitur quod operatio unius dependet ab operatione alterius. Sed actus unius potentia animæ non dependet ab actu alterius; potest enim visus exire in actum absque auditu, et

(1) Ita cod. Alcan. cum Nicolaj, et Garcia. Edit. Rom. et Patav., extrinseca.

è converso. Non ergo inter potentias animæ est ordo.

Sed contra est quòd Philosophus, in 2 de Animâ, text. 30 et 31, comparat partes, sive potentias animæ figuris. Sed figuræ habent ordinem ad invicem. Ergo et potentie animæ.

Respondeo dicendum quòd cum anima sit una, potentie verò plures, ordine autem quod amab uno in multitudinem procedatur; necesse est inter potentias animæ ordinem esse.

Triplex autem ordo inter eas attenditur; quorum duo considerantur secundum dependentiam unius potentie ab alterâ; tertius autem accipitur secundum ordinem objectorum. Dependencia autem unius potentie ab alterâ dupliciter accipi potest: uno modo secundum naturæ ordinem, prout perfecta sunt naturaliter imperfectis priora; alio modo secundum ordinem generationis et temporis, prout ex imperfecto ad perfectum venit. Secundum igitur primum potentialium ordinem potentie intellectivæ sunt priores potentiis sensitivis, unde dirigunt eas, et imperant eis; et similiter potentie sensitivæ hoc ordine sunt priores potentiis animæ nutritivæ. Secundum verò ordinem secundum è converso se habet; nam potentie animæ nutritivæ sunt priores in viâ generationis potentiis animæ sensitivæ, unde ad earum actiones præparant corpus; et similiter est de potentiis sensitivis respectu intellectivarum. Secundum autem ordinem tertium ordinantur quædam vires sensitivæ ad invicem, scilicet visus, auditus et olfactus; nam visibile est prius naturaliter, quia est commune superioribus et inferioribus corporibus; sonus autem audibilis fit in aere, qui est naturaliter prior commixtione elementorum, quam consequitur odor.

Ad primum ergo dicendum quòd alicujus generis species se habent secundum prius et posterius, sicut numeri et figuræ quantum ad esse; licet simul esse dicantur, in quantum suscipiunt communis generis prædicationem.

Ad secundum dicendum quòd ordo iste potentialium animæ est ex parte animæ, quæ secundum ordinem quemdam habet habitudinem ad diversos actus (licet sit una secundum essentiam), et ex parte objectorum, et etiam ex parte actuum, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd ratio illa procedit de illis potentiis, in quibus attenditur ordo solum secundum tertium modum. Illæ autem potentie quæ ordinantur secundum alios duos modos, ita se habent quòd actus unius dependet ab alterâ.

ARTICULUS V. — *Utrum omnes potentie animæ sint in animâ sicut in subjecto.* — (Inf., art. 6, corp., et de Sp., art. 14, ad 3, et art. 1, ad 20, et opusc. 2, cap. 89 et 92.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd omnes potentie animæ sint in animâ sicut in subjecto. Sicut enim se habent potentie corporis ad corpus, ita se habent potentie animæ ad animam. Sed corpus est subjectum corpo-

ralium potentialium. Ergo anima est subjectum potentialium animæ.

2. Præterea, operationes potentialium animæ attribuantur corpori propter animam quia, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 24, *animæ est quo sentimus, et intelligimus primum*. Sed prima principia operationum animæ sunt potentie. Ergo potentie per prius sunt in animâ.

3. Præterea, Augustinus dicit, 12 super Genes. ad litt., c. 19 et 20, quòd *anima quædam sentit non per corpus, imò sine corpore*, ut est timor, et hujusmodi; *quædam verò sentit per corpus*. Sed si potentia non esset in solâ animâ sicut in subjecto, nihil posset sine corpore sentire. Ergo anima est subjectum potentie sensitivæ, et pari ratione omnium aliarum potentialium.

Sed contra est quòd Philosophus dicit, in lib. de Somno et Vigiliâ, cap. 1, quòd *sentire non est proprium animæ neque corporis, sed conjuncti*. Potentia ergo sensitiva est in conjuncto sicut in subjecto. Non ergo sola anima est subjectum omnium potentialium suarum.

Respondeo dicendum quòd illud est subjectum operativæ potentie quod est potens operari; omne enim accidens denominat proprium subjectum. Idem autem est quod potest operari, et quod operatur. Unde oportet quòd ejus sit potentia sicut subjecti, cujus est operatio, ut etiam Philosophus dicit in principio lib. de Somno et Vigiliâ, loc. cit. Manifestum est autem ex supra dictis, qu. 76, art. 1, ad 1, quòd quædam operationes sunt animæ quæ exercentur sine organo corporali, ut intelligere et velle. Unde potentie quæ sunt harum operationum principia, sunt in animâ sicut in subjecto.

Quædam verò operationes sunt animæ quæ exercentur per organa corporalia, sicut visio per oculum, auditus per aurem; et simile est de omnibus aliis operationibus nutritivæ, et sensitivæ partis. Et ideo potentie quæ sunt talium operationum principia, sunt in conjuncto sicut in subjecto, et non in animâ solâ.

Ad primum ergo dicendum quòd omnes potentie dicuntur esse animæ, non sicut subjecti, sed sicut principii; quia per animam conjunctum habet quòd tales operationes operari possit.

Ad secundum dicendum quòd omnes hujusmodi potentie per prius sunt in animâ quam in conjuncto, non sicut in subjecto, sed sicut in principio.

Ad tertium dicendum quòd opinio Platonis fuit, quòd sentire est operatio animæ propria, sicut et intelligere. In multis autem quæ ad philosophiam pertinent, Augustinus utitur opinionibus Platonis, non asserendo, sed recitando. Tamen, quantum ad præsens pertinet, hoc quòd dicitur anima quædam sentire cum corpore, et quædam sine corpore dupliciter potest intelligi. Uno modo quòd hoc quod dico cum corpore, vel sine corpore, determinet actum sentiendi secundum quòd exit à sentiente; et sic nihil sentit sine corpore; quia actio sentiendi non potest proce-

dere ab animâ nisi per organum corporale. Alio modo potest intelligi ita quoddam prædicta determinant actum sentiendi ex parte objecti quod sentitur; et sic quædam sentit cum corpore, id est, in corpore existentia, sicut cum sentit vulnus, vel aliquid huiusmodi; quædam verò sentit sine corpore, id est, non existentia in corpore, sed solum in apprehensione animæ, sicut cum sentit se tristari, vel gaudere de aliquo audito.

ARTICULUS VI. — *Utrum potentia animæ fluat ab ejus essentia.* — (1, dist. 3, quæst. 4, art. 2, et Verit. quæst. 14, art. 5, corp., et opusc. 2, cap. 89.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod potentia animæ non fluat ab ejus essentia. Ab uno enim simplici non procedunt diversa. Essentia autem animæ est una et simplex. Cum ergo potentia animæ sint multe et diversæ, non possunt procedere ab ejus essentia.

2. Præterea, illud à quo aliquid procedit, est causa ejus. Sed essentia animæ non potest dici causa potentialiarum, ut patet discurranti persingula causarum genera. Ergo potentia animæ non fluunt ab ejus essentia.

3. Præterea, emanatio quemdam motum nominat. Sed nihil movetur à seipso, ut probatur in 7 Physic., in princ., nisi forte ratione partis; sicut animal dicitur moveri à seipso, quia una pars ejus est movens, et alia mota; neque etiam anima movetur, ut probatur in 1 de Animâ, text. 66. Non ergo anima causat in se suas potentias.

Sed contra, potentia animæ sunt quædam proprietates naturales ipsius. Sed subjectum est causa propriorum accidentium; unde et ponitur in definitione accidentis, ut patet in 7 Metaph., text. 12 et deinceps. Ergo potentia animæ procedunt ab ejus essentia sicut à causa.

Respondeo dicendum quod forma substantialis et accidentalis partim conveniunt, et partim differunt. Conveniunt quidem in hoc quod utraque est actus, et secundum utramque est aliquid quodam modo in actu; differunt autem in duobus. Primum quidem quia forma substantialis facit esse simpliciter, et ejus subjectum est ens in potentia tantum; forma autem accidentalis non facit esse simpliciter, sed esse tale, aut tantum, aut aliquo modo se habens: subjectum enim ejus est ens in actu. Unde patet quod actualitas per prius invenitur in formâ substantiali quam in ejus subjecto. Et quia primum est causa in quolibet genere, forma substantialis causat esse in actu in suo subjecto. Sed è converso actualitas per prius invenitur in subjecto formæ accidentalis quam in formâ accidentali; unde actualitas formæ accidentalis causatur ab actualitate subjecti; ita quod subjectum, in quantum est in potentia, est susceptivum formæ accidentalis; in quantum autem est in actu, est ejus productivum. Et hoc dico de proprio, et per se accidente; nam respectu accidentis extranei subjectum est susceptivum tantum; productivum vero talis accidentis est agens extrinsecum. Se-

cundò autem differunt substantialis forma et accidentalis, quia cum minus principale sit propter principalis, materia est propter formam substantialem; sed è converso forma accidentalis est propter completionem (1) subjecti. Manifestum est autem ex dictis art. præc., quod potentialiarum animæ subjectum est vel ipsa anima sola, quæ potest esse subjectum accidentis, secundum quod habet aliquid potentialitatis, ut supra dictum est, qu. 75, art. 5, ad 1, vel compositum. Compositum autem est in actu per animam.

Unde manifestum est quod omnes potentia animæ, sive subjectum earum sit anima sola, sive compositum, fluunt ab essentia animæ sicut à principio; quia jam dictum est in isto art., quod accidens causatur à subjecto, secundum quod est actu; et recipitur in eo, in quantum est in potentia.

Ad primum ergo dicendum quod ab uno simplici possunt naturaliter multa procedere ordine quodam; et iterum propter diversitatem recipientium. Sic igitur ab una essentia animæ procedunt multe, et diversæ potentia, tum propter ordinem potentialiarum, tum propter diversitatem organorum corporali-um.

Ad secundum dicendum quod subjectum est causa proprii accidentis et finalis, et quodam modo activa, et etiam materialis, in quantum est susceptivum accidentis. Et ex hoc potest accipi quod essentia animæ est causa omnium potentialiarum sicut finis, et sicut principium activum; quarundam autem sicut susceptivum.

Ad tertium dicendum quod emanatio priorum accidentium à subjecto non est per aliquam transmutationem, sed per aliquam naturalem resultationem; sicut ex uno naturaliter aliud resultat, ut ex luce color.

ARTICULUS VII. — *Utrum una potentia animæ oriatur ab aliâ.* — (1, dist. 3, qu. 4, art. 3, et 2, dist. 24, qu. 1, art. 2, corp., et Ver. qu. 14, art. 5, corp., et qu. 25, art. 6, ad 1, et de Animâ, art. 18, ad 7.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod una potentia animæ non oriatur ab aliâ. Eorum enim quæ simul esse incipiunt, unum non oritur ab alio. Sed omnes potentia animæ sunt simul animæ concreatæ. Ergo una earum ab aliâ non oritur.

2. Præterea, potentia animæ oritur ab animâ sicut accidens à subjecto. Sed una potentia animæ non potest esse subjectum alterius, quia accidentis non est accidens. Ergo una potentia non oritur ab aliâ.

3. Præterea, oppositum non oritur à suo opposito; sed unumquodque oritur ex simili secundum speciem. Potentia autem animæ ex opposito dividuntur, sicut diversæ species. Ergo una earum non procedit ab aliâ.

Sed contra, potentia cognoscuntur per actus. Sed actus unius potentia causatur ab alio, sicut actus phantasie ab actu sensus. Ergo una potentia animæ causatur ab aliâ.

(1) Al., complexionem.

Respondeo dicendum quòd in his quæ secundum ordinem naturalem procedunt ab uno, sicut primum est causa omnium, ita quod est primo propinquius, est quodam modo causa eorum quæ sunt magis remota. Ostensum est autem supra, art. 4 huj. qu., quòd inter potentias animæ est multiplex ordo; et ideo una potentia animæ ab essentia animæ procedit mediante aliâ.

Sed quia essentia animæ comparatur ad potentias sicut principium activum et finale, et sicut principium susceptivum vel seorsum per se, vel simul cum corpore; agens autem, et finis est perfectius; susceptivum autem principium, in quantum hujusmodi, est minus perfectum; consequens est quòd potentia animæ quæ sunt priores secundum ordinem perfectionis et naturæ, sint principia aliarum per modum finis et activi principii. Videmus enim quòd sensus est propter intellectum, et non è converso. Sensus etiam est quædam deficiens participatio intellectus; unde secundum naturalem originem quodam modo est ab intellectu, sicut imperfectum à perfecto. Sed secundum viam susceptivi principii è converso potentia imperfectiones inveniuntur principia respectu aliarum; sicut anima, secundum quòd habet potentiam sensitivam, consideratur sicut subjectum, et materiale quoddam respectu intellectus. Et propter hoc imperfectiones potentia sunt priores in viâ generationis; prius enim animal generatur quàm homo.

Ad primum ergo dicendum quòd sicut potentia animæ ab essentia fluit, non per transmutationem, sed per naturalem quamdam resultationem, et est simul cum animâ; ita est etiam de unâ potentia respectu alterius.

Ad secundum dicendum quòd accidens per se non potest esse subjectum accidentis; sed unum accidens per prius recipitur in substantia quàm aliud, sicut quantitas quàm qualitas: et hoc modo unum accidens dicitur esse subjectum alterius, ut superficies coloris, in quantum substantia uno accidente mediante recipit aliud; et similiter potest dici de potentiis animæ.

Ad tertium dicendum quòd potentia animæ opponuntur ad invicem oppositione perfecti et imperfecti, sicut etiam species numerorum et figurarum. Hæc autem oppositio non impedit originem unius ab alio, quia imperfecta naturaliter à perfectis procedunt.

ARTICULUS VIII. — Utrum omnes potentia animæ remaneant in animâ à corpore separata.

— (4, dist. 44, qu. 3, art. 3, qu. 1, et dist. 50, qu. 1, art. 1, corp., et 2 cont., cap. 81, ad 5, et de Animâ, art. 19.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quòd omnes potentia animæ remaneant in animâ à corpore separata. Dicitur enim, in lib. de Spiritu et Animâ, cap. 15, à princ., quòd *anima recedit à corpore secum trahens sensum et imaginationem, rationem et intellectum, intelligentiam, concupiscibilitatem et irascibilitatem.*

2. Præterea, potentia animæ sunt ejus naturales proprietates. Sed proprium semper

inest, et nunquàm separatur ab eo cujus est proprium. Ergo potentia animæ sunt in eâ etiam post mortem.

3. Præterea, potentia animæ etiam sensitivæ non debilitantur, debilitato corpore; quia, ut dicitur in 1 de Animâ, text. 65, *si senex accipiat oculum juvenis, videbit utique, sicut et juvenis.* Sed debilitas est via ad corruptionem. Ergo potentia animæ non corrumpuntur, corrupto corpore; sed manent in animâ separata.

4. Præterea, memoria est potentia animæ sensitivæ, ut Philosophus probat, lib. de Mem. et Reminisc., cap. 1. Sed memoria manet in animâ separata; dicitur enim Luc. 16, 25, *diviti epuloni in inferno secundum animam existenti: Recordare quia receperisti bona in vita tua.* Ergo memoria manet in animâ separata, et per consequens aliæ potentia sensitivæ partis.

5. Præterea, gaudium et tristitia sunt in concupiscibili, quæ est potentia sensitivæ partis. Manifestum est autem animas separatas tritari et gaudere de præmiis, vel pœnis quas habent. Ergo vis concupiscibilis manet in animâ separata.

6. Præterea, Augustinus dicit, 12 super Genes. ad lit., cap. 32, circ. med., quòd, *sicut anima, cum corpus jacet sine sensu nondum penitus mortuum, videt quædam secundum imaginariam visionem; ita cum fuerit à corpore penitus separata post mortem.* Sed imaginatio est potentia sensitivæ partis. Ergo potentia sensitivæ partis manet in animâ separata, et per consequens omnes aliæ potentia.

Sed contra est quod dicitur in lib. de Eccl. Dogm., c. 19: *Ex duabus tantum substantiis constat homo, animâ cum ratione sua, et carne cum sensibus suis.* Ergo destructâ carne, potentia sensitivæ non manent.

Respondeo dicendum quòd, sicut jam dictum est art. 6 et 7 hujus quæst., omnes potentia animæ comparantur ad animam solam sicut ad principium. Sed quædam potentia comparantur ad animam sicut ad subjectum, ut intellectus et voluntas; et hujusmodi potentia necesse est quòd maneat in animâ, corpore destructo.

Quædam verò potentia sunt in conjuncto sicut in subjecto, sicut omnes potentia sensitivæ partis et nutritivæ. Destructo autem subjecto, non potest accidens remanere. Unde corrupto conjuncto, non manent hujusmodi potentia actu, sed virtute tantum manent in animâ sicut in principio vel radice.

Et sic falsum est quod quidam dicunt, hujusmodi potentias in animâ remanere, etiam corpore corrupto; et multò falsius quòd dicunt, etiam actus harum potentialium remanere in animâ separata; quia talium potentialium nulla est actio nisi per organum corporeum.

Ad primum ergo dicendum quòd liber ille auctoritatem non habet; unde quod ibi scriptum est, eadem facilitate contemnitur quâ dicitur. Tamen potest dici, quòd trahit secum anima hujusmodi potentias non actu, sed virtute.

Ad secundum dicendum quòd hæc potentia,

quas dicimus actu in animâ separatâ non manere, non sunt proprietates solius animæ, sed conjuncti.

Ad tertium dicendum quòd dicuntur non debilitari hujusmodi potentiæ, debilitato corpore, quia anima manet immutabilis, quæ est virtuale principium hujusmodi potentialium.

Ad quartum dicendum quòd illa recordatio accipitur eo modo quo Augustinus, 10 de Trin., cap. 11, ponit memoriam in mente, non eo modo quo ponitur pars animæ sensitivæ.

Ad quintum dicendum quòd tristitia et gaudium sunt in animâ separatâ, non secundum appetitum sensitivum, sed secundum appetitum intellectivum; sicut etiam in Angelis.

Ad sextum dicendum quòd Augustinus loquitur ibi inquirendo, non asserendo; unde quædam ibi dicta retractat.

QUÆSTIO LXXVIII.

DE POTENTIIS ANIMÆ IN SPECIALI. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de potentiis animæ in speciali. Ad considerationem autem theologi pertinet inquirere specialiter solum de potentiis intellectivis et appetitivis, in quibus virtutes inveniuntur. Sed quia cognitio harum potentialiarum quodam modo dependet ex aliis, ideò nostra consideratio de potentiis animæ in speciali erit tripartita. Primò namque considerandum est de his quæ sunt præambula ad intellectum. Secundò de potentiis intellectivis. Tertiò de potentiis appetitivis.

Circa primum quærentur quatuor: 1° de generibus potentialiarum animæ; 2° de speciebus vegetativæ partis; 3° de sensibus exterioribus; 4° de sensibus interioribus.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm quinque genera potentialiarum animæ sint distinguenda.* (Ver. quæst. 10, art. 2, ad 2, et quæst. de Animâ, art. 13, et 1 lib. de Animâ, lect. 14, princ., et lect. 2, 3, 5 et 6, fne.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd non sint quinque genera potentialiarum animæ distinguenda, scilicet vegetativum, sensitivum, appetitivum, secundum locum motivum, et intellectivum. Potentiæ enim animæ dicuntur partes ipsius. Sed tantum tres partes animæ communitur ab omnibus assignantur, scilicet anima vegetabilis, anima sensibilis et rationalis. Ergo tantum tria sunt genera potentialiarum animæ, et non quinque.

2. Præterea, potentiæ animæ sunt principia operum vitæ. Sed quatuor modis dicitur aliquid vivere; dicit enim Philosophus, in 2 de Animâ, text. 13: *Multipliciter ipso vivere dicto, etsi unum aliquod horum insit solum, aliquid dicimus vivere ut intellectus et sensus, motus et status secundum locum; adhuc autem motus secundum alimentum et decrementum et augmentum.* Ergo tantum quatuor sunt genera potentialiarum animæ, appetitivo excluso.

SUMMÆ. I.

3. Præterea, ad illud quod est commune omnibus potentiis, non debet deputari aliquod speciale animæ genus. Sed appetere convenit cuilibet potentiæ animæ, visus enim appetit visibile conveniens; unde dicitur Eccli. 40, 22: *Gratiam et speciem desiderabit oculus, et super hoc* (1) *virides sationes*; et eadem ratione quælibet alia potentia desiderat objectum sibi conveniens. Ergo non debet poni appetitivum unum speciale genus potentialiarum animæ.

4. Præterea, principium movens in animalibus est sensus, aut intellectus, aut appetitus, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 48 et seq. Non ergo motivum debet poni speciale genus animæ præter prædicta.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in 3 de Anima, text. 27: *Potentias autem dicimus vegetativum, sensitivum, appetitivum, motivum secundum locum, et intellectivum.*

Respondeo dicendum quòd quinque sunt genera potentialiarum animæ, quæ numerata sunt; tres verò dicuntur animæ; quatuor verò dicuntur modi vivendi.

Et hujus diversitatis ratio est, quia diversæ animæ distinguuntur secundum quòd diversimodè operatio animæ supergreditur operationem naturæ corporalis. Tota enim natura corporalis subjacet animæ, et comparatur ad ipsam sicut materia et instrumentum. Est ergo quædam operatio animæ quæ in tantum excedit naturam corpoream, quòd neque etiam exercetur per organum corporale; et talis est operatio animæ rationalis. Est autem alia operatio animæ infra istam, quæ quidem fit per organum corporale, non tamen per aliquam corpoream qualitatem; et talis est operatio animæ sensibilis; quia etsi calidum, et frigidum, et humidum, et siccum, et aliæ hujusmodi qualitates corporeæ, requirantur ad operationem sensûs; non tamen ita quòd mediante virtute talium qualitatum operatio animæ sensibilis procedat, sed requiruntur solum ad debitam dispositionem organi. Infima autem operationum animæ est quæ fit per organum corporeum, et virtute corporeæ qualitatis. Supergreditur tamen operationem naturæ corporeæ; quia motiones corporum sunt ab exteriori principio; hujusmodi autem operationes sunt à principio intrinseco, hoc enim commune est omnibus operationibus animæ. Omne enim animatum aliquo modo movet seipsum; et talis est operatio animæ vegetabilis. Digestio enim, et ea quæ consequuntur, fit instrumentaliter per actionem caloris, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 50.

Genera verò potentialiarum animæ distinguuntur secundum objecta. Quantò enim potentia est altior, tantò respicit universalius objectum, ut supra dictum est, qu. præc., art. 3, ad 4. Objectum autem operationis animæ in triplici ordine potest considerari. Alicujus enim potentiæ animæ objectum est solum corpus animæ unitum; et hoc genus potentialiarum animæ dicitur vegetativum; non enim vegetativa potentia agit nisi in corpus

(1) Vulgata, hæc.

cui anima unitur. Est autem aliud genus potentiarum animæ quod respicit adhuc universalius objectum, scilicet omne corpus sensibile, et non solum corpus animæ unitum. Est autem aliud genus potentiarum animæ quod respicit adhuc universalius objectum, scilicet non solum corpus sensibile, sed etiam universaliter omne ens. Ex quo patet quod ista duo secunda genera potentiarum animæ habent operationem non solum respectu rei conjunctæ, sed etiam respectu rei extrinsecæ. Cum autem oporteat operans aliquo modo conjungi suo objecto, circa quod operatur, necesse est extrinsecam rem, quæ est objectum operationis animæ, secundum duplicem rationem ad animam comparari. Uno modo secundum quod nata est animæ conjungi, et in animâ esse per suam similitudinem; et quantum ad hoc sunt duo genera potentiarum, scilicet *sensitivum* respectu objecti minùs communis, quod est corpus sensibile; et *intellectivum* respectu objecti communissimi, quod est ens universale. Alio verò modo secundum quod ipsa anima inclinatur et tendit in rem exteriori: et secundum hanc etiam comparisonem sunt duo genera potentiarum animæ: unum quidem, scilicet *appetitivum*, secundum quod anima comparatur ad rem extrinsecam ut ad finem, qui est primum in intentione; aliud autem *motivum secundum locum*, prout anima comparatur ad rem exteriori sicut ad terminum operationis et motûs. Ad consequendum enim aliquid desideratum et intentum omne animal movetur.

Modi verò vivendi distinguuntur secundum gradus viventium. Quædam enim ventia sunt in quibus est tantum *vegetativum*, sicut in plantis. Quædam verò, in quibus cum vegetativo est etiam *sensitivum*, non tamen *motivum secundum locum*, sicut sunt immobilia animalia, ut conchilia. Quædam verò sunt quæ supra hoc habent *motivum secundum locum*, ut perfecta animalia, quæ multis indigent ad suam vitam; et ideo indigent motu, ut vitæ necessaria procul posita quærere possint. Quædam verò ventia sunt in quibus cum his est *intellectivum*, scilicet in hominibus. *Appetitivum* autem non constituit aliquem gradum viventium: quia in quibuscumque est sensus, est etiam appetitus, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 27.

Et per hoc solvuntur duo prima objecta.

Ad tertium dicendum quod appetitus naturalis est inclinatio cujuslibet rei in aliquid ex naturâ suâ. Unde naturali appetitu quælibet potentia desiderat sibi conveniens. Sed appetitus animalis consequitur formam apprehensam; et ad hujusmodi appetitum requiritur specialis (1) animæ potentia, et non sufficit sola apprehensio. Res enim appetitur, prout est in suâ naturâ. Non est autem secundum suam naturam in virtute apprehensiva (2), sed secundum suam similitudinem. Unde patet quod visus appetit naturaliter

visibile solum ad suam actum, scilicet ad videndum. Animal autem appetit rem visam per vim appetitivam, non solum ad videndum, sed etiam ad alios usus. Si autem non indigeret anima rebus perceptis à sensu nisi propter actiones sensuum, scilicet ut eas sentiret; non oporteret *appetitivum* ponere speciale genus inter potentias animæ, quia sufficeret appetitus naturalis potentiarum.

Ad quartum dicendum quod quamvis sensus et appetitus sint principia moventia in animalibus perfectis; non tamen sensus et appetitus, in quantum hujusmodi, sufficiunt ad movendum, nisi superadderetur eis aliqua virtus. Nam in immobilibus animalibus est sensus et appetitus; non tamen habent vim motivam. Hæc autem vis motiva non solum est in appetitu et sensu, ut imperante motum, sed etiam est in ipsis partibus corporis, ut sint habiles ad obediendum appetitui animæ moventis. Cujus signum est quod quando membra remouentur à suâ dispositione naturali, non obediunt appetitui ad motum.

ARTICULUS II. — *Utrum convenienter partes vegetativæ assignentur, scilicet nutritivum, augmentativum et generativum.* — (2 cont., cap. 58, et qu. de Anim., art. 13 corp., ad 2, et 15, et lib. 2 de Animâ, lect. 9, fine.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod inconvenienter partes vegetativæ assignentur, scilicet *nutritivum, augmentativum et generativum*. Hujusmodi enim vires dicuntur naturales. Sed potentie animæ sunt supra vires naturales. Ergo hujusmodi vires non debent poni potentie animæ.

2. Præterea, ad id quod est commune viventibus et non viventibus, non debet aliqua potentia animæ deputari. Sed generatio est communis omnibus generabilibus et corruptibilibus, tam viventibus, quam non viventibus. Ergo vis generativa non debet poni potentia animæ.

3. Præterea, anima est pars potentior naturâ corporeâ (1). Sed natura corporea eadem virtute activâ dat speciem, et debitam quantitatem. Ergo multò magis anima; non est ergo alia potentia animæ augmentativa à generativâ.

4. Præterea, unaquæque res conservatur in esse per id quod esse habet. Sed potentia generativa est per quam acquiritur esse viventis. Ergo per eadem res viva conservatur. Sed ad conservationem rei viventis ordinatur vis nutritiva, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 48. Est enim *potentia potens salvare suscipiens ipsam*. Non debet ergo distingui nutritiva potentia à generativâ.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in 2 de Animâ, text. 34, 46 et 47, quod *opera hujus animæ sunt generare, et alimento uti, et iterum augmentum facere*.

Respondeo dicendum quod tres sunt potentie vegetativæ partes. *Vegetativum* enim, ut dictum est art. præc., habet pro objecto ipsum corpus vivens per animam; ad quod quidem

(1) Al., *spiritualis*.

(2) Ita cod. Alcan. et editi plurimi. Rom. editi, *appetitiva*.

(1) Ita Rom. edit. et Patav. Nicolaus: *Animæ pars est potentior quàm natura corporea*.

corpus triplex animæ operatio est necessaria. Una quidem, per quam esse acquirat; et ad hoc ordinatur potentia generativa. Alia verò per quam corpus vivum acquirit debitam quantitatem; et ad hoc ordinatur vis augmentativa. Alia verò per quam corpus viventis salvatur et in esse, et in quantitate debita; et ad hoc ordinatur vis nutritiva.

Est tamen quædam differentia attendenda inter has potentias. Nam nutritiva et augmentativa habent suum effectum in eo in quo sunt, quia ipsum corpus unitum animæ augetur et conservatur per vim augmentativam et nutritivam, in eadem animâ existentem. Sed vis generativa habet effectum suum non in eodem corpore, sed in alio; quia nihil est generativum sui ipsius. Et ideò vis generativa quodam modo appropinquat ad dignitatem animæ sensitivæ, quæ habet operationem in res exteriores, licet excellentiori modo, et universaliori. *Supremum enim inferioris naturæ attingit id quod est infimum superioris*, ut patet per Dionysium, in 7 cap. de divin. Nom., inter med. et fin. lect. 4. Et ideò inter istas tres potentias finalior et principalior et perfectior est generativa, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 49: *Est enim rei jam perfecta facere alteram, qualis ipsa est*. Generativæ autem deserviunt et augmentativa et nutritiva; augmentativæ verò, nutritiva.

Ad primum ergo dicendum quòd huiusmodi vires dicuntur naturales; tum quia habent effectum similem naturæ, quæ etiam dat esse, et quantitatem, et conservationem; licet hæ vires habeant hoc altiori modo; tum quia hæ vires exercent suas actiones instrumentaliter per qualitates activas et passivas; quæ sunt naturalium actionum principia.

Ad secundum dicendum quòd generatio in rebus inanimatis est totaliter ab extrinseco; sed generatio viventium est quodam altiori modo per aliquid ipsius viventis, quod est semen, in quo est aliquid principium corporis formativum. Et ideò oportet esse aliquam potentiam rei viventis per quam semen huiusmodi præparetur; et hæc est vis generativa.

Ad tertium dicendum quòd quia generatio viventium est ex aliquo semine, oportet quòd in principio animal generetur parvæ quantitatis; et propter hoc necesse est quòd habeat potentiam animæ, per quam ad debitam quantitatem perducatur. Sed corpus inanimatum generatur ex materiâ determinatâ ab agente extrinseco; et ideò simul recipit speciem et quantitatem, secundum materiæ conditionem.

Ad quartum dicendum quòd, sicut jam dictum est art. præc., operatio vegetativi principii completur mediante calore, cuius est humidum consumere; et ideò ad restaurationem humidi deperditi necesse est habere potentiam nutritivam, per quam alimentum convertatur in substantiam corporis; quod etiam est necessarium ad actus virtutis augmentativæ et generativæ.

ARTICULUS III. — *Utrum convenienter distin-*

quantur quinque sensus exteriores. — (2, dist. 2, qu. 2, art. 2, ad 5, fin., et qu. de Animâ, art. 13, corp., et 3 lib. de Animâ, lect. 7.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd inconvenienter distinguantur quinque sensus exteriores. Sensus enim est cognoscitivus accidentium. Sunt autem multa genera accidentium. Cum ergo potentia distinguantur per objecta, videtur quòd sensus multiplicentur secundum numerum qui est in generibus accidentium.

2. Præterea, magnitudo, et figura, et alia, quæ dicuntur sensibilia communia, non sunt sensibilia per accidens, sed contra ea dividuntur, in 2 de Animâ, text. 63 et 64. Diversitas autem per se objectorum diversificat potentias. Cum ergo plus differant magnitudo et figura à colore, quàm sonus; videtur quòd multò magis debeat esse alia potentia sensitiva cognoscitiva magnitudinis aut figuræ, quàm coloris et soni.

3. Præterea, unus sensus est unus contrarietatis, sicut visus albi et nigri. Sed tactus est cognoscitivus plurium contrarietatum, scilicet calidi et frigidi, humidi et siccis, et huiusmodi. Ergo non est sensus unus, sed plures; ergo plures sensus sunt quàm quinque.

4. Præterea, species non dividitur contra genus. Sed gustus est tactus quidam. Ergo non debet poni alter sensus præter tactum.

Sed contra est quòd Philosophus dicit, in 2 de Animâ, text. 128, quòd *non est alter sensus præter quinque*.

Respondeo dicendum quòd rationem distinctionis et numeri sensuum exteriorum quidam accipere voluerunt ex parte organorum, in quibus aliquod elementorum dominatur, vel aqua, vel aer, vel aliquid huiusmodi; quidam autem ex parte medii, quod est vel conjunctum, vel extrinsecum; et hoc vel aer, vel aqua, vel aliquid huiusmodi; quidam autem ex diversâ naturâ sensibilibus qualitatum, secundum quòd est qualitas simplicis corporis, vel sequens complexionem. Sed nihil istorum conveniens est. Non enim potentia sunt propter organa, sed organa propter potentias; unde non propter hoc sunt diversæ potentia, quia sunt diversa organa; sed ideò natura instituit diversitatem in organis, ut congruerent diversitati potentialiarum. Et similiter diversa media diversis sensibus attribuit, secundum quòd erat conveniens ad actus potentialiarum. Naturas autem sensibilibus qualitatum cognoscere non est sensus, sed intellectus. Accipienda est ergo ratio numeri et distinctionis exteriorum sensuum secundum illud quod propriè et per se ad sensum pertinet. Est autem sensus quædam potentia passiva, quæ nata est immutari ab exteriori sensibili. Exterius ergo immutativum est quod per se à sensu percipitur, et secundum cuius diversitatem sensitivæ potentia distinguuntur.

Est autem duplex immutatio: una naturalis, et alia spiritualis. Naturalis quidem secundum quòd forma immutantis recipitur in

immutato secundum esse naturale; sicut calor in calefacto; spiritualis autem, secundum quoddam forma immutantis recipitur in immutato secundum esse spirituale, ut forma coloris in pupillâ, quæ non fit per hoc colorata. Ad operationem autem sensus requiritur immutatio spiritualis, per quam intentio formæ sensibilis fiat in organo sensus; alioquin si sola immutatio naturalis sufficeret ad sentiendum, omnia corpora naturalia sentirent, dum alterantur. Sed in quibusdam sensibus invenitur immutatio spiritualis tantum, sicut in visu; in quibusdam autem cum immutatione spirituali etiam naturalis vel ex parte objecti tantum, vel etiam ex parte organi. Ex parte autem objecti invenitur transmutatio naturalis secundum locum quidem in sono, qui est objectum auditus; nam sonus ex percussione causatur, et aeris commotione; secundum alterationem verò in odore, qui est objectum olfactus; oportet enim per calidum alterari aliquo modo corpus, ad hoc quod spiraret odorem. Ex parte autem organi est immutatio naturalis in tactu et gustu; nam et manus tangens calida calefit, et lingua humectatur per humiditatem saporum. Organum verò olfactus aut auditus nullâ naturali immutatione immutatur in sentiendo, nisi per accidens. Visus autem, qui est absque immutatione naturali organi et objecti, est maximè spiritualis, et perfectior inter omnes sensus, et communior: et post hunc auditus, et deinde olfactus, qui habent immutationem naturalem ex parte objecti. Motus autem localis est perfectior, et naturaliter prior quam motus alterationis, ut probatur in 8 Physic., text. 55. Tactus autem et gustus sunt maximè naturales (1), de quorum distinctione post dicetur, in solut. 3 et 4 argum. Et inde est quod alii tres sensus non fiunt per medium conjunctum, ne aliqua naturalis transmutatio pertingat ad organum, ut accidit in his duobus sensibus.

Ad primum ergo dicendum quod non omnia accidentia habent vim immutativam secundum se, sed solæ qualitates tertie speciei, secundum quas contingit alteratio; et ideo solæ hujusmodi qualitates sunt objecta sensuum; quia, ut dicitur in 7 Phys., text. 12, secundum eadem alteratur sensus secundum quæ alterantur corpora inanimata.

Ad secundum dicendum quod magnitudo, et figura, et hujusmodi, quæ dicuntur communia sensibilia, sunt media inter sensibilia, per accidens, et sensibilia propria quæ sunt objecta sensuum. Nam sensibilia propria primo et per se mutantur sensum, cum sint qualitates alterantes; sensibilia verò communia omnia reducuntur ad quantitatem. Et de magnitudinis quidem et numero patet quod sunt species quantitatis; figura autem est qualitas circa quantitatem, cum consistat ratio figuræ in terminatione magnitudinis; motus autem et quies sentiuntur, secundum quod subjectum uno modo vel pluribus modis se habet secundum magnitudinem subiecti vel localis distantie quantum ad motum augmenti, et motum localem, vel etiam secundum

dum sensibiles qualitates, ut in motu alterationis; et sic sentire motum et quietem est quoddam modo sentire unum et multa. Quantitas autem est proximum subjectum qualitatis alterationis, ut superficies est subjectum coloris. Et ideo sensibilia communia non movent sensum primo et per se, sed ratione sensibilis qualitatis, ut superficies ratione coloris. Nec tamen sunt sensibilia per accidens, quia hujusmodi sensibilia aliquam diversitatem faciunt in immutatione sensus. Alio enim modo immutatur sensus à magnâ superficie et à parvâ; quia etiam ipsa albedo dicitur magna, vel parva; et ideo dividitur secundum proprium subjectum.

Ad tertium dicendum quod, sicut Philosophus videtur dicere, in 2 de Animâ, text. 106 et deinceps, sensus tactus est unus genere, sed dividitur in multos sensus secundum speciem (et propter hoc est diversarum contrarietatum), qui tamen non separantur ab invicem secundum organum, sed per totum corpus se concomitantur; et ideo eorum distinctio non apparet. Gustus autem, qui est perceptivus dulcis et amari, concomitatur tactum in linguâ, non autem per totum corpus; et ideo de facili à tactu distinguitur. Posset tamen dici quod omnes illæ contrarietates singulæ conveniunt in uno genere proximo, et omnes in uno genere communi, quod est objectum tactus secundum rationem communem. Sed illud genus commune est innominatum, sicut etiam genus proximum calidi et frigidi est innominatum.

Ad quartum dicendum quod sensus gustus, secundum dictum Philosophi, 2 de Animâ, text. 28 et 94, est quædam species tactus quæ est in linguâ tantum. Non autem distinguitur à tactu in genere, sed à tactu quantum ad alias species quæ per totum corpus diffunduntur. Si verò tactus sit unus sensus tantum propter unam rationem communem objecti, dicendum erit quod secundum rationem diversam immutationis distinguitur gustus à tactu. Nam tactus immutatur naturali immutatione, et non solum spirituali, quantum ad organum suum, secundum qualitatem quæ ei propriè obijcitur; gustus autem organum non immutatur de necessitate naturali immutatione secundum qualitatem quæ ei propriè obijcitur (ut scilicet lingua fiat dulcis, vel amara), sed secundum præambulam qualitatem in quâ fundatur sapor, scilicet secundum humorem, qui est objectum tactus.

ARTICULUS IV. — *Utrum interiores sensus convenienter distinguantur.* — (De Animâ, art. 13, corp.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Viætur quod interiores sensus inconvenienter distinguantur. Commune enim non dividitur contra proprium. Ergo sensus communis non debet enumerari inter vires interiores sensitivas præter sensus exteriores proprios.

2. Præterea, ad id ad quod sufficit sensus proprius et exterior, non oportet ponere aliquam vim apprehensivam interiorem. Sed ad judicandum de sensibilibus sufficiunt sensus proprii et exteriores; unusquisque enim sen-

(1) Edit. Nicolai, *materiales*.

sus iudicatur de proprio objecto. Similiter etiam videntur sufficere ad hoc quod percipiant suos actus; quia cum actio sensus sit quodammodo medium inter potentiam et objectum, videtur quod multo magis visus possit suam visionem, tanquam sibi propinquiorem, percipere quam colorem; et sic de aliis. Non ergo necessarium fuit ad hoc ponere interiorem potentiam, quæ dicatur sensus communis.

3. Præterea, secundum Philosophum, lib. de Memor. et Reminisc., cap. 1, *phantasticum et memorativum sunt passionibus primi sensitivi*. Sed passio non dividitur contra subjectum. Ergo memoria et phantasia non debent poni aliæ potentie præter sensum communem.

4. Præterea, intellectus minus dependet à sensu quam quæcumque potentia sensitivæ partis. Sed intellectus nihil cognoscit nisi accipiendo à sensu; unde dicitur in 1 Poster., text. 33, quod *quibus deest unus sensus, deest una scientia*. Ergo multo minus debet poni una potentia sensitivæ partis ad percipiendas intentiones quas non percipit sensus, quam vocant *æstivativam*.

5. Præterea, actus cognitativæ, qui est conferre et componere, et dividere; et actus reminiscitivæ, qui est quodam syllogismo uti ad inquirendum, non minus distant ab actu æstivativæ et memorativæ quam actus æstivativæ ab actu phantasie. Debent ergo vel cognitativa et reminiscitiva poni aliæ vires præter æstivativam et memorativam; vel æstivativa et memorativa non debent poni aliæ vires præter phantasiam.

6. Præterea, Augustinus, 12 super Gen. ad litt., cap. 7, 24, etc., ponit tria genera visionum: scilicet corporalem, quæ fit per sensum; et spirituales, quæ fit per imaginationem, sive phantasiam; et intellectualem, quæ fit per intellectum. Non est ergo aliqua vis interior quæ sit media inter sensum et intellectum, nisi imaginativa tantum.

Sed contra est quod Avicenna, in suo libro de Animâ, ponit quinque potentias sensitivas interiores, scilicet *sensum communem, phantasiam, imaginativam, æstivativam et memorativam*.

Respondeo dicendum quod cum natura non deficiat in necessariis, oportet esse tot actiones animæ sensitivæ, quot sufficiant ad vitam animalis perfecti. Et quæcumque harum actionum non possunt reduci in unum principium, requirunt diversas potentias; cum potentia animæ nihil aliud sit quam proximum principium operationis animæ.

Est autem considerandum quod ad vitam animalis perfecti requiritur quod non solum apprehendat rem ad præsentiam sensibilis, sed etiam in ejus absentia; alioquin cum animalis motus et actio sequantur apprehensionem, non moveretur animal ad inquirendum aliquid absens: cujus contrarium apparet maximè in animalibus perfectis, quæ moventur motu processivo: moventur enim ad aliquid absens apprehensum. Oportet ergo quod animal per animam sensitivam non solum recipiat species sensibilium, cum præsentialiter immutatur ab eis, sed etiam eas

retineat et conservet. Recipere autem et retinere reducuntur in corporalibus ad diversa principia; nam humida benè recipiunt, et malè retinent; è contrario autem est de siccis. Unde cum potentia sensitiva sit actus organi corporalis, oportet esse aliam potentiam quæ recipiat species sensibilium, et quæ conservet.

Rursus considerandum est quod si animal moveretur solum propter delectabile et contristabile secundum sensum, non esset necessarium ponere in animali nisi apprehensionem formarum quas percipit sensus, in quibus delectatur, aut horret. Sed necessarium est animali ut quærat aliqua, vel fugiat, non solum quia sunt convenientia vel non convenientia ad sentiendum, sed etiam propter aliquas alias commoditates et utilitates, sive nocumenta; sicut ovis videns lupum venientem fugit, non propter indecentiam coloris, vel figuræ, sed quasi inimicum naturæ; et similiter avis colligit paleam, non quia delectet sensum, sed quia est utilis ad nidificandum. Necessarium est ergo animali quod percipiat huiusmodi intentiones, quas non percipit sensus exterior; et huius perceptionis oportet esse aliquod aliud principium; cum perceptio formarum sensibilium sit ex immutatione sensibili, non autem perceptio intentionum prædictarum. Sic ergo ad receptionem formarum sensibilium ordinatur *sensus proprius et communis*, de quorum distinctione post dicetur, in solut. 1 et 2 arg. Ad harum autem formarum retentionem aut conservationem ordinatur *phantasia*, sive *imaginatio*, quæ idem sunt; est enim phantasia sive imaginatio quasi thesaurus quidam (1) formarum per sensum acceptarum. Ad apprehendendum autem intentiones quæ per sensum non accipiuntur, ordinatur *vis æstivativa*; ad conservandum autem eas *vis memorativa*, quæ est thesaurus quidam huiusmodi intentionum; cujus signum est, quod principium memorandi fit in animalibus ex aliquâ huiusmodi intentione; puta, quod est nocivum, vel conveniens. Et ipsa ratio præteriti, quam attendit memoria, inter huiusmodi intentiones computatur.

Considerandum est autem quod quantum ad formas sensibiles non est differentia inter hominem et alia animalia, similiter enim immutantur à sensibilibus exterioribus; sed quantum ad intentiones prædictas differentia est. Nam alia animalia percipiunt huiusmodi intentiones solum naturali quodam instinctu, homo autem per quamdam collationem. Et ideo quæ in aliis animalibus dicitur *æstivativa naturalis*, in homine dicitur *cognitativa*, quæ per collationem quamdam huiusmodi intentiones adinvenit. Unde etiam dicitur *ratio particularis*, cui medici assignant determinatum organum, scilicet mediam partem capitis; est enim collativa intentionum individualium, sicut *ratio intellectiva* est collativa intentionum universalium. Ex parte autem memo-

(1) Ita cum cod. Alcan. editi plurimi. Rom. edit.: *Phantasia, sive imaginatio, quasi thesaurus quidem*, etc., intermediis omissis.

ratiæ non solum habet *memoriam*, sicut cetera animalia, in subita recordatione præteritorum, sed etiam *reminiscentiam*, quasi syllogistice inquirendo præteritorum memoriam secundum individuales intentiones. Avicenna verò ponit quintam potentiam mediam inter æstimativam et imaginativam, quæ componit et dividit formas imaginatas; ut patet cum ex formâ imaginatâ auri et formâ imaginatâ montis, componimus unam formam montis aurei, quam nunquam vidimus. Sed ista operatio non apparet in aliis animalibus ab homine, in quo ad hoc sufficit virtus imaginativa. Cui etiam hanc actionem attribuit Averroes in libro quodam quem fecit de sensu et sensibilibus. Et sic non est necesse ponere nisi quatuor vires interiores sensitivæ partis, scilicet *sensum communem*, *imaginationem*, *æstimativam*, et *memorativam*.

Ad primum ergo dicendum quod sensus interior non dicitur *communis* per prædicationem, sicut genus, sed sicut communis radix, et principium exteriorum sensuum.

Ad secundum dicendum quod sensus proprius iudicat de sensibili proprio, discernendo ipsum ab aliis quæ cadunt sub eodem sensu; sicut discernendo album à nigro vel à viridi. Sed discernere album à dulci non potest neque visus, neque gustus; quia oportet quod qui inter aliqua discernit, utramque cognoscat. Unde oportet ad sensum communem pertinere discretionis iudicium, ad quem referantur, sicut ad communem terminum, omnes apprehensiones sensuum, à quo etiam percipiuntur actiones sensuum, sicut cum aliquis videt se videre. Hoc enim non potest fieri per sensum proprium, qui non cognoscit nisi formam sensibilibus à quo immutatur; in quâ immutatione perficitur visio, et ex quâ immutatione sequitur alia immutatio in sensu communi, qui visionem percipit.

Ad tertium dicendum quod sicut una potentia oritur ab animâ, aliâ mediante, ut supra dictum est, quæst. 77, art. 7. ita etiam anima subicitur alii potentiæ mediante aliâ; et secundum hunc modum *phantasticum* et *memorativum* dicuntur passionibus primi sensitivi.

Ad quartum dicendum quod licet intellectus operatio oriatur à sensu, tamen in re apprehensâ per sensum intellectus multa cognoscit quæ sensus percipere non potest; et similiter æstimativa, licet inferiori modo.

Ad quintum dicendum quod illam eminentiam habet cogitativa et memorativa in homine, non per id quod est proprium sensitivæ partis, sed per aliquam affinitatem et propinquitatem ad rationem universalem, secundum quamdam reffluentiam. Et ideo non sunt aliæ vires, sed eadem perfectiores quam sint in aliis animalibus.

Ad sextum dicendum quod Augustinus *spiritualem visionem* dicit esse quæ sit per similitudines corporum in absentia corporum. Unde patet quod communis est omnibus interioribus apprehensionibus.

De his etiam in quæst. de Animâ, art. 13.

QUÆSTIO LXXIX.

DE POTENTIS INTELLECTIVIS. — (*In tredecim articulos divisa.*)

Deinde quæritur de potentiis intellectivis; circa quod quærentur tredecim: 1° utrum intellectus sit potentia animæ, vel ejus essentia; 2° si est potentia, utrum sit potentia passiva; 3° si est potentia passiva, utrum sit ponere aliquem intellectum agentem; 4° utrum sit aliquid animæ; 5° utrum intellectus agens sit unus omnium; 6° utrum memoria sit in intellectu; 7° utrum sit alia potentia ab intellectu; 8° utrum ratio sit alia potentia ab intellectu; 9° utrum ratio superior et inferior sint diversæ potentiæ; 10° utrum intelligentia sit alia potentia præter intellectum; 11° utrum intellectus speculativus et practicus sint diversæ potentiæ; 12° utrum synderesis sit aliqua potentia intellectivæ partis; 13° utrum conscientia sit aliqua potentia intellectivæ partis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum intellectus sit aliqua potentia animæ.* — (*Ver. quæst. 17, art. 1, corp.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus non sit aliqua potentia animæ, sed sit ipsa ejus essentia. Intellectus enim eidem videtur esse quod mens. Sed mens non est potentia animæ, sed essentia; dicit enim Augustinus, 9 de Trinit., cap. 4, circa med.: *Mens et spiritus non relativè dicuntur, sed essentiam demonstrant.* Ergo intellectus est ipsa essentia animæ.

2. Præterea, diversa genera potentiarum animæ non uniuntur in aliquâ potentiâ unâ, sed in solâ essentiâ animæ. *Appetitivum* autem et *intellectivum* sunt diversa genera potentiarum animæ, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 27; conveniunt autem in mente; quia Augustinus, 10 de Trinitate, cap. 11, ponit intelligentiam et voluntatem in mente. Ergo mens et intellectus est ipsa essentia animæ, et non aliqua ejus potentia.

3. Præterea, secundum Gregorium, in homil. Ascensionis, 29 in Evang., non remotâ à princ., *homo intelligit cum Angelis.* Sed Angeli dicuntur mentes et intellectus. Ergo mens et intellectus hominis non est aliqua potentia animæ, sed ipsa anima.

4. Præterea, ex hoc convenit alicui substantiæ quod sit intellectiva, quia est immaterialis. Sed anima est immaterialis per suam essentiam. Ergo videtur quod anima per suam essentiam sit intellectiva.

Sed contra est quod Philosophus ponit *intellectivum* potentiam animæ, ut patet in 2 de Animâ, text. 27.

Respondeo dicendum quod necesse est dicere secundum præmissa, quæst. 54, art. 3, et 59, art. 2, et 77, art. 1, quod intellectus sit aliqua potentia animæ, et non ipsa animæ essentia. Tunc enim solum immediatum principium operationis est ipsa essentia rei operantis, quando ipsa operatio est ejus esse. Sicut enim potentia se habet ad operationem ut ad suum actum, ita se habet essentia ad esse. In solo autem Deo idem est intelligere quod suum esse: unde in solo Deo intellectus

est ejus essentia; in omnibus autem aliis creaturis intellectualibus intellectus est quædam potentia intelligentis.

Ad primum ergo dicendum quod sensus accipitur aliquando pro potentia, aliquando verò pro ipsa anima sensitiva. Denominatur enim anima sensitiva nomine principalioris sue potentie, quæ est sensus; et similiter anima intellectiva quandoque nomine intellectus, quasi à principaliori sua virtute, sicut dicitur in 1 de Anima, text. 65, quod *intellectus est substantia quædam*. Et etiam hoc modo Augustinus dicit quod mens est species, vel essentia.

Ad secundum dicendum quod *appetitivum* et *intellectivum* sunt diversa genera potentiarum anime secundum diversas rationes objectorum. Sed *appetitivum* partim convenit cum intellectivo, et partim cum sensitivo quantum ad modum operandi per organum corporale, vel sine hujusmodi organo; nam appetitus sequitur apprehensionem. Et secundum hoc Augustinus ponit voluntatem in mente, et Philosophus in ratione, lib. 3 de Anima, text. 42.

Ad tertium dicendum quod in Angelis non est alia vis quam intellectiva et voluntas, quæ ad intellectum consequitur; et propter hoc Angelus dicitur mens, vel intellectus, quia tota virtus ipsius in hoc consistit. Anima autem habet multas alias vires, sicut sensitivas et nutritivas. Et ideo non est simile.

Ad quartum dicendum quod ipsa immaterialitas substantie intelligentis creata non est ejus intellectus; sed ex immaterialitate habet virtutem ad intelligendum. Unde non oportet quod intellectus sit substantia anime, sed ejus virtus et potentia.

ARTICULUS II. — *Utrum intellectus sit potentia passiva.* — (3, dist. 14, art. 1, quæst. 2, corp., et ad 2, et 2 cont., cap. 59, et Ver. quæst. 16, art. 1, ad 13.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus non sit potentia passiva. Patitur enim unumquodque secundum materiam, sed agit ratione forme. Sed virtus intellectiva consequitur immaterialitatem substantie intelligentis. Ergo videtur quod intellectus non sit potentia passiva.

2. Præterea, potentia intellectiva est incorruptibilis, ut supra dictum est, qu. 75, art. 6. Sed intellectus, si est passivus, est corruptibilis, ut dicitur in 3 de Anima, text. 20. Ergo potentia intellectiva non est passiva.

3. Præterea, agens est nobilius patiente, ut dicit Augustinus, 3 super Gen. ad litt., c. 16, in med., et Aristoteles in 3 de Anima, text. 19. Potentie autem vegetativæ partis omnes sunt activæ, quæ tamen sunt infimæ inter potentias anime. Ergo multo magis potentie intellectivæ, quæ sunt supremæ, omnes sunt activæ.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in 3 de Anima, text. 12, quod *intelligere est pati quoddam*.

Respondeo dicendum quod pati tripliciter dicitur. Uno modo propriissime, scilicet quando aliquid removetur ab eo quod convenit sibi secundum naturam, aut secundum

propriam inclinationem; sicut cum aqua frigiditatem amittit per calefactionem, et cum homo ægrotat, aut tristatur. Secundo modo minus proprie dicitur aliquis pati ex eo quod aliquid ab ipso abjicitur, sive sit ei conveniens, sive non conveniens; et secundum hoc dicitur pati non solum qui ægrotat, sed etiam qui sanatur; et non solum qui tristatur, sed etiam qui lætatur; vel quocumque modo aliquis alteretur, vel moveatur. Tertiò dicitur aliquis pati communiter ex hoc solo quod id quod est in potentia ad aliquid, recipit illud ad quod erat in potentia, absque hoc quod aliquid abjiciatur; secundum quem modum omne quod exit de potentia in actum potest dici pati, etiam cum perficitur. Et sic intelligere nostrum est pati. Quod quidem hæc ratione apparet. Intellectus enim, sicut supra dictum est, quæst. 5, art. 2, et 78, art. 1, habet operationem circa ens in universali.

Considerari ergo potest utrum intellectus sit in actu, vel potentia, ex hoc quod consideratur quomodo intellectus se habeat ad ens universale. Invenitur enim aliquis intellectus qui ad ens universale se habet sicut actus totius entis, et talis est intellectus divinus, qui est Dei essentia, in qua originaliter et virtualiter totum ens præexistit sicut in prima causa; et ideo intellectus divinus non est in potentia, sed est actus purus. Nullus autem intellectus creatus potest se habere ut actus respectu totius entis universalis, quia sic oportet quod esset ens infinitum; unde omnis intellectus creatus per hoc ipsum quod est, non est actus omnium intelligibilium, sed comparatur ad ipsa intelligibilia sicut potentia ad actum. Potentia autem dupliciter se habet ad actum. Est enim quædam potentia quæ semper est perfecta per actum, sicut dicimus de materia corporum cælestium; quædam autem potentia est quæ non semper est in actu, sed de potentia procedit in actum, sicut invenitur in generabilibus et corruptibilibus. Intellectus igitur angelicus semper est in actu suorum intelligibilium, propter propinquitatem ad primum intellectum, qui est actus purus, ut supra dictum est, quæst. 58, art. 1. Intellectus autem humanus, qui est infimus in ordine intellectuum, et maxime remotus à perfectione divini intellectus, est in potentia respectu intelligibilium; et in principio est *sicut tabula rasa, in qua nihil est scriptum*, ut Philosophus dicit, in 3 de Anima, text. 14. Quod manifestè apparet ex hoc quod in principio sumus intelligentes solum in potentia, postmodum autem effici-mur intelligentes in actu. Sic igitur patet quod intelligere nostrum est quoddam pati, secundum tertium modum passionis; et per consequens intellectus est potentia passiva.

Ad primum ergo dicendum quod obiectio illa procedit de primo et secundo modo passionis, qui sunt proprii materie primæ. Tertius autem modus passionis est cujuscumque in potentia existentis quod in actum reducitur.

Ad secundum dicendum quod intellectus passivus secundum quosdam dicitur appetitus.

sensitivus, in quo sunt animæ passionēs, qui etiam in 1 Ethic., cap. ult., dicitur *rationalis per participationem*, quia obedit rationi. Secundum alios autem intellectus passivus dicitur virtus cogitativa, quæ nominatur *ratio particularis*. Et utroque modo passivum accipi potest secundum primos duos modos passionis, in quantum talis intellectus sic dictus, est actus alicujus organi corporalis. Sed intellectus qui est in potentiâ ad intelligibilia, quem Aristoteles, 3 de Animâ, text. 5, ob hoc nominat *intellectum possibilem*, non est passivus, nisi tertio modo, quia non est actus organi corporalis; et ideo est incorruptibilis.

Ad tertium dicendum quod agens est nobilius patiente, si ad idem actio et passio referantur; non autem semper, si ad diversa. Intellectus autem est vis passiva respectu totius entis universalis. Vegetativum autem est activum respectu cujusdam entis particularis, scilicet corporis conjuncti. Unde nihil prohibet hujusmodi passivum esse nobilius tali activo.

ARTICULUS III. — *Utrum sit ponere intellectum agentem.* — (De Animâ, art. 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod non sit ponere intellectum agentem. Sicut enim se habet sensus ad sensibilia, ita se habet intellectus ad intelligibilia. Sed quia sensus est in potentiâ ad sensibilia, non ponitur sensus agens, sed sensus patiens tantum. Ergo cum intellectus noster sit in potentiâ ad intelligibilia, videtur quod non debeat poni intellectus agens, sed possibile tantum.

2. Præterea, si dicatur quod in sensu etiam est aliquod agens, sicut lumen; contra: lumen requiritur ad visum, in quantum facit medium lucidum in actu; nam color ipse secundum se est motivus lucidi. Sed in operatione intellectus non ponitur aliquod medium quod necesse sit fieri in actu. Ergo non est ponere intellectum agentem.

3. Præterea, similitudo agentis recipitur in patiente secundum modum patientis. Sed intellectus possibilis est virtus immaterialis. Ergo immaterialitas ejus sufficit ad hoc quod recipiantur in eo formæ immaterialiter. Sed ex hoc ipso aliqua forma est intelligibilis in actu quod est immaterialis. Ergo nulla necessitas est ponere intellectum agentem ad hoc quod faciat species intelligibiles in actu.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in 3 de Animâ, text. 17, quod *sicut in omni naturâ, ita et in animâ est aliquid quo est omnia fieri, et aliquid quo est omnia facere*. Est ergo ponere intellectum agentem.

Respondeo dicendum quod secundum opinionem Platonis nulla necessitas erat ponere intellectum agentem ad faciendum intelligibilia in actu, sed fortè ad præbendum lumen intelligibile intelligenti, ut infra dicetur, art. seq., et quæst. 84, art. 6. Posuit enim Plato formas rerum naturalium sine materiâ subsistere, et per consequens eas intelligibiles esse, quia ex hoc est aliquid intelligibile actu quod est immateriale; et hujusmodi vocabat *species*, sive *ideas*; ex quarum participa-

tionem dicebat etiam materiam corporalem formari, ad hoc quod individua naturaliter constituerentur in propriis generibus et speciebus; et intellectus nostros, ad hoc quod de generibus et speciebus rerum scientiam haberent.

Sed quia Aristoteles, lib. 3 Metaphysicæ, text. 10, usque ad fin. lib., non posuit formas rerum naturalium subsistere sine materiâ (formæ autem in materiâ existentes non sunt intelligibiles actu), sequebatur quod naturæ, seu formæ rerum sensibilibus, quas intelligimus, non essent intelligibiles actu. Nihil autem reducitur de potentiâ in actum nisi per aliquod ens actu, sicut sensus fit in actu per sensibile in actu. Oportet igitur ponere aliquam virtutem ex parte intellectus quæ faciat intelligibilia in actu per abstractionem specierum à conditionibus materialibus; et hæc est necessitas ponendi intellectum agentem.

Ad primum ergo dicendum quod sensibilia inveniuntur actu extra animam; et ideo non oportuit ponere sensum agentem. Et sic patet quod in parte nutritivâ omnes potentiæ sunt activæ; in parte autem sensitivâ omnes passivæ; in parte verò intellectivâ est aliquid activum, et aliquid passivum.

Ad secundum dicendum quod circa effectum luminis est duplex opinio. Quidam enim dicunt quod lumen requiritur ad visum, ut faciat colores actu visibiles; et secundum hoc similiter requiritur, et propter idem, (1) intellectus agens ad intelligendum, propter quod lumen ad videndum. Secundum alios verò lumen requiritur ad videndum, non propter colores, ut fiant actu visibiles, sed ut medium fiat actu lucidum, ut Commentator dicit, in 3 de Animâ, comm. 18. Et secundum hoc similitudo, quâ Aristoteles assimilât intellectum agentem lumini, attenditur quantum ad hoc quod sicut hoc est necessarium ad videndum, ita illud ad intelligendum; sed non propter idem.

Ad tertium dicendum quod, supposito agente, benè contingit diversimodè recipi ejus similitudinem in diversis, propter eorum dispositionem diversam. Sed si agens non præexistit, nihil ad hoc faciet dispositio recipientis. Intelligibile autem in actu non est aliquid existens in rerum naturâ, quantum ad naturam rerum sensibilibus, quæ non subsistunt præter materiam. Et ideo ad intelligendum non sufficeret immaterialitas intellectus possibilis, nisi adesset intellectus agens, qui faceret intelligibilia in actu per modum abstractionis.

ARTICULUS IV. — *Utrum intellectus agens sit aliquid animæ.* — (2 cont., cap. 76 et 78, et de Animâ, art. 5.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus agens non sit aliquid animæ nostræ. Intellectus enim agentis effectus est illuminare ad intelligendum. Sed hoc fit per aliquid quod est altius animâ, secundum illud Joan. 1, 9: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*.

(1) Nicolaus hic repetit, *requiritur*.

Ergo videtur quod intellectus agens non sit aliquid animæ nostræ.

2. Præterea, Philosophus, in 3 de Animâ, text. 20, attribuit intellectui agenti quod non (1) *aliquando intelligit, et aliquando non intelligit*. Sed anima nostra non semper intelligit, sed aliquando intelligit, et aliquando non intelligit. Ergo intellectus agens non est aliquid animæ nostræ.

3. Præterea, agens et patiens sufficiunt ad agendum. Si igitur intellectus passivus est aliquid animæ nostræ, qui est virtus passiva, et similiter intellectus agens, qui est virtus activa; sequitur quod homo semper poterit intelligere, cum voluerit, quod patet esse falsum. Non est ergo intellectus agens aliquid animæ nostræ.

4. Præterea, Philosophus dicit in 3 de Animâ, text. 19, quod *intellectus agens est substantia actu ens*. Nihil autem est respectu ejusdem in actu et in potentiâ. Si ergo intellectus possibilis, qui est in potentiâ ad omnia intelligibilia, est aliquid animæ nostræ; videtur impossibile quod intellectus agens sit aliquid animæ nostræ.

5. Præterea, si intellectus agens est aliquid animæ nostræ, oportet quod sit aliqua potentia; non est enim nec passio, nec habitus; nam habitus et passionem non habent rationem agentis respectu passionum animæ; sed magis passio est ipsa actio potentiæ passivæ, habitus autem est aliquid quod ex actibus consequitur. Omnis autem potentia fluit ab essentiâ animæ. Sequeretur ergo quod intellectus agens ab essentiâ animæ procederet; et sic non inesset animæ per participationem ab aliquo superiori intellectu; quod est inconvenienti. Non ergo intellectus agens est aliquid animæ nostræ.

Sed contra est quod Philosophus dicit, 3 de Animâ, text. 17 et 18, quod *necesse est in animâ habere esse differentias, scilicet intellectum possibilem et agentem*.

Respondeo dicendum quod intellectus agens de quo Philosophus loquitur, est aliquid animæ.

Ad cujus evidentiam considerandum est quod supra animam intellectivam humanam necesse est ponere aliquem superiorem intellectum, à quo anima virtutem intelligendi obtineat. Semper enim quod participat aliquid, et quod est mobile, et quod est imperfectum, præexigit ante se aliquid quod est per essentiam suam tale, et quod est immobile et perfectum. Anima autem humana intellectiva dicitur per participationem intellectualis virtutis. Cujus signum est quod non tota est intellectiva, sed secundum aliquam sui partem. Pertingit etiam ad intelligentiam veritatis cum quodam discursu, et motu arguendo. Habet etiam imperfectam intelligentiam: tum quia non omnia intelligit; tum quia in his quæ intelligit, de potentiâ procedit ad actum. Oportet ergo esse aliquem altiorum intellectum, quo anima juvetur ad intelligendum.

Posuerunt ergo quidam hunc intellectum

(1) Ita edit. Rom. cum Colon., Duacenâ et Nicolaio. Perperam in aliis omittitur non.

secundum substantiam separatam esse intellectum agentem, qui quasi illustrando phantasmata facit ea intelligibilia actu.

Sed dato quod sit aliquis talis intellectus agens separatus, nihilominus tamen oportet ponere in ipsâ animâ humanâ aliquam virtutem ab illo (1) intellectu superiori participatam, per quam anima facit intelligibilia in actu; sicut et in aliis rebus naturalibus perfectis præter universales causas agentes sunt propriæ virtutes inditæ singulis rebus perfectis, ab universalibus agentibus derivatæ; non enim solus sol generat hominem, sed est in homine virtus generativa hominis; et similiter in aliis animalibus perfectis. Nihil autem est perfectius in inferioribus rebus animâ humanâ. Unde oportet dicere quod in ipsâ sit aliqua virtus derivata à superiori intellectu, per quam possit phantasmata illustrare. Et hoc experimento cognoscimus, dum percipimus nos abstrahere formas universales à conditionibus particularibus, quod est facere actu intelligibilia. Nulla autem actio convenit alicui rei nisi per aliquod principium formaliter ei inhærens, ut supra dictum est, qu. 76, art. 1, cum de intellectu potentiâli seu possibili ageretur. Ergo oportet virtutem quæ est principium hujus actionis, esse aliquid in animâ. Et idem Aristoteles, lib. 3 de Animâ, text. 18, comparavit intellectum agentem lumini, quod est aliquid receptum in aere. Plato autem intellectum separatum imprimentem in animas nostras comparavit soli, ut Themistius dicit in comment. 3 de Animâ.

Sed intellectus separatus secundum nostræ fidei documenta est ipse Deus, qui est creator animæ, et in quo solo beatificatur, ut infra patebit, qu. 106, art. 2. Unde ab ipso anima humana lumen intellectuale participat, secundum illud Psalm. 14, 7: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*.

Ad primum ergo dicendum quod illa lux vera illuminat sicut causa universalis, à quâ anima humana participat quamdam particularem virtutem, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod Philosophus illa verba non dicit de intellectu agente, sed de intellectu in actu. Unde supra de ipso præmiserat, text. 19: *Idem autem est secundum actum scientia rei*. Vel si intelligatur de intellectu agente, hoc dicitur, quia non est ex parte intellectus agentis hoc quod quandoque intelligimus, et quandoque non intelligimus; sed ex parte intellectus qui est in potentiâ.

Ad tertium dicendum quod si intellectus agens compararetur ad intellectum possibilem ut objectum agens ad potentiam, sicut visibile in actu ad visum; sequeretur quod statim omnia intelligeremus, cum intellectus agens sit quo est omnia facere. Nunc autem non se habet ut objectum, sed ut faciens objecta in actu; ad quod requiritur præter præsentiam intellectus agentis præsentia phantasmatum, et bona dispositio virium sensitivarum, et exercitium in hujusmodi opere; quia per unum intellectum fiunt etiam alia intellecta, sicut per terminos proposi-

(1) Nicolaius, ab alio.

tiones, et per prima principia conclusiones. Et quantum ad hoc non differt, utrum intellectus agens sit aliquid animæ, vel aliquid separatum.

Ad quartum dicendum quod anima intellectiva est quidem actu immaterialis, sed est in potentiâ ad determinatas species rerum. Phantasmatum autem è converso sunt quidem actu similitudines specierum quarundam, sed sunt potentiâ immaterialia. Unde nihil prohibet unam et eandem animam, in quantum est immaterialis in actu, habere aliquam virtutem, per quam faciat immaterialia in actu abstrahendo à conditionibus individualis materiæ (quæ quidem virtus dicitur intellectus agens), et aliam virtutem receptivam huiusmodi specierum, quæ dicitur intellectus possibilis in quantum est in potentiâ ad huiusmodi species.

Ad quintum dicendum quod cum essentia animæ sit immaterialis, à supremo intellectu creata, nihil prohibet virtutem quæ à supremo intellectu participatur, per quam abstrahit (1) à materiâ, ab essentia ipsius procedere, sicut et alias ejus potentias.

ARTICULUS V. — *Utrum intellectus agens sit unus in omnibus.* — (De Animâ, art. 5.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus agens sit unus in omnibus. Nihil enim quod est separatum à corpore, multiplicatur secundum multiplicationem corporum. Sed intellectus agens est separatus, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 19 et 20. Ergo non multiplicatur in multis corporibus hominum, sed est unus in omnibus.

2. Præterea, intellectus agens facit universale, quod est unum in multis; sed illud quod est causa unitatis, magis est unum. Ergo intellectus agens est unus in omnibus.

3. Præterea, omnes homines conveniunt in primis conceptionibus intellectus. His autem assentiunt per intellectum agentem. Ergo conveniunt omnes in uno intellectu agente.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in 3 de Animâ, text. 18, quod *intellectus agens est sicut lumen*. Non autem est idem lumen in diversis illuminatis. Ergo non est idem intellectus agens in diversis hominibus.

Respondeo dicendum quod veritas hujus questionis dependet ex præmissis art. præc. Si enim intellectus agens non esset aliquid animæ, sed esset quædam substantia separata, unus esset intellectus agens omnium hominum; et hoc intelligant qui ponunt unitatem intellectus agentis. Si autem intellectus agens sit aliquid animæ, ut quædam virtus ipsius, necesse est dicere quod sint plures intellectus agentes, secundum pluralitatem animarum, quæ multiplicantur secundum multiplicationem hominum, ut supra dictum est, qu. 76, art. 2. Non enim potest esse quod una et eadem virtus numero sit diversorum subjectorum.

Ad primum ergo dicendum quod Philosophus probat intellectum agentem esse separatum per hoc quod possibilis est separatus,

(1) Al., *abstrahitur*.

quia, ut ipse dicit, lib. 3 de Animâ, text. 19, *agens est honorabilius patiente*. Intellectus autem possibilis dicitur separatus, quia non est actus alicujus organi corporalis; et secundum hunc modum etiam intellectus agens dicitur separatus, non quasi sit aliqua substantia separata.

Ad secundum dicendum quod intellectus agens causat universale abstrahendo à materiâ. Ad hoc autem non requiritur quod sit unus in omnibus habentibus intellectum; sed quod sit unus in omnibus secundum habitudinem ad omnia, à quibus abstrahit universale, respectu quorum universale est unum. Et hoc competit intellectui agenti, in quantum est immaterialis.

Ad tertium dicendum quod omnia quæ sunt unius speciei, communicant in actione consequente naturam speciei, et per consequens in virtute, quæ est actionis principium, non quod sit eadem numero in omnibus. Cognoscere autem prima intelligibilia est actio consequens speciem humanam. Unde oportet quod omnes homines communicent in virtute quæ est principium hujus actionis; et hæc est virtus intellectus agentis. Non tamen oportet quod sit eadem numero in omnibus; oportet tamen quod ab uno principio in omnibus derivetur. Et sic illa communicatio hominum in primis intelligibilibus demonstrat unitatem intellectus separati, quem Plato comparat soli, non autem unitatem intellectus agentis, quem Aristoteles comparat lumini.

ARTICULUS VI. — *Utrum memoria sit in parte intellectivâ animæ.* — (2 cont., cap. 74, fin., et Ver. qu. 10, art. 2.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod memoria non sit in parte intellectivâ animæ. Dicit enim Augustinus, 12 de Trinit., c. 2 et 3, quod *ad partem superiorem animæ pertinent quæ non sunt hominibus pecoribusque communia*. Sed memoria est hominibus pecoribusque communis; dicit enim ibidem quod *possunt pecora sentire per corporis sensus corporalia, et ea mandare memoriæ*. Ergo memoria non pertinet ad partem animæ intellectivam.

2. Præterea, memoria præteritorum est. Sed præteritum dicitur secundum aliquod determinatum tempus. Memoria igitur est cognoscitiva alicujus sub determinato tempore, quod est cognoscere aliquid sub hic et nunc. Hoc autem non est intellectus, sed sensus. Memoria igitur non est in parte intellectivâ, sed solum in parte sensitivâ.

3. Præterea, in memoriâ conservantur species rerum quæ actu non cogitantur. Sed hoc non est possibile accidere in intellectu; quia intellectus fit in actu per hoc quod informatur specie intelligibili; intellectum autem esse in actu est ipsum intelligere in actu; et sic intellectus omnia intelligit in actu quorum species apud se habet. Non ergo memoria est in parte intellectivâ.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 10 de Trinit., c. 11, parum ante med., quod *memoria, intelligentia et voluntas sunt una mens*.

Respondeo dicendum quod cum de ratione memoriæ sit conservare species rerum quæ

actu non apprehenduntur, hoc primum considerari oportet, utrum species intelligibiles sic in intellectu conservari possint. Posuit enim Avicenna hoc esse impossibile. In parte enim sensitivâ dicebat hoc accidere quantum ad aliquas potentias, in quantum sunt actus organorum corporalium, in quibus conservari possunt aliquæ species absque actuali apprehensione. In intellectu autem, qui caret organo corporali, nihil existit nisi intelligibiliter. Unde oportet intelligi in actu illud cuius similitudo in intellectu existit. Sic ergo secundum ipsum, quam citò aliquis actu desinit intelligere aliquam rem, desinit esse illius rei species in intellectu; sed oportet, si denuò vult illam rem intelligere, quòd convertat se ad intellectum agentem, quem ponit substantiam separatam, ut ab illo effluent species intelligibiles in intellectu possibilem. Et ex eo exercitio et usu convertendi se ad intellectum agentem relinquitur, secundum ipsum, quædam habilitas in intellectu possibili convertendi se ad intellectum agentem, quem dicebat esse habitum scientiæ. Secundum igitur hanc positionem nihil conservatur in parte intellectivâ quod non actu intelligatur. Unde non poterit poni memoria in parte intellectivâ secundum hunc modum.

Sed hæc opinio manifestè repugnat dictis Aristotelis; dicit enim in 3 de Animâ, text. 8, quòd cum intellectus possibilis sic fiat singula, ut sciens dicitur quis secundum actum (1) (hoc autem accidit, cum possit operari per seipsum); est quidem et tunc potentia quodam modo, non tamen simpliciter, ut ante addiscere, aut invenire. Dicitur autem intellectus possibilis fieri singula, secundum quòd recipit species singulorum. Ex hoc ergo quòd recipit species intelligibiles, habet quòd possit operari cum voluerit, non autem quòd semper operetur; quia et tunc est quodam modo in potentia, sed aliter quàm ante intelligere, eo scilicet modo quo sciens in habitu est in potentia ad considerandum in actu. Repugnat etiam prædicta positio rationi. Quod enim recipitur in aliquo, recipitur in eo secundum modum recipientis. Intellectus autem est magis stabilis naturæ et immobilis, quàm materia corporalis. Si ergo materia corporalis formas, quas recipit, non solum tenet, dum per eas agit in actu, sed etiam postquam per eas agere cessaverit, multò fortius intellectus immobiliter, et inamissibiliter recipit species intelligibiles, sive à sensibilibus acceptas, sive etiam ab aliquo superiori intellectu effluxas.

Sic igitur si memoria accipitur solum pro vi conservativâ specierum, oportet dicere memoriam esse in intellectivâ parte. Si verò de ratione memoriæ sit quòd ejus objectum sit præteritum ut præteritum, memoria in parte intellectivâ non erit, sed sensitivâ tantum, quæ est apprehensiva particularium. Præteritum enim ut præteritum, cum significet esse sub determinato tempore, ad conditionem particularis pertinet.

(1) Nicolaus: Secundum actum, et quod hoc accidit etc.

Ad primum ergo dicendum quòd memoria, secundum quòd est conservativa specierum, non est nobis pecoribusque communis; species enim conservantur non in parte animæ sensitivâ tantum, sed magis in conjuncto, cum vis memorativa sit actus organi cuiusdam. Sed intellectus secundum seipsum est conservativus specierum præter concomitantiam organi corporalis; unde Philosophus dicit, in 3 de Animâ, text. 6, quòd anima est locus specierum, non tota, sed intellectus.

Ad secundum dicendum quòd præteritio potest ad duo referri, scilicet ad objectum quòd cognoscitur, et ad cognitionis actum; quæ quidem duo simul conjunguntur in parte sensitivâ, quæ est apprehensiva alicujus per hoc quòd immutatur à præsentis sensibili. Unde simul animal memoratur se prius sensitisse in præterito, et se sensitisse quoddam præteritum sensibile. Sed quantum ad partem intellectivam pertinet, præteritio accidit et non per se convenit ex parte objecti intellectus. Intelligit enim intellectus hominem, in quantum est homo. Homini autem, in quantum est homo, accidit vel in præsentis, vel in præterito, vel in futuro esse. Ex parte verò actus præteritio per se accipi potest etiam in intellectu, sicut in sensu; quia intelligere animæ nostræ est quidam particularis actus in hoc vel in illo tempore existens, secundum quòd dicitur homo intelligere nunc, vel heri, vel cras. Et hoc non repugnat intellectusualitati; quia hujusmodi intelligere quamvis sit quoddam particulare, tamen est immaterialis actus, ut supra de intellectu dictum est, qu. 75, art. 2. Et ideò, sicut intelligit seipsum intellectus, quamvis ipse sit quidam singularis intellectus; ita intelligit suum intelligere, quòd est singularis actus, vel in præterito, vel in præsentis, vel in futuro existens. Sic igitur salvatur ratio memoriæ quantum ad hoc quòd est præteritorum in intellectu, secundum quòd intelligit se prius intellexisse, non autem secundum quòd intelligit præteritum, prout est hic et nunc.

Ad tertium dicendum quòd species intelligibiles aliquando sunt in intellectu in potentia tantum; et tunc dicitur intellectus esse in potentia; aliquando autem secundum ultimam completionem actus; et tunc intelligit actu; aliquando medio modo se habet inter potentiam et actum; et tunc dicitur esse intellectus in habitu; et secundum hunc modum intellectus conservat species etiam quando actu non intelligit.

ARTICULUS VII. — *Utrum alia potentia sit memoriæ intellectiva, et alia intellectus.* — (1, dist. 3, qu. 4, art. 1, et 2 cont. cap. 74, fin. et Ver. qu. 7, art. 3, ad 3, et qu. 20, art. 3.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd alia potentia sit memoria intellectiva, et alia intellectus. Augustinus enim, in 10 de Trin., c. 10 et 11, ponit in mente memoriam, intelligentiam et voluntatem. Manifestum est autem quòd memoria est alia potentia à voluntate. Ergo similiter est alia ab intellectu.

2 Præterea, eadem ratio distinctionis (1)

(1) Al., definitionis.

est potentiæ sensitivæ partis, et intellectivæ. Sed memoria in parte sensitivâ est alia potentia à sensu, ut supra dictum est, quæst. 78, art. 4. Ergo memoria partis intellectivæ est alia potentia ab intellectu.

3. Præterea, secundum Augustinum, loc. cit., memoria, intelligentia et voluntas sunt sibi invicem æqualia, et unum eorum ab alio oritur. Hoc autem esse non posset, si memoria esset eadem potentia cum intellectu. Non est ergo eadem potentia.

Sed contra, de ratione memoriæ est quod sit thesaurus, vel locus conservativus specierum. Hoc autem Philosophus in 3 de Animâ, text. 6, attribuit intellectui, ut dictum est art. præc. Non ergo in parte intellectivâ est alia potentia memoriæ ab intellectu.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, q. 77, art. 3, potentiæ animæ distinguuntur secundum diversas rationes objectorum, eo quod ratio cujuslibet potentiæ consistit in ordine ad id ad quod dicitur, quod est ejus objectum. Dictum est etiam supra, ibid., quod si aliqua potentia secundum propriam rationem ordinetur ad aliquod objectum secundum communem rationem objecti, non diversificabitur illa potentia secundum diversitates particularium differentiarum; sicut potentia visiva, quæ respicit suum objectum secundum rationem colorati, non diversificatur secundum rationem albi et nigri. Intellectus autem respicit suum objectum secundum communem rationem entis, eo quod intellectus possibilis est quo est omnia fieri. Unde secundum nullam differentiam entium diversificatur (1) potentia intellectus possibilis. Diversificatur tamen potentia intellectus agentis et intellectus possibilis; quia respectu ejusdem objecti aliud principium oportet esse potentiam activam, quæ facit objectum esse in actu; et aliud potentiam passivam, quæ movetur ab objecto in actu existente; et sic potentia activa comparatur ad suum objectum ut ens in actu ad ens in potentiâ; potentia autem passiva comparatur ad suum objectum è converso, ut ens in potentiâ ad ens in actu. Sic igitur nulla alia differentia potentiæ in intellectu esse potest nisi possibilis et agentis. Unde patet quod memoria non est alia potentia ab intellectu. Ad rationem enim potentiæ passivæ pertinet conservare, sicut et recipere.

Ad primum ergo dicendum quod quamvis in tertiâ distinctione 1 Sententiarum, dicatur quod memoria, intelligentia et voluntas sint tres vires, tamen hoc non est secundum intentionem Augustini, qui expressè dicit in 14 de Trinit., c. 7, in med., quod si accipiantur memoria, intelligentia et voluntas, secundum quod semper præstò sunt animæ, sive cogitentur, sive non cogitentur, ad solam memoriam pertinere videntur. Intelligentiam autem nunc dico, quâ intelligimus cogitantes; et eam voluntatem, sive amorem, vel dilectionem, quæ istam prolem parentemque conjungit. Ex

(1) Ita Nicolaus, Garcia et editiones Patavinæ. Rom. edit.: *Diversificatur differentia*. Cod. Alcan.: *Diversificatur (differentia) intellectus patibilis*.

quo patet quod ista tria non accipit Augustinus pro illis tribus potentiis; sed memoriam accipit pro habituali animæ retentione, intelligentiam autem pro actu intellectus, voluntatem autem pro actu voluntatis.

Ad secundum dicendum quod præteritum et præsens possunt esse propriæ differentie potentiæ sensitivarum, secundum diversitatem objectorum, non autem potentiæ intellectivarum, ratione supra dictâ, art. præc.

Ad tertium dicendum quod intelligentia oritur ex memoriâ, sicut actus ex habitu, et hoc modo etiam æquatur ei; non autem sicut potentia potentiæ (1).

ARTICULUS VIII. — *Utrum ratio sit alia potentia ab intellectu*. — (Ver. qu. 15, art. 1, et qu. 16, art. 1, corp., fin., et 1 de Animâ, lect. 2k, fin.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod ratio sit alia potentia ab intellectu. In lib. enim de Spiritu et Animâ, cap. 11, ante med., dicitur: *Cum ab inferioribus ad superiora ascendere volumus, prius occurrit nobis sensus, deinde imaginatio, deinde ratio, deinde intellectus*. Est ergo alia potentia ratio ab intellectu, sicut imaginatio à ratione.

2. Præterea, Boetius dicit, in lib. 5 de Consol., prosa 4 et ult., quod *intellectus comparatur ad rationem sicut æternitas ad tempus*. Sed non est ejusdem virtutis esse in æternitate, et esse in tempore. Ergo non est eadem potentia ratio et intellectus.

3. Præterea, homo communicat cum Angelis in intellectu, cum brutis verò in sensu. Sed ratio, quæ est propria hominis, quâ animal rationale dicitur, est alia potentia à sensu. Ergo pari ratione est alia potentia ab intellectu, qui propriè convenit Angelis, unde et intellectuales dicuntur.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 3 super Genes. ad litt., cap. 20, in princ., quod *illud quo homo irrationalibus animalibus antecellit, vel est ratio, vel mens, vel intelligentia, vel si quo alio vocabulo commodius appellatur*. Ratio ergo, et intellectus, et mens sunt una potentia.

Respondeo dicendum quod ratio et intellectus in homine non possunt esse diversæ potentiæ, quod manifestè cognoscitur, si utriusque actus consideretur. Intelligere enim est simpliciter veritatem intelligibilem apprehendere; ratiocinari autem est procedere de uno intellecto ad aliud, ad veritatem intelligibilem cognoscendam. Et ideo Angeli, qui perfectè possident, secundum modum suæ naturæ, cognitionem intelligibilis veritatis, non habent necesse procedere de uno ad aliud; sed simpliciter et absque discursu veritatem rerum apprehendunt, ut Dionysius dicit, 7 c. de div. Nom., à princ. lect. 2. Homines autem ad intelligibilem veritatem cognoscendam perveniunt procedendo de uno ad aliud, ut ibidem dicitur; et ideo rationales dicuntur. Patet ergo quod ratiocinari comparatur ad intelligere sicut moveri ad quiescere, vel acquirere ad habere; quorum unum

(1) Ita cod. Alcan., cum editis omnibus quos vidimus. Cod. Tarrac., non sicut potentiæ puræ.

est perfecti, aliud autem imperfecti. Et quia motus semper ab immobili procedit, et ad aliquid quietum terminatur, inde est quod ratiocinatio humana secundum viam inquisitionis (1) vel inventionis procedit à quibusdam simpliciter intellectis, quæ sunt prima principia; et rursus in viâ iudicii resolvendo redit ad prima principia, ad quæ inventa examinat. Manifestum est autem quod quiescere et moveri non reducuntur ad diversas potentias, sed ad unam et eandem etiam in naturalibus rebus; quia per eandem naturam aliquid movetur ad locum, et quiescit in loco. Multò ergo magis per eandem potentiam intelligimus et ratiocinamur. Et sic patet quod in homine eadem potentia est ratio et intellectus.

Ad primum ergo dicendum quod illa enumeratio sit secundum ordinem actuum, non secundum distinctionem potentiarum; quamvis liber ille non sit magnæ auctoritatis, ut jam dictum est quæst. 77, art. 8.

Ad secundum patet responsio ex dictis in corp. art. Æternitas enim comparatur ad tempus, sicut immobile ad mobile; et ideò Boetius comparavit intellectum æternitati, rationem verò temporari.

Ad tertium dicendum quod alia animalia sunt ita infra hominem, quod non possunt attingere ad cognoscendam veritatem, quam ratio inquirat. Homo verò attingit ad cognoscendam intelligibilem veritatem, quam Angeli cognoscunt, sed imperfectè; et ideò vis cognoscitiva Angelorum non est alterius generis à vi cognoscitiva rationis, sed comparatur ad ipsam ut perfectum ad imperfectum.

ARTICULUS IX. — *Utrum ratio superior et inferior sint diversæ potentia.* — (1-2, qu. 74, art. 2; et 2, dist. 24, qu. 2, art. 2, et Ver. qu. 25, art. 2.)

Ad nonum sic proceditur. 1. Videtur quod ratio superior et inferior sint diversæ potentia. Dicit enim Augustinus, 12 de Trinit., c. 4, in fine, quod *imago Trinitatis est in superiori parte rationis, non autem in inferiori*. Sed partes animæ sunt ipsæ ejus potentia. Ergo duæ potentia sunt ratio superior et inferior.

2. Præterea, nihil oritur à seipso. Sed ratio inferior oritur à superiori, et ab eâ regulatur et dirigitur. Ergo ratio superior est alia potentia ab inferiori.

3. Præterea, Philosophus dicit in 6 Ethic., cap. 1, à med., quod *scientificum animæ, quo cognoscit anima necessaria, est aliud principium et alia pars animæ ab opinativo et ratiocinativo, quo cognoscit contingentia*; et probat per hoc, quia *ad ea quæ sunt genere altera, altera genere particula animæ ordinatur*. Contingens autem et necessarium sunt altera genere, sicut corruptibile et incorruptibile. Cum autem idem sit necessarium quod æternum, et temporale idem quod contingens; videtur quod idem sit quod Philosophus vocat *scientificum*, et superior pars rationis, quæ secundum Augustinum, lib. 12 de Trin., c. 7, in fine, *intendit æternis conspiciendis et consulendis*; et quod idem sit quod

Philosophus vocat *ratiocinativum*, vel *opinativum*, et inferior ratio, quæ secundum Augustinum, ibid., *intendit temporalibus disponendis*. Est ergo alia potentia animæ ratio superior, et ratio inferior.

4. Præterea, Damascenus dicit, lib. 2 orth. Fid., c. 22, post princ., quod *ex imaginatione fit opinio; deinde mens dijudicans opinionem, sive vera sit, sive falsa, dijudicat veritatem*, unde et mens dicitur à metiendo. De quibus igitur iudicatum est jam, et determinatum, verè dicitur intellectus. Sic igitur opinativum, quod est ratio inferior, est aliud à mento et intellectu, per quod potest intelligi ratio superior.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 12 de Trinit., c. 4, in princ., quod *ratio superior et inferior non nisi per officia distinguuntur*. Non ergo sunt duæ potentia.

Respondeo dicendum quod ratio superior et inferior, secundum quod ab Augustino accipiuntur, nullo modo duæ potentia animæ esse possunt. Dicit enim, lib. 12 de Trinit., c. 7, quod *ratio superior est quæ intendit æternis conspiciendis, aut consulendis*; conspiciendis quidem, secundum quod ea in seipsis speculatur; consulendis verò, secundum quod ex eis accipit regulas agendorum. Ratio verò inferior ab ipso dicitur *quæ intendit temporalibus rebus*. Hæc autem duo, scilicet temporalia et æterna, comparantur ad cognitionem nostram hoc modo. quod unum eorum est medium ad cognoscendum alterum. Nam secundum viam inventionis, per res temporales in cognitionem devenimus æternorum, secundum illud Apostoli ad Rom. 1, 20: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*. In viâ verò iudicii, per æterna jam cognita de temporalibus iudicamus, et secundum rationes æternorum temporalia disponimus. Potest autem contingere quod medium, et id ad quod per medium pervenitur, ad diversos habitus pertineant; sicut principia indemonstrabilia pertinent ad habitum intellectus; conclusiones verò ex his deductæ, ad habitum scientiæ. Et ideò ex principiis geometriæ contingit aliquid concludere in aliâ scientiâ, puta in perspectivâ. Sed eadem potentia rationis est, ad quam pertinet et medium, et ultimum. Est enim actus rationis quasi quidam motus de uno in aliud perveniens. Idem autem est mobile, quod pertransiens medium pertingit ad terminum. Unde una et eadem potentia rationis est ratio superior et inferior; sed distinguuntur secundum Augustinum, lib. 12 de Trinit., c. 4, in princ., per officia actuum, et secundum diversos habitus. Nam superiori rationi attribuitur sapientia, inferiori verò scientia.

Ad primum ergo dicendum quod secundum quaecumque rationem partitionis (1) potest pars dici; in quantum verò ratio dividitur secundum diversa officia, ratio superior et inferior partes (2) dicuntur, et non quia sunt diversæ potentia.

(1) Ita cod. Alcan. cum aliis et Nicolai. Edit. Rom. et Patav., *acquisitionis*.

(1) Ita cod. Alcan. cum aliis, et edit. Patav. Edit. Rom. et Nicolaius, *participationis*.

(2) Cod. cit. edit. cum Rom., *partitiones*.

Ad secundum dicendum quòd ratio inferior dicitur à superiori deduci, vel ab eà regulari, in quantum principia quibus utitur inferior ratio, deducuntur et diriguntur à principiiis superioris rationis.

Ad tertium dicendum quòd *scientificum*, de quo Philosophus loquitur, non est idem quod ratio superior. Nam necessaria scibilia inveniuntur etiam in rebus temporalibus, de quibus est scientia naturalis et mathematica. *Opinativum* autem, et *rationativum* in minus est quàm ratio inferior, quia est contingentium tantum. Nec tamen est simpliciter dicendum quòd sit alia potentia quàm intellectus cognoscit necessaria, et alia quàm cognoscit contingentia; quia utraque cognoscit secundum eandem rationem objecti, scilicet secundum rationem entis et veri. Unde et necessaria, quæ habent perfectum esse in veritate, perfectè cognoscit, utpote ad eorum veriditatem pertingens, per quam propria accidentia de his demonstrat. Contingentia verò imperfectè cognoscit, sicut et habent imperfectum esse, et veritatem. Perfectum autem et imperfectum in actu non diversificant potentiam, sed diversificant actus quantum ad modum agendi, et per consequens principia actuum, et ipsos habitus. Et ideo Philosophus posuit duas particulas animæ, *scientificum* et *rationativum*, non quia sunt duæ potentiae, sed quia distinguuntur secundum diversam aptitudinem ad recipiendum diversos habitus, quorum diversitatem ibi inquirere intendit. Contingentia enim et necessaria, etsi differant secundum propria genera, conveniunt tamen in communi ratione entis, quam respicit intellectus; ad quam diversimodè se habent secundum perfectum et imperfectum.

Ad quartum dicendum quòd illa distinctio Damasceni est secundum diversitatem actuum, non secundum diversitatem potentiarum. Opinio enim significat actum intellectus qui fertur in unam partem contradictionis cum formidine alterius. Dijudicare verò, vel mensurare, est actus intellectus applicantis principia certa ad examinationem propositorum. Et ex hoc sumitur nomen mentis. Intelligere autem est cum quadam approbatione dijudicatis inhærere.

ARTICULUS X. — *Utrum intelligentia sit alia potentia ab intellectu.* — (1, dist. 3, quæst. 4, art. 1.)

Ad decimum sic proceditur. 1. Videtur quòd intelligentia sit alia potentia ab intellectu. Dicitur enim, in lib. de Spiritu et Animâ, c. 11, quòd *cum ab inferioribus ad superiora volumus ascendere, prius occurrit sensus, deinde imaginatio, deinde ratio, postea intellectus, et postea intelligentia*. Sed imaginatio et sensus sunt diversæ potentiae. Ergo et intellectus et intelligentia.

2. Præterea, Boetius dicit in 3 de Consol., prosâ 4, quòd *ipsum hominem aliter sensus, aliter imaginatio, aliter ratio, aliter intelligentia intuetur* (1). Sed intellectus est eadem

potentia cum ratione. Ergo videtur quòd intelligentia sit alia potentia quàm intellectus, sicut ratio est alia potentia quàm imaginatio et sensus.

3. Præterea, actus sunt prævii potentiis, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 33. Sed intelligentia est quidam actus, ab aliis actibus qui attribuuntur intellectui, diversus. Dicit enim Damascenus, l. 2 de orth. Fid., c. 22, post princ., quòd *primus motus intelligentia dicitur; quæ verò circa aliquid est intelligentia, intentio vocatur; quæ permanens, et figurans animam ad id quod intelligitur, excogitatio dicitur: excogitatio verò in eodem manens, et seipsam examinans, et dijudicans, epôrnetis dicitur* (id est, sapientia); *epôrnetis autem dilatata facit cognitionem, id est, interius dispositum sermonem; ex quo ait provenire sermonem per linguam enarratum*. Ergo videtur quòd intelligentia sit quædam specialis potentia.

Sed contra est quod Philosophus dicit in 3 de Animâ, text. 21, quòd *intelligentia indivisibilem est, in quibus non est falsum*. Sed hujusmodi cognoscere pertinet ad intellectum. Ergo intelligentia non est alia potentia præter intellectum.

Respondeo dicendum quòd hoc nomen *intelligentia* propriè significat ipsum actum intellectus, qui est intelligere. In quibusdam tamen libris de arabico translatis, substantiæ separatæ, quas nos *Angelos* dicimus, *intelligentiæ* vocantur fortè propter hoc quòd hujusmodi substantiæ semper actu intelligunt. In libris tamen de græco translatis dicuntur *intellectus*, seu *mentes*. Sic ergo intelligentia ab intellectu non distinguitur sicut potentia à potentiâ, sed sicut actus à potentiâ; innuitur enim talis divisio etiam à philosophis. Quandoque enim ponunt quatuor intellectus, scilicet intellectum agentem, possibilem, et in habitu, et adeptum: quorum quatuor intellectus agens et possibilis sunt diversæ potentiae, sicut et in omnibus est alia potentia activa et alia passiva; alia verò tria distinguuntur secundum tres status intellectus possibilis; qui quandoque est in potentiâ tantum; et sic dicitur possibilis; quandoque autem in actu primo, qui est scientia; et sic dicitur intellectus in habitu; quandoque autem in actu secundo qui est considerare; et sic dicitur intellectus in actu, sive intellectus adeptus.

Ad primum ergo dicendum quòd si recipi debet illa auctoritas, intelligentia ponitur pro actu intellectus; et sic dividitur contra intellectum sicut actus contra potentiam.

Ad secundum dicendum quòd Boetius accipit intelligentiam pro actu intellectus, qui transcendit actum rationis; unde ibidem dicit quòd *ratio tantum humani generis est, sicut intelligentia sola Dei: proprium enim Dei est quòd absque omni investigatione omnia intelligit*.

Ad tertium dicendum quòd omnes illi actus quos Damascenus enumerat, sunt unius potentiae, scilicet intellectivæ; quæ primò quidem simpliciter aliquid apprehendit; et hic actus dicitur *intelligentia*; secundò verò id quod apprehendit, ordinat ad aliquid aliud

(1) Boetius, *contutur*.

cognoscendum, vel operandum; et hic vocatur *intentio*; dùm verò persistit in inquisitione illius quod intendit, vocatur *cogitatio*; dùm verò id quod est cogitatum, examinat ad aliqua certa, dicitur *scire*, vel *sapere*; quod est *propter* vel *sapientia*; nam sapientiæ est iudicare, ut dicitur in 1 Metaph., cap. 2, à princ. Ex quo autem habet aliquid pro certo quasi examinatum, cogitat quomodo possit illud aliis manifestare; et hæc est *dispositio interioris sermonis*, ex quâ procedit exterior locutio. Non enim omnis differentia actuum potentias diversificat; sed sola illa quæ non potest reduci in idem principium, ut supra dictum est in corp. art.

ARTICULUS XI. — *Utrum intellectus speculativus et practicus sint diversæ potentie.* — (3, dist. 23, quæst. 11, art. 3, quæst. 2, et Ver. quæst. 3, art. 3, et 3 de Animâ, lect. 15.)

Ad undecimum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus speculativus et practicus sint diversæ potentie. *Apprehensivum* enim et *motivum* sunt diversa genera potentiarum, ut patet in 2 de Animâ, text. 27. Sed intellectus speculativus est apprehensivus tantum; intellectus autem practicus est motivus. Ergo sunt diversæ potentie.

2. Præterea, diversa ratio objecti diversificat potentiam. Sed objectum speculativum intellectus est *verum*, practici autem *bonum*; quæ differunt ratione. Ergo intellectus speculativus et practicus sunt diversæ potentie.

3. Præterea, in parte intellectivâ intellectus practicus comparatur ad speculativum, sicut æstimativa ad imaginativam in parte sensitivâ. Sed æstimativa differt ab imaginativâ sicut potentia à potentia, ut supra dictum est, qu. 77, art. 4. Ergo et intellectus practicus à speculativo.

Sed contra est quod dicitur in 3 de Animâ, text. 49, quod *intellectus speculativus per extensionem fit practicus*. Una autem potentia non mutatur in aliam. Ergo intellectus speculativus et practicus non sunt diversæ potentie.

Respondeo dicendum quod intellectus practicus et speculativus non sunt diversæ potentie.

Cujus ratio est quia, ut supra dictum est, quæst. 77, art. 3, id quod accidentaliter so habet ad objecti rationem quam respicit aliqua potentia, non diversificat potentiam. Accidit enim colorato quod sit homo, aut magnum, aut parvum. Unde omnia hujusmodi eadem visivâ potentia apprehenduntur. Accidit autem alicui apprehenso per intellectum quod ordinetur ad opus, vel non ordinetur. Secundum hoc autem differunt intellectus speculativus, et practicus; nam intellectus speculativus est qui quod apprehendit, non ordinat ad opus, sed ad solam veritatis considerationem; practicus verò intellectus dicitur qui hoc quod apprehendit, ordinat ad opus. Et hoc est quod Philosophus dicit in 3 de Animâ, text. 49, quod *speculativus differt à practico fine*; unde et à fine denominatur uterque; hic quidem speculativus, ille verò practicus, id est, operativus.

Ad primum ergo dicendum quod intellectus

practicus est motivus non quasi exequens motum, sed quasi dirigens ad motum; quod convenit ei secundum modum suæ apprehensionis.

Ad secundum dicendum quod verum et bonum se invicem includunt. Nam verum est quoddam bonum, alioquin non esset appetibile; et bonum est quoddam verum, alioquin non esset intelligibile. Sicut igitur objectum appetitus potest esse verum, in quantum habet rationem boni, sicut cum aliquis appetit veritatem cognoscere; ita objectum intellectus practici est bonum ordinabile ad opus sub ratione veri. Intellectus enim practicus veritatem cognoscit sicut speculativus, sed veritatem cognitam ordinat ad opus.

Ad tertium dicendum quod multæ differentie diversificant sensitivas potentias quæ non diversificant potentias intellectivas, ut supra dictum est, in corp., et art. 7 huj. quæst., et quæst. 77, art. 3.

ARTICULUS XII. — *Utrum synderesis sit quædam specialis potentia ab aliis distincta.* — (2, dist. 24, quæst. 2, art. 3, et Ver. quæst. 16, art. 1, et art. 2, ad 4.)

Ad duodecimum sic proceditur. 1. Videtur quod synderesis sit quædam specialis potentia ab aliis distincta. Ea enim quæ cadunt sub una divisione, videntur esse unius generis. Sed in Glossâ Hieronymi Ezech. 1, super illud: *Quatuor facies uni*, dividitur synderesis contra irascibilem, et concupiscibilem et rationalem, quæ sunt quædam potentie. Ergo synderesis est quædam potentia.

2. Præterea, opposita sunt unius generis, ex cap. de oppositis, propè finem. Sed synderesis et sensualitas opponi videntur, quia synderesis semper inclinat ad bonum; sensualitas autem, semper ad malum; unde per serpentem significatur, ut patet per Augustinum, 12 de Trinit., cap. 12 et 13. Videtur ergo quod synderesis sit potentia, sicut et sensualitas.

3. Præterea, Augustinus dicit in lib. 2 de libero Arbitrio, cap. 10, post med., quod *in naturali iudicatorio adsunt quædam regulæ, et semina virtutum, et vera, et incommutabilia* (1). Hæc autem dicimus synderesim. Cum ergo regulæ incommutabiles, quibus iudicamus, pertineant ad rationem secundum sui superiorem partem, ut Augustinus dicit, 12 de Trinit., cap. 2, videtur quod synderesis sit idem quod ratio; et ita est quædam potentia.

Sed contra, *potentie rationales se habent ad opposita*, secundum Philosophum, 12 Metaph., text. 3. Synderesis autem non se habet ad opposita, sed ad bonum tantum inclinat. Ergo synderesis non est potentia; si enim esset potentia, oporteret quod esset rationalis potentia; non enim invenitur in brutis.

Respondeo dicendum quod synderesis non est potentia, sed habitus; licet quidam posuerint synderesim esse quædam potentiam ratione altiore; quidam verò dixerint eam esse ipsam rationem, non ut est ratio, sed ut est matura.

(1) Nicolai, et immutabilia.

Ad hujus autem evidentiam considerandum est quodd, sicut supra dictum est, art. 8 hujus qu., ratiocinatio hominis, cum sit quidam motus, progreditur ab intellectu aliquorum, scilicet naturaliter notorum absque investigatione rationis, sicut à quodam principio immobili; et ad intellectum etiam terminatur, in quantum judicamus per principia per se naturaliter nota de his quæ ratiocinando inveniuntur. Constat autem quodd sicut ratio speculativa ratiocinatur de speculativis, ita ratio practica ratiocinatur de operabilibus. Oportet igitur naturaliter nobis esse indita sicut principia speculabilium, ita et principia operabilium.

Prima autem principia speculabilium nobis naturaliter indita non pertinent ad aliquam specialem potentiam, sed ad quemdam specialem habitum, qui dicitur *intellectus principiorum*, ut patet in 6 Ethic., cap. 6. Unde et principia operabilium nobis naturaliter indita non pertinent ad specialem potentiam, sed ad specialem habitum naturalem, quem dicimus synderesim. Unde et synderesis dicitur instigare ad bonum, et murmurare de malo, in quantum per prima principia procedimus ad inveniendum, et judicamus inventa. Patet ergo quodd synderesis non est potentia, sed habitus naturalis.

Ad primum ergo dicendum quodd illa divisio Hieronymi attenditur secundum diversitatem actuum, non secundum diversitatem potentiarum. Diversi autem actus possunt esse unius potentiae.

Ad secundum dicendum quodd oppositio sensualitatis et synderesis attenditur secundum oppositionem actuum, non sicut diversarum specierum unius generis.

Ad tertium dicendum quodd hujusmodi incommutabiles rationes sunt prima principia operabilium, circa quæ non contingit errare; et attribuntur rationi sicut potentiae, etsynderesi sicut habitui; unde et utroque, scilicet ratione et synderesi, naturaliter judicamus.

ARTICULUS XIII. — *Utrum conscientia sit quædam potentia.* — (2, dist. 24, quæst. 2, art. 4, et Ver. quæst. 17, art. 1, et Rom. 2, lect. 3.)

Ad tertiumdecimum sic proceditur. 1. Videtur quodd conscientia sit quædam potentia. Dicit enim Origenes, super illud Rom. 2: *Reddente illis testimonium conscientia, etc.*, quodd *conscientia est spiritus corrector, et pædagogus animæ sociatus, quo separatur à malis, et adhæret bonis*. Sed spiritus in animâ nominat potentiam aliquam: vel ipsam mentem, secundum illud Ephes. 4, 23: *Renovamini spiritu mentis vestræ*; vel ipsam imaginationem; unde et imaginaria visio spiritualis vocatur, ut patet per Augustinum, 12 super Gen. ad litt., cap. 6 et 7. Est ergo conscientia quædam potentia.

2. Præterea, nihil est peccati subjectum nisi potentia animæ. Sed conscientia est subjectum peccati; dicitur enim ad Tit. 1, 15, de quibusdani, quodd *inquinata sunt eorum mentes (1), et conscientia*. Ergo videtur quodd

conscientia sit potentia.

3. Præterea, necesse est quodd conscientia sit actus, vel habitus, vel potentia. Sed non est actus, quia non semper maneret in homine; nec etiam habitus, non enim esset unum quidd conscientia, sed multa; per multos enim habitus cognoscitivos dirigimur in agendis. Ergo conscientia est potentia.

Sed contra, conscientia deponi potest, non autem potentia. Ergo conscientia non est potentia.

Respondeo dicendum quodd conscientia, propriè loquendo, non est potentia, sed actus.

Et hoc patet tum ex ratione nominis, tum etiam ex his quæ secundum communem usum loquendi conscientiae attribuuntur. Conscientia enim secundum proprietatem vocabuli importat ordinem scientiae ad aliquid, nam conscientia dicitur *cum alio scientia*. Applicatio autem scientiae ad aliquid fit per aliquem actum. Unde ex istâ ratione nominis patet quodd conscientia sit actus.

Idem autem apparet ex his quæ conscientiae attribuuntur. Dicitur enim conscientia testificari, ligare, vel instigare, vel etiam accusare, vel etiam remordere, sive reprehendere. Et hæc omnia consequuntur applicationem alicujus nostræ cognitionis, vel scientiae ad ea quæ agimus. Quæ quidem applicatio fit tripliciter. Uno modo, secundum quodd recognoscimus aliquid nos fecisse, vel non fecisse, secundum illud Eccle. 7, 23: *Scit scientia tua, te crebrò maledixisse aliis*; et secundum hoc conscientia dicitur testificari. Alio modo applicatur secundum quodd per nostram conscientiam judicamus aliquid esse faciendum, vel non faciendum; et secundum hoc dicitur conscientia ligare, vel instigare. Tertio modo applicatur secundum quodd per conscientiam judicamus quodd aliquid quodd est factum, sit benè factum, vel non benè factum; et secundum hoc conscientia dicitur excusare, vel accusare, seu remordere. Patet autem quodd omnia hæc consequuntur actualem applicationem scientiae ad ea quæ agimus; unde, propriè loquendo, conscientia nominal actum.

Quia tamen habitus est principium actûs, quandoque nomen conscientiae attribuitur primo habitui naturali, scilicet synderesi, sicut Hieronymus in Glossâ Ezech. 1, super illud: *Quatuor facies uni, synderesim conscientiam nominat*; et Basiliius, hom. in princ. Proverb., à med., *naturale iudicatorium*; et Damascenus dicit, lib. 4 de Fid. orth., cap. 23, quodd est *lex intellectûs nostri*. Consuetum enim est quodd causæ et effectus per invicem nominentur.

Ad primum ergo dicendum quodd conscientia dicitur spiritus, secundum quodd spiritus pro mente ponitur, quia est quoddam mentis dictamen.

Ad secundum dicendum quodd inquinatio dicitur esse in conscientia, non sicut in subiecto, sed sicut cognitum in cognitione, in quantum scilicet aliquis scit se esse inquinatum.

Ad tertium dicendum quodd actus elsi non semper maneat in se, semper tamen manet in suâ causâ, quæ est potentia et habitus.

(1) Vulgata, et mens.

Habitus autem ex quibus conscientia informatur, etsi multi sunt, omnes tamen efficaciam habent ab uno primo principio, scilicet ab habitu primorum principiorum, qui dicitur synderesis. Unde specialiter hic habitus interdum conscientia nominatur, ut supra dictum est, art. præc.

QUÆSTIO LXXX.

DE POTENTIS APPETITIVIS IN COMMUNI. — (*In duos articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de potentiis appetitivis, et circa hoc considerata sunt quatuor. Primò de appetitu in communi. Secundò de sensualitate. Tertiò de voluntate. Quartò de libero arbitrio.

Circa primum quærentur duo: 1° utrùm debeat poni appetitus aliqua specialis potentia animæ; 2° utrùm appetitus dividatur in appetitum sensitivum et intellectivum sicut in potentias diversas.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm appetitus sit aliqua specialis animæ potentia.* — (3, dist. 27, quæst. 1, art. 2, et Ver. quæst. 15, art. 5.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd appetitus non sit aliqua specialis animæ potentia. Ad ea enim quæ sunt communia animatis et inanimatis, non est aliqua potentia animæ assignanda. Sed appetere est commune animatis et inanimatis; quia *bonum est quod omnia appetunt*, ut dicitur in 1 Ethic., cap. 1. Ergo appetitus non est specialis potentia animæ.

2. Præterea, potentiæ distinguuntur secundum objecta. Sed idem est quod cognoscimus, et appetimus. Ergo vim appetitivam non oportet esse aliam præter vim apprehensivam.

3. Præterea, commune non distinguitur contra proprium. Sed quælibet potentia animæ appetit quoddam particulare appetibile, scilicet objectum sibi conveniens. Ergo respectu hujus objecti, quod est appetibile in communi, non oportet accipi aliquam potentiam ab aliis distinctam, quæ appetitiva dicatur.

Sed contra est quòd Philosophus, in 2 de Animâ, text. 27, distinguit appetitivum ab aliis potentiis. Damascenus etiam, in 2 lib. orth. Fid., cap. 22, distinguit vires appetitivas à cognitivis.

Respondeo dicendum quòd necesse est ponere quamdam potentiam animæ appetitivam.

Ad cujus evidentiam considerandum est quòd quamlibet formam sequitur aliqua inclinatio; sicut ignis ex suâ formâ inclinatur ad superiorem locum, et ad hoc quòd generet sibi simile. Forma autem in his quæ cognitionem participant, altiori modo invenitur quàm in his quæ cognitione carent. In his enim quæ cognitione carent, invenitur tantummodò forma ad unum esse proprium determinans unumquodque, quod etiam naturale uniuscujusque est. Hanc igitur formam naturalem sequitur naturalis inclinatio, quæ appetitus naturalis vocatur. In habentibus autem cognitionem sic determinatur unumquodque ad proprium esse naturale per formam naturalem, quod tamen est receptivum

specierum aliarum rerum; sicut sensus recipit species omnium sensibilium, et intellectus omnium intelligibilium. Et sic anima hominis sit omnia quodam modo secundum sensum et intellectum, in quo cognitionem habentia ad Dei similitudinem quodam modo appropinquant, in quo omnia præexistunt, sicut Dionysius dicit, cap. 5 de div. Nom., lect. 1. Sicut igitur formæ altiori modo existunt in habentibus cognitionem supra modum formarum naturalium, ita oportet quòd in eis sit inclinatio supra modum inclinationis naturalis, quæ dicitur appetitus naturalis. Et hæc superior inclinatio pertinet ad vim animæ appetitivam, per quam animal appetere potest ea quæ apprehendit, non solum ea ad quæ inclinatur ex formâ naturali. Sic igitur necesse est ponere aliquam potentiam animæ appetitivam.

Ad primum ergo dicendum quòd appetere invenitur in habentibus cognitionem supra modum communem, quo invenitur in omnibus, ut dictum est in corp. art. Et idè oportet ad hoc determinari aliquam potentiam animæ.

Ad secundum dicendum quòd id quod apprehenditur, et appetitur, est idem subjecto, sed differt ratione. Apprehenditur enim ut est ens sensibile, vel intelligibile; appetitur verò ut est conveniens, aut bonum. Diversitas autem rationum in objectis requiritur ad diversitatem potentialiarum, non autem materialis diversitas.

Ad tertium dicendum quòd unaquæque potentia animæ est quædam forma, seu natura. et habet naturalem inclinationem in aliquid. Unde unaquæque appetit objectum sibi conveniens naturali appetitu, supra quem est appetitus animalis consequens apprehensionem, quo appetitur aliquid non ea ratione quâ est conveniens ad actum hujus vel illius potentiæ, utpote visio ad videndum, et auditio ad audiendum (1); sed quia est conveniens simpliciter animali.

ARTICULUS II. — *Utrùm appetitus sensitivus et intellectivus sint diversæ potentiæ.* — (Ver. qu. 15, art. 3, corp., et qu. 22, art. 4, et 1 de Animâ, lect. 10, et 3, lect. 24, com. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd appetitus sensitivus et intellectivus non sint diversæ potentiæ. Potentiæ enim non diversificantur per accidentales differentias, ut supra dictum est, quæst. 77, art. 5, et 70, art. 7. Sed accidit appetibili quòd sit apprehensum per sensum vel intellectum. Ergo appetitus sensitivus et intellectivus non sunt diversæ potentiæ.

2. Præterea, cognitio intellectiva est universalium; et secundum hoc distinguitur à sensitivâ, quæ est singularium. Sed ista distinctio non habet locum ex parte appetitivæ; cum enim appetitus sit motus ab animâ ad res, quæ sunt singulares, omnes appetitus videntur esse rei singularis. Non ergo

(1) Ita cod. Alcan. cum edit. Romanâ. Nicolaus: *Utpote visui ad videndum, et auditui ad audiendum.* Editiones Patavinæ: *Utpote in visu ad videndum, et auditu, etc.*

appetitus intellectivus debet distinguì à sensitivo.

3. Præterea, sicut sub apprehensivo ordinatur appetitum ut inferior potentia, ita et motivum. Sed non est aliud motivum in homine consequens intellectum quàm in aliis animalibus consequens sensum. Ergo pari ratione neque est aliud appetitum.

Sed contra est quòd Philosophus, in 3 de Animâ, text. 57, distinguit duplicem appetitum et dicit quòd *appetitus superior movet inferiorem*.

Respondeo dicendum quòd necesse est dicere, appetitum intellectivum esse aliam potentiam à sensitivo. Potentia enim appetitiva est potentia passiva, quæ nata est moveri ab apprehenso; unde appetibile apprehensum est movens non motum; appetitus autem movens motum, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 54, et 11 Metaph., text. 53. Passiva autem et mobilia distinguuntur secundum distinctionem activorum et motivorum; quia oportet motivum esse proportionatum mobili, et activum passivo; et ipsa potentia passiva propriam rationem habet ex ordine ad suum activum. Quia igitur est alterius generis apprehensum per intellectum, et apprehensum per sensum, consequens est quòd appetitus intellectivus sit alia potentia à sensitivo.

Ad primum ergo dicendum quòd appetibili non accidit esse apprehensum per sensum, vel intellectum, sed per se ei convenit. Nam appetibile non movet appetitum, nisi in quantum est apprehensum; unde differentie apprehensi sunt per se differentie appetibilis. Unde potentie appetitivæ distinguuntur secundum differentiam apprehensorum, sicut secundum propria objecta.

Ad secundum dicendum quòd appetitus intellectivus (1), etsi feratur in res, quæ sunt extra animam singulares, fertur tamen in eas secundum aliquam rationem universalem; sicut cum appetit aliquid, quia est bonum. Unde Philosophus dicit, in suâ Rheloricâ, l. 2, cap. 4, circ. fin., quòd odium potest esse de aliquo universali, puta cum odio habemus omne latronum genus. Similiter etiam per appetitum intellectivum appetere possumus immaterialia bona, quæ sensus non apprehendit, sicut scientiam, virtutes, et alia huiusmodi.

Ad tertium dicendum quòd sicut dicitur in 3 de Animâ, text. 58, opinio universalis non movet nisi mediante particulari; et similiter appetitus superior movet mediante inferiori; et ideo non est alia vis motiva consequens intellectum et sensum.

QUÆSTIO LXXXI.

DE SENSUALITATE. — (*In tres articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de sensualitate: circa quam quærentur tria: 1° utrùm sensualitas sit vis appetitiva tantum; 2° utrùm dividatur sensualitas in irascibilem et concupiscibilem sicut in diversas potentias; 3°

utrùm irascibilis et concupiscibilis obediant rationi.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm sensualitas solum sit appetitiva.* — (*Ver. quæst. 25, art. 1.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd sensualitas non solum sit appetitiva, sed etiam cognitiva. Dicit enim Augustinus, 12 de Trinit., cap. 12, quòd *sensualis animæ motus, qui in corporis sensus intenditur, nobis pecoribusque communis est*. Sed corporis sensus sub vi cognitivâ continentur. Ergo sensualitas est vis cognitiva.

2. Præterea, quæ cadunt sub unâ divisione, videntur esse unius generis. Sed Augustinus, in 12 de Trinit., loc. cit., dividit sensualitatem contra rationem superiorem et inferiorem, quæ ad cognitionem pertinent. Ergo sensualitas etiam est vis cognitiva.

3. Præterea, sensualitas in tentatione hominis tenet locum serpentis. Sed serpens in tentatione primorum parentum se habuit ut nuntians et proponens peccatum; quod est vis cognitivæ. Ergo sensualitas est vis cognitiva.

Sed contra est quòd sensualitas definitur esse *appetitus rerum ad corpus pertinentium*.

Respondeo dicendum quòd nomen sensualitatis sumptum videtur à sensuali motu, de quo Augustinus loquitur, 12 de Trin., loco cit., sicut ab actu sumitur nomen potentie, ut à visione visus. Motus autem sensualis est appetitus apprehensionem sensitivam consequens; actus enim apprehensivæ virtutis non ita propriè dicitur motus, sicut actio appetitus. Nam operatio virtutis apprehensivæ perficitur in hoc quòd res apprehensæ sunt in apprehendente; operatio autem virtutis appetitivæ perficitur in hoc quòd appetens inclinatur in rem appetibilem. Et ideo operatio apprehensivæ virtutis assimilatur quieti, operatio autem virtutis appetitivæ magis assimilatur motui; unde per sensualem motum intelligitur operatio appetitivæ virtutis. Et sic sensualitas est nomen appetitus sensitivi.

Ad primum ergo dicendum quòd per hoc quòd dicit Augustinus, quòd *sensualis animæ motus intenditur in corporis sensus*, non datur intelligi quòd corporis sensus sub sensualitate comprehendantur, sed magis quòd motus sensualitatis sit inclinatio quædam ad sensus corporis, dum scilicet appetimus ea quæ per corporis sensus apprehenduntur. Et sic corporis sensus pertinent ad sensualitatem quasi preambuli.

Ad secundum dicendum quòd sensualitas dividitur contra rationem superiorem et inferiorem, in quantum communicant in actu motionis. Vis enim cognitiva, ad quam pertinet ratio superior et inferior, est motiva; sicut et appetitiva, ad quam pertinet sensualitas.

Ad tertium dicendum quòd serpens non solum ostendit, et proposuit peccatum, sed etiam inclinavit in affectum peccati (1); et quan-

(1) Nicolaius, *naturalis*.

(1) Edit Patav. : *In effectum*. Al., *affectum*.

tum ad hoc sensualitas per serpentem significatur.

ARTICULUS II. — *Utrum appetitus sensitivus distinguatur in irascibilem et concupiscibilem, sicut in potentias diversas.* — (Ver. quæst. 15, art. 3, corp., et quæst. 25, art. 2, et 2 Eth., lect. 5, col. 2, et 3 de Animâ, lect. 14.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod appetitus sensitivus non distinguatur in irascibilem et concupiscibilem sicut in potentias diversas. Eadem enim potentia animæ est unius contrarietatis, ut visus albi et nigri, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 107. Sed conveniens et nocivum sunt contraria. Cum ergo concupiscibilis respiciat conveniens, irascibilis verò nocivum; videtur quod eadem potentia animæ sit irascibilis et concupiscibilis.

2. Præterea, appetitus sensitivus non est nisi convenientium secundum sensum. Sed conveniens secundum sensum est objectum concupiscibilis. Ergo nullus appetitus sensitivus est à concupiscibili differens.

3. Præterea, odium est in irascibili; dicit enim Hieronymus, sup. illud Matth. 13: *Simile est regnum cælorum fermento: Possideamus in irascibili odium vitiorum.* Sed odium, cum contrarietur amori, est in concupiscibili. Ergo eadem vis est concupiscibilis et irascibilis.

Sed contra est quod Gregorius Nyssenus (habetur verò ex Nemesio, lib. de Nat. hominis, c. 16), et Damascenus, lib. 2 de Fid. orth., c. 22, ante med., et c. 12, ponunt duas vires, *irascibilem et concupiscibilem* partes appetitus sensitivi.

Respondeo dicendum quod appetitus sensitivus est una vis in genere, quæ sensualitas dicitur; sed dividitur in duas potentias, quæ sunt species appetitus sensitivi, scilicet in *irascibilem et concupiscibilem*.

Ad ejus evidentiam considerare oportet quod in rebus naturalibus corruptibilibus non solum oportet esse inclinationem ad consequendum convenientia, et refugiendum nociva, sed etiam ad resistendum corruptentibus et contrariis, quæ convenientibus impedimentum præbent, et ingerunt nocumenta; sicut ignis habet naturalem inclinationem non solum ut recedat ab inferiori loco, qui sibi non convenit, et tendat in locum superiorem sibi convenientem, sed etiam quod resistat corruptentibus et impedientibus. Quia igitur appetitus sensitivus est inclinatio consequens apprehensionem sensitivam, sicut appetitus naturalis est inclinatio consequens formam naturalem, necesse est quod in parte sensitivâ sint duæ appetitivæ potentiae. Una per quam anima simpliciter inclinatur ad prosequendum ea quæ sunt convenientia secundum sensum, et ad refugiendum nociva; et hæc dicitur *concupiscibilis*. Alia verò per quam animal resistit impugnantibus quæ convenientia impugnant, et nocumenta inferunt; et hæc vis vocatur *irascibilis*; unde dicitur quod ejus objectum est arduum, quia scilicet tendit ad hoc quod superet contraria, et superemineat eis.

Hæc autem duæ inclinationes non reducuntur in unum principium; quia interdum anima tristibus se ingerit contra inclinationem concupiscibilis, ut secundum inclinationem irascibilis impugnet contraria; unde etiam passionibus irascibilis repugnare videntur passionibus concupiscibilis. Nam concupiscentia accensa minuit iram, et ira accensa minuit concupiscentiam in pluribus. Patet etiam ex hoc quod irascibilis est quasi propugnatrix et defensatrix concupiscibilis, dum insurgit contra ea quæ impediunt convenientia, quæ concupiscibilis appetit, et ingerunt nociva, quæ concupiscibilis refugit.

Et propter hoc omnes passionibus irascibilis incipiunt à passionibus concupiscibilis, et in eas terminantur; sicut ira nascitur ex illatâ tristitiâ, et vindictam inferens in lætitiâ terminatur. Propter hoc etiam pugna animalium sunt de concupiscibilibus, scilicet de cibis, et venereis, ut dicitur in 9 de Animalibus, cap. 1.

Ad primum ergo dicendum quod vis concupiscibilis est et convenientis et inconvenientis; sed irascibilis est ad resistendum inconvenienti, quod impugnat.

Ad secundum dicendum quod sicut in apprehensivis virtutibus in parte sensitivâ est aliqua vis æstimativa, scilicet quæ est perceptiva eorum quæ sensum non immutant, ut supra dictum est, qu. 78, art. 4, ita etiam in appetitu sensitivo est aliqua vis appetens aliquid quod non est conveniens secundum delectationem sensûs, sed secundum quod est utile animali ad suam defensionem; et hæc est vis irascibilis.

Ad tertium dicendum quod odium simpliciter pertinet ad concupiscibilem; sed ratione impugnationis, quæ ex odio causatur, potest ad irascibilem pertinere.

ARTICULUS III. — *Utrum irascibilis et concupiscibilis obediant rationi.* — (1-2, qu. 17, art. 7, et qu. 50, art. 3, et qu. 56, art. 4, et Ver. quæst. 25, art. 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod irascibilis et concupiscibilis non obediant rationi. Irascibilis enim et concupiscibilis sunt partes sensualitatis. Sed sensualitas non obedit rationi; unde per serpentem significatur, ut dicit Augustinus, 12 de Trinit., c. 12 et 13; ergo irascibilis et concupiscibilis non obediunt rationi.

2. Præterea, quod obedit alicui, non repugnat ei. Sed irascibilis et concupiscibilis repugnant rationi, secundum illud Apostoli ad Rom. 7, 23: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ.* Ergo irascibilis et concupiscibilis non obediunt rationi.

3. Præterea, sicut rationali parte animæ inferior est vis appetitiva, ita etiam et vis sensitiva. Sed sensitiva pars animæ non obedit rationi; non enim audimus, nec videmus quando volumus. Ergo similiter neque vires sensitivi appetitus, scilicet irascibilis et concupiscibilis, obediunt rationi.

Sed contra est quod Damascenus dicit, 1. 2 orth. Fidei, c. 12, circa fin., quod *obediens*,

et persuadibile rationi dividitur in concupiscientiam et iram.

Respondeo dicendum quòd irascibilis et concupiscibilis obediunt superiori parti, in quâ est intellectus, sive ratio et voluntas, dupliciter : uno modo quidem quantum ad rationem ; alio verò modo quantum ad voluntatem.

Rationi quidem obediunt quantum ad ipsos suos actus. Cujus ratio est, quia appetitus sensitivus in aliis quidem animalibus natus est moveri ab æstimativâ virtute, sicut ovis æstimans lupum inimicum timet. Loco autem æstimativæ virtutis est in homine, sicut supra dictum est, qu. 78, art. 4, vis cogitativa, quæ dicitur à quibusdam *ratio particularis* ; eò quòd est collativa intentionum individualium. Unde ab eâ natus est moveri in homine appetitus sensitivus. Ipsa autem ratio particularis nata est moveri, et dirigi in homine secundum rationem universalem ; unde in syllogisticis ex universalibus propositionibus concluduntur conclusiones singulares. Et ideò patet quòd ratio universalis imperat appetitui sensitivo, qui distinguitur per concupiscibilem et irascibilem, et hic appetitus est ei obediens. Et quia deducere universalia principia in conclusiones singulares, non est opus simplicis intellectus, sed rationis ; ideò irascibilis et concupiscibilis magis dicuntur obedire rationi quàm intellectui. Hoc etiam quilibet experiri potest in seipso ; applicando enim aliquas universales considerationes, mitigatur ira, aut timor, aut aliquid hujusmodi, vel etiam instigatur.

Voluntati etiam subiacet appetitus sensitivus quantum ad executionem, quæ sit per vim motivam. In aliis enim animalibus statim ad appetitum concupiscibilis et irascibilis sequitur motus ; sicut ovis timens lupum statim fugit, quia non est in eis superior appetitus, qui repugnet. Sed homo non statim movetur secundum appetitum irascibilem et concupiscibilem ; sed expectatur imperium voluntatis, quæ est appetitus superior. In omnibus enim potentiis motivis ordinatis, secundum movens non movet nisi virtute primi moventis. Unde appetitus inferior non sufficit movere, nisi appetitus superior consentiat. Et hoc est quod Philosophus dicit, in 3 de Animâ, text. 57, quòd *appetitus superior movet appetitum inferiorem, sicut sphaera superior inferiorem*. Hoc ergo modo irascibilis et concupiscibilis rationi subduntur.

Ad primum ergo dicendum quòd sensualitas significatur per serpentem quantum ad id quòd est proprium sibi ex parte sensitivæ partis. Irascibilis autem et concupiscibilis magis nominant sensitivum appetitum (1) ex parte actus, ad quem inducunt ex ratione, ut dictum est art. 1 et 2 hujus quæst.

Ad secundum dicendum quòd, sicut Philosophus dicit in 1 Politicorum, c. 3, *est quidem in animali contemplari et despoticum principatum, et politicum*. Anima quidem corpori dominatur despotico principatu, intellectus

autem appetitui, politico et regali. Dicitur enim despoticus principatus quo aliquis principatur servis, qui non habent facultatem in aliquo resistendi imperio præcipientis, quia nihil sui habent. Principatus autem politicus et regalis dicitur, quo aliquis principatur liberis ; qui etsi subdantur regimini præsentis, tamen habent aliquid proprium, ex quo possunt reniti præcipientis imperio. Sicigitur anima dominatur corpori despotico principatu, quia corporis membra in nullo resistere possunt imperio animæ ; sed statim ad appetitum animæ movetur manus, et pes, et quodlibet membrum quod natum est moveri voluntario motu (1). Intellectus autem, seu ratio dicitur principari irascibili et concupiscibili politico principatu ; quia appetitus sensibilis habet aliquid proprium, unde potest reniti imperio rationis. Natus est enim moveri appetitus sensitivus non solum ab æstimativâ in aliis animalibus, et cogitativâ in homine, quam dirigit universalis ratio, sed etiam ab imaginativâ et sensu. Unde experimur, irascibilem vel concupiscibilem rationi repugnare per hoc quòd sentimus, vel imaginamur aliquid delectabile, quod ratio vetat ; vel triste, quod ratio præcipit. Et sic per hoc quòd irascibilis et concupiscibilis in aliquo rationi repugnant, non excluditur quin ei obediant.

Ad tertium dicendum quòd sensus exteriores indigent ad suos actus exterioribus sensibilibus, quibus immutentur, quorum præsentia non est in potestate rationis. Sed vires interiores tam appetitivæ, quàm apprehensivæ non indigent exterioribus rebus ; et ideò subduntur imperio rationis, quæ potest non solum instigare vel mitigare affectus appetitivæ virtutis, sed etiam formare imaginativæ virtutis phantasmata.

QUÆSTIO LXXXII.

DE VOLUNTATE. — (In quinque articulos divisa.)

Deinde considerandum est de voluntate ; circa quam quæruntur quinque : 1° utrùm voluntas aliquid ex necessitate appetat ; 2° utrùm omnia ex necessitate appetat ; 3° utrùm sit eminentior potentia quàm intellectus ; 4° utrùm voluntas moveat intellectum ; 5° utrùm voluntas distinguatur per irascibilem et concupiscibilem.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm voluntas aliquid ex necessitate appetat.* — (1-2, qu. 10, art. 1, et qu. 80, corp., et Ver. qu. 22, art. 5, et Mal. qu. 6, art. unico.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd voluntas nihil ex necessitate appetat. Dicit enim Augustinus in 5 de Civit. Dei, c. 10, quòd *si aliquid est necessarium, non est voluntarium*. Sed omne quod voluntas appetit, est voluntarium ; ergo nihil quod voluntas appetit est necessariò desideratum.

2. Præterea, potestates rationales secundum Philosophum, lib. 9 Metaph., text. 3, se habent ad opposita. Sed voluntas est potestas rationalis ; quia, ut dicitur in 3 de Ani-

(1) Ita cod. Alcan. cum editis plurimis. Edit. Rom. : *Sensitivum quàm appetitivum*.

(1) Cod. Tarrac., *vario motu*.

ma, text. 42, *voluntas in ratione est*. Ergo **voluntas** se habet ad opposita; ad nihil ergo **de** necessitate determinatur.

3. Præterea, secundum voluntatem sumus domini nostrorum actuum. Sed ejus quod ex necessitate est, non sumus domini. Ergo **actus** voluntatis non potest de necessitate esse.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in 13 de Trinit., c. 4, in princ., quod *beatitudinem omnes und voluntate appetunt*. Si autem non esset necessarium sed contingens, deficeret ad minus in paucioribus. Ergo voluntas ex necessitate aliquid vult.

Respondeo dicendum quod necessitas dicitur multipliciter. Necesse est enim quod non potest non esse; quod quidem convenit alicui, uno modo ex principio intrinseco, sive materiali, sicut cum dicimus, quod omne compositum ex contrariis necesse est corrumpi; sive formali, sicut cum dicimus, quod necesse est triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis. Et hæc est necessitas naturalis et absoluta. Alio modo convenit alicui quod non possit non esse ex aliquo extrinseco vel fine, vel agente; fine quidem, sicut cum aliquis non potest sine hoc consequi, aut bene consequi finem aliquem, ut cibis dicitur necessarius ad vitam, et equus ad iter; hæc vocatur necessitas finis, quæ interdum etiam utilitas dicitur; ex agente autem hoc alicui convenit, sicut cum aliquis cogitur ab aliquo agente, ita quod non possit contrarium agere; et hæc vocatur necessitas coactionis.

Hæc igitur coactionis necessitas omnino repugnat voluntati. Nam hoc dicimus esse violentum quod est contra inclinationem rei. Ipse autem motus voluntatis est inclinatio quædam in aliquid; et ideo sicut dicitur aliquid naturale, quia est secundum inclinationem naturæ; ita dicitur aliquid voluntarium, quia est secundum inclinationem voluntatis. Sicut ergo impossibile est quod aliquid simul sit violentum et naturale; ita impossibile est quod aliquid simpliciter sit coactum, sive violentum, et voluntarium. Necessitas autem finis non repugnat voluntati, quando ad finem non potest perveniri nisi uno modo; sicut ex voluntate transeundi mare fit necessitas in voluntate ut velit navem. Similiter etiam nec necessitas naturalis repugnat voluntati; quinimo necesse est quod sicut intellectus ex necessitate inhæret primis principiis, ita voluntas ex necessitate inhæreat ultimo fini, qui est beatitudo. Finis enim se habet in operativis sicut principium in speculativis, ut dicitur in 2 Physic., text. 89. Oportet enim quod illud quod naturaliter alicui convenit, et immobiliter, sit fundamentum, et principium omnium aliorum; quia natura rei est primum in unoquoque, et omnis motus prosedit ab aliquo immobili.

Ad primum ergo dicendum quod verbum Augustini est intelligendum de necessario necessitate coactionis. Necessitas autem naturalis non aufert libertatem voluntatis, ut ipsemet in eodem libro dicit, ibid.

Ad secundum dicendum quod voluntas, se-

cundum quod aliquis naturaliter vult, magis respondet intellectui naturalium principiorum quam rationi, quæ ad opposita se habet. Unde secundum hoc magis est intellectualis quam rationalis potestas.

Ad tertium dicendum quod sumus domini nostrorum actuum, secundum quod possumus hoc vel illud eligere. Electio autem non est de fine, sed de his quæ sunt ad finem, ut dicitur in 3 Ethic., c. 2. Unde appetitus ultimi finis non est de his quorum domini sumus.

ARTICULUS II. — *Utrum voluntas ex necessitate omnia velit quæcumque vult.* — (Loc sup., art. 1 cit.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod voluntas ex necessitate omnia velit quæcumque vult. Dicit enim Dionysius, 4 c. de divin. Nom., part. 4, lect. 23, quod *malum est præter voluntatem*. Ex necessitate ergo voluntas tendit in bonum sibi propositum.

2. Præterea, objectum voluntatis comparatur ad ipsam sicut movens ad mobile. Sed motus mobilis necessario consequitur ex movente. Ergo videtur quod objectum voluntatis ex necessitate moveat ipsam.

3. Præterea, sicut apprehensum secundum sensum est objectum appetitus sensitivi, ita apprehensum secundum intellectum est objectum intellectivi appetitus, qui dicitur voluntas. Sed apprehensum secundum sensum ex necessitate movet appetitum sensitivum; dicit enim Augustinus, 9 super Genes. ad litt., c. 14, quod *animalia moventur visis*. Ergo videtur quod apprehensum secundum intellectum ex necessitate moveat voluntatem.

Sed contra est quod Augustinus dicit, lib. 1 Retr., cap. 9, quod *voluntas est quod peccatur, et recte vivitur*; et sic se habet ad opposita. Non ergo ex necessitate vult quæcumque vult.

Respondeo dicendum quod voluntas non ex necessitate vult quæcumque vult. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod sicut intellectus naturaliter et ex necessitate inhæret primis principiis, ita voluntas ultimo fini, ut jam dictum est art. præc. Sunt autem quædam intelligibilia quæ non habent necessariam connexionem ad prima principia, sicut contingentes propositiones, ad quarum remotionem non sequitur remotio primorum principiorum; et talibus non ex necessitate assentit intellectus. Quædam autem propositiones sunt necessariae, quæ habent connexionem necessariam cum primis principiis, sicut conclusiones demonstrabiles, ad quarum remotionem sequitur remotio primorum principiorum; et his intellectus ex necessitate assentit, cognita connexionem necessariam conclusionem ad principia per demonstrationis deductionem. Non autem ex necessitate assentit, antequam hujusmodi necessitatem connexionis per demonstrationem cognoscat. Similiter etiam ex parte voluntatis. Sunt enim quædam particularia bona quæ non habent necessariam connexionem ad beatitudinem, quia sine his potest aliquis esse beatus; et hujusmodi bonis vo-

luntas non de necessitate inhæret. Sunt autem quædam habentia necessariam connexionem ad beatitudinem, quibus scilicet homo Deo inhæret, in quo solo vera beatitudo consistit. Sed tamen, antequam per certitudinem divinæ visionis necessitas hujusmodi connexionis demonstretur, voluntas non ex necessitate Deo inhæret, nec his quæ Dei sunt. Sed voluntas videntis Deum per essentiam de necessitate inhæret Deo, sicut nunc ex necessitate volumus esse beati. Patet ergo quod voluntas non ex necessitate vult quæcumque vult.

Ad primum ergo dicendum quod voluntas in nihil potest tendere nisi sub ratione boni. Sed quia bonum est multiplex, propter hoc non ex necessitate determinatur ad unum.

Ad secundum dicendum quod movens tunc ex necessitate causat motum in mobili quando potestas moventis excedit mobile, ita quod tota ejus possibilitas moventi subdatur. Cum autem possibilitas voluntatis sit respectu boni universalis et perfecti, non subjicitur ejus possibilitas tota alicui particulari bono; et ideo non ex necessitate movetur ab illo.

Ad tertium dicendum quod vis sensitiva non est vis collativa diversorum, sicut ratio, sed simpliciter aliquid unum apprehendit; et ideo secundum illud unum determinatè movet appetitum sensitivum. Sed ratio est collativa plurium; et ideo ex pluribus moveri potest appetitus intellectivus, scilicet voluntas, non ex uno ex necessitate.

ARTICULUS III. — *Utrum voluntas sit altior potentia quàm intellectus.* — (3, dist. 27, qu. 1, art. 4, et Ver. qu. 22, art. 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod voluntas sit altior potentia quàm intellectus. Bonum enim et finis est objectum voluntatis. Sed finis est prima et altissima causarum. Ergo voluntas est prima et altissima potentiarum.

2. Præterea, res naturales inveniuntur procedere de imperfectis ad perfecta; et hoc etiam in potentiis animæ apparet; proceditur enim de sensu ad intellectum, qui est nobilior. Sed naturalis processus est de actu intellectus in actum voluntatis. Ergo voluntas est perfectior et nobilior potentia quàm intellectus.

3. Præterea, habitus sunt proportionati potentiis, sicut perfectiones perfectibilibus. Sed habitus quo perficitur voluntas, scilicet charitas, est nobilior habitibus quibus perficitur intellectus: dicitur enim 1 ad Cor. 13, 2: *Si noverim mysteria omnia, et si habuero omnem fidem, charitatem autem non habeam, nihil sum.* Ergo voluntas est altior potentia quàm intellectus.

Sed contra est quod Philosophus, in 10 Ethicorum, c. 7, ponit altissimam potentiam animæ esse intellectum.

Respondetur dicendum quod eminentia alicujus ad alterum potest attendi dupliciter: uno modo simpliciter; alio modo secundum quid. Consideratur autem aliquid tale simpliciter, prout est secundum seipsum tale; secundum quid autem, prout dicitur tale se-

cundum respectum ad alterum.

Si ergo intellectus et voluntas considerentur secundum se, sic intellectus eminentior invenitur; et hoc apparet ex comparatione objectorum ad invicem. Objectum enim intellectus est simplicius et magis absolutum quàm objectum voluntatis; nam objectum intellectus est ipsa ratio boni appetibilis; bonum autem appetibile, cujus ratio est in intellectu, est objectum voluntatis. Quantò autem aliquid est simplicius et abstractius, tantò secundum se est nobilius et altius. Et ideo objectum intellectus est altius quàm objectum voluntatis. Cum ergo propria ratio potentia sit secundum ordinem ad objectum, sequitur quod secundum se et simpliciter intellectus sit altior et nobilior voluntate.

Secundum quid autem, et per comparationem ad alterum, voluntas invenitur interdum altior intellectu, ex eo scilicet quod objectum voluntatis in altiori re invenitur quàm objectum intellectus; sicut si dicerem, auditum esse secundum quid nobiliorem visu, in quantum res aliqua cujus est sonus, nobilior est aliqua re cujus est color; quamvis color sit nobilior et simplicior sono. Ut enim supra dictum est, qu. 16, art. 1, et qu. 27, art. 4, actio intellectus consistit in hoc quod ratio rei intellectæ est in intelligente, actus verò voluntatis perficitur ex eo quod voluntas inclinatur ad ipsam rem, prout in se est. Et ideo Philosophus dicit, in 6 Metaph., text. 8, quod *bonum et malum*, quæ sunt objecta voluntatis, *sunt in rebus; verum et falsum*, quæ sunt objecta intellectus, *sunt in mente*. Quando igitur res in quâ est bonum, est nobilior ipsâ animâ, in quâ est ratio intellecta, per comparationem ad talem rem voluntas est altior intellectu. Quando verò res in quâ est bonum, est infra animam, tunc etiam in comparatione ad talem rem intellectus est altior voluntate. Unde melior est amor Dei quàm cognitio; è contrario autem melior est cognitio rerum corporalium quàm amor. Simpliciter tamen intellectus est nobilior quàm voluntas.

Ad primum ergo dicendum quod ratio causæ accipitur secundum comparationem unius ad alterum; et in tali comparatione ratio boni principalior invenitur. Sed verum dicitur magis absolute, et ipsius boni rationem significat; unde et bonum quoddam verum est. Sed rursus et ipsum verum est quoddam bonum, secundum quod intellectus res quædam est, et verum finis ipsius. Et inter alios fines iste finis est excellentior, sicut intellectus inter alias potentias.

Ad secundum dicendum quod illud quod est prius generatione et tempore, est imperfectius; quia in uno eodemque potentia tempore præcedit actum, et imperfectio perfectionem. Sed illud quod est prius simpliciter, et secundum naturæ ordinem, est perfectius; sic enim actus est prior potentia. Et hoc modo intellectus est prior voluntate, sicut motivum mobili, et activum passivo; bonum enim intellectum movet voluntatem.

Ad tertium dicendum quod illa ratio procedit de voluntate secundum comparationem

ad id quod supra animam est: virtus enim charitatis est quæ Deum amamus.

ARTICULUS IV. — *Utrum voluntas moveat intellectum.* — (1-2, quæst. 9, art. 1, et quæst. 17, art. 1, et Ver. quæst. 14, art. 1 et 2, et quæst. 22, art. 2.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quod voluntas non moveat intellectum. Movens enim est nobilius et prius moto; quia movens est agens; agens autem est nobilius patiente, ut Augustinus dicit, 12 super Gen. ad litt., c. 16, et Philosophus, in 3 de Animâ, text. 19. Sed intellectus est prior et nobilior voluntate, ut supra dictum est, art. præc. Ergo voluntas non movet intellectum.

2. Præterea, movens non movetur à moto, nisi fortè per accidens. Sed intellectus movet voluntatem; quia appetibile apprehensum per intellectum est motus non motum, appetitus autem movens motum. Ergo intellectus non movetur à voluntate.

3. Præterea, nihil velle possumus, nisi sit intellectum. Si igitur ad intelligendum movet voluntas volendo intelligere, oportebit quod etiam illud velle præcedat aliud intelligere, et illud intelligere aliud velle, et sic in infinitum, quod est impossibile. Non ergo voluntas movet intellectum.

Sed contra est quod Damascenus dicit, lib. 2 orth. Fid., c. 16, ad finem, quod *in nobis est percipere quamcumque volumus artem, et non percipere.* In nobis autem est aliquid per voluntatem; percipimus autem artes per intellectum. Voluntas ergo movet intellectum.

Respondeo dicendum quod aliquid dicitur movere dupliciter. Uno modo per modum finis, sicut dicitur quod finis movet efficientem; et hoc modo intellectus movet voluntatem, quia bonum intellectum est objectum voluntatis, et movet ipsam ut finis.

Alio modo dicitur aliquid movere per modum agentis, sicut alterans movet alteratum, et impellens movet impulsum; et hoc modo voluntas movet intellectum, et omnes animæ vires, ut Anselmus dicit, in libro de Similitudinibus, c. 2.

Cujus ratio est quia in omnibus potentiis activis ordinatis illa potentia quæ respicit finem universalem movet potentias quæ respiciunt fines particulares. Et hoc apparet tam in naturalibus, quam in politicis; cælum enim, quod agit ad universalem conservationem generabilium et corruptibilium, movet omnia inferiora corpora, quorum unumquodque agit ad conservationem propriæ speciei, vel etiam individui. Rex etiam, qui intendit bonum commune totius regni, movet per suum imperium singulos præpositos civitatum, qui singulis civitatibus curam regiminis impendunt. Objectum autem voluntatis est bonum, et finis in communi. Quælibet autem potentia comparatur ad aliquod bonum proprium sibi conveniens, sicut visus ad perceptionem coloris, et intellectus ad cognitionem veri.

Et idèò voluntas per modum agentis movet

omnes animæ potentias ad suos actus, præter vires naturales vegetativæ partis, quæ nostro arbitrio non subduntur.

Ad primum ergo dicendum quod intellectus dupliciter considerari potest: uno modo secundum quod intellectus est apprehensivus entis, et veri universalis; alio modo secundum quod est quædam res, et particularis potentia, habens determinatum actum. Et similiter voluntas dupliciter considerari potest: uno modo secundum communitatem sui objecti, prout scilicet est appetitiva (1) boni communis; alio modo secundum quod est quædam determinata animæ potentia, habens determinatum actum. Si ergo comparentur intellectus et voluntas secundum rationem communitatis objectorum utriusque, sic dictum est supra, art. præc., quod intellectus est simpliciter altior et nobilior voluntate. Si autem consideretur intellectus secundum communitatem sui objecti, et voluntas secundum quod est quædam determinata potentia, sic iterum intellectus est altior et prior voluntate; quia sub ratione entis, et veri, quam apprehendit intellectus, continetur voluntas ipsa, et actus ejus, et objectum ipsius. Unde intellectus intelligit voluntatem, et actum ejus, et objectum ipsius, sicut et alia specialia intellecta, ut lapidem, aut lignum, quæ continentur sub communi ratione entis, et veri. Si verò consideretur voluntas secundum communem rationem sui objecti, quod est bonum; intellectus autem, secundum quod est quædam res, et potentia specialis; sic sub communi ratione boni continetur, velut quoddam speciale, et intellectus ipse, et ipsum intelligere, et objectum ejus, quod est verum; quorum quodlibet est quoddam speciale bonum. Et secundum hoc voluntas est altior intellectu, et potest ipsum movere. Ex his ergo apparet ratio quare hæ potentie suis actibus invicem se includunt; quia intellectus intelligit voluntatem velle, et voluntas vult intellectum intelligere. Et simili ratione bonum continetur sub vero, in quantum est quoddam verum intellectum, et verum continetur sub bono, in quantum est quoddam bonum desideratum.

Ad secundum dicendum quod intellectus alio modo movet voluntatem, quam voluntas intellectum, ut jam dictum est in corp.

Ad tertium dicendum quod non oportet procedere in infinitum, sed statim in intellectu sicut in primo. Omnem enim voluntatis motum necesse est quod præcedat apprehensio; sed non omnem apprehensionem præcedit motus voluntatis; sed principium considerandi (2), et intelligendi est aliquod intellectivum principium altius intellectu nostro, quod est Deus, ut etiam Aristoteles dicit, in 7 Ethic., seu mag. Mor., c. 18, et per hanc modum ostendit quod non est procedere in infinitum.

(1) Ita cod. Alcan. cum Nicol. in. Edit. Rom., *apprehensiva*. Patav., *appetitus*.

(2) Al., *consiliandi*

ARTICULUS 1. — *Utrum irascibilis et concupiscibilis distinguere debeant in appetitu superiori.* — (Sup., quæst. 49, art. 4, et 3, dist. 17, art. 1, quæst. 3, et Ver. quæst. 25, art. 3, et 3 de Animâ, lect. 14.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod irascibilis et concupiscibilis distinguere debeant in appetitu superiori, qui est voluntas. Vis enim concupiscibilis dicitur à concupiscendo, irascibilis ab irascendo. Sed aliqua concupiscentia est quæ non potest pertinere ad appetitum sensitivum, sed solum ad intellectivum, qui est voluntas, sicut concupiscentia sapientiæ, de quâ dicitur Sap. 6, 21: *Concupiscentia sapientiæ perducit ad regnum perpetuum.* Est etiam quædam ira quæ non potest pertinere ad appetitum sensitivum, sed intellectivum tantum, sicut cum irascimur contra vitia; unde et Hieronymus, super Matth. c. 13, super illud: *Simile est regnum cælorum fermento, etc.*, monet ut odium vitiorum possideamus in irascibili. Ergo irascibilis et concupiscibilis distinguere debent in appetitu intellectivo, sicut et in sensitivo.

2. Præterea, secundum quod communiter dicitur, charitas est in concupiscibili, spes autem in irascibili. Non autem possunt esse in appetitu sensitivo, quia non sunt sensibilibus objectorum, sed intelligibilium. Ergo concupiscibilis, et irascibilis sunt ponendæ in parte intellectivâ.

3. Præterea, in libro de Spiritu et Animâ, c. 3, dicitur, quod *has potentias, scilicet irascibilem et concupiscibilem, et rationalem, habet anima, antequam corpori misceatur.* Sed nulla potentia sensitivæ partis est animæ tantum, sed conjuncti, ut supra dictum est, qu. 78, art. 5 et 8. Ergo irascibilis et concupiscibilis sunt in voluntate, quæ est appetitus intellectivus.

Sed contra est quod Gregorius Nyssenus dicit (vel Nemesius, lib. de Nat. hom., c. 16) quod *irrationalis (1) pars animæ dividitur in desiderativum et irascitivum*; et idem dicit Damascenus, in lib. 2 de Fid., c. 12; et Philosophus dicit in 3 de Animâ, text. 42, quod *voluntas in ratione est; in irrationali autem parte animæ concupiscentia, et ira, vel desiderium, et animus.*

Respondeo dicendum quod irascibilis et concupiscibilis non sunt partes intellectivi appetitus, qui dicitur voluntas; quia, sicut supra dictum est, qu. 77, art. 3, et quæst. 79, art. 7, potentia quæ ordinatur ad aliquod objectum secundum communem rationem, non diversificatur per differentias speciales sub illâ ratione communi contentas; sicut quia visus respicit visibile secundum rationem colorati, non multiplicatur visivæ potentiæ secundum diversas species colorum. Si autem esset aliqua potentia quæ esset albi, in quantum est album, et non in quantum est coloratum; diversificaretur à potentiâ quæ esset nigri, in quantum est nigrum. Appetitus autem sensitivus non respicit communem rationem boni, quia nec sensus ap-

(1) Ita cod. Alcan. cum Nicolaio, et plurimis editis. Perperam edit. Rom., *rationalis*.

prehendit universale; et ideo secundum diversas rationes particularium bonorum diversificantur partes appetitus sensitivi. Nam concupiscibilis respicit propriam rationem boni, in quantum est delectabile secundum sensum, et conveniens naturæ. Irascibilis autem respicit rationem boni, secundum quod est repulsivum, et impugnativum ejus quod infert nocumentum. Sed voluntas respicit bonum sub communi ratione boni; et ideo non diversificatur in ipsâ, quæ est appetitus intellectivus, aliquæ potentiæ appetitivæ, ut sit in appetitu intellectivo alia potentia irascibilis, et alia concupiscibilis; sicut etiam ex parte intellectus non multiplicantur vires apprehensivæ, licet multiplicentur ex parte sensus.

Ad primum ergo dicendum quod amor, concupiscentia et hujusmodi dupliciter accipiuntur. Quandoque quidem, secundum quod sunt quædam passionibus, cum quâdam scilicet concitatione animi provenientes; et sic communiter accipiuntur; et hoc modo sunt solum in appetitu sensitivo. Alio modo significant simplicem affectum absque passione, vel animi concitatione; et sic sunt actus voluntatis; et hoc etiam modo attribuuntur Angelis, et Deo. Sed, prout sic accipiuntur, non pertinent ad diversas potentias, sed ad unam tantum potentiam, quæ dicitur voluntas.

Ad secundum dicendum quod ipsa voluntas potest dici irascibilis, prout vult impugnare malum, non ex impetu passionis, sed ex judicio rationis; eodem modo potest dici concupiscibilis propter desiderium boni. Et sic in irascibili et concupiscibili sunt charitas et spes, id est in voluntate, secundum quod habet ordinem ad hujusmodi actus. Sic etiam potest intelligi quod dicitur in libro de Spiritu et Animâ, loco cit. in arg. 3, quod *irascibilis et concupiscibilis sunt animæ, antequam uniantur corpori*; ut tamen intelligatur ordo naturæ, et non temporis; licet non sit necessarium verbis illius libri fidem adhibere.

Unde patet solutio ad tertium.

QUÆSTIO LXXXIII.

DE LIBERO ARBITRIO. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde quæritur de libero arbitrio; et circa hoc quærentur quatuor: 1° utrum homo sit liberi arbitrii; 2° quid sit liberum arbitrium, utrum sit potentia, vel actus, vel habitus; 3° si est potentia, utrum sit appetitiva, vel cognitiva; 4° si est appetitiva, utrum sit eadem potentia cum voluntate, vel alia.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum homo sit liberi arbitrii.* — (1-2, quæst. 13, art. 6, Ver. quæst. 24, art. 1, et art. 2, corp., et Mal. quæst. 6, art. unico.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod homo non sit liberi arbitrii. Quicumque enim est liberi arbitrii, facit quod vult. Sed homo non facit quod vult; dicitur enim Rom. 7, 19: *Non enim quod volo bonum, hoc ago, sed quod odi (1) malum illud facio.* Ergo homo non est liberi arbitrii.

(1) Vulgata, *nolo*.

2. Præterea, quicumque est liberi arbitrii, ejus est velle, et non velle, operari, et non operari. Sed hoc non est hominis; dicitur enim ad Rom. 9, 16: *Non est volentis, scilicet velle, neque currentis, scilicet currere.* Ergo homo non est liberi arbitrii.

3. Præterea, liberum est quod sui causa est, ut dicitur in 1 Metaph., cap. 2, circa med. Quod ergo movetur ab alio, non est liberum. Sed Deus movet voluntatem; dicitur enim Prov. 21, 1: *Cor regis in manu Dei, et quocumque voluerit, vertet illud;* et Phil. 2, 13: *Deus est qui operatur in nobis velle et perficere.* Ergo homo non est liberi arbitrii.

4. Præterea, quicumque est liberi arbitrii, est dominus suorum actuum. Sed homo non est dominus suorum actuum; quia, ut dicitur Jerem. 10, 23: *Non est in homine (1) via ejus, nec viri est ut dirigat gressus suos.* Ergo homo non est liberi arbitrii.

5. Præterea, Philosophus dicit in 3 Ethic., cap. 5, à med.: *Qualis unusquisque est, talis finis videtur ei.* Sed non est in potestate nostra aliquales esse, sed hoc nobis est à natura. Ergo naturale est nobis quod aliquem finem sequamur; non ergo ex libero arbitrio.

Sed contra est quod dicitur Eccli. 15, 14: *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit eum in manu consilii sui;* Glossa interlinearis: « id est, in libertate arbitrii. »

Respondeo dicendum quod homo est liberi arbitrii; alioquin frustra essent consilia, exhortationes, præcepta, prohibitiones, præmia et poenæ.

Ad cujus evidentiam considerandum est quod quædam agunt absque judicio, sicut lapis movetur deorsum, et similiter omnia cognitione carentia. Quædam autem agunt judicio, sed non libero, sicut animalia bruta; judicat enim ovis videns lupum, eum esse fugiendum, naturali judicio, et non libero: quia non ex collatione, sed ex naturali instinctu hoc judicat: et simile est de quolibet judicio brutorum animalium. Sed homo agit judicio, quia per vim cognoscitivam judicat aliquid esse fugiendum, vel prosequendum.

Sed quia judicium istud non est ex naturali instinctu in particulari operabili, sed ex collatione quædam rationis: ideo agit libero judicio, potens in diversa ferri. Ratio enim circa contingentia habet viam ad opposita, ut patet in dialecticis syllogismis, et rhetoricis persuasionibus. Particularia autem operabilia sunt quædam contingentia; et ideo circa ea judicium rationis ad diversa se habet, et non est determinatum ad unum. Et pro tanto necesse est quod homo sit liberi arbitrii ex hoc ipso quod rationalis est.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut supra dictum est, qu. 81, art. 3, ad 2, appetitus sensitivus, etsi obediatur rationi, tamen potest in aliquo repugnare, concupiscendo contra illud quod ratio dictat. Hoc ergo est bonum quod homo non facit, cum vult, scilicet non concupiscere contra rationem, ut Glossa Augustini ibidem dicit, lib. 3 contra Jul., cap. 26.

Ad secundum dicendum quod verbum illud

(1) Vulgata, non est hominis.

Apostoli non sic est intelligendum quasi homo non velit, et non currat libero arbitrio; sed quia liberum arbitrium ad hoc non est sufficiens, nisi moveatur, et juvetur à Deo.

Ad tertium dicendum quod liberum arbitrium est causa sui motus; quia homo per liberum arbitrium seipsum movet ad agendum. Non tamen hoc est de necessitate libertatis quod sit prima causa sui id quod liberum est; sicut nec ad hoc quod aliquid sit causa alterius, requiritur quod sit prima causa ejus. Deus igitur est prima causa movens et naturales causas, et voluntarias. Et sicut naturalibus causis, movendo eas, non aufert quin actus earum sint naturales, ita movendo causas voluntarias, non aufert quin actiones earum sint voluntariæ, sed potius hoc in eis facit; operatur enim in unoquoque secundum ejus proprietatem.

Ad quartum dicendum quod dicitur non esse in homine via ejus, quantum ad executiones electionum, in quibus homo impediri potest, velit, nolit; electiones autem ipsæ sunt in nobis, supposito tamen divino auxilio.

Ad quintum dicendum quod qualitas hominis est duplex, una naturalis, et alia superveniens. Naturalis autem qualitas accipi potest vel circa partem intellectivam, vel circa corpus et virtutes corpori annexas. Ex eo igitur quod homo est aliqualis qualitate naturali, quæ attenditur secundum intellectivam partem, naturaliter homo appetit ultimum finem, scilicet beatitudinem. Qui quidem appetitus naturalis est, et non subjacet libero arbitrio, ut ex supra dictis patet, quæst. præc., art. 2. Ex parte verò corporis et virtutum corpori annexarum potest esse homo aliqualis naturali qualitate, secundum quod est talis complexionis, vel talis dispositionis, ex quacunque impressione corporearum causarum, quæ non possunt in intellectivam partem imprimere, eo quod non est alicujus corporis actus. Sic igitur qualis unusquisque est secundum corpoream qualitatem, talis finis videtur ei; quia ex hujusmodi dispositione homo inclinatur ad eligendum aliquid, vel repudiandum. Sed istæ inclinationes subjacent judicio rationis, cui obedit inferior appetitus, ut dictum est qu. 81, art. 3. Unde per hæc libertati arbitrii non præjudicatur. Qualitates autem supervenientes sunt sicut habitus et passionem, secundum quas aliquis magis inclinatur in unum quam in alterum. Tamen istæ etiam inclinationes subjacent judicio rationis; et hujusmodi etiam qualitates ei subjacent, in quantum in nobis est tales qualitates acquirere vel causaliter, vel dispositivè, vel à nobis excludere. Et sic nihil est quod libertati arbitrii repugnet.

ARTICULUS II. — *Utrum liberum arbitrium sit potentia.* — (2, dist. 24, quæst. 1, art. 1 et 2, et Ver. quæst. 24, art. 4.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod liberum arbitrium non sit potentia. Arbitrium enim liberum nihil est aliud quam liberum judicium. Judicium autem non nominat potentiam, sed actum. Ergo liberum arbitrium non est potentia.

2. Præterea, liberum arbitrium dicitur esse facultas voluntatis et rationis. Facultas autem nominat facilitatem potestatis, quæ quidem est per habitum. Ergo liberum arbitrium est habitus. Bernardus etiam dicit, tract. de Grátia et lib. Arbitr., cap. 2, in princ., quòd *liberum arbitrium est habitus animi liber sui*. Non ergo est potentia.

3. Præterea, nulla potentia naturalis tollitur per peccatum. Sed liberum arbitrium tollitur per peccatum. Augustinus enim dicit in Enchir., cap. 30, quòd *homo malè utens libero arbitrio et se perdidit, et ipsum*. Ergo liberum arbitrium non est potentia.

Sed contra est quòd nihil est subjectum habitus, ut videtur, nisi potentia. Sed liberum arbitrium est subjectum gratiæ, quæ sibi assistente bonum eligit. Ergo liberum arbitrium est potentia.

Respondeo dicendum quòd quamvis liberum arbitrium nomen quendam actum secundum propriam significationem vocabuli, secundum tamen communem usum loquendi liberum arbitrium dicimus id quod est hujus actus principium, scilicet quo homo liberè judicat.

Principium autem actus in nobis est et potentia et habitus. Dicimur enim aliquid cognoscere et per scientiam et per intellectivam potentiam. Oportet ergo quòd liberum arbitrium vel sit potentia, vel sit habitus, vel sit potentia cum aliquo habitu. Quòd autem non sit habitus, neque potentia cum habitu, manifestè apparet ex duobus. Primò quidem quia, si est habitus, oportet quòd sit habitus naturalis; hoc enim est naturale homini quòd sit liberi arbitrii. Nullus autem habitus naturalis adest nobis ad ea quæ subsunt libero arbitrio; quia ad ea respectu quorum habemus habitus naturales, naturaliter inclinamur, sicut ad assentiendum primis principiis. Ea autem ad quæ naturaliter inclinamur, non subsunt libero arbitrio, sicut dictum est quæst. 82, art. 1 et 2, de Appetitu beatitudinis. Unde contra propriam rationem liberi arbitrii est quòd sit habitus naturalis. Contra naturalitatem autem ejus est quòd sit habitus non naturalis. Et sic relinquitur quòd nullo modo sit habitus. Secundò hoc apparet, quia habitus dicuntur secundum quòd nos habemus ad passiones, vel ad actus bonè, vel malè, ut dicitur in 2 Ethic., c. 5. Nam per temperantiam bonè nos habemus ad concupiscentias, per intemperantiam autem malè. Per scientiam etiam bonè nos habemus ad actum intellectus, dum verum cognoscimus, per habitum autem contrarium malè. Liberum autem arbitrium indifferenter se habet ad bonè eligendum, vel malè. Unde impossibile est quòd liberum arbitrium sit habitus. Relinquitur ergo quòd sit potentia.

Ad primum ergo dicendum quòd consuetum est potentiam significari nomine actus. Et sic per hunc actum, qui est liberum iudicium, nominatur potentia, quæ est hujus actus principium; alioquin si liberum arbitrium nominaret actum, non semper maneret in homine.

Ad secundum dicendum quòd facultas nominat quandocque potestatem expeditam ad operandum; et sic facultas ponitur in definitione liberi arbitrii. Bernardus autem accipit habitum, non secundum quòd dividitur contra potentiam, sed secundum quòd significat habitudinem quamdam, quæ aliquo modo se aliquis habet ad actum; quòd quidem est tam per potentiam, quàm per habitum; nam per potentiam homo se habet ut potens operari, per habitum autem ut aptus ad operandum bonè, vel malè.

Ad tertium dicendum quòd homo peccando liberum arbitrium dicitur perdidisse, non quantum ad libertatem naturalem, quæ est à coactione, sed quantum ad libertatem quæ est à culpâ et à miseriâ; de quâ infra in tractatu Moralium dicitur, in secundâ parte hujus operis.

ARTICULUS III. — *Utrum liberum arbitrium sit potentia appetitiva.* — (2, dist. 24, qu. 1, art. 3, et 3, dist. 17, art. 1, qu. 3, ad 5, et Verit. qu. 27, art. 4 et 6.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd liberum arbitrium non sit potentia appetitiva, sed cognitiva. Dicit enim Damascenus, lib. 2 orth. Fidei, c. 27, quòd *cum rationali confestim comitatur liberum arbitrium*. Sed ratio est potentia cognitiva. Ergo liberum arbitrium est potentia cognitiva.

2. Præterea, liberum arbitrium dicitur quasi liberum iudicium. Sed iudicare est actus cognitivæ virtutis. Ergo liberum arbitrium est cognitiva potentia.

3. Præterea, ad liberum arbitrium præcipue pertinet electio. Sed electio videtur ad cognitionem pertinere; quia electio importat quamdam comparisonem unius ad alterum, quod est proprium cognitivæ virtutis. Ergo liberum arbitrium est potentia cognitiva.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in 3 Ethic., c. 2, circa med., quòd *electio est desiderium eorum quæ sunt in nobis*. Sed desiderium est actus appetitivæ virtutis. Ergo et electio. Liberum autem arbitrium est, secundum quòd eligimus. Ergo liberum arbitrium est virtus appetitiva.

Respondeo dicendum quòd proprium liberi arbitrii est electio. Ex hoc enim liberi arbitrii esse dicimur, quòd possumus unum recipere, alio recusato, quod est eligere; et ideò naturam liberi arbitrii ex electione considerare oportet. Ad electionem autem concurrunt aliquid ex parte cognitivæ virtutis, et aliquid ex parte appetitivæ. Ex parte quidem cognitivæ requiritur consilium, per quod dijudicatur, quid sit alteri præferendum. Ex parte autem appetitivæ requiritur quòd appetendo acceptetur quod per consilium dijudicatur; et ideò Aristoteles, in 6 Eth., c. 2, sub dubio relinquit, utrum principalius pertineat electio ad vim appetitivam, vel ad vim cognitivam. Dicit enim quòd electio vel est *intellectus appetitivus, vel appetitus intellectivus*. Sed in 3 Eth., cap. 3, in hoc magis declinat quòd sit appetitus intellectivus, nominans electionem *desiderium consiliabilis*. Et hujus ratio

est, quia proprium objectum electionis est illud quod est ad finem. Hoc autem, in quantum hujusmodi, habet rationem boni quod dicitur utile. Unde cum bonum, in quantum hujusmodi sit objectum appetitus, sequitur quod electio sit principaliter actus appetitivæ virtutis. Et sic liberum arbitrium est appetitiva potentia.

Ad primum ergo dicendum quod potentia appetitiva concomitantur apprehensivas; et secundum hoc dicit Damascenus, quod cum rationali confestim concomitatur liberum arbitrium.

Ad secundum dicendum quod iudicium est quasi conclusio et determinatio consilii. Determinatur autem consilium primo quidem per sententiam rationis, et secundo per acceptionem appetitus. Unde Philosophus dicit, in 3 Ethicor., loco nunc cit., quod ex consiliari judicantes desideramus secundum consilium. Et hoc modo ipsa electio dicitur quoddam iudicium, à quo nominatur liberum arbitrium.

Ad tertium dicendum quod ista collatio quæ importatur in nomine electionis, pertinet ad consilium præcedens, quod est ratio. Appetitus enim, quamvis non sit collativus, tamen in quantum à vi cognitiva conferente movetur, habet quamdam collationis similitudinem, dum unum alteri præoptat.

ARTICULUS IV. — *Utrum liberum arbitrium sit alia potentia à voluntate.* — (Locis sup. art. 3 induct.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod liberum arbitrium sit alia potentia à voluntate. Dicit enim Damascenus, in lib. 2 orth. Fid., c. 22, quod aliud est *θελησις* aliud verò *βούλησις*; *θελησις* autem est voluntas, *βούλησις* autem videtur arbitrium liberum; quia *βούλησις* secundum ipsum est voluntas, quæ est circa aliquid, quasi unius per comparisonem ad alterum. Ergo videtur quod liberum arbitrium sit alia potentia à voluntate.

2. Præterea, potentia cognoscuntur per actus. Sed electio, quæ est actus liberi arbitrii, est aliud à voluntate, ut dicitur in 3 Ethic., cap. 2, quia *voluntas est de fine, electio autem de iis quæ sunt ad finem*. Ergo liberum arbitrium est alia potentia à voluntate.

3. Præterea, voluntas est appetitus intellectivus. Sed ex parte intellectus sunt duæ potentia, scilicet agens et possibilis. Ergo etiam ex parte appetitus intellectivi debet esse aliqua potentia præter voluntatem; et hæc non videtur esse nisi liberum arbitrium. Ergo liberum arbitrium est alia potentia præter voluntatem.

Sed contra est quod Damascenus dicit in 3 lib. orthod. Fid., c. 14, circa med., quod *liberum arbitrium nihil aliud est quam voluntas*.

Respondeo dicendum quod potentias appetitivas oportet esse proportionatas potentiis apprehensivis, ut supra dictum est, quæst. 64, art. 2, et qu. 80, art. 2. Sicut autem ex parte apprehensionis intellectivæ se habent intellectus et ratio; ita ex parte appetitus intellectivi se habent voluntas et liberum arbitrium, quod nihil aliud est quam vis

electiva. Et hoc patet ex habitudine et objectorum, et actu. Nam intelligere importat simplicem acceptionem alicujus rei; unde intelligi dicuntur propriè principia, quæ sine collatione per seipsa cognoscuntur. Ratiocinari autem propriè est devenire ex uno in cognitionem alterius. Unde propriè de conclusionibus ratiocinamur, quæ ex principiis innotescunt. Similiter ex parte appetitus velle importat simplicem appetitum alicujus rei; unde voluntas dicitur esse de fine, qui propter se appetitur. Eligere autem est appetere aliquid propter alterum consequendum; unde propriè est eorum quæ sunt ad finem. Sicut autem se habet in cognitivis principium ad conclusionem, cui propter principia assentimur; ita in appetitivis se habet finis ad ea quæ sunt ad finem, quæ propter finem appetuntur. Unde manifestum est quod sicut se habet intellectus ad rationem, ita se habet voluntas ad vim electivam, id est ad liberum arbitrium. Ostensum est autem supra, qu. 79, art. 8, quod ejusdem potentia est intelligere et ratiocinari, sicut ejusdem virtutis est quiescere et moveri; unde etiam ejusdem potentia est velle et eligere. Et propter hoc voluntas et liberum arbitrium non sunt duæ potentia, sed una.

Ad primum ergo dicendum quod *θελησις* distinguitur à *βούλησις* non propter diversitatem potentialium, sed propter differentiam actuum.

Ad secundum dicendum quod electio et voluntas, id est ipsum velle, sunt diversi actus, sed tamen pertinent ad unam potentiam; sicut etiam intelligere et ratiocinari, ut dictum est in corp.

Ad tertium dicendum quod intellectus comparatur ad voluntatem ut movens; et ideo non oportet in voluntate distinguere agens et possibile.

QUÆSTIO LXXXIV.

QUOMODO ANIMA CONJUNCTA INTELLIGAT CORPORALIA, QUÆ SUNT INFRA IPSAM.

Consequenter considerandum est de actibus et de habitibus animæ quantum ad potentias intellectivas et appetitivas; alii enim potentia non pertinent directè ad considerationem theologi. Actus autem et habitus appetitivæ partis ad considerationem morali scientia pertinent; et ideo in secundâ parte hujus operis de eis tractabitur, in quâ considerandum est de morali materia. Nunc autem de actibus, et habitibus intellectivæ partis agetur. Primò quidem de actibus. Secundò autem de habitibus. In consideratione verò actuum hoc modo procedemus. Primò namque considerandum est, quomodo intelligit anima corpori conjuncta. Secundò, quomodo intelligit à corpore separata. Prima autem consideratio erit tripartita. Primò namque considerabitur, quomodo anima intelligit corporalia, quæ sunt infra ipsam. Secundò, quomodo intelligit seipsam, et ea quæ in ipsâ sunt. Tertiò quomodo intelligit substantias immateriales, quæ sunt supra ipsam.

Circa cognitionem verò corporalium tria consideranda occurrunt. Primò quidem, per

quid ea cognoscit. Secundò, quomodò, et quo ordine. Tertiò, quid in eis cognoscit.

Circa primum quærentur octo : 1° utrùm anima cognoscat corpora per intellectum ; 2° utrùm intelligat ea per essentiam suam, vel per aliquas species ; 3° si per aliquas species, utrùm species omnium intelligibilium sint ei naturaliter innatæ ; 4° utrùm effluent in ipsam ab aliquibus formis immaterialibus separatis ; 5° utrùm anima nostra omnia quæ intelligit, videat in rationibus æternis ; 6° utrùm cognitionem intelligibilem acquirat à sensu ; 7° utrùm intellectus possit actu intelligere per species intelligibiles, quas penes se habet, non convertendo se ad phantasmatà ; 8° utrùm iudicium intellectus impediatur per impedimentum sensitivarum virtutum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm anima cognoscat corpora per intellectum.* — (Ver. quæst. 10, art. 4.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd anima non cognoscat corpora per intellectum. Dicit enim Augustinus, in 2 Solil., cap. 4, à med., quòd *corpora intellectu comprehendere non possunt ; nec aliquod corporeum nisi sensibus videri potest.* Dicit etiam 12 super Genes. ad litt., c. 23, quòd visio intellectualis est eorum quæ sunt per essentiam suam in animâ. Huiusmodi autem non sunt corpora. Ergo anima per intellectum corpora cognoscere non potest.

2. Præterea, sicut se habet sensus ad intelligibilia, ita se habet intellectus ad sensibilia. Sed anima per sensum nullo modo potest cognoscere spiritualia, quæ sunt intelligibilia. Ergo neque per intellectum potest cognoscere corpora, quæ sunt sensibilia.

3. Præterea, intellectus est necessariorum, et semper eodem modo se habentium. Sed corpora omnia sunt mobilia, et non eodem modo se habentia. Anima ergo per intellectum corpora cognoscere non potest.

Sed contra est quòd scientia est in intellectu. Si ergo intellectus non cognoscit corpora, sequitur quòd nulla scientia sit de corporibus ; et sic peribit scientia naturalis, quæ est de corpore mobili.

Respondeo dicendum, ad evidentiam huius quæstionis, quòd primi philosophi, qui de naturis rerum inquisiverunt, putaverunt nihil esse in mundo præter corpus. Et quia videbant omnia corpora mobilia esse, et putabant ea in continuo fluxu esse, existimaverunt, quòd nulla certitudo de rerum veritate haberi posset à nobis. Quod enim est in continuo fluxu, per certitudinem apprehendi non potest, quia prius labitur quàm mente iudicetur ; sicut Heraclitus dixit, quòd *non est possibile aquam fluvii currentis bis tangere*, ut recitat Philosophus in 4 Metaph., text. 22.

His autem superveniens Plato, ut posset salvare certam cognitionem veritatis à nobis per intellectum haberi, posuit præter ista corporalia aliud genus entium à materiâ et motu separatum, quod nominabat species, sive ideas ; per quarum participationem unumquodque istorum singularium et sen-

sibilium dicitur vel homo, vel equus, vel aliquid huiusmodi. Sic ergo dicebat, scientias, et definitiones, et quidquid ad actum intellectus pertinet, non referri ad ista corpora sensibilia, sed ad illa immaterialia, et separata, ut sic anima non intelligat ista corporalia, sed intelligat horum corporalium species separatas.

Sed hoc dupliciter apparet falsum : primò quidem, quia cùm illæ species sint immateriales et immobiles, excluderetur à scientiis cognitio motus et materiæ, quod est proprium scientiæ naturalis, et demonstratio per causas moventes et materiales. Secundò quia derisibile videtur ut, dùm eorum quæ nobis manifesta sunt, notitiam quærimus, alia entia in medium afferamus, quæ non possunt esse eorum substantiæ, cùm ab eis differant secundum esse ; et sic, illis substantiis separatis cognititis, non propter hoc de istis sensibilibus iudicare possemus.

Videtur autem in hoc Plato deviare à veritate ; quia cùm æstimaret omnem cognitionem per modum alicujus similitudinis esse, credidit quòd forma cogniti ex necessitate sit in cognoscente, eo modo quo est in cognito. Consideravit autem, quòd forma rei intellectæ est in intellectu universaliter, et immaterialiter, et immobiliter ; quod ex ipsâ operatione intellectus apparet, qui intelligit universaliter, et per modum necessitatis cujusdam. Modus enim actionis est secundum modum formæ agentis. Et idè existimavit quòd oporteret res intellectas hoc modo in seipsis subsistere, scilicet immaterialiter et immobiliter. Hoc autem necessarium non est ; quia etiam in ipsis sensibilibus videmus, quòd forma alio modo est in uno sensibilibus quàm in altero ; puta cùm in uno est albedo intensior, in alio remissior ; et cùm in uno est albedo cum dulcedine, in alio sine dulcedine. Et per hunc etiam modum forma sensibilis alio modo est in re, quæ est extra animam, et alio modo in sensu, qui suscipit formas sensibilibus absque materiâ, sicut colorem auri sine auro. Et similiter intellectus species corporum, quæ sunt materiales et mobiles, recipit immaterialiter et immobiliter secundum modum suum ; nam receptum est in recipiente per modum recipientis.

Dicendum est ergo quòd anima per intellectum cognoscit corpora cognitione immateriali, universali et necessaria.

Ad primum ergo dicendum quòd verbum Augustini est intelligendum quantum ad ea quibus intellectus cognoscit, non autem quantum ad ea quæ intellectus cognoscit ; cognoscit enim corpora intelligendo, sed non per corpora, neque per similitudines materiales et corporeas, sed per species immateriales et intelligibiles, quæ per sui essentiam in animâ esse possunt.

Ad secundum dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, 22 de Civit. Dei, cap. 29, à med., non est dicendum, quòd sicut sensus cognoscit sola corporalia, ita intellectus cognoscit sola spiritualia ; quia sequeretur quòd Deus et Angeli corporalia non cognoscerent. Huius autem diversitatis ratio est, quia inferior

virtus non se extendit ad ea quæ sunt superioris virtutis; sed virtus superior ea quæ sunt inferioris virtutis excellentiori modo operatur.

Ad tertium dicendum quod omnis motus supponit aliquid immobile. Cum enim transmutatio sit secundum qualitatem, remanet substantia immobilis; et cum transmutatur forma substantialis, remanet materia immobilis. Rerum etiam mutabilium sunt immobiles habitudines; sicut Socrates, etsi non semper sedeat, tamen immobiliter est verum quod quando sedet, in uno loco manet. Et propter hoc nihil prohibet de rebus mobilibus immobilem scientiam habere.

ARTICULUS II. — *Utrum anima per essentiam suam corporalia intelligat.* — (Ver. quæst. 10, art. 2, corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod anima per essentiam suam corporalia intelligat. Dicit enim Augustinus, 10 de Trin., c. 3, vers. fin., quod anima imagines corporum convolvit, et rapit factas in semetipsa de semetipsa; dat enim eis formandis quiddam substantiæ suæ. Sed per similitudines corporum corpora intelligit. Ergo per essentiam suam, quam dat formandis talibus similitudinibus, et de qua eas format, cognoscit corporalia.

2. Præterea, Philosophus dicit, in 3 de Animâ, text. 37, quod anima quodam modo est omnia. Cum ergo simile simili cognoscatur, videtur quod anima per seipsam corporalia cognoscat.

3. Præterea, anima est superior corporalibus creaturis. Inferiora autem sunt in superioribus eminentiori modo quam in se ipsis, ut Dionysius dicit, c. 12 cæl. Hierar. Ergo omnes creaturæ corporeæ nobiliori modo existunt in ipsâ essentiâ animæ quam in seipsis. Per suam ergo substantiam potest creaturas corporeas cognoscere.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 9 de Trin., cap. 3, in fin., quod mens corporearum rerum notitias per sensus corporis colligit. Ipsa autem anima non est cognoscibilis per corporis sensus. Non ergo cognoscit corporea per suam substantiam.

Respondeo dicendum quod antiqui philosophi posuerunt, quod anima per suam essentiam cognoscit corpora. Hoc enim animis omnium communiter inditum fuit, quod simile simili cognoscitur. Existimabant autem, quod forma cogniti sit in cognoscente eo modo quo est in re cognita. E contrario tamen Platonicus posuerunt: Plato enim, quia perspexit intellectualem animam immaterialem esse, et immaterialiter cognoscere, posuit formas rerum cognitarum immaterialiter subsistere. Priores verò naturales, quia considerabant res cognitæ esse corporeas et materiales, posuerunt oportere res cognitæ etiam in animâ cognoscente materialiter esse. Et ideo ut animæ attribuerent omnium cognitionem, posuerunt eam habere naturam communem cum omnibus. Et quia natura principiorum ex principiis constituitur, attribuerunt animæ naturam principii, ita quod

qui dixit principium omnium esse ignem, posuit animam esse de naturâ ignis; et similiter de aere et aquâ. Empedocles autem, qui posuit quatuor elementa materialia, et duo moventia, ex his etiam dixit animam esse constitutam. Et ita, cum res materialiter in animâ ponerent, posuerunt omnem cognitionem animæ materialem esse, non discernentes inter intellectum et sensum.

Sed hæc opinio improbat: primò quidem quia in materiali principio, de quo loquebantur, non existunt principiata nisi in potentiâ. Non autem cognoscitur aliquid, secundum quod est in potentiâ, sed secundum quod est in actu, ut patet in 9 Metaphys., text. 20. Unde nec ipsa potentia cognoscitur nisi per actum. Sic igitur non sufficeret attribuire animæ principiorum naturam, ad hoc quod omnia cognosceret, nisi inessent ei naturæ et formæ singulorum effectuum, puta ossis et carnis, et aliorum hujusmodi, ut Aristoteles contra Empedoclem argumentatur in 1 de Animâ, text. 77. Secundò quia si oporteret rem cognitam materialiter in cognoscente existere, nulla ratio esset quare res quæ materialiter extra animam subsistunt, cognitione carerent; puta si anima igne cognoscit ignem, et ignis etiam, qui est extra animam, ignem cognosceret.

Relinquitur ergo quod oporteret materialia cognita in cognoscente existere, non materialiter, sed magis immaterialiter. Et hujus ratio est, quia actus cognitionis se extendit ad ea quæ sunt extra cognoscentem. Cognoscimus enim etiam ea quæ extra nos sunt. Per materiam autem determinatur forma rei ad aliquid unum. Unde manifestum est quod ratio cognitionis ex opposito se habet ad rationem materialitatis. Et ideo quæ non recipiunt formas nisi materialiter, nullo modo sunt cognoscitiva, sicut plantæ, ut dicitur in 2 lib. de Animâ, text. 12. Quanto autem aliquid immaterialius habet formam rei cognitæ, tantò perfectiùs cognoscit. Unde et intellectus, qui abstrahit speciem non solum à materiâ, sed etiam à materialibus conditionibus individuandis, perfectiùs cognoscit quam sensus, qui accipit formam rei cognitæ sine materiâ quidem, sed cum materialibus conditionibus. Et inter ipsos sensus visus est magis cognoscitivus, quia est minus materialis, ut supra dictum est, qu. 78, art. 3. Et inter ipsos intellectus tantò quilibet est perfectior, quanto immaterialior.

Ex his ergo patet quod si aliquis intellectus est qui per essentiam suam cognoscit omnia, oportet quod essentia ejus habeat in se immaterialiter (1) omnia; sicut antiqui posuerunt essentiam animæ actu componi ex principiis omnium materialium, ut cognosceret omnia. Hoc autem est proprium Dei, ut ejus essentia sit immaterialiter comprehensiva omnium, prout effectus virtute præexistunt in causâ. Solus igitur Deus per essentiam suam omnia intelligit; non autem anima humana, neque etiam Angelus.

Ad primum ergo dicendum quod Augusti-

(1) Edit. Rom., materialiter.

nus ibi loquitur de visione imaginariâ, quæ sit per imagines corporum; quibus imaginibus formandis dat anima aliquid suæ substantiæ, sicut subjectum datur, ut informetur per aliquam formam. Et sic de seipsâ facit huiusmodi imagines; non quod anima vel aliquid animæ convertatur, ut sit hæc, vel illa imago; sed sicut dicitur de corpore fieri aliquid coloratum, prout informatur colore. Et hic sensus apparet ex his quæ sequuntur. Dicit enim, quod *servat aliquid*, scilicet non formatum tali imagine, *quo liberè de specie talium imaginum iudicet*: et hoc dicit esse mentem, vel intellectum. Partem autem quæ informatur huiusmodi imaginibus, scilicet imaginativam, dicit esse communem nobis et bestiis.

Ad secundum dicendum quod Aristoteles non posuit animam esse actu compositam ex omnibus, sicut antiqui naturales; sed dixit, *quodammodo animam esse omnia*, in quantum est in potentiâ ad omnia, per sensum quidem ad sensibilia, per intellectum verò ad intelligibilia.

Ad tertium dicendum quod quælibet creatura habet esse finitum et determinatum. Unde essentia superioris creaturæ, etsi habeat quamdam similitudinem inferioris creaturæ, prout communicant in aliquo genere, non tamen completè habet similitudinem illius, quia determinatur ad aliquam speciem, præter quam est species inferioris creaturæ. Sed essentia Dei est perfecta similitudo omnium quantum ad omnia quæ in rebus inveniuntur, sicut universale principium omnium.

ARTICULUS III. — *Utrum anima intelligat omnia per species sibi naturaliter inditas.* — (Ver. qu. 10, art. 6, et quodl. 8, art. 3, et opusc. 2, cap. 80.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod anima intelligat omnia per species sibi naturaliter inditas. Dicit enim Gregor., homil. Ascensionis, 29 in Evang., parum à princ., quod *homo habet commune cum Angelis intelligere*. Sed Angeli intelligunt omnia per formas naturaliter inditas; unde in lib. de Caus., propos. 10, dicitur, *quod omnis intelligentia est plena formis*. Ergo et anima habet species rerum naturalium inditas, quibus corporalia intelligit.

2. Præterea, anima intellectiva est nobilior quam materia prima corporalis. Sed materia prima est creata à Deo sub formis, ad quas est in potentiâ. Ergo multò magis anima intellectiva est creata à Deo sub speciebus intelligibilibus; et sic anima intelligit corporalia per species sibi naturaliter inditas.

3. Præterea, nullus potest verum respondere nisi de eo quod scit. Sed aliquis etiam idiota non habens scientiam acquisitam respondet verum de singulis, si tamen ordinatè interrogetur, ut narratur in Menone Platonis, circa med., de quodam. Ergo antequàm aliquis acquirat scientiam, habet rerum cognitionem; quod non esset, nisi anima haberet species naturaliter inditas. Intelligit igitur anima res corporeas per species naturaliter inditas.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in 3 de Anima, text. 14, de intellectu loquens, quod est *sicut tabula in qua nihil est scriptum*.

Respondeo dicendum quod cum forma sit principium actionis, oportet ut eo modo se habeat aliquid ad formam, quæ est actionis principium, quo se habet ad actionem illam, sicut si moveri sursum est ex levitate, oportet quod in potentiâ tantum sursum fertur, esse leve solum in potentiâ; quod autem actu sursum fertur, esse leve in actu. Videmus autem quod homo est quandoque cognoscens in potentiâ tantum, tam secundum sensum, quam secundum intellectum; et de tali potentiâ in actum reducitur; ut sentiat quidem, per actiones sensibilibus in sensum; ut intelligat autem, per disciplinam, aut inventionem. Unde oportet dicere, quod anima cognoscitiva sit in potentiâ tam ad similitudines quæ sunt principia sentiendi, quam ad similitudines quæ sunt principia intelligendi. Et propter hoc Aristoteles, loco cit., posuit, quod intellectus, quo anima intelligit, non habet aliquas species naturaliter inditas, sed est in principio in potentiâ ad huiusmodi species omnes.

Sed quia id quod habet actu formam, interdum non potest agere secundum formam propter aliquod impedimentum (sicut leve, si impediatur sursum ferri), propter hoc Plato posuit quod intellectus hominis naturaliter est plenus omnibus speciebus intelligibilibus, sed per unionem corporis impeditur ne possit in actum exire.

Sed hoc non videtur convenienter dictum, primò quidem quia si habet anima naturalem notitiam omnium, non videtur esse possibile quod huius naturalis notitiæ tantam oblivionem capiat, quod nesciat se huiusmodi scientiam habere. Nullus enim homo obliviscitur ea quæ naturaliter cognoscit, sicut quod omne totum sit majus sua parte, et alia huiusmodi. Præcipue autem hoc videtur esse inconveniens, si ponatur esse animæ naturale corpori uniri, ut supra habitum est, qu. 76, art. 1. Inconveniens enim est quod naturalis operatio alicujus rei totaliter impediatur per id quod est sibi secundum naturam. Secundò manifestè apparet huius positionis falsitas ex hoc quod deficiente aliquo sensu, deficit scientia eorum quæ apprehenduntur secundum illum sensum; sicut cæcus natus nullam potest habere notitiam de coloribus; quod non esset, si intellectui animæ essent naturaliter inditæ omnium intelligibilium rationes. Et ideo dicendum est quod anima non cognoscit corporalia per species naturaliter inditas.

Ad primum ergo dicendum quod homo quidem convenit cum Angelis in intelligendo, deficit tamen ab eminentiâ intellectus eorum; sicut et corpora inferiora, quæ tantum existunt, secundum Gregorium, loc. cit. in arg., deficiunt ab existentia superiorum corporum. Nam materia inferiorum corporum non est completa totaliter per formam, sed in potentiâ ad formas quas non habet; materia autem celestium corporum est totaliter completa per formam, ita quod non est in notu-

tiā ad aliam formam, ut supra habitum est, qu. 66, art. 2. Et similiter intellectus Angeli est perfectus per species intelligibiles secundum suam naturam; intellectus autem humanus est in potentiā ad hujusmodi species.

Ad secundum dicendum quod materia prima habet esse substantiale per formam; et ideo oportuit quod crearetur sub aliquā formā; alioquin non esset in actu. Sub unā tamen formā existens est in potentiā ad alias, intellectus autem non habet esse substantiale per speciem intelligibilem; et ideo non est simile.

Ad tertium dicendum quod ordinata interrogatio procedit ex principiis communibus per se notis ad propria. Per talem autem processum scientia causatur in animā addiscentis. Unde cum verum respondet de his de quibus secundū interrogatur, hoc non est quia prius ea noverit, sed quia tunc ea de novo addiscit. Nihil enim refert utrum ille qui docet, proponendo, vel interrogando, procedat de principiis communibus ad conclusiones. Utrobique enim animus audientis certificatur de posterioribus per priora.

ARTICULUS IV. — *Utrum species intelligibiles effluant in animam ab aliquibus formis separatis. — (Loc. sup. art. 3 notatis.)*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod species intelligibiles effluant in animam ab aliquibus formis separatis. Omne enim quod per participationem est tale, causatur ab eo quod est per essentiam tale; sicut quod est ignitum, reducitur sicut in causam in ignem. Sed anima intellectiva, secundum quod est actu intelligens, participat ipsa intelligibilia; intellectus enim in actu quodam modo est intellectum in actu. Ergo ea quæ secundum se et per essentiam suam sunt intellecta in actu, sunt causæ animæ intellectivæ quod actu intelligat. Intellecta autem in actu per essentiam suam sunt formæ sine materiā existentes. Species igitur intelligibiles, quibus anima intelligit, causantur à formis aliquibus separatis.

2. Præterea, intelligibilia se habent ad intellectum sicut sensibilia ad sensum. Sed sensibilia, quæ sunt in actu extra animam, sunt causæ ipsorum sensibilibus quæ sunt in sensu, quibus sentimus. Ergo species intelligibiles, quibus intellectus noster intelligit, causantur ab aliquibus actu intelligibilibus extra animam existentibus. Hujusmodi autem non sunt nisi formæ à materiā separatae. Formæ igitur intelligibiles intellectus nostri effluunt ab aliquibus substantiis separatis.

3. Præterea, omne quod est in potentiā, reducitur in actum per id quod est actu. Si ergo intellectus noster prius in potentiā existens postmodum actu intelligat, oportet quod hoc causetur ab aliquo intellectu qui semper est in actu. Hic autem est intellectus separatus. Ergo ab aliquibus substantiis separatis causantur species intelligibiles, quibus actu intelligimus.

Sed contra est, quia secundum hoc sensibus non indigeremus ad intelligendum; quod patet esse falsum ex hoc præcipue quod qui

caret uno sensu, nullo modo potest habere scientiam de sensibilibus illius sensus.

Respondeo dicendum quod quidam posuerunt species intelligibiles nostri intellectus procedere ab aliquibus formis vel substantiis separatis. Et hoc dupliciter.

Plato enim, sicut dictum est art. 1 hujus qu., posuit formas rerum sensibilibus per se sine materiā subsistentes, sicut formam hominis, quam nominabat *per se hominem*; et formam, vel ideam equi, quam nominabat *per se equum*; et sic de aliis. Has ergo formas separatas ponebant participari et ab animā nostrā, et à materiā corporali; ab animā quidem nostrā, ad cognoscendum; à materiā verò corporali, ad essendum; ut sicut materia corporalis per hoc quod participat ideam lapidis, sit hic lapis, ita intellectus noster per hoc quod participat ideam lapidis, sit intelligens lapidem. Participatio autem ideæ sit per aliquam similitudinem ipsius ideæ in participante ipsam, per modum quo exemplar participatur ab exemplato. Sicut igitur ponebat formas sensibiles, quæ sunt in materiā corporali, effluere ab ideis, sicut quasdam earum similitudines; ita ponebat species intelligibiles nostri intellectus esse similitudines quasdam idearum ab eis effluentes. Et propter hoc, ut supra dictum est, art. 1 hujus qu., scientias et definitiones ad ideas referebat.

Sed quia contra rationem rerum sensibilibus est quod earum formæ subsistant absque materiis, ut Aristoteles, lib. 7 Metaph., à text. 44 usque ad 58, multipliciter probat; ideo Avicenna hanc positionem remotā, posuit omnium rerum sensibilibus intelligibiles species non quidem per se subsistere absque materiā, sed præexistere immaterialiter in intellectibus separatis; à quorum primò derivantur hujusmodi species in sequentem; et sic de aliis usque ad ultimum intellectum separatum, quem nominat *intellectum agentem*; à quo, ut ipse dicit, effluunt species intelligibiles in animas nostras, et formæ sensibiles in materiam corporealem.

Et sic in hoc Avicenna cum Platone concordat quod species intelligibiles nostri intellectus effluunt à quibusdam formis separatis, quas tamen Plato dicit per se subsistere, ut refert Arist., 1 Metaph., text. 6 et 25. Avicenna verò ponit eas in intelligentiā agente. Differunt etiam quantum ad hoc quod Avicenna ponit, species intelligibiles non remanere in intellectu nostro, postquam desinit actu intelligere; sed indiget ut iteratò se convertat ad recipiendum de novo; unde non ponit scientiam animæ naturaliter inditam, sicut Plato, qui ponit participationes idearum immobiliter in animā permanere.

Sed secundum hanc positionem sufficiens ratio assignari non posset, quare anima nostra corpori uniretur. Non enim potest dici, quod anima intellectiva corpori uniatur propter corpus; quia nec forma est propter materiam, nec motor propter mobile, sed potius è converso. Maxime autem videtur corpus esse necessarium animæ intellectivæ ad ejus propriam operationem, quæ est intelligere; quia secundum esse suum à corpore

non dependet. Si autem anima species intelligibiles secundum suam naturam apta nata esset recipere per influentiam aliquorum separatorum principiorum tantum, et non acciperet eas ex sensibus, non indigeret corpore ad intelligendum; unde frustra corpori uniretur. Si autem dicatur, quod indiget anima nostra sensibus ad intelligendum, quibus quodam modo excitetur ad consideranda ea quorum species intelligibiles à principiiis separatis recipit, hoc non videtur sufficere; quia huiusmodi excitatio non videtur necessaria animæ, nisi in quantum est *consopita* (secundum Platonicos) quodam modo, et *obliviosa* propter unionem ad corpus; et sic sensus non proficerent animæ intellectivæ, nisi ad tollendum impedimentum quod animæ provenit ex corporis unionem. Remanet igitur quærendum, quæ sit causa unionis animæ ad corpus. Si autem dicatur, secundum Avicennam, quod sensus sunt animæ necessarii, quia per eos excitatur, ut convertat se ad intelligentiam agentem, à quâ recipit species; hoc quidem non sufficit, quia si in naturâ animæ est ut intelligat per species ab intelligentiâ agente effluxas, sequeretur quod quandoque anima posset se convertere ad intelligentiam agentem ex inclinatione suæ naturæ, vel etiam excitata per alium sensum, ut convertat se ad intelligentiam agentem, ad recipiendum species sensibilium, quorum sensum aliquis non habet. Et sic cæcus natus posset habere scientiam de coloribus; quod est manifestè falsum.

Unde dicendum est, quod species intelligibiles, quibus anima nostra intelligit, non effluunt à formis separatis.

Ad primum ergo dicendum quod species intelligibiles, quas participat noster intellectus, reducuntur sicut in primam causam in aliquod principium per suam essentiam intelligibile, scilicet in Deum. Sed ab illo principio procedunt mediantibus formis rerum sensibilium, et materialium, à quibus scientiam colligimus, ut Dionysius dicit, c. 7 de divin. Nom., lect. 2.

Ad secundum dicendum quod res materiales secundum esse quod habent extra animam, possunt esse sensibiles actu, non autem actu intelligibiles. Unde non est simile de sensu et intellectu.

Ad tertium dicendum, quod intellectus noster possibilis reducitur de potentiâ ad actum per aliquod ens actu, id est per intellectum agentem, qui est virtus quædam animæ nostræ, ut dictum est qu. 79, art. 3, non autem per aliquem intellectum separatam, sicut per causam propriam (1) proximam, sed fortè sicut per causam remotam.

ARTICULUS V. — *Utrum anima intellectiva cognoscat res immateriales in rationibus æternis.* — (Infr., qu. 88, art. 3, ad 1, et Ver. quæst. 8, art. 7, ad 6, et qu. 10, art. 1, corp., et ad 6, et art. 8, corp.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod anima intellectiva non cognoscat res immateriales

in rationibus æternis. Id enim in quo aliquid cognoscitur, ipsum magis, et per prius cognoscitur. Sed anima intellectiva hominis in statu præsentis vitæ non cognoscit rationes æternas; quia non cognoscit ipsum Deum, in quo rationes æternæ existunt, sed ei sicut ignoto conjungitur, ut Dionysius dicit, in 1 c. myst. Theol. Ergo anima non cognoscit omnia in rationibus æternis.

2. Præterea, Rom. 1, 20, dicitur, quod *invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, conspiciuntur*. Sed inter invisibilia Dei numerantur rationes æternæ. Ergo rationes æternæ per creaturas materiales cognoscuntur, et non è converso.

3. Præterea, rationes æternæ nihil aliud sunt quàm ideæ. Dicit enim Augustinus, in lib. 83 QQ., qu. 46, à med., quod *ideæ sunt rationes stabiles rerum in mente divinâ existentes*. Si ergo dicatur quod anima intellectiva cognoscit omnia in rationibus æternis, redibit opinio Platonis, qui posuit, omnem scientiam ab ideis derivari.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 12 Confess., c. 25, à med.: *Si ambo videmus eorum esse quod dicis, et ambo videmus verum esse quod dico; ubi, quæso, id videmus? Nec ego utique in te, nec tu in me, sed ambo in ipsâ, quæ supra mentes nostras est, incommutabili veritate*. Veritas autem incommutabilis in æternis rationibus continetur. Ergo anima intellectiva omnia vera cognoscit in rationibus æternis.

Respondeo dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in 2 de Doctr. christian., c. 40, in princ., qui philosophi vocantur, *si qua fortè vera et fidei nostræ accommodata dixerunt, ab eis tanquàm ab injustis possessoribus in usum nostrum vindicanda sunt. Habent enim doctrine Gentilium quædam simulata et superstitionis figmenta, quæ unusquisque nostrum de societate Gentilium exiens debet evitare*, etc. Et ideò Augustinus, qui doctrinis Platoniorum imbutus fuerat, si qua invenit fidei accommodata in eorum dictis, assumpsit; quæ verò invenit fidei nostræ adversa, in melius commutavit. Posuit autem Plato, sicut supra dictum est, art. præc., formas rerum per se subsistere à materiâ separatas, quas *ideas* vocabat, per quarum participationem dicebat intellectum nostrum omnia cognoscere, ut sicut materia corporalis per participationem ideæ lapidis fit lapis, ita intellectus noster per participationem ejusdem ideæ cognosceret lapidem. Sed quia videtur esse alienum à fide quod formæ rerum extra res per se subsistant absque materiâ, sicut Platonici posuerunt, dicentes *per se vitam*, aut *per se sapientiam* esse quasdam substantias creatrices, ut Dionysius dicit, 11, c. de div. Nom., à med. lect. 4, ideò Augustinus, in lib. 83 QQ., qu. 46, posuit loco harum idearum, quas Plato ponebat, rationes omnium creaturarum in mente divinâ existere, secundum quas omnia formantur, et secundum quas etiam anima humana omnia cognoscit.

Cum ergo quæritur, utrum anima humana in rationibus æternis omnia cognoscat; di-

(1) In edit. Nicolai deest *propiam*.

cendum est quòd aliquid in aliquo dicitur cognosci dupliciter. Uno modo sicut in objecto cognito, sicut aliquis videt in speculo ea quorum imagines in speculo resultant; et hoc modo anima in statu præsens vitæ non potest videre omnia in rationibus æternis; sed sic in rationibus æternis cognoscunt omnia beati, qui Deum vident, et omnia in ipso.

Alio modo dicitur aliquid cognosci in aliquo sicut in cognitionis principio; sicut si dicamus quòd in sole videntur ea quæ videntur per solem; et sic necesse est dicere quòd anima humana omnia cognoscat in rationibus æternis per quarum participationem omnia cognoscimus. Ipsum enim lumen intellectuale, quod est in nobis, nihil est aliud quàm quædam participata similitudo luminis increati, in quo continentur rationes æternæ. Unde in Psal. 6, 6, dicitur: *Multi dicunt: Quis ostendit nobis bona?* Cui quæstioni Psalmista respondet dicens: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine; quasi dicat: Per ipsam sigillationem divini luminis in nobis omnia demonstrantur.* Quia tamen præter lumen intellectuale in nobis exiguntur species intelligibiles à rebus acceptæ ad scientiam de rebus materialibus habendam; idè non per solam participationem rationum æternarum de rebus materialibus notitiam habemus, sicut Platonici posuerunt quòd sola idearum participatio sufficit ad scientiam habendam. Unde Augustinus dicit in 4 de Trin., c. 16: *Numquid quia philosophi documentis certissimis persuadent æternis rationibus omnia temporalia fieri, propterea potuerunt in ipsis rationibus perspicere, vel ex ipsis colligere, quot sint animalium genera, quæ semina singulorum? Nonne ista omnia per locorum ac temporum historiam quæsierunt?*

Quòd autem Augustinus non sic intellexerit omnia cognosci in rationibus æternis, vel in incommutabili veritate, quasi ipsæ rationes æternæ videantur, patet per hoc quod ipse dicit in libro 83 QQ., qu. 66, à med., quòd *rationalis anima non omnia, et quæcumque, sed quæ sancta et pura fuerit, asseritur illi visioni; scilicet rationum æternarum, esse idonea*, sicut sunt animæ beatorum (1).

Et per hæc patet responsio ad objecta.

ARTICULUS VI. — *Utrum intellectiva cognitio accipiat à rebus sensibilibus.* — (Ver. qu. 10, art. 6, et opusc. 2, cap. 81 et 83.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd intellectiva cognitio non accipiat à rebus sensibilibus. Dicit enim Augustinus in lib. 83 QQ., qu. 9, in princ., quòd *non est expectanda sinceritas veritatis à corporis sensibus*; et hoc probat dupliciter: uno modo per hoc quòd omne quod corporeus sensus attingit, sine ullâ intermissione temporis commutatur: quod autem non manet, percipi non potest. Alio modo per hoc quòd omnia quæ per corpus sentimus, etiam cum non adsunt sensibus, imagines tamen eorum patimur, ut in somno, vel furore. Non autem sensibus discernere valemus, utrum ipsa sensibilia

vel imagines eorum falsas sentiamus; nihil autem percipi potest quod à falso non discernitur. Et sic concludit quòd *non est expectanda veritas à sensibus*. Sed cognitio intellectualis est apprehensiva veritatis. Non ergo cognitio intellectualis est expectanda à sensibus.

2. Præterea, Augustinus dicit, 12 super Gen. ad litt., c. 16: *Non est putandum facere aliquid corpus in spiritum, tanquàm spiritus corpori facienti materiæ vice subdatur. Omni enim modo præstantior est qui facit, et re de quâ aliquid facit.* Unde concludit quòd *imaginem corporis non corpus in spiritu, sed ipse spiritus in seipso facit.* Non ergo intellectualis cognitio à sensibus derivatur.

3. Præterea, effectus non se extendit ultra virtutem suæ causæ. Sed intellectualis cognitio se extendit ultra sensibilia; intelligimus enim quædam quæ sensu percipi non possunt. Intellectualis ergo cognitio non derivatur à rebus sensibilibus.

Sed contra est quòd Philosophus probat in 1 Metaph., cap. 1, et in fine Poster., lib. 2, text. 27, quòd *principium nostræ cognitionis est à sensu.*

Respondeo dicendum quòd circa istam quæstionem triplex fuit philosophorum opinio. Democritus enim posuit quòd nulla est alia causa cujuslibet nostræ cognitionis, nisi cum ab his corporibus quæ cogitamus, veniunt, atque intrans imagines in animas nostras, ut Augustinus dicit in epist. suâ ad Dioscorum. Et Aristoteles etiam dicit, in lib. de Somn. et Vigil. (lib. de Divin. per somnum, c. 2), quòd Democritus posuit cognitionem fieri per idola et defluxiones. Et hujus positionis ratio fuit, quia tam ipse Democritus, quàm alii antiqui naturales non ponebant intellectum differre à sensu, ut Aristoteles dicit, in lib. 2 de Animâ, text. 150 et 151. Et idè quia sensus immutatur à sensibili, arbitrabantur omnem nostram cognitionem fieri per solam immutationem à sensibilibus. Quam quidem immutationem Democritus assererat fieri per imaginum defluxiones.

Plato verò è contrario posuit intellectum differre à sensu, et intellectum quidem esse virtutem immaterialem organo corporeo non utentem in suo actu. Et quia incorporeum non potest immutari à corporeo, posuit quòd cognitio intellectualis non fit per immutationem intellectus à sensibilibus, sed per participationem formarum intelligibilium separatarum, ut dictum est art. 4 et 5 præced. Sensus etiam posuit virtutem quamdam per se operantem. Unde nec ipse sensus, cum sit quædam vis spiritualis, immutatur à sensibilibus; sed organa sensuum à sensibilibus immutantur; ex quâ immutatione anima quodam modo excitatur, ut in se species sensibilem formet. Et hanc opinionem tangere videtur Augustinus, 12 super Gen. ad litt., c. 24, in med., ubi dicit quòd *corpus non sentit, sed anima per corpus, quo velut nuntio utitur ad formandum in seipsâ quod extrinsecus nuntiatur.* Sic igitur secundum Platonis opinionem neque intellectualis cognitio à sensibili procedit, neque etiam sensibilia

(1) Ita codd. Alcan. et Tarrac. cum editis plurimis. Rom. edit., bonorum.

totaliter à sensibilibus rebus; sed sensibilia excitant animam sensibilem ad sentiendum, et similiter sensus excitant animam intellectivam ad intelligendum.

Aristoteles autem mediâ viâ processit. Posuit enim, 2 de Animâ, text. 152, cum Platone, intellectum differre à sensu. Sed sensum posuit propriam operationem non habere sine communicatione corporis, ita quod sentire non sit actus animæ tantum, sed conjuncti. Et similiter posuit de omnibus operationibus sensitivæ partis. Quia igitur non est inconveniens quod sensibilia, quæ sunt extra animam, causent aliquid in conjunctum, in hoc Aristoteles cum Democrito concordavit, quod operationes sensitivæ partis causentur per impressionem sensibilibus in sensum, non per modum defluxionis, ut Democritus posuit, sed per quamdam operationem. Nam et Democritus omnem actionem fieri posuit per influxionem atomorum, ut patet in 1 de Gener., text. 56 et seq.; intellectum verò posuit Aristoteles, 3 de Animâ, text. 12, habere operationem absque communicatione corporis. Nihil autem corporeum imprimere potest in rem incorpoream. Et ideo ad causandam intellectualem operationem secundum Aristotelem non sufficit sola impressio sensibilibus corporum, sed requiritur aliquid nobilius; quia *agens est honorabilius patiente*, ut ipse dicit, lib. 3 de Animâ, text. 19; non tamen ita quod intellectualis operatio causetur in nobis ex solâ impressione aliquarum rerum superiorum, ut Plato posuit; sed illud superius et nobilius agens, quod vocat *intellectum agentem*, de quo jam supra diximus, qu. 79, art. 3 et 4, facit phantasmata (1) à sensibus accepta intelligibilia in actu per modum abstractionis cujusdam.

Secundum hoc ergo ex parte phantasmatum intellectualis operatio à sensu causatur. Sed quia phantasmata non sufficiunt immutare intellectum possibilem, sed oportet quod fiant intelligibilia actu per intellectum agentem; non potest dici quod sensibilis cognitio sit totalis et perfecta causa intellectualis cognitionis, sed magis quodam modo est materia causæ.

Ad primum ergo dicendum quod per verba illa Augustini datur intelligi quod veritas non sit totaliter à sensibus expectanda. Requiritur enim lumen intellectus agentis, per quod immutabiliter veritatem in rebus mutabilibus cognoscamus, et discernamus ipsas res à similitudinibus rerum.

Ad secundum dicendum quod Augustinus non loquitur de intellectuali cognitione, sed de imaginariâ. Et quia secundum Platonis opinionem vis imaginaria habet operationem quæ est animæ solius, eadem ratione usus est Augustinus ad ostendendum quod corpora non imprimunt suas similitudines in vim imaginariam; sed hoc facit ipsa anima, quâ utitur Aristoteles, lib. 3 de Animâ, text. 19, ad probandum intellectum agentem esse aliquid

separatum, quia scilicet *agens est honorabilius patiente*. Et procul dubio oportet secundum hanc positionem in vi imaginativâ ponere non solum potentiam passivam, sed etiam activam. Sed si ponamus, secundum opinionem Aristotelis, lib. 2 de Animâ, text. 153 et 155, usque ad fin. lib., quod actio virtutis imaginativæ sit conjuncti, nulla sequitur difficultas; quia corpus sensibile est nobilius organo animalis secundum hoc quod comparatur ad ipsum ut ens in actu ad ens in potentia, sicut coloratum in actu ad pupillam, quæ colorata est in potentia.

Posset tamen dici quod quamvis prima immutatio virtutis imaginariæ sit per motum sensibilibus, quia *phantasia est motus factus secundum sensum*, ut dicitur in lib. 2 de Animâ, text. 160, tamen est quædam operatio animæ in homine quæ dividendo et componendo format diversas rerum imagines, etiam quæ non sunt à sensibus acceptæ. Et quantum ad hoc possunt accipi verba Augustini.

Ad tertium dicendum quod sensitiva cognitio non est tota causa intellectualis cognitionis; et ideo non est mirum, si intellectualis cognitio ultra sensitivam se extendit.

ARTICULUS VII. — *Utrum intellectus possit actu intelligere per species intelligibiles quas penes se habet, non convertendo se ad phantasmata.* — (Inf., qu. 89, art. 1 et 2, et 3 part., qu. 11, art. 2, et qu. 16, art. 1, corp., et 2 cont., cap. 59 et 72, et 4, cap. 11, et 1 Cor. 13, lect. 3.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus possit actu intelligere per species intelligibiles quas penes se habet, non convertendo se ad phantasmata. Intellectus enim fit in actu per speciem intelligibilem, quâ informatur. Sed intellectum esse in actu est ipsum intelligere. Ergo species intelligibiles sufficiunt ad hoc quod intellectus actu intelligat, absque hoc quod ad phantasmata se convertat.

2. Præterea, magis dependet imaginatio à sensu quam intellectus ab imaginatione. Sed imaginatio potest imaginari actu, absentibus sensibilibus. Ergo multò magis intellectus potest intelligere actu, non convertendo se ad phantasmata.

3. Præterea, incorporealia non sunt aliqua phantasmata; quia imaginatio tempus et continuum non transcendit. Si ergo intellectus noster non posset aliquid intelligere in actu, nisi converteretur ad phantasmata, sequeretur quod non posset intelligere incorporeum aliquid; quod patet esse falsum; intelligimus enim veritatem ipsam, et Deum, et Angelos.

Sed contra est quod Philosophus dicit in 3 de Animâ, text. 30, quod *nilul sine phantasmate intelligit anima*.

Respondeo dicendum quod impossibile est intellectum nostrum secundum præsentis vitæ statum quo passibili corpori conjungitur, aliquid intelligere in actu, nisi convertendo se ad phantasmata. Et hoc duobus indicis apparet.

Primo quidem quia, cum intellectus sit vis

(1) Ita codd. Alcan. et Tarrac. Nicolaius, et nobilius agens vocat... quod facit phantasmata. Edit. Rom., quod vocat... quod facit.

quædam non utens corporali organo, nullo modo impediretur in suo actu per læsionem alicujus corporalis organi; si non requiretur ad ejus actum actus alicujus potentie utens organo corporali. Utuntur autem organo corporali sensus et imaginatio, et aliæ vires pertinentes ad partem sensitivam. Unde manifestum est quod ad hoc quod intellectus actu intelligat, non solum accipiendi scientiam de novo, sed etiam utendo scientiâ jam acquisitâ, requiritur actus imaginationis et cæterarum virtutum. Videmus enim quod impedito actu virtutis imaginativæ per læsionem organi, ut in phreneticis, et similiter impedito actu memorativæ virtutis, ut in lethargicis, impeditur homo ab intelligendo in actu etiam ea quorum scientiam præaccepit.

Secundò quia hoc quilibet in seipso experiri potest, quod quando aliquis conatur aliquid intelligere, format sibi aliqua phantasmata per modum exemplorum, in quibus quasi inspiciat quod intelligere studet. Et inde est etiam quod quando aliquem volumus facere aliquid intelligere, proponimus ei exempla ex quibus sibi phantasmata fomare possit ad intelligendum.

Hujus autem ratio est quia potentia cognoscitiva proportionatur cognoscibili. Unde intellectus Angeli, qui est totaliter à corpore separatus, objectum proprium est substantia intelligibilis à corpore separata; et per hujusmodi intelligibile materialia cognoscit. Intellectus autem humani, qui est conjunctus corpori, proprium objectum est quidditas sive natura in materiâ corporali existens; et per hujusmodi naturas visibilium rerum, etiam in invisibilium rerum aliqualem cognitionem ascendit. De ratione autem hujus naturæ est quod in aliquo individuo existat, quod non est absque materiâ corporali; sicut de ratione naturæ lapidis est quod sit in hoc lapide, et de ratione naturæ equi est quod sit in hoc equo, et sic de aliis. Unde natura lapidis, vel cujuscumque materialis rei, cognosci non potest completè et verè, nisi secundum quod cognoscitur ut in particulari existens. Particulare autem apprehendimus per sensum et imaginationem: et ideo necesse est ad hoc quod intellectus actu intelligat suum objectum proprium, quod convertat se ad phantasmata, ut speculetur naturam universalem in particulari existentem. Si autem proprium objectum intellectus nostri esset forma separata, vel si formæ rerum sensibilium subsisterent non in particularibus, secundum Platonicos, non oporteret quod intellectus noster semper intelligendo converteret se ad phantasmata.

Ad primum ergo dicendum quod species conservatæ in intellectu possibili in eo existunt habitualiter, quando actu non intelligit, sicut supra dictum est, qu. 79, art. 6. Unde ad hoc quod intelligamus in actu, non sufficit ipsa conservatio specierum; sed oportet quod eis utamur, secundum quod convenit rebus quarum sunt species, quæ sunt naturæ in particularibus existentes.

Ad secundum dicendum quod etiam ipsum phantasma est similitudo rei particularis;

unde non indiget imaginatio aliqua aliâ similitudine particulari; sicut indiget intellectus.

Ad tertium dicendum quod incorporea, quorum non sunt phantasmata, cognoscuntur à nobis per comparisonem ad corpora sensibilia, quorum sunt phantasmata; sicut veritatem intelligimus ex consideratione rei circa quam veritatem speculamur; Deum autem, ut Dionysius dicit, c. 1 de div. Nom., lect. 3, cognoscimus ut causam, et per excessum, et per remotionem. Alias etiam incorporeas substantias in statu præsentis vitæ cognoscere non possumus nisi per remotionem, vel aliquam comparisonem ad corporalia. Et ideo cum de hujusmodi aliquid intelligimus, necesse habemus converti ad phantasmata corporum, licet ipsorum non sint phantasmata.

ARTICULUS VIII. — *Utrum judicium intellectus impediatur per ligamentum sensus.* — (2-2, qu. 154, art. 5 corp., et qu. 172, art. 1, et Ver. qu. 12, art. 3, et 3 de Animâ, lect. 7.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod judicium intellectus non impediatur per ligamentum sensus. Superius enim non dependet ab inferiori. Sed judicium intellectus est supra sensum. Ergo judicium intellectus non impeditur per ligamentum sensus.

2. Præterea, syllogizare est actus intellectus. In somno autem ligatur sensus, ut dicitur in lib. de Somn. et Vig., c. 1; contingit tamen quandoque quod aliquis dormiens syllogizat. Ergo non impeditur judicium intellectus per ligamentum sensus.

Sed contra est quod in dormiendo, ea quæ contra licitos mores contingunt, non imputantur ad peccatum, ut Augustinus in 12 sup. Gen. ad litt., c. 15, dicit. Hoc autem non esset, si homo in dormiendo liberum usum rationis et intellectus haberet. Ergo impeditur rationis usus per ligamentum sensus.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est art. pr., proprium objectum intellectui nostro proportionatum est natura rei sensibilis; judicium autem perfectum de re aliquâ dari non potest, nisi ea omnia quæ ad rem pertinent, cognoscantur, et præcipuè si ignoraretur id quod est terminus et finis judicii. Dicit autem Philosophus, in 3 de Cælo, text. 61, quod *sicut finis factivæ scientiæ est opus; ita naturalis scientiæ finis est quod videtur semper propriè secundum sensum*. Faber enim non quærit cognitionem cultelli nisi propter opus, ut operetur hunc particularem cultellum; et similiter naturalis non quærit cognoscere naturam lapidis et equi, nisi ut sciatur rationes eorum quæ videntur secundum sensum. Manifestum est autem quod non posset esse perfectum judicium fabri de cultello, si opus ignoraret; et similiter non posset esse perfectum judicium scientiæ naturalis de rebus naturalibus, si sensibilia ignorarentur. Omnia autem quæ in præsentī statu intelligimus, cognoscuntur à nobis per comparisonem ad res sensibiles naturales. Unde impossibile est quod sit in nobis judicium intellectus perfectum cum ligamento sensus, per quem res sensibiles cognoscimus.

Ad primum ergo dicendum quod quamvis

intellectus sit superior sensu, accipit tamen aliquo modo à sensu, et ejus objecta prima et principalia in sensibus fundantur; et ideò necesse est quòd impediatur iudicium intellectus ex ligato sensu.

Ad secundum dicendum quòd sensus ligatur in dormientibus propter evaporationes quasdam et fumositates resolutas, ut dicitur in lib. de Somno et Vig., c. 1 et 3, et ideò secundum dispositionem hujusmodi evaporationum contingit esse ligamentum sensus majus vel minus. Quando enim multus fuerit motus vaporum, ligatur non solum sensus, sed etiam imaginatio, ita ut nulla appareant phantasmata; sicut præcipue accidit cum aliquis incipit dormire post multum cibum et potum. Si verò motus vaporum aliquantulum ierit remissior, apparent phantasmata, sed distorta et inordinata, sicut accidit in febricitantibus. Si verò adhuc magis motus sedetur, apparent phantasmata ordinata; sicut maxime solet contingere in fine dormitionis et in hominibus sobriis et habentibus fortem imaginationem. Si autem motus vaporum fuerit modicus, non solum imaginatio remanet libera, sed etiam ipse sensus communis ex parte solvitur; ita quòd homo iudicat interdum in dormiendo, ea quæ videt, somnia esse, quasi dijudicans inter res et rerum similitudines. Sed tamen ex aliquâ parte remanet sensus communis ligatus. Et ideò, licet aliquas similitudines discernat à rebus, tamen semper in aliquibus decipitur. Sic igitur per modum quo sensus solvitur, et imaginatio in dormiendo, liberatur iudicium intellectus; non tamen ex toto. Unde illi qui dormiendo syllogizant, cum excitantur, semper recognoscunt se in aliquo defecisse.

QUESTIO LXXXV.

DE MODO ET ORDINE INTELLIGENDI. — (In octo articulos divisa.)

Deinde considerandum est de modo et ordine intelligendi; et circa hoc quærantur octo: 1° utrum intellectus noster intelligat abstrahendo species à phantasmatis; 2° utrum species intelligibiles abstractæ à phantasmatis se habeant ad intellectum nostrum ut quod intelligitur, vel sicut id quo intelligitur; 3° utrum intellectus noster naturaliter intelligat prius magis universale; 4° utrum intellectus noster possit multa simul intelligere; 5° utrum intellectus noster intelligat componendo et dividendo; 6° utrum intellectus possit errare; 7° utrum unus possit eandem rem melius intelligere quàm alius; 8° utrum intellectus noster per prius cognoscat indivisibile quàm divisibile.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum intellectus noster intelligat res corporeas et materiales per abstractionem à phantasmatis.* — (Inf., qu. 87, art. 2, et qu. 101, art. 1, et 1-2, qu. 5, art. 1, ad 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd intellectus noster non intelligat res corporeas et materiales per abstractionem à phantasmatis. Quicumque enim intellectus intelligit rem aliter quàm sit, est falsus. Formæ autem rerum materialium non sunt abstractæ à particularibus, quorum similitudines sunt

phantasmata. Si ergo intelligamus res materiales per abstractionem specierum in phantasmatis, erit falsitas in intellectu nostro.

2. Præterea, res materiales sunt naturales, in quarum definitione cadit materia. Sed nihil potest intelligi sine eo quod cadit in definitione ejus. Ergo res materiales non possunt intelligi sine materia. Sed materia est individuationis principium. Ergo res materiales non possunt intelligi per abstractionem universalis à particulari; quod est abstrahere species intelligibiles à phantasmatis.

3. Præterea, in 3 de Anima, text. 18 et 31, dicitur quòd *phantasmata se habent ad animam intellectivam sicut colores ad visum*. Sed visio non fit per abstractionem aliarum specierum à coloribus, sed per hoc quod colores imprimunt in visum. Ergo nec intelligere contingit per hoc quòd aliquid abstrahatur à phantasmatis, sed per hoc quod phantasmata imprimunt in intellectum.

4. Præterea, ut dicitur in 3 de Anima, loc. nunc cit., in intellectivâ animâ sunt duo, scilicet intellectus possibilis et agens. Sed abstrahere à phantasmatis species intelligibiles non pertinet ad intellectum possibilem, sed recipere species jam abstractas; sed nec etiam videtur pertinere ad intellectum agentem, qui se habet ad phantasmata sicut lumen ad colores, quòd non abstrahit aliquid à coloribus, sed magis eis influit. Ergo nullo modo intelligimus abstrahendo à phantasmatis.

5. Præterea, Philosophus in 3 de Anima, text. 32 et 39, dicit quòd *intellectus intelligit species in phantasmatis*. Non ergo eas abstrahendo.

Sed contra est quod dicitur, in 3 de Anima, text. 2, quòd *sicut res sunt separabiles à materia, sic circa intellectum sunt*. Ergo oportet quòd materialia intelligantur in quantum à materia abstrahuntur, et à similitudinibus materialibus, quæ sunt phantasmata.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, qu. 80, art. 2, et qu. 84, art. 7, objectum cognoscibile proportionatur virtuti cognoscitivæ. Est autem triplex gradus cognoscitivæ virtutis. Quædam enim cognoscitiva virtus est actus organi corporalis, scilicet sensus; et ideò objectum cujuslibet sensitivæ potentie est forma, prout in materia corporali existit. Et quia hujusmodi materia est individuationis principium, ideò omnis potentia sensitivæ partis est cognoscitiva particularium tantum. Quædam autem virtus cognoscitiva est quæ neque est actus organi corporalis, neque est aliquo modo corporali materiæ conjuncta, sicut intellectus angelicus; et hujus virtutis cognoscitivæ objectum est forma sine materiâ subsistens. Etsi enim materialia cognoscant, non tamen nisi in immaterialibus ea intuentur, vel in seipsis, vel in Deo. Intellectus autem humanus medio modo se habet; non enim est actus alicujus organi, sed tamen est quædam virtus animæ, quæ est forma corporis, ut ex supra dictis patet, qu. 76, art. 1. Et ideò proprium ejus est cognoscere formam in materiâ quidem

corporali individualiter existentem, non tamen prout est in tali materiâ. Cognoscere verò id quod est in materiâ individuali, non prout est in tali materiâ, est abstrahere formam à materiâ individuali, quam repræsentant phantasmata. Et ideò necesse est dicere quòd intellectus noster intelligit materialia abstrahendò à phantasmatibus; et per materialia sic considerata in immaterialium aliqualem cognitionem devenimus; sicut è contra Angeli, per immaterialia materialia cognoscunt.

Plato verò, attendens solùm immaterialitatem intellectus humani, non autem ad hoc quòd est corpori quodam modo unitus, posuit objectum intellectus ideas separatas; et quòd intelligimus non quidem abstrahendo, sed magis abstracta participando (ut refert Aristot., 12 Metaph. text. 6), ut supra dictum est, qu. 84, art. 1.

Ad primum ergo dicendum quòd abstrahere contingit dupliciter: uno modo per modum compositionis et divisionis, sicut cum intelligimus aliquid non esse in alio, vel esse separatum ab eo. Alio modo per modum simplicitatis; sicut cum intelligimus unum, nihil considerando de alio. Abstrahere igitur per intellectum ea quæ secundum rem non sunt abstracta, secundum primum modum abstrahendi, non est absque falsitate. Sed secundo modo abstrahere per intellectum quæ non sunt abstracta secundum rem, non habet falsitatem, ut in sensibus manifestè apparet. Si enim intelligamus, vel dicamus (1), colorem non inesse corpori colorato, vel esse separatum ab eo, erit falsitas in opinione, vel in oratione. Si verò consideremus colorem et proprietatem ejus, nihil considerantes de pomo colorato; vel si quod intelligimus, voce exprimamus, erit absque falsitate opinionis et orationis; pomum enim non est de ratione coloris. Et ideò nihil prohibet colorem intelligi, nihil intelligendo de pomo. Similiter dico quòd ea quæ pertinent ad rationem speciei cujuslibet rei materialis, puta lapidis, aut hominis, aut equi, possunt considerari sine principiis individualibus, quæ non sunt de ratione speciei. Et hoc est abstrahere universale à particulari, vel speciem intelligibilem à phantasmatibus, considerare scilicet naturam speciei absque consideratione individualium principiorum, quæ per phantasmata repræsentantur. Cum ergo dicitur quòd intellectus est falsus, qui intelligit rem aliter quàm sit, verum est, si *ly aliter* referatur ad rem intellectam; tunc enim intellectus est falsus, quando intelligit rem esse aliter quàm sit: unde falsus esset intellectus, si sic abstraheret speciem lapidis à materiâ, ut intelligeret eam non esse in materiâ, ut Plato posuit. Non est autem verum quod proponitur, si *ly aliter* accipiat ex parte intelligentis; est enim absque falsitate ut alius sit modus intelligentis in intelligendo, quàm modus rei in essendo; quia intellectum est in intelligente immaterialiter per modum intellectus, non autem materiâ-

liter per modum rei materialis.

Ad secundum dicendum quòd quidam putaverunt quòd species rei naturalis sit forma solùm, et quòd materia non sit pars speciei. Sed secundum hoc in definitionibus rerum naturalium non poneretur materia.

Et ideò aliter dicendum est quòd materia est duplex, scilicet communis, et signata, vel individualis; communis quidem, ut caro et os; individualis autem, ut hæc carnes, et hæc ossa. Intellectus igitur abstrahit speciem rei naturalis à materiâ sensibili individuali, non autem à materiâ sensibili communi; sicut speciem hominis abstrahit ab his carnibus et his ossibus; quæ non sunt de ratione speciei, sed partes individui, ut dicitur in 7 Metaph., text. 34 et 35; et ideò sine eis considerari potest. Sed species hominis non potest abstrahi per intellectum à carnibus et ossibus. Species autem mathematicæ possunt abstrahi per intellectum à materiâ sensibili non solùm individuali, sed etiam communi; non tamen à materiâ intelligibili communi, sed solùm individuali. Materia enim sensibilis dicitur materia corporalis, secundum quòd subjacet qualitatibus sensibilibus, scilicet calido et frigido, duro, et molli, et hujusmodi. Materia verò intelligibilis dicitur substantia, secundum quòd subjacet quantitati. Manifestum est autem quòd quantitas prius inest substantiæ quàm qualitates sensibiles. Unde quantitates, ut numeri, et dimensiones, et figuræ, quæ sunt terminationes quantitatum, possunt considerari absque qualitatibus sensibilibus; quod est eas abstrahi à materiâ sensibili; non tamen possunt considerari sine intellectu substantiæ quantitati subjectæ; quod esset eas abstrahi à materiâ intelligibili communi; possunt tamen considerari sine hac vel illâ substantiâ; quod est eas abstrahi à materiâ intelligibili individuali. Quædam verò sunt quæ possunt abstrahi etiam à materiâ intelligibili communi, sicut ens, unum, potentia, et actus, et alia hujusmodi; quæ etiam esse possunt absque omni materiâ, ut patet in substantiis immaterialibus. Et quia Plato non consideravit quòd dictum est de duplici modo abstractionis, omnia quæ diximus abstrahi per intellectum, posuit abstracta esse secundum rem.

Ad tertium dicendum quòd colores habent eundem modum existendi, prout sunt in materiâ corporali individuali, sicut in potentiâ visivâ; et ideò possunt imprimere suam similitudinem in visum. Sed phantasmata, cum sint similitudines individuorum, et existant in organis corporeis, non habent eundem modum existendi quem habet intellectus humanus, ut ex dictis patet in corp. art., et art. 7 quæst. præc., et ideò non possunt suâ virtute imprimere in intellectum possibilem. Sed virtute intellectus agentis resultat quædam similitudo in intellectu possibili ex conversione intellectus agentis supra phantasmata, quæ quidem est repræsentativa eorum quorum sunt phantasmata, solùm quantum ad naturam speciei. Et per hunc modum dicitur abstrahi species intelligibilis à phantasmatibus, non quòd aliqua eadem numero forma

(1) Ita cod. Alcan. Nicolaius, et editio Patav. 1712. Edit. Rom. et Patav. 1698: Si enim dicamus tantum.

quæ prius fuit in phantasmatibus, postmodum fiat in intellectu possibili, ad modum quo corpus accipitur ab uno loco, et transfertur ad alterum.

Ad quartum dicendum quod phantasmata et illuminantur ab intellectu agente, et iterum ab eis per virtutem intellectus agentis species intelligibiles abstrahuntur. Illuminantur quidem, quia sicut pars sensitiva ex conjunctione ad intellectum efficitur virtuosior, ita phantasmata ex virtute intellectus agentis redduntur habilia ut ab eis intentiones intelligibiles abstrahantur. Abstrahit autem intellectus agens species intelligibiles à phantasmatibus, in quantum per virtutem intellectus agentis accipere possumus in nostra consideratione naturas specierum sine individualibus conditionibus, secundum quarum similitudines intellectus possibilis informatur.

Ad quintum dicendum quod intellectus noster et abstrahit species intelligibiles à phantasmatibus, in quantum considerat naturas rerum in universali; et tamen intelligit eas in phantasmatibus; quia non potest intelligere ea quorum species abstrahit, nisi convertendo se ad phantasmata, ut supra dictum est, quod præc. art. 6 et 7.

ARTICULUS II. — *Utrum species intelligibiles à phantasmatibus abstractæ se habeant ad intellectum nostrum sicut id quod intelligitur, vel sicut id quo intelligitur.* — (h cont., cap. 11, et Ver. qu. 2, art. 6 corp., fin., et Pot. qu. 7, art. 5, corp., et qu. 8, art. 1, et opusc. 2, cap. 85.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod species intelligibiles à phantasmatibus abstractæ se habeant ad intellectum nostrum sicut id quod intelligitur. Intellectum enim in actu est in intelligente, quia intellectum in actu est ipse intellectus in actu. Sed nihil de re intellecta est in intellectu actu intelligente, nisi species intelligibilis abstracta. Ergo hujusmodi species est ipsum intellectum in actu.

2. Præterea, intellectum in actu oportet in aliquo esse; alioquin nihil esset. Sed non est in re, quæ est extra animam; quia cum res quæ est extra animam, sit materialis, nihil quod est in eâ potest esse intellectum in actu. Relinquitur ergo quod intellectum in actu sit in intellectu; et ita nihil est aliud quam species intelligibilis prædicta.

3. Præterea, Philosophus dicit, in 1 Perih., cap. 1, quod *voces sunt notæ earum quæ sunt in animâ, passionum.* Sed voces significant res intellectas, id enim voce significamus quod intelligimus. Ergo ipsæ passionem animæ, scilicet species intelligibiles, sunt ea quæ intelliguntur in actu.

Sed contra, species intelligibilis se habet ad intellectum sicut species sensibilis ad sensum. Sed species sensibilis non est illud quod sentitur, sed magis id quo sensus sentit. Ergo species intelligibilis non est id quod intelligitur, sed id quo intelligitur intellectus.

Respondeo dicendum quod quidam posuerunt quod vires quæ sunt in nobis cognoscitivæ, nihil cognoscunt nisi proprias passiones, puta quod sensus non sentit nisi passio-

nem sui organi. Et secundum hoc intellectus nihil intelligit nisi suam passionem, scilicet speciem intelligibilem in se receptam; et secundum hoc species hujusmodi est ipsum quod intelligitur.

Sed hæc opinio manifestè apparet falsa ex duobus: primo quidem quia eadem sunt quæ intelligimus, et de quibus sunt scientiæ. Si igitur ea quæ intelligimus, essent solum species quæ sunt in animâ, sequeretur quod scientiæ omnes non essent de rebus quæ sunt extra animam, sed solum de speciebus intelligibilibus, quæ sunt in animâ; sicut secundum Platonicos omnes scientiæ sunt de ideis, quas ponebant esse intellectas in actu. Secundo quia sequeretur error antiquorum dicentium omne quod videtur, esse verum; et similiter quod contradictoriæ essent simul veræ. Si enim potentia non cognoscit nisi propriam passionem, de eâ solum judicat. Sic autem videtur aliquid, secundum quod potentia cognoscitiva afficitur. Semper ergo judicium potentiæ cognoscitivæ erit de eo quod judicat, scilicet de propria passione, secundum quod est; et ita omne judicium erit verum; puta si gustus non sentit nisi propriam passionem, cum aliquis habens sanum gustum judicat mel esse dulce, verè judicabit; et similiter si ille qui habet gustum infectum, judicet mel esse amarum, verè judicabit; uterque enim judicabit secundum quod gustus ejus afficitur. Et sic sequitur quod omnis opinio æqualiter erit vera, et universaliter omnis acceptio.

Et ideo dicendum est quod species intelligibilis se habet ad intellectum ut quo intelligitur intellectus; quod sic patet. Cum enim sit duplex actio, sicut dicitur 9 Metaph., text. 16, una quæ manet in agente (ut videre et intelligere), et altera quæ transit in rem exterioriorem (ut calefacere et secare); utraque fit secundum aliquam formam. Et sicut forma secundum quam provenit actio tendens in rem exterioriorem, est similitudo objecti actionis (ut calor calefacientis est similitudo calefacti), similiter forma secundum quam provenit actio manens in agente, est similitudo objecti. Unde similitudo rei visibilis est secundum quam visus videt; et similitudo rei intellectæ, quæ est species intelligibilis, est forma secundum quam intellectus intelligit. Sed quia intellectus supra seipsum reflectitur, secundum eandem reflexionem intelligit et suum intelligere, et speciem quâ intelligit. Et sic species intellecta secundariò est id quod intelligitur; sed id quod intelligitur primo, est res, cujus species intelligibilis est similitudo. Et hoc etiam patet ex antiquorum opinione, qui ponebant simile simili cognosci. Ponebant enim quod anima per terram quæ in ipsâ erat, cognosceret terram quæ extra ipsam erat; et sic de aliis. Si ergo accipiamus speciem terræ loco terræ, secundum doctrinam Aristotelis, lib. 3 de Animâ, text. 38, qui dicit quod lapis non est in animâ, sed species lapidis; sequeretur quod anima per species intelligibiles cognoscat res quæ sunt extra animam.

Ad primum ergo dicendum quod intel-

ctum (1) est in intelligente per suam similitudinem. Et per hunc modum dicitur, quod intellectum in actu est intellectus in actu, in quantum similitudo rei intellectæ est forma intellectûs, sicut similitudo rei sensibilis est forma sensûs in actu. Unde non sequitur quod species intelligibilis abstracta sit id quod actu intelligitur, sed quod sit similitudo ejus.

Ad secundum dicendum quod cum dicitur intellectum in actu, duo importantur, scilicet res quæ intelligitur, et hoc quod est ipsum intelligi. Et similiter cum dicitur universale abstractum, duo intelliguntur, scilicet ipsa natura rei, et abstractio, seu universalitas. Ipsa igitur natura cui accedit vel intelligi, vel abstrahi, vel intentio universalitatis, non est nisi in singularibus; sed hoc ipsum quod est intelligi, vel abstrahi, vel intentio universalitatis, est in intellectu; et hoc possumus videre per simile in sensu. Visus enim videt colorem pomi sine ejus odore. Si ergo quærat ubi sit color, qui videtur sine odore, manifestum est quod color, qui videtur, non est nisi in pomo. Sed quod sit sine odore perceptus, hoc accedit ei ex parte visûs, in quantum in visu est similitudo coloris, et non odoris. Similiter humanitas quæ intelligitur, non est nisi in hoc vel in illo homine; sed quod humanitas apprehendatur sine individualibus conditionibus, quod est ipsam abstrahi, ad quod sequitur intentio universalitatis, accedit humanitati, secundum quod percipitur ab intellectu, in quo est similitudo naturæ speciei, et non individualium principiorum.

Ad tertium dicendum quod in parte sensitivâ invenitur duplex operatio: una secundum solam immutationem; et sic perficitur operatio sensûs per hoc quod immutatur à sensibili. Alia operatio est formatio, secundum quod vis imaginativa format sibi aliquod idolum rei absentis, vel etiam nunquam visæ. Et utraque hæc operatio conjungitur (2) in intellectu. Nam primò quidem consideratur passio intellectûs possibilis, secundum quod informatur specie intelligibili. Quâ informatus format secundò vel definitionem, vel divisionem, vel compositionem, quæ pervocem significatur. Unde ratio quam significat nomen, est definitio; et enuntiatio significat compositionem et divisionem intellectûs. Non ergo voces significant ipsas species intelligibiles, sed ea quæ intellectus sibi format ad judicandum de rebus exterioribus.

ARTICULUS III.—*Utrum magis universalia sint priora in nostrâ cognitione intellectuali.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod magis universalia non sint priora in nostrâ cognitione intellectuali. Quia ea quæ sunt priora et notiora secundum naturam, sunt posteriora et minùs nota secundum nos. Sed universalia sunt priora secundum naturam; quia *prius est à quo non convertitur essendi consequentia*. Ergo universalia sunt posteriora in cognitione nostri intellectûs.

2. Præterea, composita sunt priora quoad nos quàm simplicia. Sed universalia sunt simpliciora. Ergo sunt posteriùs nota quoad nos.

(1) Edit. Rom., *intellectus*.

(2) Nicolaus, *contingit*.

3. Præterea, Philosophus dicit in 1 Physic., text. 5, quod *definitum priùs cadit in cognitione nostrâ quàm partes definitionis*. Sed universaliora sunt partes definitionis minùs universalium, sicut animal est pars definitionis hominis. Ergo universalia sunt posteriùs nota quoad nos.

4. Præterea, per effectus devenimus in causas et principia. Sed universalia sunt quædam principia. Ergo universalia sunt posteriùs nota quoad nos.

Sed contra est quod dicitur in 1 Physic., text. 4, quod *ex universalibus in singularia oportet devenire*.

Respondeo dicendum quod in cognitione nostri intellectûs duo oportet considerare. Primò quidem, quod cognitio intellectiva aliquo modo à sensitivâ primordium sumit. Et quia sensus est singularium, intellectus autem universalium; necesse est quod cognitio singularium quoad nos prior sit quàm universalium cognitio. Secundò oportet considerare quod intellectus noster de potentiâ in actum procedit. Omne autem quod procedit de potentiâ in actum, priùs pervenit ad actum incompletum, qui est medius inter potentiam et actum, quàm ad actum perfectum. Actus autem perfectus ad quem pervenit intellectus, est scientia completa, per quam distinctè et determinatè res cognoscuntur; actus autem incompletus est scientia imperfecta, per quam sciuntur res indistinctè sub quâdam confusione. Quod enim sic cognoscitur, secundum quid cognoscitur in actu, et quodam modo in potentiâ; unde Philosophus dicit, in 1 Physic., text. 3, quod *sunt primò nobis manifesta et certa confusa magis; posteriùs autem cognoscimus distinguendo principia et elementa*. Manifestum est autem quod cognoscere aliquid in quo plura continentur, sine hoc quod habeatur propria notitia uniuscujusque eorum quæ continentur in illo, est cognoscere aliquid sub confusione quâdam. Sic autem potest cognosci tam totum universale, in quo partes continentur in potentiâ, quàm etiam totum integrale; utrumque enim totum potest cognosci in quâdam confusione, sine hoc quod partes distinctè cognoscantur. Cognoscere autem distinctè id quod continetur in toto universali, est habere cognitionem de re minùs communi, sicut cognoscere animal indistinctè est cognoscere animal in quantum est animal; cognoscere autem animal distinctè est cognoscere animal in quantum est animal rationale vel irrationale; quod est cognoscere hominem, vel leonem. Priùs igitur occurrit intellectui nostro cognoscere animal quàm cognoscere hominem.

Et eadem ratio est, si comparemus quodcumque magis universale ad minùs universale. Et quia sensus exit de potentiâ in actum, sicut et intellectus; idem etiam ordo cognitionis apparet in sensu. Nam priùs secundum sensum dijudicamus magis commune quàm minùs commune, et secundum locum et secundum tempus: secundum locum quidem, sicut cum aliquid videtur à remotis, priùs deprehenditur esse corpus quàm deprehendatur esse animal; et priùs deprehenditur

esse animal quàm deprehendatur esse homo, et prius homo quàm Socrates vel Plato; secundum tempus autem, quia puer à principio prius distinguit hominem à non homine, quàm distinguat hunc hominem ab alio homine; et ideo pueri à principio appellant omnes viros patres, posterius autem determinant unumquemque, ut dicitur in 1 Physic., text. 5. Et huius ratio manifesta est, quia qui scit aliquid indistinctè, adhuc est in potentiâ ut sciat distinctionis principium, sicut qui scit genus, est in potentiâ ut sciat differentiam. Et sic patet quòd cognitio indistincta media est inter potentiam et actum.

Est ergo dicendum quòd cognitio singularium est prior quoad nos quàm cognitio universalium, sicut cognitio sensitiva, quàm cognitio intellectiva. Sed tam secundum sensum quàm secundum intellectum cognitio magis communis est prior quàm cognitio minus communis.

Ad primum ergo dicendum quòd universale dupliciter potest considerari: uno modo secundum quòd natura universalis consideratur simul cum intentione universalitatis. Et cum intentio universalitatis (ut scilicet unum et idem habeat habitudinem ad multa) proveniat ex abstractione intellectus, oportet quòd secundum hunc modum universale sit posterius. Unde in 1 de Animâ, text. 8, dicitur quòd *animal universale aut nihil est, aut posterius est*. Sed secundum Platonem, qui posuit universalis subsistentia, secundum hanc considerationem universale esset prius quàm particularia, quæ secundum eum non sunt nisi per participationem universalium subsistentium, quæ dicuntur ideæ. Alio modo potest considerari quantum ad ipsam naturam, scilicet animalitatis, vel humanitatis, prout invenitur in particularibus. Et sic dicendum est quòd duplex est ordo naturæ: unus secundum viam generationis et temporis, secundum quam viam ea quæ sunt imperfecta et in potentiâ, sunt priora; et hoc modo magis commune est prius secundum naturam; quod apparet manifestè in generatione hominis et animalis; nam prius generatur animal quàm homo, ut dicitur in lib. de Generatione animalium, cap. 3. Alius est ordo perfectionis, sive intentionis naturæ, sicut actus simpliciter est prior secundum naturam quàm potentia, et perfectum prius est quàm imperfectum; et per hunc modum minus commune est prius secundum naturam quàm magis commune, ut homo quàm animal. Naturæ enim intentio non sistit in generatione animalis, sed intendit generare hominem.

Ad secundum dicendum quòd universale magis commune comparatur ad minus commune ut totum et ut pars; ut totum quidem, secundum quòd in magis universali non solum continetur in potentiâ minus universale, sed etiam aliâ, ut sub animali non solum homo, sed etiam equus; ut pars autem, secundum quòd minus commune continet in se rationem non solum magis commune, sed etiam aliâ; ut homo non solum animal, sed etiam rationale. Sic igitur animal consideratum in se prius est in nostrâ cognitione quàm homo;

sed homo est prius in nostrâ cognitione quàm quòd animal sit pars rationis ejus.

Ad tertium dicendum quòd pars aliqua dupliciter potest cognosci: uno modo absolute, secundum quòd in se est; et sic nihil prohibet prius cognoscere partes quàm totum, ut lapides quàm domum. Alio modo secundum quòd sunt partes huius totius; et sic necesse est quòd prius cognoscamus totum quàm partem. Prius enim cognoscimus domum quâdam confusâ cognitione, quàm distinguamus singulas partes ejus. Sic igitur dicendum est quòd definitia absolute considerata sunt prius nota quàm definitum, alioquin non notificaretur definitum per ea; sed secundum quòd sunt partes definitionis, sic sunt posterius nota. Prius enim cognoscimus hominem quâdam confusâ cognitione, quàm sciamus distinguere omnia quæ sunt de hominis ratione.

Ad quartum dicendum quòd universale secundum quòd accipitur cum intentione universalitatis, est quidem quodam modo principium cognoscendi, prout intentio universalitatis consequitur modum intelligendi, qui est per abstractionem; non autem est necesse quòd omne quod est principium cognoscendi, sit principium essendi, ut Plato existimavit; cum quandoque cognoscamus causam per effectum, et substantiam per accidentia. Unde universale sic acceptum secundum sententiam Aristotelis non est principium essendi, neque substantia, ut patet in 7 Metaph., text. 45. Si autem consideremus ipsam naturam generis et speciei, prout est in singularibus, sic quodam modo habet rationem principii formalis respectu singularium. Nam singulare est propter materiam; ratio autem speciei sumitur ex formâ. Sed natura generis comparatur ad naturam speciei magis per modum materialis principii; quia natura generis sumitur ab eo quod est materiale in re, ratio verò speciei ab eo quod est formale; sicut ratio animalis à sensitivo, ratio verò hominis ab intellectivo. Et inde est quòd ultima naturæ intentio est ad speciem, non autem ad individuum, neque ad genus; quia forma est finis generationis, materia verò est propter formam. Non autem oportet quòd cujuslibet causæ vel principii cognitio sit posterior quoad nos; cum quandoque cognoscamus per causas sensibiles effectus ignotos, quandoque autem è converso.

ARTICULUS IV. — *Utrum possimus multa simul intelligere.* — (Sup., qu. 12, art. 10, corp., et qu. 58, art. 2; et 2, dist. 3, qu. 3, art. 4; et 3, dist. 14, art. 2, qu. 4, et 1 cont., cap. 53, et Ver. qu. 8, art. 14, et quodl. 7, art. 2.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd possimus multa simul intelligere. Intellectus enim est supra tempus. Sed prius et posterius ad tempus pertinent. Ergo intellectus non intelligit diversa secundum prius et posterius, sed simul.

2. Præterea, nihil prohibet diversas formas non oppositas simul eidem actu inesse, sicut odorem et colorem pomo. Sed species intelligibiles non sunt oppositæ. Ergo nihil prohibet intellectum unum simul fieri in actu se-

cundum diversas species intelligibiles; et sic potest multa simul intelligere.

3. Præterea, intellectus simul intelligit aliquid totum, ut hominem, vel domum. Sed in quolibet toto continentur multæ partes. Ergo intellectus simul multa intelligit.

4. Præterea, non poteat cognosci differentia unius ad alterum, nisi simul utrumque apprehendatur, ut dicitur in lib. 1 de Anima, text. 143 et 146; et eadem ratio est de quacumque aliâ comparatione. Sed intellectus noster cognoscit differentiam unius ad alterum. Ergo cognoscit multa simul.

Sed contra est quod dicitur in lib. 2 Topic., c. 4, loc. 33, quod intelligere est unum solum, scire verò multa.

Respondeo dicendum quod intellectus quidem potest simul multa intelligere per modum unius, non autem multa per modum multorum.

Dico autem per modum unius, vel multorum, per unam vel plures species intelligibiles; nam modus cuiusque actionis consequitur formam, quæ est actionis principium. Quæcumque ergo intellectus potest intelligere sub unâ specie, simul intelligere potest; et inde est quod Deus omnia simul videt per unum, quod est essentia sua. Quæcumque verò intellectus per diversas species intelligit, non simul intelligit.

Et hujus ratio est quia impossibile est idem subjectum perfici simul pluribus formis unius generis et diversarum specierum; sicut impossibile est quod idem corpus secundum idem simul coloretur diversis coloribus, vel figuretur diversis figuris. Omnes autem species intelligibiles sunt unius generis, quia sunt perfectiones unius intellectivæ potentiæ; licet res quarum sunt species, sint diversorum generum. Impossibile est ergo quod idem intellectus simul perficiatur diversis speciebus intelligibilibus ad intelligendum diversa in actu.

Ad primum ergo dicendum quod intellectus est supra tempus, quod est numerus motus corporalium rerum. Sed ipsa pluralitas specierum intelligibilium causat vicissitudinem quamdam intelligibilium operationum, secundum quam una operatio est prior alterâ; et hanc vicissitudinem Augustinus nominat tempus, cum dicit, 8 super Gen. ad litt., cap. 20 et 22, quod *Deus movet creaturam spirituales per tempus*.

Ad secundum dicendum quod non solum oppositæ formæ non possunt esse simul in eodem subjecto, sed nec quæcumque formæ ejusdem generis, licet non sint oppositæ, sicut patet per exemplum inductum, in corp., de coloribus et figuris.

Ad tertium dicendum quod partes possunt intelligi dupliciter: uno modo sub quâdam confusione; prout sunt in toto; et sic cognoscuntur per unam formam totius, et sic simul cognoscuntur. Alio modo cognitione distinctâ, secundum quod quælibet cognoscitur per suam speciem; et sic non simul intelliguntur.

Ad quartum dicendum quod quando intellectus intelligit differentiam vel comparatio-

nem unius ad alterum, cognoscit utrumque differentium vel comparatorum sub ratione ipsius comparationis, vel differentiæ, sicut dictum est in solut. præced., quod cognoscit partes sub ratione totius.

ARTICULUS V. — *Utrum intellectus noster intelligat componendo et dividendo.* — (Sup., qu. 58, art. 4 et 5; et 3, dist. 35, qu. 2, art. 2, quæst. 1, corp.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus noster non intelligat componendo et dividendo. Compositio enim et divisio non est nisi multorum. Sed intellectus non potest simul multa intelligere. Ergo non potest intelligere componendo et dividendo.

2. Præterea, omni compositioni et divisioni adjungitur tempus præsens, præteritum, vel futurum. Sed intellectus abstrahit à tempore, sicut etiam ab aliis particularibus conditionibus. Ergo intellectus non intelligit componendo et dividendo.

3. Præterea, intellectus intelligit per assimilationem ad res. Sed compositio et divisio nihil est in rebus; nihil enim invenitur in rebus nisi res, quæ significatur per prædicatum et subjectum; quæ est una et eadem, si compositio est vera; homo enim est verè id quod est animal. Ergo intellectus non componit et dividit.

Sed contra, voces significant conceptiones intellectus, ut dicit Philosophus in 1 Perih., cap. 1. Sed in vocibus est compositio et divisio, ut patet in propositionibus affirmativis et negativis. Ergo intellectus componit et dividit.

Respondeo dicendum quod intellectus humanus necesse habet intelligere componendo et dividendo. Cum enim intellectus humanus exeat de potentiâ in actum, similitudinem quamdam habet cum rebus generabilibus, quæ non statim perfectionem suam habent, sed eam successivè acquirunt. Et similiter intellectus humanus non statim in primâ apprehensione capit perfectam rei cognitionem; sed primò apprehendit aliquid de ipsâ, puta quidditatem ipsius rei, quæ est primum et proprium objectum intellectus; et deinde intelligit proprietates et accidentia, et habitudines circumstantes rei essentiam. Et secundum hoc necesse habet unum apprehensum alii componere, et dividere, et ex unâ compositione et divisione ad aliam procedere; quod est ratiocinari.

Intellectus autem angelicus et divinus se habent sicut res incorruptibiles, quæ statim à principio habent suam totam perfectionem. Unde intellectus angelicus et divinus statim perfectè totam rei cognitionem habet. Unde in cognoscendo quidditatem rei, cognoscit de re simul quicquid nos cognoscere possumus componendo, et dividendo, et ratiocinando. Et idè intellectus humanus cognoscit componendo et dividendo, sicut et ratiocinando. Intellectus autem divinus et angelicus cognoscunt quidem compositionem, et divisionem, et ratiocinationem, non tamen componendo, et dividendo, et ratiocinando, sed per intellectum simplicis quidditatis.

Ad primum ergo dicendum quod compositio et divisio intellectus per quamdam differentiam vel comparisonem fit. Unde sic intellectus cognoscit multa componendo et dividendo, sicut cognoscendo differentiam vel comparisonem rerum.

Ad secundum dicendum quod intellectus abstrahit à phantasmatis; et tamen non intelligit actu nisi convertendo se ad phantasmata, sicut supra dictum est, art. 1 hujus quæst., et quæst. 84, art. 7. Et ex eâ parte quâ se ad phantasmata convertit, compositioni et divisioni intellectus adjungitur tempus, ut patet lib. de Memoriam et Reminiscentiâ, cap. 1.

Ad tertium dicendum quod similitudo rei recipitur in intellectu secundum modum intellectus, et non secundum modum rei. Unde compositioni et divisioni intellectus respondet quidem aliquid ex parte rei; tamen non eodem modo se habet in re sicut in intellectu. Intellectus enim humani proprium objectum est quidditas rei materialis, quæ sub sensu et imaginatione cadit. Invenitur autem duplex compositio in re materiali: prima quidem formæ ad materiam; et huic respondet compositio intellectus, quâ totum universale de sua parte prædicatur. Nam genus sumitur à materiâ communi, differentia verò completiva speciei à formâ, particulare verò à materiâ individuali. Secunda verò compositio est accidentis ad subjectum; et huic reali compositioni respondet compositio intellectus, secundum quam prædicatur accidens de subjecto, ut cum dicitur: *Homo est albus*. Tamen differt compositio intellectus à compositione rei; nam ea quæ componuntur in re, sunt diversa; compositio autem intellectus est signum identitatis eorum quæ componuntur. Non enim intellectus sic componit, ut dicat quod homo est albedo; sed dicit quod homo est albus, id est, habens albedinem. Idem autem est subjecto quod est homo, et quod est habens albedinem (1). Et simile est de compositione formæ et materiæ. Nam animal significat id quod habet naturam (2) sensitivam; rationale verò, quod habet naturam intellectivam; homo verò, quod habet utrumque; Socrates verò, quod habet omnia hæc cum materiâ individuali. Et secundum hanc identitatis rationem intellectus noster unum componit alteri, prædicando.

ARTICULUS VI. — *Utrum intellectus possit esse falsus.* — (*Sup.*, quæst. 17, art. 3; et 2, dist. 30, quæst. 3, art. 1, et *Ver. quæst.* 1, art. 12, et 4 *Metaph.*, lect. 4, et lib. 9, fin., et 3 de *Animâ*, lect. 2, fin.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus possit esse falsus. Dicit enim Philosophus, in 6 *Metaph.*, text. 8, quod *verum et falsum sunt in mente*. Mens autem et intellectus idem sunt, ut supra dictum est, quæ 79, art. 1. Ergo falsitas est in intellectu.

(1) Ita codd. et editi plurimi. In edit. Rom. deest: *Idem autem est subjecto quod est homo, et quod est habens albedinem.*

(2) Al., *materiam*.

2. Præterea, opinio et ratiocinatio ad intellectum pertinent. Sed in utraque istarum invenitur falsitas. Ergo potest esse falsitas in intellectu.

3. Præterea, peccatum in parte intellectivâ est. Sed peccatum cum falsitate est; *errant enim qui operantur malum*, ut dicitur Proverb. 14, 22. Ergo falsitas potest esse in intellectu.

Sed contra est quod dicit Augustinus, in lib. 85 QQ., quæst. 32, in princ., quod *omnis qui fallitur, id in quo fallitur, non intelligit*. Et Philosophus dicit, in lib. 3 de *Animâ*, text. 51, quod *intellectus semper est verus*.

Respondeo dicendum quod Philosophus, in 3 de *Animâ*, text. 26, comparat quantum ad hoc intellectum sensui. Sensus enim circa proprium objectum non decipitur, sicut visus circa colorem, nisi fortè per accidens ex impedimento circa organum contingente; sicut cum gustus febrientium dulcia judicat amara, propter hoc quod lingua malis humoribus est repleta. Circa sensibilia verò communia decipitur sensus, sicut judicando de magnitudine vel figurâ; ut cum judicat solem esse pedalem, qui tamen est major terrâ. Et multò magis decipitur circa sensibilia per accidens, ut cum judicat, fel esse mel propter coloris similitudinem. Et hujus ratio est in evidenti, quia ad proprium objectum unaquæque potentia per se ordinatur, secundum quod ipsa; quæ autem sunt hujusmodi, semper eodem modo se habent. Unde, manente potentiâ, non deficit ejus judicium circa proprium objectum. Objectum autem proprium intellectus est quidditas rei. Unde circa quidditatem rei, per se loquendo, intellectus non fallitur; sed circa ea quæ circumstant rei essentiam vel quidditatem intellectus potest falli, dum unum ordinat ad aliud, vel componendo, vel dividendo, vel etiam ratiocinando. Et propter hoc etiam circa illas propositiones errare non potest quæ statim cognoscuntur, cognitâ terminorum quidditate; sicut accidit circa prima principia, ex quibus etiam accidit infallibilitas veritatis secundum certitudinem scientiæ circa conclusiones.

Per accidens tamen contingit intellectum decipi circa *quod quid est* in rebus compositis; non ex parte organi, quia intellectus non est virtus utens organo; sed ex parte compositionis intervenientis circa definitionem, dum vel definitio unius rei est falsa de aliâ, sicut definitio circuli de triangulo; vel dum aliqua definitio est in se falsa, implicans compositionem impossibilem; ut si accipiat hoc ut definitio alicujus rei, animal rationale alatum. Unde in rebus simplicibus, in quarum definitionibus compositio intervenire non potest, non possumus decipi; sed deficimus in totaliter non attingendo, sicut dicitur in 9 *Metaph.*, text. 22.

Ad primum ergo dicendum quod falsitas dicitur esse in mente secundum compositionem et divisionem.

Et similiter dicendum est ad secundum de opinione et ratiocinatione.

Et ad tertium de errore peccantium qui

consistit in applicatione ad appetibile. Sed in absolutâ consideratione quidditatis rei, et eorum quæ per eam cognoscuntur, intellectus nunquam decipitur.

Et sic loquuntur auctoritates in contrarium inductæ.

ARTICULUS VII. — Utrum unam et eandem rem unus alio melius intelligere possit. — (Sup., quæst. 12, art. 6, corp.; et 4, dist. 49, qu. 2, art. 5, ad 1, et Ver. quæst. 2, art. 2, ad 2.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod unam et eandem rem unus alio melius intelligere non possit. Dicitur enim in lib. 83 QQ., quæst. 32: *Quisquis ullam rem aliter quam est, intelligit, non eam intelligit. Quare non est dubitandum esse perfectam intelligentiam, quâ præstantior esse non possit; et ideo non est per infinitum ire, quia quæque res intelligitur, nec eam posse alium alio plus intelligere.*

2. Præterea, intellectus intelligendo verus est. Veritas autem, cum sit æqualitas quedam intellectûs et rei, non recipit magis et minus; non enim propriè dicitur aliquid magis et minus æquale. Ergo neque magis et minus aliquid intelligi dicitur.

3. Præterea, intellectus est id quod est formalissimum in homine. Sed differentia formæ causat differentiam speciei. Si igitur unus homo magis alio intelligit, videtur quod non sint unius speciei.

Sed contra est quod per experimentum inveniuntur aliqui aliis profundius intelligentes; sicut profundius intelligit qui conclusionem aliquam potest reducere in prima principia et causas primas, quàm qui potest reducere solum in causas proximas.

Respondeo dicendum quod aliquem intelligere unam et eandem rem magis quàm alium, potest intelligi dupliciter: uno modo sic quod ly *magis* determinet actum intelligendi ex parte rei intellectæ: et sic non potest unus eandem rem magis intelligere quàm alius; quia si intelligeret eam aliter quàm sit, vel melius, vel pejùs, falleretur, et non intelligeret, ut arguit Augustinus, loc. cit. Alio modo potest intelligi, ut determinet actum intelligendi ex parte intelligentis; et sic unus alio potest eandem rem melius intelligere, quia est melioris virtutis in intelligendo; sicut melius videt visione corporali rem aliquam qui est perfectioris virtutis, et in quo virtus visiva est perfectior. Hoc autem circa intellectum contingit dupliciter: uno quidem modo ex parte ipsius intellectûs, qui est perfectior. Manifestum est enim quod quânto corpus est melius dispositum, tantò meliorem sortitur animam; quod manifestè apparet in his quæ sunt secundum speciem diversa. Cujus ratio est, quia actus et forma recipitur in materiâ secundum materiæ capacitatem. Unde etiam cum in hominibus quidam habeant corpus melius dispositum, sortiuntur animam majoris virtutis in intelligendo. Unde dicitur in 2 de Animâ, text. 94, quod *molles carne bene aptos mente videmus*. Alio modo contingit hoc ex parte inferiorum virtutum, quibus intellectus indiget ad sul operationem. Illi enim in quibus virtus imaginativa, et cogitativa, et

memorativa est melius disposita, sunt melius dispositi ad intelligendum.

Ad primum ergo patet solutio ex dictis.

Et similiter ad secundum; veritas enim intellectûs in hoc consistit quod intelligatur res esse sicuti est.

Ad tertium dicendum quod differentia formæ, quæ non provenit nisi ex diversâ dispositione materiæ, non facit diversitatem secundum speciem, sed solum secundum numerum. Sunt enim diversorum individuorum diversæ formæ secundum materiam diversificatæ.

ARTICULUS VIII. — Utrum intellectus per prius intelligat indivisibile quàm divisibile. — (Infra, quæst. 87, art. 3, corp.; et 1, dist. 24, qu. 1, art. 3, ad 2, et 3 de Animâ, lect. 2.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus per prius intelligat indivisibile quàm divisibile. Dicit enim Philosophus in 1 Physic., text. 1, quod *intelligimus et scimus ex principiorum et elementorum cognitione*. Sed indivisibilia sunt principia, et elementa divisibilia. Ergo per prius sunt nobis nota indivisibilia quàm divisibilia.

2. Præterea, id quod ponitur in definitione alicujus, per prius cognoscitur à nobis; quia *definitio est ex prioribus et notioribus*, ut dicitur in 6 Top., cap. 1. Sed indivisibile ponitur in definitione divisibilis, sicut punctum in definitione lineæ; *linea enim, ut Euclides dicit, lib. 1 Elem., in prin., est longitudo sine latitudine, cujus extremitates sunt duo puncta*; et unitas ponitur in definitione numeri: quia *numerus est multitudo mensurata per unum*, ut dicitur in 10 Metaph., text. 21. Ergo intellectus noster per prius intelligit indivisibile quàm divisibile.

3. Præterea, simile simili cognoscitur. Sed indivisibile est magis simile intellectui quàm divisibile; quia intellectus est simplex, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 4 et 12. Ergo intellectus noster prius cognoscit indivisibile.

Sed contra est quod dicitur in 3 de Animâ, text. 25, quod *indivisibile monstratur sicut privatio*. Sed privatio per posterius cognoscitur. Ergo et indivisibile.

Respondeo dicendum quod objectum intellectûs nostri secundum præsentem statum est quidditas rei materialis, quàm à phantasmatis abstrahit, ut ex præmissis patet, quæst. 84, art. 6 et 7. Et quia id quod est primò et per se cognitum à virtute cognoscitivâ, est proprium ejus objectum; considerari potest quo ordine indivisibile intelligatur à nobis, ex ejus habitudine ad hujusmodi quidditatem.

Dicitur autem indivisibile tripliciter, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 23 et deinceps: uno modo sicut continuum est indivisibile, quia est indivisum in actu, licet sit divisibile in potentiâ; et hujusmodi indivisibile prius est intellectum à nobis quàm ejus divisio, quæ est in partes; quia cognitio confusa est prior quàm distincta, ut dictum est art. 3 hujus quæst., ad 3. Alio modo dicitur indivisibile secundum speciem, sicut ratio hominis est quoddam indivisibile; et hoc etiam modo indivisibile est prius intellectum quàm divisio ejus in partes rationis, ut supra dictum est

loc. cit., et iterum prius quam intellectus componat et dividat, affirmando vel negando. Et hujus ratio est, quia hujusmodi duplex indivisibile intellectus secundum se intelligit sicut proprium objectum. Tertio modo dicitur indivisibile quod est omnino indivisibile, ut punctus et unitas, quæ nec actu nec potentia dividuntur; et hujusmodi indivisibile per posterius cognoscitur per privationem divisibilis. Unde punctum privativè definitur: *Punctum est cujus pars non est*. Et similiter ratio unitas est quod sit indivisibile, ut dicitur in 10 Metaph., text. 2. Et hujus ratio est, quia tale indivisibile habet quamdam oppositionem ad rem corporalem, cujus quidditatem primò et per se intellectus accipit.

Si autem intellectus noster intelligeret per participationem indivisibilium separatorum, ut Platonici posuerunt, sequeretur quod indivisibile hujusmodi esset primò intellectum; quia secundum Platonicos prius participatur à rebus.

Ad primum ergo dicendum quod in accipiendo scientiam non semper principia et elementa sunt priora; quia quandoque ex effectibus sensibilibus devenimus in cognitionem principiorum et causarum intelligibilium. Sed in complemento scientiæ semper scientia effectuum dependet ex cognitione principiorum et elementorum; quia, ut ibidem dicit Philosophus, loc. cit. in arg., *tunc opinamur nos scire, cum principiata possumus in causas resolvere*.

Ad secundum dicendum quod punctum non ponitur in definitione lineæ communiter sumptæ. Manifestum est enim quod in lineâ infinitâ, et etiam in circulari non est punctum nisi in potentia. Sed Euclides definit lineam finitam rectam, et ideò posuit punctum in definitione lineæ, sicut terminum in definitione terminali. Unitas verò est mensura numeri; et ideò ponitur in definitione numeri mensurati; non autem ponitur in definitione divisibilis, sed magis è converso.

Ad tertium dicendum quod similitudo, per quam intelligimus, est species cogniti in cognoscente; et ideò non secundum similitudinem naturæ ad potentiam cognoscitivam est aliquid prius cognitum, sed per convenientiam ad objectum; alioquin magis visus cognosceret auditum quam colorem.

QUÆSTIO LXXXVI.

QUID INTELLECTUS NOSTER IN REBUS MATERIALIBUS COGNOSCAT. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Deinde considerandum est quid intellectus noster in rebus materialibus cognoscat; et circa hoc quæruntur quatuor: 1° utrum cognoscat singularia; 2° utrum cognoscat infinita; 3° utrum cognoscat contingentia; 4° utrum cognoscat futura.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum intellectus noster cognoscat singularia.* — (4, dist. 50, quæst. 1, art. 3, et Ver. quæst. 5, art. 6, et quæst. 10, art. 5, et de Animâ, art. 20, et quodl. 12, art. 12, et opusc. 14, cap. 1 et 2, et 3 de Animâ, lect. 8, co. 2 et 3.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod

intellectus noster cognoscat singularia. Quicumque enim cognoscit compositionem, cognoscit extrema compositionis. Sed intellectus noster cognoscit hanc compositionem: *Socrates est homo*; ejus enim est propositionem formare. Ergo intellectus noster cognoscit singulare quod est Socrates.

2. Præterea, intellectus practicus dirigit ad agendum. Sed actus sunt circa singularia. Ergo cognoscit singularia.

3. Præterea, intellectus noster intelligit seipsum. Ipse autem est quoddam singulare; alioquin non haberet aliquem actum, actus enim singularium sunt. Ergo intellectus noster cognoscit singulare.

4. Præterea, quidquid potest virtus inferior, potest superior. Sed sensus cognoscit singulare. Ergo multò magis intellectus.

Sed contra est quod dicit Philosophus, in 1 Physic., text. 49, quod *universale secundum rationem est notum, singulare autem secundum sensum*.

Respondeo dicendum, quod singulare in rebus materialibus intellectus noster directè et primò cognoscere non potest. Cujus ratio est, quia principium singularitatis in rebus materialibus est materia individualis. Intellectus autem noster, sicut supra dictum est, quæst. 85, art. 1, intelligit abstrahendo speciem intelligibilem ab hujusmodi materia. Quod autem à materiâ individuali abstrahitur, est universale. Unde intellectus noster directè non est cognoscitivus nisi universalium.

Indirectè autem, et quasi per quamdam reflexionem, potest cognoscere singulare, quia, sicut supra dictum est, quæst. 84, art. 7, etiam postquam species intelligibiles abstraxerit, non potest secundum eas actu intelligere, nisi convertendo se ad phantasmata, in quibus species intelligibiles intelligit, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 32. Sic igitur ipsum universale per speciem intelligibilem directè intelligit, indirectè autem singularia, quorum sunt phantasmata. Et hoc modo format hanc propositionem: *Socrates est homo*.

Unde patet solutio ad primum.

Ad secundum dicendum quod electio particularis operabilis est quasi conclusio syllogismi intellectus practici, ut dicitur in 7 Ethic., cap. 3. Ex universali autem propositione directè non potest concludi singularis, nisi mediante aliquâ singulari propositione assumptâ. Unde universalis ratio intellectus practici non movet nisi mediante particulari apprehensione sensitivæ partis, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 58.

Ad tertium dicendum quod singulare non repugnat intelligi, in quantum est singulare, sed in quantum est materiale; quia nihil intelligitur nisi immaterialiter. Et ideò si sit aliquid singulare et immateriale, sicut est intellectus, hoc non repugnat intelligi.

Ad quartum dicendum quod virtus superior potest illud quod virtus inferior, sed eminentiori modo. Unde id quod cognoscit sensus materialiter et concretè, quod est cognoscere singulare directè, hoc cognoscit intellectus immaterialiter et abstractè, quod est cognoscere universale.

ARTICULUS II. — *Utrum intellectus noster possit cognoscere infinita.* — (*Inf., quæst. 87, art. 3, ad 2, et opusc. 9, quæst. 81.*)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus noster possit cognoscere infinita. Deus enim excedit omnia infinita. Sed intellectus noster potest cognoscere Deum, ut supra dictum est, quæst. 12, art. 1. Ergo multo magis potest cognoscere omnia alia infinita.

2. Præterea, intellectus noster natus est cognoscere genera et species. Sed quorundam generum sunt infinitæ species, sicut numeri, proportionales et figuræ. Ergo intellectus noster potest cognoscere infinita.

3. Præterea, si unum corpus non impediret aliud ab existendo in uno et eodem loco, nihil prohiberet infinita corpora in uno loco esse. Sed una species intelligibilis non prohibet aliam ab existendo simul in eodem intellectu; contingit enim multa scire in habitu. Ergo nihil prohibet intellectum nostrum infinitorum scientiam habere in habitu.

4. Præterea, intellectus, cum non sit virtus materiæ corporalis, ut supra dictum est, art. 1, quæst. 75 et 79, videtur esse potentia infinita. Sed virtus infinita potest super infinita (1). Ergo intellectus noster potest cognoscere infinita.

Sed contra est quod dicitur in 1 Phys., text. 33, et lib. 3, text. 65, quod *infinitum, in quantum est infinitum, est ignotum.*

Respondeo dicendum quod cum potentia proportionetur suo objecto, oportet hoc modo se habere intellectum ad infinitum, sicut se habet ejus objectum, quod est quidditas rei materialis. In rebus autem materialibus non invenitur infinitum in actu, sed solum in potentia, secundum quod unum succedit alteri, ut dicitur in 3 Phys., text. 57. Et ideo in intellectu nostro invenitur infinitum in potentia, in accipiendo scilicet unum post aliud; quia nunquam intellectus noster tot intelligit, quin possit plura intelligere. Actum autem vel habitu non potest cognoscere infinita intellectus noster. Actum quidem non, quia intellectus noster non potest simul actu cognoscere nisi quod per unam speciem cognoscit. Infinitum autem non habet unam speciem; alloquin haberet rationem totius et perfecti; et ideo non potest intelligi nisi accipiendo partem post partem, ut ex ejus definitione patet, in 3 Phys., text. 63. Est enim *infinitum cujus quantitatem accipientibus semper est aliquid extra accipere*; et sic infinitum cognosci non posset actu, nisi omnes partes ejus numerarentur; quod est impossibile. Et eadem ratione non possumus intelligere infinita in habitu. In nobis enim habitualis cognitio causatur ex actuali consideratione. Intelligendo enim efficiamur scientes, ut dicitur in 2 Ethic., cap. 1. Unde non possemus habere habitum infinitorum secundum distinctam cognitionem, nisi consideravissemus omnia infinita, numerando ea secundum cognitionis successionem; quod est impossibile. Et ita nec actu nec habitu intellectus noster potest cognoscere infinita, sed in potentia

(1) Al., *esse super infinita.*

tantum, ut dictum est in isto art.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut supra dictum est, qu. 7, art. 1, Deus dicitur infinitus, sicut forma quæ non est terminata per aliquam materiam. In rebus autem materialibus aliquid dicitur infinitum per privationem formalis terminationis. Et quia forma secundum se nota est, materia autem sine forma est ignota; inde est quod infinitum materiale est secundum se ignotum. Infinitum autem formale, quod est Deus, est secundum se notum; ignotum autem quoad nos, propter defectum intellectus nostri, qui secundum statum præsentis vite habet naturalem aptitudinem ad materialia cognoscenda. Et ideo in præsentem Deum cognoscere non possumus nisi per materiales effectus. In futuro autem tollitur defectus intellectus nostri per gloriam; et tunc ipsum Deum in sua essentia videre poterimus, tamen absque comprehensione.

Ad secundum dicendum quod intellectus noster natus est cognoscere species per abstractionem à phantasmatibus; et ideo illas species numerorum et figurarum quas quis non est imaginatus, non potest cognoscere nec actu, nec habitu, nisi fortè in genere et in principiis universalibus; quod est cognoscere in potentia et confusè.

Ad tertium dicendum quod si duo corpora essent in uno loco, vel plura, non oporteret quod successivè subintrarent locum, ut sic per ipsam subintrationis successionem numerarentur locata. Sed species intelligibiles ingrediuntur intellectum nostrum successivè, quia non multa simul actu intelliguntur. Et ideo oportet numeratas et non infinitas species esse in intellectu nostro.

Ad quartum dicendum quod sicut intellectus noster est infinitus virtute, ita infinitum cognoscit. Est enim virtus ejus infinita, secundum quod non terminatur per materiam corporalem; et est cognoscitivus universalis, quod est abstractum à materia individuali, et per consequens non finitur ad aliquod individuum; sed, quantum est de se, ad infinita individua se extendit.

ARTICULUS III. — *Utrum intellectus sit cognoscitivus contingentium.* — (6 Ethic., lect. 1, fin., et Ver. qu. 25, art. 2, ad 3.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus non sit cognoscitivus contingentium, quia, ut dicitur in 6 Ethic., cap. 6, *intellectus, et sapientia, et scientia non sunt contingentium, sed necessariorum.*

2. Præterea, sicut dicitur in 4 Physic., text. 120, *ea quæ quandoque sunt, et quandoque non sunt, tempore mensurantur.* Intellectus autem à tempore abstrahit, sicut et ab aliis conditionibus materiæ. Cum igitur proprium contingentium sit quandoque esse, et quandoque non esse, videtur quod contingentia non cognoscantur ab intellectu.

Sed contra, omnis scientia est in intellectu. Sed quædam scientiæ sunt de contingentibus; sicut scientiæ morales, quæ sunt de actibus humanis subjectis libero arbitrio; et etiam scientiæ naturales, quantum ad partem quæ tractat de generabilibus et corruptibilibus.

Ergo intellectus est cognoscitivus contingentium.

Respondeo dicendum quòd contingentia dupliciter possunt considerari: uno modo secundum quòd contingentia sunt; alio modo secundum quòd in eis aliquid necessitatis invenitur; nihil enim est ideò contingens, quin in se aliquid necessarium habeat; sicut hoc ipsum quod est Socratem currere, in se quidem contingens est; sed habitudo cursûs ad motum est necessaria; necessarium enim est Socratem moveri, si currit.

Est autem unumquodque contingens ex parte materiæ; quia contingens est quod potest esse, et non esse. Potentia autem pertinet ad materiam; necessitas autem consequitur rationem formæ; quia ea quæ consequuntur ad formam, ex necessitate insunt. Materia autem est individuationis principium. Ratio autem universalis accipitur secundum abstractionem formæ à materiâ particulari. Dictum autem est supra, art. 1 hujus quæst., quòd per se et directè intellectus est universalium, sensus autem singularium; quorum etiam indirectè quodam modo est intellectus, ut supra dictum est, ibid. Sic igitur contingentia, prout sunt contingentia, cognoscuntur directè quidem à sensu, indirectè autem ab intellectu; rationes autem universales et necessariae contingentium cognoscuntur per intellectum.

Unde si attendantur rationes universales sensibilium, omnes scientiæ sunt de necessariis; si autem attendantur ipsæ res, sic quædam scientia est de necessariis, quædam verò de contingentibus.

Et per hoc patet solutio ad objecta.

ARTICULUS IV. — *Utrum intellectus noster cognoscat futura.* — (Sup., quæst. 14, art. 13, et quæst. 57, art. 3, et 2-2, quæst. 93, art. 1; et 1, dist. 38, art. 5; et 2, dist. 7, quæst. 1, art. 2, et 1 cont., cap. 67, et Ver. qu. 8, art. 12, et Mal. 16, art. 7, et opusc. 2, cap. 35 et 136.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd intellectus noster cognoscat futura. Intellectus enim noster cognoscit per species intelligibiles, quæ abstrahunt ab hic et nunc, et ita se habent indifferenter ad omne tempus. Sed potest cognoscere præsentia. Ergo potest cognoscere futura.

2. Præterea, homo, quando alienatur à sensibus, aliqua futura cognoscere potest, ut patet in dormientibus et phreneticis. Sed quando alienatur à sensibus, magis viget (1) intellectu. Ergo intellectus, quantum est de se, est cognoscitivus futurorum.

3. Præterea, cognitio intellectiva hominis efficacior est quam cognitio quæcumque brutorum animalium. Sed quædam animalia sunt quæ cognoscunt quædam futura, sicut corniculæ frequenter crocitanes significant pluviam mox futuram. Ergo multò magis intellectus humanus potest futura cognoscere.

Sed contra est quod dicitur Eccl. 8, 6: *Multa hominis afflictio, quia ignorat præterita, et futura nullo potest scire nuntio.*

(1) Ita codd. Alcan. cum plurimis editis. Editiones Rom. et Patav. 1696, indiget.

Respondeo dicendum, quòd de cognitione futurorum eodem modo distinguendum est, sicut de cognitione contingentium. Nam ipsa futura, ut sub tempore cadunt, sunt singularia, quæ intellectus humanus non cognoscit, nisi per reflexionem, ut supra dictum est, art. 1 hujus quæst. Rationes autem futurorum possunt esse universales, et intellectu perceptibiles, et de eis etiam possunt esse scientiæ. Ut tamen communiter de cognitione futurorum loquamur, sciendum est quòd futura dupliciter cognosci possunt: uno modo in seipsis; alio modo in suis causis. In seipsis quidem futura cognosci non possunt nisi à Deo, cui etiam sunt præsentia, dum in cursu rerum sunt futura, in quantum ejus æternus intuitus simul fertur supra totum temporis cursum, ut supra dictum est, quæst. 14, art. 13, cum de Dei scientiâ ageretur.

Sed prout sunt in suis causis, cognosci possunt etiam à nobis. Et si quidem in suis causis sint ut ex quibus ex necessitate proveniant, cognoscuntur per certitudinem scientiæ; sicut astrologus præcognoscit eclipsim futuram. Si autem sic sint in suis causis ut ab eis proveniant ut in pluribus; sic cognosci possunt per quamdam conjecturam vel magis, vel minùs certam, secundum quòd causæ sunt vel magis vel minùs inclinatæ ad effectus.

Ad primum ergo dicendum quòd ratio illa procedit de cognitione quæ fit per rationes universales causarum, ex quibus futura cognosci possunt, secundum modum ordinis effectûs ad causam.

Ad secundum dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, 12 Confess. (fortè lib. 7, cap. 6, nihil enim tale lib. 12 habetur), *anima habet quamdam vim sortis ut ex sui naturâ possit futura cognoscere.* Et ideò quando retrahitur à corporeis sensibus, et quodam modo revertitur ad seipsam, fit particeps notitiæ futurorum. Et hæc quidem opinio rationabilis esset, si poneremus quòd anima acciperet cognitionem rerum secundum participationem idearum, sicut Platonici posuerunt; quia sic anima ex sui naturâ cognosceret universales causas omnium effectuum, sed impediretur (1) per corpus; unde quando à corporis sensibus abstrahitur, futura cognosceret (2). Sed quia iste modus cognoscendi non est connaturalis intellectui nostro, sed magis ut cognitionem à sensibus accipiat; ideò non est secundum naturam animæ quòd futura cognoscat, cum à sensibus alienatur; sed magis per impressionem aliquarum causarum superiorum spiritualium et corporalium. Spiritualium quidem, sicut cum virtute divinâ ministerio Angelorum intellectus humanus illuminatur, et phantasmata ordinantur ad futura aliqua cognoscenda; vel etiam cum per operationem dæmonum sit aliqua commotio in phantasiâ ad præsignandum aliqua futura, quæ dæmones cognoscunt, ut supra dictum est, qu. 57, art. 3 et 4. Hujusmodi autem impressiones

(1) Al., impeditur.

(2) Al., cognoscit.

spiritualium causarum magis nata est anima humana suscipere, cum à sensibus alienatur; quia per hoc propinquior fit substantiis spiritualibus, et magis libera ab exterioribus inquietudinibus. Contingit autem et hoc per impressionem superiorum causarum corporalium. Manifestum est enim quod corpora superiora imprimunt in corpora inferiora. Unde cum vires sensitivæ sint actus corporaliū organorum, consequens est quod ex impressione cælestium corporum immutetur quodam modo phantasia. Unde cum cælestia corpora sint causa multorum futurorum, fiunt in imaginatione aliqua signa quorundam futurorum. Hæc autem signa magis percipiuntur in nocte et à dormientibus, quam de die et à vigilantibus; quia, ut dicitur in lib. de Somn. et Vig., seu de Divinat. per somn., cap. 2, circ. med., quæ deferuntur de die, dissolvuntur. Plus est enim sineurbatione aer noctis, eò quod silentiores sunt noctes, et in corpore faciunt sensum propter somnum; quia parvi motus interiores magis sentiuntur à dormientibus quam à vigilantibus. Hi verò motus faciunt phantasmata, ex quibus prævidentur futura.

Ad tertium dicendum quod animalia bruta non habent aliquid supra phantasiam quod ordinet phantasmata, sicut homines habent rationem; et ideo phantasia brutorum animalium totaliter sequitur impressionem cælestem. Et ideo ex motibus hujusmodi animalium magis possunt cognosci quædam futura, ut pluvia, et hujusmodi, quam ex motibus hominum, qui moventur per consilium rationis. Unde Philosophus dicit, in libro de Somn. et Vig., loc. cit., quod quidam imprudentissimi horum maxime prævidentes. Nam intelligentia horum non est curis affecta; sed tanquam deserta et vacua ab omnibus, et mota secundum movens ducitur.

QUESTIO LXXXVII.

QUOMODO ANIMA INTELLECTIVA SEIPSAM ET EA QUÆ SUNT IN IPSA COGNOSCAT. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est quomodo anima intellectiva cognoscat seipsam et ea quæ in se sunt; et circa hoc quærentur quatuor: 1° utrum cognoscat seipsam per suam essentiam; 2° quomodo cognoscat habitus in se existentes; 3° quomodo intellectus cognoscat proprium actum; 4° quomodo cognoscat actum voluntatis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum anima intellectiva seipsam cognoscat per suam essentiam* — (2 cont., cap. 96, princ., et 3, cap. 35, et Ver. quæst. 8, art. 6, et 2 de Animâ, lect. 6, fin., et 3, lect. 8.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod anima intellectiva seipsam cognoscat per suam essentiam. Dicit enim Augustinus, 9 de Trinit., cap. 3, in fin., quod mens seipsam novit per se ipsam, quoniam est incorporea.

2. Præterea, Angelus et anima humana conveniunt in genere intellectualis substantiæ. Sed Angelus intelligit seipsum per essentiam suam. Ergo et anima humana.

3. Præterea, in his quæ sunt sine materia, idem est intellectus et quod intelligitur, ut

dicitur in 3 de Animâ, text. 15. Sed mens humana est sine materiâ; non enim est actus corporis alicujus, ut supra dictum est, quæst. 75, art. 2. Ergo in mente humanâ est idem intellectus et quod intelligitur; ergo intelligit se per essentiam suam.

Sed contra est quod dicitur in 2 de Animâ, loc. cit., quod intellectus intelligit seipsum sicut et alia. Sed alia non intelligit per essentiam eorum, sed per eorum similitudines. Ergo neque se intelligit per essentiam suam.

Respondeo dicendum quod unumquodque cognoscibile est secundum quod est in actu, et non secundum quod est in potentiâ, ut dicitur in 9 Metaph., text. 20. Sic enim aliquid est ens et verum, quod sub cognitione cadit, prout actu est. Et hoc quidem manifestè apparet in rebus sensibilibus; non enim visus percipit coloratum in potentiâ, sed solum coloratum in actu; et similiter intellectus. Manifestum est enim quod, in quantum est cognoscitivus rerum materialium, non cognoscit nisi quod est actu. Et inde est quod non cognoscit materiam primam, nisi secundum proportionem ad formam, ut dicitur in 1 Physic., text. 69. Unde et in substantiis immaterialibus, secundum quod unaquæque earum se habet ad hoc quod sit in actu per essentiam suam, ita se habet ad hoc quod sit per suam essentiam intelligibilis. Essentia igitur Dei, quæ est actus purus et perfectus, est simpliciter et perfectè secundum seipsam intelligibilis; unde Deus per suam essentiam non solum seipsum, sed etiam omnia intelligit. Angeli autem essentia est quidem in genere intelligibilium ut actus, non tamen ut actus purus, neque completus; unde ejus intelligere non completur per essentiam suam. Etsi enim per essentiam suam se intelligat Angelus, tamen non omnia potest per essentiam suam cognoscere; sed cognoscit alia à se per eorum similitudines. Intellectus autem humanus se habet in genere rerum intelligibilium ut ens in potentiâ tantum, sicut et materia prima se habet in genere rerum sensibilibus, unde possibilis nominatur. Sic igitur in suâ essentiâ consideratus se habet ut potentia intelligens. Unde ex seipso habet virtutem ut intelligat, non autem ut intelligatur, nisi secundum id quod sit actu. Sic enim etiam Platonici posuerunt ordinem entium intelligibilium supra ordinem intellectuum; quia intellectus non intelligit nisi per participationem intelligibilis (1); participans autem est infra participatum secundum eos. Si igitur intellectus humanus fieret actu per participationem formarum intelligibilium separatarum, ut Platonici posuerunt, per hujusmodi participationem rerum incorporearum intellectus humanus seipsum intelligeret. Sed quia connaturale est intellectui nostro secundum statum præsentis vitæ quod ad materialia et sensibilia respiciat, sicut supra dictum est, quæst. præc., art. 4, ad 2, et quæst. 84, art. 7, consequens est ut sic seipsum intelligat intellectus noster, secundum quod sit actu per species à sensibilibus abs-

(1) Ita cod. Alcan. et editi plurimi, Rom., intelligibilem.

tractas per lumen intellectus agentis, quod est actus ipsorum intelligibilium; et eis mediantibus intelligit intellectus possibilis. Non ergo per essentiam suam, sed per actum suum se cognoscit intellectus noster; et hoc dupliciter: uno quidem modo particulariter, secundum quod Socrates vel Plato percipit se habere animam intellectivam ex hoc quod percipit se intelligere. Alio modo in universaliter, secundum quod naturam humanæ mentis ex actu intellectus consideramus. Sed verum est quod iudicium et efficacia hujus cognitionis, per quam naturam animæ cognoscimus, competit nobis secundum derivationem luminis intellectus nostri à veritate divinā, in quā rationes omnium rerum continentur, sicut supra dictum est, quæst. 84, art. 5. Unde Augustinus dicit in 9 de Trin., cap. 6, paulo à princ.: *Intuemur inviolabilem veritatem, ex quā perfectē, quantum possumus, definimus, non qualis sit uniuscujusque hominis mens, sed qualis esse sempiternis rationibus debeat.* Est autem differentia inter has duas cognitiones. Nam ad primam cognitionem de mente habendam sufficit ipsa mentis præsentia, quæ est principium actus, ex quo mens percipit seipsam; et ideo dicitur se cognoscere per suam præsentiam. Sed ad secundam cognitionem de mente habendam non sufficit ejus præsentia, sed requiritur diligens et subtilis inquisitio. Unde et multi naturam animæ ignorant, et multi etiam circa naturam animæ erraverunt. Propter quod Augustinus dicit, 10 de Trin., cap. 9, in princ., de tali inquisitione mentis: *Non velut absentem se quærat mens cernere; sed præsentem se curet discernere;* id est, cognoscere differentiam suam ab aliis rebus; quod est cognoscere quidditatem et naturam suam.

Ad primum ergo dicendum quod mens seipsam per se novit, quia tandem in sui ipsius cognitionem pervenit, licet per suum actum. Ipsa enim est quæ cognoscitur, quia ipsa seipsam amat, ut ibidem subditur, loc. cit. in arg. Potest enim aliquid dici per se notum dupliciter: vel quia per nihil aliud in ejus notitiam devenitur, sicut dicuntur prima principia per se nota; vel quia non sunt cognoscibilia per accidens, sicut color est per se visibilis, substantia autem per accidens.

Ad secundum dicendum quod essentia Angelis est sicut actus in genere intelligibilium; et ideo se habet ut intellectus et ut intellectum. Unde Angelus suam essentiam per seipsum apprehendit; non autem intellectus humanus, qui vel est omnino in potentia respectu intelligibilium, sicut intellectus possibilis; vel est actus intelligibilium quæ abstrahuntur à phantasmatibus, sicut intellectus agens.

Ad tertium dicendum quod verbum illud Philosophi universaliter verum est in omni intellectu. Sicut enim sensus in actu est sensibile in actu propter similitudinem sensibilibus, quæ est forma sensus in actu; ita intellectus in actu est intellectum in actu propter similitudinem rei intellectæ, quæ est forma intellectus in actu. Et ideo intellectus humanus, qui sit in actu per speciem rei intellectæ,

per eandem speciem intelligitur sicut per formam suam. Idem autem est dicere quod in his quæ sunt sine materia idem est intellectus et quod intelligitur, ac si diceretur quod in his quæ sunt intellecta in actu, idem est intellectus et quod intelligitur. Per hoc enim aliquid est intellectum in actu, quod est sine materia.

Sed in hoc est differentia, quia quorundam essentia sunt sine materia; sicut substantia separatæ, quas Angelos dicimus, quarum utriusque et est intellecta, et est intelligens; sed quædam res sunt quarum essentia non sunt sine materia, sed solum similitudines ab eis abstractæ. Unde et Commentator dicit, in 3 de Anima, loc. cit. in arg., quod propositio inducta non habet veritatem nisi in substantiis separatæ; verificatur enim quodam modo in eis quod non verificatur in aliis, ut dictum est in solut. ad 2.

ARTICULUS II. — *Utrum intellectus noster cognoscat habitus animæ per essentiam eorum.* — (1-2, quæst. 49, art. 1, et 2-2, quæst. 4, art. 1, corp.; et 3, dist. 13, quæst. 1, art. 2, et Ver. quæst. 10, art. 9, et quodl. 8, art. 4, corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus noster cognoscat habitus animæ per essentiam eorum. Dicit enim Augustinus, 13 de Trin., cap. 1, ante med.: *Non sic videtur fides in corde in quo est, sicut anima alterius hominis ex motibus corporis videtur; sed eam tenet certissima scientia, clamatque conscientia;* et eadem ratio est de aliis habitibus animæ. Ergo habitus animæ non cognoscuntur per actus, sed per seipsos.

2. Præterea, res materiales, quæ sunt extra animam, cognoscuntur per hoc quod similitudines earum sunt præsentialiter in animā; et ideo dicuntur per suas similitudines cognosci. Sed habitus animæ præsentialiter per suam essentiam sunt in animā. Ergo per suam essentiam cognoscuntur.

3. Præterea, propter quod unumquodque tale, et illud magis. Sed res aliæ cognoscuntur ab animā propter habitus et species intelligibiles. Ergo ista magis per seipsa ab animā cognoscuntur.

Sed contra, habitus sunt principia actuum, sicut et potentia. Sed, sicut dicitur in 2 de Anima, text. 33, *priores potentiis secundum rationem actus et operationes sunt.* Ergo eadem ratione sunt priores habitibus; et ita habitus per actus cognoscuntur, sicut et potentia.

Respondeo dicendum quod habitus quodam modo est medium inter potentiam puram et purum actum. Jam autem dictum est, art. præc., quod nihil cognoscitur nisi secundum quod est actu. Sic ergo, in quantum habitus deficit ab actu perfecto, deficit ab hoc ut non sit per seipsum cognoscibilis; sed necesse est quod per actum suum cognoscatur; sive dum aliquis percipit se habere habitum per hoc quod percipit se producere actum proprium illius habitus; sive dum aliquis inquit naturam et rationem habitus ex consideratione actus. Et prima quidem

cognitio habitus sit per ipsam præsentiam habitus; quia ex hoc ipso quod est præsens, actum causat, in quo statim percipitur. Secunda autem cognitio habitus sit per studiosam inquisitionem, sicut supra dictum est de mente, art. præc.

Ad primum ergo dicendum quod etsi fides non cognoscatur per exteriores corporis motus, percipitur tamen etiam ab eo in quo est, per interiorum actum cordis. Nullus enim fidem se habere scit nisi per hoc quod se credere percipit.

Ad secundum dicendum quod habitus sunt præsentia in intellectu nostro, non sicut objecta intellectus, quia objectum intellectus nostri secundum statum præsentis vite est natura rei materialis, ut supra dictum est, quæst. 84, art. 7; sed sunt præsentia in intellectu, ut quibus intellectus intelligit.

Ad tertium dicendum quod cum dicitur: *Propter quod unumquodque, illud magis, veritatem habet, si intelligatur in his quæ sunt unius ordinis puta in uno genere causæ; puta si dicatur quod sanitas est desiderabilis propter vitam, sequitur quod vita sit magis desiderabilis. Si autem accipiantur ea quæ sunt diversorum ordinum, non habet veritatem; ut si dicatur quod sanitas est desiderabilis propter medicinam, non ideo sequitur quod medicina sit magis desiderabilis; quia sanitas est in ordine finium, medicina autem in ordine causarum efficientium. Sic igitur si accipiamus duo, quorum utrumque sit per se in ordine objectorum cognitionis, illud propter quod aliud cognoscitur, erit magis notum, sicut principia conclusionibus. Sed habitus non est de ordine objectorum, in quantum est habitus; nec propter habitum aliqua cognoscuntur, sicut propter objectum cognitum, sed sicut propter dispositionem, vel formam, quæ cognoscens cognoscit. Et ideo ratio non sequitur.*

ARTICULUS III. — *Utrum intellectus cognoscat proprium actum.* — (2 cont., cap. 71, co. 5.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus noster non cognoscat proprium actum. Illud enim propriè cognoscitur quod est objectum cognoscitivæ virtutis. Sed actus differt ab objecto. Ergo intellectus non cognoscit suum actum.

2. Præterea, quidquid cognoscitur, aliquo actu cognoscitur. Si igitur intellectus cognoscit actum suum, aliquo actu cognoscit illum, et iterum illum actum alio actu. Erit ergo procedere in infinitum; quod videtur impossibile.

3. Præterea, sicut se habet sensus ad actum suum, ita et intellectus. Sed sensus proprius non sentit actum suum, sed hoc pertinet ad sensum communem, ut dicitur in lib. 2 de Anima, text. 132 et seq. Ergo neque intellectus intelligit actum suum.

Sed contra est quod Augustinus dicit de Trinit., cap. 10 et 11, à med.: *Intelligo me intelligere.*

Respondeo dicendum quod, sicut jam dictum est, art. 1 et 2 hujus quæstionis, unumquodque cognoscitur secundum quod est actu.

SUMMÆ. I.

Ultima autem perfectio intellectus est ejus operatio. Non enim est sicut actio tendens in alterum, quæ sit perfectio operati; sicut ædificatio est perfectio ædificati; sed manet in operante ut perfectio, et actus ejus, ut dicitur in 9 Metaph., text. 16. Hoc igitur est quod primum de intellectu intelligitur, scilicet ipsum ejus intelligere.

Sed circa hoc diversi intellectus diversimodè se habent. Est enim aliquis intellectus, scilicet divinus, qui est ipsum suum intelligere; et sic in Deo idem est quod intelligat se intelligere, et quod intelligat suam essentiam, quia sua essentia est suum intelligere. Est etiam alius intellectus, scilicet angelicus, qui non est suum intelligere, sicut supra dictum est, quæst. 54, art. 1 et 2, sed tamen primum objectum sui intelligere, est ejus essentia. Unde etsi aliud sit in Angelo secundum rationem, quod intelligat se intelligere, et quod intelligat suam essentiam; tamen simul et uno actu utrumque intelligit; quia hoc quod est intelligere suam essentiam, est propria perfectio suæ essentiae; simul autem, et uno actu intelligitur res cum suâ perfectione. Est autem alius intellectus, scilicet humanus, qui nec est suum intelligere, nec sui intelligere est objectum primum ipsa ejus essentia, sed aliquid extrinsecum, scilicet natura materialis rei. Et ideo id quod primò cognoscitur ab intellectu humano, est hujusmodi objectum; et secundariò cognoscitur ipse actus, quo cognoscitur objectum; et per actum cognoscitur ipse intellectus, cujus est perfectio ipsum intelligere. Et ideo Philosophus dicit, lib. 2 de Anima, text. 33, quod objecta præcognoscuntur actibus, et actus potentiis.

Ad primum ergo dicendum quod objectum intellectus est commune quoddam, scilicet ens et verum, sub quo comprehenditur etiam ipse actus intelligendi. Unde intellectus potest suum actum cognoscere, sed non primò; quia nec primum objectum intellectus nostri secundum præsentem statum est quodlibet ens et verum; sed ens et verum consideratum in rebus materialibus, ut dictum est, quæst. 84, art. 7, ex quibus in cognitionem omnium aliorum devenit.

Ad secundum dicendum quod ipsum intelligere humanum non est actus et perfectio naturæ intellectæ, ut sic possit uno actu intelligi natura rei materialis, et ipsum intelligere, sicut uno actu intelligitur res cum suâ perfectione. Unde alius est actus quo intellectus intelligit lapidem, et alius est actus quo intelligit se intelligere lapidem; et sic deinceps. Nec est inconveniens intellectum esse infinitum in potentiâ, ut supra dictum est, quæst. præc., art. 2.

Ad tertium dicendum quod sensus proprius sentit secundum immutationem materialis organi à sensibili exteriori. Non est autem possibile quod aliquid materiale immutet se ipsum; sed unum immutatur ab alio; et ideo actus sensus proprii percipitur per sensum communem. Sed intellectus noster non intelligit per materialem immutationem organi; et ideo non est simile.

(Trento-huit.)

ARTICULUS IV. — Utrum intellectus intelligat actum voluntatis.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus non intelligat actum voluntatis. Nihil enim cognoscitur ab intellectu, nisi sit aliquo modo præsens in intellectu. Sed actus voluntatis non est præsens in intellectu, cum sint diversæ potentiae. Ergo actus voluntatis non cognoscitur ab intellectu.

2. Præterea, actus habet speciem ab objecto. Sed objectum voluntatis differt ab objecto intellectus. Ergo et actus voluntatis speciem habet diversam ab objecto intellectus; non ergo cognoscitur ab intellectu.

3. Præterea, Augustinus, in lib. 10 Confess., cap. 17, attribuit affectionibus animæ quod *cognoscuntur neque per imagines, sicut corpora; neque per præsentiam, sicut artes; sed per quasdam notiones*. Non videtur autem quod possint esse aliæ notiones rerum in animâ, nisi vel essentia rerum cognitarum, vel earum similitudines. Ergo impossibile est quod intellectus cognoscat affectiones animæ, quæ sunt actus voluntatis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 10 de Trinit., cap. 10 et 11 : *Intelligo me velle*.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, quæst. 59, art. 1, actus voluntatis nihil aliud est quam inclinatio quædam consequens formam intellectam, sicut appetitus naturalis est inclinatio consequens formam naturalem. Inclinatio autem cujuslibet rei est in ipsâ re per modum ejus. Unde inclinatio naturalis est naturaliter in re naturali; et inclinatio quæ est appetitus sensibilis, est sensibilibiter in sentiente; et similiter inclinatio intelligibilis, quæ est actus voluntatis, est intelligibiliter in intelligente sicut in primo principio, et in proprio subjecto. Unde et Philosophus hoc modo loquendi utitur in 3 de Animâ, text. 42, *quod voluntas in ratione est*. Quod autem intelligibiliter est in aliquo intelligente, consequens est ut ab eo intelligatur. Unde actus voluntatis intelligitur ab intellectu et in quantum aliquis percipit se velle, et in quantum aliquis cognoscit naturam hujus actus, et per consequens naturam ejus principii, quod est habitus vel potentia.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa procederet, si voluntas et intellectus, sicut sunt diversæ potentiae, ita etiam subjecto differrent; sic enim quod est in voluntate, esset absens ab intellectu. Nunc autem cum utrumque radicetur in unâ substantiâ animæ, et unum sit quodam modo principium alterius, consequens est ut quod est in voluntate, sit etiam quodam modo in intellectu.

Ad secundum dicendum quod bonum et verum, quæ sunt objecta voluntatis et intellectus, differunt quidem ratione, verumtamen unum eorum continetur sub alio, ut supra dictum est, quæst. 82, art. 3, ad 1, et quæst. 88, art. 4, ad 1; nam verum est quoddam bonum, et bonum est quoddam verum. Et ideo quæ sunt voluntatis, cadunt sub intellectu; et quæ sunt intellectus, possunt cadere sub voluntate.

Ad tertium dicendum quod affectus animæ non sunt in intellectu neque per similitudinem

tantum; sicut corpora, neque per præsentiam ut in subjecto, sicut artes; sed sicut principium in principio, in quo habetur notio principii. Et ideo Augustinus dicit affectus animæ esse in memoriâ per quasdam notiones.

QUESTIO LXXXVIII.

QUOMODO ANIMA HUMANA COGNOSCAT EA QUÆ SUPRA SE SUNT. — (In tres articulos divisa.)

Deinde considerandum est quomodo anima humana cognoscat ea quæ supra se sunt, scilicet immateriales substantias; et circa hoc quærentur tria : 1° utrum anima humana secundum statum præsentis vitæ possit intelligere substantias immateriales, quæ Angelos dicimus, per seipsas; 2° utrum possit ad earum notitiam pervenire per cognitionem rerum materialium; 3° utrum Deus sit id quod primò à nobis cognoscitur.

ARTICULUS PRIMUS. — Utrum anima humana secundum statum vitæ præsentis possit intelligere substantias immateriales per seipsas. — (2° cont., cap. 50, et 3, cap. 21, 41, 42, 43, 44, 45, 46, fin., et de Animâ, art. 15, et opusc. 42, cap. 6.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod anima humana secundum statum vitæ præsentis possit intelligere substantias immateriales per seipsas. Dicit enim Augustinus, in 9 de Trin., cap. 3, in fine : *Mens ipsa sicut corporum rerum notitias per sensus corporis colligit, sic incorporearum rerum per seipsam*. Hujusmodi autem sunt substantias immateriales. Ergo mens humana substantias immateriales intelligit.

2. Præterea, simile simili cognoscitur. Sed magis assimilatur mens humana rebus immaterialibus quam materialibus; cum nostra mens sit immaterialis, ut ex supra dictis patet, quæst. 73, art. 5, et quæst. 76, art. 1. Cum ergo mens nostra intelligat res materiales, multò magis intelligit res immateriales.

3. Præterea, quod ea quæ sunt secundum se maxime sensibilia, non maxime sentiuntur à nobis, provenit ex hoc quod excellentiæ sensibilibus corrumpunt sensum. Sed excellentiæ intelligibilibus non corrumpunt intellectum, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 7. Ergo ea quæ sunt secundum se maxime intelligibilia, sunt etiam maxime intelligibilia nobis. Sed cum res materiales non sint intelligibiles, nisi quia facimus eas intelligibiles actu abstractendo à materiâ; manifestum est quod magis sint secundum se intelligibiles substantiæ quæ secundum suam naturam sunt immateriales. Ergo multò magis intelliguntur à nobis quam res materiales.

4. Præterea, Commentator dicit, in 2 Metaph., comm. 1, in fine, quod si substantiæ abstractæ non possent intelligi à nobis, tunc natura otiose egisset; quia fecit illud quod est naturaliter in se intellectum non intellectum ab aliquo. Sed nihil est otiosum, sive frustra in naturâ. Ergo substantiæ immateriales possunt intelligi à nobis.

5. Præterea, sicut se habet sensus ad sensibilia, ita intellectus ad intelligibilia. Sed visus noster potest videre omnia corpora, sive

sint superiora et incorruptibilia, sive sint inferiora et corruptibilia. Ergo intellectus noster potest intelligere omnes substantias intelligibiles, et superiores, et immateriales.

Sed contra est quod dicitur Sapient. 9, 16: *Quæ in cælis sunt, quis investigabit?* In cælis autem dicuntur huiusmodi substantiæ esse, secundum illud Matth. 18, 10: *Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est.* Ergo non possunt substantiæ immateriales per investigationem humanam cognosci.

Respondeo dicendum quod, secundum opinionem Platonis, substantiæ immateriales non solum à nobis intelliguntur, sed etiam sunt prima à nobis intellecta. Posuit enim Plato formas immateriales subsistentes, quas *ideas* vocabat, esse propria objecta nostri intellectus; et ita primò et per se intelliguntur à nobis. Applicatur tamen animæ cognitio rebus materialibus, secundum quod intellectui permiscetur phantasia et sensus. Unde quantum magis intellectus fuerit depuratus, tantò magis percipit immaterialium intelligibilem (1) veritatem.

Sed secundum Aristotelis sententiã, quam magis experimur, intellectus noster secundum statum præsentis vitæ naturalem respectum habet ad naturas rerum materialium; unde nihil intelligit nisi convertendo se ad phantasmata, ut ex dictis patet, quæst. 84, art. 7. Et sic manifestum est quod substantias immateriales, quæ sub sensu et imaginatione non cadunt, primò et per se secundum modum cognitionis nobis expertum intelligere non possumus.

Sed tamen Averroes, in Comment. 3 de Anima, comm. 36, ponit quod in fine in hac vitâ homo pervenire potest ad hoc quod intelligat substantias separatas per continuationem vel unionem cuiusdam substantiæ separatæ à nobis, quam vocat *intellectum agentem*; qui quidem, cum sit substantia separata, naturaliter substantias separatas intelligit. Unde cum fuerit nobis unitus sic ut per eum intelligere possimus, intelligemus et nos substantias separatas, sicut nunc per intellectum possibilem nobis unitum intelligimus res materiales. Ponit autem intellectum agentem sic nobis uniri. Cum enim intelligamus per intellectum agentem, et per intelligibilia speculata, ut patet cum conclusiones intelligimus per principia intellecta, necesse est quod intellectus agens comparetur ad intellecta speculata vel sicut agens principale ad instrumenta, vel sicut forma ad materiam. His enim duobus modis attribuitur actio aliqua duobus principiis; principali quidem agenti, et instrumento, sicut sectio artificii et serræ; formæ autem et subjecto, sicut calefactio calori et igni. Sed utroque modo intellectus agens comparabitur ad intelligibilia speculata sicut perfectio ad perfectibile, et actus ad potentiam. Simul autem recipiuntur in aliquo perfectum et perfectio, sicut visibile in actu, et lumen in pupillâ. Simul igitur in intellectu possibili recipiuntur intellecta speculata, et intellectus agens; et

quantò plura intellecta speculata recipimus, tantò magis appropinquamus ad hoc quod in intellectus agens perfectè uniatur nobis; ita quod cum omnia intellecta speculata cognoverimus, intellectus agens perfectè uniatur nobis, et poterimus per eum omnia cognoscere et materialia, et immaterialia. Et in hoc ponit ultimam hominis felicitatem. Nec refert, quantum ad propositum pertinet, utrum in illo statu felicitatis intellectus possibilis intelligat substantias separatas per intellectum agentem, ut ipse sentit; vel (ut ipse imponit Alexandro) intellectus possibilis nunquam intelligat substantias separatas, propter hoc quod ponit intellectum possibilem corruptibilem; sed homo intelligit substantias separatas per intellectum agentem.

Sed prædicta stare non possunt. Primò quidem, quia si intellectus agens est substantia separata, impossibile est quod per ipsam formaliter intelligamus; quia id quo formaliter agens agit, est forma, et actus agentis; cum omne agens agat in quantum est actu, sicut supra dictum est, qu. 79, art. 3, circa intellectum possibilem.

Secundò, quia secundum modum prædictum intellectus agens, si est substantia separata, non uniatur nobis secundum suam substantiam, sed solum lumen ejus, secundum quod participatur in (1) intellectis speculatis, et non quantum ad alias actiones intellectus agentis, ut possimus per hoc intelligere substantias immateriales; sicut dum videmus colores illuminatos à sole, non unitur nobis substantiâ solis, ut possimus actiones solis agere, sed solum nobis unitur lumen solis ad visionem colorum.

Tertiò, quia dato quod secundum modum prædictum uniretur nobis substantia intellectus agentis, tamen ipsi non ponunt quod intellectus agens totaliter uniatur nobis secundum unum intelligibile, vel duo, sed secundum omnia intellecta speculata. Sed omnia intellecta speculata deficiunt à virtute intellectus agentis; quia multò plus est intelligere substantias separatas quam intelligere omnia materialia. Unde manifestum est quod etiam intellectus omnibus materialibus, non sic uniretur intellectus agens nobis ut possemus intelligere per eum substantias separatas.

Quartò, quia intelligere omnia intellecta materialia vix contingit alicui in hoc mundo; et sic nullus vel paucissimi ad felicitatem pervenirent; quod est contra Philosophum, in 1 Ethic., c. 9, ante med., qui dicit, quod *felicitas est quoddam bonum commune, quod potest provenire omnibus non orbatis ad virtutem*. Est etiam contra rationem quod finem alicujus speciei ut in paucioribus consequantur ea quæ continent ursus specie.

Quintò, quia Philosophus dicit expressè, in 1 Ethic., c. 10, quod *felicitas est operatio secundum perfectam virtutem*; et enumeratis multis virtutibus, in 10, c. 7, concludit quod felicitas ultimâ consistens in cognitione maximarum intelligibilium est secundum virtutem sapientiæ, quam posuerat in 6, c. 7, esse

(1) Al., *intelligibilium*.

(1) In cõd. Tarrac. deest in.

caput scientiarum speculativarum. Unde patet quod Aristoteles posuit ultimam felicitatem hominis in cognitione substantiarum separatarum, qualis potest haberi per scientias speculativas, et non per continuationem intellectus agentis à quibusdam conflictam.

Sextò, quia supra ostensum est, qu. 79, art. 4, quod intellectus agens non est substantia separata, sed virtus quædam animæ ad eadem activè se extendens ad quæ se extendit intellectus possibilis receptivè; quia, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 18, intellectus possibilis est *quo est omnia fieri*, intellectus agens, *quo est omnia facere*. Uterque ergo intellectus se extendit secundum statum præsentis vitæ ad materialia sola, quæ intellectus agens facit intelligibilia actu, et recipiuntur in intellectu possibili.

Unde secundum statum præsentis vitæ neque per intellectum possibilem neque per intellectum agentem possumus intelligere substantias separatas immateriales secundum seipsas.

Ad primum ergo dicendum quod ex illâ auctoritate Augustini haberi potest quod illud quod mens nostra de cognitione incorporealis rerum accipit, per seipsam cognoscere possit. Et hoc adeò verum est, ut etiam apud Philosophum dicatur, text. 2, lib. 1 de Animâ, quod scientia de animâ est principium quoddam ad cognoscendum substantias separatas. Per hoc enim quod anima nostra cognoscit seipsam, pertingit ad cognitionem aliquam habendam de substantiis incorporeis, qualem eam contingit habere, non quod simpliciter et perfectè eas cognoscat cognoscendo seipsam.

Ad secundum dicendum quod similitudo naturæ non est ratio sufficiens ad cognitionem; alioquin oporteret dicere quod Empedocles dicit, quod anima esset de naturâ omnium, ad hoc quod omnia cognosceret. Sed requiritur ad cognoscendum ut similitudo rei cognitæ sit in cognoscente, quasi quædam forma ipsius. Intellectus autem noster possibilis secundum statum præsentis vitæ est natus informari similitudinibus rerum materialium à phantasmatibus abstractis: et ideo cognoscit magis materialia quàm substantias immateriales.

Ad tertium dicendum quod requiritur aliqua proportio objecti ad potentiam cognoscitivam, ut activi ad passivum, et perfectionis ad perfectibile. Unde quod excellentia sensibilia non capiuntur à sensu, non sola ratio est, quia corrumpunt organa sensibilia, sed etiam quia sunt improporcionata potentiis sensitivis. Et hoc modo substantiæ immateriales sunt improporcionatæ intellectui nostro secundum præsentem statum, ut non possint ab eo intelligi.

Ad quartum dicendum quod illa ratio Commentatoris multipliciter deficit. Primò quidem quia non sequitur quod si substantiæ separatæ non intelliguntur à nobis, non intelligantur ab aliquo intellectu; intelliguntur enim à seipsis, et à se invicem. Secundò quia non est finis substantiarum separatarum ut intelligantur à

nobis. Illud autem otiosè et frustra esse dicitur quod non consequitur finem ad quem est; et sic non sequitur substantias immateriales esse frustra, etiamsi nullo modo intelligerentur à nobis.

Ad quintum dicendum quod eodem modo sensus cognoscit et superiora et inferiora corpora, scilicet per immutationem organi à sensibili. Non autem eodem modo intelliguntur à nobis substantiæ materiales, quæ intelliguntur per modum abstractionis, et substantiæ immateriales, quæ non possunt sic à nobis intelligi, quia non sunt earum aliqua phantasmata.

ARTICULUS II. — *Utrum intellectus noster per cognitionem rerum materialium possit pervenire ad intelligendum substantias immateriales.* — (Locis supra, art. 1, inductis.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod intellectus noster per cognitionem rerum materialium possit pervenire ad intelligendum substantias immateriales. Dicit enim Dionysius, 1 c. cœlest. Hier., statim à med., quod non est possibile humanæ menti ad immaterialem illam sursum excitari cœlestium Hierarchiarum contemplationem, nisi secundum se materiali manuductione utatur. Relinquitur ergo quod per materialia manuuci possumus ad intelligendum substantias immateriales.

2. Præterea, scientia est in intellectu. Sed scientiæ et definitiones sunt de substantiis immaterialibus; definit enim Damascenus, lib. 2 de Fid. orth., c. 3, Angelum, et de Angelis aliqua documenta traduntur tam in theo logicis, quàm in philosophicis disciplinis. Ergo substantiæ immateriales intelligi possunt à nobis.

3. Præterea, anima humana est de genere substantiarum immaterialium. Sed ipsa intelligi potest à nobis per actum suum, quo intelligit materialia. Ergo et aliæ substantiæ immateriales intelligi possunt à nobis per suos effectus in rebus materialibus.

4. Præterea, illa sola causa per suos effectus comprehendere non potest quæ in infinitum distat à suis effectibus. Hoc autem solius Dei est proprium. Ergo aliæ substantiæ immateriales creatæ intelligi possunt à nobis per res materiales.

Sed contra est quod Dionysius dicit, 1 c. de div. Nom., non procul à princ., quod *sensibilibus intelligibilia, et compositis simplicia, et corporalibus incorporalia apprehendi non possunt.*

Respondeo dicendum quod, sicut Averroes narrat in 3 de Animâ, comm. 36, quidam (Avempace nomine) posuit quod per intellectum substantiarum materialium pervenire possumus secundum vera philosophiæ principia ad intelligendum substantias immateriales. Cùm enim intellectus noster natus sit abstrahere quidditatem rei materialis à materiâ, si iterum in illâ quidditate sit aliquid materiæ, poterit iteratò abstrahere; et cùm hoc in infinitum non procedat, tandem pervenire poterit ad intelligibilem aliquam quidditatem, quæ sit omninò sine materiâ; et hoc est intelligere substantiam immaterialem.

Quod quidem efficaciter diceretur, si sub-

stantiæ immateriales essent formæ et species horum materialium, ut Platonici posuerunt. Hoc autem non posito, sed supposito, quod substantiæ immateriales sint omnino alterius rationis à quidditatibus materialium rerum, quantumcumque intellectus noster abstrahat quidditatem rei materialis à materiâ, nunquam perveniet ad aliquid simile substantiæ immateriali. Et ideo per substantias materiales non possumus perfectè substantias immateriales intelligere.

Ad primum ergo dicendum quod ex rebus materialibus ascendere possumus in aliqualem cognitionem immaterialium rerum, non tamen in perfectam; quia non est sufficiens comparatio rerum materialium ad immateriales; sed similitudines, si quæ à materialibus accipiuntur ad immaterialia intelligenda, sunt multum dissimiles, ut Dionysius dicit, 2 c. cœlest. Hierar.

Ad secundum dicendum quod de superioribus rebus in scientiis maximè tractatur per viam remotionis. Sic enim corpora cœlestia notificat Aristoteles, lib. 1 de Cœlo, text. 17, 18 et 19, per negationem proprietatum inferiorum corporum. Unde multo magis immateriales substantiæ à nobis cognosci non possunt, ut earum quidditates apprehendamus; sed de eis nobis in scientiis documenta traduntur per viam remotionis et alicujus habitudinis ad res materiales.

Ad tertium dicendum quod anima humana intelligit seipsam per suum intelligere, quod est actus proprius ejus, perfectè demonstrans virtutem ejus et naturam. Sed neque per hoc, neque per alia quæ in rebus materialibus inveniuntur, perfectè cognosci potest immaterialium substantiarum virtus et natura; quia hujusmodi non adæquant earum virtutes.

Ad quartum dicendum quod substantiæ immateriales creatæ in genere quidem naturali non conveniunt cum substantiis materialibus, quia non est in eis eadem ratio potentiae et materiæ; conveniunt tamen cum eis in genere logico, quia etiam substantiæ immateriales sunt in prædicamento substantiæ, cum earum quidditas non sit earum esse. Sed Deus non convenit cum rebus materialibus neque secundum genus naturale, neque secundum genus logicum, quia Deus nullo modo est in genere, ut supra dictum est, qu. 3, art. 5. Unde per similitudines rerum materialium aliquid affirmativè potest cognosci de Angelis secundum rationem communem, licet non secundum rationem speciei; de Deo autem nullo modo.

ARTICULUS III.—*Utrum Deus sit primum quod à mente humanâ cognoscitur.* — (2 cont., cap. 82, et Ver. quæst. 8, art. 7, ad 6, et quæst. 10, art. 6, ad 6, et art. 7, corp., fin., et quodl. 7, quæst. 1, art. 1, corp.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Deus sit primum quod à mente humanâ cognoscitur. Illud enim in quo omnia alia cognoscuntur, et per quod de aliis judicamus, est primò cognitum à nobis, sicut lux ab ocu-

lo, et principia prima ab intellectu. Sed omnia in luce primæ veritatis cognoscimus, et per eam de omnibus judicamus, ut dicit Augustinus in lib. de Trin., 11 de Civ. Dei, c. 27, et in lib. de verâ Relig., c. 3. Ergo Deus est id quod primò cognoscitur à nobis.

2. Præterea, propter quod unumquodque, et illud magis. Sed Deus est causa omnis nostræ cognitionis; ipse enim est lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, ut dicitur Joan. 1, 9. Ergo Deus est id quod primò et maximè est cognitum nobis.

3. Præterea, id quod primò cognoscitur in imagine, est exemplar, quo imago formatur. Sed in mente nostrâ est Dei imago, ut Augustinus dicit, 12 de Trinit., c. 5 et seqq. Ergo id quod primò cognoscitur in mente nostrâ, est Deus.

Sed contra est quod dicitur Joan. 1, 18 : *Deum nemo vidit unquam.*

Respondeo dicendum quod cum intellectus humanus secundum statum præsentis vitæ non possit intelligere substantias immateriales creatas, ut dictum est art. præc., multo minus potest intelligere essentiam substantiæ increatæ. Unde simpliciter dicendum est quod Deus non est primum quod à nobis cognoscitur; sed magis per creaturas in Dei cognitionem pervenimus, secundum illud Apostoli ad Rom. 1, 20 : *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Primum autem quod intelligitur à nobis secundum statum præsentis vitæ, est quidditas rei materialis, quæ est nostri intellectus objectum, ut multoties supra dictum est, qu. 84, art. 7, et 85, art. 1, et 87, art. 2, ad 2.

Ad primum ergo dicendum quod in luce primæ veritatis omnia intelligimus et judicamus, in quantum ipsum lumen intellectus nostri, sive naturale, sive gratuitum, nihil aliud est quam quædam impressio veritatis primæ, ut supra dictum est, qu. 12, art. 2. Unde cum ipsum lumen intellectus nostri non se habeat ad intellectum nostrum sicut quod intelligitur, sed sicut quo intelligitur, multo minus Deus est id quod primò à nostro intellectu intelligitur.

Ad secundum dicendum quod propter quod unumquodque, et illud magis, intelligendum est in his quæ sunt unius ordinis, ut supra dictum est, qu. 87, art. 2, ad 3. Propter Deum autem alia cognoscuntur, non sicut propter primum cognitum, sed sicut propter primam cognoscitivæ virtutis causam.

Ad tertium dicendum quod si in animâ nostrâ esset perfecta imago Dei, sicut Filius est perfecta imago Patris, statim mens nostra intelligeret Deum. Est autem imago imperfecta; unde ratio non sequitur.

QUÆSTIO LXXXIX.

DE COGNITIONE ANIMÆ SEPARATÆ. — (In octo articulos divisa.)

Deinde considerandum est de cognitione animæ separatæ; et circa hoc quæruntur octo : 1° utrum anima separata à corpore possit intelligere; 2° utrum intelligat substantias separatas; 3° utrum intelligat omnia natura-

1a; 4^a utrum cognoscatur singularia; 5^a utrum habitus scientiæ hic acquisitæ remaneat in animâ separata; 6^a utrum possit uti actu scientiæ hic acquisitæ; 7^a utrum distantia localis impediat cognitionem animæ separatæ; 8^a utrum animæ separatæ à corporibus cognoscant ea quæ hic aguntur.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum anima separata aliquid intelligere possit.* — (3 part., qu. 11, art. 2; et 3, dist. 31, qu. 2, art. 4; et 4, dist. 50, qu. 1, art. 1 et 2, et Ver. qu. 19, art. 1 et 2, et de Animâ, art. 15, 16 et 17.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod anima separata nihil omnino intelligere possit. Dicit enim Philosophus in 1 de Animâ, text. 66, quod *intelligere corrumpitur quodam interius corrupto*. Sed omnia interiora hominis corrumpuntur per mortem. Ergo et ipsum intelligere corrumpitur.

2. Præterea, anima humana impeditur ab intelligendo per ligamentum sensuum, et perturbatâ imaginatione, sicut supra dictum est, qu. 84, art. 7 et 8. Sed morte totaliter sensus et imaginatio corrumpuntur, ut ex supra dictis patet, qu. 77, art. 8. Ergo anima post mortem nihil intelligit.

3. Præterea, si anima separata intelligit, oportet quod per aliquas species intelligat. Sed non intelligit per species innatas, quia à principio est *sicut tabula in qua nihil est scriptum*; neque per species, quas tunc abstrahat à rebus, quia non habet organa sensus et imaginationis, quibus mediantibus species intelligibiles abstrahuntur à rebus; neque etiam per species prius abstractas et in animâ conservatas, quia sic anima pueri nihil intelligeret post mortem; neque etiam per species intelligibiles divinitus influxas: hæc enim cognitio non esset naturalis, de qua nunc agitur, sed gratiæ. Ergo anima separata à corpore nihil intelligit.

Sed contra est quod Philosophus dicit in 1 de Animâ, text. 13, quod *si non est aliqua operationum animæ propria, non contingit ipsam separari*. Contingit autem ipsam separari. Ergo habet aliquam operationem propriam, et maximè eam quæ est intelligere. Intelligit ergo sine corpore existens.

Respondeo dicendum quod ista quæstio difficultatem habet ex hoc quod anima, quamdiu est corpori conjuncta, non potest aliquid intelligere non convertendo se ad phantasmata, ut per experimentum patet. Si autem hoc non est ex naturâ animæ, sed per accidens hoc convenit ei, ex eo quod corpori alligatur, sicut Platonicus posuerunt; de facili quæstio solvi posset. Nam, remoto impedimento corporis, rediret anima ad suam naturam, ut intelligeret intelligibilia simpliciter, non convertendo se ad phantasmata, sicut est de aliis substantiis separatis. Sed secundum hoc non esset anima corpori unita propter melius animæ; quia secundum hoc pejus intelligeret corpori unita quàm separata; sed hoc esset solum propter melius corporis: quod est irrationabile, cum materia sit propter formam, et non è converso. Si autem ponamus, quod anima ex suâ naturâ

habeat ut intelligat convertendo se ad phantasmata, cum natura animæ post mortem corporis non mutetur, videtur quod anima tunc naturaliter nihil possit intelligere, cum non sint ei præstè phantasmata ad quæ convertatur.

Et ideo ad hanc difficultatem tollendam considerandum est quod cum nihil operetur nisi in quantum est actu, modus operandi uniuscujusque rei sequitur modum essendi ipsius. Habet autem anima alium modum essendi, cum unitur corpori, et cum fuerit à corpore separata, manente tamen eadem animæ naturâ; non ita quod upiri corpori sit ei accidentale, sed per rationem suæ naturæ corpori unitur; sicut nec levis natura mutatur, cum est in loco proprio, quod est ei naturale, et cum est extra proprium locum, quod est ei præter naturam. Animæ igitur secundum istum modum essendi quo corpori est unita, competit modus intelligendi per conversionem ad phantasmata corporum, quæ in corporeis organis sunt; cum autem fuerit à corpore separata, competit ei modus intelligendi per conversionem ad ea quæ sunt intelligibilia simpliciter, sicut et aliis substantiis à corpore separatis. Unde modus intelligendi per conversionem ad phantasmata est animæ naturalis, sicut et corpori uniri; sed esse separatam à corpore est præter rationem suæ naturæ; et similiter intelligere sine conversione ad phantasmata est ei præter naturam. Et ideo ad hoc unitur corpori ut sic operetur secundum naturam suam.

Sed hoc rursus habet dubitationem. Cum enim res semper ordinetur ad id quod melius est (est autem melior modus intelligendi per conversionem ad intelligibilia simpliciter quàm per conversionem ad phantasmata), debuit sic à Deo institui animæ natura, ut modus intelligendi nobilior ei esset naturalis, et non indigeret corpori propter hoc uniri.

Considerandum est igitur quod etsi intelligere per conversionem ad superiora sit simpliciter nobilior quàm intelligere per conversionem ad phantasmata; tamen ille modus intelligendi, prout erat possibilis animæ, erat imperfectior. Quod sic patet: In omnibus enim substantiis intellectualibus invenitur virtus intellectiva per influentiam divini luminis; quod quidem in primo principio est unum et simplex; et quanto magis creaturæ intellectuales distant à primo principio, tanto magis dividitur illud lumen, et diversificatur, sicut accidit in lineis à centro egredientibus. Et ideo est quod Deus per unam suam essentiam omnia intelligit. Superiores autem intellectualium substantiarum etsi per plures formas intelligant, tamen intelligunt per pauciores, et magis universales, et virtuosiores ad comprehensionem rerum, propter efficaciam virtutis intellectivæ quæ est in eis. In inferioribus autem sunt formæ plures, et minùs universales, et minùs efficaces ad comprehensionem rerum, in quantum deficiunt à virtute intellectivâ superiorum. Si ergo inferiores substantiæ haberent formas in illâ universalitate in quâ habent superiores, quia non sunt tantæ efficaciæ in intel-

ligendo, non acciperent per eas perfectam cognitionem de rebus, sed in quādam communitatē et confusione. Quod aliquāliter apparet in hominibus. Nam qui sunt debilioris intellectus, per universales conceptiones magis intelligentium non accipiunt perfectam cognitionem, nisi eis singula in speciali explicentur. Manifestum est autem inter substantias intellectuales secundum naturæ ordinem infimas esse animas humanas. Hæc autem perfectio universalis exigebat ut diversi gradus in rebus essent. Si igitur animæ humanæ sic essent institutæ à Deo ut intelligerent per modum qui competit substantiis separatis, non haberent cognitionem perfectam, sed confusam in communi. Ad hoc ergo quod perfectam et propriam cognitionem de rebus habere possent, sic naturaliter sunt institutæ ut corporibus uniantur, et sic ab ipsis rebus sensibilibus propriam de eis cognitionem accipiant, sicut homines rudes ad scientiam induci non possunt nisi per sensibilia exempla. Sic ergo patet quod propter melius animæ est ut corpori uniatur, et intelligat per conversionem ad phantasmata; et tamen esse potest separata, et alium modum intelligendi habere.

Ad primum ergo dicendum quod si diligenter verba Philosophi discentiatur, Philosophus hoc dixit ex quādam suppositione prius facta, lib. eod., text. 12, scilicet quod intelligere sit quidam motus conjuncti, sicut et sentire. Nondum enim differentiam ostenderat inter intellectum et sensum.

Vel potest dici quod loquitur de illo modo intelligendi qui est per conversionem ad phantasmata.

De quo etiam procedit secunda ratio.

Ad tertium dicendum quod anima separata non intelligit per species innatas, nec per species quas tunc abstrahit, nec solum per species conservatas, ut objectio probat; sed per species ex influentiā divini luminis participatas, quarum anima fit particeps, sicut et aliæ substantiæ separatae, quamvis inferiori modo. Unde tam cito cessante conversione ad corpus, ad superiora convertitur (1). Nec tamen propter hoc cognitio vel potentia non est naturalis: quia Deus est auctor non solum influentiæ gratuiti luminis, sed etiam naturalis.

ARTICULUS II. — *Utrum anima separata intelligat substantias separatas.* — (3 part., quest. 14, art. 1, ad 2, et de Animā, art. 17, corp., fin., et ad 10, et art. 18, ad 17.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod anima separata non intelligat substantias separatas. Perfectior enim est anima corpori conjuncta quam à corpore separata; cum anima sit naturaliter pars humanæ naturæ. Quolibet autem pars perfectior est in suo toto. Sed anima conjuncta corpori non intelligit substantias separatas, ut supra habitum est, qu. 88, art. 1. Ergo multo minus cum fuerit à corpore separata.

(1) Ita Rom. edit. cum Patavinis. Nicolai: *Unde quam cito cessat conversio ad corpus, ad superiora convertitur.*

2. Præterea, omne quod cognoscitur, vel cognoscitur per sui præsentiam, vel per suam speciem. Sed substantiæ separatae non possunt cognosci ab animā per suam præsentiam, quia nihil illabitur animæ nisi solus Deus; neque etiam per aliquas species quas anima ab Angelo abstrahere possit, quia Angelus simplicior est quam anima. Ergo nullo modo anima separata potest cognoscere substantias separatas.

3. Præterea, quidam philosophi posuerunt in cognitione separatarum substantiarum consistere ultimam hominis felicitatem. Si ergo anima separata potest intelligere substantias separatas, ex solā suā separatione consequitur felicitatem; quod est inconveniens.

Sed contra est quod animæ separatae cognoscunt alias animas separatas, sicut dives in inferno positus vidit Lazarum et Abraham, Luc. 16. Vident ergo et demones et Angelos animæ separatae.

Respondeo dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in 9 de Trinitt., c. 3, *mens nostra cognitionem rerum incorporarum per seipsam accipit*, id est, cognoscendo seipsam, sicut supra dictum est, qu. 88, art. 1, ad 1. Per hoc ergo quod anima separata cognoscit seipsam, accipere possumus qualiter cognoscit alias res separatas. Dictum est autem, art. præc., quod quamdiu anima corpori est unita, intelligit convertendo se ad phantasmata. Et ideo nec seipsam potest intelligere, nisi in quantum fit actu intelligens per speciem à phantasmatibus abstractam; sic enim per actum suum intelligit seipsam, ut supra dictum est, qu. 88, art. 1. Sed cum fuerit à corpore separata, intelliget non convertendo se ad phantasmata, sed ad ea quæ sunt secundum se intelligibilia: unde seipsam per seipsam intelliget. Est autem commune omni substantiæ separatae quod intelligat id quod est supra se, et id quod est infra se, per modum suæ substantiæ. Sic enim intelligitur aliquid secundum quod est in intelligente; est autem aliquid in altero per modum ejus in quo est. Modus autem substantiæ animæ separatae est infra modum substantiæ angelicæ, sed est conformis modo aliarum animarum separatarum (1); et ideo de aliis animabus separatis perfectam cognitionem habet, de Angelis autem imperfectam et deficientem, loquendo de cognitione naturali animæ separatae. De cognitione autem gloriæ est alia ratio.

Ad primum ergo dicendum quod anima separata est quidem imperfectior, si consideretur natura corporis; sed tamen quodam modo est liberior ad intelligendum, in quantum per gravitatem et occupationem corporis à puritate intelligentiæ impeditur.

Ad secundum dicendum quod animā separata intelligit Angelos per similitudines divinitus impressas; quæ tamen deficiunt à perfectâ representatione eorum, propter hoc quod animæ natura est inferior quam Angeli.

Ad tertium dicendum quod in cognitione

(1) Ita cod. Alcan., edit. Rom. et Patav. 1698. Cod. Camer., et ex eo Theologi Lovan. et Duaceni, Nicolai, et edit. Patav. 1812: *Separatarum substantiarum.*

substantiarum separatarum quarumcumque non consistit ultima hominis felicitas, sed solius Dei (1), qui non potest videri nisi per gratiam. In cognitione verò aliarum substantiarum separatarum est magna felicitas, etsi non ultima, si tamen perfectè intelligantur. Sed anima separata naturali cognitione non perfectè eas intelligit, ut dictum est in corp. articuli.

ARTICULUS III. — *Utrum anima separata omnia naturalia cognoscat.* — (De animâ, art. 15, corp., fn., et ad 19, et art. 18, et art. 20, corp., fn.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd anima separata omnia naturalia cognoscat. In substantiis enim separatis sunt rationes omnium rerum naturalium. Sed animæ separatæ cognoscunt substantias separatas. Ergo cognoscunt omnia naturalia.

2. Præterea, qui intelligit magis intelligibile, multò magis potest intelligere minùs intelligibile. Sed anima separata intelligit substantias separatas, quæ sunt maxima intelligibilium (2). Ergo multò magis potest intelligere omnia naturalia, quæ sunt intelligibilia minùs.

3. Sed contra, in dæmonibus magis viget naturalis cognitio quàm in animâ separatâ. Sed dæmones non omnia naturalia cognoscunt, sed multa addiscunt per longi temporis experientiam, ut Isidorus dicit, lib. 1 de sum. Bon., cap. 12, § 17. Ergo neque animæ separatæ omnia naturalia cognoscunt.

4. Præterea, si anima statim cùm est separata, omnia naturalia cognosceret, frustra homines studerent ad rerum scientiam capessendam. Hoc autem est inconveniens. Non ergo anima separata omnia naturalia cognoscit.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, art. 1 huj. qu., ad 3, anima separata intelligit per species quas recipit ex influentiâ divini luminis, sicut et Angeli. Sed tamen quia natura animæ est infra naturam Angelis, cui iste modus cognoscendi est naturalis; anima separata per huiusmodi species non accipit perfectam rerum cognitionem, sed quasi in communi et confusam. Sicut igitur se habent Angeli ad perfectam cognitionem rerum naturalium per huiusmodi species, ita animæ separatæ ad imperfectam et confusam. Angeli autem per huiusmodi species cognoscunt cognitione perfectâ omnia naturalia; quia omnia quæ Deus fecit in propriis naturis, fecit in intelligentiâ angelicâ, ut dicit Augustinus, 2 super Gen. ad litt., cap. 8. Unde et animæ separatæ de omnibus naturalibus cognitionem habent, non certam et propriam, sed communem et confusam.

Ad primum ergo dicendum quòd nec ipse Angelus per suam substantiam cognoscit omnia naturalia, sed per species quasdam, ut supra dictum est, qu. 88, art. 1. Et idèd non propter hoc sequitur quòd anima cognoscat

omnia naturalia, quia cognoscit substantiam separatam.

Ad secundum dicendum quòd sicut anima separata non perfectè intelligit substantias separatas, ita nec omnia naturalia perfectè cognoscit, sed sub quâdam confusione, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd Isidorus loquitur de cognitione futurorum, quæ nec Angeli, nec dæmones, nec animæ separatæ cognoscunt, nisi vel in suis causis, vel per revelationem divinam. Nos autem loquimur de cognitione naturali.

Ad quartum dicendum quòd cognitio quæ acquiritur hîc per studium, est propria et perfecta; alia autem est confusa. Unde non sequitur quòd studium addiscendi sit frustra.

ARTICULUS IV. — *Utrum anima separata cognoscat singularia.* — (4, dist. 30, qu. 5, art. 1, et Ver. qu. 19, art. 2, et de Animâ, art. 5 et 20.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd anima separata non cognoscat singularia. Nulla enim potentia cognoscitiva remanet in animâ separatâ nisi intellectus, ut ex supra dictis patet, qu. 77, art. 8. Sed intellectus non est cognoscitivus singularium, ut supra habitum est, qu. 86, art. 1. Ergo anima separata singularia non cognoscit.

2. Præterea, magis est determinata cognitio quâ cognoscitur aliquid in singulari, quàm illa quâ cognoscitur aliquid in universali. Sed anima separata non habet aliquam determinatam cognitionem de speciebus rerum naturalium. Multò igitur minùs cognoscit singularia.

3. Præterea, si cognoscit singularia, et non per sensum, pari ratione omnia singularia cognoscit. Sed non cognoscit omnia singularia. Ergo nulla cognoscit.

Sed contra est quod dives in inferno positus dixit: *Habeo quinque fratres*, ut habetur Luc. 16, 28.

Respondeo dicendum quòd animæ separatæ aliqua singularia cognoscunt, sed non omnia etiâ quæ sunt præsentia.

Ad cuius evidentiam considerandum est quòd duplex est modus intelligendi: unus per abstractionem à phantasmatibus; et secundum istum modum singularia per intellectum cognosci non possunt directè, sed indirectè, sicut supra dictum est, qu. 86, art. 1. Alius modus intelligendi est per influentiam specierum à Deo, et per istum modum intellectus potest singularia cognoscere. Sicut enim ipse Deus per suam essentiam, in quantum est causa universalium et individualium principiorum, cognoscit omnia et universalia, et singularia, ut supra dictum est, qu. 14, art. 2, ita substantiæ separatæ per species, quæ sunt quædam participatæ similitudines illius divinæ essentiæ, possunt singularia cognoscere.

In hoc tamen est differentia inter Angelos et animas separatas, quia Angeli per huiusmodi species habent perfectam et propriam cognitionem de rebus; animæ verò separatæ,

(1) Ita cod. Alcan. et edit. Rom. Al., in solius Dei.

(2) Ita cod. et edit. cit. Al., maxime intelligibiles.

confusam. Unde Angeli propter efficaciam sui intellectus, per huiusmodi species non solum naturas rerum in speciali cognoscere possunt, sed etiam singularia sub speciebus contenta; animæ verò separatæ non possunt cognoscere per huiusmodi species nisi solum singularia illa ad quæ quodam modo determinantur vel per præcedentem cognitionem, vel per aliquam affectionem, vel per naturalem habitudinem, vel per divinam ordinationem; quia omne quod recipitur in aliquo, recipitur in eo per modum recipientis.

Ad primum ergo dicendum quod intellectus per viam abstractionis non est cognoscitivus singularium. Sic autem anima separata non intelligit ea, sed sicut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod ad illarum rerum species vel individua cognitio animæ separatæ determinatur ad quæ anima separata habet aliquam determinatam habitudinem, sicut dictum est in corp.

Ad tertium dicendum quod anima separata non se habet æqualiter ad omnia singularia, sed ad quædam habet aliquam habitudinem quam non habet ad alia. Et ideo non est æqualis ratio ut omnia singularia cognoscat.

ARTICULUS V. — *Utrum habitus scientiæ hinc acquisitæ remaneat in animâ separatâ.* — (2-2, quæst. 67, art. 2; et 3, dist. 13, quæst. 2, art. 4; et 4, dist. 50, quæst. 2, art. 2, et 12 cont. cap. 79, fine, et quodl. 3, quæst. 6, art. 1, et quodl. 12, art. 3 et 13.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod habitus scientiæ hinc acquisitæ non remaneat in animâ separatâ. Dicit enim Apostolus, 1 ad Cor. 13, 8 : *Scientia destruetur.*

2. Præterea, quidam minus boni in hoc mundo scientiâ pollent, aliis magis bonis carentibus scientiâ. Si ergo habitus scientiæ permaneret etiam post mortem in animâ, sequeretur quod aliqui minus boni etiam in futuro statu essent potiores aliquibus magis bonis; quod videtur inconveniens.

3. Præterea, animæ separatæ habebunt scientiam per influentiam divini luminis. Si igitur scientia hinc acquisita in animâ separatâ remaneat, sequetur quod duæ erunt formæ unius speciei in eodem subjecto, quod est impossibile.

4. Præterea, Philosophus dicit in lib. Prædicam. (in prædicam. qualitatis), quod *habitus est qualitas difficilè mobilis*. Sed ab ægritudine vel ab aliquo huiusmodi quandoque corrumpitur scientia; sed nulla est ita fortis immutatio in hac vitâ, sicut immutatio quæ est per mortem. Ergo videtur quod habitus scientiæ per mortem corrumpatur.

Sed contra est quod Hieronymus dicit in epist. ad Paulinum : *Discamus in terris, quorum scientia nobis perseveret in calo.*

Respondeo dicendum quod quidam posuerunt habitum scientiæ non esse in ipso intellectu, sed in viribus sensitivis, scilicet imaginativâ, cogitativâ et memorativâ; et quod species intelligibiles non conservantur in intellectu possibili. Et si hæc opinio vera esset,

sequeretur quod destructo corpore, totaliter habitus scientiæ hinc acquisitæ destrueretur. Sed quia scientia est in intellectu, qui est *locus specierum*, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 6, oportet quod habitus scientiæ hinc acquisitæ partim sit in prædictis viribus sensitivis, et partim in ipso intellectu. Et hoc potest considerari ex ipsis actibus ex quibus habitus scientiæ acquiritur. Nam *habitus sunt similes actibus ex quibus acquiruntur*, ut dicitur in 2 Ethic. cap. 1. Actus autem intellectus, ex quibus in præsentī vitâ scientia acquiritur, sunt per conversionem intellectus ad phantasmata, quæ sunt in prædictis viribus sensitivis. Unde per tales actus et ipsi intellectui possibili acquiritur facultas quædam ad considerandum per species susceptas, et in prædictis inferioribus viribus acquiritur quædamabilitas, ut facilius per conversionem ad ipsas intellectus possit intelligibilia speculari.

Sed sicut actus intellectus principaliter quidem et formaliter est in ipso intellectu, materialiter autem et dispositivè in inferioribus viribus; ita etiam dicendum est de habitu. Quantum ergo ad id quod aliquis præsentis scientiæ habet in inferioribus viribus, non remanebit in animâ separatâ; sed quantum ad id quod habet in ipso intellectu, necesse est ut remaneat : quia, ut dicitur in lib. de Longitudine et Brevitate vitæ, cap. 2, dupliciter corrumpitur aliqua forma : uno modo per se, quando corrumpitur à suo contrario, ut calidum à frigido; alio modo per accidens, scilicet per corruptionem subjecti. Manifestum est autem quod per corruptionem subjecti scientia quæ est in intellectu humano, corrumpi non potest; cum intellectus sit incorruptibilis, ut supra ostensum est, qu. 79, art. 2, ad 2. Similiter etiam nec per contrarium corrumpi possunt species intelligibiles quæ sunt in intellectu possibili; quia intentioni intelligibilium nihil est contrarium, et præcipue quantum ad simplicem intelligentiam, quâ intelligitur *quod quid est*. Sed quantum ad operationem quâ intellectus componit et dividit, vel etiam ratiocinatur, sic invenitur contrarietas in intellectu, secundum quod falsum in propositione, vel argumentatione est contrarium vero. Et hoc modo interdum scientia corrumpitur per contrarium, dum scilicet aliquis per falsam argumentationem abducitur à scientiâ veritatis. Et ideo Philosophus in libro prædicto, loco cit., ponit duos modos quibus scientia per se corrumpitur, scilicet per oblivionem ex parte memorativæ, et per deceptionem ex parte argumentationis falsæ. Sed hoc non habet locum in animâ separatâ. Unde dicendum est quod habitus scientiæ secundum quod est in intellectu, manet in animâ separatâ.

Ad primum ergo dicendum quod Apostolus non loquitur ibi de scientiâ quantum ad habitum, sed quantum ad cognitionis actum. Unde ad hujus probationem inducit : *Nunc cognosco ex parte.*

Ad secundum dicendum quod sicut secundum staturam corporis aliquis minus bonus erit major aliquo magis bono; ita nihil pro-

hibet aliquem minus bonum habere aliquem scientiæ habitum in futuro, quem non habet aliquis magis bonus. Sed tamen hoc quasi nullius momenti est in comparatione ad alias prærogativas quas meliores habebunt.

Ad tertium dicendum quod utraque scientia non est unius rationis. Unde nullum inconveniens sequitur.

Ad quartum dicendum quod ratio illa procedit de corruptione scientiæ quantum ad id quod est ex parte sensitivarum virium.

ARTICULUS VI. — *Utrum actus scientiæ hic acquisitæ maneat in animâ separatâ.* — (1-2, qu. 67, art. 2; et 3, dist. 11, qu. 2, art. 4, corp., fine; et 4, dist. 50, qu. 1, art. 2, ad 2.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod actus scientiæ hic acquisitæ non maneat in animâ separatâ. Dicit enim Philosophus, in 1 de Animâ, text. 66, quod *corrupto corpore, anima neque reminiscitur, neque amat*. Sed considerare ea quæ prius novit, est reminisci. Ergo anima separata non potest habere actum scientiæ quam hic acquisivit.

2. Præterea, species intelligibiles non erunt potentiores in animâ separatâ quam sint in animâ corpori unitâ. Sed per species intelligibiles non possumus modò intelligere, nisi convertendo nos super phantasmata, sicut supra habitum est, qu. 84, art. 7. Ergo nec anima separata hoc poterit; et ita nullo modo per species intelligibiles hic acquisitas animâ separatâ intelligere poterit.

3. Præterea, Philosophus dicit, in 2 Ethic., c. 1, quod *habitus similes actus reddunt actibus per quos acquiruntur*. Sed habitus scientiæ hic acquiruntur per actus intellectus convertentis se supra phantasmata. Ergo non potest alios actus reddere. Sed tales actus non competunt animæ separatæ. Ergo anima separata non habebit aliquem actum scientiæ hic acquisitæ.

Sed contra est quod Lucæ 16, 25, dicitur ad divitem in inferno positum: *Recordare quia recepisti bona in vita tua*.

Respondeo dicendum quod in actu est duo considerare: scilicet speciem actus, et modum ipsius. Et species quidem actus consideratur ex objecto, in quod actus cognoscitivæ virtutis dirigitur per speciem, quæ est objecti similitudo; sed modus actus pensatur ex virtute agentis; sicut quod aliquis videat lapidem, contingit ex specie lapidis, quæ est in oculo; sed quod acutè videat, contingit ex virtute visivæ oculi. Cum igitur species intelligibiles maneant in animâ separatâ, sicut dictum est art. præc., status autem animæ separatæ non sit idem sicut modò est; sequitur quod secundum species intelligibiles hic acquisitas anima separata intelligere possit quæ prius intellexit; non tamen eodem modo, scilicet per conversionem ad phantasmata, sed per modum convenientem animæ separatæ. Et ita manet quidem in animâ separatâ actus scientiæ hic acquisitæ, sed non secundum eundem modum.

Ad primum ergo dicendum quod Philosophus loquitur de reminiscentiâ secundum quod memoria pertinet ad partem sensitivam,

non autem secundum quod memoria est quodam modo in intellectu, ut dictum est, qu. 69, art. 6.

Ad secundum dicendum quod diversus modus intelligendi non provenit ex diversitate specierum, sed ex diverso statu animæ intelligentis.

Ad tertium dicendum quod actus per quos acquiruntur habitus, sunt similes actibus quos habitus causant, quantum ad speciem actus, non autem quantum ad modum agendi. Nam operari iusta, sed non iuste, id est delectabiliter, causat habitum iustitiæ politicæ, per quem delectabiliter operamur.

ARTICULUS VII. — *Utrum distantia localis impediat cognitionem animæ separatæ.* — (4, dist. 50, qu. 1, art. 4, et de Animâ, art. 20, ad 3 et 4.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod distantia localis impediat cognitionem animæ separatæ. Dicit enim Augustinus, in libro de Curâ pro mort. agendâ, cap. 13, quod *animæ mortuorum ibi sunt ubi ea quæ hic sunt, scire non possunt*. Sciunt autem ea quæ apud eos aguntur. Ergo distantia localis impedit cognitionem animæ separatæ.

2. Præterea, Augustinus dicit in libro de Divinatione dæmonum, cap. 4 et 5, quod *dæmones propter celeritatem motus aliqua nobis ignota denuntiant*. Sed agilitas motus ad hoc nihil faceret, si distantia localis cognitionem dæmonum non impediret. Multò igitur magis distantia localis impedit cognitionem animæ separatæ, quæ est inferior secundum naturam quam dæmon.

3. Præterea, sicut distat aliquid secundum locum, ita secundum tempus. Sed distantia temporis impedit cognitionem animæ separatæ, non enim cognoscit futura. Ergo videtur quod etiam distantia secundum locum animæ separatæ cognitionem impedit.

Sed contra est quod dicitur Luc. 16, 23, quod dives, cum esset in tormentis, *elevavit oculos suos, vidit Abraham à longè*. Ergo distantia localis non impedit animæ separatæ cognitionem.

Respondeo dicendum quod quidam posuerunt quod anima separata cognosceret singularia abstrahendo à sensibilibus. Quod si esset verum, posset dici quod distantia localis impediret animæ separatæ cognitionem. Requiritur enim quod vel sensibilia agerent in animam separatam, vel anima separata in sensibilia; et quantum ad utrumque requireretur distantia determinata.

Sed prædicta positio est impossibilis; quia abstractio specierum à sensibilibus fit mediantibus sensibus, et aliis potentiis sensitivis, quæ in animâ separatâ actu non manent.

Intelligit autem anima separata singularia per influxum specierum ex divino lumine; quod quidem lumen æqualiter se habet ad propinquum et distans. Unde distantia localis nullo modo impedit animæ separatæ cognitionem.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus non dicit quod propter hoc quod ibi sunt animæ mortuorum, ea quæ hic sunt, videre

non possunt, ut localis distantia hujus ignorantiae causa esse credatur; sed hoc potest propter aliquid aliud contingere, ut infra dicetur, art. seq.

Ad secundum dicendum quod Augustinus ibi loquitur secundum opinionem illam quā aliqui posuerunt quod dæmones habent corpora naturaliter sibi unita; secundum quam positionem etiam potentias sensitivas habere possunt, ad quarum cognitionem requiritur determinata distantia. Et hanc opinionem etiam in eodem lib. c. 3 et 4, Augustinus expressè tangit; licet hanc opinionem magis recitando quam asserendo tangere videatur, ut patet per ea quæ dicit lib. 21 de Civ. Dei, cap. 10.

Ad tertium dicendum quod futura, quæ distant secundum tempus, non sunt entia in actu; unde in se ipsis non sunt cognoscibilia; quia sicut deficit aliquid ab entitate, ita deficit à cognoscibilitate. Sed ea quæ sunt distantia secundum locum, sunt entia in actu, et secundum se cognoscibilia. Unde non est eadem ratio de distantia loci et de distantia temporis.

ARTICULUS VIII.—*Utrum animæ separatæ cognoscant ea quæ hic aguntur.* — (2-2, q. 83, art. 4, ad 2; et 4, dist. 50, qu. 3 et 4, et Ver. qu. 8, art. 2, ad 12, et de Animâ, art. 28, ad 3.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod animæ separatæ cognoscant ea quæ hic aguntur. Nisi enim ea cognoscerent, de eis curam non haberent. Sed habent curam de his quæ hic aguntur, secundum illud Luc. 16, 28: *Habeo quinque fratres, ut testificetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.* Ergo animæ separatæ cognoscunt ea quæ hic aguntur.

2. Præterea, frequenter mortui vivis apparent vel dormientibus vel vigilantibus; et eos admovent de his quæ hic aguntur; sicut Samuel apparuit Sauli, ut habetur 1 Reg. 28. Sed hoc non esset, si ea quæ hic sunt non cognoscerent. Ergo ea quæ hic aguntur cognoscunt.

3. Præterea animæ separatæ cognoscunt ea quæ apud eas aguntur. Si ergo quæ apud nos aguntur non cognoscerent, impediretur earum cognitio per localem distantiam; quod supra negatum est, art. præc.

Sed contra est quod dicitur Job 14, 21: *Sive fuerint filii ejus nobiles, sive ignobiles, non intelliget.*

Respondeo dicendum quod secundum naturalem cognitionem, de qua nunc hic agitur, animæ mortuorum nesciunt quæ hic aguntur. Et hujus ratio ex dictis accipi potest, art. 4 huj. qu., quia anima separatæ cognoscit singularia per hoc quod quodam modo determinata est ad illa vel per vestigium alicujus præcedentis cognitionis seu affectionis, vel per ordinationem divinam. Animæ autem mortuorum secundum ordinationem divinam et secundum modum essendi segregatæ sunt à conversatione viventium, et conjunctæ conversationi spiritualium substantiarum quæ sunt à corpore separatæ; unde ea quæ apud nos agun-

tur, ignorant. Et hanc rationem assignat Gregorius, in 12 Moralium, cap. 14, in princ., dicens: *Mortui, vita in carne viventium post eos qualiter disponatur, nesciunt; quia vita spiritus longe est à vitâ carnis; et sicut corporea atque incorporea diversa sunt genere, ita sunt distincta cognitione.* Et hoc etiam Augustinus videtur tangere, in lib. de Curâ pro mortuis agendâ, c. 13, dicens quod *animæ mortuorum rebus viventium non intersunt.*

Sed quantum ad animas beatorum, videtur esse differentia inter Gregorium et Augustinum. Nam Gregorius ibidem subdit: *Quod tamen de animabus sanctis sentiendum non est; quia quæ intus omnipotentis Dei claritatem vident, nullo modo credendum est, quod sit foris aliquid quod ignorant.* Augustinus verò in lib. de Curâ pro mortuis agendâ, cap. 13 et 14, expressè dicit quod *nesciunt mortui, etiam sancti, quid agant vivi et eorum filii*; ut habetur in Glossâ, interl. Augustini, super illud: *Abraham nescivit nos*, Isa. 63. Quod quidem confirmat per hoc quod à matre suâ non visitabatur, nec in tristitiis consolabatur, sicut quando vivebat; nec est ita probabile ut sit facta vitâ feliciorē crudelior; et per hoc quod Dominus promisit Josiæ regi quod prius moreretur, ne videret mala quæ erant populo superventura, ut habetur 4 Reg. 22.

Sed Augustinus hoc dubitando dicit; unde præmittit: *Ut volet, accipiat quisque quod dicam*; Gregorius autem asserit; quod patet per hoc quod dicit: *Nullo modo credendum est.*

Magis tamen videtur, secundum sententiam Gregorii, quod animæ sanctorum Deum videntes omnia præsentia, quæ hic aguntur, cognoscant. Sunt enim Angelis æquales; de quibus etiam Augustinus, eod. lib. de Curâ pro mort. agend., c. 15, asserit, quod ea quæ apud vivos aguntur, non ignorant. Sed quia sanctorum animæ sunt perfectissimè justitiæ divinæ conjunctæ, nec fristantur, nec rebus viventium se ingerunt, nisi secundum quod justitiæ divinæ dispositio exigit.

Ad primum ergo dicendum quod animæ mortuorum possunt habere curam de rebus viventium, etiamsi ignorent eorum statum; sicut nos habemus de mortuis, eis suffragia impendendo, quamvis eorum statum ignoremus. Possunt etiam facta viventium non per seipsos cognoscere, sed vel per animas eorum qui hinc ad eos accedunt, vel per Angelos seu dæmones, vel etiam Spiritu Dei revelante, sicut Augustinus in eodem lib. dicit, cap. 15.

Ad secundum dicendum quod hoc quod mortui viventibus apparent qualitercumque, vel contingit per specialem Dei dispensationem, ut animæ mortuorum rebus viventium intersint; et est inter divini miracula computandum; vel hujusmodi apparitiones fiunt per operationes Angelorum bonorum vel malorum, etiam ignorantibus mortuis; sicut etiam vivi ignorantes aliis viventibus apparent in somnis, ut Augustinus dicit in lib. prædicto, c. 10. Unde et de Samuele dici potest, quod ipse apparuit per revelationem divinam, secundum hoc quod dicitur Eccli. 16, 23, quod

aormioit, et notum fecit regi finem vitæ suæ; vel illa apparitio fuit procurata per dæmones, si tamen Ecclesiastici auctoritas non recipiatur, propter hoc quòd inter canonicas Scripturas apud Hebræos non habetur. Ex Aug., ib., c. 15.

Ad tertium dicendum quòd ignorantia huiusmodi non contingit ex locali distantia, sed propter causam prædictam in corp. art.

QUÆSTIO XC.

DE PRIMA HOMINIS PRODUCTIONE QUANTUM AD ANIMAM. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de primâ hominis productione; et circa hoc considerata sunt quatuor: primò de productione ipsius hominis; secundò de fine productionis; tertio de statu et conditione hominis primò producti; quartò de loco ejus.

Circa productionem autem considerata sunt tria: primò de productione hominis quantum ad animam; secundò quantum ad corpus viri; tertio quantum ad productionem mulieris.

Circa primum quærentur quatuor: 1° utrùm anima humana sit aliquid factum, vel sit de substantiâ ipsius Dei; 2° supposito quòd sit facta, utrùm sit creata; 3° utrùm sit facta mediantibus Angelis; 4° utrùm sit facta ante corpus.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm anima sit facta, vel sit de substantiâ Dei.* — (2, dist. 17, qu. 1, art. 1, et 2 cont., cap. 83, et opusc. 2, cap. 95 et 211.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd anima non sit facta, sed sit de substantiâ Dei. Dicitur enim Genes. 2, 7: *Formavit Deus hominem de limo terræ, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem.* Sed ille qui spirat, aliquid à se emittit. Ergo anima quâ homo vivit, est aliquid de substantiâ Dei.

2. Præterea, sicut supra habitum est, qu. 75, art. 5, anima est forma simplex. Sed forma est actus. Ergo anima est actus purus, quod est solius Dei. Ergo anima est de substantiâ Dei.

3. Præterea, quæcumque sunt, et nullo modo differunt, sunt idem. Sed Deus et mens sunt, et nullo modo differunt; quia oporteret quòd aliquibus differentiis differrent; et sic essent composita. Ergo Deus et mens humana idem sunt.

Sed contra est quòd Augustinus, in lib. 3 de Orig. animæ, cap. 15, enumerat quædam quæ dicit esse *multum apertèque perversa, et fidei catholicæ adversa*; inter quæ primum est quod quidam dixerunt, *Deum animam non de nihilo, sed de se ipso fecisse.*

Respondeo dicendum quòd dicere animam esse de substantiâ Dei, manifestam improbabilitatem continet. Ut enim ex dictis patet, qu. 79, art. 4, et qu. 84, art. 6 et 7, anima humana est quandoque intelligens in potentia, et scientiam quodam modo à rebus acquirit, et habet diversas potentias; quæ omnia aliena sunt à Dei naturâ, qui est actus purus, et

nihil ab alio accipiens, et nullam in se diversitatem habens, ut supra probatum est, qu. 3, art. 7, et qu. 12, art. 1.

Sed hic error principium habuisse videtur ex duabus positionibus antiquorum. Primi enim qui naturas rerum considerare incœperunt, imaginationem transcendere non valentes, nihil præter corpora esse posuerunt; et ideò Deum dicebant esse quoddam corpus, quod aliorum corporum judicabant esse principium. Et quia animam ponebant esse de naturâ illius corporis quod dicebant esse principium, ut dicitur in 1 de Animâ, text. 20 et seq., per consequens sequebatur quòd anima esset de substantiâ Dei. Juxta quam positionem etiam Manichæi Deum esse quamdam lucem corpoream existimantes, quamdam partem illius lucis animam esse posuerunt corpori alligatam. Secundò verò processum fuit ad hoc quòd aliqui aliquid incorporeum esse apprehenderunt, non tamen à corpore separatum, sed corporis formam. Unde et Varro dixit quòd Deus est *anima mundum intuitu, vel nutu et ratione gubernans*, ut Augustinus narrat 7 de Civ. Dei, cap. 6. Sic igitur illius totalis animæ partem aliqui posuerunt animam hominis, sicut homo est pars totius mundi, non valentes intellectu pertinere ad distinguendos spiritualium substantiarum gradus, nisi secundum distinctiones corporum. Hæc autem omnia sunt impossibilia, ut supra probatum est, qu. 3, art. 1 et 8. Unde manifestè falsum est animam esse de substantiâ Dei.

Ad primum ergo dicendum quòd *inspirare* non est accipiendum corporaliter. Sed idem est Deum inspirare, quod spiritum facere; quamvis et homo corporaliter spirans non emittat aliquid de suâ substantiâ, sed de naturâ extraneâ.

Ad secundum dicendum quòd anima etsi sit forma simplex secundum suam essentiam, non tamen est suum esse, sed est ens per participationem, ut ex supra dictis patet, qu. 75, art. 5, ad 4. Et ideò non est actus purus, sicut Deus.

Ad tertium dicendum quòd differens propriè acceptum aliquo differt; unde ibi quæritur differentia ubi est convenientia. Et propter hoc oportet differentia esse composita quodam modo, cum in aliquo differant, et in aliquo convenient. Sed secundum hoc, licet omne differens sit diversum, non tamen omne diversum sit differens, ut dicitur in 10 Metaph., text. 24 et 25. Nam simplicia diversa sunt se ipsis; non autem differunt aliquibus differentiis, ex quibus componantur; sicut homo et asinus differunt rationali et irrationali differentiis; de quibus non est dicere quòd ulterius aliis differentiis differant.

ARTICULUS II. — *Utrùm anima sit producta in esse per creationem.* — (*Inf., qu. 118, art. 2; et 2, dist. 28, qu. 2, art. 1 et 2, et Pot. quæst. 3, art. 9, et quodl. 9, art. 2, et opusc. 2, cap. 93, 131, 229 et 230, et opusc. 27, cap. 5.*)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur

quòd anima non sit producta in esse per creationem. Quod enim in se habet aliquid materiale, fit ex materiâ. Sed anima habet in se aliquid materiale, cum non sit actus purus. Ergo anima est facta ex materiâ; non ergo est creata.

2. Præterea, omnis actus materiæ alicujus videtur reduci de potentiâ materiæ; cum enim materia sit in potentiâ ad actum, actus quilibet præexistit in materiâ in potentiâ. Sed anima est actus materiæ corporalis, ut ex ejus definitione apparet. Ergo anima educitur de potentiâ materiæ.

3. Præterea, anima est forma quædam. Si igitur anima fit per creationem, pari ratione omnes aliæ formæ; et sic nulla forma exiit in esse per generationem; quod est inconueniens.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1: *Creatuit Deus hominem ad imaginem suam*. Est autem homo ad imaginem Dei secundum animam. Ergo anima exiit in esse per creationem.

Respondeo dicendum quòd anima rationalis non potest fieri nisi per creationem; quod non est verum de aliis formis.

Cujus ratio est quia cum fieri sit via ad esse, hoc modo alicui competit fieri, sicut ei competit esse. Illud autem propriè dicitur esse quod habet ipsum esse, quasi in suo esse subsistens. Unde solæ substantiæ propriè et verè dicuntur entia; accidens verò non habet esse, sed eo aliquid est, et hâc ratione ens dicitur; sicut albedo dicitur ens, quia eâ aliquid est album. Et propter hoc dicitur in 7 Metaph., text. 2 et 3, quòd *accidens dicitur magis entis quàm ens*. Et eadem ratio est de omnibus aliis formis non subsistentibus; et ideò nulli formæ non subsistenti propriè convenit fieri, sed dicuntur fieri per hoc quòd compositâ subsistentiâ fiunt. Anima autem rationalis est forma subsistens, ut supra habitum est, qu. 75, art. 2, unde ipsi propriè competit esse et fieri. Et quia non potest fieri ex materiâ præjacente neque corporali, quia sic esset naturæ corporeæ, neque spirituali, quia sic substantiæ spirituales invicem transmutarentur; necesse est dicere quòd non fiat nisi per creationem.

Ad primum ergo dicendum quòd in animâ est, sicut materiale, ipsa simplex essentia, formale autem in ipsâ est esse participatum, quod quidem ex necessitate simul est cum essentiâ animæ, quia esse per se consequitur ad formam. Et eadem ratio esset, si poneretur composita ex quâdam materiâ spirituali, ut quidam dicunt; quia illa materia non est in potentiâ ad aliam formam, sicut nec materia cœlestis corporis; alioquin anima esset corruptibilis. Unde nullo modo anima potest fieri ex materiâ præjacente.

Ad secundum dicendum quòd actum extrahi de potentiâ materiæ nihil aliud est quàm aliquid fieri in actu quod prius erat in potentiâ. Sed quia anima rationalis non habet esse suum dependens à materiâ corporali, sed habet esse subsistens et excedit capacitatem materiæ corporalis, ut supra dictum est, qu. 75, art. 2, propterea non educitur de

potentiâ materiæ.

Ad tertium dicendum quòd non est simile de animâ rationali et de aliis formis, ut dictum est in corp. art.

ARTICULUS III. — *Utrùm anima rationalis sit producta à Deo immediatè. — (Locis supra, art. 2, notatis.)*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd anima rationalis non sit producta à Deo immediatè, sed mediantibus Angelis. Major enim ordo in spiritualibus est quàm in corporalibus. Sed corpora inferiora producuntur per corpora superiora, ut Dionysius dicit, 4 c. de div. Nom., part. 1, aliquant. ante fin. lect. 2 et 3. Ergo et inferiores spiritus, qui sunt animæ rationales, producuntur per spiritus superiores, qui sunt Angeli.

2. Præterea, finis rerum respondet principio; Deus enim est principium et finis rerum. Ergo et exitus rerum à principio respondet reductioni rerum in finem. Sed infima reducuntur per prima, ut Dionysius dicit, c. 5 de eccles. Hierarch., part. 1. Ergo et infima procedunt in esse per prima, scilicet animæ per Angelos.

3. Præterea, perfectum est quod potest sibi simile facere, ut dicitur in 5 Metaph., text. 21. Sed spirituales substantiæ sunt multò magis perfectæ quàm corporales. Cum ergo corpora faciant sibi similia secundum speciem, multò magis Angeli poterunt facere aliquid infra se, secundum speciem naturæ, scilicet animam rationalem.

Sed contra est quod dicitur Gen. 2, 8, quòd *Deus ipse inspiravit in faciem hominis spiraculum vitæ*.

Respondeo dicendum quòd quidam posuerunt quòd Angeli, secundum quòd operantur in virtute Dei, causant animas rationales. Sed hoc est omninò impossibile, et à fide alienum. Ostensum est enim, art. præc., quòd anima rationalis non potest produci nisi per creationem. Solus autem Deus potest creare; quia solius primi agentis est agere, nullo præsupposito; cum semper agens secundum præsupponat aliquid à primo agente, ut supra habitum est, qu. 75, art. 3. Quod autem agit aliquid ex aliquo præsupposito, agit transmutando; et ideò nullum aliud agens agit nisi transmutando, sed solus Deus agit creando. Et quia anima rationalis non potest produci per transmutationem alicujus materiæ, ideò non potest produci nisi à Deo immediatè.

Et per hoc patet solutio ad objecta. Nam quòd corpora causant vel sibi similia vel inferiora, et quòd superiora reducunt inferiora, totum hoc provenit per quamdam transmutationem.

ARTICULUS IV. — *Utrùm anima humana fuerit producta ante corpus. — (Inf., qu. 118, art. 3, et 3 p., qu. 6, art. 3 et 4; et 3, dist. 17, qu. 2, art. 2, et cont. lib. 2, c. 81, et Pot. qu. 3, art. 10.)*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd anima humana fuerit producta ante corpus. Opus enim creationis præcessit opus distim-

ctionis et ornatûs, ut supra dictum est (1), qu. 66 et 70. Sed anima producta est in esse per creationem, ut supra habitum est, art. 2 hujus quæst.; corpus autem factum est in fine ornatûs. Ergo anima hominis producta est ante corpus.

2. Præterea, animâ rationalis magis convenit cum Angelis, quam cum animalibus brutis. Sed Angeli creati fuerunt ante corpora, vel statim à principio cum corporali materiâ; corpus autem hominis formatum est sexto die, quando et bruta animalia sunt producta. Ergo anima hominis fuit creata ante corpus.

3. Præterea, finis proportionatur principio. Sed anima in fine remanet post corpus. Ergo et in principio fuit creata ante corpus.

Sed contra est quod *actus proprius sit in potentia propria*. Cum ergo anima sit proprius actus corporis, anima producta est in corpore.

Respondeo dicendum quod Origenes, lib. 1 Periar., c. 7 et 8, posuit non solum animam primi hominis, sed animas omnium hominum ante corpora simul cum Angelis creatas propter hoc quod credidit omnes spirituales substantias, tam animas quam Angelos, æquales esse secundum suam naturæ conditionem, sed solum merito distare; sic quod quædam earum corporibus alligantur, quæ sunt animæ hominum, vel cælestium corporum, quædam verò in sui puritate secundum diversos ordines remanent. De quâ opinione supra jam diximus, qu. 47, art. 2, et ideo relinquatur ad præsens.

Augustinus verò in 7 super Gen. ad litt., c. 24, dicit quod animâ primi hominis ante corpus cum Angelis est creata, ob illam rationem: quia scilicet ponit quod corpus hominis in illis operibus sex dierum non fuit productum in actu, sed solum secundum causales rationes; quod non potest de animâ dici, quia nec ex aliquâ materiâ corporali aut spiritali præexistente facta fuit, nec ex aliquâ virtute creata produci potuit. Et ideo videtur quod ipsamet animâ in operibus sex dierum, in quibus omnia facta fuerunt, simul cum Angelis fuerit creata, et quod postmodum propriâ voluntate inclinâtâ fuit ad corpus administrandum. Sed hoc non dicit asserendo, ut ejus verba demonstrant; dicit enim, loco cit., c. 29: *Credatur, si nulla Scripturarum auctoritas, seu veritatis ratio contradicit, hominem ita factum sexto die, ut corporis quidem humani ratio causalis in elementis mundi esset, anima verò jam ipsa crearetur.*

Possent autem utique hoc tolerari secundum eos qui ponunt quod animâ habet per se speciem et naturam completam; et quod non unitur corpori ut formâ, sed solum ad ipsum administrandum. Si autem anima unitur corpori ut formâ, et est naturaliter pars humanæ naturæ, hoc omnino esse non potest. Manifestum est enim quod Deus primas res instituit in perfecto statu suæ naturæ, secundum quod unicujusque rei species exigebat. Animâ autem, cum sit pars humanæ naturæ, non habet naturalem perfectionem,

(1) Cod. Alcân. et Nicolaus, *habitu est.*

nisi secundum quod est corpori unita. Unde non fulset conveniens animam sine corpore creari.

Sustinendo ergo opinionem Augustini de operibus sex dierum, dici poterit quod anima humana præcessit in operibus sex dierum secundum quamdam similitudinem generis, prout convenit cum Angelis in intellectuali naturâ; ipsa verò fuit creata simul cum corpore. Secundum alios verò sanctos tam animâ quam corpus primi hominis in operibus sex dierum sunt producta.

Ad primum ergo dicendum quod si natura animæ haberet integram speciem, ita quod secundum se crearetur, ratio illa procederet ut per se in principio crearetur. Sed quia naturaliter est forma corporis, non fuit seorsum creanda, sed debuit creari in corpore.

Et similiter est dicendum ad secundum. Nam anima, si per se speciem haberet, magis conveniret cum Angelis; sed in quantum est forma corporis, pertinet ad genus animalium ut formale principium.

Ad tertium dicendum quod animam remanere post corpus accidit per defectum corporis, qui est mors; qui quidem defectus in principio creationis animæ esse non debuit.

QUESTIO XCI.

DE PRODUCTIONE CORPORIS PRIMI HOMINIS. —
(In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de productione corporis primi hominis; et circa hoc quæruntur quatuor: 1° de materiâ ex quâ productum est; 2° de auctore à quo productum est; 3° de dispositione quæ ei per productionem est attributa; 4° de modo et ordine productionis ipsius.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum corpus primi hominis sit de limo terræ.* — (2, dist. 17, qu. 1, art. 1, ad 5, et art. 3, ad 2, et dist. 3, qu. 2, art. 2, corp., et ad 4.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod corpus primi hominis non sit factum de limo terræ (1). Majoris enim virtutis est facere aliquid ex nihilo quam ex aliquo; quia plus distat ab actu non ens quam ens in potentia. Sed cum homo sit dignissima creaturarum inferiorum, decuit ut virtus Dei maxime ostenderetur in productione corporis ejus. Ergo non debuit fieri ex limo terræ, sed ex nihilo.

2. Præterea, corpora cælestia sunt nobiliora terrenis. Sed corpus humanum habet maximam nobilitatem, cum perficiatur à nobilissimâ formâ, quæ est anima rationalis. Ergo non debuit fieri de corpore terrestri, sed magis de corpore cælesti.

3. Præterea, ignis et aer sunt nobiliora corpora quam terra et aqua; quod ex eorum subtilitate apparet. Cum igitur corpus humanum sit dignissimum, magis debuit fieri ex igne et ex aere, quam ex limo terræ.

4. Præterea, corpus humanum est compositum ex quatuor elementis; non ergo est factum ex limo terræ, sed ex omnibus elementis.

(1) Ita cod. Alcân. alique cum Nicolaio. Al., *non est de limo terræ.*

Sed contra est quod dicitur Genes. 2; 7: *Formavit Deus hominem de limo terræ.*

Respondeo dicendum quod cum Deus perfectus sit in operibus suis, perfectionem dedit omnibus secundum eorum modum, secundum illud Dent. 32, 4: *Dei perfecta sunt opera.* Ipse autem simpliciter perfectus est ex hoc quod omnia in se præhabet non per modum compositionis, sed simpliciter et unitè, ut Dionysius dicit, c. 8 de div. Nom., lect. 4; eo modo quo diversi effectus præexistunt in causâ secundum ejus virtutem unam. Ista autem perfectio ad Angelos quidem derivatur, secundum quod omnia sunt in eorum cognitione quæ sunt à Deo in naturâ producta per formas diversas; ad hominem verò derivatur inferiori modo hujusmodi perfectio; non enim in suâ cognitione naturali habet omnium naturalium notitiam; sed est ex rebus omnibus quodam modo compositus, dum de genere spiritualium substantiarum habet in se animam rationalem; de similitudine verò cælestium corporum habet elongationem à contrariis per maximam æqualitatem complexionis; elementa verò secundum substantiam; ita tamen quod superiora elementa prædominantur in eo secundum virtutem, scilicet ignis, et aer, quia vita præcipue consistit in calido, quod est ignis, et humido, quod est aeris; inferiora verò elementa abundant in eo secundum substantiam. Aliiter enim non posset esse mixtionis æqualitas, nisi inferiora elementa, quæ sunt minoris virtutis, secundum quantitatem in homine abundarent. Et ideo dicitur corpus hominis de limo terræ formatum, quia limus dicitur terra aquæ permixta. Et propter hoc homo dicitur minor mundus, quia omnes creaturæ mundi quodam modo inveniuntur in eo.

Ad primum ergo dicendum quod virtus Dei creantis manifestata est in corpore hominis, dum ejus materia est per creationem producta. Oportuit autem ut ex materiâ quatuor elementorum fieret corpus humanum, ut homo haberet convenientiam cum inferioribus corporibus; quasi medium quoddam existens inter spirituales et corporales substantias.

Ad secundum dicendum quod quamvis corpus cæleste sit simpliciter nobilius terrestri corpore, tamen quantum ad actus animæ rationalis est minus conveniens. Nam anima rationalis accipit notitiam veritatis quodam modo persensus; quorum organa formari non possunt ex corpore cælesti, cum sit impassibile. Nec est verum quod quidam dicunt, aliquid de quintâ essentiâ materialiter ad compositionem humani corporis advenire, ponentes animam uniri corpori mediante quâdam luce. Primum enim falsum est quod dicunt, lucem esse corpus. Secundum verò impossibile est aliquid de quintâ essentiâ, vel de corpore cælesti dividi, vel elementis permisceri, propter cælestis corporis impassibilitatem. Unde non venit in compositionem mixtorum corporum, nisi secundum suæ virtutis effectum.

Ad tertium dicendum quod si ignis et aer, quæ sunt majoris virtutis in agendo, etiam

secundum quantitatem in compositione humani corporis abundarent, omnino ad se traherent alia; et non posset fieri æqualitas commixtionis, quæ est necessaria in compositione hominis ad bonitatem sensus tactus, qui est fundamentum sensuum aliorum. Oportet enim organum cujuslibet sensus non habere in actu contraria, quorum sensus est perceptivus, sed in potentia tantum, vel ita quod omnino careat toto genere contrariorum, sicut pupilla caret colore, ut sit in potentia ad omnes colores; quod in organo tactus non erat possibile, cum sit compositum ex elementis, quorum qualitates percipit tactus; vel ita quod organum sit medium inter contraria, ut necesse est in tactu accidere. Medium enim est in potentia ad extrema.

Ad quartum dicendum quod in limo terræ est terra, et aqua conglutians partes terræ (1). De aliis autem elementis Scripturâ mentionem non fecit; tum quia minus abundant secundum quantitatem in corpore hominis, ut dictum est in corp. art., tum etiam quia in totâ rerum productione, de igne et aere, quæ sensu non percipiuntur à rudibus, mentionem non fecit Scriptura, quæ radi populo tradebatur.

ARTICULUS II. — *Utrum corpus humanum sit immediate à Deo productum.* — (Inf. quæst. 92, art. 4.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod corpus humanum non sit immediate à Deo productum. Dicit enim Augustinus, in 3 de Trinit., cap. 4, quod *corporalia disponuntur à Deo per angelicam creaturam.* Sed corpus humanum formatum fuit ex materiâ corporali, ut dictum est art. præc. Ergo debuit produci mediante Angelis, et non immediate à Deo.

2. Præterea, quod fieri potest virtute creatâ, non est necessarium quod immediate producat à Deo. Sed corpus humanum produci potest per virtutem creatam cælestis corporis; nam et quædam animalia ex putrefactione generantur per virtutem activam corporis cælestis; et Albumazar dicit quod in locis in quibus nimis abundat calor aut frigus, homines non generantur, sed in locis temperatis tantum. Ergo non oportuit quod immediate corpus humanum formaretur à Deo.

3. Præterea, nihil fit ex materiâ corporali nisi per aliquam materiæ transmutationem. Sed omnis transmutatio corporalis causatur ex motu cælestis corporis, qui est primus motuum. Cum igitur corpus humanum sit productum ex materiâ corporali, videtur quod ad ejus formationem aliquid operatum fuerit corpus cæleste.

4. Præterea, Augustinus dicit, 7 super Gen. ad litt., cap. 24, quod homo factus est secundum corpus in operibus sex dierum, secundum causales rationes, quas Deus inseruit creaturæ corporali; postmodum verò

(1) Ita cod. Alcan. cum edit. Pat. Nicetas, edit. Rom. aliaque, *terre et aquæ.*

fuit formatum in actu. Sed quod præexistit in corporali creaturâ secundum causales rationes, per aliquam virtutem corpoream produci potest. Ergo corpus humanum productum est aliquâ virtute creatâ, et non immediatè à Deo.

Sed contra est quod dicitur Eccli. 17 : *Deus de terrâ creavit hominem.*

Respondeo dicendum quòd prima formatio humani corporis non potuit esse per aliquam virtutem creatam, sed immediatè à Deo.

Posuerunt siquidem aliqui formas quæ sunt in materiâ corporali, à quibusdam formis immaterialibus derivari.

Sed hanc opinionem refellit Philosophus in 7 Metaph., text. 26, 27 et 32, per hoc quòd formis non competit per se fieri, sed composito, ut supra expositum est, quæst. 65, art. 4, et quæst. 90, art. 2. Et quia oportet agens esse simile facto, non convenit quòd forma pura, quæ est sine materiâ, producat formam quæ est in materiâ, quæ non fit nisi per hoc quòd compositum fit. Et idè oportet quòd forma quæ est in materiâ, sit causa formæ quæ est in materiâ secundum quòd compositum à composito generatur. Deus autem, quamvis omninò sit immaterialis, tamen solus est qui suâ virtute materiam producere potest creando. Unde ipsius solius est formam producere in materiâ absque adminiculo præcedentis formæ materialis. Et propter hoc Angeli non possunt transmutare corpora ad formam aliquam, nisi adhibitis seminibus quibusdam, ut Augustinus dicit in 3 de Trinit., cap. 9. Quia igitur corpus humanum nunquàm formatum fuerat, ejus virtute per viam generationis aliud simile in specie formaretur, necesse fuit quòd primum corpus hominis immediatè formaretur à Deo.

Ad primum ergo dicendum quòd etsi Angeli aliquod ministerium Deo exhibeant in his quæ circa corpora operantur, aliqua tamen Deus in creaturâ corporeâ facit quæ nullo modo Angeli facere possunt, sicut quòd suscitât mortuos, et illuminat cæcos; secundum quam virtutem etiam corpus primi hominis de limo terræ formavit. Potuit tamen fieri ut aliquod ministerium in formatione corporis primi hominis Angeli exhiberent, sicut exhibebunt in ultimâ resurrectione, pulveres colligendo.

Ad secundum dicendum quòd animalia perfecta, quæ generantur ex semine, non possunt generari per solam virtutem cælestis corporis, ut Avicenna fingit; licèt ad eorum generationem naturalem cooperetur virtus cælestis corporis, prout Philosophus dicit, in 2 Phys., text. 26, quòd *homo generat hominem ex materiâ, et sol.* Et exinde est quòd exigitur locus temperatus ad generationem hominum, et aliorum animalium perfectorum. Sufficit autem virtus cælestium corporum ad generandum quædam animalia imperfectiora ex materiâ dispositâ. Manifestum est enim quòd plura requiruntur ad productionem rei perfectæ quàm ad productionem rei imperfectæ.

Ad tertium dicendum quòd motus cæli

est causa transmutationum naturalium, non tamen transmutationum quæ fiunt præter naturæ ordinem, et solâ virtute divinâ, sicut quòd mortui resuscitantur, quòd cæci illuminantur; quibus est simile, quòd homo ex limo terræ formatur.

Ad quartum dicendum quòd secundum rationes causales in creaturis dicitur aliquid præexistere dupliciter: uno modo secundum potentiam activam et passivam; ut non solum ex materiâ præexistenti fieri possit, sed etiam ut aliqua præexistens creatura hoc facere possit. Alio modo secundum potentiam passivam tantum, ut scilicet de materiâ præexistenti fieri possit à Deo; et hoc modo secundum Augustinum corpus hominis præexistit in operibus productis, secundum causales rationes.

ARTICULUS III. — *Utrum corpus hominis habuerit convenientem dispositionem.* — (2-2, quæst. 64, art. 2, ad 1, et Mal. quæst. 5, art. 5, corp., et de Animâ, art. 8.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd corpus hominis non habuerit convenientem dispositionem. Cum enim homo sit nobilissimum animalium, corpus hominis debuit esse dispositum optimè ad ea quæ sunt propria animalis, scilicet ad sensum et motum. Sed quædam animalia inveniuntur acutioris sensû quàm homo, et velocioris motû, sicut canes melius odorant, et aves velocius moventur. Ergo corpus hominis non est convenienter dispositum.

2. Præterea, perfectum est cui nihil deest. Sed plura desunt humano corpori quàm corporibus aliorum animalium, quæ habent tegumenta et arma naturalia ad sui protectionem, quæ homini desunt. Ergo corpus humanum est imperfectissimè dispositum.

3. Præterea, homo plus distat à plantis quàm ab animalibus brutis. Sed plantæ habent staturam rectam, animalia autem bruta pronam. Ergo homo non debuit habere staturam rectam.

Sed contra est quod dicitur Eccle. 7, 30: *Deus fecit hominem rectum.*

Respondeo dicendum quòd omnes res naturales productæ sunt ab arte divinâ; unde sunt quodam modo artificiatæ ipsius Dei. Quilibet autem artifex intendit suo operi dispositionem optimam inducere, non simpliciter, sed per comparisonem ad finem. Et si talis dispositio habet secum adjunctum aliquem defectum, artifex non curat; sicut artifex qui facit serram ad secundum, facit eam ex ferro, ut sit idonea ad secundum; nec curat eam facere ex vitro, quæ est pulchrior materia, quia talis pulchritudo esset impedimentum finis. Sic igitur Deus unicuique rei naturali dedit optimam dispositionem, non quidem simpliciter, sed secundum ordinem ad proprium finem; et hoc est quod Philosophus dicit in 2 Physic., text. 74 : *Et quia dignius est sic (vel melius), non tamen simpliciter, sed ad uniuscujusque substantiam.* Finis autem proximus humani corporis est anima rationalis, et operationes ipsius. Materia enim est propter formam, et instrumenta propter actiones agentis. Dico

ergo quòd Deus instituit corpus humanum in optimâ dispositione secundum convenientia ad talem formam et ad tales operationes.

Et si aliquis defectus in dispositione humani corporis esse videtur, considerandum est quòd talis defectus sequitur ex necessitate materiæ ad ea quæ requiruntur in corpore, ut sit debita proportio ipsius ad animam et ad animæ operationes.

Ad primum ergo dicendum quòd tactus, qui est fundamentum aliorum sensuum, est perfectior in homine quàm in aliquo alio animali. Et propter hoc oportuit quòd homo haberet temperatissimam complexionem inter omnia animalia. Præcedit etiam homo omnia alia animalia quantum ad vires sensitivas interiores, sicut ex supradictis apparet, quæst. 78, art. 4. Ex quâdam autem necessitate contingit quòd quantum ad aliquos exteriores sensus homo ab aliis animalibus deficiat, sicut homo inter omnia animalia habet pessimum olfactum. Necessarium enim fuit quòd homo inter omnia animalia respectu sui corporis haberet maximum cerebrum: tum ut liberius in eo perficerentur operationes interiorum virium sensitivarum, quæ sunt necessariæ ad intellectus operationem, ut supra dictum est, quæst. 84, art. 7, tum etiam ut frigiditas cerebri temperaret calorem cordis, quem necesse est in homine abundare, ad hoc quòd homo sit rectæ staturæ. Magnitudo autem cerebri propter ejus humiditatem est impedimentum olfactus, qui requirit siccitatem. Et similiter potest assignari ratio quare quædam animalia sunt acutioris visus, et subtilioris auditus quàm homo, propter impedimentum horum sensuum, quod necesse est consequi in homine ex perfectâ complexionis æqualitate. Et eadem etiam ratio est assignanda de hoc quòd quædam animalia sunt homine velociora; cui excellentiæ velocitatis repugnat æqualitas humanæ complexionis.

Ad secundum dicendum quòd cornua et ungulæ, quæ sunt quorundam animalium arma, et spissitudo corii, et multitudo pilorum ac plumarum, quæ sunt tegumenta animalium, attestantur abundantie terrestri elementis, quæ repugnat æqualitati et ténitudini complexionis humanæ; et ideo hæc homini non competebant. Sed loco horum habet rationem et manus, quibus potest parare sibi arma, et tegumenta, et alia vitæ necessaria, infinitis modis; unde et manus, in 3 de Animâ, text. 38, dicitur *organum organorum*. Et hoc etiam magis competebat rationali naturæ, quæ est infinitarum conceptionum, ut haberet facultatem infinita instrumenta sibi parandi.

Ad tertium dicendum quòd habere staturam rectam conveniens fuit homini propter quatuor.

Primo quidem quia sensus sunt dati homini non solum ad vitæ necessaria procuranda, sicut aliis animalibus, sed etiam ad cognoscendum. Unde cum cætera animalia non delectentur in sensibilibus nisi per ordinem ad cibos et venerea, solus homo delectatur in ipsâ pulchritudine sensibilibus secundum

seipsam. Et ideo quia sensus præcipue vigent in facie, alia animalia habent faciem pronam ad terram, quasi ad cibum quærendum et providendum sibi de victu; homo verò habet faciem erectam, ut per sensus, et præcipue per visum, qui est subtilior, et plures differentias rerum ostendit, liberè possit ex omni parte sensibilia cognoscere, et cælestia, et terrena, ut ex omnibus intelligibilem colligat veritatem.

Secundò ut interiores vires liberius suas operationes habeant; dum cerebrum, in quo quodam modo perficiuntur, non est depressum, sed super omnes partes corporis elevatum.

Tertiò quia oporteret si homo haberet pronam staturam, quòd uteretur manibus loco anteriorum pedum; et sic utilitas manuum ad diversa opera perficienda cessaret.

Quartò quia si haberet pronam staturam, et uteretur manibus loco anteriorum pedum, oporteret quòd cibum caperet ore; et ita haberet os oblongum, et labia dura, et grossa, et linguam etiam duram, ne ab exterioribus læderetur, sicut patet in aliis animalibus; et talis dispositio omnino impediret locutionem, quæ est proprium opus rationis. Et tamen homo staturam rectam habens maximè distat à plantis. Nam homo habet superius sul, id est caput, versus superius mundi, et inferius sul versus inferius mundi; et ideo est optimè dispositus secundum dispositionem totius. Plantæ verò habent superius sul versus inferius mundi (nam radices sunt ori proportionales), inferius autem sul versus superius mundi. Animalia verò bruta medio modo; nam superius animalis est pars quâ accipit alimentum, inferius autem est pars quâ emittit superfluum.

ARTICULUS IV. — *Utrum convenienter corporis humani productio in Scripturâ describitur.* — (Sup., quæst. 72, art. unic., corp., fin., et ad 3 et 4.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd inconvenienter corporis humani productio in Scripturâ describitur. Sicut enim corpus humanum est factum à Deo, ita et alia opera sex dierum. Sed in aliis operibus dicitur: *Dixit Deus: Fiat, et factum est*. Ergo similiter dici debuit de hominis productione.

2. Præterea, corpus humanum à Deo immediate est factum, ut supra dictum est, art. 2 huj. qu. Ergo inconvenienter dicitur: *Faciamus hominem*.

3. Præterea, forma humani corporis est ipsa anima, quæ est spiraculum vitæ. Inconvenienter ergo, postquàm dixerat: *Formavit Deus hominem de limo terræ*, subiunxit: *Et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*.

4. Præterea, anima, quæ est spiraculum vitæ, est in toto corpore, et principaliter in corde. Non ergo debuit dicere quòd *inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*.

5. Præterea, sexus masculinus et femininus pertinent ad corpus, imago verò Dei ad animam. Sed anima secundum Augustinum, lib. 7 sup. Gen., ad litt., cap. 24, fuit facta (1)

(1) Ita cod. Alcan. cum aliis. Editi, non fuit facta.

(Trente-neuf.)

ante corpus. Inconvenienter ergo, cum dixisset: *Ad imaginem suam fecit illum*, addidit: *Masculum et feminam creavit eos*.

In contrarium est auctoritas Scripturæ.

Respondeo dicendum ad primum quod, sicut Augustinus dicit in 6 super Gen. ad litt., c. 12, non in hoc præminet homo aliis rebus quod Deus fecit ipsum hominem, quasi alia ipse non fecerit, cum scriptum sit Psal. 101, 20: *Opera manuum tuarum sunt celi*: et alibi, Psal. 94, 5: *Aridam fundaverunt manus ejus*; sed in hoc quod ad imaginem Dei factus est homo. Utitur tamen Scriptura in productione hominis speciali modo loquendi, ad ostendendum quod alia propter hominem facta sunt. Ea enim quæ principaliter intendimus, cum majori deliberatione et studio consuevimus facere.

Ad secundum dicendum quod non est intelligendum, Deum Angelis dixisse: *Faciamus hominem*, ut quidam perversè intellexerunt. Sed hoc dicitur ad signandam pluralitatem divinarum personarum, quarum imago expressius invenitur in homine.

Ad tertium dicendum quod quidam intellexerunt corpus hominis prius tempore formatum, et postmodum Deum formato jam corpori animam infudisse.

Sed contra rationem perfectionis primæ institutionis rerum est quod Deus vel corpus sine animâ, vel animam sine corpore fecerit; cum utrumque sit pars humanæ naturæ. Et hoc etiam est magis inconveniens de corpore, quod dependet ex animâ, et non è converso.

Et idè ad hoc excludendum quidam posuerunt quod, cum dicitur: *Formavit Deus hominem*, intelligitur productio corporis simulcum animâ; quod autem additur, *et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*, intelligitur de Spiritu sancto, sicut et Dominus insufflavit in Apostolos, dicens Joan. 20, 22: *Accipite Spiritum sanctum*.

Sed hæc expositio, ut dicit Augustinus, in lib. 13 de Civit. Dei, c. 24, excluditur per verba Scripturæ; nam subditur ad prædicta: *Et factus est homo in animam viventem*: quod Apostolus, 1 ad Cor., 15, non ad vitam spiritalem, sed ad vitam animalem refert.

Per spiraculum ergo vitæ intelligitur anima; ut sic quod dicitur: *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*, sit quasi expositio ejus quod præmiserat; nam anima est corporis forma.

Ad quartum dicendum quod, quia operationes vitæ magis manifestantur in facie hominis propter sensus ibi existentes, idè dicit, in faciem hominis inspiratum esse spiraculum vitæ.

Ad quintum dicendum quod secundum Augustinum, lib. 4 super Gen., ad litt., c. 24, omnia opera sex dierum sunt simul facta. Unde animam primi hominis, quam ponit simul factam cum Angelis, non ponit factam ante sextum diem; sed in ipso sexto die ponit esse factam et animam primi hominis in actu, et corpus ejus secundum rationes causales. Alii verò doctores ponunt et animam et corpus hominis factum sexto die in actu.

QUESTIO XCII.

DE PRODUCTIONE MULIERIS. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de productione mulieris; et circa hoc quaeruntur quatuor: 1º utrum in illâ rerum productione debuerit mulier produci; 2º utrum debuerit fieri de viro; 3º utrum de costâ viri; 4º utrum facta fuerit immediatè à Deo.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum mulier debuerit produci in primâ rerum productione.* — (*Opusc. 75, cap. 17.*)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod mulier non debuerit produci in primâ rerum productione. Dicit enim Philosophus in lib. 2 de generat. animal., cap. 3, non procul à fin., quod *femina est mas occasionatus*. Sed nihil occasionatum et deficiens debuit esse in primâ rerum institutione. Ergo in illâ primâ rerum institutione mulier producenda non fuit.

2. Præterea, subjectio et minoratio ex peccato est subsecuta; nam ad mulierem dictum est post peccatum, Gen. 3, 16: *Sub viri potestate eris*. Et Gregorius dicit, lib. de Curâ pastor., par. 2, c. 6, quod *ubi non delinquimus, omnes pares sumus*. Sed mulier naturaliter est minoris virtutis et dignitatis quam vir: semper enim *honorabilius est agens potente*, ut dicit Augustinus, 12 super Gen., ad litt., c. 16, in med. Ergo non debuit mulier produci in primâ rerum productione ante peccatum.

3. Præterea, occasiones peccatorum sunt amputandæ. Sed Deus præcivit quod mulier esset futura viro in occasionem peccati. Ergo non debuit mulierem producere.

Sed contra est quod dicitur Genes. 2, 18: *Non est bonum hominem esse solum; faciamus ei adiutorium simile sibi*.

Respondeo dicendum quod necessarium fuit feminam fieri, sicut Scriptura dicit, in *adiutorium viri*; non quidem in adiutorium alicujus alterius (1) operis, ut quidam dixerunt, cum ad quodlibet aliud opus convenientius juvari possit vir per aliam viram quam per mulierem, sed in adiutorium generationis. Quod manifestius videri potest, si in viventibus modus generationis consideretur. Sunt enim quædam viventia quæ in seipsis non habent virtutem activam generationis, sed ab agente alterius speciei generantur, sicut plantæ et animalia quæ generantur sine semine ex materiâ convenienti per virtutem activam coelestium corporum. Quædam verò habent virtutem generationis activam et passivam conjunctam, sicut accidit in plantis quæ generantur ex semine; non enim est in plantis aliquod nobilius opus vitæ quam generatio; unde convenienter omni tempore in eis virtuti passivæ conjungitur virtus activa generationis. Animalibus verò perfectis competit virtus activa generationis secundum sexum masculinum, virtus verò passiva secundum sexum femininam. Et quia est ali-

(1) In edit. Rom. deest *alterius*.

quod opus vitæ nobilius in animalibus quam generatio, ad quod eorum vita principaliter ordinatur; ideo non omni tempore sexus masculinus feminino conjungitur in animalibus perfectis, sed solum tempore coitus; ut imaginemur per coitum sic fieri unum ex mare et feminâ, sicut in plantâ omni tempore conjunguntur vis masculina et feminina; etsi in quibusdam plus abundet una harum, in quibusdam plus altera. Homo autem adhuc ordinatur ad nobilius opus vitæ, quod est intelligere; et ideo adhuc in homine debuit esse majori ratione distinctio utriusque virtutis, ut seorsum produceretur femina à mare, et tamen carnaliter conjungerentur in unum ad generationis opus. Et ideo statim post formationem mulieris dicitur Gen. 2, 24: *Erunt duo in carne una*.

Ad primum ergo dicendum quod per respectum ad naturam particularem femina est aliquid deficiens et occasionatum; quia virtus activa quæ est in semine maris, intendit producere sibi simile perfectum secundum masculinum sexum; sed quod femina generetur, hoc est propter virtutis activæ debilitatem, vel propter aliquam materiæ indispositionem, vel etiam propter aliquam transmutationem ab extrinseco; puta à ventis australibus, qui sunt humidi, ut dicitur in lib. 4 de Generat. animal., cap. 2. Sed per comparisonem ad naturam universalem femina non est aliquid occasionatum, sed est de intentione naturæ ad opus generationis ordinata. Intentio autem naturæ universalis dependet ex Deo, qui est universalis auctor naturæ, et ideo, instituendo naturam, non solum marem, sed etiam feminam produxit.

Ad secundum dicendum quod duplex est subjectio. Una servilis, secundum quam præsidens utitur subjecto ad suipsum utilitatem; et talis subjectio introducta est post peccatum. Est autem alia subjectio oeconomica, vel civilis, secundum quam præsidens utitur subjectis ad eorum utilitatem et bonum; et ista subjectio fuisset etiam ante peccatum. Defuisset enim bonum ordinis in humanâ multitudine, si quidam per alios sapientiores gubernati non fuissent. Et sic ex tali subjectione naturaliter femina subjecta est viro; quia naturaliter in homine magis abundat discretio rationis. Nec inæqualitas hominum excluditur per innocentie etatam, ut infra dicitur, quæst. 96, art. 3.

Ad tertium dicendum quod si omnia ex quibus homo sumpsit occasionem peccandi, Deus subtraxisset à mundo, remansisset universum imperfectum. Nec debuit bonum commune tolli, ut vitaretur particulare malum; præsertim cum Deus sit adeo potens, ut quodlibet malum possit ordinare in bonum.

ARTICULUS II. — *Utrum mulier debuerit fieri ex viro.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod mulier non debuerit fieri ex viro. Sexus enim communis est homini, et aliis animalibus. Sed in aliis animalibus feminæ non sunt factæ ex maribus. Ergo nec in homine fieri debuit.

2. Præterea, eorum quæ sunt ejusdem spe-

ciei, eadem est materia. Sed mas et femina sunt ejusdem speciei. Cum igitur vir fuerit factus ex limo terræ, ex eodem debuit fieri femina, et non ex viro.

3. Præterea, mulier facta est in adiutorium viro ad generationem. Sed nimia propinquitās reddit personam ad hoc ineptam; unde personæ propinquæ à matrimonio excluduntur, ut patet Levit. 18. Ergo mulier non debuit fieri ex viro.

Sed contra est quod dicitur Eccl. 17, 5: *Creavit ex ipso, scilicet viro, adiutorium simile sibi, scilicet mulierem*.

Respondeo dicendum quod conveniens fuit mulierem in primâ rerum institutione ex viro formari, magis quam in aliis animalibus.

Primò quidem ut in hoc quædam dignitas primo homini servaretur; ut secundum Dei similitudinem esset et ipse principium totius suæ speciei, sicut Deus est principium totius universi. Unde et Paulus dicit, Act. 17, 26, quod *Deus fecit ex uno omne genus hominum*.

Secundò ut vir magis diligeret mulierem, et ei inseparabilius adhereret, dum cognosceret eam ex se esse productam. Unde dicitur Gen. 2, 23: *De viro sumpta est. Quam obrem relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ*. Et hoc maxime necessarium fuit in specie humanâ, in quâ mas et femina commanent per totam vitam; quod non contingit in aliis animalibus.

Tertiò quia, ut Philosophus dicit, in 8 Ethic., cap. 12, mas et femina conjunguntur in hominibus non solum propter necessitatem generationis, ut in aliis animalibus, sed etiam propter domesticam vitam, in quâ sunt aliqua opera viri et feminæ, et in quâ vir est caput mulieris. Unde convenienter ex viro formata est femina sicut ex suo principio.

Quarta verò ratio est sacramentalis. Figuratur enim per hoc quod Ecclesia à Christo sumit principium. Unde Apostolus dicit ad Ephes. 5, 32: *Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo, et in Ecclesia*.

Et per hoc patet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum quod materia est ex quâ aliquid fit. Natura autem creata habet determinatum principium; et cum sit determinata ad unum, etiam habet determinatum processum, unde ex determinatâ materiâ producit aliquid in determinatâ specie. Sed virtus divina, cum sit infinita, potest idem secundum speciem ex quâcumque materiâ facere, sicut virum ex limo terræ, et mulierem ex viro.

Ad tertium dicendum quod ex naturali generatione contrahitur quædam propinquitās, quæ matrimonium impedit. Sed mulier non est producta à viro per naturalem generationem, sed solâ virtute divinâ; unde Eva non dicitur filia Adæ. Et propter hoc ratio non sequitur.

ARTICULUS III. — *Utrum mulier debuerit formari de costâ viri.* — (1, dist. 18, quæst. 1, art. 1, et 1 Cor. 7, lect. 7.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod mulier non debuerit formari de costâ viri. Costa enim viri fuit multò minor quam cor-

pus mulieris. Sed ex minori non potest fieri majus, nisi vel per additionem (quod si fuisset, magis ex illo addito mulier formata diceretur quàm de costâ), vel per rarefactionem; quia, ut dicit Augustinus, 10 super Genes., ad litt., cap. ult., circ. fin., *non est possibile ut aliquod corpus crescat, nisi rareseat*. Non autem invenitur corpus mulieris rarius quàm viri, ad minus in eâ proportionem quam habet costa ad corpus Evæ. Ergo Eva non fuit formata de costâ Adæ.

2. Præterea, in operibus primò creatis non fuit aliquid superfluum. Costa ergo Adæ fuit de perfectione corporis ejus. Ergo, eâ subtractâ, remansit imperfectum, quod videtur inconveniens.

3. Præterea, costa non potest separari ab homine sine dolore. Sed dolor non fuit ante peccatum. Ergo costa non debuit separari à viro, ut ex eâ mulier formaretur.

Sed contra est quod dicitur Genes. 2, 22: *Edificavit Dominus Deus costam, quam tulit de Adam, in mulierem*.

Respondeo dicendum quòd conveniens fuit mulierem formari de costâ viri. Primò quidem ad significandum quòd inter virum et mulierem debet esse specialis conjunctio; neque enim mulier debet dominari in virum; et ideò non est formata de capite; neque debet à viro despici, tanquàm serviliter subjecta; et ideò non est formata de pedibus. Secundò propter sacramentum; quia de latere Christi dormientis in cruce fluxerunt sacramenta, id est sanguis et aqua, quibus est Ecclesia instituta.

Ad primum ergo dicendum quòd quidam dicunt, per multiplicationem materiæ absque alterius additione formatum fuisse corpus mulieris, ad modum quo Dominus quinque panes multiplicavit.

Sed hoc est omnino impossibile. Multiplicatio enim prædicta aut accidit secundum transmutationem substantiæ ipsius materiæ, aut secundum transmutationem dimensionum ejus; non autem secundum transmutationem substantiæ ipsius materiæ; tum quia materia in se considerata est omnino intransmutabilis, utpote existens in potentiâ, et habens solum rationem subjecti; tum etiam quia multitudo et magnitudo sunt præter essentialia ipsius materiæ. Et ideò nullo modo potest multiplicatio materiæ intelligi, eadem materiâ manente, absque additione, nisi per hoc quòd minores dimensiones accipiat. Hoc autem est rarefieri, scilicet materiam eandem accipere majores dimensiones, ut Philosophus dicit in 4 Physic., text. 84. Dicere ergo materiam eandem multiplicari absque rarefactione, est ponere contradictoria simul, scilicet definitionem absque definito.

Unde cum non appareat rarefactio in talibus multiplicationibus, necesse est ponere additionem materiæ vel per creationem, vel (quod probabilius est) per conversionem (1). Unde Augustinus dicit, super Joan., tract. 24,

(1) Ita codd. Alcan. et Camer. cum editis plurimis. Edit. Rom., vel per creationem, quod probabilius est, vel per conversionem. Vide 3 part., quæst. 44, art. 4, ad 4; et 2, dist. 18, quæst. 1, art. 1.

circ. princ., quòd hoc modo Christus ex quinque panibus satiavit quinque millia hominum, quomodo ex paucis granis producit multitudinem segetum; quod fit per conversionem alimenti. Dicitur tamen vel ex quinque panibus turbas pavisse, vel ex costâ mulierem formasse, quia additio facta est ad materiam præexistentem costæ, vel panum.

Ad secundum dicendum quòd costa illa fuit de perfectione Adæ, non prout erat individuum quoddam, sed prout erat principium speciei, sicut semen est de perfectione generantis, quod operatione naturali cum delectatione resolvitur. Unde multò magis virtute divinâ corpus mulieris potuit de costâ viri formari absque dolore.

Et per hoc patet solutio ad tertium.

ARTICULUS IV. — *Utrum mulier fuerit immediate formata à Deo.* — (Sup., quæst. 92, art. 2.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd mulier non fuerit immediate formata à Deo. Nullum enim individuum ex simili secundum speciem productum fit immediate à Deo. Sed mulier facta est de viro, qui est ejusdem speciei cum ipsâ. Ergo non est facta immediate à Deo.

2. Præterea, Augustinus dicit, 3 de Trinit., cap. 4, in princ., quòd corporalia dispensantur à Deo per Angelos. Sed corpus mulieris ex materiâ corporali est formatum. Ergo est factum per ministerium Angelorum, et non immediate à Deo.

3. Præterea, ea quæ præexistunt in creaturis secundum rationes causales, producuntur virtute alicujus creaturæ, et non immediate à Deo. Sed secundum causales rationes corpus mulieris in primis operibus productum fuit, ut Augustinus dicit, 9 supra Gen., ad litt., cap. 15. Ergo non fuit producta mulier immediate à Deo.

Sed contra est quod Augustinus dicit in eodem lib., ibid.: *Formare vel edificare costam ut mulier esset, non potuit nisi Deus, à quo universa natura subsistit*.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, artic. 2 huj. qu., uniuscujusque speciei generationis naturalis est ex determinatâ materiâ. Materia autem ex quâ naturaliter generatur homo, est semen humanum viri, vel feminæ. Unde ex aliâ quâcumque materiâ individuum humanæ speciei generari non potest naturaliter. Solus autem Deus, qui est naturæ institutor, potest præter naturæ ordinem res in esse producere. Et ideò solus Deus potuit vel virum de limo terræ, vel mulierem de costâ viri formare.

Ad primum ergo dicendum quòd ratio illa procedit quòd individuum generatur ex simili secundum speciem generatione naturali.

Ad secundum dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, 9 super Gen., ad litt., c. 15, parum à princip., an ministerium Angeli exhibuerint Deo in formatione mulieris, nescimus; certum tamen est quòd sicut corpus viri de limo non fuit formatum per Angelos, ita nec corpus mulieris de costâ viri.

Ad tertium dicendum quòd, sicut Augustinus, in eodem lib., c. 18; à med., dicit, *non habuit prima rerum conditio ut femina omnino sic fieret; sed tamen hoc habuit ut sic fieri posset*. Et ideò secundum causales rationes præexistit corpus mulieris in primis operibus, non secundum potentiam activam, sed secundum potentiam passivam tantum, in ordine ad potentiam activam Creatoris.

QUÆSTIO XCH.

DE FINE SIVE TERMINO PRODUCTIONIS HOMINIS.

— (In novem articulos divisa.)

Deinde considerandum est de fine sive termino productionis hominis, prout dicitur factus ad imaginem et similitudinem Dei; et circa hoc quærentur novem: 1° Utrum in homine sit imago Dei; 2° utrum imago Dei sit in irrationalibus creaturis; 3° utrum imago Dei sit magis in Angelo quam in homine; 4° utrum imago Dei sit in omni homine; 5° utrum in homine sit imago Dei per comparisonem ad essentiam vel ad personas divinas omnes, aut ad unam earum; 6° utrum imago Dei sit in homine secundum potentias, aut secundum habitus aut actus; 7° utrum per comparisonem ad omnia objecta; 8° utrum imago Dei inveniat in homine solum secundum mentem; 9° de differentiâ imaginis et similitudinis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum imago Dei sit in homine.* — (1-2, in prol.; et 1, dist. 3, qu. 3; et 2, dist. 16, art. 2, et 4, cap. 26, et Ver., qu. 10, art. 7, corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd imago Dei non sit in homine. Dicitur enim Isa. 40, 18: *Cui similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei?*

2. Præterea, esse Dei imaginem est proprium primogeniti, de quo dicit Apostolus ad Coloss. 1, 15: *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ*. Non ergo in homine invenitur Dei imago.

3. Præterea, Hilarius dicit, in lib. de Syn., can. 1, quòd *imago est ejus rei ad quam imaginatur, species indifferens*; et iterum dicit ibid., quòd *imago est rei ad rem coæquandæ indiscreta, et unita similitudo*. Sed non est species indifferens Dei et hominis; nec potest esse æqualitas hominis ad Deum. Ergo in homine non potest esse imago Dei.

Sed contra est quod dicitur Gen. 1, 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*.

Respondeo dicendum quòd, sicut Augustinus dicit in lib. 83 Quæstionum, qu. 74, *ubi est imago, continuò est et similitudo; sed ubi est similitudo, non continuò est imago*. Ex quo patet quòd *similitudo* est de ratione imaginis, et *imago* aliquid addit supra rationem similitudinis, scilicet quòd sit ex alio expressa. Imago enim dicitur ex eo quod agitur ad imitationem alterius; unde ovum, quantumcumque sit alteri ovo simile et æquale, quia tamen non est expressum ex illo, non dicitur imago ejus (1): æqualitas autem non est de

ratione imaginis; quia, ut Augustinus ibidem dicit, *ubi est imago, non continuò est æqualitas*, ut patet in imagine alicujus in speculo relucente. Est tamen de ratione perfectæ imaginis; nam in perfectâ imagine non deest aliquid imagini, quod insit illi de quo expressa est.

Manifestum est autem quòd in homine invenitur aliqua Dei similitudo, quæ deducitur à Deo sicut ab exemplari; non tamen est similitudo secundum æqualitatem, quia in infinitum excedit exemplar hoc tale exemplatum. Et ideò in homine dicitur esse imago Dei, non tamen perfecta, sed imperfecta. Et hoc significat Scriptura, cum dicit *hominem factum ad imaginem Dei*. Præpositio enim, *ad*, accessum quemdam significat, qui competit rei distant.

Ad primum ergo dicendum quòd Propheta loquitur de corporalibus imaginibus ab homine fabricatis; et ideò signanter dicit: *Quam imaginem ponetis ei?* Sed Deus ipse sibi in homine posuit spiritalem imaginem.

Ad secundum dicendum quòd primogenitus omnis creaturæ est imago Dei perfecta, perfectè implens illud cujus imago est. Et ideò dicitur *imago*, et nunquam *ad imaginem*. Homo verò et propter similitudinem dicitur *imago*, et propter imperfectionem similitudinis dicitur *ad imaginem*. Et quia similitudo perfecta Dei non potest esse nisi in identitate naturæ, imago Dei est in Filio suo primogenito, sicut imago regis in filio sibi connaturali; in homine autem sicut in alienâ naturâ, sicut imago regis in nummo argenteo, ut patet per Augustinum in lib. de decem Chordis, cap. 8, circ. med.

Ad tertium dicendum quòd cum unum sit ens indivisum, eo modo dicitur species *indifferens*, quo *una*. Unum autem dicitur aliquid, non solum numero, aut specie, aut genere, sed etiam secundum analogiam vel proportionem quamdam; et sic est unitas, vel convenientia creaturæ ad Deum. Quod autem dicit, *rei ad rem coæquandæ*, pertinet ad rationem perfectæ imaginis.

ARTICULUS II. — *Utrum imago Dei inveniat in irrationalibus creaturis.* — (2, dist. 16, art. 2; et 3, dist. 2, quæst. 2, art. 2, qu. 1, corp., et 4 cont., c. 20, fin., et 1, corp., 11, lect. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd imago Dei inveniat in irrationalibus creaturis. Dicit enim Dionysius, in lib. de divin. Nomin., cap. 2, non remotè à fin. lect. 2: *Habent causata causarum suarum continentes imagines*. Sed Deus est causa non solum rationalium creaturarum, sed etiam irrationalium. Ergo imago Dei invenitur in irrationalibus creaturis.

2. Præterea, quantò est expressior similitudo in aliquo, tantò magis accedit ad rationem imaginis. Sed Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nomin., aliquant. à princ. lect. 4, quòd *radius solaris maxime habet similitudinem divinæ bonitatis*. Ergo est ad imaginem Dei.

3. Præterea, quantò aliquid est magis perfectum in bonitate, tantò magis est Deo simile.

(1) Ita codd. Alcan. et Tarrac. cum editis fere omnibus. Edit. Rom., *ad imaginem ejus*.

Sed totum universum est perfectius in bonitate quàm homo; quia etsi bona sint singula, tamen simul omnia dicuntur valde bona, Gen. 1. Ergo totum universum est ad imaginem Dei, et non solum homo.

4. Præterea, Boetius, in lib. 3 de Consol., metr. 9, dicit de Deo :

Mundum mentegerens, similique in imagine formans.

Ergo totus mundus est ad imaginem Dei, et non solum rationalis creatura.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 6 super Gen. ad Htt., cap. 12, circ. med. : *Hoc excellit in homine, quia Deus ad imaginem suam hominem fecit, propter hoc quod ei dedit mentem intellectualem, quod præstat pecoribus.* Ea ergo quæ non habent intellectum, non sunt ad imaginem Dei.

Respondeo dicendum quod non quolibet similitudo, etiamsi sit expressa ex altero, sufficit ad rationem imaginis. Si enim similitudo sit secundum genus tantum, vel secundum aliquod accidens commune, non propter hoc dicitur aliquid esse ad imaginem alterius. Non enim posset dici quod vermis qui oritur ex homine, sit imago hominis, propter similitudinem generis. Neque iterum potest dici quod si aliquid fiat album ad similitudinem alterius, propter hoc sit ad ejus imaginem; quia album est accidens commune pluribus speciebus. Requiritur autem ad rationem imaginis quod sit similitudo secundum speciem, sicut imago regis est in filio suo; vel ad minus secundum aliquod accidens proprium speciei, et præcipue secundum figuram, sicut hominis imago dicitur esse in cupro. Unde signanter Hilarius dicit, in lib. de Synod., can. 1, quod *imago est species indifferens.*

Manifestum est autem quod similitudo speciei attenditur secundum ultimam differentiam. Assimilantur autem aliqua Deo, primo quidem, et maxime communiter, in quantum sunt; secundo, in quantum vivunt; tertio verò, in quantum sapiunt vel intelligunt; quæ, ut Augustinus dicit in lib. 83 QQ., quæst. 51, in med., *ita sunt Deo similitudine proxima ut in creaturis nihil sit propinquius.* Sic ergo patet quod solæ intellectuales creaturæ, propriè loquendo, sunt ad imaginem Dei.

Ad primum ergo dicendum quod omne imperfectum est quædam participatio perfecti. Et ideo etiam ea quæ deficiunt à ratione imaginis, in quantum tamen aliqualem Dei similitudinem habent, participant aliquid de ratione imaginis. Et ideo Dionysius dicit quod *causata habent causarum contingentes imagines*, id est, quantum contingit ea habere, et non simpliciter.

Ad secundum dicendum quod Dionysius assimilat radium solarem divinæ bonitati quantum ad causalitatem, non secundum dignitatem naturæ, quæ requiritur ad rationem imaginis.

Ad tertium dicendum quod universum est perfectius in bonitate quàm intellectualis creatura, extensive et diffusive; sed intensive et collectivè similitudo divinæ perfectionis magis invenitur in intellectuali creaturâ, quæ est capax summi boni.

Vel dicendum quod pars non dividitur contra totum, sed contra aliam partem. Unde cum dicitur quod sola natura intellectualis est ad imaginem Dei, non excluditur quia universum secundum aliquam sui partem sit ad imaginem Dei, sed excluduntur aliæ partes universi.

Ad quartum dicendum quod imago accipitur à Boetio secundum rationem similitudinis, quæ artificiatum imitatur speciem artis, quæ est in mente artificis. Sic autem quælibet creatura est imago rationis exemplaris, quam habet in mente divinâ. Sic autem non loquimur nunc de imagine, sed secundum quod attenditur secundum similitudinem naturæ, prout scilicet primo enti assimilantur omnia, in quantum sunt entia; et primæ vitæ, in quantum sunt viventia; et summæ sapientiæ, in quantum sunt intelligentia.

ARTICULUS III. — *Utrum Angelus sit magis ad imaginem Dei quàm homo.* — (1, dist. 3, qu. 3, art. 1, ad 4; et 2, dist. 16, art. 3; et 3, dist. 2, qu. 1, art. 1, qu. 1, et 2, corp., et ps. 8.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus non sit magis ad imaginem Dei quàm homo. Dicit enim Augustinus in serm. de Imagine, 27, de verbis Apost., cap. 2, et de verbis Dom. serm. 63, cap. 6, quod *Deus nulli alii creaturæ dedit quod sit ad imaginem suam nisi homini.* Non ergo verum est quod Angelus magis dicatur ad imaginem Dei quàm homo.

2. Præterea, secundum Augustinum, in lib. 83 QQ., quæst. 51, in med., *homo ita est ad imaginem Dei, ut nullâ interpositâ creaturâ formetur à Deo; et ideo nihil est illi conjunctius.* Sed imago Dei dicitur aliqua creatura, in quantum Deo conjungitur. Ergo Angelus non est magis ad imaginem Dei quàm homo.

3. Præterea, creatura dicitur ad imaginem Dei, in quantum est intellectualis naturæ. Sed intellectualis natura non intenditur, nec remittitur; non enim est de genere accidentis, cum sit in genere substantiæ. Ergo Angelus non est magis ad imaginem Dei quàm homo.

Sed contra est quod dicit Gregorius in quâdam homil., 34 in Evang., in med., quod *Angelus dicitur signaculum similitudinis, quia in eo similitudo divinæ imaginis magis insinuat expressa.*

Respondeo dicendum quod de imagine Dei loqui dupliciter possumus: uno modo quantum ad id in quo primò consideratur ratio imaginis, quod est intellectualis natura; et sic imago Dei est magis in Angelis quàm sit in hominibus: quia intellectualis natura perfectior est in eis, ut ex supra dictis patet, quæst. 62, art. 6, et quæst. 75, art. 7, ad 3. Secundo potest considerari imago Dei in homine quantum ad id in quo secundariò consideratur, prout scilicet in homine invenitur quædam Dei imitatio, in quantum scilicet homo est de homine, sicut Deus de Deo; et in quantum anima hominis est tota in toto corpore ejus, et iterum tota in quâlibet parte ipsius; sicut Deus se habet ad mundum. Et secundum hæc

et similia magis invenitur Dei imago in homine quàm in Angelo. Sed quantum ad hoc non attenditur per se ratio divins imaginis in homine, nisi præsupsita primâ imitatione, quæ est secundum intellectualem naturam; alioquin etiam animalia bruta essent ad imaginem Dei. Et ideo cùm quantum ad intellectualem naturam Angelus sit magis ad imaginem Dei quàm homo, simpliciter concedendum est Angelum magis esse ad imaginem Dei, hominem autem secundum quid.

Ad primum ergo dicendum quòd Augustinus excludit à Dei imagine alias inferiores creaturas intellectu carentes, non autem Angelos.

Ad secundum dicendum quòd, sicut ignis dicitur esse subtilissimum corporum secundum suam speciem, cùm tamen unus ignis sit alio subtilior, ita dicitur quòd nihil est conjunctius Deo quàm mens humana secundum genus intellectualis naturæ; quia, sicut ipse supra præsierat, loc. cit. in arg., *quæ sapiunt, ita sunt illi similitudine proxima, ut in creaturis nihil sit propinquius*. Unde per hoc non excluditur quin Angelus sit magis (1) ad Dei imaginem.

Ad tertium dicendum quòd eam dicitur quòd substantia non recipit magis et minus, non intelligitur quòd una species substantiæ non sit perfectior quàm alia; sed quòd unum et idem individuum non participet suam speciem quandoque magis, quandoque minus; nec etiam à diversis individuis participatur species substantiæ secundum magis et minus.

ARTICULUS IV. — *Utrum imago Dei invenitur in quolibet homine.* — (1, dist. 8, in litt., et Ver. qu. 12, art. 1, ad 3, et Pot. quæst. 9, art. 9, corp.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd imago Dei non invenitur in quolibet homine. Dicit enim Apostolus, 1 ad Cor. 11, 7, quòd *vir est imago Dei, mulier autem est imago viri*. Cùm ergo mulier sit individuum humanæ speciæ, non cuilibet individuo convenit esse imaginem Dei.

2. Præterea, Apostolus dicit, Rom. 8, 29, quòd *filios quos Deus præseivit conformes fieri imaginis Filii sui, hos prædestinavit*. Sed non omnes homines prædestinati sunt. Ergo non omnes homines habent conformitatem imaginis.

3. Præterea, similitudo est de ratione imaginis, ut supra dictum est, art. 1 hujus quæst. Sed per peccatum fit homo Deo dissimilis. Ergo amittit Dei imaginem.

Sed contra est quòd dicitur in ps. 33, 7: *Verumtamen in imagine pertransit homo*.

Respondeo dicendum quòd eam homo secundum intellectualem naturam ad imaginem Dei esse dicatur, secundum hoc est maxime ad imaginem Dei secundum quòd intellectualis natura Deum maxime imitari potest. Imitatur autem intellectualis natura maxime Deum quantum ad hoc quòd Deus seipsum intelligit et amat. Unde imago Dei tripliciter potest considerari in homine: uno quidem

modo, secundum quòd homo habet aptitudinem naturalem ad intelligendum et amandum Deum; et hæc aptitudo consistit in ipsâ naturâ mentis, quæ est communis omnibus hominibus; alio modo, secundum quòd homo actu vel habitu Deum cognoscit et amat, sed tamen imperfectè; et hæc est imago per conformitatem gratiæ; tertio modo, secundum quòd homo Deum actu cognoscit et amat perfectè; et sic attenditur imago secundum similitudinem gloriæ. Unde super illud psal. 4, 7: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*, Glossa ordinaria distinguit triplicem imaginem, scilicet *creationis*, et *recreationis*, et *similitudinis*. Prima ergo imago invenitur in omnibus hominibus; secunda in justis tantum; tertia verò solum in beatis.

Ad primum ergo dicendum quòd tam in viro quàm in muliere invenitur Dei imago quantum ad id in quo principaliter ratio imaginis consistit, scilicet quantum ad intellectualem naturam. Unde Gen. 1, 27, cùm dixisset: *Ad imaginem Dei creavit illum*, scilicet hominem, subdit: *Masculum et feminam creavit eos*. Et dixit pluraliter eos, ut Augustinus dicit, lib. 2, super Gen., cap. 22, à med., *ne intelligatur in uno individuo uterque sexus fuisse conjunctus*. Sed quantum ad aliquid secundarium imago Dei invenitur in viro, secundum quòd non invenitur in muliere. Nam vir est principium mulieris et finis, sicut Deus est principium et finis totius creaturæ. Unde cùm Apostolus dixisset quòd *vir imago et gloria est Dei, mulier autem est gloria viri*, ostendit quare hoc dixerit, subdens: *Non enim vir est ex muliere, sed mulier ex viro; et vir non est creatus propter mulierem, sed mulier propter virum*.

Ad secundum et tertium dicendum quòd illæ rationes procedunt de imagine quæ est secundum conformitatem gratiæ et gloriæ.

ARTICULUS V. — *Utrum in homine sit imago Dei quantum ad Trinitatem personarum.* — (Sup., art. 3, corp., et Ver. quæst. 10, art. 3, corp., et quæst. 13, art. 2.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd in homine non sit imago Dei quantum ad Trinitatem divinarum personarum. Dicit enim Augustinus (Fulgentius), in lib. de Fide ad Pet., cap. 1, à med.: *Una est sanctæ Trinitatis essentialiter divinitas, et imago, ad quam factus est homo*; et Hilar., in 5 de Trinit., à princ., dicit quòd *homo sit ad communem Trinitatis imaginem*. Est ergo in homine imago Dei quantum ad essentiam, et non quantum ad Trinitatem personarum.

2. Præterea, in lib. de Eccles. Dog., cap. ult., dicitur quòd imago Dei attenditur in homine secundum eternitatem. Damascenus etiam dicit, lib. 2 de Fid. orth., cap. 12, à med., quòd *hominem esse ad imaginem Dei significat intellectualem, et arbitrio liberum, et per se potestativum*. Gregorius etiam Nyssenus, lib. de Hom. opific., cap. 16, circ. med., dicit quòd cùm *Scriptura dixit hominem factum ad imaginem Dei, tale est ac si diceret humanam naturam omnis boni factam esse participem*. Bonitatis enim plenitudo Divini-

(1) Al. dicit magis.

tas est. Hæc autem omnia non pertinent ad distinctionem personarum, sed magis ad essentiae unitatem. Ergo in homine est imago Dei non secundum Trinitatem personarum, sed secundum essentiae unitatem.

3. Præterea, imago ducit in cognitionem ejus cujus est imago. Si igitur in homine est imago Dei secundum Trinitatem personarum, cum homo per naturalem rationem seipsum cognoscere possit, sequeretur quod per naturalem cognitionem posset homo cognoscere Trinitatem divinarum personarum; quod est falsum, ut supra ostensum est, quæst. 32, art. 1.

4. Præterea, nomen imaginis non cuilibet trium personarum convenit, sed soli Filio. Dicit enim Augustinus, in 6 de Trin. cap. 2, circ. med., quod *solus Filius est imago Patris*. Si igitur in homine attenderetur Dei imago secundum personam, non esset in homine imago totius Trinitatis, sed Filii tantum.

Sed contra est quod Hilarius dicit in 4 de Trin., circ. med.: *Per hoc quod homo dicitur ad imaginem Dei factus, ostendit pluralitatem divinarum personarum.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra habitum est qu. 40, art. 2, distinctio divinarum personarum non est nisi secundum originem, vel potius secundum relationes originis. Non autem est idem modus originis in omnibus; sed modus originis uniuscujusque est secundum convenientiam suæ naturæ. Aliter enim producuntur animata, aliter inanimata, aliter animalia, atque aliter plantæ. Unde manifestum est quod distinctio divinarum personarum est secundum quod divinæ naturæ convenit. Unde esse ad imaginem Dei secundum imitationem divinæ naturæ non excludit hoc quod est esse ad imaginem Dei secundum representationem trium personarum, sed magis unum ad alterum sequitur.

Sic igitur dicendum est in homine esse imaginem Dei et quantum ad naturam divinam, et quantum ad Trinitatem personarum; nam et in ipso Deo in tribus personis una existit natura.

Et per hoc patet responsio ad duo prima.

Ad tertium dicendum quod ratio illa procederet, si imago Dei esset in homine perfecte representans Deum. Sed, sicut Augustinus dicit, 15 de Trin., cap. 6, versus fin., maxima est differentia trinitatis quæ est in nobis, ad Trinitatem divinam. Et idem, ut ipse ibidem dicit, *trinitatem, quæ in nobis est, videmus potius quam credimus; Deum verò esse Trinitatem credimus potius quam videmus.*

Ad quartum dicendum quod quidam dixerunt in homine esse solum imaginem Filii.

Sed hoc improbat Augustinus in 12 de Trin., cap. 5 et 6. Primò quidem per hoc quod, cum secundum æqualitatem essentiae Filius sit Patri similis, necesse est, si homo sit factus ad similitudinem Filii, quod sit factus ad similitudinem Patris. Secundò, quia si homo esset factus solum ad imaginem Filii, non diceret Pater: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, sed tuam.* Cum

ergo dicitur: *Ad imaginem Dei fecit illum*, non est intelligendum quod Pater fecit hominem solum ad imaginem Filii, qui est Deus, ut quidam exposuerunt; sed intelligendum est quod Trinitas Deus fecit hominem ad imaginem suam, id est totius Trinitatis. Cum autem dicitur, quod *Deus fecit hominem ad imaginem suam*, potest dupliciter intelligi: uno modo quod hæc præpositio, *ad*, designet terminum factionis; ut sit sensus: *Faciamus hominem taliter ut sit in eo imago nostra.* Alio modo hæc præpositio, *ad*, potest designare causam exemplarem; sicut cum dicitur: *Iste liber est factus ad illum.* Et sic imago Dei est ipsa essentia divina, quæ abusive imago dicitur, secundum quod imago ponitur pro exemplari; vel, secundum quod quidam dicunt, divina essentia dicitur imago, quia secundum eam una persona aliam imitatur.

ARTICULUS VI. — *Utrum imago Dei sit in homine solum secundum mentem.* — (1, dist. 3, qu. 3; et 2, dist. 16, art. 3, et 4 cont., cap. 26.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod imago Dei non sit in homine solum secundum mentem. Dicit enim Apost., 1 ad Cor. 11, 7, quod *vir est imago Dei*. Sed vir non est solum mens. Ergo imago Dei non attenditur solum secundum mentem.

2. Præterea, Genes. 1, 27, dicitur: *Creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum, masculum et feminam creavit eos.* Sed distinctio masculi et feminae est secundum corpus. Ergo secundum corpus attenditur Dei imago in homine, et non secundum mentem tantum.

3. Præterea, imago præcipue videtur attendi secundum figuram. Sed figura ad corpus pertinet. Ergo imago Dei attenditur in homine etiam secundum corpus, et non secundum mentem tantum.

4. Præterea, secundum Augustinum, 19 super Genes. ad litt., cap. 7 et 24, triplex visio invenitur in nobis, scilicet *corporalis, spiritalis, sive imaginaria, et intellectualis*. Si ergo secundum visionem intellectualem, quæ ad mentem pertinet, est aliqua trinitas in nobis, secundum quam sumus ad imaginem Dei, pari ratione et in aliis visionibus.

Sed contra est quod Apostolus dicit ad Ephes. 4, 23: *Renovamini spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem.* Ex quo datur intelligi quod renovatio nostra, quæ fit secundum novi hominis indumentum, ad mentem pertinet. Sed ad Coloss. 3, 10, dicit: *Induentes novum hominem, qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eum.* Unde renovationem, quæ est secundum novi hominis indumentum, attribuit imagini Dei. Esse ergo ad imaginem Dei pertinet solum ad mentem.

Respondeo dicendum quod cum in omnibus creaturis sit aliqualis Dei similitudo, in solâ creaturâ rationali invenitur similitudo Dei per modum imaginis, ut supra dictum est, art. 1 et 2 huj. quæst., in aliis autem

creaturis per modum *vestigii*. Id autem in quo creatura rationalis excedit alias creaturas, est intellectus, sive mens. Unde relinquitur quòd nec in ipsâ rationali creaturâ invenitur Dei imago nisi secundum mentem; in aliis verò partibus, si quas habet rationalis creatura, invenitur similitudo vestigiî, sicut et in cæteris rebus, quibus secundum partes hujusmodi assimilatur. Cujus ratio manifestè cognosci potest, si attendatur modus quo repræsentat *vestigium*, et quo repræsentat *imago*. Imago enim repræsentat secundum similitudinem speciei, ut dictum est art. 2 hujus quæst. Vestigium autem repræsentat per modum effectûs, qui sic repræsentat suam causam, quod tamen ad speciei similitudinem non pertingit. Impressiones enim quæ ex motu animalium relinquuntur, dicuntur vestigia: et similiter cinis dicitur vestigium ignis, et desolatio terræ vestigium hostilis exercitûs. Potest ergo hujusmodi differentia attendi inter creaturas rationales et alias creaturas, et quantum ad hoc quòd in creaturis rationalibus repræsentatur similitudo divinæ naturæ, et quantum ad hoc quòd in eis repræsentatur similitudo Trinitatis increatæ. Nam quantum ad similitudinem divinæ naturæ pertinet, creaturæ rationales videntur quodam modo ad repræsentationem speciei pertingere, in quantum imitantur Deum, non solum in hoc quòd est et vivit, sed etiam in hoc quòd intelligit, ut supra dictum est, art. 2 hujus quæst. Aliæ verò creaturæ non intelligunt; sed apparet in eis quoddam vestigium intellectûs producentis, si earum dispositio consideretur. Similiter cum increata Trinitas distinguatur secundum processionem Verbi à dicente, et amoris ab utroque, ut supra habitum est, qu. 45, art. 7, in creaturâ rationali, in qua invenitur processio verbi secundum intellectum, et processio amoris secundum voluntatem, potest dici imago Trinitatis increatæ per quamdam repræsentationem speciei. In aliis autem creaturis non invenitur principium verbi, et verbum, et amor; sed apparet in eis quoddam vestigium, quòd hæc inveniantur in causâ producente. Nam hoc ipsum quòd creatura habet substantiam modificatam et finitam, demonstrat quòd sit à quodam principio. Species verò ejus demonstrat verbum facientis, sicut forma domûs demonstrat conceptionem artificis. Ordo verò demonstrat amorem producentis, quo effectus ordinatur ad bonum, sicut usus ædificii demonstrat artificis voluntatem. Sic igitur in homine invenitur Dei similitudo per modum imaginis secundum mentem, sed secundum alias partes ejus per modum vestigiî.

Ad primum ergo dicendum quòd homo dicitur imago Dei, non quia ipse essentialiter sit imago, sed quia in eo est Dei imago impressa secundum mentem; sicut denarius dicitur imago Cæsaris, in quantum habet Cæsaris imaginem. Unde non oportet quòd secundum quamlibet partem hominis accipiatur Dei imago.

Ad secundum dicendum quòd, sicut Au-

gustinus dicit, 12 de Trin., cap. 5, quidam imaginem Trinitatis in homine posuerunt, non secundum unum individuum, sed secundum plura, dicentes quòd *vir Patris personam intimat, Filii verò personam, quòd (1) de viro ita processit, ut de illo nasceretur; atque ita tertiam personam, velut Spiritum sanctum, dicunt esse mulierem, quæ ita de viro processit, ut non ipsa esset filius, aut filia*. Quod primâ facie absurdum videtur. Primò quidem quia sequeretur quòd Spiritus sanctus esset principium Filii, sicut mulier est principium proles, quæ nascitur de viro. Secundò, quia unus homo non esset nisi ad imaginem unius personæ. Tertio, quia secundum hoc Scriptura de imagine Dei in homine mentionem facere non debuisset, nisi productâ jam prole. Et ideò dicendum est quòd Scriptura, postquam dixerat: *Ad imaginem Dei creavit illum*, addit: *Masculum et feminam creavit eos*, non ut imago Dei secundum distinctiones sexuum attendatur, sed quia imago Dei utrique sexui est communis, cum sit secundum mentem, in qua non est distinctio sexuum. Unde Apostolus ad Col. 3, postquam dixerat: *Secundum imaginem ejus qui creavit illum*, subdit: *Ubi non est masculus et femina*.

Ad tertium dicendum quòd quamvis imago Dei in homine non accipitur secundum figuram corpoream; tamen (2), quia corpus hominis solum inter terrenorum animalium corpora non pronum in alvum prostratum est, sed tale est ut ad contemplandum cælum sit aptius, magis hoc ad imaginem et similitudinem Dei, quam cætera corpora animalium factum jure videri potest, ut Augustinus dicit in lib. 83 QQ., qu. 51. Quod tamen non est sic intelligendum, quasi in corpore hominis sit imago Dei; sed quia ipsa figura humani corporis repræsentat imaginem Dei in animâ per modum vestigiî.

Ad quartum ergo dicendum quòd tam in visione corporali quam in imaginariâ invenitur quædam trinitas, ut Augustinus dicit, in lib. 11 de Trin., cap. 2. In visione enim corporali est quidem primò species exterioris corporis; secundò verò ipsa visio, quæ fit per impressionem cujusdam similitudinis prædictæ speciei in visum; tertio est ibi intentio voluntatis applicans visum ad videndum, et eum in re visâ detinens. Similiter etiam in visione imaginariâ invenitur primò species in memoriâ reservata; secundò ipsa imaginaria visio, quæ provenit ex hoc quòd acies animæ, id est ipsa vis imaginaria, informatur secundum prædictam speciem; tertio verò invenitur intentio voluntatis conjungens utrumque. Sed utraque trinitas deficit à ratione divinæ imaginis. Nam ipsa species exterioris corporis est extra naturam animæ. Species autem quæ est in memoriâ, etsi non sit extra animam, est tamen adventitia animæ. Et ita utrobique deficit repræsentatio connaturalitatis et coeternitatis divinarum personarum.

(1) Al., qui.

(2) Ita editi libri quos vidimus. Cod. Alcan., tamen hominis, quia, etc.

Visto verbò corporalis non procedit tantùm à specie exterioris corporis, sed simul cum hoc à sensu videntis. Et similiter visio imaginaria non solum procedit à specie, quæ in memoriâ conservatur, sed etiam à virtute imaginativâ. Et ita per hoc non representatur convenienter processio Filii à solo Patre. Intentio verbò voluntatis, quæ conjungit duo prædicta, non ex eis procedit neque in visione corporeâ, neque in spiritali. Unde non convenienter representatur processio Spiritûs sancti à Patre et Filio.

ARTICULUS VII. — *Utrum imago Dei inveniatur in animâ secundum actus.* — (1, dist. 3, quæst. 4, art. 1, et quæst. 5, et Verit. quæst. 10, art. 3.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quòd imago Dei non inveniatur in animâ secundum actus. Dicit enim Augustinus, 11 de Civ. Dei, cap. 26, à princ., quòd *homo factus est ad imaginem Dei, secundum quòd sumus, et nos esse novimus, et nostrum esse ac nosse diligimus* (1). Sed esse non significat actum. Ergo imago Dei non attenditur in animâ secundum actus.

2. Præterea, Augustinus in 9 de Trin., cap. 4, assignat imaginem Dei in animâ secundum hæc tria, quæ sunt mens, notitiâ et amor. Mens autem non significat actum, sed magis potentiam, vel etiam essentiam intellectivæ animæ. Ergo imago Dei non attenditur secundum actus.

3. Præterea, Augustinus, 10 de Trin., cap. 11, assignat imaginem Trinitatis in animâ secundum memoriâ, intelligentiam et voluntatem. Sed hæc tria sunt vires naturales animæ, ut Magister dicit, 3 dist. 1 lib. Sent. Ergo imago attenditur secundum potentias, et non secundum actus.

4. Præterea, imago Trinitatis semper manet in animâ. Sed actus non semper manet. Ergo imago Dei non attenditur in animâ secundum actus.

Sed contra est quòd Augustinus, 9 de Trin., cap. 6, assignat trinitatem in inferioribus animæ partibus secundum actualem visionem sensibilem et imaginariam. Ergo et trinitas quæ est in mente, secundum quam homo est ad imaginem Dei, debet attendi secundum actualem visionem.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, art. 2 hujus qu., ad rationem imaginis pertinet aliqualis representatio speciei. Si ergo imago (2) Trinitatis divinæ debet accipi in animâ, oportet quòd secundum illud principaliter attendatur quod maximè accedit (prout possibile est) ad representandum speciem divinarum personarum. Divinæ autem personæ distinguantur secundum processionem verbi à dicente, et amoris connectentis utrumque. Verbum autem in animâ nostrâ sine actuali cogitatione esse non potest, ut Augustinus dicit, 14 de Trin., cap. 7, à med.

Et idè primò et principaliter attenditur imago Trinitatis in mente secundum actus, prout scilicet ex notitiâ quam habemus, cogitando, interius verbum formamus, et ex hoc in amorem prorumpimus. Sed quia principia actuum sunt habitus et potentie, unum quodque autem virtualiter est in suo principio; secundariò et quasi ex consequenti imago Trinitatis potest attendi in animâ secundum potentias, et præcipuè secundum habitus, prout in eis scilicet actus virtualiter existunt.

Ad primum ergo dicendum quòd esse nostrum ad imaginem Dei pertinet, quod est nobis proprium supra alia animalia; quod quidem esse competit nobis in quantum mentem habemus. Et idè eadem est hæc trinitas cum illâ quam Augustinus ponit in 9 de Trin., loc. cit. in arg. 2, quæ consistit in mente, notitiâ et amore.

Ad secundum dicendum quòd Augustinus hanc trinitatem primò adinvenit in mente. Sed quia mens, etsi se totam quodam modo cognoscat, etiam quodam modo se ignorat, prout scilicet est ab aliis distincta, et sic etiam se quærit, ut Augustinus consequenter probat in 10 de Trin., cap. 8 et 4, idè quia notitiâ non totaliter menti còequatur, accipit in animâ tria quædam propria mentis, scilicet memoriâ, intelligentiam et voluntatem, quæ nullus ignorat se habere; et in istis tribus potius imaginem Trinitatis assignat, quasi prima assignatio sit quodam modo deficiens.

Ad tertium dicendum quòd, sicut Augustinus probat, 14 de Trin., cap. 7, intelligere dicimur et velle seu amare aliqua, et quando de his cogitamus, et quando de his non cogitamus. Sed quando sine cogitatione sunt, ad solam memoriâ pertinent, quæ nihil est aliud secundum ipsum quàm habitualis retentio notitiæ et amoris. Sed quia, ut ipse dicit, loc. cit., *verbum ibi esse sine cogitatione non potest (cogitamus enim omne quod dicimus etiam illo interiori verbo, quod ad nullius gentis pertinet linguam), in tribus potius illis imago ista cognoscitur, memoriâ scilicet, intelligentiâ et voluntate. Hanc autem nunc dico intelligentiam, quod intelligimus cogitantes, et eam voluntatem, sive amorem, vel dilectionem, quæ ipsam prolem parentemque conjungit.* Ex quo patet quòd imaginem divinæ Trinitatis potius ponit in intelligentiâ et voluntate actuali quàm secundum quod sunt in habituali retentione memoriæ; licet etiam quantum ad hoc aliquo modo sit imago Trinitatis in animâ, ut ibidem dicitur. Et sic patet quòd memoriâ, intelligentiâ et voluntas non sunt tres vires, ut in Sententiis dicitur.

Ad quartum dicendum quòd aliquis respondere posset per hoc quòd Augustinus dicit, 14 de Trin., cap. 6, ad fin., quòd *mens semper sui meminit, semper se intelligit, et amat*; quod quidam sic intelligunt, quasi animæ adsit actualis intelligentiâ et amor sui ipsius. Sed hunc intellectum excludit per hoc quod subdit, quòd *non semper se cogitat discretam ab his quæ non sunt quod ipsa.* Et

(1) Ita cod. Alcan. cum editis plurimis. Edit. Rom., *et nostrum esse ad nosse diligimus.*

(2) Ita idem cod. cum editis penè omnibus. Edit. Rom., *imago divina.*

sic patet quod anima semper intelligit et amat se, non actualiter, sed habitualiter.

Quamvis dici possit quod percipiendo actum suum seipsam intelligit, quando-cumque aliquid intelligit. Sed quia non semper est actu intelligens, ut patet in dormientis, ideo oportet dicere, quod actus, etsi non semper maneant in seipsis, manent tamen semper in suis principiis, scilicet potentiis et habitibus. Unde Augustinus dicit, 14 de Trin., cap. 4: *Si secundum hoc facta est ad imaginem Dei anima rationalis, quod uti ratione atque intellectu ad intelligendum et conspiciendum Deum potest, ab initio quo esse cepit, fuit in ad Dei imago.*

ARTICULUS VIII. — *Utrum imago divinæ Trinitatis sit in animâ solum per comparationem ad objectum, quod est Deus.* — (2. dist. 3, quæst. 4, art. 4, et Ver., quæst. 10, art. 7.)

Ad octavam sic proceditur. 1. Videtur quod imago divinæ Trinitatis sit in animâ non solum per comparationem ad objectum, quod est Deus. imago enim divinæ Trinitatis invenitur in animâ, sicut dictum est art. præc., secundum quod verbum in nobis procedit à dicente, et amor ab utroque. Sed hoc invenitur in nobis secundum quodcumque objectum. Ergo secundum quodcumque objectum invenitur in mente nostrâ imago divinæ Trinitatis.

2. Præterea, Augustinus dicit, in 12 de Trin., cap. 4, in princ., quod *cum querimus in animâ Trinitatem, in totâ querimus, non separantes actionem rationalem in temporalibus à contemplatione æternorum.* Ergo etiam secundum temporalia objecta invenitur imago Trinitatis in animâ.

3. Præterea, quod Deum intelligamus et amemus, convenit nobis secundum gratiæ donum. Si igitur secundum memoriam, intelligentiam et voluntatem, seu dilectionem Dei attendatur imago Trinitatis in animâ; non erit imago Dei in homine secundum naturam, sed secundum gratiam; et sic non erit omnibus communis.

4. Præterea, sancti qui sunt in patriâ, maxime conformantur imagini Dei secundum gloriæ visionem. Unde dicitur, 2 Corinth. 3, 18: *In eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem.* Sed secundum visionem gloriæ temporalia cognoscuntur. Ergo etiam per comparationem ad temporalia Dei imago attenditur in nobis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 14 de Trin., cap. 12, in princ., quod *non propterea est Dei imago in mente, quia sui meminit et diligit, et intelligit se; sed quia potest etiam meminisse, intelligere et amare Deum, à quo facta est.* Multo igitur minus secundum alia objecta attenditur imago Dei in mente.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, art. 2 et 7 huius qu., imago importat similitudinem utcumque pertingentem ad speciei representationem. Unde oportet quod imago divinæ Trinitatis attendatur in animâ secundum aliquid quod representat divinas personas representatione speciei

sicut est possibile creaturæ. Distinguuntur autem divinæ personæ, ut dictum est, art. præc., secundum processionem verbi à dicente, et amoris ab utroque. Verbum autem Dei nascitur de Deo secundum notitiam sui ipsius, et amor procedit à Deo, secundum quod seipsum amat. Manifestum est autem quod diversitas objectorum diversificat speciem verbi et amoris. Non enim idem est specie in corde hominis verbum conceptum de lapide et de equo; nec idem specie amor. Attenditur igitur divina imago in homine secundum verbum conceptum de Dei notitiâ, et amorem exinde derivatum; et sic imago Dei attenditur in animâ, secundum quod fertur vel nata est ferri in Deum. Fertur autem in aliquid mens dupliciter: uno modo directè et immediatè; alio modo indirectè et mediatè; sicut cum aliquis videndo imaginem hominis in speculo dicitur ferri in ipsum hominem. Et ideo Augustinus dicit, in 14 de Trin., cap. 8, à princ., quod *mens meminit sui, intelligit se, et diligit se. Hoc si cernimus, cernimus Trinitatem, nondum quidem Deum, sed jam imaginem Dei.* Sed hoc est, non quia fertur mens in seipsam absolutè, sed prout per hoc ulterius potest ferri in Deum, ut patet per auctoritatem supra inductam, in arg. Sed cont.

Ad primum ergo dicendum quod ad rationem imaginis non solum oportet attendere quod aliquid procedat ab aliquo, sed etiam quid à quo procedat, scilicet quod verbum Dei procedit à notitiâ de Deo.

Ad secundum dicendum quod in totâ quidem animâ invenitur aliqua trinitas, non quidem ita quod præter actionem temporalium et contemplationem æternorum quæratur aliquod tertium quo trinitas impleatur, prout ibidem subditur; sed in illâ parte rationis quæ derivatur à parte temporalium, etsi trinitas inveniri possit, non tamen imago Dei potest inveniri, ut postea dicitur ibid., quia huiusmodi temporalium notitia adventitia est animæ; et habitus etiam ipsi quibus temporalia cognoscuntur, non semper adsunt; sed quandoque quidem præsentialiter adsunt, quandoque autem secundum memoriam tantam, etiam postquam adesse incipiunt; sicut patet de fide, quæ temporaliter nobis advenit in præsentia, in statu autem futuræ beatitudinis jam non erit fides, sed memoria fidei.

Ad tertium dicendum quod meritoria Dei cognitio et dilectio (1) non est nisi per gratiam. Est tamen aliqua cognitio et dilectio naturalis, ut supra habitum est, art. 4 huius quæst. Et hoc etiam ipsum naturale est quod mens ad intelligendum Deum ratione uti potest, secundum quod imaginem Dei semper diximus permanere in mente; sive hæc imago Dei ita sit obsoleta, ut penè nulla sit, ut in his qui non habent usum rationis; sive sit obscura atque deformis, ut in peccatoribus; sive sit clara et pulchra, ut in iustis; sicut Augustinus dicit 14 de Trin., cap. 1.

Ad quartum dicendum quod secundum vi-

(1) Ita edit. Rom. et Patav. Nicolatus: *Memoria Dei, cognitio et dilectio.*

stonem gloriæ temporalia videbuntur in ipso Deo; et ideo hujusmodi temporalium visio ad Dei imaginem pertinebit; et hoc est quod Augustinus dicit, 14 de Trinit., cap. 14, circ. fin., quod *in illa natura cui mens feliciter adheret, immutabile videbit omne quod videbit*; nam et in ipso Verbo increato sunt rationes omnium creaturarum.

ARTICULUS IX. — *Utrum similitudo ab imagine convenienter distinguatur.* — (1, dist. 28, quæst. 2, art. 1, corp.; et 2, dist. 16, art. 4, et 1, corp., cap. 11.)

Ad nonum sic proceditur. 1. Videtur quod similitudo ab imagine non convenienter distinguatur. Genus enim non convenienter distinguitur à specie. Sed similitudo comparatur ad imaginem ut genus ad speciem; quia *ubi est imago, ibi est continuò similitudo, sed non convertitur*, ut dicitur in lib. 83 QQ., quæst. 74, in princ. Ergo inconvenienter similitudo ab imagine distinguitur.

2. Præterea, ratio imaginis attenditur non solum per representationem divinarum personarum, sed etiam secundum representationem divinæ essentiæ; ad quam representationem pertinet immortalitas et indivisibilitas. Non ergo convenienter dicitur quod similitudo est in essentiâ, quia est immortalis et indivisibilis; imago autem in aliis.

3. Præterea, imago Dei in homine est triplex, scilicet *naturæ, gratiæ et gloriæ*, ut supra habitum est, art. 4 hujus quæst. Sed innocentia et iustitia ad gratiam pertinent. Inconvenienter ergo dicitur, quod imago accipitur secundum memoriam, intelligentiam et voluntatem; similitudo autem secundum innocentiam et iustitiam.

4. Præterea, cognitio veritatis ad intelligentiam pertinet, amor autem virtutis ad voluntatem; quæ sunt duæ partes imaginis. Non ergo convenienter dicitur quod imago sit in cognitione veritatis, similitudo in dilectione virtutis.

Sed contra est quod Augustinus dicit in lib. 83 QQ., quæst. 51, circ. fin.: *Sunt qui non frustra intelligunt duo dicta esse ad imaginem et similitudinem, cum si una res esset, unum nomen sufficere potuisset.*

Respondeo dicendum quod similitudo quædam unitas est; unum enim in qualitate similitudinem causat, ut dicitur in 5 Metaph., text. 20. Unum autem, cum sit de transcendentibus, et commune est omnibus, et ad singula potest aptari, sicut et bonum et verum. Unde sicut bonum alicui rei particulari potest comparari ut præambulum ad ipsam, et ut subsequens, prout designat aliquam perfectionem ipsius; ita etiam est de comparatione similitudinis ad imaginem. Est enim bonum præambulum ad hominem, secundum quod homo est quoddam particulare bonum; et rursus bonum subsequitur ad hominem, in quantum aliquem hominem specialiter dicimus esse bonum propter perfectionem virtutis. Et similiter similitudo consideratur ut præambulum ad imaginem, in quantum est communis quàm imago, ut supra dictum est, art. 1 hujus qu. Consideratur etiam ut subsequens ad imaginem, in quantum signi-

ficat quamdam imaginis perfectionem. Dicitur enim imaginem alicujus esse similem vel non similem ei cujus est imago, in quantum perfectè vel imperfectè repræsentat ipsum. Sic ergo similitudo potest ab imagine distingui dupliciter: uno modo, prout est præambula ad ipsam, et in pluribus existens; et sic similitudo attenditur secundum ea quæ sunt communiora proprietatibus naturæ intellectualis, secundum quas propriè attenditur imago. Et secundum hoc dicitur in lib. 83 QQ., quæst. 51, circ. fin., quod *spiritus, id est mens, ad imaginem Dei nullo dubitante factus est.* Cætera autem hominis (scilicet quæ pertinent ad inferiores partes animæ, vel etiam ad ipsum corpus) ad similitudinem facta esse aliqui volunt. Secundum hoc etiam in lib. de Quantitate animæ, cap. 2, dicitur quod similitudo Dei attenditur in animâ, in quantum est incorruptibilis. Nam corruptibile et incorruptibile sunt differentiæ entis communis. Alio modo potest considerari similitudo, secundum quod significat imaginis expressionem et perfectionem; et secundum hoc Damascenus dicit, lib. 2 de Fid. orth., cap. 12, quod *id quod est secundum imaginem, intellectuale significat, et arbitrio liberum, et per se potestativum; quod autem secundum similitudinem, virtutis (secundum quod homini possibile est habere) similitudinem.* Et ad idem refertur quod similitudo dicitur ad dilectionem virtutis pertinere; non enim est virtus sine dilectione virtutis.

Ad primum ergo dicendum quod similitudo non distinguitur ab imagine secundum communem rationem similitudinis (sic enim includitur in ratione ipsius imaginis); sed secundum quod aliqua similitudo deficit à ratione imaginis, vel etiam est imaginis perfectiva.

Ad secundum dicendum quod essentia animæ pertinet ad imaginem, prout repræsentat divinam essentiam, secundum ea quæ sunt propria intellectualis naturæ, non autem secundum conditiones consequentes ens in communi, ut est esse simplicem et indissolubilem.

Ad tertium dicendum quod etiam virtutes quædam naturaliter insunt animæ, ad minus secundum quædam earum semina; et secundum has posset attendi similitudo naturalis; quamvis non sit inconveniens ut id quod secundum assignationem unam dicitur imago, secundum aliam dicatur similitudo.

Ad quartum dicendum quod dilectio verbi, quod est amata notitia, pertinet ad rationem imaginis; sed dilectio virtutis pertinet ad similitudinem, sicut et virtus.

QUÆSTIO XCIV.

DE STATU ET CONDITIONE PRIMI HOMINIS QUANTUM AD INTELLECTUM. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de statu vel conditione primi hominis; et primò quantum ad animam; secundò quantum ad corpus.

Circa primum consideranda sunt duo: primò de conditione hominis quantum ad intellectum; secundò de conditione hominis quantum ad voluntatem.

Circa primum quærentur quatuor : 1° utrùm primus homo viderit Deum per essentiam; 2° utrùm videre potuerit substantias separatas, id est Angelos; 3° utrùm habuerit omnium scientiam; 4° utrùm potuerit errare, vel decipi.

ARTICULUS PRIMUS.—*Utrùm primus homo per essentiam Deum viderit.*—(2-2, quæst. 5, art. 1 et 2, corp.; 2, dist. 23, quæst. 11, art. 1, et Ver. quæst. 8, art. 1, per tot., et art. 2, corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd primus homo per essentiam Deum viderit. Beatitudo enim hominis in visione divinæ essentiae consistit. Sed primus homo in *paradiso conversans, beatam et omnium divitem habuit vitam*, ut Damascenus dicit in 2 lib. de orth. Fid., cap. 11, in princ.; et Augustinus dicit in 14 de Civit. Dei, cap. 10, in princ.: *Si homines habebant affectus suos, quales nunc habemus, quomodo erant beati in illo inenarrabilis (1) beatitudinis loco, id est, paradiso?* Ergo primus homo in paradiso vidit Deum per essentiam.

2. Præterea, Augustinus dicit, 14 de Civ. Dei, loc. cit., quòd *primo hominì non aberat quidquam quòd bona voluntas adipisceretur*. Sed nihil melius bona voluntas adipisci potest quàm divinæ essentiae visionem. Ergo homo per essentiam Deum videbat.

3. Præterea, visio Dei per essentiam est quā videtur Deus sine medio et sine ænigmate. Sed homo in statu innocentiae vidit Deum sine medio, ut Magister dicit in 1 dist. 4 lib. Sentent. Vidit etiam sine ænigmate; quia *ænigma obscuritatem importat*, ut Augustinus dicit, 15 de Trinit., cap. 9, ante med.; obscuritas autem introducta est per peccatum. Ergo homo in primo statu vidit Deum per essentiam.

Sed contra est quòd Apostolus dicit 1 ad Cor. 15, 46, quòd *non prius quòd spirituale est, sed quòd animale*. Sed maximè spirituale est videre Deum per essentiam. Ergo primus homo in primo statu animalis vitæ Deum per essentiam non vidit.

Respondeo dicendum quòd primus homo Deum per essentiam non vidit secundum communem statum illius vitæ; nisi fortè dicatur, quòd viderit eum in raptu, quando *Deus immisit soporem in Adam*, ut dicitur Gen. 2.

Et hujus ratio est, quia cùm divina essentia sit ipsa beatitudo, hoc modo se habet intellectus videntis divinam essentiam ad Deum, sicut se habet quilibet homo ad beatitudinem. Manifestum est autem quòd nullus homo potest per voluntatem à beatitudine averti. Naturaliter enim et ex necessitate homo vult beatitudinem, et fugit miseriam. Unde nullus videns Deum per essentiam potest voluntate averti à Deo; quòd est peccare. Et propter hoc omnes videntes Deum per essentiam, sic in amore Dei stabiliuntur, quòd in æternum peccare non possunt. Cùm ergo Adam pecca-

verit, manifestum est quòd Deum per essentiam non videbat.

Cognoscebat tamen Deum quādam altiori cognitione quàm nos nunc cognoscamus; et sic quodam modo ejus cognitio media erat inter cognitionem præsentis status, et cognitionem patriæ, quā Deus per essentiam videtur.

Ad cujus evidentiam considerandum est quòd visio Dei per essentiam dividitur contra visionem Dei per creaturam. Quantò autem aliqua creatura est altior, et Deo similior, tantò per eam Deus clariùs videtur; sicut homo perfectiùs videtur per speculum in quo expressiùs imago ejus resultat. Et sic patet quòd multò eminentiùs videtur Deus per intelligibiles effectus, quàm per sensibiles et corporeos. A consideratione autem plenā et lucidā intelligibilium effectuum impeditur homo in statu præsentis per hoc quòd distrahitur à sensibilibus, et circa ea occupatur. Sed, sicut dicitur Eccle. 7, 30: *Deus fecit hominem rectum*. Hæc autem fuit rectitudo hominis divinitus instituti, ut inferiora superioribus subderentur, et superiora ab inferioribus non impederentur. Unde homo primus non impediabatur per res exteriores à clarā et firmā contemplatione intelligibilium effectuum, quos ex irradiatione primæ veritatis percipiebat, sive naturali cognitione, sive gratuitā. Unde dicit Augustinus, in 11 super Genes. ad litt., cap. 33, circ. princ., quòd *fortassis Deus primis hominibus antea loquebatur, sicut cum Angelis loquitur, ipsa incommutabili veritate illustrans mentes eorum, etsi non tantā participatione divinæ essentiae, quantum capiunt Angeli*. Sic igitur per hujusmodi intelligibiles effectus Dei Deum clariùs cognoscebat quàm modò cognoscamus.

Ad primum ergo dicendum quòd homo in paradiso beatus fuit non illā perfectā beatitudine in quam transferendus erat, quæ in divinæ essentiae visione consistit; habebat tamen beatam vitam secundum quemdam modum, ut Augustinus dicit, 11 super Genes. ad litt., cap. 18, paulò à princ., in quantum habebat integritatem et perfectionem quamdam naturalem.

Ad secundum dicendum quòd bona voluntas est ordinata voluntas. Non autem fuisset primi hominis ordinata voluntas, si in statu meriti habere voluisset quòd ei promittebatur pro præmio.

Ad tertium dicendum quòd duplex est medium: quoddam in quo simul videtur quòd per medium videri dicitur; sicut cùm homo videtur per speculum, et simul videtur cum ipso speculo; aliud medium est per cujus notitiam in aliquid ignotum devenimus, sicut est medium demonstrationis; et sine tali medio Deus videbatur; non tamen sine primo medio. Non enim oportebat primum hominem pervenire in Dei cognitionem per demonstrationem sumptam ab aliquo effectui; sicut nobis est necessarium; sed simul in effectibus, præcipuè intelligibilibus, suo modo Deum cognoscebat. Similiter etiam est considerandum quòd obscuritas, quæ importatur in nomine ænigmati, dupliciter potest

(1) Ita edit. Rom. et Patav. Nicolaus cum Mss. et Augustini textu apud Sammauræos, *memorabilis*.

accipi: uno modo, secundum quod quælibet creatura est quoddam obscurum, si comparatur ad immensitatem divinæ claritatis; et sic Adam videbat Deum in enigmate, quia videbat Deum per effectum creatum; alio modo potest accipi obscuritas quæ consecuta est ex peccato, prout scilicet impeditur homo à consideratione intelligibilium per sensibilia, occupationem; et secundum hoc non vidit Deum in enigmate.

ARTICULUS II. — *Utrum Adam in statu innocentie Angelos per essentiam viderit.* — (1, dist. 23, quest. 2, art. 1, corp., et Ver., quest. 8, art. 5, et quest. 4, art. 6, corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Adam in statu innocentie Angelos per essentiam viderit. Dicit enim Gregorius in 4 Dial., cap. 1, in princ.: *In paradiso quippe assueverat homo verbis Dei perfrui, bonorum Angelorum spiritibus cordis munditia et celsitudine visionis interesse.*

2. Præterea, anima in statu præsentis impeditur à cognitione substantiarum separatarum ex hoc quod est unita corpori corruptibili, quod aggravat animam, ut dicitur Sap. 9. Unde et anima separata substantias separatas videre potest, ut supra dictum est, quest. 89, art. 2. Sed anima primi hominis non aggravabatur à corpore, cum non esset corruptibile. Ergo poterat videre substantias separatas.

3. Præterea, una substantia separata cognoscit aliam cognoscendo seipsam, ut dicitur in lib. de Causis, propos. 13. Sed anima primi hominis cognoscebat seipsam. Ergo cognoscebat alias substantias separatas.

Sed contra, anima Adæ fuit ejusdem naturæ cum animabus nostris. Sed animæ nostræ non possunt nunc intelligere substantias separatas. Ergo nec anima primi hominis potuit.

Respondeo dicendum quod status animæ hominis distingui potest dupliciter: uno modo secundum diversum modum naturalis esse; et hoc modo distinguitur status animæ separatæ à statu animæ conjunctæ corpori; alio modo distinguitur status animæ secundum integritatem et corruptionem, servato eodem modo essendi secundum naturam; et sic status innocentie distinguitur à statu hominis post peccatum. Anima enim hominis in statu innocentie erat corpori perficiendo et gubernando accommodata, sicut et nunc. Unde dicitur primus homo factus fuisse in *animam viventem*, id est corpori vitam dantem, scilicet animale. Sed hujus vitæ integritatem habebat, in quantum corpus erat totaliter animæ subditum, in nullo ipsam impediens, ut supra dictum est, art. præ. Manifestum est autem ex præmissis, quest. 84, art. 7, quod ex hoc quod anima est accommodata ad corporis gubernationem, et perfectionem secundum animalem vitam, competit animæ nostræ talis modus intelligendi, qui est per conversionem ad phantasmata. Unde et hic modus intelligendi etiam animæ primi hominis competeat. Secundum autem hunc modum intelligendi motus quidam inveniuntur in animâ, ut Dionysius dicit, 4 cap. de div.

Nom., part. 1, lect. 2 et 7, secundum tres gradus. Quorum primus est secundum quod à rebus exterioribus aggregatur anima ad seipsam. Secundum autem est prout anima ascendit ad hoc quod uniatur virtutibus superioribus unitis, scilicet Angelis. Tertius autem gradus est secundum quod ulterius manducitur ad bonum quod est supra omnia, scilicet Deum. Secundum igitur primum processum animæ, qui est à rebus exterioribus ad seipsam, perficitur animæ cognitio, quæ scilicet intellectualis operatio animæ naturalem ordinem habet ad ea quæ sunt extra, ut supra dictum est, quest. 84, art. 6; et ita per eorum cognitionem perfecte cognosci potest nostra intellectualis operatio, sicut actus per objectum; et per ipsam intellectualem operationem perfecte potest cognosci humanus intellectus, sicut potentia per proprium actum. Sed in secundo processu non invenitur perfecta cognitio: quia cum Angelus non intelligat per conversionem ad phantasmata, sed longe eminentiori modo, ut supra dictum est, quest. 55, art. 2, prædictus modus cognoscendi, quo anima cognoscit seipsam, non sufficienter ducit in Angelis cognitionem. Multo autem minus tertius processus ad perfectam notitiam terminatur; quia etiam ipsi Angeli per hoc quod cognoscunt seipsos, non possunt perungere ad cognitionem divinæ substantiæ, propter ejus excessum.

Sic igitur anima primi hominis non poterat quidem videre Angelos per essentiam, sed tamen excellentiorem modum cognitionis habebat de eis quam nos habeamus; quia ejus cognitio erat magis certa et fixa circa interiora intelligibilia quam cognitio nostra; et propter tantam eminentiam dicit Gregorius, loc. cit. in arg. 1, quod *intererat Angelorum spiritibus.*

Unde patet solutio ad primum.

Ad secundum dicendum quod hoc quod anima primi hominis deficiebat ab intellectu substantiarum separatarum, non erat ex aggravatione corporis, sed ex hoc quod objectum ei connaturale erat deficiens ab excellentiâ substantiarum separatarum. Nos autem deficiamus propter utrumque.

Ad tertium dicendum quod anima primi hominis non poterat per cognitionem sui ipsius perungere ad cognoscendas substantias separatas, ut supra dictum est, in corp. art., quia etiam unaquæque substantia separata cognoscit aliam per modum sui ipsius.

ARTICULUS III. — *Utrum primus homo habuerit scientiam omnium.* — (2, dist. 23, quest. 2, art. 2, corp., et Ver. quest. 18, art. 2 et 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod primus homo non habuerit scientiam omnium. Aut enim habuit talem scientiam per species acquisitas, aut per species connaturales, aut per species infusas. Non autem per species acquisitas; hujusmodi enim cognitio ab experientia causatur, ut dicitur in 1 Metaph., non multum à princ. lib.; ipse autem non tunc fuerat omnia expertus. Similiter etiam nec per species connaturales; quia erat ejusdem naturæ nobiscum; anima autem nostra est *sicut tabula, in qua nihil est*

scriptum, ut dicitur in 3 de Anima, text. 14. Si autem per species infusas, ergo scientia ejus quam habebat de rebus, non erat ejusdem rationis cum scientiâ nostrâ, quam à rebus acquirimus.

2. Præterea, in omnibus individuis ejusdem speciei est idem modus consequendi perfectionem. Sed alii homines non statim in sui principio habent omnium scientiam, sed eam per temporis successionem acquirunt secundum suum modum. Ergo nec Adam statim formatus habuit omnium scientiam.

3. Præterea, status præsentis vitæ homini conceditur, ut in eo proficiat anima et quantum ad cognitionem, et quantum ad meritum: propter hoc enim anima corpori videtur esse unita. Sed homo in statu illo profecisset quantum ad meritum. Ergo etiam profecisset quantum ad cognitionem rerum. Non ergo habuit omnium rerum scientiam.

Sed contra est quod ipse imposuit nomina animalibus, ut dicitur Gen. 2. Nomina autem debent naturis rerum congruere. Ergo Adam scivit naturas omnium animalium; et pari ratione habuit omnium aliorum scientiam.

Respondeo dicendum quod naturali ordine perfectum præcedit imperfectum, sicut et actus potentiam, quia ea quæ sunt in potentia, non reducuntur ad actum nisi per aliquod ens actu. Et quia res primitus à Deo institutæ sunt, non solum ut in seipsis essent, sed etiam ut essent aliorum principia, ideo productæ sunt in statu perfecto, in quo possent esse principia aliorum. Homo autem potest esse principium alterius, non solum per generationem corporalem, sed etiam per instructionem et gubernationem. Et ideo sicut primus homo institutus est in statu perfecto quantum ad corpus, ut statim posset generare, ita etiam institutus est in statu perfecto quantum ad animam, ut statim posset alios instruere et gubernare. Non potest autem aliquis instruere, nisi habeat scientiam. Et ideo primus homo sic institutus est à Deo, ut haberet omnium scientiam in quibus homo natus est instrui. Et hæc sunt omnia illa quæ virtualiter existunt in primis principiis per se notis, quæcumque scilicet naturaliter homines cognoscere possunt.

Ad gubernationem autem vitæ propriæ et aliorum non solum requiritur cognitio eorum quæ naturaliter sciri possunt, sed etiam cognitio eorum quæ naturalem cognitionem excedunt, eò quod vita hominis ordinatur ad quemdam finem supernaturalem; sicut nobis ad gubernationem vitæ nostræ necessarium est cognoscere quæ fidei sunt. Unde et de his supernaturalibus tantam cognitionem primus homo accepit, quanta erat necessaria ad gubernationem vitæ humanæ secundum statum illum. Alia verò quæ nec naturali hominis studio cognosci possunt, nec sunt necessaria ad gubernationem vitæ humanæ, primus homo non cognovit; sicut sunt cogitationes hominum, futura contingentia, et quædam singularia, puta quot lapilli jaceant in flumine, et alia hujusmodi.

Ad primum ergo dicendum quod primus

homo habuit scientiam omnium per species à Deo infusas; nec tamen scientia illa fuit alterius rationis à scientiâ nostrâ, sicut nec oculi quos cæco nato Christus dedit, fuerunt alterius rationis ab oculis quos natura produxit.

Ad secundum dicendum quod Adam debet aliquid habere perfectionis, in quantum erat primus homo, quod cæteris hominibus non competit, ut ex dictis patet in corp. art.

Ad tertium dicendum quod Adam in scientiâ naturalium scibilium non profecisset quantum ad numerum scitorum, sed quantum ad modum sciendi; quia quæ sciebat intellectualiter, scivisset postmodum per experimentum. Quantum verò ad supernaturalia cognita, profecisset etiam quantum ad numerum per novas revelationes; sicut et Angeli proficiunt per novas illuminationes. Nec tamen est simile de profectu meriti et scientiæ; quia unus homo non est alteri principium merendi, sicut et sciendi (1).

ARTICULUS IV. — *Utrum homo in primo statu decipi potuisset.* — (2, dist. 23, quæst. 2, art. 3, et Ver., quæst. 18, art. 6.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod homo in primo statu decipi potuisset. Dicit enim Apostolus, 1 ad Timoth. 2, 14, quod *mulier seducta in pravaricatione fuit.*

2. Præterea, Magister dicit, 20 dist. 2 Sentent., quod *ideo mulier non horruit serpentem loquentem, quia officium loquendi eum accepisse à Deo putavit.* Sed hoc falsum erat. Ergo mulier decepta fuit ante peccatum.

3. Præterea, naturale est quod quantum aliquid remotius videtur, tanto minus videtur. Sed natura oculi non est contracta per peccatum. Ergo hoc idem in statu innocentie contigisset. Fuisset ergo homo deceptus circa quantitatem rei visæ, sicut et modo.

4. Præterea, Augustinus dicit, 12 super Gen. ad litt., cap. 2, circa fin., quod *in somno adhæret anima similitudini, tanquam ipsi rei.* Sed homo in statu innocentie comedisset, et per consequens dormivisset, et somniasset. Ergo deceptus fuisset adhærendo similitudinibus, tanquam rebus.

5. Præterea, primus homo nescivisset cogitationes hominum, et futura contingentia, ut dictum est art. præc. Si igitur aliquis super his ipsi falsum diceret, deceptus fuisset.

Sed contra est quod Augustinus dicit, lib. 3 de lib. Arb., cap. 18, in fin.: *Approbare vera pro falsis non est natura instituti hominis, sed pœna damnati.*

Respondeo dicendum quod quidam dixerunt quod in nomine deceptionis duo possumt intelligi: scilicet qualicumque existimatio levis, quâ aliquis adhæret falso tanquam vero, sine assensu credulitatis; et iterum firma credulitas. Quantum ergo ad ea quorum scientiam Adam habebat, neutro istorum modorum homo decipi poterat ante peccatum; sed quantum ad ea quorum scientiam non habebat, decipi poterat, largè acceptâ deceptione pro existimatione qualicumque sine assensu credulitatis. Quod ideo est dictum,

(1) Fortè est, vel legendum, *sicut sciendi.*

quia existimare falsum in talibus non est noxium homini, et ex quo temerè assensus non adhibetur, non est culpabile.

Sed hæc positio non convenit integritati primi statûs; quia, ut Augustinus dicit, 14 de Civitate Dei, cap. 10, ante med., *in illo statu erat devotio tranquilla peccati, quod manente nullum malum omnino esse poterat*. Manifestum est autem quòd sicut verum est bonum intellectûs, ita falsum est malum ejus, ut dicitur in 6 Ethicorum, cap. 2. Unde non poterat esse quòd, innocentia manente, intellectus hominis alicui falso acquiesceret quasi vero. Sicut enim in membris corporis primi hominis erat quidam carentia perfectionis alicujus, puta claritatis, non tamen aliquod malum inesse poterat; ita in intellectu poterat esse carentia notitiæ alicujus, nulla tamen poterat ibi esse existimatio falsi.

Quod etiam ex ipsa rectitudine primi statûs apparet, scilicet quòd quamdiù anima maneret Deo subdita, tamdiù in homine inferiora superioribus subderentur, nec superiora per inferiora impedirentur. Manifestum est autem ex præmissis, quæst. 85, art. 6, quòd intellectus circa proprium objectum semper verus est; unde ex seipso nunquam decipitur; sed omnis deceptio accidit in intellectu ex aliquo inferiori, puta phantasiâ, vel aliquo hujusmodi. Unde videmus quòd quando naturale iudicatorium non est ligatum, non decipimur per hujusmodi apparitiones, sed solum quando ligatur, ut patet in dormientibus. Unde manifestum est quòd rectitudo primi statûs non compatiatur aliquam deceptionem circa intellectum.

Ad primum ergo dicendum quòd illa seductio mulieris, etsi præcesserit (1) peccatum operis, subsecuta tamen est peccatum inter-næ elationis. Dicit enim Augustinus, 11 super Gen. ad litt., cap. 30, circ. med., quòd *mulier verbis serpentis non crederet, nisi jam inesset menti ejus amor propriæ potestatis, et quædam de se superba præsumptio*.

Ad secundum dicendum quòd mulier putavit serpentem hoc accepisse loquendi officium, non per naturam, sed aliquâ supernaturali operatione; quamvis non sit necessarium auctoritatem Magistri Sent. sequi in hac parte.

Ad tertium dicendum quòd si aliquid representatum fuisset sensui, vel phantasie primi hominis aliter quàm sit in rerum natura, non tamen deciperetur, quia per rationem veritatem dijudicaret.

Ad quartum dicendum quòd id quod accidit in somno, non imputatur homini, quia non habet usum rationis, qui est proprius hominis actus.

Ad quintum dicendum quòd alicui dicenti falsum de contingentibus futuris, vel cogitationibus cordium, homo in statu innocentie non credidisset ita esse; sed credidisset quòd hoc esset possibile; et hoc non esset existimare falsum.

Vel potest dici quòd divinitûs ei subventum

fuisse, ne deciperetur in his quorum scientiam non habebat.

Nec est instantia, quam quidam afferunt, quòd in tentatione non fuit ei subventum ne deciperetur, licet tunc maximè indigeret: quia jam præcesserat peccatum in animo, et ad divinum auxilium recursum non habuit.

QUÆSTIO XCV.

DE HIS QUÆ ATTINENT AD VOLUNTATEM PRIMI HOMINIS, GRATIA SCILICET ET JUSTITIA.—(In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de his quæ pertinent ad voluntatem primi hominis; et circa hoc consideranda sunt duo: primò quidem de gratiâ et justitiâ primi hominis; secundò de usu justitiæ quantum ad dominium super alia.

Circa primum quærentur quatuor: 1° utrùm primus homo creatus fuerit in gratiâ; 2° utrùm in statu innocentie habuerit animæ passiones; 3° utrùm habuerit virtutes omnes; 4° utrùm opera ejus fuissent æquè efficacia ad merendum, sicut modò sunt.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm primus homo fuerit creatus in gratiâ.* — (2-2, quæst. 5, art. 1, corp.; et 2, dist. 20, quæst. 2, art. 3, corp., et dist. 29, quæst. 1, art. 2, et quodl. 1, art. 8, corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd primus homo non fuerit creatus in gratiâ. Apostolus enim, 1 Cor. 15, 45, distinguens Adam à Christo dicit: *Factus est primus Adam in animam viventem, novissimus autem in spiritum vivificantem*. Sed vivificatio spiritûs est per gratiam. Ergo hoc est proprium Christi quòd fuerit factus in gratiâ.

2. Præterea, Augustinus (alius auctor) dicit in lib. de Quæstionibus veteris et novi Testamenti, quæst. 123, in fin., quòd Adam non habuit Spiritum sanctum. Sed quicumque habet gratiam, habet Spiritum sanctum. Ergo Adam non fuit creatus in gratiâ.

3. Præterea, Augustinus dicit in lib. de Correptione et Gratia, cap. 10, circa med., quòd *Deus sic ordinavit Angelorum et hominum vitam, ut prius in eis ostenderet quid posset eorum liberum arbitrium, deinde quid posset suæ gratiæ beneficium, justitiæque iudicium*. Primò ergo condidit hominem et Angelum in solâ naturalis arbitrii libertate, et postmodum ei gratiam contulit.

4. Præterea, Magister dicit, in 24 dist. lib. 2 Sent., quòd *homini in creatione datum est auxilium, per quod stare poterat, sed non poterat proficere*. Quicumque autem habet gratiam, potest proficere per meritum; ergo primus homo non fuit creatus in gratiâ.

5. Præterea, ad hoc quòd aliquis accipiat gratiam, requiritur consensus ex parte recipientis; cum per hoc perficiatur matrimonium quoddam spirituale inter Deum et animam. Sed consensus in gratiam esse non potest nisi prius existentis. Ergo homo non accepit gratiam in primo instanti suæ creationis.

6. Præterea, natura plus distat à gratiâ quàm gratia à gloriâ, quæ nihil est aliud quàm gratia consummata. Sed in homine gratia præcessit gloriam. Ergo multò magis natura præcessit gratiam.

(1) Codex Alcan., *etsi præcessit*. Al., *etsi non præcesserit*.

Sed contra, homo et Angelus æqualiter ordinantur ad gratiam. Sed Angelus est creatus in gratiâ; dicit enim Augustinus, 12 de Civit. Dei, c. 9, à med., quòd *Deus simul erat in eis condens naturam, et largiens gratiam*. Ergo et homo creatus fuit in gratiâ.

Respondeo dicendum quòd quidam dicunt quòd primus homo non fuit creatus in gratiâ; sed tamen postmodum gratia fuit ei collata, antequàm peccasset. Plurimæ autem sanctorum auctoritates attestantur hominem in statu innocentie gratiam habuisse.

Sed quòd fuerit etiam conditus in gratiâ, ut alii dicunt, videtur requirere ipsa rectitudo primi statûs, in quâ Deus hominem fecit, secundum illud Eccle. 7, 30: *Deus fecit hominem rectum*. Erat enim hæc rectitudo secundum hoc quòd ratio subdebatur Deo, rationi verò inferiores vires, et animæ corpus. Prima autem subjectio erat causa et secundæ, et tertiæ. Quamdiu enim ratio manebat Deo subjecta, inferiora ei subdebantur, ut Augustinus dicit, c. 16, lib. 1 de Remiss. peccatorum. Manifestum est autem quòd illa subjectio corporis ad animam, et inferiorum virium ad rationem non erat naturalis; alioquin post peccatum mansisset, cum etiam in dæmonibus data naturalia post peccatum permanerint, ut Dionysius dicit, 14 c. de div. Nom., part. 4, lect. 19. Unde manifestum est quòd et illa prima subjectio, quâ ratio Deo subdebatur, non erat solum secundum naturam, sed secundum supernaturale donum gratiæ; non enim potest esse quòd effectus sit potior quàm causa. Unde Augustinus dicit, 13 de Civ. Dei, c. 13, in princ., quòd *postquàm præcepti facta transgressio est, confestim, gratiâ deserente divind, de corporum suorum nuditate confusi sunt. Senserunt enim motum inobedientis carnis suæ, tanquàm reciprocã penam inobedientiæ suæ*. Ex quo datur intelligi, si deserente gratiâ, soluta est obedientia carnis ad animam, quòd per gratiam in animâ existentem inferiora ei subdebantur.

Ad primum ergo dicendum quòd Apostolus illa verba inducit ad ostendendum esse corpus spirituale, sicut corpus animale; quia vita spiritualis corporis incepit in Christo, qui est *primogenitus ex mortuis*, sicut vita corporis animalis incepit in Adam. Non ergo in verbis Apostoli habetur quòd Adam non fuit spiritualis secundum animam, sed quòd non fuit spiritualis secundum corpus.

Ad secundum dicendum quòd, sicut Augustinus (alius auctor) dicit in eodem lib., loco cit. in arg., non negatur quin aliquo modo fuerit in Adam Spiritus sanctus, sicut et in aliis iustis; sed quòd non sic fuerit in eo, sicut nunc est in fidelibus, qui admittuntur ad perceptionem hæreditatis æternæ statim post mortem.

Ad tertium dicendum quòd ex illâ auctoritate Augustini non habetur quòd Angelus, vel homo prius fuerit creatus in naturali libertate arbitrii quàm habuisset gratiam; sed quòd ostendit quid in eis posset liberum arbitrium ante confirmationem, et quid postmodum consecuti essent per auxilium gratiæ confirmantis.

SUMMÆ. I.

Ad quartum dicendum quòd Magister loquitur secundum opinionem illorum qui posuerunt hominem non esse creatum in gratiâ, sed in naturalibus tantum.

Vel potest dici quòd etsi homo fuerit creatus in gratiâ, non tamen habuit ex creatione naturæ quòd posset proficere per meritum, sed ex superadditione gratiæ.

Ad quintum dicendum quòd, cum motus voluntatis non sit continuus, nihil prohibet etiam in primo instanti suæ creationis primum hominem gratiæ consensisse.

Ad sextum dicendum quòd gloriam mere-mur per actum gratiæ, non autem gratiam per actum naturæ. Unde non est similis ratio.

ARTICULUS II. — *Utrum in primo homine fuerint animæ passionēs.* — (Ver. quæst. 26, art. 8, corp., fin., et ad 6.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd in primo homine non fuerint animæ passionēs. Secundum enim passionēs animæ contingit quòd *caro concupiscit adversus spiritum*, Gal. 5, 17. Sed hoc non erat in statu innocentie. Ergo in statu innocentie non erant animæ passionēs.

2. Præterea, anima Adæ erat nobilior quàm corpus. Sed corpus Adæ fuit impassibile. Ergo nec in animâ ejus fuerunt passionēs.

3. Præterea, per virtutem moralem comprimuntur animæ passionēs. Sed in Adam fuit virtus moralis perfecta. Ergo totaliter passionēs excludebantur ab eo.

Sed contra est quòd dicit Augustinus, 14 de Civ. Dei, c. 10, ante med., quòd *erat in eis amor imperturbatus in Deum, et quædam aliæ animæ passionēs*.

Respondeo dicendum quòd passionēs animæ sunt in appetitu sensuali, cujus objectum est bonum et malum. Unde omnium passionum animæ quædam ordinantur ad bonum, ut amor et gaudium; quædam ad malum, ut timor et dolor. Et quia in primo statu nullum malum aderat, nec imminabat, nec aliquod bonum aberat, quod cuperet bona voluntas pro tempore illo habendum, ut patet per Augustinum, 14 de Civ. Dei, loc. nunc cit., omnes illæ passionēs quæ respiciunt malum, in Adam non erant, ut timor, et dolor, et hujusmodi (1); similiter nec illæ passionēs quæ respiciunt bonum non habitum, et tunc (2) habendum, ut cupiditas æstus; illæ verò passionēs quæ possunt esse boni præsentis, ut gaudium et amor; vel quæ sunt futuri boni in suo tempore habendi, ut desiderium et spes non affligens, fuerunt in statu innocentie; aliter tamen quàm in nobis. Nam in nobis appetitus sensualis, in quo sunt passionēs, non totaliter subest rationi; unde passionēs quandoque sunt in nobis prævenientes iudicium rationis, et impediētes; quandoque verò ex iudicio rationis consequentes, prout sensualis appetitus aliquando rationi obedit. In statu verò innocentie inferior appetitus erat rationi totaliter subjectus. Unde non erant in eo passionēs animæ, nisi

(1) Nicolaus, ut dolor, et hujusmodi.

(2) Ita codices Alcan. et Tarrac. cum editis plurimis. Edit. Rom. cum Nicolaio, et nunc.

(Quarante)

ex rationis iudicio consequentes.

Ad primum ergo dicendum quòd caro concupiscit adversus spiritum per hoc quòd passiones rationi repugnant; quod in statu innocentie non erat.

Ad secundum dicendum quòd corpus humanum in statu innocentie erat impassibile quantum ad passiones quæ remouent dispositionem naturalem, ut infra dicitur, qu. 97, art. 1 et 2; et similiter anima fuit impassibilis quantum ad passiones quæ impediunt rationem.

Ad tertium dicendum quòd perfecta virtus moralis non totaliter tollit passiones, sed ordinat eas. Temperati enim est concupiscere sicut oportet et quæ oportet, ut dicitur in 3 Ethic., c. 11, ad fin.

ARTICULUS III. — *Utrum Adam habuerit omnes virtutes.* — (2, dist. 19, art. 3, corp., et ad 1, et in Exp. litt. 3.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd Adam non habuerit omnes virtutes. Quædam enim virtutes ordinantur ad refrenandam immoderantiam passionum; sicut per temperantiam refrenatur immoderata concupiscentia, et per fortitudinem immoderatus timor. Sed immoderantia passionum non erat in statu innocentie. Ergo nec dictæ virtutes.

2. Præterea, quædam virtutes sunt circa passiones respicientes malum, ut mansuetudo circa iras, fortitudo circa timores. Sed tales passiones non erant in statu innocentie, ut dictum est art. præc. Ergo nec huiusmodi virtutes.

3. Præterea, poenitentia est quædam virtus respiciens peccatum prius commissum; misericordia etiam est quædam virtus respiciens miseriam. Sed in statu innocentie non erat peccatum, nec miseria. Ergo neque huiusmodi virtutes.

4. Præterea, perseverantia est quædam virtus. Sed hanc Adam non habuit, ut sequens peccatum ostendit. Ergo non habuit omnes virtutes.

5. Præterea, fides quædam virtus est. Sed hæc in statu innocentie non fuit; importat enim ænigmaticam cognitionem, quæ perfectioni primi statûs repugnare videtur.

Sed contra est quòd Augustinus dicit in quâdam homil., in Conc. ad catechum., contra Judæos, Pagan. et Arian., c. 2, à med.: *Princeps vitiorum vidit Adam de luto terræ ad imaginem Dei factum, pudicitia ornatum, temperantia compositum, claritate circumdatum.*

Respondeo dicendum quòd homo in statu innocentie aliquam habuit omnes virtutes; et hoc ex dictis patet esse verum. Dictum est enim supra, art. 1 huius qu., quòd talis erat rectitudo primi statûs, quòd ratio erat Deo subjecta, inferiores autem vires rationi. Virtutes autem nihil aliud sunt quàm perfectiones quædam, quibus ratio ordinatur in Deum, et inferiores vires disponuntur secundum regulam rationis, ut magis patebit cum de virtutibus agetur, 1-2, quæst. 63, art. 2. Unde rectitudo primi statûs exigebat ut homo aliquam habuit omnes virtutes haberet.

Sed considerandum est quòd virtutum quædam sunt quæ de sui ratione nullam imper-

fectionem important, ut charitas et iustitia. et huiusmodi virtutes fuerunt in statu innocentie simpliciter et quantum ad habitum, et quantum ad actum. Quædam verò sunt quæ de sui ratione imperfectionem important vel ex parte actûs, vel ex parte materiæ. Et si huiusmodi imperfectio non repugnat perfectioni primi statûs, nihilominus huiusmodi virtutes poterant esse in primo statu; sicut fides, quæ est eorum quæ non videntur; et spes, quæ est eorum quæ non habentur. Perfectio enim primi statûs non se extendebat ad hoc ut videret Deum per essentiam, et ut haberet cum fruitione (1) finalis beatitudinis. Unde fides et spes esse poterant in primo statu et quantum ad habitum, et quantum ad actum. Si verò imperfectio, quæ est de ratione virtutis alicujus, repugnat perfectioni primi statûs, poterat huiusmodi virtus ibi esse secundum habitum, et non secundum actum, ut patet de poenitentia, quæ est dolor de peccato commissio, et de misericordia, quæ est dolor de miseria aliena. Perfectioni autem primi statûs repugnat tam dolor, quàm culpa et miseria. Unde huiusmodi virtutes erant in primo homine secundum habitum, et non secundum actum. Erat enim primus homo sic dispositus, ut si peccatum præcessisset, doleret; et similiter si miseriam in alio videret, eam pro posse repelleret; sicut Philosophus dicit, in 4 Ethic., c. ult., in fin., quòd *verecundia, quæ est de turpi facto, contingit studioso solum sub conditione; est enim sic dispositus quòd verecundaretur, si turpe aliquid committeret.*

Ad primum ergo dicendum quòd accidit temperantie et fortitudini quòd superabundantiam passionum repellat, in quantum invenit passiones superabundantes in subjecto. Sed per se convenit huiusmodi virtutibus passiones moderari.

Ad secundum dicendum quòd illæ passiones ad malum ordinate repugnant perfectioni primi statûs quæ habent respectum ad malum in ipso qui afficitur passione, ut timor et dolor. Sed passiones quæ respiciunt malum in altero, non repugnant perfectioni primi statûs. Poterat enim homo in primo statu habere odio malitiam dæmonum, sicut et diligere bonitatem Dei. Unde et virtutes quæ circa tales passiones essent, possent esse in primo statu et quantum ad habitum, et quantum ad actum. Quæ verò sunt circa passiones respicientes malum in eodem subjecto, si circa huiusmodi solas passiones sunt, non poterant esse in primo statu secundum actum, sed solum secundum habitum, sicut de poenitentia et misericordia dictum est in corp. Sed sunt quædam virtutes quæ non sunt circa has passiones solum, sed etiam circa alias; sicut temperantia, quæ non solum est circa tristitias, sed etiam circa delectationes; et fortitudo, quæ non solum est circa timorem, sed etiam circa audaciam et spem. Unde poterat esse in primo statu actus temperantie, secundum quòd est moderativa delectatio-

(1) Ita Rom. edit. et Patavinæ. Codd. Tarrac. Alcan. cum García et Nicolai, eum fruitione.

num; et similiter fortitudo, secundum quod est moderativa audaciæ, sive spei, non autem secundum quod moderatur tristitiam et timorem.

Ad tertium patet solutio ex his quæ dicta sunt in corp. art.

Ad quantum dicendum quod perseverantia dupliciter sumitur, uno modo prout est quædam virtus; et sic significat quemdam habitum quo quis eligit perseverare in bono: et sic Adam perseverantiam habuit. Alio modo prout est circumstantia virtutis; et sic significat continuationem quamdam virtutis absque interruptione; et hoc modo Adam perseverantiam non habuit.

Ad quantum patet responsio per ea quæ dicta sunt in corp. art.

ARTICULUS IV. — *Utrum opera primi hominis fuerint minus efficacia ad merendum quam opera nostra.* — (2, dist. 29, art. 4.)

Ad quantum sic proceditur. 1. Videtur quod opera primi hominis fuerint minus efficacia ad merendum quam opera nostra. Gratia enim ex Dei misericordia datur, quæ magis indigentibus subvenit magis. Sed nos indigemus magis gratiâ quam primus homo in statu innocentie. Ergo copiosius infunditur nobis gratia; quæ cum sit radix meriti, opera nostra efficaciora ad merendum redduntur.

2. Præterea, ad meritum requiritur pugna quædam et difficultas. Dicitur enim 2 ad Timoth. 2, 5: *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit*; et Philosophus dicit in 2 Ethic. cap. 3, ad fin., quod *virtus est circa difficile, et bonum*. Sed nunc est major pugna, et difficultas. Ergo et major efficacia ad merendum.

3. Præterea, Magister dicit, 24 dist., 2 lib. Sent., quod homo non meruisset tentationi resistendo. Nunc autem meretur qui tentationi resistit. Ergo efficaciora sunt opera nostra ad merendum quam in primo statu.

Sed contra est quia secundum hoc homo esset melioris conditionis post peccatum.

Respondeo dicendum quod quantitas meriti ex duobus potest pensari. Uno modo ex radice charitatis et gratiæ; et talis quantitas meriti respondet præmio essentiali, quod consistit in Dei fruitione; qui enim ex majori charitate aliquid facit, perfectius Deo fruatur. Alio modo pensari potest quantitas meriti ex quantitate operis; quæ quidem est duplex, scilicet absoluta, et proportionalis. Vidua enim quæ misit duo æra minuta in gazophylacium, minus opus fecit quantitate absoluta quam illi qui magna munera posuerunt; sed quantitate proportionali vidua plus fecit secundum sententiam Domini, quia magis ejus facultatem superabat. Utraque tamen quantitas meriti respondet præmio accidentali, quod est gaudium de bono creato.

Sic igitur dicendum quod efficaciora fuissent hominis opera ad merendum in statu innocentie quam post peccatum, si attendatur quantitas meriti ex parte gratiæ, quæ tunc copiosior fuisset, nullo obstaculo in naturâ humanâ invento; similiter etiam, si consideretur absoluta quantitas operis; quia cum homo esset majoris virtutis, majora

opera fecisset. Sed si consideretur quantitas proportionalis, major invenitur ratio meriti post peccatum propter hominis imbecillitatem. Magis enim excedit parvum opus potestatem ejus qui cum difficultate operatur illud, quam opus magnum potestatem ejus qui sine difficultate illud operatur.

Ad primum ergo dicendum quod homo post peccatum ad plura indiget gratiâ quam ante peccatum, sed non magis; quia homo etiam ante peccatum indigebat gratiâ ad vitam æternam consequendam, quæ est principalis necessitas gratiæ; sed homo post peccatum super hoc indiget gratiâ etiam ad peccati remissionem, et infirmitatis sustentationem.

Ad secundum dicendum quod difficultas et pugna pertinent ad quantitatem meriti secundum quantitatem operis proportionalem, ut dictum est in corp. art. Et est signum promptitudinis voluntatis, quæ conatur ad id quod est sibi difficile. Promptitudo autem voluntatis causatur ex magnitudine charitatis. Potest autem contingere quod aliquis ita promptâ voluntate faciat opus aliquod facile, sicut alius difficile: quia paratus esset facere etiam quod sibi esset difficile. Difficultas tamen actualis, in quantum est pœnalis, habet etiam quod sit satisfactoria pro peccato.

Ad tertium dicendum quod resistere tentationi primo homini non fuisset meritorium, secundum opinionem ponentium quod gratiam non haberet, sicut nec modò est meritorium non habenti gratiam. Sed in hoc loco est differentia, quia in primo statu nihil erat interius impellens ad malum, sicut modò est. Unde magis tunc poterat homo resistere tentationi sine gratiâ quam modò.

QUÆSTIO XCVI.

DE DOMINIO QUOD HOMINI IN STATU INNOCENTIÆ COMPETEbat. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de dominio, quod competeat homini in statu innocentie: et circa hoc quærentur quatuor: 1° utrum homo in statu innocentie animalibus dominaretur; 2° utrum dominaretur omni creaturæ; 3° utrum in statu innocentie omnes homines fuissent æquales; 4° utrum homines hominibus dominarentur.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum Adam in statu innocentie animalibus dominaretur.* — (2, dist. 44, qu. 1, art. 3, et opusc. 29, cap. 9.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Adam in statu innocentie animalibus non dominabatur. Dicit enim Augustinus, 9 super Genesim ad litt., c. 14, ante med., quod *ministerium Angelorum animalia sunt adducta ad Adam, ut eis nomina imponeret*. Non autem fuisset ibi necessarium Angelorum ministerium, si homo per seipsum animalibus dominabatur. Non ergo in statu innocentie habuit dominium homo super alia animalia.

2. Præterea, ea quæ ab invicem discordant, non rectè sub uno dominio congregantur. Sed multa animalia naturaliter ab invicem discordant, sicut ovis et lupo. Ergo omnia animalia sub hominis dominio non continebantur.

3. Præterea, Hieronymus dicit (nullibi id habetur apud Hier., at simile aliquid apud Bedam in suo Hexam., et refertur in Glos. ordin.) quod homini ante peccatum non indigenti Deus animalium dominationem dedit; præciebat enim hominem adminiculo animalium adjuvandum fore post lapsum. Ergo ad minùs usus domini super animalia non compete-
 batur homini ante peccatum.

4. Præterea, proprium domini esse videtur præcipere. Sed præceptum non rectè fertur nisi ad habentem rationem. Ergo homo non habebat dominium super animalia irrationalia.

Sed contra est quod dicitur Gen. 1, 26, de homine: *Præsit piscibus maris, et volatilibus celi, et bestiis terræ.*

Respondéo dicendum quòd, sicut supra dictum est, qu. 93, art. 1, inobedientia ad hominem eorum quæ ei debent esse subjecta, subsecuta est in pœnam ejus, eò quòd ipse fuit inobediens Deo. Et ideò in statu innocentie ante inobedientiam prædictam nihil ei repugnabat quòd naturaliter deberet ei esse subjectum. Omnia autem animalia sunt homini naturaliter subjecta; quod apparet ex tribus. Primò, ex ipso naturæ processu. Sicut enim in generatione rerum intelligitur quidam ordo, quo proceditur de imperfecto ad perfectum (nam materia est propter formam, et forma imperfectior propter perfectiorem), ita etiam est in usu rerum naturalium. Nam imperfectiora cedunt in usum perfectiorum; plantæ enim utuntur terræ ad sui nutrimentum, animalia verò plantis, et homines plantis et animalibus. Unde naturaliter homo dominatur animalibus; et propter hoc Philosophus dicit, in 1 Polit., c. 5, quòd *venatio sylvestrium animalium est justa et naturalis: quia per eam homo vindicat sibi quod est naturaliter suum.* Secundò, apparet hoc ex ordine divinæ providentiæ, quæ semper inferiora per superiora gubernat. Unde cum homo sit supra cætera animalia, utpote ad imaginem Dei factus, convenienter ejus gubernationi alia animalia subduntur. Tertiò, apparet idem ex proprietate hominis, et aliorum animalium. In aliis enim animalibus invenitur secundum æstimationem naturalem quædam participatio prudentiæ ad aliquos particulares actus; in homine autem universalis prudentia, quæ est ratio omnium agibilium. Omne autem quod est per participationem subditur ei quod est per essentiam et universaliter. Unde patet quòd naturalis est subjectio aliorum animalium ad hominem.

Ad primum ergo dicendum quòd in subjectos multa potest facere superior potestas quæ non potest facere inferior. Angelus autem est naturaliter superior homine. Unde aliquis effectus poterat fieri circa animalia virtute angelicâ qui non poterat fieri potestate humanâ, scilicet quòd statim omnia animalia congregarentur.

Ad secundum dicendum quòd quidam dicunt, quòd animalia quæ nunc sunt ferocia, et occidunt alia animalia, in statu illo fuissent mansueta, non solum circa hominem,

sed etiam circa alia animalia. Sed hoc est omninò irrationabile. Non enim per peccatum hominis natura animalium est mutata; ut quibus nunc naturale est comedere aliorum carnes, tunc vixissent de herbis, sicut leones et falcones. Nec Glossa Bedæ (1) dicit Gen. 1, quòd *ligna, et herbæ datæ sunt omnibus animalibus, et avibus in cibum, sed quibusdam.* Fuisset ergo naturalis discordia inter quædam animalia. Nec tamen propter hoc subtraherentur dominio hominis; sicut nec nunc propter hoc subtrahuntur dominio Dei, cuius providentiæ hoc totum dispensatur. Et hujus providentiæ homo executor fuisset, ut etiam nunc apparet in animalibus domesticis; ministrantur enim falconibus domesticis per homines gallinæ in cibum.

Ad tertium dicendum quòd homines in statu innocentie non indigebant animalibus ad necessitatem corporalem; neque ad tegumentum, quia nudi erant, et non erubescabant, nullo incitante inordinatæ concupiscentiæ motu; neque ad cibum, quia lignis paradisi vescabantur; neque ad vehiculum, propter corporis robur; indigebant tamen eis ad experimentalem cognitionem sumendam de naturis eorum. Quod significatum est per hoc quòd Deus ad eum animalia adduxit, ut eis nomina imponeret, quæ eorum naturas designant.

Ad quartum dicendum quòd omnia animalia habent quamdam participationem prudentiæ et rationis secundum æstimationem naturalem: ex quâ contingit quòd grues sequuntur ducem, et apes obediunt regi. Et sic tunc omnia animalia per seipsa homini obdivissent, sicut nunc quædam domestica ei obediunt.

ARTICULUS II. — *Utrum homo habuisset dominium super omnes alias creaturas.* — (Locis sup. art. 1 notatis.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd homo non habuisset dominium super omnes alias creaturas. Angelus enim naturaliter est majoris potestatis quàm homo. Sed, sicut dicit Augustinus, 3 de Trinit., c. 8, materia corporalis non obdivisset ad nutum etiam sanctis Angelis. Ergo multò minùs homini in statu innocentie.

2. Præterea, in plantis non sunt de viribus animæ, nisi nutritiva, et augmentativa, et generativa. Hæ autem non sunt natæ obedire rationi, ut in uno et eodem homine apparet. Ergo cum dominium competat homini secundum rationem videtur quòd homo in statu innocentie non dominaretur plantis.

3. Præterea, quicumque dominatur alicui rei, potest illam rem mutare. Sed homo non potuisset mutare cursum cælestium corporum; hoc enim solius Dei est, ut dicit Dionysius in epist. ad Polycarp. 7, non procul à fin. Ergo non dominabatur eis.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1, 26, de homine: *Præsit universæ creaturæ.*

Respondéo dicendum quòd in homine quo-

(1) Oppositum potius habet Beda in suo Hexam., nec tale quidquam ex eo habet Glossa; unde ex corrupto exemplari habuisse S. Thomam. Nicolaies putat.

dam modo sunt omnia; et ideo secundum modum quo dominatur his quæ in seipso sunt, secundum hunc modum competit ei dominari aliis. Est autem in homine quatuor considerare, scilicet *rationem*, secundum quod am convenit cum Angelis; *vires sensitivas*, secundum quas convenit cum animalibus; *vires naturales*, secundum quas convenit cum plantis; et ipsum corpus secundum quod convenit cum rebus inanimatis. Ratio autem in homine habet locum dominantis, et non subiecti dominio. Unde homo Angelis non dominabatur in primo statu. Et quod dicitur, *omni creaturæ*, intelligitur, quæ non est ad imaginem Dei. Viribus autem sensitivis, sicut irascibili, et concupiscibili, quæ alicqualiter obediunt rationi, dominatur anima imperando. Unde in statu innocentie animalibus aliis per imperium dominabatur; viribus autem naturalibus, et ipsi corpori homo dominabatur, non quidem imperando, sed utendo. Et sic etiam homo in statu innocentie dominabatur plantis et rebus inanimatis, non per imperium, vel immutationem, sed absque impedimento utendo eorum auxilio.

Et per hoc patet responsio ad objecta.

ARTICULUS III. — *Utrum homines in statu innocentie fuissent æquales.* — (Sup., qu. 92, art. 1, 2, et inf., art. 4, corp.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod homines in statu innocentie omnes fuissent æquales. Dicit enim Gregorius, in lib. pastoral. Curæ, part. 2, c. 6, quod *ubi non deliquimus, omnes pares sumus*. Sed in statu innocentie non erat delictum. Ergo omnes erant pares.

2. Præterea, similitudo et æqualitas est ratio mutue dilectionis, secundum illud Eccli. 13, 19: *Omne animal diligit sibi simile; sic et omnis homo proximum sibi*. In illo autem statu inter homines abundasset dilectio (1), quæ est vinculum pacis. Ergo omnes fuissent pares in statu innocentie.

3. Præterea, cessante causâ, cessat effectus. Sed causa inæqualitatis inter homines videtur non esse ex parte quidem Dei, quod quosdam pro meritis præmiat, quosdam verò punit; ex parte verò naturæ, quia propter naturæ defectum quidam nascuntur debiles et orbat, quidam autem fortes et perfecti; quæ in primo statu non fuissent. Ergo, etc.

Sed contra est quod dicitur Rom. 13, 1: *Quæ à Deo sunt, ordinata sunt* (2). Ordo autem maximè videtur in disparitate consistere; dicit enim Augustinus, 19 de Civ. Dei, c. 13, à princ.: *Ordo est parium, dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio*. Ergo in primo statu, qui decentissimus fuisset, disparitas inveniretur.

Respondeo dicendum quod necesse est dicere aliquam disparitatem in primo statu

futuram (1) fuisse, ad minus quantum ad sexum; quia sine diversitate sexus generatio non fuisset; similiter etiam quantum ad ætatem; sic enim (2) quidam ex aliis nascebantur, nec illi qui miscebantur (3), steriles erant.

Sed et secundum animam diversitas fuisset et quantum ad justitiam, et quantum ad scientiam. Non enim ex necessitate homo operabatur, sed per liberum arbitrium, ex quo homo habet quod possit (4) magis et minus animum applicare ad aliquid faciendum, vel volendum, vel cognoscendum; unde quidam magis proficissent in justitiâ et scientiâ, quam alii. Ex parte etiam corporis poterat esse disparitas. Non enim erat exemptum corpus humanum totaliter à legibus naturæ, quin ex exterioribus agentibus aliquod commodum aut auxilium reciperet magis vel minus, cum etiam cibis eorum vita sustentaretur. Et sic nihil prohibet dicere quin secundum diversam dispositionem aeris, et diversum situm stellarum, aliqui robustiores corpore generarentur quam alii, et majores, et pulchriores, et melius complexionati; ita tamen quod in illis qui excederentur, nullus esset defectus, vel peccatum sive circa animam, sive circa corpus.

Ad primum ergo dicendum quod Gregorius per verba illa intendit excludere disparitatem quæ est secundum differentiam justitiæ et peccati; ex quâ contingit quod aliqui penaliter sunt sub aliis coercendi.

Ad secundum dicendum quod æqualitas est causa quod dilectio mutua sit æqualis. Sed tamen inter inæquales potest esse major dilectio quam inter æquales, licet non æqualiter utrinque respondeat; pater enim plus diligit filium naturaliter quam frater fratrem; licet filius non tantumdem diligit patrem, sicut ab eo diligitur.

Ad tertium dicendum quod causa disparitatis poterat esse ex parte Dei; non quidem ut puniret quosdam, et quosdam præmiaret, sed ut quosdam plus, quosdam minus sublimaret: ut pulchritudo ordinis magis in hominibus reluceret. Et etiam ex parte naturæ poterat disparitas causari secundum prædictum modum, absque aliquo defectu naturæ.

ARTICULUS IV. — *Utrum homo in statu innocentie homini dominabatur.* — (2-2, qu. 164, art. 2, corp., et ad 1, et 2, dist. 44, qu. 1, art. 2, et op. 20, lib. 2, cap. 9, et lib. 3, cap. 9, fin.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod homo in statu innocentie homini non dominabatur. Dicit enim Augustinus 19 de Civ. Dei, c. 15, à princ.: *Hominem rationalem ad*

(1) Al. deest futuram.

(2) Al. deest enim.

(3) Ita editi omnes quos vidimus, et cod. Alcan. primâ manu, sed in *nascebantur* mutatum apparet. Passim ad marginem notatur, *al., nascebantur*; quam lectionem meliorem reputat Garcia et Madalena.

(4) Ita cod. quidam cum edit. Nicolai, Patav., et Theologis. Cod. Alcan. cum edit. Rom.: *Ex quo ratio habet quod homo possit.*

(1) Ita Lovan. et Duaceni Theologi ex cod. Camer. Thomas Madalena, in suo Alcan. cod. legendum putat: *Hujusmodi dabatur dilectio*. Edit. Rom. et Patav. 1698, abundat. In edit. Nicolai typographorum errore omissum fuit hoc secundum argumentum.

(2) Vulgata: *Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt.*

imaginem suam factum non voluit Deus nisi irrationabilibus dominari, non hominem homini, sed hominem pecori.

2. Præterea, illud quod est introductum in pœnam peccati, non fuisset in statu innocentie. Sed hominem subesse homini, introductum est in pœnam peccati; dictum est enim mulieri post peccatum: *Sub potestate viri eris*, ut dicitur Gen. 3, 16. Ergo in statu innocentie non erat homo homini subjectus.

3. Præterea, subjectio libertati opponitur. Sed libertas est unum de præcipuis bonis, quod in statu innocentie non defuisset, quando *nilil aberat quod bona voluntas cupere posset*; ut Augustinus dicit, 14 de Civ. Dei, cap. 10. Ergo homo homini in statu innocentie non dominabatur.

Sed contra conditio hominum in statu innocentie non erat dignior quàm conditio Angelorum. Sed inter Angelos quidam aliis dominantur; unde et unus ordo *Dominatorum* vocatur. Ergo non est contra dignitatem status innocentie quod homo homini dominaretur.

Respondeo dicendum quod dominium accipitur dupliciter, uno modo secundum quod opponitur servituti; et sic dominus dicitur cui aliquis subditur ut servus. Alio modo accipitur dominium, secundum quod communiter refertur ad subjectum qualitercumque; et sic etiam ille qui habet officium gubernandi et dirigendi liberos, dominus dici potest. Primo ergo modo accepto dominio, in statu innocentie homo homini non dominaretur; sed secundo modo accepto dominio, in statu innocentie homo homini dominari potuisset.

Cujus ratio est, quia servus in hoc differt à libero, quod *liber est causâ sui, servus autem ordinatur ad alium*. Tunc ergo aliquis dominatur alicui ut servo, quando eum cui dominatur, ad propriam utilitatem sui, scilicet dominantis, refert. Et quia unicuique est appetibile proprium bonum; et per consequens contristabile est unicuique quod illud bonum quod deberet esse suum, cedat alteri tantum; ideò tale dominium non potest esse sine pœnâ subjectorum; propter quod in statu innocentie non fuisset tale dominium hominis ad hominem.

Tunc verò dominatur aliquis alteri ut libero, quando dirigit ipsum ad proprium bonum ejus qui dirigitur, vel ad bonum commune; et tale dominium hominis ad hominem in statu innocentie fuisset propter duo; primo quia homo naturaliter est animal sociale. Unde homines in statu innocentie socialiter vixissent. Socialis autem vita multorum esse non posset, nisi aliquis præsideret, qui ad bonum commune intenderet. Multi enim per se intendunt ad multa, unus verò ad unum. Et ideò Philosophus dicit in princ. Politic. quod quandocumque multa ordinantur ad unum, semper invenitur unum ut principale et dirigens. Secundò, quia si unus homo habuisset super alios supereminentiam scientie et justitie, inconveniens fuisset; nisi hoc exequeretur in utilitatem aliorum, secundum quod dicitur 1 Pet. 4, 10: *Unusquisque gratiam quam accepit, in alterutrum illam admi-*

nistrantes. Unde Augustinus dicit, 19 de Civ. Dei, cap. 14, in fin., quod *justi non dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi*; et cap. 15: *Hoc naturalis ordo præscribit; ita Deus hominem condidit*.

Et per hoc patet responsio ad omnia objecta, quæ procedunt de primo modo dominii.

QUÆSTIO XCVII.

DE HIS QUÆ PERTINENT AD STATUM PRIMI HOMINIS QUANTUM AD INDIVIDUI CONSERVATIONEM. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de his quæ pertinent ad statum primi hominis secundum corpus; et primò quantum ad conservationem individui; secundò quantum ad conservationem speciei.

Circa primum quærantur quatuor: 1° utrùm homo in statu innocentie esset immortalis; 2° utrùm esset impassibilis; 3° utrùm indigeret cibis; 4° utrùm per lignum vite immortalitatem consequeretur.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm homo in statu innocentie esset immortalis.* — (2, dist. 19, quæst. 2, art. 4, et Mal. quæst. 3, art. 3, corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod homo in statu innocentie non erat immortalis. *Mortale* enim ponitur in definitione hominis. Sed remotâ definitione, aufertur definitum. Ergo si homo erat, non poterat esse immortalis.

2. Præterea, corruptibile et incorruptibile genere differunt, ut dicitur in 10 Metaph., text. 26. Sed eorum quæ differunt genere, non est transmutatio in invicem. Si ergo primus homo fuit incorruptibilis, non posset homo in statu isto esse corruptibilis.

3. Præterea, si homo in statu innocentie fuit immortalis, aut hoc habuit per naturam aut per gratiam. Sed non per naturam, quia cum natura eadem maneat secundum speciem, nunc quoque esset immortalis; similiter nec per gratiam, quia primus homo gratiam per penitentiam recuperavit, secundum illud Sap. 10, 2: *Eduxit illum à delicto suo*. Ergo immortalitatem recuperasset; quod patet esse falsum. Non ergo homo erat immortalis in statu innocentie.

4. Præterea, immortalitas promittitur homini in præmium, secundum illud Apoc. 21, 4: *Mors ultra non erit*. Sed homo non fuit conditus in statu præmii, sed ut præmium mereretur. Ergo homo in statu innocentie non fuit immortalis.

Sed contra est quod dicitur ad Rom. 3, 12, quod *per peccatum intravit mors in mundum*. Ergo ante peccatum homo erat immortalis.

Respondeo dicendum quod aliquid potest dici incorruptibile tripliciter, uno modo ex parte materie, ed scilicet quod vel non habet materiam, sicut Angelus, vel habet materiam quæ non est in potentia nisi ad unam formam, sicut corpus cæleste; et hoc dicitur secundum naturam incorruptibile. Alio modo dicitur aliquid incorruptibile ex parte forme, quia scilicet rei corruptibili per naturam inheret aliqua dispositio, per quam totaliter à corruptione prohibetur; et hoc dicitur incorrupti-

bile secundum gloriam; quia, ut dicit Augustinus in epist. ad Dioscorum, *tam potenti naturâ Deus fecit animam, ut ex ejus beatitudine redundet in corpus plenitudo sanitatis et incorruptionis vigor*. Tertio modo dicitur aliquid incorruptibile ex parte causæ efficientis; et hoc modo homo in statu innocentie fuisset incorruptibilis et immortalis; quia, ut Augustinus (alius auctor) dicit in lib. de QQ. novi et vet. Testam., quæst. 19, in principio: *Deus hominem fecit, qui quamdiu non peccator, immortalitate vigeret, ipse sibi auctor esset aut ad vitam aut ad mortem*. Non enim corpus ejus erat indissolubile per aliquem immortalitatis vigorem in eo existentem; sed inerat animæ vis quædam supernaturaliter divinitus data, per quam poterat corpus ab omni corruptione præservare, quamdiu ipsa Deo subjecta mansisset. Quod rationabiliter factum est; quia enim anima rationalis excedit proportionem corporalis materiæ, ut supra dictum est, quæst. 76, art. 1, conveniens fuit ut in principio ei virtus daretur, per quam corpus conservare posset supra naturam corporalis materiæ.

Ad primum ergo et secundum dicendum quod rationes illæ procedunt de incorruptibili et immortali per naturam.

Ad tertium dicendum quod vis illa præservandi corpus à corruptione non erat animæ humanæ naturalis, sed per donum gratiæ; et quamvis gratiam recuperaverit ad remissionem culpæ et meritum gloriæ, non tamen ad amissionem immortalitatis effectum; hoc enim reservabatur Christo, per quem naturæ defectus in melius reparandus erat, ut infra dicitur 3 part., quæst. 1, art. 2.

Ad quartum dicendum quod differt immortalitas gloriæ, quæ promittitur in præmium, ab immortalitate quæ fuit homini collata in statu innocentie.

ARTICULUS II. — *Utrum homo in statu innocentie fuisset passibilis.* — (2, dist. 19, art. 3, et dist. 23, qu. 2, art. 3, et dist. 29, art. 3, corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod homo in statu innocentie fuisset passibilis. Sentire enim est pati quoddam. Sed homo in statu innocentie fuisset sensibilis. Ergo fuisset passibilis.

2. Præterea, somnus passio quædam est. Sed homo in statu innocentie dormivisset, secundum illud Gen. 2, 21: *Immisit Deus soporem in Adam*. Ergo fuisset passibilis.

3. Præterea, ibidem subditur, quod *tulit unam de costis ejus*. Ergo fuisset passibilis etiam per abscissionem partis.

4. Præterea, corpus hominis molle fuit. Sed molle naturaliter passivum est à duro. Ergo si corpori primi hominis obvium fuisset aliquod corpus durum, ab eo passum fuisset; et sic primus homo fuit passibilis.

Sed contra est quia si fuisset passibilis, fuisset corruptibilis; quia *passio magis facta abjicit à substantiâ*, ex Philos., 6 Topic., c. 3.

Respondeo dicendum quod passio dupliciter dicitur, uno modo propriè; et sic pati dicitur quod à suâ naturali dispositione remouetur; passio enim est effectus actionis. In rebus

autem naturalibus contraria agunt et patiuntur ad invicem, quorum unum remouet alterum à suâ naturali dispositione. Alio modo dicitur passio communiter secundum quamcumque mutationem, etiamsi pertineat ad perfectionem naturæ, sicut intelligere, vel sentire dicitur pati quoddam. Hoc igitur secundo modo homo in statu innocentie passibilis erat, et patiebatur et secundum animam, et secundum corpus. Primo autem modo dicta passio erat impassibilis et secundum animam, et secundum corpus, sicut et immortalis. Poterat enim passionem prohibere, sicut et mortem, si absque peccato perstitisset.

Et per hoc patet responsio ad duo prima. Nam sentire et dormire non remouent hominem à naturali dispositione, sed ad bonum naturæ ordinantur.

Ad tertium dicendum quod, sicut supra dictum est, quæst. 92, art. 3, ad 2, costa illa fuit in Adam, in quantum erat principium humani generis, sicut semen in homine, in quantum est principium per generationem. Sicut igitur decisio seminis non est cum passione, quæ removeat hominem à naturali dispositione; ita etiam est dicendum de separatione illius costæ.

Ad quartum dicendum quod corpus hominis in statu innocentie poterat præservari ne pateretur læsionem ab aliquo duro; partim quidem per propriam rationem, per quam poterat nociva vitare; partim etiam per divinam providentiam, quæ sic ipsum tuebatur, ut nihil ei occurreret ex improvviso, à quo læderetur.

ARTICULUS III. — *Utrum homo in statu innocentie indigebat cibo.* — (2, dist. 19, art. 2, ad 2 et 3, et 4 cont., cap. 82, et Mal. qu. 5, art. 5, ad 8 et 9, opusc. 2, cap. 13.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod homo in statu innocentie non indigebat cibo. Cibus enim necessarius est homini ad restaurationem deperditi. Sed corpore Adæ nulla fiebat deperditio, quia incorruptibile erat. Ergo non erat ei cibus necessarius.

2. Præterea, cibus est necessarius ad nutriendum. Sed nutritio non est sine passione. Cum ergo corpus hominis esset impassibile, non erat ei cibus necessarius, ut videtur.

3. Præterea, cibus dicitur esse nobis necessarius ad vitæ conservationem. Sed Adam aliter vitam poterat conservare; quia si non peccaret, non moreretur. Ergo cibus non erat ei necessarius.

4. Præterea, ad sumptionem cibi sequitur emissio superfluitatum, quæ habent quamdam turpitudinem non convenientem dignitati primi statûs. Ergo videtur quod homo in primo statu cibi non uteretur.

Sed contra est quod dicitur Genes. 2, 16: *De omni ligno quod est in paradiso comedetis* (1).

Respondeo dicendum, quod homo in statu innocentie habuit vitam animalem cibi indigentem; post resurrectionem verò habebit vitam spiritualem cibi non indigentem.

Ad cujus evidentiam considerandum est,

(1) Vulgata, *comede*.

quod anima rationalis et anima est, et spiritus. Dicitur autem esse anima secundum illud quod est commune ipsi, et aliis animabus, quod est vitam corpori dare. Unde dicitur Genes. 2, 7: *Factus est homo in animam viventem*, id est, vitam corpori dantem; sed spiritus dicitur secundum illud quod est proprium ipsi, et non aliis animabus, quod scilicet habeat virtutem intellectivam immaterialem. In primo igitur statu anima rationalis communicabat corpori id quod competit ei, in quantum est anima; et ideo corpus illud dicebatur animale, in quantum scilicet habebat vitam ab animâ. Primum autem principium vitæ in istis inferioribus, ut dicitur in lib. 2 de Animâ, text. 34 et 49, est anima vegetabilis; cujus opera sunt alimento uti, et generare, et augeri; et ideo hæc opera homini in primo statu competeant. In ultimo verò statu post resurrectionem anima communicabit quodammodo corpori ea quæ sunt sibi propria, in quantum est spiritus: immortalitatem quidem quantum ad omnes; impassibilitatem verò, et gloriam, et virtutem quantum ad bonos, quorum corpora spiritualia dicuntur. Unde post resurrectionem homines cibis non indigebunt; sed in statu innocentie eis indigebant.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut dicit Augustinus (alius auctor), in lib. de QQ. vet. et novi Testam., quæst. 19, *quomodo immortale corpus habebat, quod cibo sustentabatur? immortalis enim non eget escâ neque potu*. Dictum est enim supra, art. 1 hujus quæst., quod immortalitas primi statûs erat secundum vim quamdam supernaturalem in animâ residentem, non autem secundum aliquam dispositionem corpori inherentem. Unde per actionem caloris aliquid de humido illius corporis poterat deperdi; et ne totaliter consumeretur, necesse erat per assumptionem cibi homini subveniri.

Ad secundum dicendum quod in nutritione est quædam passio et alteratio, scilicet ex parte alimenti quod convertitur in substantiam ejus quod alitur. Unde ex hoc non potest concludi, quod corpus hominis fuerit passibile, sed quod cibus assumptus erat passibilis; quamvis etiam talis passio esset ad perfectionem naturæ.

Ad tertium dicendum quod si homo sibi non subveniret de cibo, peccaret, sicut peccavit sumendo vetitum cibum. Simul enim ei præceptum fuit ut à ligno scientiæ boni et mali abstinere, et ut de omni alio ligno paradisi vesceretur.

Ad quartum dicendum quod quidam dicunt, quod homo in statu innocentie non assumpsisset de cibo nisi quantum fuisset ei necessarium. Unde non fuisset ibi superfluitas emissio. Sed hoc irrationabile videtur, quod in cibo assumpto non esset aliqua fæculentia, quæ non esset apta ut converteretur in hominis nutrimentum; unde oportebat superfluitates emitti. Tamen fuisset divinitus provisum, ut nulla ex hoc indecentia esset.

ARTICULUS IV. — *Utrum homo in statu innocentie per lignum vitæ immortalitatem consecutus fuisset.* — (2, dist. 19, art. 4, ad 5 et 6, et 3, dist. 16, qu. 1, art. 3, ad 5, et Mal. quæst. 5, art. 3, ad 8 et 9.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod lignum vitæ non poterat esse causa immortalitatis. Nihil enim potest agere ultra suam speciem, effectus enim non excedit causam. Sed lignum vitæ erat corruptibile; alioquin non potuisset in nutrimentum assumi; quia alimentum convertitur in substantiam nutriti, ut dictum est art. præc., ad 2. Ergo lignum vitæ incorruptibilitatem, seu immortalitatem conferre non poterat.

2. Præterea, effectus qui causantur à virtutibus plantarum et aliarum naturalium rerum, sunt naturales. Si ergo lignum vitæ immortalitatem causasset, fuisset illa immortalitas naturalis.

3. Præterea, hoc videtur redire in fabulas antiquorum qui dixerunt quod dii, qui comedeant de quodam cibo, facti sunt immortales, quos irridet Philosophus in 3 Metaph., text. 14.

Sed contra est quod dicitur Gen. 3, 22: *Ne forte mittat manum suam, etumat de ligno vitæ, et comedat, et vivat in æternum*.

Præterea, Augustinus (alius auctor), in lib. de QQ. veter. et novi Testam., quæst. 19, dicit: *Custos arboris vitæ corruptionem corporis inhibebat. Denique et post peccatum potuit insolubilis manere, si permissum esset illi edere de arbore vitæ*.

Respondeo dicendum quod lignum vitæ quodam modo immortalitatem causabat, non autem simpliciter. Ad cujus evidentiam considerandum est quod duo remedia ad conservationem vitæ habebat homo in primo statu, contra duos defectus. Primus enim defectus est deperditio humidi per actionem caloris naturalis, qui est animæ instrumentum; et contra hunc defectum subveniebatur homini per esum aliorum lignorum paradisi, sicut et nunc subvenitur nobis per cibos quos sumimus. Secundus autem defectus est, quia, ut Philosophus dicit, 1 de Generat., text. 34 et 39, illud quod generatur ex aliquo extraneo, adjunctum ei quod prius erat, humido præexistenti, imminuit virtutem activam speciei; sicut aqua adjuncta vino, primò quidem convertitur in sorem vini; sed secundum quod magis, et minùs additur, diminuit vini fortitudinem; et tandem vinum fit aquosum. Sic igitur videmus quod in principio virtus activa speciei est adeò fortis quod potest convertere de alimento non solum quod sufficit ad restaurationem deperditi, sed etiam quod sufficit ad augmentum; postmodum verò quod aggeneratur, non sufficit ad augmentum, sed solum ad restaurationem deperditi; tandem verò in statu senectutis nec ad hoc sufficit; unde sequitur decrementum, et finaliter dissolutio corporis. Et contra hunc defectum subveniebatur homini per lignum vitæ. Habebat enim virtutem fortificandi virtutem speciei contra debilitatem provenientem ex admixtione extranei. Unde Augustinus dicit,

14 de Civ. Dei, cap. 26, circa princ., quòd *cibus aderat homini, ne esuriret; potus, ne sitiret; et lignum vitæ, ne senectus eum dissolveret*; et (alius auctor) in lib. de QQ. vet. et novi Testam., quæst. 19, in fin., dicit quòd *vitæ arbor medicinæ modo corruptionem omnem prohibebat*. Non tamen simpliciter immortalitatem causabat, quia neque virtus quæ inerat animæ ad conservandum corpus, causabatur ex ligno vitæ; neque etiam poterat immortalitas dispositionem corpori præstare, ut nunquàm dissolvi posset; quod ex hoc patet, quia virtus ejuscuscumque corporis est finita. Unde non poterat virtus ligni vitæ ad hoc se extendere ut daret corpori virtutem durandi tempore infinito, sed usque ad determinatum tempus. Manifestum est enim quòd quantò aliqua virtus est major, tantò imprimis durabiliorem effectum. Unde cùm virtus ligni vitæ esset finita, semel sumptum præservabat à corruptione usque ad determinatum tempus; quo finito, vel homo translatus fuisset ad spiritualem vitam, vel indiguisset iterum sumere de ligno vitæ.

Et per hoc patet responsio ad objecta. Nam primæ rationes concludunt, quòd non causabat incorruptibilitatem simpliciter. Aliæ verò concludunt, quòd causabat incorruptibilitatem impediendo corruptionem, secundum modum prædictum in corp. art.

QUÆSTIO XCVIII.

DE PERTINENTIBUS AD CONSERVATIONEM SPECIEI. — (In duos articulos divisa.)

Deinde considerandum est de his quæ pertinent ad conservationem speciei; et primò de ipsa generatione; secundò de conditione proli genitæ.

Circa primum quærentur duo: 1° utrùm in statu innocentiae fuisset generatio; 2° utrùm fuisset generatio per coitum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm in statu innocentiae fuisset generatio.* — (2, dist. 20, quæst. 1, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd in statu innocentiae non fuisset generatio. Generationi enim corruptio est contraria, ut dicitur in 5 Physic., text. 31. Contraria autem sunt circa idem. In statu autem innocentiae non fuisset corruptio. Ergo neque generatio.

2. Præterea, generatio ordinatur ad hoc quòd conservetur in specie quod secundum individuum conservari non potest; unde in illis individuis quæ in perpetuum durant, generatio non invenitur. Sed in statu innocentiae homo in perpetuum absque morte vixisset. Ergo in statu innocentiae generatio non fuisset.

3. Præterea, per generationem homines multiplicantur. Sed multiplicatis dominis, necesse est fieri possessionum divisionem, ad evitandam confusionem domini. Ergo, cùm homo sit institutus dominus animalium, facta multiplicatione humani generis per generationem, secuta fuisset divisio domini; quod videtur esse contrarium juri naturali, secundum quòd omnia sunt communia, ut Isidorus dicit, lib. 5 Etym., cap. 4. Non ergo fuisset generatio in statu innocentiae.

Sed contra est quod dicitur Genes. 1, 28:

Crescite, et multiplicamini, et replete terram. Hujusmodi autem multiplicatio absque novâ generatione fieri non potuisset; cùm duo tantum fuerint primitus instituti. Ergo in primo statu generatio fuisset.

Respondeo dicendum quòd in statu innocentiae fuisset generatio ad multiplicationem humani generis; alioquin peccatum hominis fuisset valdè necessarium, ex quo tantum bonum consecutum est. Est ergo considerandum quòd homo secundum suam naturam est constitutus quasi medium quoddam inter creaturas corruptibiles et incorruptibiles; nam anima ejus est naturaliter incorruptibilis, corpus verò naturaliter corruptibile. Est autem considerandum quòd alio modo intentio naturæ fertur ad corruptibiles et ad incorruptibiles creaturas. Id enim per se videtur esse de intentione naturæ quòd est semper et perpetuum; quod autem est solum secundum aliquod tempus, non videtur esse principaliter de intentione naturæ, sed quasi ad aliud ordinatum; alioquin, eo corrupto, naturæ intentio cassaretur. Quia igitur in rebus corruptibilibus nihil est perpetuum, et semper manens, nisi species; bonum speciei est de principali intentione naturæ, ad cuius conservationem naturalis generatio ordinatur. Substantiæ verò incorruptibiles manent semper non solum secundum speciem, sed etiam secundum individua: et ideo etiam ipsa individua sunt de principali intentione naturæ. Sic igitur homini ex parte corporis, quod corruptibile est secundum naturam suam competit generatio; ex parte verò animæ, quæ incorruptibilis est, competit ei quòd multitudo individuum sit per se intenta à naturâ, vel potius à naturæ auctore, qui solus est humanarum animarum creator; et ideo ad multiplicationem humani generis generationem in humano genere statuit etiam in statu innocentiae.

Ad primum ergo dicendum quòd corpus hominis in statu innocentiae, quantum erat de se, corruptibile erat; sed potuit præservari a corruptione per animam. Et ideo non fuit homini subtrahenda generatio, quæ debetur corruptibilibus rebus.

Ad secundum dicendum quòd generatio in statu innocentiae etsi non fuisset propter conservationem speciei, fuisset tamen propter multiplicationem individuum.

Ad tertium dicendum quòd in statu isto, multiplicatis dominis, necesse est fieri divisionem possessionum; quia *communitas possessionis est occasio discordiæ*, ut Philosophus dicit in 2 Polit., cap. 5. Sed in statu innocentiae fuissent voluntates hominum sic ordinatæ, quòd absque omni periculo discordiæ communiter usi fuissent, secundum quòd unicuique eorum competeret, rebus quæ eorum dominio subdebantur; cùm hoc etiam modò apud multos bonos viros observetur.

ARTICULUS II. — *Utrùm in statu innocentiae fuisset generatio per coitum.* — (2, dist. 20, quæst. 1, art. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd in statu innocentiae non fuisset generatio per coitum, quia, ut Damascenus dicit, lib.

2 orth. Fid., cap. 11, et lib. 4, cap. 25, *primus homo erat in paradiso terrestri sicut Angelus quidam*. Sed in futuro resurrectionis statu, quando erunt homines Angelis similes, *neque nubent, neque nubentur*, ut dicitur Math. 22, 30. Ergo neque in paradiso fuisset generatio per coitum.

2. Præterea, primi homines in perfectâ ætate conditi fuerunt. Si igitur in eis ante peccatum generatio fuisset per coitum, fuissent etiam in paradiso carnaliter conjuncti; quod patet esse falsum secundum Scripturam.

3. Præterea, in conjunctione carnali maxime efficitur homo similis bestiis propter vehementiam delectationis. Unde etiam continentia laudatur, perquam homines ab hujusmodi delectationibus abstinunt. Sed bestiis homo comparatur propter peccatum, secundum illud Psal. 48, 21: *Homo, cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus; et similis factus est illis*. Ergo ante peccatum non fuisset maris et feminæ carnalis conjunctio.

4. Præterea, in statu innocentie nulla fuisset corruptio. Sed per coitum corrumpitur integritas virginalis. Ergo coitus in statu innocentie non fuisset.

Sed contra est quod Deus ante peccatum masculum et feminam fecit, ut dicitur Gen. 1 et 2. Nihil autem est frustra in operibus Dei. Ergo etiamsi homo non peccasset, fuisset coitus, ad quem distinctio sexuum ordinatur.

Præterea, Gen. 2, dicitur, quod mulier est facta in adiutorium viri. Sed non ad aliud, nisi ad generationem, quæ fit per coitum; quia ad quodlibet aliud opus convenientius adjuvari posset vir per virum quam per feminam. Ergo in statu innocentie fuisset generatio per coitum.

Respondeo dicendum quod quidam antiquorum doctorum, considerantes concupiscentiæ fæditatem, quæ invenitur in coitu in isto statu, posuerunt quod in statu innocentie non fuisset generatio per coitum. Unde Gregorius Nyssenus dicit in lib. quem fecit de Homine, cap. 17, quod in paradiso aliter fuisset multiplicatum genus humanum, sicut multiplicati sunt Angeli absque concubitu per operationem divinæ virtutis; et dicit quod Deus ante peccatum fecit masculum et feminam, respiciens ad modum generationis qui futurus erat post peccatum, cujus Deus præscius erat.

Sed hoc non dicitur rationabiliter. Ea enim quæ sunt naturalia homini, neque subtrahuntur, neque dantur homini per peccatum. Manifestum est autem quod homini secundum animalem vitam, quam etiam ante peccatum habebat, ut supra dictum est, quæst. præc., art. 3, naturale est generare per coitum, sicut et cæteris animalibus perfectis; et hoc declarant naturalia membra ad hunc usum deputata. Et ideo non est dicendum quod usus horum membrorum naturalium non fuisset ante peccatum, sicut et cæterorum membrorum.

Sunt igitur in coitu duo consideranda secundum præsentem statum. Unum quod naturæ est, scilicet conjunctio maris et feminæ ad generandum. In omni enim generatione re-

quiritur virtus activa et passiva. Unde cum in omnibus in quibus est distinctio sexuum, virtus activa sit in mare, virtus verò passiva in feminâ, naturæ ordo exigit ut ad generandum convenienter per coitum mas et femina Aliud autem quod considerari potest, est quædam deformitas immoderatæ concupiscentiæ, quæ in statu innocentie non fuisset, quando inferiores vires omnino rationi subdebantur. Unde Augustinus dicit, in 14 de Civit. Dei, cap. 26, ante med.: *Absit ut suspicemur non potuisse prolem fieri sine libidinis morbo; sed eo voluntatis nutu moverentur illa membra quæ cætera, et sine ardore, et illecebroso stimulo, cum tranquillitate animæ et corporis*.

Ad primum ergo dicendum quod homo in paradiso fuisset sicut Angelus per spiritualem mentem, cum tamen haberet vitam animalem quantum ad corpus. Sed post resurrectionem erit homo similis Angelo, spiritualis effectus et secundum animam, et secundum corpus. Unde non est similis ratio.

Ad secundum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, 9 super Genes. ad litt., cap. 4, in princ., ideo primi parentes in paradiso non coierunt, quia formatâ muliere, post modicum, propter peccatum de paradiso ejecti sunt; vel quia expectabatur divina auctoritas ad determinatum tempus commixtionis, à quâ acceperunt universale mandatum.

Ad tertium dicendum quod bestie carent ratione. Unde secundum hoc homo in coitu bestialis efficitur, quia delectationem coitus et fervorem concupiscentiæ ratione moderari non potest. Sed in statu innocentie nihil hujusmodi fuisset, quod ratione non moderaretur; non quia esset minor delectatio secundum sensum, ut quidam dicunt (fuisset enim tantò major delectatio sensibilis, quantò esset purior natura, et corpus magis sensibile); sed quia vis concupiscibilis non ita inordinatè se extulisset super hujusmodi delectatione regulata per rationem; ad quam non pertinet ut sit minor delectatio in sensu, sed ut vis concupiscibilis non immoderatè delectationi inhæreat. Et dico *immoderatè*, propter mensuram rationis: sicut sobrius in cibo moderatè assumpto non minorem habet delectationem quam gulosus; sed minus ejus concupiscibilis super hujusmodi delectatione requiescit. Et hoc sonant verba Augustini, inducta in fine corp., quæ à statu innocentie non excludunt magnitudinem delectationis, sed ardorem libidinis, et inquietudinem animi. Et ideo continentia in statu innocentie non fuisset laudabilis, quæ in tempore isto laudatur, non propter defectum fœcunditatis, sed propter remotionem inordinatæ libidinis. Tunc autem fuisset fœcunditas absque libidine.

Ad quartum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, 14 de Civit. Dei, cap. 26, circa med.: *In illo statu nullâ corruptione integritatis infunderetur gremio maritus uxoris. Ita enim potuit utero conjugis, salva integritate feminei genitalis virile semen immitti, sicut nunc potest, eadem integritate salvo, ex utero virginis fluxus menstrui cruoris emitti. Ut enim ad pariendum non doloris gemitus, sed maturitatis impulsus feminea viscera relaxa-*

ret; sic ad concipiendum non libidinis appetitus, sed voluntarius usus naturam utrumque conjungeret.

QUÆSTIO XCIX.

DE CONDITIONE PROLIS GENERANDÆ QUANTUM AD CORPUS. — (*In duos articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de conditione prolis generandæ; et primò quantum ad corpus; secundò quantum ad justitiam; tertio quantum ad scientiam.

Circa primum quærantur duo: 1° utrùm in statu innocentie pueri mox geniti habuissent perfectam virtutem corpoream; 2° utrùm omnes fuissent nati in sexu masculino.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm pueri in statu innocentie mox nati virtutem perfectam habuissent ad motum membrorum.* — (2. dist. 20, quæst. 2, art. 1, et Ver. quæst. 18, art. 7, ad 4.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd pueri in statu innocentie mox nati virtutem perfectam habuissent ad motum membrorum. Dicit enim Augustinus, in lib. 1 de Bapt. parvul., cap. 38, in fin., quòd *infirmis mentis congruit hæc infirmitas corporis*, quæ scilicet in pueris apparet. Sed in statu innocentie nulla fuisset infirmitas mentis. Ergo neque talis infirmitas corporis fuisset in parvulis.

2. Præterea, quædam animalia statim cum nascuntur, habent virtutem sufficientem ad usum membrorum. Sed homo est nobilior aliis animalibus. Ergo multò magis est naturale homini quòd statim natus virtutem habeat ad usum membrorum; et ita videtur esse pœna ex peccato consequens quòd hanc virtutem non habeat.

3. Præterea, non posse consequi delectabile propositum, afflictionem inducit. Sed si pueri non habuissent virtutem ad movendum membra, frequenter accidisset quòd non possent consequi aliquod delectabile eis propositum. Ergo fuisset in eis afflictio, quæ non poterat esse ante peccatum. Non ergo in statu innocentie defuisset pueris virtus ad movendum membra.

4. Præterea, defectus senectutis videtur correspondere defectui pueritiæ. Sed in statu innocentie non fuisset defectus senectutis. Ergo neque etiam pueritiæ.

Sed contra est quòd omne generatum prius est imperfectum quàm perficiatur. Sed pueri in statu innocentie fuissent per generationem producti. Ergo à principio imperfecti fuissent et quantitate et virtute corporis.

Respondeo dicendum quòd ea quæ sunt supra naturam, solâ fide tenemus; quod autem credimus, auctoritati debemus. Unde in omnibus asserendis sequi debemus naturam rerum, præter ea quæ auctoritate divinâ traduntur, quæ sunt supra naturam. Manifestum est autem naturale hoc esse, utpote principiis humanæ naturæ competens, quòd pueri mox nati non habeant sufficientem virtutem ad movendum membra; quia homo naturaliter habet cerebrum majus in quantitate secundum proportionem sui corporis quàm cætera animalia. Unde naturale est quòd propter maximam humilitatem cerebri in pueris, nervi, qui sunt instrumenta

motûs, non sunt idonei ad movendum membra. Ex aliâ verò parte nulli catholico dubium est quin divinâ virtute fieri possit ut pueri mox nati perfectam virtutem habeant ad motum membrorum. Constat autem per auctoritatem Scripturæ, Eccle. 7, 30, quòd *Deus fecit hominem rectum*; et hæc rectitudo consistit, ut Augustinus dicit, lib. 14 de Civit. Dei c. 11, in perfectâ subiectione corporis ad animam. Sicut ergo in primo statu non poterat esse in membris hominis aliquid quod repugnaret ordinatæ hominis voluntati; ita membra hominis deficere non poterant humanæ voluntati. Voluntas autem hominis ordinata est quæ tendit in actus sibi convenientes. Non sunt autem iidem actus convenientes homini secundum quamlibet ætatem. Dicendum est ergo quòd pueri mox nati non habuissent sufficientem virtutem ad movendum membra ad quoslibet actus, sed ad actus pueritiæ convenientes, puta ad sugendum ubera, et ad alia hujusmodi.

Ad primum ergo dicendum quòd Augustinus loquitur de istâ infirmitate quæ nunc in pueris apparet, etiam quantum ad actus eorum pueritiæ convenientes, ut patet per ea quæ præmittit, quòd *juxta se jacentibus mammis, magis possint esurientes flere quàm sugere.*

Ad secundum dicendum quòd hoc quòd quædam animalia statim nata habent usum membrorum, non est ex eorum nobilitate, cum quædam animalia perfectiora hoc non habeant; sed hoc eis contingit ex siccitate cerebri, et quia actus proprii talium animalium sunt imperfecti, ad quos etiam parva virtus sufficere potest.

Ad tertium patet solutio per ea quæ dicta sunt in corpore. Vel potest dici, quòd nihil appetivissent, nisi ordinatâ voluntate convenisset eis secundum statum suum.

Ad quartum dicendum quòd homo in statu innocentie generatus fuisset, sed non fuisset corruptus. Et idè in statu illo potuissent esse aliqui defectus pueriles, qui consequuntur generationem; non autem defectus seniles, qui ordinantur ad corruptionem.

ARTICULUS II. — *Utrùm in primo statu femina natæ fuissent.* — (2. dist. 20, qu. 2, art. 1, ad 1, et quodl. 5, qu. 11, et quodl. 5, qu. 5, art. 1.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd in primo statu femina natæ non fuissent. Dicit enim Philosophus, in 2 lib. de Gener. animal., c. 3, quòd *femina est mas occasionatus*, quasi præter intentionem naturæ proveniens. Sed in statu illo nihil evenisset innaturale in hominis generatione. Ergo femina natæ non fuissent.

2. Præterea, omne generans generat sibi simile, nisi impediatur vel propter defectum virtutis, vel propter indispositionem materiæ; sicut parvus ignis non potest comburere ligna viridia. In generatione autem vis activa est in mare. Cum igitur in statu innocentie nullus fuisset defectus virtutis ex parte maris, nec indispositio materiæ ex parte feminae, videtur quòd semper masculi nati fuissent.

3. Præterea, in statu innocentie generatio

ad multiplicationem hominum ordinabatur. Sed sufficienter homines multiplicari potuissent per primum hominem, et per primam feminam, ex quo in perpetuum victuri erant. Ergo non fuisset necessarium quod in statu innocentiae feminæ nascerentur.

Sed contra est quod sic natura processisset in generando, sicut eam Deus instituit. Sed Deus instituit marem et feminam in naturā humanā, ut dicitur Gen. 2, 2. Ergo etiam in statu illo fuissent mares et feminæ generati.

Respondeo dicendum quod nihil eorum quæ ad complementum humanæ naturæ pertinent, in statu innocentiae defuisset. Sicut autem ad perfectionem universi pertinent diversi gradus rerum, ita etiam diversitas sexus est ad perfectionem humanæ naturæ. Et ideo in statu innocentiae uterque sexus per generationem productus fuisset.

Ad primum ergo dicendum quod femina dicitur *mas occasionatus*, quia est præter intentionem naturæ particularis, non autem præter intentionem naturæ universalis, ut supra dictum est, qu. 19, art. 1, ad 2.

Ad secundum dicendum quod generatio feminæ non solum contingit ex defectu virtutis activæ, vel indispositione materiæ, ut objectio tangit; sed quandoque quidem ex aliquo accidenti extrinseco, sicut Philosophus dicit, in lib. 2 de Animal. (vel de Gener. animal.), c. 2, quod *ventus septentrionalis coadjuvat ad generationem masculorum, australis vero ad generationem seminarum*; quandoque etiam ex conceptione animæ, ad quam de facili immutatur corpus. Et præcipue in statu innocentiae hoc esse poterat, quando corpus magis erat animæ subjectum, ut scilicet secundum voluntatem generantis distingueretur sexus in prole.

Ad tertium dicendum quod proles fuisset genita vivens vitā animali, ad quam sicut pertinet alimento uti, sic etiam generare. Unde conveniebat quod omnes generarent, et non solum primi parentes; ad quod consequens videtur, quod tot fuissent generatæ feminæ, quot mares.

QUÆSTIO C.

DE CONDITIONE PROLIS GENERANDÆ QUANTUM AD JUSTITIAM. — (In duos articulos divisa.)

Deinde considerandum est de conditione prolis generandæ quantum ad justitiam, et circa hoc quærentur duo: 1° utrū homines fuissent nati cum justitiā; 2° utrū nascerentur in justitiā confirmati.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrū homines fuissent nati cum justitiā.* — (1-3, qu. 81, art. 4, corp., fine, et 2, dist. 20, qu. 1, art. 3, et dist. 23, qu. 2, art. 2, corp., et Rom. 5, lect. 3.)

Ad primum sic proceditur. 1 Videtur quod homines fuissent cum justitiā nati. Dicit enim Hugo de Sanct. Vict., lib. 1 de Sacr., part. 6, c. 24, quod *primus homo ante peccatum generaret quidem filios sine peccato, sed non paternæ justitiæ hæredes.*

2. Præterea, justitiā est per gratiam, ut

Apostolus dicit, ad Rom. 5. Sed gratia non transfunditur, quia sic esset naturalis, sed à solo Deo infunditur. Ergo pueri cum justitiā nati non fuissent.

3. Præterea, justitiā in animā est. Sed anima non est ex traduce. Ergo nec justitiā traducta fuisset à parentibus in filios.

Sed contra est quod Anselmus dicit, in lib. de conceptu Virgin., c. 10, post med., quod *simul cum rationalem haberent animam, justī essent quos generaret homo, si non peccaret.*

Respondeo dicendum quod naturaliter homo generat sibi simile secundum speciem. Unde quæcumque accidentia consequuntur naturam speciei, in his necesse est quod filii parentibus simulentur; nisi sit error in operatione naturæ, qui in statu innocentiae non fuisset. In accidentibus autem individualibus non est necesse quod filii parentibus simulentur. Justitiā autem originalis, in quā primus homo conditus fuit, fuit accidens naturæ speciei non quasi ex principiis speciei causatum, sed tantum sicut quoddam donum divinitus datam toti naturæ. Et hoc apparet, quia opposita sunt unius generis. Peccatum autem originale, quod opponitur illi justitiæ, dicitur esse peccatum naturæ; unde traducitur à parente in posteros: et propter hoc etiam filii parentibus assimilati fuissent quantum ad originalem justitiā.

Ad primum ergo dicendum quod verbum Hugonis est intelligendum non quantum ad habitum justitiæ, sed quantum ad executionem actūs.

Ad secundum dicendum quod quidam dicunt, quod pueri non fuissent nati cum justitiā gratuitā, quæ est merendi principium, sed cum justitiā originali. Sed cum radix originalis justitiæ, in cujus rectitudine factus est homo, consistat in subiectione supernaturali rationis ad Deum, quæ est per gratiam gratum facientem, ut supra dictum est, qu. 93, art. 1, necesse est dicere, quod si pueri nati fuissent in originali justitiā, etiam nati fuissent cum gratiā; sicut et de primo homine supra diximus, ibid., quod fuit cum gratiā conditus. Non tamen fuisset propter hoc gratia naturalis; quia non fuisset transfusa per virtutem seminis, sed fuisset collata homini statim cum habuisset animam rationalem; sicut etiam statim cum corpus est dispositum, infunditur à Deo anima rationalis, quæ tamen non est ex traduce.

Unde patet solutio ad tertium.

ARTICULUS II. — *Utrū pueri in statu innocentiae nati fuissent in justitiā confirmati.* — (2, dist. 20, quæst. 2, art. 3, ad 5 et 7, et Mal. quæst. 5, art. 4, ad 8, et quodl. 5, qu. 5, art. 1.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod pueri in statu innocentiae nati fuissent in justitiā confirmati. Dicit enim Gregorius, 4 Mor., c. 28, super illud Job 3: *Somno meo requiescerem.* etc. *Si parentem primum nulla putredo peccati corrumpere, nequaquam ex se filios gehennæ generaret; sed hi qui nunc per Redemptorem salvandi sunt, soli ab illo*

electi nascerentur. Ergo nascerentur omnes in iustitiâ confirmati.

2. Præterea, Anselmus dicit in libro 2, *Cur Deus homo*, c. 18, ante med., quod si primi parentes sic vixissent, ut tentati non peccassent, ita confirmarentur cum omni pro-pagine sua, ut ultra peccare non possent. Ergo pueri nascerentur in iustitiâ confirmati.

3. Præterea, bonum est potentius quam malum. Sed propter peccatum primi hominis consecuta est necessitas peccandi in his qui nascuntur ex eo. Ergo si primus homo in iustitiâ perstitisset, derivaretur ad posteros necessitas observandi iustitiam.

4. Præterea, Angelus adhærens Deo, aliis peccantibus, statim est in iustitiâ confirmatus, ut ulterius peccare non posset. Ergo similiter et homo, si tentationi restitisset, confirmatus fuisset. Sed qualis ipse fuit, tales alios generasset. Ergo et ejus filii confirmati in iustitiâ nascerentur.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 14 de Civitate Dei, c. 10, à med.: *Tunc felix universa esset humana societas, si nec illi (scilicet primi parentes) malum in posteros trajicerent, nec quisquam ex stirpe eorum iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet.* Ex quo datur intelligi quod etiamsi primi homines non peccassent, aliqui ex eorum stirpe potuissent iniquitatem committere. Non ergo nascerentur in iustitiâ confirmati.

Respondeo dicendum quod non videtur possibile quod pueri in statu innocentie nascerentur in iustitiâ confirmati. Manifestum est enim quod pueri in suâ nativitate non habuissent plus perfectionis quam eorum parentes in statu generationis. Parentes autem, quamdiu generassent, non fuissent confirmati in iustitiâ. Ex hoc enim creatura rationalis in iustitiâ confirmatur quod efficitur beata per apertam Dei visionem; cui viso non potest non inhærere, cum ipse sit ipsa essentia bonitatis, à quâ nullus potest averti; cum nihil desideretur, et ametur nisi sub ratione boni. Et hoc dico secundum legem communem; quia ex aliquo privilegio speciali secus accidere potest; sicut creditur de Virgine matre Dei. Quam citò autem Adam ad illam beatitudinem pervenisset quod Deum per essentiam videret, efficeretur spiritualis et mente, et corpore; et animalis vita cessaret, in quâ solâ generationis usus fuisset. Unde manifestum est quod parvuli non nascerentur in iustitiâ confirmati.

Ad primum ergo dicendum quod si Adam non peccasset, non generaret ex se filios gehennæ, ita scilicet quod ab ipso peccatum contraherent, quod est causa gehennæ; possent tamen fieri filii gehennæ per liberum arbitrium peccando. Vel si filii gehennæ non fierent per peccatum, hoc non esset per hoc quia essent in iustitiâ confirmati; sed propter divinam providentiam, per quam à peccato conservarentur immunes.

Ad secundum dicendum quod Anselmus hoc non dicit asserendo, sed opinando; quod patet ex ipso modo loquendi, cum dicit: *Videtur quod si vixissent, etc.*

Ad tertium dicendum quod ratio ista non est efficax; quamvis per eam Anselmus motus fuisse videatur, ut ex ejus verbis apparet, loc. in arg. 2 cit. Non enim sic per peccatum primi parentis ejus posterius necessitatem peccandi incurrunt, ut ad iustitiam redire non possint: quod est tantum in damnatis. Unde nec ita necessitatem non peccandi transmississet ad posteros, quod omnino peccare non possent; quod est tantum in beatis.

Ad quartum dicendum quod non est simile de homine et Angelo. Nam homo habet liberum arbitrium vertibile et ante electionem, et post; non autem Angelus, sicut supra dictum est, qu. 64, art. 2, cum de Angelis ageretur.

QUÆSTIO CI.

DE CONDITIOE PROLIS GENERANDÆ QUANTUM AD SCIENTIAM. — (In duos articulos divisa.)

Deinde considerandum est de conditione prolis generandæ quantum ad scientiam; et circa hoc quærentur duo: 1° utrum pueri nascerentur in scientiâ perfecti; 2° utrum statim post nativitatem habuissent perfectum usum rationis.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum in statu innocentie pueri nati fuissent in scientiâ perfecti.* — (2, dist. 20, qu. 2, art. 1, ad 3, et art. 2, per totum, et Ver. qu. 19.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod in statu innocentie pueri nati fuissent in scientiâ perfecti. Qualis enim fuit Adam, tales filios generasset. Sed Adam fuit in scientiâ perfectus, ut supra dictum est, qu. 94, art. 3. Ergo filii nascerentur ab eo in scientiâ perfecti.

2. Præterea, ignorantia ex peccato causatur, ut Beda dicit, super illud Rom. 2: *Propter quod inexcusabilis es.* Sed ignorantia est privatio scientie. Ergo ante peccatum pueri mox nati omnem scientiam habuissent.

3. Præterea, pueri mox nati iustitiam habuissent. Sed ad iustitiam requiritur scientia, quæ dirigit in agendis. Ergo scientiam habuissent.

Sed contra est quod anima nostra per naturam est sicut tabula rasa, in quâ nihil est scriptum, ut dicitur in 3 de Animâ, text. 14. Sed eadem animæ natura est modò quæ tunc fuisset. Ergo animæ puerorum in principio scientiâ caruissent.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, qu. 99, art. 1, de iis quæ sunt supra naturam, soli auctoritati creditur. Unde ubi auctoritas deficit, sequi debemus naturæ conditionem. Est autem naturale homini ut scientiam per sensus acquirat, sicut supra dictum est, qu. 55, art. 2, et qu. 84, et qu. 6; et ideo anima unitur corpori, quia indiget eo ad suam propriam operationem; quod non esset, si statim à principio scientiam haberet non acquisitam per sensitivas virtutes. Et ideo dicendum est, quod pueri in statu innocentie non nascerentur perfecti in scientiâ, sed eam in processu temporis absque difficultate acquisivissent inveniando, vel addiscendo.

Ad primum ergo dicendum quod esse per-

sectum in scientiâ fuit individuale accidens primi parentis, in quantum scilicet ipse instituebatur ut pater et instructor totius humani generis; et idè quantum ad hoc non generasset filio similes sibi, sed solùm quantum ad accidentia naturalia, vel gratuita totius naturæ.

Ad secundum dicendum quòd ignorantia est privatio scientiæ, quæ debet haberi pro tempore illo; quod in pueris mox natis non fuisset. Habuissent enim scientiam quæ eis competeat secundum tempus illud. Unde ignorantia in eis non fuisset, sed nescientia respectu aliquorum; quam etiam Dionysius ponit in Angelis sanctis, in 6 cœlestis Hierarch., à med.

Ad tertium dicendum quòd pueri habuissent sufficientem scientiam ad dirigendum eos in operibus iustitiæ, in quibus homines diriguntur per universalia principia juris (1); quam multò plenius tunc habuissent quàm nunc naturaliter habemus; et similiter aliorum universalium principiorum.

ARTICULUS II. — *Utrum pueri mox nati habuissent perfectum usum rationis.* — (2, dist. 23, qu. 2, art. 2, corp., et Ver. qu. 18, art. 8.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd pueri in statu innocentie mox nati habuissent perfectum usum rationis. Nunc enim pueri perfectum usum rationis non habent propter hoc quòd anima per corpus aggravatur. Hoc autem tunc non erat; quia, ut dicitur, Sapient. 9, 15: *Corpus quod corrumpitur aggravat animam*. Ergo ante peccatum et corruptionem à peccato subsecutam, pueri mox nati perfectum usum rationis habuissent.

2. Præterea, quædam alia animalia mox nata habent naturalis industriæ usum, sicut agnus statim fugit lupum. Multò ergo magis homines in statu innocentie mox nati habuissent usum perfectum rationis.

Sed contra est quòd natura procedit ab imperfecto ad perfectum in omnibus generatis. Ergo pueri non statim à principio habuissent perfectum usum rationis.

Respondeo dicendum quòd, sicut ex supra dictis patet, qu. 84, art. 7, usus rationis dependet quodam modo ex usu virium sensitivarum; unde, ligato sensu, et impeditis inferioribus viribus sensitivis, homo perfectum usum rationis non habet, ut patet in dormientibus et phreneticis. Vires autem sensitivæ sunt virtutes quædam corporalium organorum; et idè, impeditis earum organis, necesse est quòd earum actus impediuntur, et per consequens rationis usus. In pueris autem est impedimentum harum virium propter nimiam humiditatem cerebri; et idè in eis non est perfectus usus rationis, sicut nec aliorum membrorum. Et idè pueri in statu innocentie non habuissent perfectum usum rationis, sicut habituri erant in perfectâ ætate. Habuissent tamen perfectionem quàm nunc, quantum ad ea quæ ad eos pertinebant

(1) Ita cod. Alcan. cum edit. Rom. Theologi addidit *naturalis*, quæ secutæ sunt posteriores editiones. Iidem Theologi sustulerunt verba, in quibus homines diriguntur, ut superflua, sed ea retinuerunt editiones quas vidimus omnes.

quantum ad statum illum, sicut et de usu membrorum superius est dictum, quæst. 99, art. 1.

Ad primum ergo dicendum quòd aggravatio accidit ex corruptione corporis in hoc quòd usus rationis impeditur quantum ad ea etiam quæ pertinent ad hominem secundum quamcumque ætatem.

Ad secundum dicendum quòd etiam alia animalia non habent ita perfectum usum industriæ naturalis statim à principio, sicut postea; quod ex hoc patet, quòd aves docent volare pullos suos, et similia in aliis generibus animalium inveniuntur. Et tamen in homine est speciale impedimentum propter abundantiam humiditatis cerebri, ut supra dictum est, quæst. 99, art. 1.

QUÆSTIO CII.

DE LOCO HOMINIS, QUI EST PARADISUS. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de loco hominis, qui est paradisi; et circa hoc quærentur quatuor: 1° utrum paradisi sit locus corporeus; 2° utrum sit conveniens locus habitationi humanæ; 3° ad quid homo in paradiso positus fuit; 4° utrum in paradiso debuit fieri.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum paradisi sit locus corporeus.* — (2-2, quæst. 84, art. 3, ad 3, et 2, dist. 17, quæst. 3, art. 2, et 3, dist. 9, quæst. 1, art. 3, quæst. 3, ad 3.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd paradisi non sit locus corporeus. Dicit enim Beda, super illud 2 ad Cor. 12: *Raptus est in paradisum*, quòd paradisi pertingit usque ad lunarem circulum. Sed nullus locus terrenus talis esse potest; tum quia contra naturam terræ esset quòd tantum elevaretur; tum etiam quia sub globo lunari est regio ignis, qui terram consumeret. Non est ergo paradisi locus corporeus.

2. Præterea, Scriptura commemorat quatuor flumina in paradiso oriri, ut patet Genes. 2. Illa autem flumina quæ ibi nominantur, alibi habent manifestas origines, ut patet etiam per Philosophum, lib. 1 Meteor., duob. ult. cap. Ergo paradisi non est locus corporeus.

3. Præterea, aliqui diligentissimè inquisierunt omnia loca terræ habitabilis, qui tamen nullam mentionem faciunt de loco paradisi. Ergo non videtur esse locus corporeus.

4. Præterea, in paradiso describitur lignum vitæ esse. Sed lignum vitæ est aliquid spirituale; dicitur enim Prov. 3, 18, de Sapientia, quòd *est lignum vitæ his qui apprehendunt* (1) eam. Ergo et paradisi non est locus corporeus, sed spiritualis.

5. Præterea, si paradisi est locus corporalis, oportet quòd et ligna paradisi sint corporalia. Sed hoc non videtur, cum corporalia ligna sint producta tertio die; de plantatione autem lignorum paradisi legitur, Genes. 2, post opera sex dierum. Ergo paradisi non est locus corporeus.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 8 super Genes. ad litt., in princ.: *Tres sunt de*

(1) Vulgata, *apprehenderint*.

paradiso generales sententiæ: una eorum qui tantummodo corporaliter paradikum intelligi volunt; alia eorum qui spiritualiter tantum; tertia eorum qui utroque modo paradikum accipiunt; quam mihi fateor placere sententiam.

Respondeo dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, 13 de Civ. Dei, cap. 21, in fin., *quæ commodè dici possunt de intelligendo spiritualiter paradiso, nemine prohibente dicantur; dum tamen et illius historiæ fidelissima veritas rerum gestarum narratione commendata credatur.* Ea enim quæ de paradiso in Scripturâ dicuntur, per modum narrationis historicæ proponuntur. In omnibus autem quæ sic Scriptura tradit, est pro fundamento tenenda veritas historiæ, et desuper spirituales expositiones fabricandæ. Est ergo paradiskus, ut Isidorus dicit in lib. 14 Etymolog., cap. 3, in princ., *locus in Orientis partibus constitutus, cujus vocabulum à græco in latinum vertitur, Hortus.* Convenienter autem in parte orientali dicitur situs; quia credendum est quòd in nobilissimo loco totius terræ sit constitutus. Cùm autem Oriens sit dextera cæli, ut patet per Philosophum in 2 de Cælo, text. 15, dextera autem est nobilior quàm sinistra; conveniens fuit ut in orientali parte paradiskus terrenus institueretur à Deo.

Ad primum ergo dicendum quòd Bedæ verbum non est verum, si secundum situm manifestum intelligatur. Potest tamen exponi, quòd usque ad locum lunaris globi ascendit, non secundum situs eminentiam, sed secundum similitudinem, quia est ibi perpetua aeris temperies, ut Isidorus dicit, loc. sup. cit., et in hoc assimilatur corporibus celestibus, quæ sunt absque contrarietate. Magis tamen fit mentio de lunari globo quàm de aliis sphaëris, quia lunaris globus est terminus celestium corporum versùs nos, et luna etiam est magis terræ affinis inter omnia corpora celestia; unde et quasdam tenebras nebulosas habet, quasi accedens ad opacitatem. Quidam autem dicunt, quòd paradiskus pertingebat usque ad lunarem globum, id est usque ad medium aeris interstitium, in quo generantur pluviae, et ventî, et huiusmodi; quia dominium super ejusmodi evaporationes maximè attribuitur lunæ. Sed secundum hoc locus ille non esset conveniens habitationi humanæ, tum quia ibi est maxima intemperies, tum quia non est temperatus complexioni humanæ, sicut aer inferior magis terræ vicinus.

Ad secundum dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, 8 super Genes. ad litt., cap. 7, ad fin., *credendum est quòd locus paradisi à cognitione hominum est remotissimus; flumina autem, quorum fontes noti esse dicuntur, aliquibi esse sub terras, et post tractus prolixarum regionum locis aliis erupisse. Nam hoc solere nonnullas aquas facere quis ignorat?*

Ad tertium dicendum quòd locus ille seclusus est à nostrâ habitatione aliquibus impedimentis vel montium, vel marium, vel aliqujus matuosæ regionis, quæ pertransiri non potest. Et ideo scriptores locorum de hoc loco mentionem non fecerunt.

Ad quartum dicendum quòd lignum vitæ

est quædam materialis arbor, sic dicta, quia ejus fructus habebat virtutem conservandi vitam, ut supra dictum est, quæst. 97, art. 4, et tamen aliquid significabat spiritualiter; sicut et petra in deserto fuit aliquid materiale, et tamen significavit Christum. Similiter etiam lignum scientiæ boni et mali materialis arbor fuit, sic nominata propter eventum futurum: quia post ejus esum homo per experimentum pœnæ didicit quid interesset inter obedientiæ bonum, et inobedientiæ malum; et tamen spiritualiter potuit significare liberum arbitrium, ut quidam dicunt.

Ad quintum dicendum quòd, secundum Augustinum, 5 super Genes. ad litt., cap. 5, et 8, cap. 3, tertio die productæ sunt plantæ non in actu, sed secundum quasdam rationes seminales; sed post opera sex dierum productæ sunt plantæ tam paradisi, quàm aliæ in actu. Secundum alios verò sanctos oportet dicere quòd omnes plantæ productæ sunt in actu tertio die, et etiam ligna paradisi. Sed quod dicitur de plantatione lignorum paradisi post opera sex dierum, intelligitur per recapitulationem esse dictum. Unde littera nostra habet: *Plantaverat Dominus Deus paradikum voluptatis à principio.*

ARTICULUS II. — (*Utrum paradiskus fuerit locus conveniens habitationi humanæ.* — (2, dist. 20, art. 5, corp., et op. 2, cap. 192.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd paradiskus non fuerit locus conveniens habitationi humanæ. Homo enim et Angelus similiter ad beatitudinem ordinantur. Sed Angelus statim à principio factus est habitator loci beatorum, scilicet cæli empyrei. Ergo etiam ibi debuit institui habitatio hominis.

2. Præterea, si locus aliquis debetur homini, aut debetur ei ratione animæ, aut ratione corporis. Si ratione animæ, debetur ei pro loco cælum, qui videtur esse locus naturalis animæ, cùm omnibus insitus sit appetitus cæli. Ratione autem corporis non debetur ei alius locus quàm aliis animalibus. Ergo paradiskus nullo modo fuit locus conveniens habitationi humanæ.

3. Præterea, frustra est locus in quo nulum locatum continetur. Sed post peccatum paradiskus non est locus habitationis humanæ. Ergo si est locus habitationi humanæ congruus, in vanum videtur à Deo institutus fuisse.

4. Præterea, homini, cùm sit temperatus complexionis, congruus est locus temperatus. Sed locus paradisi non est locus temperatus; dicitur enim esse sub æquinoctiali circulo, qui locus videtur esse calidissimus, cum bis in anno sol transeat super summitatem capitum eorum qui ibi habitant. Ergo paradiskus non est locus congruus habitationi humanæ.

Sed contra est quòd Damascenus dicit de paradiso, lib. 2 de orth. Fid., cap. 11, circa princ., quòd est *divina regio, et digna ejus qui secundum imaginem Dei erat, conversatio.*

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, quæst. 97, art. 4, homo sic erat incorruptibilis et immortalis, non quia corpus ejus dispositionem incorruptibilitatis haberet, sed quia inerat animæ vis quædam ad præservandum corpus à corruptione. Cor-

rumpi autem potest corpus humanum et ab interiori, et ab exteriori. Ab interiori quidem corrumpitur per consumptionem humidi et per senectutem, ut supra dictum est loc. cit., cui corruptioni occurrere poterat primus homo per esum ciborum. Interea verò quæ exterius corrumpunt, principium videtur esse distemperatus aer; unde huic corruptioni maximè occurritur per temperiem aeris. In paradiso autem utrumque invenitur; quia, ut Damascenus dicit, loc. sup. cit., est locus *temperato et tenuissimo, et purissimo aere circumfulgens, plantis semper floridis comatus*. Unde manifestum est quòd paradiscus est locus conveniens habitationi humanæ secundum primæ immortalitatis statum.

Ad primum ergo dicendum quòd cælum empyreum est supremum corporalium locorum, et est extra omnem mutabilitatem. Et quantum ad primum horum, est locus congruus naturæ angelicæ; quia, sicut Augustinus dicit in 3 de Trinit., cap. 4, *Deus regit creaturam corporalem per spiritualem*. Unde conveniens est quòd spiritualis natura sit supra omnem corporalem constituta, sicut ei præsidens. Quantum autem ad secundum, convenit statui beatitudinis, qui est firmatus in summâ stabilitate. Sic igitur locus beatitudinis congruit Angelo secundum naturam suam; unde ibi creatus est. Non autem congruit homini secundum suam naturam, cum non præsideat toti corporali creaturæ per modum gubernationis; sed competit ei solum ratione beatitudinis. Unde non est positus à principio in cælo empyreo; sed illuc transferendus erat in statu finalis beatitudinis.

Ad secundum dicendum quòd ridiculum est dicere, quòd animæ aut alicui spirituali substantiæ sit aliquis locus naturalis; sed per congruentiam quamdam aliquis specialis locus creaturæ spirituali (1) attribuitur. Paradiscus enim terrestris erat locus congruus homini et quantum ad animam, et quantum ad corpus, in quantum scilicet in animâ erat vis præservandi corpus humanum à corruptione, quod non competeat aliis animalibus. Et idèd, ut Damascenus dicit, loc. cit. in arg. *Sed cont., in paradiso nullum irrationale habitat*; licet ex quâdam dispensatione animalia fuerint illuc divinitus adducta ad Adam, et serpens illuc accesserit per operationem diaboli.

Ad tertium dicendum quòd non propter hoc locus est frustra, quia non est ibi hominum habitatio post peccatum; sicut etiam non frustra fuit homini attributa immortalitas quædam, quam conservaturus non erat. Per huiusmodi enim ostenditur benignitas Dei ad hominem, et quid homo peccando amiserit; quamvis (ut dicitur) nunc Enoch et Elias in illo paradiso habitent.

Ad quartum dicendum quòd illi qui dicunt paradisum esse sub circulo æquinoctiali, opinantur sub circulo illo esse locum tem-

peratissimum propter æqualitatem dierum et noctium omni tempore; et quia sol nunquam multum ab eis elongatur, ut sit apud eos superabundantia frigoris; nec iterum est apud eos, ut dicunt, superabundantia caloris; quia etsi sol pertranseat super eorum capita, non tamen diu moratur ibi in hac dispositione. Aristoteles tamen, in lib. 2 Meteor., expressè dicit, cap. 5, quòd regio illa est inhabitabilis propter æstum; quod videtur probabilius; quia terræ, per quas nunquam sol pertransit in directum capitis, sunt intemperatæ in calore propter solam vicinitatem solis. Quidquid autem de hoc sit, credendum est paradisum in loco temperatissimo constitutum esse, vel sub æquinoctiali, vel alibi.

ARTICULUS III. — *Utrum homo sit positus in paradiso, ut operaretur et custodiret illum.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd homo non sit positus in paradiso, ut operaretur, et custodiret illum. Quòd enim introductum est in pœnam peccati, non fuisset in paradiso in statu innocentie. Sed agricultura introducta est in pœnam peccati, ut dicitur Genes. 3. Ergo homo non fuit positus in paradiso, ut operaretur ibi.

2. Præterea, custodia non est necessaria ubi non timetur violentus invasor. Sed in paradiso nullus timebatur violentus invasor. Ergo non erat necessarium ut paradisum custodiret.

3. Præterea, si homo positus est in paradiso, ut operaretur et custodiret ipsum, videtur sequi quòd homo factus sit propter paradisum, et non è converso; quod videtur esse falsum. Ergo homo non est positus in paradiso, ut operaretur et custodiret illum.

Sed contra est quod dicitur Gen. 2: *Tulit Dominus Deus hominem, et posuit illum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum.*

Respondeo dicendum quòd, sicut Augustinus dicit, 8 super Genes. ad litt., cap. 10: *Verbum istud Genesis dupliciter potest intelligi*. Uno modo sic quòd Deus posuit hominem in paradiso, ut ipse Deus operaretur, et custodiret hominem; operaretur, inquam, justificando ipsum; cujus operatio si ab homine cesset, continuò obtenebratur, sicut aer obtenebratur, si cesset influentia luminis; ut custodiret verò ab omni corruptione et malo. Alio modo potest intelligi, ut homo operaretur, et custodiret paradisum. Nec tamen illa operatio esset laboriosa, sicut post peccatum; sed fuisset jucunda propter experientiam virtutis naturæ. Custodia etiam illa non esset contra invasorem; sed esset ad hoc quòd homo sibi paradisum custodiret, ne ipsum peccando amitteret. Et hoc totum in bonum hominis cedebat. Et sic paradisus ordinabatur ad bonum hominis, et non è converso.

Et per hoc patet responsio ad objecta.

ARTICULUS IV. — *Utrum homo factus fuerit in paradiso.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd homo factus fuerit in paradiso. Angelus enim in loco suæ habitationis creatus fuit, scilicet in cælo empyreo. Sed paradisus fuit locus

(1) Ita Nicolaus cum edit. Patav. Edit. Rom. anni 1649, *incorporali*. Cod. Alcan. cum edit. Rom. anni 1570, *corporali*; at ad marginem codicis scribitur *spiritualis*, quæ optima est lectio.

congruus habitationi humanæ antè peccatum. Ergo videtur quòd in paradiso homo debuit fieri.

2. Præterea, alia animalia conservantur in loco suæ generationis, sicut pisces in aquis, et animalia gressibilia in terra, unde producta sunt. Homo autem conservatus fuisset in paradiso, ut dictum est quæst. 97, art. 4. Ergo in paradiso fieri debuit.

3. Præterea, mulier in paradiso facta fuit. Sed vir dignior est muliere. Ergo multò magis vir debuit fieri in paradiso.

Sed contra est quod dicitur Gen. 2, 15: *Tulit Deus hominem, et posuit eum in paradiso.*

Respondeo dicendum, quòd paradisos fuit locus congruus habitationi humanæ quantum ad incorruptionem primi statûs. Incorruptio autem illa non erat hominis secundum naturam, sed ex supernaturali Dei dono. Ut ergo hoc gratiæ Dei imputaretur, non humanæ naturæ, Deus hominem extra paradysum fecit; et postea ipsum in paradiso posuit, ut habitaret ibi toto tempore animalis vitæ, postmodum, cum spiritualem vitam adeptus esset, transferendus in cælum.

Ad primum ergo dicendum quòd cælum empyreum est locus congruus Angelis quantum ad eorum naturam, et ideo ibi sunt creati.

Et similiter dicendum ad secundum. Loca enim illa congruunt animalibus secundum suam naturam.

Ad tertium dicendum quòd mulier facta fuit in paradiso, non propter dignitatem suam, sed propter dignitatem principii ex quo corpus ejus formabatur; et similiter filii in paradiso fuissent nati, in quo parentes jam erant positi.

QUÆSTIO CIII.

DE GUBERNATIONE RERUM IN COMMUNI. — (*In octo articulos divisa.*)

Postquam præmissum est de creatione rerum, et distinctione earum, restat nunc tertio considerandum de rerum gubernatione; et primò in communi; secundò in speciali de effectibus gubernationis.

Circa primum quæruntur octo: 1° utrùm mundus ab aliquo gubernetur; 2° quis sit finis gubernationis ipsius; 3° utrùm gubernetur ab uno; 4° de effectibus gubernationis; 5° utrùm omnia divinæ gubernationi subsint; 6° utrùm omnia immediatè gubernentur à Deo; 7° utrùm divina gubernatio cassetur in aliquo; 8° utrùm aliquid divinæ providentiæ contranitur.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm mundus gubernetur ab aliquo.* — (2-2, quæst. 91, art. 3, corp.; et 1, dist. 3, quæst. 1, art. 2, et 3 cont., cap. 64, et Ver. quæst. 5, art. 2 et 3, corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd mundus non gubernetur ab aliquo. Illorum enim est gubernari quæ moventur, vel operantur propter finem. Sed res naturales, quæ sunt magna pars mundi, non moventur aut operantur propter finem, quia non cognoscunt finem. Ergo mundus non gubernatur.

2. Præterea, eorum est propriè gubernari quæ ad aliquid moventur. Sed mundus non videtur ad aliquid moveri, sed in se stabili-

tatem habet. Ergo non gubernatur.

3. Præterea, id quod in se habet necessitatem quæ determinatur ad unum, non indiget exteriori gubernante. Sed principales mundi partes quædam necessitate determinantur ad unum in suis actibus et motibus. Ergo mundus gubernatione non indiget.

Sed contra est quod dicitur Sap. 14, 3: *Tu autem, et Pater, gubernas omnia providentiâ* (1); et Boetius dicit, in lib. 3 de Consolat., metro 9:

O qui perpetuâ mundum ratione gubernas!

Respondeo dicendum quòd quidam antiqui philosophi gubernationem mundo subtraxerunt, dicentes omnia fortuito agi.

Sed hæc positio ostenditur esse impossibilis ex duobus: primò quidem ex eo quod apparet in ipsis rebus. Videmus enim in rebus naturalibus provenire quod melius est aut semper, aut in pluribus; quod non contingeret, nisi per aliquam providentiam res naturales dirigerentur ad finem boni, quod est gubernare. Unde ipse ordo certus rerum manifestè demonstrat gubernationem mundi; sicut si quis intraret domum benè ordinatam, ex ipsâ domûs ordinatione ordinatores rationem perenderet, ut ab Aristotele dictum Tullius introducit in lib. 2 de Naturâ deor. (vel potiùs ut à Cleante, aliquant. à princip.; Arist. tamen quid simile habet 12 Metaph., text. 52). Secundò autem apparet idem ex consideratione divinæ bonitatis, per quam res in esse productæ sunt, ut ex supradictis patet, qu. 19, art. 4, ad 1, et qu. 44, art. 1 et 2. Cum enim optimi sit optima producere, non convenit summæ Dei bonitati quòd res productas ad perfectum non perducatur. Ultima autem perfectio uniuscujusque est in consecutione finis. Unde ad divinam bonitatem pertinet ut sicut produxit res in esse, ita etiam eas ad finem perducatur; quod est gubernare.

Ad primum ergo dicendum quòd aliquid movetur, vel operatur propter finem dupliciter: uno modo sicut agens seipsum in finem, ut homo et aliæ creaturæ rationales, et talium est cognoscere rationem finis, et eorum quæ sunt ad finem; alio modo aliquid dicitur operari, vel moveri propter finem, quasi ab aliquo actum, vel directum in finem, sicut sagitta movetur directa ad signum à sagittante, qui cognoscit finem, non autem sagitta. Unde sicut motus sagittæ ad determinatum finem demonstrat apertè quòd sagitta dirigitur ab aliquo cognoscente; ita certus cursus naturalium rerum cognitione carentium manifestè declarat mundum ratione aliquâ gubernari.

Ad secundum dicendum quòd in omnibus rebus creatis est aliquid stabile, ad mixtus prima materia; et aliquid ad motum pertinet, ut sub motu etiam operationem comprehendamus. Et quantum ad utrumque res indiget gubernatione; quia hoc ipsum quod in rebus est stabile, in nihilum decideret, quia ex nihilo est, nisi manu gubernatoris servaretur, ut infra patebit, qu. 104, art. 1.

Ad tertium dicendum quòd necessitas naturalis inhærens rebus quæ determinantur ad

(1) Vulgata: *Tua autem, Pater, providentia gubernas.*

unum, est impressio quædam Dei dirigentis ad finem; sicut necessitas quæ sagitta agitur, ut ad certum signum tendat, est impressio sagittantis, et non sagittæ. Sed in hoc differt, quia id quod creaturæ à Deo recipiunt, est earum natura; quod autem ab homine rebus naturalibus imprimitur, præter earum naturam, ad violentiam pertinet. Unde sicut necessitas violentiæ in motu sagittæ demonstrat sagittantis directionem; ita necessitas naturalis creaturarum demonstrat divinæ providentiæ gubernationem.

ARTICULUS II. — *Utrum finis gubernationis mundi sit aliquid extra mundum.* — (1-2, quæst. 1, art. 8, et 8 cont., cap. 17, 25 et 27, fine.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod finis gubernationis mundi non sit aliquid extra mundum existens. Illud enim est finis gubernationis rei ad quod res gubernata perducitur. Sed illud ad quod res aliqua perducitur, est aliquid bonum in ipsa re, sicut infirmus perducitur ad sanitatem, quæ est aliquid bonum in ipso. Ergo finis gubernationis rerum non est aliquid bonum extrinsecum, sed aliquid bonum in ipsis rebus existens.

2. Præterea, Philosophus dicit, 1 Eth., cap. 1, quod *finium quidam sunt operationes, quidam opera*, id est operata. Sed nihil extrinsecum à toto universo potest esse operatum; operatio autem est in ipsis operantibus. Ergo nihil extrinsecum potest esse finis gubernationis rerum.

3. Præterea, bonum multitudinis videtur esse ordo, et pax, quæ est tranquillitas ordinis, ut Augustinus dicit, 19 de Civ. Dei, cap. 13, in princ. Sed mundus in quâdam rerum multitudine consistit. Ergo finis gubernationis mundi est pacificus ordo, qui est in ipsis rebus. Non ergo finis gubernationis rerum est quoddam bonum extrinsecum.

Sed contra est quod dicitur Proverb. 16, 4: *Universa propter se operatus est Dominus.* Ipse autem est extra totum ordinem universi. Ergo finis rerum est quoddam bonum extrinsecum.

Respondeo dicendum quod cum finis respondeat principio, non potest fieri ut principio cognito, quis sit rerum finis ignoretur. Cum igitur principium rerum sit aliquid extrinsecum à toto universo, scilicet Deus, ut ex supra dictis patet, quæst. 19, art. 4, et quæst. 44, art. 1 et 2, necesse est quod etiam finis rerum sit quoddam bonum extrinsecum. Et hoc ratione apparet. Manifestum est enim quod bonum habet rationem finis; unde finis particularis alicujus rei est quoddam bonum particulare; finis autem universalis rerum omnium est quoddam bonum universale. Bonum autem universale est quod est per se et per suam essentiam bonum, quod est ipsa essentia bonitatis; bonum autem particulare est quod est participativè bonum. Manifestum est autem quod in totâ universitate creaturarum nullum est bonum quod non sit participativè bonum. Unde illud bonum quod est finis totius universi, oportet quod sit extrinsecum à toto universo.

Ad primum ergo dicendum quod bonum

aliquod consequitur multipliciter: uno modo sicut formam in nobis existentem, ut sanitatem, aut scientiam; alio modo ut aliquid per nos operatum, sicut ædificator consequitur finem faciendo domum; alio modo sicut aliquid bonum habitum, vel possessum, ut ille qui emit, consequitur finem possidendo agrum. Unde nihil prohibet, illud ad quod perducitur universum, esse quoddam bonum extrinsecum.

Ad secundum dicendum quod Philosophus loquitur de finibus artium; quarum quædam habent pro finibus operationes ipsas, sicut citharistæ finis est citharizare; quædam verò habent pro fine quoddam operatum, sicut ædificatoris finis non est ædificare, sed domus. Contingit autem aliquid extrinsecum esse finem non solum sicut operatum, sed etiam sicut possessum, seu habitum, vel etiam sicut representatum; sicut si dicamus quod Hercules est finis imaginis, quæ fit ad eum representandum. Sic igitur potest dici quod bonum extrinsecum à toto universo est finis gubernationis rerum sicut habitum et representatum: quia ad hoc unaquæque res tendit, ut participet ipsum, et assimiletur ei quantum potest.

Ad tertium dicendum quod finis quidem universi est aliquid bonum in ipso existens, scilicet ordo ipsius universi. Hoc autem bonum non est ultimus finis, sed ordinatur ad bonum extrinsecum ut ad ultimum finem; sicut etiam ordo exercitus ordinatur ad ducem, ut dicitur in 12 Met., text. 52.

ARTICULUS III. — *Utrum mundus gubernetur ab uno.* — (2, dist. 1, quæst. 1, art. 2, et Ver. quæst. 5, art. 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod mundus non gubernetur ab uno. De causâ enim per effectus iudicamus. Sed in gubernatione rerum apparet quod res non uniformiter gubernantur et operantur; quædam enim sunt contingentia, quædam verò ex necessitate, et secundum alias diversitates. Ergo mundus non gubernatur ab uno.

2. Præterea, ea quæ gubernantur ab uno, à se invicem non dissentiant, nisi propter imperitiam, aut insipientiam, aut impotentiam gubernantis; quæ à Deo sunt procul. Sed res creatæ à se invicem dissentiant, et contra se invicem pugnant, ut in contrariis apparet. Non ergo mundus gubernatur ab uno.

3. Præterea, in naturâ semper invenitur quod melius est. Sed *melius est simul esse duo quam unum*, ut dicitur Eccle. 4, 9. Ergo mundus non gubernatur ab uno, sed à pluribus.

Sed contra est quod unum Deum et unum Dominum confitemur, secundum illud Apostoli, 1 ad Cor. 8, 6: *Nobis est unus Deus pater... et Dominus unus*; quorum utrumque ad gubernationem pertinet; nam ad dominum pertinet gubernatio subditorum; et Dei nomen ex providentiâ sumitur, ut supra dictum est, quæst. 13, art. 8. Ergo mundus gubernatur ab uno.

Respondeo dicendum quod necesse est dicere quod mundus ab uno gubernetur. Cum enim finis gubernationis mundi sit quod est

essentialiter bonum, quod est optimum, necesse est quod mundi gubernatio sit optima. Optima autem gubernatio est quæ sit per unum. Cujus ratio est, quia gubernatio nihil aliud est quam directio gubernatorum ad finem, qui est aliquod bonum. Unitas autem pertinet ad rationem bonitatis, ut Boetius probat, in 3 de Consol., prosa 11, per hoc quod sicut omnia desiderant bonum, ita desiderant unitatem, sine quâ esse non possunt; nam unumquodque in tantum est, in quantum unum est. Unde videmus quod res repugnant suæ divisioni quantum possunt, et quod dissolutio uniuscujusque rei provenit ex defectu illius rei. Et ideo id ad quod tendit intentio multitudinem gubernantis, est unitas, sive pax. Unitatis autem causa per se est unum. Manifestum est enim quod plures multa unire et concordare non possunt, nisi ipsi aliquo modo uniantur. Illud autem quod est per se unum, potest esse causa unitatis convenientius quam multi uniti; unde multitudo melius gubernatur per unum quam per plures. Relinquitur ergo quod gubernatio mundi, quæ est optima, sit ab uno gubernante. Et hoc est quod Philosophus dicit, 12 Metaph., in fin.: *Entia nolunt disponi male, nec bonum pluralitas principatum; unus ergo princeps.*

Ad primum ergo dicendum quod motus est actus mobilis à movente. Diffinitas ergo motuum est ex diversitate mobilitum, quam requirit perfectio universi, ut supra dictum est, quest. 47, art. 1 et 2, et qu. 48, art. 2, non ex diversitate gubernantium.

Ad secundum dicendum quod contraria et si dissentiant quantum ad fines proximos, conveniunt tamen quantum ad finem ultimum, prout concluduntur sub uno ordine universi.

Ad tertium dicendum quod in particularibus bonis duo sunt meliora quam unum; sed ei quod est essentialiter bonum, non potest fieri aliqua additio bonitatis.

ARTICULUS IV. — *Utrum effectus gubernationis sit unus tantum, et non plures.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod effectus gubernationis mundi sit unus tantum, et non plures. Effectus enim gubernationis esse videtur id quod per gubernationem in rebus gubernatis causatur. Hoc autem est unum, scilicet bonum ordinis, ut in exercitu patet. Ergo gubernationis mundi est unus effectus.

2. Præterea, ab uno natum est unum tantum procedere. Sed mundus gubernatur ab uno, ut ostensum est, art. præc. Ergo et gubernationis effectus est unus tantum.

3. Præterea, si effectus gubernationis non est unus tantum propter unitatem gubernantis, oportet quod multiplicetur secundum multitudinem gubernatorum. Hæc autem sunt nobis innumerabilia. Ergo gubernationis effectus non possunt comprehendi sub aliquo certo numero.

Sed contra est quod Dionysius dicit, cap. 12 de divinis. Nom., lect. 1, quod *Deitas providentia et bonitate perfecta omnia continet, et in seipso implet.* Gubernatio autem ad pro-

videntiam pertinet. Ergo gubernationis divini sunt aliqui determinati effectus.

Respondeo dicendum quod effectus cujuslibet actionis ex fine ejus pensari potest; nam per operationem efficitur ut pertingatur ad finem. Finis autem gubernationis mundi est bonum essentielle, ad cuius participationem et assimilationem omnia tendunt. Effectus igitur gubernationis potest accipi tripliciter: uno modo ex parte ipsius finis; et sic est unus effectus gubernationis, scilicet assimilari summo bono. Alio modo potest considerari effectus gubernationis secundum ea quibus ad Dei assimilationem creatura perducitur; et sic in generali sunt duo effectus gubernationis. Creatura enim assimilatur Deo quantum ad duo, scilicet quantum ad id quod Deus bonus est, in quantum creatura est bona; et quantum ad hoc quod Deus est aliis causa bonitatis, in quantum una creatura movet aliam ad bonitatem. Unde duo sunt effectus gubernationis, scilicet conservatio rerum in bono, et motio earum ad bonum. Tertio modo potest considerari effectus gubernationis in particulari; et sic sunt nobis innumerabiles.

Ad primum ergo dicendum quod ordo universi includit in se et conservationem rerum diversarum à Deo institutarum, et motionem earum; quia secundum hæc duo invenitur ordo in rebus, secundum scilicet quod una est melior alia, et secundum quod una ab alia movetur.

Ad alia duo patet responsio per ea que dicta sunt in corp. art.

ARTICULUS V. — *Utrum omnia divina gubernationi subdantur.* — (Sup., quest. 22, art. 2 et 3; et 1, dist. 39, quest. 2, art. 1, et 3 cont., cap. 64, 94 et 131, et Ver. quest. 3, art. 2 et 4, et opusc. 2, cap. 124, 131 et 133.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod non omnia divina gubernationi subdantur. Dicitur enim Eccle. 9, 11: *Vidi sub sole nec velocium esse cursum, nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec doctorum divitias, nec artificum gratiam, sed tempus casumque in omnibus.* Quæ autem gubernationi alienius subsunt, non sunt casualia. Ergo ea quæ sunt sub sole, non subdantur divinæ gubernationi.

2. Præterea, Apostolus, 1 ad Corinth. 9, 9, dicit quod *non est Deo cura de bobus.* Sed unicuique est cura eorum quæ gubernantur ab ipso. Non ergo omnia subdantur divinæ gubernationi.

3. Præterea, illud quod seipsum gubernare potest, non videtur alterius gubernatione indigere. Sed creatura rationalis seipsam gubernare potest, cum habeat dominium sui actus, et per se agat, et non solum agatur ab alio; quod videtur esse eorum quæ gubernantur. Ergo non omnia sunt divinæ gubernationi subdita.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 5 de Civitate Dei, cap. 11, circ. fin., quod *Deus non solum cælum et terram, nec solum hominem et Angelum, sed nec exigui et contemptibilis animantis viscera, nec avis pennulam, nec herbe flosculum, nec arboris folium sine*

suarum partium convenientiâ derelinquit. Omnia ergo ejus gubernationi subduntur.

Respondeo dicendum quòd secundum eamdem rationem competit Deo esse gubernatorem rerum et causam earum; quia ejusdem est rem producere, et ei perfectionem dare; quod ad gubernantem pertinet. Deus autem est causa non quidem particularis unius generis rerum, sed universalis totius entis, ut supra ostensum est, qu. 44, art. 1 et 2. Unde sicut nihil potest esse quod non sit à Deo creatum; ita nihil potest esse quod ejus gubernationi non subdatur.

Patet etiam hoc idem ex ratione finis. In tantum enim alicujus gubernatio se extendit, in quantum se extendere potest finis gubernationis. Finis autem divinæ gubernationis est ipsa sua bonitas, ut supra ostensum est, art. præc., et quæst. 44, art. 4. Unde cum nihil esse possit quod non ordinetur in divinam bonitatem sicut in finem, ut ex supradictis patet, ibid., impossibile est quòd aliquod entium subtrahatur gubernationi divinæ.

Stulta igitur fuit opinio dicentium quòd hæc inferiora corruptibilia, vel etiam singularia, aut etiam res humanæ non gubernantur à Deo. Ex quorum personâ dicitur Ezech. 9, 9: *Dereliquit Dominus terram.*

Ad primum ergo dicendum quòd sub sole dicuntur esse ea quæ secundum motum solis generantur et corrumpuntur. In quibus omnibus casus invenitur; non ita quòd omnia quæ in eis sunt sint casualia, sed quia in quolibet eorum aliquid casuale inveniri potest; et hoc ipsum quòd aliquid casuale invenitur in hujusmodi rebus, demonstrat ea alicujus gubernationi esse subjecta. Nisi enim hujusmodi corruptibilia ab aliquo superiori gubernarentur, nihil intenderent, maxime quæ non cognoscunt; et sic non eveniret in eis aliquid præter intentionem, quod facit rationem casus. Unde ad ostendendum quòd casualia secundum ordinem alicujus superioris causæ proveniunt, non dicit simpliciter, quòd vidit casum esse in omnibus; sed dicit *tempus et casum*, quia scilicet secundum aliquem ordinem temporis casuales defectus inveniuntur in his rebus.

Ad secundum dicendum quòd gubernatio est quædam mutatio gubernatorum à gubernante. Omnis autem motus est *actus mobilis à movente*, ut dicitur in 3 Physic., text. 18. Omnis autem actus proportionatur ei cujus est actus; et sic oportet quòd diversa mobilia diversimodè moveantur etiam secundum motionem unius motoris. Sic igitur secundum unam artem Dei gubernantis res diversimodè gubernantur secundum earum diversitatem. Quædam enim secundum suam naturam sunt per se agentia, tanquam habentia dominium sui actus; et ista gubernantur à Deo non solum per hoc quòd moventur ab ipso Deo in eis interiorè operante; sed etiam per hoc quòd ab eo inducuntur ad bonum, et retrahuntur à malo per præcepta et prohibitiones, præmia et pœnas. Hoc autem modo non gubernantur à Deo creaturæ irrationales, quæ tantum aguntur et non agunt. Cum ergo Apostolus dicit quòd *Deo non est cura de bobus*, non to-

taliter subtrahit boves à curâ gubernationis divinæ, sed solum quantum ad modum qui propriè competit rationali creaturæ, ut ex adjunctis ibi patet.

Ad tertium dicendum quòd creatura rationalis gubernet seipsam per intellectum et voluntatem; quorum utrumque indiget regi et perfici ab intellectu et voluntate Dei. Et ideo supra gubernationem quâ creatura rationalis gubernat seipsam tanquam domina sui actus, indiget gubernari à Deo.

ARTICULUS VI. — *Utrum omnia immediate gubernentur à Deo.* — (Sup., quæst. 22, art. 3, et 3 cont., cap. 76, 77, 83 et 94, et opusc. 2, cap. 133.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd omnia immediate gubernentur à Deo. Gregorius enim Nyssenus, lib. 8 de Providentiâ, cap. 3, reprehendit opinionem Platonis, qui divisit providentiam in tria: primam quidem primi Dei, qui providet rebus cœlestibus, et universalibus omnibus; secundam verò providentiam esse dixit secundorum deorum, qui cœlum circumeunt, scilicet respectu eorum quæ sunt in generatione et corruptione; tertiam verò providentiam dixit quorundam dæmonum, qui sunt custodes circa terram humanarum actionum. Ergo videtur quòd omnia immediate à Deo gubernentur.

2. Præterea, melius est aliquid fieri per unum quam per multa, si sit possibile, ut dicitur in 8 Phys., text. 48. Sed Deus potest per seipsum absque mediis causis omnia gubernare. Ergo videtur quòd omnia immediate gubernet.

3. Præterea, nihil in Deo esticiens et imperfectum. Sed ad defectum gubernatoris pertinere videtur quòd mediantibus aliquibus gubernet; sicut rex terrenus quia non sufficit ad omnia agenda, nec ubique est præsens in suo regno, propter hoc oportet quòd habeat suæ gubernationis ministros. Ergo Deus immediate omnia gubernat.

Sed contra est quod Augustinus dicit in 3 de Trin., c. 4, in princ.: *Quemadmodum corpora grossiora et inferiora per subtiliora et potentiora quodam ordine reguntur; ita omnia corpora per spiritum vitæ rationalem; et spiritus vitæ rationalis desertor atque peccator, per spiritum vitæ rationalem pium et justum; et ille per ipsum Deum.*

Respondeo dicendum quòd in gubernatione duo sunt considerata, scilicet ratio gubernationis, quæ est ipsa Providentiâ; et executio. Quantum igitur ad rationem gubernationis pertinet, Deus immediate omnia gubernat; quantum autem pertinet ad executionem gubernationis, Deus gubernat quædam mediantibus aliis.

Cujus ratio est quia cum Deus sit ipsa essentia bonitatis, unumquodque attribuendum est Deo secundum sui optimum. Optimum autem in omni genere, vel ratione et cognitione practica (1) (qualis est ratio gubernationis) in hoc consistit quòd particularia co-

(1) Ita cod. Alcan. cum edit. Rom. et Nicolai. Cod. Tarrac. cum García, et edit. Patav.: *Optimum* (edit. Patav. addit autem) in omni ratione, et cognitione practica.

gnoscantur, in quibus est actus; sicut optimus medicus est qui non considerat sola universalis, sed qui potest etiam considerare minima particularia; et idem patet in cæteris. Unde oportet dicere quod Deus omnium etiam minimorum particularium rationem gubernationis habeat. Sed cum per gubernationem res quæ gubernantur, sint ad perfectionem perducendæ, tantò erit melior gubernatio, quantum major perfectio à gubernante rebus gubernatis communicatur. Major autem perfectio est quod aliquid in se sit bonum, et etiam sit aliis causa bonitatis, quàm si esset solummodò in se bonum; et idè sic Deus gubernat res, ut quasdam aliarum in gubernando causas instituat; sicut si aliquis magister discipulos suos non solum scientes faceret, sed etiam aliorum doctores.

Ad primum ergo dicendum quod opinio Platonis reprehenditur, quia etiam quantum ad rationem gubernationis posuit Deum non immediatè omnia gubernare; quod patet per hoc quod divisit in tria providentiam, quæ est ratio gubernationis.

Ad secundum dicendum quod si solus Deus gubernaret, subtraheretur perfectio causalis à rebus. Unde non totum melius fieret per unum, quod fit per multa.

Ad tertium dicendum quod non solum pertinet ad imperfectionem (1) regis terreni quod executores habeat suæ gubernationis, sed etiam ad regis dignitatem; quia ex ordine ministrorum potestas regia præclarior redditur.

ARTICULUS VII. — *Utrum aliquid præter ordinem divinæ gubernationis contingere possit.*

— (Sup., quæst. 22, art. 2, ad 1; et 2, dist. 6, art. 1, ad 3.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod aliquid præter ordinem divinæ gubernationis contingere possit. Dicit enim Boetius in 3 de Consol., prosa 12, ante med., quod *Deus per bonum cuncta disponit*. Si ergo nihil in rebus contingit præter ordinem divinæ gubernationis, sequeretur quod nihil esset malum in rebus.

2. Præterea, nihil est casuale quod evenit secundum præordinationem alicujus gubernantis. Si igitur nihil accidit in rebus præter ordinem gubernationis divinæ, sequitur quod nihil in rebus sit fortuitum et casuale.

3. Præterea, ordo divinæ gubernationis est certus et immutabilis, quia est secundum rationem æternam. Si igitur nihil possit contingere in rebus præter ordinem divinæ gubernationis, sequitur quod omnia ex necessitate eveniant, et nihil sit in rebus contingens; quod est inconveniens. Potest igitur in rebus aliquid contingere præter ordinem gubernationis divinæ.

Sed contra est quod dicitur Esther 13, 9: *Domine Deus, Rex omnipotens, in ditione tuæ cuncta sunt posita, et non est qui possit resistere tuæ voluntati.*

(1) Ita Nicolaius post edit. Duacens. Cod. Alcan. obscurè, defectum. Quidam codd. et edit. Gothicæ, Colon., Rom. et Patav., perfectionem. Mox edit. Rom., executores et quia ordine ministrorum.

Respondeo dicendum quod præter ordinem alicujus particularis causæ aliquis effectus evenire potest, non autem præter ordinem causæ universalis. Cujus ratio est, quia præter ordinem particularis causæ nihil provenit nisi ex aliquâ aliâ causâ impediante, quam quidem causam necesse est reducere in primam causam universalem, sicut indigestio contingit præter ordinem virtutis nutritivæ ex aliquo impedimento, puta ex grossitie cibi, quam necesse est reducere in aliam causam, et sic usque ad causam primam universalem. Cum igitur Deus sit prima causa universalis non unius generis tantum, sed universaliter totius entis, impossibile est quod aliquid contingat præter ordinem divinæ gubernationis; sed ex hoc ipso quod aliquid ex unâ parte videtur exire ab ordine divinæ providentiæ, qui consideratur secundum aliquam particularem causam, necesse est quod in eundem ordinem relabatur secundum aliam causam.

Ad primum ergo dicendum quod nihil invenitur in mundo quod sit totaliter malum; quia malum semper fundatur in bono, ut supra ostensum est, quæst. 48, art. 3, et qu. 49, art. 3. Et idè res aliqua dicitur mala per hoc quod exit ab ordine alicujus particularis boni. Si autem totaliter exiret ab ordine gubernationis divinæ, totaliter nihil esset.

Ad secundum dicendum quod aliqua dicuntur esse casualia in rebus per ordinem ad causas particulares, extra quarum ordinem fiunt; sed quantum ad divinam providentiam pertinet, nihil fit casu in mundo, ut Augustinus dicit in lib. 83 QQ., quæst. 24.

Ad tertium dicendum quod dicuntur aliqui effectus contingentes per comparisonem ad proximas causas, quæ in suis effectibus deficere possunt; non propter hoc quod aliquid fieri possit extra totum ordinem gubernationis divinæ: quia hoc ipsum quod aliquid contingit præter ordinem causæ proximæ, est ex aliquâ causâ subjectâ gubernationi divinæ.

ARTICULUS VIII. — *Utrum aliquid possit reniti contra ordinem gubernationis divinæ.*

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod aliquid possit reniti contra ordinem gubernationis divinæ. Dicitur enim Isa. 3, 8: *Lingua eorum et adinventiones eorum contra Dominum.*

2. Præterea, nullus rex justè punit eos qui ejus ordinationi non repugnant. Si igitur nihil contraniteretur divinæ ordinationi, nullus justè puniretur à Deo.

3. Præterea, quælibet res subijcitur ordini divinæ gubernationis. Sed una res ab aliâ impugnatur. Ergo aliqua sunt quæ contrariantur divinæ gubernationi.

Sed contra est quod dicit Boetius in 3 de Consol., prosa 12, circa med.: *Non est aliquid quod summo huic bono vel velit vel possit obistere. Est igitur summum bonum quod regit cuncta fortiter, suaviterque disponit, ut dicitur Sapient. 8, de divinâ sapientiâ.*

Respondeo dicendum quod ordo divinæ sapientiæ dupliciter potest considerari. Uno modo in generali, secundum scilicet quod

progredditur à causâ gubernativâ totius. Alio modo in speciali, secundum quod progreditur à causâ particulari, quæ est executiva divinæ gubernationis. Primo igitur modo nihil contrahitur ordini divinæ gubernationis; quod ex duobus patet.

Primo quidem ex hoc quod ordo divinæ gubernationis totaliter in bonum tendit; et unaquæque res in suâ operatione et conatu non tendit nisi ad bonum: *Nullus enim respiciens ad malum operatur*, ut Dionysius dicit 4 cap. de div. Nom., lect. 22. Alio modo apparet idem ex hoc quod, sicut supra dictum est, art. 1 huj. quæst., ad 1, omnis inclinatio alicujus rei vel naturalis vel voluntaria, nihil est aliud quam quædam impressio à primo movente; sicut inclinatio sagittæ ad signum determinatum nihil aliud est quam quædam impressio à sagittante. Unde omnia quæ aguntur vel naturaliter vel voluntariè, quasi propriâ sponte perveniunt in id ad quod divinitus ordinantur. Et idè dicitur Deus *omnia disponere suaviter*.

Ad primum ergo dicendum quod dicuntur aliqui vel cogitare, vel loqui, vel agere contra Deum; non quia totaliter renitantur ordini divinæ gubernationis (quia etiam peccantes intendunt aliquod bonum); sed quia contrariantur cuidam determinato bono, quod est eis conveniens secundum suam naturam aut statum. Et idè puniuntur justè à Deo.

Et per hoc patet solutio ad secundum.

Ad tertium dicendum quod ex hoc quod una res alteri contrapugnat, ostenditur quod aliquid reniti potest ordini qui est ex aliquâ causâ particulari, non autem ordini qui dependet à causâ universali totius.

QUESTIO CIV.

DE EFFECTIBUS DIVINÆ GUBERNATIONIS IN SPECIALI. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de effectibus divinæ gubernationis in speciali; et circa hoc quærantur quatuor: 1° utrùm creaturæ indigeant ut conserventur in esse à Deo; 2° utrùm conserventur à Deo immediatè; 3° utrùm Deus possit aliquid redigere in nihilum; 4° utrùm aliquid in nihilum redigatur.

ARTICULUS PRIMUS. — Utrùm creaturæ indigeant ut à Deo conserventur in esse. — (2-2, quæst. 109, art. 2, ad 3, et art. 8, corp., et art. 9, ad 1, et 3 cont., cap. 65 et 67, ratione 3, et 114, et Pot. quæst. 5, art. 1, et Joan. 5, lect. 2.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod creaturæ non indigeant ut à Deo conserventur in esse. Quod enim non potest non esse, non indiget ut conservetur in esse, sicut quod non potest abscedere, non indiget ut conservetur, ne abscedat. Sed quædam creaturæ sunt quæ secundum suam naturam non possunt non esse. Ergo non omnes creaturæ indigent ut à Deo conserventur in esse. Probatio media. Quod per se inest alicui, necesse est ei inesse, et oppositum ejus impossibile est ei inesse; sicut necessarium est binarium esse parem, et impossibile est eum esse imparem. Esse autem per se consequitur ad formam;

quia unumquodque secundum hoc est ens actu quod habet formam. Quædam autem creaturæ sunt quæ sunt formæ quædam subsistentes, sicut de Angelis dictum est, quæst. 50, art. 3 et 3. Et sic per se inest eis esse. Et eadem ratio est de illis quorum materia non est in potentiâ nisi ad unam formam, sicut supra dictum est de corporibus celestibus, quæst. 66, art. 2. Hujusmodi ergo creaturæ secundum suam naturam ex necessitate sunt, et non possunt non esse. Potentia enim ad non esse non potest fundari neque in formâ, quam per se sequitur esse; neque in materiâ existente sub formâ, quam non potest amittere, cum non sit in potentiâ ad aliam formam.

2. Præterea, Deus est potentior quolibet creato agente. Sed aliquid creatum agens potest communicare suo effectui ut conservetur in esse, etiam ejus operatione cessante; sicut cessante actione edificatoris, remanet domus; et cessante actione ignis, remanet aqua calefacta per aliquod tempus. Ergo multò magis Deus potest suæ creaturæ conferre quod conservetur in esse, suâ operatione cessante.

3. Præterea, nullum violentum potest contingere absque aliquâ causâ agente. Sed tendere ad non esse est innaturale et violentum cuilibet creaturæ, quia quilibet creatura naturaliter appetit esse. Ergo nulla creatura potest tendere in non esse, nisi aliquo agente ad corruptionem. Sed quædam sunt ad quorum corruptionem nihil agere potest, sicut spirituales substantiæ, et corpora celestia. Ergo hujusmodi creaturæ non possunt tendere in non esse, etiam Dei operatione cessante.

4. Præterea, si Deus conservat res in esse, hoc erit per aliquam actionem. Per quamlibet autem actionem agentis, si sit efficax, aliquid fit in effecta. Oportet igitur quod per actionem Dei conservantis aliquid fiat in creaturâ. Sed hoc non videtur; non enim per hujusmodi actionem fit ipsum esse creaturæ, quia quod jam est, non fit; neque iterum aliquid aliud superadditum, quia vel non continuè Deus conservaret creaturam in esse, vel continuè aliud adderetur creaturæ, quod est inconveniens. Non igitur creaturæ conservantur in esse à Deo.

Sed contra est quod dicitur Heb. 1, 3: *Potens omnia verbo virtutis sue*.

Respondeo dicendum quod necesse est dicere et secundum fidem, et secundum rationem, quod creaturæ conservantur in esse à Deo. Ad cujus evidentiam considerandum est quod aliquid conservatur ab altero dupliciter. Uno modo indirectè et per accidens; sicut ille dicitur rem conservare qui removet corruptens: puta, si aliquis puerum custodiat, ne cadat in ignem, dicitur eum conservare; et sic etiam Deus dicitur aliqua conservare, sed non omnia; quia quædam sunt quæ non habent corruptentia, quæ necesse sit remove ad rei conservationem. Alio modo dicitur aliquid rem aliquam conservare per se directè, quando scilicet illud quod conservatur, dependet à conservante, ut sine eo esse non possit; et hoc modo omnes creaturæ indigent divinâ conservatione. Dependet enim

esse cuiuslibet creaturæ à Deo, ita quòd nec ad momentum subsistere possent, sed in nihilum redigerentur, nisi operatione divinæ virtutis conservarentur in esse, sicut Gregorius dicit, lib. 16 Moral., cap. 16.

Et hoc sic perspicui potest. Omnis enim effectus dependet à suâ causâ, secundum quòd est causa ejus. Sed considerandum est quòd aliquod agens est causa sui effectûs secundum fieri tantum, et non directè secundum esse ejus; quòd quidem convenit et in artificialibus, et in rebus naturalibus. Aëdificator enim est causa domus quantum ad ejus fieri, non autem directè quantum ad esse ejus; manifestum est enim quòd esse domûs consequitur formam ejus; forma autem domûs est compositio et ordo; quæ quidem forma consequitur naturalem virtutem quarundam rerum. Sicut enim coquus coquit cibum adhibendo aliquam virtutem naturalem activam, scilicet ignis; ita aëdificator facit domum adhibendo cæmentum, lapides, et ligna, quæ sunt susceptiva et conservativa talis compositionis et ordinis. Unde esse domûs dependet ex naturis harum rerum, sicut fieri domûs dependet ex actione aëdificatoris. Et simili ratione est considerandum in rebus naturalibus; quia si aliquod agens non est causa formæ in quantum hujusmodi, non erit per se causa esse quòd consequitur ad talem formam, sed erit causa effectûs, secundum fieri tantum. Manifestum est autem quòd si aliqua duo sunt ejusdem speciei, unum non potest esse per se causa formæ alterius, in quantum est talis forma, quia sic esset causa formæ propriæ, cum sit eadem ratio utriusque; sed potest esse causa hujusmodi formæ, secundum quòd est in materiâ, id est quòd hæc materia acquirit hanc formam; et hoc est esse causam secundum fieri, sicut cum homo generat hominem, et ignis ignem. Et idèò quodcumque naturalis effectus est natus impressionem agentis recipere secundum eandem rationem secundum quam est in agente, tunc fieri effectûs dependet ab agente, non autem esse ipsius. Sed aliquando effectus non est natus recipere impressionem agentis secundum eandem rationem secundum quam est in agente, sicut patet in omnibus agentibus quæ non agunt simile secundum speciem; sicut cælestia corpora sunt causa generationis inferiorum corporum dissimilium secundum speciem; et tale agens potest esse causa formæ secundum rationem talis formæ, et non solum secundum quòd acquiritur in hac materiâ, et idèò est causa non solum fieri, sed essendi. Sicut igitur fieri rei non potest remanere, cessante actione agentis quòd est causa effectûs secundum fieri; ita nec esse rei potest remanere, cessante actione agentis quòd est causa effectûs non solum secundum fieri, sed etiam secundum esse. Et hæc est ratio quare aqua calefacta retinet calorem, cessante actione ignis; non autem remanet aer illuminatus nec ad momentum, cessante actione solis; quia scilicet materia aquæ susceptiva est caloris ignis secundum eandem rationem quâ est in igne. Unde si perfectè perducatur ad formam

ignis, retinebit calorem semper; si autem imperfectè participet aliquid de formâ ignis secundum quandam inchoationem, calor non semper remanebit, sed ad tempus propter debilem participationem principii caloris. Aer autem nullo modo natus est recipere lumen secundum eandem rationem secundum quam est in sole, ut scilicet recipiat formam solis, quæ est principium luminis; et idèò quia non habet radicem in aere, statim cessat lumen cessante actione solis.

Sic autem se habet omnis creatura ad Deum, sicut aer ad solem illuminantem. Sicut enim sol est lucens per suam naturam; aer autem fit luminosus participando lumen à sole, non tamen participando naturam solis; ita solus Deus est ens per essentiam suam, quia ejus essentia est suum esse; omnis autem creatura est ens participativè, non quòd sua essentia sit ejus esse. Et idèò Augustinus dicit, 4 super Gen. ad litt., cap. 2, circa princ.: *Virtus Dei ab eis quæ creata sunt regendis si cessaret aliquando, simul et illorum cessaret species, omnisque natura concideret*; et in 8 ejusdem lib., cap. 12, circa med., dicit quòd *sicut aer præsentis lumine fit lucidus, sic homo Deo sibi præsentis illuminatur, absente autem continuo tenebatur*.

Ad primum ergo dicendum quòd esse per se consequitur formam creaturæ, supposito tamen influxu Dei; sicut lumen sequitur diaphanum aeris supposito influxu solis. Unde potentia ad non esse in spiritualibus creaturis, et corporibus cælestibus, magis est in Deo, qui potest subtrahere suum influxum, quam in formâ, vel in materiâ talium creaturarum.

Ad secundum dicendum quòd Deus non potest communicare alicui creaturæ ut conservetur in esse, suâ actione cessante, sicut non potest ei communicare quòd non sit causa illius. In tantum enim indiget creatura conservari à Deo, in quantum esse effectûs dependet à causâ essendi. Unde non est simile de agente quòd non est causa essendi, sed fieri tantum.

Ad tertium dicendum quòd ratio illa procedit de conservatione quæ est per remotionem corrumpentis; quâ non indigent omnes creaturæ, ut dictum est in corp. art.

Ad quartum dicendum quòd conservatio rerum à Deo non est per aliquam novam actionem, sed per continuationem actionis quâ dat esse; quæ quidem actio est sine motu et tempore; sicut etiam conservatio luminis in aere est per continuatum influxum à sole.

ARTICULUS II. — *Utrum Deus immediate omnem creaturam conservet.*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus immediate omnem creaturam conservet. Eadem enim actione Deus est conservator rerum, quâ et creator, ut dictum est art. præc. Sed Deus immediate est creator omnium. Ergo immediate est etiam conservator.

2. Præterea, unaquæque res magis est proxima sibi quam rei alteri. Sed non potest communicari alicui creaturæ quòd conservet seipsam; ergo multò minus potest ei communicari quòd conservet aliam; ergo Deus omnia

conservat absque aliâ mediâ causâ conservante.

3. Præterea, effectus conservatur in esse ab eoquod est causa ejus non solum secundum fieri, sed etiam secundum esse. Sed omnes causæ creatæ, ut videtur, non sunt causæ suorum effectuum nisi secundum fieri; non sunt enim causæ, nisi movendo, ut supra habitum est, art. præc. Ergo non sunt causæ conservantes suos effectus in esse.

Sed contra est quod per idem conservatur res per quod habet esse. Sed Deus dat esse rebus mediantibus aliquibus causis mediis. Ergo etiam res in esse conservat mediantibus aliquibus causis.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est art. præc., dupliciter aliquid rem aliquam in esse conservat: uno modo indirectè et per accidens, per hoc quod removet vel impedit actionem corrumpentis; alio modo directè, et per se, quia ab eo dependet esse alterius, sicut à causâ dependet esse effectus. Utroque autem modo aliqua res creata invenitur esse alterius conservativa. Manifestum est enim quod etiam in rebus corporalibus multa sunt quæ impediunt actiones corrumpentium, et per hoc dicuntur rerum conservativa; sicut sal impedit carnes à putrefactione, et simile est in multis aliis. Invenitur etiam quod ab aliquâ creaturâ dependet aliquis effectus secundum suum esse. Cum enim sunt multæ causæ ordinatæ, necesse est quod effectus dependeat primò quidem et principaliter à causâ primâ, secundariò verò ab omnibus causis mediis. Et ideo principaliter quidem prima causa est effectus conservativa; secundariò verò omnes mediæ causæ, et tantò magis, quantò causa fuerit altior, et primæ causæ proximior. Unde superioribus causis etiam in corporalibus rebus attribuitur conservatio, et permanentia rerum, sicut Philosophus dicit in 12 Metaph., text. 34, quod primus motus, scilicet diurnus, est causa continuitatis generationis; secundus autem motus, qui est per zodiacum, est causa diversitatis quæ est secundum generationem et corruptionem. Et similiter astrologi attribuant Saturno, qui est supremus planetarum, res fixas et permanentes. Sic igitur dicendum est quod Deus conservat res quasdam in esse, mediantibus aliquibus causis.

Ad primum ergo dicendum quod Deus immediatè omnia creavit; sed in ipsâ rerum creatione (1) ordinem in rebus instituit, ut quædam ab aliis dependerent, per quas secundariò conservarentur in esse; præsuppositâ tamen principali conservatione, quæ est ab ipso.

Ad secundum dicendum quod cum propria causa sit conservativa effectus ab eâ dependentis, sicut nulli effectui præstari potest quod sit causa sui ipsius, potest tamen ei præstari quod sit causa alterius; ita etiam nulli effectui præstari potest quod sit sui ipsius conservativus; potest tamen ei præstari quod sit conservativus alterius.

Ad tertium dicendum quod nulla creatura potest esse causa alterius quantum ad hoc

(1) Ita cod. Alcan. et Tarrac. cum Nicolaio. Edit. Rom. et Patav., *reparatione*.

quod acquirat novam formam, vel dispositionem, nisi per modum alicujus mutationis; quia semper agit præsupposito aliquo subiecto. Sed postquam formam vel dispositionem induxit in effectum, absque aliâ immutatione effectus hujusmodi formam vel dispositionem conservat; sicut in aere, prout illuminatur de novo, intelligitur quædam mutatio, sed conservatio luminis est absque aeris immutatione, ex solâ præsentia illuminantis.

ARTICULUS III. — *Utrum Deus possit aliquid in nihilum redigere.* — (Ver. quæst. 5, art. 2, ad 6, et Pot. quæst. 5, art. 3 et 4, et quodl. 4, quæst. 3, art. 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non possit aliquid in nihilum redigere. Dicit enim Augustinus in lib. 83 QQ., quæst. 21, quod *Deus non est causa tendendi in non esse*. Hoc autem contingeret, si aliquam creaturam redigeret in nihilum. Ergo Deus non potest aliquid in nihilum redigere.

2. Præterea, Deus est causa rerum ut sint, per suam bonitatem; quia, ut Augustinus dicit in lib. 1 de Doctr. christ., cap. 32, *in quantum Deus bonus est, sumus*. Sed Deus non potest non esse bonus. Ergo non potest facere ut res non sint; quod faceret, si eas in nihilum redigeret.

3. Præterea, si Deus in nihilum aliqua redigeret, oporteret quod hoc fieret per aliquam actionem. Sed hoc non potest esse; quia omnis actio terminatur ad aliquod ens; unde etiam actio corrumpentis terminatur ad aliquid generatum, quia generatio unius est corruptio alterius. Ergo Deus non potest aliquid in nihilum redigere.

Sed contra est quod dicitur Jerem. 10, 24: *Corrip me, Domine, verumtamen in iudicio, et non in furore tuo, ne fortè ad nihilum redigas me*.

Respondeo dicendum quod quidam posuerunt quod Deus res in esse produxit agendo de necessitate naturæ. Quod si esset verum, Deus non posset rem aliquam in nihilum redigere, sicut non potest à suâ naturâ mutari. Sed, sicut supra est habitum, quæst. 19, art. 4, hæc positio est falsa, et à fide catholicâ penitus aliena, quæ confitetur Deum res liberâ voluntate produxisse in esse, secundum illud psalm. 134, 6: *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit*. Hoc igitur quod Deus creaturæ esse communicat, ex Dei voluntate dependet; nec aliter res in esse conservat, nisi in quantum eis continuè influit esse, ut dictum est art. 1 et 2 huj. quæst.

Sicut ergo antequam res essent, potuit eis non communicare esse, et sic eas non facere, ita postquam jam factæ sunt, potest eis non influere esse; et sic eas desinerent; quod est eas in nihilum redigere.

Ad primum ergo dicendum quod non esse non habet causam per se; quia nihil potest esse causa, nisi in quantum est ens; ens autem, per se loquendo, est causa essendi. Sic igitur Deus non potest esse causa tendendi in non esse; sed hoc habet creatura ex seipsâ, in quantum est de nihilo. Sed per accidens Deus potest esse causa quod res in nihilum redigantur, subtrahendo scilicet suam actionem à rebus.

Ad secundum dicendum quòd bonitas Dei est causa rerum, non quasi ex necessitate naturæ, quia divina bonitas non dependet ex rebus creatis, sed per liberam voluntatem. Unde, sicut potuit sine præiudicio bonitatis suæ res non producere in esse; ita absque detrimento suæ bonitatis potest res in esse non conservare.

Ad tertium dicendum quòd si Deus rem aliquam redigeret in nihilum, hoc non esset per aliquam actionem, sed per hoc quòd ab agendo cessaret.

ARTICULUS IV. — *Utrum aliquid in nihilum redigatur.* — (1, dist. 8, quæst. 3, art. 2, corp., et Pot. quæst. 5, art. 9, ad 2.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd aliquid in nihilum redigatur. Finis enim respondet principio. Sed à principio nihil erat nisi Deus. Ergo ad hunc finem res perducuntur ut nihil sit nisi Deus; et ita creaturæ in nihilum rediguntur.

2. Præterea, omnis creatura habet potentiam finitam. Sed nulla potentia finita se extendit ad infinitum; unde in 8 Phys., text. 78, probatur quòd potentia finita non potest movere tempore infinito. Ergo nulla creatura potest durare in infinitum; et ita quandoque in nihilum redigetur.

3. Præterea, forma et accidentia non habent materiam partem suam, sed quandoque desinunt esse. Ergo in nihilum rediguntur.

Sed contra est quod dicitur Eccle. 3, 14: *Didici quòd omnia opera quæ fecit Deus, perseverant in æternum.*

Respondeo dicendum quòd eorum quæ à Deo fiunt circa creaturam, quædam proveniunt secundum naturalem cursum rerum; quædam verò miraculosè operatur præter ordinem naturalem creaturis inditum, ut infra dicitur, quæst. seq., art. 6. Quæ autem facturus est Deus secundum ordinem naturalem rebus inditum, considerari possunt ex ipsis rerum naturis; quæ verò miraculosè fiunt, ordinantur ad gratiæ manifestationem, secundum illud Apostoli 1 ad Cor. 12, 7: *Unicuique datur manifestatio spiritûs ad utilitatem*; et postmodum inter cætera subdit de miraculorum operatione. Creaturarum autem naturæ hoc demonstrant ut nulla earum in nihilum redigatur; quia vel sunt immateriales, et sic in eis non est potentia ad non esse; vel sunt materiales, et sic saltem remanent semper secundum materiam, quæ incorruptibilis est, utpote subjectum existens generationis et corruptionis. Redigere etiam aliquid in nihilum non pertinet ad gratiæ manifestationem, cum magis per hoc divina potentia et bonitas ostendatur (1), quòd res in esse conservat. Unde simpliciter dicendum est quòd nihil omnino in nihilum redigetur.

Ad primum ergo dicendum quòd hoc quòd res in esse productæ sunt, postquam non fuerant, declarat potentiam producentis; sed quòd in nihilum redigerentur, huiusmodi manifestationem impediret, cum Dei potentia in hoc maximè ostendatur quòd res in esse con-

servat, secundum illud Apostoli Hebr. 1, 3: *Portans omnia verbo virtutis suæ.*

Ad secundum dicendum quòd potentia creaturæ ad essendum est receptiva tantum; sed potentia activa est ipsius Dei, à quo est influxus essendi. Unde quòd res in infinitum durent, sequitur infinitatem divinæ virtutis. Determinatur tamen quibusdam rebus virtus ad manendum tempore determinato, in quantum impediri possunt ex aliquo contrario agente, ne percipiant influxum essendi, qui est ab eo cui finita virtus non potest resistere tempore infinito, sed solum tempore determinato. Et ideo ea quæ non habent contrarium, quamvis habeant finitam virtutem, perseverant in æternum.

Ad tertium dicendum quòd formæ et accidentia non sunt entia completa, cum non subsistant; sed quodlibet eorum est aliquid entis: sic enim ens dicitur, quia eo aliquid est. Et tamen eo modo quo sunt, non omnino in nihilum rediguntur, non quia aliqua pars eorum remanet, sed remanent (1) in potentiâ materiæ, vel subjecti.

QUÆSTIO CV.

DE MUTATIONE CREATURARUM A DEO. —

(In octo articulos divisa.)

Deinde considerandum est de secundo effectu gubernationis divinæ, qui est mutatio creaturarum; et primò de mutatione creaturarum à Deo; secundò de mutatione unius creaturæ ab aliâ.

Circa primum quæruntur octo: 1° utrum Deus immediatè possit movere materiam ad formam; 2° utrum immediatè possit movere aliquod corpus; 3° utrum possit movere intellectum; 4° utrum possit movere voluntatem; 5° utrum Deus operetur in omni operante; 6° utrum possit aliquid facere præter ordinem rebus inditum; 7° utrum omnia quæ sic Deus facit, sint miracula; 8° de diversitate miraculorum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum Deus possit immediatè movere materiam ad formam.* —

(Inf., quæst. 110, art. 2, corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non possit immediatè movere materiam ad formam. Sicut enim probat Philosophus in 7 Metaph., text. 28, *formam in hac materiâ nihil facere potest nisi forma quæ est in materiâ*; quia simile facit sibi simile. Sed Deus non est forma in materiâ. Ergo non potest causare formam in materiâ.

2. Præterea, si aliquod agens se habeat ad multa, nullum eorum producat, nisi determinetur ad unum per aliquid aliud; ut enim in 3 de Animâ, text. 58, dicitur, *universalis opinio non movet nisi mediante aliquâ particulari apprehensione*. Sed virtus divina est universalis causa omnium. Ergo non potest producere aliquam particularem formam nisi mediante aliquo particulari agente.

3. Præterea, sicut esse commune dependet à primâ causâ universali; ita esse determinatum dependet à determinatis causis particularibus, ut supra habitum est, quæst. 45, art. 5. Sed determinatum esse alicujus rei est

(1) Ita Mss. cum edit. Rom. et Nicolai. Al., *ordine-tur, seu ostendatur.*

(1) Al., *remanet.*

per propriam ejus formam. Ergo propriæ rerum formæ non producuntur à Deo nisi mediantibus causis particularibus.

Sed contra est quod dicitur Genes. 11, 7 : *Formavit Deus hominem de limo terræ.*

Respondeo dicendum quod Deus immediate potest movere materiam ad formam; quia ens in potentia passivâ reduci potest in actum à potentia activâ, quæ eam sub sua potestate continet. Cum igitur materia contineatur sub potestate divinâ, utpote à Deo producta, potest reduci in actum per divinam potentiam; et hoc est moveri materiam ad formam; quia forma nihil aliud est quàm actus materiæ.

Ad primum ergo dicendum quod effectus aliquis invenitur assimilari causæ agenti dupliciter: uno modo secundum eandem speciem, ut homo generatur ab homine, et ignis ab igne; alio modo secundum virtutalem continentiam, prout scilicet forma effectus virtualiter continetur in causâ; et sic animalia ex putrefactione generata, et plantæ, et corpora mineralia assimilantur soli et stellis quorum virtute generantur. Sic igitur effectus causæ agenti similatur secundum totum illud ad quod se extendit virtus agentis. Virtus autem Dei se extendit ad formam et materiam, ut supra habitum est, quæst. 44, art. 1 et 2. Unde compositum, quod generatur, similatur Deo secundum virtutalem continentiam, sicut similatur composito generanti per similitudinem speciei. Unde sicut compositum generans potest movere materiam ad formam generando compositum sibi simile, ita et Deus; non autem aliqua alia forma non in materia existens, quia materia non continetur in virtute alterius substantiæ separatæ. Et ideo dæmones et Angeli operantur circa hæcabilia, non quidem imprimendo formas, sed adhibendo corporalia semina.

Ad secundum dicendum quod ratio illa procederet, si Deus ageret ex necessitate naturæ. Sed quia agit per voluntatem et intellectum, qui cognoscit rationes proprias omnium formarum, et non solum universales, inde est quod potest determinatè hanc vel illam formam materiæ imprimere.

Ad tertium dicendum quod hoc ipsum quod causæ secundæ ordinantur ad determinatos effectus, est illis à Deo; unde Deus, quia alias causas ordinat ad determinatos effectus, potest etiam determinatos effectus producere per seipsum sine quocumque alio.

ARTICULUS II. — *Utrum Deus possit immediate movere aliquod corpus.* — (Opusc. 10, art. 1 et 3.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non possit immediate movere aliquod corpus. Cum enim movens et motum oporteat esse simul, ut probatur in 7 Physic., text. 9 et seq., oportet esse contactum quemdam moventis et moti. Sed non potest esse contactus Dei et corporis alicujus. Dicit enim Dionysius in 1 cap. de div. Nom., à med. lect. 3, quod *Dei non est aliquis tactus.* Ergo Deus non potest immediate movere aliquod corpus.

2. Præterea, Deus est movens non motum. Tale autem est appetibile apprehensum. Movet igitur Deus sicut desideratum et apprehensum. Sed non apprehenditur nisi ab intellectu, qui non est corpus, nec virtus corporis. Ergo Deus non potest movere aliquod corpus immediate.

3. Præterea, Philosophus probat in 8 Physic., text. 79, quod *potentia infinita movet in instanti.* Sed impossibile est aliquod corpus in instanti moveri; quia cum omnis motus sit inter opposita, sequeretur quod duo opposita simul inessent eidem; quod est impossibile. Ergo corpus non potest immediate moveri à potentia infinita. Potentia autem Dei est infinita, ut supra habitum est, quæst. 23, art. 2. Ergo Deus non potest immediate movere aliquod corpus.

Sed contra, opera sex dierum Deus fecit immediate, in quibus continetur motus corporum, ut patet per hoc quod dicitur Gen. 1, 9 : *Congregentur aquæ... in locum unum.* Ergo Deus immediate potest movere corpus.

Respondeo dicendum quod erroneum est dicere, Deum non posse facere per seipsum omnes determinatos effectus qui sunt per quamcumque causam creatam. Unde cum corpora moveantur immediate à causis creatis, nulli debet venire in dubium quin Deus possit movere immediate quodcumque corpus. Et hoc quidem consequens est ad quæ supra dicta sunt, art. 1 hujus quæst. Nam omnis motus corporis cujuscumque vel consequitur formam aliquam, sicut motus localis gravium et levium consequitur formam quæ datur à generante, ratione cujus generans dicitur movens; vel est via ad formam aliquam, sicut calefactio est via ad formam ignis; ejusdem autem est imprimere formam, et disponere ad formam, et dare motum consequentem ad formam. Ignis enim non solum generat alium ignem, sed etiam calefacit, et sursum movet. Cum igitur Deus possit immediate formam materiæ imprimere, consequens est ut possit secundum quemcumque motum corpus quodcumque movere.

Ad primum ergo dicendum quod duplex est tactus: scilicet corporalis, sicut duo corpora se tangunt; et virtualis, sicut dicitur, quod contristans tangit contristatam. Secundum igitur primum contactum Deus, cum sit incorporeus, non tangit, nec tangitur; secundum autem virtutalem contactum tangit quidem movendo creaturas, sed non tangitur, quia nullius creaturæ virtus naturalis potest ad ipsum pertinere. Et sic intellexit Dionysius quod *non est tactus Dei*, ut scilicet tangatur.

Ad secundum dicendum quod movet Deus sicut desideratum et intellectum. Sed non oportet quod semper moveat sicut desideratum et intellectum ab eo quod movetur; sed sicut desideratum et motum à seipso; quia omnia operatur propter suam bonitatem.

Ad tertium dicendum quod Philosophus in 8 Physic., text. 78 et seq., intendit probare quod virtus primi motoris non sit virtus in magnitudine, tali ratione. Virtus primi motoris est virtus infinita, quod probat

per hoc quod potest movere tempore infinito. Virtus autem infinita si esset in aliqua magnitudine, moveret in non tempore; quod est impossibile. Ergo oportet quod infinita virtus primi motoris sit non in magnitudine. Ex quo patet quod corpus moveri in non tempore non consequitur nisi virtutem infinitam in magnitudine. Cujus ratio est, quia omnis virtus quæ est in magnitudine, movet secundum se totam, cum moveat per necessitatem naturæ. Potentia autem infinita improporcionabiliter excedit quamlibet potentiam finitam. Quantum autem major est potentia moventis, tantum est major velocitas motus. Cum igitur potentia finita moveat tempore determinato, sequitur quod potentia infinita non moveat in aliquo tempore; quia cuiuscumque temporis ad aliud tempus est aliqua proportio. Sed virtus quæ non est in magnitudine, est virtus alicujus intelligentis, qui operatur in effectibus secundum quod eis convenit. Et ideo cum corpori non possit esse conveniens moveri in non tempore, non sequitur quod moveat in non tempore.

ARTICULUS III. — *Utrum Deus moveat immediate intellectum creatum.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non moveat immediate intellectum creatum. Actio enim intellectus est ab eo in quo est; non enim transit in exteriorem materiam, ut dicitur in 9 Metaph., text. 16. Actio autem ejus quod movetur ab alio, non est ab eo in quo est, sed à movente. Non ergo intellectus movetur ab alio; et ita videtur quod Deus non possit movere intellectum.

2. Præterea, id quod habet in se principium sufficiens sui motus, non movetur ab alio. Sed motus intellectus est ipsum intelligere ejus, sicut dicitur, quod *intelligere vel sentire est motus quidam*, secundum Philosophum in 3 de Anima, text. 28. Sufficiens autem principium intelligendi est lumen intelligibile inditum intellectui. Ergo non movetur ab alio.

3. Præterea, sicut sensus movetur à sensibili, ita intellectus ab intelligibili. Sed Deus non est intelligibilis à nobis, sed nostrum intellectum excedit. Ergo Deus non potest movere nostrum intellectum.

Sed contra, docens movet intellectum addiscentis. Sed Deus *docet hominem scientiam*, sicut dicitur in psalm. 93, 10. Ergo Deus movet intellectum hominis.

Respondendo dicendum quod sicut in motibus corporalibus movens dicitur quod dat formam, quæ est principium motus; ita dicitur movere intellectum quod causat formam quæ est principium intellectualis operationis, quæ dicitur motus intellectus. Operationis autem intellectus est duplex principium in intelligente: unum scilicet quod est ipsa virtus intellectualis, quod quidem principium est etiam in intelligente in potentia; aliud autem est principium intelligendi in actu, scilicet similitudo rei intellectæ in intelligente.

Dicitur ergo aliquid movere intellectum, sive det intelligenti virtutem ad intelligen-

dum, sive imprimat ei similitudinem rei intellectæ. Utroque autem modo Deus movet intellectum creatum; ipse enim est ipsum primum ens immateriale. Et quia intellectualitas consequitur immaterialitatem, sequitur quod ipse sit primum intelligens. Unde cum primum in quolibet ordine sit causa eorum quæ consequuntur, sequitur quod ab ipso sit omnia virtus intelligendi. Similiter cum ipse sit primum ens, et omnia entia præ-existent in ipso sicut in primâ causâ, oportet quod sint in eo intelligibiliter secundum modum ejus. Sicut enim omnes rationes rerum intelligibiles primò existunt in Deo, et ab eo derivantur in alios intellectus, ut actu intelligant; sic etiam derivantur in creaturas, ut subsistant.

Sic igitur Deus movet intellectum creatum, in quantum dat ei virtutem ad intelligendum, vel naturalem, vel superadditam, et in quantum imprimit ei species intelligibiles, et utrumque tenet, et conservat in esse.

Ad primum ergo dicendum quod operatio intellectualis est quidem ab intellectu in quo est, sicut à causâ secundâ, sed à Deo sicut à causâ primâ; ab ipso enim datur intelligenti quod intelligere possit.

Ad secundum dicendum quod lumen intellectuale simul cum similitudine rei intellectæ est sufficiens principium intelligendi; secundarium tamen, et ab ipso primo principio dependens.

Ad tertium dicendum quod intelligibile movet intellectum nostrum, in quantum quodammodo imprimit ei suam similitudinem, per quam intelligi potest. Sed similitudines quas Deus imprimit intellectui creato, non sufficient ad ipsum Deum intelligendum per essentiam, ut supra habitum est, qu. 56, art. 3. Unde movet intellectum creatum, cum tamen non sit ei intelligibilis, ut dictum est qu. 12, art. 2.

ARTICULUS IV. — *Utrum Deus possit movere voluntatem creatam.* — (Inf., qu. 111, art. 2, et qu. 115, art. 4, et 1-2, qu. 9, art. 6, et qu. 80, art. 2, et 2; dist. 15, qu. 1, art. 3, et 3 conf., cap. 88, 89, 91 et 92, primo., et Ver. qu. 22, art. 8.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus non possit movere voluntatem creatam. Omne enim quod movetur ab extrinseco, cogitur. Sed voluntas non potest cogi. Ergo non movetur ab aliquo extrinseco; et ita non potest moveri à Deo.

2. Præterea, Deus non potest facere quod contradictoria sint simul vera. Hoc autem sequeretur, si voluntatem moveret; nam voluntariè moveri est ex se moveri, et non ab alio. Ergo Deus non potest voluntatem movere.

3. Præterea, motus magis attribuitur moventi quam mobili; unde homicidium non attribuitur lapidi, sed projicienti. Si igitur Deus moveat voluntatem, sequitur quod opera voluntaria non imputentur homini ad meritum vel demeritum. Hoc autem est falsum. Non igitur Deus movet voluntatem.

Sed contra est quod dicitur Philipp. 2, 13 :

Deus est qui operatur in nobis velle et perficere.

Respondeo dicendum quòd sicut intellectus, ut dictum est art. præc., movetur ab objecto, et ab eo qui dedit virtutem intelligendi; ita voluntas movetur ab objecto, quod est bonum, et ab eo qui causat virtutem volendi.

Potest autem voluntas moveri sicut ab objecto à quocumque bono: non autem sufficienter et efficaciter nisi à Deo: non enim sufficienter aliquid potest movere aliquid mobile, nisi virtus activa moventis excedat, vel saltem adæquet virtutem passivam mobilis. Virtus autem passiva voluntatis se extendit ad bonum in universali; est enim ejus objectum bonum universale, sicut et intellectus objectum est ens universale. Quodlibet autem bonum creatum est quoddam particulare bonum; solus autem Deus est bonum universale. Unde ipse solus implet voluntatem, et sufficienter eam movet ut objectum. Similiter autem et virtus volendi à solo Deo causatur. Velle enim nihil aliud est quàm inclinatio quædam in objectum voluntatis, quod est bonum universale. Inclinare autem in bonum universale est primi moventis, cui proportionatur ultimus finis; sicut in rebus humanis dirigere ad bonum commune est ejus qui præest multitudini. Unde utroque modo proprium est Dei movere voluntatem, sed maxime secundo modo interius eam inclinando.

Ad primum ergo dicendum quòd illud quod movetur ab altero, dicitur cogi, si moveatur contra inclinationem propriam; sed si moveatur ab alio quod ipsi dat propriam inclinationem, non dicitur cogi, sicut grave, cum movetur deorsum à generante, non cogitur. Sic igitur Deus movendo voluntatem non cogit ipsam, quia dat ei ejus propriam inclinationem.

Ad secundum dicendum quòd moveri voluntariè est moveri ex se, id est, à principio intrinseco; sed illud principium intrinsecum potest esse ab alio principio extrinseco, et sic moveri ex se non repugnat ei quod movetur ab alio.

Ad tertium dicendum quòd si voluntas ita moveretur ab alio quòd ex se nullatenus moveretur, opera voluntatis non imputarentur ad meritum vel demeritum; sed quia per hoc quòd movetur ab alio, non excluditur quin moveatur ex se, ut dictum est in solut. præc., ideo per consequens non tollitur ratio meriti vel demeriti.

ARTICULUS V. — *Utrum Deus operetur in omni operante.* — (3 cont., cap. 66 et 67, et 4, cap. 44, et opusc. 3, cap. 131, fine, et 145.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non operetur in omni operante. Nulla enim insufficientia est Deo attribuenda. Si igitur Deus operatur in omni operante, sufficienter in quolibet operatur. Superfluum igitur esset quòd agens creatum aliquid operaretur.

2. Præterea, una operatio non est simul à duobus operantibus, sicut nec unus numerus motus potest esse duorum mobilium. Si igitur

operatio creaturæ est à Deo in creaturâ operante, non potest esse simul à creaturâ; et ita nulla creatura aliquid operatur.

3. Præterea, faciens dicitur esse causa operationis facti, in quantum dat ei formam quâ operatur. Si igitur Deus est causa operationis rerum factarum ab ipso, hoc erit in quantum dat eis virtutem operandi. Sed hoc est à principio, quando rem facit. Ergo videtur quòd ulterius non operetur in creaturâ operante.

Sed contra est quod dicitur Is. 26, 12: *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine.*

Respondeo dicendum quòd Deum operari in quolibet operante aliqui sic intellexerunt, quòd nulla virtus creata aliquid operaretur in rebus, sed solus Deus immediatè omnia operaretur; puta quòd ignis non calefaceret, sed Deus in igne; et similiter de omnibus aliis.

Hoc autem est impossibile. Primò quidem quia sic subtraheretur ordo causæ et causati à rebus creatis; quod pertinet ad impotentiam creantis. Ex virtute enim agentis est quòd suo effectui det virtutem agendi. Secundò quia virtutes operativæ quæ in rebus inveniuntur, frustra essent rebus attributæ, si per eas nihil operarentur; quinimò, omnes res creatæ viderentur quodammodo esse frustra, si propria operatione destituerentur; cum omnes res sint propter suam operationem. Semper enim imperfectum est propter perfectius. Sicut igitur materia est propter formam, ita forma, quæ est actus primus, est propter suam operationem, quæ est actus secundus; et sic operatio est finis rei creatæ. Sic igitur intelligendum est Deum operari in rebus, quòd tamen ipsæ res propriam habeant operationem.

Ad cuius evidentiam considerandum est quòd cum sint causarum quatuor genera, *materia* non est principium actionis, sed se habet ut subjectum recipiens actionis effectum; *finis* verò, et *agens* et *forma* se habent ut actionis principium; sed ordine quodam. Nam primum quidem principium actionis est finis, qui movet agentem; secundò verò agens; tertio autem forma ejus quod ab agente applicatur ad agendum; quamvis et ipsum agens per formam suam agat, ut patet in artificialibus. Artifex enim movetur ad agendum à fine, qui est ipsum operatum, puta arca, vel lectus; et applicat ad actionem securim, quæ incidit per suum acumen. Sic igitur secundum hæc tria Deus in quolibet operante operatur. Primò quidem secundum rationem finis; cum enim omnis operatio sit propter aliquid bonum verum, vel apparens (nihil autem est vel apparet bonum, nisi secundum quòd participat aliquam similitudinem summi boni, quod est Deus), sequitur quòd ipse Deus sit cuiuslibet operationis causa ut finis. Secundò considerandum est, quòd si sint multa agentia ordinata, semper secundum agens agit in virtute primi agentis. Nam primum agens movet secundum ad agendum; et secundum hoc omnia agunt in virtute ipsius Dei; et ita ipse est causa

omnium actionum agentium. Tertiò considerandum est quòd Deus movet non solum res ad operandum, quasi applicando formas et virtutes rerum ad operationem (sicut etiam artifex applicat securim ad scindendum, qui tamen interdum formam securi non tribuit), sed etiam dat formas creaturis agentibus, et eas tenet in esse. Unde non solum est causa actionum in quantum dat formam, quæ est principium actionis (sicut generans dicitur esse causa motus gravium et levium), sed etiam sicut conservans formas et virtutes rerum; prout sol dicitur causa manifestationis colorum, in quantum dat et conservat lumen, quo manifestantur colores. Et quia forma rei est intra rem, et tantò magis quantò consideratur ut prior et universalior; et ipse Deus est propriè causa ipsius esse universalis in rebus omnibus, quod inter omnia est magis intimum rebus; sequitur quòd Deus in omnibus intimè operetur. Et propter hoc in sacrâ Scripturâ operationes naturæ Deo attribuuntur quasi operanti in naturâ, secundum illud Job. 10, 11: *Pelle et carnibus vestisti me, ossibus et nervis compegiisti me.*

Ad primum ergo dicendum quòd Deus sufficienter operatur in rebus (1) ad modum primi agentis, nec propter hoc superfluit operatio secundorum agentium.

Ad secundum dicendum quòd una actio non procedit à duobus agentibus unius ordinis; sed nihil prohibet quin una et eadem actio procedat à primo et secundo agente.

Ad tertium dicendum quòd Deus non solum dat formas rebus, sed etiam conservat eas in esse, et applicat eas ad agendum, et est finis omnium actionum, ut dictum est in corp. articuli.

ARTICULUS VI. — Utrum Deus possit facere aliquid præter ordinem rebus inditum. — (3 part., quæst. 43, art. 1, corp., et 3 contra, cap. 98, 99 et 161, et Pot. qu. 6, art. 1, et op. 3, cap. 138, et op. 10, art. 1 et 17.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd Deus non possit facere aliquid præter ordinem rebus inditum. Dicit enim Augustinus, lib. 26 contra Faustum, c. 3, ante med.: *Deus conditor et creator omnium naturarum nihil contra naturam facit.* Sed hoc videtur esse contra naturam quod est præter ordinem naturaliter rebus inditum. Ergo Deus non potest facere aliquid præter ordinem rebus inditum.

2. Præterea, sicut ordo justitiæ est à Deo, ita et ordo naturæ. Sed Deus non potest facere aliquid præter ordinem justitiæ; faceret enim tunc aliquid injustum. Ergo non potest facere aliquid præter ordinem naturæ.

3. Præterea, ordinem naturæ Deus instituit. Si igitur præter ordinem naturæ Deus aliquid faciat, videtur quòd ipse sit mutabilis; quod est inconveniens.

Sed contra est quod Augustinus dicit lib. 26 contra Faustum, loc. cit., quòd *Deus*

aliquando aliquid facit contra solitum cursum naturæ.

Respondeo dicendum quòd à quolibet causâ derivatur aliquis ordo in suos effectus, cum quælibet causa habeat rationem principii; et idè secundum multiplicationem causarum multiplicantur et ordines, quorum unus continetur sub altero, sicut et causa continetur sub causâ. Unde causa superior non continetur sub ordine causæ inferioris, sed è converso; cujus exemplum apparet in rebus humanis; nam ex patrefamiliâs dependet ordo domûs, qui continetur sub ordine civitatis, qui procedit à civitatis rectore, cum et hic contineatur sub ordine regis, à quo totum regnum ordinatur.

Si ergo ordo rerum consideretur prout dependet à primâ causâ, sic contra rerum ordinem Deus facere non potest; si enim sic faceret, faceret contra suam præscientiam, aut voluntatem, aut bonitatem. Si verò consideretur rerum ordo prout dependet à quolibet secundarum causarum, sic Deus potest facere præter ordinem rerum; quia ordini secundarum causarum ipse non est subiectus; sed talis ordo ei subijcitur, quasi ab eo procedens, non per necessitatem naturæ, sed per arbitrium voluntatis. Potuisset enim et alium ordinem rerum instituere; unde et potest præter hunc ordinem institutum agere, cum voluerit; puta, agendo effectus secundarum causarum sine ipsis, vel producendo aliquos effectus, ad quos causæ secundæ non se extendunt. Unde et Augustinus dicit, loc. sup. cit., quòd *Deus contra solitum cursum naturæ facit: sed contra summam legem nullo modo facit, quia contra seipsum non facit.*

Ad primum ergo dicendum quòd cum aliquid contingit in rebus naturalibus præter naturam inditam, hoc potest dupliciter contingere: uno modo per actionem agentis qui inclinationem naturalem non dedit, sicut cum homo movet corpus grave sursum, quod non habet ab eo (1) ut moveatur deorsum; et hoc est contra naturam. Alio modo per actionem illius agentis à quo dependet actio naturalis; et hoc non est contra naturam, ut patet in fluxu et refluxu maris, qui non est contra naturam, quamvis sit præter motum naturalem aquæ, quæ movetur deorsum; est enim ex impressione celestis corporis, à quo dependet naturalis inclinatio inferiorum corporum. Cum igitur naturæ ordo sit à Deo rebus inditus, si quid præter hunc ordinem faciat, non est contra naturam. Unde Augustinus dicit, loc. cit., quòd *id est cuilibet rei naturale quod ille fecerit à quo est omnis modus, numerus et ordo naturæ.*

Ad secundum dicendum quòd ordo justitiæ est secundum relationem ad causam primam, quæ est regula omnis justitiæ; et idè præter hunc ordinem Deus nihil facere potest.

Ad tertium dicendum quòd Deus sic rebus certum ordinem indidit, ut tamen sibi reservaret quòd ipse aliquando aliter ex causâ esset facturus. Unde cum præter hunc ordinem agit, non mutatur.

(1) Ita cod. Alcan. cum editis plurimis. Edit. Rom., in nobis.

(1) Nicolaus, ab eâ.

ARTICULUS VII. — *Utrum omnia quæ Deus facit præter ordinem naturalem rerum, sint miracula. — (Pot. qu. 6, art. 2; et 2, dist. 18, qu. 1, art. 3, et 3 cont., cap. 101 et 102.)*

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod non omnia quæ Deus facit præter ordinem naturalem rerum, sint miracula. Creatio enim mundi, et etiam animarum, et justificatio impii sunt à Deo præter ordinem naturalem; non enim sunt per actionem alicujus causæ naturalis; et tamen hæc miracula non dicuntur. Ergo non omnia quæ facit Deus præter ordinem naturalem rerum, sunt miracula.

2. Præterea, miraculum dicitur aliquid *arduum et insolitum supra facultatem* (1) *naturæ et spem admirantis proveniens*. Sed quædam sunt præter naturæ ordinem, quæ tamen non sunt ardua; sunt enim in minimis rebus, sicut in restauratione vel sanatione ægrotorum; nec etiam sunt insolita, cum frequenter eveniant, sicut cum infirmi in plateis ponebantur, ut ad umbram Petri sanarentur (Act. 5); nec etiam sunt supra facultatem naturæ, ut cum aliqui sanantur à febribus; nec etiam supra spem, sicut resurrectionem mortuorum omnes speramus, quæ tamen fiet præter ordinem naturæ. Ergo non omnia quæ sunt præter naturæ ordinem, sunt miracula.

3. Præterea, miraculi nomen ab admiratione sumitur. Sed admiratio est de rebus sensui manifestis; quandoque autem aliqua accidunt præter ordinem naturalem in rebus sensui non manifestis, sicut cum apostoli facti sunt scientes, neque invenientes, neque discentes. Ergo non omnia quæ sunt præter ordinem naturæ sunt miracula.

Sed contra est quod Augustinus dicit, lib. 36 contra Faustum, c. 3, à med., quod *cum Deus aliquid facit contra cognitum nobis cursum, solitumque naturæ, magnalia vel mirabilia nominantur*.

Respondeo dicendum quod nomen miraculi ab admiratione sumitur. Admiratio autem consurgit, cum effectus sunt manifesti, et causa occulta; sicut aliquis admiratur, cum videt eclipsim solis, et ignorat causam, ut dicitur in principio Metaphys., c. 11. Potest autem causa effectus alicujus apparentis alicui esse nota, quæ tamen est alii incognita. Unde aliquid est mirum uni quod non est mirum alii; sicut eclipsim solis miratur rusticus, non autem astrologus. Miraculum autem dicitur quasi admiratione plenum, quod scilicet habet causam simpliciter et omnibus occultam. Hæc autem est Deus. Unde illa quæ à Deo sunt præter causas nobis notas, miracula dicuntur.

Ad primum ergo dicendum quod creatio et justificatio impii, etsi à solo Deo fiant, non tamen, proprie loquendo, miracula dicuntur; quia non sunt nata fieri per alias causas; et ita non contingunt præter ordinem naturæ, cum hæc ad ordinem naturæ (2) non pertineant.

(1) Ita ex Mss. restituerunt theologi; edit. Rom., præter facultatem.

(2) Ita cod. Alcan. cum aliis, et editi ferè omnes. Edit. Rom., facultatem naturæ.

Ad secundum dicendum quod *arduum* dicitur miraculum, non propter dignitatem rei in qua fit, sed quia excedit facultatem naturæ. Similiter etiam *insolitum* dicitur, non quia frequenter non eveniat, sed quia est præter naturalem consuetudinem. Supra facultatem autem naturæ dicitur aliquid, non solum propter substantiam facti, sed etiam propter modum et ordinem faciendi. Supra spem etiam naturæ miraculum esse dicitur, non supra spem gratiæ, quæ est ex fide, per quam credimus resurrectionem futuram.

Ad tertium dicendum quod scientia apostolorum quamvis secundum se non fuerit manifesta, manifestabatur tamen in effectibus, ex quibus mirabilis apparebat.

ARTICULUS VIII. — *Utrum unum miraculum sit majus alio. — (1-2, qu. 113, art. 10, corp., et 3 cont., cap. 101, fin.)*

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod unum miraculum non sit majus alio. Dicit enim Augustinus in epist. ad Volusianum: *In rebus mirabiliter factis tota ratio facti est potentia facientis*. Sed eadem potentiâ, scilicet Dei, fiunt omnia miracula; ergo unum non est majus alio.

2. Præterea, potentia Dei est infinita. Sed infinitum improporcionabiliter excedit omne finitum. Ergo non magis est mirandum quod faciat hunc effectum quam illum; ergo unum miraculum non est majus altero.

Sed contra est quod Dominus dicit Joan. 14, 2, de operibus miraculosis loquens: *Opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet*.

Respondeo dicendum, quod nihil potest dici miraculum ex comparatione potentiæ divinæ; quia quodcumque factum divinæ potentiæ comparatum est minimum, secundum illud Isa. 40, 15: *Ecce gentes quasi stilla situlae, et quasi momentum statera reputate sunt*. Sed dicitur aliquid miraculum per comparationem ad facultatem naturæ, quam excedit. Et ideo secundum quod magis excedit facultatem naturæ, secundum hoc majus miraculum dicitur. Excedit autem aliquid facultatem naturæ tripliciter: uno modo quantum ad substantiam facti, sicut quod duo corpora sint simul, vel quod sol retrocedat, aut quod corpus humanum glorificetur; quod nullo modo natura facere potest; et ista tenent summum gradum in miraculis. Secundò aliquid excedit facultatem naturæ, non quantum ad id quod fit, sed quantum ad id in quo fit, sicut resuscitatio mortuorum, et illuminatio cæcorum, et similia; potest enim natura causare vitam, sed non mortuo; et potest præstare visum, sed non cæco; et hæc tenent secundum locum in miraculis. Tertio modo excedit aliquid facultatem naturæ quantum ad modum et ordinem faciendi; sicut cum aliquis subito per virtutem divinam à febre curatur absque curatione et consueto processu naturæ in talibus; et cum statim aer divinâ virtute in pluvias densatur absque naturalibus causis, sicut factum est ad preces Samuelis et Eliæ (1 Reg. 12, et 3 Reg. 18); et hujusmodi tenent infimum locum in mira-

cullis Quælibet tamen horum habent diversos gradus, secundum quod diversimodè excedunt facultatem naturæ.

Et per hoc patet solutio ad objecta, quæ procedunt ex parte divinæ potentie.

QUÆSTIO CVI.

QUOMODO UNA CREATURA ALIAM MOVEAT, ET PRIMO DE ANGELORUM ILLUMINATIONE. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est, quomodo una creatura moveat aliam. Erit autem hæc consideratio tripartita; ut primò consideremus quomodo Angeli moveant, qui sunt creature purè spirituales; secundò, quomodo corpora moveant; tertio, quomodo homines, qui sunt ex spirituali et corporali natura compositi.

Circa primum tria consideranda occurrunt: primò quomodo Angelus agat in Angelum; secundò, quomodo in creaturam corporalem; tertio, quomodo in homines.

Circa primum considerare oportet de illuminatione et locutione Angelorum, et ordinatione eorum ad invicem, tam bonorum, quam malorum.

Circa illuminationem quærentur quatuor: 1° utrùm unus Angelus moveat intellectum alterius illuminando; 2° utrùm unus moveat voluntatem alterius; 3° utrùm inferior Angelus possit illuminare superiorem; 4° utrùm superior Angelus illuminet inferiorem de omnibus quæ cognoscit.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm unus Angelus illuminet alium.* — (2, dist. 9, art. 2, et dist. 11, qu. 2, art. 1, et Ver. qu. 7, art. 1, et 1 Cor. 13, lect. 2.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod unus Angelus non illuminet alium. Angeli enim eandem beatitudinem possident nunc quam nos in futuro expectamus. Sed tunc unus homo non illuminabit alium, secundum illud Jer. 31, 34: *Non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum.* Ergo etiam nunc unus Angelus non illuminat alium.

2. Præterea, triplex est lumen in Angelis, naturæ, et gratiæ, et gloriæ. Sed Angelus illuminatur lumine naturæ à creante, lumine gratiæ à iustificante, lumine gloriæ à beatificante; quod totum Dei est. Ergo unus Angelus non illuminat alium.

3. Præterea, lumen est forma quædam mentis. Sed mens rationalis à solo Deo formatur, nullâ interpositâ creaturâ, ut Augustinus dicit in lib. 83 QQ., quæst. 51, non procul à fine. Ergo unus Angelus non illuminat mentem alterius.

Sed contra est quod dicit Dionysius, 8 c. cœl. Hier., parum ante med., quod *Angeli secundæ hierarchiæ purgantur, et illuminantur et perficiuntur per Angelos primæ hierarchiæ.*

Respondeo dicendum quod unus Angelus illuminat alium.

Ad cuius evidentiam considerandum est quod lumen secundum quod ad intellectum pertinet, nihil est aliud quam quædam manifestatio veritatis, secundum illud ad Eph. 5 13: *Omne quod manifestatur, lumen est.* Unde illuminare nihil aliud est quam mani-

festationem agnitæ veritatis alii tradere; secundum quem modum Apostolus dicit ad Ephes. 3, 8: *Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis in Deo.* Sic igitur unus Angelus dicitur illuminare alium, in quantum ei manifestat veritatem quam ipse cognoscit. Unde Dionysius dicit, 7 c. cœlest. Hierar., post med., quod *theologi pland monstrant celestium substantiarum ordines (1) à supremis mentibus doceri deificas scientias.*

Cum autem ad intellectum duo concurrant in ejus operatione, ut supra diximus, qu. præc., art. 3, scilicet virtus intellectiva et similitudo rei intellectæ, secundum hæc duo unus Angelus alteri veritatem notam notificare potest: primò quidem fortificando virtutem intellectivam ejus; sicut enim virtus imperfectioris corporis confortatur ex situati propinquitate perfectioris corporis, ut minas calidum crescit in calore ex præsentia magis calidi, ita virtus intellectiva inferioris Angeli confortatur ex conversione superioris Angeli ad ipsum; hoc enim facit in spiritualibus ordo conversionis, quod facit in corporalibus ordo localis propinquitatis. Secundò autem unus Angelus alteri manifestat veritatem ex parte similitudinis rei intellectæ. Superior enim Angelus notitiam veritatis accipit in universali quâdam conceptione, ad quam capiendam inferioris Angeli intellectus non esset sufficiens; sed est ei connaturale ut magis particulariter veritatem accipiat. Superior ergo Angelus veritatem quam universaliter concipit (2), quodammodo distinguit, ut ab inferiori capi possit, et sic eam cognoscendam illi proponit; sicut etiam apud nos, doctores quod in summa capiunt, multipliciter distinguunt, providentes capacitati aliorum. Et hoc est quod Dionysius dicit, c. 15 cœl. Hier., non remotè à med.: *Unaqueque substantia intellectualis datam sibi à diviniore uniformem intelligentiam providit (3) virtute dividit, et multiplicat ad inferioris sursum ductricem analogiam (sive proportionem).*

Ad primum ergo dicendum quod omnes Angeli, tam superiores, quam inferiores, immediatè vident Dei essentiam, et quantum ad hoc unus non docet alium; de hac enim doctrinâ Propheta loquitur, unde dicit: *Non docebit vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum.* Sed rationes divinorum operum, quæ in Deo cognoscuntur sicut in causâ, omnes quidem Deus in seipso cognoscit, quia seipsum comprehendit; aliorum verò Deum videntium tantò unusquisque in Deo plures rationes cognoscit, quantò eum perfectius videt. Unde superior Angelus plura in Deo de rationibus divinorum operum cognoscit quam inferior; et de his eum illuminat; et hoc est quod dicit Dionysius, c. 4 de

(1) Ita cod. Alc. et communiter editi. Edit. Rom., ornatus.

(2) Ita cod. cit. Al.: *Superior verò Angelus veritatem, quam velociter concipit (Garcia et Nicolaus, accipit), quodammodo, etc.*

(3) Ita cod. cit. Al., propriè.

div. Nom., non multum à princ. lect. 1, quòd *Angeli existentium illuminantur rationibus.*

Ad secundum dicendum quòd unus Angelus non illuminat alium, tradendo ei lumen naturæ, vel gratiæ, vel gloriæ, sed confortando lumen naturale ipsius, et manifestando ei veritatem de his quæ pertinent ad statum naturæ, et gratiæ, et gloriæ, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd rationalis mens formatur immediatè à Deo vel sicut imago ab exemplari, quia non est facta ad alterius imaginem quàm Dei; vel sicut subjectum ab ultimâ formâ completivâ, quia semper mens creata reputatur informis, nisi ipsi primæ veritati inhæreat. Aliæ verò illuminationes quæ sunt ab homine, vel Angelo, sunt quasi dispositiones ad ultimam formam.

ARTICULUS II. — *Utrum unus Angelus possit movere voluntatem alterius.* — (1-1, qu. 9, art. 4, et 3 cont., cap. 88 et 89.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd unus Angelus possit movere voluntatem alterius. Quia secundum Dionysium, sicut unus Angelus illuminat alium, ita purgat et perficit, ut patet ex auctoritate supradictâ, art. præc., in arg. *Sed contra.* Sed purgatio et perfectio videntur pertinere ad voluntatem; nam purgatio videtur esse à sordibus culpæ, quæ pertinet ad voluntatem; perfectio autem videtur esse per consecutionem finis, qui est objectum voluntatis. Ergo unus Angelus potest movere voluntatem alterius.

2. Præterea, sicut Dionysius dicit, 7 et 8 c. cæl. Hierar., circ. princ., nomina Angelorum designant eorum proprietates. Seraphim enim *incendentes* dicuntur, aut *calefacientes*; quod est per amorem, qui ad voluntatem pertinet. Unus ergo Angelus movet voluntatem alterius.

3. Præterea, dicit Philosophus in 3 de Anima, text. 57, quòd *appetitus superior movet appetitum inferiorem.* Sed sicut intellectus Angeli superioris superior est, ita etiam appetitus. Ergo videtur quòd superior Angelus possit immutare voluntatem alterius.

Sed contra, ejus est immutare voluntatem cujus est justificare; cum justitia sit rectitudo voluntatis. Sed solus Deus est qui justificat. Ergo unus Angelus non potest mutare voluntatem alterius.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, qu. præc., art. 4, voluntas immutatur dupliciter: uno modo ex parte objecti, alio modo ex parte ipsius potentie. Ex parte quidem objecti movet voluntatem et ipsum bonum, quod est voluntatis objectum, sicut appetibile movet appetitum; et ille qui demonstrat objectum, puta qui demonstrat aliquid esse bonum. Sed, sicut supra dictum est, loc. cit., alia quidem bona aequaliter inclinant voluntatem; sed nihil sufficienter movet voluntatem nisi bonum universale, quod est Deus; et hoc bonum solus ipse ostendit, ut per essentiam videtur à beatis, qui dicenti Moysi: *Ostende mihi gloriam tuam*, respondit: *Ego ostendam tibi omne bonum*, ut habetur Exod. 33, 18 et 19. Angelus ergo non sufficienter movet voluntatem neque ut ob-

jectum, neque ut ostendens objectum; sed inclinat eam ut amabile quoddam, et ut manifestans aliqua bona creata ordinata in Dei bonitatem; et per hoc inclinare potest ad amorem creaturæ, vel Dei, per modum suadentis. Ex parte verò ipsius potentie voluntas nullo modo potest moveri nisi à Deo. Operatio enim voluntatis est inclinatio quædam volentis in volitum. Hanc autem inclinationem solus ille immutare potest qui virtutem volendi creaturæ contulit, sicut et naturalem inclinationem solum illud agens potest mutare quod potest dare virtutem quam consequitur inclinatio naturalis. Solus autem Deus est qui potentiam volendi tribuit creaturæ, quia ipse solus est auctor intellectualis naturæ. Unde Angelus voluntatem alterius movere non potest.

Ad primum ergo dicendum quòd secundum modum illuminationis est accipienda et purgatio et perfectio. Et quia Deus illuminat, immutando intellectum et voluntatem, purgat à defectibus intellectus et voluntatis, et perficit in finem intellectus et voluntatis. Angeli autem illuminatio refertur ad intellectum, ut dictum est art. præc.; idè etiam purgatio Angeli intelligitur à defectu intellectus, qui est nescientia; perfectio autem est consummatio in finem intellectus, qui est veritas cognita. Et hoc est quod dicit Dionysius, cap. 6 eccl. Hier., part. 3, inter med. et fin., quòd *in celesti hierarchia purgatio est in subjectis essentiis, tanquam ignotorum illuminatio in perfectiorem scientiam inducens*; sicut si dicamus visum corporalem purgari, in quantum removenitur tenebræ; illuminari verò, in quantum perfunditur lumine; perfici verò, secundum quòd perducitur ad cognitionem colorati.

Ad secundum dicendum quòd unus Angelus potest inducere alium ad amorem Dei per modum persuadentis, ut supra dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd Philosophus loquitur de appetitu inferiori sensitivo, qui potest moveri à superiori intellectivo, qui pertinet ad eandem naturam animæ, et quia inferior appetitus est virtus in organo corporali: quod in Angelis locum non habet.

ARTICULUS III. — *Utrum Angelus inferior superiorem illuminare possit.* — (2, dist. 9, art. 2, et Ver. quæst. 9, art. 3.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd Angelus inferior superiorem illuminare possit. Ecclesiastica enim hierarchia derivata est à celesti, et eam representat; unde et superna Jerusalem dicitur *mater nostra*, Gal. 4. Sed in Ecclesiâ (1) etiam superiores illuminantur ab inferioribus, et docentur, secundum illud Apostoli 1 ad Cor. 14, 31: *Potestis omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, et omnes exhortentur.* Ergo et in celesti hierarchia superiores ab inferioribus possunt illuminari.

2. Præterea, sicut ordo corporalium substantiarum dependet ex Dei voluntate, ita et ordo substantiarum spiritualium. Sed, sicut

(1) Ita edit. In cod. Alcan. legendum in ecclesiasticis suspicatur Thomas Madalena.

dictum est, qu. præc., art. 6 et 7, Deus quandoque præter ordinem substantiarum corporalium operatur. Ergo etiam quandoque operatur præter ordinem spiritualium substantiarum, illuminando inferiores non per medios superiores. Sic ergo inferiores illuminati à Deo possunt superiores illuminare.

3. Præterea, unus Angelus alium illuminat, ad quem se convertit, ut supra dictum est, art. 1 hujus qu. Sed cum ista conversio sit voluntaria, potest supremus Angelus ad infimum se convertere mediis prætermisiss. Ergo potest eum immediatè illuminare; et ita potest illuminare superiores.

Sed contra est quod Dionysius dicit, cap. 5 eccl. Hierar., in princ., *hanc legem esse Divinitatis immobiliter firmatam, ut inferiora reducantur in Deum per superiora.*

Respondeo dicendum quòd inferiores Angeli nunquam illuminant superiores, sed semper ab eis illuminantur. Cujus ratio est, quia, sicut supra dictum est, qu. præc., art. 6, ordo continetur sub ordine, sicut causa continetur sub causâ; unde sicut ordinatur causa ad causam, ita ordo ad ordinem. Et idè non est inconveniens, si aliquando aliquid fiat præter ordinem inferioris causæ, ad ordinandum in superiorem causam, sicut in rebus humanis prætermittitur mandatum præsidis, ut obediatur principi. Et ita contingit ut præter ordinem naturæ corporalis aliquid Deus miraculosè operetur ad ordinandum homines in ejus cognitionem. Sed prætermisio ordinis qui debetur spiritualibus substantiis, in nullo pertinet ad ordinationem hominum in Deum; cum operationes Angelorum non sint nobis manifestæ, sicut operationes sensibilium corporum. Et idè ordo qui convenit spiritualibus substantiis, nunquam à Deo prætermittitur, quin semper inferiora moveantur per superiora, et non è converso.

Ad primum ergo dicendum quòd ecclesiastica hierarchia imitatur cœlestem aequaliter, sed non perfectè consequitur ejus similitudinem. In cœlesti enim hierarchiâ tota ratio ordinis est ex propinquitate ad Deum; et idè illi qui sunt Deo propinquiore, sunt et gradu sublimiores, et scientiâ clariores; et propter hoc superiores nunquam ab inferioribus illuminantur. Sed in ecclesiasticâ hierarchiâ interdum qui sunt Deo per sanctitatem propinquiore, sunt gradu infimi, et scientiâ non eminentes; et quidam in uno etiam secundum scientiam eminent, et in alio deficient; et propter hoc superiores ab inferioribus doceri possunt.

Ad secundum dicendum quòd non est similis ratio de hoc quòd Deus agat præter ordinem naturæ corporalis, et spiritualis, ut dictum est, in corp. art. Unde ratio non sequitur.

Ad tertium dicendum quòd Angelus voluntate convertitur ad alium Angelum illuminandum; sed voluntas Angeli semper regulatur lege divinâ, quæ ordinem in Angelis instituit.

ARTICULUS IV. — *Utrum Angelus superior illuminet inferiorem de omnibus sibi notis.*—

(2, dist. 9, art. 2, et dist. 11, quæst. 2, ar-

SUMMÆ. I.

ticulo 1, et Veritatis, quæst. 9, articulo 1.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angelus superior non illuminet inferiorem de omnibus quæ ipse novit. Dicit enim Dionysius, cap. 12 cœlest. Hierarch., à med., quòd *Angeli superiores habent scientiam magis universalem, inferiores verò magis particularem, et subjectam.* Sed plura continentur sub scientiâ universali quàm sub particulari. Ergo non omnia quæ sciunt superiores Angeli, cognoscunt inferiores per superiorum illuminationem.

2. Præterea, Magister dicit in 11 distinct. 2 Sent., quòd *superiores Angeli cognoverunt à seculis mysterium Incarnationis; inferioribus verò ignotum fuit, usquequò completum est.* Quod videtur per hoc quòd quibusdam Angelis quærentibus: *Quis est iste Rex gloriæ?* quasi ignorantibus alii respondent quasi scientes: *Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ*, ut Dionysius exponit cap. 7 cœlest. Hierarchiæ, à med. Hoc autem non esset, si superiores Angeli illuminarent inferiores de omnibus quæ ipsi cognoscunt. Non ergo eos illuminant de omnibus sibi notis.

3. Præterea, si superiores Angeli inferioribus annuntiant omnia quæ cognoscunt, nihil inferioribus ignotum remanet quod superiores cognoscunt. Non ergo de cætero superiores poterunt illuminare inferiores; quòd videtur inconveniens. Non ergo superiores de omnibus inferiores illuminant.

Sed contra est quod Gregorius dicit (implic. hom. 34 in Evang., à med., sed expres. Magister in 9 distinct., lib. 2 Sent.) quòd *in illâ cœlesti patriâ licet quædam data sint excellenter, nihil tamen possidetur singulariter*; Dionysius dicit, cap. 15 cœlest. Hierarchiæ, circa med., quòd *unaquæque cœlestis essentia intelligentiam sibi à superiori datam inferiori communicat, ut patet ex auctoritate supra inductâ, art. 1 hujus quæst.*

Respondeo dicendum quòd omnes creature ex divinâ bonitate participant ut bonum quod habent, in alia diffundant; nam de ratione boni est quòd se aliis communicet. Et inde est etiam quòd agentia corporalia similitudinem suam aliis tradunt quantum possibile est. Quantum igitur aliqua agentia magis in participatione divinæ bonitatis constituuntur, tantò magis perfectiones suas nituntur in alios transfundere, quantum possibile est. Unde B. Petrus monet eos qui divinam bonitatem per gratiam participant, dicens 1 Pet. 4, 10: *Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei.* Multò igitur magis sancti Angeli, qui sunt in plenissimâ participatione divinæ bonitatis, quidquid à Deo percipiunt, subjectis impartiuntur.

Non tamen recipitur ab inferioribus ita excellenter sicut est in superioribus; et idè superiores semper remanent in altiori ordine, et perfectionem scientiam habent; sicut unam et eandem rem plenius intelligit magister quàm discipulus, qui ab eo addiscit.

Ad primum ergo dicendum quòd superiorum Angelorum scientia dicitur esse univer-

(Quarante-deux.)

salior quantum ad eminentiorem modum intelligendi.

Ad secundum dicendum quod verbum Magistri non est sic intelligendum quod inferiores Angeli penitus ignoraverint mysterium Incarnationis; sed quia non ita plenè cognoverunt sicut superiores; et in ejus cognitionem postmodum profecerunt, dum illud mysterium impleverunt.

Ad tertium dicendum quod usque ad diem judicii semper nova aliqua supremis Angelis revelantur divinitus de his quæ pertinent ad dispositionem mundi, et præcipue ad salutem electorum. Unde semper remanet unde superiores Angeli inferiores illuminent.

QUESTIO CVII.

DE LOCUTIONIBUS ANGELORUM. — (*In quinque articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de locutionibus Angelorum; et circa hoc quærantur quinque: 1° utrum unus Angelus loquatur alii; 2° utrum inferior superiori; 3° utrum Angelus Deo; 4° utrum in locutione Angeli aliquid distantia localis operetur; 5° utrum locutionem unius Angeli ad alterum omnes cognoscant.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum unus Angelus alteri loquatur.* — (2, dist. 11, quæst. 2, art. 3, et Ver. qu. 9, art. 4, 5 et 7, et 1 Cor., lect. 13.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod unus Angelus alteri non loquatur. Dicit enim Gregorius, 18 Mor., cap. 27, inter princ. et med., quod in statu resurrectionis uniuscujusque mentem ab alterius oculis membrorum corpulentia non abscondit. Multo igitur minùs mens unius Angeli absconditur ab altero. Sed locutio est ad manifestandum alteri quod latet in mente. Non igitur oportet quod unus Angelus alteri loquatur.

2. Præterea, duplex est locutio: interior, per quam aliquis sibi ipsi loquitur; et exterior, per quam aliquis loquitur alteri. Exterior autem locutio fit per aliquod sensibile signum, puta voce, vel nutu; vel aliquo corporis membro, puta lingua, vel digito, quæ Angelis competere non possunt. Ergo unus Angelus alteri non loquitur.

3. Præterea, loquens excitat audientem ut attendat suæ locutioni. Sed non videtur quod unus Angelus excitet alium ad attendendum; hoc enim fit apud nos aliquo sensibili signo. Ergo unus Angelus non loquitur alteri.

Sed contra est quod dicitur 1 Cor. 13, 1: *Si linguis hominum loquar, et Angelorum.*

Respondeo dicendum quod in Angelis est aliqua locutio. Sed, sicut dicit Gregorius, 2 Mor., cap. 4, à princ., *dignum est ut mens nostra qualitatem corporeæ locutionis excedens, ad sublimem atque incognitos modos locutionis intimæ suspendatur.*

Ad intelligendum igitur qualiter unus Angelus alii loquatur, considerandum est, quod, sicut supra diximus, qu. 82, art. 4, cum de actibus et potentiis animæ ageretur, voluntas movet intellectum ad suam operationem. Intelligibile autem est in intellectu tripliciter. Primum quidem habitualiter, vel secundum memoriam, ut Augustinus dicit, 10 de Trinit..

cap. 8; secundò autem ut in actu consideratum, vel conceptum; tertio ut ad aliud relatum. Manifestum est autem quod de primo gradu in secundum transfertur intelligibile per imperium voluntatis; unde in definitione habitus dicitur: *Quo quis utitur, cum voluerit.* Similiter autem de secundo gradu transfertur in tertium per voluntatem; nam per voluntatem conceptus mentis ordinatur ad alterum, puta vel ad agendum aliquid, vel ad manifestandum alteri. Quando autem mens convertit se ad actu considerandum quod habet in habitu, loquitur aliquis sibi ipsi; nam ipse conceptus mentis interior verbum vocatur. Ex hoc verò quod conceptus mentis angelica ordinatur ad manifestandum alteri per voluntatem ipsius Angeli, conceptus mentis unius Angeli innotescit alteri; et sic loquitur unus Angelus alteri; nihil enim aliud loqui ad alterum quam conceptum mentis alteri manifestare.

Ad primum ergo dicendum quod in nobis interior mentis conceptus quasi duplici obstaculo clauditur. Primum quidem ipsa voluntate, quæ conceptum intellectus potest retinere interius, vel ad extra ordinare; et quantum ad hoc mentem unius nullus alius potest videre nisi solus Deus, secundum illud 1 Cor. 2, 11: *Quæ sunt hominis, nemo novit, nisi spiritus hominis, qui in ipso est.* Secundò autem clauditur mens hominis ab alio homine per grossitiam corporis: unde cum etiam voluntas ordinat conceptum mentis ad manifestandum alteri, non statim cognoscitur ab alio; sed oportet aliquod signum sensibile adhibere. Et hoc est quod Gregorius dicit 2 Mor., cap. 4, à princ.: *Alienis oculis intra secretum mentis quasi post parietem corporis stamus; sed cum manifestare nosmetipsos cupimus, quasi per linguam egredimur, ut quales sumus intrinsecus, ostendamus.* Hoc autem obstaculum non habet Angelus; et ideo quàm citò vult manifestare suum conceptum, statim alius cognoscit.

Ad secundum dicendum quod locutio exterior, quæ fit per vocem, est nobis necessaria propter obstaculum corporis, unde non convenit Angelo; sed sola locutio interior, ad quam pertinet non solum quod loquatur sibi interioris concipiende, sed etiam quod ordinet per voluntatem ad alterius manifestationem. Et sic lingua Angelorum metaphorice dicitur ipsa virtus Angeli, quæ conceptum suum manifestat.

Ad tertium dicendum quod quantum ad Angelos bonos, qui semper se invicem vident in Verbo, non esset necessarium ponere aliquid excitativum; quia sicut unus semper videt alium, ita semper videt in eo quicquid est ad se ordinatum. Sed quia etiam in statu naturæ conditis sibi invicem loqui poterant, et mali etiam Angeli nunc sibi invicem loquuntur, dicendum est, quod sicut sensus movetur à sensibili, ita intellectus movetur à intelligibili. Sicut ergo per signum sensibile excitatur sensus, ita per aliquam virtutem intelligibilem potest excitari mens Angeli ad attendendum.

ARTICULUS II. — *Utrum inferior Angelus superiori loquatur.* — (*Inf., qu. 117, art. 2,*

corp., et Ver. quæst. 9, art. 3, et 1 Cor. 13.)
Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quoddam inferior Angelus superiori non loquatur. Quia super illud 1 Cor. 13: *Si linguis hominum loquar, et Angelorum*, dicit Glossa ordin. Nic. de Lyr., quod *locutiones Angelorum sunt illuminationes, quibus superiores illuminant inferiores*. Sed inferiores nunquam illuminant superiores, ut supra dictum est, qu. præc., art. 3. Ergo nec inferiores superiores loquuntur.

2. Præterea, supra dictum est, quæst. præc., art. 1, quod illuminare nihil est aliud quam illud quod est alicui manifestum, alteri manifestare; et hoc idem est loqui. Ergo idem est loqui et illuminare; et sic idem quod prius.

3. Præterea, Gregorius dicit, 2 Mor., cap. 4, à princ., quod *Deus ad Angelos loquitur eo ipso quod eorum cordibus occulta sua invisibilia ostendit*. Sed hoc ipsum est illuminare. Ergo omnis Dei locutio est illuminatio. Pari ergo ratione omnis Angeli locutio est illuminatio. Nullo ergo modo Angelus inferior superiori loqui potest.

Sed contra est quoddam, sicut Dionysius exponit, cap. 7 cœl. Hierarch., à med., inferiores Angeli superioribus dixerunt: *Quis est iste Rex glorie?*

Respondeo dicendum quod Angeli inferiores superioribus loqui possunt. Ad cuius evidentiam considerandum est, quod omnis illuminatio est locutio in Angelis; sed non omnis locutio est illuminatio; quia, sicut dictum est, art. præc., Angelum loqui Angelo nihil aliud est quam conceptum suum ordinare ad hoc ut ei innotescat per propriam voluntatem.

Ea verò quæ mente concipiuntur, ad duplex principium referri possunt; scilicet ad ipsum Deum, qui est prima veritas, et ad voluntatem intelligentis, per quam aliquid actu consideramus. Quia verò veritas est lumen intellectus, et regula omnis veritatis est ipse Deus; manifestatio ejus quod mente concipitur, secundum quod dependet à primâ veritate, et locutio est, et illuminatio; puta, si unus homo dicat alii: Cœlum est à Deo creatum, vel: Homo est animal. Sed manifestatio eorum quæ dependent ex voluntate intelligentis, non potest dici illuminatio, sed locutio tantum; puta, si aliquis alteri dicat: Volo hoc addiscere: Volo hoc vel illud facere. Cujus ratio est quia voluntas creata non est lux, nec regula veritatis, sed participans lucem. Unde communicare ea quæ sunt à voluntate creatâ, in quantum hujusmodi, non est illuminare. Non enim pertinet ad perfectionem intellectus mei, quid tu velis, vel quid tu intelligas, cognoscero, sed solum quid rei veritas habeat.

Manifestum est autem quod Angeli dicuntur superiores, vel inferiores per comparisonem ad hoc principium quod est Deus; et ideo illuminatio, quæ dependet à principio quod est Deus, solum per superiores Angelos ad inferiores deducitur. Sed in ordine ad principium quod est voluntas, ipse volens est primus, et supremus; et ideo manifestatio eorum quæ ad voluntatem pertinent, per ipsum volentem deducitur ad alios quoscumque. Et

quantum ad hoc et superiores inferioribus, et inferiores superioribus loquuntur.

Et per hoc patet solutio ad primum et ad secundum.

Ad tertium dicendum quod omnis Dei locutio ad Angelos est illuminatio; quia cui voluntas Dei sit regula veritatis, etiam scire quid Deus velit, pertinet ad perfectionem, et illuminationem mentis creatæ. Sed non est eadem ratio de voluntate Angeli, ut dictum est in corp. art.

ARTICULUS III.—*Utrum Angelus Deo loquatur.*
—(Job 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus Deo non loquatur. Locutio enim est ad manifestandum aliquid alteri. Sed Angelus nihil potest manifestare Deo, qui omnia novit. Ergo Angelus non loquitur Deo.

2. Præterea, loqui est ordinare conceptum intellectus ad alterum, ut dictum est artic. 1 hujus quæst. Sed Angelus semper conceptum suæ mentis ordinat in Deum. Si ergo aliquando Deo loquitur, semper Deo loquitur; quod potest videri aliquibus inconveniens; cum aliquando Angelus Angelo loquatur. Videtur ergo quod Angelus nunquam loquatur Deo.

Sed contra est quod dicitur Zachar. 1, 12: *Respondit Angelus Deo (1), et dixit: Domine exercituum, usquequod non misereberis Jerusalem? Loquitur ergo Angelus Deo.*

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est artic. 1 hujus quæst., locutio Angeli est per hoc quod conceptio mentis ordinatur ad alterum. Sed aliquid ordinatur ad alterum dupliciter. Uno modo ad hoc quod communicet aliquid alteri, sicut in rebus naturalibus agens ordinatur ad patiens, et in locutione humanâ doctor ordinatur ad discipulum; et quantum ad hoc nullo modo Angelus loquitur Deo neque de his quæ ad rerum veritatem pertinent, neque de his quæ dependent à voluntate creatâ; quia Deus est omnis veritatis et omnis voluntatis principium et conditor. Alio modo ordinatur aliquid ad alterum, ut ab eo aliquid accipiat, sicut in rebus naturalibus passivum ad agens, et in locutione humanâ discipulus ad magistrum; et hoc modo Angelus loquitur Deo, vel consulendo divinam voluntatem de agendis (2), vel ejus excellentiam, quam nunquam comprehendit, admirando, sicut Gregorius dicit 2 Moral., cap. 4, ante med., quod *Angeli loquuntur Deo, cum per hoc quod super semetipsos respiciunt, in motum admirationis surgunt.*

Ad primum ergo dicendum quod locutio non semper est ad manifestandum alteri; sed quandoque ad hoc ordinatur finaliter, ut loquenti aliquid manifestetur, sicut cum discipulus querit aliquid à magistro.

Ad secundum dicendum quod locutione quâ Angeli loquuntur Deo, laudantes ipsam, et admirantes, semper Angeli Deo loquuntur; sed locutione quâ ejus sapientiam consulunt super agendis, tunc ei loquuntur, quando aliquod novum per eos agendum occurrit, super quo desiderant illuminari.

(1) Vulgata: *Respondit Angelus Domini, et dixit.*

(2) *Al. de Angelis.*

ARTICULUS IV. — *Utrum localis distantia operetur aliquid in locutione angelicâ.* — (2, dist. 9, art. 2, ad 6, et dist. 11, quæst. 2, art. 3, ad 3, et Ver. quæst. 9, art. 6.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod localis distantia operetur aliquid in locutione angelicâ. Sicut enim dicit Damascenus, libro 2 orth. Fid., cap. 3, et libro 1, cap. 17, *Angelus, ubi est, ibi operatur.* Locutio autem est quædam operatio Angeli. Cum ergo Angelus sit in determinato loco, videtur quod usque ad determinatam loci distantiam Angelus loqui possit.

2. Præterea, clamor loquentis fit propter distantiam audientis. Sed Isai. 6 dicitur de Seraphim, quod *clamat alter ad alterum.* Ergo videtur quod in locutione Angelorum aliquid operetur localis distantia.

Sed contra est quod, sicut dicitur Luc. 16, *dives in inferno positus loquebatur Abraham, non impediens locali distantia.* Multo igitur minus localis distantia potest impedire locutionem unius Angeli ad alterum.

Respondeo dicendum quod locutio Angeli in intellectuali operatione consistit, ut ex dictis patet, art. 1, 2 et 3 huj. quæst. Intellectualis autem operatio Angeli omnino abstracta est à loco et tempore. Nam etiam nostra intellectualis operatio est per abstractionem ab hîc et nunc, nisi per accidens ex parte phantasmatum, quæ in Angelis nulla sunt. In eo autem quod est omnino abstractum à loco et tempore, nihil operatur neque temporis diversitas, neque loci distantia. Unde in locutione Angeli nullum impedimentum facit distantia loci.

Ad primum ergo dicendum quod locutio Angeli, sicut dictum est art. 1 huj. qu., est locutio interior, quæ tamen ab alio percipitur; et ideo est in Angelo loquente, et per consequens ubi est Angelus loquens. Sed sicut distantia localis non impedit quin unus Angelus alium videre possit; ita etiam non impedit quin percipiat quod in eo ad se ordinatur: quod est ejus locutionem percipere.

Ad secundum dicendum quod clamor ille non est vocis corporeæ, quæ fit propter distantiam loci; sed significat magnitudinem rei quæ dicebatur, vel magnitudinem affectus, secundum quod dicit Gregorius 2 Moral., cap. 4, circ. med.: *Tanto quisque minus clamat, quanto minus desiderat.*

ARTICULUS V. — *Utrum locutionem unius Angeli ad alterum omnes cognoscant.* — (Ver., quæst. 9, art. 7, corp.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod locutionem unius Angeli ad alterum omnes cognoscant. Quod enim unius hominis locutionem non omnes audiant, facit inæqualis loci distantia. Sed in locutione Angeli nihil operatur localis distantia, ut dictum est art. præc. Ergo, uno Angelo loquente ad alterum, omnes percipiunt.

2. Præterea, omnes Angeli communicant in virtute intelligendi. Si ergo conceptus mentis unius ordinatus ad alterum cognoscitur ab uno, pari ratione cognoscitur ab aliis.

3. Præterea, illuminatio est quædam species locutionis. Sed illuminatio unius Angeli

ab altero pervenit ad omnes Angelos; quia, ut Dionysius dicit 15 cæl. Hier., ante med., *unaquæque celestis essentia intelligentiam sibi traditam aliis communicat.* Ergo et locutio unius Angeli ad alterum ad omnes perducitur.

Sed contra est quod unus homo potest alteri soli loqui. Multo igitur magis hoc in Angelis esse potest.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, art. 1 huj. qu., conceptus mentis unius Angeli percipi potest ab altero per hoc quod ille cujus est conceptus, suâ voluntate ordinat ipsum ad alterum. Potest autem ex aliquâ causâ ordinari aliquid ad unum, et non ad alterum; et ideo potest conceptus unius ab aliquo uno cognosci, et non ab aliis; et sic locutionem unius Angeli ad alterum potest percipere unus absque aliis, non quidem impediens distantia locali, sed hoc faciente voluntariâ ordinatione, ut dictum est art. præc.

Unde patet responsio ad primum et secundum.

Ad tertium dicendum quod illuminatio est de his quæ emanant à primâ regulâ veritatis, quæ est principium commune omnium Angelorum; et ideo illuminationes sunt omnibus communes. Sed locutio potest esse de his quæ ordinantur ad principium voluntatis creatæ, quod est proprium unicuique Angelo; et ideo non oportet quod huiusmodi locutiones sint omnibus communes.

QUÆSTIO CVIII.

DE ORDINATIONE ANGELORUM SECUNDUM HIERARCHIAS ET ORDINES. — (*In octo articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de ordinatione Angelorum secundum hierarchias et ordines: dictum est enim, quæst. 106, 3, quod superiores illuminant inferiores, et non è converso.

Circa hoc quærantur octo: 1° utrum omnes Angeli sint unius hierarchiæ; 2° utrum in unâ hierarchiâ sit unus tantum ordo; 3° utrum in uno ordine sint plures Angeli; 4° utrum distinctio hierarchiarum et ordinum sit à naturâ; 5° de nominibus et proprietatibus singulorum ordinum; 6° de comparisonem ordinum ad invicem; 7° utrum ordines durent post diem iudicii; 8° utrum homines assumantur ad ordines Angelorum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum omnes Angeli sint unius hierarchiæ.* — (2, dist. 9, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod omnes Angeli sint unius hierarchiæ. Cum enim Angeli sint supremi inter creaturas, oportet dicere, quod sint optimè dispositi. Sed optima dispositio est multitudinis, secundum quod continetur sub uno principatu, ut patet per Philosophum, 12 Metaph., in fine, et in 3 Polit., cap. 11 et 12. Cum ergo hierarchia nihil sit aliud quam sacer principatus, videtur quod omnes Angeli sint unius hierarchiæ.

2. Præterea, Dionysius dicit in 3 cap. cæl. Hier., in princ., quod *hierarchia est ordo, scientia, et actio.* Sed omnes Angeli conveniunt in uno ordine ad Deum, quem cognoscunt, et à quo in suis actionibus regulantur.

Ergo omnes Angeli sunt unius hierarchiæ.

3. Præterea, sacer principatus, qui dicitur hierarchia, invenitur in hominibus et Angelis. Sed omnes homines sunt unius hierarchiæ. Ergo etiam omnes Angeli sunt unius hierarchiæ.

Sed contra est quod Dionysius, 6 cap. cæl. Hier., distinguit tres hierarchias Angelorum.

Respondeo dicendum quod hierarchia est sacer principatus, ut dictum est in arg. 1. In nomine autem principatus duo intelliguntur, scilicet ipse princeps, et multitudo ordinata sub principe.

Quia igitur unus est Deus princeps non solum omnium Angelorum, sed etiam hominum et totius creaturæ; ideò non solum omnium Angelorum, sed etiam totius rationalis creaturæ, quæ sacrorum particeps esse potest, una est hierarchia, secundum quod Augustinus dicit in 12 de Civit. Dei, cap. 1, circ. princ., *duas esse civitates, hoc est societates, unam in Angelis bonis, et hominibus, alteram in malis*. Sed si consideretur principatus ex parte multitudinis ordinatæ sub principe, sic unus principatus dicitur secundum quod multitudo uno et eodem modo potest gubernationem principis recipere. Quæ verò non possunt secundum eundem modum gubernari à principe, ad diversos principatus pertinent; sicut sub uno rege sunt diversæ civitates, quæ diversis reguntur legibus et ministris. Manifestum est autem quod homines alio modo divinas illuminationes percipiunt quam Angeli: nam Angeli percipiunt eas in intelligibili puritate, homines verò percipiunt eas sub sensibilibus similitudinibus, ut Dionysius dicit 1 cap. cæl. Hier. Et ideò oportet distinguere humanam hierarchiam ab angelicâ. Et per eundem modum in Angelis tres hierarchiæ distinguuntur. Dictum est enim supra, quæst. 55, art. 3, dum de cognitione Angelorum ageretur, quod superiores Angeli habent universaliorem cognitionem veritatis quam inferiores. Huiusmodi autem universalis acceptio cognitionis secundum tres gradus in Angelis distinguere potest. Possunt enim rationes rerum, de quibus Angeli illuminantur, considerari tripliciter. Primum quidem secundum quod procedunt à primo principio universali, quod est Deus; et ille modus convenit primæ hierarchiæ, quæ immediatè ad Deum extenditur, et quasi in vestibulis Dei collocatur, ut Dionysius dicit 7 cap. cæl. Hier., ante med. Secundò verò prout huiusmodi rationes dependent ab universalibus causis creatis, quæ jam aliquo modo multiplicantur; et hic modus convenit secundæ hierarchiæ. Tertio autem modo secundum quod huiusmodi rationes applicantur singulis rebus, prout dependent à propriis causis: et hic modus convenit infimæ hierarchiæ. Quod plenius patebit cum de singulis ordinibus agetur, art. 6 hujus quæst. Sic igitur distinguuntur hierarchiæ ex parte multitudinis subjectæ.

Unde manifestum est eos errare, et contra intentionem Dionysii loqui, qui ponunt in divinis personis hierarchiam, quam vocant supercælestem. In divinis enim personis est quidam ordo naturæ, sed non hierarchiæ;

nam, ut Dionysius dicit 3 cap. cælestis Hier., circ. med., ordo hierarchiæ est alios quidem purgare, et illuminare, et perficere; alios autem purgare, et illuminare, et perficere; quod absit ut in divinis personis ponamus.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa procedit de principatu ex parte principis; quia optimum est quod multitudo regatur ab uno principe, ut Philosophus in pluribus locis intendit, loc. in art. 1 cit.

Ad secundum dicendum quod quantum ad cognitionem ipsius Dei, quem omnes uno modo (scilicet per essentiam) vident, non distinguuntur in Angelis hierarchiæ; sed quantum ad rationem rerum creatarum, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quod omnes homines sunt unius speciei, et unus modus intelligendi est eis connaturalis; non sic autem est in Angelis; unde non est similis ratio.

ARTICULUS II. — *Utrum in una hierarchia sint plures ordines.* — (2, dist. 9, art. 3, et 3 cont., cap. 60, et ad Eph. 1, lect. 7.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod in una hierarchia non sint plures ordines. Multiplicatâ enim definitione multiplicatur et definitum. Sed hierarchia, ut Dionysius dicit, cap. 3 cælest. Hierarch., in princ., est ordo. Si ergo sunt multi ordines, non erit una hierarchia, sed multe.

2. Præterea, diversi ordines sunt diversi gradus; et gradus in spiritualibus constituuntur secundum diversa dona spiritualia. Sed in Angelis omnia dona spiritualia sunt communia, quia nihil ibi singulariter possidetur. Ergo non sunt diversi ordines Angelorum.

3. Præterea, in ecclesiasticâ hierarchia distinguuntur ordines secundum *purgare, illuminare, et perficere*. Nam ordo diaconorum est *purgativus*, sacerdotum *illuminativus*, episcoporum *perfectivus*, ut Dionysius dicit cap. 5 cælest. Hierarch., part. 1, in tit. de Sacerd. Perfectionib. Sed quilibet Angelus purgat, illuminat et perficit. Non ergo est distinctio ordinum in Angelis.

Sed contra est quod Apostolus dicit ad Eph. 1, 20, quod *Deus constituit Christum hominem supra omnem principatum et potestatem, et virtutem et dominationem*; qui sunt diversi ordines Angelorum, et quidam eorum ad unam hierarchiam pertinent, ut infra patebit, art. 6 hujus quæst.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est art. præc., una hierarchia est unus principatus, id est, una multitudo ordinata uno modo sub principis gubernatione. Non autem esset multitudo ordinata, sed confusa, si in multitudine diversi ordines non essent. Ipsa ergo ratio hierarchiæ requirit ordinum diversitatem.

Quæ quidem diversitas ordinum secundum diversa officia, et actus consideratur, sicut patet quod in una civitate sunt diversi ordines secundum diversos actus; nam alius est ordo iudicantium, et alius pugnantium, et alius laborantium in agris, et sic de aliis.

Sed quamvis multi sint unius civitatis ordines, omnes tamen ad tres possunt reduci, secundum quod quilibet multitudo perfecta

habet principium, medium et finem. Unde et in civitatibus triplex ordo hominum invenitur; quidam enim sunt supremi, ut optimates; quidam autem sunt infimi, ut viles populus; quidam autem sunt medii, ut populus honorabilis. Sic igitur et in quolibet hierarchiâ angelicâ ordines distinguuntur secundum diversos actus et officia; et omnis ista diversitas ad tria reducitur, scilicet ad summum, medium et infimum; et propter hoc in quolibet hierarchiâ Dionysius, cap. 7, 8 et 9 cœl. Hier., ponit tres ordines, nempe Seraphim, Cherubim et Thronorum in primâ; Dominationum, Virtutum et Potestatum in secundâ; Principatum, Archangelorum et Angelorum in tertiâ.

Ad primum ergo dicendum quod ordo dupliciter dicitur. Uno modo ipsa ordinatio comprehendens sub se diversos gradus; et hoc modo hierarchia dicitur ordo. Alio modo dicitur ordo gradus unus; et sic dicuntur plures ordines unius hierarchiæ.

Ad secundum dicendum quod in societate Angelorum omnia possidentur communiter, sed tamen quedam excellentius habentur à quibusdam quam ab aliis. Unumquodque autem perfectius habetur ab eo qui potest illud communicare, quam ab eo qui non potest; sicut perfectius est calidum quod potest calefacere, quam quod non potest; et perfectius scit qui potest docere, quam qui non potest. Et quanto perfectius donum aliquis communicare potest, tanto in perfectiori gradu est; sicut in perfectiori gradu magisterii est qui potest docere altiore scientiam. Et secundum hanc similitudinem consideranda est diversitas graduum, vel ordinum in Angelis secundum diversa officia et actus.

Ad tertium dicendum quod inferior Angelus est superior supremo homine nostræ hierarchiæ, secundum illud Matth. 11, 11: *Qui minor est in regno cœlorum, major est illo*, scilicet Joanne Baptistâ, quo *nullus major inter natos mulierum surrexit*. Unde minor Angelus cœlestis hierarchiæ potest non solum purgare, sed illuminare, et perficere, et altiori modo quam ordines nostræ hierarchiæ. Et sic secundum distinctionem harum actionum non distinguuntur cœlestes ordines, sed secundum alias differentias actionum.

ARTICULUS III. — *Utrum in uno ordine sint plures Angeli.* — (Locis sup., art. 2, inductis.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod in uno ordine non sint plures Angeli. Dicitur enim supra, quæst. 47, art. 2, et quæst. 50, art. 4, omnes Angelos inæquales esse ad invicem. Sed unius ordinis esse dicuntur quæ sunt æqualia. Ergo plures Angeli non sunt unius ordinis.

2. Præterea, quod potest sufficienter fieri per unum, superfluum est quod fiat per multa. Sed illud, quod pertinet ad unum officium angelicum, sufficienter potest fieri per unum Angelum, multo magis quam per unum solem sufficienter sit quod pertinet ad officium solis, quanto perfectior est Angelus cœlesti corpore. Si ergo ordines distinguuntur secundum officia, ut dictum est art.

præc., superfluum est quod sint plures Angeli unius ordinis.

3. Præterea, supra dictum est, art. 1 hujus quæst., quod omnes Angeli sunt inæquales. Si ergo plures Angeli sunt unius ordinis (puta tres vel quatuor), infimus superioris ordinis magis convenit cum supremo inferioris quam cum supremo sui ordinis; et sic non videtur quod magis sit unius ordinis cum hoc quam cum illo. Non igitur sunt plures Angeli unius ordinis.

Sed contra est quod Isa. 6, 3, dicitur quod *Seraphim clamabant alter ad alterum*. Sunt ergo plures Angeli in uno ordine Seraphim.

Respondeo dicendum quod ille qui perfecte cognoscit res aliquas, potest usque ad minima et actus, et virtutes, et naturas earum distinguere; qui autem cognoscit eas imperfecte, non potest distinguere nisi in universali; quæ quidem distinctio fit per pauciora; sicut qui imperfecte cognoscit res naturales, distinguit earum ordines in universali, ponens in uno ordine cœlestia corpora, in alio corpora inferiora inanimata, in alio plantas, in alio animalia; qui autem perfectius cognosceret res naturales, posset distinguere et in ipsis corporibus cœlestibus diversos ordines, et in singulis aliorum.

Nos autem imperfecte Angelos cognoscimus, et eorum officia, ut Dionysius dicit cap. 4 cœlest. Hierarch., à princ. Unde non possumus distinguere officia et ordines Angelorum nisi in communi; secundum quem modum multi Angeli sub uno ordine continentur. Si autem perfecte cognosceremus officia Angelorum et eorum distinctiones, perfecte sciremus quod quilibet Angelus habet suum proprium officium, et suum proprium ordinem in rebus, et multo magis quam quælibet stella, etsi nos lateat.

Ad primum ergo dicendum quod omnes Angeli unius ordinis sunt aliquo modo æquales quantum ad communem similitudinem, secundum quam constituuntur in ordine; sed simpliciter non sunt æquales. Unde Dionysius dicit, cap. 10 cœlest. Hierarch., quod *in uno et eodem ordine Angelorum est accipere primos, medios et ultimos*.

Ad secundum dicendum quod illa specialis distinctio ordinum et officiorum, secundum quam quilibet Angelus habet proprium officium et ordinem, est nobis ignota.

Ad tertium dicendum quod sicut in superficie, quæ partim est alba, et partim nigra, duæ partes quæ sunt in confinio albi et nigri, magis conveniunt secundum situm quam aliæ duæ partes albæ, minus tamen secundum qualitatem; ita duo Angeli, qui sunt in terminis duorum ordinum, magis secum conveniunt secundum propinquitatem naturæ quam unus eorum cum aliquibus aliis sui ordinis, minus autem secundum idoneitatem ad similia officia; quæ quidem idoneitas usque ad aliquem certum terminum protenditur.

ARTICULUS IV. — *Utrum distinctio hierarchiarum et ordinum sit à natura in Angelis.* — (2, dist. 9, art. 7.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod

distinctio hierarchiarum et ordinum non sit à naturâ in Angelis. Hierarchia enim dicitur *sacer principatus*; et in definitione ejus Dionysius ponit, cap. 3 cœl. Hier., in princ., quod *deiformi quantum possibile est, assimilatur* (1). Sed sanctitas et deiformitas est in Angelis per gratiam, non per naturam. Ergo distinctio hierarchiarum et ordinum in Angelis est per gratiam, non per naturam.

2. Præterea, Seraphim dicuntur *ardentes, vel, incidentes*, ut Dionysius dicit, 7 cap. cœlest. Hierarch., circ. princ. Hoc autem videtur ad charitatem pertinere, quæ non est à naturâ, sed à gratiâ: *diffunditur enim in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*, ut dicitur ad Rom. 5, 5, quod non solum ad sanctos homines pertinet, sed etiam de sanctis Angelis dici potest, ut Augustinus dicit 12 de Civ. Dei, cap. 9. Ergo ordines in Angelis non sunt à naturâ, sed à gratiâ.

3. Præterea, hierarchia ecclesiastica exemplatur à cœlesti. Sed ordines in hominibus non sunt per naturam, sed per donum gratiæ; non enim est à naturâ quod unus est episcopus, et alius est sacerdos, et alius diaconus. Ergo neque in Angelis sunt ordines à naturâ, sed à gratiâ tantum.

Sed contra est quod Magister dicit, 9 dist. 2 Sent., quod *ordo Angelorum dicitur multitudo cœlestium spirituum, qui inter se aliquo munere gratiæ simulantur, sicut et naturalium datorum participatione conveniunt*. Distinctio ergo ordinum in Angelis est non solum secundum dona gratuita, sed etiam secundum dona naturalia.

Respondeo dicendum quod ordo gubernationis, qui est ordo multitudinis sub principatu existentis, attenditur per respectum ad finem. Finis autem Angelorum potest accipi dupliciter. Uno modo secundum facultatem suam naturam, ut scilicet cognoscant, et ament Deum naturali cognitione, et amore; et secundum respectum ad hunc finem distinguuntur ordines Angelorum secundum naturalia dona. Alio modo potest accipi finis angelicæ multitudinis supra naturalem facultatem eorum, qui consistit in visione divinæ essentiæ, et in immobili fruitione bonitatis ipsius; ad quem finem pertinere non possunt nisi per gratiam; unde secundum respectum ad hunc finem ordines distinguuntur in Angelis complete quidem secundum dona gratuita, dispositivè autem secundum dona naturalia; quia Angelis data sunt dona gratuita secundum capacitatem naturalium; quod non est in hominibus, ut supra dictum est, quæst. 62, art. 2 et 3. Unde in hominibus distinguuntur ordines secundum dona gratuita tantum, et non secundum naturam.

Et per hoc patet responsio ad objecta.

ARTICULUS V. — *Utrum ordines Angelorum convenienter nominentur.* — (2, dist. 9, art. 4, et 3, contra, cap. 66.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod ordines Angelorum non convenienter nomi-

nentur. Omnes enim cœlestes spiritus dicuntur et Angeli, et Virtutes, et Potestates cœlestes. Sed nomina communia inconvenienter aliquibus appropriantur. Ergo inconvenienter nominatur ordo *Angelorum*, et alius *Virtutum*.

2. Præterea, esse dominum est proprium Dei, secundum illud ps. 99, 3: *Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus*. Ergo inconvenienter unus ordo cœlestium spirituum *Dominaciones* vocatur.

3. Præterea, nomen *Dominationis* ad gubernationem pertinere videtur; similiter autem et nomen *Principatum* et *Potestatum*. Inconvenienter ergo tribus ordinibus hæc tria nomina imponuntur.

4. Præterea, Archangeli dicuntur quasi *Principes Angeli*. Non ergo hoc nomen debet imponi alii ordini quàm ordini *Principatum*.

5. Præterea, nomen *Seraphim* imponitur ab ardore, qui ad charitatem pertinet; nomen autem *Cherubim* imponitur à scientiâ. Charitas autem et scientia sunt dona communia omnibus Angelis. Non ergo debent esse nomina specialium ordinum.

6. Præterea, *Throni* dicuntur sedes. Sed ex hoc ipso Deus in creaturâ rationali sedere dicitur quod ipsam cognoscit et amat. Non ergo debet esse alius ordo *Thronorum* ab ordine *Cherubim* et *Seraphim*. Sic igitur videtur quod inconvenienter ordines Angelorum nominentur.

Sed contra est auctoritas sacræ Scripturæ, quæ sic eos nominat. Nomen enim *Seraphim* ponitur Isaïæ 6, nomen *Cherubim* Ezech. 1, nomen *Thronorum* Coloss. 1, *Dominaciones* autem, et *Virtutes*, et *Potestates*, et *Principatus* ponuntur Eph. 1; nomen autem *Archangeli* ponitur in Canonica Judæ; nomen autem *Angelorum* in pluribus Scripturæ locis.

Respondeo dicendum quod in nominatione angelicorum ordinum considerare oportet, quod propria nomina singulorum ordinum proprietates eorum designant, ut Dionysius dicit 7 cap. cœl. Hierarch.

Ad videndum autem quæ sit proprietas cujuscunque ordinis, considerare oportet, quod in rebus ordinatis tripliciter aliquid esse contingit, scilicet per proprietatem, per excessum et per participationem. Per proprietatem autem dicitur esse aliquid in re aliquâ, quod adæquatur, et proportionatur naturæ ipsius; per excessum autem, quando illud quod attribuitur alicui, est minus quàm rei cui attribuitur; sed tamen convenit illi rei per quemdam excessum, sicut dictum est, quæst. 13, art. 2, de omnibus nominibus quæ attribuuntur Deo; per participationem autem, quando illud quod attribuitur alicui, non plenariè invenitur in eo, sed deficienter, sicut sancti homines participativè dicuntur dii. Si ergo aliquid nominari debeat nomine designante proprietatem ipsius, non debet nominari ab eo quod imperfectè participat, neque ab eo quod excedenter habet, sed ab eo quod est sibi quasi cœquatum; sicut si quis velit propriè nominare hominem, dicet eum substan-

(1) Al., *deiforme*, item, *Dei formæ*, Dionysius, loc. cit.: *Est hierarchia sacer ordo qui assimilatur ad deiforme, quantum licet*.

tiam rationalem, non autem substantiam intellectualem, quod est proprium nomen Angelis; quia simplex intelligentia convenit Angelo per proprietatem, homini verò per participationem; neque substantiam sensibilem, quod est nomen bruti proprium; quia sensus est minùs quàm id quod est proprium homini, et convenit homini excellenter præ aliis animalibus. Sic igitur considerandum est in ordinibus Angelorum, quòd omnes spirituales perfectiones sunt omnibus Angelis communes, et omnes abundantius existunt in superioribus quàm in inferioribus. Sed cùm in ipsis etiam perfectionibus sit quidam gradus, superior perfectio attribuitur superiori ordini per proprietatem, inferiori verò per participationem; è converso autem inferior attribuitur inferiori per proprietatem, superiori autem per excessum; et ita superior ordo à superiori perfectione nominatur.

Sic igitur Dionysius exponit ordinum nomina secundum convenientiam ad spirituales perfectiones eorum; Gregorius verò, hom. 34 in Evang., circ. med., in expositione horum nominum magis attendere videtur exteriora ministeria; dicit enim, quòd *Angeli* dicuntur qui minima nuntiant; *Archangeli* qui summa; *Virtutes* per quas miracula fiunt; *Potestates* quibus adversæ potestates arcentur, vel repelluntur; *Principatus* qui ipsis bonis spiritibus præsent.

Ad primum ergo dicendum quòd Angelus *nuntius* dicitur. Omnes ergo cælestes spiritus, in quantum sunt manifestatores divinorum, *Angeli* vocantur. Sed superiores Angeli habent quamdam excellentiam in hac manifestatione, à quâ superiores ordines nominantur. Infimus autem Angelorum ordo nullam excellentiam supra communem manifestationem addit; et ideò à simplici manifestatione nominatur; et sic nomen commune remanet infimo ordini quasi proprium, ut dicit Dionysius cap. 5 cæl. Hier.

Vel potest dici quòd infimus ordo specialiter potest dici ordo *Angelorum*, quia immediate nobis annuntiant. Virtus autem dupliciter accipi potest. Uno modo communiter, secundum quòd est media inter essentiam, et operationem; et sic omnes cælestes spiritus nominantur *cælestes virtutes*, sicut et cælestes essentiæ. Alio modo secundum quòd importat quendam excessum fortitudinis; et sic est proprium nomen ordinis. Unde Dionysius dicit, cap. 8 cæl. Hier., parùm à princ., quòd *nomen Virtutum significat quamdam virilem, et inconcussam fortitudinem, primò quidem ad omnes operationes divinas eis convenientes, secundò verò ad suscipiendum divina; et ita significat quòd sine aliquo timore aggrediuntur divina quæ ad eos pertinent; quod videtur ad fortitudinem animi pertinere.*

Ad secundum dicendum quòd, sicut dicit Dionysius, 12 cap. de div. Nom., in fin., *dominatio laudatur in Deo singulariter per quendam excessum; sed per participationem divina eloquia vocant Dominos principales ordines, per quos inferiores ex donis ejus accipiunt.* Unde et Dionysius dicit in 8 cap. cæl. Hier., parùm à princ., quòd *nomen Domina-*

tionum primò quidem significat quamdam libertatem, quæ est à servili conditione, et pedestri subjectione (sicut plebs subicitur) et à tyrannicâ oppressionem, quam interdum etiam majores patiuntur. Secundò significat quamdam rigidam et inflexibilem gubernationem, quæ ad nullum servilem actum inclinatur, neque ad aliquem actum subjectorum, vel oppressorum à tyrannis. Tertiò significat appetitum, et participationem veri domini, quod est in Deo. Et similiter nomen cujuslibet ordinis significat participationem ejus quod est in Deo; sicut nomen Virtutum significat participationem divinæ virtutis; et sic de aliis.

Ad tertium dicendum quòd nomen *Dominationis*, et *Potestatis*, et *Principatus* diversimodè ad gubernationem pertinet. Nam domini est solummodò præcipere de agendis. Et ideò Gregorius dicit, hom. 34 in Evang., circ. med., quòd *quædam Angelorum agmina, pro eo quòd eis cætera ad obediendum subjecta sunt, Dominationes vocantur.* Nomen verò *Potestatis* ordinationem quamdam designat, secundum illud Apostoli ad Rom. 13, 2: *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Et ideò Dionysius dicit, cap. 9 cæl. Hier., ante med., quòd nomen *Potestatis* significat quamdam ordinationem et circa susceptionem divinorum, et circa actiones divinas, quas superiores in inferiores agunt, eos sursum duccendo. Ad ordinem ergo *Potestatum* pertinet ordinare quæ à subditis sint agenda. *Principari* verò, ut Gregorius dicit, loco nunc cit., est *inter aliquos priorem existere, quasi primi sint in executione eorum quæ imperantur.* Et ideò Dionysius dicit, c. 9 cæl. Hier., circa princ., quòd nomen *Principatum* significat *ductivum cum ordine sacro.* Illi enim qui alios ducunt, primi inter eos existentes, *Principes* propriè vocantur, secundum illud psal. 67, 26: *Prævenierunt principes conjuncti psallentibus.*

Ad quartum dicendum quòd *Archangeli*, secundum Dionysium, cap. 9 cæl. Hier., à princ., medii sunt inter *Principatus* et *Angelos*. Medium autem comparatum uni extremo videtur alterum, in quantum participat naturam utriusque; sicut tepidum respectu calidi est frigidum, respectu verò frigidi est calidum. Sic et *Archangeli* dicuntur, quasi *principes Angeli*; quia respectu Angelorum sunt principes, respectu verò Principatum sunt Angeli. Secundum Gregorium autem, hom. 34 in Evang., ante med., dicuntur *Archangeli* ex eo quòd principantur soli ordini Angelorum, quasi magna nuntiantes; *Principatus* autem dicuntur ex eo quòd principantur omnibus cælestibus virtutibus divinas jussiones explentibus.

Ad quintum dicendum quòd nomen *Seraphim* non imponitur tantum à charitate, sed à charitatis excessu, quem importat nomen ardoris, vel incendii. Unde Dionysius, 7 cap. cæl. Hier., à princ., exponit nomen *Seraphim* secundum proprietates ignis, in quo est excessus caliditatis. In igne autem tria possumus considerare. Primò quidem motum, qui est sursum, et qui est continuus; per quod significatur quòd indeclinabiliter mo-

ventur in Deum. Secundò verò virtutem activam ejus, quæ est *calidum* : quod quidem non simpliciter invenitur in igne, sed cum quâdam acuitate (1), quia maximè est penetrativus in agendo, et pertingit usque ad minima, et iterùm cum quodam superexcedenti fervore; et per hoc significatur actio hujusmodi Angelorum, quam in subditos potenter exercent, eos in sublimem fervorem excitantes, et totaliter eos per incendium purgantes. Tertiò consideratur in igne claritas ejus; et hoc significat quòd hujusmodi Angeli in se ipsis habent inextinguibilem lucem, et quod alios perfectè illuminant. Similiter etiam nomen *Cherubim* imponitur à quodam excessu scientiæ; unde interpretatur *plenitudo scientiæ* : quod Dionysius, cap. 7 cæl. Hier., à princ., exponit quantum ad quatuor : primò quidem quantum ad perfectam Dei visionem; secundò quantum ad plenam susceptionem divini luminis; tertiò quantum ad hoc quòd in ipso Deo contemplantur pulchritudinem ordinis rerum à Deo derivatam; quartò quantum ad hoc quòd ipsi pleni existentes hujusmodi cognitione, eam copiosè in alios effundunt.

Ad sextum dicendum quòd ordo *Thronorum* habet excellentiam præ inferioribus ordinibus in hoc quòd immediatè in Deo rationes divinarum operum cognoscere possunt; sed *Cherubim* habent excellentiam scientiæ, *Seraphim* verò excellentiam ardoris. Et licet in his duabus excellentiis includatur tertia, non tamen in illà quæ est *Thronorum*, includuntur aliæ duæ; et idè ordo *Thronorum* distinguitur ab ordine *Cherubim* et *Seraphim*. Hoc enim est commune in omnibus quod excellentià inferioris continetur in excellentià superioris, et non è converso. Exponit autem Dionysius, cap. 7 cæl. Hier., nomen *Thronorum* per convenientiam ad materiales sedes; in quibus est quatuor considerare. Primò quidem situm, quia super terram sedes elewantur; et sic ipsi Angeli qui *Throni* dicuntur, elewantur usque ad hoc quòd in Deo immediatè rationes rerum cognoscant. Secundò in materialibus sedibus consideratur firmitas, quia in ipsis aliquis firmiter sedet, hic autem est è converso : nam ipsi Angeli firmantur per Deum. Tertiò quia sedes suscipit sedentem, et in eà deferri potest; sic et ipsi Angeli suscipiunt Deum in seipsis, et eum quodammodò ad inferiores ferunt. Quartò ex figurâ, quia sedes ex unâ parte est aperta ad suscipiendum sedentem; ita et isti Angeli sunt per promptitudinem aperti ad suscipiendum Deum, et famulandum ipsi.

ARTICULUS VI. — *Utrùm convenienter gradus ordinum assignentur.* — (2, dist. 9, art. 5.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quòd inconvenienter gradus ordinum assignentur. Ordo enim prælatorum videtur esse supremus. Sed *Dominationes*, *Principatus* et *Potestates* ex ipsis nominibus prælationem quamdam habent. Ergo isti ordines debent esse inter omnes supremi.

2. Præterea, quantò aliquis ordo est Deo

propinquior, tantò est superior. Sed ordo *Thronorum* videtur esse Deo propinquissimus; nihil enim conjungitur propinquius sedenti quàm sua sedes. Ergo ordo *Thronorum* est altissimus.

3. Præterea, scientia est prior quàm amor, et intellectus videtur esse altior quàm voluntas: ordo autem *Cherubim* à scientiâ desumitur; ordo *Seraphim* ab amore. Ergo et ordo *Cherubim* videtur esse altior quàm ordo *Seraphim*.

4. Præterea, Gregorius, hom. 24 in Evang., in med., ponit *Principatus* super *Potestates*. Non ergo collocantur immediatè super *Archangelos*, ut Dionysius dicit, cap. 9 cælest. Hier., circa princ.

Sed contra est quòd Dionysius, cap. 7 cæl. Hierarch., ponit in primâ quidem hierarchiâ *Seraphim* ut primos, *Cherubim* ut medios, *Thronos* ut ultimos; in mediâ verò *Dominationes* ut primos, *Virtutes* ut medios, *Potestates* ut ultimos; in ultimâ *Principatus* ut primos, *Archangelos* ut medios, *Angelos* ut ultimos.

Respondeo dicendum quòd gradus angelicorum ordinum assignant et Gregorius, hom. 34 in Evang., et Dionysius, cap. 7, 8 et 9 cæl. Hier., quantum ad alia quidem convenienter, sed quantum ad *Principatus* et *Virtutes* differenter. Nam Dionysius collocat *Virtutes* sub *Dominationibus*, et supra *Potestates*; *Principatus* autem sub *Potestatibus*, et supra *Archangelos*. Gregorius autem ponit *Principatus* in medio *Dominationum*, et *Potestatum*, *Virtutes* verò in medio *Potestatum* et *Archangelorum*. Et utraque assignatio fulcimentum habere potest ex auctoritate Apostoli, qui medios ordines ascendendo enumerans, dicit Ephes. 1, 20, quòd *Deus constituit illum, scilicet Christum, ad dexteram suam in cælestibus supra omnem Principatum et Potestatem, et Virtutem et Dominationem*. Ubi *Virtutem* ponit inter *Potestatem*, et *Dominationem* secundum assignationem Dionysii. Sed ad Coloss. 1, 16, enumerans eosdem ordines descendendo dicit : *Sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, omnia per ipsum, et in ipso creata sunt*. Ubi *Principatus* ponit medios inter *Dominationes* et *Potestates*, secundum assignationem Gregorii.

Primò igitur videamus rationem assignationis Dionysii; in quâ considerandum est, quòd, sicut supra dictum est, art 2 hujus quæst., prima hierarchia inspicit (1) rationes rerum in ipso Deo; secunda verò in causis universalibus; tertia verò secundum determinationem ad speciales effectus. Et quia Deus est finis non solum angelicorum ministeriorum, sed etiam totius creaturæ; ad primam hierarchiam pertinet consideratio finis; ad mediam verò dispositio universalis de agendis; ad ultimam autem applicatio dispositionis ad effectum, quæ est operis executio; hæc enim tria manifestum est in quolibet operatione inveniri. Et idè Dionysius, cap. 7 cæl. Hier., ex nominibus ordinum proprie-

(1) Ita edit. Rom. Nicolai et Patav. Al., *acuitate*. Cod. Alcan. *activitate*.

(1) Edit. Ita Nicolai et Patav. Cod. Alcan. cum edit. Rom., *accipit*.

tates illorum considerans, illos ordines in primâ hierarchiâ posuit quorum nomina imponuntur per respectum ad Deum, scilicet *Seraphim, Cherubim et Thronos*; illos vero ordines posuit in mediâ hierarchiâ quorum nomina designant communem quamdam gubernationem, sive dispositionem, id est *Dominaciones, Virtutes et Potestates*; illos vero ordines posuit in tertiâ hierarchiâ quorum nomina designant operis executionem, scilicet *Principatus, Angelos et Archangelos*. In respectu autem ad finem tria considerari possunt. Nam primò aliquis considerat finem; secundò verò perfectam finis cognitionem accipit; tertio verò intentionem suam in ipso defigit: quorum secundum ex additione se habet ad primum, et tertium ad utrumque. Et quia Deus est finis creaturarum, sicut dux est finis exercitus, ut dicitur in 12 Metaphys., text. 52., potest aliquid simile huius ordinis considerari in rebus humanis. Nam quidam sunt qui hoc habent dignitatis ut per seipsos familiariter accedere possint ad regem vel ducem; quidam super hoc habent ut etiam secreta ejus cognoscant; alii verò insuper circa ipsum semper inhærent, quasi ei conjuncti. Et secundum hanc similitudinem accipere possumus dispositionem in ordinibus primæ hierarchiæ; nam *Throni* eleuantur ad hoc quòd Deum familiariter in seipsis recipiant, secundum quòd rationes rerum in ipso immediatè cognoscere possunt; quod est proprium totius primæ hierarchiæ; *Cherubim* vero supereminenter divina secreta cognoscant; *Seraphim* verò excellunt in hoc quod est omnium supremum, scilicet Deo ipsi uniari; ut sic ab eo quod est commune toti hierarchiæ, denominetur ordo *Thronorum*, sicut ab eo quod est commune omnibus cælestibus spiritibus, denominatur ordo *Angelorum*. Ad gubernationis autem rationem tria pertinent: quorum primum est distinctio eorum quæ agenda sunt, quod est proprium *Dominacionum*; secundum autem est præbere facultatem ad implendum, quod pertinet ad *Virtutes*; tertium autem est ordinare qualiter ea quæ præcepta, vel definita sunt, impleri possunt, ut aliqui exequantur, et hoc pertinet ad *Potestates*. Executio autem angelicorum ministeriorum consistit in annuntiando divina. In executione autem cujuslibet actus sunt quidam quasi incipientes actionem, et alios ducentes, sicut in cantu præcentores, et in bello illi qui alios ducunt et dirigunt, et hoc pertinet ad *Principatus*. Alii verò sunt qui simpliciter exequantur; et hoc pertinet ad *Angelos*. Alii verò medio modo se habent; quod ad *Archangelos* pertinet, ut supra dictum est, art. præc., ad 4. Invenitur autem congrua hæc ordinum assignatio. Nam semper summum inferioris ordinis affinitatem habet cum ultimo superioris, sicut infima animalia parum distant à plantis. Primus autem ordo est divinarum personarum, qui terminatur ad Spiritum sanctum, qui est amor procedens, cum quo affinitatem habet supremus ordo primæ hierarchiæ, ab incendio amoris denominatus. Infimus autem ordo primæ hierarchiæ est *Thronorum*, qui ex suo ordine

habent quamdam affinitatem cum *Dominacionibus*; nam *Throni* dicuntur secundum Gregorium, hom. 34 in Evang., *per quos Deus sua judicia exercet*; accipiunt enim divinas illuminationes per convenientiam ad immediatè illuminandum secundam hierarchiam, ad quam pertinet dispositio divinarum ministeriorum. Ordo verò *Potestatum* affinitatem habet cum ordine *Principatum*: nam cum *Potestatum* sit ordinem subjectis imponere, hæc ordinatio statim in nomine *Principatum* designatur, qui sunt primi in executione divinarum ministeriorum, utpote præsidentes gubernationi gentium et regnorum; quod est præcipuum (1) in divinis ministeriis: nam bonum gentis est divinius quàm bonum unius hominis; unde dicitur Dan. 10, 13: *Princeps regni Persarum restitit mihi*.

Dispositio etiam ordinum, quam Gregorius ponit, loc. sup. cit., congruitatem habet. Nam cum *Dominaciones* sint definientes, et præcipientes ea quæ ad divina ministeria pertinent, ordines eis subjecti disponuntur secundum dispositionem eorum in quos divina ministeria exercentur. Ut tamen dicit Augustinus in 3 de Trinitate, cap. 4, à princip., *corpora quodam ordine reguntur, inferiora per superiora, et omnia per spirituales creaturam, et spiritus malus per spiritum bonum*. Primus ergo ordo post *Dominaciones* dicitur *Principatum*, qui etiam bonis spiritibus principantur; deinde *Potestates*, per quas arcentur mali spiritus, sicut per potestates terrenas arcentur malefactores, ut habetur Rom. 13; post quas sunt *Virtutes*, quæ habent potestatem super corporalem naturam in operatione miraculorum; post quas sunt *Angeli et Archangeli*, qui nuntiant hominibus vel magna, quæ sunt supra rationem, vel parva, ad quæ ratio se extendere potest.

Ad primum ergo dicendum quòd in Angelis potius est quòd subjiciuntur Deo, quàm quòd inferioribus præsidet; et hoc derivatur ex illo; et ideo ordines nominati à prælatione non sunt supremi, sed magis ordines nominati à conversione ad Deum.

Ad secundum dicendum quòd illa propinquitas ad Deum quæ designatur nomine *Thronorum*, convenit etiam *Cherubim* et *Seraphim*, et excellentius, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quòd sicut supra dictum est, quæst. 27, art. 3, cognitio est, secundum quòd cognita sunt in cognoscente; amor autem, secundum quòd amans unitur rei amatæ. Superiora autem nobiliori modo sunt in seipsis quàm in inferioribus; inferiora verò nobiliori modo sunt in superioribus quàm in seipsis. Et ideo inferiorum quidem cognitio præminet dilectioni, superiorum autem dilectio, et præcipue Dei, præminet cognitioni.

Ad quartum dicendum quòd si quis diligenter consideret dispositiones ordinum secundum Dionysium et Gregorium, parum vel nihil differunt, si ad rem referantur. Exponit enim Gregorius *Principatum* nomen ex hoc quòd bonis spiritibus præsent, et hoc convenit Vir-

(1) Al., principium.

tutibus, secundum quod in nomine *Virtutum* intelligitur quædam fortitudo, dans efficaciam inferioribus spiritibus ad exequenda divina ministeria. Rursus *Virtutes* secundum Gregorium videntur esse idem quod *Principatus* secundum Dionysium. Nam hoc est primum in divinis ministeriis miracula facere; per hoc enim paratur via annuntiationi Archangelorum et Angelorum.

ARTICULUS VII. — *Utrum ordines remanebunt post diem iudicii.* — (2, dist. 11, quæst. 2, art. 6, et 4, dist. 47, quæst. 1, art. 2, quæst. 4, et 1 Cor. 15, lect. 3.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod ordines non remanebunt post diem iudicii. Dicit enim Apostolus 1 ad Corinth. 15, 24, quod Christus evacuabit omnem Principatum, et Potestatem, cum tradiderit regnum Deo et Patri; quod erit in ultimâ consummatione. Pari ergo ratione in illo statu omnes alii ordines evacuabuntur.

2. Præterea, ad officium Angelorum pertinet purgare, illuminare et perficere. Sed post diem iudicii unus Angelus non purgabit, aut illuminabit, aut perficiet alium, quia non proficiet amplius in scientiâ. Ergo frustra ordines angelici remanerent.

3. Præterea, Apostolus dicit ad Heb. 1, 14, de Angelis, quod omnes sunt administratores spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis; ex quo patet quod officia Angelorum ordinantur ad hoc quod homines ad salutem adducantur. Sed omnes electi usque ad diem iudicii salutem consequuntur. Non ergo post diem iudicii remanebunt officia, et ordines Angelorum.

Sed contra est quod dicitur Judic. 5, 10: *Stellæ manentes in ordine, et cursu suo*, quod exponitur de Angelis, in Glos. interl. Ergo Angeli semper in suis ordinibus remanebunt.

Respondeo dicendum quod in ordinibus angelicis duo possunt considerari, scilicet distinctio graduum, et executio officiorum. Distinctio autem graduum est in Angelis secundum differentiam gratiæ et naturæ, ut supra dictum est, art. 4 huj. quæst.; et utraque differentia semper in Angelis remanebit; non enim naturarum differentia ab eis auferri possent, nisi eis corruptis. Differentia etiam gloriæ erit in eis semper secundum differentiam meriti præcedentis. Executio autem officiorum angelicorum aliquo modo remanebit post diem iudicii, et aliquo modo cessabit. Cessabit quidem, secundum quod eorum officia ordinantur ad perducendum aliquos ad finem, remanebit autem, secundum quod convenit in ultimâ finis consecutione, sicut etiam alia sunt officia militarium ordinum in pugna et in triumpho.

Ad primum ergo dicendum quod Principatus et Potestates evacuabuntur in illâ finali consummatione quantum ad hoc quod alios ad finem perducant; quia consecuto jam fine, non est necessarium tendere in finem. Et hæc ratio intelligitur ex verbis Apostoli dicentis: *Cum tradiderit regnum Deo et Patri*, id est, cum perduxerit fideles ad fruendum ipso Deo

Ad secundum dicendum quod actiones Angelorum super alios Angelos considerandæ sunt secundum similitudinem actionum intelligibilium quæ sunt in nobis. Inveniuntur autem in nobis multæ intelligibiles actiones quæ sunt ordinatæ secundum ordinem causæ et causati; sicut cum per multa media gradatim in unam conclusionem devenimus. Manifestum est autem quod cognitio conclusionis dependet ex omnibus mediis præcedentibus non solum quantum ad novam acquisitionem scientiæ, sed etiam quantum ad scientiæ conservationem. Cujus signum est quod si quis oblivisceretur aliquod præcedentium mediorum, opinionem quidem, vel fidem de conclusione posset habere, sed non scientiam, ordine causarum ignorato. Sic igitur cum inferiores Angeli rationem divinum operum cognoscant per lumen superiorum Angelorum, dependet eorum cognitio ex lumine superiorum non solum quantum ad novam acquisitionem scientiæ, sed etiam quantum ad cognitionis conservationem. Licet ergo post iudicium non proficiant inferiores Angeli in cognitione aliquarum rerum, non tamen propter hoc excluditur quin à superioribus illuminentur.

Ad tertium dicendum quod, etsi post diem iudicii homines non sint ulterius ad salutem adducendi per ministerium Angelorum, tamen illi qui jam salutem erunt consecuti, aliquam illustrationem habebunt per Angelorum officia.

ARTICULUS VIII. — *Utrum homines assumantur ad ordines Angelorum.* — (2, dist. 9, art. 8.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod homines non assumantur ad ordines Angelorum. Hierarchia enim humana continetur sub infimâ hierarchiarum cælestium, sicut infima sub mediâ, et mediâ sub primâ. Sed Angeli infimæ hierarchiæ nunquam transferentur in mediam aut in primam. Ergo neque homines transferentur ad ordines Angelorum.

2. Præterea, ordinibus Angelorum aliqua officia competunt, utpote custodire, miracula facere, dæmones arcere, et hujusmodi; quæ non videntur convenire animabus sanctorum. Ergo non transferentur ad ordines Angelorum.

3. Præterea, sicut boni Angeli inducunt ad bonum, ita dæmones inducunt ad malum. Sed erroneum est dicere quod animæ hominum malorum convertantur in dæmones: hoc enim Chrysostomus reprobatur super Matth., homil. 29, ante med. Ergo non videtur quod animæ sanctorum transferantur ad ordines Angelorum.

Sed contra est quod Dominus dicit Matth. 22, 30, de sanctis, quod *erunt sicut Angeli Dei in cælo*.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, art. 4 huj. qu., ordines Angelorum distinguuntur, et secundum conditionem naturæ, et secundum dona gratiæ.

Si ergo considerentur Angelorum ordines solum quantum ad gradum naturæ, sic homines nullo modo assumi possunt ad ordines

Angelorum; quia semper remanebit naturarum distinctio.

Quam quidam considerantes posuerunt quòd nullo modo homines transferri possunt ad æqualitatem Angelorum, quod est erroneum: repugnat enim promissioni Christi dicentis Lucæ 20, 36, quòd *fili resurrectionis erunt æquales Angelis in cælis*. Illud enim quod est ex parte naturæ, se habet ut materiale in ratione ordinis; completivum verò est quod est ex dono gratiæ, quæ dependet ex liberalitate Dei, non ex ordine naturæ. Et idè per donum gratiæ homines mereri possunt tantam gloriam, ut Angelis æquantur secundum singulos Angelorum gradus; quod est homines ad ordines Angelorum assumi.

Quidam tamen dicunt quòd ad ordines Angelorum non assumuntur omnes qui salvantur, sed soli virgines, vel perfecti; alii verò suum ordinem constituent, quasi conditum toti societati Angelorum. Sed hoc est contra Augustinum, qui dicit lib. 12 de Civ. Dei, cap. 1, in princ., quòd *non erunt duæ societates hominum et Angelorum, sed una; quia omnium beatitudo est adhærere uni Deo*.

Ad primum ergo dicendum quòd gratia Angelis datur secundum proportionem naturalium. Non autem sic est de hominibus, ut supra dictum est, art. 4 hujus qu. Et idè sicut inferiores Angeli non possunt transferri ad naturalem gradum superiorum, ita nec ad gratuitum; homines verò possunt ad gratuitum conscendere, sed non ad naturalem.

Ad secundum dicendum quòd Angeli secundum naturæ ordinem medii sunt inter nos et Deum; et idè secundum legem communem per eos administrantur non solum res humanæ, sed etiam omnia corporalia. Homines autem sancti etiam post hanc vitam sunt ejusdem naturæ nobiscum; unde secundum legem communem non administrant humana, nec rebus vivorum intersunt, ut Augustinus dicit in libro de Cura pro mortuis agenda, cap. 16 in princ. Ex quâdam tamen speciali dispensatione interdum aliquibus sanctis conceditur vel vivis, vel mortuis, hujusmodi officia exercere; vel miracula faciendo, vel dæmones arcendo, vel aliquid hujusmodi agendo, sicut Augustinus in eodem lib. dicit, ibid.

Ad tertium dicendum quòd homines ad pœnam dæmonum transferri non est erroneum; sed quidam erroneè posuerunt, dæmones nihil aliud esse quàm animas defunctorum, et hoc Chrysostomus reprobatur, loco cit. in arg.

QUESTIO CIX.

DE ORDINATIONE MALORUM ANGELORUM. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de ordinatione malorum angelorum: et circa hoc quærentur quatuor: 1° utrùm ordines sint in dæmonibus; 2° utrùm in eis sit prælatio; 3° utrùm unus illuminet alium; 4° utrùm subiciantur prælationibus bonorum Angelorum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm ordines sint in dæmonibus.* — (1, dist. 6, art. 4, et 4, dist. 47, qu. 1, art. 3, quæst. 4.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd

ordines non sint in dæmonibus. Ordo enim pertinet ad rationem boni, sicut et modus, et species, ut Augustinus dicit in lib. de Natura boni, cap. 3, et è contrario inordinatio pertinet ad rationem mali. Sed in bonis Angelis nihil est inordinatum. Ergo in malis angelis non sunt aliqui ordines.

2. Præterea, ordines angelici sub aliquâ hierarchiâ continentur. Sed dæmones non sunt sub aliquâ hierarchiâ, quæ est *sacer principatus*, cum ab omni sanctitate sint vacui. Ergo in dæmonibus non sunt ordines.

3. Præterea, dæmones de singulis ordinibus Angelorum ceciderunt, ut communiter dicitur. Si ergo aliqui dæmones dicuntur esse aliqujus ordinis, quia de illo ordine ceciderunt, videtur quòd deberent eis attribui nomina singulorum ordinum. Nunquam autem invenitur quòd dicantur *Seraphim*, vel *Throni*, vel *Dominationes*. Ergo pari ratione non sunt in aliis ordinibus.

Sed contra est quod Apostolus dicit ad Eph. ult. 12, quòd *est nobis colluctatio adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum*.

Respondeo dicendum quòd, sicut jam dictum est art. 4 et 8 præc. quæst., ordo angelicus consideratur et secundum gradum naturæ, et secundum gradum gratiæ. Gratia verò habet duplicem statum, scilicet imperfectum, qui est status merendi, et perfectum, qui est status gloriæ consummatæ.

Si ergo considerentur ordines angelici quantum ad perfectionem gloriæ, sic dæmones neque sunt in ordinibus angelicis, neque unquam fuerunt; si autem considerentur quantum ad id quod est gratiæ imperfectæ, sic dæmones fuerunt quidem aliquando in ordinibus Angelorum, sed ab eis ceciderunt, secundum illud quod supra posuimus, qu. 62, art. 3, omnes Angelos in gratiâ creatos fuisse. Si autem considerentur quantum ad id quod est naturæ, sic adhuc sunt in ordinibus; quia data naturalia non amiserunt, ut dicit Dionysius, c. 4 de div. Nom., à med. lect. 19.

Ad primum ergo dicendum quòd bonum potest inveniri sine malo; sed malum non potest inveniri sine bono, ut supra habitum est, quæst. 49, art. 3, et idè dæmones, in quantum habent naturam bonam, ordinati sunt.

Ad secundum dicendum quòd ordinatio dæmonum si consideretur ex parte Dei ordinatoris, est sacra, utitur enim dæmonibus propter seipsum; sed ex parte voluntatis dæmonum non est sacra, quia abutuntur suâ naturâ ad malum.

Ad tertium dicendum quòd nomen *Seraphim* imponitur ab ardore charitatis; nomen autem *Thronorum* ab inhabitatione divinâ; nomen autem *Dominationum* importat libertatem quamdam; quæ omnia opponuntur peccato; et idè peccantibus angelis hujusmodi nomina non attribuuntur.

ARTICULUS II. — *Utrùm in dæmonibus sit prælatio.* — (Sup., qu. 63, art. 8, et 2, dist. 6, art. 4, et 4, dist. 47, art. 2, qu. 4.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd in dæmonibus non sit prælatio. Omnis

enim prælatio est secundum aliquem ordinem iustitiæ. Sed dæmones totaliter à iustitiâ ceciderunt. Ergo in eis non est prælatio.

2. Præterea, ubi non est obedientia et subiectio, non est prælatio. Hæc autem sine concordia esse non possunt; quæ in dæmonibus nulla est, secundum illud Proverb. 13, 10: *Inter superbos semper sunt jurgia*. Ergo in dæmonibus non est prælatio.

3. Præterea, si in eis est aliqua prælatio, aut hoc pertinet ad eorum naturam, aut ad eorum culpam vel pœnam. Sed non ad eorum naturam, quia subiectio et servitus non est ex naturâ, sed est ex peccato subsecuta; nec pertinet ad culpam vel pœnam, quia sic superiores dæmones, qui magis peccaverunt, inferioribus subderentur. Non ergo est prælatio in dæmonibus.

Sed contra est quod dicit Glossa ordin. super illud: *Cum evacuerit omnem principatum*, etc., 1 Cor. 15: *Quamdiu durat mundus, Angeli Angelis, homines hominibus et dæmones dæmonibus præsunt*.

Respondeo dicendum quod cum actio sequatur naturam rei, quorumcumque naturæ sunt ordinatæ, oportet quod etiam actiones subinvicem ordinentur, sicut patet in rebus corporalibus. Quia enim inferiora corpora naturali ordine sunt infra corpora cælestia, actiones et motus eorum subduntur actionibus et motibus cælestium corporum. Manifestum est autem ex præmissis, art. præc., quod dæmonum quidam naturali ordine sub aliis constituuntur; unde et actiones eorum sub actionibus superiorum sunt; et hoc est quod rationem prælationis facit, ut scilicet actio subditi subdatur actioni prælati. Sic igitur ipsa naturalis dispositio dæmonum requirit quod sit in eis prælatio. Convenit etiam hoc divinæ sapientiæ, quæ nihil in universo inordinatum relinquit, quæ *attingit à fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter*, ut dicitur Sapient. 8, 1.

Ad primum ergo dicendum quod prælatio dæmonum non fundatur super eorum iustitiâ, sed super iustitiâ Dei cuncta ordinantis.

Ad secundum dicendum quod concordia dæmonum, quâ quidam aliis obediunt, non est ex amicitia quam inter se habeant, sed ex communi nequitia, quâ homines odiunt, et Dei iustitiæ repugnant. Est enim proprium hominum impiorum ut eis se adjungant et subiciant, ad propriam nequitiam exequendam, quos potentiores viribus vident.

Ad tertium dicendum quod dæmones non sunt æquales secundum naturam; unde in eis est naturalis prælatio; quod in hominibus non contingit, qui naturâ sunt pares. Quod autem superioribus inferiores subdantur, non est ad bonum superiorum, sed magis ad malum eorum; quia cum mala facere maximè ad miseriam pertineat, præesse in malis est esse magis miserum.

ARTICULUS III. — *Utrum in dæmonibus sit illuminatio.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod in dæmonibus sit illuminatio. Illuminatio enim consistit in manifestatione veritatis. Sed

unus dæmon potest alteri veritatem manifestare, quia superiores magis acumine naturalis scientiæ vigent. Ergo superiores dæmones possunt inferiores illuminare.

2. Præterea, corpus quod superabundat lumine, potest illuminare corpus quod in lumine deficit, sicut sol lunam. Sed superiores dæmones magis abundant in participatione luminis naturalis. Ergo videtur quod superiores dæmones possunt inferiores illuminare.

Sed contra, illuminatio cum purgatione est, et perfectione, ut supra dictum est, qu. 106, art. 1, in arg. Sed cont., et art. 2, ad 1. Sed purgare non convenit dæmonibus, secundum illud Eccli. 34, 4: *Ab immundo quid mundabitur?* Ergo etiam neque illuminare.

Respondeo dicendum quod in dæmonibus non potest esse illuminatio propriè. Dictum est enim supra, qu. 106, art. 1, quod illuminatio propriè est manifestatio veritatis, secundum quod habet ordinem ad Deum, qui illuminat omnem intellectum. Alia autem manifestatio veritatis potest esse locutio, sicut cum unus Angelus alteri suum conceptum manifestat. Perversitas autem dæmonum hoc habet quod unus alium non intendit ordinare ad Deum, sed magis ab ordine divino abducere; et idè unus dæmon alium non illuminat; sed unus alii suum conceptum per modum locutionis intimare potest.

Ad primum ergo dicendum quod non quælibet veritatis manifestatio habet rationem illuminationis, sed solùm quæ dicta est, in corp. art.

Ad secundum dicendum quod secundum ea quæ ad naturalem cognitionem pertinent, non est necessaria manifestatio veritatis neque in Angelis, neque in dæmonibus; quia, sicut supra dictum est, qu. 53, art. 2, et 58, art. 1, statim à principio suæ conditionis omnia cognoverunt quæ ad naturalem cognitionem pertinent. Et idè major plenitudo naturalis luminis, quæ est in superioribus dæmonibus, non potest esse ratio illuminationis.

ARTICULUS IV. — *Utrum boni Angeli habeant prælationem super malos.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod boni Angeli non habeant prælationem super malos. Prælatio enim Angelorum præcipuè attenditur secundum illuminationes. Sed mali angeli, cum sint tenebræ, non illuminantur à bonis. Ergo boni Angeli non sunt prælati super malos.

2. Præterea, ad negligentiam præsentis pertinere videntur ea quæ per subditos malè fiunt. Sed dæmones multa mala faciunt. Si igitur subsunt prælationibus bonorum Angelorum, videtur in angelis bonis esse aliqua negligentia; quod est inconveniens.

3. Præterea, prælatio Angelorum sequitur naturæ ordinem, ut supra dictum est, art. 1, hujus qu. Sed, si dæmones de singulis ordinibus ceciderunt, ut communiter dicitur, multi dæmones multis bonis Angelis sunt superiores ordine naturæ. Non ergo

boni Angeli prælationem habent super omnes malos.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 3 de Trinit., c. 4, à princ., quod *spiritus vitæ deservit atque peccator regitur per spiritum vitæ rationalem, pium et justum*; et Gregorius dicit, hom. 34, in Evang., circ. med., quod *Potestates sunt Angeli quorum ditioni virtutes adversæ subjectæ sunt*.

Respondeo dicendum quod totus ordo prælationis primò et originaliter est in Deo; et participatur à creaturis, secundùm quod Deo magis appropinquant. Illæ enim creaturæ super alias influentiam habent quæ sunt perfectiores, et Deo propinquiores. Maxima autem perfectio, et per quam maximè Deo appropinquatur, est creaturarum fruendum Deo, sicut sunt sancti Angeli; quâ perfectione dæmones privantur; et ideo boni Angeli super malos prælationem habent, et hi per eos reguntur.

Ad primum ergo dicendum quod per sanctos Angelos multa de divinis mysteriis dæmonibus revelantur, cum divina justitia exigit ut per dæmones aliqua fiant vel ad punitionem malorum, vel ad exercitationem bonorum; sicut in rebus humanis assessores iudicis revelant tortoribus ejus sententiam. Hujusmodi autem revelationes, si ad Angelos revelantes comparentur, illuminationes sunt, quia ordinant eas ad Deum; ex parte verò dæmonum non sunt illuminationes, quia eas in Deum non ordinant, sed ad expletionem propriæ iniquitatis.

Ad secundum dicendum quod sancti Angeli sunt ministri divinæ sapientiæ. Unde sicut divina sapientia permittit aliqua mala fieri per malos angelos, vel homines, propter bona quæ ex eis elicit; ita et boni Angeli non totaliter cohibent malos à nocendo.

Ad tertium dicendum quod Angelus qui est inferior ordine naturæ, præest dæmonibus, quamvis superioribus ordine naturæ; quia virtus divinæ justitiæ, cui inhaerent boni Angeli, potior est quàm virtus naturalis Angelorum. Unde et apud homines *spiritualis judicat omnia*, ut dicitur 1 ad Cor. 11, 13, et Philosophus dicit in lib 3 Ethicor., c. 4, quod *virtuosus est regula et mensura omnium humanorum actuum*.

QUESTIO CX.

DE PRÆSENTIA ANGELORUM SUPER CREATURAM CORPORALEM. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de præsentia Angelorum super creaturam corporalem; et circa hoc quaeruntur quatuor: 1° utrùm creatura corporalis administraretur per Angelos; 2° utrùm creatura corporalis obediat Angelis ad nutum; 3° utrùm Angeli suâ virtute possint immediatè movere corpora localiter; 4° utrùm Angeli boni, vel mali possint facere miracula.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm creatura corporalis administraretur per Angelos.* — (2, dist. 14, art. 3, et 3, cont., c. 78 et 83, et Ver., qu. 5, art. 8, et opusc. 2, cap. 123.

et opusculo 10, articulo 1, usque ad 15, et opusc. 20.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod creatura corporalis non administraretur per Angelos. Res enim quæ habent determinatum modum operandi, non indigent gubernari ab aliquo præsentente; ideo enim indigemus gubernari ne aliter operemur quàm oporteat. Sed res corporales habent determinatas actiones ex naturis sibi divinitus datis. Non ergo indigent gubernatione Angelorum.

2. Præterea, inferiora in entibus gubernantur per superiora. Sed in corporibus quædam dicuntur inferiora, quædam superiora. Inferiora igitur gubernantur per superiora. Non ergo est necessarium quod gubernentur per Angelos.

3. Præterea, diversi ordines Angelorum distinguuntur secundùm diversa officia. Sed si creaturæ corporales administrantur per Angelos, tot erunt officia Angelorum, quot sunt species rerum. Ergo etiam tot erunt ordines Angelorum, quot sunt species rerum; quod est contra supra dicta, qu. 108, art. 2 et 6. Non ergo corporalis creatura administratur per Angelos.

Sed contra est quod Augustinus dicit, 3 de Trinit., c. 4, quod *omnia corpora reguntur per spiritum vitæ rationalem*; et Gregorius dicit in 4 Dial., cap. 5, quod *in hoc mundo visibili nihil nisi per creaturam invisibilem disponi potest*.

Respondeo dicendum quod tam in rebus humanis, quàm in rebus naturalibus hoc communiter invenitur quod potestas particularis gubernatur et regitur à potestate universali, sicut potestas ballivi gubernatur à potestate regis. Et in Angelis etiam est dictum, qu. 55, art. 3, et quæst. 108, art. 1, quod superiores Angeli qui præsent inferioribus, habent scientiam magis universalem. Manifestum est autem quod virtus cujuslibet corporis est magis particularis quàm virtus spiritualis substantiæ; nam omnis forma corporalis est forma individuat per materiam, et determinata ad hunc et nunc; formæ autem immateriales sunt absolutæ et intelligibiles. Et ideo, sicut inferiores Angeli, qui habent formas minùs universales, reguntur per superiores; ita omnia corporalia reguntur per Angelos. Et hoc non solum à sanctis doctoribus ponitur, sed etiam ab omnibus philosophis qui incorporeas substantias posuerunt.

Ad primum ergo dicendum quod res corporales habent determinatas actiones; sed has actiones non exercent, nisi secundùm quod moventur; quia proprium corporis est quod non agat nisi per motum. Et ideo oportet quod creatura corporalis à spirituali moveatur.

Ad secundum dicendum quod ratio ista procedit secundùm opinionem Aristotelis, 3 Met., text. 44, qui posuit, quod corpora celestia moventur à substantiis spiritualibus; quarum numerum conatus fuit assignare secundùm numerum motuum qui apparent in corporibus celestibus. Sed non posuit, quod essent aliquæ substantiæ spirituales quæ ha-

berent immediatam præsentiam supra inferiora corpora, nisi forte animas humanas; et hoc ideo quia non consideravit aliquas operationes in inferioribus corporibus exerceri nisi naturales, ad quas sufficiebat motus corporum cælestium. Sed quia nos ponimus, multa in corporibus inferioribus fieri præter naturales actiones corporum, ad quas non sufficiunt virtutes cælestium corporum; ideo secundum nos necesse est ponere, quod Angeli habeant immediatam præsentiam non solum supra cælestia corpora, sed etiam supra corpora inferiora.

Ad tertium dicendum quod de substantiis immaterialibus diversimodè philosophi sunt locuti. Plato enim posuit substantias immateriales esse rationes, et species sensibilibus corporum, et quasdam aliis universales; et ideo posuit substantias immateriales habere præsentiam immediatam circa omnia sensibilia corpora, et diversas circa diversa. Aristoteles autem posuit, 12 Metaph., text. 43, quod substantiæ immateriales non sunt species corporum sensibilibus, sed aliquid altius et universalius; et ideo non attribuit eis immediatam præsentiam supra singula corpora, sed solum supra universalia agentia, quæ sunt corpora cælestia. Avicenna verò mediam viam secutus est. Posuit enim cum Platone aliquam substantiam spiritualement præsentem immediatè sphaeræ activorum, et passivorum, eò quod sicut Plato ponebat, quod formæ horum sensibilibus derivantur à substantiis immaterialibus, ita etiam Avicenna hoc posuit. Sed in hoc à Platone differt, quod posuit unam tantum substantiam immaterialem præsentem omnibus corporibus inferioribus, quam vocavit *intelligentium agentem*. Doctores autem sancti posuerunt, sicut Platonici, diversas rebus corporeis substantias spirituales esse præpositas. Dicit enim Augustinus in lib. 83 QQ., qu. 79, in princ.: *Unaquæque res visibilis in hoc mundo habet angelicam potestatem sibi præpositam*; et Damascenus dicit, lib. 2 orth. Fid., cap. 4: *Diabolus erat ex his angelicis virtutibus quæ præerant terrestri ordini*; et Origenes dicit super illud Numer. 22: *Cum vidisset asina Angelum, quod opus est mundo Angelis, qui præsunt super bestias, et præsunt animalium natiuitati, et virgultorum, et plantationum, et cæterarum rerum incrementis*. Sed hoc non est ponendum propter hoc quod secundum suam naturam unus Angelus magis se habeat ad præsendum animalibus quam plantis, quia quilibet Angelus, etiam minimus, habet altiore virtutem et universaliorem quam aliquod genus corporalium; sed ex ordine divinæ sapientiæ, quæ diversis rebus diversos rectores præposuit. Nec tamen propter hoc sequitur quod sint plures ordines Angelorum quam novem; quia, sicut supra dictum est, quæst. 108, art. 6, ordines distinguuntur secundum generalia officia. Unde sicut secundum Gregorium, hom. 34 in Evang., à med., ad ordinem *Potestatum* pertinent omnes Angeli qui habent propriè præsentiam super dæmones; ita ad ordinem *Virtutum* pertinere videntur omnes Angeli

qui habent præsentiam super res purè corporeas; horum enim ministerio interdum etiam miracula fiunt.

ARTICULUS II. — *Utrum materia corporalis obediat Angelis ad nutum.* — (2-2, quæst. 80, art. 2, corp., et 3 cont., cap. 103, et Pot., quæst. 6, art. 3, et Mal., quæst. 10, art. 9 et 10, et quodl. 9, art. 10.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod materia corporalis obediat Angelis ad nutum. Major est enim virtus Angeli quam virtus animæ. Sed conceptioni animæ obedit materia corporalis; immutatur enim corpus hominis ex conceptione animæ ad calorem et frigus, et quandoque usque ad sanitatem et ægritudinem. Ergo multò magis secundum conceptionem Angeli materia corporalis transmutatur.

2. Præterea, quidquid potest virtus inferior, potest virtus superior. Sed virtus Angeli est superior quam virtus corporalis; corpus autem suâ virtute potest transmutare materiam corporalem ad formam aliquam; sicut patet cum ignis generat ignem. Ergo multò fortius virtute suâ Angeli possunt materiam corporalem transmutare ad aliquam formam.

3. Præterea, tota natura corporalis administratur per Angelos, ut dictum est artic. præced., et sic videtur quod corpora se habent ad Angelos sicut instrumenta; nam ratio instrumenti est quod sit movens motum. Sed in effectibus aliquid invenitur ex virtute principalium agentium quod non potest esse per virtutem instrumenti; et hoc est id quod est principalius in effectu; sicut digestio nutrimenti est per virtutem caloris naturalis, qui est instrumentum animæ nutritivæ, sed quod generetur caro viva, est ex virtute animæ; similiter quod secetur lignum, pertinet ad serram, sed quod perveniat ad formam lecti, est ex virtute artificis. Ergo forma substantialis, quæ est principalis in effectibus corporalibus, est ex virtute Angelorum. Materia ergo obedit ad sui informationem Angelis.

Sed contra est quod Augustinus dicit 3 de Trinit., cap. 8 in princ.: *Non est putandum, istis transgressoribus angelis ad nutum servire hanc visibilibus rerum materiam, sed soli Deo*.

Respondeo dicendum quod Platonici posuerunt, formas quæ sunt in materia, causari ex immaterialibus formis, quia formas materiales ponebant esse participationes quasdam immaterialium formarum. Et hoc quantum ad aliquid secutus est Avicenna, qui posuit, omnes formas quæ sunt in materia, procedere à conceptione intelligentiæ; et quod agentia corporalia sunt solum disponentia ad formas.

Qui in hoc videntur fuisse decèpti, quia existimaverunt formam quasi aliquid per se factum, ut sic ab aliquo formali principio procederet. Sed, sicut Philosophus probat in 7 Metaph., text. 27, hoc quod propriè fit, est compositum. Hoc enim propriè est quasi subsistens; forma autem non dicitur ens, quasi ipsa sit, sed sicut quo aliquid est; et sic per consequens nec forma propriè fit;

eius enim est fieri, cuius est esse, cum fieri nihil aliud sit quam via in esse. Manifestum est autem quod factum est simile facienti, quia omne agens agit sibi simile. Et ideo id quod facit res naturales, habet similitudinem cum composito, vel quia est compositum, sicut ignis generat ignem; vel quia totum compositum et quantum ad materiam, et quantum ad formam est in virtute ipsius, quod est proprium Dei. Sic igitur omnis informatio materiæ vel est à Deo immediatè, vel ab aliquo agente corporali, non autem immediatè ab Angelo.

Ad primum ergo dicendum quod anima nostra unitur corpori ut forma; et sic non est mirum, si formaliter transmutatur ex conceptione ipsius; præsertim cum motus sensitivi appetitus, qui sit cum quâdam transmutatione corporali, subdatur imperio rationis. Angelus autem non sic se habet ad corpora naturalia: unde ratio non sequitur.

Ad secundum dicendum quod id quod potest virtus inferior, potest superior, non eodem, sed excellentiori modo; sicut intellectus cognoscit sensibilia excellentiori modo quam sensus. Et sic Angelus excellentiori modo transmutat materiam corporalem quam agentia corporalia, scilicet movendo ipsa agentia corporalia tanquam causa superior.

Ad tertium dicendum quod nihil prohibet ex virtute Angelorum aliquos effectus sequi in rebus naturalibus ad quos agentia corporalia non sufficerent. Sed hoc non est Angelo obedire materiam ad nutum (sicut nec coquis obedit materia ad nutum, quia aliquem modum decoctionis operantur per ignem secundum aliquam artis moderationem, quam ignis per se non faceret) cum reducere materiam in actum formæ substantialis non excedat virtutem corporalis agentis; quia simile natum est sibi simile facere.

ARTICULUS III. — *Utrum corpora obediunt Angelis ad motum localem.* — (Locis sup., art. 2, notatis.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod corpora non obediunt Angelis ad motum localem. Motus enim localis corporum naturalium sequitur formas eorum. Sed Angeli non causant formas corporum naturalium, ut dictum est art. præc. et quæst. 65, art. 4. Ergo neque possunt causare in eis motum localem.

2. Præterea, in 8 Phys., à text. 54, usque ad 60, probatur, quod motus localis est primus motuum. Sed Angeli non possunt causare alios motus, transmutando materiam formaliter. Ergo neque etiam possunt causare motum localem.

3. Præterea, membra corporalia obediunt conceptioni animæ ad motum localem, in quantum habent in seipsis aliquod principium vitæ. In corporibus autem naturalibus non est aliquod principium vitæ. Ergo non obediunt Angelis ad motum localem.

Sed contra est quod Augustinus dicit 3 de Trinit., cap. 8 et 9, quod *Angeli adhibent semina corporalia ad aliquos effectus producendos*. Sed hoc non possunt facere nisi locum movendo. Ergo corpora obediunt eis

ad motum localem.

Respondeo dicendum quod, sicut Dionysius dicit, 7 cap. de div. Nom., lect. 1, *divina sapientia conjungit fines primorum principiorum secundorum*. Ex quo patet quod natura inferior in sui supremo attingitur à naturâ superiori. Natura autem corporalis est infra naturam spiritualem. Inter omnes autem motus corporeos perfectior est motus localis, ut probatur in 8 Physic., text. 57. Cujus ratio est, quia mobile secundum locum non est in potentiâ ad aliquid intrinsecum, in quantum hujusmodi, sed solum ad aliquid extrinsecum, scilicet ad locum. Et ideo natura corporalis nata est moveri immediatè à naturâ spirituali secundum locum. Unde et philosophi posuerunt, suprema corpora moveri localiter à spiritualibus substantiis; unde videmus quod anima movet corpus primum et principaliter locali motu.

Ad primum ergo dicendum quod in corporibus sunt alii motus locales præter eos qui consequuntur formas; sicut fluxus et refluxus maris non consequitur formam substantialem aquæ, sed virtutem lunæ; et multò magis aliqui motus locales consequi possunt virtutem spiritualium substantiarum.

Ad secundum dicendum quod Angeli causando motum localem, tanquam priorem, per eum causare possunt alios motus, adhibendo scilicet agentia corporalia ad hujusmodi effectus producendos, sicut faber adhibet ignem ad emolitionem ferri.

Ad tertium dicendum quod Angeli habent virtutem minus contractam quam animæ. Unde virtus motiva animæ contrahitur ad corpus unitum, quod per eam vivificatur; quo mediante alia potest movere. Sed virtus Angeli non est contracta ad aliquod corpus; unde potest corpora non conjuncta localiter movere.

ARTICULUS IV. — *Utrum Angeli possint facere miracula.* — (2-2, quæst. 178, art. 5, et 3, cont., cap. 102 et 103, et Pot., quæst. 6, art. 3 et 4, et Mal., quæst. 16, art. 9, et opusc. 2, cap. 138, et opusc. 11, art. 5, usque ad 19.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli possint facere miracula. Dicit enim Gregorius, hom. 34 in Evang., circ. med.: *Virtutes vocantur illi spiritus per quos signa, et miracula frequentius sunt.*

2. Præterea, Augustinus dicit in lib. 83 QQ., quæst. 79, à med., quod *magi faciunt miracula per privatos contractus; boni Christiani per publicam justitiam; mali Christiani per signa publicæ justitiæ*. Sed *magi faciunt miracula per hoc quod exaudiantur à demonibus*, ut ipse in eodem lib. dicit, ibid. Ergo demones miracula possunt facere. Ergo multò magis Angeli boni.

3. Præterea, Augustinus in eod. lib., loco cit., dicit quod *omnia quæ visibiliter sunt, etiam per inferiores potestates aeris hujus non absurde fieri posse creduntur*. Sed quando effectus aliquis naturalium causarum producitur absque ordine naturalis causæ, hoc dicimus esse miraculum, puta cum aliquis sanatur à febre non per operationem naturæ

Ergo Angeli et dæmones possunt facere miracula.

4. Præterea, virtus superior non subditur ordini inferioris causæ. Sed natura corporalis est inferior Angelo. Ergo Angelus potest operari præter ordinem corporalium agentium : quod est miracula facere.

Sed contra est quod de Deo dicitur in Psal. 135, 4 : *Qui facit mirabilia magna solus.*

Respondeo dicendum quod miraculum propriè dicitur, cum aliquid sit præter ordinem naturæ. Sed non sufficit ad rationem miraculi, si aliquid fiat præter ordinem naturæ alicujus particularis; quia sic cum aliquis projicit lapidem sursum, miraculum faceret, cum hoc sit præter ordinem naturæ lapidis. Ex hoc ergo aliquid dicitur esse miraculum, quod sit præter ordinem totius naturæ creatæ. Hoc autem non potest facere nisi Deus; quia quidquid facit Angelus, vel quæcumque alia creatura propriâ virtute, hoc fit secundum ordinem naturæ creatæ; et sic non est miraculum. Unde relinquitur quod solus Deus miracula facere possit.

Ad primum ergo dicendum quod Angeli aliqui dicuntur miracula facere; vel quia ad eorum desiderium Deus miracula facit, sicut et sancti homines dicuntur miracula facere; vel quia aliquod ministerium exhibent in miraculis quæ fiunt, sicut colligendo pulveres in resurrectione communi, vel hujusmodi aliquid agendo.

Ad secundum dicendum quod miracula simpliciter loquendo dicuntur, ut dictum est, in corp. art., cum aliqua fiunt præter ordinem totius naturæ creatæ. Sed quia non omnis virtus naturæ creatæ est nota nobis, idè cum aliquid sit præter ordinem naturæ creatæ nobis notæ per virtutem creatam nobis ignotam, est miraculum quoad nos. Sic igitur cum dæmones aliquid faciunt suâ virtute naturali, miracula dicuntur non simpliciter, sed quoad nos. Et hoc modo magi per dæmones miracula faciunt; et dicuntur fieri *per privatos contractus*, quia quælibet virtus creaturæ in universo se habet ut virtus alicujus privatæ personæ in civitate. Unde cum magus aliquid facit per pactum initum cum dæmone, hoc fit quasi per quemdam privatum contractum. Sed justitia divina est in toto universo sicut lex publica in civitate. Et idè boni Christiani, in quantum per justitiam divinam miracula faciunt, dicuntur facere miracula *per publicam justitiam*; mali autem Christiani *per signa publicæ justitiæ*, sicut invocando nomen Christi, vel exhibendo aliqua sacramenta.

Ad tertium dicendum quod spirituales potestates possunt facere ea quæ visibiliter fiunt in hoc mundo, adhibendo corporalia semina per motum localem.

Ad quartum dicendum quod, licet Angeli possint aliquid facere præter ordinem naturæ corporalis, non tamen possunt aliquid facere præter ordinem totius creaturæ; quod exigitur ad rationem miraculi, ut dictum est in corp. art.

QUESTIO CXI.

DE ACTIONE ANGELORUM IN HOMINES. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de actione Angelorum in homines; et primò quæritur, utrùm possint eos immutare suâ virtute naturali; secundò, quomodò mittantur à Deo in ministerium hominum; tertio, quomodò custodiant homines.

Circa primum quærentur quatuor : 1° utrùm Angelus possit illuminare intellectum hominis; 2° utrùm possit immutare affectum ejus; 3° utrùm possit immutare imaginationem ejus; 4° utrùm possit immutare sensum ejus.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm Angelus possit illuminare hominem.* — (2-2, qu. 112, art. 2, ad 2, et 2, dist. 18, quæst. 2, art. 2, ad 3, 4 et 5, et 3 cont., cap. 81, et Ver. quæst. 11, art. 1, et quodl. 9, quæst. 4, art. 5, corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus non possit illuminare hominem. Homo enim illuminatur per fidem; unde Dionysius in eccles. Hierarch., cap. 2, illuminationem attribuit baptismo, qui est *fidei sacramentum*. Sed fides immediatè est à Deo, secundum illud ad Ephes. 2, 8 : *Gratid estis salvati per fidem, et non ex vobis; Dei enim donum est.* Ergo homo non illuminatur ab Angelo, sed immediatè à Deo.

2. Præterea, super illud Roman. 1 : *Deus illis manifestavit*, dicit Glossa ordin., quod non solum ratio naturalis ad hoc profuit ut divina hominibus manifestarentur; sed Deus illis revelavit per opus suum, scilicet per creaturam. Sed utrumque est à Deo immediatè, scilicet ratio naturalis, et creatura. Ergo Deus immediatè illuminat hominem.

3. Præterea, quicumque illuminatur, cognoscit suam illuminationem. Sed homines non percipiunt se ab Angelis illuminari. Ergo non illuminantur ab eis.

Sed contra est quod Dionysius probat in cap. 4 cœl. Hierarch., quod *revelationes divinorum perveniunt ad homines mediantibus Angelis*, ut supra dictum est, quæst. 108, art. 6. Hujusmodi autem revelationes sunt illuminationes, ut supra dictum est, quæst. 106, art. 1, et quæst. 108, art. 1. Ergo homines illuminantur per Angelos.

Respondeo dicendum quod cum divinæ providentiæ ordo habet ut actionibus superiorum inferiora subdauntur, ut supra dictum est, art. 1 qu. præc., sicut inferiores Angeli illuminantur per superiores; ita homines, qui sunt Angelis inferiores, per eos illuminantur.

Sed modus utriusque illuminationis quodammodò est similis, et quodammodò diversus. Dictum est enim supra, quæst. 106, art. 1, quod illuminatio quæ est manifestatio divinæ veritatis, secundum duo attenditur; scilicet secundum quod intellectus inferior confortatur per actionem intellectus superioris, et secundum quod proponuntur intellectui inferiori species intelligibiles quæ sunt in superiori, ut capi possunt ab inferiori. Et

hoc quidem in Angelis fit, secundum quod superior Angelus veritatem universalem conceptam dividit secundum capacitatem inferioris Angeli, ut supra dictum est, quæst. 106, art. 1. Sed intellectus humanus non potest ipsam intelligibilem veritatem nudam capere; quia connaturale est ei ut intelligat per conversionem ad phantasmata, ut supra dictum est, qu. 84, art. 7. Et ideo intelligibilem veritatem proponunt Angeli hominibus sub similitudinibus sensibilium, secundum illud quod dicit Dionysius, 1 cap. cæl. Hier., quod *impossibile est aliter nobis lucere divinum radium, nisi varietate sacrorum velaminum circumvelatum*. Ex aliâ verò parte intellectus humanus, tanquam inferior, fortificatur per actionem intellectûs angelici. Et secundum hæc duo attenditur illuminatio quâ homo illuminatur ab Angelo.

Ad primum ergo dicendum quod ad fidem duo concurrunt. Primum quidem habitus intellectûs, quo disponitur ad obediendum voluntati tendenti in divinam veritatem. Intellectus enim assentit veritati fidei, non quasi convictus ratione, sed quasi imperatus à voluntate. *Nullus enim credit nisi volens*, ut Augustinus dicit, tract. 26 in Joan., à princ. Et quantum ad hoc fides est à solo Deo. Secundò requiritur ad fidem quod credibilia proponantur credenti; et hoc quidem fit per hominem, secundum quod *fides est ex auditu*, ut dicitur Rom. 10, 17, sed per Angelos principaliter, per quos hominibus revelantur divina. Unde Angeli operantur aliquid ad illuminationem fidei; et tamen homines illuminantur ab Angelis non solum de credendis, sed etiam de agendis.

Ad secundum dicendum quod ratio naturalis, quæ est immediatè à Deo, potest per Angelum confortari, ut dictum est, quæst. 106, art. 1: et similiter ex speciebus à creaturis acceptis tantò altior elicitur intelligibilis veritas, quantò intellectus humanus fuerit fortior. Et sic per Angelum adjuvatur homo, ut ex creaturis perfectius in divinam cognitionem deveniat.

Ad tertium dicendum quod operatio intellectualis et illuminatio dupliciter possunt considerari. Uno modo ex parte rei intellectæ; et sic quicumque intelligit, vel illuminatur, cognoscit se intelligere, vel illuminari, quia cognoscit rem sibi esse manifestam. Alio modo ex parte principii; et sic non quicumque intelligit aliquam veritatem, cognoscit quid sit intellectus, qui est principium intellectualis operationis. Et similiter non quicumque illuminatur ab Angelo, cognoscit se ab Angelo illuminari.

ARTICULUS II. — *Utrum Angeli possint immutare voluntatem hominis.* — (1-2, quæst. 75, art. 3, et 2, dist. 8, art. 5, corp., c: 3 cont., cap. 88, 91 et 92, et Ver. quæst. 22, art. 9, et Mal. quæst. 16, art. 2.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli possint immutare voluntatem hominis. Quia super illud Hebr. 1, 7: *Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis*, dicit Glossa ordin. quod

ignis sunt, dum spiritu fervent, et vitia nostra urunt. Sed hoc non esset, nisi voluntatem immutarent. Ergo Angeli possunt immutare voluntatem.

2. Præterea, Beda dicit, super illud Matth. 15: *Quæ procedunt de ore, etc.*, quod *diabolus non est immissor malarum cogitationum, sed incensor*. Damascenus autem ulterius dicit quod *etiam est immissor*. Dicit enim in 2 lib. orth. Fid., cap. 4, quod *omnis malitia et inmundæ passionēs ex dæmonibus excogitatae sunt, et immittere homini sunt concessi*; et pari ratione Angeli boni immittunt et incendunt bonas cogitationes. Sed hoc non possent facere, nisi immutarent voluntatem. Ergo immutant voluntatem.

3. Præterea, Angelus, sicut est dictum, art. præc., illuminat intellectum hominis mediantibus phantasmatibus. Sed sicut phantasia quæ deservit intellectui potest immutari ab Angelo, ita et appetitus sensitivus, qui deservit voluntati; quia ipse etiam est vis utens organo corporali. Ergo sicut illuminat intellectum, ita potest immutare voluntatem.

Sed contra est quod immutare voluntatem est proprium Dei, secundum illud Prov. 21, 1: *Cor regis in manu Domini, quocumque voluerit, vertet illud*.

Respondeo dicendum quod voluntas potest immutari dupliciter: uno modo ab interiori; et sic cum motus voluntatis non sit aliud quam inclinatio voluntatis in rem volitam, solius Dei est sic immutare voluntatem, qui dat naturæ intellectuali virtutem talis inclinationis. Sicut enim inclinatio naturalis non est nisi ab eo qui dat naturam, ita inclinatio voluntaria non est nisi à Deo, qui causat voluntatem.

Alio modo movetur voluntas ab exteriori, et hoc in Angelo est uno modo tantum, scilicet à bono apprehenso per intellectum: unde secundum quod aliquis est causa quod aliquid apprehendatur ut bonum ad appetendum, secundum hoc movet voluntatem. Et sic solus Deus efficaciter potest movere voluntatem; Angelus autem, et homo per modum suadentis, ut supra dictum est quæst. 106, art. 2.

Sed præter hunc modum etiam aliter movetur in hominibus voluntas ab exteriori, scilicet ex passione existente circa appetitum sensitivum; sicut ex concupiscentiâ, vel ira inclinatur voluntas ad aliquid volendum. Et sic etiam Angeli, in quantum possunt concitare huiusmodi passionēs, possunt voluntatem movere, non tamen ex necessitate, quia voluntas semper remanet libera ad consentiendum vel resistendum passioni.

Ad primum ergo dicendum quod ministri Dei (vel homines, vel Angeli) dicuntur urere vitia, et inflammare ad virtutes per modum persuasionis.

Ad secundum dicendum quod dæmones non possunt immittere cogitationes, interius eas causando, cum usus cogitativæ virtutis subiaceat voluntati, dicitur tamen diabolus *incensor cogitationum*, in quantum incitat ad cogitandum, vel ad appetendum cogitata per modum suadentis, vel passionem concitantis. Et hoc ipsum incendere Damascenus vocat *immittere*, quia talis operatio interius

fit. Sed bonæ cogitationes attribuuntur altiori principio, scilicet Deo, licet Angelorum ministerio procurentur.

Ad tertium dicendum quod intellectus humanus secundum præsentem statum non potest intelligere nisi convertendo se ad phantasmata; sed voluntas humana potest aliquid velle ex iudicio rationis, non sequendo passionem appetitûs sensitivi. Unde non est simile.

ARTICULUS III. — Utrum Angelus possit immutare imaginationem hominis. — (2, dist. 8, art. 5, corp., et Ver. quæst. 11, art. 3, et quæst. 12, art. 8, et Mal. quæst. 16, art. 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus non possit immutare imaginationem hominis. Phantasia enim, ut dicitur in lib. 2 de Animâ, text. 161, est motus factus à sensu secundum actum. Sed si fieret per immutationem Angeli, non fieret à sensu secundum actum. Ergo est contra rationem phantasie, quæ est actus imaginativæ virtutis, ut sit per immutationem Angeli.

2. Præterea, formæ quæ sunt in imaginatione, cum sint spirituales, sunt nobiliores formis quæ sunt in materiâ sensibili. Sed Angelus non potest imprimere formas in materiâ sensibili, ut dictum est quæst. præc. art. 2. Ergo non potest imprimere formas in imaginatione; et ita non potest eam immutare.

3. Præterea, Augustinus dicit 12 super Gen. ad litt., cap. 12, in fin.: *Commixtione alterius spiritûs fieri potest ut ea quæ ipse scit, per huiusmodi imagines, ei cui miscetur, ostendat, sive intelligenti, sive ut ab alio intellectu pandantur.* Sed non videtur quod Angelus possit misceri imaginationi humanæ, neque quod imaginatio possit capere intelligibilia quæ Angelus cognoscit. Ergo videtur quod Angelus non possit immutare imaginationem.

4. Præterea, in visione imaginariâ homo adhæret similitudinibus rerum quasi ipsis rebus. Sed in hoc est quædam deceptio. Cum ergo Angelus bonus non possit esse causa deceptionis, videtur quod non possit causare imaginariam visionem, imaginationem immutando.

Sed contra est quod ea quæ apparent in somnis, videntur imaginariâ visione. Sed Angeli revelant aliqua in somnis, ut patet Matth. 1 et 2, de Angelo qui Joseph in somnis apparuit. Ergo Angelus potest imaginationem movere.

Respondeo dicendum quod Angelus tam bonus, quam malus virtute naturæ suæ potest movere imaginationem hominis. Quod quidem sic considerari potest. Dictum est enim supra, quæst. præc., art. 3, quod natura corporalis obedit Angelo ad motum localem. Illa ergo quæ ex motu locali aliquorum corporum possunt causari, subsunt virtuti naturali Angelorum. Manifestum est autem quod apparitiones imaginariæ causantur interdum in nobis ex locali mutatione corporallium spirituum et humorum. Unde Aristoteles in lib. de Som. et Vigil., vel lib. de Insom., qui illi annectitur, cap. 3 et 6, assignans causam apparitionis somniorum, dicit quod

cum animal dormit, descendente plurimo sanguine ad principium sensitivum, simul descendunt motus, id est impressiones relictæ ex sensibilibus motionibus, quæ in spiritibus sensualibus conservantur et movent principium sensitivum, ita quod fit quædam apparitio, ac si tunc principium sensitivum à rebus ipsis exterioribus mutaretur. Et tanta potest esse commotio spirituum et humorum, quod huiusmodi apparitiones etiam vigilantibus fiant, sicut patet in phreneticis, et in aliis huiusmodi. Sicut igitur hoc fit per naturalem commotionem humorum, et quandoque etiam per voluntatem hominis, qui voluntariè imaginatur quod prius senserat, ita etiam hoc potest fieri virtute Angeli boni, vel mali, quandoque quidem cum alienatione à corporeis sensibus, quandoque autem absque tali alienatione.

Ad primum ergo dicendum quod principium phantasie est à sensu secundum actum. Non enim possumus imaginari quæ nullo modo sentimus vel secundum totum, vel secundum partem; sicut cæcus natus non potest imaginari colorem. Sed aliquando imaginatio informatur, ut actus phantastici motus consurgat ab impressionibus interioribus conservatis, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quod Angelus transmutat imaginationem, non quidem imprimendo aliquam formam imaginariam nullo modo per sensum prius acceptam (non enim posset facere quod cæcus imaginaretur colores), sed hoc facit per motum localem spirituum et humorum, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quod commixtio illa spiritûs angelici ad imaginationem humanam non est per essentialiam, sed per effectum, quem prædicto modo in imaginatione facit; cui demonstrat quæ ipse novit, non tamen eo modo quo ipse novit.

Ad quartum dicendum quod Angelus causans aliquam imaginariam visionem, quandoque quidem simul intellectum illuminat, ut cognoscat quid per huiusmodi similitudines significetur; et tunc nulla est deceptio; quandoque verò per operationem Angeli solummodò similitudines rerum apparent in imaginatione: nec tamen tunc causatur deceptio ab Angelo, sed ex defectu intellectûs ejus cui talia apparent; sicut nec Christus fuit causa deceptionis in hoc quod multa turbis in parabolis proposuit quæ non exposuit eis.

ARTICULUS IV. — Utrum Angelus possit immutare sensum humanum. — (Locis supra art. 3 induct.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus non possit immutare sensum humanum. Operatio enim sensitiva est operatio vitæ. Huiusmodi autem operatio non est à principio extrinseco. Non ergo operatio sensitiva potest causari ab Angelo.

2. Præterea, virtus sensitiva est nobilior quam nutritiva. Sed Angelus, ut videtur, non potest mutare virtutem nutritivam, sicut nec alias formas naturales. Ergo neque virtutem sensitivam immutare potest.

3. Præterea, sensus naturaliter moventur

à sensibili Sed Angelus non potest immutare naturæ ordinem, ut supra dictum est, quæst. 110, art. 4. Ergo Angelus non potest immutare sensum, sed semper sensus à sensibili immutatur.

Sed contra est quòd Angeli qui subvertunt Sodomam, *percusserunt Sodomitas cœcitate* (vel (1) *αἰσχροῦ*), ut ostium domus invenire non possent, ut dicitur Genes. 19, 2. Et simile legitur 4 Regum 6, de Syris quos Elisæus duxit in Samariam.

Respondeo dicendum quòd sensus immutatur dupliciter: uno modo ab exteriori, sicut cum mutatur à sensibili; alio modo ab interiori. Videmus enim quòd, perturbatis spiritibus et humoribus, immutatur sensus. Lingua enim infirmi, quia plena est cholerico humore, omnia sentit ut amara; et simile contingit in aliis sensibus. Utroque modo Angelus potest immutare sensum hominum suâ naturali virtute. Potest enim Angelus opponere exterius sensui sensibile aliquod vel à naturâ formatum, vel aliquid de novo formando, sicut facit dum corpus assumit, ut supra dictum est, quæst. 51, art. 2. Similiter etiam potest interiori commovere spiritus et humores, ut supra dictum est, art. præc., ex quibus sensus diversimodè immutentur.

Ad primum ergo dicendum quòd principium sensitivæ operationis non potest esse absque principio interiori, quòd est potentia sensitiva. Sed illud interiori principium potest multipliciter ab exteriori commoveri, ut dictum est in corp. art.

Ad secundum dicendum quòd per commotionem interioriorem spirituum et humorum potest Angelus aliquid operari ad immutandum actum potentiae nutritivæ, et similiter potentiae appetitivæ et sensitivæ, et cujuscumque potentiae corporali organo utentis.

Ad tertium dicendum quòd præter ordinem totius creaturæ Angelus facere non potest; sed præter ordinem alicujus particularis naturæ facere potest, cum tali ordini non subdatur; et sic quoddam singulari modo potest sensum immutare præter modum communem.

QUÆSTIO CXII.

DE MISSIONE ANGELORUM. — (In quatuor articulos divisa.)

Deinde considerandum est de missione Angelorum; et circa hoc quærentur quatuor: 1° utrùm aliqui Angeli mittantur in ministerium; 2° utrùm omnes mittantur; 3° utrùm illi qui mittuntur, assistant; 4° de quibus ordinibus mittantur.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm Angeli in ministerium mittantur.* — (Ad Heb. 2, lect. 6.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angeli in ministerium non mittantur. Omnis enim missio est ad aliquem determinatum locum. Sed actiones intellectuales non determinant aliquem locum, quia intellectus abstractit ab hîc et nunc. Cum igitur actiones angelicæ sint intellectuales, videtur quòd Angeli ad suas actiones agendas non mittantur.

2. Præterea, cælum empyreum est locus

pertinens ad dignitatem Angelorum. Si igitur ad nos mittantur in ministerium, videtur quòd eorum dignitati aliquid depereat; quòd est inconveniens.

3. Præterea, exterior occupatio impedit sapientiæ contemplationem; unde dicitur Eccli. 38, 25: *Qui minoratur actu, percipiet sapientiam.* Si igitur Angeli aliqui mittantur ad exteriora ministeria, videtur quòd retardentur à contemplatione. Sed tota eorum beatitudo in contemplatione Dei consistit. Si ergo mitterentur, eorum beatitudo minueretur; quòd est inconveniens.

4. Præterea, ministrare est inferioris, unde dicitur Luc. 22, 27: *Quis major est, qui recumbit, an ille qui ministrat? nonne qui recumbit?* Sed Angeli sunt majores nobis ordine naturæ. Ergo non mittuntur in ministerium nostrum.

Sed contra est quòd dicitur Exodi 23, 20: *Ego ego mittam Angelum meum, qui præcedat te.*

Respondeo dicendum quòd ex supra dictis quæst. 108, art. 6, manifestum esse potest quòd aliqui Angeli in ministerium mittuntur à Deo. Ut enim supra dictum est quæst. 43, art. 1, cum de missione divinarum personarum ageretur, ille mitti dicitur qui aliquo modo ab aliquo procedit, ut incipiat esse ubi prius non erat, vel ubi prius erat, per alium modum. Filius enim, aut Spiritus sanctus mitti dicitur ut à Patre procedens per originem; et incipit esse novo modo, id est per gratiam vel naturam assumptam, ubi prius erat per Deitatis præsentiam; Dei enim proprium est ubique esse, quia cum sit universale agens, ejus virtus attingit omnia entia, unde est in omnibus rebus, ut supra dictum est quæst. 8, art. 1. Virtus autem Angeli, cum sit particulare agens, non attingit totum universum, sed sic attingit unum quòd non attingit aliud; et ideò ita est hîc, quòd non alibi. Manifestum est autem per supra dicta quæst. 110, art. 1, quòd creatura corporalis per Angelos administratur. Cum igitur aliquid est fiendum per aliquem Angelorum circa aliquam creaturam corpoream, de novo applicatur Angelus illi corpori suâ virtute, et sic Angelus de novo incipit ibi esse. Et hoc totum procedit ex imperio divino. Unde sequitur secundum præmissa quòd Angelus à Deo mittatur. Sed actio quam Angelus missus exercet, procedit à Deo sicut à primo principio; cujus nutu et auctoritate Angeli operantur, et in Deum reducitur sicut in ultimum finem: et hoc facit ratione ministerii; nam minister est sicut instrumentum intelligens (1). Instrumentum autem ab alio movetur, et ejus actio ad aliud ordinatur; unde actiones Angelorum *ministeria* vocantur; et propter hoc dicuntur in ministerium mitti.

Ad primum ergo dicendum quòd aliqua operatio dupliciter dicitur intellectualis. Uno modo quasi in ipso intellectu consistens, ut contemplatio; et talis operatio non determinat sibi locum; imò, ut Augustinus dicit 4 de Trin., cap. 20, à med., *etiam nos, secun-*

(1) In cod. Alcan., *acrisia*. Edit. Rom., *aurisia*.

(1) Ita cod. Alcan. cum editis. Cod. Camer., *intellectus*.

dum quoddam aliquid æternum mente sapimus, non in hoc mundo sumus. Alio modo dicitur aliqua actio intellectualis, quia est ab aliquo intellectu regulata et imperata; et sic manifestum est quod operationes intellectuales interdum determinant sibi loca.

Ad secundum dicendum quod cælum empyreum pertinet ad dignitatem Angeli secundum congruentiam quamdam, quia congruum est ut supremum corporum naturæ quæ est supra omnia corpora, attribuat. Non tamen Angelus aliquid dignitatis accipit à cælo empyreo; et ideo quando actu non est in cælo empyreo, nihil ejus dignitati subtrahitur, sicut nec regi, quando non actu sedet in regali solio, quod congruit ejus dignitati.

Ad tertium dicendum quod in nobis exterior occupatio puritatem contemplationis impedit; quia actioni insistimus secundum sensitivas vires, quarum actiones cum intenduntur, retardantur actiones intellectivæ virtutis. Sed Angelus per solam intellectualem operationem regulat suas actiones exteriores. Unde actiones exteriores in nullo impediunt ejus contemplationem; quia duarum actionum, quarum una est regula, et ratio alterius, una non impedit, sed juvat aliam. Unde Gregorius dicit in 2 Mor., cap. 2, circ. med., quod *Angeli non sic foras exeunt ut internæ contemplationis gaudiis priventur.*

Ad quartum dicendum quod Angeli in suis actionibus exterioribus ministrant principaliter Deo, et secundario nobis; non quia nos sumus superiores eis, simpliciter loquendo, sed quia quilibet homo, vel Angelus, in quantum adherendo Deo fit unus spiritus cum Deo, est superior omni creaturæ. Unde Apostolus ad Philipp. 2, 3, dicit: *Superiores sibi invicem arbitantes.*

ARTICULUS II. — *Utrum omnes Angeli in ministerium mittantur.* — (2, 1^a ist. 10, art. 1.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod omnes Angeli in ministerium mittantur. Dicit enim Apostolus ad Heb. 1, 14: *Omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi.*

2. Præterea, inter ordines supremus est ordo Seraphim, ut ex supra dictis patet, qu. 108, art. 6. Sed Seraphim est missus ad purgandum labia Prophetæ, ut habetur Isa. 6. Ergo multo magis inferiores Angeli mittuntur.

3. Præterea, divinæ personæ in infinitum excedunt omnes ordines Angelorum. Sed divinæ personæ mittuntur. Ergo multo magis quicumque supremi Angeli.

4. Præterea, si superiores Angeli non mittuntur ad exterius ministerium, hoc non est nisi quia superiores Angeli exequuntur divina ministeria per inferiores. Sed cum omnes Angeli sint inæquales, ut supra dictum est, quæst. 108, art. 3, arg. 1, quilibet Angelus habet inferiorem Angelum præter ultimum. Ergo solus ultimus Angelus mitteretur in ministerium; quod est contra id quod dicitur Daniel. 7, 10: *Millia millium ministrabant ei.*

Sed contra est quod Gregorius, hom. 34 in Evang., à med., dicit, referens sententiam Dionysii: *Superiora aqmina usum exterioris*

ministerii nequaquam habent.

Respondeo dicendum quod sicut ex supra dictis patet, qu. 110, art. 1, hoc habet ordo divinæ providentiæ non solum in Angelis, sed etiam in toto universo, quod inferiora per superiora administrantur. Sed ab hoc ordine in rebus corporalibus aliquando ex divina dispensatione receditur, propter altiorem ordinem, secundum scilicet quod expedit ad gratiæ manifestationem. Quod enim cæcus natus fuit illuminatus, quod Lazarus fuit suscitatus, immediatè à Deo factum est absque actione cælestium corporum. Sed et Angeli boni et mali possunt aliquid in istis corporibus operari præter actionem cælestium corporum, condensando nubes in pluvias, et aliqua hujusmodi faciendo. Neque alicui debet esse dubium quia Deus immediatè hominibus aliqua revelare possit non mediantibus Angelis, et superiores Angeli non mediantibus inferioribus.

Et secundum hanc considerationem quidam dixerunt, quod secundum communem legem superiores non mittuntur, sed inferiores tantum; sed ex aliqua dispensatione divinâ interdum etiam superiores mittuntur.

Sed hoc non videtur rationabile, quia ordo angelicus attenditur (1) secundum dona gratiarum. Ordo autem gratiæ non habet alium superiorem ordinem, propter quem prætermitti debeat sicut prætermittitur ordo naturæ propter ordinem gratiæ. Considerandum est etiam quod ordo naturæ in operatione miraculorum prætermittitur propter fidei confirmationem; ad quam nihil valeret, si prætermitteretur ordo Angelicus, quia hoc à nobis percipi non posset. Nihil etiam est ita magnum in ministeriis divinis, quod per inferiores ordines exerceri non possit. Unde Gregorius dicit, hom. 34 in Evang., ante med., quod *qui summa annuntiant, Archangeli vocantur. Hinc est quod ad Virginem Mariam Gabriel Archangelus mittitur*, quod tamen fuit summum inter omnia divina ministeria, ut ibidem subditur. Et ideo simpliciter dicendum est cum Dionysio, cap. 13 cæl. Hier., quod *superiores Angeli nunquam ad exterius ministerium mittuntur.*

Ad primum ergo dicendum quod sicut in missionibus divinarum personarum aliqua est visibilis, quæ attenditur secundum creaturam corpoream; aliqua invisibilis, quæ fit secundum spirituale effectum; ita in missionibus Angelorum aliqua dicitur exterior, quæ scilicet est ad aliquod ministerium circa corporalia exhibendum; et secundum hanc missionem non omnes mittuntur; alia est interior secundum intellectuales effectus, prout scilicet unus Angelus illuminat alium; et sic omnes Angeli mittuntur.

Vel aliter dicendum quod Apostolus inducit illud ad probandum quod Christus sit major Angelis, per quos data est lex; ut sic ostendat excellentiam novæ legis ad veterem. Unde non oportet quod intelligatur nisi de Angeli ministeriis, per quos data est lex.

Ad secundum dicendum secundum Diony-

(1) Al., non attenditur.

sium, loc. sup. cit., quòd ille Angelus qui missus est ad purgandum labia Prophetæ, fuit de inferioribus Angelis; sed dictus est *Seraphim*, id est *incendens* æquivocè, propter hoc quòd venerat ad incendendum labia Prophetæ.

Vel dicendum quòd superiores Angeli communicant propria dona, à quibus denominantur, mediantibus inferioribus Angelis. Sic igitur unus *Seraphim* dictus est purgasse incendio labia Prophetæ, non quia hoc ipse immediatè fecerit, sed quia inferior Angelus virtute ejus hoc fecerit; sicut papa dicitur absolvere aliquem, etiamsi per alium officium absolutionis impendat.

Ad tertium dicendum quòd divinæ personæ non mittuntur in ministerium, sed æquivocè mitti dicuntur, ut ex prædictis patet in corp. art., et quæst. 43.

Ad quartum dicendum quòd in divinis ministeriis est multiplex gradus. Unde nihil prohibet etiam inæquales Angelos immediatè ad ministeria mitti, ita tamen quòd superiores mittantur ad altiora ministeria, inferiores vero ad inferiora.

ARTICULUS III. — *Utrum omnes Angeli qui mittuntur, assistant.* — (2, dist. 10, art. 1.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd etiam Angeli qui mittuntur, assistant. Dicit enim Gregorius in hom. 34 in Evang., post med. : *Mittuntur igitur Angeli, et assistant; quia etsi circumscriptus est angelicus spiritus, summus tamen spiritus, qui Deus est, circumscriptus non est.*

2. Præterea, Angelus Tobiae in ministerium missus fuit. Sed tamen ipse dixit : *Ego sum Raphael Angelus, unus ex septem qui astamus ante Deum*, ut habetur Tobiae 12, 15. Ergo Angeli qui mittuntur, assistant.

3. Præterea, quilibet Angelus beatus propinquior est Deo quàm Satan. Sed Satan assistit Deo, secundum quòd dicitur Job. 1, 6 : *Cum assisterent filii Dei coram Domino, adfuit inter eos et Satan.* Ergo multò magis Angeli qui mittuntur in ministerium, assistant.

4. Præterea, si inferiores Angeli non assistant, hoc non est nisi quia non immediatè, sed per superiores Angelos divinas illuminationes recipiunt. Sed quilibet Angelus per superiorem divinas illuminationes suscipit, excepto eo qui est inter omnes supremus. Ergo solus supremus Angelus assisteret; quod est contra illud quod habetur Dan. 7, 10 : *Decies millies centena millia assistebant ei.* Ergo etiam illi qui ministrant, assistant.

Sed contra est quòd Gregorius dicit 7 Moral., cap. 9, à princ., super illud Job 25 : *Numquid est numerus militum ejus? Assistant (inquit) illæ Potestates quæ ad quædam hominibus nuntianda non exeunt.* Ergo illi qui in ministerium mittuntur, non assistant.

Respondeo dicendum quòd Angeli introducuntur *assistantes et administrantes*, ad similitudinem eorum qui alicui regi famulantur; quorum aliqui semper ei assistant, et ejus præcepta immediatè audiunt, alii verò sunt

ad quos præcepta regalia per *assistantes* nuntiantur, sicut illi qui administrationi civitatum præficiuntur; et hi dicuntur *ministrantes*, sed non *assistantes*.

Considerandum est ergo quòd omnes Angeli divinam essentiam immediatè vident; et quantum ad hoc omnes, etiam qui ministrant, assistere dicuntur. Unde Gregorius dicit in 2 Moralium, cap. 2, circ. med., quòd *semper assistere, aut videre faciem Patris possunt qui ad ministerium exterius mittuntur pro nostrâ salute.* Sed non omnes Angeli secreta divinorum mysteriorum in ipsâ claritate divinæ essentiae percipere possunt; sed soli superiores, per quos inferioribus denuntiantur; et secundum hoc soli superiores, qui sunt primæ hierarchiæ, assistere dicuntur, cujus proprium dicit esse Dionysius, cap. 7 cæl. Hier., circ. med., immediatè à Deo illuminari.

Et per hoc patet solutio ad primum et secundum, quæ procedunt de primo modo assistendi.

Ad tertium dicendum quòd Satan non dicitur adstitisse, sed inter *assistantes* adfuisse describitur; quia, ut Gregorius dicit 2 Moral., cap. 2, circ. fin., *etsi beatitudinem perdidit, naturam tamen Angelis similem non amisit.*

Ad quartum dicendum quòd omnes *assistantes* aliqua immediatè vident in claritate divinæ essentiae; et idè totius primæ hierarchiæ proprium esse dicitur immediatè illuminari à Deo; sed superiores eorum plura percipiunt quàm inferiores, de quibus illuminant alios; sicut etiam inter eos qui assistant regi, plura scit de secretis regis unus quàm alius.

ARTICULUS IV. — *Utrum Angeli secundæ hierarchiæ omnes mittantur.* — (2, dist. 10, art. 3.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd Angeli secundæ hierarchiæ omnes mittantur. Angeli enim omnes vel assistant, vel ministrant, secundum quod habetur Dan. 7. Sed Angeli secundæ hierarchiæ non assistant; illuminantur enim per Angèles primæ hierarchiæ, sicut dicit Dionysius 8 cap. cæl. Hier., ante med. Omnes ergo Angeli secundæ hierarchiæ in ministerium mittuntur.

2. Præterea, Gregorius dicit 17 Moral., cap. 9, quòd *plures sunt qui ministrant, quàm qui assistant.* Sed hoc non esset, si Angeli secundæ hierarchiæ in ministerium non mitterentur. Ergo omnes Angeli secundæ hierarchiæ in ministerium mittuntur.

Sed contra est quod Dionysius dicit, cap. 8 cæl. Hier., à princ., quòd *Dominationes sunt majores omni subjectione.* Sed mitti in ministerium ad subjectionem pertinet. Ergo Dominationes in ministerium non mittuntur.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, art. 1 hujus quæst., mitti ad exterius ministerium propriè convenit Angelo, secundum quòd ex divino imperio operatur circa aliquam creaturam corporalem; quod quidem pertinet ad executionem divini ministerii. Proprietates autem Angelorum ex eorum nominibus manifestantur, ut Diony-

sus dicit 7 et 8 cap. cœl. Hier., in princ., et idē Angelī illorum ordinum ad exterius ministerium mittuntur ex quorum nominibus aliqua executio datur intelligi. In nomine autem *Dominationum* non importatur aliqua executio, sed sola dispositio et imperium de exequendis; sed in nominibus inferiorum ordinum intelligitur aliqua executio; nam *Angeli*, et *Archangeli* denominantur à denuntiando; *Virtutes* et *Potestates* dicuntur per respectum ad aliquem actum; Principis etiam est, ut Gregorius dicit, hom. 34 in Evang., circ. med., *inter alios operantes priorem existere*. Unde ad hos quinque (1) ordines pertinet in exterius ministerium mitti, non autem ad quatuor superiores.

Ad primum ergo dicendum quod *Dominationes* computantur quidem inter Angelos ministrantes, non sicut exequentes ministerium, sed sicut disponentes et mandantes quid per alios fieri debeat; sicut architectones in artificiiis nihil manu operantur, sed solum disponent et præcipiunt quid alii debeant operari.

Ad secundum dicendum quod de numero assistentium et ministrantium duplex ratio haberi potest. Gregorius enim dicit plures esse ministrantes quàm assistentes; intelligit enim quod dicitur: *Millia millium ministrabant ei*, non esse dictum multiplicativè, sed partitivè, ac si diceretur: *Millia de numero millium*; et sic ministrantium numerus ponitur indefinitus, ad significandum excessum; assistentium verò numerus finitus, cum subditur: *Et decies millies centena millia assistebant ei*. Et hoc procedit secundum rationem Platoniorum, qui dicebant, quod quantum aliqua sunt uni primo principio propinquiora, tantò sunt minoris multitudinis, sicut quantum numerus est propinquior unitati, tantò est multitudine minor. Et hæc opinio salvatur quantum ad numerum ordinum, dum sex ministrant, et tres assistunt. Sed Dionysius ponit 14 cap. cœl. Hier., quod multitudo Angelorum transcendit omnem materialem multitudinem; ut scilicet sicut corpora superiora transcendunt corpora inferiora magnitudine quasi in immensum, ita superiores naturæ incorporeæ transcendant multitudine (2) omnes naturas corporeas; quia quod est melius, est magis à Deo intentum et multiplicatum. Et secundum hoc, cum assistentes sint superiores ministrantibus, plures erunt assistentes quàm ministrantes. Unde secundum hoc, *Millia millium* legitur multiplicativè, ac si diceretur: *Millies millia*. Et quia, *decies centum* sunt mille, si diceretur: *Decies centena millia*, daretur intelligi, quod tot essent assistentes, quot ministrantes. Sed quia dicitur: *Decies millies centena millia*, multò plures dicuntur assistentes quàm ministrantes. Nec tamen hoc pro tanto dicitur, quia tantus solum sit Angelorum numerus, sed multò major, quia omnem materialem multitudinem excedit; quod significatur per multiplicationem maximorum

numerorum supra seipsos, scilicet denarii, centenarii, millenarii, ut Dionysius ibidem dicit.

QUÆSTIO CXIII.

DE CUSTODIA BONORUM ANGELORUM, ET IMPUGNATIONE MALORUM. — (*In octo articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de custodia bonorum Angelorum, et de impugnatione malorum; et circa primum queruntur octo: 1° utrùm homines ab Angelis custodiantur; 2° utrùm singulis hominibus singuli Angeli ad custodiam deputentur; 3° utrùm custodia pertineat solum ad ultimum ordinem Angelorum; 4° utrùm omni homini conveniat habere Angelum custodem; 5° quando incipiat custodia circa hominem; 6° utrùm Angelus semper custodiat hominem; 7° utrùm doleat de perditione custoditi; 8° utrùm inter Angelos sit pugna ratione custodiæ.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm homines custodiantur ab Angelis.* — (2, dist. 11, quæst. 1, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod homines non custodiantur ab Angelis. Custodes enim deputantur aliquibus, vel quia nesciunt, vel quia non possunt custodire seipsos, sicut pueri et infirmi. Sed homo potest custodire seipsum per liberum arbitrium, et scit per naturalem cognitionem legis naturalis. Ergo homo non custoditur ab Angelo.

2. Præterea, ubi adest fortior custodia, infirmior superflue videtur. Sed homines custodiuntur à Deo, secundum illud Psalm. 120, 4: *Non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel*. Ergo non est necessarium quod homo custodiatur ab Angelo.

3. Præterea, perditio custoditi redundat in negligentiam custodis; unde dicitur cuidam 3 Reg. 20, 39: *Custodi virum istum; qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima ejus*. Sed multi homines quotidie pereunt, in peccatum cadentes, quibus Angeli subvenire possent, vel visibiliter apparendo, vel miracula faciendo, vel aliquo simili modo. Essent ergo negligentes Angeli, si eorum custodiæ homines essent commissi; quod patet esse falsum. Non igitur Angeli sunt hominum custodes.

Sed contra est quod dicitur in Psalm. 90, 11: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis*.

Respondeo dicendum quod secundum rationem divinæ providentiæ hoc in rebus omnibus invenitur quod mobilia et variabilia per immobilia et invariabilia moventur et regulantur; sicut omnia corporalia per substantias spirituales et immobiles, et corpora inferiora per superiora, quæ sunt invariabilia secundum substantiam. Sed et nos ipsi regulamur circa conclusiones, in quibus possumus diversimodè opinari, per principia, quæ invariabiliter tenemus. Manifestum est autem quod in rebus agendis cognitio et affectus hominis multipliciter variari et deficere possunt à bono; et idē necessarium fuit quod hominibus Angeli ad custodiam deputarentur,

(1) Al., quandoque.

(2) In edit. Rom. deest, multitudine.

per quos regularentur et moverentur ad bonum.

Ad primum ergo dicendum quod per liberum arbitrium potest homo aequaliter malum vitare, sed non sufficienter; quia infirmatur circa affectum boni propter multiplices animæ passionem. Similiter etiam universalis cognitio naturalis legis, quæ homini naturaliter adest, aequaliter dirigit hominem ad bonum, sed non sufficienter; quia in applicando universalia principia juris ad particularia opera contingit hominem multipliciter deficere. Unde dicitur Sap. 9, 14: *Cogitationes mortaliū timidæ, et incertæ providentiæ nostræ.* Et ideo necessaria fuit homini custodia Angelī.

Ad secundum dicendum quod ad bonum operandum duo requiruntur. Primum quidem quod affectus inclinetur ad bonum, quod quidem fit in nobis per habitum virtutis moralis. Secundum autem quod ratio inveniat congruas vias ad perficiendum bonum virtutis; quod quidem Philosophus, lib. 10 Ethic., cap. 8, et lib. 16, cap. 12, attribuit prudentiæ. Quantum ergo ad primum, Deus immediatè custodit hominem, infundendo ei gratiam et virtutes; quantum autem ad secundum, Deus custodit hominem sicut universalis instructor, ejus instructio ad hominem pervenit mediantibus Angelis, ut supra habitum est, quæst. 111, art. 1.

Ad tertium dicendum quod sicut homines à naturali instinctu boni discedunt propter passionem peccati, ita etiam discedunt ab investigatione bonorum Angelorum, quæ fit invisibiliter per hoc quod homines illuminant ad bonè agendum. Unde quod homines pereunt, non est imputandum negligentiae Angelorum, sed malitiæ hominum. Quod autem aliquando præter legem communem hominibus visibiliter apparent, ex speciali Dei gratiā est, sicut etiam præter ordinem naturæ miracula fiunt.

ARTICULUS II. — *Utrum singuli homines à singulis Angelis custodiantur.* — (4, dist. 19, quæst. 1, corp.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod non singuli homines à singulis Angelis custodiantur. Angelus enim est virtuosior quàm homo. Sed unus homo sufficit ad custodiam multorum hominum. Ergo multò magis unus Angelus multos homines potest custodire.

2. Præterea, inferiora reducuntur in Deum à superioribus per media, ut Dionysius dicit cap. 3 eccl. Hier., in tit. de Sacerd. perf., in princ. Sed cum omnes Angeli sint inæquales, ut supra dictum est, quæst. 108, art. 3, arg. 1, solus unus Angelus est inter quem et homines non est aliquis medius. Ergo unus Angelus solus est qui immediatè custodit homines.

3. Præterea, majores Angeli majoribus officiis deputantur. Sed non est majus officium custodire unum hominem quàm alium; cum omnes homines naturā sint pares. Cum ergo omnium Angelorum sit unus major alio, secundum Dionysium, cap. 5 cæl. Hier., videtur quod diversi homines non custodiantur à diversis Angelis.

Sed contra est quod Hieronymus exponens illud Matth. 18: *Angeli eorum in cælis*, etc. dicit, lib. 2 Comment.: *Magna est dignitas animarum, ut unaquæque habeat ab ortu natalitatis in custodiam suū Angelum delegatum.*

Respondeo dicendum quod singulis hominibus singuli Angeli ad custodiam deputantur. Cujus ratio est, quia Angelorum custodia est quædam executio divinæ Providentiæ circa homines. Providentia autem Dei aliter se habet ad homines et ad alias corruptibiles creaturas, quia aliter se habent ad incorruptibilitatem. Homines enim non solum sunt incorruptibiles quantum ad communem speciem, sed etiam quantum ad proprias formas singulorum, quæ sunt animæ rationales, quod de aliis rebus corruptibilibus dici non potest. Manifestum est autem quod Providentia Dei principaliter est circa illa quæ perpetuò manent; circa verò ea quæ transeunt, Providentia Dei est, in quantum ordinat ipsa ad res perpetuas. Sic igitur Providentia Dei comparatur ad singulos homines, sicut comparatur ad singula genera vel species corruptibilium rerum. Sed secundum Gregorium, hom. 34 in Evang., ante med., diversi ordines deputantur diversis rerum generibus, puta *Potestates* ad arcendos dæmones, *Virtutes* ad miracula faciendi in rebus corporeis; et probabile est quod diversis speciebus rerum diversi Angeli ejusdem ordinis præficiantur. Unde etiam rationabile est ut diversis hominibus diversi Angeli ad custodiam deputentur.

Ad primum ergo dicendum quod alicui homini adhibetur custos dupliciter. Uno modo in quantum est homo singularis; et sic uni homini debetur unus custos, et interdum plures deputantur ad custodiam unius. Alio modo in quantum est pars alicujus collegii; et sic toti collegio unus homo ad custodiam præponitur; ad quem pertinet providere ea quæ pertinent ad unum hominem in ordine ad totum collegium, sicut sunt ea quæ exterioribus aguntur, de quibus alii ædificantur vel scandalizantur. Angelorum autem custodia deputatur hominibus etiam quantum ad invisibilia et occulta, quæ pertinent ad singulorum salutem secundum seipsos. Unde singulis hominibus singuli Angeli deputantur ad custodiam.

Ad secundum dicendum quod, sicut dictum est quæst. præc., art. 3, Angeli primæ hierarchiæ omnes quantum ad aliqua illuminantur immediatè à Deo; sed quædam sunt de quibus illuminantur superiores tantum immediatè à Deo, quæ inferioribus revelant; et idem etiam in inferioribus ordinibus considerandum est. Nam aliquis infimus Angelus illuminatur quantum ad quædam ab aliquo supremo, et quantum ad aliqua ab eo qui immediatè sibi præfertur. Et sic etiam possibile est quod aliquis Angelus immediatè illuminet hominem, qui tamen habet aliquos Angelos sub se, quos illuminat.

Ad tertium dicendum quod quamvis homines naturā sint pares, tamen inæqualitas in eis invenitur, secundum quod ex divinā providentiā quidam ordinantur ad majus, et quidam ad minus secundum illud quod dici-

tur Eccl. 33: *In multitudine disciplina Domini (1) separavit eos; ex ipsis benedixit. et exaltavit.... ex ipsis maledixit, et humiliavit. Et sic majus officium est custodire unum hominem quam alium.*

ARTICULUS III. — *Utrum custodire homines pertineat solum ad infimum ordinem Angelorum.* — (2, dist. 11, quæst. 1, art. 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod custodire homines non pertineat solum ad infimum ordinem Angelorum. Dicit enim Chrysostomus, hom. 60 in Matth., à med., quod hoc quod dicitur Matth. 18, 10: *Angeli eorum in celis*, etc., intelligitur non de quibuscumque Angelis, sed de supereminentibus. Ergo supereminentes Angeli custodiunt homines.

2. Præterea, Apostolus ad Hebr. 1, 14, dicit, quod *Angeli sunt in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis*; et sic videtur quod missio Angelorum ad custodiam hominum ordinetur. Sed quinque ordines in exteriori ministerio mittuntur, ut supra dictum est, quæst. præc., art. 4. Ergo omnes Angeli quinque ordinum custodiæ hominum deputantur.

3. Præterea, ad custodiam hominum maxime videtur esse necessarium arcere dæmones, quod maxime pertinet ad Potestates, secundum Gregorium, hom. 34 in Evang., ante med., et miracula facere, quod pertinet ad Virtutes. Ergo illi etiam ordines deputantur ad custodiam, et non solum infimus.

Sed contra est quod in Psal. 90 custodia hominum attribuitur Angelis, quorum ordo est infimus, secundum Dionysium, cap. 9 cæl. Hier.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, art. præc., ad 1, homini custodia dupliciter adhibetur. Uno modo custodia particularis, secundum quod hominibus singulis singuli Angeli ad custodiam deputantur; et talis custodia pertinet ad infimum ordinem Angelorum, quorum secundum Gregorium, loc. sup. cit., est minima nuntiare. Hoc autem videtur esse minimum in officiis Angelorum, procurare ea quæ ad unius hominis salutem pertinent.

Alia verò est custodia universalis, et hæc multiplicatur secundum diversos ordines. Nam quanto agens fuerit universalius, tanto est superius.

Sic igitur custodia humanæ multitudinis pertinet ad ordinem *Principatum*, vel fortè ad *Archangelos*, qui dicuntur Principes Angelorum. Unde et Michael, quem *Archangelum* dicimus, unus de Principibus dicitur Dan. 10. Ulteriùs autem super omnes naturas corporeas habent custodiam *Virtutes*; et ulterius etiam super dæmones habent custodiam *Potestates*; et ulterius super bonos spiritus habent custodiam *Principatus*, vel *Dominationes*, secundum Gregorium hom. 34 in Evang., ante med.

Ad primum ergo dicendum quod verbum Chrysostomi potest intelligi, ut loquatur de

(1) Vulgata, Dominus.

supremis in ordine infimo Angelorum; quia, ut Dionysius dicit, cap. 4 cæl. Hier., à med., in quolibet ordine sunt primi, medii et ultimi. Est autem probabile quod majores Angeli deputentur ad custodiam eorum qui sunt ad majorem gradum gloriæ à Deo electi.

Ad secundum dicendum quod non omnes Angeli qui mittuntur, habent particularem custodiam super singulos homines; sed quidam ordines habent universalem custodiam, magis vel minus, ut dictum est in solut. præc.

Ad tertium dicendum quod etiam inferiores Angeli exercent officia superiorum, in quantum aliquid de dono eorum participant, et se habent ad superiores sicut executores virtutis eorum; et per hunc modum etiam omnes Angeli infimi ordinis possunt et arcere dæmones, et miracula facere.

ARTICULUS IV. — *Utrum omnibus hominibus Angeli ad custodiam deputentur.* — (2, dist. 11, quæst. 1, art. 2.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod non omnibus hominibus Angeli ad custodiam deputentur. Dicitur enim de Christo Philip. 2, 7, quod est in *similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo*. Si igitur omnibus hominibus Angeli ad custodiam deputantur, etiam Christus Angelum custodem habuisset. Sed hoc videtur inconveniens, cum Christus sit major omnibus Angelis. Non ergo omnibus hominibus Angeli ad custodiam deputantur.

2. Præterea, omnium hominum primus fuit Adam. Sed sibi non competeat habere Angelum custodem, ad minus in statu innocentie, quia tunc nullis periculis angustabatur. Ergo Angeli non præficiuntur ad custodiam omnibus hominibus.

3. Præterea, hominibus Angeli ad custodiam deputantur, ut per eos manuducantur ad vitam æternam, et ut incitentur ad bonè operandum, et muniantur contra insultus dæmonum. Sed homines præsciti ad damnationem, nunquam perveniunt ad vitam æternam; infideles etiam, etsi interdum bona opera faciant, non tamen bonè faciunt, quia non rectà intentione faciunt; fides enim intentionem dirigit, ut Augustinus dicit in præfat. in Psal. 31, circ. med. Antichristi etiam adventus erit secundum operationem *Satanæ*, ut dicitur 2 ad Thessal. 2. Non ergo omnibus hominibus Angeli ad custodiam deputantur.

Sed contra est auctoritas Hieronymi supra inducta, art. 2 huj. qu., in arg. *Sed cont.*, qui dicit quod *unaquæque anima ad sui custodiam habet Angelum deputatum*.

Respondeo dicendum quod homo in statu vitæ istius constitutus est quasi in quadam viâ, quâ debet tendere ad patriam. In quâ quidem viâ multa pericula homini imminent tum ab interiori, tum ab exteriori, secundum illud Psal. 141, 4: *In viâ hac, quâ ambulabam, absconderunt laqueum mihi*. Et ideo sicut hominibus per viam non tutam ambulantibus dantur custodes; ita et cuilibet homini, quamdiù viator est, custos Angelus deputatur. Quando autem jam ad terminum

viæ pervenerit, jam non habebit Angelum custodem; sed habebit in regno Angelum conregnantem, in inferno dæmonem punientem.

Ad primum ergo dicendum quod Christus, secundum quod homo, immediatè regulabatur à Verbo Dei; unde non indigebat custodia Angelorum; et iterum secundum animam erat comprehensor, sed ratione passibilitatis corporis erat viator. Et secundum hoc non debebatur ei Angelus custos tanquam superior, sed magis minister tanquam inferior. Unde dicitur Matth. 4, 11, quod *accesserunt Angeli, et ministrabant ei.*

Ad secundum dicendum quod homo in statu innocentie non patiebatur aliquod periculum ab interiori, quia interiùs erant omnia ordinata, ut supra dictum est, qu. 95, art. 4, ad 3, sed imminabat ei periculum ab exteriori propter insidias dæmonum, ut rei probavit eventus; et ideo indigebat custodia Angelorum.

Ad tertium dicendum quod sicut præsciti et infideles, et etiam Antichristus non privantur interiori auxilio naturalis rationis; ita etiam non privantur exteriori auxilio totius naturæ humanæ divinitus concesso, scilicet custodia Angelorum; per quam etsi non juventur quantum ad hoc quod vitam æternam bonis operibus mereantur, juvantur tamen quantum ad hoc quod ab aliquibus malis retrahuntur, quibus et sibi ipsis, et aliis nocere possent. Nam et ipsi dæmones arcentur per bonos Angelos, ne noceant quantum volunt. Et similiter Antichristus non tantum nocebit quantum vellet.

ARTICULUS V. — *Utrum Angelus deputetur homini ad custodiam à suâ nativitate.*

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus non deputetur homini ad custodiam à suâ nativitate. Angeli enim mittuntur in ministerium *propter eos qui hæreditatem salutis capiunt*, ut Apostolus ad Hebr. 1, 14, dicit. Sed homines incipiunt hæreditatem capere salutis quando baptizantur. Ergo Angelus deputatur homini ad custodiam à tempore baptismi, et non à tempore nativitatis.

2. Præterea, homines ab Angelis custodiuntur, in quantum ab eis illuminantur per modum doctrinæ. Sed pueri mox nati non sunt capaces doctrinæ, quia non habent usum rationis. Ergo pueris mox natis non deputantur Angeli custodes.

3. Præterea, pueri in materno utero existentes habent animam rationalem aliquo tempore, sicut et post nativitatem ex utero. Sed cum sunt in materno utero, non deputantur eis Angeli ad custodiam, ut videtur; quia neque etiam ministri Ecclesiæ eos sacramentis imbuunt. Non ergo statim à nativitate hominibus Angeli ad custodiam deputantur.

Sed contra est quod Hieronymus dicit loc. cit. art. 2 huj. qu., in arg. *Sed cont.*, quod *unamquamque anima ab ortu nativitatis habet in custodiam sui Angelum deputatum.*

Respondendo dicendum quod sicut Origenes dicit super Matth. hom. 6, ad fin., super hoc est duplex opinio. Quidam enim dixerunt

quod Angelus ad custodiam hominis deputatur à tempore baptismi; alii vero, quod à tempore nativitatis.

Et hanc opinionem Hieronymus loc. mox citato approbat, et rationabiliter. Beneficia enim quæ dantur homini divinitus, ex eo quod est Christianus, incipiunt à tempore baptismi, sicut perceptio Eucharistiæ, et alia hujusmodi. Sed ea quæ providentur homini à Deo, in quantum habet naturam rationalem, ex tunc ei exhibentur ex quo nascendo talem naturam accipit; et tale beneficium est custodia Angelorum, ut ex præmissis patet art. 1 et 4 hujus quæst. Unde statim à nativitate habet homo Angelum ad sui custodiam deputatum.

Ad primum ergo dicendum quod Angeli mittuntur in ministerium, efficaciter quidem propter eos solos *qui hæreditatem capiunt salutis*, si consideretur ultimus effectus custodiæ, qui est perceptio hæreditatis; nihilominus tamen et aliis ministerium Angelorum non subtrahitur: quamvis enim in eis hanc efficaciam non habeat, quod perducantur ad salutem, efficax tamen est circa eos Angelorum ministerium, in quantum à malis multis retrahuntur.

Ad secundum dicendum quod officium custodiæ ordinatur quidem ad illuminationem doctrinæ, sicut ad ultimum et principalem effectum; nihilominus tamen multos alios effectus habet, qui pueris competunt, scilicet arcere dæmones, et alia nocumenta tam corporalia, quam spiritualia prohibere.

Ad tertium dicendum quod puer, quamdiu est in materno utero, non totaliter est à matre separatus, sed per quamdam colligationem est quodammodo adhuc aliquid ejus, sicut et fructus pendens in arbore est aliquid arboris. Et ideo probabiliter dici potest quod Angelus qui est in custodia matris, custodiat prolem in matris utero existentem. Sed in nativitate, quando separatur à matre, Angelus ei ad custodiam deputatur, ut Hieronymus dicit loc. in argum. *Sed contra* citato.

ARTICULUS VI. — *Utrum Angelus custos quandoque deserat hominem.* — (1, dist. 11, quæst. 1, art. 4.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod Angelus custos quandoque deserat hominem cujus custodiæ deputatur. Dicitur enim Jerem. 51, 9, ex personâ Angelorum: *Curavimus Babylonem, et non est sanata; derelinquamus ergo eam*; et Isa. 5, 5: *Auferam sepem ejus; et erit in conculationem* (1); Glossa interlinearis, id est Angelorum custodiam.

2. Præterea, principaliter custodit Deus quam Angelus. Sed Deus aliquando hominem derelinquit, secundum illud Psalm. 21, 1: *Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti?* Ergo multo magis Angelus custos hominem derelinquit.

3. Præterea, sicut dicit Damascenus, lib. 2 de orth. Fid., cap. 3, circ. med.: *Angeli, cum sunt hic nobiscum, non sunt in cælo.* Sed aliquando sunt in cælo. Ergo aliquando nos derelinquant.

(1) Vulgata, in *direptionem*.

Sed contra dæmones nos semper impugnant, secundum illud 1 Petr. 5, 8 : *Adversarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, circumit querens quem devoret.* Ergo multo magis boni Angeli semper nos custodiunt.

Respondco dicendum quod custodia Angelii, ut ex supra dictis patet, art. 2 hujus qu., est quedam executio divinæ Providentiæ circa homines facta. Manifestum est autem quod nec homo, nec res aliqua totaliter divinæ Providentiæ subtrahitur. In quantum enim aliquid participat de esse, in tantum subditur universali Providentiæ entium. Sed in tantum Deus secundum ordinem suæ Providentiæ dicitur hominem derelinquere, in quantum permittit hominem pati aliquem defectum vel pænæ, vel culpæ. Similiter etiam dicendum est, quod Angelus custos nunquam totaliter dimittit hominem; sed ad aliquid interdum eum dimittit, prout scilicet non impedit quin subdatur alicui tribulationi, vel etiam quin cadat in peccatum, secundum ordinem divinorum iudiciorum. Et secundum hoc Babylon et domus Israel ab Angelis derelictæ dicuntur, quia Angeli earum custodes non impediverunt quin tribulationibus subderentur.

Et per hoc patet solutio ad primum et secundum.

Ad tertium dicendum quod Angelus, etsi interdum derelinquat hominem loco, non tamen derelinquat eum quantum ad effectum custodiæ; quia etiam cum est in cælo, cognoscit, quid circa hominem agatur; nec indiget morâ temporis ad motum localem; sed statim potest adesse.

ARTICULUS VII. — *Utrum Angeli doleant de malis eorum quos custodiunt.* — (2, dist. 11, qu. 1, art. 5.)

Ad septimum sic proceditur. 1. Videtur quod Angeli doleant de malis eorum quos custodiunt. Dicitur enim Is. 33, 7 : *Angeli pacis amare flebant.* Sed fletus est signum doloris et tristitiæ. Ergo Angeli tristantur de malis hominum quos custodiunt.

2. Præterea, tristitia est, ut Augustinus dicit, lib. 14 de Civit. Dei, cap. 15, à med., *de his quæ nobis nolentibus accidunt.* Sed perditio hominis custoditi est contra voluntatem Angelii custodis. Ergo tristantur Angeli de perditione hominum.

3. Præterea, sicut gaudio contrariatur tristitia, ita penitentiæ contrariatur peccatum. Sed Angeli gaudent de peccatore penitentiam agente, ut habetur Luc. 15. Ergo tristantur de justo in peccatum cadente.

4. Præterea, supra illud Num. 18 : *Quidquid offerunt primitiarum*, etc., dicit Glossa ord. Origenis : « Trahuntur Angeli in iudicium, utrum ex ipsorum negligentia, an hominum ignavia lapsi sint. » Sed quilibet rationabiliter dolet de malis propter quæ in iudicium tractus est. Ergo Angeli dolent de peccatis hominum.

Sed contra, ubi est tristitia et dolor, non est perfecta felicitas; unde dicitur Apocalypsis 21, 4 : *Mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque ullus dolor.* Sed Angeli sunt perfectè beati. Ergo de nullo dolent.

Respondeo dicendum quod Angeli non dolent neque de peccatis, neque de pœnis hominum. Tristitia enim et dolor, secundum Augustinum, loc. cit. in arg. 2, non est nisi de his quæ contrariantur voluntati. Nihil autem accidit in mundo quod sit contrarium voluntati Angelorum et aliorum beatorum; quia voluntas eorum totaliter inhæret ordini divinæ justitiæ. Nihil autem fit in mundo nisi quod per divinam justitiam sit aut permittitur. Et ided, simpliciter loquendo, nihil fit in mundo contra voluntatem beatorum. Ut enim Philosophus dicit in 3 Ethic., c. 1, ad fin., illud dicitur simpliciter voluntarium quod aliquis vult in particulari, secundum quod agitur, consideratis scilicet omnibus quæ circumstant, quamvis in universali consideratum non esset voluntarium; sicut nauta non vult projectionem mercium in mare, absolute et universaliter considerando, sed imminente periculo salutis, hoc vult; unde magis est hoc voluntarium quàm involuntarium, ut ibidem dicitur. Sic igitur Angeli peccata et pœnas hominum, universaliter et absolute loquendo, non volunt; volunt tamen quod circa hoc ordo divinæ justitiæ servetur, secundum quam quidam pœnis subduntur, et peccare permittuntur.

Ad primum ergo dicendum quod verbum illud Isaie potest intelligi de Angelis, id est nuntiis Ezechiae, qui fleverunt propter verba Rapsacis, de quibus habetur Isa, 37, et hoc secundum litteralem sensum. Secundum verò allegoricum Angeli pacis sunt Apostoli et prædicatores, qui fletit pro peccatis hominum. Si verò secundum sensum anagogicum exponatur de Angelis bonis, tunc metaphorica erit locutio ad designandum quod Angeli volunt in universali hominum salutem. Sic enim Deo et Angelis huiusmodi passiones attribuantur.

Ad secundum patet solutio per ea quæ dicta sunt in corp. art.

Ad tertium dicendum quod tam in penitentiâ hominum, quàm in peccato manet una ratio gaudii Angelis, scilicet impletio ordinis divinæ providentiæ.

Ad quartum dicendum quod Angeli ducuntur in iudicium pro peccatis hominum, non quasi rei, sed quasi testes, ad convincendum homines de eorum ignaviâ.

ARTICULUS VIII. — *Utrum inter Angelos possit esse pugna seu discordia.* — (2, dist. 11, qu. 1, art. 5.)

Ad octavum sic proceditur. 1. Videtur quod inter Angelos non possit esse pugna seu discordia. Dicitur enim Job 25, 2 : *Qui facit concordiam in sublimibus.* Sed pugna opponitur concordiæ. Ergo in sublimibus Angelis non est pugna.

2. Præterea, ubi est perfecta charitas, et justa prælatio non potest esse pugna. Sed hoc totum est in Angelis. Ergo in Angelis non est pugna.

3. Præterea, si Angeli dicuntur pugnare pro eis quos custodiunt, necesse est quod unus Angelus foveat unam partem et alius aliam. Sed si una pars habet justitiam, constat quod alia pars habeat injustitiam. Ergo

sequitur quòd Angelus bonus sit fautor injustitiæ, quod est inconveniens. Ergo inter bonos Angelos non est pugna.

Sed contra est quod dicitur Dan. 10, 13, ex personâ Gabrielis: *Princeps regni Persarum restitit mihi viginti et uno diebus*. Hic autem princeps Persarum erat Angelus regno Persarum in custodiam deputatus. Ergo unus Angelus resistit aliis; et sic inter eos est pugna.

Respondeo dicendum quòd ista quæstio movetur occasione horum verborum Danielis.

Quæ quidem Hieronymus exponit, in illa verba relata in arg. *Sed cont.*, dicens principem regni Persarum esse Angelum qui se opposuit liberationi populi Israelitici, pro quo Daniel orabat, Gabriele preces ejus Deo præsentante. Hæc autem resistentia potuit fieri, quia princeps aliquis dæmonum Judæos in Persidem ductos ad peccatum induxerat, per quod impedimentum præstabatur orationi Danielis pro eodem populo deprecantis.

Sed secundum Gregorium 17 Moral., c. 8, ante med.: *Princeps regni Persarum bonus Angelus fuit custodia regni illius deputatus*.

Ad videndum igitur qualiter unus Angelus alteri resistere dicitur, considerandum est quòd divina judicia circa diversa regna et diversos homines per Angelos exercentur. In suis autem actionibus Angeli per divinam sententiam (1) regulantur. Contingit autem quandoque quòd in diversis regnis, vel in diversis hominibus contraria merita vel demerita inveniuntur, ut unus alteri subdatur aut præsit. Quid autem super hoc ordo divinæ sapientiæ habeat, cognoscere non possunt, nisi Deo revelante; unde necesse habent super his sapientiam Dei consulere. Sic igitur, in quantum de contrariis meritis et sibi repugnantibus divinam consulunt voluntatem, resistere sibi invicem dicuntur; non quia sint eorum contrariæ voluntates (cùm in hoc omnes concordent quòd Dei sententia impleatur); sed quia ea de quibus consulunt, sunt repugnantia.

Et per hoc patet solutio ad objecta.

QUÆSTIO CXIV.

DE DÆMONUM IMPUGNATIONE. — (In quinque articulos divisa.)

Deinde considerandum est de impugnatione dæmonum; et circa hoc quærentur quinque: 1° utrùm homines à dæmonibus impugnentur; 2° utrùm tentare sit proprium diaboli; 3° utrùm omnia peccata hominum ex impugnatione, sive tentatione dæmonum proveniant; 4° utrùm possint vera miracula facere ad seducendum; 5° utrùm dæmones qui ab hominibus superantur, ab impugnatione hominum arceantur.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm homines impugnentur à dæmonibus*. — (De Malo, qu. 3, art. 3 et 4.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd homines non impugnentur à dæmonibus.

(1) Ita plures codd. cum Alcan. et editi ferè omnes. Al., *scientiam*, item, *providentiam*.

Angeli enim deputantur ad hominum custodiam missi à Deo. Sed dæmones non mittuntur à Deo, cùm dæmonum intentio sit perdere animas, Dei autem salvare. Ergo dæmones non deputantur ad hominum impugnationem.

2. Præterea, non est æqua conditio pugnae, ut infirmus contra fortem, ignarus contra astutum exponatur ad bellum. Sed homines sunt infirmi et ignari; dæmones autem potentes et astuti. Non est ergo permittendum à Deo, qui est omnis justitiæ auctor, ut homines à dæmonibus impugnentur.

3. Præterea, ad exercitium hominum sufficit impugnatio carnis et mundi. Sed Deus permittit electos suos impugnari propter eorum exercitium. Ergo non videtur necessarium quòd à dæmonibus impugnentur.

Sed contra est quòd Apostolus dicit ad Eph. 6, 12, quòd *non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitia in caelestibus*.

Respondeo dicendum quòd circa impugnationem dæmonum duo est considerare, scilicet ipsam impugnationem et impugnationis ordinem. Impugnatio quidem ipsa ex dæmonum malitiâ procedit; qui propter invidiam profectum hominum impedire nituntur, et propter superbiam divinæ potestatis similitudinem usurpant, deputando sibi ministros determinatos ad hominum impugnationem, sicut et Angeli Deo ministrant in determinatis officiis ad hominum salutem. Sed ordo impugnationis ipsius est à Deo, qui ordinatè novit malis uti, ad bonum ea ordinando. Sed ex parte Angelorum tam ipsa custodia, quam ordo custodiæ reducitur ad Deum sicut ad primum auctorem.

Ad primum ergo dicendum quòd mali Angeli impugnant homines dupliciter. Uno modo, instigando ad peccatum; et sic non mittuntur à Deo ad impugnandum, sed aliquando permittuntur secundum Dei justa judicia. Aliquando autem impugnant homines puniendo: et sic mittuntur à Deo, sicut missus est spiritus mendax ad puniendum Achab regem Israel, ut dicitur 3 Reg. ult. Pena enim reletur in Deum sicut in primum auctorem; et tamen dæmones ad puniendum missi aliâ intentione puniunt quàm mittuntur; nam ipsi puniunt ex odio vel invidiâ; mittuntur autem à Deo propter ejus justitiâ.

Ad secundum dicendum quòd ad hoc quòd non sit inæqualis pugnae conditio, fit ex parte hominis recompensatio principaliter quidem per auxilium divinæ gratiæ, secundario autem per custodiam Angelorum. Unde 4 Reg. 6, 16, Elisæus dixit ad ministrum suum: *Noli timere: plures enim nobiscum sunt quàm cum illis*.

Ad tertium dicendum quòd infirmitati humanæ sufficeret ad exercitium impugnationis quæ est à carne et mundo; sed malitiæ dæmonum non sufficit, quæ utroque utitur ad hominum impugnationem; sed tamen ex divinâ ordinatione hoc provenit in gloriam ele-

ARTICULUS II. — *Utrum tentare sit proprium diaboli.* — (2-2, quæst. 97, art. 2, corp., et 2, dist. 21, quæst. 1, art. 1, et opusc. 7, cap. 7.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quodd tentare non sit proprium diaboli. Dicitur enim Deus tentare, secundum illud Genes. 22, 1: *Tentavit Deus Abraham*; tentat etiam caro et mundus, et etiam homo dicitur tentare Deum et hominem. Ergo non est proprium dæmonis tentare.

2. Præterea, tentare est (1) ignorantis. Sed dæmones sciunt quid circa homines agatur. Ergo dæmones non tentant.

3. Præterea, tentatio est via in peccatum. Peccatum autem in voluntate consistit. Cum ergo dæmones non possint voluntatem hominis immutare, ut per supra dicta patet, qu. 111, art. 2, videtur quodd ad eos non pertineat tentare.

Sed contra est quodd dicitur 1 ad Thess. 3, 5: *Ne forte tentaverit vos is qui tentat*; Glossa interlinear.: *Id est, diabolus, cujus officium est tentare.*

Respondeo dicendum quodd tentare est propriè experimentum sumere de aliquo. Experimentum autem sumitur de aliquo ut sciatur aliquid circa ipsum; et ideò proximus finis cujuslibet tentantis est scientia. Sed quandoque ulterius ex scientiâ quæritur aliquis alius finis vel bonus vel malus; bonus quidem, sicut cum aliquis vult scire qualis aliquis sit vel quantum ad scientiam, vel quantum ad virtutem, ut eum promoveat; malus autem, quando hoc scire vult, ut eum decipiat vel subvertat. Et per hunc modum potest accipi, quomoddò tentare diversis diversimodè attribuitur. Homo enim tentare dicitur quandoque quidem, ut sciat tantum; et propter hoc tentare Deum dicitur esse peccatum, quia homo quasi incertus experiri præsumit Dei virtutem; quandoque verò tentat, ut juvet; quandoque verò, ut noceat.

Diabolus autem semper tentat, ut noceat, in peccatum præcipitando; et secundum hoc dicitur proprium officium ejus tentare. Nam, etsi homo aliquando sic tentet, hoc agit, in quantum est minister diaboli. Deus autem tentare dicitur, ut sciat, eo modo loquendi quo dicitur scire quodd facit alios scire. Unde dicitur Deut. 13, 3: *Tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat, utrum diligatis eum*. Caro etiam et mundus dicuntur tentare instrumentaliter, seu materialiter, in quantum scilicet potest cognosci qualis sit homo ex hoc quodd sequitur, vel repugnat concupiscentiis carnis, et ex hoc quodd contemnit prospera mundi et adversa; quibus etiam diabolus utitur ad tentandum.

Et sic patet solutio ad primum.

Ad secundum dicendum quodd dæmones sciunt ea quæ exteriùs aguntur circa homines; sed interiorem hominis conditionem solus Deus novit, qui est spirituum ponderator; ex quâ aliqui sunt magis proni ad unum vi-

tium quàm ad aliud. Et ideò diabolus tentat explorando interiorem conditionem hominis, ut de illo vitio tentet ad quod homo magis pronus est.

Ad tertium dicendum quodd dæmon, etsi non possit immutare voluntatem, potest tamen, ut supra dictum est, qu. 111, art. 3 et 4, aliquatim immutare inferiores hominis vires; ex quibus etsi non cogitur voluntas, tamen inclinatur.

ARTICULUS III. — *Utrum omnia peccata procedant ex tentatione diaboli.* — (2-2, qu. 80, art. 4, et 3, qu. 8, artic. 7, ad 1, et Mal. qu. 3, art. 5.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quodd omnia peccata procedant ex tentatione diaboli. Dicit enim Dionysius 4 cap. de div. Nom., à med., quodd *multitudo dæmonum est causa omnium malorum sibi et aliis*; et Damascenus dicit, lib. 2 orth. Fid., cap. 4, ad fin., quodd *omnis malitia et omnis immunditia à diabolo excogitatae sunt*.

2. Præterea, de quolibet peccatore dici posset quod Dominus de Judæis dicit Joan. 8, 44: *Vos ex patre diabolo estis*. Hoc autem est, in quantum ipsi ex diaboli suggestionem peccabant. Omne ergo peccatum est ex suggestionem diaboli.

3. Præterea, sicut Angeli deputantur ad custodiam hominum, ita dæmones ad impugnationem. Sed omnia bona quæ facimus, ex suggestionem bonorum Angelorum procedunt, quia divina ad nos mediantibus Angelis perferuntur. Ergo et omnia mala quæ facimus proveniunt ex suggestionem diaboli.

Sed contra est quod dicitur in lib. de eccl. Dogm., cap. 82: *Non omnes cogitationes nostræ malæ à diabolo excitantur, sed aliquoties ex nostri arbitrii motu emergunt*.

Respondeo dicendum quodd causa alicujus potest dici aliquid dupliciter, uno modo directè, alio modo indirectè. Indirectè quidem, sicut cum aliquod agens causans aliquam dispositionem ad aliquem effectum, dicitur esse occasionaliter et indirectè causa illius effectus; sicut si dicatur, quodd ille, qui siccat (1) ligna, est causa combustionis eorum; et hoc modo dicendum est, quodd diabolus est causa omnium peccatorum nostrorum; quia instigavit primum hominem ad peccandum, ex cujus peccato consecuta est in toto genere humano quædam pronitas ad omnia peccata. Et per hunc modum intelligenda sunt verba Damasceni et Dionysii, inducta in arg. 1. Directè autem dicitur esse aliquid causa alicujus quodd operatur directè ad illud; et hoc modo diabolus non est causa omnis peccati. Non enim omnia peccata committuntur diabolo instigante, sed quædam ex libertate arbitrii et carnis corruptione; quia ut Origenes dicit lib. 3 Periar., cap. 2, *etiamsi diabolus non esset, homines haberent appetitum ciborum, et venereorum, et hujusmodi*; circa quæ multa inordinatio contingit, nisi per rationem talis appetitus refrenetur, et maxime suppositâ

(1) Ita cod. Alcan. cum editis p'urimis. Al., *proprimis* est.

(1) Ita cod. Alcan. Editi, *secat*.

corruptione naturæ. *Reflettere autem, et ordinare huiusmodi appetitum, subiacet libero arbitrio.* Sic ergo non est necessarium omnia peccata ex instinctu diaboli provenire. Si quæ tamen ex instinctu ejus proveniunt, ad ea complenda eo blandimento decipiuntur homines nunc, quo primi parentes, ut Isidorus dicit, lib. 3 de sum. Bono, sive Sententiarum, cap. 5, § 21.

Et per hoc patet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum quod si qua peccata absque instinctu diaboli perpetrantur, per ea tamen fiunt homines filii diaboli, in quantum ipsum primum peccantem imitantur.

Ad tertium dicendum quod homo potest per seipsum ruere in peccatum, sed ad meritum proficere non potest nisi auxilio divino, quod homini exhibetur mediante ministerio Angelorum: et ideo ad omnia bona nostra coope-rantur Angeli. Non tamen omnia nostra peccata procedunt ex dæmonum suggestionem; quamvis nullum genus peccati sit quod non interdum ex dæmonum suggestionem proveniat.

ARTICULUS IV. — *Utrum dæmones possint homines seducere per aliqua miracula.*

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod dæmones non possint homines seducere per aliqua miracula vera. Operatio enim dæmonum maxime vigebit in operibus Antichristi. Sed, sicut Apostolus dicit 2 ad Thessal. 2, 9: *Ejus adventus est secundum operationem Satanæ in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus.* Ergo multo magis alio tempore per dæmones non fiunt nisi signa mendacia.

2. Præterea, vera miracula per aliquam corporum immutationem fiunt. Sed dæmones non possunt immutare corpus in aliam naturam; dicit enim Augustinus 18 de Civitate Dei, cap. 18, ante med.: *Nec corpus quidem humanum ullâ ratione crediderim dæmonum arte, vel potestate in membra bestialia posse converti.* Ergo dæmones vera miracula facere non possunt.

3. Præterea, argumentum efficaciam non habet quod se habet ad opposita. Si ergo miracula vera possunt fieri à dæmonibus ad falsitatem persuadendam, non erunt efficacia ad veritatem fidei confirmandam; quod est inconveniens; cum dicatur Marc. ult., 20: *Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.*

Sed contra est quod Augustinus dicit libro 83 QQ., qu. 79, à med., quod *magicis artibus sunt miracula plerumque similia illis miraculis quæ fiunt per servos Dei.*

Respondeo dicendum quod, sicut ex supra dictis patet, qu. 105, art. 8, et quæst. 110, art. 4, si miraculum propriè accipiatur, dæmones miracula facere non possunt, nec aliqua creatura, sed solus Deus; quia miraculum propriè dicitur quod fit præter ordinem totius naturæ; sub quo ordine continetur omnis virtus creata. Dicitur tamen quandoque miraculum largè, quod excedit humanam facultatem, et considerationem; et sic dæmones possunt facere miracula, quæ scilicet homines mirantur, in quantum eorum facultatem et cognitionem excedunt. Nam et unus homo,

in quantum facit aliquid quod est supra facultatem et cognitionem alterius, ducit alium in admirationem sui operis, ut quodammodo miraculum videatur operari.

Sciendum est tamen quod quamvis huiusmodi opera dæmonum, quæ nobis miracula videntur, ad veram rationem miraculi non pertingant, sunt tamen quandoque veræ res; sicut magi Pharaonis per virtutem dæmonum veros serpentes et ranas fecerunt; et quando ignis de cælo cecidit, et familiam Job cum gregibus pecorum uno impetu consumpsit, et turbo domum dejiciens filios ejus occidit, quæ fuerunt opera Satanæ, phantasmata non fuerunt, ut Augustinus dicit 20 de Civit. Dei, cap. 19, prope fin.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Augustinus dicit ibidem, Antichristi opera possunt dici esse signa mendacii; vel quia mortales sensus per phantasmata decepturus est, ut quæ non facit, videatur facere; vel quia si sint vera prodigia, ad mendacium tamen pertrahent credituros.

Ad secundum dicendum quod, sicut supra dictum est, qu. 110, art. 2, materia corporalis non obedit Angelis bonis, seu malis ad nutum, ut dæmones suâ virtute possint transmutare materiam de formâ in formam; sed possunt adhibere quædam semina, quæ in elementis mundi inveniuntur, ad huiusmodi effectus complendos, ut Augustinus dicit 3 de Trin., cap. 8. Et ideo dicendum est quod omnes transmutationes corporalium rerum quæ possunt fieri per aliquas virtutes naturales, ad quas pertinent prædicta semina, possunt fieri per operationem dæmonum, huiusmodi seminibus adhibitis, sicut cum aliquæ res transmutantur in serpentes, vel ranas, quæ per putrefactionem generari possunt. Illæ verò transmutationes corporalium rerum quæ non possunt virtute naturæ fieri, nullo modo operatione dæmonum secundum rei veritatem perfici possunt; sicut quod corpus humanum mutetur in corpus bestiale, aut quod corpus hominis mortuum reviviscat. Et si aliquando aliquid tale operatione dæmonum fieri videatur, hoc non est secundum rei veritatem, sed secundum apparentiam tantum. Quod quidem potest dupliciter contingere: uno modo ab interiori, secundum quod dæmon potest mutare phantasiam hominis, et etiam sensus corporeos, ut aliquid videatur aliter quàm sit, sicut supra dictum est, qu. 101, art. 3 et 4, et hoc etiam interdum fieri dicitur virtute aliquarum rerum corporalium. Alio modo ab exteriori. Cum enim ipse possit formare corpus ex aere cujuscumque formæ et figuræ, ut illud assumens in eo visibiliter appareat, potest eadem ratione circumponere cuicumque rei quamcumque formam corpoream, ut in ejus specie videatur. Et hoc est quod Augustinus dicit 18 de Civ. Dei, cap. 18, quod *phantasticum hominis, quod etiam in cogitando, sive somniando per rerum innumerabilium genera variatur, velut corporatum in alicujus animalis effigie sensibus apparet alienis.* Quod non est sic intelligendum, quod ipsa vis phan-

tastica hominis aut species ejus eadem numero corporata alterius sensibus ostendatur; sed quia dæmon, qui in phantasiâ unius hominis format aliquam speciem, ipse etiam potest similem speciem alterius sensibus offerre.

Ad tertium dicendum quòd, sicut Augustinus dicit in lib. 83 QQ., quæst. 79, à med., *cùm talia faciunt magi, qualia sancti, diverso fine, et diverso jure fiunt. Illi enim faciunt quærentes gloriam suam, isti quærentes gloriam Dei; et illi faciunt per quædam privata commercia, isti autem publica administratione et jussu Dei, cui cuncta creata subjecta sunt.*

ARTICULUS V. — *Utrum dæmon qui superatur ab aliquo, propter hoc ab impugnatione arceatur.* — (2, dist. 6, art. 5.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quòd dæmon qui superatur ab aliquo, non propter hoc ab impugnatione arceatur. Christus enim efficacissimè suum tentatorem vicit; sed tamen postea eum impugnavit, ad occisionem ejus Judæos incitando. Ergo non est verum quòd diabolus victus ab impugnatione cesset.

2. Præterea, infligere pœnam ei qui in pugna succumbit, est incitare ad acrius impugnandum. Hoc autem non pertinet ad Dei misericordiam. Ergo dæmones superati non arcentur.

Sed contra est quod dicitur Matth. 4, 11: *Tunc reliquit eum diabolus, scilicet Christum superantem.*

Respondeo dicendum quòd quidam dicunt, quòd dæmon superatus nullum hominem potest de cætero tentare nec de eodem, nec de alio peccato. Quidam autem dicunt quòd potest alios tentare, sed non eundem. Et hoc probabilius dicitur, si tamen intelligatur usque ad aliquod tempus. Unde et Luc. 4 dicitur quòd consummatâ omni tentatione, diabolus recessit à Christo usque ad tempus. Et hujus ratio est duplex. Una est ex parte divinæ clementiæ; quia, ut Chrysostomus dicit super Matt., alius auctor hom. 5 in op. Imperf., à med., super illud Matth.: *Vade retrò, Satana: Non tandiù homines diabolus tentat, quamdiù vult, sed quamdiù Deus permittit; quia etsi permittat paulisper tentare, tamen repellit propter infirmam naturam.* Alia ratio sumitur ex astutiâ diaboli. Unde Ambrosius dicit super Lucam, cap. 4, sup. illud: *Diabolus recessit ab illo, quòd diabolus instare formidat, quia frequentius refugit triumphari.* Quod tamen aliquando diabolus redeat ad eum quem dimisit, patet per illud quod dicitur Matth. 12, 44: *Revertar in domum meam, unde exivi.*

Et per hoc patet solutio ad objecta.

QUÆSTIO CXV.

DE ACTIONE CORPORALIS CREATURÆ. — (In sex articulos divisa.)

Consequenter considerandum est de actione corporalis creaturæ, et fato, quod aliquibus corporibus attribuitur. Circa actiones corporales quærantur sex: 1° utrum aliquod corpus sit activum; 2° utrum in corporibus sint aliquæ seminales rationes; 3° utrum cor-

pora cœlestia sint causa eorum quæ hic per inferiora corpora fiunt; 4° utrum sint causa humanorum actuum; 5° utrum eorum actionibus dæmones subdantur; 6° utrum cœlestia corpora imponant necessitatem his quæ eorum actionibus subduntur.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum aliquod corpus sit activum.* — (3 cont., cap. 69.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd nullum corpus sit activum. Dicit enim Augustinus, lib. 5 de Civitate Dei, cap. 9, circ. fin., quòd in rebus invenitur aliquid actum, et non agens, sicut sunt corpora; aliquid agens, et non actum, sicut Deus; aliquid agens, et actum, sicut substantiæ spirituales.

2. Præterea, omne agens, excepto primo agente, in suo opere indiget subjecto, quod sit susceptibile suæ actionis. Sed infra substantiam corporalem non est substantia, quæ sit receptibilis suæ actionis, quia hæc substantia tenet ultimum gradum in entibus. Ergo substantia corporalis non est activa.

3. Præterea, omnis substantia corporalis concluditur quantitate. Sed quantitas impedit substantiam à motu et actione, quia comprehendit eam, et mergitur in eâ; sicut impeditur aer nubilosus à perceptione luminis; et hujus signum est, quòd quanto magis accreverit quantitas corporis, tanto est ponderosius, et gravius ad hoc quòd moveatur. Ergo nulla substantia corporalis est activa.

4. Præterea, omne agens habet virtutem agendi ex propinquitate ad primum activum. Sed à primo activo, quod est simplicissimum, remotissima sunt corpora, quæ sunt maxime composita. Ergo nullum corpus est agens.

5. Præterea, si aliquod corpus est agens, aut agit ad formam substantialem, aut ad formam accidentalem. Sed non ad formam substantialem, quia non invenitur in corporibus principium actionis, nisi aliqua qualitas activa, quæ est accidens, accidens autem non potest esse causa formæ substantialis, cum causa sit potior quàm effectus; similiter etiam neque ad formam accidentalem, quia accidens non se extendit ultra suum subjectum, ut Augustinus dicit 9 de Trinit., cap. 4, à princ. Ergo nullum corpus est activum.

Sed contra est quod Dionysius, 15 cœlest. Hierar., inter princ. et med., inter cæteras proprietates corporei ignis dicit quòd *ad susceptas materias manifestat sui ipsius magnitudinem, activus et potens.*

Respondeo dicendum quòd sensibiliter apparet aliqua corpora esse activa. Sed circa corporum actiones tripliciter aliqui erraverunt.

Fuerunt enim aliqui qui totaliter corporibus actiones subtraxerunt. Et hæc est opinio Avicbron in libro Fontis Vitæ, ubi per rationes quæ tactæ sunt, probare nititur, quòd nullum corpus agit; sed omnes actiones quæ videntur esse corporum, sunt actiones cuiusdam virtutis spiritualis; quæ penetrat

per omnia corpora; ita quod ignis, secundum eum, non calefacit, sed virtus spiritualis penetrans per ipsum. Et videtur hæc opinio derivata esse ab opinione Platonis.

Nam Plato posuit, omnes formas quæ sunt in materiâ corporali, esse participatas, et determinatas, et contractas ad hanc materiam; formas verò separatas esse absolutas, et quasi universales. Et ideò illas formas separatas dicebat esse causas formarum quæ sunt in materiâ. Secundum hoc ergo quod forma quæ est in materiâ corporali, determinata est ad hanc materiam individuata per quantitatem, ponebat Avicbron, quod à quantitate, prout est individuationis principium, retinetur, et arceatur forma corporalis, ne possit se extendere per actionem in aliam materiam; sed solum forma spiritualis et immaterialis, quæ non est coarctata per quantitatem, potest effluere per actionem in aliud. Sed ista ratio non concludit quod forma corporalis non sit agens; sed quod non sit agens universale. Secundum enim quod participatur aliquid, secundum hoc est necessarium quod participetur id quod est proprium ei; sicut quantum participatur de lumine, tantum participatur de ratione visibilis. Agere autem, quod nihil est aliud quam facere aliquid actu, est per se proprium actûs, in quantum est actus. Unde et omne agens agit sibi simile. Sic ergo ex hoc quod aliquid est forma non determinata per materiam quantitati subjectam, habet quod sit agens indeterminatum et universale; ex hoc verò quod est determinata ad hanc materiam, habet quod sit agens contractum, et particulare. Unde si esset forma ignis separata, ut Platonici posuerunt, esset aliquo modo causa omnis ignitionis. Sed hæc forma ignis quæ est in hac materiâ corporali, est causa hujus ignitionis quæ est ab hoc corpore in hoc corpus; unde et fit talis actio per contactum duorum corporum. Sed tamen hæc opinio Avicbron superexcedit opinionem Platonis. Nam Plato ponebat solum formas substantiales, separatas; accidentia verò reducebat ad principia materialia, quæ sunt *magnum* et *parvum*; quæ ponebat esse prima contraria; sicut alii *rarum* et *densum*. Et ideò tam Plato, quàm Avicenna in aliquo ipsum sequentes, ponebant quod agentia corporalia agunt secundum formas accidentales, disponendo materiam ad formam substantialem; sed ultima perfectio, quæ est per inductionem formæ substantialis, est à principio immateriali. Et hæc est secunda opinio de actione corporum, de quâ supra dictum est, qu. 45, art. 8, cum de creatione ageretur.

Tertia verò opinio fuit Democriti, qui ponebat actionem esse per effluxionem atomorum à corpore agente, et passionem esse per receptionem eorundem in poris corporis patientis. Quam opinionem improbat Aristoteles in lib. de Gen., text. 75 et seq. Sequeretur enim quod corpus non pateretur per totum, et quod quantitas corporis agentis diminueretur ex hoc quod agit; quæ sunt manifestè falsa.

Dicendum est ergo quod corpus agit secundum quod est in actu, in aliud corpus, secundum quod est in potentiâ.

Ad primum ergo dicendum quod dictum Augustini est intelligendum de totâ naturâ corporali simul acceptâ, quæ non habet aliquam inferiorem naturam infra se, in quam agat, sicut natura spiritualis in corporalem, et natura increata in creatam; sed tamen unum corpus est infra alterum, in quantum est in potentiâ ad id quod habet aliud in actu.

Et per hoc patet solutio ad secundum. Sciendum est tamen, quod cum Avicbron sic argumentatur: *Est aliquid quod est movens non motum, scilicet primus factor rerum; ergo ex opposito est aliquid quod est motum, et patiens tantum*; hoc considerandum est. Sed hoc est materia prima, quæ est potentia pura, sicut Deus est actus purus. Corpus etiam componitur ex potentiâ et actu; et ideò est agens et patiens.

Ad tertium dicendum quod quantitas non impedit formam corporalem omnino ab actione, sicut dictum est, in corp. art., sed impedit eam ne sit agens universale, in quantum forma individuatur, prout est in materiâ quantitatis subjectâ. Signum tamen quod inducitur de ponderositate corporum, non est ad propositum. Primò quidem, quia additio quantitatis non est causa gravitatis, ut probatur in 4 de Cælo et Mundo, text. 9. Secundò, quia falsum est quod ponderositas faciat tardio rem motum; imò quanto aliquid est gravius, tanto magis movetur motu proprio. Tertiò, quia actio non fit per motum localem, ut Democritus posuit, sed per hoc quod aliquid reducitur de potentiâ in actum.

Ad quartum dicendum quod corpus non est id quod maximè distat à Deo; participat enim aliquid de similitudine divini esse secundum formam quam habet; sed id quod maximè distat à Deo, est materia prima, quæ nullo modo est agens, cum sit in potentiâ tantum.

Ad quintum dicendum quod corpus agit et ad formam accidentalem, et ad formam substantialem. Qualitas enim activa, ut calor, etsi sit accidens, agit tamen in virtute formæ substantialis sicut ejus instrumentum; et ideò potest agere ad formam substantialem, sicut et calor naturalis, in quantum est instrumentum animæ, agit ad generationem carnis; ad accidens verò agit propriâ virtute. Nec est contra rationem accidentis quod excedat suum subjectum in agendo, sed quod excedat in essendo; nisi forsitan quis imaginetur, idem accidens numero defluere ab agente in patiens, sicut Democritus ponebat, fieri actionem per defluxum atomorum.

ARTICULUS II. — *Utrum in materiâ corporali sint aliquæ rationes seminales.* — (2, dist. 7, inf. Exp. lit., et dist. 13, art. 1, et dist. 18, quæst. 1, art. 2, et Ver. quæst. 5, art. 9, ad 5.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod in materiâ corporali non sint aliquæ rationes seminales. Ratio enim importat aliquid secundum esse spirituale. Sed in materiâ

corporali non est aliquid spiritualiter, sed corporaliter (1) secundum scilicet modum ejus in quo est. Ergo in materiâ corporali non sunt seminales rationes.

2. Præterea, Augustinus dicit 3 de Trin., cap. 8, quod *dæmones quædam opera faciunt adhibendo occultis motibus quædam semina, quæ in elementis cognoscunt*. Sed ea quæ per motum localem adhibentur, sunt corpora, non rationes. Ergo inconvenienter dicitur quod sunt in corporali materiâ seminales rationes.

3. Præterea, semen est principium activum. Sed in materiâ corporali non est aliud principium activum; cum materiæ non competat agere, ut dictum est art. præc. Ergo in materiâ corporali non sunt seminales rationes.

4. Præterea, in materiâ corporali dicuntur esse quædam causales rationes, quæ videntur sufficere ad rerum productionem. Sed seminales rationes sunt aliæ à causalibus; quia præter seminales rationes fiunt miracula, non autem præter causales. Ergo inconvenienter dicitur, quod seminales rationes sint in materiâ corporali.

Sed contra est quod Augustinus dicit 3 de Trin., loc. sup. cit.: *Omnia rerum quæ corporaliter visibilibusque nascuntur, occulta quædam semina in istis corporeis mundi hujus elementis latent*.

Respondeo dicendum quod denominationes consueverunt fieri à perfectiori, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 49; in totâ autem naturâ corporeâ perfectiora sunt corpora viva; unde et ipsum nomen naturæ translatus est à rebus viventibus ad omnes res naturales. Nam ipsum nomen naturæ, ut Philosophus dicit in 5 Metaph., text. 5, primò impositum fuit ad significandam generationem viventium, quæ *nativitas* dicitur; et quia viventia generantur ex principio conjuncto, sicut fructus ex arbore, et fœtus ex matre, cui colligatur, consequenter tractum est nomen naturæ ad omne principium motûs, quod est in eo quod movetur. Manifestum est autem quod principium activum, et passivum generationis rerum viventium sunt semina, ex quibus viventia generantur. Et idèd convenienter Augustinus, loc. cit. in arg. *Sed cont.*, omnes virtutes activas et passivas, quæ sunt principia generationum et motuum naturalium, *seminales rationes* vocat. Hujusmodi autem virtutes activæ et passivæ in multiplici ordine considerari possunt. Nam primò quidem, ut Augustinus dicit 6 super Genes. ad litt., cap. 10 et 18, sunt principaliter et originaliter in ipso Verbo Dei secundum rationes ideales. Secundò verò sunt in elementis mundi, ubi simul à principio productæ sunt, sicut in universalibus causis. Tertio verò modo sunt in iis quæ ex universalibus causis secundum successiones temporum producuntur, sicut in hac plantâ, et in hoc animali, tanquàm particularibus causis. Quarto modo sunt in seminibus quæ ex animalibus et plantis producuntur, quæ iterum comparantur ad alios effectus particulares sicut primordiales causæ

universales ad primos effectus producendos.

Ad primum ergo dicendum quod hujusmodi virtutes activæ et passivæ rerum naturalium, etsi non possint dici *rationes*, secundum quod sunt in materiâ corporali, possunt tamen dici *rationes* per comparisonem ad suam originem, secundum quod deducuntur à rationibus idealibus.

Ad secundum dicendum quod hujusmodi virtutes activæ et passivæ sunt in aliquibus partibus corporalibus, quæ dum adhibentur à dæmonibus per motum localem ad aliquos effectus complendos, dicuntur semina adhiberi per dæmones.

Ad tertium dicendum quod semen maris est principium activum in generatione animalis; sed potest etiam dici semen id quod est ex parte feminæ, quod est principium passivum. Et sic sub semine comprehendi possunt vires activæ et passivæ.

Ad quartum dicendum quod ex verbis Augustini de hujusmodi rationibus seminalibus loquentis satis accipi potest quod ipsæ rationes seminales sunt etiam rationes causales, sicut et semen est quædam causa. Dicit enim in 3 de Trin., cap. 9, circ. princ., quod *sicut matres gravidæ sunt fœtibus, sic ipse mundus est gravidus causis nascentium*. Sed tamen rationes ideales possunt dici *causales*, non autem propriè loquendo *seminales*, quia semen non est principium separatum; et præter hujusmodi rationes non fiunt miracula; similiter etiam neque præter virtutes passivas creaturæ inditas, ut ex eâ fieri possit quidquid Deus mandaverit; sed præter virtutes activas naturales, et potentias passivas, quæ ordinantur ad hujusmodi virtutes activas, dicuntur fieri miracula, dum dicitur, quod fiunt præter rationes seminales.

ARTICULUS III. — *Utrum corpora cælestia sint causa eorum quæ hic in inferioribus corporibus fiunt.* — (2-2, qu. 95, art. 9, et qu. 96, art. 2, ad 2, et opusc. 5, art. 3, ad 2.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod corpora cælestia non sint causa eorum quæ hic in inferioribus corporibus fiunt. Dicit enim Damascenus, lib. 2 orth. Fid., cap. 7: *Nos autem dicimus, quoniam ipsa, scilicet corpora cælestia, non sunt causa alicujus eorum quæ fiunt, neque corruptionis eorum quæ corrumpuntur; signa autem sunt magis imbrium, et aeris transmutationis*.

2. Præterea, ad faciendum aliquid sufficit agens et materia. Sed in istis inferioribus invenitur materia patiens, et inveniuntur etiam contraria agentia, scilicet calidum, et frigidum, et hujusmodi. Ergo non est necessarium ad causandum ea quæ hic inferiùs fiunt, causalitatem cælestibus corporibus attribuire.

3. Præterea, agens agit sibi simile. Sed videmus quod omnia quæ fiunt hic inferiùs, fiunt per hoc quod calefiunt et frigidantur, humectantur et desiccantur, et aliis hujusmodi qualitatibus alterantur; quæ non inveniuntur in corporibus cælestibus. Ergo corpora cælestia non sunt causa eorum quæ hic fiunt.

4. Præterea, sicut Augustinus dicit 5 de

(1) Nicolaius, sed materialiter tantum.

Civit. Dei, cap. 6, circa fin., nihil est magis corporeum quam corporis sexus. Sed corporis sexus non causatur ex corporibus celestibus: cujus signum esse videtur quod duorum geminorum sub unâ constellatione natorum unus est masculus, et alter fœmina. Ergo corpora celestia non sunt causa rerum corporalium quæ hic fiunt.

Sed contra est quod dicit Augustinus, 8 de Trinit., cap. 4, à princ., quod corpora crassiora et inferiora per subtiliora et potentiora quodam ordine reguntur; et Dionysius dicit, 4 cap. de div. Nom., part. 1, lect. 4, quod lumen solis ad generationem sensibilium corporum confert, et ad vitam ipsam movet, et nutrit, et auget, et perficit.

Respondeo dicendum quod cum omnis multitudo ab unitate procedat; quod autem immobile est, uno modo se habet, quod vero movetur, multiformiter; considerandum est in totâ naturâ, quod omnis motus ab immobili procedit. Et ideo quânto aliqua magis sunt immobilia, tantò sunt magis causa eorum quæ sunt magis mobilia. Corpora autem celestia sunt inter alia corpora magis immobilia, non enim moventur nisi motu locali. Et ideo motus horum inferiorum corporum, qui sunt varii et multiformes, reducuntur in motum corporis celestis sicut in causam.

Ad primum ergo dicendum quod dictum Damasceni intelligendum est, quod corpora celestia non sunt primò causa generationis et corruptionis eorum quæ hic fiunt; sicut dicebant illi qui ponebant corpora celestia esse deos.

Ad secundum dicendum quod principia activa in istis inferioribus corporibus non inveniuntur nisi qualitates activæ elementorum, quæ sunt calidum, et frigidum, et huiusmodi. Et si sic esset quod formæ substantiales inferiorum corporum non diversificarentur nisi secundum huiusmodi accidentia, quorum principia rarum et densum antiqui naturales posuerunt; non oporteret super hæc inferiora corpora aliquod principium activum ponere; sed ipsa sufficerent ad agendum. Sed rectè considerantibus apparet quod huiusmodi accidentia se habent sicut materiales dispositiones ad formas substantiales naturalium corporum; materia autem non sufficit ad agendum: et ideo oportet super has materiales dispositiones ponere aliquod principium activum. Unde Platonici posuerunt species separatas, secundum quarum participationem inferiora corpora substantiales formas consequuntur. Sed hoc non videtur sufficere; quia species separatæ semper eodem modo se haberent, cum ponantur immobiles; et sic sequeretur quod non esset aliqua variatio circa generationem et corruptionem inferiorum corporum; quod patet esse falsum. Unde secundum Philosophum, in 2 de Gen., text. 56 et seq., necesse est ponere aliquod principium activum mobile, quod per suam præsentiam et absentiam causet varietatem circa generationem et corruptionem inferiorum corporum; et huiusmodi sunt corpora celestia. Et ideo quicquid in istis inferioribus generat, et movet ad spe-

ciem, est sicut instrumentum celestis corporis, secundum quod dicitur in 2 Physic., text. 26, quod homo generat hominem, et sol.

Ad tertium dicendum quod corpora celestia inferioribus corporibus non sunt similia similitudine speciei, sed in quantum suâ universali virtute continent in se quicquid in inferioribus generatur; secundum quem modum dicimus etiam, omnia esse Deo similia.

Ad quartum dicendum quod actiones corporum celestium diversimodè recipiuntur in inferioribus corporibus secundum diversam materiæ dispositionem. Contingit autem quandoque quod materia conceptus humani non est disposita totaliter ad masculinum sexum; unde partim formatur in masculum, partim in feminam. Unde et hoc introducit ab Augustino, lib. 5 de Civ. Dei, cap. 6, ad repellendum divinationem quæ fit per astra; quia effectus astrorum variantur etiam in rebus corporeis, secundum diversam materiæ dispositionem.

ARTICULUS IV. — *Utrum corpora celestia sint causa humanorum actuum.* — (2-2, quest. 95, art. 5, corp., et Mal. qu. 16, art. 7, ad 16. et quodl. 12, art. 5, corp., et 6, lect. 3, com. 5.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod corpora celestia sint causa humanorum actuum. Corpora enim celestia, cum moveantur à spiritualibus substantiis, sicut supra dictum est, qu. 110, art. 1 et 3, agunt in virtute earum quasi instrumenta. Sed illæ substantiæ spirituales sunt superiores animabus nostris. Ergo videtur quod possint imprimere in animas nostras, et sic causare actus humanos.

2. Præterea, omne multiforme reducitur in aliquod uniformem principium. Sed actus humani sunt varii et multiformes. Ergo videtur quod reducantur in uniformes motus celestium corporum sicut in sua principia.

3. Præterea, astrologi frequenter vera annuntiant de eventibus bellorum et aliis humanis actibus, quorum principia sunt intellectus et voluntas; quod facere non possent, nisi celestia corpora essent humanorum actuum causa. Sunt ergo corpora celestia humanorum actuum causa.

Sed contra est quod Damascenus dicit, lib. 2 orth. Fid., cap. 7, quod corpora celestia humanorum actuum nequaquam sunt causa.

Respondeo dicendum quod corpora celestia in corpora quidem imprimunt directè et per se, sicut jam dictum est art. præc., in vires autem animæ quæ sunt actus organorum corporeorum, directè (1) quidem, sed per accedens; quia necesse est huiusmodi actus harum potentialium impediri secundum impedimenta organorum, sicut oculus turbatus non bene videt. Unde si intellectus et voluntas essent vires corporeis organis alligatæ (sicut posuerunt aliqui dicentes, quod intellectus non differt à sensu), ex necessitate sequeretur quod corpora celestia essent causa electionum et actuum humanorum; et ex hoc sequeretur quod homo naturali instinctu ageretur ad suas

(1) Ita cod. Alcan. alique cum edit. plurimis. Edit. Rom., non directè.

actiones, sicut cætera animalia, in quibus non sunt nisi vires animæ corporeis organis alligatæ : nam illud quod fit in istis inferioribus ex impressione corporum cælestium, naturaliter agitur; et ita sequeretur quod homo non esset liberi arbitrii, sed haberet actiones determinatas, sicut et cæteræ res naturales; quæ manifestè sunt falsa, et conversationi humanæ contraria.

Sciendum est tamen quod indirectè et per accidens impressiones corporum cælestium ad intellectum et voluntatem pertinere possunt, in quantum scilicet tam intellectus quam voluntas aliquo modo ab inferioribus viribus accipiunt, quæ organis corporeis alligantur. Sed circa hoc diversimodè se habent intellectus et voluntas. Nam intellectus ex necessitate accipit ab inferioribus viribus apprehensivis; unde turbatà vi imaginatīvā, vel cogitatīvā, vel memoratīvā, ex necessitate turbatur actio intellectus; sed voluntas non ex necessitate sequitur inclinationem appetitūs inferioris. Licet enim passionēs, quæ sunt in trascibili et concupiscibili, habeant quamdam vim ad inclinandam voluntatem; tamen in potestate voluntatis remanet sequi passionēs, vel eas refutare. Et ideo impressio cælestium corporum, secundum quam immutari possunt inferiores vires, minùs pertingit ad voluntatem, quæ est proxima causa humanorum actuum, quam ad intellectum. Ponere igitur cælestia corpora esse causam humanorum actuum, est proprium illorum qui dicunt, intellectum non differre à sensu. Unde quidam eorum dicebant quod *talis est voluntas in hominibus, qualem in diem inducit pater virorum deorumque.*

Quia ergo constat intellectum et voluntatem non esse actus organorum corporeorum, impossibile est quod corpora cælestia sint causa humanorum actuum.

Ad primum ergo dicendum quod spirituales substantiæ quæ cælestia corpora movent, in corporalia quidem agunt mediantibus cælestibus corporibus; sed in intellectum humanum agunt immediatè illuminando; voluntatem autem immutare non possunt, ut supra habitum est, qu. 111, art. 2.

Ad secundum dicendum quod, sicut multiformitas corporalium motuum reducitur, sicut in causam, in uniformitatem motuum cælestium; ita multiformitas actuum qui sunt ab intellectu et voluntate, reducitur in principium uniforme, quod est intellectus et voluntas divina.

Ad tertium dicendum quod plures hominum sequuntur passionēs, quæ sunt motus sensitivi appetitūs, ad quas cooperari possunt corpora cælestia; pauci autem sunt sapientes, qui huiusmodi passionibus resistant. Et ideo astrologi ut in pluribus vera possunt prædicere, et maxime in communi, non autem in speciali, quia nihil prohibet aliquem hominem per liberum arbitrium passionibus resistere. Unde et ipsi astrologi dicunt quod *sapiens homo dominatur astris*, in quantum scilicet dominatur suis passionibus.

ARTICULUS V. — *Utrum corpora cælestia possint imprimere in ipsos dæmones.* — 3, dist. 7, quæst. 3, art. 1, ad 4, et art. 2, ad 3, et

Pot. quæst. 6, art. 3, corp., et art. 10, et quodl. 2, art. 12.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod corpora cælestia possint imprimere in ipsos dæmones. Dæmones enim secundum certa augmenta lunæ aliquos homines vexant; qui et propter hoc *lunatici* dicuntur, ut patet Matth. 4 et 17. Sed hoc non esset, nisi corporibus cælestibus subjacerent. Ergo dæmones subjacent actionibus cælestium corporum.

2. Præterea, necromantici observant certas constellationes ad invocandos dæmones. Non autem per corpora cælestia invocarentur, si non eis subjacerent. Ergo dæmones subjacent actionibus cælestium corporum.

3. Præterea, corpora cælestia virtuosiora sunt quam corpora inferiora. Sed quibusdam inferioribus corporibus dæmones arcentur, scilicet herbis, et lapidibus, et animantibus, et quibusdam sonis certis, ac vocibus, etfigurationibus, atque figmentis; ut à Porphyrio dictum Augustinus introducit in 10 de Civ. Dei, cap. 11. Ergo multò magis dæmones subduntur actioni cælestium corporum.

Sed contra est quod dæmones sunt superiores ordine naturæ quam corpora cælestia. Agens autem est superius patiente, ut Augustinus dicit 12 super Gen. ad litt., cap. 16 in med. Ergo dæmones non subjiciuntur actioni corporum cælestium.

Respondeo dicendum quod circa dæmones fuit triplex opinio. Prima Peripateticorum, qui posuerunt, dæmones non esse; sed eas quæ attribuuntur dæmonibus secundum artem necromanticam, fieri virtute cælestium corporum. Et hoc est quod Augustinus, 10 de Civ. Dei, cap. 11, introducit dictum à Porphyrio, quod *fabricantur in terrâ ab hominibus potestates idoneæ siderum variis effectibus exequendis.* Sed hæc positio est manifestè falsa. Experimento enim scitur, multa per dæmones fieri ad quæ nullo modo virtus cælestium corporum sufficeret; puta quod arreptitii loquuntur linguâ ignotâ; quod recitant versus, et auctoritates, quas nunquam sciverunt; quod necromantici faciunt statuas loqui, et moveri, et similia.

Ex quibus Platonici moti fuerunt ut ponerent dæmones esse *animalia corpore aerea, animo passiva*, ut ab Apuleio dictum Augustinus introducit 8 de Civ. Dei, cap. 16, à princ. Et hæc est secunda opinio, secundum quam dici posset quod dæmones hoc modo subduntur corporibus cælestibus, sicut et de hominibus dictum est art. præc. Sed hæc opinio, ut ex superioribus patet, qu. 51, art. 1, est falsa.

Dicimus enim, dæmones esse substantias intellectuales, corporibus non unitas. Unde patet quod non subduntur actioni cælestium corporum nec per se, nec per accidens, nec directè, nec indirectè.

Ad primum ergo dicendum quod hoc quod dæmones secundum certa augmenta lunæ homines vexant, contingit propter duo. Primò quidem ad hoc quod infamant creaturam Dei, scilicet lunam, ut Hieronymus, in cap. 4 Matth., in fin., et Chrysostomus, hom. 58 in Matth., cap. 17, dicunt. Secundò quia cum non possint operari nisi mediantibus naturæ

libus virtutibus, ut supra dictum est, quæst. 110, art. 4, in suis operibus considerant corporum aptitudines ad effectus intentos. Manifestum est autem quod cerebrum humidissimum est omnium partium corporis, ut Aristoteles dicit, lib. de Somn. et Vig., cap. 5, post med., et ideo maximè subjicitur operationi lunæ, quæ ex sui proprietate habet movere humorem. In cerebro autem perficiuntur vires animales; et ideo dæmones secundum certa augmenta lunæ perturbant hominis phantasiam, quando considerant cerebrum ad hoc esse dispositum.

Ad secundum dicendum quod dæmones advocati in certis constellationibus propter duo veniunt. Primò quidem, ut homines in hunc errorem inducant quod credant aliquod numen esse in stellis. Secundò quia considerant secundum aliquas certas constellationes materiam corporalem magis esse dispositam ad effectus pro quibus advocantur.

Ad tertium dicendum quod, sicut Augustinus dicit 21 de Civit. Dei, cap. 6, à med., *dæmones alliciuntur per varia genera lapidum, herbarum, lignorum, animalium, carminum, rituum, non ut animalia cibus, sed ut spiritus signis*; in quantum scilicet hæc eis exhibentur in signum divini honoris, cujus ipsi sunt cupidi.

ARTICULUS VI. — *Utrum corpora cælestia imponant necessitatem his quæ eorum actioni subduntur.* — (3 cont., cap. 86, et Ver. quæst. 2, art. 14, ad 3, et quæst. 5, art. 5, ad 1 et 2, et Mal. quæst. 16, art. 7, ad 2.)

Ad sextum sic proceditur. 1. Videtur quod corpora cælestia imponant necessitatem iis quæ eorum actioni subduntur. Causa enim sufficienti posita, necesse est effectum poni. Sed corpora cælestia sunt sufficiens causa suorum effectuum. Cum igitur corpora cælestia cum suis motibus et dispositionibus ponantur sicut ex necessitate entia, videtur quod effectus eorum ex necessitate consequantur.

2. Præterea, effectus agentis ex necessitate sequitur in materiâ, quando virtus agentis tanta fuerit quod possit sibi subicere totam materiam. Sed tota materia inferiorum corporum subjicitur virtuti cælestium corporum, tanquam excellentiori. Ergo ex necessitate effectus cælestium corporum recipitur in materiâ corporali.

3. Præterea, si effectus cælestis corporis non ex necessitate proveniat, hoc est propter aliquam causam impediens, sed quamlibet causam corpoream, quæ impedire posset effectum cælestis corporis, necesse est reduci in aliquod cæleste principium; cum cælestia corpora sint causa omnium quæ hic fiunt. Ergo cum et illud cæleste principium sit necessarium, sequitur quod necesse sit impediri effectum alterius corporis cælestis; et sic omnia quæ hic contingunt, ex necessitate eveniunt.

Sed contra est quod Philosophus dicit in lib. de Somno et Vigiliis, sive lib. de Divinis somniis, qui illi annectitur, c. 2, quod *neque eorum quæ in corporibus sunt, signorum cælestium, velut aquarum, et ventorum, inconveniens est nulla non evenire*. Sic ergo

non omnes effectus cælestium corporum ex necessitate eveniunt.

Respondeo dicendum quod ista quæstio partim quidem absoluta est secundum præmissa, partim autem difficultatem habet.

Ostensum enim est, art. 4 hujus qu., quod quamvis ex impressione corporum cælestium fiant aliquæ inclinationes in naturâ corporali, voluntas tamen non ex necessitate sequitur has inclinationes; et ideo nihil prohibet pervoluntariam actionem (1) impediri effectum cælestium corporum, non solum in ipso homine, sed etiam in aliis rebus, ad quas hominum operatio se extendit.

Sed nullum tale principium invenitur in rebus naturalibus quod habeat libertatem sequendi vel non sequendi impressiones cælestes. Unde videtur quod in talibus ad minus omnia ex necessitate proveniant, secundum antiquam quorundam rationem, qui supponentes, omne quod est, causam habere, et quod posita causa, ex necessitate ponitur effectus, concludebant quod omnia ex necessitate contingant. Quam quidem opinionem refellit Aristoteles in 6 Metaph., text. 5, secundum duo quæ ipsi supponunt. Primùm enim non est verum quod, posita quâcumque causa, necesse sit effectum poni; sunt enim quædam causæ quæ ordinantur ad suos effectus non ex necessitate, sed ut in pluribus; quæ quandoque deficiunt in minori parte. Sed quia hujusmodi causæ non deficiunt in minori parte nisi propter aliquam causam impediens, videtur adhuc prædictum inconveniens non vitari; quia et ipsum impedimentum talis causæ ex necessitate contingit. Et ideo secundò oportet dicere, quod omne quod est per se, habet causam; quod autem est per accidens, non habet causam, quia non est verè ens, cum non sit verè unum. Album enim causam habet, similiter et musicum, sed album musicum non habet causam, quia non est verè ens, neque verè unum. Manifestum est autem quod causa impediens actionem alicujus causæ ordinatæ ad suum effectum ut in pluribus, concurrit ei interdum per accidens; unde talis concursus non habet causam, in quantum est per accidens; et propter hoc, id quod ex tali concursu sequitur, non reducit in aliquam causam præ-existentem, ex quâ ex necessitate sequatur; sicut quod aliquod corpus terrestre ignitum in superiori parte aeris generetur, et deorsum cadat, habet causam aliquam virtutem cælestem, et similiter etiam quod in superficie terræ sit aliqua materia combustibilis, potest reduci in aliquod cæleste principium; sed quod ignis cadens huic materiæ occurrat, et comburat eam, non habet causam aliquod cæleste corpus, sed est per accidens.

Et sic patet quod non omnes effectus cælestium corporum sunt ex necessitate.

Ad primum ergo dicendum quod corpora cælestia sunt causa inferiorum effectuum mediantibus causis particularibus inferioribus, quæ deficere possunt in minori parte.

Ad secundum dicendum quod virtus corporis cælestis non est infinita; unde requirit

(1) Nicolaus, electionem.

determinatam dispositionem in materiâ ad inducendum suum effectum et quantum ad distantiam loci, et quantum ad alias conditiones. Et ideò sicut distantia loci impedit effectum celestis corporis (non enim sol eundem caloris effectum habet in Daciâ, quem habet in Æthiopiâ), ita et grossities materiæ, vel frigiditas, aut caliditas, aut alia hujusmodi dispositio impedire potest effectum corporis celestis.

Ad tertium dicendum quòd licet causa impediens effectum alterius causæ reducatur in aliquod celeste corpus sicut in causam; tamen concursus duarum causarum, cum sit per accidens, non reducitur in causam celestem, ut dictum est, in corp. art.

QUÆSTIO CXVI.

DE FATO. — (*In quatuor articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de fato; et circa hoc quærentur quatuor: 1° an fatum sit; 2° in quo sit; 3° utrum sit immobile; 4° utrum omnia subsint fato.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum fatum sit aliquid.*

— (3 cont., cap. 93, et opusc. 2, cap. 140, et opusc. 28, cap. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd fatum nihil sit. Dicit enim Gregorius in hom. Epiphaniæ, quæ est 10 in Evang., circ. med.: *Absit à fidelium cordibus ut fatum esse aliquid dicant.*

2. Præterea, ea quæ fato aguntur, non sunt improvisa, quia, ut Augustinus dicit, 5 de Civit. Dei, c. 9, in med., *fatum à fando dictum intelligimus, id est, à loquendo*, ut ea fato fieri dicantur, quæ ab aliquo determinante sunt ante prælocuta. Quæ autem sunt provisa, non sunt fortuita, neque casualia. Si igitur res fato aguntur, excludentur casus et fortuna à rebus.

Sed contra, quod non est, non definitur. Sed Boetius in 4 de Consol., prosâ 6, à princ., definit fatum, dicens, quòd *fatum est inhaerens rebus mobilibus dispositio, per quam Providentia suis quæque neclit ordinibus*. Ergo fatum aliquid est.

Respondeo dicendum quòd in rebus inferioribus videtur quædam à fortunâ vel casu provenire. Contingit autem quandoque quòd aliquid ad inferiores causas relatum est fortuitum, vel casuale, quod tamen relatum ad causam aliquam superiorem invenitur esse per se intentum; sicut si duo servi alicujus domini mittantur ab eo ad eundem locum, uno de altero ignorante; concursus duorum servorum, si ad ipsos servos referatur, casualis est, quia accidit præter utriusque intentionem; si autem referatur ad dominum, qui hoc præordinavit, non est casuale, sed per se intentum.

Fuerunt igitur aliqui qui hujusmodi casualia et fortuita, quæ in his inferioribus accidunt, in nullam superiorem causam reducere voluerunt; et hi fatum et Providentiam negaverunt, ut de Tullio Augustinus recitat in 5 de Civ. Dei, c. 9, quod est contra ea quæ superius de Providentiâ dicta sunt, qu. 22, art. 2.

Quidam verò omnia fortuita et casualia,

quæ in istis inferioribus accidunt, sive in rebus naturalibus, sive in rebus humanis, reducere voluerunt in superiorem causam, id est, in celestia corpora; et secundum hoc fatum nihil aliud est quàm dispositio siderum in quâ quisque conceptus est, vel natus.

Sed hoc stare non potest propter duo: primò quidem quantum ad res humanas; quia jam ostensum est, qu. præc., art. 4, quòd humani actus non subduntur actioni celestium corporum nisi per accidens et indirectè; causa autem fatalis, cum habeat ordinationem super ea quæ fato aguntur, necesse est quòd sit directè et per se causa ejus quod agitur. Secundò quantum ad omnia quæ per accidens aguntur; dictum est enim supra, qu. præc., art. 6, quòd id quod est per accidens, non est propriè ens, neque unum; omnis autem naturæ actio terminatur ad aliquid unum; unde impossibile est quòd id quod est per accidens, sit effectus per se alicujus naturalis principii agentis. Nulla ergo natura per se hoc facere potest quòd intendens fodere sepulcrum, inveniat thesaurum. Manifestum est autem quòd corpus celeste agit per modum naturalis principii; unde et effectus ejus in hoc mundo sunt naturales. Impossibile est ergo quòd aliqua virtus activa celestis corporis sit causa eorum quæ hic aguntur per accidens, sive à casu, sive à fortunâ.

Et ideò dicendum est quòd ea quæ hic per accidens aguntur sive in rebus naturalibus, sive in humanis, reducuntur ad aliquam causam præordinantem, quæ est Providentia divina; quia nihil prohibet, id quod est per accidens, accipi ut unum ab aliquo intellectu; alioquin intellectus formare non posset hanc propositionem: *Fodiens sepulcrum invenit thesaurum*. Et sicut hoc potest intellectus apprehendere, ita potest efficere; sicut si aliquis sciens in quo loco sit thesaurus absconditus, instiget aliquem rusticum hoc ignorantem, ut ibi fodiat sepulcrum. Et sic nihil prohibet ea quæ hic per accidens aguntur, ut fortuita vel casualia, reduci in aliquam causam ordinantem, quæ per intellectum agat, et præcipuè intellectum divinum; nam solus Deus potest voluntatem immutare, ut supra habitum est, qu. 103, art. 4, et qu. 106, art. 2, et qu. 111, art. 2. Et per consequens ordinatio humanorum actuum, quorum principium est voluntas, soli Deo attribui debet. Sic igitur in quantum omnia quæ hic aguntur, divinæ Providentiæ subduntur, tanquam per eam præordinata (1), et quasi prælocuta, fatum ponere possumus; licet hoc nomine sancti doctores uti recusaverint propter eos qui ad vim positionis siderum hoc nomen detorquebant. Unde Augustinus dicit in 5 de Civ. Dei, c. 1, à princ.: *Si propterea quidam res humanas fato tribuit, quia ipsam Dei voluntatem vel potestatem fati nomine appellat; sententiam teneat, et linguam corrigat*. Et sic Gregorius, loc. cit. in arg. 1, fatum esse negat.

(1) Ita cod. Alcan. cum editis pluribus. Edit. Rom., *ordinata*.

Unde patet solutio ad primum.

Ad secundum dicendum quod nihil prohibet aliqua esse fortuita vel casualia per comparisonem ad causas proximas, non tamen per comparisonem ad divinam Providentiam, sic enim nihil temerè fit in mundo, ut Augustinus dicit in lib. 83 QQ., qu. 24.

ARTICULUS II. — *Utrum fatum sit in rebus creatis.* — (1, dist. 39, qu. 2, art. 1, ad 5, et 3 contra, cap. 93, princ., et Ver. quest. 5, art. 1, ad 1, et quodl. 12, a. 5, corp., et opusc. 2, c. 140, et opusc. 28, cap. 1.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod fatum non sit in rebus creatis. Dicit enim Augustinus, 5 de Civit. Dei, c. 8 et 9, quod ipsa Dei voluntas, vel potestas fati nomine appellatur. Sed voluntas et potestas Dei non est in creaturis, sed in Deo. Ergo fatum non est in rebus creatis, sed in Deo.

2. Præterea, fatum comparatur ad ea quæ fato aguntur, ut causâ, sicut ipse modus loquendi ostendit. Sed causa universalis per se eorum quæ hic per accidens aguntur, est solus Deus, ut supra dictum est, art. præc. Ergo fatum est in Deo, et non in rebus creatis.

3. Præterea, si fatum est in creaturis aut est substantia, aut accidens; et quodcumque horum detur, oportet quod multiplicetur secundum creaturarum multitudinem. Cum ergo fatum videatur esse unum tantum, videtur quod fatum non sit in creaturis, sed in Deo.

Sed contra est quod Boetius dicit in 4 de Cons., prosâ 6, à princ., quod fatum est dispositio rebus mobilibus inherens.

Respondeo dicendum quod, sicut ex prædictis patet, qu. 103, art. 6, divina Providentia per causas medias suos effectus exequitur. Potest ergo ipsa ordinatio effectuum dupliciter considerari. Uno modo secundum quod est in ipso Deo; et sic ipsa ordinatio effectuum vocatur Providentia. Secundum verò quod prædicta ordinatio consideratur in mediis causis à Deo ordinatis ad aliquos effectus producendos, sic habet rationem fati; et hoc est quod Boetius dicit 4 de Consol., loc. sup. cit.: *Sive famulantibus quibusdam Providentiæ divinæ spiritibus fatum exercetur, seu animâ, seu totâ inserviente naturâ, sive celestibus siderum motibus, seu angelicâ virtute, seu demonum variâ solertid, seu aliquibus eorum, seu omnibus, fatalis series texitur*; de quibus omnibus per singula in præcedentibus dictum est, art. 1 hujus qu., et qu. 104, art. 2, et qu. 111, art. 2. Sic ergo est manifestum quod fatum est in ipsis causis creatis, in quantum sunt ordinatæ à Deo ad aliquos effectus producendos.

Ad primum ergo dicendum quod ipsa ordinatio causarum secundarum, quam Augustinus, loc. cit. in arg., *seriem causarum* nominat, non habet rationem fati, nisi secundum quod dependet à Deo; et ideò causaliter Dei potestas, vel voluntas dici potest fatum; essentialiter verò fatum est ipsa dispositio, seu series, id est ordo causarum secundarum.

Ad secundum dicendum quod in tantum fatum habet rationem causæ, in quantum et ipsæ causæ secundæ, quarum ordinatio fatum vocatur.

Ad tertium dicendum quod fatum dicitur dispositio, non quæ est in genere qualitatis, sed secundum quod dispositio designat ordinem, qui non est substantia, sed relatio. Qui quidem ordo si consideretur per comparisonem ad suum principium, est unus; et sic dicitur unum fatum; si autem consideretur per relationem ad effectus, vel ad ipsas causas medias, sic multiplicatur; per quem modum Poeta dixit: *Te tua fata trahunt* (Virg. implic. V Æneid., vers. 509).

ARTICULUS III. — *Utrum fatum sit immobile.*

— (Ver. qu. 5, art. 1, ad 5, et quodl. 12, art. 5, corp., et opusc. 28, cap. 2, et cap. 3.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod fatum non sit immobile. Dicit enim Boetius in 4 de Consolat., prosâ 6, ante med.: *Uti est ad intellectum ratiocinatio; ad id quod est, id quod gignitur; ad æternitatem tempus; ad punctum medium circulus; ita est fati series mobilis ad Providentiæ stabilem simplicitatem.*

2. Præterea, sicut Philosophus dicit in 2 Topic., c. 3, in declarat. loci 24: *Motis nobis, moventur ea quæ in nobis sunt.* Sed fatum est dispositio inherens rebus mobilibus, ut Boetius dicit, 5 de Consol., prosâ 6. Ergo fatum est mobile.

3. Præterea, si fatum est immobile, ea quæ subduntur fato, immobiliter et ex necessitate eveniunt. Sed talia maxime videntur esse contingentia, quæ fato attribuuntur. Ergo nihil erit contingens in rebus, sed omnia ex necessitate eveniunt.

Sed contra est quod Boetius dicit, loc. cit., quod fatum est immobilis dispositio.

Respondeo dicendum quod dispositio secundarum causarum, quam fatum dicimus, potest dupliciter considerari, uno modo secundum ipsas causas secundas, quæ sic disponuntur, seu ordinantur; alio modo per relationem ad primum principium, à quo ordinantur, scilicet Deum.

Quidam ergo posuerunt ipsam seriem seu dispositionem causarum esse secundum se necessariam, ita quod omnia ex necessitate contingerent, propter hoc quod quilibet effectus habet causam; et causâ positâ, necesse est effectum poni. Sed hoc patet esse falsum per ea quæ supra dicta sunt, qu. præc., art. 6.

Alii verò à contrario posuerunt, fatum esse mobile, etiam secundum quod à divinâ providentiâ dependet. Unde Ægyptii dicebant, quibusdam sacrificiis fatum posse mutari, ut Gregorius Nyssenus dicit (vel Nemesius) lib. de Animâ, c. 36. Sed hoc supra exclusum est, qu. 23, art. 8, quia immobilitati divinæ Providentiæ repugnat.

Et ideò dicendum est quod fatum, secundum considerationem secundarum causarum mobile est; sed secundum quod subest divinæ Providentiæ, immobilitatem sortitur, non quidem absolutæ necessitatis, sed conditionatæ; secundum quod dicimus, hanc

conditionalem esse veram, vel necessariam : Si Deus præcivit hoc, futurum erit. Unde cum Boetius dixisset, fati seriem esse mobilem, post pauca subdit, 4 de Consol., prosa 6, à med. : *Quæ cum ab immobilis providentiæ proficiscatur exordiis, ipsam quoque immutabilem esse necesse est.*

Et per hoc patet responsio ad objecta.

ARTICULUS IV. — Utrum omnia fato subdantur. — (Sup., art. 1, corp., et opusc. 2, cap. 160, et Matth. 2, et 4 Met., lect. 3.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod omnia fato subdantur. Dicit etiam Boetius, 4 de Consol., prosa 6, à med. : *Series fati cælum et sidera movet : elementa in se invicem temperat, et alternâ commutatione transformat : eadem nascentia occidentique omnia per similes factuum seminumque renovat progressus ; hæc actus, fortunasque hominum indissolubili causarum connexionе constringit.* Nihil ergo excipi videtur quod sub fati serie non contineatur.

2. Præterea, Augustinus dicit in 5 de Civit. Dei, c. 8, quod *fatum aliquid est, secundum quod ad voluntatem et potestatem Dei referitur.* Sed voluntas Dei est causa omnium quæ fiunt, ut Augustinus dicit in 3 de Trinit., c. 3 et 9, in princ. Ergo omnia subduntur fato.

3. Præterea, fatum, secundum Boetium, loc. cit., est *dispositio rebus mobilibus inherens.* Sed omnes creaturæ sunt mutabiles, et solus Deus verè immutabilis, ut supra habitum est, qu. 9, art. 1 et 2. Ergo in omnibus creaturis est fatum.

Sed contra est quod Boetius dicit in 4 de Consol., loc. cit., quod *quædam quæ sub providentiâ locata sunt, fati seriem superant.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, art. 2 hujus quæst., fatum est ordinatio secundarum causarum ad effectus divinitus provisos. Quæcumque igitur causis secundis subduntur, ea subduntur et fato. Si qua verò sunt quæ immediatè à Deo fiunt, cum non subdantur secundis causis, non subduntur fato ; sicut creatio rerum, glorificatio spiritualium substantiarum, et alia huiusmodi. Et hoc est quod Boetius dicit, loc. sup. cit., quod *ea quæ sunt primæ Divinitati propinqua, stabiliter fixa, fatalis ordinem mobilitatis excedunt.* Ex quo etiam patet quod, quando aliquid longius à primâ mente discedit, nexibus fati majoribus implicatur ; quia magis subijcitur necessitati secundarum causarum.

Ad primum ergo dicendum quod omnia illa quæ ibi tanguntur, fiunt à Deo mediantibus causis secundis ; et ideo sub fati serie continentur. Sed non est eadem ratio de omnibus aliis, ut supra dictum est, in corp. art.

Ad secundum dicendum quod fatum refertur ad voluntatem et potestatem Dei sicut ad primum principium. Unde non oportet quod quicquid subijcitur voluntati divinæ vel potestati, subijciatur fato, ut dictum est in corp. art.

Ad tertium dicendum quod quamvis omnes creaturæ sint aliquo modo mutabiles, tamen aliquæ earum non procedunt à causis creatis

mutabilibus ; et ideo non subijciuntur fato, ut dictum est in corp. art.

QUESTIO CXVII.

DE HIS QUÆ PERTINENT AD ACTIONEM HOMINIS.
— (In quatuor articulos divisa.)

Postea considerandum est de his quæ pertinent ad actionem hominis, qui est compositus ex spirituali et corporali creaturâ ; et primò considerandum est de actione hominis ; secundò de propagatione hominis ex homine.

Circa primum quærentur quatuor. 1° utrum unus homo possit docere alium, causando in ipso scientiam ; 2° utrum homo (1) possit docere Angelum ; 3° utrum homo per virtutem suæ animæ possit immutare materiam corporalem ; 4° utrum anima hominis separata possit movere corpora motu locali.

ARTICULUS PRIMUS. — Utrum unus homo possit alium docere. — (2 cont. 75, fin., et Verit. quæst. 11, art. 1, et opusc. 16, cap. 5, fin., et Matth. 23, com. 5, et Rom. 1, com. 6.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod unus homo non possit alium docere. Dicit enim Dominus, Matth. 23, 8 : *Nolite vocari Rabbi ; ubi dicit Glossa Hieronymi, interl. ex auctore oper. Imperf. in Matth. hom. 43 : « Ne divinum honorem hominibus tribuatis. »* Esse ergo magistrum pertinet propriè ad divinum honorem. Sed docere est proprium magistri. Homo ergo non potest docere, sed hoc est proprium Dei.

2. Præterea, si homo alium docet, hoc non est, nisi in quantum agit per scientiam suam ad causandum scientiam in alio. Sed qualitas, per quam aliquis agit ad faciendum sibi simile, est qualitas activa. Ergo sequitur quod scientia sit qualitas activa, sicut et calor.

3. Præterea, ad scientiam requiritur lumen intelligibile, et species rei intellectæ. Sed neutrum istorum potest causare unus homo in alio. Ergo unus homo non potest docendo causare scientiam in alio.

4. Præterea, doctor nihil agit ad discipulum, nisi quod proponit ei quædam signa, vel vocibus aliquid significando, vel nutibus. Sed proponendo signa non potest aliquis alium docere, causando in eo scientiam ; quia aut proponit signa rerum notarum, aut rerum ignotarum ; si rerum notarum, ille ergo cui signa proponuntur, jam habet scientiam, et eam non acquirit à magistro ; si autem rerum ignotarum, per huiusmodi signa nihil addiscit, sicut si aliquis proponeret alicui latine verba græca, quorum significationem ignoraret, per hoc eum docere non posset. Nullo ergo modo unus homo potest, alium docendo, scientiam in eo causare.

Sed contra est quod Apostolus dicit 1 ad Tim. 2, 7 : *In quo positus sum ego prædicator, et Apostolus, Doctor gentium in fide, et veritate.*

Respondeo dicendum quod circa hoc diversæ fuerunt opiniones. Averroes enim, in comment. Ill de Animâ, posuit unum intelle-

(1) Al. unus homo.

ctum possibilem esse omnium hominum, ut supra dictum est, qu. 76, art. 1 et 2, et qu. 79, art. 5, et ex hoc sequebatur quod eadem species intelligibiles sint omnium hominum. Et secundum hoc ponit, quod unus homo per doctrinam non causat scientiam in altero aliam ab ea quam ipse habet; sed communicat ei eandem scientiam quam ipse habet, per hoc quod movet eum ad ordinandum phantasmata in animâ suâ, ad hoc quod sint disposita convenienter ad intelligibilem apprehensionem. Quæ quidem opinio quantum ad hoc vera est quod est eadem scientia in discipulo et magistro, si consideretur identitas secundum unitatem (1) rei scitæ; eadem enim rei veritas est quam cognoscit et discipulus, et magister. Sed quantum ad hoc quod ponit esse unum intellectum possibilem omnium hominum, et easdem species intelligibiles, differentes solum secundum diversa phantasmata, falsa est ejus opinio, ut supra habitum est, quæst. 76, art. 1 et 2, quæst. 79, art. 5.

Alia est opinio Platoniorum, qui posuerunt, quod scientia inest à principio animabus nostris per participationem formarum separatarum, sicut supra habitum est, quæst. 84, art. 3 et 4; sed anima ex unione corporis impeditur ne possit considerare liberè ea quorum scientiam habet; et secundum hoc discipulus à magistro non acquirit scientiam de novo, sed ab eo excitatur ad considerandum ea quorum scientiam habet; ut sic addiscere nihil aliud sit quam reminisci. Sic etiam ponebant, quod agentia naturalia solummodo disponunt ad susceptionem formarum, quas acquirit materia corporalis per participationem specierum separatarum. Sed contra hoc supra ostensum est, quæst. 79, art. 2, et quæst. 84, art. 3 et 4, quod intellectus possibilis animæ humanæ est in potentiâ purâ ad intelligibilia, secundum quod etiam Aristoteles dicit in 3 de Animâ, text. 14.

Et ideo aliter dicendum est quod docens causat scientiam in addiscente, reducendo ipsum de potentiâ in actum, sicut dicitur in 8 Physic., text. 32. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod effectuum qui sunt ab exteriori principio, aliquis est ab exteriori principio tantum, sicut forma domus causatur in materiâ solum ab arte; aliquis autem effectus est quandoque quidem ab exteriori principio, quandoque autem ab interiori; sicut sanitas causatur in infirmo quandoque ab exteriori principio, scilicet ab arte medicinæ, quandoque autem ab interiori principio, ut cum aliquis sanatur per virtutem naturæ. Et in talibus effectibus sunt duo attendenda: primò quidem quod ars imitatur naturam in suâ operatione; sicut enim natura sanat infirmum, alterando dirigendo (2) et expellendo materiam quæ causat morbum, ita et ars. Secundò attendendum est, quod principium exterius, scilicet ars, non operatur sicut principale agens, sed sicut coadiuvans agens principale, quod est principium interius, confortando ipsum, et ministrando ei instrumenta et auxilia, quibus

natura utatur ad effectum producendum; sicut medicus confortat naturam, et adhibet ei cibos et medicinas, quibus natura utatur ad finem intentum. Scientia autem acquiritur in homine et ab interiori principio, ut patet in eo qui per inventionem propriam scientiam acquirit; et à principio exteriori, ut patet in eo qui addiscit. Inest enim unicuique homini quoddam principium scientiæ, scilicet lumen intellectus agentis, per quod cognoscuntur statim à principio naturaliter quædam universalia principia omnium scientiarum. Cum autem aliquis hujusmodi universalia principia applicat ad aliqua particularia, quorum memoriam et experimentum per sensum accipit, per inventionem propriam acquirit scientiam eorum quæ nesciebat, ex notis ad ignota procedens. Unde et quilibet docens, ex his quæ discipulus novit, ducit eum in cognitionem eorum quæ ignorabat, secundum quod dicitur in 1 Poster., in princ., quod *omnis doctrina et omnis disciplina ex præexistenti fit cognitione*. Ducit autem magister discipulum ex præcognitis in cognitionem ignotorum dupliciter. Primò quidem proponendo ei aliqua auxilia vel instrumenta quibus intellectus ejus utatur ad scientiam acquirendam; puta cum proponit ei aliquas propositiones minùs universales, quas tamen ex præcognitis discipulus dijudicare potest; vel cum proponit ei aliqua sensibilia exempla, vel similia, vel opposita, vel aliqua hujusmodi, ex quibus intellectus addiscentis manuducitur in cognitionem veritatis ignotæ. Alio modo cum confortat intellectum addiscentis, non quidem aliquâ virtute activâ quasi superioris naturæ, sicut supra dictum est, qu. 106, art. 1, et qu. 111, art. 1, de Angelis illuminantibus, quia omnes humani intellectus sunt unius gradûs in ordine naturæ; sed in quantum proponit discipulo ordinem principiorum ad conclusiones, qui fortè per seipsum non haberet tantam virtutem collativam, ut ex principiis posset conclusiones deducere. Et ideo dicitur in 1 Poster., text. 5, quod *demonstratio est syllogismus faciens scire*. Et per hunc modum ille qui demonstrat, auditorem scientem facit.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut jam dictum est, in corp. art., homo docens solummodo exterius ministerium adhibet, sicut medicus sanans; sed sicut natura interior est principalis causa sanationis, ita et interius lumen intellectus est principalis causa scientiæ. Utrumque autem horum est à Deo; et ideo sicut de Deo dicitur, psal. 102, 3: *Qui sanat omnes infirmitates tuas*; ita de eo dicitur, psal. 93, 10: *Qui docet hominem scientiam*, in quantum lumen vultus ejus super nos signatur, per quod nobis omnia ostenduntur.

Ad secundum dicendum quod doctor non causat scientiam in discipulo per modum agentis naturalis, ut Averroes objicit, lib. 3 de Animâ, comment. 5, versùs finem. Unde non oportet quod scientia sit qualitas activa, sed est principium, per quod aliquis dirigitur in operando.

Ad tertium dicendum quod magister non causat lumen intelligibile in discipulo, nec di-

(1) Nicolaius, *veritatem*.

(2) Nicol., *dirigendo*.

rectè species intelligibiles; sed movet discipulum per suam doctrinam ad hoc quòd ipse per virtutem sui intellectus formet intelligibiles conceptiones quarum sibi signa proponit exterius.

Ad quartum dicendum quòd signa quæ magister discipulo proponit, sunt rerum notarum in universali, et sub quâdam confusione, sed ignotarum in particulari, et sub quâdam distinctione; et idèd cùm quisque per se ipsum scientiam acquirit, non potest dici docere seipsum, vel esse sui ipsius magister, quia non præexistit in eo scientia completa, qualis requiritur in magistro.

ARTICULUS II. — *Utrum homines possint docere Angelos.* — (2, dist. 11, art. 4, et Eph. 3, lect. 3.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd homines possint docere Angelos. Dicit enim Apostolus ad Ephes. 3, 10: *Ut innotescat Principibus et Potestatibus in celestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei.* Sed Ecclesia est congregatio hominum fidelium. Ergo Angelis per homines aliqua innotescunt.

2. Præterea, Angeli superiores, qui immediatè de divinis à Deo illuminantur, inferiores Angelos instruere possunt, ut supra dictum est, quæst. 106, art. 1 et 3. Sed aliqui homines immediatè de divinis per Dei Verbum sunt instructi, sicut maximè patet de Apostolis, secundum illud ad Hebr. 1, 2: *Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio.* Ergo aliqui homines aliquos Angelos docere potuerunt (1).

3. Præterea, inferiores Angeli à superioribus instruuntur. Sed quidam homines superiores sunt aliquibus Angelis; cùm ad supremos ordines Angelorum aliqui homines assumantur, ut Gregorius dicit in quâdam homil. 34 in Evang., à med. Ergo aliqui inferiores Angeli per aliquos homines de divinis instrui possunt.

Sed contra est quod Dionysius dicit 4 cap. de div. Nom., part. 1, lect. 1, quòd *omnes divinæ illuminationes perferuntur ad homines mediantibus Angelis.* Non ergo Angeli instruuntur per homines de divinis.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra habitum est, qu. 107, art. 2, inferiores Angeli loqui quidem possunt superioribus Angelis, manifestando eis suas cogitationes; sed de rebus divinis superiores ab inferioribus nunquam illuminantur. Manifestum est autem quòd eo modo quo inferiores Angeli superioribus subduntur, supremi homines subduntur etiam infimis Angelorum; quod patet per id quod Dominus dicit Matth. 11, 11: *Inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista; sed qui minor est in regno celorum, major est illo.* Sic igitur de rebus divinis ab hominibus Angeli nunquam illuminantur; cogitationes tamen suorum cordium homines Angelis per modum locutionis manifestare possunt, quia secreta cordium scire solius Dei est.

Ad primum ergo dicendum quòd Augustinus 5 super Gen. ad litt., cap. 19, circ. med., sic exponit illam Apostoli auctoritatem; præ-

miserat enim Apostolus: *Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis in Deo.* Ita dico absconditi, ut tamen innotesceret Principibus et Potestatibus in celestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei; quasi dicat: *Ita hoc sacramentum erat absconditum hominibus, ut tamen Ecclesiæ celesti, quæ continetur in Principibus et Potestatibus, hoc sacramentum notum esset à seculis, non ante secula; quia ibi primitus Ecclesia fuit, quo post resurrectionem et ista Ecclesia hominum congreganda est.*

Potest tamen et aliter dici quòd illud quod absconditum est, non tantum in Deo innotescit Angelis; verum etiam hæc eis apparet, cùm efficitur, atque propalatur, ut Augustinus ibidem subdit; et sic, dùm per Apostolos impleta sunt Christi et Ecclesiæ mysteria, Angelis aliqua apparuerunt de huiusmodi mysteriis, quæ ante erant eis occulta. Et per hunc modum potest intelligi quod Hieronymus dicit in cap. 4 Epist. ad Ephes. sup. verba cit. in arg. 1, quòd *Apostoli prædicantibus Angeli aliqua mysteria cognoverunt*, quia scilicet per prædicationem Apostolorum huiusmodi mysteria explebantur in rebus ipsis; sicut prædicante Paulo Apostolo convertebantur gentes; de quo Apostolus ibi loquitur.

Ad secundum dicendum quòd Apostoli instruebantur immediatè à Verbo Dei, non secundum ejus Divinitatem, sed in quantum ejus (1) humanitas loquebatur. Unde ratio non sequitur.

Ad tertium dicendum quòd aliqui homines etiam in statu vitæ sunt majores aliquibus Angelis, non quidem actu, sed virtute, in quantum scilicet habent charitatem tantæ virtutis, ut possint mereri majorem beatitudinis gradum quam quidam Angeli habeant; sicut si dicamus, semen alicujus magnæ arboris esse majus virtute quam aliquam parvam arborem, cùm tamen multò minus sit in actu.

ARTICULUS III. — *Utrum homo per virtutem animæ possit corporalem materiam immutare.*

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd homo per virtutem animæ possit corporalem materiam immutare. Dicit enim Gregorius Dialog. 2, cap. 30, in med., quòd *sancti miracula aliquando ex prece faciunt, aliquando ex potestate; sicut Petrus, qui Tabitham mortuam orando suscitavit; Ananiam et Saphiram mentientes morti increpando tradidit.* Sed in operatione miraculorum fit aliqua immutatio materiæ corporalis. Ergo homines virtute suæ animæ possunt materiam corporalem immutare.

2. Præterea, super illud ad Galat. 3: *Quis vos fascinavit veritati non obedire?* dicit Glossa ordin. quòd *quidam habent oculos urentes, qui solo aspectu inficiunt alios, et maximè pueros.* Sed hoc non esset, nisi virtus animæ posset materiam corporalem immutare. Ergo homo per virtutem suæ animæ potest materiam corporalem immutare.

3. Præterea, corpus humanum est nobis-

(1) Nicolaius, possunt.

(1) Nicolaius, eis.

lius quàm alia inferiora corpora. Sed per apprehensionem animæ humanæ immutatur corpus humanum ad calorem et frigus, ut patet in irascentibus et timentibus; et quandoque etiam hæc immutatio pervenit usque ad ægritudinem et mortem. Ergo multò magis anima hominis potest suâ virtute materiam corporealem immutare.

Sed contra est quod dicit Augustinus in 3 de Trin., cap. 8, in princ., quòd *materia corporalis soli Deo obedat ad nutum*.

Respondeo dicendum quòd, sicut supra dictum est, qu. 110, art. 2, materia corporalis non immutatur ad formam; nisi vel ab agente aliquo composito ex materiâ et formâ, vel ab ipso Deo, in quo virtualiter et materia et forma præexistit sicut in primordiali causâ utriusque. Unde et de Angelis supra dictum est, ibid., quòd materiam corporealem immutare non possunt naturali virtute, nisi applicando corporalia agentia ad effectus aliquos producendos. Multò igitur minùs anima suâ virtute naturali potest immutare materiam corporealem, nisi mediantibus aliquibus corporibus.

Ad primum ergo dicendum quòd sancti dicuntur miracula facere ex potestate gratiæ, non naturæ; quod patet per illud quod Gregorius ibidem dicit: *Qui filii Dei ex potestate sunt, ut dicit Joannes, quid mirum, si signa facere ex potestate valeant*.

Ad secundum dicendum quòd fascinationis causam assignavit Avicenna ex hoc quòd materia corporalis nata est obedire spirituali substantiæ magis quàm contrariis agentibus in naturâ. Et idèò quando anima fuerit fortis in suâ imaginatione, corporalis materia immutatur secundum eam; et hanc dicit esse causam oculi fascinantis. Sed supra ostensum est, qu. 110, art. 2, quòd materia corporalis non obedit substantiæ spirituali ad nutum, nisi soli Creatori.

Et idèò melius dicendum est quòd ex forti imaginatione animæ immutantur spiritus corpori conjuncti; quæ quidem immutatio spirituum maximè fit in oculis, ad quos subtiliores spiritus perveniunt; oculi autem inficiunt aerem continuè usque ad determinatum spatium; per quem modum specula, si fuerint nova et pura, contrahunt quamdam impuritatem ex aspectu mulieris menstruatæ, ut Aristoteles dicit in lib. de Somn. et Vig., seu lib. de Insomniis, cap. 2. Sic igitur cum aliqua anima fuerit vehementer commota ad malitiam, sicut maximè in vetulis contingit, efficitur secundum modum prædictum aspectus ejus venenosus et noxius, maximè pueris, qui habent corpus tenerum, et de facili receptivum impressionis. Possibile est etiam quòd ex Dei permissione, vel etiam ex aliquo pacto (1) occulto cooperetur ad hoc malignitas dæmonum, cum quibus vetulæ sortilegæ aliquod fœdus habent.

Ad tertium dicendum quòd anima corpori humano unitur ut forma, et appetitus sensitivus, qui obedit aequaliter rationi, ut supra

dictum est, qu. 81, art. 3, est actus alicujus organi corporalis; et idèò oportet quòd ad apprehensionem animæ humanæ commoveatur appetitus sensitivus cum aliquâ operatione corporali, ad exteriora verò corpora immutanda apprehensio animæ humanæ non sufficit nisi mediante immutatione proprii corporis, ut dictum est, ad 2 arg. præc.

ARTICULUS IV. — *Utrum anima hominis separata possit corpora saltem localiter movere.* — (Mal. quæst. 16, art. 10, ad 2.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quòd anima hominis separata possit corpora saltem localiter movere. Substantiæ enim spirituali naturaliter obedit corpus ad motum localem, ut supra dictum est, qu. 110, art. 3. Sed anima separata est substantia spiritualis. Ergo suo imperio potest exteriora corpora movere.

2. Præterea, in Itinerario Clementis, qui tamen liber proscribitur in Decr. dist. 15, cap. *Sancta Rom. Ecclesia*, dicitur, narrante Nicetâ ad Petrum, quòd Simon Magus per magicas artes pueri à se interfecti animam retinebat, per quam magicas operationes efficiebat. Sed hoc esse non potuisset sine aliquâ corporum transmutatione, ad minùs locali. Ergo anima separata habet virtutem localiter movendi corpora.

Sed contra est quod Philosophus dicit 1 de Animâ, text. 52 et 53, quòd *anima non potest movere quodcumque corpus, sed solummodò proprium*.

Respondeo dicendum quòd anima separata suâ naturali virtute non potest movere aliquod corpus. Manifestum est enim quòd cum anima est corpori unita, non movet corpus nisi vivificatum; unde si aliquod membrum corporis mortificetur, non obedit animæ ad motum localem. Manifestum est autem quòd ab animâ separata nullum corpus vivificatur; unde nullum corpus obedit ei ad motum localem, quantum est de virtute suæ naturæ, supra quam potest aliquid ei conferri virtute divinâ.

Ad primum ergo dicendum quòd substantiæ quædam spirituales sunt, quarum virtutes non determinantur ad aliqua corpora, sicut sunt Angeli, qui sunt naturaliter à corporibus absoluti; et idèò diversa corpora eis possunt obedire ad motum. Si tamen alicujus substantiæ separatæ virtus motiva determinetur naturaliter ad movendum aliquod corpus, non poterit illa substantia movere aliquod corpus majus, sed minus; sicut secundum philosophos motor inferioris cœli non posset movere cœlum superius. Unde cum anima secundum suam naturam determinetur ad movendum corpus cujus est forma, nullum aliud corpus suâ naturali virtute movere potest.

Ad secundum dicendum quòd, sicut dicit Augustinus 10 de Civ. Dei, cap. 11, à med., et Chrysostomus super Matth., hom. 29, ante med., frequenter dæmones simulant se esse animas mortuorum, ad confirmandum gentili-
fato legendum putat. Cum Alcan. facto obscurè exhibet Tarrac., item obscurè, fato.

(1) Ita theologi cum Nicolaio et edit. Patav. 1712. Edit. Rom. cum Patav. 1698; *facto*; al., *fato*; Garcia

lium errorem, qui hoc credebant. Et ideo credibile est quod Simon Magus illudebatur ab aliquo dæmone, qui simulabat se esse animam pueri quem ipse occiderat.

QUÆSTIO CXVIII.

DE TRADUCTIONE HOMINIS EX HOMINE QUANTUM AD ANIMAM. — (*In tres articulos divisa.*)

Deinde considerandum est de traductione hominis ex homine; et primo quantum ad animam; secundo quantum ad corpus.

Circa primum quærentur tria: 1° utrum anima sensitiva traducatur cum semine; 2° utrum anima intellectiva; 3° utrum omnes animæ fuerint simul creatæ.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum anima sensitiva traducatur cum semine.* — (2, dist. 18, qu. 2, art. 3, et 2 cont., cap. 86, § 1, et Pot. quæst. 3, art. 2.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod anima sensitiva non traducatur cum semine, sed sit per creationem à Deo. Omnis enim substantia perfecta quæ non est composita ex materia et forma, si esse incipiat, hoc non est per generationem, sed per creationem; quia nihil generatur nisi ex materia. Sed anima sensitiva est substantia perfecta; alioquin non posset movere corpus; et cum sit forma corporis, non est ex materia et forma composita. Ergo non incipit esse per generationem, sed per creationem.

2. Præterea, principium generationis in rebus viventibus est per potentiam generativam; quæ cum numeretur inter vires animæ vegetabilis, est infra animam sensitivam. Nihil autem agit ultra suam speciem. Ergo anima sensitiva non potest causari per vim generativam animalis.

3. Præterea, generans generat sibi simile; et sic oportet quod forma generati sit actu in causâ generationis. Sed anima sensitiva non est actu in semine nec ipsa, nec aliqua pars ejus; quia nulla pars animæ sensitivæ est nisi in aliqua parte corporis; in semine autem non est aliqua corporis particula, quia nulla particula corporis est quæ non fiat ex semine, et per virtutem seminis. Ergo anima sensitiva non causatur ex semine.

4. Præterea, si in semine est aliquod principium activum animæ sensitivæ, aut illud principium manet generato jam animali, aut non manet. Sed manere non potest; quia vel esset idem cum animâ sensitivâ animalis generati; et hoc est impossibile, quia sic esset idem generans et generatum, et faciens et factum; vel esset aliquid aliud; et hoc etiam est impossibile, quia supra ostensum est, qu. 76, art. 1, quod in uno animali non est nisi unum principium formale, quod est una anima. Si autem non manet, hoc etiam videtur impossibile; quia sic aliquod agens ageret ad corruptionem sui ipsius; quod est impossibile. Non ergo anima sensitiva potest generari ex semine.

Sed contra, ita se habet virtus quæ est in semine, ad animalia quæ ex semine generantur, sicut se habet virtus quæ est in elementis mundi, ad animalia quæ ex elementis mundi producuntur, sicut quæ ex putrefactione ge-

nerantur. Sed in hujusmodi animalibus animæ producuntur ex virtute quæ est in elementis, secundum illud Genes. 1, 20: *Producant aquæ reptile animæ viventis.* Ergo et animalium quæ generantur ex semine, animæ producuntur ex virtute quæ est in semine.

Respondeo dicendum, quod quidam posuerunt, animas sensitivas animalium à Deo creari. Quæ quidem positio conveniens esset, si anima sensitiva esset res subsistens, habens per se esse et operationem. Sic enim sicut per se haberet esse et operationem: ita per se deberetur ei fieri; et cum res simplex et subsistens non possit fieri nisi per creationem, sequeretur quod anima sensitiva procederet in esse per creationem. Sed ista radix est falsa, scilicet quod anima sensitiva per se habeat esse et operationem, ut ex superioribus patet, quæst. 75, art. 3; non enim corrumpetur, corrupto corpore.

Et ideo cum non sit forma subsistens, habet se in essendo ad modum aliarum formarum corporalium, quibus per se non debetur esse; sed esse dicuntur, in quantum composita subsistentia per eas sunt. Unde et ipsis compositis debetur fieri. Et quia generans est simile generato, necesse est quod naturaliter tam anima sensitiva, quam aliæ hujusmodi formæ producantur in esse ab aliquibus corporalibus agentibus transmutantibus materiam de potentia in actum per aliquam virtutem corpoream quæ est in eis. Quanto autem aliquod agens est potentius, tanto potest suam actionem diffundere ad magis distans; sicut quanto aliquod corpus est magis calidum, tanto ad remotius calefactionem producit. Corpora igitur non viventia, quæ sunt inferiora naturæ ordine, generant quidem sibi simile non per aliquod medium, sed per se ipsa, sicut ignis per se ipsum generat ignem; sed corpora viventia, tanquam potentiora, agunt ad generandum sibi simile et sine medio, et per medium; si per medio quidem in opere nutritionis, in quo caro generat carnem; cum medio verò in actu generationis, quia ex animâ generantis derivatur quædam virtus activa ad ipsum semen animalis, vel plantæ, sicut et à principali agente derivatur quædam vis motiva ad instrumentum; et sicut non refert dicere, quod aliquod moveatur ab instrumento vel à principali agente; ita non refert dicere, quod anima generati causetur ab animâ generantis, vel à virtute derivatâ ab ipsâ, quæ est in semine.

Ad primum ergo dicendum quod anima sensitiva non est substantia perfecta per se subsistens; et de hoc supra dictum est, quæst. 75, art. 3, nec oportet hic iterare.

Ad secundum dicendum quod virtus generativa non generat solum in virtute propriâ, sed in virtute totius animæ, cujus est potentia; et ideo virtus generativa plantæ generat plantam; virtus verò generativa animalis generat animal. Quanto enim anima fuerit perfectior, tanto virtus generativa ordinatur ad perfectiorem effectum.

Ad tertium dicendum quod virtus illa activa quæ est in semine, ex animâ generantis de-

rivata, est quasi quædam motio ipsius animæ generantis; nec est anima, aut pars animæ nisi in virtute; sicut in serrâ vel securi non est forma lecti, sed motio quædam ad talem formam. Et ideo non oportet quod ista vis activa habeat aliquod organum in actu, sed fundatur in ipso spiritu incluso in semine, quod est spumosum, ut attestatur ejus albedo; in quo etiam spiritu est quidam color ex virtute cælestium corporum, quorum etiam virtute agentia inferiora agunt ad speciem, ut supra dictum est, quæst. 115, art. 3, ad 2. Et quia in hujusmodi spiritu concurrît virtus animæ cum virtute cælesti, dicitur, quod *homo generat hominem, et sol.* Calidum autem elementare se habet instrumentaliter ad virtutem animæ, sicut etiam ad virtutem nutritivam, ut dicitur in 2 de Animâ, text. 50.

Ad quantum dicendum quod in animalibus perfectis, quæ generantur ex coitu, virtus activa est in semine maris, secundum Philosophum in lib. 1 de Generat. animal., cap. 2 et 20; materia autem fœtus est illud quod ministratur à fœminâ: in quâ quidem materiâ statim à principio est anima vegetabilis, non quidem secundum actum secundum, sed secundum actum primum, sicut anima sensitiva est in dormientibus; cum autem incipit attrahere alimentum, tunc jam actu operatur. Hujusmodi igitur materia transmutatur à virtute quæ est in semine maris, quousque perducatur in actum animæ sensitivæ; non ita quod ipsamet vis quæ erat in semine, fiat anima sensitiva, quia sic idem esset generans, et generatum; et hoc magis esset simile nutritioni et augmento quam generationi, ut Philosophus dicit, lib. 1 de Gen. et Corrupt., text. 33. Postquam autem per virtutem principii activi quod erat in semine, producta est anima sensitiva in generato quantum ad aliquam partem principalem, tunc jam illa anima sensitiva prolis incipit operari ad complementum proprii corporis per modum nutritionis et augmenti. Virtus autem activa quæ erat in semine, esse desinit, dissoluto semine, et evanescente spiritu qui inerat. Nec hoc est inconveniens, quia vis ista non est principale agens, sed instrumentale; motio autem instrumenti cessat, effectus jam productus in esse.

ARTICULUS II. — *Utrum anima intellectiva causetur ex semine.* — (Sup., quæst. 90, art. 2, et 2, dist. 18, quæst. 2, art. 1, et 2 cont., cap. 86, 88 et 89, et Pot. quæst. 3, art. 9, et quodl. 12, art. 2, et opusc. 2, cap. 94.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod anima intellectiva causetur ex semine. Dicitur enim Genes. 46, 26: *Cunctæ animæ quæ egressæ sunt de femore Jacob, sexaginta sex.* Sed nihil egreditur de femore hominis, nisi in quantum causatur ex semine. Ergo anima intellectiva causatur ex semine.

2. Præterea, sicut supra ostensum est, quæst. 76, art. 3, in homine est una et eadem anima secundum substantiam, intellectiva, sensitiva, et nutritiva. Sed anima sensitiva in homine generatur ex semine, sicut in aliis animalibus; unde et Philosophus dicit in lib. 2 de Generat. animal., cap. 3, quod non si-

mul fit animal et homo; sed prius fit animal habens animam sensitivam. Ergo et anima intellectiva causatur ex semine.

3. Præterea, unum et idem agens est cujus actio terminatur ad formam et materiam; alioquin ex formâ et materiâ non fieret unum simpliciter. Sed anima intellectiva est forma corporis humani, quod formatur per virtutem seminis. Ergo et anima intellectiva per virtutem seminis causatur.

4. Præterea, homo generat sibi simile secundum speciem. Sed species humana constituitur per animam rationalem. Ergo anima rationalis est à generante.

5. Præterea, inconveniens est dicere, quod Deus cooperetur peccantibus. Sed si animæ rationales crearentur à Deo, Deus interdum cooperaretur adulteris, de quorum illicito coitu proles interdum generatur. Non ergo animæ rationales creantur à Deo.

Sed contra est quod dicitur in lib. de eccles. Dogm., cap. 14, quod *animæ rationales non seminantur per coitum.*

Respondeo dicendum quod impossibile est virtutem activam quæ est in materiâ, extendere suam actionem ad producendum immaterialem effectum. Manifestum est autem quod principium intellectivum in homine est principium transcendens materiam; habet enim operationem in quâ non communicat corpus. Et ideo impossibile est quod virtus quæ est in semine, sit productiva intellectivi principii. Similiter etiam quia virtus quæ est in semine, agit in virtute animæ generantis, secundum quod anima generantis est actus corporis ulens ipso corpore in suâ operatione; in operatione autem intellectus non communicat corpus; ideo virtus intellectivi principii, prout intellectivum est, non potest à semine provenire (1). Et ideo Philosophus in lib. 2 de Gener. anim., cap. 3, dicit: *Relinquitur intellectum solum deforis advenire.* Similiter etiam anima intellectiva, cum habeat operationem vitæ sine corpore, est subsistens, ut supra habitum est, quæst. 75, art. 2, et ita sibi debetur esse et fieri; et cum sit immaterialis substantia, non potest causari per generationem, sed solum per creationem à Deo. Ponere ergo animam intellectivam à generante causari, nihil est aliud quam ponere eam non subsistentem, et per consequens corrumpi eam cum corpore. Et ideo hæreticum est dicere, quod anima intellectiva traducatur cum semine.

Ad primum ergo dicendum quod in auctoritate illâ ponitur per synecdochen pars pro toto, id est anima pro toto homine.

Ad secundum dicendum quod aliqui dixerunt, quod operationes vitæ quæ apparent in embryone, non sunt ab animâ ejus, sed ab animâ matris, vel à virtute formativâ quæ est in semine.

Quorum utrumque falsum est. Opera enim vitæ non possunt esse à principio extrinseco, sicut sentire, nutrirî et augeri; et ideo dicen-

(1) Ita cod. Camer. cum plurimis editis. Cod. Ale. cum edit. Rom., ad semen pervenire.

dum est quòd anima præexistit in embryone, à principio quidem nutritiva, postmodum autem sensitiva, et tandem intellectiva.

Dicunt ergo quidam, quod supra animam vegetabilem, quæ primò inerat, supervenit alia anima, quæ est sensitiva; supra illam iterum alia, quæ est intellectiva.

Et sic sunt in homine tres animæ, quarum una est in potentia ad aliam; quod supra improbatum est, quæst. 76, art. 3.

Et idèd alii dicunt quòd illa eadem anima quæ primò fuit vegetativa tantum, postmodum per actionem virtutis quæ est in semine, perducitur ad hoc ut ipsa eadem fiat sensitiva, et tandem ad hoc ut ipsa eadem fiat intellectiva, non quidem per virtutem activam seminis, sed per virtutem superioris agentis, scilicet Dei deforis illustrantis. Et propter hoc dicit Philosophus, lib. 2 de Gener. animal., cap. 33, quòd *intellectus venit ab extrinseco*.

Sed hoc stare non potest, primò quidem quia nulla forma substantialis recipit magis et minùs; sed superadditio majoris perfectionis facit aliam speciem, sicut additio unitatis facit aliam speciem in numeris. Non est autem possibile ut una et eadem forma numero sit diversarum specierum. Secundò quia sequeretur quòd generatio animalis esset motus continuus paulatim procedens de imperfecto ad perfectum, sicut accidit in alteratione. Tertiò quia sequeretur quòd generatio hominis aut animalis non sit generatio simpliciter, quia subjectum ejus (1) esset ens actu. Si enim à principio in materia prolis est anima vegetabilis, et postmodum usque ad perfectum paulatim perducitur, erit semper additio perfectionis sequentis sine corruptione perfectionis præcedentis; quod est contra rationem generationis simpliciter. Quartò quia aut id quod causatur ex actione Dei, est aliquid subsistens; et ita oportet quòd sit aliud per essentiam à formâ præexistente, quæ non erat subsistens; et sic redibit opinio ponentium plures animas in corpore; aut non est aliquid subsistens, sed quædam perfectio animæ præexistentis; et sic ex necessitate sequitur quòd anima intellectiva corrumpatur corrupto corpore; quod est impossibile. Est autem et alius modus dicendi secundum eos qui ponunt unum intellectum in omnibus; quod supra improbatum est, quæst. 76, art. 2, et quæst. 79, art. 5.

Et idèd dicendum est quòd cum generatio unius semper sit corruptio alterius, necesse est dicere, quòd tam in homine, quam in animalibus aliis, quando perfectior forma advenit, fit corruptio prioris; ita tamen quòd sequens forma habet quiddam habebat prima, et adhuc ampliùs: et sic per multas generationes et corruptiones pervenitur ad ultimam formam substantialem tam in homine, quam in aliis animalibus. Et hoc ad sensum apparet in animalibus ex putrefactione generatis. Sic igitur dicendum est, quòd anima intellectiva creatur à Deo in fine generationis humanæ, quæ simul est et sensitiva et nutritiva, corruptis formis præexistentibus.

(1) In edit. Nicolai deest *ejus*.

Ad tertium dicendum quòd ratio illa locum habet in diversis agentibus non ordinatis ad invicem. Sed si sint multa agentia ordinata, nihil prohibet virtutem superioris agentis pertingere ad ultimam formam, virtutes autem inferiorum agentium pertingere solum ad aliquam materiæ dispositionem; sicut virtus seminis disponit materiam, virtus autem animæ dat formam in generatione animalis. Manifestum est autem ex præmissis, quæst. 110, art. 1, quòd tota natura corporalis agit ut instrumentum spiritualis virtutis, et præcipuè Dei. Et idèd nihil prohibet quin formatio corporis sit ab aliquâ virtute corporali, anima autem intellectiva sit à solo Deo.

Ad quartum dicendum quòd homo generat sibi simile, in quantum per virtutem seminis ejus disponitur materia ad susceptionem talis formæ.

Ad quintum dicendum quòd in actione ad ulterorum illud quod est naturæ, bonum est: et huic cooperatur Deus; quod verò est inordinatæ voluptatis malum est; et huic Deus non cooperatur.

ARTICULUS III. — *Utrum animæ humanæ fuerint creatæ simul à principio mundi.* — (2 cont., cap. 83 et 84, et Hebr. 2, lect. 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quòd animæ humanæ fuerint creatæ simul à principio mundi. Dicitur enim Gen. 2, 2: *Requievit Deus ab omni opere quod patrat.* Hoc autem non esset, si quotidie novas animas crearet. Ergo omnes animæ sunt simul creatæ.

2. Præterea, ad perfectionem universi maxime pertinent substantiæ spirituales. Si igitur animæ simul crearentur cum corporibus, quotidie innumerabiles spirituales substantiæ perfectioni universi adderentur; et sic universum à principio fuisset imperfectum; quod est contra illud quod dicitur Genes. 2, 2, *Deum omne opus suum complèsse*.

3. Præterea, finis rei respondet ejus principio. Sed anima intellectiva remanet destructo corpore. Ergo incepit esse ante corpus.

Sed contra est quod dicitur in libro de eccles. Dogm., cap. 14 et 18, quòd *simul anima creatur cum corpore*.

Respondeo dicendum quòd quidam posuerunt, quòd animæ intellectivæ accidat uniri corpori, ponentes eam esse ejusdem conditionis cum substantiis spiritualibus quæ corpori non uniuntur; et idèd posuerunt, animas hominum simul à principio cum Angelis creatas.

Sed hæc opinio falsa est, primo quidem quantum ad radicem: si enim accidentaliter conveniret animæ corpori uniri, sequeretur quòd homo, qui ex istâ unione constituitur, esset ens per accidens; vel quòd anima esset homo: quod falsum est, ut supra ostensum est, quæst. 75, art. 4. Quòd etiam anima humana non sit ejusdem naturæ cum Angelis, ipse diversus modus intelligendi ostendit, ut supra ostensum est, quæst. 55, art. 2. Homo enim intelligit à sensibus accipiendo, et convertendo se ad phantasmata, ut supra ostensum est, quæst. 84, art. 7, et idèd anima ejus indiget uniri corpori, quo indiget ad operationem sensitivæ partis; quod de Angelo dici non potest. Secundò apparet falsitas in ipsâ

positione. Si enim animæ naturale est corpori uniri, esse sine corpore est sibi contra naturam, et sine corpore existens non habet suæ naturæ perfectionem. Non fuit autem conveniens ut Deus ab imperfectis suum opus inchoaret, et ab his quæ sunt præter naturam; non enim fecit hominem sine manu, aut sine pede, quæ sunt partes naturales hominis; multò igitur minùs fecit animam sine corpore. Si verò aliquis dicat, quòd non est naturale animæ corpori uniri, oportet inquirere causam quare sit corpori unita. Oportet autem dicere quòd aut hoc sit factum ex ejus voluntate, aut ex alià causà. Si ex ejus voluntate, videtur hoc esse inconveniens. Primò quidem quia hæc voluntas irrationabilis esset, si non indigeret corpore, et vellet ei uniri; si enim eo indigeret, naturale esset ei quòd corpori uniretur, quia natura non deficit in necessariis. Secundò quia nulla ratio esset quare animæ à principio mundi creatæ post tot tempora voluntas accesserit ut nunc corpori uniat; est enim substantia spiritualis supra tempus, utpote revolutiones cœli excedens. Tertio quia videretur à casu esse quòd hæc anima huic corpori uniretur; cum ad hoc requiratur concursus duarum voluntatum, scilicet animæ advenientis et hominis generantis. Si autem præter voluntatem ipsius corpori unitur, et præter ejus naturam, oportet quòd hoc sit ex causà violentiam inferente: et sic erit pœnale et triste; quod est secundum errorem Origenis; qui posuit, ut refert Epiphanius, lib. 2 cont. hæres.; hæc. 64, animas incorporari propter pœnam peccati.

Unde cum hæc omnia sint inconvenientia, simpliciter confitendum est, quòd animæ non sunt creatæ ante corpora; sed simul creantur, cum corporibus infunduntur.

Ad primum ergo dicendum quòd Deus dicitur cessasse die septimo, non quidem ab omni opere; cum dicatur Joan. 5, 17: *Pater meus usque modò operatur*, sed à novis rerum generibus et speciebus condendis; quæ in operibus primis non aliquo modo præexistunt. Sic enim animæ quæ nunc creantur, præexistunt secundum similitudinem speciei in primis operibus, in quibus anima Adæ creata fuit.

Ad secundum dicendum quòd perfectioni universi, quantum ad numerum individuum, quotidie potest addi aliquid, non autem quantum ad numerum specierum.

Ad tertium dicendum quòd hoc quòd anima remanet sine corpore, contingit per corporis corruptionem, quæ consecuta est ex peccato. Unde non fuit conveniens quòd ab hoc inciperent Dei opera; quia, sicut scriptum est Sap. 1, 18: *Deus mortem non fecit..., sed impij manibus et verbis accersierunt eam*.

QUÆSTIO CXIX.

DE PROPAGATIONE HOMINIS QUANTUM AD CORPUS. — (In duos articulos divisa.)

Deinde considerandum est de propagatione hominis quantum ad corpus; et circa hoc quaeruntur duo: 1° utrùm aliquid de alimento

convertatur in veritatem humanæ naturæ; 2° utrùm semen, quod est humanæ generationis principium, sit de superfluo alimenti.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrùm aliquid de alimento convertatur in veritatem humanæ naturæ.* — (1, dist. 30, quæst. 2, art. 1, et 4, dist. 44, quæst. 1, art. 2, quæst. 4, et quodl. 8, art. 5, corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quòd nihil de alimento transeat in veritatem humanæ naturæ. Dicitur enim Matth. 13, 17: *Omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et per secessum emittitur*. Sed quod emittitur, non transit in veritatem humanæ naturæ. Ergo nihil de alimento in veritatem humanæ naturæ transit.

2. Præterea; Philosophus in 1 de Gener., text. 35, 36 et 37, distinguit carnem secundum speciem, et secundum materiam; et dicit quòd caro secundum materiam advenit et recedit. Quod autem ex alimento generatur, advenit et recedit. Ergo id in quod alimentum convertitur, est caro secundum materiam, et non caro secundum speciem. Sed hoc pertinet ad veritatem humanæ naturæ quod pertinet ad speciem ejus. Ergo alimentum non transit in veritatem humanæ naturæ.

3. Præterea, ad veritatem humanæ naturæ pertinere videtur humidum radicale; quod si deperdatur, restitui non potest ut medici dicunt. Posset autem restitui, si alimentum converteretur in ipsum humidum. Ergo nutrimentum non convertitur in veritatem humanæ naturæ.

4. Præterea, si alimentum transiret in veritatem humanæ naturæ, quidquid in homine deperditur, restaurari posset. Sed mors hominis non accidit, nisi per deperditionem alicujus. Posset igitur homo per sumptionem alimenti in perpetuum se contra mortem tueri.

5. Præterea, si alimentum in veritatem humanæ naturæ transiret, nihil esset in homine quod non posset recedere et reparari; quia id quod in homine generaretur ex alimento, et recedere et reparari posset. Si ergo homo diu viveret, sequeretur quòd nihil quod in eo fuit materialiter in principio suæ generationis, finaliter remaneret in ipso; et sic non esset idem homo numero per totam vitam suam; cum ad hoc quòd sit idem numero, requiratur identitas materiæ. Hoc autem est inconveniens. Non ergo alimentum transit in veritatem humanæ naturæ.

Sed contra est quod dicit Augustinus in lib. de ver. Relig., cap. 40, in princ.: *Alimenta carnis corrupta, id est amittentia formam suam, in membrorum fabricam migrant*. Sed fabrica membrorum pertinet ad veritatem humanæ naturæ. Ergo alimenta transeunt in veritatem humanæ naturæ. Ut et 7 Confess., cap. 10: *Nec tu me mutabis in te sicut cibum carnis tuæ, sed, etc.*

Respondeo dicendum quòd, secundum Philosophum, 2 Met., text. 4, hoc modo se habet unumquodque ad veritatem, sicut se habet ad esse. Illud ergo pertinet ad veritatem naturæ alicujus quod est de constitutione naturæ ipsius. Sed natura dupliciter considerari pot-

est, uno modo in communi secundum naturam speciei; alio modo secundum quod est in hoc individuo. Ad veritatem igitur naturæ alicujus in communi consideratæ pertinet forma et materia ejus in communi accepta; ad veritatem autem naturæ in hoc particulari consideratæ pertinet materia individualis signata, et forma per hujusmodi materiam individuata; sicut de veritate humanæ naturæ in communi est anima humana et corpus; sed de veritate humanæ naturæ in Petro et Martino est hæc anima et hoc corpus. Sunt autem quedam quorum formæ non possunt salvari nisi in una materiâ signatâ, sicut forma solis non potest salvari nisi in materiâ quæ actu sub eâ continetur.

Et secundum hunc modum aliqui posuerunt, quod forma humana non potest salvari nisi in materiâ quâdam signatâ, quæ scilicet à principio fuit tali formâ formata in primo homine; ita quod quicquid aliud præter illud quod ex primo parente in posteros derivatur, additum fuerit, non pertinet ad veritatem humanæ naturæ, quasi non verè accipiat formam humanæ naturæ; sed illa materia quæ in primo homine formæ humanæ fuit subiecta, in seipsâ multiplicatur. Et hoc modo multitudo humanorum corporum à corpore primi hominis derivatur. Et secundum hos alimentum non convertitur in veritatem humanæ naturæ; sed dicunt quod alimentum accipitur ut quoddam fomentum naturæ, id est ut resistat actioni caloris naturalis, ne consumat humidum radicale; sicut plumbum vel stannum adjungitur argento, ne consumatur per ignem.

Sed hæc positio est multipliciter irrationalis. Primo quidem quia ejusdem rationis est quod aliqua forma possit fieri in aliâ materiâ, et quod possit propriam materiam deserere; et ideo omnia generabilia sunt corruptibilia, et è converso. Manifestum est autem quod forma humana potest deficere ab hac materiâ quæ ei subijcitur: alioquin corpus humanum corruptibile non esset. Unde relinquitur quod et alii materiæ advenire possit, aliquo alio in veritatem humanæ naturæ transiente. Secundò quia in omnibus quorum materia invenitur tota sub uno individuo, non est nisi unum individuum in una specie, sicut patet in sole et lunâ, et hujusmodi. Sic igitur non esset nisi unum individuum humanæ speciei. Tertiò quia non est possibile quod multiplicatio materiæ attendatur, nisi vel secundum quantitatem tantum, sicut accidit in rarefactionibus, quorum materia suscipit majores dimensiones, vel etiam secundum substantiam materiæ. Solâ autem eadem substantiâ materiæ manente, non potest dici, quod sit multiplicata; quia idem ad seipsum non constituit multitudinem, cum necesse sit omnem multitudinem ex aliquâ divisione causari. Unde oportet quod aliqua alia substantia materiæ adveniat vel per creationem, vel per conversionem alterius in ipsam. Unde relinquitur quod non potest aliqua materia multiplicari nisi per rarefactionem, sicut cum ex aquâ fit aer; vel per additionem alterius rei, sicut multiplicatur ignis per additionem lignorum;

vel per creationem materiæ. Sed manifestum est multiplicationem materiæ in humanis corporibus non accidere per rarefactionem; quia sic corpora hominum perfectæ ætatis essent imperfectiora quàm corpora puerorum; nec iterum per creationem novæ materiæ; quia secundum Gregorium, lib. 32 Moral., cap. 9, in princ., omnia sunt simul creata secundum substantiam materiæ, licet non secundum speciem formæ. Unde relinquitur quod multiplicatio corporis humani non fit nisi per hoc quod alimentum convertitur in veritatem humani corporis. Quartò quia cum homo non differat ab animalibus et plantis secundum animam vegetabilem, sequeretur quod etiam corpora animalium et plantarum non multiplicarentur per conversionem alimenti in corpus nutritum, sed per quamdam multiplicationem, quæ non potest esse naturalis, cum materia secundum naturam non extendatur nisi usque ad certam quantitatem, nec iterum inveniatur aliquid naturaliter crescere nisi per rarefactionem vel conversionem alterius in ipsum. Et sic totum opus generativæ et nutritivæ, quæ dicuntur vires naturales, esset miraculosum; quod est omnino inconueniens.

Unde alii dixerunt quod forma humana potest quidem fieri de novo in aliquâ aliâ materiâ, si consideretur natura humana in communi, non autem si accipitur prout est in hoc individuo, in quo forma humana fixa manet in quâdam materiâ determinatâ, cui primò imprimitur in generatione hujus individui; ita quod illam materiam nunquàm deserit usque ad ultimam individui corruptionem. Et hanc materiam dicunt principaliter pertinere ad veritatem humanæ naturæ. Sed quia hujusmodi materia non sufficit ad quantitatem debitam, requiritur ut adveniat alia materia per conversionem alimenti in substantiam nutriti, quantum sufficiat ad debitum augmentum. Et hanc materiam dicunt secundariò pertinere ad veritatem humanæ naturæ; quia non requiritur ad primum esse individui, sed ad quantitatem ejus. Jam verò, si quid aliud adveniat ex alimento, non pertinet ad veritatem humanæ naturæ, propriè loquendo.

Sed hoc etiam est inconueniens, primò quidem quia hæc opinio judicat de materiâ corporum viventium ad modum corporum inanimatorum; in quibus, etsi sit virtus ad generandum simile in specie, non tamen est virtus in eis ad generandum aliquid sibi simile secundum individuum; quæ quidem virtus in corporibus viventibus est virtus nutritiva. Nihil ergo per virtutem nutritivam adderetur corporibus viventibus, si alimentum in veritatem naturæ ipsorum non converteretur. Secundò quia virtus activa quæ est in semine, est quedam impressio derivata ab animâ generantis, sicut supra dictum est, quæst. præc., art. 1. Unde non potest esse majoris virtutis in agendo quàm ipsa anima, à quâ derivatur. Si ergo ex virtute seminis verè assumit aliqua materia formam naturæ humanæ, multò magis anima in nutrimentum conjunctum poterit veram formam

naturæ humanæ imprimere per potentiam nutritivam: Tertiò quia nutrimento indiget non solum ad augmentum, alioquin terminato augmento necessarium non esset, sed etiam ad restaurandum illud quod deperditur per actionem caloris naturalis. Non autem esset restauratio, nisi id quod ex alimento generatur, succederet in locum deperditi. Unde sicut id quod primò inerat, est de veritate humanæ naturæ, ita id quod ex alimento generatur.

Et ideò secundum alios dicendum est, quòd alimentum verè convertitur in veritatem humanæ naturæ, in quantum verè accipit speciem carnis et ossis, et hujusmodi partium. Et hoc est quod dicit Philosophus in lib. 2 de Animâ, text. 46, et 1 de Gen., text. 39, quòd *alimentum nutrit, in quantum est potentia caro*.

Ad primum ergo dicendum quòd Dominus non dicit, quòd totum quod in os intrat, per secessum emittatur, sed oportet quòd de quolibet cibo aliquid impurum per secessum emittatur.

Vel potest dici quòd quidquid ex alimento generatur, potest etiam per calorem naturalem resolvi, et per poros quosdam occultos emitti, ut Hieronymus exponit, sup. illud Matth. 15: *Non intelligitis quod*, etc.

Ad secundum dicendum quòd aliqui per carnem *secundum speciem* intellexerunt id quod primò accipit speciem humanam, quod sumitur à generante; et hoc dicunt semper manere, quousque individuum durat; carnem verò *secundum materiam* dicunt esse quæ generatur ex alimento; et hanc dicunt non semper permanere; sed quod sicut advenit, ita abscedit.

Sed hoc est contra intentionem Aristotelis. Dicit enim ibi, loc. cit. in arg., quòd *sicut in unoquoque habentium speciem in materia*, puta in ligno et lapide, ita et in carne hoc est *secundum speciem, et illud secundum materiam*. Manifestum est autem quòd prædicta distinctio locum non habet in rebus inanimatis, quæ non generantur ex semine, nec nutriuntur. Et iterum cum id quod ex alimento generatur, adjungatur corpori nutrito per modum mixtionis, sicut si aqua miscetur vino, ut ponit exemplum ibidem Philosophus, lib. 1 de Gener., text. 39 et 88, non potest alia esse natura ejus quod advenit, et ejus cui advenit; cum jam sit factum unum per veram mixtionem. Unde nulla ratio est quòd unum consumatur per calorem naturalem, et alterum maneat.

Et ideò aliter dicendum est quòd hæc distinctio Philosophi non est secundum diversas carnes, sed est ejusdem carnis secundum diversam considerationem. Si enim consideretur caro *secundum speciem*, id est secundum id quod est formale in ipsâ; sic semper manet, quia semper manet natura carnis, et dispositio naturalis ipsius. Sed si consideretur caro *secundum materiam*, sic non manet; sed paulatim consumitur, et restauratur; sicut patet in igne fornacis, cujus forma manet, sed materia paulatim consumitur, et alia in locum ejus substituitur.

Ad tertium dicendum quòd ad humidum radicale intelligitur pertinere totum id in quo fundatur virtus speciei; quòd si subtrahatur, restitui non potest; sicut si amputetur manus, aut pes, vel aliquid hujusmodi. Sed humidum nutrimentale est quod nondum pervenit ad suscipiendum perfectè naturam speciei, sed est in viâ ad hoc, sicut est sanguis et alia hujusmodi. Unde si talia subtrahantur, remanet adhuc virtus speciei in radice, quæ non tollitur.

Ad quartum dicendum quòd omnis virtus in corpore passibili per continuam actionem debilitatur, quia hujusmodi agentia etiam patiuntur. Et ideò virtus conversiva in principio quidem tam fortis est, ut possit converti non solum quod sufficit ad restaurationem deperditi, sed etiam ad augmentum; postea verò non potest converti nisi quantum sufficit ad restaurationem deperditi, et tunc cessat augmentum: demùm nec hoc potest, et tunc fit diminutio; deinde deficiente hujusmodi virtute totaliter animal moritur; sicut virtus vini convertentis aquam admixtam paulatim per admixtionem aquæ debilitatur, ut tandem totum fiat aquosum, ut Philosophus exemplificat in 1 de Gener., text. 39 et 88.

Ad quintum dicendum quòd sicut Philosophus dicit in 1 de Gener., text. 39, quando aliqua materia per se convertitur in ignem, tunc dicitur ignis de novo generari; quando verò aliqua materia convertitur in ignem præexistentem, dicitur nutriri; unde si tota materia simul amittat speciem ignis, et alia materia convertatur in ignem, erit alius ignis numero; si verò paulatim combusto uno ligno aliud substituitur, et sic deinceps quousque omnia prima consumantur, semper remanet idem ignis numero; quia semper quod additur transit in præexistens. Et similiter est intelligendum in corporibus viventibus, in quibus ex nutrimento restauratur id quod per calorem naturalem consumitur.

ARTICULUS II. — *Utrum semen sit de superfluo alimenti*. — (2, dist. 30, quæst. 2, art. 2, et 4, dist. 44, qu. 1, art. 2, quæst. 3, et 3 cont., cap. 121, princ., et cap. 122.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quòd semen non sit de superfluo alimenti, sed de substantiâ generantis. Dicit enim Damascenus, lib. 1 orth. Fid., cap. 8, à med., quòd *generatio est opus naturæ ex substantiâ generantis producens illud quod generatur*. Sed id quod generatur, generatur ex semine. Ergo semen est de substantiâ generantis.

2. Præterea, secundum hoc filius assimilatur patri, quòd ab eo aliquid accipit. Sed si semen, ex quo aliquid generatur, sit de superfluo alimenti, nihil acciperet aliquis ab avo, et præcedentibus, in quibus hoc alimentum nullo modo fuit. Ergo non assimilaretur aliquis avo et præcedentibus magis quàm aliis hominibus.

3. Præterea, alimentum hominis generantis quandoque est ex carnibus bovis, vel porci, et aliorum hujusmodi. Si igitur semen esset de superfluo alimenti, homo generatus

ex semine majorem affinitatem haberet cum bove et porco quàm cum patre, et aliis consanguineis.

4. Præterea, Augustinus dicit 10 super Gen. ad litt., cap. 20, quod nos fuimus in Adam non solum secundum seminalem rationem, sed etiam secundum corpulentam substantiam. Hoc autem non esset, si semen esset ex superfluo alimenti. Ergo semen non est ex superfluo alimenti.

Sed contra est quod Philosophus probat multipliciter in lib. 1 de Gen. animal., cap. 19, quod semen est superfluum alimenti.

Respondeo dicendum quod ista quæstio qualiter dependet ex præmissis art. præc. et quæst. 118, art. 1. Si enim in naturâ humanâ est virtus ad communicandum suam formam materiæ alienæ, non solum in alio, sed etiam in ipso; manifestum est quod alimentum, quod est in principio dissimile, in fine fit simile per formam communicatam. Est autem naturalis ordo ut aliquid gradatim de potentiâ reducat in actum. Et ideò in his quæ generantur, invenimus quod primum unumquodque est imperfectum, et postea perficitur. Manifestum est autem quod commune se habet ad proprium et determinatum, ut imperfectum ad perfectum: et ideò videmus quod in generatione animalis prius generatur animal quàm homo vel equus. Sic igitur et ipsum alimentum primum quidem accipit quamdam virtutem communem respectu omnium partium corporis, et in fine determinatur ad hanc partem vel ad illam.

Non autem est possibile quod accipiatur pro semine id quod jam conversum est in substantiam membrorum per quamdam resolutionem: quia illud resolutum, si non retineret naturam ejus à quo resolvitur, tunc jam esset recedens à naturâ generantis, quasi in viâ corruptionis existens; et sic non haberet virtutem convertendi aliud in similem naturam. Si verò retineret naturam ejus à quo resolvitur, tunc esset contractum ad determinatam partem, et non haberet virtutem movendi ad naturam totius, sed solum ad naturam partis: nisi fortè quis dicat quod esset resolutum ab omnibus partibus corporis, et quod retineat naturam omnium partium; et sic semen esset quasi quoddam parvum animal in actu; et generatio animalis ex animali non esset nisi per divisionem, sicut lutum generatur ex luto, et sicut accidit in animalibus quæ decisa vivunt. Hoc autem est inconveniens. Relinquitur ergo quod semen non sit decisa ab eo quod erat actu

totum, sed magis in potentiâ in totum, habens virtutem ad productionem totius corporis derivatam ab animâ generantis, ut supra dictum est, art. præc.

Hoc autem quod est in potentiâ ad totum, est illud quod generatur ex alimento, antequàm convertatur in substantiam membrorum; et ideò ex hoc semen accipitur. Et secundum hoc virtus nutritiva dicitur deservire generativæ; quia id quod est conversum per virtutem nutritivam, accipitur à virtute generativâ ut semen. Et hujus signum ponit Philosophus, lib. 1 de Gener. anim., cap. 18, quod animalia magni corporis, quæ indigent multo nutrimento, sunt pauci seminis secundum quantitatem sui corporis, et paucæ generationis, et similiter homines pingues sunt pauci seminis propter eandem causam.

Ad primum ergo dicendum quod generatio est de substantiâ generantis in animalibus et plantis, in quantum semen habet virtutem ex formâ generantis, et in quantum est in potentiâ ad substantiam ipsius.

Ad secundum dicendum quod assimilatio generantis ad genitum non fit propter materiam, sed propter formam agentis, quod generat sibi simile. Unde non oportet, ad hoc quod aliquis assimiletur avo, quod materia corporalis seminis fuerit in avo, sed quod sit in semine aliqua virtus derivata ab avo, mediante parte.

Et similiter dicendum est ad tertium: nam affinitas non attenditur secundum materiam, sed magis secundum derivationem formæ.

Ad quartum dicendum quod verbum Augustini non est sic intelligendum, quod in Adam actu fuerit aut seminalis ratio hujus hominis propinqua, aut corpulenta ejus substantia. Sed utrumque fuit in Adam secundum originem. Nam et materia corporalis, quæ ministrata est à matre, quam vocant corpulentam substantiam, derivatur originaliter ab Adam; et similiter virtus activa existens in semine patris, quæ est hujus hominis propinqua ratio seminalis. Sed Christus dicitur fuisse in Adam secundum corpulentam substantiam, sed non secundum seminalem rationem; quia materia corporis ejus, quæ ministrata est à Matre Virgine, derivata est ab Adam; sed virtus activa non est derivata ab Adam, quia corpus ejus non est formatum per virtutem virilis seminis, sed operatione Spiritûs sancti; talis enim partus decebat eum qui est super omnia benedictus Deus in secula seculorum. Amen.

INDEX RERUM

QUÆ IN HOC PRIMO VOLUMINE CONTINENTUR.

PETRI LOMBARDI VITA. 9-10
IN LIBROS SENTENTIARUM PROLOGUS. 11-12
LIBER PRIMUS. DE MYSTERIO TRINITATIS. *Ibid.*
DISTINCTIO PRIMA. — Omnis doctrinâ est de rebus vel de signis. *Ibid.*
De rebus quibus fruendum est vel utendum, et de

SUMMÆ I

his quæ fruuntur et utuntur. 13-14
Quid sit frui vel uti. 14-15
DISTINCT. II. — De Trinitate et unitate. 15
Quæ fuerit intentio scribentium de Trinitate. *Ibid.*
Quis ordo sit servandus cum de Trinit. agitur. *Ibid.*
De testimoniis veteris Testamenti, quibus Trinitatis
(Quarante-cinq.)

mysterium declaratur. 16-17
 De testimoniis novi Testamenti ad idem pertinentibus. 18
 DISTINCT. II. — De cognitione creatoris per creaturas, in quibus Trinitatis vestigium apparet. 19-20 et seq.
 De imagine et similitudine Trinitatis in anima humana. 21-23
 De similitudine creatis et creatæ Trinitatis. 22-23
 De Trinitatis unitate. 23
 DISTINCT. IV. — Utrum Deus se Deum genuerit. *ibid.*
 Utrum Trinitas de uno Deo prædicetur sicut unus Deus de tribus personis. 24
 DISTINCT. V. — Utrum divina essentia genuerit Filium, vel genita sit à Patre, vel de ipsa natus sit Filius, vel Spiritus sanctus processerit. 25-26
 Quod Filius non est de nihilo, sed de aliquo, non tamen de materia; sic et Spiritus sanctus. 27-28
 Quare verbum Patris dicatur Filius nature. 29
 DISTINCT. VI. — Utrum Pater voluntate genuerit Filium, an necessitate; et an volens vel nolens sit Deus. 29-30
 DISTINCT. VII. — Utrum Pater potuerit vel voluerit generare Filium. 31
 An posse generare Filium sit aliqua potentia in Patre quæ non sit in Filio. 32
 DISTINCT. VIII. — De veritate ac proprietate divinæ essentiae. *ibid.*
 De incommutabilitate ejusdem. 33
 De simplicitate ejusdem. 34
 De corporali et spiritali creaturæ, quomodo sit multiplex, et non simplex. *ibid.*
 Quod Deus, cum sit simplex, tamen multiplex dicitur. 35
 Quod Dei simplicitas nulli prædicamentorum subijcitur. *ibid.*
 Quod Deus abusive dicitur substantia. *ibid.*
 Quod non est aliquid in Deo quod non sit Deus. *ibid.*
 DISTINCT. IX. — De distinctione trium personarum. 36
 De coeternitate Patris et Filii. *ibid.*
 De ineffabili et intelligibili generationis modo. 37
 Utrum debeat dici, semper gignitur Filius, vel semper genitus est. *ibid.*
 De objectionibus hæreticorum nitentium probare Filium non esse coeternum Patri. 39
 DISTINCT. X. — De Spiritu sancto, quod amor Patris et Filii propriè dicitur, cum sit in Trinitate amor qui est Trinitas, sicut Verbum propriè dicitur sapientia, et tamen tota Trinitas dicitur sapientia. *ibid.*
 Quod eadem nomina propriè et universaliter accipiuntur. *ibid.*
 Quod Spiritus sanctus sicut Patri et Filio est communis, ita commune nomen habet proprium. 41
 DISTINCT. XI. — Quod Spiritus sanctus procedit à Patre et Filio, cum tamen Græci à Filio procedere dissentiant. 41-43
 De convenientiâ Latinorum et Græcorum in sensu et differentiâ in verbis. 42
 DISTINCT. XII. — Utrum Spiritus sanctus prius vel plenius procedat à Patre quam à Filio. 43
 Quod Spiritus sanctus principaliter et propriè dicitur procedere à Patre. 44
 DISTINCT. XIII. — Quare Spiritus sanctus, cum sit de substantiâ Patris, non dicatur genitus, sed tantum procedens. 45
 Cur Filius dicatur procedere, cum Spiritus sanctus non dicatur gigni. *ibid.*
 Quod non potest mortalis distinguere inter generationem Filii et processionem Spiritus sancti. *ibid.*
 Utrum Spiritus sanctus debeat dici ingenuitus, cum non sit genitus. 46
 DISTINCT. XIV. — De geminâ processione Spiritus sancti, temporali et æternâ. 47
 Quod non solum dona Spiritus sancti, sed etiam Spiritus Deus datur hominibus et mittitur. *ibid.*
 An viri sancti possunt dare Spiritum sanctum. 48
 DISTINCT. XV. — Quod Spiritus sanctus à seipso datur, et Filius quod à seipso mittitur. 49
 Quomodo intelligenda sit missio utriusque. 50
 Quod à Spiritu sancto etiam sit Filius missus. *ibid.*
 Quod Filius etiam sit datus à seipso. *ibid.*
 Quomodo intelligendum sit illud: *in tempore non veni.* 51
 Utrum semel tantum sit Filius missus, an sæpè. *ibid.*
 De duobus modis missionis Filii. *ibid.*
 Quod secundum alterum modum semel sit missus, secundum alterum sæpè; et secundum alterum modum dicitur missus in mundum, secundum alterum non. *ibid.*
 Quare Pater non dicitur missus. 52
 Quod Filius et Spiritus sanctus non sunt quasi minores Patre quia missi. *ibid.*
 DISTINCT. XVI. — De missione Spiritus sancti, quæ fit duobus modis, visibiliter et invisibiliter. *ibid.*

Quod Filius secundum quod homo, non modo Patre, sed Spiritu sancto etiam minor est. 53
 DISTINCT. XVII. — Quod Spiritus sanctus est charitas quæ diligimus Deum et proximum. 54
 Quod fraternæ dilectionis est Deus; nec Pater vel Filius, sed tantum Spiritus sanctus. 55
 Quod non est dictum illud per causam: *Deus charitas est*; sicut illud: *Tu es patientia mea, et spes mea.* *ibid.*
 Quomodo Spiritus sanctus mittatur vel detur nobis. 56
 Utrum Spiritus sanctus augeatur in homine, vel minus vel magis habeatur vel detur; et an detur habenti vel non habenti. *ibid.*
 Quod aliqui dicunt charitatem Dei et proximi non esse Spiritum sanctum. 57-58
 Utrum concedendum sit per donum dari dona. 59
 DISTINCT. XVIII. — Utrum Spiritus sanctus eadem ratione dicatur donum, quæ datur siue donatum. 59-60
 Quod siqui Filius nascendo accepit non tantum ut esset Filius, sed etiam essentia, ita Spiritus sanctus procedendo accepit non tantum ut esset donum, sed etiam ut esset essentia. 61
 Quod Spiritus sanctus dicitur donum et donatum secundum duos modos prædictos processoris, qui secundum quod donum est, refertur ad Patrem et Filium; secundum quod datum, ad eum qui dedit, et ad eos quibus datur. 62
 An Filius cum sit nobis datus, possit dici noster ut Spiritus sanctus. *ibid.*
 Utrum Spiritus sanctus ad seipsum referatur. *ibid.*
 DISTINCT. XIX. — De qualitate trium personarum. 63
 Quod maternitas et magnitudo et potentia in Deo unum sunt, etsi videantur diversa. *ibid.*
 Quod aliqua personarum aliam non excedit magnitudinem, quia non est major una persona aliâ, nec majus aliquid duæ quam una, nec tres quam quæ vel una. *ibid.*
 Quomodo dicitur Pater esse in Filio, et Filius in Patre, et Spiritus sanctus in utroque. *ibid.*
 Quod nulla personarum pars est in Trinitate. 65
 Quare tres personæ dicantur summæ unum. *ibid.*
 Cum dicimus tres personas esse unam substantiam vel essentiam, nec ut genus de speciebus, nec ut speciem de individuis prædicamus, quia non est essentia genus et persona species, vel essentia species et persona individuum. *ibid.*
 Quod nec secundum materialem causam dicuntur tres personæ una essentia. 66
 Nec ita dicuntur tres personæ una essentia, ut tres homines una natura vel unus nature. *ibid.*
 Utrum tres personæ differant in numero, quæ in proprietatibus distinctione sunt. 67
 Quare tres personæ simul non sint majus aliquid quam una. 68
 Quod Deus non est dicendus triplex, sed Triunus. *ibid.*
 DISTINCT. XX. — Quod aliqua personarum non excedit aliam potentia. 69
 Quod non minus potest Filius quam Pater. *ibid.*
 De objectionibus hæreticis contra hoc, et responsionibus catholicis. *ibid.*
 DISTINCT. XXI. — Quomodo possit dici solus Pater, vel solus Filius, vel solus Spiritus sanctus, cum sint inseparabiles. 70
 Utrum debeat dici: Solus Pater est Deus, vel: Solus Filius est Deus, vel: Solus Spiritus sanctus est Deus, an Pater est solus Deus, Filius est solus Deus, Spiritus sanctus est solus Deus. *ibid.*
 Quomodo Trinitas dicatur solus Deus, cum ipsa sit cum spiritibus et animalibus sanctis. 71
 DISTINCT. XXII. — De nominum differentiâ quibus utimur loquentes de Deo. *ibid.*
 De his quæ temporaliter Deo conveniunt, et relative dicuntur. 72
 De hoc nomine quod est Trinitas. *ibid.*
 De his quæ temporaliter Deo conveniunt, et non relative dicuntur. *ibid.*
 De his quæ propriè ad singulas personas pertinent, et de his quæ unitatem essentiae significant. *ibid.*
 DISTINCT. XXIII. — De hoc nomine quod est persona, quod cum secundum substantiam dicatur, tamen non singulariter, sed pluraliter accipitur in summa. 73
 Quæ necessitate dictum sit, tres personæ à Latinis, et à Græcis tres hypostases vel substantiæ. 74
 Quare non dicimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse tres deos ut tres personas. *ibid.*
 Cur non dicimus tres essentias ut tres personas, quod in Trinitate non est diversitas, vel singularitas, vel solitudo; sed unitas, et Trinitas, et distinctio vel identitas. *ibid.*
 Quod non debet dici Deus multiplex. 75

DISTINCT. XXIV. — Quid significetur his nominibus: *Unus vel unus, duo vel duo; tres vel tres; trinus vel trinitas; plures vel plures; distinctio vel distinctio*, cum his utimur loquentes de Deo. 76

DISTINCT. XXV. — Quid significetur hoc nomine *persona* in plurali numero, scilicet cum dicitur *personae*. 77-78

De triplici acceptione hujus nominis *persona* in Trinitate. 79

De quo sensu dicatur: *Alia persona Pater, alia Filius, alia Spiritus sanctus*, sive *alius in persona Pater, alius in persona Filius, alius in persona Spiritus sanctus*. 80

DISTINCT. XXVI. — De hoc nomine *hypostasis*. 81

De proprietatibus personarum, et de nominibus earum relativis. *ibid.*

Quod non omnia dicuntur de Deo secundum substantiam; quaedam enim secundum relationem, non tamen secundum accidens. 82

Quare dicatur proprium esse unigeniti Filium Dei esse, cum etiam homines sint filii Dei. *ibid.*

Quod homo dicitur Filius Trinitatis, et Trinitas Pater hominum. 83

Quod Spiritus sanctus eadem proprietate donum dicitur, quia Spiritus sanctus, et utroque modo relativè ad Patrem et ad Filium. *ibid.*

Utrum Pater vel Filius vel Trinitas ipsa possit dici Spiritus sanctus. 84

Quod non omnia quæ relativè dicuntur, suis ad se vicissim respondent vocabulis. *ibid.*

DISTINCT. XXVII. — Quæ sint illæ proprietates quibus distinguuntur personæ. *ibid.*

Quod non omnino est idem dicere esse Patrem et genuisse vel habere Filium. 85

Quod proprietates determinant hypostases, non substantiam, id est, naturam. *ibid.*

De generali regulâ eorum quæ ad se, et eorum quæ relativè dicuntur. 86

An secundum substantiam dicatur de Deo, et hujusmodi. *ibid.*

DISTINCT. XXVIII. — Quod non tantum tres sint proprietates personarum. 87

An solus Pater debeat dici non genitus vel non Filius, sicut dicitur ingenitus. 88

De proprietate quam notat ingenitus. *ibid.*

Responsio Ambrosii contra Arianos de ingenito. *ibid.*

An diversum sit esse Patrem et Filium esse. 89

Si sapientia genita dicitur secundum relationem vel secundum substantiam. *ibid.*

De imagine. 90

DISTINCT. XXIX. — De principio. *ibid.*

Quod ab æterno Pater est principium, et Filius, sed non Spiritus sanctus. *ibid.*

Quomodo Pater sit principium Filii, et ipse cum Filio Spiritus sancti. 91

An eadem notione Pater et Filius sint principium Spiritus sancti. 92

DISTINCT. XXX. — De his quæ temporaliter de Deo dicuntur et relativè secundum accidens, quod non Deo, sed creaturis accidit. *ibid.*

An Spiritus sanctus dicatur datum vel donatum relativè ad se, cum à se detur. 93

DISTINCT. XXXI. — An Filius dicatur æqualis vel similis Patri secundum substantiam. *ibid.*

De sententiâ sancti Hilarii, quâ Trinitatem personarum propriam ostendit. 94

Quare Patri attribuitur. 95

Quare Pater et Filius dicantur esse unum vel unus Deus, sed non unus. 96

Quare dicitur æqualitas esse in Filio. 97

Quare in Spiritu sancto dicitur esse utriusque concordia vel connexio. *ibid.*

DISTINCT. XXXII. — Utrum Pater vel Filius eadem dilectione se diligant quæ procedit ab utroque, id est, Spiritu sancto. *ibid.*

Utrum Pater sit sapiens Sapientia quam genuit. *ibid.*

An Filius sit sapiens seipso vel per seipsum. 98

An una sit tantum Sapientia Patris. 99

Sicut in Trinitate est dilectio quæ est Trinitas, et tamen Spiritus sanctus est dilectio quæ non est Trinitas, nec ideo sunt duæ dilectiones, ita et de Sapientia. *ibid.*

Quare Pater non dicitur sapiens Sapientia genita, sicut dicitur diligens dilectione quæ ab ipso procedit. *ibid.*

DISTINCT. XXXIII. — Utrum proprietates personarum sint ipse personæ vel divina usua. 100

Quomodo proprietates possunt esse in naturâ Dei, nec eam determinant. 101-102

DISTINCT. XXXIV. — De verbis Hilarii, quibus secundum pravorum intelligentiam, videtur dicere non idem esse divinam naturam et rem naturæ, et non idem esse Deum et quod Dei est. 103-104

Utrum ita possit dici unus Deus trium personarum, ut dicitur una essentia trium personarum: et tres personæ unus Dei, ut tres personæ unus essentia. 105

Quod potentia, sapientia, bonitas in Scripturâ interdum ad personâ distinctè referuntur. 106

Quare Patri potentia, Filio sapientia, Spiritui sancto bonitas tribuatur, cum sit una Sapientia, potentia, bonitas trium. *ibid.*

De hoc nomine *homopersona*, ubi in auctoritatem receptum sit, et quid significet. *ibid.*

DISTINCT. XXXV. — De scientiâ, præscientiâ, providentiâ, dispositione et prædestinatione Dei. 107

De quibus sit præscientia vel providentia. *ibid.*

De quibus dispositio. *ibid.*

De quibus prædestinatio. *ibid.*

De quibus providentia. *ibid.*

De quibus sapientia vel scientia. *ibid.*

Utrum præscientia vel dispositio vel prædestinatio Dei esse poterit si nulla essent futura. *ibid.*

Quod scientia Dei de temporalibus est et æternis. 108

Quomodo omnia dicuntur esse in Deo, et vita in eo. *ibid.*

DISTINCT. XXXVI. — Utrum omnia debeant dici esse in Dei essentia, ut in Dei cognitione vel præscientiâ esse dicuntur. 109

Quâ ratione bona dicuntur esse in Deo, et non mala. 110

Utrum idem sit omnia esse ex Deo, et per ipsum, et in ipso. *ibid.*

Quod omnia sunt in quolibet trium et per ipsum, et in ipso. 111

Quod non omnia quæ ex Deo sunt, etiam de ipso sunt. *ibid.*

DISTINCT. XXXVII. — Quibus modis dicitur esse Deus in rebus. *ibid.*

Quod Deus non ubicumque est habitat, sed à converso. 112

Ubi erat Deus antequam esset creatura. *ibid.*

Quod Deus, cum sit in omnibus rebus essentialiter, non tamen coinquinatur sordibus rerum. 113

Cum Deus sit ubique et semper, non tamen localis, nec loco nec tempore movetur. 114

Quibus modis aliquid dicitur locale vel circumscriptibile. *ibid.*

Quid sit mutari secundum tempus. 115

Utrum spiritus creati sint locales et circumscriptibiles. *ibid.*

Quod Deus est ubique sine locali motu. 115-116

DISTINCT. XXXVIII. — An scientia vel præscientia Dei sit causa rerum, vel à converso. 116-117

Utrum præscientiâ Dei possit falli. 118

DISTINCT. XXXIX. — Utrum scientia Dei possit augeri vel minui, vel aliquo modo mutari. 119

An Deus possit noviter vel ex tempore scire, vel præscire aliquid. *ibid.*

Utrum Deus possit scire plura quam scit. 120

Quod Deus est semper et simul scit omnia. *ibid.*

DISTINCT. XL. — Quid sit prædestinatio, et in quo differat à præscientiâ. 121

An aliquis prædestinatus possit damnari vel reprobis salvari. *ibid.*

Quid sit reprobatio Dei, et in quibus consideretur, et quis sit prædestinationis effectus. 122

DISTINCT. XLI. — Utrum aliquid sit meritum obdurationis vel misericordiae. 123

De variis super hoc carnalium opinionibus. *ibid.*

An ea quæ scit semel Deus vel præscit, semper sciat vel præsciat, et semper scierit et præscierit. 123

DISTINCT. XLII. — De omnipotentia Dei, quare dicatur omnipotens, cum nos multa possimus quæ ipse non potest. *ibid.*

Quomodo dicatur Deus omnia posse. *ibid.*

De omnipotentia Dei, quæ secundum duo consideratur. 126

DISTINCT. XLIII. — Invectio contra illos qui Deum dicunt non posse nisi quid vult et facit. 127

DISTINCT. XLIV. — An Deus possit facere aliquid melius quam facit, vel alio vel meliori modo. 130

Utrum possit Deus semper omne quod potuit. 131

DISTINCT. XLV. — De voluntate Dei quæ essentia Dei est, et de signis ejus. *ibid.*

Quod licet idem sit Deo velle quod esse, non tamen potest dici omnia esse quæ vult. *ibid.*

De intelligentiâ harum locutionum: *Deus scit, vel Deus vult, Deus scit omnia vel vult aliquid.* 132

Quod Dei voluntas summè bona causa est omnino quæ

- naturaliter sunt; cuius causa non est querenda, quia prima et summa causa est omnium. 132
- Quibus modis accipitur Dei voluntas. 133
- Quod præceptio, prohibitio, permissio, consilium, operatio nomine voluntatis interdum intelliguntur vel accipiuntur. *Ibid.*
- Utrum Deus velit ab omnibus fieri ea quæ præcipit, vel non fieri ea quæ prohibet. *Ibid.*
- DISTINCT. XLVI. — Quod voluntas Dei quæ ipse est, in nullo cassari potest. 134
- Quomodo intelligendum sit illud: *Vult congregare filios tuos, et noluit: et illud: qui vult omnes homines salvos fieri.* 134-135
- Utrum mala Deo nolente vel volente fiant. 135
- Quare dicunt quidam Deum velle mala esse vel fieri. 136
- Aliorum rationes qui dicunt Dei voluntate non fieri mala. *Ibid.*
- Quomodo intelligendum sit illud Aug.: *Mala fieri bonum est.* *Ibid.*
- De multiplici acceptione boni. *Ibid.*
- Quod mala universitati valent. 137
- Quod in Deo non est causa ut sit deterior homo. *Ibid.*
- DISTINCT. XLVII. — Quomodo voluntas Dei de homine impletur quocumque se vertat. 138
- Ex quo sensu quedam dicuntur fieri contra Dei voluntatem. 139
- Quare præcepit Deus omnibus bona facere et mala vitare, etsi non id ab omnibus vult impleri. 140
- DISTINCT. XLVIII. — Quod homo aliquando bonâ voluntate aliud vult quam Deus; et malâ idem quod Deus. *Ibid.*
- Quod Dei voluntas per malas hominum voluntates impletur. 141
- Utrum placuerit viris sanctis quod Christus moreretur, et pateretur. *Ibid.*
- Utrum passionibus sanctorum debeamus velle. 142
- LIBER SECUNDUS. DE RERUM CORPORALIU ET SPIRITUALIU CREATIONE ET FORMATIONE, ALIISQUE PLURIBUS EO PERTINENTIBUS. 141-142.
- DISTINCTIO PRIMA. — Quod unum est principium rerum, et non plura. *Ibid.*
- Quid sit creare, quid facere. *Ibid.*
- Secundum quam rationem dicuntur de Deo huiusmodi verba, *agere, facere.* *Ibid.*
- Quare rationalis creatura facta sit, id est homo vel Angelus. 143
- Quomodo dicitur factus propter reparationem angelici casus. 144
- Quare ita homo sit institutus ut unita sit anima corpori. *Ibid.*
- DISTINCT. II. — De angelis quando facti. 145
- Quod nihil factum est ante cælum et terram. *Ibid.*
- Quod simul cum tempore et cum mundo coeperit spiritualis creatura et corporalis. *Ibid.*
- Ubi angeli mox creati fuerint. 146
- Quod simul creata est visibilium materia et invisibilium natura, et utraque informis. *Ibid.*
- Quomodo dixit Lucifer: *Ascendam in cælum.* *Ibid.*
- DISTINCT. III. — Quales facti fuerint angeli. 147
- An omnes angeli fuerint æquales in essentiâ, sapientiâ et libertate arbitrii. *Ibid.*
- Quæ communia et æqualia habuerunt angeli. *Ibid.*
- An boni vel mali creati sint, et an aliqua mora fuerit inter creationem et lapsum. *Ibid.*
- De triplici sapientiâ angelorum ante casum vel confirmationem. 149
- An aliquam habuerunt Dei dilectionem vel sui ante casum. 150
- DISTINCT. IV. — An perfecti et beati creati sint, an miseri et imperfecti. *Ibid.*
- Quod tribus modis dicitur perfectum. 151
- DISTINCT. V. — De confirmatione et conversione stantium, et aversione et lapsu cadentium. *Ibid.*
- De libero arbitrio breviter tangitur. *Ibid.*
- An aliquid datum fuerit stantibus quo converterentur. *Ibid.*
- Quâ gratiâ indigebant angeli, et quâ non. *Ibid.*
- An lapsi sit imputanda aversio. *Ibid.*
- Utrum beatitudinem quam acceperunt in confirmatione stantes meruerunt per aliquam tunc appositam gratiam. *Ibid.*
- DISTINCT. VI. — Quod de maioribus et minoribus quidam ceciderunt, inter quos unus fuit celsior, scilicet, Lucifer. 152
- Unde et quomodo deieci sunt. 153
- Quare non est eis concessum habitare in cœlo vel in terrâ. *Ibid.*
- De præstationibus dæmonum. *Ibid.*
- An omnes dæmones sint in hoc aere caliginoso, vel aliqui in inferno. 153
- De potestate Luciferi. 154
- An dæmones semel victi à sanctis ultra accedant ad ipsos vel alios. *Ibid.*
- DISTINCT. VII. — Utrum boni angeli peccare, vel mali rectè vivere possint. *Ibid.*
- Quod cum utrique habeant liberum arbitrium, non tamen ad utrumque fieri possunt. *Ibid.*
- Quod boni post confirmationem liberius habent liberum arbitrium quam ante. *Ibid.*
- An possunt ex naturâ peccare sicut ante. 155
- Quibus modis angeli mali noscant veritatem temporaliu rerum. *Ibid.*
- Quod magicæ artes virtute et scientiâ diaboli valent quæ est eis à Deo. *Ibid.*
- Quod malis angelis non servit ad nutum materia visibilium rerum. 156
- Quod non sunt creatores, licet per eos magi ranas et alia fecerint; sicut nec boni, etsi per eorum mysterium fiant creaturæ. *Ibid.*
- Quod solus Deus sic operatur creationem rerum, sicut justificationem mentis. *Ibid.*
- Quod angeli mali multa possunt per naturæ vigorem quæ non possunt propter Dei prohibitionem. *Ibid.*
- DISTINCT. VIII. — Utrum omnes angeli corporei sint. 157
- De formis in quibus apparuit Deus, et de illis in quibus angeli apparent. 158
- Quod Deus in specie quâ Deus est nunquam apparuit mortalibus. *Ibid.*
- Quomodo dicuntur dæmones intrare in homines. 159
- DISTINCT. IX. — De ordinum distinctione. *Ibid.*
- Quid appelletur ordo, et quæ sit ratio cuiuscumque nominis. *Ibid.*
- Quod nomina illa sumpta sunt à donis gratiæ non propter se, sed propter nos eis data. 160
- Utrum hi ordines ab initio creationis distincti fuerint. *Ibid.*
- Utrum omnes angeli ejusdem ordinis sint æquales. 161
- Quomodo dicat Scriptura decimum ordinem compleri debere de hominibus. *Ibid.*
- Utrum homines assumantur juxta numerum stantium vel lapsorum. *Ibid.*
- DISTINCT. X. — An omnes cœlestes spiritus mutantur. 162
- An Michael, Gabriel et Raphael sint nomina ordinum vel spirituum. *Ibid.*
- DISTINCT. XI. — Quod singulæ animæ habent angelum bonum ad custodiam, malum verbò ad exercitum. 163
- Utrum angeli proficiant in merito et præmio usque ad judicium. 164
- DISTINCT. XII. — De distinctione operum sex dierum. 165
- Quod alii senserunt omnia simul facta in materiâ et formâ; alii per intervalla temporum. *Ibid.*
- Quomodo per intervalla temporum res corporales conditæ sint. 166
- Quo sensu tenebræ dicantur esse aliquid, et quo dicantur non esse aliquid. *Ibid.*
- Quare illa materia confusa sit dicta informis, et ubi ad esse prodit et quantum in altum ascenderit. *Ibid.*
- De quatuor modis divinæ operationis. 167
- DISTINCT. XIII. — De primo distinctionis opere. *Ibid.*
- De luce factâ primo die, si spiritualis an corporalis fuerit. *Ibid.*
- Quibus modis accipitur dies. 168
- De naturali ordine computationis dierum, et de illo qui pro mysterio introductus est. *Ibid.*
- De intelligentiâ horum verborum: *Dixit Deus.* 169
- DISTINCT. XIV. — De opere secundæ diei, quâ factum est firmamentum. 170
- Quod cœlum tunc factum debet intelligi. *Ibid.*
- De quâ materiâ factum sit. *Ibid.*
- Quomodo aquæ possunt esse super cœlum, et quales sint. *Ibid.*
- De figurâ firmamenti. *Ibid.*
- Quare tacuit Scriptura de benedictione operis hujus diei. *Ibid.*
- De opere tertiæ diei, quando aquæ congregatæ sunt in unum locum, cum multa sint maria et flumina. *Ibid.*
- De opere quartæ diei, quâ facta sunt luminaria. *Ibid.*
- Quomodo accipiendum sit illud, sint in signa et tempora. 171
- DISTINCT. XV. — De opere quintæ diei, quâ facta sunt natantia et volatilia. *Ibid.*
- De opere sextæ diei, quâ creata sunt animalia et reptilia terræ. *Ibid.*
- De venenosis et noxiis animalibus. 172
- Utrum minima animalia tunc creata fuerint. *Ibid.*
- Quare post omnia factus est homo. *Ibid.*
- De sententiâ illorum qui simul omnia facta esse contendunt. *Ibid.*

Quomodo intelligenda sit requies Dei. 172
 Quomodo accipiendum sit quod dicitur Deus complēse opus suum septimā die, cum tunc quieverit. 173
 Quomodo omnia facta à Deo dicantur valde bona. *ibid.*
 De sanctificatione septimæ diei. *ibid.*
DISTINCT. XVI. — De hominis creatione. *ibid.*
 Qualis factus sit homo. *ibid.*
 De imagine et similitudine ad quam factus est homo. 174
 Quare homo dicitur imago, et ad imaginem; Filius verò imago, non ad imaginem. 175
DISTINCT. XVII. — De creatione animæ, an de aliquo facto sit. *ibid.*
 De inspiratione et insufflatione Dei, quando facta fuerit anima, an in corpore vel extra. 176
 In quā ætate factus est homo. *ibid.*
 Quare homo extra paradysum creatus, in paradiso sit positus. *ibid.*
 Quibus modis paradysus accipitur. *ibid.*
 De ligno vitæ. 177
 De ligno scientiæ boni et mali. *ibid.*
DISTINCT. XVIII. — De formatione mulieris. *ibid.*
 Quare de latere viri, et non de aliā parte corporis formata sit. *ibid.*
 Quare dormienti viro, et non vigilantī subtracta sit costa. 178
 Quod de costā multiplicatā in se sine additamento extrinseco facta fuerit. *ibid.*
 De causis superioribus et inferioribus. *ibid.*
 De causis quæ in Deo sunt simul et in creaturis, et de his quæ in Deo tantum sunt. 179
 De animā mulieris, quæ non est ex animā viri, quia animæ non sunt ex trahere. *ibid.*
DISTINCT. XIX. — De statu hominis ante peccatum, qualis fuit secundum corpus, et qualis post peccatum. *ibid.*
 Quomodo dicitur homo factus in animam viventem. 180
 Corpus hominis ante peccatum mortale et immortale erat; post peccatum, mortuum. *ibid.*
 Utrum immortalitas quam tunc habuit, fuerit de conditione naturæ, an ex gratiæ beneficio. *ibid.*
 Si posset homo vivere semper utens aliis lignis et non de ligno vitæ, Deo non mandante ut de illo ederet. 181
 De immortalitate corporis. *ibid.*
DISTINCT. XX. — De modo procreationis filiorum si non peccassent primi homines. 182
 Quare in paradiso non coierunt. *ibid.*
 De modo translationis in melius si non peccassent. *ibid.*
 Utrum in perfectione stature et usu membrorum procrearentur filii. 183
 Utrum etiam in sensu parvuli nascerentur. *ibid.*
 De duobus bonis, altero hic dato, altero promisso. 184
DISTINCT. XXI. — De invidiā diaboli quā ad tentandum accessit. *ibid.*
 De formā in quā venit. 185
 De calliditate serpentis. 186
 Utrum elegerit serpentem ut per eum tentaret diabolas. *ibid.*
 De modo tentationis. *ibid.*
 De duplici specie tentationis. *ibid.*
 Quare peccatum hominis, et non angeli remediabile sit. *ibid.*
 Quod non soli viro præceptum fuit datum. *ibid.*
DISTINCT. XXII. — De origine illius peccati. 187
 De mulieris elatione. *ibid.*
 De viri elatione. *ibid.*
 Quis magis deliquerit vir aut mulier. 188
 De ignorantia excusabili vel inexcusabili. 189
 An voluntas præcesserit illud peccatum. 190
DISTINCT. XXIII. — Quare Deus permisit hominem tentari, quem scielat casurum. *ibid.*
 Qualis fuerit secundum animam homo ante peccatum. *ibid.*
 De triplici scientiā hominis ante lapsum. *ibid.*
 Utrum homo præscius fuerit eorum quæ sibi futura erant. 191
DISTINCT. XXIV. — De gratiā hominis et potentiā ante casum. *ibid.*
 De adiutorio homini in creatione dato quo stare poterat. *ibid.*
 De libero arbitrio. 192
 De sensualitate. *ibid.*
 De ratione et partibus ejus. 193
 De simili ordine peccandi in nobis et in primis parentibus. *ibid.*
 Quod in nobis est vir et mulier et serpens. 194
 De spiritali conjugio viri et mulieris in nobis. *ibid.*
 Qualiter per ista tria in nobis consummetur tentatio. *ibid.*
 Quando mulier manducat sola cibum vetitum. *ibid.*
 Quando etiam vir manducat. *ibid.*

Quando sit veniale vel mortale peccatum. 195
 Quibus modis accipitur sensualitas in Scripturā. *ibid.*
DISTINCT. XXV. — Definitio liberi arbitrii secundum philosophos. 196
 Qualiter in Deo accipitur liberum arbitrium. *ibid.*
 Quod Angeli et sancti liberi arbitrium habent. *ibid.*
 Quod liberius erit liberum arbitrium quando peccare non poterunt. *ibid.*
 De differentiā libertatis liberi arbitrii secundum diversa tempora. 197
 De quatuor statibus liberi arbitrii. *ibid.*
 De corruptione liberi arbitrii per peccatum. *ibid.*
 De tribus modis libertatis liberi arbitrii, à necessitate, à peccato, à miseriā. 198
 De libertate quæ ex gratiā, et quæ ex naturā. 199
DISTINCT. XXVI. — De gratiā operante et cooperante. *ibid.*
 Quid sit voluntas. 200
 Quæ sit gratia voluntatem bonam præveniens. *ibid.*
 Quod bona voluntas quæ prævenit gratiā, quædam Dei dona prævenit. 201
 Quod cogitatio boni præcedit fidem. *ibid.*
 Quod intellectus et cogitationem boni et delectationem prævenit. *ibid.*
 An per liberum arbitrium bonum operatur homo sine gratiā. *ibid.*
 Utrum una et eadem gratia sit quæ dicitur operans et cooperans. 202
 Quomodo gratia meretur augeri. *ibid.*
 De tribus generibus honorum. 203
 In quibus bonis sit liberum arbitrium. *ibid.*
DISTINCT. XXVII. — De virtute quid sit et quid actus ejus. 204
 Quomodo tantum ex Deo sit. *ibid.*
 De gratiā quæ liberat voluntatem, si virtus est vel non. *ibid.*
 Quando ex gratiā incipiunt bona merita; et de quā gratiā hoc intelligatur. 205
 Quod bona voluntas gratiæ principaliter est. *ibid.*
 Quā ratione dicitur fides mereri justificationem. *ibid.*
 De muneribus virtutum et de gratiā quæ non est, sed facit meritum? *ibid.*
 Quod idem est usus virtutis et liberi arbitrii; sed virtutis principaliter. 206
 Quidam putant virtutes bonos usus esse liberi arbitrii, id est, actus mentis. *ibid.*
DISTINCT. XXVIII. — De hæresi Pelagianā. 207
 Quomodo Pelagiani dictis Augustini utuntur in testimonium sui erroris. *ibid.*
 Quomodo Augustinus verba illa determinet in Retractionibus. 208
 De hæresi Joviniani et Manichæi, quas colludit Hieronymus. *ibid.*
DISTINCT. XXIX. — Utrum homo ante peccatum eguerit gratiā operante et cooperante. 209
 Si homo ante lapsum virtutes habuerit. *ibid.*
 De ejectione hominis de paradiso. *ibid.*
 Quomodo intelligendum sit illud: *Ne sumas de ligno vite et vivas in æternum.* *ibid.*
 De flammeo gladio ante paradysum posito. 210
 An ante peccatum homo comederit de ligno vitæ. *ibid.*
DISTINCT. XXX. — Quod per Adam peccatum et poena transit in posterum. *ibid.*
 Utrum illud peccatum quod transit, fuerit originale vel actuale. *ibid.*
 Quidam putant fuisse actuale. *ibid.*
 Quomodo assignant illud intrasse in mundum. 211
 Quod originale peccatum verè fuit quod transit in posterum. *ibid.*
 Quid sit originale peccatum. *ibid.*
 Quod originale peccatum est culpa. *ibid.*
 Quod originale peccatum dicitur fomes peccati, id est, concupiscentia. 212
 Quid nomine concupiscentiæ intelligitur, quæ fomes est peccati. *ibid.*
 Quod per Adam originale peccatum intravit in omnes, id est, concupiscentia. *ibid.*
 An sit originale peccatum in quo omnes peccaverunt. 213
 Ex quo sensu dictum est: *Per inobedientiam unius multi sunt constituti peccatores.* *ibid.*
 Quod originale peccatum in Adam fuit et in nobis est. *ibid.*
 Quomodo omnes dicuntur in Adam fuisse quando peccavit, et ex eo descendisse. *ibid.*
 Quod nihil extrinsecum convertatur in humanam substantiam quæ est ex Adam. 214
DISTINCT. XXXI. — Quomodo originale peccatum à patribus transeat in filios: an secundum animam, an secundum carnem. *ibid.*
 Quod per carnem introducitur peccatum, et quomodo ostendit. *ibid.*

- carnis corruptionis causam ostendit, ex qua peccatum fit in anima. 214
 Quare dicitur peccatum esse in carne. 214
 Utrum causa originalis peccati quæ est in carne, sit culpa vel poena. 215
 Quare dicitur originale peccatum. 215
DISTINCT. XXXII. — Quomodo originale peccatum dimit-
 titur in baptismo. 216
 Utrum feccitas quam ex libidine trahit in baptismo di-
 luatur. 217
 Utrum illius concupiscentiæ Deus sit auctor. 218
 Quare illud peccatum imputetur animæ. 218
 Utrum illud peccatum sit necessarium vel volunta-
 rium. 219
 Quare Deus jungit animam corpori sciens eam inde
 maculari. 219
 An anima sit talis ante baptismum qualis à Deo crea-
 tur. 219
 An animæ ex creatione sint in donis naturalibus æqua-
 les. 219
DISTINCT. XXXIII. — An peccata omnium præcedentium
 patrum parvuli originaliter trahant ut peccatum
 Adæ. 219
 Quomodo in illo primo uno peccato plura reperiuntur. 219
 An actuale peccatum Adæ sit gravius cæteris. 220
 An illud peccatum sit primis parentibus dimissum. 221
 Quomodo peccata parentum visitentur in filios, et non
 visitentur. 221-222
DISTINCT. XXXIV. — De peccato actuali.
 An actus causa prima primi peccati. 222
 Quæ fuerit secundaria causa malorum. 223
 Quod non nisi in bonâ re sit malum. 223
 Quod in his fallit dialecticorum regula de contrariis. 224
DISTINCT. XXXV. — Quid sit peccatum. 224
 Utrum malus actus, in quantum peccatum est, sit cor-
 ruptio vel privatio boni. 225-226
 Quomodo peccatum possit corrumpere bonum, cum
 nihil sit. 227
 Qualiter se homo elongat à Deo. 228
 An poena sit privatio boni. 228
DISTINCT. XXXVI. — Quod quedam simul sunt peccata
 et poena peccati; quedam peccata et causa peccati.
 Alia verò peccata et causa et poena peccati. 228
 An peccatum sit causa peccati, in quantum pecca-
 tum est. 229
 Quod non omne peccatum est poena peccati. 229
 Utrum peccata aliqua essentialiter sint sine peccato. 229
 Quod cum peccatum sit poena peccati, peccatum est
 ab homine, poena à Deo. 229
 De quibusdam quæ indubitanter sunt peccata et po-
 na, et in quantum eas patimur peccata non sunt. 230
DISTINCT. XXXVII. — Quod aliqui putant malos actus
 nullo modo esse à Deo. 231
 Ex quo sensu dictum sit: *Deus non est mali auctor.* 231
DISTINCT. XXXVIII. — De voluntate et ejus fine. 233
 Quid sit bonus finis, scilicet, caritas. 233
 Quod omnes bonæ voluntates unum finem habent, et
 tamen quedam diversos fines sortiuntur. 233
 De differentiâ voluntatis et intentionis et finis. 233
DISTINCT. XXXIX. — Quare voluntas dicitur peccatum,
 cum sit de naturalibus, quorum nullum aliud pec-
 catum est. 234
 Quare actus voluntatis sit peccatum, si aliarum poten-
 tiarum non sunt peccata. 234
 Ex quo sensu dicitur naturaliter omnis homo velle
 bonum. 234
DISTINCT. XL. — An ex fine omnes actus pensari de-
 beant. 237
 Ex quo affectu vel fine omnes sint boni vel mali. 237
DISTINCT. XLI. — An omnis intentio et actio infidelium
 sit mala. 239
 Quibus modis dicatur bonum. 239
 Quomodo intelligitur illud: Peccatum adeo est volun-
 tarium, ut nullo modo sit peccatum, si non sit vol-
 untarium. 240
 Et illud: Nusquam nisi in voluntate peccatum est:
 Et item: Non nisi in voluntate peccatur. 241
 Quod mala voluntas est voluntarium peccatum. 241
DISTINCT. XLII. — An voluntas et actio mala in eodem
 et circa idem sint unum peccatum vel plura. 241
 Si peccatum ab aliquo commissum in eo sit usquequò
 poeniteat. 242
 Quibus modis accipiatur reatus. 242
 De modis peccatorum. 242
 Quomodo differant delictum et peccatum. 243
 De septem principalibus vitiis. 243
 De superbia. 243
 Quomodo superbia dicatur radix omnium malorum et
 cupiditas, cum superbia non sit cupiditas. 243
DISTINCT. XLIII. — De peccato in Spiritum sanctum. 243
 Utrum omnis obstinatio sit peccatum in Spiritum san-
 ctum. 244
 Qualiter accipiatur peccatum in Spiritum sanctum. 245
DISTINCT. XLIV. — De potentia peccandi an sit homini
 vel diabolo à Deo. 246
 An aliquando resistendum sit potestati. 246
LIBER TERTIUS. DE INCARNATIONE VERBI. 247-248
DISTINCTIO PRIMA. — De incarnatione Verbi, aliisque
 ad hæc spectantibus. 247
 Quare Filius carnem assumpsit, non Pater vel Spiritus
 sanctus. 247
 Utrum Pater vel Spiritus sanctus potuerit incarnari. 247
 An Filius qui tantum carnem accepit, aliquid fecerit
 quod non Pater vel Spiritus sanctus. 247
DISTINCT. II. — Quare totam humanam naturam acce-
 pit, et quid nomine nature intelligitur. 248
 De unione Verbi et carnis, mediante anima. 249
 Quod simul assumpsit animam et carnem Verbum, nec
 caro prius est concepta quam assumpta. 250
DISTINCT. III. — De carne assumpta, qualis ante fuerit. 250
 Quod nullus est sine peccato hic, excepta Virgine. 251
 Quare Christus non fuit decimatus in Abraham, sicut
 Levi. 251
 Quare caro Christi non dicta est peccatrix, sed similis. 252
 Carnem Christi non prius conceptam quam assumptam. 252
DISTINCT. IV. — Quare Spiritui sancto tribuatur incar-
 natio, cum sit opus Trinitatis. 252
 Quare dicatur Christus conceptus et natus de Spiritu
 sancto. 253
 Quare Apostolus dicit Christum factum, quem nos fate-
 mur natum. 253
DISTINCT. V. — Si persona vel natura personam vel na-
 turam assumpsit, et si natura Dei sit incarnata. 254-255
 An divina natura debet dici caro facta. 255
 Quare non accepit personam hominis cum assumpsit
 hominem; quod quidam proferre nituntur. 257
DISTINCT. VI. — De intelligentiâ harum locutionum:
Deus est homo, Deus factus est homo, etc., tres sen-
 tentias ponit. 257
 Prima est eorum qui dicunt in incarnatione hominem
 quemdam ex animâ et carne constitutum, et illum
 hominem esse factum Deum, et Deum illum homi-
 nem; et auctoritates quibus ita esse asserunt
 ponit. 258
 Secunda est eorum qui dicunt hominem illum ex tri-
 bus substantiis vel duabus naturis constare, et huic
 fatentur unam esse personam ante Incarnationem
 simplicem tantum, sed in incarnatione composi-
 tam: et auctoritates quibus se muniri proponit. 259
 Tertia est eorum qui non solum personam ex naturis
 compositam negant, sed etiam aliquem hominem,
 vel aliquam substantiam ibi ex animâ et carne com-
 positam diffiterent, et sic duo illa, scilicet carnem
 et animam verbo unita dicunt, ut non ex illis al-
 qua substantia vel persona componeretur, sed illis
 duobus velut indumento Deus vestiretur, ut morta-
 libus oculis appareret; qui rationem Incarnationis
 secundum habitum accipiat. 260
 Deinde auctoritates inducit quibus hæc sententiâ ro-
 boratur. 260
 Quatuor species habitus distinguuntur. 260
DISTINCT. VII. — Deinde quæ singulis sententiis adver-
 sari videntur ponit. 263
 Ex quo sensu dicitur Christus prædestinatus. 264
 Quod non debet dici homo dominicus. 264
DISTINCT. VIII. — An divina natura dici debeat nata de
 virgine. 265
 De geminâ nativitate Christi, quâ bis natus est. 265
DISTINCT. IX. — De adoratione exhibendâ humanitati
 Christi. 265
DISTINCT. X. — An Christus secundum quod homo, sit
 adoptivus filius. 267
DISTINCT. XI. — Utrum Christus sit creatus vel factus.
 De perfidia et penâ Arit. 268
DISTINCT. XII. — An homo ille semper fuerit.
 An Deus alium hominem sumere potuerit vel aliunde
 quam de genere Adæ. 269
 Si homo ille potuerit peccare, vel non esse Deus.
 Si Deus potuerit assumere hominem in sexu muliebri. 271
DISTINCT. XIII. — De sapientiâ et grâtiâ Christi homi-
 nis an in eis proficere potuerit. 271
DISTINCT. XIV. — Si anima Christi habuit sapien-
 tiam cum Deo, et si omnia scit quæ Deus. 275
 Quare Deus non dedit illi animæ potentiam omnium ut
 scientiam. 274
DISTINCT. XV. — De hominis defectibus quos assumpsit
 Christus. 275
 De propensione et passione timoris vel tristitiæ. 275

De quibusdam capitulis Hilarii obsecris, quibus à carne Christi dolores passionis submoveri videntur. 278
 De tristitia Christi et ejus causâ secundum eundem. *Ibid.* et seq.
 Distinct. XVI. — An in Christo fuerit necessitas patiendi et moriendi, quæ est defectus generalis. 279
 De statibus hominis, et quid Christus de singulis accepit. 280
 Distinct. XVII. — Si omnis Christi oratio vel voluntas impleta sit. *Ibid.*
 De voluntatibus Christi secundum duas naturas. *Ibid.*
 De capitulis quibusdam Ambrosii et Hilarii, ubi de dubitatione et timore Christi agitur. 282
 Distinct. XVIII. — Si Christus meruit sibi et nobis et quid sibi et quid nobis. *Ibid.*
 Quod à conceptu meruit sibi idem quod per passionem. 283
 De eo quod scriptum est: *Donavit illi nomen quod est super omne nomen.* *Ibid.*
 Si Christus sine omni merito habere valuit quod merito obtinuit. 284
 De causâ passionis et mortis Christi. *Ibid.*
 Distinct. XIX. — Qualiter à diabolo et à peccato redemit nos Christus per mortem. 285
 Cur Deus homo et mortuus. 286
 Quomodo à peccatis nos redemit Christus. *Ibid.*
 Quomodo poenam nostram portavit. 287
 Si solus Christus Redemptor et Mediator debet dici. *Ibid.*
 De Mediatore. *Ibid.*
 Secundum quam naturam, etc. *Ibid.*
 Distinct. XX. — Quod alio modo potuit liberare, et quare isto modo potuit. 288
 Quâ justitiâ sit victus diabolus. *Ibid.*
 De causâ inter Deum, et hominem, et diabolum. 289
 De traditione Christi factâ à Judæis, à Deo et à Judæis. *Ibid.*
 Utrum Christi passio sit opus Dei et Judæorum. 290
 Distinct. XXI. — Si in Christi morte separata fuit anima vel caro à verbo. *Ibid.*
 Quâ ratione dicitur Christus mortuus et passus. *Ibid.* et seqq.
 Distinct. XXII. — Si Christus in morte fuit homo. 292
 Si Christus ubicumque est sit. 293
 Quod Christus ubique totus est, sed non totum; ut totus est homo vel Deus, sed non totum. 294
 Si ea quæ dicuntur de Deo vel Filio Dei possint dici de homine illo, vel de Filio hominis. *Ibid.*
 Distinct. XXIII. — Si Christus habuerit fidem, spem et charitatem. 295
 Quid sit fides. *Ibid.*
 Quot modis dicitur fides. *Ibid.*
 Quid sit credere Deum, vel Deo, vel in Deum. *Ibid.*
 De infirmi qualitate mentis quæ in malo Christiano est. *Ibid.*
 Quomodo dicatur una fides. 296
 Quod fides est de his quæ non videntur propriè; ipsa tamen videtur ab eo in quod est. *Ibid.*
 Descriptio fidei. *Ibid.*
 Quare sola fides dicitur fundamentum. 297
 Distinct. XXIV. — Quomodo intelligatur quod scriptum est: *cum factum fuerit credatis.* *Ibid.*
 Si Petrus habuit fidem passionis quando vidit Iesum hominem pati. 298
 Si aliqua sciuntur quæ non creduntur. *Ibid.*
 Distinct. XXV. — De fide antiquorum. 299
 De fide simplicium. *Ibid.*
 Quæ ante adventum credere sufficiebat. 300
 De fide Cornelii. *Ibid.*
 De æqualitate fidei, spei, charitatis et operis. *Ibid.*
 Distinct. XXVI. — De spe quid sit. 301
 De quibus sit spes, et quomodo differant fides et spes. *Ibid.*
 Si in Christo fuerit fides vel spes. *Ibid.*
 Si iusti in inferno fidem et spem habuerunt. 302
 Distinct. XXVII. — De charitate Dei et proximi quæ in Christo et in nobis est. *Ibid.*
 Quid sit charitas. *Ibid.*
 Si eadem charitate diligitur Deus et proximus, et quare dicuntur duo mandata charitatis. *Ibid.*
 De modo diligendi. 303
 De impletionem illius mandati: *Diliges Deum ex toto corde.* *Ibid.*
 Quod alterum mandatum in altero est. 304
 Quæ charitate sint diligenda. *Ibid.*
 Distinct. XXVIII. — Si iubemur totum proximum diligere et nos totos. *Ibid.*
 Quod in dilectione proximi includitur dilectio angelorum, et quis sit proximus. 305
 Quibus modis dicitur proximus. *Ibid.*
 Distinct. XXIX. — De ordine diligendi, quid prius, quid posterius. 306
 An omnes homines pariter diligendi sint. *Ibid.*
 De gradibus charitatis. 308
 Distinct. XXX. — Si melius est diligere inimicos

quàm amicos. 308
 Distinct. XXXI. — Si charitas semel habita amittatur. 309
 Quare fides, spes et scientia dicuntur evacuari et non charitas, cum et ipsa sit ex parte. 311
 Si Christus ordinem diligendi servavit quem nos. *Ibid.*
 Distinct. XXXII. — De charitate Dei. *Ibid.*
 Quomodo dicitur Deus magis diligere vel minus habere vel illum. 312
 Quod difficietius respicienda est dilectio Dei. *Ibid.*
 Si quis magis vel minus diligitur à Deo uno tempore quàm alio. *Ibid.*
 Si Deus ab æterno dilexit reprobos. *Ibid.*
 Distinct. XXXIII. — De quatuor virtutibus principalibus, et utrum hæc virtutes in Christo fuerint et in angelis sint, et de usibus earum. *Ibid.*
 Distinct. XXXIV. — De septem donis Spiritus sancti, et utrum sint virtutes, et sint in angelis. 313
 Utrum in Christo fuerint. 314
 De timorum distinctione. *Ibid.*
 De timore casto, et servili, et initiali. 315
 Quomodo differant castus et servilis vel initialis. 316
 Quod timor servilis et initialis dicuntur initium sapientie, sed differenter. *Ibid.*
 Quomodo castus timor permanet in æternum. 317
 Si timor poenæ qui fuit in Christo, servilis vel initialis fuerit. *Ibid.*
 Distinct. XXXV. — De sapientia et scientia quæ differant. *Ibid.*
 In quo differat sapientia ab intellectu. 318
 Utrum intellectus et scientia quæ inter dona continentur, sint illa quæ naturaliter habet homo. *Ibid.*
 Distinct. XXXVI. — De connectione virtutum quæ non separantur, et an cunctæ virtutes pares sint in quocumque sunt. 319
 Quomodo charitate tota lex pendet. 320
 Distinct. XXXVII. — De decem mandatis quomodo continentur in duobus. 321
 Quare idolum philisæe in templo dicitur. *Ibid.*
 Quare in Spiritu sancto propriè dicitur fieri remissio peccatorum. *Ibid.*
 De furto. 322
 De mendacio. *Ibid.*
 Distinct. XXXVIII. — De triplici genere mendacii, et de octo speciebus mendacii. 323
 Quid sit mendacium. *Ibid.*
 Quid mentiri. 324
 Quod omne mendacium peccatum sit, sive prosit, sive non, et quare. *Ibid.*
 In quibus rebus cum periculo erratur, vel non. *Ibid.*
 Distinct. XXXIX. — De perjurio, et an sit perjurium quod non est mendacium. 325
 De triplici modo perjurii. *Ibid.*
 An juratio sit malum. 326
 De juramento quod fit per creaturas. *Ibid.*
 Quare juratio sit gravior, an quæ fit per Deum, an quæ fit per creaturas, vel per Evangelium. 327
 Quid sit dicere, per Deum. *Ibid.*
 De illis qui jurant per falsos deos. *Ibid.*
 Quod juramentum vel promissio contra Deum facta non est tenenda. *Ibid.*
 Si est perjurus qui non facit quod incaute jurat. 328
 De illis qui verborum calliditate jurant. *Ibid.*
 De illo qui cogit aliquem jurare. *Ibid.*
 Distinct. XL. — Quare lex dicitur comprimere animum, non animum. *Ibid.*
 Quæ sit littera occidens. 329
 De Legis et Evangelii distantia. 330
 LIBER QUARTUS. DE SACRAMENTIS. 330-330.
 DISTINCTIO PRIMA. — De Sacramentis et signis sacramentalibus. *Ibid.*
 Quid sit sacramentum. *Ibid.*
 Quid sit signum. *Ibid.*
 In quo differant signum et sacramentum. *Ibid.*
 Quare instituta sunt sacramenta. *Ibid.*
 De differentiâ sacramentorum veterum et novorum. *Ibid.*
 De circumcisione. *Ibid.*
 Quod remedium illi habuerunt qui fuerant ante circumcisionem. *Ibid.*
 De institutione circumcisionis et de causâ. 331
 De parvulis defunctis ante diem octavum quod fidebat circumcisio. *Ibid.*
 Distinct. II. — De sacramentis novæ legis. *Ibid.*
 De baptismo. 332
 De differentiâ baptismi Joannis et Christi. *Ibid.*
 Quid utilitatis baptismus Joannis habuit. *Ibid.*
 Si fuit sacramentum baptismus ille. *Ibid.*
 De formâ baptismi Joannis. *Ibid.*
 Distinct. III. — Quid sit baptismus. 333

- De formâ baptismi. 333
 Quod Apostoli in nomine Christi baptizaverunt. *ibid.*
 Si in nomine Patris tantum vel Spiritus sancti possit tradi baptismus. *ibid. et seq.*
 De institutione baptismi. 334
 Quare in aquâ tantum fiat. 333
 De immersione quoties fieri debeat. *ibid.*
 Quando circumcisio amittit vim suam. *ibid.*
 De causâ institutionis baptismi. 336
 DISTINCT. IV. — De illis qui suscipiunt sacramentum et rem; et rem et non sacramentum; et sacramentum et non rem. *ibid.*
 De fictis accedentibus. *ibid.*
 Quomodo intelligatur illud: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.* 337
 Quod passio supplet vicem baptismi, et fides et contritio. *ibid. et seq.*
 Quid prosit baptismus cum fide accedentibus. 339
 Quid dimittitur in baptismo iustis. *ibid.*
 Cujus rei sit sacramentum baptismus quem recipit iustus. 340
 DISTINCT. V. — Quod baptismus æquè bonus est à bono vel à malo datus, bono vel malo. *ibid.*
 De potestate baptismi et ministerio. 341
 Quare fuit potestas baptismi quam Christus potuit dare servis et non dedit. 342
 DISTINCT. VI. — Quibus liceat baptizare. *ibid.*
 Si baptizandi sunt ab hæreticis baptizati. *ibid.*
 Quod nullus in materno utero baptizatur. 343
 Utrum baptismus sit cum verba corruptè proferuntur. *ibid.*
 De illo qui pro ludo immergitur. 344
 De responsione patrinorum. *ibid.*
 De catechismo et exorcismo. 345
 DISTINCT. VII. — De sacramento confirmationis, quod non nisi à summis sacerdotibus tradi potest. *ibid.*
 Quare sit virtus hujus sacramenti. *ibid.*
 Utrum hoc sacramentum dignius sit baptismo. *ibid.*
 Utrum possit iterari. 346
 DISTINCT. VIII. — De sacramento altaris. *ibid.*
 Quod hujus sacramenti in veteri testamento figura præcessit et baptismi. *ibid.*
 De institutione hujus sacramenti. *ibid.*
 De formâ. *ibid.*
 Quod Christus post alium cibum dedit hoc sacramentum discipulis. *ibid.*
 De sacramento et re. 347
 Quod res sacramenti duplex est. *ibid.*
 DISTINCT. IX. — De duobus manducandi modis. 348
 De errore illorum qui dicunt Christum tantum à bonis sumi. *ibid.*
 De intelligentiâ quorundam verborum ambiguum. 349
 DISTINCT. X. — De hæresi illorum qui dicunt corpus Christi non esse in altari, nisi in figurâ vel in signo. *ibid.*
 De sanctorum testimoniis, quibus probatur verum corpus Christi esse in altari. 351
 DISTINCT. XI. — De modo conversionis. 352
 Quomodo dicitur corpus Christi confici de substantiâ panis. 353
 Quare sub aliâ specie sumatur. 353
 Quare sub duplici specie. *ibid.*
 Quare aqua misceatur vino. 354
 Quale corpus dedit Christus discipulis in cenâ. *ibid.*
 DISTINCT. XII. — Ubi accidentia fundentur. *ibid.*
 De fractione et partitione. *ibid.*
 De confessione Berengarii. 355
 Quid illæ partes significant. *ibid.*
 Si Christus immolatur in altari quotidie, et an sit sacrificium quod a sacerdote geritur. 356
 De causâ institutionis. 357
 DISTINCT. XIII. — Si hoc sacramentum conficiatur ab hæreticis vel excommunicatis. *ibid.*
 Quid facit hæreticum, quid sit hæreticus. 358
 DISTINCT. XIV. — De poenitentia. *ibid.*
 Unde dicitur poenitentia. 359
 Quid sit poenitentia. *ibid.*
 Quid sit poenitere. 360
 De solemnâ et unicâ poenitentia. 361
 Quod peccata sæpè dimittuntur per poenitentiam. *ibid.*
 DISTINCT. XV. — Quod pluribus irretitis peccatis non potest verè de uno poenitere, nisi de omnibus poeniteat. 362
 Quibus de causis contingunt flagella. 363
 De Ægyptiis et sodomitis, qui dicuntur temporaliter puniti ne in æternum perirent. *ibid.*
 De generibus eleemosynarum. 364
 Quid sit eleemosyna. *ibid.*
 Utrum in mortali peccato permanentes et largas eleemosynas facientes debeant dici satisfacere. 365
- Utrum bona quæ sunt ab aliquibus malis valeant an meritum vitæ cum fuerint conversi ad bonum. *ibid. et seq.*
 DISTINCT. XVI. — De tribus in poenitentia considerandis, scilicet compunctione, confessione et satisfactione. 367
 Quare sit vera satisfactio. *ibid. et seq.*
 Quare sit satisfactio falsa. 368
 De tribus actionibus poenitentiae. 369
 De multitudine venialium quæ gravant, ut unum grande peccatum. *ibid.*
 De satisfactione venialium. *ibid.*
 DISTINCT. XVII. — Utrum sine confessione dimittantur peccata. 370
 Si sufficit soli Deo confiteri. 371
 Quod non sufficit soli Deo confiteri, si possit sacerdoti confiteri. 372
 An sufficiat confiteri laico. 373
 Ad quid valeat confessio. *ibid. et seq.*
 DISTINCT. XVIII. — De remissione quam præstat sacerdos. 373
 De clavibus. *ibid.*
 De usu clavium. 376
 Si sacerdos potest dimittere peccata vel retinere. 377
 Quomodo sacerdotes dimittunt peccata vel retinent. *ibid.*
 Quomodo sacerdotes ligant vel solvunt à peccatis. *ibid.*
 Quomodo intelligendum sit illud: *Quodcumque solveritis super terram.* 378
 Quæ sunt interiores tenebræ et interior macula. 379
 DISTINCT. XIX. — Quando hæc claves dantur et quibus. *ibid.*
 Utrum per indignos transfundatur gratia dignis. 380
 Quomodo intelligendum sit: *Maledicam benedictionibus vestris.* 381
 Qualis esse debeat iudex ecclesiasticus. *ibid.*
 DISTINCT. XX. — De his qui in fine poenitent. 382
 De his qui poenitentiam non complent. 383
 De illo cui sacerdos indiscretus injungit poenitentiam parvam. *ibid.*
 Quod morientibus non est imponenda satisfactio, sed innotescenda. 384
 Quod non est poenitentia neganda vel reconciliatio in necessitate. *ibid.*
 Quod presbyter non reconciliet aliquem inconsulto episcopo, nisi in necessitate. *ibid.*
 An oblatio ejus sit recipienda qui currens ad poenitentiam prevenitur morte. 385
 DISTINCT. XXI. — De peccatis quæ post hanc vitam dimittuntur. *ibid.*
 De his qui ædificant aurum, argentum, lapidem, lignum, fœnum, stipulam. *ibid.*
 De igne purgatorio, quo alii citius, alii tardius purgantur. *ibid.*
 Quid sit ædificare lignum, fœnum aut stipulam. 386
 Quid sit ædificare aurum, argentum, lapidem pretiosum. *ibid.*
 Quod aliquis verè poenitet, etsi non de omni veniali. *ibid.*
 Quid prosit generalis confessio. 387
 Quod nemo debet confiteri peccata quæ non fecit. *ibid.*
 De poenâ sacerdotis qui peccata confitentis publicat. *ibid.*
 DISTINCT. XXII. — Si peccata dimissa redeant. *ibid.*
 Quid sit hic sacramentum et res. 388
 DISTINCT. XXIII. — De sacramento unctionis extremæ. 389
 De tribus generibus unctionis. *ibid.*
 A quibus fuerit hoc sacramentum institutum. *ibid.*
 De iteratione hujus sacramenti. *ibid. et seq.*
 DISTINCT. XXIV. — De ordinibus ecclesiasticis, et quot sint. 390
 Quare sunt septem. *ibid.*
 Quales assumendi sunt ad clerum. *ibid.*
 De coronâ et tonsurâ. 391
 De ostiariis. *ibid.*
 De lectoribus. *ibid.*
 De exorcistis. 392
 De acolytis. *ibid.*
 De subdiaconis et diaconis. *ibid. et seq.*
 De presbyteris. 394
 Qui dicuntur ordines sacri. *ibid.*
 Qui appelletur ordo. *ibid.*
 De nominibus dignitatis et officii. *ibid.*
 De episcopo. *ibid.*
 De pontifice. 395
 De quadripartito episcoporum ordine. *ibid.*
 De vate. *ibid.*
 De cantore. *ibid.*
 DISTINCT. XXV. — De ordinatis ab hæreticis. 395 *et seq.*
 De simoniâ, unde dicitur et quid sit. 397
 De his qui à simoniacis ordinantur scienter vel non. *ibid.*
 De his qui dicunt se emere corporalia et non spiritalia. 398
 De distinctione simoniacorum. *ibid.*
 De his qui violentè ab hæreticis vel aliis simoniacis

- ordinatur. 398
De ætate ordinandorum
 DISTRICT. XXVI. — De sacramento conjugii. *ibid.*
De institutione et ejus causâ. *ibid.*
Quando secundum præceptum et secundum indulgentiam contractum sit conjugium. 399
Quibus modis accipitur indulgentia. *ibid.*
Quod nuptiæ bonæ sint. *ibid.*
Cujus rei sacramentum sit conjugium. *ibid.*
DISTRICT. XXVII. — Quæ sunt considerata in conjugio. 400
Quid sit conjugium. *ibid.*
De consensu qui efficit conjugium. *ibid.*
Quando incipit esse conjugium. 401
De opinione quorundam qui dicant conjugium non esse ante carnalem copulam. *ibid.*
Quod sponsa potest eligere monasterium sine consensu sponsi. *ibid.*
Quod conjugatus sine conjugis consensu nequit profiteri continentiam. 402
De adulterinis conjugii. *ibid.*
Quod multipliciter sponsus et sponsa accipitur. 403
Quæ sponsa sit vidua mortuo sponso, et quæ non. 404
DISTRICT. XXVIII. — Si consensus de futuro etiam juramento firmatus faciat conjugium. *ibid.*
De his quæ pertinent ad substantiam et ad decorem sacramenti. *ibid.*
Utrum consensus ille qui facit matrimonium sit de carnali copulâ, an de cohabitatione, an de alio. 405
Quare de latere viri formata est mulier. *ibid.*
DISTRICT. XXIX. — Quod non est consensus legitimus, ubi est coactio. 406
DISTRICT. XXX. — De errore qui evacuat consensum. *ibid.*
De conjugio Mariæ et Joseph. 407
De finali causâ conjugii. 408
Quod malus finis non contaminat sacramentum. *ibid.*
DISTRICT. XXXI. — De tribus bonis conjugii. *ibid.*
De duplici separatione. *ibid.*
De his qui procurant venena sterilitatis. 409
Quando sint homicidæ qui procurant abortum. 410
De excusatione coitus, qui fit per bona conjugii. *ibid.*
De indulgentiâ quam fecit Apostolus. *ibid.*
De malo incontinentiæ. 411
De carnis delectatione quæ peccatum sit vel non. *ibid.*
DISTRICT. XXXII. — De solutione carnalis debiti. 412
De continentia ex communi consensu servandâ. *ibid.*
Quando cessandum sit à coitu. 413
Quibus temporibus non sint celebrandæ nuptiæ. 414
DISTRICT. XXXIII. — De diversis legibus conjugii. *ibid.*
Utrum Joannis virginitas sit præferenda castitati Abrahæ. 415
Quæ erat consuetudo conjugii sub lege. *ibid.*
Cui licebat tunc plures uxores habere vel non. 416
De virginitate mentis et carnis. *ibid.*
DISTRICT. XXXIV. — De personis legitimis. *ibid.*
De frigidis separandis vel non. *ibid.*
De his qui maleficiis impediti coire nequeunt. 417
De furiosis. *ibid.*
De his qui dormiunt cum duobus sororibus. *ibid.*
Quod non est dimittenda uxor pro aliquâ maculâ corporis. 418
DISTRICT. XXXV. — De jure viri et mulieris. *ibid.*
Quod fornicarius nequit dimittere vir nisi ipse expers fuerit fornicationis et de converso. *ibid.*
De reconciliatione eorum qui propter fornicationem separantur. *ibid. et seq.*
De illis qui ante conjunctionem se polluerunt per adulterium. 419
DISTRICT. XXXVI. — Utrum propter extremam conditionem possit fieri separatio. 420
De copulatione servi et ancillæ diversorum dominorum. *ibid.*
De viro qui se facit servum ut dividatur ab uxore. *ibid.*
De ætate contrahentium. 421
DISTRICT. XXXVII. — In quibus ordinibus nequeat contrahi matrimonium. *ibid.*
De interfectores suarum conjugum. *ibid.*
DISTRICT. XXXVIII. — De votis et votorum differentia. 422
De virginibus non velatis. *ibid.*
Quod grande malum sit adulterium. 423
De illis qui post longam captivitatem redeunt. *ibid.*
DISTRICT. XXXIX. — De dispari cultu. 424
De conjugio fidelis et infidelis et duorum infidelium. *ibid.*
De fornicatione spirituali propter quam dimitti conjux potest. 425
Pro quibus peccatis possit fieri separatio vel non. *ibid.*
Quando licet fideli aliam ducere vel non. 426
Utrum conjugium inter infideles sit. *ibid.*
- quod conjugium infidelium sit legitimum. 426
DISTRICT. XL. — De cognatione carnali. 427
De computatione graduum consanguinitatis. *ibid.*
Quare sex gradus computantur. *ibid.*
De dispensatione Gregorii habitâ ad Anglos. 428
DISTRICT. XLI. — De gradibus affinitatis. *ibid.*
De variis traditionibus affinitatis. *ibid.*
Si conjugium sit inter eos qui notâ consanguinitate dividentur. 429
Quibus personis testificantibus sint dirimenda conjugia. *ibid.*
Quid sit fornicatio, et quid stuprum. 430
Quid adulterium et quid incestus. *ibid.*
DISTRICT. XLII. — De spirituali cognatione. *ibid.*
Qui sint filii spirituales. *ibid. et seq.*
De copulâ spiritualium vel adoptivorum et naturalium filiorum. 432
De copulâ filiorum qui ante compaternitatem vel post nati sunt. *ibid.*
Si cui liceat duas commatres ducere unam post aliam. *ibid.*
Si vir et uxor simul tenere valeant puerum. 433
De secundis et tertiis et deinde nuptiis. *ibid.*
DISTRICT. XLIII. — De resurrectione et judicii conditione. *ibid.*
De voce tubæ. 434
De nocte mediâ. *ibid.*
De libris qui tunc aperientur. *ibid. et seq.*
De memoria electorum si tunc præterita mala teneat. *ibid.*
De his qui vivi reperientur. 435
Quomodo intelligitur Christus judex vivorum et mortuorum. *ibid.*
Quomodo omnes incorrupti resurgent. *ibid.*
DISTRICT. XLIV. — De ætate et staturâ resurgentium. *ibid.*
Quod resurget quicquid fuit de substantiâ et naturâ corporis, etsi non in eadem parte corporis. 436
Quod sancti sine omni deformitate resurgent. *ibid.*
Utrum reproborum corpora cum deformitatibus resurgant quas hic habuerunt. *ibid.*
Quod non consumerentur malorum corpora quæ tunc ardebunt. 437
Si dæmones corporali igne cremantur. *ibid.*
Si animæ sine corporibus sentiant ignem materiale. *ibid.*
De abortivis foetibus et monstris. *ibid.*
DISTRICT. XLV. — De diversis animarum receptaculis post mortem. 438
De suffragiis defunctorum. *ibid.*
De officiis sepulture. 439
De duobus æquâ bonis, quorum alter post mortem plura habet auxilia. *ibid.*
Quibus suffragiis juvabuntur mediocriter boni in fine reperi. *ibid.*
Quomodo sancti et glorificati vel angeli audiunt preces supplicantium, et quomodo intercedunt pro nobis. 440
DISTRICT. XLVI. — Si valde malis præstatur mitigatio poenæ. 441
De occulto judicio Dei. 442
De justitiâ et misericordiâ Dei. *ibid.*
Quare quædam opera dicuntur justitiæ, quædam misericordiæ vel bonitatis Dei. 443
Quomodo universæ viæ Domini dicuntur misericordia et veritas. *ibid.*
DISTRICT. XLVII. — De sententiâ judicii. *ibid.*
Quod sancti judicabunt, et quomodo. 444
De ordinibus eorum qui erunt in judicio. *ibid.*
De ordine judicii et ministerio angelorum. 445
Si post judicium dæmones præerunt hominibus ad puniendum. *ibid.*
DISTRICT. XLVIII. — De formâ judicis. *ibid.*
Quod apparebit in formâ servi. 446
Quare secundum formam servi dicitur Christus suscitatus corpora. *ibid.*
De loco judicii. *ibid.*
De qualitate luminarium et temporis post judicium. 447
DISTRICT. XLIX. — De differentiâ mansionum in cœlo et in inferno. *ibid.*
Utrum omnes volint esse beati. 448
Si quid cognoscitur ab aliquo quod non intelligant omnes. 449
De parilitate gaudii. *ibid.*
Si major sit beatitudo sanctorum post judicium. *ibid.*
DISTRICT. L. — Si mali in inferno peccabunt. 450
Quare dicuntur tenebræ exteriores. *ibid.*
Si damnatorum animæ notitiam habeant eorum quæ hic sunt. 451
De Lazaro et divite. *ibid.*
Si boni et mali invicem se videant. 452
De chaos inter bonos et malos. *ibid.*
Utrum visa impiorum poena minuat vel angeat gloriam

bonorum.	432	dere essentiam Dei.	536
ARTICULI in quibus Magister Sententiarum non tenetur communiter ab omnibus.	431-432	2. Utrum essentia Dei videatur ab intellectu creato secundum aliquam speciem creatam.	538
D. THOMÆ AQUINATIS VITA.	433-434	3. Utrum essentia Dei possit videri oculo corporeo.	539
SUMMÆ THEOLOGICÆ PARS PRIMA.	437-438	4. Utrum aliqua substantia intellectualis creata ex suis naturalibus sufficiens sit videre Dei essentiam.	541
PROLOGUS.	<i>ibid.</i>	5. Utrum intellectus creatus ad videndum Dei essentiam indigeat lumine creato.	545
QUESTIO PRIMA. — De sacra doctrina, qualis sit et ad quæ se extendat.	<i>ibid.</i>	6. Utrum videndum Dei essentiam unus alio perfectius videat.	544
Art. 1. Utrum præter alias scientias doctrina theologica sit necessaria.	<i>ibid.</i>	7. Utrum aliquis intellectus creatus possit comprehendere Dei essentiam.	545
2. Utrum sacra doctrina sit scientia.	460	8. Utrum intellectus creatus videns Dei essentiam, omnia in ipsa cognoscat.	547
3. Utrum sit una scientia, vel plures.	<i>ibid.</i>	9. Utrum ea quæ ibi cognoscit, per aliquas similitudines cognoscat.	549
4. Utrum sit speculativa, vel practica.	461	10. Utrum simul cognoscat omnia quæ in Deo videt.	550
5. Utrum sit dignior aliis scientiis.	462	11. Utrum in statu hujus vite aliquis homo possit essentiam Dei videre.	551
6. Utrum sit sapientia.	463	12. Utrum per rationem naturalem Deum in hac vita cognoscere possimus.	553
7. Utrum Deus sit subjectum hujus scientiæ.	463	13. Utrum supra cognitionem naturalem in præsentia vita aliqua cognitio Dei habeatur per gratiam.	554
8. Utrum sit argumentativa.	466	QUEST. XIII. — De nominibus Dei.	<i>ibid.</i>
9. Utrum uti debeat metaphoricis vel symbolicis locutionibus.	467	Art. 1. Utrum Deus sit nominabilis à nobis.	558
10. Utrum sacra Scriptura sub una litera habeat plures sensus.	469	2. Utrum aliqua nomina dicta de Deo prædicentur de ipso substantialiter.	560
QUEST. II. — De Deo an sit.	471	3. Utrum aliqua nomina dicta de Deo propriè dicantur de ipso, an verò omnia ei attribuantur metaphoricè.	561
Art. 1. Utrum Deum esse sit per se notum.	473	4. Utrum multa nomina dicta de Deo sint synonyma.	561
2. Utrum Deum esse sit demonstrabile.	474	5. Utrum aliqua nomina dicantur de Deo et creaturis univocè vel æquivocè.	563
3. Utrum Deus sit.	476	6. Utrum, supposito quòd dicantur analogicè, dicantur per prius de Deo vel de creaturis.	567
QUEST. III. — De simplicitate Dei.	477	7. Utrum aliqua nomina dicantur de Deo ex tempore.	570
Art. 1. Utrum Deus sit corpus.	478	8. Utrum hoc nomen, <i>Deus</i> , sit nomen naturæ, vel operationis.	571
2. Utrum in Deo sit compositio materiæ et formæ.	480	9. Utrum hoc nomen, <i>Deus</i> , sit nomen communicabile.	573
3. Utrum in Deo sit idem Deus et Deitas.	481	10. Utrum accipiat univocè vel æquivocè, secundum quòd significat Deum per naturam, per participationem, et secundum opinionem.	575
4. Utrum in Deo sit compositio essentiæ et esse.	482	11. Utrum hoc nomen, <i>qui est</i> , sit maximè proprium nomen Dei.	575
5. Utrum in Deo sit compositio generis et differentiæ.	483	12. Utrum propositiones affirmativæ possint formari de Deo.	577
6. Utrum in Deo sit compositio subjecti et accidentis.	484	QUEST. XIV. — De scientiâ Dei.	578
7. Utrum Deus sit quocumque modo compositus vel totaliter simplex.	486	Art. 1. Utrum in Deo sit scientia.	579
8. Utrum Deus veniat in compositionem cum aliis.	487	2. Utrum Deus intelligat seipsum.	580
QUEST. IV. — De perfectione Dei.	<i>ibid.</i>	3. Utrum Deus comprehendat se.	583
Art. 1. Utrum Deus sit perfectus.	488	4. Utrum suum intelligere sit sua essentia.	585
2. Utrum Deus universaliter sit perfectus, omnium in se perfectionem habens.	490	5. Utrum intelligat alia à se.	584
3. Utrum creature possint esse Deo similes.	492	6. Utrum Deus habeat de rebus propriam cognitionem.	586
QUEST. V. — De bono in communi.	<i>ibid.</i>	7. Utrum scientia Dei sit discursiva.	588
Art. 1. Utrum bonum et ens sint idem secundum rem.	493	8. Utrum scientia Dei sit causa rerum.	591
2. Utrum, supposito quòd differant ratione tantum, sit prius secundum rationem bonum vel ens.	495	9. Utrum scientia Dei sit eorum quæ non sunt.	592
3. Utrum, supposito quòd ens sit prius, omne ens sit bonum.	498	10. Utrum scientia Dei sit malorum.	595
4. Ad quam causam ratio boni reducat.	496	11. Utrum scientia Dei sit singulorum.	598
5. Utrum ratio boni consistat in modo, speciè et ordine.	497	12. Utrum scientia Dei sit infinitorum.	597
6. Utrum bonum dividatur convenienter per honestum, utile et delectabile.	499	13. Utrum scientia Dei sit futurorum contingentium.	600
QUEST. VI. — De bonitate Dei.	<i>ibid.</i>	14. Utrum scientia Dei sit enuntiabilem.	<i>ibid.</i>
Art. 1. Utrum esse bonum conveniat Deo.	501	15. Utrum scientia Dei sit variabilis.	602
2. Utrum Deus sit summum bonum.	502	16. Utrum Deus de rebus habeat scientiam speculativam vel practicam.	604
3. Utrum ipse solus sit bonus per suam essentiam.	504	QUEST. XV. — De ideis.	<i>ibid.</i>
4. Utrum omnia sint bona bonitate divinâ.	505	Art. 1. Utrum sint idæe, vel una tantum.	605
QUEST. VII. — De infinitate Dei.	<i>ibid.</i>	3. Utrum idæe sint omnium quæ cognoscantur à Deo.	607
Art. 1. Utrum Deus sit infinitus.	506	QUEST. XVI. — De veritate.	<i>ibid.</i>
2. Utrum aliquid præter ipsum sit infinitum secundum essentiam.	507	Art. 1. Utrum veritas sit in re, vel in intellectu tantum.	610
3. Utrum aliquid possit esse infinitum secundum magnitudinem.	509	2. Utrum veritas sit in intellectu componente et dividente.	611
4. Utrum possit esse infinitum in rebus secundum multitudinem.	511	3. De comparatione veri ad ens.	615
QUEST. VIII. — De existentia Dei in rebus.	<i>ibid.</i>	4. De comparatione veri ad bonum.	614
Art. 1. Utrum Deus sit in omnibus rebus.	512	5. Utrum Deus sit veritas.	615
2. Utrum Deus sit ubique.	514	6. Utrum omnia sint vera una veritate vel pluribus.	616
3. Utrum Deus sit ubique per essentiam, præsentiam et potentiam.	516	7. Utrum veritas sit æterna.	617
4. Utrum esse ubique sit proprium Dei.	517	8. Utrum veritas sit immutabilis.	619
QUEST. IX. — De immutabilitate Dei.	<i>ibid.</i>	QUEST. XVII. — De falsitate.	<i>ibid.</i>
Art. 1. Utrum Deus sit omnino immutabilis.	519	Art. 1. Utrum falsitas inveniat in rebus.	621
2. Utrum esse immutabile sit proprium Dei.	521	2. Utrum falsitas sit in sensu.	622
QUEST. X. — De æternitate Dei.	<i>ibid.</i>	3. Utrum falsitas sit in intellectu.	625
Art. 1. Quid sit æternitas.	522	4. Utrum verum et falsum sint contraria.	625
2. Utrum Deus sit æternus.	523	QUEST. XVIII. — De viâ Dei.	<i>ibid.</i>
3. Utrum esse æternum sit proprium Dei.	525	Art. 1. Quorum sit viverè.	626
4. Utrum æternitas differat ab ævo et tempore.	526	2. Quid sit vita.	628
5. Utrum sit aliud à tempore.	528	3. Utrum vita Deo conveniat.	
6. Utrum sit tantum unum ævum, sicut est unum tempus et una æternitas.	530		
QUEST. XI. — De unitate divinâ.	<i>ibid.</i>		
Art. 1. Utrum unum addat aliquid supra ens.	532		
2. Utrum unum et multa opponantur.	533		
3. Utrum Deus sit unus.	535		
4. Utrum Deus sit maximè unus.	536		
QUEST. XII. — De cognitione, et visione Dei.	538		
Art. 1. — Utrum aliquis intellectus creatus possit vi-			

4. Utrum omnia in Deo sint vita.
Quæst. XII. — De voluntate Dei.
Art. 1. Utrum in Deo sit voluntas.
5. Utrum Deus velit alia à se.
6. Utrum quicquid Deus vult, ex necessitate velit.
4. Utrum voluntas Dei sit causa rerum.
5. Utrum voluntatis divinæ sit assignare aliquam causam.
6. Utrum voluntas Dei semper impleatur.
7. Utrum voluntas Dei sit immutabilis.
8. Utrum voluntas Dei imponat necessitatem rebus volitis.
9. Utrum voluntas Dei sit malorum.
10. Utrum Deus habeat liberum arbitrium.
11. Utrum sit distinguenda in Deo voluntas signi.
12. Utrum convenienter ponantur circa divinam voluntatem quinque signa.
Quæst. XX. — De amore Dei.
Art. 1. Utrum in Deo sit amor.
2. Utrum Deus amet omnia.
3. Utrum Deus magis amet unum quam aliud.
4. Utrum Deus meliora magis amet.
Quæst. XXI. — De iustitia et misericordia Dei.
Art. 1. Utrum in Deo sit iustitia.
2. Utrum iustitia Dei veritas dici possit.
3. Utrum in Deo sit misericordia.
4. Utrum in omni opere Dei sit iustitia et misericordia.
Quæst. XXII. — De Providentiâ Dei.
Art. 1. Utrum Providentiâ Deo conveniat.
2. Utrum Providentiæ divinæ subdantur omnia.
3. Utrum Providentiâ divina immediatè sit de omnibus.
4. Utrum Providentiâ divina imponat necessitatem rebus provis.
Quæst. XXIII. — De Prædestinatione Dei.
Art. 1. Utrum Deo competat prædestinatio hominum.
2. Utrum prædestinatio ponat aliquid in prædestinato, et quid sit.
3. Utrum Deo competat reprobatio aliquorum hominum.
4. Utrum prædestinati eligantur à Deo.
5. Utrum merita sint causa vel ratio prædestinationis, reprobationis et electionis.
6. Utrum prædestinati infallibiliter salventur.
7. Utrum numerus prædestinatorum sit certus.
8. Utrum prædestinatio possit juvari precibus sanctorum.
Quæst. XXIV. — De libro vitæ.
Art. 1. Quid sit liber vitæ.
2. Cujus vitæ sit liber.
3. Utrum aliquis possit deleri de libro vitæ.
Quæst. XXV. — De potentiâ Dei.
Art. 1. Utrum in Deo sit potentia.
2. Utrum potentia Dei sit infinita.
3. Utrum Deus sit omnipotens.
4. Utrum possit facere quod ea quæ sunt præterita, non fuerint.
5. Utrum Deus possit facere quæ non facit, vel prætermittere quæ facit.
6. Utrum Deus possit ea quæ facti, meliora facere.
Quæst. XXVI. — De beatitudine Dei.
Art. 1. Utrum beatitudo completet Deo.
2. Utrum Deus dicatur beatus secundum actum intellectus.
3. Utrum Deus sit essentialiter beatitudo cuiuslibet beati.
4. Utrum in beatitudine Dei includatur omnis beatitudo.
Quæst. XXVII. — De processione, sive origine divinorum personarum.
Art. 1. Utrum processio sit in divinis.
2. Utrum aliqua processio in divinis possit dici generatio.
3. Utrum præter generationem possit esse à lqâ processio in divinis.
4. Utrum illa alia processio possit dici generatio.
5. Utrum sint in divinis plures processiones quam duæ.
Quæst. XXVIII. — De relationibus divinis.
Art. 1. Utrum in Deo sint aliquæ relationes reales.
2. Utrum illæ relationes sint ipsa essentia divina, vel sint extrinsecus affixæ.
3. Utrum possint esse in Deo plures relationes realiter distinctæ ab invicem.
4. De numero harum relationum.
Quæst. XXIX. — De personis divinis.
Art. 1. De definitione personæ:
2. Utrum persona sit idem quod hypostasis, subsistentia et essentia.
3. Utrum nomen personæ competat in divinis.
4. Utrum nomen personæ in divinis significet relationem, vel substantiam.
Quæst. XXX. — De pluralitate personarum in divinis.
Art. 1. Utrum sint plures personæ in divinis.
2. Quot sint personæ in divinis.
3. Utrum termini numerales ponant aliquid in divinis.
4. Utrum hoc nomen, *persona*, sit commune tribus personis in divinis.
Quæst. XXXI. — De his quæ pertinent in divinis ad unitatem, vel pluralitatem personarum.
Art. 1. Utrum in divinis sit trinitas.
2. Utrum Filius possit dici alius à Patre.
3. Utrum dictio exclusiva, *solutus*, sit addenda termino essentiali in divinis.
4. Utrum dictio exclusiva possit adungi termino personali.
Quæst. XXXII. — De cognitione divinarum personarum.
Art. 1. Utrum per rationem naturalem possit cognosci trinitas divinarum personarum.
2. Utrum sint aliquæ notiones divinis personis attribuendæ.
3. Utrum sint tantum quinque notiones in divinis, vel plures.
4. Utrum liceat circa notiones diversimodè optinari.
Quæst. XXXIII. — De his quæ pertinent ad personam Patris.
Art. 1. Utrum Patri competat esse principium Filii, vel Spiritus sancti.
2. Utrum hoc nomen, *Pater*, sit proprium nomen personæ Patris.
3. Utrum hoc nomen, *Pater*, per prius dicatur in divinis personaliter, quam essentialiter.
4. Utrum sit proprium Patri esse ingentum.
Quæst. XXXIV. — De Verbo in divinis.
Art. 1. Utrum verbum dicatur in divinis essentialiter, vel personaliter.
2. Utrum Verbum sit proprium nomen Filii.
3. Utrum in nomine Verbi importetur respectus ad creaturas.
Quæst. XXXV. — De hoc nomine, *Filius*, quod est imago.
Art. 1. Utrum hoc nomen *imago* in divinis dicatur personaliter.
2. Utrum imago sit proprium nomen Filii.
Quæst. XXXVI. — De pertinentibus ad nomen Spiritus sancti.
Art. 1. Utrum nomen Spiritus sancti sit proprium nomen alicujus divinæ personæ.
2. Utrum persona illa quæ dicitur Spiritus sanctus, procedat à Patre et Filio.
3. Utrum Spiritus sanctus procedat à Patre per Filium.
4. Utrum Pater et Filius sint unum principium Spiritus sancti.
Quæst. XXXVII. — De nomine Spiritus sancti, quod est amor.
Art. 1. Utrum amor sit proprium nomen Spiritus sancti.
2. Utrum Pater et Filius diligant se Spiritu sancto.
Quæst. XXXVIII. — De nomine Spiritus sancti, quod est donum.
Art. 1. Utrum donum possit esse nomen personale.
2. Utrum sit proprium nomen Spiritus sancti.
Quæst. XXXIX. — De personis in comparisonem ad essentiam.
Art. 1. Utrum essentia in divinis sit idem quod persona.
2. Utrum dicendum sit quod tres personæ sunt unius essentia.
3. Utrum nomina essentialia predicanda sint de personis in singulari, vel in plurali.
4. Utrum adjectiva nomina, aut verba, vel participia predicari possint de nominibus essentialibus concretè acceptis.
5. Utrum predicari possint de nominibus essentialibus in abstracto acceptis.
6. Utrum nomina personarum predicari possint de nominibus essentialibus.
7. Utrum essentialia attributa sint approprianda personis.
8. Quod attributum cui personæ debeat appropriari.
Quæst. XL. — De personis in comparisonem ad relationes, sive proprietates.
Art. 1. Utrum relatio sit idem quod persona.
2. Utrum relationes distinguant et constituent perso-

- nas.
3. Utrum abstractis per intellectum relationibus à personis, remaneant hypostases distinctæ.
4. Utrum relationes secundum intellectum præsupponant actus personarum, vel è converso.
Quæst. XII. — De personis per comparisonem ad actus notionales.
Art. 1. Utrum actus notionales sint attribuendi personis divinis.
2. Utrum huiusmodi actus sint voluntarii vel necessarii.
3. Utrum per huiusmodi actus persona procedat de aliquo vel de nihilo.
4. Utrum in divinis sit potentia respectu actuum notionalium.
5. Utrum potentia generandi vel spirandi significet relationem vel substantiam.
6. Utrum actus notionales ad plures personas terminari possint.
Quæst. XIII. — De æqualitate, et similitudine divinarum personarum ad invicem.
Art. 1. Utrum æqualitas locum habeat in personis divinis.
2. Utrum persona procedens sit æqualis secundum æternitatem ei à quâ procedit.
3. Utrum sit aliquis ordo in personis divinis.
4. Utrum personæ divinæ sint æquales secundum magnitudinem.
5. Utrum una personarum divinarum sit in aliâ.
6. Utrum personæ divinæ sint æquales secundum potentiam.
Quæst. XIII. — De missione divinarum personarum.
Art. 1. Utrum alicui personæ divinæ conveniat mitti.
2. Utrum missio in divinis sit æterna, vel tantum temporalis.
3. Secundum quid persona divina invisibiliter mittatur.
4. Utrum cuilibet personæ conveniat mitti; et præcipue Patri.
5. Utrum invisibiliter mittatur tam Filius quàm Spiritus sanctus.
6. Ad quos fiat missio invisibilis.
7. De missione visibili.
8. Utrum alia persona divina tantum mittatur ab eâ à quâ est.
Quæst. XLIV. — De primâ causâ omnium entium.
Art. 1. Utrum Deus sit causa efficiens omnium entium.
2. Utrum materia prima sit creata à Deo, vel sit principium ex æquo coordinatum ei.
3. Utrum Deus sit causa exemplaris rerum, vel sint aliqua alia exemplaria præter ipsum.
4. Utrum Deus sit causa finalis rerum.
Quæst. XLV. — De creatione.
Art. 1. Quid sit creatio.
2. Utrum Deus possit aliquid creare.
3. Utrum creatio sit aliquid in creaturâ.
4. Cui competat creari.
5. Utrum solius Dei sit creare.
6. Utrum sit commune toti trinitati, aut proprium alicujus personæ.
7. Utrum in rebus creatis sit vestigium Trinitatis.
8. Utrum opus creationis admisceatur operibus naturæ et artis.
Quæst. XLVI. — De principio durationis rerum creaturarum.
Art. 1. Utrum creaturæ semper fuerint.
2. Utrum eas incepisse sit articulus fidei.
3. Quomodo dicatur Deus in principio cælum et terram creasse.
Quæst. XLVII. — De distinctione rerum in communi.
Art. 1. Utrum rerum multitudo et distinctio sit à Deo.
2. Utrum rerum inæqualitas sit à Deo.
3. Utrum sit unus tantum mundus, vel plures.
Quæst. XLVIII. — De distinctione rerum in speciali, et primò de malo.
Art. 1. Utrum malum sit natura aliqua.
2. Utrum malum inveniat in rebus.
3. Utrum bonum sit subjectum mali.
4. Utrum malum totaliter corruptat bonum.
5. Utrum malum sufficienter dividatur per culpam, et penam.
6. Utrum plus habeat de ratione mali poena quàm culpa.
Quæst. XLIX. — De causâ mali.
Art. 1. Utrum ponum esse possit causa mali.
2. Utrum summum bonum, quod est Deus, sit causa mali.
800
3. Utrum sit aliquod summum malum, quod sit causa omnis mali.
Quæst. L. — De substantiâ angelorum absolutâ.
Art. 1. Utrum sit aliqua creatura omnino spiritualis, et penitus incorporea.
2. Utrum angelus sit compositus ex materiâ et formâ.
3. De multitudine angelorum.
4. Utrum angeli differant specie.
5. Utrum angeli sint incorruptibiles.
Quæst. LI. — De angelis in comparisonem ad corpus.
Art. 1. Utrum angeli habeant corpora naturaliter sibi unita.
2. Utrum angeli assumant corpora.
3. Utrum angeli in corporibus assumptis exerceant opera vitæ.
Quæst. LII. — De angelis in comparisonem ad locum.
Art. 1. Utrum angelus sit in loco.
2. Utrum possit esse in pluribus locis simul.
3. Utrum plures angeli possint esse in eodem loco.
Quæst. LIII. — De motu locali angelorum.
Art. 1. Utrum angelus possit moveri.
2. Utrum moveatur de loco ad locum pertranseundo medium.
3. Utrum motus angeli sit in tempore, an in instanti.
Quæst. LIV. — De virtute cognoscitivâ angeli.
Art. 1. Utrum intelligere angeli sit sua substantia.
2. Utrum esse angeli sit suum intelligere.
3. Utrum essentia angeli sit sua virtus intellectiva.
4. Utrum in angelis sit intellectus agens et passibilis.
5. Utrum in eis sit aliqua potentia cognoscitiva, quàm intellectus.
Quæst. LV. — De medio cognitionis angelicæ.
Art. 1. Utrum angeli cognoscant omnia per suam substantiam, vel per aliquam speciem.
2. Si per species, an per species connaturales, vel per species à rebus acceptas.
3. Utrum angeli superiores cognoscant per species magis universales, quàm inferiores.
Quæst. LVI. — De cognitione angelicâ ex parte rerum immaterialium.
Art. 1. Utrum angelus cognoscat seipsum.
2. Utrum unus cognoscat alium.
3. Utrum angelus per sua naturalia cognoscat Deum.
Quæst. LVII. — De cognitione angelorum quantum ad res materiales.
Art. 1. Utrum angeli cognoscant naturas rerum materialium.
2. Utrum cognoscant singularia.
3. Utrum cognoscant futura.
4. Utrum cognoscant cogitationes cordium.
5. Utrum cognoscant mysteria gratiæ.
Quæst. LVIII. — De modo cognitionis angelicæ.
Art. 1. Utrum intellectus angeli quandoque sit in potentia, quandoque in actu.
2. Utrum angelus possit simul multa intelligere.
3. Utrum angelus intelligat discurrendo.
4. Utrum angelus intelligat componendo et dividendo.
5. Utrum in intellectu angeli possit esse falsitas.
6. Utrum cognitio angeli possit dici matutina et vespertina.
7. Utrum hæc duæ cognitiones sint eadem vel diversa.
Quæst. LIX. — De voluntate angelorum.
Art. 1. Utrum in angelis sit voluntas.
2. Utrum voluntas in angelis sit ipsa natura eorum, vel ipse intellectus.
3. Utrum in angelis sit liberum arbitrium.
4. Utrum in eis sit vis irascibilis et concupiscibilis.
Quæst. LX. — De amore, seu dilectione angeli.
Art. 1. Utrum in angelis sit dilectio naturalis.
2. Utrum in angelis sit dilectio electiva.
3. Utrum angelus diligat seipsum dilectione naturali, an electivâ.
4. Utrum angelus unus diligat alium naturali dilectione, sicut seipsum.
5. Utrum angelus naturali dilectione diligat Deum plus quàm seipsum.
Quæst. LXI. — De productione angelorum in esse naturæ.
Art. 1. Utrum angeli habeant causam sui esse.
2. Utrum angelus sit productus à Deo ab æterno.
3. Utrum angelus sit creatus ante corporalem creaturam.
4. Utrum angeli fuerint creati in cælo empyreo.
Quæst. LXII. — De productione angeli in esse gratiæ, et gloriæ.
Art. 1. Utrum angeli in suâ creatione fuerint beati.
2. Utrum indiguerint gratiâ ad hoc quod convertantur.

- rentur in Deum. 981
3. Utrum fuerint creati in gratia. 983
4. Utrum meruerint suam beatitudinem. 984
5. Utrum statim post unum actum meritorium beatitudinem habuerint. 985
6. Utrum adepti fuerint gratiam et gloriam secundum capacitatem suorum naturalium. 986
7. Utrum post consecutionem gloriæ remanserit in eis cognitio et dilectio naturalis. 988
8. Utrum angelos beatus peccare possit. 989
9. Utrum angeli post adeptionem gloriæ possint proficere. 970
- Quæst. LXXIII. — De malitiâ angelorum quoad culpam. 973
- Art. 1. Utrum malum culpæ possit esse in angelis. *ibid.*
2. Cujusmodi peccata in eis esse possint. 974
3. Quid appetendo angelus peccaverit. 975
4. Utrum angeli naturaliter sint mali. 977
5. Utrum aliquis angelus in primo instanti suæ creationis potuerit esse malus per actum propriæ voluntatis. 978
6. Utrum aliqua mora fuerit inter creationem et lapsum angeli. *ibid.*
7. Utrum supremus inter cadentes fuerit simpliciter inter omnes angelos summus. 982
8. Utrum peccatum primi angeli fuerit aliis causa peccandi. 983
9. Utrum tot remanserint, quot ceciderunt. 985
- Quæst. LXXIV. — De penâ demonum. *ibid.*
- Art. 1. Utrum intellectus angeli mali sit omnino obtenebratus. 986
2. Utrum voluntas demonis sit obstinata in malo. 988
3. Utrum in demonibus possit esse dolor. 990
4. De loco penali demonum. 991
- Quæst. LXXV. — De opere creationis quoad creaturam corporalem. 993
- Art. 1. Utrum creatura corporalis sit à Deo. *ibid.*
2. Utrum facta sit propter bonitatem Dei. 995
3. Utrum sit facta à Deo mediantibus angelis. 997
4. Utrum formæ corporum sint ab angelis an immediatè à Deo. 998
- Quæst. LXXVI. — De ordine creationis ad distinctionem. 1000
- Art. 1. Utrum infirmitas materiæ præcesserit tempore formationem ipsius. *ibid.*
2. Utrum sit una materia omnium corporaliū. 1004
3. Utrum cœlum empyreum sit concreatum materiæ informi. 1006
4. Utrum tempus sit concreatum materiæ informi. 1008
- Quæst. LXXVII. — De opere distinctionis primæ diei. 1010
- Art. 1. Utrum lux propriè in spiritualibus dicatur. *ibid.*
2. Utrum lux corporalis sit corpus. 1011
3. Utrum lux sit qualitas. 1012
4. Utrum conveniens fuerit primæ die fieri lucem. 1013
- Quæst. LXXVIII. — De opere secundæ diei. 1016
- Art. 1. Utrum firmamentum factum sit secundâ die. *ibid.*
2. Utrum aliquæ aquæ sint supra firmamentum. 1019
3. Utrum firmamentum dividat aquas ab aquis. 1021
4. Utrum sit tantum unum cœlum, vel plures. 1022
- Quæst. LXXIX. — De opere tertiæ diei. 1024
- Art. 1. Utrum congregatio aquarum facta fuerit convenienter tertiâ die. *ibid.*
2. Utrum eadem die debuerit fieri productio plantarum. 1027
- Quæst. LXXX. — De opere ornatus quartâ die facto. 1029
- Art. 1. Utrum quartâ die debuerint fieri luminaria. *ibid.*
2. Utrum convenienter describatur causa productionis luminarium. 1031
3. Utrum luminaria cœli sint animata. 1033
- Quæst. LXXXI. — De opere quintæ diei. 1036
- Art. unic. Utrum opus quintæ diei convenienter describatur. *ibid.*
- Quæst. LXXXII. — De opere sextæ diei. 1038
- Art. unic. Utrum opus sextæ diei convenienter describatur. *ibid.*
- Quæst. LXXXIII. — De pertinentibus ad diem septimam. 1040
- Art. 1. Utrum completio divinorum operum adscribi debeat septimæ diei. *ibid.*
2. Utrum Deus die septimâ ab omni opere quieverit. 1042
3. Utrum benedictio et sanctificatio debeatur septimæ diei. 1043
- Quæst. LXXXIV. — De omnibus sex diebus in communi. 1044
- Art. 1. Utrum dicti dies sufficienter enumerentur. *ibid.*
2. Utrum omnes isti dies sint unus dies. 1046
3. Utrum scriptura utatur convenientibus verbis ad exprimendum opera sex dierum. 1048
- Quæst. LXXV. — De homine quantum ad essentiam animæ. 1081
- Art. 1. Utrum anima sit corpus. *ibid.*
2. Utrum anima humana sit aliquid subsistens. 1083
3. Utrum animæ brutorum sint subsistentes. 1085
4. Utrum anima sit homo, vel homo potius sit aliquid compositum ex corpore et animâ. 1086
5. Utrum anima humana sit composita ex materiâ et formâ. 1087
6. Utrum anima humana sit incorruptibilis. 1089
7. Utrum sit ejusdem speciei cum angelo. 1081
- Quæst. LXXVI. — De unionem animæ ad corpus. 1083
- Art. 1. Utrum intellectivum principium uniatur corpori ut formâ. *ibid.*
2. Utrum intellectivum principium multiplicetur secundum multiplicationem corporum, vel sit unus intellectus omnium hominum. 1087
3. Utrum præter animam intellectivam sint in homine aliæ animæ per essentiam differentes. 1071
4. Utrum in homine sit alia forma præter animam intellectivam. 1074
5. Quale debeat esse corpus, cuius hujusmodi principium est formâ. 1077
6. Utrum uniatur tali corpori mediantibus aliquibus dispositionibus accidentalibus. 1079
7. Utrum uniatur corpori animalis mediante aliquo corpore. 1081
8. Utrum anima sit tota in quâlibet parte corporis. 1082
- Quæst. LXXVII. — De his quæ pertinent ad potentias animæ in generali. 1084
- Art. 1. Utrum essentia animæ sit ejus potentia. 1085
2. Utrum sit tantum una potentia animæ, vel plures. 1087
3. Utrum potentie animæ distinguantur per actus et objecta. 1088
4. Utrum in potentiis animæ sit aliquis ordo. 1090
5. Utrum anima sit subjectum omnium suarum potentialium. 1091
6. Utrum potentie animæ fluant ab ejus essentia. 1093
7. Utrum una potentia animæ oriatur ab aliâ. 1094
8. Utrum omnes potentie animæ remaneant in animâ à corpore separatâ. 1098
- Quæst. LXXVIII. — De potentiis animæ in speciali, et primò de iis quæ sunt præambula ad intellectum. 1098
- Art. 1. Utrum sint distinguenda quinque genera potentialium animæ. *ibid.*
2. Utrum convenienter assignentur partes vegetativæ. 1100
3. Utrum convenienter distinguantur quinque sensus exteriores. 1102
4. Utrum sensus in interiores convenienter distinguantur. 1104
- Quæst. LXXIX. — De potentiis intellectivis. 1108
- Art. 1. Utrum intellectus sit potentia animæ, vel ejus essentia. *ibid.*
2. Utrum intellectus sit potentia passiva. 1109
3. Utrum sit ponere intellectum agentem. 1111
4. Utrum intellectus agens sit aliquid animæ nostræ. 1112
5. Utrum intellectus agens sit unus omnium. 1113
6. Utrum memoria sit in parte intellectivâ animæ. 1110
7. Utrum memoria intellectiva sit alia potentia ab intellectu. 1118
8. Utrum ratio sit aliâ potentia ab intellectu. 1120
9. Utrum ratio superior et inferior sint diversæ potentie. 1121
10. Utrum intelligentia sit alia potentia ab intellectu. 1125
11. Utrum intellectus speculativus et practicus sint diversæ potentie. 1123
12. Utrum synderesis sit aliqua potentia specialis ab aliis distincta. 1126
13. Utrum conscientia sit aliqua potentia intellectivæ partis. 1127
- Quæst. LXXX. — De appetitu in communi. 1129
- Art. 1. Utrum appetitus sit aliqua specialis potentia animæ. *ibid.*
2. Utrum appetitus dividatur in appetitum sensitivum et intellectivum, sicut in potentias diversas. 1130
- Quæst. LXXXI. — De sensualitate. 1131
- Art. 1. Utrum sensualitas sit vis appetitiva tantum, an etiam cognitiva. 1132
2. Utrum appetitus sensitivus dividatur in irascibilem et concupiscibilem, sicut in diversas potentias. 1133
3. Utrum irascibilis et concupiscibilis obediant rationi. 1134
- Quæst. LXXXII. — De voluntate. 1136
- Art. 1. Utrum voluntas aliquid appetat ex necessitate. *ibid.*
2. Utrum omnia ex necessitate velit, quæcumque vult. 1138
3. Utrum voluntas sit eminentior quàm intellectus. 1139

4. Utrum moveat intellectum. 1141
 5. Utrum voluntas distinguatur per irascibilem et concupiscibilem. 1145
 QUÆST. LXXXIII. — De libero arbitrio. 1144
 Art. 1. Utrum homo sit liberi arbitrii. *ibid.*
 2. Utrum liberum arbitrium sit potentia, vel actus, vel habitus. 1146
 3. Utrum liberum arbitrium sit potentia appetitiva, vel cognitiva. 1148
 4. Utrum liberum arbitrium sit eadem potentia cum voluntate, vel alia. 1149
 QUÆST. LXXXIV. — Quomodo anima corpori unita intelligat corporalia, quæ sunt infra ipsam. 1150
 Art. 1. Utrum anima cognoscat corpora per intellectum. 1151
 2. Utrum cognoscat corpora per essentiam suam, vel per aliquas species. 1153
 3. Utrum anima intelligat omnia per species sibi naturaliter inditas. 1155
 4. Utrum species intelligibiles effluant in ipsam ab aliquibus formis separatis. 1157
 5. Utrum anima nostra omnia quæ intelligit, videat in rationibus æternis. 1159
 6. Utrum intelligibilem cognitionem acquirat à sensu. 1161
 7. Utrum indigeat phantasmatis ab hoc quod actu intelligat. 1164
 8. Utrum iudicium intellectus impediatur per impedimentum sensitivarum virium. 1166
 QUÆST. LXXXV. — De modo et ordine intelligendi. 1167
 Art. 1. Utrum intellectus noster intelligat res corporeas et materiales, abstrahendo species à phantasmatis. *ibid.*
 2. Utrum species intelligibiles abstracta à phantasmatis se habeat ad intellectum nostrum, ut quod intelligitur, vel sicut quo intelligitur. 1171
 3. Utrum intellectus noster prius intelligat magis universalia. 1173
 4. Utrum intellectus noster possit multa simul intelligere. 1176
 5. Utrum intellectus noster intelligat componendo et dividendo. 1178
 6. Utrum intellectus noster possit errare. 1179
 7. Utrum unus possit eandem rem melius intelligere quam alius. 1181
 8. Utrum intellectus prius cognoscat indivisibile quam divisibile. 1183
 QUÆST. LXXXVI. — Quid intellectus hominis cognoscat in rebus corporalibus et materialibus. 1185
 Art. 1. Utrum intellectus noster cognoscat singularia. *ibid.*
 2. Utrum cognoscat infinita. 1185
 3. Utrum cognoscat contingentia. 1186
 4. Utrum cognoscat futura. 1187
 QUÆST. LXXXVII. — Quomodo anima intellectiva cognoscat seipsam, et ea quæ in ea sunt. 1189
 Art. 1. Utrum anima intellectiva cognoscat seipsam per essentiam suam. *ibid.*
 2. Quomodo cognoscat habitus in se existentes. 1192
 3. Quomodo intellectus cognoscat actum proprium. 1195
 4. Quomodo intellectus cognoscat actum voluntatis. 1195
 QUÆST. LXXXVIII. — Quomodo anima humana cognoscat ea quæ sunt supra se. 1196
 Art. 1. Utrum anima humana in statu præsentis vitæ cognoscat angelos per seipsos. *ibid.*
 2. Utrum possit ad eorum notitiam pervenire per cognitionem rerum materialium. 1200
 3. Utrum Deus sit illud quod à nobis primo cognoscitur. 1201
 QUÆST. LXXXIX. — De cognitione animæ separatæ. 1202
 Art. 1. Utrum anima separata à corpore possit aliquid intelligere. 1203
 2. Utrum anima separata intelligat substantias separatas. 1205
 3. Utrum anima separata cognoscat omnia naturalia. 1207
 4. Utrum anima separata cognoscat singularia. 1208
 5. Utrum habitus scientiæ hic acquisitæ remaneat in animâ separatâ. 1209
 6. Utrum possit uti habitu scientiæ hic acquisitæ. 1211
 7. Utrum distantia localis impediât cognitionem animæ separatæ. 1212
 8. Utrum animæ separatæ cognoscant ea quæ hic aguntur. 1213
 QUÆST. XC. — De productione hominis quantum ad animam. 1215
 Art. 1. Utrum anima humana sit de substantiâ Dei, vel aliquid factum. *ibid.*
 2. Utrum anima humana sit producta in esse per creationem. 1216
 3. Utrum anima rationalis sit facta mediântibus angelis. 1218
 4. Utrum anima humana sit facta ante corpus. *ibid.*
 QUÆST. XCI. — De productione corporis primi hominis. 1220
 Art. 1. Utrum corpus primi hominis sit factum de limbo terræ. *ibid.*
 2. Utrum corpus primi hominis sit immediatè productum à Deo. 1222
 3. Utrum corpus primi hominis habuerit convenientem dispositionem. 1224
 4. Utrum productio corporis humani convenienter in Scripturâ describatur. 1226
 QUÆST. XCII. — De productione mulieris. 1228
 Art. 1. Utrum in primâ rerum productione debuerit mulier produci. *ibid.*
 2. Utrum mulier debuerit fieri ex viro. 1229
 3. Utrum mulier debuerit formari ex costâ viri. 1229
 4. Utrum mulier formata fuerit immediatè à Deo. 1233
 QUÆST. XCIII. — De fine sive termino productionis hominis, prout dicitur factus ad imaginem et similitudinem Dei. 1233
 Art. 1. Utrum in homine sit imago Dei. *ibid.*
 2. Utrum imago Dei sit in irrationalibus creaturis. 1234
 3. Utrum imago Dei sit magis in homine quam in angelis. 1236
 4. Utrum imago Dei sit in omni homine. 1237
 5. Utrum imago Dei sit in homine per comparisonem ad essentiam, vel ad personas omnes, vel ad unam earum. 1238
 6. Utrum imago Dei inveniat in homine solum secundum mentem. 1240
 7. Utrum imago Dei sit in homine secundum potentias, aut secundum habitus aut actus. 1245
 8. Utrum per comparisonem ad omnia objecta. 1245
 9. De differentiâ imaginis et similitudinis. 1247
 QUÆST. XCIV. — De statu vel conditione primi hominis quoad intellectum. 1248
 Art. 1. Utrum primus homo viderit Deum per essentiam. 1249
 2. Utrum Adam in statu innocentie angelos per essentiam viderit. 1251
 3. Utrum primus homo habuerit omnium scientiam. 1252
 4. Utrum homo in primo statu potuisset errare vel decipi. 1254
 QUÆST. XCV. — De his quæ pertinent ad voluntatem primi hominis, scilicet de gratiâ, et virtute, et iustitiâ. 1256
 Art. 1. Utrum primus homo fuerit creatus in gratiâ. *ibid.*
 2. Utrum primus homo in statu innocentie habuerit animæ passiones. 1258
 3. Utrum Adam habuerit omnes virtutes. 1259
 4. Utrum opera primi hominis fuerint æquè efficacia ad merendum, sicut modò sunt. 1261
 QUÆST. XCVI. — De dominio, quod homini competit in statu innocentie. 1263
 Art. 1. Utrum Adam in statu innocentie dominabatur animalibus. *ibid.*
 2. Utrum homo habuisset dominium super omnes alias creaturas. 1264
 3. Utrum in illo statu fuissent omnes homines æquales. 1265
 4. Utrum in illo statu homo dominaretur homini. 1266
 QUÆST. XCVII. — De his quæ pertinent ad statum primi hominis quantum ad conservationem individui. 1268
 Art. 1. Utrum homo in statu innocentie erat immortalis. *ibid.*
 2. Utrum esset impassibilis. 1269
 3. Utrum indigeret cibis. 1270
 4. Utrum per lignum vitæ consequeretur immortalitatem. 1272
 QUÆST. XCVIII. — De his quæ pertinent ad conservationem speciei per generationem. 1275
 Art. 1. Utrum in statu innocentie fuisset generatio. *ibid.*
 2. Utrum in statu innocentie fuisset generatio per coitum. 1274
 QUÆST. XCIX. — De conditione prolis generandæ quantum ad corpus in illo statu. 1277
 Art. 1. Utrum in statu illo pueri mox nati habuissent perfectam virtutem ad motum membrorum. *ibid.*
 2. Utrum omnes fuissent nati in sexu masculino. 1278
 QUÆST. C. — De conditione prolis tunc generandæ quoad iustitiam. 1279
 Art. 1. Utrum homines fuissent nati cum iustitiâ. *ibid.*
 2. Utrum pueri nascerentur in iustitiâ confirmati. 1280
 QUÆST. CI. — De conditione prolis tunc generandæ quoad scientiam. 1282
 Art. 1. Utrum pueri nascerentur in scientiâ perfectâ. *ibid.*
 2. Utrum statim post nativitatem habuissent perfectum usum rationis. *ibid.*

- QUÆST. CII. — De loco producti hominis, qui est paradisus.**
Art. 1. Utrum paradisus sit locus corporeus. *ibid.* 1294
2. Utrum sit locus conveniens habitationi humanæ. 1296
3. Ad quid homo in paradiso positus fuerit. 1298
4. Utrum homo factus fuerit in paradiso. *ibid.* 1298
QUÆST. CIII. — De gubernatione rerum in communi.
Art. 1. Utrum mundus ab aliquo gubernetur. *ibid.* 1299
2. Quis sit finis gubernationis huius. 1291
3. Utrum mundus gubernetur ab uno. 1292
4. De effectibus gubernationis. *ibid.* 1292
5. Utrum omnia subsint divinæ gubernationi. 1294
6. Utrum omnia gubernentur à Deo immediatè. 1296
7. Utrum divina gubernatio cassetur in aliquo. 1297
8. Utrum aliquid contrarietur divinæ Providentiæ. 1298
QUÆST. CIV. — De effectibus divinæ gubernationis in speciali.
Art. 1. Utrum creaturæ indigeant ut conserventur à Deo in esse. *ibid.* 1299
2. Utrum conserventur in esse à Deo immediatè. 1302
3. Utrum Deus possit aliquid redigere in nihilum. 1304
4. Utrum aliquid in nihilum redigatur. 1303
QUÆST. CV. — De mutatione creaturarum à Deo. 1306
Art. 1. — Utrum Deus possit immediatè movere materiam ad formam. *ibid.*
2. Utrum Deus possit immediatè movere aliquod corpus. 1307
3. Utrum Deus moveat immediatè intellectum creaturæ. 1309
4. Utrum possit movere voluntatem creaturæ. 1310
5. Utrum Deus operetur in omni operante. 1311
6. Utrum Deus possit aliquid facere præter ordinem rebus inditum. 1313
7. Utrum omnia quæ Deus facit præter ordinem naturalem rerum, sint miraculosa. 1315
8. De diversitate miraculorum. 1316
QUÆST. CVI. — De actu angelorum, qui est invicem illuminare. 1317
Art. 1. Utrum unus angelus moveat intellectum alterius illuminando. *ibid.*
2. Utrum unus angelus moveat voluntatem alterius. 1319
3. Utrum inferior angelus possit illuminare superiorem. 1320
4. Utrum superior angelus illuminet inferiorem de omnibus quæ cognoscit. 1321
QUÆST. CVII. — De locutione angelorum. 1323
Art. 1. Utrum unus angelus loquatur alii. 1324
2. Utrum inferior loquatur superiori. 1325
3. Utrum angelus loquatur Deo. 1326
4. Utrum in locutione angeli aliquid operetur distantia localis. 1327
5. Utrum omnes cognoscant locutionem unius angeli ad alterum. *ibid.*
QUÆST. CVIII. — De ordinatione angelorum secundum hierarchias et ordines. 1328
Art. 1. Utrum omnes angeli sint unius hierarchiæ. *ibid.*
2. Utrum in una hierarchiâ sit tantum unus ordo. 1330
3. Utrum in uno ordine sint plures angeli. 1331
4. Utrum distinctio hierarchiarum et ordinum sit à natura. 1332
5. De nominibus et proprietatibus singulorum ordinum. 1333
6. De comparatione ordinum ad invicem. 1337
7. Utrum ordines durent post diem iudicii. 1341
8. Utrum homines assumantur ad ordines angelorum. 1342
QUÆST. CIX. — De ordine malorum angelorum scilicet demonum. 1343
Art. 1. Utrum ordines sint in demonibus. *ibid.*
2. Utrum sit in eis prælatio. 1344
3. Utrum unus daemon illuminet alium. 1345
4. Utrum subijciantur prælationi beatorum angelorum. 1346
QUÆST. CX. — De præsentia angelorum super corporalem creaturam. 1347
Art. 1. Utrum corporalis creatura administretur per angelos. 1348
2. Utrum materia corporalis obediat angelis ad nutum. 1350
3. Utrum angeli possint movere corpora localiter sua virtute. 1351
4. Utrum angeli boni vel mali possint facere miracula. 1352
QUÆST. CXI. — De actione angelorum in homines. 1354
Art. 1. Utrum angelus possit illuminare intellectum hominis. *ibid.*
2. Utrum angelus possit immutare intellectum vel voluntatem hominis. 1353
3. Utrum possit immutare imaginationem hominis. 1357
4. Utrum possit immutare sensum humanum. 1358
QUÆST. CXII. — De missione angelorum ad homines. *ibid.*
Art. 1. Utrum aliqui angeli mittantur in ministerium. 1359
2. Utrum omnes angeli mittantur in ministerium. *ibid.*
3. Utrum illi qui mittuntur, assistant. 1363
4. Utrum omnes angeli secundæ hierarchiæ mittantur. 1364
QUÆST. CXIII. — De custodia hominum à bonis angelis. 1366
Art. 1. Utrum homines ab angelis custodiantur. *ibid.*
2. Utrum singulis hominibus singuli angeli ad custodiam deputentur. 1367
3. Utrum custodia pertineat solum ad ultimum ordinem angelorum. 1369
4. Utrum omni homini conveniat habere angelum custodem. 1370
5. Quando incipiat custodia angeli circa hominem. 1371
6. Utrum angelus semper custodiat hominem. 1372
7. Utrum angeli doleant de malis eorum quos custodiunt. 1373
8. Utrum inter angelos sit pugna, seu discordia. 1374
QUÆST. CXIV. — De impugnatione demonum. 1375
Art. 1. Utrum homines à demonibus impugnentur. *ibid.*
2. Utrum tentare sit proprium diaboli. 1377
3. Utrum omnia peccata procedant ex tentatione diaboli. 1378
4. Utrum demones possint facere vera miracula ad seducendum. 1379
5. Utrum daemon ab aliquo superatus ab impugnatione arceatur. 1381
QUÆST. CXV. — De actione corporalis creaturæ. *ibid.*
Art. 1. Utrum aliquid corpus sit activum. 1382
2. Utrum in materiâ corporali sint aliquæ rationes seminales. 1384
3. Utrum corpora coelestia sint causa eorum quæ hic in inferioribus corporibus fiunt. 1386
4. Utrum corpora coelestia sint causa humanorum actuum. 1388
5. Utrum corpora coelestia possint imprimere in demones. 1390
6. Utrum corpora coelestia imponant necessitatem his quæ eorum actioni subduntur. 1391
QUÆST. CXVI. — De fato. 1393
Art. 1. Utrum fatum sit. *ibid.*
2. Utrum fatum sit in rebus creatis. 1395
3. Utrum fatum sit immobile. 1396
4. Utrum omnia subiantur fato. *ibid.*
QUÆST. CXVII. — De his quæ pertinent ad actionem hominis. 1398
Art. 1. Utrum homo possit docere alium, causando scientiam in ipso. *ibid.*
2. Utrum homines possint docere angelos. 1401
3. Utrum homo per virtutem animæ possit immutare materiam corporalem. 1402
4. Utrum anima hominis separata possit movere corpora motu locali. 1404
QUÆST. CXVIII. — De traductione hominis ex homine quantum ad animam. 1405
Art. 1. Utrum anima sensitiva traducatur cum semine. *ibid.*
2. Utrum anima intellectiva causetur ex semine. 1407
3. Utrum omnes animæ humanæ fuerint simul creatæ à principio mundi. 1410
QUÆST. CXIX. — De propagatione hominis quantum ad corpus. 1411
Art. 1. Utrum aliquid de alimento convertatur in veritatem humanæ naturæ. *ibid.*
2. Utrum semen, quod est principium humanæ generationis, sit de superfluo alimentis. 1416

